

Hürriyet

AnaBritannica
GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

**Encyclopædia Britannica'nın hazırlanmasına
katkıda bulunan üniversite danışma komiteleri:**

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

<i>Chicago Üniversitesi</i> Hellmut Fritzsche, <i>Başkan</i> Donald W. Fiske, <i>Başkan Yardımcısı</i> Edward Anders	Jack D. Cowan Mihaly Csikszentmihalyi Jack Halpern Eric P. Hamp	Saunders Mac Lane Janet D. Rowley
---	--	--------------------------------------

AVRUPA

<i>Leiden Üniversitesi (HOLLANDA)</i> Hans Daalder, <i>Başkan</i>	<i>Marburg Üniversitesi (ALMANYA)</i> Otfried Madelung	<i>Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (FRANSA)</i> Marc Augé Jacques Le Goff
<i>Floransa Üniversitesi (İTALYA)</i> Mauro Cappelletti	<i>Max Planck Biyofiziksel Kimya Enstitüsü (ALMANYA)</i> Manfred Eigen	<i>Yeni Lizbon Üniversitesi (PORTEKİZ)</i> Fernando Gil
<i>Kopenhag Üniversitesi (DANİMARKA)</i> P. Nørregaard Rasmussen	<i>Ruhr Üniversitesi; Max Planck Kömür Araştırmaları Enstitüsü (ALMANYA)</i> Günther Wilke	Jacques Bersani, <i>Sekreter</i>
<i>Madrid Özerk Üniversitesi (İSPANYA)</i> Pedro Schwartz		

AVUSTRALYA

<i>Avustralya Ulusal Üniversitesi</i> Brian D. O. Anderson, <i>Başkan</i> John Douglas Ritchie	<i>Melbourne Üniversitesi</i> Warren A. Bebbington Geoffrey Blainey Frank Graham Little	<i>Sidney Üniversitesi</i> David R. Fraser Dame Leonie Judith Kramer
<i>Adelaide Üniversitesi</i> Robert Eugene Bogner	<i>La Trobe Üniversitesi</i> Eric L. James	<i>Batı Avustralya Üniversitesi</i> Charles E. Oxnard

BİRLEŞİK KRALLIK

<i>Cambridge Üniversitesi</i> Sir Brian Pippard, <i>Başkan</i> Sir Geoffrey Elton Kurt Lipstein Sir John Lyons	<i>Londra Üniversitesi</i> Maunce Cranston Donald G. MacRae David Alfred Martin Donald M. Nicol	<i>Sussex Üniversitesi</i> H. Christopher Longuet-Higgins
<i>Edinburgh Üniversitesi</i> Ian G. Stewart C. Barrie Wilson	<i>Oxford Üniversitesi</i> Uwe W. Kitzinger C. Anthony Storr Sir Keith Thomas	

KANADA

<i>İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi</i> William E. Fredeman, <i>Eş-Başkan</i>	<i>Toronto Üniversitesi</i> A. Edward Safarian, <i>Eş-Başkan</i> Calvin C. Gottlieb A. Douglas Tushingham	<i>Victoria Üniversitesi</i> Donovan W. M. Waters
<i>Simon Fraser Üniversitesi</i> J. L. Berggren Peter Kennedy Edward McWhinney Grant Strate	<i>Montreal Üniversitesi</i> François Duchesneau	<i>Waterloo Üniversitesi</i> Frederick R. W. McCourt
		<i>York Üniversitesi</i> John T. Saywell

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.

IMPRIMATUR

Bu ansiklopedi, büyük bölümüyle *Encyclopædia Britannica* çevirisinden ve editörlerce hazırlanmış ek bilgi ve maddelerden oluşmuştur. İçeriği *Encyclopædia Britannica, Inc.* tarafından incelenmiş, yansız, önyargısız, doğru ve geçerli olduğu ve *Encyclopædia Britannica*'nın geniş ve kapsamlı bir ansiklopedi için koyduğu standartlara uygunluğu onaylanmıştır.

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Cilt 26

HÜRRİYET'İN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ANAYAYINCILIK A.Ş. VE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.
İŞ BİRLİĞİ İLE YAYIMLANMAKTADIR

Encyclopædia Britannica (Chicago)

Robert P.Gwinn
Yönetim Kurulu Başkanı

Peter B.Norton
Başkan

Fred H.Figge, Jr.
Başkan Başyardımcısı

AnaBritannica (İstanbul)

Nazar Büyüm
Yönetim Kurulu Başkanı

Sadun Sönmez
Genel Müdür

Dr.Cihan Belen
Genel Müdür Yardımcısı

Encyclopædia Britannica

First Edition 1768-1771
Second Edition 1777-1784
Third Edition 1788-1797
Supplement 1801
Fourth Edition 1801-1809
Fifth Edition 1815
Sixth Edition 1820-1823
Supplement 1815-1824
Seventh Edition 1830-1842
Eighth Edition 1852-1860
Ninth Edition 1875-1889
Tenth Edition 1902-1903

Eleventh Edition
© 1911
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Twelfth Edition
© 1922
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Thirteenth Edition
© 1926
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fourteenth Edition
© 1929, 1930, 1932, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943,
1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954,
1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964,
1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fifteenth Edition
© 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985,
1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993
By Encyclopædia Britannica, Inc.

© 1993
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Copyright under International Copyright Union
All rights reserved under Pan American and
Universal Copyright Conventions
by Encyclopædia Britannica, Inc.

AnaBritannica

© 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan,
tümüyle ya da kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlarda
(günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler)
kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ISBN 975-7760-01-3

92.34.Y.0012.3

Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, 57, 80725 Maslak, İstanbul

Baskı: Ana Yayıncılık A.Ş.

AnaBritannica
Ana Yayıncılık AŞ Adına Sahibi
Nazar Büyüm

EDİTÖRLER KURULU
Philip W. Goetz, *Başkan*
Encyclopædia Britannica Genel Yayın Yönetmeni, Chicago
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı
Bogaziçi Üniversitesi, İstanbul
Dr.Andrew Mango
BBC Fransa ve Güneydoğu Avrupa Yayınları Eski Müdürü, Londra
Prof.Dr. İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof.Dr. Nur Yalman
Harvard Üniversitesi, Cambridge (ABD)

DANIŞMA KURULU
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Başkan*, Doç.Dr.Murat Belge, Prof.Dr.Şerif Mardin, Prof.Dr. İlhan Tekeli

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr.Gürel Tüzün

GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Cenap Nuhurat

YAYIN KURULU
Dr.Gürel Tüzün, *Başkan*, Mehmet Aközer, Hasan Kuruyazıcı, Cenap Nuhurat, Ayla Ortaç

YAZI KURULU
Aydan Bulutgil, Fahrettin Çiloğlu, Nurettin Elhüseyni, Çiğdem Karabağlı, Muhittin Karkın

YAYIN KURULU SEKRETERİ
Hüsnüye Özdemir

REDAKSİYON KURULU
Atilla Aksel, Engin Alçora, Vesile Buket, Atay Eriş

ARAŞTIRMA
Nalan Barbarosoğlu, Taçlan Boyat, Uğur Canbilen, Gülşay Eriş, Şevki Evrendilek, Celal Kolay, Sema Köksal, Eray Oral

DİL VE YAZIM DANIŞMANLARI
Ömer Asım Aksoy, Memet Fuat

GÖRSEL MALZEME
Şükran Ayyıldız, Ahmet Birsin, Haydar Çalkın, Elif Erim, Nesrin Ertürk, Ferda Erentürk, Mustafa Kaşıkçı, Erol Taşkent

ARŞİV
Yasemin Eraygen, Uygur Erol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Çiğdem Karabağlı

YÖNETİM SEKRETERİ
Özcan Akkan

SANAT DANIŞMANI
Bülent Erkmen

TEKNİK DANIŞMAN
Yücel Uzman

TEKNİK KOORDİNATÖR
Sefa Esenyel

BİLGİ İŞLEM
Derya Köroğlu, *Danışman*, Hakan Gönenli

BİLGİ İŞLEM-DİZGİ
Mustafa Balaban, Saliha Bilginer, Ali Türkmen, Demet Yılmaz

DÜZELTİ
Nur Ankan, Selçuk Onur, Nurettin Pirim, Ecmel Tanyel, Eyüp Yıldırım

TİCARET MÜDÜRLÜĞÜ
Nusret Şumlu, *Müdür*
Hülya Akdoğan, Mehmet Altuntaş, Zerin İçli, Alaattin Okurcan, Gülten Sadef, Aliye Şimşek

MUHASEBE MÜDÜRLÜĞÜ
Rana Rendantiyen, *Müdür*
Mustafa Yalçın Atalay, Nilgün Aydın, Olcay Işık

GENEL HİZMETLER
Filiz Erol, Mustafa Turan

DANIŞMANLAR

Dr. Turan Akay, Prof.Dr. Erdem Aksoy, Doç.Dr. Ömür Akyüz, Prof.Dr. Ali Alpaslan, Prof.Dr. Necla Arat, Prof.Dr. Zeki Aslan, Prof.Dr. Ülkü Azrak, Prof.Dr. İsmet Baran, Prof.Dr. Cem Behar, Dr. Halil Berktaş, Dr. Kürşat Bozkurt, Prof.Dr. Önder Bilgi, Doç.Dr. Çetin Bolcal, Doç.Dr. Reşit Canbeyli, Prof.Dr. Nezih Canitez, Prof.Dr. Cevat Çapan, Doç.Dr. Yavuz Çotuk, Doç.Dr. Jale Erzen, Doç.Dr. Caner Fidaner, Memet Fuat, Doç.Dr. Semra Germaner, Prof. Gönül Gökdoğan, Doç.Dr. Güney Gönenç, Prof.Dr. Dinçer Gülen, Suna Güler, Doç.Dr. Osman Gürel, Prof.Dr. Bozkurt Güvenç, Doç. Özer Kabaş, Fikret Karakaya, Doç.Dr. Dursun Koçer, Hayim Ellyezer Kohen, Mangeli Kiokosky, Doç.Dr. Nurettin Meriç, Atilla Odabaş, Prof.Dr. Eren Omay, Prof.Dr. Oğuz Onaran, Prof.Dr. Oğuz Oyan, Prof.Dr. Ayla Ödekan, Ahmet Özalp, Sarper Özsan, Kevork Pamukciyan, Ali G. Pasiner, Dr. Mehmet Rifat, Prof.Dr. Kemali Saybaşı, Selim Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof.Dr. Metin Tuncel, Dr. T. Bedirhan Üstün, Doç.Dr. Ayşegül Yüksel

YAZIM VE ARAŞTIRMA

Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu, Erhan Acar, Seyit Ali Ak, M.Nuri Akbayer, Renan Akman, Burçin Aktan, Prof. Filiz Ali, Erdal Alover, Dr. Şahin Alpay, Dr. Üstün Alsac, İbrahim Altınsay, Çağatay Anadol, Fahri Aral, Emine Özden Arıkan, Prof.Dr. Güven Arsebük, Hilmi Artan, Dr. Oruç Aruoba, Dr. Zeynep Aruoba, Hasan Ataol, İtur Ay, Osman Bahadır, Levon Balıkcıoğlu, Haluk Barışcan, Taciser Belge, Murat Buket, Nurtan Bulutgil, Sema Bulutsuz, Cüneyt Cebenoyan, Doç.Dr. Nur Centel, Doç.Dr. Tankut Centel, Binnur Çakır, Vural Çakır, Vedat Çakmak, Raşit Çavaş, Sevdâ Çavaş, Besim Çeçener, S. İnci Çelikkıran, Dr. Feride Çiçekoğlu, Yusuf Çotuksöken, Özden Dilek, Prof.Dr. Ali Dinçol, Kemal Doğan, Kemal Durmaz, Ayşe Efe, Peri Efe, Dr. Levent Efe, Alev Er, Oktay Etiman, Sermin Evrendilek, Şevki Evrendilek, Yaşar Gedikoğlu, Ülge Göker, Dr. Ergun Gökten, Dr. Orhan Gölbaşı, Alper Görmüş, Doç.Dr. Adil Güner, Nurdan Gürbilek, Keremcan Gürses, Roza Hakmen, Doç.Dr. Şükrü Hanioglu, Prof.Dr. Doğan Hasol, Dr. Levent Kayaalp, Zühal Kayaalp, Dr.Mine Kazmaoğlu, Zeynep Kınık, Remzi Hakan Kır, Orhan Koçak, Ahmet Kotil, M. Sabri Koz, Sema Köksal, Yavuz Kösemen, Murat Kural, Turgay Kurtsoy, Prof.Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Dr. Şule Kut, Dr. Gün Kut, Ertuğrul Kürkçü, Ardaş Margos, Doç.Dr. Barış Mater, Tacettin Neciboğlu, Tan Oral, Dr. Baskın Oran, Semih Orcan, Doç.Dr. Sinan Ömeroğlu, Muzaffer Öktem, Metin Övet, Doç.Dr. Mehmet Özdoğan, Ülkü Özen, Dr. Şirin Özsesen, Koral Özgül, Rüya Özkalkan, Doç.Dr. Yılmaz Özkan, Sedef Öztürk, Dilek Paksoy, Ayşegül Parmaksızoğlu, Gülin Pazaroğlu, Hilda Hülya Potuoğlu, Doç.Dr. Yavuz Sabuncu, Necdet Sakaoglu, Yurdanur Salman, Dr. Nail Satılğan, Şebnem Sayhan, Erhan Sertbaş, Prof.Dr. Veli Sevin, Işık Sirman, Tarık Sipahi, Gün Soysal, Prof.Dr. Sinan Sönmez, M.Halim Spatar, Şen Süer, Doç.Dr. Sabri Sümer, Cemal Süreya, Doç.Dr. Gencay Şaylan, Doç.Dr. Ataman Tangör, Özkan Taner, Doç.Dr. Bülent Tanör, Emin Tanrıyar, Dr. Uğur Tanyeli, Dr. İstar Tarhanlı, Yrd.Doç.Dr. Turgut Tarhanlı, Melek Taylan, Sabri Tekay, Aygen Tezcan, Prof.Dr. Zafer Toprak, Sevgi Tuncel, Doç.Dr. Mete Tunçay, Kemal Tunusluoğlu, Harun Turgan, Dr. Aydın Uğur, İnci User, Oral Ülkümen, Özer Üstel, Galip Yalman, Füsün Yaraş, Nuran Yavuz, İsmail Yerguz, Ayfer Yıldırım, Doç.Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Necmi Zeka

DESTEK HİZMETLERİ

Davut Akbayır, Canset Aksel, Huriye Alpdoğan, Mehmet Altun, Ömer Arakon, Mehmet Atay, Mehmet Babacan, Serap Bahadır, Şöhret Baltaş, Murat Cankocak, Nazan Cıncı, Bülent Coşkun, Fatma Çaylak, Münevver Çaylak, Hatice Çelebi, Seyhun Çelik, Ergül Çetin, Nuray Çobancaoğlu, Kevser Çoruh, Yavuz Dalar, Rıza Doğan, Canan Duran, Gönül Engin, Sevinç Engin, Dursun Eser, Hatime Eser, Serpil Eyidoğan, Gül Genç, Erdoğan Geyik, Gürsel Geyik, Levent Geylan, Ercan Güngöroğlu, Kamile Gürgül, Dursun Hatko, Mahmure İleri, Suphi İleri, Derya Yücel İncesagır, Hüseyin Karayılmaz, Kralbi Karden, Kudret Köksal, Ülkü Nugay, Cengiz Okatan, Hakkı Oran, Meltem Öneş, Celal Özcan, Songül Özdemir, Nimet Özdemir, Dilek Özdiñç, Şermin Öztürk, Muazzez Pervan, Birol Sancar, Gürhan Södan, Mustafa Şahin, Nurten Şenay, Elvan Şenlen, Ali Şimşek, Aliye Şimşek, Hilmi Şimşek, İbrahim Şimşek, Gül Şirin, Ayten Targan, Akif Toprak, Şahika Tosuner, K. Tülin Turan, Ali Türkmen, Nihal Uygur, Sermet Ünel, Emre Ünsev, Kadir Ünver, Dalila Yazıcıyan, Ayşe Yetmen, Nuriye Yıldırım, Filiz Yıldız, Gülay Yılmaz

ANSİKLOPEDİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Madde başlıklarının yazımı

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişilerin, doğal oluşumların ve kentlerin adları kural olarak özgün yazımlarıyla verilmiş, bu yazımda Türkçede kullanılmayan ayırt edici işaretler de korunmuştur.

Türkiye'de yaygın biçimde bilinen adın özgün addan farklı olması durumunda (Londra/London, Brüksel/Bruxelles örneklerinde olduğu gibi), yaygın olarak bilinen ad kullanılmıştır.

Latin alfabesi kullanmayan ülkelerdeki kişi, doğal oluşum, kent ve kurumların yazımında kural olarak, sözkonusu alfabelerdeki harflerin Türkçedeki fonetik karşılıklarını temel alan transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır.

Kiril alfabesi ile yazılmış özel adların Latin alfabesi ile yazımında, bir alfabadeki harflerin öbüründeki alfabetik karşılıklarını temel alan transliterasyon yöntemine başvurulmuştur.

Çince kökenli sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan Pinyin sisteminden yararlanılmış, eskiden kullanılmakta olan Wade-Giles sistemine göre yazımları gönderme maddesi olarak düzenlenmiştir. Örnek:

A-pao-chi bak. Abaoji

Abaoji

Çince sözcüklerin okunuşu konusunda okura yardımcı olmak amacıyla, her iki transkripsiyon sistemindeki hecelerin nasıl okunacaklarını gösteren tablo Çin dilleri maddesinde verilmiştir.

Kişi adları kural olarak önce soyadı, sonra ilk ad olarak verilmiş, ikisi birbirinden virgülle ayrılmıştır.

Osmanlı döneminin ünlü kişileri ilk adlarına göre sıralanmış, lakapları ayrıca içinde büyük harfle verilmiştir. Örnek:

Abdullah Cevdet

Abdullah Efendi (YENİŞEHİRLİ)

Uzadogulu (Çinli, Japon, Vietnamlı vb) ünlü kişilerin soyadı önce, ilk adı sonra verilmiş, bunlar virgülle ayrılmamıştır. Örnek:

Abe Isoo

Abe Masahiro

Kişi adlarının kullanılmayan parçaları soyadını izleyen virgülden sonra ayrıca içinde verilmiştir. Örnek:

Aalto, (Hugo) Alvar (Henrik).

Soyadı soyluluk unvanı ile ilgili olan kişilerde soyluluk unvanı, kural olarak kişinin soyadından sonra ayrıca içinde verilmiştir. Örnek:

Aberdeen (4.Kontu), George Hamilton-Gordon

Alba (3.Dükü), Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel

Günümüzde varlıklarını başka bir adla sürdüren tarihi yerleşim yerleri bugünkü adlarıyla verilmiş, geçmişteki özgün adları gönderme başlığı olarak düzenlenmiş, bugün var olmayanlar ise geçmişteki adlarında verilmiştir.

Yön belirten sıfatlar özgün adın bir parçası ise özgün yazımla verilmiş, değilse Türkçeleştirilmiştir (East Lansing, East Chicago, ama East Africa değil Doğu Afrika).

Eğitim ve sanat kurumları ile uluslararası kuruluşların adları, çeviri anlam kaybına neden olmuyorsa Türkçeleştirilerek maddeler Türkçe başlık altında verilmiş, özgün yazımlar gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir. Bu tür kurum ve kuruluşlar metin içinde de başlıktaki biçimleriyle yer almış, ayrıca içinde bilinen özgün kısaltılmış ad verilmiştir. Örnek:

British Museum

Museo Nacional de Historia bak. Ulusal Tarih Müzesi

Ulusal Tarih Müzesi

Şirketler kural olarak özgün adlarında verilmiş, gerektiğinde ayrıca içine Türkçe çevirisi konmuştur.

Metinlerde öykü, şiir, makale, resim, heykel, şarkı gibi yapıtlar (" ") işaretleri arasında ve resim, heykel dışında kalanlar özgün yazımlarıyla verilmiş, yayın tarihleri ile Türkçe çevirileri ayrıca içine alınmıştır. Yapılar kural olarak Türkçe verilmiştir.

Bütün öbür yapıtlar özgün adlarıyla ve italik olarak yazılmış, yayım tarihleri ile Türkçe karşılıkları ayrıca içine alınmıştır. Türkçeye çevrilip yayımlanmış yapıtların adı italik olarak, yayım tarihi de ayrıca içinde en sonda verilmiştir. Örnek:

Fri Felu (1905; Özgür Çayırılar)

Leyendas de Guatemala (1930; Guatemala Efsaneleri, 1967)

Metinlerde, kişilerin doğum ve ölüm yerleri yaşadıkları çağdaki özgün adlarıyla, bütün tarihler miladi takvime göre verilmiştir.

Alfabetik sıralama

Ansiklopedide yer alan kişi, yer, kavram ve kurumlara ilişkin maddelerin başlıkları Türkçe alfabetik sırada verilmiş, Türkçe alfabe bulunmayan harfler Latin alfabesindeki sıralarında alınmıştır. Bu sıralamada kesme işareti ('), aksanlar ve öbür ayırt edici işaretler dikkate alınmamıştır.

İki başlık arasındaki tek fark bir ayırt edici işaret ise, bu işaretin olmadığı başlık sıralamada öne alınmıştır. Tireli (-) sözcükler iki ayrı sözcük olarak alınmış ve ilk sözcüğe göre sıralanmıştır.

Bir sayı ile başlayan başlıklar, sayı açık olarak yazılmış gibi alfabetik sıraya konmuştur. Sayının başlığın sonunda olması durumunda, sıralama küçük sayıdan büyüğe doğru yapılmıştır.

"Mac", "Mc" ya da "M" ile başlayan özel adlar "Mac" olarak alınmış ve adın "Mac"ı izleyen parçasına göre sıralanmıştır.

McCarey, (Thomas) Leo

MacCarthy Adam

M'Clure Boğazi

McCoy, Sir Frederick

Aynı biçimde yazılan başlıkların sıralanması kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde yapılmıştır. Aynı adı taşıyan kişiler hükümdarlar, papalar, azizler ve öbür kişiler biçiminde sıralanmıştır. Yazımları aynı olan hükümdarlar ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde tahta çıkış sıralarına göre, öbür kişiler ise doğum tarihlerine göre sıralanmıştır.

Yazımı aynı olan yerleşim yerleri ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde yönetim birimleri sıralamasındaki yerlerine göre büyüktan küçüğe doğru sıralanmıştır.

Alfabetik sıralama harf değil, sözcük esasına göre yapılmıştır. Bir ya da daha çok harften oluşabilen sözcük kendisinden sonra gelen sözcükten bir boşlukla ayrılmıştır. Bu sıralamada tire (-) ve bölü (/) işaretleri de boşluk olarak değerlendirilmiştir. Nokta (.) sözcüğün parçası sayılmış ve alfabetik sıralamada Z'den ve onu izleyen (&) işaretinden sonra alınmıştır.

a cappella

A-cheng

A-erh-chin Shan

a posteriori bilgi

A vitamini

A&P

A. Kadir

AA

Aachen

Göndermeler

Gönderme maddeleri, okurun herhangi bir madde metnini daha iyi anlamasına, o konuda daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmiştir. Bir metinde geçen ve ansiklopedide aynı başlık olarak bulunan sözcük ya da özel ad bu açıdan önem taşıyorsa, arkasına (") işareti konmuş, tamamlayıcı ve ek bilginin hangi başlıklar altında bulunacağı metin içinde ya da sonunda ayrıca belirtilmiştir. Okurun konuyla ilgili bilgilere kolayca ulaşmasını sağlamak amacıyla, bir sözcüğün ya da özel adın farklı yazımları da gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir.

KISALTMALAR

AB	Limited Şirket (<i>İsveççe: aktielbolag, aktielbolaget</i>)	Kom.Şrt.	Komandit Şirket(i)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	Ktp.	Kütüphanesi
ADC	Alman Demokratik Cumhuriyeti	kW	kilowatt
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti	kW-sa	kilowatt saat
AG	Anonim Şirket (<i>Almanca: Aktiengesellschaft</i>)	Ltd.	Limited
age	adı geçen eserde	lb	libre
AM	Genlik Modülasyonu	lt	litre
AO	Anonim Ortaklık	m	metre
AŞ	Anonim Şirket	m.	madde
ay	aynı yerde	mbH	Limited (<i>Almanca: mit beschränkter Haftung</i>)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri	mg	miligram
bak.	bakınız	MHz	megahertz
bas.	baskı, basım	MW	megawatt
baş.	başlangıç tarihi	Mij	Şirketi (<i>Hollandaca: Maatschappij</i>)
BG	Beygir Gücü	ml/sa	saatte mil
bit.	bitiş tarihi	ml	mililitre
BK	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	mm	milimetre
BM	Birleşmiş Milletler	no.	numara
Bşk.	Başkan	NV	Limited Şirket (<i>Hollandaca: Naamloze Vennootschap</i>)
C	Celsius	op.	opus
c.	cilt	oz	ons
Cl	Şirketi (<i>İspanyolca: Compañia; İtalyanca: Compagnia</i>)	ö.	ölümü
	<i>Portekizce: Companhia</i>)	örn.	örnek, örneğin
Cle	Şirketi (<i>Fransızca: Compagnie</i>)	ös	ölümünden sonra
Co.	Şirketi (<i>İngilizce: Company</i>)	ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
cm	santimetre	pA	Limited (<i>İtalyanca: per Azioni</i>)
çev.	çeviri, çeviren	pH	asitlik-alkalilik faktörü
çiz.	çizim için bakınız	PLC	Kamu Limited Şirketi (<i>İngilizce: Public Limited Company</i>)
d.	doğumu	Prof.	Profesör
da	dakika	Rev.	Reverend
D.C.	District of Columbia	res.	resim için bakınız
dB	desibel	S.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, San, Santo, Santa, Sant'</i>)
der.	derleyen, derleme	s.	sayfa
dev/da	dakikada devir	sa	saat
Doç.	Doçent	SA	Anonim Şirket (<i>Fransızca: Société Anonyme; İtalyanca: Società Anonima; Portekizce: Sociedade Anónima; İspanyolca: Sociedad Anónima</i>)
Dr.	Doktor	SFSC	Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
emk	elektromotor kuvveti	sn	saniye
Ens.	Enstitü, Enstitüsü	SpA	Limited Şirket (<i>İtalyanca: Società per Azioni</i>)
eö	evlenmeden önce	SS	Azizler, Azizeler, Kutsal (<i>İtalyanca: Santissimo, Santissima</i>)
es	evlendikten sonra	SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
eV	elektron Volt	SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
etk.	etkin olduğu yıllar	St.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, Sankt, Sint</i>)
F	Fahrenheit	Sta.	Azize (<i>İtalyanca: Santa</i>)
Fak.	Fakültesi	Ste.	Azize (<i>Fransızca: Sainte</i>)
FM	Frekans Modülasyonu	sür.	sürüyor
ft	foot, feet	Şb.	Şubesi
ft-lb	foot-libre	tab.	tablo için bakınız
gal	galon	tah.	tahmini
geç.	geçici sonuçlar	TAO	Türk Anonim Ortaklığı
GmbH	Limited Şirket (<i>Almanca: Gesellschaft mit beschränkter Haftung</i>)	TAŞ	Türk Anonim Şirketi
gr	gram	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla	TC	Türkiye Cumhuriyeti
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	ty	tarihi yok
H.	Hicri	ü.	ünlendiği, ürün verdiği dönem
ha	hektar	v.	vaftizi
har.	harita için bakınız	vb	ve benzeri
hd	hüküm sürdüğü dönem	vd	ve devamı
Hz.	Hazreti	vö	ve öbürleri
Inc.	Şirketi (<i>İngilizce: Incorporated</i>)	W	watt
iy	ışık yılı	y.	yaklaşık
İÖ	İsa'dan Önce	Yar.Doç.	Yardımcı Doçent
İS	İsa'dan Sonra	Yar.Prof.	Yardımcı Profesör
Jr.	Junior	yay.	yayımlayan
K	Kelvin	yay.haz.	yayıma hazırlayan
karş.	karşılaşmanız	yazm.	elyazması
kg	kilogram	yb	yenilenmiş basım
KG	Komandit Şirket (<i>Almanca: Kommandit Gesellschaft</i>)	yık.	yıkılmıştır
kHz	kilohertz	yük.	yükseklik
KK	Limited Şirket (<i>Japonca: Kabushiki Kaisha</i>)	yy	yüzyıl
km	kilometre		
km/saat	saatte kilometre		
kol.	koleksiyon		
Kol.Şrt.	Kollektif Şirket(i)		

Bunların birbirinden ayrı çok sayıda kıta halinde mi, yoksa tek bir kütle biçiminde mi ortaya çıktığı bilinmemektedir, ama daha sonra, 2,8 milyar yıl öncesinden 2,7 milyar yıl öncesine kadarki zaman aralığında bunların hepsi birleşerek, olasılıkla Kuzey Kutup Bölgesinde tek bir dev kıta oluşmuşlardır. Bu tek kıta tüm Proterozoyik Çağ boyunca kalmış ve ancak Prekambriyenin sonlarına doğru dağılmaya başlamıştır. İlk kırılmadan sonra kıtaların ayrılıp birleşme süreçleri günümüze kadar sürmüştür. 2,5 milyar yıllık çok yavaş bir gelişmeden sonra Prekambriyen Zamanının sonlarında gelişkin organizmaların hızla çoğalması ve daha da gelişmesi, tek kıtanın daha küçük kıtalara ayrılmasıyla doğan çevre koşulu değişimlerine ve zenginliklerine bağlanabilir.

Proterozoyik Çağdaki dev kıta birçok bakımdan bugünkülerden farklıydı; bugünkü kıtalar katı (rijit) taşküre levhasının belirli bölümlerini oluşturur ve tektonik etkinlikler ancak levhaların sınır bölgelerinde gerçekleşir. Dev kıta ise, levha kenarlarındaki tektonik etkinliklere bağlı olmayan, büyük ölçekli iç biçim bozulmalarına (deformasyon) uğramıştır. Kıtanın içinde karşılıklı yatay hareketlerin oluşmuş olması, üstte bir bütün halinde bir taşkürenin bulunduğu ve bunun alttaki bir astenosfer (üst manto) üzerinde hareket ettiğine işaret eder. Bu nedenle levha tektoniğinin temel mekanik öğelerinden birinin Proterozoyik Çağda bulunduğu söylenebilir, ama öteki temel öğe olan yanıl katılık, en azından kıta bölgelerinde yoktur. Proterozoyik okyanus kayaçlarının doğasına ya da mekanik tarihine ilişkin hiçbir bilgi yoktur.

Geç Arkeozoyik ve Erken Proterozoyik çağların bir başka önemli özelliği de, dev kıtanın içinde yeşiltaş kuşaklarının oluşmasıdır. Bazıları 1.000 km'den daha uzun olan bu doğrusal kuşaklar, birbirini izleyen kalın ultrabazik, bazik ve bazaltları daha az bazik bazaltik ve tortul kayaçlardan oluşur. Bu topluluk, Fanerozoik Üstzamanın okyanus kabuğundaki kuşaklara benzer. Ama gerçek okyanus kabuğundakilerinin tersine, yeşiltaş kuşaklarının altında tipik kıta kayaçları yer alır; bunlar belki de okyanus sırtı haline gelememiş volkanik sırtlardır.

Prelog, Vladimir (d. 23 Temmuz 1906, Sarajevo, Bosna, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), araştırmalarıyla biyolojik süreçlerin anlaşılmasına önemli katkıda bulunan İsviçreli kimyacı. Organik moleküllerin stereokimyası ve tepkimeleri üzerine çalışmalarından dolayı 1975 Nobel Kimya Ödülü'nü John W. Cornforth'la paylaşmıştır.

Prag Kimya Teknik Yüksekokulu'nda okudu, 1929'da doktora çalışmasını tamamladı. Birkaç yıl özel laboratuvarlarda çalıştıktan sonra 1935'te Zagreb Üniversitesi'nde organik kimya dersi vermeye başladı, bir süre sonra da profesör oldu. 1942'de Zürich Federal Teknoloji Enstitüsü'ne geçerek organik kimya laboratuvarının yöneticiliğini (1957-65) yaptı. 1976'da emekli oldu.

Alkaloitler, antibiyotikler ve enzimler gibi doğal bileşiklerin stereokimyası üzerine yoğun araştırmalar yaptı. Elde ettiği bulgular sayesinde stereoizomerliğin anlaşılmasına önemli katkıda bulundu. Ayrıca, R. S. Chan ve C. K. Ingold ile birlikte moleküllerin bakışım özelliklerinin belirlenmesinde kullanılan bir sistemi geliştirdi.

prelüd, müzikte, asıl parçaya özellikle tonal yönden yol göstericilik görevi yapan giriş parçası. Çoğu zaman belirli bir formu

olmayan, gevşek dokuda, hatta bazen doğaçlama niteliğinde olur. Başlangıçta çoğunlukla dinsel ya da dindışı bir törenden önceki her parçaya bu ad verilir. Ama sonraları bu terim operanın herhangi bir perdesi başlamadan önce çalınan giriş parçasını da anlatır oldu. 17. yüzyılda özellikle orgular, son derece sıkı bir biçim olan fuge, yapıları daha gevşek ve serbest bir biçimde oluşturulmuş prelüdlere yazmaya başladılar. J. S. Bach *praeludium* terimini bu anlamda kullandı; buna karşılık her prelüdü kendine özgü ve çoğunlukla da doğaçlama niteliğinde olmayan bir yapıda hazırladı. Bunlardan bazıları aryaya yakınken, bazıları çeşitli dans biçimlerine, tokatalara ya da envansiyonlara yaklaşıyordu.

Frédéric Chopin ve Debussy'nin prelüdlere kısa, derli toplu, çok çeşitli nitelikte parçalarıydı. Ayrıca bu prelüdlere bir giriş parçası değil, kendi başlarına birer parça niteliğindedeydi. Chopin'in, özünde bazı prelüdlere yapıca biraz farklılık gösteren *étude*'ler yazmasına karşılık, Debussy'nin iki prelüd kitabı çağrışımlar uyandıran, bazen rapodik bir havayı yansıtan betimleyici başlıklar taşıyor. Bu durum belki daha da güzel bir biçimde Debussy'nin *Bir Faun'un Öğleden Sonrasına Prelüd*'ünde görülür. 20. yüzyılda yazılan prelüd ve fugalarda özellikle Rus besteci Dmitri Şostakoviç'in yapıtları yer alır. Modern piyano süitlerinin bir türü de (örn. Arnold Schoenberg'in *Opus 25 Piyano Süiti*) prelüde ağırlı. Bunlar genellikle 18. yüzyıl başlarının ruhunu ve uygulamasını canlandırmayı amaçlayan tek temalı parçalardır.

Prem Chand, asıl adı DHANPAT RAI SRIVASTAVA (d. 31 Temmuz 1880, Lamati, Varanasi yakınları - ö. 8 Ekim 1936, Varanasi, Hindistan), Hint temalarının Batı edebiyatı biçimlerine uyarlanmasına öncülük eden roman ve öykü yazarı.

Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra Gandhi'nin başlattığı pasif direniş eylemine katıldı (1921). Urduca romanları ve gazete yazılarıyla ünlendi. Hintçeyi tam olarak orta yaşlarda öğrendi. İlk önemli Hintçe romanı *Sevasadana*'da (1918; Hizmet Evi) fahişeliği ve Hint orta sınıfındaki ahlaki çöküntüyü ele aldı. Yapıtlarında görücü usulüyle evlenmenin yarattığı sorunları, İngiliz bürokrasisindeki yolsuzlukları, köylülerin faizciler ve memurlarca sömürülüşünü işledi. Özlü bir anlatıma ve üsluba dayanan *Manasarovar*'daki (Kutsal Göl) öykülerinde ahlaki ve psikolojik gerçekler üzerinde durdu. Başlıca romanları arasında *Premashram* (1922; Aşk Sığınağı), *Rangabhumi* (1924; Arena), *Ghaban* (1928; Dolandırıcılık), *Karmabhumi* (1931; Eylem Meydanı) ve *Godan* (1936; İnek Hediye Etme) sayılabilir.

prematüre doğum bak. erken doğum

Preminger, Otto (Ludwig) (d. 5 Aralık 1906, Viyana, Avusturya-Macaristan - ö. 23 Nisan 1986, New York kenti, ABD), yenilikçi tavrıyla tanınmış ve tabu sayılan konulara el atan filmleri yankı uyandırmış Avusturya asıllı ABD'li sinema yönetmeni.

Yahudi bir ailenin çocuğuydu. Hukuk öğrenimi gördü, ama daha çok ilgi duyduğu tiyatroyla uğraşmaya başladı. Oyunculuk ve ünlü yönetmen Max Reinhardt'ın yanında asistanlık yaptı. Daha sonra oyunlar sahnelledi ve Reinhardt'ın tiyatrosunun başına geçti. 1931'de *Die Grosse Liebe* (Büyük Aşk) adlı ilk filmi yönetti. 1935'te ABD'ye giderek Broadway'de oyunlar sahneye koydu. Oradan Hollywood'a geçti ve film çekim yöntemlerini inceledi. *Under Your*

Spell (1936; Senin Büyünün Etkisinde) ve *Danger-Love at Work* (1937) gibi küçük bütçeli filmleri yönettikten sonra, *Kidnaped* filminin çekimi sırasında yapımcıyla tartıştı ve işten kovuldu.

1944'te *Laura* (Kanlı Gölge) filmiyle yönetmenliğe döndü. Eleştirmenlerin beğendiği ve ticari bakımdan da başarılı olan bu film onun başarıyı savdı. *The Moon Is Blue* (1953; Ay Mavidir) adlı filmi "bakire", "gebe" gibi sözcüklere Hollywood'da ilk kez yer verdiği. *The Man with the Golden Arm* da (1955; Altın Kollu Adam) uyuşturucu bağımlılarını ilk kez perdeye getirdiği için farklı tepkilerle karşılandı. 1954'te yalnız Siyah oyuncularla çektiği *Carmen* uyarlaması *Carmen Jones* (Siyah Carmen) en değişik çalışması oldu. Bernard Shaw'dan uyarladığı *Saint Joan* (1957; Ermiş Jeanne) tam bir başarısızlığa uğrarken, Jean Seberg'i keşfettiği *Bonjour tristesse* (1958; Günaydın Hüzün) ve *Anatomy of a Murder* (1959; Bir Cinayetin Anatomisi) geniş ilgi gördü. 1959'da gene tümü Siyah oyuncularla *Porgy and Bess* (Porgy ve Bess) müzikalini çekti.

1960'ta *Exodus* filminde sinemaskop tekniğini başarıyla kullandı. Bundan sonra yapımcı ve yönetmen olarak çok satan romanları gösterişli bir anlatımla perdeye aktarmayı yeğledi. Son filmi *The Human Factor* (1980; İnsan Faktörü) küçük bütçeli bir Graham Greene uyarlamasıydı. Öteki filmleri arasında *Angel Face* (1953; Muhteris Ruhlar), *River of No Return* (1954; Dönüşü Olmayan Nehir), *Advise and Consent* (1962; Öneri ve Onay), *Bunny Lake Is Missing* (1965; Küçük Kız Kayboldu) ve *Rosebud* (1975) sayılabilir.

Premysl HANEDANI, söylenceye göre Prenses Libuše ile evlenen Premysl adlı bir çiftçinin soyundan gelen ilk Çek hanedanı. Yaklaşık 800'den 1306'ya değin Bohemya'yı ve bağlı topraklarını yönetti. Bohemya'nın I. Otakar tarafından Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu içinde tahtın babadan oğula geçtiği bir krallık konumuna yükseltildiği 1198'e değin, hanedanın başı prens ya da dük (*kníže*) unvanıyla anılırdı.

Prendergast, Maurice Brazil (d. 10 Ekim 1859, St. John's, Newfoundland, Kanada - ö. 1 Şubat 1924, New York kenti, ABD), ard izlenimcilik özgü geniş renk alanlarını ABD'de kullanan ilk ressamlardan biri. Daha çok suluboyaları ile ünlenmiştir.

"Yağmurda Şemsiyeler", Maurice Prendergast'ın bir suluboya çalışması, 1899; Boston Güzel Sanatlar Müzesi Museum of Fine Arts, Boston

1880'lerde Paris'te iki yıl sanat eğitimi gördü. Bu süre içinde Fransız izlenimcilerin ve Whistler'in yapıtlarından etkilendi. Avrupa'ya yaptığı ikinci gezi sırasında gerçekleştirdiği "Yağmurda Şemsiyeler" (1899, Boston Güzel Sanatlar Müzesi) gibi resimle-

ri onun, başta Vuillard ve Cézanne'in yapıtları ile noktacılık teknikleri olmak üzere, ard izlenimcilğe karşı duyduğu ilgiyi yansıtır. Sonraları şapka, şemsiye, ağaç, balon ve araba tekerleği gibi nesneleri simgeleyen yüzer geometrik renk alanları kullandı. 1904'ten önceki yapıtlarının pek çoğunu suluboyayla yapmıştı, daha sonra yağlıboya gittikçe daha çok ağırlık verdi. Yağlıboyanın çoğunun önce suluboya taslaklarını yapıyordu. Son yapıtları da öncekiler gibi mozaik benzemekle birlikte, ele alınırları daha soyuttu.

Prendergast geniş kitlelerin ressamı oldu. Yapıtları 1913'te New York kentinde düzenlenen Armory Show'da ve Sekizler (bak. Ashcan okulu) grubunun sergilerinde yer aldı.

prens, kadınlar için PRENSES, Avrupa'da belirli bir ülkeyi ya da toprağı egemenliği altında tutan ya da kraliyet ailesine mensup olan kişilere, bazı durumlarda daha alt düzeydeki soylulara verilen unvan. Antik toplumlarla Doğu ülkelerindeki bazı hükümdarların ve hükümdar ailesi mensuplarının konumu da prens terimiyle karşılanır. Ayrıca bak. soyluluk unvanları

Prens Adaları bak. Adalar

Prens Edward Adaları, Hint Okyanusu'nun güney kesiminde takımada. Prens Edward (47 km²) ve Marion (298 km²) adalarından oluşur. Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki Cape Town kentinin 1.900 km güneydoğusunda yer alır. Güney Afrika Cumhuriyeti 1947'de adalar üzerinde hak iddia etmiş, ertesi yıl da adaları ilhak etmiştir. Volkanik kökenli olan adaların iklimi serin ve rüzgârlıdır; yıllık ortalama sıcaklık 4,4°C, ortalama yağış miktarı ise 2.500 mm'dir. Adalarda, bölgeye özgü kerguelen-lahanası yetişir, çeşitli kuş türleri yaşar. Meteoroloji istasyonları ve biyolojik araştırma merkezleri dışında adalarda yerleşme yoktur.

Prens Edward Adası, Kanada'nın doğu kıyısındaki dört eyaletten biri. St. Lawrence Körfezinin güney kesiminde yer alır. Nova Scotia ve New Brunswick'ten Northumberland Boğazı ile ayrılır. 5.660 km²'lik yüzölçümüyle Kanada'nın en küçük eyaletidir. Merkezi Charlottetown'dır.

Avrupalıların bölgeye ulaşmasından önce ada, anakarada yaşayan Mikmek Yerlilerinin geleneksel yazlığıydı. Mikmekler adayı balıkçılık, avcılık ve tarım için kullanırlardı. Günümüzde adanın kuzey açıklarındaki küçük bir adada bir Mikmek Yerleştirme Kampı vardır. Tarihçiler adanın Haziran 1534'te Fransız denizci Jacques Cartier tarafından keşfedildiğini yazarlar. Samuel de Champlain buraya St. Jean Adası adını verdi ve Fransız toprağı ilan etti. 1763'te Büyük Britanya'ya bırakılan ada, 1799'da, Kuzey Amerika'daki İngiliz kuvvetlerinin komutanı Kent dükü Edward'ın adını aldı. Prens Edward Adası 1873'te eyalet oldu.

Güney ve doğu kıyısındaki koylarda elverişli doğal limanlar yer alır. Ilıman bir iklimin hüküm sürdüğü ada verimli topraklarla kaplıdır. Ada halkının büyük bölümü İskoç ve İrlanda kökenlidir; ayrıca Acadia'lı göçmenlerin soyundan gelen birkaç bin kişi yaşar. Adada istihdam olanaklarının sınırlı ve ücretlerin düşük olması nedeniyle genç nüfusun büyük bölümü çalışmak üzere önceki eyaletlere gitmektedir. 1969'da, ada halkının geçimi için işletmeler kurmak amacıyla

la bir ekonomik reform programının uygulanmasına başlanmıştır.

Eyalet, genel oyla 16 ilden seçilen ikiye temsilcinin oluşturduğu bir yasama meclisi tarafından yönetilir. Yürütme organı ise, meclisteki çoğunluk partisinin lideri olan bir başbakan ile Kanada genel valisi tarafından seçilen bir vali yardımcısından oluşur. Eyalette görevli yargıçlar federal hükümet tarafından atanır.

Eyalette ilk ve orta öğretim parasız ve zorunludur. Başlıca yükseköğretim kurumları Holland College ile Prens Edward Adası Üniversitesi'dir.

İçinde büyük bir toplantı salonu, sanat galerisi ve müze, çocuk tiyatrosu ile değişik stüdyolar bulunan Charlottetown Konfederasyon Sanat Merkezi'ni de kapsayan Konfederasyon Atalar Anıtı adanın kültür merkezidir. Merkezin sanat galerisinde, eyaletin en ünlü ressamı Robert Harris'in yapıtlarını da içeren değerli bir koleksiyon sergilenir. El sanatları hükümet kuruluşları ve kadın enstitüleri tarafından desteklenmektedir. Nüfus (1989 tah.) 130.000.

Prensa, La (İspanyolcada "basın"). Arjantin'de yayımlanan günlük gazete. İspanyolca yayımlanan gazetelerin en iyisi olarak kabul edilir. 1869'da Buenos Aires'te kuruldu. Çok geçmeden propagandaya ağırlık veren geleneksel gazetecilik anlayışından koparak doğru haberciliği ve yazarların görüşlerini bağımsızca ortaya koyabilmesini savunan bir çizgiye kayd.

Juan Perón'un iktidarda bulunduğu 1940'larda çeşitli baskılara karşı karşıya kaldı ve sonunda 1951'de Perón yönetiminin denetimi altına girdi. Bu tarihten sonra Peroncu Genel İş Konfederasyonu'nun (CGT) propaganda organına dönüşen gazete, Perón'un devrilmesinden (1955) sonra yeniden bağımsız bir günlük gazete durumuna geldi

Preobrajenska, Olga, Rusça tam adı OLGA IOSIFOVNA PREOBRJENSKAYA (d. 21 Ocak 1871, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 27 Aralık 1962, Paris yakınları, Fransa), başbalerin ve dans öğretmeni. Paris'teki stüdyosunda Rus Çarlık Balesi'nin zarif, ince, likli üslubuyla klasik tekniğini sayısız 20. yüzyıl dansçısına aktarmıştır. Yirmi beş yıl çalıştığı Mariinski Tiyatrosu'nda (bugün Kirov Devlet Opera ve Bale Akademik Tiyatrosu) 700'den fazla gösteride dans etmiş, kusursuz tekniği ve lirik yorumlarıyla övgü toplamıştır. *Coppélia*, *La Fille mal gardée* (Başboş Kız), *Esméralda*, *Fındık-kıran*, *Uyuyan Güzle* ve *Les Sylphides* gibi balelerde başarılı üstlenmiştir.

Bale eğitimine 1879'da Çarlık Bale Okulu'nda başladı; Enrico Cecchetti, Christian Johansson ve Nicholas Legat gibi öğretmenlerden ders aldı. 1889'da girdiği Mariinski Tiyatrosu'nda 1900'de başbalerin oldu 1900'lerin başlarında çeşitli Avrupa kentlerinde konuk sanatçı olarak sahneye çıktı. 1917-21 arasında Petrograd'daki (bugün Petersburg) Devlet Okulu'nda, 1924'ten 1960'a değin de Paris'teki Studio Wacker'de ders verdi.

Preobrajenski, Yevgeni Alekseyevič (d. 1886, Oryol, Rus Çarlığı - ö. 1937, SSCB), Marksist iktisatçı ve siyaset adamı.

Bir papazın oğluydu. Ortaöğrenimi sırasında sosyalist düşünceleri benimseyerek devrimci etkinliklere katılmaya başladı. 1903'te Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne (RSDRP) girdi. Bryansk, Perm ve Urallar'daki parti çalışmalarını sırasında birkaç kez tutuklandı.

Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinin ardından 1918'de Moskova'ya giderek, Buha-

rin önderliğindeki Sol Komünistler adlı muhalefet grubunu destekledi. *Pravda*'nın yazı kurulunda görev aldı ve Mart 1920'de partinin Merkez Komitesi sekreterliğine seçildi. Bu arada Buharin'le birlikte *Azbu-ka Komünizme* (1921; *Sermayedar Nizam-ı İhtimadı ve Komünizmin Elifhâsı*, 1922-25) adlı bir kitap yayımladı.

Savaş Komünizmi döneminde (1918-21) izlenen politikaları sosyalizme ulaşmanın temel araçları olarak gören Preobrajenski, 1921'de sendikalarla ilgili tartışmada Troçki'yle birlikte Lenin'e karşı çıktı. Aynı yıl yürürlüğe giren Yeni Ekonomi Politikası'nı (NEP) şiddetle eleştirmesi Merkez Komitesi sekreterliğinden uzaklaştırılmasına yol açtı. 1922'de sosyalizmin bir çeşit kapitalizm olarak gördüğü NEP'e üstün geleceği yolundaki görüşlerini içeren *Ot Nepa k Sotsializmu* (NEP'ten Sosyalizme) adlı bir broşür yayımladı. Çeşitli konferanslarda yaptığı konuşmaların metinlerini ve makalelerini derlediği *Novaya Ekonomika* (1926; Yeni Ekonomi) adlı yapıtında, hızlı sanayileşme için gerekli kaynakların kırsal kesimden sağlanmasını savundu.

Preobrajenski Aralık 1927'de parti içi muhalefetin öbür önderleriyle birlikte partiden çıkarılarak Sibirya'ya sürgüne gönderildi. 1929'da Moskova'ya dönmeye izin verildi ve yeniden partiye alındı. 1934'teki parti kongresinde özeleştiride bulunduysa da ertesi yıl tutuklandı. Stalin'in yürüttüğü temizlik hareketi sırasında, açık bir duruşmada yargılanmadan gizlice öldürüldü.

pres, metal parçalarının kesme, taslak çıkarma, kalıplama, çekme, bükme, dövme, zımbalama, şişirme, kenar kıvrırma, sıkıştırma ya da çekikleme yoluyla biçimlendirilmesinde kullanılan aletlerin ortak adı. Bütün bu işlemler, bir örsle doğru bastırılan hareketli bir mahmuz ya da koç başı arasında gerçekleştirilir. Mahmuz kendi ağırlığıyla, mekanik bağlantılar düzeneğiyle ya da hidrolik ve pnömatik sistemlerin yardımıyla hareket ettirilir. Ayrıca bak. çekme; hidrolik pres; şahmerdan.

pres döküm bak. basınçlı döküm

presbikuzi, yaşlanmayla birlikte işitmenin giderek azalması. Sıklıkla 60 yaşından sonra ortaya çıkar. Önce yüksek frekanslı seslerin işitilmesi ve konuşmanın anlaşılması güçleşir. Komplikasyonsuz presbikuzide işitme duygusu tedaviye yerine gelmez. İşitme güçlüğüne neden olan başka bozukluklar da varsa bunlar düzeltilebilir. Bu nedenlerden bazıları dışkulak yolunda biriken balmumsu salgı, otit ve otosklerozdur.

Presbiteryen kiliseler, 16. yüzyılda Reform hareketi sırasında gelişen klasik Protestanlığın ana kollarından biri. Çağdaş Presbiteryen kiliseler genel olarak köklerini Britanya Adalarında kurulan Kalvenci kiliselerle dayandırır. Kara Avrupa'sında gelişen Kalvenci kiliseler ise Reform kilisesi adıyla anılır. Presbiteryen terimi, vaizlerden ve "yaşlı" (Yunanca *presbyteros*) cemaat önderlerinden oluşan bir yönetim biçimini belirtir. Bütün Presbiteryen kiliseler Kalvenci geleneğin uzantıları olmakla birlikte, bütün Reform kiliseleri presbiteryen yönetim biçimini uygulamazlar.

Calvin'in kuramına göre, kiliseyi yönetme görevi bütün kiliseye verilmişti ve bu yetki çeşitli görevliler arasında dağılmalı, bütün görevliler temsil ettikleri topluluk tarafından seçilmeliydi. Reform döneminden bu yana Presbiteryen kiliseler bu temel örgütlenme yapısını korudular.

İngiliz-Amerikan kökenli Presbiteryen kiliselerde genellikle dört yönetim kademesi

bulunur. Cemaat düzeyindeki kademeler kilise heyeti, diyakozlar ve vekillerden oluşur. Kilise heyetinin üyeleri, "yaşlılar" ve aynı zamanda başkan olan vaizdir. Kilise heyeti vaizlerin seçimini denetler, üyeleri kabul eder ve üyelikten çıkarır, ayın düzenini belirler ve kilise disiplinini uygular. Gene vaizin yönetiminde çalışan diyakozlar yoksullarla ilgilenir ve kendilerine verilen benzer görevleri yerine getirirler. Kilise mülklerinden sorumlu olan vekiller cemaatin mali ve yasal sorumluluklarını yerine getirmesini de sağlarlar. "Yaşlılar" ve diyakozlar vaizler tarafından atanır. Atamalar ömür boyu geçerlidir, ama görev süresi genellikle birkaç yılla sınırlıdır.

Bir bölgedeki bütün din adamları ile o bölgedeki her cemaatin atadığı en az birer "yaşlı"dan oluşan yönetim kurulu (İngilizce *presbytery*) din adamlarının atanması, yer değiştirmesi ve görevden alınmasından sorumludur. Olağan koşullarda halk kendi vaizini seçer, ama yönetim kurulunun bu seçimi onaylaması ve göreve başlatması gerekir. Göreve bir kez başladıktan sonra vaiz halk tarafından görevden alınamaz ya da yönetim kurulunun onayı olmadan görevi bırakamaz. Kurulan bütün cemaatler üzerinde mali ve yasal yetkileri de vardır; cemaatlerin kilise heyetlerinden gelen davalara bakar. Başkan bir yıllığına seçilir; yönetim kurulu her istediğinde toplanabilir. Birkaç yönetim kurulunun bir araya gelmesiyle sinodlar oluşur. Sinodların yetkileri günümüzde gitgide azalmaktadır. Hukuksal konularda bir üst yargı organı olarak görev yapan sinodlar kilise programları arasında eşgüdümü de sağlar. Genel Meclis'te ise yönetim kurullarının toplam üye sayılarına göre seçtiği kilise görevlileri, din adamları ve "yaşlılar" yılda bir kez bir araya gelirler. Genel Meclis, kilisenin bütün iman, düzen, mülkiyet, misyonerlik, eğitim ve benzeri sorunlarında sorumluluk taşır.

İngiltere'de Presbiteryenliğin kökleri İngiltere Kilisesi içindeki Püriten hareketine uzanır. İngiliz İç Savaşları (1642-51) sırasında Presbiteryen Püritenler güçlerinin doruğuna ulaşır. 1640'tan sonra parlamentodaki Presbiteryenler İngiltere'de denetimi ele geçirdi. Sonunda parlamento, İngiltere Kilisesi'nde presbiteryen yönetim biçimini uygulama hazırlıklarına girişti. 1643-49 arasında toplanan Westminster Meclisi parlamentonun isteği üzerine Westminster İtikatnamesi'ni, Westminster kateşizmlerini, bir yönetim yönergesini ve Toplu İbadet Kılavuzu'nu hazırladı. İç savaş ilerledikçe, bir Kongregasyonalist olan Oliver Cromwell ile ordusu İngiltere'de egemen konuma geçti. Ordu 1648'de 140 Presbiteryeni parlamentodan çıkardı. Parlamento Kral I. Charles'ı yargıladı ve idam etti, kilisenin presbiteryen yapısına son verdi, bütün dinsel gruplara özgürlük verirken, Kongregasyonalistlere özel imtiyazlar tanıdı. Presbiteryen Püritenler zamanla yandaşlarını yitirdiler ve İngiltere'de Presbiteryen bir kilise oluşmadı. Cromwell'in ölümünden sonra (1658) Presbiteryenlik kısa bir süre yeniden resmi din oldu. Ama II. Charles piskoposluk sistemini geri getirdi. Presbiteryen vaizlerin çoğu piskoposluk sistemini kabul ederken, karşı çıkan 2 bin kadar vaiz kiliseden atıldı. Westminster İtikatnamesi ve kateşizmleri İngilizce konuşan Presbiteryenlerin öğretilerinin temelini oluşturmakla birlikte, Presbiteryenlik İngiltere'de hiçbir zaman eski gücüne ulaşamadı. Presbiteryen vaizlerin çoğu Kongregasyonalist, Üniteryen ya da Anglikan oldu. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde İngiliz Presbiteryenliği ancak birkaç cemaatte varlığını sürdürüyordu.

18. yüzyılda İngiltere'ye yerleşen İskoçlar Presbiteryenliği yeniden canlandırdılar ve kendi cemaatlerini kurdular. 1876'da İngiltere Presbiteryen Kilisesi kuruldu. 1972'de ise İngiltere ve Galler Birleşik Reform Kilisesi kuruldu.

İrlanda'da Presbiteryenlik, dağınık bazı Püriten grupların dışında, Kral I. James'in 1610'da Ulster Sinodu'nu kurmasıyla yaygınlaştı. İrlanda'daki İskoç Presbiteryenleri başlangıçta İrlanda (Anglikan) Kilisesi'nin parçası sayılıyordu; ama Kral I. Charles döneminde (1625-49) değişen politikalar yüzünden bağlı oldukları kiliseden ayrılmak ve kendi örgütlerini kurmak zorunda kaldılar. İrlandalı Katolikler 1641'de İngilizlere karşı ayaklandılar ve İrlanda'da binlerce Protestan öldürüldü. Kral III. William döneminde (1689-1702) İrlanda'daki Presbiteryenlere İngiliz hükümeti tarafından bir ölçüde hoşgörü tanındı. Ama 1896'da tam dinsel hoşgörü tanınana değin hükümetin katı tutumu yüz binlerce İskoç-İrlandalının Kuzey Amerika'ya göç etmesine neden oldu. 1752'de oluşturulan Reformcu Presbiteryenler 1792'de örgütlendiler. Ulster Sinodu Presbiteryen Kilisesi'nin başlıca organını oluşturunuyordu. Ama Munster Sinodu'nu oluşturan Dublin ile Güney ve Batı İrlanda Presbiteryenleri İrlanda Presbiteryen Kilisesi içinde birleştiler. 18. ve 19. yüzyıllarda Üniteryenliği seçen gruplar kiliseden ayrıldı. 1921'de ülkenin kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti olarak ikiye ayrılması, üyelerinin çoğu Kuzey İrlanda'da olduğu için kilise içinde ciddi bir sorun yaratmadı.

ABD'de ilk Presbiteryen kiliseler New England Püritenleri tarafından 17. yüzyılda kuruldu. Gene 17. yüzyılda İskoç-İrlandalılar, İngilizler ve öteki göçmenler Maryland, Delaware ve Pennsylvania'da Presbiteryen kiliseleri kurdular. 1716'da bir sinod oluştu. Presbiteryenler Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na (1775-83) etkin biçimde katıldılar. Savaşın sonra kilise daha çok Batı eyaletlerinde gelişti. 1789'da Philadelphia'da ilk Genel Meclis toplandı. Kongregasyonalistlerle birleşme çabaları, kölelik sorunu ve öğreti anlaşmazlıkları 1837'de Kuzey ve Güney kanatları arasında bir bölünmeye yol açtı. Amerikan İç Savaşı'ndan (1861-65) sonra Güney'de ve Kuzey'de iki ayrı Presbiteryen Kilisesi oluştu. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarındaki hem Kuzey'deki, hem de Güney'deki kiliseler gelişmelerini sürdürdüler.

18. yüzyılda Amerika'ya yerleşen İskoçlar ve İskoç-İrlandalılar Presbiteryen örgütü içinde ayrı bir grup oluşturdular. Ama bu örgütler zamanla daha büyük örgütlerle birleşme yoluna gittiler. 1858'de Kuzey Amerika Birleşik Presbiteryen Kilisesi oluştu. Bu kilise köleliğe karşı mücadelede ve başka bazı reform girişimlerinde etkili oldu.

1958'de Kuzey Amerika Birleşik Presbiteryen Kilisesi ABD Presbiteryenleri ile birleşerek ABD Birleşik Presbiteryen Kilisesi'ni oluşturdu. Birleşik Devletler Presbiteryen Kilisesi adını alan Güney kilisesinin yerel girişimlere ağırlık vermesi nedeniyle 1950'lerde bu kilise ile ABD Birleşik Presbiteryen Kilisesi'ni birleştirme girişimleri başarısız kaldı. Sonunda 1983'te iki kilise Presbiteryen Kilise (ABD) adıyla birleşti.

presbiteryum, Hristiyan mimarlığında katedrallerin ya da haç planlı kiliselerin koroyeri ile apsis arasında kalan bölümü. Bu bölümde yalnız ayinde görevli papazlar yer alabilir. Presbiteryumun birkaç basamak yükseltilerek öteki bölümlerden ayrıldığı da olur. İngiltere'deki Winchester ve Salisbury katedralleri presbiteryumla yükseltilmiş,

Lincoln ve York katedralleri ise yükseltilmemiş kiliselere örnektir

presbiyopi, göz merceğinin esnekliğinin azalmasıyla, gözün yakındaki nesneleri net görme yeteneğinin azalması ya da kaybolması. Gözün odaklama yeteneği göz merceğinin esnekliğine ve merceği çevreleyen halka biçimli kırpıksı kasın hareketine bağlıdır. Kırpıksı kas gevşek durumdayken halka mercekten uzaklaşarak genişler, kasa mercek arasındaki asıcı bağlar gerginleşir, mercek uzaktaki nesneleri görmek üzere uygun biçim alır. Kas kasıldığı zaman bağlar gevşer, merceğin esnekliği yüzünden merceğin yüzeyinin bombelığı artar, yakındaki nesneler daha kolay görülür. Normal olarak mercek zaman geçtikçe esnekliğini kaybeder, böylece odaklama da yaşla orantılı olarak azalır. Bu azalmanın en fazla olduğu 40-50 yaş arasındakilerde genellikle okumak ya da yakındaki nesneleri görebilmek için düzeltici merceklerle gereksinim duyar.

Odaklama gücü kırpıksı kasın felcine bağlı olarak da, geçici olarak da kaybolabilir. Dişleri etkeninin salgıladığına benzer toksinlerin etkisiyle de ortaya çıkabilen böyle bir durumda kırpıksı kas kasılamaz, merceğin yüzeyi bombeleşme yeteneğini yitirir

Prescott, William H(ickling) (d. 4 Mayıs 1796, Salem, Massachusetts - ö. 28 Ocak 1859, Boston, Massachusetts, ABD), ABD'li tarihçi. En ünlü yapıtları *History of the Conquest of Mexico* (1843, 3 cilt, Meksika'nın Fethinin Tarihi) ve *History of the Conquest of Peru*'dur (1847, 2 cilt; Peru'nun Fethinin Tarihi). Amerika'nın ilk bilimsel tarihçisi olarak kabul edilir.

New England'lı zengin ve köklü bir ailedendi. 1811'de girdiği Harvard Üniversitesi'nde, sıvılememekle birlikte başarılı öğrenciler arasında üçüncü yılının sonlarına doğru bir öğrenci kavgasında sol gözü kör oldu. Bir enfeksiyon sonucunda öteki gözünün de zayıflaması nedeniyle yaşamı boyunca görme güçlüğü çekti. Yazılarında genellikle noktograf adlı aleti kullanmak zorunda kaldı.

1814'te Harvard'ı bitirdikten sonra, bir tür akut romatizmaya yakalandığından bir süre Asor Adalarında kaldı, ardından Avrupa'yı gezdi. Boston'a dönüşünde tarih araştırmalarına başladı. 1821'de *North American Review* adlı dergide bir dizi eleştiri ve denemeleri çıktı. Jared Sparks'ın yönetiminde yayımlanan *Library of American Biography*'ye (1834-48) yazdığı "Charles Brockden Brown'in Yaşamı"yla (1834) adını duyurdu. Daha sonra çalışmalarını İspanyol tarihine kaydırdu. On yıllık bir çalışmanın ürünü olarak 1838'de yayımladığı üç ciltlik *History of the Reign of Ferdinand and Isabella the Catholic* (Fernando ve İsaabel Döneminin Tarihi) Boston'daki edebiyat çevrelerini şaşırttı. Daha sonra çalışmalarını 16. yüzyıl İspanya'sı ve kolonilerinin tarihi üzerine yoğunlaştırdı. Bu alandaki ilk ve tek yapıtı olan *A History of the Reign of Philip the Second, King of Spain*'de (1855-58, 3 cilt; İspanya Kralı II. Felipe Dönemi Tarihi) İspanya'nın askeri, diplomatik ve siyasi tarihini yetkin bir biçimde anlattı. Olayları kültürel, toplumsal ve ekonomik temellere inmeden destansı bir hava içinde ve dramatik bir kurguyla aktaran, Meksika ve Peru'nun fethine ilişkin bu yapıtlarıyla tarihsel edebiyata önemli katkıda bulundu.

Yapıtlarını İspanyollara yakın bir bakış açısıyla kaleme alan Prescott Yerli uygarlıklarını da bu yaklaşımla değerlendirdi. Daha

sonraki arkeolojik ve antropolojik bulguların ortaya çıkardığı eksik ve yanlışları, büyük ölçüde kaynaklarının yetersizliğinden doğmuştur.

Conquest of Mexico'nun 10 dilde en az 200, *Conquest of Peru*'nun da 11 dilde en az 160 baskı yapması, ABD tarihçileri açısından geniş okur kitlesine ulaşmada ilk büyük başarı sayılır.

Prešeren, France (d. 3 Aralık 1800, Vrba-ö. 8 Şubat 1849, Kranj, Slovenya), romantik akıma bağlı Sloven şair.

Viyana'da hukuk okurken Avrupa'daki düşünce ve edebiyat akımlarını yakından tanıdı. Ljubljana ve Kranj'da memur ve avukat olarak çalıştı. Yaşamı, mücadele ve düş kırıklıklarıyla geçti. 1835'te yakın arkadaşı Matija Čop'un ani ölümü ve mutsuz bir aşk serüveni onu intiharın eşiğine getirdi. Az sayıda yapıt vermekle birlikte, temaları ve tekniğiyle Sloven edebiyatına yeni bir canlılık getirdi. Lirik şiirleri Sloven edebiyatının en duyarlı, özgün, güçlü ve yetkin örnekleri arasında sayılır. Mutsuz aşk serüveninin ürünü olan *Sonetni venec*'de (1834; Sone Demeti) ve son lirik şiirlerinde ulusal duyguları işledi. Hristiyanlığı benimseyen ilk Slovenlerin putperestlikle çatışmalarını ele aldığı ve Matija Čop'un anısına adadığı epik şiiri *Krst pri Savici* (1836) Prešeren'in yurtseverce duygularının yanı sıra kötümser ve teslimiyetçi bir havayı yansıtır.

presesyon bak. yalpalama

Presidente Prudente, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin batı kesiminde kent. Santo Anastácio Irmağı (rio) yakınında 468 m yükseklikte yer alır. Ekonomisi başta pamuk, kahve, mısır, pirinç ve *feijão* (fasulye) olmak üzere tarımsal ürünlerin işlenmesine dayanır. Eyaletin güneyindeki kentlere demir ve kara yoluyla bağlanır. Havaalanı da vardır. Nüfus (1980) 127.623.

presizyonizm, 1920'lerde ABD'de birkaç ressamın geliştirdiği resim üslubu. En tipik özelliği keskin dış çizgilerle belirtilmiş biçimler ve özenli bir tekniktir. Presizyonist sanatçılar temelde kübizm(*), orfizm(*) ve gelecekçilikten(*) esinlenmişler, ama bu akımlarda olduğu gibi bildirgeler yayımlamamışlar, toplu sergiler açmakla birlikte örgütlü bir akım ya da okul oluşturmamışlardır. En önemli temsilcileri Charles Demuth, Charles Sheeler, Ralston Crawford, Preston Dickinson, Niles Spencer ve Georgia O'Keeffe'tir.

Presizyonistler en çok kırların ve kentlerin silüetlerini çizdiler, Manhattan'ı, fabrikaları, bacaları, sanayi yapılarını, makineleri ve kırsal alandaki tarım makinelerini konu edindiler. Bu temaları öncelikle biçimsel düzenlemeler yaratabilmek için kullandıklarından, yapıtlarında belli bir soyutlama egemendi. Presizyonizm toplumsal eleştiriye ağırlık veren bir eğilim değildi, ama Charles Demuth'un "Modern Kolaylıklar"ında (1921, Columbus Güzel Sanatlar Galerisi, Ohio) olduğu gibi yer yer hicivli bir havaya bürünüyordu. Presizyonizm "se-rin" (cool) sanat türünde bir üsluptu. Sanatçının, kişisel üslubun belirtileri olan fırça vuruşlarını bütünüyle düzgülleştirerek anonimleştirilmesi sonucu çevreden kopuk, izleyicinin resme yaklaşmasını engelleyen bir hava oluşuyordu. Son derece parlak ve net bir ışık kullanımı söz konusuydu.

Presizyonistler ABD'de büyük ölçüde etkile-

miştir (bak. pop sanat). Demuth'un "Altın Bir 5 Sayısı Gördüm" (1928, Metropolitan Sanat Müzesi, New York) adlı yapıtı hem teknik, hem de imgelem açısından özellikle Jasper Johns ve Robert Indiana'nın sanatı üzerinde etkili olmuştur.

preslenmiş cam, EZME CAM olarak da bilinir, erimiş camın düz ya da çukur bir kalıp içine mekanik olarak preslenmesiyle üretilen cam eşya. Kenarlarının keskin olmaması, üstündeki kalıp izleri (çoğunlukla

Preslenmiş renksiz camdan meşe yaprağı desenli bir tabak, y. 1830; Corning Cam Müzesi, New York
Corning Museum of Glass, New York

parlatılarak giderilir) ve yüzeyinin kusursuz düzgünlüğüyle el yapımı camdan ayrılır.

Mısırlıların camı İÖ 5'te açık kalıplara döktükleri bilinir. Cam yapımcıları camı presleyerek biçimlendirmeyi ancak 19. yüzyılda öğrendiler. İlk ticari cam presleme makinesini 1825'te ABD'li John P. Bawell geliştirdi. Bu makinenin bulunması cam eşyanın seri üretimine geçilmesine ve maliyetinin büyük ölçüde düşmesine yol açtı. Pres işlemi, cam eşyanın gündelik kullanıma girecek kadar ucuzlamasını sağlayan en önemli etken oldu.

Bostonlu Deming Jarves ile Massachusetts eyaletinde Sandwich'teki Sandwich Glass Company 1827'de "dantelsi" desenli cam eşya üretmeye başladılar. Bunların bütün yüzeyleri noktalar, daireler, baklavalılar, yapraklar ve askı çelenkleri gibi son derece karmaşık örgülerle kaplıydı. Bu dantelsi desenler geleneksel kesme ve oyma teknikleriyle yapılamayan, yeni pres tekniğine özgü uygulamalardır.

Preslenmiş cam İngiltere'de de üretiliyordu. İlk pres makinesini W. H. P. Richardson 1833'te Stourbridge'de kurmuştu. Preslenmiş cam teknolojisi oradan İngiltere'nin başka yerlerine ve kara Avrupa'sına yayıldı. "Yılan derisi" adı verilen bir tür dantelsi desenin uygulandığı Avrupa preslenmiş camı en az Amerika'daki türler kadar süslüydü. Bugün bütün gündelik cam eşya üretiminde, dünyanın her yerinde presleme tekniği uygulanmaktadır.

Presley, Elvis (Aron) (d. 8 Ocak 1935, Tupelo, Mississippi - ö. 16 Ağustos 1977, Memphis, Tennessee, ABD), Amerikan popüler kültürünü etkileyen rock and roll şarkıcısı.

Ailesinin tek çocuğuydu. Gençliğinde Pentekostal kilise müziği söyledi, ayrıca Siyahların blues müziğine ilgi duydu. Temmuz 1954'te, *rhythm and blues* plak yapıcısı Sam Phillips için doldurduğu, bir yüzünde *rhythm and blues* parçası, öbür yüzünde bir *country* ezgisi bulunan beş plajıyla adını duyurdu. Dinleyici öndekide yorumları ise daha büyük ilgi uyandırdı. Karizmatik kişi-

sel üslubu, "Elvis the Pelvis" (Kalça Elvis) diye anılmasına yol açan kalça kıvrımları, özgün saç tıraşı, duyarlı havası ve sürekli gülüşüyle gençlerin, özellikle de kızların hayranlığını kazandı.

1950'lerin ortalarında sonraki çalışmalarında menajerliğini yapacak olan Albay Tom Parker ile tanışan Presley 1956'da, 1 milyondan fazla satan ilk 45'liği "Heartbreak Hotel"i çıkardı. Bunu gene her biri

Presley, 1968
UPI-EB Inc

1 milyonun üzerinde satan "Hound Dog", "All Shook Up", "Don't Be Cruel" ve "Burning Love" adlı 45'likleri izledi. Aynı yıl ayrıca, toplam 33 filminin ilki olan *Love Me Tender*'de ve "Stage Show"la "Ed Sullivan Show" adlı televizyon programlarında rol aldı. 1958'de askere çağrılışına değin her biri 1 milyonun üzerinde satan art arda 14 plak yaptı. Zamanla rock and roll parçalarındaki gürültülü üslubun yerine daha ılımlı çizgiler kullanmaya başladı. Kişiliğindeki başkaldırı ögesi ise Amerikan toplumdaki yükselme olanığının bir simgesine dönüştü. Televizyona döndüğü 1968'de, büyük bir pop orkestrası ve gospel korosuna benzer bir koroyla birlikte Las Vegas'ı merkez alan bir turneye çıktı.

Ününü ve ticari başarısını sonraki yıllarda da sürdüren Presley, zamanla toplumsal baskılar, aşırı şişmanlama ve uyuşturucu bağımlılığı yüzünden kişisel çöküşe girdi. Memphis'te satın aldığı gösterişli Graceland malikânesindeki ani ölümünün ardından yüz binlerce hayranı yas tuttu. Malikânesi bir ziyaret yerine dönüştü. Yaşarken satılan 500 milyon plaja ek olarak ölümünü izleyen beş gün içinde 8 milyon plajı daha satıldı.

Prešov, Macarca EPERJES. Slovakya'da, Doğu Slovakya (Východoslovenský) ilinde (kraj) kent. Torysa Irmağı kıyısında yer alır. Tarihî kayıtlarda adı ilk kez 1247'de geçer. 1374'te özgür krallık kenti statüsü kazandı. Balkan-Baltık ticaret yolu üzerindeki 24 ticaret yerleşmesinden (spis ya da zips) biriydi. Ortaçağdan kalma oval pazaryeri, Rönesans evleri, gotik, 16. yüzyıl barok ve 17. yüzyıl rokoko üsluplarını temsil eden kiliseleri 1887'deki büyük yangından sonra da ayakta kalmıştır. Yıkık ortaçağ Slovak şatosu Šariš 5 km kuzeybatıya düşer. Tiyatroları, müzesi ve öğretmen yüksekokuluyla bir kültür merkezi olan Prešov, II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen

elektrikli makine, dokuma ve gıda sanayile-riyle hızla büyümüştür. Nüfus (1991 geç.) 85.728.

Prespa Gölü, Sırp-Hırvat dilinde PRES-PANSKO JEZERO, Yunanca LIMNI MEGALI PRES-PA (Büyük Prespa Gölü), Makedonya-Arnavutluk-Yunanistan sınırında göl. Deniz dü-zeyinden 853 m yükseklikte, 274 km²'lik bir alanı kaplar. Yeraltı kaynaklarından besle-nir ve sularını yeraltı kanallarıyla Ohri Gölüne boşaltır. Büyük bölümü Makedonya sınırları içinde kalır. 1970'lerde bir turizm ve balıkçılık merkezine dönüşmüştür.

Press, Frank (d. 4 Aralık 1924, Brooklyn, New York, ABD), Yer'in kabuk ve manto katlarının yapısı ve depremlerin mekanığı üzerinde gerçekleştirdiği araştırmalarla ta-nınan ABD'li jeofizikçi.

Press, 1949'da Columbia Üniversitesi'nde jeoloji dalında doktorasını tamamladıktan sonra aynı üniversitede yıllarca ders verdi ve araştırmalarını sürdürdü. 1955'te Cali-fornia Teknoloji Enstitüsü'ne geçti ve 1957-65 arasında sismoloji laboratuvarının yöneticiliğini yaptı. 1965'te Cambridge'de Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) jeofizik dersleri vermeye başladı ve Yer ve Gezegen Bilimleri bölümünü ba-sına geçti. 1977-81 arasında Başkan Jimmy Carter'a bilimsel danışmanlık yaptı. 1981'de Massachusetts Teknoloji Enstitü-sü'ne döndü.

Press, bölgesel ve denizaltı jeofizik araştı-rmaları yaptı, Yer'in iç kesimlerini inceledi ve sismoloji çalışmaları örgütledi, esnek dalgalar kuramına katkılarda bulundu. Uluslararası Jeofizik Yılı'nda (Temmuz 1957-Aralık 1958) yerkabuğunun iç kesim-lerine yönelik araştırmaları sonucunda, Ku-zey Amerika kıtasının yaklaşık 36,8-48 km arasında değişen bir kalınlıkta olduğunu ortaya koydu. Aynı yıl gerçekleştirilen bir jeofizik araştırma gezisinde, Antarktika'nın gerçek bir kıta olduğunun saptanmasında önemli rol oynadı. 1950'de Ulusal Bilimler Akademisi üyeliğine seçilen Press, *Elastic Waves in Layered Media* (1957; Katmanlı Ortamlarda Esnek Dalgalar) ve *Earth* (1974; Yer) adlı yapıtların hazırlanmasına katıldı.

Press Trust of India (PTI), İngiliz haber ajansı Reuters'in 1919'da Hindistan'daki üç haber servisini satın alarak birleştirmesiyle kurulan haber ajansı. Associated Press of India olan ilk adı, yönetimin 1948'de birliğe katılmaya başlayan Hindistan gazetelerine geçtiği 1953'te Press Trust of India olarak değiştirildi. Kâr amacı gütmeyen ve İngiliz-ce yayın yapan PTI, zamanla Üçüncü Dün-ya ülkelerindeki en büyük haber ajansı birliklerinden biri durumuna geldi. Yakla-şık 50 büroda tam gün çalışan bini aşkın yazar ve uzmanın yanı sıra dünyanın önemli merkezlerinde muhabirleri ve 200'ü aşkın abonesi vardır. Hükümetin isteği üzerine 1976'da United News of India, Samaçar Vharti ve Bharati Samaçar adlı haber ajanslarıyla birleştiiyse de 1978'de dört ajansın da yeniden bağımsız çalışmasına izin verildi.

Pressburg Antlaşması, Napoléon'un Ulm ve Austerlitz'deki zaferlerinden sonra Avusturya ile Fransa arasında Pressburg'da (bugün Slovakya'da Bratislava) imzala-nan antlaşma (26 Aralık 1805). Avusturya bu antlaşmayla topraklarının bir bölümünü İtalya Krallığı'na, Bavyera'ya, Württem-berg ve Baden'e bırakmak zorunda kaldı. Ayrıca, Napoléon'la ittifak kurmuş olan Bavyera ve Württemberg elektörlerini kral olarak tanımayı ve bunların Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na karşı olan yü-

kümlülüklerini kaldırmayı kabul etti. Böy-lece Avusturya'nın Almanya'daki nüfuzu büyük ölçüde azalmış oldu. Antlaşma ayrı-ca, Avusturya'nın ağır bir savaş tazminatı ödemesini öngörüyor. Salzburg ve Berch-tesgaden ile Töton Şövalyeleri'nin toprak-larını Avusturya'nın ilhak etmesine izin veriyordu. Napoléon'un Ren Irmağı, Alp Dağları ve Pireneler'in ötesinde Fransa'ya bağlı devletlerden oluşan bir çember kurma siyasetinin bir parçası olan bu antlaşmayla Fransa Piemonte, Parma ve Piacenza'yı alarak Avusturya'nın İtalya'daki nüfuzuna son verdi.

Presse, Die, Avusturya'nın en önde gelen gazetesi. Avrupa çapında da seçkin bir yeri vardır. Kurulduğu 1848'den başlayarak dengeli ve nitelikli haberciliğe ve yoruma önem verdi. Yayın yönetmenlerinin ve çalışanlarının çoğu 1864'te ayrılarak *Neue Freie Presse* adlı gazeteyi kurdu. Kısa sürede tutulan yeni gazete 1939'da bir Nazi propaganda organına dönüştürüldü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra *Die Presse* adıyla yeniden çıkmaya başladı. Güvenilir iç ve dış haberleri, ekonomi ve maliye haberleri, kültürel yorumları, ciddi başyazı-ları ve genellikle tanınmış uzmanların ha-zırladığı köşe yazılarıyla eski yayın düze-yine ulaştı. Genelde liberal eğilimli olan *Die Presse* serbest girişimcilik ve basın özgürlüğünü güçlü biçimde savunmasıyla da tanınır.

Presse, La, Kanada'nın Montreal kentinde Fransızca yayımlanan günlük gazete. Tab-loid boyutlu *Le Journal Montreal*'dan sonra Kanada ve Batı Yarıküre'nin en çok satan Fransızca gazetesidir. Yayın hayatına 1884'te başladı. 1930'larda ve 1940'larda Kanada'nın öteki gazeteleri arasında da ön sıralarda yer aldı. 1940'ların ortalarında günlük hafta içi baskısı 219 binin, cumartesi baskısı 252 binin üzerindeydi. Genelde kapsamlı ve bütünsel bir gazete olan *La Presse*, yazılarının niteliği, kapsamlı iç ve dış haberleriyle ünlü cumartesi sayılarında ayrıca birçok özel köşe yazısı yayımlar, renkli bir ek verir.

Pretoria, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin yönetsel başkenti ve Transvaal yönetim bölgesinin merkezi. Apies Irmağının her iki yakasında yer alan kent doğuda Magalies Dağının batı eteklerine kadar uzanır. Yüzölçümü 592 km²'dir. Adını aldığı Boer

Pretoria'da Andries Pretorius (arkada) ve oğlu Marthinus'un anıtları, Güney Afrika Cumhuriyeti
Art Resource/ES Inc

devlet adamı Andries Pretorius'un oğlu Marthinus Pretorius tarafından 1855'te ku-ruldu. 1860'ta Transvaal'ın merkezi, 1910'da da Güney Afrika'nın yürütme baş-

kenti oldu. 1931'de kent statüsü kazandı. Güney Afrika Savaşı'nı (1899-1902) sona erdiren Vereeniging Barışı 31 Mayıs 1902'de kentteki Melrose Evi'nde imza-landı.

Pretoria, iki tarafında jakaranda ağaçları uzanan caddeleriyle ünlü, planlı bir kenttir. Kentin ana caddesi olan Church Caddesi 20 km boyunca doğu-batı doğrultusunda uza-nır. Kentteki altı müzenin en önemlileri Paul Kruger'in evi ile Ulusal Kültür Tarihi ve Açık Hava Müzesi'dir.

Pretoria'da geniş parklar, belediyeye ait beş doğal yaşamı koruma alanı ve Pretoria Hayvanat Bahçesi yer alır. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları Pretoria ve Güney Afrika üniversiteleridir. Kentin dış mahallelerinde Onderstepoort Veteriner Araştırma Enstitüsü ve ülkenin en büyük araştırma kurumu olan Bilimsel ve Sanayi Araştırma Konseyi yer alır.

Kent nüfusunun büyük bölümü hizmet sektöründe çalışır. 1934'ten beri etkinlikte bulunan South African Iron and Steel Corporation (Iscon) kent ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda bir demiryolu merkezi olan kentte makine sanayisi, gıda işleme ve elmas madenciliği de gelişmiştir. Nüfus (1985) 443.059.

Pretoria Hayvanat Bahçesi, resmi adı GÜNEY AFRIKA CUMHURİYETİ ULUSAL ZOOLOJİ BAHÇELERİ, doğal yaşamı koruma çalışmalarıyla tanınan hayvanat bahçesi. Güney Afrika Cumhuriyeti Devlet Müzesi tarafından, Pretoria içinden geçen Apies Irmağı kıyısındaki küçük bir alan üzerinde 1899'da açıldı. Yıllar geçtikçe Apies Irmağının her iki kıyısı boyunca genişletildi ve toplam 32 hektarlık bir alana yayıldı. Yeryüzünün en geniş antilop koleksiyonlarından birinin bulunduğu Pretoria Hayvanat Bahçesi'nde 20'yi aşkın Güney Afrika türü üretilmiştir. 1974'te Lichtenburg yakınında 4.047 hek-tarlık bir alanı kaplayan av hayvanları üretim merkezi kurulmuş, burada hayvanat bahçesi görevlilerinin gözetiminde, ender rastlanan bir oriks türü ve yabanıl sığırlar-dan banteng başaryla üretilmiştir. Ayrıca gene hayvanat bahçesine bağlı De Wildt adı verilen 40,5 hektarlık bir çıta üretim alanı vardır. Böcekçil sırtlan ilk kez Pretoria Hayvanat Bahçesi'nde üretilmiştir.

Pretoria Üniversitesi, Afrikaner dilinde UNIVERSITEIT VAN PRETORIA, Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki Pretoria kentinde, kar-ma eğitim veren, devlet desteğindeki yüksek-öğretim kurumu. 1908'de kuruldu. Başlan-gıçta Johannesburg'daki Transvaal Üniver-sitesi ile birleştirilirdiye de, 1910'da iki kurum birbirinden ayrıldı. Johannesburg'daki bölüm Güney Afrika Maden ve Tekno-loji Okulu adıyla yeniden düzenlenirken, Pretoria'daki bölüm Transvaal Üniversitesi adını korudu. Başlangıçta sanat, bilim ve hukuk alanında öğretim veren üniversiteye daha sonra tarım (1917), ilahiyat (1918), ekonomi ve siyaset bilimi (1919), veterinerlik (1920) ve müzik (1923) fakülteleri eklen-di. 1930'da Pretoria Üniversitesi adını aldıktan sonra üniversiteye bağlı eğitim, tıp, diş hekimliği ve mühendislik fakülteleri açıldı. Pretoria Üniversitesi Afrikaner dilinde eği-tim verir.

Pretorius, Andries (Wilhelmus Jacobus) (d. 27 Kasım 1798, Graaff-Reinet yakınları [bugün Kaaprovinsie'de] - ö. 23 Temmuz 1853, Magaliesberg, Transvaal, Güney Afrika), İngilizlerin yönetimindeki Kap Kolonisi'nden (bugün Kaaprovinsie)

kuzeydeki topraklara yapılan Büyük Göç'ün Boer önderlerinden.

Kap Kolonisi'nde birkaç sınır çarpışmasına katıldıktan sonra 1837'de öteki göçmenlerle birlikte kuzeye doğru yola çıktı. Ertesi yıl Natal'a yerleşti. Kral Dingane'ye bağlı Zulular Büyük Göç'ün önderi Piet Retief'le birliğindekileri öldürüp Natal'daki göçmenlerin güvenliğini tehdit etmeye başlayınca 500 kişilik bir birlik oluşturarak Blood Irmağı Çarpışması'nda 10 bin Zuluyu yenilgiye uğrattı. Ardından Dingane'nin kardeşi Mpande'yle birleşerek Magono Çarpışması'nda (Ocak 1840) Dingane'yi yendi ve Mpande'yi Zulu tahtına çıkardı. Aynı yıl Transvaal'daki Boer yerleşmelerinin Natal'la oluşturulacak bir federal birliğe katılmalarını sağladı.

1842'de Natal'daki Durban'ı ele geçiren İngilizleri Durban'dan çıkarmayı başaramayınca başkomutanlıktan ayrıldı. Kap Kolonisi valisi Sir Henry Pottinger Boerlerin sorunlarına çözüm bulması konusundaki talebini dikkate almayınca, Transvaal'a yeni bir göç düzenlemeye karar verdi (1847). Oranj Irmağı Egemenlik Alanı olarak bilinen bölge ertesi yıl İngilizler tarafından ilhak edilince Transvaal'daki öteki Boerlerle birlikte silahlı mücadeleye girişti. Pretorius ve yandaşları Bloemfontein'i ele geçirdikten sonra Ağustos 1848'de Boomplaats'ta yenildiler. Başına 2 bin sterlin ödül konan Pretorius Transvaal'a kaçtı.

Transvaal'ın dört başkomutanından biri olan ve başına konan ödül bir süre sonra kaldırılan Pretorius İngilizlerle yapılan görüşmelerde önemli rol oynadı. Görüşmelerin sonunda Transvaal'ın (Güney Afrika Cumhuriyeti) bağımsızlığını tanıyan Sand Irmağı Sözleşmesi (17 Ocak 1852) imzalandı. Pretorius, İngilizlerin Oranj Irmağı Egemenlik Alanı'ndaki Boerlerin de bağımsızlığını tanımaları için baskı yaptı. Bu isteği ölümünden yedi ay sonra, Şubat 1854'te imzalanan Bloemfontein Sözleşmesi'yle gerçekleşti.

Pretorius, Marthinus Wessel (d. 17 Eylül 1819, Graaf-Reinet yakınları, Kap Kolonisi [bugün Kaaprovinsie] - ö. 19 Mayıs 1901, Potchefstroom, Güney Afrika Cumhuriyeti), Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ilk başkanı olan Boer asker ve devlet adamı. Oranj Bağımsız Devleti'nin (bugün Oranje Vrystaat) başkanlığını da yaparak her iki görevi birlikte yürüten ilk ve son devlet adamı olmuştur.

Büyük Göç'ün önderlerinden Andries Pretorius'un oğluydu. Babasının ölümünden (1853) sonra Transvaal'daki cumhuriyetlerin Güney Afrika Cumhuriyeti adı altında birleşmesine yardımcı oldu. 1857'de Güney Afrika Cumhuriyeti'nin, iki yıl sonra da Oranj Bağımsız Devleti'nin başkanlığına seçildi. Ama baskıcı yöntemleri bu iki devletin birleşmesini önlemenin yanı sıra Transvaal'da karışıklıklara yol açtı. Nisan 1863'te Oranj Bağımsız Devleti'nin başkanlığından ayrıldıktan sonra Transvaal'daki karşıt görüşlülere uzlaştırmaya çalıştı. Mayıs 1864'te yeniden Güney Afrika Cumhuriyeti'nin başkanlığına seçildi.

Bu görevi sırasında cumhuriyetin yabancı ülkeler tarafından tanınmasını sağladı. Ülkenin sınırlarını genişletme çabaları Portekiz ve İngiltere'nin karşı çıkması sonucu başarısızlığa uğradı. 1869'da ezici bir farkla yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Ülkesinin Vaal'daki elmas yatakları üzerindeki haklarını yeterince koruyamaması ve parlamento'ya (Voiksraad) danışmadan Natal valisinin

elmas yatakları konusunda hakemlik yapmasına izin vermesi halkın desteğini yitirmesine yol açtı. Anlaşmazlık 1871'de Güney Afrika Cumhuriyeti aleyhine bir kararla sonuçlanınca politikadan ayrıldı.

İngiltere'nin 1877'de Transvaal'ı ilhak etmesinden sonra pasif direnişin önderlerinden biri olarak yeniden siyirdi. Aralık 1880'de Boerlerin bir ayaklanma başlatmalarından sonra oluşturulan üçlü yönetiminde yer aldı. Ülkenin bağımsızlığını yeniden kazanmasını sağlayan Pretoria Sözleşmesi'ni (Ağustos 1881) imzalayanlardan biri oldu. Mayıs 1883'te Paul Kruger devlet başkanlığına seçilince üçlü yönetim dağıldı ve Pretorius bir daha dönmemek üzere siyasal yaşamdan ayrıldı.

Preuss, Hugo (d. 28 Ekim 1860, Berlin - ö. 9 Ekim 1925, Berlin, Almanya), Alman siyaset kuramcısı ve hukukçu. Weimar Anayasası'nın hazırlanmasında önemli rol oynamıştır.

Alman hukuk felsefesi Otto Friedrich von Gierke'nin öğrencisi oldu ve onun devlet anlayışından etkilendi. İlerici Halk Partisi üyesi olan Preuss *Nation* ve *Die Hilfe* gibi liberal yayın organlarına yazılar yazdı. Kamu hukuku dalında önde gelen bir uzman olarak, Kasım 1918'de cumhuriyet hükümeti tarafından yeni bir ulusal anayasa taslağı hazırlamakla görevlendirildi. Şubat-Haziran 1919'da Weimar hükümetinde içişleri bakanı olarak görev yaptı. 1919'da Alman Demokratik Partisi'ne katıldı. Yayımlanan çalışmalarının en önemlisi *Die Entwicklung des deutschen Städtewesens*'dir (1906; Alman Kent Yönetimlerinin Gelişimi).

Prévert, Jacques (-Henri-Marie) (d. 4 Şubat 1900, Neuilly-sur-Seine - ö. 11 Nisan 1977, Omonville-la-Petite, Fransa), Fransız şair. Toplumsal umut ve aşk üzerine baladlarıyla tanınmış, 1930'ların ve 1940'ların önde gelen senaryo yazarlarından olmuştur.

1925-29 arasında Robert Desnos, Yves Tanguy, Louis Aragon ve André Breton'un

Prévert, 1951
Lipnitzki-H. Roger-Viollet

geliştirdiği gerçeküstücü şiir üslubu temelinde eski sözlü şiir geleneğini yeniden canlandırdı ve sonradan *Paroles* (1945; Sözcükler) adlı yapıtında derlenen "şarkı şiirleri"yle ünlendi. Mizahlı bir üslup ve kilise karşıtı, anarşist, ikonoklast çizgiler içeren bu şiirlerin çoğu Josef Kosma tarafından bestelendi. Şiirlerinde aptallığı, ikiye bölünmüşlüğü ve savaşı şiddetle yeren Prévert, sıradan insanların aşklarını ve çocukların duygularını betimledi. Ünlü yapıtı *Tentative de description d'un dîner de têtes à Paris-France*'da (1931; Fransa-Paris'te Doruktakilerin Bir Akşam Yemeğini Betimleme Girişimi) gösterişli tutumları şiddetle eleştirdi. Şaşırtıcı imgelemlerle okuyucuyu etkilemede büyük bir ustaydı. Serbest nazım, düzensiz nazım, rasgele uyaklar, cinaslar, bilinçli olarak düzensiz yazılmış sözcükler, sıralamalar ve

karşıtlıklar gibi teknik olanakları yaygın ve etkin biçimde kullandı. Tiyatroyla da ilgilenerek siyasal içerikli oyunlar yazdı ve bu oyunları sahneye alan militan bir toplulukla birlikte 1933'te SSCB'ye gitti. Ayrıca yönetmen Marcel Carné için, *Drôle de drame* (1937; Tuhaf Bir Dram), *Les Visiteurs du soir* (1942; Gece Ziyaretçileri) ve *Les Enfants du paradis* (1945; Cennetin Çocukları) gibi pek çok başarılı film senaryosu yazdı. Prévert'in şiir derlemeleri arasında *Histoires* (1946; Öyküler), *Spectacle* (1951; Gösteri), *Grand bal du printemps* (1951; Büyük İlkbahar Balosu), *Charmes de Londres* (1952; Londra'nın Güzelliği), *Histoires et d'autres histoires* (1963; Öyküler ve Başka Öyküler) ve *Choses et Autres* (1972; Şeyler ve Ötekiler) sayılabilir. Prévert'in şiirlerinden yapılan seçmeler Türkçede *Şiirler* (1963) ve *Seçme Şiirler* (1980) adıyla yayımlanmıştır. Türkçede yayımlanan öbür yapıtları arasında, *Quai des brumes* (1938; Sisler Rıhtımı, 1938), *Contes pour enfants pas sages* (1947; Haylaz Çocuklara Öyküler, 1978), *L'Opera de la Lune* (1953; Ay Operası, 1975), *Harikalar Tablosu* (1974) ve *Cin Sips* (1981) sayılabilir.

Préveza, PREVEZE olarak da bilinir, Yunanistan'ın batı kesiminde, Préveza ilinin (*nomós*) limanı, başlıca kenti ve merkezi. Arta Körfezi (*kólpos*) girişinin kuzey yakasında yer alır. Arta ve Ioannina'ya (Yanya) karayoluyla bağlanır. Hinterlandından gelen zeytin, süt ürünleri, deri ve yününü yanı sıra sebze ve konserveleşmiş meyve suları ihraç eden bir merkezdir. Bu ürünler Khrisanthis Kanalı'ndan (derinliği 5,2 m) mavnalarla taşınarak gemilere yüklenir.

İÖ y. 290'da Epeiros kralı Pyrrhos tarafından Berenikia adıyla kuruldu. İÖ 31'de Octavianus (sonradan İmparator Augustus) körfez girişindeki ünlü deniz savaşında Antonius'u yenilgiye uğrattı. Augustus'un Nicopolis Actia'yı (bugün Nikopolis Aktia) kurmasıyla önemi azaldı. 1499'da Venediklilerin eline geçti, 1699'da Karlofça Antlaşması'yla Osmanlılara bırakıldı. 1717'de Venediklilerce geri alındı. Bir yıl kadar Fransa'nın elinde kaldıktan sonra, 1798'de, Tepedelenli Ali Paşa tarafından ele geçirildi. 1913'te Yunanistan Krallığı'na bağlandı. Nüfus (1981) kent, 13.624.

Preveze Deniz Savaşı, Osmanlı donanması ile Haçlı donanması arasında Preveze (bugün Préveza) açıklarında yapılan ve Akdeniz'deki askeri üstünlüğün Osmanlılara geçmesini sağlayan savaş (27-28 Eylül 1538).

Osmanlı donanması, Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1533'te kaptanıderyalığa atanması-na değin Akdeniz'de önemli bir varlık göstermemişti. 1538'de Ege'deki bir dizi adanın Venediklilerden alınması, Akdeniz'de ticari ve askeri çıkarları bulunan Avrupa devletlerini harekete geçirdi. Venedik, İspanya, Portekiz, Malta ve papalık donanmalarından büyük bir Haçlı armadası oluşturuldu ve Amiral Andrea Doria'nın komutasına verildi. Osmanlılara ait Preveze Kalesi'ni kuşatan Andrea Doria, Osmanlı donanmasının gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırarak Venedik egemenliğindeki Korfu'ya çekildi. Osmanlı donanması da 24 Eylül'de Arta Körfezine girdi. Ertesi gün Andrea Doria komutasındaki Haçlı donanması Preveze'nin iki mil kadar açığında demirledi. Osmanlı donanmasını 27 Eylül'de körfezden çıkaran Barbaros, daha üstün olan Haçlı donanmasını önce açık denizde savaşmaya zorladı. Bunu başaramayınca saldırıya geçti. Beklenmedik bir saldırı karşısında önce Santa Maura'ya çekilen An-

drea Doria, 28 Eylül gecesi rüzgârın elverişli olmasından yararlanarak bir karşı saldırıya girişti. Savaşın iyice yoğunlaştığı sırada, rüzgârın durmasıyla çekirdi türü gemilerden oluşan Osmanlı donanması üstünlük sağladı. Böylece Haçlı donanmasının çok sayıda refakat ve savaş gemisi çevirme harekâtlarıyla batındı. Büyük kayıplar veren Andrea Doria gece karanlığından yararlanarak savaş alanından uzaklaştı. Haçlı donanmasını bir süre izleyen Osmanlı donanması daha sonra Preveze önlerine döndü.

Previn, André (George) (d. 6 Nisan 1929, Berlin), Alman asıllı ABD'li piyanist, besteci ve orkestra şefi. Özellikle Fransız izlenimci, 19. ve 20. yüzyıl Rus ve 20. yüzyıl İngiliz müziğine yakınlık duymuş, Broadway müzikallerinden sinema için yaptığı müzik düzenlemeleriyle dört kez Oscar kazanmıştır.

Ailesi Nazi baskılarından kaçarak 1939'da Los Angeles'a yerleşti. Previn daha 20 yaşına gelmeden yetenekli bir caz piyanisti olarak tanındı ve başarılı orkestra düzenlemeleri yaptı. Başta Metro-Goldwyn-Mayer, Inc. olmak üzere çeşitli stüdyolar için film müziği besteledi. Bu arada hem klasik müzikte, hem de cazda ünlü bir piyanist oldu, orkestra şefliğine başladı. 1967-70 arasında Houston Senfoni Orkestrası'nın birinci şefiydi; 1969-79 arasında Londra Senfoni Orkestrası'nın, 1976-84 arasında da Pittsburgh Senfoni Orkestrası'nın birinci şefliğini üstlendi. 1984-89 arasında Los Angeles Filarmoni Orkestrası'nın müzik yönetmenliğini yaptı. 1985-86'da Londra Kraliyet Filarmoni Orkestrası'nın müzik yönetmeni idi, 1987'de aynı orkestranın birinci şefliğine getirildi.

Hollywood için yazdığı müziklerin yanı sıra bir senfonisi, konçertoları, oda müziği ve şarkıları bulunan Previn'in *Music Face to Face* (1971; Müzikle Yüz Yüze) ve *Orchestra* (1979) gibi kitapları yayımlanmıştır.

Prévost d'Exiles, Antoine-François, Abbé (d. 1 Nisan 1697, Hesdin - ö. 25 Kasım 1763, Chantilly, Fransa), Fransız romancı. Ününü *Histoire du Chevalier des Grieux et de Manon Lescaut* (1731; *Manon Lesko*, 1938, 1972) adlı yapıtına borçludur. Yedi ciltlik *Mémoires et aventures d'un homme de qualité qui s'est retiré du monde* (1728-31; *Dünyadan Elini Çekmiş*

Abbé Prévost, Georg Friedrich Schmidt'in bir çiziminden ayrıntı, 1745; *Güzel Sanatlar Müzesi, Tours, Fransa*. Musée des Beaux-Arts, Tours, Fransa, fotoğraf, R. Aricaud et Fie

Bir Centilmenin Anıları ve Serüvenleri) adlı romanın son bölümü olarak yayımlanan *Manon Lesko*, Jules Massenet'in *Manon* ve Giacomo Puccini'nin *Manon Lescaut* adlı operalarına konu olmuştur.

18. yüzyılın duygusal romanlarının klasik bir örneği olan *Manon Lesko*, iyi aileden gelen genç bir adamın bir kibar fahişe uğruna yaşamını tüketmesini anlatır. Roman daha sonraki kuşakların popüler romanslarına öncülük etmiştir. Aşkın tüm ihanetleri bağışlayacağı varsayımı, masumi-

yeti ahlak düşkünlüğüyle aynı karakterlerde başarılı bir biçimde birleştirmesi, yasak ve bazen de çıkarıcı ilişkilerin bir duygusallık havasıyla ustaca sunulması, kitabın iki yüz-yılı aşkın bir süre okurların ilgisini çekmesini ve Fransız yetkililerin kitabı yaktırmasını açıklayabilir.

Prévost çocukluğundan beri ünlü yapıtındaki kahramanın zayıflıklarını taşıyordu. İki kez gönüllü olarak orduya yazıldı, iki kez Cizvit tarikatında keşiş adayı oldu, 1721'de tarikattan çıkarıldı. Aynı yıl Benedikten keşişi olarak ant içti, 1726'da papaz oldu. 1728'de İngiltere'ye kaçtı. Yaşadığı birçok aşk serüveninden biri özel öğretmenlik görevini yitirmesine ve 1730'da Hollanda'ya gitmesine yol açtı. 1735'te Hollanda'daki alacaklılarından kaçarak İngiltere'ye dönen Prévost, sahtekarlık suçuyla kısa bir süre Londra'da hapis yattı. Sürgün sırasında bir olasılıkla Protestan oldu; gizlice Fransa'ya döndükten sonra yeniden Katolik Kilisesi'ne girdi.

prezervatif, kamışın (penis) üzerini kaplayan ve cinsel birleşme sırasında ersuyunun dölyoluna geçmesine engel olan bir kılıftan oluşan, gebeliği önleyici araç. Çok ince ve esnek kauçuktan ya da kauçuk benzeri lateks adlı bir plastikten yapılır. Uzun zamandan bu yana zührevi hastalıklar ve cinsel birleşmeyle bulaşan öbür hastalıklardan korunmak amacıyla, 17. yüzyıldan bu yana ise gebeliği önlemede de kullanılmıştır. İlk prezervatifler genellikle hayvan bağırsağı ya da balık zarlarından yapılırdı ve pek etkili değildi. 1840'lardan bu yana prezervatiflerin çoğu kükürtle sertleştirilmiş kauçuktan, 1930'lardan bu yana ise lateksten yapılmaktadır. Önceleri yıkanabilecek biçimde yapılan prezervatifler günümüzde genellikle yalnız bir kez kullanılmak üzere yapılır ve özel bir maddede kayganlaştırılır. Etkili ve kullanışlı olmasına karşın dokunma duygusunu körelttiği iddiasıyla tercih edilmeyen prezervatif yanlış ve düzensiz kullanılmadıkça gebeliği önlemede oldukça etkilidir. Cinsel birleşmeyle bulaşan pek çok hastalıktan korunmak için de çok yararlı bir araçtır. Ayrıca bak. doğum kontrolü.

Preziosi, Amadeo (Kont) (d. 2 Aralık 1816, Valletta, Malta - ö. 28 Eylül 1882, Yeşilköy, İstanbul), 1840-70 arasında İstanbul'da çalışan ünlü oryantalist ressam. 19. yüzyıl İstanbul'unu ve halkını betimleyen suluboyaları ile tanınmıştır.

Varlıklı, soylu ve koyu Katolik bir ailenin çocuğuydu. Babasının isteği üzerine başladığı hukuk öğrenimini yarıda bırakarak Malta'nın ünlü ressamlarından Giuseppe Hyzler'in atölyesine girdi. 1840'a doğru kardeşi Leandro ile birlikte Paris'e gitti; kardeşi yeni keşfedilen fotoğrafçılığı öğrenirken, kendisi de resim çalıştı. Malta'ya geri döndüğü zaman ressam olma isteğine babasının tepki göstermesi sonucu o dönemde egzotik bir Doğu metropolü olarak tanınan İstanbul'a yerleşti.

İstanbul'a büyük olasılıkla Kasım 1842'de gelen Preziosi, Türk gelenek ve göreneklerini öğrenerek yaşamının sonuna değin burada kaldı. İngiliz diplomatik çevrelerinde çok iyi tanınan bir kişi oldu ve resimlerinin çoğunu Avrupalı gezginlere sattı.

Preziosi'nin resimlerinde ana tema, İstanbul'da yaşayan tüccarlar, seyyar satıcılar, askerler, dervişler ve kadınlardı. İstanbul'da yaşayan daha önceki ressamların yüksek rütbeli devlet görevlilerini renkli ve egzotik giysiler içinde betimleme eğiliminin tersine, Preziosi sıradan insanları günlük yaşamları ve çevreleri içinde betimledi.

İstanbul tipleri çok tutulunca, en popüler olanları tekrar tekrar çizdi. Artan talep

karşısında bunların taş baskılarını yapmaya girişti ve 1858'de Paris'te *Sтамбул. Recollections of Eastern Life* (İstanbul. Doğu Yaşamından Anılar) adlı renkli taş baskı albümü yayımladı. Aynı albüm 1861'de gene Paris'te *Sтамбул Souvenir d'Orient* (İstanbul Doğu Anısı) adıyla yeniden basıldı. 1883'teki üçüncü baskıysa *Sтамбул moeurs et costumes* (İstanbul Gelenekleri ve Giysileri) başlığını taşıyordu. Yalnızca 500 adet basılan bu yapıtta resim altlarında yer alan "Preziosi del et lith" yazısı, taş baskıların da onun elinden çıktığını gösterir.

Preziosi ayrıca Boğaziçi, Haliç gibi semtlerle çarşılar, mezarlıklar ve İstanbul sokaklarını betimleyen resimler yaptı. "Boğaz Görünümü ve Demir Atmış Müttefik Donanmaları" (1854), "Kırım Kahramanlarının Mezarlığı" (1856) gibi suluboyalarında Kırım Savaşı'nı konu aldı.

1860'larda İstanbul artık olağanüstü ilgi odağı olmaktan çıkınca, Preziosi kendine yeni kaynaklar aramaya başladı. 1862'de Mısır'a, ardından İngiltere ve Fransa'ya gitti. 1868 ve 1869 yıllarının yaz aylarını Romanya'da geçirdi. Mısır gezisini *Souvenir du Caire* (1863; Kahire Anısı) adlı albümünde yansıttı. Bu albümün ikinci baskısı *Le Caire moeurs et costumes* (1883; Kahire Gelenekleri ve Giysileri) adı altında yapıldı. Romanya'yı konu alan çizim ve suluboyalarının çoğu, bugün Romanya Sanat Müzesi'nde bulunmaktadır.

Preziosi yaşamının son 10 yılını geçirdiği Yeşilköy yakınlarında bir av kazasında ağır yaralandı ve ertesi gün öldü. Yeşilköy'deki Katolik Mezarlığı'nda gömüldür.

Yaşadığı süreç çok tutulan, ölümünden sonraysa unutulmuş Preziosi, ancak 20. yüzyılda İngiliz koleksiyoncu Rodney Seagrave'in girişimiyle yeniden keşfedildi. Yapıtları Topkapı Sarayı'nda, Deniz Müzesi'nde ve İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi ile İngiltere'deki çeşitli müzelerde bulunmaktadır.

Priamos, Yunan mitolojisinde, son Troya kralı. Babası Laomedon'dan sonra kral olan Priamos, egemenliğini Hellepontos'a (Çanakkale Boğazı) kadar genişletir. Priamos'un ilk karısı, kâhin Merops'un kızlarından Arisbe'dir. Sonradan evlendiği Hekabe(*) ona, aralarında en gözde oğulları olan Hektor ve Paris'in de bulunduğunu çok sayıda çocuk doğurur. Homeros Priamos'u yaşlı, güçsüz, ama Troya Savaşı'nda uğradığı bütün kişisel kayıplara karşın Paris'in karısı Helena'yı bile suçlamayacak kadar müşfik bir kişi olarak betimler. Savaşın son yılında 13 oğlunun ölümüne tanık olan Priamos'un üç oğlu Polydoros, Lykaon ve Hektor, Akhilleus tarafından bir gün içinde öldürülür. Hektor'un Troya'nın umutlarının sonu anlamına gelen ölümü kralın da direncini yıklar. Priamos Akhilleus'un vahşi öfkesine karşı gelir ve fideye karşılığı Hektor'un ölüsünü ister. Akhilleus yaşlı adamın duygularına saygı göstererek ve kendi çekeceği acıları sezinleyerek Hektor'un ölüsünü geri verir. Troya düşünce, Akhilleus'un oğlu Neoptolemos, yaşlı kralı bir sunak üzerinde parçalar. Priamos'un ölümü ve oğlu Hektor için verdiği fideye ilk çağ sanatının gözde temaları arasındadır.

Priamos'un Hazinesi, Anadolu'nun kuzeybatı kesiminde, bugün Çanakkale ili sınırları içinde yer alan Tevfikiye köyü yakınındaki Hisarlık'ta yürütülen Troya(*) kazılarında ele geçirilen hazine. Homeros'un ünlü *İlyada* ve *Odysseia*'sında adı geçen Troya'da 19. yüzyıl sonlarında kazı yapan

Heinrich Schliemann(*) büyük bir hazine, ayrıca birkaç tane de daha küçük hazine buldu. Schliemann, Homeros'ta adı geçen Kral Priamos'un yaşadığı kenti bulmak amacındaydı. Kazılarda ortaya çıkan görkemli hazinenin de ancak bu krala ait olabileceğini düşündü. Bu nedenle hazine Priamos'un Hazinesi ya da Büyük Hazine adıyla tanındı. Höyükteki arkeolojik katların ikincisinin g evresinde, Schliemann'ın deyişiyle Kral Priamos'un malikânesinde ve çevresinde bulunan bu hazine şu parçalardan oluşuyordu: Altından iki kulplu ve iki ağızlı bir salça kabı, iki kap, iki alınlık (diadem), işlenmemiş bir bant, sepet biçimli dört küpe, 56 halka, altı bilezik ve çeşitli büyüklükte 8.700 boncuk; elektrodan bir kadeh; gümüşten, dil biçiminde altı çubuk, dört masrapa, iki fincan tabağı, bir sığ kâse, bir kadeh, şişe biçiminde iki kâp ve bir küçük kapak; bakır ya da tunçtan üç büyük kap, 20 hançer ya da mızrak ucu, üç keski, bir bıçak, 14 balta, bir bıçkı ve ne olduğu belirsiz bir alete ait bir parça. Daha küçük olan öbür hazinelerde de altın, gümüş ve necef taşından çeşitli süs eşyası, kap kacak ve savaş baltaları vardı.

priapizm, cinsel uyarılma ya da istek olmaksızın kamışın sürekli ve ağrılı sertleşmesi durumu. Kamışın normal sertleşme sürecinde, sırasıyla kavernoöz ve süngersi yapıların kanla dolması sonucunda organ büyür, sertleşir ve dik duruşunu kazanır. Priapizmin en önemli belirtisi, kamışın büyüyen bölümlerinin ağrılı ve duyarlı olmasıdır. Sürecin başlangıcında kısa süreli zevkli duyumlar yaşansa da hızla yerini sürekli ağrıya bırakır.

Hastalık nedeni ancak olguların yüzde 25'inde kesinlikle saptanabilir. Genellikle mekanik ya da sinirsel nedenler olarak iki başlık altında toplanabilir. Sinirsel bozukluk omurilikten çıkan sinirlerde ya da üreme sistemine gelen çevrel sinirlerde olabilir. Hastalık genellikle birkaç saat, gün ya da hafta sürdüğü halde sürece neden olan frengi gibi bir hastalık sinir sistemini etkilediğinde yıllarca süren priapizm olguları görülmüştür.

Hastalık her zaman kamışın bütününe etkilemeyebilir. Bazı olgularda yalnız kavernoöz yapı kan ile dolmaktadır. Süngersi yapı da tutulduğunda, sürekli sertleşme durumunda kalacağından önemli işleme zorlukları görülür. İdrarın çıkarıldığı kanal olan siyek (üretra) süngersi yapının altında ve ortasında yer alır. Bu kanalcığın sürekli bası altında kalması sidik torbasında idrar birikimine neden olur. Bazı olgularda sonda takılarak sağlanan mekanik drenaj idrar boşaltılmasını sağlayabilir ve hasta rahatlar. İdrarın boşaltılması olanaksız olan hastalarda biriken idrar böbrekleri etkileyerek önemli böbrek hastalıklarına neden olabilir.

Mekanik priapizm nedenlerinin başlıcaları penis tümörleri ya da büyük kan pıhtıları gibi tıkaçıcı süreçlerdir. Daha ender olgularda, olağanüstü uzun ve yıpratıcı cinsel birleşmeler kronik priapizme neden olabilir. Kamıştan kanın geri dönüşünü sağlayan toplardamarın bir kan pıhtısı (tromboz) ile tıkanması olayı başlatır. Günler ve bazen haftalarca sürebilen ve aşırı rahatsızlık veren bu süreç hastada yavaş gelişen kalıcı bir cinsel iktidarsızlık gelişimine neden olur. Kamış başlangıçta aşırı sertleşmiş ve oldukça duyarlı bir durumdur. Birkaç gün içinde gerginlik ve ağrı yavaş yavaş azalır, organ haftalarca yarı sert konumda kalır ve en sonunda giderek

duyarsız ve sönük duruma gelir. Bu uzun sürecin sonunda kamışın sertleşebilen dokusunun yerini işlevsiz bağdokusundan oluşan bir nedbe dokusunun almasıyla hastada iktidarsızlık gelişir. Böyle bir gelişim izleyen priapizm olguları, erken dönemde pıhtılaşma önleyici ilaçlar ya da büyük iğnelerle sertleşebilen dokunun temizlenmesi yöntemleriyle tedavi edilebilir.

Çocuklarda görülen kısa süreli priapizm olgularının başlıca nedenleri sidik torbasının dolu olması, yerel örselenmeler ve uzun süreli mastürbasyondur. Ayrıca siyek iltihapları, siyekte kalsiyum taşı sıkışması, prostat bezi enfeksiyonları ya da düzbağırsakta kitle oluşturan bağırsak asalakları gibi hastalıklar da priapizm ataklarına neden olabilir. Hastalık çok ender olarak küçük yaştaki erkek çocuklarda görülürse de hastalar genellikle yetişkin yaştadır.

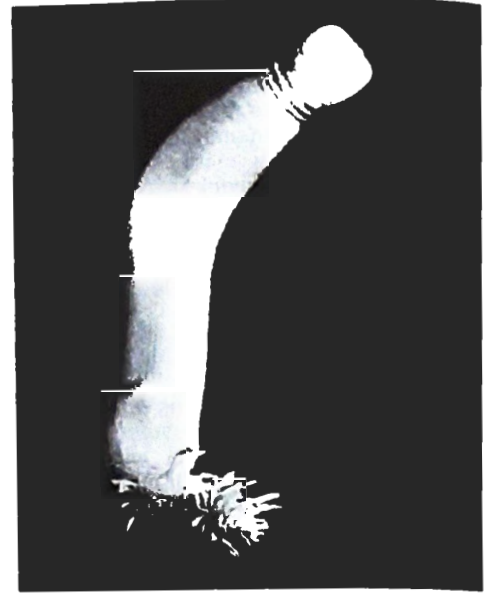
Tedavi genellikle etkene yönelik olarak uygulanır. Ancak apse ya da tümöre bağlı olgularda kamışa cerrahi girişim uygulanır.

Priapos, Yunan mitolojisinde bereket tanrısı. Resim ve heykellerde olağanüstü büyük bir cinsel organı olan, acayip görünüşlü bir adam olarak betimlenir. Şehvet düşkünlüğünü ve tanrının cinsel gücünü temsil ettiğine inanıldığı için onuruna eşek kurban edilirdi. Yunan mitolojisine göre, babası Şarap Tanrısı Dionysos, annesi ise Aşk ve Güzellik Tanrıçası Aphrodite ya da bir *nympha*'dır(*).

Başlangıçta Hellespontos (Çanakkale Boğazı) yöresindeki Lampsakos (Lapseki) kentiyle sınırlı olan Priapos kültü Helenistik dönemde geniş bir alana yayıldı. Kırsal kesimde bahçeler tanrısı olarak kabul edildi ve heykelleri hem korkuluk, hem de koruyucu tann olarak bahçelere dikildi. Ayrıca Priapos'un denizcilerin ve balıkçıların koruyucusu olduğuna ve varlığıyla nazarı önlediğine inanılırdı.

Priapulida, *Aschelminthes* (yuvarlaksolucanlar) filumundan 15 kadar tür içeren omurgasızlar sınıfı. Deniz dibindeki çamurlarda yaşayan ve gövdeleri bölümsüz olan bu sınıf üyelerinin taksonomideki yeri tartışmalıdır. Son yıllarda bazı uzmanlar bu canlıları yuvarlaksolucanlar yerine sömülü (ikinci vücut boşluğu olan) hayvanlardan saymaktadır.

Priapulida üyelerinin en irisi 10-15 cm uzunluğundadır ve soğuk denizlerde yaşar. Uzunluğu birkaç milimetreyi geçmeyen en küçük tür ise daha sıcak denizlerde bulunur.

Priapulida sınıfından *Priapulus caudatus*
Walter Dawn

Ucunda ağzın bulunduğu öngövde ya da vücudun ön bölümü gövdenin içine çekilebilir ve besin alımının yanı sıra yer değiştirme işlevini de görür. Vücut, hipodermis hücrelerinin salgısı olan bir kütikula ile örtülüdür. Bunun altında vücut çeperini oluşturan kas kılıfı geniş bir vücut boşluğunu çevreler. Larva evresinde sertleşen kütikula dikenli bir yapı kazanır. Dikenler ağız çevresi, öngövde ve yutak iç yüzeyinde çok daha sık olmak üzere tüm vücuda dağılmıştır. Geliştikçe deri değiştirirler.

Priapulida üyelerinin sindirim kanalı ön uçta ağızdan başlayarak anüse doğru geniş bir yutak, kısa bir yemek borusu, daha geniş bir bağırsak ve düzbağırsaktan oluşur. Sindirim kanalının bütün bölümleri kas yapısındadır. Dolaşım sistemleri yoktur. Boşaltım sistemleri bir kanalla dışarı açılan alev hücrelerinden (solenosit) oluşur. Sinir sistemleri çok basittir. Tüp biçiminde olan üreme organları vücudun arka bölümündeki deliklere bağlanır. Sınıfın bir türünde üremenin iç döllenme yoluyla gerçekleştiği bilinmektedir.

Pribilof Adaları, FUR SEAL (KULAKLI FOK) ADALARI olarak da bilinir, ABD'de, Alaska eyaletinde ada grubu. St. Paul (91 km²) ve St. George (70 km²) adalarıyla Bering Denizindeki iki adacığı kapsar. Anakaradan yaklaşık 500 km batıda, Aleut Adalarının

Pribilof Adalarında yaşayan bir erkek kuzey kulaklı foku ve çok sayıda diğden oluşan haremi, Alaska
Stephen J. Krasemann-Peter Arnold, Inc

290 km kuzeyinde yer alan adaları ilk kez Rus kaptan Gavril Pribilof ziyaret etti (1786) ve burada kulaklı fokların yaşadığını keşfetti. Alaska'nın 1867'de ABD tarafından satın alınmasıyla Pribilof Adalarının denetimi Rusya'dan ABD'ye geçti.

Nisan-kasım arasındaki üreme mevsiminde Pribilof Adalarına çıkan kuzey kulaklı fokların avlama hakkı 1870'te Alaska Ticaret Kumpanyası'na verildi. 1880'ler boyunca çeşitli ülkelere ait teknelerin açık denizde yaptığı avcılık sonucunda kulaklı fokların sayısı hızla azalmaya başladı. ABD'yle Kanada arasında avlanma hakları konusunda çıkan anlaşmazlık 1890'ların ortalarına değin sürdü. 1910'dan sonra ABD Balıkçılık Bürosu fok avcılığı üzerinde doğrudan denetim kurdu. Ertesi yıl da ABD, Kanada adına İngiltere, Japonya ve Rusya arasında, 30° kuzey enleminin kuzeyinde açık denizlerde fok avcılığını yasaklayan ve Pribilof Adalarında avlanan fok postlarının ülkeler arasında paylaşılmasını öngören Kuzey Pasifik Fok Avcılığı Sözleşmesi imzalandı. Ama fokların kendi balıkçılık alanlarını talan ettiğini ileri süren Japonya 1941'de sözleşmeye uymayacağını açıkladı. 1957'de Japonya, ABD, Kanada ve SSCB arasında imzalanan geçici bir sözleşmeyle Kuzey Pasifik Kulaklı Fok Komisyonu kuruldu. 1911'de toplam sayıları 125 bin olarak tahmin edilen kulaklı fok sayısı 20. yüzyılın ikinci yarısında yaklaşık 1,5 milyona çıktı. Günümüzde yılda yaklaşık 60 bin fok kürkü için avlanmaktadır.

Pribilof Adalarının yerli nüfusu Eskimoların yakın akrabası olan Aleutlardan oluşur. Eskiden ABD Balık ve Yabanıl Yaşam Servisi'nin koruması altında olan Aleutlara 1966'da ABD Kongresi tarafından temel medeni haklar tanınmıştır. Nüfus (1990) 901.

Pribilof Kanyonu, Alaska'da, Pribilof Adalarının güneydoğusunda uzun denizaltı kanyonu. Bering Denizi'nin tabanındaki Bering Derin Deniz Düzlüğünde yer alır. Kıta yamacının kenarından geçer. Uzunluğu 426 km, duvarlarının yüksekliği 1.829 m'dir. Duvarları dik ve kayalık, tabanı ise kum ve çakılla kaplıdır. V biçimli olan kanyonun, Alaska ve Sibirya ırmaklarının getirdiği kütleli tortuların kıta sahanlığından yuvarlanması ve korumasız kıta sahanlığını aşan akıntıların bu katmanı oymasıyla oluştuğu sanılır. Kanyonun ağzından başlayan alüvyon yelpazeleri Bering Derin Deniz Düzlüğünde son bulur.

Přibram, Çek Cumhuriyeti'ne bağlı Orta Bohemya (Středočeský) ilinin (*kraj*) Přibram ilçesinde (*okres*) kent. Bir madencilik kenti olan Přibram, Prug'in 59 km güneybatısında, Litavka Irmağı kıyısında, tepelik ve ormanlık Brdy Hřebený bölgesinde yer alır. 14. yüzyılda başlayan gümüş ve altın madenciliği 1960'lara değin kent ekonomisinin temelini oluşturdu. Bu tarihten sonra bölgede kurşun, çinko ve uranyum çıkarılmaya başladı.

Přibram'ın bir başka önemli gelir kaynağı da turizmdir. Yakındaki Svátá Dağında bulunan Barok Bohemya Meryem Anası Manastırı hacıların yanı sıra turistlerin de ilgisini çekmektedir. Kentin güneybatısındaki tepelerde Vysoká Šátosa yer alır. Çek besteci Antonín Dvořák, *Rusalka* operasını bu şatoda bestelemiştir. Nüfus (1985 tah.) 39.165.

Price, H(enry) H(abberley) (d. 1899, Neath, Glamorgan - ö. 26 Kasım 1985, Guller), algı ve düşünme süreçleri üzerine çalışmalarıyla tanınan İngiliz düşünür.

Magdalen College (1922-24), Liverpool Üniversitesi (1922-23) ve Trinity College'da (1924-35) öğretim üyeliği görevinde bulundu. Oxford'da New College'a Wykeham Kürsüsü mantık profesörü (1935-59) olarak atandı. İlk kitabı *Perception*'da (1932; Algı) nedenselliğe dayalı algı kuramlarını reddetti. Ama *Thinking and Experience*'ta (1953; Düşünme ve Deneyim) salt simgesel yorumların ardındaki kavramsal bilincin önemini vurguladı. Din, parapsikoloji ve ruhsal olgular üzerinde de çalışan Price'a göre telepati türünden olgular bilinçdışı zihin üzerindeki etkilerden kaynaklanıyordu. Öteki yapıtları arasında *Hume's Theory of the External World* (1940; Hume'un Dış Dünya Kuramı), *Belief* (1969; İnanç) ve *Essays in the Philosophy of Religion* (1972; Din Felsefesi Denemeleri) sayılabilir.

Price, Leontyne, asıl adı MARY LEONTYNE PRICE (d. 10 Şubat 1927, Laurel, Mississippi, ABD). ABD'li lirik soprano. Dünyanın önde gelen operalarında sahneye çıkmıştır. New York kentindeki Juilliard Müzik Okulu'nda dört yıl eğitim gördü; burada öğrencisi olduğu Florence Page Kimball sonraki yıllarda da Price'ı çalıştırdı. İlk kez Virgil Thomson'ın 1952'de Broadway'de sahnelenen *Four Saints in Three Acts* (Üç Perdede Dört Aziz) adlı yapıtında şarkıcı olarak sahneye çıktı. Buradaki yorumuyla Ira Gershwin'in dikkatini çekerek *Porgy and Bess*'in yeni sahnelenişinde Bess rolüne seçildi. 1955'te National Broadcasting Company (NBC) televizyonunun *Tosca* yapımında başrolü üstlenerek büyük başarı kazandı ve televizyonda opera söyleyen ilk Siyah şarkıcı oldu.

Price operada sahneye ancak 1957'de, San Francisco Operası'nda çıktı ve 1960'a değin her yıl burada söyledi. 1959'da Viyana'da, 1960'ta da Milano'daki La Scala'da çok başarılı yorumlarıyla tanındı. 1961'de *Il Trovatore*'deki zorlu Leonora rolündeki parlak başarısıyla Metropolitan Operası'nın önde gelen sopranoarı arasına girdi. Daha sonra *Madame Butterfly*'da Cio-Cio-San, *Don Giovanni*'de Donna Anna ve *Turandot*'da Lüü gibi rollere çıktı. Birçok kez Grammy Ödülü'ne değer görüldü.

Price, Richard (d. 23 Şubat 1723, Tynton, Glamorgan, Galler - ö. 19 Nisan 1791, Hackney, Londra yakınları, İngiltere), İngiliz ahlak felsefecisi ve maliyecisi. Benjamin Franklin, William Pitt, Lord Shelburne ve David Hume gibi ünlülerin yakın çevresinde bulunmuştur.

Londra yakınlarındaki Presbiteryen cemaatlerinde vazifeli yaptı. Etik sevgiciliği ve usçuluğu savunduğu *Review of the Principal Questions and Difficulties in Morals* (1758; Ahlakla İlgili Temel Sorular ve Zorluklar) adlı yapıtıyla hem Kant'ın etigine, hem de 20. yüzyıldaki ahlak kuramlarına öncülük etti. Olasılık üzerine yapıtıyla 1765'te Royal Society'ye kabul edildi. Bu yapıt hayat sigortası ve yaşlılık ödeneğiyle ilgili *Observations on Reversionary Payments* (1771; İhtikâl Ödemeleri Üzerine Gözlemler) adlı yapıtının temelini oluşturdu. Bu kitap, *An Appeal to the Public on the Subject of the National Debt* (1772; Ulusal Borçlar Konusunda Kamuoyuna Çağrı) adlı yapıtıyla birlikte İngiltere'nin ulusal borçlarının ödenmesi için William Pitt'in yeniden bir itfa fonu oluşturmada etkili oldu.

Observations on the nature of Civil Liberty, the Principles of Government, and the Justice and Policy of the War with America (1776; Yurttaş Hakları, Yönetim İlkeleri ve Amerika'yla Savaşın Doğruluğu ve Politikası Üzerine Gözlemler) adlı kitabı ABD

ve İngiltere'de satış rekorları kırdı. 1776'da Price'a Londra kentinin fahri hemşerilik beratı verildi. 1778'de mali konularda danışmanlık yapmak üzere ABD Kongresi tarafından Amerika'ya çağrıldı. George Washington'la birlikte hukuk doktoru unvanını aldı (1781). *Discourse on the Love of Our Country* (1789; Yurt Sevgimiz Üzerine Söylev) adlı vaazında Fransız Devrimi'ni övdü.

Price, Thomas (d. 19 Ocak 1852, Brymbo, Denbighshire, Galler - ö. 31 Mayıs 1909, Hawthorn, Güney Avustralya, Avustralya), 1905-09 arasında Güney Avustralya eyaleti başbakanı. Avustralya'nın İşçi Partisi'nden ilk eyalet başbakanıdır.

Bir süre İngiltere'de taşçı ustası olarak çalıştıktan sonra 1883'te Güney Avustralya'ya göç etti. 1891-93 arasında taşçılar ve duvarcılar sendikasının sekreterliğini yaptı. Bu dönemde ileride başbakanlık yapacağı Adelaide'deki parlamento binasının yapımında işçi olarak çalıştı. 1893'te meclise girdi ve işçi haklarını koruyan yasaların meclisten geçmesinde önemli rol oynadı.

1901'de Güney Avustralya İşçi Partisi başkanlığına seçildi. 1905'te eyalet başbakanı oldu. Başbakanlığı sırasında bayındırlık işlerinin sorumluluğunu ve eğitim bakanlığını da üstlendi. Yönetimi sırasında Adelaide'deki kitle taşımacılığı sistemlerini birleştirdi, ücret kurulları oluşturdu, oy verme hakkı üzerindeki sınırlamaları kaldırdı ve Kuzey Toprakları'nın Avustralya Uluslar Topluluğu'na katılmasına ön ayak oldu.

Prichard, H(arold) A(rthur) (d. 30 Ekim 1871, Londra - ö. 29 Aralık 1947, Oxford, İngiltere), İngiliz düşünür. Ahlakî değerlerin sonul ve indirgenemez olduğunu, yalnızca sezgi yoluyla kesinleştirilebileceğini ileri süren Oxford sezgici ahlak felsefesi okulunun temsilcisidir.

Yaşamının büyük bölümünü Oxford'da geçiren Prichard 1895-98 arasında Hertford College'da, 1898-1924 arasında Trinity College'da öğretim üyeliği yaptı. 1928'den 1937'ye değin White Kürsüsü ahlak felsefesi profesörü olan Prichard'ın başlıca yapıtları arasında *Kant's Theory of Knowledge* (1909; Kant'ın Bilgi Kuramı), *Duty and Interest* (1928; Ödev ve Çıkar), *Moral Obligation* (1949; Ahlakî Yükümlülük) ve *Knowledge and Perception* (1950; Bilgi ve Algı) sayılabilir.

Prichard, James Cowles (d. 11 Şubat 1786, Ross, Herefordshire - ö. 23 Aralık 1848, Londra, İngiltere), İngiliz hekim ve etnolog. İnsanlığı tek bir tür içinde ele alan ilk bilim adamlarından biridir. Ayrıca psikopatik kişilik kavramını geliştirmiştir.

Natural History of Man (1843; İnsanın Doğal Tarihi) adlı yapıtında tek bir insan türü olduğunu öne sürdü. Eski Mısır bilimine derin bir ilgi göstererek Hindu larla Mısırlılar arasındaki eski bağ ortaya koydu (1819) ve bir hiyeroglif alfabesi yayımladı. *Eastern Origin of the Celtic Nations* (1831; Kelt Uluslarının Doğu Kökeni) adlı yapıtında Kelt dillerinin Hint-Avrupa dil ailesinin bir dalı olduğunu saptadı. 1827'de Royal Society'nin üyeliğine seçildi. Öldüğünde Etnoloji Derneği'nin yöneticisiydi.

Prichard, Katherine Susannah (d. 4 Aralık 1883, Levuka, Fiji - ö. 2 Ekim 1969, Greenmount, Perth yakınları, Batı Avustralya), Avustralyalı yazar ve şair. 1926'da filme çekilen *The Pioneers*'le (1915; Öncüler) ünlenmiştir.

İlk öyküsü 11 yaşında yayımlandı. Melbourne ve Sydney'de başladığı gazeteciliği Londra'da serbest gazeteci olarak sürdürdü. 1919'da Avustralya'ya döndü. 1909'da Londra'da bulunduğu sırada işçilerin düzenlediği açlık yürüyüşlerinden çok etkilenmişti. İkinci Londra gezisi sırasında gözlediği sefaletin etkisiyle, 1920'de o yıl kurulan Avustralya Komünist Partisi'ne girdi.

Marksizmin etkisi ve toplum bilinci ilk oyunlarından başlayarak bütün yazarlık yaşamında belirgindir. Doğadan alınmış imgeleri ve halk dilini başarıyla kullanmasının Avustralya Yerlilerine karşı yaygın önyargıların değişmesine katkıda bulunduğu öne sürülür. Çoğu başka dillere çevrilen başlıca yapıtları arasında, çocuklar için yazdığı *The Wild Oats of Han* (1928; Han'ın Yaramazlıkları), şiir kitabı *Earth Lover* (1930; Toprağın Aşığı), öykülerden oluşan *Kiss on the Lips* (1932; Dudaktan Öp), oyunları *Brumby Innes* ve *Bid Me To Love* (1927; Beni Sevmeye Zorla), roman üçlemesi *The Roaring Nineties* (1946; Gürültülü Doksanlar), *Golden Miles* (1948; Altın Yollar) ve *Winged Seeds* (1950; Kanatlı Tohumlar) sayılabilir.

Pridi Phanomyong, PRIDI BANOMYONG ya da LUANG PRADIST MANUDHARM olarak da bilinir (d. 11 Mayıs 1900, Ayutthaya, Siyam [bugün Tayland] - ö. 2 Mayıs 1983, Paris, Fransa), Taylandlı siyasal önder.

Kraliyet Hukuk Okulu'nu bitirdikten sonra bir devlet bursuyla Fransa'ya gitti. 1927'de Paris'te hukuk doktoru oldu. Paris'teyken Fransız sosyalizminden etkilendi ve aralarında Phibunsongkham'ın da bulunduğu öteki öğrencilerle birlikte Tayland'da monarşiyi devirme planları yapmaya başladı. Tayland'a dönen komplocular 24 Haziran 1932'de Kral Prajadhipok'u anayasayı kabule zorlayan kansız bir darbe gerçekleştirdiler. İktidardaki Halk Partisi'nin önde gelen ideologu olarak, Pridi Aralık 1932 Anayasası'nın hazırlanmasına katkıda bulundu. 1933'te bütün sanayi ve ticaret girişimlerinin devlet mülkiyeti altına alınmasını ve köylülere aylık bağlanmasını öngören bir ekonomik program açıkladı. Bu programın yol açtığı tepkiler Pridi'yi bir süre sürgünde yaşamak zorunda bıraktı. Ülkeye dönüşünde içişleri ve dışişleri bakanı olarak görev yaptı, Manevi ve Siyasal Bilimler (Thammassat) Üniversitesi'ni kurdu. Phibunsongkham yönetiminde maliye bakanlığı yaptı (1938-41), ama Japon yanlı politikaları protesto etmek amacıyla istifa etti. O dönemde İsviçre'de okuyan çocuk yaşta Kral Ananda Mahidol'un naipliğine atandı. Sonraki yıllarda naip olarak yeraltındaki Japon karşıtı Özgür Tay Hareketi'ni yönetti. 1944'te Phibunsongkham hükümetinin devrilmesini sağladı. Pridi sonraki iki yıl boyunca sivil Tayland hükümetlerinin arkasında gerçek iktidarı elinde tuttu. Mart 1946'da, halk tarafından seçilen ilk başbakan oldu. Ama Kral Ananda'nın 9 Haziran 1946'da ölü olarak bulunmasından sonra hükümetin arkasındaki halk desteği dağıldı. Bir ölçüde eski radikalizmi ve cumhuriyetçiliği nedeniyle, haksız yere Ananda'nın ölümünden sorumlu tutuldu ve ağustos ta istifa zorlandı. Ordu Kasım 1947'de bir darbe yapınca Pridi ülkeyi terk etti. 1951'de, onun adına düzenlenen darbe girişimlerinin başarısız kalması üzerine Çin'e yerleşti. 1970'te Fransa'ya gitti ve Tayland'daki askeri rejimlere karşı muhalefeti sürdürdü.

Priene, Batı Anadolu'da İonya bölgesinde antik kent. Söke'nin 20 km kadar güneybatısındaki Güllübahçe bucak merkezi yakınlarındadır. Buradaki kazıları 1895'te Carl Human başlatmış, 1898'de de Theodor Wiegand sonuçlandırmıştır.

İÖ 1000'lerde Eski Yunan dilinin İon lehçesini konuşan göçmenler tarafından kuruldu. Kalıntıları bugün bataklık altında kalmış olan ilk kent deniz kıyısında ve iki limanı vardı. İÖ 7. ve 6. yüzyıllarda Priene Lidya'nın saldırılarına uğradı. Yaklaşık 540'ta Pers kralı Kyros'un komutanları tarafından ele geçirildi ve Pers İmparatorluğu'nun egemenliğine girdi. İÖ 499'da Perslere karşı ayaklandıysa da, beş yıl sonra teslim olmak zorunda kaldı. İÖ 350'de limanlarının Maiandros'un (Büyük Menderes) getirdiği alüvyonlarla dolması

Priene'de bouleuterion'un kalıntıları, İÖ y. 3. yy sonları
Hirmer Fotoarchiv, Münih

üzerine terk edildi. Yeni kent daha yüksek bir kesimde, bugün kalıntıların görüldüğü yerde, Atina örnek alınarak kuruldu. Bu dönemde denizle ilişkisi Naulokhos denen limanı ile sağlanıyordu. İÖ 334'te Büyük İskender'in denetimi altına girdi. Daha sonra da Pergamon Krallığı'nın egemenliğini tanıdı. İÖ 133'te Pergamon kralı III. Attalos'un ölümü üzerine, onun vasiyetiyle Roma'ya bağlandı. Roma egemenliği sırasında Maiandros'un getirdiği alüvyonların körfezi doldurmaya devam ettiği yüzünden Priene önemini yitirmeye başladı. Bizans döneminin başlarında varlığını sürdürdüysede de, İS 12. yüzyılda tümüyle ıssızlaştı.

Siyasal açıdan fazla önemi olmayan Priene, antik kent planlamasının günümüze kalmış en tipik örneklerinden biri olması nedeniyle önem taşır. Mykale (Samsun) Dağının güney yamaçlarında kurulmuş olan kent ızgara plana göre düzenlenmiştir. 2,5 km uzunluğunda bir surla çevrilidir. Sur üzerinde doğu, kuzeydoğu ve batıda üç tane kapı vardır. Taş döşeli uzun bir rampa ile girilen kemerli kuzeydoğu kapısının kuzeyinde, kentin su gereksinimini karşılayan üç şarnıç bulunmaktadır. Aynı kapıdan batıya doğru Tiyatro Caddesi uzanır. Bu caddeyi ve ona koşut biri 7,5 m, öbürü 4,4 m genişliğindeki dört caddeyi 3,5 m genişliğinde, kuzey-güney doğrultusunda sokaklar dikine keser. Arazinin eğimi nedeniyle bu sokaklar merdivenli yapılmıştır. Kentin doğusunda, Tiyatro Caddesi'nin güneyinde Mısır Tanrıları Kutsal Alanı bulunmaktadır. Çevresi duvarla kuşatılmış bir avluyla ortasındaki bir sunaktan oluşan bu kutsal alan Helenistik dönemde inşa edilmiştir. Tiyatro Caddesi boyunca batıya doğru ilerlenince, kuzeyde, kentin en iyi korunmuş yapılarından biri olan tiyatro ile karşılaşılır.

Skene'si (sahne yapısı) Roma döneminde değiştirilmiş olan bu yapı, Helenistik dönemin en güzel tiyatrolarından biridir. *Skene'si* nin bitişiğindeki kilise kentin en iyi korunmuş Bizans yapısıdır. Tiyatronun karşısında ve kilisenin güneyinde, İÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olan Yukarı Gymnasion bulunur. Tiyatronun kuzeybatısında, birdenbire yükselen ve akropolisi oluşturan kayalığın eteğinde Demeter-Kore Tapınağı yükselir. Tiyatro Caddesi ile daha güneydeki cadde arasında, batıda yer alan Athena Tapınağı kentin en eski yapısıdır. Mimar Pythios'un yaptığı bu tapınak İon düzenindedir ve kısa kenarlarında altışar, uzun kenarlarında 11'er sütunu vardır. Kentin orta kesiminde, yazıtlarından Orophernes tarafından yaptırıldığı anlaşılan kutsal *stoa* yer alır. Bu *stoa* doğudan *prytaneion* (kent

sarayı) ile sınırlanır. Onun hemen yanındaysa, üç yanında oturma sıraları, ortasında bir sunağı bulunan 640 kişilik *bouleuterion* yükselir. Agora, *stoa*'nın güneyindedir. Bunun doğu kanadında İÖ 3. yüzyılda yapılmış, İon düzenindeki Zeus Tapınağı'na, kuzeybatındaysa et ve balık agorasına yer verilmiştir. Bundan sonra yolun her iki yakasında, batı kapısına kadar uzanan alanda, kapıları küçük caddelerden birine açılan iki katlı evler sıralanır. Batı kapısı yakınındaki büyük bir ev, verilen bilgilere göre İskender Evi olarak adlandırılır. Yazıtından yalnızca beyaz giysi ile girilmesi koşulu getirildiği anlaşılan bu ev kutsal yerlerden biridir. Batı kapısının hemen iç yüzünde Kybele Kutsal Alanı yer alır. Kentin güney ucunda Aşağı Gymnasion bulunur ve portiklerle çevrili kare planlı spor alanı ile bunun kuzeyindeki dersanelerden oluşur. *Gymnasion*'un doğu kenarına bitişik olan *stadion* kentin güney suru boyunca uzanır. Arazinin durumu nedeniyle yalnız bir yanından izleyici sıraları olan *stadion*'un koşu pistinin ucundaki start yerleri hâlâ ortadadır.

Priestley, J(ohn) B(oynton) (d. 13 Eylül 1894, Bradford, Yorkshire - ö. 14 Ağustos 1984, Alveston, Stratford-upon-Avon yakını, Warwickshire, İngiltere), İngiliz romancı, oyun ve deneme yazarı. Çeşitli konularda 120'yi aşkın yapıtı vardır.

Cambridge'de öğrenim gördükten sonra bir süre gazetecilik yaptı. Adını ilk kez *The English Comic Characters* (1925; Komik İngiliz Karakterleri) ve *The English Novel* (1927; İngiliz Romanı) topladığı denemeleriyle duyurdu. Bir gezginci yatrocular grubunu konu alan pikaresk romanı *The Good Companions* (1929; İyi Dostlar) ile

büyük başarı kazandı. Daha sonra Londra'da bir grup büro işçisinin yaşamını ciddi ve gerçekçi biçimde işlediği *Angel Pavement* (1930; Melekler Kaldırımı) adlı romanını yayımladı. Öbür önemli romanları arasında *Bright Day* (1946; Parlak Gün) ve *Lost Empires* (1965; Kayıp İmparatorluklar) sayılabilir.

Ayrıca çok sayıda oyun yazan Priestley önceleri *Laburnum Grove* (1933; Sarısalgım Korusu) ve *When We Are Married* (1938; Evlenince) gibi nükteli komedilerle başarılı oldu. John William Dunne'in zaman kuramlarından etkilenerek *Time and the Conways* (1937; Zaman ve Conway'ler), *I Have Been Here Before* (1937; Buraya Daha Önce Gelmişim) ve *Johnson over Jordan* (1939) gibi dışavurumcu, psikolojik oyunlar yazdı. *An Inspector Calls* (1946; Bir Komiser Geldi, 1949, 1964) adlı, ahlaki öğeler içeren polisiye oyununu ise zamanla ilgili çarpıtmalara dayandırdı. Oyunlarının çoğunda yerel ortamlardaki sıradan insan tiplerini büyük bir ustalıkla çizdi.

II. Dünya Savaşı sırasında yetenekli bir radyo konuşmacısı olarak adını duyuran Priestley, daha sonra da pazar akşamları sunduğu programlarla ünlendi. Soyluluk unvanı almayı reddetti, ama 1977'de Liyakat Nişanı'nı kabul etti.

1970'lerde çıkan yapıtları arasında *Found, Lost, Found, or The English Way of Life*'i (1976; Bulundu, Kayıp, Bulundu ya da İngiliz Tarzı Yaşam) vardır.

Priestley, Joseph (d. 13 Mart 1733, Birstall Fieldhead, Leeds yakınları, Yorkshire, İngiltere - ö. 6 Şubat 1804, Northumberland, Pennsylvania, ABD), İngiliz din adamı, siyaset kuramcısı ve kimyacı. Çalışmalarıyla liberal siyasal ve dinsel düşünce ile deneysel bilimlerde ilerlemelere yol açmış, oksijen elementini bulanlardan biri olarak ünlenmiştir.

Eğitimi ve gençlik yılları. Kalvenci olmakla birlikte başka dinsel görüşlere de açık olan ailesinin isteğine uyarak İngiltere Kilisesi'nin dışında kalan Aynılıkçı Kilise'ye girmeye karar verdi. Hazırlık olarak İbrani, Keldani, Süryani dilleri ve Arapça dersleri aldı. 1752'de Northamptonshire'daki Daventry'de yeni kurulan bir Aynılıkçı Akademisi'ne girdi. 1755'te akademiden ayrılarak Suffolk'ta Needham Market Presbiteryen cemaatine yardımcı papaz oldu. Ama "özgür düşünceli" olduğu için cemaat ile arası açıldı. Pişmanlık öğretisini reddetti; Aziz Paulus'un Yeni Ahit'teki mektuplarında yürüttüğü mantığın birçok yerde yetersiz kaldığı sonucuna vardı. Zihinsel gelişimi içinde ailesinin Kalvenci görüşlerinden İsa'nın kutsallığını tanımayan Ariusçuluğa ve Kutsal Üçleme'yi tümüyle reddeden usçu bir Üniteryenizme kaydı. Ama hiçbir aşamada ıctenlikli inançlarından ve dindarlığından ödün vermedi.

1758'de Cheshire'daki Nantwich'te kendisine daha yakın bulduğu bir cemaate katıldı ve 36 öğrencisiyle bir gündüz okulu açtı. Bu dönemde bilime ilgi duymaya başladı; öğrencilerine bir hava pompası ve elektrik deneyleri için statik jeneratör gibi "felsefi araçlar" sağladı. Öğretmenlikteki başarısı üzerine 1761'de Lancashire'daki Warrington Akademisi'ne dil ve edebiyat öğretmeni olarak atandı. Aynılıkçılar gerek üniversitelere, gerekse ilahiyat, hukuk ve tıp gibi akademik öğrenim gerektiren mesleklerle kabul edilmediği için sanayi ve ticarete atılacaklara uygun bir eğitim programı geliştirdi. Ders kitapları olmadığından, bunları da kendisi yazdı. 1761'de yayımladığı *Rudiments of English Grammar*'da (İngilizce Dilbilgisinin Temelleri) olü klasik dilleri temel alan öneriler yerine İngilizcedeki

kullanımlara ağırlık verdi. 1762'de Warrington'da Aynılıkçı Kilise papazlığına atandı. Üniversite ders programının klasik konuları yerine tarih, bilim ve sanat derslerine öncelik vererek öğrencileri yaşama hazırlamaya çalıştı. Warrington Akademisi'ni İngiltere'de türünün en seçkin örneğine dönüştüren Priestley'e Edinburgh Üniversitesi 1765'te hukuk doktoru unvanı verdi.

Joseph Priestley, Ellen Sharples'in bir çalışması, y. 1795; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

Bilim çalışmaları. 1763-65 arasında Matthew Turner'in deneysel kimya derslerine katılan Priestley bilimle gittikçe daha çok ilgilendi. Yaptığı elektrik deneyleri nedeniyle 1766'da Londra Royal Society üyeliğine seçildi. Ertesi yıl Franklin'in desteğiyle yayımladığı *The History and Present State of Electricity*'de (Elektrik Tarihi ve Bugünkü Durumu) elektrik konusunda bilinenleri özetledi ve kendi deneylerini anlattı. Havası boşaltılmış bir küreye elektrik verildiğinde içinde hiç yük bulunmadığı gözlemlenirken yola çıkarak, elektrik yüklerinin birbirlerini, aralarındaki uzaklığın karesiyle ters orantılı olarak çektiklerini (ters kare yasası) kanıtladı. Ayrıca odunkömürünün iletken olduğunu buldu ve elektrikle kimyasal değişimin karşılıklı neden-sonuç ilişkisi içinde olduğunu ileri sürdü. Bu çalışmalarıyla kimya deneylerine yöneldi ve yanma ile solunum süreçleri arasındaki benzerliği ortaya çıkardı.

1767'de Leeds'de Mill Hill Şapeli papazlığına atandı. Burada yazı ve deney çalışmaları için daha çok zaman buldu. Gazları ya da o dönemdeki adıyla "havalar"ı inceleyerek birçok önemli deney yaptı ve buluşlarıyla kuramsal kimyanın gelişmesine önemli katkıda bulundu. Gazlar üzerinde çalışmaya, Leeds'de evinin yanındaki bira fabrikasında mayalanma sırasında fiçilerden çıkan "sabit hava"yı (karbon dioksit) gözlemleyerek başladı. O döneme değin yalnızca üç gaz bilinirken (hava, karbon dioksit ve hidrojen) yoğun çalışmaları sonucunda 10 yeni "hava" daha buldu. Bunlardan 1767-73 arasında Leeds'de bulunduğu dört tanesi, azot monoksit (azotlu hava), azot dioksit (kırmızı azotlu buhar), daha sonra güldürücü gaz denen diazot oksit (yok olan azotlu hava) ve hidrojen klorürü (asit hava). Başarısı büyük ölçüde yarattığı ilginç laboratuvar araç gereçlerinden kaynaklanıyordu. Örneğin gazları su içinde toplamak yerine gene kendi geliştirdiği havalı bir oluk içinde cıva üzerinde toplayarak deneme yanılma yoluyla suda çözünen gazları ayırt edebildi. *Philosophical Transactions*'in (1772; Felsefi İşlemler) "On Different Kinds of Air" (Farklı Hava Türleri Üzerine) bölümündeki gaz deneyleri Fransız kimyacı Antoine-Laurent Lavoisier'nin dikkatini çekti.

Priestley aynı dönemde siyaset kuramcısı olarak da ünlendi. 18. yüzyıl liberal düşüncesini temsil eden *Essay on the First Principles of Government, and on the Nature of Political, Civil and Religious Liberty* (1769; Hükümetin İlk İlkeleri ve Siyasal, Toplumsal ve Dinsel Özgürlüğün Doğası Üzerine Deneme) adlı yapıtında bireyciliği öne çıkardı; yapıtı Jeremy Bentham'ın ünlü "en çok sayıda kişiye, en yüksek düzeyde mutluluk" deyişine esin kaynağı oldu.

1772'de yayımlanan *History and Present State of Discoveries Relating to Vision, Light and Colours* (Görme, Işık ve Renkler Üzerine Buluşların Bugünkü Durumu ve Tarihi) adlı yapıtıyla Priestley optik konusuna özgün katkıda bulundu. Bu çalışmasıyla Kaptan James Cook'un ikinci keşif gezisine (1773-75) astronom olarak katılma çağrısı aldıysa da Üniteryen görüşlerinin yol açtığı muhalefet karşısında çağrıyı geri çevirmek zorunda kaldı. Ama geliştirdiği "suyun sabit havayla doyurulması" yöntemi (sülfürik asit ve tebeşir kullanarak), yolculuk boyunca içme suyunun tadını güzelleştirmek için kullanıldı; daha sonra da sodalı içecek sanayisinin temelini oluşturdu.

Aralık 1772'de Shelburne 2. kontu (sonradan Lansdowne 1. markisi) William Fitzmaurice-Petty, Priestley'e istediği gibi vaaz verme ve yazma özgürlüğünü tanıyarak yüksek ücretle iş verdi. Onun iki oğlunun özel öğretmenliğini üstlenen Priestley Temmuz 1773'te Wiltshire'daki Calne'de Shelburne Malikanesi'ne yerleşti. Kasım 1773'te gazlar üzerine çalışmalarından ötürü Royal Society'den Copley Madalyası'nı aldı. Bu konudaki deneylerini *Experiments and Observations on Different Kinds of Air*'de (1774-86, 6 cilt; Çeşitli Hava Türleri Üzerine Deneyler ve Gözlemler) yayımladı.

Oksijeni bulması. Priestley en önemli buluşunu 1 Ağustos 1774'te kırmızı cıva oksiti ısıtıp renksiz bir gaz elde ederek gerçekleştirdi. Mumun bu gazın içinde çok parlak bir alevle yandığını görünce o dönemde geçerli olan flojiston kuramına dayanarak gaza "flojistonsuz hava" adını verdi. (Bu kurama göre flojiston yanma ve solunum sırasında oluşan bir maddeydi ve normal hava flojistonla doyduğunda yanma ya da solunum olanaksızdı. 18. yüzyıl kimyasının bu ortak görüşü 1789'da Lavoisier'nin geliştirdiği yanma ve solunumu yükseltgenme tepkimelerine bağlayan yorumun tersiydi.) Ama Priestley "yeni bir hava" bulduğundan henüz emin değildi. (Oksijen, büyük olasılıkla 1773'te, İsveçli kimyacı ve eczacı Carl Wilhelm Scheele tarafından da bulunmuştu.) Ekim 1774'te Priestley Shelburne'le birlikte Belçika, Felemenk, Almanya üzerinden Fransa'ya gitti ve Paris'te Lavoisier'ye yeni "hava"yı nasıl bulduğunu anlattı. Bu önemli buluşmanın ardından Lavoisier Priestley'in deneylerini tekrarladı ve 1775-80 arasındaki deney ve araştırmalarının sonunda oksijenin temel yapısını buldu; atmosferin etkin "ilkesi" olduğunu saptadı; yanma ve solunumdaki rolünü açıkladı ve adını koydu (1789). Ama Priestley Lavoisier'nin görüşlerini tümüyle benimsemedi ve flojiston kuramını ölene değin savundu.

Öteki önemli buluşları. Atmosfer üzerine çalışmalarını sürdüren Priestley amonyak (alkali hava), kükürt dioksit (zaç yağlı asit hava), silisyum tetraflüorür (flüorlu asit hava), azot (1772'de Daniel Rutherford tarafından da bulunmuştu) ve daha sonra karbon monoksit olarak adlandırılan gazı buldu. Önemli buluşlarından biri de ışığın

bitkilerin büyümesine katkıda bulunduğu ve yeşil bitkilerin floyistonsuz hava (gerçekten oksijen) çektiği idi. Bu gözlemleri Felcmenekli hekim Jan Ingenhousz'un ve İsviçreli Jean Senebier'in fotosentez araştırmalarına temel oluşturdu. Priestley elektrik kıvılcımları ile amonyakı bozundurmaya başardı ve hidrojen ile oksijen karışımlarının patlaması ile çiy oluştuğunu gördü.

1779'da bilinmeyen nedenlerle Shelburne'den ayrılan Priestley sanayi kenti Birmingham'a yerleşerek New Meeting cemaatinin papazı oldu. Deneylerini Shelburne'ün bağladığı küçük gelir ve dostlarının yardımıyla sürdürdü. Birmingham'da yaşamının en mutlu ve dolu günlerini geçirdi. Din ve ilahiyat üzerine kitaplar yazdı. *History of the Corruptions of Christianity*'de (1782; Hristiyanlıkta Yozlaşmaların Tarihi) üçleme, yazgı, Kitabı Mukaddes sözlerinin ilahisini reddetti; bu yanlışların tarihsel kökenlerini gösterdi. Bu yapıyla gene şiddetli tepkilere hedef olan Priestley Fransız Devrimi öncesinde artık hem siyaset, hem dinsel bütün kurumlara karşı olarak tanınıyordu.

Priestley her ay dolunayda toplanan Birmingham Lunar Society'nin (Ay Derneği) toplantılarına düzenli olarak katıldı. Londra'daki Royal Society'den bağımsız olarak gelişen bu kurum 1766-91 arasında bilimsel çalışmalara ön ayak oldu ve bilimin sanayi ile zanaatlarla uygulanmasını özendirirdi. Lunar Society'de Priestley doğa bilimci Erasmus Darwin'in, porselen yapımcısı Josiah Wedgwood'un ve buharlı makineyi icat eden James Watt'ın saygı gösterdikleri çalışma arkadaşı oldu. Son bilimsel çalışmalarında "kalklar"ın (oksitler) hidrojen içinde ısıtıldığında metal haline indirgendini gözlemledi, ama aynı zamanda suyun da ortaya çıktığını fark etmediği için açıklamasını floyiston kuramına dayandırdı.

Bu yıllarda Priestley Fransız Devrimi'nin, yurttaşlık haklarının ve dinsel özgürlüğün ateşli bir savunucusu olarak tanındı. Devrimi karşı çıkan Edmund Burke'nün *Reflections on the Revolution in France* (1790; Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler) adlı yapıtını açıkça eleştirince bazı grupların tepkisini çekti. 14 Temmuz 1791'de, Bastille'in düşüşünün ikinci yıldönümünde Birmingham'da çıkan bir çapulcu ayaklanması sırasında evi, kütüphanesi ve laboratuvarı tahrip edildi. Priestley bir daha dönmek üzere Birmingham'dan ayrıldı.

İki yıl Londra yakınlarındaki Hackney'de yaşayan Priestley New College'da (Hackney College) öğretmenlik yaptı. Ama Fransız Devrimi'nin ilerlemesi, Kral XVI. Louis'nin öldürülmesi ve aynı yıl (1793) Fransa'ya savaş açılması üzerine muhalifleri yeniden hareketlendi. Ağustos 1793'te ABD'ye göç eden üç oğlunun ardından karısıyla birlikte ülkeden ayrılarak Nisan 1794'te ABD'ye gitti ve Northumberland'a (Pennsylvania) yerleşti. Pennsylvania Üniversitesi'nin kimya profesörlüğü önerisini ise reddetti. ABD'de *History of the Christian Church to the Present Times* (Günümüze Değin Hristiyan Kilisesinin Tarihi) adlı dört ciltlik yapıtını yayımladı. Dinsel görüşlerini paylaşan John Adams ve Thomas Jefferson ile dostluk kurdu. *Doctrines of Heathen Philosophy compared with those of Revelation* (Putperest Felsefe Öğretileleriyle Vahiy Öğretilerinin Karşılaştırılması) adlı yapıtı ölümünden sonra yayımlandı.

Prieur-Duvernois, Claude-Antoine, lakabı PRIEUR DE LA CÔTE-D'OR (d. 2 Aralık

1763, Auxonne - ö. 11 Ağustos 1832, Dijon, Fransa), Fransız askeri mühendis.

Fransız Devrimi başladığında orduda istihkâm teğmeniydi. Nisan 1791'de yüzbaşı oldu, Yasama Meclisi'ne, ardından Konvansiyon'a seçildi. Ağustos 1793'te, kendisi gibi askeri mühendis olan arkadaşı Lazare Carnot'yla birlikte Kamu Güvenliği Komitesi'ne girdi. Askeri hareketlerin başına getirilen Carnot'nun yanında cephanesi işlerinin denetimini üstlendi. Bütün silah ve gereçlerin ülke içinde üretilmesini sağlayacak tesisler kurdurdu. Jakobenlerin geniş kapsamlı ekonomik planlama çalışmalarında görev aldı. Ama tutucu bir burjuva demokrat olarak radikal dönüşümlere karşı çıktı. Savaşın yönetimi konusunda Louis de Saint-Just ve Robespierre'le çatışan Carnot'yu desteklemekle birlikte, 9 Thermidor'da (27 Temmuz 1794) Robespierre'e karşı düzenlenen komploya katılmadı. Ekim 1794'te Kamu Güvenliği Komitesi'nden istifa etti. Mart 1795'te ağırlık ve uzunluk ölçülerine ilişkin standartların benimsenmesinde önemli rol oynadı.

Prigogine, Ilya (d. 25 Ocak 1917, Moskova), denge durumunda olmayan tersinmez süreçlerin termodinamiğine katkıları nedeniyle 1977 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan Rus asıllı Belçikalı fiziksel kimyacı. Lars Onsager'in bulgularını geliştiren kuramsal çalışmalarıyla tersinmez tepkimelerin yanı sıra, denge durumuna erişmesi beklenen tersinir tepkimelerin de termodinamiğinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Doktora çalışmasını 1942'de Brüksel Bağımsız Üniversitesi'nde tamamlayan Prigogine 1947'de aynı üniversitede profesör oldu. 1962'de Solvay'deki Uluslararası Fizik ve Kimya Enstitüsü'nün başkanlığına getirildi. 1967'de de ABD'de, Austin'deki Texas Üniversitesi'nde İstatistiksel Mekanik ve Termodinamik Merkezi'nin yöneticisi oldu.

Prilep, PIRLEPE olarak da bilinir, Makedonya'da kent. Üsküp'ün güneyinde, Titov Veles-Bitola Demiryolu üzerinde yer alır. Kentteki St. Nikola Kilisesi (1299) değerli freskleriyle ünlüdür. Öteki önemli yapılar arasında her ikisi de 14. yüzyılda yapılmış Başmelek Mikhail Manastırı ve St. Dimitri Kilisesi sayılabilir. Verimli Prilep Havzası ya da Pelagonija Ovasında meyve ve tütün yetiştirilir, deri işlenir. Bölgede bulunan diyatome toprağı silis tuğlası ve izolasyon malzemesi yapımında kullanılır. Nüfus (1981) belediye, 60.464.

Priluki, Ukrayna'nın Çernigov yönetim biriminde (oblast) kent. Uday Irmağı kıyısında yer alır. Ukrayna'nın en eski kentlerinden biridir. Adı kayıtlara ilk kez 1092'de geçen kent 13. yüzyılda Moğollar tarafından yıkıldı. Günümüzde, Dnyeper-Donets yataklarından çıkarılan petrolün işlendiği bir sanayi merkezidir. Kentte makine, dokuma, giyim ve gıda sanayileri de gelişmiştir. Priluki'de bir öğretmen enstitüsü ile tıp fakültesi vardır. Nüfus (1991 tah.) 72.900.

prim, hukukta, sigorta için verilen ücret. Özel sigortalarda, en üst sınıra ilişkin yasa hükümleri saklı kalmak üzere, sözleşmeyle kararlaştırılmış bir prim ödenir. Prim sözleşmede gösterilmemişse ilgili bakanlıkça onanmış tarifeler göre belirlenir. Primin aylık ya da yıllık olarak taksitle ödenmesi kararlaştırılabilir. Sigorta sözleşmesinde buna ilişkin bir hüküm yoksa sigorta priminin toptan ödenmesi zorunludur. Ödenmeyen sigorta primlerinin iki yıllık tutarı sigorta sözleşmesinin bitiminden sonra sigortalı

maldan öncelikle tahsil olunur. Prim alacağı öteki öncelikli alacakların hepsinden önde gelir.

Sosyal güvenlik kurumlarının sigorta hizmetlerinden yararlanabilmek için de sigorta primi ödenmesi gerekir. Sosyal Sigortalar Kurumu primi belli oranlarda işçi ve işveren tarafından ortaklaşa ödenir. İşçinin aylık kazancı üzerinden hesaplanan prim tutarı, işveren tarafından en geç izleyen ayın sonuna değin yatırılır. Bağ-Kur primi ise esnaf ve zanaatkarlarla bağımsız çalışanlar tarafından bildirilen gelir durumuna göre hesaplanır ve tümü sigortalı tarafından ödenir.

Prim sözcüğü iş hukukunda ağır ve tehlikeli işlerin bedeli ya da özendirme aracı olarak ödenen ek ücret anlamında da kullanılır.

Prim (y Prats), Juan (d. 6 Aralık 1814, Reus - ö. 30 Aralık 1870, Madrid, İspanya), İspanyol asker ve siyaset adamı.

II. Isabel'i tahta geçirmek için yürütülen I. Carlismo Savaşı (1833-39) sırasında ün kazandı. Genç kraliçenin naipliğini üstlenen Baldomero Espartero'nun yönetimine karşı çıktı. 1843'teki başarılı ayaklanmanın ardından önce Madrid, sonra Barselona askeri valiliğine getirildi. İlimhilar (*moderados*) grubunun önderi Ramón María Narváez'i hedef alan bir komplo dolay mahkûm edildiye de sonradan bağışlandı. 1847'de Porto Riko valiliğine atandı. 1853'te Ruslara karşı Osmanlıların yanında çarpışan İspanyol birliğine komuta etmek üzere Kırım'a gönderildi. 1857'de ilericiler (*progresistas*) grubunun tek temsilcisi olarak Cortes'e (Parlamento) seçildi. İspanya ile Fas arasındaki savaşta (1859-60) üstün yararlılık gösterdi. 1861'de İngiltere, Fransa ve İspanya'nın Meksika'ya karşı düzenlediği ortak seferin komutanlığına getirildi.

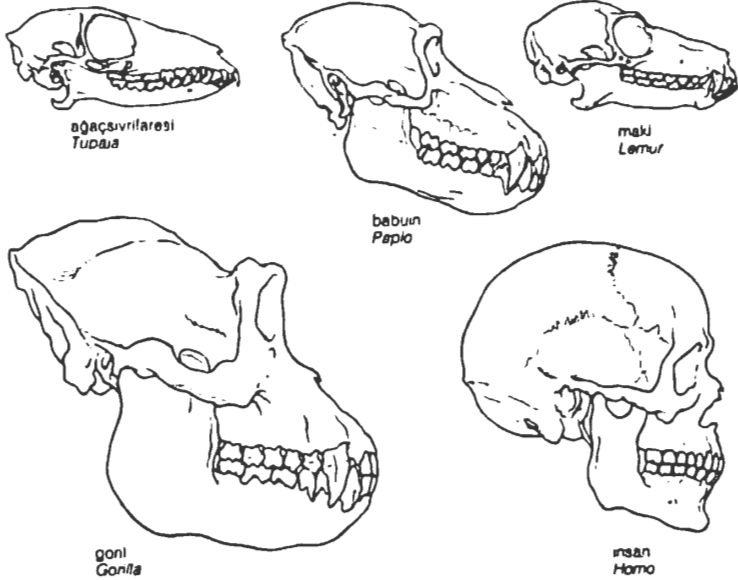
İspanya'ya dönüşünde ilericilerin önderlerinden biri olarak II. Isabel'e karşı muhalefete geçti. 1866'daki başarısız ayaklanma girişiminden dolayı sürgüne gönderildi. Kraliçenin 1868'de tahttan indirilmesinden sonra kurulan yeni yönetimde en nüfuzlu kişi oldu. Taht adayı olarak desteklediği Prens Leopold'un çekilmesi üzerine Savoie'li Amadeo'nun kral seçilmesini sağladı. Amadeo'nun İspanya'ya varışından hemen önce bir suikasta uğradı ve üç gün sonra öldü.

primakin, 1950'lerde kullanılmaya başlanan ve yapay yollarla bireşimlenen sıtma ilacı. Primakin kimyasal yapısı birbirine çok benzeyen kinolon türevlerindendir; fosfat bileşiği halinde ağızdan alınır. *Plasmodium vivax* ve *P. falciparum* adlı sıtma etkeni asalakların kanda ve dokularda gelişmesini önleyerek hastalığın bütünüyle iyileşmesini sağlar, yeniden ortaya çıkmasına engel olur. En sık görülen yan etkisi hafif karın ağrısıdır.

Primates (primatlar), ağaçsivrifarelerini, maymunları ve insanı içeren memeli takımı. *Primates*'in iki alttakımından *Prosimii*, ağaçsivrifareleri (ağaçsoreksleri) ve makı, galago, lori gibi ilkel maymun türlerini. *Anthropoidea* (insansılar) ise gerçek maymunları ve insanı kapsar. Bulunan fosiller bu takım üyelerinin Kretase (Tebeşir) Döneminin (y. 136-65 milyon yıl önce) sonlarında (y. 75 milyon yıl önce) ormanlarda ortaya çıktıklarını göstermektedir. Bu ilk primatların insanın ataları olduğu görüşü ilk kez Charles Darwin'in 1859'da yayımlanan *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* (Türlerin Kökeni, 1970) adlı yapıtında ortaya konmuştur.

Primatlar belli bir işleve uygun olarak aşırı biçimde özelleşmemiş yapıları, genellikle başparmaklarının öbür parmaklarla karşıklı konuma gelebilmesi, kavrayıcı el ve

iki tür dışında bütün primatların el ve ayaklarında beşer parmak vardır. Hepsinin kavrayıcı elleri ve insan dışında hepsinin kavrayıcı ayakları vardır. Başparmağın do-

Primatların kafatasları ve dişleri
R. Keane'in çizimi

ayakları, yassılaştırmış tırnakları, iyi görme yetenekleri, beyinlerinin görece büyük olması ve yavruların doğumdan sonra uzun bir süre anaya bağlı kalması gibi özellikleriyle öbür memelilerden ayırt edilir. Ama bu özelliklerin tümünü taşıyan bir primat türü yoktur. Gruplar arasındaki büyük farklar sınıflandırma çalışmalarında da önemli güçlükler yaratmıştır. Primates takımı 12 familyaya ayrılır: Bazı uzmanlarca *Insectivora* (böcekçiller) takımına alınan ya da ayrı bir grup sayılan *Tupaidae* (ağaçsivrisfaleşleri), *Lemuridae* (makiler), *Daubentonidae* (ay-ay), *Lorisidae* (galago, potto ve loriler), *Tarsiidae* (cadımakiler) ve *Indridae* (indri, sifaka, avahi) familyaları *Prosimii* alttakımını oluşturur. *Anthropoidea* alttakımı *Callitrichidae* (marmoset ve tamarinler), *Cebidae* (marmosetler dışındaki Yeni Dünya maymunları), *Cercopithecidae* (Afrika ve Asya maymunları), *Hylobatidae* (gibonlar ve siyamang), *Pongidae* (goril, orangutan, şempanze) ve *Hominidae* (insangiller) familyalarını içerir. *Hylobatidae*, bazı sınıflandırmalarda ayrı bir familya değil *Pongidae* familyasının bir altfamilyası (*Hylobatinae*) sayılır.

Primatlar arasında irilik ve yaşama ortamı bakımından önemli farklar vardır. En küçük primatların ağırlığı 50 grami bile geçmezken gorilin (*Gorilla gorilla*) ağırlığı 140-180 kg'yi bulur. İnsan dışındaki primatların dağılımı büyük ölçüde Afrika, Asya ve Güney Amerika'nın tropik bölgeleriyle sınırlıdır. Birkaç tür ılıman kuşakta yaşarsa da primatlar genel olarak bu kuşağa iyi uyum sağlayamamışlardır.

Özelleşmemiş fizyolojik yapıyla son derece özelleşmiş davranış biçimlerinin birleşmesi primatlara çevre koşullarına uyumda büyük bir üstünlük kazandırmıştır. Özelleşmemiş fizyolojik yapı primatların ortamın değişmesine ayak uydurabilmelerini, gelişmiş beyin yapıları da yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli davranışları geliştirebilmelerini sağlar. Primatların çoğunda gözler yüzün önünde yer alır ve aynı yere bakar. Bu sayede görüş alanları içindeki derinliği algılayabilirler. Görmeye yeteneklerinin gelişmiş olmasına karşılık burunları küçülmüştür ve koku alma duyuları zayıftır. Bu dönüşümler primatların çok uzun süre tümüyle ağaçlarda yaşamış olmalarıyla bağlantılıdır.

nerek öbür parmakların karşısına geçebilme yeteneği büyük bölümünde görülmekle birlikte en çok insanda gelişmiştir. Böylece ellerle son derece karmaşık ve incelikli işler yapılabilir.

Primatların evriminde beynin giderek daha karmaşık bir yapı kazandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca beyin yüzeyinde karmaşık bir kıvrım ve girintiler ağı bulunur. Primatlara özgü başka bir evrimsel gelişim de yavrunun hem doğumdan önce, hem de doğumdan sonra gelişmesidir. Görece uzun gebelik dönemi karmaşık yapıli beynin gelişmesini olanaklı kılar. Öte yandan gelişmiş türlerde bebeklik ve gençlik dönemleri de görece uzundur. Bu sürenin uzun olması karmaşık toplumsal sistemlere uyum sağlanmasına yönelik olabilir. Üstün yapıli primatlarda çiftleşme, gebelik, doğum ve emzirmeden oluşan süreç yaklaşık bir yıl ya da daha uzundur. Dişi genellikle bir önceki döllenmeden oluşan yavrusu süten kesilene değin kızışma dönemine girmez. Primat yavruları genellikle tüylü ve gözleri açık doğar. İnsan, şempanze ve goril dışındaki türlerde yeni doğmuş yavru anasının postuna tutunabilir. Fiziksel bağımlılık yavrunun süten kesilmesiyle sona erer. Ama bunu, makilerde 2,5 yıldan başlayarak insanda yaklaşık 14 yıla kadar süren uzun bir psikolojik bağımlılık dönemi izler. Primatların tümü dik oturabilir, çoğu ayağa kalkabilir ve bazıları kısa süreler için dik yürüyebilir, ama rahatça dik yürüyebilen tek tür insandır.

Primatlar hem bitkisel, hem de hayvansal besinleri yerler. Dişleri de buna uygun olarak çok amaçlıdır; kesici, parçalayıcı ve çiğneyicidir. İnsan dışındaki primatlardan bazıları ara sıra başka memelilerin etini yerde de başlıca besinleri yaparak, meyve, ağaç kabuğu ve öbür bitkisel besinler, kuşlar, yumurta, böcek ve kurbağalardan oluşur.

Bütün primatların biyolojik bakımdan birbirine benzemesi, maymunların tıpta ve uzay araştırmalarında deney hayvanı olarak önem kazanmalarını sağlamıştır. Laboratuvarlarda her yıl 250 bini aşkın maymun kullanılmaktadır. Primatların çoğu hâlâ doğada bol bulunmakla birlikte orangutan ve goril gibi türler avlanmaları ya da yaşama ortamlarının yok edilmesi nedeniyle tükenme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Primaticcio, Francesco. BOLOGNA LE PRIMATICE ya da PRIMADIZZI olarak da bilinir (d. 30 Nisan 1504, Bologna, Emilia - ö. 1570, Paris). İtalyan maniyerist ressam, mimar ve ilk Fontainebleau okulunun öncüsü.

Giulio Romano'nun yanında yetişti ve Mantova'daki Tè Sarayı'nın bezenmesinde onun yardımcılığını yaptı. 1531'de Fransa kralı I. François'nın Fontainebleau Sarayı'nı yeniden düzenlemesi için çağırıldığı Romano, yerine Primaticcio'yu gönderdi.

Primaticcio, Fontainebleau'daki ilk çalışmalarında alçı işi ile duvar resmini birleştirerek bezemeci bir üslup uyguladı. Bir süre I. François için sanat yapıtları satın almak üzere Roma'da kaldı. Geri döndükten sonra Kral Salonu'nun dekorasyonunu gerçekleştirdi. Bu iş için yaptığı bir dizi resimde alışılmış perspektif kurallarına uymamış ve insan figürünü ön plana çıkarmıştı. Onun abartılı kaslı, uzatılmış, hareketli figürleri yüzyılın ikinci yarısında Fransız resmi üzerinde büyük etki yarattı.

Primaticcio 1540'larda Ulysses Galerisi'nin ve Balo Salonu'nun (II. Henri Galerisi) dekorasyonlarını gerçekleştirdi. Sonraki yapıtlarında kısaltım (rakursi) yöntemlerine ve yanlışlamacı etkilerle daha çok yer verdi. Paris'teki Hôtel de Guise'in şapeli için yaptığı tavan resimleri (1557) son büyük çalışması oldu. Yaşamının son 10 yılında, Paris yakınlarındaki Saint-Denis Manastır Kilisesi'nde yapılan II. Henri'nin mezarında heykeltci Germain Pilon ile birlikte çalıştı.

Primaticcio, dekorasyonlarındaki resimlerinde dinsel temalar yerine mitolojik konuları işleyen ilk Fransız ressamlardan biri olmuştur. İtalyan maniyerizminin aşırılıklarını Fransız zarafeti ile yumuşatmıştır.

Primerica Corporation, eskiden (1901-87) AMERICAN CAN COMPANY, çok değişik alanlarda etkinlik gösteren Amerikan şirketi. Sağlık ve yaşam sigortası, emlak bankacılığı, kâr ve zarar ortaklığına dayalı yatırım işletmeciliği gibi mali hizmetlerin yanı sıra, uzmanlık üzerine kurulu perakende satış işletmeleriyle uğraşır. Satış işlemleri arasında doğrudan postayla tüketim mallarını satışı sistemi ile işitsel ve görsel kaset ve aygıtlara yönelik satış yerleri ağı da yer alır. Tarihinin büyük bölümünde gıda ve içecekler için metal kapların yanı sıra metal, kâğıt ve plastikten üretilen başka ambalaj malzemeleri, kullanıldıktan sonra atılabilen bardak, kap, havlu ve kâğıt mendil gibi tüketim malları üretmesiyle tanınmıştır. Merkezi Connecticut eyaletindeki Greenwich kentindedir.

American Can Company daha çok gıda konserveleme sanayisine malzeme sağlayan çeşitli metal kap üreticilerinin bir araya gelmesiyle 1901'de kuruldu. Aynı yıl içinde ülkenin konserve kabı yapım kapasitesinin yaklaşık yüzde 90'ını denetim altına alarak tekeltci bir konum kazandı. Bu oran 1913'e gelindiğinde yüzde 30 dolayına inmişti. Şirketi parçalamak için ABD federal yönetiminin açtığı bir antitröst davası 1916'da şirket lehine sonuçlandı. Ama 1950'deki bir başka antitröst davasında mahkemenin verdiği karar şirketin satış ve kiralama işlemlerinin sınırlandırılmasını getirdi.

American Can Company teneke kaplı çelik yapıları, kap sterilizasyonu ve konserve-lerde alüminyum kullanımı alanlarındaki öncü araştırmalarıyla seçkin bir yer edindi. Şirket 1981'de imalat alanından çekilmeye başlayarak mali hizmetlere yönelik bir holdinge dönüşme yoluna girdi. Bu süreç

elde kalan ambalajlama işlerinin 1986'da Triangle Industries, Inc. adlı şirkete satılmasıyla noktalandı. Triangle aynı zamanda American Can Company adını satın aldı. Eski American Can Company ise 1987'de adını Primerica Corporation olarak değiştirdi.

primitif sanat bak. ilkel sanat

primitivizm bak. ilkelcilik

Primo de Rivera, José Antonio, ESTELLA MARKISI (d. 24 Nisan 1903, Madrid - ö. 20 Kasım 1936, Alicante, İspanya), diktatör General Miguel Primo de Rivera'nın oğlu ve faşist eğilimli bir siyasal parti olan Falanj'ın(*) kurucusu.

Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra 1925'te avukat olarak çalışmaya başladı. Ekim 1933'te, sol partilerin yönetimi gelmesi durumunda yönetimi devirmeye yönelik Falange Española (İspanyol Falanjı) hareketini başlattı. Yayımlamaya başladığı *F. E.* (1934) ve *Arriba* (1935) adlı dergileri kullanarak görüşlerini yaymaya çalıştı. Dergilerin kapatılması üzerine çıktığı yurt gezilerinde ve 1933'te seçildiği Cortes'te (Parlamento) sözlü propaganda çalışmalarını sürdürdü. 1935'te sol partilerin komünistlerle birlikte oluşturduğu Halk Cephesi'ne karşı saldırıya geçerek yandaşlarını şiddet eylemlerine kışkırttı. 1936'da tutuklandıysa da aynı yıl yeniden Cortes'e seçildi. Seçimleri kazanan Halk Cephesi tarafından milletvekilliği iptal edildi ve partisi kapatıldı. İç Savaş başlayınca hapse atıldı ve kısa bir yargılamanın ardından idam edildi. Primo de Rivera'yı şehit olarak kabul eden General Francisco Franco Falanj'ı öteki gruplarla birleştirerek Milliyetçi Hareket'i oluşturdu. Milliyetçilerin fikir babası olan Primo de Rivera'nın yazıları ve konuşmaları 1944'te *Obras completas* (Toplu Yapıtlar) adıyla yayımlandı.

Primo de Rivera (y Orbaneja), Miguel, ESTELLA MARKISI (d. 8 Ocak 1870, Cádiz, İspanya - ö. 16 Mart 1930, Paris, Fransa), Eylül 1923-Ocak 1930 arasında İspanya diktatörü olan general. Toplumu "Vatan, Din, Monarşi" sloganı etrafında birleştirmeye çalışan otoriter ve milliyetçi bir rejim kurmuştur.

Toledo Askeri Akademisi'nden mezun olduktan (1888) sonra Fas, Küba ve Filipinler'de subay olarak görev yaptı. 1915'te Cádiz askeri valiliğine getirildi. Dört yıl sonra da Valencia askeri komutanı oldu. 1922'de, aynı görevle Barcelona'da bulunduğu sırada kanışıklıkları kararlilikla bastırdı. Gerek bu yörede gerek tüm ülkede huzursuzluk ve kanışıklıkların, yoz ve kötü bir rejim olarak nitelediği parlamenter sistemden kaynaklandığını savundu. Eylül 1923 hükümet darbesiyle iktidarı ele geçince, Cortes'i (Parlamento) dağıttı ve anayasal güvenceleri askıya aldı.

Kurduğu rejimin en popüler başarısı, Fas Savaşı'nın başarıyla sonuçlandırılması oldu (1927). İşçi sorunlarının çözülmesinde ve bayındırlık işlerinde de bazı başarılar elde edildi. Ama yönetim orta sınıfların desteğini kazanamadığı gibi, Katalonya'da özgürlükleri ortadan kaldırdı. Ayrıca toprak sahipleri sınıfına dayanması, köklü toprak reformlarının uygulanmasını da önledi. Primo de Rivera, İspanyol geleneklerine bağlı güçlü bir parti yaratmaya çalıştıysa da partisi Yurtsever Birlik bu umudu gerçekleştiremedi.

Primo de Rivera yönetimi 1926'da üç darbe girişimi atlattı; ama muhalefete karşı hoşgörüsünü gitgide daha çok yitiren yönetim karşısındaki hoşnutsuzluk sürekli arttı. 1929'da büyük mali güçlükler doğdu. İktidarın başlıca dayanağı olan ordunun desteğini yitiren Primo de Rivera istifa etmek zorunda kaldı; kısa süre sonra öldü.

Primorski Kray (Rusçada "Kıyı Bölgesi"), Rusya Federasyonu'nda bölge (*kray*). Doğuda Japon Denizi, batıda da Çin'in kuzeydoğu kesimi (eskiden Mançurya) ile çevrilidir. 165.900 km²'lik yüzölçümüyle Rus Uzakdoğu'sundaki bölgelerin en küçüğü ve en güneyde yer alanıdır. 1926'da Uzakdoğu Cumhuriyeti'nin yerini alan Uzakdoğu Toprakları'nın bir bölümünden oluşturulmuştur (1938).

Bölgedeki başlıca yükselti, kıyıya koşut olarak uzanan ve en yüksek noktası 1.855 m olan Sihote Alın Dağlarıdır. Bölgenin başlıca akarsuyu, Rusya-Çin sınırının bir bölümünü çizen ve Amur'un bir kolu olan Ussuri'dir. Güneyde dünyanın en korunaklı doğal limanlarından biri olan Büyük Petro Körfezi yer alır. Japon Denizi'nin bir girintisi olan Zolotoy Rog (Altın Boynuz) Körfezi boyunca uzanan bir yarımadanın üzerinde bölge merkezi Vladivostok bulunur.

Büyük Okyanus'tan esen muson rüzgârlarının etkisi altındaki bölgede kışlar soğuk geçer; yazlar ise körfezden gelen güneydoğu rüzgârlarından dolayı nemli ve sıcaktır. Güneydeki Ussuri Irmağının ve Hanka Gölünün verimli düzlüklerinde soya fasulyesi ve pirinç yetiştirilir, bostancılık ve mandıracılık yapılır. Kömür madenciliği çeşitli sana-

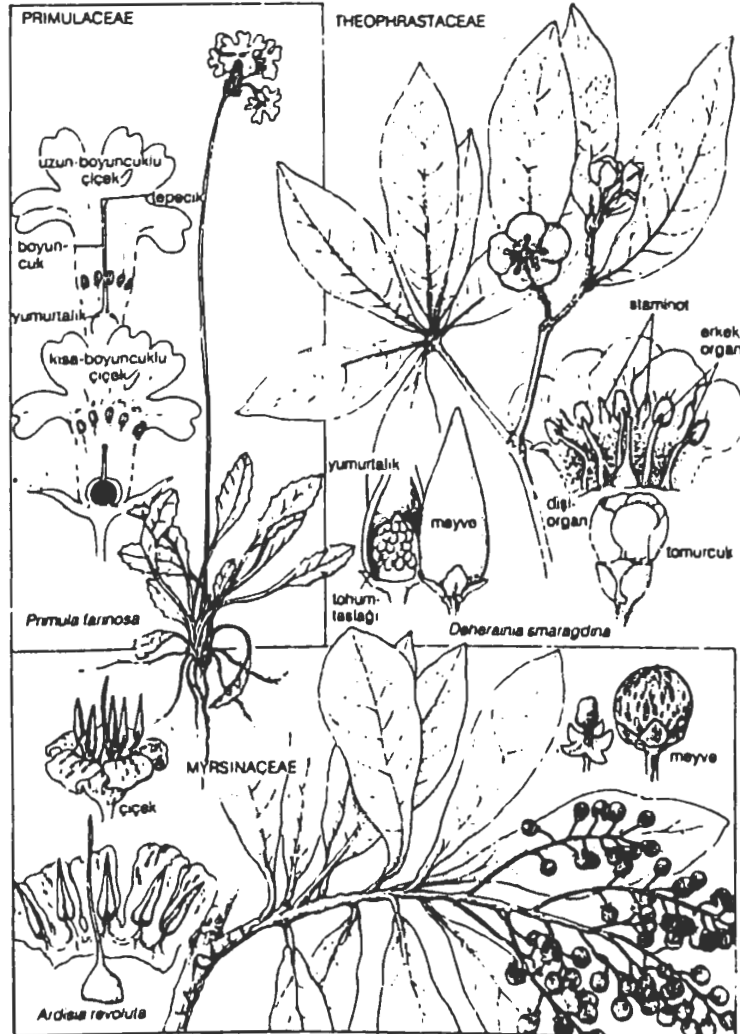
yi dallarına temel oluşturmuştur. Rettiler, ka ve Novoşahinski'de yüzey kömür yatakları vardır. Bölgede kalay, kurşun, çinko ve flüorspat da çıkarılır. 1970'lerde kuzeydeki Vostok'ta bir tungsten ocağı açılmıştır. Körfezde balıkçılık ve balina avcılığı yapılır; Sihote Alın kereste ve küçük kürk hayvanları bakımından çok zengindir.

1979'da nüfusun yaklaşık yüzde 85'i Ruslardan, yüzde 9'u Ukraynalılardan, geri kalanı da Namaylar ve Udecheler gibi etnik topluluklardan oluşuyordu. Bölgenin Vladivostok dışındaki önemli kentleri Nahodka'nın limanı Ussuriysk, Artyom ve Partizansk'tır. 1982'de bölge nüfusunun yüzde 75'ten fazlası kentlerde yaşıyordu. Nüfus (1983 tah.) 2.079.000.

Primula bak. çuhaçiçeği

Primulaceae (çuhaçiçeğigiller). *Primulales* takımından, 28 cins ile 1.000 kadar otsu bitki türünü içeren familya. Dünyanın hemen her yerine dağılmış olan bu familya üyeleri en çok Kuzey Yarıküre'nin ılıman ve serin bölgelerinde yetişir. Bu bir yıllık ya da çok yıllık bitkilerin çoğunlukla tırtıklı kenarlı basit yaprakları, erdışı çiçekleri ve kapsül tipi meyveleri vardır.

Primulales, ikiçenekliler(*) sınıfından, 3 familya, 64 cins ve 2 bini aşkın tür içeren takım. Dünyanın her yerine dağılmış olan bu takımın üyeleri tek parçadan oluşan basit yaprakları ve beşli bir plana göre düzenlenmiş çiçekleriyle ayırt edilir. Bu iki temel ortak özelliği dışında, öbür özellikleri pek benzeşmez.

Primulales takımından üç familyanın örnekleri
M. Pahlın çizimi

Primulales takımının familyalarından ikisi (*Theophrastaceae* ve *Myrsinaceae*) tropik bölgelerde yaygındır. Bunların çoğu kışın yapraklarını dökmeyen, küçük çiçekli ve etli meyveli ağaç ya da çalı yapısında bitkilerdir. *Primulaceae* (çuhaçiçeğigiller) familyası ise başlıca Kuzey ılıman kuşakta ve Arktik bölgede bulunur. Öbür iki familyanın tersine çoğunluğu otsu yapıdaki bir yıllık ve çok yıllık bitkileri içerir. *Primulales* takımında genellikle ekonomik açıdan önemli türleri süs bitkileri oluşturur.

Takımın en tipik üyesi olan *Primulaceae* familyası 28 cins ile çoğu bahçecilikte değerli 1.000 kadar tür içerir. Çok sevilen süs bitkilerinden çuhaçiçekleri (*Primula*) bu familyada yer alır. Çuhaçiçeklerinin yeryüzünün çeşitli bölgelerine dağılmış 500'ü aşkın türü vardır. Ayrıca, yapılan melezleme çalışmalarıyla yüzlerce çeşidi geliştirilmiştir. Gene bu familyanın önemli süs bitkileri arasında sıklamen (*Cyclamen*), kargaotu (*Lysimachia nummularia*) ve *Dodecatheon* da sayılabilir.

Theophrastaceae familyası başlıca Hawaii'de ve Amerika'nın tropik kesimlerinde bulunan 60 kadar türü kapsar. Beş erkekorganın yanı sıra, taçyapraklarla alması olarak dizilen genişlemiş beş kısır erkekorgan (staminot) da taşıyan çiçekler familya üyelerinin en çarpıcı özelliğidir. Tohumlar sarı renkli ve iridir. Batı Hint Adalarına özgü küçük bir ağaç olan *Jaquinia barbasco* gösterişli yaprakları, hoş kokulu beyaz çiçekleri ve turuncu meyveleri nedeniyle tropik bölgelerde yaygın olarak yetiştirilir. Bu ağaçtan çıkarılan zehir balık yakalamakta kullanılır.

Yaklaşık 1.000 kadar tür içeren *Myrsinaceae* familyasının üyeleri en çok Güney Yarıkürede ve Kuzey Yarıküre'nin tropik kesimlerinde bulunur, ayrıca Meksika, Florida ve Japonya'da da rastlanır. Familya üyelerinin en tanıtıcı özelliği ince, saydam benekler halinde görünen salgı bezleriyle (reçine kanalı) kaplı herdem yeşil yapraklarıdır. Bazı üyelerinde genişlememiş staminotlara rastlanır. Tohumlar küçük ve koyu renklidir. Süs bitkisi olarak yetiştirilen birkaç üyeden biri olan *Ardisia crenata* kalıcı, parlak meyveleriyle seraları süsler. *A. primulifolia* bu familyadaki tek otsu bitki türüdür. Eskidünya'da yetişen *Maesa indica* yenebilen, *Myrsine africana* ise tenya ilacı olarak kullanılan meyveleri için yetiştirilir.

Primulales takımının üyeleri en çok tohumdan çoğaltılır. Ama bitki parçaları aracılığıyla eşeysiz olarak çoğaltılan bazı türleri de vardır. Örneğin her ikisi de *Primulaceae* familyasından olan farekulacı (*Anagallis arvensis*) ve *Lysimachia thyrsiflora*'nın rizomlarının (köksap) yeni bitkiler elde edilir.

Bu takımdaki çiçekler çoğunlukla kümeler oluşturur. Çiçeklerin beş parçalı taç ve çanak bölümleri beş erkekorgan ile beş meyveye yaprağından gelişmiş tek bir dişorgunu kapsar. Tozlaşma başlıca anlar aracılığıyla gerçekleşir.

Primus, Pearl (d. 29 Kasım 1919, Trinidad, ABD), ABD'li kadın dansçı, koreograf, antropolog ve öğretmen.

Üç yaşındayken ailesiyle birlikte New York kentine göç etti. Orada Hunter College'da biyoloji öğrenimi gördü. Daha sonra Yeni Dans Grubu'na katılarak ilk dans gösterisini 1941'de sundu. 1943'teki solo resitalinin ardından birkaç kez Broadway'de sahneye çıktı. 1944'te kendi topluluğunu kurdu. 1946'da Ruth Page'in Chicago Operası'ndaki bale topluluğunda koreograf olarak çalıştı.

Primus ilk önemli koreografi çalışması olan *African Ceremonial*'da (1944; Afrika

Töreni) Siyah geçmişine olan ilgisini ortaya koydu. 1948'de Rosenwald Bursu ile Afrika'ya gitti. Daha sonra da Afrika'da çeşitli araştırma gezileri yaptı. Sonuçta Afrika ve Antiller araştırmaları dalında doktorasını tamamladı. Danslarında, özellikle de Alvin Ailey topluluğu için sunduğu *Congolese Wedding*'de (1974; Kongo Düğünü) bu gezilerinden çizgiler sergiledi. Danslarının çoğu ilkel Batı Hint biçimlerine dayanmakla birlikte, Amerikan yaşamına ilişkin çeşitli parçaların koreografisini de hazırladı. Bunlar arasında, güneydeki bir linç olayını ele alan *Strange Fruit* (1945; Tuhaf Meyve), Langston Hughes'un bir şiirine dayanan *The Negro Speaks of River* (1944; Siyah İrmakları Anlatır) ve Birmingham'daki lisenin bombalanması olayını konu alan *Michael, Row Your Boat Ashore* (1979; Michael, Çek Kürekleri Kıyıya) sayılabilir. Primus ayrıca Nijerya'daki Siyah Afrika Kültür Merkezi'nde yöneticilik ve Hunter College'da öğretmenlik yapmıştır.

Prince, Frank T(empleton) (d. 13 Eylül 1912, Kimberley, Kaaprovinsie, Güney Afrika), İngiliz şair. Ustahklılı, duyarlı ve sevecen şiirleriyle tanınmıştır.

Kimberley, Oxford ve Princeton'da öğrenim gördü. 1946'da Southampton Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı dersleri vermeye başladı. 1957-74 arasında bu kurumda, 1975-78 arasında da Jamaika'da, Mona'daki Batı Hint Adaları Üniversitesi'nde İngilizce profesörlüğü, ardından ABD'de öğretim üyeliği yaptı.

İlk şiirlerinin temalarını doğum yeri Güney Afrika'dan aldığında yapıtlarında daha çok Avrupa uygarlığının, özellikle de İtalyan Rönesansı'nın etkisinde kaldı. En ünlü kitabı *Soldiers Bathing and Other Poems*'i (Yıkılan Askerler ve Başka Şiirler) 1954'te yayımladı. Kendini titizlikle eleştirerek pek çok şiirini sonradan reddetti. Yayımlananlar arasında beğendiği tek yapıtı *The Doors of Stone: Poems, 1938-1962* (1963; Taş Kapılar: Şiirler, 1938-1962) adlı yaklaşık 50 şiir içeren derlemeydi. Edebiyat eleştirileri arasında *In Defence of English* (1959; İngilizceyi Savunurken), *William Shakespeare: The Poems* (1963; William Shakespeare: Şiirler) ve *The Italian Element in Milton's Verse* (1954; Milton'ın Şiirinde İtalyan Ögesi) sayılabilir. Ayrıca 1970'te şiir biçiminde *Memoirs of Oxford*'u (Oxford Anıları), 1975'te *Drypoints of the Hsi-dim'i*, 1976'da *Afterword on Rupert Brooke*'u (Rupert Brooke'un Ardından) ve 1979'da *Collected Poems*'i (Toplu Şiirler) yayımlanmıştır.

Prince Albert Ulusal Parkı, Kanada'da Saskatchewan eyaletinin orta kesiminde park. 1927'de kurulan parkın ana girişi Prince Albert kentinin 40 km kuzeybatısındadır. Yüzölçümü 3.875 km²'dir. Büyük bölümü göl ve ormanlarla kaplıdır. Birbirlerine suyollarıyla bağlı olan göllerde kano ve tekne gezileri yapılır. Parkta, başta ak kutan ve karabatak olmak üzere çeşitli kuş türleri ile sığın, Amerika kızıl geyiği, ren geyiği, ayı ve öteki memeli hayvanlar yaşar. Parkın merkezi olan Waskesiu'da yabanıl hayvan türleri sergilenir.

Prince George, Kanada'da İngiliz Kolumbiyası'nın orta kesiminde kent. Nechako ve Fraser ırmaklarının birleştiği noktada, Vancouver'in 784 km kuzeyinde yer alır. 1807'de İngiltere kralı III. George'un adını taşıyan bir kürk ticareti merkezi olarak kuruldu. 1913'te Grand Trunk Pasifik Demiryolu'nun bölgeye ulaşmasından sonra gelişti. Günümüzde eyaletin orta ve kuzey kesiminin ulaşım merkezidir. Ekonomisi

orman ürünlerinin işlenmesine, madencilığe, petrol, doğal gaz ve hidroelektrik enerji üretimine dayanır. Keresteciliğin çok önemli olduğu bölge beyaz ladınıyla ünlüdür. Kent ayrıca Cariboo bölgesinin turizm ve spor merkezidir. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumu Prince George College'dır (1962). Nüfus (1986) 67.621.

princeps (Latince "birinci kişi", "önder"). Augustus'tan (hd İÖ 27-İS 14) Diocletianus'a (hd 285-305) kadar Roma imparatorlarının kullanılan gayri resmi unvan. Roma tarihinin bu dönemi *principatus*, izleyen dönem ise Diocletianus ve ardılları için kullanılan *dominus* tan (efendi) dolaylı, *dominatus* olarak anılır.

Augustus'un cumhuriyet döneminde önde gelen Senato üyelerinin taşıdığı *princeps senatus*'tan (birinci senatör) esinlenerek bu unvanı alması, İÖ 1. yüzyıldaki iç savaşlar nedeniyle yıkılmış cumhuriyet kurumlarını geri getirdiği yolundaki iddiasını desteklemek amacıyla dönüktü. Oysa gerçekte cumhuriyet oligarşisinin yerine kendi otokratik yönetimini geçirmişti. Dolayısıyla ardıllarının döneminde *principatus*, otokrasi anlamını kazandı. Bu kullanım daha sonra ortaçağdaki "prens" unvanının doğmasına yol açtı.

Princeton, ABD'de, New Jersey eyaletinin batı kesimindeki Mercer ilinde (*county*) ilçe (*borough*) ve ilçe düzeyinde yönetim birimi (*township*). Millstone Irmağı kıyısında Trenton'ın 18 km kuzeydoğusunda yer alır. 5 km²'lik bir alanı kaplayan Princeton ilçesi, 1838'de tüzel kimlik kazanan ilçe düzeyinde yönetim birimiyle (44 km²) çevrilidir.

1681'de Yüzbaşı Henry Greenland tarafından kuruldu. Philadelphia-New York posta arabası yolu üzerinde bulunması ve New Jersey College'in (bugün Princeton Üniversitesi) Newark'tan buraya taşınması sonucu, bir kültür ve yasama merkezi olarak gelişti. Günümüzde kentte Princeton Üniversitesi'nin yanı sıra bir dizi eğitim kuruluşu vardır. Bunlar arasında Albert Einstein'ın son yıllarını geçirdiği Yüksek Araştırma Enstitüsü (1930) ve Princeton İlahiyat Okulu (1812) sayılabilir. İlçede ayrıca 50'den fazla ulusal ve uluslararası şirketin araştırma merkezi yer alır. Princeton kampusu içindeki Firestone Kütüphanesi'nde pek çok değerli yazma bulunur. Nüfus (1990) ilçe, 12.016; (1981) ilçe düzeyinde yönetim birimi, 13.683.

Princeton Üniversitesi, New Jersey'deki Princeton'da, karma eğitim uygulayan özel yükseköğretim kurumu. 1746'da New Jersey College adıyla kurulan okul ABD'nin en eski dördüncü üniversitesi, ülkenin en iyi ve en saygın okullarından biridir. 1969'dan bu yana okula kız öğrenciler de kabul edilmektedir.

Üniversitenin Woodrow Wilson Kamu ve Uluslararası İlişkiler Okulu devlet görevlileri yetiştirme gelenekini sürdürmektedir. Tarih, felsefe, İngilizce, matematik ve fizik okulun öteki ünlü bölümleridir (fizik profesörlerinin üçü Nobel Ödülü almıştır). Son yıllarda, okula bir mühendislik ve uygulamalı bilimler okuluyla bir de mimarlık ve kent planlaması okulu eklenmiştir.

Princip, Gavrilo (d. 25 Temmuz 1894, Obljaj, Bosna - ö. 28 Nisan 1918, Theresienstadt, Avusturya), Haziran 1914'te Sarajevo'da (Saraybosna) Avusturya-Macaristan tahtının vârisi Arşidük Franz Ferdinand ile eşi Hohenberg düşesi Sophie'yi öldüren

Slav milliyetçisi. Avusturya-Macaristan'ın bu olayı gerekçe göstererek Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle I. Dünya Savaşı başlamıştır.

Bir köylü ailesinin oğluydu. Kara El olarak bilinen Birlik ya da Ölüm adlı gizli Sırp derneğiyle ilişkileri bulunan Princip, Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'daki yönetimine son verip Güney Slav halklarını tek bir federal devlet içinde birleştirmek için Habsburg imparatorluk ailesinin üyelerinden birini ya da yüksek bir hükümet görevlisini öldürmek gerektiğine inanıyordu. Franz Ferdinand'ın, imparatorluk ordusunu denetlemek için Haziran 1914'te Sarajevo'ya resmi bir ziyarette bulunacağını öğrenince, Nedjelko Cabrinović ve öteki dört arkadaşıyla birlikte 28 Haziran'daki tören sırasında arşidükü öldürmeye karar verdi. Cabrinović'in attığı bomba arşidükün arabasına çarparak sekti ve arkasındaki arabanın altında patladı. Franz Ferdinand ile Sophie patlama sonucu yaralanan bir subayı ziyaret etmek amacıyla hastaneye giderlerken Princip tarafından vurularak öldürüldüler. Princip sonradan düşese değil Bosna askeri valisi General Oskar Potiorek'e nişan aldığını söyledi. Avusturya-Macaristan bu olaydan Sırbistan'ı sorumlu tutarak 28 Haziran'da savaş ilan etti.

Sarajevo'da yargılanan Princip, suçu işlediği sırada henüz 20 yaşını doldurmadığından bu yaştakilere verilebilecek en ağır ceza olan 20 yıl hapse mahkûm edildi (28 Ekim 1914). Hapishanede kemik vereminden dolayı bir kolu kesildi ve hapishanenin yakınındaki bir hastanede öldü.

Pringle, Thomas (d. 5 Ocak 1789, Blaiklaw, Roxburghshire, İskoçya - ö. 5 Aralık 1834, Londra, İngiltere), İskoç asıllı Güney Afrikalı şair. Güney Afrika şiirinin babası sayılır.

Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1820'de Güney Afrika'ya göç etti. Cape Town'da bir gazete ve dergi çıkardıysa da

Thomas Pringle, William Finden'in oymabaskısı
İskoçya Ulusal Kütüphanesi

reformcu görüşlerinden dolayı bu yayınlara yasaklandı. 1826'da Londra'ya döndü ve ömrünün kalan bölümünü köleliğe karşı mücadelede adanmıştı. *Ephemerides* (1828) ve *African Sketches* (1834; Afrika Öyküleri) adlı iki şiir kitabında Afrika'daki insanları, yabancı yaşamı ve doğayı işledi. Otobiyografisi *Narrative of a Residence in South Africa* (1835; Güney Afrika'daki Günlerin Öyküsü) adıyla yayımlandı.

Pringsheim, Nathanael (d. 30 Kasım 1823, Wziesko, Silcya - ö. 6 Ekim 1894, Berlin, Almanya), algler üzerine çalışmalarıyla algoloji biliminin kurulmasına katkıda bulunan botanikçi.

Pringsheim'in en önemli çalışmalarının başında alglerde üreme üzerine araştırmala-

rı gelir. Bir tatlı su algisi olan *Vaucheria*'da döllenme olayını saptayarak, alglerdeki eşeyssel farklılaşmayı ortaya koydu. Elde ettiği bütün bulgu ve sonuçları, ölümüne değin yayın yönetmenliğini yaptığı *Jahrbücher für wissenschaftliche Botanik*'in ilk sayısında yayımladı (1858). Tatlı su algileri ile karayosunlarının yaşam çevrimleri arasındaki benzerlikleri ortaya koydu (1860). Dokuz yıl sonra da koloniler halinde yaşayan kamçıli alglerden *Pandorina* cinsinde, bitkilerdeki en ilkel eşeyssel üreme biçimi olarak kabul ettiği, zoosporların kavuşması olayını açıkladı. Botanikçi Julius von Sachs ile birlikte ilk kez hücre sitoplazmasındaki plastid adı verilen özel cisimcikleri tanımladı (1868). Ayrıca *Thallophyta*'da apospori (spor oluşmaksızın, bir sporofit hücresinden gametofit, yani eşeyli bir soyun üremesi) olayını ilk gözlemleyenlerden biri oldu. 1875'te kendini bütünüyle bitki fizyolojisi araştırmalarına verdi. Dört yıl sonra ışığın klorofil üzerindeki etkilerini açıklayan bir makale yayımladı.

Prinsep, James (d. 20 Ağustos 1799, Essex - ö. 22 Nisan 1840, Londra, İngiltere), İngiliz sömürge yöneticisi ve antika uzmanı. Eski Hint imparatoru Aşoka'nın fermanlarını içeren yazıtları okuyan ilk Avrupalı araştırmacıdır.

Kalküta ve Varanasi (Benares) darphanelerinde ayar uzmanı olarak çalıştı (1819-38). Bu arada 1832'den sonra Bengal Asya Derneği'nin sekreteri olarak dönemin en zengin Hint sikkeleri koleksiyonunu görme olanagı buldu ve bu alandaki araştırmalara öncülük etti. Sağlığının bozulması üzerine 1838'de İngiltere'ye döndü.

Mimarlık öğrenimi görmüş olan Prinsep, başta Varanasi olmak üzere çeşitli kentlerdeki mimari projelerde de çalıştı. Ayrıca bir örnek paralar basılmasını sağladı. Hint ağırlık ve ölçü sisteminde yenilikler yaptı. Daha sonra anısına Hugli Irmağı kıyısında kemerli bir merdiven inşa edildi.

Yazılarından oluşan derlemelerin en önemlisi, E. Thomas'ın yayıma hazırladığı *Essays on Indian Antiquities, Historic, Numismatic, and Palaeographic*'tir (1858, 2 cilt; Tarih, Numizmatik ve Paleografi Açısından Hint Eski Eserleri Üzerine Makaleler).

printer bak. bilgiyazar

Prío Socarrás, Carlos (d. 14 Temmuz 1903, Bahia Honda, Küba - ö. 5 Nisan 1977, Miami Beach, Florida, ABD), 1948-52 arasında Küba devlet başkanı.

Havana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Öğrencilik yıllarında siyasetle ilgilenmeye başladı ve hükümete karşı etkinliklerde bulunmaktan iki yıl hapse mahkûm oldu. 1933'te Gerardo Machado'yu deviren darbeye katıldı ve Küba Devrimci Partisi'nin örgütlenmesine yardımcı oldu. Bu parti yasadışı ilan edilince ABD'ye sürgüne gitti 1939'da Küba'ya dönerek Ulusal Meclis'e seçildi. 1940'ta parti başkanlığına getirildi ve Senato üyeliğine seçildi. 1944 seçimlerini de kazanarak Senato üyeliğini sürdüren Prío, 1945'ten 1947'ye değin başbakan, 1947'den 1948'e değin de çalışma bakanı olarak görev yaptı. Çalışma bakanlığı sırasında komünistlerin sendikalar üzerindeki denetimine son verdi. 1948'de devlet başkanı seçildi. Bu görevi sırasında tarım alanında çeşitli reformlar yaptı, sosyal konutların yapımını özendirdi, bir ulusal bankanın ve iş mahkemelerinin kurulmasına ön ayak oldu. Dış ticareti geliştirmek ve kamu düzenini sağlamak için harcadığı çabalara karşın, Küba'nın ekonomik sorunlarının

üstesinden gelmeyi başaramadı. 1952'de Fulgencio Batista tarafından devrildi ve ABD'ye sürgüne gitti. 1959'da Fidel Castro'yu desteklemek üzere Küba'ya döndü. 1961'de yeniden Miami'ye giderek sürgündeki Kübalıların sözcülüğünü üstlendi. Ölüm nedeninin intihar olduğu sanılmaktadır.

prion, yalnız proteinden oluşan ve nükleik asit içermediği sanılan çok küçük boyutlu enfeksiyon etkeni. Çomak biçimli prionlar ancak çok güçlü bir elektron mikroskopuyla seçilebilir. Yavaş gelişen enfeksiyonlar olarak tanımlanan birçok sinir sistemi enfeksiyonunun etkeni oldukları anlaşılmıştır. Bu hastalıklar genellikle birkaç yıllık bir kuluçka devresinden sonra ortaya çıkar, çok yavaş ilerler; hemen bütün vakalar ölüme sonuçlanır. Prionların neden olduğu bilinen hastalıklardan bazıları Jacob-Creutzfeldt ve Jitrem hastalıklarıdır. Alzheimer hastalığının oluşmasında da prionların rol oynayabileceği düşünülmektedir.

Bütün yaşam biçimlerinde üremenin temel nükleik asitler olduğundan prion yapısında nükleik asit bulunmaması bilim adamlarının karşısına çözülmesi güç bir bulmaca çıkarmaktadır. Yapılacak araştırmaların, prionların üreme ve çoğalmasında rol oynayan özel yöntem ve maddelerin aydınlatılmasına yardımcı olacağı umulmaktadır.

Pripet Bataklıkları, Rusça PRIPET POLESYE (Pripet Korulukları), Lehçe POLESIE Beyaz Rusya'nın güney ve Ukrayna'nın kuzey kesimini içine alan, suyla kaplı geniş bölge. Avrupa kıtasının en büyük bataklığıdır. Pripyat ve Dinyeper ırmaklarının sık ormanlarla örtülü havzaları boyunca uzanır. Kuzeyde Beyaz Rusya Sırtları, güneyde de Volya, Podolsk ve Dinyeper platolarıyla çevrilidir.

İlman ve yumuşak bir iklimin hüküm sürdüğü bölgede yıllık ortalama yağış miktarı (550-650 mm) buharlaşmayı aştığından yeterli oranda nem sağlar. Toprakaltı sularının da bol ve yüzeye yakın olması nedeniyle benzersiz bir toprak doygunluğu ve buna bağlı olarak yüzeyde bir bataklıkla ortaya çıkar. Çevredeki yüksek alanlardan inen Pripyat ve Dinyeper'in kolları bölgeye büyük miktarda su taşır. İlkbaharda karlar eridiğinde, bu ırmaklar alçak yataklarından taşarak toprağın doygunluğunu daha da artırır. Böylece Pripyat'ın kenarlarında dev bataklıklar oluşur. Bölgedeki çok sayıda göl de bataklıkla dönüşme süreci içindedir.

Yaklaşık üçte biri çam, huş ağacı, kızıl ağaç, meşe, kavak, beyaz ladin ve gürgenden oluşan ormanlarla kaplı olan bölge av hayvanları bakımından zengindir. Islah edilerek tarıma açılmış alanlarda buğday, arpa, çavdar, keten, kenevir, patates, çeşitli sebzeler ve yem bitkileri yetiştirilir.

İlk kez 1872'de Rus bilim adamı I. I. Jilinski öncülüğünde başlayan ıslah çalışmaları, daha kapsamlı projelerle günümüzde de sürdürülmektedir.

Pripyat Irmağı, RUMEN İRMAGI olarak da bilinir, Ukrayna ile Beyaz Rusya'da ırmak. Dinyeper Irmağının kollarından biridir. Uzunluğu 775 km olan ırmak 114.300 km²'lik bir alanın sularını toplar. Brest'in güneyinde, Polonya sınırı yakınlarında doğrudan sonra, Pripet Bataklıkları olarak bilinen düz, ormanlık ve bataklık havzadan geçerek doğudaki Mozır'a doğru akar. Sonra güneydoğuya dönerek Kiev Baraj Gölünde Dinyeper Irmağıyla birleşir. Pinsk'e kadar ulaşma elverişli olan ırmakta sefer yapan tekneler, bu noktada Dinyeper-Bug Kanalı aracılığıyla Bug Irmağına geç-

bilir. İrmuk havzasındaki bataklıkların büyük bölümünün tarım için kurutulmuş olmasına karşın, bölgenin nüfus yoğunluğu düşüktür.

Priscianus, Latince tam adı PRISCIANUS CAESARIENSIS (ü. İS y. 500; d. Caesaria, Mauretania [bugün Cezayir'de]), Latin dilbilgisi uzmanlarının en ünlüsü. Latince ve dilbilgisi öğretimi alanında bütün Avrupa'da önemli etkisi olmuş *Institutiones grammaticae* (Dilbilgisinin Temelleri) adlı yapıtın yazarıdır.

Konstantinopolis'te ders verdi. Daha az önemli yapıtları arasında, okullardaki dilbilgisi derslerinde okutulmak üzere kaleme aldığı *De nomine, pronomine et verbo* (Ad, Adıl ve Eylemler Üzerine), ağırlıklar ve ölçüler üzerine bir inceleme, Terentius'un oyunlarında kullandığı ölçülerle ilgili bir inceleme, Yunan retorik alıştırma Roma'lı okur için uyarladığı *Praeexercitamina* (Önalıştırmalar), İmparator I. Anastasios için yazdığı manzum bir övgü (*panegyrikos*) ve Dionysios'un *Periegesis* şiirinin manzum çevirisi sayılabilir. Başyapıtı *Institutiones grammaticae*, Latincenin dilbilgisi kurallarını sistematik olarak anlatır. Priscianus bu yapıtı yazarken, büyük ölçüde Apollonios Dyskolos'un Yunanca dilbilgisi kitaplarını örnek almış, Latin yazarlardan yaptığı alıntılar sayesinde de çok sayıda Latince parçanın günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

Priscianus'un dilbilgisi yapıtına 7., 8. ve 9. yüzyıllarda yaygınlıkla hasıvrulmuştur. Kitap ortaçağda dilbilgisi derslerinin temel kitabı olmakla kalmamış, 13. ve 14. yüzyıllarda ortaya çıkan, dilin mantığıyla ilgili kuramsal dilbilgisinin gelişmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Kitabın günümüze ulaşan yazmalarının sayısı bini bulur. Bunların çoğu *Priscianus major* olarak bilinen 1-16. kitapları, az bir bölümü *Priscianus minor* denen 17. ve 18. kitaplarla bazı daha az önemli yapıtları, gene az bir bölümü ise *Institutiones*'i oluşturan 18 kitabın tamamını içerir. Parçalar dışında, kitabın günümüze ulaşan en eski yazmaları 9. yüzyıla aittir. İlk basımı ise 1470'te Venedik'te yapılmıştır.

Priscillianus (d. y. 340, İspanya - ö. 385, Trier, Belgica, Galya), Hristiyanlık tarihinde ölüm cezasına çarptırılan ilk heretik.

Priscillianus, gnostisizm ve manicheizm benzeren öğretisini 375 dolayında İspanya'da Córdoba ve Mérida yakınlarında yaymaya başladı. Meleklerin ve insan ruhlarının Tanrı'dan türediğini, buna karşılık bedenın şeytan tarafından yaratıldığını savunuyordu. Bu nedenle sonunda Hz. İsa'nın insani doğasının gerçekliğini reddetti.

Priscillianus müritlerini yarı gizli bir dernek içinde aşırı çileci kurallarla yönlendirdi. Görüşleri İspanya'nın batı ve güney kesimleriyle Galya'nın güneyinde hızla yayılınca İspanya Kilisesi ona karşı harekete geçti. Ávila piskoposu seçilen Priscillianus'a dayandırılan düşünceler 380'de Zaragoza Konsili'nde yasaklandı. Düşmanları, Roma imparatoru Gratianus'u etkileyerek bazı önemli müritleriyle birlikte İtalya'ya sürgüne gönderilmesini sağladılar. Ama Priscillianus ve yandaşları sivil yöneticilerce aklanarak Ossonoba piskoposu Ithacius'u İspanya'dan sürgün ettirdiler. Buna karşılık Ithacius, İmparator Magnus Maximus'u Priscillianus'un yargılanması için ikna etti. Bordeaux'da toplanan bir sinodun (384) mahkûm ettiği Priscillianus İmparator Maximus'tan af dilediyse de imparator onun Trier'e getirilmesini buyurdu. Burada yargılanan Priscillianus büyücülük ve ahlaka aykırı davranıştan suçlu bulunarak idam edildi.

Maximus'un 388'de devrilmesinden sonra Priscillianus'tan yana bir tepki hareketi doğdu. Bunun üzerine 400 ve 447'de Toledo (İspanya) konsillerince Priscillianus'un öğretileri mahkûm edildi. Ama Priscillianus'un düşüncelerinin öğretiyi aykırı olup olmadığı uzun süre tartışıldı.

priseyit, PANDERMIT olarak da bilinir, hidratlı kalsiyum borat ($\text{Ca}_2\text{B}_{10}\text{O}_{19} \cdot 7\text{H}_2\text{O}$) yapısında, topraksi, beyaz renkli borat minerali. ABD'de Oregon'da, Chetco yakınlarındaki kaynarca çökellerinde küteller ve yumrular halinde; Türkiye'de Balıkesir ve Samsun'daki jips ve kil yataklarının altında çok büyük (bir ton ağırlığında) küteller halinde bulunur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. borat mineralleri (tablo).

Priştina, PRİŞTİNE olarak da bilinir, Yugoslavya'da, Sırbistan Cumhuriyeti'nde, Kosova özerk bölgesinin yönetim merkezi kent.

Osmanlı ordularının kentin kuzeyindeki Kosova Gölüvasında Sırp prensi Lazar'ı yenilgiye uğrattığı I. Kosova Savaşı'na (1389) değin Sırbistan'ın başkenti idi. 1945'ten sonra çok sayıda yeni binanın yapılmasına karşın, Doğu kentlerine özgü havasını korumuştur. Kosova-Metohija Müzesi'nin arkeolojik eserlerden oluşan bir koleksiyonu, bir ortaçağ Sırp sanatı bölümü ve bir etnografya bölümü vardır. 1970'te kente bir üniversite kurulmuştur. Priştina Fakültesi Kosova'da yaşayan Arnavutların kültürel merkezlerindendir. Kentte Arnavutça gazeteler yayımlanır ve radyo yayınları yapılır.

Kral Milutin'in yaptırdığı güneydoğudaki Gračanica Manastırı (1321), değerli freskleriyle Sırp mimarisinin güzel bir örneğidir. Bir ticaret merkezi olan kente ahşap ve metal eşya, kumaş, gıda ürünleri ve ilaç da üretilir. Yakınlardaki Kopaonik Dağlarından kurşun, gümüş ve çinko çıkarılır. Nüfus (1981) belediye, 148.656.

Pritchett, Sir Victor Sawdon (d. 16 Aralık 1900, Ipswich, Suffolk, İngiltere), ironik üslubu ve orta sınıf yaşamına ilişkin canlı betimlemeleriyle tanınan İngiliz romancı, öykü yazarı ve eleştirmen.

Londra'daki okullarda öğrenim gördü. 1922'de gazeteci olarak çalışmaya başladı ve sonraki yıllarda görevli olarak birçok yeri dolaştı. 1930'larda çeşitli romanların yanı sıra öykü ve eleştirel denemeler yayımladı. 1928-65 arasında *New Statesman* dergisinin edebiyat eleştirmenliğini yürüttü. Ayrıca *The Christian Science Monitor* gazetesi için gezi yazıları kaleme aldı. Zamanla eskici gözlem gücüne dayalı makaleleri ve ustaca yazılmış, etkileyici öyküleriyle ünlendi. Öykülerini *You Make Your Own Life* (1938, Yaşamını Kendin Kurarsın), *Collected Stories* (1956; Toplu Öyküler), *Blind Love and Other Stories* (1969; Kör Aşk ve Başka Öyküler) ve *More Collected Stories* (1983; Yeni Toplu Öyküler) gibi kitaplarda yayımladı. Dört gezi kitabının konusunu İspanya ile Londra ve New York kentleri oluşturdu. *Midnight Oil* adlı anı kitabı 1971'de yayımlandı. Eleştirel denemelerini topladığı yapıtlar arasında *The Myth Makers* (1979; Efsane Üreticileri) ve *A Man of Letters* (1985; Bir Edebiyatçı) sayılabilir.

Pritchett 1968'de C.B.E. (Commander of the Order of the British Empire) nişanını, 1975'te "sir" unvanını aldı.

Prithvi Narayan Şah (d. 1720 - ö. 1775), Nepal'deki Gurkha hanedanından gelen hükümdar. 1769'da Katmandu, Patan ve Bhaktapur'daki üç Malla krallığını birleştirdi.

np Katmandu'yu başkent yaparak modern Nepal devletinin temellerini atmıştır.

1742'de tahta çıktı. Çevredeki bölünmüş prenslikleri fethederek hızla topraklarını genişletti. Ama üç Malla krallığı üzerinde egemenlik kurma çabaları başlangıçta başarısız kaldı. Katmandu racası 1767'de, Doğu Hindistan Kumpanyası'nın yardımını alarak Prithvi Narayan'ın saldırılarını puskürttüysen de iki yıl sonra, kumpanyanın kuvvetlerini geri çekmesi üzerine teslim olmak zorunda kaldı. Prithvi Narayan böylece çevredeki toprakları "Nepal Krallığı" adı altında birleştirip güçlü ve bağımsız bir devlet kurdu. Daha sonra Kuzey Hindistan'daki Sikkim, Tarai, Kumaon, Garhwal ve Simla ile Tibet Platosunun büyük bölümünü ve İç Himalayalar'ın vadilerini ele geçirdi. Ama Doğu Hindistan Kumpanyası ve Bengal nevalının birleşik kuvvetleri Makvanpur'u geri almayı başardılar.

Prithvi Narayan ülkesinin sınırlarını yabancılarla kapattı, İngilizlerle barışçı ama uzak bir ilişki kurdu ve onlarla ticaret yapmayı reddetti. Amaçladığı yönetsel düzenlemeleri yapmadan ölen Prithvi Narayan'ın yerine oğlu Pratap Singh Şah geçti.

Privy Council, İngiliz hükümdarlarının özel danışma kurulu. 17. yüzyıl ortalarında hükümdarın siyasal kararlardaki sorumluluğunun büyük ölçüde kaldırılması nedeniyle yargısal ve siyasal işlevlerinin çoğunu yitirmiştir. Bugün yalnızca biçimsel kararlar için toplanır.

Privy Council kralın kiracısı durumundaki başlıca toprak sahipleri ile saray görevlilerinden ve kralın seçtiği kişilerden oluşan *Curia Regis*'in(*) devamıydı. *Curia Regis*'in yürütme ve danışma görevleri önce I. Edward döneminde (1272-1307) kralın özel konseyine geçti.

VII. Henry döneminde (1485-1509) kralın tam denetimine giren özel konsey *Privy Council*, *Court of Chancery*(*), *Star Chamber*(*) ile Kraliyet Kilise Divanı(*) ve bunların yerel temsilcilerinden oluşuyordu. Stuart hanedanının *Privy Council*'i yönlendirmeyi başaramaması parlamento üyeleri ve avukatlar arasında tepki uyandırdı. 17. yüzyılın dinsel ve anayasal tartışmaları arasında konsey sistemi ortadan kalktı, ama *Privy Council* hiçbir zaman resmen kaldırılmadı. II. Charles döneminde (1660-85) *Privy Council* canlandırıldı. Ama II. Charles'ı izleyen krallar kabineyle görüşmeyi yeğlediler. Veraset Yasası'yla (1701) *Privy Council*'e yeniden güç kazandırma denemesi sonuçsuz kaldı.

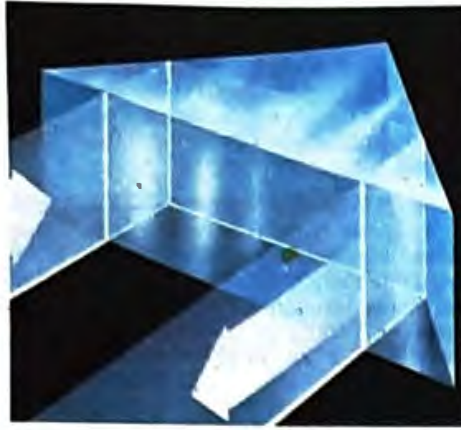
I. George'un tahta çıkmasından (1714) sonra *Privy Council* bütünüyle biçimsel bir organ durumuna geldi. 1960'ta kurulun 300'ü aşkın üyesinden çoğu siyaset, yargı ya da din görevlerinde yüksek mevkilerde bulunan ya da bulunmuş kişiler ile bazı seçkin bilim ve edebiyat adamlarından oluşuyordu.

Bugün *Privy Council*, belediye kurumlarıyla eğitim, araştırma, edebiyat, bilim ve sanat alanındaki yardım kuruluşlarına ilişkin kraliyet fermanlarının uygulanmasıyla ilgili işlevleri yerine getirir. Bilimsel ve sınai araştırma bölümünün çalışmalarından sorumludur. *Privy Council*'e bağlı Yargı Komitesi dinsel mahkemeler ile savaş gemileri ve sömürge mahkemelerinden, ayrıca Uluslar Topluluğu'nun bazı bağımsız üyelerinden başvuruları kabul eder. Komite *lord chancellor*(*) ve *lord of appeals in ordinary*

(Lordlar Kamarası'nın temyiz davalarına bakan üyesi) ile geçmişte bu görevlerde bulunmuş kişiler ve *Privy Council*'in eski ve yeni başkanlarından oluşur.

prıyayı, geleneksel Cava toplumunda "küçük insanlar" (*wong cilik*) olarak adlandırılan halkın üstünde yer alan seçkinler grubu. 18. yüzyıla değin krallık ailesinin hizmetinde Cava devletlerini yönetmişlerdir. Ortaçağ Avrupa'sının şövalyeleri ve Japon *samurai*'leri gibi efendilerine sadık ve onurlu savaşçılar olan *prıyayı*'ler belirli kurallara uyarak yaşarlardı. Felemenkliler Cava'daki Mataram Krallığı'nın denetimini ele geçirdikten (18. yy) sonra, *prıyayı*'leri önemli yönetim görevlerine getirdiler. *Prıyayı*'ler zamanla profesyonel devlet memuru haline geldiler ve Batı (Felemenk) eğitimi alan ilk Endonezyalılar oldular. Endonezya'da II. Dünya Savaşı'ndan önce ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin önderlerinden çoğu *prıyayı*'ydi. Cava'daki ilk milliyetçi örgüt olan Budi Utomo(*) (Yüce Uğraş) da *prıyayı*'ler tarafından kuruldu.

prizma, optikte, ışığı yansıtmak ya da renklerine ayırmakta kullanılan, yüzeyleri belirli açılarla kesilmiş düzlemlerden oluşan, cam ya da başka saydam maddeden yapılmış cisim. En çok kullanılan üçgen prizma beyaz ışığı renklerine ayırarak tayf(*) oluşturur (*bak. alt çizim*). Beyaz ışığı oluşturan her renk ya da her dalga-

ışığın yönünün prizma aracılığıyla değişmesi

yu, farklı bir açıda kırılmaya uğrar. Dalga-boyu kısa olanlar (tayfın mor ucuna yakın renkler) en çok, uzun dalga boyulular (tayfın kırmızı ucuna yakın renkler) ise en az kırılır. Bu türden prizmalar, ışığı tayf oluşturarak çözümleyen ve ışık salan ya da soğuran cisimleri belirlemede yararlanılan spektrometrelerde kullanılır.

Prizmalar iç yansıma yoluyla gelen ışığın yönünü değiştirir ve bu amaçla dürbünlerde(*) kullanılır (*bak. üst çizim*).

Prizmalar, uygulama amacına bağlı olarak değişik biçimlerde yapılır. Örneğin Porro prizması görüntüyü sağ-sol ve üst-alt yönlerde ters çevirecek biçimde yerleştirilmiş iki prizmadan oluşan bir dizenektir, periskoplarda ve dürbünlerde kullanılır. Nicol prizması özel biçimde kesilmiş ve Kanada balsamıyla birbirine yapıştırmış iki kalsit prizmadan oluşur. Bu prizma yalnızca bir doğrultuda titreşen ışığı geçirir, bu nedenle de olağan ışığı düzlemsel kutuplanmış ışığa dönüştürür.

Prizren, Yugoslavya'da, Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı Kosova özerk bölgesinde (*pokrajina*) kent. Sar Dağları eteklerinde yer alır.

14. yüzyılda Sırbistan'ın başkenti olan kent aynı zamanda bir kültür ve ticaret merkeziydi. Günümüzde kiliseleri, camileri, eski evleri ve eski Türk hamamlarıyla son derece güzel bir görünüme sahiptir. Osmanlılar tarafından camiye dönüştürülen Bogorodica Ljeviška Kilisesi (1306-07) 1950'de onarılmış ve freskleri ortaya çıkarılmıştır. Sinan Paşa Camisi (1615), Sveti Arhangel Manastırı'ndan (14. yy) alınan mermerlerle yapılmıştır. Kentteki başlıca sanayi dalları ayakkabı ve elyaf üretimi ile tekstil ve gıda işlemedir. Prizren bir el zanaatları, özellikle de telkâri işleri merkezi olarak tanınır. Nüfus (1981) 61.801.

Prjevalsk bak. Karakol

Prjevalski, Nikolay Mihayloviç (d. 6 Nisan 1839, Smolensk - ö. 1 Kasım 1888, Karakol, Rus Çarlığı), keşif araştırmaları, yolculuk notları, bitki ve hayvan koleksiyonlarıyla Asya'nın ortadoğu kesimine ilişkin coğrafi bilgilere önemli katkılarda bulunan Rus gezgini.

Yaklaşık 1869'da Sibirya'nın orta kesimindeki Irkutsk'a gitti. 1870'te Baykal Gölü'nün çevresindeki bölgeden yola çıktı ve Moğolistan'daki Urga (bugün Ulan Bator) ile Gobi'den geçerek Pekin'in 160 km uzağındaki Kalgan'a (Zhangjiakou) ulaştı. İkinci yolculuğunu 1876'da Çin'de Sinkiang'ın batı ucundaki Kulca'dan (Yining) başlattı ve güneydoğu yönünde Tian Shan'ın tepeleriyle Taklamakan'ın sürüklenen kum yığınlarını aşarak Altun Dağın etekle-

rinde bitirdi. Üçüncü gezisinin hedefi olan Tibet'teki Lhasa'ya 270 km kadar yaklaştı, ama bölgeye girmesine izin verilmedi. 1883'te Urga'dan başlayan dördüncü ve son gezisinde Gobi'yi aşarak Rus Türkistanı'na girdi ve dünyanın en büyük dağ göllerinden biri olan Issık-Kul'u dolaştı. Bu gölün kıyılarındaki Karakol'da öldü. Doğa tarihine ilişkin buluşları arasında yabancı deve ile Prjevalski atı olarak da bilinen Asya yaban atı(*) vardır. İlk iki gezisiyle ilgili notlarının İngilizce çevirileri *Mongolia, the Tangu Country, and the Solitudes of Northern Tibet* (1876; Moğolistan, Tangu Ülkesi ve Kuzey Tibet'in Issız Yöreleri) ve *From Kulja, Across the Tian Shan to Lop Nor* (1879; Kulca'dan Tian Shan Yoluyla Lop Nor'a) adıyla yayımlandı.

Prjevalski atı bak. Asya yaban atı

probenesit, organik asitlerin böbrek borucuklarında taşınmasını kettleyen kimyasal madde. Önceleri tıpta penisilinlin idrarla vücuttan atılmasını önleyip etkisini sürdürmesini sağlamak amacıyla kullanılırdı. Yüksek dozda alındığında probenesit ürik asidin idrarla vücuttan atılmasını arttırdığından gut hastalarında kullanılır. Guta bağlı artritte uzun süre kullanılırsa büyüyen eklemlerdeki şişliklerin inmesini ve eklemnin yeniden hareketi yeteneğini kazanmasını sağlar.

Probolinggo, Endonezya'nın Cava Adasındaki Doğu Cava ilinde (*propinsi*) kent (*kotamadya*) ve ilçe (*kabupaten*). Madura Boğazının (*selat*) güney kıyısında yer alır. Kentte küçük gemilerin demirlemesine elverişli bir liman vardır. Balıkçılık kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Kentte ayrıca çanak çömlek ile Cavalı kadın ve erkeklerin geleneksel giysisi olan *sarong* üretilir. İlçenin tarımsal ürünleri mango, mısır, pirinç, dan, şeker kamışı, kauçuk ve kahvedir. Nüfusun büyük bölümünü Maduralılar oluşturur. Kentte çok sayıda Çinli yaşar. Nüfus (1980) kent, 100.296; ilçe, 866.318.

Proboscidea (hortumlumemeliler), yaşayan en büyük kara hayvanı olan filleri ve onların soyu tükenmiş akrabalarını içeren memeli takımı. *Proboscidea* üç alttakıma ayrılır: *Deinotherioidea*, *Mastodontoidea* ve *Elephantoidea*. Yaşayan iki tür olan Asya fili (*Elephas maximus*) ve Afrika fili (*Loxodonta africana*) *Elephantoidea* alttakımında yer alır (*bak. fil*). Bu iki tür dışında *Proboscidea* takımının soyu tükenmiş 300 kadar türü bilinmektedir.

Proboscidea üyelerinin ayırt edici özellikleri gövdelerinin iri ve ağır, burunlarının hortum biçimini almış ve çok uzun, bacaklarının kalın ve sütun biçiminde, bazı kesicidişlerinin (fildişi) çok uzamış olmasıdır. Hortumları üst dudak, burun delikleri ve damaktan oluşur. Daha yakın bir dönemde ortaya çıkan türlerde hortum daha uzun ve güçlüdür; küçük besin parçalarını kavramak ya da ağaç gövdelerini çekmek için kullanılabilir.

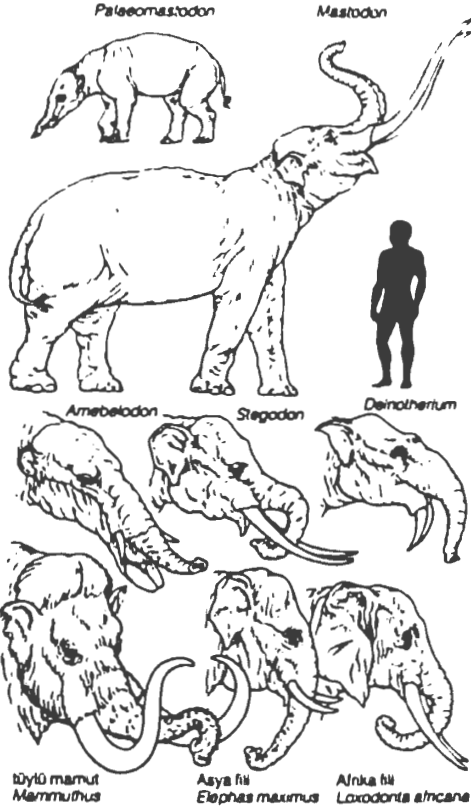
Varlığını sürdüren türlerde fildişleri üst kesicidişlerden oluşmuştur. Uzunlukları 3,5 m'yi bulabilir. Bazı soyu tükenmiş türlerde benzer biçimde uzamış alt kesicidişler de vardır. *Deinotherioidea* üyeleri gibi birçok türün üstçenesinde fildişi yoktu. *Deinotherioidea* alttakımının bilinen tek cinsi olan *Deinotherium* grubunda alt kesicidişler aşağı doğru kıvrılarak uzuyordu. *Proboscidea* üyelerinin köpekdişleri ya çok küçülmüştür ya da hiç yoktur. Yaşayan türlerde azıdişleri öğütmeye yarayan, üst yüzeyi çıkıntılı, taş bölümü yüksek dişlerdir ve yıprandıkça yerlerini arkadan gelen yenileri alır.

Beyaz ışığın prizma aracılığıyla renklerine ayrılması

Proboscidea takımı ilk olarak Paleosen Bölümde (y. 65-54 milyon yıl önce) ortaya çıktı. Ataları bilinmemekle birlikte domuz büyüklüğünde küçük hayvanlar oldukları sanılmaktadır. Takımın çeşitli üyeleri Avrupa, Afrika, Kuzey ve Güney Amerika'da yaşadı. Güney Amerika'da *Cuvieronius* cinsinin 15 200-400'lere değin varlığını sürdür-

ayakların arkasında kalan parmak körelmiştir ya da yoktur, öbür parmaklar ise perdelidir. Gaganın üst yüzeyindeki burun delikleri boru biçimindedir. Midelerinde ürettikleri misk gibi ağır kokulu ve yağlı bir salgıyı tehlike anında ağızlarından püskürtürler

Proboscidea takımının yaşayan ve soyu tükenmiş bazı üyeleri
Christian D. Olsen'in çizimi

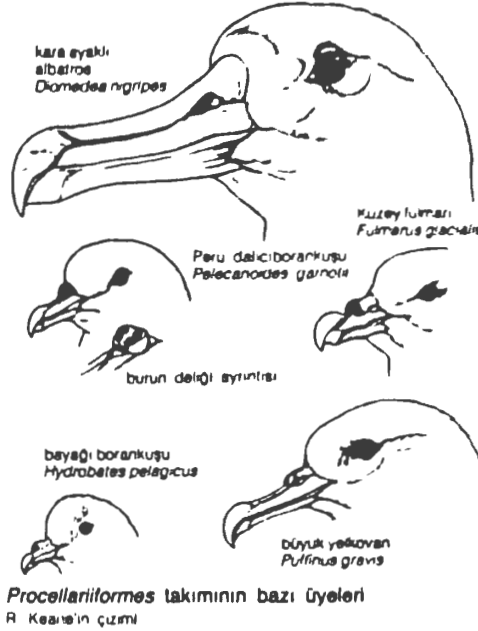
düğü sanılmaktadır. Büyük olasılıkla mastodonlar da(*) Kuzey Amerika'da Pleistosen Bölümünden (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) sonra varlıklarını sürdürmüştür. *Elephantoidea* alttakımından olan mamutlar(*) (*Mammuthus* cinsi) yaklaşık 10 bin yıl öncesine değin yaşadılar.

Probus, Marcus Aurelius (ö. 282), 276-282 arasında Roma imparatoru.

Balkanlarda bir komutanın oğluydu. Orduda üstün yararlık göstererek sıvırdı. İmparator Tacitus'un ölümünden sonra iktidarı ele geçiren Florianus'a karşı, komutasındaki askerler tarafından imparator ilan edildi. Bu olay üzerine başlayan iç savaş Florianus'un kendi askerleri tarafından öldürülmesiyle sona erdi. Probus'un hükümdarlığı sırasında Ren ve Tuna bölgelerinde düşman kabilelere karşı savaşıldı, Britanya, Galya ve Doğu'da çeşitli ayaklanmalar patlak verdi. Probus'un yabancı kabilelerin imparatorluk topraklarına yerleşmesine izin vermesi sonradan önemli sorunlara yol açtı.

4. yüzyıl yazarlarından kalma yazılarda tanıma özel bir ilgi duyduğundan söz edilen Probus Galya, İspanya ve Britanya'da bağcılığı özendirici düzenlemeler yaptı. Sonunda katı disiplininden rahatsız olan askerler tarafından öldürüldü.

Procellariiformes, yaklaşık 90 yaşayan türünün yanı sıra 35 dolayında fosil türü bilinen deniz kuşları takımı. Bu takımda yer alan kuşlar dört familya altında toplanır: *Diomedidae* (albatros), *Procellariidae* (yelkovanlar, fulmarlar vb), *Hydrobatidae* (borankuşları) ve *Pelecanoididae* (dalıcıborankuşları). *Procellariiformes* üyelerinde

Procellariiformes takımının bazı üyeleri
R. Kearse'nin çizimi

Bu mide yağının gagayla yapılan temizlik sırasında tüyleri su geçirmez hale getirmek için de kullanıldığı sanılmaktadır.

Procellariiformes üyelerinin anatavası Güney Yarımküre'dir. Ama bazı türler kışı Kuzey Yarımküre'nin yaz sıcaklığında geçirmek amacıyla Ekvatoru aşığı gibi az da olsa Kuzey Yarımküre'de üreyen türler de vardır. Türlerin çoğu güney denizlerinin 40. ve 60. enlemleri arasındaki kuşakta yaşar ve çeşitli deniz canlılarıyla, özellikle karidese benzer küçük bir kabuklu olan krille beslenirler.

Procellariiformes üyeleri deniz üzerinde uzun süre uçmaya en iyi uyarlanmış kuşlardır. Bacakları gövdelerinin arkasında olduğu için karada yürümeleri, hatta denge sağlamaları zordur. Bu yüzden karada kolayca düşmanlarına yem olurlar. Bacakları yetersiz kaldığından karada hareket edebilmek için kanat ve gagalarını kullandıkları da görülür. Bazı türlerin havalanmaları zordur. Havalanmaları için gerekli hızı ulaşmak için uzunca bir yolu koşmaları ya da bir yarın ucundan kendilerini boşluğa bırakmaları gerekir. Karadaki beceriksizliklerine karşın kusursuz birer uçucudurlar. Örneğin albatros aralar arası kanat çırpıp çoğunlukla süzülerek ustaca uçar ve en güçlü fırtınalarda bile uçmayı sürdürürler. Albatrosların kanat açıklığı 3,4 m'yi bulabilir. Uçarken saatte 110 km'lik bir hızı erişebilirler. Borankuşları ve yelkovanlar gibi daha küçük türler de benzer biçimde uçarlar; ama albatroslara göre daha sık kanat çırpırlar.

Yelkovanlar, borankuşları ve dalıcıborankuşları su yüzeyine yakın yüzen küçük balıkları ve kabukluları yakalamak için kısa dalışlar yapar. Albatros, fulmarlar ve büyük borankuşları genellikle dalmazlar. Deniz yüzeyinde bulunan kafadanayaklılar, balıklar, ölü ya da ölmek üzere olan kabuklular ve kuşlarla beslenirler.

Procellariiformes üyeleri genellikle adalarda kuluçkaya yatar. Bazı adalarda üreyen kuş sayısı öylesine artar ki üreme yeri bulmaları büyük bir soruna dönüşür. Erişkinler üremek için hep aynı yere dönerler. Üreme döneminde çiftler karşılıklı olarak gösterişli danslar yapar, gagalarını takir-

tir ve bağırırlar. Dişi yumurtladığı beyaz renkli tek bir yumurta üzerinde kuluçkaya yatar. Kuluçka süresi türler arasında 40-80 gün arasında değişir. Yumurtadan yeni çıkan yavrunun ilk hafta soğuktan korunmak için erişkinlere gereksinimi vardır. Daha sonra hav tüyleri çıkmış olduğundan anne ve babanın yuvada beklemesine gerek kalmaz. Erkek ve dişi birlikte besin aramaya çıkabilir, yuvadan kilometrelerce uzaklaşabilirler. Yavru iyice yağlanana değin anne ve baba tarafından beslenir. Erişkinler yalnız bıraktığı yavru bir süre sonra denize açılarak geleneksel göç yolu boyunca uçar. Yuvadan yeni ayrılan yavruların 10 000 kilometrelik bir yolu yaklaşık iki haftada aşabildikleri bilinmektedir.

Procellariiformes üyelerinin tüyleri genellikle soluk renkli, siyah, beyaz, kahverengi ya da bozdur. Gaga ve ayakları pembe ya da sarı olabilir. Çoğu türün kanatları uzun, boyun, kuyruk ve bacakları kısadır. Bazı türlerde tek, öburlerinde çift burun deliği bulunur.

Besin, yağ ya da tüy elde etmek için avlanan bu takım üyelerinin bazı türleri son derece azalmıştır. Üredikleri adalardaki kemeler, domuzlar ve kediler de bu kuşları avlamaktadır. Şapka yapımında kullanılan tüylerine olan talebin günümüzde azalmış olması, birçok üreme bölgesinin koruma altına alınması ve avcılığın denetlenmesi *Procellariiformes* üyelerine yönelik koruma önemi ölçüde azaltmıştır.

procurator, çoğul PROCURATORES. Eski Roma'da mali görevli. Tahlil ikmalı, para basımı ve madenlerin işletilmesi gibi konularla ilgilenen *procurator*'lar ilk kez Augustus döneminde (İÖ 27-İS 14) atanmaya başladı. Eyalet *procurator*'ları yetki alanları içinde imparatorluğun mali işlerini denetlerdi. İmparatora bağlı eyaletlerde *procurator*, *legatus*'un emrinde çalışırdı. Senato'ya bağlı eyaletlerde ise *procurator*, vali ve *quaestor*'un yönetimi altında daha geniş yetkiler kullanırdı. Bazı küçük eyaletlerin başına, emirlerine küçük askeri birlikler verilmiş *procurator*'lar atanırdı. Bu *procurator*'lar yargı yetkisiyle de donatılır, ama genellikle bölgedeki büyük bir eyaletin valisine bağlı olurlardı. İS 4. yüzyılda *procurator*'luk makamının adı *rationalis* olarak değiştirildi.

Procyon bak. Öncü

Procyonidae, *Carnivora* (etçiller) takımından memeli familyası. Doğu Asya'da yaşayan küçük panda dışında, bu familyanın bütün türleri Kuzey ve Orta Amerika'da bulunur. *Procyonidae* familyası, *Ursidae* (aygiller) ve *Canidae* (köpekçiller) familyalarıyla yakın akrabadır. Ayıya benzeyen dev panda dışında familya üyeleri küçük yapılıdır. Çoğunlukla bol tüylü ve enine bantlı uzun kuyrukları vardır. Hem bitkisel, hem de hayvansal besinlerle beslenirler. *Procyonidae* familyası sekiz cinsten 18 tür içerir. Ayrıca 10'a yakın soyu tükenmiş cinsi bilinmektedir.

Bu familyada yer alan türler ve gruplar hakkında daha çok bilgi için bak. kinkajü; koati; panda; rakun.

Prodromos, Theodoros, PROCHOPRODROMOS (Yunancada "Yoksul Prodromos") olarak da bilinir (ö. y. 1166), bir bölümü konuşma dilyle yazılan ve şurle-riyle tanınan Bizanslı yazar.

Koruyucuları için yazdığı şiirlerden yoksulluk çektiği, maddi çıkar için yaltaklanmaya

egilimli olduğu, II. İoannes Komnenos ve I. Manuel Komnenos dönemlerinde (1118-80) saray çevreleriyle yakın ilişkiye girmeyi başardığı anlaşılar. Sonunda I. Manuel kendisine bir aylık bağladı ve yaşamının son yıllarını keşiş olarak geçirdi. Genellikle bazı toplumsal olaylardan yola çıkarak yazdığı yapıtlar, geleneksel kalıplara bağlı abartılı ve övgücu anlatımın gerisinde, dönemin çeşitli yönlerini yansıtan canlı bilgiler de verir. Nökteli kısa şiir, diyalog ve mektup gibi değişik türleri içeren yapıtlarında güçlü bir taşlama havası vardır. Keskin mizah duygusuyla zekice ve özlü yorumlarda bulunur.

proenzim, ZIMOJEN olarak da bilinir, katalizleyici olmamalarına karşın, canlının vücudunda enzimlere, özellikle proteinlerin yıkımıyla ilgili tepkimeleri katalizleyen enzimlere dönüştürülen proteinlerin ortak adı. Pankreastan salgılanan proenzimlerden tripsinojen ve kimotripsinojen sindirim kanalında etkinleşerek tripsin ve kimotripsine dönüşür. Proenzim molekülündeki peptit bağlarından biri ya da birkaçının parçalanmasıyla molekül etkinlik kazanır. Bu süreç ayrı bir enzim (örn. tripsinojenin tripsine dönüşmesini sağlayan enterokinaz) tarafından katalizlenebileceği gibi molekülün etkin biçimi tarafından da denetlenir. Proenzimleri etkin olmayan biçiminde bireşimleyen ve depolayan özel hücreler vardır.

Profilo Holding, dayanıklı tüketim malları ile elektrikli ve elektronik aletler üretiminde yoğunlaşmış, iştirakleriyle birlikte 28 şirkette pay sahibi olan şirketler topluluğu.

Bugün holding sermayesinin yarıya yakınını elinde tutan Jak Kamhi 1953'te Profilo Demir Çekme Fabrikası'nı kurdu. Marshall Planı'yla(*) hız verilen tahıl siloları yapımının yarattığı yeni çelik konstrüksiyon piyasasından önemli pay almayı başardı. 1960'ların ortalarında dayanıklı tüketim malları üretimine girişen Kamhi ailesi zamanla bu sektörde Koç Holding'le piyasayı paylaşmaya başladı. 1971'de holding statüsüne geçen Profilo topluluğu, 1970'lerin ortalarındaki yatırımlarıyla metal eşya ve elektronik sanayilerinde büyük ağırlık kazandı. 1980'lerin ortalarında özellikle 1985 sonunda Savunma Sanayisini Destekleme Fonu'nun kurulmasından sonra silah sanayisine girdi. Aynı dönemde elektronik yazarkasa piyasasında önemli bir yer edindi.

1990'ların başlarında topluluk çok çeşitli sektörlerde etkinlik gösteren konglomera(*) türü bir holding yapısı kazanmıştı. Elektrikli ev aletleri ile elektronik gereçlerden ihracata yönelik gemi yapımı ve güneş enerjisine kadar geniş bir yelpazede üretici etkinliklerini sürdüren grubun Türkiye üretiminde ilk sıralarda yer aldığı ürünler arasında buzdolabı, fırın, çamaşır makinesi, televizyon, video, yazarkasa ve benzeri elektronik/elektrikli gereçler sayılabilir. Gruba bağlı şirketlerin ürünleri holdingin dağıtım şirketleri aracılığıyla pazarlanmaktadır.

progeri bak. erken yaşlanma

progesteron, kadında yumurtalık, böbreküstü bezleri ve etenede (plasenta) yapıp salgılanan ve başlıca işlevi dölyatağının içini örten endometrium katmanındaki değişiklikleri düzenlemek olan hormon. Yumurtalıklarda progesteron, yumurtanın salınmasından hemen önce oluşmaya başlayan ve boşalan yumurta kesesinin yerinde büyümeyi sürdüren sarı cisimde (*corpus luteum*)

yapılır. Yumurta sperma hücresi tarafından döllenirse dölyatağında yuvalanarak yerleşir ve etene oluşmaya başlar; etene gebelik boyunca progesteron yapar. Yumurta döllenmezse adet kanamasının başlamasından birkaç gün öncesine değin yumurtalıklardan progesteron salgılanır. Kanamadan birkaç gün önce progesteron düzeyi, dölyatağı duvarının gelişmesini sonlandırıp bu dokunun yıkımını başlatmak üzere düşer, kanama başlar.

Progesteronun dölyatağı duvarındaki etkileri endometriumun döllenmiş yumurtayı barındırmasını sağlamaya ve yumurtanın burada yuvalanıp gelişmeyi sürdürmesine yöneliktir. Hormon aynı zamanda yumurtanın duvardan ayrılmasına yol açacak dölyatağı kasılmalarını da baskılar.

Progesteronun öbür dişi üreme organları üzerinde de etkisi olduğu bilinir. Yumurtanın salınmasında progesteron ve östrojenlerin sorumlu olduğu düşünülmektedir; yumurta döllenirse bu hormonların gebelik boyunca başka yumurta salınmasını engellediği de sanılır. Normal olarak bu çifte etki aynı zamanda birden fazla yumurtanın salınmasını ve döllenmesini engellerse de zaman zaman iki ya da daha fazla yumurtanın salındığı da olur. Doğum kontrol haplarının birçoğu yapı olarak progesterona benzeyen ve yumurtanın büyümesini ve salınmasını engelleyerek döllenmeye engel olan bir bileşik içerir. Progesteronun, yumurtanın dölyatağına taşınmasından sonra fallop borularındaki kas kasılmalarını sırdurduğu sanılmaktadır. Ayrıca gebelik sırasında meme bezlerinin gelişimini de uyarır.

programlı müzik, konusu olan çalgı müziği. Müzik dışı bazı anlamlar, edebi düşünceler, tablo betimlemeleri ya da kişisel bir dram "program" içerir ve konusu olmayan, belirli bir şey anlatmayan, salt seslerin kompozite edildiği müziğin (örn. sonat, senfoni, konçerto) karşısıdır.

Programlı müzik terimi her zaman kendi başına bir türü belirtmez. Temelde, programlı müzik örneği olmadığı halde bazı bölümleri programlı müzik sayılabilecek bazı müzik yapıtları vardır. Örneğin bir senfonide pastoral bir tablo çizen ya da bir fırtınayı anlatan bölümler bulunabilir. Bunun örneklerine özellikle klasik bestecilerde rastlamak olasıdır. Bununla birlikte bugünkü anlamıyla programlı müzik, Beethoven'dan Richard Strauss'a değin uzanan romantik dönemin yarattığı bir kavramdır. O dönemde bile çoğunlukla "arı" ya da "salt" olarak kabul edilen müziğe damgasını vurmuştur. Müzik yapıtlarının çoğu, özel bir programı olmasa da, imgeler içerir, dinleyende çağrışımlar uyandırır. Örneğin Beethoven *Altıncı (Pastoral) Senfoni*'sini "bir betimleme olmaktan çok, duyguların anlatımı" olarak düşünmüştür. Yapıtta, sözcüğün tam anlamıyla "ton ressamlığı"nın (senfoninin ikinci bölümündeki kuş sesleri gibi) yanı sıra, bir insanda uyandırabilecek duygular da betimlenmiştir.

Japon *samisen* (üç telli lavta) müziğindeki yağmur ve kar yağışını canlandıran seslerden Avrupa müziğinde birkaç yüzyıl boyunca rastlanan kuş cıvıltılarına, savaş seslerine kadar, pek çok kültürün müziğinde betimleyici öğeler yer alır. Ama programlı müzik bugünkü anlamda 19. yüzyılda gelişmiştir. Bu gelişme de, bir senfoninin ya da sonatın bölümlerini psikolojik bir bütün içinde birleştirilmesi olan Beethoven'la başlar. Beethoven'ın yalnızca *Altıncı Senfoni*'si değil, *Üçüncü (Eroica) Senfoni*'si ve daha sonraki birçok yapıtı da bu özelliği gösterir. Bu yapıtlarda birbirleriyle çelişen ruh durumları doğrudan bir bağlantı içine sokulmuş ve

bazen de aralarındaki geçiş süreci araştırılmıştır.

Birbirine karşıt eğilimleri birleştirmeye duyulan bu ilgi 19. yüzyıla özgü iki müzik biçiminde ifade bulmuştur. Bunlar, kısa parçalardan oluşan süitle (örn. Robert Schumann'ın *Karnaval*'ı) uzun uvertürlerle başlayan senfonik şiirdir (örn. Beethoven'ın *İkinci* ve *Üçüncü Leonore uvertürleri*, Felix Mendelssohn'un *Hebridler [Fingal Mağarası] Uvertürü*).

Programlı müzik Carl Maria von Weber'in (*Konzertstück*, 1821) ve Hector Berlioz'un (*Symphonie fantastique* [1830; Fantastik Senfoni]) yapıtlarıyla olgunluk evresine ulaşmıştır. Her iki besteci de konserlerde, yapıtlarının arka planında yer alan "olay örgüsü"nü basılı bir özeti dinleyiciye dağıtırlardı. Programlı müzik terimi olasılıkla buradan çıkmıştır. Schumann, *Kreisleriana*'sının bölümleri arasındaki bağı belirsiz bırakmıştır. Gene de onun müziği Weber'inkinden, programa ilişkin bir amacı olmamasıyla değil, yazılı bir programı bulunmamasıyla ayrılır. Programlı müziğin belki de en tanınmış bestecisi Franz Liszt'in müziğinde melodik çizgiler daha bütünsel bir biçimde belirsizleştirilmiştir. Liszt'in çok sık seslendirilmeyen tipik programlı yapıtları (örn. *Faust Senfonisi* ya da şair Torquato Tasso ve Kazak İvan Mazepa'nın yaşamlarını konu alan senfonik şiirleri) bunun örnekleridir. Liszt'in yazılı bir programı olmayan yapıtlarında, özellikle piyano için *Si Minör Sonat* ile *Birinci* ve *İkinci* konçertoda benzer ruh durumları, senfonik şiirlerinde yakın bir üslupta dile getirilmiştir.

Liszt'ten sonraki dönemde programlı müzik hızla gerilemiştir. Ama gene de, Richard Strauss'un bazı orkestra yapıtları gibi, ayrıntılı programlar içeren parçalar yazılmıştır.

Dönemin öbür bestecileri yazılı bir programın müziklerine katkısından kuşku duymuşlardır. Pek çoğu müziğin ayrı bir sözlü ya da yazılı açıklamaya gereği olmadığı inancındadır. Örneğin Anton Bruckner ile Gustav Mahler'in, senfonileri için kendi yazdıkları açıklamaları sonradan geri aldıkları bilinir. 1900'den bu yana bazı yapıtlar, örneğin Arnold Schoenberg'in *Verklärte Nacht*'ı (Aydınlık Gece), Dimitri Şostakoviç'in *Yedinci Senfoni*'si ve daha birçok Sovyet bestecisinin yapıtları programlı müziğe yakınsa da, 20. yüzyıl müzikçilerinin genel eğilimi, betimlemeden uzaklaşmak yönündedir. Ayrıca bak. senfonik şiir.

programlı öğrenme, kavramların mantıksal bir dizi içinde üst üste yinelenmesini içeren ve kendi temposunu kendine özgü biçimde belirleyen öğrenme tekniği. 1950'lerin ortalarında ABD'li davranışçı psikolog B.F. Skinner tarafından geliştirilmiştir. Birçok alanda öğrenmenin küçük, giderek artan adımlarla ve pekiştirme yöntemiyle en iyi biçimde gerçekleşeceği yolundaki davranışçı kurama dayanır. Metinler ve bilgisayar yardımıyla verilen komutlarla uygulanabilen teknikle ortam ne olursa olsun iki temel programlama kullanılır: Doğrusal programlama ile sapmalı programlama.

Doğrusal programlamada öğrenme hedefine yaklaşan öğrencinin yanıtları anında pekiştirilirken, hedefe yönelmeyen yanıtlara pekiştirme uygulanmaz. Her öğrenme birimi bir "çerçeve" içinde sunulur ve doğru yanıt veren öğrenci bir sonraki çerçeveye geçebilir. Bütün öğrenciler aynı diziyi izleyerek çalışır; doğru yanıtların sürekli olumlu yönde pekiştirilmesi için düşük bir hata oranı gereklidir.

Sapmalı ya da çok doğrultulu programlama, askeri personelin elektronik eğitim

araçlarıyla eğitilmesi amacıyla geliştirilmiştir. Bu teknikte öğrenciye bilgi birimi verilir, çoktan seçme ya da tanıma yanıtı gerektiren bir durum sunulur. Böylece bu seçim temelinde öğrencinin başka bir çerceveye ilerlemesi, orada yaptığı seçimin doğru ya da yanlış olduğunu ve bunun nedenlerini öğrenmesi sağlanır. Yanlış yanıt veren öğrenci ya yeniden ilk çerceveye geri döner ya da yanlış seçimin gösterdiği yetersizliği gidermek amacını taşıyan bir alt programa döner. Doğru seçimi yapan öğrenci programda yer alan bir sonraki çerceveye geçer. Bu süreç program boyunca her aşamada yinelenir; öğrenci yaptığı hatalara göre değişen miktarlarda malzemeyle karşılaşabilir.

Metinlerde genellikle öğrencinin seçim yapana değin doğru yanıtı görmemesi için bu yanıtın üstü kartonlarla kapatılır. İlkokul birinci sınıf öğrencileri için yararlı programları öğrenme metinleri de bulunmasına karşılık, bu tür metinlerin çoğu daha üst sınıflardaki ya da istatistik, ekonomi ve yabancı dil gibi konularda, üniversite düzeyindeki öğrenciler için hazırlanmıştır.

Prohorov, Aleksandr Mihayloviç (d. 11 Temmuz 1916, Atherton, Queensland, Avustralya), Sovyet fizikçi. Kuantum elektroniki konusundaki araştırmaları maser ve laserin geliştirilmesine yol açmış, bu çalışmaları nedeniyle 1964 Nobel Fizik Ödülü'nü Sovyet fizikçi Nikolay Gennadiyeviç Basov ve İngiliz fizikçi Charles H. Townes ile paylaşmıştır.

1946'da Moskova'daki P. N. Lebedev Fizik Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalışmaya başladı. Basov ile birlikte aynı dalga boyunda ve aynı fazda paralel elektromagnetik dalgaların üretilip güçlendirilmesi ve salımı ilkesini (maser ilkesi) geliştirdi. 1954'te enstitüye bağlı Salınım Laboratuvarı'nın yöneticiliğine atandı, 1958'de Moskova'daki M. V. Lomonosov Devlet Üniversitesi'nde profesör oldu. 1959'de Lenin Ödülü'nü kazandı, daha sonra iki kez Lenin Nişanı ile ödüllendirildi. SSCB Bilimler Akademisi'nin 1960'ta muhabir üyeliğine, 1966'da tam üyeliğine, 1970'te başkanlık kurulu üyeliğine, 1971'de Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi muhabir üyeliğine seçildi. Kızılötesi ışınlam ve görünür ışık laserlerinin yapımı ile doğrusal olmayan optik alanında önemli yapıtları vardır.

proje (Latince *proiectio*: "ileri çıkarmak", "bir şeyi ileriye ulaştırmak"), geniş anlamda ileriye yönelik her türlü tasarı. Sözcük dar anlamında, böyle bir tasarımın ayrıntılarını gösteren plan, kesit gibi teknik çizimleri anlatmak amacıyla kullanılır. Örneğin gelecek 10 yıl içinde yapılması tasarlanan baraj, liman gibi büyük yatırımlar anlatılırken devlet projelerinden söz edilebilir. Buna karşılık bir yapının projesi, onu uygulamak için gerekli yönergeleri içeren ölçekli teknik çizimlerdir. Belli bir iş programına göre yapılacak her şeyin projesi olabilir. Gemilerin, elektrik santrallerinin, makine ve motorların nasıl yapılacağını anlatan çizimlere de proje denir.

Günümüzde daha çok tasarım sözcüğünün kullanıldığı mimarlıkta avan proje (ön proje), kesin proje, uygulama projesi gibi anlatımlar kullanılır. Bunlar sırasıyla ilk öneri, kesinleştirilmiş tasarım ve ayrıntı tasarımlarıdır. Bu anlatımlarla tasarımın hangi ölçeğe olduğu da belirtilmiş olur. Yapının büyüklüğüne göre ön proje 1/500-1/200, kesin proje 1/200 - 1/50, uygulama projesi de 1/50 - 1/1 ölçekleri arasında olur. İlk taslakta yapının ölçüleri, kullanılacak malzeme ve donanımlar belirtilir. Kesinleşmiş tasarımda statik, donanım (ısıtma, hava-

landırma, aydınlatma vb) hesapları da vardır. Uygulama çizimlerinde ise her katın planı, yeterli sayıda kesit, bütün dış görünüşler, gerekli yerlerde iç görünüşler, temel ve çatı planları, temiz ve pis su (kanalizasyon) bağlantıları gösterilir. Yapı öğelerinin nasıl olacağına, birbirleriyle nasıl birleştirileceklerine ilişkin ayrıntılar da bu aşamada belirtilir. Yapı yerinin düzenlenişi, temeller için gerekli kazının nasıl yapılacağı da uygulama projelerinde gösterilir. Çoğu kez bu tasarım aşamaları birbirine koşut olarak gelişir, birindeki değişiklikler ötekine de yansır.

projeksiyon *bak. izdüşüm*

projeksiyon makinesi *bak. gösterici*

projeksiyon perdesi, optik göstericiden verilen görüntünün üstüne yansıtıldığı yüzey. Perde için, güçlü yansıtma özelliği olması koşuluyla, birçok malzeme kullanılabilir. En yaygın üç perde türü, donuk perde, incili perde ve mercekli perdedir. Donuk perde, görüntünün geniş bir görüş alanına aynı parlaklıkta iletilmesine olanak veren, beyaza boyalı, düz perdedir. Bu özelliğiyle büyük salonlardaki gösterimler için uygundur. Incili ve mercekli perdelerse tersine, en güçlü parlaklığı ışık kaynağına (gösterici) doğru yansıtır ve parlaklık kenarlara doğru (görüş açısı arttıkça) azalır. Bu yüzden bu perdeler özellikle küçük salonlardaki ya da evlerdeki film gösterimlerinde kullanılır. Incili perde bez üstüne sıvanmış çok sayıda küçük ve yansıtıcı yuvardan, mercekli perde de yüzeye eşit biçimde dağılmış çok ufak silindirik merceklerden oluşur.

Arkadan gösterim sisteminde görüntü, yarı saydam bir perdeden öteki yandaki izleyicilere iletilir.

projektör *bak. ışıldak*

prokain hidroklorür, tıpta yerel anestezi olarak kullanılan ve yapay olarak bireşimlenen organik bileşik. İlk kez 1905'te piyasaya verilmiş, yerel anestezi kokainin yerine geçen en etkili ilaç olmuştur. Genellikle tuzlu sudaki 1/10'luk çözeltisi kullanılır. Şırıngayla vücuda verildiğinde dokulara yayılır; sinir ketyetici olarak omurilik ve kuyruksokumu anesteziinde kullanılır. Kokainden farklı olarak toksik, bağımlılık yaratacı ya da dokuları örseleyici değildir. Günümüzde daha çabuk, daha derin ve daha uzun süreli anestezi yapan ve kimyasal yapısı benzer olan lidokain ve mepivakain gibi ilaçlar prokain hidroklorürün yerini almıştır.

prokaryot, hücre zarı birimi içermeyen, kendine yeterli hücre ya da organizma. Bakteriler en çok bilinen prokaryotik organizmalardır. Prokaryotlarda çekirdek zarı ve ökaryotik hücreleri oluşturan öğeler bulunmaz. Hücre zarı fosfolipit bir zar biriminden oluşur ve hücrenin birincil geçişme engelini oluşturur. Sitoplazmada genetik kodun çözülmesini ve protein sentezini gerçekleştiren ribozomlar vardır. Çekirdek bölgesi genellikle dairesel, çift zincirli dezoksiribonükleik asitten (DNA) oluşur. Birçok prokaryot ayrıca, plazmid adı verilen ikincil, kendi kendine çoğalan, örneğin proteinleri antitibiyotikleri etkisizleştirmek üzere kodlamak gibi zorunlu olmayan ek hücre işlevlerini gören genetik yapılar da içerir. Kamçıllar biçim ve hareket bakımından ökaryotlardan farklıdır. Depo kesecikleri gibi, var olan organeller özünde hücre zarı biriminden oluşmayan bir zarla çevrilidir. *Ayrıca bak. bakteri; ökaryot.*

Proklos (d. y. 410, Konstantinopolis [İstanbul] - ö. 485, Atina). Eski Yunanlı önemli filozofların sonuncusu. Yeni-Platonculuğun Bizans, İslam ve Roma dünyasına yayılmasında etkili olmuştur.

Çocukluğu Ksanthos'ta (Kınık) geçti. İskenderiye'de Olympiodoros'tan (Yaşlı) felsefe dersleri aldı. Felsefe eğitimini Atina'da Plutarkhos'un ve Syrianos'un yanında sürdürdü. Onların ardılı (*diadokhos*) olarak Platon'un İÖ y. 387'de kurduğu Akademi'nin yöneticiliğine getirildi. Orada, 3. yüzyıl Yunan filozofu İamblikhos'un karmaşık metafizik kurgulara ağırlık veren Yeni-Platoncu düşüncelerinin sistemleştirilmesine katkıda bulundu.

İamblikhos gibi Proklos da Hristiyanlığa karşı çıkarak bütün gücüyle putperestliği savundu. Yeni-Platonculuğun idealist görüşleri doğrultusunda gerçekliğin düşüncelerden oluştuğunu, somut "şeylerin" ise yalnızca görünüş olduğunu öne sürdü. Ona göre, sonul gerçeklik olan "Bir" hem Tanrı, hem de İyi'di. "Bir"i aynı zamanda, geliştirdiği etik ve ilahiyat sistemlerini birleştiren öge olarak kullandı. Proklos'un düşünceleri, daha sonra, özellikle 5. yüzyıl yazarlarından Sahte Dionysios Areopagites'in aracılığıyla Doğu ve Batı Hristiyan ilahiyatlarını önemli ölçüde etkiledi.

Arap dünyasında Proklos'un görüşlerini aktaran en önemli felsefe yapıtı, onun *Stoikheiosis theologike* (İlahiyatın Öğeleri) adlı kitabına dayanmasına karşın, ortaçağ boyunca Aristoteles'e ait olduğu sanılan *Liber de causis*'ti (Nedenler Kitabı). Proklos'un birçok Yunanca yazısını 13 yüzyılda Moerbeke'li Guillaume Latinceye çevirdi; en önemli yapıtı olan *Stoikheiosis*'i de *Institutio theologica* (İlahiyat Kurumu) başlığıyla Latinceye aktardı. Bu çeviriler ortaçağda Platoncu düşünceye ilişkin bilgilerin temel kaynaklarını oluşturdu. *Stoikheiosis*, 211 önerme aracılığıyla Yeni-Platoncu metafiziğin özlü bir açıklamasıdır. Proklos, öbür yapıtlarından *Fiziğin Öğeleri*'nde Aristoteles'in düşüncelerini, *Eis ten Platonos theologian*'da (Platoncu İlahiyat) ise Platon'un metafiziğini özetledi. Aralarında *Politeia* (Devlet, 1942, 1988), *Parmenides* (Parmenides, 1989), *Timaios* ve *Alkibiades* *Te* (I. Alkibiades, 1943, 1963) ilişkin olanların da bulunduğu Platon üzerine yorumları günümüze eksiksiz olarak ulaşmıştır. Proklos özgün bir düşünür olmaktan çok sistemleştirici ve yorumcu olarak tanınmakla birlikte astronomi, matematik ve dilbilgisi gibi felsefe dışı konularda da yapıtlar verdi. Ayrıca yedi ilahi ile biri ustası Syrianos ile kendi ortak mezarı için olmak üzere iki mezar yazıtı yazdı. Atina'daki ardılı Marinus'un kaleme aldığı *Bios tou Proklou* (Proklos'un Yaşamı) adlı yaşamöyküsü vardır.

Prokofyev, Sergey (Sergeyeviç) (d. 23 Nisan 1891, Sontsovka [bugün Krasnoye], Ukrayna, Rus Çarlığı - ö. 5 Mart 1953, Moskova, SSCB), senfoni ve konçertodan film müziğine, opera ve baleden programlı müzik parçalarına kadar çok çeşitli türlerde yapıtlar vermesi besteci.

Devrim öncesi dönemi. Bir çiftçi ailesinin çocuğuydu. Çocukluğunda dinlediği köylü şarkıları ve köy yaşamı üzerinde kalıcı bir etki yaptı. İyi bir piyanist olan annesi müzikteki ilk öğretmeni oldu. Daha sonra Moskovalı öğretmen ve besteci Sergey Taneyev'den ders aldı ve Petersburg'da konservatuvara girdi. Konservatuvarda geçirdiği yıllar (1904-14) yaratıcılığının hızla geliştiği bir dönem oldu. Müzik konusundaki

özgün düşünceleriyle öğretmenlerinin dik-katını çekti. Mezun olduğunda, ilk büyük ölçekli yapıtı Opus 10 *Re Bemol Majör Birinci Piyano Konçertosu*'nu parlak bir biçimde yorumlaması nedeniyle kendisine Anton Rubinstein Piyano Ödülü verildi.

Prokofyev konservatuvarda temel müzik öğelerini sağlam bir biçimde özümledikten sonra, büyük bir tutkuyla müzikte yeniliğe yöneldi. Claude Debussy ve Maurice Ravel gibi Fransız, Richard Strauss ve Max Reger gibi Alman ve Aleksandr Skriabin gibi Rus meslektaşlarının yenilikçi yapıtlarını inceledi. Piyanist olarak ilk kez 1908'de müzikte yenileşmeyi savunan ilerici bir çevrenin önünde konsere çıktı.

Müzikteki birçok yeni düşünceyi uyguluyor, yeteneği hızla geliyordu. Igor Stravinsky'nin bestelerini, özellikle de erken dönem balelerini inceliyordu. Modernist Rus şairlerinin çalışmalarından, Cézanne ve Picasso'nun Rus izleyicilerinin resimlerinden ve doğalcılığı hedef alan Vsevolod Meyerhold'un deneysel sahne yapımlarından da etkilendi. 1914'te büyük bale em-prezaryosu Sergey Diaghilev ile tanıştı. Ona bir bale sipariş eden Diaghilev izleyen on beş yıl boyunca Prokofyev'in en önemli danışmanlarından biri oldu. Prokofyev I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce, sanattaki yeni akımları tanımak amacıyla Londra ve Paris'e gitti.

Prokofyev'in Devrim öncesi yapıtlarında yoğun bir arayış içinde olduğu seziliyordu. Armoni düşüncü ve tasarımı gittikçe daha karmaşık bir hal almıştı. Diaghilev için eski Slav mitolojisi temalarına dayanan *Ala ile Lolli* (1914) balesini besteledi. Diaghilev'in geri çevirmesi üzerine de yapıtı, *İskit Süiti*

Prokofyev
Sovfoto

olarak yeniden ama bu kez orkestra için yazdı. Gene Diaghilev'in ısmarladığı *Skazka pro Şuta* da (Soytarının Masalı) bir halk masalından alınmış ve Prokofyev'in Rus müziğinde yenilik yapma yolundaki araştırmaları için bir ilk adım oldu. 1911-13 arasında yazdığı, ama tam kıvamına sokamadığı *Maddalena* operasını 1915-16'da, Dostoyevski'nin ünlü öyküsünden parlak bir biçimde uyarladığı *Igrok (Kumarbaz)* izledi. Gene bu dönemin yapıtları olan tek bölümlü *Re Bemol Majör Piyano Konçertosu* (1911) ve dört bölümlü dramatik *Sol Minör Piyano Konçertosu* (1913) ona büyük bir ün kazandırdı.

1917, Prokofyev'in çok üretken bir yılı oldu. Toplumsal yenileşme coşkusundan

esin almışçasına bir yıl içinde *Re Majör Birinci Keman Konçertosu*'nu, *Klasik Senfoni*'yi, *Yedidir Yediler* adlı koro yapıtını ve iki de sonat besteledi. Ayrıca Opus 26 *Do Majör Üçüncü Piyano Konçertosu*'na başladı ve İtalyan tiyatro yazarı Carlo Gozzi'nin bir komik masalından yola çıkarak *Lyubov k tryom apelsinam* (Üç Portakala Aşk) operasını tasarladı. Aynı yılın yazında, Rusya'nın solcu sanat etkinliklerine önderlik eden Sanat İşçileri Konseyi'ne alındı. Ama bu yılların zor koşullarında müziğe yer olmadığı sonucuna vararak, yurtdışında bir konser turnesi için bir süre ülkesinden ayrılmaya karar verdi.

Yurtdışı dönemi. Bunu izleyen 15 yılı Prokofyev yurtdışında geçirdi. Birtakım nedenlerle, en başta da SSCB'ye sürekli abluka uygulanması yüzünden hemen geri dönemedi. Ama ülkesiyle bağlarını sürdürdü. New York kentinde verdiği piyano resitalleriyle olay yarattı; hem beğenildi, hem suçlamalara hedef oldu. Chicago Opera Derneği'ne girdi, oradan bir komik opera siparişi aldı.

Prokofyev Amerika'da tanıştığı, İspanyol asıllı şarkıcı Lina Llubera ile evlendi; iki oğulları oldu. *Soytarı*'nın 1921'de Diaghilev bale trupuyula Paris ve Londra'da sahnelenmesi, *İskit Süiti*'nin aynı yıl, *Yedidir Yediler*'in de 1924'te Paris'te ilk kez seslendirilmesi Prokofyev'e karşı çok büyük bir ilginin uyanmasına ve onun parlak bir yenilikçi olarak kazandığı ünün pekişmesine yol açtı. Fransa'da tamamladığı *Üçüncü Piyano Konçertosu* da Prokofyev'in dinamik ve ulusal üslubunun doruk noktalarından biri oldu.

1922'de Almanya'ya giden Prokofyev orada *Ognenniy angel* (Ateşli Melek) operasının çalışmalarına başladı. 1923 sonbaharında Paris'e yerleşti. Francis Poulenc ve Arthur Honegger gibi ilerici Fransız müzikkilerle yakın ilişki kurdu. Melodik açıdan duru bir yapıt olan ve 1923'te Paris'te ilk kez seslendirilen *Birinci Keman Konçertosu*'na yöneltilen eleştirilere içerleyen Prokofyev daha *avantgarde* bir üslup aramaya koyuldu. Bu eğilimi Opus 40 *Re Minör İkinci Senfoni* gibi epik bestelerinde kendini gösterdi. Senfoninin yoğun dramatik niteliği ve yarattığı çarpıcı denge duygusu, *Alevler İçindeki Melek* operasının teması üzerine kurulmuş olan *Do Minör Üçüncü Senfoni*'de de (1928) bulunuyordu. Diaghilev'le yakın bir işbirliği içinde tek perdelik *Stalnoi skok* (Fransızca *Les Pas d'acier*; Çelik Ayaklar) ve *Bludni siyn* (Fransızca *Le Fils prodigue*; Savurgan Oğul) balelerini yazdı. *Çelik Ayaklar* Paris ve Londra'da sahnelendi ve gerek özgün sahne düzeni, gerekse 1920'lerin başlarında Sovyet Rusya'nın yaşadığı gerçeklere (ekonomik karmaşa, sanayileşme atılımı gibi) yaptığı cesurca göndermelerle olay yaratan bir başarı kazandı. İncil'deki çok anlamlı bir öykü üzerine kurulmuş son derece lirik bir yapıt olan *Savurgan Oğul* müziği ise Prokofyev'in duygusal rahatlatma ve durulaşmış bir üslup yönündeki çabasını yansıtıyordu. Aynı çaba Opus 50 *Si Minör Birinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nde, Opus 56 *İki Keman İçin Do Majör Sonat*'ında (1932) ve *Dinyeper Üzerinde*'de de görüldü.

1927'de ülkesinde bir turneye çıkan Prokofyev'i Sovyet halkı, dünya çapında tanınmış bir müzikçi ve devrimci olarak coşkuyla karşıladı. Meyerhold, *Igrok (Kumarbaz)* operasını yeniden gözden geçirmesine yardım etti ve opera 1929'da Brüksel'de sahnelendi.

Prokofyev 1925, 1930 ve 1933'te çıktığı ABD turnelerinde çok büyük başarı elde etti. Aldığı siparişlerle Boston Senfoni Orkestrası'nın kuruluşunun 50. yıldönümü için

Opus 47 *Do Majör Dördüncü Senfoni*'sini ve Kongre Kütüphanesi için *Birinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nü besteledi. Yeni piyano konçertolarıyla (sol el için Opus 53 *Dördüncü* [1931] ve Opus 55 *Sol Majör Beşinci* [1932]) yeteneğini bir kez daha ortaya koydu.

Sovyetler Birliği dönemi. 1933'te ülkesine dönmesiyle başlayıp ölümüne değin süren bu dönemde Prokofyev sanatının gerçekçi ve epik özelliklerini daha açık bir biçimde ortaya koydu. Geleneksel tonal ve melodik öğelerle 20. yüzyılın üslupsal yeniliklerini daha eksiksiz bir biçimde birleştirdi. II. Dünya Savaşı öncesinde birkaç başyapıt yarattı. Opus 63 *Sol Minör İkinci Keman Konçertosu* (1935), *Romeo ve Jülyet* balesi (1935-36) ve Ayzenshtayn'ın *Aleksandr Nevski* filminin müziği de (1938) bunlar arasındaydı. Sinema ve tiyatro alanındaki çalışmaları *Podporuçik Kije* (1934; Teğmen Kije) süiti, *Mısır Geceleri* süiti (1934), senfonik *Pyotr i volk* (1936; Peter ve Kurt) çocuk masalı gibi çok çekici birtakım programlı parçaların yaratılmasıyla sonuçlandı. Ope- rayaya dönerek *Semyon Kotko* operasını Ukrayna'daki iç savaş sırasında geçen olayları betimleyen çağdaş bir kırsal dram biçiminde düzenledi. 18. yüzyıl İngiliz oyun yazarı Richard Brinsley Sheridan'ın *Duenna* adlı oyununu parlak bir biçimde çağdaşlaştı- rak *Ogruçenie v monastire* (1940; Manastırda Nişan) adlı bir *opera buffa* yaptı. Başka türleri de denedi. Lenin'in sözlerini kullanarak anıtsal bir yapıt olan *Ekim Devrimi'nin 20. Yıldönümü Kantatı*'nı (1937), Stalin'in 60. doğum yıldönümü nedeniyle Opus 85 *Zdravitsa* (1939; Selam) adlı kantatı besteledi.

Yurtdışına son gezisinde Hollywood'a da gitti. Orada sesli filmin teknik sorunlarını inceledi. Böylece kazandığı deneyimi 13. yüzyılın Töton şövalyelerine karşı Rusların kahramanca direnişlerini anlatan Ayzenshtayn'ın *Aleksandr Nevski* filmine yazdığı etkileyici müziğinde parlak bir biçimde kullandı. *Aleksandr Nevski* adlı kantatını da bu filmin müziği üzerine kurmuştu. *Romeo ve Jülyet* balesinin Leningrad'da, Galina Ulanova'nın başrolü oynamasıyla sahnelenmesi Prokofyev'in sanatının doruk noktalarından biri oldu. Prokofyev 1930'lar boyunca Besteciler Birliği'nin örgütsel çalışmalarına katıldı, orkestra şefi ve piyanist olarak izleyici karşısına çıktı ve ülkesinde birçok gezi yaptı.

II. Dünya Savaşı'nın arifesinde Prokofyev'in yaşamında önemli bir değişiklik oldu, ilk eşinden ayrılarak şair Mira Mendelssohn'la evlendi. 1941'de Moskova boşaltılınca başka yere gitmek zorunda kaldılar. Ama savaş yıllarının zor koşullarına ve ancak 1944'te geri dönebilmelerine karşın, Prokofyev hemen hiç durmadan besteler yaptı.

Daha savaşın ilk yıllarında çok büyük bir opera projesi üzerinde durmaya başlamıştı. Tolstoy'un *Voyna i mir* (Savaş ve Barış) romanından bir opera çıkarmayı tasarlıyordu. 1812'de Napoléon'un ordusunun püskürtülmesi ile II. Dünya Savaşı'ndaki koşulların benzerliği çok ilgisini çekmişti. 1942'de tamamladığı yapıtı daha sonra temelli bir biçimde yeniden gözden geçirdi. Bu da on yıl süren yoğun bir çalışmayla gerektirmişti. Opus 100 *Si Bemol Majör Beşinci Senfoni*'sinde ve Ayzenshtayn'ın iki bölümlü filmi *Ivan Grozni (Korkunç Ivan)* için hazırladığı müzikte (1942-45) ulusal-epik imgeleri yeğledi. Kafkaslar'da, Orta Asya'da, Urallar'da yaşamış ve her yerde folklorla ilgilenmişti. Bu ilgisi, Kabartay ve Balkar temalarına yer verdiği Opus 92 *İkinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nde ve Kazak

halk masalları üzerine kurulu komik operası *İlan Buzay*'da yansyordu. Prokofyev aynı dönemde üç piyano yapıtı daha yazdı: Opus 82 *Altıncı* (1940), Opus 83 *Yedinci* (1942) ve Opus 84 *Sekizinci Piyano Sonatı* (1942).

Aşırı çalışma Prokofyev'in sağlığına son derece zarar vermişti. 1945'te hastalandı, yüksek tansiyonu vardı. Ertesi yıl durumu daha da kötüleşti. 1940'ların sonlarında bazı yapıtlarına yöneltilen sert eleştirilere karşın çalışmaya devam etti. Yaşamının son yıllarında Moskova'nın bir banliyösündeki villasından hemen hiç dışarıya çıkmadı. Ama yaşamla bağını koparmamıştı. Yeniliğe karşı beslediği sevgi Opus 111 *Mi Bemol Majör Altıncı Senfoni* (1945-47), Opus 125 *Violyoncel ve Orkestra İçin Mi Minör Sinfonia Konçertosu* (1950-52), David Oystrah'a adanmış Opus 80 *Fa Minör Keman Sonatı* gibi önemli yapıtlarında açıkça belli oluyordu. Bu dönemde de çalışmalarında müzikal tiyatroya ağırlık verdi, *Gerçek Bir İnsanın Öyküsü* (1947-48) operasını, *Kamenni tsvetok* (1948-50; *Taş Çiçek*) balesini ve *Barış İçin Nöbette* oratoryosunu besteledi. Daha önceki bazı bestelerini yeniden işledi, *Dördüncü Senfoni*'sinin (1947) ve Opus 135 *Do Majör Beşinci Piyano Sonatı*'nın yeni biçimlerini yarattı. Opus 131 *Do Diyez Minör Yedinci Lirik Senfoni* (1951-52) son yapıtı oldu. Ölümünden sonra 1957'de *Yedinci Senfoni*'si için SSCB'nin en büyük nişanı olan Lenin Ödülü ile onurlandırıldı.

prokonsül, Latince PRO CONSUL'e ya da PROCONSUL, Roma Cumhuriyeti'nde, bir yıllık olağan görev süresi belirli bir dönem için uzatılmış konsül. İÖ 4. yüzyıl ortalarından sonra uzun süreli savaşlar nedeniyle bazı yöneticiler için *prorogatio* denen görev süresini uzatma kararı zorunlu hale geldi. Başlangıçta *prorogatio*'lar halkoylamasına sunuluyordu, ama çok geçmeden bu yetkiyi Senato devraldı. Roma'nın genişlemesiyle birlikte *prorogatio* uygulaması da yaygınlaştı. Eyalet valilerinin hemen hepsi görev süreleri uzatılmış yöneticilerden ya da prokonsüllerden oluşmaya başladı. Cumhuriyet döneminin ortalarında, prokonsüllük yetkileri bazen sıradan yurttaşlara da verilmeye başladı. İmparatorluk döneminde Senato'ya bağlı eyaletlerin valilerine prokonsül dendi.

Prokop HOLY (Çekçede "Kel Prokop"), DOYOK (Veliký) PROKOP olarak da bilinir (d. y. 1380 - ö. 30 Mayıs 1434, Lipany, Macaristan), Hus yanlısı Reformcu güçlerin son dönem mücadelesinde hareketin başlıca önderi.

Prokop başlangıçta Husçuların daha tutucu olan Utrakist kanadına bağlıydı. Bohemya'yı Roma yanlısı Haçlılara karşı savundu (1426, 1427, 1431); Silezya, Saksonya, Thüringen ve Macaristan'ı istila etti. 1433'te, Bohemyalı heretikleri Roma'yla uzlaştırmaya çalışan ama başarılı olamayan Basel Konsili'ne (1431-37) katıldı. Ertesi yıl, Husçu hareketin feodalizmi hedef alan, köylü-işçi tabanlı Taborlu koluna katıldı. 1434'te Prag'ın eski kesiminden gelen, Utrakistlerden ve Roma yandaşlarından oluşan bir birlik daha radikal olan "yeni kent"i ele geçirince kenti geri almaya çalıştıysa da Lipany Çarpışması'nda öldürüldü.

Prokopios (d. 490-507? arasında, Caesarea, Filistin), Bizanslı tarihçi.

527-531 arasında, Belisarios'un çıktığı ilk İran seferinde ona danışmanlık (*consiliarius*) etti. 533-534'te Vandallara karşı bir sefere katıldı. Bir süre Afrika'da bulunduktan sonra 536'ta Sicilya'da Belisarios'a katıldı. Gotlara karşı girişilen sefer sırasında 540'a değin İtalya'da kaldı. 540'tan sonra Konstantinopolis'e (İstanbul) dönmüş olmalıdır.

Bundan sonraki yaşamına ilişkin kesin bilgi yoktur. 562'de Konstantinopolis *praefectus* luğu yapmış olabilir.

Prokopios'un yazıları üç bölümde toplanabilir: Sekiz ciltten oluşan *Polemoi* (Savaşlar), altı ciltten oluşan *Peri Ktismaton* (Yapılar Üzerine) ve ölümünden sonra yayımlanan *Anekdotai* ya da *Mystike Historia* (*Gizli Tarih*, 1973/*Bizans'ın Gizli Tarihi*, 1990). *Polemoi* şu bölümlerden oluşur: 1) Pers Savaşları (2 cilt); I. Iustinos ile I. Iustinianos'un Pers kralları Kubad ve I. Hüsv'e karşı 549'a değin verdikleri mücadele, 2) Vandal Savaşı (2 cilt); Afrika'daki Vandal Krallığı'nın fethi ve 532-548 arasında bunu izleyen olaylar, 3) Gotlar Savaşı (3 cilt); 536-551 arasında Sicilya ve İtalya'da Ostrogotlara karşı yürütülen savaş. Sekizinci ciltte ise 533 öncesinin bir özeti yer alır. *Peri Ktismaton*, Iustinianos'un hükümdarlığı sırasında 560'a değin gerçekleştirilen bayındırlık işlerinin dokümünü içerir. *Gizli Tarih* ise yazarın, Iustinianos ve Theodora'dan korktuğu için *Polemoi*'de yer vermediği açıklamaları ve ek bilgileri içerir ve bu nedenle onun bir devamı niteliğindedir. Üslup açısından *Polemoi*'den daha düşük düzeyde olan *Gizli Tarih* tamamlanmamış ya da en azından gözden geçirilmemiş olduğu izlenimini bırakır.

Prokopoviç, Feofan (d. 18 Haziran 1681, Kiev - ö. 19 Eylül 1736, Petersburg, Rus Çarlığı), Çar I. Petro'nun (hd 1682-1725) siyasal reformlarına katkıda bulunarak Rusya'da kilise-devlet birliğini gerçekleştiren din adamı.

Ortodoks bir eğitim gördükten sonra Kiev'deki Polonyalıların etkisiyle Katolik oldu. Cizvit tarikatına girme fırsatını geri çevirerek 1701'de Ortodoksluğa döndü. Kiev Manastırı'nda başkeşişlik ve manastırın ünlü akademisinde rektörlük yaptı. I. Petro'nun kültürel ve siyasal reformlarını öven konuşmaları üzerine 1716'da Petersburg'da saraya çağrıldı; din ve eğitim konularında çara danışman olarak atandı. Rus Kilisesi'ni devletin siyasal bir uzantısına dönüştürme girişimlerinde önemli rol oynadı. Patrikliğin yerine Kutsal Sinod'u geçirmek amacıyla 1720'de Ortodoks Kilisesi için yeni bir yönerge hazırladı, Kutsal Sinod'un başkan yardımcılığına atandı. Kiliseyi Çar Petro'nun dünyevi ve ruhani erkine bağımlı kılan yasal düzenlemelere katkıda bulundu. Devlet ile kilise arasında böylece ortaya çıkan ve Protestanlaştırılmış bir *Caesaropapismus* (imparatorun kilisenin başı sayıldığı sistem) olarak nitelenen yeni ilişki biçimi 1917 Sovyet Devrimi'ne değin sürecekti.

Prokopoviç, Ortodoks ilahiyat öğretisinin ahlaki ve çileci öğretilerden bağımsızlaşmasını sağladı. İlahiyat anlayışını temelde liberal Protestan kaynaklara dayandırdı. Petersburg Kilise Akademisi için önerdiği ders programını, Almanya'da Halle'deki Lutherci fakülteyi örnek alarak hazırladı. Bu program Ortodoks Reform hareketinin gelişmesinde önemli rol oynadı.

De Deo (Tanrı Üzerine), *De Trinitate* (Üçleme Üzerine), *De Creatione et Providentia* (Yaratılış ve Tanrısal Takdir Üzerine) gibi başlıklar altında ilahiyat öğretisinin tümünü ortaya koyan Latince başyapıtıyla Prokopoviç'in öğretileri, geleneksel Ortodoks inançlara tepkilerin oluştuğu yaklaşık 1836'ya değin geçerliliğini korudu. Petro'nun ardından gelen ikinci hükümdar İmparatoriçe Anna İvanovna döneminde (1730-40) Prokopoviç de daha tutucu bir anlayışı benimsedi. Çar Petro'nun cenaze törenindeki övgü konuşması Rus hitabet sanatının klasik örneklerinden biri sayılır. Prokopoviç, Petro'nun kültürel reformlarını sürdü-

rebilmek amacıyla Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'nin kurulmasına yardımcı olmuş, yeni Rusya'yı oven didaktik şır ve oyunlar yazmıştır

Prokopyevsk, Rusya Federasyonu'nun orta kesiminde. Kemerovo yönetim biriminde (*oblast*) kent. Aba Irmağının kıyısında yer alır. 18 yüzyılda küçük bir köy olarak kuruldu. 1920'lerde hızla gelişerek Kuznetsk Havzasının en büyük kömür madenciliği merkezi durumuna geldi. Ama sonradan önemini yitirmeye başladı. Bugün kentte büyük bir kömür zenginleştirme tesisi ve bir kömür araştırma enstitüsü vardır. Kentin başlıca sanayi ürünü madenci lambalarıdır. Nüfus (1991 tah.) 273.100.

Prokrustes, POLYPEMON ya da DAMASTES olarak da bilinir, Yunan mitolojisinde, Eleusis yakınlarında yaşayan ve sonunda Attikalı kahraman Theseus tarafından öldürülen haydut. Babasının Poseidon olduğu söylenir. Efsaneye göre Prokrustes'in iki demir yatağı vardı; kurbanlarını bu yataklara yatırır, boyu yataktan kısa olanları bacaklarından çeke çeke uzatır, uzun olanların bacaklarını da yatağa sığmaları için keserdi. Bu nedenle "Prokrustes'in yatağı" deymi katılık ve sertlik ile eşanlamli olarak kullanılır.

Proktit, özellikle erkek eşcinsellerde görülen makat ve düzbağırsak (rektum) akut iltihaplanması. Proktit, hastalık yapıcı mikroorganizmaların genellikle makat yoluyla gerçekleşen cinsel birleşmeden sonra doğrudan bağırsak düzeyine yerleşmesiyle oluşan zührevi bir hastalıktır. En sık görülen hastalık etkeni, belsoğukluğu etkeni olan *Neisseria Gonorrhea*'dır, ama frengi, *herpes* ve *Chlamydia* enfeksiyonlarının etkenleriyle de ortaya çıkabilir. En önemli belirtileri, makat ve düzbağırsak bölgesinde ağrı, kanlı da olabilen irinli akıntı, kabızlık ve düzbağırsak içi yüzeyinin iltihabıdır. *Herpes* enfeksiyonunda da yüksek ateş ve düzbağırsak ülserleri görülebilir. Tedavi özgün mikrobik etkenin giderilmesine yöneliktir, ama hastada cinsel yolla bulaşan başka hastalıklar da bulunabildiğinden tanı ve tedavide önemli güçlüklerle karşılaşılır. Enfeksiyon düzbağırsaktan sigmoid kolona doğru yayılırsa olaya proktokolit adı verilir ve yüksek ateş, karında kramp tipinde ağrılar ile ishal gibi belirtiler de görülür.

Proktoskop, doktorların düzbağırsak ile kalınbağırsakın alt bölümlerinin gözle incelenmesinde kullandıkları ışıklı tüp. 25 cm boyunda plastik ya da metal bir tüpe güçlü bir ışık kaynağı takılmasıyla elde edilir. Modern proktoskoplar optik elyaf aygıtlardır ve vücuda sokulan uçlarında ışık kaynağı yer alır. Daha eski modellerde, doktorun baktığı uca dışarıdan takılan bir ışık kaynağı kullanılırdı. Proktoskop, bağırsak hastalıklarının tanısında bütün bağırsak yüzeyinin incelenmesini sağlar. Makat kanalından hafifçe iterek sokulduktan sonra hastayı rahatsız etmeyen en ileri noktaya kadar yavaş yavaş itilir. Yaşlı hastaların genel muayenesinde proktoskopi ve proktosigmoidoskopi (sigmoid kolonun alt bölümünü de gösteren bir yöntem) her zaman kullanılan inceleme yöntemleridir.

Günümüzde sert proktoskopların yerine, daha çok her iki ucunda da ışık kaynakları bulunan bükülebilir optik elyaf aygıtlar

kullanılmaktadır. Bu esnek aygıtlar hastalara en az sıkıntı veren çok daha ayrıntılı gözlemler yapılmasına olanak verir.

prokuratura, eski Sovyet hukuk sisteminde idarenin yasalara uygun olarak çalışmasını sağlamakla görevli resmi makam. Bazı yetki farklarına karşın, Batı hukuk sistemlerindeki *ombudsman*(*) kurumuna koştur bir işlev görürdü. Sovyet Anayasası'na göre bu makâmın en üst yetkilisi olarak, Yüksek Sovyet tarafından yedi yıllık bir dönem için seçilen *generalni prokuror*, cumhuriyetlerden kentlere kadar bütün kademelerdeki *prokuror*'ları atardı. *Prokuror* bir mahkeme başkanı değil, yasalara uyulmasını sağlamakla görevli bir gözcüydü. Bu çerçevede devlet görevlilerinin ve yurttaşların anayasaya ve yasalara bağlı kalıp kalmadıklarını izler. *Prokuror*'un altında görev yapan örgüt genel denetim, ceza soruşturmalarının denetimi, KGB soruşturmalarının denetimi, yargı işleyişinin denetimi, cezavերler, ceza kampları, zorunlu çalışma merkezleri ve benzeri yerlerin denetimi gibi konularla ilgili daireler ile istatistik, yönetim ve araştırma bölümlerini kapsardı.

prolaktin, LUTEOTROPIK HORMON olarak da bilinir, memelilerde hipofiz bezinde yapılan ve öbür hormonlarla birlikte meme bezlerinde süt yapımını ve salgısını uyaran protein yapısındaki hormon. Prolaktin yumurtalıkta progesteronun salgılandığı sarı cismin (*corpus luteum*) varlığını sürdürmesini de sağlar. Erkeklerdeki işlevi bilinmemektedir. İnsanda prolaktinin yapısı büyüme hormonunun yapısına çok benzer

prolamin, suda çözünmeyip etil alkolün sulu karışımlarında çözünen tohum globülinlerinin ortak adı. Prolaminlerde aminoasitlerden prolin ve glutamin yüksek oranda, arginin, lizin ve histidin de az miktarda bulunur. Buğdaydaki gliyadinin ağırlığının yüzde 14'ü prolin, yüzde 45'i glutamin, çok küçük bir bölümü de lizindir. Arpadaki prolamin hordein, mısırdaki ise zein adını alır.

Suda çözünmeyip asit ya da alkali çözelti-lerde çözünen tohum globülinleri glutelin adını alır. Prolaminler gibi glutelinler de çok sayıda benzer proteinin bir araya gelmesiyle oluşur.

proletarya, yalnızca emeklerini satarak gelir sağlayan sanayi işçilerinden oluşan ekonomik ve toplumsal sınıf. Daha geniş anlamıyla, sermayesi çok az olan ya da hiç olmayan ve emeğiyle geçinen herkesi, bu arada tarım işçilerini de kapsar. Eski Roma'da yoksul, topraksız alt sınıf üyesi özgür insanlar için kullanılan Latince *proletarius* teriminden türemiştir.

Marksizme göre kapitalizm, proletaryanın kişiliğini kendi "mezar kazıcıları"nı yaratır. Büyük çaplı sanayiyle birlikte doğup gelişen ve üretim içindeki kilit konumuyla belirginleşen proletarya, önce yerel, sonra bir sanayi kolu çapında, ardından ulusal ve giderek de uluslararası ölçekteki mücadelesi içinde deneyim kazanarak, "kendi kendine bir sınıf" olmaktan çıkıp "kendisi için bir sınıf" haline gelir. Yeni bir sömür biçimine dayalı bir azınlığı değil, sömürülen çoğunluğun belkemiğini, en ileri ve örgütlü kesimini oluşturan proletarya, sonunda, kendisiyle birlikte tüm insanlığı kurtarmaya, ekonomik sınıfların hepsini ortadan kaldırarak yeni bir toplum kurmaya yönelir. Bu ge-

nelleme, daha çok 18.-19. yüzyıl Sanayi Devrimi'nin(*) beraberinde getirdiği işçileşme süreci ve deneyimini yansıtmaktadır. Ayrıca bak. toplumsal sınıf.

proletarya diktatörlüğü, Marksizme göre, kapitalizmin ortadan kaldırılışıyla komünizmin kuruluşu arasındaki geçiş döneminde devletin esas niteliği.

Karl Marx, Avrupa'da 1848 devrimlerinin yenilgisi üzerine yazdığı bir dizi makalede "işçi sınıfı diktatörlüğü" (*Diktatur des Arbeiterklasse*) deyimini kullandı. Siyasal iktidarın sömüren sınıflar yerine büyük çoğunluğun çıkarlarını temsil ve ifade ettiği, gerçekten demokratik siyasal örgütlenme anlamında kullandığı bu kavramı Joseph Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta (1852) en temel üç özgül katkı arasında saydı. Bu katkısıyla da 20. yüzyıldaki sosyalist düşünce ve uygulamaları derinden etkiledi. Büyük olasılıkla ileri kapitalist ülkelerde beklediği devrimlerin ardından oldukça hızlı bir komünizme geçiş süreci düşünmüş, dolayısıyla proletarya diktatörlüğünü böyle kısa bir dönem için öngörmüştü. Oysa ilk sosyalist devrimlerin Rusya'dan başlayarak geri ülkelerde yaşanması, kapitalizm ile komünizm ya da sınıfsız toplumu(*) hedefi arasına kapsamlı bir sosyalizm tarihsel aşamasının girmesine yol açtı ve proletarya diktatörlüğü, böyle uzun süreli bir "sosyalist kuruluş" un tümü boyunca devlet biçimi olarak dogmatlaştırıldı. Kavramın geçici ve geçişsel yanı törpüldü; sosyalist devrime karşı burjuva direnişini bastırmak gibi "diktatörlük" işlevleri kalıcılaştırılarak öne çıkarıldı ve nesnel bir hukuk düzenine dayalı toplumsal meşruiyetin inşasını engelledi. Stalinizm ile birlikte proletarya diktatörlüğü uygulamada SSCB'de, Doğu Avrupa ülkelerinde ve Çin'de, proletaryayı temsil ettiğini savunan tek bir siyasal partinin diktatörlüğüne dönüştü. 1985'te Gorbacov'un SSCB'de başa geçmesinden sonra, özellikle de 1980'lerin sonlarına doğru bu özdeşlik üzerinde yükselen siyasal sistemler topluluğunun çoğulcu demokrasi talepleriyle altüst olması, Marksist proletarya diktatörlüğü kuramının da dönüşümünü kaçınılmaz hale getirdi.

Proletkult, Rusça tam adı PROLETARSKAYA KULTURA (Proletarya Kültürü), 1917'de Sovyetler Birliği'nde proletarya tarafından, proletarya için yaratılacak ve burjuva kültürünün hiçbir izini taşımayacak gerçek bir proletarya sanatının temellerini atmak amacıyla oluşturulan örgüt. En önemli kuramcısı Aleksandr Bogdanov'du. Devletten para yardımı alan, ama partiden bağımsız olan örgüt, ülkelerin birçok yerinde açtığı atölyelerde işçilere okuma yazma dersleri verdi; ayrıca onları oyun, roman ve şiir yazmaya özendirirdi. Bu atölyelerde az sayıda da olsa bazı şairler yetişti, ama bunlar bütünüyle eski yazarların üslup ve tekniğini taklide yöneldiler.

Lenin çok geçmeden yeni bir kültürü zorla dayatmanın yanlış olduğunu anlayarak örgütün desteğini çekti. 1923'te Proletkult dağıldıysa da proletarya sanatını savunan birçok başka hareket ortaya çıktı. Bunların en etkili, *Na postu* (Nöbette) adlı militan dergiyi çıkaran Oktyabr (Ekim) grubuydu. Sonradan Napostovtsi (Nöbetçiler) adıyla anılmaya başlayan bu grubun üyeleri edebiyatın parti tarafından sıkı biçimde denetlenmesini ve popüçüklerin(*) baskı altında tutulmasını savundu. On yıl süren tartışmaların ardından Nöbetçiler 1929'da Rus Proleter Yazarlar Birliği (RAPP) adlı yeni bir örgüt kurarak etkinliğini pekiştirdi.

prolin, proteinlerin hidrolizlenmesi sonucu elde edilen aminoasit. İlk kez 1901'de kazeinden elde edilen prolin molekülü, aminoasitlerin çoğunda bulunan amino grubu (>NH₂) yerine imino grubu (>NH) içerdiğinden iminoasit olarak adlandırılır. Öbür aminoasitlerin tersine alkolde kolayca çözülür. Bağdokunun başlıca proteini olan kollajen yüzde 15 oranında prolin içerir. Temel aminoasitlerden değildir; hayvan vücudunda glutamik asitten biresimlenebilir, besinlerle alınması gerekmez.

prolog bak. öndeyiş ve sondeyış

prometazın, 10-(2-DIMETILAMINOPROPIL) FE NOTİYAZIN olarak da bilinir, alerjilerde histaminin neden olduğu tepkimenin önüne geçmek amacıyla kullanılan ve yapay yollarla biresimlenen ilaç. İlk kez 1940'larda kullanılan ilaç hidroklorür bileşiği halinde uygulanır. Ağızdan tablet ve şurup biçiminde, ayrıca kas içine şırınga edilmek üzere sulu çözelti olarak kullanılır. Saman nezlesi, ürtiker ya da ısırgan otunun neden olduğu dermatite etkilidir, belirtileri kısa zamanda ortadan kaldırır. Ayrıca, taşıt tutmalarında ortaya çıkan mide bulantısında da kullanılır. En sık rastlanan yan etkisi uyuklama halidir.

Prometheus, Eski Yunan dininde kurnazlığıyla ünlü Titan ve ateş tanrısı. "Geleceği gören" anlamına gelen adı, zekiliğini vurgular. Yaygın inanca göre usta bir zanaatçı olarak ateşle ve insanın yaratılışıyla ilişkilendirilir.

Eski Yunan şairi Hesiodos'un Prometheus'u konu alan iki öyküsü vardır. Bunlardan birinde Prometheus tanrıların en büyüğü Zeus'u kandırarak, ona adak hayvanının etini yerine kemiklerini ve yağını verir. Bunun üzerine Zeus ateşi insanlardan saklar. Ama Prometheus ateşi çalarak yeryüzüne getirir. Zeus da ateşin bedeli olarak ve insanlığı cezalandırmak için Pandora'yı yaratarak Epimetheus'a gönderir. Epimetheus Prometheus'un uyarısına aldırmaz ve Pandora ile evlenir. Pandora beraberinde getirdiği kutunun kapağını açar ve kutudan insanlığa kötülük, ağır işler ve hastalıklar yayılır. Kutuda yalnızca umut kalır.

Hesiodos'un öteki öyküsüne göre ise, Zeus Prometheus'tan ateş almak için onu zincire vurur ve sürekli kendini yenileyen ölümsüz karacigerini yemesi için bir kartal gönderir. Aiskhylos *Prometheus Desmotes* (Zincire Vurulmuş Prometheus, 1967) adlı oyununda Prometheus'u yeryüzüne ateş ve uygarlığı getiren, insanlığı bütün sanatları ve bilimleri öğreten kişi olarak yüceltir.

prometyum (Pm), periyodik tablonun IIIb grubunda yer alan, azrak toprak metalleri (lantanidler) dizisinden kimyasal element. Doğada rastlanmayan ve en son bulunan azrak toprak elementi olan prometyumu, J. A. Marinsky, L. E. Glendenin ve C. D. Coryell 1947'de Tennessee'de Oak Ridge'deki araştırma merkezinde, uranyumun çekirdek bölünmesi ürünleri arasında radyoaktif prometyum-147 izotopunu (yarı ömrü 2,7 yıl) halinde ayırarak elde ettiler. Spektroskopik yöntemle varlığı kesin olarak belirlenmiştir. Daha önceki araştırmacılar doğal olarak bulunan azrak toprak elementleri arasında yer alan 61 atom numaralı elementi bulduklarını düşünmüşler ve buna ilium ve florentiyum adını vermişlerdi. Prometyum-147 çekirdek bölünmesi ürünleri olan öbür azrak toprak elementlerinden iyon değişimi yöntemiyle ayrılır. Prometyumun silisyum gibi bir yarıiletkenin yapılarına arasına yerleştirilmesiyle oluşturulan mi-

yatür pillerde yumuşak beta ışıını elektirge dönüştürölür. Bu piller çok yüksek sıcaklıklarda beş yıl süreyle çalışabilirler. Prometyum ayrıca, neodim-146 izotopunun nötronlarla yavaş bombardımanı sonucunda oluşan neodim-147 izotopunun elektron salıımıyla bozunmasıyla prometyum-147 izotopu halinde de elde edilebilir.

Metal halindeki prometyum ise ilk olarak 1963'te prometyum flüorürün (PmF₃) litumla indirgenmesiyle hazırlanmıştır.

Prometyumun bütün izotopları kararsızdır. En uzun ömürlü olan prometyum-145'in yarı ömrü 18 yıldır. İzotoplarının yarı ömürlerinin çok kısa olması nedeniyle uranyum cevherlerindeki uranyumun kendiliğinden çekirdek bölünmesine uğraması sonucunda oluşabilecek prometyumun derişikliği belirlenemeyecek kadar küçük olacaktır. Prometyum tipik bir azrak toprak elementinin fiziksel ve kimyasal özelliklerini gösterir. Bütün bileşiklerinde ve çözeltilerinde üç değerliklidir ve çözeltileri pembe renklidir.

atom numarası	61
en kararlı izotopu	(145)
erime noktası	1.080°C
kaynama noktası	2.460°C
özgül ağırlığı	—
değerliği	3
elektronların yerleşimi	2-8-18-23-8-2 ya da (Xe)4f ⁵ d ⁴ 6s ²

promotör bak. katalizör etkinleştirici

pronefroz, omurgalılarda görülen en ilkel böbrek. Bazı ilkel balıklarda (sülükbalığı ve taşemen), daha üstün yapılı balıkların embriyonlarında ve amfibiyumların larvalarında boşaltım işlevi görür. Pronefroz bir dizi nefron içeren bir çift organdır. Nefronlar idrarı hem nefrostom denen delikler yoluyla perikart boşluğu sıvısından, hem de yoğun kılcıl damar ağundan (glomerül) geçen kandan süzer. Nefron borucunun hücreleri idrara azotlu artıkları salgımlarken suyu ve besin maddelerini geri emerek idrarın yoğunluğunu artırır. İdrar, nefronlardan Wolff kanalları denen iki uzun boruya geçer. Wolff kanalları ise vücut boşluğunun her iki yanında uzanarak kese biçimindeki bir ürogenital boşluğa açılır.

Daha üstün yapılı omurgalılarda pronefroz, embriyonda gelişen ilk böbrektir. Genellikle işlevsel olmayan bu böbreğin yerini kısa bir süre sonra, örneğin insan embriyosunda 3,5 hafta sonra mezonefroz alır. Mezonefrozda nefrostomlar yoktur.

pronoia sistemi, Bizans İmparatorluğu'nda, genellikle askeri hizmet karşılığında belirli yörelerin toprak gelirlerini toplama hakkının egemen sınıf üyelerine dağıtılması usulü. IX. Konstantinos Monomakhos döneminde (hd 1042-55) benimsenmiştir. Hemen bütün ortaçağ devletlerinin vergileri merkezli olarak toplayıp bürokrasiye ve orduyu maaş ödeyerek ayakta tutamayınca başvurduğu *fief*(*) ya da dirlik(*) dağıtımını önelemlerinin Bizans'ta benimsenişini ifade eder. Bu tür *fief*lerin varlığını feodalizmin birincil ölçütü sayan tarihçilere göre *pronoia* sistemine geçiş Bizans'ın feodalleşmesi, *pronoia* sistemi ise Bizans feodalizmi demektir. Feodalizmi artı ürünün toprağa bağlı köylülükten vergi-rant yoluyla aktarıldığı bir üretim tarzı olarak anlayan tarihçilere göre ise, bu koşullar Bizans'ta hep var olduğundan, 11. yüzyılda *pronoia* dağıtımının boy atması, Bizans feodalizminin ademi-merkezleşmesi, olgunlaşması ya da tabandaki feodal üretim tarzının bir ilkçağ devletini sonunda fethetmesi biçiminde yorumlanabilir. Her iki durumda da *pronoia* sisteminin gelişimi, Batı Avrupa'da *beneficium* ve *feodum*, Arap-İslam devletlerinde kat'ia, ikta(*) ve mukataa(*), Selçuklu ve

Osmanlı devletlerinde gene ikta, mukataa, tımar(*) ve bir iltizam(*) biçimi olarak malikâne(*) adlarıyla bilinen benzerlerinden çok farklı değildir.

Başlangıçta *pronoia* (toprak bağışı), alan kişinin yaşam süresiyle sınırlı olarak verilir, furiğ ya da miras yoluyla başkasına devredilemezdi. Büyüklüğü, bir ailenin gereksinmelerini karşılamaya yeterli küçük arazilerden, birçok köyü içine alan geniş topraklara kadar değişebilirdi. *Pronoia* sahibi bir özel malik olmamakla birlikte, topraklarında yaşayan köylülerin mutlak efendisiydi; onlardan vergi toplar, adaleti o dağıttı. 11. yüzyılda *pronoia* askerlik sisteminin temeli haline geldi; verilen toprak gelirlerinin yıllık değeriyle orantılı askeri hizmet ya da asker sağlanması zorunlu kılındı. Komnenoslar döneminde (1081-1185), orduya asker veren toprak sahiplerinin sayısını artırabilmek için, 8. yüzyılda Karolenjlerde(*) ve 15. yüzyılda Osmanlılarda II. Mehmed'in hükümdarlığı sırasında da görülen bir yöntemle, manastırlara ait topraklara el kondu ve bunlar *pronoia* olarak dağıtıldı. *Fief* dağıtımını gerektiren nesnel etmenler zaman içinde *fief* sahiplerini merkezi denetim altında tutmayı da zorlaştırdığından, *pronoia* 13. yüzyılın sonlarında vânsilere geçebilir oldu. Böylelikle, askeri hizmet yükümlülüğünün de babadan oğula devri gerekti. Palaiologoslar döneminde (1261-1453) soyuların askeri yükümlülüklerini yerine getirmeyi reddetmeleri, ama kendilerine verilmiş toprakları gene de ellerinde tutmalarıyla, *pronoia*'nın miras yoluyla devredilebilen mülke dönüşme süreci mantıksal sonucuna ulaştı.

11. yüzyıldaki ilk biçimiyle *pronoia*, Osmanlı tımarlarının benzer özelliklerini haber verdiğinden, Bizans ile Osmanlı kurumları arasındaki ilişkiler araştırılırken, tımar kurumunun da *pronoia* sisteminden alınıp alınmadığı çok tartışılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişen Balkan milliyetçi tarih geleneklerinde, genellikle Bizans etkisinin belirleyiciliği vurgulanır. Buna karşılık 20. yüzyılın ilk çeyreğinde serpilten Türk milliyetçi tarihçiliğinin tutumu Klasik İslam'daki mukataa usulünden Selçuklular aracılığıyla Osmanlılara uzanan devamlılığı öne çıkarmak yönündedir. Fuad Köprülü ve Ömer Lütfi Barkan'ın bazı yapıtlarında da ipuçları saptanabilen bir başka yoruma göre ise, benzer nesnel kısıtlar karşısında, benzer gereksinimlerin benzer çözümler gerektirmesi, her kurum için özel bir soykütüğünün belirlenmesinden daha büyük önem taşımaktadır.

propaganda, bir bütün olarak toplumun ya da belirli bir kesimin inanç, tutum ve davranışlarını yönlendirmek amacıyla, bilinçli olarak seçilmiş bilgi, olgu ve savları sistemli bir çaba içinde ve çeşitli araçları kullanarak yayma etkinlikleri. Propagandanın temel amacı belirli hedefler doğrultusunda geniş bir kitleyi ikna etmek olduğundan, düşüncelerin sunulmasında genellikle tek yanlı bir yaklaşım temel alınır. Dolayısıyla abartma ve gerçekleri gizlemekten yalan ve çarpıtmaya kadar varan çeşitli yöntemlere başvurulabilir. Öte yandan düşünceleri kitlelere ulaştırmada kullanılan araçlar da propagandayı güçlendirici bir öge olarak büyük önem taşır.

Propaganda daha geniş kapsamlı kitle iletişimi(*) kavramı içinde yalnızca bir alanı oluşturur. Kitle iletişimi çerçevesinde yakından bağlantılı olduğu eğitim(*), halkla ilişkiler(*), reklamcılık(*), beyin yıkama(*) ve psikolojik savaş(*) gibi alanlardan belirli özellikleri bakımından ayrılır. Örneğin eğitimde nesnel olarak bilgi aktarma ve ger-

çeklere bağlı kalma öne çıkar. Etkileme ve yönlendirme bakımından propagandaya yaklaşan halkla ilişkiler, propagandadan farklı olarak ulaşılmak istenen kesimlerle iki yönlü bir ilişkiyi öngörür. Propagandanın özellikle çağımızda görüldüğü gibi bazen reklam biçimine bürünmesine karşın, reklamın asıl alanını ticaret oluşturur. Propagandanın en uç biçimi sayılan beyin yıkama körü körüne bir bağlılığı sağlama hedefini güder. Psikolojik savaş da karşı tarafta karışıklık ve moral bozukluğu yaratmaya yönelik bir propaganda biçimi olarak kabul edilir. Genellikle benzer taktik ve stratejiler kullanan propaganda ile halkla ilişkiler ve reklamcılık gibi iletişim alanları zaman zaman birbirleriyle çakışabilir.

Propagandada açıklık ve örtülülük bakımından da bir ayrım yapılır. Açık propagandada propagandacı ve yandaşları kitlenin önüne açıkça çıkar. Örtülü propagandada ise imzasız ya da kaynağı belirsiz yayınlar ve dolaylı etkileme araçları kullanılır; bazen de rüşvet ya da başka yöntemlerle kazanılan önemli kişi ve kuruluşlardan yararlanılır. Güç gösterisine yönelik eylemler ve maddi yarar sağlayıcı uygulamalar da propagandayı desteklemede önemli rol oynar. Bu tür öğelerin desteğinde yürütülen siyasal kampanyalar genellikle hem açık, hem de örtülü propaganda yöntemlerini kapsar.

Günümüzde büyük ölçüde yaratıcılığa ve maddi güce dayanan propagandanın istenen mesajı kitlelere ulaştırması etkili araçların kullanılmasına bağlıdır. Bu amaçla kitle iletişim araçlarıyla çeşitli sembol ve işaretlerden yararlanılır. Yazılı kitle iletişim araçları arasında mektup, el ilanı, duvar yazısı, afiş, poster, gazete, dergi ve kitap sayılabilir. Göze ve kulağa seslenen kitle iletişim araçlarından televizyon, birçok propaganda ögesini aynı anda ve istenen etkiyi yaratacak biçimde sunma açısından büyük bir üstünlük taşır. Bu alanda sinema, tiyatro, sergi ve sanat gösterileri de önemli işlevleri yerine getirir. Kitle iletişim araçlarının bir başka türünü panel, seminer, konferans, miting gibi etkinlikler oluşturur.

Propaganda içeriğini daha özlü ve çarpıcı biçimde iletmeye yönelik bir araç olan işaretler çok değişik biçimler alabilir. Bir tür işaret sayılan slogan, ezgi ve marşlar herhangi bir mesajın kolay ve yaygın biçimde taşınmasını sağlar. Belirli bir anlam yüklenen özgün hareket ve duruşlarla bayrak, rozet, üniforma gibi eşyalar propaganda işlevini görmeyen yanı sıra toplu davranış ve dayanışmayı sağlayıcı öğeler olarak da kullanılır. Semboller belirli düşünce ve duygularla özdeşleştirilmeleri açısından propagandada önemli bir yer tutar.

Propagandanın günümüzde ulaştığı boyut örgütlü kampanyaları zorunlu kılar. Bu kampanyalar çerçevesinde oluşturulan bas-kı grupları(*) kitle iletişim araçları ve karar mekanizmaları üzerinde etki yaratma olanağını verir. Toplumun değişik kesimlerine ulaşma çabası, propagandanın etnik, yerel ve mesleki özelliklere göre de örgütlenmesini gerektirir. Dolayısıyla propaganda için değişik kesimleri temsil eden kuruluşlarla ilişkiye geçme yolları aranır.

Propaganda teriminin ilk kez Katolik Kilisesi'nin misyonerlik çalışmaları için 1622'de oluşturduğu İnanç Yayma Karşıl Örgütü'yle (Congregatio de Propaganda Fide) ortaya çıkmasına karşın, propagandanın geçmişte eski uygarlıklara değin uzanır. Hükümdarların ve rahiplerin üstünlüğünü ve gücünü yansıtan görkemli saray, tapınak ve heykeller aynı zamanda birer propagan-

da aracı olarak nitelendirilebilir. Öğretici efsaneler, alegorik öyküler, kolayca ezberlenebilen atasözleri, On Emir gibi öğütler, hükümdarların başarılarına ilişkin yazıtlar ve vakayinameler bazı yönleriyle toplumsal ve dinsel sistemlere kitle desteği sağlamaya yönelik propaganda çalışmaları sayılabilir.

Propagandanın sistemli ve kendine özgü bir alana dönüşmesinin başlangıcı ise Atina'da İÖ 500'lerde ortaya çıkan retorik(*) çalışmalarına dayandırılabilir. Eski Yunan ve Roma retorik geleneği görüşleri inandırıcı biçimde sunma ilkesi üzerine kurulmuştur. Aynı çağlarda yaşamış Hintli filozof Kautilya'nın *Artha-şāstra* (Hükümdarın Mülk-ün) Elkitabı), Çinli askerlik kuramcısı Sunzi'nin *Bingfa* (Savaş İlkeleri) yapıtlarında da propagandanın devlet yönetimi ve siyasal mücadeledeki önemine işaret eden değerlendirmelere rastlanır. Ayrıca tarih boyunca bütün dinlerde ve siyasal akımlarda propagandanın çok önemli bir yer tuttuğu görülür.

Uzun yıllar dinsel ve siyasal mücadelelerin bir parçası olarak gelişen propaganda, özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Sanayi Devrimi'nden sonra başlı başına bir önem kazandı. 20. yüzyılla birlikte propaganda çalışmalarında bilimsel incelemeler ve kamuoyu araştırmaları öne çıktı. Bir başka önemli gelişme de propagandaya ayrılan kaynakların gittikçe artması oldu. Bunun en önemli nedeni modern teknik ve araçlarla büyük bir etileme gücüne kavuşan propagandanın artık kamuoyunu yönlendirmede belirleyici bir işlev kazanmasıydı.

Günümüzde hemen her devlet, siyasal parti, çıkar grubu ve toplumsal hareket özel propaganda birimleriyle çalışmaktadır. Bir uzmanlar ordusuna dayanan bu birimler propaganda malzemelerini uzun ve kapsamlı araştırmalar sonunda hazırlamakta ve bunları en kestirme yoldan topluma ulaştırmak için "sembol kampanyaları"na ve "imaj yaratma" çalışmalarına ağırlık vermektedir.

Propagandanın ulaştığı yüksek uzmanlık düzeyiyle birlikte yanlış yönlendirmeleri önleme sorunu da büyük önem kazanmış bulunmaktadır. Belirli bir toplumsal denetimi sağlamada kabul gören en uygun ve demokratik önlem ise, karşıt siyasal parti ve çıkar gruplarının birbirlerinin yanlışçı açıklamalarını düzeltebileceği bir genel foruma olanak vermektir.

propaganda filmi, doğrudan doğruya bir görüşü yaymak, izleyicileri belirli bir düşünce ve davranışa yönlendirmek amacıyla çekilmiş film. Genellikle bir devlet ya da siyasal güç tarafından gerçekleştirilir. Savaş zamanlarında sayıları oldukça artan propaganda filmleri, televizyonun ve öteki iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla etkilerini yitirmiştir.

Sinemanın kitleleri etileme gücü daha ilk geliştiği yıllarda fark edilmişti. 1898 tarihli ABD yapımı *Tearing Down the Spanish Flag* (İspanyol Bayrağını Yırtarken) izleyicilerin milliyetçi duygularına sesleniyordu. Fransız Georges Méliès'in *L'Affaire Dreyfus* (1899; *Dreyfus Olayı*) filmiyse adalet mekanizmasındaki haksızlıkları ortaya seriyordu.

I. Dünya Savaşı propaganda filmlerinde büyük artışa yol açtı. Savaşa katılan ülkeler askerlerinin ve halklarının moralini yükseltmek, kendilerini güçlü göstermek amacıyla propaganda filmleri yapıyor, bu tür filmler üretecek birimler kuruyordu. 1917 Dev-

rimi'nden sonra Sovyet hükümeti propaganda sinemasına özel bir önem verdi. Çarlık döneminde çekilmiş haber filmlerinin yeniden kurgulanarak yeni rejimin tanıtımı için kullanılması zorunluluğu, yalnız propaganda filmlerinde değil, yenilikçi ve belgesel Sovyet filmlerinde de kurguya dayalı bir gelişmeye yol açtı.

İspanya İç Savaşı sırasında çekilen Ivor Montagu'nun *The Defence of Madrid*'i (1936; Madrid Savunması), Ivens'in *The Spanish Earth*'ü (1937; İspanyol Toprağı), Ester Şub'un *İspaniya'sı* (1939; İspanya) ve Andre Malraux'un *Espoir*'i (1938; *Umut*), Cumhuriyetçileri savunmakla birlikte, propaganda filmi sınırlarını aşan belgesel özellikler taşıyordu. Bu savaş sırasında Milliyetçiler de Alman-İspanyol yapımı propaganda filmleri çektiler.

Almanya'da propaganda filmleri, Nazilerin 1933'te iktidara geldikten sonra oluşturdukları dev propaganda aygıtının önemli bir parçası oldu. Propaganda Bakanı Goebbels'in denetlediği filmlere, ilgiyi artırmak için eğlence öğeleri de katılıyordu. II. Dünya Savaşı sırasında gelişmesinin doruğuna varan Alman propaganda sinemasının en önemli üretimlerinden biri, cepheden haberleri içeren *Deutsche Wochenschau* adlı diziydi. Leni Riefenstahl'in(*) yönettiği propaganda filmleri ise Nazi ideolojisinin sinemadaki estetik yansımaları oldu.

II. Dünya Savaşı Müttefik ülkelerde de birçok propaganda filmi çekilmesine yol açtı. İngiliz yönetmenler anlatım ve çekim niteliği oldukça gelişkin filmler yaparak, sonradan belgesel sinema içinde sayılacak bir akım yarattılar. ABD'de ise Savaş Haberalma Dairesi'nde çalışan Frank Capra, John Ford, William Wyler ve John Huston gibi ünlü yönetmenler çeşitli filmler yaptılar. *The March of Time* (1935) adlı haber filmi dizisiyle ABD halkının savaş sırasında morali ayakta tutulmaya çalışıldı. Anatole Litvak, Alfred Hitchcock, Charlie Chaplin, Howard Hawks ve Wyler gibi yönetmenler, savaş sırasında çektikleri uzun filmlerde de Nazi karşıtlığı ve yurtseverlik temalarını işlediler.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra propaganda filmlerinin önemi gittikçe azaldı. Soğuk savaş yıllarında ABD'de komünizm tehlikesini ve hür dünyanın üstünlüğünü vurgulayan, SSCB'deyse sosyalist sistemin üstünlüğünü yansıtan filmler yapıldı. 1960'lı yıllarda Vietnam Savaşı'nın antiemperyalist yanını vurgulayan *Inside North Vietnam* (1967; Kuzey Vietnam'da) ve altı ünlü yönetmenin ortaklaşa yaptığı *Loin du Vietnam* (1967; Vietnam'dan Uzakta) gibi filmler çekildi.

Türkiye'de, tek parti döneminde yeni Cumhuriyet'in etkinliklerini tanıtmak amacıyla yaptırılan, daha sonra da Kıbrıs olayları nedeniyle hazırlanan birkaç film dışında bu alanda önemli bir etkinlik olmamıştır.

propan, alkanlar (parafinler) ailesinden, kimyasal formülü C₃H₈ olan renksiz, kolayca sıvılaşabilen gaz halindeki hidrokarbon. Doğal gazdan, ham petrolden ve petrolün arıtılması sırasında açığa çıkan gazlardan yüksek miktarlarda elde edilir.

Propan petrokimya sanayisinin önemli hammaddelerinden biridir. Propanın sıcak borulardan geçirilip ısıyla bozundurulması yoluyla etilen üretimi sırasında önemli bir başka ürün olan propilen de elde edilir.

Propanın kaynama noktası çok düşük olduğundan (-43,8°C) yüksek sıcaklıklarda kolayca sıvılaşır ve silindirlerde ya da tanklarda sıvı halde taşınır. Sıvı propan tek başına ya da bütanla karıştırılarak evlerde, sanayide ve içten yanmalı motorlarda yakıt olarak kullanılır.

propandiolik asit bak. malonik asit

propanol bak. propil alkol

propen bak. propilen

propenolik asit bak. akrilik asit

Propertius, Sextus (d. İÖ 55-43, Assisi, Umbria - ö. İÖ 16'dan sonra, Roma), Eski Roma'nın en büyük ağıt şairi. Sevgilisi için yazdığı *Cynthia* adlı ağıtıyla Maecenas'ın edebiyat çevresine girmiştir.

Propertius'un dört ağıt kitabından ilki olan *Cynthia*, bu şiirlerin eşin kaynağı *Cynthia* ile tanıştığı yıl olan İÖ 29'da yayımlanmıştır. Uzun süre öteki üç kitaptan ayrı olarak satıldığı için *Monobiblos* (Tek Kitap) adıyla da bilinen kitap, kısa sürede büyük bir başarı kazanmış olmalıdır. Çünkü Propertius'un kitabın yayımlanmasından hemen sonra, dönemin ünlü koruyucularından Maecenas'ın koruması altına girdiği bilinmektedir. Gene bu dönemde Maecenas'ın koruması altında bulunan Vergilius ve Horatius'la da tanışmış olmalıdır. Bu iki şairin, özellikle de Horatius'un Propertius'un yapıtları üzerindeki etkisi oldukça belirgindir.

2. yüzyıl yazarlarından Apuleius'e göre, *Cynthia*'nın asıl adı Hostia'dır. Hostia'nın bir kibar fahişe olduğu söylenirse de, I. Kitap'ın 16. ağıdında Propertius onun saygın bir aileden geldiğini ima eder ve şiirlerinde onu güzel, tutkulu ve ele avuca sığmaz bir kişi olarak betimler. Aralarındaki fırtınalı ilişkiye Propertius büyük olasılıkla İÖ 24'te son vermiştir. Daha sonra *Cynthia*'yla ilişkisini kendisi için küçültücü olarak nitelendirmişse de, *Cynthia*'nın ölümünden sonra, kötü biçimde ayrılmış olmalarına üzüldüğü, cenazesine bile gitmemiş olaktan utanç duyduğu anlaşılmaktadır. En güzel ve dokunaklı ağıtlarından birinde (IV:7) *Cynthia*'nın hayaletini çağırır ve hem bütün keçiciliği, hem de olumsuz yönleriyle ilişkilerini yeniden canlandırmaya çalışır. *Cynthia*'nın aksi mizacını saklamaya çalışmaz, ama onu öldükten sonra bile sevdiğini söyler.

Propertius'un şiiri, şairin yeni deneyimler kazanmasıyla daha da olgunlaşır. II. Kitap'ta (İÖ y. 28-y. 25) yer alan şiirler, I. Kitap'takilerden daha iddialı ve teknik açıdan daha başarılıdır. Propertius zamanla daha da ülenmiştir; bu arada İmparator Augustus'un da dikkatini çekmiş olmalıdır. Çünkü III. (İÖ y. 24 -y. 22) ve IV. (İÖ y. 21-y. 16) kitaplarda, Augustus'un yeğeni ve yasal varisi Marcellus (III:18) ve üvey kızı Cornelia'nın ölümü (IV:11) üzerine ağıtlar bulunmaktadır.

Şairlik yeteneğiyle birlikte, Propertius'un kişiliği ve ilgi alanları da gelişmiştir. İlk ağıtlarında aşk yalnızca bir konu değil, aynı zamanda bir din ya da felsefedir. II. Kitap'ta ise, Propertius gene aşkı konu almakla birlikte, bu kez ölüm teması etrafında gelişen bir destan yazmayı amaçlamıştır. Gene bu kitapta, İuvenalis gibi sonraki yergicileri andıracak biçimde, dönemin kaba maddiyatçılığına saldırdığı görülür.

III. ve IV. kitaplar Propertius'un çeşitli edebi biçimleri (örn. ilahi ve yergi) kullanmadaki ustalığını kanıtlar. Şiirlerinden birçoğu Kallimakhos ve Philetas gibi İskenderiyeli şairlerin etkilerini taşır. Zaten Propertius, "Roma'nın Kallimakhos'u" olduğunu iddia ederek bu etkiyi açıkça dile getirmiştir. İtalyan şiirinin temalarını İskenderiye şairlerinin süslü üslubuyla işlemiştir. Bu etkiyi en iyi yansıtan yapıtları, II. Kitap'ta Roma mitolojisi ve tarihini çeşitli yönleriyle ele alan bir dizi ağıttır. Ovidius'un *Fasti*'sine (Şenlikler) esin kaynağı olan bu şiirler, hem

ağıt, hem de destan özelliklerini kaynaştırır. IV. Kltap'ta ayrıca grotesk ve gerçekçi şiirler, ötekilerden farklı iki ağıt ve manzum bir mektup yer alır.

Propertius'un iki özelliği, çağdaşlarını etkilemiş görünmektedir. Bunlardan *blanditia* (zarafet, yumuşaklık) olarak adlandırılan, üslubunun yumuşaklığını, sıcaklığını, hüznünü ve şiirin her çeşit güzelliğe düşkünlüğünü ifade eder. Bu özelliğin en belirgin olduğu yerler, tasvir bölümleriyle duyguların anlatıldığı bölümlerdir. Propertius'un ikinci ve daha önemli sayılan özelliği *facundia* (belagat) ise dil ustalığını belirtir. Propertius hem zengin bir sözcük dağarcığından yararlanmış, hem de sözcükleri cesur ve alışılmadık biçimlerde kullanmıştır. Şiirsel dille konuşma dilini iç içe geçirmiş ve çarpıcı bir anlatıma ulaşabilmek için dili zorlamaktan kaçınmamıştır. Propertius ağıt beytini, özellikle de beşli ölçüyü kullanmadaki ustalığıyla da tanınır.

Propertius nasıl kendisinden önceki şairlerden yararlanmışsa, başta Ovidius olmak üzere ondan sonra gelen şairler de ondan yararlanmışlardır.

propil alkol, PROPANOL olarak da bilinir, birbirinin izomeri olan, molekül formülleri (C_3H_7OH) aynı, yapıları değişik iki organik bileşiğin ortak adı. Her ikisi de çözünü ve hammadde olarak kullanılan bu bileşiklerden normal (*n*-) propil alkol ($CH_3CH_2CH_2OH$) ya da 1-propanol, karbon monoksit ile hidrojenenden metanol üretimi sırasında yan ürün olarak elde edilir. Doğal olarak da füzeler yağlarının bileşiminde bulunur. Başlıca lakelerin ve ayrıca sanayide önemli bazı ester ve eterlerin üretiminde kullanılır. İzopropil alkol [$(CH_3)_2CHOH$] ya da 2-propanol ise propilenin sülfürik asitle tepkimeye sokularak, oluşan ürünün hidrolizlenmesi ve damıtılması yoluyla elde edilir. İzopropil alkol kolaylıkla yükseltgenerek asetona dönüşür, bu yüzden de sanayide aseton üretiminde yararlanılan başlıca hammadde. Ayrıca cila alkolü, çözünü ve kimyasal aramada olarak kullanılan izopropil alkol donma önleyici olarak sıvı yakıtlara ve antifriz olarak otomobil sularına katılır.

Bu her iki propil alkol izomeri de renksiz, yanıcı, hafif zehirli ve suyla her oranda karışabilen hoş kokulu sıvılardır.

propilen, PROPEN olarak da bilinir, molekül formülü C_3H_6 olan renksiz, yanıcı, gaz halindeki hidrokarbon. Petrolden elde edilen propilen en çok reçine, elyaf, elastomer (*bak.* poliolefin) ve çeşitli kimyasal maddelerin üretiminde kullanılır. *Ayrıca bak.* glikol; propil alkol.

Propp, Vladimir Yakovliyeviç (d. 1895, Petersburg - ö. 1970, Leningrad [bugün Petersburg], SSCB), SSCB'li halkbilimci ve anlatı kuramcısı. Rus halk masalları konusunda yaptığı çalışmalarla, özellikle de *Morfologiya skazki* (1928, yb 1969; *Masalin Biçimbilimi*, 1985) adlı yapıtıyla tanınır. "Olağanüstü masallar"ın evrensel yapısını ortaya çıkararak, hem halkbilim çalışmalarına yeni bir soluk getirmiş, hem de genel anlatı çözümlemelerine yöntemsel bir bütünlük kazandırmıştır.

Masalin Biçimbilimi'nde "olağanüstü masallar"ı eşsüreml bir incelemeyle ele alıp bunların 31 işlev içerdigini ve temelde yedi kişinin eylem eksenini çevresinde oluştuğunu gösterdi. *Istoričeskiye korni volgebnoy skazki* (1946; *Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri*) adlı yapıtında ise, masalların bu kez artsüreml bir incelemeyle değerlendirip tarihsel kökenlerini araştırdı. Propp'un bir

başka önemli yapıtı da *Ruskiye agrarnye prazdniki*'ydi (1963; Rus Tarım Şenlikleri).

Masalin Biçimbilimi birçok dile çevrilerek edebiyat eleştirisi ve yapısal motin çözümleme tekniklerinde önemli bir yenileşmeye yol açtı. Propp'un halk masallarına uyguladığı çözümleme yöntemi de 1960'lardan başlayarak C. Lévi-Strauss, A. J. Greimas, C. Bremond ve T. Todorov tarafından geliştirilerek insan bilimleri ve dilbilimin çeşitli alanlarında kullanıldı.

propylaion, Eski Yunan mimarlığında kutusal bir yapılar topluluğunun girişinde yer alan portikli kapı. En ünlü örneği Atina

Propylaeon'un doğu cephesi, İÖ 5. yy. Akropolis, Atina
Alison Frantz

Akropolisi'nin girişinde bulunan, Mnesikles tarafından tasarlanmış Propylaion'dur (İÖ 437).

Bu ad 18. ve 19. yüzyıllarda yeni-klasik ya da romantik üsluplardaki bazı başka anıtsal giriş yapıları için de kullanılmıştır. Bunların arasında Münih'teki Propyläen (1862) ile Berlin'deki Brandenburg Kapısı (1784) gibi yapılar vardır.

proscriptio, çoğul PROSCRIPTIONES. Eski Roma'da, kanun kaçağı Roma yurttaşlarının listesini içeren ve belirli yerlere asılan duyuru. Listede yer alanları öldürenlere ya da yakalanmasını sağlayanlara ödül, bunları saklayanlarsa ağır cezalar veriliirdi. Bu yoldan kanun kaçağı ilan edilenlerin mallarına el konur, oğulları ve torunları kamu görevlerine ve Senato'ya seçilme hakkından yoksun bırakılırdı.

Proscriptio uygulamasına ilk kez diktatör Sulla döneminde, İÖ 87 ve İÖ 82'de başvuruldu. Sulla bu *proscriptio*'larla kendisine düşman gördüğü 4.700 kadar kişinin mallarını yandaşı olan eski askerlere dağıttı. Bu kişilerin çocukları ve torunlarının yurttaşlık hakları İÖ 49'da Julius Caesar tarafından yeniden tanındı. *Proscriptio* uygulamasına yaygın biçimde ikinci kez Marcus Antonius, Octavianus (daha sonra Caesar Augustus) ve Lepidus'un triumvirliği (İÖ 43) sırasında başvuruldu. Triumvirlerin amacı aralarında Cicero'nun da bulunduğu 300 kadar senatör ile *eques* sınıfından 2 bin kişiyi saf dışı etmek, ayrıca kendilerine mali kaynak, lejyonları için de arazi sağlamaktı. Bu *proscriptio*'da adları bulunanlardan bir bölümü ele geçirilemedi, bir bölümünün de hakları geri verildi.

proskenion bak. ön sahne

Prosobranchia bak. öndensolungaçlılar

Prosper (AKITANYALI AZİZ). Latince PROSPER TIRO (d. y. 390, Lemovices, Akitanya - ö. y. 463, Roma?; yortu günü 7 Temmuz), Hippolu Aziz Augustinus'un tanrısal kayra, yazgı ve özgür iradeyle ilgili görüşlerini savunmasıyla tanınan polemik yazarı.

428'den önce Marsilya'ya giderek keşişliğe başladı. Yarı Pelagiusçuluğun yükselişine karşı Augustinus'tan yardım çağrısında bulundu (428). Augustinus bu çağrıya *De praedestinatione sanctorum* (İnananların Yazgıları Üzerine) ve *De dono perseverantiae* (Sebat Yeteneği Üzerine) adlı yapıtlarıyla karşılık verdi. Prosper de Yarı Pelagiusçuların eleştirilerine karşı Augustinus'u tek başına savundu. Ayrıca *Ad objectiones Galorum calumniantium* (Galyalı İtirazların İtirazları Üzerine) adlı yapıtıyla Augustinus'a karşı girilen saldırılara genel bir yanıt verdi. Aziz Augustinus'un ölmesi (430) üzerine Papa I. Celestinus'un yardımını sağlamak için 431'de Roma'ya gitti. Papa da Augustinus'u öven bir mektup kaleme aldı. Prosper 435'te bu kez Papa I. Leo'nun (Büyük) sekreteri olarak yeniden Roma'ya gitti. Ölümünden önce Augustinus'un önermelerini *Liber sententiarum Sancti Augustini* (Aziz Augustinus'un Önermeleri Kitabı) adlı kitapta derledi.

Prospero, İngiltere tarafından yörengeye sokulan dört "X-3" uydusundan ilki. Avustralya'da Woomera'daki roket üssünden 28 Ekim 1971'de, bir "Black Arrow" füzesi yardımıyla fırlatıldı. Ağırlığı 66 kg olan "Prospero", telemetri (uzaktan ölçüm) ve güneş pili gibi çeşitli yeni sistemlerin denemesi amacıyla tasarlanmıştı. Uyduda ayrıca Yer atmosferinin üst katmanlarındaki, yüksek hızlı çok küçük meteoritlerin yoğunluğunu ölçmekte kullanılan algılayıcılar da bulunuyordu.

Prost Planı, Fransız mimar ve kent tasarımcısı Henri Prost'un (1874-1959) İstanbul için hazırladığı imar planı. Bu kentte en uzun süre uygulanmış planlama çalışması olması, koyduğu bazı ilkelerin bugün de geçerliliğini koruması nedeniyle, Türkiye'de gerçekleştirilen önemli kent planlaması çalışmalarından biridir.

Fransız Şehircilik Enstitüsü üyesi olan Henri Prost 1936'da Türkiye'ye çağrılmış, İstanbul Belediyesi'nin sözleşmeli kent tasarımı uzmanlığına getirilerek kendisinden bu kent için bir imar planı hazırlaması istenmişti. O da bir nazım planı hazırladı, buna koşut olarak da yerel imar planları yaptı. Henri Prost'un tasarımları, parça parça da olsa, 1950'ye değin uygulandı; bu tarihten sonra yürürlükten kaldırılarak yerini önce Revizyon Komitesi (1951), sonra da Müşavirler Heyeti (1953-56) adlı kurulların yaptığı çalışmalar aldı.

Araştırma çalışmalarına 1936'da başlayan Prost nazım planı 1937'de bitirdi; çalışmalarına bir de rapor ekledi. 1938'de İstanbul'da yayımlanan *İstanbul ve Beyoğlu Cihdeleri Nazım Planını İzah Eden Rapor* adlı bu çalışması planının ilkelerini ve yapılacak işlemleri açıklıyordu. Prost 1938'den sonra Üsküdar ve Kadıköy için de planlar hazırladı. Kadıköy planı bir yanda Acıbadem'e, öteki yanda da Bostancı'ya kadar olan alanı kapsıyordu.

Prost Planı, İstanbul için geometrik doku bir yol ağı, ağaçlandırılmış geniş bulvarlar, bitişik düzenli yüksek apartmanlar öngörmektedir. Gümüşsuyu Caddesi'nin, Atatürk Bulvarı ve Köprüsü'nün, Beyazıt, Ak-saray ve Eminönü meydanlarının yeniden düzenlenmesi bu düşünceler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Talimhane apartmanları, Şişhane yokuşu, Tepebaşı "korniş yolu", Harbiye, Osmanbey, Nişantaşı ve Maçka'daki düzenlemeler de bu dönemde yapılmıştır. Taksim Kışlası'nın yerini İnönü (bugün Taksim) Gezisi adlı parkın alması da

Prost Planı uyarınca yapılan bir uygulamadır. Surların içinde kalan yangın yerleri ile Dolmabahçe'deki park da bu plan uyarınca düzenlenmiş, bunların bir bölümü uygulanmıştır.

Plan İstanbul nüfusunun 800 bin kişi dolayında kalacağını varsaymıştır. Haliç kıyılarının sanayi bölgesi olarak kabul edilmesi, planın en önemli yanılgılarından biridir.

1939'da yürürlüğe giren Prost Planı'nın sınırlı bir biçimde uygulanabilmesinin bir nedeni de II. Dünya Savaşı olmuştur. Türk mimar ve kent tasarımcıları bu plana bazı haklı eleştiriler yöneltmişlerdir. Gene de planın koyduğu ilkelerin bir bölümü günümüze değin geçerliliğini korumuştur. Bunlar arasında Sarayburnu'nun depolardan ve yük garlarından arındırılması, Sultanahmet'teki turistik ve arkeolojik alanların korunup geliştirilmesi, tarihsel yapımadada var olan silüeti korumak amacıyla denizden 40 m yüksekten geçen düzlem üstünde kalacak yapılara üç kattan fazla izin verilmemesi, Beyoğlu kesiminde düzenli kent parçaları oluşturulması, Dolmabahçe Vadisinde Taksim-Maçka bağlantısını sağlayan bir yeşil alan bırakılması gibi öneriler bulunmaktadır. Galata Köprüsü'nü Haliç içine doğru kaydırarak iki ucu düzenli alanlar yaratılması ve İstanbul'un kara surları boyunca 500 m genişliğinde bir yeşil kuşak oluşturulması konusundaki önerileri ise, değiştirilip günün koşullarına uydurulmuş biçimleriyle de olsa, 1980'lerin ikinci yarısında uygulamaya başlamıştır.

Prost Planı'nın Türkiye'deki kent tasarımı uygulamaları arasında önemli bir yeri vardır. Bu plan Türkiye'nin en büyük kenti, dünyanın da sayılı kentlerinden biri olan İstanbul'da yürürlükte en uzun kalabilmiş plan özelliğini bugün de korumaktadır. Ondan önceki ve sonraki planlar hem daha kısa ömürlüdür, hem de birinin yaptığını öteki bozmuştur. Aldığı eleştirilere karşın, Prost Planı batı kentlerinin düzenini İstanbul'un tarihsel yapısıyla bağdaştırmaya, eskiyi koruyarak yeni, ama güzel bir kent yaratmaya yönelik bir plan olmaya çalışmıştır. İstanbul için yapılan öteki planların hiçbirisi kent estetiğini Prost Planı kadar önemsememiştir.

prostaglandin, hayvanlarda hormona benzer etki gösteren maddelerin ortak adı. Prostaglandinler 20 karbon atomu içeren ve beş karbon atomlu bir halkası bulunan yağ asidi türevleridir. İlk kez 1935'te İsveçli fizyoloji bilgini Ulf von Euler tarafından insan ersuyunda saptanan prostaglandinlerin prostat bezi tarafından salgılandığı sanıldığından bu ad verildi. Günümüzde hayvan dokularında çok yaygın olarak bulundukları, bu dokularda büyük moleküllü doymamış yağ asitlerinden oluşukları ve metabolizmalarının çok hızlı olduğu bilinmektedir. Çok düşük miktarlarda bile bütün vücudu etkileyebilirler. Prostaglandinlerin düz kasların kasılmasını uyarır, kan basıncını düşüren ya da yükselten, kanın pıhtılaşma özelliğini azaltıp çoğaltabilen, biyolojik zarlardan iyon geçişini artıran, iltihap yanıtını başlatan, yağ dokusunun yıkımını engelleyen türleri vardır. Bazı prostaglandinlerin farklı dokular üzerinde değişik, hatta zıt etkileri olabilir. Günümüzde tedavi edici özellikleri olabileceği düşünüldüğünden çok ilgi çeken prostaglandinlerin kalp ve dolaşım sistemi bozukluklarıyla virüs enfeksiyonlarında etkili olabileceği düşünülür. Ayrıca doğum kontrolünde, insanda ve evcil

hayvanlarda düşük yaptırmak amacıyla da kullanılabileceği sanılır. Prostaglandin yapımını engelleyen maddeler ağrı kesici olarak, astım nöbetlerinde, anafilatik şokta ve pıhtılaşmayı azaltmak amacıyla kullanılabılır.

prostata bezi, erkekte idrar kesesinin altında yer alan ve ersuyunda sperma hücreleriyle karışan sıvıları yapıp salgılayan bez yapılı organ. İdrar ve ersuyunun içinden geçtiği siyeği (üretra) çevreleyen kestane biçimli bezin tepesi yuvarlaktır, alt ucu aşağı doğru daralır. En geniş olduğu bölümünde çapı 4 cm kadardır. Torbacık bezinden salgılanan sperma ve sıvıyı taşıyan kanallar birbirine yaklaşarak prostatin ortasında siyeikle birleşir; siyeik prostatin alt bölümüne inerek dışarı çıkar.

Prostat, 30-50 kadar salgı bezinin bir araya gelmesiyle oluşur. Borucuklar ve kese biçimli bezlerin içini nemli ve kıvrımlı bir mukozaya döşer. Kıvrımlar dokunun, içinde sıvı birikince genişlemesini sağlar. Bu katmanın altında kalın esnek lifler ve kan damarlarından oluşan bağdoku vardır. Borucuklar ve bezleri çevreleyen ara doku kas, esnek lifler ve prostata bezine destek verip sağlamlaştıran kollajen lifleri içerir. Prostati saran kılıf da ara dokudan oluşur.

İnsanda prostata bezi ersuyu plazmasının yüzde 15-30'unu yapar. Prostatin salgıladığı sıvı berrak ve hafif asitlidir; protein yıkıcı birçok enzim, kan ve doku liflerini yıkan fibrolizin, asitliği artıran sitrik asit ve asit fosfataz ile sodyum, çinko, kalsiyum ve potasyum iyonlarıyla bunların bileşiklerini içerir.

Prostat normal olarak ergenlik döneminde, 10-14 yaşlar arasında erişkindeki boyutlarına ulaşır. Elli yaş civarında küçülür, salgıladığı maddelerin miktarı belirgin olarak azalır. Orta yaş döneminden sonra büyümesi idrar yapmayı güçleştirir; iltihaplanma ya da kötü huylu ur gelişmesine bağlı olabilir. Androjen salgılanması yetersiz olan erkeklerde hormon tedavisiyle prostata normal işlev görür hale gelebilir. Ayrıca Cowper bezleri; torbacık bezi.

prostata hastalığı, erkek üreme organlarından prostatin yapı ve işlevlerini etkileyen bozuklukların ortak adı. Prostatin büyüüp gelişmesi erbezinden salgılanan hormonlara bağlıdır. Erkek eşey hormonunun (androjen) yapımı azalınca prostatin yapısında değişiklikler başlar. Ergenlikten önce hadım edilen erkeklerde prostata erişkindeki boyuna ulaşmaz ve işlev görmez. Yaşın ilerlemesiyle birlikte prostatta bazı değişiklikler ortaya çıkar. 40-60 yaşları arasında düz kaslardaki atrofisinin yanı sıra, lifsi nedbe dokusu, kollajen lifler ve lenf hücrelerinin sayısında artma olur. Erkek 60 yaşını geçtiğinde organın büyük bölümü lifsi dokuyla kaplanmıştır.

Altmış yaşın üzerindeki erkeklerde prostata büyümesine oldukça sık rastlanır. Vakaların büyük bir çoğunluğunda herhangi bir belirti ve sıkıntı görülme de enfeksiyon ya da kan damarlarında çatlamalar oluşabilir. Organ büyüüp siyeği sıkıştırarak idrar akışına engel olabilir, idrar yapma güçlüğü görülür. İdrar kesesi hiçbir zaman tümüyle boşalamadığından kesenin içinde kalın idrarda zamanla mikroorganizmalar ürer, enfeksiyon yerleşir. Bu durum kesede idrar taşlarının oluşmasını da kolaylaştırır; kese duvarındaki kaslar, taşın neden olduğu tıkanmayı ortadan kaldırmak amacıyla fazla çalıştığından kalınlaşır. İdrar keseden dışarı boşalamaz ve böbreğe doğru birikirse dokuları aşırı derecede zedelenir, böbrek yetmezliği ve üremi ortaya çıkar.

Prostatta görülen en önemli hastalıklardan biri de prostata kanseridir. En sık rastlanan kötü huylu ırlardan biri olan prostata kanseri doğrudan prostatta ilgili belirtilere neden olabileceği ya da prostatta herhangi bir değişikliğe neden olmadan vücudun başka bölgelerine sıçrayabileceği gibi ancak otopsi sırasında fark edilen ve çok yavaş büyüyen bir kitle de olabilir. Kırk yaşın üzerindeki erkeklerin yüzde 25'inde gizli ur vardır. Kanserli prostata genellikle sert ve kurudur; normal dokunun içinde sarımsı kanser hücreleri adacıkları görülür. Kanser erken dönemde idrar kesesinin tabanına, prostatta ilişkisi olan bütün borucuk ve kanallara, leğen bölgesindeki lenf düğümlerine, ayrıca leğen bölgesindeki kemiklere sıçrayabilir. Kan dolaşımı yoluyla karaciğere, akciğerlere ve kemiklere yayılabilir; vakaların yaklaşık yüzde 70'inde kemik metastazı görülür. Kanserli prostatta sık sık gelişen enfeksiyonların etkeni genellikle dışkıda bulunan bakterilerdir.

Prostějov, Almanca PROSSNITZ. Çek Cumhuriyeti'nin Güney Moravya ilinde (*kraj*) kent. Haná tarım bölgesindeki Olomouc'un hemen güneybatısındadır. 12. yüzyılda kurulan kent 1500'den sonra Çekçe ve İbrani- ce kitapların yayımlandığı bir merkez oldu. Belediye Binası'nın Rönesans üslubunda bir kapısı (1521) ve bir saat koleksiyonunu barındıran bir müzesi vardır. Birkaç kilometre kuzeydeki Náměšť'na Hané'de bulunan kaledeki açık hava tiyatrosunda ve bahçelerinde her yıl Haná Hasat Şenliği düzenlenir. Sanayi ürünleri arasında tarım makineleri, kâğıt ve giyecek eşyası vardır. Nüfus (1983 tah.) 50.891.

prostodonti, ağızdaki diş ya da öbür dokuların eksikliğinden ya da biçim değişikliğinden doğan bozuklukları, bunların yerine takma diş ya da protez kullanarak gidermeyi amaçlayan diş hekimliği uzmanlık dalı. Takma dişler takılıp çıkartılabileceği gibi kalıcı da olabilir. Kullanılan protezlerden bazıları dişin dışta kalan bölümünün eksikliğinde takılan koruyucu başlıklar, yarı damak gibi ağız yapı bozukluklarını düzelten ağız protezleri ve takma dişlerin altına destek sağlamak üzere konan takma diş yuvalarıdır. Ağız ve dişlerdeki biçim bozuklukları doğuştan olabileceği gibi travma ya da kanser nedeniyle, cerrahi girişimlerin sonucunda da ortaya çıkabilir. Protez, biçim bozukluğu cerrahi girişimle düzeltilene değin bozukluğun neden olduğu işlev kaybını engellemek amacıyla geçici olarak da kullanılır.

prostylos, Eski Çağ mimarlığında dar yüzünde, tek sıra halinde dizili sütunlardan oluşan bir portik bulunun tapınak. Ayrıca bak. portik.

Protagoras (d. İÖ y. 485, Abdera - ö. İÖ y. 410), Eski Yunanlı sofist.

Yaşamının büyük bölümünü Atina'da geçirdi. Düşünceleriyle döneminin ahlak ve siyaset anlayışını önemli ölçüde etkiledi. Sofizmin sözcülüğünü yaptığı 40 yılı aşkın süre boyunca insanları günlük yaşamlarında "erdem"li olmayı öğrettiğini söyledi. Ünlü, "insan her şeyin ölçüsüdür" önermesiyle algıların (hatta bazılarının göre yargıların da) görelliliğini dile getirdi. Sofist olarak büyük bir servet ve ün kazandı. İtalya'daki Atina kolonisi Thuri'nin yasalarını hazırlamakla görevlendirildi. Geleneksel ahlak ilkelerini benimsemesine karşın, *Peri Theon* (Tanrıların Üzerine) adlı yapıtında tanrılara inanma konusunda agnostik tutumunu ortaya koydu. Bu yüzden dinsizlikle suçlandı; kitapları halkın önünde yakıldı. Yaklaşık

415'te sürgün edildiği Atina'ya bir daha dönmedi. Platon erdem konusunu ele aldığı diyaloguna onun adını vermiştir.

protaktinyum (Pa), periyodik tablonun IIIB grubundaki aktinidler dizisinde yer alan radyoaktif kimyasal element. Doğada radyumdan daha ender rastlanan protaktinyum, bütün uranyum cevherlerinde bir milyon bölüm uranyum için 0,34 bölüm kadar bulunur. Protaktinyumu ilk olarak 1934'te Aristid V. Grosse metal halde elde etti. İlk izotopu olan protaktinyum-234'ü Kasimir Fajans ve O. H. Göhring 1913'te buldular ve önce brevyum, daha sonra da uranyum ailesinin kısa ömürlü bir üyesi olduğundan uranyum X₂ olarak adlandırdılar. Uzun ömürlü izotopu olan protaktinyum-231'i ise 1917'de Otto Hahn ile Lise Meitner pekblendde, bunlardan bağımsız olarak da Fajans, Frederick Soddy, John Cranston ve Sir Alexander Fleck ayrı ayrı buldular. Yarı ömrü 32.500 yıl olan bu izotopun bozunmasıyla aktinyum-227 izotopu oluşur.

Protaktinyumun bir düzineden çok olan bütün izotopları radyoaktiftir. Yapay protaktinyum-233'ten, toryumdan nükleer yakıt üretimi sırasında kullanılan ve çekirdeği bölünebilen uranyum-233 izotopunun hazırlanmasında başlangıç maddesi olarak yararlanılır. Protaktinyum, bileşiklerinin çoğunda +5 yükseltgenme durumunda olmakla birlikte (bu nedenle tentalı andırır), +4 değerlikte olduğu bileşikler de vardır. Bileşikler suda kolaylıkla ayrışarak koloitler oluşturur, ama çözünürken karmaşık iyonlar oluştururlar.

atom numarası	91
en kararlı izotopu	231
değerliği	4,5
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-20-9-2 ya da (Rn)5f ⁶ d ¹ 7s ²

protaktinyum-231 - toryum-230'la tarihlendirme, deniz tortullarının içerdiği bazı protaktinyum ve toryum izotoplarının miktarının belirlenmesine dayalı olarak gerçekleştirilen tarihlendirme yöntemi. Protaktinyum ve toryumun kimyasal özellikleri birbirine çok benzer ve deniz tortullarında hemen hemen aynı hızla çökeldikleri düşünülür. Protaktinyum-231 ve toryum-230 izotoplarının her ikisi de radyoaktiftir ve yarı ömürleri sırasıyla 32.500 yıl ve 80.000 yıldır. Bu iki izotopun birbirine oranı, bunların tek başına sağlayacağından daha kesin bir bilgi verir, çünkü bu durumda aynı hızla çökelmeleri zorunluluğu kalkar ve yalnızca sabit oranda çökelmiş olmaları yeterli duruma gelir. Bunların çökme hızları değişse bile birbirlerine oranı hemen hiç değişmez. 175.000 yıl yaşındaki tortullar bile bu yöntemle tarihlendirilebilmiştir.

protamin, sıklıkla bir nükleik asitle birleşerek nükleoprotein yapısında yer alan basit alkali protein. İlk kez 1870'lerde sombalığın spermasında bulunan protamin türüne salmin adı verildi. Öbür protaminlerden bazıları mersinbalığından elde edilen sturin ile ringa spermasından elde edilen klupeindir. Çeşitli balıkların spermasından hazırlanan protamin sülfat adlı ilaç, pıhtılaşmayı önleyen heparin adlı maddenin aşırı miktarında alındığı durumlarda bu ilacın etkisinin önüne geçmek amacıyla kullanılır.

Proteales, ikiçenekliler(*) sınıfından, tek bir familya (*Proteaceae*) ile 62 kadar ağaç ve çalı cinsi içeren takım. Bu takımda yer alan türlerin çoğu Güney Yarıküre'ye özgüdür; Avustralya'da 750 türü, Güney Afrika ve Madagaskar'da 350 türü bulunur. Ayrıca Malezya, Güneydoğu Asya, bazı Pasifik

Adaları ile Orta ve Güney Amerika'da yetişen türlerine de rastlanır.

Proteales takımında yer alan bitkilerin en tipik özelliği küçük çiçeklerin bir araya toplanmasıyla oluşmuş oldukça sık ve gösterişli çiçek salkımları taşımalarıdır. Her bir çiçeğin, çanak yaprak ve taç yaprak olarak

Hakea laurina
F. Collet - Photo Researchers

farklılaşmamış dört parçalı örtüyaprağı ve bu parçaların ucunda yer alan dört erkekorgan (çiçektozu üreten yapı) vardır. Sarmal dizilişleriyle takım üyelerinin ortak özelliğini vurgulayan yapraklar basit ya da çok parçalı yapıdadır ve genellikle kalın tüylerle kaplıdır. Tüyler bitkilerin aşırı su kaybını önleyici bir rol oynar.

Genellikle uzun kurak mevsimlerin yaşandığı bölgelerde yetişen bu takımın en önemli üyeleri arasında, başlıca *Grevillea* (190 tür), *Protea* (130 tür), *Hakea* (100 tür), *Helicia* (90 tür), *Leucodendron* (70 tür) ve *Persoonia* (60 tür) sayılabilir.

Bazı türler ılıman bölgelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bunlardan, yaprakları ince ipeksi tüylerle kaplı *Leucodendron argenteum* ile Avustralya'ya özgü *Banksia*, *Embothrium* ve *Hakea* türleri en çok yetiştirilen süs bitkileridir. *Macadamia integrifolia* ise besin olarak yararlanılan tohumları için yetiştirilir.

protein, çok sayıda aminoasidin bir araya gelmesiyle oluşan ve canlıların tümünde yaşam süreçlerinde vazgeçilmez rol üstlenen karmaşık makromoleküllerin ortak adı. Protein yapısında yer alan 20 kadar farklı doğal aminoasit vardır. Art arda gelen aminoasitlerden birinin amino grubuyla (>NH₂) öbürünün karbonil grubu (>COOH) arasında peptit bağı bulunur. Protein molekülündeki bütün aminoasitler α-aminoasit olarak adlandırılır ve genel olarak RCH(NH₂)COOH formülüyle tanımlanır; bu formülde R harfi yan zincir olarak bilinen, yapısı ve bileşimi değişken grubu simgeler.

Her protein molekülü farklı sayıda aminoasidin özgün bir kombinasyonu ve sırayla art arda gelmesiyle oluşur. Birincil yapı olarak bilinen bu özellik proteinin biçimini ve işlevini belirler.

Aminoasitler arasındaki etkileşimler protein zincirinin özgün bir ikincil yapı, kimi zaman da üçüncül yapı kazanmasını sağlar. Molekülün belkemiğini oluşturan peptit zincirinin üç boyutlu düzenlenişi, peptit bağlarının arasındaki açılar ikincil yapıyı belirler. Bir aminoasidin azot atomuyla öbürünün oksijen atomu arasında hidrojen bağlarının oluşması peptit bağları arasındaki açılarının yerinde kalmasını sağlar. Hidrojen bağları sıklıkla zincirin sarmal bir biçim almasına yol açar.

Protein zincirinin kendi üzerine kıvrılması ve katlanmasıyla üçüncül yapı oluşur; bu özellik aminoasitlerdeki yan zincirler tarafından belirlenir. Bazı yan zincirler molekülün düzenli sarmal yapısını bozacak kadar iridir. Öte yandan, zıt elektrik yük taşıyan yan zincirler birbirini çekip aralarında iyon bağları oluştururken, benzer elektrik yüklü gruplar birbirini iter. Suda çözünmeyen (hidrofob) yan zincirler, kıvrılarak neredeyse bir küre biçimini alan protein zincirinin ortasında yer aldıklarından sulu ortamla karşılaşmaz. Su molekülleriyle hidrojen bağları kuran hidrofil gruplar bu yapının dış kısmında yer alır. İki sistein molekülünün kükürt içeren yan zincirleri arasında disülfür köprüsü olarak bilinen ve protein zincirinin kıvrımlı bölümlerinin kararlılığını sağlayan ortaklaşım bağları oluşur. Yan zincirler arasında da kurulabilen hidrojen bağları ve zayıf dipol (çiftkutup) kuvvetleri de üçüncül yapının ortaya çıkmasına katkıda bulunur.

Birden fazla polipeptit zincirinden oluşan bazı proteinlerde (örn. hemoglobin) üçüncül yapıyı belirleyen kuvvetler, kendi başına bir protein sayılabilecek kadar büyük polipeptit zincirlerinin düzenlenişini ya da dördüncül yapıyı oluşturur.

Proteinleri sınıflandırmada çeşitli yöntemler kullanılabilir. Öncelikle, işlevleri bakımından yapı proteinleri ve biyolojik etkinliği olan proteinler olmak üzere iki kategoride incelenebilir; bununla birlikte yapıtaş olarak görev yapan ve biyolojik etkinliğe sahip olan proteinler de vardır. Yapı proteinlerinin çoğu liflidir, uzun iplik benzeri zincirlerden oluşur. Hayvanlardaki başlıca yapı proteinleri kemik, kırı, bağ ve derinin proteinini olan kollajen ile saç, tırmak, toynak ve tüylerdeki keratindir. Biyolojik etkinliği olan proteinlerin çoğu küre biçimlidir; işlevsel etkinliğinin bu karmaşık üç boyutlu yapıya bağlı olduğu düşünülür. Başlıcaları canlılarda kimyasal tepkimeleri katalizleyen enzimler, vücudun çeşitli bölümleri arasında kimyasal haberci olarak görev yapan protein yapıları hormonlar, bir bölgeden öbürüne madde taşıyan taşıyıcı proteinler ve canlıyı mikroorganizmalar ve öbür yabancı maddelerden koruyan antikorlardır.

Bütün proteinlerdeki aminoasitlerin dizilişi ve düzeni, dezoksiribonükleik asidin (DNA) nükleotitlerinin dizilişiyle belirlenir. Belirli bir proteinin birleşimlenmesi gerektiğinde DNA'da o protein için var olan özgün kod, bir ribonükleik asit (RNA) molekülündeki nükleotitlere geçirilir. Üçlü nükleotit gruplarının her biri farklı bir aminoasidi belirler; aminoasitlerin RNA'da kodu bulunan düzeni oluşturacak biçimde sıralanır. Bu düzenin herhangi bir nedenle bozulması ya da değişmesi kalıtsal kusurlar ya da bozukluklara neden olur.

proteinaz, PROTEOLİTİK ENZİM olarak da bilinir, uzun polipeptit zincirlerinden oluşan protein moleküllerini parçalayarak peptitlere ve aminoasitlere ayıran enzimlerin ortak adı. Hayvan dokularında çok yaygın rastlanırsa da, bitki ve bakterilerde de bulunur. Mideden salgılanan pepsin adlı proteinaz proteinli besinlerin bir bölümünün sindirimini sağlar. Besinler incebağırsağa geçtikten sonra, pankreasın salgıladığı proteinazlar proteinlerin tümünü yıkar. Pankreastan salgılanan tripsinojen, kimotripsinojen, proelastaz ve prokarboksipeptinaz adlı enzim öncülleri bağırsakta etkin duruma geçer; etkin enzimler, proteinleri bağırsak duvarından kolayca emilip kana karışabilen

serbest aminoasitlere dönüştürür. Tripsinojen incebağırsağın duvarlarından salgılanan enterokinazın yardımıyla tripsine dönüşür. Tripsin de öbür öncülleri etkin hale geçirir. Proteinazların tümüyle hidrolizlemediği protein parçaları genellikle bağırsak duvarını kaplayan mukozadaki enzimler tarafından sindirilir.

proteine bağlı iyot testi, kandaki tiroit hormonlarının yoğunluğunu saptayarak tiroit bezinin işlevlerini ölçmeye yarayan laboratuvar yöntemi. İyot içeren bu hormonlar, kanda özel proteinler tarafından taşınır. Proteine bağlı iyot testinde kandaki ayrılan taşıyıcı proteinlere bağlı iyot miktarı ölçülür. Ayrıca bak. tiroit fonksiyon testi.

proteinüri, idrarda protein (sıklıkla albümin) bulunması. Proteinler normal olarak idrara geçmezse de, özellikle bir süre ayakta durduktan sonra idrar yapan gençlerde ve gebelerde idrarda protein çıkabilir. Böbrek enfeksiyonları ve konjestif kalp yetmezliği gibi durumlarda da hafif proteinüri görülür. İdrarda günde 4 gramdan fazla protein çıkması şiddetli proteinüri sayılır ve ağır böbrek hastalığının bir belirtisidir.

protektora, uluslararası ilişkilerde, bir devletin ötekini koruma ve denetimi altında olması. Bu koruma ve denetimin derecesi bazı farklılıklar gösterir. Örneğin Hindistan'ın Bhutan üzerindeki protektorası korunan devletin güvenliğini garanti etmekten ileri gitmezken, Mart 1939'da Çekoslovakya'da kurulan Alman protektorası aslında bir ilhakı maskeliyordu.

Protektora teriminin ilk kez 19. yüzyılda kullanılmasına karşın, protektora ilişkisinin geçmişi çok daha eskiye dayanır. Roma kendisine bağımlı halklarla ilişkisini tanımlamada boyunduruk altında tutma durumunu gizlemeye yarayan terim kullanıyordu. Örneğin Numidia, Makedonya, Suriye ve Pergamon hükümdarları *inserviente* (uyruk) sayılıyordu. Ortaçağ Avrupa'sında bir devletin öbürüne tabi olması vasallık gibi feodal hukuk terimleriyle dile getiriliyordu. 16. yüzyılda Avrupa'da ulusal devletlerin doğuşu, ilhak için basamak niteliğindeki protektora uygulamalarını yaygınlaştırdı. 19. yüzyılda bu yöntem sömürgeci yayılmanın ya da güçler dengesini korumanın bir aracı olarak gelişti. Örneğin Avusturya'nın Adriyatik Denizinde tam bir denetim kurmasını önlemek için, İon Adaları Paris Antlaşması'yla (1815) İngiltere'nin protektorası altına alındı. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki bazı eyaletleri bağımsızlığın bir alt aşaması olarak üçüncü bir devletin koruması altına alındılar. 1829'da Rusya'nın protektora yönetimine giren Boğdan ve Eflâk 1856'da uluslararası korumaya alındı ve 1878'de birleşerek bağımsız Romanya'yı oluşturdu.

Modern çağda protektoraların çoğu, dış ilişkilerin yürütülmesini koruyucu devlete bırakan antlaşmalarla kuruldu. Ama İngiltere'nin 1914'te Mısır'la ilgili tek yanlı kararında olduğu gibi, zora dayalı protektoralara da ortaya çıktı. Protektora antlaşmaların korunan devletin uluslararası topluluktaki konumunu tanımlar, anlaşma yapma yetkileri ile diplomatik ve konsüler temsil haklarını belirler. Korunan devletin egemenliğini yitirip yitirmediği konusunda görüş ayrılığı vardır. Pek çok yazar bunun söz konusu olmadığını savunmuştur. Ama günümüzde protektora ilişkisinin üçüncü devletlerce tanınması gerektiği genellikle kabul edilmektedir. Koruyan devletin dış ilişkilerle

ilgili bütün konularda yetkili olması, egemenliği tek ve bölünmez sayan yerleşik kuram göz önüne alındığında, zayıf devletin egemenliğini yitirmesi anlamına gelir. Protektora statüsüne giren zayıf devletin Birleşmiş Milletler üyeliği için gerekli koşulları taşıyamayacağı açıktır.

proteolitik enzim bak. proteinaz

Proteomyxidia, *Actinopodea* sınıfından tekhücreliler alt sınıfı. Bu grup üyelerinin çoğu tatlı ve tuzlu su alglerinde ya da öbür bitkilerde asalak yaşar. Sitoplazmalarından ışınsıyarak tipinde yalancıayakların uzandığı bazı grup üyeleri (örn. *Vampyrella* cinsi) aynı sınıf içinde yer alan güneşhayvancıklarını andırır. Birçok türünde tam olarak bilinmeyen yaşam çevrimi kamçılı ve amipsi (yalancıayakları olan) evrelerden geçer. *Proteomyxidia* üyeleri alglerin hücre duvarını aşarak yalancıayaklarını içeri sokar ve hücreyi sindirir.

Proterozoyik Çağ, Prekambriyen Zamanı (y. 4.6 milyar-570 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca iki bölümünden üstte yer alan ve bu kayaçların çokeldiği zaman dilimi. Proterozoyik bazen Prekambriyenin tümünü kapsar biçimde değerlendirilir. Önceleri, Prekambriyenin daha yaşlı bölümünden çok geniş bir zaman aralığıyla ayrıldığı düşünülürdü, ama son dönemlerde bu iki bölümün arasındaki sınır giderek belirsiz hale gelmeye ve bu nedenle de Proterozoyik tanımı önemini yitirmeye başlamıştır.

Protesilaos, Yunan mitoloji kahramanı. Troya Savaşı'nda Phylake güçlerine ve Pagase Körfezinin batı kesimindeki öteki Tesalya kentlerine önderlik etmiştir. Protesilaos, Troya'ya ayak basan ilk istilacı Yunanların öleceği kehanetini bilmesine karşın, karaya ilk çıkan ve ilk vurulan kişi olur. Karısı Laodameia'nın çektiği büyük acılar üzerine, tanrılar Protesilaos'un ölülerin arasından üç saat için geri dönmeye izin verirler. Bu sürenin sonunda karısı, ya hemen yaşamına son vererek ya da babasının, Protesilaos'un bir balmumu tasvirini yaktığı ateşe kendini atarak yeraltı dünyasına giderken ona eşlik eder.

Protestan Birliği, EVANJELİK BİRLİK ya da AUHAUSEN BİRLİĞİ olarak da bilinir, Almanca PROTESTANTISCHE UNION, EVANGELISCHE UNION ya da UNION VON AUHAUSEN. Karşı Reform döneminde Avrupa'nın Katolik devletlerinin yükselen gücüne karşı ortak koruma amacıyla Alman Protestan devletlerinin oluşturduğu askeri ittifak (1608-21).

Katoliklerin başını çeken Bavarya dükü I. Maximilian 1608'de Lutherci kent Donauwörth'ün denetimini ele geçince Protestan prensler Nördlingen yakınındaki Auhause'n'de bir araya geldiler ve 14 Mayıs'ta Pfalz elektörü IV. Friedrich'in önderliği altında askeri bir birlik oluşturdular. Bu birliğin oluşması, Maximilian önderliğinde bir karşı ittifak olan Katolik Birliği'nin (1609) kurulmasıyla sonuçlandı.

Protestan Birliği hem başından beri Lutherci ve Kalvenci üye devletler, hem de kentler ile bölgesel soylular arasındaki iç çekişmelerle karşı karşıyaydı. Saksonya'nın güçlü Protestan elektörü birliğe katılmayı reddetti. 1620'de Katolik Birliği'nin kuvvetleri Bohemya tahtını kabul etmiş olan Pfalz elektörü V. Friedrich'e karşı harekete geçtiğinde, Maximilian'ın verdiği imtiyazların güvencesindeki Protestan Birliği üyeleri Friedrich'in yardımına koşmayı reddettiler. Friedrich'in Katolik ordularınca Kasım 1620'de devrilmesi üzerine, birlik üyesi

devletlerin temsilcileri bunu protesto etmek amacıyla Heidelberg'de toplandılar. Ama kısa sürede dağıldılar ve yeniden bir araya gelemediler.

Protestan Episkopal Kilisesi, EPISKOPAL KİLİSE olarak da bilinir, Amerika kolonilerinde İngiltere Kilisesi'nin devamı olarak 1789'da Philadelphia'da kurulan kilise. Öğreti, ibadet ve kilise örgütü gibi konularda İngiltere Kilisesi'ni temel almış ve bu kiliseyle ilişkisini kesmemiştir.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) başladığında 13 kolonide İngiltere Kilisesi'ne bağlı yaklaşık 300 cemaat vardı. Savaş sırasında, kraliçeye sadık kalan din adamları baskılarla karşılaştı ve üye sayısı düştü. Ama bazı din adamları bağımsızlık savaşını desteklediler. 1780'lerin başlarında, kilise mülklerinin denetimini İngiltere Kilisesi'nden almak ve yeni bir kilise kuruluşunun hazırlıklarına girişmek amacıyla din adamları ve cemaat üyelerince çeşitli kongreler toplandı. 1787'de İngiliz piskoposlar William White'i Pennsylvania, Samuel Provost'u da New York piskoposu olarak kutsadılar. Kilisenin ilk yabancı misyonu 1829'da Yunanistan'da kuruldu, bunu başka ülkelerdeki misyonlar izledi.

İngiltere Kilisesi içinde Katolik mirası öne çıkaran Oxford Hareketi 1840'larda Episkopal Kilise'de de etkili olmaya başladı. Ama birçok kilise üyesinin Protestan mirasını yeğlemesi nedeniyle önemli görüş ayrılıkları doğdu. Amerikan İç Savaşı (1861-65) sırasında Episkopaller hem Güney'in, hem de Kuzey'in saflarında çarpıştılar. Öteki pek çok Protestan kilisesinin tersine Episkopal Kilise savaş yüzünden bölünmemeyi başardı.

Episkopal Kilise öğreti ilkelerini İngiltere Kilisesi'nden almakla birlikte, bunları katı kurallar olarak benimsemez. Havariler Amentüsü ile Nikaia (İznik) Amentüsü'nü ve İngiltere Kilisesi'nin dua kitabını kabul eder. İngiltere Kilisesi'nin Otuz Dokuz Maddesi de ülke koşullarına göre biraz değiştirilmekle birlikte dua kitabının ve resmi öğretinin bir parçasıdır. Episkopal Kilise'nin merkezi New York kentindedir.

Protestanlık, Hristiyanlığın üç ana kolundan biri. 16. yüzyıldaki Reform(*) hareketiyle doğmuştur. Bazı Protestan toplulukları arasındaki öğreti ayrılıkları, Protestanlık ile Katoliklik ve Ortodoksuluk arasındaki ayrılıklardan çok daha derindir. Protestanlığın en yaygın akımı olan Luthercilik(*) ile Anglikan Kiliseler Topluluğu(*) Reform öncesi ve Katolik geleneklere bağlı bir çizgi izler. Reform döneminin ürünü olan ikinci büyük Protestan akımı Kalvencilik(*) günümüzde Reform kiliseleri ile Presbiteryen kiliseler biçiminde varlığını sürdürmektedir. 19. yüzyılda devlet kiliselerine karşı çıkan Protestan toplulukları için kullanılan "serbest kiliseler" adı günümüzde özellikle ABD'de Katolik ibadet ve kurallarından bütünüyle uzaklaşan kiliseleri nitelemektedir.

Reform döneminde doğan yeni kiliseler için Protestan adının yerleşmesi karmaşık bir evrimin sonucuydu. I. Speyer Meclisi'nin (Diet) (1526) imparatorluğun her prensine kendi topraklarında egemen dini belirleme yetkisi tanıyan kararı II. Speyer Meclisi'nde (1529) oy çokluğuyla iptal edilince altı prens ve 14 kentten oluşan azınlık, "herkesin Tanrı huzuruna kendi adına çıkarak kendi adına hesap vermesi gerektiğini" vurgulayan resmi bir tanıklık (*protest*) belgesi benimsedi. Belgenin ikinci amacı da yeni inançların yayılmasını önleyen yasaklara karşı çıkmaktı. Böylece Protestan adı Hristiyanlığın yeni kolunun üyelerini

belirtmek amacıyla kullanılmaya başladı. Bu ad, Reformcu Hristiyanlığın birçok türünü kapsaması nedeniyle yaygınlaştı. Martin Luther'in yandaşlarının yanı sıra Huldrych Zwingli'nin ve Jean Calvin'in İsviçreli izleyicileri de karşıtları tarafından bu adla anıldılar. Buna karşılık Almanya'daki Reform yanlıları Evanjelik, Fransa'dakiler ise Huguenot adını benimsediler. İsviçreli Reformcular ile Hollanda, İngiltere ve İskoçya'da onları izleyenler Reform Kilisesi adını yeğlediler. 17. yüzyıl başlarında İngiltere'de Protestan terimi, Baptistler

Luther ve Hus, Saksonya elektörü ile ailesine kutsal ekmek ve şarap sunarken. Kimliği bilinmeyen bir sanatçının ağaç baskısından ayrıntı. Luther-tale Wittenberg

ya da Quaker'lar gibi aykırı sayılan akımları dışında bırakıyordu. 1689'dan sonra İngiliz hükümdarları taç giyme töreni sırasında "yasayla kurulan Protestan Reform Dini'ni" savunmak için de ant içmeye başladılar. Büyük Britanya'da Anglikan olmayan Reformcu kiliseler 17. yüzyıl boyunca Protestan adını benimsediler. ABD ve İngilizce konuşulan öteki ülkeler de bu yolu izledi. Katoliklerin, Ortodokslar dışında Katolikliğe karşı çıkan bütün akımları Protestan adıyla anmaları sonucunda 1700'e gelindiğinde, Uniteryenler dışındaki Reform yanlısı bütün kiliselerin Protestan adı altında toplanması genel olarak kabul edilmişti. Ama "Protestan" sıfatını resmen adına katan ilk kilise topluluğu ABD'de Protestan Episkopal Kilise oldu (1789). 19. yüzyılda Oxford Hareketi, İngiltere Kilisesi'ne bağlı çok sayıda din adamının ve kilise üyesinin "Protestan" adını reddetmesini sağladı. Terim günümüzde Reform ilkelerine sahip çıkan birçok topluluk tarafından resmen kullanılmaktadır.

Reform döneminde Protestanlığın temel öğretileri şunlardır: İman ve kilise düzeni konularında kutsal metinlerin üstünlüğü, yalnızca iman aracılığıyla ve Tanrı kayrasıyla aklanma, bütün inanların din adamı sayılması. Ayinler konusunda ise Protestanlar arasında hep farklı görüşler oldu. Ama Protestan kiliselerinin hemen tümü yalnızca İncil'de yer aldığı öne sürülen vaftiz ve Komünyon ayinlerini sürdürdüler. Protestanlık 17. yüzyıl boyunca öğreti düzeyinde "skolastik" bir dönem geçirdi. Bu dönemin etkileri Lutherci kiliselerde 19. yüzyıl başlarına değin sürdü. "Skolastik" Kalvencilik özellikle İsviçre ve Hollanda'da güçlendi;

bu akım İngiltere'de Presbiteryenlik, Amerika'da Pürtenlik biçiminde yaygınlaştı. 18. yüzyılda Aydınlanma sırasında gelişen Liberal Protestanlık bazı yerleşik öğretileri kuşkuyla karşılayarak başlangıçtaki Reformcuların benimseyemeyeceği ölçüde akıl, dinsel deneyim ve kişisel yargı ilkelerini vurguladı. Ama Protestanlığın bu biçimi I. Dünya Savaşı'nın sonuna değin etkisini yitirdi. Öte yandan 18 ve 19. yüzyıllarda Protestan dünyasında çeşitli "kaynağa dönüş" akımları gelişti. Almanya ve İskandinavya'da Lutherçiliğin canlanması Pietizmin doğuşuna yol açtı. İngiltere'de John Wesley'i izleyenler Metodist Kilise'yi kurdular. Amerika'da Büyük Uyanış kilise üyelerinin sayısında büyük artış sağladı, böylece İsa'nın izleyicileri gibi yeni kilise toplulukları doğdu. 19. yüzyılda Sören Kierkegaard, 20. yüzyılda da Karl Barth gibi düşünürlerin çabalarıyla Protestan ilahiyat ve ibadeti Reform öncesi Hristiyanlığın değerlerinin daha derinden kavranmasına koşut olarak yeniden nesnelliliğini kazandı. Kitabı Mukaddes'in hem özüyle, hem sözleyle yanılmaz olduğu öğretisi bazı Protestan gruplarca sürdürüldüyse de vahyin üstünlüğü kavramı genellikle Kitabı Mukaddes'le sınırlı olmaksızın dile getirilmeye başladı.

Protestanlık özellikle Kalvenci yaklaşımda çok çalışmaya, tutumluluğa ve dünyevi uğraşlarda başarıya büyük önem veren ahlak anlayışıyla Avrupa'da kapitalizmin ilk aşamalarına ivme kazandıran önemli etkenlerden biri sayılır. Özellikle Max Weber'in geliştirdiği bu sava göre, Kalvencilik her bireyin erişebileceği Tanrı vergisi kaynaklarının verimli kullanımını dinsel bir görev sayması, düzenliliği vurgulaması ve yaşam tarzlarını sistemleştirmesi Protestan ahlakının ekonomik bakımdan önemli boyutlarıdır.

protesto, bir hakkın düşmesini önlemek ya da borçluyu direnime düşürmek için borcun ödenmediğini resmen saptayarak borçluya bildirme. Polisiçelerde protesto ödeme yerinde çekilir. Vade günü kesin olarak belirlenmişse, vade gününü izleyen iki işgünü içinde çekilmesi gerekir. Protesto metninde protestoyu çeken ve kendisine protesto çekilen kişilerin ad ve soyadları ya da ticaret unvanları, protesto gerekçesi ve protestoyu düzenleyen noterin imzası yer almalıdır. Haksız yere protesto çekilmesi durumunda senet borçlusu maddi ve manevi tazminat davası açabilir. Yargıtay noterin ihmali sonucu protestonun zamanında çekilmemesi durumunda rücu hakkının düşeceğine, ama notere karşı tazminat davası açılabileceğine karar vermiştir.

Proteus, Yunan mitolojisinde, yaşlı deniz adamı ve kâhin, deniz sürülerinin (örn. fokların) çobanı. Poseidon'un emrinde olan Proteus, Nil'in ağzındaki Pharos Adasında ya da Girit'le Rodos arasındaki Karpathos Adasında yaşırdı. Geçmişteki, bugünkü ve gelecekteki her şeyi bilmesine karşın bunlardan söz etmeyi sevmezdi. Ona danışmak isteyenler, onu öğle uykusu sırasında yakalayıp bağlamak zorundaydı. Yakalandığı zaman bile çeşitli biçimlere girerek kaçmaya çalışırdı. Ama yakalayan kişi onu sıkıca tutmayı başarır, gerçek biçimine döner, sorulan sorunun yanıtını verir ve denize daldı. İsteddiği biçime bürünebilme yeteneği nedeniyle bazıları Proteus'u dünyanın yaratıldığı maddenin simgesi olarak ele almışlardır.

protez, vücudun eksik olan bir bölümünün yerine geçen ve bu bölümün işlevini üstlenen yapay parça. İlk akla gelen protezler

takma kol ve bacaklardır; bununla birlikte göz, diş, kemik, atardamar ve kalp kapakçıklarının yerine de sıklıkla yapay parçalar konur. Fransız cerrah Ambroise Paré 16. yüzyılda bu alanda ilk bilimsel çalışmaları yapmış, sonraki yıllarda kol ve el yerine takılan tek parça ya da hareket edebilen eklemli parçalı metal eller geliştirilmiştir. 16. ve 17. yüzyılda kullanılan yekpare ve ağır metal takma ellerin yerini zamanla önkola deri ya da tahta bir sapla bağlanan tek bir kanca ya da deri kaplı ve işlev göremeyen eller aldı. Büyük savaş dönemlerinde protez tasarımı geliştirildi ve giderek daha fazla kullanılmaya başladı. I. ve II. Dünya savaşlarından sonraki yıllarda yeni, hafif maddelerden yapılmış, daha kolay hareket eden işlevsel eklemeler geliştirildi.

Diz altı protezlerinin bir bölümü plastikten yapılır ve dizin altındaki kesik uca (güdük) tümüyle değerek oturur. Bacağa, dizkapagının üstünden geçen bir kayışla ya da deriden yapılan bir uyluk korsesine bağlanan sert metal diz menteşeleriyle tutunur. Protez, dizkapagından uyluk kemiğinin alt ucuna uzanan kirişe dayanarak vücudun ve bacağın ağırlığını çeker. Buna ek olarak, topuğu birkaç kat kauçukla beslenen tek parça ayak ve bilekten oluşan bir ayak protezi de kullanılır.

Diz üstü protezlerinin bazıları belin altından geçen bölgesinin çevresini saran bir kemere tutunur ya da omza kayışlarla asılır. Bazılarında da kemer ve omuz kayışları yoktur. Protez güdüğe vakum aracılığıyla yapışır ve yerinde kalır.

Kalça eklemi ya da leğen bölgesinin yarısından kesildiği amputasyonlarda daha karmaşık yapılu bir protez kullanılır. Bu aygıt kişinin üstüne oturduğu plastik bir yuva, metal hareketli kalça eklemi, deri, plastik ya da tahtadan yapılmış uyluk parçasıyla diz üstü protezine benzer diz, baldır ve ayak bölümlerinden oluşur.

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda işlevsel kol ve el protezi yapımında önemli aşamalar kaydedilmiştir. Günümüzde kol protezleri sıklıkla cam yünüyle güçlendirilen plastikten yapılır.

Önkol protezleri tek bir plastik kılıf ve ucuna bir kanca ya da el takılan metal bilek ekleminden oluşur. Omza takılan ağ yapılı kemerdan çıkan çelik bir kablo kanca ya da ele uzanır. Kişi omzunu oynatınca kablo sıkışır, el açılıp kapanır. Bazı durumlarda özel bir cerrahi girişimle koldaki iki başlı kas (biceps) proteze bağlanabilir. Bu girişim sonucunda omuz kemeri kullanmak gerekmez, kişi el hareketlerini daha iyi denetleyebilir. Üstkol protezinde, önkol kılıfına ek olarak plastikten yapılan bir üstkol kılıfı ve bununla eklenmiş mekanik bir dirsek bölümü vardır. Bu durumda protezin yapısı ve işleyişi daha karmaşıktır, eli denetlemek için olduğu kadar, dirseği açıp kapamak için de bir kabloya gerek vardır. Omuz ekleminden yapılan amputasyonlarda kullanılan en karmaşık üstkol protezinde göğsün ve o yandaki sırtın bir bölümünü de kaplayan bir omuz kılıfı vardır. Genellikle omuzların eksen çevresinde dönmesi mümkün değildir; bununla birlikte mekanik dirsek ve el, öbür kol protezlerinde olduğu gibi işlev görür.

İki parmak biçiminde açılıp kapanan metal kancalar en sık kullanılan ve en yararlı el protezlerindendir. II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD Kara Kuvvetleri Protez Araştırmaları Laboratuvarı'nın geliştirdiği el protezinde kauçuk bir eldiven ya da hastanın öbür elinin rengindeki bir malzemeden

yapılmış eldivenle kaplı hareketli metal bir el vardı. Kanca ya da elin hareketlerini denetlemek için elektrik enerjisi kullanmak amacıyla pek çok araştırma yapıldı. Bunun için kol protezinin içine hastanın kendi kaslarının kasılmasıyla etkinleşen elektrotlar yerleştirilir. Bu kas kasılmalarının doğurduğu elektrik akımı elektrikli aygıtlar ve piller aracılığıyla güçlendirilerek hareketler düzenlenir. Ayrıca bak. yapay organ.

Protić, Stojan (d. 28 Ocak 1857, Kruševac, Sırbistan - ö. 28 Ekim 1923, Belgrad), Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın (1929'dan sonra Yugoslavya) ilk başbakanı (1918-19, 1920) olan Sırp devlet adamı ve gazeteci.

Belgrad'da tarih ve filoloji öğrenimi gördü. Bir süre devlet hizmetinde çalıştıktan sonra gazeteciliğe başlayarak Radikal Parti'nin günlük yayın organı *Samouprava*'nın yayın yönetmeni oldu. 1884'te *Odjek* adlı başka bir gazetenin yayın yönetmenliğini üstlendi. İsrarla Sırbistan Anayasası'nın değiştirilmesini savunan Protić 1887'de parlamento seçildi ve 1889'da kabul edilen demokratik anayasayı hazırlayan komisyonun sekreterliğini yaptı. 1888-97 arasında parlamento üyeliğini sürdürdü. Temmuz 1899'da eski Sırbistan kralı IV. Milan'a karşı düzenlenen suikast girişiminden sonra, başka Radikal Parti üyeleriyle birlikte tutuklandı ve 20 yıl prangalı hapis cezasına çarptırıldı. 1900'de salverildi ve ertesi yıl yeniden parlamento'ya seçildi. 1903-18 arasında Radikal Parti temsilcisi olarak dört kez içişleri, iki kez de maliye bakanlığı yaptı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın başbakanlığına getirilen Protić, bütün toplumsal kesimlerin temsilcilerinin yer aldığı bir hükümet kurdu. Ağustos 1919'da başbakanlıktan istifa ettiyse de, Şubat-Mayıs 1920 arasında yeniden aynı görevi üstlendi. Kurucu meclisten sorumlu bakan olarak (1920-21) ademimerkeziyetçiliği savunması, merkeziyetçilikten yana olan Nikola Pašić ve Radikal Parti çoğunluğuyla arasının açılmasına neden oldu. 1923 seçimlerinde Bağımsız Radikal olarak milletvekilliğine adaylığını koyduysa da seçimleri kazanamadı.

Protista bak. tekhücreliler

proto-geometrik üslup, İLK-GEOMETRİK ÜSLUP olarak da bilinir. Eski Yunan'da geometrik üsluptan önce, çanak çömlek yapımı başta olmak üzere teknik yetkinliği ve bilinçli yaratıcılığın yeniden canlandığı

Proto-geometrik üslupta bir amfura, İÖ 10. yy; Seramik Müzesi, Atina
Homer Fotoğrafçı Mühür

döneme özgü üslup. İÖ 12. yüzyılda Minos ve Miken uygarlıkları çökünce, saray çevrelerinden destek gören görsel sanatlar da edebiyatla birlikte ortadan kalktı. Uygarlık istilaları ve savaşlar sonucunda iyice geriledi ve kaba saba çanak çömleklerden başka hiçbir şey üretilmez oldu. Ama yaklaşık İÖ 1050'lere gelindiğinde yaşam koşulları yeniden düzelmiş, örneğin çanak çömlek yapımı gene bir sanat düzeyine yükselmisti.

Proto-geometrik üslupta kullanılan örgeler, hepsi de Minos ve Miken uygarlıklarında görülen denize ilişkin ya da bitkisel betimlemelerden türemiş daireler, yaylar, üçgenler ve dalgalı çizgilerdir. Vazoların bel ya da omuz gibi önemli yerlerinde yatay şeritler oluşturacak biçimde kullanılan bu örgeler, pergel ve çeşitli kalınlıkta fırçalarla özenle çizilmiştir. Vazoların alt bölümleri ise çoğunlukla düz bırakılıyor ya da Tunç Çağından kalan bir uygulamayla parlak siyaha boyanıyordu. Günümüze bu vazolardan başka yalnızca fibula adı verilen basit tunç tokalarla açıkça Minos etkisi taşıyan kilden ilkel figürler kalmıştır.

proto-Korent üslubu, Eski Yunan'da, Doğuluşma döneminde (İÖ 800-700/650) Korinthos'ta ortaya çıkan çanak çömlek bezeme üslubu. Çoğu çok küçük boyda olan proto-Korent çanak çömlekleri siyah figür tekniğiyle(*) bezenen ilk örneklerdir. Belli başlı örgeler art arda sıralanmış hayvan figürleriyle, bazen mitolojik bir sahne içinde betimlenmiş insan figürleridir ve hepsi de Yakındoğu bezeme üsluplarının etkilerini taşır. En çok küçük *aryballos*'larla (esans ya da yağ şişesi) karşılaşılar.

protobiont bak. eobiont

Protoceratops, fosillerine Moğolistan'da, Gobi Çölündeki Kretase (Tebeşir) Dönemi (y. 136-65 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş çokellerde rastlanan ilkel dinozor cinsi. *Protoceratops* üyeleri daha sonra ortaya çıkan ve dinozorların evrim sürecinde görülen son büyük grubun en ilkel üyeleri olan boynuzlu dinozorların atalarıydı. Olasılıkla iki ayakları üzerinde yürüyen küçük

Protoceratops cinsinin örnekleri, Charles R. Knight'in bulunan fosillere dayanarak yaptığı bir duvar resmi
Field Museum of Natural History Chicago

yapılı bir canlıdan türemiş olmalarına karşın dört ayak üzerinde yürümeye uyarlanmışlardı. Arka bacaklarının ön bacaklarından çok daha iyi gelişmiş olması gövdenin arkasını yükselterek sırtlarında belirgin bir kambur oluştuyordu. Boynuzlu dinozorlara göre küçük yapıydılar. Ama erişkinlerin uzunluğu yaklaşık 2 m'ye, ağırlığı 400 kg'ye ulaşılıyordu. Kafatasları çok uzundu ve toplam uzunluklarını yaklaşık üçte birini oluşturuyordu. Geriye doğru geniş bir çıkıntı yapan delikli kafatası kemikleri olasılıkla çene kaslarının yanı sıra başın hareketini denetleyen kaslar için de tutunma yüzeyi sağlıyor, ayrıca saldırılar karşısında en zayıf noktaları olan boyun bölgesini koruyucu bir kalkan işlevi görüyordu. Çeneleri gaga

biçimini almıştı. Üstçeneleri dişliydi. Belirgin bir boynuzları yoktu. Ama burun ucundaki kıvrımlı bölge belki de boynuza benzer bir yapının bulunduğu yerdirdi. Uzun çıkıntılı omurların yer aldığı iyi gelişmiş kuyrukları en azından yarı sucul olabileceklerini düşündürmektedir.

Protoceratops üyelerinin farklı büyüme dönemlerinden kalmış 80'i aşkın fosil örnek bulunmuştur. Bu fosiller yeni yumurtadan çıkmış yavruyu ve bütün ya da kırımlı yumurtaları da içerir. Bazı kırımlı yumurtalarda embriyon kalıntıları da vardır. Yaklaşık 15 cm uzunluğunda ve oval biçimli olan bu yumurtaların dairesel yığınlar halinde bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bulunan fosillerin az rastlanır ölçüde eksiksiz oluşu, *Protoceratops* üyelerinin gelişme özellikleri ve çeşitliliği konusunda ayrıntılı çalışmalar yapılabilmesini sağlamıştır.

protoenstatit, silikat minerallerinden enstatitin ancak yüksek sıcaklıklarda kararlı olan bir türü. Ayrıca bak. enstatit.

protogalakslı bak. ilkel gökada

Protogenes (ü. İÖ 4. yy sonları), Apelles'in çağdaşı ve rakibi olan Eski Yunanlı ressam. Resimlerine çok özen göstermesi ve her biri üzerinde çok uzun süre çalışmasıyla ün kazanmıştır. Anadolu'nun güneybatısındaki Karya bölgesinde Kaunos'ta doğduğu ve yaşamının çoğunu Rodos'ta geçirdiği bilinir. Resimlerinin hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır.

En ünlü iki yapıtından biri olan "İaly-sos"ta, Rodos'taki aynı adlı kentin koruyucusunu konu almıştır. Bu resim üzerinde 10 yıla yakın çalıştığı söylenir. Resim 200 yıl kadar Rodos'ta kaldıktan sonra Roma'ya götürülerek Banış Tapınağı'na yerleştirilmiş, sonra orada yanmıştır.

Protogenes "Dinlenen Satyr" adlı resmini de İÖ 305-304'te, Demetrios Poliorketes'in Rodos'u kuşattığı günlerde yapmıştır. Efsaneye göre Demetrios, Protogenes'in kendini işine adanmasından çok etkilenmiş ve hem onun, hem de yapıtının savaştan zarar görmemesi için önlemler almıştı. Protogenes'in ayrıca çeşitli portreler yaptığı, resim konusunda iki kitap yazdığı anlatılır.

Protohistorya, Prehistorya ile tarih çağlarının başladığı dönem olarak kabul edilen Yunan dönemi arasında düşen zaman dilimine verilen genel ad. Bu çağ Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik çağlarla Tunç ve Demir çağlarını, yani İÖ 7000 ile İÖ 500 arasını kapsar.

protokol önermeleri, mantıksal olguculukta dolaysız deneyim ya da algıları betimleyen ve bilginin sonul temeli kabul edilen önermeler. Özellikle Rudolf Carnap'ın çalışmalarında rastlanan bir terimdir. Çekirdek önermeler, gözlem önermeleri, algı yargıları ve temel önermeler olarak da adlandırılır.

Protokol önermesi belirli bir gözlemcinin belirli bir zamandaki duyumlarını bildirir ve karmaşıklığı "şimdi mavi leke"den "mavi bir küre masanın üstündedir"e kadar değişebilir. Yadsınamayacağı kabul edildiğinden, özellikle bilim önermeleri gibi daha karmaşık önermelerin sonul doğrulanabilirlik temeli sayılır. Bilimsel bir önerme anlam açısından bir protokol önermeleri kümesine eşitse, doğru kabul edilir; böylece bilim gözlem ve deney üzerine kurulur.

Mantıksal olguculuğun bu görüşü bütün önermelerin gözlemlendiği bir çerçeveyi varsaydığını (örn. bir rengi mavi olarak tanıma yetisi) öne süren düşünürlerce eleştirildi. Bunlar protokol önermelerin bilim önerme-

lerine temel oluşturamayacağını, her zaman yerlerini alabilecek daha temel nitelikte önermeler kümesi bulunabileceğini ileri sürdüler. Böylece, bilgiyi protokol önermelere dayandırma girişiminde sonsuza değin geriye giderek daha temel nitelikteki önermeler yaratma olanağıyla karşı karşıya gelindi. Dahası, eğer protokol önermeler gerçekten belirli bir gözlemcinin duyularının bildirimleri ise nesnel sunanabilirlikleri söz konusu olamazdı. Başka bir deyişle, gözleyen bütün özneler için zorunlu olarak doğru olmayan protokol önermelere bilimsel denemezdi. Bu eleştiriye göre, her bilimsel önerme bir protokol önermeleri kümesine eşit olsaydı, her biri bilimsel olmayan (tümyle öznell) önermeler kümesine eşit olurdu.

proton, kararlı, birim artı elektrik yüküne sahip, kütlesi elektron kütlesinin 1.836 katına eşit ($1.6726231 \times 10^{-27}$ kg), temel (atomaltı) parçacık.

W. Wien 1898'de, J. J. Thomson ise 1910'da, elektronları alınmış (iyonlaşmış) atom ve moleküllerden oluşan gaz akımlarını incelerken, kütlesi hidrojen atomunkine eşit, artı yüklü bir parçacığın varlığını belirlemişlerdi. Alfa parçacığıyla bombardıman edilen azot atomunun, hidrojen çekirdeği olduğu anlaşılan bir parçacık saldırdığını 1919'da belirleyen Ernest Rutherford, hidrojen çekirdeğinin bir temel parçacık olduğu görüşüne vardı ve bu parçacığı proton olarak adlandırdı (1920).

Protonlar, elektrik yükü bulunmayan nötronlarla birlikte atom çekirdeğini oluştururlar; yalnızca hidrojen atomu çekirdeğinde nötron yoktur ve hidrojen çekirdeği tek bir protondan oluşur. Bir kimyasal elementin bütün atomlarının çekirdeklerinde aynı sayıda proton bulunur, bu sayı elementin atom numarası olarak adlandırılır ve elementin periyodik tablodaki (*bak.* periyodik yasa) yerini belirler. Örneğin gümüş atomunun çekirdeğinde 47 proton vardır, bu nedenle gümüşün atom numarası 47'dir. Çekirdek çevresinde dolanmakta olan elektronların sayısı çekirdekdeki protonların sayısına eşit olduğundan, atom dışarıya karşı elektriksel olarak nötr gözükür.

Protonlar baryon(*) olarak adlandırılan parçacık türündendir, bütün baryonlar gibi kuvvetli etkileşime (çekirdekdeki parçacıkları bir arada tutan kuvvet) girerler. Protonların daha küçük temel parçacıklar olan kuvarklardan(*) oluştuğu kabul edilir. Protonun karşıt parçacığı olan karşıt proton, kütlesi protonunkine eşit ama eksi elektrik yüklü bir parçacıktır.

İyonlaştırılmış hidrojenin elde edilmesi ve parçacık hızlandırıcılarında yüksek hızlara çıkarılan protonlardan çekirdek tepkimelerinin oluşturulmasında ve incelenmesinde yararlanılır. Protonlar birincil kozmik ışınları(*) oluşturan parçacıklar arasında en büyük yeri tutar. Bazı yapay çekirdek tepkimelerinde de tepkime ürünü olarak protonlar elde edilir.

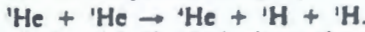
proton-proton tepkimesi, Güneş'in ve ana dizide yer alan öteki soğuk yıldızların yaydığı enerjinin büyük bölümünü sağlayan termonükleer tepkimeler dizisi. Daha sıcak yıldızların yaydığı enerjinin büyük bölümü ise karbon çevrimi(*) olarak adlandırılan termonükleer tepkimeler dizisinden kaynaklanır.

Proton-proton tepkimesinde dört hidrojen çekirdeği (proton) birleşerek bir helyum çekirdeği oluşturur; bu süreçte, tepkimeye giren kütlenin yüzde 0,7'si enerjiye dönüşür, bu enerjinin çok büyük bölümü ısı enerjisidir, ama bir miktar enerji de nötrino (ν) biçiminde açığa çıkar. Önce iki hidro-

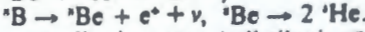
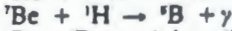
jen çekirdeği (^1H) birleşerek bir hidrojen-2 çekirdeği (^2H , döteryum) oluşur; bu tepkimede bir pozitif elektron (e^- , pozitron) ile bir de nötrino (ν) ortaya çıkar. Oluşan hidrojen-2 çekirdeği hemen bir proton kaparak helyum-3 çekirdeğine (^3He) dönüşür; bu tepkimede de bir gamma ışını (γ) salınır. Simgelerle gösterilirse:

Bu noktada tepkimeler dizisi değişik birkaç yoldan birini izleyebilir; hangi yol izlenirse izlensin, sonunda bir helyum-4 çekirdeği oluşur ve toplam olarak iki nötrino salınır. Salınan nötrinoların enerjileri, tepkimeler dizisinin izlediği yola bağlıdır. İzlenebilen en dolaysız yolda, yukarıda belirtilen biçimde ortaya çıkan helyum-3 çekirdeklerinden iki tanesi birleşerek bir helyum-4 çekirdeği (^4He , alfa parçacığı) oluşturur ve iki proton ortaya çıkar:

Energileri en büyük nötrinoların oluşmasına yol açan tepkimeler dizisinde, helyum-4 çekirdeği katalizör görevi yapar ve berilyum ile bor izotoplarını içeren ara durumlardan geçirilir:

İzlenen yollardan son belirtileni görece yüksek sıcaklıklarda gerçekleşir; bu tepkimenin önemi, böyle yüksek enerjili nötrinoların derin maden ocaklarında gerçekleştirilen deneylerde gözlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Güneşten kaynaklanan nötrinoların gözlemlendi bu deneyde izlenen enerji düzeyi kuramsal olarak öngörülen değerden daha küçüktür ve bu farkın nedeni henüz belirlenememiştir.

protonosfer, Yer atmosferinin üst kesiminde, hidrojen atomları ile protonlardan (hidrojen iyonları) oluşan bölge. İyonosferin en üst, uzaya açılan sınır bölümü olarak kabul edilebilir. Yer atmosferinin, homosfer denen, yüzeyden 100 km yüksekliğe kadar olan en alt bölgesinde burgaçlanmalar atmosfer bileşenlerinin sürekli karışmasına neden olur; buna karşılık 100 km'nin üstündeki heterosfer bölgesinde çeşitli bileşenler birbirinden ayrılma eğilimi gösterir.

Heterosferde yükseklik arttıkça, azot ya da oksijen gibi daha ağır bileşenlerin derişikliği hidrojen ya da helyum gibi daha hafif gazların derişikliğine oranla daha hızlı azalır ve sonunda atmosfer yalnızca hafif bileşenlerden oluşur. Ortalama gündüz koşullarında, yerden yaklaşık 1.000 km yükseklikte helyum ve helyum iyonları, 2.500 km'nin üstünde de hidrojen ve protonlar egemendir. Protonosferin yoğunluğu yükseklik arttıkça azalmaya devam eder ve sonunda Yer yüzeyinden yaklaşık 100.000 km yükseklikte gezegenlerarası ortamla birleşir.

Hidrojen atomlarının başlıca kaynağı, Güneş'ten salınan morötesi ışının etkisiyle ayrışmaya uğrayan su buharı, metan ve hidrojen molekülleridir. Bu bileşenler Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn ve Uranüs'ün atmosferinde de bulunduğundan, bu gezegenlerin de benzer bir protonosfere sahip olabilecekleri düşünülmür.

protoplanet *bak.* ilkel gezegen

protoplazma, hücrenin sitoplazması ile çekirdeğine verilen ad. Protoplazma terimi ilk kez 1835'te canlılarda bütün yaşam süreçlerinden sorumlu olan temel madde anlamında kullanıldı. Bu kavramı ortaya atanlar hücrelerin protoplazma parçacıkları ya da protoplazma içeren yapılar olduğunu ileri sürdüyse de, hücrenin içinde yer alan biçimli yapıların, özellikle çekirdeğin kay-

nağını açıklayamadılar. Günümüzde protoplazma terimi yalnız sitoplazma ve çekirdek için kullanılmaktadır.

Protopopov, Aleksandr Dmitriyevič (d. 30 Aralık 1866, Rus Çarlığı - ö. 1 Ocak 1918, Moskova, Rusya), Rus Çarlığı'nın son işçileri bakanı (1916-17).

Bir toprak sahibi ve sanayici olan Protopopov, 1907'de Sibirya ili temsilcisi olarak Üçüncü Duma'ya (Devlet Meclisi) seçildi ve tutucu Oktobrist Parti'nin sol kanadına katıldı. 1912'de Dördüncü Duma'ya girdi. Bir süre sonra meclis başkan yardımcılarının biri oldu. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra, savaş çabalarına katkıda bulunmak ve ulusal birliği pekiştirmek için çeşitli siyasal grupların bir araya gelmesiyle oluşturulan (1915) İlerici Blok'u destekledi. Ertesi yıl İngiltere, Fransa ve İtalya'ya gönderilen "iyi niyet" heyetine başkanlık etti. Ülkesine döndükten sonra Stockholm'de, bir Alman ajanıyla Rusya ve Almanya arasında ayrı barış antlaşması yapılması için görüşmelerde bulundu. Bu davranışının kamuoyu tarafından onaylanmamasına karşın, Rusya'ya dönüşünde Çar II. Nikolay, Çarçe Aleksandra ve çarçenin danışmanı Rasputin tarafından iyi karşılandı. Bundan kısa bir süre sonra da, Boris Vladimiroviç Stürmer'in kurduğu hükümette işçileri bakanlığına atandı (1 Ekim 1916).

Hükümete katıldığı için Duma üyesi eski arkadaşlarının döneklikle suçlanan Protopopov devrim tehdidini hafife aldı. Petrograd ve öteki kentlerdeki yiyecek sorununa çözüm bulamadı. Polise sert önlemler almasını emrederek, Çarlık rejiminin yıkulmasıyla sonuçlanan bir dizi grev ve ayaklanmanın ırtıranına katkıda bulundu. Şubat Devrimi'nin ardından (1917) Petro-Pavel Kalevi'ne hapsedildi ve bir süre sonra gözli polis örgütü Çeka'nın emriyle kurşuna dizildi.

Protopopov, Oleg Alekseyevič ve Belusova, Ludmila Yevgeniyevna (arasıyla, d. 16 Temmuz 1932, Leningrad; d. 22 Kasım 1935, Ulyanovsk, Rus SFSC), Kış Olimpiyat Oyunları'nda ilk kez çiftlerde art arda iki kez (1964'te Innsbruck'ta ve 1968'de Grenoble'da) birinciliği kazanan SSCB'li artıstık buz patencileri. Ayrıca dört yıl art arda (1965-68) çiftlerde dünya şampiyonluğunu kazandılar. Bu yarışmalarda hem artistik, hem teknik değerlendirmelerde en yüksek puanları aldılar.

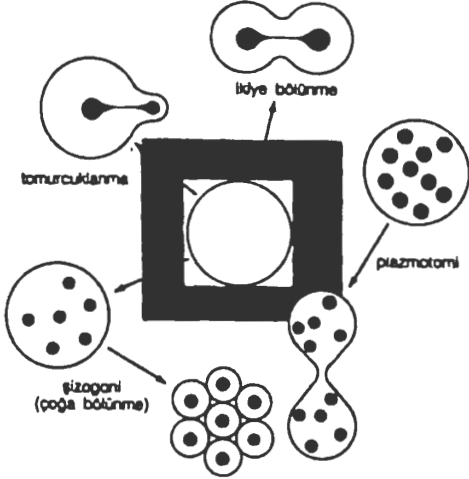
Deniz kuvvetlerindeki görevini tamamlayan Protopopov 1954'te Belusova'yla tanıştı. Birlikte paten yapmaya başladılar ve kısa süre sonra evlendiler. İlk kez 1958'de önemli bir yarışmaya girdiler. 1979'da İsviçre'ye sığındıktan sonra *Ice Capades* adlı ABD buz pateni gösteri grubuna katıldılar.

Protostomia (birincilagızlılar), *Arthropoda* (örn. böcekler, yengeçler), *Mollusca* (örn. midyeler, salyangozlar) ve *Annelida* (halkalısolucanlar) filumlarını içeren ve embriyolojik gelişmelerinin benzerliğine göre sınıflandırılan hayvanlar grubu. *Protostomia* grubunda, embriyonun gelişme sürecinde, ilkel bağırsaktaki ilk delik (blastopor) ağız oluştururken, mezodermde gelişen bir yarık soloma (vücut boşluğu) dönüşür. Protostomia, solomlu hayvanların iki bölümünden biridir. *Kary. Deuterostomia*.

Protozoa, tek hücreli canlılar filumu. Genellikle mikroskopik boyutta olan bu filum üyeleri denizlere, tatlı sulara ve yaşamın sürmesine yetecek ölçüde nemin bulunduğu her yere dağılmıştır. Bazı sınıflandırma sistemlerinde *Protozoa* filumu *Protista*

âleminin iki altâleminden birini oluşturur. Öbür altâlem, tekhücreli algleri ve onların yakın akrabalarını içeren *Protophyta*'dır.

Protozoa filumunun 30 bini aşkın türü tanımlanmıştır. Bilinen en küçük türleri olan kan asalaklarının (*Babesia* cinsi) uzunluğu 2 mikronu (1 mikron = 1/1.000 mm) geçmezken çıplak gözle görülebilen en büyüklerinin uzunluğu 16 mm'ye ulaşır. *Protozoa* üyeleri arasında biçim ve yapı farklılıkları öylesine büyüktür ki, belirli bir dizge

Protozoa filumunda eşeysiz üreme tipleri
The Science of Zoology P. B. Wenz 1966 McGraw-Hill Book Co

inde yer almaktan çok, rastlantı sonucu bir araya gelmiş küçük canlılar topluluğu olarak değerlendirilebilir. Örneğin, bazıları yaşayabilmek için oksijene gereksinim duyan oksijensiz ortamda yaşamaya uyarlanan bazıları göllerin derin sularında, fos-septik çukurlarında ya da omurgasızların bağırsaklarında bulunurlar. Isı gereksinimleri de çok değişkendir. Ama genellikle 7°C-45°C arasındaki sıcaklıklarda yaşarlar. Bazı türler kapsül oluşturduğu zaman kaynar suda bile bir saat kadar canlı kalmayı sürdürür.

Protozoa üyeleri yaygın biçimde tekhücreli olarak tanımlanır. Ama bu gruptan bir canlının yapısı genellikle daha üstün yapıları hayvanların vücudundaki tek bir hücrenin yapısından daha karmaşıktır. Bu nedenle biyologlar *Protozoa* üyelerini hücre-siz canlılar olarak tanımlamayı yeğlerler. Ayrıca botanikçiler, klorofil ya da öbür pigmentleri kullanarak fotosentez yoluyla besin maddeleri üretebilen birçok türü bitki sayarlar.

Protozoa üyelerinin biçimleri değişik olmakla birlikte sitoplazmalarında birçok özellik ortaktır. Bunlar çekirdek ya da çekirdekler, mitokondriler (önemli solumum enzimleriyle ilişkili olan yapılar), suyu dış ortama verme ve sindirim gibi birçok işlevi olan kofullar (kesecik), öbür tanecikler ve organellerdir.

Beslenme, katı maddelerin doğrudan yutulması ya da çözünen besinin alınması biçiminde ya da her iki yolla gerçekleşir. Fotosentez yapan türler çözelti halinde birkaç mineral ve vitaminle yetinebilir. Bunların birçoğunda ışığa yönelmelerini sağlayan stigmalar (gözbenekleri) vardır.

Bazı *Protozoa* üyeleri kamçı denen kıl benzeri yapıların hareketiyle yer değiştirirler. Benzer bir yapı gösteren kirpikler ise çok daha kısa ve çok daha bol olmalarıyla kamçılardan ayrılır. Birçok türün belli bir bölgesi besin alınması için özelleşmiştir. Genellikle huni biçiminde olan bu bölgedeki kirpikler ve kirpiksi yapılar hareketleriyle besin taneciklerini içe doğru sürük-

ler. Daha sonra koful oluşumuyla tanecikler hücre içine alınırlar. Ayrıca kirpikler, düzenli hareketleriyle canlının sulu ortamda hareket etmesini sağlar. Amipler ise sitoplazmalarını ileri doğru uzattıkları yalancı ayakların içine "akıtarak" yer değiştirir.

Protozoa üyelerinde en yaygın üreme biçimi ikiye bölünmedir. Bu eşeysiz üreme biçiminde çekirdeğin bölünmesi ve organellerin ikizlerinin oluşmasının ardından gövde hemen hemen eşit iki parçaya bölünür. Tomurcuklanmada ise sitoplazma eşit olmayan iki parçaya bölünür ve ortaya birbirinden çok farklı boyutta iki canlı çıkar. Şizogonide bir dizi çekirdek bölünmesi sonucu çok çekirdekli hale gelen hücre, çekirdeklerinin sayısı kadar yeni hücreyi oluşturur. Art arda yinelenen bu çevrim, özellikle asalak yaşayan türlerin yeni bulaştıkları konakta hızla yayılmalarını sağlar. Gene bir eşeysiz üreme biçimi olan plazmatomide ise çok çekirdekli bir canlı çekirdek bölünmesi yapmadan iki ya da ikiden çok canlıya ayrılır.

Kopan parçaların yenilenmesi kirpik ve kamçı düzeyinde yaygın bir olgudur. Yenilenme özelliği ayrıntılı biçimde incelenmiş olan *Stentor* cinsinde, gövde hacminin yüzde 1'inden küçük bir parça bile bütüne tamamlanabilir.

Protozoa üyelerinde eşeysel üremeye de rastlanır. Yaşam çevrimlerine eklenen bu evrede oluşan özel eşey çekirdekleri birleşerek döllenmiş çekirdek (sinkaryon) oluşturur. Eşeyli ve eşeysiz üreme evrelerinin birbirini izlemesi döş değişimi adıyla tanınır.

Aynı kökenden gelen kirpikliler arasında kavuşma (konjugasyon) yoluyla eşeysel üreme tipiktir. Kavuşmada geçici bir süre eşleşen bireylerin çekirdekleri karmaşık süreçlerden geçerek yeniden düzenlenir. Meyoz bölünmeye de uğramış olan küçük çekirdeklerden ikisi kavuşan bireyler arasında yer değiştirir ve göç etmemiş çekirdeklerle birleşerek sinkaryon oluştururlar.

Protozoa üyeleri özellikle hastalıklara yol açarak insan yaşamını doğrudan etkiler. Örneğin *Plasmodium* cinsinden asalaklar sıtmaya, *Coccidia* altsinifından asalaklar mide ve bağırsak enfeksiyonlarına neden olur. *Leishmania* cinsi, kalaazar denen çok tehlikeli bir hastalığın ve şark çibaniinin etkenidir. Uykü hastalığı ve toksoplazmoz gibi yaygın hastalıklara da *Protozoa* üyeleri yol açar. Dinoflagellatların denizin rengini kızartacak ölçüde aşırı çoğalması (kırmızı su) birçok deniz canlısının kitlesel ölümüyle sonuçlanabilir.

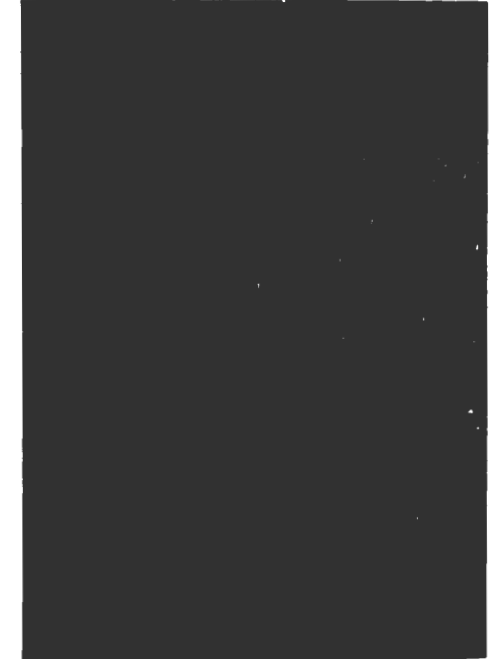
Protozoa filumu genellikle dört altfiluma ayrılır: *Sarcomastigophora*, *Sporozoa*, *Cnidospora* ve *Ciliophora*. Fitoflagellatlar, zooflagellatlar, kökayaklılar, ısınlılar ve *Opalinata* gibi grupları içeren *Sarcomastigophora* en karmaşık ve tartışmalı altfilumdur.

protrombin, kan plazmasında yer alan ve pıhtılaşma mekanizmasında önemli rolü olan karbonhidrat-protein bileşiği (glikoprotein). Protrombin vücutta tromboplastin ya da protrombinaz adı verilen bir madde aracılığıyla trombine dönüştürülür. Trombin plazmadaki fibrinogeni fibrine çevirir, fibrin trombositlerle birlikte pıhtıyı oluşturur. Normal olarak protrombinin trombine dönüşmesi için dokularda ya da dolaşım sisteminde ya da ikisinden birden yararlanma olması gerekir. Hemofili adlı hastalıkta protrombinin trombine dönüşmesini sağlayan maddelerden biri kalıtsal bir bozukluk nedeniyle doğuştan eksik olduğundan, kanama durdurulamaz. Ayrıca bak. fibrin.

protrombin eksikliği, HIPOPROTROMBINEMİ olarak da bilinir, pıhtılaşmada rol oynayan protrombin adlı maddenin eksikliğinden

kaynaklanan ve kanamanın uzamasıyla ortaya çıkan bozukluk. Genellikle protrombinin karaciğer hücrelerinde birleşimlenmesi için gerekli olan K vitamininin eksikliğine bağlıdır. Erişkinlerde protrombin eksikliği sıklıkla tıkanma sarılığı olanlarda görülür. Bu durumda, K vitamininin emilimi için gerekli olan safranın bağırsaklara taşınması engellenmiştir. Karaciğerdeki bir zedelenme ya da bağırsak hücrelerinin işlev bozukluğundan kaynaklanabileceği gibi, dikumalrol ve benzeri pıhtılaşmayı önleyici ilaçları tedavi amacıyla alanlarda da görülür. Yeni doğan bebekte protrombin eksikliği, vücudun içinde ve dış yüzeyinde, özellikle göbekte ve mukozalarda kendiliğinden başlayan kanamalara neden olur. Bu tür kanamalar genellikle kısa sürer ve kendiliğinden durursa da bazen ölüme yol açabilir. Protrombin eksikliğinden kuşulanırsa, anneye doğum sırasında K vitamini verilmelidir.

Protura, yaklaşık 150 tür içeren ilkel, kanatsız böcekler grubu. Genellikle takım düzeyinde gösterilen bu grup günümüzde aynı adlı böceklerden ayrı bir sınıf sayılmaya başlamıştır. *Protura* üyeleri nemli toprakta ve toprağın üstündeki humus katmanında yaşar, çürüyen organik maddelerle

Protura grubundan bir örnek
William E. Ferguson

beslenir. Grup çok geniş bir coğrafi dağılım göstermekle birlikte 1907'ye değin bilinmiyordu.

Protura üyelerinin kanatlı böceklerden farklı olarak duyargaları yoktur ve karın bölütleri 11 yerine 12 tanedir. Bunlardan üç tanesi gelişimlerinin ilk evrelerinde deri değiştirirken eklenir. Öne doğru uzanan ön bacakları duyurga işlevi görür. Konik başlarının ucunda emici ağız parçaları vardır. Karın bölümünün ilk üç bölütünden birer çift karın bacağı çıkar.

protyum, çekirdeğinde yalnızca bir proton bulunan ve atom ağırlığı yaklaşık 1 olan hidrojen(*) izotopu. Olgan hidrojen hemen hemen tümüyle protyumdan oluşur.

Proudhon, Pierre-Joseph (d. 15 Ocak 1809, Besançon - ö. 19 Ocak 1865, Paris, Fransa), Fransız radikal siyaset kuramcısı ve gazeteci. Geliştirdiği görüşler anarşist kuramın temelini oluşturmuştur.

Gençliği ve eğitimi. Fıçı imalatıyla uğraşan yoksul bir hancının oğluydu. Dokuz yaşın-

dayken Jura Dağlarında çobanlık yaptı. Sonradan geliştireceği radikal düşüncelerin ve çiftçilerle babası gibi küçük zanaatçıların özgürlük, barış ve onurlu bir yoksulluk içinde yaşayabileceği bir topluma duyduğu özlemin temelinde köylü geçmişi yatar.

Proudhon, Gustave Courbet'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, y. 1865; Petit Palais Müzesi, Paris
Giraudon-Art Resource/EB Inc

Genç yaşta burs kazanarak Besançon'da liseye girdi. Ailesinin iflas etmesi üzerine bir basımevinde çırak ve dizgici olarak çalışmak zorunda kaldı. Bu arada kendi kendine Latince, Yunanca ve İbranice öğrendi; liberal ve sosyalist görüşlü birçok kişiyle ilişki kurdu. Bu arada ütopyacı sosyalist Charles Fourier ile tanışarak onun etkisinde kaldı. 1838'de Besançon Akademisi'nden aldığı bursla Paris'te öğrenim görme olanağı buldu. Burada ilk önemli kitabı olan *Qu'est-ce que la propriété?*'yi (1840; *Mülkiyet Nedir?*, 1969) yazdı. Yapıtında kendini bir anarşist olarak tanımlaması ve "mülkiyet hırsızlıktır!" demesi yoğun tartışmalara yol açtı.

Büyük ün kazanan bu slogan, onun çarpıcı ifadelerle dikkat çekmek eğilimine iyi bir örnekti. Gerçekte, genelde mülkiyete değil, bir insanın başka birinin emeğini sömürmesine yol açan mülkiyet biçimine saldırıyordu. Çiftçinin işlediği toprağa, zanaatçının çalıştığı atölyeye kullandığı aletlere "sahip olma" hakkını özgürlüğün korunması için zorunlu görüyor, bireyin üretim araçları üstündeki denetiminin kaldırılması durumunda özgürlüğün yok olacağını düşünüyordu.

1840'ta, Temmuz Monarşisi'nin gerici ortamında *Mülkiyet Nedir?*'deki görüşleri yüzünden kovuşturmaya uğramaktan kıl payı kurtulduysa da 1842'de *Avertissement aux propriétaires*'i (Mülk Sahiplerine Uyarı) yayımladığı için mahkeme önüne çıkarıldı. Ama jürinin, görüşlerinin belirsizliği gerekçesiyle mahkûmiyet kararı veremeyeceğini belirtmesi üzerine cezadan kurtuldu.

1843'te Lyon'a giderek bir su taşımacılığı şirketinde işe girdi. Orada fabrikaların işçi birliklerince işletilebileceğini ve toplumun şiddetli bir devrim yerine ekonomik eylemlerle dönüştürülebileceğini savunan doküman işçilerinin kurduğu anarşist eğilimli, gizli "Mutualist"ler (Karşılıklıcular) örgütüyle ilişki kurdu. Fransa'da siyasal merkezîyetçiliğe ağırlık veren Jakoben geleneğinden uzak düşen bu görüşleri benimseyen Proudhon, sonradan kendi anarşist öğretisinin karşılıklılık olarak adlandırılabilirliğini belirtti.

Lyon'da ayrıca feminist sosyalist Flora Tristan'la tanıştı; Paris'e gidişlerinde ise Karl Marx, Mihail Bakunin ve Aleksandr Herzen'le tanıştı. 1846'da sosyalist hareke-

tin örgütlenmesi konusunda Marx'la tartışarak, Marx'ın "merkezîyetçi görüşlerine karşı çıktı. Aynı yıl yayımladığı *Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère*'deki (Ekonomik Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi) reformcu yaklaşımı, Marx'ın yanıt niteliğindeki *La Misère de la philosophie* (1847; *Felsefenin Sefaleti*, 1966, 1979) adlı yapıtında sert biçimde eleştirildi. Bu tartışma anarşistlerle Marksistlerin arasında bugüne değin süren tarihsel ayrılığın başlangıcını oluşturdu. Proudhon'un ölümünden sonra, onun yandaş Bakunin ile Marx arasındaki görüş ayrılıkları ise I. Enternasyonal'in parçalanmasına yol açtı.

Proudhon 1848'in başlarında Lyon'daki görevini bıraktı ve Paris'e giderek şubatta *Le Représentant du peuple* gazetesini çıkarmaya başladı. Fransa'nın devrimle sarsıldığı 1848'de ve 1849'un ilk aylarında yayın yönetmenliğini yürüttüğü toplam dört gazete ve dergi, anarşist görüşler içerdikleri gerekçesiyle yasaklandı. Proudhon, sağlam bir kuramsal temelden yoksun saydığı 1848 Devrimi'nde önemli bir rol oynamadı. Haziran 1848'de İkinci Cumhuriyet'in Kurucu Meclisi'ne seçildiyse de gittikçe güçlenen ve III. Napoléon'un diktatörlüğüne yol açan otoriter eğilimleri eleştirmenin dışında bir etkinlik göstermedi. Bu arada karşılıklı krediyle işçi çeklerine dayanan ve işçiye üretim sırasında harcadığı süreye göre ödeme yapılmasını öngören bir banka oluşturmaya girişti, ama bunu gerçekleştiremedi. 1849'da, o sırada cumhurbaşkanı sıfatını taşıyan Louis-Napoléon'u eleştirdiği için hapsedildi ve cezaevindeki yıllarını oldukça rahat koşullarda geçirdi. Arkadaşları ziyaretine gelebiliyor, ara sıra Paris'e gitmesine izin veriliyordu. Bu arada evlendi ve ilk çocuğu doğdu. Ayrıca Herzen'in mali yardımıyla çıkardığı gazetenin son sayılarını yayına hazırladı ve en önemli kitaplarından *Confessions d'un révolutionnaire* (Bir Devrimcinin İtirafı) ile sınırların kaldırılacağı, ulusal devletlerin yok olacağı, otoritenin merkezden uzaklaştırılarak komünler ya da yerel birlikler arasında paylaşılabileceği ve yasaların yerini özgür sözleşmelerin alacağı federal bir dünya toplumuna ilişkin görüşlerini en açık biçimde ortaya koyduğu *Idée générale de la révolution au XIXe siècle*'i (1851; XIX. Yüzyılda Genel Devrim Anlayışı) yazdı.

1852'de salıverildikten sonra polisin sürekli baskısına uğradı. Yapıtlarını yayımlatmadığından imzasız yazıları ve ticari amaçlı çalışmalarını geçimini sağlamak zorunda kaldı. 1858'de bir yayınevini ikna ederek, kilisenin aşkın varsayımlarının yerine hümanist bir adalet kuramının temel alınmasını öneren *De la justice dans la Révolution et dans l'église* (Devrimde ve Kilisede Adalet) adlı üç ciltlik yapıtını yayımladı. Bu önemli yapıtının toplanması üzerine Belçika'ya kaçtı ve gıyabında hapis cezasına çarptırıldı. 1862'ye değin sürgünde kalarak ulusçuluğa yönelik eleştirileriyle bir dünya federasyonunun oluşturulmasına ilişkin düşüncelerini içeren *Du Principe fédératif* (1863; *Federasyon İlkesi Üzerine*) adlı yapıtını hazırladı.

Paris'e dönüşünde işçiler arasındaki etkisi artmaya başladı. I. Enternasyonal'in kurucuları arasında onun karşılıklılık görüşlerini benimseyen Parisli zanaatçılar da vardı. Ölüm döşeğinde tamamladığı son çalışması *De la capacité politique des classes ouvrières*'de (1865; *Çalışan Sınıfların Siyasal Yeteneği Üzerine*) işçilerin kurtuluşlarını ekonomik eylem yoluyla kendi mücadeleleri sonucunda sağlayabileceklerini öne sürdü.

Değerlendirme. Bugün anarşizm adı verilen öğretiyi ilk geliştiren Proudhon değildir.

Bu öğretinin bazı yönlerini duha önce İngiliz düşünür William Godwin'le onun izleyicisi şair Percy Bysshe Shelley ortaya koymuşlardı. Ama Proudhon'un Godwin'le Shelley'nin yapıtlarını incelediğine ilişkin kanıt yoktur. Proudhon, öğretisinin ana öğeleri olan anarşizm (hükûmetsiz toplum), karşılıklılık (kredi bankacılığı amacıyla çalışanların birliği) ve federalizm (merkezileşmiş siyasal örgütün reddi) konularındaki görüşlerini kişisel deneyimleri temelinde Fransız devrimci düşüncesini özgün biçimde yeniden yorumlayarak geliştirmiştir.

Parti düşüncesine kesin olarak karşı çıkan Proudhon'un görüşleri I. Enternasyonal'de önemli rol oynadı ve sonradan Bakunin'le Pyotr Kropotkin'in geliştirdiği anarşist kuramın temelini oluşturdu. Bu görüşler ayrıca Rus Narodnikleri, 1860'ların İtalyan radikal ulusçuları, 1870'lerin İspanyol federalistleri ve Fransa'da gelişen, ardından İtalya ile İspanya'da güç kazanan sendikalist hareket gibi çok çeşitli siyasal gruplar arasında etkili oldu. Fransa'da ise 1920'lerin başına değin işçi sınıfı hareketindeki radikal eğilimleri önemli ölçüde etkilemeyi sürdürdü.

Proust, Joseph Louis (d. 26 Eylül 1754, Angers - ö. 5 Temmuz 1826, Angers, Fransa). Fransız kimyacı. 1808'de, hangi kaynaktan elde edilirse edilsin anı bir kimyasal bileşiği oluşturan elementlerin göreceli miktarlarının değişmediğini kanıtladı. Bu buluşu John Dalton'un belirli oranlar yasasıyla dile getirdiği herhangi bir bileşikte elementlerin ağırlıkça sabit oranlarda bulunduğuna ilişkin kuramın temel kanıtını oluşturdu.

Paris'teki Salpêtrière Hastanesi'nin baş eczacısı olan Proust, 1799-1806 arasında Madrid'deki Kraliyet Laboratuvarı'nda yöneticilik yaptı. Burada pek çok kimyasal maddenin bileşimindeki elementlerin miktarlarını belirledi. Kimyasal bileşiklerin bileşimlerinin değişmediğini açıklayan kuralı deneysel olarak kanıtlaması Fransız kimyacı Claude-Louis Berthollet ile arasında uzun yıllar süren tartışmadan haklı çıkmasını sağladı.

Proust, Marcel (d. 10 Temmuz 1871, Auteuil - ö. 18 Kasım 1922, Paris, Fransa). Fransız romancı. Kendi yaşamını psikolojik

Marcel Proust, Jacques-Émile Blanche'in bir yağlıboya çalışması; özel koleksiyon
S P A D E M 1971 French Reproduction Rights Inc
fotograf J. E. Blauz

ve alegorik bir anlatımla aktardığı, ağırlıklı olarak bilinç akışı tekniğiyle yazılmış *À la recherche du temps perdu* (Geçmiş Zaman Peşinde) adlı romanıyla tanınır.

Yaşamı ve yapıları. Taşralı bir Katolik aileden gelen hekim Adrien Proust'la varlıklı bir Yahudi ailenin kızı olan Jeanne Weil'in oğluydu. 1880'de yakalandığı astumdan yaşamı boyunca kurtulamadı. Condorcet Lisesi'nde öğrenim gördükten (1882-89) ve Orléans'da askerlik yaptıktan (1889-90) sonra, Siyasal Bilgiler Okulu'na girerek hukuk (1893) ve edebiyat (1895) bölümlerini bitirdi. Öğrenciliği sırasında okuduğu felsefeci Henri Bergson (kuzininin eşi) ve Paul Desjardins ile tarihçi Albert Sorel düşüncesinin gelişimini önemli ölçüde etkiledi. Aynı yıllarda soyluların devam ettiği salonların seçkin kişiliklerinden biri oldu. Birçoğu 1892-93 arasında *Le Banquet* ve *La Revue Blanche* dergilerinde yayımlanan öykülerini 1896'da *Les Plaisirs et les jours* (Hazlar ve Günler) adlı kitapta topladı. 1895'ten 1899'a değin otobiyografik romanı *Jean Santeuil* üzerinde çalıştı. Yarım kalmasına ve kötü planlanmış olmasına karşın, bu roman *À la recherche du temps perdu*'nun habercisi gibiydi.

Proust, sağlığının giderek bozulması ve Dreyfus Olayı'yla (1897-99) ilgilenmesi yüzünden bir süre edebiyat salonlarından uzak kaldı. Toplumca dışlanmayı göze alarak Dreyfus'un avukatı Labori'ye yardım etti ve toplu dilekçe kampanyalarına ön ayak oldu. Bütün bunlar sonucu toplumdan dışlanmadı, ama bu deneyim, romanında da görüldüğü gibi, soylularla ilgili düş kırıklığının iyice güçlenmesine yol açtı. 1899'da John Ruskin'in resim eleştirilerini okuduktan sonra *Jean Santeuil*'ü yazmayı bırakarak, doğal güzelliklerde ve insanın sonsuzluğa ulaşma çabasının simgesi olarak gördüğü gotik mimaride yeni esinler aradı. Bu arayışlar içinde, 1900'de annesiyle birlikte Venedik'e gitti ve Fransa'daki kiliseleri gezdi. Ruskin'den *Bible of Amiens* (Amiens İncili) ve *Sesame and Lilies*'i (*Susam ve Zambaklar*, 1974) çevirdi. Çevirilere yazdığı önsözler, Proust'un olgunluk döneminin ilk habercileriydi.

1903'te babasının, 1905'te de annesinin ölümü Proust'u çok sarstı ve yalnız bıraktı. Ama bir yandan da, büyük romanını yazması için gerekli parasal bağımsızlığı sağladı. Romanının ilk taslağını 1905-06 arasında kaleme aldı. 1907'de bu kez bir başka taslak üzerinde çalışmaya başladıysa da, 1908'de Balzac, Flaubert, Renan, Saint-Simon gibi sevdiği Fransız yazarlarla ilgili parlak parodiler yazmak için romanına ara verdi. *Le Figaro*'da "L'Affair Lemoine" (Lemoine Olayı) başlığı altında yayımladığı bu parodilerde, üslubunu yabancı etkilerden arındırmaya çalışmıştı. Ardından, romanın emsik bulduğu felsefi temelinin geliştirmek amacıyla *Contre Sainte-Beuve*'ü (Sainte-Beuve'e Karşı) yazdı. Bu yapıtında, Sainte-Beuve'ün edebiyatı seçkinlerin eğlencesi olarak görmesine karşı çıkarak, sanatçının görevinin bilinçaltı dünyasında gömülü olan ama alışkanlıklarımız yüzünden bir türlü görmedimiz gerçekleri ortaya çıkarmak olduğunu savunuyordu. 1909'da yaşadığı bir olay romanının biçimlenmesinde önemli bir rol oynadı. Yediği kekin (romanda madlen olarak geçer) damagında bıraktığı tat birden bir çocukluk anısının canlanmasına, yazanın çocukken Combray köyünde geçirdiği tatilleri anımsamasına neden olmuştu. Bu anının yardımıyla romanın kişileri hızla yerlerini aldı ve Proust aynı yıl *À la*

recherche du temps perdu'yu yazmaya başladı. İlk taslağı 1912'de tamamladı. Romanın *Du côté de chez Swann* (Geçmiş Zaman Peşinde-Swann'ların Semtinden, 1942-45, 2 cilt/Swann'ın Bir Aşk, 1983, 1990) adını taşıyan birinci cildini 1913'te kendi parasıyla yayımlattı ve yapıt belirli bir başarıya ulaştı.

1. Dünya Savaşı yıllarında yapıtın geri kalan bölümünü yeniden gözden geçirdi. Romanın dokusunu, yapısını ve duygusal havasını zenginleştirerek daha da derinleştirdi, gerçekçi ve yergisel öğeleri çoğaltarak kitabın uzunluğunu üç katına çıkardı. 1919'da romanın ikinci bölümü *À l'ombre des jeunes filles en fleurs* (Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde) yayımlandı. Aynı yıl *Swann'ların Semtinden*'in yeni basımı yapıldı ve Ruskin çevirilerinin önsözleriyle "L'Affair Lemoine"ı da içeren *Pastiches et mélanges* (Taklitler ve Seçmeler) yayımlandı. *À l'ombre des jeunes filles en fleurs* Léon Daudet'in önerisiyle aynı yıl Goncourt Ödülü'nü kazanınca, Proust birden dünya çapında üne kavuştu. Sağlığında romanın üç cildini daha yayımladı: *Le Côté de Guermantes I* (Guermantes'ların Semtinden I) 1920'de, *Le Côté de Guermantes II* (Guermantes'ların Semtinden II) *Sodome et Gomorrhe I* (Sodom ile Gomorra I) ile birlikte 1921'de, *Sodome et Gomorrhe II* (3 cilt; Sodom ile Gomorra II) 1922'de çıktı. Proust 1922'de zatürreeye yakalanarak Paris'te öldü. Öldüğünde *La Prisonnière*'in (Mahpus Kadın) son düzeltmeleri üzerinde çalışıyordu. *À la recherche du temps perdu*'nun son üç bölümünü oluşturan *La Prisonnière* (1923), *La Fugitive* (Kaçak) ya da sonraki adıyla *Albertine disparue* (1925; Kaybolan Albertine) ve *Le Temps retrouvé* (1927; Yeniden Kazanılan Zaman) Proust'un ölümünden sonra basıldı. Proust bunları büyük ölçüde gözden geçirmiş, ama son haline getirememiştir.

Proust'un mektupları (bunlardan yalnızca 3 bini yayımlanmıştır) üslup ve düşüncesinin inceliklerini yansıtanın yanı sıra, yazarın kendi yaşantısını ve *À la recherche du temps perdu*'da kurduğu evrenin temel taşlarını göstermesi açısından da büyük değer taşır. Çünkü bu roman, alegorik bir gerçek arayışının ardında, Proust'un kendi yaşamının öyküsüdür. Yapıtta, Guermantes prensesinin verdiği bir davette, romanın anlatıcısı, bilinçaltında gömülü bir dizi olayın bilince yükselmesiyle, geçmişte yaşadığı güzelliklerin aslında sonsuza değin yaşayacağına farkına varır. Zaman yeniden kazanılmıştır; çalışmaya başlar ve ölüme varışarak okurun okumakta olduğu romanı yazmaya koyulur.

Proust'un romanı döngüsel bir yapıdadır ve romanın anlatıcısının kitabın sonunda yaşadığı aydınlanmanın ışığında değerlendirilmelidir. Proust orada zamanın yeniden kazanılıp geçmiş yaşantının kurtarılabileceği inancını dile getirir. Başka kurtuluş yolları ise, ana temayla belli bir karışıklık oluşturur: Anlatıcının annesiyle babası erdemleri sayesinde, büyük sanatçılar (romancı Bergotte, ressam Elstir, besteci Vineteuil) sanatın sağladığı düş gücüyle, Swann aşk yüzünden acı çekerek, Baron de Charlus ise Kral Lear'inkini andıran yıkılışıyla kurtulur. Anlatıcı, yitirilen zamanı yeniden kazandığında, "Yapıtımda kullandığım malzemenin kendi geçmişimden ibaret olduğunu anladım" der. Gerçekten de *À la recherche du temps perdu*'da bütün olaylar, yer ve kişiler Proust'un yaşamından aktarılmıştır. Proust yitirilen zamanı yeniden ele geçirebilmek için aslında yeni bir şey yaratmıştır; yalnızca geçmiş olayların yerini değiştirmiş, belli olayları seçmiş, iç içe

geçirmiş ve hepsinin ardında yatan birliği ve evrenselliği ortaya çıkaracak biçimde onlara yeni biçimler vermiştir. Bazen içe yönelip kendi kişiliğini araştırırken, bazen dışa dönüp insanlık durumunun çeşitli yönlerini ele almıştır. Bu açıdan *À la recherche du temps perdu* yalnızca büyük romanların değil, aynı zamanda Johann Wolfgang von Goethe'nin *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit*'i (Kendi Hayatımdan Şiir ve Hakikat) ve Chateaubriand'ın *Mémoires d'outre-tombe*'u (Napoleon Bonaparte: Mezar Ötesinden Anılar) gibi yaratıcı ve simgesel otobiyografilerin düzeyine ulaşır. (Proust bu yapıtların her ikisinden de etkilenmiştir.)

Proust önceleri kötümserlik, din düşmanlığı, eşcinselliğe düşkünlük gibi suçlamalarla eleştirildiyse de, yapıtı zamanla gerçek edebi değeriyle ele alınmaya başlamıştır. Proust'un olgunluk dönemi üslubunda 17. yüzyıl ahlakçısı La Bruyère'den toplumsal anı yazarı Saint-Simon'a, büyük romantik ve yenilikçi Chateaubriand'dan Balzac'ın roman dizisine, Renan ve Ruskin'in hümanizminden romancı Anatole France'a, Stéphane Mallarmé, Anna de Noailles ve Francis Jammes gibi simgeci şairlerden Dekadan Robert de Montesquiou'ye (Baron de Charlus tipini çizerken Proust büyük ölçüde onu örnek almıştır) kadar çok çeşitli yazarların izleri bulunabilir. Bununla birlikte Proust'un üslubu bütün dünya edebiyatındaki en özgün üsluplardan biridir. Onun açık etkilerinin görüldüğü yapıtlar arasında, André Gide'in *Les Faux-Monnayeurs* (Kalpazanlar), Jacques de Lacretelle'in *Silbermann*, Virginia Woolf'un *The Waves* (Dalgalar) adlı romanlarıyla Anthony Powell'in roman dizisi "A Dance to the Music of Time" (Zamanın Müziğiyle Dans) sayılabilir.

Prout, William (d. 15 Ocak 1785, Horton, Gloucestershire - ö. 9 Nisan 1850, Londra, İngiltere), metabolizma kimyası ve atom ağırlıklarına ilişkin buluşlarıyla tanınan İngiliz biyokimyacı.

Bir çiftçinin oğlu olan Prout 1811'de Edinburgh Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladıktan sonra hekimlik yaparak idrar yolları ve sindirim sistemi üzerinde uzmanlaştı. Hekimliğinin yanı sıra iyi bir araştırmacı ve kuramcı da olan Prout 1815-27 arasında, üzerinde çok az çalışma yapılmış olan metabolizma kimyası ve fizyolojik kimya konularında birçok makale yayımladı. Hayvanların mide özusunun büyük bir bölümünün hidrolik asitten oluştuğunu buldu. Ayrıca idrardan üreyi ırlı halde ayırmayı başardı, dışkıda ürik asit saptadı. 1840'ta idrar yolları ve sindirim sistemi hastalıkları konusunda kapsamlı bir ders kitabı da yayımlayan Prout gıdaları su, yağlar, karbonhidratlar ve proteinler olarak dört gruba ayıran bir sınıflandırma sistemi geliştirdi. Bu sistem kısa sürede biyokimyacılar tarafından benimsendi.

Prout 1815'te, elementlerin atom ağırlıklarının hidrojenin atom ağırlığının katları halindeki tam sayılar olduğunu öne sürdü. Prout varsayımı olarak bilinen bu kuram daha sonra atom ağırlıklarına, atom kütlesine ve elementlerin sınıflandırılmasına ilişkin araştırmalara çok önemli katkılarda bulundu. Prout'un gazların göreceli yoğunlukları ve ağırlıkları üzerine geliştirdiği kuram da 1811'de ortaya atılan ve 1850'lere değin kabul görmeyen Avogadro yasasıyla bağdaşıyordu.

Prouvé, Jean (d. 8 Nisan 1901, Nancy - ö. 23 Mart 1984, Nancy, Fransa), prefabrik metal yapı teknolojilerine önemli katkılarıyla tanınan Fransız mühendis ve inşaatçı.

Metal işleme eğitimi gördü. 1922-54 arasında kendi demir dövme atölyesini işletti. Metal işlemede ileri tekniklerin kullanımına önem verdi; özellikle de yapı öğeleri ve mobilya tasarım ve üretimiyle ilgilendi. Perde duvar olarak metal paneller kullandığı ilk önemli yapıları Buc Havalimanı'ndaki (Paris yakını) kulüp binası (1937-39) ve Clichy'deki Halk Evi (1938-39) oldu. Prefabrik yapı elemanlarına verdiği önemi Paris'teki İnşaat Sanayisi Federasyonu Merkezi'nde (1947-51) ortaya koydu; pek çok konut ve bir okulda da bu tür malzemeyi denedi. Yapı teknolojisini çok iyi kavrayarak Paris Gözlemevi Meridyen Odası (1951), Nanterre'deki Sergi Binası (1956-60) ve Mazamet'deki Sacré-Cœur de Bonsecours Kilisesi (1959-60) gibi çarpıcı tasarımlarında kullandı. Mimari kalite ve özgünlükten ödün vermeden prefabrik elemanlarla ucuz ve etkin inşaata olanak verecek yapım tekniklerinde öncü rolü oynadı.

1958'den 1971'e değin Ulusal Sanat ve Meslek Konservatuarı'nda (CNAM) ders veren Prouvé, 1972'de Paris'teki Mimarlık Akademisi üyeliğine seçildi.

Provans edebiyatı, Fransa'nın güneyinde Oksitan (Provans) dilinin konuşulduğu bölgelerle İtalya ve İspanya'nın bir dönem Fransa'nın kültürel egemenliğinde kalan yörelerinde ortaya konmuş edebiyat yapıtlarının tümü. Üç döneme ayrılabilir: "Klasik Provans" dilinin yaygın yazı dili olduğu birlik dönemi (11-15. yy), çeşitli Provans lehçelerinin geliştiği dağılma dönemi (16-18. yy) ve yeniden toparlanma dönemi (19-20. yy).

İlk dönem. Provans şiirinin günümüze ulaşan ilk örneği, 10. yüzyıla ait olduğu sanılan bir Vatikan yazmasındaki nakarattır. Daha önemli bir örnek ise, bir Orléans yazmasında yer alan öğretici bir şiirin bazı parçalarıyla Boethius'un *De consolacione philosophiae*'sinin (Felsefenin Avantusu Üzerine) yazarı bilinmeyen bir uyarlamasının giriş bölümüydü. 11. yüzyılda Akitanya dükü IX. Guillaume, şarkı olarak söylemek üzere kıta biçiminde ve nakaratlı strofik şiirler yazdı. Bunların çoğu aşk şiirleriydi; bazılarında ise, şair ülkesinden ve oğlundan ayrılmanın üzüntüsünü, gençlik yıllarının yanlışları yüzünden duyduğu pişmanlığı dile getiriyordu. Boethius'tan yapılan uyarlamayla IX. Guillaume'un dizelerinin farklılığı, 11. yüzyılda Provans şiirinin birkaç değişik yönde geliştiğini ortaya koyar. Romanus şiiri Roma dönemindeki halk şiirinden türemiş ve soylulara seslendiği için gıdirmek incelmiştir. Şairler, Latin vukayınamelerinde *ioculares* (şaka yapanlar) olarak geçen profesyonel sanatçıların devamıydı. Dinleyicileri hokkabazlıkla eğlendiren, hayvanlarla gösteriler sunan, şarkı ya da şiir okuyan ve toplumda pek saygın bir yeri olmayan bu sanatçılara Provans dilinde *joglar*, Fransızca'da *jongleur*(*) denirdi. Trubadurlar(*) da şiir alanında ustalaşmış *joglar*'lar arasındandı.

Provans aşk şarkıları Fransa'nın güneyindeki Midi bölgesinin feodal toplumsal koşullarını yansıtır. O dönemde toprak sahipleri siyasal nedenlerle kızlarını saraylılarla evlendirir, damat adayları evlenecekleri kızlara aşk şarkıları yazarlardı. Bu saraylı şairler toplumsal konumları bakımından seslendikleri hanımlardan genellikle daha aşağı olduklarından, şiirler dikkatli ve çekingen bir dille yazılırdı. Saray aşkı ya da şövalye aşkı(*) olarak adlandırılan bu tür ilişki zamanla bir geleneğe dönüştü.

11. yüzyıl sonuna doğru, aşağı sınıftan *joglar*'ların basit şiiriyle toplumun hem üst,

hem de alt tabakalarından gelen trubadurların daha incelmış şiiri arasındaki ayrım iyice netleşti. Trubadurların ilki IX. Guillaume'du. 12. yüzyılın ilk yarısında Gaskonyalı Cercamon pastoral şiirler, öğrencisi Marcabrun da bazıları dönemin tarihsel olaylarını konu alan 40 kadar şiir yazdı. Onlar kadar ünlü bir başka şair de, *amor de lonh* (uzaktan aşk) şarkıları yazan ve yapıtlarında geçmiş özelemini dile getiren Blaye'lı Jaufré Rudel'di. Aynı yüzyılda Bernard de Ventadour'un zarif bir yalınlıkla bestelediği bazı şarkılar da Provans şiirinin en iyi örnekleri arasındaydı. Çağdaşı Bertran de Born, İngiltere kralı II. Henry'yle ona karşı ayaklanan oğulları arasındaki savaşta gerek kılıcı, gerekse *sirvente*'leriyle (bir Provans halk şarkısı) rol oynadı. Öteki trubadurlar arasında, zor şiir biçimlerini ve karmaşık nazım tekniklerini ustalıklı kullanan Arnaut Daniel, *trobar clus* denen kapalı üslubun ustası olmakla birlikte yalın şiirler de yazan Guiraut de Bornelh, duyguları dile getirişindeki inceliğiyle tanınan Arnaut de Mareuil, o dönem için oldukça aykırı bir şair sayılan Toulouse'lu Peire Vidal, şövalyelikle ilgili konuları dile getiren Raimbaut de Vaqueyras, sonradan Toulouse piskoposu olan keşiş Folquet de Marseille, yergi ustası Peire Cardenal ve keşiş Montaudon sayılabilir.

13. yüzyılın ilk çeyreğinde Albi Haçlı Seferi Midi'deki soyluluğa ağır bir darbe indirince, trubadurluk kazanç getiren bir iş olmaktan çıktı. Bunun üzerine bu şairler İspanya ve İtalya'nın kuzeyine göç ettiler. Gittikleri yerlerde onları örnek alan başka şairler de Provans dilinde yazmaya başladılar. Ama 13. yüzyıl ortalarından sonra, bu yabancı dille yazmayı bırakarak yerel lehçelere döndüler. Bu sırada Midi'de, birkaç yöre dışında şiir geleneği sona ermişti. 14. yüzyılda ise yalnızca öğretici amaçlarla şiirler yazıldı; trubadur şiiri artık ölmüştü.

Provans edebiyatı, *chanson de geste*(*) türünün de önemli bazı örneklerini içerir. Bunlar içinde en önemlisi, Charles Martel ile vasalı Roussillon'lu Gerard'ın mücadelelerini anlatan ve günümüze ulaşmamış Fransız ya da Burgonya kökenli bir şiirden uyarlandığı sanılan 10 bin dizelik *Girart de Roussillon*'du. Türün başka örneklerinden biri Antiokheia (Antakya) Kuşatması'nı, bir başkası ise Albi Haçlı Seferi'ni konu alıyordu.

Provans dilinde yazılmış yalnızca üç serüven öyküsü günümüze ulaşabilmiştir: *Jaufre*; *Blandin de Cornoalha* ve *Guillem de la Barra*. Bu türle yakın olan ve Provans dilinde *novel* (çoğul *novas*) olarak adlandırılan öykülerde ise, yakın zamanda olmuş bir olay anlatılırdı. Bu türün başarılı örneklerinden ikisi Katalan yazar Ramon Vidal de Besalú'ya aitti. Bunlardan *Castia-gilos* karısının sevgilisinin kılıgına giren bir adamın öyküsü, ötekisi ise aşkın yasalarıyla ilgili bir anlatıydı. Arnaut de Carcassès'in *Novas del Papagai* adlı öyküsünün başkahramanı, güzel konuşan ve aşıklarıyla ilişkilerinde sahibine yardımcı olan bir papağandı. Uzun bir romans boyutundaki 8 bin dizelik *Flamenca*, kışkanc kocasını ustaca atlatan bir kadının öyküsüydü ve 13. yüzyıl soylularının yaşam tarzı ve davranışlarıyla ilgili önemli bilgiler içeriyordu.

Öğretici ve dinsel Provans şiirleri arasında, Boethius'tan yapılan uyarlamaların yanı sıra, Dionysius Cato'nun *Disticha de moribus* (Âdetler Üzerine Beyit) adlı yapıtının manzum çevirisiyle Daude de Prades'in doğancıyla ilgili bilgiler içeren *Auzels cassadors* adlı yapıtı öne çıkmaktaydı. Bunların dışında, soylu hanımlarının eğitimine yönelik şiirlerle azizlerle ilgili manzum yaşamöyküleri dikkat çeker.

Midi edebiyatının tiyatro alanındaki başlıca yapıtları, çoğu 15. ve 16. yüzyıllarda yazılan ve genellikle 2 bin ya da 3 bin dizeyi geçmeyen gizem ve mucize oyunlarıydı. Bunların ilk örneklerinden biri, Arles'te yazılan "Azize Agnes'in Gizemi"ydi. Daha sonra İsa'nın Çektikleri'ni ve Meryem Ana'nın evlenişini konu alan oyunlar da yazıldı.

İlk dönemde, düzyazı alanındaki önemli yapıtların sayısı şiirdekilere oranla daha azdı. Bunlar arasında, 12. yüzyılda Languedoc'ta yazıya geçirilen vaazlar, aynı dönemde Limousin'de yapılan Yuhanna İncili çevirisi, 13. ve 14. yüzyıllarda Languedoc ve Provence'ta yapılan Yeni Ahit çevirisiyle Eski Ahit'in bazı bölümlerinin çevirileri yer alıyordu. Gene 13. yüzyılda trubadurların şiirlerini bir araya getiren antolojilerin başına konmak üzere, bu şairler ve şiirleriyle ilgili bilgi veren yaşamöyküleri yazılmaya başladı. Trubadur Ramon Vidal de Besalú'nun dilbilgisi ve şiir sanatıyla ilgili *Las Razos de trobar* adlı yapıtı da bu dönemde yazıldı. Dönemin bir başka önemli düzyazı yapıtı da Toulouse'lu bir yazarın dilbilgisi, şiir ve retorik konularını işleyen *Leys d'amor* adlı yapıtıydı.

İkinci dönem. Provans edebiyatı 15. yüzyıl sonunda tümüyle ortadan kalkmasa da, eski canlılığını yitirdi. Yeni şiir ödülleri konulduysa da, 1513'ten sonra Fransızca şiirler de yarışmalara alınmaya başladı ve XIV. Louis döneminde (1679'dan sonra) yalnızca bu şiirler ödülle değer bulundu. Görkemli ortaçağ dönemini izleyen iki yüzyıl içinde, çoğu öğretici nitelikli yapıtlar sayesinde edebiyat geleneği varlığını sürdürdü.

16. yüzyılda Provans edebiyatı yeniden bir canlanma içine girdi. *Églogues*'un yazarı Gaskonyalı Pey de Garros, Davud'un Mezamları'ndan yaptığı çeviriler ve *Poesias gasconas* (1567; Gaskonya Şiirleri) adlı yapıtıyla Gaskonya lehçesini bir edebiyat dili düzeyine çıkardı. Güney Fransa'nın Oksitan dilini konuşan öbür ucunda, yani Provence'ta ise Louis Bellaud de Bellaudière'in öncülüğünde birçok şair Provans lehçesinde şiirler yazmaya başladı.

Gaskonya'da Pey de Garros'la başlayan canlanmanın başlıca temsilcisi, IV. Henry'yle ilgili *Lou Gentilome gascon* (1610) şiiriyle tanınan Guillaume Ader'di. Güney şairleri arasında en dikkat çeken ise, "Oksitanyalı'nın Malherbe'ü" olarak tanınan Toulouse'lu Pierre Goudelin'di. 17. yüzyılın öteki önemli Provans yazarları arasında, komedileriyle ünlü oyun yazarı Claude Brueys, her yıl Béziers'de İsa'nın Göğe Çıkışı Yortusu'nda sahnelenen açık hava oyunlarının en iyilerinden *Jugement de Paris*'nin yazarı Bonnet, *Opéra de Frontignan* adlı vodvilin yazarı Frontignan'lı Nicolas Fizes ve Gaspar Zerbin yer alıyordu.

Sonraki yıllarda, çoğu akademiden yetişmiş birkaç Toulouse'lu şair Goudelin'in izinden gittiler. Gene Goudelin'in etkisiyle, klasik edebiyatı canlandırmaya yönelik bir hareket ortaya çıktı. Hareketin önde gelen temsilcisi, Romalı şair Vergilius'u çeviren ve onun şiirleri üzerine başarılı bir bürlesk yazan Montech'li Jean de Valès'ti. Pastoral şiirin en iyi örneklerini veren Prades'li François de Cortète'in içten duygular ve arı bir üslupla yazdığı *Ramounet* ve *Miramoundo* (1684) adlı komedileri bugün de zevkle okunabilir.

18. yüzyılda Languedoc'taki edebiyat ürünlerinin çoğunu papazlar verdi. Manastır başkeşişi J.-B. Favre'in *Sermon de moussu Sisire*'i bir başyapıt niteliğindeydi.

Favre ayrıca *Lou Siège de Cadaroussa* adlı bir alaylı destan, o dönemin tazyir adetlerini anlatan *Historia de Jan l'an pres* adlı bir roman ve iki komedi yazdı. Papaz Jean-Claude Peyrot de Pradinas ise 1781'de *Les Quatre Saisons* adlı yapıtını yayımladı. Dönemin öteki tanınmış şairleri Montpellier'li Auguste ve Cyrille Rigaud kardeşler, Provence bölgesinde Lyons'lu Toussaint Gros ve Gaskonya'nın en ünlü şairi sayılan Cyprien Despourrins'di.

Üçüncü dönem. Fransız Devrimi'nden sonra, Provans edebiyatını inceleyen F.-J. Raynouard gibi uzmanlar ortaçağın parlak edebiyat geleneğini yeniden canlandırmaya çalıştılar. Provans dilinde gazeteler çıkarıldı ve şairler bir araya gelerek yapıtlarını kitap haline getirdiler. Dokuz *troubaire* (trubadur) 1823'te *Lou Bouquet Prouvençau*'yu (Provans Güldestesi) yayımladı. Provans dili ve edebiyatını canlandırmayı amaçlayan Félibrige(*) okulunun öncüleri sayılan yazarlar daha akademik nitelikli çalışmalarını kültürlü azınlığa seslendiler. Daha geniş bir okur kitlesine seslenen halk şairleri arasında ise, komik ve yergili şiirler yazan Bordeaux'lu Jean-Antoine Verdié; ilk yapıtı *L'Ange et l'enfant*'daki (1828; Melek ve Çocuk) başarısına bir daha ulaşamayan Nîmes'li fırıncı Jean Reboul; *Fenian et Grouman: dix chansons provençales*'in (1840; Fenian ile Grouman: On Provans Şarkısı) yazarı Marsilyalı Victor Gelu; hepsinden önemlisi ve Félibrige'in gerçek öncüsü sayılan Jacques Jasmin yer alır.

Joseph Roumanille ve Frédéric Mistral, Provans dilinde verdikleri yapıtlarla Provans ulusal bilincini yeniden canlandırmaya çalıştılar. Roumanille, içtenlikle yazılmış dindışı şiirler ve ince bir mizah duygusuyla örülmüş düzyazı yapıtlar verdi. Mistral ise, uzun öykülü şiirleri *Mirèio* (1859) ve *Calendau* (1867) ile çağdaşı şairler arasında sıvırdı. 1854'te Provans edebiyatını geliştirmek amacıyla Félibrige okulunu kuran yedi şair arasında, Roumanille ve Mistral'ın yanı sıra Théodore Aubanel, Anselm Mathieu, Jean Brunet, Alphonse Tavan ve Paul Giéra vardı. Mistral'ın şiir anlayışı kısa zamanda Oksitan dilini konuşan bütün bölgelere yayılarak Limoges'lu Joseph Roux, Auvergne'li Arsène Auvergnor Vermeuouze ve Rouergat J. Besson gibi şairleri etkiledi. Ama Provence'lı yazarlar arasında yaygın bir kabul görmedi. Mistral'ın en büyük karşıtı, *Les Grills* (1887) adlı yapıtın yazarı Languedoc'lu A. Fourès'ti. Bu şairlerin çoğu 20. yüzyılın ilk çeyreğinde de başarılarını sürdürdüler. Mistral 1904'te Nobel Edebiyat Ödülü aldı.

Çoğu yapıtlarını 1900'den önce yayımlamakla birlikte, 20. yüzyılın ilk yarısında üne kavuşan Provans yazarları arasında, *La Legenda d'Esclarmonda*'nın (1936) yazarı Marsilyalı Valère Bernard ile Marius André, Prosper Estieu, *Lo Got Occitan*'ın (1903) yazarı Languedoc'lu Antonin Perbosc ve Mistral'ın *Mirèio*'sunun Gaskonya'daki karşılığı sayılabilecek pastoral şiiri *Beline*'yle (1899) tanınan Pireneli Miqeu Camelat sayılabilir. Rhône Deltasındaki Camargue'da yaşayan bazı yazarlar da bu dönemde Provans dilinde ürünler verdiler. Bunların en önemlileri, destan havası taşıyan *La Bestio d'ou Vaccarès* (Vaccarès Hayvanı) gibi öykü ve *Lo Lauslé d'Arles* (1913) gibi şiir kitaplarıyla tanınan Joseph d'Arbaud, Folco de Baroncelli-Javon ve Marius Jouveau'ydu. Gene bu yıllarda P.L. Grenier klasik Limousin dilini canlandırdı. Aynı bölgeden J.B. Chèze *Una princessa*

dins la Tor'a (1932), Albert Pestour Rebato *sur l'autura* ve *L'Autura envidlada* adlı yapıtları yazdı. 19. yüzyılın sonlarında doğan öbür önemli Provans yazarları arasında P. Eyssavel, R. Rouquette, kadın yazar Marcelle Drutel ve Roussillon'lu J.S. Pons vardı. Çağdaş Provans yazarlarının bir bölümü (Provence'lılar) Mistral geleneğine bağlı kalırken, bir bölümü de (Oksitanyalılar) daha çağdaş düşüncelere açıldı.

Provence, Fransa'nın güneydoğusunda, bugünkü Bouches-du-Rhône, Vaucluse, Alpes-de-Haute-Provence ve Var illerini (*département*) kapsayan ve sınırları eski Provence iliyle ya da bugünkü Provence-Alpes-Côte d'Azur(*) planlama bölgesiyle örtüşen tarihsel ve kültürel bölge.

16. yüzyılın başlarında, aralarında Marsilya'nın da (bugün Marsilya) bulunduğu Yunan kolonilerinin kurulmasıyla, Provence bölgesi Akdeniz uygarlığının etki alanına

1789'da Provence ili

girdi. 10. yüzyılın sonunda Romalıların Alpler'in ötesinde kurdukları ilk eyalet (*provincia*) olan Gallia Transalpina'nın topraklarına katıldı. Bölgenin adı *provincia* sözcüğünden gelir. 15. yüzyıla gelindiğinde tüccarların önemli buluşma merkezlerinden biri olan Arles aynı zamanda Galya'nın merkeziydi. Marsilya ise batıdaki en önemli Yunan araştırma ve inceleme merkezi durumuna gelmişti.

Provence Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Vizigotlar, Burgonyalılar ve Ostrogotlar tarafından istila edildi. Yaklaşık 536'dan sonra Frank yönetimi altında kalmakla birlikte, kuzey bölgeleriyle bütünlüşmedi.

Karolenj hanedanının yıkılmasından sonra Fransa ve Almanya arasında kurulan bir dizi krallığın parçası oldu. İlk Provence Krallığı 855'te ölen Frank imparatoru I. Clotaire'in oğlu Provence'lı Karl tarafından kuruldu. Karl'ın 863'te ardında çocuk bırakmadan ölmesi üzerine krallık toprakları ağabeyi Frank imparatoru II. Ludwig'in eline geçti. İkinci Provence Krallığı'nı (879-934) Burgonya (Arles) Krallığı'nın kuruluşu izledi. Burgonya 1032'de Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlandı. 10. yüzyılın sonunda bölgeye egemen olan yerel bir hanedanın üyeleri Provence kontları unvanını aldılar. 1113'te bu hanedanın soyunun tükenmesiyle kontluk unvanı Barselona hanedanına geçti ve Provence İspanyol egemenliği altında kaldığı yüzyılı aşkın süre boyunca Katalonya'dan yönetildi.

12. yüzyılda Akdeniz'in doğu kıyılarıyla yapılan ticaret sonucu gelişen Provence kentlerinde konsüllük adı verilen özerk yönetimler kuruldu. Bu dönemde Provence kültürü en parlak günlerini yaşadı. Trubadurların bölgede konuşulan, Latinceye ya-

kın bir dilde yazdıkları şiirler ve erken romanesk üsluptaki mimari örnekler bu döneme tanıklık eder.

Katolik Kilisesi'nin 13. yüzyıl başlarında Fransa'nın güneyinde etkinlik gösteren Katharos mezhebine (*bak*, Albi heretikleri) karşı düzenlediği Haçlı Seferi, bölgenin papalıkla Fransa'nın kuzey kesiminin etki alanına girmesiyle sonuçlandı. Provence Katharos mezhebinin kalelerinden olmadığı için sefer sırasında büyük yıkıma uğramadı. Papalar 13. yüzyıl başlarında Provence'ı kuzeyinde, Rhône Irmağı kıyısında bulunan Comtat Venaissin'i ele geçirdiler ve 1309-77 arasında Roma yerine Avignon'da oturdular.

Provence 1481'de, özerkliğini koruması koşuluyla Fransa Krallığı'yla birleşti. Ama 16-18. yüzyıllar arasında Fransa kralının bölge üzerindeki denetimi gittikçe güçlendi ve Aix yönetim birimi (*généralité*) kraliyet temsilcisinin yönetim merkezi yapıldı.

Provence 1789 Fransız Devrimi'nden sonra, Bouches-du-Rhône, Var ve Basses-Alpes (bugün Alpes-de-Haute-Provence) illerine bölündü (1790). Ertesi yıl Comtat Venaissin'in ilhak edilmesi üzerine Vaucluse ili, Nice Kontluğu'nun ilhakıyla da (1860) Alpes-Maritimes ili Provence topraklarına katıldı.

Provence bölgesi Fransa'nın Akdeniz'e bakan güneydoğu kıyılarıyla hemen arkasındaki dağlık bölgeyi kapsar. Arles'da bahar ve yaz aylarında boğa güreşleri yapılır. Bouche-du-Rhône'daki Saintes-Maries-de-la-Mer'de her yıl mayıs ayının dördüncü haftasında hac ziyaretine gelen Çingene'ler toplanır. İl nüfusunun büyük bölümü Katoliktir. Ama Marsilya ve Vaucluse'deki Lourmarin ve Merindol çevresinde Protestan topluluklar yaşar. Kuzey Afrika'dan dönen mültecilerin bölgeye yerleşmesiyle birlikte Provence'ta yaşayan Yahudilerin sayısı artmıştır. Comtat Venaissin'de hâlâ Oksitan dili(*) konuşulur. Joseph Roumanille (1818-91) Oksitan dilinin edebiyatta yeniden yaygın olarak kullanılmaya başlamasında önemli rol oynamıştır.

Provence-Alpes-Côte d'Azur, eskiden PROVENCE-CÔTE D'AZUR. Fransa'nın güneydoğusunda planlama bölgesi (*région de programme*). Alpes-Maritimes, Hautes-Alpes, Alpes-de-Haute-Provence, Var, Bouches-du-Rhône ve Vaucluse illerini (*département*) içine alır. Kabaca tarihsel Provence(*) bölgesi ile örtüşen bölgenin merkez Marsilya, yüzölçümü 31.400 km²'dir. Alpler'in güney uzantıları bölgenin doğu kıyısından başlayarak birdenbire yükselir. Batıdaki Comtat, Crau ve Camargue ovalarının sularını Rhône Irmağının aşağı çığır toplar. Bölgenin kıyı kesiminde Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yağış miktarı ülke ortalamasına yakın olmakla birlikte, yıldan yıla büyük değişiklikler gösterir.

Nüfus kıyı bölgesinde ve Rhône Irmağının aşağı kesiminde toplanmıştır. Bölgenin nüfusu 1946'dan bu yana hızla artmaktadır. Nüfusun yüzde 80'den fazlası kentlerde yaşar.

Kuru tarım yapılan Var ve Vaucluse illerinde üzüm, buğday ve zeytin yetiştirilir. Yapımına 1960'larda başlanan Provence Kanalinin tamamlanmasından sonra Verdon Irmağının taşınan sularla bölgenin batısındaki 60 bin hektarlık alanın sulanması beklenmektedir. Marsilya yakınındaki Berre-l'Étang ve La Mède'de bulunan petrol rafinerileri geniş bir petrokimya kompleksinin gereksinimlerini karşılar. Marignane'da uçak imal edilir. Bouches-du-Rhône'daki Gardanne havzasında linyit çıkarılır. Côte d'Azur ve Alpler'de yoğunlaşan

tarizm etkinlikleri bölge ekonomisinde önemli yere sahiptir. Nüfus (1991 tah.) 4 294 400

Provence Alpleri, Fransızca ALPES DE PROVENCE. Deniz Alpleri'nin Fransa'nın güneydoğu kesimindeki batı uzantısı. Kuzeyinde Dauphiné Alpleri, batısında Aşağı Rhône Irmağı, güneyinde de Akdeniz yer alır. Kıyıdağı Maures ve Estérel dağları Provence Alpleri'nin bir parçası olarak kabul edilir. Dağlar Durance, Var, Argens vadileri ve Verdon Irmağı ile parçalanmıştır. Bir sayfiye merkezi olan Castellane'nin yakınındaki Verdon Büyük Kanyonunun etkileyici bir manzarası vardır. Parfüm imal edilen Grasse kasabası çevreleyen tepeler lavanta çiçeğiyle kaplıdır.

Providence, ABD'de, Rhode Island eyaletinin ve Providence ilinin yönetim merkezi kent. Providence Irmağı kıyısında, Narragansett Körfezinin başında yer alır. Pawtucket, East Providence, Central Falls, Cranston ve Woonsocket'ı içine alan metropoliten alanın merkezidir.

Dinsel inançları nedeniyle Plymouth kolonisinden kovulan Roger Williams tarafından 1636'da kuruldu. Kentin Kral Philip Savaşı (1675-76) nedeniyle kesintiye uğrayan gelişimi 1680'de Batı Hint Adaları, Afrika ve Kuzey Amerika'daki koloniler arasındaki ticaret üçgeni üzerinde önemli bir liman kenti durumuna gelmesiyle yeniden hız kazandı.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda önemli bir rol oynayan Providence'ta Boston Çay Partisi'ne benzer bir olay yaşandı ve vergileri protesto etmek için çaylar yakıldı. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin ilanından iki ay önce, Eski Eyalet Yönetim Binası'nda (1762) Rhode Island Bağımsızlık Yasası imzalandı (4 Mayıs 1776). Bağımsızlığın kazanılmasından sonra deniz ticareti yeniden önem kazandı. 19. yüzyılın sonlarında da makine, takım tezgahları, dokuma, mücevher ve kauçuk sanayileri gelişti. Günümüzde bir ticaret ve sanayi merkezi olmanın yanı sıra önemli bir liman kenti olan Providence, aynı zamanda petrol, kömür, doğal gaz, çimento ve kereste gibi ürünlerin dağıtım merkezidir.

Providence 1831'de kent statüsü kazandı ve Newport'la birlikte Rhode Island'ın iki yönetim merkezinden biri oldu. 1900'den sonra da eyaletin tek yönetim merkezi durumuna geldi. Kentin tarihsel yapıları arasında ABD'deki en eski Baptist kilisesi olan Birinci Baptist Kilisesi (1775), Market House (1773), bugün Rhode Island Tarih Derneği'ni barındıran John Brown Evi (1786) ve Birinci Üniteryen Kilise (1815-16) sayılabilir.

Kentteki en önemli eğitim kurumu olan Brown Üniversitesi 1764'te Warren'da Rhode Island College adıyla kurulmuş. 1770'te Providence'a taşınmış. 1804'te de en büyük mali destekçisi olan Nicholas Brown'ın adını almıştır. Providence Athenaeum'da (1838) eski kitap ve resimlerden oluşan değerli bir koleksiyon sergilenir. Kentte SS. Peter ve Paul (1878-86) ve St. John (1810) adlı iki katedral vardır.

1938'deki harikan kentte ağır hasara yol açınca, bu gibi doğal tehlikelere karşı önlem olarak yapımı 1966'da tamamlanan Fox Point Harikan Engeli inşa edilmiştir. Nüfus (1990) kent, 160.728; metropoliten alan, 654.854; Providence-Pawtucket-Fall River metropoliten alanı, 1.141.510.

Provincetown, ABD'nin Massachusetts eyaletinin doğu kesimindeki Barnstable ilinde ilçe düzeyinde yönetim birimi (*township*) ve kasaba. Cod Burnunun kuzey

ucunda yer alır. Bölgeye ilk olarak Bartholomew Gosnold (1602) ve Henry Hudson (1609) adlı kâşifler ulaştı. Plymouth'u kuran Pilgrim Atalar 20 Kasım 1620'de Provincetown'da karaya çıktılar. Koloni yönetiminin genel çizgilerinin oluşturulduğu Mayflower Sözleşmesi, Provincetown limanına demirleyen "Mayflower" gemisinde imzalandı. Town Hill'deki 78 m yüksekliğinde Pilgrim Anıtı'yla (1907-10) Provincetown Tarih Müzesi bu olayların anısını yaşatır. 1700'den sonra yöreye tüccarlar ve balıkçılar yerleşti. Başlangıçta Cod Burnu Yöresi ya da Province Toprakları olarak bilinen ve Truro'ya bağlı olan yerleşme 1727'de Provincetown adıyla ayrı bir yerleşme olarak tüzel kimlik kazandı. 19. yüzyılda işlek bir balıkçılık ve balina avcılığı limanı durumuna geldi. Günümüzde ilgi gören bir yazlık sayfiye olan Provincetown'da çok sayıda sanatçı yaşar. Uzun yıllar kasabada yaşayan Eugene O'Neill'in ilk oyunu *Bound East for Cardiff* (Doğuya, Cardiff'e Doğru) 1916'da Provincetown'da Provincetown Oyuncuları tarafından sahnelenmiştir. Nüfus (1990) 3.561.

Provincetown Oyuncuları, 1915'te ABD'de, Massachusetts eyaletinin Provincetown kentinde gösterilerine başlayan tiyatro topluluğu. Ortak amaçları yeni ve deneysel oyunlar sahnelemek olan bir grup yazar ve sanatçı tarafından kurulmuştu. Önceleri oyunlarını üyelerin evlerinde sahneleyen topluluğun ilk kadrosunda Mary Heaton Vorse, George Cram Cook, Susan Glaspell, Hutchins Hapgood, Wilbur Steele ve Robert Edmond Jones gibi adlar yer alıyordu. Topluluk 1916'da Eugene O'Neill'in ilk oyunu *Bound East for Cardiff* (Doğuya, Cardiff'e Doğru) sahnelledi ve böylece ABD'nin yetiştirdiği en büyük oyun yazarlarından birinin tiyatroya yaşamı başlamış oldu. Aynı yıl Provincetown Oyuncuları New York kentinde Greenwich Village'a yerleşti. Topluluk yıllar boyunca Floyd Dell, Edna St. Vincent Millay, Donald Oenslager, Kenneth Macgowan, Jasper Deeter ve *In Abraham's Bosom* (Cennette) oyunuyla 1927'de Pulitzer Ödülü'nü kazanan Paul Green gibi yazar, tasarımcı ve oyuncular keşfedip çalışmalarını değerlendirdi. Topluluk 1929'da dağıldı.

provincia, çoğulu PROVINCIAE. Roma Devleti'nde *imperium*(*) yetkisine sahip bir Romalı görevli tarafından yönetilen ve eyalete denk düşen yönetim birimi. *Provincia* adı önceleri hem İtalya Yarımadası içindeki yönetim birimleri, hem de İtalya dışında yer alan ve Roma'ya bağlı bir görevli tarafından yönetilen topraklar için kullanılırdı. Sonradan yalnızca Roma'ya vergi ödeyen İtalya dışındaki topraklar için kullanılmaya başlandı. *Provincia* terimi aynı zamanda, herhangi bir bölgeye bağlı olmadan, yalnızca yöneticilerin yetkilerini belirtmek için de kullanılır.

Cumhuriyet döneminde (İÖ y. 509-31) bir eyalet oluşturulurken, Senato *lex provincia* (eyalet yasası) denen özel bir yasa çıkarak söz konusu eyaletin topraklarının sınırlarını, bu eyalete bağlı kentlerin sayısını, eyalet halkının hak ve görevleri ile ödemek durumunda oldukları verginin türünü ve miktarını da saptırdı. Senato ayrıca her eyalete bir vali ile bir *quaestor*(*) ve üç *legatus* (vali yardımcısı) atadı. Vali eyaletin mutlak hâkimiydi. Savaş zamanında Senato valilerin emrine birer ordu verirdi. İmparatorluk döneminin başlarında kabul edilen eyalet reformlarıyla kuvvetlerin ayrıntılı ilkesi getirildi ve eyaletlerin mali işlerini yürütecek *procurator*'lar(*) atandı. Eyalet valilerinin sahip olduğu özerklik, cumhuriyet döne-

minde eyalet halkına karşı sorbaca davranışlarda bulunmalarına yol açtı. Bir eyaletin yönetimini üstlenen vali, göreve başladıktan hemen sonra *lex provinciae*'ya ek olarak yeni kurullar getiren bir kararname çıkarırdı. Konsül(*) ya da *praetor*(*) urvetimni taşıyan valiler, görev sürelerinin bir yıldan fazla uzatılması halinde *proconsul* ya da *propraetor* olarak adlandırılırdı. Hamp eyaletleri konsüllerin, hangilerini *praetor*ların yöneteceğine Senato karar verirdi, görevlilerin hangi eyalete gideceği ne kuzayla belirlenirdi.

Eyaletler imparatorluk döneminde (İÖ 27'den sonra) Senato ve imparatorluk eyaletleri olarak ikiye ayrıldı: Senato'ya bağlı eyaletler de göreve bir yıl için getirilen ve her ikisi de *proconsul* olarak adlandırılan eski konsüller ve *praetor*'lar tarafından yönetilirdi. İmparatorluk eyaletlerinin yanında ne belirlis bir görev süresi bulunmayan bir imparator temalıkları bulunurdu.

Roma eyalet yönetimleri önemli ölçüde yerel özerkliğe sahipti. Roma'dan gönderilen yöneticilerin sayısı azdı ve bunlar büyük ölçüde Roma'ya sadık yerel önderlere bağlıydı. İÖ 27-İS 14 arasında hüküm süren Augustus eyalet yönetimlerini yeniden düzenleyerek daha etkili bir yönetim kurdu.

Provo, ABD'de, Utah eyaletinin ortakuzey kesimindeki Utah ilinin (*county*) merkezi (1852) kent. Provo Irmağı kıyısında, Utah Gölü ile Wasatch Dağları arasında, deniz düzeyinden 1.387 m yükseklikte yer alır. 1849'da bir grup Mormonun yerleştiği kent, ertesi yıl Fransız asıllı Kanadalı avcı Étienne Provost'un omuruna bugünkü adını aldı. 1870'lerde, kuzeybatıdaki Salt Lake kentinden ve Scofield'den gelen demiryolu hattının tamamlanmasından sonra, bir madencilik ve imalat merkezi durumuna geldi. Kentin kuzeybatı kesimindeki Geneva'da büyük bir entegre çelik işletmesi açıldı. 1875'te kurulan Brigham Young Akademisi (1903'ten sonra üniversite) kentin gelişmesine katkıda bulundu. Kentteki bir başka yükseköğretim kurumu da Utah Teknik Yüksekokulu'dur (1941). Provo Doruğu (3.369 m) kentin hemen yanındadır. Nüfus (1990) kent, 86.835; Provoe-Orem metropoliten alanı, 263.590.

prozodi, dilin ritim özelliklerinin tümü. Terim, edebiyat eleştirisinde daha çok şiirin ölçü yapısını ve bu yapıyı inceleyen dalı belirtir. Ama ölçünün dışında uyak düzeni, aliterasyon ve asonans gibi özellikler de şiirin "ses anlamı"nı etkileyen öğeler arasındadır. Bir şiirin prozodi açısından incelenmesi, genellikle o şiirin ritim, vurgu, ölçü ve tempo gibi özelliklerinin çözümlemesine dayanır. Ama prozodi çalışmaları bir şiirin ait olduğu tarihsel dönem, şiirin türünü ve şiirin üslubunu da göz önünde bulundurur. Prozodi terimi ayrıca, şiirin ölçü yapısı üzerine çeşitli dönemlerde geliştirilmiş kuralları ve kuramları da kapsar. Ayrıca bak. ölçü.

Prudentius, tam adı AURELIUS CLEMENS PRUDENTIUS (d. 348, Caesar Augusta - ö. 405'ten sonra, İspanya), Hristiyan Latın şair. Avrupa edebiyatının ilk gerçek alegorik şiir kitabı sayılan *Psychomachia* (Ruhsal Mücadelesi) ile ortaçağ şiirlerini derinden etkilemiştir.

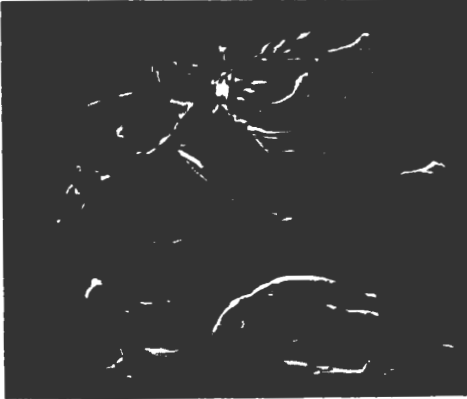
Yargıçlık ve eyalet valiliklerinin ardından İmparator Theodosius tarafından yüksek bir göreve getirildi. Saray yaşamından sıkıldığından 392 dolaylarında Hristiyanlık temalarını ele alan şiirler yazmaya başladı.

Şiirlerinden oluşan bir derlemeyi otobiyografik bir girişle 405'te yayımladı.

Cathermerinon (Günün Her Saati İçin Kitap) adlı kitabı, günün değişik anları ve kilise törenleri üzerine 12 lirik şiirden oluşur. Işık ve karanlığın simgesel anlamları yer yer sürekli bir alegoriye dönüşür. **Perisephanon** (Şehitlik Mertebesine Ulaşanlar), İspanyol ve Romalı din şehitleri için yazılmış 14 lirik şiirden oluşur. **Apotheosis**, Uçleme öğretisini ve Hz. İsa'nın tanrısallığını yadsıyanlara yönelik bir savunmadır. **Hamartigenia** (Günahın Kökeni), Markion'la izleyicilerinin gnostik ikici anlayışlarını hedef alır. **Psychomachia** yüce erdemlerin de desteğiyle inancın puta tapmaya ve bunun kötülüklerine karşı savaşını anlatır. **Prudentius Contra Symmachum** (Symmachus'a Karşı) başlığıyla yazdığı iki kitapta, Hristiyan olmayan bu senatörün Zafer Tannıçası Victoria'nın sunağını Senato'daki eski yerine taşıma isteklerine karşı çıkar. Hristiyan öğretisini klasik edebiyat biçimleriyle dile getiren Prudentius konularını Tertullianus ve Aziz Ambrosius gibi ilk Hristiyan yazarlarından, Kitabı Mukaddes'ten ve Şehitlerin İşleri'nden almıştır.

Prud'hon, Pierre-Paul (d. 4 Nisan 1758, Cluny - ö. 16 Şubat 1823, Paris, Fransa), yapıtları 18. yüzyıl ruhuyla 19. yüzyıl romantizmi arasında bir köprü oluşturan Fransız ressam ve çizim ustası.

Dijon'da eğitim gördükten sonra Roma'ya gitti (1784). Orada yeni-klasik üslupta çalışan heykeltıraş Antonio Canova ile tanıştı;

"Adalet ve Tanrısal İntikam Suçun Peşinde". Prud'hon'un bir yağlıboya çalışması, 1808; Hôtel Sandelin Müzesi, Saint-Omer, Fransa
Graudon-Art Resource/EB Inc

Leonardo da Vinci ile Correggio'nun yapıtlarını tanıyarak hayran kaldı. Özellikle Correggio'nun etkisiyle, o sıralarda J.-L. David'in sert, heykelsi üslubunun yön verdiği Fransız resmine daha yumuşak ve duygusal bir hava getirdi.

Prud'hon önceleri oymabaskıcılar için desenler çizerek, portreler yaparak geçimini sağladı. Napoléon'un dikkatini çekti ve zaman zaman portreci ve dekoratör olarak saraydan sipariş aldı. En ünlü yapıtlarından biri sayılan ve Canova ile Correggio'nun etkilerini belli eden "İmparatoriçe Joséphine'in Portresi" (1805, Louvre Müzesi, Paris) onun kadın portrelerinin çoğunun özelliği olan çekici yumuşaklığı ve belli belirsiz romantik, gizemli havayı taşıyordu.

Prud'hon alegorik yapıtı "Adalet ve Tanrısal İntikam Suçun Peşinde"yle (1808; Louvre Müzesi, Paris ve Hôtel Sandelin Müzesi, Saint-Omer) büyük bir ün kazandı. Zarif, süslü ve ince resimlerinin XV. ve XVI. Louis dönemlerini çağrıştırması, David'in onu olumsuz anlamda rokokosunu Fransız

çois Boucher ile karşılaştırmasına yol açmıştı. Resimlerinin günümüzde çok kararmış olması, boyaların eskidikçe renk değiştirmesi konusunda yeterli bilgisinin bulunmamasına bağlanır.

Prunus, gülgiller (*Rosaceae*) familyasından 400'ü aşkın çiçekli ağaç ve çalı türünün oluşturduğu cins. Bu cins pek çok yabancı bitkinin yanı sıra kayısı(*), badem(*), şeftali(*), erik(*) ve vişne(*) ve kiraz(*) gibi ekonomik değer taşıyan bitkileri de içerir. Ama, bazı uzmanlarca şeftali ve badem bu cinsten değil. *Amygdalus* cinsinde sınıflandırılır.

Prus, **Bolesław**, asıl adı ALEKSANDER GŁOWACKI (d. 20 Ağustos 1847, Hrubieszów - ö. 19 Mayıs 1912, Varşova, Polonya), Polonyalı gazeteci, öykü yazarı, romancı. Polonya edebiyatında, 1863 Ayaklanması'nı izleyen olgucu dönemin önderlerindendir.

Soylu bir aileden gelmekle birlikte yoksul bir yaşam sürdü. Toplumsal eşitlik inancını yaşamı boyunca korudu. Daha çok günlük gazetelere ve dergilere makaleler yazdı. Roman ve öykülerini etkili kılan ayrıntılı gözlem ve canlı betimleme yeteneğini bu makalelerde ortaya koydu. En ünlü öyküleri *Z legend dawnego Egiptu* (Eski Bir Mısır Efsanesi), *Kamizelka* (Yelek) ile *Katarynka*'dır (Laterna). *Lalka* (1890; Taş Bebek) adlı romanı, 19. yüzyıl sonlarında Varşova'daki burjuva yaşamından karmaşık bir kesit verir. *Faraon* (1897; Firavun) ise Eski Mısır'ı konu alan bir romandır.

Prusa bak. Bursa

prustit, gümüş arsenik sülfür (Ag_3AsS_3) yapısında, önemli bir gümüş cevheri olan sülfotuz minerali. Kızıl rengi nedeniyle kimi zaman yakut gümüşü olarak da adlandırılan prustit, gümüş damarlarının çoğunda, damarın üst bölümlerinde bulunur, ama aynı yerlerde rastlanan pirarjiritten(*) daha ender olarak görülür. Şili'deki Chañarcillo'da iri, çok güzel prustit kristalleri çıkartılmıştır; elde edildiği öteki yerler ABD'de Ontario ve Almanya'da Freiberg ile Marienberg'dir. Meksika'da gümüş cevheri olarak yararlanılır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfotuzlar (tablo).

Prusya, Almanca PREUSSEN. Lehçe PRUSY. Avrupa'nın orta ve doğu kesiminde tarihsel ülke. Prusya teriminin siyasal statü ve sınırlar bakımından tarihte kazandığı değişik anlamlar şöyle sıralanabilir: 1) Baltık Denizinin güneydoğu kıyısını kapsayan ve ortaçağda Polonyalılarla Almanların egemenliği altına giren yerli kabilelere ait topraklar, 2) 1701'den sonra Alman Hohenzollern hanedanınca yönetilen, başkenti Berlin olmak üzere Prusya ve Brandenburg'u da içine alan, 18. ve 19. yüzyıllarda Almanya'nın kuzey kesiminin büyük bir bölümünü ve Polonya'nın batı kesimini ele geçirdikten sonra 1871'de Alman devletlerinin birliğini gerçekleştiren krallık, 3) Hohenzollern hanedanının 1918'de yıkılmasından sonra krallığın büyük bölümünü kapsamak üzere oluşturulan ve II. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Almanya'nın siyasal bakımından yeniden düzenlenmesi sırasında kaldırılan eyalet (*Land*).

Temelde avcılık ve çobanlıkla uğraşan ilk Prusyalılar, Hint-Avrupa halklarının Baltık ailesindendi. Letonlar ve Litvanlarla akraba olan bu halk, o sırada Vistül ve Neman ırmaklarının aşağı çıkışları arasındaki sık ormanlık bölgede gevşek bir örgütlenmeye birbirine bağlı kabileler halinde yaşıyordu. Putperest olan Prusyalılar Hristiyanlaştırmak için Aziz Adalbert ve Querfurt'lu Aziz

Bruno'nun 11. yüzyıl başlarında yürüttükleri misyonerlik çalışmaları sonuçsuz kaldı. Sonunda Mazovya dükü I. Konrad'ın destek verdiği Töton Şövalyeleri 13. yüzyılda bölgeyi istila ederek Prusyalıları Hristiyanlaştırdılar. Ardından Alman soyluları için şatolar inşa edilerek bölgeye çok sayıda Alman köylüsü yerleştirildi. 14. yüzyılın ortalarına doğru Almanca konuşanlar çoğunluğa geçti. Bununla birlikte Eski Prusya dili yerli halkın bütünüyle özümlediği 17 yüzyıla değin varlığını korudu.

Töton Şövalyeleri 1411 ve 1466'da imzalandıkları I. ve II. Toruń antlaşmalarıyla bölgenin batı yarısını (Kraliyet Prusyası) Polonya tahtına bırakmak ve geri kalan topraklarda da Polonya'nın süzerenliğini tanımak zorunda kaldılar. Hohenzollernlerin 1525'te babadan oğula geçen bir düklik (Düklik Prusyası ya da Doğu Prusya) olarak ele geçirdiği bu topraklar 1618'de Brandenburg elektörlerinin doğrudan denetimi altına girdi. Friedrich Wilhelm (hd 1640-88) Brandenburg-Prusya'yı birleşmiş, mali bakımdan güçlü ve Alman Protestanlığının bayraktarlığını yapan bir devlet olarak Avrupa'da önemli bir konuma yükseltti.

Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Leopold 1701'de Friedrich Wilhelm'in oğlu ve ardılı III. Friedrich'e I. Friedrich olarak "Prusya kralı" unvanını verdi. I. Friedrich Moers, Lingen ve Tecklenburg kontluklarını Düklik Prusyası topraklarına kattı. Yene geçen I. Friedrich Wilhelm (hd 1713-40), Utrecht ve Stockholm Antlaşmalarıyla başka topraklar elde etti. Krallığın sınırlı gelirlerini yerinde kullanarak, ekonomisini merkantilist ilkelere göre yönetti. Bir yandan hazinayı zenginleştirirken, bir yandan da zorunlu askerliğe dayanan bir ordu kurdu. Böylece Prusya'ya askeri ve bürokratik bir devlet yapısı kazandırdı. Yetenekli bir devlet adamı ve komutan olan II. Friedrich (Büyük; hd 1740-86) bu güçlü aygıtı kullanarak 1740'ta Avusturya'dan Silezya'yı, 1772'de de Polonya'dan Kraliyet Prusyası'nı aldı. Prusya, 1793 ve 1795'te Polonya topraklarının paylaşılması sırasında sınırlarını daha da genişletti.

1807'de Napoléon'a yenildikten sonra ordu ve yönetimde reformlara giden Prusya, Avrupa'daki Fransız üstünlüğüne son verilmesinde önemli rol oynadı. Viyana Kongresi'nde (1814-15) eski topraklarının çoğunu geri aldı ve Saksonya'nın bazı bölümleriyle Ren bölgesinin geniş bir kesimini kendisine bağladı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Avusturya ile birlikte Alman Konfederasyonu'nun iki büyük devletinden biri durumuna geldi. Alman birliğinin önderliğini üstlenen Prusya başbakanı Otto von Bismarck, Avusturya'yı Yedi Hafta Savaşı'nda (1866) yenilgiye uğrattıktan sonra Schleswig-Holstein, Hannover, Hessen, Nassau ve Frankfurt am Main'i ilhak etti. Prusya ordusunun gücünü kanıtlayan Fransız-Alman Savaşı'nın (1870-71) ardından Prusya kralı I. Wilhelm'in Alman imparatoru ilan edilmesiyle ikinci Alman Reich'i kuruldu.

Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması Prusya monarşisinin ve üstünlüğünün ortadan kalkmasına yol açtı. Versailles Antlaşması (1919) ve onu izleyen plebisitlerle Silezya'nın bir bölümünü, Posen'i (Poznań), Batı Prusya'yı, Danzig'i (Gdańsk), Memel'i, Schleswig'in kuzey kesimini, Belçika sınırındaki bazı küçük bölgeleri ve Saar bölgesini yitiren Prusya, Weimar Cumhuriyeti'ne bağlı bir eyalet (*Land*) düzeyine indi. 1923'ten sonra Prusya Anayasası bir yana bırakıldı ve yasama meclisi kaldırıldı. Böylece Prusya yalnızca yönetsel bir birim olarak ayakta kaldı.

II. Dünya Savaşı'nda yenilen Almanya Müttefik ülkelerden İngiltere, ABD, SSCB ve Fransa'nın denetimine altına girdi. Doğu Prusya'nın kuzey kesimini SSCB ilhak etti. Prusya eyaletinin Oder-Neisse Hattı'nın doğusunda kalan bölümü Polonya'ya bırakıldı. Geri kalan topraklar ise Sovyet, İngiliz ve Fransız işgal bölgeleri olarak üçe ayrıldı. Müttefikler Kontrol Konseyi'nin aldığı kararlardan biri de Prusya'nın resmen ortadan kaldırılması oldu (1 Mart 1947).

Prusya mavisi, karmaşık demir siyanürlerden oluşan demir mavileri grubundan, kırmızımsı mavi renkli pigment. En çok boya, emaye ve lakelerde kullanılır. Buna karşılık aynı grupta yer alan yeşilimsi mavi renkli Çin mavisi baskı mürekkeplerinde, güçlü bir kırmızı tonu olan tonlama mavisi ise karbon kâğıdı üretiminde kullanılır. Kimyasal yapıları birbirine benzeyen bu pigmentlerin tonlarındaki değişiklikler tane boyutlarının ve üretim yöntemlerinin farklı olmasından kaynaklanır.

Prusya mavisi ilk olarak 1704'te demir(II) tuzlarının potasyum ferrosiyanürle tepkimeye sokulmasıyla birleştirildi. Bu tepkime sırasında önce Berlin beyazı adı verilen çözünmeyen beyaz bir bileşik oluştu, daha sonra bu bileşimin yükseltgenmesiyle de mavi pigment elde edildi. Bugün de Prusya mavisi sanayide benzer yöntemlerle üretilir, ama daha ucuz olduğu için potasyum ferrosiyanür yerine sodyum ferrosiyanür, yükseltgeyici olarak da sodyum klorat ya da sodyum kromat gibi maddeler kullanılır. Demir mavileri çoğunlukla yeşil renk oluşturmak amacıyla kurşun kromat ya da çinko kromat gibi sarı pigmentlerle karıştırılır. Ferrosiyanürler ve demir(II) tuzlarının tepkimeye girmesiyle elde edilen Turnbull mavisinin kimyasal bileşimi de demir mavileriyle ($MFe_2[CN]_6$; M sodyum, potasyum ve amonyum gibi iyonları simgeler) aynıdır.

Prusya Medeni Kanunu, Almanca ALLOEMEINES LANDRECHT. Prusya'da, yerel görevlerin aykırı düşmediği bütün yerlerde geçerli olmak üzere II. Friedrich (Büyük) döneminde (1740-86) hazırlanmaya başlanan ve II. Friedrich Wilhelm tarafından çıkarılan (1794) genel yasa. 19. yüzyılda önceki Alman devletlerince benimsenmiş ve Alman Medeni Kanunu'nun (1900) yerini almasına değin yürürlükte kalmıştır.

Aydınlanma düşüncelerinin bir ürünü olan Prusya Medeni Kanunu, medeni hukukla ilgili kuralların ötesinde anayasa hukuku ve idare hukukuna giren birçok öge içeriyordu. Yargıçların yorumuna yer bırakmayacak ölçüde kapsamlı ve ayrıntılı bir metin olarak yaklaşık 17 bin maddeden oluşuyor ve hemen her hukuki durum için kesin çözüm getiriyordu. Yasanın hazırlanmasında, Büyük Friedrich'in halkı keyfi yönetime karşı koruma düşüncesi doğrultusunda, yargılamanın kısa sürede ve tarafsızlık içinde yürütülmesi amacı önde tutulmuştu. Bununla birlikte yasa hükümleri sınırlar arasındaki uçurumu kapatmak yerine, devletin çıkarları açısından sınıf ayrımlarını titizlikle koruyan bir nitelik taşıyordu. Örneğin büyük toprak mülkiyeti memurların ve yüksek bürokratların içinden çıktığı soylular sınıfının tekeline verilmiş bulunuyordu. İşadamlarının da soylulara yasak olan ticaret ve sanayi işleriyle uğraşması öngörülüyordu. Doğrudan vergilerin büyük bölümünü ödemekle ve piyade askerlik hizmetiyle yükümlü tutulan köylüler için ise feodal toprak sahiplerinin haksız eylemlerine karşı koruyucu bazı hükümler getiriliyordu.

Yasada din ve vicdan özgürlüğü tanınmakla birlikte din ve mezheplere serbestlik verme yetkisi devlete bırakılıyordu. Katı

kurallara dayanan sansürün dışında yalnızca akademisyenler kalabiliyordu. Siyasal muhalifler için çok ağır cezalar öngörülüyordu.

Suçları cezalandırmaktan çok önleme hedefini gözetken yasanın ceza hukukuyla ilgili bölümleri oldukça liberaldi, işkence yasaklanırken, birçok suçla ilgili ölüm cezası da kaldırılıyordu. Toplumun güvenliği ve refahı, yasa metnine egemen olan temel kaygıyı oluştuyordu.

Prut Antlaşması, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Prut Savaşı(*) sonunda imzalanan barış antlaşması (21 Temmuz 1711).

Baltacı Mehmed Paşa, Prut Savaşı'nda yeniler arasında baş gösteren düzensizliğin de etkisiyle, Kırım hanı II. Devlet Giray ile İsveç elçisi Poniatowski'nin karşı çıkmalarına karşın Rusların barış önerisini kabul etti. İki gün sonra yapılan Prut Antlaşması'na göre, Karlofça Antlaşması'nın da (1699) bir gereği olarak, Azak Kalesi Osmanlılara bırakılacak, Rusların Karlofça Antlaşması'na aykırı biçimde yaptıkları Taygan, Kamanke, Yenikale istihkâm ve kaleleri yıkılarak buralardaki savaş araçları Osmanlılara teslim edilecekti. Rusya Lehistan (Polonya) işlerine karışmayacak, Poltava Çarpışması'nda (1709) Ruslara yenilerek Osmanlılara sığınmış olan İsveç kralı XII. Karl'ın ülkesine dönmesine engel olmayacak, Osmanlı topraklarında tüccarların dışında uyruk ve temsilci bulunduramayacak ve Kırım hanına eskiden beri ödediği vergiyi ödemeyi sürdürecekti.

Prut Antlaşması İstanbul'daki Divan-ı Hümayun'un gündemine alındı. Tartışmalarda sadrazama ve Osmanlı delegelerine, rüşvet alma başta olmak üzere birçok suçlama ve eleştiri yöneltildi. Bu durum III. Ahmed'in antlaşmayı onaylamasını geciktirdi. Baltacı Mehmed Paşa'nın sadrazamlıktan uzaklaştırılması, Osmanlı delegelennin tutuklanması gibi nedenlerle antlaşmanın askıda kalmasından yararlanan I. Petro, Azak Kalesi'ni Osmanlılara teslim etmediği gibi, Taygan Kalesi'ni de yıktırmadı, Lehistan'a müdahalesini de artırarak sürdürdü. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 1712'de Rusya'ya yeniden sefer düzenlenmesine karar verdi. Bu gelişmeden cesareti kırılan I. Petro Azak Kalesi'ni Osmanlılara teslim etti, Kamanke Kalesi'ni de yıktırdı. İngiltere ve Felemenk elçilerinin araya girmesiyle 16 Nisan 1712'de Rusya antlaşma hükümlerine tümüyle uymayı kabul etti. Ama gene Lehistan'ı boşaltmayınca, III. Ahmed yeni bir sefere karar verdi. Bunun üzerine I. Petro'nun başlatmış diplomatik girişimler sonucunda 24 Haziran 1713'te Edirne Antlaşması imzalanarak iki devlet arasındaki sürtüşmelere son verildi.

Prut Irmağı, Rumence PRUTUL. Tuna Irmağının kollarından biri. Toplam uzunluğu 850 km'dir. 1940'tan ve SSCB'nin Besarabya'yı ele geçirmesinden önce neredeyse tümüyle Romanya topraklarında akan Prut, günümüzde Romanya'nın Moldova ile olan doğu sınırını çizer. Ukrayna'nın güneybatı kesimindeki Doğu Karpatlar'ın kuzeydoğu yamaçlarından doğar. Önce kuzeye, sonra da doğuya doğru akararak Kolomiya ve Çernovki'yi geçer; daha sonra güneydoğuya yönelir ve Romanya'da Galați'nin doğusunda Tuna'ya katılır.

Prut Savaşı, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Prut Irmağı kıyısında yapılan savaş (19-21 Temmuz 1711). Poltava Çarpışması'nda (1709) yenilen İsveç kralı XII. Karl Osmanlılara sığındı. Onu izleyen Rus birlikleri de sınır geçtiler. Rusya Osmanlılardan XII. Karl'ı sınır dışı etmesini istedi. Bu

gelişmeler Osmanlı-Rus ilişkilerini gerpen leştirdi. Bir yandan Rusların Balkanlar'daki Ortodoks nüfusu Osmanlılara karşı kıskırtması, öbür yandan da XII. Karl'ın Rusya'ya karşı savaş açılması için çaba göstermesinin etkisiyle Osmanlı Devleti Ekim 1710'da savaş kararı aldı.

Nisan 1711'de Osmanlı donanması Karadeniz'e açılırken Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa da 100 bin kişilik bir orduyla Tuna'ya doğru yola çıktı. Osmanlı ordusu Prut Irmağı kıyısında Fıltçı (Fălciu) Geçidi yakınında bir düzlükte karargâh kurduğunda, Rus ordusu da ırmağın karşı kıyısındaki Çuçura'da (Cecora) bulunuyordu. Osmanlı birlikleri 19 Temmuz'da Prut'u geçtiler ve Rus ordusunu yenilgiye uğratarak geri çekilmek zorunda bıraktılar. Baltacı Mehmed Paşa, Kırım hanı II. Devlet Giray'ın da yardımıyla Rus ordusunu kuşatarak Prut Irmağıyla çevreundeki bataklıklar arasında hareketsiz bıraktı (20 Temmuz). Ruslar savaş ağırıklarını gömerek çekilmeye çalışırken yeniler bir ara beklenmedik biçimde bozgun havasına girerek büyük kayıplar verdiler ve dağılmaya başladılar. Onları güçlekle toparlayan Baltacı Mehmed Paşa, bu başarısızlığın da etkisiyle Rusların barış istegini kabul etti. Yapılan gizli görüşmeler sonunda, Kırım hanı II. Devlet Giray'la İsveç elçisi Poniatowski'nin karşı çıkmalarına karşın savaşa son verilerek (21 Temmuz 1711) Prut Antlaşması(*) imzalandı.

Prynne, William (d. 1600, Swanswick, Somerset - o. 24 Ekim 1669, Londra, İngiltere), İngiliz Pünten yazar.

Avukatlık eğitimi görmesine karşın 1627'den sonra Pünten risaleleri yayımlamaya başladı. Kısa süre sonra Anglikan Kilisesi'nin törenselliğine karşı çıkmaya başladı. *Histrio Mastix. The Players Scourge, or, Actors iragoedie* (1633), *Histrio Mastix: Oyuncuların Kurbacı ya da Aktörlerin Trajedisi* adlı ünlü kitabında, tiyatro oyunlarının halkı ahlaksızlığa özendirdiğini kanıtlamaya çalıştı. Birçoklarına göre Prynne'in aktörlere saldırısı, gerçekte I. Charles'in tiyatroya eğilimi karşını hedef alıyordu. Canterbury başpiskoposu William Laud (1633-45) tarafından Şubat 1633'te hapse atıldı; bir yıl sonra ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı ve kulakları kesildi. Prynne cezaevindeki hücrasından imzasız risaleler yayımlayarak, Laud'a ve Anglikan Kilisesi'nin önde gelen öteki görevlilerine karşı çıktı. Bu nedenle yeni cezalar aldı.

Kasım 1640'ta Uzun Parlamento tarafından serbest bırakılan Prynne, kendisini Başpiskopos Laud'un yargılanıp idam edilmesi (Ocak 1645) uğruna mücadeleye adanmış. Parlamento'nun tutucu ve radikal Pünten gruplara ayrılması üzerine iki taraf da suçlayan risaleler kaleme aldı, kralın denetiminde ulusal bir Puritan kilisesi kurulması çağrısında bulundu. Bunun üzerine 1648'de radikal Püntenler tarafından Parlamento'dan ihraç edildi. Cumhuriyet yönetimine vergi ödemeyi reddettiği için Haziran 1650-Şubat 1653 arasında hapse kaldı. 1660'ta Düzen Parlamentosu'nun bir üyesi olarak, Kral II. Charles'in yeniden tahta çıkmasını destekledi. Charles da onu ödüllendirerek 1661'de Londra Kulesi Kayıt Burosuna Yöneticiliği'ne atadı. Prynne yaşamının son dokuz yılını, resmi belgelerden yaptığı değerli derlemeleri içeren tarih kitapları kaleme alarak geçirdi.

prytaneion, Eski Yunan kent devletlerinde kent sarayı. *Prytaneion*'da başkanının

çalışma yeriyle bir sunak bulunurdu. Elçiler, önemli yabancı konuklar burada ağırlandılar. Troya bölgesindeki Sigeion'da İÖ 6. yüzyıldan kaldığı belirlenen bir *prytaneion*'u, daha sonra çeşitli zamanlarda yapılmış Kyzikos, Erythrai, Priene, Ephesos, Epidamnus, Rodos ve Olympia *prytaneion*'ları izlemiştir. Attika birliğinin simgesi olmak üzere Theseus tarafından Atina'da tek bir *prytaneion* kurulmuş ve dokuz yüksek görevlinin (*arkhon*) birincisi burada oturmuştur. *Prytaneion* Ocak Tanrısı Hestia'ya adanmıştır, içinde de sürekli bir ateş yanar. Ama başka bir kutsal yanı yoktur. *Prytaneion*'lar çeşitli planlara göre düzenlenmiştir. Söylenceye göre başka ülkelerde koloniler kurmak üzere anayurttan ayrılanlar Atina'daki *prytaneion*'dan aldıkları ateşle yeni kurulan kentin *prytaneion*'undaki ilk ateşi tutuştururlardı.

Przemysł, Polonya'nın güneydoğu kesiminde il (*województwo*). 1975'te oluşturulmuştur. Yüzölçümü 4.437 km²'dir. Doğuda Ukrayna, güneyde Krosno, batıda Rzeszów, kuzeyde de Zamość illeriyle çevrilidir. Güneyi Karpat Dağlarında, kuzey kesimi ise Sandomierz Havzasında yer alır. Stratejik önemi nedeniyle 15. ve 16. yüzyıllarda Tatar ve Hun akınlarına karşı bir savunma noktası olarak gelişen kent 1772'de Avusturya'nın egemenliğine girdi; 1918'de yeniden Polonya'ya bağlandı. II. Dünya Savaşı sırasında Rus ve Alman ordularınca işgal edildi. İlde yetiştilen ürünlerin başında buğday, yulaf ve çavdar gelir. Sanayi dalları arasında dokuma, kimyasal madde, porselen ve cam ürünleri, kereste ve tarım makineleri üretimi ile gıda işleme sayılabilir. İlin orta ve ortakuzey kesimindeki yataklardan iç kesimlerdeki Polonya kentlerine boru hatıyla doğal gaz taşınır. İlin iç kesimlerinden geçen San Irmağı kıyılarında çok sayıda kaplıca bulunur. Smolinka'da kükürt çıkarılır. İl merkezi Przemysł(*) kentidir. Nüfus (1991 tah.) 406.800.

Przemysł, Polonya'nın güneydoğu kesimindeki Przemysł ilinin (*województwo*) merkezi kent. Ukrayna sınırının yakınında, San Irmağı kıyısında yer alır. Karpat Dağları ile Sandomierz Havzasının birleştiği noktada, Góra Zamkowa (Kale Dağı) üzerinde kurulmuştur. İlin pazar merkezi olan kentte metal, kereste ve dokuma sanayileri gelişmiştir.

1340'ta Rutenya'dan Polonya'ya giden ticaret yolunun üzerinde kuruldu. 1389'da kasaba statüsü ve ticaret ayrıcalıkları kazanarak bölgenin kültür ve ticaret merkezi durumuna geldi. 15. ve 16. yüzyıllarda Tatar ve Macar akınlarına karşı bir savunma noktası olarak gelişti. 1772'de Avusturya'ya bağlandı; 1918'de yeniden Polonya'nın yönetimine girdi. II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında (1939-40) Alman-Sovyet sınırı kentin içinden geçiyordu. Kentin savaş sırasında büyük hasar görmesine karşın, aralarında bölge ve piskoposluk müzelerinin de bulunduğu birçok güzel tarihsel yapı günümüze ulaşmıştır. Nüfus (1990 tah.) 68.100.

Przybyszewski, Stanisław (d. 7 Mayıs 1868, Łojów, Polonya Krallığı, Rus Çarlığı - ö. 23 Kasım 1927, Jaronty, Polonya). Polonyalı şair, deneme ve oyun yazarı.

Ortaöğrenimini Toruń'daki bir Alman okulunda tamamladıktan sonra 1889'da Berlin'e giderek mimarlık ve psikiyatri öğrenimi gördü. Berlin'de, Strindberg'in de

içinde bulunduğu Alman-İskandinav sanatçı çevresiyle yakın bağlar kurdu. 1893'te Norveçli ressam Edvard Munch aracılığıyla tanıştığı Norveçli Dagny Juel ile evlendi. Beş yıl sonra Kraków'a yerleşti. Orada, *Zycie* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlenerek Polonyalı modernistlerin önderlerinden biri durumuna geldi. Şiirlerinde tutku, tensellik ve mistisizm gibi temalara ağırlık verirken, düzyazı yapıtlarında alışılmamış psikolojik tipleri ele aldı ve karmaşık erotik duyguları anlattı. Çizgi dışı felsefe yazıları ve oyunları parlak ama kısa süreli başarılar kazandı. *Moi współczesni* (1926-30, 2 cilt; Çağdaşlarım) başlığıyla yayımlanan otobiyografisi Orta Avrupa'da 20. yüzyılın başlarındaki kültürel gelişmelere ilişkin, güvenilir olmasa da ilginç bir kaynaktır.

psalterion, çoğunlukla yamuk biçiminde olan, ama dikdörtgen, üçgen ya da kanatlı biçimleri de bulunan düz bir ses tablası üstüne gerili bağırak, at kılı ya da metal telli Eski Yunan müzik aleti. Parmakla ya da mızrapla çalınır. Bütün telleri açık olarak kullanılır, değişik notaları çıkarmak için tellere parmakla basılmaz. Antik Çağ sonlarında Yakındoğu'da ortaya çıktığı sanılır. Avrupa'ya 12. yüzyılda, Arapların kanununun bir türü olarak girdi. 15. yüzyıla değin çok kullanıldı, birçok biçimleri gelişti. Klavsen de temelde, tellerin mızraplanmasıyla sağlanan bir klavye düzeneği bulunan bir çeşit *psalterion*'dur. *Psalterion*'lar Avrupa halk müziğinde hâlâ kullanılmaktadır. Finlilerin *kantele*'si, yayla çalınan Estonya *kannel'i* ve Rus *gusli*'si gibi Baltık çalgıları da *psalterion*'un akrabaları arasındadır.

Psammetikhos I, PSAMTİK olarak da bilinir (ö. İÖ 610), Eski Mısır'da 26. sülalenin ilk firavunu (İÖ 664-610). Asurları Mısır'dan atarak birliği yeniden sağlamıştır.

Herodotos'a göre paralı Yunan askerlerinin yardımıyla başa geçti. İÖ 663'te Asur

hıklı soyluların tapınaklara büyük bağışlar yapmalarını destekledi. Din ve sanat alanında Eski Krallık ideallerini canlandırma-ya çalıştı. Gyges'in ölümünden sonra tarafsız bir dış politika izlediysen de Babil'in yükselişi karşısında Asurlara askeri destek verdi.

Psammetikhos II, PSAMTİK olarak da bilinir (ö. İÖ 589), Eski Mısır'da 26. sülale firavunlarından (hd İÖ 595-589).

Kuşî Krallığı'nın yarattığı tehdide son vermek için, başında Ahmose'nin (sonradan II. Ahmose) bulunduğu Mısırlılarla başka bir komutanın yönettiği Yunanlı, Fenikelî ve Yahudi paralı askerlerden oluşan bir orduyu güneye gönderdi. Teb'deki bir stelden, Psammetikhos'un hükümdarlığının üçüncü yılında düzenlendiği anlaşılan bu seferde, Kuşîleri ağır bir yenilgiye uğratan Mısır ordusu Nil'in Üçüncü Çağlayanına kadar indi. Yunanlı askerler ise, II. Ramses'in tapınağı Abu Simbel'deki heykellere kazıdıkları yazılara göre, bugünkü Korkos olduğu sanılan, Beşinci Çağlayan yakınlarındaki Kerkis'in ötesine kadar ilerlediler. Psammetikhos Mısır'daki Kuşî izlerini yok etmek için sülaleye ait bütün ad ve amblemleri heykel ve kabartmalardan kaldırdı. Filistin'deki çatışmalara karışmaktan kaçındı ve İÖ 591'de Fenike'ye barışçıl bir ziyarette bulundu.

Psammetikhos III, PSAMTİK olarak da bilinir (ü. 6. yy), Eski Mısır'da 26. sülalenin son firavunu (İÖ 526-525). Herodotos'a göre tahta çıkışının altıncı ayında II. Kambyses komutasındaki Pers ordularının saldırısıyla karşılaştı. Doğu sınırında bulunan Pelusium (Pelousion) kentindeki şiddetli çarpışmadan sonra genelresel başkent Memphis'e çekilmek zorunda kaldı. Ama kenti kuşatan Kambyses'e tutsak düştü. Önceleri iyi davranış gördüyse de daha sonra gizli tertiplere giriştiği gerekçesiyle idam edildi.

Psaronius, günümüzde hâlâ yaşayan ağaç eğreltilere çok benzer bir fosil eğreltiotu cinsi. *Pterophyta* bölümünde (ya da sınıfında) yer alan bu bitkilerin gövdeye sarmal olarak dizilen çift parçalı, uzun yaprakları vardı. Uzunlukları 7,5 m'yi bulan ilginç yapılı gövdeleri alt bölümde sık bir kök katmanıyla çevrilirken yukarı doğru çıplaklaşıyor ve sivrileşiyordu.

Psellos, Mikhail (Konstantinos) (d. 1018, Konstantinopolis [İstanbul] - ö. y. 1078, Konstantinopolis), Bizanslı filozof, ilahiyatçı ve devlet adamı. Platoncu felsefenin Hristiyan öğretisiyle bütünleşebileceğini savunarak daha sonra İtalyan Rönesansı'nı etkileyecek olan Bizans klasik eğitiminin canlanmasına öncülük etmiştir.

Psellos V. Mikhail (hd 1041-42) ve IX. Konstantinos (hd 1042-55) dönemlerinde resmî görev aldı. Konstantinopolis'teki "üniversite"nin yeniden düzenlenmesi sırasında 1045'te felsefe eğitiminin sorumlu kulandı. Bizans ve Latin kiliselerinin kesin olarak ayrılmasından (1054) sonra bir manastırda inzivaya çekildi. İmparatoriçe Theodora (hd 1055-56) tarafından başdanışmanlık göreviyle geri çağırıldı. Bu görevi eski öğrencisi İmparator VII. Mikhail Dukas (1071-78) döneminde de sürdürdü.

Hürsî ve siyasal entrikaları yüzünden bazı tarihçilerce eleştirilmekle birlikte Psellos Bizans kültürüne kalıcı katkılarda bulundu. Üniversite öğretiminde Yunan klasiklerinin, özellikle de Platon düşüncesi ile birlikte Hristiyan vahyinin başlangıcı olarak yorumladığı Homeros edebiyatının önemini

I. Psammetikhos, bir kabartmadan ayrıntı; British Museum, Londra
British Museum, Londra

egemenliğine karşı girişilen başarısız ayaklanmanın ardından Nil Deltasındaki Athribis kentinin valiliğine atandı. Ama vasal statüsünü reddederek, Lidya kralı Gyges ile ittifaka girdi. Bu ittifaka dayanarak Asurlara bağlı öteki Mısır prenslerini egemenlik altına aldı (İÖ 658-651). Sais'i başkent seçti ve yönetiminde yeni düzenlemeler gitti. Kızını Teb Tanrısı Amon'un rahibesine evlatlık vererek tapınakların varlıklarını üzerinde denetimi sağladı. Teb'i Kuşîlerin atadığı valinin yönetiminde bırakmakla birlikte Yukarı Mısır'a yeni bir vali atadı ve Orta Mısır'ı ayrı bir yönetim bölgesi durumuna getirdi. Ayrıca Yukarı ve Orta Mısır'da Nil boyuna askeri garnizonlar yerleştirdi. Var-

vurguladı. En önemli yapıtları "Platon'un Ruhun Kökenine İlişkin Öğretisine Yorum" ve 976'da İmparator II. Basileios'un tahta çıkmasından III. Nikephoros dönemine kadar geçen olayların toplandığı *Khronographia*'dır (Vakayiname). Psellos'un en kalıcı etkisi, 9. yüzyılda Patrik Photios'un öne çıkardığı Aristoteles düşüncesinden Platon geleneğine dönüşü gerçekleştirmesinden kaynaklanır. Bu değişimle Bizans düşüncesi, 4. yüzyıl düşünürleri Nazianzoslu Gregorios ve Nyssa'lı Gregorios'un temsil ettiği erken dönem Yunan Hristiyanlığının idealist düşüncesine yöneltmiştir.

Pseudomonadaceae, dört cins ve birkaç yüz tür içeren geniş bakteri familyası. Çomak biçimli, sıklıkla kıvrık, çapları ortalama bir mikron (1 mikron = 1/1.000 mm), boyları birkaç mikron olan bakteriler türlerin çoğunda uç uca bağlanıp ipliksi bir yapı oluşturur. Çoğu bir ya da daha fazla kamçının yardımıyla hareket eder. Kamçı genellikle hücrenin ucunda yer alır. Suda yaşayan bazı türlerde bakteriler su içindeki bir yüzeye uzun saplar ya da uzantılarla tutunur.

Türlerin çoğu toprakta ya da suda yaşar. Bazıları bitkilerde, birkaçı da insanda ve öteki memelilerde ağır hastalıklara neden olur.

En önemli türler *Pseudomonas* ve *Xanthomonas* cinslerine aittir. Çok sık ve yaygın olarak rastlanan *Pseudomonas aeruginosa* vücut direnci düşük insanlarda antibiyotiklere dirençli enfeksiyonların ortaya çıkmasına neden olur. Ameliyat yaralarında ve ağır yanıklarda oluşan hastane enfeksiyonlarında, bağışıklık sistemini baskı altına alan ilaçlarla tedavi edilen kanserli hastalarda çok ağır enfeksiyonlara neden olduğu gösterilmiştir. At ve eşekte görülen ruam hastalığının etkeni *P. mallei* insanda da zaman zaman enfeksiyona neden olur; öte yandan *P. pseudomallei* tropik bölgelerde insan ve başka memelilerde son derece tehlikeli ve ender görülen melioidoza neden olur.

Pseudomonas türlerinden *P. syringae* leylak, turuncgiller, baklagiller ve kirazda, *P. solanacearum* patates, domates ve tütünde hastalığa neden olur.

Xanthomonas içindeki sarı pigmentler nedeniyle öbür bakterilerden kolayca ayrılır. *X. pruni* şeftalide, *X. vesicatoria* domates-te, *X. ampelina* üzüm asmasında, *X. campestris* ise lahanada hastalıklara yol açar.

Pseudotsuga bak. duglasgöknarı

psi parçacığı bak. J-psi parçacığı

Psichari, Ernest (d. 27 Eylül 1883, Paris, Fransa - ö. 22 Ağustos 1914, Rossignol, Belçika), militarist duygularla yarı mistik bir inancı kaynaştıran yapıtlarıyla tanınmış Fransız yazar ve asker.

Düşünce tarihçisi Ernest Renan'ın torunu, Yunanlı filolog Ioannes Psikharis'in (Jean Psichari) oğluydu. Liberal ve entelektüel bir ortamda yetişti. Duygusal ve düşünsel bir bunalım dönemi geçirdikten sonra dinsel inanca ulaşmak amacıyla uzun bir yolculuğa çıktı. Bu seferinde Fransız Katolik aydınları Maurice Barrès, Charles Péguy ve Jacques Maritain'in de katkıları oldu. Sıradan bir asker olarak gittiği Afrika'da (1906-12) ilk kez katı bir ahlaki bağlılığın getirdiği doyumu yaşadı. Deneyimlerini anlattığı, askerlikle ilgili romanı *L'Appel des armes* (1913; Silahların Çağrısı) I. Dünya Savaşı öncesinde milliyetçi gençliğin rehberi oldu. 1913'te Katolikliği kabul etti ve papaz olmaya hazırlandı. Ama I. Dünya Savaşı'nın başlaması buna olanak vermedi ve ilk çarpışmalardan birinde, cepheye öldü.

Otobiyografi türündeki *Le Voyage de centurion* (1916; Yüzbaşının Gezisi) adlı romanı, Afrika'dayken Katolikliği kabul edişini, kuşkuculuktan başlayıp ateşli bir inanca ve Tanrı'ya tam bir bağlılığa ulaşmasını anlatır.

psikanaliz, RUH ÇÖZÜMLEME olarak da bilinir, zihinsel bozuklukları, bilinçdışı zihin süreçlerini inceleme ve çözümleme yoluyla iyileştirmeyi amaçlayan tedavi yöntemi.

Psikanaliz terimini ilk kez kullanan Sigmund Freud 1890'larda, Josef Breuer ile birlikte nevrozlu hastaları hipnozla uyutarak incelemeyi denedi; bu çalışmalar sonucunda, hipnoz sırasında hastaların düşünce ve dürtülerinin kaynakları bilinç düzeyine çıkarılırsa hastada iyileşme görüldüğünü buldu. Hastalarının çoğunun hipnoz altında olmadan da rahatça konuştuğunu gören Freud düşüncelerin serbest çağrışımı tekniğini geliştirdi. Buna göre, hasta aklına gelen herhangi bir şeyi, konuyla ilgili olup olmadığına bakmaksızın ya da nezaket kaygısı duymadan söylemeye teşvik ediliyordu. Hastaların zaman zaman serbest çağrışım yapmakta güçlük çektiğini gören Freud, acı veren anılar ve deneyimlerin bastırıldığını ya da bilinç düzeyine çıkmasına izin verilmediğini ileri sürdü. Freud çalışmalarının ilk dönemlerinde hastalarının çoğunun en fazla bastırıldığı konuların, kendilerine rahatsızlık veren cinsel deneyimlerle ilgili olduğunu gördü. Böylece libidonun bastırılması sonucunda bunalı (anksiyete) oluştuğuna karar verdi. Bastırılan enerji psikolojik savunma mekanizmaları olarak işlev gören çeşitli belirtilerle dışa vuruluyordu. Freud ve onu izleyenler bunalımın kapsamını genişlettiler kişinin bağımlı olduğu birinden ayrılmasının neden olduğu yalnızlık korkusu ve buna bağlı saldırganlık ve öfke fantezileriyle ilintili korkular, suçluluk ve utanç duyguları da bunalı yaratıyordu.

Serbest çağrışım tekniği düşlerin, dil süreçlerinin, unutkanlıkların ve günlük yaşamda karşılaşılan başka hatalar ve yanlışların anlamının irdelenebileceği bir araç oldu. Freud bu araştırmalarından yola çıkarak yeni bir kişilik yapısı kavramı geliştirdi; buna göre kişilik ilkel benlik (id), benlik (ego) ve üst benlikten (süperego) oluşuyordu. İlkel benlik kalıtsal geçmişten türeyen ve yaşamın korunması ve sürdürülmesiyle ilgili olan dürtüler ve güdülerin bilinçdışındaki deposudur. Öte yandan benlik, farkındalık durumunun bilinçlilik ve bilinçöncesi bölümlerinde işlev görür. Kişiliğin bu bölümünde algı, tanıma ve etkinlik sırasında gerçeklik ilkesi geçerlidir. Üstbenlik bireyin çevreden kaynaklanan ideallerini, değerlerini, aile ve toplumla ilgili ölçütlerini içerir; benlik işlevleri üzerinde sansür etkisi gösterir.

Freud'un önerdiği bu yapıya göre, kişiliğin bölümleri arasındaki çelişkilerin bastırılması bunalımın ortaya çıkmasına neden olur. Kişi savunma mekanizmalarını geliştirerek bunalıyı doğrudan hissetmekten kaçınır. Çocuk savunma mekanizmalarını, büyürken karşılaştığı ve aile ile kültürden kaynaklanan etkiler aracılığıyla öğrenir. Bu mekanizmalar toplumsal yaşamın sağlayacağı doyumları aramayı engellerse hastalıklı savunmalardan söz edilir.

Freud hastanın terapistle duygusal bağlılığının, anne babasıyla ya da onların yerine geçen kişilerle olan ilişkisini simgelediğini ileri sürdü. Bu aktarım (transferans) hastanın serbest çağrışım yapma kapasitesini etkiliyordu. Freud'un aktarım nevrozu adını verdiği bu durumun tedavisi psikanalizin temelini oluşturuyordu. Böylece hasta terapistle olan bağlılık ve direncin nedenlerinin

kendi geçmişindeki ilişkilere bağlı olduğunu fark ediyordu. Freud'dan sonra gelen ve onu izleyen psikanalizciler temelde olmasa da bazı noktalarda ondan ayrıldılar. Önceleri yakın çalışma arkadaşı olan Carl Jung ve Alfred Adler kendi kuramlarını geliştirdiler. Adler özellikle Freud'un cinsel içgüdüye verdiği önemi eleştirdi ve kişiliğin gelişmesinde toplumsal boyutların üzerinde durdu. Freud'un kişiliğin yaşamın ilk beş yılında oluştuğu savına karşı çıkan Erik Erikson ve H. S. Sullivan gibi psikanalizciler bu süreci daha ileri yaşlara uzattılar ve aile dışında okul, arkadaşlar ve iş ilişkileri gibi etkenlerin kişilik gelişimindeki önemini vurguladılar.

Yeni Freudcular ya da Freudcu olmayanlar olarak da adlandırılan Erich Fromm, Karen Horney, Otto Rank ve Otto Fenichel gibileri Freud'un kuramına köklü değişiklikler getirdiler. Kişiliğin çocuklukta belirlenmediğine ve cinsel içgüdüyle ilgili kuramın aslında anne, baba ve çocuk arasındaki çıkar ve kullanma ilişkisine dayandığını ileri süren bu görüşlere göre kişilik, saklı kalan potansiyellerin yaşamın her döneminde ortaya çıkarılabileceği bir yapıdır. İnsana daha iyimser yaklaşan bu kuramla psikoterapi teknikleri de gelişti; hasta edilgen durumdan çıkarak kendi sorumluluğunu yüklenebileceği görece etkin bir konuma geçti. Buna karşılık terapist egemen ve güçlü görünümünden sıyrılarak hastayı anlayan ve sorunlarını paylaşan, onunla eşit özellikte bir insan olmaya başladı.

psikiyatri, tıpta, zihinsel bozuklukların tanınması, tedavi edilmesi ve önlenmesini amaçlayan uzmanlık dalı.

Psikiyatrinin kurulduğu ve tıpla bağlantısının kurulduğu 18. yüzyıla değin, ruh hastalıkları şeytanın ya da kötü bir ruhun bedene girmesiyle bağdaştırılırdı. 10 2000 yıllarından başlayarak varlığını sürdüren bu görüşlere ilk karşı çıkan Hippokrateler, ruh hastalıklarının bilinmeyen güçlerden değil, vücudun işleyişindeki bir aksamadan kaynaklandığını ileri sürdü; Galenos, Celsus ve Asklepiades de buna benzer bir yaklaşımı benimsedi.

Ortaçağ ruh hekimliği alanında bir gerileme dönemi oldu. Bu dönemde şeytandan etkilendiğine inanılan hastalar ağır işkence-ler görüyor, hatta yakılıyordu. Buna karşılık aynı dönemde İslam ve Hint kültürü ruh hastalarına hoşgörölü ve insancıl bir yaklaşım öneriyordu. Ebubekir Razi, İbn Sina, İbn Rüşd ve İbn Zühr gibi önemli hekim ve düşünürlerin de etkisiyle Şam, Bağdat, Halep, Kahire, Kayseri ve Edirne'de şifahane adı verilen bahçeli, geniş ve ferah akıl hastanelerinde müzik eşliğinde tedavi uygulanıyordu.

16. yüzyılda hümanistler ruh hastalıklarına görece bilimsel bir yaklaşım getirdiyse de ruh hastaları 18. yüzyıla değin toplum dışı ve zararlı kabul edilerek tecrit edildi, adı suçlular gibi özel kurumlara kapatıldı. Bu kurumların başlıcaları Londra'daki Bedlam ve Paris'teki Bicêtre akıl ve ruh hastalıkları hastaneleriydi. Fransız hekim Philippe Pinel'in 1790'da Bicêtre'deki hastaların zincirlerini çıkarması psikiyatrinin bilimsel kurumlaşmasını başlattı; aynı dönemde İngiltere'de William Tuke ruh hastalarının insanca yaşaması amacıyla York Sığınma Evi'ni kurdu. 1840'ta Dorothea Dix adlı bir öğretmen ABD ve Kanada'da akıl hastanelerinin kurulmasına öncülük etti. Bu dönemden sonra hekimlerin bu konuyla giderek daha fazla ilgilenmesi sonucunda bu

hastalıkların yalnız bedensel bozukluklara bağlı olduğuna ilişkin bir görüş ortaya çıktı; bu durum ruh hastalıklarının tıp kapsamına alınmasına yol açtı.

20. yüzyılın başlarında Alman hekim Emil Kraepelin'in ruh hastalıklarını tanımlaması ve bunların ortaya çıkışıyla ilgili bilimsel yaklaşımı psikiyatrinin gelişmesinde dönüm noktası oldu. Fransız hekim Jean Martin Charcot ve Sigmund Freud ile başlayan bilinçdışına dayalı psikanaliz, akıl hastalıklarının oluşumunda ruhsal çatışma ve çelişki kavramını ortaya çıkardı. Böylece psikiyatri yalnız fiziksel nedenlere bağlı olmayan ve ruhsal işleyişin de etkin olduğu bir bilim dalına dönüşmeye başladı. Benliğin içgörülemlerle incelenmesi bireye verilen önemi artırdı ve psikiyatride daha insancıl bir yaklaşım kazandırdı. Öte yandan 20. yüzyılın başlarında Rus fizyoloji bilgini İvan Pavlov'un koşullu reflekslerle ilgili açıklamaları ve buluşları psikiyatride davranışların fizyolojik temellerine dikkati çekti ve davranışçı psikolojinin gelişmesine yol açtı.

1933'te insülin koma tedavisi, 1938'de elektroşok ve 1950'lerde psikotrop ilaçların bulunmasıyla tedavi alanındaki gelişmeler hızlandı. 1930'larda, beynin ön bölümündeki sinir liflerinin kesilmesine dayanan lobotomi ilk kez uygulanmaya başladı. Daha sonra kalıcı bozuklukların ortaya çıkmasına neden olduğundan çok ender uygulandıysa da, bu yöntem ruh hastalıklarında beyin işleyişine ilgili önemli araştırmaları başlattı. 1908'de ABD'li Clifford Beers'in öncülüğünü yaptığı "ruh sağlığı" altımı koruyucu ruh sağlığı uygulamalarını başlattı. Freud'un ruh sağlığının ya da bozukluklarının çocuklukta oluştuğunu vurgulamasından sonra bu tür hastalıklarda çevreye verilen önem arttı.

Koruyucu ruh sağlığı hareketi her ülkede yönetim yapısına göre devlete bağlı ya da özel kuruluşlarca desteklenerek yaygınlaştı. Böylece akıl hastanelerinin hastaya katı, tutucu ve kapalı bir sistem içindeki yaklaşımı kırıldı. Hastanelerde tedavi edici ortam adı verilen ve personelin hastalarla birlikte yürüttüğü demokratik uygulama insanca yaklaşım açısından önemli bir adım oluşturdu. Beers'in 1919'da Uluslararası Ruh Sağlığını Koruma Komitesi'ni kurmasından sonra 1948'de Dünya Ruh Sağlığı Federasyonu oluştu. Günümüzde bu örgüt Dünya Sağlık Örgütü'yle (WHO) birlikte Birleşmiş Milletler'e bağlı olarak işlev görmektedir.

Günümüzde psikiyatri genellikle psikiyatrlar, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları ve psikiyatri hemşirelerinden oluşan bir ekip tarafından uygulanır. Psikiyatrinin araştırma ve uygulama alanları dört alanda toplanabilir: Tanımlayıcı, dinamik, biyolojik ve toplumsal psikiyatri. Biyolojik psikiyatri ağırlıklı olarak beynin kimyasal ve fizyolojik işleyiş ve bu işleyiş etkileyen ilaçlarla ilgilidir. Dinamik psikiyatri ruhsal bozuklukların altında yatan zihinsel süreçleri inceler. Tanımlayıcı psikiyatri belirtileri inceler, betimleyerek bir tanıya varır ve sınıflandırır. Tanımlama psikiyatrisi biliminin temelini oluşturur. Son yıllarda Amerikan Psikiyatri Derneği'nce geliştirilen *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*'da (Akıl ve Ruh Hastalıklarının Tanı ve İstatistik Elkitabı) sınıflandırma sisteminin katı ve kesin bir yargı niteliği taşıması eleştirilere hedef olmuştur. Ayrıca bak. karşı-psikiyatri.

psikobiyoloji, biyopsikoloji olarak da bilinir, ABD'li psikiyatr Adolf Meyer'in öncülüğünü yaptığı psikiyatri okulu. Meyer'in yaklaşımı, insanı psikolojik açıdan bütünselliği olan biyolojik bir birim olarak kabul eder. İnsan davranışını anlayabilmek için biyoloji, psikoloji ve sosyoloji bilimlerinin kullanılması gerekir. Buna göre, zihinsel bozukluklar organik ve kalıtsal etkenlerin karmaşıklığıyla ilgili gerçekçi olmayan beklentiler ve hatalı alışkanlıkların sonucunda ortaya çıkar.

psikodrama, hastaların kendi sorunlarını bir izleyici grubu, başka hastalar ve terapistlerin önünde, olabildiğince içten dramatize etmelerine dayanan grup psikoterapisi tekniği. İlk kez 1920'lerde Viyanalı psikiyatr J. L. Moreno tarafından uygulanan psikodramanın konusu genellikle grubun yabancı olmadığı ya da hastanın yaşamından kaynaklanan ve duygusal açıdan yüklü bir durumdur. Drama, katılanların duygusal boşalma yaşamalarını, gerçek yaşamda benzer durumlarda ortaya çıkan bunalıntı (anksiyete) denetlemeyi ve gelecekte böyle bir durumla karşılaştıklarında uygulayacakları farklı tavırları öğrenmelerini sağlar. Olaylar yapay olarak ortaya çıksa da gerçek duyguların oluşmasını sağlayabilir, hastanın içgörüsünü artırabilir, daha etkili davranış kalıplarının yerleşmesine yardımcı olabilir. Psikodrama günümüzde bir tedavi tekniği olarak, ayrıca insan ilişkilerinin iyileştirilmesinde ve işyerlerinde personel eğitiminde de kullanılır.

psikofarmakoloji, genellikle zihinsel bozuklukların tedavisinde kullanılmak üzere insan davranışını değiştiren ilaçların geliştirilmesi, araştırılması ve kullanımını kapsayan çalışma alanı. 20. yüzyıl ortalarında, zihinsel bozuklukların tedavisindeki en çarpıcı aşamalardan biri klordiyazepoksit, klorpromazin ve rezerpin gibi yatıştırıcılar ile üçhalkalı bileşikler de içinde olmak üzere güçlü antidepresiflerin geliştirilmesi oldu. Günümüzde kullanılan diğer ilaçlardan lityum tuzları duygulanım bozukluklarında, özellikle mani nöbetlerinin ortaya çıkmasının engellenmesinde yararlıdır. Bunun yanı sıra tiyotiksen, haloperidol ve tiyoridazin gibi antipsikotikler sinir sistemindeki dopamin alıcılarını ketyerek etkilerini gösterir. Dopaminin ketyenmesiyle şizofreni belirtilerinin denetim altına alınması arasında doğrudan bir bağlantı bulunduğu, şizofreninin dopamin fazlalığına bağlı olduğu düşünülür.

Zihinsel etkinliği değiştiren ilaçlar işlevlerine göre sınıflandırılır. Buna göre etkinliği azaltan, artıran ve saptıran özelliklerine göre üç grupta toplanabilir bu maddelerden sakinleştirici-uyutucular (sedatif-hipnotik) ve yatıştırıcılar (trankilizan) genel olarak kişinin uyanıklık durumunu belirli ölçüde etkileyerek bunalıntı (anksiyete) giderir, sakinleşmeyi sağlar. Antipsikotik olarak bilinenler uyanıklık durumunu çok az etkileyerek hastadaki psikoz belirtilerini azaltır. Bu ilaçlar otonom sinir sistemini etkileyerek çarpıntı, taşikardi, kan basıncında düşme gibi yan etkilere neden olabilir. Ayrıca Parkinson hastalığına benzer belirtiler, reflekslerde yavaşlama gibi daha ciddi komplikasyonlar da ortaya çıkabilir.

Zihinsel etkinliği uyarıcı maddelerden antidepresifler kişinin ruh halini ve duygusalı canlandırarak tedavi edici etki gösterebildiği gibi, amfetamin gibileri bilinçliliği, uyanıklık durumunu ve hareketliliği artırarak tedavi edici olmaktan çok yapay uyarıcı olarak kullanılır. Öte yandan, LSD ya da meskalin gibi halüsinojenler zihinsel etkinliği saptırır; bu maddeler tedavi amacıyla kullanılmaz.

İlaçlar bazı durumlarda belirtilerin etkin olarak denetim altına alınmasını sağlarsa da, kendi başına tedavi edici olarak değil, psikoterapiyle birlikte yardımcı olarak değerlendirilir.

Zihinsel etkinliği değiştiren ilaçlar en kötü durumdaki hastalarda bile davranışları değiştirebildiğinden hastanede yatan ruh hastalarının bakımını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu ilaçların yardımıyla hastane personeli ilgilerinin büyük bir bölümünü terapi çalışmalarına yönlerebilmekte, hastalar daha özgürce davranabilmektedir.

psikofizik, psikolojik süreçlerle fiziksel olaylar, daha da özelleştirilirse duyumlarla bunlara neden olan uyarılar arasındaki ilişkilerin niceliksel olarak araştırılmasını amaçlayan alan.

Duyuların bazılarında uyarının niceliğini fiziksel bir ölçek yardımıyla belirlemek olanaklıdır. Bir duyum ya da yanıt ortaya çıkması için gerekli olan en küçük uyarının niceliğinin belirlenmesi, çeşitli duyumlar için fark edilebilen en küçük uyarının ya da mutlak uyarın eşliğinin de saptanmasını sağlar. Aynı zamanda, en fazla duyumla yol açan en düşük uyarının, başka bir deyişle fiziksel ölçekte yer alan ve ötesinde hiçbir uyarın artışının duyumlarda anlamlı bir artmaya neden olmadığı noktanın belirlenmesi de mümkündür. Böylece, aralarında uyarın yoğunluğu ve duyum değişikliklerinin yer aldığı sınırlayıcı uyarın değerleri saptanır. Psikofizikte temel sorun, bu sınırlar arasındaki uyarılarda, uyarın ve duyum arasındaki anlamlı ve niceliksel ilişkiyi bulmaktır.

Psikofiziğin kurucusu Alman bilim adamı ve düşünür Gustav Theodor Fechner temel yöntemleri bulmuş, ayrıntılı psikofizik deneyleri gerçekleştirmiş ve günümüzde deneysel psikolojide önemini koruyan bir dizi araştırmayı başlatmıştır. Klasikleşen yapıtı *Elemente der Psychophysik* (1860, 2 cilt; Psikofiziğin Öğeleri) yalnız psikofiziğin değil, deneysel psikolojinin de başlangıcı olarak kabul edilir. Sonraki yıllarda metafizikle ilgilenmeye başlayan Fechner, ruhsal süreçlerin fiziksel dünyayla ilişkilerini bulmanın yollarını aradı. Duyumları, bunlara neden olan uyarılarla ilişkili olarak ölçmeye çalıştı. Öte yandan Alman fizyolog Ernst Heinrich Weber duyumlarda ancak belirlelebilen bir değişikliğin ortaya çıkması için belirli bir uyarının niceliğinde olması gerekli değişikliğin, toplam uyarın büyüklüğüyle belirli bir orantı içinde olması gerektiğini buldu. Fechner, Weber yasası olarak adlandırılan bu olguyu duyumların niceliğini uyarınla ilişkili olarak ölçmek amacıyla kullandı. Ortaya çıkan formül duyum miktarının eşartanlı (arimetikselsel) biçimde artması durumunda uyarın miktarının eşartanlı (geometrik) olarak artması gerektiğini ortaya koyar. Fechner bunu ruhsal ve fiziksel dünyaların arasındaki ilişkinin ortaya konabileceği, bundan dolayı yalnız tek bir dünya, ruhsal dünya olduğu biçiminde yorumladı. Buna karşılık, bu formül fizyologlar ve pek çok düşünür için duyum miktarının belirli bir uyarınla ilişkili olarak ölçülebildiğini, böylece psikolojinin bilimsel ve niceliksel olabileceğini belirtir.

ABD'li kuramsal psikolog S.S. Stevens, Fechner psikofiziğinin temel aldığı veri ve kuramları 1950'lerde sarstı. Stevens'in kuramı, psikofizikte eşiklerin belirlenmesi için kullanılan klasik yöntemleri sorguluyordu.

Günümüzde psikofizik yöntemleri duyum araştırmalarında, ürün (örn. tütün, parfüm ya da içki) karşılaştırmaları ve değerlendirmeleri gibi uygulamalı alanlarda ve psikolo-

jik testler ile personel değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.

psikofizik koşutluk, felsefede, yapılan tümüyle farklı iki tözün birbirini etkilemeyeceği gerekçesiyle zihin ile beden arasında herhangi bir nedensel ilişki olmadığını savunan görüş. Zihinsel ve fiziksel olgular arasında tam bir korelasyon bulunduğunu, zihinsel ve fiziksel olayların birbirine ayarlanmış, iki hassas saatin işleyişindeki gibi iki koşut dizi oluşturduğunu kabul eder. Böylece, bir insanın kolunu kaldırma isteğini kolun fiziksel olarak kaldırılması izler, ama bu, ikisi arasında doğrudan nedensel bir ilişki olduğu anlamına gelmez. Gottfried Wilhelm Leibniz zihin ile beden arasındaki tam korelasyonun Tanrı tarafından "önceden kurulmuş uyum"la sağlandığını öne sürmüştür.

Psikofizik koşutluk kuramı, sürekli korelasyon bulunmasına karşın nedensel ilişkileri yok saymanın modern bilimin kabul ettiği deneysel süreçlerle çeliştiği öne sürülerek eleştirilmiştir. Bilimsel yaklaşım, iki olgu kümesi arasındaki korelasyon katsayısının 1'e yaklaştığı durumlarda bir nedenden söz etmeyi gerektirir. Buna karşılık psikofizik koşutluk, zihin ile beden arasındaki etkileşimde istatistik kuramından çok, etkileşimin olanaksızlığını gösteren kanıtlamaların geçerliliğine dayanan bir görüştür.

psikogalvanik refleks (PGR), GALVANİK DERİ TEPKİSİ olarak da bilinir, zararlı, duygusal bir tepkimeye yol açan ya da bir ölçüye kadar öznenin dikkatini çekip heyecanlanmasına neden olan uyarıların ardından vücutta (özellikle deride) ortaya çıkan elektriksel değişiklik. Bu alanda yürütülen araştırmaların büyük bir bölümü insanlarda yapıldıysa da öbür memelilerde de refleksin varlığı deneylerle gösterilmiştir. PGR pek çok yolla gösterilebilirse de genellikle Fransız hekim C.S. Féré'nin 1888'de tanımladığı yöntemin geliştirilmiş biçimi kullanılır. Bu yöntemde, refleks el ayası ya da ayak tabanındaki derinin elektriksel iletkenliğinde artma ya da direncinde azalma olarak ortaya çıkar. Denek dengelenmiş bir tür elektrik devresinin bir kolunu oluşturur. Denegin zayıf bir elektrik akımının geçişine direnci azalınca devrenin dengesi bozulur, bu durum galvanometredeki sapmayla gösterilebilir. Dirençteki değişikliğin miktarı da ölçülebilir. Yanıt, uyarıdan yaklaşık iki saniye sonra ortaya çıkar, 2-10 saniye içinde en yüksek değere ulaşır, aynı hızla azalarak ortadan kaybolur.

Psikogalvanik refleks otonom sinir sisteminin sempatik bölümünün işlevi sonucunda ortaya çıkar. Canlının acil bir durumda tepki vermesini sağlayan bir dizi fizyolojik yanıtın etkinleşme mekanizmasının bir parçasıdır. Psikogalvanik refleksin ortaya çıkmasında beyin kabuğunun hareket öncesi bölümlerinin de rolü olduğu anlaşılmıştır. 1936'da bu refleksin vücudun pozisyonunu ayarlayan mekanizmaların bir uzantısı olduğu, hazırlayıcı işlev gördüğü ortaya konmuştur.

Çok küçük duygusal uyarılarda öbür fizyolojik yanıtlardan daha duyarlı bir gösterge olan psikogalvanik refleks duygulanım araştırmalarında önem taşır. Kelime çağrışım testleriyle birlikte kullanıldığında karmaşık duygulanımların aydınlatılmasında yardımcı olur. Yanıtın ortaya çıktığı zamanın saptanmasıyla duygusal değişikliklere hangi uyarıların neden olduğu anlaşılabilir. Psikogalvanik refleks, biyolojik geribeslemeyle denetlenebilirse de öncelikle istençdışı bir süreçtir. Sıklıkla yalan makinelerinde, kan basıncı, nabız ve solunum sayısı gibi göstergelerle birlikte kullanılır. Işık ya da

ses gibi nötr bir uyarının yanı sıra hafif bir acı uygulandığında psikogalvanik refleks uyandırılabilir. Böyle bir koşullandırmayla elde edilen yanıt, öğrenmeye ilişkin araştırmalarda önemli bir gösterge olarak kullanılabılır.

psikogenetik bak. davranış genetiği

psikokinezi bak. telekinezi

psikoloji, insanda ve hayvanlarda davranışları ve deneyimlerin davranışlardaki dışavurumunu inceleyen bilim dalı.

Psikoloji birey ya da grup davranışlarının bilimidir. Zihinle beden arasındaki ilişki, felsefe ve fizyoloji alanlarındaki türevleriyle birlikte psikolojinin başlıca konularından birini oluşturur. Biyoloji ve toplumsal bilimlerle de yakından ilişkili olan psikoloji uygulamalarına hemen tüm araştırma alanlarında rastlanır. Teknolojide kaydedilen ilerlemelerle uygulama alanı giderek genişlemekte, örneğin elektronik aygıtların davranışları ve yapay zekâ gibi konuları da kapsamaktadır.

Psikolojinin çok geniş olan içeriği zaman zaman belirli bir düzenden ve evrensel olarak kabul gören kuramsal yapıdan yoksun gibi görünür. Uygulamalı psikoloji klinik, danışmanlık, sanayi, mühendislik ya da personel, tüketici ve çevre gibi alanları içerir. Deneysel psikoloji ise eğitim ve gelişme psikolojisiyle toplumsal, fizyolojik ve karşılaştırmalı psikoloji gibi bölümleri kapsar. Araştırılan çeşitli konulardan bazıları öğrenme, biliş, zekâ, güdülenme, duygulanım, algı, kişilik ve davranış genetiğidir.

Yöntemler. İnsanlarla yapılan deneysel araştırmalarda yasal ve ahlaki sınırlamalar söz konusu olduğundan araştırmaların önemli bir bölümü hayvanlar üzerinde yapılır. Bu yolla elde edilen, psikofizyolojik işlevler ya da davranışlarla ilgili bilgilerin insanlara da uygulanabilmesi beklenir. İnsan araştırmalarında kullanılan yöntemlerden bazıları gözlem, görüşmeler, psikolojik testler, laboratuvar deneyleri ve istatistiksel analizlerdir.

Geçmiş. Psikoloji biliminin tarihi insanın bilinçliliği ve davranışları üzerine düşüncenin tarihidir. Kökleri Eski Yunan felsefesine dayanan psikoloji kuramları bilgi felsefesi, metafizik, din ve Doğu felsefesi gibi dallarla geliştirilmiştir.

Psikoloji ve fizyoloji yüzyıllardır giderek artan ölçüde birbirinden ayrılmıştır. Psikolojide başlıca aynım fenomenolojik ve fizyolojik kavramlar arasında olmuştur. Genel olarak 19. yüzyılın sonlarına doğru İngiliz ve Alman okulları fenomenolojik, Fransız ve ABD okulları fizyolojiktir. O tarihten bu yana psikoloji, zihne ilişkin sistematik düşünce okulları (örn. çağrışımçılık, yapısalcılık, işlevselcilik) arasındaki bir tartışma alanı ya da çeşitli alanlardaki deney ve araştırmaların tarihi olmuştur. Yirminci yüzyıl psikolojisi, zihinsel süreçleri açıklamak için içgörü yöntemini kullanan yapısalcılıkla başladı. Daha sonra psikiyatrik geleceğin bir uzantısı olan psikanaliz geliştirdi; yapısalcılığa tepki olarak davranışçılık ve Gestalt psikolojisi gibi akımlar ortaya çıktı; daha önceki okulların indirgemeci ve belirlenimci öğretilerine başkaldırıyı simgeleyen hümanist psikoloji doğdu.

II. Dünya Savaşı'na gelindiğinde psikolojide okullar büyük ölçüde önemini yitirmiş, yerini kuramcılar, araştırmacılar, deneyciler ve klinikçilerin eşit ölçüde katkıda bulunduğu ortak bir bilgi havuzuna bırakılmıştı

psikolojik dilbilim, dilin psikolojik yönlerini inceleyen bilim dalı Kısa ve uzun

erimli bellek, algı yöntemleri ve dilsel modellerle dayalı konuşma algısı gibi konularla ilgili deneyler bu bilim dalının alanına girer. Psikolojik dilbilim araştırmalarının büyük bölümü, çocukların konuşmayı nasıl öğrendiğinin açıklanmasına yöneliktir. Dil çok karmaşık olduğu halde çocuklar konuşmayı hızla ve kolayca öğrenirler. Bu nedenle çocukların konuşması, biliş ve öğrenme açısından psikologları, dilin yapısıyla ilgili ipuçları açısından da dilbilimcileri ilgilendirir.

1960'larda ve 1970'lerin başlarında çocukların konuşmasıyla ilgili çok sayıda araştırmada ABD'li dilbilimci Noam Chomsky'nin dönüşümsel-üretici modeli kullanıldı. Bu araştırmaların amacı, çocukların işittikleri konuşmaların temelinde yatan dilbilgisi süreçlerini nasıl öğrendiklerini aydınlatmaktır. Psikolojik dilbilimin bir başka alanı olan konuşmanın işlenmesi ve kavranmasında da dönüşümsel yöntem kullanıldı. Örneğin bu alandaki ilk deneylerde, edilgen cümlelerin kuruluşunda daha fazla dilbilgisi kurallı bulunduğu için bunların etkin karşılıklarından daha güç öğrenildiği belirlendi. Ama bu çalışmaların kesin ve tartışmasız sonuçları alınamadı: psikolojik dilbilim gitgide daha çok dilin yapısının işlevsel bakımdan bağlantılı ve toplumsal yönelimli başka modellerine yöneldi.

psikolojik gelişim, insanda doğumla başlayıp ölüme sonlanan ve gelişim psikolojisi kapsamında incelenen psikofizyolojik süreçler. Bu alanın başlıca ilgi konusunu önceleri çocuk psikolojisi oluştururdu; 20. yüzyılın ortalarından bu yana erişkinlik, orta yaş ve yaşlılık üzerine öğrenilenler insan yaşamının bu evrelerinin de psikolojik gelişim açısından değerlendirilmesine yol açtı.

Çocukluk ve ergenlik. Çocukluk dönemi gelişim açısından sıklıkla yeni doğan (0-1 ay), bebeklik (0-12 ay), okul öncesi (1-6 yaş), okul çocukluğu (6-10 yaş), ergenlik öncesi (10-12 yaş) ve ergenlik (12-21) dönemi olmak üzere bölümlere ayrılır.

Freud kişiliğin okul öncesi dönem sonlarına doğru belirlendiğini, daha sonra ortaya çıkan büyüme ve değişmelerin o zamana değin belirlenen kişilik yapısında küçük ayrıntıları eklediğini düşünüyordu. Freud'un saptadığı ruhsal ve cinsel gelişmeye göre çocuğun birincil güdülenme kaynağını ağızcal, dışkıl ve fallik dönemler oluşturur. Yaşamın ilk beş yılını kapsayan bu dönemlerin her birinde vücudun belirli bir bölgesi odak oluşturur; çocuk bu dönemde benmerkezci olma eğilimindedir. Gizil dönemin (8-12 yaş) ardından benmerkezçilik yavaş yavaş yerini başkalarıyla gerçek etkileşimler kurmaya bırakır. Üreyimsel dönem ergenlikten erişkinliğe geçişi kapsar. Freud'a göre kişinin bu dönemlerden herhangi birinde saplanması duygusal bozukluklara yol açar.

Freud'dan sonra ortaya çıkan kuramlar, çocuğun mutlak çaresizlikten özerkliğe ve sonuçta kendine güven duyma aşamasına geçişte ruhsal ve cinsel odaklanma kuramını tümüyle yok etmediyse de bu kurama verilen önemi azalttı. Erik Erikson, Freud'un gelişim dönemlerini ruhsal ve toplumsal ilişkiler temelinde yeniden ele aldı. Buna göre gelişme, sırasıyla güven-güvensizlik, bağımsızlık-utanç, girişkenlik-suçluluk, başarma-eksiklik ve kimlik-kimlik karmaşası arasındaki gelişmelerle belirlenen evrelerde gerçekleşir.

Jean Piaget zihinsel gelişiminin başlıca dört evrede ortaya çıktığını ileri sürdü. Yaşamın ilk iki yılını kapsayan duygusal-devimsel evrede çocuk öncelikle duyularıyla algıladıklarıyla fiziksel hareketlerinin eşgüdümünü kavramaya çalışır. İki yaşına vardığında duyularıyla algıladığı ve aynı kaynaktan gelen çeşitli biçimlerdeki bilgiyi bütünleştirebilir. Dış dünyanın kendi algısından bağımsız, kalıcı bir yer olduğunu fark edip buna göre davranabilir; yeni amaçlara yöneltilip uyarlanabilen deneysel ya da hedefe yönelik davranışlar sergileyebilir. Yaklaşık yedi yaşına değin süren işlem öncesi evrede sınıf, büyüklük, sayı ve madde gibi kavramları öğrenebildiği gibi aynı anda tek bir sorunla uğraşabilir. Somut işlemsel evrede (7-11 yaş) soyut düzeyde mantık kullanabilme yeteneği ortaya çıkar. On iki yaşında başlayıp erişkinliğe değin süren soyut işlemsel evrede somut gerçekler ya da o anda var olan ve elle tutulabilen kavramlara gereksinim duymadan soyut ve simgesel kavramlarla mantık işlemleri yürütebilme başlar. Sistemli olarak varsayımlar ya da öneriler geliştirebilir. Bunları deneyip akılcı değerlendirmeler yapabilir. Özellikle 10-20 yaşlar arasında ortaya çıkan ve yalnız bu döneme bağlı olmayan gelişim süreçlerinden bazıları cinsel rol ve ilişkilerdeki uyarlamalar, mesleğe yönelim, değerlerin olgunlaşması, kendi kendini yönlendirme sorumluluğunun oluşması ve anne babayla duygusal bağların gevşemesidir.

Erişkinlik. Erik Erikson belirlediği ruhsal toplumsal evrelerin üçünü ergenlik sonrasına ayrıranı değin erişkin psikolojisi ayrı bir araştırma alanı olarak ilgi toplamadı. Bu evreler yakınlık-yalnızlık içeren genç yetişkinlik, üretkenlik-durağanlık içeren yetişkinlik ve dokunulmazlık-bunaltı ve pişmanlık içeren olgunluktur.

Başka psikologlar erişkinliğin erken dönemlerinden ortalarına uzanan ve kişinin yaşamı, yeni ilişkileri ve hedefleriyle ilintili kararlarının oluşmasındaki bunalımları içeren çok sayıda evre ve geçiş aşaması belirtmiştir. Otuz yaşlarının ortalarında zamanın kısıtlı olduğunu sezmeye başlayan kişi bir kabullenme dönemine girer; eski davranış kalıpları ve inançların yerini yenileri alabilir.

Orta yaş. Orta yaş geçmişi olanaklarıyla geleceğin sınırlamaları arasında bir uyum dönemidir. Erkeklerin çoğunda orta yaş bunalımı olarak adlandırılan ve yaşanacak sürenin yaşanmış olandan daha az olduğunu fark edilmesiyle başlayan bir başkaldırı dönemi gözlemlenir. Gençlik yıllarının geride kaldığını anlaşılmaması, aile bireyleri ve dostların yitirilmesi bu dönemin ilk yıllarında görülen ruhsal çöküntüye neden olur.

Orta yaş döneminde kadında hormon dengesindeki çarpıcı değişiklikler menopozun başlamasına ve bununla birlikte fizyolojik değişikliklerin de ortaya çıkmasına yol açar. Erkeklerde damar hareketlerinde ve metabolizmada bozukluklar, libido kaybı ve cinsel etkinlikte azalma görülebilir. Çocukları büyüyüp evden ayrılan kadınlarda "boş yuva sendromu" olarak adlandırılan istenmeyen ya da kimseye yararlı olmama duygusu yerleşir. Orta yaşın sonlarına doğru sağlığının bozulabileceğini fark eden, hatta ölümün artık çok uzak olmadığını bilincine varan kişi bilinçli ya da bilinçsiz olarak yaşamının düzenini değiştirir. O zamana değin elde ettiklerinin sınırlarını fark eder ve bunlarla yetinip doyuma ulaşır ya da umutsuzluğa kapılıp elde edemedikleri nedeniyle bunaltı duyar.

Yaşlılık. Yaşlılık döneminde kişi, genellikle çocuklarına olmak üzere, kendinden gençlere bağımlıdır. Bu bağımlılık fiziksel olduğu kadar psikolojiktir. Yaşlılıkta sevecenlik ve fiziksel paylaşımla gereksinimi cinsel dürtülerin yerini alabilir. Bununla birlikte, yaşlıların cinsel yaşamları kendileri için doyumu verici ve yeterli olabilir.

Fizyolojik değişiklikler. Yaşlanma sürecinde ortaya çıkan fiziksel değişiklikler her bireyde farklı hızda sürer. Orta yaşta başlayarak psikomotor davranışlarda yavaşlama görülür. Yanıt zamanı, solunum kapasitesi, hatırlama ve bilgi üretme yeteneği azalır. Yıkıma uğrayan sinir hücrelerinin yerine yenileri oluşmadığından sinir sisteminin işlevleri de aksar. Çeşitli araştırmalar, kişinin 35-40 yaşlara değin çalışma hızı ve yeterliliğinin arttığını, bu dönemde kısa bir süre değişmeden kaldığını, daha sonra yavaş yavaş düşmeye başladığını göstermiştir.

psikolojik roman, RUHBİLİMSEL ROMAN olarak da bilinir, kişilerin duygularına, düşüncelerine ve onları yönlendiren ruhsal etkenlere ağırlık veren roman. Bu tür romanlarda kişilerin iç dünyaları ve duygusal tepkileri dışsal olaylardan etkilenmekle kalmaz, aynı zamanda bu olaylara yön verir. Kişilerin iç dünyalarını öne çıkaran bu yaklaşımda, birçok edebiyat yapıtının temel ögesidir. Shakespeare'in *Hamlet*'i bunun tiyatrodaki en önemli ve ilk örneği olarak görülebilir. Samuel Richardson'ın *Pamela* (1740) ve Laurence Stern'in *Tristram Shandy*'si (1759-67) gibi, roman kişilerinin ağzından aktarılan ilk İngiliz romanlarında kişilerin ruhsal süreçleri ağırlık kazanmakla birlikte, psikolojik roman tam anlamıyla 20. yüzyılda gelişmiştir. Psikolojinin gelişimi ve Sigmund Freud'un bulgularıyla aynı döneme rastlamasına karşın, bu roman türünün bunların doğrudan sonucu olduğu söylenemez. Dostoyevski ve Tolstoy'un kişilerin karmaşık ruhsal sorunları ve bilinçdışı güdülerıyla ilgili derin çözümlemeleri, Henry James'in dışsal olayların bireyin bilinci üzerindeki etkilerini ayrıntılarıyla ele alış, Proust'un çağrışım dayalı anıları, James Joyce ve William Faulkner'in bilinç akışı tekniği ve Virginia Woolf'un deneyimleri kesintisiz bir akış olarak yansıtması, benzer bir süreç içinde birbirinden bağımsız gelişmiş tekniklerdir.

Bu tür romanlarda olay örgüsü kişinin ruhsal süreçlerinin derinliğine incelenmesine bağımlıdır. Olaylar genellikle kronolojik bir sınırlamayla değil, kişinin çağrışımlarına, fantezilerine, hayallerine, düşünce ve düşlerine bağlı olarak anlatılır. Örneğin, Joyce'un *Ulysses* (1922) adlı romanında olay Dublin'de ve 24 saat içinde geçer, ama olayların uyandırdığı çağrışımlar okuru, roman kişinin geçmiş ve bugünkü yaşamında bir ileri, bir geri götürür. Kafka'nın karmaşık ve çok anlamlı yapıtlarında da bir kişinin öznel dünyası dışsallaştırılır; gerçekte oluyormuş gibi anlatılan olaylara yön veren, düşlerin öznel mantığıdır.

psikolojik savaş, düşmana karşı gerektiğinde askeri, ekonomik ya da siyasal önlemlere de başvurarak yürütülen propaganda. Bu tür propagandanın amacı düşmanın moralini bozmak, savaşa ya da direnme isteğini kırmak ve teslim olmaya zorlamaktır.

Psikolojik savaşın geçmişi çok eski tarihlerle dayanır. II. Kyros'un (Büyük) Babililere, II. Philippos'un Atinalılara, I. Kserkses'in Yunanlılara karşı psikolojik savaş uyguladığı bilinmektedir. Cengiz Han'ın seferlerinde ordunun bir yere varmasından önce vahşi Moğol süvarilerin acımasız dav-

ranışlarına ilişkin bilinçli dedikoduların çıkarılması da psikolojik savaşın bir örneği sayılabilir. Ama modern çağda iletişim alanında sağlanan ilerlemeler (örn. hızlı basım tekniği, radyo) ve kamuoyu araştırmalarıyla kitle davranışını tahmin etme alanlarındaki önemli gelişmeler psikolojik savaşın strateji ve taktikte daha sistematik ve yaygın bir teknik haline gelmesini, savaşın bütünü içinde daha önemli bir yer almasını sağlamıştır.

Günümüzde orduların çoğunda psikolojik savaş yürütmek amacıyla eğitim görmüş ve donanmış özel birimler vardır. Profesyonelce yürütülen psikolojik savaşa genellikle propaganda analizi ve izleyici istihbaratı gibi çalışmalar da eşlik eder. Propaganda analizi kendi tarafının olduğu kadar düşman tarafın da propagandada sağladığı etkinin incelenmesini, ulaşılacak istenen kitlede genel iletişim akışının araştırılmasını kapsar. İzleyici kitlelerle ilgili istihbarat propagandanın yöneltildiği hedef gruplara ilişkin somut ayrıntılar sağlar. Psikolojik savaş bazen askeri propagandanın uygulandığı alana ve zamana göre çeşitli düzeylere ayrılır. Stratejik psikolojik savaş terimi çok geniş bir hedef kitleye ya da anlamlı genişlikte bir alana yöneltilen kitle iletişimini belirtmek için kullanılır. Taktik psikolojik savaş, teslim olma çağrısı, moral bozucu yayın ve yanıltıcı haber gibi, askeri harekâtla doğrudan bağlantılı yöntemlere dayanır. Destek psikolojik savaş, ilerleyen kuvvetlerin geri cepheyle iletişim bağlantısını koruyacak mesajların dağıtımı, bu cephede askeri bir yönetimin kurulması ve yönetsel işlevlerin yürütülmesi gibi işleri kapsar. Savaş tutsaklarını beyin yıkama ve benzeri tekniklerle dönüştürme ve yönlendirme de psikolojik savaş biçimleri arasında sayılabilir.

Psikolojik savaşta kullanılan iletişim araçları sivil yaşamda kullanılanların aynıdır. Bunların büyük bir bölümünü radyo, gazeteler, sinema filmleri, kitaplar ve dergiler oluşturur. Bildiri ve el ilanları çok yaygın olarak kullanılır. II. Dünya Savaşı'nda yalnız Batılı Müttefiklerin 8 milyarı aşkın el ilanı dağıttığı tahmin edilmektedir. Cephe mevzilerinde düşmana seslenmek için çoğu kez hoparlör kullanılır.

psikolojik testler, davranışlar, yetenekler ve psikofizik kapasitenin niceliğini ölçmekte kullanılan yöntemler.

Psikolojik testler genellikle gözlemlenen davranışın yorumlanmasına ve bu yorumdan anlam çıkarılmasına dayandığından testin geçerliliği ve güvenilirliği, ölçümün amaçlanan hedefle yapılan ölçümün birbirine uymasına dayanır. Bu uyumun özellikle önem taşıdığı okul başarı testlerinde, beklenen başarıyla öğrencinin başarıları karşılaştırılarak ölçüm gerçekleştirilir. Testin geçerli olup olmadığını belirlemek amacıyla elde edilen genel değerlerle bireyde ölçülen değerler karşılaştırılır.

Testin geçerliliğinin en zor saptandığı alan nesnel ölçüm olanaklarının son derece kısıtlı ve yetersiz olduğu kişilik testleridir. Örneğin bunalımın (anksiyete) ölçümü tümüyle davranışın gözlemine dayanır. Bu nedenle kişilik testlerinde geçerlilik kavramı tartışmalıdır.

Testin güvenilirliği testin her uygulanışta ve her koşulda aynı sonucu vermesine dayanır. Değerlendiricinin elinde nesnel bir çözüm anahtarının bulunmaması güvenilirliği sarsar. Buna göre bir testin uygulanışında testin içeriğinin ve değerlendiricinin güvenilirliğinden söz edilebilir.

Testler genel olarak üç grupta incelenebilir. Yetenek testleri (örn. zekâ testi) kişinin sahip olduğu ve gelecekte sahip olabileceği

beceriler konusunda bilgi verir. Başarı testleri kişinin o andaki akademik ve düşünsel durumunu ölçmek amacıyla kullanılır; okullarda uygulanan sınavlar bu gruba örnek olabilir. Kişilik testleri genellikle psikiyatride kişilik yapısının değerlendirilmesinde yararlıdır.

Psikolojik testlerde geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanmasında bazı ilkeler önem kazanır. Örneğin, sınırlı yanıt yerine serbest yanıt testlerinin kullanılması nesnellığı artırır; kişilik değerlendirmesinde uygulanan yansıtma testleri buna bir örnektir. Derecelendirme ve ölçümde kolaylık sağlanması amacıyla sözel testler hareket beceri testlerine, yazılı testler konuşma testlerine yeğlenir. Kişinin kendini değerlendirmesinde öznellik söz konusu olduğundan testler başkalarının değerlendirmesine dayanır ve nesnellik kazanır. Testte zamana bağlılık ve zamanla sınırlılık ilkeleri olabildiğince korunur. Bununla birlikte bazı yetenek testlerinde zaman sınırı koymak çok zor, hatta olanaksız olabilir.

Psikolojik testlerin çoğunda elde edilen değerler bir derecelendirme cetveline aktarılır. Böylece kişinin belirli bir durum karşısındaki tutumu ve özellikleri (örn. liderlik özelliği, girişimcilik) saptanabilir. Testleri standartlaştırmak amacıyla orandak ve yüzdelik derecelendirmeler kullanılır. Böylece kişinin başkalarına oranla ne durumda olduğu ölçülmüş olur. Örneğin, zekâ testlerinde zekâ yaşının gerçek yaşa bölümünün yüzle çarpılmasıyla zekâ bölümü (IQ) elde edilir.

Psikolojik testlere ek olarak kişinin psikodrama ve sosyodrama gibi bazı grup etkileşimlerinde grup içindeki davranışının gözlemlenmesi de kişilik özelliklerinin saptanmasına yardımcı olur. Ayrıca bak. kişilik; yetenek testi.

psikolojizm, felsefede, epistemolojiye (bilgi kuramı) ilişkin sorunların zihinsel süreçlerin gelişiminin psikolojik olarak incelenmesiyle çözülebileceğini savunan görüş. John Locke'un *An Essay Concerning Human Understanding* (1690; *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 1976) adlı yapıtı psikolojizmin klasik örneği sayılır. Daha ilımlı bir türünde psikolojinin, başta mantık olmak üzere öteki araştırma alanlarına temel oluşturması gerektiği savunulur. Edmund Husserl ise *Logische Untersuchungen*'de (1900-01; *Mantık Araştırmaları*) psikolojizmin her iki biçimine de karşı çıkar.

20. yüzyılın başlarında psikolojizm pek çok yandaş buldu. James Ward bir genetik psikoloji kuramı geliştirerek bunun epistemoloji açısından vazgeçilmez olduğunu savundu. Brand Blanshard *The Nature of Thought* (1939, 2 cilt; *Düşüncenin Yapısı*) adlı yapıtında epistemolojiyle ilgili çalışmaların psikolojik araştırmalara dayanması gerektiğini ileri sürdü. Jean Piaget'in çocuklarda düşünce oluşumuna ilişkin önemli psikolojik araştırmaları bazı düşünürlerce epistemolojiye katkı olarak görüldü. Benzer biçimde, algı yanılsamaları ve bebeklerdeki doğuştan derinlik algısı üzerine yapılan deneysel araştırmaların da epistemolojik açıdan önemli olduğu kabul edildi.

psikometri, bir kişiyle ilişkili bir nesneye dokunarak, o kişi hakkında bilgi edinme. Bu iş için çoğu zaman kişisel eşya kullanılır; ama bazen söz konusu kişinin varlığı da zihinde, o kişiyle ilgili geçmiş ya da gelecek olaylara ilişkin görüntüler oluşmasına yol açar.

Psikometri sürecinde bilinçlilik düzeyinin gerilediği, hatta bazen trans durumunun oluştuğu sanılır. Hollanda'daki Utrecht

Devlet Üniversitesi'nin parapsikoloji enstitüsü, kayıp eşya ve kişileri bulmak ya da polise olayları çözmek amacıyla psikometrik deneyler yapan ilk kurumlardandır.

psikomimetik bak. halüsinasyon

psikomotor beceri bak. algısal-devimsel beceri

psikomotor nöbet, duyguları ya da duyuları etkileyen ve aura olarak bilinen bir dönemin ardından bilincin bulanıklaşması ve otomatik davranışlarla ortaya çıkan sara (epilepsi) türü. Aura sırasında gerçekte var olmayan tatsız kokular ya da tatlar duyulur, ortamdaki kişiler ya da eşyaların gerçek dışı görüldüğü ya da ilk kez karşılaşılan durumların daha önce yaşanmış gibi hissedildiği (*déjà vu*) sanırlar yaşanır, işitsel ve görsel varsanılar ortaya çıkar. Öbür aura belirtilerinden bazıları şiddetli ve yoğun korku, karın bölgesini kapsayan duyumlar, solunum sayısı ve kalp atışındaki artışın fark edilemesidir. Çoğu vakada aura bütün nöbetlerde aynıdır. Aura sonrasında kişi dışardan gelen uyarılara yanıt vermemeye, buna karşılık giysilerini çıkartmak, çevresindeki eşyaları incelemek, dolaşmak gibi otomatik hareketlere başlar. Kendisine yardımcı olmak isteyenlerin çabalarına karşı koyabilir. Genellikle 1-3 dakika süren nöbet sona erince, aura dışında nöbete ilişkin hiçbir şey hatırlamaz. Kimi zaman oldukça sık ortaya çıkan psikomotor nöbetler uzamış bir zihinsel bulanıklığa (konfüzyon) dönüşerek bu durumun değişen uyanıklık düzeylerinde ve uygunsuz davranışlarla saatlerce ya da günlerce sürmesine yol açar. Genellikle beyindeki şakak (temporal) lobundan kaynaklanan psikomotor nöbet, beyinden kaynaklanan sara nöbetlerinin en sık rastlanan türüdür. Varsanılarla başlayan nöbetler genellikle lobun yan bölümünden, otomatik davranışlarla başlayanlar orta şakak bölgelerinden kaynaklanır. Psikomotor nöbetler alın (frontal) lobunun arka bölgesinde ve yanlarında yer alan lezyonlar nedeniyle de ortaya çıkabilir.

Psikomotor nöbette bellek yitimi anlama ve konuşma bozukluklarıyla ortaya çıkar ve baskın yarımküredeki şakak ya da alın lobundan kaynaklanır. Buna karşılık ruhsal değişiklikler her iki yarımkürenin şakak ya da alın loblarından kaynaklanabilir. Çocuklarda görülen, nedeni belirlenemeyen karın ağrıları gibi iç organlarla ilgili belirtiler beyin çeşitli bölgelerinden kaynaklanabilir. Ayrıca bak. sara.

psikomotor öğrenme, çevreden gelen ve değişen duyu uyarılarına yanıt olarak düzenli kas etkinliği kalıplarının geliştirilmesi.

Yürüme, müzik aleti çalma ya da spor yapma gibi düzenli, bilinçli ve beyin tarafından yönlendirilen bütün etkinlikler psikomotor beceri olarak adlandırılır. Psikomotor beceriler laboratuvar, işleme için belirli bir beceri gereken özelleşmiş makinelerle, bilim adamları tarafından doğru olarak ölçülebilir. Bu alanda yapılan araştırmalar öğrenme hızının kolayca ölçülebildiği ayaklar, kollar ile eller ve parmaklar arasındaki eşgüdüm üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birbirinden farklı beceriler gerektiren etkinliklerin ölçülebilmesi için 20 kadar farklı mekanik aygıt kullanılır. Doğru yanıt ve yanlışların yüzdeleri, sınırlar, el ve ayak hareketlerinin hızı ve gücü, tepki zamanı gibi sonuçlar matematiksel olarak hesaplandıktan sonra kişinin belirli bir beceriyi uygulamadaki düzeyinin belirlenmesinde kullanılır.

Psikomotor öğrenmenin güdülenim ve güçlendirmenin etkinliği gibi değişkenlerden laboratuvar koşullarında bile etkilen-

mesine karşılık, öğrenmenin güçlendirilmiş uygulama miktarının matematiksel bir işlevi olarak geliştiğini belirten bir formül bulunmuştur. Kişinin öğrenebilmesi için kendisine kaydettiği ilerleme hakkında bilgi verilmelidir; böylece aldığı geribeslemeyle doğru orantılı bir hızla öğrenmeyi sürdürür.

Araştırmalar hız ve isabetin ilk birkaç uygulama döneminde hızla arttığını, bu aşamadan sonra öğrenme hızının azaldığını gösterir. Psikomotor becerilerin öğrenilmesi için en etkili yöntem, kısa ve dinlenme dönemleriyle bölünmüş seanslardan oluşan bir programdır.

Kişinin bir beceriyi öğrenmesi bununla ilişkili başka bir beceriyi öğrenme yeteneğini olumlu ya da olumsuz olarak etkiler. Bu durum genelleştirme ya da aktarım olarak bilinir. Genellikle iki beceri birbiriyle ne kadar ilişkiliyse genelleştirme o kadar fazladır (*bak.* öğrenme aktarımı). Hareket becerileri büyük bir olasılıkla daha fazla yinelenildiği, buna bağlı olarak da daha fazla öğrenildiği için genellikle sözlü becerilerden daha kolay hatırlanır.

İkizler üzerinde yapılan araştırmalar algı, mekân ve hareketle ilgili yeteneklerin büyük ölçüde kalıtım mekanizmasıyla denetlendiğini ortaya koymuştur. Hareket yeteneklerini en fazla belirleyen etkenlerden biri de yaşıdır. Bireyin en yeterli ve etkin olduğu dönem 5 yaşla 20'li yaşların sonları arasındır. Bu dönemden sonra yetenekler bir süre en üst düzeyde kaldıktan sonra yavaş yavaş azalmaya başlar.

Cinsler ve etnik gruplar arasında psikomotor öğrenme farklılıkları olduğunu gösteren araştırmalar henüz tartışma aşamasındadır. Uzmanların çoğu bu farklılıkların çevresel ve kalıtsal etkenlerin her ikisinden de kaynaklandığını ileri sürerek çevresel etkenlerin kuşaklar boyunca kalıtsal özelliklere etkilediğini vurgular.

psikonevroz bak. nevroz

psikosomatik hastalık, psikolojik gerginliklerin fizyolojik işlevleri olumsuz yönde etkilemesiyle ortaya çıkan bozuklukların ortak adı. Psikosomatik hastalık terimi, otonom sinir sistemi ve iç salgı bezlerinin yersiz uyarılmasıyla organlarda ortaya çıkan işlev ve yapı bozukluklarını kapsar. Böylece psikosomatik belirti duygusal bir durumun fizyolojik sonucu olarak ortaya çıkar. Örneğin kişi kızdığı zaman kan basıncı yükselir, nabız ve solunum sayısı artar. Kızgınlık geçince bu fizyolojik süreçler genellikle eski haline döner. Kişi saldırganlık (agresyon) duygularını sürekli bastırıyorsa, bunu açıkça yaşayamıyorsa, kızgınlığı ve bununla ilgili fizyolojik belirtiler, bu durumu davranışlarla belirtme de, varlığını sürdürür. Zamanla fizyolojik işlev bozukluklarının farkına varan kişi sıklıkla bu duruma şaşırır. Bununla birlikte bu fizyolojik yanıtlara yol açan duygulanımların farkında değildir ya da bunları reddeder.

Psikosomatik hastalıklar vücudun hemen her bölgesinde, genellikle istençli olarak denetlenemeyen sistemlerde ortaya çıkar. Psikiyatr Franz Alexander ve arkadaşlarının Chicago Psikanaliz Enstitüsü'nde 1950'lerde ve 1960'larda yürüttüğü araştırmalarda belirli kişilik özellikleri ve çelişki durumlarının belirli psikosomatik hastalıklara yol açabileceği görüldü. Bununla birlikte hastalığın ortaya çıkış biçiminin bireysel ayrıntılar ve özelliklere bağlı olduğu düşünüldü. Duygusal gerginliğin önceden var olan hastalıkların kötüleşmesine neden olduğu, eğilimi olan kişilerde psikosomatik olduğu dü-

şünülmeyen hastalıkları (örn. kanser, şeker hastalığı) hızlandırabilirdiği sanılmaktadır.

Vücudun gerginliğe karşı gösterdiği tepki yüksek tansiyon, astım, geğirme, gaz çıkarma, aşırı şişmanlık, kabızlık, ishal, migren ve öbür baş ağrıları, iktidarsızlık, cinsel soğukluk, dermatit, mide ve onikiparmak-bağırsağı ülserleri ve ülserli kolit gibi bozukluklarla dışa vurulur.

Psikosomatik hastalıklarda genellikle ilaç tedavisiyle birlikte psikanaliz ve davranışçı tedavi yöntemleri uygulanır. Hafif vakalarda hasta sıkıntısını ilaç kullanmadan yaşayıp atlatmayı öğrenebilir. *Ayrıca bak. stres.*

psikoşürji, psikozlar ve başka zihinsel bozuklukları beyin cerrahisi tekniğiyle tedavi etmeyi amaçlayan tıp dalı. Bu alanda ilk girişimi Portekizli nörolog António Egas Moniz gerçekleştirdi. Alın lobotomisi olarak adlandırılan ameliyat, şempanzelerde laboratuvar koşullarında yaratılan nevroz belirtilerinin beyindeki bazı liflerin kesilmesiyle değiştirilebilmesi ilkesine dayanıyordu. Egas Moniz ilk ameliyatında kafatasında şakalarda birer delik açıp talamusu beyin alın (frontal) loblarına bağlayan lifleri kesti (*bak. lobotomi*).

Alın lobotomisi yalnız öbür tedavi yöntemlerinin etkisiz kaldığı ve hastanın hastalığından dolayı çok sıkıntıda olduğu durumlarda uygulanması gerektiği kabul edilen radikal bir yöntemdir. Antipsikotik ilaçlar ve yatıştırıcıların kullanılmaya başlamasından bu yana, bu sarsıcı tedavi yalnız birkaç hastada uygulanmıştır. Psikoşürji 1930' lardan başlayarak kronik huzursuzluk ve ağır sıkıntısı olan, bir türlü düzelmeyen ruhsal çöküntü (depresyon) ve saldırganlık gibi yakınmaları olan hastalarda uygulandı. Böyle durumlarda cerrahi girişimden sonra bu tür belirtilerin hafiflediği, buna karşılık güdü ve girişimcilikte azalma, çevreye karşı giderek artan ilgisizlik ve genel olarak duygusal yanıtların derinlik ve yoğunluğunda azalma olduğu saptandı. Günümüzde bu tür psikoşürji, istenmeyen etkilerinden dolayı hemen hiç uygulanmamaktadır.

Antipsikotik ilaçlara ek olarak, beyinde belirli bölgelerde çok küçük lezyonlar oluşturmaya dayanan ve zihinsel ya da yaşamsal işlevlere hemen hiç etkisi olmayan bir psikoşürji yöntemi de geliştirilmiştir. Bu yöntem saplantılı-zorlanmalı (obsesif-kompulsif) davranışlarda ve kimi zaman şiddetli bunalıda (anksiyete), ayrıca kronik sinir sisteminin örselenmesinden kaynaklanan ya da kanserin son evrelerinde ortaya çıkan şiddetli ve kronik ağrılarda uygulanır.

psikoterapi, zihinsel bozukluklarda belirtileri gidirmek, davranışları değiştirmek ve kişiliği geliştirmek için eğitilmiş bir uzmanın bir kişi ya da gruba birlikte yürüttüğü tedavi yöntemi. Tedavi boyunca ilaçlardan da yararlanılırsa da, psikoterapinin temelinde tedavi edenle tedavi edilen ya da edilenler arasında sözel iletişime dayalı, duygusal yüklemeye sahip bir ilişkinin sağlanması yatar. Çağdaş psikoterapiler yardımcıla çocuklar ve yetişkinlerdeki davranış bozuklukları, yaşamdaki güçlüklerin doğurduğu duygusal ve koşullar tepkimeleri, nevrozlar, psikosomatik bozukluklar, psikozlar ve değişik nedenlerle ortaya çıkan çöküntü (depresyon) tedavi edilebilir.

İlk psikoterapi kuramları ve yöntemleri ruh hastalıklarının din ve büyü karışımı nedenlere dayandığı görüşünden ya da bu hastalıkları bilimsel olarak incelenebilir ve tedavi edilebilir olgular olarak ele alan doğalcı görüşlerden kaynaklanıyordu. Has-

stalar 19. yüzyılın sonlarına değin genel tıp kurallarına göre tedavi ediliyordu. Psikoterapinin özel bir tedavi yöntemi olması gerektiği düşüncesi 18. yüzyılın sonlarına doğru oluştu. Avusturyalı hekim Franz Anton Mesmer hastalarını trans haline soktuğunda birçok ruhsal belirtinin kaybolduğunu gördü. Mesmercilik adı verilen bu yöntem psikoterapiye yaygın olarak uygulanan hipnozun öncüsü oldu. Daha sonra Josef Breuer ve Sigmund Freud ileri yaşlarda görülen ruhsal bozuklukların çocukluk yaşantılarına bağlı olabileceğini ileri sürerek psikanalizin temelini attılar.

Psikoterapiye uygulanan 250 kadar farklı yöntem başlıca üç gruba incelenebilir: Destekleyici tedaviler, eğitici tedaviler ve yapıcı tedaviler. Var olan savunma mekanizmalarını güçlendirmeyi ve kişinin çevreye uyum sağlamaya amacıyla daha etkin yöntemler kullanabilmesini amaçlayan destekleyici tedavilerden bazıları psikolojik rehberlik ve danışmanlık, psikodrama, müzik ve dans tedavileri ile hipnozdur. Bu yöntemlerle birlikte sakinleştirici-uyutucu, yatıştırıcı, uyarıcı, antidepresif ilaçlarla elektroşok ve psikoşürji de kullanılabilir. Kişinin var olan yaratıcılığının canlanmasını ve hedef değiştirerek yeniden uyum sağlamasını amaçlayan eğitici tedavilerin en iyi örnekleri davranış tedavisi(*), güdümsüz psikoterapi(*), evlilik ve aile terapileridir. Yapıcı tedaviler (örn. psikanaliz) bilinçdışıdaki çatışmaları bilinç düzeyine çıkararak kişilik yapısını değiştirmeyi hedefler.

Psikoterapi bireysel tedavi olarak bilinen ve hastayla terapistin birlikte yürüttüğü seanslarda sürdürülebileceği gibi, birden çok kişiyle grup tedavisi(*) olarak da uygulanabilir. Genel olarak kişinin kendi davranış ve duygularına ilişkin bir içgörü sağlamasına yardımcı olarak kişiliği geliştirmeyi amaçlar. Bunun sağlanması için hastanın kendisini yargısız, sıcak ve tümüyle özgür bir ortamda bulması gerekir; terapist bunun için gerekli koşulları sağlamalıdır. Hastanın karşısındaki tarafından anlaşıldığını hissetmesi ve kendini olduğu gibi ortaya koyduğunda utanç, suçluluk ve korku duyduğu yönlerinin kabul edilebilir olduğunu görmesi, bu duyguları yavaş yavaş kendinden uzaklaştırmasını sağlar. Bazı psikoterapi okulları terapistin sıcak ve hiçbir koşul ileri sürmeyen olumlu tavırının ya da hastayı olduğu gibi kabul etmesinin hastanın değişiminde önemli rol oynadığını savunur. Psikanaliz geleneğindeki psikoterapilerde terapist hastanın duygularını çözümleyerek yorumlar; geleneksel psikanalizde rüyaların yorumuna da önem verilir. Terapi sürecinde hastanın çocukluğundaki zedeleyici duygusal yaşantılarının yeniden yaşanması, işlenmesi ve yorumlanması hedeflenir. Psikanaliz kuramına göre çocukluk nevrozları olarak adlandırılan bu yaşantılar ileriki dönemlerdeki bozuklukların kaynağı olabilir.

Psikanalizden türeyen psikoterapi yöntemlerinde bozuklukların nedenlerinden çok yaşanma biçimleri önem kazandı; böylece kişi terapistle ilişkisi sırasında nasıl yaşadığını kavrayarak kendini tanımış oluyordu. Bu yöntemlerin tümünde hasta yakınlarına karşı duygularını bir ölçüde terapistle aktarır. Geleneksel psikanalizde bu aktarım kişinin çatışmalarının çözümünde önemli bir yer alırsa da çağdaş psikoterapilerde hasta ve terapistin tedavi sürecini birlikte yaşaması, terapistin egemen ve otorite olmayışı aktarım oluşumunu ve önemini azalttı.

Psikoterapilerde bir yöntemin öbürlerinden üstün olduğuna ilişkin bir kanıt yoktur. Önemli olan yöntemin bilimsel oluşu, kendi kuralları içinde iyi uygulanmasıdır. Arala-

ndaki farklara karşın psikoterapi okullarının çoğu, ruh hastalıklarının önemli bir bölümünün bunaltının (anksiyete) kronik dışavurumuna bağlı olduğunu, bunun da çözülmemiş iç çatışmalara bağlı engellenmenin başka insan ilişkilerine yansmasıyla oluştuğunu kabul eder. Kalıtsal, fizyolojik ve çevresel zayıflıklar insanın ilişkilerde zorlanmasında rol oynarsa da aile bireyleri ve duygusal gelişimde önem taşıyan öbür kişilerle olan deneyimlerin kişiliğin oluşumunda rol oynadığı düşünülür.

Tedavinin başarısı hastanın tedaviye katılma derecesine ve içgörü yeteneğine bağlıdır; bu da genellikle yakınmaların şiddeti, tedavi yöntemi ve terapistin duyulan güvenle ilintilidir. Terapistin kişiliği ve nitelikleri de tedavinin başarısında önemli rol oynar.

psikoz, yanılsamalar, varsanılar, sanrılar, yargı ve içgörüyle düşünme süreçlerinde bozukluklar ve gerçeği nesnel olarak değerlendirememeye neden olan hastalıkların ortak adı.

Psikozla nevroz arasındaki ayrımın net olarak yapılması oldukça güçtür, çünkü nevroz psikozun temelini oluşturacak kadar ciddi, yaşamı aksatıcı ve düzen bozucu olabilir. Bununla birlikte, psikozlarda hastanın gerçeklik duygusunun bozulduğu, kişiliğin bütünlüğünün kaybolduğu ve hastalığın bu özelliklerle nevrozdan ayrıldığı söylenebilir. Psikozlular, anlamsız ve garip davranışlarına karşın, hasta olmadıklarına inanırlar; kendilerine bakamayacaklarından ya da kendi kendileri ve başkaları için tehlike oluşturabileceklerinden hastanede gözetim altında tutulmaları gerekebilir.

Psikozlar organik ve işlevsel olmak üzere başlıca iki kategoriye ayrılabilir. Organik psikozlar belirlenebilen bir fiziksel bozukluktan kaynaklanır. Vakaların çoğunda bu bozukluk beyinde ortaya çıkan bir organik hastalıktır. Öbür psikozların tümü işlevsel olarak adlandırılır.

İşlevsel psikozlar. En sık rastlanan şizofrenide gerçekten uzaklaşma, yanılsama, sanrı ve varsanılar, düşünce süreçlerinde gevşeme ve ilgisizlik, yersiz ya da anormal duygulanımlar, çevreye karşı ilgisizlik, dürtü ve girişkenlikte azalma ve saplantı halini alan garip fanteziler görülür. Nedeni tam olarak bilinmesi de, kalıtım, aile ve çevreye bağlı etkenlerle vücuttaki dopamin metabolizmasının bozukluklarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Duygulanım psikozları uzun ruhsal çöküntü (depresyon) ve mani dönemlerini ya da bu bozuklukların her ikisinin art arda çevrimsel olarak ortaya çıktığı manik-depresif psikozu kapsar. Ruhsal çöküntü hü-zün, umutsuzluk, kötümserlik ve huzursuzluğa neden olabilir; hasta çevresinden, sevdiklerinden ve yaşadıklarından zevk alamaz. Düşünceleri ve eylemleri yavaşlar, uykusuzluk çeker, iştahı azalır. Buna karşılık mani, anlamsız ve uzun süren heyecanın yanı sıra abartılı, gürültülü ve aşırı ölçüde konuşma, özgüven ve iyimserlikte artma, düşünce, çağrışım ve hareketlerde hızlanma ve kopukluk, taşkın ve ezici davranışlar, aşırı huzursuzluk ve uyku gereksiniminin azalmasıyla ortaya çıkar. Manik-depresif hastalarda yanılsama ve varsanı gibi psikoz belirtileri de görülür.

Paranoya, şizofreninin bir ögesi olabilen, kimi zaman manik-depresif psikozda görülür ya da kendi başına ortaya çıkan özel bir durumdur. Paranoyada kişi başkalarının kendisine karşı komplolar kurduğunu, zarar vermek istediğini, çevrenin kendisiyle uğraştığını sanır. Günlük yaşamda karşılaşılan önemsiz olayları kendini tehdit eden ya da tehlike oluşturan durumlar haline getirerek büyütür, kuşku durumları kurtulamaz.

İşlevsel psikozların tedavisi oldukça güçtür. İlaç tedavisi en sık uygulanan ve en fazla başarı sağlayan yaklaşımdır. Sorunun temelinde yatan duygusal çelişkiler konusunda hastanın içgörüsünü geliştirmeyi amaçlayan psikanaliz ve öbür psikoterapiler, psikozlularda uygulanması güç olan yöntemlerdir. Son yıllarda grup psikoterapisi psikozlu hastalara uygulanmakta ve olumlu sonuçlar alınmaktadır.

Organik psikozlar. Beyinde akut ya da kronik bozukluklara yol açan etkenlerle ortaya çıkan organik psikozlardan kronik olanlar bunama terimi altında toplanabilir. Bunama anımsama, düşünme, dikkat ve algılama gibi zihinsel etkinliklerin yavaş yavaş, aşamalı olarak ve giderek daha fazla kaybolmasıdır. Buna karşılık genellikle akut olaylarda ortaya çıkan delirium bilincin bulanıklaşmasıyla belirir. En sık rastlanan, en yaygın organik psikoz olan Alzheimer hastalığında başlıca belirti bunamadır. Beyne kan götüren damarlardaki damar sertliğinin neden olduğu bozukluklar da Alzheimer hastalığındakine benzer belirtilere yol açar.

Kronik alkoliklerde de psikoz belirtilerine rastlanır. Alkolün beyin dokusunu zedelemesi bellek bozukluklarına ve zihinsel işlevlerle toplumsal becerilerde önemli bir azalmaya neden olabilir. Zehirlenme, kafa travmaları, sara gibi nörolojik bozukluklar frenji ve beyin ırları da psikozlara benzer bir dizi belirtiyeye yol açabilir. *Ayrıca bak.* manik-depresif psikoz; ruhsal çöküntü; şizofreni.

psikrometre, iki termometreden oluşan higrometre. Birbirinin aynı olan termometrelerden birinin ucu ince, ıslatılmış bir bez fitil yardımıyla ıslak tutularak, kuru uçlu termometreye göre daha düşük ölçüm yapması sağlanır. İki termometreye birlikte ölçüm yaptırılarak havanın bağıl nemi ve çiy noktası belirlenebilir. Havadaki nem azaldıkça, ıslak ve kuru uçlu termometrelerin ölçümleri arasındaki fark artar. *Ayrıca bak.* higrometri.

psilomelan, baryum ve mangan oksit [$BaMnMn_2O_{10}(OH)_2$] yapısında, önemli bir mangan cevheri olan oksit minerali. Yüzey koşulları altında ikincil bir mineral olarak, manganlı karbonat ya da silikat minerallerinin koyu gri ile siyah arasında değişen renkli dönüşüm ürünleri halinde oluşur. Geniş kalıntı çökeltileri oluşturabilir ve göl ya da bataklık yataklarındaki çökeltilerde ve killerde bol miktarda bulunur. *Ayrıca bak.* dolomitli kayalar, ornatma ürünü olarak yer alır. Bulunduğu başlıca yerler Almanya, Fransa, Belçika, İsveç, Hindistan ve ABD'dir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* oksit mineralleri (tablo).

Psilophytales, Psilopsida sınıfında (ya da altbölüm) yer verilen, soyu tükenmiş damarlı bitkilerin oluşturduğu takım. Rhynie fosilleri (*bak.* Rhynie bitkileri), Devonien Dönemin (y. 395-345 milyon yıl önce) başlarında yaşamış *Psilophyton* ile *Cooksonia*, *Hedera* ve *Taeniocrada* cinsleri bu takımın kesin olarak belirlenmiş üyeleridir. Buna karşın gene bu takımda sınıflandırılan *Trimerophyton*, *Zosterophyllum*, *Bucheria*, *Yarravia*, *Pectinophyton* ve *Paulophyton* cinsleri ile takımın öbür üyeleri arasındaki ilgi ya da akrabalık çok açık değildir.

Psilopsida, yalnızca iki yaşayan cinsi bulunan ilkel damarlı bitkiler sınıfı. Kimi uzmanlarca, bu sınıfta yer alan bazı soyu tükenmiş cinslerin (*Psilophytales* takımı) tüm damarlı bitkilerin atası olduğu ileri sürülür.

Psilotales takımının *Psilotaceae* familyasından sınıflandırılan bu yaşayan cinslerin su ve

Psilotum nudum
Walter Dorn

besinleri iletmeye yarayan iletimdoku sistemleri bulunmasına karşılık gerçek yaprak ve kökleri yoktur. Hava kökleri yardımıyla fotosentez yapar, topraktan su ve mineralleri yatay toprakaltı gövdeleriyle (rizom) alır. Bu iki cinsten biri olan *Psilotum* çoğunlukla tropik bölgelerde, *Tmesipteris* ise Avustralya ve Güney Pasifik adalarında yaygındır.

Bu bitkilerin yaşam çevrimi, birinde sporların (sporofit) öbüründe gametlerin (gametofit) ürettiği iki evreyi kapsar. Gametofit evre, olgun bir sporofitin ürettiği bir sporun çimlenmesiyle başlar. Toprakaltında ya da ağaç gövdelerinde yaşayan gametofitlerin yüzeyinde anteridyum (erkek üreme organı) ve arkegonyumlar (dişi üreme organı) oluşur. Anteridyumlarda üretilen bir spermanın serbest kalarak arkegonyum içindeki bir yumurtaya ulaşmasıyla döllenme gerçekleşir ve yeni bir hücre oluşur. Bu sporofit evrenin başlangıcıdır. Olgunlaşan sporofitin çevreye yaydığı sporların çimlenmesiyle çevrim yeniden başlar.

Psilopsida sınıfının soyu tükenmiş üyelerinin çoğu Devonien Dönemde (y. 395-345 milyon yıl önce) yaşamıştır. Büyüklüğü birkaç santimetreden 1 metreye kadar çeşitlilik gösteren bu bitkilerin çoğu alçak kesimlerde, birkaçı da sulu ortamlarda bulunurdu.

psilosin ve psilosibin, bazı mantar türlerinde, özellikle Meksika'da yetişen *Psilocybe mexicana* ve *Stropharia cubensis*'te bulunan halüsinojen maddeler. Varsanılara yol açan ve Azteklerin "tanrının eti" olarak adlandırdığı mantarlar Meksika'da dinsel törenlerde kullanılır ve kutsal sayılırdı. 1950'lerde bu mantarların etkin maddeleri olan psilosin ve psilosibin elde edildi. Günümüzde tıpta kullanılmayan bu maddeler beyin dokusunda serotoninin etkinliğini kitleyen indol yapılı halüsinojenlerdir. Psilosibin, molekülündeki oksijen atomuna bir fosfat grubunun bağlı olmasıyla psilosinden ayrılır.

Psilosin ve psilosibinin etkisi meskalin ve LSD'ye benzer; 20-30 dakikada başlar, yaklaşık dört saat sürer.

Psittaciformes, papağanların oluşturduğu kuş takımı. Tek bir familya (*Psittacidae*) altında toplanan 328 türü vardır. Bunların birçoğu (örn. muhabbetkuşu, ara, kakadu) sevilen kafes kuşlarıdır. *Ayrıca bak.* papağan.

Psittacosaurus, fosillerine Moğolistan'da, Kretase (Tebeşir) Dönemi (y. 136-65 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş çökeltilerde rastlanan küçük yapı, ilkel dinazor cinsi. *Psittacosaurus* üyeleri olasılıkla boynuzlu dinozorlarla akrabaydı ya da onların atala-

ından biriydi. Sürekli olarak ya da zaman zaman iki ayakları üzerinde hareket ediyordu. Arka bacakları ve kalça kemeri iyi gelişmişti. Kalça kemeri *Ornithischia* takımından dinozorlara özgü biçimde, kuşlarınkine benzer bir yapı kazanmıştı. Ön bacakları arka bacakları denli iri değildi. Ama bu dinozorların beslenmek için dört ayağına da basacak konuma geldiği sanılmaktadır. Uzunlukları yaklaşık 2 m'yd. Kafatasları yüksek ve dardı. Papağan gagasına çok benzeyen kafatasının ön bölümünde üstçene altçenenin üzerine kıvrılmıştı. Çenenin ön bölümü dışsıdı.

psittakoz, etkeni bakteri benzeri bir mikroorganizma olan ve insana çeşitli kuşlardan bulaşan enfeksiyon hastalığı. Enfeksiyon 70'ten fazla kuş türünde görülmüşse de en çok papağan olmak üzere güvercin, hindi, ördek ve kaz mikrobu insana bulaştıran başlıca kaynaklardır. Psittakoz terimi papağanın bulunduğu familyanın adı olan *Psittacidae*'den türemiştir.

İnsanda hastalığın ortaya çıkışının papağanlardaki hastalıkla ilişkili olabileceği 1879'da fark edildiği de, Avrupa ve Amerika'da tropik bölgelerden getirilen papağanların neden olduğu ağır salgınların görüldüğü 1929'a değin konu ayrıntılı olarak incelenmedi. Bu tarihten sonra papağanların ithaline ilişkin düzenleme ve önlemler hastalığın sıklığını önemli ölçüde azalttıysa da tek tük psittakoz vakaları görülmektedir.

İnsanda akut ateşli bir hastalık olan psittakoz yaşlılarda daha ağır geçer. Kimi zaman yalnız radyolojik incelemeyle saptanabilen akciğer iltihabına yol açar. Hastalık 2-3 hafta sürer, nekahet süresi oldukça uzundur. Antibiyotiklerin geliştirilmesinden önce ortalama yüzde 20 oranında ölümler tehlikesi, penisilin ve tetrasiklin gibi ilaçların kullanımıyla hemen tümüyle ortadan kalkmıştır.

Pskov, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatı kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 55.300 km²'dir. Lovat, Şelon ve Velikaya ırmaklarının düzlüklerle kaplı olan havzalarında yer alır. Yüzeyinin büyük bölümü turbalıklar, otlu bataklıklar ve göllerle kaplıdır; bu göllerin en önemlisi kuzeybatıdaki Peipus Gölüdür. Bölgenin geri kalan kesiminde ladin, çam, meşe ve huş ağacından oluşan karışık ormanlar yer alır. Ortalama sıcaklık ocak ayında -8°C, temmuzda ise 17,2°C'dir. Bölgede mandıracılık yapılır ve sığır yetiştirilir. Başlıca tarımsal ürün, yerel keten sanayisinin temelini oluşturan keten bitkisi. Yönetim biriminin merkezi olan Pskov kenti dışındaki yerleşmeler küçüktür. Nüfusun üçte ikisi kentlerde yaşar. 1571'de (1991 tah.) 845.200.

Pskov, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatı kesimindeki Pskov yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Velikaya Irmağı kıyısında, ırmığın Pskov Gölüne döküldüğü noktadan hemen yukarısında yer alır. Adı kayıtlara ilk kez 903'te Pleskov olarak geçen ve en eski Rus kentlerinden biri olan Pskov bir süre Novgorod'un yönetimi altında kaldı. 1136-37'de Pskov kent meclisi (veçe) Novgorod'dan ayrılma girişiminde bulunarak özerklik ilan etti ve savunmadan sorumlu bir prens seçti. 1240'ta Töton Şövalyeleri'nin egemenliği altına giren kent, Novgorod prensi Aleksandr Nevski'nin Töton Şövalyeleri'ni 1242'de buz tutmuş Peipus Gölü üzerinde yenilgiye uğratmasından sonra gücünün doruğuna ulaştı. 1348'de cumhuriyet olarak bağımsızlığını kazandı, ama 1510'da Moskova tarafından ilhak edildi ve 1571'de IV. İvan (Korkunc) tarafından yağmalandı.

1581'de Polonya kralı Stefan Batory'nin ve 1615'te İsveç kralı II. Gustaf Adolf'un kuşatmalarına başarıyla karşı koydu. 18. yüzyılda önemini yitirmeye başlayan kent II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gördü. Kentteki başlıca tarihsel yapı kremlindeki Üçleme Katedrali'dir (17 yy.) Günümüzde önemli bir demiryolu kavşağında yer alan kentte makine ve keten sanayileri gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) 207.500.

Pskov okulu, 12. yüzyılın sonlarında Pskov'da gelişen Rus ortaçağ ikon ve duvar resmi okulu. Özellikle ikon resminde 14. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında en üstün düzeyine ulaşmıştır. Pskov ve Novgorod kentleri 13. yüzyılda Rusya'yı istila eden Moğollardan zarar görmemişler, dolayısıyla Bizans sanat geleneğinin korunup gelişerek Rus sanatının temelini oluşturmasında rol oynamışlardır.

Pskov'da bağımsız bir üslubun varlığına ilişkin ilk kanıt Yunanlı ve yerel ressamların 1156'da yaptıkları Mirojsk Manastırı freskleridir. Hareketsiz, katı, arkaik havalarıyla Bizans örneklerine benzeseler de, bu resimler Rus sanatına özgü yoğun bir duygusallık içerir. Geç dönem Pskov ikon üslubunu Novgorod'un öyküsel üslubundan ayıran temel özellikler klasik bir anıtsallık, ustaca kullanılmış yoğun renkler ve ritmik kompozisyonudur.

13. yüzyılda ve 14. yüzyıl başlarında, özellikle de *ikonostasis*'in(*) ortaya çıkmasından sonra, ikon resmi freskten daha fazla yaygınlaştı. Gelişme döneminin sonlarına doğru Pskov'da biraz arkaik, hatta naif bir sunuş tarzı ile olağanüstü ustalıklı bir anlatımı birleştiren, son derece güçlü bir ikon resmi üslubu gelişti. Pskov'un Yunan etkisinden uzak olması, özellikle yerel köylü tiplerinin ve halk sanatından bezeme motiflerinin sürekli kullanılması sonucunu getirmişti. Pskov okulu, 14. yüzyılda Rus sanatının tipik özelliği haline gelen küçük, uzun, zarif figürleri ve incelikli ayrıntı işçiliğini de benimsedi. İlk fresklerde bunlar tuhaf, yerel niteliklerin yoğunlaştırılması amacıyla kullanılıyordu. İlk fresklerdeki anıtsal hava giderek yerini parlak turuncu ile koyu

"Koj'lu Nikola", Pskov okulundan kimliği bilinmeyen bir sanatçının ikon çalışması, 14. yy; Devlet Tretyakov Galerisi, Moskova
Novosti Press Agency

"Pskov türü" zeytin yeşilinin çok kullanıldığı büyük renk lekelerinden oluşan, basitleştirilmiş, ritmik bir kompozisyon düzenine sahipti. Özellikle kuzeydeki kentlerin karanlık kilise içlerine uygun düşen bu kompozisyon düzeni Rus ikon resminin durgun havasını abartarak kasvetli, neredeyse bunaltıcı bir acıya dönüştürdü.

1510'da Rusya'nın büyük bölümünü egemenliği altına alan Moskova, Pskov'u da egemenliği altına aldıktan sonra Pskov okulu giderek önemini yitirdi. Ayrıca bak. Moskova okulu; Novgorod okulu.

Psocoptera, yaklaşık 1.110 tür içeren böcek takımı. Yumuşak vücutlu olan bu takım üyeleri genellikle 5 mm uzunluğu aşmayan küçük yapılı böceklerdir. İplikli duvarlarını en azından vücutları kadar uzundur. Ağız parçaları çiğnemeye uyarlanmış, üstçenesi

Psocoptera takımından bir örnek
William E. Ferguson

genellikle keski biçiminde uzamıştır. Besinlerini mantar, tahıl taneleri, çiçektozu ve organik artıklar oluşturur.

Psocoptera üyelerinin genellikle iki çift zarsı kanadı vardır. Dinlenirken bu kanatlar gövdenin üstünde bir çatı oluşturacak biçimde eğimli durur. Ağaçların üzerinde, taşların altında ya da bitki döküntülerinin arasında yaşarlar. Kitapbiti denen kanatsız ve soluk renkli bir türü ise genellikle bina içlerinde, tozlu raflarda, eski kitap ve kâğıt yığınları arasında görülür.

psoriyaz bak. sedef hastalığı

psödobulber paralizi bak. yalancı soğanlılık felci

psödohemofili B bak. von Willebrand hastalığı

psödolaringeal konuşma, gırtlak ya da ses telleri cerrahi girişimle alınanlarda mekanik bir aygıt ya da yemek borusu aracılığıyla konuşma. Özellikle gırtlak kanseri nedeniyle yapılan ameliyattan sonra hastaya yemek borusuna hava yutma ve bu havayı denetimli olarak dışarı verme öğretilir. Boğazdaki dokular yemek borusundan atılan havayı sese çevirir; bu ses ağız ve burundaki yapıların yardımıyla anlaşılabilir konuşmaya dönüşür.

psödomorflar, bir maddenin, özgün dış biçimini korumakla birlikte kimyasal ya da yapısal değişime uğraması sonucunda oluşan mineral. Psödomorflar kristal yapılmış gibi görünmekle birlikte, iç özellikleri bakımından genel olarak taneli ve mumsu yapıdadır ve düzenli bir dilinim özelliği göstermezler. Kristal yapıları olanların optik özellikleri de, dış görünüşlerinden beklenenden farklıdır.

Psödomorflar, ornatım, çökme ya da değişim süreçleri sonucunda oluşur. Ornatımla psödomorflar oluşumunda, başlangıç mineralinin yerini giderek bir başka mineral alır. Bunun en yaygın rastlanan örneği taşıl ağacıdır; bunda selüloz liflerinin yerini silis almıştır. Bir mineralin kristallerinin yüzeyi-

ne bir başka mineralin çökmesiyle de psödomorflar oluşabilir (ayrıca bak. epitaksi). Değişim psödomorfları ise çeşitli yollarla oluşabilir: Mineralin kimyasal bileşimi değişmeden iç kristal yapısı değişebilir (bu psödomorflara paramorflar denir; örn. aragonit kalsite, brookit rutile bu yolla dönüşür); mineralin özgün bileşimindeki bileşenlerden biri yok olabilir (örn. kükürt oksijenini yitirerek bakıra dönüşür); mineralin özgün bileşimine yeni bir bileşen katılabilir (örn. anhidrit su alarak jipse, kükürt su ve karbon dioksit alarak malakite dönüşür); mineralin özgün bileşenlerinde bir değiş tokuş gerçekleşebilir (örn. feldispat, potasyum silikat yitirerek ve su alarak kaolinite dönüşür).

PSP testi bak. fenolsülfotaletin testi

Psychidae, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımından böcek familyası. Bu familya üyelerinin tırtılı, çevresini kılıf gibi saran evcikler içinde bulunur. İpek, bitki döküntüleri ve öbür döküntülerle yapılan evciklerin

Psychidae familyasından *Thyridopteryx meadi*, dişinin evciği üstünde duran kanatlı bir erkek
William E. Ferguson

uzunluğu 6-150 mm arasında değişir. Tırtıllar başkalaşmaya uğradıkları pupa evresini de bu evcikler içinde geçirirler.

Erkeklerin gövdesi kalın, geniş kanatları saçaklıdır. Dişiler ise kanatsızdır ve tırtıla benzer. Dişi çiftleşme dönemine değin evcğinde kalabilir ve yumurtalarını da buraya bırakır. *Thyridopteryx ephemeraeformis* türünün dişisi çiftleştikten sonra ölür ve yumurtalar ölü dişinin içinde çatlar. Kuzey Amerika'da yaşayan bazı türlerin larvası ağaçlara zarar verir.

Psyche (Yunancada "Ruh"), Eski Roma mitolojisinde Venüs'ü kıskandıran, Cu-

Psyche, Louvre Müzesi, Paris
Ainari-Art Resource/EB Inc

vido'yu da kendisine âşık eden olağanüstü güzel prenses. Latin yazar Apuleius, *Metamorphoses* (Değişimler) adlı yapıtında bu öyküyü en geniş biçimiyle anlatır.

Apuleius'a göre kıskanç Venüs oğlu Cupido'ya, Psykhe'yi en iğrenç erkeğe âşık etmesini emreder. Cupido ise Psykhe'yi gözlerden uzak bir saraya yerleştirir; onu gizlice ve yalnızca karanlıkta ziyarete gider. Bir gece lambayı yakan Psykhe, yanında yatan kişinin aşk tanrısı olduğunu anlar. Lambadan düşen yağ damlası Cupido'yu uyandırınca duruma çok kızan aşk tanrısı, Psykhe'yi azarlar ve oradan uzaklaştırır. Cupido'yu aramak için bütün dünyayı dolaşan Psykhe, ona güç görevler yükleyen Venüs'ün eline düşer. Psykhe'nin pişman olduğunu gören Cupido ona acır ve kurtarır. Cupido'nun isteğiyle Jüpiter tarafından ölümsüzleştirilen Psykhe Cupido'yla evlenir.

Psykhe öyküsünün kaynağında çeşitli folklor motifleri vardır. Apuleius ise öyküyü, Ruh'un Aşk'ın kılavuzluğunda gelişmesini anlatan bir alegori olarak işler. Rönesans sanat ve edebiyatı da Psykhe'yi böyle ele almıştır. Yunan folklorunda ruh, *psykhe* sözcüğünün Yunancadaki öteki anlamı olan kelebek biçiminde gösterilir. Helenistik sanatta, kelebek kanatlı bir genç kız Cupido'ya (Eros) eşlik eder.

psykter, uzun, silindirik ayaklı, yuvarlak gövdeli ve kısa boyunlu Eski Yunan kabı. Şarap soğutmak için kullanılırdı. Şarapla dolu *psykter* karla doldurulmuş, krater gibi daha geniş bir kabın içine yerleştirilirdi.

Olto's'un resimlediği kırmızı figürlü bir *psykter*, İÖ 520-510; Metropolitân Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art New York kenti

Psykter'in, karla doldurulduktan sonra içinde şarap olan daha geniş bir kaba yerleştirildiği de olurdu.

Yazını aynı olan başlıklar
kişiler, yerler, kavram,
kurum ve nesneler
biçiminde sıralanmıştır.

Ptah, PITHAH olarak da bilinir. Eski Mısır dininde evreni ve her şeyi yaratan tanrı. El sanatçıların, özellikle de heykelticilerin koruyucusu sayılırdı; tapınağının en yüksek rahibine "el sanatçıların yüce önderi" denirdi. Yunanlılarca demircilerin ve zanaatçıların koruyucusu olan Ateş Tanrısı Hephaistos'la (Vulcanus) özdeşleştirilen

Ptah, başlangıçta Mısır'ın başkenti Memphis'in yerel tanrısıydı. Bu kentin siyasal öneminden dolayı, kültü zamanla bütün Mısır'a yayıldı. Eşi Sehmet ve oğlu Nefer-tum'la birlikte "Memphis Üçlüsü"nü oluşturuyordu. Genellikle kefeni sarılmış olarak insan biçiminde betimlenirdi. İnsanlarla tanrı arasında aracı olduğuna inanılan kutsal boğa Apis'in ahır, Ptah'ın Memphis'teki büyük tapınağındaydı.

Ptahhotep (ü. İÖ 2400), bilgece deyişleriyle ün kazanmış Eski Mısırlı vezir. Bu konuda günümüze ulaşmış en eski örnek sayılan "Ptahhotep'in Vecizeleri", yüksek görevlere gelmeleri beklenen genç soylular için yazılmış deyişleri içerir. Bu deyişlerde babaya ve büyüklere itaat en yüce erdem olarak gösterilir, ayrıca alçakgönüllülüğün, göreve bağlılığın ve gerektiğinde susmayı bilmenin önemi vurgulanır.

Pteranodon, soyu tükenmiş uçan sürüngenler cinsi. Fosillerine Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'daki Kretase (Tebeşir) Dönemi (y. 136-65 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş çökellerde rastlanır. *Pteranodon*

Pteranodon cinsinden bir örneğin iskeleti ve sonradan tamamlanmış kanatları
American Museum of Natural History, New York

üyeleri yaklaşık 7,5 m'yi bulan kanat açıklığıyla pterozorların ulaştığı en yüksek evrim basamağında yer alıyordu. Dişsiz çeneleri çok uzundu ve pelikanlarınkine benziyordu. Kafatasının arkasındaki tepelik olasılıkla uzun çenelerini dengeleyici bir işlev görüyordu. Gövdesi kanatlarına göre çok küçüktü ve ancak bir hindi kadar iriydi. Kanatlarına düşen yük az olduğu için havada çok rahat bir biçimde süzûlebiliyordu. Göğüs kemiginde kuşlardaki gibi güçlü kanat kaslarının bağlandığı bir karina bulunmadığı için kanat çırparak uçamadığı sanılmaktadır. Gözleri görece iriydi ve belki de en gelişmiş duyu organıydı.

Pteranodon üyelerinin fosillerinin genellikle deniz ortamında oluşmuş kayalarda bulunması, zamanlarını büyük ölçüde deniz üzerinde süzûlerek ve başlıca besinleri olan balıkları avlayarak geçirdiklerini düşündürmektedir. Bu hayvanlar havalanabilmek için belki de yokuş aşağı koşarak kanatlarını rüzgârla dolduruyordu.

Pteraspis, fosillerine Kuzey Amerika ve Avrupa'daki Devoniyen Dönem (y. 395-345 milyon yıl önce) başlarında oluşmuş kayalarda rastlanan soyu tükenmiş, çenesiz, balık benzeri omurgalılar cinsi. *Pteraspis*

Pteraspis
Vertebrate Paleontology, A. S. Romer, University of Chicago

üyeleri yaklaşık 16 cm uzunluğundaydı. Vücutlarının ön bölümünü kalın, yuvarlak ve kemiksi bir zırh örtüyordu. Vücutlarının geri kalan bölümü küçük pullarla kaplıydı. Bu hayvanların büyük bir güç harcayarak da olsa etkin biçimde yüzdüğü sanılmaktadır.

Pteria, Orta Anadolu'da, Kapadokya'nın kuzey kesiminde yaşamış "Beyaz Suriyeli-

ler" in antik başkenti. Tarihçi Herodotos'a göre İÖ 547'de Lidya kralı Kroisos Pteria'ya ele geçirdi, yağmaladı ve halkını tutsak etti.

Tam yeri belli değildir. Bugünkü Boğazköy yakınında yer alan yıkıntıların Pteria olduğu kesin olarak ileri sürülememektedir. Herodotos'un Sinope'den (bugün Sinop) çok uzak olmadığını yazdığına bakılarak kentin Karadeniz'e daha yakın bir bölgede yer aldığı düşünülebilir.

Pteridophyta, BORULU KRİPTOGAMLAR olarak da bilinir, spor taşıyan damarlı bitkilerin oluşturduğu bölüm. Kibritotlarını, atkuyruklarını, eğreltiotlarını ve pek çok fosil bitkiyi kapsayan bu grup çoğu kez *Spermatophyta* (tohumlu bitkiler) ile birlikte *Tracheophyta* (damarlı bitkiler) filumu ya da bölümü içinde sınıflandırılır.

Pteridospermales, *Cycadophyta* sınıfından (bazı uzmanlara göre bölüm), Karbonifer (y. 345-280 milyon yıl önce) ve Permien (y. 280-225 milyon yıl önce) dönemlerde çok yaygın olan soyu tükenmiş bitkilerin takımı. Eğreltiotlarınınkini andıran iri yapraklarıyla dikkati çeken bu bitkilerin bazıları günümüzde yaşayan bazı eğreltiotlarına çok benzer. Ama bunların gerçek eğreltiotlarından türediğine ilişkin kanıtlar çok zayıftır. Gene bazı uzmanlar bu

Pteridospermales takımından bir bitki (*Alethopteris serii*) örneği
John Gerard-EB Inc.

bitkilerin kapalı tohumluların (çiçekli bitkiler) atası olabileceğini ileri sürerlerse de bazı anatomik sorunlar yüzünden bu akrobalktan söz etmek pek olası değildir.

Bu grupta Paleozoyik Zamanda (y. 570-225 milyon yıl önce) yaşamış üç familya vardır: *Lyginopteridaceae*, *Medullosaceae* ve *Calamopityaceae*. Geç Karbonifer Dönemde yaşamış *Lyginopteris* cinsi takımın bilinen en ilkel üyesidir. Bu cinsin 3 cm eninde gövdelere, 50 cm boyunda yapraklara sahip olduğu saptanmıştır. *Medullosa* türleri ise iletimdokü demetleriyle oldukça karmaşık bir gövde sistemine sahipti. *Calamopityaceae* familyasında ise öbür familyalara uygun olmayan, Paleozoyik gövde tipine sahip bitkilere yer verilmiştir.

Mezozoyik Zamana (y. 225-65 milyon yıl önce) özgü familyaların başında *Peliasperma* gelir. Bu familya kabaca bir ayçiçe-

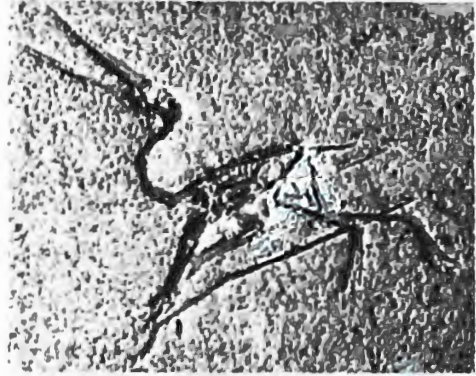
gine benzeyen saplı tohum organı ile ayırılır. *Corystospermaceae* ve *Caytoniaceae* (bazen *Caytoniales* takımı olarak sınıflandırılır) ise bu takımdaki öbür önemli familyalardır.

pterygum, gözün iç ya da dış köşesinden merkezine doğru büyüyen zar yapısında kıvrım. Kenarı konjunktivaya, ucu ise göz-akına sıkıca yapışık. Gözbebeğinin önünü kapayıp görmeyi engelleyecek kadar büyük olabilir. Parlak güneş ışığı, rüzgâr ve tozlu havada çok kalkanlarda oluşur. Tedavide zar cerrahi girişimle çıkarılır.

Pterobranchia, *Hemichordata* (yarımkordalılar) filumundan, küçük, koloni halinde yaşayan deniz omurgasızları sınıfı. Birkaç türü kuzey denizlerinde yaşamakla birlikte bu sınıf üyelerinin büyük bölümü Güney Yarıküre'de görülür. Vücutları, akrabaları olan *Enteropneusta*(*) filumunun üyelerindeki gibi üç bölüme ayrılabilir: Emici hortum, ortamdaki sudan plankton canlılarını süzmeye yarayan dokunaçlı yaka ve "U" biçimindeki sindirim kanalını içeren gövde. Üç cinsinden *Rhabdopleura* ve *Cephalodiscus* üyeleri koloni halinde, *Atubaria* üyeleri hidroyidlerin üzerinde yaşar. Bu cinslerden hiçbirini yaygın değildir.

Pterocarya bak. kanatlıceviz

Pterodactylus, soyu tükenmiş uçan sürüngenler cinsi. Fosillerine ilk kez Avrupa ve Doğu Afrika'daki Jura Dönemi (y. 190-136 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş çökeltilerde, sonradan Avrupa'daki Kretase (Tebeşir) Dönemi (y. 136-65 milyon yıl önce) çökeltilerinde rastlanmıştır. *Pterodactylus* cinsinin birçok türü bilinmektedir. Küçük

Pterodactylus
Lilly Stunzi-Zürich, New York

yapılı olan bu hayvanlardan bazıları serçe-den iri değildi. Dişleri ince ve narındı. Bazı türlerde diş sayısı çok fazlaydı ve dişler olasılıkla besinleri sudan süzerek almaya yarlıyordu. *Pterodactylus* üyelerinin kuyrukları çok kısaydı. Havada çok iyi süzül- düğü tahmin edilmektedir. Ama kasları kuş gibi kanat çırpmasını sağlayacak ölçüde geliş- me- diğinden etkin bir uçuşu değildi.

pteroilglutamik asit bak. folik asit

Pterophoridae, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımından, yaklaşık 600 tür içeren böcek familyası. Bu familya üyelerinin erişkinlerinde kanatlar, alışılmış kelebeklerden farklı olarak kuş tüyünü andıran uzunlamsına parçalara ayrılmıştır. Ama ön ve arka kanatları ayıran yarıklar *Orneodidae* familyasının üyelerinde olduğu gibi tabana kadar inmez ve kanatların yarısında kalır. Ön kanatlar genellikle iki, arka kanatlar üç parçalıdır.

Pterophoridae ince uzun gövdeli, uzun ve narin bacaklı gece kelebekleridir. Kanat açıklıkları 6-50 mm arasında değişir. Gündüzleri kondukları bitkilerin üzerinde, kanatlarını yatay olarak yanlara uzatıp çubuk biçiminde toplayarak uçmak için geceyi beklerler. Tırtıllarının davranışı yaprakları bükmekten bitki gövdelerini oymaya kadar büyük bir çeşitlilik gösterir.

Pteropsida, damarlı bitkilerden(*) eğreltiotlarını, açıktohumluları ve kapalıtohumluları kapsayan altbölüm. Bu altbölümde yer alan bitkiler gerek yapıları gerekse üreme özellikleri bakımından çok büyük çeşitlilik gösterir. Örneğin, eğreltiotları sporlarla, açıktohumlular ve kapalıtohumlular ise tohumlarla çoğalırlar. Bu gruptaki bitkilerin en belirgin ortak özelliği dallanmış bir damarlanma sistemine sahip yapraklarıdır.

Pterostylis, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından, Avustralya'ya özgü 100 kadar orkide türünün oluşturduğu cins. Bu cinsin üyelerinin en çarpıcı özelliği kukuleta- yı andıran çiçekleridir. Çiçeğin kıvrık dudağı balözü toplamak isteyen böceklerle geçit oluşturur. Çiçeğe giren bir böcek ayrılırken

Pterostylis obtusa
W. H. Hodge

üzerine yapışmış çiçektozu tanelerini de beraberinde götürür ve başka çiçeklere bulaştırarak döllenmeyi sağlar.

Bu orkide türlerinden *P. recurva*'ya, testi- yi andıran biçiminden ötürü "testi orkidesi" adı verilmiştir. Anayurdu Yeni Zelanda olan kukuleta orkidesi (*P. banksii*) ile Avustralya'ya özgü *P. baptisii* son derece benzeyen iki türdür.

Pterostyrax, *Styracaceae* familyasından, kışın yapraklarını döken dört ağaç ya da çalı türünün oluşturduğu cins. Anayurdu Doğu Asya'dır. *Pterostyrax hispidus* ve *P. corymbosus* gibi bazı türler doğal ortamı dışında, süs bitkisi olarak yetiştirilir. Alması- k olarak dizilen uzun saplı yapraklar ile hoş kokulu, beyaz çiçek kümeleri bu cinsin üyelerinin ortak özelliğini oluşturur. Çiçek- lerin birbirinden ayrı, bitişmemiş beş taç- yaprağı ve bir ya da iki tohum içeren etli bir meyvesi vardır. Yaklaşık 15 metreye kadar uzayabilen *P. hispidus* türünün, kenarları ince dişli, 17-25 cm uzunlukta dikdörtgenimsi yaprakları ve tüylü meyveleri vardır.

pterozor, *Pterosauria* takımını oluşturan, Mezozoyik (İkinci) Zamanın Jura Dönemi (y. 190-136 milyon yıl önce) ile Kretase

(Tebeşir) Döneminde (y. 136-65 milyon yıl önce) tür ve sayı bakımından çoğalıp yaygın- laşan, soyu tükenmiş uçan sürüngenlerin ortak adı. *Pterosauria* takımının yer aldığı *Archosauria* grubu, dinazorları ve timsahla- rı da içeren ve kuşların türediği en önemli sürüngen grubudur. *Archosauria*'nın Triyas Döneminde (y. 225-190 milyon yıl önce) yaşamış üyeleri genel olarak iki ayakları üzerinde durabilecek biçimde evrimleşmiş- ti. Böylece başka işlere yarayabilecek bir konum kazanan ön bacaklar kuşlarda ve pterozörlerde kanatlara dönüştü.

Kuşlardan çok yarasalara benzeyen ptero- zorların, kanat yüzeyi bir deriyle örtülüydü. Yarasalarda başparmak dışında tüm par- maklar uçma derisini tutarken, pterozorlar- da yalnız dördüncü parmak uçma derisine bağlıydı. Bu deri iyice uzamış olan dördün- cü parmak ile dize kadar uzanan vücudun yanları boyunca gerilmiş durumdaydı. Aynı- ca boyun ve "kol" arasında birer yardımcı deri parçası daha vardı. İlk üç parmak ince, kısa, ucu tırnaklı ve kavrayıcıydı. Uçma- zının yerden yükselen sıcak hava akımla- rından da yararlanarak süzölmeye iyi uyarl- andığı, ama manevra yeteneğinin kısıtlı, kuş ya da yarasa kanadına göre çok daha narin bir yapısı olduğu anlaşılmaktadır.

Gövdeleri toplu, arka bacakları uzun ve inceydi. Bu yapılarından anlaşıldığı kadany- la dik biçimde durmaları ya da tünenebilme- leri çok güçlü ve ancak arka ayaklarından bir yere asılarak dinleniyorlardı. Pterozorla- rın uçarken boyunlarını dik tuttıkları sanıl- maktadır. Öne doğru uzamış başları ise boyunlarıyla bir dik açı oluşturuyordu.

Kafatasları hafif ve çoğu kemikğin kaynaş- masıyla sağlam bir yapı kazanmıştı. Gaga uzun ve inceydi. Gözleri iri, gözyuvarları birçok kuştaki gibi kemik plakalarla destek- lenmişti.

Beyinleri kuşlarla karşılaştırılabilir ölçü- de iriydi. Görme duyusu gene kuşlarda olduğu gibi koku alma duyusundan önce geliyordu. Pterozorların kalıntıları büyük ölçüde deniz çökeltilerinde bulunduğundan balık avlamak için suya daldıkları düşünül- mektedir. Ama kondukları su ve toprak yüzeyinden havalanabilme yöntemlerini an- lamak güçtür.

Pterozorların bilinen iki önemli cinsi var- dır. Fosilleri özellikle, Jura Döneminin sonlarında oluşmuş Bavyera'daki Solen- hofen arduvazlarında bulunan *Rham- phorhynchus*(*), daha ilkel olan grubun en iyi bilinen cinsidir. Jura Döneminin başla- rında yaşamış türleri de olan bu grup üyelerinin güçlü ve sivri uçlu dişleri, uzun birer kuyrukları vardı. Uçma zarıyla bağlan- tılı olan tarak kemikleri görece kısaydı. Kanat açıklığı 60 cm dolayında olan *Rham- phorhynchus* üyelerinin kuyrukları geniş bir deri parçasıyla sona eriyordu.

Pterozorların öbür cins grubu Döneminin sonlarında ortaya çıktı ve varlığını Kretase Döneminin sonlarına değin sürdürdü. Sol- enhofen'da birçok örneği bulunan *Ptero- dactylus*(*), bu grubun Jura Döneminde yaşamış en iyi bilinen cinsidir. *Pterodactylus* üyeleri, yaklaşık bir serçe iriliğinde türleri de olan küçük sürüngenlerdi. Dişleri çok az ve küçük, tarak kemikleri uzun, kuyrukları kısaydı.

Pterodactylus cinsinin soyundan gelenler varlıklarını Kretase Döneminde sürdürür- ken genellikle çok daha irileşmişti. *Ptera- nodon*(*) cinsi bunların en iyi bilinen tem- silcisidir.

1975'te Texas Big Bend Ulusal Parkı'nda son derece iri üç pterozorun iskelet parçala- rı bulunmuştur. Geç Kretase Döneminin kara kökenli çökeltilerinden çıkarılan bu

örneklerin en irisinde kanat açıklığının yaklaşık 15,5 m'ye ulaştığı anlaşılmıştır. Böylesi bir kanat açıklığı, bilinen en iri uçan hayvanların kanat açıklığını bile çok gerilerde bırakmaktadır. Kalıntıların ortaya çıktığı bölgenin özelliklerine ve iskelet yapılarına bakarak bu uçan sürüngenlerin balıktan çok leş yiyerek beslendikleri düşünülmektedir. Yerleri gerçek kuşlar tarafından doldurulan pterozorların Kretase Döneminde sonraya ait fosili yoktur.

PTFE bak. politetraflüoroetilen

Ptilidae, TRICHOPTERYGIDAE olarak da bilinir, *Coleoptera* (kankanatlılar) takımından, yaklaşık 350 tür içeren böcek familyası. Geniş bir coğrafi dağılım gösteren bu familya üyeleri uzun ve dar olan arka kanatlarındaki uzun tüy tutamlarıyla ayırt edilir. Çoğu türün uzunluğu 0,25-1 mm arasında değişirse de bazı türler 2 mm uzunluğa erişir. Çürüyen ağaçlar, mantarlar, dışkılar, ağaç kabuklarının altı ya da karınca yuvaları bulundukları başlıca yerler arasındadır. Yenedünya'nın tropik kesimlerinde yaşayan *Nanosella fungi*, yaklaşık 0,25 mm uzunluğuyla bilinen en küçük böceklerden biridir.

Ptilodus, fosillerine Kuzey Amerika'daki Paleosen Bölüm (y. 65-54 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş çökellerde ras'lanan soyu tükenmiş memeli cinsi. *Ptilodus* cinsi kemiricilere benzeyen ve bir zamanlar büyük bir çeşitlilik kazanarak yeryüzüne dağılan soyu tükenmiş *Multiuberculata* takımının üyesidir. *Ptilodus* üyelerinin kemiricilerinkine benzeyen uzun kesicidışları, üst yüzeyinde paralel sıralar halinde çıkıntılar bulunan azı dişleri vardı. Damagında geniş boşluklar bulunuyordu. Altçenesine güçlü çigeme kasları bağlıydı.

Ptolemaios I SOTER (Yunancada "Kurtarıcı") (d. İÖ 367/366 ya da 364, Makedonya - ö. İÖ 283/282, Mısır), satrap olarak görev yaptığı Mısır'da hükümdarlığını (İÖ 323-285) ilan ederek Ptolemaios hanedanını başlatan Makedonyalı komutan.

Makedonya'nın Eordaiia bölgesindeki soyu bir ailedendi. Büyük İskender'in İÖ 336'da tahta çıkmasından sonra saray muhafız birliğine katıldı. İÖ 330'un sonbaharında

güç durumuna getirmeye çalıştı. Yunanistan'la yakın ilişkiye dayalı bir politika izlemekle birlikte, Mısır halkının da desteğini kazanmayı başardı.

İÖ 322'de iç karışıklıklardan yararlanarak Kyrenaike'nin (bugün Berka) Yunan kentlerini ele geçirdi. İÖ 322-321'de İskender'in "ardıllarının" oluşturduğu koalisyonun saflarında, imparatorluğun Asya kesiminin yöneticisi (*khiliarkhos*) Perdikkas'a karşı savaştı. Perdikkas'ın yenilgiye uğratılmasından sonra Suriye'nin kuzeyindeki Tripardisos'ta yapılan toplantıda Antipatros Mısır ve Kyrene üzerindeki egemenliğinin onaylanmasını sağladı. İmparatorluk naibi ilan edilen Ptolemaios, Antipatros'un üçüncü kızı Eurydike ile evlenerek konumunu daha da güçlendirdi. Antipatros'un ölümünden (İÖ 319) sonra ardılını tanımayan oğlu Kassandros'la işbirliği yaptı. Bu ittifakı pekiştirmek için İÖ 317'de Kassandros'un torunu Berenike'yle (sonradan I. Berenike) evlendi. Makedonyalı komutanlar arasında baş gösteren savaş (İÖ 315-311) sırasında Kıbrıs'ı aldı. Ama İÖ 310'da çıkan ikinci savaşta Kıbrıs'ı ve Yunanistan'da kazandığı stratejik noktaları kaybetti. İÖ 306'da Kıbrıs'taki Salamis açıklarında ağır bir yenilgiye uğradıysa da Makedonya tahtını ele geçiren I. Antigonos Monophthalmos'un Mısır'a düzenlediği saldırıya başarıyla karşı koydu. Ardından öbür satraplar gibi İÖ 305'te kendini kral ilan etti.

Antigonos'u yıpratmak için, ona direnen Rodos Adası halkına yardım etti (İÖ 304). İmparatorluğun dağılma sürecini tamamlayan İpsos Çarpışması'ndan (İÖ 301) sonra, Suriye'nin ve özellikle güneydeki limanların denetimi konusunda Babil kralı I. Selevkos Nikator'la anlaşmazlığa düştü. Ama uzlaşma yolunu seçerek Filistin'in yanı sıra Pamfilya, Likya ve Pisidya'yı almakla yetindi. İzleyen dönemde de ittifaklar ve evlilikler aracılığıyla topraklarını güvence altına almaya ve genişletmeye çalıştı. İÖ 296'da Makedonya kralı Demetrios Poliorketes'le barış imzaladı. İÖ 294 dolaylarında Kıbrıs'ı ve Fenike'nin Tyros (bugün Sur) ve Sidon (Sayda) kıyı kentlerini Mısır'a bağladı. Selevkos, Lysimakhos ve Pyrrhos'la birlikte Demetrios'a karşı giriştiği son savaşta (İÖ 288-286) Atina'nın Makedonya işgalinden kurtarılmasında belirleyici rol oynadı. Ayrıca Yunan adalarını koruma altına alarak Mısır'ın Akdeniz'deki üstünlüğüne temel hazırladı.

Temelde savunmaya dönük bir dış politika izleyerek Mısır'ın konumunu sağlamlaştırmaya ağırlık veren Ptolemaios, içeride de yönetimin güvenliğini önde tuttu. İÖ 290'da Berenike'yi Mısır kraliçesi yaptı ve ondan olan küçük oğlu II. Ptolemaios Philadelphos'u İÖ 285'te ardılı olarak belirledi. Mısırlı yerel yöneticileri denetlemek üzere Makedonyalı komutanları görevlendirdi. Mali işleri düzene koymak için, o zamana değin Mısır'da bilinmeyen sikke basımını başlattı. Mısır ve Yunan dinlerini kaynaştıran Serapis kültünü kurdu, Perslerin yıkması olduğu firavun tapınaklarını onarttı. Mısırlı soyluları ve din adamlarını korudu. Bilginler ve sanatçılar için bir çalışma yeri (*Mousaion*) ve İskenderiye'deki ünlü kitaplığı kurdu. Yaşamının son yıllarında İskender'in seferlerinin bir tarihini yazdı. Günümüze ulaşmayan bu yapıttan Yunanlı tarihçi Arrhionos'un yararlandığı bilinmektedir.

Ptolemaios II PHILADELPHOS (Yunancada "Kardeşini Seven") (d. İÖ 308, Kos Adası [İstanköy] - ö. İÖ 246), İÖ 285-246 arasında Mısır kralı. Ptolemaios hanedanının ikinci kralıdır. II. Ptolemaios, İÖ 283-282'de tek başına hüküm sürmeye başladıktan sonra,

ailedeki olası rakiplerini ortadan kaldırdı. Trakya kralı Lysimakhos'un kızı olan ilk karısı I. Arsinoe'yi de sürgüne gönderdi ve kız kardeşi II. Arsinoe ile evlendi. Bundan sonra Ptolemaios Suriye, Anadolu ve Ege'deki topraklarını genişletti. Etiyopya ve Arabistan'da nüfuzunu sağlamlaştırdı, Roma ve Hindistan'a bile elçi gönderdi.

II. Ptolemaios, kırmızı granitten bir heykel. Heliopolis, İÖ y. 260; Vahkan Müzesi Vatikan Museum

Makedonya kralı II. Antigonos Gonatas'a karşı yürüttüğü Khremonides Savaşı (İÖ 267-261) Ptolemaios'un Ege'deki nüfuzunu zayıflatmıştı. müttefikleri olan Atina ve Sparta'yı felaketin eşiğine getirdi. Ptolemaios, Selevkos kralı II. Antiokhos ile Antigonos Gonatas'ın koalisyonuna karşı II. Suriye Savaşı'nda (İÖ y. 260-253) başarılı olmadı, ama diplomatik becerisiyle askeri harekâtların başarısızlığını bir ölçüde dengeledi. Önce Antigonos'u ayrı bir barış yapmaya ikna etmeyi başardı (İÖ 255). Ardından yüklü bir drachma vererek kızını Berenike'yi düşmanı II. Antiokhos'la evlendirdi ve Selevkos İmparatorluğu'yla savaşı sona erdirdi.

Böylece bir süre için Selevkos tehdidinden kurtulan ve Mısır ekonomisinin mali üstünlüğünden yararlanan II. Ptolemaios yeniden Yunanistan'ın sorunlarıyla ilgilenmeye başladı; Makedonya'nın karşısına yeni düşmanlar çıkarmayı başardı. Makedonya kuvvetleri Yunanistan'da batağa saplanmışken, Khremonides Savaşı'ndaki yenilginin etkilerini gidererek Ege'de yeniden egemenlik kurdu. Oğlu ve sonradan ardılı olan III. Ptolemaios Euergetes'i Kyrene kralı Magas'ın kızıyla evlendirerek durumunu güçlendirdi. Akdeniz'in doğu kesimindeki Helenistik dünyada mutlak bir egemenlik kurmak ya da fetihlerle yayılmak amacıyla değildi. Sonradan ele geçirdiği toprakları bir tampon bölge gibi kullanarak düşmanlarını Mısır'a yaklaştırmamaya çalışıyordu. Askeri yenilgilerinin etkisini diplomasiyle gidererek başarısızlıkların faturasını müttefiklerinin sırtına yükledi. II. Arsinoe'nin Ptolemaios üzerinde, özellikle dış ilişkilerde önemli etkisi vardı.

Ptolemaios'un denetiminde ve Yunanlı yöneticilerin yardımıyla Mısır'daki tarım ve zanaat örgütlenmesi bir tür planlı ekonomi yönünde gelişti. Nil Vadisinde yaşayan köylüler ucuz emek sağladığı için, bu dönemde köleliğin yaygınlaşması ekonomik bir gereklilik olarak görülmedi. II. Ptolemaios Mısır'ın kırsal kesiminin mali kaynakla-

I. Ptolemaios, gümüş bir sikke (tetradrahmi) üstündeki portresi; British Museum, Londra

İskender'in kişisel muhafızlığına (*somato-phylaks*) atandı ve Perslere karşı giriştiği seferde yakın çevresinde yer aldı. Baktria ile İndus Irmağı arasındaki harekâta (İÖ 327-325) gösterdiği askeri başarılar üzerine Makedonya donanmasının komutanlığına (*trierarkhos*) getirildi.

İskender'in ölümünden (İÖ 323) sonra baş gösteren çekişmeler üzerine, Babil'de toplanan mecliste satraplıkların (eyalet) komutanları arasında bölüşürülmesini önerdi. Bu çerçevede yönetimini üstlendiği Mısır'ı Helen kültürünün damgasını taşıyan büyük bir

nının kullanılmasında da başarılı oldu. Başkent İskenderiye başlıca ticaret ve ihracat merkeziydi.

II. Ptolemaios Mısır dinine olduğu kadar Yunan dinine de ilgi duydu. Kırsal kesimdeki ibadet yerlerini ziyaret etti ve tapınaklar yaptırdı. Soyunun konumunu ve dinsel saygınlığını sağlamlaştırmak için babası, kardeşi ve karısının "kardeş tanı" (*theoi adelphoi*) sayılmasında ısrar etti. Böylece pekiştirdiği Helenistik hükümdar kültü sonradan Roma İmparatorluğu üzerinde etkili oldu.

II. Ptolemaios döneminde İskenderiye sanat ve bilim alanında önem kazandı. Kallimakhos ve Theokritos gibi saray şairlerini çevresinde toplayan kral, İskenderiye Kütüphanesi'ni genişletti. Monarşi karşıtı Atina okullarını dengelemek için kurulan bir araştırma merkezini finanse etti. Burada öğretim yalnızca felsefe ve edebiyatla sınırlanmıyor, matematik ve doğa bilimlerini de kapsıyordu.

Ptolemaios III Euergetes (Yunancada "İyilik Eden") (ü. İÖ 246-221), Mısır'ın üçüncü Makedonyalı kralı.

İÖ 245'te Kyrene kralı Magas'ın kızı II. Berenike'yle evlendi. Böylece Kyrenaika'nın (bugün Berka) yeniden Mısır'a bağlanmasını sağladı. Tahta çıktıktan kısa bir süre sonra, Selevkos kralı II. Antiokhos'un dul karısı olan kız kardeşinin öldürülmesinin öcünü almak için Suriye Çukuru'na (bugün Bikaa Vadisi) saldırdı. Anadolu kıyısı açıklarındaki bazı adaları ele geçiren donanması Hellespontos'u (Çanakkale Boğazı) aşarak Trakya'ya kadar ulaşırken, kendisi de orduyu Mezopotamya'nın içlerinde, Dicle kıyısındaki Seleukeia'ya kadar ilerledi. Ama Mısır'da ortaya çıkan sorunlar ve Selevkosların Makedonya ile Rodos'un desteğini kazanması karşısında durmak zorunda kaldı. Bu arada iki Karadeniz devletinin Selevkos Krallığı'nın, Akhaia Birliği'nin ise Mısır'ın safına geçmesi Anadolu ve Ege'deki savaşı şiddetlendirdi. Ptolemaios'un ordusu İÖ 242-241'de Mezopotamya'ya Kuzey Suriye'nin bir bölümünden çekildiyse de ertesi yıl yapılan barış antlaşmasıyla Suriye'de Asi (Orontes) Irmağı yöresiyle Antiokheia (Antakya), Anadolu'da Ephesos ile Trakya ve bir olasılıkla Kilikya Mısır'ın yönetimi altında kaldı.

İçeride babasının el-Feyyum'ya yerleşime açma projesini sürdüren Ptolemaios, "Ptolemaios Çağı"nı İÖ 311'den başlatan, ayrıca bir yılı 365 gün ve 6 saat olarak alan ve her dört yılda bir takvime bir gün eklenmesini öngören yeni bir takvim hazırlattı. Pers yönetimi sırasında tapınaklardan yağmalanan kutsal heykellerin yeniden yerlerine konmasını sağladı. Yukarı Mısır'daki İdfu'da büyük bir tapınağın yapımını başlattı. Barış antlaşmasından sonra güçler dengesini koruyarak kendi topraklarını güvenlik altında tutmaya yönelik bir politika izlediğinden, Suriye ve Makedonya'da süren savaşlara kaulmaktan kaçındı. Ama depremlerden büyük zarar gören Rodos'a yardım gönderdi. İÖ 222'de Sparta kralına sığınma hakkı tanıdı.

Ptolemaios IV Philopator (Yunancada "Babasının Seven") (d. İÖ y. 238 - ö. İÖ 205), İÖ 221-205 arasında Mısır'ın Makedonyalı kralı.

İlkçağ yazarları Ptolemaios'u ayyaş, sefahat düşkünü ve başta Sosibios olmak üzere kötü üne sahip dostlarının etkisi altında davranan biri olarak betimlediler. Onların

kışkırtmasıyla annesini, amcasını ve erkek kardeşini öldürmüştür.

Ptolemaios'un en iyi komutanlarından birinin ayaklanması üzerine, Suriye'de hüküm süren Selevkos kralı III. Antiokhos Mısır'a ait Suriye Çukuru'nu (bugün Bikaa Vadisi) tehdit etmeye başladı. Antiokhos 219'da bazı kıyı kentlerini ele geçirince, Ptolemaios'un ordusu yeniden örgütlendi ve savaş eğitiminin geçirildi. Ptolemaios hanedanının tahta çıkmasından bu yana ilk kez yerli Mısırlılar da piyade ve süvari kuvvetlerine katıldılar, *phalanks*(*) eğitiminden geçirildiler. İÖ 218'de barış görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı Antiokhos Ptolemaios'un savunma hatlarını aşarak ilerlemeye başladı. Ptolemaios'un yeni ordusu İÖ 217'nin baharında Selevkos kuvvetlerini Filistin'in güney kesiminde Raphia yakınında karşıladı. Ptolemaios Mısırlı *phalanks*'ların yardımıyla zafer kazandı. Ama inisiyatifi elinde tutmasına karşın Sosibios'un önerisiyle barış görüşmelerine girişti; Selevkos ordusu da Suriye Çukurundan çekildi.

Ptolemaios, bu zaferden sonra kız kardeşi Arsinoe ile evlendi ve ondan bir oğlu oldu (İÖ 210). Bu arada güçlerinin farkına varan Mısırlılar ayaklanmış, Yunanlı tarihçi Polybios'un anlatımına göre bir çete savaşı başlatmışlardı. İÖ y. 205'te ayaklanma Yukarı Mısır'a da yayıldı. Ptolemaios güneydeki komşu krallıklarla barışçı ilişkileri korudu. Ege Denizinde birçok adayı elinde tuttu, Yunan devletlerinin savaşlarına karşımayı reddetti. Sosibios'un zorlamasına karşın Suriye'de de yerel mücadelelere müdahale etmekten kaçındı.

Ptolemaios V Epiphanes (Yunancada "Ünlü") (d. İÖ y. 210 - ö. İÖ 180), İÖ 205'ten sonra Mısır'ın Makedonyalı kralı.

Babası IV. Ptolemaios'un bakanlarından Sosibios annesini öldürünce beş yaşında tahta çıktı. Sosibios kralın vesayetini üstlendi. Yunanlı tarihçi Polybios'a göre ülkenin önde gelen görevlileri Mısır'dan sürüldü. Makedonya ve Suriye'deki Selevkos kralları Mısır'ın güçsüzlüğünü fırsat bilerek Asya ve Ege Denizindeki topraklarını paylaşmaya giriştiler.

Sosibios İÖ 202'de görevden çekilince aynı gruptan Agathokles Ptolemaios'un vasisi oldu. Bir süre sonra Mısır'ın doğudaki sınır kenti Pelusium (Pelousion) valisi Tlepolemos İskenderiye'ye yürüdü ve halkı kışkırtarak Agathokles'i başka bir saraylı lehine istifaya zorladı. Küçük kralın stadyumdaki gösteriler sırasında bir saraylının oyununa geçerek verdiği onay üzerine Agathokles ve ailesi linç edildi. Ama kısa süre sonra Tlepolemos da görevden alındı.

Mısır'daki bu karışıklıklar sırasında Selevkos kralı III. Antiokhos Suriye Çukuru'na (bugün Bikaa Vadisi) akınlar düzenliyordu. Ptolemaios'un ordusu karşı saldırıya geçerek Kudüs'ü aldıysa da İÖ 201'de Antiokhos'a yenilerek Anadolu'daki topraklarını yitirdi. Savaş Roma'nın diplomatik müdahaleleriyle sona erdi. İÖ 194/193'te barış antlaşmasının bir parçası olarak, Antiokhos'un kızı I. Kleopatra Ptolemaios'la evlendirildi.

Mısır'da ise, Ptolemaios'un babasının zamanında başlayan ayaklanmalar sürüyordu. Nil Deltası'ndaki ayaklanmanın (İÖ 197) önderleri büyük bir acımasızlıkla öldürüldü. Yukarı Mısır'da karışıklıklar İÖ 187/186'ya değin sürdü. Kral artık yetişkin olduğu halde vasisinin ve danışmanlarının denetimindeydi. Ayaklanmalara karşı önlem olarak Thebai valisinin yetki alanını bütün Yukarı Mısır'ı kapsayacak biçimde genişletti. İÖ 196'da yayınladığı kararname, ünlü

Rosetta Taşı'na yazılmış biçimde 1799'da ortaya çıkarılmış ve Eski Mısır hiyeroglif yazısı için anahtar olmuştur. Yerli Mısırlıların etkinliğinin arttığını gösteren bu kararname borçları ve vergileri affediyor, mahkûmları serbest bırakıyor, teslim olan asileri affediyor ve tapınaklara daha çok yardım yapılması ilkesini getiriyordu.

Ptolemaios VI Philometor (Yunancada "Annesini Seven") (ü. İÖ y. 180-145), Mısır'ın Makedonyalı kralı.

V. Ptolemaios Epiphanes ile I. Kleopatra'nın oğluydu. Bir süre annesiyle birlikte naip olarak hüküm sürdü. İÖ 176'da annesi ölünce Ptolemaios hırslı saray görevlilerinin

VI. Ptolemaios, gümüş bir sikke (tetradrahm) üstündeki portresi; British Museum, Londra

etkisi altına girdi, İÖ 173'te kız kardeşi II. Kleopatra ile evlendi. Danışmanlarının önerisiyle Suriye Çukuru'nu (bugün Bikaa Vadisi) istila hazırlıklarına girişti. İÖ 170'te kardeşi VIII. Ptolemaios Euergetes de tahta ortak oldu. Suriye Çukuru ele geçirildiyse de Selevkos hükümdarı IV. Antiokhos Mısırlıları kesin bir yenilgi uğratarak sınır kenti Pelusium'u (Pelousion) aldı. Antiokhos İÖ 170 ve İÖ 168'de iki kez Mısır'a girdi, ama Ptolemaiosların müttefiki olan Roma'nın baskısıyla geri çekildi. Philometor, İÖ Ekim 164'te erkek kardeşi tarafından İskenderiye'den kovulunca Roma'ya kaçtı. Romalılar Ptolemaios hanedanının elindeki toprakları ikiye ayırarak, Euergetes'e Kyrenaika'yı (Berka), Philometor'a ise Kıbrıs ve Mısır'ı verdiler.

Kyrenaika'yla yetinmeyen Euergetes iki kez Roma'ya giderek, Kıbrıs'ın da kendisine verilmesini istedi ve Senato sonunda bu isteği kabul etti. Romalıları oyalayan Philometor, Kıbrıs'ı zor kullanarak almak isteyen kardeşini yendi (İÖ 154), ama gene de onun Kyrenaika'da tahta çıkmasını sağladı. Bir kızını onunla evlendirdi ve tahlil yardımıyla bulundu. Bu sırada Romalı devlet adamı Cato, sonu gelmez entrikalardan duyduğu bıkkınlıkla VI. Ptolemaios'un iyi yürekli bir hükümdar olarak övüyordu. Sonunda Philometor'un krallığı istikrara kavuştu.

İÖ 155'te Suriye'nin Selevkoslu hükümdarı Kıbrıs'ı ele geçirmek isteyince Ptolemaios'un düşmanlığını çekti. Selevkosların tahtında hak iddia eden Aleksandros Balas ortaya çıkınca Philometor ona yardım etti (İÖ 153) ve kızıyla evlendirdi. İÖ 148'de Suriye tahtında hak iddia eden yeni biri ortaya çıktı. Aleksandros Balas kendisini öldürtme girişiminde bulununca, Ptolemaios kızını yeni hükümdar adayına verdi. Ptolemaios'un desteğini almış olmasına karşın, Antiokheia (Antakya) halkı ve Suriye ordusu yeni hükümdarı reddederek Mısır kralının hükümdarlığını talep ettiler. Ama Ptolemaios bu görevi reddetti. Bir süre sonra Aleksandros Balas'la savaşmak zorunda kaldı ve onu öldürttü. Kendisi de savaş alanında atından düştü ve birkaç gün sonra öldü.

Ptolemaios VII NEOS PHILOPATOR (Yunancada "Yeni Babasını Seven") (ö. İÖ 144), Mısır kralı VI. Ptolemaios Philometor'un en küçük oğlu. İÖ 147'de babası tarafından tahta ortak edildi. Babasının ölümünden (İÖ 145) sonra yönetimi paylaşan annesi II. Kleopatra'nın vasiyetine girdi. Mısır ordusunun Suriye'de dağılmış olması nedeniyle gerekli askeri destekten yoksun kaldı ve karşıtlanınca tahttan indirildi. Yerine geçen amcası VIII. Ptolemaios annesiyle evlendikten sonra öldürüldü.

Ptolemaios VIII Euergetes II (Yunancada "İyilik Eden"), **PHYSKON** (Yunancada "Göbekli") olarak da bilinir (ö. İÖ 116), Mısır'ın Makedonyalı kralı.

Kardeşi VI. Ptolemaios Philometor'la ortak hükümdarlığın (İÖ 170-164) ardından bir yıl ülkeyi tek başına yönetti. İÖ 163'te Kyrenaika (Berka) kralı oldu. İÖ 145'te yeniden Mısır'ın başına geçti. Kraliçe II. Kleopatra'yla sürekli çekişme içinde olması iç savaşa ve ekonomik çöküşe yol açtı. Roma'ya boyun eğerek Mısır'ın içişlerine karışmasına izin verdi. İÖ 131-129 arasında sürgünde kaldı. İÖ 118'de bazı kapsamlı reformlara girişti. İÖ 117 dolaylarında Kızıldeniz ve Hint Okyanusu yoluyla baharat ticaretinin başlamasına öncülük etti.

Ptolemaios IX Soter II, lakabı **LATHYROS** (Yunancada "Nohut") (İÖ y. 2-1. yy), İÖ 116-110, 109-107 ve 88-81 dönemlerinde Mısır'ın Makedonyalı kralı.

Babası VIII. Ptolemaios vasiyetinde Mısır ve Kıbrıs'ın yönetimini III. Kleopatra'ya bırakmıştı. Kleopatra, küçük oğlu X. Ptolemaios Aleksandros'u yeğlediği halde halkın isteğine uyarak onu azletti ve tahtı Ptolemaios Soter'le paylaştı. Ardından Ptolemaios'u, kız kardeşi Kraliçe IV. Kleopatra'yı boşamaya (İÖ 115) ve daha uysal olan küçük kız kardeşi Kleopatra Selene'yle evlenmeye zorladı. Ptolemaios Soter, ertesi yıl erkek kardeşi Kıbrıs'a vali olarak gönderildikten sonra, annesiyle birlikte Mısır'ın ortak hâkimi oldu. Ana oğul arasındaki düşmanlık İÖ Ekim 110'da, Kleopatra Soter'i Mısır'dan sürüp X. Ptolemaios Aleksandros'u Kıbrıs'tan çağırınca açığa çıktı. Soter İÖ 109'un başında geri döndüyse de ertesi yılın mart ayında yeniden sürüldü.

Ptolemaios İÖ Mayıs 108'de varılan bir uzlaşmadan sonra üçüncü kez Mısır'ı terk etti ve Kıbrıs'a yerleşti. İÖ 107'de Selevkos tahtında hak iddia eden birine yardım etmek için Suriye'nin kuzey kesimini işgal etti. Filistin'deki Yahudi kralıyla ittifak kuran annesi ise Selevkos tahtı üzerinde hak iddia eden başka birini destekliyordu. Savaş sırasında annesi öldü (İÖ 101) ve X. Ptolemaios Aleksandros Mısır'ın tek yöneticisi oldu. Soter ise Kıbrıs'ta kaldı. Ama halk tarafından sevilmeyen X. Ptolemaios Aleksandros ikinci kez İskenderiye'den sürüldü ve denize öldü. Bunun üzerine Soter kral olarak Mısır'a döndü. Kraliçesi olmadığından, kızı ve kardeşinin dul eşi III. Berenike'i geri getirterek tahta ortak etti. Soter'in geri dönüşünden kısa süre önce (İÖ 88) Yukarı Mısır'da Teb çevresinde ciddi bir ayaklanma çıktı. Üç yıl süren zorlu bir savaştan sonra Teb teslim oldu ve ceza olarak yağmalandı.

Ptolemaios Soter Karadeniz'de Pontus Krallığı'yla savaşlarında Romalılara yardım etmeyi reddetti. Romalılar İÖ 88'de Atina'yı yağmaladıktan sonra Mısır yöneticileri kentin yeniden kurulmasına yardım ettiler. Kente onların anısına heykeller dikildi. IX. Ptolemaios ardılığı kızına ve dul eşine bırakarak öldü (İÖ 80).

Ptolemaios X ALEKSANDROS I (ö. İÖ 88), İÖ 107-88 arasında Mısır'ın Makedonyalı kralı.

VIII. Ptolemaios'un oğluydu. İskenderiye halkı annesinin onu Mısır tahtına çıkarma çabalarını engelleyince genel vali olarak Kıbrıs'a gönderildi (İÖ 114). Ana kraliçenin tahrikleriyle ağabeyi IX. Ptolemaios Soter Mısır'dan kovulunca (İÖ 110), Aleksandros Kıbrıs'tan çağırıldı ve kardeşinin yerine geçti. IX. Ptolemaios Soter, İÖ 109'da varılan bir anlaşma üzerine geri dönerek tahta çıkınca Kıbrıs'a gitti ve adanın kralı oldu. Annesi ile erkek kardeşi arasında çıkan anlaşmazlık Aleksandros'un yeniden Mısır'a dönmesiyle sonuçlandı (İÖ 107), ama gerçek iktidar III. Kleopatra' daydı.

IX. Ptolemaios Soter annesinin müttfiklerinin düşmanlarına yardım edince, Ptolemaios Aleksandros Selevkos Krallığı'nda çıkan iç savaşın içine sürüklendi. Kraliçenin ölümüyle (İÖ 101) savaş sona erdi ve Aleksandros kardeşiyle anlaşarak IX. Ptolemaios Soter'in kızı III. Berenike'yle evlendi. Aleksandros Mısır'ın yerli halkına çeşitli haklar veriyse de Mısırlılar daha çoğunu elde etmeye çalıştılar. İÖ 88'de Yukarı Mısır'ın Teb kentinde yerli Mısır hanedanını işbaşına getirmek isteyen Mısırlılar ayaklandı. Ertesi yıl İskenderiye halkı Aleksandros'u Mısır'dan kovdu. Filistin'de bir paralı askerler ordusu toplayan kral ertesi yıl Mısır'a döndü, ama askerlerinin maaşını ödeyebilmek için Büyük İskender'in İskenderiye'deki tapınak mezarını talan edince öfkeye kapılan halk Aleksandros'u bir kez daha ülkeden çıkardı. Aleksandros Anadolu'da Likya kıyısını talan etmeye çalışırken öldürüldü.

Ptolemaios XI ALEKSANDROS II (d. İÖ y. 115 - ö. İÖ 80), Mısır'da Ptolemaios hanedanının son kralı.

Mısır ve Kıbrıs kralı X. Ptolemaios'un oğluydu. Büyükannesi III. Kleopatra ile babasının Selevkos İmparatorluğu'yla yaptığı savaş sırasında, oldukça yüklü bir hazineyle Kos Adasına (İstanköy) gönderildi. Babası ölünce (İÖ 88), Romalı bir komutanı bozguna uğratarak Kos'u ele geçiren Pontus kralı VI. Mithradates Eupator'a tutsak düştü. Mithradates kendisine iyi davranarak eğitimini sağladiysa da Ptolemaios Romalılarla Mithradates arasında İÖ 84'te çıkan savaş sırasında Romalı diktatör Lucius Cornelius Sulla'nın yanına kaçtı. Roma'ya götürüldü ve İÖ 81'e değin rehin tutuldu. Amcası IX. Ptolemaios Soter İÖ 81'de ölünce onun dul eşi III. Berenike tek başına tahta çıktı. Sulla, kraliçeye ve Mısır halkına danışmaksızın, Ptolemaios Aleksandros'u Berenike'yle evlenmeye gönderdi. Tek başına hükmetmek isteyen kraliçe ile anlaşmazlığa düşen Ptolemaios hükümdarlığının 19. gününde kraliçeyi öldürdü. Bunun üzerine, kraliçeye büyük hayranlık besleyen İskenderiye halkı intikam amacıyla Ptolemaios'u öldürdü. Böylece, Ptolemaios hanedanının son meşru temsilcisi de ortadan kalktı.

Ptolemaios XII AULETES (Yunancada "Flüt Çalan"), tam adı XII PTOLEMAIOS THEOS PHILOPATOR PHILADELPHOS NEOS DIONYSOS AULETES (d. İÖ y. 112 - ö. İÖ 51), Mısır'ın Makedonyalı kralı.

IX. Ptolemaios'un oğlu olduğu bilinmekle birlikte annesinin kimliği belirsizdi. İÖ 88'de Roma ile savaş halindeki Pontus kralı VI. Mithradates Eupator tarafından tutsak edildi. Mısır'daki Ptolemaios hanedanının son iki meşru kralının ansızın ölmesi üzerine, İskenderiye halkı XII. Ptolemaios Auletes'i tahta çıkmaya çağırdı (İÖ 80). Kardeşi

XI. Ptolemaios ise Kıbrıs kralı oldu. Auletes Mısır'a geldikten kısa bir süre sonra, kız kardeşi olduğu sanılan V. Kleopatra Tryphaiana'yla evlendi. İÖ 65'te Roma'daki demokratlar grubu Ptolemaios'un krallığının yasalığını sorgulayarak, XI. Ptolemaios Aleksandros'un Mısır'ı Roma halkına bıraktığını belirten tartışmalı bir vasiyetnamayı ortaya çıkardı. Aralarında Cicero'nun da bulunduğu Romalı soylular Mısır'ın ilhakına karşı çıktılar. Roma'nın desteğini sağlamaya çalışan Ptolemaios ise, Filistin'de bulunan konsül Pompeius'a (Büyük) yardım amacıyla bir ordu gönderdi. İÖ 59'da Romalı konsüllerden Julius Caesar'a 6 bin Yunan altını vererek, Caesar'ın kendisinin krallığını kabul eden bir yasa çıkarmasını sağladı. Gene de Roma ertesi yıl Kıbrıs'ı Mısır'dan ayırdı ve kardeşinden destek göremeyen Kıbrıs kralı intihar etti. Kıbrıs'ın kaybedilmesinin bir halk ayaklanmasına yol açmasından korkan Ptolemaios Auletes İÖ 58'de yerine kansını ve en büyük kızı IV. Berenike'yi bırakarak askeri yardım sağlamak amacıyla Roma'ya gitti. Pompeius'un Roma'daki villasında kalırken, Romalı senatörlerin desteğini elde etmek için rüşvet dağıttı. Ayrıca karşıtlarının İskenderiye'den gönderdiği heyetkilerin öldürülmesi için bir komplo düzenledi. İskenderiye'de halk, kraliçenin ölümünden sonra IV. Berenike'yi tek hükümdar ilan etmişti. Senato yanıt vermekte gecikince, rüşvet dağıtmayı sürdüren Ptolemaios Auletes Romalı faizcilere borçlandı. Senato İÖ 57'nin sonlarında Ptolemaios Auletes'i destekleyen bir yasa çıkardı, ama kâhinler bu yardımın tanrıları kızdıracağını söyleyince Ptolemaios Roma'yı terk ederek Ephesos'a (Efes) gitti.

Pompeius'un yardımcılarından Suriye prokonsülü Aulus Gabinius'a 10 bin altın vaat eden Ptolemaios İÖ 55'te bir Roma ordusuyla Mısır'a döndü. Tahta çıkınca, İskenderiye'de kendisine karşı muhalefetin başını çeken kızını öldürttü. İÖ 51'de ölümünden kısa bir süre önce, sağ kalan büyük kızı ünlü VII. Kleopatra ile büyük oğlunu ortak hükümdar ilan etti.

Ptolemaios XIII THEOS PHILOPATOR (Yunancada "Babasını Seven Tanrı") (d. İÖ 63 - ö. İÖ 47, İskenderiye yakınları), Mısır'ın Makedonyalı kralı.

XII. Ptolemaios'un oğluydu. Babasının ölümünden sonra kız kardeşiyle birlikte tahta çıktı. İÖ 49'da, babasının kurduğu ittifakları sürdürmek amacıyla Romalı eski triumvir Pompeius'a (Büyük) gemi ve asker yardımında bulundu. Başında Theodotos, hadım Pothinos ve Akhillas'ın bulunduğu bir hizbin etkisinde kaldı ve kız kardeşiyle arası açıldı. İÖ 48'de Mısır'dan kovulan Kleopatra, Araplardan bir ordu oluşturarak Mısır'ın kuzeydoğu sınırındaki Pelusium'u (Pelousion) kuşattı. Savaş hazırlıkları sürerken Tesalya'da Pharsalos'ta Caesar karşısında ağır bir yenilgiye uğrayan Pompeius Pelusium'a sığındıysa da Caesar'a yaranmaya çalışan saraylıların emriyle öldürüldü.

Kısa bir süre sonra İskenderiye'ye ulaşan Caesar savaşan taraflara, XI. Ptolemaios Aleksandros'un vasiyetnamesinden aldığı yetkiyle, kendisinin hakemliğine uymalarını emretti. Akhillas'ın ordunun başında bırakan Ptolemaios, Pothinos'la birlikte Caesar'ın karargâhına gitti. Bu sırada Kleopatra, inanışa göre bir halı içinde saraya girmişti. Mısır'daki hükümdar ailesinin bütün üyelerini tutsak eden Caesar, Ptolemaios'la kız kardeşi arasında bir uzlaşmaya varılmasını sağladı.

Pothinos'un grubu, Romalılara ve Mısırlı müttfiklerine karşı sorun çıkaranları kışkırtmayı sürdürdü. Akhillas İskenderiye'yi kuşatınca, Ptolemaios'un küçük kız kardeşi IV. Arsinoe Mısır'ın yerli kuvvetlerine sığındı. Bu arada Caesar, Pothinos'un öldürülmesi konusunda Kleopatra'yı ikna etmişti. Akhillas da Arsinoe'yle çekilmesi sırasında öldürüldü. Arsinoe ve özel öğretmenin yönetimi altındaki yerli kuvvetlerin ağır baskısıyla, Caesar Ptolemaios'u Arsinoe'yle takas etmeye karar verdi. Kral derhal Mısırlıların komutasını ele aldı, ama Anadolu kentlerinden Pergamon'dan (Bergama) takviye alan Caesar Mısırlıları yendi. Ptolemaios, bir olasılıkla kaçmaya çalışırken suda boğularak öldü.

Ptolemaios XIV THEOS PHILOPATOR II (Yunanca "Babasının Seven Tann") (d. İÖ y. 59 - ö. İÖ Temmuz 44), İÖ 47-44 arasında Mısır'ın Makedonyalı kralı. Ülkeyi ablası ünlü VII. Kleopatra'yla birlikte yönetmiştir.

Ağabeyi XIII. Ptolemaios'un Caesar'la Ptolemaios kuvvetleri arasındaki İskenderiye Savaşı'nın sonunda ölmesi üzerine XIV. Ptolemaios, Caesar tarafından ablası Kleopatra'yla birlikte tahta çıkarıldı. İÖ 46'da Caesar'la birlikte Roma'ya giden Kleopatra'ya eşlik etti. Caesar'ın ölümünden sonra Kleopatra Mısır'a dönünce, bir olasılıkla ablasının emriyle öldürüldü. Kleopatra'nın oğlu XV. Ptolemaios Kaisar (Kaisarion) annesiyle birlikte tahta çıktı.

Ptolemaios XV KAISAR, tam adı PTOLEMAIOS PHILOPATOR PHILOMETOR KAISAR, lakabı KAISARION (d. İÖ Haziran 47 - ö. İÖ 30), İÖ 44-30 arasında Mısır kralı.

Ünlü VII. Kleopatra ile Julius Caesar'ın oğluydu. Kleopatra'nın İÖ 46'da Roma'ya gelmesinden sonra Caesar Ptolemaios'un kendi çocuğu olduğunu resmen kabul etti. Caesar İÖ 44'te bir suikast sonucunda öldürülünce, oğlunu alarak Mısır'a dönen Kleopatra bir olasılıkla erkek kardeşi XIV. Ptolemaios Theos Philopator'u öldürttü. Verasette ilk sırayı kendisinin almasına karşın, Caesar'ın yerine oğlunun geçmesini istiyordu.

Kleopatra'nın Marcus Antonius'la ilişki kurması üzerine Kaisarion İÖ 34'te İskenderiye'de "Kralların Kralı" unvanıyla ortaya çıktı. Annesi de kendisini "Kralların Kraliçesi" olarak adlandırıyordu. Antonius'un Aktium'da Octavianus karşısında büyük bir yenilgiye uğramasından (İÖ 31) sonra Kleopatra, Kaisarion'u Yukarı Mısır'da Kızıldeniz kıyısında bir liman olan Berenike'ye gönderdi. Ama Octavianus Kaisarion'u İskenderiye'ye getirterek öldürttü.

Ptolemaios, Latince tam adı CLAUDIUS PTOLEMAEUS, BATLAMYUS olarak da bilinir (ü. İS 127-145, İskenderiye), Eski Yunanlı astronomi, coğrafya ve matematik bilgini. Yer'in evrenin merkezinde bulunduğu görüşünü savunmuştur. Günümüze yaşamı hakkında hiçbir bilgi ulaşmamıştır.

Almagest, Ptolemaios'un büyük yapıtı olan **Almagest**, astronomi alanında 14. yüzyıl boyunca geçerliğini ve temel kitap olma özelliğini korumuştur. Özgün adı *Hē mathēmatikē syntaxis* (Matematik Derlemesi) olan yapıt sonraları *He megiste syntaxis* (En Büyük Derleme) olarak anılmış, 9. yüzyılda el-Mecisti adıyla Arapçaya çevrilmiş ve 12. yüzyılda **Almagest** adıyla Latinceye aktarılmıştır.

Almagest 13 kitaptan oluşur. Kitabın sonrakı dönemlerde süregelen etkisinin temel

nedeni, bir astronomi ansiklopedisi niteliğinde olmasıdır. Eski Yunan astronomisinin elde etmiş olduğu bütün sonuçları toplu bir biçimde sergileyen yapıt, Eski Yunanlı astronomlardan Hipparkhos'un yapıtları konusunda da temel kaynak olmuştur. Kitapta yer alan bilgilerden hangilerinin Hipparkhos'a, hangilerinin Ptolemaios'a ait olduğunu belirlemek zordur; ama Ptolemaios'un kendi gözlemleriyle elde ettiği sonuçları Hipparkhos'un bulgularına eklediği anlaşılmaktadır. Örneğin, Hipparkhos'un (bu alandaki ilk yapıt olan) yıldız katalogunun 850 yıldız içermesine karşılık, Ptolemaios bu sayıyı 1.022'ye çıkarmıştır.

Ptolemaios Güneş, Ay ve gezegenlerin hareketleri konusunda da Hipparkhos'un gözlem ve bulgularını temel almış ve bunlara dayanarak kendi yermerkezli evren modelini (Ptolemaios sistemi) geliştirmiştir. **Almagest**'in birinci kitabında bu sistem açıklanmakta ve evrenin merkezinde bulunan Yer'in sabit ve hareketsiz olduğunun kanıtlanı ortaya konmaktadır. Yer'in (bazı filozofların öne sürmüştüğü gibi) hareket ediyor olması durumunda bu hareketten kaynaklanan bazı olguların gözlenmesi gerektiğini belirten Ptolemaios, bütün cisimler evrenin merkezine doğru düştüklerine göre, Yer'in evrenin merkezinde sabit olarak duruyor olması gerektiğini, aksi halde cisimlerin Yer'in merkezine doğru düştüklerinin gözlenemeyeceğini öne sürer. Yer kendi eksenini çevresinde döndürüyor olsaydı, düşey olarak yukarı doğru atılan bir cismin aynı noktaya düşmesi olanaksız olurdu; oysa bütün gözlemler her cismin atıldığı noktaya geri düştüğünü göstermektedir. Bu ve benzeri kanıtlar yermerkezli sistemin Batı'da ve Hristiyanlıkta 15. yüzyıla değin bir dogma biçiminde kabul edilmesine neden oldu. 15. yüzyıla gelindiğinde, gerçekleştirilen aynıtılı gözlemlerden elde edilen sonuçlar, sistemi öylesine karmaşık bir biçime sokmuştu ki, sistemin doğruluğundan ciddi olarak kuşku duyulmaya başladı; sonunda Polonyalı astronom Mikolaj Kopernik günmerkezli (merkezinde Güneş olan) evren modelini ortaya koydu (1543).

Ptolemaios Güneş sistemindeki gök cisimlerini şöyle sıralıyordu: Yer (merkezde), Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter ve Satürn. Hipparkhos ve İÖ 3. yüzyılda yaşamış olan geometri bilgini Pergeli Apollonios gibi Ptolemaios da gök cisimlerinin görünürdeki hareketlerinde gözlenen düzensizlikleri düzgün dairesel harekete uygun olarak açıklayabilmek amacıyla ya taşıyıcı çember ve ilmeklerden oluşan bir sistemin ya da dışmerkezli çemberlerden oluşan bir sistemin kabul edilmesi gerektiğinin bilincindeydi.

Ptolemaios sisteminde taşıyıcı çemberler (deferent), merkezinde Yer'in bulunduğu büyük çemberlerdir; ilmekler (episikl) ise merkezleri taşıyıcı çember üzerinde dolanan küçük çemberlerdir. Güneş, Ay ve gezegenler birer ilmek üzerinde dolanırlar. Dışmerkezli yörüngede ise bir tek çember söz konusudur, gezegen bu çember üzerinde dolandır, ama çemberin merkezi tam Yer değil, Yer'e göre biraz kaymış bir noktadır. Bu iki sistem matematiksel olarak birbirine eşdeğerdir. Bu sistemlerden birinin kabul edilmesiyse bile gezegenlerin gözlenen hareketlerinin tam olarak açıklanamadığını gören Ptolemaios, gerçekten matematiksel yaratıcılık örneği olan bir başka sistem ortaya koydu. Bu sistemde, Yer taşıyıcı çemberin merkezinde değil, merkezden biraz ötede yer almıştı. Taşıyıcı çemberin ve ilmeğin merkezleri de Ptolemaios'un "denge noktası" (ekuant) olarak adlandırdığı bir noktanın çevresinde düzgün dairesel hare-

ket yapıyordu. Bu nokta, Yer ile taşıyıcı çemberin merkezini birleştiren doğru üzerinde bulunan ve çemberlerin merkezine göre Yer ile bakışımı konumda olan sanal bir noktaydı; bir başka deyişle taşıyıcı çemberin merkezi Yer ile denge noktasının arasında ve bunlara eşit uzaklıkta idi. Bu varsayım sayesinde gezegenlerin gözlenen hareketlerini açıklamak mümkün olmuştu.

Ptolemaios sisteminde tutulum düzlemi, Güneş'in yıl boyunca yıldızlara göre izlediği görünen yörüngeyi içeren düzlem olarak alınıyordu. Gezegenlerin taşıyıcı çember düzlemleri ile tutulum düzlemi arasında küçük eğiklik açıları vardı. Bir gezegenin ilmek düzleminin taşıyıcı çember düzlemine göre eğikliği, taşıyıcı çember düzleminin tutulum düzlemine göre eğikliğine (ters yönde olmak üzere) eşitti; bunun sonucu olarak ilmek düzlemleri tutulum düzlemine hep paralel kalıyordu.

Gezegenlerin Yer'e, "sabit" yıldızlara oranla çok daha yakın olduklarını bilmekle birlikte, Ptolemaios'un, gök cisimlerini taşıdıkları varsayılan saydam kürelerin fiziksel olarak var olduklarına inandığı anlaşılmaktadır. Sabit yıldızlar küresinin dışında başka kürelerin de var olduğunu öne süren Ptolemaios, en dıştaki kürenin bütün öteki küreleri hareket ettiren gücü sağlayan *primum mobile* (temel kuvvet) olduğu görüşündeydi.

Matematik ve coğrafyaya ilişkin yapıtları. Ptolemaios geometri alanında önemli çalışmaları olan büyük bir matematikçidir. Birçok yeni kanıt ve teorem ortaya koymuştur. Daha çok **Analemma** adıyla bilinen *Peri analemmatos* adlı kitabında, gökküredeki noktaların birbirlerine dik üç düzlem (ufuk, düşey ve meridyen düzlemleri) üzerindeki izdüşümlerine ilişkin ayrıntılar yer alır. Yalnızca Arapça çevirisi bulunduğu için özgün adının *Aplosis epiphaneias sphairas* (Küresel Yüzeylerin Düzlemleştirilmesi) olduğu sanılan **Planisphaerium**'da ise stereografik izdüşüm ele alınmıştır; Ptolemaios bu izdüşümde izdüşüm merkezi olarak güney gök kutbunu almıştı.

Ptolemaios hava koşullarının yanı sıra yıldızların sabah doğuş ve akşam batışlarını belirleyen bir takvim düzenlemiştir. Matematik alanındaki öteki yapıtları arasında **Hypotheses tōn planōmenōn** (Gezegenlere İlişkin Varsayım) ile iki geometri kitabı vardır; bu kitapların biri uzayda üçten fazla boyut bulunamayacağını kanıtlamaya yöneliktir, ikincisinde ise Eukleides'in paralellik postulası kanıtlanmaya çalışılmaktadır.

Ptolemaios'un, özgün metni kayıp olan, yalnız oldukça eksik bir Arapça kopyasından 12. yüzyılda yapılmış Latince çevirisiyle günümüze ulaşabilen **Optika** adlı yapıtı optik konusundadır. Özellikle yansıma ve kırılmanın ele alındığı bu yapıtta değişik yüksekliklerdeki gök cisimlerinden gelen ışığın uğradığı kırılma üzerinde durulur. Üç kitaptan oluşan **Armonika** adlı yapıtı ise müzik kuramına ilişkindir.

Ptolemaios'un coğrafya alanındaki ünlü yapıtı **Geographikē hyphēgēsis** (Coğrafya Kılavuzu) sekiz kitaptan oluşur. Bu yapıtta harita yapımına ilişkin bilgilerin yanı sıra, Avrupa, Afrika ve Asya'daki kentlerin ve önemli coğrafi yerlerin enlem ve boylamları liste biçiminde verilmiştir. Bu yapıtta birçok yanlış vardır; örneğin Ekvator gerçek konumuna göre epeyce kuzeyde gösterilmiş, Yer çevresinin uzunluğu o dönemde belirlenmiş olan değerden yüzde 30 kadar küçük alınmıştır; ayrıca kitabın metni ile haritalar arasında yer yer çelişkiler vardır. Ele aldığı bölgelerin iklimi, doğal bitki örtüsü, o bölgede oturan insanlar gibi konularda hemen hiç bilgi içermeyen kitapta ırmaklar

ve dağlar hakkında verilen bilgiler de eksik ve yetersizdir.

Bütün bu eksikliklerine ve yanlışlarına karşın, *Geographikē Bizans*, İslam dünyası ve Avrupa'da çok uzun bir süre etkili olmuş, özellikle haritalarındaki izdüşüm yöntemleri Mercator ve Bernardus Sylvanus gibi ortaçağ bilginlerince kullanılmıştır. Bu kitapta Asya'nın doğuya doğru gerçekte olduğundan çok daha fazla uzanmış gösterilmesi, Kristof Kolomb'un hep batı yönünde gidilerek Asya'ya ulaşabileceği inancını pekiştirmiştir. 1775'e gelindiğinde bile Hint Okyanusunun, bu kitapta gösterildiği gibi, güneyde bir kıta ile sınırlanmış olduğuna inanılıyordu; bu görüşün yanlışlığı James Cook'un Temmuz 1775'teki dönüş seferiyle kanıtlanmıştır.

Ptolemaios (MAURETANIA'LI) (d. İÖ 19'dan önce, Numidya - ö. İS 40), Roma adına Mauretania'yı yöneten kral (hd İS 23-40). Ptolemaios krallık ailesinin son temsilcisidir.

Babası Numidya (bugün Cezayir) kralı II. Iuba, annesi ise Roma triumviri Marcus Antonius ile Mısır kraliçesi VII. Kleopatra'nın kızı Kleopatra Selene'ydi. İÖ 25'te Roma'nın vassalı olarak Mauretania tahtına çıkan babasının ölümü üzerine kral oldu.

İS 17'de Numidya'da başlayan ayaklanma Mauretania'ya yayılınca, ayaklanmacılara karşı Afrika valisinin yanında çarpıştı. Hizmetleri karşılığında krallığı onaylandı, imparatorluğun müttefiki ve dostu ilan edildi. Ama daha sonra Roma imparatoru Caligula'nın emriyle öldürüldü (İS 40). Ölümünden sonra Mauretania'da yeni bir ayaklanma başladı ve ülke iki eyalete ayrıldı.

Ptolemaios APION (ü. İÖ y. 116-96), Kyrenaika (bugün Berka) kralı. Ülkesini Mısır'dan ayırmış ve vasiyetinde Roma'ya bırakılmasını istemiştir.

Klasik kaynaklarda Mısır kralı VIII. Ptolemaios Euergetes'le bir cariyenin oğlu olduğu ve babasının vasiyeti üzerine Kyrenaika tahtına çıktığı belirtilir. Bununla birlikte çağdaş kaynaklar Kyrenaika'nın İÖ 109-108 yıllarında, en azından kâğıt üzerinde Ptolemaios hanedanının ana kolunun yönetiminde olduğunu göstermektedir.

Ptolemaios'un ülkesini Roma'ya bağışlamasının nedeni kesin olarak bilinmemektedir. Bu sırada Mısır ve Kıbrıs'ı yöneten iki üvey kardeşiyle aralarında bir düşmanlık olduğunu düşündürecek herhangi bir kanıt da yoktur. Bu kararı tahta çıkacak oğlu olmadığı için verdiği düşünülmektedir. Roma Ptolemaios'un vasiyeti üzerine Kyrenaika'yı topraklarına kattıysa da 22 yıl boyunca ülkeye yönetici atamadı.

Ptolemaios sistemi, İskenderiyeli astronom ve matematikçi Ptolemaios'un İÖ 140'ta geliştirerek *Almagest* adlı yapıtında anlattığı, Ay, Güneş ve gezegenlerin görünen hareketlerini tanımlayan kuramsal evren modeli. Ayrıca bak. Ptolemaios.

Ptolemais, bugün TULMEYSE. Antik Çağda Kyrenaika'nın (bugün Berka) kıyı kenti. Konumuyla savunmaya son derece elverişli olan Ptolemais, Euesperides (Berenike [bugün Bingazi]) ile Apollonia (bugün Mersa Susa) arasındaki tek korunaklı demirleme yeri idi. Ekonomisi iki kesimle ticarete dayanıyordu. Mısır'daki Ptolemaios hanedanı altında ve Roma egemenliğinin ilk döneminde parlak bir gelişme gösterdi. 3. yüzyılda Yukarı Libya Eyaleti'nin merkezi olarak yeniden eski canlılığına kavuştu. 5. yüzyıldan başlayarak iç kesimde yaşayan Austuriani halkının saldırılarına uğradı. Bölgenin Arapların eline geçtiği 642'den

sonra gerilemeye yüz tuttu ve 11. yüzyılda bütünüyle terk edildi.

ptoz, göz kaslarındaki bir bozukluk sonucunda üst gözkapagının sarkması. Doğuştan gelen ptoz sıklıkla kalıtsaldır; gözkapagını yukarı kaldıran kas yoktur ya da gelişim bozukluğu vardır. Bu duruma genellikle öbür göz kaslarına ilişkin yapı bozuklukları ve doğuştan katarakt eşlik eder.

Sonradan oluşan ptoz yaralanma ya da kaldırıcı kasın hareketlerini denetleyen sinirlerdeki bozukluklardan kaynaklanır. Horner sendromu olarak bilinen hastalıkta ptozun yanı sıra gözbebeğinde aşırı büzülme de görülür. Vücutta öbür organ ve dokuların sarkması durumunda da bu sözcük kullanılır (örn. gastroppto).

PTT, tam adı TÜRKİYE CUMHURİYETİ POSTA, TELGRAF VE TELEFON İŞLETMESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. haberleşme hizmetlerini yürütmekle görevli kamu iktisadi kuruluşu (KİK).

Saltanatın kaldırılmasından (1922) sonra, Ankara ve İstanbul hükümetlerinin posta örgütlenmeleri tek bir genel müdürlükte birleştirildi (bak. Posta ve Telgraf Nezareti). 1953'te PTT, Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı yönetsel özerkliği olan bir kamu iktisadi teşebbüsü (KİT) olarak yeniden düzenlendi. Kuruluşun statüsündeki son kapsamlı değişiklik Haziran 1984'te bütün KİT'leri yeniden düzenleyen 233 sayılı kanun hükmünde kararnameyle (KHK) gerçekleştirildi. Kasım 1984'te yürürlüğe giren ana statüsü gereğince bir KİK olarak düzenlenen PTT'nin Ulaştırma Bakanlığı'yla bağı da sürdürüldü. Ulaştırma-haberleşme yatırımları 1980'lerin ortalarından sonra imalat sanayisi ve enerjinin de önüne geçerek yatırımların sektörel dağılımında birinci sıraya yerleşti. Özellikle telefon haberleşmesine yapılan yatırımlarla ülkede yaygın bir iletişim altyapısı oluşturuldu. Böylece PTT, Türkiye Elektrik Kurumu'ndan (TEK) sonra en önemli yatırımcı KİT olarak ağırlık kazandı.

PTT 1980'lerin yeni KİT fiyat politikaları sonucunda oldukça yüksek kârlar elde eden bir kuruluş durumuna geldi. Büyük çoğunluğu taşra örgütünde olmak üzere PTT'nin çalıştırdığı personel sayısı 1985'te 79.855'ten 1991'de 110.796'ya yükseldi. Bu arada kadrolu personelin sayısı hızla azalırken sözleşmeli personelin ve geçici işçilerin sayısında büyük bir artış gerçekleşti. 1991'deki personel sayısının yüzde 78'ini sözleşmeli çalışanlar oluşturuyordu.

PTT Genel Müdürlüğü'nün ana hizmet birimleri arasında Posta Dairesi, Telgraf ve Telefon Dairesi, Etüd Proje ve Yatırım Dairesi, Milletlerarası İlişkiler Dairesi, Radyo ve Televizyon Dairesi, Frekans Uygulama Yönetim ve Koordinasyon Dairesi, Teknik İşletme ve Bakım Dairesi, Yapı İşleri Dairesi ve NATO Dairesi başkanlıkları bulunmaktadır. Dört ilde yer alan ana depo müdürlükleri ve sekiz ildeki bölge verici müdürlükleri dışında sekiz bağımsız birim çalışmaktadır. PTT'nin Aselsan, THY ve Ray Sigorta'da iştiraki vardır. Genel müdürlüğün iştiraklerinden TELETAS'taki PTT payı özelleştirilmiş, TESTAŞ ve NETAŞ'taki payları da özelleştirilmek üzere Başbakanlık Kamu Ortaklığı İdaresi'ne (KOİ) devredilmiştir.

pu, Wade-Giles yazımında p'u (Çince "yalın", "ilk durumunda olan"), Çin Taoculuğunda, genellikle "yontulmamış ağaç" olarak çevrilen ve zihnin deneyimler ile etkilenmeden önceki durumunu ifade eden sözcük. Bu ilk durumda doğru ile yanlış, siyah ile beyaz, güzel ile çirkin arasında fark

yoktur. Taocular geleneksel bilgilerden ve kişiyi bu dünyaya bağlayan arzulardan arınarak bu çocukluk durumuna dönmek isterler. Doğruluk görelili hale geldiğinden düşüncelerin değeri yoktur ve bütün gelişlikler ortadan kalkmıştır. Amaç zihni, toplum tarafından "yontulmamış", yalın durumuna yeniden döndürmektir. Toplumun "yontarak" ilk bütünlüğünü yok ettiği bireyler pu durumunda varlıklarını her şeyi yaratan gizemli, tanımlanamayan, aşkın gerçeklik Mutlak Tao ile birleştirerek zihinsel bütünlüğe ulaşırlar.

Pu Songling, Wade-Giles yazımında p'u SUNG-LING. (d. 5 Haziran 1640, Zichuan - ö. 25 Şubat 1715, Zichuan, Shandong yönetim bölgesi, Çin), *Liaozhai zhiyi* (1766; Liaozhai'nin Stüdyosundan Garip Öyküler) adlı yapıtıyla klasik öykü türünü yeniden canlandıran Çinli yazar. Ölümünden sonra saygı ifadesi olarak Liuxian ya da Jianchen (Wade-Giles yazımında Liu-Hsien ya da Chien-Ch'en) unvanı verilmiştir.

1679'da tamamladığı *Liaozhai zhiyi*'de (Wade-Giles yazımında *Liao-chai chih-i*) olağandışı ve doğaüstü konuları işlediği 431 öyküye yer verdi; üslup açısından ise o dönemde moda olan konuşma dilinde yazılmış, daha gerçekçi *huaben* öykülerinden ayrıldı. Klasik tarzda yazmayı yeğleyerek Tang ve Song hanedanı dönemlerinin *chuanqi* lerinden (mucize öyküleri) aldığı biçim ve temaları kullandı. Küçük bir taşra kentinde tanınmamış bir öğretmen olarak yaşayıp ölmesine karşın öyküleri ilk yayımlandıklarında büyük üne kavuştular; pek çok yazar tarafından taklit edilerek klasik öykülerin yeniden moda olmasına yol açtılar. Bununla birlikte Pu öykülerini yerel dilde yazdı. Öykülerinin çoğunu dönemin beğenilen dramatik formlarından "davul şarkıları" biçiminde uyarladığı, ayrıca konuşma dilinde yazılmış, mutsuz bir evliliği gerçekçi bir üslupla anlatan *Xingshi yinyuan zhuan* (Dünyayı Uyarmak İçin Evlilik) adlı romanın yazarı olduğu kabul edilir.

puan sistemi, Avustralya'nın doğusundaki İngiliz ceza kolonisi Norfolk Adasında, Alexander Maconochie tarafından 1840'larda geliştirilen ceza yöntemi. Bu sisteme göre hükümlüler belirli bir süreyle ceza çekme yerine suçlarının ağırlığıyla orantılı olarak belirlenmiş bir puanı kazanıncaya değin hapiste tutuluyordu. İyi davranış, sıkı çalışma ve okutulan şeyleri öğrenme gibi ölçütlere göre verilen puanlar, tembellik ya da kötü davranış durumunda geri alınabiliyordu. "Cezanın suça uygunluğu" biçimindeki ıslah anlayışından giderek uzaklaşmayı yansıtan puan sisteminde temel alınan öğeler ceza süresinin belirsizliği, her hükümlüye ayrı bir biçimde yaklaşma ve hükümlülerden kaçmama sözünün alınmasıydı. Sistemin en önemli yönü ise hükümlülerin ıslahında araç olarak eğitimin ve kurallara uyumun kullanılmasıydı.

puanter, av köpeği olarak ünlü, zağar, spanyel ve seter kökenli köpek soyu. Bu soyla ilgili ilk bilgiye yaklaşık 1650'de İngiltere'deki yazılı kaynaklarda rastlanır. Puanterler önceleri tavşan avında hayvanları bulup yerinden çıkarmak için kullanılmış, 18. yüzyıldan başlayarak bir kuş köpeği olarak eğitilmiştir. Puanterin vücudu dengeli, hareketleri kıvrak, kasları güçlüdür. Omuz yüksekliği 60-64 cm, ağırlığı 23-27 kg'dır. Uzun bir burnu, sarkık kulakları, uzun ve sivri uçlu bir kuyruğu vardır. Kısa

ve düz kılıklı postu genellikle beyaz üstüne siyah, kızıl kahverengi ya da sarımsı kahverengi lekeler ve beneklerle bezelidir.

Kısa tüylü Alman puanteri de av köpeği olarak kullanılan bir köpek soyudur. Almanya'da geliştirilen ve çok amaçlı av

Puanter
Sally Anne Thompson EB Inc.

köpeği olarak kullanılan bu hayvanlar yaklaşık puanterlerin ırılığindedir. Postları tümüyle kızıl kahverengi ya da grimsi beyaz bir renkle alacalıdır. Alman puanteri kuş avında avı bulup yerinden kaldıracığı gibi, suya düşen kuşu sahibine getirebilir ve kaçan avın izini sürebilir.

pub, tam adı PUBLIC HOUSE (İngilizcede "halk evi"), İngiltere'de ve İngiliz etkisi altındaki bölgelerde, müşteriye yerinde içmek üzere alkollü içki satan kuruluş.

İngiliz gelenek hukuku daha çok erken tarihlerde han ve tavernalara, yolcuların rahatsızlığının giderilmesi amacıyla bazı sorumluluklar yüklemiş, bu tür konaklama tesislerini yiyecek, içki ve yatacak yer için ücret ödemek isteyen bütün yolcuları ağırlamakla yükümlü halka açık (*public*) kurumlar olarak belirlemiştir. İngiltere'deki ilk *pub*'lar, Saksonlar döneminde bir buluşma ve eğlenme yeri olan birahane geleneğini örnek aldı. Eski hanların çoğunda bahçeler, bowling oynamak için yeşil alanlar ve bazılarında özel bira imalathaneleri bulunurdu. İlk *pub*'ların bazılarında çeşitli oyunlar oynanabilecek bölümler, konser yerleri, toplantı salonları ve özel kulüpler bulunurdu. İngiltere'nin ilk özel kulübü Mermaid, Sir Walter Raleigh tarafından kurulmuştu. Shakespeare de kulübün müşterileri arasındaydı.

Tudor döneminde (1485-1603), kralın emriyle bazı hanlar ahır ve at bulundurmaya yükümlü tutuldu. Bazı hancılar da gayri resmi posta hizmeti görüyor, ahırlarını posta atlarına açıyorlardı. 1600'lerin ortalarında bazı *pub*'lar kendi adlarına sikkeler basıyor, bunları o sırada geçerli olan resmi para cinsinden geri alma garantisi veriyorlardı.

1800'lerde bu kurumların çoğu, farklı sınıflardan müşterilerinin gereksinimlerini karşılayacak biçimde farklılaştı. *Pub*'lar (han ya da *taverna*) birahane, meyhane ve cin satılan dükkânlardan daha üstün sayılmaya başladı.

İlk hanların ya da tavernaların aslan, yunus ya da siyah kuğu gibi kendilerine özgü basit işaretleri vardı. Bag o'Nails, Gost and Compass, Elephant and Castle gibi birçok ilginç *pub* adı, "Bacchanals", "Great God Encompassing", "Infanta de Castile" gibi tarihsel, dinsel ya da yöreye özgü deyişlerin ya da unvanların bozulmuş biçimiydi. 18. yüzyılda birçok *pub*'in adına eklenen *Arms* (İngilizcede "soyluluk arması") sözcüğü *pub*'in soylu bir ailenin koruyuculuğu altında olduğunu belirtiyordu. Ama bazı *pub*'ların armaları daha çok han ya da tavernanın yer aldığı bölgenin ilk

sahibiyle ilgiliydi. Bugün İngiltere'de ve Galler'de 200 kadar eski yolcu ya da posta hanı vardır. Bazıları 400 yıldan eski olan bu hanlar 20. yüzyıl başında eski hanların yerel tavernalara dönüşmesini engellemek amacıyla kurulan Trust House şirketlerince işletilmektedir. 20. yüzyıl başlarında, *pub*'ların çoğunun mülkiyeti az sayıda bira fabrikasının eline geçmiştir.

Public Broadcasting Service (PBS), üye leri arasında ABD, Porto Riko, Virgin Adaları, Guam ve Amerikan Samoası kamu televizyon istasyonlarının bulunduğu özel, kâr amacı gütmeyen ABD kuruluşu PBS, üyesi olan istasyonlara nitelikli kültür, eğitim, bilim, çocuk ve haber programları sağlar, ama kendisi program üretmez; programları üye istasyonlar, bağımsız yapımcılar ve dünyanın çeşitli yörelerdeki öteki yapımcılar tarafından üretilir. PBS'nin merkezi Washington, D.C. yakınında, Virginia'nın Alexandria kentindedir.

Kamu kurumları, üniversiteler, eyalet kuruluşları ve yerel eğitim ya da belediye kuruluşlarıncı kurulan 340'ı aşkın üye istasyonu vardır. Bu tür istasyonlara eşgüdüm ve hizmet sağlamak üzere 1969'da kurulan PBS, 35 üyeli bir kurul tarafından yönetilir. Bu kurul 13 profesyonel temsilci, üye istasyonlardan 17 temsilci, 4 genel yönetmen ve PBS başkanından oluşur. PBS'nin etkinlikleri (1) hem yetişkinlere, hem de çocuklara genel programlar sunan Ulusal Program Servisi, (2) yüksekokul dengi televizyon kursları sunan Yetişkin Eğitim Servisi, (3) anaokulu ile 12 yaş arası sınıflar için İlköğretim Servisi, (4) PBS ve üye istasyonlara gelir sağlamak amacıyla mal ve hizmet satan bir yan kuruluş niteliğindeki PBS Enterprises, Inc., (5) evlere ve işyerlerine yüksek hızda bilgi aktaran National Datacast Inc., (6) okullara, kütüphanelere ve öteki kamu kuruluşlarına videokaset satan, kiralayan, izin belgesi veren PBS Video, (7) kamu televizyon programlarının videokasetlerinin piyasaya dağıtımını yapan PBS Home Video, (8) PBS ve üye istasyonları için teknik sistemler araştıran ve geliştiren PBS Engineering, (9) PBS'nin çeşitli kuruluşları tarafından gelir sağlamak amacıyla yürütülen çeşitli hizmetlerdir.

ABD federal hükümeti çeşitli kuruluşları aracılığıyla, kamu televizyonunun ulusal, bölgesel ve yerel örgütlerine gerekli paranın yalnızca altıda birini sağlar. Gelirin yaklaşık yüzde 20'si izleyicilerin katkılardan, yüzde 20 kadarı da eyalet hükümetlerinden sağlanır. Gelirin geri kalan bölümü ise çeşitli kuruluş ve şirketlerden, üniversite ve yüksekokullardan, vakıflardan, yerel yönetimlerden, mezarlıardan ve benzeri kaynaklardan elde edilir.

PBS'nin en tanınmış dizileri arasında *Sesame Street* (*Susam Sokak*), *American Masters* (Amerikalı Ustalar), *Live from Lincoln Center* (Lincoln Merkezi'nden Naklen), *The Metropolitan Opera Presents* (Metropolitan Operası Sunar), *National Geographic Special* (National Geographic Özel), *Adam Smith's Money World* (Adam Smith'in Para Dünyası) yer alır.

publicanus, Eski Roma'da kamu yapılarının yapımını sağlayan, bitmiş yapıların bakım ve onarım işlerini yürüten müteahhit. Görevleri arasında deniz aşırı sefere çıkan orduya destek hizmetleri vermek, yetkileri arasında da devlet adına vergi toplamak vardı.

Yapı işlerinin sözleşmeyle verilmesi yöntemi İÖ 3. yüzyılda yerleşmeye başladı.

Sözleşmeler Roma'da genellikle beş yılta olurdu. Sicilya'da ise vali tarafından her yıl yenilenirdi. *Publicanus*'lar belli bir güvence sağlamak amacıyla *magister* denen üst yetkicilerin başkanlığı altında *societates publicanorum* adını taşıyan ortaklıklar kurarlardı. *Publicanus*'lar, *equus* ("") sınıfından olurdular. Bunlar zamanla eyaletlerde büyük güç kazandılar, Roma'da İÖ 122'de eyalet valilerinin sorgulanmasında juri üyeliği yaptılar. İÖ 27'den sonra *publicanus*'ların çalışmaları sınırlandı. Hükümet onları daha sıkı denetlemeye başladı, hatta kâr getirmeyecek sözleşmeler yapmaya zorladı. İmparatorluğun son dönemlerinde çalışamaz duruma gelen bu iş yaptırma biçimi terk edildi.

puca, Hinduizmde tapınma. Evlerdeki kısa günlük dualardan tapınak ayınlarına kadar çok çeşitli uygulamalar için kullanılan bir terimdir. İçeriği mezhebe, topluluğa, bölgeye, günün saatine, tapınanın gereksinimlerine ve izlenen dinsel metne göre değişir. *Puca* sırasında genellikle, tasviri aracılığıyla orada bulunan bir tanrı soylu bir konuk olarak kabul edilir. Tanrıya gösterilen ilgi (*upaçara*) sabah yavaşça uykudan uyandırılması ile başlar ve gün boyunca sürer, yıkama ve giydirmeye ayınları, üç öğün yemek verilmesi ve gece yatağa yatırılması törenin parçalarıdır.

Puca ayrıca tasvir ya da tapınanın tavaflı (*pradakshina*) ve görkemli bir ayinle kutsal ateşe (*homa*) adak (*bali*) sunma törenlerini de içerir. Ayın takvimine göre bazı özel törenler de düzenlenebilir. Bazı *puca*'lar yalnızca tapınan kişi tarafından yerine getirilir; bazıları ise rahiplerin eşliğinde gerçekleştirir. Özel bir amaca yönelik olabileceği gibi, tapınmanın ötesinde bir amaç taşımayabilir.

Pucallpa, Peru'nun doğu kesiminde, Ucayali yönetim bölgesinin ve Coronel Portillo ilinin merkezi kent. Amazon Yağmur Ormanları arasında, Ucayali Irmağı kıyısında yer alır. Kuruluşu 1534'e değin iner. Ama Lima-Pucallpa karayolunun tamamlandığı 1945'e değin dış dünyadan kopuk kaldı. Daha sonra hava ve ırmak (Amazon üzerinden) yoluyla da ulaşım açıldı. Günümüzde yerel tarım ürünlerine dayalı bir ticaret merkezidir. Ayrıca bıçkıcıhaneleri ve gülağacı yağı tesisleri vardır. Huánuco yönetim bölgesindeki Ganso Azul petrol yataklarından gelen 76 km'lik boru hattı burada sona erer. Nüfus (1990 tah.) kent, 153.000.

Pucará, bugünkü Peru'nun güneyindeki yaylalarda, Titicaca Gölü havzasının kuzeyinde bir Kolomb öncesi yerleşmesi ve kültürü. Yerleşme, örneğine az rastlanan, atnalı biçimindeki taştan tapınağıyla tanınır. Pucará üslubunda taştan heykeller ve Pucará çanak çömlekleri, Titicaca havzasının güneyindeki Tiahuanaco kültürünün ürünlerine benzer. Tiahuanaco'nun erken evrelerinde Pucará tipi çanak çömleğe rastlanması, Pucará kültürünün Klasik Tiahuanaco üslubunun öncüsü olduğunu gösterir. Pucará kültürünün varlığını Erken Ara Dönemin ilk evrelerinde (y. İÖ 200-İS 200) sürdürdüğü sanılmaktadır.

Pucci, Emilio, BARSENTO MARKISI (d. 20 Kasım 1914, Napoli - ö. 29 Kasım 1992, Floransa, İtalya), 20. yüzyıl ortalarında İtalyan modasının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynayan tasarımcı.

Floransalı varlıklı ve soylu bir ailenin çocuğudur. Hariciyecilik üzere yetişti. Sosyal bilimler doktorası yaptı. 1941'de İtalyan Hava Kuvvetleri'ne girerek II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin orada çalıştı. 1947'de izinli olduğu bir sırada üstündeki

kayak giysileri *Harper's Bazaar*'ın fotoğrafçılarından birinin ilgisini çekince, ondan kadınlar için kayak giysileri tasarlaması istendi. Pucci'nin hazırladığı, kolay hareket etme olanağı veren, parlak renklerdeki spor giysilerden oluşan koleksiyon 1950'de tanındı ve büyük bir ilgi uyandırdı. Dar, şantung "Pucci" pantolonları çok tutuldu, parlak ve canlı renklerdeki ipek jarse giysi ve bluzları da çok taktil edildi. Pucci iç çamaşırları, örgü giysiler, mayo ve aksesuarlar da tasarladı. Ayrıca seramik eşya ve parfüm ürettiği gibi, erkek modası alanına da girdi. Pucci tasarımlarıyla Neiman Marcus Moda Ödülü (1954) ve *Harper's Bazaar* Madalyası gibi pek çok ödül kazandı.

1960'ların başlarında Liberal Parti'nin etkin bir üyesi olan Pucci, Floransa milletvekili seçilerek 1963'ten 1972'ye değin görev yaptı; daha sonra da Floransa kent meclisi üyesi oldu.

Puccini, Giacomo (Antonio Domenico Michele Secondo Maria) (d. 22 Aralık 1858, Lucca, Toscana, İtalya - ö. 29 Kasım 1924, Brüksel, Belçika), İtalyan besteci. İtalyan operası çağını kapattığı ve operada

Puccini
Alinari-Art Resource/EB Inc

gerçekçilik akımının en güçlü temsilcilerinden olduğu kabul edilir.

Gençlik yılları. Lucca'daki S. Martino Katedrali'ne iki yüzyıl boyunca müzik yönetmenleri yetiştiren bir ailenin son çocuğuydu. Dolayısıyla başlangıçta müziğe kişisel uğraş değil, aile mesleği olarak yöneldi. Babası öldüğünde beş yaşındaydı, ama büyüyeceye değin katedralin orgculuk görevi kendisi için açık tutuldu. Önce babasının iki eski öğrencisinin müzik dersleri aldı ve küçük yöre kiliselerinde org çaldı. 1876'da Piza'da seyrettiği *Aida* opefası müzikteki ilgi alanını belirledi. 1880 sonbaharında girdiği Milano Konservatuarı'nda Antonio Bazzini ve *La gioconda* operasının bestecisi Amilcare Ponchielli'nin öğrencisi oldu. 16 Temmuz 1883'te diplomasını aldı ve mezuniyet kompozisyonu *Capriccio sinfonico* adlı kamusal yapıtıyla Milano'daki müzik çevrelerinin dikkatini çekti. Aynı yıl tek perdelik bir opera yarışması için yazdığı *Le villi* ödüle değer bulunmadıysa da, dostlarının yardımıyla Milano'daki Teatro dal Verme'de sahnelendiğinde (31 Mayıs 1884) büyük başarı kazandı. Müzik yayıncısı Giulio Ricordi, iki perdeye çıkarılması koşuluyla operanın yayın hakkını satın aldı. Ayrıca Puccini'ye La Scala için yeni bir opera ısmarlayarak aylık bağladı. İkisi arasında ömür boyu sürecek sağlam arkadaşlık ve danışmanlık ilişkisi böyle başladı.

Annesinin ölümünden sonra Puccini evli bir kadın olan Elvira Gemignani ile Lucca'dan kaçarak büyük bir skandala yol açtı. Oğulları Antonio doğduktan sonra 1891'de, Toscana'da bir balıkçı köyü olan Torre del

Lago'ya yerleştiler. Ölümünden üç yıl önce Viareggio'ya taşınmaya değin burada yaşayan Puccini birlikte yaşayan zor bir kadın olan Elvira'yla ancak kocası ölünce evlenebildi (1904). Bu arada Fransız yazar Alfred de Musset'in manzum bir oyunundan beslediği ikinci operası *Edgar* 1889'da La Scala'da başarısızlığı uğradı. Gene de Puccini'ye güvenini yitirmeyen Ricordi onu Wagner'in *Die Meistersinger von Nürnberg*'ini (Nürnbergli Usta Şarkıcılar) dinlemesi için Bayreuth'a gönderdi.

Olgunluk dönemi ve ünleniş. Puccini Bayreuth'tan Fransız besteci Massenet'in *Manon*'u gibi Abbé Prévost'un ünlü romanına dayanan *Manon Lescaut* tasarısıyla döndü. Bu operadan sonra konularını dikkatle seçmeye başladı ve librettolarının hazırlanmasına çok zaman ayırdı. *Manon Lescaut* gibi, sonraki operalarında da kadın kahramanının psikolojisi dramatik yapıya egemen oldu. Yapıtın canlı müziği ise, Puccini'nin *La Bohème* (1896), *Tosca* (1900), *Madama Butterfly* (1904) ve *La fanciulla del west* (1910; *Alın Batının Kızı*) adlı olgunluk dönemi operalarında eriştiği yetkinliğin habercisiydi. Dördünde de bir kadın kahramanın çevresinde, acıklı sona ulaşan dokunaklı bir aşk öyküsü anlatılıyor, müzik hep sözcüklerden, onların anlamlarından ve çağrıştırdıkları imgelerden doğuyordu. *Madama Butterfly* ilk sahnelendiğinde (17 Şubat 1904), belki de Puccini'nin önceki operalarına çok benzetildiğinden, tam bir fiasco oldu.

1908'de Elvira'yla yazı Kahire'de geçirecek Torre del Lago'ya dönen Puccini kendini tümüyle *La fanciulla* üzerinde çalışmaya verdi. Elvira'nın birkaç yıldır yanlarında çalışan Doria Manfredi'yi kiskanarak kovması, hizmetçi kızın intiharı ve ailesinin açtığı davada Elvira Puccini'nin suçlu bulunması çağın en ünlü skandallarından birine yol açtı. Sonunda suçlamalarını geri çeken Manfredilere tazminat ödeyen Puccini Elvira'yla yaşamaya razı oldu, ama mutlak özgürlüğünü kabul ettirdi.

La fanciulla del west ilk kez 10 Aralık 1910'da, Arturo Toscanini'nin yönetiminde New York Metropolitan Operası'nda sahnelendi. Çok büyük başarı kazanan bu operayla Puccini sanat yaşamının olgunluk dönemini de kapattı. 19. yüzyıl sonu operasının temsilcisi olan Puccini, yeni yüzyılın sorunlarına yabancıydı. I. Dünya Savaşı gibi olayları aklı almıyordu. 1917'de Monte Carlo'da sahnelenen *La rondine* operası çabucak unutuldu.

Çağdaş opera besteciliğine hep ilgi duyan Puccini, Claude Debussy, Richard Strauss, Arnold Schoenberg ve Igor Stravinsky'nin yapıtlarını inceledi. Bu çalışmalarının sonucunda her biri ayrı üslupta tek perdelik üç operadan (melodramatik *Il tabarro*, duygusal *Suor Angelica* ve komik *Gianni Schicchi*) oluşan *Il trittico*'yu (New York kenti, 1918) yazdı. 18. yüzyıl İtalyan oyun yazarı Carlo Gozzi'nin *Turandot* oyununa dayanan ve izlenimci üsluptaki tek İtalyan operası olan son yapıtını ise bitiremedi. *Turandot* ile Calaf arasındaki aşkın zaferini anlatan büyük final ikilisini yazamayan Puccini gırtlak kanserine tutulmuştu. Ameliyat için gittiği Brüksel'de, elinde *Turandot*'un bitmemiş partiyonuyla öldü. Yapıtın Puccini tarafından yazılan bölümü 25 Nisan 1926'da Arturo Toscanini yönetiminde La Scala'da sahnelendi. Daha sonra Puccini'nin notlarından yararlanan Franco Alfano yapıta iki final sahnesi ekledi.

Puccini için La Scala'da cenaze töreni yapıldı ve cesedi Torre del Lago'ya götürüldü. Buradaki evi de müze ve arşiv durumuna getirildi.

Pucelle, Jean (Jehan) (d. 1300? - ö. 1355?), minyatür ressamı ve kitap bezeme ustası. Geleneksel ikonografi kadar yaratıcı sayfa kenar desenlerinde de ustalasmış. Flaman resminin doğallığı ile İtalyan me-

"Çobanlara Mucde", Pucelle in Jeanne d'Évreux için hazırladığı özel dua kitabından (y. 1325-28) bezeme; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kente Metropolitan Museum of Art, New York kente

kân anlayışını ve lirizmini birleştiren bir üslup geliştirmiştir.

Yapıtları temelde gotik ve Fransız özelliklerini yansıtmakla birlikte yer yer görülen Floransa ve Siena etkileri 1300'lerde İtalya'ya gittiğini düşündürmektedir. Fransa'ya döndükten sonra 14. yüzyılın ilk yarısında Paris resmine egemen olan bir kitap bezeme atölyesinde usta olduğu bilinmekte, bu dönemde sarayın koruması altında olduğu anlaşılmaktadır.

Pucelle'nin en ünlü yapıtları *Bréviaire de Belleville* adlı kısa dua kitabında yer alan çalışması (y. 1325) ve *Heures de Jeanne d'Évreux* adlı dua kitabı resimlemesidir (y. 1325-28). Bunlardan birincisi mimari öğelerden yararlanan Sienali ressam Duccio'nun "Maestà"sına dayanır. İkincisi ise Fransa kraliçesi Jeanne d'Évreux için yapılmış özel dua kitabıdır ve üslubunun bireşimindeki çeşitli etkileri yansıtır; figürleri geç 13. yüzyıl kitap bezeme ustası Honoré'yi anımsatırken, mimari iç mekânlar Duccio'nunkileri çağrıştırır. Pucelle kenar desenlerini büyük bir ustalıkla kullanarak özünde dinsel nitelikli olan bu yapıta neşeli bir hava kazandırmıştır.

Puchstein, Otto (d. 6 Temmuz 1856, Labes [bugün Łobez, Polonya] - ö. 9 Mart 1911, Berlin, Almanya), Anadolu'da çeşitli kazılar yapmış Alman arkeolog.

Arkeoloji öğrenimi gördü. 1882'de Prusya Kraliyet Bilimler Akademisi adına Boğazköy ve Nemrut Dağı araştırmalarıyla görevlendirildi. Boğazköy'deki Yazlıkaya'da, Kommagene Krallığı'nın dinsel merkezi olan Nemrut Dağında ve Arsameia'da (Eski Kâhta) araştırmalar yaptı; bulgularını bir raporla Berlin Müzesi'ne sundu. 1883'te Karl Humann ile birlikte Nemrut Dağına ikinci bir araştırma gezisi düzenledi. Bu

gezinin sonuçları 1890'da *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien* (2 cilt; Anadolu ve Kuzey Suriye'de Geziler) adlı ortak kitapta yayımlandı.

1883'te Berlin Müzesi mudurluğuna getirilen Puchstein, Humann'ın Pergamon'dan (Bergama) parçalar halinde getirdiği ünlü Zeus Sunağı'nın müzede yeniden kurulmasını sağladı. 1884'te Humann ve Felix Luschan ile Güneydoğu Anadolu'da bir geç Hitit dönemi yerleşmesi olan Zincirli'de (eskiden Samal) kazılar yaptı. Kazıda ortaya çıkarılan Hitit kabartmaları, bir dikilitaş ve bütün küçük buluntular Berlin Müzesi'ne götürüldü.

Puchstein 1892-93 yıllarında Robert Koldewey ile Güney İtalya ve Sicilya'daki Yunan tapınaklarını araştırdı. Salinus kentinde kazılar gerçekleştirdi. 1900-05 arasında Lubnan'daki Baalbek yerleşmesinde Roma dönemine ait Jüpiter ve Bakkhos tapınaklarında kazılar yaptı.

1905'te Berlin Alman Arkeoloji Enstitüsü genel sekreteri oldu. 1907'de Boğazköy kazılarına başkan yardımcısı olarak katıldı. Kral Kapısı yanında, önceleri saray olduğu sanılan, daha sonra Kurt Bittel tarafından tapınak olduğu saptanan yapıda kazılar yaptı.

Pseudohethitische Kunst (1890; Sahte Hitit Sanatı), *Die griechischen Tempel in Unteritalien und Sizilien* (1899, 2 cilt, R. Koldewey ile birlikte; Güney İtalya ve Sicilya'daki Yunan Tapınakları), *Führer durch die Ruinen von Ba'albek* (1905; Baalbek Harabeleri Rehberi), *Boghaskoi, Die Bauwerke* (bs 1912; Boğazköy, Yapılar) önemli yapıtlarının bazılarıdır.

Puçan, Güney Kore'nin kuzeybatısındaki Kyanggi ilinde kent. Seul ve İnçan'ın tam ortasında yer alır. 1973'te belediye statüsü kazandı ve Seul'un uydur kenti olarak hızla gelişti. Başlıca sanayi ürünleri arasında peruk, dişi makinesi, çimento ve öteki inşaat malzemeleri, vinil ürünleri ve otomobil sayılabilir. Çevresindeki tarımsal alan şeftalileriyle tanınır. Nüfus (1990) 667.777.

puding, yumuşak, muhallebi türü yiyecekler verilen ortak ad. Amerika'da süt ya da meyve suyunun içine mısır nişastası, ararot, un, tapyoka, piring ya da ekmek katılarak koyu bir kıvamda gelene kadar pişirilen pudinglere kimi zaman yumurta da eklenir. Tatlı olmayan pudingler ise katılaştırılmış sebze pureleri, süfle benzeri yiyecekler ya da mısır pudingi gibi yumurtalı-sütlü kremlerdir. Yalnızca mısır unuyla yapılan bula-maçlar da vardır.

İngiltere'de puding, yemek sonrası yenilen tatlılar için kullanılan genel bir terimdir. Tatlı olmayan pudingler ise et ve yağlı hamur içine konan sebzelerle yapılır; biftek ve böbrek pudingi bunların en ünlüleridir.

Pudovkin, Vsevolod İllarionoviç (d. 28 Şubat 1893, Penza, Rus Çarlığı - ö. 30 Haziran 1953, Moskova, SSCB), Sovyet sinema yönetmeni, oyuncusu ve kuramcısı. Karakterlerinin içgüdülerini ve duygularını görsel olarak yorumladığı filmleriyle tanınır. Ortaya koyduğu ilkelerle sinema sanatının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

1. Dünya Savaşı sırasında yaralandı ve üç yıl hapiste kaldı. Kimya öğrenimine yeni-den döndüyse de, bir süre sonra tiyatroyla ilgilenmeye başladı. D. W. Griffith'in *Intolerance* (1916; *Hoşgörüsüzlük*) filmini gördükten sonra, Moskova'daki Devlet Sinema Enstitüsü'ne (VGİK) girdi. Burada sinema

kuramcısı ve yönetmeni Lev Kuleşov'la birlikte, görüntüleri duygusal anlatım biçimleri olarak kullanmaya ve kurgunun psikolojik olanaklarını ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalar yürüttü.

İlk filmi *Mehanika golovnovo mozga* (1925; Beynin Mekanığı) Pavlov kuramını konu alan bir eğitim filmiydi. Maksim Gorki'nin romanından uyarlanan sonraki filmi *Mat* (1926; Ana), karmaşık düşünceleri anlatmak için, bir hapisanede ki isyanı gösteren bölümlerin arasına ırmakta buzların kırılmasını gösteren sahneler sokması gibi, kurgu tekniğini inceliklerle kullanmasının tipik örneklerini içeriyordu. Öbür önemli filmleri arasında *Konets Sankt-Peterburga* (1927; Petersburg'un Sonu), *Potomok Çingis-Han* (1928; Cengiz Han'ın Vârisi) ile sesli filmlerinden *Dezertir* (1933; Kaçak) ve *Admiral Nahimov* (1946-47) sayılabilir. İlk filmlerinde genellikle, tarihin şiddet dolu akışı içinde kahramanlıklar göstermiş karakterleri işledi.

Pudovkin, ülkesinde 1926'da yayımlanan, Türkçeye de *Sinemanın Temel İlkeleri* (1966) adıyla çevrilen ders notlarında senaryo, yönetim, oyunculuk ve kurgu konularında geliştirdiği ilkeleri ortaya koydu. Ruhsal durum betimlemesine önem veren

Pudovkin

National Film Archive Londra fotoğrafı E. Beber Berlin

yaklaşımıyla aralarında Alfred Hitchcock da olmak üzere birçok yönetmeni etkiledi. Ayrıca çeşitli filmlerde, son olarak Sergey Ayzenshtayn'ın *Ivan Grozni*'sinde (1944; *Korkunç Ivan*) rol aldı.

Pudukkottai, Hindistan'ın güney kesimindeki Tamil Nadu eyaletinde il ve il merkezi kent. Eyalet merkezi Madras'ın 381 km güneyinde yer alan Pudukkottai kenti, Tondaimandalam racası Raghunath tarafından kuruldu. Kentte yerfıstığı ve susam yağı üretilir.

Yüzölçümü 4.700 km² olan Pudukkottai ili Vellar Irmağı deltasında yer alır ve Koromandel Kıyısının bir bölümünü kaplar. İl ekonomisi tarıma dayanır. Yetiştirilen başlıca ürünler baklagiller, piring, şeker kamışı, pamuk, yerfıstığı ve susam tohumudur. İlde dokuma, gübre ve piring unu fabrikaları ile bıçkışaneler vardır. Nüfus (1981) kent, 87.952; il, 1.156.813.

Puebla, Meksika'nın ortadoğu kesiminde eyalet. Yüzölçümü 33.902 km²'dir. Eyaletin kuzeydoğu ucu Meksika Körfezi kıyısındaki düzlüklere ulaşır. Anáhuac Platosunun güneydoğu köşesi eyalet sınırları içinde kalır. Yüksekliği 1.500 m ile 2.400 m arasında değişen eyalette Doğu Sierra Madre'nin oluşturduğu çok sayıda verimli vadi yer alır. Eyaletteki nüfus yoğunluğu eskiden beri çok yüksek olmuştur. Sayısız arkeolojik kalıntının da gösterdiği gibi, Kolomb öncesi dönemde Nahuatl dili konuşan Yerliler bölgede çok gelişmiş bir uygarlık kurmuşlardı. Puebla İspanyolların yönetimi altına girdikten sonra ekonomik, dinsel bir merkez durumuna geldi. 19. yüzyıldan sonra da

México-Veracruz koridorunda önemli bir tarım ve sanayi merkezi olarak gelişti. Eyaletin başlıca ürünleri kahve, şeker kamışı, elyaf, mısır ve tahıldır. Dağlarda oniks, altın ve başka maden yatakları vardır. Eyalet merkezi Puebla dışındaki önemli yerleşmeler Cholula, Atlixco ve Tehuacán'dır. Nüfus (1990) 4.126.101.

Puebla, tam adı PUEBLA DE ZARAGOZA Meksika'nın ortadoğu kesimindeki Puebla eyaletinin merkezi kent. Doğu Sierra Madre'nin eteklerinde, deniz düzeyinden 2.162 m yükseklikteki geniş bir ovanın üzerinde yer alır. 1532'de Puebla de los Angeles adıyla kuruldu. México kenti ile Meksika Körfezi kıyısındaki Veracruz limanı arasındaki yolun üzerinde bulunmasından kaynaklanan stratejik konumundan dolayı, sömürge döneminden başlayarak askeri açıdan önem taşıyan bir merkez oldu. Meksika Savaşı (1846-48) sırasında ABD tarafından işgal edildi (1847). 1862'de, General Ignacio Zaragoza'nın kentin önlerinde Fransızlar karşısında kazandığı zaferin onuruna Puebla de Zaragoza adını aldı. Ertesi yıl Fransız işgaline uğradı ve 1867'de Porfirio Díaz tarafından geri alınana değin Fransızların elinde kaldı.

Mimari açıdan İspanyol özellikleri gösteren Puebla, İspanya'nın Toledo kentini andırır. Kentteki başlıca tarihsel yapı 1550'de piskoposluk, 1903'te de başpiskoposluk olan katedraltır. Santo Domingo Kilisesi 1596-1659 arasında yapılmıştır. Öteki yapılar arasında günümüzde müze olan Casa del Alféñique (17. yy) ile Büyük Tiyatro (1790) sayılabilir. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumu Puebla Özerk Üniversitesi'dir (1937).

Önemli bir tarım ve sanayi merkezi olan kentteki sanayi dalları arasında oniks işlemciliği ile seramik karo, pamuklu ve yünü kumaş, cam, çanak ve çömlek üretimi sayılabilir. 1970'te kentte Volkswagen otomobil montaj fabrikası kurulmuştur. Kent 1973'te Meksika'nın orta kesimini etkisi altına alan depremden büyük zarar görmüştür. Nüfus (1990) 1.054.921.

Puebla Çarpışması, Meksika'nın Puebla kentinde, Benito Juárez'in başkanlığındaki liberal hükümet ordusuyla III. Napoléon'un Meksika'da Fransa'ya bağlı bir kukla devlet kurmak için gönderdiği Fransız birlikleri arasında yapılan çarpışma (5 Mayıs 1862). Meksikalıların zaferiyle sonuçlanan savaş Meksika'nın ulusal bayramlarından biri olarak her yıl 5 Mayıs'ta kutlanır.

Başkente ulaşmak için ilerleyen Fransız birlikleri, tahkim edilmiş Puebla kenti önlerinde General Ignacio Zaragoza'nın komutasındaki Meksikalılar tarafından puskürtüldü. Yaklaşık 1.000 asker kaybeden Fransızlar kıyıya doğru geri çekildi. Kent bu tarihten sonra generalin onuruna Puebla de Zaragoza adıyla anılmaya başladı. Ama, ertesi yıl mart ayında, Fransız general Élie-Frédéric Forey, Fransa'dan gelen birliklerin desteğiyle Puebla'yı kuşattı. Kenti savunan Gonzáles Ortega'nın komutasındaki yaklaşık 30 bin Meksikalı, ellerindeki cephaneye ve yiyecek stokuna tükenince teslim olmak zorunda kaldı. 2 Nisan 1867'de kenti yeniden ele geçirerek işgale son verdi.

Pueblo, ABD'de Colorado eyaletinin ortagüney kesimindeki Pueblo ilinin (county) merkezi (1861) kent. Arkansas Irmağı kıyısında, ırmağın Fountain Çayı ile birleştiği noktanın yakınında, deniz düzeyinden 1.430 m yükseklikte yer alır. 1860'ta kuruldu. 1872'de Denver ve Rio Grande Batı Demiryolu'nun, 1876'da da Santa Fe'den gelen demiryolu hattının yöreye ulaşmasından

sonra gelişimi hızlandı. 1885'te kent olarak özel kimlik kazandı. Kömür yataklarının yakınında yer alan kent günümüzde Arkansas Vadisinin imalat ve ticaret merkezidir. Yakınındaki Minnequa'da ülkenin en büyük çelik fabrikalarından biri olan Colorado Fuel and Iron Corporation yer alır. 1921'deki taşkınının ardından benzer felaketlerin yaşanmasını engellemek amacıyla Arkansas Irmağı üzerinde bir taşkın denetim sistemi kurulmuştur. Nüfus (1990) kent, 98.640; metropoliten alan, 123.051.

pueblo (İspanyolcada "köy"), ABD'nin güneybatısında yaşayan Pueblo Yerlilerinin yerleşimlerine verilen ad. Buralardaki çok katlı konutlar, Puebloların ataları olan Anasazi Yerlilerinin yamaçlarda oluşturdukları kaya barınakları örnek alınarak, 1300'lerden beri yapılagelmıştır. Ayrıca bak. Anasazi kültürü.

Pueblo'lar 20 cm x 40 cm boyutunda, kalınlığı 10-15 cm arasında değişen kerpiçten yapılır. Beş kata kadar olan konutlar merkezi bir avlu çevresinde yer alır. Her kat bir alt kata göre biraz geri çekildiğinden, yapılar basamaklı piramitleri anımsatır. Bu yöntem her katın önünde bir terasın kalmasını da sağlar. Bir kattan ötekine, döşemelerdeki deliklere dayanan ahşap merdivenlerle çıkılır. İlk katın üstündeki katlarda odalardan birbirine de geçilir. Zemin kattaki odaların ise dışa açılan kapıları yoktur; bunlardan depo, daha çok da tahıl ambarı olarak yararlanılır.

Bir ailenin birden çok odası varsa, bunlar **pueblo**'nun merkezinden dışa doğru uzanan bir çizgi üstünde dizili olur. Bir aile için yeni bir oda yapmak gerekirse, bu, bir önceki odanın hem altına, hem de üstüne yapılan eklerle gerçekleştirilir. Yaşlılar alt, gençler de daha kolay tırmanabildikleri üst katlarda yaşarlar. Her **pueblo**'da en az iki tane *kiva*(*) bulunur.

Pueblo Ayaklanması, Pueblo Yerlilerinin Apaçilerle birlikte giriştikleri ayaklanma (1680). Ayaklanma sonucunda New Mexico'daki İspanyol egemenliği 12 yıllık bir kesintiye uğramıştır.

Öteden beri barışçı bir halk olan Pueblo kabilesi 1598'de New Mexico'nun sömürgeleştirilmesinden sonra çok zor günler geçirdi. Yeraltı tören odalarını (*kiva*), maskeleri ni ve kutsal eşyalarını yakan misyonerlerce Katolik olmaya zorlandılar. İspanyol mahkemelerinde yargılanarak idam, kırbaçlama, el ya da ayakların kesilmesi ve kölelik gibi ağır cezalara çarptırıldılar. 1645'ten sonraki birçok başarısız ayaklanmanın ardından İspanyollar misilleme olarak özellikle kabilenin büyücü doktorlarını cezalandırdılar. San Juan köyünden Popé adlı bir büyücü, atalarının ruhları (*kachina*) tarafından eski gelenekleri yeniden canlandırmakla görevlendirildiğine inanarak 10 Ağustos 1680'de hemen bütün kabilenin katıldığı bir ayaklanma başlattı. 21 Ağustos'ta İspanyollar, arkalarında 21'i rahip 400 ölü bırakarak kaçmak zorunda kaldılar. Yerliler zaferlerini vaftiz lekelerini yıkayıp silerek, Hristiyan evliliklerini iptal ederek ve kiliseleri yıkarak kutladılar. Pueblo'lar, New Mexico'nun Vali Pedro de Vargas tarafından yeniden fethedildiği 1692'ye değin özgür yaşadılar.

Pueblo çanak çömleği, en gelişmiş Amerika Yerli sanatlarından birinin ürünü olan çanak çömlek. Bugün de, klasik Pueblo döneminde (1050-1300) geliştirilmiş olan yöntemin hemen hemen aynıyla üretilmektedir. Bu dönemden önceki beş yüzyıl içinde yerleşik düzene geçen Pueblo Yerlileri eşyalarını taşımak için sepet kullanmayı

bırakarak, genelde önceki geçişte yaşam biçimlerine uygun olmayan, hantıl ve çibuk kırılan toprak kaplar üretmeye ve kullanmaya başladılar. Bak. Anasazi kültürü.

Yalnızca kabilenin kadınlarının yaptığı Pueblo kapları çömlekçi çarkında değil elde üretilir. Kilden yapılmış uzun hanıtlar, kap istenen yüksekliğe ulaşana kadar bir taban çevresinde yukarı doğru sarılır. Sonra

Pueblo Yerlilerinin yaptığı çeşitli çömlekler
(Solda) Acoma su kabı, 1890, (ortada) Santa Clara vazosu y 1880
(sağda) San Ildefonso su kabı, 1906, Denver Sanat Müzesi, Colorado
Denver Art Museum, Denver, Colorado

kabın iç ve dış yüzeyleri düzeltilir ve yuvarlak halkalar birbirine doğru bastırılır. Daha sonra kaplar sulu kille sıvanır, parlattılır, bezenir ve fırınlanır.

Bezemde çoğunlukla köşeli geometrik ve bitkisel örgeler, hayvan ve kuş figürleri, siyah üstüne siyah ya da krem üstüne siyah renkler kullanılır. Çok renkli Pueblo çanak çömleği de vardır.

Pueblo Libre, Peru'da, Lima-Callao metropoliten alanının güneybatısındaki Pueblo Libre (eskiden Magdalena Vieja) ilçesinde yerleşim (kuruluşu 1822). Çoğunlukla orta gelir grubunun yaşadığı Pueblo Libre küçük parklarla bezenmiştir. Evlerin büyük bölümü modern yapılarıdır, ama bağımsızlık öncesinden kalmış olanlar da bulunur. Bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden Simón Bolívar ve José de San Martín, bugün Cumhuriyet Müzesi olan yapıda kalmışlardır. Pueblo Libre'de Ulusal Antropoloji ve Arkeoloji Müzesi, Yerli kültürüne ayrılmış özel "Rafael Larco Herrera" Arkeoloji Müzesi ve Peru Papalık Katolik Üniversitesi'nin (1917) mühendislik okulu ile öbür bölümleri vardır. Nüfus (1981 geç.) ilçe, 82.709.

Pueblo Olayı, 23 Ocak 1968'de ABD Deniz Kuvvetleri'ne bağlı istihbarat gemisi "Pueblo" ve 83 kişilik mürettebatının, Kuzey Kore açıklarında bu ülkenin devriye botları tarafından tutuklanması. "Pueblo" nun uluslararası sularda bulunduğu sırada tutuklandığını öne süren ABD bölgeye asker yığmaya başladı. Bu arada başlayan görüşmeler sonunda (23 Aralık 1968) sağ kalan 82 denizcinin serbest bırakılması konusunda anlaşmaya varıldı. Denizcilerden biri "Pueblo"nun tutuklanması sırasında aldığı yaralar nedeniyle ölmüştü. ABD bu anlaşmaya dayanarak, gemi mürettebatının imzaladığı itirafnameyi tanımadığını açıkladı. İtirafnamede, "Pueblo"nun Kuzey Kore'nin karasularına tecavüz ettiği kabul ediliyor, özür dileniyor, tutukluluk sırasında mürettebattan alınan ifadenin doğruluğu beyan ediliyordu. ABD Deniz Kuvvetleri bünyesinde bu ifadenin doğruluğu beyan ediliyordu. ABD Deniz Kuvvetleri bünyesinde bu ifadenin doğruluğu beyan ediliyordu. ABD Deniz Kuvvetleri bünyesinde bu ifadenin doğruluğu beyan ediliyordu.

Pueblo Yerlileri, Tarihöncesinde yaşamış Anasazi halklarının (bak. Anasazi kültürü) soyundan gelen Kuzey Amerika Yerlileri. Arizona'nın kuzeydoğusu ile New Mexico'

nun kuzeybatısındaki çeşitli yörelerde *pueblo*(*) olarak bilinen birbirine yakın yerleşimlerde yaşarlar. Anasazi halkları gibi Pueblo'lar da dinsel ve kültürel bakımdan farklılıklar gösterirler. Pueblo'lar günümüzde Doğu ve Batı Pueblo'ları olmak üzere ikiye ayrılırlar. Doğu Pueblo'ları Rio Grande

de boyunca yaşayan bütün New Mexico Pueblo'larını Batı Pueblo'ları ise Arizona'nın kuzeyindeki Hopi köyleriyle New Mexico'nun batısındaki Zuni, Acoma ve Laguna köylerinde yaşayanları kapsar. Pueblo'lar dört ayrı dil ailesine giren çeşitli diller konuşurlar.

Hem Doğu hem de Batı Pueblo'larının temel uğraşları çiftçilik olmakla birlikte, toprağı işleme ve mülkiyet biçimleri bölgeden bölgeye farklılık gösterir. Avcılığın önemli olduğu dönemlerde tarımsal etkinliklere kadınların da katılmasına karşın, günümüzde bütün çiftlik işlerini erkekler yürütmektedir.

İspanyollarla ilişki kurulmadan önce, her **pueblo** siyasal açıdan ozerkti ve dinsel toplulukların başkanlarından oluşan bir kurul tarafından yönetilirdi. Dinsel topluluklar *kiva*(*) adı verilen yeraltı odalarında toplanırdı. İspanyolların bölgeye ulaşmasından sonra Pueblo'ların yönetim biçiminde köklü değişiklikler oldu ve **pueblo**'ları yöneten kurulların yerini bu göreve bir yıl için seçilen başkanlar aldı. Avrupalılarla ilişki kurulmadan önce 80'den fazla olan **pueblo** sayısı zamanla 25'e kadar düştü. Pueblo'lar (Rio Grande, Hopi ve Zuni) 1680'de Teva Yerlilerinden San Juanlı Pope'nın önderliğinde İspanyollara karşı ayaklanıp onları 12 yıl boyunca topraklarından uzak tutmayı başararak öteki Amerika Yerlilerinin hiçbirinin ulaşamadığı bir başarı kazandılar.

Günümüzde Pueblo'ların toplumsal yaşamının merkezinde aynı zamanda siyasal bir birim olan köy bulunur. Batı Pueblo'ları soylar ve klanlar biçiminde örgütlenmişlerdir. Her bir belırlı bir klana ait olan ve bu klan tarafından denetlenen gizli dinsel topluluklar yılın belli zamanlarında yağmur yağması ve kabilenin refahı için ayinler düzenlerler. Pueblo'ların dinsel inançlarının bir başka özelliği de *kachina*(*) adı verilen ata kultüdür. Doğu Pueblo'ları, **pueblo**'ların yönetimini yaz ve kış aylarında sırayla üstlenen iki gruba ayrılmıştır.

El sanatları özellikle Hopi Pueblo'ları arasında gelişmiştir. Başlıca el sanatları dokumacılık, sepetçilik ve 1890'larda yeniden canlandırılan çömlekçilik. Pueblo'ların çoğunda gümüş ve turkuvaz takı üretilmekle birlikte gümüş işçiliği Pueblo'lara özgü bir el sanatı değildir.

Avrupalılarla kurulan ilişkilerin sonucunda Pueblo'lar günlük yaşamlarına madeni araçlar, çağdaş giysiler, otomobil, radyo ve

televizyon gibi yenilikler katmış, çiftlik hayvanlarıyla buğday, kırmızıbiber gibi yeni ürünler yetiştirmeye başlamışlardır. Bu değişimler ister istemez düşüncelerini, davranışlarını ve dünyaya bakışlarını etkilemiştir. Bununla birlikte, toplumsal örgütlenme biçimlerini ve dinsel inançlarını şaşırtıcı biçimde korumuşlardır.

Puerto Barrios, Guatemala'nın kuzeydoğusunda kent. Honduras Körfezindeki Amatique Koyunun kıyısında yer alır. 1970'lere değin Guatemala'nın başlıca limanıydı. 20. yüzyılın başında yabancı şirketler tarafından inşa edilen ve Guatemala kentini kıyıya bağlayan demiryolu hattının ucunda kuruldu. Böylece Guatemala'nın Atlas Okyanusu kıyısındaki ilk açık deniz limanı oldu. Liman tesislerinin yabancıların denetiminde olmasının yarattığı hoşnutsuzluklar nedeniyle, hükümet 10 km güneydeki Santo Tomás de Castilla'ya devlete ait bir yükleme ve boşaltma limanı ve demiryoluna koşut bir karayolu inşa etti. Puerto Barrios 1976'daki depremde ağır hasar gördü. Nüfus (1981) 24.235.

Puerto Cabello, Venezuela'nın kuzeybatısında Carabobo eyaletinin kuzeyinde liman kenti. Antil Denizinin kıyısında yer alır. Sömürge döneminde, kentin korunaklı limanının durgunluğunu anlatmak amacıyla, bir gemiyi doklara bağlamak için tek bir saç telinin yeteceği söylenirdi. Kentin adı İspanyolcada "saç teli" anlamına gelen *cabello* sözcüğünden gelir. Günümüzde kentin açık deniz limanı modern tesislerle donatılmıştır. Ekonomi ticarete dayanmakla birlikte, kentte küçük sanayi tesisleri, yakınlarda da modern bir petrokimya tesisi vardır. Eyalet merkezi Valencia'ya kara ve demir yollarıyla bağlı olan Puerto Cabello, aynı zamanda zengin bir tarım bölgesi olan Valencia Havzasının ticaret merkezidir. Nüfus (1987 tah.) 86.647.

Puerto Cortés, Honduras'ın kuzeybatı kesiminde kent. Honduras Körfezinde, Alvarado Lagününün yakınında yer alan kent, Caballos Burnunun güney kıyısında 3 km boyunca uzanır. San Pedro Sula ile Sula Vadisine liman hizmetleri verir. 1524'te Cortés Koyunun karşı tarafında, bugünkü yerinin hemen güneyinde Puerto Caballos adıyla kuruldu. Potrerillos'a giden demiryolunun yapımı başlayınca 1869'da yeri değiştirildi ve bugünkü adını aldı. Kentte sıcak ve yağışlı bir iklim hüküm sürer. 1974'teki Fifi harikani kentte büyük hasara yol açmıştır. Honduras ticaretinin yarıdan fazlası kentin limanından yapılır. Başlıca ihraç ürünleri muz, kahve, hindistancevizi, sert kereste ve undur. Aynı zamanda bir sanayi merkezi olan kentte mandıralar, balık işleme tesisleri, muz unu, hindistancevizi yağı, palmiye yağı, meşrubat, sabun ve un fabrikaları vardır. Kentte ayrıca Texaco tarafından işletilen küçük bir petrol arıtma tesisi ile bir termik santral bulunur. Ülkenin çeşitli kesimlerine kara ve demir yollarıyla bağlanan kentte iç hat seferleri yapılan bir havalimanı vardır. Nüfus (1988 geç.) 31.421.

Puerto La Cruz, Venezuela'nın kuzeydoğusunda, Anzoátegui eyaletinin kuzeydoğusunda kent. Antil Denizinin kıyısında yer alır. Başlangıçta küçük bir balıkçı köyü olan Puerto La Cruz, 1930'larda doğudaki Llanos'ta (Ovalar) petrol sanayisinin gelişmesiyle işlek, zengin ve kalabalık bir liman kentine dönüştü. Venezuela'nın toplam

petrol üretiminin yaklaşık beşte birinin elde edildiği Llanos bölgesindeki zengin petrol rezervlerini değerlendirmek için projeler yapılmaktadır. Anzoátegui ve komşu Guayrico ve Monagas eyaletlerinden çıkarılan petrol, boru hatlarıyla Puerto La Cruz'a taşınır. Kentte büyük depolama ve petrol arıtma tesisleri vardır. Venezuela petrolünün yaklaşık onda biri bu tesislerde işlenir. Barcelona-Guanta-Puerto La Cruz bölgesinde sanayi ve kentleşme hızla gelişmektedir. Nüfus (1990 tah.) 60.546.

Puerto Montt, Şili'nin güneyinde, Los Lagos yönetim bölgesinin ve Llanquihue ilinin merkezi liman kenti. Büyük Okyanustaki Reloncaví Koyunun (*seno*) başında, Tenglo Adasının (*isla*) bitişiğinde yer alır. 1853'te kurulan kente o sırada Şili devlet başkanı olan Manuel Montt'un adı verilmiştir. Günümüzde başta buğday olmak üzere çeşitli tahıllarla patates yetiştirilen ve hayvancılık yapılan tarımsal bir hinterlandın ticaret merkezidir. Kıyının açıklarında yapılan balıkçılık da önemlidir. Kentteki sanayiler arasında balık konserveciligi, sepicilik ve bıçkıcılık sayılabilir. Pan-Amerikan Karayolu ve kuzeyden güneye giden ana demiryolu kente son bulur. Ormanlık tepeler, fiyortlar, göller ve Andlar'ın karlı dorukları arasında yer alan kent, sık sık görülen depremlere karşı sevilen bir sayfiye merkezidir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 125.061.

Puerto Padre, Küba'nın doğusunda, Las Tunas ilinin kuzeydoğusunda kent. Atlas Okyanusuna açılan korunaklı Puerto Padre Koyunun (*bahía*) kıyısında yer alır. Sulu tarım yapılan verimli bir bölgenin ticaret ve sanayi merkezi olan kentte, yörede yetiştirilen çiftlik hayvanlarıyla şeker kamışı, tütün ve meyvenin işlendiği kuruluşlar, tuğla imalathaneleri ve bıçkışaneler vardır. Yakınlarda tuzlalar, asfalt yatakları ve bir termik santral bulunur. Nüfus (1989 tah.) 56.727.

Puerto Plata, tam adı SAN FELIPE DE PUERTO PLATA, Dominik Cumhuriyeti'nin kuzeybatısında kent ve liman. Atlas Okyanusunun kıyısında, Isabel de Torres Doruğunun (*pi-co*) eteğinde yer alır. 1503'te Kristof Kolomb tarafından kuruldu. Kentin verimli Cibao Vadisine hizmet veren limanında tütün, kahve, kakao, pirinç, şeker kamışı, muz ve kereste ticareti yapılır. Balıkçılığın önemli olduğu kentte çeşitli imalathaneler ve işleme tesisleri vardır. Mandıracılık da ekonomiyeye katkıda bulunur. Başlıca ürünler çikolata, kibrit, mandıra ürünleri, gıda maddeleri ve içkidir. 1970'lerin sonunda kentte bir havalimanı inşa edilmiştir. Kentin 50 km batısında, 1493'te Kristof Kolomb tarafından kurulan ve Yenidünya'nın ilk Avrupalı kentlerinden olan La Isabela'nın kalıntıları yer alır. Nüfus (1983 tah.) 47.000.

Puerto Presidente Stroessner, Paraguay'ın doğusunda kent. Brezilya sınırında, Paraná Irmağının sağ yakasında yer alır. 1957'de tropik ormanlarla kaplı bir bölgede kuruldu ve 20 yıl içinde başkent Asunción'dan sonra ülkenin ikinci büyük kenti durumuna geldi. Kentin ekonomisi seramik sanayisine ve giderek önem kazanan konservecilige dayanır. Hızla gelişmesinde Brezilya'yla arasındaki ticari ilişkilerin simgesi olan 500 m uzunluğundaki Puente de la Amistad (Dostluk Köprüsü) ve dünyanın en büyük hidroelektrik santrallerinden olan Itaipú Barajı önemli rol oynamıştır. Itaipú Barajı ve dünyanın en büyük çavlanlarından olan Iguacú Çavlanı çok

sayıda turist çeker. Nüfus (1990 tah.) 110.584.

Puerto Princesa, Filipinler'de, Palawan Adasının ortadoğusunda kent. Honda Koyunun güneyinde, Sulu Denizindeki korunaklı bir koyun kıyısında yer alan önemli bir limandır. Eskiden Cuyo adını taşıyan kent, Luzon'dan ve Visayan bölgesinin batısından adaya gelen göçmenlerin kurduğu birkaç yerleşmeden biridir. Limandan kopra, kereste ve çiftlik hayvanları ihraç edilir. Kentten çıkarılan zincifre yakınlarındaki bir köyde işlenir. Önemli bir balıkçılık merkezi olan Puerto Princesa'da bıçkışaneler de vardır. Başlıca yükseköğretim kuruluşu Palawan Öğretmen Yüksekokulu'dur (1972). Nüfus (1990 geç.) 92.000.

Puertollano, İspanya'nın ortagüneyindeki Castilla-La Mancha özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*), Ciudad Real ilinde kent. Ciudad Real kentinin hemen güneybatısında yer alır. Çevresinde kömür, demir, kurşun, manganez ve zengin pirit içerikli bakır madenleri bulunan kent Madrid - Ciudad Real - Mérida demiryolunun üzerindedir. Nüfusu 20. yüzyılda üç katına çıkan Puertollano'nun çevresindeki madenler kentteki metalurji ve kimya sanayilerinin temelini oluşturur. Kentte ayrıca dokümhaneler, kireç ocakları ve kaplıcalar vardır. Nüfus (1981) 48.747.

Pufendorf (Baronu), Samuel (d. 8 Ocak 1632, Dorfchemnitz, Thalheim yakınları, Saksonya - ö. 13 Ekim 1694, Berlin), doğal hukuk düşüncesinin savunucularından Alman tarihçi ve hukukçu.

Lutherci yoksul bir papazın oğluydu. Zengin bir soyunun yardımıyla ağabeyiyle birlikte Grimma'daki tanınmış bir okula gitme olanagı buldu. Leipzig Üniversitesi'nde ilahiyat okudu, ama çok geçmeden hukuk, filoloji, felsefe ve tarihe yöneldi. 1656'da Jena'ya gitti, orada Descartes'in yöntemiyle tanıştı, Hugo Grotius ve Thomas Hobbes'un yapıtlarını okudu.

1658'de Kopenhag'daki İsveç büyükelçisinin evinde öğretmenliğe başladı. İsveç ile Danimarka arasında savaş patlak verince büyükelçinin maiyetiyle birlikte tutuklandı. Hapiste geçirdiği sekiz ay boyunca doğal hukuk üzerine ilk yapıtı olan *Elementorum Iurisprudentiae Universalis Libri Duo*'yu (1660; Evrensel Hukukun Unsurları Üzerine İki Kitap) hazırladı. Bu kitapta Grotius ve Hobbes'un düşüncelerini geliştirdi. Kitabını ithaf ettiği Elektör Karl Ludwig, Pufendorf için Heidelberg Üniversitesi'nde Almanya'daki ilk doğal hukuk kürsüsünü kurdu. 1661'den 1668'e değin burada ders veren Pufendorf bir yandan da ikinci kitabı *De Statu Imperii Germanici ad Laelium Fratrem Dominum Trezolanum Liber Unus* (1667; Alman İmparatorluğu'nun Bugünkü Durumu Üzerine Trezolanus'un Efendisi Birader Laelius'a Bir Kitap) üzerinde çalıştı. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ve Avusturya'ya yönelik sert bir eleştiri niteliği taşıyan kitap anayasa hukuku ve tanrı konusunda kapsamlı bir okumaya dayanıyordu. Tüm Avrupa'da büyük heyecan uyandıran kitap imparator tarafından yasaklandı; büyük olasılıkla da bu nedenle pek çok dile çevrildi ve yabancı ülkelerde basıldı.

Pufendorf 1668'de, İsveç'te yeni kurulan Lund Üniversitesi'ndeki doğal hukuk kürsüsüne geçmek üzere Heidelberg'den ayrıldı. Burada geçirdiği 20 yıl yaşamının en verimli dönemi oldu. 1672'de büyük yapıtı *De Iure Naturae et Gentium Libri Octo*'yu (Doğal Hukuk ve Uluslar Üzerine Sekiz

Kitap) ve 1673'te bu kitaptan seçmeleri içeren *De Officio Hominis et Civis Iuxta Legem Naturalem Libri Duo*'yu (Doğal Hukuka Göre Yurttaşın ve İnsanın Görevi Üzerine İki Kitap) yayımladı. Bu kitaplarında ortaçağ ilahiyatçılarının geleneksel yaklaşımından ayrılarak, doğal hukuku insanın toplumsal bir varlık (*socialitas*) olmasına dayandırdı. Pufendorf'a göre her birey insanlık onuru bakımından eşitlik ve özgürlük hakkına sahipti. Aristoteles'in öğretisine karşı çıkarak, köleliğin doğallığından söz edilemeyeceğini, efendi-köle ilişkisinin ancak taraflar arasında bir anlaşma temelinde var olabileceğini öne sürdü. Pufendorf'un medeni hukuk, ceza hukuku ve anayasa hukuku yaklaşımları da *socialitas* ilkesine dayanıyordu.

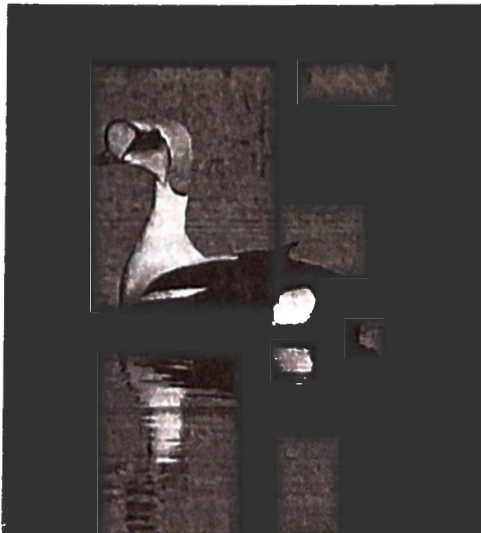
Görüşleri Almanya ve İsveç'te tutucu Protestan ilahiyatçılarca şiddetle eleştirildi. Leibniz Pufendorf'u, "hukukçu olmadığı gibi filozof da sayılmayacak biri" olarak küçümsedi. Ama İsveç hükümetinin koruduğu Pufendorf 1686'da Eris Scandica adıyla yayımladığı risalelerde görüşlerini çok başarılı biçimde savundu.

1677'de Lund'un Danimarka işgaline uğramasından sonra Pufendorf Stockholm'de kraliyet tarihçisi oldu ve zamanının büyük bölümünü II. Gustaf Adolf'tan X. Karl Gustaf'a değin İsveç tarihini yazmaya ayırdı. 1687'de kamu işlerinde-devletin kiliseye olan üstünlüğünü vurguladığı, ama dinsel konularda kilisenin yetkisini ve bireyin vicdan özgürlüğünü savunduğu *De Habitu Religionis Christianae ad Vitam Civitem*'i (Bir Yurttaşın Yaşamıyla İlişkisi Bakımından Hristiyan Dininin Gücü) yayımladı. Yaklaşımı 18. yüzyılda daha da geliştirilerek Almanya'da kilise ve devlet ilişkilerine yön veren, kiliselerde kurullar eliyle yönetim sisteminin temelini oluşturdu. Kitap aynı zamanda, genel olarak hoşgörü düşüncesinin, özel olarak da 1685'te Fransa'dan çıkartıldığında Huguenot'ları himaye eden Brandenburg elektörünün savunusuydu.

Pufendorf 1688'de Brandenburg elektörünün tarih yazıcılığını yapmak üzere Berlin'e gitti. 1694'te baron unvanı aldı ve aynı yıl öldü. Ölümünden sonra 1695'te *Ius Fetiale Sive de Consensu et Dissensu Protestantium* (Diplomasi Yasası ya da Protestanların Anlaşmaları ve Anlaşmazlıkları) adlı bir kitabı yayımlandı.

Pufendorf'un yapıtları 18. yüzyılda birçok kez basıldı. John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gençlere Pufendorf'u okumalarını öğütlediler.

pufla ördeği, Anseriformes (kazılar) takımının *Anatidae* familyasından dört ördek

Pufla ördeklerinden *Somateria spectabilis*
Stephen J. Krasemann/DRK PHOTO

türünün ortak adı. Üç tür *Somateria* cinsini, bir tür de *Polysticta* cinsini oluşturur. Tık naz gövdeli olan bu ördeklerin gagalarının üstünde bir kabarıklık vardır. Üreme döneminde dişinin yuvanın içini döşemek ve yumurtalarının üstünü örtmek için göğsünden kopardığı tüyler yastık, yatak ve gysilerde kuştüyü olarak kullanılır. Pufla ördeklerinin sıkı biçimde korunduğu İzlanda'da üreme sürecine zarar vermemek için her 35-40 yuvadan yaklaşık 0,5 kg kuştüyü toplanmasına izin verilir. Dört türün de erkeklerinin tüyleri canlı renklerde. Başlarında ise türlere özgü biçimde yeşil lekeler bulunur. Dişilerin tüyleri benekli koyu kahverengidir. En yaygın tür olan bayağı pufla ördeğinin (*Somateria mollissima*) üst bölümleri büyük ölçüde beyaz, tepesi, karnı ve kuyruğu siyahtır. Birbirlerinden uzunluk ve gaga rengiyle ayrılan beş alttürü vardır. Kuzey Kutup Bölgesi'nin yakınlarından Hollanda ve St. Lawrence Körfezine kadar uzanan bölgedeki deniz kıyılarında ürer, güneyde Fransa, New England ve Aleut Adalarına kadar uzanan bölgede kışlar. Öbür üç tür Kuzey Kutup Bölgesi ve yakınları dışında genellikle görülmez.

pug, Çin kökenli olduğu sanılan süs köpeği soyu. 17. yüzyılın sonlarına doğru Hollandalı tüccarlar tarafından İngiltere'ye getirilen bu köpeklerin gövdesi geniş ve kaslı, kuyruğu kısa ve iyice kıvrık, başı iri, burnu küt, göz çevresi çıkık, kulakları sarkıktır.

Pug
Sally Anne Thompson-EB Inc

Omuz yüksekliği 25-28 cm'ye, ağırlığı 6-8 kg'ye ulaşır. Postu kısa ve parlak tüylüdür. Tüyleri genel olarak siyah, gümüşsü ya da kayısı rengindedir. Açık renkli olanların yüzünde siyah ve geniş bir leke bulunur.

Pugaçov, Yemelyan İvanoviç (d. y. 1742, Zimoveyskaya-na-Donu - ö. 21 Ocak 1775, Moskova, Rus Çarlığı), 1773-75 arasındaki büyük bir Kazak ve köylü ayaklanmasının önderi.

Cahil bir Don Kazığı olan Pugaçov, Yedi Yıl Savaşı'nın (1756-63) son çarpışmalarına, Polonya seferine (1764) ve 1768-74 Osmanlı-Rus Savaşı'na katıldı. Bender (Benderi) Kuşatması'nda (1769-70) yaralandı. İyileştikten sonra ülke içinde uzun bir geziye çıktı. Yolculuğu sırasında Yaik (Ural) Kazaklarının 1772'de bir ayaklanma başlattıklarını ve bu ayaklanmanın vahşice bastırıldığını öğrenince Kazakların yaşadığı Yaitski Gorodok'a (günümüzde Uralsk) gitti. Orada ordudan firar ettiği gerekçesiyle tutuklandı. Sibiry'a sürgün cezasına çarptırıldıysa da hapisten kaçtı. Haziran 1773'te Volga Irmağının doğusundaki bozkırlarda ortaya çıkan Pugaçov, karısı II. Yekaterina (Büyük) tarafından tahttan indirilerek öldürülen (1762) İmparator III. Petro olduğunu iddia ederek serfliği kaldırdığını ilan etti. Çok geçmeden Yuik Kazakları, köylüler,

işçiler, din adamları ve Başkırtlardan oluşan büyük bir yandaş kitlesi topladı. Yekaterina'yı tahttan indirmeyi planlayan Pugaçov 1773 sonbaharında Ural bölgesinin ticaret ve sanayi merkezi olan Orenburg'u kuşattı. 1774 ilkbaharında Orenburg'un batısında, Tatişçev'da A. I. Bibikov komutasındaki bir ordu karşısında yenilgiye uğradıysa da

Pugaçov, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasından ayrıntı:
Devlet Tarih Müzesi, Moskova
State Historical Museum, Moskova

Kazan'a kadar ilerledi ve kenti yakıtı (Temmuz 1774). Birkaç gün sonra yeniden yenilgiye uğrayınca Don Kazakları arasından destek kuvvetleri toplamak amacıyla Volga Irmağını geçti. Saratov'u ele geçirdi (Ağustos 1774) ve Tsaritsın'ı (günümüzde Volgograd) kuşattı. Ama 3 Eylül 1774'te General A. V. Suvorov karşısında kesin bir yenilgiye uğradı ve yakalanarak Moskova'da idam edildi.

Puget, Pierre (d. 16 Ekim 1620, Marsilya ya da yakınları - ö. 2 Aralık 1694, Marsilya, Fransa). Fransız barok heykelticilerinin en özgünü, ressam ve mimar.

1640-43 arasında İtalya'yı dolaştı. Roma'da Barberini Sarayı'nın Floransa'da da Pitti Sarayı'nın tavan bezemelerinde Pietro da Cortona'ya yardım etti. 1643-56 arasında Marsilya ve Toulon'da daha çok ressamlık yaptı, ama bu arada savaş gemileri için dev boyutlu figür başları da oydu. İlk önemli heykel siparişi Toulon Belediye Binası girişindeki karyatidlerdi. Temelde Roma barok üslubuna bağlı kaldığı bu figürlerde yer yer Michelangelo'nun maniyerist yapıtlarındaki gergin ve endişeli havaya da yer verdi. Aynı duyguları "Krotonlu Milon" (y. 1671-84) heykelinde de güçlü bir biçimde dile getirdi.

Puget 1659'da gittiği Paris'te XIV. Louis'nin maliye başmüfettişi Fouquet'nin dikkatini çekti. Onun görevden alındığı 1661'de ise, ismarladığı Herakles heykeli (Louvre Müzesi, Paris) için mermer seçmek üzere İtalya'daydı. Bir süre orada kalarak Cenova'da heykel çalışmalarıyla ünlendi. Bunların en başarılılarından biri Sta. Maria de Carignano Kilisesi'ndeki "Aziz Sebastian" heykeliydi.

1669'dan sonra genellikle Toulon ve Marsilya'da yaşayan Puget mimari işler ve gemi süslemelerinin yanı sıra heykelle de uğraştı. Yaşamının son yıllarında bir ölçüde sarayın desteğini kazandı. "Krotonlu Milon" 1683'te saraya alındı; ertesi yıl da "Perseus ve Andromeda" heykeli sarayda övgüyle karşılandı. Ama rakiplerinin entrikaları yüzünden çok geçmeden sarayla arası bozuldu ve Versailles için düşünülen sonraki çalışmaları ya reddedildi ya da engellendi.

Pugin, Augustus Welby Northmore (d. 1 Mart 1812, Londra - ö. 14 Eylül 1852,

Londra), İngiliz mimar, tasarımcı, yazar, kuramcı, antikacı ve İngiltere'de Katolik ve gotik canlandırmacılık hareketlerinin yandaşlarından.

Babası Augustus Charles Pugin (1762-1832) mimardı. Pugin mimarlık ve teknik resim konusunda ilk bilgilerini ondan aldı. Ama asıl meslek yaşamına 1936'da, *Contrasts* (Karşıtlıklar) adlı kitabının yayımlanmasıyla başladı. Kitapta bir toplumun niteliği ile o toplumun mimarlık alanında ulaştığı düzeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu ileri sürmüştü. Pugin tüm yaşamı boyunca hep bu savı ile özdeşleştirildi. 1835'te Katolik mezhebine giren Pugin, sanatlardaki gerilemenin Reform'un yol açtığı ruhsal çöküşün bir sonucu olduğunu öne sürüyordu.

1837-40 arasında pek çok yapı gerçekleştirdi. Shrewsbury kontu John Talbot ile Katolik olan daha başka kişilerin ona iş vermesi, adının Katolik canlandırmacılık hareketinin önderlerinden biri olarak anılmasına neden oldu. Birmingham'daki St. Chad ve Southwark'taki St. George katedralleri için hazırladığı planlar hem beğenisinin tam yerleşmemiş olduğunu, hem de yaratıcılığını ve zekasının parlaklığını gösterir. Old Swan'daki bugün yıkılmış olan St. Oswald Kilisesi (1839, Liverpool), Pugin'in o yıllardaki kilise tasarımlarının en başarılısıydı ve hem İngiltere'deki, hem de İngiltere dışındaki gotik canlandırmacılık üslubundaki bölge kiliseleri için örnek oluşturdur. Gotik canlandırmacılığın en önde gelen savunucusu John Ruskin düşüncelerini, Pugin'in *True Principles of Pointed or Christian Architecture* (1841; Gotik ya da Hristiyan Mimarlığının Gerçek İlkeleri) adlı kitabından yola çıkarak biçimlendirdi.

Pugin 1840-44 arasında en yaratıcı dönemini yaşadı. Gotik canlandırmacılık konusundaki görüşleri daha arınmış, önceden onu yönlendiren dinsel önyargılardan da bir ölçüde kurtulmuştu. Oxford Hareketi'nin(*) içerdigi coşkuyu yansıtan görkemli Balliol College (1843, Oxford) çizimleri, Staffordshire'da Cheddle'daki St. Giles Kilisesi (1841-46) ve gene Staffordshire'daki Alton Kuleleri'nin onarımı ve ekleri hep bu yılların ürünleriydi.

Pugin'in son önemli yapıtları, her ikisi de Kent'te Ramsgate'te bulunan kendi evi ile St. Augustine Kilisesi'dir. Devon'daki Bicton'da Rolle ailesi için yaptığı şapel, Lordlar Kamarası'nın ve Hertfordshire'da Old Hall Green'deki St. Edmund's College'in şapelinin dekorasyonu gotik canlandırmacılığın zarif örnekleridir.

Puglia, APULIA olarak da bilinir, İtalya'nın güneydoğusunda yönetim bölgesi. Kuzeybatıda Fortore Irmağından Salentina Yarımadasının ucundaki Santa Maria di Leuca Burnuna kadar uzanır. Foggia(*), Bari(*), Taranto(*), Brindisi(*) ve Lecce(*) illerini kapsayan yönetim bölgesinin yüzölçümü 19.348 km²'dir. Kuzeydeki Fortore ve Ofanto ırmakları dışında bölgede önemli bir akarsu olmamakla birlikte, bazıları denizin içinde yer alan çok sayıda kaynak vardır. İtalya'da türünün en büyük örneği olan Apulia Sukameri (1906-39) su kirliliği sorununu çözmek için inşa edilmiştir. Kemer Apennin su bölümü çizgisinin batı yamaçlarından geçen Sele Irmağının sularını bölgeye taşır.

Eski Apulia'yı ve Calabria'nın(*) bir bölümünü kapsayan Puglia ortaçağın başlarında Gotlar, Lombardlar ve Bizanslılar tarafından yönetildi. En görkemli dönemini Honenstaufen hanedanından gelen Kutsal Ro-

ma-Germen imparatorlarının egemenliği altındayken yaşadı. Romanesk katedraller ve saraylar bölgenin o dönemdeki görkemine tanıklık eder. Daha sonra Fransız, İspanyol, Avusturyalı, Napolili ve Bourbon yöneticilerin ihmalinin ve Arapların köle ele geçirmek için kıyılara düzenledikleri saldırıların da etkisiyle uzun bir gerileme sürecine girdi. 1860'ta İtalya Krallığı'na bağlandı.

Puglia günümüzde ağırlıklı olarak bir tarım bölgesidir. Tavoliere'de ve kuzeydeki platoların verimli kesimlerinde buğday ve yulaf, daha güneyde zeytin, üzüm, badem, incir ve sebze, Lecce Ovasında ise tütün yetiştirilir. İtalya'nın en sert şarapları olan Puglia şarapları hafif şarap türlerini sertleştirmede kullanılır. Başta Gargano Burnundakiler ile Barletta(*), Monopoli ve Taranto olmak üzere çok sayıda limanda balıkçılık yapılır. Foggia yakınındaki Margherita di Savoia'da deniz suyundan tuz elde edilir. Gargano'da boksit çıkarılır. Bölgede küçük gıda işleme tesisleri yaygındır. Ticaret ve sanayi, yönetim merkezi Bari'yle Taranto, Brindisi ve Barletta'da toplanmıştır. Nüfus (1991) 3.970.525.

Pugwash Konferansları, resmî adı BİLİM VE DÜNYA OLAYLARI ÜZERİNE KONFERANSLAR. 1957'den sonra dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen bilim adamlarının katılımıyla nükleer silahlar ve dünya güvenliği sorunlarının tartışıldığı konferans dizisi. İlk toplantı Bertrand Russell, Albert Einstein, Frédéric Joliot gibi önde gelen bilim adamlarının çağrısı üzerine Kanada'da, hayırsever Cyrus Eaton'ın Nova Scotia'daki Pugwash köyünde bulunan malikânesinde, Temmuz 1957'de düzenlendi. Daha sonra SSCB, İngiltere, Yugoslavya, Hindistan, Çekoslovakya, Romanya, İsveç ve ABD'de toplanan konferanslar da ilk konferansın toplantı yerinin adıyla anıldı.

Pugwash Konferansları'nın başlıca amacı, silahları azaltma ve silahlanma yarışını denetim altına alma yollarını tartışmak üzere çeşitli ülkelere önde gelen bilim adamlarını bir araya toplamaktır. Bir başka amacı da bilim adamlarının ekonomik gelişme, nüfus artışı ve çevrenin yıkımı gibi dünya sorunları karşısındaki toplumsal sorumluluklarını irdelemektir.

Konferansların etkinlikleri, Londra'daki merkezden bir genel sekreter aracılığıyla yönetilen uluslararası bir Sürdürme Komitesi'nin önderliği altında, ulusal Pugwash gruplarıncı yürütülmektedir. Kuruluşundan bu yana Pugwash hareketi silahların denetimi ve silahsızlanma üzerine bir dizi rapor yayımlamıştır. Hareketin sözcülerine göre bu raporlar nükleer silahların geliştirilmesini ve denenmesini kısıtlayan başlıca uluslararası antlaşmaların ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

puhu, *Strigiformes* takımının *Strigidae* familyasının *Bubo* cinsini oluşturan 12 baykuş türünün ortak adı. Baykuşların en irilerinden olan puhular başının her iki yanında yer alan, ilk bakışta kulağı andıran tüy demetleriyle dikkati çeker.

Bunlardan en yaygın tür olan bayağı puhu (*Bubo bubo*) Palearktık, Etiyopyen ve Oryantal bölgelerde yaşar. Uzunluğu 66-71 cm, tüyleri kahverenginin çeşitli tonlarında ve karışık nakışlıdır. İri turuncu gözleri vardır. Ormanlarda ve dağların ağaçlık kesimlerinde yaşar. Bazen açık alanlarda da görülür. Kaya yarıklarında ya da ağaç kovuklarında tüner ve yuva yapar. Dişi yuvaya genellikle 2-3 yumurta bırakır. Bayağı puhunun başlıca besini tavşan büyüklüğüne kadar olan memeliler ve ormantavuşu büyüklüğüne kadar olan kuşlardır. Sürünge, amfibi ve böcekleri de yediği olur.

Türkiye'nin hemen her bölgesinde az sayıda görülür.

Amerika puhusu (*Bubo virginianus*) kuzeyde orman sınırının başladığı yerden Macellan Boğazına kadar uzanan bölgede yaşar. Açık alan ve ormanlarda bulunur.

Amerika puhusu (*Bubo virginianus*)
E. R. Degginger-Van Cleave Photography

Uzunluğu 60 cm'yi geçerken kanat açıklığı dişilerde 200 cm'ye yaklaşır. Genellikle kemiriciler ve kuşlarla beslenir. Besin bulmanın zorlaştığı kışık dönemlerinde kısa göçler yapar.

Öbür puhu türleri ise Afrika'da, Hindistan'da ve Güneydoğu Asya'da yaşar.

Puig, Manuel (d. 28 Aralık 1932, General Villegas, Arjantin - ö. 22 Temmuz 1990, Cuernavaca, Meksika), Arjantinli romancı ve senaryo yazarı.

Çocukken Amerikan filmlerini seyrederek İngilizce öğrendi. 1957'de sinema okumak üzere Roma'ya gitti, bir süre Stockholm ve Londra'da kaldı. Buenos Aires'e dönünce yazdığı film senaryoları fazla ilgi çekmeyince sinemanın tek uğraşı olamayacağına karar verdi.

İlk romanı *La tralación de Rita Hayworth* (1968; *Rita Hayworth'ın İhaneti*, 1991), Arjantin'in taşra illerindeki tipik bir orta sınıf ailesinin durgun yaşamını konu alır. Puig romanında değişen bakış açıları, geriye dönüşler, iç monologlar ve ironik bir dil aracılığıyla, kaçışı filmlerde ve pop sanatta bulan kişilerin düş kırıklıklarını ve yabancılaşmalarını betimledi. Yergi türündeki ikinci romanı *Boquilas pintadas*'ta (1969; *Rüya Gibi*, 1975) Arjantin'de popüler olan tefrika romanları hedef aldı. *The Buenos Aires Affair* (1973; Buenos Aires Olayı) adlı polisiye romanı, cinsel açıdan baskı altındaki kişilerin psikopatik davranışlarını konu alır. *El beso de mujer araña* (1976; *Örümcek Kadının Öptüğü*, 1986, 1990) aynı hücreye kapatılmış genç bir devrimciyle orta yaşlı bir eşcinsel arasındaki diyaloglardan oluşan bir romandır. Büyük başarı kazanan ve aynı adla sinemaya da uyarlanan romanında Puig, cinsel ve siyasal baskıları şiirsel ve duygusal bir yaklaşımla eleştirir. Sonraki romanları arasında *Pubis angelical* (1979; *Meleksi Pubis*) ve *Maldición eterna a quienes lean estas páginas* (1981; *Bu Sayfaları Okuruna Sonsuz Lanet*, 1990/*Bu Sayfaları Okuyana Sonsuz Lanet*, 1991) sayılabilir. Önemli romanları 12'den fazla dile çevrilen Puig ayrıca birçok senaryosuyla çeşitli ödüller kazanmıştır. Türkçede *Hissran Tangosu* (1990) ve *Tropikal Gece* (1991) adlı iki romanı daha vardır.

pul, bazı hayvanlarda, bir araya gelerek vücut yüzeyini örten küçük levha biçiminde deri türevi. Pullar dış etkilere ve yirtıcılara karşı koruyucu bir işlev görür. Balık pulları kemik yapısındadır ve altıderi katmanından oluşur. Kıkırdaklıbalıkların (örn. köpekbalıkları) mineye benzer bir dış katmanı olan kemikten plakoyit pulları vardır. Yayıüzgeç gibi ilkel kemiklialıbalıklarda bulunan ganoyit pullar benzer yapıdadır. Evrim sürecinde plakoyit pullardan gerçek dişlerin geliştiği sanılmaktadır. Daha üstün yapılı balıklarda yarı saydam, ince ve serbest kenarları yuvarlak (sikloyit) ya da taraklı (ktenoyit) pullar görülür.

Kuşların bacaklarında ve sürüngenlerde üstderi katmanından türemiş boynuzsuz pullar vardır. Bazı kellerlerde bunların altında kemiksi pullara rastlanır. Bazı memelilerin (örn. kemeler) büyük ölçüde keratin içeren başkalaşıma uğramış üstderi katmanı pullu bir yüzey oluşturur.

Bazı böceklerde (örn. kelebek) başkalaşıma uğramış vücut örtülerine de pul denir.

pul koleksiyonculuğu bak. pulculuk

Pula, İtalyanca POLA. Hırvatistan'da kent. Pula Körfezinin girişinde, İstria Yarımadası'nın güney ucunda yer alır. Bölgenin başlıca limanı ve sanayi merkezidir.

İÖ 2. yüzyılda Roma'nın yönetimi altına giren kent İS 2. yüzyılda piskoposluk merkezi oldu. Veba salgını nedeniyle nüfusu

Pula'da Roma amfityatrosu, Hırvatistan
Art Resource-EB Inc

1630'larda büyük bir düşüş gösterdi. 1866'dan sonra Avusturya-Macaristan Deniz Kuvvetleri'nin ana limanı ve teçhizat deposu oldu. 1920'de İtalya'ya, 1947'den sonra da Yugoslavya'ya bağlandı.

Kentin en önemli tarihsel yapısı, yapımı İS 80'de tamamlanan 23 bin kişilik elips planlı Roma amfityatrosudur. Augustus'un adına yaptırılmış tapınak ile Bizans kilisesi, büyük yıkıma yol açan Cenova-Venedik çatışmasının ardından onarılmıştır. Eski kentin merkezinde bir tepe üzerinde yer alan Kaştel (Kale) bugün müze olarak kullanılmaktadır.

Kentte makine, dokuma, çimento ve cam üretilir. Nüfus (1981) 56.156.

Pulcheria (d. 19 Ocak 399, Konstantinopolis [İstanbul] - ö. 453, Konstantinopolis). Doğu Roma imparatoriçesi. 414'ten yaklaşık 416'ya değin kardeşi II. Theodosius'un (hd 408-450) naipliğini yapmış ve sonraki yıllarda da yönetimde etkili olmuştur.

Doğu Roma imparatoru Arcadius (hd 383-408) ile Eudoxia'nın kızıydı. 4 Temmuz 414'te "augusta" unvanını aldıktan sonra kardeşinin naipliğini üstlendi. 421'de Theodosius'un Eudokia ile evlenmesini sağladı.

Ama iki kadın arasında yaklaşık 440'ta anlaşmazlık çıktı ve Eudokia 443'te Kudüs'e yerleşti. Bu tarihten başlayarak Theodosius üzerindeki etkisini yitiren Pulcheria, imparatorun ölümünden (Temmuz 450) kısa bir süre önce yeniden güçlendi. Theodosius'un yerine Markianos'un (hd 450-457) geçmesinde önemli rol oynadı ve hanedanı korumak için onun eşi olmayı kabul etti. Yaşamı boyunca sofu bir Hristiyan olarak tanınan Pulcheria 25 Ekim 451'de Khalcedon (Kadıköy) Konsili'ne katıldı ve piskoposların hayranlığını kazandı. Ayrıca, Konstantinopolis'te birçok kilise yaptırdı ve bütün varlığını yoksullara bıraktı.

Pulci, Luigi (d. 15 Ağustos 1432, Floransa - ö. Kasım? 1484, Padova, Venedik Cumhuriyeti), Rönesans'ın en önemli epik yapıtlarından Pulcheria'nın (ya da *Morgante Maggior*) yaratıcısı İtalyan şair. Fransız şövalye öykülerinin öğelerini Floransa sokaklarına özgü ince esprilerle birleştiren bu yapıt, kahramanları alaya alan bürlesk yapıtlarda da *ottava rima*'nın(*) benimsenmesi yolunu açmıştır.

Uzun bir süre Medici ailesinin korumasından yararlandı. Lorenzo'nun çevresine topladığı şair ve sanatçılarla tanıştı, çeşitli elçiliklerde ve diplomatik görevlerde bulundu. Yoksulluk ve başka güçlükler yüzünden 40 yaşına doğru kuzeyli *condottiere*(*) Roberto Sanseverino'nun hizmetine girerek, ölünceye değin onun yanında kaldı. Hepsini İtalyanca olmak üzere çok sayıda yapıt verdi. Başyapıtı *Morgante*'yi yaklaşık 1460'ta yazmaya başladı.

Önceleri 23 kantodan oluşan, ama sonradan 28 kantoya çıkarılan *Morgante*'nin günümüze ulaşmış en eski baskısı 1483 tarihli. *Morgante* genelde komik ve bürleşk bir hava taşımakla birlikte zaman zaman şairin derin ve içten duygularıyla acı yaşam deneyimlerini de dile getirir. Pulci'nin başarıyı tek ölçü sayan çağın değerleriyle biçimlenmiş ahlak anlayışı, şiirde geniş yer tutan dinsel sorunlara yönelik derin ilgisiyle tam bir karşıtlık gösterir. Ama *Morgante*'yi İtalyan edebiyatının en özgün yapıtlarından biri ve Rönesans'ı anlamak için başvurulacak temel bir metin olarak öne çıkaran da bu karmaşıklık ve duygu zenginliğidir.

Pulcinella bak. Punch

pulculuk, PUL KOLEKSİYONCULUĞU ve FILATELİ olarak da bilinir, posta ve anı pullarını toplama hobisi. Filateli sözcüğünü 1864'te Fransız Georges Herpin Yunancada "sevgi" anlamındaki *philos*, olumsuzluk öneki *a* ve "vergi vermek" anlamındaki *telein* sözcüklerinden oluşturdu; çünkü posta pulunu gönderici yapıyor, alıcı mektubu bir ücret ödemededen, yani "vergi" vermeden alıyordu.

Arkası zamlı ilk posta pulunun 1 Mayıs 1840'ta İngiltere'de satıldığı bilinmektedir. Bundan çok kısa bir süre sonra, 1841'de Londra'da yayımlanan *The Times*'da çıkan "genç bir bayan gardrobunu damgalanmış posta pullarıyla kaplamayı istiyor" biçimindeki ilan, pul koleksiyonculuğuna ilişkin ilk yazı olarak kabul edilir.

İlk pul listelerini 1861'de Strasbourg'da Oscar Berger-Levrault ve Paris'te Alfred Potiquet yayımladılar. İngiltere'de Frederick Booty, J. E. Gray ve Mount Brown'ın katalogunun üçüncü baskısı (1866) pul, zarf, paket ve mektup kâğıdı gibi posta malzemelerinden 2.400 kadar çeşidi içeriyordu. Günümüzdeki standart kataloglarda (örn. Fransa'da Yvert ve Tellier, Almanya'da Michel's, İngiltere'de Gibbons ve ABD'de Scott ya da Minkus) yer alan pul çeşitlerinin sayısı 100 bini aşmaktadır.

Genel bir pul koleksiyonu hem çok masraflı olacağı, hem de çok yer kaplayacağı için koleksiyoncuların çoğu sınırlı bir alanda pul biriktirirler. Örneğin bazı koleksiyoncular yalnızca bir ülkenin, kıtanın ya da dönemin pullarını biriktirir. Bazısı belirli türde pulları toplar, bazısı da damga pulu ya da posta malzemesi biriktirir. Pulun yalnızca deseniyle ilgilenenler sanat ya da dinsel temalı olanları, üstünde belirli bir konuda resim bulunanları (örn. balık, çiçek, köprü vb) biriktirirler; buna tematik pul koleksiyonculuğu denir.

Üstünde posta işaretleri bulunan pullu ve pulsuz zarfları biriktirmek de bir uzmanlık alanıdır; bir başka uzmanlık alanıysa damgalanmamış pul koleksiyonculuğudur. Zarflara posta damgası basan makineler bir başka uzmanlık alanının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Telgraf damgası ya da Noel mührü koleksiyonu yapanlar da vardır.

Pek çok ünlü eski koleksiyon zamanla dağılmış ve çeşitli koleksiyoncuların eline geçmiştir. Bu koleksiyonlardan bazıları açık artırmalarda birkaç milyon dolarlık fiyatlarla satılmıştır. Dünyada tek olan 1856 tarihli bir centlik bir İngiliz Güyanası pulu 1970'te bir açık artırmada 280 bin ABD Doları'na satılmıştır.

Dünyanın pek çok kentindeki pulculuk dernek ve kulüpleri ulusal ve uluslararası çerçevelerde örgütlenmiştir. Londra Kraliyet Filateli Derneği ve Amerikan Filateli Derneği gibi önde gelen ulusal derneklerin çoğu 19. yüzyılda kurulmuştur. Uluslararası Filateli Federasyonu (FIP) 1926'da oluşturulmuştur. Özellikle 1945'ten sonra, belirli bir alanda uzmanlaşan pul koleksiyoncularının oluşturduğu dernekler ortaya çıkmıştır. Pul kulüplerinin en önemli etkinliklerinden biri zaman zaman satışı da içeren sergiler düzenlemektir. Uluslararası, ulusal ve bölgesel dernekler, beğenilen koleksiyonlara değerli armağanların verildiği düzenli sergiler düzenlerler.

Türkiye'de pulculuk. Türkiye'de ilk pulun 1862'de çıkarılması olmasına karşın, pul koleksiyonculuğunun yaygınlaşması 1940'lardan sonra olmuştur. Türkiye'deki ilk pulculuk derneği 1948'de kurulan İstanbul Filatelist Kulübü'dür (bugün İstanbul Filatelistler Derneği). 1960'ta kurulan ve aynı yıl FIP üyesi olan Türkiye Filateli Dernekleri Federasyonu'na bağlı 10 dernek bulunmaktadır. Ayrıca, ülkede pulculuğu yaygınlaştırmak ve iletirmek amacıyla 1992'de İstanbul Kültür ve Filateli Merkezi AŞ kurulmuştur. PTT de pulculuğu desteklemek amacıyla anma pulları ve konulu pullar çıkarmaktadır.

pull, çoban köpeği soyu. Macaristan'a bin yıl kadar önce Macarlar eliyle götürülen bu

Pull
Sally Anne Thompson-EB Inc

soy Macar çoban köpeği olarak tanınmıştır. Puli güçlü ve çevik bir köpektir. Uzun dış örtü tüyleriyle yumuşak iç örtü tüyleri birbirine dolaşarak ince kordonlar halinde uzar. En sık rastlanan post rengi griye ya da bronz çalan donuk siyahtır. Ama düz gri ya da beyaz olanları da vardır. Omuz yükseklikleri 40-48 cm, ağırlıkları 13 kg dolayındadır.

Pulitzer, Joseph (d. 10 Nisan 1847, Makó, Macaristan - ö. 29 Ekim 1911, Charleston, Güney Carolina, ABD), ABD'li gazeteci ve yayımcı. 1917'den bu yana her yıl roman, öykü, şiir, biyografi, tarih, tiyatro oyunu, müzik ve gazeteciliğin çeşitli alanlarında dağıtılan Pulitzer Ödülü'nün kurucusudur.

Pulitzer, C. de Grimm'in *The Curlo'da* yer alan bir portre çalışmasından ayrıntı, Kasım 1887 Library of Congress, Washington, D.C.

Budapeşte'de yetişen Pulitzer asker olmak istiyordu. Ama ne Avusturya ve İngiliz ordularına, ne de Fransa'nın Yabancı Lejyonu'na (Legion Etrangère) kabul edildi. 1864'te Hamburg'daki bir ABD görevlisi onu Amerika'ya göç etmeye ve Birlik Ordusu'na katılmaya ikna etti. Savaşın sonra St. Louis'e giderek bir süre nitelsiz işlerde çalıştı. 1868'de Almanca yayımlanan günlük *Westliche Post* gazetesine muhabir olarak girdi. 1871'de bu gazetenin bir hissesini satın aldı, ama hemen sonra bu hisseyi kâr ederek sattı. 1874'te St. Louis'te gene Almanca yayımlanan *Staats-Zeitung* gazetesini aldı. Bu gazetenin Associated Press haber ajansı üyeliğini St. Louis'te yayımlanan *Globe'a* (sonradan *Globe-Democrat*) gene kârli koşullarda sattı. Dört yıl sonra St. Louis'te çıkan *Dispatch* (kuruluşu 1864) ile *Post* (kuruluşu 1875) gazetelerinin denetimini ele geçirdi ve bu iki gazeteyi *Post-Dispatch* adıyla birleştirdi. *Post-Dispatch* kısa sürede kentin en etkili akşam gazetelerinden biri oldu. 1878'de eski Konfederasyon başkanı Jefferson Davis'in bir akrabasıyla evlendi.

5 Ekim 1882'de *Post-Dispatch*'in başyazarı, gazetenin siyasal karşıtlarından birini öldürdü. Bu olayın kamuoyunda yarattığı olumsuz etki karşısında, sağlığının da bozulması nedeniyle Pulitzer bir Avrupa gezisine çıktı. New York kentinden geçerken maliyeciler Jay Gould'dan sabah gazetesi *World'u* satın almaya karar verdi (10 Mayıs 1883). Gerek bu gazete, gerek 1887'de kendi kurduğu akşam gazetesi *Evening World* çok başarılı oldu. İşçilere yakınlık duyan Pulitzer 1892'de Pennsylvania'da Homestead'deki çelik işçileri grevini destekledi. Daha sonra, William Randolph Hearst'le birlikte İspanyol-Amerikan Savaşı'nı (1898) kışkırtmakla suçlandı. Ama hemen ardından ABD dış politikasında yayılmacılığa karşı bir tavır aldı. 1909'da federal yönetim Pulitzer'i, ABD'nin Fransızların Panama Kanalı Şirketi'ne yaptığı 40 milyon dolarlık

ödeme konusunda Başkan Theodore Roosevelt, maliyeciler J. P. Morgan, devlet adamı Elihu Root ve başkaları aleyhinde yayın yapmakla suçladı. Ama bu suçlama hiçbir zaman dava konusu olmadı.

Pulitzer 1869'da Missouri Yasama Meclisi'ne seçildi. 1871-72'de Liberal Cumhuriyetçi Parti'nin Missouri'de örgütlenmesine yardım etti. Partinin 1872'de Cincinnati'de (Ohio) toplanan ve Horace Greeley'i başkanlığa aday gösteren kongresinin sekreterlerinden biri olarak görev yaptı. 1885'te birkaç ay Temsilciler Meclisi'nde New York'u temsil etti. 1903'te bir gazetecilik okulu kurulması için Columbia Üniversitesi'ne 1 milyon dolarlık bağışta bulundu.

Pulitzer Ödülü, ABD'de gazetecilik, edebiyat ve müzik dallarında üstün hizmetlerde bulunan ve üstün başarı gösteren kimselere verilen en saygın ödüllerden biri. Sansasyonel gazeteciliğin kurucusu sayılan Joseph Pulitzer'in(*) 500 bin dolar tutarındaki bağışıyla oluşturulan ödül, 1917'den bu yana her yıl mayısta, Columbia Üniversitesi mütevelli heyetince dağıtılır. Gazetecilik alanında topluma en büyük hizmette bulunan gazete, en iyi yerel haber, zaman baskısı olmadan yazılmış en iyi yerel haber, en iyi ulusal haber, en seçkin dış politika haberi, en seçkin başyazı, en iyi karikatür ve en iyi fotoğraf olmak üzere sekiz dalda ödül verilir. ABD edebiyatı dalına ayrılan beş ödül genellikle Amerika'ya ilişkin bir konuyu işleyen en iyi romanın yanı sıra en iyi oyuna, en iyi şiir kitabına, ABD tarihiyle ilgili en iyi kitabı ve toplum hizmetine ya da yurtseverlik konularına ağırlık veren en iyi biyografi ya da otobiyografi yapıtına verilir. 1943'ten bu yana en iyi müzik parçası olarak değerlendirilen besteler de ödüllendirilmektedir. Edebiyat dalında şair Stephen Vincent Benét (1928, 1942) ve oyun yazarı Tennessee Williams (1947, 1955) gibi 20. yüzyıl Amerikan edebiyatının pek çok ünlü yazarı ödüllendirilmiştir. 1926'da Sinclair Lewis kendisine verilen ödülü reddetmiştir.

pulkanatlılar (*Lepidoptera*), kelekleri içeren böcek takımı. Hemen herkesin bildiği ve kolayca tanıdığı bu takım üyeleri uzun yıllardan beri ayrıntılı araştırmaların ve koleksiyonların konusunu oluşturmıştır. Pulkanatlılar 100 bini aşan türüyle en geniş ikinci böcek takımıdır. *Lepidoptera* adı "pul kanatlı" anlamına gelen Yunanca sözcüklerden türetilmiş ve ilk kez 1735'te ünlü doğabilimci Carolus Linnaeus tarafından kullanılmıştır. Gerçekten bu grup üyelerinin kanatlarını ve gövdelerini çok küçük, tozumsu pullar örtmektedir.

Pulkanatlılar üç alttakıma ayrılır: Yeryüzüne dağılmış birkaç tür içeren *Zeugloptera*; başlıca *Hepialidae*, *Nepticulidae* ve *Incurvariidae* familyalarından oluşan *Monotrysa* ve başlıca *Megalopygidae*, *Tinidae*, *Psychidae*, *Yponomeutidae*, *Cossidae*, *Tortricidae*, *Pyrallidae*, *Bombycidae*, *Laslocampidae*, *Citheroniidae*, *Geometridae*, *Sphingidae*, *Noctuidae*, *Arctiidae*, *Liparidae*, *Hesperiidae* familyaları ile gerçek ya da gündüz keleklerinin yer aldığı *Papilionoidea* üst-familiyasını içeren *Ditrysia*.

Gündüz kelekleri genellikle parlak renkli, gündüzleri uçuşa eğiliminde, ince yapılı keleklerdir. Pulkanatlıların büyük bölümünü oluşturan gece kelekleri ise genellikle soluk renkli, kalın gövdeli ve geceleri uçuşa eğilimi gösteren keleklerdir. *Hesperiidae* familyası ile az sayıda tür içeren birkaç familya bu iki grup arasında geçiş özellikleri taşır.

Pulkanatlılar hemen hemen tümüyle bitkisel maddeleri tüketen ve bitkilerin yetiştiği

her yere yayılmış olan böceklerdir. Bazı familyalar geniş bir coğrafi dağılım gösterirken öbürleri belli bir bölge ile sınırlıdır. Birçok kelek türü beslenmek için belli bir bitki tipine ve bu bitkilerin coğrafi dağılımına bağlı kaldığından dar bir bölgede yaşar.

Pulkanatlılar boyutları ve gelişme hızları bakımından büyük bir çeşitliliğe ulaşmıştır. Kanat açıklığı en küçüklerinde 4 mm'den az, en irilerinde 30 cm'ye yakındır. Hızlı gelişen türler 15-20 günde gelişimlerini tamamlarken bu süre üç yıla kadar uzayabilir. Bazıları binlerce kilometre yolu aşarak okyanuslardaki en uzak adalara ulaşır. Kral keleşği (*Danaus plexippus*) Kuzey Amerika'da, *Vanessa cardui* Afrika ile Avrupa arasında geniş sürüler halinde ve düzenli bir biçimde göç eder.

Pulkanatlıların vücudu tüm böcekler gibi üç temel bölümden oluşur: Baş, göğüs ve gövde. Küçük olan baş bölümünde iyi gelişmiş iki bileşik göz ve genellikle bir çift basit göz bulunur. Bileşik gözleri renk tayfinin özellikle mavi-mor ucuna duyarlıdır. Gece kelekleri genellikle morötesi ışınları da görebilir. Duyargalar uzun ve çok parçalıdır. Gece keleklerinde sıvrı uçlu ve genellikle tüylü olan duyargalar gündüz kelekleri ve *Hesperioidea* üstfamilyasının üyelerinde topuz uçludur. İşitme, koku ve tat alma duyuları çok gelişmiştir.

Koku alıcıları duyargaların yüzeyinde, tat alıcıları ağız parçaları ve ayakların altında yoğunludur. Çoğunun göğüs bölümünde bulunan işitme zarının bazı türlerde insan kulağının algılama sınırını aşan titreşimlere bile duyarlı olduğu saptanmıştır. Uzun bir hortum biçiminde alması ağız parçaları beslenir yalnız emerek alabilmelerini sağlar. Bu hortum kullanılmadığı zaman kangal biçiminde kıvrılır. Birkaç türde hortumun dışı ucu bitki dokusunu delerek özsuyunu emebilmelerini sağlar. Bazı keleklerin ağız parçaları körelmiştir ve beslenmeleri yalnız larva evresinde olanaklıdır.

Pulkanatlıların göğüs bölümünde üç çift bacak ve iki çift kanat bulunur. Ön kanatlar genellikle daha uzundur ve uca doğru belirgin bir biçimde daralır. Arka kanatlar ise daha yuvarlak ve küçüktür.

Karın bölümü üreme organlarını ve öbür iç organları içeren 10 bölüme oluşur. Hemen hemen tüm dişilerin biri çiftleşme, öbürü yumurtlama sırasında kullandıkları iki üreme deliği vardır. Dişi keleklerin bir kerede bıraktığı yumurta sayısı bazılarında yüzü geçmezken bazılarında bini aşabilir. Yumurtalar larvaların beslendiği bitkilerin üstüne bırakılır. Yumurtadan tırtıl adı verilen larvalar çıkar. Bu aynı zamanda keleklerin beslenme evresidir. Bazı tırtıllar beslenmeye içinden çıktıkları kabuk parçalarını yiyerek başlar. Emmekten çok çiğnemeye uyarmış ağız parçaları sayesinde bitki dokularından oburca beslenirler. Yetimli olgunluğa erişen tırtıllar pupa evresini geçirecekleri bir koza ya da pupa kılıfı örürler. Bu yapı salgıladıkları ipeğin yanı sıra öbür salgıları, tırtıl evresinden kalan kılıfları, organizma artıklarını, odun kırıntılarını, yaprak parçalarını içerebilir. Pupa evresinde kelekler tümüyle başkalaşmaya uğrayarak erişkin özelliklerini kazanır.

Pulkanatlılar birçok beslenme zincirinin önemli halkalarından birini oluşturur. Her türün hem larva, hem de tırtıl evresi örümcekler, yırtıcı böcekler, kurbağalar, kelerler, kuşlar, yarasalar ve maymunlar gibi çok çeşitli hayvanların beslenme gereksinimini karşılar. Larvalar yırtıcılara karşı gövdelerini saran kılıflar, salgıladıkları zehirler ve renklerinin çevreye uygun olması gibi birçok korunma yöntemi geliştirmiştir. Bazı keleklerin larva evresinde beslendiği

bitkilerden elde ettiği zehirler ya da yırtıcıları kendilerinden uzak tutmaya yarayan maddeler erişkin evrelerinde koruyucu bir işlev görür. Birçok türün kanatlarını bezenen parlak renkler yırtıcılara, yenemeyecek ölçüde lezzetsiz ya da zehirli olduklarını hatırlatır. Gözlemler böceklerle beslenen bir kuşun yenemeyen türleri kalıtım yoluyla bilmediğini, ancak deneyerek öğrendiğini ortaya çıkarmıştır. Kelebekler arasında böyle bir korunma yöntemi geliştirmemiş birçok tür, yenemeyen türlerin renk ve desenlerini taklit ederek yırtıcılardan korunmaktadır. Yenemeyen çok farklı gruplardan birçok kelebek ise benzer renk ve desenleri alarak aynı koruyucu şemsiyenin altına girmiştir.

Pulkanatlıların önemli bir bölümü orman, tarım ve süs bitkilerine zarar verir. Gece kelebeklerinin güve adıyla tanınan sayısız türü hem çeşitli dokumaları, hem de bitkisel maddeleri yiyerek ekonomik bakımdan büyük zararları yol açar. Ama pulkanatlıların bitkilerin tozlaşmasında büyük önemi vardır. Ayrıca Çin kökenli dut ipekböceği (*Bombyx mori*) ise yüzlerce yıl ipek üretiminde kullanılmış ve evcilleştirilerek yeryüzünün birçok ülkesine yayılmıştır.

Pulkovo Gözlemevi, 1839'da Rus çarı I. Nikolay tarafından Petersburg yakınında kurulan gözlemevi. Kurucusu ve ilk yöneticisi Friedrich Georg Wilhelm von Struve'dur. 38 cm'lik kırılmalı teleskopu o dönemde dünyanın en büyük teleskopuydu. Gözlemevi, kuruluşundan başlayarak burada gerçekleştirilen gözlemlerin nitelikliliğiyle ün saldı. 1878'de gözlemevine yerleştirilen 76 cm'lik teleskop 10 yıl süreyle dünyanın en büyük teleskopu olarak kaldı. II. Dünya Savaşı'nda hasar gören gözlemevi 1954'te onarılarak yeniden açıldı.

Pullman, George M(ortimer) (d. 3 Mart 1831, Brocton, New York - ö. 19 Ekim 1897, Chicago, ABD), kendi adıyla bilinen yataklı vagonu geliştiren ABD'li sanayici. 1855'te Chicago'ya yerleşerek burada kazandığı bir miktar parayla yataklı vagon tasarımı işine başladı. Arkadaşı Ben Field ile birlikte yaptığı ilk gerçek Pullman vagonu olan "Pioneer" 1865'te tamamlandı. Bu vagona, üstte açılıp kapanabilen bir yatak, altta ise yatağa dönüşecek biçimde uzatılabilen koltuklar bulunuyordu. Pullman 1867'de, yataklı vagonlar üretmek bunları demiryolu şirketleriyle yaptığı sözleşmeler çerçevesinde işleten Pullman Palace Car Company'yi kurdu.

Pullman Grevi, ABD'de gerçekleşen en büyük çaplı bir demiryolu grevi (11 Mayıs 1894 - y. 20 Temmuz 1894). Yönetimin grevler arasındaki tutumu, antitröst yasalarının işçi sendikalarının eylemlerine karşı kullanılabileceğini göstermiştir.

1893 Panigü, Pullman Palace Car Company'nin işçi ücretlerini yüzde 25 oranında düşürmesine neden olmuştu. Chicago yakınındaki şirket kasabası Pullman'da kiralar da ve öbür fiyatlar da buna uygun bir indirimin yapılması 11 Mayıs 1894'te Amerika Demiryolu Sendikası üyelerinin yerel bir grev başlatmalarına yol açtı. Şirket başkanı George M. Pullman'ın anlaşmazlığın çözülmesi için görüşme masasına oturmayı reddetmesi üzerine Eugene V. Debs'in başkanlığındaki sendika yönetimi Pullman vagonlarına karşı ülke çapında boykot uygulanması çağrısında bulundu. Sendika şubelerinin 27 eyalette başlattıkları destek grevlerinin ardından Chicago'da çeşitli şiddet olayları patlak verdi. 2 Temmuz'da ABD başsavcısı Richard Olney federal

yargıçlardan, eyaletlerarası ticareti ve posta hizmetini engelleyen eylemleri durdurma yetkisi aldı. Başkan Grover Cleveland, Olney'in tavsiyesine uyarak 4 Temmuz'da 2.500 kişilik bir federal birliğin Chicago'ya gönderilmesini emretti. Grev hafta içinde sona erdi ve birlik 20 Temmuz'da geri çekildi. Grevin bastırılmasının ardından, Debs'in mahkemeye saygısızlık ve eyaletlerarası ticareti baltalamak suçlamasıyla yargılanması Sherman Antitröst Yasası'nın sendikalara uygulanabileceğini ve federal mahkeme kararlarının sendikaların eylemini yenilgiye uğratmak için kullanılabileceğini gösterdi.

pulluk, toprağı yapıp döndürerek hem zararlı otlarla ürün artıklarının toprağa gömülmesini sağlayan, hem de toprağı yeni bir ekime hazırlayan tarım aleti. Çok eski dönemlerden beri kullanılan saban ve benzeri ilkel tarım araçlarının zamanla geliştirilmiş biçimidir. Günümüzde kullanılan pullukların ilk örnekleri Julius Caesar zamanında ortaya çıktı. Pulluğun hayvanla çekilmesine 1650'lerde Hollanda'da, bir araca bağlanarak çekilmesine de 1850'lerde

Traktör arkasına takılmış
üç kesici ağızlı pulluk
Ovrenme Bnuk

ABD'de başladı. Sanayi çapında çelik pulluk üretimine ise, 1830'larda geçildi.

Bir pullukta bulunan ana elemanlar kulak, uç demiri, taban demiri, keski, sıyrığı, ayar aynası, ökçe, destek koltuğu, kulak desteği (payanda) ve kütüktür. Pulluğun en önemli parçası olan kulak, kesilmiş toprağı döndürerek bir önceki çizginin sırtını yatırır. Uç demiri toprak şeridini alttan keserek yukarı kaldırıp kulağı aktaran elemandır. Taban demiri pulluğun ham toprağı yaslanmasını ve toprak içinde kararlı bir biçimde ilerlemesini sağlar. Keski, toprağın düzey düzlem boyunca düzgün bir biçimde en az enerji harcanarak kesilmesine yarar. Sıyrığı, kesilmiş bulunan toprak şeridinin çizgi içine düşmesini önler. Ayar aynası pulluğun etken yüzeyinin (kulak ve uç demirinden oluşan yüzey) duruş açısını ayarlar. Ökçe, pulluğun toprakta taşınmasını sağlayan parçadır. Destek koltuğu taban demiri üzerine gelen kuvvetin azalmasını sağlar. Kulak desteği kulağın eğilme ve kırılmasını önlemeye yarar. Kütük ise, pulluğun çeşitli elemanlarını birbirine bağlayan ve böylece oluşan grubun çeki oku ve çerçeve ile bağlantısını sağlayan elemandır.

Pulluklar, etken yüzeyin türüne göre, kulaklı ve diskli pulluk; çeki kaynağına göre, koşum pulluğu, traktör pulluğu, halatla çekilen pulluk; tarlayı sürüş şekline göre, bir yönlü ve iki yönlü pulluk; etken yüzeyin çalışma biçimine göre bir katlı, iki katlı ve çok katlı pulluk biçiminde sınıflandırılabilir.

Ayrıca koşum pulluklarının çerçevesi, destekli, desteksiz ve arabalı; traktör pulluklarının çekilen ve asılı; iki yönlü pullukların da döner, ikiz ve terazi gibi türleri vardır. Pullukların sürme derinlikleri birkaç cm'den 50-60 cm'ye kadar, ağırlıkları da 30-40 kg'den 500-600 kg'ye kadar değişebilir.

Pulmonaria bak. ciğerotu

pulmoner darlık, kalpte sağ karıncıkla akciğer atardamarı arasındaki akciğer (pulmoner) kapakçığının sıkılıkla doğuştan gelen bir nedenle daralması.

Hafif düzeyde pulmoner darlıkta bozukluk hiç fark edilmeyebilir de sıklıkla soluk almada güçlük ya da bir süre hareket ettikten sonra bayılma görülür. Darlık kanın geçişini önemli ölçüde engelleyecek düzeydeyse sağ karıncık akciğerlere kan pompalamak için aşırı derecede kasılmak zorunda kalır ve zamanla büyür. Yeterli kan akımının sağlanamaması (sağ kalp yetmezliği) çevrel toplardamarlarda basıncın artmasına, karaciğerde büyümeye, siyanoza ve ödem gibi belirtilere neden olur. Pulmoner darlıkta bozukluğa özgü kalp seslerinin stetoskopi ile duyulmasıyla tanı konur. Tedavide genellikle cerrahi girişim uygulanır.

pulque, bulanık beyazımsı renkte ve ekşi ayan tadında Meksika birası. Alkol oranı yüzde 6'dır. *Agave* bitkisinin ya da *maguay* denen lifinin özsuğu *agua miel*'in (bal suyu) mayalandırılmasıyla elde edilir. *Agave* bitkisinin çiçek tomurcukları, 4-6 yaşındaki bitkilerden leğen biçiminde bir boşluk bırakacak biçimde kesilerek çıkarılır. Birkaç ay sonra bu boşluğun kenarları ve onu çevreleyen yaprak sapları kazınarak temizlenir. Boşluğun içine toplanan ilk özsu boşaltılır. *Agave* bitkisi ölüncüye değin günde 8,5 litreye kadar özsu verir. Yüzde 10 oranında şeker içeren özsu birkaç gün fiçilerde mayalanır. Mayalanmayı hızlandırmak için genellikle daha önceden mayalandırılmış *pulque* (*madre pulque*) eklenir.

İçinde maya tanecikleri bulunan taze mayalı içki, bazen meyve suyu özsu (*pulque curado*) katılarak bekletilmeden içilir. Genellikle bidadon içinde satılır. Bazen şişelenmeden önce pastörize edilir. Meyhanelere (*pulquerias*) fiçiler içinde gönderilir. Meksika'nın dar gelirli halkı için önemli ve ucuz bir karbonhidrat, aminoasit ve vitamin kaynağı olan *pulque* yaz mevsiminde en çok tüketilen içkidir.

pulsar, İngilizce tam adı PULSATING RADIO STAR (Radyo Darbeli Yıldız), ATARCA YILDIZ olarak da bilinir, son derece düzenli radyo dalgası darbeleri salan gök cisimlerinin ortak adı. Kısa, ritmik görünür ışık, X ışınları ve gamma ışınları yayan birkaç gök cismi de belirlenmiştir.

Pulsarların hızla dönmekte olan nötron yıldızları olduğu kabul edilir. Nötron yıldızları hemen hemen tümüyle nötronlardan oluşan, çapı 20 km'den daha küçük son derece yoğun yıldızlardır. Nötron yıldızı, şiddetli bir süpernova(*) patlaması sırasında yıldızın kendi üstüne çökerek sıkışması sonucunda ortaya çıkar. Yıldızın yüzeyindeki nötronlar bozunarak protonlara ve elektronlara dönüşür. Bu yüklü parçacıklar yüzeyden salındıkça, yıldızı çevreleyen çok güçlü bir magnetik alana girer ve alanla birlikte dönmeye başlarlar. Hızları artarak ışık hızına yaklaştıkça, parçacıklar senkrontron ışınımı(*) yoluyla elektromagnetik ışınlar salarlar. Bu ışınım pulsarın magnetik

kutuplarından şiddetli demetler halinde salınır.

Pulsarların magnetik kutupları coğrafi (dönme) kutuplarıyla aynı yerde değildir ve bu nedenle yıldızın dönmesi ısınım demetlerinin çevreyi taramasına neden olur. Yıldızın her bir tam dönüşünde ısınım demeti Yer'in üzerinden geçer, böylece Yer'den düzenli darbeler halinde algılanır.

Pulsarları ilk olarak 1967'de İngiliz astronomlar Antony Hewish ve Jocelyn Bell keşfetti. Hewish ve Bell bu buluşlarını, radyo dalgalarındaki hızlı ve ani oynamaları kaydetmek amacıyla özel olarak tasarlanmış bir radyoteleskop yardımıyla gerçekleştirdiler. Daha sonraki araştırmalar sonucunda da 300'ün üzerinde pulsar ortaya çıkarıldı. Bunların önemlice bir bölümü, Yer'in de içinde bulunduğu Samanyolu Gökadası'nın düzlemine doğru yoğunlaşmıştır.

Bilinen tüm pulsarlar benzer davranışlar göstermekle birlikte, periyotlarının (yıldızın iki ısınım darbesi arasındaki süre) uzunluğu bakımından önemli farklılıklar vardır. Bugüne kadar belirlenen en yavaş pulsarın periyodu dört saniyedir. En hızlı pulsar ise, periyodu 1,55 milisaniye (0,00155 sn) olan Milisaniye Pulsarı'dır. Bu pulsarın krndi eksenini çevresinde saniyede 642 kez döndüğü belirlenmiştir. Bu dönme hızı pulsarlar için olanaklı kuramsal sınıra oldukça yakındır, çünkü bu hızın yalnızca dört katı bir hızla dönen bir nötron, ekvatorundaki "merkezkaç kuvvetin" etkisiyle parçalanıp dağılır; bu yıldızlarda kütleçekimi o denli güçlüdür ki, herhangi bir parçacığın çekim etkisinden kurtulabilmesi için ışık hızının yarısı kadar bir hızla ulaşması gerekir.

Pulsarların radyo darbeleri üzerinden gerçekleştirilen duyarlı ölçümler, bu yıldızların yılda saniyenin milyonda biri düzeyinde bir hızla yavaşlamakta olduklarını ortaya çıkarmıştır. Herhangi bir pulsarın bugünkü periyodunun ortalama yavaşlama hızına oranı, yıldızın yaşına ilişkin bilgi verir. Zamanlama yaşı denen bu oranın pulsarın gerçek yaşını verdiği, 1054'te gerçekleşen bir süpernova patlamasından sonra oluştuğu bilinen Yengeç Pulsarı için doğrulanmıştır. Yengeç Pulsarı, bilinenler arasında en genç pulsardır ve onu zamanlama yaşı 11 bin yıl olan Yelken Pulsarı izler. Yengeç ve Yelken pulsarları dönme enerjilerini öyle hızlı bir biçimde yitirmektedirler ki, aynı zamanda daha kısa dalgaboylarında ısınımlar da salmaktadırlar. Yengeç Pulsarı optik fotoğraflarda, Yengeç Bulutsusunun(*) merkezinde orta parlaklıkta (16. kadirde) bir yıldız olarak görülür. Bu yıldızın radyo darbelerinin 1968'de belirlenmesinden kısa bir süre sonra, Arizona'daki Steward Gözlemevi astronomları pulsarın aynı hızda görünürlük ışık çıktığını da buldular. Yıldız ayrıca düzenli X ışını ve gamma ışını darbeleri de salmaktadır. Yelken Pulsarı ise optik dalgaboyunda çok daha soluktur (ortalama 24 kadir) ve 1977'de Avustralya'daki Parkes'te kurulan büyük ve çok duyarlı bir teleskopla saptanmıştır. Bu pulsar da X ışınları salmaktadır, ama bu dalgaboyundaki salımlar darbeler biçiminde değildir. Öte yandan Yelken Pulsarı son derece düzenli gamma ışınları darbeleri üretmektedir; bunlar tüm gökkürede bugüne kadar saptanabilmiş en şiddetli gamma ışınlarıdır.

Yaşlı pulsarlar gençlere oranla daha düşük bir hızla yavaşlamaktadır ve periyotları daha uzundur. Dahası, zamanlama yaşı ölçümlerine dayanılarak, pulsarların 10 milyon yıl içinde magnetik alanlarının iyice

zayıflaması sonucunda "söndükleri" belirlenmiştir. Güneş'e oldukça yakın pulsarlara yönelik sayım çalışmaları, Samanyolu Gökadası'nda 1 milyon kadar etkin pulsarın bulunduğunu göstermektedir. Bu iki rakam birlikte değerlendirildiğinde, her 10 yılda bir yeni bir pulsarın oluştuğu sonucuna varılabilir; bu da, nötron yıldızlarının doğmasına yol açan süpernovaların oluşum hızından beş kat fazladır.

Pulur Höyüğü, Elazığ'ın 45 km kadar kuzeybatısında ve Çemişkezek'in 20 km kadar güneyinde yer alan höyük tipi yerleşme. Fırat Irmağı üzerinde yapılması öngörülen Keban Barajı'nın oluşturacağı gölün suları altında kalacağı için 1968-70 arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi adına Hamit Zübeyr Koşay tarafından kazılmıştır (bak. Keban kazıları). Karasu ve Murat ırmaklarının birleşerek Fırat Irmağını oluşturdukları yörede yer alan ve yeni adı Sakyol olan Pulur'da üç dönem sürdürülen kurtarma kazıları sonucunda, Kalkolitik Çağa (XIII-XII) ve İlk Tunç Çağına (XI-I) tarihlenen 13 yapı katı saptanmıştır. Bu katlarda kerpiç ve ahşapla inşa edilmiş, oldukça iyi durumda yapı kalıntıları bulunmaktadır. Yapıların içinde ve yakınında seki, sedir, ayaklık, fırın, ocak, hamur teknesi, dibek, öğütme taşı, tahıl kuyusu, soğutma çukuru, kiler gibi o dönem günlük yaşamının eşya, alet ve donanımları ele geçmiştir. Ayrıca X. kata ait birbirine bitişik iki ayrı mekân içinde insan yüzü betimlemeleriyle bezeli, kilden kutsal ocaklar ortaya çıkarılmıştır. Basit, taşınabilir örnekleri de olan bu ocaklar Pulur'da ateşin kutsallığı ve ana tanrıçaya özel yapılarda tapıldığını ortaya koymuştur. Pulur halkının yaşamlarını tarım ve hayvancılıkla sürdürmüş oldukları ve çanak çömleklerini çağın modasına uygun olarak boyayla ya da kabartma bantlarla, geometrik ya da kuş ve insan yüzü örgeleri ile bezemiş oldukları ele geçirilen kalıntılardan anlaşılmıştır.

Pulur Höyüğü, Erzurum'un Ilıca ilçesine bağlı Pulur (bugün Ömertepe) köyünde höyük tipi yerleşme. 1960'ta Atatürk Üniversitesi adına Hamit Zübeyr Koşay ile Hermann Vary tarafından yürütülen kazılarda dört yapı katı ortaya çıkarılmış, ele geçen çanak çömleğin değerlendirilmesinden yerleşmenin İlk Tunç Çağına ait olduğu anlaşılmıştır. Bu çanak çömlek siyah, ender olarak da kırmızı astarlı ve parlak perdahlı olup, bazısının üst kesimleri geometrik örgeler ya da soyut kuş ve hayvan figürleriyle bezenmiştir. İlk kez Karaz'da bulunmuş olan bu tür çanak çömlekteki örgeler kabartma bantlarla oluşturulmuştur. Pulur Höyüğü'nde ayrıca, Doğu Anadolu'ya özgü, pişmiş topraktan yapılmış sabit ya da taşınabilir ocak ve maltızlar da ele geçirilmiştir. Bunların bazıları oyuk çizgilerle bezenmiştir.

Pulur Höyüğü'nün doğu eteğindeki kazılarda işlenmemiş taşlardan oluşturulmuş, çömelmiş iskeletler gömülü üç oda mezara rastlanmıştır. İçlerindeki çanak çömlek, tunçtan yapılmış silah ve takı gibi armağanlardan bu mezarların Son Tunç Çağına ait olduğu saptanmıştır.

Pulur Höyüğü insanları basit, taş temelli, kerpiç duvarlı, olasılıkla düz damlı evlerde yaşamış, yaşamlarını hayvancılık ve tarımla sürdürmüşlerdir. Kazılarda bol miktarda çakmaktaşı, obsidiyen ve kemikten silah ve aletlerle tunçtan basit aletler ele geçirilmiştir.

puma (*Felis concolor*), *Carnivora* (etçiller) takımının *Felidae* (kedigiller) familyasından Yenedünya'da yaşayan iri yapılı, yırtıcı me-

meli türü. Puma adı İnka dilinden alınmıştır. İngiliz Kolumbiyası'ndan Patagonya'ya kadar uzanan bölgedeki dağlarda, çöllerde ve ormanlarda yaşayan bu tür birçok yörede avlanma nedeniyle yok olmuştur. Kuzey Amerika'da yaşayan Doğu puması (*F.c.concolor*) ve ABD'nin güneyinde yaşayan Florida puması (*F.c.coryi*) alttürlerinin soyu tükenme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Pumanın rengi açık taba renginden kızıl kahverengiyeye kadar değişkenlik gösterebilir. Kulakları ve kuyruğunun ucu koyu renkli, karnı beyazdır. Erişkinlerin ağır-

Puma (*Felis concolor*)
Kenneth W. Fink - Root Resources

lığı 35 kg'den başlayıp 100 kg'nin üstüne çıkabilir. İri bir erkeğin toplam uzunluğu, üçte biri kuyruk olmak üzere 3 m, omuz yüksekliği 60-75 cm dolayındadır. Dişiler daha küçüktür.

Pumanın sesi evcil kedininkini andırır, ama daha gürdür. Belirli bir üreme mevsimleri yoktur. Dişiler genellikle iki yılda bir yavru alır. Dişi 90 gün kadar süren gebelik döneminin ardından 1-5 arasında benekli yavru doğurur. Oynamayı çok seven yavru- lar doğumdan iki ay kadar sonra annelerin peşine düşer, eşeysel olgunluğa iki ya da üç yaşında erişirler.

Pumanın besini çok çeşitlidir. Kuzey Amerika'da yaşayanlar genellikle geyik avlamayı yeğler. Kemiriciler de başlıca besinleri arasındadır. Bazen evcil hayvanları öldürmekle birlikte insana saldırdığını belirten kayıtlar çok azdır.

Puna, Hindistan'ın batı kesimindeki Maharashtra eyaletinde il ve il merkezi kent. Puna kenti, Mula ve Mutha ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Marathaların kültürel merkezi olan kent, 17. yüzyılda Bhonsle hanedanının başkenti oluncaya önem kazandı. Bir süre Babürlülerin işgali altında kaldı. 1714'ten sonra Marathaların resmi başkenti oldu. 1817'de de İngilizlerin eline geçti. Günümüzde serin havası, tarihsel ve dinsel yapılar, müze, park, otel ve kültürel etkinlikleriyle önemli bir turizm merkezidir.

Eskiden beri bir eğitim ve kültür merkezi olan kente, Puna Üniversitesi'ne (1948) bağlı 30 yüksekokulla Bhandarkar Doğu Araştırma Enstitüsü (1917) yer alır. Puna aynı zamanda Hindistan Kara Kuvvetleri Güney Komutanlığı'nın yönetim merkezidir. Khadakvasla Akademisi kentin yakınında yer alır.

Kent çevresinde geniş bir sanayi bölgesi oluşmuştur. Puna'dan Bombay, Ahmednagar, Şolapur ve Satara'ya giden yolların üzerinde büyük fabrikalar vardır. Eski kentin büyük bölümü 1961'de Panşet Barajı çökünce sular altında kalmıştır.

Yöredeki dağlar Sahyadri Tepeleri, kuzeydeki Balaghad Sıradağları ve Bhima Irmağının kuzey kesimini çevreleyen, güneydeki Mahadeo Tepeleridir. Başlıca ürünler covar (kocadarı), bacra (hintdanesi), şeker kamışı ve pirinçtir.

İlin önemli dinsel, tarihi ve turistik yerleri Sahyadri Tepelerindedir. Önemli dinsel

merkezler arasında, Cyotirlinga Tapınağı'nı barındıran Bhimaşankar, Maratha dilinde (Marathi) şiirler yazan Tukaram'ın doğum yeri Dehu, Hindu dininin kutsal metinlerinden *Bhagavadgita* (Tanrı'nın Şarkısı) üzerine yazdığı yorumla tanınan Cnanadeva'nın yurdu Alandi ve Budacıların kutsal mağaralarının bulunduğu Karli sayılabilir. Meherazad ve Meherabad, Meher Baba'nın izleyicilerinin kutsal kabul ettiği merkezlerdir. Nüfus (1981) kent, 1.203.351; metropoliten alan, 1.686.109.

Puna Paktı, Hindistan'da Hindu önderlerce imzalanan ve "dokunulmazlar"a yeni haklar veren anlaşma (24 Eylül 1932). İngiliz sömürge yönetiminin yerel yasama meclislerinde uygulanacak temsil sistemine ilişkin 4 Ağustos 1932 tarihli karar, "dokunulmazlar" için ayrı seçim bölgeleri oluşturulmasını öngörüyordu. Bunun üzerine o sırada hapiste bulunan Mahatma Gandhi 18 Eylül'de ölüm orucuna başladı. Sistemi kastının özel çıkarlarını savunma açısından yararlı bulan "dokunulmazlar"ın önderi B. R. Ambedkar, ancak Gandhi'nin ölüm sınırına varması karşısında uzlaşmayı kabul etti. Hindu önderlerin imzaladığı pakla ayrı seçim bölgelerinden vazgeçilirken, "dokunulmazlar"a 10 yıllık bir dönem için daha geniş bir temsil olanağı sağlandı. Paktin bir başka sonucu milliyetçi hareket içinde kast ayrımcılığına karşı mücadelenin gelişmesiydi.

Punch, tam adı PUNCHINELLO. İtalyanca PULCINELLA, en sevilen kukla tiplerinden ve Punch ve Judy kukla gösterisinin başlıca figürü olan gaga burunlu, kambur karakter.

"Mr. Punch", George Cruikshank'ın bir çizimi
Princeton University Library New Jersey

Genellikle otoriteyle çatışan, kaba, kinci ve hilekâr bir tiptir. Kökleri Eski Roma soytarasına kadar uzanır. Asıl kökeni, 17. yüzyılda İtalyan *commedia dell'arte*'sinde ortaya çıkan Pulcinella tipinde yatar. İlk Pulcinella'nın kimliği kesin olarak bilinmemekle birlikte, 17. yüzyıl başlarında ün kazanan profesyonel oyuncu Silvio Fiorillo adı üzerinde durulmaktadır. Eski çizimlerde bol bir beyaz gömlekle bol pantolon giymiş, cüsseli, yakışıklı ve ahmak görünümlü bir tip olarak betimlenmiştir.

17. yüzyılda İtalyan oyuncular kuklacıları da yanlarına alarak Avrupa'yı baştan başa dolaşmaya başladılar. Pulcinella karakterinden türetilen Polichinelle yüzyıl ortalarında Fransa'da büyük ilgi gördü. Kambur, gaga burunlu, grotesk Polichinelle, İtalyan Pulcinella'sı ile Fransa'da var olan kambur soytarı geleneğinin kaynaşmasıyla oluştu.

İngiltere'de, II. Charles Restorasyonu'nda ilk İtalyan kukla sanatçılarından gelmesinden önce benzer bir kambur soytarı geleneği vardı. İlk kez 1662'de İngiliz günce yazarı

Samuel Pepys yazılarında Punchinello'dan söz etti. Bu ad çok geçmeden Punch olarak kısaltıldı. 18. yüzyıla gelindiğinde, İngiltere'de hemen bütün kukla gösterilerinde Punch ve karısı Judy (önceleri adı Joan'du) yer alıyordu.

İpli kukla 1790'larda eski önemini yitirmiş, buna karşılık daha basit yapılı el kuklası yaygınlaşmaya başlamıştı. Bu biçimiyle Punch ve Judy oyunları büyük ilgi gördü. Burnu ve kamburunun yanı sıra karısını dövmesi, taşkınlığı ve yasa tanımama eğilimi de 19. yüzyılda Punch'ın temel özellikleri olarak yerleşti.

20. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de 50'yi aşkın profesyonel kukla sanatçısı Punch mizahı geleneğini sürdürmüştür. İngiltere'de yayımlanan *Punch* adlı ünlü mizah dergisi ve İngilizceye yerleşmiş Punch'la ilgili deyimler bu karakterin etkisinin boyutlarını gösterir.

Fransa'da benzer bir geçmişi olan Polichinelle 19. ve 20. yüzyılda eski önemini yitirmiş, komik tip olarak yerini Guignol'a bırakmıştır.

Punch'la aynı kaynaklardan türeyen öteki kukla karakterlerinden biri de Rusya'da ortaya çıkmış olan Petruşka'dır.

Punch, İngiltere'de 1841'den sonra yayımlanan resimli mizah dergisi. Yergiye dayanan mizah anlayışı, karikatürleri ve çizgi romanlarıyla ün kazanmıştır. Adını, ünlü kukla karakteri Punch'tan alan ve önceleri haftalık radikal bir gazete olan *Punch*, uzun yıllar *The London Charivari* alt başlığıyla yayımlandı. İlk yıllarda Punch'ın yayın yönetmenliğini Henry Mayhew, Mark Lemon ve Joseph Stirling Coyne üstlendi. Bu yıllarda Punch'ta çalışanlar arasında William Makepeace Thackeray ve Thomas Hood gibi ünlü yazarlarla John Leech ve Sir John Tenniel gibi ünlü ressam ve karikatürcüler bulunuyordu. Richard Doyle'un çizdiği kapak 1849'dan 1956'ya değin kullanıldı. Bu tarihten sonra her sayının kapağı farklı biçimde ve renkli olarak basıldı. Bununla birlikte Punch'ın ünlü karakterleri ve Toby adlı köpek kahramanı her sayıda yer almayı sürdürdü.

Dergi 1992'de satışının çok düşmesi nedeniyle yayımına son verdi.

Punç, Cemmu ve Keşmir eyaletinin Hindistan'ın yönetimindeki bölümünde il ve il merkezi kent. Hindistan Yanımadasının kuzeyinde yer alır. Punç kenti Hacı Pir Geçidinden geçen bir karayoluyla Uri'ye bağlanır. Yüzölçümü 4.294 km² olan Punç ili kuzeyde Cihelum Irmağı, doğuda da Pir Pencal Sıradaglarıyla çevlidir. İlin ekonomisi tarım ve madencilığa dayanır. Bölgede zengin boksit yatakları bulunmuştur. Nüfus (1981) kent, 14.171; il, 224.197.

pungsuçırılso (Kore dilinde "rüzgâr, su ve toprak kuramı"), Kore dininde, belirli bir yörenin doğal çevresinin yörede yaşayanların ve onların soyundan gelenlerin tarihini etkileyebileceği inancı. Çin'de rüzgârların ve sellerin yol açtığı süregelen yıkımların gözlemlenmesinden doğan *jeng-shui* (rüzgâr-su) kavramından kaynaklanır. Ayrıca Çinlilerin *yin-yang* (birbirini tamamlayan iki karşıt kuvvet) kavramını ve tüm gerçekliği oluşturan beş öge öğretisini de içerir.

Pungsuçırılso inancına göre, her toprak parçasında dört nitelikten ikisi vardır. Örneğin *wang* (zengin) ve *san* (doğru) niteliklerini taşıyan topraklar mezarlar, evler ve önemli binalar için uygundur; *jo* (çürüme) ve *yak* (geriye dönüş) niteliklerini taşıyan topraklara tapınaklar için elverişlidir. Bina ve mezarlıkların yapımı için uygun yerler, yükseklikleri giderek azalan küçük

dağların önündeki yüksek bir dağla belirler. Yerleşilen yer ayrıca solda Mavi Ejderha'ya (iyi talihi koruyucusu), sağdaysa Beyaz Kaplan'a (kötülük kovucusu) benzer bir dağla desteklenmelidir. Son olarak, yerleşilen yerin arkasındaki dağ uzaktaki bir başka dağa bakmalıdır. Ot yemek için yere uzanmış bir inee benzeyen bir tepe yiyecek ve barınak kaygısından uzak bir yaşam sağlayacaktır. Yumurtalarının üstüne oturmuş bir tavuğa benzeyen bir yöre büyük adamların doğum yeri olacaktır.

Yoğun trafikli yolların yakınında, yağış mevsiminde hendekleri taşan kasabalarda, ejderha ve kaplan biçiminde dağların bir araya geldiği yerlerde yerleşmekten kaçınılmalıdır. Yi hanedanının (1392-1910) kurucusu Yi Sang-gye bir keşişin, *pungsuçırılso*'ün tüm gereklerini karşıladığını söylemesi üzerine ülkenin başkentini Seul'e taşımıştır.

punna (Pali dilinde "liyakat"), Budacılıkta, bütün inanamların kazanmayı amaçladığı başlıca nitelik. Bu niteliği kazanan kimsede, daha iyi bir *karman*(*) edinebilir ve yeniden doğduğunda daha iyi bir yaşama kavuşabilir. Kavram özellikle Güneydoğu Asya'daki Theravada (İhtiyarlar Yolu) geleneğinde önemlidir.

Punna'yı kazanmanın üç yolu *dana* ("verme"; örn. rahiplere yiyecek ve giyecek verme ya da tapınaklara, manastırlara bağışta bulunma), *sila* (ahlak kurallarına uyma) ve *bhavana*'dır (meditasyon). Bu yollarla edinilen erdemler kişiden kişiye aktarılabilir. Mahayana okullarının temel özelliğini oluşturan bu inanca göre, kendisini başkalarının hizmetine adan ve bu tükenmez hazineden başkalarının da yararlanmasını sağlayan *bodhisattva* (geleceğin Budası) ideal Budacıdır.

Punnett, Reginald Crundall (d. 20 Haziran 1875, Tonbridge, Kent - ö. 3 Ocak 1967, Bilbrook, Somerset, İngiltere), İngiliz genetik bilgini. Biyoloji bilgini William Bateson ile birlikte gen bağlantısını bulmuştur.

Cambridge Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Araştırmalarına denizsolucanlarının yapısını inceleyerek başladı. Daha sonra ilgisini genetik alanına yöneltti ve 1902-05 arasında Cambridge'de zooloji dersleri verirken Bateson'ın yanında genetik araştırmaları yapan bir ekibe katıldı. Bu araştırmalar sırasında Gregor Mendel'in kuramlarının destekledi ve bu konudaki ilk ders kitabı olan *Mendelism*'i (1905; Mendelcilik) yazdı.

Kümes hayvanları ve ırtıahı üzerinde araştırmalarını sürdüren Punnett ve Bateson bağlantı, eşey belirlenmesi, eşey bağlantısı gibi Mendelci genetiğin temel süreçlerinden bazılarını buldular; eşey kromozomları dışında kalan kromozomlarda ilk kez bağlantı mekanizmasını gösterdiler. 1910'da, Bateson'ın ölümüne (1926) değin birlikte yayımlayacakları *Journal of Genetics*'i çıkarmaya başladılar. Punnett 1912'de Londra'daki Royal Society üyeliğine seçildi, Cambridge'de genetik profesörü oldu.

Punnett, gıda maddesi kıtlığı çekilen I. Dünya Savaşı yıllarında erkek civcivleri dişilerden ayırmak amacıyla eşeye bağlı tüy rengi faktörlerinin kullanılabilirliğini belirtti. Böylece, ekonomik açıdan daha az değer taşıyan erkek civcivler çok erken dönemde tanınabiliyordu. Punnett bu mekanizmayı *Heredity in Poultry* (1923; Kümes Hayvanlarında Kalıtım) adlı yapıtında açıkladı.

Puno, Peru'nun güney kesiminde yönetim bölgesi. 1822'de oluşturulmuştur. Doğuda

Bolivya'yla çevrilidir. Yüzölçümü 72.382 km²'dir. Bir bölümünde rüzgâra açık yüksek platolarla Titicaca Gölü havzası, öteki bölümünde de sarp dağlar yer alır. Bölgedeki ırmakların çoğu Titicaca Gölüne dökülür. Madre de Dios Irmağının başlıca kolları olan Tambopata ve Inambari ırmakları Puno'dan doğar.

İnka öncesi dönemden bu yana yerleşimin olduğu bölgede, özellikle de Titicaca Gölü çevresinde çok sayıda arkeolojik kalıntı vardır. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Yerliler temel olarak tarımla uğraşır. Başlıca kentler, bölgenin yönetim merkezi olan Puno ve taşımacılık merkezi Juliaca'dır.

Bölgede patates, arpa ve öteki tahıllar ile sığır ve koyun yetiştirilir, koyun ve alpaka yünü ihraç edilir. Çıkarılan madenlerin başında gümüş, antimon, tungsten, altın ve bakır gelir. Pan-Amerikan Karayolu bölgeyi boydan boya geçer. Nüfus (1991 tah.) 1.032.500.

Puno, Peru'nun güney kesimindeki Puno yönetim bölgesinin ve ilinin merkezi kent. Titicaca Gölünün batı kıyısında, deniz düzeyinden 3.826 m yükseklikteki Collao Platosunda yer alır. 1668'de İspanya kralı II. Carlos'un anısına, San Carlos de Puno adıyla kuruldu. Kiliseleri ve katedrallere (1754) sömürge dönemine özgü görünümünü koruyan kentin yakınlarında Kolomb öncesi dönemden kalma kule mezarlar yer alır. Peru Andları'nın güney kesiminin iletişim ve ticaret merkezi olan Puno'da lama ve alpaka yünü ticareti yapılır. Turizm kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. 1885'te kurulan Altiplano Ulusal Teknik Üniversitesi kenttedir. Nüfus (1990 tah.) kent, 99.600; (1981 geç.) il, 177.667.

Punt, Eski Mısır'da, bugün Etiyopya ve Cibuti'nin yer aldığı Kızıldeniz'in güney kıyısıyla bitiştiğindeki Aden Körfezi kıyılarına verilen ad.

Efsane ve masallara konu olan Punt'a yönelik bilinen ilk gerçek sefer II. Pepi Neferkare döneminde düzenlendi (İÖ y. 2200). Bunu III. Mentuhotep ve öteki 11. sülale (İÖ y. 2133 - y. 1991) firavunlarının desteklediği yolculuklar izledi. Kraliçe Hatshepsut (hd İÖ y. 1503-1482) ayrıntıları Deyrû'l-Bahri'deki tapınağının duvarlarında anlatılan bir seferin başında bulundu. Bazı uzmanlarca bölgeyle daha sıkı ilişkilere kanıt olarak gösterilen 25. sülale (İÖ 751-656) firavunları gerçekte daha kuzeydeki Nübye'den gelmeydi. İlk kez Eski Yunan yazarlarının kullandığı "Etiyopyalı" adı koyu tenli bütün Afrikalıları kapsıyordu. Eski Yunanlılar Punt'a giden ticaret yollarına ancak İÖ 4. yüzyıl sonlarında, Mısır'da Ptolemaios hanedanının başa geçmesinden sonra ulaşabildiler.

II. Ptolemaios Philadelphos döneminde (İÖ 285-246) dikilen ve Mısır hiyeroglifleriyle yazılmış bir stel, Ptolemaios'un Erythraia Denizi (Kızıldeniz) kıyısında Ptolemais Theron kentini kurmasını konu alır. Eski Yunan coğrafya ve tarih yapıtlarında da özellikle kıyı kesimindeki çeşitli yerlerden söz edilir.

Punta Arenas, Şili'nin güneyinde Magallanes y La Antartica Chilena yönetim bölgesinin ve Magallanes ilinin merkezi kent. Büyük Okyanusu Atlas Okyanusuna bağlayan Macellan Boğazının kıyısında yer alır. Dünyanın en güneyinde yer alan kenttir. 1849'da kurulan kent, Panama Kanalı'nın açılmasına (1914) ve gemilerde yakıt olarak

kömür yerine akaryakıt kullanılmaya başlancaya değin bir uğrak ve kömür ikmal limanı olarak gelişti. Günümüzde koyun yetiştiriciliği yapılan geniş bir bölgeye hizmet veren kentte post, yün, dondurulmuş koyun eti işlenir ve ihraç edilir. Aynı zamanda, bölgede üretilen kereste ve petrol

Punta Arenas, Şili
Reflejo-EB Inc

ürünleri için bir yükleme limanıdır. Yakınlardaki Tierra del Fuego petrol alanları, kentin serbest limanı ve deniz, hava, kara kuvvetlerine bağlı garnizonlar Punta Arenas'ın büyümesinde önemli rol oynamaktadır. Nüfus (1991 tah.) belediye, 125.030.

Punta del Este, Uruguay'ın güneydoğusunda, Maldonado ilinin güneyinde sayfiye kenti. Başkent Montevideo'nun doğusunda, Atlas Okyanusuna uzanan bir yarımadanın üzerinde yer alır. Yazın bol rüzgâr alması nedeniyle Buenos Airesli ve Montevideolu ailelerin gözde bir sayfiye merkezidir. Son

Punta del Este'den bir görünüm, Uruguay
Walter Aguilar-EB Inc.

yıllarda açılan yeni otel ve gazinolarla her yıl düzenlenen uluslararası film festivalleri kenti Güney Amerika'nın önde gelen eğlence merkezlerinden biri durumuna getirmiştir. Amerika kıtasını ilgilendiren konularda önemli konferans ve toplantıların yapıldığı Punta del Este böylece adını bütün dünyaya duyurmuştur. Kentin açıklarında önemli miktarda balık avlanır. Nüfus (1985) 6.731.

Puntarenas, Kosta Rika'nın batısında il. 11.302 km²'lik yüzölçümüyle ülkenin en büyük ilidir. Talamanca Cordillerası'nın tepeleri, büyük bölümü düzlüklerle kaplı olan ilin iç kesimlerinde kalır. Puntarenas 1960'larda Büyük Okyanus kıyılarında muz yetiştiriciliğine geçilmesinden sonra ülkenin en hızlı büyüyen ili durumuna geldiyse de büyüme hızı sonradan düştü. İl merkezi Puntarenas aynı zamanda ilin başlıca kenti ve limanıdır, Golfito limanı da önemlidir. Pan-Amerikan Karayolu ilin kuzey ve güney kesimlerinden geçer. Nüfus (1991 tah.) 338.384.

Puntarenas, Kosta Rika'nın batısında, Puntarenas ilinin merkezi kent. Nicoya Körfezine uzanarak Estero Lagünün oluşturulan uzun bir dilin üzerinde yer alır.

Başlangıçta Bruselas adını taşıyan kent, sömürge döneminde Kosta Rika'yla Panama ve Güney Amerika arasında yapılan ticaretin merkeziydi. 1840'larda kenti başkent San José'ye bağlayan yol açıldı. Uzun yıllar Avrupa'ya gönderilen kahvenin gemilere yüklendiği bir merkez olarak kullanılan Puntarenas, Pasifik Demiryolu'yla San José'ye bağlandıktan sonra muz ihracatı ve ABD'nin batı kıyılarından yapılan ithalatı açısından da önem kazanmaya başladı. Günümüzde ülkenin başlıca balıkçılık limanı olan kentte konserve ve dondurulmuş balık üreten tesislerle tersaneler vardır. Nüfus (1988 tah.) 35.166.

punto a groppo (İtalyancada "dügümlü dantel"), kopanakinin (*bak.* dantel) ilk biçimi. 16. yüzyılda İtalya'da üretilen bu dantel hiç ağırlık ya da makara kullanılmaksızın, saçakların düğümlenmesi, bükülmesi ve bağlanmasıyla yapıyordu. Geometrik desenlerin arasına bazen şematik insan figürleri serpiştiriliyordu. Kopanakinin, ip-lilere kurşun ağırlıklar bağlanmaya ve desenin bir yastık üstüne iğnelerle tespit edilmeye başlamasıyla geliştiği sanılmaktadır. Makrame(*) *punto a groppo*'nun modern bir biçimidir.

Punto Fijo, Venezuela'nın kuzeybatı kesiminde, Falcón eyaletinin kuzeyinde kent. Venezuela Körfezi (*golfo*) kıyısında, Paraguaná Yarımadasının güneybatı ucunda yer alır. 1960'larda Punta Cardón ve Amuay limanları, büyük petrol arıtma tesisleri ve Las Piedras Havalimanı'yla birleşerek bir sanayi kenti kompleksine dönüştü. Mara-caibo Gölü alanlarındaki petrolün boru hattıyla taşındığı arıtma tesislerine açık deniz tankerleri kolayca yanaşır. Punto Fijo'nun eyalet merkezi Coro ve öteki ana-kara kentleriyle karayolu bağlantısı vardır. Nüfus (1990 tah.) 91.345.

punto in aria (İtalyancada "havada ilimik"), ağ kumaşın geliştirilmesiyle oluşturulmuş ilk gerçek dantel. Ayrıca *bak.* ağ kumaş.

pupa, KRİZALIT ya da KUNDAK olarak da bilinir, bazı böceklerde larvanın başkalaşmaya uğrayarak erişkin biçimini aldığı gelişme evresi. Pupa evresinde böceği bir pupa kılıfı ya da koza sarıyor olabilir. Erişkin ya pupa kılıfının yırtılması ve içten dışa doğru kemirilmesi ya da kozanın salgıladığı sıvıyla

Kral kelebeğinin (*Danaus plexippus*) kozaları
Louis Quitt-Photo Researchers

yumuşatılması yoluyla dışarı çıkar. Pupa evresindeki gelişim süreci hormonlar tarafından denetlenmektedir.

Birçok keleş türünün tırtılı, çevresinde ipek ve öbür salgılarından, kıl ve benzeri yapılardan, organizma artıklarından ve dö-

köntülerden bir koza örür. Kozalar ağaç dallarına ve çalılara asılmış, yerdeki döküntüler, oyuklar ve kıvrılmış yapraklar içine gizlenmiş olabilir. Bazı böcekler kışı bu evrede geçirirler.

Pupin, Michael Idvorsky (d. 4 Ekim 1858, Idvor, Macaristan - ö. 12 Mart 1935, New York kenti, ABD), Sırp asıllı ABD'li fizikçi. Telefon hatlarına belirli aralıklarla seri bobinler yerleştirerek uzun erimli telefon iletişiminin gerçekleştirilmesini olanaklı kılmıştır. Bu bobinler yüklem bobini ya da Pupin bobini olarak adlandırılır.

On altı yaşındayken ABD'ye yerleşen Pupin Columbia Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1890'da aynı üniversitede öğretim üyesi, 1901'de profesör oldu. 1896'da, üzerine X ışınları düşürülen atomların ikincil X ışınları saldıgını buldu; bu olgudan yararlanarak kısa süreli pozlamayla röntgen filmi çekmeyi sağlayan bir yöntem geliştirdi. Telefon hatlarını bobinle yüklemeye yönteminin patenti 1901'de bazı ABD ve Alman telefon şirketlerince satın alındı.

Pupin *From Immigrant to Inventor* (1923; Göçmeden Mucide) adlı otobiyografik yapıtıyla 1924 Pulitzer Ödülü'nü kazanmıştır.

Pura, Turgut (d. 1922, Bursa - ö. 10 Mayıs 1979, Ankara), değişik malzemeye gerçekleştirdiği soyut yapıtlarıyla tanınan heykeli.

Ortaöğrenimi sırasında Ankara'da Eşref Üren'den resim dersleri aldı. 1930'ların sonlarında heykel kurslarına katıldığı Ankara Halkevi'nin 1941'de düzenlediği heykel yarışmasında birincilik ödülü kazandı. 1943-48 arasında Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü'nde Rudolf Belling'in öğrencisi oldu. 1951'de yerleştiği İzmir'de, projesini mimar Muhlis Türkmen'in çizdiği İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nin yapılmasına önayak oldu.

Önceleri alçı, tel, kumaş, daha sonra ise demir, pirinç, polyester, cam, çelik, bakır gibi malzemeye soyut anlayışta heykeller gerçekleştirdi. Denge ve uyumu ön plana çıkardığı heykellerinde çevre ilişkisini de göz önüne alarak ses ve optik olanaklardan yararlandı. 1970'lerde zaman zaman düz yüzeyler üzerinde plastik ve metal birlikt kullanarak farklı dokular yaratmayı denedi. Resimlerinde ise heykellerinden farklı, doğacı bir üsluba yöneldi. 1971 TRT Sanat Ödülleri Yarışması'nda ve 1972'de 33. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde birincilik ödülü kazandı.

1979'da İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nin oluşturduğu Turgut Pura Ödülü her yıl resim, heykel ve seramik dalında çalışan başarılı genç sanatçılara verilmektedir.

Purana (Sanskrit dilinde "Eski Bilgi"), eski öykü, efsane ve soy kütüklerini konu alan kutsal Hindu metinleri derlemesi. Çok çeşitli tarihlerde ve yerlerde ortaya çıkmış örnekleri vardır.

Geleneksel olarak bir *Purana*'da beş konu işlenir. Bunlar evrenin ilk yaratılışı, düzenli aralıklarla yok olmasını izleyen ikincil yaratılış, tanrılarla ermişlerin soy kütükleri, görkemli çağlar ve krallık hanedanlarının tarihidir. *Purana*'lar konu bakımından *Mahabharata*'yla (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) bağlantılıdır. Hindu yasalarının kaynağı olan *Dharma-şastrı* metinleriyle ilgili yanları da vardır. Yaklaşık 400-1000 arası dönemde bu çekirdek malzemeye dinsel açıdan önem taşıyan başkaları eklenmiş, örneğin töreler, ayinler, adaklar, şenlikler, kast görevleri, bağışlar, tapınak ve heykel yapımıyla hac yerleri anlatılmıştır. Öykü hemen her zaman destan beyitleriyle, kolay anlaşılır, akıcı bir üslupla aktarılır.

Günümüze ulaşan 18 büyük *Purana* çoğunlukla, yüceltikleri tanrıya göre (Vişnu, Şiva ya da Brahma) gruplandırılır. Ama her mezhep etkili olabilmek için kendi öğretisini çok okunan *Purana*'lara katmaya çalışmıştır ve konular genellikle hepsinde aynıdır. En önemli *Purana*'lardan birinci grupta yer alanlar *Vişnu-*, *Naradiya-*, *Bhagavata-*, *Garuda-*, *Padma-* ve *Varaha-Purana*'dır. İkinci grupta *Matsya-*, *Kurma-*, *Linga-*, *Şiva-*, *Skanda-* ve *Agni-Purana*, üçüncü grupta ise *Brahmanda-*, *Brahmavaivarta-*, *Markandeya-*, *Bhavişya-*, *Vamana-* ve *Brahma-Purana* yer alır. İçlerinde en tanınmış *Bhagavata-Purana*'dır(*). Aynıca benzer konuları işleyen "ikincil" *Upapurana*'lar ve tapınaklarla kutsal yerleri yücelten ve tapınak ayinlerinde okunan çok sayıda *sthalapurana* (*mahatmya*) vardır.

Purari Irmağı, Papua Yeni Gine'nin iç kesimindeki Bismarck Sıradaglarının güney yamaçlarından doğan ırmak. Güneybatı ve güney yönünde 467 km yol aldıktan sonra Büyük Okyanusun güneybatısında, Mercan Denizindeki Papua Körfezine dökülür. Dağlık kesimde başlıca kollarını aldıktan sonra boğazları aşarak ormanlık kıyı düzlüğüne girer. Son 40 km'lik bölümünde beş kola ayrılarak bataklık bir delta oluşturur. Denize döküldüğü yerden 193 km içeriye kadar ulaşımaya elverişlidir.

Purbeck, İngiltere'nin güney kesiminde, Dorset iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Manş Denizi kıyısında 405 km'lik bir alanı kaplar. Kuzeydoğu sınırında korunaklı, sığ Poole limanı yer alır. Killi ve kumlu orta kesiminde kıraç fundalıklar, bataklıklar ve çamliklar bulunur. Kuzey ve güneyindeki tebeşir oluşumlu ovalarda karma çiftçilik yapılır. Batıdan gelerek ilçenin orta kesiminden geçen Trent ve Frome ırmakları Poole limanına dökülür. İlçe merkezi Wareham, Trent'in ağzının yakınlarındadır. İlçenin güneydoğu ucundaki kıyı sayfiyesi Swanage öteki önemli tek kasabadır. 1970'lerde işletmeye açılan Wareham'ın kuzey ve güneyindeki petrol alanları İngiltere'nin başlıca kıyı petrol tesisleridir. İlçenin güneybatı köşesindeki küçük Winfrith Newburgh kasabası yakınlarında eski tipte bir nükleer enerji santrali ve buna bağlı bir araştırma kuruluşu vardır. İlçenin ilginç köşelerinden biri de Olağanüstü Doğal Güzellik Alanı ilan edilen güney kıyısıdır. Nüfus (1983 tah.) 40.800.

Purbeck Yatakları, İngiltere'de Jura Döneminde (y. 190-136 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının en üst bölümü. Portland Yatakları'nın üstünde yer alan Purbeck Yatakları, Jura Döneminin dünya çapında rastlanan standart katı olan Purbekiyen Katı temsil eder. Yatakta çok değişik türden kayaçlar vardır ve bu durum Jura Döneminde coğrafi koşulların önemli değişiklikler geçirdiğini gösterir. Yatakta kireçtaşı, marn, kil ve eski toprak katmanlarına rastlanır ve bunların kalınlığı kimi yerde 170 m'ye ulaşır.

Purbeck kayaçlarının büyük bölümü lağünlerde, bir kısmı da tatlı sularda çökelmiştir. Alt Purbeck Yataklarındaki kara kökenli topraklar iğneyapraklı ve palmiye benzeri ilkel ağaç fosilleri içerir. Orta ve Üst Purbeck kayaçları ise tatlı su kireçtaşlarından oluşur; bu kayaçlardan inşaat sanayisinde yararlanılır. Kireçtaşlarının arasında marn ve şeyl katmanları ile son derece zengin ve iyi korunmuş böcek faunasına sahip Böcek Yatakları da yer alır.

Purcell, E(dward) M(ills) (d. 30 Ağustos 1912, Taylorville, Illinois, ABD), ABD'li fizikçi. 1946'da nükleer magnetik rezo-

nans(*) (NMR) olgusunu bulmuş, bu buluşu nedeniyle, aynı konuda bağımsız olarak çalışan Alman asıllı ABD'li fizikçi Felix Bloch ile birlikte 1952 Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır. NMR yöntemi günümüzde maddenin molekül yapısının ve karışımların bileşiminin belirlenmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Purcell II. Dünya Savaşı sırasında Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) radara ilişkin problemler üzerinde çalışan bir araştırma grubunu yönetti. 1946'da NMR algılama yöntemini geliştirdi. Son derece yüksek duyarlıklılı bir yöntem olan NMR, Isidor I. Rabi'nin geliştirmiş olduğu atom demeti yöntemine göre büyük bir gelişmeyi simgeler.

1949'da Harvard Üniversitesi'nde profesör olan Purcell, 1952'de yıldızlararası uzayda bulunan yüksüz hidrojen atomlarının saldıgı yirmi bir santimetre ışınlamını(*) saptadı. Dalgaboyu 21 cm olan bu radyo dalgalarının varlığı Hollandalı astronom H. C. van de Hulst tarafından 1944'te öngörülmüştü. Bu dalgaların incelenmesiyle gökadalardaki hidrojen bulutlarının yerleri ve dağılımları belirlenebilmekte ve Samanyolu Gökadası'nın dönüşü ölçülebilmektedir. 1960'ta Harvard'da Gerhard Gade Kürsüsü profesörlüğüne getirilen Purcell 1980'de emekli olduktan sonra da ders vermeyi sürdürdü; aynı yıl Ulusal Bilim Madalyası ile ödüllendirildi.

Purcell, Henry (d. y. 1659, Londra - ö. 21 Kasım 1695, Londra, İngiltere), erken barok dönem İngiliz bestecisi. Yüzü aşkın şarkısı, *Dido and Aeneas* (Dido ve Aineias) adlı minyatür operası ve Shakespeare'in *A Midsummer Night's Dream*'inden (*Bir Yaz Gecesi Rüyası*, 1944) uyarlanan *The Fairy Queen* (Periler Kraliçesi) için yazdığı fon müziğiyle tanınır.

1677'de II. Charles'ın yaylı çalgılar orkestrasının besteciliğine, 1679'da Westminster Abbey orgculuğuna atandı. 1682'de Kraliyet Şapeli'nin üç orgcusundan biri oldu.

Henry Purcell, John Closterman'ın bir portresi; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

II. James'in ve III. William'la karısı Mary'nin hükümdarlıkları sırasında bütün resmi görevlerini sürdürdü. Oğlu Edward'la onun oğlu Edward Henry (ö. 1765) de müzikçi oldu. John Dryden ve Sir Robert Howard'ın *The Indian Queen* (1664; Hindistan Kraliçesi) adlı yapıtlarının opera uyarlamasının müziğini yazmaya başladı, ama ağır

hastalığı yüzünden bitiremediği bu çalışmayı ölümünden sonra kardeşi Daniel (ö. 1717) tamamladı. Ömrünün neredeyse tamamını Westminster'da geçiren Purcell, gerek yaşarken gerekse ölümünden sonra şarkılarının birçok kez basılmasından dolayı daha çok şarkı yazarı olarak tanındı. Bir besteci olarak ustalığını ise ilk kez viyoller için üç, dört, beş, altı ve yedi partili fanteziler dizisinden oluşan çalışmasıyla gösterdi. Yazdığı dört partili dokuz fantezinin hepsi de 1680 tarihli. Öbür fantezileri de büyük olasılıkla aynı döneme ya da daha öncesine aittir. Purcell yeniden canlandırdığı bu müzik biçiminden sonra, iki keman, bas viyol ve org (ya da klavsen) için bir dizi sonat üzerinde çalışmaya başladı. Bunlardan II. Charles'a adanmış 12 tanesi 1683'te, dokuz tanesi de aynı çalgı grubu için bir *chaconne* ile birlikte 1697'de yayımlandı. Purcell bu yapıtlarında İtalyan müzik tarzının yanı sıra İngiliz oda müziği geleneğinden de önemli ölçüde yararlandı.

Yaşadığı dönemde Londra'da halka açık operaların bulunmaması nedeniyle sahne müziği alanındaki çalışmaları sınırlı kaldı. Gene de, 1689'da Chelsea'deki bir kız okulunda sahnelenmek üzere, librettosunu Nahum Tate'in yazdığı *Dido and Aeneas* adlı yapıttan sonra, ölünceye değin çok sayıda tiyatro müziği besteledi. Salt fon müziğinden daha geniş kapsamdaki bu çalışmaları arasında özellikle John Fletcher ile Philip Massinger'in *The Prophetess* (Kâhin Kadın) trajedisinden Thomas Betterton'un uyarladığı *Dioclesian* (1690), John Dryden'in *King Arthur*'u (1691; Kral Arthur), Shakespeare'in *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'ndan anonim bir uyarlama olan ve tiradlar arasında söylenen şarkılardan oluşan *The Fairy Queen* (1692) için yazdığı müzikler sayılabilir. Bu yapıtlarda Purcell canlı güldürü duygusunun yanı sıra tutkulu müzikli anlatım yeteneğini de ortaya koydu.

Purcell'in ilk saray odu ve Nathaniel Lee'nin *Theodosius* adlı oyunu için yazdığı ilk tiyatro müziği de 1680 tarihli. İlahilerinin çoğunu ise 1680-85 arasında yazdı. Koro için yazdığı ilahilerin üslubunda, fantezilerinde olduğu gibi, eski geleneklere derin bağlılık görülür. Solocular için bölümler içeren ilahilerinin en belirgin özelliği ise, dokunaklı ses anlatım tekniğinin ustalıkla kullanılmasıdır. Kilise için yazdığı besteler içinde en incelikli işlenmiş olanlar 1685'te II. James'in taç giyme töreninde Westminster Abbey'de seslendirilen *My heart is inditing* (Yüreğim Söylüyor) ilahisi ile 1694'ün Azizce Cecilia Yortusu için yazdığı *Te Deum* and *Jubilate*'dir.

Purcell ayrıca 100'den fazla dindışı şarkı ve 40 kadar ikili yazdı. Bunların çoğu, İtalyan solo kantatları gibi resitatif ve arylar içeren oldukça gelişkin parçalardır. Purcell'in ilahilerinde pek rastlanmayan, ama dindışı müziğinde yaygın olarak kullandığı kalıp *basso ostinato*'yu(*).

Vokal derlemelerde yer alan çok sayıdaki şarkısı dışında Purcell'in müziğinin pek azı ölümünden önce yayımlandı. Bunların en önemlileri *Sonatas of III Parts* (1683; III Partili Sonatlar), *Azize Cecilia Yortusu* için 1683'te yazılmış bir od olan *Welcome to all the pleasures* (1684; Bütün Zevklere Hoşgeldiniz) ve 1690'da bestelediği *Dioclesian*'dir (1691). Ölümünden sonra karısı klavsen parçalarının bir derlemesini (1696), tiyatro için çalgı müziklerini (1697) ve *Te Deum and Jubilate*'i (1697), yayımcı Henry Playford ise şarkılarını iki ciltte derleyerek *Orpheus Britannicus* (1698 ve 1702) adıyla yayımladı.

Purcell'in bazı dramatik yapıtları, odaları ve ilahileri 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında basıldı. 1876'da Purcell Derneği'nin kurulmasının ardından bütün yapıtlarının yayımlanmasına yönelik ciddi girişimler başladı. Birinci cilt 1878'de, ikinci cilt 1882'de yayımlandı. Sonuçta 1965'te çalışmalarının tamamı 32 cilt olarak bir araya getirildi.

Purdy, James (d. 17 Temmuz 1923, Ohio, ABD), ABD'li romancı ve öykü yazarı. Yapıtlarında, çağdaş yaşam biçiminin sağmalılığıyla insanın yabancılaşması, aldırmaçlığı ve zalimliği gibi konuları işlemiştir.

Ohio'nun küçük kasabalarında babasız büyüdü. Chicago Üniversitesi ile Meksika'daki Puebla Özerk Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Latin Amerika, Fransa ve İspanya'da çevirmen olarak çalıştı ve Appleton'daki (Wisconsin) Lawrence College da üç yıl ders verdi. 1953'ten sonra bütün zamanını yazmaya ayırdı. İlk öykü derlemesi olan *Color of Darkness*'la (1957; Karanlığın Rengi) hatırı sayılır bir ilgi topladı. Amerikan ailelerindeki ilişkilerde ve iletişimde görülen sapma ve çöküşü ele aldı. Amerikan yaşamındaki manevi ve ahlaki boşluğu işlediği ikinci öykü derlemesi *Children Is All* da (1962; Çocuklar Her Şeydir) ilk yapıtı gibi geniş ilgi topladı.

Purdy, öykülerindeki sert, çoğunlukla da grotesk imgeleri, tiplerini ve temaları romanlarında daha geniş ve ayrıntılı biçimde işler. *Bildungsroman*'ın (oluşum romanı) yergisi niteliğindeki *Malcolm* (1959), babasını arayan 15 yaşındaki bir çocuğun karşılaştığı garip olayların öyküsüdür. Purdy bu romanda yalnızlık, düş kırıklığı ve kimlik yitimi gibi çağdaş temaları keskin biçimde çarpıtır. Sonraki üç romanında *Malcolm*'daki yaklaşımlarını daha da geliştirmiştir. *The Nephew* (1960; Yeğen), kaybolan çok sevdiği yeğeni hakkında hiçbir şey bilmediğini fark eden bir kasaba öğretmeninin öyküsüdür. *Cabot Wright Begins*'de (1964; Cabot Wright Başlıyor) kibar, ama içinden gelen güçlü bir dürtüyle ırza geçme suçu işlemiş bir kişi ve sansasyon peşindeki kitle iletişimcilerinin baskısı altında zihinsel çöküşü konu edilir. *Eustace Chisholm*'in (1967) konusu ise iki eşcinsel arasındaki yıpratıcı ama sevecen ilişkidir. Bu üç romanda da yaşam akıldışı ve aldatıcı bir süreç, bireysel kimlik bulunması olanaksız bir nitelik ve sanatla gerçeklik iç içe geçmiş olgular olarak betimlenir. Purdy, *Jeremy's Vision* (1970; Jeremy'nin Hayali), *The House of the Solitary Maggot* (1974; Yalnız Kurtçuğun Evi) ve *Mourners Below*'dan (1981; Aşağıda Yas Tutanlar) oluşan *Sleepers in Moon-Crowned Valleys* (Ayın Süslediği Vadilerde Uyanlar) adlı üçlemesinde yeniden Amerikan kasabalarındaki yaşam ve yıkıcı aile ilişkileri konularına döner.

Eleştirmenlerce özgün, başarılı bir kara mizahçı sayılan Purdy, 1958'de Ulusal Sanat ve Edebiyat Enstitüsü, 1958 ve 1962'de Guggenheim Bursu, 1961'de de Ford Vakfı ödülleri kazandı. Öbür yapıtları arasında *I Am Elijah Thrush* (1972; Ben, Elijah Thrush), *In a Shallow Grave* (1975; Sığ Bir Mezarda), *Narrow Rooms* (1978; Dar Odalar) ve *Candles of Your Eyes* (1986; Gözlerinizin Feri) adlı romanları, *The Running Sun* (1971; Koşan Güneş) ve *Sunshine Is an Only Child* (1973; Günışığı Tek Çocuktur) adlı iki şiir kitabı, ayrıca çeşitli oyun ve şiir derlemeleri sayılabilir.

Puri, Hindistan'ın doğu kesimindeki Orissa eyaletinin doğusunda il ve il merkezi kent. Bengal Körfezi kıyısında yer alan Puri kenti bir pazar merkezi ve sayfiye yeridir. Aynı zamanda Hinduların ünlü bir hac merkezi

olan kentte, 12. yüzyıldan kalma Cagannatha Tapınağı'nın kalıntıları yer alır. Kentten yaklaşık 3 km uzaklıkta bulunan Cagannatha'nın Bahçe Evi'nde her yaz dinsel nitelikli bir şenlik düzenlenir.

Puri'de Cagannatha Tapınağı, Orissa, Hindistan
H. Müller-Shoale/EB Inc

Yüzölçümü 10.159 km² olan Puri ilinin doğu kesiminde pirinç yetiştirmeye elverişli bir alüvyon ovası, batı kesiminde ise Doğu Gat Sıradagları bulunur. Hindistan'ın en büyük göllerinden biri olan sığ, tuzlu Çhilka Gölünün büyük bir bölümü il sınırları içindedir. İlin başlıca sanayi ürünleri pirinç unu, metal eşya ve dokumadır. Orissa'nın yönetim merkezi olan Bhubanesvar kenti de Puri ili sınırları içindedir.

Puri 1803'te Orissa'nın öteki kesimleriyle birlikte İngiliz egemenliğine girdi. Khurda racası 1804'te İngiliz yönetimine karşı ayaklandı; 1817-18'de de bir köylü ayaklanması oldu. 1866'da bütün Orissa eyaletini etkisi altına alan kutluk sırasında il halkının büyük bölümü yaşamını yitirdi. Nüfus (1991) kent, 124.835; (1981) il, 2.921.045.

Puriler ve Korovadolar, dil ve kültür bakımından birbirleriyle büyük benzerlikler gösteren iki Güney Amerika Yerli kabilesi. Bir Korovado efsanesine göre, Puriler ve Korovadolar başlangıçta tek bir kabile oluştururken, iki aile arasında çıkan kan davası kabilenin ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Puriler ve Korovadolar, Brezilya'nın Mato Grosso eyaletindeki düzlüklerde yaşar. Ge dilleri üst öbeğine bağlı Korovado dilinin bir lehçesini konuşurlardı.

Beyazlarla 18. yüzyılda ilişki kurmadan önce Brezilya'nın doğusundaki ormanlarda ve dağlarda avcılık ve toplayıcılık yaparlardı. Ava bir yaşının önderliğinde, yaklaşık 40 kişilik bir ya da iki geniş aileden oluşan gruplar halinde gidilirdi. Purilerin ve Korovadoların sayısı sonraki yıllarda sömürgecilerin baskısıyla çok azaldı. Günümüzde bölgede yaşayan Korovadoların sayısının 1.000'den az olduğu sanılmaktadır.

Purişkeviç, Vladimir Mitrofanoviç (d. 24 Ağustos 1870, Kişinyov, Rus Çarlığı - ö. Şubat 1920, Novorossiysk, SSCB), Rus siyaset adamı. 1905'te kurulan ve Yahudilerle solculara yönelik vahşice saldırılarıyla tanınan Rus Halkının Birliği adlı aşırı sağcı grubun önderlerindendir.

Bir süre hükümet görevlisi olarak çalışmış bir toprak sahibiydi. İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Duma'da (Devlet Meclisi) yaptığı Yahudi karşıtı konuşmalarla dikkat çekti ve Duma'daki aşırı sağcı kanadın önderliğini üstlendi. 1908'de, öteki lideriyle kişisel bir çatışmaya girdiği Rus Halkının Birliği'nden ayrılarak, Başmelek Mikhail Birliği adlı yeni bir aşırı sağcı örgüt kurdu. Rusya'nın I. Dünya Savaşı'na katılmasını destekledi ve Aralık 1916'da Rasputin'i öldüren komplocular arasında yer aldı.

Şubat 1917'de Çar II. Nikolay'ın tahttan indirilmesinden sonra çar ailesinin ülkeden kaçmasına yardımcı oldu. Sovyet Devrimi sırasında Petrograd'da (Petersburg) karşı-

devrimci bir ayaklanma başlattı. Bir Sovyet mahkemesince tutuklandıysa da Mayıs 1918'de bağışlanması üzerine Güney Rusya'ya giderek Beyaz Ordu'yla işbirliği yaptı ve Sovyet yönetimine karşı bir gazete yayımladı. Tifodan öldü.

Purkinje, Jan Evangelista, Çekçe JAN EVANGELISTA PURKYNĚ (d. 17 Aralık 1787, Libochovice, Bohemya - ö. 28 Temmuz 1869, Prag), Çek deneysel fizyoloji bilgini. Histoloji, embriyoloji ve farmakoloji alanlarındaki çalışmalarıyla göz, görme, beyin ve kalbin işlevleri, memelilerde üreme ve

Purkinje
CTK-Czechoslovak News Agency

hücre yapısı konularında çağdaş bir anlayışın yerleşmesine öncülük etmiştir.

1850-69 arasında fizyoloji dersleri verdiği Prag Üniversitesi'ndeki araştırmalarının sonucunda Purkinje etkisi olarak bilinen olguyu buldu. Buna göre ışığın şiddeti azaldıkça, kırmızı renkli nesnelerin görüntüsü aynı parlaklık derecesindeki mavi renkli nesnelerine göre daha hızlı silikleşiyordu. Purkinje, insanın görmesi üzerine yaptığı araştırmalarla ilgilenen Alman şair Goethe'nin yardımıyla Prusya'daki Breslau (Wrocław) Üniversitesi'nde fizyoloji ve patoloji dersleri vermeye başladı. Orada ilk ayrı fizyoloji kürsüsünü ve ilk fizyoloji laboratuvarını (1842'den sonra Fizyoloji Enstitüsü) kurdu.

Almanya'da üniversite öğreniminde laboratuvar eğitiminin kurucusu olarak kabul edilen Purkinje, beyincığın kabuk bölümünde (korteks) yer alan ve çok sayıda uzantıları olan büyük sinir hücrelerini (Purkinje hücreleri) ve kalpte karıncık duvarında yer alan ve atım ritmini kalbin öbür bölümlerine ileten dokuyu (Purkinje lifleri) buldu. Erken evredeki hayvan embriyonlarının betimlenirken bilimsel bir terim olarak "protoplazma"yı önerdi.

Mikroskopla yapılacak doku incelemeleri için çok ince doku kesitleri elde etmede kullanılan mikrotomu, potasyum bikromatı ve Kanada balsamını ilk kez kullandı. Kâfur, afyon, güzelavratotu ve terebentinin insandaki etkisini açıkladı; dijitalin ve güzelavratotu zehirlenmelerinde oluşan görsel imgeleri tanımladı. Derideki ter bezlerini ve olgunlaşmamış yumurtanın çekirdeğini buldu. Parmak izlerinin kimlik belirlemede kullanılabileceğini ve pankreastan elde edilen özütlerin proteinlerin sindirilmesinde rol oynadığını belirtti.

Purnea, Hindistan'ın kuzeydoğu kesimindeki Bihar eyaletinde kent. Ganj Irmağı'nın kollarından biri olan Saura Irmağı'nın doğusunda yer alan Purnea kenti tarımsal ürünler için önemli bir pazar merkezidir. Pirinç ve jüt işleme başlıca sanayi dallarıdır. 1864'te belediye olan Purnea'da bir de eyalet hastanesi vardır.

Bölge topraklarının büyük bölümünü Mahananda Irmağı sular. Yöre, eyaletin en önemli jüt üretim alanıdır. Öteki önemli tarımsal ürünler arasında tahıl, tütün ve yağlı tohumlar sayılabilir. Sığır yetiştiricili-

ği de önemlidir. Nüfus (1981) kent, 91.144; metropoliten alan, 109.875.

puro, kıyılmış tütünün bir yaprağa doldurularak üstüne tek bir tütün yaprağı sarılmasıyla yapılan kalın ve uzun sigara. Üste sarılan yaprak dayanıklı, esnek, ipeksi dokulu ve tek renk olmalı, hoş bir tadı bulunmalı ve iyi yanmalıdır.

Kolomb ve ondan sonra Amerika kıtasına gidenler Küba, Meksika, Orta Amerika ve Brezilya'da yaşayan Yerlilerin kuru palmye ya da mısır yaprağına sardıkları uzun ve kalın bükülmüş tütün yaprağı demetlerini içtiklerini gördüler. Guatemala'da Uuxac-tün'da bulunan ve İÖ 10. yüzyıl ya da daha öncesinden kalmış bir çömlekte bir Maya, ipe bağlanmış tütün yapraklarını içerken canlandırılmıştı. Avrupa dillerine *cigar* ya da *cigarro* olarak giren puronun Maya dilinde tütün içmek anlamında kullanılan *sik'ar* sözcüğünden geldiği sanılır. 1600'lerde puro İspanya'da ortaya çıktı ve öbür Avrupa ülkelerinde yaygınlaşmadan önce iki yüzyıl kadar bir zenginlik simgesi oldu. Amerika'da New England yöresinde puro içilmeye 1633'te Connecticut'a yerleşilmesinden hemen sonra başladı.

Purolar boyut ve biçimlerine göre değişik adlar alır. *Corona*, ağza giren ucu yuvarlanmış, yaklaşık 14 cm uzunluğunda bir purodur. *Petit corona* ya da *corona chica* yaklaşık 12,5 cm, *très petit corona* 11 cm, yarım *corona* 9,5 cm uzunluğundadır. *Lonsdale* biçim bakımından *corona*'ya benzer, uzunluğu ise yaklaşık 16 cm'dir. *Ideales* ince torpil biçimindedir ve yakılan ucuna doğru incilir, uzunluğu 16 cm kadardır. *Bouquet* daha küçük ve gene torpil görünümündedir. Dümdüz olan *Londres*'in uzunluğu yaklaşık 12 cm'dir. Bu tanımlar ambalajda markadan sonra yazılır. *Panatela* iki ucu açık ince bir purodur, genellikle 12,5 cm uzunluğunda ve düzdür, ama bazen ağza gelen ucunda bir çıkıntı ya da içeri bastırılmış bir yer bulunur. Önceleri bu puroların ucu kapalıydı ve içmeden önce kesilmesi gerekirdi. *Chreoot* iki ucu açık ince bir purodur. *Panatela*'dan daha kalın ve kütür; bazen ucu doğru hafifçe incilir. İngiltere'de iki ucu açık, yaklaşık 9 cm uzunluğunda küçük purolara *whiff* adı verilir.

Puroların genel renk sınıflandırmasında *claro* (CCC) açık, *colorado-claro* (CC) orta, *colorado* (C) koyu, *colorado-maduro* (CM) çok koyu ve *maduro* (M) en koyu anlamına gelir. Üst yaprağın rengi puronun sertliğini belirlemez, ama renklerin uyumuna çok önem verilir. İyi kalite markalarda bir kutudaki bütün puroların aynı renkte olmasını sağlayabilmek için 20 kadar farklı tonda üretim yapılır.

Purolar oldukça kuru ve ılık bir ortamda, değişmeyen koşullarda saklanmalıdır. Sıcaklık 18°C-19°C, nem oranı ise yaklaşık yüzde 53-57 olmalıdır.

Modern ambalajlarda puronun üstüne bir bant konur ya da genellikle selofandan yapılan koruyucu kılıfın üstüne yazı basılır. Makineyle takılan kılıf puronun doğal nemini korur. Uygun ışık altında çalışan seçiciler ve paketleyiciler, puroların renk ve üst yaprağın kusursuzluğuna göre ayırıp tahta, metal, mukavva ya da cam kutulara yerleştirir. Günümüzde en çok tutulan purolar Küba'da yapılan ve genel olarak Havana purosı olarak adlandırılanlardır.

Purple Heart (İngilizcede "Mor Yürek"), George Washington tarafından 1782'de konan ve görev sırasında cesaret gösterenlere verilen ilk ABD askeri nişanı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasında yalnız üç çavuşun almaya hak kazandığı nişan, ceketle dikilen ve kenarında gümüş kordon

bulunan yürek biçimli mor bir kumaş parçasından oluşuyordu. Yaklaşık 150 yıl unutulduktan sonra, Washington'ın 200. doğum yılı kutlamalarında yeniden gündeme geldi (22 Şubat 1932). Günümüzde nişanın verilmesi amacını ölkeleri için görev başında yaralanmış ya da öldürülmüş kişileri ödüllendirmektir. Bu nişana sahip kişilere, yeniden yaralandıklarında Oak Leaf Cluster Nişanı verilir.

purpura, sıklıkla vücut boşlukları ve derin dokulardaki kanamayla birlikte deride ortaya çıkan kanama.

Kanamamanın durdurulmasını sağlayan doğal mekanizmadaki yetersizlik sonucunda ortaya çıkan purpuranın nedenleri şöyle sınıflandırılabilir: 1) Vitamin yetersizliği, bakteri, virüs, alerji ya da kalıtsal bir bozukluk nedeniyle küçük atardamarların duvarlarının zedelenmesi, 2) trombositopeni, immünotrombositopeni, eritemli lupus ve trombasten gibi hastalıklarda ortaya çıkan trombosit eksikliği, 3) hemofili, Christmas hastalığı, protrombin eksikliği gibi hastalıklarda ve pıhtılaşmayı önleyici ilaçların verilmesine bağlı pıhtılaşma faktörü eksikliği, 4) yaygın miyelom, lösemiler ve bağdoku hastalıklarında, ayrıca ısınıma bağlı travmaların ardından kanda çeşitli pıhtılaşma faktörlerinin etkileşimini önleyen pıhtılaşma önleyici maddelerin bulunması, 5) kandaki fibrin pıhtısını ortadan kaldıran ve normal olarak etkin olmayan mekanizmanın gebelik, doğum ve cerrahi girişimlerde kaza sonucu etkinleşmesi. Şok, travma, yanık gibi durumlarda dokulardaki maddelerin kana karışması ve damar içinde yaygın pıhtılaşmaya neden olması, vücutta pıhtılaşma faktörlerinin tükenmesine ve kanamaların başlamasına neden olur.

Purpura tedavisi kanamanın nedenine bağlıdır. Damardaki zedelenmeye ve trombositopeniye bağlı purpurada kortikosteroidler etkilidir. Acil tedavi gerektiren kanamalarda trombosit nakli yararlı olabilir. Trombositopeniye bağlı purpuranın bazı biçimlerinde öbür tedavi yöntemleri yarar sağlamazsa dalak ameliyatla çıkarılır. Pıhtılaşma bozukluklarında akut kanama, eksik olan pıhtılaşma faktörü, plazma ya da kan verilerek durdurulabilir.

Puruhalar, İspanyolların Ekvador'u fethettileri sırada Andlar'daki yaylalarda yaşayan Güney Amerika Yerlileri. Günümüzde bu yaylalarda yaşayan Yerli kökenli topluluklar kültürel kimliklerini yitirmiş olduklarından, Puruhaları ayırt etmek olanaksızdır. Öte yandan Puruha dili yok olmuş ve Puruha kültürüyle ilişkili hiçbir yazılı kaynak günümüze ulaşmamıştır.

Puruhalar fethet sırasında mısır, fasulye, kabağ ve patates yetiştiren bir tarım topluluğuydu. Avcılık da yaparlardı. Büyük olasılıkla dışı çamurla sıvanmış kumu damlı evlerden oluşan yerleşmeleri dağlık kesimlere dağılmıştı. Puruhalar pamuk ve bitki liflerinden usta işi dokumalar üretirlerdi. Siyasal yaşamda yerel şeflerin ve bölgesel kralların önemli yeri vardı. Puruhalar yaşadıkları bölgedeki Chimborazo ve Tungurahua yanardağlarının kutsal ataları olduğuna inanırlar, Chimborazo'ya insan kurban ederlerdi.

Purulia, Hindistan'ın kuzeydoğu kesimindeki Batı Bengal eyaletinde kent. Kasai Irmağının hemen kuzeyinde yer alan Purulia kenti tarımsal ürünler için bölgenin başlıca dağıtım merkezidir. Sanayi dalları arasında yağlı tohum işleme, ipeki ve

pamuklu kumaş dokumacılığı ile gomalak üretimi sayılabilir. Kentin yakınlarında, 7. yüzyıldan kalma bir Caynacı tapınağının kalıntıları vardır. 1876'da belediye yapılan Purulia'da Burdwan Üniversitesi'ne bağlı dört yükseköğretim birimi bulunur.

Purulia yakınındaki bir barajdan sel denetimi ve sulama için yararlanılır. Yörede üretilen başlıca ürünler pirinç, mısır, buğday ve arpadır. Nüfus (1981) 166.762.

Purus Irmağı, Portekizce RIO PURUS. İspanyolca RIO PURUS. Peru'da, Loreto yönetim bölgesinde birkaç kaynaktan doğan ırmak. Genellikle kuzeydoğuya doğru akarak Peru'daki yağmur ormanlarından ve Brezilya'nın Acre eyaletinden geçtikten sonra Brezilya'nın Amazonas eyaletine girer. Kuzey, doğu ve kuzeydoğu yönlerinde menderesler çizerek ağır ağır yoluna devam eder. Manaus'un yukarısında Amazon Irmağının uzantısı olan Solimões Irmağıyla birleşir. Ağız kesiminde 1.200 m genişliğe ulaşan ırmak, bu noktada birçok kola ayrılır. 3.211 km uzunluğundaki ırmak büyük bölümü ulaşılabilir. Eskiden Coxiuara adıyla bilinen Purus Irmağı dünya'nın en kıvrımlı akarsularından biridir. Kıyılarında ormanlardan kauçuk elde edilir.

purusha (Sanskrit dilinde "kişi" ya da "ruh"), Hindu felsefesinde, ruh ya da "ben". Hindu felsefe okullarının hemen hepsi sonsuz ve değişmeyen bir "ben" in varlığını kabul etmekte, yalnızca onun özünü tanımlama ve varlığına kanıt gösterme açısından birbirinden ayrılmaktadır.

Samkhya ve Yoga dualist felsefe okullarında **purusha** bir başka ontolojik gerçeklik olan **prakriti**'nin(*) (madde) karşılığıdır. Bütün canlı ve cansız nesnelerle zihinsel deneyimler **prakriti**'nin görünümüdür. Ruh sınırlandırılmaz, **purusha** ve **prakriti**'nin birbirine karışmasıdır; **prakriti**'den ayrılma yoluyla ruh kurtuluşu erişir.

Vedalarda sözü edilen ilk yaratılış efsanelerinden birine göre **purusha** aynı zamanda bedeninden evrenin yaratıldığı ilk insandır. Hem kurban eden, hem de kurbandır ve törenleri daha sonraki Veda ve Hindu kurban törenlerinin ilk örneği sayılır.

Purvaçal (Hintçe *purva*: "doğu" ve *açal*: "dağ"), Hindistan'ın doğu kesiminde, Patkai Sıradağları ve bu sistemle bağlantılı Aka, Dafla Miri, Abor ve Mijmi tepeleri gibi dağ sıralarını kapsayan dağlık bölge. Arunachal Pradesh, Nagaland, Manipur, Mizoram, Tripura eyaletleri ile Assam eyaletinin doğu kesimini içine alan 98.000 km²'lik bir alana yayılır. Hindu destanı *Mahabharata*'da birkaç yerde değinilen Purvaçal, 13. yüzyıl başlarından sonra Ahomlarca yönetildi. İngiliz egemenliğine ise ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde girdi.

Bölgenin kırklarla belirlenen, oturmamış bir jeolojik yapısı vardır. Kuzey-güney doğrultusunu izleyen tepe dizileri genellikle batıya yönelen dar ve koşut vadilerle birbirinden ayrılır. Bölgenin en yüksek noktası, Arunachal Pradesh eyaletindeki Lohit ilinde bulunan Dapha Dağıdır (4.578 m). Bölgedeki başlıca akarsular Lohit, Burhi Dihang, Diyung, Kuisiyara, Gumti, Kalandan, Manipur, Tiksü, Nantaleik ve Naurya'dır. Bitki örtüsü meşe, kestane, huş ağacı, manolya, çilek, akçağaç, defne ve incir gibi çok değişik türleri kapsar. Geniş bambu ormanlarına da rastlanır. Bölgede ilkel araçlarla, döşümlü olarak pirinç, mısır, lahana, susam, kolza, hardal, şeker kamışı, patates, arpa, buğday ve man-

yok yetiştirilir. Sanayi daha çok evlerde yürütülen küçük ölçekli imalata dayanır. Başlıca yeraltı kaynakları arasında kireç, linyit, madenkömürü, demir cevheri, bakır cevheri, kayatuzu, kil ve toprak boya sayılabilir. Nüfusun büyük bölümünü Nocte, Vanço, Tangsa, Naga, Kuki, Mizo, Lakher, Çakma ve Panei etnik toplulukları oluşturur. Kara ve demir yollarının sınırlılığı nedeniyle birçok il merkezi arasında ulaşım havayoluyla sağlanır.

pus, atmosferde asılı halindeki çok küçük su damlacıklarından oluşan ve yatay görüş uzaklığını 1 km'nin altına indirmeden azaltan ortam. Görüş uzaklığı 1 km'nin altına indiğinde asılı ortama sis denir. Pus, yeryüzünde ince, grimsi renkli bir örtü oluşturur. Ayrıca bak. sis.

Pusan, Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Bihar eyaletinin ortakuzeyinde kent. Burhi (Eski) Gandak Irmağının hemen batısında yer alır. Hükümet 1796'da bugün kentin bulunduğu topraklara at yetiştirmek üzere el koydu ve sonradan bir bütün çiftliği kurdu. Kentte 1905'te bir araştırma enstitüsüyle enstitüye bağlı bir deneme çiftliği ve bir tarım yüksekokulu açıldı. 1970'te ise çeşitli araştırma istasyonları olan Racendra Tarım Üniversitesi kuruldu. Nüfus (1991) 122.086.

Pusan, BUSAN olarak da bilinir, Güney Kore'de Kyangsang-nam (Güney Kyangsang) ilinin merkezi kent ve liman. Kore Yarımadasının güneydoğu ucunda, Nak-tong Irmağının (gang) denize döküldüğü derin ve korunaklı bir koyda yer alır. Korya hanedanı döneminde (935-1392) Pusanpo adıyla anılan kent günümüzde ülkenin başlıca limanı ve ikinci büyük kentidir. Japon yönetimi sırasında (1910-45) modern bir liman kenti durumuna gelen Pusan'ın nüfusu Kore'nin 1945'te bağımsızlığını kazanmasından sonra göçler nedeniyle hızla arttı. Kore Cumhuriyeti'nin geçici başkenti olduğu Kore Savaşı sırasında da (1950-53) bu artış sürdü.

Anakaraya açılır bir köprüyle bağlı olan Yang Adası (do) kentin limanını ikiye böler. Daha büyük olan doğudaki liman dış ticaret için, batıdaki küçük liman ise balıkçılık için kullanılır. Pusan, ülkenin başlıca kontrol plak üretim merkezidir. Öteki sanayi dalları arasında gemi, otomobil, metal, seramik, kimyasal maddeler, kâğıt ve mekanik araç üretimi sayılabilir. Kentteki ilk metro hattının yapımına 1980'de başlanmıştır. Başlıca yükseköğretim kurumları Pusan Ulusal Üniversitesi, Pusan Ulusal Balıkçılık Yüksekokulu ve Okyanusbilim Yüksekokulu'dur. Kentin kuzeydoğu kesimindeki banliyölerde kaplıcalar vardır. Kentin dış kesiminde, Kore Savaşı sırasında ölen Birleşmiş Milletler askerlerinin anısına yapılmış bir mezarlık yer alır. Nüfus (1990) 3.797.566.

pusellik bak. busellik

Pusey, E(dward) B(ouverle) (d. 22 Ağustos 1800, Pusey, Berkshire - ö. 16 Eylül 1882, Ascot Priory, Berkshire, İngiltere), Oxford Hareketi'nin önderlerinden İngiliz Anglikan ilahiyatçı.

1823'te Oriel College'da öğretim üyeliğine seçildi. Burada John Keble ve John Henry Newman'la (sonradan Kardinal Newman) tanıştı. Almanya'da ilahiyat ve Doğu dilleri öğrenimini sürdürdükten sonra Wellington dükü tarafından Oxford'da İbraniye dalında Kraliyet profesörlüğüne atandı.

Oxford Hareketi'yle ilişkisi 1833'te başladı. 1834'te *Tracts for the Times* (Zamanımız İçin Risaleler) dizisi için perhiz konulu bir risale yazdı. Bunu aynı dizi için vaftiz

üzerine yazdığı kapsamlı bir risale izledi. Komünyon ayininde Hz. İsa'nın gerçek varlığıyla bulunduğu öğretisini savunan vaazı yüzünden 1843'te üniversite yöneticileriyle arası açıldı, iki yıl süreyle üniversite vazifesi askıya alındı. 1845'te Londra'da Anglikan Kilisesi'nde manastır yaşamını yeniden canlandıran ilk Anglikan rahibeler topluluğunun kurulmasına yardımcı oldu. Kitabı Mukaddes eleştirilerinde tutucu bir çizgi izledi. Kilisenin tarihsel otoritesiyle yorumlandığı biçimde vahiy ilkesine bağlı kaldı ve ilahiyatta felsefi sistemlerin kullanılmasına karşı çıktı. Çok sayıda yapıtı arasında *The Doctrine of the Real Presence* (1855; İsa'nın Komünionunda Gerçek Varlığıyla Bulunduğu Öğretisi) ve *The Real Presence*'in (1857; Gerçek Varlık) yanı sıra, *The Minor Prophets, with a Commentary* (1860; Yorumuyla Birlikte On İki Peygamber) ve *Daniel the Prophet* (1864; Peygamber Daniel) gibi akademik çalışmalar da sayılabilir.

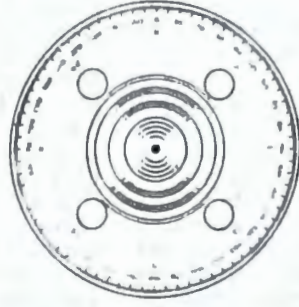
Pushmataha, PUSHMATAHAW olarak da yazılır (d. y. 1765. Noxuba Çayı kıyısı, Mississippi - ö. 24 Aralık 1824, Washington, D.C., ABD), Çoktav Yerlilerinin reisi. Ulaşmacı tutumuyla, ABD'nin 19. yüzyılın başlarında Yerlilere ait toprakları işgalini kolaylaştırmıştır. 1805'te, reis seçildikten kısa süre sonra Mount Dexter Antlaşması'nı imzalayarak Alabama ve Mississippi'deki Çoktav topraklarının büyük bölümünü beyazlara bıraktı. Şavni reisi Tecumseh'in 1811'de beyazlara karşı kurduğu konfederasyona Güneyli Yerlilerin katılmasına karşı çıkarak Tecumseh'in girişiminin başarısızlığa uğramasında önemli rol oynadı. Krik Savaşı (1813-14) sırasında Çoktavlar ABD'yle ittifak kurmaya ikna etti ve 23 Aralık 1813'te yapılan Kutsal Topraklar (Econochaca) Çarpışması'nda özveriyle savaştı. 1816 ve 1820'de Çoktavların topraklarının bir bölümünü daha ABD'ye bıraktı.

pusula, denizde ve havada seyirde ve arazi ölçümünde yön belirlemede kullanılan ağıt. Magnetik ya da cayroskop(*) ilkesiyle çalışan pusulalar olduğu gibi, yön belirlemede Güneş'in ya da bir yıldızın konumunu temel alan pusulalar da vardır.

Pusulanın en eski ve en yaygın türü, günümüzde birbirinden çok az farklı biçimlerde uçak, gemi ve kimi kara araçlarında kullanılan magnetik pusuladır. 12. yüzyılda Çinli ve Avrupalı denizciler, doğal bir mıknatıs cevheri olan mıknatıstaşı parçalarını bir çubuğa tutturularak su yüzeyinde yolduruldüğünde kendiliklerinden Kutup Yıldızı'na doğru yöneldiğini buldular. Bu buluşun hemen ardından, belli bir süre mıknatıstaşına değiştirilmiş demir ya da çelik bir iğnenin de kuzey-güney doğrultusunda yöneldiği ortaya çıkarıldı.

Mıknatıstaşı ile çelik ya da demir iğnelerin bu özelliği, Yer'in dev bir mıknatıs çubuğu gibi davranmasından kaynaklanır; bu dev çubuğun kuzey-güney doğrultusundaki alanı, serbest haldeki mıknatısların aynı doğrultuya yönelmesine yol açar. Yer'in magnetik alanının doğrultusu, dönme ekseninin kuzey-güney doğrultusuna tam olarak paralel olmamakla birlikte, uygulamada çok büyük bir sapmaya yol açmayacak kadar yakındır. Pusula sapması denen bu hatanın büyüklüğü, yeryüzünde bulunan noktanın konumuna göre değişir. Magnetik pusula üzerinde bir dizi önemli gelişme yapılmıştır. 13. yüzyılda pusula iğnesi pusula kadranına yerleştirilen bir pimin üzerine takıldı; 17. yüzyılda ince iğnenin pim üzerine daha kolay yerleştirilebilmesi amacıyla iğneler paralelkenar biçiminde yapılmaya başlandı. İlk pusulalarda yalnızca kuzey ve güney

yönleri işaretliydi, daha sonra bunlara 30 temel yön noktası daha eklendi. Bir süre sonra ibrenin üzerine, üstüne yönler işaretlenmiş bir kart (pusula gülü) yerleştirilerek yönün doğrudan kartın üzerinden okunması kolaylığı getirildi. Kartın düz durmasını sağlamak amacıyla da pusula çanağı kardan halkalar (pusula çanağının serbestçe salınımını sağlayan halkalar) üzerine yerleştirildi.

Pusula kartları

(Solda) üstüne yön noktaları işlenmiş bir 18. yy pusula kartı, (sağda) üstü oyularak derecelendirilmiş metal bir pusula kartı (kadrân)

15. yüzyılda pusula iğnelerinin doğrudan Kuzey Kutbu'nu değil, bunun yakınlarındaki bir noktayı gösterdiği ortaya çıktı. Pusula iğnesi Avrupa'da gerçek kuzeyin biraz doğusunu, Kuzey Amerika'da ise biraz batısını gösterir. İngiliz denizciler, bu sapmanın yol açacağı yanlışlıkların önüne geçmek amacıyla, klasik meridyen pusulası kullanmaya başladılar; bu pusulada, gemi İngiltere'deki Cornwall'dan geçerken pusula kartı üzerindeki kuzey noktası ile iğnenin kuzey ucu üst üste geliyordu.

İngiliz mucit Gowin Knight 1745'te, çeliği uzun süre mıknatıslanmış halde kalabilecek biçimde mıknatıslamaya yönelik özel bir yöntem geliştirdi. 1837'de, gemilerin demir donanımlarının pusulalarda yol açtığı sapmaları incelemek üzere İngiliz Deniz Kuvvetleri tarafından oluşturulan özel bir komite dört iğneli, çok duyarlı bir pusula geliştirdi.

Çanaklarında su bulunmayan ilk kartlı kuru pusulalar titreşim ve darbelerden kolayca etkilenbiliyordu. Öte yandan, darbelerden daha az etkilenmelerine karşın, sıvılı pusulalarda sızıntı ve küçük milin aşınınca değiştirilmesi zorluğu gibi sorunlarla karşılaşıldı. 1862'de kartın üzerinde milin ağırlığını alan bir şamandıra bulunan ilk sıvılı pusula yapıldı. Sızıntıları önlemek amacıyla da sıvıyı genleştirip sıkıştıran bir körük

sistemi geliştirildi. Sıvılı pusulalardaki bu gelişmeler sonucunda kartlı kuru pusulalar kullanılmaz oldu.

Günümüzde denizci pusulaları, genellikle bir pusula dolabı içine yerleştirilmiştir ve alttan ışıklandırmayı sağlamak amacıyla da silindirik ayaklar üzerine oturtulmuştur. Pusula dolabında, geminin yapısındaki metallerin etkisini gideren mıknatıs ve çelik

parçaları bulunur. Uçaklarda da buna benzer bir pusula kullanılır, ama bunlara ayrıca, hızlı dalışlar sırasında magnetik pusulada oluşan hataları önleyen bir düzeltici mekanizma eklenmiştir. Aslında bir cayroskop olan bu düzeltici mekanizma, rota değiştirmeleri sırasında iğnenin yanlış bir yatay düzlemde durmasını önler. Bu sisteme cayromagnetik pusula denir.

Cayropusula olarak bilinen magnetik olmayan pusulalarda da cayroskoplardan yararlanılır. Cayroskop birbirinden bağımsız olarak dönebilen ve kordon askılarla bağlanmış eşmerkezli üç grup halkadan oluşur. Merkez cayroskopun ilk dönme eksenine gerçek kuzey noktası ile çakıştırıldığında, kendisini bu doğrultudan saptırmaya yönelik tüm etkilere karşı koyar ve konumunu korur, bu nedenle de cayroskop bir pusula gibi çalışır. Cayroskop yalpalamaya başlarsa, bir sarkaç ağırlığı aleti tekrar eski konumuna çeker. Magnetik kuzeyden çok gerçek kuzeyi gösterdiklerinden, seyir sistemlerinde genellikle cayropusulalardan yararlanılır.

Puşkin, eskiden (1728'den sonra) TSARSKOYE SELO (Çann Köyü) ya da (1918-37) DETSKOE SELO (Çocukların Köyü), Rusya Federasyonu'nun kuzeybatı kesimindeki Petersburg yönetim biriminde (oblast) kent. Petersburg

kentinin 22 km güneyinde yer alır. Rus çarlık ailesinin yazlık saraylarından birinin çevresinde gelişti. I. Yekaterina'nın yaptırdığı (1717-23) bu saray sonradan genişletildi (1743-48) ve Bartolomeo Francisco Rastrelli tarafından Rus barok üslubunda yeniden yapıldı (1752-57). II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından yağmalanan saray sonradan onarım gördü. Sarayın çevresindeki parkın içinde İtalyan Giacomo Quarenghi'nin yaptığı küçük Aleksandr Sarayı ile bir dizi pavyon, heykel ve anıt yer alır; parktaki Ermitaj'ın tasarımı Rastrelli'ye, Agate Pavyonu ile 1822'de Stasov tarafından yeniden yapılan rokoko üslubundaki Çin Köyü'nün tasarımı ise Cameron'a aittir. Ana sarayın bitişiğinde yer alan lise, 1811-17 arasında burada öğrenim gören Rus şair Aleksandr Puşkin'in onuruna müzeye dönüştürülmüş, şairin ölümünün 100. yıldönümünde de (1937) kentin adı Puşkin olarak değiştirilmiştir. Rus Çarlığı'nın ilk demiryolu hattı 1837'de Petersburg ile Tsarskoye Selo arasında yapılmıştır. Petersburg Tarih Enstitüsü de kenttedir. Nüfus (1991 tah.) 95.300.

Puşkin, Aleksandr (Sergeyeviç) (d. 6 Haziran 1799, Moskova - ö. 10 Şubat 1837, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus şair, romançı, oyun ve öykü yazarı. Ülkesinin en büyük şairi ve çağdaş Rus edebiyatının kurucusu kabul edilir.

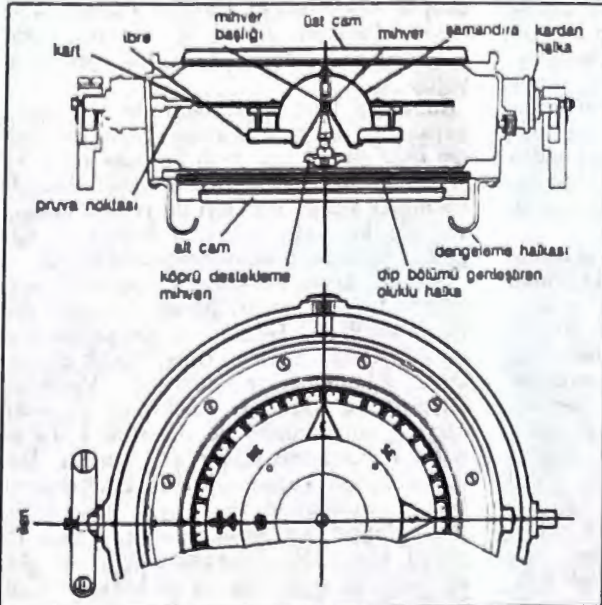
Gençlik yılları. Puşkin'in babası, köklü bir Boyar ailesinden geliyordu. Annesi ise söylentiye göre İstanbul'da köle pazarında satılan ve I. Petro (Büyük) tarafından evlat edinilen Habeş prensi Abram Hannibal'in torunuydu. Hannibal sonradan, Puşkin'in yarım bıraktığı *Arap Petra Velikogo* (1837; *Büyük Pierre in Arabi*, 1971) adlı tarihsel romana konu olacaktı.

19. yüzyılın başında yaşayan bütün öbür Rus soyluları gibi Puşkin'in ailesi de Fransız kültürünü benimsediği için, Puşkin ve kardeşleri genç yaşta Fransızca konuşup yazmayı öğrendiler. Puşkin, sonradan *Yevgeni Onegin*'de (1833) Tatyana'nın dadısı olarak ölümsüzleştirdiği, azatlı bir serf olan yaşlı dadısı Arina Rodionovna Yakovleva'dan Rus halk öykülerini dinledi. Anneannesinin Moskova yakınındaki malikânesinde geçirdiği yaz tatillerinde köylülere yakından tanıma fırsatı buldu. Ayrıca, evlerine gelen edebiyatçı konuklardan da etkilendi.

1811'de Tsarskoye Selo'da (sonradan Puşkin) yeni kurulan Çarlık Lisesi'ne girdi. Yazarlığa da 1814'te orada, *Vestnik Evrope* dergisinde yayımlanan manzum mektubu "Arkadaşım Şaire" ile başladı. İlk şiirlerinde, K. N. Batyuşkov ve V. A. Jukovski gibi önceki kuşak Rus romantik şairleriyle 17. ve 18. yüzyıl Fransız şairlerini, özellikle de Vicomte de Parny'yi örnek aldı.

1820'de yayımlanacak romantik şiiri *Ruslan i Lyudmila*'yı yazmaya da lise yıllarında başladı. Yapıt Ariosto ve Voltaire'in öykülü şiirlerinin üslubunu taşımakla birlikte, eski Rusya'da geçiyor ve Rus halk kültüründen öğeler içeriyordu. Şiir yerleşik kural ve türlere uymadığı için dönemin geçerli edebi okulları olan klasikçilik ve duygusalcılığa bağlı yazarlar tarafından ağır saldırılara uğradı; ama aynı zamanda Puşkin'in ünlenmesine yol açtı.

Puşkin 1817'de Petersburg'a giderek Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı ve amcasının arkadaşlarının kurduğu Arzamas adlı edebiyat topluluğuna girdi. Ayrıca 1818'de edebiyat ve tarih tartışmaları için kurulan, ama sonradan Refah Birliği adlı gizli derneğin bir kolu olan Yeşil Lamba

Sıvılı magnetik pusula

derneğine üye oldu. Elden ele dolaşan siyasal şiirleri ve epigramlarında, 1825'te başarısız bir ayaklanma başlatacak olan Dekabristlerin sözcülüğünü üstlendi.

Sürgün yılları. Puşkin bu siyasal şiirleri yüzünden 1820'de güneye sürgüne yollandı. Oradaki izlenimleri, "güney dizisi" olarak bilinen *Kavkazski Plennik* (1822; Kafkas Mahkûmu), *Bahçisaravski fontan* (1824; Bahçesaray Çeşmesi) ve *Bratya razboiniki* (1827; Haydut Kardeşler) adlı romantik öykülü şiirlerine malzeme sağladı.

"Güney dizisi", Puşkin'in *Ruslan i Lyudmila*'yla kazandığı ünü daha da artırdı ve döneminin önde gelen Rus şairi ve 1820'lerin özgürlük aşığı romantik kuşağının öncüsü olarak tanınmasını sağladı. Ama Puşkin ulaştığı başarıdan hoşnut değildi. 1823'te, manzum romanı *Yevgeni Onegin* üzerinde çalışmaya başladı ve 1831'e değin aralıklarla çalışmayı sürdürdü. Yapıtta döneminin tipik bir kişiliğini canlandırıyor, ama bunu daha evrensel bir planda ve yeni anlatım teknikleri kullanarak yapıyordu.

Rusya'daki yaşamı genel çizgileriyle sergileyen *Yevgeni Onegin*'in karakterleri (düş kırıklığı içindeki şüpheli Onegin, özgürlük aşığı romantik şair Lenski ve Rus kadınının derinlemesine ve sevecen bir bakışla incelendiği Tatyana) tipik birer Rustu ve içinde yaşadıkları toplumsal çevreyle ilişkileri bakımından ele alınmışlardı. Yapıt biçimsel özellikleri açısından Lord Byron'ın *Don Juan*'ını (1819-24) andırmakla birlikte, Puşkin Lord Byron'ın öznel ve romantik tutumunun yerine daha nesnel bir bakışı tercih etmiş ve kahramanlarını uzak ve yabancı bir ortamda değil, Rusya'ya özgü yaşam biçimi içinde ele almıştı. Romanda olaylar Petersburg'da başlıyor, taşradaki bir malikâne ve Moskova'da sürüyor, gene Petersburg'da sona eriyordu.

Bu arada Puşkin önce Kişinyov'a (1820-23), ardından Odessa'ya gönderilmişti (1823-24). Daha sonra annesinin Pskov yakınlarındaki Mihaylovskoye'de bulunan malikânesine sürüldü.

Burada Rus tarihini yakından inceledi ve malikânedeki köylüler aracılığıyla halk öykülerini ve şarkılarını yazmaya geçirdi. Bu dönemde şiirinin Rusya'ya özgü nitelikleri daha da belirginleşti. Örneğin "Jenih" (1825; Damat) adlı baladı Rus halk kültüründen alınma öğeler üzerine kuruluydu. Şiirin, *Ruslan i Lyudmila*'nın taşkın üslubundan ya da "güney dizisi"nin romantik ve

melodik anlatımından oldukça farklı olan yalın ve akıcı üslubu yapıtın dayandığı güçlü trajediyi daha da belirginleştiriyordu.

Puşkin, "güney dizisi"nin bir parçası olarak yazmaya başladığı *Tsiganı*'yı (1827; *İblis Çingeneler*, 1937) 1824'te tamamladı. *Yevgeni Onegin*'in taşra yaşamıyla ilgili bölümlerini de Mihaylovskoye'de kaleme aldı. Taşra eşrafının yaşamını anlatan *Graf Nulin* (1827; Kont Nulin) şiirini 1825'te, en önemli yapıtlarından biri olan tarihsel trajedisi *Boris Godunov*'u da (1831; *Boris Godunov*, 1943, 1966) 1824-25 arasında gene orada yazdı.

Puşkin'in Fransız tiyatrosunun klasikçiliğinden kopuşunu yansıtan *Boris Godunov*, Shakespeare'in oyunlarında, özellikle de tarihsel oyunları ve trajedilerinde görülen "halk tiyatrosu" ilkelerine dayalıydı. Dekabristlerin ayaklanmasından hemen önce yazılan yapıt, çarın önderliğindeki egemen sınıflarla kitleler arasındaki ilişkileri ele alıyor, halkın ahlaksal ve siyasal önemini (Puşkin'in sözleriyle "halkın yargısını") vurguluyordu. Rusya'da siyasal ve toplumsal bir kargaşanın egemen olduğu 17. yüzyılda geçen yapıtın konusu, büyük kahraman Boris Godunov'un suçu ve trajik yazgısıydı. Korkunç İvan'ın (IV. İvan) gözdelelerinden Maljuta Skuratov'un damadı olan Boris Godunov, yapıtta İvan'ın küçük oğlu Dmitri'nin katili olarak gösterilmişti. Olaylar, biri siyasal ve tarihsel, öbürü psikolojik olmak üzere iki düzlemde ele alınmış, olayların gelişimi karmaşa ve hırsın egemen olduğu bir arka plan eşliğinde yansıtılmıştı. Puşkin oyunu yazarken eski Rus vakayınamelerinden ve yalınlık, doğaya bağlılık, karakterlerin serbest ele alınışı bakımından da, ustası saydığı Shakespeare'den yararlanmıştı. *Boris Godunov* Shakespeare'in trajedilerindeki şiirsel ve yüce tutkuya sahip olmamakla birlikte, "olayların inandırıcılığı ve diyalogların doğallığı"yla dikkati çekiyordu. Puşkin diyaloglarda bazen konuşma havasını koruyan bir düzyazı, bazen de beş ayaklı esnek bir *iambos* ölçüsü kullanmıştı. Tahtta hak iddia eden Dmitri tipi de büyük bir incelikli çizilmişti. Dmitri'nin sonunda tahta çıkmasını sağlayan halkın gücünü Puşkin öylesine vurgulamıştı ki, oyun bir süre sansür yüzünden yayımlanamadı. Oyunun episodik yapısına karşın, Puşkin'in psikolojik ve dramatik bir birlik yaratmadaki başarısı ve özlü dili, ayrıntıları ve karakter tasvirleriyle dramatik gerilimi yükseltmedeki ustalığı sayesinde, oyun Rus tiyatro tarihinde bir devrim yarattı.

Sürgünden dönüş. Dekabristlerin 1825'teki ayaklanmasının bastırılmasından sonra, Puşkin'in ününün farkında olan ve Dekabristlerin "komplo" girişimiyle ilişkisi olmadığına inanan yeni çar I. Nikolay, onun 1826'da Moskova'ya dönmesine izin verdi. Aralarında geçen uzun görüşme sırasında çar Puşkin'e yapıtlarının sansürünü bundan sonra kendisinin yapacağına söz verdi. Ayrıca serflerin özgürleşmesinin yolunu açacak bir dizi reform yapmayı vaat etti.

Ayaklanmanın bastırılması ve ayaklananlardan beşinin idam edilip geri kalanının Sibirya'ya sürülmesi, Dekabristlerden yana olan Puşkin için acı bir deney oldu. Puşkin artık, halkın desteği olmadan otokrasiye karşı verilecek mücadelenin yenilmeye mahkûm olduğunu fark etmişti. Gerekli reformların gerçekleştirilmesinin tek yolunun, "çarın isteğiyle" yukarıdan aşağıya doğru olduğunu düşünüyordu. 18. yüzyıl başındaki reformlar dönemini ve "eğitimci çar" Büyük Petro'yu önemsemesinin nedeni de buydu. "Stansi" (1826; Kıtalar) adlı şiirinde, *Büyük Pierre'in Arabı*'nda, 1828'de yazdığı tarihsel şiiri *Poliava*'da (1829) ve 1833'te yazdığı şiiri *Medni vsad-*

nik'te (1837; Tunç Süvari) dönemin çarına Büyük Petro'yu örnek gösteriyordu.

Puşkin sürgünden döndükten sonra da kendini haksızlığa uğramış bir konumda buldu. Çarın sansürü resmi sansürden de katıydı, ayrıca kişisel özgürlüğü de sınırlanmıştı. Hem polis tarafından gizlice izleniyor, hem de polis şefi Kont Benckendorf tarafından açıkça denetleniyordu. Üstelik bu dönem yapıtları eleştirmenlerden pek az olumlu tepki aldı. Bazı dostlarının onu davadan dönmekle suçlamaları üzerine "Druzyam" (1828; Dostlarıma) adlı şiirinde siyasal konumunu savunmak zorunda kaldı. Şair ve kitleler üzerine bir şiir dizisiyle (1827-30) bitirmedeği yapıtı *Egipetskiye no-ç'i*de (1837; Mısır Geceleri, 1937, 1965) o dönemdeki duygusal yalnızlığının verdiği acıyı yansıtır.

Ama bu dönem, aynı zamanda Puşkin'in sanatının doruğuna ulaştığı dönemdi. 1829 ile 1836 arasında yazdığı hemen hemen her yapıt Rus edebiyatında yeni bir sayfa açtı. Bu dönemde yazdığı yapıtlar arasında *Skupoy rısar* (1836; Hırslı Şövalye), *Motsartı Salieri* (1831; Mozart ve Salieri, 1987), *Kamenni gost* (1839; Taş Konuk), *Pir vo vremya çumi* (1832; Veba Sırasında Bayram) adlı "kısa trajediler"i, aşağı sınıfta gündelik yaşamını komik bir üslupla anlattığı şiiri *Domik v Kolomne* (1833; Kolomna'daki Kulübe), beş kısa düzyazı öyküden oluşan *Povesti pokoyного I. P. Belkina* (1831; *Biyelekin'in Hikâyeleri*, 1945, 1982) ve ayrıca çok çeşitli üsluplarda pek çok lirik şiir, eleştiri, polemik yazı ve taslak vardı.

Son yılları. Puşkin 1831'de Natalya Nikolaevna Gonçarova'yla evlenerek Petersburg'a yerleşti. Yeniden devlet hizmetine girerek Büyük Petro'nun yaşamını yazmakla görevlendirildi. Üç yıl sonra çarın hizmetlisi olarak saraya girdi. Saray yaşamının yaratıcılığını olumsuz etkilemesine karşın, ısrarla yazmayı sürdürdü. Şiiri tümüyle terk etmemekle birlikte daha çok düzyazı yapıtlar verdi. Büyük Petro'nun yanı sıra yapıtlarında önem kazanan bir başka tema da köylü ayaklanmalarıydı. 1830'da yazmaya başladığı ama bitiremediği yergisi *İstoriya sela Goryuhina'da* (1837; Goryuhino Köyünün Tarihi), 1832-33 arasında yazdığı romanı *Dubrovski'de* (1841; *Dubrovski*, 1937, 1991), 1835'te yazdığı *Siseni iz rıtsarskih vremen'de* (1837; Şövalyeler Çağında Görüntüler), 1833-36 arasında yazdığı, Pugaçov Ayaklanması'nı konu alan ve düzyazı yapıtlarının en önemlisi sayılan romanı *Kapitanskaya doçka'da* (1836; *Yüzbaşının Kızı*, 1944, 1986) ve bu yapıt için bir ön çalışma niteliğindeki *İstoriya Pugaçova'da* (1834; *Pugaçov İsyanının Tarihi*, 1949) köylü ayaklanmaları önemli bir yer tutuyordu.

Bu arada hem özel, hem de iş yaşamı dayanılmaz bir hale gelmişti. Saray çevresinin hem kuşkusunu, hem de öfkesini çekiyordu. Görevinden ayrılıp kendini tümüyle edebiyata verme istekleri de reddedilmişti. 1837'de karısının onurunu korumak için girdiği bir düello sonucunda öldürüldü.

Değerlendirme. Puşkin'in önemi daha sağlığında fark edilmmişti; öğrencilerinden Nikolay Vasilyevič Gogol onu Rusya'nın ulusal şairi olarak nitelendirmiş, büyük eleştirmen, demokrat ve devrimci Vissarion Gregoryevič Belinski Puşkin'in yapıtları üzerine, günümüzde de önemini koruyan derin ve kapsamlı eleştiriler yazmıştı. Rus edebi dilinin kurucusu, Rus edebiyatının başlıca yapıtlarının yazarı ve "gerçekliğin şairi" Puşkin, kendisinden sonra gelen 19. yüzyıl klasik Rus yazarları için de Rus edebiyatının temel taşı ya da Maksim Gorki'nin deyişiyle "başlangıçların başlangıcı" olmayı sürdürdü.

Puşkin, Orest Kiprensky'nin bir yağlıboya çalışması, 1827; Devlet Tretiyakov Galerisi, Moskova
State Tretyakov Gallery, Moscow

Puşkin Rusya halklarının kültürel ve ruhsal dünyalarının ayrılmaz bir parçası olmuş, opera başta olmak üzere Rus kültürünün öbür alanları üzerinde de derin bir etki bırakmıştır. Pek çok dile çevrilen yapıtları hem tümüyle Rusya'ya özgü bir ulusal bilinci, hem de ulusal sınırların ötesine geçebilen evrensel bir bakışı yansıtır.

Puşkin'in Türkçede yayımlanmış öbür yapıtları arasında *Kar Fırınası* (1934), *Acemi Bir Köylü Kız* (1938), *Seçme Yazılar* (1953), *Son Kurşun* (1963), düzyazı yapıtlarını bir araya getiren *Bütün Eserleri* (1972) ve *Altın Balık: Masallar* (1977) sayılabilir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Oyun. *Malenkiye iragedli* (1831-39; *Küçük Tragedyalar*, 1946). Öykü. *Pikovaya Dama* (1834; *Maça Kızı*, 1937, 1971). Gezi yazısı. *Puteşesivnye v Arzum* (1836; *Erzurum Yolculuğu*, 1961, 1982).

Puşkin Güzel Sanatlar Müzesi, tam adı A. S. PUŞKIN DEVLET GÜZEL SANATLAR MÜZESİ. RUSÇA GOSUDARSTVENNİ MUZEY İZOBRAZİTELNIH İSKUSSTV İMİNİ A. S. PUŞKINA. Moskova'da, ilk ve orta çağ sanatıyla Batı Avrupa resim, heykel ve grafik sanatları koleksiyonlarını barındıran müze. Özellikle Rus koleksiyoncular Şçukin ve Morozov'un topladığı 18-20. yüzyıllar arasına ait Fransız sanatı yapıtları önemlidir.

Müze, 1812'de yeni-klasik üslupta yapılmış bir yapıdır. Gene Moskova'da bulunan Aleksandr Puşkin Müzesi'yle adı dışında bir ilişkisi yoktur. Bu ikinci müzede Puşkin'in yaşamı ve dönemine ilişkin belgeler, çağdaş edebiyat ve portre örneklerinden oluşan koleksiyonlar, Petersburg ve Moskova kentlerini konu alan çizim ve suluboyalar sergilenmektedir.

Puteaux, Fransa'da, Ile-de-France planlama bölgesindeki (*region de programme*) Hauts-de-Seine ilinde (*département*) kent. Paris'in kuzeybatıdaki konut ve sanayi banliyölerinden biridir. Sen Irmağının batı kıyısında, Neuilly-sur-Seine ve Bois de Boulogne banliyölerinin karşısında yer alır. Kent ile Paris'in bağlantısını bir bölgesel ekspres demiryolu hattı sağlar. Yapımı 1957-59 arasında tamamlanmış olan Sergi Sarayı, Champs-Élysées'deki eski Grand Palais'den (Büyük Saray) üç kat daha geniş bir alanı kaplar. Kentte otomobil, basım, parfüm, makyaj malzemesi ve kauçuk eşya sanayileri vardır. Nüfus (1982) 36.095.

Putnam, Frederic Ward (d. 16 Nisan 1839, Salem, Massachusetts - ö. 14 Ağustos 1915, Cambridge, Massachusetts, ABD), ABD'li antropolog. ABD'de antropoloji biliminin kurucularındandır.

Harvard College'a (bugün Harvard Üniversitesi) girdikten (1856) sonra ünlü doğabilimci Louis Agassiz'in asistanlığını yaptı (1857-64). Agassiz'in somut verilerin incelenmesine verdiği önem, zooloji, arkeoloji ve etnografiye yaklaşımı üzerinde kalıcı etkiler bıraktı. Bir derece almadan ayrıldığı Harvard'dan sonra zooloji müzelerinde müdürlük yaptı. 1875'te Harvard'daki Peabody Arkeoloji ve Etnoloji Müzesi müdürlüğüne getirildi, 1909'a değin bu görevde kaldı.

Harvard'da 1887'de etnoloji profesörlüğüne atanmış Putnam, 1891'den başlayarak Chicago'daki Kolomb Dünya Fuarı'nın (1893) antropoloji bölümünü düzenledi. Bu koleksiyonu, Chicago'nun ünlü Field Doğa Tarihi Müzesi'nin çekirdeğini oluşturdu. 1894'te bir yandan da New York kentindeki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'nin antropoloji bölümü müdürlüğünü yürütmeye başladı. Asya'nın kuzeydoğusunu ve Kuzey Amerika'nın kuzeybatısını kapsayan Jessup Kuzey Pasifik Seferi'nin düzenlenmesinde önemli rol oynadı. 1903'te California Üni-

versitesi'ne (Berkeley) giderek yeni antropoloji bölümünü ve antropoloji müzesini kurdu. Zooloji ve antropoloji alanında 400'ü aşkın makale, rapor ve bildiri yayımlayan Putnam aynı zamanda *American Naturalist* dergisinin kurucularından ve yayın yönetmenlerinden biriydi.

Putnik, Radomir (d. 24 Ocak 1847, Kragujevac, Sırbistan - ö. 17 Mayıs 1917, Nice, Fransa), 1914'te Avusturyalılar karşısında büyük bir zafer kazanan Sırp general.

Topçu okulunda öğrenim gördü. 1903'te general oldu. Savaş bakanı olduğu üç dönem (1904-05, 1906-08, 1912) dışında, 1903'ten 1916'ya değin genelkurmay başkanlığı görevinde bulundu.

Osmanlılara karşı yapılan iki ayrı savaşta (1876, 1877-78) bir tugaya, Bulgaristan'a karşı savaşta da (1885) bir tümene komuta etti. Başkomutan olarak görev yaptığı Balkan Savaşları (1912-13) sırasında, Kumanovo'da (Ekim 1912) ve Manastır'da (Kasım 1912; bugün Bitola, Makedonya) Osmanlıları yenilgiye uğrattı. Haziran-Temmuz 1913'te Bregalnica'da Bulgarlar karşısında kazanılan zaferde önemli rol oynadı. I. Dünya Savaşı başlayınca Romanya'ya gitti. Sağlığının bozuk olmasına karşın başkomutanlık görevini üstlenerek, sayıca üstün durumdaki Avusturya kuvvetlerini Ağustos 1914'te Cer Dağında büyük bir yenilgiye uğrattı. İtilaf Devletleri'nin kazandığı ilk zafer olan bu çarpışmanın ardından Avusturyalıları Kolubara Irmağı kıyısında da yendi (Kasım-Aralık 1914). Ertesi yıl ordu-su Arnavutluk üzerinden geri çekilirken hastalığı nedeniyle sedyeyle taşınan Putnik, komutanlık görevinden ayrılarak Nice'e yerleşti.

puto bak. hedefe atış

putperestlik, bir kişi ya da nesneyi tanımlatırarak ona tapınma. Genellikle çoktanrıcılık(*) ile ilişkilendirilmekle birlikte, dinsel yazında hem daha dar, hem de daha geniş anlamlarda kullanılır.

Putperestliğin birkaç biçimi ayırt edilebilir. Kaba ya da açık putperestlik, kutsal kabul edilen bir kişi ya da nesneye, örneğin Güneş'e, hükümdara, bir hayvana ya da bir heykele belirlik davranışlarla tapınmaktır. Putperestliğin bu türü ötekilerden üstün yüce bir varlığın kabulüyle yan yana bulunabilir. Örneğin İsrailoğulları tek gerçek Tanrı'yla bir ahit gerçekleştirmek ve onun şeriatını yükümlenmek üzere Sina Dağının eteklerinde konakladığında altın buzağıya tapınıyordu. Buna karşılık Hz. Musa'ya vahyedilen On Emir'den(*) birincisi putperestliği yasaklıyordu. Cahiliye döneminde de Araplar, kabilelerine özgü çok sayıda puta tapınmakla birlikte, "Allah" adını verdikleri tanrıyı bütün putların üstünde en yüce varlık sayıyorlardı.

Açık tapınma edimlerinden kaçınmakla birlikte, dinlerin yalnızca yaratıcıya gösterilmesini öngördükleri saygı, yüceltme ve sadakat yaratılmış bir varlığa yöneltildiğinde örtük putperestlikten söz edilir. Örneğin bir ulusa, tüm ulusların yaratıcısı olan Tanrı'ya gösterilmesi gereken sevgi ve saygıyla bağlanmak da bir tür putperestlik sayılır.

Tanrı ile kul arasında aracılık ilkesini vurgulayan Hristiyanlık, aracı bir kuruma bağlanmanın kendi başına putperestlik sayılması gerektiği görüşünü reddeder. Ama Hristiyanlar, örneğin Meryem Ana'nın ve öteki aziz ya da azizeler gibi aracıların konumu üzerinde görüş birliğine varmış değillerdir. Aracılığın kabul edildiği durumlarda, aracıya gösterilen saygı, aracının kendisine değil, onun temsil ettiği varlığa

yönelik sayılır. Kutsal Üçleme'nin ikinci kişiliğiyle ayrılmaz biçimde bütünleşmiş olduğu inancıyla Hz. İsa'nın insani varlığına da tapınılır. Komünyon ayininde Hz. İsa'nın bedenine dönüştüğüne inanılan kutsanmış ekmek de tapınma konusudur. Bu nedenle Hristiyanlık tarihinde putperestlik suçlaması sürekli bir polemik konusu olmuş, örneğin Protestanlar Tanrı'nın değişmez sözü saydıkları Kitabı Mukaddes'e, Katolikler de Meryem Ana'ya tapınmakla suçlanmışlardır.

İslam öğretisinde putperestlik, en büyük ve temel günah sayılan şirk kavramının içinde yer alır ve bazen şirkle özdeş sayılır. Kuran'ın pek çok âyetinde kesin bir dille yasaklanan (Maide 90, İsrâ 23,39) putların kimseye zarar veremeyeceği, hiçbir şey yaratamayacağı, şefaât edemeyeceği, dualara yanıt veremeyeceği, ayrıca kendilerine tapınanlardan habersiz oldukları sık sık vurgulanır. Bir âyette (Enbiya 21) putlardan "cehennem odunu" biçiminde söz edilir. Bunun yanında Allah'ın putların da Rabb'i olduğu belirtilir (Necm 49) ve putlara sövmekten sakınılması öğütlenir (En'am 108). Kuran'ın el-Lât(*), Üzza (Güçlü) ve Menât (Kader) adlı putlarla ilgili tanımları (Necm 19-20) İslam tarihinde polemik konusu olmuştur.

Puttenham, George (d. y. 1520 - ö. 1590 sonbaharı, Londra, İngiltere), İngiliz saray görevlisi. Elizabeth çağının imzasız olarak yayımlanmış en önemli eleştirel yapıtlarından *The Arte of English Poesie*'nin (1589; İngiliz Şiir Sanatı) yazarı olarak kabul edilir. Yapıtın "Şairler ve Şiirler Üzerine" başlıklı birinci kitabı şiirin savunusu ve tanımını yaparken, "Orantı Üzerine" başlıklı ikinci kitabı şiir sanatının vazgeçilmez biçimsel ögesi olarak prozodiyi, "Süsleme Üzerine" başlıklı üçüncü kitabı ise şiirin göze ve kulağa hoş gelen öğelerini ele alır. İngiliz şiirinin geniş kapsamlı bir eleştirel değerlendirmesi olarak öncü bir nitelik taşıyan *The Arte*'nin önemi, İngiliz şiirini, o dönemde hâlâ tartışılmasına karşın, bir sanat olarak ele almasında, şiiri ve şiir tekniğini en iyi değerlendirme ölçüsü olarak "doğru kavrayış" a başvurulmasında, şiirin yaratma, taklit etme ve "hayal etme" becerilerini vurgulamasında ve şiirin başlıca amacını öğreticilikten çok, haz verme olarak belirlemesinde yatar. Elde kalan sekiz yazma kopyasının ikisinde yazarının Puttenham olduğu belirtilen *A Justification of Queen Elizabeth in Relation to the Affair of Mary Queen of Scots* (İskoçya Kraliçesi Mary Olanın Kraliçe Elizabeth'in Haklılığı Üzerine), Puttenham'ın hukuk ve devlet işleri konusunda da bilgili olduğunu gösterir.

putting-out sistemi bak. eve iş verme

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

putto, çoğul PUTTI, mitolojik ve dinsel konulu, özellikle de Rönesans ve barok dönem ürününde resim ve heykellerde sık rastlanan çoğunlukla kanatlı, çıplak ve tom-bul çocuk figürü. Yunan ve Roma sanatındaki aşk simgesi Eros figüründen türetilmiş, 15. yüzyıl İtalyan sanatında, özellikle de Madonna ve Çocuk İsa resimlerinde kerubileri betimlemek için kullanılmıştır. 15. yüzyılın sonlarında klasik mitoloji konuları-

na dönölünce Aşk Tanrısı Cupido *putto* figürüyle gösterilmiş, ayrıca bazı tanrılarla

"Aziz Hieronymus'un Son Komünyonu", Domenichino'nun bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1614; Vatikan Müzeleri, Roma
SCALA-Art Resource/EB Inc

ölümsüzlerin çevresinde kimliği belirsiz *putto*'lara yer verilmiştir.

Putumayo, Kolombiya'nın güney kesiminde yönetim birimi (*intendencia*). Kuzeydoğuda Caquetá Irmağı, güneyde Ekvador, güneydoğuda da Peru'yla çevrilidir. Yüzölçümü 24.885 km²'dir. Batıda birdenbire Andlar'a doğru yükselen kesimi dışında, büyük bölümü ormanlık düzlüklerden oluşur. Bir miktar petrol çıkarılan bölgede başka petrol yataklarının da bulunduğu sanılmaktadır; petrol Putumayo Irmağı üzerindeki Asís'ten başlayan ve Andlar'ı aşan bir boru hattıyla Büyük Okyanus kıyısındaki Tumaco'ya taşınır. Bölgede kireç, mermer, kömür ve başka maden yatakları da vardır. Pirinç, şeker kamışı, fasulye, mısır, muz ve manyok üretimi sürekli artmaktadır. Nariño ilindeki Pasto kentini Puerto Asís'e bağlayan karayolu, bölge merkezi Mocoa'ya da uzanır. Nüfus (1992 tah.) 221.872.

Putumayo Irmağı, İspanyolca RÍO PUTUMAYO, Amazon Irmağının kollarından biri. Toplam uzunluğu 1.609 km'dir. Kolombiya'daki Pasto kenti yakınlarında, And Dağları üzerinde yer alan La Cocha Gölünden doğar. Başlangıçta Guamués adıyla anılan ırmak, güneydoğuya doğru akarak Puerto Asís'i geçtikten sonra Putumayo adını alır. Aynı yönde akmaya devam ederek tropik yağmur ormanlarından geçer ve Kolombiya'nın Ekvador ve Peru ile olan sınırının büyük bölümünü çizer. Santa Clara'yı geçtikten sonra Brezilya sınırlarına girer. Brezilya'da Içá adını alır ve Santo Antônio do Içá'da (Brezilya) Amazon Irmağına katılır.

Hemen bütün çığırı boyunca elverişli olan ırmak bölgedeki başlıca ulaşım yoludur. Kıyılarında kauçuk ormanları uzanır.

Puvis de Chavannes, Pierre (-Cécile) (d. 14 Aralık 1824, Lyon - ö. 24 Ekim 1898, Paris, Fransa), döneminin önde gelen Fransız duvar ressamı. Egemen sanat akımlarının dışında kalmış, Georges Seurat, Paul Gauguin, Charles Baudelaire ve Theophile Gautier gibi çeşitli eğilimlerdeki sanatçı ve eleştirmenlerin hayranlığını kazanmıştır.

Thomas Couture ile Eugène Delacroix'nin öğrencisi oldu. Düzenli olarak Paris Salon Sergileri'ne katıldıysa da daha çok çeşitli belediye binaları ile kamu yapılarının duvarları için yaptığı büyük ölçekli tuval resimle-

"Fakir Balıkçı", Puvis de Chavannes'in bir yağlıboya çalışması, 1881; Louvre Müzesi, Paris
Musée du Louvre, Paris; fotoğraf, Marc Garanger

riyle tanındı. Yalın biçimler, ritmik çizgiler ve fresk benzeri soluk düz renkler kullanarak alegorik ve antik konuları idealize ettiği resimler yaptı. Aldığı en önemli sipariş olan Panthéon'daki (Paris) bir dizi pano resminde Azize Geneviève'in yaşamından sahneleri betimledi. 1876'da başladığı bu yapıtı ölümünden sonra öğrencileri tamamladı, Paris'teki öbür önemli duvar resimleri, Sorbonne Üniversitesi'nde (1887-89) ve Belediye Binası'ndadır (1893'te tamamlandı). Boston'daki halk kütüphanesinin merdivenlerinin duvar resimleri de (1894-98) onundur.

Puy, Le, Fransa'nın güney kesiminde, Auvergne planlama bölgesindeki (*region de programme*) Haute-Loire ilinin (*département*) merkezi kent. Massif Central'de, deniz düzeyinden 686 m yüksek, Loire Irmağının sol kıyısından 3 km uzaklıkta yer alır. Üzerlerinde volkanik doruklar yükselen bazalt oluşumlu platolarla çevrili bir havzanın orta kesiminde kurulmuş olan kent 4. yüzyıla doğru dinsel bir merkez oldu.

16. yüzyılın ikinci yarısındaki Din Savaşları sırasında kent halkı Katolik Birliği'ni destekledi. Eski Kent'in dar ve dik sokaklarıyla çevrili bir platformun üzerinde, 13. yüzyıldan kalma romanek Notre-Dame

Le Puy'de sönmüş bir volkanik tepesi üstündeki Saint-Michel-d'Aiguille Kilisesi, Fransa
Ray Marney-Shoetel/EB Inc

Katedrali yer alır. Kentin dış mahallelerinde 11. yüzyıla ait Saint-Michel-d'Aiguille Kilisesi vardır.

Le Puy bir pazar kenti olmakla birlikte, 17. yüzyıldan bu yana dantel yapım merkezi olarak tanınmaktadır. Crozatier Müzesi'nde bölgede üretilmiş dantellerden oluşan bir koleksiyon sergilenir. Nüfus (1982) 22.806.

Puy-de-Dôme, Fransa'nın orta kesimindeki Auvergne planlama bölgesinde (*region de programme*) il (*département*). Tarihsel Auvergne ilinin kuzey kesimi ile Bourbonnais ve Lyonnais'nin bazı bölümlerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur. Yüzölçümü 7.970 km², yönetim merkezi Clermont-Ferrand'dır. Massif Central'ın bir bölümü il sınırları içindedir. Doğuda Loire sınırı boyunca Forez Dağları ile onun uzantısı olan Noirs Ormanları (*bols*), güneybatısında ise Dore Dağları uzanır. Dore Dağları, Fransa'nın orta kesimindeki en yüksek nokta olan Sancy Dağında 1.886 m'ye ulaşır. Dore Dağlarından Dordogne ve Sioule ırmakları doğar. İldeki bir başka önemli akarsu Allier Irmağıdır. Dore Dağlarının ötesinde kuzeye doğru uzanan Dôme-Dağları yer alır. Dôme Dağlarının üzerinde, bölgedeki sönmüş yarıdağ konilerinin en görkemlisi olan Dôme Dağı (1.464 m) yükselir.

Sert bir iklimin hüküm sürdüğü ilde kışlar uzun, yazlar ise sıcak geçer. İl ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayanır; bölgede tahıl ve meyve yetiştirilir, sığır besiciliği yapılır. Clermont-Ferrand'da kauçuk ve tekstil sanayileri gelişmiştir. Bölgedeki dağlarda çok sayıda kişi sporu merkezi ve kaplıca vardır. Puy-de-Dôme, aralarında Issoire, Saint-Nectaire ve Orcival kiliseleri ile Clermont-Ferrand katedralinin de bulunduğu romanek üsluptaki kiliseleriyle ünlüdür. İÖ 52'de Roma'nın Galya'yı fethi sırasında Galyalıların reisi Vercingetorix'in Julius Caesar'a geri püskürttüğü yer olan, Clermont-Ferrand'ın güneyindeki bazalt oluşumlu Gergovia Platosu sit alanı ilan edilmiştir. Clermont-Ferrand eğitim bölgesine (*académie*) bağlı olan il Clermont-Ferrand, Ambert, Issoire, Riom ve Thiers adlı beş ilçeye (*arrondissement*) ayrılır. Nüfus (1991 tah.) 598.800.

Puya, ananasgiller (*Bromellaceae*) familyasından, Güney Amerika'da yetişen 120 kadar çok uzun boylu bitki türünü içeren cins. Örneğin, Güney Amerika'nın kuzey kesimlerinde bulunan *P. glgas* (*P. raimondii*) 10 m'ye kadar boy atar; bu tür 5,4 m uzunluğunda bir çiçek salkımı oluşturur.

Türlerin çoğu And Dağlarının soğuk, kurak ve taşlı yamaçlarında yetişir. Gövdeler kalın ve odunsudur. Sık rozetler oluşturan ince ve uzun yapraklarının kenarı sert dikenlerle kaplıdır. *P. alpestris* ve *P. chilensis* gibi bazı türleri evlerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. *P. chilensis*'in yapraklarından yerel olarak balıkbağı yapımında kullanılan bir lif çıkarılır.

Puyi, Wade-Giles yazımında P'U-I. HENRY P'U-I olarak da bilinir, yıl adı XUANTONG. Wade-Giles yazımında HSIUAN-TUNG (d. 7 Şubat 1906, Pekin - ö. 17 Ekim 1967, Pekin), Qing (Mançu) hanedanının son Çin imparatoru.

Amcası Guangxu'nun ölümü (14 Kasım 1908) üzerine üç yaşında tahta çıkarıldı. 1911 Devrimi'nin ardından 12 Şubat 1912'de tahttan indirildi. Bununla birlikte Pekin'deki sarayda yaşamını sürdürmesine izin verildi ve Henry adını aldı. 1924'te gizlice Pekin'den ayrılarak Tianjin'deki Japon kolonisine yerleşti. Japonlarca 9 Mart 1932'de cumhurbaşkanı ilan edildi, 1934'te de Gangde yıl adıyla Manzhou Guo (Mançurya) adlı kukla devletin imparatorluğuna

Puyi
Xinhua Haber Ajansı

getirildi. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Ağustos 1945'te Ruslara tutsak düştü. 1950'de savaş suçlusu olarak yargılanmak üzere Çin'e iade edildi. 1959'da bağışlandıktan sonra Pekin'de bir botanik bahçesinin makine onarım atölyesinde çalıştı. Bernardo Bertolucci'nin *From Emperor to Citizen* (1964-65; *Son İmparator*, 1988) adlı otobiyografisinden hareket ederek çektiği *The Last Emperor* (*Son İmparator*) filmi 1988'de, en iyi film ve en iyi yönetmen dalları içinde olmak üzere 9 Oscar kazandı.

Puyiler, Çin'in güneybatısındaki Guizhou yönetim bölgesinin büyük bölümünde yaşayan etnik topluluk. Day dillerinin orta öbeginden olan Puyi dili ancak yakın dönemde bir alfabeyle kavuşmuştur. 1730 tarihli bir Çin belgesinde Puyilerin eski çağlarda Guizhou'ya sürülen eski bir Çinli topluluk olduğu anlatılır. Bununla birlikte daha zengin tarım alanlarından verimsiz vadilere göçmeye zorlanan bir Day grubu olmaları olasılığı daha büyüktür. 1978'de sayıca 1,1 milyonu buldukları bildirilen Puyilerin çoğu Nanpan Irmağı (*jiang*) vadisindeki Ceheng ve Wangmo özerk illerinde otururlar. Büyük ölçüde Çinleşmiş olmalarına karşın, toprakları "özerk ulusal azınlık yöreleri" olarak düzenlenmiştir. Qiannan Puyi ve Meo özerk yöresi Guizhou'nun güneyinde yer alır. Puyilerin kültür ve dinleri, çevredeki Çinlilerde olduğu gibi pek çok tanıya ve ruha dayanır. Budacı ve Hristiyan Puyiler de vardır.

Puzhou, Wade-Giles yazımında PU-CHOU Çin'de, Shanxi yönetim bölgesinin (*sheng*) ortadoğusunda kent. Huang Irmağının doğu yakasında, Zhongtiao Dağlarının (*shan*) batı uzantısının kuzeyinde yer alır.

Eskiden Pu-pan adıyla bilinen Puzhou, Wei Irmağı vadisini ele geçirmek isteyen bütün istilacıların geçmek zorunda olduğu batuya giden yolu denetim altında tutan, büyük stratejik öneme sahip bir merkezdi. Han hanedanı döneminde (İÖ 206-İS 220) Hedong komutanlığının (*jun*) başlıca kenti durumuna geldi. Kuzey Zhou hanedanı sırasında bugünkü adını aldı ve önemli bir merkez oldu (6. yy). Bu sırada kent Hedong, merkezi olduğu yöre ise Puzhou ya da sonraki biçimiyle Hezhong üstyöresi (*fu*) adıyla anılıyordu. Qing hanedanı döneminde (1644-1911/12) çevresi surlarla çevrilerek Yongji ilinin merkezi yapıldı. Puzhou'da birçok tarihsel yapı ve tapınak vardır. Nüfus (1970'lerin ortaları tah.) 10.000'den az.

Pülümür, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Tunceli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.505 km² olan Pülümür ilçesi batı ve kuzeyde Erzincan, doğu ve güneydoğuda Bingöl illeri, güneyde Nazimiye ilçesi, güneybatıda da Merkez ilçe ve Ovacık ilçesiyle çevrilidir.

İlin kuzeydoğu kesiminde yer alan ilçe toprakları, akarsu vadileriyle derin biçimde parçalanmış dağlık bir alandan oluşur. İlçenin doğu kesimini Koşan Dağı (3.078 m), batı kesimini ise Mercan Dağının doğu

uzantıları engebelenendir. Bağırpaşa Dağının Pülümür kasabasının doğusunda 3.293 m'ye ulaşan doruğu ilçenin en yüksek noktasıdır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Karasu Irmağına katılan derelerle Peri Suyunun başlangıç kolları ve Munzur Suyunun kollarından Pülümür Çayı toplanır. Karasu Irmağı kuzeyde doğal sınır oluşturur.

Geçim sıkıntısı ve çeşitli baskılar nedeniyle nüfus yitirmekte olan ilçede temel ekonomik etkinlik tarımdır. Kıl keçisi ve koyun yetiştiriciliği büyük önem taşır. Kış ilin güney kesimindeki kuytu yörelerde geçiren bazı göçerler yazın hayvanlarını ilçenin yüksek kesimindeki yaylalara çıkarır. Başlıca hayvansal ürünler yağ, peynir ve çökelektir. Köylerdeki el tezgâhlarında dokumacılık yapılır. Tarıma elverişli fazla toprak olmayan ilçede yetiştirilen başlıca bitkisel ürün buğdaydır. Az miktarda patates, baklagiller, elma, armut, ceviz, üzüm, erik ve arpa da yetiştirilir. İlçe topraklarında tuz yatakları vardır. Tunceli'yi Erzincan ve Erzurum'a bağlayan yol güney-kuzey doğrultusunda ilçe topraklarından geçer; Erzincan-Erzurum demiryolu ise ilçenin kuzey sınırını izler.

1473'te Osmanlı topraklarına katılan yöre, 19. yüzyılın sonlarında Erzurum vilayetinin Erzincan sancağına bağlı Kuzican (bazı kaynaklarda Kuzucan ya da Kuzuçay) kazasının sınırları içinde yer alıyordu. 1938'de Tunceli iline bağlandı.

Eskiden Plomer ve Plümer adlarıyla anılan kasaba ilçenin orta kesiminde yer alır. Gelişmemiş ve küçük bir yerleşme olan Pülümür kasabasından Tunceli-Erzincan karayolu geçer. Kasaba bu yolla il merkezi Tunceli'ye 63 km uzaklıktadır.

Pülümür Belediyesi 1910'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 8.704; kasaba, 3.056.

Pülümür depreml, 26 Temmuz 1967'de Tunceli'nin Pülümür ilçesini etkileyen şiddetli yer sarsıntısı. Richter ölçeğine göre şiddeti 6 olan deprem 97 kişinin ölmesine, 188 kişinin yaralanmasına ve 1.282 yapının da yıkılmasına ya da hasar görmesine neden olmuştur.

Birinci dereceden deprem kuşağı üzerinde bulunan Pülümür, Erzincan Ovasından gelen ve Pülümür bölgesel kırıkları üzerinde oluşan depremlerin etkisinde kalmaktadır. İlçenin kuzey ve güneyindeki tepeler andezit ve tüflerden oluşmakta, bu tepeler arasında batı ve doğu yönünde uzanan çukurlukta ise kalınlıkları 2-20 m arasında değişen, Miyosen Bölümde (y. 26-7 milyon yıl önce) oluşmuş marn, kil ve kumtaşı katmanları bulunmaktadır. Bu önemli deprem dışında Pülümür'ü 24 Temmuz 1972'de 4,4; 2 Ekim 1976'da 4,7; 21 Şubat 1977'de 4,6 ve 15 Şubat 1978'de de 4,5 şiddetinde dört deprem daha etkilemiştir.

pürin, karbon ve azot atomlarından oluşan iki halkalı heterosiklik bileşiklerin ortak adı. Bu sınıfın en basit üyesi, formülü C₅H₄N₄ olan pürindir. Pürin doğrudan değil türevleri halinde çoğu doğal maddenin yapısında yer alır.

Bulunan ilk pürin türevi ürik asittir. Ürik asit ilk kez 1776'da idrar taşlarından ayrıştırılmış, 1817'de de ayrı kaynaktan ksantin elde edilmiştir. Ksantin ayrıca, gene bir pürin türevi olan kafein gibi çayda da bulunur.

Adenin ile guanin ise 1891'de nükleik asitlerin (hücrenin kalıtsal özelliklerini belirleyen bileşeni) kimyasal bozunması sonucunda oluşan ürünler olarak tanımlandı. Pürin ve bazı pürin bileşikleri ilk kez 1890'larda ürik asitten yapay olarak da bileşimlendi.

Püritenlik, 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılda İngiltere'de, İngiltere Kilisesi'ni Katolikliğin kalıntılarından arındırmayı amaçlayan dinsel reform hareketi. Püritenler yaşam biçimlerini bütünüyle belirleyen ahlaki ve dinsel doğruluğu savunmuşlar, kilise reformu yoluyla bütün ulusun bu tutumu benimsemesi için çalışmışlardır.

Kral VIII. Henry 1534'te İngiltere Kilisesi'ni Roma'dan ayırdı. Protestanlık mücadelesi VI. Edward döneminde (1547-53) yoğunlaştı. Ama Kraliçe Mary döneminde (1553-58) İngiltere yeniden Katolik Kilisesi'ne bağlandı ve birçok Protestan öldürüldü, birçok da sürgüne zorlandı. Sürgüne gönderilenlerin önemli bölümü Cenevre'de Jean Calvin'in kilisesine katıldı. Bu deneyim Elizabeth döneminin iki önemli kitabının ortaya çıkmasını sağladı: Cenevre Kitabı Mukaddesi ve John Foxe'un *The Book of Martyrs*'i (1563; Şehitler Kitabı). Bu iki metin, İngiltere'nin Tanrı tarafından Reform hareketini tamamlamak üzere seçildiği anlayışı yansıtır. Elizabeth'in 1558'de tahta çıkışı Protestanlar arasında coşkuyla karşılandı. Ama geniş kapsamlı bir reform beklentisinde olanlar düş kırıklığına uğradılar ve kilisenin temel yönetim birimi olan Kilise Meclisi'nde umduklarını elde edemediler.

1560'larda papaz cüppeleri üzerine çıkan bir tartışma sırasında Püritenler adıyla anılmaya başlayan bu grup İngiltere Kilisesi'nde Presbiteryen yönetim sisteminin yerleşebilmesi için parlamentonun desteğini kazanmaya çalıştı. Reform sürecindeki gecikmeden kaygılanan bir başka grup ise devlet kilisesini reddetti ve Tanrı ile aralarındaki bir "sözleşme"ye dayanan gönüllü cemaatler kurdu; bu grup da Bağımsızlar biçiminde anıldı. Her iki grup özellikle de Bağımsızlar, yönetimin ağır baskısına uğradı. Devlet kilisesinde reform olanağını bulamayan İngiliz Püritenleri vaazlara, risale yayınlama, dinsel anlatımda ve toplumsal davranış ve örgütlenmede çok çeşitli deneylere ağırlık verdiler. Soylular arasında ve parlamento içinde yandaşlar bulmaları, ayrıca Oxford ve Cambridge'deki öğretim kadroları üzerinde denetim kurmaları gelişmelerinde önemli rol oynadı.

İskoçya'nın Kalvenci kralı VI. James'in 1603'te Elizabeth'in ardından I. James adıyla İngiltere tahtına çıkması Püritenleri yeniden umutlandırdı. Ama James 1604'te Hampton Sarayı Konferansı'nda(*) Püritenlerin isteklerinin çoğunu reddetti ve Püritenler üzerindeki baskı sürdü. Bazıları görevlerinden alındı, bazıları zor koşullar altında yaşamak zorunda bırakıldı. Uzlaşmayı kabul etmeyenler de İngiltere'den kaçmak zorunda kaldılar. Uzlaşma yönündeki baskılar I. Charles döneminde (1625-49) Başpiskopos William Laud'un da etkisiyle daha da arttı. Gene de Püriten ruhu yayıldı. 1640'larda Parlamento ile Charles arasında İç Savaş patlak verince Püritenler halkı ve Parlamento'yu kendi görüşleri doğrultusunda etkileme olanağı buldular. Parlamento, kilise yönetimi konusunda danışmak üzere Westminster Meclisi adıyla bir grup din adamını topladı; ama bu grup kendi içindeki derin bölünmeler yüzünden kilise yönetiminde hiçbir reform gerçekleştiremedi. Bu arada, kral yanlısı güçleri yenen Yeni Örnek Ordu, parlamento ve meclisin Charles'la uzlaşmaya vararak Püritenlik adına elde edilen kazanımları tehlikeye sokacağı korkusuyla iktidarı ele geçirdi ve Oliver Cromwell'e devretti. Cromwell Cumhuriyeti'nde sınırlı da olsa Püritenlere

yarayan bir dinsel çoğulculuğa olanak tanıdı. Bu arada, Levellers(*), Diggers(*), Fifth Monarchy Men ve Quaker'lar gibi köktenci Püriten gruplar oluştu. Ama bunlardan yalnızca Quaker'lar uzun ömürlü olabildi.

Cromwell'in 1658'de ölmesinden sonra tutucu Püritenler Kral II. Charles'ın yeniden tahta çıkmasını ve piskoposluk sisteminin değişik biçimde yeniden kurulmasını desteklediler. Ama sonunda Laud'un katı piskoposluk yönetimini geri getirmek isteyen grup üstün geldi. Böylece İngiliz Püritenleri için Büyük Kıyım olarak adlandırılan dönem başladı. İngiliz Püritenleri 1688 Devrimi sırasında geniş bir kilise kurulumu için bir kez daha çaba gösterdilerse de gene başarısızlığa uğradılar. Hoşgörü Yasası'nın 1689'da İngiltere'de dinsel sorunlara getirdiği çözümle piskoposluk sistemi korundu, ama öteki küçük gruplara da olanaklar tanındı.

Püriten ülküsü Thomas Dale tarafından Amerika'daki Virginia kolonisine götürüldü, ama en elverişli koşullar New England'da ortaya çıktı. Massachusetts Koyu Kolonisi'nde presbiteryen sistem ile Bağımsız Püritenlerin sistemi arasında "orta yolu" izleyen bir koloni modeli oluşturuldu. Ama 1648'de New England'daki dört Püriten kolonisi Cambridge Platformu'nu benimseyerek kongregasyonel kilise yönetim biçimini uyguladılar. New England Püritenleri sivil yönetimde de kilise modelini örnek aldılar. İkinci kuşak ise vaftiz olmuş, inançlı ve ahlaklı kişilerin kilise üyeleriyle aynı ayrıcalıkları paylaşmasına olanak veren Orta Yol Sözleşmesi'ni benimsedi. Massachusetts Koyu Kolonisi'nden çıkarılan Roger Williams tarafından Rhode Island'da, Quaker William Penn tarafından da Pennsylvania'da Püriten örgütlenmenin yeni deneyimleri ne girişildi.

Püritenlere göre insanın günahkâr konumundan kurtulması için içsel bir tövbe deneyimi zorunluydu; Tanrı kurtuluş yolunu vaazlar aracılığıyla açıklamayı seçmişti; kurtuluşa ulaşmanın aracı akıldan çok Kutsal Ruh'tu. Bütün bunlar doğal olarak o dönemdeki Anglikan öğretisinin ve ayin usullerinin reddedilmesine yol açtı. Püritenler kutsal metinlerden ve günlük yaşamdan örneklerin verildiği yalın bir öğreti aktarımını yeğlediler. Ama vaazlara önem verdikleri için bilgili papazların gereğine de inanıyorlardı. Püritenliğin ayırt edici özelliği olan tövbe deneyimi Kalvenciliğin yazgı öğretisiyle birleşerek, kendilerinin tarihte bir devrim yaratmak üzere Tanrı tarafından seçilmiş kişiler oldukları inancına temel hazırladı.

pürizm, ressam Amédée Ozenfant ile mimar ve ressam Le Corbusier'nin (Charles-Edouard Jeanneret) 1918 dolaylarında geliştirdiği sanat akımı. Kübizmin(*) özünden uzaklaşarak bezemesel bir üsluba dönüştüğünü öne süren Ozenfant ve Le Corbusier'nin amaçları, yeniden açık, kesin ve düzenli biçimlere dönmek ve modern makine çağını yansıtabilmektir. Bu düşüncelerini ilk kez birlikte kaleme aldıkları "Après le cubisme" (Kübizmden Sonra) adlı çalışmada ve 1920-25 arasında yayımladıkları *L'Esprit Nouveau* adlı dergide dile getirdiler.

Bu dergide yayımladıkları "Purism" başlıklı bir makalede resmi "arındırılmış, ilişkili ve inşaatı öğelerin birlikte olması" biçiminde tanımladılar ve bu anlayışı temiz, arı ve bütüncül biçimlerle oluşturdukları *Ölüdoğalar*ında yansıttılar. Örneğin Le Corbusier "Ölüdoğa" (1920, Modern Sanat Müzesi,

"Ölüdoğa". Le Corbusier'nin pürist çalışması; 1920; Modern Sanat Müzesi, New York kentli Museum of Modern Art, New York kentli

New York kentli) adlı yapıtında kübistlerin sık kullandığı gitarın ritmik ve eğrisel çizgilerini bir şişenin omuz bölümünde ve masanın üstünde duran başka nesnelerde de tekrarlamıştı. Bunu, nesnelerin tepesini izleyiciye doğru döndürerek ve nesnenin kübik hacimlerini vurgulayarak elde etmişti. Her iki sanatçı da özellikle şişe ağzları, boru uçları ve kutularda çeşitli boyutlardaki daire motifini sık yinelediler. Ayrıca renkleri de artırarak yalnızca gri, siyah ve beyazla yeşilin tonlarını kullandılar. Boyayı nesnenin düzgün ve uyumlu biçimlerini pekiştirecek biçimde pürüzsüz olarak uyguladılar. Böylece Le Corbusier "uyumlu ve inşaatı biçimlerin senfonisi" ni yarattı. Pürizm yaygın bir akım olmadıysa da, Fernand Léger ve presizyonizm(*) akımının temsilcileri de püristler gibi yapıtlarında makine estetiğine yer verdiler.

püskürme, Güneş'in renkküre (kromosfer) katmanında, beneklerin yakınında ortaya çıkan anı, şiddetli parlamalar. Püskürmelerin süresi birkaç dakika ile birkaç saat arasında değişir. Açığa çıkan enerjinin büyük bölümü kızılötesi ışınım biçimindedir; ayrıca kozmik ışınlar, daha düşük enerjili parçacıklar ve şiddetli X ışınları da salınır. Parçacıklar püskürmenin ışığından çok daha yavaş yol alırlar ve Yer yakınlarına ışıktan bir iki gün sonra ulaşır. Uzaydaki insanlar için önemli bir ışınım tehlikesi yaratan bu parçacıklar, Yer'in magnetik alanına ve iyonosferine girdiklerinde kısa dalga radyo haberleşmesinin bozulmasına ve kutup ışıkları ile jeomagnetik fırtınaların oluşmasına neden olurlar.

püskürtme bak. yakıt püskürtme

püskürtücü, ekili alanlara tarım ilacı serpmekte kullanılan aygıtların ortak adı. 20. yüzyılda tohumların ve ürünlerin zararlılara karşı korunmasında önemli yenilikler gerçekleştirilmiş ve en az ilaç harcayarak en geniş arazinin düzgün biçimde ilaçlanmasıyla yönelik teknikler geliştirilmiştir. Tarım ilaçları püskürtücü tankına sıvı ya da toz halinde basınç altında sıkıştırılarak doldurulur. Püskürtücüler sırtta taşınabilir ya da traktör gibi çekicilerin arkasına takılarak çekilebilir. Toz püskürtme işlemi ise genellikle havadan yapılır. Tarım ilaçlarının uçaklarla püskürtülmesi yöntemiyle, tekerlekli püskürtücülerin ürüne zarar vermesi de engellenmiş olur. 1960'lardan sonra havadan püskürtme tekniğinde önemli gelişmeler gerçekleştirilmiş ve çok küçük hacimli püskürtme tankları geliştirilmiştir. Uçaklara takılan bu tanklarda sıkıştırılan ilacın 70 gramı ile bir hektarlık arazi ilaçlanabilmektedir.

Pwyll, Kelt mitolojisinde, büyüdü bereket kazanına sahip güzel Dyfed ülkesinin kralı. Annwn (yeraltı) kralı Arawn ile dostluk

kurup bir yıl ve bir günlük süre için onunla biçimini ve krallığını değiş tokuş eder. Böylece Pwyll Pen Annwn (Annwn'ın Başkanı) adını alır. Kendisine aşık olan tannça Rhiannon'un yardımıyla rakibi Gwawl'i yenerek tannçayı alır. Rhiannon'dan doğan oğlu Pryderi, Gwawl tarafından kaçırılır. Sonradan ailesine geri verilen Pryderi babasından sonra Dyfed ve Annwn'in hükümdarı olur. Arthur efsanesinde Pwyll'in kazanı Kutsal Kâse, Pwyll ise Kâse'nin koruyucusu Pelles olarak anılır.

Pyanc Irmağı, Peştuca AB-E PANJ, Asya'nın orta kesiminde, Ceyhun Irmağının asıl kolunu oluşturan ırmak. Uzunluğu 1.125 km olan ırmak, Afganistan-Tacikistan sınırının büyük bir bölümünü çizer. Karl Marx Doruğunun hemen güneydoğusunda, Hindukuş ve Pamir dağları arasında, Afganistan'daki Vahan Irmağıyla Afganistan-Tacikistan sınırındaki Pamir Irmağının birleşmesiyle oluşur. Buzul akıntılarıyla beslenen ırmak önce güneybatıya, sonra kuzeye, en son olarak da yeniden güneybatıya döner ve Kokça Irmağıyla birleşerek Ceyhun Irmağını oluşturur.

Pyangan-nam, Kore dilinde GÜNEY PYANGAN, Kuzey Kore'nin ortabatı kesiminde il. Batısında Sarı Deniz yer alır. 1896'dan önce Pyangan ilinin güney yarısını oluşturan ilin yüzölçümü 12.200 km²'dir. Doğu kesimi bir platodan oluşur. Platoda bulunan Nangnim Dağları Pyangan-nam ilinin Hamgyang-nam iliyle olan sınırını çizer; başlıca dorukları Nangnim (2.184 m), Myohyang (1.909 m) ve Sobek'tir (2.744 m). İlin batı kesimindeki düzlüklerin sulanması Sarı Denize dökülen Tedong Irmağı ve kolları toplar. İl topraklarının üçte birinde tarım yapılır. Kuzey Kore'nin en büyük tahıl ambarı olan Ancu Ovasında pirinç, mısır, darı, hintdarısı ve arpa yetiştirilir. İlde altın, gümüş, bakır, demir, çinko, grafit ve antrasit yatakları vardır. Gemi ve makine yapımla otomobil, çimento, kireç ve azotlu gübre üretimi gibi ağır sanayi dalları gelişmiştir; dokumacılık ve öteki hafif sanayi dalları da il ekonomisinde önemli yere sahiptir. Eskiden Çosan (İÖ y. 2000-108) ve Kogurya (İÖ 37-İS 668) krallıklarının sınırları içinde yer alan bölge Korya (935-1392) ve Yi (1392-1910) hanedanları döneminde Kore'nin kuzeybatı bölümünün yönetim, ekonomi ve kültür merkezi oldu. İlde höyükler ve kale kalıntıları vardır. İl merkezi Pyongsang kentidir. Nüfus (1987 tah.) 2.653.000.

Pyangan-puk, Kore dilinde KUZUY PYANGAN, Kuzey Kore'nin kuzeybatı kesiminde il. Batıda Sarı Denize kıyısı vardır. Kuzeybatıda Çin'le olan sınırını Yalu Irmağı çizer. Yüzölçümü 12.000 km²'dir. 1896'da bağımsız bir il olmadan önce Pyangan ilinin kuzey yarısını oluştuyordu. 1949'da ilin doğu kesimi ayrılarak Çagang-do adlı yeni bir il kuruldu. İl topraklarının dörtte birinde tarım yapılır; yetiştirilen başlıca ürünler pirinç, mısır, fasulye, darı, arpa ve tütün'dür. Yangbyan bölgesinde ipekböcekçiliği eskiden beri büyük önem taşır. Kuzeydoğudaki dağlık bölgede ormancılık ve madencilik önemlidir; çıkarılan başlıca madenler altın, antrasit, kurşun, tungsten, nikel ve çinkodur. Unsan Yi hanedanının (1392-1910) son dönemlerinden bu yana bir altın madencilik merkezi olarak tanınır. Yalu Irmağının aşağı kesimindeki Supung'da 1941'de inşa edilen ve Kore Savaşı'ndan sonra onarılan büyük hidroelektrik santral ildeki sanayi kuruluşlarına enerji sağlar. İldeki sanayi dalları arasında makine yapımı ile kâğıt, kâğıt hamuru, dokuma ve kimya-

sal madde üretimi sayılabilir. İl merkezi Sinulcu'dur. Nüfus (1987 tah.) 2.380.000.

Pyangyang, Kuzey Kore'nin başkenti. Sarı Denizden (Huang Denizi) yaklaşık 48 km içeride, Tedong Irmağının (gang) kıyısında yer alır. Kore'nin en eski kenti olarak kabul edilir. Efsaneye göre Korelilerin İÖ 2333'te tahta çıkan ilk kralı Tangun'un başkenti. İÖ 1122'de kurulan bugünkü Pyangyang kentinin bulunduğu noktada yer alıyordu. Kentin yazılı tarihi yakınlarında bir Çin ticaret kolonisinin kurulmasıyla (İÖ 108) başladı. Sonradan tahkim edilen Pyangyang. İS 427'de Kogurya Krallığı'nın başkenti oldu. 668'de Çinlilerin istilasına uğradı. Korya hanedanı döneminde (918-1392) krallığın ikinci başkenti oldu. 1592'de Japonların eline geçti; 17. yüzyılın başında ise Mançular tarafından yıkıldı.

Uzun bir kapalılık döneminin ardından Kore yeniden yabancılar açılınca Pyangyang ülkeye Hristiyanlığı sokmaya yönelik etkinliklerin merkezi durumuna geldi. 1880'lerde Asya'daki bütün öteki kentlerden daha fazla Protestan misyonerin bulunduğu kentte 100'den fazla kilise yapıldı.

Çin-Japon Savaşı (1894-95) sırasında Pyangyang'ın büyük bölümü yıkıldı. Savaşın sonra çıkan veba salgınının da etkisiyle 1895'te terk edilmiş, yıkıntı bir kent durumuna geldi. Kore'deki Japon işgali sırasında (1910-45) bir sanayi merkezine dönüştü. Kore Savaşı'nda (1950-53) neredeyse tamamen yıkıldıktan sonra SSCB ve Çin'in yardımıyla yeniden inşa edildi.

Pyangyang büyük bir dokumacılık ve gıda işleme merkezidir. Kentteki fabrikaların enerji gereksinimi yakınlardaki kömür yataklarından karşılanır. Fabrikalarda işlenen pamuk, ham yün ve yapay ipek ithal edilir. Kentte şeker, kauçuk ve seramik fabrikalarıyla, demiryolu atölyeleri ve bir cephane fabrikası da vardır.

Pyangyang'daki başlıca yükseköğretim kuruluşları Kim İl-sung Üniversitesi (1946), bir tip okulu ve Komünist Parti önderlerinin eğitim gördüğü bir üniversitedir. Kentte çok sayıda opera, tiyatro ve dans salonu da vardır. Kentin başlıca eğlence merkezi olan Moran Tepesinde (bong) yeraltında dev bir tiyatro inşa edilmiştir. Ülkenin başlıca müze ve kütüphaneleri Pyangyang'dadır. Nüfus (1987 tah.) 2.355.000.

Pyanopsia, PYANEPSIA olarak da yazılır, Eski Yunan dininde, Pyanopsion (Ekim) ayının yedinci günü Apollon onuruna Atina'da düzenlenen şenlik. Basit büyüclük yöntemlerinin de uygulandığı ayinlerde, tahıl ve baklagillerden hazırlanan bir bulaşık ile yünle bağlanmış, mevsim meyveleri, pastalar, küçük bal, yağ ve şarap kavanozları asılı bir zeytin ya da defne dalı sunulur. Apollon Tapınağı'nın kapısına asılan bu sunular, Girit'te Minotaurus'u öldürebilirse Apollon'a bir şükran adanıp sunmaya ant içen Theseus'un armağanlarıdır. Özel evlerin kapıları da benzer biçimde süslenir.

Pyat, (Almé-) Félix (d. 4 Ekim 1810, Vierzon - ö. 3 Ağustos 1889, Saint-Gratien, Fransa), Fransız gazeteci ve oyun yazarı. Paris Komünü'nün (1871) üyelerindendir. 1830'larda Paris'te hukuk öğrencisiyken siyasal etkinliklere katıldı. Sonuçta barodan ayrılarak gazeteciliğe başladı. Ayrıca çok sayıda oyun yazdı. 1848 Devrimi sırasında meclise girerek radikal kanatta yer aldı. Haziran 1849'daki ayaklanmanın ardından kaçmak zorunda kaldığı ülkesine 1869 affından sonra döndü. Ama radikal çizgideki makaleleri yüzünden ikinci kez sürgüne gitmek zorunda kaldı. İkinci İmparatorluk'un yıkılmasından sonra yeniden Paris'e

dönerek Şubat 1871'de Ulusal Meclis'e seçildi. Almanya ile imzalanan barış antlaşmasına karşı çıktı ve marita Paris Komünü'ne seçildi. Komünün yıkılmasından sonra üçüncü kez ülke dışına kaçtı. Gıyabında ölüme mahkûm edildiyse de, 1880 affından

Pyat, C. Deshayes'in bir taş baskısı
Bibliothèque Nationale Paris

sonra dönmesine izin verildi. 1888'de Marsilya'dan meclise seçilerek aşırı sol kanatta yer aldı. Darbe girişiminde bulunan General Georges Boulanger'ye karşı etkili bir muhalefet yürüttü.

Pyatakov, Georgi Leonidoviç (d. 6 Ağustos 1890, Kiev, Rus Çarlığı - ö. Ocak 1937), Sovyet yönetimi sırasında 1920'ler ve 1930'larda önemli yönetsel görevlerde bulunan Bolşevik iktisatçı. İosif Stalin'in Büyük Temizlik hareketinin kurbanlarından biridir.

Ortaöğrenim yıllarında devrimci etkinliklere katılmaya başladı. Petersburg Üniversitesi'nde İktisat öğrenimi görürken, 1910'da Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katıldı. Çok geçmeden üniversiteden atıldı ve 1914'te yurtdışına kaçtı. Sürgün döneminde Nikolay Buharin'le yakın dostluk kurdu. 1917 Şubat Devrimi'nin ardından Rusya'ya döndü. Kısa bir süre sonra Kiev Sovyeti'nin yürütme komitesi başkanı oldu. İç savaş sırasında Ukrayna'daki komünist denetimli korumaya çalışan Bolşevik ağırlıklı çeşitli parti ve devlet kuruluşlarına başkanlık etti.

Pyatakov 1921'de Sovyetler Birliği merkezî hükümetinde görev aldı. Böylece becerikli ve etkili bir iktisatçı olarak uzun bir yöneticilik dönemine ilk adımını attı. 1923'te Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi başkan yardımcısı oldu. Aynı yıl Merkez Komitesi asil üyeliğine getirildi. Stalin'e karşı çıkan Troçki yanlısı muhalefetin önde gelen adları arasında yer aldı. Bunun sonucunda 1927'de partiden atıldı. Ertesi yıl muhalefetten vazgeçince yeniden partiye kabul edildi. 1930'da Yüksek Ekonomik Konsey'e alındı ve kimya sanayisiyle ilgili dairenin sorumluluğunu üstlendi. Ayrıca yeniden Merkez Komitesi'ne girdi. 1933-34 yıllarında ağır sanayiyi ilgili dairenin başkan yardımcılığını yürüttü.

Stalin bir sanayi yöneticisi olarak Pyatakov'un yeteneklerinden bir süre daha yararlandıktan sonra 1936'da onu tutuklattı. Büyük Temizlik hareketinin Ocak 1937'deki ikinci davasında Karl Radek'le birlikte baş sanıklar arasında yer alan Pyatakov, çeşitli parti ve devlet karşıtı etkinliklerde bulunduğuunu itiraf etti ve davanın sonunda idam edildi. Sovyet Yüksek Mahkemesi 1988'de Pyatakov'u bütün suçlamalardan aklayan bir karar aldı.

Pyatigorsk, Rusya Federasyonu'nun güneybatı kesimindeki Stavropol bölgesinde (kray) kent. Kafkaslar'ın kuzey eteklerinde, Podkumok Irmağı kıyısında yer alır. Eskiden beri ünlü bir kaplıca merkezi olan kent, çevresindeki tepelerden dolayı Pyati-

gorsk ("Beş Dağ") adını aldı. Kaplıcaları sayesinde 19. yüzyılda soyluların ilgi gösterdiği bir sayfiye merkezi durumuna geldi. O dönemden kalma otel ve banyoların bir bölümü halen kullanılmaktadır. Kentin ilgi çekici yerleri arasında şair Mihail Lermontov'un son günlerini geçirdiği ev ve doğal yeraltı mağaraları sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) 131.100.

Pycnodontiformes, Actinopterygii (ışınal-yüzgeçliler) sınıfından soyu tükenmiş balık takımı. Jura Dönemi (y. 190 - 136 milyon yıl önce) denizlerinde yaygın olan *Pycnodus*, bu grubun en iyi bilinen cinsidir. *Pycnodus* üyelerinin yanlardan basık derin gövdesi iyice yuvarlaklaşmıştı. Başın ön bölümü aşağı doğru yönelmiş bir gaga biçimindedir. Küçük ağzında çok sayıda diş bulunuyordu. Bu balıkların sıcak Jura denizlerinde yosunhayvanlarıyla beslendikleri sanılmaktadır.

Pydna Çarpışması, Roma'nın zaferiyle sona eren III. Makedonya Savaşı'nın (İÖ 171-168 sonucunu belirleyen çarpışma (İÖ 22 Haziran 168). Romalı general Lucius Aemilius Paullus ustaca manevralarla, Makedonya kralı Perseus'u Elpeus (Mavrolongos) Irmağı kıyısındaki üstün konumunu terk ederek Pydna'nın (bugün Yunanistan'da Kifros) güneyindeki ovaya çekilmeye zorladı.

Çarpışma sırasında, düzeni bozulan Makedonyalı mızraklı askerlerin arasına Romalı lejyonerler sızdı ve Perseus'un Trakyalılar ve hafif silahlı birliklerden oluşan sol kanadı yenilgiye uğratıldı. Savaşın sonunda Perseus tutsak düştü ve Makedonya Roma'ya her yıl belirli bir miktarda vergi ödemeyi kabul eden, görünüşte özerk dört cumhuriyete bölündü.

Pyè, PROME olarak da bilinir, Aşağı Myanmar'ın (eskiden Birmanya), Pegu bölgesinde (taing) kent. Irrawaddy Irmağı kıyısında yer alır. Bir ticaret merkezi olan kentin yakınlarda Tititut ve Tegygion adlı iki örnek köy kurulmuştur. Kent, 3. yüzyıldan sonra bölgeye gelerek Irrawaddy Vadisi'ni işgal eden Pyu halkının başkentine yakın olmasından dolayı, Birmanlar tarafından Pyè (başkent) adıyla anıldı. 1056'da bölgeyi istila eden Birmenlerin başlıca merkezlerinden biri durumuna geldi. 1825'te kısa bir süre İngiliz işgali altında kalan kent, 1852'de İngilizlerin yönetimi altına girdi.

20. yüzyılın başlarında yapılan kazılarda bölgede Mon ve Birman kültüründen farklı, belirgin bir Pyu kültürünün varlığını kanıtlayan kalıntılar ortaya çıkarıldı. Pyè kentini kuran Pyu kralının karısı tarafından inşa ettirildiği sanılan Shwesandaw Pagodası'nın çevresinde altın yaldızla kaplı 83 küçük tapınak yer alır.

Dağlardaki ormanlardan tikağacı ve kaju elde edilir. Bölgenin orta kesiminde sulamayla pirinç, pamuk ve tütün yetiştirilir. Rangoon'dan gelen demiryolu hatının son durağı olan Pyè Arakan ilindeki Taungup'a karayoluyla bağlanır. Nüfus (1973) 148.123.

Pygmalion, Yunan mitolojisinde, Tanrıça Aphrodite'nin heykeline aşık olan Kıbrıs kralı. Romalı şair Ovidius'un *Metamorphoses* (Değişikler, 1935) adlı yapıtında ise, Pygmalion adlı bir heykeltıraş, hayalindeki kadını temsil eden fildişi bir heykel yapar ve ona aşık olur. Tanrıça Venus de Pygmalion'un dualarına karşılık vererek heykeli canlandırır. George Bernard Shaw'un *Pygmalion* adlı oyunu bu öyküye dayanır.

Pym, Barbara (Mary Crampton) (d. 2 Haziran 1913, Oswestry, Shropshire - ö. 11 Ocak 1980, Oxford, İngiltere), İngiliz romancı. İngiliz üst sınıflarının II. Dünya Savaşı sonrasındaki yaşamını ince biçimde yeren, keskin gözlem ve psikolojik kavrayış gücüne dayalı yapıtlarıyla tanınır.

Liverpool'daki Huyton College'da ve Oxford'daki St. Hilda's College'da öğrenim gördü. 1946-74 arasında Londra'daki Uluslararası Afrika Enstitüsü'nde çalıştı. Yirmi yılı aşkın süre antropoloji dergisi *Africa*'nın yayın yönetmenliğini yürüttü. Romanlarında insanın yalnızlığını ve sevgiye gereksinimini işlerken dramatik ve duygusal bir üslup kullanmaktan kaçınarak karakterlerinin yaşamlarının durgun yönlerini betimlemeyi yeğledi. Yapıtları arasında *Some Tame Gazelle* (1950; Birkaç Uysal Ceylan), *Excellent Women* (1952; Kusursuz Kadınlar), *A Glass of Blessings* (1958; Bir Kadeh Mutluluk), *Quartet in Autumn* (1977; Sonbahar Dörtlüsü) ve *The Sweet Dove Died* (1978; Cici Güvercin Öldü) sayılabilir. *A Few Green Leaves* (1980; Birkaç Yeşil Yaprak) ve *An Unsuitable Attachment* (1982; Uygunsuz Bağlılık) adlı yapıtlarıyla günlük ve mektuplarının otobiyografi biçimindeki derlemesi *A Very Private Eye* (1984; Çok Özel Bir Bakış) ölümünden sonra yayımlandı.

Pym, John (d. 1583/84, Brymore, Somerset - ö. 8 Aralık 1643, Londra, İngiltere), İngiliz İç Savaşları'nın ilk aşamasında (1642-46) Parlamento'nun Kral I. Charles'a karşı kazandığı zaferin mimarı.

Oxford'da öğrenim gördüyse de diploma almadı. Middle Temple'da (hukuk staj kurumu) öğrenim görmesine karşın baroya

John Pym, Edward Bower'ın bir portresinden G. Glover'in yaptığı oymabaskudan ayrıntı, 1644 British Museum, Londra

çağrılmadı. 1621'den yaşamının sonuna değin genellikle Tavistock temsilcisi olarak Parlamento'da görev aldı. Kısa sürede papa yanlılarının ve Arminiusçuların düşmanı olarak tanındı. Ayrıca iyi bir maliyeci, sömürge ilişkilerinde uzman ve iyi bir örgütçü olarak adını duyurdu.

1630'dan sonra Providence Adası Kumpanyası'nın hazinedarlığını yaptı. Kumpanya, barış yoluyla ya da zor kullanarak İspanyol Amerika'sı ile ticaret yapmayı hedefliyordu. Kralın ülkeyi Parlamento olmaksızın yönetmeyi seçtiği dönemde (1629-40) bu kumpanya 1640'larda Parlamento yanlısı partiyi yönetecek olan ve çoğunluğunu Püritenlerin oluşturduğu kadroları bir araya topladı. Charles'ın Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ni güçlendirmek amacıyla Parlamento'nun onayı olmaksızın çıkardığı Gemi Vergisi'ne karşı yürütülen muhalefet bu kumpanyanın paralı askerleri tarafından

örgütlenmişti. Ağustos 1640'ta 12 soylunun bir parlamento kurulmasını talep eden dilekçesi Pym ve başka bir paralı asker tarafından hazırlanmıştı.

Uzun Parlamento Ağustos 1640'ta toplandığında Pym merkezde yer alan ve bu konumu nedeniyle Avam Kamarası'nda çoğunluğu sağlayan grubun önderiydi. Politikası, temsil ettiği Bedford kontunun görüşleri doğrultusunda, kralı Parlamento'nun güveneceği bir hükümeti benimsemeye zorlamayı amaçlıyordu. Amacına ulaşmasında en büyük engel olarak gördüğü, kralın yakın danışmanlarından Strafford 1. kontu Thomas Wentworth'ü krallığın yasalarını yıkmaya çalışan bir vatan haini olmakla suçladı. Wentworth'ün Mayıs 1641'de vatana ihanet suçundan idam edilmesi, kralın da aynı biçimde suçlanabileceğinin habercisi oldu. Nitekim Charles da 1649'da aynı suçlamayla idam edilecekti.

Pym, Charles'ın Parlamento'nun kendi rızası olmaksızın kapatılamayacağını öngören bir yasayı kabul etmeye zorladı. Bunu, kralın Parlamento'ya danışmaksızın yasa ve vergi çıkarmasını engelleyen yeni yasalar izledi. Charles'ın, Parlamento aracılığıyla hüküm sürmeyi kabul etmiş olmasına karşın, buna özellikle zorlanması gerekiyordu. En önemli sorun silahlı kuvvetleri kimin denetleyecekti. Bütün kesimler İrlanda'da başlayan ayaklanmanın (Ekim 1641) bastırılması gerektiğine inanıyordu. Ama ordunun komutasının krala verilmesi bir askeri darbe olasılığını gündeme getireceği için Parlamento'yu haklı olarak korkutuyordu. Bunun üzerine Avam Kamarası, Charles'ın bakanlarını değiştirmemesi durumunda İrlanda'da kral yokmuş gibi hareket edeceğini bildirdi. Bu açıklamayı, Pym'in önderliğindeki grubun taleplerini içeren Büyük Uyarı izledi. Uyarıda Parlamento'nun güvendiği bakanların göreve getirilmesi ve Parlamento'nun atayacağı bir Din Adamları Meclisi'nin kilisede reformları yürütmesi isteniyordu. 148'e karşı 159 oyla kabul edilen uyarı çoğaltılarak, Parlamento dışından destek toplamak amacıyla dağıtıldı. Uyarıya karşı çıkanlar da kral yanlısı bir parti oluşturdu. Pym, Charles'ın Ocak 1642'de tutuklanmasını istediği beş Parlamento üyesinden biriydi. Londra'ya sığınan bu parlamenterler kralın kenti terk etmesinden sonra zafer gösterileri içinde geri döndüler. İç Savaş başladığında Pym, mali kaynak sağlayacak ve yönetim işlerini yerine getirecek mekanizmayı oluşturmak üzere bir ordu kurma çalışmalarına başladı. Londra'yla bağlantıları kaynak bulmasını kolaylaştırdı. Westminster'da ve illerde sonraki 17 yıl boyunca ülkeyi yönetecek olan komiteler ağını kurdu. Ordunun ilerlemesi boyunca İskoçları yardıma çağırdı. Bu yardım karşılığında Presbiteryenlere umduğundan çok daha fazla ödün vermek zorunda kaldı. Pym üç yıl boyunca parti örgütü ve disiplini olmadan Parlamento'nun birliğini korudu. Öldüğünde yerini dolduracak kimse yoktu. Parlamento yanlıları birbiriyle çatışan gruplara bölündüler. Ama Pym zaferin ve İngiltere'de 17. yüzyıl boyunca sürecek olan yönetim biçiminin temelini atmıştı.

Pynchon, Thomas (d. 8 Mayıs 1937, Glen Cove, Long Island, New York, ABD), ABD'li romancı ve öykü yazarı. Yapıtlarında kara mizahla düş dünyasını birleştirerek modern toplumlardaki insanın yabancılaşmasını betimlemiştir.

1958'de Cornell Üniversitesi İngilizce bölümünü bitirdi. 1963'te ilk romanı V ile Faulkner Vakfı Ödülü'nü kazandı. Romanında orta yaşlı bir İngilizin, Avrupa tarihinin önemli dönemlerinde çeşitli kılıklerde ortaya çıkan, doğaüstü niteliklere sahip, serü-

ven tutkunu "V" adındaki kadını arayışı anlatılır. Pynchon modern sanayi toplumlarını eleştirdiği sonraki romanı *The Crying of Lot 49*'da (1966) geleceğin düşsel kapalı toplumlarını betimler.

Pynchon'un *Gravity's Rainbow* (1973; Yerçekiminin Gökkuşağı) adlı yapıtı 20. yüzyıl edebiyatının önemli yapıtlarından biridir. II. Dünya Savaşı sonrası Almanya'sında "Bölge" denen bir yerde geçen romanda yerçekimi engelini aşacak gizli bir "V-2" roketini arayan çok sayıda garip karakterden biri olan Amerikalı bir askerin serüvenleri çerçevesinde, çağdaş dünyada insanlığın önündeki ikilemler ele alınır. Pynchon'un sonraki romanı *Vineland* 1990'da yayımlanmıştır. Ulusal Kitap Ödülü'nü kazanan Pynchon'un az sayıdaki öyküsü arasında, teknik dili ve bilimsel mecazları ilk kez geniş ölçüde kullandığı "Entropy" (1960; Entropi) ile küçük kasaba insanındaki bağnazlığı ve ırkçı eğilimleri işlediği "The Secret Integration" (1964; Gizli Bütünleşme) sayılabilir. Bu son öykü *Slow Learner* (1984) adlı kitabı içinde yer alır.

Pyracantha bak. atesdikeni

Pyralididae, PYRALIDAE olarak da bilinir, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımından coğrafi dağılımı çok geniş böcek familyası. Pulkanatlıların gece kelekleri grubunda yer alan *Pyralididae*, içerdiği 20 bini aşkın türle bu takımın en geniş üçüncü familyası-

(Üstte) darıgövesinin (*Pyrausta nubilalis*) tırtılı, (altta) yiyecekgövesi (*Pyralis farinalis*) (Üst) E. R. Degginger, (alt) William E. Ferguson

dir. *Pyralididae* üyelerinin çoğunda ön kanatlar uzun ve dar, arka kanatlar daha geniş, kanat açıklığı 18-35 mm'dir. Birkaç türün kanat açıklığı ise 75 mm'ye ulaşır. Renkleri parlak metalik lekeler dışında soluktur.

Pyralididae üyelerinin birçoğu özellikle tarım bitkileri ve ürünlerine verdikleri

zararla tanınır. Bunlardan yiyecekgüvesi (*Pyralis farinalis*) nemli yerlerde saklanan un ve unlu maddeleri kurtlandırır. Baş siyah, gövdesi beyaz olan bu türün tırtılları ipek salgısıyla ördükleri boru biçimli yuvalarda yaşar, pupa evrelerini de beslendikleri yerde geçirirler. Ungüvesinin (*Ephestia kuehniella*) beyaz ya da pembe renkli tırtılları da depolanmış un ve unlu maddelere önemli ölçüde zarar verir.

Dangüvesinin (*Pyrausta nubilalis*) tırtılı darının yanı sıra mısır tanelerini de kemiren önemli bir zararlıdır. İncirgüvesi (*E. cautella*) olgun incirleri, üzümgüvesi (*E. elutella*) kuru üzümleri kurtlandırır.

Pyralididae üyelerinin bazıları beslenme davranışlarıyla dikkat çeker. Petekgüvesi ya da mumgüvesi (*Galleria mellonella*) yumurtalarını kovan çevresindeki mum kırıntılarna bırakır. Kovana giren tırtıllar balmumu ve yavru anılarla beslenir, kovan içi yolları ipek ağlarıyla kapatır. Bu tür özellikle yaşlı ya da korunmasız arı kolonileri için tehlikelidir. Kaktüs-güvesinin (*Cactoblastis cactarum*) tırtılı, delik deşik ettiği kaktüslerin ölümüne neden olur. Bu tür 1925'te geniş alanlara yayılmış kaynanadilleriyle mücadele etmek için Arjantin'den Avustralya'ya götürülmüştür. Geniş bir coğrafi dağılım gösteren *Acenotropis* cinsinin tırtılları tatlı surlarda yaşar ve su bitkileriyle beslenir. Bu tırtıllar derileri ve soluk borularıyla bağlantılı uzantılar aracılığıyla solunum yapmakta ya da oksijeni bitkilerden almaktadır.

Pyramus ile Thisbe, Ovidius'un *Metamorphoses* (Değişimler, 1935) adlı yapıtında anlatılan Babil aşk öyküsünün kahramanları. Aileleri birleşmelerini onaylamadığı için çareyi birlikte kaçmada gören çift bir dut ağacının altında buluşmayı kararlaştırır. İlk gelen Thisbe bir dişi aslanın kükremesiyle korkudan kaçarken örtüsünü düşürür. Dişi aslan örtüyü öküze kanı bulaşmış ağızla parçalar. Pyramus, aslanın Thisbe'yi yediğini inanarak kendini bıçaklar. Thisbe geri döndüğünde sevgilisini dut ağacının altında ölümcül derecede yaralı bulunca kendini öldürür. Önceleri beyaz olan dut ağacının meyvesinin o andan sonra siyaha dönüştüğü söylenir.

Pyrenées-Atlantiques, eskiden (1969'a değin) BASSES-PYRÉNÉES, Fransa'nın güneybatısında Akitanya planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Pireneler'in batı ucunda yer alır. Eski Béarn iliyle Gaskonya'nın bir bölümünü kapsayan 7.645 km²'lik il toprakları, doğuda Hautes-Pyrénées ili, güneyde İspanya, batıda Biskay Körfeziyle çevrilidir.

Dağların sularını kuzeyde Adour Irmağı'nın kolları toplar. Batı Pireneler'in ılık nemli iklimi nedeniyle bölge az rastlanan bir yeşilliktedir. İlin ticaret merkezleri arasında Pau ve Oloron-la Navarre'in eski başkenti Saint-Jean-Pied-de-Port sayılabilir. Bayonne yakınlarında tuz, sınır yakınındaki Itxassou'da ise demir piriti çıkarılır. 1951'de Pau yakınlarındaki Lacq'ta dünyanın en büyük doğal gaz yataklarından biri bulunmuştur. Gazın büyük bölümü yöredeki elektrik santrallerinde, alüminyum üretim tesislerinde (Noguères), alüminyum fabrikalarında (Anglet), plastik ve gübre sanayisinde kullanılır.

Başta Eaux-Bonnes, Les Eaux-Chaudes, Cambo-les-Bains, Saint-Christien ve Salies-de-Béarn olmak üzere, ilde birçok kaplıca vardır. Eski balıkçı limanı Biarritz Fransa'nın başlıca kıyı sayfiyelerinden biridir. Saint-Jean-de-Luz ise kış sporları merkezidir.

İl nüfusunun büyük bölümü Basktır. Pyrenées-Atlantiques ili, il merkezi Pau'yla başlıca liman kentleri Bayonne ve Oloron'

un adını taşıyan üç ilçeye (*arrondissement*) bölünmüştür. Nüfus (1991 tah.) 581.300.

Pyrenées-Orientales, Fransa'nın güneyinde, Languedoc-Roussillon planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Doğuda Akdeniz, güneyde İspanya, batıda Andorra Prensliği'yle çevrilidir. Tarihsel Roussillon ili, Cerdagne (Cerdanya) bölgesi ve Languedoc'un bazı kesimlerinden oluşan ilin yüzölçümü 4.116 km²'dir. Batıda granit oluşumlu Carlit Doruğu (2.921 m) yer alır. Buzul gölleri ve yüksekliği 2.550 m'yi geçen tepelerle çevrili olan Carlit Masif, Ariège, Aude ve Têt ırmaklarını besler. Têt Irmağı Prades ve il merkezi Perpignan'dan (*) geçerek Akdeniz'e doğru akar. Canigou Dağı ilin ortagüneyinde yer alır. Kıyı boyunca lagünlerle çevrili olan verimli ve alçak Roussillon Ovası, ilin doğusunda Corbières Masifiyle Albères Sıradağları arasında uzanır.

Üzüm, meyve ve sebze tarımı zamanla ovanın dağlardaki vadilere kaymıştır. Corbières şarapları yerel olarak, Byrrh, Banyuls ve Rivesaltes gibi aperitifler ise ülke çapında tüketilir. Canigou'daki zengin demir cevheri yatakları hâlâ işletilmektedir. Bir turizm merkezi olan Perpignan'ın çevresinde hafif sanayi gelişmiştir. Kıyıdaki sayfiyelerle kış sporları merkezleri çok sayıda turist çeker. Viyolonselci Pablo Casals'ın verdiği konserler Prades'in ünlenmesinde etkili olmuştur. Perpignan, Céret ve Prades adlı üç ilçeye (*arrondissement*) bölünen Pyrenées-Orientales ili Montpellier eğitim bölgesinde (*académie*) yer alır. Nüfus (1991 tah.) 367.100.

Pyrex, ısıya, kimyasal maddelere ve elektrığe karşı dayanıklı cam ve cam eşyaların ticari adı. Kimya laboratuvarlarında ve sanayide yararlanılan aygıtların, boruların, termometre gibi ölçüm aletlerinin ve mutfak eşyalarının yapımında kullanılır. Kimyasal bileşimi borosilikat olan Pyrex ısıtıldığında normal camın yalnızca üçte biri kadar genleşir. Bu nedenle hızlı sıcaklık değişimlerine karşı çok dayanıklıdır. Ayrıca kimyasal maddelerden etkilenmez ve elektrığı iletmez. Bu camdan yapılan elyaf ve kumaşların ısı yalıtkanı ve ateşe dayanıklı olma gibi üstün nitelikleri vardır. Türkiye'de de borosilikat cam çok miktarda üretilmekte ve Borcam ticari adıyla satılmaktadır.

Pyrrhon (ELİSLİ), PYRRHO olarak da yazılır (d. İÖ y. 360 - ö. İÖ y. 272), Pyrrhonculuk akımının kurucusu Eski Yunanlı filozof. Genellikle şüphecilikğin babası sayılır.

Abderalı Anaksarkhos'un öğrencisiydi. İÖ y. 330'da Elis'te öğretmenliğe başladı. Bir önermenin lehinde ve aleyhinde aynı geçerlilikte görüşler belirtilebileceği inancıyla hakikati aramanın boş bir çaba olduğunu öne sürdü. Büyük İskender'in Hindistan seferine katıldı ve orada fakirlerin koşullara kayıtsız kalmaktan kaynaklanan bir mutluluk duyduklarını gözlemledi. İnsanın duyu algılarının güvenilirliği konusunda yargıda bulunmamasını (yani, *epokhe*'yi uygulamasını) ve görünen biçimiyle gerçekliğe uygun olarak yaşamasını savundu. Pyrrhonculuk Atina'da Orta ve Yeni Akademia'da etkili oldu. Ayrıca İS 3. yüzyılda Yunan şüpheciliğini sistemleştiren Sekstos Empeirikos'un yapıtlarının yeniden yayımlanmasıyla 17. yüzyıl Avrupa'sında felsefi düşüncüyü önemli ölçüde etkiledi. Pyrrhon'un görüşlerine öğrencisi olan Phileus'lu Timon'un şiirlerinde de rastlanır.

Pyrrhos (d. İÖ 319 - ö. İÖ 272, Argos, Argolis), Yunanlı Epeiros (Epir) kralı. Makedonya ve Roma'ya karşı büyük kayıp-

lar vererek elde ettiği askeri başarılar "Pyrrhos zaferi" deyişine yol açmıştır. Anıları ve savaş sanatı üzerine yazdığı kitaplar, aralarında Cicero'nun da bulunduğu birçok eski yazar tarafından övgüyle karşılanmıştır.

On iki yaşında kral oldu. Makedonyalı I. Antigonos Monophthalmos'un oğlu Demetrios'a ittifak kurdu. 302'de bir ayaklanma sonucu tahttan indirilince, Asya'da Demetrios'un yanında savaştı. I. Ptolemaios Soter ile Demetrios arasındaki antlaşmaya göre rehine olarak İskenderiye'ye gönderildi. Ptolemaios Pyrrhos'a dostça davrandı ve 297'de krallığını geri verdi. Başlangıçta akrabası Neoptolemos'la birlikte hüküm süren Pyrrhos kısa süre sonra onu öldürttü.

Pyrrhos 294'te Akarnania, Ampholokhia ve Ambrakia'nın yanı sıra Parauaia ve Tymphaia sınır bölgelerini ele geçirmek için Makedonya'da çıkan bir hanedan çatışmasından yararlandı. Evlenince drahoma olarak Korkyra ile Leukas'ı (Lefke) aldı. Eski müttefiki yeni Makedonya kralı I. Demetrios Poliorketes'e savaş açtı. Tesalya'yı ve Makedonya'nın batı kesimini ele geçirdi. Atinalıları da Demetrios'un kuşatmasından kurtardı. 284'te, Demetrios'u devirip yerine geçen Lysimakhos tarafından Epeiros'a sürüldü.

281'de Güney İtalya'daki Tarentum (Taranto) kenti, Roma'ya karşı Pyrrhos'tan yardım istedi. Pyrrhos 25 bin kadar askerle İtalya'ya girdi ve 280'de Herakleia'da Romalılara karşı büyük kayıplara mal olan önemli bir zafer kazandı. 279'da gene ağır kayıplar vermesine karşın Apulia'daki Ausculum'da (Ascoli Satriano) Romalıları yendi. Sicilya'ya geçti (278) ve "Sicilya kralı" olarak Lilybaeum (Marsala) dışında Pön ilinin büyük bir kısmını ele geçirdi. Despotça yöntemleri Yunanlı Sicilyalıların ayaklanmasına yol açtı ve 276'da (ya da 275'in başlarında) İtalya'ya döndü. 275'te Beneventum'da (Benevento) Roma'yla yaptığı bir savaşta ağır kayıplar verdi.

Ertesi yıl Makedonya'nın yeni hükümdarı II. Antigonos Gonatas'ı yenilgiye uğrattı ve onun birliklerince kral olarak selamlandı. 272'de Kleonymos'u ele geçirmek için Sparta'ya saldırdıysa da sonuç alamadı. Argos sokaklarında bir gece çatışmasında öldürüldü.

Pythagoras, PISAGOR ya da PITAGOR olarak da bilinir (d. İÖ y. 580, Samos [Sisam], İonya - ö. İÖ y. 500, Metapontion, Lucania), Eski Yunanlı filozof ve matematikçi. Özünde dinsel nitelikli bir birlik kurarak

Pythagoras, bir madalyon, 395-410; Ulusal Kütüphane, Paris
Bibliothèque Nationale, Paris

Platon ve Aristoteles'in düşünce sistemlerini etkileyen ilkeleri biçimlendirmiş, matematiğin ve Batı'nın ussal felsefe görüşünün gelişiminde etkili olmuştur.

Samos'taki tiranlık yönetiminden kaçarak yaklaşık 532'de Güney İtalya'ya göç etti. Kroton'da (bugün Crotone) etik ve siyaset ağırlıklı akademisini kurdu.

Pythagoras'ın öğretilerini öğrencilerinin- kenden ayırt etmek zordur. Yazıları günümüze ulaşmamış, Pythagorasçılar da kendi öğretilerini hep ona yaptıkları göndermelerle desteklemiştir. Pythagoras'ın sayıların işlevsel önemi ile ilgili kuramının özgün olduğu kabul edilir. Ama karenin kenarının ve köşegeninin ortak bir ölçümü olamayacağı ve Pythagoras teoremi gibi ona atfedilen buluşları daha sonra Pythagorasçı okulun geliştirdiği sanılmaktadır. Ayrıca, Pythagoras'ın bilimsel araştırmadan çok, mistik bir geleneğe bağlı olduğu görüşü daha fazla yaygınlık kazanmıştır.

Pythagoras (d. Samos [Sisam]; ü. İÖ 5. yy), İtalya'da Rhegion'da (bugün Reggio di Calabria) yaşamış Eski Yunanlı heykeltici. Myron ve Polykleitos'un atlet heykelleri konusunda rakipleriydi. En önemli yapıtı, Lokroi'de Euthymos'un İÖ 472'de Olympia'da kazandığı üçüncü zafer üzerine yaptığı heykeldir.

Pythagoras gençliğinde Rhegion'a göç etti. "Philoktetes" heykelinde acının fiziksel görünümünü işlemiş, ayrıca Delphoi'de Pythion'u vuran bir Apollon ile lirle şarkı söyleyen bir adam heykeli yapmıştır. Yunan heykelticiliğini arkaik katılığından kurtaran yeni bir anlatım üslubu geliştirmiştir. Günümüze ulaşan heykelleri içinde hiçbirinin kesinlikle onun elinden çıktığı bilinmez. Yapıtlarının kopyaları ancak tahminlerle belirlenebilmektedir.

Pythagorasçılık, Eski Yunanlı filozof Pythagoras'ın görüşleri çevresinde oluşmuş yarı dinsel ve mistik eğilimli felsefe okulu. Evrenin temel ilkesinin (*arkhe*) sayı olduğu görüşüyle ünlüdür.

Pythagoras'ın kişiliği konusundaki bilginin azlığı ve okulun içine kapalı yapısı yüzünden Pythagorasçılığın tarihsel gelişimi de kesin olarak bilinmemektedir. Evrenin tek bir ilkeyle açıklanması düşüncesinin Sokrates-öncesi filozoflardan, matematiğe verdiği önemin bazı Doğulu düşünürlerden, ruhun ölümsüzlüğü ve ölümden sonra yeniden diriliş görüşünün de Orpheus dinlerinden kaynaklandığı söylenir.

Pythagoras'ın Güney İtalya'da Kroton (bugün Crotone) kentinde kurduğu dinsel nitelikli okul, başka bazı tapınma öğelerini de yapısına katarak, İÖ 5. yüzyılda Güney İtalya'nın öteki kentlerine yayıldı. Bu arada farklı okullar arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Yüzyılın ortalarına doğru, temelde içine kapalı bir grup oluşturan Pythagorasçılar büyük baskıya uğradılar. Bir bölümü Yunanistan'a kaçarak Thebai ve Phliost'a küçük okullar kurdu. Pythagoras ise İÖ y. 500'de Metapontion'a sığındı ve bazı kaynaklara göre, inançları gereği bir fasulye tarlasına girmemesi yüzünden yakalanarak öldürüldü. Aynı yüzyılda Pythagorasçılar iki ana kola ayrıldı. Birincisi okulun dinsel ve törensel yanlarını geliştirirken, ikincisi matematiksel ve bilgilisel yanlarına ağırlık verdi.

İÖ 4. yüzyılda Güney İtalya'da Tarentum'da, Platon'un dostu matematikçi Arkhytas'ın önderliğindeki Pythagorasçı okul önemli bir gelişme gösterdi. Bu okul içinde gelişen karşıt kol ise Tarentum'dan ayrılarak bir tür keşiş grubu oluşturdu ve bütün Yunanistan'a yayıldı. Bilgisel ağırlıklı özelliğini koruyan Tarentum okulu İÖ 380'lerden başlayarak

Platon'un Atina'daki Akademia'sı ile ilişki kurdu. Bundan sonra Platonculuk içinde yoğun Pythagorasçı etkiler ortaya çıkarken, Platon'un görüşleri de Pythagorasçı bir biçimde yorumlandı. Arkhytas'ın ölümünden sonra dinsel vurgusu artan okul zamanla Roma İmparatorluğu içindeki öteki mistik ve içine kapalı dinsel akımlara benzedi.

İS 1. yüzyılda, kendisini Pythagoras'ın yeniden beden bulmuş kişiliği sayan Tyana'lı Apollonios ile Yeni-Pythagorasçılığın temelleri atıldı. Öğretisi Pythagorasçı yaşam biçimine dayanan bu okul mistik bilgi, temizlik, evrensel hoşgörü ve kutsal olana benzeme gibi ilkeleri benimsemişti. 2. ve 3. yüzyıllarda Yeni-Platonculuk ile iç içe geliştikten sonra Hristiyanlığın güçlenmesiyle etkisini yitirdi. Ortaçağda hem büyücü, hem de *quadrivium*'un (dörtlü: geometri, aritmetik, astronomi, müzik) babası olarak görülen Pythagoras'ın dörtlü, altın oran, uyumlu orantı gibi bazı düşünceleri ise Rönesans'tan sonra özellikle sanat alanında etkili oldu. Bu arada, modern bilimin kurucularından Kopernik ve Galilei gibi düşünürler kendilerini Pythagorasçılığa yakın gördüler. Yeniçağ düşüncesinde Alman filozof Leibniz, özellikle matematikle ilgili olarak Pythagorasçı düşünce biçimlerini benimseyen son filozof sayılır.

Pythagorasçılık temelde bir evren ve varlık görüşü, bir dünya ve ruh görüşü ve bir yaşam ve ahlak görüşü olarak özetlenebilir. Varlığın en küçük öğelerinin sayılar olduğunu, evrenin de bu sayılar arasındaki bazı yalın bağlantılardan oluştuğunu kabul eder. Bu düşüncenin temelinde, *tetraktys* (dörtöl) biçimi yatar. Buna göre, $1+2+3+4=10$ formülünü sağlayan biçim, hem eşkenar bir üçgen olarak görülür, hem de evreni oluşturan boyutların (tek nokta, iki boyutlu düzlem, üç boyutlu biçim ve dört boyutlu uzam-zaman) simgesi sayılır.

Kutsal bazı özellikler de atfedilen bu kusursuz biçim evrenin en temel yapısal biçimi olarak kabul edilir. Aynı zamanda Pythagorasçılığın da simgesi olmuştur.

Pythagorasçıların sayılar ve evren görüşünde önemli yer tutan ilk öge "1" sayıdır. Ama "1" gerçek anlamıyla bir sayı değil, sayılar dizisinin başlangıcı olarak "10"un kaynağıdır. Her sayı ya tek ya da çifttir, oysa "1" hem tek, hem çift sayılır, çünkü bütün sayılar ondan oluşur. Bu özelliğiyle "1" aynı zamanda evrenin "Bir"liğini de temsil eder.

Tek-çift ikiliği Pythagorasçılıktaki temel karşıtlığı oluşturur. Bireyde ve Pythagorasçı toplumda olduğu gibi evrende de her tür karşıtlık "bir arada" yer alır. "Karşıtların birliği" görüşü, "on karşıtlar çizelgesi"nde toplanan öğelere de yansır. Evrendeki nesnelerin temelinde yatan bu karşıtlar sınırlı, sınırsız, tek-çift, bir-çok, sağ-sol, erkek-dişi, devrim-durgunluk, düz-eğri, aydınlık-karanlık, iyi-kötü ve kare-dikdörtgendir.

Pythagorasçılar, sayıların ve biçimlerin özelliklerini araştırarak matematikte sonradan ele alınarak geliştirilen birçok kavramı buldular. Bunların başlıcaları irrasyonel sayılar ve köklerdi. Matematikle yakın ilişki içindeki müzikte de önemli çalışmalar yaparak nota aralıklarının sayısal ilişkileri üzerinde durdular ve Eski Yunan nota sisteminde *tetraktys*'in özelliklerini buldular; nota aralıklarının oranlarının *tetraktys*'teki gibi 1:2 (oktav), 3:2 (beşli aralık) ve 4:3 (dörtlü aralık) olduğunu gösterdiler.

İlk Pythagorasçıların evren konusundaki görüşleri İon öncülerininkinden de çok farklı değildi. Belki de tek yenilikleri gök cisimlerinin büyüklükleri ve uzaklıkları arasında kesin ve simetrik sayısal ilişkiler olduğunu ve müzik konusundaki görüşlerine koşut olarak, evrende müzikteki aralıklara benzer aralıklar bulunduğunu savunmaktaydı.

Pythagorasçı dünya görüşünde her şeyin kesin bir zorunlulukla olup bittiğine ve insan ruhunun farklı bedenlere girerek sonsuza değin yaşadığına inanılırdı. Bu yüzden kişi sürekli olarak yaşamını gözden geçirmeli, ruhunu eğiterek evrenle uyumlu olmaya çalışmalıydı. Pythagorasçı eğitim anlayışı temelde susmaya dayanıyordu. Gruba ilk kabul edilenler birkaç yıl hiç konuşmadan yaşamak zorunda kalır, susarak öğrenirdi. Eğitimin sonunda bilgelige ulaşacak kişinin de dünyayla tam uyum içine girerek sonsuza değin susacağı düşünülürdü.

Pytheas (d. Massalia [bugün Marsilya, Fransa], Galya; ü. İÖ 300), Yunanlı denizci, coğrafyacı ve astronom. İngiltere'ye ve Atlas Okyanusu kıyılarına giderek buraları anlatan ilk Yunanlıdır. En önemli yapıtı *Ta Peri tou Okeanou* (Okyanus Üzerine) kayıpsa da, başından geçenler Yunanlı tarihçi Polybios (İÖ y. 200 - y. 118) sayesinde günümüze ulaşmıştır.

Bir yelkenliyle Atlas Okyanusuna doğru yola çıkan Pytheas, Fenike kenti Gades'ten (bugün Cádiz, İspanya) sonra Avrupa kıyısını izleyerek Bretanya'ya ve Belerium'a (Land's End, Cornwall, İngiltere) vardı ve orada antik dünyada çok ünlü olan kalay madenlerini gördü. Kuzey Avrupa'da çeşitli ülkeleri gezdi. Baltık Denizindeki Vistül Irmağı ağzına değin gittiği sanılmaktadır.

21 Haziran'da güneş saatiyle yaptığı ölçümler ve kuzeye gittikçe günlerin uzadığını saptayan notları, bilimsel meraklarını ortaya koyar. Pytheas ayrıca Kuzey Yıldızı'nın gerçekte kutupta olmadığını ve ayın gelgit olayını etkilediğini gözlemiştir.

Pythia Spor Oyunları, Eski Yunan'da Apollon'un onuruna, özellikle Delphoi'de düzenlenen çeşitli atletizm ve müzik yarışmaları. Delphoi'de müzikçilerin yaptığı yarışmaların tarihi çok eskiye dayanır. Oyunlar İÖ 582'de dört yıllık aralıklarla düzenlenmeye başladı. Olimpiyat Oyunları örnek alınarak koşu ve savaş arabası yarışları gibi dallar da etkinlikler arasına katıldı. Bütün Yunanlılara açık olan yarışmalar Delphoi'de Parnassos Dağındaki tapınakta ya da Krisa Ovasında yapıldı. Birinciler defne yaprağından bir çelenkle ödüllendirilirdi. Pythia Oyunları iki Olimpiyat arasındaki dört yıllık dönemin (*Olympias*) üçüncü yılının ağustos ayında düzenlenirdi. Pythia Spor Oyunları arasındaki dört yıllık döneme de *Pythias* denirdi. Pythia Spor Oyunları İS 4. yüzyıla değin devam etti.

Python, Yunan mitolojisinde Tanrı Apollon'un Delphoi'de öldürdüğü büyük yılan. Apollon'un ya kendi kehanet merkezini kurmak amacıyla ya da annesi Leto'ya hamileliği sırasında eziyet ettiği için yılanı öldürdüğüne inanılırdı. Öykünün ilk biçiminde adsız ve dişi olan yılan daha sonraki bir anlatımda erkektir ve Python adını alır. Python, Delphoi'nin eski adıdır. Python'un, Apollon'dan önce Delphoi'de bir kehanet merkezi olan Gaia'nın (Yer) çocuğu olduğu inancı yaygındı. Delphoi'de düzenlenen Pythia Oyunları'nın Apollon tarafından, Python'a karşı zaferini kutlamak amacıyla başlatıldığına da inanılırdı.

pyxis (Latince), Komünyonda kullanılan kutsanmış ekmeğin saklandığı özel kap. Ayrıca bak. Komünyon.

Q humması, BALKAN GRİBİ olarak da bilinir, *Coxsella burnetii* türü riketsiyaların neden olduğu akut bulaşıcı hastalık.

İlk kez 1935'te Avustralya'da Queensland bölgesinde Edward Holbrook Derrick tarafından tanımlanan ve yalnız mezbaha ve mandıra çalışanlarıyla sığır yetiştiricilerinde rastlanan hastalığın önceleri bu kıtaya özgü olduğu sanılıyordu. II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Doğu Akdeniz'deki askerlerde görülen hastalığın da Q humması olduğu anlaşılınca hastalığa Balkan gribi adı verildi.

Hastalık etkeninin yeryüzünün hemen her yerinde yaşayan çeşitli kene türlerinde doğal olarak yerleştiği bilirse de, mikroorganizmanın yayılma ve yaşamını sürdürmesinde kenenin rolünün ne olduğu tam olarak anlaşılmamıştır. Kemirici olduğu düşünülen küçük bir memelinin riketsiyalar için taşıyıcı olduğu, kenenin mikroorganizmayı konaklara bulaştırdığı sanılır. Riketsiya inek ve keçi sütüne geçebildiğinden mikrop bulaşmış süt ve süt ürünlerinin yenmesi insanda ve çiftlik hayvanlarında enfeksiyona neden olur. Bununla birlikte en sık rastlanan bulaşma biçimi mikroorganizmayı içeren maddelerin solunum yoluyla vücuda alınmasıdır. Hasta hayvanın sütü, dışkısı, etenesi ve doğum sırasında vücudundan çıkan sıvılardan ortama riketsiya yayılır; bunlar havada dağılarak hayvanın yakınındaki insanlara ve öbür hayvanlara bulaşır.

Hastalığın kuluçka devresi 2-4 haftadır. İlk belirtiler ateş, titreme, baş ve kas ağrıları, iştah kaybı, yönelim bozukluğu ve aşırı terlemelerdir. Üst solunum yollarına ilişkin belirtiler ender görülür; kimi zaman ancak X ışınlarıyla saptanabilen zatürree gelişir. Tedavide geniş spektrumlu antibiyotikler çok etkilidir. Önemli ölçüde meslekle ilgili bir hastalık olduğundan hastalığa yakalanma olasılığı fazla olanlara öldürülmüş *Coxsella burnetii* ile hazırlanan aşılarla bağışıklık kazandırılır.

Qaidam Havzası, SAYDAM HAVZASI olarak da bilinir, Tibet Platosunun kuzeydoğu kesimi. Çin'in Qinghai yönetim bölgesinin kuzey ve batı kesimlerini içine alır. Deniz düzeyinden ortalama yüksekliği 2.440-3.050 m arasında değişir. Güney sınırını, batıdaki birçok doruğu 6.000 m'yi aşan Kunlun Dağları oluşturur. Kuzeyinde ise Altun Dağı ve Nan Dağları sistemleri yer alır. Bu dağ sıraları arasında ulaşılabilir olanak veren tek geçit Dangjin Shankou'dur; bu geçitle Gansu yönetim bölgesinin en batı ucuna açılır. Havzanın ana giriş yolu ise Koko Nor (Mavi Göl) çevresinden geçer.

Kapalı bir havza olan Qaidam'ın ırmakları Koko Nor'a ya da iç kesimlerdeki tuz göllerile tuzlu bataklıklara dökülür. Havzanın kuzeybatısı ve kuzeyindeki tuz gölünün çevresi tam bir çöl görünümündedir. Orta kesimdeki Charhan Tuz Bataklığı, 1.600 km²'lik yüzölçümü ve 15,3 m kalınlığındaki katı tuz tabakasıyla Çin'deki en büyük yüzeysel kayatuzu yatağıdır.

Yakın döneme değin yalnızca at ve koyun yetiştiren göçbelerin yaşadığı Qaidam Havzası II. Dünya Savaşı'ndan bu yana zengin yeraltı kaynaklarıyla önem kazanmıştır. Bunların başında tuz, potas, çeşitli borat mineralleri ve bor gelir. Ayrıca kömür, demir ve petrol yatakları da bulunmuştur. Dangjin Shankou'nun güneydoğusundaki Lenghu'da büyük bir petrol arıtma tesisi vardır; bir başka arıtma tesisi de Mangya'da kurulmaktadır.

1950'lerin ortalarından sonra yoğun sula mayla ekilebilir duruma getirilen kuzey ve doğudaki topraklar devlet çiftliklerince işletilmektedir.

Qamdo, Wade-Giles yazımında CH'ANG-TU. Tibet dilinde CHAB-DO. Çin'de, Tibet özerk bölgesinin en doğusunda dağlık bölge. Güneyde Hindistan'ın Arunachal Pradesh eyaleti ve Myanmar'la, güneydoğu ve doğuda Çin'in Yunnan ve Sichuan yönetim bölgeleriyle (*sheng*) çevrilidir. Himalayalar ve Nyaingentangliha Dağlarının kuzey uzantıları Qamdo'da güneydoğuya yönelerek kuzeybatı-güneydoğu ekseninde koşut olarak uzanan bir dizi sıradağ oluşturur. Saluen (Nu Jiang), Mekong ve Jinsha ırmaklarının yukarı çıkışları, bu dağların derin, ormanlarla kaplı vadilerini aşarak kuzeybatıdan güneydoğuya doğru akar. Mekong ve Jinsha ırmakları arasında yer alan Ningjing Dağları üzerinde 4.200 m'ye kadar yükselen doruklar bulunur. Saluen'in batısındaki Boshula Dağları daha da yüksektir. Bu dağların dorukları 6.400 m'yi geçer. Büyük bölümünde insan yaşamayan bölgenin henüz keşfedilmemiş önemli kesimleri vardır.

Qantas Airways Limited, Avustralya havayolları şirketi. Merkezi Sidney'dedir. İngilizce konuşulan ülkelerdeki ilk havayolu şirketi olarak, Queensland Northern Territory Aerial Services Ltd. adıyla (Qantas kısaltması buradan gelir) 1920'de kuruldu. İlk düzenli seferlere 1922'de Charleville ile Cloncurry arasında başladı; izleyen yıllarda buna başka iç hatlar eklendi. 1934'te İngiliz şirketi Imperial Airways'le (sonradan BOAC) birlikte Avustralya-İngiltere uçuşlarının Brisbane-Singapur bölümünü işletmek üzere Qantas Empire Airways Limited'i oluşturdu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avustralya hükümetince satın alındı (1947) ve Avustralya bayrağı taşımaya başladı. Aynı yıl "Kanguru Yolu" olarak bilinen düzenli ve aktarmasız Londra seferlerini başlattı. On yıl içinde bütün kıtalar sefer düzenleyecek bir duruma geldi. 1967'de bugünkü adını aldı.

Qeqertarsuaq Adası, eskiden DISKO ADASI. Grönland'ın batısındaki Davis Boğazında ada. Qeqertarsuaq (Disko) Koyunun kuzeybatısında, Vaigat Boğazının güneybatısında yer alır. Uzunluğu 130 km, genişliği 32-120 km ve yüzölçümü 8.578 km²'dir; en yüksek noktası 1.919 m'dir. Adada kömür ve demir yatakları vardır; kuzeydoğudaki Qullissat'ta linyit çıkarılır. En büyük yerleşimi 1773'te kurulan Qeqertarsuaq'tır (Danca Godhavn). Ada yaklaşık 984'te Kızıl Erik tarafından keşfedilmiştir. Nüfus (1982) 1.047.

Qi, Wade-Giles yazımında CH'I, İÖ 771-221 arasında Çin'deki çok sayıda küçük devletin en büyük ve en güçlülerinden biri.

Başlangıçta Kuzey Çin Ovasının en doğu kesimini kapsayan Qi, İÖ 7. ve 6. yüzyıllarda "barbarlar"a ait bölgeleri ele geçirerek topraklarını altı kat genişletti. Yarı efsanevi hükümdarı Huan ve onun ünlü danışmanı Guan Zhong'un döneminde bir örnek vergi sistemi geliştirildi, düzenli bir ordu ve yükselmenin yeteneğe dayandığı merkezi bir bürokrasi oluşturularak tuz ve demir üretimi devlet tekeline alındı ve sonuçta Qi Çin'in büyük bölümüne egemen olmaya başladı. İÖ 651'de bölgedeki küçük devletleri bir araya getirerek kuzey ve güneydeki yarı barbar yönetimlerden gelen saldırılara karşı etkili bir birlik oluşturdu. Ama bu üstünlüğü pek uzun sürmedi. Huan'ın ölümünden sonra iç karışıklıklar yüzünden konfederasyon içindeki önderliğini yitirdi. Bu arada öteki devletler de güçlenmeye başladı.

Qi İÖ 4. yüzyılda yeni bir hanedanın yönetimi altında bir kez daha ön plana çıktı. İÖ 3. yüzyıl başlarında egemenliğini bütün Çin'e yaymaya giriştiyse de başariyi olamadı

ve gerilemeye yüz tuttu. Qin Devleti İÖ 221'de Qi'yi de içine alarak Çin'i güçlü bir merkezi yönetim altında birleştirmeyi başardı.

qi, Wade-Giles yazımında CH'I (Çince "nefes" ya da "güç"), Çin felsefesinde, bütün varlıkların oluşturan ağırlıksız töz. İlk Taoçu filozoflar ve simyacılar tarafından nefesin ve vücut sıvılarının doğasındaki dinsel güç olarak görülmüş, vücut içindeki hareketini denetlemeye yönelik teknikler geliştirilerek uzun ömürlülüğe ve tinsel güce ulaşmak amaçlanmıştır.

Song hanedanı döneminin (960-1279) Yeni-Konfüçyüsçü filozofları ise qi'nin evrenin birincil hareket ilkesi olan *li* aracılığıyla En Yüce Mutlak'tan (Tai Ji) kaynaklandığını ileri sürdüler. Geleneksel Çin düşüncesine egemen olan bu okul, etken *yang* ve edilgen *yin* ilkelerinin (*bak. yin-yang*) qi'yi fiziksel ve toplumsal dünyanın kaynağı Wu Xing'e (Beş Öge) dönüştürdüğü görüşündeydi.

Qi Baishi, Wade-Giles yazımında CH'I PAI-SHIT, QI HUANG (Wade-Giles yazımında CH'I HUANG) olarak da bilinir (d. 22 Kasım 1863, Xiangtan, Hunan - ö. 16 Eylül 1957, Pekin, Çin), Çinli ressam. Geleneksel Çin resminin son büyük temsilcilerindendir.

Toplumsal alt tabakalarından bir ailenin çocuğuydu. Büyük ölçüde kendi çabalarıyla şiir, kaligrafi ve resim sanatlarında ustalaştı. Uzun yaşamının sonuna değin sanatla uğraştı ve Pekin Çin Resmi Enstitüsü'ne başkanlık etti. İlgili alanı geniş deneyimleri çok çeşitli, verimli bir sanatçıydı. Ama büyük boyutlu manzaralarla yönelmekten çok, dünyadaki küçük nesnelerle ilgilenirdi. Shitao ve Zhu Da gibi 17. ve 18. yüzyıl bireyci ressamlarının üsluplarını sürdürdü.

Qian-long, Wade-Giles yazımında CH'EN-LUNG, soy sıfatı GAO ZONG, Wade-Giles yazımında KAO TSUNG, ös sıfatı (*shi*) CHUN DI, Wade-Giles yazımında CH'UN TI, asıl adı HONGLI, Wade-Giles yazımında HUNG-LI (d. 25 Eylül 1711 - ö. 7 Şubat 1799, Pekin,

Qian-long, ipek üstüne bir çamaşı, 19. yy; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti

Çin), Qing (Mançu) hanedanından gelen dördüncü Çin imparatoru (1735-96). Çin tarihinde en uzun süre tahtta kalan hükümdarlardan biridir. Yönetimi sırasında Çin, tarihinin en geniş sınırlarına ulaşmıştır.

İmparator Yongzheng'in (hd 1722-35) oğluydu. Babasının ölümünden hemen önce veliht ilan edildi ve 18 Ekim 1735'te Qian-long adıyla tahta çıktı.

Qing hanedanı 18. yüzyılda ekilebilir toprakların önemli ölçüde genişlemesi, hızla artan nüfus ve başarılı yönetim sonucu gücünün doruğuna çıktı. Kuzeydoğuda Türklere ve Moğollara karşı girişilen başarılı seferler (1755-60) istila tehdidini son verdiği gibi imparatorluğun sınırlarını 1,6 milyon km² daha genişleten Yeni Eyalet'in (bugün Xinjiang) kurulmasını da sağladı. Güneye düzenlenen seferler daha az başarılı olmakla birlikte, Çinlilerin bölgedeki otoritesinin güçlenmesini sağladı. Tibet'teki Lhasa'da baş gösteren bir ayaklanmayı da kolayca bastıran (1752) Qian-long, Tibet'te gerçek iktidarın Dalay Lama'dan iki Çinli yüksek görevlinin eline geçmesini sağladı. Böylece Nepal'den Tibet sınırlarına sızan (1790-92) Gurkhalıların saldırılarını da sona erdi ve Gurkhalıların Pekin'e düzenli olarak haraç ödemeyi kabul etti. 1748'de Yunnan eyaletinin batısında yaşayan yerli kabilelere, 1769'da ise Birmanlara karşı girişilen seferler başarısızlıkla sonuçlandıysa da, Yunnan'daki ayaklanmacılar sonunda denetim altına alındı (1776). Öte yandan iç çatışmalar ve Siyam'la (bugün Tayland) yaptığı savaşlar sonunda zayıf düşen Birmanya (bugün Myanmar) 1788'de Pekin'e haraç ödemeyi kabul etti. 1787'de Tayvan'da baş gösteren ciddi bir ayaklanma bastırıldı. 1788-89 yıllarında Annam'a yapılan askeri müdahale sonucu Hanoi'nin yeni kralı Çin'in üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldı.

Ama bütün bu seferlerin yol açtığı büyük çaplı harcamalar ülke ekonomisini sarstı. Daha da önemlisi Qian-long'un hükümdarlığının son 20 yılındaki kötü yönetim, savurganlık ve ülkeyi saran rüşvet ve yolsuzluklar imparatorluğun geleceğini ciddi bir tehlikeye soktu. Qian-long 65 yaşındayken sorumluluklarının büyük bölümünü genç bir subay olan Heshen'a devretti ve en sevdiği kızını Heshen'ın oğluyla evlendirdi. Ama iktidar ve servet düşkünlüğü Heshen'ın yönetimi altında yozlaşma daha da hızlandı ve hanedan gücünü büyük ölçüde yitirdi.

Edebiyat, kaligrafi ve resimle uğraştığı bilinen Qian-long sanat ve edebiyatın gelişmesine de önemli katkılarda bulundu. Bu alandaki en önemli girişimi Çin klasiklerinin derlenmesi için yapılan çalışmalara destek sağlamak oldu. Qian-long 1772'de klasik yapıtlar, tarihsel yapıtlar, felsefi yapıtlar ve edebi yapıtlar arasındaki en önemli metinlerin seçilmesini buyurdu. Bilim adamlarının 10 yıl süren çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan *Sigu guanishu* (Dört Edebiyat Dalındaki Bütün Kitaplar) adlı katalog günümüzde de klasik Çin edebiyatının incelenmesinde kılavuz işlevi görmektedir. Ama Qian-long döneminde Çin edebiyatına yapılan bu olumlu katkının yanı sıra ağır bir sansür de uygulandı. 1774-88 arasında bütün eyalet valileri kitaplıkları tarayarak Mançu karşıtı görüşlerin savunulduğu 2.600 "zararlı" kitabı yok ettiler.

Qian-long Çin'in dış dünyaya karşı geleneksel tutumunu sürdürdü. Pekin'de yaşayan Cizvitlerle arasındaki iyi ilişkiler Katolikliğe karşı tutumunda herhangi bir değişikliğe yol açmadı ve hükümdarlığı sırasında

Katoliklik üzerindeki resmi yasak sürdü. Öte yandan İngilizlerin Çin'e ticari ilişkilerini genişletme çabaları Guangzhou limanıyla sınırlı kaldı.

Qian-long 60 yıllık hükümdarlığının ardından 15 Ekim 1795'te beşinci oğlu Yongyan'ı ardılı ilan etti. Yongyan 9 Şubat 1796'da Jiaqing adıyla tahta çıktıysa da, Qian-long ölünceye değin iktidarı elinde tutarak Çin tarihinin fiilen en uzun süre iktidarda kalan hükümdarı oldu. Qian-long en büyük Çin hükümdarlarından biri olarak kabul edilirse de ardında önemli ölçüde zayıflamış ve 19. yüzyıl ortalarında Batı'dan gelecek baskılara karşı hazırlıksız bir imparatorluk bıraktı.

Qiangtang. Wade-Giles yazımında CH'ANG-TANG, Tibet dilinde BYANG THANG. Çin'de Tibet özerk bölgesinin kuzey kesiminde büyük dağlık havza. Ortalama yüksekliği 5.000 m'yi geçer. Kuzeyde Kunlun, güneyde Tanggula ve Aling dağlarıyla çevrilidir. Baudaki Pamir Düğümünden kuzeydoğudaki Qaidam Havzasına kadar 1.300 km boyunca uzanır. Kuzey-güney doğrultusunda en geniş yeri 480 km'yi bulur. Yıl boyunca akan ırmaklardan yoksun olmasına karşın, eski büyük göllerin kalıntıları olan çok sayıda tuz gölü vardır. Bölgede yaz mevsimi yalnız üç ay sürer; temmuz ayı ortalama sıcaklığı ancak 10°C'ye ulaşır. Kış mevsiminde sıcaklık sık sık -35°C'nin altına düşer. Sürekli güçlü rüzgârlar nedeniyle yerde kar örtüsü kalmaz. Rüzgârlara daha açık olan kuzey kesimde yalnızca soğuga dayanıklı seyrekle bitkiler yetişir. Bitki örtüsünün daha kalıcı olduğu güneyde Nam Gölü çevresinde bazı çalılıklara ve dayanıklı ardiç ağaçlarına rastlanır. Yerleşime elverişsiz olan bölgenin nüfusu, güneyde hayvancılıkla uğraşan göçebelerle sınırlıdır.

Qibing bak. sancak sistemi

Qijia kültürü, Wade-Giles yazımında CH'IA. Çin'de ortaya çıkarılmış Neolitik kültürler içinde Kuzey Avrasya etkisinin görüldüğü tek örnek. Çoğu arkeolog tarafından geç Neolitik Çağa tarihlenirse de yazılı tarih dönemine değin sürmüştür, İÖ 1. yüzyıla ait kalıntıları ele geçmiştir.

1920'lerin başında İsveçli jeolog Johan Gunnar Andersson Çin'in kuzeybatı kesimindeki Gansu yönetim bölgesinde Qijia-ping adlı küçük bir köyde ilk kez bu kültürün izlerine rastladı. 1950'lerde ise Çinli arkeologlar Bei Wenzhong ve Xia Nai yakınlarındaki Yangwawan ve Cuijiazhuang köylerinde daha önemli buluntular ele geçirdiler.

Kültürün egemen özellikleri olarak bilenen tarak benzeri desenler ve amfora benzeri vazolar Çin'e yabancıdır. Qijia halkının Huang Irmağı boyunca sekilerde kurulmuş büyük köylerde yaşadığı, ölümlerini çukurlara gömdükleri, en çok kullandıkları aletlerin balta ve dikdörtgen biçimli bıçaklar olduğu bilinmektedir.

Qilian Dağları, Wade-Giles yazımında CH'LIEN DAĞLARI, Çin'in ortabati kesiminde, Qinghai ve Gansu yönetim bölgelerinin (sheng) sınırında yer alan sarp sıradağlar. Kunlun Dağlarının doğu uzantısı olan Nan Dağlarının bir bölümünü oluşturlar. Çoğu yerde kalın buzullarla kaplı olan dağların yüksekliği 5.547 m'ye ulaşır ve doruklarının çoğu 4.000 m'yi aşar. Sulak vadilerde sürümler otlar. Geçit vermeyen Qilian Dağları Çin'in doğusundan Orta Asya'ya uzanan Gansu Koridoru adlı tarihsel yolun güney sınırını oluşturur.

qilin (Çince *qi* "erkek"; *lin* "dişi"), Wade-Giles yazımında CH'ILIN, Çin mitolojisinde, başarılı bir yöneticinin ya da bir bilgenin

doğumundan ya da ölümünden kısa süre önce ortaya çıkan tek boynuzlu yaratık. *Qilin*'in ilk kez İÖ 2697'de efsanevi Huang Di'nin (Sarı İmparator) bahçesinde görüldüğü inanılır. Üç yüz yıl sonra da bir *qilin* çiftinin İmparator Yao'nun başkentinde görüldüğü anlatılır. İnanışa göre İÖ 6 yüzyılda Konfüçyüs'ü karnında taşıyan anesine bir *qilin* gözükmüş, hamile kadın öksürünce ağzından oğlunun gelecekte büyük bir insan olacağını yazan yeşim bir tablet düşmüştür. Bir *qilin*'in bir araba sürücüsü tarafından yaralanmasıysa Konfüçyüs'ün ölüm haberini vermiştir.

1414'te Çin'e ilk kez bir zürafa getirilmiş ve Ming imparatoru Yonglo'ya bir *qilin* gibi sunulmuştur. Ama kurt bir savaşçı olan Yonglo, ne kendisinin bir bilge, ne de bu hayvanın *qilin* olduğunu söyleyerek dalkavukları terslemişti. Japoncada zürafa anlamına gelen *kirin* sözcüğünün yazımında *qilin*'le aynı karakterler kullanılır.

Qin HANEDANI. Wade-Giles yazımında CH'IN. Çin'de İÖ 221-206 arasında hüküm süren krallık hanedanı. Ülkeyi tek bir yönetim altında birleştirip büyük bir imparatorluk kurmuştur. Sonradan hanedanın adıyla anılan ülkenin bu dönemde ulaştığı sınırlar yaklaşık 2 bin yıl boyunca varlığını korumuştur.

Hanedanın kökeni Çin'de İÖ 771-221 arasında hüküm süren bir dizi küçük feodal devletten biri olan Qin Devleti'ne dayanıyordu. Ülkenin kuzeybatı ucundaki stratejik Wei Irmağı vadisinde yer alan Qin Devleti, bölgedeki küçük devletlerin askeri bakımdan en güçlü ve Çin etkisinden en uzak kalmış olanlarından biriydi. İÖ 3. yüzyılın ortaları ile 2. yüzyıl sonları arasında Qin Devleti merkezi bir yönetim yapısına kavuştu, ülkenin her yerinde geçerli bir hukuk sistemi oluşturuldu ve ülke yöneticileri merkezi hükümet tarafından atanan bir dizi komutanlığa ve yönetim bölgesine ayrıldı. Bu düzenlemelerle birlikte Qin Devleti çevresindeki devletleri fethetmeye başladı ve Çin'in en büyük gücü durumuna geldi.

İÖ 246'da çocuk yaşta tahta çıkan Zheng, bakanı Li Si ile birlikte çevredeki devletleri fethedip ülkeyi birleştirerek İÖ 221'de Qin İmparatorluğu'nu kurdu. Kendini Qin Shi Huang Di adıyla imparator ilan ettikten sonra feodal ayrıcalıkları kaldırarak otoriter bir yönetim kurdu, yazı sistemini standartlaştırdı, Çin Seddi'nin inşasını başlattı. İÖ 213'te, yıkıcı düşünceleri önleme gerekçesiyle tip gibi yararlı olanların dışındaki bütün kitapları yaktırdı. Bu baskıcı yönetim ve ağır vergiler, Shi Huang Di'nin ölümünden (İÖ 210) sonra ülkede çeşitli ayaklanmaların çıkmasına yol açtı. Ayaklanmaların yaygınlaşmasıyla İÖ 206'da Qin hanedanı yıkıldı ve yerini Han hanedanına (İÖ 206 - İS 220) bıraktı.

Qin hanedanı ardında mimari açıdan büyük önem taşıyan iki dev yapı bıraktı. Bunlardan biri daha önce yapılmış duvarlar birbirine bağlayan Çin Seddi, öteki ise İmparatorluk Sarayı'dı. Kitapları yakıp yüzlerce aydını kıyıma uğratarak her türlü kültürel ifade biçimini yok etmeye çalışan Qinlerin Çin kültürüne tek katkılarının Çin dilinin basitleştirilmesi ve standartlaştırılması olduğu söylenebilir. Qin döneminden günümüze ulaşan az sayıda örnekten anlaşıldığı kadariyle bu dönemdeki resimlerin çoğu Zhou hanedanı döneminde yapılmış olanların taklidiydi. Bu dönemde sanat ve kültür üzerinde ki yoğun baskılara karşın, Shang hanedanının bıraktığı zengin kültür mirası yok olmadı ve kültüre verdiği önemle tanınan Han hanedanı döneminde yeniden canlandı.

Qin Ling Dağları, Wade-Giles yazımında CH'IN LING, Çin'in kuzey kesiminde dağı sırası. Gansu yönetim bölgesinin güneydoğusundan başlar ve doğu-batı doğrultusunda uzanarak Shaanxi ve Henan yönetim bölgelerinin iç kesimlerine sokulur. Kunlun Dağlarının uzantısı olarak kabul edilen dağlar Han ve Wei ırmaqları arasında bir su bölümü çizgisi oluşturur. En yüksek noktası Taibai Dağıdır (3.767 m). Dağlar aynı zamanda ülkenin ormanlarla kaplı güney kesimini kuru löslü topraklarla kaplı kuzey kesiminden ayırır.

Qin mezarı, Wade-Giles yazımında CH'IN, Çin'de, Shaanxi yönetim bölgesine (*sheng*) bağlı eski başkent Chang'an yakınlarında önemli arkeolojik sit alanı. Ülkeyi birleştirerek ilk imparatoru olan Shi Huangdi'nin mezar yeridir. Çin Seddi'nin yapımını da başlatan Shi Huangdi'nin yaptırdığı, 50 km'lik bir alana yayılmış anıtmezarın kalıntıları ancak 2.184 yıl sonra ortaya çıkarılmaya başlamıştır.

Mart 1974'te yörede kuyu açan bir çiftçi çalışma birliği bir yeraltı bölmesi keşfetti. Arkeologlar daha sonra bu bölmede pişmiş topraktan gerçek boyutlarda yapılmış 6 bini aşkın asker ve at buldular; hiçbirinin bir başkasına benzememesi, figürlerin canlı modellerden yapıldığını düşündürüyordu. Orduyla birlikte gerçek savaş arabaları vardı, demir tarım aletleri, bronz ve deri eyer takımları, ipek ve keten dokumalar, yeşim ve kemikten yapılmış eşya, ayrıca ok, yay, mızrak ve kılıç gibi silahlar bulundu. Bugün bile parlaklığını ve keskinliğini koruyan kılıçlar pek alışılmamış biçimde 13 elementin alaşımından dökmüştü. Bir zamanlar parlak madeni boyalarla boyanmış oldukları anlaşılan kil figürler aslına uygun askeri düzen içinde yerleştirilmişti. Önde ileri kol okçuları ve tatar yayı kullanan okçular, onların arkasında arka saf okçuları, piyade ve arabacılar, en arkada da zırhlı muhafızlar dizilmişti. Kazılar sırasında yakınlarda üç bölme daha bulundu. Bunlardan birincisinde ortaya çıkarılan 1.400'den fazla seramik figür, süvari ve savaş arabalarından oluşan daha küçük bir destek birliğini temsil ediyordu. İkincisinde seçkin komutanlar grubunu temsil ettiği sanılan 68 figür vardı. Üçüncüsü ise boştu. Topluca, Xian kazıları diye anılan bu bölmelerin hepsi koruyucu bir çatı örtüsüyle kapatılmıştı. Xian kazıları, arkeologlar çalışmalarını sürdürürken bile asil yerinde (*in situ*) sergilenen eşsiz Qin Figürleri Müzesi'ni oluşturdu.

Gömülü bulunan seramik muhafızlar savaş hazır durumda, asil mezarın dış duvarından yaklaşık 1.200 m uzaklıkta, Çin'in geleneksel düşmanlarının geldiği doğuya dönük olarak yerleştirilmişti. Anıtmezarın batısında ise Çin'de bugüne değin ele geçen en eski ve en büyük tunç kaplar bulundu; aynı yerde her biri bir yöneticiyi taşıyan ve başları altın ve gümüş süslerle donatılmış dört at tarafından çekilen 1:2 ölçeğinde tenteli arabalar da ortaya çıkarıldı. Çevredeki bağlantılı kazı yerlerinde de at iskeletleriyle dolu bir yeraltı ahırına, komutanların gömüldüğü bir mezarlığa, 70 ayrı mezar yerine ve çeşitli eşyaya rastlandı. Henüz tam kazılamakla birlikte bozulmamış olduğu düşünülen asil imparator mezarı, bir iç duvarla çevrilmiş olarak dörtgen tabanlı piramit biçiminde bir tümülüsün altına yerleştirilmiş, tümülüse alçak, ağaçlık bir tepe görünümü verilerek istenilmişti. Kayıtlara göre içindeki büyük yeraltı sarayını tamamlamak için 700 bin işçi 36 yıldan fazla çalışmıştı. Tarihçi Sima Qian'in (İÖ y. 145-85) yapımını ayrıntılarıyla anlattığı mezar yerinde her şeyin ortaya çıkarılabilemesi için daha yıllarca çalışması gerektiği belirtilmektedir.

Qin Zong, Wade-Giles yazımında CH'IN TSUNG, asıl adı ZHAO HUAN (Wade-Giles yazımında Chao Huan) ya da ZHAO DAN (Wade-Giles yazımında CHAO TAN) (d. 1100, Çin - ö. 1160, Çin), Kuzey Song hanedanının son imparatoru (hd 1125/26-27). Babası Hui Zong (hd 1100-25/26) Ruzhen (Jin) kabilelerinin saldırıları karşısında tahttan çekilmek zorunda kalınca imparator oldu. Çinliler büyük miktarda toprak ve tazminat vermeyi kabul ederek bu saldırıları önlemeyi başardılarsa da Ruzhenler iki yıl sonra bölgeye yeni bir saldırı düzenleyip başkenti ele geçirdiler ve Qin Zong ile babasını tutsak aldılar. Qin Zong'un erkek kardeşi Gao Zong (hd 1127-62) güneye kaçtı ve orada Güney Song hanedanını kurdu (1127-1279). Qin Zong ise yaşamının sonuna değin tutsak kaldı.

Qing Hanedanı, Wade-Giles yazımında CH'ING, MANÇU HANEDANI olarak da bilinir, Çin İmparatorluğu'nun son hanedanı (1644-1911/12). Qing imparatorlarının yönetimi altında Çin toprakları ve nüfusu Ming dönemine göre üç kat artmış, azınlıklar Çinleştirilmiş ve ulusal bir ekonomi kurulmuştur.

16. yüzyıl başlarında Çin'in kuzeydoğu bölgesine egemen olarak Çin içlerine akınlar düzenlemeye başlayan Mançular 1636'da Qing hanedanı olarak bilinen önemli bir güç odağı durumuna geldi. 1644'te Çin başkenti Pekin'in Li Zicheng komutasındaki asi kuvvetlere ele geçirilmesi üzerine güç durumda kalan Ming yöneticileri Mançuları yardıma çağırıldılar. Fırsatı değerlendiren Mançular Pekin'e girdikten sonra Ming hanedanına son vererek imparatorluk tahtına oturdular. Ming yönetim biçimini benimseyerek ve Ming memurlarını yerlerinde tutarak Çinlilerin tepkisini yumuşatmaya özen gösteren ilk Qing imparatorları, gene de kendi konumlarını güçlendirmek için yüksek makamların yarısını Mançuları geçirdiler. Ayrıca teslim olan Çinli askeri önderlere soyluluk unvanı verdiler. Ordunun çekirdeğini oluşturan sancak birliklerini başkente ve bazı seçilmiş stratejik noktalara yerleştirirken, yerel ayaklanmaları önlemek üzere Çinlilerin yer aldığı "Yeşil Sancaklar"ı bütün ülkeye yaydılar.

İmparator Kangxi döneminde (1661-1722) Qing orduları Rusları Manchurya sınırında, Amur Irmağı kıyısında bulunan Albazin'den çekilmeye zorladı. Nerçinsk'te imzalanan anlaşmayla (1689) Ergun Irmağı Rusya-Manchurya sınırı olarak belirlendi. İzleyen 40 yıl içinde Çungar Moğolları yenilgiye uğratıldı ve imparatorluk sınırları Moğolistan, Tibet, Çungarya, Türkistan ve Nepal'i içine alacak biçimde genişletildi. Yongzheng (hd 1722-35) ve Qian-long'un (hd 1735-96) yönetimi altında ticaret ve el sanatları hızla gelişti. Hoşgörüyle karşılanan Katolik misyonerlerden astrolog ve sanatçı olarak yararlanıldı. Resim, basımcılık ve porselen yapımında büyük bir canlılık başladı. Dil çalışmalarında bilimsel yöntemler geliştirildi.

Sonraki hükümdarlar nüfus artışı ve toprakların belli kişilerin elinde toplanmasının yarattığı sorunlarla başa çıkamadılar. Ordu düzeni bozuldu. Şiddetli seller ve kıtlıkla artan genel huzursuzluk sonucu Taiping (1850-64) ve Nian (1853-68) ayaklanmaları baş gösterdi. Tutucu yöneticiler modernleşme ve Batılılaşmaya karşı çıkırlar. Bürokraside hantallık ve rüşvet yaygınlaştı. I. Afyon Savaşı (1839-42), II. Afyon Savaşı (1856-60), Çin-Japon Savaşı (1894-95) ve Boxer Ayaklanması (1900) Çin'in yenilgisiyle sonuçlandı. Batılı devletlere büyük ayrıcalıklar verildi. 20. yüzyıla girerken devrimci

grupların etkisi de artmaya başladı. Sonunda 1911 Devrimi'yle çocuk yaşta İmparator Puyi tahttan indirildi ve Yuan Shikai başkanlığında geçici bir yönetim kuruldu.

Qing hükümdarlarının Çin kültürünü özümleme çabaları, devlet kademelerinde Konfüçyüsçülüğe bağlı tutucu bir siyasal ve kültürel yaklaşımın biçimlenmesine yol açtı. Böylece eski geleneklere ilişkin bilgileri toplama, sınıflandırma ve yorumlama çalışmaları büyük önem kazandı. Bezeme sanatlarında yaratıcılığı yeni yinelen desenler alırsa da, özellikle yeşimtaşı oymacılığında yüksek bir teknik düzeye ulaşıldı. Günümüze ulaşan dev yapılarla izlenebilen aşırı süslü ama durgun bir küteselliğe dayanan bir mimarlık anlayışı gelişti. Dönemin başlıca iki görsel sanatı resim ve porselendi.

Genel tutuculuğa karşın Qing sanatçılarının çoğu bireyci ve yenilikçiydi. Gong Mung dönemi sanatçısı ve eleştirmeni Dong Qichang'a göre Qing ressamları "bireyci" ustalar (Daoji ve Zhu Da gibi) ve "ortodoks" ustalar (Qing Hanedanı'nın Altı Ustası gibi) olarak sınıflandırılabilir. Ayrıca Anbuhi Dört Usta, Yangzhou'nun Sekiz Garip Usta'sı ve Nanjing'de Sekiz Usta gibi resim "okulları" da vardı. Bu ressamların çoğu aralarındaki farklılıklara karşın kişisel dışavurumu önde tutan "amatör aydın resmi" (*bak. Wenren ressamları*) yaklaşımında birleşmekteydi.

Qing porselenleri büyük bir teknik ustalığı vansıtır. Dönemin yenilikleri arasında, Çinlilerin "uçuk kırmızı" (*qin hong*), Fransızların "öküz kanı" (*sang-de-boeuf*) adını verdikleri bakır kırmızısı gibi renkli sırların geliştirilmesi ve Avrupa'da *famille verte* (yeşil aile) ve *famille rose* (pembe aile) olarak bilinen, hakım olarak yeşil ve pembe renkli iki tür boyalı porselen sayılabilir.

Qing edebiyatı, büyük ölçüde klasik kalıplara bağlı kalması açısından Ming dönemi ürünlerini andırır. Mançular 18. yüzyılda düzen için yıkıcı olabilecek yapıları bulup çıkarmak amacıyla yürüttükleri soruşturma sonunda birçok yapıyı yok ettiler, yazarlarını hapsedme, süreme ya da öldürme yoluna gittiler. Bu dönemde günlük dilde yazılan aşk ve serüven öyküleri büyük bir gelişme gösterdi. 19. yüzyıl ortalarında Çin limanları açıldıktan sonra, yabancı yapıtların Çinceye çevrilmesi süreci hızlandı. Müzik alanında Qing döneminin en önemli olayı, 18. yüzyıl sonlarında çoğu değişik çalgılara yer veren bölgesel müzik ve tiyatro geleneklerinin kaynaşmasıyla Pekin operasının(*) temellerinin atılmasıydı.

Yazımı aynı olan başlıklar kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde sıralanmıştır.

Qing Hanedanı'nın Altı Ustası, Qing hanedanı döneminde (1644 - 1911/12), 17. yüzyıl ile 18. yüzyıl başlarında ürün vermiş önemli bir grup Çinli sanatçı. Çin sanatında geleneklere bağlı olarak olarak tanınmış, geç Ming hanedanı döneminin ünlü sanatçı ve kuramcısı Dong Qichang'ın(*) öğretilerini izleyerek "amatör aydın resmi" (*bak. Wenren ressamları*) geleneğini sürdürmüşlerdir.

Grubun üyeleri arasında çiçek ressamı Yun Shouping(*), manzara ressamı Wu Li(*) ve Dört Wang'lar olarak bilinen Wang Shinmin, Wang Jian, Wang Yuanqi ve Wang Hui(*) yer alır. Yapıtları "bireyci"

"Xiao ve Xiang Üstünde Beyaz Bulutlar", Qing Hanedanı'nın Altı Usta'sından biri olan Wang Jian'in, Zhao Manglu'nun bir yapıtından mürekkep ve boya ile yaptığı el rulosu çalışması, 1688; Freer Sanat Galerisi, Washington, D.C.
Smetsonian Institution, Freer Gallery of Art, Washington, D.C

çağdaşlarının canlı, çarpıcı resimlerinin tersine, genellikle gelenekçi, ölçülü, ince ve karmaşıktır.

Qingdao, Wade-Giles yazımında CH'ING-TAO. Çin'de, Shandong yönetim bölgesinin (sheng) doğu kesiminde liman kenti. Shandong Yarımadasının güney kıyısında, Jiaozhou Körfezinin doğu girişinde yer alır.

Başlangıçta Jima ilinde (xian) küçük bir balıkçı köyüken, Qing hanedanı döneminde (1644-1911/12) Qingdao Kou adlı gümrük istasyonunun açılmasıyla deniz ticaretinde büyük önem kazandı. 1880'lerde Beiyang filosunun kurulmasından sonra küçük bir donanma üssü oldu ve tahkim edildi. Almanların 1897'de yöreye bir askeri birlik göndermesi üzerine, ertesi yıl çevresindeki topraklarla birlikte 99 yıllığına Almanlara kiralandı. 1899'da serbest liman olmasından sonra modern liman tesisleri ve Jinan'a uzanan bir demiryolu hattı inşa edildi, kent planı Avrupa tarzında yeniden düzenlendi ve çeşitli sanayi kolları kuruldu. Güneydeki yeni Lianyungang limanına kadar uzanan kıyılarda ticareti denetlemek üzere İmparatorluk Deniz Gümrüğü'nün bir birimi oluşturuldu. 1914'te Almanya'ya savaş açan Japonlar kısa süreli bir ablukadan sonra Qingdao'yu ele geçirdi. Japon işgali limanın 1922'deki Washington Konferansı'yla Çin'e geri verilmesine değin sürdü. Nanjing hükümetinin fiili denetimine 1929'da giren ve özel bir belediye olarak düzenlenen Qingdao kısa sürede Tianjin'i geride bıraktı. 1938'de Japonlarca yeniden işgal edildi ve 1945'e değin Japonların elinde kaldı. Bu dönemde büyük, modern pamuk fabrikaları, lokomotif ve vagon yapım ve onarım tesisleri, makine atölyeleri, lastik, kibrit, kimyasal madde, boya ve bira fabrikalarının

kurulmasıyla hızlı bir sanayileşme sürecine girdi. 1949'dan sonra önemli bir ağır sanayi merkezi durumuna geldi. Günümüzde bir demiryolu son durağı ve Kuzey Çin'in en korunaklı limanı olan kentte Shandong Üniversitesi, Qingdao Teknoloji Enstitüsü ve Qingdao Mühendislik Yüksekokulu, bir okyanusbilim enstitüsü ve başka yükseköğretim kurumları vardır. Nüfus (1989 tah.) 1.371.300.

Qinghai, Wade-Giles yazımında CH'ING-HAI. Çin'in kuzeybatısında yönetim bölgesi (sheng). Tibet Platosunda yer alır. Yüzölçümü 721.000 km²'dir.

İÖ 3. yüzyılda bazı bölümleri Çin'in denetimi altına girdi. Yüzyıllar boyunca ağırlığını Tibetli ve Moğolların oluşturduğu göçebe çobanların ve Koko Nor'un(*) kuzeydoğu köşesine yerleşmiş Çinli çiftçilerin yaşadığı, düşük nüfuslu bir bölge olarak kaldı. Zamanla Çinli nüfus arttı ve Qinghai 1928'de Çin'e bağlı bir yönetim bölgesi oldu. Merkezi Xining'dir.

Qinghai'nin büyük bölümü dağlardan ve yüksek platolardan oluşur. Sıradaglar arasında geniş vadiler, tepelik alanlar ve geniş masadaglar yer alır. Büyük bir düzlük olan Qaidam Havzası platonun kuzeybatısındadır. Havzanın güneydoğusunda, karla kaplı Tanggula Dağlarından gelen çok sayıda ırmağın oluşturduğu geniş bir bataklık bulunur. Qinghai tipik bir kara iklimine sahiptir. Yağışlar yaz aylarında yoğunlaşır. Kışlar soğuk ve rüzgârlı, yazlar sıcak geçer.

Qinghai'de Hanların (Çinli) yanı sıra Tibetliler, Moğollar ve Huylar (Müslüman Çinliler) gibi pek çok ulusal azınlık da yaşar. Ülkenin üçüncü büyük yönetim bölgesi olmasına karşın nüfus yoğunluğu düşüktür.

Qinghai'nin sularını Huang Irmağının (he) topladığı doğu kesiminde en önemli ekonomik etkinlik tarımdır. Başlıca ürünler buğday, arpa ve patatestir. Bölgenin batısındaki plato havzasının geniş çayırlarında ise sığır, yak, at ve koyun sürüleri otlatılır. Otlakların büyük bölümünün tarıma açılmasıyla çiftçilik ve hayvancılığa dayalı bir ekonomi ortaya çıkmıştır.

Qinghai'deki ormanlarla kaplı Kunlun ve Qilian dağlarından kereste elde edilir. Qaidam Havzasından petrol çıkarılır. Büyük tuz göllerinden boraks ve bol miktarda tuz elde edilir. Tuz blokları yolların döşenmesinde ve köprülerle evlerin yapımında kullanılır. Xining'de yoğunlaşmış sanayi etkinlikleri arasında sepicilik, yünü dokumacılık, kibrit üretimi ve mandıracılık sayılabilir. Nüfus (1990) 4.456.946.

Qingjiang, Wade-Giles yazımında CH'ING-CHIANG. HUAIYIN olarak da bilinir, Çin'de, Jiangsu yönetim bölgesinin (sheng) kuzey kesiminde kent. Büyük Kanalin 1853 öncesinde Huang Irmağıyla kesiştiği noktada yer alır.

İÖ 2. yüzyıldan kalma ilk yerleşmenin terk edilmesinden sonra İS 7. yüzyılda yeniden kuruldu. Güneyde bugünkü Huai'an'ın gelişmesiyle önemini yitirdi. 1120'lerde küçük bir pazar kasabası durumuna geldi. 1276'da yeni Büyük Kanalin inşasıyla birlikte yeniden bir ulaşım merkezi oldu. 19. yüzyıl sonlarında Büyük Kanalin kullanılmaz hale gelmesiyle gerilemeye başladı. 1911 Devrimi'nden sonra Huaiyin adıyla il merkezi oldu. 1949'dan sonra yeniden Qingjiang adını aldı.

Günümüzde de önemli bir su yolu ve ticaret merkezi olan Qingjiang'da sanayi küçük dokuma ve un fabrikalarıyla sınırlıdır. Çevresindeki bölgenin başlıca tarım ürünleri pamuk, tahıl, pirinç, süpürgedansı

(kaoliang) ve mısırdır. Nüfus (1988 tah.) 211.100.

Qingliu dang, Wade-Giles yazımında CH'ING-LIU TANG. Çin'de 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında, geleneksel Konfüçyüsçü ahlak ilkelerine dönüşü savunan tutucu devlet görevlilerinden oluşan grup. Batılı güçlerin ayrıcalık taleplerinin artmasına karşı bir tepki olarak doğmuştur. Geleneksel konular üzerinde yazan ve iktidar merkezleriyle yakın ilişkileri bulunan, çoğunlukla genç bilim adamlarının oluşturduğu grup yeterince cesaret ve erdem sahibi olduğunda silahların hiçbir önemi olmadığını ileri sürmüştü, böylece Çin'e Batı silahlarıyla teknolojisini sokmaya çalışan güçlerin çabalarını durdurmayı başarmıştır.

Qingliu grubu Rus Türkistanı'nın sınır komşusu olan İli bölgesi (bugün Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi içinde) üzerinde çıkan bunalım sırasında (1871-81) iktidara geldi. Bölgedeki Müslümanların ayaklanmasını bahane ederek Ruslar İli'yi işgal etmiş, ama karşılığında Çin ordusunu bulunca Petersburg Antlaşması'nı imzalamışlar (24 Şubat 1881) ve bölgeyi yeniden Çin'e bırakmışlardı. Bu başarıyla yüreklenen Qingliu dang, bugün Vietnam olarak bilinen ve o sırada Çin'in en büyük vergi kaynağı olan bölgeyi ellerinde tutan Fransızlara karşı da benzer bir direnişin yürütülmesinde ısrar etti. Ama Fransa'yı yatıştırma çabaları sonuç vermedi ve Çin-Fransız Savaşı (1883-85) patlak verdi. Bu savaşta askeri başarısızlıklar Qingliu'nun iktidardan düşmesine yol açtı. Savaştan sonra etkisini sürdüren tek üye, daha sonra kısmi Baitaşlamayı savunan ünlü genel vali Zhang Zhidong'dı (1837-1909).

Qinhuangdao, Wade-Giles yazımında CH'IN-HUANG-TAO. Çin'de, Hebei yönetim bölgesinde (sheng) liman kenti. Hebei Ovasının doğu ucunda, Liaodong Körfezi kıyısında yer alır.

Bölgenin buzlardan korunmuş tek limanı olmasına karşın, uzun yıllar küçük bir balıkçı kasabası olarak kaldı. 1880'lerin başında Kailuan kömür madenlerinin işletmeye açılmasıyla gelişmeye başladı. Bu madenlerden çıkarılan kömür önceleri Tianjin'in limanı Tanggu'dan gemilere yükleniyordu. 1894'te Tianjin'i Shanhaiguan'a bağlayan demiryolunun tamamlanmasından sonra, Qinhuangdao'da modern bir liman inşa edilmesi kararlaştırıldı. Ama Kaiping Maden Şirketi yeni limanın yapımını sürdürürken, 1900'de Boxer Ayaklanması patlak verdi. Qinhuangdao uluslararası bir kuvvet tarafından işgal edildi. Kömür madenlerinin yönetimini ele geçiren bir İngiliz şirketi 1901'de limanı ve demiryolu bağlantısını tamamladı. İki yıl içinde Kailuan madeninden çıkarılan bütün kömür, Tianjin yerine Qinhuangdao üzerinden ihraç edilmeye başladı.

Filial İngiliz şirketinin yönetiminde kalan kent 1901'de dış ticarete açıldı ve kış aylarında buzla kaplı olan Tianjin ile Yingkou limanlarına da hizmet işlevi üstlendi. Yörede kömür, kok ve çimento üretiminin artmasına bağlı olarak ticaret hızla gelişti. Ayrıca Japon mallarının Kuzey Çin'e girdiği başlıca liman durumuna geldi. İngilizlerin 1930'larda kurduğu büyük cam fabrikasıyla aynı zamanda bir cam sanayisi merkezine dönüştü. 1949'dan sonra hızlı gelişmesini sürdürdü ve 1960'a değin nüfusu iki kattan fazla arttı.

Günümüzde Japonya'ya ve Pakistan'a ihracat yapılan bir kömür limanı olarak önemini koruyan Qinhuangdao'da ham petrol ve öteki malları yüklemeye elverişli tesisler de kurulmuştur. Yöredeki sanayinin

çeşitlenmesine bağlı olarak artan ihracat hacmi yerfıstığı ve soya gibi ürünleri de kapsar. Yeni gelişen iki önemli etkinlik balıkçılık ve turizmdir. Nüfus (1989 tah.) 341.500.

Qiongschan, Wade-Giles yazımında CH'UNG-SHAN, Çin'de Hainan yönetim bölgesinde (*sheng*) kent. Hainan Adasının kuzey kıyısındaki Haikou kentinin 5 km güneyinde yer alır. İÖ 1. yüzyılın başlarında kurulan kentin adı İS 25'ten sonra yöredeki ünlü inci tarlalarından esinlenilerek Zhuyai (İnci Kıyısı) olarak değiştirildi. 627-649 arasında Qiongschan adını aldı. Ming (1368-1644) ve Qing (1644-1911/12) hanedanları döneminde Qiongzhou adıyla üst yöre (*fu*) oldu. Öteden beri Hainan Adasının yönetim merkezi olan kent 16. yüzyılda ticari açıdan önem kazandı.

Kentin 1876'da dış ticarete açılmasından sonra, Haikou adlı limanı hızla gelişti ve 1949'da adanın yönetim merkezi olarak Qiongschan'ın yerini aldı. Nüfus (1980 ortaları tah.) 10.000-50.000.

Qiqihar, Çin'de, Heilongjiang yönetim bölgesinin (*sheng*) batı kesiminde kent. Mançurya Ovasının bir bölümünü oluşturan, verimli Nen Irmağı ovasının ortasında yer alır.

Bölgede başlangıçta, buraya Bukui (Dagur dilinde "sınır") adını veren göçebe Tunguz (Evenk) ve Dagur halkları yaşıyordu. 17. yüzyıla değin küçük bir yerleşme olarak kalan Qiqihar, Qing (Mançu) hükümdarlarının Moğol topraklarına saldırılar başlatmasıyla birlikte önemli bir askeri üs durumuna geldi. Çinlilerin bölgeye yerleşmelerinin yasak olmasına karşın, Çinli göçmenler kısa sürede Mançuları azınlıkta bıraktı. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde, kentsel nüfusun hemen tümü Çince konuşuyordu. 1860'larda, Amur'un kuzeyinde kalan topraklar Ruslara bırakıldıktan sonra, Çin hükümeti Çinlilerin bölgeye yerleşmesine izin verdi. 19. yüzyılın sonlarına 20. yüzyılın başlarında Doğu Çin Demiryolu ve başka demiryolu hatlarının tamamlanmasıyla Qiqihar bir ulaşım merkezi durumuna geldi. Aynı dönemde kentte bazı sanayi dalları da gelişmeye başladı.

1931/32'den 1945'e değin süren Japon işgali sırasında Qiqihar, önemli bir askeri üs haline geldi ve ekonomik önemi giderek arttı. Qiqihar günümüzde çeşitli makinelerin, demiryolu gereçlerinin, takım tezgahlarının, dizel motorların ve vinçlerin üretildiği bir sanayi merkezidir. Kentte ayrıca Büyük Hinggan Sıra dağlarından gelen keresteyi işleyen büyük bir ağaç ürünleri fabrikası ile gazete kâğıdı üreten büyük bir fabrika vardır. Gıda sanayisinin de önemli olduğu kentte süttozu ve öteki süt ürünleri ile şeker de üretilir. Nüfus (1989 tah.) 1.040.500.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Qiu Ying, Wade-Giles yazımında CH'U YING (d. 16. yy ortaları, Taicang, Jiangsu yönetim bölgesi, Çin), *gongbi* denen fırça tekniğiyle ürettiği ayrıntılı figür ve mimari resimleriyle tanınan ressam. Çinli eleştirmenlerin büyük sanatçı olmanın gereği saydığı öteki sanat ve etkinliklere yönelmesine karşın ustalık, anlatım gücü ve duyarlılığıyla onların saygısını kazanmıştır. O dönemde çok saygı gören Wu resim okulunun (*bak* Wu okulu) beşiği Suzhou bölgesinde yaşamış, öğretmeni olduğu sani-

"Nergis ve Kayısı Çiçekleri", Qiu Ying'in mürekkep ve boya ile bir el rulosu çalışması, 1547; Freer Sanat Galerisi, Washington, D.C. Smithsonian Institution, Freer Gallery of Art, Washington, D.C.

lan Zhou Chen ile Tang Yin(*) gibi sanatçılarla birlikte olmuştur.

Qiyong, Wade-Giles yazımında CH'U YING (d. 29 Haziran 1858, Pekin), I. Afyon Savaşı'nı (1839-42) sona erdiren Nanjing Antlaşması'nın görüşmelerini yürüten Çinli devlet görevlisi.

İmparatorluk ailesinin bir üyesiydi. Çeşitli yönetim görevlerinde bulunduktan sonra 1842'de İngilizlerle yapılacak antlaşmanın koşullarını görüşmek üzere Nanjing kentine gönderildi. Bu görüşmelerin sonunda imzalanan antlaşmayla, Hong Kong Adasının İngiltere'ye bırakılması, öteki beş limanın İngiliz ticaretine ve İngiliz yurttaşlarının yerleşimine açılması ve İngiltere'ye yüklü bir savaş tazminatı ödenmesi karara bağlandı. Qiyong, 8 Ekim 1843'te Nanjing Antlaşması'nın uygulanmasını düzenleyen ve İngiliz yurttaşlarına Çin'deki İngiliz mahkemelerinde yargılanma hakkı tanıyan Bogue Ek Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla İngiltere'ye "en çok kayınlı ülke" statüsü de tanındı. 1844'te ABD ve Fransa, 1847'de de İsveç ve Norveç ile benzer antlaşmalar imzalayan Qiyong, Batı'da izlenen dış politikalar konusunda bilgisi olmadığından, yabancı ülkelerin isteklerini kabul ederek Çin'i belirli sıkıntılardan kurtardığına inanıyordu. Bu anlayış Çin'in sonraki yıllarda imzalayacağı bir dizi küçük düşürücü antlaşmaya temel oluşturdu.

Qiyong, 1848'de İngilizlerin Çin'e baskı yapmak amacıyla Guangzhou (Kanton) ve kıyıdaki kalelere düzenledikleri saldırıların ardından görevden alındı. 1858'de Qiyong II. Afyon Savaşı'nı (1856-60) sona erdirecek antlaşmanın görüşmelerini yürütmek üzere yeniden göreve çağrıldı. Ama ona karşı düşmanca bir tutum takınan İngiliz delegeleri 1845'te imparatora yazdığı ve "barbarlara" karşı kullanılacak yöntemlerden söz ettiği bir mektubunu ortaya çıkarınca korkuya kapılarak görevinden ayrıldı. Bunun üzerine imparator, emirlerine itaatsizlik ettiği gerekçesiyle Qiyong'i hapse attı ve sonra da intihar etmesini emretti.

Qu Qiubai, Wade-Giles yazımında CH'U C'ITU-PAI, asıl adı CHU SHUANG (Wade-Giles yazımında CHU SHUANG), SONG YANG olarak da bilinir (d. 29 Ocak 1899, Wujin, Jiangsu - ö. 18 Haziran 1935, Changting, Fujian, Çin). 1920'lerin sonlarında ve 1930'ların başlarında birkaç kez Çin Komünist Partisi (ÇKP) başkanlığında bulunan Çinli siyaset adamı. Siyaset adamlığının yanı sıra, 20. yüzyılda Çin'in yetiştirdiği en önemli edebiyatçılarından biri olarak kabul edilir.

Öğrenciliği sırasında radikal görüşleri benimsedi ve 1919'da Marksist araştırma gruplarına katıldı. Ertesi yıl, Pekin'de yayımlanan *Chen bao* adlı gazetenin Moskova muhabiri olarak Sovyetler Birliği'ne gitti. Sovyetler Birliği'ndeki yaşama ilişkin izlenimlerini *Oxiang jicheng* (1921; Açlık Ülkesine Gezi) ve *Chidu xinshi* (1924; Kızıl Başkentten İzlenimler) adlı kitaplarında anlattı.

1922'de Çin Komünist Partisi'ne (ÇKP) katıldı. Ertesi yıl Merkez Komite üyeliğine seçildi. 1927'de, Chen Duxiu'nun parti başkanlığını eleştiren bir parti içi muhalefet grubunun önderliğini üstlendi. Chen hizbi, Mao'nun Çin köylüsünün devrimci potansiyeline ilişkin "Hunan'daki Köylü Hareketi Üzerine Bir Araştırma Raporu" adlı yazısını basmayla kabul etmeyince, Qu yapıta bir önsöz yazarak, broşür olarak bastırdı.

Ama Qu köylü devrimi konusunda Mao'nun düşüncelerinin tümüne katılmıyordu. Ağustos 1927'de Chen'in yerine parti başkanlığına getirildikten sonra zaferin yalnızca kentlerin ele geçirilmesiyle sağlanabileceği konusundaki ısrarı bu görüş ayrılıklarını daha da belirginleştirdi. Bu politikası komünist kadroların Guangzhou'da (Kanton) başlattığı ayaklanmanın üç gün içinde bastırılmasıyla ağır bir darbe yedi. Bu nedenle "sol sapma" ile suçlanan Qu yeniden Moskova'ya çağrıldı. Orada Çincenin Latin harfleriyle yazılması konusunda, sonradan yaygın biçimde kullanılan bir yöntem geliştirdi.

Qu, 1930'da Çin'e döndükten sonra parti içinde yeniden etkin görevler üstlendi. Ama parti yönetimiyle gene ters düştü ve Politbüro'dan uzaklaştırıldı. Daha sonra bir süre için Solcu Yazarlar Birliği'nin başkanlığını yaptı ve Çin'de o güne değin tanınmayan ünlü Rus yazarların önemli yapıtlarını Çinceye çevirdi.

1934'te komünistlerin elindeki Jiangxi'ye gitti. Aynı yılın sonlarına doğru komünistlerin büyük bölümü Çan Kay-şek önderliğindeki milliyetçi güçlerin baskısı karşısında Jiangxi'yi terk ettiğinde, propaganda çalışmalarını yürütmek üzere orada kaldı. 1935'in başlarında tutuklandı ve idam edildi. Tutuklu kaldığı süre içinde ünlü yapıtı *Duogou de hua*'yı (Gereksiz Sözler) yazdı.

Qu Yuan, Wade-Giles yazımında CH'U YUAN (d. İÖ y. 343 - ö. İÖ y. 289, Chu Devleti, Çin), Çin'in adı bilinen en eski büyük şairi. Çok özgün ve yaratıcı yapıtlarıyla erken dönem Çin şiirini derinden etkilemiştir.

Soylu bir ailedendi. Otuz yaşına varmadan hükümdar Huai Wang'ın güvendiği ve beğendiği bir danışmanı oldu. Ama Savaşan Devletler'in en güçlüsü olan Qin'e karşı direnmesini önerince, pek tutulmayan bu öneriyi fırsat bilen rakip saray görevlilerinin entrikalarıyla saraydan uzaklaştırıldı. Huai'nin ardılı Jiang Xiang tarafından Yangtze Irmağının güneyine sürüldü.

Umutsuzluk içinde Chu'nun güney yörelerinde dolaşan Qu Yuan bir yandan şiir

yazarken bir yandan da şiirlerini büyük ölçüde etkileyen şaman törenlerini ve destanları inceledi. Sonunda kendini Yangtze'nin kolu Mi-lo Irmağına attı. Ölünün ırmakta aranması olayı daha sonra, Çin ay takvimine göre beşinci ayın beşinci günü kutlanan ünlü Ejder Kayığı Şenliği'nin kökenini oluşturdu.

Qu'nun yapıtları, eski bir antoloji olan *Chu ci* (Chu Ülkesinin Şarkıları) içinde günümüze ulaşmıştır. Qu Yuan'ın en ünlü yapıtı "Li sao" (Kederle Tanışınca) adlı uzun şiirle başlayan antolojinin büyük bölümü sonraki şairlerin onun destansı yaşamını anlatan şiirlerine ayrılmıştır.

quad, milyon kere milyar (10¹⁴) *British thermal unit*'e (bak. BTU) eşit enerji birimi. Ülkelerin ve dünyanın enerji kaynaklarını ifade etmekte kullanılan *quad*, 293 milyar (10⁹) kilovatsaate eşittir. Ortalama ısıtma değerine sahip 183 milyon varil petrol, 38,5 milyon ton kömür ya da 27,7 milyar m³ doğal gaz 1 *quad*'lık enerjiye sahiptir.

Quadratus (AZİZ), Yunanca KODRATOS (ü. 2. yy başları; yortu günü 26 Mayıs), Hristiyanlığı savunan apolojistlerin bilinen ilk temsilcisi.

Kimliği kesin olarak saptanamamıştır. *Apologia* (Hristiyanlığın Savunusu) adlı yapıtının yalnızca bir bölümü 4. yüzyıl bilgini Eusebios'un (Caesareali) *Ekklesiastike historia*'sı (Kilise Tarihi) aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Yapıtın Hristiyanların baskıya uğradığı 124 ya da 129'da Anadolu'dan Roma imparatoru Hadrianus'a yazıldığı bilinmektedir.

Eusebios'a göre, Quadratus yapıtını Hristiyanlığa yöneltilen sert saldırılara yanıt olarak yazmıştır. Gene aynı kaynağa göre İsa'nın bazı mucizelerine tanık olan Quadratus *Apologia*'da ilkel bir öğretiyeye bağlılığın sözcülüğünü yapmıştır. Kitabı Mukadder'e dayanan bu ilahiyat anlayışı Havariler sonrası öğretinin en eski klasik örneğini oluşturur.

quaestor, çoğul QUAESTORES, Eski Roma'da maliye ve ceza işlerine bakan yönetici. Krallık döneminde krallar, cinayet davalarına bakmak üzere yargı yetkisine sahip *quaestor*'lar (*quaestores paritidii*) atarlardı. İÖ 509'da cumhuriyete geçişle birlikte, önceleri *praetor* adı verilen iki konsülün her biri, kamu hazinesinden sorumlu olmak üzere birer *quaestor* atamaya başladı. İÖ 447'de iki *quaestor*'un her yıl *tribus* meclisince seçilmesi kuralı benimsendi. Zamanla *quaestor*'luk yükselmek isteyen gençlerin elde etmeye çalıştığı ilk kamu görevi durumuna geldi. Aynı yüzyılın sonlarında pleb'lere de bu göreve seçilme hakkı tanındı ve *quaestor* sayısı dörde çıkarıldı. Bunlardan ikisi konsüller savaş alanındayken işe hizmetlerini görüyor, öteki ikisi ise Roma'da kalarak hazinenin mali işlerine bakıyordu.

Roma'nın İtalya'da yayıldığı dönemde fethedilen topraklarda vergi ve asker toplamak üzere dört *quaestor* luk daha oluşturuldu. Her eyalet valisi de işeyle ve vergi toplamayla görevli birer *quaestor* atamaya başladı. Eyaletlerde *quaestor*'lar bazen askeri işlevler de yükleniyordu. İÖ 2. yüzyılda *quaestor*'luk için altı yaş sınırı 28 olarak belirlendi. Görev süresi sona eren *quaestor*'lar genellikle Senato'ya girerdi. Sulla'nın İÖ 82'de diktatör olmasından sonra, yaş sınırı 30'a çıkarıldı; *quaestor*'ların Senato'ya girmeleri kuralı oldu ve *quaestor* sayısı 20'ye çıkarıldı. Julius Caesar İÖ 45'te bu sayıyı 40'a çıkardıysa da Augustus yeniden 20'ye

indirdi ve *quaestor*'ların yetki ve sorumluluklarını azalttı. *Quaestor*'ların mali sorumlulukları zamanla imparatorluk görevlilerine geçti. İS 4. yüzyıla gelindiğinde *quaestor* luk yalnızca onursal bir nitelik taşıyordu.

Quaker Oats Company, The, gıda ürünleri ve oyuncak üreten uluslararası şirket. Geçmiş 1891'e değin inen American Cereal Company'nin 1901'de yeni bir ad altında düzenlenmesiyle kurulmuştur. Merkezi ABD'nin Illinois eyaletindeki Chicago kentindedir.

The Quaker Oats ticari markası 1877'de Henry Parsons Crowell (1855-1944) tarafından tescil edildi. Ohio'lu bir değirmencilik şirketi sahibi olan Crowell 1891'de Robert Stuart ve Ferdinand Schumacher adlı iki değirmencilikle bir araya gelerek American Cereal Company'yi kurdu. Şirketin kuruluşuna yedi büyük yulaf değirmencisi katılmıştı. Önde gelen üç ortak arasında 1890'ların sonlarına doğru bir yönetim çekişmesi ortaya çıktı. Başlangıçta Schumacher öteki iki ortağı şirketten uzaklaştırdı. Daha sonra hisse senedi ve vekâlet toplama savaşından üstün çıkarak Schumacher'i şirketin başından atan bu ortaklar 1901'de American Cereal'i The Quaker Oats Company'ye dönüştürdüler. O sırada şirket yulaf ve buğdaydan hazırlanmış kahvaltılık yiyecekler, mısır lapası, mısır unu, bebek maması ve hayvan yemi ürettiyordu.

Şirketin yönetim kurulu başkanlığını 1922'ye değin yürüten Crowell'in yerine ortağı Stuart'ın oğlu John Stuart geçti. Bir promosyon dehâsi olan küçük kardeşi R. Douglas Stuart'la birlikte çalışan John Stuart şirketi 34 yıl yönetti. Şirketteki en üst yürütme görevi ilk kez 1955'te kurucu aileler dışındaki bir kişiye verildi.

Şirket 20. yüzyıl içinde ürettiği mallara yüzlerce yeni gıda ürünü kattı. Bunlardan bazıları Puffed Wheat kahvaltılığı, Aunt Jemima krep unu, Ken-L Ration evcil hayvan maması, Stokely-Van Camp yiyecekleriydi. Quaker Oats 1969'da Fisher-Price Toy Company, 1972'de de Louis Marx Toys adlı oyuncak şirketlerini satın aldı. Lokantacılık ve kimya sanayisi gibi yeni alanlara girmeye yönelik öteki bazı girişimlerinde ise başarısızlığa uğradı. Şirketin yan kuruluşlarının bulunduğu ülkeler İngiltere, Fransa, Hollanda, Danimarka, İtalya, Kanada, Meksika, Brezilya ve Avustralya'dır.

Quaker'lar, 17. yüzyılın ortalarında İngiltere'de ve Amerikan kolonilerinde ortaya çıkan, itikadnamelere, din adamlarına ya da başka bir kilise kurumuna gerek olmaksızın Tanrı'yı doğrudan içsel bir deneyimle kavramayı vurgulayan Hristiyan grubu. Toplumsal reformlar yönündeki çabalarıyla tanınırlar.

Akım 17. yüzyıl İngiliz Püritenlerinin aşırı sol kanadını temsil ediyordu. Akımın öncüsü sayılan George Fox, Yeni Ahit'teki tanıma uygun bir kilise arayışı içinde olan Radikal Püritenler ve Seeker'lar gibi gruplar içinden ilk yandaşlarını kazandı. Fox'un düşüncesi özellikle Hz. İsa'nın öğretisinin ve rehberliğinin dolaysızlığını, belirli fiziksel yapıların ya da atanmış papazların gereksizliğini ve İsa'nın öğretisinin bütün bir yaşama uygulanmasını vurguluyordu. İlk Quaker'lar herhangi bir ön hazırlık ya da atanmış bir vaiz olmaksızın toplanırlar, umut dolu ve sessiz bir bekleyiş içinde Tanrı'nın içlerinden birini vaaz vermek üzere görevlendireceğine inanırlardı.

Akımın İngiltere'nin kuzeyinde hızla yayılmasından sonra, Quaker'lar Londra, İskoç-

ya, İrlanda, kara Avrupa'sı ve Kuzey Amerika'da etkili oldular. Amerika'daki merkezleri New England, New Amsterdam ve Long Island ile Maryland, Virginia ve Batı Hint Adalarıydı. Gittikleri her yerde ağır baskılara uğrayan Quaker'ların en az 450 üyesinin Quaker Yasası (1662) ve başka yasalar uyarınca atıldıkları İngiliz hapishanelerinde öldüğü bilinmektedir.

Bu düşmanca tutum karşısında, Fox İngiltere'deki Quaker grupları arasında dolaşarak mezhep toplantılarını kurumlaştırmaya ve görüşlerini yaymaya çalıştı. 17. yüzyılın sonuna gelindiğinde, kolonilerdeki gruplar arasında da yıllık kurultaylar düzenlenmeye başlamıştı. 1681'de Kral II. Charles, Batı New Jersey topraklarını önde gelen İngiliz Quaker'larından olan ve babasının adını verdiği yeni Pennsylvania kolonisini Quaker'lar için bir dinsel hoşgörü ülkesine dönüştürmek isteyen William Penn'e verdi. 1689 Hoşgörü Yasası İngiltere'deki kıyımlara son verdiyse de bazı sorunlar çözülmedi. Devlet görevlerine alınmayan ve yükseköğrenim olanaklarından yararlanamayan Quaker'lar çabalarını ticaret ve sanayiye yönelttiler. Toplumun katı kuralları karşısında küçük aile şirketleri ortaya çıktı. Çevrelerine güven veren Quaker'lar taşrada çok sayıda banka kurdular.

18. yüzyıl boyunca Quaker düşüncesi birbiriyle çatışan iki eğilimin etkisinde kaldı. Dingincilik edilgenliği ve kendini Tanrı'nın yönlendirmesine bırakarak benliği yok saymayı aşılarken, Wesleycilik ile öteki Evanjelik akımlar yeni bir canlılığa öncülük ettiler. Bu gerilim 18. ve 19. yüzyıllarda özellikle ABD'de Quaker'lar arasında bölünmelere neden oldu. Yeni ilahiyat anlayışına güvensizlik duyan Elias Hicks'in (1748-1830) yandaşları bölgesel düzeyde kurultaylar düzenlediler. 1902'de Hicks yanlısı yedi kurultay bir araya gelerek Quaker'lar Genel Konseyi'ni oluşturdular. Yasal bir yetkisi olmayan bu kuruluş kurultaylar arasında işbirliğini sağlamakla yükümlüydü. Hicks'in liberal görüşlerine katılmayan Evanjelik ya da Quaker'lar, İngiliz Quaker papazı Joseph John Gurney'den etkilendiler. 1887'de bu grup yıllık yerel kurultaylar düzenlemeye başladı. 1902'de ABD, Kanada, Karaipler ve Doğu Afrika'daki grupları içine alan Birleşik Quaker Kurultayı oluştu.

19. yüzyılın ilk yıllarından başlayarak Quaker'lar ABD'deki batıya göç akımına katıldılar. Yeni yayılma yöntemlerinin, ayinler eşliğinde yapılan ibadetlerin ve ücretli vaizlerin yaygınlaşmasının Quaker'lar içinde yeni bölünmelere yol açması kaçınılmazdı. Bunun sonucunda 20. yüzyılın başlarında üç ana grup doğdu: 1) Londra ve İrlanda'daki kurultaylarla bağlantılı Evanjelik kurultaylar grubu, 2) ibadet, konuşma ve giysi kurallarında geleneksel Quaker çizgisini sürdüren "tutucu" kurultaylar grubu, 3) 70 yıl boyunca bütün öteki Quaker gruplarından ayrı kalan, "modern düşünce" ile yakından ilgilenen ve öteki gruplarca Üniteryenlikle suçlanan Hicks yanlısı kurultaylar grubu. 1. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında gruplar birbirlerine yaklaştı ve bazı birleşmeler oldu.

Avrupa'da kurulan ilk Quaker kurultayları zamanla etkisizleşti. Savaşlar sırasında ABD'li ve İngiliz Quaker'ların yardımlaşma çalışmaları akıma yeni bir ilginin uyanmasına neden oldu. 19. yüzyıldaki göç akımıyla birlikte yeni bir misyonerlik duygusu uyanı. Bunun sonucunda dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı eğilimlerde pek çok kurultay ortaya çıktı.

Kardeşlik Kilisesi ve Mennonitler ile birlikte Quaker'lar "barış kiliseleri" arasında yer alırlar. Bunlar arasında özellikle Qua-

ker'lar savaşın Tanrı'nın istemine aykırı olduğunu vurgular. Quaker'lar ayrıca köleliğin ve idam cezasının kaldırılması, zihinsel özürliülerin bakımı için özel girişimlerde bulunmuşlardır. 1937'de Pennsylvania'da Swarthmore'da kurulan Quaker'lar Dünya Danışma Komitesi'nin New York ve Cenevre'deki Birleşmiş Milletler kuruluşlarında temsilcileri vardır. Komitenin *Friends World News* adlı dergisi yılda üç kez yayımlanır. Komite merkezi İngiltere'de Birmingham'dadır.

Quant, Mary, es A. PLUNKET GREENE (d. 11 Şubat 1934, Londra), gençliğe yönelik çalışmalarla ünlü İngiliz moda tasarımcısı. 1960'larda İngiltere'de moda olan "Chelsea görünümü"nın ve mini etek ile mini şortun yaratıcısıdır.

Londra'daki Goldsmith Sanat Yüksek-oku'na devam etti. İki yıl Danimarkalı kadın şapka yapımcısı Erik için tasarımlar üretti. 1957'de kocası ve bir arkadaşıyla birlikte Londra'daki King's Road'da "Bazaar" adlı bir butik açtı. Bu girişim kısa sürede çok başarılı sonuç verdi, 7 yıl içinde şirket bütün Avrupa ve ABD'ye yayılarak seri üretime geçti, yıllık cirosu birkaç milyon ABD Doları'na ulaştı. 1970'lerin başında Quant konfeksiyon üretimini durdurarak giysi, kürk manto, kadın iç çamaşırı, masa örtüsü, yatak takımı, gözlük çerçevesi tasarımlarını sürdürdü. Bir yandan da 1955'te kurduğu kozmetik şirketinin yöneticiliğini yapıyordu.

1966'da kendisine O.B.E. (Order of the British Empire) nişanı verilen Quant 1960'ların sonlarında da moda tasarımındaki başarılarından ötürü birkaç kez ödüllendirildi. 1973-74'te Londra Müzesi'nde 1960'ların modasını yansıtan retrospektif bir sergi düzenledi; 1976'dan 1978'e değin de Victoria ve Albert Müzesi'nde danışma kurulu üyeliği yaptı. *Quant by Quant* (Quant Quant'ı Anlatıyor) adlı otobiyografisi 1966'da yayımlandı.

Quantz, Johann Joachim (d. 30 Ocak 1697, Oberscheden, Göttingen yakınları - ö. 12 Temmuz 1773, Potsdam, Brandenburg), Alman besteci ve flüt virtüözü.

Çocukken kontrbas çaldı. Müzik eğitimi görmek üzere amcasıyla Merseburg'a gitti. Çaldığı çalgılar arasında klavye ve keman da vardı. Radeberg ve Dresden'de çalıştı. 1717'de Viyana'da Johann Zelenka ve Johann Fux'la kontrpuan çalıştı. 1718'de Polonya kraliyet şapelinin obuacı oldu. Flüt çalmaya bu sıralarda başladı. 1728'de Prusya veliahtı Friedrich'in (sonradan II. Friedrich) flüt öğretmeni oldu. Friedrich 1740'ta tahta geçince onu oda müzikçisi ve saray bestecisi olarak Berlin'e yerleşmeye razı etti (1741).

Quantz, Friedrich için 300'e yakın konçerto ve 200 flüt parçası besteledi. Birçok kez yeniden basılan *Versuch einer Anweisung die Flöte traversiere zu spielen* (1752; Bir Yan Flüt Çalma Metodu Denemesi) adlı yapıtı 18. yüzyıl müziğindeki süsleme ve yorum uygulamaları konusunda değerli bilgiler içerir. Quantz flüte ikinci bir anahtar eklemiş ve çalgıyı akort etmekte kullanılan sürgülü parçayı tasarlamıştır. Ayrıca bir otobiyografisi vardır.

Quanzhou, Wade-Giles yazımında CH'UAN-CHOU. Çin'de Fujian yönetim bölgesinin (sheng) doğu kıyısında kent ve liman. Jin Irmağının kaynağındaki Xi Çayının kuzey yakasında, Tayvan Boğazının kıyısında yer alır.

700'de Wurongzhou adıyla kurulan Quanzhou 711'de bugünkü adını aldı ve il merkezi oldu. 718'de Jinjiang adıyla bölge-

deki dağınık yerleşmelerin yönetim merkezi yapıldı. Ming (1368-1644) ve Qing (Mançu) (1644-1911/12) hanedanları döneminde ust yöre (fu) statusüne yükseldiyse de 1911'de cumhuriyetin ilanından sonra Jinjiang adıyla yeniden il oldu. Günümüzde Jinjiang adını taşıyan yörenin yönetim merkezi ve il düzeyinde bir belediyedir. Jinjiang ilinin merkezi ise yaklaşık 12 km güneydeki küçük bir kent olan Jinjiang'a (Qingyang) taşınmıştır.

Quanzhou, Tang döneminin (618-907) sonlarında Guangzhou (Kanton) ve Hanoy'le rekabet eden büyük bir liman ve dış ticaret merkezi durumuna geldi. 10. yüzyıldan itibaren Fujian'daki bağımsız Min Kralığı'nın (909-945/946), yerel savaş ağalarının (946-960) ve Song hanedanının (960-1279) yönetimi altına girdi. Kentin tersanelerinde inşa edilen okyanusa uygun gemiler Fujian'lı gemicilerin Ortadoğu'yla yapılan ticarette Arapların yerini almalarını sağladı. 742-1162 arasında kentin nüfusu 10 kattan fazla arttı; ticaret hacmi de kısa zamanda Guangzhou'yu geride bıraktı. Kent nüfusunun 13. yüzyılda yarım milyonu bulduğu sanılmaktadır. Yuan (Moğol) hanedanı (1279-1368) döneminde Quanzhou Çin'in en büyük limanı durumuna geldi ve adı bütün dünyada duyuldu.

15. yüzyılın başlarında Çinlilerin okyanus aşırı ticaretten çekilmeleri ve Japon korsanların saldırıları karşısında Ming hanedanının savunmaya geçmesi Quanzhou'yu derinden etkiledi. Limanın dolmaya başlamasıyla birlikte, 17. yüzyılda Fuzhou, özellikle de komşu Xiamen hem iç, hem de dış ticarete Quanzhou'yla rekabete başladı. Sonunda ağırlıklı olarak Tayvan'la ticaret yapan ikincil bir liman durumuna düşen Quanzhou önemli nüfus kaybına uğradı. Günümüzde büyük ölçüde Xiamen'a bağımlı bir bölgesel pazar ve ticaret merkezi durumundadır. Küçük ölçekli sanayi etkinlikleri arasında porselen, tarım araçları, gübre, şeker, un ve yağ üretimi sayılabilir.

Ortaçağ'dan kalma yapıların başında Jin Irmağının ağzındaki, 11. yüzyılda yapılmış taş köprü (83 m x 7 m) ve ikiz taş pagodalar (1228-38) gelir. Eski bir camile bölgeye yerleşen ilk Müslümanların türbeleri de korunmuştur. 1974'te ortaya çıkan 12. ya da 13. yüzyıldan kalma ahşap gemi özel bir salonda sergilenmektedir. Mühendislik eğitimi veren Denizaşırı Çin Üniversitesi'nde Myanmar, Endonezya ve öbür komşu ülkelerden gelen öğrenciler öğrenim görür. Nüfus (1989 tah.) 172.200.

Qu'Appelle Irmağı, Kanada'da, Saskatchewan eyaletinin güneyinde, Manitoba eyaletinin güneybatısında irmak. Assiniboine Irmağının koludur. Saskatchewan eyaletindeki Moose Jaw'un kuzeybatısında yer alan Diefenbaker Gölünün yakınlarından doğar. Çeşitli göllerden ve Yerlilere ait yerleşim kamplarından geçerek doğuya doğru 430 km boyunca akar. Fort-Qu'Appelle kentini ve The Fishing Göllerini geride bıraktıktan sonra, eyalet sınırının 16 km doğusunda, Manitoba eyaletindeki Saint-Lazare'in karşısında Assiniboine Irmağıyla birleşir. Eskiden bol miktarda kürk hayvanının avlandığı ırmak havzasında günümüzde buğday yetişir. Saskatchewan eyaletinin Regina ve Moose Jaw kentleri, Qu'Appelle'in kolları olan Waskana ve Moose Jaw'un kıyısında yer alır.

Quare, Daniel (d. y. 1648, Somersetshire? - ö. 21 Mart 1724, Croydon, Surrey, İngiltere), modern çalar saatlerin ilk örneğini geliştiren İngiliz saat ustası. Quare'nin 1680'de yaptığı saat, saat kutusundan

dışarı uzanan bir pim içeri itildiğinde, en yakın saat başında ya da çeyrek saatte vuruyordu. Quare ayrıca 1695'te taşınabilir bir duvar barometresi geliştirdi.

1671'de Clockmakers Company'de çalışmaya başlayan Quare 1708'de şirketi satın aldı, ardından da Kral I. George'un saat ustalığına getirildi.

Quarenghi, Giacomo Antonio Domenico (d. 20 Eylül 1744, Rota d'Imagna, Venedik Cumhuriyeti [İtalya] - ö. 18 Şubat 1817, Petersburg, Rus Çarlığı), İtalyan ressam ve mimar. Çarçe II. Yekaterina (Büyük) döneminde (1762-96) Rusya'da inşa ettiği yapılarla tanınmıştır. Bu çalışmalardan dolayı kendisine "tüm Rusya'nın en büyük mimarı" unvanı verilmiştir.

Bir ressamın oğlu olan Quarenghi önce Bergamo'da, sonra da Roma'da resim eğitimi gördü. Anton Raphael Mengs ile Stefano Pozzi'nin öğrencisi oldu. Vincenzo Brenna ise onu mimarlıkla tanıştırdı. 1799'da Baron Friedrich Grimm, Quarenghi'nin Çarçe II. Yekaterina tarafından Rusya'ya çağrılmasını sağladı.

Quarenghi'nin bu ülkedeki ilk önemli çalışmaları arasında Peterhof'ta (bugün Petrodvorets) İngiliz Sarayı (1781-89) ve 1782'de yapımına başlanan Ermitaj Tiyatrosu bulunmaktadır. Bunlar Rusya'da İngiliz Palladio üslubundaki ilk yapılarıdır.

M. F. Kazakov ve P. İ. Argunov gibi Rus mimarlarıyla birlikte çalışmış olan Quarenghi'nin en önemli yapıtlarından biri Moskova yakınlarındaki Ostankino'da bulunan Şeremetev Sarayı'dır (1791-98). Başarılı tiyatrosunun yanı sıra, Eski Mısır ve İtalyan üsluplarındaki pavyonlarıyla tanınır.

Kışlık Saray'ın içindeki Aziz Georgi Salonu (1786-95), Ermitaj Müzesi, Neva Irmağı üzerindeki birkaç köprü, şimdiki adı Saltikov Şchedrin Kütüphanesi olan Yekaterina Enstitüsü (1804-07) Quarenghi'nin Petersburg'daki yapıları arasındadır.

Quarles, Francis (v. 8 Mayıs 1592, Romford, Essex - ö. 8 Eylül 1644, Londra, İngiltere), İngiliz din şairi. İngilizcedeki en ünlü remiz kitabı olan *Emblemes and Hieroglyphikes*'in (1639; Remizler ve Hiyeroglifler) yazarıdır.

Cambridge'de ve Londra'daki Lincoln's Inn'de öğrenim gördükten sonra zamanını daha çok bilimsel araştırmalar yaparak geçirdi. İçindeki her remizin grotesk bir gravür, kutsal metinlere dayalı, süslü, metafizik dilde kaleme alınmış bir açıklama ve özlü, veciz bir dizeden oluştuğu *Emblemes* (1635; Remizler) ile yeni türde bir remiz kitabı ortaya koydu. Yapıtının büyük övgü toplaması üzerine *Hieroglyphikes of the life of Man* (1638; İnsan Yaşamının Hiyeroglifleri) adlı bir remiz kitabı daha yayımladı. 1639'da *Emblemes and Hieroglyphikes* adıyla birlikte yayımladığı bu çalışmaları 17. yüzyılın 'en gözde manzum yapıtlarından biri oldu.

Quarles 1640'ta Londra'ya vakanüvis olarak atanmasından sonra şiiri bıraktı. Özdeyişlerden oluşan ilk düzyazı yapıtı *Enchiridion*'ta (1640) oldukça geniş ilgi topladı. Iç Savaş sırasında kralı savunan *The Loyall Convert* (1644; Sadık Dönme) adlı broşüründen dolayı baskı gördü.

Quasimodo, Salvatore (d. 20 Ağustos 1901, Modica - ö. 14 Haziran 1968, Napoli, İtalya), İtalyan şair, eleştirmen ve çevirmen. Önceleri h. hareketi(*) hareketinin ön saflarında yer almasına karşın, II. Dünya

Savaşı sonrasında çağın toplumsal sorunlarına yönelmiş, 1959 Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

Sicilyalı bir demiryolu işçisinin oğluydu. Palermo'daki mühendislik ve matematik öğrenimini Roma'da tamamlayarak mühendisi oldu.

İlk şiirleri Floransa'da çıkan *Solaria* dergisinde yayımlandı. Hermetik şairler Giuseppe Ungaretti ile Eugenio Montale'nin etki-

Quasimodo
Italian Foreign Office, Roma

sinde kaldı. İlk şiir kitabı *Acque e terre*'nin (1930; Sular ve Karalar) yayımlanmasından sonra hermetik şairlerin önderleri arasına katıldı. 1935'te mühendisliği bırakarak Milano'da bir konservatuvarda İtalyan edebiyatı dersleri vermeye başladı.

Sonraki şiir kitapları *Oboe Sommerso* (1932; Bank Obua), *Odore di eucalyptus* (1933; Okalıptüs Kokusu) ve *Erato e Apollion*'da (1936) hermetiklere özgü kuru ve karmaşık üslupla anlaşılması güç imgeler kullandıysa da kişisel ilgi alanlarından çağın sorunlarına kayan birçok şiire yer verdi. *Poesie* (1936) ve *Ed è subito sera* (1942; Ve Birden Akşam Oluverdi) ile şiirinde hermetizm dönemi sona erdi.

Savaşın sonu *Giorno dopo giorno*'nun (1947; Günden Güne) yayımlanmasından ölümüne değin şiirlerinde toplumsal görüşlerini işledi. Birçok şiirinde faşist düzenin adaletsizliklerini, savaşın korkunçluğunu ve İtalyan halkının suçluluğunu dile getirdi. Özellikle son dönem şiirlerinde somut, dolaysız imgeleri yalın bir dille yansıttı. Savaş sonrası yapıtları arasında *La terra impareggiabile* (1958; Eşsiz Toprak, 1959), *Tutte le poesie* (1960; Bütün Şiirler) ve *Dare e avere* (1966; Vermek ve Sahip Olmak) sayılabilir.

1930'ların ortalarından başlayarak çok değişik konularda çeviriler yayımladı. Bunlar arasında *Lirici greci* (1940; Yunan Lirik Şairleri), Yunan tragedya yazarları Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in oyunlarını içeren *Tragici greci* (1963; Yunan Tragedya Yazarları), Latin şairleri Catullus, Ovidius ve Vergilius'un şiirleri, Shakespeare'in altı oyunu, Molière'in *Tartuffe*'ü, 20. yüzyıl şairlerinden e. e. cummings ve Pablo Neruda'nın şiirleri bulunuyordu. Ayrıca iki ayrı İtalyanca şiir antolojisini yayıma hazırladı. Önemli eleştirel denemelerini *il poeta e il politico e altri saggi*'de (1960; Şair ve Politikacı ve Başka Denemeler), oyun eleştirilerini ise *Scritti sul teatro*'da (1961; Tiyatro Üzerine Yazılar) topladı. *Poesie e discorsi sulla poesia* (Şiir Sanatı Üzerine Görüşler ve Şiirler) adlı yapıtı ölümünden sonra 1971'de yayımlandı.

Quatember, Katolik ve Anglikan kiliselerinde özel dualar ve perhizler ile din adamlarının atanmasına ayrılmış dört zaman dilimi. Bunlar Kutsal Haç Yortusu'nu

(14 Eylül), Azize Lucia Yortusu'nu (13 Aralık), Büyük Perhiz'in ilk pazarını ve Pentekostes'i izleyen birer hafta, Advent'in üçüncü pazarını izleyen çarşamba, cuma ve cumartesi günleri, Büyük Perhiz'in ilk pazarı, Pentekostes pazarı ve eylül ayının üçüncü pazandır. Papa VI. Paulus 17 Şubat 1966'da Quatember'i Katoliklerin oruç ve perhiz günlerinin dışına çıkarmıştır.

Quatre Bornes, Hint Okyanusunun batısındaki Mauritius Adasında kent. Başkent Port Louis'nin yaklaşık 14 km güneybatısında, ülkenin batısındaki dağlık bölgede yer alır. Eskiden burada bulunan dört büyük şeker kamışı plantasyonunun sınırlarını gösteren taşlardan dolayı kente Fransızca "dört sınır" anlamına gelen Quatre Bornes adı verilmiştir. Şeker kamışı tarımı bugün de önemini korumaktadır. Hızla büyüyen kentsel bir yerleşme olan Quatre Bornes'da büyük bir devlet hastanesi vardır. Kent asfalt bir yolla Port Louis - Va-coas - Phoenix Otoyolu'na bağlanır. Nüfus (1990 tah.) 65.759.

Quattrocento (İtalyancada "400"), Erken Rönesans döneminin en önemli evresi olan 15. yüzyıl (1400'ler) ve bu yüzyıl boyunca İtalya'da gerçekleşen kültür ve sanat olaylarını anlatmak için kullanılan terim. Quattrocento ile daha önceki Trecento (1300'ler) ve daha sonraki Cinquecento (1500'ler) gibi adlandırmalar, ortaçağ sonları ve onu izleyen dönemde İtalya'daki düşünsel ve kültürel ortamın değişmesini belirtmesi bakımından yararlıdır.

Örneğin Trecento, gotik ile Rönesans dönemleri arasında yer alan ve 1348'de çıkan Büyük Veba Salgını'yla ansızın biten bir umut ve gelişim dönemini anlatmak için uygun bir terimdir. Quattrocento, refahın arttığı ve sanatta ileride, yüksek Rönesans'ta ulaşılacak olan uyumlu dengeye doğru sürekli bir ilerlemenin yaşandığı döneme verilen addır. Daha somut bir anlatımla, Quattrocento'nun 1401'de Floransa Vahit-hanesi'nin doğu kapılarının tasarımı için açılan yarışma ile başladığı ve 1503'te Kardinal Giuliano della Rovere'nin, II. Julius adıyla papa seçilmesiyle bittiği kabul edilir. Cinquecento ise bütünüyle farklı bir dönemimgeler; bu dönemde İtalyan kültürünün yapısı tümüyle çok derin ve şiddetli değişikliklere uğramıştır. Cinquecento, Reform'un, İspanyol ve Habsburg siyasal egemenliğinin ve görsel sanatlarda maniyerizme zorlu bir geçişin yaşandığı döneme rastlar. Ayrıca bak. Rönesans.

Quayle, Sir Anthony (d. 7 Eylül 1913, Ainsdale, Lancashire - ö. 20 Ekim 1989, Londra, İngiltere), sinema yaşamının yanı sıra klasik tiyatro yapıtlarındaki rolleriyle ünlü İngiliz oyuncu ve yönetmen.

Kraliyet Tiyatro Akademisi'nde (RADA) eğitim gördü. İlk kez 1931'de vodvil oyuncusu olarak sahneye çıktı. Ertesi yıl Old Vic(*) tiyatrosuna katıldı. 1936'da *The Country Wife* (Köy Kadını) oyunuyla New York kentinde sahneye çıktı. II. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra 1945'te *The Rivals* (Rakipler) oyunuyla sahneye döndü.

Crime and Punishment (1946; Suç ve Ceza) ve *The Relapse* (1947) oyunlarını sahneye koyduktan sonra Stratford-upon-Avon'daki Shakespeare Anısal Topluluğu'nun yönetmeni oldu. 1956'da bu topluluktan ayrıldı ve ertesi yıl *Titus Andronicus* oyunuyla Avrupa turnesine çıktı. 1958'de New York kentinde sahneye koyduğu *The Firstborn* oyununda Hz. Musa'yı, aynı yıl Edinburg'da sahnelenen *Long Day's Journey into Night*'ta (Günden Geceye) James Tyrone'ı canlandırdı. 1970'te Londra ve New York

kentinde oynanan *Sleuth* (Hafiyeye) oyunundaki Andrew Wyke tiplmesiyle çeşitli ödüller kazandı.

Quayle, *Saraband for Dead Lovers* (1948; Ölü Aşıklar İçin Saraband) filmiyle geçtiği sinemada genellikle tarihsel ve kostümlü filmlerde rol aldı. Bunlar arasında *Pursuit of the Graf Spee* (1957), *Ice Cold in Alex* (1958; Çölde Öldürücü Soğuklar), *Lawrence of Arabia* (1962; Arabistanlı Lawrence), *Anne of a Thousand Days* (1969; Bin Günlük Mutluluk), *The Tamarind Seed* (1974; Ateşle Oynayan Adam) ve *Murder by Decree* (1979) sayılabilir. Quayle, 1985'te "sir" unvanı aldı.

Quayle, Dan, asıl adı JAMES DANFORTH QUAYLE (d. 4 Şubat 1947, Indianapolis, Indiana, ABD), Kasım 1988'de ABD başkan yardımcılığına seçilen siyaset adamı.

Bir gazete yayımcısının oğluydu. 1969'da DePauw Üniversitesi'nin siyaset bilimi bölümünü bitirdi. Indiana Üniversitesi'nde sürdürdüğü hukuk öğrenimini 1974'te tamamladıktan sonra baroya kabul edildi. Öğrenimi sırasında Indiana eyalet yönetiminde çeşitli görevler aldı ve 1974-76 arasında, ailesine ait olan *Huntington Herald-Press* gazetesinde yayımcı olarak çalıştı. 1977-80 arasında ABD Temsilciler Meclisi üyeliğinde bulundu. 1980'de Senato'ya girdi ve 1986'da da seçilerek Senato'daki görevini sürdürdü. Ağustos 1988'de Cumhuriyetçilerin başkan adayı George Bush tarafından başkan yardımcısı adaylığına getirildi Bush ve Quayle 1988 başkanlık seçimini kazandılar, ama 1992'de Demokrat Bill Clinton-Al Gore ikilisi karşısında seçimi yitirdiler.

Québec, Kanada'nın doğusunda eyalet. Kuzeyde Hudson Boğazı ve Ungava Körfezi, doğuda Newfoundland, güneydoğuda St. Lawrence Körfezi ve New Brunswick, güneyde ABD, batıda da Ontario ve Hudson Körfezi ile çevrilidir. Yüzölçümü 1.540.680 km², yönetim merkezi ülkenin en eski kenti olan Québec'tir. Kanada'nın en büyük kentlerinden biri olan Montreal de eyalet sınırları içindedir.

Québec'te başlangıçta Algonkinler, Dağlılar (Montagnais) ve Kriker yaşıyordu. Daha sonra, kuzeydeki Hudson Körfezinin çevresine geçimlerini balıkçılık ve avcılıkla sağlayan Eskimolar yerleşti. 1534'te Gaspé'de karaya çıkan Fransız kâşif Jacques Cartier, Fransa adına bölge üzerinde hak iddia etti. Ama Nouvelle France (Yeni Fransa) ancak Samuel de Champlain'in 1608'de bugün Québec kentinin bulunduğu yerde Avrupalılara ait ilk yapıyı inşa ettirmesinden sonra yerleşime açıldı. Algonkinlerle dostça ilişkiler kuran Fransızlar, Algonkinlerin güney komşuları İrokualarla yaptıkları savaşlara katıldılar. Güneye yerleşmiş olan İngilizler İrokuaların yanında yer alınca çatışmalar, Fransa ve İngiltere'nin Kuzey Amerika üzerinde egemenlik kurmak için verdikleri bir mücadeleye dönüştü. Fransız ve Yerli Savaşı (1754-63) olarak adlandırılan bu çarpışmalar sırasında İngilizler 1759'da Québec'e başarılı bir saldırı düzenleyerek kenti ele geçirdiler.

1763'te imzalanan Paris Antlaşması'yla Mississippi Irmağının doğusundaki bütün Fransız toprakları İngiltere'ye bırakıldıysa da Fransızlar bölgede yaşamayı sürdürdüler Kanada 1791'de Aşağı Kanada (Québec) ve Yukarı Kanada (1867'den sonra Ontario) adlı, sınırı kabaca Ottawa Irmağı tarafından çizilen iki eyalete ayrıldı. Québec'in büyük bölümünde Fransızların yaşamasına karşın, Montreal Fransız karşıtı İngiliz tüccarların yerleşim alanı oldu. Bu tüccarlar 1822'de, İngilizce konuşan nüfusa

güç kazandıracak bir Birlik Yasası'nı kabul ettirmeye çalıştılar. Bu girişim Fransız kökenli Kanadalıların 1837'de Louis Joseph Papineau önderliğinde bir ayaklanma başlatmalarına yol açtı. 1841'de kabul edilen Birlik Yasası'yla Yukarı ve Aşağı Kanada eyaletleri birleştirildi. 1867'de Nova Scotia, New Brunswick, Québec ve Ontario'nun birleştirilmesiyle Kanada Dominyonu oluşturuldu.

Ülkenin geri kalan kesimlerinden Hudson Körfezi ve Hudson Boğazıyla ayrılan Québec, yüzey şekilleri bakımından üç bölgeye ayrılabilir: Kanada Kalkarı, St. Lawrence Ovasının yoğun nüfuslu düzlükleri ve Apalaş Dağları. Maden bakımından çok zengin olan seyrek nüfuslu Kanada Kalkarı eyaletin yaklaşık yüzde 95'ini kapsar. Çok soğuk bir iklimin hüküm sürdüğü Québec topraklarının bir bölümü sürekli buzlarla kaplıdır.

Québec nüfusunun çoğunluğu Fransız kökenlidir. Bölgede ayrıca İngilizler ve İrlandalılar ile sayıları gittide artan İtalyanlar da yaşar. Eyalette yaşayan Yerlilerin ve Eskimoların sayısı 38 binden fazladır.

Eyalet ekonomisi madencilik, hidroelektrik enerji üretimi ve ormancılığa dayanır. 1940'lara değin eyalet ekonomisinin temelini oluşturan tarım sektörü bu tarihten sonra önemini yitirmeye başlamıştır. Dünyanın en zengin madencilik bölgelerinden biri olan Kanada Kalkanında altın, çinko, demir ve asbest yatakları vardır. Eyalet hükümetinin maden kaynaklarını araştırmak ve bunların işletilmesini özendirme amacıyla çeşitli şirketler kurmasına karşın, Québec'te çıkarılan madenlerin yalnızca küçük bir bölümü eyalette işlenmektedir. 1963'te bölgedeki bütün elektrik santralleri millileştirilmiş ve bu santrallerin birleştirilmesiyle Kanada'nın en büyük elektrik üreticisi olan Hydro-Québec kurulmuştur. Orman ürünlerinin büyük bölümünü kendisi işleyen Québec, bu konuda İngiliz Kolumbiyası'ndan sonra ikinci sırada yer alır; eyalette 50'den fazla kâğıt ve kâğıt hamuru fabrikası vardır.

Québec eyalet yönetimi 18 ve daha yukarı yaştakilerin katıldığı seçimlerde dört yıllık bir dönem için seçilen tek meclisli Ulusal Meclis'ten oluşur. Başbakanlık görevini meclisteki çoğunluk partisinin lideri üstlenir. İngiltere'yi temsil eden eyalet valisi Kanada genel valisi tarafından, yargıçlar ise federal hükümetçe atanır. Québec medeni hukuku Fransız Medeni Kanunu örnek alınarak hazırlanmıştır.

İlk ve orta öğretim 11. sınıfa değin zorunlu ve parasızdır. Eyalette hem Fransızca, hem de İngilizce eğitim veren okullar vardır. Eyaletin başlıca yükseköğretim kurumu Fransızca eğitim veren Québec Üniversitesi'dir. Chicoutimi, Trois-Rivières, Rouyn, Hull ve Rimouski'de bu üniversitenin kampüsleri vardır.

1961'de oluşturulan Kültür Bakanlığı eyaletteki müzelere, tiyatro, bale ve müzik kuruluşları ile kitap yayıncılarına mali destek sağlar. Montreal'de bulunan Kanada Ulusal Tiyatro Okulu tiyatro çalışmalarına destek olur. Québec kenti film sanayisinin merkezidir. Québec, 17. yüzyılda Nouvelle France'ta gelişen ve bugün de varlığını koruyan şansonlarıyla ünlüdür. Tarihi 17. yüzyıla uzanan geleneksel ahşap oymacılığı da eyalete özgü bir el sanatı olarak önemini korumaktadır. Nüfus (1991) 6.895.963.

Québec, Kanada'da Québec eyaletinin merkezi kent ve liman. Montreal'in yaklaşık 240 km kuzeydoğusunda, St. Lawrence ve Saint-Charles ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Bölgeye ilk ayak basan Avrupalı, 1535'te Huron Yerlilerine ait Stadacona köyüne ulaşan Fransız kâşif Jacques Cartier oldu. Kanada'daki ilk kalıcı yerleşme 1608'de Samuel de Champlain tarafından bugünkü Québec kentinin bulunduğu yerde kuruldu.

Québec 1629'da İngilizlerin yönetimi altına girdi. 1632'de imzalanan Saint-Germain-en-Laye Antlaşması uyarınca Fransa'ya geri verildi ve bu tarihten sonra hızla gelişti. 1759'da İngilizlerin eline geçti ve Paris Antlaşması'yla (1763) Birleşik Krallık'a bırakıldı. 1791'de Aşağı Kanada eyaletinin (Québec) merkezi olan Québec 1832'de kent statüsü kazandı.

Kanada'nın başlıca limanı olmasına karşın, Québec nüfusunun büyük bölümü hizmet sektöründe çalışır. Kentte gazete kâğıdı,

Québec'te Frontenac Şatosu
Derek Lepper-Black Star

un, sigara ve giyim eşyası üreten fabrikalar vardır. Gemi yapımı ve turizm de kent ekonomisinde önemli yere sahiptir.

Kent nüfusunun büyük bölümü Katoliktir ve Fransızca konuşur. Kentte hem İngilizce, hem de Fransızca eğitim veren okullar vardır.

Québec'in başlıca yükseköğretim kurumu olan Laval Üniversitesi kentin kültürel yaşamında da önemli yere sahiptir. Kentte bir konser salonu ile çok sayıda müze ve kütüphane bulunur.

Kentteki tarihsel yapılar arasında Kraliyet Meydanı'ndaki Notre-Dame des Victoires Kilisesi (1688), Santa Ursula Manastırı, ilahiyat okulu ve Anglikan Katedrali sayılabilir.

Kente birkaç kilometre uzaklıktaki Laurentide Kayalıklarında birkaç kayak merkezi vardır. Saint-Anne Dağında Dünya Kupası kayak turnuvaları düzenlenir. Nüfus (1991) kent, 167.517; metropoliten alan, 645.550.

Québec Konferansları, II. Dünya Savaşı sırasında Kanada'da Québec kentinde düzenlenen iki konferans. Konferanslara ABD başkanı Roosevelt ile İngiltere başkanı Churchill katılmıştır. Kod adı "Quadrant" olan ilk konferans Müttefiklerin yakında gerçekleştirecekleri İtalya ve Fransa çıkarmalarının planlarını tartışmak üzere toplandı (11-24 Ağustos 1943). İtalya harekâtının Normandiya Çıkarması ile birlikte yürütülmesi konusunda ABD'li ve İngiliz strateji uzmanları arasındaki görüş ayrılıklarının giderilememesi üzerine sorun aynı yıl içinde Moskova, Tahran ve Kahire'de düzenlenen konferanslarda yeniden ele alındı.

Roosevelt ve Churchill ertesi yıl yeniden Québec'te buluştular (11-16 Eylül 1944). Octagon Konferansı olarak da bilinen bu ikinci konferansta Berlin'e ortak bir saldırı düzenlemek yerine Almanya'ya karşı Batı

daki iki ayrı cepheden harekete geçme kararı alındı. Bu karar savaştan sonra Berlin'in Sovyet ordusunun eline geçmesine olanak sağladığı yolunda eleştiriler aldı.

Québec Partisi, Fransızca PARTI QUÉBÉCOIS. Kanada'nın Québec eyaletinde etkinlik gösteren siyasi parti. Daha gevşek bir birlik içinde Québec'in egemenliğini savunan René Lévesque önderliğindeki Egemenlik-Birlik Hareketi ve öteki ayrılıkçı grupların birleşmesiyle 1968'de kuruldu. 1970 ve 1973'teki Québec eyalet seçimlerinde başarı gösteremediyse de 1976'da eyalet meclisinin 110 sandalyesinden 71'ini kazandı. Lévesque'in eyalet başkanlığına üstlenmesinden sonra 1977'de Fransızca Québec'in tek resmi ve ticari dili ilan edildi. Ama 1980'de Kanada'nın diğer eyaletleriyle yeni bir statü ve ilişki konusunda görüşmeler yapılmasına ilişkin halkoylamasında "evet" oyları ancak yüzde 40,4'ü buldu. Fransızca konuşan nüfusun çoğunluğu öneriye karşı oy kullandı. 1981 seçimlerinde 122 sandalyeden 80'ini elde eden Québec Partisi, ayrılıkçı akımın zayıflamasıyla desteğini yitirmeye başladı. 1985'te programından bağımsızlık talebini çıkardı. Aynı yıl birbirini izleyen ayrılmalar ve ara seçim yenilgileri üzerine Lévesque başkanlıktan istifa etti. Aralık 1985 seçimleri partiyi iktidardan uzaklaştırdı. Ama 1987'ye gelindiğinde parti yeniden eylemci ayrılıkçılar üzerinde denetim kurmayı başarmıştı. 1990'larda Québec ayrılıkçılığının genel olarak yükselmesine koşut olarak partinin umutları bir kez daha canlandı.

Queen, Ellery, asıl adları DANIEL NATHAN (Frederic Dannay), MANFORD LEPOFSKY (Manfred B. Lee) (sirasıyla d. 20 Ekim 1905, Brooklyn, New York - ö. 3 Eylül 1982, White Plains, New York, ABD; d. 11 Ocak 1905, Brooklyn, New York - ö. 3 Nisan 1971, Waterbury yakınları, Connecticut, ABD), kardeş çocukları olan iki yazarın ortak takma adı. Gene Ellery Queen adını verdikleri kahramanlarının serüvenlerini anlatan 35'ten fazla polisiye romanları vardır.

Dannay ile Lee ilk kez *The Roman Hat Mystery* (1929) adlı ortak yapıtlarıyla polisiye öykü yarışmasına katıldılar. Sonuç başa-banlı olunca Ellery Queen takma adıyla yazmaya başladılar. İki öykü daha yazdıktan sonra yazarlığı meslek edindiler. Genel planını ve öyküsünü sırayla yazdıkları Dedektif Queen serüvenlerinde, kitabın sonuna gelinmeden düğüm çözebilecek ipuçları veriyorlardı. Queen'in serüvenleri radyoya, televizyona ve beyazperdeye uyarlandı. İki kuzen ikinci dedektif kahramanları Drury Lane'in serüvenlerini Barnaby Ross takma adıyla yayımladılar. Queen'le Ross'u birbiriyle tartışarak herkesi bunların iki ayrı yazar olduğuna inandırdılar.

Dannay ile Lee'nin başka girişimleri de oldu. 1941'de kurdukları *Ellery Queen's Mystery Magazine* adlı dergide zamanın en iyi polisiye öykülerinden bazılarını yayımladılar. Ayrıca, aralarında 101 Years' Entertainment; Great Detective Stories, 1841-1941'in de (1945; Eglencenin 101 Yılı: Büyük Polisiye Öyküler 1841-1941) bulunduğu birçok antoloji çıkardılar. Amerika Gizem Öyküsü Yazarları adlı örgütün kuruluşuna katıldılar.

Queen Elizabeth, bugüne değin yapılmış en büyük yolcu gemilerinden biri. 1938'de denize indirilen gemi II. Dünya Savaşı sırasında askeri birliklerin taşınmasında da

kullanıldı. 1946'da da Cunard Denizyolları'na bağlı olarak düzenli seferlere başladı. Uzunluğu 313 m. genişliği 36 m. derinliği 12 m olan "Queen Elizabeth" 83.673 gross ton ağırlığındaydı. 1968'de seferden alınarak bir deniz üniversitesine dönüştürülmek üzere satıldı. 1972'de ise tamir için Hong Kong'a giderken yandı ve battı. "Queen Elizabeth II" ise 1967'de denize indirildi ve 1969'da düzenli seferlere başladı.

Queens, ABD'de, New York kentini oluşturan beş *borough*'dan en büyüğü. Yüzölçümü 313 km²'dir. Queens iliyle (*county*) aynı alanı kaplar. Long Island'ın batı kesiminde, East River ile Long Island Boğazının birleştiği noktadan Atlas Okyanusuna kadar uzanır. Felemenkilerin Flushing Koyunda kurduğu ilk yerleşmeyi (1636) Newtown (1642), Far Rockaway (1644), Flushing (1645) ve Jamaica (1656) gibi başka yerleşmeler izledi. 1664'te İngiliz denetimine giren yöre, 1683'te Queens adıyla New York'un 12 ilinden biri olarak düzenlendi. Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasında iki kez el değiştirdiğinden yoğun göçlere sahne oldu. Uzun yıllar kırsal görünümünü koruduktan sonra, 19. yüzyıl-da bazı kıyı yerleşmelerinin yaz aylarında turist çekmesiyle büyümeye başladı. 1898'de New York metropoliten alanına bağlandı; Hempstead, North Hempstead ve Oyster Bay kentlerinin Nassau iline bağlanmayı seçmeleriyle bugünkü sınırlarına kavuştu. Queensboro Köprüsü (1909) ve Long Island Demiryolu Tüneli'nin (1910) yapımla gelişmesi daha da hız kazandı.

Queens, Long Island çevresindeki geniş sanayi bölgesi ve East River kıyısındaki depolama ve yükleme tesisleriyle hem bir yerleşim, hem de sanayi bölgesidir. New York kentinin Uluslararası John F. Kennedy ve La Guardia havalimanlarının yanı sıra New York Kent Üniversitesi'nin birçok bölümü ve New York St. John Üniversitesi'nin ana kampusu da Queens'in sınırları içindedir. Nüfus (1990) 1.951.598.

Queensberry kuralları, modern boksun biçimlenmesini doğrudan etkileyen dövüş kuralları. İngiltere Amatör Spor Kulübü üyelerinden John Graham Chambers tarafından yazılmış ve ilk kez 1867'de, adını aldığı Queensberry 9. markisi John Sholto Douglas'ın desteğiyle yayımlanmıştır. Maddeleri sırayla şöyledir:

1) Kurallara uygun bir boks karşılaşması 7,3 metrelik ya da buna olabildiğince yakın bir ringde yapılır.

2) Güreş ve kucaklama yasaktır.

3) Her raund üç dakikadan oluşur; raundlar arasında birer dakika ara verilir.

4) Dövüşçülerden biri bilinç yitimi ya da başka bir nedenle düşerse, yardım görmeyen 10 saniye içinde kalkması gerekir. Bu arada öteki dövüşçü kendi köşesine döner. Düşen dövüşçünün ayağa kalkmasından sonra raund yeniden başlar ve üç dakikalık süre dolana değin devam eder. 10 saniye içinde düşen dövüşçü kalkamazsa hakem kararıyla öteki dövüşçü galip sayılır.

5) Dövüşçülerden biri çaresiz bir durumda, ipleri dayanarak ayakta duruyorsa dövüş sayılır.

6) Raundlar süresince hiç kimsenin ringe çıkmasına izin verilmez.

7) Engellenemeyen bir müdahale olduğunda karşılaşma hemen durdurulur. Hakem karşılaşmayı bitirecek zamanı ve yeri olabildiğince çabuk saptamalıdır; her iki dövüşçü-

nün yardımcıları beraberliği kabul etmediği sürece karşılaşmanın tamamlanması gerekir.

8) Eldivenler uygun boyda, en iyi kalitede ve yeni boks eldiveni olmalıdır.

9) Bir eldiven patlar ya da çıkarsa hakem izniyle değiştirilmelidir.

10) Bir dizi üzerinde duran dövüşçü düşmüş sayılır; bu durumda yumruk alan dövüşçüye toparlanmak üzere köşesine dönme hakkı verilir.

11) Yaylı ayakkabı ya da bot kullanılamaz.

12) Karşılaşmayla ilgili bütün öteki konularda gözden geçirilmiş London Prize Ring kuralları esas alınır.

Queensland, Avustralya'nın kuzeydoğu kesiminde eyalet. Ülkenin tropik iklimden en fazla etkilenen kesiminde yer alır. Kuzeyde ve doğuda Büyük Okyanus, güneyde Yeni Güney Galler, güneybatıda Güney Avustralya eyaletleri, batıda da Kuzey Toprakları'yla çevrilidir. Yüzölçümü 1.727.200 km², yönetim merkezi Brisbane'dir.

Avustralya Cordillerası eyalet topraklarında boydan boya uzanarak, batıya ve doğuya doğru akan ırmakların havzalarını birbirinden ayırır. Queensland'ın iç kesiminde, üzerinde birkaç alçak sıradağ ve tepenin bulunduğu geniş bir ova uzanır.

Ortalama yıllık yağış miktarı eyaletin kuzeybatı kıyısında 4.500 mm iken, güneybatıda 125 mm'ye kadar düşer. Eyaletin büyük bölümünün daha çok yaz aylarında yağış almasına karşın, önemli miktarda buğday ve öteki kış tahılları yetiştirilen güneydoğu kesiminde kış yağmurları önem kazanır. Doğu kıyısının daha sulak ve verimli kesimleri sık tropik ve astropik yağmur ormanlarıyla kaplıdır. İç kesimlerde ise geniş çayırlar görülür.

Nüfus, Darling Downs tarım bölgesini de içine alan ve yaklaşık 320 km kadar içlere doğru uzanan bir alanı kaplayan güney kesiminde toplanmıştır. Eyaletin orta kesimindeki en büyük kent olan Rockhampton, et ve yün ticareti yapılan bir pazar merkezidir. Bölgede kömür ve boksit yatakları da vardır. Avustralya'nın toplam şeker kamışı üretiminin yaklaşık dörtte üçü eyaletin kuzey kesiminde gerçekleştirilir. Townsville, çevredeki hayvan çiftlikleri için bir pazar merkezidir.

Brisbane'de yoğunlaşan imalat sanayisi daha çok tarım ve maden ürünlerinin işlenmesine dayanır. Madencilik 1960'larda önemli bir gelişme göstermiştir. Eyalette çıkarılan mineraller arasında boksit, kömür, bakır, gümüş, kurşun ve çinko sayılabilir. Roma'da doğal gaz yatakları, Moonie'de de küçük bir petrol alanı vardır. Turizm hızla gelişmektedir.

Queensland, Avustralya'nın tek meclisli bir parlamentoya yönetilen tek eyaletidir. Üst Meclis 1922'de kendini feshetmiştir. Seçimlere katılmak zorunludur.

Eyalette, 6-15 yaş arasında eğitim zorunludur. Eyaletin uzak köşelerinde büyük önem taşıyan mektupla öğretim yaklaşık 10 bin öğrenciyi kapsar. Üniversiteler Brisbane, Townsville, Rockhampton, Toowoomba ve Gold Coast'tadır. Brisbane'de bir senfoni orkestrası ile çok sayıda amatör tiyatro topluluğu vardır. Avustralya Kraliyet Uçak Sağlık Servisi eyaletin uzak köşelerine sağlık hizmeti sunar. Nüfus (1992 tah.) 3.021.700.

Queenston Deltası, Kuzey Amerika'nın kuzeydoğu kesiminde çok geniş bir alana yayılmış Geç Ordovisiyen (Ordovisiyen Dönem y. 500-430 milyon yıl önce) tortul katmanları. En kalın olduğu bölgeler New York ve Québec'tedir. Queenston Deltası bugünkü Apalaş Dağları yöresinde yüksek

len bir kara kütesinin aşınmasıyla oluşan ve akarsularla batıya kayan kıyı şeridinin dövüşçüleriyle beslenen tortullardan oluşmuştur. Tortullar yüksek bölgenin 800 km batısına, bugünkü Huron Gölünün bulunduğu bölgeye kadar yayılmıştır. Delta adını, kara tarafındaki kırmızı şeyl oluşuğu Queenston Şeylinden almıştır. Suyun altında biriken öbür şeyller yükseltgenmeye uğramadığından gri renklidirler.

Queenstown, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Kaaprovinsie yönetim bölgesinin doğu kesiminde kent. Büyük Kei Irmağının yukarı vadisinde yer alır. 1853'te Sir George Cathcart tarafından kurulan kent, kabile saldırılarına karşı bir altıgen biçiminde planlandı. Bölgeye özgü yüksek çimenlerle kaplı ılıman iklimli bir plato bölgesinde yer alan kent buğday ve yün üretilen, sığır yetiştirilen zengin bir tarım bölgesinin dağıtım merkezidir. Kentte çeşitli sanayi kuruluşları da vardır. Uluslararası düzeyde tanınmayan Transkei ve Ciskei adlı iki cumhuriyet kentin yakınlarındadır. Nüfus (1985) 17.996.

Queiroz, Rachel de (d. 17 Kasım 1910, Fortaleza, Brezilya), Kuzeydoğu okulu olarak bilinen gerçekçilik akımına bağlı Brezilyalı romancı.

Brezilya'nın kuzeydoğusunda kıraç topraklardaki bir çiftlikte büyüdü. Yapıtlarında yaşanan kuraklıkları, haydutların eylemlerini ve taşranın mistik havasıyla insanlarını yalın bir üslupla betimledi.

İlk kitabı *O Quinze*'de (1930; '15 Yılı) 1915'teki kuraklık sırasında evlerini terk etmek zorunda kalan aileleri ve yarı feodal ortamlarda yaşayan kadınları sevecen bir yaklaşımla anlatır. *João Miguel* (1932), cezaevinde ayıldığında kendi gibi zavallı birini sarhoşken öldürdüğünü öğrenen bir Mestizonun öyküsüdür. *As Três Marias* (1939; Üç Maria) üç kızın bir manastır okulunda başlayıp süren dostlukları çerçevesinde, Brezilya'daki yetersiz eğitim düzeyini ve kadınların toplumdaki sınırlı konumunu konu alır. Oyunlarından *Lampião* (1953) efsanevi bir haydutun tuhaf serüvenleri, *A Beata Maria do Egito* (1958; Mısırlı Meryem Ana) ise Brezilya'nın küçük bir taşra kasabasındaki sürtüşmeler çerçevesinde din şehidi Azize Maria Egiptenli'nin efsanesini içerir.

Queiroz çeşitli konulara ilişkin geniş ilgi uyandıran kısa gazete makalelerini *O Brasileiro Perplexo*'da (1963) topladı. 1961'de Jânio Quadros hükümetinde eğitim ve kültür bakanlığını üstlenmeyi reddetti. *O Cacador de Tatu* (1967; Armadillo Avcısı) 1950'lerin ortalarında yazmaya başladığı güncelerden bir seçmedir. Son romanı *Dôra, Doralina*'dır (1975). Queiroz, 1977'de Brezilya Edebiyat Akademisi'ne seçilen ilk kadın olmuştur.

Queiroz Yasası, Brezilya'da köle ticaretini yasaklayan yasa (1850). 19. yüzyılın ortalarında İngiliz hükümeti köle ticaretini yasaklaması için Brezilya'ya baskı yapmaya başlamıştı. Brezilya imparatoru II. Pedro köle ticaretini desteklememekle birlikte, bu ticareti durdurmak için İngiltere'nin kullandığı tepeden inme yöntemleri onaylamıyordu. İngiliz savaş gemilerinin köle taşıyan bazı gemilere Brezilya limanlarında el koyması üzerine Brezilya parlamentosu 1850'de köle ticaretine son verdi. Ama Brezilya'da kölelik ancak 1888'de tümüyle kaldırıldı.

Quelimane, Doğu Afrika'da Mozambik'in Zambézia ilinin merkezi kent ve liman. Hint Okyanusu kıyısında, Bon Sinais Irmağının ağzında yer alır. İldeki en eski

yerleşmelerden biridir. 1544'te Portekizliler tarafından bir ticaret merkezi olarak kuruldu. 1761'de bir Portekiz sömürge kenti, iki yıl sonra da belediye (*concelho*) oldu. 20. yüzyılın başında Alman çiftçiler yörede sisal plantasyonları kurdular. Quelimane'de 20.230 hektarlık alanı ve 4 milyon hindistan cevizi ağacıyla dünyanın en büyük hindistan cevizi plantasyonlarından biri yer alır. Balıkçılık da önemli bir ekonomik uğraştır. Nüfus (1991 tah.) 146.206.

Queluz, Portekiz'in Lizbon ilinde kent. Lizbon kentinin kuzeybatısında yer alan kent Queluz Sarayı'yla ünlüdür. Rokoko

Queluz Sarayı, Queluz, Portekiz
Ewing Galloway

üslubundaki saray 1747-94 arasında III. Dom Pedro ile karısı Kraliçe I. Maria için yapıldı. VI. Dom João ve Dom Miguel de bu sarayda yaşadı. 1934'teki yangında bir bölümü hasar gören ve yeniden onarılan saray bugün resmi davetler için kullanılmaktadır. Sarayda bir lokantayla I. Maria için yapılmış bir anıt vardır. Nüfus (1981) 42.094.

Quemoy Adası, Çince CHINMEN TAO. Tayvan Boğazındaki Xiamen Koyunun (Çin) ağzında Tayvan'a bağlı ada. Tayvan'ın Kao-hsiung ilinin (*Hsien*) 296 km kuzeybatısında yer alır. Yüzölçümü 132 km²'dir. Önceleri Fujian yönetim bölgesinin bir parçası olan ada 1949'da komünistler karşısında yenilgiye uğrayarak Tayvan'a çekilen Milliyetçi Çinlilerin denetimine girdi. 1958'de Matsü Adasıyla birlikte Çin Halk Cumhuriyeti birlikleri tarafından bombalandı. Bu olay ABD 7. Filosu'nun bölgeye gelmesine ve uluslararası bir diplomatik bunalıma neden oldu. Hangi ülkeye bağlı olduğu konusunda tartışmaların günümüzde de sürdüğü ada Milliyetçi Çinlilerin bir askeri karakoludur.

Quemoy, Chinmen ilini oluşturan ve topluca Quemoy Adaları olarak anılan 12 adanın en büyüğüdür. Küçük adaların çoğunun düz ve alçak olmasına karşın, Quemoy engebeli bir adadır. Adanın başlıca ihrac ürünü süpürgeci (*kaoliang*) likörüdür. Güney kıyısındaki Shuitou limanı adanın en önemli kenti olan Quemoy'a hizmet verir. Nüfus (1982 tah.) 50.272.

Queneau, Raymond (d. 21 Şubat 1903, Le Havre - ö. 25 Ekim 1976, Paris, Fransa), 20. yüzyıl ortalarının önde gelen Fransız yazarı. Düzyazı ve şiirlerinde dili büyük bir ustalık ve incelik kullanmıştır.

L'Intransigeant'ta muhabir olarak çalıştı (1936-38). Ardından, klasik yazarları kapsayan etkili *Encyclopédie de la Pléiade*'in önce düzeltmenliğini, 1955'ten sonra da yönetmenliğini yaptı. 1920'lerde gerçeküstçülükten etkilenerek benimsediği sözcük oyunlarını, kara mizahı ve otoriteye karşı alayı içeren üslubunu sonradan da sürdürdü. Mizahi üslubu ve dilsel çarpıtmalarıyla gerçekte köklü kötümserliğini ve ölüm konusundaki saplantısını gizliyordu.

Chêne et chien (1937; Meşe ve Köpek) adlı manzum römanti çocukluk anılarını, *Les*

Ziaux (1943), *Petite Cosmogonie portative* (1950) ve *Si tu t'imagines* (1952) adlı şiir derlemeleri ise daha çok felsefi türdeki şiirlerini içerir.

Le Chiendent (1933; Ayrıkotu), 1960'ta aynı adla sinemaya aktarılan *Zazie dans le métro* (1959; *Zazie Metroda*, 1991), *Les Fleurs bleues* (1965; Mavi Çiçekler) ve *Le Vol d'Icare*'da (1968; İkaros'un Uçuşu) olduğu gibi genellikle bir bankiyöde, bir lunaparkta ya da metroda geçen romanlarında saçma bir dünya imgesi çizilir. Queneau bu yapıtlarında sıradan insanların yaşamlarını, günlük dildeki argodan yüksek şiirsel anlatıma kadar değişen bir üslupla betimler. Queneau'nun *Pierrot mon ami* (1942; *Dostum Pierrot*, 1991) adlı yapıtı da Türkçeye çevrilmiştir.

Quenstedt, Friedrich August (d. 9 Temmuz 1809, Eisleben, Saksonya - ö. 9 Aralık 1889, Tübingen, Almanya), Alman mineralog ve paleontolog. Berlin Üniversitesi'nde, kristalograf Christian Weiss ile jeolog Leopold von Buch'un yanında öğrenim gördü. 1837'de Tübingen Üniversitesi'nde profesör oldu ve en önemli araştırmalarını burada gerçekleştirdi. Ammonit fosillerini ayırtarak, Almanya'nın güneyinde Schwaben bölgesindeki Jura Dönemi (y. 190-136 milyon yıl önce) kayaların stratigrafik dizilişini belirledi. Döneminde yaygın kabul gören doğal afetler (katastrof) kuramına karşı mücadele etti. En önemli yapıtı, yedi bölümden oluşan *Petrefaktenkunde Deutschlands*'dır (1846-84; Almanya'nın Paleontolojisi).

Quental, Antero Tarquinio de (d. 18 Nisan 1842, Ponta Delgada - ö. 11 Eylül 1891, Ponta Delgada, Asor Adaları, Portekiz). Portekizli şair. Romantizme karşı çıkarak yeni bir edebi ve toplumsal bakış açısı geliştirmeye çalışan genç şairlerin oluşturduğu Coimbra Kuşağı'nın öncülerindendir.

Yazarlar ve mistikler yetiştirmiş soylu bir ailedendi. Coimbra Üniversitesi'nde hukuk okurken (1858-64) *Raios de Extincta Luz*'da (Kaybolan Işığın Işınları) yer alan

Quental, Columbano'nun bir portre çalışmasından ayrıntı, 1889; Çağdaş Sanat Müzesi, Lizbon
Museu Nacional de Arte Contemporânea, Lizbon

ilk romantik şiirlerini ve sonradan *Primaveras Românticas*'ta (1872; Romantik İlkbaharlar) topladığı incelikli lirik şiirlerini yazdı. *Odes Modernas*'la (1865; Modern Odalar) şair arkadaşları arasında öne çıktı. *Bom-senso* e *Bom-gosto*'yla (1865; Sağlıklı Duyu ve Sağlıklı Beğeni) Portekiz edebiyatındaki dar görüşlü biçimcilğe saldırarak eski edebi kuşağa savaş açtı. Sonraki yıllarda da bu savaşı sürdürerek 1871'de Lisbon Casino'da düzenlediği bir dizi "demokratik konferans"la romantizme keşin darbeyi vurdu.

Coimbra'dan ayrıldıktan sonra kısa bir süre Lizbon ve Paris'te (1867) matbaacı olarak çalıştı. ABD ve Kanada'ya gitti (1869). Lizbon'a dönüşünde işçiler arasında

propaganda çalışmalarına katıldı ve Portekiz'de I. Enternasyonal'in şubelerini açma girişiminde yer aldı. Pierre-Joseph Proudhon'un görüşlerinden etkilenerek sosyalist bir gazete çıkardı. Bu yoğun etkinliklere karşın, giderek bir moral bozukluğuna içine girdi. Birçok tasansından vazgeçti ve ilk şiirlerini yırttı. Bu arada ciddi bir belkemiği hastalığına yakalandı. İç huuzsuzluktan kurtulduğu bir dönemde en iyi sonelerinden bazılarını yazdı. 1881'de evlat edindiği kimsesiz iki kız çocuğunu yetiştirmek üzere Porto yakınlarındaki Vila do Conde'ye çekildi. Ama yakın arkadaşı tarihçi Oliveira Martins aracılığıyla siyasal gelişmeleri izlemeye devam etti. Ponta Delgada'daki ailesini ziyaret ettiği sırada fiziksel ağrı ve uykusuzluğa dayanamayarak intihar etti.

Bir şair olarak pek az biçimsel yenilik getirmekle birlikte bir sone ustası olan Quental'ın *Os Sonetos Completos*'ta (1886; Bütün Soneler) yer alan 109 sonesi kendi iç dünyasındaki çatışmaları ve dönemin ideolojik sorunlarını yansıtır.

Quercus bak. meşe

Quercy, Fransa'nın güneybatısındaki Lot ve Tarn-et-Garonne illerinin (*départemens*) büyük bölümünü kapsayan ve eski Quercy bölgesiyle örtüşen tarihsel ve kültürel bölge. Gal-Roma döneminde bir Kelt halkı olan Kadurkların yaşadığı bir *civitas*(*) olarak kuruldu. 5. yüzyılda Vizigotların, 6. yüzyılda da Frankların istilasına uğradı. 1259'da İngiltere'yle Fransa arasında imzalanan Paris Antlaşması'yla İngiltere kralı bölge üzerinde bazı haklar elde etti. Ama antlaşma koşullarının bazı belirsizlikler taşıması iki ülke arasında önce diplomatik, sonra da askeri çatışmalara yol açtı. Sonunda Fransa Brétigny Antlaşması'yla (1360) Quercy'yi İngiltere'ye bıraktıysa da, İngilizler Yüz Yıl Savaşları'nın son aşamasında bölgeden çıkarıldı (1443). Sonradan Fransa'nın Guyenne valiliğine bağlanan Quercy, 16. yüzyıldaki Din Savaşları sırasında Katoliklerle Protestanlar arasında sert çatışmalara sahne oldu. Bölgenin başlıca kentlerinden Montauban 1620'de Protestan direnişinin önemli bir merkezi durumuna geldi.

Quercy tarıma fazla elverişli olmayan kıvrak oluşumlu kurak bir platoyu kapsar. Önemli bölümü meşe ormanlarıyla kaplı olan bölgenin adı, meşe ağacının Latince cins adı olan *Quercus* sözcüğünden gelir. Nüfusun çoğunluğu Katoliktir. Montauban'da kalabalık bir Protestan topluluğu yaşar. Lot ilinin Lalbenque, Sauzet, Limogne-en-Quercy ve Cahors kentlerinin çevresinde, toprak altında yetişen bir mantar türü olan dolaman çıkarılır. Cahors çevresindeki bağlar üzümünden değerli bir kırmızı şarap üretilir. Souillac, Saint-Céré ve Soussencac da güzel şaraplarıyla ünlüdür. Nüfusun büyük bölümü bugün de Oksitan dilini konuşur.

Querétaro, Meksika'nın orta kesiminde eyalet. Yüzölçümü 11.499 km²'dir. Meksika Platosunda yer alan eyalet toprakları, dağlık ve maden bakımından zengin kuzey bölgesiyle Bajío bölgesinin bir bölümünü oluşturan güneydeki verimli vadiler ve engebeli ovalar arasında hemen hemen eşit olarak bölünmüştür. Otomi-Çiçimeklerin yaşadıkları bölge 1531'de İspanyollar tarafından fethedildi. Eyalet statüsü kazandığı 1824'e değin Guanajuato'yla birlikte yönetildi. Querétaro altın, bakır, kurşun, kalay

ve başka maden yataklarına sahip olmakla birlikte, yalnızca opal ve cıva çıkarılır. Güneydeki ovalarda meyve, tahıl, ilaç üretiminde kullanılan bitkiler ve tatlıpatates yetiştirilir. Boğa güreşleri için boğa yetiştiriciliği de önemli bir ekonomik etkinliktir. Nüfus (1990) 1.051.235.

Querétaro, Meksika'nın orta kesiminde, Querétaro eyaletinin merkezi kent, Meksika Platosunda, deniz düzeyinden 1.865 m yükseklikte, başkent México'ya 261 km uzaklıkta yer alır. İspanyol sömürge dönemi kentlerinin tipik bir örneği olarak kabul edilir. Otomiler tarafından kurulan kent 1446'da Aztek topraklarına katıldı. İspanyolların denetimi altına girdiği 1531'e değin Otomiler tarafından kuzeydeki savaşçı kabilelere karşı bir ileri karakol olarak kullanıldı.

Querétaro'da sukemeri, Meksika
W. H. Hodge

di. 1726-38 arasında inşa edilen 8 km uzunluğundaki sukemeri 14 m kalınlığında ayaklar üzerinde durur. 1810'da kentte İspanyol yönetimine karşı başlayan hareket, aynı yılın eylül ayında Miguel Hidalgo y Costilla'nın önderlik ettiği bir ayaklanmaya dönüştü. Querétaro aynı zamanda Meksika Savaşı'nı (1846-48) sona erdiren Guadalupe Hidalgo Antlaşması'nın (1848) imzalandığı, Benito Juárez'in İmparator Maximilian'ın ordusunu yenilgiye uğrattığı (1867), 1917 tarihli Meksika Anayasası'nın kaleme alındığı ve Meksika'nın en büyük siyasal gücü olan Ulusal Devrimci Parti'nin kurulduğu (1929) kenttir.

Meksika'nın en eski ve en büyük pamuk fabrikalarından biri Querétaro'dadır. Kentte ayrıca kumaş ve çanak çömlek üretilir, çevrede yetişen tarım ürünleri işlenir. Querétaro Özerk Üniversitesi 1951'de kurulmuştur. Nüfus (1980) 178.000.

Quervain, Marcel Roland de (d. 17 Mayıs 1915, Zürih, İsviçre), karın başkalaşımı (metamorfizma) ve fiziksel özellikleri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan İsviçreli buzulbilimci.

İsviçre Kar ve Çığ Araştırma Enstitüsü'nde 1943-50 arasında başkan yardımcılığı, 1950-69 arasında başkanlık ve 1969'dan emekliye ayrıldığı 1980'e değin de profesörlük yaptı. Çığa karşı uyarı sistemlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara katkıda bulundu, ayrıca karın doğurduğu sorunların çözümüne ilişkin yeni yöntemler geliştirdi. 1959'da Grönland'a düzenlenen Uluslararası Glasiyoloji Seferi'ne katıldı ve bura-

daki buz örtülerinin yapısını ve katmanlaşmasını inceledi. 1968-71 arasında Uluslararası Bilimsel Hidroloji Birliği'nin başkan yardımcılığını yapan Quervain 1975'te Uluslararası Glasiyoloji Derneği'nin başkanlığına seçildi.

Quesnay, François (d. 4 Haziran 1694, Paris yakınları - ö. 16 Aralık 1774, Versailles, Fransa), Fransız iktisatçı. Siyasal iktisadın ilk sistemli okulu sayılan fizyokrat görüşünün öncüsüdür.

Versailles Sarayı'nda Kral XV. Louis'nin özel hekimliğini yaptığı dönemde iktisatla ilgilenmeye başladı. Ama iktisatla ilgili ilk yapıtını 60 yaşını geçtikten sonra yayımladı. Ayrıca Madame de Pompadour'un desteğini alarak Jean de Gournay ile birlikte İktisatçılar Topluluğu'nun önderliğini yürüttü.

Siyasal iktisatla ilgili görüşlerini sistemli biçimde *Tableau économique* (1758; İktisadi Tablo) adlı yapıtında ortaya koydu. Yapı-

değişmez olduğuna inanıyordu. Geliştirdiği modeli ve ekonomik politika ilkelerini bu temel anlayışa dayandırdı. Bu görüşlerinden dolayı, 19. yüzyılda ortaya çıkan klasik iktisat okulunun öncülerinden sayılır.

Quesnel, Pasquier (d. 14 Temmuz 1634, Paris - ö. 2 Aralık 1719, Amsterdam), Fransız ilahiyatçı.

1657'de Fransız Oratuvan'na girdi, 1659'da papazlığa atandı. Ama Jansenci eğilimleri yüzünden 1681'de Paris'ten sürüldü. Jansencilere karşı alınan kararları kabul etmediği için üç yıl sonra da Oratuvardan atıldı ve Brüksel'e kaçtı. Brüksel'de, Jansenci direnişin daha önce sürgüne gönderilen önderi Antoine Arnauld'nun ölümüne değin (1694) onun yanında kaldı. 1703'te tutuklandıysa da kısa bir süre sonra Amsterdam'a kaçtı ve oraya yerleşti.

Quesnel'in *Nouveau Testament en français avec des réflexions morales* (1692; Ahlak Üzerine Düşüncelerle Fransızca Yeni Ahit) adlı kitabı Jansenci yazına önemli bir katkıydı. Papalık ile Jansenciler arasındaki öğretici çatışmalarını yeniden ortaya çıkaran kitap, araya XIV. Louis'nin girmesiyle ciddi bir soruna dönüştü. Papa XI. Clemens, Louis'nin etkisiyle çıkardığı *Unigenitus* fermanıyla *Réflexions morales*'den 101 tümceyi lanetledi.

Quetelet, (Lambert) Adolphe (Jacques) (d. 22 Şubat 1796, Ghent - ö. 17 Şubat 1874, Brüksel), istatistiği ve olasılık kuramını toplumsal olaylara uygulamasıyla tanınan Belçikalı matematikçi, astronom, istatistikçi ve sosyolog.

Paris Gözlemevi'nde astronomi çalışmaları yapan Quetelet, Pierre-Simon Laplace'ın yanında olasılık kuramı bilgisini geliştirdi. Brüksel'de Athenaeum'da, askeri okulda ve müzede ders verdi. 1828'de Brüksel'deki Kraliyet Gözlemevi'ni kurdu ve bu kurumun yöneticiliğini üstlendi. 1834-74 arasında Belçika Kraliyet Akademisi'nin daimi sekreterliği görevini yürüten Quetelet, 1853'te ilk Uluslararası İstatistik Kongresi'ni düzenledi. Hollanda ve daha sonra Belçika hükümeti için suç ve ölüm istatistikleri ile benzer istatistikler çıkardı ve sonuçlarını çözümledi, ayrıca nüfus sayımı yöntemlerini geliştirdi. Avrupa'nın çeşitli yerlerinde astronomi, meteoroloji ve jeodezi gözlemlerinin aynı anda yapılmasını sağlayacak yöntemler ortaya koydu.

1869'da *Physique sociale* (Toplumsal Fizik) adıyla yeniden yayımlanan *Sur l'homme* (1835; İnsan Üzerine) adlı yapıtında insan özelliklerine ilişkin ölçümlerin normal dağılım eğrisine göre kümelenebileceğini temel alan *homme moyen* ("ortalama insan") kavramını ortaya attı. Bilinçli işlendiği kabul edilen suç eylemlerinin sayısının sabit olduğuna ilişkin çalışmaları "ahlak istatistikleri" konusunda yoğun araştırmalara ve özgür irade ile toplumsal belirleyicilik kavramlarının karşı karşıya olduğu geniş tartışmalara yol açtı.

Toplumda gözlenen eylemlerin nedenlerini istatistik aracılığıyla belirleme konusundaki çalışmaları sonucunda çeşitli eğilimlerin (örn. suç işleme eğilimi) belirli yaş gruplarına dağılımı kavramını geliştirdi. Bu kuram, *homme moyen* kavramı gibi, 19. yüzyıl toplumbilimcileri arasında büyük tartışmalara neden oldu.

Quetzalcóatl (Nahuatl dilinde *quetzalli*: "değerli tüy" ve *coatl*: "yılan"), Eski Meksika tanrılarının en önemlilerinden olan Tüylü Yılan. Tüylü yılan betimlemelerinin ilk örneklerine ülkenin merkezindeki Teotihuacán kültüründe (3-8. yy) rastlanır. O dönemde Quetzalcóatl, Yağmur Tanrısı

ında ekonomiyi üç farklı sınıfa ve sektöre ayırarak bunların arasındaki ilişkileri ve ödeme akışını inceleyen Quesnay, sonraki iktisadi çözümlemelerde çoğunlukla çıkış noktası olarak kullanılan iktisadi denge kavramını geliştirdi. Özellikle sermayeyi, üretimden önce biriktirilmesi gereken servet stoku anlamında *avances* (öndelikler) olarak çözümlemesi ve bu *avances*'i sabit ve dolaşan sermaye biçiminde sınıflandırması önemli bir yenilikti. Ayrıca yatırımlara dönüşmeyen tasarrufların ödemelerdeki akış dengesini bozacağını öne sürerek J. M. Keynes'in yaklaşık iki yüzyıl sonra geliştireceği görüşlere benzer bir yaklaşımı ortaya koydu.

Quesnay doğal yasalara dayalı ekonomik düzenin kutsal bir nitelik taşıdığına ve

Quesnay, J. Chevallier'in bir portresinden
J. G. Wille'in yaptığı oyması
Bibliothèque National, Paris

Tlaloc'la yakından ilgili bir yer ve su tanrısıydı.

Nahua dili konuşan kabilelerin kuzeyden göç etmesiyle Quetzalcóatl inanışında önemli değişiklikler oldu. Tula kenti çevre-

Quetzalcóatl, Huastek kültürüne ait kumtaşı heykel, Meksika, 900-1250; Brooklyn Müzesi, New York

sinde gelişen Toltek kültüründe (10-12. yy) gök cisimlerine tapınmayla ilişkili olarak savaşın ve insan kurban edilmesinin önemi arttı. Quetzalcóatl sabah ve akşam yıldızı tanrısı sayıldı ve tapınağı Tula'daki törenlerin merkezi oldu.

Aztek döneminde (14-16. yy) Quetzalcóatl rahiplerin koruyucusu, takvimin ve kitapların mucidi ve demircilerle başka el sanatçıların koruyucusu sayıldı. Aynı zamanda Venüs gezegeniyle eş tutuldu. Sabah ve akşam yıldızı olarak ölümün ve yeniden dirilişin de simgesiydi. Arkadaşı köpek başlı Tanrı Xolotl'la birlikte ölmüş ataların kemiklerini toplamak için Mictlan'ın yeraltı cehennemine indiğine ve topladığı kemikleri kendi kanına bulayarak bugün yeryüzünde yaşayan insanları doğurduğuna inanılıyordu.

Bir başka önemli efsaneye göre Quetzalcóatl Tolteklerin başkenti Tula'nın rahip kralıydı. İnsan değil, yalnızca yılan, kuş ve kelebek kurban ederdı. Ama Gece Göğünün Tanrısı Tezcatlipoca(*) büyü yaparak onu Tula'dan atmıştı. Quetzalcóatl da "tanrısal su" (Atlas Okyanusu) kıyılarına inmiş ve kendini ateşe atarak Venüs gezegeni haline gelmişti. Bir başka öyküye göre yılanlardan yapılmış bir sala binerek doğu ufkuyla kaybolmuştu.

Tezcatlipoca'nın Tüylü Yılan'a karşı kazandığı zaferde gerçeklik payı olabilir. Toltek uygarlığının ilk yüzyılında Teotihuacán kültürünün rahipler düzeni ve bariyeri geçerliydi. Kuzeyden göç edenlerin baskısı toplumsal ve dinsel bir devrime yol açmış, yönetim ruhiplerden askerlerin eline geçmişti. Quetzalcóatl'ın yenilgisi klasik teokrasinin çöküşünü haber veriyordu. Onun doğuya yaptığı deniz yolculuğu, Toltek özellikleri gösteren Itza kabilesinin Yucaatan'ı istilasıyla ilişkili olabilir. Quetzalcóatl'ın takvim adı Ce Acatl'dı (Tek Kamış) ve onun Tek Kamış yılında doğudan geri döneceğine inanılırdı. Bu inanç Aztek hükümdarı II. Montezuma'nın, Meksika Körfezine çıkışları (1519) Tek Kamış yılına rastlayan İspanyol fatih Hernán Cortés ile arkadaşlarını tanrısal elçiler olarak görmesine yol açtı.

Quetzalcóatl tüylü bir yılanın başka, sık sakallı bir erkek olarak da betimlenirdi. Rüzgâr Tanrısı Ehécatl kimliğiyle içinden rüzgâr geçen iki oluklu bir maske takar ve kuzeydoğudaki Meksika kabilesi Huasteklere özgü koni biçiminde bir şapka giyerdi.

Azteklerin başkenti Tenochtitlán'daki (bugün México) tapınağı Ehécatl'a uygun, yuvarlak bir yapıydı. Çünkü Ehécatl'ın, rüzgâra karşı keskin köşeleri bulunmadığı için dairesel tapınaklardan hoşlandığına inanılırdı. Bu tür anıtlara özellikle Huastek yöresinde sık rastlanırdı.

Quetzalcóatl hem ehécatl (rüzgâr) günleri, hem de ayın takviminin 13 günlük dizilerinin 18.'si boyunca egemenlik sürerdi. Ayrıca gün saatlerinin 13 tanrısı arasında dokuzuncu sayılırdı. Genellikle birinci derece tanrılar listesine alınmakla birlikte, kendisine adanmış bir tören ayı yoktu.

Eğitim, yazı ve kitap tanrısı olarak rahip adaylarıyla soyluların çocuklarının eğitildiği *calmecac*'ta (tapınağa bağlı din okulu) özellikle saygı görürdü. Tenochtitlán dışında Quetzalcóatl inanışının önemli merkezleri arasında Pueblo Platosundaki Cholula sayılabilir.

Quetzaltenango, eskiden QUEZALTENANGO. Guatemala'nın güneybatı kesimindeki Quetzaltenango ilinin merkezi kent. Santa Maria Yanardağının eteklerinin yakınındadır. Deniz düzeyinden 2.334 m yükseklikte yer aldığından kurak mevsimde sıcaklık sıfırın altına düşer. Quetzaltenango İspanyol istilasından önce Xelajú adlı bir

Quetzaltenango'da Orta Amerika Parkı, Guatemala

Kiçe krallığının başkentiydi. Günümüzde sönmüş olan Santa Maria Yanardağının 1902'deki püskürmesi sırasında kentin büyük bölümü yıkıldı. Bugün ülkenin ikinci büyük kenti ve önemli bir ticaret merkezi olan Quetzaltenango'da un, dokuma ve bira fabrikaları vardır. Kent, yeni-klasik üslup-taki yapılarıyla geçmişe özgü görünümünü bugün de korumaktadır. İki yüksekokulun bulunduğu kent 110 km doğusundaki başkent Guatemala'ya kara ve hava yoluyla bağlıdır. Nüfus (1989 tah.) belediye, 88.769.

Quevedo y Villegas, Francisco Gómez de (d. 17 Eylül 1580, Madrid - ö. 8 Eylül 1645, Villanueva de los Infantes, İspanya), İspanyol edebiyatında Altın Çağ'ın usta yergi yazarı ve şairi.

Varlıklı ve seçkin bir ailedendi. Alcalá ve Valladolid üniversitelerinde öğrenim gördü (1596-1606), birkaç dil öğrendi. Daha 23 yaşındayken şairlik yeteneğiyle dikkati çekti. Cervantes ve Lope de Vega'nın şiirleriyle ilgili övgülerine karşın, devlet işlerinde bir yer edinmeye yöneldi. 1613'ten sonra Sicilya ve Napoli genel valisi Osuna dükünün danışmanlığını yaptı. İspanya kralı IV. Felipe'nin başa geçtiği 1621'de Osuna'nın gözden düşmesi üzerine kendini yazmaya verdi. Çağdaşlarının saçmalıklarını hedef alan yergi niteliğinde şiir ve düzyazılar yazdı. 1639'da tutuklanarak bir manastıra kapatıldı. 1643'te serbest bırakıldıysa da sağlığının bozulması nedeniyle kısa bir süre sonra öldü.

Quevedo'nun karmaşık kişiliği, müstehcenlikten koyu dindarlığa kadar varan deği-

şik eğilimlerle yapıtlarına da yansır. Öğrenimi ve geniş kültürü onu yüksek ahlaki yapıtlar vermeye, stoacı felsefe üzerine bilimsel incelemeler yazmaya, Epiktetos ve Seneca'dan çeviriler yapmaya yöneltirken aynı ölüde yoksul çevrelere ve yeraltı dünyası insanlarına da yakınlık duymasını önlemez. Yergilerinin büyük bölümü döneme özgü belirli yolsuzlukları işlediğinden, günümüz açısından pek ilginçlik taşımaz. Quevedo daha çok hırsızlar, suç ortakları ve dolandırıcıların dünyasını gülünçleştiren bir ortam içinde "Dolandırıcı Pablo'nun serüvenleri"ni anlattığı pikaresk romanı *La vida del bursón* (1626; Bir Alçağın Yaşamı) ile tanınır. 1606-22 arasında zaman zaman yazdığı cehennem ve ölüm fantezilerinden oluşan *Sueños* (1627; Rüyalarda) adlı yapıtı, sözcük oyunlarına ve düşlere dayanan karmaşık bir anlatım tarzı olan dönemin yeni barok üslubu *conceptismo*'daki ustalığını yansıtır.

Quezal cam işi, New York kentinde Brooklyn'deki Quezal Art Glass Company'nin ürettiği *art nouveau* üslubundaki sırlı camlar. Ayrıca bak. sırlı cam.

Quezon, Filipinler'de, Luzon'un orta kesimindeki Rizal ilinde kent. Manila'nın hemen kuzeydoğusunda yer alır. 1948'de Manila'nın yerine başkent yapıldı. Resmi binaların yapımla gelişmeye başladı. Ama birçok resmi kuruluş Manila'da kaldı; 1976'da başkent yeniden Manila'ya taşındı. Quezon kentini öbür banliyölere bağlayan Epifanio de los Santos Caddesi çevresinde hafif sanayi tesislerinin yanı sıra düşük gelirli devlet memurlarının oturduğu geniş konut alanları vardır. San Francisco del Monte ile Kamuning zengin semtleridir. Arenata Coliseum, ulaşım ve alışveriş merkezi Cubao'dadır. Filipinler Üniversitesi (1908) ile Ateneo de Manila Üniversitesi'ni (1859) barındıran Quezon kentinin öteki ilginç yerleri arasında Father Aguilar Hayvanat Bahçesi, Ulusal Park ve Yabanıl Yaşamı Koruma Alanı, Quezon Anısal Binası sayılabilir. Nüfus (1990) 1.632.000.

Quezon (y Molina), Manuel (Luis) (d. 19 Ağustos 1878, Baler, Filipinler - ö. 1 Ağustos 1944, Saranac Lake, New York,

Quezon
EB inc.

ABD), Filipin bağımsızlık hareketinin önceri ve Filipinler'in ilk devlet başkanı.

Küçük toprak sahibi bir öğretmenin oğluydu. 1899'da hukuk öğrenimini yarıda bırakarak, Emilio Aguinaldo önderliğinde ABD'ye karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesine katıldı. Aguinaldo'nun teslim olması (1901) üzerine öğrenimini tamamlamak (1903) avukatlığa başladı. 1905'te Tayabas valiliği seçimini kazandı. 1907'de

yeni kurulan Filipin Meclisi'ne temsilci seçildi. 1909'da oy hakkı bulunmayan daimi temsilci olarak ABD Temsilciler Meclisi'ne gönderildi. ABD Kongresi'nden, Filipinler'e belirsiz tarihli bağımsızlık sözü veren ve daha geniş bir özerklik çerçevesinde iki meclisli bir ulusal parlamento oluşturulmasını öngören Jones Yasası'nın (1916) geçirilmesinde önemli rol oynadı. Aynı yıl Manila'ya dönerek Filipin Senatosu'na seçildi ve 1935'e değin başkanlığını elinde tuttu. Bu arada, daha önce siyasal rakibi Sergio Osmeña'nın önderlik ettiği Milliyetçi Parti'nin başına geçti (1922).

ABD Kongresi'nin 10 yıllık bir özerklik döneminden sonra Filipinler'e bağımsızlık verilmemesini öngören Tydings-McDuffie Yasası'nı (1934) kabul etmesinden sonra, 17 Eylül 1935'te başkan seçildi. Özel danışmanı General Douglas MacArthur'un yardımıyla adaların askeri savunmasını yeniden düzenledi. Kiracı olarak çalışan topraksız köylülerin sorunlarını çözdü. Mindanao Adası'nın yerleşime açılmasını hızlandırdı. Manila'nın bir banliyösünde, sonradan kendi adı verilen yeni bir başkent inşasını başlattı. 1941'de yeniden başkan seçildi. Filipinler'in 1942'de Japonlarca işgal edilmesi üzerine ABD'ye giderek orada bir sürgün hükümeti kurdu. Pasifik Savaş Konyi'nde yer aldı. Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni imzaladı. Filipinler'in tam bağımsızlığını kazanmasından önce veremden öldü.

Qufu, Wade-Giles yazımında CHU-FU. Çin'in doğusunda, Shandong yönetim bölgesinde (sheng) kent. Jinan'ın 110 km güneyinde yer alır. Bağımsız Lu Devleti'nin (İÖ 6-4. yy) başkenti, Konfüçyüs'ün (İÖ 551-479) doğum yeridir. Konfüçyüs çeşitli ülkeleri dolaştıktan sonra doğduğu kente dönmüş ve ölünceye değin burada birçok öğrencisini eğitmiştir.

Kentteki Büyük Konfüçyüs Tapınağı'nın (1724) geniş tören salonunda, öğrencilerinin heykelleriyle çevrili büyük bir Konfüçyüs heykeli vardır. Tapınak, çevresi duvarlarla örülmüş dikdörtgen biçimli 20 hektarlık bir alanın içinde yer alır. Bu alanda Konfüçyüs'ün tapınaklar, mezarlar, anıtlar, Konfüçyüs'ün diktiğine inanılan yaşlı bir ağaç ve suyundan içtiği söylenen bir kuyu bulunur. Eskiden Konfüçyüs'ün yaşadığı evin yerine yapılmış ev de buradadır.

Tapınak alanının dışında Konfüçyüs'ün soyundan gelen Kong ailesinin yaşadığı ince bezemeli bir yapı grubu yer alır. Kong ailesi yüzyıllar boyunca tapınak kompleksinin koruyuculuğunu ve Qufu kentinin yönetimini üstlenmiştir. Konfüçyüs'ün 76. göbekten torunu II. Dünya Savaşı'ndan önce Qufu'da yaşıyordu. Kongların aile mezarlığı tapınak alanının kuzey kapısının dışındadır. Konfüçyüs'ün mezarı da buradadır. Qufu eskiden beri önemli bir hac ve turizm merkezidir.

Qui Nhon, Vietnam'ın orta kesimindeki Nghia Binh ilinin (tinh) merkezi kent. Güney Çin Denizi kıyısında, Qui Nhon Körfezinin ağzında yer alır. 1874'te Fransızlarla ticarete açılan liman, II. Dünya Savaşı sonrasında değin bir açık liman olarak kullanıldı. 1965'te askeri harekâtlar için bir aktarma noktası olarak kullanılmak üzere ABD'nin mali yardımıyla genişletildi ve karayoluyla Cong Tum Platosuna bağlandı. 1977'de dibinin taranmasından sonra 10 bin tonluk gemilerin demirlemesine elverişli hale geldi. Kent, kıyıyı izleyen karayolu ve Ho Şi Minh (eskiden Saygon)-Hue demir-

yoluyla kıyıdaki öteki yerleşmelere bağlanır. Deniz suyunun buharlaştırılması yoluyla tuz üretimi ve balıkçılık kentteki başlıca ekonomik uğraşlardır. Kentte bir hastane ve bir çocuk hastalıkları kliniği ile öğretmen ve meslek okulları vardır. Nüfus (1989) 160.091.

Quiché, Guatemala'nın kuzeybatı kesiminde il. Yüzölçümü 8.378 km²'dir. İl, Motagua Irmağı Vadisinin yukarı kesiminden Chucús Dağları ve Cuchumatanes Tepeleri boyunca, kuzeyde Meksika sınırındaki Lacantum Irmağı düzlüklerine kadar uzanır. Nüfusunun çoğunluğunu Maya Yerlileri oluşturur. İlde başlıca geçim kaynağı tarımdır. Yüksek kesimlerde hayvancılığın yanı sıra mısır, fasulye ve patates, alçak düzlüklerde ise şeker kamışı, kahve ve tütün üretimi önemlidir. Kuzeyde ayrıca kerestecilik yapılır. İl merkezi Santa Cruz del Quiché'dir. Yerli halkın ticaret ve din merkezi ise Chichicastenango'dur. İlde otoyollar pek gelişmemiştir. 1976'daki deprem önemli zarara yol açmıştır. 1980'lerin başlarında hükümetin baskı politikası yüzünden Yerlilerin çoğu Meksika'nın güneyine sığınmıştır. Nüfus (1992 tah.) 593.158.

Quicherat, Jules (-Étienne-Joseph) (d. 13 Ekim 1814, Paris - ö. 8 Nisan 1882, Paris, Fransa), Fransız tarihçi ve öncü arkeolog. Collège de Sainte-Barbe'da öğrenim gördükten sonra 1835'te École des Chartes'ı bitirdi. Bir süre Kraliyet Kütüphanesi'nde çalıştı. 1847'de École des Chartes'a döndü ve 1871'de okulun yöneticiliğini üstlendi.

Fransa'da arkeoloji araştırmalarını başlatan bilim adamlarından biri olan Quicherat ayrıca ortaçağ Fransa'sı ile ilgili birçok araştırma yayımladı. Bunlar arasında VII. Charles ve XI. Louis üzerine incelemelerle tarihçi Jean Castel ve Lisieux piskoposu Thomas Basin'in yaşamöyküleri sayılabilir. Quicherat, Jeanne d'Arc'ın duruşması ve saygınlığının geri verilmesiyle ilgili metinleri beş cilt halinde yayına hazırladı (1841-49). Arkeoloji ile tarih araştırmalarının birleşimine dayalı bir yaklaşım içeren iki ciltlik yapıtı ise ölümünden sonra yayımlandı.

Quidde, Ludwig (d. 23 Mart 1858, Bremen, Almanya - ö. 5 Mart, 1941, Cenevre, İsviçre), Alman tarihçi ve siyaset adamı. 20. yüzyıl başlarının önde gelen Alman pasifistlerindendir. 1927'de Ferdinand-Édouard Buisson ile birlikte Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

1889-96 arasında *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* dergisinin yayın yöneticiliğini yürüttü. 1890'da Roma'daki Prusya Tarih Enstitüsü'nün profesörlüğüne ve sekreterliğine getirildi. 1892'de Münih'e döndü ve Alman Barış Derneği'ne girdi. 1894'te, görüşünde tarihsel bir inceleme olan, ama gerçekte II. Wilhelm'i keskin biçimde yeren *Caligula* adlı broşürünü yayımladı. Büyük ilgi uyandıran broşürde hükümdara hakaret ettiği gerekçesiyle üç ay hapse mahkûm edildi. 1907-19 arasında Bavyera Meclisi'nin (*Landtag*) ve Parlamentolararası Birlik'in üyesiydi. 1914-29 arasında Alman Barış Derneği'nin başkanlığını yürüttü. I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yabancı toprak ilhakına karşı çıktı.

1919'da Alman Demokratik Partisi'ne katıldı. 1919-20'de Ulusal Meclis'in üyesi olarak nispi seçim sisteminin benimsenmesi için mücadele etti. Versailles Antlaşması'nda (1919) Almanya'nın savaş suçlusu olarak nitelendirilmesini kınadı. 1921'den sonra pasifist hareketin sağ kanadının önderliğini üstlendi. Almanya'nın Milletler Cemi-

yeti'ne girmesini savundu. Alman militarizminin canlanmasına karşı çıktı. 1924'te, *Die Welt am Montag*'da çıkan, Alman ordusunun daki yasadışı askeri eğitim etkinliklerine ilişkin yazısından dolayı Münih'te tutuklandı. 1933'te Nazilerin iktidara gelmesinden sonra Cenevre'ye göç etti ve ömrünün geri kalan yıllarını sürgünde geçirdi. Tanh ve siyaset konularında birçok kitap yayımladı.

Quiller-Couch, Sir Arthur Thomas, lakabı "Q" (d. 21 Kasım 1863, Bodmin, Cornwall - ö. 12 Mayıs 1944, Fowey, Cornwall, İngiltere), İngiliz şair, romancı ve derlemeci. *The Oxford Book of English Verse 1250-1900* (1900, gözden geçirilmiş basım 1939; Oxford İngiliz Şiiri Antolojisi, 1250-1900) ve *The Oxford Book of Ballads* (1910; Oxford İngiliz Baladları Antolojisi) adlı yapıtlarıyla tanınır.

Cornwall'u ve denizi konu alan romanlarından ilki olan *Dead Man's Rock*'ı (Ölü Adamın Kayası) 1887'de yazdı. 1887-92 arasında Londra'da bir yayınevinde ve yayının yönetmeni yardımcısı olarak *The Speaker*'da çalıştı. Bu dergide çıkan öykülerinin bir bölümünü *Noughts and Crosses* (1891) adıyla yayımladı. Bunu 11 kitap daha izledi. 1892'de, öykülerinde "Troy Town" olarak geçen küçük Cornwall limanı Fowey'ye yerleşti. 1910'da "sir" unvanı aldı. 1912'de Cambridge'de İngiliz edebiyatı profesörlüğüne atandı. Ağırbaşlı şiirlerini *Poems*'de (1930; Şiirler), hafif şiirlerini *Green Bays*'de (1930; Yeşil Koylar) topladı. Öbür yapıtları arasında *Shakespeare's Workmanship* (1918; Shakespeare'in Ustalığı), *Studies in Literature* (1918, 1922, 1929, 3 dizi; Edebiyat İncelemeleri), *Charles Dickens and Other Victorians* (1925; Charles Dickens ve Öbür Victoria Dönemi Yazarları) sayılabilir.

Quilmes, Arjantin'de, Buenos Aires metropoliten alanına bağlı yerleşme alanı (*cabecera*) ve yönetim birimi (*partido*). Buenos Aires kentinin güneydoğusunda, Río de la Plata halicinin yakınında yer alır. Günümüzde 125 km²'lik bir alanı kaplayan yönetim biriminde Quilmes dışındaki önemli *cabecera*'lar Bernal, Ezpeleta, Don Bosco ve San Francisco Solano'dur. Yöre 1580'de başlayan yerleşim, 1666'da kurulan Santa Cruz de Los Quilmes adlı *reducción* (Yerlilerin çalıştırıldığı yerleşme) çevresinde gelişti. 1730'da Quilmes adıyla bir yönetim birimine dönüştürülen yöre, 1806'da Buenos Aires'i ele geçirmek isteyen İngiliz askerlerinin çıkarma hareketine sahne oldu. Arjantin savaş gemileri 1826 ve 1827'de Quilmes açıklarında yapılan iki deniz savaşında Brezilya filosunu püskürttü. Başkan Domingo Faustino Sarmiento'nun 1871'de 20 bin kitaplık bir kütüphane kurduğu Quilmes kasabası 1916'da kent oldu ve Buenos Aires'in bir konut banliyösü olarak düzenlendi. Daha sonra yörede çeşitli sanayi kolları gelişti. Dünyanın en büyük bira fabrikalarından biri olan Cervecería Argentina buradadır. Ayrıca dokuma, demir eşya ve cam üretilir. Nüfus (1991) belediye, 509.445.

Quilon, Hindistan'ın güneybatısında, Kerala eyaletinin güneyinde il ve il merkezi kent. Köklü bir tarihi olan Quilon kenti, konumunun yardımıyla önemli bir ticaret merkezi oldu. Kente ilk yerleşen Avrupalılar olan Portekizliler 1662'de Felemenkler, ardından da İngilizler izledi.

Quilon Kerala eyaletinin merkezi Trivandrum'un kuzeybatısında, Umman Denizi kıyısında bir liman kenti ve canlı bir ihracat merkezidir. Çeşitli sanayi kolları arasında madencilik, imalat ve gıda sanayileri sayıla-

bilir. Kuzeydoğudaki Kundara adlı banliyöde kimyasal madde, seramik ve alüminyum üreten fabrikalar vardır. Kentte Kerala Üniversitesi'ne bağlı beş yükseköğretim kurumu bulunur.

Yüzölçümü 4.623 km² olan Quilon ilinin topraklarının büyük bölümünü Umman Deniziyle Batı Gatlar arasında uzanan kıyı ovası oluşturur. Nüfus (1991) kent, 139.717; (1981) metropoliten alan, 167.598; il, 2.813.650.

Quimper, Breton dilinde KEMPER. Fransa'da, Bretonya bölgesine bağlı Finistère ilinin (département) merkezi kent. Odet ve Steir ırmaklarının birleştiği haliç üzerindedir. Eski Cornouaille kontluğunun merkeziydi. Kentteki gotik katedral (13-16. yy), 5. yüzyılda yaşayan ilk piskopos St. Corentin'in adını taşır. Biri güzel sanatlar, öbürü geleneksel Breton ürünleri alanında etkinlik gösteren iki müze vardır. Her yıl temmuzda düzenlenen Büyük Cornouaille Festivali'nde Bretonya'ya özgü çeşitli giysiler sergilenir.

Bir ticaret ve turizm merkezi olan kent 17. yüzyıldan beri üretilen özel fayanslarıyla tanınır. Metal, kâğıt, giyim ve süt ürünleri sanayileri gelişmiştir. Nüfus (1982) 52.335.

Quimper fayansı, Fransa'da, Bretonya bölgesinin Quimper kentinin banliyölerinden Loc Maria'daki bir imalathanede üretilen kalay sırlı seramiklere verilen ad. İmalathane 1690'da, Marsilya'dan gelerek buraya yerleşen Jean-Baptiste Bosquet adlı bir seramik ustası tarafından kuruldu. 1743'te imalathaneyi devralan Pierre Caussay ile 1809'da satın alan de la Hubeaudière üretimi artırdılar. Ama Quimper fayansında hiçbir zaman bütünüyle kendine özgü bir üslup oluşmadı; bunun yerine, başta Rouen olmak üzere, Marsilya ve Nevers ürünleri taklit edildi. Desen ve nitelik olarak da örnek alınan bu ürünlerin düzeyine ulaşılmadı. İmalathane bugün de çalışmaktadır.

Quinara, Batı Afrika'daki Gine-Bissau'nun güneybatı kesiminde il. Yüzölçümü 2.920 km²'dir. Grande de Buba Irmağı doğu-batı doğrultusunda akarak ilin orta kesimini boydan boya geçer ve Atlas Okyanusuna dökülür. İrmak kıyılarında yağ palmyesi, ilin öteki kesimlerinde de geçimlik düzeyde pirinç, mısır, darı, süpürgedarısı ve patates yetiştirilir. İl merkezi Fulacunda'nın güneybatıdaki São João ve güneydoğudaki Buba ile karayolu bağlantısı vardır. İl nüfusunun büyük bölümünü Biafadarlar oluşturur; ilde ayrıca Balanteler ve Malinkeler (Mandingolar) da yaşar. Nüfus (1979) 35.360.

Quincy, ABD'de, Illinois eyaletinin batı kesimindeki Adams ilinin merkezi (1825) kent. Mississippi Irmağının üzerindedir. 1822'de John Wodd tarafından Bluffs adıyla kuruldu. John Quincy Adams'ın başkanlığı üstlendiği gün (4 Mart 1825) il merkezi yapılarak onun adını aldı. Bir ırmak kenti olarak, kölelerin Kuzey'e ve Kanada'ya kaçmalarını sağlayan Yeraltı Hattı sisteminin bir parçası oldu.

Abraham Lincoln ile Stephen A. Douglas arasındaki altıncı görüşme (13 Ekim 1858) kentteki Washington Parkında (eskiden John Meydanı) yapıldı. Kent, Quincy College (1860), Gem Kent Yüksekokulu (1870), John Wood Community College (1974), Blessing Hastanesi Hemşirelik Okulu (1891), Fransisken ilahiyat okulu, Chad-dock Erkek Okulu (1900) ve Illinois Emekli Askerler Evi (1887) gibi çeşitli eğitim, sağlık ve kültür kurumlarını barındırır. Mississippi Irmağıyla Quincy Körfezi ara-

sındaki Quinisippi Adası Parkı bir dinlenme alanıdır. 1834'te köy, 1840'ta kent tüzel kimliği kazandı. Nüfus (1990) 39.681.

Quincy, ABD'de, Massachusetts eyaletinin doğu kesimindeki Norfolk ilinde kent Boston'un hemen güneydoğusundadır. 1625'te Thomas Morton tarafından Mount Wollaston adıyla kurulan yerleşmeye sonra-dan Merry Mount dendi. 1792'de Braintree'den ayrılarak tüzel kimlik kazandı ve yörenin ileri gelenlerinden Albay John Quincy'nin adını aldı. ABD başkanları John Adams'la oğlu John Quincy Adams'ın doğ-dukları ev ve mezarlarının bulunduğu Birinci Birleşik Bölge Kilisesi (1828) ile Adams Malikânesi Ulusal Tarihî Sıt Alanı (1731) kenttedir.

Kent eskiden granit ocaklarıyla ünlüydü. Günümüzde New England'ın önemli bir gemi yapım ve sanayi merkezidir. Başlıca sanayi ürünleri makine, elektron tüpleri, sabun, kimyasal ve plastik maddelerdir. Doğu Nazaren Yüksekokulu (1900) ve Quincy Junior College (1958) kenttedir. Nüfus (1990) 84.985.

Quincy Yöntemi, QUINCY PLANI olarak da bilinir, ABD'li eğitimci Francis W. Parker'ın 1875'te Massachusetts eyaletindeki Quincy'de ortaya attığı, çocuklara yönelik deneysel ve ilerici eğitim yöntemi. Parker geleneksel okul programını katı formalite-lerden kurtararak, birbiriyle ilişkili konuları ana bir tema altında topladı; grup etkinlik-lerinin ve kendini yaratıcı biçimde ifade etmenin önemini vurguladı. Her çocuğun kendi kişiliğini geliştirmesini amaçlayan eğitim programında geziler, sanat, müzik, el sanatları, bilim ve beden eğitimi yer almak-taydı. Parker 1883'te Chicago'da müdür olduğu okulda Quincy Yöntemi'ni daha da geliştirdi. Geleneksel okulların öğrencinin yapısını göz önüne almayan, mekanik yön-temlerine karşı yoğun kampanyalar düzen-ledi. Çağdaş eğitim yöntemlerini uygulaya-cak öğretmenleri eğitti.

Quindio, Kolombiya'nın ortabatı kesiminde il. Orta Cordillera'nın batı yamacında yer alır. 1.845 km²'lik yüzölçümüyle ülkenin en küçük ilidir. Ülkenin önemli kahve üretim merkezlerindendir. Ayrıca muz, mısır, şeker kamışı ve fasulye yetiştirilir. Hayvancılık oldukça yaygındır. İlde zengin altın, gümüş, bakır ve kireçtaşı yatakları vardır. Hafif sanayi belli ölçüde gelişmiştir. Quindio Geçidinin batı ucunda yer alan il merkezi Armenia önemli bir ulaşım merke-zidir. İl demir, kara ve hava yollarıyla ülkenin öbür kesimlerine bağlanır. Nüfus (1992 tah.) 414.524.

Quine, Willard Van Orman (d. 25 Haziran 1908, Akron, Ohio, ABD), felsefe sistematik kurucu analiz yöntemini savunan ABD'li mantıkçı ve felsefecidir. İlk yapıtlarında felsefenin temeli olarak mantığın daha teknik yönlerini vurgulamakla birlikte, sonraki çalışmalarında sistematik, dilsel bir çerçevede incelenen genel felsefe konularına ağırlık vermiştir.

Oberlin College ve Harvard Üniversitesi'nde matematik öğrenimi gördü. Daha sonra Prag'da Rudolf Carnap'dan ders aldı. Lisansüstü çalışmalarını Oxford'da, felsefe dalındaki doktorasını da Harvard Üniversitesi'nde (1932) tamamladı. Harvard'da ders verdiği ve profesör olduğu dönemde (1936-78) Amerikan Felsefe Birliği (1951) ile Sembolik Mantık Birliği'nin (1953-55) başkanlığını da üstlendi ve Columbia Üniversitesi'nce Butler Altın Madalyası'yla ödüllendirildi (1970). Yapıtları arasında *A System of Logic* (1934; Bir Biçimsel Sistem),

Mathematical Logic (1940; Matematiksel Mantık), *Elementary Logic* (1941; Mantığa Giriş), *From a Logical Point of View* (1953; Mantıksal Bakış Açısından), *Word and Object* (1960; Sözcük ve Nesne), *Set Theory and Its Logic* (1963; Kümeler Kuramı ve Mantığı), *Philosophy of Logic* (1970; Mantık Felsefesi) ve *The Roots of Reference* (1974; İmlemenin Kökleri) sayılabilir.

Quinet, Edgar (d. 17 Şubat 1803, Bourgen-Bresse - ö. 27 Mart 1875, Versailles, Fransa), Fransız yazar, tarihçi ve sosyal felsefecisi. Fransa'da liberalizm geleneğinin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. 1820'de Paris'e yerleştikten sonra, anme-sinin etkisiyle benimsediği Protestan inancından uzaklaşarak Alman felsefesine ilgi duy-maya başladı. 1827-28'de, J. G. von Herder'in tarih felsefesiyle ilgili önemli yapıtı

Quinet, Sébastien-Melchior Cornu'nun bir yağlıboya çalışması, 1833; Carrière Müzesi, Paris - E. Bülöz

Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit'in (1784-91; İnsanlık Tarihi Felsefesi Üzerine Düşünceler) Fransızca çevir-sini yayımladı. Ama kısa süre sonra Alman felsefesinden de uzaklaştı ve saldırgan Prus-ya milliyetçiliğine şiddetle karşı çıktı. La-netli Yahudi efsanesini simge olarak kulla-narak, çağlar boyunca insanlığın ilerlemesi-ni ele aldığı *Ahasverus* (1833) adlı epik şiir kitabıyla edebiyat alanındaki ününü artırdı. *Le Génie des religions* (1842; Dinlerin Temel Özellikleri) adlı yapıtında hiçbir inancı savunmadan bütün dinleri acık bir yaklaşımla inceledi. Ama zamanla daha radikal bir tutumu benimseyerek sonuçta Katolik Kilisesi'nin tepkisini çekti. 1842'de Paris'teki Collège de France'a profesör olarak atandı. Derslerinde Katolik Kilisesi'ne sert eleştiriler yöneltti. Fransız Devri-mi'ni yüceltti, Avrupa'nın ezilen uluslarını destekledi ve toplumları dinlerin biçimlen-dirdiğini savundu. Görüşlerinin yoğun tartış-malara yol açması üzerine 1846'da hükü-metin kararıyla görevinden uzaklaştırıldı.

Quinet 1848 Şubat Devrimi'ni etkin biçim-de destekledi. Aralık 1851'de Louis-Napo-léon'un darbesinden sonra sürgüne giderek önce Brüksel'de (1851-58), ardından da Montreaux yakınındaki Veytaux'da (1858-70) yaşadı. *La Révolution religieuse au XIXe siècle* (1857; 19. Yüzyılda Dinsel Devrim) ve *La Révolution* (1865; Devrim) adlı yapıtlarında bütün gücü elinde tutan kilise-ye karşı zor kullanılmasını savundu ve Fransız toplumunun Protestanlığı benimse-yeceği yolundaki umudunu dile getirdi. Son yıllarında bilimin gelişmesinden önemli ölçüde etkilendi ve *La Création* (1870; Yara-

ulus) ve *L'Esprit nouveau* (1874; Yeni Ruh) adlı yapıtlarında insanlığın ilerlemesine ilişkin inancını yeniden ortaya koydu. 1870'te imparatorluğun yıkılması üzerine Paris'e döndü ve ertesi yıl Ulusal Meclis'e seçildi. Okullardan din eğitimi kaldırın reformun gerçekleşmesinde önemli rol oynadı.

Quinn, Anthony (d. 21 Nisan 1915, Chihuahua, Meksika), sert, ama duygulu erkek tiplerleriyle ünlü ABD'li sinema oyuncusu.

Annesi Meksikalı, babası İrlanda asıllıydı. ABD'de bir süre sahneye çıktıktan sonra *Parole* (1936) filminde rol alarak sinemaya

Anthony Quinn (solda) *Navarone*'un *Topları* filminde Gregory Peck ile birlikte, 1961
Tunay Gökhan Arşın

adım attı. *The Plainsman* (1937; *Maceralar Kralı*), *Blood and Sand* (1941; *Kanlı Meydan*) gibi filmlerde uzun yıllar yardımcı rollerde oynadı ve daha çok kötü Yerli ya da Meksikalı tiplerini canlandırdı. Elia Kazan'ın 1952 tarihli *Viva Zapata*'sıyla en iyi yardımcı oyuncu Oscar'ını kazanınca başrollerde gözükmeye başladı. 1954'te İtalya'da Federico Fellini'nin *La Strada*'sındaki (*Sonsuz Sokaklar*) Zam'ı yorumuyla en başarılı oyunlarından birini verdi. 1956'da *Lust for Life*'daki (*Ölmeyen İnsanlar*) Yaşama Tutkusu) ressam Gauguin rolüyle ikinci kez en iyi yardımcı oyuncu Oscar'ını kazandı. Cecil B. deMille'in rahatsızlığı nedeniyle yanda bıraktığı *Buccaneer*'le (1958; *Korsan*) yönetmenliği denedi. Filmin ticari başarısızlığı üzerine bir daha film yönetmedi.

1960'larda oynadığı *The Guns of Navarone* (1961; *Navarone'un Topları*), *Requiem for a Heavy-Weight* (1962; *Alın Eldivenli Boksöre Ağır*) ve *Zorba the Greek* (1965; *Zorba*) gibi filmlerle yeniden dikkatleri çekti. 1970'lerde televizyonda "The Man and the City" ("Şehir ve Adam") adlı dizinin başrolünde gözükte. *The Message* (1976; *Çağrı*), *The Children of Sanchez* (1979; *Sanchez'in Çocukları*) ve *Omar Mukhtar*, *Lion of the Desert*'ta (1979; *Çöl Aslanı Ömer Muhtar*) değişik tipleri canlandırdı. *Stradivari*'de (1988) oğulları ve torunlarıyla birlikte oynadı. Anılarını 1972'de *The Original Sin* (İlk Günah) adıyla yayımladı.

Quintana, Manuel José (d. 11 Nisan 1772, Madrid - ö. 11 Mart 1857, Madrid) İspanyol yurtsever ve yeni-klasik şair. Napoléon'a karşı bağımsızlık mücadelesi sırasında yazdığı şiir, broşür ve bildirilerle tanınır.

Salamanca Üniversitesi'nde hukuk eğitimi gördükten sonra avukatlık için Madrid'e gitti. Napoléon Savaşları'na (1800-15) katıldı. VII. Fernando'nun ülkeye dönmesinden sonra 1814'te hapse atıldı. 1820'de devrimci kuvvetlerce serbest bırakıldı. Prenses

Isabel'in (sonradan Kraliçe II. Isabel) özel öğretmenliği, halk eğitim müdürlüğü ve senatörlük görevlerinde bulundu. 1855'te Isabel tarafından ulusal şair unvanıyla ödüllendirildi.

Gösterişli bir üslubun egemen olduğu şiirlerinde yurtseverlik ve özgürlük temaları ağır basar. Klasik od en sevdiği biçimdir. Yapıtlarında romantizmin etkisine hiç rastlanmaz. Ayrıca Plutarkhos tarzı portrelerin yer aldığı *Vidas de españoles célebres* (1807, 1830, 2 cilt; Ünlü İspanyolların Yaşamı), edebiyat eleştirilerini topladığı *Colección de poesías castellanas* (Toplu Kastilya Şiirleri) ve *Musa épica* gibi yapıtlarıyla birkaç trajedisi vardır.

Quintana Roo, Meksika'nın güneydoğusunda eyalet. Yucatán Yarımadasının doğu kesiminde 50.212 km²'lik bir alanı kaplar. Genelde sık ormanlarla kaplı, sıcak ve nemli kireçtaşı düzlüklerinden oluşur. Adını, Meksika bağımsızlık hareketinin (1810-21) önderi ve yazar Andrés Quintana Roo'dan alır. İspanyolların Meksika'da 1517'de ilk ayak bastıkları nokta bölgedeki Catoche Burnuydu. Hernán Cortés de 1519'da açıldıkları Cozumel Adasında karaya çıktı. Uzun yıllar siyasi mahkûmların sürgün yeri olarak kullanılan bölge 1902'de Yucatán ve Campeche eyaletlerinden ayrıldı, 1974'te de eyalet yapıldı. Eyalet nüfusu yönetim merkezi Chetumal ile birkaç kent dışında köy ve kasabalarla toplanmıştır. Halkın büyük bölümü, 1847'de ayaklandıktan sonra bölgeye sürülen Maya Yerlilerinin soyundan gelir. Eyalette Maya İmparatorluğu'na ait önemli arkeolojik kalıntılar vardır. Cozumel Adası yakınındaki kıyı kesiminde üretilen kopra ile *chicle* başlıca ürünlerdir. Maun ve benzeri sertodunlu ağaçların yer aldığı ormanlar büyük ölçüde el değmemiş durumdadır. Kıyılarda sünger ve kaplumbağa avcılığı önemli bir gelir kaynağıdır. Nüfus (1990) 493.277.

Quintilianus, tam adı MARCUS FABIVS QUINTILIANUS (d. İS y. 35, Calagurris Nassica [bugün Calahorra], Hispania Tarraconensis - ö. 96'dan sonra, Roma), Romalı yazar ve öğretmen. *Institutio oratoria* (Hitabetin İlkeleri) adlı yapıtıyla eğitim kuramına ve edebiyat eleştirisine önemli katkıda bulunmuştur.

İspanya'nın kuzeyinde doğdu. Büyük olasılıkla Roma'da öğrenim gördükten sonra dönemin önde gelen hatibi Domitius Afer'den ders aldı ve bir süre Roma mahkemelerinde avukatlık yaptı. 57'den sonra İspanya'ya gitti, ama 68'de yeniden Roma'ya dönerek hitabet öğretmenliği ve avukatlık yapmaya başladı. İmparator Vespasianus döneminde (69-79) Latince hitabet dersleri karşılığında devletten aylık alan ilk öğretmen oldu. İmparator Titus ve Domitianus dönemlerinde de Roma'nın en önemli öğretmenini olmayı sürdürdü. Yaklaşık 88'de görevden ayrıldı ve Domitianus döneminin (81-96) sonuna doğru imparatorun iki vârisini eğitmekle görevlendirildi. Çocukların babası Flavius Clemens'in önerisiyle *oramentum consularia* (fahri konsüllük) unvanıyla onurlandırıldı.

Quintilianus'un 12 kitaplık kapsamlı yapıtı *Institutio oratoria* ölümünden kısa süre önce yayımlandı. Quintilianus bir hatibin yetişmesinde çocukluktan başlayarak bütün eğitim sürecinin önemli bir rol oynadığını düşünüyordu. Bu yüzden I. Kitap'ta öğrenimin hitabet okuluna girmeden önceki eğitimi üzerinde durdu. II. Kitap'ta ise hitabet okulundaki eğitimi ele aldı. Eğitim ilkeleri üzerine genel gözlemlere yer veren bu kitaplar, Quintilianus'un sağduyusunu ve

insan doğasını kavrayışındaki derinliği göstermesi bakımından önemlidir. III. Kitap'tan XI. Kitap'a kadar olanlar ise, hitabetin beş geleneksel koluyla (buluş, kompozisyon ya da düzenleme, üslup, akılda tutma ve hitabet) ilgiliydi. Quintilianus bu kitaplarda hitabetin doğası, değeri, kökeni, işlevi ve değişik türleri üzerinde duruyor, mahkemelerdeki hitabete özel önem veriyordu. X. Kitap'ta genç hatibe klasik yazarları okumasını tavsiye ediyordu; Yunan ve Latin yazarlarla ilgili ünlü değerlendirmesi de bu kitap içinde yer alır. XII. Kitap öğrenimini tamamlamış iyi bir hatibin kişiliği, bir davayı savunurken uyması gereken kurallar, belagat üslubu ve hatipliği ne zaman bırakması gerektiği gibi konulara ayrılmıştı.

Institutio Quintilianus'un zengin öğretmenlik deneyiminin ürünüydü. Quintilianus bu yapıtı yeni hitabet kuralları koymak için değil, var olanlar arasında en uygun olanları saptamak için yazmıştı. Bu yüzden, deneyim ve sağduyuyla desteklenmeyen kuramsal bilgilerin başarı getirmeyeceği ilkesinden yola çıkarak, hitabet kuralları içinde gereksiz bulduğu her şeyi elledi. Hatibin zihnini olduğu kadar kişiliğini de eğitmek gerektiği inancıyla *Institutio*'da ahlak üzerinde de durdu. Ona göre iyi bir hatip her şeyden önce iyi bir yurttaş olmalıydı. Güzel konuşma yeteneği halkın hizmetinde kullanılacağı için, erdemli bir yaşamla da birleştirilmeliydi. Quintilianus ayrıca, tümüyle profesyonel konuşmacılar yetiştirmeyi amaçlıyordu. Mahkemelerdeki deneyimi ona, birçok hitabet öğretmeninde bulunmayan pratik bir bakış açısı kazandırmıştı. Dönemin, öğrencileri yüzeysel bir üslup ustalığına yönelten eğitime karşı çıkarak (I. yüzyıl yazar ve devlet adamı Seneca'nın [Genç] Romalı hatipler üzerinde olumsuz bir etki yaptığını düşünüyordu) Cicero'nun (İÖ 106-43) temsil ettiği eski hitabet geleneğine geri dönmek gerektiğini savundu. Bununla birlikte içinde yaşadıkları dönemin farklı ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, öğrencilerin Cicero'yu taklit etmekten kaçınmalarını da istedi. Ama hitabet sanatını parlak bir geleceğin beklediğini umarken, Roma'da cumhuriyet yönetiminin sona ermesiyle birlikte, devlet ve kent yönetiminde önemli rol oynayan hatip-devlet adamı tipinin de ortadan kalktığı gerçeğini göremedi.

Quintilianus'a atfedilen ve söylevlerden oluşan iki kitap daha günümüze ulaşmıştır. Bunlardan *Declamationes minores* (Kısa Söylevler) büyük olasılıkla Quintilianus'un derslerinde öğrencilerince tutulmuş notlardır. *Declamationes maiores*'in ise (Uzun Söylevler) düzmece olduğu sanılmaktadır. *Institutio*'nun tam metni, diplomatik bir görevle İsviçre'de bulunan Floransalı Poggio Bracciolini tarafından 1416'da Sankt Gallen Manastırı'nda bulundu. Düşünsel ve ahlaki eğitimi birlikte yürütmek gerektiğini ileri süren yapıt, 15. ve 16. yüzyılların hümanist eğitim anlayışına çok yakındı. Klasik yazarların eski önemini kaybetmesini koşut olarak, Quintilianus'un doğrudan etkisi 17. yüzyıldan sonra zayıfladıysa da, kişiyi hayata hazırlamayı amaçlayan çok yönlü çağdaş eğitim anlayışının, temellerini 1. yüzyılda Quintilianus'un attığı bir anlayışın devamı olduğu söylenebilir.

quipu, QUIPO olarak da yazılır, İnkaların kullanmış olduğu bir tür hesap aygıtı. Uzun bir iple buna bağlı 48 ikincil ip ve ikincil iplere bağlı üçüncül iplerden oluşur. İplerde birimlere, onlara ve yüzlere karşılık gelen düğümler bulunur. İpler, kullanılmı alanına göre (örn. devlet muhasebesi, toprak, ekonomik verimlilik, törenler, savaş-barış sorunları vb) değişik renklerde yapılıyordu.

Quipu'lar kayıtların saklanması amacıyla geliştirilmişti ve başkent Cuzco'daki yüksek düzeydeki görevlilerin (yargıçlar, komutanlar ve büyük ailelerin önemli kişileri) yanı sıra bölge komutanları ve köy başkanları tarafından da saklanmaktaydı.

Quirino, Filipinler'de, Luzon'un ortakuzey kesiminde il. 1971'de Nueva Vizcaya ilinden ayrılan 3.057 km²'lik dağlık bir alanı kaplar. Sularını Cagayan Irmağının yukarı kısmı toplar. Henüz insan girmemiş bölgeleri vardır. Doğu sınırındaki Sierra Madre ve orta kesimindeki Caraballo Dağları kereste bakımından zengindir. Tarım pirinç, tütün ve mısır ekimine dayanır. İlin kuzey kesiminde otaklar bulunur. İl nüfusu Ifugalar ve Hiligaynonlardan oluşur. Yönetim merkezi Cabarroquis'dir. Nüfus (1980) 83.230.

Quirino, Elpidio (d. 16 Kasım 1890, Vigan ö. 28 Şubat 1956, Novaliches, Filipinler), bağımsız Filipinler Cumhuriyeti'nin ikinci başkanı (1948-53).

Manila yakınlarındaki Filipinler Üniversitesi'nde gördüğü hukuk öğrenimini 1915'te tamamladı. Bir süre avukatlık yaptıktan sonra Temsilciler Meclisi (1919-25) ve Senato (1925-31) üyeliğinde bulundu. 1934'te Filipinler'in bağımsızlığı için Washington, D.C.'de görüşmelerde bulunan Manuel Quezon başkanlığındaki heyette yer aldı. Bu görüşmelerin sonunda Filipinler'in bağımsızlık tarihi olarak 4 Temmuz 1946'yı saptayan Tydings-McDuffie Yasası ABD Kongresi'nde kabul edildi. Yeni Filipinler anayasasını hazırlamakla görevlendirilen kurucu meclise seçilen Quirino sonraki yıllarda maliye ve içişleri bakanı olarak görev yaptı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsız Filipinler'in ilk başkanı Manuel Roxas'ın yönetiminde dışişleri bakanı ve başkan yardımcılığı görevlerinde bulundu. Roxas'ın 15 Nisan 1948'de ölümü üzerine başkanlık görevini üstlendi. Liberal Parti'nin adayı olarak katıldığı 1949 seçimlerinde Milliyetçi Parti'nin adayını yenilgiye uğratarak dört yıllık bir süre için yeniden başkan seçildi.

Yönetimi sırasında karşı karşıya kaldığı en önemli sorun Hukbalahap (Huk) Ayaklanması(*) oldu. 1948'de ayaklanmanın önderi Luis Taruc ile Quirino arasındaki görüşmelerin kesilmesi üzerine Taruc hükümeti devirmek için halka çağrıda bulundu. 1950'ye gelindiğinde Huklar Luzon'un önemli bir kesiminde denetimi ele geçirmişlerdi. Quirino ayaklanmaları bastırmak amacıyla Ramon Magsaysay'ı milli savunma bakanlığına getirdiyse de, ayaklanma tam olarak ancak kendisinden sonra başkan olan Magsaysay'ın döneminde bastırılabilirdi.

Quirino'nun başkanlık döneminde bayındırlık çalışmaları hız kazanırken, ülkenin ekonomik durumunda belirli ilerlemeler sağlandı ve ABD'nin Filipinler'e yaptığı ekonomik yardım arttı. Bununla birlikte, özellikle kırsal kesimdeki temel toplumsal sorunlar çözülemedi ve hükümetteki yolsuzluklar yaygınlaştı. Quirino 1949 seçimlerini de kazanarak başkanlığı sürdürdüysse de, seçimlere hile karıştığı yolunda yaygın söylentiler bu başarısına gölge düşürdü. 1953 seçimlerinde Milliyetçi Parti'nin adayı Magsaysay karşısında yenilgiye uğrayarak başkanlıktan çekildi.

Quirinus, Eski Roma'da, önem bakımından Jüpiter ve Mars'a yakın olan tanrı. Bu tanrıların *flamen*'leri(*) Roma'nın önde gelen üç rahibini oluştuyordu. Quirinus sözcük olarak "*Quirium*'lu" anlamına gelir. *Quirium* ise, Palatium (Palatinus) halkıyla birleşerek Roma'yı kuran Sabinlerin eski

yerleşmesi için kullanılan addır. Quirinus, "insan topluluğu" anlamına gelen *covirium*'dan da türetilmiş olabilir. Kesin olan nokta, Quirinus'un kült merkezinin Sabin yerleşmesi Quirinalis olduğudur. Ayrıca Ovidius'un *Fasti* (Şenlikler) adlı yapıtında da Quirinus'un Sabin kökenli olduğu belirtilir.

Önemli bir tanrı olmasına karşın Quirinus hakkında fazla bilgi yoktur. Mars ile benzerliklerinden dolayı Mars'ın bir başka varoluş biçimi olduğunu kabul edenler vardır. Quirinus cumhuriyet döneminin sonralarına gelindiğinde artık Romulus'la özdeşleştiriliyor ve ölümsüzleştirilen Romulus'a onun adıyla tapılıyordu. Onuruna düzenlenen şenlik Romulus'un tanrıları katına çıktığı, belki de onunla özdeşleştiği tarihe rastlıyordu. Ayrıca 17 Şubat'ta düzenlenen Quirinalia adlı bir şenliği vardı. Quirinalis'teki tapınağı Roma'nın en eski tapınaklarından biriydi. Kült eşi Hora ve Virites Quirini adlı küçük tanrılar hakkında hiçbir şey bilinmemektedir.

Roma tanrılarından Ianus bazı kaynaklarda Quirinus adıyla anılırsa da ikisi arasındaki ilişki tartışmalıdır.

Quiris, çoğul QUIRITES. Eski Roma hukukunda, Roma yurttaşlarının sivil konumunu belirtmek için kullanılan terim. Siyasal ve askeri konumu belirtmek için ise Romanus terimi kullanılırdı. Roma yurttaşlığı haklarını kapsayan hukuk *ius Quiritium* olarak biliniyordu. Quiris teriminin kökeni Roma'daki Sabinlerin tanrısı Quirinus'a ve Quirina kabilesine dayandırılır. Bir söylentiye göre Julius Caesar orduda çıkan bir isyanı askerlere "Quirites" diye seslenerek bastırmıştır.

Quiroga, Horacio (d. 31 Aralık 1878, Salto, Uruguay - ö. 19 Şubat 1937, Buenos Aires, Arjantin), Uruguay asıllı öykü yazarı. Tropik yağmur ormanında yaşama savaşı veren insanları ve hayvanları anlattığı yapıtlarıyla İspanyol edebiyatının *cuento* (öykü) ustası kabul edilir.

Quiroga gençliğinde Avrupa'yı dolaştıktan sonra, yaşamının büyük bölümünü Arjantin'de geçirdi. Buenos Aires'e yerleşti ve yağmur ormanlarından oluşan Misiones eyaletindeki San Ignacio'ya yaptığı geziler öykülerinin çoğuna malzeme oluşturdu. Uzun yıllar gazeteci olarak çalışan Quiroga, kısa bir süre öğretmenlik ve sulh yargıçlığı da yaptı. Düzyazı ve şiirlerini topladığı *Los arrefices de coral* (1901; Mercan Kayalıkla) gibi yapıtlarında, Quiroga'nın o dönemde moda olan edebi teknikleri taklit ettiği göze çarpar. Ama kısa süre sonra, 19. yüzyıl ABD'li öykü yazarı Edgar Allan Poe'nun ürkütücü imgeleminden ve 19. yüzyıl İngiliz yazarı Rudyard Kipling'in yağmur ormanlarında geçen öykülerinden etkilenecek zamanla kendi üslubunu geliştirdi.

Yaşamı, sonu gelmez bir ayakta kalma mücadelesi olarak değerlendiren Quiroga, *Cuentos de la selva* (1918; Koca Orman Masalları, 1957, 1972) ve *La gallina degollada y otras cuentos* (1925; Baş Kesilen Tavuk ve Başka Öyküler) gibi öykü kitaplarında ilkel ve yabani yaşamı alışılmadık imgelerle betimledi. Birçoklarının basıyapıtı kabul edilen *Anaconda*'da (1921) tropik yağmur ormanında zehirsiz anakonda yılanıyla zehirli engerek yılanının mücadelesini gerçekçi, felsefi ve simgesel düzeylerde anlattı.

Quiroga'nın son yıllarında beden ve ruh sağlığı giderek bozuldu. Son yapıtları, bir bakımdan intihar etmesine neden olan yoğun işe yaramazlık duygusunu yansıtır.

Quiroga'nın Türkçeye çevrilen bir başka yapıtı da *Sevinli Geyik*'tir (1981).

Quisling, Vidkun (Abraham Lauritz Jonsson) (d. 18 Temmuz 1887, Fyresdal - ö. 24 Ekim 1945, Akershus Kalesi, Oslo, Norveç), Norveçli subay. II. Dünya Savaşı'nda Almanların Norveç'i işgali sırasında Nazilerle işbirliği yapmış, adı sonradan "vatan haini" ile eşanlamli kullanılmıştır.

Quisling
Norwegian News Agency, Oslo

1911'de orduya katıldı. 1918-19'da Petrograd'da (bugün Petersburg), 1919-21 arasında da Helsinki'de askeri ataşelik yaptı. Kuzey Kutup Bölgesi kâşifi Fridtjof Nansen'in ve Milletler Cemiyeti'nin Rusya'da yürüttüğü yardım çalışmalarına katıldı. 1927-29 arasında Moskova'daki Norveç elçiliğinde görevliyken, SSCB ile diplomatik ilişkisi bulunmayan İngiltere'yi de temsil görevini üstlendi. 1931-33 arasındaki savunma bakanlığı sırasında hidroelektrik işçilerinin grevini bastırması için tepki gördü. 1933'te hükümetten istifa ederek faşist eğilimli Ulusal Birlik Partisi'ni kurdu, ama meclise girmeyi başaramadı.

Aralık 1939'da Adolf Hitler'le yaptığı bir görüşmede Norveç'in Almanlarca işgalini savundu. Nisan 1940'taki Alman işgalinden sonra kendini başbakan ilan etti. Kurduğu hükümet bir hafta içinde çöktüyse de, işgal yönetimindeki görevlerini sürdürdü.

Quisling'in kilise ve okullarda yürüttüğü faşizm propagandası şiddetli muhalefetle karşılaştı. Yaklaşık 1.000 Yahudiyi toplama kamplarında ölüme yollayan Quisling, Norveç'in Mayıs 1945'teki kurtuluşundan sonra tutuklanarak başta vatana ihanet olmak üzere çeşitli suçlardan hüküm giydi ve idam edildi.

Quito, tam adı VILLA DE SAN FRANCISCO DE QUITO, Ekvador'un başkenti ve Pichincha ilinin merkezi. En son 1666'da püsküren Pichincha Yanardağının eteklerinde, deniz düzeyinden 2.850 m yükseklikteki dar bir And vadisinde, Ekvador çizgisinin hemen güneyinde yer alır. Eskiden büyük bir Yerli konfederasyonunun merkezi olan kent, 11. yüzyıldan İnka İmparatorluğu'na katıldığı 1487'ye değin Karaların yönetimindeydi. İspanyol fâhi (*conquistador*) Francisco Pizarro'nun yardımcılarından Sebastián de Belalcázar kenti 6 Aralık 1534'te işgal ederek burada bir *cabildo* (kent meclisi) kurdu. Quito, ekonomik üstünlüğün Guayaquil'e geçtiği 20. yüzyıl başlarına değin ülkenin siyasal, toplumsal ve iktisadi merkezi olarak kaldı.

Fransiskan misyonerler 1535'te kentte, türünün Güney Amerika'daki ilk örneği olan bir sanat okulu kurdular. Bu okul İspanyol sömürge döneminde gelişerek, ardında Yenidünya'da benzeri bulunmayan zenginlikte bir ahşap heykel ve resim varlığı bırakan dinsel bir sanat akımına temel oluşturdu. Kentteki kilise, manastır ve eski malikânelerin çoğu gerçek birer müze

niteliğindedir. Bunların en önemlileri La Compañía, San Francisco, Carmen Alto, San Agustín, Santo Domingo ve Sagrario kiliseleriyle bağımsızlık kahramanı Antonio José de Sucre'nin mezarının bulunduğu 17. yüzyıl katedralidir.

Uzun yıllar çevresiyle bağlantısı kopuk olan kent, 1908'de Guayaquil-Quito demiryolunun tamamlanmasıyla kıyı bölgesine bağlandı. Pan-Amerikan Karayolu üzerinde yer alan kentte uluslararası bir hava-

sistemi olarak kabul edildi. Latin harflerinin yanı sıra Vietnam dilinin ses ve sesbirimlerini, ayrıca vurgularını belirten işaretlere de yer veren Quoc-ngu, titrem belirtmek üzere düzenlenmiş ilk yazım sistemi.

quodlibet (Latince "nasıl isterseniz"), müzikte, neşeli bir hava yaratmak amacıyla tanınmış birçok melodinin bir araya getirilerek aynı anda, bazen de art arda kullanıldığı kompozisyon. Vokal bir kompozisyonda farklı şarkı sözlerinin birleştirilmesi anlamına da gelir.

Bağımsızlık Meydanı'ndaki Quito Katedrali, Quito, Ekvador
Carl Frank - Photo Researchers

limanı vardır. Başlıca yükseköğretim kurumları Ekvador Merkez Üniversitesi, Ulusal Politeknik Okul ve Ekvador Papalık Katolik Üniversitesi'dir.

Ekvador'un iki büyük sanayi merkezinden biri olan Quito'da (öbürü Guayaquil) dokuma, tüketim malları, deri, ağaç, altın ve gümüş eşya üretilir. Doğudaki Napo ilinde bulunan petrol alanından gelen Trans-Ekvador Boru Hattı kentten geçerek Esmeraldas'a uzanır. Bir başka petrol boru hattı da kenti güneybatıdaki Guayaquil'e bağlar. Nüfus (1990) 1.100.847.

Quoc-ngu (Vietnam dilinde "Ulusal Dil"). Vietnam dilinin yazımında kullanılan, Latin alfabesine dayalı yazı sistemi. 17. yüzyıl ortalarında bir Fransız Katolik misyoner tarafından geliştirildi ve 1910'da Fransız sömürge hükümeti tarafından resmî yazı

İki ya da daha fazla melodiyi üst üste getirme uygulaması 13. yüzyılda başlamıştı; örneğin motetlerde bir dinsel ezgi ile bir dindışı ezgi bir arada kullanılıyordu. Ama **quodlibet** ancak 15. ve 16. yüzyıllarda yaygınlaştı. Bunların çok sayıda örneği Almanya'da kontrapuntal çoksesli şarkıların el yazması derlemelerine girdi. İngiltere'de ise Orlando Gibbons'ın *Cries of London*'i (Londra Çığlıkları) bu tür bir örnekti. Gene de en tanınmış **quodlibet**'in J.S. Bach'ın klavsen için Goldberg Çeşitlemeleri'nin (yayımlandığı yıl 1742) son bölümü olduğu söylenebilir.

Quxian, Wade-Giles yazımında CH'Ü-HSIEN, eskiden (1912'ye değin) OUZHOU, Wade-Giles yazımında CH'Ü-CHOU, Çin'de, Zhejiang yönetim bölgesinin (*sheng*) batısında kent. Qiantang Irmağının Wuxi Irmağıyla

birleştiği noktada yer alır. İlk çağlardan bu yana doğal yolların kesiştiği bir kavşak noktası ve Qiantang'ın kollarının yukarı kesimlerinden gelen ürünlerin toplandığı bir ticaret merkezidir. 1931'de Xiaoshan, ardından da Hangzhou ve Şanghay'a giden demiryollarının tamamlanmasıyla önemi daha da artmıştır.

Quxian'da öteden beri önemli bir sanayi etkinliği de vardır. II. Dünya Savaşı öncesinde kentte çeşitli gıda işleme sanayilerinin yanı sıra ağaç işleme, kâğıt ve parşömen fabrikaları kurulmuştur. Bölgede zengin kömür, demir cevheri ve kireçtaşı yatakları vardır. 1960'ların ortalarında Xin'an Irmağı Barajı ve Hidroelektrik Santrali ile büyük bir alüminyum arıtma tesisi işletmeye açılmıştır. Nüfus (1990) 125.341.

Qwaqwa, BASOTHO QWAQWA olarak da bilinir, eskiden WITSIESHOEK. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Oranje Vrystaat yönetim bölgesinde. Sothoların (Basuto) güneyde yaşayan kesimine ayrılmış yurtluk (*bantustan*). Draken Dağlarının arasındaki bir vadiye yer alır. Güneybatıda Lesotho güneydoğuda da Natal yönetim bölgesiyle çevrilidir. 655 km² olan yüzölçümüyle ülkedeki yurtlukların en küçüğüdür. "Beyazdan daha beyaz" anlamına gelen adı, bölgedeki beyaz bir kumtaşı tepeden gelir.

Bölge, Sotho halklarından Kvenalar ve Tlokualar arasında bölünmüştür. Oranje Vrystaat yönetimi 1870'lerde bu iki halkın reisleriyle barış yaparak onları bugün Qwaqwa yurtluğunu oluşturan topraklara yerleştirdi. Tlokualar, 1926'da Oranje-Vrystaat yönetiminin kararıyla yönetsel bakımdan Kvenalara bağlandı. Ama 1930'da her iki halk ayrı ayrı bölgesel yönetimlere kavuştu. 1969'da bu iki halk tek bir yerel yönetim altında birleşti ve iki yıl sonra da bu yönetimin yerini bir yasama meclisi aldı. 1974'te Qwaqwa'ya içişlerinde özerklik tanındı. 1975'te yapılan ilk genel seçimlerde, Kenneth T. Mopeli önderliğindeki Dikwank-wetla Partisi iktidara geldi.

Qwaqwa ekonomisi geçimlik düzeyde tarıma dayanır; bölgede yetiştirilen başlıca ürünler, mısır, kocadarı, patates, meyve ve sebzedir. Sanayi dalları arasında tuğla ve mobilya üretimi ile taşocakçılığı sayılabilir. Bölgede kil ve dolomit kaynakları vardır. Qwaqwa'nın gelirinin büyük bölümü Güney Afrika'da çalışan göçmen işçilerden sağlanır. Yurtluğun yönetim merkezi ve başlıca kasabası olan Phuthaditjhaba (eski Witsieshoek) sanayiye geliştirmek için bir merkez olarak seçilmiştir. Nüfus (1991) 313.874.

Ra, RE olarak da bilinir, Eski Mısır dininde güneş ve yaratılış tanrısı. Gündüzleri güneş kayığıyla gökyüzünde dolaştığına, geceleri ise bir başka kayıkla yeraltı dünyasına inerek kötülük yılanı Apofis'i (Apepi) yendiğine ve böylece yeniden doğduğuna inanılırdı.

Ra başlangıçta çok sayıda güneş tanrısından yalnızca biriydi. Ama zamanla Ra kültü

Ra bir kuş tanrı ile birlikte, Sennecem'in mezarındaki bir duvar resmi, 19. sülale, Deyrû'l-Medîne, Mısır
Andre Heid

tüm öteki güneş tanrılarıyla hayvan başlı tanrı kültleri üzerinde egemen oldu. Böylece Ra-Horahte, Amon-Ra, Sebek-Ra ve Min-Ra gibi karma tanrılar ortaya çıktı. Buna karşılık öteki tanrıların bazı yönleri de Ra'ya etkilendi. Örneğin Ra'nın şahin başlı görünüşü bir olasılıkla Aşağı Mısır'ın krallarla bağlantılı, şahin başlı tanrısı Horus'tan kaynaklanmıştı. Ra'nın etkisi ibadet merkezi On'daki (Heliopolis) güçlü ve nüfuzlu rahiplerce yaygınlaştırıldı. 5. sülale döneminde (İÖ y. 2494 - y. 2345) firavunların resmi tanrısı durumuna geldi ve krallar onun hem oğlu, hem de insan bedenine bürünmüş biçimi olduklarını öne sürdüler. "Ra" krallık unvanının bir parçası oldu. Maat'ın babası olarak Ra, Mısır'da hak ve adaletin temel kaynağıydı.

12. sülalenin (İÖ 1991-1786) yükselişle birlikte Ra da hükümdarlarla yakından ilişkili bir tanrı olan Amon'la birleştirilerek Amon-Ra adını aldı. 18. sülalenin (İÖ 1570-1320) Amarna dönemindeki güneş diski inancı bile Ra inancının bir biçimi olarak değerlendirilir.

Ra, Norveçli bilim adamı ve kâşif Thor Heyerdahl'ın, Afrika ile Orta ve Güney Amerika'daki ilk insanlar arasında kültürel ilişki bulunduğunu kanıtlamak amacıyla, 1969-70'te Atlas Okyanusunu güneyden geçerken kullandığı iki papirus tekninin ortak adı. Heyerdahl Mısır'da yapılmış olan ilk tekneyi saz teknelerinin yaygın olarak kullanıldığı Çad Gölünden kiraladı. Ra, yedi değişik ülkeden gelen yedi kişilik mürettebatıyla, 25 Mayıs 1969'da Safi'den (Fas) denize açıldı, ama tasarım ve yüklemdeki yanlışlıklar ve mürettebatın yeterli deneyimi olmaması gibi nedenlerle yaklaşık 5.500 km yol aldıktan sonra su alarak battı. Heyerdahl 17 Mayıs 1970'te bu kez Titicaca Gölündeki (Bolivya-Peru sınırında) Aymara Yerlileri tarafından yapılmış olan bir tekneye (Ra II) ve hemen hemen aynı mürettebatla Safi'den yola çıkarak 57 gün sonra 12 Temmuz'da Barbados'a (Bau Hint Adaları) ulaşmayı başardı.

Ra-Şalom, bugüne değin belirlenenler arasında en küçük yörüngeye sahip olan küçük gezegen (asteroit). Güneş çevresindeki dönüşünü yalnızca 278 günde tamamlayan

Ra-Şalom ilk kez 1978'de ABD'li astronom Eleanor Helin tarafından, Yer'den 29 milyon km uzaklıkta, daha önceleri hiç küçük gezegen bulunmadığı sanılan bir bölgede gözlemlendi. Çapı yaklaşık 4 km olan Ra-Şalom, yörüngelerinin büyük bölümü Yer yörüngesinin içinde kalan çok küçük gezegenler sınıfı olan Aten tipi asteroidlerin en büyüğüdür. Gri renkli bu küçük gezegenin sulu mineraller içeren kayalardan oluştuğu ve yapısının bir miktar da karbon bulunduğu sanılmaktadır.

Raabe, Wilhelm, takma adı JAKOB CORVINUS (d. 8 Eylül 1831, Eschershausen, Hildesheim yakınları, Braunschweig - ö. 15 Kasım 1910, Braunschweig, Almanya), orta sınıfın yaşamını anlatan gerçekçi romanlarıyla tanınan Alman yazar.

1849'da Wolfenbüttel'de okulu bırakarak Magdeburg'da bir kitapçının yanında çalışmaya başladı. Bir süre Berlin Üniversitesi'nde dersleri izledi, ama bu kentteki yıllarının en önemli ürünü, küçük bir sokakta oturanların yaşamlarını anlattığı ve takma adla yayımladığı ilk romanı *Die Chronik der Sperlingsgasse*'dir (1857; Serçe Sokağının Tarihçesi). 1856'da yaşamını kalemiyle kazanmaya kararlı olarak Wolfenbüttel'e döndü. Pek ilgi görmeyen birkaç roman ve öykü kitabı yayımladıktan sonra geziye çıktı.

1862'de evlenerek yerleştiği Stuttgart'ta sekiz yıl kaldı ve *Der Hungerpastor* (1864, 3 cilt; *Aç Papaz*, 1950, 2 cilt), *Abu Telfan, oder Die Heimkehr vom Mondgebirge* (1868, 3 cilt; Ebu Telfan ya da Ay Dağlarından Dönüş) ve *Der Schüdderrump* (1870, 3 cilt; Sarsak Araba) adlı başarılı romanlarını yazdı. Birçoklarıncı birbirini tamamlayan bir üçleme sayılan bu romanlarında genel karamsar yaklaşımına uygun olarak bireyin denetleyemediği bir dünyada karşılaştığı güçlükleri ele aldı. Stuttgart'ta yaygın ilgi görmeyince cesareti kırılarak Braunschweig'a döndü.

Öykü türünün ustası olan Raabe, toplumsal sorunlara karşı duyarlılığını gösteren başarılı kısa romanlar da yazdı. Öncekiler kadar karamsar olmayan ve bugün en özgün yapıtları sayılan bu öykü ve kısa romanlarında sanayileşme ve kentleşmenin getirdiği şaşırtıcı değişikliklerle eski düzen arasındaki uzlaşmayı olgunlukla kabul eden bir yaklaşım ortaya koydu. Bu yapıtlarının en önemlisi *Stopfkuchen*'dir (1891).

Rab, RABB olarak da yazılır, İslamda Tanrı'nın adlarından biri. Kuran'da Allah'tan(*) sonra en çok geçen Tanrı adıdır.

Rab terimi Kuran'da çok çeşitli anlamlarda kullanılır. Buna göre Rab, eğitici, eksiklikleri ve gereksinimleri gideren, besleyip büyüten ve yetiştiren, koruyup kollayan, insanları çevresinde toplayan önder, kendisine itaat edilen, baş eğilen, üstünlüğü genel kabul gören otorite ve mülkün sahibidir. Kuran bütün bu anlamlarda Tanrı'nın tek Rab olduğunu, ondan başkasının Rab edilmemesi gerektiğini belirtir.

Rab, İtalyanca ARBE, Adriyatik'te ada. Hırvatistan'da, Dalmasya'nın kuzey ucunda yer alır. Yüzölçümü 91 km² olan adanın en yüksek noktası Kamenjak Dağıdır (408 m). Yeterli su kaynaklarına ve anakaraya iyi iletişim olanaklarına sahip olması sonucunda, Adriyatik'teki öteki adaların tersine, nüfusu her geçen gün artmaktadır.

Adanın başlıca kenti olan Rab, ülkenin en gözde sayfiye merkezlerinden biridir. Batı kıyısındaki dik bir burun üzerinde kurulu olan kent surlarla çevrilidir. Güney ucundaki 13. yüzyıl romanesk katedralin

çan kulesi, romanesk mimarinin Adriyatik kıyılarındaki en güzel örneklerinden biridir. Nüfus (1991) 9.562.

Rabanus MAURUS, HRABANUS MAGNENTIVS olarak da bilinir (d. y. 780, Mainz, Franken - ö. 4 Şubat 856, Winkel), Alman dil ve edebiyatına büyük katkıları dolayısıyla *Præceptor Germaniæ* (Almanya'nın Öğretmeni) unvanını kazanan Benedikten din adamı.

802'de ünlü bilgin ve keşiş Alcuin'in gözetiminde öğrenim görmek için Fransa'ya, Tours'a gönderildi. 803'te bugünkü Frankfurt-am-Main yakınlarında Fulda'daki manastır okulunun yönetimini üstlenerek okulun Avrupa'nın önde gelen öğretim merkezleri arasına girmesini sağladı. 822'de başkeşiş seçilen Rabanus'un genişlettiği manastır yapılarının bezemeleri onun sanat öğrencileri ve keşişleri tarafından yapıldı.

Rabanus, Karolenj hanedanının Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun önderliği için yürüttüğü mücadelede İmparator I. Lothar'a siyasi danışmanlık yaptı. Kral II. Ludwig'in (Alman) 840'ta Lothar'ı yenilgiye uğratmasından sonra sürgüne gitmek zorunda kaldı. Bir süre Petersburg yakınlarında inzivaya çekilerek araştırmalarına döndü. Daha sonra Ludwig'le barışarak 847'de Mainz başpiskoposluğuna atandı. Çağdaşları 850'deki aklık sırasında yüzlerce kişiyi ölümden kurtardığını yazarlar.

Ren'in doğusunda yaşayan Germenlere Hristiyanlığı iletebilmek için güzel sanatları ve bilimi zorunlu sayan Rabanus herkesin yararlanabileceği çok sayıda derleme yazdı. Düşünce ve yazıları özgün olmasa da, klasik ve erken dönem Hristiyan yazarlarından derlediği düşünsel mirası aktarması ve özetlemesi bakımından önemliydi. En kapsamlı yapıtı, 9. yüzyıl öncesi düşünce tarihini 22 kitapta bir araya getiren *De rerum naturis* (842-847; Şeylerin Doğası Üzerine) ya da öbür adıyla *De universo*'yu (Evren Üzerine). Augustinus'un Platonculuğuyla Papa I. Gregorius'un (6. yy) düşüncelerini birleştirdiği *De institutione clericorum* (y. 810; Rahiplerin Yetiştirilmesi Üzerine) adlı bir pedagoji metni hazırladı. 6. yüzyılın büyük Latince bilgini Priscianus, Alcuin ve 8. yüzyıl İngiliz tarihçilerinden Bede'den yola çıkarak yazdığı *De arte grammatica* (Grammer Sanatı Üzerine) mantığın ortaçağdaki gelişimine katkıda bulundu. Ayrıca Kitabı Mukaddes'in hemen bütün kitapları üzerine yorumlar yazdı.

Rabanus, Tatianos'un 2. yüzyılda İncillerin Yunanca ve Süryanice çevirilerinden derlediği ünlü *Diatessaron*'unun (Dörtten) Latince metninin ve eski Sakson destanı *Heliant*'ın çevirisini denetleyerek Germen edebiyatının gelişimine katkıda bulunmuştur.

Rabat, Arapça RIBAT, Fas'ın başkenti ve dört büyük kentinden biri. Atlas Okyanusu kıyısında, Nord Ouest bölgesinde, Bou Regreg Irmağının (oued) ağzında, Salé'nin karşısında yer alır. Yüzölçümü 1.275 km² dir.

Bugün kentin bulunduğu yörede ilk olarak Sala (Shella) adlı bir Roma yerleşmesi kuruldu. Bu yerleşme 10. yüzyılda Salé adını aldı. 12. yüzyılda askeri ve dinsel amaçlı bir ileri karakol (ribat) olarak kurulan Rabat'ın gelişmesi kuruluşundan başlayarak komşu Salé'yle bağımlı oldu. Bu durum 17. yüzyıldan Fransız Protektorası'nın kurulduğu 1912'ye değin iki kent arasında yoğun bir rekabete yol açtı. Rabat-Salé

1609'dan sonra İspanya'dan sürülen çok sayıda Endülüslü Magriplinin yurdu oldu. Fransız sömürge yönetimi boyunca Fas'ın yönetim merkezi olarak kullanılan Rabat, ülkenin bağımsızlığına kavuşmasıyla Salé'yle birlikte valilik yapıldı.

Çevresi hâlâ surlarla çevrili olan eski kent deniz kıyısındadır ve bir Müslüman mahal-

Rabat'ta Ebu Yusuf Yakub el-Mansur Camii'nin kalıntıları ve Hasan Kulesi, Fas
Ar. Resource-EB inc.

lesiyle (*medine*) bir Yahudi mahallesinden (*millah*) oluşur. Kuzeydeki 17. yüzyıldan kalma Oudaia Kalesi'nin (*kasba*) görkemli bir ana giriş kapısı (12. yy) vardır. Kalenin yanındaki medrese günümüzde Fas sanatından örneklerin sergilendiği bir müze olarak kullanılmaktadır. Eski kentin güneydoğusundaki önemli tarihsel yapılar arasında yapımı yarım kalmış bir minare olan Hasan Kulesi (12. yy) ve Ebu Yusuf Yakub el-Mansur Camii'nin kalıntıları sayılabilir. Eski kentin güneybatısında bir arkeoloji müzesi vardır. Muvahhid hanedanı (1130-1269) döneminden kalma Rüzgâr Kapısı da (Babü'r-Ruha) buradadır. Kentin güney kesimindeki yeni yapılar arasında 1950'lerde inşa edilen kraliyet sarayı, V. Muhammed Üniversitesi (1957), ulusal kütüphane ve çeşitli kamu yapıları sayılabilir.

İrmak ağzının mille dolması nedeniyle günümüzde artık liman olarak önemini yitirmiş olan Rabat önemli bir dokumacılık merkezidir. Hali, battaniye ve el işi deri eşyasıyla ünlü olan kentte tuğla, asbest, meyve ve balık işleme tesisleri de vardır. Nüfus (1982) 518.616.

rabato, REBATO olarak da yazılır, 16. yüzyılda ve 17. yüzyılın başlarında kadın ve erkeklerin kullandığı, başın arkasında dik duracak biçimde tellenmiş, geniş, çoğunlukla dantel kenarlı yaka. Kraliçe I. Elizabeth bazı portrelerinde, boynunun arkasında kanat biçiminde yükselen dantel ya da tül bir *rabato* ile betimlenmiştir.

Ters döndürülmüş *rabato* bazen kırmalı yuvarlak yakalara destek ya da taban olmak üzere kullanılmıştır. *Rabato*'nun çok küçükleri olduğu gibi, kap biçiminde omuzları örten geniş türleri de vardır.

Rabaul, Büyük Okyanusun güneybatısında, Papua Yeni Gine'ye bağlı New Britain Adasının başlıca kenti. Gazelle Yarımadasında, Blanche Koyunun bir bölümünü oluşturan Simpson limanında yer alır. Kofra, kakao ve hindistancevizi yağı ihraç edilen limanın çevresinde ticari kuruluşlar toplanmıştır. Hafif imalat sanayisi mobilya,

beton boru, prefabrik çelik yapılar ve tuğla üretimine dayanır.

Alman kolonicilerinin merkezi olarak 1910'da kurulan Rabaul 1921-41 arasında, Milletler Cemiyeti'nin Avustralya'nın mandata yönetimine verdiği Yeni Gine Toprakları'nın başkenti oldu. Çevresindeki Vulkan ve Matupi yanardağlarındaki şiddetli püskürmelerden (1937) sonra boşaltılmasına ve başkentin Lae'ye taşınmasına karar verildi. Japon işgali (1942-45) sırasında Müttefiklerin bombardımanıyla yıkıldı. 1950'den sonra yeniden inşa edildi. Nüfus (1985 tah.) 14.300.

Rabbani (İmam) bak. Sirhindi. Şeyh Ahmed

Rabbi Yona, İBN CANAH, EBU EL-VELID MERVAN olarak da bilinir (d. y. 990, Kurtuba [Córdoba] - ö. y. 1050, Zaragoza, İspanya), ortaçağın en önemli İbranice dilbilgisi uzmanı ve sözlük yazarı. İbranice sözdizim çalışmalarını başlatan kişi olarak tanınan Rabbi Yona, Kitabı Mukaddes'in yorumu için kurallar geliştirmiş ve Kitabı Mukaddes'in anlaşılması güç birçok bölümünün açıklığa kavuşmasını sağlamıştır.

İlk yapıtı *el-Mustalha* (Tamamlayıcı Ek) öbür yapıtları gibi Arapça yazılmıştı ve İbranice dilbilgisinin kurucusu Yehuda ben David Hayyuc'un eylemlerle ilgili çalışmalarına eleştirel bir ek niteliğindeydi.

Hayyuc'a yönelttiği eleştiriler, Yona'nın Hayyuc yanıtlarıyla uzun ve sert bir tartışmaya girmesine neden oldu. Onlara karşı kaleme aldığı polemik yazıları kaybolmakla birlikte tartışmanın özü, temel yapıtı *Kitabü'l-tenkih* (Kesin Araştırma Kitabı) sayesinde günümüze ulaşabildi. İki bölümlük yapıtların birinci bölümü *Kitabü'l-luma* (Çok Renkli Çiçek Tarhları Kitabı) daha çok dilbilgisine ayrılmıştı. Yona burada sözcük türleriyle örnekleri ele alıyor ve ayrıntılı bir ad çekimine yer veriyordu. Kitabın sözdizimle ilgili bölümü, günümüzde de önemini korumaktadır.

Tenkih'in ikinci bölümü *Kitabü'l-usul* (Kökler Kitabı), sözcük köklerindeki küçük farkların örneklerle açıklandığı İbranice bir sözlüktür. Arapça ile İbranice'nin kapsamlı bir karşılaştırmasını yapan Yona, bu sayede birçok sözcüğün anlamını açıklığa kavuşturmuş ve Kitabı Mukaddes'teki anlamı belirsiz bölümlerin açıklanabilmesini sağlamıştır.

Rabbın Cenklere Kitabı, Eski Ahit'te sözü edilen (Sayılar 21: 14 vd) ve alıntılar yapılan kayıp metin. İsrailoğullarının Tanrı'nın düşmanlarına karşı kazandığı zaferleri zafer ilahileri, beddualar, alaycı şarkılar vb biçimlerde anlatan en eski İsrail savaş şarkılarının bir derlemesi olduğu sanılır. Bu metnin varlığı, Kitabı Mukaddes'teki kitapların hem yazılı, hem de sözlü geleneğe dayandığını gösterir. Yaşar Kitabı'na benzetmekle birlikte, çoğu araştırmacıya göre ondan ayrı bir kitaptır.

Rabbın Duası, Latince ORATIO DOMINICA ("Efendinin Sözleri"), PATER NOSTER (Latince "Babamız") olarak da bilinir, Hz. İsa'nın Havarilerine öğrettiği ve bütün Hristiyanların toplu ibadette okudukları başlıca dua. Luka İncili'nde (1:2-4) kısa, Matta İncili'nde (6:9-13) Dağdaki Vaaz'ın bir bölümü olarak uzun biçimiyle yer alır. Birçok uzman duanın Luka İncili'ndeki biçiminin aslına daha yakın olduğu, Matta İncili'ndeki ek değişlerin sonradan kilise ayinlerinde ortaya çıktığı kanısındadır.

Rabbın Duası Hz. İsa'nın yaşadığı çağdaki Yahudi dualarına benzer. Bu duaların üç

ortak yönü Tanrı'ya övgü, yakarış ve Tanrı'nın yeryüzündeki kralığının kurulması özlemidir. Bir girişten sonra yedi yakarışla süren Rabbın Duası, Matta İncili'ndeki biçimiyle Katolik Kilisesi'nde şöyle okunur:

Göklerdeki Babamız, / Adın yüceltilsin; / Hükümlerinin gelsin; / Senin istemin uygulanсын / Göklerde olduğu gibi yerde de. / Gündelik ekmeğimizi bugün bize ver; / Sen de bağışla suçlarımızı / Bize karşı suç işleyenleri bağışladığımız gibi; / Günahla sinanmamıza olanak verme, / Kötülükten kurtar bizi.

Çoğu Protestan kiliselerinde duanın sonuna şu övgü sözleri eklenir:

Çünkü senindir hükümlerlik da, / Kudret de, / Yücelik de / Sonsuza değin.

Bazı uzmanlar bu duanın insanın yeryüzündeki yaşamıyla ilgili olduğunu savunurken, bazıları da öbür dünyadan ve Tanrı'nın gelecekteki krallığından söz ettiği görüşündedir. Örneğin ekmeği nitelleyen Yunanca *epiousion* sözcüğünün Yunanca başka metinlerde örnek bir kullanımı yoktur, dolayısıyla "gündelik" anlamına gelmeyebilir. "Gündelik ekmeğimizi bugün bize ver" biçimindeki yakarış, öbür dünyayla ilgili olarak yorumlandığında "göklerde bizi bekleyen ekmeği bize bugünden tattır" biçiminde de çevrilebilir. Kitabı Mukaddes'in Etiyopya dilindeki çevirileri ve Aziz Hieronymus'un (5. yy) kayıp olan, İbranilelere Göre İncil metninde "geleceğin ekmeği"nden söz edildiğini belirtmesi ikinci yorumu destekler. Bu yorum, Rabbın Duası'nın Hristiyanlığın ilk döneminde Komünyon ayinlerinde kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Rabbula (d. y. 350, Kennesrin, Halep yakınları - ö. y. 435, Edessa [bugün Urfa]), Edessa piskoposu ve ilahiyatçı. Nasturi Antakya (Antiocheia) okuluna karşı İskenderiye okulunu savunmuştur.

Yunan eğitimi almış bir kamu görevlisiydi. Çağdaşlarından birinin yazdığı yaşamöyküsüne göre Filistin'de Hristiyanlığı kabul ettikten sonra keşiş oldu. Yaklaşık 411'de Edessa piskoposu olduktan sonra keşiş tüzüğünü yenileştirmeye yönelik bir reform programı başlattı. Bir yandan putperestliğin ve Yahudiliğin etkilerine karşı koyarken, bir yandan da gnostik tarikatlarla mücadele etti. Hayranlıkla bağlandığı İskenderiye piskoposu Kyrillos'un İsa'nın doğasını konu alan metinlerini Yunancadan Süryaniceye çevirerek geleneksel öğretiyi savundu. İlahiyat tartışmaları yüzünden Edessa ve Antiocheia'daki önde gelen Nasturi aydınlarını karşısına aldı.

Tatianos'un *Diatessaron*'unun (Dörtten) yerini almak üzere İncil'lerin *Peshitta* adlı Süryanice çevirisini Rabbula'nın kaleme alıp almadığı dilbilim açısından oldukça tartışmalıdır. Rabbula'nın ayin usulü üzerinde de büyük etkisi olmuştur.

rabdit, şraybersitin çubuk benzeri bir türlü olan göktaş minerali. Ayrıca bak. şraybersit.

Rabéarivelo, Jean-Joseph (d. 4 Mart 1901, Tananarive - ö. 1937, Tananarive, Madagaskar), Madagaskar'da çağdaş edebiyatın kurucusu sayılan yazar. Fransızca yazan Afrikalı şairlerin en önemlilerinden biridir. Şiirinde yarattığı masalsı dünya çok kişiseldir; bu dünyaya egemen olan ölüm, felaket ve yabancılaşma duyguları ancak zaman zaman kurtuluş ya da yeniden diriliş umuduyla yatıştır. Gerçeküstü bir başka dünyaya izlenimini veren bu dünyada kuşlar, ağaçlar, yıldızlar, inekler ve balıklar gibi doğal nesnelerin insana özgü duyguları vardır; insanlar ise kozmik, yarı tanrısal yaratıklar gibidir.

Sonraki Afrikalı yazarların sürekli ilgilendiği sömürgecilik, devrim ve kişilik arayışı gibi konularda pek ender değinen Rabéarivelo kendi düşlerine ve kozmik, evrensel ölüm imgesine saplanmıştır.

Büyük ölçüde kendi kendini yetiştirmiş biriydi. Yaşamını İmerina yayıncılık kuruluşunda düzeltimlik yapıp kazandı. En önemlileri *Presque-Songes* (1934; Neredeyse Düş) ve *Traduit de la nuit* (1935; Gecenin Çevirisi) sayılan yedi şiir kitabı yazdı. *La Coupe de cendres* (Külleri Kesmek) adlı ilk şiir kitabını 1924'te yayımladı. İlk yapıtlarında 19. yüzyıl sonu Fransız şiirini, özellikle de Baudelaire'i ve her şeyin boş olduğunu düşündüren hüznü şiirleri taklit etti. Daha mesafeli ve nesnel bir bakış yansıtan sonraki yapıtlarında ise Baudelaire'in biçim anlayışına bağlı kalmakla birlikte daha olgun ve özgün bir üslup ortaya koydu. Ölümünden iki yıl sonra basılan *Vieilles Chansons du pays Imérina* (Imérina Ülkesinin Eski Şarkıları) adlı son şiir kitabı Madagaskar dilindeki halk edebiyatından alınmış manzum aşk diyaloglarına (*hainteny*) dayanıyordu. Rabéarivelo 1937'de intihar etti.

Rabelais, François, takma adı ALCOFRIBAS NASIER (d. y. 1483, Poitou - ö. 9 Nisan 1553?, Paris, Fransa), dev Gargantua, oğlu Pantagruel ve arkadaşlarının serüvenlerini anlatan *Pantagruel* (1532) ve *Gargantua* (1534; *Gargantua*, 1973, 1991) adlı yergili ve komik yapıtların yaratıcısı Fransız yazar, hümanist ve hekim.

Gençlik yılları. 1527'de Poitou'ya kral vekili atanan Touraine'li büyük toprak sa-

larına hafifçe dokunurken, Benediktenleri çok daha sert bir dille alaya alacaktı.

Rabelais tıp öğrenimini büyük olasılıkla Benediktenlerin koruyuculuğu altında, Paris'teki Hôtel Saint-Denis'de gördü. 1530'da keşilik yeminini bozdu; ama sonradan *Supplicatio pro apostasia* (İrtidat İçin Yakanış) adlı yapıtında, kilise dışında papazlığı sürdürdüğünü ve Komünyon'a düzenli olarak katıldığını öne sürecek. Tıp öğrenimini olasılıkla koruyucusu Geoffroy d'Estissac'ın yardımıyla Montpellier'de sürdürdü. Okulu bitirdikten sonra, Eski Yunan'ın önde gelen hekimlerinin yapıtları üzerine dersler vermeye başladı ve 1532'de Hippokrates'in *Aphorismoi* (Özdeyişler) ve Galenos'un *Ars parva* (Çocuk Yetiştirme Sanatı) adlı yapıtlarını yayıma hazırladı. Bir hekim olarak klasik ustaları temel almak gerektiğini düşünüyör, Hippokrates'in Platoncu okulunu tutmakla birlikte Galenos ve İbn Sina'ya da önem veriyordu.

İlk romanları. Rabelais, kısa bir süre Narbonne'da hekimlik yaptıktan sonra 1532'de Lyon'daki Hôtel-Dieu'ye atandı. Aynı dönemde *Les Grandes et inestimables croniques du grant et énorme géant Gargantua* (Güçlü ve Büyük Dev Gargantua'nın Büyük ve Şaşırtıcı Öyküleri) adlı, yazarı belirsiz bir masal kitabının başarısından cesaret alarak, takma adla ilk romanı *Pantagruel. Les horribles et espoventables faictz et prouesses du très renommé Pantagruel, roy des Dipsodes, filz du grand géant Gargantua, composez nouvellement par Maistre Alcofrybas Nasier*'i (1532; Dipsodların Kralı Büyük Dev Gargantua'nın Oğlu Çok Ünlü Pantagruel'in Usta Alcofrybas Nasier Tarafından Yeni Derlenmiş Korkunç ve Ürkütücü Marifetleri ve Kahramanlıkları) yayımladı. Bu roman, sonraki yapıtlarına oranla daha kısa ve düşünsel içeriği bakımından daha az derindi; ama o güne değin Fransız edebiyatında bir benzeri daha yazılmamıştı. Rabelais bu yapıtında komik durumlar, diyalog ve monologlardaki ustalığıyla dildeki komedi ögesine hakimiyetini, sözcükleri keyifle kullanma ve onlardan komik bir düş dünyası yaratma yeteneğini göstermişti. Alaylı destan ve gövalye romanı türlerinin kalıpları içinde bilginin seçkinlerin tekelinde kalmasını savunanlarla ve hermetizmle, en çok da Sorbonne'un skolastisizmiyle alay ediyordu. Yapıtın neredeyse tek ciddi bölümünde ise, Adem'in cennetten kovulmasıyla ortaya çıkan ölüme karşı Tanrı'nın bir teselli olarak yolladığı doğurgan evliliği övüyor, Hristiyan babaların oğullarını kendi ruh ve bedenlerinin aynası olacak biçimde eğitmeye çağırıyordu. Yapıt, Pantagruel'in ülkeal Utopia ile Dipsodlar arasındaki savaşın anlatıldığı öyküde görüldüğü gibi Thomas More'un *Utopia*'sından bazı öğeler taşıyorsa da, yalnızca Tanrı ve meleklerinin İncil'in öğretilerini zorla yayabileceği inancına dayalı yarı Lutherci öğretinin neşeli bir savunusuydu. *Pantagruel* ayrıca, Pantagruel'in kurnaz ve serseri arkadaşı Panurge'nin ilk kez görüldüğü kitap olması bakımından da önemlidir.

Pantagruel'i, Rönesans düşüncesinde gidecek daha çok önem kazanan astroloji almanaklarının bir parodisi olan *Pantagruelline Prognostication* (Pantagruel Kehanetleri) izledi. Rabelais ardından 1534'te, Bartolomeo Marliani'nin Roma'yı anlatan *Topographia antiquae Romae* (Eski Roma'nın Topografyası) adlı yapıtını yayımladı. 1535'te Hôtel-Dieu'den ayrıldı. Bu ayrılığın nedeni, büyük olasılıkla, Reform hareketleri yüzünden Protestanlar üzerindeki baskıların artması ve kutsal kitaplara geri dön-

mek gerektiğini savunan Katolik kilise adamlarının bile Luthercilikle suçlanıyordu.

Gargantua ya da tam başlığıyla *La vie inestimable du grand Gargantua, père de Pantagruel, jadis composée par l'abstracteur de quinte essence*'i (Pantagruel'in Babası Büyük Gargantua'nın Titizce Derlenmiş Şaşırtıcı Yaşamı) bu dönemde yazdı. Kitabın birinci basımından günümüze kalan tek nüshanın giriş sayfası olmadığından basım tarihi bilinmemektedir. Kitabın ikinci basımı ise 1535 tarihli. Rabelais bu yapıtı bir bakıma, Kral I. François'nın yardımıyla 1535'te kardinalliğe yükselen Jean du Bellay'nın savunduğu kralcı görüşleri desteklemek için tasarlamıştı. Yapıtta dinsel baskıları lanetliyor ve bu baskılara karşı direnmek gerektiğini söylüyordu. Yapıtta ayrıca Sorbonne'lu ilahiyatçılarla alay ediyor ve kutsal metinleri tek yetki kaynağı sayan bir Hristiyanlığı savunuyordu.

Rabelais, *Gargantua*'da Pantagruel'in babası dev Gargantua'nın doğumunu, öğrenimini ve yigittliğini alaylı bir romans biçiminde işlemişti. Yerginin büyük bölümü sarayın hoşuma gidecek biçimde yazılmıştı. Ama Rabelais aynı zamanda, 11. hatta 13 aylık gebelik dönemini kabul eden hekimlere karşı çıkarak ya da geleneksel hukuku savunanlara karşı hümanist hukukçuların yanında yer alarak eğitim görmüş okuru da memnun etmeyi ihmal etmemişti. Yapıtta, modası geçmiş skolastik pedagojiyle alay ediyor, bunun karşısına sanat ve bilim konularında geniş bilgi sahibi ve usta bir savaşçı olan Hristiyan prens idealini çıkarıyordu. Siyaset alanında ise, savaşa karşı uzlaşmacılığı desteklemekle birlikte, bunda başarı sağlanamadığı takdirde, Tanrı'nın temsilcisi olan Hristiyan prensin askeri güce başvurması gerektiğini savunuyordu. *Gargantua* ile komşusu Picrochole arasındaki savaş aracılığıyla, hem babasının bir düşmanı, hem de Kutsal Roma imparatoru V. Karl ve imparatorun dünyayı ele geçirme tasarısıyla alay etmeyi amaçlamıştı. Yapıtın *Gargantua*'yla ilgili son önemli bölümü Thélème Manastırı'nın kuruluşuyla ilgiliydi. Manastırda, insanın nefisini terbiye etmek adına yoksulluğa, dünyevi zevklerden uzak durmaya ve itaate karşı çıkıyor, zenginlik, aristokrat yaşam ve evlilik övülüyordu.

Rabelais, *Gargantua*'dan sonra 11 yıl hiçbir şey yayımlamadı. Ama yapıtlarını yeniden gözden geçirerek dini açıdan fazla cüretli bulduğu bölümleri ayıkladı. Bir yandan da Kardinal Jean ve güçlü kardeşi Guillaume'un hekimliğini yapmayı sürdürdü.

V. Karl ile I. François Temmuz 1538'de Aigues-Mortes'ta buluştuğlarında Rabelais de oradaydı. 1542'de koruyucuları Guillaume ve Geoffroy d'Estissac ölünce, kitapları Paris *Parlement*'i (Yüksek Mahkeme) ve Sorbonne tarafından yasaklandı. Bunun üzerine Rabelais, *Tiers Livre des faictz et dictz héroïques du noble Pantagruel; composez par M. Franç. Rabelais, docteur en médecine et colloier des isles Hières* (1546; Soylu Pantagruel'in Tıp Doktoru Bay Franç. Rabelais Tarafından Derlenen Kahramanlıkları ve Sözlerinin Üçüncü Kitabı) adlı yapıtını iltisaf ettiği, kralın kız kardeşi Navarre kraliçesi Marguerite d'Angoulême'den yardım istedi. Kralın yayım iznini vermesini karşın, Sorbonne kitabı heretiklikle suçladı. Bunun üzerine Rabelais Metz'e kaçarak 1547'ye değin orada kaldı.

Rabelais, kimliği bilinmeyen bir sanatçının yağlıboya çalışması, 17. yy; Versailles ve Trianon Ulusal Müzesi
Cliche: Musée National, Paris

hibi ve tanınmış avukat Antoine Rabelais'nin oğluydu. Bir süre hukuk okuduktan sonra, La Baume'teki Fransisken manastırına girdi (1510?). Ardından Poitou'da Fontenay-le-Comte'taki Puy-Saint-Martin Manastırı'na geçti. Yaklaşık 1521'de papaz oldu.

Rabelais, Fransisken tarikatına bağlı tanınmış liberal ve hümanist Pierre Amy'nin yakın arkadaşıydı. 1524'te her ikisinin de Yunanca kitaplarına manastır yöneticileri tarafından el kondu. Rabelais ve arkadaşı büyük olasılıkla bir süre manastırda tutuklu kaldılar. Rabelais daha sonra Papa VII. Clemens'den özel izin alarak, Geoffroy d'Estissac'ın başkeşiş olduğu Saint-Pierre-de-Maillezais'deki Benedikten manastırına girdi. Ama yeni tarikatını hiçbir zaman sevmeydi; sonradan Fransiskenlerin kusur-

"Son dönem yapıtları. *Tiers Livre* Rabelais'in en derin yapıtıydı. Pantagruel burada daha da derinleştirilerek bir stoacı-Hristiyan bilge olmuştur. Şeytanın yoldan saptırdığı bencil Panurge ise şeytana pabucunu ters giydirecek kurnazlığa erişmişti. *Tiers Livre*'in Sorbonne tarafından mahkûm edilmesi'nin nedeni büyük olasılıkla günah çıkarmayla alay etmesi, evlilikle medeni hukuku kilise hukukundan üstün tutması ve manastırlara sivil müdahaleyi savunmasıydı.

1547'den sonra Rabelais gene Kardinal Jean'in hekimisi oldu ve birlikte Roma'ya gittiler. Lyon'dan geçerken yayımcısına bittirmedikleri kitabı *Le Quart Livre des faicts et dictz héroïques du noble Pantagruel*'i (Soylu Pantagruel'in Kahramanlıkları ve Sözlerinin Dördüncü Kitabı) bıraktı. 1548'de yayımlanan ve bir cümle'nin ortasında sona eren kitap, Rabelais'in en güzel öykülerinden bazıları içeriyor ve insanların kurtulabilmek için "birlikte çalışması" gerektiği görüşüne dayalı bir ilahiyat anlayışını savunuyordu.

Kardinal Jean 1551'de Meudon ve Jambet'deki kilise topraklarının gelirini Rabelais'e bağladı. 1552'de, kralın Fransız Kilisesi'ni yönetme haklarıyla ilgili tartışma yüzünden Fransa'nın papalıkla ilişkisini kesecek noktaya geldiği sırada, Rabelais en uzun kitabı olan *Quart Livre*'in tamamını yeni bir önsözle yayımladı. Hem komik, hem de ciddi bir boyut içeren bu yapıtta Kalvenci kaderciliğe karşı çıkararak kutsal metinlerle klasik çağ düşüncesini kaynaştıran bir Hristiyanlığı savundu. Kana susamış papazlarla alay etti ve Trento Konsili'ni (1545-63) akılsızların toplandığı, Katolik olmayan bir konsey olarak reddetti.

Rabelais bu kitabını da papalığın yetkilerinin sınırlandırılmasını savunan sarayı memnun etmek için kaleme almış ve liberal görüşlü kardinal Odet de Châtillon'a ithaf etmişti. Kraldan yayım izni almasına karşın, bu kitap da Sorbonne tarafından mahkûm edildi ve 1552'de *Parlement* tarafından yasaklandı. Rabelais ertesi yıl öldü. Özgünlüğü tartışmalı son kitabı *Le Cinquiesme et dernier livre des faicts et dictz héroïques du bon Pantagruel, composée par M. François Rabelais, docteur en médecine* (Babacan Pantagruel'in Kahramanlıkları ve Sözlerinin Tıp Doktoru Bay François Rabelais Tarafından Derlenen Beşinci ve Son Kitabı) Rabelais'in ölümünden sonra 1564'te yayımlandı.

Etkisi ve ünü. Rabelais'in yapıtları skolastik ve Kitabı Mukaddes ilahiyatı, tıp ve hukuk gibi çeşitli konulardaki geniş bilgi birikimine dayanıyordu. Ayrıca, hümanizm alanındaki engin bilgisiyse de yaşamı boyunca sağlam bir ün kazanmıştı. Dinsel görüşlerindeki aykırılıklara karşın, Fransiskenler önu kendi tarikatlarının yazarı kabul ettiler.

Rabelais'in yapıtları Trento Konsili'nce *Index Librorum Prohibitorum*'a (Yasak Kitaplar Listesi) alındı. Uzun süre ancak Fransa dışında basılabilen ve yayımlandıklarında daha çok Protestan bakış açısıyla yorumlanan bu yapıtlar, yalnızca Voltaire, Balzac ve Chateaubriand gibi sonraki Fransız yazarları değil, Sterne, Trollope ve Kingsley gibi birbirinden çok farklı yazarları da büyük ölçüde etkiledi.

Rabemananjara, Jacques (d. 23 Haziran 1913, Tananarive, Madagaskar), Madagaskarlı siyaset adamı, oyun yazarı ve şair. Ülkesinin sömürge yönetiminden kurtulmasında önemli rol oynamıştır.

Yazarlığa 1940'ların başlarında başladı. İlk şiir kitabı *Sur les marches du soir* (Gece'nin Kenarlarında) 1942'de yayımlandı. 1947'deki ayaklanmaya katıldığı iddiasıyla ölüm cezasına çarptırıldıysa da sonradan affedildi. Hapisteyken (1947-50) yazdığı şiirlerinden oluşan *Antidote* (1961; Panzehir) adlı kitap, uğradığı haksızlığa duyduğu öfkeyi ve geleceğe dönük siyasal umutlarını yansıtır.

1960'ların ortalarında ülkesinin ekonomi bakanı olarak Tananarive'de yaşadığı sıralarda Rabemananjara'nın beş şiir kitabı ve çok sayıda oyunu yayımlanmış bulunuyordu. Bu kitapların çoğunda ülkesinin tarihini ve kültürünü yüceltiyordu. Rabemananjara'nın ana temaları 1930'larda Siyah edebiyat akımını geliştiren Léopold Senghor, Aimé Césaire ve Léon Damas'ın temalarıyla benzer. Söz konusu akım edebiyat aracılığıyla, Afrika kültür ve uygarlığının değerlerini, özellikle de doğaya yakınlığı, ata geleneklerini ve eski yaşam ritmini savunmayı amaçlar. *Les Dieux malgaches* (1947; Madagaskar Tanrıları), *Les Boutriers de l'aurore* (1957) ve *Les Agapes des dieux: Trinité tragédie malgache* (1962; Tanrıların Şölenleri) adlı oyun ve şiirleri çok beğenilen Rabemananjara, Madagaskar'ın en önemli yazarlarından biridir.

Rabi, Isidor Isaac (d. 29 Temmuz 1898, Rymanów [bugün Polonya'da], Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 11 Ocak 1988, New York kenti, ABD), 1937'de atom tayfalarının gözlemlenmesinde atom ve molekül demetleri magnetik rezonansı yöntemini geliştiren ve çalışmasıyla 1944 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan ABD'li fizikçi.

1899'da ailesi ile birlikte New York'a yerleşen Rabi, Cornell Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gördü; 1919'da mezun oldu, doktora çalışmasını ise 1927'de Columbia Üniversitesi'nde tamamladı. Bir süre Avrupa'da çalıştıktan sonra Columbia Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1937'de de fizik profesörü oldu. 1940-45 arasında, Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne (MIT) bağlı Işınım Laboratuvarı'nda, radarın geliştirilmesi çalışmalarını yönetti. 1946-56 arasında Atom Enerjisi Komisyonu'nda Genel Danışma Komitesi üyeliği yaptı, 1952-56 arasında da komitenin J. Robert Oppenheimer'dan boşalan başkanlığını üstlendi. 1955, 1958 ve 1964'te atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanımı için uluslararası konferansların düzenlenmesinde önemli rol oynadı. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) ABD temsilcisiyken Cenevre'de Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi'nin (CERN) kurulması önerisini ortaya attı, ayrıca New York'ta Upton'daki Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'nın da kurulmasını sağladı.

Rabi'nin en önemli bilimsel çalışması, atomların, atom çekirdeklerinin ve moleküllerin magnetik özelliklerinin ölçülmesine yönelik olarak 1930'larda geliştirdiği magnetik rezonans yöntemidir. Protonların atom çekirdeğindeki spinlerinin (nükleer magnetik momentler) ölçümüne dayalı olarak uygulanan magnetik rezonans yöntemiyle, atom çekirdeklerinin çeşitli mekanik ve magnetik özelliklerinin yanı sıra, biçimleri de belirlenebilir. Bu duyarlı ölçümlerden elde edilen verilerden yararlanılarak, atom saati, maser ve laser gibi aygıtlar geliştirilmiş, ayrıca yöntemden tıp alanında tanı işlemlerinde yararlanılmaya başlanmıştır. Rabi'nin yöntemi bütün atom ve molekül demeti deneylerinin temel tekniği haline gelmiştir.

rabia (Arapçada "dördüncü"). KÜTUB RA-BIA olarak da bilinir. Osmanlı mülkiye sınıfında rütbe. Hamiseden vezirliğe kadar olan ve meratib-i mülkiye diye anılan sivil aşamaların alttan ikincisiydi. Bu rütbedeki memurların hepsine rütbe-i rabia eshabı (dördüncü rütbede olanlar) denirdi.

II. Mahmud dönemindeki (1808-39) yeniliklerden biri de mülkiye sınıfı personelinin ilmiye ve seyyiye (askeriye) sınıflarına kıyafet derecelendirilmesiydi. 1833'te yürürlüğe giren bu sistemde rabia, ilk aşama olan hamisenin üstündeydi. Başlangıçta yalnız sivil kamu görevlilerine verilen rabia ve başka rütbeler sonradan kamu görevlileri olmayanlara da verilmeye başladı. 1848'de düzenlenen teşrifat defterinde (protokol sırası) rabia, ilmiyede kibar-ı müderrisine, askeriye de kaymakama eşitten, 20. yüzyılın başındaki düzenlemede yalnızca askeriye yüzbaşı eşiti konuma indirildi. Rabia rütbeliler, resmî günlerde göğsü sırmalı siyah çuhadan üniforma giyerler, kılıç kuşanırlardı. Ama devlet ricilinden sayılmadıkları için teşrifat törenlerine katılamazlardı. II. Meşrutiyet döneminde, öbür mülkiye rütbeleriyle birlikte rabia da kaldırıldı.

İlmiye sınıfında rabia bir kadılık derecesiydi. On dereceli olan Anadolu kaza kadılıklarında yukarıdan beşinci, Mısır kaza kadılıklarında da yukarıdan dördüncü aşamaydı.

Rabia-i Adeviye (d. Basra - ö. 801, Basra), ilk kadın mutasavvıflardan. Tasavvufun oluşum döneminde yaşayan en büyük velilerden biri sayılır.

Klasik tasavvuf yapıtlarında "kutsallığın yalnızlığına bürünmüş, ihlas örtüsü ile örtünmüş, aşkla, özlemle tutuşmuş, Tanrı birliğinde yok olmuş, ikinci lekesiz Mer-yem" biçiminde tanıtılan Rabia, azat edilmiş bir köleydi. Hiç evlenmedi ve kendisini bütünüyle Tanrı'ya adadı. Ona kadar gelen mutasavvıfların başlıca özelliği Cehennem korkusu ve Cennet özlemi idi. Cehennem'den kurtularak Cennet'e ulaşma amacı onları zahitliğe yöneltiyor, korku ve endişenin yönlendirdiği bir ruhsal yaşama götürüyordu. Rabia bu yaklaşımı değiştirdi.

Ona göre Cehennem ve Cennet, Tanrı ile mutasavvıf arasındaki iki engeldi. Bu nedenle yapılırsa Cennet'i ateşe verecek, Cehennem'in ateşini söndürecekti. Çünkü ancak o zaman kimin gerçekten Tanrı için ibadet edeceği ortaya çıkacaktı. Cehennem korkusu ya da Cennet özlemi ile yapılan ibadet sıradan bir işçilik, bir çıkar ilişkisiydi. Mutasavvıfın amacı ise yalnız Tanrı'ya kavuşmak olmalı, Tanrı'ya duyduğu aşk nedeniyle ibadet etmeliydi.

Rabia, dünyadan el çekmek ve Tanrı korkusu üzerine kurulu tasavvuf anlayışına Tanrı aşkı ögesini ekleyerek yeni bir boyut kazandırdı. Böylece tasavvufun gelişmesine en önemli katkılardan birini yaptı. Onun getirdiği yeni yaklaşım, tasavvufi yaşama götüren etken ve amaçlarda büyük bir değişime yol açtı.

Rabihü'z-Zübeyr, tam adı RABIHÜ'Z-ZUBEYR İBN FADLALLAH (ö. 1900, Batı Afrika), Çad Gölünün hemen doğusunda askeri egemenlik kurmuş Müslüman komutan.

Çocuk yaşta köle yapıldı. Daha sonra Sudanlı ez-Zübeyr Paşa'nın ordusuna girdi. Bağlılık ve yeteneğiyle kısa sürede komutanlığa yükseldi. 1878'de Mısır yönetimine karşı başlatılan ayaklanmada ez-Zübeyr'i destekledi. Ayaklanma bastırılınca teslim olmayarak yaklaşık 400 adamıyla birlikte Afrika'nın iç kesimlerine kaçtı. Köylere baskınlar düzenleyerek maddi gücünü ve asker sayısını artırdı. Katı bir disiplinle yetmiş beş bin kişilik ordusu ve 44 hafif sahra topuyla 1893'te Çad Gölünün doğu-

sundaki Bornu topraklarını işgal etti. Direnen Bornu başkenti Kukawa'yı yerle bir etti. Çad Gölünün güneyindeki Dikwa'yı başkent edinenek son derece merkezî bir yönetim kurdu. Doğudaki Fulanilere karşı bir dizi sefer düzenledi. Ama Fransızların Batı Afrika'nın iç kesimlerinde nüfuz kurmaya çalışması nedeniyle topraklarını daha fazla genişletemedi. 1898'de Kongo'dan kuzeye ilerleyen bir Fransız birliğinin Chari (Shari) Irmağına ulaşması üzerine, Fulani seferini yarıda keserek kuvvetlerini güneye çekti. 1900'de Logan Irmağı kıyısındaki Kousseri'de (Kamerun) karşılaştığı Fransız birliğine yenildi ve çarpışırken öldürüldü.

Rabin, Yitshak (d. 1 Mart 1922, Kudüs), 1974-77 arasında ve Temmuz 1992'den bu yana İsrail başbakanı. Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda İsrail genelkurmay başkanı olarak görev yapmıştır.

Bir tarım okulunu bitirdi. 1941'de Yahudi Savunma Kuvvetleri'nin komando birliğine yazıldı. Suriye ve Lübnan'da Fransa'daki Vichy yönetimine karşı düzenlenen eylemlere katıldı. İsrail Devleti'nin kuruluşunu izleyen 1948-49 Arap-İsrail Savaşı sırasında Kudüs savunmasını yönetti ve Necef'te (Negev) Mısırlılara karşı çarpıştı. 1953'te İngiliz Kurmay Okulu'nu bitirdi. Ocak 1964'te İsrail ordusu genelkurmay başkanlığına getirildi. Geliştirdiği taktiklerle Altı Gün Savaşı'nın İsrail'in zaferiyle sonuçlanmasında belirleyici rol oynadı.

1968'de ordudan emekliye ayrılan Rabin İsrail'in Washington büyükelçiliğine atandı. Bu görevi sırasında İsrail'in çıkarlarına ters düştüğü gerekçesiyle Nixon yönetiminin barış girişimlerine karşı çıktı. Ortadoğu'da barışın sağlanmasına yönelik planın bir parçası olarak İsrail'in 1967'de işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesini savunması, ülkesindeki sertlik yanlılarının ağır eleştirilerine hedef olmasına yol açtı.

Mart 1973'te İsrail'e dönerek siyasete atılan Rabin, aralıkta İşçi Partisi'nden İsrail parlamentosuna (*Knesset*) seçildi. Mart 1974'te Golda Meir başkanlığındaki hükümette çalışma bakanlığına getirildi. Meir'in Nisan 1974'te istifa etmesinin ardından Haziran 1974'te başbakan oldu. ABD dışişleri bakanı Henry Kissinger'in Sina Çölü'nde Mısır ve İsrail birlikleri arasındaki çarpışmalara son vermeye yönelik "mekik diplomasisi"ni destekledi (1975). Ayrıca Mısır devlet başkanı Enver Sedat'la bir antlaşma imzalayarak, Mısır'ın Süveyş Kanalı'ndan geçecek İsrail gemilerine ayrıcalıklar tanıması ve Sina'daki ABD ve Birleşmiş Milletler birliklerinin artırılması koşuluyla, bölgedeki petrol yataklarının ve stratejik geçitlerin askerden arındırılmasını kabul etti.

Muhalefetin baskısıyla Mayıs 1977'de genel seçimlere gitmek zorunda kalan Rabin, seçim kampanyası sırasında, mali konulardaki bazı düzensizlikler nedeniyle başbakanlıktan ve parti liderliğinden çekildi. Rabin'den sonra İşçi Partisi liderliğini Şimon Peres üstlendi. Haziran 1992'deki genel seçimlerden önce İşçi Partisi'nin kayıtlı 100 bin üyesinin katılımıyla bütün ülkede yapılan ön seçimde Rabin yeniden parti liderliğine getirildi. Partinin seçimlerden başarıyla çıkması üzerine Rabin'in kurduğu sol koalisyon hükümeti 13 Temmuz'da göreve başladı. Hükümette Peres de dışişleri bakanı olarak görev aldı.

Rabulist ayaklanmalar, İsveç'in Stockholm kentinde hükümetin basın üzerindeki baskılarını protesto etmek amacıyla başlatılan halk ayaklanması (1838). Basın üzerindeki baskıların hafifletilmesi ve parlamenter

yönetim yanlılarının güçlenmesinde önemli rol oynamıştır.

İsveç'te radikalleri aşağılamak için kullanılan Rabulist (kıllı kırk yaran) adıyla anılan ayaklanmalar, liberal eğilimli bir gazeteci olan M. J. Crusenstolpe'nin 1838 yazında Kral XIV. Karl'a yayın yoluyla hakaretten suçlu bulunarak mahkûm edilmesi üzerine başladı. İki göstericinin öldürüldüğü ayaklanmalardan sonra hükümet basın üzerindeki baskısını azaltmak zorunda kaldı ve böylece liberaller monarşi yanlıları karşısında güç kazandı.

Rac-Nandgaon, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletinde kent. Seonath Irmağının hemen kuzeyinde yer alır. Önemli bir kara ve demir yolu kavşağı. ayrıca tarımsal ticaret ve pamuklu dokumacılık merkezidir. Çeltik ve yağlı tohumların işlendiği fabrikaları ve kimyasal madde üreten tesisleri de vardır. Ravişankar Üniversitesi'ne bağlı, biri hukuk okulu olmak üzere birkaç yüksekokulu barındırır. Nüfus (1991 geç.) 125.394.

Racagopalachari, Çakravarti (d. 1879, Hosur - ö. 25 Aralık 1972, Madras, Hindistan), bağımsız Hindistan'ın tek Hintli genel valisi.

Gandhi'nin hapiste olduğu 1920'lerde, onun kurduğu *Young India* gazetesinin yayın yönetmenliğini üstlenmek için avukatlık mesleğini bıraktı. 1922-42 arasında Hindistan Ulusal Kongresi Yürütme Komitesi'nde görev aldı. 1937'den 1939'a değin Madras (bugün Tamil Nadu) eyaletinin başbakanlığını yaptı.

Haziran 1948'de Hindistan geçici hükümetince genel valilik görevine getirildi ve bu görevi Ocak 1950'ye değin sürdürdü. 1952-54 arasında yeniden Madras eyaleti başbakanı olarak görev yaptı.

Haziran 1959'da Madras'ta Svatantra (Bağımsız) Parti'yi kurdu. Komünizm karşıtı ve muhafazakar bir politika izleyen ve serbest girişimcilik destekleyen bu parti merkezi hükümetin eyaletler üzerindeki denetiminin azaltılmasından yanaydı.

Racahmundri, Hindistan'ın güneyinde, Andhra Pradesh eyaletinde kent. Godavari Irmağı deltasının başında yer alır. 1449'da Orissa hükümdarı Kapileşvara tarafından ele geçirilen kent, 1757'de İngiliz yönetimine bırakıldı. Godavari Irmağı üzerindeki 56 ayaklı köprü Hindistan'ın en uzun (2.754 m) demiryolu köprülerinden biridir.

Pirinç, tuz ve kereste gibi ürünler için bir ticaret merkezi olan kentte, bir kâğıt fabrikası ile bir dökümhane vardır. Kentte Andhra Üniversitesi'ne bağlı birçok yüksekokul ile bir tütün araştırma enstitüsü bulunur. Nüfus (1991 geç.) kent, 326.071; metropoliten alan, 358.327.

racakariya, Seylan'da (bugün Sri Lanka) hizmet karşılığında toprak tasarrufuna dayanan ve 19. yüzyıl başlarına değin uygulanan geleneksel sistem. Beklenen hizmetler iki türlüydü: 1) Yol, köprü, sulama tesisi gibi bayındırlık işleri, 2) toplumsal sınıfa (kast) bağlı olarak yapılması gereken özel hizmetler.

Seylan'ın İngiliz valisi Frederick North 1802'de *racakariya* sistemini kaldırarak, topraktan elde edilen ürünün belli bir yüzdesinin alınmasına dayalı bir vergi getirdi. Böylece hem halka doğrudan toprak verilerek arazinin iyileştirilmesi özendirilecek, hem de halkın toprağa bağlılığı kaldırılarak nüfus hareketleri hızlandırılacaktı. Halkın yeni sistemi benimsememesi üzerine, North'un ardılı *racakariya*'yı yeniden yürür-

lüğe koydu. Daha sonra 1832'de Colebrook-Cameron Komisyonu'nun tavsiye kararı üzerine bir dizi yönetsel ve ekonomik reform yapılarak uygulamaya kesin biçimde son verildi.

Racan (Senyörü), Honorat de Bueil (d. 5 Şubat 1589, Champmarin - ö. 21 Ocak 1670, Paris, Fransa). Fransız şair. Académie Française'in ilk üyelerindendir (1635).

Yayamöyküsünü kaleme aldığı ustası François de Malherbe'in şair disiplinine bağlı kalmadığı ünlü yapıtı *Stances sur la retraite* de (y. 1618; Aynalık Üzerine Kıtalar) doğa sevgisinin yansıttı. Türünün Fransız dilindeki en iyi örneklerinden sayılan *Les Bergeries* adlı pastoral oyunu yaklaşık 1620'de Hôtel de Bourgogne'da sahnelendi; 1625'te de yayımlandı.

Çoğunlukla dinsel ve pastoral çizgiler taşıyan öbür şiirleri bir yandan eski dönemlerin hüznünlü lirizmini sürdürürken, bir yandan da Lamartine'in yumuşak hüznünün habercisidir. Racan'ın Touraine'e çekildikten sonra yazdığı manzum Mezmurlar özetlerindeyse içtenlik ve özgün metne bağlılık gibi özellikler ön plana çıkar.

Racapalayam, Hindistan'ın güneydoğu kesiminde, Tamil Nadu eyaletinde kent. Batı Gatlar'ın doğu eteğinde yer alır. Adını, Vicayanagar (1336-1565) kuvvetlerinin işgali sırasında bölgeye göç eden ve Telugu dili konuşan Raculardan alır. Ekonomisi pamuklu dokumacılığa dayanır. Çirçır atölyeleri ve bir çimento fabrikası da vardır. Nüfus (1991 geç.) 114.042.

Racasthan, Hindistan'ın kuzeybatısında eyalet. Yüzölçümü 342.239 km²'dir.

Adı "racaların yurdu" anlamına gelen Racasthan, eskiden Racputana ("Racputların [raca oğullarının] ülkesi") adıyla bilinirdi. Arkeolojik ve tarihsel bulgular bölgede sürekli yerleşimin 100 bin yıl önce başladığını göstermektedir. İS 7-11. yüzyıllar arasında bölgede çeşitli Racput hanedanları ortaya çıktı ve 16. yüzyılın başında Racputların

Çaipur'daki gözlemevi (Cantar Mantar), Racasthan, Hindistan
Hazaripal Fortman

gücü doruğuna ulaştı. Ekber döneminde Hint-Türk İmparatorluğu tarafından ilhak edilen Racput devletleri, 19. yüzyılın başında Marathaların denetimine altına girdi. Ama yüzyılın sonunda İngilizler bölgeye egemen oldu ve Racasthan çok geçmeden Hint milliyetçiliğinin ve İngilizlere karşı direnişin merkezlerinden biri durumuna geldi. Hindistan'ın yeni anayasasının yürürlüğe girdiği 1950'de Hindistan'a bağlandı.

Güneybatıdaki Abu Dağından (1.722 m) kuzeydoğuda Khetri'ye kadar uzanan Aravalli Dağları eyaleti baştan başa geçen bir hat oluşturur. Eyaletin bu hattın kuzeybatı-

sında kalan beşte üçlük kesimi genellikle kumlu ve kıraç bir arazidir. Büyük Hint Çölü burada yer alır. Güneydoğu kesimleri ise daha yüksek, daha verimli ve yüzey şekilleri bakımından daha çeşitlidir. Çambal Irmağı eyaletin tek büyük ve sürekli akarsuyudur. Hindistan'ın en büyük tuz gölü olan Sambhar Racasthan sınırları içindedir.

Dağlık kesimler dışında yaz aylarında sıcaklık her yerde yüksektir. En yüksek günlük ortalama sıcaklık 43°C'dir. Kış aylarında sıcaklık 20°C-24,5°C arasında değişir. Yılda ortalama 100 mm yağış alan çöl bölgesinde sıcak rüzgârlar ve kum fırtınaları görülür. Yazın Umman Denizi ve Bengal Körfezinden esen muson rüzgârlarını alan güneybatıda, yağışlar boldur.

Racasthan nüfusu çok sayıda kabile grubundan oluşur. Bunların arasında Minalar, Meolar, Bancaralar, Bhiller, Gadia Loharlar, Grasialar ve Kathodiler sayılabilir. Nüfusun küçük bir bölümünü oluşturan Racputlar savaşçı gelenekleriyle ünlüdür. Eyalette konuşulan başlıca dil, Hint-Ari dil öbeğine bağlı dil ve lehçelerden oluşan Racasthan dilidir. Ama bu dil Hintçe karşısında giderek gerilemektedir. Hinduizm en yaygın din olmakla birlikte, Caynacılık da önemlidir. Eyalette Müslüman, Hristiyan ve Sih azınlıklar da yaşar. Nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür.

Racasthan ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayanır. Sulamanın yaygınlaşmasına bağlı olarak, gıda üretimi 1950'lerden beri artmaktadır. Eyalet Hindistan'ın en büyük yün üreticisidir. Başlıca tarım ürünleri arasında darı, mısır, pirinç, buğday ve arpanın yanı sıra yenebilir ve yağlı tohumlar vardır. Pamuk önemli bir ticari üründür.

Sanayinin gelişmeye başladığı eyalette kumaş, kimyasal maddeler, naylon, hassas ölçü aletleri, kalsiyum karbür ve sud kostik üretilmektedir. Çeşitli el sanatı ürünleri önemli bir döviz kaynağıdır. Racasthan Hindistan'ın kurşun ve çinko derişikleriyle zümrüt ve grena üretiminin tamamını, jips ve gümüş cevheri üretiminin ise yüzde 90'ından fazlasını karşılar. Kota yakınındaki Ravatbhata'da bir nükleer enerji santrali vardır.

Racasthan'da yılın hemen her ayında bir dinsel şenlik düzenlenir. Bunların en önemlisi olan Gangor Şenliği sırasında kadınlar 15 gün boyunca Hindu ana tanrıçasının iyilikseverliğini temsil eden, kilden yapılmış Mahadevi ve Parvati tasvirlerine tapınırlar.

Racasthan zengin bir halk dansları ve sözlü edebiyat geleneğine sahiptir. Eyalette çok sayıda Caynacı tapınak, cami ve türbe vardır. Başlıca yükseköğretim kuruluşları Caipur, Udaipur, Coddhpur, Acmir ve Kota'daki üniversiteler ile Pilani'deki Birla Teknoloji ve Bilim Enstitüsü'dür. Nüfus (1991 geç.) 43.880.640.

Racasthan dilleri, Hindistan'ın Racasthan eyaleti ve çevresinde konuşulan, Hint-Ari dillerine bağlı dil ve lehçe öbeği. Kuzeydoğuda Mevati, güneyde Malvi, batıda Marvari ve ortadoğuda Caipuri olmak üzere dört kola ayrılır.

Coğrafi açıdan en yaygın olan Marvari dilidir. Racasthan, doğuda Hintçe konuşulan bölgeyle güneybatıda Guccerat dili konuşulan yöreler arasında bir geçiş bölgesidir. Racasthan dilleri Hindistan Anayasası tarafından resmî dil kabul edilmez. Bu dili konuşanların resmî dili Hintçedir.

Racasthan kuklası, Hindistan'ın kuzeybatısındaki Racasthan eyaletinde yaygın ipli kukla. Tepesinden çıkıp oynatıcının

eline dolanan ve öteki ucu omuzlarından birine ulaşan tek iple oynatılır. Racasthan kuklalarının tiz sesleri, ağzındaki bambu kamışıyla konuşan başkuklacı tarafından çıkarılır.

Racasthan'da kukla sanatına verilen önemin göstergelerinden biri, kuklaların "ölümü" üzerine düzenlenen törendir. Kuşaktan kuşağa aktarılan kukla artık kullanılamayacak duruma geldiğinde, bir dua eşliğinde

Yılan ve yılan oynatıcısı, Racasthan kuklaları
Foto Features

kutsal bir ırmağa bırakılır. Suyun yüzünde kaldığı sürenin uzunluğu tannların o kuklaya olan sevgisini gösterir.

Racasthan minyatür okulu, 16. ve 19. yüzyıllar arasında Batı Hindistan'daki bağımsız Racasthan eyaletinde gelişen minyatür üslubu. Elyazması Batı Hint kitaplarının da yer alan resimlerden gelişmiş olmakla birlikte, son zamanlarında Babürlü sanatından da çok etkilenmiştir.

Racasthan minyatürleri, gerek Delhi, gerekse eyalet saraylarında bulunan imparatorluk atölyelerinde gerçekleştirilmiş Babürlü minyatür okulu resimlerinden daha göz alıcı renkleri, soyut ve gelenekselleştirilmiş insan figürleri ve bezemeci bir anlayışla işlenmiş doğa görünümleriyle ayrılır. Hinduizm içinde yeni yaygınlaşan kendini ada-

Krişna Radha'yı yağmurdan koruyor, Racasthan minyatür okuluna ait bir minyatür, 18. yy sonları; özel koleksiyon
P. Chandra

ma akımına uygun olarak, resmedilen başlıca konular Hindu tannlarından kutsal sırtımaç Krişna ve onun en yakın yoldaşı Radha ile ilgili söylencelerdir. Ayrıca daha sınırlı bir ölçüde, Hindistan'ın başlıca iki destanından sahneler, müzik makamları (ragamala) ve kadın kahraman tipleri de (nayika) betimlenmiştir. 18. yüzyılda saray mensuplarının portreleri ile saray ve av sahneleri gittikçe yaygınlaşmıştır.

Babürlü minyatürleri gibi Racasthan minyatürleri de kutularda ya da albümlerde saklanır ve elden ele dolaştırılarak bakılırdı. Kullanılan malzemeler Babürlülerinki kadar incelikli ve zengin olmasa da, teknik her iki okulda da birbirine benzerdi.

Racatarangini (Sanskrit dilinde "Krallar Irmağı"), Keşmirli Brahman Kalhana'nın 1148'de Sanskrit dilinde yazdığı manzum Hindistan tarihi. Kendi türünde en iyi ve en güvenilir çalışma sayılır. En eski çağlardan yazıldığı döneme değin Keşmir tarihini kapsar.

Kalhana, döneminin siyasal çalkantılarından dışarı kalmakla birlikte bu olaylardan derin bir biçimde etkilenmişti. Babası ve amcasının Keşmir sarayında olmaları, yaşadığı dönemde sarayda olup bitenleri en ince ayrıntılarıyla öğrenmesine olanak verdi. *Harshaçarita* ve *Brihat-sanhita* gibi destanların derinlemesine inceledi. Yerel *racakaita*'larla (kraliyet vakayinameleri) Kshemendra'nın *Nripavali*'si, Helaraca'nın *Parhivavali*'si ve *Nilamatapurana* gibi Keşmiri konu alan eski yapıtları büyük bir ustalıkla değerlendirdi.

Tamamı 7.826 dizeden oluşan *Racatarangini* sekiz kitaba ayrılır. Birinci kitap Keşmir krallarının düşsel öykülerini destansı masallar biçiminde aktarır. İlk kral Gonanda, Krişna'nın çağdaşı ve düşmanıdır. Aşoka ve Calauka'ya, Budacı Kushan kralları Hushka (Huvishka), Cuşka (Vacheshka) ve Kanishka'ya ve Huna Mihirakula'ya ilişkin göndermeler gerçek tarih izleri taşır. İkinci kitap, I. Pratapaditya ile başlayıp Aryaraca ile sona eren, başka hiçbir güvenilir kaynaktan adı geçmeyen yeni bir krallar soyunu tanıtır. Üçüncü kitap eski Gonanda soyundan gelen Meghavahana'nın hükümdarlığının anlatımıyla başlar ve Malvalı Vikramaditya Harşa'nın çağdaşı olduğu sanılan Matrigupta'nın kısa süren yönetimine değinir. Burada da gerçekle efsane birbirine karışır; Toramana Huna, Meghavahana'nın soyuna katılır. Kitap, II. Durlabhaka Pratapaditya'nın Karkota Naga hanedanını kurmasıyla sona erer. *Racatarangini* ancak dördüncü kitapla birlikte güvenilir bir tarih anlatımı özelliğini kazanır. Karkota soyu, 855'te Utpala hanedanını başlatan Avantivarman'ın zor ve hileyle tahtı ele geçirmesiyle son bulur. Beşinci ve altıncı kitaplarda bu hanedanın 1003'e değin uzanan öyküsü anlatılır. Bu tarihten sonra Keşmir Krallığı, yeni bir hanedan olan Loharalara geçer. Yedinci kitap, Kral Harşa'nın ölümüne (1101) değin gelir. Sekizinci kitap ise, son derece güvenilir ayrıntılar düzeyinde, Harşa'nın ölümü ile Kalhana'nın çağdaşı Caya-sinha'nın (hd 1128-49) yönetiminde devletin istikrar kazanması arasında geçen fırtınalı olaylarla ilgilidir.

Kalhana'nın çalışmasını örnek alan *Racatarangini* (yazan Conaraca), *Cainatarangini* (yazan Şrivarı) ve *Racavalipataka* (yazarların Pracyabhata ve Suka) adlı yapıtlar Keşmir tarihini Ekber tarafından ilhak edildiği 1586'ya değin getirir. Ama bu kitaplar ne üslup ne de güvenilirlik açısından *Racatarangini*'nin düzeyine ulaşabilmiştir.

Racauri, Hindistan Yarımadasının kuzeyindeki Cemma ve Keşmir'in Hindis-

tan'ın yönetimindeki kesiminde kasa-ba. Kalhana'nın *Racatarangini* (İS 12. yy) adlı yapıtında adı Racpuri olarak geçer. 1947'de Peştular tarafından işgal edildiğinde kasaba halkının büyük bölümü öldürüldü. Kasabanın yakınında Tatta Pani adlı kaplıcalar ve Müslümanların kutsal kabul ettiği Sadn Şerif yer alır.

Kasabayı çevreleyen toprakların büyük bölümünü Pir Pencal Sıradağları (ortalama yüksekliği 2.745 m) kaplar. Yöredeki başlıca ırmak Chenab'dır. İrmağın teraslanmış vadisinde pirinç, mısır, ragidarı, kocadarı ve arpa yetiştirilir. Bölge ekonomisi tarım, madencilik ve ormancılığa dayanır. Sanayi dalları arasında bıçkıcılık, pirinç öğütme ve metal işleme sayılabilir. Nüfus (1981) kasaba, 8.690.

Racavaliya, 17. yüzyılda kaleme alınmış Seylan tarihi. Efsanevi başlangıcından 1687'de Kral II. Vimaladharasurya'nın tahta çıkışına değin adanın tarihini kapsar. İngiliz egemenliğinden önce Sinhali dilinde yazılmış kesintisiz tek Seylan tarihidir.

Racavaliya, öteki birçok Seylan vakayinamesinin tersine dinsel olaylardan çok siyasal gelişmelerle ilgilidir. Halkın anlayabileceği bir üslupla yazılmıştır. Tarihçilere göre, birden çok yazarın kaleminden çıkmıştır. Özellikle 1359 sonrası için yararlı sayılır.

Racgarh, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletinde kent. Racgarh kenti Nevac Irmağının hemen doğusunda yer alır. 1640'larda kuruldu ve Umat Racputlarının aynı adlı yerel devletine başkentlik yaptı. Günümüzde tarımsal bir pazar merkezi olan kentte Vikram Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul vardır. Nüfus (1981) 14.944.

Racgir Tepeleri, Hindistan'ın kuzey-doğusundaki Bihar eyaletinin orta kesiminde tepeler. Dar bir koyağı kuşatarak birbirine koşut iki sırt halinde 65 km boyunca uzanır. Tepelerin en yüksek noktası 388 m'dir. Tepelerin arasındaki vadide, ünlü Hint destanı *Mahabharata*'da sözü edilen Magadha imparatoru Carasandh'nın başkenti olan Racagraha yer alır. Bimbisara'nın (hd İÖ y. 543 - y. 491) başkent yaptığı Yeni Racagraha'nın kalıntıları vadinin kuzeyindedir.

Buda'nın, Racgir Tepelerindeki Baibhar Tepesinde yaşadığı ve müritlerini yetiştirdiği söylenir. Budacı öğretinin ilkelerinin saptandığı ilk toplantı Sattapanni Mağarasında yapılmıştır. Racgir Tepeleri günümüzde de Budacılar ve Çaynacılar tarafından kutsal kabul edilir. Vadinin orta kesimindeki Maniyar Math'ta yapılan kazılarda *Mahabharata*'daki yılan tanrılarından Maninaga'ya ait olduğu kabul edilen daire biçimli bir mezar ortaya çıkarılmıştır. Tepelerde birçok çağdaş Çaynacı tapınak yer alır.

Rach Gia, Vietnam'ın güney kesiminde, Ca Mau Yarımadasının kuzeyinde liman kenti. Ho Şi Minh'in 195 km güneybatısında yer alır. Çevresindeki bataklıkların kurutulmasından sonra birincil işlenip ihraç edildiği ve hasır yaygıların üretildiği bir merkez haline geldi. Gia Kanalı, Mekong Irmağının başlıca kollarından biri olan Hau Giang (Bassac) Irmağını limana bağlar. Kentte İmparator Gia Long döneminde inşa edilmiş bir pagoda vardır; kentin 3,2 km kuzeyindeki pagoda Kamboçyalı Budacılara aittir. Kentte bir hastane ve bir havalimanı vardır. Nüfus (1971 tah.) 104.161.

Rachel, Mademoiselle, asıl adı ELİSA FÉLIX (d. 28 Şubat 1820, Mumpf, İsviçre - ö. 3

Ocak 1858, Le Cannet, Fransa), 17 yıl boyunca Comédie-Française'in en önemli adı olmuş Fransız trajedi oyuncusu.

Lyon ve Paris'te sokaklarda şarkı söyleyerek yaşamını kazanırken Isidore Samson tarafından oyunculuk yeteneği fark edildi. Samson, François-Joseph Talma'dan öğrendiği teknikleri ona da öğretti. Klasik heykellerin pozlarını inceleyen, ses vurgulama ve jest çalışmaları yapan Rachel çeşitli oyunlarda rol aldıktan sonra 17 yaşında Corneille'in *Horace* oyunundaki Camille rolüyle ilk kez Comédie-Française'de sahneye çıktı. Vücudu ince, boyu da kısaydı, ama kusursuz hareketleri, ateşli bakışları ve rolüyle bütünleşmedeki üstün yeteneğiyle sahneyi doldurmuş ve bir anda hem eleştirmenlerin, hem de izleyicilerin övgüsünü kazanmıştı.

En büyük başarısını Racine'in *Phèdre* oyununda elde etti. Hugo, Dumas (Baba) Musset gibi yazarların yapıtlarında da oynadı. Ama bu türden oyunlar içinde tek başarısını Eugène Scribe ile Ernest Legouvé'nin *Adrienne Lecouvreur* oyununda elde etti.

Rachmaninoff, Sergey (Vasilyevich), Rusça SERGEY (VASILYEVİÇ) RAHMANINOV (d. 1 Nisan 1873, Oneg, Semyonovo yakınları, Rusya - ö. 28 Mart 1943, Beverly Hills, California, ABD), Rus Romantizminin son büyük bestecisi. Aynı zamanda, çağının başta gelen piyano virtüözlerinden biriydi. *Çocukluğu ve gençliği*. Novgorod ilinde İlmen Gölü yakınlarında, dedelerinin malı

Rachmaninoff
Bassano and Vandyk. Elliott and Fry

olan bir malikânede dünyaya geldi. Babası emekli bir subay, annesi bir generalin kızıydı. Sergey'in müzik yeteneğini kuzeni olan tanınmış piyanist ve orkestra şefi Aleksandr Siloti sezdi ve piyano çalışmak üzere Moskova'da ünlü öğretmen ve piyanist Nikolay Zverev'in yanına göndermeyi önerdi. Zverev, Sergey'e sıkı disiplinli bir eğitim uyguladı. Sergey de genel müzik eğitimi sürdürmek ve kuramsal konuları öğrenmek için Moskova Konservatuvarı'na yazıldı.

On dokuz yaşında, Puşkin'in "Tsigani" (Çingeneler) şiirinden uyguladığı tek perde-lik *Aleko* operasıyla altın madalya kazanarak konservatuvardan mezun oldu. Hem besteci, hem de piyanist olarak iki bestesiyle ün kazandı. Bunların biri, ilk kez 26 Eylül 1892'de çalınan *Do Diyez Minör Prelüd*, öbürü ise ilk olarak 27 Ekim 1901'de çalınan *Do Minör İkinci Konçerto*'ydu.

Re Majör Birinci Senfoni'nin ilk seslendirilişinin (Mart 1897) ardından büyük bir bunalım geçirdi. Senfoni kötü yorumlandı ve eleştirmenlerce yerildi. Oysa Rachmaninoff'un ölümünden sonra birçok müzikolog, bu senfoniyi onun hem senfoni edebiyatına yaptığı büyük bir katkı, hem de en özgün bestesi olarak değerlendirdi. Genç bestecinin Nikolay Dahl adında bir psikiyatrinin yardımıyla yeniden kendine güvenini kazandı ve *İkinci Piyano Konçertosu*'nu yazma gücünü buldu. Yapıt da Dahl'a adanmıştır. Tam o günlerde kuzini Natalie Satin ile evlendi.

Yarancılık dönemi. 1905 Devrimi sırasında Rachmaninoff Bolşoy Tiyatrosu'nun orkestra şefiydi. Devrime politik olarak katılmaktan çok, dışarıdan gözledi. Kasım 1906'da Dresden'e gitti. Orada üç önemli yapıtını, *Mi Minör İkinci Senfoni*'yi (1907), *Ölümler Adası* senfonik şiirini (1909) ve *Re Minör Üçüncü Piyano Konçertosu*'nu (1909) yazdı. Çıkacağı ABD turnesi için özel olarak bestelediği ve ilk kez Walter Damrosch yönetimindeki New York Senfoni Orkestrası'yla birlikte 28 Kasım 1909'da seslendirdiği bu konçerto ayrıca, Rachmaninoff'un çok beğenilen bir piyanist olarak Yenidünya dinleyicisinin karşısına çıkması bakımından da önem taşıyordu. Turne sırasında Boston Senfoni Orkestrası'ndan sürekli şeflik önerisi aldysa da, kabul etmeyerek Şubat 1910'da Rusya'ya döndü.

O günlerde Moskova'da büyük Rus bestecilerin arasındaki bölünmelerle müzik kavgaları sürüp gidiyordu. Bir yanda Rus Beşleri grubuna bağlı olanlar, bir yanda da daha tutucu olan Çaykovski, Anton Rubinstein ve Taneyev'in yandaşları vardı. Daha küçük bir başka grup da Aleksandr Skriabin'in müziğinin ateşli savunucusuydu. Rachmaninoff bunlardan açıkça Çaykovski grubuna giriyordu. Kendine özgü özel bir yenilik taşımayan lirizmi piyano yapıtlarından çok, bestelediği pek çok şarkıda kendisini duyurur.

Rachmaninoff'un müziği daha çok 20. yüzyılda yazılmış olmakla birlikte, 19. yüzyılın ifade özelliğine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Gerçekte Rachmaninoff Çaykovski'de somutlaşan geleneği dile getiren son besteci-ydi. Patlamalı bir değişim ve deneme çağında yaşamasına karşın, romantik boyutlar içinde melodiye öne çıkıyordu.

Moskova'daki ikinci döneminde yarattığı seçkin bir bestesi de Poe'nun bir şiiri üzerine bestelediği *Çanlar* adlı korolu senfonisiydi. İçinde koroya ek olarak solo seslerin de yer aldığı senfoni, koruyla orkestranın etkileyici bir biçimde kullanıldığı, büyük ustalık gerektiren bir yapıtı. 1917 Sovyet Devrimi'nden sonra Rachmaninoff kendi isteğiyle ikinci kez yurdundan ayrıldı. Daha sonra yurttaşı olacağı ABD'ye ailesini de götürdü. ABD'de gerçekten özgün olan pek az yapıt verebildi. Buna karşılık önceki yapıtlarının bazılarını yeniden yazdı. Bütün zamanını ABD ve Avrupa'daki konser turnelerine ayırdı. Bu dönemde piyano ve orkestra için bir çeşitlemeler dizisi olan *Paganini'nin Bir Teması Üzerine Rapsodi* (1934), Slav melankolisinin bir anlatımı olan *La Minör Üçüncü Senfoni* (1936) gibi birkaç değerli yapıt besteledi. *Rapsodi*, *İkinci Piyano Konçertosu*'yla birlikte, en sık çalınan yapıtı oldu.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Piyano konçertosu. Op. 1 *Fa Diyez Minör Birinci Piyano Konçertosu*.

(1890-91). Op. 40 *Sol Minör Dördüncü Pişano Konçertosu* (1927). Çeşitli. Op. 7 *Kaya* (orkestra için, 1893). Op. 12 *Çingene Temaları Üzerine Kapriçyo* (orkestra için, 1894). Op. 29 *Ölümler Adası* (senfonik şiir, 1909). Op. 45 *Senfonik Danslar* (tam orkestra için, 1941). Oda müziği. Op. 9 *Re Minör Trio Elaglaque* (pişano, keman ve viyolonsel için, 1893). Op. 19 *Do Minör Viyolonsel ve Pişano Sonatı* (1901). Pişano müziği. Op. 3 *Beş Pişano Parçası* (*Do Diyez Minör Prelüd* de içinde, 1892). Op. 5 *Birinci Süit* (1893). Op. 16 *Alta Moments Musicaux* (1896). Op. 17 *İkinci Süit* (1901). Op. 22 *Chopin'in Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler* (1903). Op. 39 *Dokuz Études-Tableaux* (1916-17). Op. 42 *Corelli'nin Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler* (1932). Opera. Op. 24 *Cimri Şövalye* (1904). Op. 25 *Francesca de Rimini* (1904). Vokal müzik. Op. 31 *Aziz İoannes, Khrystostomos Ayını* (karma koro için, 1910). Op. 37 *Vesperium Musası* (1915). Op. 41 *Üç Rus Halk Şarkısı* (1928).

Racibörz, Almanca RATIBOR. Polonya'nın ortagüneyinde, Katowice ilinin (*województwo*) güneybatısında kent. Bir sanayi kenti ve demiryolu kavşağı olan Racibörz'da 1945'ten sonra hızla gelişen elektroteknik, kimya, ağaç ve gıda işleme sanayileri vardır. Efsaneye göre Racibörz 9. yüzyılda bir Slav kabilesinin yöneticisi olan Prens Racibor tarafından kuruldu. 10. yüzyılda Polonya'ya katıldı. 13. yüzyılda kent ayrıcalıkları elde etti ve el sanatları sanayisine sahip bir pazar kenti durumuna geldi. 16. yüzyılda Habsburglara, 1742'de Prusya'ya geçtiyse de II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden Polonya'ya bağlandı. Nüfus (1982 tah.) 57.200.

Racine, ABD'de, Wisconsin eyaletinin güneydoğusunda, Racine ilinin (*county*) merkezi kent. 1834'te Port Gilbert adıyla kuruldu. 1837'de bugünkü adını aldı. 1840'larda limanın büyütülmesi ve demiryolunun ulaşımı açılmasıyla gelişmeye başlayan sanayi, II. Dünya Savaşı sırasında hızlı büyüme gösterdi. Günümüzde çeşitlenmiş bir sanayiye sahip olan kentteki başlıca ekonomik etkinlikler mum, tarım makineleri, otomobil aksesuarları, elektrik donanımı ve işlenmiş gıda maddeleri üretimi ve yayıncılıktır. Johnson Wax şirketinin kentteki yönetim ve araştırma kompleksinin tasarımı Frank Lloyd Wright'ındır. Nüfus (1990) kent, 84.298; metropoliten alan, 175.034.

Racine, Jean (-Baptiste) (v. 22 Aralık 1639, La Ferté-Milon - ö. 21 Nisan 1699, Paris, Fransa), Fransız şair ve trajedi yazarı. *Britannicus* (1669; *Britannicus, Neron Devrine Ait Manzum Piyes*, 1955), *Bérénice* (1670), *Bajazet* (1672; *Bayazıt*, 1946) ve *Phédre* (1677; *Phaidra*, 1945, 1963) gibi yapıtlarıyla Fransız klasik trajedisinin ustası kabul edilir.

Gençliği. Taşralı bir memur ailesinin oğluydu. Küçük yaşta annesiz babasız kaldı ve yoksulluk çekti. Çocukluğunda Jansençi bir eğitim aldı. Latince ve Yunanca öğrendi. On yedi yaşında acemice ama ilginç yapıtı *Promenades de Port-Royal*'i (Port-Royal Gezintileri), betimleyici şiirin modası geçmiş örneklerini taklit ederek yazdı.

Paris'te bir yıl hukuk okudu (1658). Daha sonra kiliseye girme girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca asıl yeteneğini değerlendirmeye karar vererek yazarlığa başladı. O sıralarda edebiyatçı sayılabilecek tek tanındığı, geleceğin ünlü fabl ustası Jean de La Fontaine'di.

O dönemde başarıya ulaşmak için en iyi yol oyun yazmaktı. Ama bu, sahne sanatlarını yasaklayan Jansençi akrabalarına ve öğretmenlerine karşı çıkmak anlamına gelecekti. Racine, 1666'da ilk oyununun başından sonra, roman ve oyun yazarlarını

toplumu zehirlemekle suçlayan eski öğretmeni Pierre Nicole'e *Lettre à l'auteur des 'Hérésies imaginaires'* (Hayali Dinsel Sap-

Racine, yağlıboya resim, 17. yy; Versailles ve Trianon Ulusal Müzesi
Graudon-Art Resource/EB Inc

kınlıkların Yazarına Mektup) adlı imzasız bir açık mektupla sert bir yanıt verdi.

Olgunluk dönemi. Racine'in şair-oyun yazarı olarak ünü, XIV. Louis iktidarının parlak yıllarında giderek arttı. Racine daha Uzès Katedrali'ne gitmeden önce kralın evliliği üzerine yayımladığı kabul etti. Ama 1664'te sahneye konan oyun çok başarılı olamadı. Kasvet ve şiddet temalarını ele alışıyla çok eski bir tarzın örneği olan *La Thébaïde*'nin tersine, ertesi yıl oynanan *Alexandre le Grand* (Büyük İskender) aşk ve zafer temalarını modaya uygun ve yüzeysel bir üslupla ele alıyordu. *Alexandre* beğenildi, ama Molière'in doğal oyunculuk üslubundan hoşlanmayan Racine, oyunu o dönemde Paris'in üç yerleşik tiyatrosundan en eskisi olan Hôtel de Bourgogne'a verdi. Oyunun başka yerde de sahnelendiğini duyan Molière gösterileri durdurdu. O günden sonra Racine bütün ticari oyunlarını Hôtel de Bourgogne'a verdi. Molière'in baş kadın oyuncusu Du Parc da Racine'le birlikte Hôtel de Bourgogne'a geçti ve onun sevgilisi oldu. İlk kez 1667'de *Andromaque* (Andromak, 1963) oyununda başrolü oynadı. Racine bu oyunda, en sevilen temalarından olan, trajik sonla biten tutkulu aşk temasını ilk kez ele alıyordu. Oyun, şiirsel açıdan benzerlerinden çok üstündü. Oyun tekniği açısından da çok başarılıydı. Alışmış kahraman tiplerine uymayan ahlaki gerçekçiliği, idealist romans geleneğine bağlı kişileri rahatsız ettiyse de, oyun büyük başarı kazandı.

Andromak'ı Racine'in tek komedisi olan üç perdelik *Les Plaideurs* (1668; *Davacılar*, 1958) izledi. Aristophanes'in *Sphekes*'inden (*Eşek Arıları: Yargıçlar*) uyarlanmış bu oyunun aslıyla pek benzerliği yoktu. Oyunun önemi, Racine'in o dönemde Aristophanes'ten yararlanmayı akıl etmesinde yatıyordu. Bu oyunu, her ikisi de imparatorluk döneminde Roma'da geçen hüzünlü *Britannicus* ile acıklı *Bérénice* izledi. Eski kuşak tiyatro izleyicilerinin tanrılaştırdığı oyun yazarı Pierre Corneille'in *Britannicus*'u daha ilk gecesinde beğenmemesi,

iki yazarın arasının açılmasına neden oldu. *Bérénice*, Corneille'in hemen hemen aynı zamanda sahnelenen bir oyunuyla aynı tarihsel olayı ele alıyordu. (O dönemde bu tür rekabet oldukça doğaldı; Racine, Hôtel de Bourgogne'da oynanan bir trajediye *Thébaïde* ile yanıt vermişti; başka oyun yazarları da sonradan *Iphigénie* ve *Phaidra* oyunlarıyla aynı adı ve konuyu kullanan yapıtlar yazacaklardı.) Racine, Corneille'in zayıf yanını (olay örgüsünün karmaşıklığı) gözler önüne sermek için, özellikle yalın bir biçim benimsemişti. Corneille'in oyunu başarısız olmadıysa da, Racine bu oyunuyla görkemli bir zafer kazandı.

Racine olay örgüsünde "yalınlık" ilkesiyle yetinmedi. Yeni ufuklar aradı ve o dönem Osmanlı tarihinden entrika ve tehlikelerle dolu bir konu seçerek *Bayazıt*'ı yazdı. Bunu izleyen *Mithridate*'ta (1673) yaşlanmakta olan zalim bir Doğulu hükümdar ile Yunanlı bir kadın kahramanı karşı karşıya getirdi. İlk kez 1674'te Versailles'daki bir şölenle açık havada oynanan *Iphigénie*, Euripides'in *Iphigeneia en Aulidi* (*Iphigeneia Aulis'te*) adlı oyununun bir uyarlamasıydı; ama oyuna mutlu sonla biten bir aşk öyküsü eklenmişti. Racine, konusunu gene Euripides'ten aldığı *Phaidra*'da daha da başarılı oldu.

Uzun süre oynanan *Iphigénie*, Racine'i 35 yaşında mesleğinin doruğuna çıkardı ve güçlü koruyucular edinmesini sağladı. Sarayın desteğiyle 1672'de Académie Française'e üye seçildi. 1674'te Fransa hazinedarlığına atanarak kendisine gelir bağlandı, ayrıca soyluluk unvanı verildi. 1676'da, Racine'in o güne değin yayımlanmış bütün yapıtları, önsözlerinden iğneleyici, saldırgan bölümler çıkarılarak topluca yayımlandı. Oyunların bu yeni biçimleriyle bir bilge-şair imgesi yaratılmak istenmişti.

Phaidra, Racine'in Paris'te oynanan son, ayrıca en derin ve en şiirsel trajedisiydi. Oyun *Phaidra*'nın hem üvey oğluna olan aşkı, hem de bunun doğurduğu utanç yüzünden çektiği acıyı anlatıyordu. Racine'in bu oyunu tiyatroyu bırakmadan hemen önce yazmış olması, birçoklarının oyunu Racine'in pişmanlığını ve gençlik ilkelerine dönüşünü yansıttığı biçiminde yorumlamasına yol açmıştır.

Tiyatroyu bırakması. Racine *Phaidra*'nın ilk gecesinden sekiz ay sonra ticari tiyatroyla bütün ilişkilerini kesti. Akrabası olan genç ve dindar bir kıza evlendi. Arkadaşı eleştirmen ve yergici Nicolas Boileau ile birlikte Fransa'nın resmi tarihini yazma görevini kabul etti.

Racine'in tiyatroyu beklenmedik bırakışının nedenleri kesin olarak bilinmemektedir. *Phaidra* kısa bir süre başka bir oyun tarafından gölgelenmiş, Racine ve Boileau bu oyunun yazarı Jacques Pradon'u tutan Nevers dükü Philippe Mancini'ye küfürli soneler yazmakla suçlanmışlarsa da, skandal kısa sürede unutulmuştur. Racine sonradan, zevk ve eğlence içinde geçen günahkâr bir yaşamı bıraktığını söylemiş, yaşamöyküsünü yazan oğlu da tiyatrodan çekilmesinin tek nedeni olarak dine dönmelerini göstermiştir. Bazı çağdaş araştırmacılar ise, Racine'in *Phaidra* ile söylemek istediği her şeyi söylediğini, ya da bu oyunda yarattığı tanrıların bile kötü olabildiği dünyadan dehşete düştüğünü öne sürmüşlerdir. Birçokları da bu ayrılığı, kralın gözdesi Madame de Montespan'ın etkisiyle atandığı yeni işi sayesinde hem unvan, hem de dolgun bir maaş kazanan Racine'in hırsına ve güvence istğine bağlarlar. Ayrıca, din çevrelerinin tiyatroya giderek artan tepkisi bu ayrılıştan rol oynamış olabilir.

Racine tiyatroyu bıraktıktan sonra da edebiyatla olan bağı koparmadı. Oyunlarının yeni basımlarını (1687 ve 1697) gözden geçirmeyi sürdürdü; oyunları kitap olarak sahnedekinden daha az tepki topluyordu.

Racine'in son iki oyunu, Madame de Maintenon tarafından yoksul düşmüş soyluların kızları için Saint-Cyr'de açtığı okulda oynamak üzere ısmarlanmıştır. Racine *Esther*'in önsözünde, diyalogların arasına serpiştirdiği ve şarkı biçiminde söylenen ara oyunların Yunan tiyatrosunun iki önemli özelliğini (koro ve dinsel esin) canlandırmak için beklenmedik bir fırsat yarattığını yazıyordu. *Esther* sarayda büyük bir başarıyla oynandı. Önceki oyunlarının tutkulu ve incelikli olay örgüsüyle karşılaştırıldığında çocuk masalı gibi kalan bu üç perdelik oyunun tek önemli özelliği koro bölümlerinin şiirsel diliydi. Bilinmeyen nedenler yüzünden Racine'in sağlığında oynanmayan, koro bölümlerine de yer verdiği beş perdelik oyunu *Athalie* (1691) ise, üslubunun farklılığına karşın Racine'in öbür oyunlarıyla boy ölçüşecek nitelikteydi.

Değerlendirme. Racine en büyük Fransız şairlerinden biri ve 17. yüzyıl "klasik" Fransız trajedisini doruğuna ulaştıran kişidir. Çağdaş eleştirmenler onu trajedinin gerçek özünü yakalayabilen tek Fransız oyun yazarı kabul ederler. Racine ayrıca, zengin ve soylu bir aileden gelmemesine karşın, saraya giren, soylu, varlıklı ve nüfuz sahibi biri olarak ölen ilk Fransız yazardır. Racine'in oyunlarının ilk Türkçe çevirileri olan *Andromak*, *Britaniküs*, *Berenis*, *Bayazıt*, *Mihridad*, *Olid'de İfjjeni*, *Fedr*, *Däva Meraklıları*, *Ester* ve *Atali* Ahmet Reşit Rey (H. Nâzım) tarafından yapılmış ve 1934-35 arasında *J. Racine Külliyya* adı altında dört cilt olarak yayımlanmıştır.

Rackot, Hindistan'ın ortabatı kesimindeki Gucerat eyaletinin ortabatı kesiminde kent. Rackot kenti, Kathiavar Yanımadasının orta kesiminde yer alır. Eskiden Rackot Prensliği'nin merkezi olan kent günümüzde önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir. Başlıca sanayi dalı pamuklu ve yünlü kumaş dokumacılığıdır. Kentte Rackumar College (1870) ile Surashtra Üniversitesi'ne bağlı 13 yüksekokul vardır. Kent kara, hava ve demir yollarının birleştiği önemli bir merkezdir.

Bölgenin taşlı toprağı birçok akarsu tarafından sulanır. Başlıca tarımsal ürünleri şeker kamışı, tahıl ve pamuktur. Nüfus (1991) kent, 556.137.

Racmahal, Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Bihar eyaletinde, tarihsel kent. Ganj Irmağının batısında, Ganj'dan Dumka'nın yakınlarına kadar kuzey-güney doğrultusunda 190 km boyunca uzanan Racmahal Tepeleri (567 m) yer alır. Sauria Paharilerin yaşadıkları tepelerin vadilerinde Santallar tarım yapar.

Bengal *nebab*'ı Man Singh, Teliagarh Geçidi ve Ganj Irmağına egemen konumu nedeniyle Racmahal'ı yönetim merkezi yaptı (1595-96). Kent 1608-39 arasındaki kısa bir dönem dışında bu konumunu 1660'a değin korudu. Racmahal'deki başlıca tarihsel yapılar, Ekber Mescidi (y. 1600) ve Bengal *nebab*'ı Mir Kasım'ın 18. yüzyıldan kalma sarayıdır. Nüfus (1981) 12.426.

Racput (Sanskrit dilinde *raca-putra*: "kral oğlu"), babayanlı klanlar biçiminde örgütlenmiş ve ağırlıklı olarak Hindistan'ın orta ve kuzey kesimlerinde, özellikle eski Racputana'da bulunan toprak sahiplerine verilen ad. Sayıları 12 milyon dolayında belirlenen Racputlar kendilerini geleneksel

askeri ve yönetici sınıf *Kshatriya* sınıfının üyeleri sayarlar. Ama aralarında Guhilot ve Kaçvaha gibi soylu kökenlilerin yanı sıra sıradan çiftçiler de vardır. Uzmanların çoğu, siyasal iktidarı ele geçirmeyi başarımların Racput statüsünü kazandıkları konusunda görüş birliğindedir. Yerli kabile halklarının soylularının yanı sıra Orta Asya-lı istilacılar da bu yolla Racputlara katılmış olabilir. Kuzeybatıda bir grup Müslüman Racput da vardır. Racputlar genellikle *par-da* (kadınların dışlanması) göreneğini sürdürürler ve hipergami evlilikler (kızların daha yüksek konumdaki toplumsal gruptan kimselerle evlendirilmesi) kurmaya çalışırlar.

9. ve 10. yüzyıllarda siyasal önem kazanmaya başlayan Racputların kökeni, 5. yüzyıl ortalarından sonra Akhunların ve onlara bağlı kabilelerin etkisi altında Hindistan'ın kuzey ve kuzeybatısında Hint toplumunda ortaya çıkan büyük dağılmaya değin götürülebilir. Gupta hanedanının dağılmasından (6. yy sonları) sonra istilacı gruplar büyük olasılıkla dönemin toplumuyla bütünleştirdiler ve Hindistan'ın kuzeybatısında toplumun bugünkü örüntüsü oluştu. Kabile önderleri ve soylular *Kshatriya*'lara katıldılar; bunların izleyicileri *Şudra* (emekçiler) sınıfına katıldılar ve Catlar, Gucerler ve Ahirler gibi kabile kastlarının temelini oluşturdular. Rahiplerden bir bölümü en yüksek kast olan Brahmanlar arasına girdiler. Racasthan'daki Rathorlar ve Hindistan'ın orta kesimindeki Çandellalar ve Bundelalar gibi bazı yerli kabileler de Racput statüsü kazandı.

Racputlar, Güneş ve Ay ırkları ile Acmir yakınındaki büyük ateş çukurundan geldiklerini öne süren biçiminde bölünür. Racputların et (sığır eti dışında) yeme alışkanlıkları ve öteki özellikleri hem yabancı, hem de yerli kökenli olduklarını düşündürür.

9. yüzyılın başlarından sonra Racput hanelerini Hindistan'ın kuzeyine egemen oldular. Bölgedeki küçük Racput devletleri 12. yüzyılın sonundaki Müslüman Türk istilasının önündeki en büyük engeli oluşturdu. Müslümanların Pencap'ın doğusunu ve Ganj Vadisini fethetmesinden sonra, Racputlar Racasthan'da ve Orta Hindistan ormanlarında bağımsızlıklarını sürdürdüler. Delhi sultanı Alaeddin Halacı (hd 1296-1316) Racasthan'ın iki büyük kalesi olan Çitor ve Ranthambhor'u aldıysa da bunları elinde tutamadı. Rana Sanga'nın yönettiği Mevar (bugün Udaipur) Racput devleti üstünlük sağlamak için çaba harcadı, ama Khanua'da Hint-Türk imparatoru Babur'e yenildi (1527). Babur'ün torunu Ekber, Çitor ve Ranthambhor'u ele geçirdi (1568-69); daha sonra Mevar dışındaki tüm Racasthan prensleriyle anlaştı. Babur'ün egemenliğini kabul eden prensler, saraya ve imparatorun özel meclisine kabul edildiler; kendilerine valilikler ve ordu komutanlıkları verildi. İmparator Evrengiz'in (hd 1658-1707) hoşgörüsüzlüğü yüzünden sarsılmasına karşın, bu uzlaşma 18. yüzyılda imparatorluğun çökmesine değin sürdü. Racputlar daha sonra, III. Maratha Savaşı'nın sonunda İngiliz vesayetini kabul edene değin (1818) Maratha reislerinin egemenliğine girdiler. Bağımsızlıktan (1947) sonra Racasthan'daki Racput devletleri bir araya gelerek Racasthan eyaletini oluşturdular ve Hindistan Birliği'ne katıldılar.

Racput minyatür okulu, Hint-Türk imparatorlarının saray sanatından ayrı olarak Hindistan'daki bağımsız teodal Hindu eyaletlerinde gelişen minyatür sanatı. Baburlu minyatür okulu resimlerinin üslup açısından çağdaş olmasına karşılık, Racput minyatürleri gelenekçi ve romantiktir.

16. yüzyılda ve 17. yüzyılın başlarında gelişen akımın son dönemi 1825'e değin sürdü. Racput minyatür okulu Racasthan minyatür okulu ve Pahari minyatür okulu olarak ikiye ayrılır.

Racputana, *RACNA* olarak da bilinir, büyük ölçüde Hindistan'ın bugünkü Racasthan eyaletini kapsayan ve bir dizi küçük yerel devleti içine alan tarihsel bölge. Sözcük anlamı "Racputların toprağı" olan ve coğrafi bakımdan kuzeydeki ovalarla güneydeki ana plato arasında sınırları belirli tepelik bir alana yayılan bölgede 23 yerel devlet, bir kabile reisliği, bir malikane ve İngilizlerin elindeki Acmir-Mervara varesi yer alıyordu. Baştaki hükumdarların çoğunun kökeni bölgeye 7. yüzyılda girmeye başlayan savaşçı Racputlara dayanıyordu. En büyük devletler Codhpur, Caisalmer, Bikaner, Caipur ve Udaipur'du. 1947'de yerel devletlerin kademeli olarak birleştirilmesiyle Racasthan eyaleti oluşturuldu. Racputana'nın güneydoğudaki bazı toprakları Madhya Pradesh, güneybatıdaki bazı toprakları da Gucerat eyaleti içinde kaldı.

Racşahi, eskiden *RAMPUR BOALLA* Bangladeş'in ortabatı kesiminde kent. Padma (Ganj) Irmağının hemen kuzeyinde yer alır. 18. yüzyılın başlarında Felemenklerin ticaret merkezi olan Racşahi 1876'da belediye yapıldı. Günümüzde ipek, kibar, kereste ve işlenmiş gıda ürünlerinin üretildiği bir sanayi merkezidir. Kentte, Varendra Araştırma Müzesi ve bir ipekbocekçiliği enstitüsü ile Racşahi Üniversitesi (1953) yer alır.

Kentin kuzeybatısında yüksek ve engebeli Barind bölgesi, güneyinde Padma Vadisi ve ilin orta ve doğu kesimindeki bataklık bir çöküntü bölgesi yer alır. Başlıca ürünler pirinç, jüt, baklagiller ve şeker kamışıdır. Bangladeş'in ipek üretiminin yaklaşık tamamını bölge karşılar. Bölgenin eskiden Pundra (Paundravardhana) Krallığı'nın bir parçası olduğu sanılır. Nüfus (1991) 299.671.

rad, soğurulan iyonlaştırıcı ışınım (radyasyon) dozu birimi. Uluslararası Radyoloji Birimleri ve Ölçümleri Komisyonu'na 1 gramlık maddeye 100 erglik enerji taşıyan ışınım miktarı olarak tanımlanmıştır (1962). Yumuşak dokunun 1 röntgenlik orta gerilimli ışınım etkisinde kalmasıyla soğurulan doz yaklaşık olarak 1 rada eşittir. "Rad" terimi İngilizce *radiation absorber dose* (soğurulan ışınım dozu) sözcüklerinin baş harflerinden oluşturulmuştur. Bugün rad biriminin yerini, SI birimleriyle uyumlu olan gray birimi almıştır. *Avrica bak*. gray; rem; röntgen.

radar, uzakta bulunan ya da ısı koşulları nedeniyle çıplak gözle görülmesi olanaksız olan cisimlerin algılanması ve yerlerinin belirlenmesi amacıyla kullanılan elektronik sistem. Radar aracılığıyla bir cismin gözlemciye olan uzaklığı ve gözlemciye göre hızı da belirlenebilir.

Radar terimi İngilizce *radio detecting and ranging* (radyoyla algılama ve uzaklık ölçme) sözcüklerinin baş harflerinden oluşturulmuştur. Radar sistemlerinde (genellikle mikrodalga frekanslarında) elektromagnetik dalgalar üretilir ve bu dalgalar izlenecek cisme gönderilir; cisimden yansıtılarak geri gelen dalga (yankı), güçlendirildikten sonra bir sinyal işlemcisi tarafından çözümlenir. Belirli işlemlerden geçen bu sinyal, insanın algılayabileceği ya da radar tarafından de-

netlenen bir aygıtı (örn. uçaksavar topu) çalıştırabilecek biçime sokulur. Hedefe ilişkin bilgiler (örn. uzaklık, yön ya da yükseklik) genellikle bir katot ışın osiloskop(°) ekranında, radar ışınlarıyla taranan bölgenin haritaya benzer bir görüntüsü biçiminde görüntülenir.

Radar sistemlerinin birkaç türü vardır. Bunlar, radar vericisinden yayılan sin-yallerin türüne ve alınan yankının hangi özelliklerinden yararlanıldığına bağlı olarak farklılık gösterir.

En yaygın olarak kullanılan radar türü darbeli (vurulu) radardır. Bu tür radara bu adın verilmesinin nedeni, vericinin, uzunca zaman aralıklarıyla birbirlerinden ayrılmış kısa süreli ve çok güçlü elektromagnetik enerji darbeleri yayınmasıdır. Alıcı, gönderilen darbelerin yankısını, yakındaki cisimler için darbenin gönderilmesinin hemen ardından, orta uzaklıktaki cisimler için biraz daha sonra, en uzaktaki cisimler için de iki darbe arasındaki zaman aralığının sonuna doğru alır. En uzaktaki cisimlerden gelecek yankıların alınmasına yetecek bir süre geçtikten sonra verici ikinci kısa darbeyi gönderir ve tüm süreç yinelenir. Elektromagnetik dalgaların hızı çok büyük (saniyede 300 bin km) olduğundan, darbenin gönderilmesi ile yankısının alınması arasında geçen süre çok kısadır. Radar uygulamaları açısından bu hızı mikrosaniyede 300 metre olarak ifade etmek daha uygundur. Dalgalar verici ve hedef arasındaki yolu (gidiş ve dönüş olmak üzere) iki kez geçmek durumunda olduğundan, darbenin gönderilmesi ile yankısının alınması arasında geçen her mikrosaniye 150 m'lik bir uzaklığa karşılık gelir. Uzaklığın olabildiğince kesin bir biçimde belirlenebilmesi için çok kısa zaman aralıklarının ölçülebilmesi gerekir. Bu tür ölçüler elektronik aygıtlar aracılığıyla kolaylıkla ve duyarlı olarak gerçekleştirilebilmektedir.

İkinci bir radar türü sürekli dalga radarıdır. Bu tür radarda radyo sinyalleri darbeler biçiminde değil, kesintisiz bir dalga biçiminde gönderilir; bundan dolayı geri gelen yankı da sürekli ve gönderilen dalganın belirli bir bölümüyle ilişkilendirilemez. Bu nedenle basit sürekli dalga radarıyla uzaklık ölçümü yapılamaz. Ama bu tür radarla, Doppler etkisinden (gözlenen frekansta hareketten kaynaklanan değişime) yararlanılarak, hedefin hızı ölçülebilir. Antenden yayınlanan sabit ve belirli frekanstaki dalganın, antene doğru ya da antenden öteye doğru hareket etmekte olan bir cisimden yansıyarak geri dönmesi durumunda frekans değişimi olur. Sürekli dalga radarının daha geliştirilmiş türü olan frekans modülasyonlu radarla uzaklık ölçülmesi de olanaklı olmaktadır.

Bir başka önemli radar türü, lidar olarak da bilinen laserli radardır. Lidarda radyo dalgaları yerine çok ince laser ışığı demeti kullanılır. Bu sistemler 1 milyar MHz gibi çok yüksek frekanslarda çalışır, buna karşılık radyo dalgaları kullanan radarlarda çalışma frekansı 1-40.000 MHz arasındadır.

Radyo dalgalarını ilk kez elde etmeyi başaran Alman fizikçi Heinrich Hertz bu dalgaların tıpkı ışık dalgaları gibi davran-dıklarını, örneğin ışık gibi yansımaya uğradıklarını belirlemişti. Hertz'in 1880'lerin ortalarında ortaya koyduğu bu bulguları uygulama alanına geçiren ilk araştırmacı Alman mühendis Christian Hülsmeyer oldu. Hülsmeyer basit bir radyo yankı sistemi geliştirerek 1904'te bu buluşunun patentini aldı. Teknik olanakları açısından çok sınırlı olan bu sistem yaygınlık kazanamadı. Rad-

yo dalgalarının yansımından yararlanan algılama sistemlerinin gelişmesi ancak 1922'de, İtalyan mühendis Guglielmo Marconi'nin yansımayla ilişkin ilkeleri inceleyip belirlemesinden sonra olanaklı oldu. Marconi'nin önerileri aynı yıllarda ABD Deniz Kuvvetleri Araştırma Laboratuvarı'nda denendi; bu deneylerde sürekli dalgalar kullanılarak verici ile alıcı arasında geçen gemileri algılayan bir sistem geliştirildi. Darbeli radardan ilkeleri, iyonosfer üzerinde araştırmalar yapan iki ABD'li fizikçi, Gregory Breit ve Merle A. Tru ve tarafından 1925'te ortaya kondu. Bu fizikçiler darbe biçimindeki radyo dalgalarını atmosferin iyonlaşmış katmanından yansıyıp geri gelme süresini ölçerek iyonosferin yüksekliğini belirlemeyi başardılar.

1930'larda İngiltere, Fransa, ABD ve Almanya'da uçak ve gemileri uzak mesafeden ve kötü görüş koşulları altında algılayabilecek radar sistemleri geliştirmeye yönelik araştırmalar başlatıldı. II. Dünya Savaşı başladığında, İngiltere, ülkeye yaklaşan düşman uçaklarını belirleyecek bir radar ön uyarı ağı geliştirmişti. 1939 güzüne gelindiğinde Almanya, Freya adı verilen benzer bir sistemini üretimine geçmiş bulunuyordu. Bunu izleyen birkaç yıl içinde İngilizler bir avcı uçağına yerleştirilebilecek büyüklükte radar aygıtları geliştirdiler; ABD'de ise uçaksavar topunu hedefe yöneltebilen radar aygıtları yapıldı. Elektronikteki gelişmeler sonucunda, örneğin transistörlerin, daha sonra tümleşik devrelerin ve giderek bilgisayarların devreye girmesiyle radar sistemlerinde de büyük gelişmeler sağlandı. Bu gelişmeler radar için yeni uygulama alanlarının ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Güçlü vericiler ve duyarlı alıcıların yapılabilmesi, kıtalararası balistik füzelerle karşı çok uzun erimli erken uyarı sistemlerinin gerçekleştirilmesini olanaklı kıldı. Son yıllarda ABD ve Kanada'nın ortaklaşa gerçekleştirdiği ve Uzay Algılama ve İzleme Sistemi (SPADATS) olarak adlandırılan radar sistemi Yer yörüngesindeki yapay uyduları belirleyip izleyebilmektedir.

Askerlik dışında da radarın pek çok uygulama alanı vardır. Radar, uçak ve gemilerdeki seyir aygıtlarının en önemlilerinden biridir. Hemen bütün havaalanlarında hava trafiğinin denetimi ve kötü görüş koşullarında uçakların inişleri, radar aracılığıyla gerçekleştirilir. Günümüzde küçük balıklar ve gezi tekneleri bile radarla donatılmıştır.

Radar astronomide de yaygın olarak kullanılır. Radarla gerçekleştirilen uzaklık ölçümleri optik yöntemlere oranla daha doğru sonuçlar verir. Gezegen ve uyduların yüzey özellikleri de radarla incelenebilir. Radar aracılığıyla Ay, Mars ve Venüs yüzeylerinin ayrıntılı haritaları çıkarılmıştır (ayrıca bak. radyoastronomi).

Radarın yaygın olarak kullanıldığı bir başka alan da meteorolojidir. Kısa süreli hava tahminleri için yerde kurulu ya da havada taşınan radar aygıtlarından yararlanır. Bulut damlacıkları, buz kristalleri, yağmur damlaları ve dolu tanelerinden yansıyıp gelen radar dalgaları, yaklaşan fırtınaların, birkaç yüz kilometre uzaklıktan belirlenmesine ve izlenmesine olanak sağlar. Atmosferdeki asıtlılar, toz tanecekleri ve moleküller ise laserli radar aracılığıyla izlenir.

Elektronik devrelerin giderek daha küçük hacimlere sığdırılması, elde taşınabilir radar aygıtlarının geliştirilmesini sağlamıştır. Trafik polisinin kullandığı araç hızı denetim aygıtları bu tür radara örnektir. Daha da küçük ve hafif laserli radarlar görme özür-lülerin bastonlarında kullanılmaktadır.

Radbruch, Gustav (d. 21 Kasım 1878, Lübeck, Almanya - ö. 23 Kasım 1949,

Heidelberg, Batı Almanya), Alman hukukçu ve hukuk felsefecisi. Hukukta görelilik anlayışının ve olgucu yaklaşımın önde gelen savunucularındandır. Königsberg, Kiel ve Heidelberg üniversitelerinde ders vermiş, Weimar hükümetinde adalet bakanlığı yapmıştır (1921-22, 1923).

Hukuk felsefesiyle ilgili yaklaşımını hukukun ahlaki değerlere bağlı olduğu yolundaki Yeni-Kantçı ilkeye dayandırdı. Geliştirdiği hukuk felsefesi sisteminde mutlak kavramlara yer vermemekle, doğruluk ve adalet gibi kavramların göreliliğini, zamana, yere ve değer yargılarına göre değişebileceğini öne sürdü. Ama Almanya'daki Nazi yönetimi sırasında bu görüşünden uzaklaşarak hukukta ve adaletle belirli mutlak, içkin özelliklerin bulunduğunu varsayan bir dogal hukuk felsefesine yöneldi. Yapıtlan arasında *Einführung in die Rechtswissenschaft* (1907; Hukuk Bilimine Giriş), *Grundzüge der Rechtsphilosophie* (1914; Hukuk Felsefesinin Temelleri), *Der Geist des englischen Rechts* (1946; İngiliz Hukukunun Ruhunu) ve *Vorschule der Rechtsphilosophie* (1948; Hukuk Felsefesine Giriş) sayılabilir.

Radcliffe, Ann, eö WARD (d. 19 Temmuz 1764, Londra - ö. 7 Şubat 1823, Londra, İngiltere), gotik öykü ve romanlarında dehşet ve gerilim sahnelerini romantik bir duyarlılıkla birleştirmedeki yeteneğiyle tanınmış İngiliz yazar.

Radcliffe 17. yüzyıl Fransa'sını anlatan üçüncü romanı *The Romance of the Forest* (1791; Orman Romansı) ile üne kavuştu. Karanlık ve görkemli Apennin Dağlarının yükseklerinde yaşayan Udolpho'nun ıssız şatosunun gizemli havasını canlandıran *The Mysteries of Udolpho* (1794; Udolpho'nun Gizemi) ile İngiltere'de dönemin en sevilen romancısı oldu.

The Italian'da (1797; İtalyan) yazar olarak bütün gücünü ortaya koydu. Daha gelişmiş diyaloglar ve iyi bir kurgudan başka, bu yapıtta kötü bir adam olan dev yapıtı keşiş Schedoni'yi de öbür yapıtlarında görülme-yen psikolojik bir yaklaşımla ele aldı.

Scott'in "romantik edebiyatın ilk kadın şairi" diye tanımladığı Radcliffe'in hayran-ları arasında Byron, Coleridge ve Christina Rossetti de vardır.

Radcliffe-Brown, A(lfred) R(eginald) (d. 17 Ocak 1881, Birmingham, Warwick - ö. 24 Ekim 1955, Londra, İngiltere), İngiliz sosyal antropolog. Görece ilkel toplumlara toplumsal yapılarına ilişkin sistematik bir çerçeve geliştirmiştir.

Andaman Adaları'ndaki alan çalışmasıyla (1906-08) Trinity College'da (Cambridge) öğretim üyeliği elde etti. Batı Avustralya'da ilkel toplulukların akrabalık ve aile örgütlenmesi üzerinde çalıştı (1910-12). Tonga Krallığı'nda eğitim genel müdürü oldu (1916). Cape Town Üniversitesi'nde sosyal antropoloji dersleri verdi (1920-25); Afrika Yaşamı ve Dilleri Okulu'nu kurdu. *The Andaman Islanders* (1922, yb 1948; Andaman Adaları Sakinleri) adlı yapıtında temel düşüncelerini ve yöntemlerini ortaya koydu. Sidney Üniversitesi'nde (1925-31) kuramsal ve uygulamalı antropoloji araştırmalarını kapsayan bir ders programı geliştirdi. *The Social Organisation of Australian Tribes* (1931; Avustralya Kabilelerinin Toplumsal Örgütlenmesi) adlı yapıtında Avustralya Yerlilerini incelerken akrabalık, evlilik, dil, toprak mülkiyeti ve tasarrufu, cinsel ilişkiler ve kozmoloji üzerine topladığı geniş bilgileri sınıflandırdı, çözümledi ve birleştirdi. Toplumsal örgütleri, farklı öğelerin sü-rekli uyarıldığı, kaynaşığı ve bütünleştiği sistemler temelinde açıklamaya çalıştı. Toplumsal yapıların kişiler arasındaki dize-nle-

meler, örgütlenmelerin ise etkinlikler arasındaki düzenlemeler olduğunu savundu.

Chicago Üniversitesi'ndeki (1931-37) çalışmalarıyla ABD'li bilim adamlarının sosyal antropolojiyi tanımada önemli rol oynayan Radcliffe-Brown İngiltere'ye dönüşünde Oxford Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı (1937-46). Sonraki yapıtları arasında *Structure and Function in Primitive Society* (1952; İlk Toplumda Yapı ve İşlev) ile *Method in Social Anthropology* (1958; Sosyal Antropolojide Yöntem) sayılabilir.

Raddall, Thomas Head (d. 13 Kasım 1903, Hythe, Kent, İngiltere), yapıtlarında Nova Scotia'nın tarihini, deyimlerini, gelenek ve göreneklerini gerçekçe uygun olarak aktaran İngiliz asıllı Kanadalı romancı.

Nova Scotia'ya 1913'te göç etti; 1922'de bir kâğıt fabrikasında muhasebeci oldu. Bir hobi olarak başladığı yazarlığı 1938'de meslek olarak seçti. İlk öykü kitabı *The Pied Piper of Dipper Creek*'in (1939; Dipper Creek'in Kavalcisi) önsözünü o sırada Kanada genel valisi olan İngiliz yazar John Buchan yazdı. Bunu Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Nova Scotia'da geçen ilk romanı *His Majesty's Yankees* (1942; Majestelerinin Yankee'leri) ile titiz araştırmalara dayalı tarihsel romanslar izledi. Daha sonra bir Kanada telsiz istasyonundaki yaşamı anlatan *The Nymph and the Lamp*'i (1950; Peri ile Kuzu) ve tarihsel bir yapıt olan *Halifax, Warden of the North*'u (1948; Kuzeyin Bekçisi Halifax) yazdı. Öbür romanları arasında *Hangman's Beach* (1966; Cellat Kumsalı) ve *Pride's Fancy* (1974; Gururun Düşleri) sayılabilir. Otobiyografisi *In My Time*'i (Benim Zamanımda) 1976'da yayımladı.

Radegunda (AZİZE). RADEGUND ya da RADEGUNDIS olarak da yazılır, Fransızca SAINTE RADEGONDE (ö. 13 Ağustos 587, Poitiers, Fransa; yortu günü 13 Ağustos), Merovenj kralı I. Clotaire'in eşi ve ilk Merovenj azizelerinden biri. Rahibe olmak için kocasını terk ederek Poitiers'de bir manastır kurmuştur.

Thüringenli bir prenses olan Radegunda y. 531'de bir sefer sırasında I. Clotaire'in tutsağı oldu. Sarayda güzel sanatlar eğitimi gördü, sonunda kralla evlendi. Kraliçe olmasına karşın büyük bir alçakgönüllülikle yoksullarla ve hastalarla ilgilendi. Tourslu Gregorius'un *Historia Francorum*'una (Frank Tarihi) göre Clotaire, Radegunda'nın erkek kardeşini haksız yere öldürttü. Belki de bu nedenle Radegunda, Noyon piskoposu Medard'dan rahibelik izni istedi. Sonunda izin alarak bir manastıra girdi. Daha sonra Poitiers'de Kutsal Haç rahibe manastırını kurdu.

Radek, Karl (Bernhardoviç), asıl adı KARL SOBELSOHN (d. 1885, Lemberg, Galiciya, Avusturya-Macaristan - ö. 1939?), İosif Stalin'in 1930'lardaki Büyük Temizlik hareketi sırasında öldürülen komünist siyaset adamı. Komünist Enternasyonal'in (Komintern) ilk önderlerindendir.

Galicyalı Yahudi bir ailenin oğluydu. Kraków ve Bern üniversitelerinde okudu. 1905 Rus Devrimi'ne katıldı ve Rusya'da bir yıl hapis yattı. Daha sonra Almanya'da sol kanat sosyal demokrat gazetelerin yayın kurullarında görev aldı. 1915'te sosyalistlerin Zimmerwald Konferansı'nda sonradan kendisini Rusya'ya davet edecek olan Lenin'le tanıştı. İsveç'te Lenin'den ayrılarak orada Bolşevik bir haftalık bülten yayımlamaya başladı. Kasım 1918'de Almanya'da devrimin başlaması üzerine Rus Komünist

(Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi'nin temsilcisi olarak Almanya'ya gitti. Alman Komünist Partisi'nin yeniden örgütlenmesine yardımcı oldu ve Şubat 1919'da tutuklanana değin partinin Merkez Komitesi'nde görev aldı.

Aralık 1919'da serbest bırakıldıktan sonra Rusya'ya dönen Radek, çok geçmeden Komünist Enternasyonal Prezidyumu'nda önemli bir konuma yükseldi. 1923'te Komintern temsilcisi olarak devrimci etkinliklerde bulunmak üzere Almanya'ya döndü. Ama komünistlerin 1923 sonbaharında başlattıkları ayaklanma başarısızlıkla sonuçlandı. Leon Troçki'yi desteklediği için Radek'e sıcak bakmayan Stalin ve öteki bazı Sovyet liderleri Almanya'daki yenilgiyi bahane ederek Radek'i Komintern sekreterliği görevinden ve parti Merkez Komitesi'nden uzaklaştırdılar (Mayıs 1924). 1927'de Troçkist olduğu gerekçesiyle partiden de çıkarılan Radek Urallar'a sürgüne gönderildi.

1929'da muhalif görüşlerinden vazgeçtiğini ilan edince partiye yeniden kabul edildi. Stalin yanlısı bir tutum benimseyerek hükümetin resmi yayın organı *Izvestiya*'nın yayın kuruluna alındı ve dış olaylar konusunda gazetenin başlıca yorumcularından biri oldu (1931-36). Bu arada 1936 Sovyet Anayasası'nı hazırlamakla görevli komisyona atandı (1935). Ama Ekim 1936'da Sovyetler Birliği'ni parçalamaya yönelik Troçkist bir komploya katılmak suçundan tutuklandı. Büyük Temizlik hareketi sırasında yapılan göstermelik mahkemelerin ikincisinde (Ocak 1937) kendisine yüklenen suçları kabul etti ve idam edilen öteki sanıkların tersine 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1941'de Almanlar karşı propaganda etkinliklerinde bulunması için serbest bırakıldığı söylentileri yayıldıysa da, 1939'da hapishanede ya da bir Sovyet toplama kampında öldüğüne ilişkin güçlü kanıtlar vardır.

raden, Japon bezeme sanatlarında lake ve ağaç işlerinde kullanılan teknik. Lake ya da ağaç yüzey üstündeki desenlerin içine, uygun biçimde kesilmiş sedef ya da deniz kabukları yapıştırılarak ya da kakılarak yerleştirilir. *Raden* lak işinin birkaç türü vardır. Kalın kabukların kullanıldığı bir teknik olan *atsugai-ho* iki yöntemden oluşur. Bunların ilki kakmadır; Yüzeye ilk lak katı uygulandıktan sonra kabuk, oyulmuş desenin içine yerleştirilir; son kattan sonra yüzey cilalanarak düzeltilir. İkinci yöntemde kabuk, kil tozu ve ham laktan yapılan bir kağısımla ilk lak katı üstüne yapıştırılır ve yüzey cilalanır. İnce kabukların kullanıldığı bir teknik olan *usugai-ho*'da kabuk parçaları bir bıçak ya da iğne yardımıyla desene göre kesilir ve iki kat lak uygulanmış yüzeyin üstüne yapıştırılır. Bunun üstüne üçüncü bir kat lak uygulanır ve ardından cilalanır. Her iki teknikte de kabuklar üstüne çoğunlukla ince çizgili oymalar yapılır; bazen de kabuğun arkası altın varak ile renklendirilir ya da kaplanır. *Varigai-ho* ince kabuk malzemelerin çatlatılarak kullanıldığı bir tekniktir. Bu tür çatlakları yapmakta kullanılan en yaygın yöntemlerden biri, kabukları piring kâğıtlarına yapıştırdıktan sonra, bunları yemek çubuklarına sarmaktır. *Makigai-ho* tekniğinde ise, kabuklar parçacıklar halinde ezilir ve zeminin üstüne serpiştirilir.

Raden Japonya'da Nara döneminde (645-794), Çin'den *atsugai* tekniğinin alınmasıyla uygulanmaya başlamıştır. *Raden*'in ahşaba (özellikle kırmızı sandal ağacına) uygulanması bu dönemde yaygınlaştı. Heian döneminde (794-1185) *raden* lak işi ulusal bir Japon üslubuna dönüştü ve *maki-e* ile (altın

ya da gümüşle bezeli lake işi) birlikte kullanıldı. Kamakura döneminde (1192-1333) çok incelikli örnekleri yapıldı, ama Muromaçi döneminde (1338-1573) birdenbire geriledi.

Rădescu, Nicolae (d. 30 Mart 1874, Bükreş, Romanya - ö. 16 Mayıs 1953, New York kenti, ABD), Rumen asker ve devlet adamı. Romanya'da komünistlerin iktidara gelmesinden önce başbakanlık yapmıştır (Aralık 1944-Mart 1945).

I. Dünya Savaşı'nda Romanya Kara Kuvvetleri'nde çarpıştı. 1920'lerde Londra'da askeri ataşe olarak görev yaptı. 1933'te Kral II. Carol'un diktatörlük yönetimini protesto etmek amacıyla ordudan ayrıldı. II. Dünya Savaşı'nda Mihver Devletleri yanlısı General Ion Antonescu yönetimi sırasında Almanlar tarafından yakalanarak Târgu-Jiu toplama kampına atıldı (1941).

Ağustos 1944'teki antifaşist darbenin başına ulaşmasından sonra genelkurmay başkanlığına atanan Rădescu 2 Aralık 1944'te başbakan ve içişleri bakanı oldu. İçte komünistlerin hükümet içinde artan gücüne, dışta Romanya'nın egemenliğine yönelik Sovyet tehditlerine karşı direnmek için harcadığı çabalar, ABD'nin kendisini destekleyeceğine ilişkin hesaplarının yanlış çıkması nedeniyle sonuçsuz kaldı. Bükreş'teki siyasal bir kitle gösterisini (24 Şubat 1945) zorla dağıtmasının ardından 3 Mart 1945'te Sovyetler'in baskısıyla görevden alındı. Romanya'dan ayrılarak önce Kıbrıs'a, daha sonra (1947) New York'a yerleşti.

Radetzky, Joseph, Kont, tam adı JOHANN JOSEPH WENZEL ANTON FRANZ KARL, GRAF RADETZKY VON RADETZ (d. 2 Kasım 1766, Trebnice, Bohemya - ö. 5 Ocak 1858, Milano), Avusturyalı askeri reformcu.

1784'te Avusturya ordusuna katıldı. 1787-92 arasında Osmanlılara karşı, Fransız Devrim Savaşları'nın başlarında da Avusturya Felemenki (bugün Belçika ve Lüksemburg) ile Felemenk Cumhuriyeti'nde çarpıştı. 1796-97 arasında İtalya'da Napoléon'a karşı yürütülen harekâtlara katıldı. 1809'da Avusturya ordusunun genelkurmay başkanlığına getirilerek siyasal ve askeri politikaların çizilmesinde etkin rol oynamaya başladı. Bu arada, kaynakların yetersizliğine karşın ordunun modernleştirilmesine yönelik bazı reformları gerçekleştirdi. 1813'te Schwarzenberg prensi Karl Philipp'in kurmay başkanı olarak, Napoléon'a karşı yürütülen savaşların, özellikle de Leipzig Çarpışması'nın planlanmasında etkin görevler üstlendi. Mart 1814'te galip devletlerin yöneticileriyle birlikte Paris'e girdi ve Viyana Kongresi'ne katıldı. Daha sonra genelkurmay başkanlığı görevine dönerek askeri reformları sürdürmeye çalıştı, ama başarılı olamayarak 1829'da emekliye ayrıldı.

Radetzky 1831'de yeniden İtalya'da etkin göreve çağrıldı. 1836'da feldmareşal oldu. Son olarak 23 Mart 1849'da Novara'da İtalyanlara karşı Avusturya'nın zaferiyle sonuçlanan harekâtı yönetti. 1850-57 arasında Lombardiya-Venedik valiliğini yürüttü. Johann Strauss (Baba) askerlerce çok sevilen Radetzky'nin onuruna *Radetzkymarsch* adlı marşı besteledi.

Radha, Hindu mitolojisinde, Vrindavana çobanları arasında yaşadığı dönemde Tanrı Krişna'nın sevgilisi. Başka bir çobanın (*go-pa*) karısı olsa da Krişna'nın en sevdiği eşi ve sadık yoldaşdır. Vişnuculuğun *bhakti*(*) kolunda Radha insan ruhunu, Krişna ise tanrısallığı simgeler.

Birçok Hint dilinde Radha'nın alegorik aşkını işleyen lirik şiirlere rastlanır. Bengal'de, Govinda Das gibi birçok şair bu tür

Radha ve Krişna balkonda, Kışangarh üslubunda bir Hint minyatürü, y. 1760
Viccone and Albert Museum, Londra

şiirler yazdı. İki sevgiliyi bedenleştiren Bengalli ermiş Çaitanya'nın içten Krişna, dıştansa Radha olduğuna inanılırdı. Çaitanya'nın tanrısal aşkı yücelten şiirleriye günümüze ulaşamadı. Racasthan ve Pahar okullarında minyatürçüler Cayadeva'nın *Gitagovinda* (Çobanın Şarkısı) adlı yapıtından esinlendiler. Bu minyatürlerde Radha, Krişna'nın alacakaranlıkta sürüyle dönüşünü beklerken ya da bir koruda Krişna'yla oynarken gösterilir. Özellikle Hindistan'ın kuzey ve doğusundaki tapınaklarda Krişna'yı flüt çalarken gösteren bronz heykellerin yanında sevgilisi Radha'nın heykelleri yer alır ve Radha'ya da tapınılır.

Radha Soami Satsang, Hindistan'da içrek (batını) bir Hindu-Sih tarikati. 1861'de Agralı Hindu banker Siva Dayal Saheb (Şivdayal olarak da bilinir) tarafından kuruldu. Dayal Saheb insanların en yüksek yeteneklerini kusursuzlaştırabilmek için Tanrı'nın *şabd* (ses) ya da *nam*'ını (ad) yinlemeleri gerektiğine inanıyordu. *Radha soami* ruhun Tanrı'yla, Tanrı'nın adıyla ve içten duyulan Tanrı sesiyile birliğini ifade eder. *Satsang* ise "doğru insanların cemaati"dir ve büyük önem taşır.

Siva Dayal Saheb'in ölümünden sonra tarikat ikiye ayrıldı. Çekirdeği Agra'da kalırken, Siva Dayal Saheb'in Sih öğrencilerinden Caimal Singh önderliğinde ayrı bir kol ortaya çıktı. Merkezli Amritsar yakınlarındaki Beas Irmağı kıyısında olduğu için bu ikinci grubun üyelerine Beas Radha Soami'leri dendi.

Radhakrişnan, Sarvepalli (d. 5 Eylül 1888, Tiruttani - ö. 16 Nisan 1975, Madras, Hindistan), 1962-67 arasında Hindistan cumhurbaşkanı olan Hintli bilim ve devlet adamı.

Mysore (1918-21) ve Kalküta (1921-31, 1937-41) üniversitelerinde felsefe profesörlüğü, Andhra Üniversitesi'nde rektör yardımcılığı (1931-36) yaptı. Ayrıca Oxford Üniversitesi'nde Doğu dinleri ve ahlaki konusunda ders verdi (1936-52). Benares

Hindu Üniversitesi'nin rektör yardımcılığında bulundu (1939-48) ve Delhi Üniversitesi'nin rektörü oldu (1953-62).

Radhakrişnan
Camera Press

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'ndeki (UNESCO) Hint delegasyonunun başkanlığını da yürüten (1946-52) Radhakrişnan, 1948-49 döneminde UNESCO'nun yürütme kurulu başkanıydı. 1949-52 arasında Hindistan'ın Moskova büyükelçisi olarak görev yaptı. 1952'de Hindistan'a dönüşünde cumhurbaşkanı yardımcılığına, 11 Mayıs 1962'de de bağımsız Hindistan'ın ilk cumhurbaşkanı Racendra Prasad'ın yerine cumhurbaşkanlığına seçildi. Beş yıl sonra politikadan çekildi.

Radhakrişnan'ın yapıtları arasında *Indian Philosophy* (1923-27, 2 cilt; Hint Felsefesi), *The Philosophy of the Upanishad* (1924; Upanishad Felsefesi), *An Idealist View of Life* (1932; İdealist Bir Yaşam Anlayışı), *Eastern Religions and Western Thought* (1939; Doğu Dinleri ve Batı Düşüncesi) ve *East and West: Some Reflections* (1955; Doğu ve Batı: Bazı Düşünceler) sayılabilir.

Radić, Stjepan (d. 11 Temmuz 1871, Trebarjevo, Hırvatistan, Avusturya-Macaristan - ö. 8 Ağustos 1928, Zagreb, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı), Hırvatistan'ın özerkliğini savunan köylü önderi.

Kardeşi Ante ile birlikte 1904'te Hırvatistan Köylü Partisi'ni kurdu. Mart 1918'de, Zagreb'teki Ulusal Konsey'le işbirliği yaparak Hırvatistan'ın özerkliğine ve Sırlarla Hırvatların hak eşitliğine dayalı bir Yugoslav birliğinin kurulmasını savundu. Belgrad'daki yönetimle görüş ayrılıkları yüzünden 1919-20 arasında hapsedildi. 1920 seçimlerinden sonra etkin bir muhalefet yürütememesi üzerine Temmuz 1923'te destek sağlamak amacıyla yurtdışına gitti. Ama girişimlerinden sonuç alamayınca Ağustos 1924'te Zagreb'e döndü ve Temmuz 1925'e değin hapsedildi. 1921 anayasasını benimseyen açıklamaları üzerine 1925'te hükümete girdi, ama 1927'de yeniden muhalefete başladı. Daha sonra Sırp demokratlarının önderi Svetozar Pribičević ile işbirliğine girerek Yugoslavya'nın federal yapıya dönüştürülmesini savundu. 20 Haziran 1928'de parlamentodaki bir tartışma sırasında vuruldu ve birkaç hafta sonra öldü.

Radiguet, Raymond (d. 18 Haziran 1903, Saint-Maur - ö. 12 Aralık 1923, Paris, Fransa), Fransız romancı ve şair. On yedi yaşında olağanüstü bir kavrayış ve kusursuz bir üslupla yazdığı *Le Diable au corps* (1923; *İhtiras Yolcuları*, 1954/İçimizdeki Şeytan, 1965, 1987) adlı yapıtıyla tanınır.

On altı yaşında Paris'e giderek Apollinaire, Max Jacob, Erik Satie ve onu himayesine alan Jean Cocteau gibi 1. Dünya Savaşı sonrasının önde gelen dadacı ve kübist sanatçılarıyla birlikte taşkın bir yaşam sürdü.

İlk edebi yapıtlarından *Les Joues en feu* (1920; Yanan Yanaklar) adlı şiir kitabı,

müziğini Georges Auric'in yaptığı iki perdelik kısa oyunu *Les Pelicans* (1921; Pelikanlar) ve öncü sanat dergilerinde çıkan yazılarının, dostları arasında büyük ilgi uyandırdı. İçimizdeki Şeytan'ın yayımlanmasıyla birlikte eleştirmenler bu genç yazarı duygu, düşünce ve üslupta ölçülülüğe ve yalınlığa dayalı yeni-klasik geleneğin ustası saydılar. Yapıt cephede savaşan bir askerin karısını haştan çıkaran 16 yaşındaki bir gencin öyküsüydu; kadın bu ilişkiden olma çocuğunu doğururken ölüyordu. Radiguet öyküyü anlatırken genç kahramanının sevecen, acımasız ve kayıtsız ruh halini büyük bir şiirsellikle yansıtmaya çalışmıştı. Bu kitabı, Radiguet'nin açıklık, incelik ve ölçülülük üzerine deneysel bir çalışma olarak nitelendirilebilecek ikinci ve son romanı *Le Bal du comte d'Orgel* (1924; *Orgel Kontu'nun Balosu*, 1989) izledi. Radiguet genç yaşta tifodan öldü.

radika bak. karahindiba

radikal (kimyada) *bak.* kök

radikal, siyasette, toplumsal düzenin bütününe ya da bir bölümünün kökten değişimini isteyen kimse. Siyasal anlamda ilk kez İngiltere'de kullanılan radikal sözcüğünün ortaya çıkışı, Charles James Fox'ın 1797'de oy hakkını genişletmek için ileri sürdüğü "radikal reform" kavramına bağlanır. Zamanla radikal sözcüğü parlamento reformu hareketini destekleyen herkesi kapsayan genel bir terim olarak kullanılmaya başladı. Oy hakkını yalnızca orta sınıfın bir bölümünü kapsayacak biçimde genişleten 1832 Reform Yasası'nın kabulünden sonra, bir grup Radikal parlamenter Whig grubuyla ittifak kurarak bu hakkın işçi sınıfını da içine alacak biçimde yaygınlaştırılması yönünde mücadeleyi sürdürdü. 1867 Reform Yasası'yla belli ölçüde bu amaca ulaşıncaya, özellikle Londra ve Birmingham'daki Radikaller yeni seçmenleri örgütlemeye girişerek Whig grubunun Victoria döneminin sonlarında Liberal Parti'ye dönüşmesinde önemli rol oynadılar. Radikallerin işçi sınıfına yakınlığı nedeniyle, 1874-92 arasında parlamentoya giren sendikacılar kendilerini Radikal olarak nitelendirdiler.

Fransa'da da 1848'den önce cumhuriyetçiliğin açıkça savunulması yasadışı sayıldığından cumhuriyetçiler çoğunlukla radikal adını kullanma yoluna gittiler. 1869'dan sonra Georges Clemenceau önderliğindeki Radikaller Léon Gambetta'nın ılımlı demokrat cumhuriyetçi çizgisinden uzaklaşmaya başladılar. 1881'de geniş kapsamlı toplumsal reformlara dayalı bir programı benimseyen bu grup, 20. yüzyıl başlarında Radikal Sosyalist Parti adı altında örgütlendi.

19. yüzyıl İngiliz Radikalleri, "felsefeci radikallerin" görüşleri doğrultusunda insanların toplu eylemlerle içinde yaşadıkları koşulları etkileyebileceklerini savunmaktaydı. Ama bu yaklaşımın Marksistler ve şiddet yoluyla toplumsal değişimi savunan akımlarla da benimsenmesi nedeniyle, radikal terimi reformculuğu aşan bir içerik kazandı.

ABD'de olumsuzluk yüklü bir anlamda sol ya da sağ her türlü aşırılığı belirtmek için kullanılan radikal terimi, Büyük Bunalım sonrasında yer yer bu iticilikten sıyrılmaya başladı. Özellikle 1960'lardaki gençlik hareketleri, gelenekçi toplumsal ve siyasal değerleri açığa yadsıma açısından radikal kimlikle özdeşleştirildi.

Radikal Cumhuriyetçiler, ABD'de İç Savaş (1860-65) döneminde Cumhuriyetçi Partinin köleliğin kaldırılması için köktencil önlemler alınmasını savunan kanadı. Sonra-

dan Siyahlara beyazlarla eşit haklar tanınması için çaba gösteren Radikal Cumhuriyetçiler seslerini ilk kez 1863 sonlarında, Lincoln'in "yüzde 10 planı"na karşı çıkarak duyurdular. Bu plan, Konfederasyon kuvvetlerinin ele geçirdiği Güney eyaletlerinde, seçmenlerin yüzde 10'unun Birlik'e bağlılık yemini etmesi koşuluyla bu eyaletlerde yeni yönetimlerin kurulmasına izin verilmesini öngörüyordu. Bu planı yetersiz bulan Radikal Cumhuriyetçiler, söz konusu eyaletlerde seçmenlerin çoğunluğunun Birlik'e bağlılık yemini etmesini öngören ve yeni kurulacak yönetimlerde Güney ordusunda görev yapmış kişilerin yer almasını yasaklayan yeni bir plan geliştirdiler. Bu planı içeren Wade-Davis Yasa Tasarısı'nı Lincoln'in veto etmesi Radikal Cumhuriyetçilerin Lincoln'in yeniden başkan adayı olmasını engellemek için kısa süreli bir kampanya başlatmalarına yol açtı. Radikal Cumhuriyetçilerin İç Savaş sonrasındaki en önemli başarıları, Güney eyaletlerinde askeri yönetimlerin kurulmasını ve bu eyaletlerdeki yurttaşların tümüne oy hakkı tanınmasını öngören 1867 ve 1868 tarihli Yeniden İnşa yasalarının Kongre'de kabul edilmesi oldu.

Radikal Cumhuriyetçiler kölelik ve ırk ayrımı konusunda birlikte hareket etmekle birlikte, hiçbir zaman türdeş bir siyasal grup oluşturmadılar ve para politikası, iş hukuku reformu, korumacılık gibi konularda sık sık görüş ayrılığına düştüler. Ayrıca bak. Cumhuriyetçi Parti (ABD).

Radikal Sosyalist Parti, Fransızca PARTI RADICAL-SOCIALISTE ya da PARTI REPUBLICAIN RADICAL ET RADICAL-SOCIALISTE. Fransa'nın en eski siyasal partisi. Resmi olarak 1901'de kurulmakla birlikte kökleri 19. yüzyıldaki "radikal" gruplara dayanır. Katı bir ideolojisi ve yapısı bulunmayan bir merkez partisi niteliğindedir. En güçlü konumuna Üçüncü Cumhuriyet (1940'a değin) ve Dördüncü Cumhuriyet (1945-58) dönemlerinde ulaşan parti, Beşinci Cumhuriyet'te de (1958'den bu yana) etkisini sürdürmüştür.

İlk Fransız "radikal" partisi 1848 Devrimi'nde doğdu. 1870'lerde Cumhuriyetçi Parti'nin reformcu kanadına Radikaller denmeye başladı. 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında ülke yönetiminde önemli rol oynayan Radikaller 1930'lardan sonra gerilemeye başladı. Ama 1932 seçimlerinde oyların çoğunluğunu kazanan Sosyalist Parti'nin desteğiyle Radikal bir hükümet oluşturuldu. Radikaller 1936'da Léon Blum'un başkanlığında Sosyalist ağırlıklı Halk Cephesi hükümetine katıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gücü daha da azalan Radikallerin öbür siyasal gruplarla birlikte oluşturduğu Cumhuriyetçi Solun Birliği (RGR) adlı parti, hiçbir seçimde oy oranını yüzde 11'in üzerine çıkaramadı. Radikaller gene de, meclisteki güç dağılımı nedeniyle oluşturulan koalisyonlarda belli ölçüde etkili olmayı sürdürdü. Ama 1958'de Charles de Gaulle'in önderliğinde başlayan Beşinci Cumhuriyet döneminde oyları daha da azaldı. 1965'teki başkanlık seçiminde François Mitterrand'ı destekleyen Radikaller, sonraki yıllarda da çeşitli merkez, merkez-sol ve merkez-sağ koalisyon hükümetlerinde görev üstlendi.

Radin, Paul (d. 2 Nisan 1883, Łódź, Polonya - ö. 21 Şubat 1959, New York kenti, ABD), ABD'li antropolog. Ekonomik ve toplumsal yapılarla psikoloji, felsefe ve dinin sentezine dayalı tarihsel bir ilkel toplum modeli geliştirilmesinde önemli rol oynamış, antropolojinin kültür-kişilik araştırmaları ve otobiyografik belge kullanımı gibi önemli alanlarına öncülük etmiştir. Aynı zamanda yetkin bir dil uzmanı

olarak, birçok Kuzey Amerika dilini tanımlayarak bütünlüklerini vurgulayan bir sınıflandırma şeması geliştirmesiyle de tanınır.

ABD'li tarihçi James Harvey Robinson'ın kuşkucu hümanizminden ve antropolog Franz Boas'ın görüşlerinden etkilendi. 1911'de Columbia Üniversitesi'nde doktoraasını tamamladı. İlk alan çalışmasını 1908'de Wisconsin'in Vinebago Yerlileri arasında yaptı. *The Winnebago Tribe* (1915-16; Vinebago Kabilesi) ile başlayarak yapıtlarında bu Yerlilerin kültürlerinin hemen her yönünü inceledi. *The Autobiography of a Winnebago Indian*'in (1920: Bir Vinebago Yerlisinin Otobiyoğrafisi) ilk örneğini oluşturduğu otobiyografik belgelere dayalı çalışmalarını *The Road of Life and Death* (1945; Ölüm ve Yaşam Yolu) ve *The Culture of the Winnebago: As Described by Themselves* (1949; Kendi Anlatımlarıyla Vinebago Kültürü) gibi yapıtlarla sürdürdü. Kanada'da yürütülen jeolojik araştırmalarda uzun yıllar alan antropologu olarak çalıştı. Ayrıca California (Berkeley), Chicago, Cambridge ve Brandeis (Waltham, Massachusetts) üniversitelerinde ders verdi.

Radin'in temel ilgi alanı ilkel toplulukların folklor, dil ve dinleriydi. Ona göre ilkel insanların zihin yapısı modern insanlardan yapısal olarak değil, derece olarak farklıydı. İkel insanların yaşamın temel zorluklarına gösterdikleri tepkilerde derin, karmaşık ve kapsamlı özellikler gören Radin, ahlaki ilerleme düşüncelerine de kuşkuyla yaklaşır.

Radin'in dilbilim alanındaki en önemli yapıtı *The Genetic Relationship of the North American Indian Languages*'dir (1919; Kuzey Amerika Yerli Dillerinin Genetik İlişkisi). *Primitive Man as Philosopher* (1927; Filozof Olarak İkel İnsan) ve *Primitive Religion*'da (1938; İkel Din) iki tarihsel mizacı karşılaştırır. En önemli eleştirel kuramsal çalışması olarak ise *Method and Theory of Ethnology* (1933; Etnolojinin Kuram ve Yöntemi) kabul edilir. Radin düşünceleriyle, sosyolog Lewis Mumford, psikanalist Carl Jung, şair John Crowe Ransom ve felsefeci John Dewey gibi değişik alanlardaki kişileri etkilemiştir.

Radiolaria bak. ışınlılar

Radişçev, Aleksandr Nikolayeviç (d. 31 Ağustos 1749, Moskova - ö. 24 Eylül 1802, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus edebiyatı ve düşüncesinde devrimci geleneği başlatan yazar.

Soylu bir ailedendi. Moskova (1757-62), Petersburg (1763-66) ve Leipzig'de (1766-71) öğrenim gördü. Devlet memurluğu sırasında değişik toplumsal çevreleri tanıma olanakını buldu. *Puteşestvie iz Peterburga v Moskvu* (1790; Petersburg'dan Moskova'ya Seyahat) adlı en önemli yapıtında düşsel bir seyahat çerçevesinde toplumsal adaletsizlik, sefillik ve vahşet örneklerini yansıtmaya çalıştı. Serflik, otokrasi ve sansürü yargılayan bu yapıtı durumdan habersiz olduğuna inandığı İ. Yekaterina'yı (Büyük) aydınlatmak için yazmış olmasına karşın, hemen tutuklanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Daha sonra cezası Sibirya'da 10 yıl sürgüne çevrildi. 1801'de I. Aleksandr tarafından bağışlandı ve reform tasarıları hazırlamakla görevlendirildi. Ama bir yıl sonra intihar etti. Yapıtlarının büyük bir edebi nitelik taşımasına karşın, düşünceleriyle sonraki kuşakları, özellikle de Dekabristleri etkiledi.

radlus bak. döner kemik

Radlov, Vasili (Vasilyeviç), Almanca WILHELM RADLOFF (d. 17 Ocak 1837, Berlin,

Almanya - ö. 12 Mayıs 1918, Petrograd [hugün Petersburg], Rusya). Güney Sibirya ve Orta Asya Türk halklarının etnografyası, kültürü, folkloru, eski metinleri ve dilleri konusundaki araştırmalara önemli katkılarda bulunan Alman bilim adamı

1850'lerde Berlin Üniversitesi'nde Doğubilim öğrenimi görürken biyolojik ırkın insan gelişmesini etkilediği görüşüne karşı çıktı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Sibirya'nın güneybatısındaki Barnaul'da bir ortaokulda öğretmenliğe başladı. Bu dönemde Sayan ve Altay dağlarındaki Türk halkıyla yakın ilişki kurarak etnografya, metin ve dil incelemelerine başladı. Topladığı folklorik malzemelerin bir bölümünü *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme* (1866-1907, 10 cilt; Türk Kavimlerinin Halk Edebiyatından Örnekler) adlı yapıtında kullandı.

Petersburg'a gittikten sonra Kuzey ve Orta Asya'nın genel bir etnografyası sayılan *Aus Sibirien: Lose Blätter aus meinem Tagebuch*'u (1884, 2 cilt; Sibirya'dan Seçmeler, 1954, 1986) yayımladı. Bu yapıtında Şamanizmi başlıca din olarak alan ve bölgenin kültürel evrimini üç aşamaya (avcılık-hayvancılık-tarım) ayıran bir kuram geliştirdi. Rusçaya çevirerek (1891-1910) yayımladığı *Das Kutadku Bilik des Iusuf Chass-Hudschib aus Balasagun*'un (Balasagunlu Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i) önsözünde Uygur toplumunu anlatırken, devletin halk otoritesinin güçlü bir kişi tarafından ele geçirilmesiyle oluştuğu kuramını ortaya koydu.

Radlov ayrıca Türk dilleri üzerine *Versuche eines Wörterbuches der Türk-Dialekte* (1893-1911, 4 cilt; Türk Ağzaları İçin Sözlük Denemesi) adlı karşılaştırmalı bir sözlük ve Moğolistan'daki Türk yazıtları üzerine *Die Altürkischen Inschriften der Mongolai* (1894-97; Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları) adlı uzun bir inceleme yazdı. Rus hükümetinin danışmanı olarak, Orta Asyalılara karşı daha aydın bir yaklaşımın savunucusu oldu.

Radom, Polonya'nın ortadoğu kesiminde il (*województwo*). 1975'te oluşturulan ilin yüzölçümü 7.294 km²'dir. Kuzeyde Varşova, doğuda Siedlce ve Lublin, güneyde Tarnobrzeg ve Kielce, batıda da Piotrków Trybunalski ve Skierniewice illeriyle çevrilidir.

İl ekonomisi dokuma, cam, kimya ve gıda işleme sanayileri ile tarıma dayanır. İlın doğu sınırının büyük bölümünü çizen Vistula Irmağının her iki yakası boyunca pek çok kaplıca yer alır. İldeki öteki akarsular Radomka, Pilica ve Itzanka'dır. İl nüfusunun yaklaşık yüzde 70'i kırsal alanda yaşar. İl merkezi Radom dışındaki önemli kentler Pionki, Kozienice ve Grójec'tir. Nüfus (1991 tah.) 751.100.

Radom, Polonya'nın ortadoğu kesimindeki Radom ilinin (*województwo*) merkezi kent. Adı kayıtlara ilk kez 1154'te, iki büyük ticaret yolunun kavşak noktasında yer alan, tahkim edilmiş bir yerleşme olarak geçti. 1360'ta Kral III. Kazimierz (Büyük) kente ticari ayrıcalıklar tanıdı. 15. yüzyıl boyunca diet (meclis) ve il konseyi toplantıları Radom'da yapıldı. 1795'te Avusturya tarafından işgal edilen kent sonradan Varşova Düküğü'ne (1807-15) bağlandı. Bir süre Rusya'nın yönetimi altında kaldıktan sonra 1918'de yeniden Polonya'ya geçti. Günümüzde bir sanayi merkezi olan kentteki başlıca sanayi dalları dokuma, cam, kimya-

sal madde, cephan ve ayakkabı üretimi ile gıda işlemedir. Nüfus (1992 tah.) 229.300.

radon (Rn). periyodik tablonun 0 grubunda (soy gazlar) yer alan kimyasal element. Radyumun radyoaktif bozunmasıyla oluşan ve renksiz, tatsız, kokusuz, ağır bir gaz olan radon havadan yedi buçuk kez, hidrojen denise yüz kez daha ağırdır. Radon gazı $-61,8^{\circ}\text{C}$ 'de sıvılaşır ve -71°C 'de donar. Daha çok soğutulduğunda yumuşak sarı bir ışık vererek parlar ve bu ışık sıvı hava sıcaklığında (-195°C) turuncu-kırmızı arası bir renge dönüşür.

Bütün izotoplarının kısa ömürlü ve kaynağı olan radyumun da eser bir element olması nedeniyle radona doğada ender olarak rastlanır. Çok az miktarda radyum içeren toprak ve kayalardan sızması sonucunda atmosferin yere yakın bölümünde eser miktarda radon bulunur.

Derişik radon örnekleri hazırlamak için bir radyum kaynağı cam bir kap içindeki sulu çözeltide ya da radonun kolaylıkla akabileceği gözenekli bir katı halinde saklanır. Birkaç gün aralıklarla biriken radon pompayla dışarı alınır, artırılır ve küçük bir tüpüne sıkıştırıldıktan sonra tüpün ağzı sızdırmaz biçimde kapatılır ve ayrı bir yere alınır. Bu gaz tübü, cisimlerin içine işleyen gamma ışınımı kaynağıdır. Gamma ışınları büyük oranda radonun bozunma ürünlerinden biri olan bismut-214 tarafından salınır. Bu tür radon tüpleri radyoterapi ve radyografide kullanılmıştır.

1980'lerin sonlarında doğal radon gazı, sağlığa ciddi biçimde zarar verebilecek bir madde olarak kabul edilmeye başladı. Kayaların ve toprağın içinden yukarı yükselerek bina temellerinin ya da boru sistemlerinin içinden dışarı sızabilen gaz, havalandırması yeterli olmayan binaların zemin katlarında birikebilmekte. Radon gazı yoğunluğunun artması ve bu durumun yıllarca sürmesi, akciğer kanseri olasılığını büyük ölçüde artırmaktadır. Gerçekten de bugün ABD'de sigara içmeyen akciğer kanserlilerin büyük çoğunluğunun hastalık nedeninin radon gazı olduğu saptanmıştır. En yüksek radon düzeylerine de, uranyum minerali yataklarının bulunduğu jeolojik oluşumların üzerinde kurulan binalarda rastlanmaktadır.

Tıbbi uygulamalar ve bilimsel araştırmalar için, yapay olarak derişik radon örnekleri hazırlanabilmektedir. Tipik bir radon kaynağı cam kaplarda sulu çözelti içinde ya da radonun içinden kolayca sızabileceği gözenekli katı maddeler biçiminde saklanır. Birkaç günlük aralıklarla, biriken radon dışarı alınır, artırılır ve sıkıştırılarak küçük tüplere doldurulur; daha sonra ağızları sıkıca kapatılan tüpler güvenli yerlere kaldırılır. Tüpün içindeki radon gazı bozunarak bismut-214'e dönüşür ve dışarı gamma ışınımı salar. Bu tür radon tüpleri radyoterapi ve radyografide kullanılır.

Doğal radon üç izotopun karışımıdır. Bu izotoplardan her biri üç radyoaktif aileden (uranyum, toryum ve aktinyum aileleri) birinin bozunma ürünüdür. Uranyum ailesinde yer alan ve en uzun ömürlü izotopu olan radon-222'yi (yarı ömrü 3,823 gün) Alman kimyacı Friedrich E. Dorn 1900'de buldu. Radon adı bazen, toryum ve aktinyum ailelerinde yer alan toron ve aktinon adındaki öbür iki doğal izotopundan ayırmak için, yalnızca radon-222 izotopu için kullanılır.

Radon-220 ya da toronu (yarı ömrü 51,5 saniye) İngiliz bilim adamları R. B Owens

ve Ernest Rutherford toryum bileşiklerinin radyoaktifliğinin bir bölümünün uzaklaştırıldığını fark etmeleri sonucunda buldular. Radon-219 ya da aktinon (yarı ömrü 3,92 saniye) ise aktinyumla birlikte birbirlerinden bağımsız olarak çalışan Friedrich O. Giesel ve André-Louis Debierne tarafından bulundu. Radonun bir düzineden çok yapay radyoaktif izotopu da bilinmektedir.

En dış kabuklarında sekiz elektron bulanan radon atomlarının kararlı bir elektron yerleşimi vardır. Bu nedenle radonun kimyasal etkinliği çok azdır. Ama tümüyle eylemsiz bir element değildir. 1962'de kripton ve ksenon gibi öbür tepkin soy gaz bileşiklerinden daha kararlı olan radon difluorür-bileşiği elde edilebilmiştir. Radonun kısa ömürlü olması ve radyoaktiflik enerjisi nedeniyle radon bileşiklerinin deneysel olarak araştırılması zor olmaktadır.

atom numarası	86
en kararlı izotopu	(222)
erime noktası	-71°C
kaynama noktası	-62°C
yoğunluğu	9,73 gr/litre (1 atm, 0°C 'de)
değerliği	0, +2(?)
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-18-8 ya da (Xe) $4f^{14}5d^{10}6s^26p^6$

Radowitz, Joseph Maria von (d. 6 Şubat 1797, Blankenburg, Harz, Braunschweig-Wolfenbüttel - ö. 25 Aralık 1853, Berlin), Prusyalı muhafazakâr diplomat ve general. Prusya'nın önderliğinde Almanya'nın birliğini sağlamaya girişen ilk devlet adamıdır.

Radowitz 1848 Devrimi'nin ardından, Mart 1848-Nisan 1849 arasında Frankfurt Ulusal Meclisi'nde aşırı sağ kanadın önderliğini yürüttü. Ama Prusya'nın öncülüğünde Alman birliğinin sağlanması ve Avusturya ile gevşek bir konfederasyon oluşturulmasına yönelik önerisi reddedildi. IV. Friedrich Wilhelm'in Frankfurt Ulusal Meclisi'ndeki liberallerce önerilen imparatorluk tacını reddetmesinin ardından da Almanya'nın birliğini Alman prensleriyle anlaşılarak gerçekleştirme yöneldi. Hükümet üyesi olmamasına karşın, dış politikada etkin bir rol oynayarak Prusya'nın liderliğini onaylayan Alman devletleriyle bir birlik oluşturmayı başardı. 1850'de toplanan Erfurt Birlik Meclisi'nde Prusya'yı temsil etti. Friedrich Wilhelm'in desteğiyle Eylül 1850'de başbakanlığı üstlenerek, eski konfederasyonun yeniden kurulduğunu açıklayan ve Hesse-Kassel'i işgale yönelik Avusturya'ya karşı savaş hazırlıklarına başladı. Sonunda Rusya ve Avusturya'nın baskısıyla gerileyen Prusya, Olmütz Anlaşması'nı (29 Kasım 1850) imzalamak zorunda kaldı. 3 Kasım'da istifa etmiş olan Radowitz İngiltere'ye giderek bir ittifak oluşturmaya çalıştıysa da, başarılı olamadı.

radula, dışlıdıl olarak da bilinir, çiftçenetliler dışında tüm yumuşakçaların ağzında bulunan boynuzsu ve şerit biçimindeki organ. Hareketli bir tabanın desteklediği ve dışarıya doğru uzatılabilen radula kazıyarak ya da oyarak besinleri almaya yarar. Bu organın üzeri enine sıralar halinde dizilmiş

çok sayıda dişle örtülüdür. Ön bölüm aşındıkça yerini sürekli olarak üretilen yeni bölümler alır.

radyasyon bak. ışınım

radyo, iletişim sinyallerinin elektromagnetik dalgalar aracılığıyla gönderilmesi ve alınması. Radyo terimi daha çok ses sinyallerinin iletilmesi anlamında kullanılır. Radyo iletişimde kullanılan ve radyo dalgaları olarak da adlandırılan elektromagnetik dalgalar, verici ile alıcı arasında düz bir çizgi üzerinde yol alabileceği gibi, alıcıya, iyonosferden yansarak ya da bir haberleşme uydusu aracılığıyla da ulaşabilir.

Radyo iletişimde kullanılan elektromagnetik dalgalar(*), 3 kHz ile 30 GHz (giga [G] = 1 milyar) arasındaki frekans bölgesini kapsar. Radyo frekansları olarak adlandırılan bu frekanslar bantlara ayrılır ve her bantın kullanım biçimi (örn. telgraf, telefon, telemetri, amatör radyoculuk, radyo ve televizyon yayınları) uluslararası anlaşmalarla belirlenmiştir (bak. tablo). Radyo yayınlarında kullanılan frekanslar, uzun dalga (150-285 kHz), orta dalga (525-1.605 kHz), kısa dalga (2,3-26,1 MHz) ve çok kısa dalga (FM bandı, 88-108 MHz) olarak adlandırılan bantlara ayrılır. Radyo dalgaları uzaya bir verici anten aracılığıyla yayılır, alıcı tarafta ise bir alıcı anten dalgayı alıp elektrik sinyaline dönüştürür (bak. anten). Vericiden yayınlanan dalga, ses (televizyonda, ses ve görüntü) biçimindeki bilginin, frekansı ve genliği sabit bir taşıyıcı dalga üzerine bindirilmesi yoluyla elde edilir. Modülasyon(*) olarak adlandırılan bu işlemde taşıyıcı dalganın belirli bir özelliği (örn. genlik, frekans ya da fazı), bindirilen ses sinyaline göre değişime uğratılır. Alıcıda bu işlemin tersi (demodülasyon) gerçekleştirilir ve ses sinyali taşıyıcı dalgadan ayrılır. Orta, uzun ve kısa dalga yayınlarında genellikle genlik modülasyonu (AM), çok kısa dalga yayınlarında ise frekans modülasyonu (FM) kullanılır.

Bir radyo vericisinde temel olarak şu bölümler bulunur: 1) Taşıyıcıyı oluşturacak alternatif elektrik akımını üreten osilatör(*) (akım frekansını sabit tutmak amacıyla, kullanılan osilatörler genellikle piezoelektrik kristalli türdendir); 2) sesi elektrik sinyaline çeviren bir aygıt (örn. mikrofon, pikap) ve bu sinyali güçlendiren ses frekansı yükselteçleri; 3) ses sinyalinin taşıyıcı üzerine bindiren modülatör devresi; 4) modüle edilmiş taşıyıcıyı güçlendiren radyo frekansı yükselteçleri; 5) elektrik sinyalinin elektromagnetik dalga biçiminde uzaya yayınlayan verici anten.

Radyo alıcısının temel bölümleri şöyle sıralanabilir: 1) Elektromagnetik dalgaları alarak elektrik sinyallerine çeviren alıcı anten; 2) antenden gelen sinyaller arasından yalnızca belirli frekanstaki bir sinyali seçmeye yarayan seçici devre (bu devre genellikle bir rezonans devresinden[*] oluşur); 3) seçilen sinyali güçlendiren radyo frekansı yükselteçleri; 4) taşıyıcı sinyalden ses sinyalinin ayırma demodülatör; 5) ses

Radyo frekanslarının ayrıldığı bantlar

bandın adı	frekans**	dalgaboyu
Çok alçak frekanslar (vlf)	3-30 kHz	100-10 km
Alçak frekanslar (lf)	30-300 kHz	10-1 km
Orta frekanslar (mf)	300-3.000 kHz	100-100 m
Yüksek frekanslar (hf)	3-30 MHz	10-10 m
Çok yüksek frekanslar (vhf)	30-300 MHz	10-1 m
Ultra yüksek frekanslar (uhf)	300-3.000 MHz	10-10 cm
Süper yüksek frekanslar (ehf)	3-30 GHz	10-1 cm

*Kısa dalga olarak da adlandırılır
** kHz = 10^3 Hz; MHz = 10^6 Hz; GHz = 10^9 Hz

sinyalini güçlendiren ses frekansı yükselteçleri; 6) ses sinyalinin sese çeviren aygıt (hoparlör ya da kulaklık). Radyo alıcısının duyarlılığı (zayıf sinyalleri alma yeteneği) ve seçiciliği (istenen frekansın dışındaki, özellikle istenen frekansa yakın frekanslardaki sinyalleri seçip ayırma yeteneği), süperheterodin alıcı(*) olarak adlandırılan alıcı türü kullanılarak büyük ölçüde artırılır. Günümüzde radyo alıcılarının hemen tümü süperheterodin alıcı türündendir.

Tarihçe. Elektromagnetik dalgaların varlığı İngiliz fizikçi J. C. Maxwell tarafından 1864'te kuramsal olarak ortaya kondu. Alman fizikçi H. Hertz 1887'de elektromagnetik dalgaları laboratuvarında deneysel olarak elde etmeyi başardı. Hertz'in deneylerini yineleyen İtalyan fizikçi G. Marconi, dalgaların ilkin 9 m, sonradan 275 m ve 3 km'lik uzaklıklara iletmeyi başardı, 1901'de de Atlas Okyanusu ötesine ilk telsiz mesajını iletti. Radyonun gelişmesi açısından bundan sonraki en büyük adım, İngiliz fizikçi J. A. Fleming'in ilk elektrotlu lambayı (diyet(*)) geliştirmesi oldu. İçinden yalnızca bir yönde elektrik akımı geçebilen diyet, doğrultucu işlevi yaptığından ötürü alıcılarda demodülatör olarak kullanılabiliyordu. İki elektrotlu lambada anot ile katot arasında ızgara biçiminde üçüncü bir elektrot yerleştirilerek 1906'da triyot(*) lambayı gerçekleştiren ABD'li mucit Lee De Forest, böylece, radyo verici ve alıcılarda osilatör (titreşim üretici) ve yükselteç olarak kullanılabilen ve bu nedenle önemli bir gelişmeyi simgeleyen buluşu ortaya koymuş oluyordu. Triyot lambanın titreşim üretici olarak kullanılabileceğini ABD'li mucit Edwin H. Armstrong(*) 1912'de buldu. İngiltere'den Avustralya'ya ilk telsiz mesajı 1918'de ulaştırıldı. Önceleri yalnızca mors kodlu telgraf sinyalleri iletebilirken, okyanus ötesiyle ilk kez 1915'te konuşma içeren iletişim sağlanabildi. Müzik ve konuşma içeren kısa erimli ilk radyo yayını ise 24 Aralık 1906'da ABD'li mucit R.A. Fessenden tarafından gerçekleştirildi. E. H. Armstrong'un radyonun gelişme çizgisinde önemli bir yeri vardır. Geri besleme ilkesini bulan ve bu ilkeden yararlanarak triyotlu osilatör devresini 1912'de geliştiren Armstrong, I. Dünya Savaşı sırasında da süperheterodin alıcının ilkelerini ortaya koydu; Armstrong'un bu alandaki son ve en önemli buluşu ise frekans modülasyonu olmuştur (1933). Radyo tekniği açısından bundan sonraki önemli adımlar 1948'de transistorun(*) bulunuşu, baskı devre(*) tekniğinin ve 1960'larda tümleşik devrelerin(*) geliştirilmesi olmuştur.

radyo girişimölçer, gökcisimlerinin, radyo dalgaboylarında saldıkları ya da yansıtıkları elektromagnetik ışımların algılanması ve çözülmesi yoluyla incelenmesinde kullanılan aygıt. Radyo girişimölçer, aynı kaynaktan radyo dalgaları alan ve tek bir alıcıya bağlı olan iki ya da daha çok ayrı antenle donatılmış bir radyoteleskoptur(*). Antenler birbirlerine çok yakın ya da birbirlerinden birlerce kilometre uzakta olacak biçimde yerleştirilebilir. Radyo girişimölçerinin çalışma ilkesi, girişimölçerinki(*) ile aynı olmakla birlikte, radyo dalgalarının ışık dalgalarından çok daha uzun olması nedeniyle, aygıtın ölçeği de genelde buna uygun olarak daha büyüktür. Bir radyo dalgasının çeşitli bölümleri, aralıklı yerleştirilmiş antenlere farklı zamanlarda ulaşır. Bu zaman farkı, değişken bir geciktirme aygıtı aracılığıyla düzeltilip dalgaların, girişimölçerdeki benzer bir biçimde girişim yapması sağlanır. Başka bir deyişle, girişimin gerçekleşmesi için antenlerin arasında olması gereken uzaklığın dalgaboyuna ve

dalga kaynağının çapına bağlı olması nedeniyle, antenlerin yerleri dalgalar girişim yapacak biçimde değiştirilebilir. Diğer nitelikler biliniyorsa kaynağın çapı böylece hesaplanabilir. Radyo dalgası kaynağının çapı bir radyo girişimölçerinin çözümleyebileceği büyüklüğe ise, optik girişimölçerdeki saçakların oluşumuna benzer biçimde, radyo sinyalleri de alması biçimde birbirini güçlendirir ve söndürür.

radyo-televizyon yayıncılığı, sesli ya da görüntülü programların hazırlanması ve bunların çoğunlukla elektromagnetik dalgalar aracılığıyla dinleyici ve izleyiciye iletilmesi çalışmaları. Radyo-televizyon yayınları özel kuruluşlar ya da devlet kuruluşları tarafından haber ve bilgi iletimi, eğitim, öğretim, çeşitli kültür ve spor etkinliklerinin aktarılması, eğlence vb gibi değişik amaçlarla düzenlenir.

Guglielmo Marconi'nin 1901'de mors kodlarını telsiz bir yayında Atlas Okyanusunu ötesine iletmeyi başarması, radyo yayıncılığı konusundaki çalışmaların öncüsü oldu. Marconi'nin bu başarısından güç alan ABD'li amatörler radyo haberleşmesi alanında yoğun çalışmalara giriştiler. Bilinen ilk radyo programının yayını 1906'da, Noel gecesinde gerçekleştirildi. Bundan sonra radyo yayınlarına duyulan ilgi ve talebin artması hem yayın aygıtlarının, hem de alıcı aygıtlarının hızla gelişmesine ve Kasım 1920'de Pittsburgh'da ilk ticari radyo istasyonunun kurulmasına yol açtı. Bu alandaki gelişme daha sonra da sürdü. Kasım 1922'de yalnız ABD'de 564 lisanslı radyo yayın kuruluşu bulunmaktaydı.

ABD'de bu gelişmeler olurken başka ülkelerde de radyo yayıncılığı konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıyordu. Bu çalışmalar sonucunda Kanada'da 1920'de, Avustralya, Yeni Zelanda ve Danimarka'da 1921'de, Fransa, İngiltere ve SSCB'de 1922'de, Belçika, Almanya, Çekoslovakya ve İspanya'da 1923'te, Finlandiya ve İtalya'da 1924'te, Norveç, Polonya, Meksika ve Japonya'da da 1925'te düzenli radyo yayınları başladı.

Ama bu hızlı gelişim bazı sorunların da doğmasına yol açtı. 1926'da ilk radyo yayın ağına kurulmasından sonra, reklam gelirleri ve alıcı aygıt satışlarının ve bunlardan elde edilen kârın hızla artmasıyla ABD gibi bazı ülkelerde radyo yayıncılığı ulusal bir sanayi ve önemli bir ekonomik güç oldu. Başlangıçta yayınları düzenleyen ve sınırlayan yasaların bulunmaması, bazı alıcı aygıt üreticileriyle yayın kuruluşlarının bir araya gelerek tekeller oluşturmasına neden oldu. Radyo yayıncılarını, yayın ve alıcı aygıt üreticilerini denetlemeye ve dinleyici haklarını korumaya yönelik ilk yasa 1927'de ABD'de çıkarıldı.

Yayıncılık kuruluşlarının yeterli deneyimi kazanmalarıyla günümüzdeki radyo programlarının ilk örnekleri 1930'larda ve 1940'larda verilmeye başladı ve radyo yayıncılığı bu yıllarda "altın çağı"nı yaşadı. Günümüzde ise radyo yayın teknolojisi oldukça gelişmiş, uydulardan yararlanılmaya başlanmasından sonra da hem yayın yapılabilen alan genişlemiş, hem de yayınların teknik kalitesi artmıştır.

Türkiye'de amatör radyo yayıncılığı çalışmaları daha eski olmakla birlikte, devletçe denetlenen ilk düzenli yayınlar, Ankara ve İstanbul'da kurulan iki küçük vericiyle 1927'de başladı. Daha sonra 1938'de Ankara'da orta güce iki yeni vericinin hizmete sokulması, 1949'da İstanbul Radyosu vericisinin gücünün 130 kW'a çıkarılması ve 1960'larda İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Antalya, Gaziantep, Kars ve Van il radyolarının kurulmasıyla yaygınlaşan radyo yayınları günümüzde, 1 Mayıs 1964'te kurulan

Türkiye Radyo-Televizyon (TRT) Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir. Kurum Radyo I, Radyo II, Radyo III ve Radyo IV ile yurtiçine, Türkiye'nin Sesi ile de yurtdışındaki Türk'lere yönelik yayınlar yapmaktadır. Ayrıca Polis Radyosu da günlük yayınlarını sürdürmektedir.

Görüntü iletimi alanındaki çalışmaların 19. yüzyılın sonlarında başlamış olmasına karşın, düzenli televizyon yayınlarına geçilmesi ancak 1930'ların ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Alman mucit Paul Gottlieb Nipkow'un 1884'te geliştirdiği dönel disk (Nipkow diski) mekanik televizyon sisteminin öncüsü olarak kabul edilir. Nipkow'un sistemini ilerleten İskoç mühendis John Logie Baird 1924 ve 1925'te birkaç metre uzaklıktaki ilk bir televizyon alıcısına, nesnelerin silüetlerinin ayrıt edilebildiği görüntüler, 1926'da da hareketli görüntüler iletmeyi başardı. Rus asıllı ABD'li mühendis Vladimir Kosma Zworykin'in geliştirdiği ikonoskop (görüntü çözümleyici tüp) adlı aygıt modern anlamdaki televizyon yayıncılığına geçilmesinde çok önemli bir rol oynadı. Bu nedenle Zworykin modern televizyonculuğun kurucusu olarak kabul edilir. Bu gelişmelerin hızla sürmesi, 1935'te Almanya, 1936'da İngiltere, 1941'de de ABD'de düzenli televizyon yayınlarının başlamasına yol açtı. II. Dünya Savaşı sırasında bir duraklama dönemi geçiren televizyon yayıncılığı, savaşın bitmesinden hemen sonra büyük bir hızla gelişti; yeni televizyon istasyonları ve vericileri yapıldı, televizyon alıcısı üretimi arttı. İlk renkli televizyon yayınının 1954'te gerçekleştirilmesine karşın, renkli televizyon alıcılarının seri üretimi ancak 1960'ların başlarında başladı. Video aygıtlarının ortaya çıkması, kablolu televizyon yayınlarının başlaması ve uydu yayınlarının gerçekleştirilmesiyle televizyon alıcılarının vazgeçilmez eşyalarından biri haline geldi.

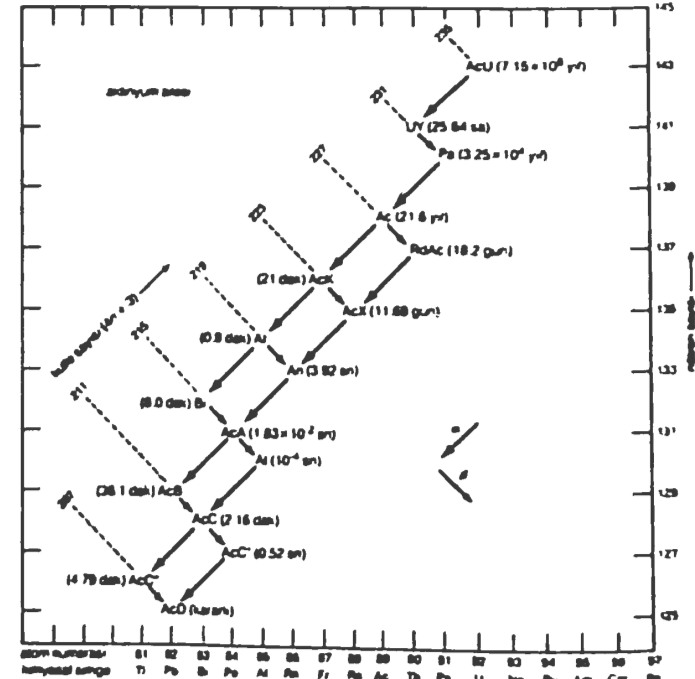
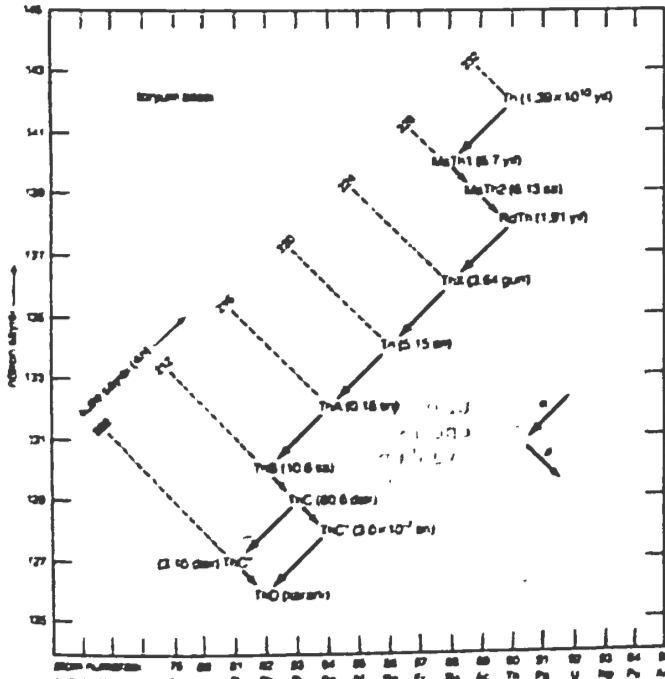
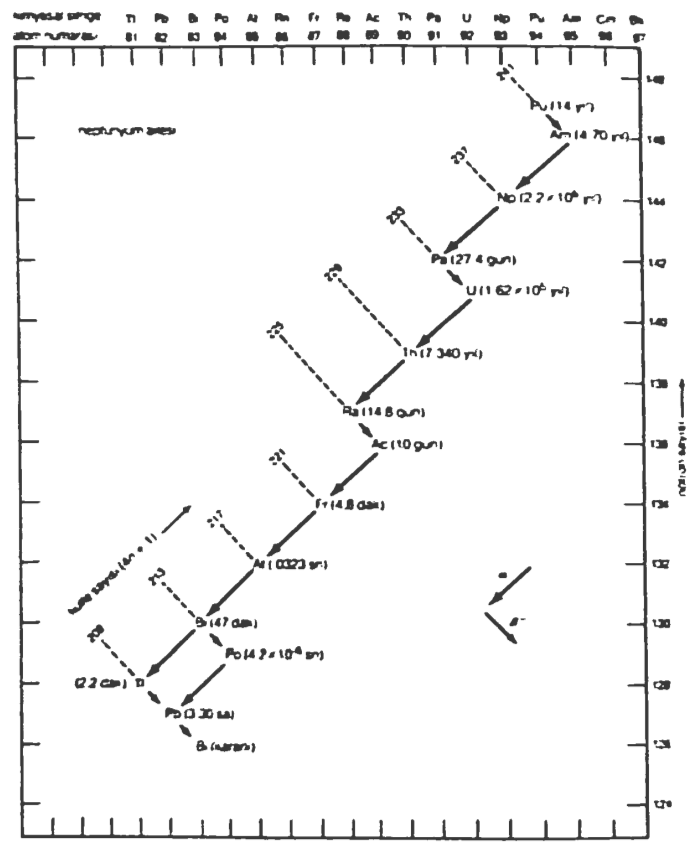
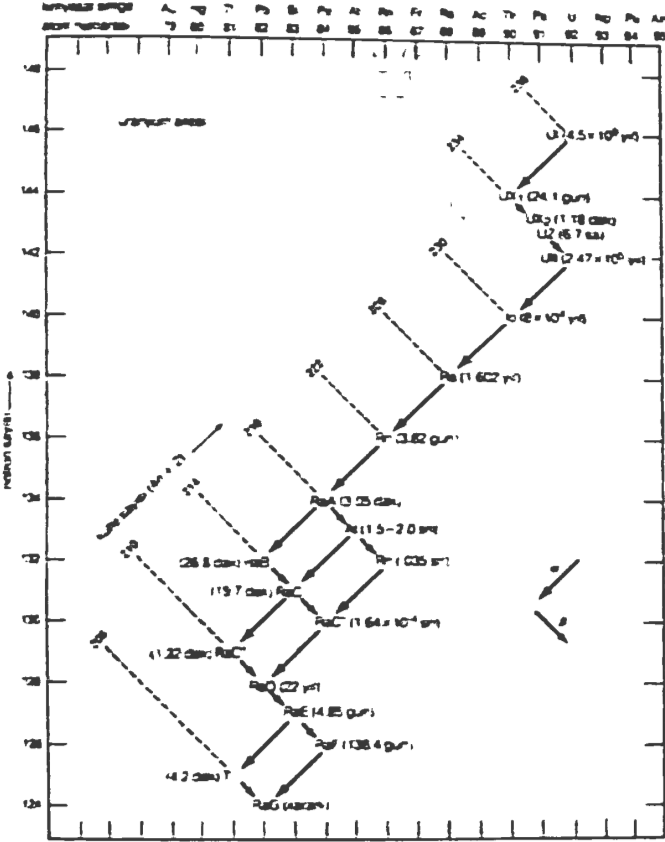
Türkiye'de ilk televizyon yayını 1952'de İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) gerçekleştirdi. İTÜ uzun bir süre haftada bir gün, gece programları yayınladı. Türkiye'de yayın televizyon yayıncılığına yönelik ilk adımlar 1963'te AFC ile Türk hükümeti arasında yapılan teknik eğitim ve donanım yardımı anlaşması ile atıldı. 1 Mayıs 1964'te TRT'nin kurulması ile televizyon yayınlarına yönelik çalışmalar bu kurumca yürütülmeye başladı. Birkaç yıl sonra, AFC ile yapılmış olan anlaşma çerçevesinde Ankara'da küçük bir verici kuruldu, 1966'da kapalı devre televizyon yayınlarına geçildi, 31 Ocak 1968'de de ilk yayın gerçekleştirildi. Başlangıçta kısıtlı bir alana iletebilen ve haftada üç gün olan yayınlar, 1971'de İzmir, 1972'de İstanbul Çamlıca, Eskişehir, Edirne, Elmadag, İzmit, Balıkesir, 1973'te de Zonguldak, Söke, Bolu, Düzce ve Erzurum vericilerinin işletmeye açılmasıyla geniş bir izleyici kitlesi tarafından izlenebilir hale geldi. Sonraki yıllarda kurulan yeni verici ve aktarımlarla yayın ağı daha da genişledi. 1982'de haftada birkaç saatlik renkli yayın yapılmaya başladı. 1984'te tümüyle renkli yayına geçildi. 1986'da TV2, 1989'da da TV3 yayına başladı. TRT kurumu, eğitim ağırlıklı programların yayınlanacağı TV4'ü ve Avrupa'da yaşayan Türk'lere yönelik yayın yapacak TV5'i 1990'da devreye soktu. TV4'ün programlarının yaklaşık yarısını Açıköğretim Fakültesi ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı programlar oluşturmaktadır. Başlangıçta TV1 ve TV2'de daha önce yayınlanmış programların yinelenmesi TRT-INT adıyla yayına başlayan

TV5'in yayınları ise hem İstanbul ve Ankara'da izlenebiliyordu. hem de PTT'nin kiraladığı "Eutelsat 1" uydusu aracılığıyla başta AFC olmak üzere Avrupa ülkelerine iletmeye başladı. 1992'de TRT-INT yayınları Türk kökenli eski Sovyet cumhuriyetlerini de içine alacak biçimde genişletildi. TRT ayrıca GAP TV ile Güneydoğu Anadolu'ya yayın yapmaktadır. 1990'da yayına başlayan ilk özel Televizyon kanalı Star-1 (sonradan Interstar) oldu. Çeşitli tartışmalar başlatan bu yayınların sonucu, aynı yılın sonunda Radyo Televizyon Yük-

sek Kurulu'nun (RTYK) yayımladığı bir rapor, yayınlarda devlet tekelinin kaldırılmasını ve özel girişime de açılmasını öngörüyordu. Yasal düzenlemeyle ilgili tartışmalar sürerken, yasağa karşı yayın yapan özel radyo ve televizyon istasyonlarının sayısında hızlı bir artış oldu. 1993 başında aynı tartışmalar sürerken özel radyolar kapatıldı. Temmuz 1993'te ise anayasanın 133. maddesi değiştirilerek yayıncılık alanındaki devlet tekelini kaldırdı.

Radyo ve televizyon yayın sistemleri genel olarak yayın kurumunun sahiplerinin niteliğine (özel ya da resmi yayın kuruluşları) ya da kuruluş amaçlarına (eğitim, spor, müzik, haber kanalları vb) göre sınıflandırılır. Ya-

yın kuruluşları genelde tümüyle özel şirketlerce yönetilmez, hükümetler de belli ölçüde bu kuruluşların yayınlarını denetler. 1980'lerin sonlarında SSCB gibi sosyalist ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin çoğunda radyo-televizyon yayınları doğrudan devlet eliyle yapılıyordu. Başta Batı Avrupa olmak üzere öteki bölgelerde ise özerk kamu kuruluşları kamu hizmeti niteliğindeki radyo-televizyon yayınlarını sağlar. İngiltere'de 1925'te kurulan BBC bu kurumların en eskisidir. BBC reklam yayınlamaz, gelirini alıcı sahiplerinin ödedikleri ruhsat hakkından sağlar. Buna karşılık Türkiye, Almanya, Fransa, İspanya, İtalya ve başka bazı ülkelerde kamu hizmeti sunan radyo-televiz-

Radyoaktif seriler

Nükleer serinin (Nuclear Series) diyagramı. Sağ alt bölüme yerleştirilmiştir. Nükleer serinin (Nuclear Series) diyagramı. Sağ alt bölüme yerleştirilmiştir. Nükleer serinin (Nuclear Series) diyagramı. Sağ alt bölüme yerleştirilmiştir.

yon kurumları ruhsat gelirine ek olarak reklam gelirinden de yararlanır. Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda gibi ülkelerde birden fazla kamu radyo-televizyon kurumu bulunur. Kamu hizmetinde tek bir radyo-televizyon kurumuna sahip olan İngiltere'de, ayrıca İtalya ve Fransa gibi ülkelerde ticari amaçlarla kurulmuş özel radyo-televizyon şirketleri de vardır. ABD ve Güney Amerika'da ise yayınların tümü ya da çoğu özel kuruluşlarca gerçekleştirilir. Ama frekans ayrılması gibi konularda buralarda da devlet söz sahibidir.

Yayincılık teknolojisinin gelişmeye başlamasıyla birlikte bu alanda frekans bantları, yayın anlaşmaları vb gibi konuları düzenleyecek uluslararası kuruluşların gerekliliği belirdi. 1950'de Batı Avrupa ülkeleriyle İsrail, Fas, Tunus, Türkiye ve Yugoslavya gibi ülkeler merkezi Cenevre'de bulunan Avrupa Yayın Birliği'ni (EBU), Doğu Bloku ülkeleri de merkezi Prag'da olan Uluslararası Radyo ve Televizyon Örgütü'nü kurdular. Afrika Ülkeleri Ulusal Radyo ve Televizyon Örgütleri Birliği (UNRTOA) 1962'de, Asya Yayın Birliği (ABU) 1964'te kuruldu. Günümüzde bazı televizyon yayınları kablo aracılığı ile de gerçekleştirilmektedir (Ayrıca bak. kablolu televizyon).

radyoaktif aileler, kararlı bir çekirdeğe ulaşana değin alfa ve beta salımları yoluyla bozunan kararsız ve ağır atom çekirdeklerinden oluşan dört ayrı radyoaktif dizi. Birbirini izleyen ana ve yavru çekirdekler halinde dizilen bu dört zincir, atom numarası 81'den (talyum) büyük olan elementlerle başlar ve sona erer (*bak. çizim*). Her dizinin üyeleri alfa ya da beta bozunumu sonucunda oluşur. Doğal radyoaktif aileler olarak da bilinen toryum, uranyum ve aktinyum aileleri kararsız çekirdekli doğal elementlerle başlar. Bu elementlerin yarı ömürleri öbür elementlerin yaşlarıyla kıyaslanabilecek derecede uzundur.

1935'e değin bu üç aile tümüyle tanımlandı. Dördüncü dizi olan neptünyum ailesi, yarı ömrü 2 milyon yıl olan neptünyum-237 ile başlar. Bu ailenin üyeleri doğal olarak bulunmaz, ancak çekirdek tepkimeleri yoluyla yapay olarak üretilir ve yarı ömürleri öbür elementlerin yaşlarına göre kısadır.

Alfa ve beta bozunum süreçlerinin sonunda ya hiç değişiklik olmadıktan ya da kütle sayılarında dört birimlik bir değişiklik olduğundan, her ailedeki bütün üyelerin kütle sayıları sabit bir kalanla dörde bölünebilir. Bu nedenle her ailedeki üyelerin kütle sayısı belirli bir tamsayının (n) dört katı ile bu ailenin sabitinin toplamı olarak ifade edilebilir. Böylece bazen toryum ailesi $4n$ dizisi, neptünyum ailesi $4n+1$ dizisi, uranyum ailesi $4n+2$ dizisi ve aktinyum ailesi $4n+3$ dizisi olarak da tanımlanır.

Toryum ailesi toryum-232 ile başlar ve kararlı kurşun-208 nüklitiyle son bulur. Neptünyum ailesi, adını en uzun ömürlü üyesi neptünyum-237'den alır ve bismut-209 ile son bulur. Uranyum ailesi uranyum-238 ile başlar ve kurşun-206 ile son bulur. Adını, ilk bulunan üyesi aktinyum-227'den alan aktinyum ailesi ise uranyum-235 ile başlar, kurşun-207 ile son bulur.

Çizimde büyük okla gösterilen alfa bozunumu, kararsız bir çekirdekten iki proton ile iki nötrondan oluşan bir parçacığın fırlatılmasıdır. Alfa salımı sonucunda, atom numarasının (proton sayısı) iki birim, nötron sayısının da iki birim azalmasıyla kütle sayısı (toplam proton ve nötron sayısı) dört birim azalır. Örneğin toryum ailesinin başlangıcında, toryum-232'nin alfa salımı sonucunda radyum-228 oluşur.

Çizimde küçük okla gösterilen negatif beta bozunumu, kararsız bir çekirdekten, bir

nötronun bir protona bozunması sonucunda bir karşıt nötron ile bir elektronun fırlatılmasıdır. Bu süreç sonucunda nötron sayısı bir birim azalır, atom numarası bir birim arttığından, kütle sayısı değişmez. Örneğin neptünyum ailesinin sonunda, kurşun-209'un negatif beta bozunumu sonucunda bismut-209 oluşur. Dört radyoaktif ailenin her birinde elementlerin birden çok bozunuma uğradığı dallanmalar da olur. Örneğin aktinyum ailesindeki bismut-211'in bir bölümü negatif beta bozunumuyla polonyum-211'e dönüşürken bir bölümü de alfa bozunumuyla talyum-207'ye dönüşür.

radyoaktif bozunum sabiti *bak. bozunum sabiti*

radyoaktif döküntü, RADYOAKTİF SERPİNTİ olarak da bilinir, atmosferden Yer yüzeyine dökülen radyoaktif maddelerden oluşan serpinti. Radyoaktif döküntü, yağışlı havalarda yağmur ve karla birlikte de gerçekleşebilir.

Atmosferdeki radyoaktifliğe 1) doğal etmenler, 2) nükleer ya da termonükleer bomba patlamaları ve 3) atom reaktörlerinden çevreye yayılan radyoaktif atıklar yol açabilir.

Atmosferdeki doğal radyoaktifliğe, çoğunlukla kozmik ışınlar ve yerkabuğundaki doğal uranyum ve toryumdan yayılan radon gazı neden olur. Bu gazların atmosferin belirli bölgelerinde yoğunlaşması, büyük ölçüde uranyum ve toryumun Yer üzerindeki dağılımına ve meteoroloji koşullarına bağlıdır. Kozmik ışınlar, başka izotopların yanı sıra, radyoaktif karbon ve hidrojen izotoplarının oluşumuna da yol açar.

Çevreye radyoaktif ürünler salan nükleer bombalar, yerel, troposfer ve stratosfer döküntüleri biçiminde üç tür serpintiye neden olur. Yerel serpinti, büyük radyoaktif parçacıkların patlamaya yakın yerlerde birikmesi sonucunda ortaya çıkar. Bu döküntü çok yoğun olmakla birlikte görece kısa sürelidir. Troposfer serpintisinde, daha küçük parçacıkların atmosferin en alt katmanını troposfere girer ve yerel hava koşullarına bağlı olarak bir süre sonra daha geniş bir alana yayılarak dökülür.

Bu tür döküntü genellikle patlamadan bir ay sonra ve patlamanın gerçekleştiği enlem civarında gerçekleşir. Çok küçük parçacıkların stratosfere (troposferin üstündeki katman) girmesiyle oluşan stratosfer serpintisi ise, patlamadan yıllarca sonra, neredeyse tüm yeryüzünü etkileyen bir yaygınlıkta görülür. Bu tür döküntülere genellikle termonükleer bomba gibi çok büyük bombalar yol açar.

Bir nükleer patlamada çok değişik radyoizotoplar oluşur, ama yalnızca uzun süre yaşayabilen izotoplar stratosfer serpintisine neden olur. Yarı ömrü 27 yıl olan stronsiyum-90 bu tür izotoplardır. Kimyasal açıdan kalsiyuma benzeyen ve belli yiyeceklerde kalsiyumun yerini alabilen stronsiyum-90, insanların ve hayvanların bedeninde birikebilir. Stratosferdeki radyoaktif maddeler, sonunda troposfere karışır ve elektriksel çekim, yerçekimi gibi nedenlerle ya da su damlacıkları gibi daha büyük parçacıklara yapışarak yeryüzüne dökülür.

radyoaktif izotop, RADYOİZOTOP olarak da bilinir, aynı kimyasal elementin, çekirdekleri kararsız ve kendiliklerinden alfa, beta ya da gamma ışınları salımı yoluyla enerji açığa çıkaran, farklı atom kütleli türlerinden her biri.

Bütün kimyasal elementlerin bir ya da daha çok radyoizotopu vardır. Örneğin en

hafif element olan hidrojenin, kütle sayıları 1, 2 ve 3 olan üç izotopundan ikisi kararlı, hidrojen-3 (trityum) ise radyoaktiftir. Çeşitli elementlerin 1.000'den çok radyoizotopu bilinmektedir. Bunlardan yaklaşık 50'si doğada bulunur, öbürleri ise çekirdek tepkimeleri sonucunda doğrudan elde edilen yapay ürünler ya da bu ürünlerin radyoaktif bozunumu yoluyla dolaylı biçimde hazırlanan yapay izotoplardır.

Radyoaktif nüklitler (radyonüklitler) ise, aynı elementin farklı biçimleri olmak zorunda olmayan kararsız atom çekirdekleri türleridir. Radyoaktif nüklitler bütün radyoaktif izotop dizilerinden oluşur.

Radyoaktif izotopların pek çok yararlı kullanım alanı vardır. Örneğin kobalt-60 kanserin ilerlemesini önlemek amacıyla yaygın biçimde kullanılan bir ısıtım kaynağıdır. Öbür radyoizotoplardan tanıtlama amacıyla ve metabolizma süreçlerine ilişkin araştırmalarda izleyici olarak yararlanılır. Bir radyoizotop, kararlı elementine çok az miktarda katıldığında normal bir izotopun kimyasal davranışlarının aynısını gösterir, ama öte yandan bir Geiger sayacı ya da başka bir tanımlama aygıtıyla izlenebilir. Radyoaktif iyot-131 izotopu beyindeki ırların yerlerinin saptanmasında, kalp atım hacminin ölçülmesinde, karaciğer ve tiroit bezlerinin işlevlerinin belirlenmesinde kullanılır. Tıpta şeker hastalığı, gut, kanserlik ve akromegali gibi metabolizma düzensizliklerinin incelenmesinde yararlanılan bir başka önemli radyoizotop da karbon-14'tür. Sanayide de metal ve plastik levhaların kalınlıklarının ölçülmesinde, çeşitli türden radyoizotoplardan yararlanılır. İncelenen malzemenin içine işleyen ısımanın şiddetini kalınlığı duyarlı olarak gösterir. Radyoizotoplar ayrıca üretilen metal parçalarının yapılarındaki kusurların incelenmesinde yararlanılan büyük X ışını makinelerinin yerine de kullanılabilir. Bazı radyoizotoplar da

Bazı önemli doğal radyoaktif izotoplar

izotop	yarı ömrü (ayrıca belirtilmedikçe, yıl)	izotop	yarı ömrü (ayrıca belirtilmedikçe, yıl)
³ H	12,32	¹⁴⁰ Sm	10 ¹⁰
¹⁴ C	5,715X10 ³	¹⁴⁶ Lu	3,8X10 ⁹
³⁰ V	>3,9X10 ¹⁷	¹⁴⁷ Pr	4,2X10 ¹²
⁸⁷ Rb	4,88X10 ¹⁰	¹⁴⁸ Os	2X10 ¹³
⁹⁰ Sr	29	²²⁶ Rn	3,823 gün
¹¹³ In	4,4X10 ¹⁴	²²⁸ Ra	1,599
¹²⁵ Te	1,3X10 ¹²	²²⁸ Th	7,54X10 ⁴
¹³⁰ Te	2,5X10 ²¹	²³² Th	1,4X10 ¹⁰
¹³⁷ I	8,040 gün	²³⁸ U	68,9
¹³⁷ Cs	30,17	²³⁸ U	2,45X10 ⁹
¹³⁸ La	1,06X10 ¹¹	²³⁵ U	7,04X10 ⁸
¹⁴⁴ Nd	2,1X10 ¹⁵	²³⁵ U	2,34X10 ⁹
¹⁴⁷ Sm	1,06X10 ¹¹	²³⁷ U	6,75 gün
¹⁴⁸ Sm	7X10 ¹³	²³⁸ U	4,46X10 ⁹

Kaynak: David R. Lide (der.) CRC Handbook of Chemistry and Physics, 71. baskı (1990-91).

(örn. plütonyum-238) kalp pillerinde ya da uzay araçlarında, küçük hacimli elektrik enerjisi kaynağı olarak kullanılır. Bu tür uygulamalarda radyoizotopun bozunumu sonucunda oluşan ısı termoelektrik bağlantı devreleri ya da benzeri aygıtlar aracılığıyla elektrığe dönüştürülür.

radyoaktiflik, RADYOAKTİVİTE olarak da bilinir, bazı madde türlerinin kendiliğinden enerji ve temel (atomaltı) parçacıklar salması. Radyoaktiflik, bazı atom çekirdeklerinin bir niteliğidir.

Radyoaktiflik ilk kez Fransız fizikçi Henri Becquerel tarafından 1896'da gözlemlendi. Becquerel'in bir uranyum-potasyum tuzunda gözlediği olayın bütün uranyum metalinin kendisi için de geçerli olduğu anlaşıldı. Etkinlik, bileşiğin içindeki uranyum miktarı

ile orantılı idi ve kimyasal bileşiminden bağımsızdı. 1898'de toryumun da benzer biçimde radyoaktif özelliğe sahip olduğu belirlendi.

Ağır elementlerde gözlenen radyoaktifliğin incelenmesi, maddenin yapısına ilişkin görüşlerde köklü değişikliklere yol açtı. 20. yüzyılın başında maddenin atomlardan oluştuğu kuramı genel olarak kabul edilmişti, ama atomların iç yapısı hakkındaki bilgiler tahminden öteye geçmiyordu. 1903'e gelindiğinde, radyoaktif süreçler ve ışınlamalar üzerindeki araştırmalar, kararsız atomların var olabileceğinin anlaşılmasıyla sonuçlandı. 1911'de atom kütesinin hemen hemen tümünün, hacimce atomun çok-küçük bir bölümünü oluşturan çekirdekte yer aldığı ortaya kondu. 1913'te izotop(*) kavramının bulunması önemli bir adım oluşturdu, bunu altı yıl sonra, atom çekirdeğinin bir başka çekirdeğe dönüştürülmesi (transmutasyon) deneyleri izledi, 1934'te ise radyoaktif olmayan bir maddenin yapay olarak radyoaktif bir maddeye dönüştürülebileceği bulundu. Bu konudaki ilk deneylerde azot, alüminyum ve fosforun radyoaktif türleri elde edildi. Kısa süre içinde çekirdek dönüşümünün nötronlar aracılığıyla gerçekleştirilebildiği bulundu ve hidrojenin uranyuma kadar bütün bilinen elementlerin radyoaktif izotopları(*) elde edildi. Dönüşüm yoluyla uranyumdan elementlerin (atom numarası uranyumunkinden büyük olan elementler) radyoaktif izotoplarının elde edilebileceğine ilişkin öngörüler ise ancak 1940'ta neptünyumun bulunmasıyla doğrulandı.

Nötron etkisiyle gerçekleştirilen çekirdek bölünmesinin radyoaktif izotoplar elde edilmesi açısından en verimli süreç olduğu anlaşıldı. Nötron aracılığıyla çekirdek bölünmesi 1939'da bulundu. 1941'de de çekirdeğin kendiliğinden de bölünebildiği ortaya çıkarıldı. Kendiliğinden çekirdek bölünmesi(*) olarak adlandırılan bu süreçte, kararsız bazı ağır çekirdekler dışardan enerji verilmesine gerek olmaksızın hemen hemen eşit iki parçaya ayrılır. Çekirdek yapısına ilişkin modern kuramlar bu buluşlar sonucunda geliştirilmiş ve çekirdek enerjisinin büyük ölçeklerde açığa çıkarılması böylece gerçekleştirilmiştir (1942).

Radyoaktif maddeler iyonlaştırıcı ışınlamada biçiminde enerji salarlar. Bu ışınlamada, enerjisini madde içinden geçerken iyonlaşma oluşturarak ya da başka yollarla yitirir. Işınlamada enerjisi ya salınan parçacıkların kinetik enerjisi ya da fotonların kuvantum enerjisi biçimindedir ve sonuçta ısıya dönüşür. Radyoaktif kaynak, bir cismin bir parçasını oluşturuyorsa, ışınlamada enerjisinin bir bölümü kaynağın kendi içinde tüketilir. Bu durumda kaynağın sıcaklığı çevre sıcaklığından sürekli olarak daha yüksek bir değerdedir. Enerji salımı kendiliğinden gerçekleşir ve salım hızı basınçtan ya da çevre sıcaklığından bağımsızdır. Ama bu enerji tükenmez bir enerji değildir. Belirli bir kaynağın enerji salım hızı zaman içinde azalır; bu azalma söz konusu kaynağa özgü yarı ömür(*) değeriyle ölçülür (yarı ömür, radyoaktif salımın yarıya inmesi için geçen süre olarak tanımlanır). Bilinen radyoaktif izotopların yarı ömürleri 10⁻⁷ saniye ile 10¹⁰ yıl arasında değişir. Ayrıca bak. çekirdek bölünmesi.

radyoastronomi, gök cisimlerinin, saldıkları ya da yansıttıkları radyo frekanslı enerjinin gözlenmesi yoluyla incelenmesi.

ABD'li radyo mühendisi Karl Jansky 1931'de okyanusötesi telsiz telefon iletişimini etkileyen radyo frekanslı tedirginlikleri incelerken kozmik bir "parazit" kaynağının varlığını belirledi. Jansky, Samanyolu Gökadası'nın merkezi doğrultusunda bir yerde bulunduğunu saptadığı bu kaynağa ilişkin dalgaların elektronlar ile iyonlar arasındaki etkileşimden ileri geldiğini öne sürdü. ABD'li amatör astronom Grote Reber 1930'lar ve 1940'larda yaptığı gözlemlerde, radyo frekanslı ışınlamının Samanyolu Gökadası düzleminin her yönünden geldiğini, en güçlü olarak gökada merkezinden ve ikincil olarak da Kuğu takımı yıldızından kaynaklandığını belirledi. 1940'larda bu konuda yoğun araştırmalar sürdürüldü. 1945'ten sonra, çok büyük çaplı çanak yansıtıcı antenler, gelişkin radyo alıcıları, veri işlem yöntemleri ve girişimölçerler(*) kullanılarak daha zayıf kaynakların ayrıntılı bir biçimde incelenmesi olanaklı duruma geldi.

Radyo dalgaları uzaydaki gaz ve toz bulutlarını ve gezegen atmosferlerini büyük ölçüde geçebilirler. Bu nedenle radyoastronomi yöntemleri, Samanyolu Gökadası'nın bulutları ve parçacıklar arasında kalan ve bundan dolayı optik yöntemlerle gözlenmesi zor olan merkezi bölümünün incelenmesini açısından büyük önem taşır. Samanyolu Gökadası'nın sarmal biçimli kollarında nötr hidrojen atomlarından oluşan soğuk bulutların yayınladığı 21 cm dalga uzunluklu radyo sinyallerinin ölçülmesiyle gökada hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Daha önce bilinmeyen kuvazlar(*) ve pulsarlar(*) radyoastronomi yöntemleriyle keşfedilmiştir. Birbirlerinden kilometrelerce uzağa yerleştirilmiş çanak antenlerden oluşan girişimölçerler aracılığıyla kuvazlar, pulsarlar ve başka gök cisimlerinin çok ayrıntılı bir biçimde incelenmesi olanaklı olmaktadır.

Yer'den fazla uzak olmayan hedeflere (örn. meteor izleri, Ay, yakın gezegenler) radyo dalgaları gönderilerek yansıyıp geri gelen dalgaların ölçülmesi, radar astronomisini oluşturur. Ay'a gönderilen ve yansıyıp geri gelen radyo dalgalarının incelenmesi ilk kez Macaristan ve ABD'de gerçekleştirildi (1946). Meteorların bu yolla incelenmesi ise 1940'larda başlatılmıştı. Meteorlar üst atmosferden geçerken arkalarında iyonlaşmış gazdan oluşan bir iz bırakırlar; bu iyonlaşmış gaz sütunu radyo dalgalarını yansıtmaya özelliği gösterir. Bundan yararlanarak optik yöntemlerle gözlenmesi olanaksız olan gündüz meteor akımları radar aracılığıyla incelenebilmektedir.

ABD'li radyoastronomların Venüs'ten radar yankıları elde etmeleriyle, radyo dalgalarının bir gezegenden yansıtılması ilk kez gerçekleştirilmiş oldu (1958). Gezegenlerden alınan radar yankıları, gezegenin Yer'e uzaklığının çok kesin bir biçimde belirlenmesini sağlar; bu uzaklık ölçümleri Güneş sistemindeki başka uzaklıkların da hesaplanmasını olanaklı kılar. Radyo dalgaları Venüs'ü çevreleyen yoğun bulutu delip geçebilir; bu yöntemle Venüs yüzeyinde vadiler ve çok büyük dağlar bulunduğu belirlenmiştir. Venüs ve Merkür'ün eksenleri çevresindeki dönme hızları da radar teknikleriyle kesin bir biçimde belirlenebilmiştir.

Ay yüzeyinin radar teknikleriyle incelenmesi, daha Ay'a uzay aracı indirilmeden önce yüzeyin kumlu yapıda olduğunu ortaya koymuştu. Güneş de radyo dalgaları aracılığıyla incelenebilmektedir. Radyo alıcısının ayarlandığı frekans yükseltildikçe Güneş'in dış katmanlarının daha içerdeki bölümlerinin yayınladığı dalgalar alınmakta, böylece bu katmanların ayrı ayrı incelenmesi olanaklı olmaktadır. Güneş'teki

püskürmeler ve lekeler güçlü radyo dalgalarını yayınlamaktadır.

radyobiyyın, radyoyla yön bulmada yararlanılmak üzere radyo dalgaları yayınlayan sabit, otomatik radyo verici istasyonu. Gemiler ve uçaklar enlem, boylam ve frekansları özel listelerde verilen bu istasyonların kendilerine göre yönünü saptayarak kendi yerlerini ve seyir rotalarını belirleyebilirler. Radyobiyyın ile radyorota aygıtı arasındaki fark şudur: Radyorota aygıtının sinyallerinden yararlanarak doğrultunun doğrudan belirlenmesi olanaklıdır; oysa radyobiyyın sinyallerinden yararlanarak doğrultu bulunabilmesi için alıcıda yön saptayıcı anten kullanılarak vericinin doğrultusunun belirlenmesi gerekir.

radyodalga kaynağı, astronomide, yoğun radyo dalgaları yayınlayan gök cisimi. Hemen hemen bütün gök cisimleri radyo dalgaları yayar, ama en güçlü radyodalga kaynakları pulsarlar, bazı bulutsular, kuvazlar ve radyogökadalarıdır.

Dış uzaydan gelen radyo dalgalarını ilk kez 1931'de ABD'li radyo mühendisi Karl G. Jansky saptadı. Birkaç yıl sonra ABD'li elektronik mühendisi Grote Reber, uzaydan gelen radyo dalgalarının kaynağının Samanyolu Gökadası'nın merkezinde yer aldığını belirledi. 1942'de İngiliz ordusuna bağlı radar teknisyenlerinden oluşan bir grup, Güneş'ten kaynaklanan kısa süreli güçlü radyo dalgalarını kaydetmeyi başardı. 1940'ların sonlarında 5-6 radyodalga kaynağı belirlenmiş durumdaydı. 1980'lerin ortalarında gelindiğinde ise yaklaşık 100 bin radyodalga kaynağı belirlenmiş ve kayıtlara geçirilmişti. Ayrıca bak. radyoastronomi.

Radyodalga kaynakları, yayınladıkları dalgaların dalga boyları açısından sürekli ya da çizgisel bir tayf sergilerler. Sürekli tayfa sahip kaynakların yayınladığı dalgalar geniş bir dalga boyu bölgesine yayılmış durumdadır, bu nedenle bu tür kaynaklar uygun değerde herhangi bir dalga boyuna ayarlanmış bir radyoteleskop aracılığıyla algılanabilir ve incelenebilir. Sürekli tayfa sahip radyo dalgaları iki farklı süreçle yayınlanır. Bunlardan biri ısı ışınlamadır; bu tür ışınlamada radyodalga kaynağı olan bulutsudaki çok sıcak, iyonlaşmış yıldızlararası gazdan (H I bölgesi[*]) kaynaklanır. Bu dalgalar, yakınlarındaki protonların etkisiyle hızlanan ve bulundukları yörüngelerden başka yörüngelere geçen elektronların saldıkları değişken dalga boylarındaki fotonlardan oluşur. İkinci süreç senkrotron ışınlamadır[*]; bu süreçte magnetik alanlar içinde ışık hızına yakın hızlar kazanarak dönen elektronların saldıkları ısı nitelikli olmayan elektromagnetik enerji söz konusudur. Senkrotron ışınlamayı yayınlayan radyodalga kaynakları çok çeşitli türlerden olabilir; bunlar arasında süpernova kalıntıları (örn. Yengeç Bulutsusu ve Koltuk A) ve pulsarlar (hızla dönmekte olan ve kısa, periyodik darbeler biçiminde radyo dalgaları yayınlayan nötron yıldızları) vardır. İki önemli radyodalga kaynağı türünün dalga yayınlama mekanizması da senkrotron ışınlamaya dayanır; bunlar, radyo gökadaları ile aşağıda ele alınacak olan kuvazlar türleridir.

Çizgisel ışınlamada tek ve belirli bir dalga boyundadır (bu niteliğiyle optik tayflardaki tayf çizgilerine benzer); bundan ötürü böyle bir ışınlamın algılanabilmesi için radyoteleskopun bu dalga boyuna ayarlanmış olması gerekir. Bu ışınlamaların en önemlisi elektriksel olarak yüksüz hidrojen atomlarından yayınlanan 21 cm'lik ışınlamadır (bak. yirmi bir santimetre ışınlamı). Varlığını Hollandalı astronom Hendrik C. van de Hulst'un

1944'te öngördüğü bu ışınım ilk kez 1951'de algılandı. Yıldızlararası ortamdaki moleküllerde radyo dalgaları yayılma ve soğurma özelliği gösterir. Hidroksil (OH) kökünden kaynaklanan 18 cm'lik ışınım çizgisi 1963'te; su (H₂O), amonyak (NH₃), formaldehit (H₂CO) ve karbon monoksitten (CO) kaynaklanan ışınım çizgileri de 1968-70 arasında belirlendi. Bugüne değin ışınım çizgileri belirlenen molekül ve köklerin sayısı 50'nin üzerindedir. Bu moleküllerden yayınlanan radyo dalgaları, yıldız oluşum bölgeleri olduğu sanılan soğuk ve yoğun yıldızlararası bulutlardan gelmektedir. Samanyolu Gökadası'nın merkezi yakınında bu tür bulutların varlığı belirlenmiştir.

Kesikli dalgaboylarında ışınım yayan radyodalga kaynaklarının çoğu Samanyolu Gökadası dışındadır. Yakındaki sarmal gökadalalar, hem sürekli tayfa sahip radyo dalgaları, hem de 21 cm'lik çizgisel ışınım yayar. Bunların yayınladığı radyo dalgalarının, toplam enerji salımları içindeki oranı küçüktür. Buna karşılık radyogökada olarak yayınladıkları enerji optik dalgaboylarında yayınladıkları enerjiye oranla daha büyüktür; bu tür gökadalalar yayınladıkları radyo dalgaları bakımından sarmal gökadalara oranla, örneğin, 1 milyon kez güçlüdür. İlk keşfedilen radyodalga kaynaklarından biri olan Kuğu A radyogökadası, Yer'e çok uzak olmasına karşın (500 milyon ışık yılı) gökkürede bilinen ikinci güçlü radyodalga kaynağıdır.

Radyogökadalar 1950'lerde keşfedildi. Senkrotron ışınımı salan ve Samanyolu Gökadası dışında bulunan bir başka tür radyodalga kaynağı da 1960'ların başlarında bulundu. Optik olarak yıldız görünümünde olduğu için "yıldızimsi cisim" (*quasi stellar*) ya da kısaca "yıldızimsi" (*bak. kuvazar*) olarak adlandırılan bu gökcisimlerinin ilk keşfedilenleri en güçlü radyogökadalar kadar güçlü radyo dalgaları yayınlıyorlardı, ama daha sonra hiç dalga yayınlamayan türden birçok kuvazarın varlığı belirlendi. Bu nedenle radyo dalgaları yayan kuvazarların, kuvazarların evriminde bir aşamayı temsil ettikleri öne sürüldü.

1965'te iki ABD'li araştırmacı, Arno A. Penzias ile Robert W. Wilson, evrendeki mikrodalga fon ışınımını keşfettiler. Bu çok kısa dalgaboylu radyo dalgaları, gökkürenin her yanından kaynaklanan zayıf bir ısı ışınıdır. Bu ışınımın, evrenin yaklaşık 10 milyar yıl önce gerçekleşen büyük bir patlama sonucunda oluştuğunu öne süren büyük patlama modelinin (*) öngördüğü ilk ateş topundan günümüze kalan artık ışınım olduğu düşünülmektedir.

radyoizotop *bak. radyoaktif izotop*

radyoloji, tıpta hastalıkların tanı ve tedavisiyle çeşitli lezyon ve oluşumların vücuttaki yerini saptamak amacıyla ışınımın yararlanan uzmanlık dalı. Önceleri yalnız X ışınları, gamma ışınları ve öbür iyonlaştırıcı ışınım türleri kullanılırken, günümüzde ses-üstü (ultrason) dalgaları ve radyoaktif izotoplarla yapılan organ taramaları da yaygınlaşmıştır.

X ışınlarının tanı aracı olarak kullanılması sağlayan üç önemli özelliği dokuların içine girebilmesi, fotoğraf etkisine sahip olması ve belirli maddelerde flüorismaya neden olmasıdır. Işınlar içine girdiği dokuda, dokunun yoğunluğuna bağlı olarak farklı oranlarda emilir; dokudan çıktıktan sonra fotoğraf filmi ya da flüorışıl ekran üzerinde farklı yoğunlukta yapıların görüntüsü oluşur. Örneğin mermi gibi yabancı cisimler ya da kemikler ışınların önünde dirençli bir engel yarattığından film üzerinde kolayca

saptanabilir. Buna karşılık ışınları daha kolay geçiren yumuşak dokular filmde hafif bir kontrasta neden olur ya da hiç belli olmaz. Ne var ki, yumuşak dokuların yoğunluğu birbirine oldukça yakın olduğundan komşu doku ya da organların görüntüsü çoğu kez ayırt edilemez. Bu nedenle 20. yüzyılın ortalarından bu yana geliştirilen yöntemler, yumuşak ve sert dokuların en küçük ayrıntılarına kadar görüntülenmesini kolaylaştırdı.

X ışınlarının 1895'te bulunmasından sonraki yıllarda, özellikle I. Dünya Savaşı'nda kemik kırıkları ve kurşun yaralanmalarında bu teknik yaygın olarak kullanıldı. İlk yıllardan başlayarak kullanılan yöntemlerden biri de ağzdan ya da düzbağırsaktan (lavmanla) baryum sülfat verilerek yapay kontrast oluşturulması yoluyla sindirim kanalının incelenmesidir. Günümüzde bu teknik geliştirilmiş ve sindirim kanalının yanı sıra kan ve lenf damarlarına verilen kontrast maddeyle dolaşım sistemi, böbrekler, beyin ve çeşitli yumuşak dokuların incelenmesi mümkün olmuştur. Sıklıkla ağır metal moleküllerini içeren pozitif kontrast maddeler, içine verildiği dokudan daha fazla X ışını soğurur ve film üzerinde beyaz bir görüntü oluşturur. En sık kullanılan pozitif kontrast madde su ya da yağda çözünmüş iyot bileşigidir. Bunun tersine, negatif kontrast maddeler (örn. hava, karbon dioksit) verildiği dokudan daha az ışın soğurur. Kullanılan saydamsız ortamlar vücutta toksik etki göstermez; çoğu doğal yollarla hızla atılır.

Kalbe giden toplardamarlara suda çözünen bir kontrast madde verilmesiyle gerçekleştirilen anjiyokardiyoğrafide (*) kalpteki odacıklar ve akciğer atardamarları görülebilir. Böylece kalpteki yapı ve doğuştan gelen oluşum bozuklukları, damar sertliği, damarlardaki tıkanmalar, anevrizmalar ve yer değişiklikleri saptanabilir. Toplardamarlara kanda kolayca çözünen karbon dioksit şırınga edildiğinde kalp duvarındaki kalınlaşma ve sıvı toplanması görülebilir. Aortun karın bölümüne kontrast madde verildiğinde karın, leğen bölgesi ve bacaklara giden damarlardaki tıkanmadan, yapı bozuklukları ve ırlar belirlenebilir. Kötü huylu ırlarda ileri derecede damarlanma ve düzensiz kaslanma görüldüğünden anjiyografi (*) bu amaçla da kullanılır.

Böbrek atardamarlarına kontrast madde verilmesiyle bu organdaki anevrizmalar, taşlar ve taşla bağlı olarak ortaya çıkan lezyonlar, kistler, ırlar, enfeksiyon ya da sıvı birikmesinden dolayı doku genişlemeleri ve böbrek dokusundaki ürselenmeler saptanabilir. Böbreğin biçimi ve sınırları ise leğen bölgesine karbon dioksit verilmesiyle incelenebilir. Buna benzer biçimde beyin dokusu ve beyin bozuklukları beyin anjiyografisi (*) ve pnömensefalografi (*) yöntemleriyle, solunum yolları bir kateter aracılığıyla bronşlara kontrast madde verilmesiyle, safrakesesi ve safra yolları kolesistografi (*), idrar yolları ürografi (*) ile incelenir.

Alman fizik bilgini Wilhelm Conrad Röntgen'in X ışınlarını bulmasından hemen sonra hareket halindeki organların filmini çekmek, böylece durağan anatomik yapıların yanı sıra dinamik fizyolojik işlevlerin de incelenmesi için denemeler yapıldı. Önceki teknik güçlükler ve filmi çekilen kişiye yüksek dozda ışınım verilmesi tehlikesi bu tekniğin gelişmesini engellediyse de, 1950'lerde görüntüyü yoğunlaştıran elektronik yöntemin bulunmasıyla günümüzde de yaygın olarak kullanılan sineradyografi geliştirildi. Bu arada fotoğraf teknikleri de sürekli iyileştiriliyordu. İlk yıllarda kullanılan tek katmanlı fotoğraf levhaların yerini

zamanla çift katmanlı levhalar aldı. Öte yandan röntgen filmini geliştirmek için yapılan işlemler (örn. banyo), kaydedilen ilerlemelerle 90 saniyeye indi.

Günümüzde X ışınlarının kullanıldığı en önemli tanı yöntemlerinden biri bilgisayarlı tomografidir. 1970'lerde EMI Ltd.'nin araştırma laboratuvarlarında Godfrey Hounsfield tarafından geliştirilen bilgisayarlı eksnel tomografi (CAT), vücutta çeşitli açılardan giren X ışınlarının şiddetinin dokulardan geçtikçe hafiflemesi temeline dayanır. Bu ölçümlerden yararlanarak bilgisayar vücutun iç bölgelerini dilimlere ayırarak görüntüler. Bu teknik karaciğer, böbrek gibi yumuşak dokuların birbirinden ayırt edilmesini, ayrıca aynı organ içindeki farklı yapıların da saptanmasını sağlar.

Daha yeni bir teknik içeren nükleer magnetik rezonans (NMR) yönteminde, güçlü bir magnetik alanda bulunan hastanın vücuduna X ışınları yerine radyo dalgaları yoneltirilir. Vücuttaki farklı atomlar, magnetik alanın etkisi altında farklı frekanslardaki radyo dalgalarını soğurur. Bilgisayar bu farklılıkları elde edilen ölçümleri kullanarak iç organların görüntüsünü verir. Gene son yıllarda geliştirilen pozitron emisyon tomografisi (PET) tekniğinde ise incelenecek organa şırınga edilen bileşiklerde karşıt madde parçacıkları elde edilir. Bu parçacıklar ya da pozitronlar, elektronlar tarafından nötrleştirildiğinde madde ve karşıt madde halindeki enerji birbirini iptal eder. Vücutun çevresine yerleştirilen alıcı aygıtlar ışınım halinde serbestleşen enerjiyi algılayarak bunu şırınga edilen bileşigi ve bu bileşigin metabolizmasını izlemeye kullanır.

Işınımın tedavide kullanılması için *bak. radyoterapi*. Ayrıca *bak. ultrasonografi*.

radyometre, ışınımölçer olarak da bilinir, ışınım enerjisini algılamakta ya da ölçmekte kullanılan aygıt. Radyometre terimi özellikle kızılötesi ışınımı ölçmeye yarayan aygıtlar için kullanılır. Radyometrelerin değişik türleri vardır. Ölçüm için sıcaklık yükselmesinden yararlanan aygıtlar ısısal algılayıcı olarak adlandırılır. Herschel termometresi, sıcaklık farkını elektrik gerilimine dönüştüren ısılıçift (*) ve sıcaklık değişince elektriksel direncin değişmesi ilkesine dayalı olarak çalışan bolometre (*), bu tür aygıtlar arasındadır. İlkesel olarak tek bir ışınım enerjisi kuvantumunu algılayabilen aygıtlar (örn. Becquerel fotoğraf levhası) kuvantum algılayıcı olarak adlandırılır. Günümüzde kullanılan kuvantum algılayıcılarının temelini fotovoltaiik etkiden (*) yararlanan aygıtlar oluşturur.

Radyometre terimi çoğu kez Sir William Crookes'un 1800'lerin sonlarında geliştirdiği algılayıcı aygıt için kullanılmaktadır. Bu aygıt, yeterince duyarlı olmadığı ve kalibrasyonu da zor olduğu için pek az kullanılmış, ama günümüzde yararlanılan daha duyarlı aygıtların temelini oluşturmuştur. Crookes radyometresi, havası büyük ölçüde boşaltılmış bir cam fanus içine yerleştirilmiş ve düşey bir destek üzerinde donebilen bir rotordan oluşur. Düşey eksen çevresinde serbestçe donebilen rotora birbirlerine dik dört yatay kol bağlanmıştır. Her kola bir düşey kanatçık bağlıdır. Bu kanatçıkların bir yüzleri parlatılmış, öbür yüzleri ise karartılmıştır; kanatçıklar, birinin parlatılmış yüzü öbürünün karartılmış yüzüne bakacak biçimde yerleştirilmiştir. Kanatçıkların parlatılmış yüzüne düşen ışınım enerjisinin büyük bölümü yansıtmaya uğrar, karartılmış yüzlere düşen ışınım ise soğurur ve

bu yüzlerin sıcaklığının yükselmesine yol açar; bu da, karartılmış yüzlerin yakınında ki havanın ısınarak bu yüzlere bir basınç uygulamasına neden olur ve sonuçta rotor dönmeye başlar.

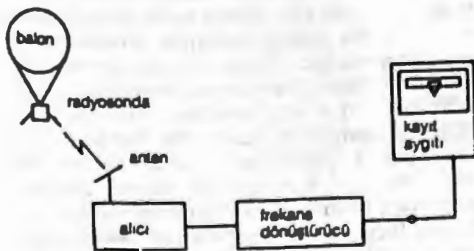
radyopusula, bir sinyal kaynağının yönünü saptamakta kullanılan ve bir radyo alıcısı ile yönlendirilebilir bir antenden oluşan aygıt. Radyopusuladan, uçakların ya da gemilerin konumunun saptanmasında, bunların rotasının belirlenmesinde ve askeri ya da bilimsel araştırmalarda yararlanır.

Radyopusulada genellikle çerçeve antenlerden yararlanır; anten eksenini çevresinde dönerek en güçlü radyo sinyalinin geldiği yönü saptar. Bu, konumu bilinen yayın istasyonunun yönüdür. Böylece, çok sayıda radyo istasyonunun doğrultu ve konumundan yararlanılarak, nirengi yöntemi yardımıyla aracın konumu saptanabilir. Ama, radyopusuladan okunan veriler üzerinde bazı düzeltmelerin yapılması gerekir; çünkü, aracın magnetik alanı gibi bazı etmenler, radyo iletiminde sapmalara yol açabilir.

radyorota, havacılıkta, pilotun harita kullanmadan, radyo dalgaları aracılığıyla belirlediği seyir hattı. Radyorotanın saptanmasında, hem işaret özelliği taşıyan, hem de gerçek değere sahip sinyaller ileten radyo verici istasyonlarından oluşan bir sistemden yararlanır. İlk olarak 1927'de geliştirilen sistem eski "A-N" tipi, alçak ve orta frekanslarda çalışır ve günümüzde özellikle hafif özel uçaklarda kullanılır. Uçak içinde bulunması gereken tek aygıt ise basit bir radyo alıcısıdır. Her istasyon kendi ışınım düzeninin birbirini izleyen dilimlerinde, uluslararası kodun A (-) ve N (-) harflerini iletir. Bitişik dilimlerin üst üste bindiği dar radyanlarda, farklı morsa sinyallerinin nokta ve çizgileri birbirine karışarak kesintisiz bir tınıya dönüşür. Bu kesintisiz tınıyı izleyen bir pilot, doğrudan istasyona doğru ya da ondan uzaklaşacak yönde uçuşunu bilir; rotadan sapma durumunda ise, ışıttığı harfler aracılığıyla doğru rotaya nasıl geri döneceğini saptar.

Modern çok yönlü radyorota sistemleri (VOR), 1930'dan beri çeşitli biçimlerde geliştirilmiştir. Tüm yönleri aynı anda iki sinyal yayan bu sistem çok yüksek frekanslarda (VHF) çalışır; bu nedenle de gündüz değişimi, hava koşulları ve diğer etmenlerden daha az etkilenir. Aynı anda gönderilen iki sinyalin arasında bir faz farkı vardır ve bu faz farkı istasyondan gönderilme yönüne bağlı olarak değişir. Uçakta bulunan özel algılayıcı aygıtlar faz farkını algılar ve bunu pilota iletir. VOR'lar, uzaklık ölçme aygıtları ile birlikte kullanılarak, yolcu uçaklarının temel kılavuz sistemi görevini görürler.

radyosonda, çeşitli yüksekliklerde atmosferin sıcaklık, basınç ve nem oranı gibi değerlerinin ölçülmesinde kullanılan aygıt.

Radyosonda sistemi

Modern Dictionary of Electronics, Rudolf F. Graf, 1968
Howard W. Sams & Co. Inc

Yüksek nitelikli neopren kauçuğundan yapılmış ve helyumla doldurulmuş bir balona bağlanarak 45.000 m yüksekliğe kadar çıkarılabilen aygıt, ölçtüğü değerleri radyo dalgaları aracılığıyla yerdeki alıcıya iletir; alınan bu sinyaller de bir frekans değiştiricisinden geçirilerek kaydedilir.

Verilerin toplanması ve iletim için kodlanması işlemlerinde kullanılan iki temel sistem vardır. Mekanik sistemde, sıcaklık ölçümünde çift metal şeritli termometreler, nem ölçümünde saç teli elemanlı higrometreler ve basınç ölçümünde de aneroid barometreler kullanılır. Elektrikli sistemlerde ise atmosfer basıncındaki değişimlere duyarlı bir mekanik körük, ölçülen sıcaklık ve nem değerlerini sırayla ileten bir anahtar görevi görür. Sıcaklık, ısıya duyarlı direnç yardımıyla; nem ise, lityum klorürle kaplı bir polistiren şeridinden oluşan neme duyarlı bir düzeneğe tarafından saptanır. Radyosondaya bir teodolit ya da otomatik izlemeli bir anten eklenerek rüzgâr hızı da saptanabilir.

radyoteleskop, Yer dışındaki kaynaklarca yayınlanan radyo frekanslı ışınımı algılamak amacıyla kullanılan ve yönlü (yalnızca belirli bir yönden gelen dalgaları alan) bir anten sistemi ile bir radyo alıcısından oluşan aygıt. Radyo dalgalarının dalgaboyu ışığın dalgaboyuna oranla çok daha uzun olduğundan, optik teleskoplarla elde edilen ayırma gücüne erişebilmek için radyoteleskopların çok daha büyük boyutlarda olması gerekir.

İlk radyoteleskopu 1937'de ABD'li elektronik mühendisi Grote Reber gerçekleştirdi; bu radyoteleskopun anteni, parabolit biçimli yönlendirilebilir bir yansıtıcının uzaydan gelen ışınları odakladığı bir anten üzerine odaklaması ilkesine göre çalışıyordu. İngiltere'deki Jodrell Bank Deneme İstasyonu'ndaki (*) radyoteleskopun yönlendirilebilir parabolit yansıtıcısı 76 m çapındadır. Porto Riko'da bulunan Arecibo Gözlemevi'ndeki (*) teleskopun yansıtıcısı ise doğal arazi koşullarından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir ve 305 m çapındadır. Arecibo'da ayrıca, gök cisimlerine radyo dalgaları gönderen ve yansıtarak geri gelen dalgaları alarak inceleyen bir radar sistemi vardır.

Radyo girişimölçeri, birbirlerinden çok uzağa yerleştirilmiş ve iletim hatları ile birbirlerine bağlanmış iki ya da daha fazla antenden oluşur. Böylece elde edilen çok yüksek ayırma gücü nedeniyle bir radyodalga kaynağının (*) konumu ya da çapı belirlenebilir, ayrıca birbirine çok yakın iki kaynak ayırt edilebilir. Çok sayıda antenin geniş bir alana yayılmış biçimde dizilmesiyle oluşturulan faz dizili teleskoplarla, pratik olarak yapımına olanak bulunmayan çok büyük bir antenin sağlayacağı ayırma gücü elde edilebilmektedir. Böyle bir sisteme en iyi örnek, ABD'de New Mexico'daki Socorro'da kurulu olan sistemdir. Very Large Array (VLA) olarak adlandırılan ve dünyanın en büyük, en duyarlı radyoteleskopları arasında bulunan bu sistem, çok geniş bir alana yayılmış 27 antenden oluşmaktadır. Ayrıca bak. teleskop.

radyoterapi, ışın tedavisi olarak da bilinir, ışınım kaynaklarının hastalıkların tedavisinde kullanılması. Radyoterapiye hemen her zaman derindeki dokulara girebilen ve hasta hücrelerde fiziksel ve kimyasal değişikliklere neden olarak hücrelerin yıkımına yol açan iyonlaştırıcı ışınım kullanılır. Öbür ışınım türlerinden kızılötesi ve morötesi ışınlar, ısı veren lambalarla, nevrit ve artritlerde iltihabı iyileştirmek amacıyla uygulanır.

Radyoterapi önceleri hipertiroidizm, akne ve iyi huylu uların tedavisinde kullanılırdıysa da, bu uygulamalar ağır deri hastalıkları ve ışınımaya bağlı kanser gibi komplikasyonlara neden olduğundan günümüzde hemen yalnız kanserde ve lösemi gibi kan hastalıklarında kullanılmaktadır.

Uygulanan başlıca iki yöntem urun içine radyoaktif maddelerin verilmesi ve derindeki dokulara girebilen yüksek enerjili ışınların vücuda dışardan verilmesidir. Kullanılacak yöntem büyük ölçüde urun boyutlarına, vücuttaki yerleşimine, uygulanan ışınımın derecesine ve hastanın kendine özgü koşullarına göre seçilmelidir. Amaç, normal ve sağlıklı dokulara mümkün olduğunca az zarar vererek kanserli hücreleri ortadan kaldırmak ve kanserin vücuda yayılmasını önlemektir. İyonlaştırıcı ışınım maruz kalan hücrelerde hücrenin büyümesi için birincil derecede önemli olan molekül bağları parçalanır; bunun yanı sıra ulla birlikte çevresindeki normal dokunun bir bölümü zedelenir. Hızlı çoğalan kanser türlerinde hücreler radyoterapiden, yavaş büyüyenlere göre daha fazla etkilenir. Farklı kanser türlerinin radyoterapiye duyarlılığı da farklıdır. Radyoterapi sonucunda ortaya çıkan istenmeyen yan etkilerden başlıcaları bulantı, kusma, saç dökülmesi, kilo kaybı, halsizlik, kan hücrelerinin sayısında azalma ve çeşitli deri hastalıklarıdır.

Küçük ve erişilmesi kolay uların içine sıklıkla radyoaktif madde içeren teller, ipikler, borular ya da köpükler yerleştirilir. Kullanılan ışınım kaynakları radyum, radon ya da sezüym, kobalt, altın, iridyum ve tantal gibi metallerin radyoaktif izotopları olabilir. Bu izotopların tümü derindeki dokulara girebilen ve yüzeydeki dokuları en az etkileyen gamma ışınları yayar.

Radyoaktif maddeler dokuların içine kolayca yerleştirilebilmeleri için cam borular, teller ya da iğnelerin içine yerleştirilir; böylece ışınımın dokuda eşit dağılması sağlanır. Dokulara geçici ya da sürekli yerleştirilebilen bu araçlardan verilen ışınım yavaş salındığından ve sürekli olduğundan, daha dayanıklı olan sağlıklı hücrelere onarım fırsatı tanırken kanser hücrelerini örseler. Işınım kaynağının urun içine yerleştirilmesinin en önemli yararı urun yerel olarak tedavi edilmesi sırasında vücudun başka bölgelerinin gereksiz ışınım maruz kalmasıdır. Buna ek olarak ışınların idrar kesesi, döl yatağı ve ağız gibi yapıların sınırlarının içinde kalması sağlanabilir; ışınımın organlarda yol açtığı biçim ya da işlev bozukluğu en düşük düzeydedir.

Vücuda dışardan uygulanan ışınım, deri, derialtı ve kas katmanlarını geçerek ura erişmelidir. Bu yolla sağlıklı dokuların büyük bir bölümü ışınımın etkisi altında kalmaz da büyük ularlar ancak bu yolla ortadan kaldırılır. Bu tür radyoterapi birkaç ay boyunca yaklaşık 10-20 seanstan oluşur ve sıklıkla urun cerrahi girişimle alınmasıyla birlikte uygulanır. Bununla birlikte, ameliyatın olanaksız olduğu durumlarda tek başına da uygulanabilir. Bu yöntemin ışınım kaynağının vücuda yerleştirildiği yöntemle üstünlüğü derin dokulardaki ularlara yüksek dozda ışın verilebilmesidir.

radyum (Ra), periyodik tablonun IIa grubunda yer alan doğal radyoaktif kimyasal element. Toprak alkali metallerin en ağır olan radyum, temel olarak kanser tedavisinde kullanılır. Derişik radyum karanlıkta parladığından, eskiden ışıdamalı boyalarda yaygın olarak kullanılmıştır. Gümüş beyazı renkli radyum metali doğada serbest halde bulunmaz.

Marie Curie pekblendi (uranyum oksit minerali uranitin biçimsiz, siyah renkli ve ziftli bir türü) incelerken, bunun katışıksız uranyuma oranla çok daha radyoaktif olduğunu gözlemledi; ayrıca bu durum gene pekblend artıklarında bulunduğu radyoaktif polonyumun özelliklerine de uymuyordu. Pierre Curie ve asistanı G. Bémont bu etkinliğin bilinmeyen başka bir maddeden kaynaklandığını düşünen Marie Curie'yle birlikte çalışmaya başladılar ve 1898'de radyumu buldular. Yeni bulunan bu güçlü radyoaktif maddenin özellikleri baryumunkilere benzerlik gösteriyordu, ama klorürü biraz daha çözünmez olduğundan ayrımsal kristallendirme yoluyla derişik halde elde edilebilmesi olanaklıydı. Sonunda, 1902'de tonlarca pekblend artığının antılması yoluyla 0,1 gr radyum klorür hazırlandı; 1910'da da Marie Curie ve André-Louis Debierne metalin kendisini ayırmayı başardılar.

Radyumun bütün izotopları radyoaktif ve jeolojik zaman ölçeğinde kısa ömürlü olduğundan, oluşan ilk radyum uzun zaman önce yok olmuştur. Bu nedenle radyum doğada yalnızca üç radyoaktif ailerin (toryum, uranyum ve aktinyum aileleri) bozunma ürünleri olarak bulunur. Uranyum bozunum dizisinde yer alan en kararlı izotopunun (yarı ömrü 1.620 yıl) ana izotopu toryum-230, yavru izotopu ise radon-222'dir. Önceleri radyum A,B,C,C',C',D vb olarak adlandırılan öbür bozunum ürünleri polonyum, kurşun, bizmut ve talyum izotoplarıdır.

Radyumun ışınlamalarından yararlanılır. Tıpta, özellikle kanser tedavisinde ular, radyumun yavru izotoplarının saldığı gamma ışınlamalarına tutulur. Tedavi yöntemlerinin çoğunda radyumun yerini daha ucuz ve daha güçlü olan kobalt-60 ve sezyum-137 gibi yapay radyoizotoplar almıştır. Radyum ve berilyumun hassas bir karışımı da, orta şiddette bir nötron kaynağı olarak bilimsel araştırmalarda ve petrol aramaları sırasında kuyu loglarında kullanılır.

Derişik radyum karanlıkta ışıldar. Bu özelliği nedeniyle bir zamanlar çinko sülfürle karıştırılarak, saat ve çeşitli aletlerin göstergelerinde ışııldamalı boya olarak kullanılmıştır. Ama 1930'larda radyumun sağlığı zararlı olduğu saptandı; bu boyaları üreten işçilerde anemiye ve bazılarında kemik kanserine rastlandı. Maddenin yüksek düzeyde zehirli olduğu anlaşılınca da ışıldamalı kaplamalarda kullanımına son verildi.

Radyoaktif toryum ailesinde yer alan iki radyum izotopu vardır. Monazit mineralinde doğal olarak bulunan bu izotoplar yarı ömrü 6,7 yıl olan radyum-228 ve yarı ömrü 3,64 gün olan radyum-224'tür. Bunların bozunma ürünlerinden biri olan talyum-208, cisimlerin içine bizmut-214'e göre daha çok işleyen gamma ışınlamaları salar. İzotoplarının yarı ömürlerinin karmaşık sıralanışı nedeniyle yeni artırılmış radyum-228'in gamma etkinliği önce yaklaşık dört yıl boyunca artar, daha sonra sabit bir hızla azalır. Dördüncü izotop olan radyum-223 (yarı ömrü 11,7 gün) ise aktinyum bozunum dizisinde yer alır.

Radyum metalinin kimyasal etkinliği çok yüksektir. Suyla tepkimeye girdiğinde şiddetli biçimde hidrojen gazı açığa çıkar, havayla tepkidiğinde ise nitrür oluşturur. Bütün bileşiklerinde +2 değerlikli Ra²⁺ iyonu halinde bulunur. Radyum sülfat (RaSO₄), bilinen sülfat bileşiklerinde arasında çözünürlüğü en düşük olanıdır. Radyum hidroksit [Ra(OH)₂] ise, toprak alkali hidroksitler arasında çözünürlüğü en yüksek olan hidroksit bileşigidir. Radyum bileşikleri, karşılıkları olan baryum bileşikleri,

ne çok benzer davranışlar gösterdiğinden, bu iki elementin birbirinden ayrılması zordur.

atom numarası	88
en kararlı izotopu	226
erime noktası	yaklaşık 700°C
kaynama noktası	yaklaşık 1.737°C
özgül ağırlığı	yaklaşık 5
değerliği	2
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-18-8-2 ya da (Rn)7s ²

Rae, John (d. 1 Haziran 1796, Aberdeen, Aberdeenshire, İskoçya - ö. 12 Temmuz 1872, New York kenti, ABD), İskoç asıllı ABD'li iktisatçı, hekim ve doğa bilimci.

Aberdeen ve Edinburgh üniversitelerinde klasik edebiyat, matematik ve tıp öğrenimi gördü. 1822'de Kanada'ya göç ederek öğretmenliğe başladı. Öğretim yöntemine ilişkin bir dizi tartışma sonucunda öğretmenliği bıraktı (1848) ve hekim olarak çalıştı. Ayrıca California'daki altın alanlarını ve Hawaii adalarını dolaştı.

Rae özellikle bir iktisatçı olarak, geliştirdiği sermaye kuramıyla ünlendi. Pozitif ama azalan marjinal verimlilik durumunda makine talebiyle ve tasarruf arzıyla ilgili çözümlemeler yaptı. Bu bağlamda zaman tercihi kavramını geliştirdi ve farklı toplumlar sermaye birikimi eğilimini belirleyen toplumsal ve kültürel etkenleri çözümledi. Yatırım malları ve doğal bilimlerle ilgili çalışmaları sonucunda buluşların ortaya çıkma sürecini ayrıntılı olarak incelemeye yöneldi. Bu alanda geliştirdiği yaklaşımlarla John Stuart Mill ve Joseph A. Schumpeter gibi iktisatçıları önemli ölçüde etkiledi.

Rae, John (d. 30 Eylül 1813, Stromness yakınları, Orkney Adaları, İskoçya - ö. 22 Temmuz 1893, Londra, İngiltere), Kuzey Kutup Bölgesi'nin Kanada sınırları içinde kalan bölümünü keşfeden İngiliz kâşif ve hekim.

Edinburgh Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladıktan (1833) sonra, James Koyundaki (bugün Ontario'da) ticaret merkezine yılda bir kez uğrayan, Hudson Körfezi Kumpanyası'na ait bir geminin hekimliğine atandı. İki yıl sonra ticaret merkezinin hekimi oldu ve 10 yıl boyunca bu görevini sürdürdü.

1846-47 yıllarında Kuzey Kutup Bölgesi'ne düzenlediği dört keşif gezisinden ilkinde çıkan Rae, Committee ve Repulse koylarını inceledi ve Boothia'nın bir yarımada olduğunu kanıtladı. Londra'ya dönüşünde, Kuzey Kutup Bölgesi'ndeki keşif gezisi sırasında kaybolan Sir John Franklin'i aramak üzere oluşturulan ekiple Sir John Richardson'ın yardımcılığına getirildi. 1848-49 yıllarında Mackenzie ve Coppermine ırmakları arasındaki bölgeyi karadan tarayan araştırma ekibi Franklin'in izine rastlamadı.

Hudson Körfezi Kumpanyası Rae'yi 1849'da Mackenzie Irmağı bölgesinin yöneticiliğine atadı. 1851'de Franklin'i aramak üzere çıktığı yeni gezi sırasında 8.500 km yol yapan Rae, bu sırada Victoria Adasının güney kıyılarının 1.127 km'lik bölümünün haritasını çıkardı. 1853-54 yıllarındaki üçüncü gezisinde Boothia Yarımadasında araştırmalar yaptı ve Kral William Toprakları'nın ada olduğunu kanıtladı. Aynı gezi sırasında Pelly Koyunda yaşayan Eskimolardan Franklin ve ekibinin açlık ve soğuktan öldüğünü öğrendi.

1856'da Hudson Körfezi Kumpanyası'ndan ayrılarak Londra'ya döndü. 1880'de Royal Society'nin üyeliğine seçildi. *Narrative of an Expedition to the Shores of the Arctic Sea, in 1846 and 1847* (1846 ve 1847'de Kuzey Buz Denizi Kıyılarına Dü-

zenlenen Keşif Gezisinin Oyküsü) adlı kitabı 1850'de yayımlanmıştır.

Raeburn, Sir Henry (d. 4 Mart 1756, Stockbridge, Edinburgh yakınları - ö. 8 Temmuz 1823, Edinburgh, İskoçya). İskoçyalı portre ressamı.

On beş yaşlarında kuyumcu James Gilliland'ın yanına çırak girdi. 1775'te de kısa bir süre Edinburgh'lu portre ressamı David Martin'in yanında çalıştığı sanılır. Ama

"MacNab", Sir Henry Raeburn'un bir yağlıboya çalışması, 1803-13; John Dewar and Sons, Ltd. John Dewar & Sons Ltd., Scotch Whisky Distillers. Fotoğraf, A.C. Cooper Ltd.

Raeburn daha çok kendi kendini yetiştirmiş, minyatür resminden yavaş yavaş gerçek portreye geçmiştir. George Chalmers'in bir portresi (1776, Dunfermline Belediye Binası) bilinen en eski tarihli portre çalışmasıdır ve çizimdeki hataları ve perspektifteki yanlışları onun akademik bir eğitim görmediğinin kanıtıdır. 1778'de zengin bir dulla evlenince mali durumu düzelen Raeburn izleyen dört yılda sanatını iyice ilerletti.

Çok çeşitli konulara ilgi duyan Raeburn, güzel konuşma yeteneğiyle Edinburgh'da kültürlü çevrenin sevilen bir kişisi oldu, dönemin ünlü kişilerinin portrelerini yaptı. 1812'de Edinburgh Sanatçılar Derneği başkanlığına seçildi; 1815'te Kraliyet Akademisi üyesi oldu. 1822'de kendisine "sir" unvanı verildi ve bundan kısa bir süre sonra kralın İskoçya ressamlığına getirildi.

Raeder, Erich (d. 24 Nisan 1876, Wandsbek, Almanya - ö. 6 Kasım 1960, Kiel, Batı Almanya), 1928-43 arasında Alman Deniz Kuvvetleri komutanı. Denizlerde saldırgan bir stratejiyi savunmuş, II. Dünya Savaşı'ndaki rolü nedeniyle savaş suçlusu olarak hüküm giymiştir.

I. Dünya Savaşı'nda Alman kruvazör filosunun kurmay başkanlığını yürüttü. 1922'de tuğamiral, üç yıl sonra koramiral oldu. 1928'de Deniz Kuvvetleri komutanlığına atandı. Hızlı kruvazörlerin yanı sıra Versailles Antlaşması'nca (1919) yasaklanmış denizaltıların yapımını savundu. II. Dünya Savaşı sırasında rütbesi yükseltildi ve Dani-

marka ile Norveç'in işgaline yönelik harekâtları yönetti (1940). İngiltere'yle SSCB'nin işgalinin hedeflenmesi yerine savaşın Akdeniz'e kaydırılmasını savundu. Strateji konusunda Hitler'den ayrıldığı için Deniz Kuvvetleri komutanlığından alındı (Ocak 1943). 1946'da Nürnberg'de Uluslararası Askeri Mahkeme tarafından ömür boyu hapse mahkûm edildiye de hastalığı nedeniyle 1955'te serbest bırakıldı.

Raemaekers, Louis (d. 6 Nisan 1869. Roermond - ö. 26 Temmuz 1956, Scheveningen, Hollanda), I. Dünya Savaşı sırasında Almanlara karşı karikatürleriyle dünya çapında ün kazanan Hollandalı sanatçı. Önceleri manzara resimleri ve portreler yapıyordu. İlk siyasal karikatürlerini 1907'de yayımladı. 1909'da Amsterdam'daki *Telegraaf* gazetesinde çalışmaya başladı. Savaş dönemindeki içten ve güçlü karikatürleri, İngiltere, Fransa ve ABD'de büyük ilgi uyandırdı. Raemaekers, yapıtlarını Müttefik basınına daha kolay ulaştırabilmek için 1916'dan sonra bir süre İngiltere'de yaşadı. II. Dünya Savaşı yıllarında da karikatür çizdi.

Raetia, RHAETIA olarak da yazılır, bugün Avusturya sınırları içinde kalan Vorarlberg ve Tirol'u, İsviçre'nin doğu kantonlarını ve Almanya'nın Bavyera ve Baden-Württemberg eyaletinin bir bölümünü kapsayan eski Roma eyaleti. Eyaletin yerli halkı Illyria ve Kelt kökenlidir. İÖ 15'te Romalılar tarafından fethedilen Raetia, İtalya ile Tuna Irmağı ve Galya ile Balkanlar arasındaki karayolu ağının merkezindeki konumu nedeniyle imparatorluğun önemli bir bölgesi durumuna geldi.

Raetia'nın bir sınır eyaleti olması, Germen kabilelerinin saldırıları sonucu sınırlarının değişmesine yol açtı. İS 1. yüzyılda kuzey sınırın Tuna Irmağının kuzeyindeki Neckar Irmağına kadar genişledi. Ama 3. yüzyılda Germen kabilelerinin saldırılarıyla batı ve kuzeyde toprak kaybına uğradı. 450'ye gelindiğinde Roma Raetia'nın yalnızca Alpler'i kapsayan kesimini denetim altında tutuyordu.

Raetia Alpleri, İtalyanca ALPI RETICHE. Almanca RÄTISCHE ALPEN. Fransızca ALPES RHÉTIQUES. Orta Alpler'in, İsviçre-İtalya ve Avusturya-İsviçre sınırları boyunca uzanan bölümü. Genellikle İsviçre'nin Graubünden kantonunun sınırları içinde kalır. Güneybatıda Lepontine Alpleri(*) ve Splügen Geçidi, batıda Hinterrhein Irmağı, kuzeydoğuda Lechtal Alpleri, Öztal Alpleri(*) ve Resia Geçidi(*), güneyde ise Adda Irmağı'nın yukarı kesimindeki Valtellina Vadisiyle çevrilidir. İtalya sınırındaki Bernina Doruğu (4.049 m) dağların en yüksek noktasıdır. Silvretta ve Rhätikon dağları, Albula Alpleri(*) ve Bernina Alpleri(*) Raetia Alpleri'nin parçasıdır. Inn Irmağının yukarı kesiminin geçtiği Engadin(*), bu dağlar arasında, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanır. Dağların doğu kesiminde manzarası ve yabanıl yaşamıyla ünlü İsviçre Ulusal Parkı (137 km²) yer alır. Yörede çok sayıda sağlık ve kış sporları merkezi vardır.

Raetia dili, Roma döneminden önce Almanyana'nın güneyiyle İtalya, Avusturya ve İsviçre'nin Alpler bölgesinde yaşayan eski Raetialıların konuştuğu dil. Bu dile ilişkin bilgiler bölgede bulunmuş bazı yazıtlardan edinilmiştir.

Eskiden bazı dilbilimciler Raetia dilini Kelt diliyle Adriyatik'in doğusunda konuşu-

lan Hint-Avrupa dil ailesine bağlı Illyria dili arasında sınıflandırılırdı. Ama bugün çoğu dilbilimci Raetia dilinin Hint-Avrupa dil ailesinden olmadığı görüşünde birleşir. Raetia dilinin son dönemlerinden kalmalı, özellikle de İtalya'nın kuzeyinde bulunan yazıtlarda Etrüsk etkilerine rastlanır.

Raetia lehçeleri, RAETO-ROMAN LEHÇELERİ olarak da bilinir. İsviçre'de ve İtalya'nın kuzeyinde konuşulan Roman lehçeleri. Bunların en önemlileri olan Sursilva ve Sutsilva lehçeleri birlikte Romanş dilini(*) oluşturur. Öteki Raetia lehçeleri İsviçre'de Inn Irmağı vadisinde konuşulan Engadin lehçesi, İtalya'nın kuzeyinde Alto Adige'de ve Dolomitler bölgesinde konuşulan Ladin ve Venedik'in kuzeyinden Avusturya sınıрыyla doğuda Yugoslavya sınırına uzanan bölgede konuşulan Friuli lehçesidir. İsviçre'de konuşulan Raetia lehçeleri Fransızcaya öteki Roman dillerinden çok daha yakındır. Ladin ve Friuli lehçeleri ise daha çok İtalyancaya benzer. Bu iki öbeğin birbirinden bağımsız geliştiği sanılmaktadır.

Raffaello, tam adı RAFFAELLO SANZIO (d. 6 Nisan 1483, Urbino, Urbino Düklüğü - ö. 6 Nisan 1520, Roma), İtalyan yüksek Rönesans'ının en önemli ressamı ve mimarlarından biri. Yapıtları esnek biçim anlayışı ve rahat kompozisyon düzeni ile dikkati çeker. 1508'de Roma'ya gitti. 1508-11 arasında Vatikan Sarayı'ndaki Segnatura Odası'nın

Raffaello'nun "Atina Okulu" adlı yapıtından bir ayrıntı; Platon (solda) ve Aristoteles (sağda), 1508-11; Segnatura Odası, Vatikan SCALA-Art Resource/EB Inc.

dekorasyonunu yaptı; 1514'te Bramante'nin ölümüyle San Pietro Bazilikası'nda yarım kalan işleri devraldı.

Giorgio Vasari'ye göre, Raffaello pek ünlü olmayan ama kültürlü bir ressamın oğluydu. Sekiz yaşında annesini, 11 yaşında da babasını kaybetti. Urbino, Dük Federico da Montefeltro döneminde bir kültür merkezi olarak gelişmiş; Bramante, Piero della Francesca ve Leon Battista Alberti bu kentte çalışmışlardı. Böyle bir ortamda doğan Raffaello genç yaşta yetenek ve bilgisini kanıtladı.

Farklı görüşler olsa da, bugün uzmanlar Raffaello'nun Perugia'ya gittiğini ve Perugia'nun yanında çalışmaya başladığı tarihin 1495 olduğunu kabul ederler. 1498-1500 arasında Perugia'ya Cambio İlahiyat Okulu fresklerinde yardım ettikten sonra ilk önemli siparişini alan Raffaello, 1501-03 arasında S. Francesco Kilisesi'nin Oddi Şa-

veli için "Meryem'in Taş Glymesi" adlı resmi yaptı. Raffaello Perugino'nun yanında pratik bilgiler almakla kalmamış, onun dingin üslubundan da etkilenmişti. Perugino'nun Sistina Şapeli için yaptığı "İsa'nın Kilisenin Anahtarlarını Aziz Petrus'a Vermesi", Raffaello'nun ilk önemli yapıtı "Meryem'in Evlenmesi"ne (1504, Brera Galerisi, Milano) esin kaynağı oluşturdu. Perugino'nun etkisi özellikle perspektif uygulamasında, figür-mekân ilişkisinde ve figürlerdeki şiirsel havada kendini gösterir. Ama Raffaello ustasından daha ileri giderek figür-mekân ilişkisini daha yumuşatmış, figürlerin birbiriyle olan ilişkisini de daha sıcak ve canlı kılmıştır.

Vasari'ye göre Raffaello Perugino'nun ardından Siena'ya gitmiş, sonra da Leonardo ve Michelangelo'nun o sıralarda bulunduğu Floransa'ya geçmişti. Raffaello'nun Floransa'da, yabancısı olmadığı Rönesans kültürünü hemen benimsediği görülür. Burada yalnızca Leonardo ve Michelangelo'nun yapıtlarını incelemekle kalmamış, Masaccio, Donatello ve Verrocchio gibi eski ustalara da ilgi duymuştu. Ama gene de en çok etkisi altında kaldığı sanatçı Leonardo oldu. 1505-07 arasında yaptığı "Prato Madonnası" (Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) ve "Esther-hâzı Madonnası" (Güzel Sanatlar Müzesi, Budapeşte) gibi resimlerinde gerek kompozisyon, gerekse figürlerin yerleştiriliş biçimleri ve hareketler Leonardo'nun etkilerini açıkça yansıtır. Ayrıca Leonardo'nun ışık-gölge kullanımı ve sfumato (biçimlerin dış çizgileriyle fon arasındaki yumuşak geçişler) tekniğini de benimsedi. Raffaello yarattığı yumuşak ifadeli figürleriyle yalın duyguları kusursuz bir yüceliğe ve dinginliğe ulaştırarak Leonardo'nun da ötesine geçti.

Raffaello 1504-08 arasında kısa sürelerle Urbino ve Perugia'da bulundu. "İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi" (1507, Borghese Galerisi, Roma) adlı resmini de Perugia'da yaptı.

1508'in sonlarına doğru Bramante'nin önerisiyle Papa II. Julius tarafından Roma'ya çağrıldı. Pek az tanındığı bu kentte kısa sürede büyük ün kazandı. Kendini öylesine sevdirdi, kentle ve kentin soylu havasıyla öylesine özdeşleştirdi ki, "ressamların prensi" olarak anılmaya başladı.

Raffaello kısa yaşamının 12 yılını Roma'da geçirdi ve hummalı bir çalışma içinde art arda başyapıtlar üretti. Bunların en önemlilerinden biri Vatikan'daki Segnatura Odası freskleri idi ("Tartışma", "Atina Okulu"). Aynı dönemde ilk mimarlık uygulamalarına da başladı. Önce S. Eligio degli Orefici Kilisesi'ni, ardından da banker Agostino Chigi için Sta. Maria del Popolo Kilisesi'ndeki mezar şapeli (1513) yaptı. 1514'te Papa X. Leo'nun isteği ile San Pietro Bazilikası'nda Bramante ile çalışmaya başladı. Aynı yıl Bramante ölünce, yapının Yunan haçı biçimindeki planını, kollarından birini uzatarak Latin hacına dönüştürdü. Ayrıca Bramante'nin bitiremediği Vatikan Galerileri'nin de dekorasyonunu üstlendi.

Yapıtlarındaki felsefi derinlik Raffaello'nun Roma'da bir hümanist ve Yeni-Platoncu olarak tanınmasına yol açtı. Sanatçılarla olduğu kadar dönemin önde gelen yazarlarıyla da dostluklar kurdu. 1519'da Ludovico Ariosto'nun *I suppositi* (1509) adlı oyununun dekorlarını yaptı.

Raffaello, Antik Çağa yakından ilgi duyan bir bilim adamıydı. 1515'te Papa X. Leo ona değerli Roma yazıtlarının korunması görevini verdi. Raffaello iki yıl sonra da kentteki eski yapıtların denetimiyle görevlendirildi ve arkeolojik bir Roma haritası hazırladı.

Raffaello 1516'da tasarımı yaptı. Madama Villasi'yla, yüksek Rönesans ilkelerini aşarak yeni bir tasarım anlayışına yöneldi. Benzer bir yenilik bu döneme tarihlenen "İsa'nın Nura Bürünüşü" (y. 1520, Vatikan Müzeleri) gibi resimlerinde de görülüyordu. Bu yeni anlayış baroğun ilk belirtileriydi.

Raffaello 37 yaşında öldüğünde papalık sarayı derin bir yasa büründü. Cenazesi Vatikan'da yapılan törenden sonra Pantheon'a gömüldü.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Alegori" (y. 1501, Ulusal Galerisi, Londra). "Üç Kharisler" (y. 1501, Condé Müzesi, Chantilly). "Agnolo Doni'nin Portresi" (y. 1505, Pitti Sarayı, Floransa). "Niccolini-Cowper Madonnası" (1508, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.). "Sistina Madonnası" (1512, Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu). "Balthasar Castiglione'nin Portresi" (1516, Louvre Müzesi, Paris). "I. François'nın Kutsal Ailesi" (1518, Louvre Müzesi, Paris).

Raffles, Sir (Thomas) Stamford (d. 6 Temmuz 1781, Port Morant açıklarında denizde, Jamaika - ö. 5 Temmuz 1826, Londra, İngiltere). İngiliz sömürge yöneticisi ve Singapur'un kurucusu (1819).

On dört yaşında İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nda çalışmaya başladı. Yeterli bir temel öğrenim görmemekle birlikte, kendi kendine doğa tarihi konusunda uzmanlaştı. Yirmi üç yaşındayken, Malakka Boğazının kuzey girişindeki Pinang Adasında yeni kurulan hükümete bakan yardımcısı olarak atandı.

Felemenk'in denetimindeki Doğu Hint Adalarında İngiltere'ye de bir yer kazandırmak amacıyla kurulan Pinang'da, takım-adalarda yaşayan Malay halkının dil, tarih ve kültürünü araştırmak üzere yoğun bir çalışmaya girdi. Napoléon o dönemde Çin'e kereste taşıyan ağır İngiliz gemilerine karşı Cava'yı sığırama tahtası olarak kullanıyordu. Hindistan genel valisi Lord Minto, Raffles'i, Cava'yı Fransız etkisinden kurtarmak için bir deniz saldırısı hazırlamakla görevlendirdi.

Raffles, Malakka'da bir karargâh kurdu. Olağanüstü çalışmasının karşılığında Minto'nun kadrosuna alınan Raffles, onunla birlikte Cava'ya doğru yola çıktı. 6 Ağustos 1811'de karaya çıkan keşif grubu, Felemenk-Fransa güçleriyle kısa bir çatışmaya girdikten sonra adayı işgal etti. Minto bu başarıda büyük payı olduğunu düşündüğü Raffles'i 11 Eylül'de Cava vali yardımcılığına getirdi. Minto kısa bir süre sonra Kalküta'ya döndüğünde henüz 30 yaşında olan Raffles, yalnızca Cava'nın değil, birkaç milyon insanın yaşadığı bir takımadalar devletinin de yöneticisiydi.

Raffles, Felemenk sömürge düzenini değiştirmek ve yerli halkın yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla büyük bir çalışma başlattı. Ama kâra yönelik bir ticaret kumpanyasına çok masraflı gelen bu reformlar uzun ömürlü olmadı. Cava'da 4,5 yıl kalan Raffles, sağlığının bozulduğu bir sırada geri çağrıldı. Minto'nun ölümü üzerine kişisel saldırılar karşısında da savunmasız kalan Raffles, 25 Mart 1816'da İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası yöneticilerinin gözünden düşmüş durumda İngiltere'ye yola çıktı.

Londra sosyetesiyile bilim çevreleri Raffles'in başarılarını övgüyle karşıladı. Royal Society'ye kabul edilen Raffles'in "sir" unvanı verildi. Gene de kumpanyanın güvenini kazanamadı ve daha önemsiz ve yetkisiz bir görevle Sumatra'nın batı kıyısında, sitmadan kırılan, biber merkezi Bengkulu limanına vali yardımcısı olarak atandı. Ama Felemenkilerin takımadaları yeniden ele geçirdiğini ve tam bir ticaret tekeli politikası izlediğini görünce Asya'nın güneydoğusunu

İngiliz egemenliğine almaya yönelik ikinci atılımını da buradan başlattı.

Kalküta'ya geldiğinde doğu politikasındaki geniş bilgisini ve ikna gücünü kullanarak, Hindistan genel valisi Lord Hastings'ı İngiliz ticaretini korumak için hızlı ve güçlü kullanımına dayanan adımlar atmak gerektiğine ikna etti. 7 Aralık 1818'de Kalküta'dan ayrıldığında, Hastings'den, Malakka Boğazının doğusunda, Çin Denizine geçişi kolaylaştıracak bir üs kurma yetkisi almıştı. 29 Ocak 1819 sabahı, Malaya'nın güney açıklarında, çok az kişinin yaşadığı bir adada karaya çıktı ve Felemenkilerle çatışmayı göze alarak bir antlaşmayla Singapur limanını kurdu. Üç yıl için Bengkulu'daki görevine geri döndüyse de, Ekim 1822'de yeniden Singapur'a gitti ve çeşitli yönetim birimlerini yeniden düzenledi. 1823'te yürürlüğe koyduğu yönetmelikle Singapur limanının açık bir liman olduğu ve her ülkenin gemilerinin burada eşit haklarla serbest ticaret yapabileceği belirtiliyordu.

17 Mart 1824 tarihli bir antlaşmayla Felemenkiler Singapur üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiler. Ama sağlığı hızla bozulan Raffles 22 Ağustos 1824'te İngiltere'ye döndü. Doğal tarih ve Malay kültürü konusundaki büyük koleksiyonuyla bir Doğubilimci olarak Londra'da büyük ün kazandı. İlk başkanı olduğu Londra Hayvanat Bahçesi'nin kuruluşuna yardımcı oldu.

Raffesiales, üç familya (*Rafflesiaceae*, *Mitrastemonaceae* ve *Hydnoraceae*) ile başka bitkilerin kök ve gövdeleri üzerinde asalak yaşayan 60 kadar türü kapsayan takım. Ancak *Mitrastemonaceae* bazı uzmanlarca ayrı bir takımda sınıflandırılır. Asalak olarak beslenmeye uyum sağlamış yapılarıyla dikkati çeken bu takımın bazı üyeleri (*Rafflesiaceae*) konak bitkinin dokuları içinde yaşayan ipliksi hücre dizilerinden oluşmuş ağsı bir yapıya, bazıları ise (*Hydnoraceae*) rizomatoyit denen kalın, tırmanıcı bir organa sahiptir. Bu bitkilerin bilinen anlamda yaprak, kök ve gövdeleri yoktur, yalnızca bazı türlerde zamanla işlevini yitirerek pulsu bir yapıya dönüşmüş yapraklara rastlanır.

Dev çiçekleriyle tanınan *Rafflesia arnoldii* türü
Edward F. Anderson

Buna karşılık, son derece gelişkin çiçeklerinin boyutları birkaç milimetreden aşırı derecede iri olanlara kadar çeşitlilik gösterir. Örneğin, *Rafflesia arnoldii* bilinen en büyük çiçekli bitkilerdendir. Asmagiller (*Vitaceae*) familyasının *Tetrastigma* cinsinden büyük tırmanıcı bitkilerin köklerinde asalak yaşayan bu bitkiler Malezya'nın ormanlarla kaplı dağlık kesimlerinde yetişir. Toprağın üzerinde açan kalın, etli ve beş loplu çiçeklerinin ağırlığı genellikle 11 kg'ye, eni 1 m'ye ulaşır. Ömrü 5-7 gün arasında değişen bu çiçekler kötü kokusu nedeniyle leşle beslenen sinekleri üzerine çeker (bunun tozlaşmada rol oynadığı sanı-

lır). Rengi kırmızımsı ya da morumsu kahverengi ve bazen lekeli olabilen bu çiçeklerin eşey organları ortadaki çanak yapının içinde bulunur. Çiçeklerin dollenmesiyle oluşan etli meyveler yapışkan tohumlar taşır. Bu tohumların meyveleri yiven kemiriciler aracılığıyla çevreye yayıldığı düşünülür.

Rafflesiaceae familyasındaki üyelerin çoğu Eskidunya'nın astropik kesimlerinde yaygındır. Başlıca cinsleri *Pilosyles* (22 tür), *Radiallophyton* (4 tür), *Apodanthes* (5 tür), *Rafflesia* (12 tür), *Cytinus* (6 tür), *Rhizanthus* (1 ya da 2 tür) ve *Supria*'dır (1 ya da 2 tür).

Rafflesia'nın dev çiçeklerine karşılık Kuzey Amerika'nın güneybatısındaki çöllerde yetişen *Pilosyles* türleri çiçekleriyle birlikte toplam 5-6 mm uzunlukta çok küçük bir bitkidir. Bu bitki, *Dalea* türleri başta olmak üzere baklagiller (*Fabaceae*) familyasındaki çeşitli çalı türlerinin gövdelerinde yaşar.

Raffesiales takımının öbür familyası *Hydnoraceae* iki cins kapsar. Bunlardan *Hydnora* (12 tür) Güney Afrika ve Madagaskar'da, *Prosopanche* (6 tür) ise Paraguay ve Arjantin'de bulunur. Bu familyanın üyeleri *Rafflesiaceae*'den erdışı çiçekleriyle ayrılır ve yaprakları yoktur. *Hydnora* türleri akasya (*Acacia*) ve sütleğen (*Euphorbia*) türlerinin, *Prosopanche* türleri de *Prosopis* türlerinin köklerinde yaşar. Çiçekleri kınkanatlılar aracılığıyla tozlaşır.

Mitrastemonaceae familyası yalnızca, iki türü bulunan *Mitrastemon* cinsini içerir. Bunlar da bitkilerin köklerinde asalak yaşayan klorofilsiz türlerdir.

Rafizilik, Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in halifeliğini reddeden Şii akım.

Bu tanımıyla Rafizilik, Sünni kaynaklarca Şiilikle eşanlamlı sayılır. Bu kaynaklara göre dördüncü ehl-i beyt imamı Ali bin Hüseyin'in Emevilerle karşı ayaklanan oğlu Zeyd'in yandaşlarından bir bölümü, Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'e karşı çıkarak Zeyd'le anlaşmazlığa düşmüş ve onu terk etmişlerdir (rafz). Sonradan ortaya çıkan bütün Şii akımlar da aynı anlayışla Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in halifeliklerini kabul etmedikleri ve onlara biat eden sahabenin yolundan ayrıldıklarından ötürü Rafıza (terk edenler) olarak adlandırılır.

Şii kaynaklar ise Rafiziliği bütünüyle farklı tanımlar. Buna göre Mugira bin Said el-Beceli, beşinci imam Muhammed Bakır ölünce, Hz. Hasan'ın torunlarından Nefs-i Zekiye olarak ünlenen Muhammed'in (ö. 763) imam ve mehdi olduğunu yaymaya başlamış, Cafer Sadık'ı imam sayan Şii'lerle Said'i terk etmişlerdir. Bu nedenle Mugira onları Rafıza biçiminde adlandırmıştır. Bu anlamıyla da Rafizilik, Şiiğin İmamiye mezhebiyle özdeşdir.

Rafinesque, Constantine Samuel (d. 22 Ekim 1783, İstanbul - ö. 18 Eylül 1840, Philadelphia, ABD), botanik ve balıkbilimine katkılarıyla tanınan doğabilimci, gezgin ve yazar.

Avrupa'da özel öğretmenlerden ders aldı, çeşitli diller öğrendi. Büyük ölçüde okuduğu kitaplara dayanarak kendini doğabilim alanında yetiştirdi. Uzun bir ABD yolculuğunun (1802-05) ardından, ihracatçı olarak Sicilya'ya yerleşti, bir yandan da bitkiler ve balıklar üzerinde çalıştı. 1815'te yeniden ABD'ye giderek, 1818'de Lexington'daki (Kentucky) Transylvania Üniversitesi'nde botanik, doğabilim ve modern diller profesörü oldu. 1826'da Philadelphia'ya taşınan-

rak Franklin Enstitüsü'nde ders vermeye başladı. Bir tür içindeki çeşitlerin birer "sapma" olduğunu ve üreme yoluyla kalıcı bir türe dönüşebileceğini öne sürdü. Bitkilerin sınıflandırılmasında Carolus Linnaeus'un eşey organlarını temel alan sistemine karşı Antoine Laurent de Jussieu'nün doğal sistemini savundu. Doğabilim, hankacılık, iktisat, Kitabî Mukaddes ve şiir üzerine 950'den fazla kitabın yanı sıra *A Life of Travels and Researches in North America and South Europe* (1836; Kuzey Amerika ve Güney Avrupa'da Gezi ve Araştırmalarla Geçen Bir Yaşam) adlı otobiyografisini yazdı.

Rafsancani, Haşimi, tam adı ALİ EKBER HAŞİMİ RAFSANCANI (d. 1934, Rafsancan, İran), 1989 ve 1993'te cumhurbaşkanı seçilen İranlı din ve devlet adamı.

İran'ın Kirman ilindeki Rafsancan'da doğdu. Varlıklı bir çiftçi ailesinin oğluydu. 1948'de din eğitimi sürdürmek için Şiilerin kutsal kenti Kum'a gitti. 1958'de Ruhullah Humeyni'nin müridi oldu; zamanla Şiiler arasında *ayetullah*'lıktan sonraki en yüksek ikinci derece olan *hüccetüislam* mertebesine yükseldi. Humeyni gibi o'da Şah Rıza Pehlevi'nin modernleşme programına karşı çıkıyordu. Humeyni 1962'de sürgüne gönderilince ülkede Humeyni için yardım toplayanların önderliğini üstlendi. 1975-78 arasında solcu teröristlerle ilişkisi olduğu ileri sürülerek yargılandı ve hapis cezasına çarptırıldı.

Şahın devrilmesinden sonra 1979'da Humeyni İran'a dönünce onun önde gelen yardımcılarında biri oldu. İslami Cumhuriyetçi Parti'nin kuruluşunda önemli rol oynadı, Devrim Konseyi'nde görev aldı. Devrimin ilk yıllarında içişleri bakanlığını üstlendi. 1980'de meclis seçildi ve meclis başkanlığına getirildi. Dokuz yıl boyunca meclis başkanı olarak görev yaptı ve zamanla İran'ın ikinci güçlü kişisi konumuna geldi. İran-Irak Savaşı (1980-88) sırasında etkili rol oynadı. Ağustos 1988'de savaş sona erdiren ateşkesi kabul etmesi için Humeyni'yi ikna etti.

Haziran 1989'da Humeyni'nin ölümünden sonra temmuzda oy çoğunluğuyla İran cumhurbaşkanlığına seçildi. Daha önce pek etkili olmayan yürütme organının yetkilerini artırarak güçlendi. Pragmatik bir politika izleyerek sertlik yanlısı İslamcılara karşı başarı kazandı. İran'ın uluslararası ilişkilerde yalnızlığa itilmesini önlemeye çalıştı. Savaştan çıkan ülkenin ekonomisini canlandırmak için yabancı sermaye yatırımlarından ve özel girişimden yararlanmak stratejisine uygun olarak, Avrupa'yla ilişkilerini yenilemeye çalıştı. 1993'te, oy oranı düşmekle birlikte, yeniden cumhurbaşkanı seçildi.

raga (Sanskrit dilinde "renk" ya da "tutku"), Hindistan ve Pakistan müziğinde doğaçlamanın belli bir notalar dizisine (genellikle beş-yedi arası) dayalı melodisi çatısı ve kendine özgü ritim kalıpları. Bir *raga*'nın temel öğeleri bir ses dizisi biçiminde yazılabilir (bazı durumlarda çıkıcı dizi ile inici dizi birbirinden farklı olur). İcracı yalnızca bu notaları kullanarak, dizinin belli derecelerini vurgulayarak ve *raga*'nın temel özelliğini oluşturan biçimlerde notadan notaya geçerek belli bir *raga*'ya özgü bir ruhsal durum ya da atmosfer (*rasa*) yaratmaya koyulur. Farklı *raga*ların yarattığı duygular arasındaki zıtlık, Batılı dinleyicinin majör ve minör parçalar arasında duyumsadığı farka

benzetilebilir. Bununla birlikte *raga*'ların yarattığı duygular yelpazesi çok daha kapsamlıdır. Şimdiki kullanımda birkaç yüz *raga* vardır (kuramsal olarak binlerce bulunabilir).

Hintli müzikçi için her *raga*, gündüzün ya da gecenin belli bir vaktine uyar. *Tori* gibi bir erken sabah *raga*'sı, günün başka zamanına uygun düşmeyen bir duygu yaratır. *Tori*'nin öğleden sonra çalınması, bir düğünde cenaze marşı çalınması kadar uygun-suz düşer.

Bir *raga* yorumu tipik olarak yarım saat, hatta daha uzun sürer. Tümöyle doğaçlama olabildiği gibi, belli bir *raga*'nın yalnızca zorunlu seslerinin kullanıldığı bir beste ile doğaçlamanın birleştirilmesi biçiminde de olabilir. Ayrıca bak. alapa; Hindistan müziği; Karnataka müziği.

Raghunatha Şiromani (d. y. 1475, Navadvipa, Bengal - ö. y. 1550, Hindistan), Hintli düşünür ve mantıkçı. Hindistan'da biçimsel mantığın gelişmesindeki son aşamayı temsil eden Navya-Nyaya (Yeni Nyaya) okulunu analitik gücünün doruğuna çıkarmıştır.

Raghunatha'nın bağlantılar analizi, sayıların, doğal olguların soyutlanmasından ayrılamayan gerçek niteliğini ortaya koyar. Metafizik incelemeleri ise karmaşık gerçekliğin olumsuzlanmasını ya da yokluğunu konu alır. Mantık konusundaki en ünlü yapıtı, Navya-Nyaya okulunun kurucusu Gangeşa'nın yapıtları üzerine bir yorum olan *Tattva-cintamani-didhi*'dir.

Ragıp Paşa (KOCA), tam adı RAGİB MEHMED PAŞA (d. 1699, İstanbul - ö. 8 Nisan 1763, İstanbul), Osmanlı sadrazamı, yazar ve şair.

Defterhane kâtiplerinden Mustafa Şevki Efendi'nin oğludur. Lale Devri'nin başlarında Defterhane'de görevlendirildi. Daha sonra İran'dan alınan toprakların tahriri göreviyle Revan (Erivan) beylerbeyi Arifi Ahmed Paşa'nın mektupçuluğuna atandı (1724). Abdullah ve Hekimoğlu Ali paşaların hizmetinde bulundu. İstanbul'a döndükten çok kısa bir süre sonra timar yazımı için reisülküttab vekili olarak Hemedan'a gönderildi (1729). Ertesi yıl Bağdat defterdarı oldu. Bu sırada, sürmekte olan Osmanlı-İran Savaşı'yla ilgili görüşmelere birkaç kez delege olarak katıldı. 1734'te İstanbul'a döndü ve maliye tezkirecililiğine atandı. Ertesi yıldan başlayarak bir süre ordu defterdarlığı, yeniden reisülküttab vekilliği ve cizye muhasebeciliği yaptı. 1737'de sadaret mektupçuluğuna getirildi. 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşması'nın Osmanlılar lehine hükümler içermesinde etkili oldu. Bu başarıları üzerine 1741'de reisülküttablığa, 1744'te de vezirlik rütbesiyle Mısır beylerbeyliğine atandı. 1750'de Sayda, 1755'te de Halep beylerbeyliğine getirildi. 1757'de Şam beylerbeyliğine atanmasından birkaç gün sonra bir fermanla İstanbul'a çağılarak sadrazamlığa atandı (Ocak 1757) ve ölünceye değin bu görevde kaldı.

III. Osman'ın değişken kişiliğini ve sık sık sadrazam değiştirmesini göz önüne alan Ragıp Paşa, ihtiyatlı bir politika izleyerek padişahın güvenini kazanmaya çalıştı. Bu arada rakiplerini de saraydan uzaklaştırdı. Ekim 1757'de III. Osman'ın yerine tahta çıkan III. Mustafa tarafından da görevinde bırakıldı. 1758'de padişahın kız kardeşi Saliha Sultan'la evlenerek saraya damat oldu. Devlet yönetiminde daha rahat hareket olanağı bulan Ragıp Paşa, dışta barışçı bir politika izlerken, içte yeni düzenlemeler yaptı. Özellikle de mali konularda yeni uygulamalar başlatarak bütçe gelirlerini artıran önlemler aldı. Yahudi sarrafların eko-

nomideki gücünü azaltmaya çalıştı. Kapalılan Humbarahane'nin yerine askeri okulların açılması ve teknik öğretimin başlatılması onun sadrazamlığı döneminde gerçekleşti. Avusturya, Rusya ve İran'a karşı tutarlı bir politika izleyen Ragıp Paşa, Yedi Yıl Savaşı (1756-63) sırasında Prusya kralı II. Friedrich ile iyi ilişkiler kurdu. 1761'de Rusya'nın önerdiği ortak savunma antlaşmasına karşı ticari bir antlaşmayla yetinmeyi yeğledi. Avusturya'ya karşı ise sindirme politikası uyguladı. III. Mustafa'nın İstanbul'da başlattığı imar çalışmalarına katılarak yangın alanı olan Koska'da (Laleli) okul, kütüphane ve çeşme yaptırdı. Daha önce beylerbeyi olarak bulunduğu yerlerde yaptığı gibi, İstanbul'daki kütüphanesinde de yazma kitaplar topladı.

Ragıp Paşa 18. yüzyıl divan şiirinin belli başlı temsilcilerindendi. Nabi tarzında hikmet (felsefe) ağırlıklı şiirler yazdı. Şiirleri ölümünden sonra düzenlenen *Divan*'da (1836, 1859) toplanmıştır. Reisülküttab iken hazırladığı telhisleri de içeren *Münşeat*'ı 1836'da divanıyla birlikte basılmıştır. Öbür yapıtları arasında şiirlerini, düzyazılarını ve bazı risalelerini içeren *Mecmuat Ragıp Paşa*, muhazarat ilmine ait *Arapça Seffinetü'r-Ragıp ve Definetü'l-Matalib* (1839), I. Mahmud ile Nadir Şah arasındaki yazışmalarla elçiler arasındaki görüşmeleri içeren *Tahvik ve Tefvik* öbür yapıtlarındandır.

Raglan, Fitz Roy James Henry Somerset, 1. Baron (d. 30 Eylül 1788, Badminton, Gloucestershire, İngiltere - ö. 28 Haziran 1855, Sivastopol yakınları, Kırım, Rus Çarlığı), Kırım Savaşı'nın ilk yıllarında İngiliz ordularına komuta eden mareşal.

Napoléon Savaşları sırasında ve daha sonra Wellington düğünün askeri danışmanlığını yaptı. 1852'de general oldu ve baron yapıldı. İngiltere'nin Rusya'ya savaş ilan etmesi (27 Mart 1854) üzerine komutasındaki birliklerle önce İstanbul'a gitti, 14 Eylül'de de Kırım'a çıkarma yaptı. Müttefik orduları 20 Eylül'de Alma Irmağı kıyısında Rusları yenilgiye uğrattılar. Ama bu üstünlüklerini iyi değerlendiremeyip Sivastopol'a yapılacak saldırıyı ekime ertelemeleri Ruslara savunmalarını güçlendirmek için zaman kazandırdı. Balaklava Çarpışması'nda (25 Ekim 1854) Raglan'ın verdiği bir emrin yanlış anlaşılması İngiliz Hafif Süvari Tugayı'nın düzenlediği saldırının başarısızlığa uğramasına neden oldu. Bu seferin başarısızlığından sorumlu tutulan Raglan, ağır hasta olmasına karşın baharda Sivastopol

Raglan, W. Salter'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

kuşatmasını yönetti. Müttefiklerin 18 Haziran 1855'teki yenilgisinden kısa süre sonra öldü.

Raglan'ın giysilerinin kol kesimi 1855'ten sonra yaygınlık kazandı ve bu tür kol kesimine onun adından esinlenerek reglan adı verildi.

Ragnar Lothbrok, **REIGNER** ya da **REIGNAR LODBROK** ya da **LODBROK** olarak da yazılır (u. 9. yy), ortaçağ Avrupa edebiyatına konu olan efsanevi Viking kahramanı.

Anglosakson Vakayinamesi, Halfdan, Inwaer (Kemiksız Ivar) ve Hubba (Ubbe) adlı üç oğlundan söz ederek, Ragnar'ın öldürülmesinden sonra oğullarının onun öcünü almak için 865'te Doğu Anglia'yı istila ettiğini anlatır. Alman tarihçi Bremenli Adam (y. 1075) Inwaer'in, 12. yüzyıl başlarına ait bir İngiliz kaynağı olan *Annals of St. Noets* (St. Noets Vakayinamesi) ise Inwaer ile Hubba'nın Ragnar'ın oğlu olduklarını doğrular. Çağdaş uzmanlar, 873'ten kalma Avrupa vakayinamelerine dayanarak, Sige-fridus'u da oğulları arasına katmaktadır. Bazı tarihçilere göre Ragnar 845'te Fransa'ya saldıran Reginherus ile aynı kişidir. Danimarkalı tarihçi Saxo Grammaticus'un *Gesta Danorum*'una (y. 1185; Danların Tarihi) göre Ragnar, 9. yüzyılda yaşamış ve Kutsal Roma-Germen imparatoru Charlemagne ile savaşmış bir Danimarka kralıdır. Saxo'nun yazıtında Ragnar'ın Northumbria kralı Aella tarafından tutsak edildiği ve yılanlı çukura atılarak öldürüldüğü söylenir. Bu öyküye daha sonraları *Ragnars saga lodbrókar* ve *Tháttur af Ragnarssonum* gibi İzlanda yazıtlarında da rastlanır. 12. yüzyılda yazılmış İzlanda manzum yapıtı *Krákumál*, Ragnar'ın ölümünün romantik bir anlatımını içerir ve Töton kahramanlık edebiyatının ünlü kişilerinden Sigurd (Siegfried) ile Brynhild'in (Brunhild) damadı olduğunu ileri sürer. Ragnar ve oğullarının serüvenlerine Orkney Adalarının manzum yapıtı *Háttalykill*'de ve Orkney'deki runik bir yazıtta da rastlanır.

Ragnarök (Eski İzlanda dilinde: "Tanrıların Sonu"), İskandinav mitolojisinde tanrılar ve insanlar dünyasının sonu. Tam öyküsü bir olasılıkla 10. yüzyıl sonlarına ait İzlanda destanı *Völuspá* (Falcının Kehaneti) ile Snorri Sturluson'un (ö. 1241) büyük ölçüde bunun devamı niteliğindeki düzyazı *Edda*'sında anlatılır. Bu iki kaynağa göre, Ragnarök'ten önce kışlar çok soğuk geçecek ve ahlaki başıboşluk egemen olacaktır. Dört yanı saran devler ve cinler tanrılara saldırarak, tanrılar da yığıtçe çarpışarak öleceklerdir. Güneş karacak, yıldızlar sönecek, yeryüzünü su kaplayacaktır. Daha sonra karalar yeniden su yüzüne çıkacak, Tanrı Balder(*) dirilecek, adil insanlar tavanı altın kaplı bir binada yaşayacaktır.

Başka birçok kaynaktan birbirini tutmayan atıfların bulunması, efsanenin çeşitli biçimlerde anlaşıldığını gösterir. Bir öyküye göre, Lif ve Lifthrasir (Yaşam ve Canlılık) adlarındaki iki insan, henüz yıkılmamış olan dünya ağacından çıkacak ve yeryüzünün yeniden insanla dolmasını sağlayacaktır. Richard Wagner'in *Götterdämmerung* (Tanrıların Günbatımı) adlı operası bu efsaneyi konu alır.

ragtime, senkop olarak bilinen aksak ritimli muzik tarzı. Cazin öncüleri arasında sayılmış, 1899'dan 1917'ye değin ABD'de popüler müziğe egemen olmuştur.

19. yüzyılın sonlarında Mississippi ve Missouri ırmakları boyunca dizilmiş gürültülü gece kulüplerinde (*honky-tonk*) çalan piyanistlerin çalış tarzından gelişen *ragtime*, minstrel gösterileri şarkılarından, Siyahların banço müziğinden, *cakewalk* dansının ritimlerinden ve ayrıca Avrupa müziğinden etkilenmişti. Tipik ifadesini ise belli bir yapıda bestelenmiş piyano kompozisyonlarında buldu. Bunlarda sol el düzenli vurgularla 4 ya da 2 ölçüsünde tempo tutuyor, sağ elle de hızlı, sıçırma gibi senkoplu bir melodi

çalınarak müziğin ileriye atılması sağlanıyordu. "*ragtime kralı*" olarak bilinen Scott Joplin 1899'da bu tür müziğin en başarılı ilk örneği olan "Maple Leaf Rag"i yayımladı. *Ragtime*'i klasik müziğin kalıcı ve ciddi bir kolu olarak kabul eden Joplin bu tarzda yüzlerce kısa parça, bir dizi etüt ve operalar besteledi. St. Louis'de Louis Chauvin ve Thomas M. Turpin (St. Louis *ragtime*'inin babası), New Orleans'da da Tony Jackson önemli *ragtime* yorumcuları arasında yer aldı. Bu tarzdan etkilenen bestecilerden Stravinsky 11 çalgı için *Ragtime* (1911) ve *Piano Rag-Music* (1919) gibi parçalar yazdı. Terry Waldo *This is Ragtime* (1976; İşte Ragtime) adlı yapıtında *ragtime*'in hem ilk dönemini, hem de 20. yüzyılın ikinci yarısında yeniden canlanışını ele aldı.

Ragunan Hayvanat Bahçesi, CAKARTA ZOOLOJİ BAHÇESİ olarak da bilinir, Endonezya dilinde KEBUN BINATANG RAGUNAN ya da KEBUN BINATANG JAKARTA, Endonezya'nın başkenti Cakarta'da, Güneydoğu Asya hayvan ve bitkilerinin en dikkat çekici koleksiyonlarından birine sahip hayvanat bahçesi. 200 ha'lık alana yayılan ve hükümetin denetimi altında işletilen bu hayvanat bahçesinde yaklaşık 450 hayvan türünün 3.500'ü aşkın örneği sergilenmektedir. Bunlar arasında orangutan, gorila benzer bir hayvan olan saro ve Endonezya'nın öbür ender bulunan hayvanları dikkat çeker. 1864'te 4 ha'lık bir alan üzerinde kurulan Ragunan Hayvanat Bahçesi, 1960'ların sonlarında çok daha geniş olan bugünkü yerine taşındı.

Ragusa, İtalya'da, Sicilya Adasının güneydoğusundaki Ragusa ilinin merkezi kent. Siracusa'nın batısında, Irminio Irmağının oluşturduğu boğazın yukarısında, Iblei Dağlarında yer alır. Ragusa Ibla adını taşıyan eski kent, modern kentten eğimli bir araziyle ayrılır. 1269'da Modica Kontluğu ile birleşinceye değin bağımsız bir kontluk merkezi olan eski kent, 1693'teki bir depremde yıkıldı. Sonradan batı kesiminde yeni bir kent kuruldu. Bu iki kent 1926'da birleştirildi. Kentteki tarihsel yapıların başında barok üsluptaki S. Giorgio Katedrali (1706-60) ve Bazilikası (1738-75) gelir. Öteki önemli yapılar Sta. Maria delle Scale Kilisesi ve S. Giorgio Vecchio Kilisesi'nin taçkapsıdır. Kentteki Donnafugata Sarayı'nda değerli bir resim koleksiyonu yer alır. Bir piskoposluk merkezi olan Ragusa, İtalya'nın önde gelen petrol alanlarından birinde yer alır. Başlıca sanayi ürünleri çimento ve asfalt ürünleridir. Nüfus (1990) belediye, 68.850; (1991) il, 281.779.

Rahad Irmağı, Arapça NEHRÜ'R-RAHAD. Mavi Nil Irmağının kolu. Etiyopya'nın güneybatısındaki Tana Gölünün batısındaki dağlık bölgeden doğar. Kuzeybatı yönünde akarak Sudan'ın doğu kesimine girer ve 480 km'lik çığırının sonunda Vad Medani'nin yukarısında Mavi Nil'e birleşir. Yağışsız mevsimde kurur, haziran-eylül arasındaki taşkın mevsiminde ise bol miktarda su taşır.

rahibe, Hristiyanlıkta ve Doğu dinlerinde, bir tarıkata ya da manastır topluluğuna bağlı kadın.

Dünyadaki bütün manastır geleneklerinde rahibelerin konumu keşişlerin çok altındadır. Yalnızca Hindistan'daki Hindular arasında fiziksel, zihinsel ve ruhsal güçleriyle büyük saygınlık kazanmış ünlü kadın ermişler keşişlerden üstün sayılır. Ama onların da keşişler, hatta keşiş adayları üzerinde bile yaptırım yetkileri yoktur. Katolik gele-

neğinde rahibelerin keşişler karşısındaki eşitsizliği, kadınların ayin yöneticiliğine atanamamasına dayanır. Ama Katolik Kilisesi'nde ortaçağda bazı başrahibeler, rahibelerden ve keşişlerden oluşan ikili manastırları birlikte yönetmişler, bu nedenle çeşitli ayrıcalıklardan yararlanmışlardır. Hintlilerin eşitsiz tutumu ise, âdet çevrimi sırasında bedenleri kirlenen kadınların ayinlerin gerektirdiği arınmışlığa hiçbir zaman ulaşamayacağı gerekçesine bağlanır. Buna karşılık *Bhagavadgita* gibi bazı metinlerde kadınların ayinlerdeki eşitliğinden değilse bile, ruhani eşitliğinden söz edilir. Budacılar arasında kadın manastırları sayısı, erkek manastırlarının yümide birini geçmez. Gautama Buda'nın, rahibe manastırlarının kurulmasına, yeni dinin gerilemesinin başlangıcı olacağı gerekçesiyle karşı çıktığı söylenir. Japonya dışında Budacı rahibeler genellikle yadigarı bir sessizlikle karşılanır.

Katolik, Benedikten ve Fransiskan tarikatlarında, manastır yöneticisi başrahibenin 40 yaşını aşmış ve en az 10 yıldır yeminlerini sürdüren bir rahibe olması gerekir. Başrahibe, bölge piskoposu tarafından, başkeşişler gibi atanır. Bu takdis, başrahibeye yüzük ve asa gibi piskoposluk simgeleri taşıma hakkı kazandırır.

rahim bak. dölyatağı

rahim boynu bak. dölyatağı boynu

rahim kanaması bak. dölyatağı kanaması

Rahmiyar Han, Pakistan'da, Pencap eyaletinin güney kesiminde kent. 1751'de Naushetra adıyla kurulan kent, 1881'de bugünkü adını aldı. Günümüzde gelişmekte olan bir sanayi merkezi olan kentte bir çırçır ve pamuk yağı fabrikası vardır. Kentte 15 bin kişilik bir stadyum ile Pencap Üniversitesi'ne bağlı yüksekokullar vardır. Bölgedeki başlıca ürünler pamuk, buğday, pirinç ve hurmadır. Nüfus (1981 geç.) 119.036.

rahip, insanlarla Tanrı ya da başka kutsal varlıklar arasında aracılık işlevini üstlenmiş, kutsama ve ayin yönetme yetkisini taşıyan erkek din adamı. İslam dışındaki hemen bütün dinlerde değişik ağırlıklarla da olsa bir tür rahiplik işlevi vardır ve ibadette belirleyici önem taşır; bazı dinlerde bu işlev hiyerarşik bir ruhbanlık kurumu biçiminde örgütlenmiştir. Ruhbanlık kurumunun en az geliştiği Yahudilikte bile kohen(*) adı verilen rahip konumundaki din adamları babadan oğula geçen ayrıcalıklarını korumaktadır. Kandaş toplumların dinsel önderleri şamanlar(*) da birer rahiptir. Hristiyanlıkta ruhbanlık kurumunun, ayin yönetme yetkisi tanınmış ilk ve temel kademesinde yer alan rahiplere papaz(*) denir (Türkiye'de Ortodokslar arasında evli olan rahiplere papaz, ötekilere yalnızca rahip denir).

İlkçağ dinlerinde ve şamanist kültürlerde belirli durumlarda kadınlara da ayin ve kutsama yetkisinin tanındığı görülür; bu kadınlara rahibe denir. Ama günümüzün Hristiyan, Budacı ya da Hindu rahibeleri yalnızca tarikat ve manastır üyesidirler; ayin yönetme yetkileri yoktur. Son yıllarda bazı büyük Protestan kiliselerinde rahiplik yetkisi tanınan ve ruhbanlığın daha üst kademelerine yükselebilen kadınlar içinse rahibe adı kullanılmaz; erkek kilise görevlileri gibi onlar da rütbelerini belirten diyakoz, papaz, piskopos gibi unvanlarla anılır. Ayrıca bak. kilise örgütlenmesi; rahibe; ruhbanlık; şamanizm.

rahle, üstüne kitap konup önüne oturarak okumak için kullanılan, bazıları açılır kapanır, alçak masa. Kuran'ın zeminden yüksek tutularak okunması zorunluluğundan dolayı, Hz. Osman zamanında mushaflar haline getirilmiş Kuran'ları okumak amacı ile ortaya çıkmıştı. İlk dönemlerde basit, ciltlerin boyutuna göre genellikle çok büyük olan rahleler daha sonra zarıflaştı, değişik boyutlarda ve çeşitli malzemelerle yapıldı. Örneğin Mısır'da Memlûkler döneminden kalmış, bir vaiz kürsüsü boyutlarında, ahşap kündekâri tekniği ile bezenmiş, oturma yeri de olan büyük rahleler vardır. Anadolu Selçuklu ve Anadolu Beylikleri dönemlerinin rahleleri ahşap oyma tekniğinde ve çapraz olarak açılır kapanır tiptedir. Osmanlı merkezlerinde yapılan rahleler ise genellikle Türk bezeme sanatının bütün inceliklerini sergileyen ve meşe, abanoz, çeviz gibi sert ahşap üzerinde sedef, bağa,

Sedef, bağa ve fildişi kalemli ahşap bir rahle, 17. yy, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul
A. Z. Güler

fildişi ve metal gibi malzemelerin kullanıldığı zengin görünümlü yapıtlardır.

rahmet, İslamda, Tanrı'nın esirgeme ve yargılama niteliği. Kuran'a göre Tanrı'nın rahmeti her şeyi kuşatmıştır (Araf 156). Kuran Tanrı'nın rahmeti gereği indirilmiş (Nahl 89; Araf 203), rahmetin bir sonucu olarak insanlara peygamberler gönderilmiştir (Hud 28). Hz. Muhammed de bütün âlemlere gönderilen bir rahmettir (Enbiya 107). Tanrı'nın ahirette günahları bağışlaması, dünyadaki edim ve eylemlerin karşılığını adaletle vermesi, iyi edimlerin karşılığını kat kat artırması da gene onun rahmetinin bir gereğidir (Al-i İmran 132; Araf 23-56). Varlık evreninde rahmet, yaratış olarak dışa vurur. Rızıklandırma ve nimetlendirme de rahmetin bir gereğidir. İnsanlık düzleminde rahmet, yaratma, besleme, yaşatma, güç, beceri ve organlar verme biçiminde kendini gösterir.

Rahmi (BURSALI), asıl adı PİR MEHMED, NAKKAŞ BALIOĞLU olarak da bilinir (d. 1514, Bursa - ö. 1567, Bursa), özellikle lirik gazelleriyle tanınan Osmanlı divan şairi. Medrese öğrenimi gördü. Celalzade Salih Çelebi'den icazet aldı. Yenişehir'de müderrislik etti. Arap ve İran edebiyatıyla ilgilendi. Tasavvufu benimsedi, Defterdar İskender Çelebi'ye bağlandı. Molla Câmî ve Taşlıca Yahya'nın etkisinde kalan Rahmi oldukça yulın bir dille yazmış, gazel dışında terel-i bend, terakib-i bend, muhammes,

müseddes gibi nazım biçimlerini de kullanmıştır. Bazı beyitlerinde çok rahat bir söyleyişe ulaştığı görülür. Seçme gazellerinden oluşan *Gül-i Sadberg* ve *Şah u Derviş* adlı mesnevisi başlıca yapıtlardır.

Rahmi Bey, asıl adı MEHMET RAHMI (d. 27 Aralık 1865, İstanbul - ö. 29 Nisan 1924, İstanbul), Klasik Türk müziğinde Hacı Arif Bey'den sonraki en büyük şarkı bestecilerinden.

1886'da Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'yi bitirdikten sonra Şura-yı Devlet'in Muhakemat Dairesi'nde memurluğa başladı. 1908'de Temyiz Mahkemesi üyeliğine yükseldi. Çalıştığı daire kaldırıncı 1913'te emekliye ayrıldı. 1918'de bir süre Darülelhan'ın (sonradan İstanbul Belediye Konservatuarı) müdürlüğünü yaptı. Daha sonra çeşitli azınlık okullarında Türkçe dersleri verdi.

Müzik öğrenmeye daha çocukluğunda başlayan Rahmi Bey, daha çok Medeni Aziz Efendi'nin dersleriyle yetişti. Edebiyatla, özellikle de şiirle ilgilendi ve Recaizade Mahmud Ekrem, Tefik Fikret, Ali Ekrem (Bolayır), İsmail Safa gibi birçok edebiyatçıyla yakın ilişki kurdu. Şarkılarının çoğunun güftesini kendisi yazdı. İyi ney ve nısıfye de çalardı. Çok titiz bir besteci olarak tanınan Rahmi Bey, yapıtlarının bir bölümünü beğenmeyerek gizli tutmuş olmalıdır. Bilinen 39 yapıtından 38'i şarkı formundadır (biri *Tekbir*). Son derece özgün ve akıcı melodilerle ördüğü şarkılarında, Hacı Arif Bey'in derin etkisi görülür. Rahmi Bey, geleneksel klasik Türk müziğinin son büyük temsilcilerinden sayılır. En ünlü şarkıları arasında "Sana ey canımın canı efendim" (kürdilihicazkâr), "Ey mutrib-i zevk-âşına" (kürdilihicazkâr), "Bais figan ü nâleme aşk iptilâsıdır" (kürdilihicazkâr), "Bir sihr-i tarab nağme-i sazındaki tesir" (suzinâk), "Esir ettin beni ey dil-pesendim" (mahur), "Bana n'oldu değişti şimdi halim" (bayatiaraban), "Bana seyrânı cemalindir emel" (bayatiaraban), "Saçlarına bağlanalı ey peri" (nihavend), "Süzüp süzüp de ey melek" (nihavend), "Gül hazin sümbül perişan bağ-ı zârın şevki yok" (bayati), "Bir nevcivansın, ruh-i revansın" (hisarbuselik), "Akşam erdi yine sular karardı" (hicaz), "Ey gül-i nevbahar-ı an" (şevkefza), "Etme beyhude figan vazgeç gönül" (ısfahan), "Gel ey sakı şarabı tazelendir" (müstear), "Ey dilber-i işvebaz" (şehnâz), "Serv-i nazı seyret, çıkmış oyuna" (mahur) sayılabilir.

Rahner, Karl (d. 5 Mart 1904, Freiburg im Breisgau, Baden, Almanya - ö. 31 Mart 1984, Innsbruck, Avusturya), 20. yüzyılın önde gelen Katolik ilahiyatçılarından sayılan Alman Cizvit papazı. Varoluşsal bir kişiselcilik felsefesi ile Tommasocu bir gerçekçiliği birleştirerek, insanın kendinin bilincinde olması ve kendini aşması kavramlarını sonul belirleyicinin Tanrı olduğu bir düzlem içine yerleştirmiştir.

1932'de papaz oldu. Freiburg Üniversitesi'nde Martin Heidegger'in yanında öğrenim gördü. Innsbruck Üniversitesi'nde doktora-sını tamamladı. Innsbruck, Münih ve Münster üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. Ayrıca *Lexikon für Theologie und Kirche*'yle (1957-68, 10 cilt; İlahiyat ve Kilise Sözlüğü) *Sacramentum Mundi*'nin (1968-70, 6 cilt; Dünyanın Kutsal Ayını) yayın yönetmenliğini yürüttü. 1968'de heretiklikle suçlanan Flaman ilahiyatçı Edward Schillebeeckx'i destekledi. Kilise içi ilahiyat araştırmalarında özgürlük ve çoğulculuk anlayışını destekledi.

Katolik öğretinin eski ve yeni yorumlarının sürekliliğini vurgulayan birçok yapıtı

arasında *Geist in Welt* (1939; Dünyada Tanrı), *Hörer des Wortes* (1941; Tanrı Sözüünü İstenerler), *Sendung und Gnade* (1966, 3 cilt; Vahiy ve Kayra), *Grundkurs des Glaubens* (1976; İnancın Ana Yolu) ve *Die siebenfältige Gabe: über die Sakramente der Kirche* (1974; Yedi Katlı Lütuf: Kutsama Ayinleri Üzerine) sayılabilir.

Rahr Ovaları, Hindistan'ın doğusunda, Batı Bengal eyaletindeki Aşağı Ganj Ovalarının parçası. Yaklaşık 32.000 km²'lik bir alanı kaplayan ovalar, Bankura, Birbhum illeriyle Burdwan ve Midnapur illerinin batı kesimlerini kapsar. Hindu kutsal metinleri Vedalarda adı Vanga olarak geçen ovalardan Çinli gezgin Xuanzang da (İS 7. yy) söz etmiştir. Rahr Ovaları 12. yüzyıldan Plassey Çarpışması'yla İngilizlerin denetimi altına girdiği 1757'e değin Müslümanların egemenliğinde kaldı. Bölgede bambu, defne, orkide ve dev sarmaşıkların yanı sıra yaprakdöken salağacı (*Shorea robusta*) kampak ve akasya ağaçlarından oluşan ormanlara rastlanır. Kuzeydeki sık ormanlarda, özellikle de Caldadpara Yabanıl Yaşamı Koruma Alanı'nda, tek boynuzlu Hindistan gergedanı, fil ve kaplan yaşar. Bhagirathi, Damodar ve Acay ırmakları ovalarda menderesler çizer.

Ekonomi ağırlıklı olarak tarıma dayalıdır. Başlıca ürünler tahıl, baklagiller, yağlı tohumlar, meyve, sebze, hurma ve çaydır. Ülkenin en büyük kömür yatakları olan Ranigang'dan kömür çıkarılır. Demir cevheri, bakır, kurşun ve çinko madenleri de işletilir. Bu madenler Asansol ve Durgapur yakınındaki büyük demir-çelik komplekslerinin hammadde gereksinimini karşılar. Öteki sanayi ürünleri pamuklu ve ipekli dokumalar, jüt, kâğıt, kimyasal maddeler, gübre, bisiklet, lokomotif, buharlı ve motorlu tekneler ve ölçü aletleridir. Bölgenin başlıca kentleri olan Durgapur, Asansol, Burdwan, Bankura, Midnapur ve Suri kara ve demir yoluyla birbirine bağlanır.

Rahv, Philip (d. 10 Mart 1908, Kupin, Rusya Ukraynası - ö. 22 Aralık 1973, Cambridge, Massachusetts, ABD), Rus asıllı ABD'li eleştirmen. 1933'te William Phillips'le birlikte *The Partisan Review* adlı edebiyat ve toplumsal düşünce dergisini kurmuştur.

1922'de ABD'ye göç etti. *The New Masses*, *The Nation*, *The New Republic* ve *New Leader*'da yazılar yazdı. 1949'da *Fourteen Essays on Literary Themes* (Edebi Temalar Üzerine On Dört Deneme) adlı çalışmasını yayımladı. Bu çalışmanın genişletilmiş biçimine (1957) çeşitli yapıtlarda yer verildi. Rahv'in yayıma hazırladığı yapıtlar arasında *The Partisan Reader* (1946, Phillips'le birlikte), *The Discovery of Europe: The Story of the American Experience in the Old World* (1947; Avrupa'nın Keşfi: Eskidünya'da Amerika Deneyiminin Öyküsü), *Literature in America* (1958; Amerika'da Edebiyat), *Modern Occasions* (1966; Modern Durumlar) ile Henry James'in, Leo Tolstoy'un ve birçok çağdaş Sovyet ve ABD'li yazarın kısa romanlarından derlemeler sayılabilir.

Rai Bareli, Hindistan'ın kuzey kesimindeki Uttar Pradesh eyaletinde il ve il merkezi kent. Rai Bareli kenti, Lucknow'un güneydoğusunda, Sai Irmağının kıyısında yer alır. Adını Bhar halkından alan kent tarımsal ürünler için bir ticaret merkezidir. Kentte el dokuması kumaşlar üreten atölyelerle un fabrikaları vardır.

Yüzölçümü 4.603 km² olan Rai Bareli ili, oldukça düz bir ovayı kapsar. İl topraklarının sularını Sai ve Ganj ırmakları toplar. Bölgede mango ve mahua koruları ile geniş

ormanlar uzanır. Başlıca ürünler piring, buğday, arpa ve darıdır. Nüfus (1991) kent, 130.101; (1981) il, 1.886.940.

Raiatea Adası, Büyük Okyanusun güneyinde, Fransız Polinezyası'na bağlı Société Adaları'daki Rüzgârlı Adalarının en büyüğü. Çevresi yaklaşık 50 km, en geniş yeri 16 km, yüzölçümü 238 km²'dir. Volkanik kökenli dağlık bir ada olan Raiatea jeolojik bakımdan kuzeyindeki Tahaa Adasıyla aynı volkanik oluşumun parçasıdır. En yüksek noktası Toomaru Dağıdır (1.032 m). Adadaki başlıca yerleşme Rüzgârlı Adalarının yönetim merkezi olan Uturoa'dır. Yeni Kaledonya ile Tahiti arasında çalışan gemiler için bir uğrak limanı olan Uturoa dışındaki önemli yerleşmeler Opoa, Tevaitoa, Avera, Fetuna ve Vajaa'dır. Adanın başlıca ürünleri kopra, sedef, kapok, portakal, vanilya ve tütündür.

Raiatea'nın Polinezya dilindeki eski adı Hawaiki ile Tahaa'nın eski adı Uporu (Upolu), adaya Savai'i ve Upolu'dan gelen

Raiatea'da kazıklar üstüne yapılmış evler, Fransız Polinezyası
Photo Research International

Samoalıların yerleşmiş olduğunu gösterir. Adaların adına Yeni Zelanda'nın yerli halkı olan Maorilerin efsanelerinde de rastlanır. Yeni Zelanda'ya göç etmek üzere yola çıkan Polinezyalıların önderlerinden Hiro'nun İS 1300'de "Aotea" adlı bir tekneye Hawaiki'den ayrıldığı söylenir. Nüfus (1988) 8.560.

Raiçur, Hindistan'ın güneyindeki Karnataka (eskiden Mysore) eyaletinin doğu kesiminde kent. 1489'da bağımsız Bicapur Krallığı'nın ilk başkenti oldu. Günümüzde Merkez Demiryolu üzerinde bir ticaret merkezidir. Başlıca ürünleri, yağlı tohumlar, pamuk ve sabunudur. Kentte Dharvar'daki Karnataka Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul vardır. Nüfus (1991 geç.) 157.477.

Raiganc, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı Bengal eyaletinin kuzey kesiminde kent. Kulik Irmağı kıyısında yer alır. Tarım ürünleri için önemli bir ticaret merkezi olan kentten jüt ihraç edilir. Kentte çelik fabrikaları vardır. 1951'de belediye statüsü kazanan Raiganc'da Kuzey Bengal Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul vardır. Nüfus (1991 geç.) 62.014.

Raigarh, Hindistan'ın batısında, Bombay'ın hemen güneyinde tarihsel bölge. Eski den Chhattisgarh eyaletlerine bağlı bir prenslik olan bölge Konkan kıyısının bir parçası olmasına karşın, yüzeyini doğuda Sahyadri Tepelerinin sarp yamaçları, batıda Umman Denizinin kayalık kıyı şeridi engeler. Kıyı kayalıkları arasına verimli mevsimlik akarsu vadileri sokulur. Başlıca ürünler piring ve hindistancevizidir. Balıkçılık ve tuz üretimi de önemlidir.

Yörede Eski Yunanlılarla dış ticareti sağlayan limanların geçmişi İÖ 3. yüzyıla değin

uzanır. Pal, Kol, Kuda, Kondane ve Ambivli'de Budacılara ait mağara tapınakları. Elephanta Adasında da Şaivae mağaraları vardır. Yöre 17. yüzyılda Marathaların destek noktalarından biriydi. 1970'lerde Bombay'a yönelik yoğun göç dalgasının ardından kuzey kesimleri hızla sanayileşti. Kâğıt hamuru, kimyasal madde ve makine üretimi başlıca sanayi etkinlikleridir. Khopoli ve Panvel en önemli sanayi merkezleridir. İl merkezi Alibag'dır. Ünlü bir dinlence yeri olan Matheran ve Rayagad (Kral Kalesi) bölge sınırları içinde yer alır.

Raigarh, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletinin kuzeybatısında kent. Raigarh kenti Mahanadi'nin kolu olan Kelo Irmağının hemen batısında, önemli bir demiryolu kavşağında yer alır. Başlıca sanayi etkinlikleri jüt işleme ve el dokumacılığıdır. Bölgedeki başlıca ürünler piring, yağlı tohumlar ve baklagillerdir. Ormançılık ve arıcılık da önemlidir. Ayrıca kömür, kireçtaşı, demir cevheri ve boksit çıkarılır. Nüfus (1991 geç.) 89.166.

Raikin, Arakadi Isaakoviç (d. 11 Ekim 1911, Riga, Letonya, Rus Çarlığı - ö. 17 Aralık 1987), Sovyet komedyen ve varyete sanatçısı. 20. yüzyıldaki en beğenilen ve saygınlık uyandıran Sovyet sanatçılarından biridir.

1935'te Leningrad Tiyatro Okulu'nu bitirdikten sonra bir yandan devlet tiyatrolarında sahneye çıkarken, bir yandan da kabare gösterilerinde yer aldı. 1939'da kendine ait Leningrad Kabare Tiyatrosu'nu ve taşlamalı skeçler ile yergili küçük oyunlar sahnelediği Minyatür adlı tiyatroyu açtı. Yıllarca Sovyetler Birliği'nde turnelere çıktı; zaman zaman dış ülkelere de gitti, ama asıl Leningrad'da (bugün Petersburg) oynadı. 1984'te topluluğunu Moskova'ya götürdü, orada Satirikon tiyatrosunda oyunlarını sürdürdü.

Raikin komedilerinde bürokrasi, resmi makamların kabalık ve yolsuzlukları, yöneticilerin yetersizlikleri, tüketim maddelerinin azlığı, siyasal bıkkınlık ve karaborsa gibi, ülkesinde günlük yaşamda hep karşılaşılan sorunları aloya aldı. Mizahi skeçlere, monolog ve taklitlere yer verdi. Duyarlı konuları işlemesine ve Yahudilere karşı bir politikanın benimsendiği ortamda bir Yahudi olmasına karşın, halkın ve resmi makamların çok beğendiği bir sanatçıydı. 1968'de Halk Sanatçısı unvanını aldı; 1981'de de Sosyalist İşçi Kahramanı unvanıyla ödüllendirildi.

Railer, KHAMBULAR olarak da bilinir, Nepal'in kuzeydoğusunda ve Bhutan'ın güneybatısında yaşayan kabile. Tibet-Nepal karışımı bir kökene dayanır ve Kiranti dili konuşurlar. Kirantilerin en kalabalık kabilesi olan ve geçmişte İngilizlerin Gurkha birliklerine asker sağlayan Railerin nüfusu 20. yüzyılın sonlarında 232 bin dolayındadır.

Şerpalara tahıl ve manda postu satarak tuz ve çeşitli ürünler alırlar. Temel ekonomik ve siyasal birimleri, içten evlenmeye dayalı birkaç alt bölümü kapsayan akrabalık grubudur. Dul kadın ve erkekler eşlerinin küçük kardeşleriyle evlenir. Budacılıktan ve Hinduizmden etkilenmekle birlikte yerel tanrılara ve genel bir ataya tapınmaya dayanan geleneksel dinlerini korumuşlardır. En aşağı kastın bir üstünde kabul edilen Railer son yıllarda devletçe yürütülen kalkınma projelerinden yararlanmaya başlamışlardır.

Raimond, lakabı POITIERS'LI RAIMOND. Fransızca RAIMOND DE POITIERS (d. 1099 - ö.

28 Haziran 1149), Antiokheia (Antakya) prensi. Bizans imparatoru II. İoannes'in prensliği ele geçirme girişimlerine başarıyla karşı koymuştur.

Poitiers kontu VII. Guillaume'un küçük oğluydu. 1136'da Antiokheia Prenslığı'nın varisi olan dokuz yaşındaki Constance ile evlenerek Antiokheia hükümdarı oldu.

Ağustos 1137'de Antiokheia'ya gelen Bizans imparatoru II. İoannes Komnenos, Raimond'u Müslümanlardan alınacak Halep ve çevresindeki topraklar karşılığında Antiokheia'yı Bizans'a vermeye zorladı. Raimond ve İoannes Nisan ve Mayıs 1138'de Suriye'deki Selçuklu atabeglerine karşı birlikte savaşılarsa da başarı kazanamadılar. Bu çarpışmaların ardından Antiokheia'ya giren İoannes kalenin denetimini ele geçirmeyi başaramayınca kentten ayrıldı.

Raimond, daha sonra yeniden Antiokheia'yı ele geçirme girişiminde bulunan II. İoannes'in ölümünden (Nisan 1143) yararlanarak kuzeydeki Kilikya'yı ele geçirmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Karşı saldırıya geçen Bizanslılar Antiokheia'nın kuzeyindeki bölgeyi yakıp yıktılar. Ertesi yıl Edessa (Urfa) Müslümanların eline geçince, Antiokheia kuzeydoğudan gelecek saldırılara açık duruma geldi. Raimond bunun üzerine Konstantinopolis'e (İstanbul) giderek İoannes'in ardılı I. Manuel ile anlaştı.

1148 baharında II. Haçlı Seferi'ne katılan Fransa kralı VII. Louis, eşi Akitanyalı Eleanor ile birlikte Antiokheia'yı ziyaret etti. Raimond Louis'ye Halep'e saldırmasını önerdi. Ama Louis, dinsel nedenlerle Kudüs ve Kutsal Kabir (İsa'nın Kabri) yakınındaki yerlere sefer düzenlemeyi yeglediğinden bu öneriyi reddetti. Raimond ile Eleanor arasında bir aşk ilişkisinin bulunduğu yolundaki söylentiler Louis'nin Fransa'ya dönünce evliliğini geçersiz ilan etmesine neden oldu. Raimond ertesi yıl Halep atabegi Nureddin Zengi'nin ordularıyla savaşırken öldü.

Raimond III (d. y. 1140 - ö. Temmuz 1187, Trablusşam Haçlı Kontluğu), Trablusşam kontu (1152-87) ve Kudüs Krallığı naibi (1174-77, 1184-85).

Babası II. Raimond'un öldürülmesi (1152) üzerine kont oldu. Müslümanlara karşı savaşırken 1164'te Nureddin Zengi'ye tutsak düştüyse de 1172'de serbest bırakıldı. 1174'te küçük yaşta Kudüs tahtına çıkan yakın akrabası IV. Baudouin'in naipliğine getirildi. Bu görevden ayrıldığı 1177'den sonra da etkinliğini sürdürdü. Karşıtlarının IV. Baudouin'i aleyhine çevirmesi üzerine bir süre sürgünde kaldı (1180-82) IV. Baudouin'in ağır hastalığı nedeniyle çocuk yaştaki yeğeni V. Baudouin'in kral ilan edilmesini (1183) izleyen karışıklıklarda yeniden naipliğe atandı (1184). IV. Baudouin'in ölümünden (Mart 1185) hemen sonra Salaheddin Eyyubi ile dört yıllık bir ateşkes anlaşması yaptı. Ertesi yıl V. Baudouin de ölünce, tahta annesi Sibyl ve kocası Lusignan'lı Guy geçtiler. Guy'nin krallığını tanımayarak Taberiye Gölü kıyısında karısına ait kaleye çekilen Raimond, Salaheddin'in Kudüs Krallığı'na yönelik saldırısı karşısında Guy ile uzlaşmak zorunda kaldı. Hattin Savaşı'nda (4 Temmuz 1187) yaralandı ve Trablusşam'a döndükten kısa süre sonra öldü.

Raimond IV, lakabı SAINT-GILLES'LI RAIMOND. Fransızca RAIMOND DE SAINT-GILLES (d. 1041/42, Toulouse, Toulouse Kont-

luğu - ö. 28 Şubat 1105, Trablusşam yakınları, Toulouse kontu (1093-1105) ve Provence markisi (1066-1105). Trablusşam Haçlı Kontluğu'nun kurucusu olarak kabul edilir.

Papa II. Urbanus'un açtığı I. Haçlı Seferi'ne (1096) ilk destek verenler arasında yer aldı. Öteki soyluların tersine kendisi için toprak kazanmaya çalışmayarak, Bizans imparatoru I. Aleksios Komnenos'un bölgesel çıkarlarını korumaya çalıştı. Haçlı kuvvetlerinin Antiokheia'yı (Antakya) ele geçirmesinde (3 Haziran 1098) önemli rol oynadı. Ama Haçlı önderlerinden I. Bohemond'un kent Aleksios'a bırakmasını sağlayamadı. Daha sonra Kudüs'ün alınmasıyla (15 Temmuz 1099) sonuçlanan sefere öncülük etti. Kudüs kralı olması için yapılan öneriyi geri çevirdi. Tahta geçen Aşağı Lorraine dükü Godefroi de Bouillon'la arasının bozulmasına karşın, Kudüs'e saldıran Fatımi kuvvetlerini onunla birlikte püskürttü. 1100'den sonra Aleksios hesabına I. Bohemond'un güneye doğru genişlemesini engelledi. Trablusşam yakınlarında yaptırdığı Mons Peregrinus (Mont-Pèlerin) Şatosu'nda öldü.

Raimond VI (d. 27 Ekim 1156 - ö. Ağustos 1222, Toulouse, Fransa), Toulouse kontu.

Babası V. Raimond'un yerine 1194'te geçti. Heretik uyruklarına hoşgörülü davrandığından, Katharosçuların bastırması için gönderilen papalık elçisi Castelnau'lu Pierre'in öldürülmesine (Ocak 1208) karıştığı öne sürüldü. Bu nedenle Papa III. Innocentius'un ertesi yıl Katharosçulara karşı düzenlediği sefere katılma yoluna gitti. Simon de Montfort önderliğindeki kuzeyli soyluların seferden yararlanarak yeni topraklar ele geçirmeye çalışması üzerine, kontluğunu savunmak zorunda kaldı. Ama Toulouse yakınlarındaki Muret Çarpışması'nda (12 Eylül 1213) Simon'a yenildi. IV. Laterano Konsili'nde (1215) topraklarının Simon'a verilmesinden sonra Aragon kralı II. Pedro'nun yardımıyla Toulouse'u geri aldı (Eylül 1217) ve Simon'un kuşatmasını başarıyla karşı koydu. Ölümünden kısa süre önce topraklarının büyük bölümünü yeniden ele geçirdi. İki kez aforoz edildiğinden Hristiyan geleneklerine uygun olarak gömülmesine kilise izin vermedi.

Raimond VII (d. Temmuz 1197, Beaucuire - ö. 27 Eylül 1249, Millau, Fransa), Toulouse kontu.

Babası VI. Raimond'un ölümünden (1222) sonra başa geçti. Ertesi yıl kuzeyli soylularla bir ateşkes anlaştırmayı yaptı. Katharosçu heretikleri bastırmadığı gerekçesiyle 1226'da aforoz edilerek toprakları elinden alındı. Bunu izleyen saldırılar Fransa kralı VIII. Louis'nin aynı yıl ölmesiyle yavaşladı. Ama sonunda toprak kaybına yol açan Meaux Antlaşması'nı (1229) imzalamak zorunda kaldı ve Languedoc'ta Katharosçulara yönelik seferin sürdürülmesine boyun eğdi. Kızı Joan'ı Fransa kralı IX. Louis'nin kardeşi Alphonse ile evlendirme girişimi sonuçsuz kalınca, Toulouse Fransa tahtına bağlandı. İngiltere kralı III. Henry ile ittifaka girerek 1242'de ayaklandıysa da Henry'nin Saintes'teki yenilgisi (Ekim 1242) üzerine teslim oldu ve Fransa tahtının Toulouse üzerindeki egemenliğini pekiştiren Lorris Antlaşması'nı (Ocak 1243) imzaladı. Sonraki yıllarda *bastide*(*) denen tahkim edilmiş yerleşmeler kurmakla uğraştı.

Raimond, Marcantonio (d. y. 1480, Bologna yakınları - ö. y. 1534, Bologna,

İtalya), yapıtlarıyla yüksek Rönesans üslubunun bütün Avrupa'ya yayılmasında rol oynayan İtalyan oymabaskı ustası.

Francia adıyla tanınan ünlü kuyumcu ve ressam Francesco Raibolini'nin atölyesinde yetişti. "Pyramos ile Thisbe" (1505) gibi ilk

"Meryem'in Ölü İsa'ya Yas Tutması", Marcantonio Raimondî'nin bir oymabaskısı, Chicago Sanat Enstitüsü Art Institute of Chicago

oymabaskılarındaki akıcı olmayan düzensiz taramalar ile figürler, kumaş kıvrımları ve düzenlemeler Francia'nın etkilerini gösterirken, arka plandaki manzaralar ve ışık-gölge kullanımı Lucas van Leyden'in oymabaskılarının izlerini taşıyor. Raimondî aynı zamanda, Dürer'in dinamik çizgi çalışmalarından ve biçimlendirmede çapraz tarama kullanımından da yararlanmıştı.

1510 dolaylarında Roma'ya giden Raimondî'nin oradaki çalışmaları hemen tümüyle Raffaello, Michelangelo ve ardıllarının yapıtlarının röprodüksiyonunu yapmakla sınırlı kaldı. Mali durumu çok iyiydi, atölyesine çok sayıda öğrenci topladı. Bunların içinde en önemli ikisi, Marco da Ravenna adıyla bilinen Marco Dente ile Agostino Veneziano adıyla tanınan Agostino de Musi'yd.

Raimondî "Suçsuzların Kıyımı" gibi en iyi oymabaskılarını Raffaello'ya bağlandıktan sonraki ilk yıllarında yapmıştır. Bu baskılarda Raffaello'nun idealleştirilmiş figürlerini korumakla birlikte, kendi ustalığını gösterdiği bölümlerde (arka plan, manzara, doldurma ve gölgeleme) oyma kalemini, Kuzeye özgü yapıtları kopya ederek ulaştığı ustalık ve özgürlükle kullanırken, gene bu yapıtlarda görülen ayrıntı tutkusunu bir yana bırakmıştır. Raffaello'nun son dönem yapıtlarından uyguladığı oymabaskıları, daha donuk ve sert bir ışık-gölge kullanımı ve görece düzensiz bir desen anlayışıyla özellik kazanır.

Marcantonio, Giulio Romano'nun yapıtlarından bir dizi açık saçık oymabaskı gerçekleştirmekten ötürü tutuklanınca gözden düştü. Roma'yı alan İspanyollara ağır bir fidye ödemek zorunda kalınca da iflas etti ve bundan sonra Bologna'da gözlerden uzakta yaşadı.

Raimu, asıl adı JULES AUGUSTE CÉSAR MURATRE (d. 17 Aralık 1883, Toulon - ö. 1946, Paris, Fransa), Fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. II. Dünya Savaşı öncesinin en ünlü oyuncularındandır.

Müzikhollerde figüran olarak sahneye çıktı. On beş yaşından sonra Güney Fransa *café*'lerinde tanınmaya başladı. Sonra Pa-

ris'e gitti ve komedilerdeki rolleriyle ün kazandı. Marcel Pagnol'un oyun ve filmle- rinde çizdiği Güneyli tipiyle 1930'ların en ünlü oyuncusu oldu.

Uzun süre sinemayla ilgilenmeyen Raimu sürekli ısrarlar sonucunda ilk kez *Le Blanc et le noir*'la (1930; Siyah ve Beyaz) beyaz- perdeye adım attı. Oyununda da rol aldığı *Marius* (1931), *Fanny* (1932), *César* (1936), *Faisons un rêve* (1936; Bir Düş Kuralım), *Un carnet de bal* (1937; Bir Balo Davetiyesi), *La Femme de boulanger* (1938; Fırıncının Karısı), *Les Inconnus dans la maison* (1942; Evdeki Yabancılar), *Le Colonel Chabert* (1943; Albay Chabert) ve *L'Homme au chapeau rond* (1946; Yuvarlak Şapkalı Adam) önemli filmleridir.

II. Dünya Savaşı'nda işgal altındaki Fransa'da tiyatro ve sinema çalışmalarını sürdüren Raimu, Orson Welles tarafından sinemanın gelmiş geçmiş en iyi oyuncusu olarak nitelendirilmiştir. Ölümünden sonra anısına, filmlerinden bölümlerle Pagnol'un yorumlarını içeren *La Vie de Raimu* (Raimu'nun Yaşamı) adlı film yapılmıştır.

Raimundo, Don (d. Fransa - ö. 1152, Toledo, Kastilya, İspanya), 12. yüzyılda İspanya Kilisesi'nin önde gelen din adamlarından. Toledo çevirmenler okulunun koruyuculuğunu yaparak ortaçağ kültür yaşamına önemli katkıda bulunmuştur.

Leon (1065-70) ve Kastilya (1072-1109) kralı VI. Alfonso döneminde İspanya Kilisesi'nde reform yapmak için Périgordlu Bernard'ın (1086-1124 arasında Toledo başpiskoposu) önderliğinde İber Yarımadasına giden Fransız Cluny keşişleri arasında yer aldı. 1109'da Osma piskoposluğuna atandı. VI. Alfonso'nun kızı Urraca'yla evlenmesine karşı çıktığı için Aragon kralı I. Alfonso tarafından 1111'de görevinden alınarak hapse atıldı. Bunun üzerine onu sarayına alan Leon ve Kastilya kralı VII. Alfonso'nun (hd 1126-57) başdanışmanı oldu. Bernard'ın ölümü üzerine Toledo ve İspanya başpiskoposluğuna atandı.

Toledo çevirmenler okulu büyük ölçüde Raimundo'nun desteğiyle gelişti. Daha önce de İspanya'daki Arap kültürünü Hristiyanlara tanıtmada yolunda adımlar atılmıştı. Ama Hristiyan dünyasında tanınmayan birçok önemli Arapça ve İbranice yapıtın İspanyol bilginlerince Latinceye çevrilmesine onun özendirilmesiyle başlandı. Çok geçmeden, çevirmen bulmak ve eldeki belgeleri incelemek için Toledo'ya yabancı bilginler gelmeye başladı. Raimundo özellikle felsefi yapıtların çevrilmesini özendirirdi. Bunlar arasında Yeni-Platoncu yapıtlarla Yahudi şair ve düşünür İbn Cebir'ün önemli yapıtı *Yenbu'ül-Hayat* (Yaşam Pınarı; Latince *Fons Vitae*) da vardı. Daha sonra büyük bir katedral okulunda toplanan Toledo çevirmenler üç yüzyıl boyunca ürün verdiler. İspanya'da Raimundo'nun önderliğinde Hristiyan-Arap-Yahudi ortak kültür gelişmeye başladı.

Rainaldi, Carlo (d. 1611 - ö. 1691, Roma), Roma'daki, sahne dekorlarını andıran görkemli tasarımlarıyla tanınan İtalyan barok mimar. Birlikte çalıştığı babası Girolamo Rainaldi(*) Kuzey İtalya maniyerizm gelenegini Roma'ya getirmiş önemli bir mimardır.

Carlo, babasının ölümünden sonra, ondan öğrendiklerini bütünüyle bir kenara atmaksızın anıtsal bir üslup geliştirdi. 1660'larda gerçekleştirdiği başlıca yapıtları arasında San Andrea della Valle Kilisesi cephesi (1661-65) ile Halk Meydanı'ndaki (Piazza del Popolo) Santa Maria dei Miracoli ve Santa Maria in Monte Santo ikiz kiliseleri (Bernini ve Carlo Fontana da bu kiliselerin

Carlo Rainaldi'nin tasarımı yaptığı Santa Maria in Campitelli Kilisesi, Roma
Anderson-Alinari, Art Resource/EB Inc.

yapımında çalışmıştı) vardı. Başyapıtı sayılan Santa Maria in Campitelli Kilisesi (1663-67), Roma'dan çok Kuzey İtalya etkilerini yansıtır. Cephede, düşeyliği vurgulamak için çok sayıda sütun kullanmış olması da Kuzey İtalya geleneğinden gelmektedir. Rainaldi'nin son önemli yapıtı, Santa Maria Maggiore Kilisesi'nin eski apsis-iyle V. Sixtus ve V. Paulus'un şapellerini birleştiren görkemli cephe (1673) oldu.

Rainaldi, Girolamo, HIERONIMO RAINALDI olarak da bilinir (d. 1570 - ö. 1655, Roma), İtalyan mimar. Kuzey İtalya'ya özgü mani-yerizm geleneğine bağlı bir sanatçıydı. Papa V. Sixtus'un koruması altında çalıştı, Giacomo della Porta'nın ardından 1602'de Roma kentinin ve 1644'te papalığın başmimarı oldu. İnşa ettiği kiliseler içinde en önemlisi Roma yakınlarındaki Caprarola'da bulunan San Silvestro Karmelit Kilisesi'ydı. Papa X. Innocentius için Navona Meydanı'ndaki Pamphili Sarayı'nı (y. 1650) tasarladığı gibi, gene aynı yerde bulunan San Agnese in Agone Kilisesi'nin (1652) ilk tasarımı da yaptı. Bu proje daha sonra Francesco Borromini tarafından tamamlandı.

Farnese ailesi, saraylarını inşa ettirmek üzere Rainaldi'yi Parma'ya getirtti. Rainaldi burada aynı zamanda, SS. Annunziata Kilisesi'nin tonoz örtüsünü tasarladı. Ayrıca Bologna'da, Roma'daki Gesù Kilisesi'ni örnek alarak tasarladığı Santa Lucia Kilisesi'yle (1623) San Petronio Kilisesi nefinin tonozlarını inşa etti; Modena'da ise Düklük Sarayı'nın büyük bir bölümünü gerçekleştirdi (1631-34).

Girolamo'nun oğlu Carlo Rainaldi(*) barok üslubun önemli mimarı oldu.

Raine, Kathleen (Jessie) (d. 14 Haziran 1908, Londra), şair ve eleştirmen. Şiirlerindeki mistik ve sezgisel ağırlıklı duyarlılık, yer yer İskoç sınır yakınlarındaki kırsal yaşama özgü imgelerle işlenmiştir.

Cambridge Üniversitesi'nde doğa bilimleri öğrenimi gördü. Daha ilk şiir kitabı *Stone and Flower*'la (1943; Taş ve Çiçek) keskin gözlem yeteneğini kanıtladı. Öteki şiir kitapları arasında *The Pythoness* (1949; Falcı), *The Hollow Hill* (1965; Oyuk Tepe), *The Lost Country* (1971; Yitik Ülke), *On a Deserted Shore* (1973; Terk Edilmiş Kıyılarda), *The Oval Portrait* (1977; Oval Portre), *The Oracle in the Heart* (1980; Yürekteki Kehanet) sayılabilir. *Collected Poems, 1935-1980* (Toplu Şiirler, 1935-1980) 1981'de yayımlanmıştır. Eleştiri yapıtları arasında iki ciltlik *Blake and Tradition* (1969; Blake ve Gelenek), *Blake and Antiquity* (1974; Blake ve İlkçağ), *From Blake to a*

Vislon (1978; Blake'den Bir Düşe) ve *True Human Face of God* (1982; Tanrının Gerçek İnsan Yüzü) yer alır. Yaşamöyküsünü *Farewell Happy Fields* (1973; Elveda Mutlu Tarlalar), *The Land Unknown* (1975; Bilinmeyen Ülke) ve *The Lion's Mouth* (1977; Aslanın Ağzı) adlı üç kitapta kaleme almıştır.

Rainey, Ma, asıl adı GERTRUDE MALISSA NIX RAINEY, eđ PRIDGETT (d. 26 Nisan 1886, Columbus, Georgia - ö. 22 Aralık 1939, Rome, Georgia, ABD). "blues'un anası" olarak anılan ilk büyük profesyonel Siyah blues şarkıcısı. 1904'ten sonra minstel gösterilerinde komik rollere çıkan kocası William ("Pa" [Baba]) Rainey ile birlikte ABD'nin güneyinde çadır tiyatrolarını, ırmak boyu kamplarını ve kabareleri dolaştı. 1920'lerde Güney'de ve Ortabatı'da tiyatro truplarında şarkı söyledi; kendi topluluğunda zaman zaman Bessie Smith ve Thomas A. Dorsey gibi adlar yer aldı.

Rainey 1923-28 arasında *country blues* müzıkçıleri ve Siyah cazcılar ile 90'dan fazla plak yaptı. Etkileyici, yaşam dolu varlığıyla sahneyi dolduran biriydi. 1930'da sahneden çekildi ve Georgia'da iki tiyatro satın alarak yöneticiliğini üstlendi ve Friendship Baptist Kilisesi'ne katıldı.

Rainier III, MONAKO PRENSİ, asıl adı RAINIER-LOUIS-HENRI-MAXENCE-BERTRAND DE GRIMALDI (d. 31 Mayıs 1923, Monaco), Monako Prenslığı'nın 31. hükümdarı.

Polignac kontu Prens Pierre'le Monako prensi II. Louis'nin kızı Prenses Charlotte'un oğludur. İngiltere'de, İsviçre'de ve Fran-

III. Rainier
ABC Ajansı

sa'daki Montpellier Üniversitesi'nde öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı sırasında Fransız ordusunda görev yaptı (1944). Savaşın sonu Paris Üniversitesi'ne devam etti. 1944'te annesinin taht üzerindeki haklarından feragat etmesi üzerine, dedesi II. Louis'nin ölümünden az önce, 5 Mayıs 1949'da tahta çıktı. 19 Nisan 1956'da Grace Kelly(*) ile evlendi. Monako prensesi Grace adını alan eşinden Caroline, Albert ve Stéphanie adında üç çocuğu oldu.

Rainier Dağı, ABD'de, Washington eyaletinin en yüksek doruğu (4.392 m). Cascade Sıradaglarında, Tacoma kentinin 64 km güneydoğusunda yer alır. Doruğundan dört bir yana uzanan 26 buzuldan oluşan, ABD'nin tek doruklu en büyük buzul sistemiyle örtülüdür. Son olarak 2 bin yıl önce lav püskürtten sönmüş bir yanardağdır. 1899'da oluşturulan Rainier Dağı Ulusal Parkı'nın içinde yer alan Rainier Dağı, yamaçlarındaki iğneyapraklı ağaçlardan oluşan ormanları, Alp tipi çayırları, çavlanları, gölleri, yabamıl yaşam varlığı ve çiçekleriyle ünlüdür.

İngiliz kâşif George Vancouver 8 Mayıs 1792'de gördüğü doruğa denizci arkadaşları Peter Rainier'in adını verdi. Doruğa çıkma-

Rainier Dağı, Rainier Dağı
Ulusal Parkı, Washington, D.C.
National Park Service

yı ilk başarıları Hazard Stevens ve P. B. Van Trump oldu (17 Ağustos 1870). Rainier Dağı günümüzde sevilen bir turizm ve tatil beldesidir.

Rainis, asıl adı JANIS PLIEKSANS (d. 11 Eylül 1865, Varslavani - ö. 12 Eylül 1929, Majori, Letonya), Leton şair ve oyun yazarı. Ulusal bağımsızlığı ve toplumsal bilinçlenmeyi savunduğu nitelikli yapıtlarıyla tanınır.

1891-95 arasında köylülerde toplumsal ve sınıfsal bilinci güçlendirmeyi amaçlayan *Dienas Lapa* adlı gazeteyi çıkardı. Marksizm-in etkisinde kalarak ilk yazılarını toplumsal adalet ve ulusal bağımsızlık mücadelesine adanmış. Yaşam felsefesinde ise kaba maddecilikten iz yoktu; yaşamı, enerjinin sürekli değişime uğradığı bir süreç olarak görüyordu. Bir ölçüde Rus sansürü yüzünden, siyasal ve kişisel bağımsızlık ülküsünü simgelerle dile getirdi. Ama siyasal etkinlikleri nedeniyle 1897'de Pskov'a, sonra da Slobodsk'a sürüldü. 1903'te döndükten sonra 1905 Devrimi'ne katıldı, ama devrimin başarısızlığı üzerine İsviçre'ye göç etti. Letonya'ya ancak bağımsızlığın kazanıldığı 1920'de döndü ve coşkuyla karşılandı. *Saerma*'ya (Parlamento) seçilerek eğitim bakanlığı (Aralık 1926-Ocak 1928) ve ulusal tiyatronun yöneticiliği (1921-25) görevlerinden bulundu.

Rainis engin deneyimlerini ortaya koyan *Talas noskanas zila vakara* (1903; Mavi Bir Akşamda Uzaga Giden Düşünceler) adlı ilk şiir kitabında bazı incelikli aşk şiirlerine de yer verdi. Bazı kitaplarında devrimci mücadeleyi dile getirmek için imgelerden yararlandı. *Gals un sakums'ta* (1912; Son ve Başlangıç) Hegel'in diyalektik felsefesinin ruhunu yansıtırken, oyunlarında halk kültüründen aldığı motifleri siyasal ülkülerini dile getirmek için kullandı. Shakespeare, Schiller, Heine, Puşkin ve Goethe (*Faust*) çevirileriyle de Leton edebiyat dilini zenginleştirdi.

Rainwater, (Leo) James (d. 9 Aralık 1917, Council, Idaho - ö. 31 Mayıs 1986, Yonkers, New York, ABD), bazı atom çekirdeklerinin bakımsız biçimlerinin belirlenmesi çalışmalarına katkılanı nedeniyle 1975 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan ABD'li fizikçi.

Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nde öğrenim gören Rainwater, doktora çalışmasını 1946'da Columbia Üniversitesi'nde tamamladı. II. Dünya Savaşı sırasında atom bombasının geliştirilmesine yönelik Manhattan Projesi'nde görev aldı. 1949'da, her atom çekirdeğinin küresel olmadığına ilişkin bir kuram geliştirmeye başladı. Dani-

markalı fizikçiler Aage N. Bohr ve Ben R. Mottelson Rainwater'ın bu kuramını deneysel olarak doğruladılar. Bu çalışmaları nedeniyle üç bilim adamı 1975 Nobel Fizik Ödülü'nü paylaştılar.

1952'de Columbia Üniversitesi'nde fizik profesörü olan Rainwater, 1982'de de Püppin kürsüsü profesörlüğüne getirildi. Rainwater, X ışınları üzerine de önemli araştırmalar yaptı. Atom Enerjisi Komisyonu'nda çalıştı ve deniz kuvvetleri araştırma projelerinde görev aldı. 1963'te Atom Enerji Komisyonu'nun Ernest Orlando Lawrence Fizik Ödülü'nü kazandı.

Rainy Gölü, Kanada-ABD sınırında göl. Ontario'nun (Kanada) güneybatısındaki Rainy River ili ile Minnesota (ABD) arasında yer alır. Yüzölçümü 932 km²'dir. Uzunluğu yaklaşık 80 km olan gölün 56 km'lik bölümü ABD ve Kanada arasındaki sınır oluşturur. Ortalama genişliği 8 km, en geniş yeri 44 km'dir. Kıyıları derin biçimde parçalanmış olan gölde 500'den fazla ada vardır. Gölün suları Rainy Irmağı aracılığıyla batıdaki Woods Gölüne boşalır.

Rainy Gölü 1688'de Fransız keşif Jacques de Noyon tarafından bulundu. Rainy Irmağının göle karıştığı yerde bulunan bir hidroelektrik santral, Fort Frances (Ontario) ile International Falls'daki (Minnesota) büyük kereste, kâğıt hamuru ve kâğıt fabrikalarına enerji sağlar. Birkaç yerleşime kampının bulunduğu yöre ünlü bir avcılık, balıkçılık ve kano sporu merkezidir.

Raipur, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletinde il ve il merkezi kent. 14. yüzyılda Ratanpur hanedanından Rai Brahma Deo tarafından kuruldu. Bir süre Çhattisgarh eyaletlerinin yönetim merkezi olan kent, 1867'de belediye statüsü kazandı. Bugün bir gıda işleme ve kerestecilik merkezidir. Kentte iki müzik akademisi, bir müze, bir verem hastanesi ve pirinç üretimiyle ipekböcekçiliğini geliştirmek üzere kurulmuş deneme çiftlikleri vardır. Ravişankar Üniversitesi (1964) Raipur'dadır.

Yüzölçümü 21.251 km² olan Raipur ilinin doğusunda çok sayıda av hayvanının yaşadığı ormanlık tepeler, batısında ise Çhattisgarh Ovasının bir bölümü uzanır. Ova Mahanadi Irmağına bağlı bir kanal sistemiyle sulanır. Raipur, Madhya Pradesh eyaletinin en çok pirinç üretilen ilidir. Öteki ürünler arasında buğday, pamuk ve yağlı tohumlar sayılabilir. Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği de yaygındır. Bölgeden kumtaşı, kireçtaşı ve kurşun çıkarılır. Nüfus (1991) kent, 437.887; (1981) il, 3.079.476.

Rais, Gilles de, RETZ ya da RAYS olarak da yazılır (d. Eylül/Ekim 1404, Champocé - ö. 26 Ekim 1440, Nantes, Fransa), şeytana tapma, çocuk kaçırmaya ve öldürmekle suçlanarak idam edilen Fransa mareşali ve baron. Yaşamı Mavisakal öykülerine esin kaynağı olmuştur.

Çeşitli çarpışmalara katıldıktan sonra Jeanne d'Arc'in özel muhafızı oldu. İngiliz kuşatması altındaki Orléans'ın kurtarılmasıyla sonuçlanan çarpışmada (1429) onunla birlikte savaştı. VII. Charles'a taç giydirmek üzere Reims'e giden Jeanne d'Arc'a eşlik etti. Kral tarafından Fransa mareşallığına getirildikten sonra da Jeanne d'Arc'in özel muhafızlığını sürdürdü. Jeanne d'Arc'in tutsak düşmesinden sonra Bretanya'daki topraklarına çekildi.

Babası Guy de Laval ve büyükbabası Jean de Craon'dan büyük bir miras devralan

Rais, 1420'de varlıklı bir kadın olan Catherine de Thouars'la evlenerek servetini daha da artırdı. Gösterişli bir yaşam sürüp büyük harcamalarda bulunmaya başlayınca, ailesi krala başvurarak Rais'in geri kalan aile mülklerini satmasını engelleyen bir ferman çıkarmasını istedi. Temmuz 1435'te çıkarılan krallık fermianıyla harcamaları kısıtlanan Rais, madenleri altına dönüştürme umuduyla simya ile ilgilenmeye başladı. Ayrıca bilgisini ve gücünü artırmak ve servetini çoğaltmak umuduyla şeytana tapmaya başladı. Daha sonraları 140'tan fazla çocuğu kaçırıp işkenceyle öldürmekle suçlandı.

Eylül 1440'ta Nantes'ta tutuklandı ve önce Nantes piskoposunun başkanlığındaki dinsel bir mahkemede, daha sonra da sivil bir mahkemede yargılandı. Başlangıçta mahkemenin sorularına cevap vermeyi reddettiysede aforoz edileceği tehdidi karşısında mahkemeyi tanıdığını ve suçsuz olduğunu bildirdi. Kilise mahkemesinde heretik olduğuna karar verilen Rais, sivil mahkemede de cinayet suçundan ölüme mahkûm edildi. Sonradan mahkemesi sırasında usulsüzlükler yapıldığı, suçunu işkence tehdidi altında kabul ettiği ve ölümünden Bretanya dükünün maddi çıkarı olduğu biçiminde iddialar ortaya atıldı.

raiiyet çiftlik bak. çift

Rajang Irmağı, Malay dilinde BATANG RAJANG. Malezya'da, Borneo Adasının kuzeybatısındaki Doğu Malezya'da ırmak. Uzunluğu 563 km olan ırmak, İran Dağlarından doğduktan sonra önce güneybatıya doğru akar ve Kapit'ten sonra batıya dönerek Güney Çin Denizine dökülür. Geniş ve bataklık deltasında yer alan Beruit Adasında bir deniz feneri vardır. Irmağın Sibuya kadarki 130 km'lik bölümü okyanusaşın gemilerin, sonraki 160 km'lik bölümü ise sığ su teknelerinin ulaşımına elverişlidir. Irmak boyundaki başlıca ticaret merkezleri Sarikei, Binatang, Kanowit ve Kapit'tir. En önemli kolları Kanowit, Ngemah, İran, Baleh ve Pila'dır. Kıyılarında tarım yapılır.

rakabe, İslam hukukunda mülkiyet haklarıyla ilgili bir kategori. Arapçadaki sözlük anlamı (boyun, boyun kökü) kölelerin boyunlarına ip bağlanarak sahiplenilmelerini, fekk-i rakabe (bağın çözülmesi) deyimi de özgürlüğü verilen köleleri anlatır. Dolayısıyla terimin kökeni Arap kabile toplumunun taşınabilir mallarda servet birikimini ve köleliği tanıdığı, ama henüz toprağa yerleşmediği döneme dayanır. Bir fıkıh terimi olarak rakabe, "malın ve varlığın özü", toprak mülkiyetinde de toprağın çıplak sahipliğidir. Ekilebilir toprakların büyük bölümünün devletin rakabesinde olması ve tımar(*) denen askeri dirlik(*) ya da *sief*(*) dağıtımının bu miri arazi(*) içinden, doğrudan doğruya sultan tarafından yapılması, Osmanlı toprak düzeninin belirgin özelliklerindendir.

Devlet rakabesi bir evrensel gelişme zincirinin parçasıdır. Kabile toplumunda insan, Eski Yunan'da *genos*, Latium'a yerleşen Romalılarda *gens*, Moğollarda *obog*, İskoçya dağlarında *clan* denen bir kandaşlık biriminin üyesi olarak doğar. Bugün genellikle klan denen bu birimlerin toprak üzerinde göçüp konmaları ya da toprağa yerleşmeleri sırasında, klanın ve / ya da bünyesinde yer aldığı kabile, aşiret (Yunanca *phyle*; Latince *tribus*) gibi daha geniş birimin konma ya da yerleşme atını, üyelerinin ortak mülkiyet ve kullanımına geçer. Servet birikimi ve işsel farklılaşma ile birlikte bir şefler zümresi yükselir ve birkaç

klan, kandaşlık yerine kabilenin kalıtsal şefine ya da aşiret reisine bağlılık temelinde birleşir. Başlangıçta toprakları klanlar ve içlerinde beliren atarıkil aile ocakları (Yunanlılarda *oikos*, Romalılarda *familia*, Moğollarda *ayıl*, Türklerde soy) arasında yalnızca "topluluk adına" ve "topluluk görevlisi" sıfatıyla dağıtan şef, bu yükseliş sürecinde toplulukla ilişkisini tersine çevirir: Şefin dağıtım yetkisi kalıplaştıkça klanlar ve aile ocakları, ister otlak, ister tarım arazisi olsun belli bir toprağı tasarruf hakkını üstlerindeki şeflik kademesinden almaya, toprağı şefin tevcihiyle elde tutmaya başlarlar. Zamanla toprak üzerinde aristokrasinin "üstün haklar kertesini" ile tabanın "tasarruf hakları kertesini" arasında ikilik baş gösterir; bu ikisi hem karşıt, hem de iç içedir ve birbirinden ayrılmaz. Gelişme dünyanın çeşitli yerlerinde adım adım izlenebilir; Afrika'da, örneğin Batonga köy şeflerinin toprak üzerindeki kalıtsal dağıtım hakları, Hindistan'da Hasilerin toprak sistemi ve *ryotwari* sisteminde(*) köy reislerinin haklarının ricalarda merkezileşmesi, Kuzey Avrupa, Germen ve Anglosakson krallarının toprak üzerindeki dağıtım tekelleri, son olarak da Oğuz yabguları ve beylerinin toprak tevcih yetkileri aynı gelişmenin örnekleridir.

Bu aşamadaki bir kabileler topluluğu başka toplumların topraklarını istila etliğinde, yerli aristokrasinin "üstün haklar"ının üzerine kendi "üstün haklar"ını getirir. Böylece fethedilen toprakların gelirlerinin bir bölümünün aktarıldığı fethiçi kavmin beyler zümresiyle savaşçıları ödüllendirilir. Sonuçta kabileden ortaçağ devletine geçişle birlikte toprak üzerinde karmaşık bir haklar yumağı ortaya çıkar. Bugünkü anlamıyla mutlak bir özel mülkiyet genellikle görülmez; hemen herkes toprağı bir üst kademe üyesinin tevcihiyle devren "elde tutar" (örn. İngilizcede bu durumu anlatan *tenure* sözcüğü Latince *tenere*: "tutmak" fiilinden türemiştir). Feodal toprak hakları 1) kralın ya da imparatorun en yüksek üst-beylik hakkı, 2) *sief* ya da dirlik sahiplerinin toprak gelirlerini toplama hakkı, 3) köy topluluğunun hakları, 4) köylü ailesinin kendi küçük çifti üzerinde tasarruf hakkı olmak üzere başlıca dört kerteğe ayrıştırılabilir. Bunlardan ilk ikisi egemen sınıfa aittir ve kabile toplumundan türeyip gelen "üstün haklar"ın kral ile öbür soylular arasında paylaşılmasını yansıtır. Son ikisi ise toprağı bağlı doğrudan üreticiler sınıfına aittir ve ardında gene kabile toplumundan türeyip gelen geleneksel kullanım hakkı yatar. Bu hak katmanlaşması hemen her ortaçağ toplumunda görülür; farklılıklar, dört kertenin her birinin göreceli gücünden ve öbürlerine karşı direncinden kaynaklanır. Devlet rakabesine başka ilk ve orta çağ toplumlarında da rastlanır, ama örneğin Frank krallıklarında monarşik merkezlerin zayıflığı bu hakkın *sief* sahipleri tarafından görece çabuk aşındırılmasına, krala sadakat yemini-nin simgelediği boş bir kabuğa dönüşmesine yol açmıştır. Buna karşılık 11. yüzyılda İngiltere'yi fetheden Normanların merkezi daha güçlü ve üstün haklarını daha sıkı tutabildikleri, böylece daha düzenli bir *sief* sistemi kurabildikleri görülür.

Egemen sınıf hakları ile köylü hakları ya da rakabe ile tasarruf arasındaki ikilik, önceki İslam ve Türk-İslam devletleri gibi Osmanlı toprak düzeninin de genel dokusunu oluşturur. Ekilebilir toprakların üç sınıfa ayrıldığı bu düzende miri arazi ana kategoridir; mülk arazi(*) ve vakıf arazi(*) mirinin doğrudan olabilir. Miri toprakların rakabesi devlettedir. Tasarruf hakkını ise küçük "çift"ler halinde, toprağı bağımı, babadan oğula daimi kiracı konumundaki reaya(*)

elde bulundurur. Reaya rakabe hukukuna müdahale edemez; toprağı alıp satamaz, tasarrufunu ancak devletin onayıyla başkasına devredebilir. Tasarruf hakkını üç yıl aralıksız kullanmayarak toprağı "boz" bırakan köylünün işletme hakkı kalkar ve tarla başkasına verilir. Ölenin tasarruf hakkı, varsa erkek çocuğuna, yoksa artırma yöntemiyle başkasına devredilir. Bu işlem için, miri arazinin kullanımına giriş bedeli olan tapu resmi alınır (benzer bedeller, Batı Avrupa ortaçağ köylüsü açısından, *manor* toprağının kullanımına girişte de görülür). Öte yandan, bu gibi durumlar dışında, devletin rakabe hukukuna dayanarak çiftçinin tasarruf hukukuna müdahale yetkisi de yoktur. Köylü, tasarruftan dışlanamaz. Bununla birlikte ortaçağ düzenlerinin ortak özelliklerinden olan geri para ekonomisi ve ulaşımı zorluğu gibi nedenlerle, merkezi devlet reaya çiftlerinden doğrudan vergi toplayamaz; rakabe hakkı padişahla saklı tutularak, vergileri yerinde toplama ve kullanma hakkı tımar, zeamet(*) ve has(*) sahiplerine verilir.

Devletin rakabeyi elinde tutması, dirlik sahiplerinin soya dayalı bir toprak aristokrasisi olarak büyüme, zenginleşme, yerel kök salma ve merkezkaç eğilimleri güçlendirme olanaklarını sınırlar. Miri arazi dirlik sahibi tarafından başkasına satılamaz, devredilemez, borç karşılığı haczedilemez. Dirlik dağıtım ve yönetim usulleri başka ortaçağ devletlerine göre daha sıkı bir devlet denetimi altındadır. Tımarlar tam olarak mevris mülke dönüşmez, dirlik içinden dirlik dağıtılamaz. Dirlik sahibinin reaya üzerinde yargı hakkı da yoktur. Bu açılardan Osmanlı miri arazi rejiminin özgüllüğü, bir hukuksal önlem olan devlet rakabesini, Batı Avrupa'nın erken ortaçağ rejimlerinden çok daha büyük bir fiili kuvvetle destekleyebilmesinde aranabilir. Selçuklu-Bizans-Osmanlı devlet yapılarının sürekliliği, daha ileri bir para ekonomisinin varlığı, dolayısıyla maaşlı bir merkezi bürokrasiyle devşirme ordusunun beslenebilmesi ve ateşli silahlar tekeli, Osmanlı örneğinde devlet rakabesini çözülmeye karşı daha dirençli kılan nesnel temellerdendir.

Osmanlı Devleti'nde miri ârazi dışında kalan alt-sistemlerde de rakabe ile tasarruf ikiliği gözlenebilir. Mülk arazide rakabe kişilere bırakılmıştır. Bu topraklar üzerinde reaya yaşıyorsa, yani tasarruf hakkı reaya-daysa, sınıfsal konumunun gereği olan öşür, haraç vb vergileri gene köylü öder. Ama rakabe ve tasarruf aynı kişideyse, yani bir köylü mülkiyeti ve tasarrufu söz konusuysa, bütün yükümlülükler tek kişiye aittir. Malikâne-divani(*) sistemi gibi bazı usuller, Osmanlı öncesi üstün haklar sahiplerinin üzerine bir de Osmanlı Devleti'nin üstün hakları kertesinin bindirilmesinin doğurduğu geçişsel bir iki başlılığı yansıtır. Burada rakabe malikâne hakkının sahibine, tasarruf ise divani hakkın sahibi devlete aittir. Reayanın vergileri bu iki üstün hak sahibi arasında paylaşılır. Metrük (otluk, yaylak, baltalık, harman yeri vb) topraklar ile mektûm (kaydedilmemiş, kuçak ekilip biçilen) arazilerin rakabesi devlete, tasarrufu ise ya herkese ya da yasalarla belirlenen topluluklara aittir.

Osmanlı Devleti'nin, rakabesini aşındırmamak için aldığı bütün önlemlere karşın miri arazi rejimi "klasik" görünümünü ancak 16. yüzyıl sonlarına değin koruyabilmiştir. Askeri hizmet karşılığı tımar dağıtımından nakit bedel karşılığı iltizam(*) ve malikâne(*) dağıtımına geçiş, 17. ve 18. yüzyıllarda, henüz devlet rakabesinin kabuğu içinde de olsa ilerleyen bir özel mülkleşme sürecini ifade etmiş, 18-19. yüzyıllarda

önemli eşraf-âyan aileleri yükselmiştir. Miri topraklardaki devlet rakabesini, bir mülkiyet hukuku olarak toprağı işleyen köylüye bırakan Arazi Kanunnamesi (1858) İslam hukukunun bu en önemli ve yaygın sistemine son vermiştir. Metrük ve mevkuf (vakıf) toprakların rakabesi ise gene kamuda kalmıştır.

raket, İngilizce RACKETS ya da RACQUETS. kapalı kortta çevresindeki dört duvar da kullanılmak üzere sert bir top ve rakette oynanan oyun. Kort yaklaşık 18 m uzunluğunda ve 9 m genişliğindedir. Dışbudak ağacından yapılan raketin boyu ortalama 76 cm, ağırlığı 255 gr'dir. Değiştirilebilir yapıdaki bir şeritle kaplı topun çapı 2,54 cm, ağırlığı 28,35 gr'dir. Raket iki ya da dört kişiyle (çiftler) oynanabilir. Oyuncular topu yere değmeden önce ya da ilk değişimden sonra karşılayıp oyun çizgisinin (servis atışında servis çizgisinin) ötesindeki ön duvara çarpacak ve sahaya dönecek biçimde atarlar. Bu hareket oyuncuları geçerli vuruşlar yaptığı sürece devam eder. Çiftlerde vuruş eşlerden herhangi biri yapabilir. Top kort dışına, seyirci bölmesine ya da tavana çıkmamalı, oyuncuların giysilerine ya da vücutlarına dokunmamalıdır. Servis atışı ve puanlama tenise benzerse de, kuralları değişiklik gösterir.

rakı, genellikle kuru üzümünden damıtılarak elde edilen yüksek alkollü içki. Türkiye'de üretimi sırasında anasonla kokulandırılır ve ulusal içki sayılır.

Rakının ilk kez nerede ve kimler tarafından yapıldığına ilişkin yeterli bilgi yoktur. Rakı sözcüğünün, eskiden Arapçada "ter" anlamına gelen *arak*'tan türediği sanılır. Bazı eski kaynaklara göre, Hindistan'ın doğu kesiminde piriç mayası katılan şeker kamışı özünün damıtılmasıyla elde edilen içkiye *arak* denirdi. Aynı kaynaklarda, Asya'nın güney ve güneydoğu kesimlerinde palmye özsuyundan, Türkistan'da arpa ve dandan, İran'da hurma ve kuru üzümünden elde edilen damıtık içkilere de *arak* dendiği ve ilişkin bilgileri rastlanır. Bu içkilere *arak* ve gene Arapçada "terleyen" ya da "terleten" anlamında *araki* denmesinin, imbiikten teri andıran damlalar halinde çıkması ya da çok içeni terletmesiyle ilgili olduğu sanılmaktadır. Başka bazı ülkelerde *araka*, *ariki* ve *araki* adlarıyla da tanınan bu içkiye Anadolu'da önceleri "ırakı" ve "araki" denmiş, bu adlar zamanla "rakı" biçimini almıştır.

Yunanistan'da üretilip sakızla (damlasakızı) kokulandırılan rakıya *masika* denir. Eskiden Anadolu'nun güney yörelerinde genellikle anacirin mayalanarak damıtılmasıyla elde edilen içki, "boğma" ya da "boğma rakı" adıyla anılırdı. Slavcada *duziko* ya da *duziko* anasonlu rakı anlamına gelir. Yunanistan'da Ouzo (uzo) markasıyla şifelenen anason kokulu içkinin adı, Yunançada rakı anlamı taşıyan *to ouzon*'dan gelir.

Türkiye'deki rakı üretiminde, yaş üzüm ya da şeker açısından zengin, iyi korunmuş kuru üzüm ile taze anason tohumu kullanılır. Rakı üretimine uygun olduğu saptanan kuru üzümler önce otomatik kıyma makinelerinden geçirilerek ezilir ve parçalanır. Kıyılmış kuru üzümler içindeki glikozun suya geçmesini sağlamak amacıyla karıştırıcılara alınır. Bunların suyla karıştırılması sonucunda elde edilen üzüm posası ve şekerli suya "mayşe" adı verilir. Bu aşamada mayşe, kuru üzümdeki mikroorganizmaların artılması için buharla sterilleştirilir. Isınan mayşenin suyla soğutulmasının ardından fermantasyon aşamasına geçilir. Büyük

bir fermantasyon kabına alınan mayşenin üzümdeki doğal mayalarla fermente olarak sirkeleşmemesi için seçilmiş alkol mayaları kullanılır. Mayşenin bu kapta 25°C-30°C sıcaklıkta en az 48 saat tutulması gerekir. Bu işlem sonucunda yaklaşık yüzde 7-8 alkol içeren mayşe elde edilir. İlk damıtma işlemi uygulanan alkollü mayşeden elde edilen ürün, yüzde 93-94 etil alkol içerir ve "soma" ya da "suma" adıyla anılır. Kalitesi denetlendikten sonra toplama tanklarında biriktirilen somaya içme suyu eklenerek alkol yüzdesi 30-45'e düşürülür. Altı saat önceden yıkanarak hazırlanan anason tohumlarının eklenmesinden sonra soma kazanın kapağı kapatılır ve kızgın buharla ısıtılarak son damıtma işlemine geçilir. Kaynama sonucunda oluşan buharın soğutucuda damlalar halinde sıvılaşmasının ardından ürün imbiikten akmaya başlar.

Kazana giren 2.250 lt soma, 2.750 lt su ve 450 kg anasona karşılık 2.228 lt ürün elde edilir. Damıtma imbiğinden ilk yarım saatte akan ve çok az anason içeren 26 lt'lik bölüm üretim dışı bırakılır. Daha sonraki 5-6 saatlik sürede elde edilen 225 lt'lik bölüm "baş ürün" adıyla anılır. Baş ürünün alınmasının ardından 30-36 saat süreyle imbiikten akan 1.462 lt sıvıya "orta ürün" denir. Bundan sonra kazana verilen kızgın buhar miktarı artırılarak son altı saatte alınan 515 lt'lik bölüm ise "son ürün" adıyla anılır. Rakı yalnızca orta üründen elde edilir. Baş ve son ürünler sonraki üç damıtmada kullanıldıktan sonra atılır ya da başka biçimde değerlendirilir. Orta ürün yüzde 78-80 alkol içerir. Orta ürünün su eklenerek seyreltilmesi işlemine "söndürme" denir. Söndürme sırasında elde edilmek istenen rakı çeşidine göre lt'de 4-6 gr şeker eklenir. Seyreltme sonucu rakının alkol yüzdesi 45-50'ye indirilir. Meşe fiçilerde 60-75 gün dinlendirilen rakı, daha sonra şişelenir. Son damıtma sırasında üretim dışı bırakılan 26 lt'lik bölüm atılır. Soma ile toplam üretim arasındaki 22 lt'lik fark ise üretim kaybı olarak kabul edilir. 100 lt rakı elde etmek için soma üretiminde kullanılan kuru üzüm miktarı 150 kg'dır. Katılacak anason tohumu ise, kalitesine ve içerdiği esansa göre, kazana girecek somanın yüzde 10-20'si olarak hesaplanır.

Türkiye'de rakı, Tekel'e bağlı İstanbul, Gaziantep, Diyarbakır, İzmir, Tekirdağ ve Nevşehir içki fabrikalarında üretilir. İç Anadolu Bölgesi'nin gereksinmesini karşılamak amacıyla, öteki fabrikalarda dökme olarak üretilen rakı, Ankara Bıra Fabrikası'nın 7 milyon lt/yıl kapasiteli tesislerinde şişelenir. Ülkedeki önemli rakı üretim tesislerinden olan İstanbul İçki Fabrikası'nı 1923'te kimyager Hasan Hulki Bey kurdu. Fabrika 1930'da İnhisar İdaresi'nce satın alındı. Günümüzde rakı üretimi yapılan İzmir İçki Fabrikası 1912'de, Gaziantep İçki Fabrikası 1930'da, Diyarbakır İçki Fabrikası 1934'te, Tekirdağ İçki Fabrikası 1966'da, Nevşehir Rakı Fabrikası da 1992'de kuruldu. Tekel'in altı içki fabrikasında yüzde 45 alkol içeren Yeni Rakı ile yüzde 50 alkol içeren Kulüp ve Altınbaş rakuları üretilir. Toplam rakı üretimi 1991'de 62 milyon lt'ydı. Aynı yıl yurtdışına 2 milyon lt rakı ihraç edilmmişti.

rakibini eleme ilkesi, GAUSE İLKESİ ya da GRINNELL AKSIYONU (bu ilkeyi saptayan SSCB'li biyolog G. F. Gause ve ABD'li doğabilimci J. Grinnell'in adlarından) olarak da bilinir, aynı ekolojik nişi bölüşen türler arasındaki rekabette, belirli çevre

koşulları altında türlerden biri tükenirken öbürünün yaşamını sürdüreceğini, başka bir deyişle ekolojik gereksinimleri aynı olan iki türün aynı nişte barınmayacağını öne süren ekolojik ilkesi.

Rakka, Suriye'nin kuzey kesiminde kent. Bugünkü kentin bulunduğu yerde önce Yunan kenti Nikephorion, Roma döneminde de önemli bir ticaret kasabası olan Kallinikas (Kallinikon) kuruldu. Abbasi halifesi Harun Reşid'in burada birkaç saray inşa ettirmesi ve Bizanslılara karşı karargâh oluşturmasıyla birlikte Rakka yeniden parladı. Bir süre er-Reşid adıyla anılan kent, 13. yüzyıldaki Moğol istilası sırasında yakılıp yıkıldı. 1968'de Rakka'nın hemen kuzeyinde, Fırat Irmağı üzerindeki Tebke Barajı'nın inşaatı başlayınca kasaba büyümeye başladı ve tarımsal ürünler için bir pazar merkezi durumuna geldi. Kentteki küçük müze, bölgede yapılan kazılar sırasında ortaya çıkarılan arkeolojik yapıtlar sergilenir. Nüfus (1992 tah.) 130.000.

Rakka Eyaleti, RUHA EYALETİ olarak da bilinir, merkezi Urfa olan Osmanlı eyaleti. Bölgenin 1516'da Osmanlı Devleti'ne bağlanmasından sonra güneydoğudaki konargöçerlerin başlıca merkezi olacak biçimde örgütlendi. Diyarbakır ile Halep eyaletleri arasında kalan toprakları, Urfa (paşa sancağı), Camasa, Habur, Deyr-i Rahbe, Beni Rabia, Suruç ve Ane sancaklarından oluşuyordu. Rakka beylerbeyinin 17. yüzyılın başındaki yıllık hası 680 bin akçe, sancak beylerinin 100-280 bin akçe arasındaydı. Eyalette 37 zeamet, 616 tımar vardı. Toplam kılıç 1.100, cebelülerle birlikte savaş gücü 2.500 atlıydı. 18. yüzyılda Rakka toprakları "havass-ı hümayun"dan (padişah hasları) sayıldı.

Osmanlı yönetimi 1691'den sonra Rakka için özel bir iskân politikası izlemeye çalıştı. Ama Beydili ve Bozulus Türkmenlerini Fırat Irmağı boyunca yerleştirme girişimleri olumlu sonuç vermedi. Göçbelerin kışlak ve yaylak düzenlerinin bozulması, nüfus artışı karşısında otlak alanlarının yetersiz kalması ve verimsizleşmesi önemli sorunlar yarattı. Bu duruma köklü çözümler getirilememesiyle 18. yüzyılda kaşıklıklar arttı. Rakka'dan ayrılan konargöçerler, Orta Anadolu'nun yaşamını, köy ve kent düzenlerini de bozmaya başladılar. Irak'taki Urban eşkıyası eylemleri de Rakka'nın düzenini sarstı. Beylerbeylerinin tek görevi asayiş ve güvenliği sağlamaya dönüştüğünden eyaletteki kentlerin gelişmesi sağlanamadı ve çoğu da eski gelişmişliğini yitirdi. 19. yüzyıla girerken Milli Timur Ayaklanması bütün bölgeyi etkiledi. Bunu, Kavalalı İbrahim Paşa kuvvetlerinin 1830'lardaki istilası izledi. Bir süre Kavalalı ordusunun elinde kalan bölge, Londra Antlaşması'yla (1840) yeniden Osmanlı Devleti'ne geçti. Bu tarihten sonra Rakka Eyaleti kaldırıldı ve Urfa Halep'e bağlı bir sancak oldu.

Rakka seramikleri, 9-14. yüzyıllar arasında Suriye'de, Rakka'da üretilmiş çanak çömlek. Sarımsı beyaz renkteki Rakka seramiğinin gövdesi silisli bir sırta kaplıdır. Bazısının desenleri kabartmadır. Bezemede kahverengi lüster sır, mavi ve siyah sır altı boya kullanılmıştır. Saydam ya da yarı saydam sırları genellikle mavi ve turkuvazın tonlarındadır; manganezle mora boyanmış ya da renksiz sır da kullanılmıştır. Kazılarda sağlam olarak çıkarılmış Rakka seramikleri çok enderdir.

Rákóczi, Ferenc, I (d. 24 Şubat 1645 - ö. 8 Temmuz 1676, Makovica, Macaristan), Macar ve Hırvatların 1670'te Habsburglara karşı başlattıkları başarısız ayaklanmanın önderlerinden Macar soylu.

II. György Rákóczi'nin oğluydu. 1652'de Erdel (Transilvanya) tahtının vârisi ilan edildiyse de, babasının 1660'ta ölmesinden sonra tahta çıkamadı. Babasıyla evlendikten sonra Katoliklikten Kalvencilığa dönen annesinin zorlamasıyla 1662'de Katolik oldu. Mart 1666'da Hırvatistan *bán*'ı (kralın yerel temsilcisi) Péter Zrínyi'nin (Zrínski) kızı Ilona'yla evlendi. Dört yıl sonra Zrínyi'nin Macaristan ve Hırvatistan'da Habsburg egemenliğine son vermek için düzenlediği bir ayaklanmaya katıldı. Ayaklanma bastırıldı ve Zrínyi 1671'de idam edildi. Rákóczi ise annesinin Cizvitler üzerindeki etkisinden yararlanarak fideye karşılığı kurtuldu.

Rákóczi, Ferenc, II (d. 27 Mart 1676, Borsi, Macaristan - ö. 8 Nisan 1735, Tekirdağ, Osmanlı Devleti), Erdel (Transilvanya) prensi. Habsburglara karşı Macaristan'da başlattığı ulusal ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

II. Ferenc Rákóczi, Ádám Mányoki'nin bir çalışmasından ayrıntı; Budapeşte Güzel Sanatlar Müzesi Budapest Museum of Fine Arts

Soylu bir Macar ailesindendi. 1688'de Avusturyalıların Munkács'ı ele geçirmesi üzerine Viyana'ya götürüldü ve bir Avusturyalı gibi yetişmesi için Bohemya'daki bir Cizvit okuluna yerleştirildi.

1694'te Macaristan'a dönüşünde öteki Macar soylularının çabalarıyla Macaristan'ın bağımsızlık mücadelesine katıldı. İspanya Veraset Savaşı'nın (1701-14) hemen öncesinde başka soylularla birlikte Fransa kralı XIV. Louis'den bağımsızlık mücadelesine yardımcı olmasını istedi. Ama ihanete uğradı ve yakalanarak hapse atıldı. Hapisten kaçtıktan sonra iki yıl Polonya'da yaşadı. 1703'te Macaristan'a dönüşünde Kuruc Ayaklanması olarak bilinen köylü ayaklanmasının başına geçti. Başlangıçta önemli kazanımlar sağladiysa da, İngiliz-Avusturya birliklerinin 1704'te Blenheim'daki zaferi Fransa'dan beklenen yardım gelmesini ve mücadelenin başarıya ulaşmasını engelledi. Gene de Macaristan'daki çarpışmalar 1711'e değin sürdü.

Bu arada Rákóczi Erdel'in bağımsızlığını sağlayabileceği beklentisiyle Erdel prensliğine seçildi (6 Temmuz 1704). Bu seçim aynı zamanda Macaristan kralı olan Kutsal-Roma Germen imparatoru I. Leopold'la uzlaşma umutlarının sonu oldu. Fransa'dan yardım görmeyen Rákóczi'nin Avusturya'ya karşı Rus çarı I. Petro'dan destek alma çabaları da sonuçsuz kaldı. Bu sırada köylülerden oluşan Erdel birlikleri ağır yenilgilere uğradı ve Rákóczi, Avusturya'yla Szatmár Antlaşması'nın imzalanmasından bir-

kaç ay önce, 21 Şubat 1711'de bir daha dönmek üzere ülkesinden ayrıldı.

Bir süre Polonya ve Fransa'da yaşadıkten sonra, kendisine Avusturya'ya karşı bir ordu kurmada yardımcı olmayı öneren Osmanlı padişahı III. Ahmed'in davetini kabul ederek İstanbul'a doğru yola çıktı (1717). Ama İstanbul'a ulaşmadan barış yapıldı ve ordu kurma tasarıları gerçekleşmedi. Geri kalan ömrünü Osmanlı topraklarında sürgünde geçiren Rákóczi'nin 1720-35 arasında Tekirdağ'da kaldığı ev 1932'de müze yapıldı. Müze Rákóczi'nin özel eşyasının yanı sıra, yaptığı tablolar ve tahta oymalar da sergilenmektedir.

Rákóczi, György, I (d. 8 Haziran 1593 - ö. 11 Ekim 1648, Sárospatak, Macaristan), 1630'dan sonra Erdel (Transilvanya) prensi. İnancı bir Protestan olarak Macaristan'a dinsel özgürlüklerin tanınmasını sağlamış ve prensliğini fiilen bağımsız bir devlet durumuna getirmiştir.

Erdel prensi Zsigmond Rákóczi'nin (hd 1607-08) en küçük oğluydu. Erdel prensi Gábor Bethlen'in Habsburglara karşı düzenlediği seferlerde önemli rol oynadı. Bethlen'in ölümünün ardından 26 Kasım 1630'da prensliğe seçildi. Ülkesinin Habsburg karşıtı geleneksel politikasını sürdürerek 1644'te İsveç'le birlikte Habsburg hanedanından İmparator III. Ferdinand'a savaş açtı. Linz Barışı'yla (16 Aralık 1645) Macaristan'da yaşayan Protestanların dinsel özgürlüklerini kazanmalarını sağladı ve ülkenin batısında yeni topraklar elde etti. Rákóczi'nin başkenti Gyulafehérvár (bugün Alba Iulia, Romanya) Protestanların önemli merkezlerinden biri durumuna geldi.

Rákóczi, György, II (d. 30 Ocak 1621, Sárospatak - ö. 7 Haziran 1660, Nagyvárád, Erdel [Transilvanya], Macaristan), 1648'den sonra Erdel prensi. İzlediği dış politikayla Erdel'in yeniden Osmanlı egemenliği altına girmesine neden olmuştur.

1648'de babası I. György'nin yerine Erdel prensi oldu. Babasının doğuda Boğdan, güneyde Eflâk voyvodalarıyla ittifak kurmaya yönelik politikalarını sürdürdü. Polonya tahtına çıkma umuduydu, 1656'da İsveç kralı X. Karl Gustaf'la birlikte Polonya'ya saldırdı. Erdel'i egemenliği altında tutan Osmanlı Devleti bunun üzerine vasalları olan Kırım Tatarlarına Erdel birliklerini Polonya'dan çıkarma emri verdi. ye bağlı kuvvetler 1657'de Polonya'dan geri çekilmek zorunda kaldı. Erdel meclisi aynı yıl Osmanlıların isteği üzerine Rákóczi'yi tahttan indirdi. Rákóczi'nin 1658'de yenden tahta çıkması ise Osmanlıların Erdel'i istila etmelerine yol açtı. Rákóczi Mayıs 1660'taki Gyalu Çarpışması'nda yaralanarak öldü.

Rákosi, Mátyás (d. 14 Mart 1892, Ada, Sırbistan - ö. 5 Şubat 1971, Gorki [bugün Nijni Novgorod], Rus SFSC, SSCB), 1945-56 arasında Macaristan Sosyalist İşçi Partisi'nin birinci sekreterliğini yapan Macar siyaset adamı.

Genç yaşta sosyal demokrat görüşleri benimsedi. Rusya'da savaş esiri olarak kaldığı yıllarda komünist oldu. 1918'de Macaristan'a döndükten sonra Béla Kun'un kısa ömürlü komünist yönetimi sırasında (1919) hükümette görev aldı. Béla Kun yönetiminin devrilmesinden sonra Moskova'ya kaçtı. 1924'te Macaristan Komünist Partisi'ni yeniden örgütlemek üzere ülkesine döndü. Ertesi yıl tutuklandı ve 1927'de 8,5 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hapisten çıktıktan sonra yeniden tutuklanarak ömür boyu hapse mahkûm edildiği ve 1940'ta Moskova'ya götürülmesine izin verildi. 1944'te Sovyet birlik-

İeriyle Macaristan'a döndükten sonra Macaristan Sosyalist İşçi Partisi sekreterliğine getirildi ve yeni kurulan Devlet Güvenlik Polisi'nin (AVO) yardımıyla kısa sürede siyasal gücünü artırdı. Stalin'in sadık bir destekçisi olan Rákosi 1949-53 arasında partinin en yüksek yetkilisi olarak yönetimdeki mutlak bir denetim kurdu. 1952'de başbakanlığı da üstlendi, ama Stalin'in ölümünden sonra bu görevi reform yanlısı Imre Nagy'ye bırakmak zorunda kaldı (Temmuz 1953). Nagy'nin 1955'te başbakanlıktan alınmasında etkili oldu. Ertesi yıl Moskova'ya girişimiyle partideki görevlerinden uzaklaştırıldı. Ekim 1956'da Budapeşte'de başlayan ayaklanma sırasında yeniden SSCB'ye kaçtı ve bir daha ülkesine dönmedi.

Rakovski, Georgi Sava (d. 1821, Kotel, Bulgaristan - ö. 20 Ekim 1867, Bükreş, Romanya), Bulgaristan'ın bağımsızlığı için mücadele eden eylemci ve yazar.

Genç yaşında milliyetçi görüşleri benimsedi. 1841'de Osmanlılara karşı düzenlenen bir ayaklanmaya katıldı. Kırım Savaşı (1853-56) sırasında Osmanlı Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak çalışırken Bulgaristan'da gizli bir silahlı ayaklanma örgütledi. Yakalanarak ölüm cezasına çarptırıldıysa da hapisten kaçmayı başardı. Daha sonra Sırbistan, Romanya ve Rusya'ya giderek Bulgaristan'ın bağımsızlık mücadelesine Avrupa ülkelerinin desteğini kazanmaya çalıştı ve çeşitli gazeteler yayımladı. Girişimlerinden sonuç alamayınca, Bulgarlara yönelik devrimci propaganda çalışmalarına başladı. Şiddet kullanılmasını öngören radikal görüşleri nedeniyle muhafazakârların desteğini yitirdiyse de, mücadelesiyle Bulgaristan bağımsızlık hareketi için gerçek bir itici güç oluşturdu. Edebiyat ve gazetecilik alanlarındaki çalışmalarıyla özellikle genç Bulgarların milliyetçi harekete katılmasında önemli rol oynadı.

Rakovski, Hristian Georgiyeviç (d. 13 Ağustos 1873, Kotel, Bulgaristan - ö. 1938'den sonra), Bulgar devrimci. Roman-ya'da devrimci etkinliklerde bulunduktan sonra Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne (RSDRP) katılmış ve SSCB'de devlet adamı ve diplomat olarak önemli görevlerde bulunmuştur.

Bulgar devrimci Georgi Rakovski'nin torunuydu. Sosyalist etkinliklere katıldığı için Sofya'da üniversiteyle ilişkisi kesilince (1890) Fransa'ya giderek Montpellier'de tıp öğrenimi gördü. Insarov takma adıyla devrimci Rus gazeteleri *İskra* ve *Pravda*'ya yazılar yazdı. Daha sonra Romanya'ya geçerek sosyalist bir parti kurdu; iki kez tutuklandı ve hapse atıldı. Mayıs 1917'de serbest bırakıldıktan sonra Lenin önderliğindeki RSDRP'ye katıldı. Ekim Devrimi'nin ardından Merkez Komitesi'ne seçildi ve Ukrayna Halk Komiserleri Konseyi'nin başkanı oldu (1919).

Sovyet yönetimi altındaki Rus olmayan uluslara gerçek anlamda özerklik tanınmasını savunan Rakovski, SSCB'yi Rusya'nın denetiminde merkezîyetçi bir devlete dönüştüren Stalin'le anlaşmazlığa düştü. 1923'teki XII. Parti Kongresi'nde bu konularda Stalin'le arasında geçen sert tartışmanın ardından Ukrayna'daki görevinden alındı ve maslahatgüzar olarak Londra'ya atandı. 1926'da SSCB'nin Fransa büyükelçisi oldu.

Aralık 1927'de Troçki yanlısı görüşlerinden dolayı partiden çıkarılarak önce Astrahan'a, ardından da Kazakistan'a sürüldü. 1934'te düşüncelerinden vazgeçtiğini resmen açıklayarak Troçkist muhalefetin özleştirici yapan son üyesi oldu. Ertesi yıl

yeniden partiye kabul edildi ve Sağlık Komiserliği'nde bir göreve atandı. Ama çok geçmeden görevden alınarak (1937) tutuklandı (Şubat 1938). Büyük Temizlik hareketi sırasında, 20 sanıkla birlikte yargılanarak bir çalışma kampında 20 yıl hapis cezasına çarptırıldı (Mart 1938). Rakovski'nin böyle bir kampa öldüğü sanılmaktadır.

raksaksağı, klasik Türk müziğinde dokuz zamanlı, dört vuruşlu bir küçük usul. 19. yüzyıldan önce belli bir raksın, köçek ya da çengi oyununun ritmini vurgulamak için kullanıldığı sanılır. Tek klasik örneği. Tam-

Raksaksağı usulünün vuruşları
Ana Yayıncılık Arşivi

huri Mustafa Çavuş'un "Dök zulfünü meydana gel" dizesiyle başlayan ünlü hisarbuselik şarkısıdır. Bazı 20. yüzyıl bestecileri bu usulle oyun havaları ve şarkılar bestelemişlerdir. Raksaksağı usulünün tek mertebesi vardır.

rakshasa, Hindu mitolojisinde bir tür şeytan ya da cin. *Rakshasa*'lar diledikleri zaman hayvan, canavar ya da güzel bir kadın biçimine girebilirler. En çok akşamları (özellikle yeni ayın karanlık döneminde) güçlüdürler, ama güneşin doğuşuyla yok olurlar. Kurbandan ve duadan özellikle çekinirler. İçlerinde en güçlüsü, on başlı kralları Ravana'dır. Yaygın bir efsaneye göre Putana adlı dişi şeytan (*rakshasi*), bebek Krişna'yı zehirli sütüyle emzirerek öldürmek ister, ama canını emen Krişna tarafından öldürülür.

Rakshasa'ların hepsi aynı ölçüde kötü değildir. Bazıları daha çok doğa tanrıları *yaksha*'lara, bazıları da tanrıların geleneksel düşmanları *asura*'lara benzer. *Rakshasa* terimi genellikle mezarlıklarda dolaşan, insan eti yiyen, ineklerin sütünü sanki büyüyle tüketen cinler için kullanılır.

Ramayana (Rama'nın Aşk Öyküsü) adlı destanı süsleyen Racasthan minyatürlerinde *rakshasa*'ların canlı betimlemelerine rastlanır. Heykellerde de çok ürkütücü biçimlerde, ürkütücü silahlar taşıyan, uzun sivri dişli, kıvrık biçimsiz kash, çirkin gözlü canavarlar olarak gösterilir.

raku, 16. yüzyılda Japonya'nın Kyoto kentinde, özel olarak çay töreni(*) için tasarlanan kurşun sırlı seramik kaplar. Var olan biçimlerin bilerek yadsınması yeni bir güzellik anlayışına ulaşma çabası ortaya koyar. Biçimleri son derece yalındır, dar ve küçük tabanlı, dik kenarlı geniş bir kase biçimindedir. Çark kullanılmadan bütünüyle elde biçimlendirildiklerinden her parça üreticisinin kişisel becerisini yansıtır ve

Siyah bir raku, Edo dönemi, 17. yy başları; Seattle Sanat Müzesi, Seattle, Washington
Seattle Art Museum, Seattle, Washington

genellikle eşsiz bir yaratıcılık örneğidir. Sırlarda koyu kahverengi, turuncuya çalan açık kırmızı, yeşil ve krem gibi renkler kullanılır.

İlk üretimin yaklaşık 1557-80 arasında erken Momoyama döneminde başladığı sanılmaktadır. Ameya adlı bir çinçinin yarattığı ilk örnekler, oğlu Tanaka Çociro tarafından çay töreninde kullanılmak üzere geliştirilmiştir. Adının, Çociro'nun çay kaplarını, üzerinde Çin yazısındaki *lo* karakteri (Japoncada *raku*: "mutluluk") bulunan altın bir mühürle ödüllendiren Toyotomi Hideyoshi'den kaynaklandığı kabul edilir.

rakun, *Procyonidae* familyasının *Procyon* cinsini oluşturan etçil memelilerin ortak adı. Uzmanlarca tanımlanan tür sayısı 2-7 arasında değişmektedir. Tipik Kuzey Amerika rakunu ya da bayağı rakun (*P. lotor*) dolgun gövdeli, kısa bacaklı, kuyruğu sık ve kabank tüylü, sivri burunlu, küçük ve dik kulaklıdır. Yaklaşık 25 cm'lik kuyruğuyla birlikte uzunluğu 75-95 cm'yi bulur. Ağırlığı genellikle 10 kg dolayındadır. Ama iri bir erkeğin ağırlığı 20 kg'yi aşabilir.

Rakunun kaba tüylü ve kahverengi ısıtılış postu koyu boz ile siyahımsı tonlar arasında değişen renktedir. Gözlerinden yanlara doğru genişleyen siyah "peçe" ve kuyruğundaki 5-10 siyah halka iyi bilinen tanıtıcı özellikleridir. Bacakları kısadır ve ön ayakları minik birer insan elini andırır.

Rakun ormanlar içinde, akarsu kıyılarında yaşamayı sever. İnsanlardan pek kaçmadığından yerleşim alanları çevresinde de görülebilir. Coğrafi dağılımı Kanada'nın güney kesimlerinden Güney Amerika içlerine kadar uzanır. Geceleri dolaşmaya çıkarak eklembacaklıları, kemircileri, kurbagaları, ayrıca meyveleri ve öbür bitkisel maddeleri yer. İyi bir terimcidir. Gündüzleri barınmak için genellikle ağaç kovuklarını seçer. Çok soğuk havalarda uzun süreli uykuya

Bayağı rakun (*Procyon lotor*)
Leonard Lee Rue III

yatabilir. Ama bu uyku organizma etkinliğini büyük ölçüde azaltmadığından kış uykusu olarak nitelenmez. Dişiler 60-73 gün süren gebelik döneminin ardından 1-6 (genellikle 3-4) yavru doğurur. Yavrular yaklaşık iki ayda süttten kesilir ve bir süre sonra avlanmaya başlar. Ama yavrularına çok düşkün olan dişi onlarla bir yıl kadar ilgilenmeyi sürdürür.

Meraklı, temiz ve zeki olan yavrular iyi birer ev hayvanıdır. Ama yaşlandıkça hır-

çınlaşabilir. Yumurtalara, kuş yavrularına, mısıra, kavun karpuz gibi meyvelere düşkünüğü bazı bölgelerde sorun yaratır. Postu ve eti için olduğu kadar spor amacıyla da avlanmaktadır.

Yengeç yiyen rakun (*P. cancrivorus*) Güney Amerika'da, Panama'dan Arjantin'in kuzey kesimlerine kadar uzanan bölgede yaşar. Önceki türe benzemekle birlikte postu daha kısa ve kalın kılıdır.

rakun zağarı, kokudan iz sürerek özellikle rakunların avlanmasında kullanılan birkaç köpek soyunun ortak adı. Seslerinin şaşırtıcı ölçüde melodik olmasıyla dikkat çekerler. Yaygın biçimde tanınan taba siyah renkli rakun zağarı, Amerika'da *bloodhound* ile taba siyah tilki zağarından geliştirilmiştir. Omuz yüksekliği 60-70 cm olan bu soy en zorlu hava koşulları ve avlanma alanlarında bile avın izini bulup peşini bırakmayacak ölçüde güçlüdür. Yalnız rakun avında değil geyik, ayı ve puma gibi çok çeşitli memeli hayvanların avlanmasında da kullanılır.

rakunköpeği (*Nyctereutes procyonoides*), *Canidae* (köpekgiller) familyasından, Doğu Asya'ya özgü memeli türü. Sonradan Avrupa'ya götürülen bu türü bazı uzmanlar rakunların da yer aldığı *Procyonidae* familyasına yerleştirirler. Rakunköpeğinin postu sarımsı kahverengi, yüzü rakunlarınki gibi

Rakunköpeği (*Nyctereutes procyonoides*)
Rus: Kinn-Photo Researchers

koyu lekeli. Ama kuyruğunda koyu renk halkalar yoktur. Gövdesi tıknaz, kısa bacakları kahverengi ya da siyaha yakın koyuluktadır, kulakları yuvarlaktır. Uzunluğu 13-18 cm'lik kuyruğu dışında 50-60 cm, ağırlığı 7.5 kg dolayındadır. Büyük ölçüde geceleri dolaşır ve küçük hayvanları, balıkları, hayvan leşlerini ve çeşitli bitkileri yer. Dişiler, yazılı kaynaklara göre 60-80 gün süren gebelik döneminin ardından 5-12 yavru doğurur. Bu hayvanların postu kürk ticaretinde oldukça değerlidir.

rakursi bak. kısaltım

Raleigh, ABD'de Kuzey Carolina eyaletinin ve Wake ilinin (*county*) merkezi (1771) kent. Kuzey Carolina eyaletinin merkezi olarak 1792'de kuruldu ve Sir Walter Raleigh'in adını aldı. Kentteki en önemli yapı Yunan canlandırmacılığının en güzel örneklerinden biri olarak kabul edilen belediye binasıdır (1840).

Bir eğitim merkezi olan kentteki başlıca yükseköğretim kurumları, Kuzey Carolina Eyalet Üniversitesi (1887) ve Shaw Üniversitesi (1865) ile Meredith (1891), St. Augustine (1867), St. Mary (1842) ve Peace (1857)

yüksekokullarıdır. Raleigh, Kuzey Carolina Araştırma Üçgeni olarak adlandırılan ve üç ili kapsayan kültür, bilim ve eğitim etkinlikleri bölgesinin bir parçasıdır. Kent yakınında tümüyle araştırma etkinliklerine ayrılmış olan Araştırma Üçgeni Parkı (1.618 ha) yer alır. Kuzey Carolina Sanat Müzesi de Raleigh'dedir.

Kentte II. Dünya Savaşı'ndan sonra, elektronik donanım, bilgisayar ve işlenmiş gıda gibi çeşitli ürünler üreten birçok fabrika kurulmuştur. Kent aynı zamanda tekstil ve kimya sanayileri için bir araştırma ve geliştirme merkezidir. Nüfus (1990) kent, 207.951; Raleigh-Durham metropoliten alanı, 735.480.

Raleigh, Sir Walter, RALEGH olarak da yazılır (d. 1554?, Hayes Barton, Budleigh Salterton yakınları, Devon - ö. 29 Ekim 1618, Londra, İngiltere), İngiliz serüvenci ve yazar.

Fransa'daki Din Savaşları sırasında Hugenot'ların (Fransız Protestanlar) saflarında savaştı (1569). Daha sonra Oriel College'da ve Middle Temple'da öğrenim gördü. 1580'de Munster'da İrlandalı ayaklanmacılara karşı çarpıştı. İngiltere'nin İrlanda'da izlediği politikayı açıkça eleştirerek Kraliçe I. Elizabeth'in dikkatini çekti. 1582'ye doğru kraliçenin güvenini kazanarak onun gözdelelerinden biri oldu. İrlanda'daki hizmetleri karşılığında Munster'da geniş topraklar verilerek ödüllendirildi. Ayrıca önemli ticari ayrıcalıklar elde etti, çeşitli unvanlar aldı ve birçok kez parlamento üyeliği yaptı. 1585'te "sir" unvanı aldı; iki yıl sonra da kraliçenin muhafız birliğinin komutanlığına getirildi.

1592'de Dorset'teki Sherborne Malikânesi'nin sahibi oldu. 1588'de Sir Nicholas Throckmorton'un kızı Elizabeth'le gizlice evlendi. 1592'de oğlunun doğumuyla evliliğinin ortaya çıkması üzerine kraliçenin emriyle karısıyla birlikte Londra Kulesi'ne hapsedildi. Seferden dönen gemilerinin getirdiği ganimetten yüklü bir pay vererek özgürlüğünü elde ettiyse de saraydaki saygınlığını bir daha kazanamadı.

Kraliçeyle arasının açılması Raleigh'e hareket özgürlüğü kazandırdı. 1584-89 arasında Roanoke Adası (bugün Kuzey Carolina'da) yakınlarında Virginia adını verdiği bir koloni kurmaya çalışan Raleigh 1595'te, Güney Amerika'da bugünkü Guyana'nın bulunduğu topraklara bir keşif seferi düzenleyerek Orinoco Irmağı boyunca ilerledi. *The Discoverie of Guiana* (1596; Guyana'nın Keşfi) adlı yapıtında anlattığı bu seferin

Sir Walter Raleigh, *History of the World*'ün ilk baskısında yer alan Simon Pass'in bir oymabaskısı, 1614
British Museum Londra. Fotoğraf J.R. Freeman & Co Ltd

ardından, İspanyol belgeleri ve Yerlilerin anlattığı öykülere dayanarak, Güney Amerika'nın içlerinde bulunduğu inandığı Eldorado adlı altından kenti aramaya koyuldu. Ama, bölgeyi kolonileştirme planı için hiç kimsenin desteğini sağlayamadı. 1596'da Essex kontu Robert Devereux ile birlikte İspanya'nın Cádiz kentine düzenlenen başsız bir sefere, ertesi yıl da Asor Adalarına düzenlenen sefere katıldı. 1600'de Channel Adalarından biri olan Jersey'nin valiliğine getirildi.

İngiltere tahtına I. James'in (hd 1603-25) çıkmasından sonra krala karşı bir komplo düzenlemekle suçlanarak tutuklanan (1603) Raleigh önce ölüme mahkûm edildiyse de cezası sonradan hapse çevrildi. 1616'da serbest bırakıldıktan sonra kraldan, İspanya'ya hiçbir çatışmaya girmeme koşuluyla Guyana'da altın aramak üzere bir sefer düzenleme izni aldı. Sefer sırasında hastalanınca mürettebatının bir İspanyol yerleşmesini yönlendirmesini engelleyemedi. İngiltere'ye döndüğünde yeniden tutuklandı ve hakkında 1603'te verilmiş olan idam cezası infaz edildi.

Düzyazının yanı sıra şiirle de uğraşan Raleigh'in kendi el yazısıyla yazılmış şiirleri günümüze ulaşmıştır. Düzyazı türündeki önemli yapıtları arasında *A Report of the Truth of the fight about the Isles of Açores this last Sommer* (1591; Geçtiğimiz Yaz Asor Adalarında Yapılan Savaşa İlişkin Gerçeklerin Raporu) ve *The History of the World*'dür (1614; Dünya Tarihi). Raleigh ayrıca felsefe, matematik ve kimyayla ilgilenmiş ve bazı ilaç formülleri geliştirmiştir.

Raleigh, Sir Walter (Alexander) (d. 5 Eylül 1861, Londra - ö. 13 Mayıs 1922, Oxford, İngiltere), İskoç edebiyatçı ve eleştirmen.

Liverpool Üniversitesi'nde modern edebiyat (1889-1900) ve Glasgow Üniversitesi'nde İngilizce kürsülerinde görev aldı. 1904'te Oxford'da İngiliz edebiyatı profesörlüğüne getirilen ilk kişi oldu. Parlak ve etkileyici bir konuşmacıydı. *Style* (1897; Üslup), *Wordsworth* (1903), *Shakespeare* (1907) ve *Six Essays on Johnson* (1910; Johnson Üzerine Altı Deneme) adlı yapıtlarında duyarlı ve çözümleme yerine bireşimle dayalı eleştirel bir yaklaşım uyguladı. 1911'de "sir" unvanı aldı.

Rallidae, *Gruiformes* takımından kuş familyası. Meke(*), buldircinkılavuzu(*), saz-tavuğu(*) ve yelve(*) adlarıyla tanınan 130 dolayında türü kapsar. Yeryüzünün hemen her yerinde rastlanan, genellikle bataklıklarda, göl ve akarsu kıyılarında yaşayan bu kuşların uzunlukları 14-51 cm arasında değişir.

Ralph (COGGESHALL'LU) (d. Cambridgeshire - ö. 1227'den sonra, İngiltere), İngiliz vakanüvis.

Coggeshall'daki (Essex) Cistercium manastırının 1207'de başkeşişi oldu. Bu manastırda bulunan, Normanların İngiltere'yi istila ettiği 1066'dan başlayan *Chronicon Anglicanum*'a (İngiltere Vakayinamesi) 1187-1224 arasındaki olayların öyküsünü ekledi. Ayrıca 1066-1223 dönemini kapsayan kısa yıllıklar kaleme aldı. Gloucester başdiyakozu olduğu sanılan Ralph Niger'in vakayinamesini 1162-78 dönemi için sürdürdü.

Ralph'ın yapıtları 1851'de, Robert Anstruther tarafından *Radulphi Nigri chronicon ab initio mundi ad A.D. 1199*, 1875'te de Joseph Stevenson tarafından *Radulphi de Coggeshall chronicon Anglicanum* (Coggeshall'lu Ralph'ın İngiltere Vakayinamesi) adlarıyla yayımlandı.

Ram, Cagclvan (d. 5 Nisan 1908, Çandva, Arrah yakınları - ö. 6 Temmuz 1986, Yeni Delhi, Hindistan), parlamentoda Hint toplumundaki en aşağı kast olan "dokunulmazlar"ın(*) sözcülüğünü üstlenen Hintli siyaset adamı.

"Dokunulmazlar" kastından bir ailenin oğluydu. Bu kast üyeleri içinde ilk yüksek-öğrenim görenler arasında yer aldı. Benares Hindu Üniversitesi ve Kalküta Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra Mohandas K. Gandhi'nin kurduğu Hindistan Ulusal Kongresi'ne girdi (1931). "Dokunulmazlar"ın eşit haklara kavuşması için mücadele veren Hindistan Ezilen Sınıfların Birliği adlı örgütün kurucuları arasında yer aldı. 1930'ların son yıllarında Bihar hükümetinde görev aldı ve tarım işçilerinin örgütlenmesi için yürütülen çalışmalara katıldı. 1940'larda siyasal etkinliklerinden dolayı iki kez tutuklandı. 1946'da Nehru'nun geçici hükümetinde çalışma bakanlığına getirildi ve bu görevi 1952'ye değin sürdürdü. Daha sonraları iletişim (1952-56), ulaşım ve demiryolları (1956-62) ile ulaşım ve iletişim (1962-63) bakanlıklarını yaptı. Seçimlerde İndira Gandhi'yi destekledi. Gandhi, Lal Bahadur Şastri'nin yerine başbakan olunca (1966), çalışma ve istihdam bakanlığına getirildi. 1967-70 arasında gıda ve tarım bakanı olarak görev yaptıktan sonra 1970'te savunma bakanı oldu. Bu görevi sırasında bağımsız Bangladeş'in kurulmasında önemli rol oynadı. 1974-77 arasında tarım ve sulama bakanlığı yaptı. Başbakan Gandhi'nin olağanüstü durum ilanını (1975) önceleri desteklediyse de, 1977'de beş arkadaşıyla birlikte hükümetten ayrılarak yeni bir parti kurdu. Başbakan seçilemeyince bir kez daha savunma bakanı olmayı (1977-79) kabul etti ve parlamento üyeliğini yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Ram Das, BHAI CETHA olarak da bilinir (d. 1534, Lahor, Pencap - ö. 1581, Goindval, Hindistan), Sihlerin dördüncü gurusu (1574-81). Sih dininin merkezi Amritsar'ı kurmuştur.

Önceli Amar Das'ın başlattığı misyonerlik çalışmalarını sürdürdü. Hint-Türk hükümdarı Ekber'in verdiği topraklarda kutsal bir havuz yaptırdıktan sonra tüccar ve işadamlarını bunun çevresinde yerleşmeye çağırdı. Kentin Ramdasapur olan adı zamanla Amritsar'a dönüştü. Kendisinden önceki din büyüklerinin izinden giden Ram Das, Ekber'den devlet görevini kötüye kullanan memurları cezalandırmasını ve hayır işleri yapmasını istedi. Alçakgönüllülüğü, dindarlığı ve yardımseverliğiyle tanındı. Ölümünden kısa süre önce oğlu Arcun guru oldu.

Ram Raiya, Hindistan'da Sih gurusu Har Rai'nin (1630-61) en büyük oğlu Ram Rai'nin soyundan gelen aynılık grubun üyelerine verilen ad. Babası tarafından Delhi'deki Babürlü sarayına elçi olarak gönderilen Ram Rai, Evrengzib'in güvenini kazanarak yakın çevresine girdi. Bundan hoşlanmayan babasının küçük oğlu Hari Krishen'i guru seçmesi Sih dini içinde bir ardılık tartışması başlattı. Evrengzib'in Ram Rai'ye verdiği topraklarda kurulan Dehra Dun'da (Uttar Pradesh) birkaç Ram Raiya *gurdvara*'sı (Sih tapınağı) günümüzde de ayakta.

Ram Singh (d. 1816, Bhaini, Pencap, Hindistan - ö. 1885, Mergui, Birmanya [Myanmar]), Sih din adamı ve reformcu. Pasif direniş ve İngiliz mallarını boykot etme gibi siyasal mücadele yöntemlerine başvurarak ilk Hintlidir.

Küçük toprak sahibi bir ailenin oğluydu. Küçük yaşta Namdahari(*) mezhebinin ku-

rucusu Balak Singh'in yandaşları arasına girdi. Yirmi yaşına geldiğinde Sih mihracesi Rancit Singh'in ordusuna katıldı. Üç yıl sonra Rancit Singh'in ölümüyle baş gösteren dağılma karşısında, Sihleri yeniden toparlayacak bir örgütlenmeye girişti. Bu amaçla Namdahariler arasında önceki Sih gurularının öğrettiği ilkelere sıkı bir bağlılığı geliştirdi. Beyaz giysi, değişik bir türban bağlama biçimi, tahtadan asa ve tespih taşıma, özel selam ve parolalar gibi ayırt edici uygulamalar başlattı. Namdahari *gurdvara*'larında (tapınak) sadeliği sağladı. Namdaharilerin Tanrı'nın seçkin kulları, öteki mezheplerin ise *mleççha* (kirlenmiş) olduğu düşüncesini işleyerek, genellikle yoksul kesimden gelen yandaşlarına güven duygusu aşılamaya çalıştı. Hızla büyüyen ordusunu, kendi haberleşme ağını kuracak bir düzeye getirdi. Balak Singh'in ölümünden (1862) sonra onun vasiyeti üzerine Namdaharilerin başına geçti.

Ertesi yıl Sihlerin kutsal kenti Amritsar'da Guru Gobind Singh'in ruhunu taşıdığını ilan etmeye hazırladı. Ama İngiliz yetkililerin emriyle köyünden çıkması süresiz olarak yasaklandı. İzleyen dönemde İngiliz mallarını boykot gibi eylemlerle sömürge yönetimini yıkmaya çabaları sonuçsuz kalınca, Namdahariler arasında Babürlülerin geçmişteki baskıları yüzünden büyük tepki duyulan Müslümanlara saldırma eğilimi ortaya çıktı. Bazı Namdaharilerin cinayet suçuyla idam edilmesinden sonra, 1872 başlarında Müslüman Maler Kotla topluluğuna yönelik geniş çaplı bir harekâta girildi. Polisle çıkan çatışmada saldırıların büyük bir bölümü yakalandı. Saldırın Pencap'ta Sih egemenliğini kurtmaya yönelik ayaklanmanın başlangıcı olarak gören İngilizler, Namdaharileri vahşice cezalandırma yoluna gittiler. Tutuklanan 66 kişi ağzına bağlandıkları toplan ateslenmesiyle paramparça edildi.

İngilizleri Hindistan'dan atmak için Rusya'dan yardım isteme gibi sonuçsuz bazı girişimlerde bulunan Ram Singh yakalanarak bir süre hapiste tutulduktan sonra Rangoon'a (Yangon) sürüldü.

Rama, Hindu tanrısal varlıkları içinde en yaygın olarak tapınılanlardan biri. Mertlik ve erdemin simgesidir. Metinlerde üç Rama'dan (Paraşurama, Balarama ve Ramachandra) söz edilirse de Rama adı özellikle

Rama ile Lakshmana ve onlara eşlik eden Hanuman, Ramayana'daki bir kabartmadan ayrıntı. 5. yy; Nac-na Kuthara, Madhya Pradesh, Hindistan
P. Chandra

tanrı Vişnu'nun büründüğü yedinci beden (*avatara*) olan Ramachandra için kullanılır. Eski Hindistan'da yaşamış bir kabile kahramanıyken sonradan tanınlaştırılmış olabilir. Yaşamından *Mahabharata*'da (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) kısaca, *Ramaya-*

na'daysa(*) (Rama'nın Aşk Öyküsü) uzun uzun söz edilir.

Rama'ya, Vişnu'nun insan bedenine bürünmüş biçimi olarak İS ilk yüzyıllara ait metinlerde rastlanır, ama tapınılmaya 11. yüzyıldan önce başlanmadığı sanılmaktadır. Rama'yı en yüce tanrısal varlık sayan tarihatlar ise ancak 14-15. yüzyıllarda ortaya çıktı (*bak.* Ramananda). Rama inancının yaygınlaşmasında Sanskrit destanların yerel dillere çevrilmesi önemli rol oynadı; Tulsidas'ın Hintçe *Ramçaritmanas*'ı (Rama'nın Yaptıklarının Kutsal Gölü) bu çevirilerin ünlü bir örneğiydi.

O dönemde ülkeyi saran *bhakti*(*) kültleri en çok Rama ile gene Vişnu'nun büründüğü bir beden olan Krişna çevresinde gelişti. Krişna yaramazlıkları ve aşklarıyla tanınırken, Rama akıl, doğruluk ve erdemin simgesiydi. Rama tapınakları bütün Hindistan'a yayıldı; tapınakların önünde kendisine tapan maymun Hanuman'ın kutsal ziyaret yeri bulunuyordu. Ölümünde en çok yakarılan tanrısal varlık olan Rama'nın adı dostlar arasında selam olarak ("Ram! Ram!") kullanılır.

Heykellerinde, Rama sağ elinde ok ve sol elinde yayla ayakta duran bir figürdür. Tapınaklardaki heykellerinde yanında karısı Sita, sevgili üvey kardeşi Lakshmana ve maymun Hanuman da bulunur. Resimlerde tanrı Vişnu'ya yakınlığını belirtmek amacıyla kara tenli çizilir; krallara özgü takılar ve krallığını gösteren uzun, konik bir başlık (*kiritamakuta*) takar. 17. ve 18. yüzyılda Racasthan ve Pahari okullarında sanatçılar Rama'nın serüvenlerini övgüyle anlatan minyatürler yapmışlardır.

Rama I, PHRAPUTTHAYOTFA CHULALOK olarak da bilinir (d. 21 Mart 1737, Ayutthaya - ö. 7 Eylül 1809, Bangkok, Siyam [bugün Tayland]), Chakkri hanedanını başlatan Siyam kralı (1782-1809).

Birman saldırısı (1766-77) sırasında Rat-chaburi başyargıydı. Tay başkenti Ayutthaya'nın düşmesinden (1767) sonra, güneydoğuya çekilerek krallığını ilan eden Taksin'in hizmetine girdi. Kuzey eyaletlerinin yöneticisi (Chao Phraya Chakkri) ve en etkili komutan oldu. Tay kuvvetlerinin başında Birmanları püskürterek Laos, Kamboçya ve kuzeydeki Malaya devletlerini Siyam egemenliği altına aldı. 1782'de başkentteki bir ayaklanma üzerine Kamboçya seferinden dönerek 6 Nisan'da Siyam tahtına çıktı. Krallık başkentini Bangkok'a taşıdı ve bütün kurumlarda köklü yeniliklere gitti. Budacı kuralların özüne bağlı olarak belirlenmesi için genel bir din meclisi topladı (1788-89). Tay yasalarını ilk kez eksiksiz olarak bir araya getirdi (1805). Hint destanı *Ramayana*'nın Tay dilindeki ilk eksiksiz uyarlamasını (*Ramakien*) ve Çin, Mon, İran ve Cava edebiyat yapıtlarının çevirilerini destekledi.

Rama II, PHRAPUTTHALOETLA NAPHALAI olarak da bilinir (d. 24 Şubat 1768, Rat Buri - ö. 21 Temmuz 1824, Bangkok, Siyam [bugün Tayland]), Chakkri hanedanının ikinci kralı (1809-24). Bani ile ilişkileri yeniden canlandırdı ve Malakka Yarımadasında yayılmaya yönelik politikalar izledi. Yetenekli bir şair ve oyun yazarı olarak geleneksel bir halk öyküsünün oyunlaştırılmış biçimi *Inao*'nun bir versiyonunu, *Ramakien*'in bazı bölümlerini ve *Sang Thong* gibi danslı oyunları yazdı.

Rama III, PHRANANGKLAO olarak da bilinir (d. 31 Mart 1788, Bangkok - ö. 2 Nisan

1851, Bangkok, Siyam [bugün Tayland]), Siyam kralı (1824-51). Batu ile ilişkileri geliştirmiş, krallığı en geniş sınırlarına ulaştırmıştır.

II. Rama'nın bir gözdesinden doğan en büyük oğluydu. Gençliğinde dış ticaret ve ilişkileri yürütme sorumluluğunu üstlendi. Babasının ölümünde, daha yaşlı ve deneyimli olması nedeniyle, asıl vâris olan kardeşi Mongkut'un yerine tahta çıkarıldı. İngilizlerin ayrıcalık taleplerine başarıyla karşı koydu (1826). Batı ile ticareti düzenleyen bir antlaşma imzalamakla birlikte Siyam'ın bağımsızlığından ödün vermedi. Laos ve Kamboçya'yı denetim altında tutmaya çalıştı. Vietnam işgalini önlemek için Kamboçya'ya müdahale etti. Batı ile yeni bir çatışmanın başladığı sırada öldü ve yerine Mongkut geçti.

Rama IV bak. Mongkut

Rama V bak. Chulalongkorn

Rama VI bak. Vaciravudh

Rama VII bak. Prajadhipok

Rama VIII bak. Ananda Mahidol

Rama IX bak. Bhumibol Adulyadec

Ramadier, Paul (d. 17 Mart 1888, La Rochelle - ö. 14 Ekim 1961, Rodez, Fransa), Fransa'da Dördüncü Cumhuriyet'in ilk başbakanı (Ocak-Kasım 1947).

Paris Üniversitesi'nde hukuk doktorasını tamamladıktan sonra, Paris İstinaf Mahkemesi'nde avukatlığa başladı. 1919'da Decazeville belediye başkanı oldu. 1928-40 arasında Temsilciler Meclisi'nde Villefranche-de-Rouergue'i temsil etti. 1936-37 yıllarında birinci Léon Blum hükümetinde bayındırlık bakanı, 1938-40 arasında ise Camille Chautemps ve Édouard Daladier hükümetlerinde çalışma bakanı olarak görev yaptı. II. Dünya Savaşı sırasında Vichy yönetimini desteklemeyi reddederek Direniş Hareketi için çalıştı.

1947 Anayasası'nın kabul edilmesinin ardından kurulan Dördüncü Cumhuriyet'in ilk hükümetinde başbakanlığa getirilen Ramadier merkez sol bir koalisyon hükümeti kurdu. Ama gıda maddeleri kıtlığı, işçiler arasındaki huzursuzluklar, Çinlilerin Fransız sömürge yönetimine karşı gelişen direniş hareketi ve komünistlerle öbür koalisyon ortakları arasındaki çekişmeler gibi sorunların üstesinden gelemeyince başbakanlıktan istifa etti.

1952-55 arasında Uluslararası Çalışma Bürosu'nun başkanlığını yürüten Ramadier 1956'da Guy Mollet hükümetinde kısa süreyle maliye bakanlığı yaptı.

Ramakrişna, GADADHAR ÇATTERCI ya da GADADHAR ÇATTOPADHYAYA olarak da bilinir (d. 18 Şubat 1836, Hugli - ö. 16 Ağustos 1886, Kalküta, Bengal, Hindistan), bütün dinlerin temelinde bir olduğunu savunan Hindu din önderi.

Yoksul bir Brahman ailesinden. Çok az öğrenim gördü. Tanrı'yı kitaplardan öğrenmek yerine, yaşayarak ve tapınarak bulma yolunu seçti. İnsanın manevi aydınlanmasının önündeki en büyük engeller olarak gördüğü cinsel tutku ve paraya şiddetle karşı çıktı. Kast sisteminin ve bütün yapay toplumsal ayrımların karşısında yer aldı.

Hindulizmde yıkıcılığı temsil eden Kali'yi, Tanrı'nın en yüce görünümü olarak benim-

sedi. Kutsal Arı olarak nitelediği Kali'ye tapınmak üzere Kalküta yakınlarındaki tapınağında rahip oldu. Delilik nöbetlerine varan yakarmaları sırasında Kali'nin ve öteki tanrıların kendisine göründüğünü öne sürdü.

Akrabalarının 1859'da beş yaşındaki Sarada-devi'yle evlendirildi; ama bekârlık kura-

Ramakrişna, 1881'de çekilmiş bir fotoğraf
Information Service of India, Londra

lına bağlı kaldığından gerçek bir evlilik yaşantısı olmadı. Daha sonra tanımlanılan Sarada-devi günümüzde de ermiş olarak kabul edilir ve Kutsal Ana olarak anılır. Evlendikten sonra beklendiği gibi durulmayan Ramakrişna yeniden çileci yaşama döndü ve çeşitli *samadhi* (kendinden geçerek aşkınlığa ulaşma) deneylerine girişti. Gezin bir Brahman kadının yol göstericiliğinde Yoga'yı ve Tantra Budacılığı uygulamalarını öğrendi. Kendisine Advaita (Tekçilik) felsefesini öğreten Totapuri adlı bir keşiş, gerçek bir çileci (*sannyasin*) olmasını sağladı. Kısa sürede Sansuz Brahman'la bir olma noktasına (*Nirvikalpa samadhi*) ulaştı. Vişnuculuğu tanıma sürecinde Sri Krişna'yı, 1866'da Müslümanlık kurallarını izlerken Hz. Muhammed'i, daha sonra Hristiyanlığı inceleyen Hz. İsa'yı düşündüğüne öne sürdü. Bu inceleme ve düşleri sonunda, bütün dinlerin özde aynı ve gerçek olduğu sonucuna vardı. "Düşleri"nin duyulmasıyla Kalküta'daki evini billerce kişi ziyareti etti. Kazandığı üne karşın, basit yaşam biçimini değiştirmede. Konuşmaları daha sonra öğrencilerince birkaç kitapta toplandı. 1893'te Chicago'da toplanan Dünya Dinleri Meclisi'nde Hinduizmi en seçkin ögrendi Vivekananda temsil etti. Adını taşıyan ve dünyanın her yanına misyonerler gönderen tarikatın merkezi Kalküta'dadır.

Ramakrişna Misyonerleri, Hindistan'da yaygın eğitim ve yardım çalışmaları yürüten dinsel topluluk. Hint felsefesinin tutucu okulu Advaita (Tekçilik) Vedanta'nın modern yorumunun Batı'daki önde gelen savunucusudur.

1897'de Kalküta'da Vivekananda'nın kurduğu topluluk, Hindu ermişlerinden Ramakrişna'nın (1836-86) yaşamı temelinde Vedanta öğretisini yaymayı ve Hint halkının toplumsal koşullarını iyileştirmeyi amaçlıyordu. İslam ve Hristiyanlık gibi çeşitli dinleri kendi tinsel deneyimleriyle tanıyan Ramakrişna, tüm dinlerin aynı amaca götüren değişik yollar olduğu yolundaki Hindu inancını özümsemişti. Çevresindeki kendisine bağlı bir avuç mürit arasından genç Narendranath Datta'yı (sonradan Vivekananda) ardılı seçti. Bu grup, Kalküta yakınlarında Ganj Irmağı kıyısın-

daki Belur'da kurulan ve 1898'de ibadete açılan Ramakrişna Manastırı'nın (*math*) çekirdeğini oluşturdu. 1953'te Kalküta'da kurulan Şri Sarada Manastırı, Vivekananda'nın isteğine uyularak 1959'da ayrı bir örgüte dönüştürüldü. Bu kuruluş, kardeş Ramakrişna Sarada Misyonerleri'yle birlikte bugün Hindistan'ın değişik yerlerindeki merkezlerde etkinlik gösterir. Özellikle kadınlara yönelik çalışmalarda bulunan çeşitli Ramakrişna Misyonu dernekleri Ramakrişna Sarada'yla birleştirilmiştir.

1898'de tüzel kişilik kazanan New York Kenti Vedanta Derneği, kuruluşun Amerika'daki en eski şubesidir. Vivekananda'nın 1893'te Chicago'da toplanan Dünya Dinleri Meclisi'nde verdiği konferanslardan sonra kurulan bu misyonun çalışmaları yüzyılın ikinci yarısında hızla yayıldı. 1980'lerde ABD'de 13 şubesi, ayrıca Bangladeş, Singapur, Fiji, Sri Lanka, Moritanya, Fransa, İsviçre, Arjantin ve İngiltere'de merkezleri vardı. Misyonun Batı'daki merkezleri toplumsal yardım çalışmalarına girişmezler, yalnızca Ramakrişna öğretisini yaymaya çalışırlar. Hindistan'daki yaklaşık 90 *math* ve misyonerlik merkezi sağlık, eğitim, yaygın ve hayır işleriyle uğraşır.

Ramallah Filistin'in orta kesiminde kent. Doğudaki el-Bira kentinin bitişiğinde. Kudüs'ün kuzeyinde yer alır. Önceleri Ürdün içinde kahrken, 1967'deki Altı Gün Savaşı'ndan sonra Batı Şeria'nın bir parçası olarak İsrail yönetimi altına girmiştir. Eski bir yerleşme olarak Herodes (Büyük) dönemine (İÖ 37-4) değin inen bazı taş duvarları barındırmakla birlikte, 11. yüzyıldaki Haçlı seferleri öncesinden kalma hiçbir sağlam yapısı yoktur.

Yahuda Tepelerinin doruğunda, 872 m yükseklikte kurulu olan Ramallah, yazları serin ve esintili geçtiğinden eskiden beri gözde bir Arap sayıyesidir. Kenti çevreleyen verimli bölgede zeytincilik ve bağcılık yapılır. Kentteki Birzeit Üniversitesi 1924'te kurulmuştur.

Kentsel alanın güneyine düşen Tel Mitspe (İbranicede Manzara Tepesi; Arapça Tel-lü'l-Nasbe) eski yerleşim kalıntılarını barındıran önemli bir höyükür. Eski Ahit'te sık sık sözü edilen Mitspa'nın burada yer aldığı sanılır. Bazı bilgilerin hemen güneybatıda bulunan en-Nebi Şamvil'deki höyüğün Mitspa'nın yeri olduğunu savunmasına karşın, 1926-35 arasındaki kazılar Tel Mitspe'nin Mitspa'nın yeri olduğu görüşünü doğrular gibi görünmektedir.

Eskiden, Müslümanların oturduğu el-Bira'nın iki katı büyüklüğünde bir Hristiyan kenti olan Ramallah'ın nüfus yapısı 1948'den sonra büyük bir değişime uğradı. İsrail'in 1967'de Batı Şeria'da yaptığı özel nüfus sayımında kentte yarıdan biraz fazlası Hristiyan olmak üzere 12.134 kişinin oturduğu saptandı. Aynı sayıma göre, büyük bir mülteci kampının bulunduğu el-Bira'nın nüfusu ise 13.037 kişiyi buluyordu. Nüfus (1984 tah.) Ramallah ve el-Bira, 50.000.

Raman, Sir Chandrasekara Venkata (d. 7 Kasım 1888, Triçinopoli - ö. 21 Kasım 1970, Bangalore, Hindistan), ışık ışınlarını saydam bir maddeden geçmesi sırasında, bunlardan bir bölümünün dalgaboyunun değiştiğini bulan ve günümüzde Raman etkisi (•) olarak adlandırılan bu buluşu nedeniyle 1930 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan Hintli fizikçi.

1917'de Kalküta'da fizik profesörü oldu. Işık çeşitli maddelerde saçılma uğraması konusunu araştırırken, maddeye giren ve saçılarak giriş doğrultusuna dik doğrultuda çıkan ışıktaki frekans değişmiş ışınların da bulunduğu ve frekanstaki kaymanın mad-

deye özgü bir değeri olduğunu gözlemledi (1928). 1929'da "sir" unvanı alan Raman, 1933'te Bangalore'daki Hindistan Bilim Enstitüsü'nde fizik bölümünün başkanlığına getirildi, aynı kentteki Raman Araştırma

Raman
Information Service of India, Londra

Enstitüsü'nün yöneticisi oldu (1947). Hindistan'daki hemen bütün araştırma kurumlarının kuruluşuna katkıda bulundu, *Indian Journal of Physics*'i (Hindistan Fizik Dergisi) ve Hindistan Bilimler Akademisi'ni kurdu; daha sonra Hindistan ve Birmanya (Myanmar) üniversitelerinde ve devlet kurumlarında görev alarak yüzlerce öğrenci yetiştirdi.

Raman etkisi, bir ışık demetinin moleküller tarafından saptırılması durumunda dalgaboyunun değişmesi. Adını, bu olguyu 1928'de bulan Hintli fizikçi Sir Chandrasekara Venkata Raman'dan alır. Bir ışık demeti, içinde toz parçacıkları bulunmayan saydam bir kimyasal bileşikten geçirildiğinde, ışığın küçük bir bölümü geniş doğrultusundan farklı doğrultularda dışarı çıkar. Saçılma uğramış bu ışık ışınlarının büyük bölümü dalgaboyu değişmemiş olarak çıkar; ama küçük bir bölümünün dalgaboyunda değişme gözlenir, dalgaboyundaki bu değişme Raman etkisinden kaynaklanır.

Raman saçılımı, gelen ışığın parçacıklardan oluştuğu (foton denen bu parçacıkların enerjisi frekans ile doğru orantılıdır) ve bunların ortamdaki moleküllerle çarpıştığı göz önünde tutularak kolayca açıklanabilir. Bu çarpışmaların çoğu esnek çarpışmadır ve fotonlar enerjileri (ve frekansları) değişmeksizin saçılma uğrarlar. Ama bazı çarpışmalarda molekül, fotonlardan enerji alır ya da onlara enerji verir; böylece fotonlar, enerjileri azalmış ya da artmış olarak, bir başka deyişle daha düşük ya da daha yüksek frekanslı olarak saçılırlar. Demek ki, fotonların frekanslarındaki değişimler, saçılma neden olan melokülün başlangıç ve son durumları arasındaki enerji farklarını belirler.

Raman etkisi çok zayıf bir etkidir; sıvı bir bileşik için Raman etkisine uğrayan ışık, gelen ışığın 1/100.000'i dolayındadır. Raman çizgilerinin oluşturduğu örüntü molekül türüne özgüdür; örüntünün şiddeti ise ışığın yolu üzerindeki moleküllerin sayısı ile orantılıdır. Bu nedenle Raman tayflarından hem nicel, hem de nitel çözümlemede yararlanılır.

Raman frekans kaymaları, saçılma yol açan molekülün hem dönme hem de titreşim enerjilerine ilişkin enerji düzeyleri arasındaki farklarla bağıntılıdır. Dönme enerjisinin oluşan farklar küçüktür, bu nedenle yalın gaz molekülleri bir yana bırakılırsa bunların gözlenmesi zordur. Sıvılarda dönme hareketi söz konusu değildir, bundan dolayı tayfta dönmeye ilişkin Raman

çizgileri yer almaz. Raman çözümlemesi genellikle titreşim enerjisi değişimlerine dayanır; normal basınç koşullarında gazların molekül derişiklikleri çok düşük olduğundan gazlarda çok zayıf Raman etkisi gözlenir; bu nedenle Raman etkisi aracıyla daha çok sıvılar ve katılar incelenir.

Ramana Maharşi, asıl adı VENKATARAMAN AIYER (d. 30 Aralık 1879, Madurai - ö. 14 Nisan 1950, Tiruvannamalai, Hindistan), Hindu düşünür ve yogi. "Büyük Üstat", "Bhagavan" (Efendi) ve "Arunaçala Bilgesi" adlarıyla da anılır. Bireysel ruhun ruhların yaratıcısıyla özdeşliği ilkesine dayalı Advaita (Tekçilik) okulu ile maya (yanılsama) düşüncesini değerlendirme biçimiyle Şankara'yı (y. 700-750) anımsatır. Yoga felsefesine özgün katkısı *viçara* (kendini sorgulama) tekniğidir.

Güney Hindistan'da orta sınıftan bir Brahman ailesinden geliyordu. Güney Hindistan'ın Şivacı ermişlerinin ve mistik ortaçağ şairi Kebir'in yaşamöyküleriyle ilgilendi. Dünyanın yaratılışında Tanrı Şiva'nın sarmal bir ateş kümesi içinde yükseldiğine inanılan yerel hac merkezi Arunaçala Dağına ilişkin efsanelerden etkilendi.

On yedi yaşında tinsel bir deneyim sonunda *viçara* tekniğini geliştirdi. Ansızın yoğun bir ölüm korkusuna kapıldı ve kıvıldamadan yatarken bedeninin katılaşarak soğuk bir cesede dönüştüğünü düşünmeye başladı. Geleneksel "ne bu, ne o" (*neti-neti*) uygulamasıyla "ben kimim" sorusunu sorarak kendini sorgulamaya başladı. Bu soruya "beden değilim, çünkü çürüyecek; zihin de değilim, çünkü beyin de bedenle birlikte çürüyecek; kişilik ya da duygular da değilim, çünkü bunlar da ölümle birlikte yok olup gidecek" yanıtını verdi. Sorunun gerçek yanıtını bulma arzusu, Hindu felsefesinde *samadhi* olarak adlandırılan, zihnin ötesinde bir bilinçlilik durumuna, bir mutluluk durumuna girmesini sağladı. Saçlarını kazıttı, varnı yoğunu terk etti ve inzivaya çekilmek üzere köyünden ayrılarak Arunaçala Dağına çıktı. Böylece Hindistan'ın en genç guruları arasında yer aldı. Ramana Maharşi'ye göre ölüm ve kötülükler *maya*'ydı; gerçek benliğin yanı sıra tüm şeylerin birliğinin keşfedileceği *viçara* uygulamasıyla bunlar ortadan kaldırılabilirdi. Ona göre, yeniden doğuşun kurtulmanın yolu yalnızca *viçara*'yla uğraşmak ya da Şiva Arunaçala'ya ya da Ramana Maharşi'ye bağlanmaktır (*bhakti*).

Ramananda, RAMANAND ya da RAMADATTA olarak da bilinir (d. y. 1400 - ö. y. 1470), Kuzey Hindistanlı Brahman. Gizemci düşünür Ramanuca'nın besicisi ardıdır.

Genç yaşta evinden ayrılarak *sannyasin* (çileci) oldu. Varanasi'ye (Benares) yerleşti, Veda metinlerini ve Ramanuca felsefesi ile yoga tekniklerini inceledi. Çalışmalarını tamamladıktan sonra öğretisini yaymak için yola koyuldu. Gezileri boyunca kast ayırımı yapmaksızın tüm öğrencileriyle yemek yedi. Bu tutumu karşısında, Ramanuca soyundan gelen yoldaşları ondan tek başına yemesini, kendilerini kirletmemesini istediler. Buna çok kızan Ramananda soydan ayrılarak Ramanandi adıyla kendi cemaatini kurdu. Başlangıçtaki 12 müridi arasında deri işçisi, berber gibi en düşük kastlardan kimselerle İslam mutasavvıfı Kebir ve en az bir kadın da vardı. Aynı kast üyelerinin birlikte yememesi ve tüm metinlerin Sanskrit dilinde yazılması kuralını kaldırarak Ramanuca'nın öğretisinden ayrıldı. Cemaatin Agra ve Varanasi'deki merkezlerinde yalnız üst kastların konuşabildiği Sanskrit yerine, Hindu anadilinde vaaz vererek kitlelere ulaşmayı amaçladı.

Ramanandi tarikatının günümüzde Kuzey Hindistan'da çok sayıda manastırı vardır.

Ramanathapuram, Hindistan'ın güneydoğu kesimindeki Tamil Nadu eyaletinde il ve il merkezi kent. Eskiden Maravan racalarının merkezi olan kentte günümüzde dokuma ve mücevher üretilir. Madurai-Kamarac Üniversitesi'ne bağlı iki yüksekokulun bulunduğu kentin adı Hindu tanrısı Rama'dan gelir.

Yüzölçümü 12.578 km² olan Ramanathapuram ili güneydeki alçak kıyı ovası ile Ramesvaram Adasını içine alır. Batıdaki Batı Gatlar ve güneydoğudaki Sri Lanka Dağları ile muson rüzgârlarından korunduğundan iklimi kurudur. Bölgede sulamayla kırmızıbiber ve pamuk yetiştirilir. Racapalayam, Virudunagar ve Karaikkudi gibi büyük kasabalarda pamuk işleme tesisleri ve çimento fabrikaları vardır. Ramanathapuram ili tarihinin büyük bölümünde bağımsızlığını korumuş, 17. ve 18. yüzyıllarda Maravan racaları sık sık Thancavur'u işgal etmişlerdir. Nüfus (1981) kent, 45.719; il, 3.335.437.

Ramanuca, RAMANUCAÇARYA ya da İLAYYA PERUMAL (Tamil dilinde "Yaşlı Olmayan Perumal [Tanrı]") olarak da bilinir (d. y. 1017, Şriperumbudur - ö. 1137, Şrirangam, Hindistan), Güney Hindistanlı Brahman ilahiyatçı. Hinduizmin tapınma felsefesini yayan en büyük düşünürdür.

8. yüzyıl düşünürü Şankara'nın Vedanta manastır düzeninin izleyicilerinden Yada-

Ramanuca, bir Vişnu tapınağında bulunmuş tunc heykel, 12. yy; Tancore, Hindistan
Institut Français d'Indologie, Pondichéry

vaprakaşa'dan ders almak üzere küçük yaşta Kançi'ye (Kançipuram) gönderildi. Ama derin dinsel eğilimleri nedeniyle, kişisel bir tanrıya yer vermeyen bu öğretiyle çatıştı. Hocasıyla anlaşmazlığa düştükten sonra Tanrı Vişnu'yla eşi Şri'nin (Lakshmi) görüntüsüyle karşılaştı ve onları gördüğü yerde günlük tapınma törenleri başladı.

Kançi'deki Veradaraca'da tapınak rahibi olan Ramanuca, ruh göçünden rümuyle kurtulmak isteyenlerin, kişiliği olmayan bir Brahman yerine, Vişnu'yla özdeşleşmiş bir Brahman'ı amaçlamaları gerektiğini savundu. Kançi'de ve Ranganatha Tapınağı'na girdiği Şrirangam'da, kişisel bir tanrıya tapınmanın ve onunla ruhsal birlik içine girmenin, Vedanta sisteminin dayandığı *Upanishad*'ların da temeli olduğunu ve bu nedenle Vişnu'ya bağlılıkla tapınan Vaishnavalar ile Bhagavataların öğretisinin temel ilkelere aykırı olmadığını savundu.

Bu görüşlerle, Srirangam'daki önceli Yamuna'nın (Yamunacarya; 10. yy) izinden gitti.

Birçok Hindu düşünür gibi Ramanuca da uzun yıllar kutsal yerleri dolaştı. Çola hanedanı krallarından, Tanrı Şiva'ya tapınan Kulottunga'nın baskıları karşısında batıda Mysore'a çekildi. Orada Hoysala hanedanından Kral Bittideva'nın yanı sıra birçok Caynacının Vişnu'ya bağlanmasını sağladı. Böylece 1099'da Milukote kenti (Melkot, bugün Karnataka eyaletinde) kuruldu ve Vişnu'nun biçimlerinden Şelva Pillai (Sanskrit dilinde Sanpatkumara) adına bir tapınak yapıldı. Yirmi yıl sonra Srirangam'a dönerek tapınak ayinleri düzenledi. Öğretisini yaymak için 74 din merkezi kurduğu ve 120 yaşında öldüğü söylenir.

Ramanuca'nın felsefeye en önemli katkıları, sonul doğrulara ulaşabilmek için gidimli düşüncenin zorunlu olduğunu, görüngüler dünyasının gerçekliğini ve gerçek bilgiye kaynaklık ettiğini, günlük yaşamın zorunluluklarının ruhun yaşamına aykırı ya da zararlı olmadığını öne sürmesiydi. Bu görüşleriyle Şankara'nın tam karşısında yer aldı ve onun kutsal metinleri yorumlama biçimini eleştirdi. Vedanta'yı savunan öbür düşünürler gibi o da inancın üç "çıkış noktası"na (*Upanishad*'lar, *Upanishad*'ların temel ilkelerini kısaca açımlayan *Brahma-sutra*'lar [*Vedanta-sutra*] ve tanrı Krişna'yla yoldaşı Arcuna'nın konuşmalarından oluşan *Bhagavadgita*'lar) dayanması gerektiğini düşünüyordu. İlk büyük yapıtı *Vedarihasangaraha*'da (Vedaların Anlamına İlişkin Özet) *Upanishad*'ları anlama yöntemini ayrıntılarıyla açıkladı. Buradaki görüşlerinin çoğunu, *Brahma-sutra*'lar üzerine yazdığı *Şri-bhashya* adlı yapıtında ayrıntılarıyla ele aldı. *Bhagavadgita* üzerine *Bhagavadgita-bhashya* adlı yapıtını daha sonra kaleme aldı.

Vedanta düşüncesine önemli katkılarda bulunan Ramanuca, Hinduizmin bir din olarak gelişmesinde de etkili oldu. Esenliğe ulaşma yolunda coşkulu tapınma (*bhakti*) inancına da yer vererek halk dinine felsefi bir düzen getirdi ve *bhakti*'ye düşünsel bir temel kazandırdı. Esenliğe ulaşma yolunda tapınmanın gerekliliğini vurgulayarak Alvarların (7-10. yy'da Güney Hindistan'da yaşamış mistik şairler) tapınma coşkusunu daha sistematik bir bağlama oturttu. Onun önderliğinde Kuzey Hindistan'a kadar yayılan *bhakti*, dinsel düşünce ve uygulamalar üzerinde derin etkiler bıraktı.

Ramanuca'nın dünya görüşüne göre madde, ruh ve Tanrı'dan oluşan üçlü bir ontolojik gerçeklik vardı. Şankara ve ilk Vedanta düşünürleri gibi o da bu üç düzey arasında sonul bir özdeşlik olduğunu savundu. Ama ona göre bu birlik (*advaita*), niteliği madde ve ruh düzenlerince belirlenen Tanrı'nın bir özelliği idi. Bu öğreti, Şankara'nın niteliği belirlenmemiş birlik anlayışından ayrılmıyordu. Ramanuca'nın beden ve ruh arasında kurduğu benzerlik organik evren anlayışının temeliydi: Bedenin ruhun niteliğini belirlemesi, ondan ayrı bir varoluşu bulunmaması, ama gene de ondan farklı olması gibi madde ve ruh düzenleri de Tanrı'nın "bedenini" oluşturuyor ve onun niteliklerini belirliyorlardı, ama ondan ayrı bir varlıkları da yoktu. Bu nedenle insan ruhunun amacı, bedenin ruha hizmet etmesi gibi Tanrı'ya hizmet etmektir. Ramanuca ayinleri tanrısal bir tapınmaya, meditasyon yöntemini de durmaksızın ve sevgiyle Tanrı'nın niteliklerini düşünmeye dönüştürdü.

Sonraki kuşaklara da aktarılarak geliştirilen Ramanuca öğretisi, bugün de Güney Hindistan'daki bir Brahman kastı olan Şri-vaishnavaların ayırt edici özelliğidir. Tanrı kayrası konusunda iki alt kasta ayrılan bu kastın Ramanuca'ya daha yakın görünen kuzey kolu Vadakalai, insanın Tanrı'ya arayışında kayranın etkili olduğunu, ama bunun Tanrı yoluna girme zorunluluğunun yerini alamayacağını savunur. Güney kolu Tenkalai'ye göre ise, Tanrı kayrası tümüyle belirleyicidir ve yapılması gereken tek şey kendini tümüyle Tanrı'ya teslim etmektir (*prapatti*).

Ramanujan, Srinivasa (d. 22 Aralık 1887, Erode - ö. 26 Nisan 1920, Kumbakonam, Hindistan), sayılar kuramına birçok katkıda bulunan ve partiyon fonksiyonuna ilişkin önemli buluşları olan Hintli matematikçi.

Daha 15 yaşındayken G. S. Carr'ın iki ciltlik *Synopsis of Elementary Results in Pure and Applied Mathematics* (1880-86; Soyut ve Uygulamalı Matematikte Temel Bilgiler Özeti) adlı yapıtını okuması, Ramanujan'ın yaşamında bir dönüm noktası oldu. Matematikçi 1860'lara değin gelişimini içeren bu kitapta 6 bini aşkın teoremin tümünü kanıtlayan Ramanujan yeni teoremler ve yöntemler geliştirdi. 1903'te Madras Üniversitesi'nden burs kazandı, ama matematikten başka hiçbir konuyla ilgilenmediğinden başarısız oldu ve bursu ertesi yıl kesildi.

Ramanujan'ın ilk makalesi *Journal of the Indian Mathematical Society*'de (Hindistan Matematik Derneği Dergisi) 1911'de yayımlandı. Aynı dergide üç yıl içinde 11 makalesi daha yayımlanan Ramanujan, 1913'te ünlü İngiliz matematikçi Godfrey H. Hardy ile yazışmaya başladı. Olağanüstü yeteneğinden etkilenen Hardy'nin çağrısı üzerine, Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College bursuyla 1914'te İngiltere'ye giden Ramanujan, Hardy'den özel ders aldı, ayrıca Hardy ile birlikte birçok makale yazdı.

Ramanujan'ın hemen tümüyle kendi kendine çalışarak kazandığı matematik bilgisi şaşılacak düzeydeydi. Kendinden önceki katkılardan tümüyle habersiz olmasına karşın, sürekli kesirler konusundaki bilgi ve ustalığı, Hardy'nin deyişiyle, dünyadaki tüm matematikçileri aşacak düzeydeydi. Riemann serileri, eliptik integralleri, hipergeometrik serileri ve zeta fonksiyonuna ilişkin eşitlikleri kendi başına geliştirmiş, iraksak serilere ilişkin özgün bir kuram ortaya koymuştu. Buna karşılık, düzenli bir matematik eğitimi görmemiş olmasından kaynaklanan temel bilgi eksiklikleri de şaşılacak düzeydeydi. Örneğin ikilikatlı dönemli fonksiyonlar, ikilenik biçimlerin klasik kuramı ya da Cauchy teoremlerinden tümüyle habersizdi; matematiksel bir kanıtın nitelik ve koşullarına ilişkin bilgisi ise çok yetersizdi. Bu nedenle, asal sayılar kuramına ilişkin teoremlerinin büyük bölümü, çok parlak görüşler içermelerine karşın, tümüyle yanlıştı.

İngiltere'de önemli çalışmalar gerçekleştiren Ramanujan'ın özellikle sayıların partiyonu konusunda önemli buluşları vardır. Makaleleri İngiliz ve kıta Avrupa'sı dergilerinde yayımlandı. Royal Society üyeliğine seçilen ilk Hintli bilim adamı oldu (1918).

1917'de vereme yakalanan Ramanujan, hastalığının ağırlaşması üzerine 1919'da ülkesine döndü. Geniş kitlelerce tanınmayan, ama matematikçilerin Leonhard Euler (1707-83) ve Karl Jacobi'den (1804-51) bu yana benzeri görülmemiş olağanüstü bir deha olarak kabul ettikleri Ramanujan öldüğünde henüz 33 yaşındaydı.

Ramapithecus, fosilleri Miyosen Bölüm (y. 26-7 milyon yıl önce) sonları ile Pliyosen Bölüm (y. 7-2,5 milyon yıl önce) başlarına tarihlendirilen, doğrudan günümüz insanına ulaşan evrim çizgisinin başında yer aldığı sanılan soyu tükenmiş primat cinsi. İlk fosilleri 1932'de G. E. Lewis tarafından, Hindistan'ın kuzeyinde, Sivalik Tepelerindeki çökellerde bulunmuştur. *Ramapithecus* cinsi yalnız çene parçaları ve dişlerinden tanınmaktadır. Lewis'in bulduğu kalıntı, üstçenenin sağ yarısından bir parçaydı ve bu parça insansı maymundan çok insaninkine yakın özellikteydi. Ama paleontologlar eldeki tek bir çene parçasına dayanarak kesin görüş bildirmekten kaçındılar. 1961'de Louis ve Mary Leakey, Lewis'in bulduklarına çok benzeyen üst ve alt çene parçalarını ortaya çıkardılar. Bu fosiller 14 milyon yıl öncesine tarihlendirilmiştir. Asya'da, Afrika'da ve Avrupa'da bulunan öbür çeneler ile dişler *Ramapithecus* üyelerinin günümüz insanının doğrudan ilk atası olduğunu ve yaklaşık 15-8 milyon yıl önce yaşadığını göstermektedir.

Ramapithecus cinsi, bulunan çene ve dişlerin yapısına göre sınıflandırılmıştır. Bu cins üyeleri insansı maymunlar ve insanlar arasında yer alır. İnsan çenesi yay biçiminde, insansı maymun çenesi oldukça köşeli bir U biçimindedir. Bir ölçüde yuvarlak köşeli olan *Ramapithecus* çenesi insansı maymunlarda görüldüğü ölçüde çıkık değildir. En önemli ayrımlar ise köpekdişlerinin biçim ve boyutunda görülür. İnsansı maymunların uzun, dışarı ve aşağı doğru çıkık olan köpekdişleri parçalamaya, insanların öbür dişlerinden daha uzun ve çıkık olmayan, ayrıca yassılaşıma eğilimi gösteren köpekdişleri çiğnemeye ve öğütmeye uygundur. *Ramapithecus*'un köpekdişleri insansı maymunlara özgü biçimini korumakla birlikte öbür dişlerinden uzun değildir. İnsansı maymunların kesici dişleri insanlarınkinden daha geniştir ve üstçenesindeki dişler aralıktır. *Ramapithecus*'un altçenesindeki kesici dişler küçük ve üstçene dişleri arasında boşluk yoktur. Ayrıca diş minesi insansı maymunlardakinden çok daha kalındır.

Ramapithecus üyelerini insansı maymunlardan ayıran diş yapısındaki değişikliklerin ayrı ortamda yaşamaları sonucu ortaya çıkan değişikliklerle ilgili olduğu sanılmaktadır. Eldeki kanıtlara göre insansı maymunlar ve *Ramapithecus*'un ilk üyeleri büyük ölçüde ormanda yaşıyor ve yalnızca parçalamaya işleminin yeterli olduğu yumuşak ve sulu besinleri kullanıyor. *Ramapithecus*'un sonraki türleri ise büyük ölçüde çayırlık alanlarda yaşamaya ve besinlerini, çiğneyip öğütme gereksinimi duyacakları daha sert ve lifli maddelerden elde etmeye başladı.

David Pilbeam'in 1980'lerin başında geliştirdiği varsayma göre *Ramapithecus punjabicus* türü orangutanın atalarından biriydi.

Ramat Gan, İsrail'in ortabatısında kent. Tel Aviv-Yafa'nın hemen doğusundaki Şaron Ovasında yer alır. 1921'de kurulmuştur. Güzel mahalleleri, aralarında bir ulusal parkın da bulunduğu geniş parkları, bahçeleri ve 50 bin kişilik büyük atletizm stadyumuyla Tel Aviv-Yafa metropoliten alanının en büyük uydu kentidir. Amerikan Yahudilerinin 1953'te kurdukları, dinsel ağırlıklı eğitim veren Bar-Ilan Üniversitesi Ramat Gan'dadır. Kentin hafif sanayi ürünleri arasında çikolata, turuncu reçel ve konserveleri, dokuma, yapı malzemeleri ve sigara sayılabilir. İsrail'in elmas borsası da Ramat Gan'dadır. Nüfus (1990 tah.) 116.100.

Ramathibodi I (d. 10 Mart 1315 - ö. 1369, Ayutthaya), Tayların Ayutthaya (Siyam) Krallığı'nın kurucusu ve ilk kralı (1351-69).

Lop Buri Prenslığı'ni yöneten aileyle akraba olduğu ve Siyam'ın (bugün Tayland) orta kesimindeki U Thong'un (bugün Suphan Buri) hükümdarının kızıyla evlendiği sanılmaktadır. Yaklaşık 1347'de U Thong tahtına çıktı ve başkentini 80 km doğuda, Chao Phraya Irmağındaki bir adaya taşıdı. Burada, Ayutthaya olarak da bilinen ve 400 yıldan uzun süre Siyam'ın başkenti olan Phra Nakhon Si Ayutthaya kentini kurdu. 4 Mart 1351'de Chao Phraya Vadisinde, Ayutthaya, Lop Buri ve Suphan Buri'yi kapsayan devletin kralı olduktan sonra kısa sürede Siyam'ı bölgenin önde gelen güçlerinden biri durumuna getirdi. Tayların kuzeydeki Sukhothai Krallığı'yla dostça ilişkiler kurarak bölgenin, Angkor Krallığı'ndan bağımsızlığını sağlamaya çalıştı. Bu amaçla Angkor'a karşı birçok sefer düzenledi. Ayrıca İranlı ve Çinli tüccarların etkinliklerine destek oldu. Ayutthaya'yı uluslararası bir liman durumuna getirerek sonradan güçlü ve zengin bir kent olmasına katkıda bulundu.

Ramathibodi'nin en kalıcı başarılarından biri, 19. yüzyıla değin önemli bir değişiklik geçirmeyen Siyam hukuk sisteminin temellerini atması oldu. Tayların güneye, bugünkü yurtlarına göç etmelerinden önce Çin'in güneybatısında kurdukları Nanzhao Krallığı'nda (7-13. yy) kullanılan geleneksel yasalar 1350-59 arasında yazıya geçirildi.

Ramathibodi yerine oğlu Ramesuan'ın geçmesini istiyordu. Ama ölümünden sonra tahtı Suphan Burili kayınbiraderi I. Borommara'ya ele geçirdi. Borommara'ya, Ramesuan'ın tahta çıkarak Ramathibodi hanedanını yeniden başlattığı 1378'e değin yönetimde kaldı.

Ramatirtha, asıl adı TIRATH RAMA (d. 1873, Muraluvala, Pencap - ö. 17 Ekim 1906, Tehri, Hindistan), Hindu din önderi. Özgün ve şiirsel bir anlatımla insanın tanrısal doğasını günlük deneyimlerle açıklamaya çalışmış, her nesnenin "Tanrı'ya tutulan bir ayna" olduğunu savunmuştur.

Lahor'da öğrenim görerek 1895'te Foreman Christian College'da matematik dersleri vermeye başladı. Bengalli çileci Vivekananda'nın etkisiyle dinsel araştırmalara yöneldi ve yaşamını Vedanta okullarından Advaita'yı yaymaya adanmış. Urduca yayımlanan *Alif* gazetesinin kurucuları arasında yer aldı ve Vedanta üzerine yazılar yazdı. 1901'de karısını ve çocuklarını terk ederek bir süre Himalayalar'da inzivaya çekildi. Daha sonra Japonya ve ABD'ye gitti. "Bireyin özgürleşmesinden başlayarak bütün insanlığın özgürleşmesi" görüşünü savundu. Gizemci eğilimleri karşın, Hindistan'ın toplumsal ve ekonomik sorunlarını çözme açısından Batı bilimi ve teknolojisine, halkın eğitilmesine büyük önem verdi. Ganj Irmağında boğularak öldü. Bunun kaza mı yoksa cinayet mi olduğu yandaşlarınca hâlâ tartışılmaktadır.

Ramayana (Sanskrit dilinde: Rama'nın Aşk Öyküsü), Hindistan'ın iki büyük destanından biri (öbürü *Mahabharata*). *Mahabharata*'dan (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) daha kısadır. İÖ 300'den sonra şair Valmiki tarafından Sanskrit dilinde yazılmıştır. Bugünkü biçimiyle, 7 kitapta toplanan 24 bin beyitten oluşur.

Yapıtta, kral ailesinden gelen Rama'nın Ayodhya (Oudh) Krallığı'nda doğması, bilge Vişvamitra gözetiminde yetişmesi, Kral Canaka'nın kızı Sita'ya eş seçmek için düzenlenen turnuvada Şiva'nın zorlu yayını gererek karısını kazanması anlatılır. Bir

entrika sonucu veliahtlıktan uzaklaştırılınca, karısı ve çok sevdiği üvey kardeşi Lakshmana ile ormana çekilerek 14 yıl sürgünde yaşar. Lanka ülkesinin şeytan-kralı Ravana ormana altın bir geyik yollayarak Sita'nın iki koruyucusunu oyalar ve onu başkente kaçıtır. Sita, Ravana'nın aşkına karşılık vermez. Rama ile kardeşi de onu kaçırmak üzere yola çıkarlar. Birçok seruvenden sonra maymunlar kralı Sugriva ile anlaşmaya varırlar ve maymun komutan Hanuman'la Ravana'nın kardeşi Vibhishana'nın yardımıyla Lanka'ya saldırırlar. Rama, Ravana'yı öldürür ve Sita'yı kurtarır. Öykünün sonraki bir biçiminde Sita, üzerindeki sadakatsizlik kuşklarını söylemek için ateşle sınanır. Ayodhya'ya döndüklerinde kraliçenin iffeti konusunda hâlâ kuşku bulunduğunu öğrenen Rama onu ormana gönderir. Orada *Ramayana*'nın yazarı olduğu kabul edilen bilge Valmiki'yle karşılaşan Sita, onun barınagında Rama'dan olma iki oğul doğurur. Çocuklar büyüdükçe aile yeniden bir araya gelirse de bir kez daha suçsuzluğunu belirten Sita topraktan kendisini kabul etmesini ister; toprak da onu yutar.

Hindistan'da çok sevilen bu destanı ezberden okumak büyük hüner sayılır. Çeşitli Hint dillerine yapılmış çevirilerinin birçoğu da edebi açıdan büyük değer taşır. Kampan'ın Tamil dilinde, Krittibas'ın Bengal dilinde ve Tulsidas'ın Hintçe (*Ramcharitmanas*) çevirileri bunlar arasındadır. Bütün Kuzey Hindistan'da her yıl yapılan Ram-Lila festivallerinde yapıttaki olaylar canlandırılır. Güney Hindistan'da da *Ramayana* ve *Mahabharata*, Malabar'da *kathakali* danslı gösterilerinin öykülerine kaynaklık eder. 16. yüzyılda Hint-Türk İmparatorluğu döneminde bile yaygınlığını koruyan *Ramayana*, 17. ve 18. yüzyıllarda Racasthan ve Bahari minyatür okullarının en gözde konularından olmuştur.

Öykünün değişik biçimleri Güneydoğu Asya'da (özellikle Kamboçya, Endonezya ve Tayland) ortaya çıkmış, kahramanları, *Mahabharata*'daki Pandava kardeşlerle birlikte geleneksel Cava-Bali tiyatrosu, dans ve gölge oyunlarının tipleri haline gelmiştir. Destandaki bazı olaylar Endonezya'daki birçok alıttta (örn. Cava'nın doğusundaki Panataran'da) alçak kabartma biçiminde betimlenmiştir.

ramazan, Hicri takvimde dokuzuncu ay. Oruç (savm) ayı olduğu için genellikle "ramazan-ı şerif" biçiminde anılır. Bir âyetin bildirildiğine göre Kuran ramazan ayı içinde indirilmeye başlamıştır (Bakara 185). Bazı Kuran yorumcularına göre orucu farz kılan âyetler de ramazanda inmiştir. Oruç dışında ramazana özgü başka bir ibadet de teravih namazıdır. Osmanlı Devleti'nde resmi yazışmalarda ramazan-ı şerif dendiği gibi kısaca ramazanın son harfi olan "nun" (n) ile de gösterilirdi.

Ramazan, geleneksel İslam toplumlarında ibadetleri ve gelenekleriyle yılın en ayrıcalıklı ve renkli ayıydı. Osmanlı kentlerinde ramazan boyunca kandiller yakılır, mahyalar kurulur, kundiller uçurulurdu. Ramazan mahallelerde bekçilerin çaldığı davullarla duyurulur, sahura da gene davullarla kalkılırdı. Geceleri kimi bekçi ve davulcular maniler söyleyerek sokaklarda dolaşır, bahşiş toplardı. Ramazanın önemli özelliklerinden biri de gösterişli iftar yemekleriydi. İleri gelen devlet adamları ile zenginlerin konaklarında herkese açık iftar sofraları kurulurdu. İftar topu atılınca reçel, peynir, simit ve pide, pastırma ve sucuktan oluşan iftariyeyle oruç açılır, kahve ve çubuk içilir,

arkasından akşam namazı kılınırdı. İftar sırasında konuklara, özellikle de yoksullara "dış kırası" adı altında para dağıtılırdı.

Eski İstanbul ramazanlarının renkli gelenekleri de vardı. Bunlardan biri, Beyazıt ve Fatih camilerinin avlularında kurulan sergilerdi. Bu sergilerde Hindistan, Yemen ve başka ülkelerden getirilen çeşitli malların yanı sıra tutun, tespih, ağzlık, şekerleme, baharat gibi çok değişik ürünler satılırdı. Şehzadebaşı'ndaki Direklerarası'nda ikinci ile akşam arasındaki gezintiler de İstanbul ramazanlarının önemli geleneklerindendi. Tiyatrolarıyla aynı zamanda bir eğlence merkezi olan Direklerarası sahura değin dolup taşardı.

Şairler, ramazan dolayısıyla ramazaniye adlı kasideler yazarlar, başta padişah olmak üzere ileri gelenlere sunulan ramazaniyeler karşılığında önemli bağışlar alırlardı. En çok ramazaniye yazan Osmanlı şairi Enderunlu Fazıl'dı. En ünlü ramazaniye ise Sâbit'in Sadrazam Bostancı Mehmed Paşa'ya sunduğu "Ramazaniye"dir. Sunbulzade Vehbi ile Enderunlu Vasıf'ın ramazaniveleri de dönemlerinin toplumsal yaşamlarını yansıtmaları bakımından önem taşır.

Ramazan Bayramı, SEKER BAYRAMI olarak da bilinir, Arapça İDL'US-SACIR (Küçük Bayram) ya da İDL'UL-FİTR (Fitre Bayramı), orucun tamamlanması nedeniyle yapılan bayram.

Ramazan Bayramı, ramazanı izleyen şevval ayının ilk üç gününde kutlanır. Şevval ayının hilali görülünce bayram ilan edilir. Ramazan Bayramı'nın iki zorunlu gereği vardır. Birincisi bayram namazıdır. İki rekâttan oluşan bayram namazı şevvalın birinci günü ısrak vakti (güneşin ufuk hatından bir ya da iki mızrak boyu yükseldiği zaman) kılınır. Ramazan Bayramı'nın ikinci gereği, fitre(*) olarak da bilinen fitr sadakasıdır (sadaka-i fitr). Fitr sadakası, zekât ve cebilecek mali gücü ya da belirlenmiş fitr miktarını ödeme olanağı olan her Müslüman için vaciptir. Bu sadakada erişkinlik ve akıl sağlığı koşul değildir; çocuklar için de verilmesi gerekir. Fitr sadakasının miktarı, bir yoksulun bir günlük yiyecek gereksiniminden az olmamak üzere saptanır. Bayramın birinci günü zorunluluk durumuna gelen fitr sadakası, yoksulların gereksinimlerini karşılayabilmesi için bayramdan önce de verilebilir.

Ramazan Efendi (d. 1542, Afyon - ö. 1616, İstanbul), Osmanlı mutasavvıf Halvetiye tarikatının ana kollarından Ahmedîye'nin Ramazaniye kolunun kurucusudur.

Öğrenimini Afyon'da tamamlayarak tasavvufi yaşama girdi. Halvetiye şeyhlerinden Kasım Çelebi'den icazet aldı. 1586'da İstanbul'a gitti ve Koca Mustafa Paşa civarında Bezistani Hacı Hüsvrev Bey'in yaptırdığı dergâha şeyh atandı. Şiirlerinde Mahfi (gizli, gizlenmiş) mahlasını kullandı, bu nedenle Ramazan-ı Mahfi olarak tanındı. Rüya yorumlamaktaki başarısıyla ünlendi; müritleri arasında dönem bazı ileri gelen devlet adamları da vardı.

Ahmedîye tarikatının kural ve yöntemlerinde yaptığı bazı değişiklikler nedeniyle tarikatı Ramazaniye olarak adlandırıldı. Ramazaniye, Ramazan Efendi'den sonra Cihangiriye, Buhariye, Raufiye, Cerrahiye ve Hayatiye kollarına ayrıldı.

Ramazan Kararnamesi (1858), Tanzimat döneminde toprak mülkiyetini düzenleyen kararname.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'yla (1839) getirilen toprak mülkiyeti hakkı, Osmanlı toprak hukukunun şer'i kurallara bağlı olması nedeniyle hemen uygulanmadı. 1845 ve 1847'de iki ayrı nizamnameyle tapu hakkı belli ölçüde tanındı. Toprak mülkiyeti konusuna yer veren İslahat Fermanı'ndan (1856) sonra 1858'de Arazi Kanunnamesi(*) yayımlandı. Bu yasa, mülkiyete konu olan toprakların sınırlarını genişleterek, eskiden tımar sistemine bağlı miri toprakların tam mülkiyet hakkını tasarruf sahiplerine bıraktı. Aynı yıl yürürlüğe konan Ramazan Kararnamesi'yle de mülkiyetin yanı sıra tam tasarruf hakkı getirildi. Kişinin toprağına ipotek koydurarak borçlanmasına izin verildi. Ferağ ve intikal durumunda, mirasçının borcu ödemedikçe toprağı geri alamayacağı kuralı getirildi. Köylünün sıkıştığı zaman toprağına karşılık göstererek borçlanabilmesine yönelik ipotek uygulaması kısa sürede köylünün aleyhine sonuçlar verdi. 1839-58 arasında uygulanan "an cemaatin" vergi sisteminin terk edilerek "tahrir kaidesi"ne bağlı vergi sistemine geçilmesi, toprak, arsa ve binalara değerlerine göre binde 4 oranında vergi konması, büyük haksızlıklara neden oldu. Vergisini ödeyemeyen köylüler, tarlalarını ipotekle koyarak borç bulma yolları aradılar. İpotek karşılığı faizle borç veren kentli tefeciler borç ve faizlerini ödeyemeyen köylülerin topraklarını mülkiyetlerine geçirdiler. Bu yüzden köylüyü toprak sahibi yapma hedefine ulaşamadığı gibi köylü tümüyle yoksullaştı.

Bu arada "yabancıların toprağı tasarruf edemeyecekleri"ne ilişkin Arazi Kanunnamesi hükümünü genel hukuk kurallarına aykırı sayan dış sermaye çevreleri, yabancılarla da Ramazan Kararnamesi'ndeki hakların tanınması için baskı uyguladılar. Sonunda Sefer Kanunnamesi'yle (1869) yabancıların da satın aldıkları topraklarda tam mülkiyet hakkına sahip olabilecekleri kabul edildi. Ama yabancıların kendi topraklarında kapitülasyonlardan yararlanamayacakları belirtilerek, Hicaz'da taşınmaz alamayacakları istisnasına da yer verildi.

Ramazan Kararnamesi (1875). TECİLİ DÜYUN KARARNAMESİ olarak da bilinir, Osmanlı maliyesinin borçlarının ertelenmesini öngören kararname.

Kırım Savaşı'nın (1853-56) dayattığı güçlükler Osmanlı Devleti'nin 1854-74 arasında toplam 5.297.676.000 franklık tahvil çıkarmasını zorunlu kılmuş, ama bu tahviller yazılı değerlerinin ortalama yüzde 56,8'ini karşılayan bir bedelle satılabildiğinden, hazineye ancak 3.012.900.000 frank borç para sağlanabilmişti. Biriken borçların görünürde yüzde 5-6 düzeyinde olan faizleri de, tahvillerin düşük fiyatlarla satılması yüzünden gerçekte yüzde 12 dolayındaydı. Bu nedenle anapara ve faizler ödenemeyecek boyutlara ulaştı. Ödeme güçlüğü'nün asıl nedeni ise dış borçlanmayla sağlanan kaynakların yatırımlara dönüştürülmesiyle. Yabancı alacaklılara her yıl faiz ve anapara ödemeleri için verilmesi gerekli olan 14 milyon altın yıllık genel bütçenin yarısına eşitti. Gerek dış alacaklı çevreler, gerekse ülkede tahvile para yatıranlar iş ve yaşamlarını tahvil faizlerine göre düzenlemişlerdi. Borçlarla ilgili olarak alınacak bir karar ağır sonuçlar doğurabilirdi.

1874 bütçesinin 5 milyon altın açıkla bağlanması, Rameli vilayetlerindeki karışıklıkları ek ödenekler gerektiren askeri ödemeleri zorunlu kılması, buna karşılık siyasal durumun yeni borçlanmalara olanak tanımasını Sadrazam Mahmud Nedim Paşa

yönetimini beklenmedik bir karara yöneltti. Özel bir komisyona hazırlanan plana göre düzenli borçların ve faizlerinin yansının yüzde 15 faizli yeni tahvillerle değiştirilmesi, öteki yansının yüzde 100 artırılarak beş yıl ertelenmesi öngörüldü. Bu yoldan sağlanacak tasarruf bütçe açığının kapatılmasında ve askeri ek ödeneklerin karşılanmasında kullanılıyordu. Plan doğrultusunda 6 Ekim 1875'te yürürlüğe konan Ramazan Kararnamesi, iç ve dış mali çevrelerde tepkiye karşılandı. Sultan Abdülaziz'in 1876'da tahttan indirilmesinde öteki nedenlerin yanında Ramazan Kararnamesi de önemli bir etken oldu.

Ramazanoğlu Camisi bak. Adana Ulucami Külliyesi

Ramazanoğulları, Çukurova bölgesinde hüküm süren Türkmen beyliği (y. 1352 - 1608).

Oğuzların Üçok boyunun Yüregir aşiretinden gelen ve Memlük sultanı Salaheddin Salih (hd 1351-54) tarafından Çukurova'daki Türkmenlerin emirliğine atanan (1352) Ramazan Bey'in kurduğu beylik Memlük egemenliğini sona erdirmeye çalıştı. Ama 1417'de başlayan taht mücadelelerinin de etkisiyle Memlük denetimine girerek (1418) önemini yitirdi.

Osmanlı topraklarının Toros Dağlarına kadar genişlemesinden ve 1485-90'daki Osmanlı-Memlük Savaşı'ndan sonra, beyliğin elindeki topraklar Osmanlılar için stratejik önem kazandı. 1514'te Memlüklerce tahttan indirilen Ramazanoğulları beyi Mahmud Bey (hd 1510-17) Osmanlı padişahı I. Selim'den (Yavuz) sığınma istedi. Ertesi yıl Suriye'de Memlükleri yenilgiye uğratan I. Selim, Mahmud'u beyliğin başına getirdi. Osmanlılarca beyliğe atanan Mahmud'un ardılı Piri Mehmed Bey (hd 1517-68) Orta ve Güney Anadolu'daki Türkmen ayaklanmalarının bastırılmasında Osmanlılara yardım etti (1526). Son Ramazanoğulları beyi Pir Mansur'un 1608'de ayrılmasından sonra başka atama yapılmadı. Çukurova yaklaşık 1610'da Osmanlı topraklarına katıldı ve bu tarihten sonra beyliğin bazı üyeleri Asya ve Balkanlar'daki Osmanlı eyaletlerinde vali olarak görev yaptılar.

Beylik Çukurova bölgesinde cami, imaret, medrese, köprü ve yollar yaptırdı. Halil Bey'in başlattığı ve oğlu Piri Mehmed Bey'in tamamladığı Adana Ulucami Külliyesi(*) bu dönemden kalan en önemli yapılardan biridir.

Ramazzini, Bernardino (d. 3 Kasım 1633, Carpi - ö. 5 Kasım 1714, Padova, İtalya), şanayi hekimliğinin kurucusu kabul edilen İtalyan hekim. Meslek hastalıkları, işçiler için koruyucu güvenlik önlemleri ve iş tazminatına ilişkin yasalar üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

Modena Üniversitesi'nde tıp dersleri verirken epidemiyoloji alanında yapılan ilk çalışmalara katılarak yaygın nohut zehirlenmesini ve sıtma salgınına betimledi. Sıtma tedavisinde kınakına bitkisinin kabuğunun kullanılması önerdi ve bu ilacın kullanılmaya başlamasıyla Eski Yunanlı hekim Galenos'un hastalıkların tedavisinde müşil kullanılmasıyla ilişkin kuramının geçerliliğini yitirdiğini savundu.

Meslek hastalıkları konusunda ilk kapsamlı yapıt olan ve örneleyici kimyasal maddeler, tozlar ve metallerle çok sayıda meslek dalında işçilerin karşılaştığı sağlığa zararlı koşulları tanımladığı *De Morbis Artificum Diatriba*'yı (1713; İşçi Hastalıkları Üzerine İnceleme) kaleme aldı. 1700'den yaşamının sonuna değin Padova Üniversitesi'nde tıp profesörü olarak görev yaptı.

Rambert, Dame Marie, evlendikten sonra MARIE DUKES, asıl adı CYVIA RAMBAM, MIRIAM RAMBACH ya da RAMBERG olarak da bilinir (d. 20 Şubat 1888, Varşova, Polonya - ö. 12 Haziran 1982, Londra, İngiltere), bale yapımcısı ve yönetmeni. En eski İngiliz bale topluluğu olan ve günümüzde de etkinliğini sürdüren Rambert Balesi'nin kurucusudur.

Euritmikin(*) kurucusu Émile Jaques-Dalcroze'un öğrencisiydi. 1913'te bu tekniği Sergey Diaghilev'in Rus Balesi'ndeki sanatçılara öğretmekle görevlendirildi. Yaklaşımalarıyla Vaslav Nijinsky'nin *L'Après-midi d'un faune* (Bir Faun'un Öğleden Sonrası) ve *La Sacre du printemps* (Bahar Ayını) için

Maria Rambert, 1937
Houston Rogers

düzenlediği koreografıyı önemli ölçüde etkiledi. Bu arada, ünlü bale öğretmeni Enrico Cecchetti'den ders aldı. Daha sonra Diaghilev'in bale topluluğuna katıldı. Bale çalışmalarını sürdürdüğü Londra'da 1917'de ilk balesini sahneledi. Ertesi yıl oyun yazar Ashley Dukes'la evlendi ve İngiliz yurttaşlığına geçti.

1920'de Cecchetti'nin öğretim yöntemlerini dayalı bir bale okulu kurdu. 1926'da öğrencisi Frederick Ashton'ın ilk balesini sahneledi. 1930'da İngiliz balesine büyük atılım kazandıran Camargo Topluluğu'nun kurulmasını sağladı. Kurucusu olduğu Bale Kulübü'nü 1935'te Rambert Balesi'ne dönüştürdü. Bu topluluğun yönetmeni olarak yenilikçi bir tutum izledi ve her dansçıyı kendi üslubunu geliştirmeye yöneltti. Ashton, Anthony Tudor, Andrée Howard, Frank Staff, Walter Gore ve Norman Morrice gibi genç İngiliz koreograflarına büyük destek vererek, bu sanatçıların çalışmalarını Londra'da kocasına ait Mercury Tiyatrosu'nda sahneledi. Pearl Argyle, Maude Lloyd, Peggy van Praagh, Sally Gilmour, Celia Franca ve Hugh Laing gibi dansçılar sanat yaşamlarına Rambert Balesi'nde başladılar. Rambert ayrıca Sophie Fedorovitch ve Hugh Stevenson gibi tasarımcıların yetişmesine katkıda bulundu. İngiliz balesinin kurulmasında oynadığı rol nedeniyle 1954'te C.B.E (Commander of the British Empire), 1962'de de D.B.E. (Dame Commander of the British Empire) nişanlarıyla ödüllendirildi. *Dancers of Mercury: The Story of Ballet Rambert* (1960; Mercury Dansçıları: Rambert Balesi'nin Öyküsü) adlı yapıtın yazarlarından biri ve *Ulanova: Her Childhood and Schooldays*'in (1962; Ulanova: Çocukluğu ve Okul Günleri) çevirmeniydi.

Rambert Balesi, özgün adı BALLET RAMBERT, İngiltere'nin günümüzde de etkin olan en eski bale topluluğu. 1930'lar'dan beri genç yeteneklerin yetişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Toplulukta çalışan ünlü sanatçılar arasında Alicia Markova ve Margot Fonteyn gibi dansçılar, Antony Tudor, Sir Frederick Ashton, Agnes de Mille, Andrée Howard, Walter Gore ve Peggy van Praagh gibi koreograflar vardır.

Adlarını, Diaghilev ile çalışmış eski bir dansçı olan Dame Marie Rambert'ten alan ve 1926'dan beri gösteri yapan Rambert Dansçıları ile 1930'da kurulan Bale Kulübü, tanınmamış koreografların çok yeni yapıtlarını pazar öğleden sonrası programları halinde sahnelemeye başladılar. II. Dünya Savaşı sırasında, topluluk gösterilerini fabrikalarda, askeri karargâhlarda, kent dışı yerlerde ve başlıca Londra tiyatrolarında sürdürdü. Savaşın sonraki Avustralya ve Yeni Zelanda turneleri (1947-48) bu ülkelerde baleye büyük ilgi uyanmasına yol açtı. Küçük bir topluluk olan Rambert Balesi 1966'da repertuarını yenileyerek genç yeteneklere kucak açtı. 1974'te sanat yönetmenliğine John Chesworth getirildi.

Rambler, The, 1750-52 arasında Londra'da, John Payne tarafından haftada iki kez yayımlanan tek yapraklı dergi. İki peniye satılan derginin her sayısında imzasız tek bir deneme yer alırdı. Yayımlanan 208 denemenin beşi dışında tümünü Samuel Johnson yazmıştı. Dünyayı düzeltme görevinin bilincinde bir ahlakçı olarak yazan Johnson'un denemelerinin çoğu yaşamın düşkünlüklerini ve karşılaşılan engelleri işliyordu. "Mutluluk Yerel Olmaz", "Tutkuları Dizginlemek İçin Sık Sık Ölümlü Düşünmek", "Boş Düş Gücü Bir Lüks" gibi başlıklar onun tutumunu yansıtıyordu. Johnson'un edebiyat yaklaşımını değerlendirmek bakımından önemli bir kaynak olan *The Rambler* eğlendirici olmaktan çok eğitici bir dergiydi. Johnson ele aldığı konuya genellikle uzaktan bakan ve genelleşici bir yaklaşımı benimserdi.

Johnson'ın *The Rambler*'a katkıda bulunmaya yönelten başlıca amaç para kazanmaktır. Derginin satışı iyi değildi ama 1753'te gözden geçirilmiş denemeler kitap olarak basıldığında kısa sürede tükendi. *The Rambler*, John Hawkesworth'un *The Adventurer* (1752-54), Edward Moore'un *The World* (1753-56), George Colman ve Bonnell Thornton'un *The Connoisseur* (1754-56) ve Henry Mackenzie'nin *İskoçya'da The Mirror* (1779-80) adıyla çıkardığı süreli yayınlara esin kaynağı olmuştur.

Rambouillet koyunu, Fransız hükümetinin girişimiyle 1786 ve 1799'da Rambouillet yöresinde seçkin merinos koyunlarından geliştirilen koyun soyu. İnce yün elde edilen koyun soylarının en irisidir. Yüzü kaplayan yün bazı örneklerde gözleri örtecek ölçüde uzundur. Ama bu kusur seçmeye dayalı ıslah yöntemiyle kısmen giderilmiştir.

İlk kez 1840'ta götürüldüğü ABD'de büyük bir yaygınlık kazanan bu soy, pazar koşullarına uygun olarak çeşitli soylarla melezlenmiştir. Türkiye'ye ABD'den getirilen Rambouillet koyunları, yerli koyunların yün ve et verimini yükseltme amacına yönelik ıslah çalışmalarında kullanılmaktadır.

Rambouillet (Markizi), Catherine de Vivonne (d. 1588 - ö. 27 Aralık 1665), 17. yüzyılın ilk yarısında Fransız edebiyatının gelişmesinde büyük etkisi olan Fransız soylu.

Sonradan Rambouillet markisi olan Charles d'Angennes'le 12 yaşında evlendi. Fransız sarayındaki kabahaktan ve siyasal entrikalardan uzaklaşmak için evini edebiyatçı ve aydınlarla açarak soylularla edebiyatçılarının kaynaşmalarına öncülük etti. Sonradan başkalarının da aynı yolu izlemesi, Fransız klasik edebiyatının ortak bir dile ulaşmasında önemli rol oynadı. Rambouillet'in konuklarının düşünce ve ifade edicilik ve kibarlığa verdiği büyük önem, Molière'in

Les Précieuses ridicules (Gülünc Kibarlar) adlı yapıtında alaya aldığı bazı aşırılıklara vardı. Bununla birlikte doğru ve kibar Fransızcanın temeli bu salonda atıldı. Birçok yazar, daha sonra Fransız klasik edebiyatının temeli olan insan psikolojisini araştırma yetkinliğini bu çevrede edindi.

Ramçaritmenas (Rama'nın Yaptıklarının Kutsal Gölü), ortaçağ Hindu edebiyatının çağdaş Hinduizmi büyük ölçüde etkileyen başyapıtlarından Sanskrit *Ramayana* destanının yerel Hintçeye aktarılmış biçimi. 16. yüzyılda şair Tulsidas(*) tarafından yazılmıştır. Gerek kişisel bir tanıya duyulan sevginin dile getirilişi, gerekse hükümdar ve kocayla (Rama), karısı (Sita) ve kardeşi (Lakshmana) arasındaki ideal ilişkileri anlatışıyla önem taşır.

Rameau, Jean-Philippe (v. 25 Eylül 1683, Dijon - ö. 12 Eylül 1764, Paris, Fransa), geç barok dönem Fransız bestecisi. Günümüzde en çok klavsen müziği ile tanınmasına karşılık, yaşadığı dönemde müzik kuramcısı ve opera bestecisi olarak da ünlüyüdü.

Babası 42 yıl Dijon'un çeşitli kiliselerinde org çalmıştı. Oğlunun orgcu değil, avukat

Rameau, Jacques-André-Joseph Aved'in bir portre çalışmasından ayrıntı; Güzel Sanatlar Müzesi, Dijon, Fransa
Sanat International

olmasını istiyordu. Ama Rameau son derece kötü bir öğrenciydi. On sekiz yaşında müziği kendine meslek olarak seçtikten sonra İtalya'ya gitti; ama Milano'dan öteye geçmediği anlaşılmaktadır. Ertesi yıl Avignon kentinde orgcu olarak çalışmaya başladı, daha sonra da Clermont, Dijon, Lyon'da orgculuk yaptı. Paris'te bir süre kaldı ve güzel klavsen parçalarını topladığı *Premier livre de pièces de clavecin* (1706; Klavsen Parçaları Birinci Kitabı) adlı bir yapıt yayımladı, ama büyük bir yankı uyandırmadı. Bu parçaları, çalışını çok beğendiği dönemin ünlü orgcu-klavsenlisi Louis Marchand'ın etkilerini taşıyordu.

1715'te Clermont'a dönen Rameau katedral orgculuğu yapmak üzere 29 yıllık bir sözleşme imzaladı. Daha sonra müzikal armoninin temellerini araştırmaya koyuldu. Çok ayrıntılı ve son derece özgün bir biçimde çalışıyordu. Eskilerin armoni kurallarını melodiyi temel alarak oluşturduklarını, oysa öncelik taşıyanın armoni olduğunu, asıl ondan yola çıkılması gerektiğini savunarak geleneksel kurama karşı çıktı. İncelemelerini, sezgilerine dayanarak, doğal armonik ses dizileri üzerinde yoğunlaştırdı ve 20. yüzyıldaki ders kitaplarının çoğunun temeli olan armoni sisteminin ulaştı. Sonunda, Paris'te yayımlanan

Traité de l'harmonie (Armoni İncelemesi) adlı kitabıyla üne kavuştu ve bu onda yeniden Paris'e dönme isteği uyandırdı.

Clermont'daki yöneticiler Rameau'nun ayrılmasına yanaşmıyorlardı, ama sonunda kabul ettiler. Rameau yeni bir yaşama başladı. Klavsen parçalarının ikinci cildi *Pièces de clavecin avec une méthode pour la mécanique des doigts* (1724; Parmak Çalışmaları İçin Bir Metotla Birlikte Klavsen Parçaları) ilkinden çok daha başarılı oldu; Rameau bu çalgının çok aranan bir öğretmeni durumuna geldi. Panayır tiyatroları için fon müziği siparişleri aldı; böylece sahne besteciliği konusunda gelişme olanağı buldu. 1725'te Louisiana'dan gelen iki Amerika Yerlisinin bu tiyatrolardan birinde yaptığı gösteri, en iyi ve ünlü parçalarından *Les Sauvages*'ı (Vahşiler) bestelemesinde esin kaynağı oldu. Rameau bu parçayı daha sonra *Les Indes galantes* (Aşık Yerliler) adlı opera balesinde kullandı. Ertesi yıl, 42 yaşındayken, 19 yaşındaki bir şarkıcıyla evlendi. Bütün operalarında sahneye çıkan bu kadından dört çocuğu oldu.

Bu sırada Fransa'nın en önde gelen zenginlerinden ve müziğin gelmiş geçmiş en büyük destekleyicilerinden biri olan Le Riche de la Pouplinière ile ilişki kurdu. Yirmi iki yıl sürdüreceği bir görev, La Pouplinière'in özel orkestrasının başına getirildi; ayrıca onun zeki ve yetenekli eşine müzik dersleri veriyordu. Sonunda Rameau'nun ailesi La Pouplinière'in konağına taşındı; yazları da onun Passy'deki şatosunda geçiriyorlardı. Bu sıcak ilişki La Pouplinière'in eşinden ayrılmasından sonra giderek bozuldu ve Rameau'nun yerini genç öncü (*avant-garde*) besteci Karl Stamitz aldı.

Rameau'nun, librettosunu Abbé Pellegrin'in yazdığı, ilk ve birçok bakımından da en güzel operası *Hippolyte et Aricie* ilk kez 1733 ilkbaharında La Pouplinière'in evinde oynandı. Aynı yıl sonbaharda Paris Opera-si'nde, ertesi yıl da sarayda sahnelendi.

Önceleri Rameau'yu alaya alan Voltaire, çok geçmeden tavır değiştirerek onun yanında yer aldı; ona bir de nefis *Samson* librettosu yazdı. Bu opera görünüşte dinsel gerekçelerle, ama gerçekte Voltaire aleyhindeki entrikalar nedeniyle yasaklandı; müziği de kayboldu. Ama ikisi birlikte daha sonra, sarayda oynanmak üzere *La Princesse de Navarre* (Navarre Prensesi) ve *Le Temple de la Gloire* (Zafer Tapınağı) adlı iki hafif oyun yazdılar. Bunların her ikisi de 1745 tarihliydi. İkinci Jean-Jacques Rousseau sonradan *Les Fêtes de Ramire* (1745; Ramiro Şenlikleri) adıyla kısaltarak yeniden yazdı.

Rousseau ve d'Alembert gibi, *Encyclopédie*'de Diderot'yla birlikte çalışan yazarlar başlangıçta ateşli birer Rameau hayranıydılar. Ama 1750'lerin ortalarında İtalyan müziğine gittikçe daha çok yakınlık duyarak Rameau'dan uzaklaştılar. Rameau da İtalyan müziğini herkes gibi beğeniyordu, ama örneğin *Les Fêtes des Polymnie* (1745; Polymnie Şenlikleri) ve son yapıtı *Abaris ou les Boréades*'e (1764) bu tarzda yazdığı uvertürler çok özgün yapıtlar olmaktan uzaktır.

Rameau'nun sanat yaşamındaki en parlak dönem 1748-54 arasıdır. Bu arada başyapıtı sayılan *Pygmalion*'u sekiz günde yazmış, altı başka operanın taslaklarını hazırlamış ve ileride XVI. Louis olarak tahta çıkacak prensin doğumu üzerine de *La Naissance d'Osiris*'i (Osiris'in Doğumu) bestelemiştir. Bundan sonra üne gittikçe azalmış, ama yaygın müzik üslubu artık kesin olarak.

bugün "klasik" sözcüğüyle tanımlanan yö-
rüngesine oturmuştur. Dinleyici Rameau'
nun derin duygulu ve zengin geç barok
armonisi yerine, basit armonili ve kulağa
hoş gelen ezgileri yeğler olmuştur.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Sahne yapıtı. *Castor et Pollux* (1737), *Dardanus* (1739), *Platée* (1745), *Zoroastre* (1749). Oda müziği. *Pièces de clavecin en concert* (1741).

Ramenskoye, Rusya Federasyonu'nun ba-
tısında, Moskova yönetim biriminde (oblast)
ilçe (rayon) merkezi kent. Başkent Moskova'
nın güneybatısında yer alır. 1820'lerde Rus-
ya'nın ilk pamuk fabrikalarından birinin
kurulmasının ardından bir sanayi merkezi
olarak gelişti. Günümüzde hem bir doku-
macılık ve makine sanayisi merkezi, hem de
Moskova'nın konut banliyösüdür. Kentte
bir tıp fakültesiyle teknik yüksekokullar
vardır. Nüfus (1991 tah.) 88.800.

Ramesseum, Yukarı Mısır'da, Teb'de,
Nil'in batı kıyısında bulunan II. Ramses'e
(y. İÖ 1304-1237) ait mezar tapınağı. Tanrı
Amon'a ve ölü Firavun II. Ramses'e adan-
mış tapınak, günümüze ancak bazı parçaları
kalmış 17 m yükseklikteki II. Ramses
heykeliyle ünlüdür. Yeni Krallık'taki başka
mezar tapınakları gibi ana eksenini doğu-batı
doğrultusunda inşa edilmiştir ve cephesi
Lukсор Tapınağı'na yöneliktir. Ancak yarı
yükseklige kadar ayakta duran duvarları
Kadeş ve Suriye savaşlarıyla Min Şenliği'nden
sahneleri canlandıran kabartmalarla
bezelidir. Augustus döneminde yaşamış ta-
rihçi Diodoros Sikeliotes bu tapınağı "Osy-
mandias'ın Mezanı" (II. Ramses'in ön adı-
nın bozulmuş biçimi) olarak tanımlamıştır.
İngiliz şair Shelley'nin "Ozymandias" adlı
şiirinin konusu da Ramses'in buradaki dev
heykeliyle ilgilidir.

Ramesvaram, Hindistan'ın güneydoğusunda,
Tamil Nadu eyaletindeki Ramanathapuram
ilinde ada. Hindistan'la Sri Lanka'yı
(eskiden Seylan) birbirine bağlayan Adem

rami, ısırgangiller (*Urticaceae*) familyası-
nın, *Boehmeria* cinsinden bazı lif bitkilerine
ve bunların saplarından (gövdelelerinden)
çıkarılan liflere verilen ad. En çok yetiştiril-
en türlerden biri, Çin kökenli bir bitki olan
B. nivea'dir. Ayrıca bu bitkinin Malezya'ya
özgü bir çeşidi de (*B. nivea*'nin *tenacissima*
çeşidi) iyi bir lif kaynağıdır.

Çokyıllık bir bitki olan rami tek bir
gövdeye değil, her biri 1,9-2,4 m arasında

Rami (*Boehmeria nivea*)
Walter Singer

boy atan çok sayıda sapa sahiptir. Sapların
üst bölümlerinde oluşan yapraklar yürek
biçimli, kenarları da testere gibi dişlidir. *B. nivea*'nin yapraklarının alt yüzü beyaz tüy-
lerle kaplı olup yalnızca üst yüzü, *tenacissi-
ma* çeşidinin ise her iki yüzü de yeşil
renklidir. Yaprakların koltuğunda gelişen
çiçekler sarkık kümeler oluşturur.

Genellikle tohumdan değil, toprakaltı göv-
delerinden (rizom) alınan parçalar yardımı-
yla çelikleme yapılarak çoğaltılan bu bitki
en iyi ılıman, nemli iklimlerde ve akaç-
laması iyi yapılmış kumlu topraklarda ye-
tişir; ayda en az 7,5-13 cm'lik bir yağışa
gereksinimi vardır. Hasat sapların dip böl-
ümlerinin kararmasıyla ve toprağın yüze-
yinde yeni sap uçlarının görünmesiyle baş-
lar. Ürün toplandıktan sonra gövdede kabu-

latıldığında dayanıklılığı artar, kesinlikle
çekmez ve biçimi bozulmaz.

Rami en çok sanayi tipi dikiş ipliği,
ambalaj malzemesi, balık ağı ve süzgeç bezi
yapımında kullanılır. Ayrıca başka liflerle
karıştırılarak döşemelik ve giysi kumaşı
üretilebilir. Bu amaçlar için kullanılamayacak
nitelikteki kısa lifler ile artıklar da kâğıt
sanayisinde değerlendirilir. En başta gelen
rami üreticisi Çin'dir. Öbür önemli üretici-
ler ise Japonya, Tayvan, Filipinler ve Bre-
zilya'dır.

Râmi Mehmed Paşa (d. 1654/55, İstanbul-
ö. 1707, Rodos), Karlofça Antlaşması
(1699) için yapılan görüşmeleri yürüten
Osmanlı devlet adamı ve divan şairi.

Öğrenimini tamamladıktan sonra reisül-
küttâblık kalemine girdi. Şiir ve inşa alanın-
da gösterdiği başarıyla kısa sürede ünlendi.
Koruyucusu şair Nâbî'yle birlikte hacca
gitti. 1690'da beylikçiliğe, 1694'te de reisül-
küttâblığa atandı. 1699'da başdelege olarak
Karlofça görüşmelerine katıldı. Daha sonra
kubbe veziri (1702) ve sadrazam (Ocak
1703) oldu. Köklü reformlara girişmek is-
temesi bazı çıkar çevrelerinin tepkisini
çekti. Edirne Olayı olarak bilinen ayaklan-
ma sırasında sadrazamlıktan ayrıldı ya da
uzaklaştırıldı (Ağustos 1703). 1704'te önce
Mısır, sonra Kıbrıs beylerbeyliklerine gön-
derildi; ardından Rodos'a sürüldü.

Divan edebiyatında kendine özgü seçkin
bir üslup yaratan Rami Mehmed Paşa,
Nabî'nin etkisinde kalarak şiirler yazmış,
özellikle gazelleriyle tanınmıştır. *Divan'ı*
Sadettin Nûzhet Ergun'un *Râmi Paşa Haya-
tı ve Eserleri* (1933) adlı yapıtı içinde
yayınlanmıştır. Karlofça Antlaşması'na iliş-
kin görüşlerini *Vekayi-i Musâleha* adlı yapı-
tında toplamıştır. Yazma yöntemiyle ilgili
bir kitap olan *Hulâsa-i İnşa* ve mektuplarını
içeren *Münşeat* öbür yapıtlarıdır.

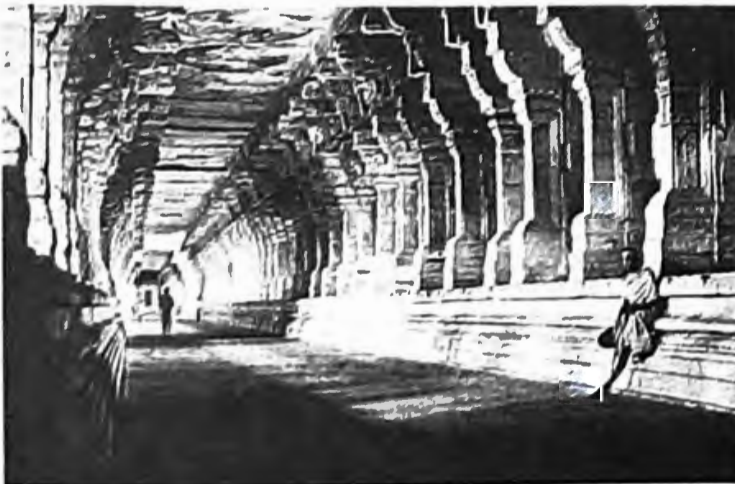
Ramiro I (ö. 8 Mayıs 1063), 1035'te tahta
çıkan ilk Aragon kralı. Navarra kralı III.
Sancho'nun evlilik dışı oğluydu. III. Sanc-
ho'nun sağlığına Aragon'un yönetimini
üstlendi ve babasının vasiyeti gereği 1035'te
Aragon kralı oldu. 1045'te kardeşi Gonza-
lo'nun ölmesiyle, onun topraklarını da eline
geçirdi. Sonradan Huesca, Zaragoza ve
Lérida Müslüman emirliklerini haraca
bağladı.

Ramiro II, lakabı KEŞİŞ RAMIRO. İspanyolca
RAMIRO EL MONJE (ö. 1154), Aragon kralı
(1134-37). Aragon kralı Sancho Ramirez'in
(hd 1063-94) üçüncü oğluydu. Çocuğu ol-
mayan ağabeyi I. Alfonso (Savaşçı) tahtın
Höspitalier ve Templier tarikatlarına kalma-
sını vasiyet edince kapandığı manastırı terk
ederek evlendi ve tahta çıktı. Barselona
kontu IV. Ramón Berenguer'in oğluyla
nişanlanan kızı Petronila ve damadı lehine
1137'de tahttan çekildi. Aragon Krallığı
torunu II. Alfonso'nun hükümdarlığı sıra-
sında Barselona'yla birleşti (1164).

Ramiro II (ö. 951, León, León Krallığı).
León ve Asturias kralı (931-951). Kurtuba
(Córdoba) Halifeliği karşısında Simancas
Çarpışması (939) gibi birçok önemli zafer
kazanmıştır. Kral II. Ordoño'nun ikinci
oğluydu. Ağabeyi IV. Alfonso'nun tahttan
çekilmesi üzerine kral oldu. 944'te Halife
III. Abdurrahman'la beş yıllık bir ateşkes
imzaladı. Ama ilk Kastilya kontu Fernán
González önderliğindeki ayrılıkçı hareketi
denetim altına almayı başaramadı.

Ramiz bak. Gökçe, Ramiz

ramjet motor, yapısında hiçbir hareketli
parça bulunmayan jet motoru türü. Difüzör
(yayıcı), yanma odası ve lüle olmak üzere

Ramesvaram'daki tapınağın içinden bir görünüm, Tamil Nadu, Hindistan
Syndicate International Ltd

Köprüsü adlı bir dizi mercan resifinin bir
parçasını oluşturur. Güney Demiryolu'nun
son durağı olan ada, 1964'te Seylan'daki
Talaïmannar'a giden feribotlar için bir yük-
leme limanı olmuştur. Adada 17. yüzyıldan
kalma bir tapınak vardır. Hem Vişnucular
hem de Şivacıların kutsal kabul ettikleri
Ramesvaram, Hinduların Hindistan'da Va-
ranasi'den (Benares) sonraki en kutsal
yeridir.

ğa yapışık olarak bulunan lifler kabukla
birlikte soyulur ve bir süre suda bekletilip
yumuşatıldıktan sonra kabuktan kazınarak
ayrılır.

Oldukça parlak ve beyaz renkli olan rami
liflerinin uzunluğu 13-15 cm arasında de-
ğişir. Silindirik biçimli bu liflerin en önemli
özellikleri arasında nem çekmesi, çabucak
boyanması, keten, pamuk ve yünden daha
sağlam olması sayılabilir. Rami liflerinden
yapılan dokumalar kolaylıkla yıkanabilir,

üş ana elemanı vardır. Çok yüksek bir hızla "hava alığı"ndan içeri giren havanın sahip olduğu kinetik enerji, difüzör tarafından statik basınca dönüştürülerek yanma odasında daha düzgün ve verimli bir yanma sağlanır. Difüzörden çıkan yüksek basınçlı hava doğrudan yanma odasına girer. Burada hava, ince taneçikler halinde yakıt püskürtülerek yakılır. Yanma sonucu sıcaklığı 1.500°C-2.000°C'ye ulaşan karışımın ısı enerjisi bir egzoz lülesi aracılığıyla kinetik enerjiye dönüştürülür. Böylece aracı hareket ettiren tepki elde edilmiş olur.

Sesaltı hızlarda yanma odasına girmeden önce havanın basıncı yeterince yükseltilemediğinden, ramjet motorun verimi sesaltı ve düşük hızlı sesüstü uçuşlarda oldukça düşüktür. Bu motordan yeterli verimin alınabilmesi için hava hızının 2 Mach'tan (ses hızının iki katı) fazla olması gerekir. Bu nedenle de ramjet motoru bu hızı ulaştırabilmek için yardımcı bir aracın (uçak, roket vb) kullanılması zorunludur. Çoğunlukla güdümlü füze sistemlerinde kullanılan ramjet motorun üst uçuş hızı sınırı, yanma odasındaki sıcaklığa dayanabilecek malzeme bulunmaması nedeniyle 5 Mach'tır.

Yalnızca ramjet motorla uçan ilk uçak (Leduc 0.10) Fransa'da geliştirilmiş ve 21 Nisan 1949'da bir başka uçaktan fırlatılmıştır. Karş. türbojet motor.

Ramkhamhaeng (d. 1239? - ö. 1298?), Siyam'ın (bugün Tayland) ortakuzeyindeki Sukhothai'nin üçüncü kralı. Krallığını Güneydoğu Asya'nın ilk büyük Tay devleti durumuna getirmiştir.

Kardeşi Kral Ban Muang'ın 1279'da ölmesi üzerine, birkaç yüz kilometrekarelik küçük bir krallığın başına geçti. İzleyen 20 yıl içinde bir yandan savaşlar, öte yandan başarılı bir diplomasi ve ittifak politikasıyla bugün Laos sınırları içinde kalan Vientiane ve Louangphrabang'dan batıda Birmanya'nın (Myanmar) Hint Okyanusu kıyılarına ve güneyde Malakka Yarımadasındaki Nakhon Si Thammarat'a kadar uzanan geniş bir bölgeyi denetimi altına aldı. Böylece yeni gelişen Theravada Budacılığının ve daha önce bölgeyi elinde tutan Angkor Krallığı'na beslenen düşmanlıkların egemen olduğu bir bölgeyi yönetimi altında birleştirmiş oldu. Ramkhamhaeng'in ardılları 14. yüzyılda Chao Phraya Irmağı vadisinin aşağı kesiminin doğusunda kalan toprakları fethederek, Ayutthaya merkezli yeni bir Tay imparatorluğunun çekirdeği durumuna getirdiler.

Ramkhamhaeng hakkında bilinenlerin çoğu, kendisinin geliştirdiği bir yazı sistemiyle yazılmış olan 1292 tarihli yazıttan gelir. Tay dilinde yazılmış bu ilk yazıtta Ramkhamhaeng'den adil ve hoşgörülü bir hükümdar olarak söz edilir. Budacılığın koruyucusu olan Ramkhamhaeng, ticaretin gelişmesini ve komşu ülkelerle dostça ilişkilerin kurulmasını teşvik etti. Onun döneminde Sukhothai, Siyam uygarlığının beşiği durumuna geldi. Sanatta özgün bir Tay üslubu gelişti, bronz heykel sanatı yüksek bir düzeye ulaştı. Çinlilerden öğrenilen tekniklerle üretilen Sukhothai ve Sawankhalok seramikleri önemli bir ihracat ürünü durumuna geldi.

Ramkhamhaeng'in ölümünden kısa süre sonra merkeze uzak bölgelerdeki vasalları bağımsızlıklarını kazandırsa da bölgedeki birlik ruhu ve kültürel bütünlük duygusu varlığını korudu. Sonraki yüzyıllarda bölgede kurulan yeni devletler, özellikle de Ayutthaya bu temeller üzerinde yükseldi.

Ramle, İsrail'de kent. Tel-Aviv-Yafa'nın güneydoğusundaki kıyı ovasında yer alır. Arapların Filistin'de kurdukları tek kenttir.

Halife Süleyman bin Abdülmelik (hd 715-717) Ramla'yı kurduktan sonra (716) kenti, yakınlardaki Lod'un (Lydda) yerine Filistin'in yönetim merkezi yaptı. I. Haçlı Seferi (1096-99) sırasında kenti ele geçiren Haçlılar Ramle'yi tahkim ederek adını Rames olarak değiştirdiler. 1187'de kenti Haçlılardan geri alan Salâhaddin Eyyubi surlarını yıktırdı. Ramle 14. yüzyıldan sonra bir ticaret merkezi olarak gelişti.

Filistin'in Araplar ve Yahudilerce kurulacak iki devlete bölünmesini öngören 29 Kasım 1947 tarihli Birleşmiş Milletler kararıyla Ramle Araplara bırakıldı. Tasarlanan Arap devleti kurulmayınca çevresindeki topraklarla birlikte Mavera-ı Ürdün'deki Arap Lejyonu tarafından işgal edildi. Ama İsraililer bölgenin Arapların elinde olmasının Tel-Aviv'in güvenliğini tehlikeye düşürdüğünü ileri sürerek 12 Temmuz 1948'de düzenledikleri bir saldırıyla kenti ele geçirdiler. Bugün Arapların da yaşadığı Ramle, İsrail'deki bir Yahudi-Arap Dostluk Birliği'ne sahip tek yerleşmedir. Çimento, kontrplak ve elektrik malzemeleri üreten kent, önemli bir kara ve demir yolu kavşağıdır.

Kentin önemli yapıları arasında, St. Nikodemus ve St. Joseph Fransisken Misafirhanesi, Haçlıların 12. yüzyılda yaptıkları St. Jean Katedrali'nin kalıntıları üstüne inşa edilen Büyük Cami (el-Camiu'l-kebir) ve küçük turist tekneleriyle gezilen, sütunlarla bezeli 8. yüzyıl St. Helena Sarnıcı sayılabilir. Nüfus (1982 tah.) 42.300.

Ramo, Simon (d. 7 Mayıs 1913, Salt Lake City, Utah, ABD), elektronik alanındaki önemli katkılarıyla tanınan ABD'li mühendis. 1954-58 arasında ABD kıtalararası balistik füze (ICBM) programının yöneticiliğini üstlenmiştir.

1936-46 arasında New York'taki General Electric Company'de çalışan Ramo, burada mikrodalga iletim ve saptama aygıtını ve elektron mikroskopunu geliştirdi. 1946'da Hughes Aircraft Company'ye geçti ve burada da yangın denetim radarı, bilgisayar ve uçaklar için bazı elektronik sistemler geliştirdi. Ayrıca, Kore Savaşı'nda kullanılan ve sonradan pek çok savaş uçağının en önemli silahı haline gelen "Falcon" dizisi havadan-havaya güdümlü füzelerin geliştirilmesi çalışmalarını yönetti.

Ramo 1953'te Hughes Aircraft'tan ayrıldı ve Thompson Products Inc.'in mali desteğiyle, Dean E. Wooldridge ile birlikte Ramo-Wooldridge Corporation adlı şirketi kurdu. Bunu izleyen dört yıl boyunca Ramo-Wooldridge, "Atlas", "Titan" ve "Minuteman" gibi kıtalararası balistik füzelerle 1950'lerin sonları ile 1960'larda savunma, araştırma ve keşif amaçlı yazdı sondalarında yaygın olarak kullanılan bir dizi füze geliştirdi. 1958'de Ramo-Wooldridge ile Thompson Products birleşerek Thompson Ramo-Wooldridge Inc.'i (TRW) oluşturdu. Ramo 1978'de TRW'nin bilim ve teknoloji komitesinin, 1980'de de TRW-Fujitsu Co.'nun başkanı oldu.

Ramo, *Fields and Waves in Modern Radio* (1944; Modern Radyoda Dalgalar ve Alanlar), *Introduction to Microwaves* (1945; Mikrodalgaların Girişi) ve *The Management of Innovative Technological Corporations* (1980; Yaratıcı Teknoloji Kuruluşlarının Yönetimi) gibi teknik içerikli çalışmaların yanı sıra, bilim ve toplum arasındaki ilişkiyi incelediği *Cure for Chaos* (1969; Kaosun Çaresi) ve *America's Technology Slip* (1980; Amerika'nın Teknolojide Geri Kalması) adlı yapıtları da kaleme aldı.

Ramon DE PENYAFORT (AZİZ) (d. y. 1185, Peñafort, Barcelona yakınları - ö. 6 Ocak

1275, Barcelona, İspanya, azizler listesine kabulü 1601, yortu günü 23 Ocak), Katalonyalı Dominiken freri(*) *Codec laris Canonici*'nin (Kilise Hukuku Yasarı) 1917'de yürürlüğe girmesine değin Katolik kilise hukukunun temel kaynaklarından birini oluşturan *Decreta*'yı (Kararlar) derlemiştir.

1222'de Dominiken tarikatına girdi ve günah çıkaran rahipler için elkitabı niteliğindeki *Summa de casibus poenitentiae* yı yazdı. 1230'da Papa IX. Gregorius'un çağrısı üzerine gittiği Roma'da Gratianus'un *Decretum Gratiani*'sinden (Gratianus Karar Derlemesi) sonra çıkarılan papalık yasa ve kararlarını derlemekle görevlendirildi. Bu çalışmasının ürünü olan *Decreta* 1234'te yayımlandı. Tunus ve İspanya'daki misyonerlik çalışmaları için Arapça ve İbranice okulları kurdu (y. 1255). Aquino'lu Thomaso'nun *Summa contra gentiles* adlı ilahiyat kitabını yazmasına on ayak oldu.

Ramón Berenguer I., lakabı YAĞLI RAMÓN BERENGUER, Katalanca RAMÓN BERENGUER EL VELL (d. 1023/24 - ö. 26 Mayıs 1076, Barcelona?), Barcelona kontu (1035-76).

Babası I. Berenguer Ramon (hd 1018-35) topraklarını uç oğlu arasında bölüştürdü. Ama 1049'da Sanç'in (Sancho), 1054'te de Guillem'in Ramon lehine topraklarından vazgeçmeleriyle Barcelona toprakları yeniden birleşmiş oldu. Komşu Ampurias ve Pallars kontluklarının denetimini de ele geçirerek sınırlarını genişleten Ramon, yerel Cortes'i(*) toplantıya çağırarak, Roma hukukuyla ortaçağa özgü hukuk kurallarının incelenmesini ve Katalonya için uygun yasaların derlenmesini istedi. Cortes'de yürütülen tartışmaların sonucunda *Usajes de Barcelona* (1064-68) olarak bilinen unlu yasa derlemesi ortaya çıktı.

Ramón Berenguer II (d. y. 1053 - ö. 5 Aralık 1082, Barcelona-Gerona arası, Katalonya), ikiz kardeşi II. Berenguer Ramon'la birlikte hüküm süren Barcelona kontu (1076-82).

II. Ramon ve II. Berenguer, babaları I. Ramon Berenguer'in fethettiği topraklarda müstahkem mevkiiler kurma ve bu bölgeleri yerleşime açma politikalarını sürdürdüler. II. Ramon Berenguer 1082'de Gerona'ya giderken yolda öldürüldü. Bu olaydan sorumlu olduğu sanılan II. Berenguer Ramon sonradan "kardeş katili" (el Fratricida) lakabıyla anılmaya başladı. Kardeşinin ölümünden sonra tek başına hüküm sürmeye başlayarak İspanya'da yaşayan Müslümanlar arasındaki iç savaşlara katıldı. Bu sırada Tarragona bölgesini ele geçirdi (1091). Kardeşini öldürmekten yargılandığı davayı kaybetmesi üzerine 1097'de tahttan çekilerek Kudüs'e düzenlenen bir Haçlı seferine katıldı. II. Berenguer Ramon'un 1097'de ya da 1099'da öldüğü sanılmaktadır.

Ramón Berenguer III., lakabı BÜYÜK RAMÓN BERENGUER, Katalanca RAMÓN BERENGUER EL GRAN, PROVINCE KONTU I. RAMÓN BERENGUER olarak da bilinir (d. 1082 - ö. 1131, Barcelona), 1097-1131 arasında Barcelona kontu. Hükümdarlığı sırasında Katalan donanmasının Akdeniz'in batısını denetim altına alması ve Pireneler'in güneyinden Provence'a kadar uzanan yeni toprakların ele geçirilmesiyle, bağımsız Katalonya Devleti tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır.

II. Ramon Berenguer'in oğluydu. Amcası II. Berenguer Ramon'un 1097'de bir Haçlı seferine katılmasıyla Barcelona Kontluğu'nun başına geçti. İlk yıllarını Barcelona surlarına doğru ilerleyen Müslüman Mura-

bitlarla savaşarak geçirdi. 1111'de Besalú Kontluğu'nu fethetti. Ertesi yıl Provence'lı Douce'la (ya da Dolça) evlenerek Provence Kontluğu'nun da sahibi oldu. 1114-15 yıllarında Pizalılarla birlikte Balear Adalarına ortak bir sefer düzenledi. Sefer sırasında binlerce Hristiyan köleyi özgürlüğüne kavuşturdu ve Magripli korsanların üslerini dağıttı. Bu tarihten sonra Barcelona, Marsilya, Cenova ve Piza arasında ticaret hızla gelişti. 1116'da İtalyan devletlerinden yardım istemek ve İspanya'da düzenleyeceği Haçlı seferi için papadan izin almak amacıyla Roma'ya gittiysede ziyaretini sonuçsuz kaldı. Ertesi yıl miras yoluyla Pireneler'deki eski Cerdaña Kontluğu'nun sahibi oldu.

Ramón Berenguer IV, lakabı KUTSAL RAMÓN BERENGUER, Katalanca RAMÓN BERENGUER EL SANT (d. y. 1113 - ö. 6 Ağustos 1162, Borgo San Dalmazzo, Piemonte), Barcelona kontu (1131-62), Provence Kontluğu'nun naibi (1144-57) ve Aragon'un fiili hükümdarı (1137-62).

III. Ramón Berenguer'in büyük oğluydu. Babasının İspanya'daki Müslümanlara karşı başlatığı Haçlı seferlerini sürdürdü. Aragon Krallığı çok geçmeden Kastilya'ya karşı kendisinden yardım istedi. İzleyen görüşmeler sırasında Aragon kralı II. Ramiro'nun kızı ve vârisi Petronila'yla (Peronella) nişanlandı. II. Ramiro Ağustos 1137'de yapılan düğünden birkaç ay sonra kızıyla damadı lehine tahttan çekildi (Kasım 1137). Aragon kralı unvanını hiçbir zaman kullanmamakla birlikte, IV. Ramón Berenguer 1137'den başlayarak Aragon'un fiili hükümdarı oldu. 1162'de yerine geçen oğlu II. Alfonso'dan sonra ise, Barcelona kontları öncelikle Aragon kralı unvanını kullanmaya başladılar.

IV. Ramón Berenguer'in babası ölürken Provence Kontluğu'nu küçük oğlu Berenguer Ramón'a bırakmıştı. Berenguer Ramón'un 1144'te ölmesi üzerine IV. Ramón Berenguer Provence'lı II. Ramón Berenguer adıyla naiplik görevini üstlendi ve yegeninin 1157'de reşit olup Provence kontu III. Ramón Berenguer adıyla yönetimi devralmasına değin kontluğu yönetti. III. Ramón Berenguer ardında vâris bırakmadan ölünce (1166) kontluğun yönetimi IV. Ramón Berenguer'in oğlu Aragon kralı II. Alfonso'ya geçti. IV. Ramón Berenguer düzenlediği seferler ve Magriplilerden ele geçirdiği topraklarla (Tortosa [1148], Lérica, Mequinenza ve Fraga [1149], Prades ve Siurana [1153]) Katalonya'nın sınırlarını çizdi.

Ramón y Cajal, Santiago (d. 1 Mayıs 1852, Petilla de Aragón - ö. 17 Ekim 1934, Madrid, İspanya), sinir dokusunun temel birimi sinir hücrelerini (nöron) bulan İspanyol histoloji bilgini. 1906 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Camillo Golgi ile paylaşmasını sağlayan bu buluş, sinir sisteminin işlevinde nöronun rolünün ortaya çıkarılmasında ve sinir uyarılarının anlaşılmasında yol gösterici olmuştur.

Valencia Üniversitesi'nde anatomi, Barcelona ve Madrid üniversitelerinde histoloji ve patolojik anatomi dersleri verdi. Golgi'nin bulduğu gümüş nitrata boyama yöntemini geliştirdi; hayvan embriyonu ve yavrusunda beyin, duyu merkezleri ve omurilikteki sinir dokusunun ayrıntılı yapısını incelemeye yarayan altınla boyama yöntemini buldu. Özgün olarak sinir dokusunu boyayan bu maddelerle gözün ağtabakasının ince yapısını belirledi, bozmadde ve omurilikteki yapıları ve sinir hücresi bağlantılarını izledi.

Çalışmalarını yaşamının sonuna değin İspanya kralı XIII. Alfonso'nun 1920'de Madrid'de kurduğu Cajal Enstitüsü'nde sürdürdü. Sinir sisteminin yapısına ilişkin yapıtlarından en önemlisi *Estudios sobre la degeneración y regeneración del sistema nervioso* dur (1913-14; Sinir Sisteminin Dejenerasyon ve Rejenerasyonu).

Ramos, Graciliano (d. 27 Ekim 1892, Quebrângulo - ö. 20 Mart 1953, Rio de Janeiro, Brezilya), Brezilyalı romancı. Yoksul köy insanlarını anlatan yapıtlarıyla tanınmıştır.

Yaşamının büyük bir bölümünü, dükkân işlettiği ve belediye başkanı olduğu Palmeira dos Índios'ta geçirdi. Anılarını derlediği *Infância* (1945; Çocukluk), ailesinin karşılaştığı güçlükleri, yetersiz eğitimi ve Zola, Eça de Queiroz, Dostoyevski ve Gorki'nin yapıtlarını okuyarak kendi kendini yetiştirmesini konu alır. Ücretli işçi olarak çalıştığı çiftliğin efendisi olmak için küçük düzenbazlıklardan cinayete kadar her türlü yöntemi deneyerek yükselen Paulo Honório adlı bir kişinin anıları biçiminde yazılmış en ünlü yapıtı *São Bernardo*'yu 1934'te yayımladı. Vargas'ın 1937'deki darbesinden bir yıl önce, komünist olduğu kuşkusuyla tutuklanarak bir ceza adasına gönderildi. (Brezilya Komünist Partisi'ne gerçekte 1945'te katıldı.) Serbest bırakıldıktan sonra Rio de Janeiro'ya yerleşti ve düşük bir maaşla eğitim müfettişi olarak çalıştı. Bir başka önemli yapıtı kuraklıktan kaçarak "gizemli bir umut ülkesi"ne (kente) göç eden bir ailenin öyküsünü anlatan *Vidas Secas*'tır (1938; Kırak, 1985).

ramp ışığı, tiyatrodaki, sahnenin ön kenarı boyunca zemine yerleştirilen lambalara verilen ad. Çağdaş tiyatrodaki genel aydınlatmanın parçası olarak ve tepeden verilen ışığın yol açtığı gölgeleri yumuşatmak için yararlanılır.

Ramp ışığı ilk kez 17. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz tiyatrosunda kullanıldı. Bunlar yüzer fitilli, üstü açık gaz lambalarıydı. Sonraları ışığı sahneye yansıtmak ve izleyicilerin gözüne gelmesini engellemek için bu lambalara kalay kaplı siperler eklendi. Gittikçe geliştirilen lambalarla ramp ışığı 19. yüzyıl ortalarına değin sahne aydınlatmasında en önemli yeri tuttu. Bu dönemde sahneler, kalsiyum ışığı(*) gibi yoğunluğu yüksek ışıklarla birlikte, balkonlara ve salonun yan duvarlarına yerleştirilen spotlarla önden de aydınlatılmaya başladı.

Rampal, Jean-Pierre (-Louis) (d. 7 Ocak 1922, Marsilya), Fransız flütçü. Flüte konser çalgısı olarak yeni bir boyut kazandırmıştır.

Rampal
(İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı)

Rampal, Marsilya Konservatuvarı'nda babasından ders aldı. Sonra tıp öğrenimine başladı, ardından da Paris Konservatuvarı'na girdi. Vichy Operası'nda çalıştığı flütçülüğü (1947-51), Paris Operası'nda bi-

nci flüt olarak (1956-62) sürdürdü. 1968'de de Paris Konservatuvarı'nın kadrosuna katıldı. Bir yandan tuncelere çıkarken, bir yandan da flüt dersi veriyor ve A. Vivaldi, Haydn gibi bestecilerin parçalarını flüt için yeniden yazıyordu. Repertuarına özellikle 18. yüzyıl parçaları alan Rampal, 1945'te Fransız Nefesli Çalgılar Beşlisi'ni, 1953'te de Paris Barok Müzik Topluluğu'nu kurdu. Teknik ustalığı yumuşak, çok temiz üflenen seslerle kaynaştırması ve parlak ton nüanslarıyla ün kazandı. André Jolivet ve Francis Poulenc onun için besteler yaptılar.

Rampur, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletinde il ve il merkezi kent. Kosi Irmağının kıyısında, kara ve deniz yollarının kavşak noktasında yer alır. Tarım ürünlerinin pazarlandığı bir ticaret merkezi olan kentte şeker ve pamuk işleme tesisleriyle çeşitli imalat sanayileri vardır. Başlıca yükseköğretim kurumu Raza College'dir.

Yüzölçümü 2.372 km² olan Rampur ili, sularını Ramganga Irmağının topladığı alüvyonlu bir ovayı kapsar. Başlıca ürünler tahıl, şeker kamışı ve pamuktur. Eskiden merkezi Rampur kenti olan bir prenslikti. 1949'da Uttar Pradesh eyaletine bağlanmıştır. Nüfus (1991) kent, 242.752; (1981) il, 1.178.621.

Ramsay, Allan (d. 15 Ekim 1866, Leadhills, Lanarkshire - ö. 7 Ocak 1918, Edinburgh, İskoçya), İskoç şair. Çoğu İskoç yazarın İngilizleştirdiği bir dönemde İskoç dilinde şiirler yazarak ve eski İskoç şairlerin yapıtlarının korunmasını sağlayarak ulusal şiir geleneklerini sürdürmüş, çağdaş şiirde İskoç dilinin kullanılmasına öncülük ettiği için Robert Burns'ün övgüsünü kazanmıştır.

Yaklaşık 1700'de Edinburgh'a yerleşerek saygın bir meslek olan perukçulukta ünlendi. 1712'de evlendi. Aynı yıl Jacobuscu (II. James yanlısı) bir edebiyat topluluğu olan Easy Club'ın kurucuları arasında yer aldı. Hem 18. yüzyıl İngiliz, hem de ortaçağ İskoç etkilerini yansıtan Isaac Bickerstaff, sonradan da Gawin Douglas takma adlarını kullandı. Çok geçmeden gerek İngilizce, gerekse İskoç dilinde ürünler veren yaratıcı bir şair olarak tanındı. Mizahlı ve yergili şiirlerinde büyük ölçüde İskoç dilini kullandı.

Horatius'un *Odes*'ini (Odlar) İskoç diline çevirdiği 1721'de, Ramsay bir bölümü alaylı ağıt tarzında olan kendi şiirlerini de yayımladı; sınırlı sayıda özel okur için basılan *Poems* (Şiirler) adlı bu kitabını 1728'de ikincisi izledi. Etkisi büyük ölçüde İskoç dilinde olmasından kaynaklanan *The Gentle Shepherd* (1725; Nazik Çoban) adlı pastoral komedisini, John Gay'in *The Beggar's Opera*'sının (1728; Dilenci Operası) etkisiyle, 1729'da balad operaya dönüştürdü. Eski İskoç şarkı, şiir ve atasözlerini *The Teatable Miscellany* (1724-37, 3 cilt; Çay Masası Derlemeleri), *The Ever Green* (1724, 2 cilt; Her Dem Taze) ve *Scots Proverbs* (1737; İskoç Atasözleri) gibi kitaplarında topladı. *Fables and Tales*'de (1722-30; Fabllar ve Masallar), *La Fontaine* ve *La Motte*'nin yapıtlarının İskoç diline çevirilerine yer verdi.

Ramsay, Britanya'da ödünç kitap veren ilk kütüphanenin (1726) ve resim eğitimine yönelik St. Luke Akademisi'nin (1729) kurucusudur.

Ramsay, Allan (d. 13 Ekim 1713, Edinburgh - ö. 10 Ağustos 1784, Dover, Kent, İngiltere), 18. yüzyıl İngiliz portre ressamının en önemlilerinden biri.

Edinburgh'da eğitim gördükten sonra Londra'ya gitti ve İsveçli portre ressamı Hans

Hysing'in (1734) yanında çalıştı. 1736-38 arasında İtalya'da yaşadı; orada Francesco Imperiali ve Francesco Solimena'dan etkilendi. 1739'da Londra'ya yerleştikten sonra portre ressamı olarak ün kazandı. Ama sanatında en üst noktaya, 1754-57 arasındaki ikinci İtalya gezisinden Londra'ya dönüş sonrasında ulaştı. 1767'de III. George'un ressamlığına atandı ve bu tarihten sonra yalnızca kraliyet ailesinin portrelerini yaptı. Resmi yapılar için tasarlanan bu yapıtların pek çoğu aslında yardımcıları tarafından hazırlanmış, Ramsay ise yaşamını siyasal broşürler yayımlamak, klasikleri incelemek ve dost toplantılarına katılmakla geçirmiştir.

Ramsay, Sir Joshua Reynolds'dan daha önce birçok portresinde onun "görmekli üslup"unun (*grand manner*) örneklerini vermesine karşın, bugün daha çok biçimsel olmayan, alçakgönüllü çalışmalarıyla tanınır. Özellikle kadın portrelerinden yansıyan sıcak, sevecen ve canlı hava dikkati çeker. Bu resimlerdeki hafiflik ve iddiasız zarıflık, Fransız rokoko portreciliğinin etkilerini taşır.

Ramsay, Sir William (d. 2 Ekim 1852, Glasgow - ö. 23 Temmuz 1916, High Wycombe, Buckinghamshire, İngiltere), soy gazıların neon, argon, kripton ve ksenonu bularak 1904 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan İngiliz kimyacı.

1871'de Heidelberg Üniversitesi'nde Alman analitik kimyacı Robert Bunsen'in

Sir William Ramsay
Hulton Picture Library

öğrencisi olan Ramsay, İngiltere'de 1880-87 arasında Bristol Üniversitesi'nde, 1887-1913 arasında da Londra Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Ramsay ilk çalışmalarını alkaolitlerin (bitkilerden elde edilen karmaşık kimyasal bileşikler) fizyolojik etkileri üzerinde yoğunlaştırdı. Araştırmaları sonucunda alkaolitlerin kimyasal yapılarında piridin (benzene çok benzeyen azotlu organik bileşik) halkaları bulunduğunu ortaya çıkardı.

İngiliz fizikçi Lord Rayleigh 1892'de kimyacıların kimyasal bileşiklerdeki azot ile atmosferde bulunan daha ağır azotun atom ağırlıkları arasındaki farkı açıklamalarını istedi. Ramsay havadan elde edilen azotta o güne değin bulunmamış olan daha ağır bir gazın yer aldığını tahmin etti. Ramsay ve Rayleigh 1894'te, havadaki azot ve oksijenin tümüyle ayrıştırıldığı bir yöntem geliştirdiler ve havanın yaklaşık yüzde birini oluşturan, daha sonra argon adı verilen eylemsiz gazı buldular. Ramsay bir yıl sonra klevayit mineralinde helyumu buldu, 1903'te de eylemsiz gazların en hafifi olan helyumun, radyumun radyoaktif bozunması sonucunda kesintisiz olarak oluştuğunu gösterdi. Bu buluşuyla çekirdek tepkimelerinin anlaşılmasına büyük katkıda bulundu.

Helyum ve argonun periyodik tablodaki konumları, en az üç soy gazın daha var olduğuna işaret ediyordu. Ramsay ve İngiliz kimyacı M. W. Travers, neon, kripton ve

ksenon olarak adlandırılan elementleri çok düşük sıcaklıkta ve yüksek basınç altında sıvılaştırılan havadan ayırtırmayı başardılar. Ramsay 1910'da da soy gazların en sonuncusu olan nitonu (bugün radon olarak bilinir), radyumun radyoaktif bozunma ürünleri arasında belirledi.

Ramsay 1888'de Royal Society üyeliğine seçildi, 1902'de "sir" unvanı aldı. *A System of Inorganic Chemistry* (1891; Bir İnorganik Kimya Sistemi), *The Gases of the Atmosphere* (1896; Atmosfer Gazları), *Modern Chemistry* (1900; 2 cilt; Modern Kimya), *Introduction to the Study of Physical Chemistry* (1904; Fiziksel Kimyaya Giriş) ve *Elements and Electrons* (1913; Elementler ve Elektronlar) başlıca yapıtları arasındadır.

Ramses I (ü. İÖ 14. yy), Mısır firavunu (hd İÖ 1320-18). 19. sülalenin kurucusudur.

Asker kökenli bir aileden geliyordu. 18. sülalenin son firavunu Horemheb, oğlu Olmadığından ölümünden kısa süre önce Ramses'i vezir yaptı. Ramses İÖ 1320'de tahta çıktıktan kısa bir süre sonra oğlu Seti'yi ortak hükümdar ilan etti. Seti Mısır'ın yitirdiği toprakları yeniden kazanmak için Suriye'ye sefer hazırlıkları yaparken Ramses de, Karnak'taki (*) Amon Tapınağı'nın II. Pilon'unun süslemelerini tamamlattı ve III. Pilon'la II. Pilon'un arasını kapsayan bir hipostil yaptırdı.

Yazıtlardan yaklaşık bir yıl dört ay hüküm sürdüğü anlaşılan Ramses, Teb'deki Kral Mezarları Vadisinde küçük bir mezara gömülmüştür.

Ramses II, lakabı BÜYÜK RAMES, USERMARE RAMESS olarak da bilinir (ü. İÖ 13. yy), Mısır'da 19. sülalenin üçüncü firavunu (hd İÖ 1304-1237). Mısır'da en uzun süre hüküm süren ikinci firavundur. Hititler ve Libyalılarla yaptığı savaşların yanı sıra inşa ettirdiği tapınaklarla tanınır.

Babası I. Seti'nin (hd İÖ 1318-1304) hükümdarlığının ilk yıllarında ortak hükümdar ilan edildi. On yaşındayken ordu komutanı yapıldı ve babasıyla birlikte çeşitli seferlere katıldı. Tahta çıktıktan sonraki ilk işi dinsel Taurt şenliğinin yapıldığı güneydeki başkent Teb'i ziyaret etmek oldu. Dönüş yolculuğu sırasında Abydos'a uğraya-

II. Ramses, granit bir heykelin üst yarısı, Teb, İÖ 1250; British Museum, Londra
British Museum, Londra

arak yapımına babasının döneminde başlanan, ama yarım kalan büyük tapınağın inşasını yeniden başlattı. Bu yıllarda, Asya'ya yapacağı seferler için bir üs olarak kullanmayı düşündüğü Nil Deltasındaki Per Ramescu kentinde büyük tapınaklar, ambarlar ve askeri tesisler inşa ettirdi.

Hükümdarlığının dördüncü yılında kuzeydeki eyaletleri geri almak için bir sefer düzenledi. Suriye'nin güney kesimindeki yerel hükümdara boyun eğdirmeyi ve daha sonraki seferler için güvenli bir sığınak tahtası oluşturmayı amaçlayan bu sefer Beyrut yakınlarındaki Nehru'l-Kelb'de (Köpek Irmağı) sona erdi. Ramses'in buraya diktirdiği bilinen yazıt günümüze ulaşmamıştır.

Daha sonraki yıllarda Hititlere karşı bir sefer düzenleyen Ramses, İÖ 1286'da Kadeş yakınlarına ulaştı. Kadeş Savaşı (*) olarak bilinen çarpışmada taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamayınca savaşın ikinci gününde bir ateşkes antlaşması imzalandı ve Mısırlılar ülkelerine geri döndü. Savaşta başarısızlık Güney Suriye ve Filistin'in kuzeyindeki bazı küçük devletlerin Mısır'a bağımsızlığını yitirmesine yol açtı. Ramses bunun üzerine Hititlere karşı yeniden saldırıya geçmeden önce Mısır'ın bölgedeki konumunu güçlendirmek için birkaç sefer düzenledi. Yönetiminin sekizinci ya da dokuzuncu yılında Celile ve Amor'da bir dizi kenti ele geçirdi. Ertesi yıl yeniden Nehru'l-Kelb kıyılarına ulaştı. Yönetiminin onuncu yılında Hitit savunmasını yaparak Katna ve Tunip'i ele geçirdi. Ama fethettiği Hitit topraklarını elinde tutamayacağını görünce, iki ülke arasındaki 16 yıllık düşmanlığı sona erdiren Kadeş Antlaşması'nı (*) imzaladı.

Savaşlar sona erdikten sonra iki ulus arasında dostça ilişkiler kuruldu. Ramses İÖ 1270'te Hitit kralının büyük kızıyla evlendi. İdumaia, Moab ve Negeb'e de seferler düzenleyen ve Nil Deltasını ele geçirmeye çalışan Libyalılarla savaşan Ramses'in hükümdarlığının son yıllarının barış içinde geçtiği sanılır.

Ramses'in askeri başarılarının yanı sıra, yaptırdığı çok sayıda tapınak "Büyük" lakabıyla anılmasına ve 20. sülalenin dokuz firavununun onun adını almasına yol açtı. Karnak'taki (Teb) büyük hipostili, yapımını I. Seti'nin başlattığı Abydos'taki tapınağı ve babasının Luksor'daki (Teb) mezar tapınağını tamamlatan Ramses ayrıca kendisi için Ramesseum olarak bilinen bir mezar tapınak yaptırdı ve Abydos'ta kendi adına bir tapınak inşa ettirdi. Ramses'in Nübye'de de en az altı tapınak yaptırdığı bilinmektedir. Bunların en ünlüleri, büyük bir kayanın yontulmasıyla yapılan ve girişinde Ramses'in dört büyük heykeli bulunan Abu Simbel'deki iki tapınaktır. Bu tapınaklardan büyük olanının yapımına I. Seti döneminde başlanmış, öbür tapınak ise tümüyle Ramses döneminde yapılmıştır. Ramses ayrıca Mısır'ın doğu sınırındaki Tumilat Vadisinde Pitom kentini inşa ettirmiş, doğudaki çöl alanında, Nübye'deki altın madenlerine giden yolun üzerinde bir kuyu açtırmıştır.

Ramses'i genç bir adam olarak gösteren bir heykeli Torino Müzesi'nde sergilenmekte, mumyası ise Kahire'deki bir anıtmazar-da korunmaktadır.

Ramses III (ö. İÖ 1166, Teb, Mısır), Mısır firavunu (hd İÖ 1198-66).

20. sülalenin ilk firavunu Setnaht'ın (hd İÖ 1200-1198) oğluydu. Tahta çıkışının beşinci yılında Mısır'ın müdahalelerine tepki göstererek Nil Deltasının batısını saldıran Libya kabilelerini ağır bir yenilgiye uğrattı. İki yıl süren barış döneminin ardından, Mısır bu kez Hitit ve Suriye'yi yağmalayarak karadan ve denizden Mısır'a yönelen Deniz Halklarının akınlarıyla karşı karşıya geldi. Ramses'in ordusu karadaki ilerleyişi Filistin'de durdururken, Nil Deltasına giren

gemiler pek çok ve karışık ırmak kollarında tuzağa düşürülerek yok edildi. Ama Deniz Halklarından iki topluluğun Gazze ve Karmel Dağı arasındaki kıyılara yerleşmesi Suriye ve Filistin'le bağları kopardı. İki yıl süren ikinci barış dönemini Libya kabilelerinin yeni bir saldırısı izledi. Bu girişimi boşa çıkardıktan sonra toplumsal yapıda düzenlemelere gitme olanağı bulan Ramses, Teb kentinin batısındaki Medinet Habu'da inşa edilen büyük bir anıtmezar, saray ve kent kompleksini tamamladı, Karnak'a da bazı yapılar ekledi. Ticareti des-

III. Ramses, granit bir lahit kapağında ayrıntı, İÖ y. 1198-66; Fitzwilliam Müzesi, Cambridge
Fitzwilliam Museum, Cambridge

tekleyerek güneydeki Punt'a ticari amaçlı bir deniz seferi düzenledi. Sina'daki bakır madenlerini ve bir olasılıkla Nübye'deki altın madenlerini işletmeye açtı. Böylece sağladığı refah ortamı, son yıllarında yönetsel sorunlar ve saray entrikalarıyla bozuldu. Yaygın yolsuzluklar üzerine Aşağı Mısır vezirini görevden uzaklaştırmak zorunda kaldı. Ertesi yıl Teb'deki firavun mezarlarının yapımında çalışan işçilerin aylık erzak dağıtımının gecikmesi nedeniyle başlatıldığı iş bırakma eylemini ancak Yukarı Mısır vezirinin müdahalesiyle sona erdirebildi. Karnak'tan birinin oğlunu tahta geçirmek için düzenlediği başarısız komplo çerçevesinde, bir suikast girişimi sonucunda ya da hemen sonra öldü.

Ramses IV (ö. İÖ 1160), Mısır firavunu (hd İÖ 1166-60). Büyük imar projeleriyle Mısır'ın refah düzeyini korumaya çalışmıştır.

Tahta çıktıktan sonra babasının hükümdarlık dönemiyle ilgili uzun bir belge hazırlaması, unvanının farklılığı ve tanrılara aşırı bağlılığı nedeniyle, tahta olağandışı yollardan geçtiği sanılır. Firavun olduktan kısa bir süre sonra genel af çıkardı. Hükümdarlığının birinci yılında Hammamat Vadisindeki taşocaklarını yeniden işletmeye açarak büyük bir firavun mezarının ardından, Deyrül'l-Bahri'de iki büyük tapınağın yapımını başlattı. Ayrıca Karnak'ta babasının yapıtırılan küçük bir tapınağın süsleme çalışmalarının sürdürülmesini sağladı. Teb'in batısında küçük bir mezar tapınak yaptırdı, ülkenin birçok yerine yazıtlar diktirdi. Kısa hükümdarlık döneminde bu önemli girişimlerin yanı sıra yöneticilerin yolsuzlukları, Amon başrahibi Ramsesnaht'ın önemli dinsel makamları ailesinin elinde toplaması ve Filistin'de yalnızca Sina'daki bakır yatakla-

nının Mısır'ın elinde kalması gibi sorunlar da yaşandı.

Ramses V (ü. İÖ 12. yy), Mısır firavunu (hd İÖ 1160-56).

IV. Ramses'in ardılı ve büyük olasılıkla oğluydu. Kısa süren hükümdarlık yılları Amon rahiplerinin gücünün arttığı bir dönem oldu. Hükümdarlığının dördüncü yılına tarihlenen Wilbour Papirüsü'nden, Amon başrahibinin tapınaklara bağışlanmış geniş toprakların denetimini elinde tuttuğu ve hazinenin vergi başgörevlisi olan oğlu aracılığıyla da ülkenin mali sistemini yönettiği anlaşılmaktadır.

IV. Ramses'in Deyrül'l-Bahri'deki büyük tapınağının yapımını sürdüren V. Ramses ardılı'nın hükümdarlığının ikinci yılında bu tapınağa gömüldü. Ramses'in bu tapınağa bu kadar geç gömülmesinin nedeninin tahttan indirildikten birkaç yıl sonra ölmesi olduğu sanılır. Bu konudaki bir başka görüş de, V. Ramses öldüğünde henüz mezarın yapımının bitirilmemiş olduğu yolundadır.

V. Ramses'in mumyasından, firavunun genç yaşta çiçek hastalığından öldüğü, ama ölümünden hemen önce ya da sonra kafasından yaralandığı anlaşılmaktadır.

Ramses VI (ü. İÖ 12. yy), Mısır firavunu (hd İÖ 1156-48). Sülaleler arasındaki mücadelesinde V. Ramses'i devirerek tahta çıktığı söylenir.

20. sülalenin son güçlü firavunu III. Ramses'in torunu olduğu sanılır. Hükümdarlığı sırasında sülaleler arasındaki çatışmalara karşın yüksek devlet görevlileri ve Amon rahipleri eski güçlü konumlarını korudular.

En az yedi yıl hüküm süren VI. Ramses çok az bina yaptırdı ve kendisinden önceki firavunun mezarına el koydu. Hükümdarlığı sırasında Sina'nın denetimini yitirdiyse de Güney Mısır'daki Nübye kendisine sadık kaldı.

Ramses VII (ü. İÖ 12. yy), Mısır firavunu (hd İÖ 1148-41).

Dönemine ilişkin bilgiler büyük ölçüde bir geminin seyir defteri ile tahıl vergilerine ilişkin bir muhasebe kaydına dayanır. Birinci belgeden ülkenin her yanında geniş mülklerin adandığı Tanrı Amon'un Teb kentindeki tapınağına büyük miktarlarda vergi gönderildiği anlaşılmaktadır. İkinci belge ise mal fiyatlarının 19. ve 20. sülaleler dönemindeki düzeyin üzerine çıktığını ortaya koymaktadır. Her iki belge de Nil Irmağındaki ulaşımın düzenli bir biçimde işlediğini kanıtlamaktadır. Bir başka papirüs, VII. Ramses'in tahta yedi yıl kaldığını göstermektedir. Teb'deki Bibanü'l-Mülük'ta (Krallar Vadisi) kendisi için kazılan mezarda boş bir taş lahit vardır.

Ramses VIII (ü. İÖ 12. yy), Mısır firavunu (hd İÖ 1141-40).

VII. Ramses'ten sonra tahta çıktı. Kısa süren hükümdarlık dönemine ilişkin fazla bilgi yoktur. Çağdaş tarihçilerin bir bölümü, III. Ramses'in Teb'in batısındaki Medinet Habu'da yer alan tapınağındaki prensler listesine dayanarak VIII. Ramses'in VII. Ramses'ten önce tahta çıktığını ileri sürerler. Ama o döneme ait belgeler ve VII. Ramses'in, VI. Ramses'in oğlu olduğunun bilinmesi, VIII. Ramses'in VII. Ramses'ten sonra iktidara geldiği yolundaki eski görüşü doğrulamaktadır.

III. Ramses'in tapınağındaki tasvirin dışında VIII. Ramses'in adına yalnızca bir stelde ve bir skarabede rastlanır. Teb'deki Bibanü'l-Mülük'ta (Krallar Vadisi) bugüne kadar yapılan kazılarda mezarı bulunamamıştır.

Ramses IX (ü. İÖ 12. yy), Mısır firavunu (hd İÖ 1140-21).

Hükümdarlık yıllarının büyük bölümünü Nil Delta'sındaki başkentte geçiren IX. Ramses'in döneminde başrahip Amenhotep dinsel işlevinin yanı sıra Teb'in yönetiminde de etkili oldu. Ramses'in hükümdarlığının sekizinci yılında Libya'dan gelen kabileler Teb'e saldırılar düzenlemeye başladılar. Bu saldırılar beş yıl sonra Teb'in batısında işlerin durmasına yol açarken, mezar yapımında çalışanlara aylarca ödeme yapılamaması yoksul işçilerin mezarları yağmalamasına neden oldu. Çok yükselmiş olan tahıl fiyatları, daha önceki firavunların dönemine göre biraz düşmekle birlikte, yüksek kaldı.

IX. Ramses bütün bu zorluklara karşın Nübye'nin denetimini elinde tutmayı başardı. Hükümdarlığının son iki yılına ilişkin kayıt yoktur.

Ramses X (ü. İÖ 12. yy), Mısır firavunu (hd İÖ 1121-13). Hükümdarlığı sırasında, daha önceki firavunlar döneminde başlayan karışıklıklar sürmüştür.

Dönemine ilişkin tek yazılı kaynak, Teb'in batısında bulunan, hükümdarlığının üçüncü yılına ait bir belgedir. Bu belgeye göre Libya kabilelerinin saldırıları ve işçilere olan borçların ödenmemesi nedeniyle yapı işçileri uzun süre çalışmamışlar ve vezirin verdiği emirleri bile yerine getirmeyi reddetmişlerdir. Belgede sık sık adı geçen Amon başrahibinin Amenhotep olduğu sanılır.

Ramses XI (ü. İÖ 12-11. yy), Mısır'ın son 20. sülale firavunu (hd İÖ 1113-1085).

Hükümdarlığı sırasında düzenin bozulduğu ve Amon yüksek rahipliği makamının sık sık boşaldığı Teb, Amenofis'in yüksek rahiplikten uzaklaştırılmasından sonra bir kargaşa içine girdi. Yaygınlaşan mezar soygunları Bibanü'l-Mülük'a (Krallar Vadisi) bile sıçradı. Teb'in doğusundan Irmağın karşı tarafına geçen bazı çeteler de yağmalara katıldı. Irmağın batı yakasındaki 19. ve 20. sülale firavunlarının mezar tapınakları rahipler ve nekropol koruyucuları tarafından yağmalandı. Bu ortamda yeni bir önder olarak ortaya çıkan asker kökenli Herihor, XI. Ramses'in tahta çıkışının 19. yılında düzeni sağlayarak Amon yüksek rahibi oldu. Bir süre sonra vezir unvanı aldı ve hükümdarlık yetkileri üstlendi. Ölümünden sonra yerine geçen Pianh (daha önceleri oğlu sanılan bir komutan) egemenliğini yalnızca Teb bölgesinde kabul ettirebildi ve Nübye'de bir yeniliğe uğrayarak bu bölgeyi Pinhasy'ye bıraktı. Bütün bu gelişmeler karşısında etkisiz kalan XI. Ramses'in en az 27 yıl süren hükümdarlığı, Mısır'ın iki yeni sülale arasında parçalanmasıyla noktalandı.

Ramsey, Norman Foster (d. 27 Ağustos 1915, Washington, D.C., ABD), atomların bir enerji düzeyinden bir başkasına sıçratılmasını olanaklı kılan bir teknik geliştirerek 1989 Nobel Fizik Ödülü'nün yarısını kazanan ABD'li fizikçi. (Ödülün öbür yarısı, Wolfgang Paul ve Hans Georg Dehmelt tarafından paylaşılmıştır.) Ramsey'in, ayrılmış salınımlı alanlar kuramı olarak adlandırılan buluşu, duyarlı zaman ve frekans ölçümlerine uygulanmaktadır.

Ramsey, New York'taki Columbia Üniversitesi'nde fizik öğrenimi gördü ve doktora çalışmasını 1940'ta tamamladı. 1954'te Cambridge Üniversitesi'nde fen bilimleri doktoru unvanı aldı. 1940'larda çeşitli ABD üniversitelerinde ders verdikten sonra, 1947'de Harvard Üniversitesi'ne geçti ve 1966'da burada Higgins fizik profesörü oldu.

Ramsey 1949'da, atomların iki ayrı salınımlı elektromagnetik alana gönderilmesi

yoluyla yapılarının incelenmesi tekniği üzerinde geliştirmeler yaptı. Bu teknikte, bir atom demetine uygulanan hızlı enerji düzeyi değişimleri bir girişim deseni oluşturuyordu ve bu desen atomların yapısı ve davranışı hakkında değerli bilgiler veriyordu. Bir mikrodalga osilatörüyle eş zamanlı kılındığında, atomların salınımları zaman akışının da aşırı bir kesinlikte ölçülmesini olanaklı kılıyordu. Bu teknik, bugünkü zaman standartlarının saptanmasını sağlayan modern sezyumlu atom saatlerinin temelini oluşturmuştur. Ramsey 1950'lerde, laserin mikrodalga salan bir çeşidi olan maserin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Ramstedt, Gustaf John (d. 22 Ekim 1873, Ekenäs - ö. 25 Kasım 1950, Helsinki), Finlandiyalı Türkolog. Özellikle Altay dilleri üzerindeki çalışmalarıyla tanınır.

1895'te Helsinki Üniversitesi'ni bitirdi. İbranice, Yunanca, Latince ve Sanskrit dilini öğrendi. 1898-1901 arasında Orta Volga, Kuzey Moğolistan ve Urga çevresinde araştırma gezilerine çıkarak Halha dilini inceledi. 1903-05 arasında Kafkasya, Türkistan ve Afganistan'da çalıştı. 1909-12 arasında araştırma için Moğolistan'a gitti. 1917'de Helsinki Üniversitesi'nde Altay dilleri profesörlüğüne atandı. 1919'da Tokyo'daki Finlandiya elçiliğinde görevlendirildi. Orada Japonca öğrendi ve Japon dili üzerine incelemelerde bulundu. Tokyo'dayken aynı zamanda Kore dilini de öğrendi. 1930'da Helsinki Üniversitesi'ndeki görevine döndü.

Ramstedt Türk, Moğol ve Tunguz dilleri arasındaki bağları modern dilbilim yöntemleriyle irdelemiş, Altayistik adı verilen bilim dalının temellerini sağlamlaştırmış ve Kore diliyle Altay dilleri arasındaki benzerlikleri saptamıştır. Türk dilleri üzerinde çalışanlar için önemli bir kılavuz olan *Kalmükisches Wörterbuch* (1935; Kalmukça Sözlük) Ramstedt'in en önemli yapıtlarından biridir. Altay dilleri üzerine hazırladığı yapıtı *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft* (ös. 1951-66; Altay Dilbilimine Giriş) bugün de büyük önem taşıyan bir çalışmadır. Doğu ülkelerine yaptığı gezilerle ilgili izlenim ve anılarını *Seisesman Reike Hään* (1944; Doğu'da Yedi Gezi) adıyla kitaplaştıran Ramstedt'in öbür yapıtları arasında *Über die Konjugation des Khalkha-Mongolischen* (1903; Halha Moğolcasının Eylem Çekimi Üzerine), *Zwei uigurische Ruenschriften in der Nord-Mongolei* (1913-18; Kuzey Moğolistan'da Runik Harflerle Yazılmış Uyğurca İki Yazıt), *A Korean Grammar* (1939; Bir Kore Dili Grameri), *Studies in Korean Etimology* (1949; Kore Dili Etimolojisi Araştırmaları) sayılabilir.

Ramu Irmağı, eskiden OTTILJEN. Papua Yeni Gine'de ırmak. Ülkenin en uzun ırmaklarından biridir. Güneydoğudaki Kratke Sıradaglarından doğduktan sonra kuzeybatıya yönelerek büyük Merkezi Çöküntüyü aşar. Burada, güneydeki Bismarck Sıradaglarıyla kuzeydeki Finisterre ve Adelbert sıradaglarının sularını toplayan birçok akarsuyla birleşir. Uzunluğu yaklaşık 650 km olan ırmak son 100 km'sinde kuzeye doğru akar. Bataklık olan bu kesimde başlıca kolu olan Sogeram'la birleşir. Sepik Irmağının ağzının 33 km güneydoğusunda Bismarck Denizine dökülen ırmak sık sık taşar ve yatağını değiştirir.

Ramus, Petrus, Fransızca PIERRE DE LA RAMEE (d. 1515, Cuts, Picardie - ö. 26 Ağustos 1572, Paris, Fransa), Fransız filozof, mantıkçı ve retorikçi. Cuts'de başladığı öğrenimini Paris'te Collège de Navarre'da sürdürdü; 1536'da Magister Artium derecesini aldı. Paris'te Col-

lège du Mans'da ve Audomarus Talaeus'la (Omer Talon) birlikte çalıştığı Collège de l'Ave Maria'da, yeniden düzenlenmiş biçimiyle Aristoteles mantığını öğretti. Talaeus, Ramus'un Aristoteles'in *Organon*'unu yeniden düzenlerken uyguladığı ilkeleri temel alarak, Cicero retorikini yeniden düzenledi. Paris Üniversitesi'nde bu tür yeniliklerden kaygı duyan geleneksel Aristotelesçi filozoflar 1544'te Kral I. François'yı, Ramus'un yeni mantık üzerine yapıtlarını ve bu konuda ders vermesini yasaklamaya ikna ettiler. Ramus'a getirilen bu yasaklama Kardinal Charles de Lorraine'in çabaları sonucunda II. Henri'nin buyruğuyla kaldırıldı (1547). Ramus 1551'de Collège de France'taki felsefe ve retorik kürsülerinde kraliyet profesörü oldu. Yaklaşık 1561'de Protestanlığı benimsedi. Yaşamının son yıllarında, üniversite ve kilise çevresindeki düşmanlarının gittikçe artan saldırılarına katlandı. Aziz Bartolemeus Yortusu Kıymı'nın patlak vermesinden iki gün sonra kiralık katillerce öldürüldü.

Ramus'un mantığı 16. ve 17. yüzyıllar boyunca Avrupa'da büyük ilgi gördü. Yaratıcı bir yazar olan Ramus'un en ünlü yapıtları *Dialecticae partitiones* (1543), *Aristotelicae animadversiones* (1543; Aristoteles'in Görüşleri), *Dialectique* (1555; Diyalektikler) ve *Dialecticae libri duo*'dur (1556; İki Diyalektik Kitabı).

Ramusio, Giovanni Battista (d. 20 Temmuz 1485, Treviso - ö. 10 Temmuz 1557, Padova, Venedik Cumhuriyeti), İtalyan coğrafyacı. Marco Polo'nun ünlü yapıtının bir uyarlamasıyla Faslı Leo Africanus'un *Descrittione de l'Africa*'sını (Afrika Betimlemesi) da kapsayan *Delle navigationi et viaggi* (1550-59; Bazı Deniz Yolculukları ve Geziler) adlı önemli bir seyahatname derlemesi hazırlamıştır.

Venedik'te devlet hizmetine girdikten sonra 1515'te Senato, 1533'te de Onlar Konseyi sekreterliğine getirildi. Yaklaşık 1520'de hümanist Girolamo Fracastoro'nun da etkisiyle coğrafya konulu anlatı ve belgeleri derleme çalışmasına başladı. Kitabının Afrika'yı konu alan birinci cildi 1550'de, Amerika'yı konu alan üçüncü cildi 1557'de, Asya'yı konu alan ve üzerinde yayımcı olarak Ramusio'nun adının ilk kez yer aldığı ikinci cildi ise 1559'da yayımlandı.

Ramuz, Charles-Ferdinand (d. 24 Eylül 1878, Cully - ö. 23 Mayıs 1947, Pully, Lozan yakınına, İsviçre), İsviçreli romancı. İnsanın doğa karşısındaki durumunu ele alan gerçekçi, şiirsel ve bir ölçüde alegorik yapıtlarıyla tanınır.

Ramuz
Bibliothèque Nationale Suisse, Bern

Kentte büyümesine ve ince bir orta sınıf kültürü almasına karşın, yalın ve somut bir dille kırsal kesim insanını anlatmayı seçti. I. Dünya Savaşı'ndan önce birkaç yıl Paris'te ressam ve şairler arasında yaşadı. Besteci Igor Stravinsky ile dostluk kurdu ve *Histoire*

du Soldat (Askerin Öyküsü) adlı yapıtının sözlerini yazdı. Ama Paris edebiyat çevrelerindeki modalardan etkilenmeden İsviçre'ye döndü. En tanınmış yapıtlarını 40-60 yaşları arasında verdi. En belirgin temalarını bir felakete ya da düşel bir güce karşı kahramanca, ama genellikle trajik bir biçimde mücadele veren dağcılar, çiftçiler ya da köylüler oluşturur. *La Grande Peur dans la montagne*'da (1925; Dağdaki Büyük Korku) genç köylüler sığırlarını, lanetlenmiş olmasına karşın dağdaki otlığa sürerek kaderlerine meydan okurlar. Öbür yapıtları arasında *La Beauté sur la terre* (1927, Yeryüzündeki Güzellik) ve *Derborence* (1934) sayılabilir.

Ran, Nâzım Hikmet bak. Nâzım Hikmet (Ran)

Ranade, Mahadev Govind (d. 18 Ocak 1842, Niphad - ö. 16 Ocak 1901, Puna, Hindistan), tarihçi ve reformcu Çitpavan Brahmani.

Yedi yıl süren Bombay Yüksek Mahkemesi yargıçlığı sırasında, evlilik ve kadın haklarıyla ilgili alanlarda toplumsal reform için uğraştı. Elphinstone College'a tarih öğretmeni olarak atandıktan (1866) sonra Marathaların tarihiyle ilgilenmeye başladı. Bu konudaki çalışmalarını daha sonra *Rise of the Maratha Power* (1900; Maratha İktidarının Yükselişi) adıyla yayımladı.

Hindistan'da sanayi ve toplumsal refah yatırımlarına girilmesi için İngiltere hükümetine başvurularda bulundu. Hinduizmin toplumsal geleneklerinde reform yapmaya çalışan Prarthana Samac'in (Dua Derneği) ilk üyeleri arasında yer aldı. 1887'de kurduğu Hindistan Ulusal Toplumsal Konferansı'nın yıllık toplantılarında düzenli olarak toplumsal ve ekonomik reformlarla ilgili görüşlerini açıkladı. Başta Gopal Krişna Gokhale olmak üzere birçok ünlü Hintli reformcuya esin kaynağı oldu.

Rancagua, Şili'nin ortakuzey kesiminde. Cachapoal ilinin ve O'Higgins yönetim bölgesinin merkezi kent. Andlar'ın eteklerinde, Cachapoal Irmağının (rio) kıyısında, Santiago'nun güneyinde yer alır. 1743'te José Antonio Manso de Velasco tarafından Villa Santa Cruz de Triana adıyla kuruldu. Daha sonra bugünkü adını aldı. Bernardo O'Higgins komutasındaki cumhuriyetçi birliklerin İspanyol kraliyet kuvvetleri karşısında yenilgiye uğradığı Rancagua Çarpışması (2 Ekim 1814), Şili'nin üç yıl boyunca kralcıların işgali altında kalmasına yol açtı. Kentte sığır eti işleme tesisiyle ile un ve konserve fabrikaları vardır; bir başka önemli sanayi dalı da otomobil montajıdır. Kentin 40 km doğusunda yer alan ve dünyanın en büyük bakır madenlerinden biri olan El Teniente'den çıkarılan bakır Rancagua'da işlenir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 200.361.

Rancit Singh, lakabı PENCAP ASLANI (d. 13 Kasım 1780, Budrukhan ya da Gueranvala - ö. 27 Haziran 1839, Lahor [bugün Pakistan'da], Hindistan), Pencap'taki Sih krallığının kurucusu ve mihracesi (1801-39).

Maha Singh'in tek çocuğuydu. 1792'de babasının ölümü üzerine bir Sih topluluğu olan Şukercakiaların onderi oldu ve bugün Pakistan'da bulunan Gueranvala kentiyile çevredeki köylerin yönetimini üstlendi. On beş yaşındayken Kanhaya kabilelerinden birinin reisinin kızıyla evlendi. Nakkai kabilesinden bir kızla yaptığı ikinci evlilik sayesinde Sih kabilelerinin oluşturduğu konfederasyon içinde güçlü bir konum elde etti.

Temmuz 1799'da Pencap'ın başkenti Lahor'u ele geçirdi. Afgan kralı Zaman Şah'ın valiliğini onayladı; ama o, 1801'de kendisini Pencap mühüratı ilan etti. Ertesi yıl Sihlerin kutsal kenti Amritsar'ı ele geçirdi. Daha sonra Pencap'taki küçük Sih ve Peştü (Afgan) prensliklerini kendine bağladı. Ama doğuya düzenlediği akınlar İngilizler tarafından durduruldu ve İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası temsilcileriyle Satlec Irmağını ülkesinin doğu sınırı olarak kabul eden Amritsar Antlaşması'nı (1809) imzalamak zorunda kaldı.

Daha sonra kuzey ve batıdaki Peştü topraklarına yönelerek 1818 yazında Multan kentini, altı ay sonra da Peşaver'i ele geçirdi. Temmuz 1819'da Peştulanı Keşmir Vadisinden sürmeyi başaran Rancit Singh, 1820'ye gelindiğinde Satlec ve Indus ırmakları arasında kalan bütün Pencap topraklarını denetimi altına almıştı.

1820'de ordusunu modernleştirmek için çalışmalara başlayarak piyade ve topçu eğitimi için Avrupa'dan subaylar getirtti. 1834'te Keşmir'in doğusundaki Ladakh bölgesini topraklarına kattı. 1837'de Peşaver'e yönelik Afgan karşı saldırısını püskürttü. 1838'de İngiliz genel valisi Lord Auckland'la anlaşarak Şah Şüca'yı Afgan tahtına çıkardı. Kısa süre sonra hastalandı ve öldü. Kurduğu krallık ölümünden altı yıl sonra, kabileler arasındaki kanlı savaşlar yüzünden yıkıldı.

Rançi, Hindistan'ın kuzeydoğu kesimindeki Bihar eyaletinde kent. Subarnarekha Irmağı kıyısında yer alan Rançi kenti, yaz aylarında eyaletin merkezi olur. Kentte tarım ürünleri ticareti ve ipekböcekçiliği yapılır, gomalak ve ağır makine donanımı üretilir. 1960'ta kurulan Rançi Üniversitesi'nin hukuk, eczacılık ve eğitim fakülteleri vardır.

Rançi'nin kurulu olduğu bölge Çhota Nagpur sisteminin parçası olan Rançi Platosunu kapsar; kuzeybatısında yassı doruklu yüksek tepeler yükselir. Subarnarekha, Sankh, Kuzey Koel ve Güney Koel ırmaklarının suladığı topraklarda pirinç yetiştirilir. Ayrıca boksit, kireçtaşı ve kaolin çıkarılır. Nüfus (1991) kent, 598.498.

Rançolabreyen Kat, Kuzey Amerika'da, Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) çökelen kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çökelediği zaman dilimi. Irvingtoniyen Katın üstünde yer alan Rançolabreyen Kat bol miktarda memeli hayvan fosili içerir. Rançolabreyen, zaman dilimi olarak Illinoisiyen Buzul Kat, bunu izleyen Sangamon Buzularası Katı ve Kuzey Amerika'daki son buzullaşma olayının gerçekleştiği Wisconsin Buzul Katı kapsar.

Rançolabreyen Katın içerdiği hayvan varlığı arasında Amerika kokarcası, yarası, bizon, kemiriciler, kunduz, ayı, antilop ve geyik gibi günümüzde de bulunan türler yer alır. Soyu tükenmiş hayvanlar arasında ise dev bir kunduz türü, mamut, mastodon ve kılıçdişli kediler (*Machairodontinae* altfamilyası) sayılabilir. Ayrıca tapir, tembelhayvan, pekarı ve armadillo fosillerine rastlanmıştır.

Bu zaman diliminin sonunda Kuzey Amerika memeli faunası sayı ve çeşitlilik bakımından büyük bir azalmaya uğradı. Söz konusu azalmanın, çevre koşullarındaki değişikliklerin yanı sıra Kuzey Amerika'ya ulaşan insanın varlığıyla da ilintili olduğu sanılmaktadır. İnsanın tüm hayvanların tükenmesine yol açacak bir kabalığa ulaşmadığı ve böylece bir kırım gerçekleştirilecek

donanımdan yoksun olduğu düşünülse bile azalan hayvan varlığına son darbeyi indirdiği söylenebilir.

Rand, Ayn (d. 2 Şubat 1905, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 6 Mart 1982, New York kenti, ABD), Rus asıllı ABD'li yazar. Ticari açıdan büyük başarı kazanan romanlarında sunduğu nesnelcilik felsefesine göre her türlü gerçek başarı kişisel yetenek ve çabaya dayanır. "Bırakınız ya sınırlar" anlayışına dayalı kapitalizm yetenekleri geliştirmeye en uygun ortamdır; bencillik bir erdem, özgecilik ise kötü bir alışkanlıktır. Geleneksel Yahudi-Hristiyan ahlak sistemini başaşağı çevirmesi Rand'e çok sayıda izleyici kazandırmıştır.

1924'te Petrograd Üniversitesi'ni bitirdikten sonra 1926'da ABD'ye gitti ve Hollywood'da senaryo yazarlığına başladı. 1931'de ABD uyruğuna geçti. Satış rekoru kıran *Fountainhead* (1943; *Bir Pınar ki...*, 1964/ *Yarınlar Dünya*, 1975), bencilliği ve üstün yeteneğiyle çekingen gelenekçiliğin ve toplumsal kuralcılığın üstesinden gelen mimar kahramanını oldukça romantik bir tarzda işler. Satış rekoru kıran *Atlas Shrugged* (1957; *Atlas Omuzlarını Silkti*) kinayeli, bilim kurgu ile siyasal mesajı birleştiren bir eğretilermedir: romanda kendi kendini yetiştirmiş, çekici kişiler Amerikan büyük sanayisini kolektivistizm karşı greve sokarlar. Rand, *For the New Intellectual: The Philosophy of Ayn Rand* (1961; *Yeni Aydın İçin: Ayn Rand'in Felsefesi*) gibi yapıtlarında inançlarını açıkladı. Aynı amaçla *The Objectivist* (1962-71) ve *The Ayn Rand Letter* (1971-76) adlı dergileri çıkardı. *We the Living* (1936; *Biz İnsanlar*, 1966/ *Yaşamak İstiyorum*, 1976) ve *The Virtue of Selfishness* (1965; *Ben*, 1973) adlı kitapları da Türkçeye çevrilmiştir.

Randall, John Herman, Jr. (d. 14 Şubat 1899, Grand Rapids, Michigan - ö. 1 Aralık 1980, New York kenti, ABD), ABD'li tarihçi ve felsefeci. Felsefe tarihiyle ilgili çeşitli yapıtları önemli başvuru kaynaklarıdır.

Columbia Üniversitesi'nde tarihçi Charles A. Beard ile James Harvey Robinson'ın öğrencisi oldu. Aynı üniversitede 1921'de ders vermeye başladı, ertesi yıl da doktora-sını tamamladı. İlk önemli yapıtı olan *The Western Mind*'in (1924, 2 cilt; *Batılı Zihin*) gözden geçirilmiş baskısı *The Making of the Modern Mind* (1926; *Çağdaş Zihnin Oluşumu*) adıyla yayımlandı. Bu yapıt felsefe tarihi alanında 20. yüzyılda yürütülen çalışmaların en iyilerinden biri sayılır. Randall'ın yaklaşımı belirli felsefi sistemlerin ortaya çıkmasına yol açan dönem ve koşullarla, tarihsel deneyim ve geleneklerin birlikte incelenmesine dayanıyordu. Aynı yaklaşımı *Career of Philosophy in Modern Times* (1962-65, 2 cilt; *Günümüzde Felsefenin Görevi*) adlı yapıtında da uygulayarak, 17. ve 18. yüzyıllarda bilimdeki gelişmelerin geleneksel felsefe sistemlerince özümsemesi sürecini tarihsel bir bağlam içinde çözümledi.

Randall, *Aristotle* (1960; *Aristoteles*) adlı yapıtında Aristoteles'in düşüncesini tarihsel bağlamı içinde ele alarak günümüzdeki anlamı ve geçerliliğiyle ilgili sonuçlar çıkardı. *The School of Padua and the Emergence of Modern Science*'de (1961; *Padova Okulu ve Modern Bilimin Doğuşu*) modern bilimin gelişmesinde Aristoteles felsefesinin oynadığı rolü inceledi. Öbür yapıtları arasında, *The Role of Knowledge in Western Religion* (1958; *Batı Dininde Bilginin Rolü*), *Nature and Historical Experience* (1958; *Doğa ve Tarihsel Deneyim*), *How Philosophy Uses Its Past* (1963; *Felsefe Kendi*

Geçmişinden Nasıl Yararlanır?), *Plato* (1970; *Platon*), *Hellenistic Ways of Deliverance and the Making of the Christian Synthesis* (1970; *Kurtuluşun Helenistik Yolları ve Hristiyan Sentezinin Oluşumu*) ve *Philosophy After Darwin* (1977; *Darwin Sonrası Felsefe*) sayılabilir. Justus Buchler'la birlikte yazdığı *Philosophy: An Introduction* (1942) kitabı *Felsefeye Giriş* (1982) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Randall-MacIver, David (d. 31 Kasım 1873, Londra, İngiltere - ö. 30 Nisan 1945, New York kenti, ABD), İngiliz kökenli Amerikalı arkeolog ve antropolog.

Oxford Üniversitesi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra 1899-1901 arasında Mısır'da Sir Flinders Petrie'nin yönetimindeki Abydos kazılarına katıldı. Güney Rodezya'daki (bugün Zimbabve) Zimbabve kalıntılarındaki kazı yaparak *Medieval Rhodesia* (1906; *Ortaçağda Rodezya*) adlı bir kitap yayımladı. Kitabında ileri sürdüğü, bu kalıntıların tümüyle Afrika kökenli bir kültüre ait olduğu ve ortaçağa tarihlenebileceği yolundaki görüşleri daha sonraki arkeolojik araştırmalarla doğrulandı.

Randall-MacIver 1921'de Roma'ya yerleşerek İtalyan arkeolojisi üzerinde çalıştı. Bu konudaki yayınları arasında *Villanovans and Early Etruscans* (1924; *Villanovalılar ve Erken Etrüskler*), *The Iron Age in Italy* (1927; *İtalya'da Demir Çağı*) ve *Italy Before the Romans* (1928; *Romalılardan Önce İtalya*) sayılabilir. II. Dünya Savaşı sırasında ABD Savaş Dairesi'nde İtalyan anıtlarının yıkımdan korunması işinde çalıştı.

Randburg, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, Transvaal yönetim bölgesinde kent. 1962'de kent yönetimi altında birleştirilen çok sayıda banliyöden oluşur. Kentteki az sayıda hafif sanayi kuruluşu arasında basım evleri, org yapım atölyeleri ve küçük makine imalathaneleri sayılabilir. Kleinkujskei Otomobil Müzesi'nde bir eski otomobil koleksiyonu sergilenir. Nüfus (1984 tah.) belediye, 115.511.

Randers, Danimarka'da, Jutland Yarımadasının doğusundaki Århus ilinde (*Århus-kommune*) kent. Århus'un kuzeybatısında, Randers Fiyordunun kıyısında, Gudenå Irmağının ağzında yer alır. Adı kayıtlara ilk kez 1086'da geçen kent, 1302'de berat aldı ve ortaçağda önemli bir ticaret ve din merkezi oldu. 17. yüzyılda art arda çıkan yangınlara karşın, St. Morten Kilisesi (1490) ve Kutsal Ruh Manastırı (1510) gibi yapılarla bazı ortaçağ evleri bugün de ayakta. Kentte demiryolu araçları, eldiven, bira, tarım makineleri ve süt ürünleri üretilir. Nüfus (1986 tah.) kent, 55.563; (1988 tah.) belediye, 61.155.

Randfontein, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, Transvaal yönetim bölgesinde kent. Randfontein Toprakları Altın Madencilik Şirketi tarafından 1889'da işletmeye açılan altın madenlerinin çevresinde, Johannesburg'un batısında yer alır. Başlangıçta Krugersdorp'un bir parçasıyken 1929'da ayrı bir belediye yapıldı. 1980'lere doğru önemli gelişme gösteren kentte altın madenciliği günümüzde de sürmekte ve altın cevherinden uranyum elde edilmektedir. Öteki sanayi dalları arasında makine yapımı, gıda işleme ve dokumacılık sayılabilir. Kent nüfusunun büyük çoğunluğunu Siyahlar oluşturur. Nüfus (1985) 43.763.

Randolph, A(sa) Philip (d. 15 Nisan 1889, Crescent kenti, Florida - ö. 16 Mayıs 1979, New York kenti, ABD), ABD'li sendikacı ve insan hakları savunucusu. ABD'de yaşa-

yan Siyahların eşit haklar için verdiği mücadelenin önderlerindendir.

Metodist bir papazın oğluydu. 1911'de New York'un Harlem semtine yerleşti. Çifti, College'da öğrenim gördü. 1912'de Chandler Owen'la birlikte bir iş bulma kurumu kurarak Siyah işçileri örgütlemeye çalıştı. ABD'nin 1917'de I. Dünya Savaşı'na katılmasının ardından gene Owen'la birlikte, savaş sanayisinde ve orduda daha çok Siyaha görev verilmesini isteyen *The Messenger* (1929'dan sonra *Black Worker*) adlı dergiyi yayımlamaya başladı. Savaştan sonra New York'taki Rand Sosyal Bilimler

A. Philip Randolph
AFL-CIO News

Okulu'nda ders vermeye başlayan Randolph, sosyalistlerin adayı olarak katıldığı seçimlerden hiçbirini kazanamadı.

1925'te Yataklı Vagon Hizmetlileri Sendikası'nı kurup başkanlığına üstlenerek, bu işkolunda çalışan Siyah işçileri örgütlemeye başladı. Amerikan İşçi Federasyonu'na (AFL) bağlı sendikaların yarısının Siyah işçileri üyeliğe kabul etmediği bir dönemde sendikasını AFL'ye sokmayı başardı. Sendika ilk önemli sözleşmesini 1937'de Pullman Company'yle imzaladı. Randolph ertelediği yıl AFL'nin kendi kadroları arasında ırk ayrımına karşı mücadele etmemesini protesto ederek federasyondan ayrıldı ve yeni kurulan Sanayi Örgütleri Kongresi'ne (CIO) katıldı. Yürüttüğü etkin mücadele sonucu Başkan Franklin D. Roosevelt, savunma sanayisinde ve federal bürolarda ırk ayrımı yapılmasını yasaklayan ve Adil İşe Alma Uygulamaları Komitesi'nin kurulmasını öngören bir kararname yayımladı (25 Haziran 1941). II. Dünya Savaşı'ndan sonra Orduda Ayrımcılığa Karşı Barışçı Direniş Birliği'ni kuran Randolph'un bu alandaki mücadelesi ise, Başkan Harry S. Truman'ın orduda ayrımcılığı yasaklayan bir kararnameyi benimsemesiyle sonuçlandı (26 Temmuz 1948).

Randolph 1955'te AFL'yle CIO'nun birleşmesinden oluşan AFL-CIO'nun başkan yardımcılığına ve yönetim kurulu üyeliğine getirildi. 1960-66 arasında, arkadaşlarıyla birlikte AFL-CIO içindeki ayrımcılığa karşı koymak üzere kurduğu Amerikan Siyah İşçi Konseyi'nin başkanlığına üstlendi.

Randolph 200 binden fazla kişinin katıldığı 28 Ağustos 1963'teki İş ve Özgürlük için Washington Yürüyüşü'nün önderleri arasındaydı. 1965'te yoksulluğun nedenleri konusunda araştırmalar yürüten A. Philip Randolph Enstitüsü'nü kurdu. 1968'de sağlık nedenleriyle Yataklı Vagon Hizmetlileri Sendikası'nın başkanlığından ayrılarak emekli oldu.

Randolph, Edmund Jennings (d. 10 Ağustos 1753, Williamsburg, Virginia - ö. 12 Eylül 1813, Clark ili, Virginia, ABD). ABD Anayasası'nın kaleme alınmasında ve onaylanmasında önemli rolü olan Virginialı hukukçu. George Washington hükümetinde adalet ve dışişleri bakanlığı görevlerinde bulunmuştur.

İngilizlerin Boston kuşatması sırasında kısa bir süre General Washington'ın yaverliğini yaptı. 1776'da Virginia eyaletinin kurucu meclisine seçildi ve eyalet anayasasını hazırlayan komitede görev aldı. Virginia Meclisi tarafından eyalet başsavcılığına getirildi. 1779-81 arasında aralıklı olarak Kıta Kongresi'nde delegelik yaptı.

1786'daki Annapolis Konvansiyonu'nda Virginia delegasyonuna başkanlık eden Randolph, aynı yıl Virginia valiliğine seçildi. Delege olarak katıldığı Philadelphia (Anayasa) Kurultayı'na (1787) Virginia Planı'nı sundu ve ilk anayasa taslağını hazırlayan komitede görev aldı. Ama eyalet ve birey haklarının yeterince güvence altına alınmadığını düşündüğünden son tasarıyı imzalamadı. Gene de 1788'de Virginia Meclisi'nde anayasanın onaylanması yönünde çaba gösterdi.

George Washington 1789'da başkan olunca Randolph'u ABD adalet bakanlığına getirdi. Aralık 1793'te görevden ayrılan Jefferson'ın yerine dışişleri bakanı olan

Edmund Jennings Randolph
Virginia Historical Society

Randolph, savaş halindeki İngiltere'yle Fransa arasında tarafsız bir dış politika izlemeye çalıştı. İngiltere'yle Jay Antlaşması'nın (1794) koşulları görüşülürken, Fransa'yla dostça ilişkiler sürdürmek gibi güç bir diplomatik görevi başarıyla yerine getirdi. İspanya'yla, Mississippi Irmağında serbest dolaşımı öngören Pinckney (San Lorenzo) Antlaşması'nı imzalanmasına (1795) da katılan oldu. 1795'te dışişleri bakanlığından ayrıldıktan sonra Virginia'ya dönerek yeniden avukatlığa başladı.

Randolph, Thomas (d. 15 Haziran 1605, Newnham-cum-Badby, Northamptonshire - ö. Mart 1635, Blatherwycke, İngiltere). İngiliz şair ve oyun yazarı. Aristoteles mantığının öğelerini kullanarak özgün bir komedi türü yaratmıştır.

Westminster School'da ve Cambridge'de öğrenim gördü. Her iki okulda da yazdığı İngilizce ve Latince şiirlerle ünlendi. Bu arada Ben Jonson tarafından evlat edinildi. Gene öğrenciyken yazdığı ve Cambridge'de sahnelenen *Aristippus, or the Joviall Philosopher* (Aristippus ya da Neşeli Filozof) ve *The Conceited Pedler* (Kibirli Satıcı) adlı komedileri 1630'da yayımlandı. Aristoteles mantığına özgü terimler ve sayısız cinasla dolu olan *Aristippus*, bira ile şarabın gördüğü erdemlerine ilişkin tartışmalardan oluşuyordu. *The Jealous Lovers* (1634; Kışkırtıcı Aşıklar) adlı oyunu Cambridge'de Kral I. Charles için sahnelendi. Yaklaşık 1630'da sahnelenen ve bir maskla(*) başlayıp biten *The Muse's Looking Glass*'in (Musa'nın Aynası) 15 sahnesinin her birinde Aristoteles'in öngördüğü bir kusur ele alınarak işlenir. Randolph, Aristoteles'in *The Plutus* adlı oyunundan uyarladığı *Hey For Honesty* adlı komediyi 1651'de yayımladı. Arasında Jonson için yazdığı üç şiir de olmak üzere

bazı şiirleri sağlığında, *The Muse's Looking Glass* ve *Amyntas* ise ölümünden sonra (1638) yayımlanan derlemelerde yer aldı.

Randstad, Hollanda'nın ortabatısında, aynı zamanda bir sanayi bölgesi olan metropoliten alan. Yüzölçümü 3.232 km²'dir. Hollanda'nın başlıca sanayi kentleri, adı "halka kenti" anlamına gelen bölgede bir hilal biçiminde sıralanır. Güneydoğuya bakan hilalin doğu ucunda Utrecht, güney ucunda ise Dordrecht yer alır. Öteki kentler Hilversum, Amsterdam, Haarlem, Leiden, Lahey ve Rotterdam'dır. Zuidholland, Noordholland ve Utrecht illerinin bazı bölümleri de bölge sınırları içinde kalır.

İS 1300'e gelindiğinde bugün Utrecht, Delft, Leiden, Amsterdam, Gouda ve Haarlem kentlerinin bulunduğu yerlerde yerleşmeler vardı. Ayrıca Zuiderzee (İjssel Gölü), Haringvliet ve Hollanda Kanalıyla (Hollandsh Diep) Yeni Maas (Meuse) ve Yeni Merwede ırmakları boyunca setler yapılmıştı. 15. yüzyılda sanayileşmenin hız kazanmasıyla bugün Randstad'ı oluşturan bölge önemli bir gelişme gösterdi. Büyük bir liman olan Dordrecht Fransa'yla şarap ve tuz, Norveç'le ringa ticareti yapıyordu. İhraç edilen mallar ise kiremit, keten kumaş, meyve ve kökboyaydı. Amsterdam ve Rotterdam arasındaki, Haarlem Gölü gibi sığ göllerin bulunduğu alan, 1600-1900 arasında kurutularak tarıma elverişli duruma getirildi.

Bugün Randstad'da bulunan kentlerde motorlu araç, makine, kimyasal madde ve elektrikli eşya üretilir. Matbaacılık da önemlidir. Haarlem ve Leiden dokuma sanayileriyle ünlüdür. Rotterdam Europoort, iş hacmi açısından dünyanın en büyük limanıdır. Ülkenin resmi başkenti Amsterdam aynı zamanda bir finans ve kültür merkezidir. Çevrede yetiştirilen çiçek, tahıl ve çiftlik hayvanları bölge kentlerinde pazarlanır. Hollanda'nın hükümet merkezi olan Lahey'le Amersfoort ve Hilversum yakınlarında ormanlar vardır. Geniş bir demir ve kara yolu ağıyla örülü olan Randstad'ın havalimanları Amsterdam, Rotterdam ve Hilversum yakınlarındadır.

rangaku (Japoncada "Felemenkçe öğrenme"), Japon bilim adamlarının Tokugawa dönemi sonlarında Batı teknolojisini tanımak amacıyla Felemenkçe öğrenme girişimleri için kullanılan terim. Sonradan Batı'nın bilimsel birikimini anlatan genel bir terim olmuştur.

Tokugawa yönetiminin Batı'yla ilişkileri sınırlandırma politikasını benimsediği 1639'u izleyen 150 yıl boyunca Japonya, Felemenkçilerin Nagasaki limanındaki Desima Adasında kurdukları ticaret istasyonu dışında Avrupalılara kapalı kaldı. Dolayısıyla 18. yüzyıl sonlarında Japonların Avrupa teknolojisini incelemek için yararlanabilecekleri tek dil Felemenkçe oldu. *Rangaku* geleneği, Japonya'nın 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyılda Batı'yla kurduğu geniş kapsamlı ilişkilerde önemli rol oynadı. Felemenkçe-Japonca sözlükler hazırlandı ve Felemenkçe kitaplar yayımlandı. *Rangaku* bilgileri Avrupa'da ortaya konmuş tıp, askerlik, coğrafya ve siyaset yapıtlarını incelediler.

Ranganathan, Şiyali Ramamrita (d. 9 Ağustos 1892, Şiyali, Tancor, Madras - ö. 27 Eylül 1972, Bangalore, Mysore, Hindistan). Hindistan'da kütüphaneciliğin babası

olarak kabul edilen kütüphaneci ve eğitimci.

1917'den başlayarak çeşitli yüksekokullarda ders verdi. 1924'te Madras Üniversitesi'nin ilk kütüphane müdürü oldu. Varanasi'deki Benares Hindu Üniversitesi'nde (1945-47) ve Delhi Üniversitesi'nde (1947-54) kütüphanecilik dersi verdi. Zürih'teki araştırmalarının (1954-57) ardından 1959'a değin Uccain'deki Vikram Üniversitesi'nde konuk profesör olarak bulundu. 1962'de Bangalore'da Dökümantasyon Araştırma ve Eğitim Merkezi'ni kurdu ve yöneticiliğini üstlendi. Yaşamının sonuna değin bu merkezde çalıştı.

Kütüphaneciliğe özellikle sınıflandırma ve endeksleme kuramı alanında önemli katkılarda bulundu. *Colon Classification* (1933; Kolon Sınıflandırması) adlı yapıtında ortaya koyduğu sistem araştırma kütüphanelerinde yaygın olarak benimsendi ve Dewey Ondalık Sınıflandırma Sistemi gibi eski sistemlerin geliştirilmesinde önemli rol oynadı. Daha sonra konu-dizin girdilerini elde etmeye yönelik zincirleme endeks tekniğini geliştirdi. Öteki yapıtları arasında, *Classified Catalogue Code* (1934; Sınıflandırılmış Katalog Kodu), *Prolegomena to Library Classification* (1937; Kütüphane Sınıflandırmasına Giriş), *Theory of the Library Catalogue* (1938; Kütüphane Kataloqlama Kuramı), *Elements of Library Classification* (1945; Kütüphane Sınıflandırmasının Öğeleri), *Classification and International Documentation* (1948; Sınıflandırma ve Uluslararası Dökümantasyon) ve *Headings and Canons* (1955; Başlıklar ve Kurallar) sayılabilir. *Five Laws of Library Science* (1931; Kütüphaneciliğin Beş Yasası) adlı yapıtı, ideal kütüphaneciliğin ilkelerini belirleyen bir kaynak olarak kabul edilir.

ranger, ABD'de özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda, küçük birlikler halinde düzman topraklarına saldırılar düzenlemek üzere eğitilmiş asker. Günümüzde ulusal park denetçileri ve orman bekçileri ile Texas eyaletinde polisler bu adla anılır.

Ranger birimleri Fransız ve Yerli Savaşı (1756-63) sırasında İngilizlerin, ormanlarda keşif, gizlenme ve saldırı amacıyla usta ormancı ve nişancılar olan birlikler kurması sonucunda ortaya çıktı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasında hem Amerikan, hem de İngiliz ordularında **ranger**lerden oluşan hafif piyade birlikleri kuruldu. 1832'de Kara Atmaca Savaşı'nda çarpışan ABD birliklerinde 600 atlı **ranger** da yer aldı. Süvarilerle **ranger**'ların işlevlerinin birleştirilmesi önerisinin uygulandığı ilk savaş buydu.

Meksika Savaşı (1846-48) sırasında Texas **ranger**'larından oluşturulan alaylar federal ordunun emrine verildi. Savaş sırasında bu birlikler hem geleneksel süvari birliği, hem de keşif, devriye ve saldırı görevi gören **ranger** birliği konumundaydı. Meksika Savaşı'ndan sonra askeri birliklerle birlikte eyalet polisi görevini üstlendiler. **Ranger**'lar 1901'de sürekli bir polis örgütü biçiminde örgütlendi. Texas **ranger**'ları 1935'te Kamu Güvenliği Bakanlığı'na bağlı Eyalet Karayolu Devriyesi'yle birleştirildi.

II. Dünya Savaşı sırasında, ABD ordusunda altı **ranger** taburu vardı. Bu birliklerin görevi düşman hatlarının gerisine sızarak düşmana ağır kayıplar verdirmek, ani saldırılar düzenlemek, hedefleri tahrip etmek ve istihbarat toplamaktı. **Ranger**'ların bu görevleri başarıyla yerine getirmesi üzerine 1950'de ABD ordusundaki her piyade tümeninde havacı **ranger** birlikleri kuruldu.

1916'da ABD İçişleri Bakanlığı'na bağlı Ulusal Parklar İdaresi, ormanları ve yabanıl yaşamı korumak, park kurallarına uyulmasını sağlamak ve ziyaretçilere yardımcı olmakla görevli ulusal park **ranger** birliklerini kurdu.

Ranger, ABD Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'nin (NASA) 1961-65 arasında fırlattığı insansız dokuz uzay aracına verilen ortak ad. Ranger Projesi, NASA'nın Ay araştırmalarına yönelik ilk girişimiydi. Planlandığı gibi Ay yüzeyine düşerek parçalanan "Ranger 4" (1962) ABD'nin Ay'a ulaşan ilk uzay aracı oldu. Projenin son üç aracı "Ranger 7", "8" ve "9" (1964-65) Ay'ın 17 binden fazla ayrıntılı fotoğrafını gönderdi.

Rangitata Irmağı, Yeni Zelanda'da, Güney Adasının ortadoğu kesiminde ırmak. Rangitata Güney Yeni Zelanda Alpleri'nden doğan Clyde ve Havelock ırmaklarının birleşmesiyle oluşmuştur. Adını, Maori dilinde "alçak gök" anlamına gelen bir deyimden alır. ırmak Alpleri'nin eteklerindeki Rangitata Boğazından geçer, güneydoğu yönünde 121 km aktıktan sonra Timaru'nun 64 km kuzeydoğusunda, Büyük Okyanusa açılan Canterbury Koyuna dökülür. ırmak aşağı çıkışında Canterbury Ovasından geçerken, ulaşma olanak veremeyecek kadar sığ, ama sel bastığında birleşen kanallara ayrılır.

Rangitata Boğazının girişinde açılan bir kanalla kuzeydoğuda Rokaia Irmağına taşınan sulardan hidroelektrik enerji üretiminde ve tarla sulamada yararlanılır.

Rangitikei Irmağı, Yeni Zelanda'da, Kuzey Adasının güneybatısında ırmak. Kaimanawa Dağlarının doğu yamaçlarından doğan ırmak, Wanganui'nin 97 km güneyinde Tasman Denizindeki Güney Toranaki Koyuna dökülmeden güney ve güneybatı yönünde 240 km akar. ırmak, büyük kolları Moawhango ve Hautapu ile birlikte 3.190 km²'lik bir alanın sularını toplar. Yukarı çıkışında, Marton'a kadar dar bir boğaz içinde, çavlanlar yaparak akar. Marton'dan sonra genişleyen ve Manawati Ovalarının bir bölümünü oluşturan vadiden geçer. Mandracılık yapılan vadi-deki belli başlı yerleşim alanları Utiku, Mangaweka, Ohingaita ve Bulls'dur.

Rangpur, Bangladeş'in kuzeybatı kesiminde kent. Ghaghat Irmağı kıyısında yer alır. Pamuklu halı (*dhurru*), sigara (*bidir*) ve puro yapımıyla tanınan bu sanayi merkezi 1869'da belediye oldu. Raçai Üniversitesi'ne bağlı sekiz yükseköğretim ile teknik, tarım ve ilköğretim okullarını barındırır. İki parkı ve iki kütüphanesi vardır. Adı "Mutluluk Yurdu" anlamına gelir. *Mahabharata*'da (İÖ y. 400-İS 200) sözü edilen bir savaşa katılan Raca Bhagdatta'nın kurduğu kır evinin çevresinde geliştiği söylenir.

Büyük bölümü Ghaghat Irmağı vadisinde kalan geniş, alüvyonlu ovada yetiştirilen başlıca tarım ürünleri tütün, piriç, jüt ve yağlı tohumlardır. Rangpur'da işlenen jüt, piriç ve şeker ile pamuklu ve ipekli dokumalar yaygın bir demiryolu ağıyla ülkenin çeşitli bölgelerine gönderilir. Nüfus (1991) kent, 203.931; (1981 geç.) il, 6.490.102.

Ranidae, *Anura* takımından 400'ü aşkın tür içeren kurbağa familyası. Antarktika dışında tüm kıtalara yayılmış olan bu familya üyeleri cins bakımından da çok zengindir. Ama *Ranidae* üyelerinin büyük bölümü Eskidünya'da, özellikle Afrika'da ve Asya'nın güney kesimlerinde yaşar. Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi Türkiye'de de bu

familya yalnız *Rana* cinsiyle temsil edilmektedir. Öküz kurbağası(*) Kuzey Amerika'da bulunan yaygın bir türdür.

Rank (Sutton Scotney), J(oseph) Ar(thur) Rank, Baron (d. 22/23 Aralık 1888, Hull, Yorkshire - ö. 29 Mart 1972, Winchester, Hampshire, İngiltere), ülkesinin en büyük film dağıtıcısı ve dünyanın önde gelen film yapımcılarından biri olmuş İngiliz sanayici.

Metodist bir değirmencinin en küçük oğluydu. 1930'larda Metodistlerin pazar okullarındaki eğitime yardımcı dinsel filmler yaptı. 1935'te kendi şirketi British National Film Company ile ilk ticari filmini gerçekleştirdi. *The Turn of the Tide* (Dalganın Dönüşü) adlı bu filmde, Yorkshire'daki bir balıkçı köyü anlatılıyordu. Rank aynı yıl Charles M. Woolf'la birlikte, Universal Pictures Company filmlerinin İngiltere'deki dağıtımını yürüten General Film Distributors, Ltd.'yi kurdu. Şirket hızla büyüdü ve 1941'e gelindiğinde İngiltere'deki en büyük üç sinema salonu zincirinin ikisi Rank'in denetimi altına girdi. 1946'da kurduğu J. Arthur Rank Organisation, 1940'ların sonuyla 1950'lerde İngiltere'de en verimli dönemini yaşayan film yapımcılığına egemen oldu. Rank 1952-69 arasında ailesine ait Ranks Hovis McDougall Ltd. adlı şirketin yönetim kurulu başkanlığını yaptı. Rank Organisation'ın da 1946-62 arasında yönetim kurulu başkanlığını, 1962-72 arasında başkanlığını üstlendi. Şirket 1960'ların sonunda sinema piyasasından çekilerek otelcilik gibi daha kârlı yatırım alanlarına yöneldi. Rank 1957'de, yaşamıyla sınırlı olmak üzere baron unvanıyla onurlandırıldı. Alan Wood'un yazdığı *Mr. Rank* adlı yaşamöyküsü 1952'de yayımlanmıştır.

Rank, Otto, asıl adı OTTO ROSENFELD (d. 22 Nisan 1884, Viyana, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 31 Ekim 1939, New York kent, ABD), Avusturyalı psikolog. Psikanaliz kuramını efsane, mit, sanat ve yaratıcılığın incelenmesini kapsayacak biçimde genişletmiş, bunalı (anksiyete) nevrozunun temelinde doğum sırasında yaşanan psikolojik travmanın bulunduğunu ileri sürmüştür.

Yoksul bir ailenin oğluydu. Meslek okulunda öğrenimini sürdürürken geceleri yazmaya çalışıyordu. Freud'un *Die Traumdeutung*'undan (1900; *Düşlerin Yorumu*, 2 cilt, 1991-92) esinlenerek yazdığı *Der Künstler*'de (1907; Sanatçı) psikanaliz ilkelerinden yola çıkarak sanatı açıklamaya çalıştı. Bu çalışmasıyla ilgisini çektiği Freud'un yardımıyla Viyana Üniversitesi'ne girdi ve 1912'de Felsefe doktorasını tamamladı. Öğrenciliği sırasında resmen adını değiştirerek yazarlık adı olan Otto Rank adını aldı. *Der Mythos von der Geburt des Helden* (1909; Kahramanın Doğuşu Miti) ve *Das Inzest-Motiv in Dichtung und Sage* (1912; Şiirde ve Efsanede Enzest Motifi) adlı yapıtlarında, Oidipus karmaşasının sayısız şiir ve mite kaynak olduğunu gösterdi.

Viyana Psikanaliz Derneği'nin sekreterliğini yapan Rank 1912-24 arasında *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*'yi yayımladı. 1919'da kurduğu ve psikanaliz üzerine yapıtları yayımlamayı amaçlayan yayınevini 1924'e değin yönetti.

1924'te yayımlanan *Das Trauma der Geburt und seine Bedeutung für die Psychoanalyse* (Doğum Travması ve Psikanalizdeki Anlamı), Freud ve Viyana Psikanaliz Derneği'nin öbür üyeleriyle ilişkisinin bozulmasına ve demekten atılmasına yol açtı. Dölyatağında dış dünyaya çıkışın, çocukta ergenlik döneminde bunalı nevrozu yaratabilecek şiddetli bir korkuya neden olduğu ileri sürülen kitabın psikanalizin temel kav-

ramlarıyla geliştiği düşünülür. 1920'lerin ortalarından başlayarak ABD ve Avrupa'nın birçok ülkesinde dersler veren Rank 1936'da New York kentine yerleşti. Yapıtları psikiyatri, psikoterapi, danışmanlık ve eğitim alanlarında, ayrıca günümüzde hümanist psikoloji ve güdümsüz psikoterapide etkili oldu.

1930'larda Rank kişilik gelişmesinde yönlendirici güç olarak istenç kavramını geliştirdi. İstenç, Freud'un insan davranışındaki yönlendirici etkenler olarak gördüğü sezgisel dürtülerin denetlenmesi ve kullanılmasıyla olumlu bir güç olabilir. Buna göre, hastanın psikanaliz sırasında gösterdiği direnç, içsel bir olumsuz etken değil, bu istencin bir dışavurumuydu. Freudcu analistlerin tersine, bu direnci yıkmak yerine, kişinin kendisini bulması ve gelişmesini yönlendirmek için kullanmak gerekiyordu.

Rank'a göre insanı bilinçli, amaçlı ve kendine yön verebilen bir varlık durumuna getiren istençtir. Kişilik özelliklerine göre insanlar ortalama, artistik ve nevrotik olarak üç kategoriye ayrılabilir. Toplumun kurallarına karşı çıkmadan uyan, yaratıcı olmayan, toplum için yararlı, öte yandan kendisine yararsız olan ortalama insan tipine karşılık artistik tip yaratıcı ve üretkendir. Nevrotik insan ise yaratıcılığı engellenmiş olan artistik tiptir.

Rank, Freud'dan koptuktan sonra psikanalizden uzaklaşarak "yeniden doğuş" kuramı adını verdiği bir psikoterapi yöntemi geliştirdi. Temelde kuralsız ve kimilerince bilimsellikten uzak olan bu yöntemde, korku ve suçluluk duyguları azaltılarak yaratıcılığa varan bir varoluşun geliştirilmesi amaçlanır. Terapide yaşam tartışılmamalı, doğrudan yaşanmalıdır. Bu yaklaşım daha sonra güdümsüz ve varoluşçu psikoterapilerin temel ilkesini oluşturdu.

Ranke, Leopold von (d. 21 Aralık 1795, Wiehe, Thüringen, Saksonya - ö. 23 Mayıs 1886, Berlin), 19. yüzyılın önde gelen Alman tarihçisi. Araştırma ve ders verme yöntemiyle Batı'da tarih yazımını büyük ölçüde etkilemiştir.

Eğitimi. Tarihe eğilim duymasında, eski çağ yazarları üzerine yaptığı çalışmalar, o dönemde Leipzig'de yaygın olan akılcı ilahiyata ilgisiz kalması ve tarihsel bir kişilik olarak Luther'e karşı beslediği derin ilgi rol oynamıştı. Ama tarihle uğraşmaya kesin

mindaki ortaya koyduğunu göstermeye çalışırken, "tarihçi" Ranke aynı zamanda bir "papaz" ve bir "öğretmen" oldu.

Mesleğinin ilk yılları. Ranke'nin tarih yazım çalışmaları temel özellikleri, evrensellik kaygısı taşıran sınırları belirli dönemler üzerinde yoğunlaşan araştırmalar olmalarıdır. Fransızlarla Habsburglar arasında İtalya için yürütülen mücadeleyi yansıtan hazırlayan bir aşama olarak ele alan *Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514* (1494'ten 1514'e Latin ve Germen Halkların Tarihi) adlı ilk kitabını 1824'te yayımladı. Buna ek olarak yazdığı *Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber* (Yeni Tarih Yazımının Eleştirisi Üzerine) adlı, tarihçinin temel görevinin geleneğin eleştirel çözümlemesini yapmak olduğunu savunduğu çalışması daha büyük önem taşıyordu. Bu yayınları 1825'te Berlin Üniversitesi'ne doçent olarak atanmasına yol açtı; 1834-71 arasında da aynı üniversitede profesör olarak ders verdi. *Ranke Fürsten und Völker von Süd-Europa im sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert* (16. ve 17. Yüzyıllarda Güney Avrupa Halkları ve Hükümdarları) adlı bir sonraki kitabında, Venedik elçilerinin son derece önemli raporlarından yararlanarak, Akdeniz'de Osmanlı Devleti ile İspanya arasındaki rekabeti inceledi. 1834-36 arasında çıkan *Die römischen Päpste, ihre Kirche und ihr Staat im sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert* (16. ve 17. Yüzyıllarda Roma Papaları, Kilise ve Devlet) bugün bile betimleyici tarihin başyapıtları arasında sayılmaktadır. Ranke bu çalışmasında papalığı yalnızca bir din kurumu değil, dünyevi bir güç olarak da ele almıştı.

Bu çalışmanın yayımlanmasından önce Ranke kısa bir süre için güncel tarih ve siyasete girmişti. Ama düş kırıklığı yaratan bu deneyimi, akademik ve siyasal inançlarını ana yapıtlarından daha dolaysız bir biçimde açıkladığı birkaç kısa yazıyı kaleme almasına yol açtı. Gerçek yeteneklerini bir yana bırakarak ve dönemin Fransa'daki 1830 Temmuz Devrimi ile yoğunlaşan siyasal tartışmaları yanlış değerlendirerek *Historisch-politische Zeitschrift* adlı bir dergi çıkarmaya girişti ve Prusya'nın liberal ve demokrat düşünceye karşı çıkan politikalarını savundu. Makalelerinin çoğunu Ranke'nin kaleme aldığı bu dergi 1832-36 arasında yalnızca iki sayı yayımlandı. Çağının çatışmalarını tarihsel bir bakış açısından (bu onun için tarafsız anlamına da geliyordu) açıklamaya çalışırken, gerçekte Fransa'daki devrimci gelişmelerin Almanya'da tekrarlanamayacağını ve tekrarlanmaması gerektiğini göstermeye uğraştı. Ranke bir yeylerin, halkların ve devletlerin ayrı ayrı gelişmesiyle tarihin bir evrim geçirdiğine, bunların da birlikte kültür sürecini oluşturduğuna inanıyordu. Aynı kültürel geleneği paylaşmakla birlikte her halkın kendi devlet kavramını geliştirmekte özgür olduğu 15. yüzyıl sonrası Avrupa tarihinin kendi savını doğruladığını düşünüyordu. Soyut, evrensel geçerliğe sahip ilkelerin, toplumsal ve ulusal düzenin kurulmasının önkoşulu olduğu görüşüne karşı çıktı. Toplumsal ve siyasal ilkelerin, halkların özelliklerine göre değişmesi gerektiğini savundu. Ona göre tarihin en önemli birimleri, "insan zihninin özgün ürünleri, manevi birimler", hatta "Tanrı'nın düşünceleri" olarak tanımladığı devletlerdi. Devletlerin ana görevi bağımsız olarak gelişmek ve bu süreç içinde çağa uygun kurumlara ve yasalara oluşturmaktır.

Bu açıdan Ranke'nin düşüncesi, filozof G.W.F. Hegel'in gerçek olanın aynı zamanda akılcı olduğu biçimindeki kuramına da uygundur. Ama Ranke'ye göre, gerçek

olanı meşrulaştıran akıl değil, tarihsel sürekliktir. Bu süreklilik kültürün gelişmesinin ve tarihsel gerçekliğin anlaşılmasının önkoşuludur. Dolayısıyla tarihçinin görevi, "tarihselciliğin" özünü, yani tarihin her olayı belirlediğini, ama doğrulamadığını kavramaktır. Buna karşılık Ranke, uygulamada, kendi dönemindeki toplumsal ve siyasal düzeni savundu. Avrupa devletler sistemini, çok sayıda monarşiden oluşan Alman Federasyonu'nu, güçlü bir monarşiyel bürokrasiye, son derece gelişmiş bir eğitim sistemine sahip olan, liberal ve demokratik akımları reddeden 1848 Devrimi öncesi Prusya'sını kapsayan bu düzen, ona göre, bir demokratik devrimle son bulacak olan Avrupa kültürel sürecinin bir ürünüydü.

Nesnellik arayışı. Ama Ranke kimseyi memnun edemedi. Liberaller için çok fazla devlet yanlısıydı, tutucuların gözünde ise yeteri kadar dogmatik değildi. Bu nedenle nesnellik idealine daha başarıyla ulaşabileceğini düşündüğü tarihyazımı çalışmalarına döndü. 1839-47 arasında çağın ilk bilimsel incelemesi olan *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* (Reform Devrinde Alman Tarihi, 1953, 1. cilt, 1971, 2. cilt) başlıklı yapıtını yayımladı. Bunu, daha sonra 12 cilt oluşturan biçimde genişleteceği, 1847-48 tarihli *Neun Bücher preussischer Geschichte* (Prusya Tarihinin Dokuz Kitabı) izledi. Ranke daha sonra 1852-61 arasında *Französische Geschichte vornehmlich im sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert* (16. ve 17. Yüzyıllarda Fransız Tarihi) ve 1859-69 arasında *Englische Geschichte, vornehmlich im sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert* (16. ve 17. Yüzyıllarda İngiliz Tarihi) başlıklı, her biri birkaç ciltten oluşan ve sonraki araştırmalarla bir ölçüde eskimiş de olsa, büyük anlatım ustalığı nedeniyle bugün de okunmaya değer olan kitaplarını yayımladı. Bu çalışmalarında da önde gelen Avrupa devletlerini, Avrupa sistemi içindeki gelişmelerinin can alıcı dönemlerinde inceliyordu. 16. yüzyıldan sonra önderliği ele geçiren Protestan devletlerin de aralarında yer aldığı, Latin ve Germen ulusları kültürel gelişmenin temsilcileri olarak görüyordu. İlgisini siyasal tarih, yani devletlerin dış ilişkileri, hükümet ve yönetim sistemleri üzerinde toplamıştı. Yararlandığı kaynaklarda ekonomik ve toplumsal etkenler, yalnızca arka plandaki "güçler" ve "eğilimler" olarak görüldüğü için Ranke toplumsal değişime sahne olan çağın kavramakta gitmekte daha çok güçlük çekiyordu.

18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarına ilişkin *Die deutschen Mächte und der Fürstentum* (1871-1872; Alman Güçleri ve Prenslar Birliği), *Ursprung und Beginn der Revolutionskriege 1791 und 1792* (1875; 1791 ve 1792 Devrim Savaşlarının Kökeni ve Başlangıcı), *Hardenberg und die Geschichte des preussischen Staates von 1793 bis 1813* (1877; Hardenberg ve 1793'ten 1813'e Değin Prusya Devleti Tarihi) gibi kitaplarında karmaşık siyasal olayların ayrıntılı öykülerini vermekle birlikte, değişim çağının temel sorunlarına ancak dolaylı olarak değindi. *Englische Geschichte*'de (İngiliz Tarihi) olduğu gibi bu kitaplarda da siyasal ve toplumsal değişime, özellikle de radikal hareketlerin ortaya çıkışına karşı bir önyargı vardı. Ranke tarihi, en etkili "gerçek manevi" biçimini büyük devletlerde ve onların arasındaki gerilimlerde bulan "tarihsel yaşam"ın karşılığı bir süreci olarak görüyordu. Tarihiç olabildiğince nesnel bir biçimde özü ortaya koyarken bütünü göz önünde bulundurmalı ve tarihin "gerçekte nasıl olduğu"

Ranke, J. Schrader'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1868; Ulusal Galerî, Berlin
Staatliche Museen zu Berlin, Almanya

olarak, 1818-25 arasında Frankfurt an der Oder'de lise öğretmenliği yaptığı sırada karar verdi. Onu bu yola iten etken temelde dinsel; Friedrich Schelling'in felsefesinden etkilenerek, Tanrı'nın tarihteki rolünü kavrama çabasına girişmişti. Tanrı'nın kendi varlığını "büyük tarihsel olaylar bağla-

nu anlatmalıydı. Dolayısıyla Ranke bir çözümlenici değil, "görsel" bir tarih yazıcısıydı. Yer ve zamanın her tarihçiyi sınırladığının bilincinde olarak en fazla nesnellğe ulaşmak için kendini bir "parti" ile değil, devletle özdeşleştirmeyi dener. Gene de çalışmaları, entelektüel inançlarının da siyasal görüşlerini etkilediğini gösterir.

En büyük yapıtı olduğunu öne sürdüğü kitabını, 15. yüzyıla değin ulaşan "dünya tarihi"ni (1881-88, 9 cilt), 82 yaşında yazmaya başladı. Böylelikle gençliğinde önüne koyduğu hedefi, "evrensel tarihin öyküsü"nü anlatmayı gerçekleştirmiş oldu. Eleştirel bir araştırma ya da tarihsel ve felsefi bir kurgu niteliğinde olmayan bu yapıtı, Yunanlılardan Latin-Germen uluslara kadar kültürün geçirdiği evrimin kapsamlı bir dökümünü içeriyordu. Gerçekte, Avrupa dışındaki dünyanın pek sınırlı olarak ele alındığı bir Avrupa tarihidi. Ranke yapıtını, kültürün barışçı evriminin devrim tehlikesine karşı kesin bir biçimde korunduğuna ve halk egemenliği ile monarşi arasındaki çatışmanın en sonunda monarşi lehine sonuçlanmış olduğuna inanarak kaleme almıştı.

ranket (Almanca *Rank*: "kivırım"), RAKET olarak da bilinir, 16. ve 17. yüzyıllarda kullanılmış çift kamışlı nefesli çalgı. Tek parça ağaçtan ya da fildişinden yapılan kalın ve kısa gövdesinin içine boylu boyunca kanallar oyulmuştur. Bunlar alt ve üst uçlarda birleşerek uzun bir akustik

W. Wyme'nin yaptığı bir ranket, 17. yüzyıl.
Bilderarchiv Preussischer Kulturbesitz BPK, Berlin

boru oluşturur ve normalde uzun borulardan çıkarılabilen çok kalın seslerin 30 cm boyundaki bir gövdeden elde edilmesini sağlar. Gövdede ses delikleri vardır ve üzerine kamış takılmıştır. Ses alanı 12 aralıktan oluşan ranketin sesi yumuşak, kalın ve kamışıdır.

Rankin, Jeannette (d. 11 Haziran 1880, Missoula yakınları, Montana - ö. 18 Mayıs 1973, Carmel, California, ABD), ABD Kongresi'nin ilk kadın üyesi (1917-19, 1941-43). Ateşli bir feminist ve pasifist olarak tanınmış, yaşamı boyunca toplumsal konularda ve seçim yasalarında çeşitli reformların yapılması için mücadele etmiştir.

Çeşitli dallarda yükseköğrenim gördükten sonra, 1909'da Washington eyaletinin Seattle kentinde sosyal hizmet görevlisi olarak çalışmaya başladı. Bu dönemde kadınlara oy hakkı mücadelesine katıldı ve Amerika Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Derneği'nin

yönetiminde görev aldı. 1916'da ABD Temsilciler Meclisi'ne seçilerek ABD Kongre'sinin ilk kadın üyesi oldu. İnancılı bir pasifist olarak ABD'nin dünya politikası dışında kalmasını savundu ve 1917'de Almanya'ya savaş açılmasına karşı oy veren 49 Kongre üyesi arasında yer aldı.

1940'ta, savaş karşıtı bir programla bir kez daha Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Pearl Harbor Baskını'ndan (7 Aralık 1941) sonra Japonya'ya savaş açılmasına karşı oy kullanan tek meclis üyesi olarak büyük tepki gördü. Bu olayın yarattığı çalkantılar nedeniyle bir daha Kongre seçimlerine ka-

Jeannette Rankin, 1918
Library of Congress, Washington, D.C.

ılmayan Rankin, kadın hareketi içindeki çalışmalarını 1960'ların sonlarına değin sürdürdü ve Georgia'da kadınlar için bir kooperatif çiftlik kurdu. Barış hareketinin etkin bir üyesi olarak kadınlara ABD'nin Vietnam'a müdahalesine karşı çıkmaları için çağrıda bulundu. 15 Ocak 1968'de, 87 yaşındayken, kendilerine "Jeannette Rankin Tugayı" adını veren 5 bin kadının başında Capitol Hill eteklerine yürüdü ve Vietnam Savaşı'nı yeren bir gösteri yaptı. Rankin'in Türkçede *Sisli Sinemalar* ve *Televizyon* (1946) başlığıyla yayımlanmış bir kitabı vardır.

Rankine, William John Macquorn (d. 5 Temmuz 1820, Edinburgh - ö. 24 Aralık 1872, Glasgow, İskoçya), termodinamik biliminin kurucularından olan ve özellikle buhar motoru kuramı üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınan İskoç mühendis ve fizikçi.

İlk bilimsel çalışmalarını demiryolu raylarındaki metal yorulmaları üzerinde yaptı; bu çalışmalar sonucunda hazırladığı bilimsel makale (1843) yeni ray döşeme yöntemlerinin geliştirilmesini sağladı. *Manual of Applied Mechanics* (1858; Uygulamalı Mekanik Elkitabı) adlı yapıtı, mühendis ve mimarların tasarım çalışmalarındaki başvuru kitabı olarak kullanıldı. 1859'da yazdığı *Manual of the Steam Engine and Other Prime Movers* (Buhar Motoru ve Öteki İlk Hareketlendiriciler Elkitabı) buhar motoru kuramı üzerinde yaptığı çalışmaların ilk ürünüdür. Isı makineleri ve bunların verimi üzerinde çalışarak, Fransız fizikçi Sadi Carnot'nun ideal ısı makinesine ilişkin olarak geliştirdiği Carnot çevrimini inceledi. Termodinamiğin ikinci yasasının doğruluğunu kanıtladı. Ayrıca ideal bir ısı makinesi için, artık buharın soğutucu bir ortamdan geçirilerek yeniden kazana pompalanması temelinde dayanan "Rankine çevrimi"ni geliştirerek enerji santrali tasarımlarında yeni yöntemler kullanılmasına olanak sağladı.

Zemin mekaniği alanında, toprak basınçları ve dayanma duvarlarının kararlılığı konusunda da çalışmalar yaparak özellikle *On the Thermodynamic Theory of Waves of Finite Longitudinal Disturbance* (Sonlu Boyuna Tedirginlik Dalgalarının Termodinamik Kuramı Üzerine) adlı bilimsel makale-

siyle bu alanda gerçekleştirilen bir dizi önemli gelişmenin öncüsü oldu.

Rankine çevrimi, ısı makinelerinde (örn. buhar motoru) kullanılan akışkanın (örn. su) basınç ve sıcaklığında gerçekleşen ideal çevrimsel değişiklikler. İskoç mühendis William J.M. Rankine tarafından 1859'da geliştirilen çevrim, buharla çalışan enerji santrallerinin veriminin ayarlanmasında termodinamik bir standart olarak kullanılır.

Çevrim bir buhar kazanı, bir türbin, bir yoğunlaştırıcı ve bir pompadan oluşur. Akışkan önce, buhar kazanında sabit basınç altında ısıtılarak buharlaştırılır. Daha sonra türbin içinde tersinir ısı alışverişsiz (adyabatik) biçimde genişletilerek iş elde edilir, yani türbinin dönmesi sağlanır. Türbinden çıkan akışkan bir yoğunlaştırıcıdan geçirilerek sabit basınçta soğutulur ve yeniden sıvı hale dönüştürülür. Sıvı haldeki akışkan da pompada, tersinir ısı alışverişsiz olarak sıkıştırılır ve yeniden buhar kazanına gönderilir. Bundan sonra çevrim yeniden başlar. Bazı uygulamalarda çevrimin ısı verimini artırmak amacıyla, türbin içindeki akışkan çıkış ağzına ulaşmadan bir ara kızdırıcıya gönderilerek ısıtılır. Bu tür çevrime ara kızdırımlı Rankine çevrimi denir.

Rankine çevriminin verimi, türbin giriş basıncı ve sıcaklığı (çevrimin maksimum basınç ve sıcaklığı olan buhar kazanı çıkış basınç ve sıcaklığına eşittir) ile türbin çıkış basıncına (çevrimin minimum basıncı olan yoğunlaştırıcı basıncına eşittir) bağlıdır. Maksimum sıcaklık ve basınç artıp minimum basınç azaldıkça çevrimin ısı verimi artar.

Ransom, John Crowe (d. 30 Nisan 1888, Pulaski, Tennessee - ö. 4 Temmuz 1974, Gambier, Ohio, ABD), I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Güney'de yaşanan edebi canlanmanın önde gelen kuramcılarında ABD'li şair ve eleştirmen. *The New Criticism* (1941; Yeni Eleştiri) adlı yapıtıyla 20. yüzyılın ortasında etkili olan Yeni Eleştiri(*) akımına adını vermiştir.

Nashville'deki (Tennessee) Vanderbilt Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Aynı üniversitede 1914-37 arasında İngiliz dili ve edebiyatı dersleri verdi. Gene orada bir araya gelen ve Güney'in kültür mirasının savunulduğu *The Fugitive* (1922-25) dergisini çıkaran Fugitives(*) adlı bir grup Güneyli şairin önderi oldu. 1930'larda bu grubun, geleneksel tarım ekonomisini savundukları için Agrarians (Tarımcılar) olarak adlandırılan üyeleri arasında yer aldı. Grubun yayımladığı *I'll Take My Stand* (1930; Safımı Seçeceğim) adlı yapıtta, sanayileşmenin Güney'in sorunlarına çözüm getireceği görüşü eleştiriliyordu.

Ransom 1937'den 1958'deki emekliliğine değin Gambier'deki (Ohio) Kenyon College'da ders verdi. 1939'da *The Kenyon Review* dergisini çıkardı ve 1959'a değin derginin yayın yönetmenliğini yürüttü. Başlıca edebi incelemeleri arasında *God Without Thunder* (1930; Gürlemeyen Tanrı), şiir ve bilimkurgunun dünya hakkında farklı, ama aynı ölçüde geçerli bir bilgi sunduğunu ileri süren *The World's Body* (1938; Dünyanın Gövdesi), *Poems and Essays* (1955; Şiirler ve Denemeler) ve *Beating the Bushes: Selected Essays, 1941-1970* (1972; Arayışlar: Seçme Denemeler, 1941-1970) yer alır. Şiirlerini *Chills and Fever* (1924; Titreyişler ve Ateş) ve *Two Gentlemen in Bonds*'da (1927; Zincirli İki Adam) toplamış, bu yapıtlarından sonra yalnızca beş şiirini yayımlamıştır. *Selected Poems*'i (1945, 1969; Seçme Şiirler) önceki iki kitabından derlenmiş şiirlerden oluşur.

Ransome, Arthur (Michell) (d. 18 Ocak 1884, Leeds, Yorkshire - ö. 3 Haziran 1967, Manchester, İngiltere), çocuk serüven romanları yazarı. Yapıtlarının yüksek edebi niteliği ve çocukların algı ve imgelemine ayrıntılı ve renkli bir biçimde anlatmasıyla tanınmıştır.

Rugby Okulu'nda öğrenim gördü ve bir yayınevinde çalıştı. Daha sonra I. Dünya Savaşı'nda savaş muhabirliği yaptı. Devrim'den önce ve sonra birkaç kez Rusya'ya gitti. Çin, Mısır ve Sudan'ı gezdi. Bu yolculuklarda gördükleri, özellikle *Old Peter's Russian Tales* (1916; Yaşlı Peter'in Rus Öyküleri) ve Baltık Denizinde gemi yolculuğunu anlattığı *Racundra's First Cruise* (1923; Racundra'nın İlk Yolculuğu) adlı yapıtlarına esin kaynağı oldu. *Swallows and Amazons* (1931; Kırılancıklar ve Amazonlar), *Pigeon Post* (1936; Güvercin Postası), *We Didn't Mean to Go to Sea* (1937; Derdimiz Denize Gitmek Değildi), *Missee Lee* (1941) ve *Mainly About Fishing* (1959; Temelde Balıkçılık Üzerine) öteki bazı yapıtlarıdır. *The Autobiography of Arthur Ransome* (Arthur Ransome'in Otobiyografisi) 1976'da yayımlanmıştır.

rant, geniş tarihsel anlamıyla, kapitalizm öncesi toplumlar da her türlü zenginliğin kaynağı olan toprağın özel mülkiyet altında olmasından doğan mülk geliri. Çağdaş iktisatta bir üretim faktörünün geliri ile gerçek arz fiyatı ya da maliyeti arasındaki fark olarak tanımlanır.

Toprakta özel mülkiyet, bireysel mülkiyet biçimini alabileceği gibi, aristokratik ya da bürokratik görünümlü bir egemen sınıfın bireysel ölçüde ayırmamış toprak tekeli biçiminde de olabilir. Toprağa köyler halinde yerleşen klan ya da kabilelerin şefleri, kolektif mülkiyet altındaki toprağı önce topluluk adına klan ya da köy içindeki ataerkil aile ocaklarına dağıtmaya başlarlar. Şeflik zümresi kabile halkının üzerinde yükseldikçe tabandaki aile ocaklarının, işledikleri toprağı şeften alarak ellerinde tuttukları kabul edilir. Önceleri gerçek hizmetler karşılığı şefe verdikleri armağanlar ise, artık şefin kendilerine bağışladığı varsayılan bir topraktan yararlanma hakkının bedeli gibi görülen kira ödemelerine dönüşür. Böylece kabile toplumunun geç aşamalarında, bir yanda kral ve çevresindeki şefler zümresinin toprak üzerindeki üstün hakları kertes, bir yanda da bağımlı köylülere dönüşen eski kandaşlık tabanının tasarruf hakları kertes belirir (*bak.* rakabe). Kral, toprakları egemen sınıfın üyeleri arasında *fief*(*) ya da *dirlik*(*) biçiminde dağıttığında, bağımlı köylüler tek tek bu *fief* ya da *dirlik* sahiplerinin kiracısı durumuna gelir ve bir bütün olarak rantı oluşturan çeşitli ödemelerini bu kişilere verirler. Merkez ile *fief*dirlik sahipleri arasındaki kuvvet dengesine bağlı olarak *fief*'ler aristokratik ailelerin miras yoluyla devredilebilir mülkü haline gelebilir (örn. Batı Avrupa'nın Germen krallıklarında) ya da gelmeyebilir (örn. Osmanlılarda). Ama her iki durumda da, egemen sınıfın büyük mülkiyeti ile bağımlı köylülerin küçük işletmeciliği iç içe geçer ve doğrudan üreticilerden egemen sınıfa artık aktarımı, temelde toprak ve iktidar tekelinin doğurduğu bir rant akışı biçiminde gerçekleşir.

Ortaçağda feodal rant ekonomik açıdan başlıca üç tür olarak ele alınabilir: Emek-rant, ürün-rant ve para-rant. Senyör *fief*'lerinin "bey toprağı" ya da "hassa çiftlik" (Latince *villa dominica*, İngilizce *demesne*, Fransızca *réservé seigneuriale*) denen bölümü üzerinde köylülerin haftanın belli günleri karşılıksız çalışmaları ve bazı mevsimlik

angaryaları yerine getirmeleri demek olan emek-rant, daha çok Batı Avrupa feodalizminin erken dönemlerinde gözlenir. Bu uygulama Akdeniz havzasına özgü köleci üretim tarzının Roma'daki serpişilinin Avrupa ortaçağına bıraktığı bir miras sayılabilir. Ortaçağın uzun dönemleri boyunca ise gerek Batı Avrupa'da, gerekse (Türk-İslam toplumları gibi) köleci aşamadan geçmeksiz doğrudan kabile düzeninden sınıflılığa ve devletliliğe evrilen yapılar da, belli başlı ürün türlerinden aynı olarak alınan ürün-rant en yaygın uygulamadır; bunun yanı sıra, küçük miktarlarda para-rant da görülür. Ortaçağın ileri aşamalarında meta(*) ekonomisinin gelişmesi ve kapitalizmin uç vermesiyle birlikte para-rant önümlü çıkar.

Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde bağımlı köylülerin aristokratik toprak sahiplerine ödedikleri feodal para-rant ile feodal bağlardan kurtulmuş özgür köylü ve çiftçilerin serbest kiracılık sözleşmesi temelinde toprak sahibine ödedikleri daha kapitalist karakterli para-rant yan yana var olabilir. Ortaçağ kökenli toprak tekelini sürdüren aristokrasinin elindeki arazileri kiralayarak kullanma ve karşılığında büyük toprak sahiplerine rant ödeme zorunluluğu, tarımdaki ve sanayideki yeni kapitalistlerin kârlarının bir bölümünün, eski mülk sahibi egemen sınıf tarafından çekilip alınmasını, dolayısıyla kapitalist birikimin yavaşlatılmasını ifade eder.

Daha çok 18-19. yüzyılda İngiltere'de gözlenen bu durum Adam Smith(*) ve David Ricardo(*) gibi iktisatçıların rant çözümlemelerinin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Kapitalizm öncesi rantın tarihsel çözümlemesini yapmadan yalnızca sanayi kapitalizmi ile büyük toprak sahipliği arasındaki çelişme üzerinde yoğunlaşan klasik siyasal iktisatta rant, toprağın ve toprak gibi arzı değişmeyen başka doğal kaynakların sahipliğinden elde edilen geliridir. Tarım ürünlerine olan talebin gücüne bağlı olarak en verimli topraklardan başlayıp gittikçe daha az verimli topraklara yayılan bir üretim genişlemesi düşünüldüğünde, özellikle Ricardo, en son ekime açılan en verimsiz toprak üzerindeki üretim maliyetleri o toprağın ekime açılmasının toplam üretim değerine getirdiği marjinal artış içinden karşılanabildiği sürece, söz konusu en verimsiz toprak marjı üzerinde ekim yapılacağını göstermiştir. Bu en verimsiz marjın berisinde daha verimli ve en verimliye doğru uzanan toprak kuşaklarında ise, birim çıktı başına üretim maliyetleri, en verimsiz toprağın üretim maliyetleriyle (marjdaki koşullarla) belirlenen fiyatın derece derece altında kalacak, maliyetler ile fiyat arasındaki bu farka, toprak sahiplerince rant olarak el konabilecektir. Bu çözümlemeyle klasik iktisatçılar, emeğin aldığı ücretten ve sermayenin kârından farklı olarak toprak rantının üretken olmayan bir sınıfın tekel gelirini ifade ettiğini göstermek istemişlerdir.

Genişletilmiş biçimiyle bu görüş başka herhangi bir üretim faktörünün getirisinin de rant öğeleri içerebileceğini kabul eder. Bu rant, üretim faktörünün geliri ile gerçek arz fiyatı ya da maliyeti arasında fark olması durumunda ortaya çıkar. Başka bir deyişle çağdaş iktisat dilinde rant, herhangi bir üretim faktörünün (toprak, emek, sermaye) toplam getirisi ile bu faktörden yararlanmak için gerekli asgari miktar olarak tanımlanan arz fiyatı arasındaki fark anlamına gelir. Toprağın arzı sabit olduğundan, toprak arz fiyatı sıfırdır ve toprak gelirinin tamamı ranttır. Öte yandan emek ve sermaye arzı, bu faktörlerden yararlanmak için

önerilen fiyatlar karşısında esnekler ve pek çok alternatif kullanıma sahip faktörler için, getirilerinin maliyeti olarak kabul edilen bölümü daha büyük olacaktır. Ekonomik kaynaklar uzun vadede daha da çeşitli alanlarda kullanılabileceğinden, çözümleme kısa dönemden uzun döneme kaydırıldıkça üretken bir faktörün getirisi içindeki rant bölümü de azalma eğilimi gösterir.

rantabilite *bak.* verimlilik

Ranunculaceae (dügünççeğigiller), *Ranunculales* takımından yaklaşık 50 cins ile 1900 kadar çoğu otsu yapıda bitki türünü içeren familya. Dünyanın hemen tüm ılıman ve astropik bölgelerine dağılmıştır. Tropik bölgelerde ise genellikle yüksek kesimlerde bulunur.

Çoğunlukla sapı bulunmayan alması dikizli, basit ya da çok parçalı yaprakları vardır. Çiçekleri ısınsal bakımlı ya da düzensizdir; her çiçek 2-5 serbest çanak yaprak ile çoğunlukla beş (bazen daha çok) taçyapraktan oluşur. Erkek ve dişi üreme organları ise genellikle çok sayıdadır.

Ranunculaceae familyası dağlalesi, düğünççeği, hezaren, bataklıknergisi gibi süs bitkilerini kapsar.

Ranunculales, ikiçenekliler(*) sınıfından, 10 familya, 140 cins ve yaklaşık 3 bin tür içeren takım. Bazı ayrıksı örnekler dışında, üyelerinin çoğu otsu bitki, odunsu tırmanıcı bitki ya da çalı yapısındadır. *Ranunculales* takımı düğünççeği, dağlalesi ve hezaren gibi çeşitli süs bitkilerini kapsar; bazı türlerinde insanlar ve hayvanlar için zehirli alkaloidler bulunur.

Ranunculales takımının üyeleri tatlı sular dan bataklıklara, düz çayırliklardan ormanlık ve dağlık arazilere kadar çok çeşitli ortamlarda yetişir. Tropik bölgelerde yetişen *Menispermaceae* familyası dışında öbür familyalar en çok serin iklimli yerleri sever.

Takımın en büyük familyası olan düğünççeğigiller (*Ranunculaceae*) ılıman ve astropik bölgelerde yaygın otsu bitkileri kapsar. Bunların içinde en iyi bilinenlerden düğünççeği (*Ranunculus*) türleri parlak sarı çiçekleriyle geniş bir alana yayılır. Bataklıknergisi (*Caltha*), dağlalesi (*Anemone*), hasekiküpesi (*Aquilegia*) ve akasma (*Clematis*) da düğünççeğikleri gibi hem doğada, hem de süs bitkisi olarak yaygındır. Bunların Türkiye'de de yabani olarak yetişen pek çok türü vardır.

Ranunculaceae familyasının bazı üyeleri son derece zehirlidir. Örneğin, gösterişli çiçekleri için süs bitkisi olarak yetiştirilen bir yıllık ve çok yıllık hezaren (*Delphinium*) türlerinin hepsi zehirli alkaloid bileşiklerini içerir. Gene çöpleme (*Helleborus*) türlerinin özsuyla son derece zehirlidir. Kuzey Yarıküre'nin dağlık kesimlerinde yetişen kurtboğan (*Aconitum*) türleri de soğuga dayanıklı, çok yıllık ve zehirli bitkilerdir. Bunlardan *A. ferox* bilinen en öldürücü zehirlerden birini içerir.

Kadıntuzlugiller (*Berberidaceae*) familyası ılıman bölgelerde yetişen otsu ve çalimsı bitkileri kapsar. En önemli üyesi olan kadıntuzluğu (*Berberis*) cinsinden çeşitli türler kışın dökmeyen yaprakları, sarı çiçekleri ve kırmızı meyveleri için süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bazı türleri de köklerinde alkaloidlerden ötürü halk ilacı olarak kullanılır.

Menispermaceae familyasında yer alan türlerin çoğunu tropik bölgelerin ormanlarında yetişen odunsu tırmanıcı bitkiler oluşturur.

Ama gene de bazı türleri Kuzey Amerika ve Japonya'ya kadar yayılmıştır. Başta *Menispermum canadense* olmak üzere familyanın tüm üyeleri yarım ay biçiminde tohumlara sahiptir. Birkaç türü süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Ranunculales takımının üyeleri yapısal açıdan çok çeşitlilik gösterirse de bazı ortak özelliklere sahiptir. Bunların başında otsu ya da yumuşak odunsu yapılar, almasıklık dizilişli ve kulaklıksız (yaprak saplarının tabanında bulunan yapraklı çıkıntılar) yapraklar, sarmal olarak dizilen taçyapraklar ve çanak yapraklar, çok sayıda erkekorgan, sarmal ya da çevrel olarak yerleşmiş serbest

getirmiş, özellikle sinir sisteminin yapı ve işlevine ilişkin araştırmalara önemli katkıda bulunmuştur.

Fransız fizyoloji bilgini Claude Bernard'ın asistanlığını yaptı. 1875'te Paris'teki Collège de France'ın histoloji laboratuvarının yöneticiliğine getirildi; daha sonra anatomi profesörü oldu. Histolojiyi betimlemeye dayanan bir dal olmaktan çıkarak fizyolojik gözlemlere yardımcı, deneysel bir bilim haline getirdiği kabul edilir. Araştırmalarında deri ve sinir dokularını ayrıntılı olarak inceledi. 1878'de bazı sinir liflerinde görülen, sinirin miyelin kılıfının kesintiye uğradığı ve günümüzde Ranvier boğumları olarak adlandırılan büzüşme bölgelerini tanımladı. Ayrıca dilin epitel hücreleri arasında yer alan sinir uçlarını da buldu. Fransız

ardılı oğlu Raciv Gandhi dönemlerinde çeşitli bakanlıklarda bulundu. 1980-84 ve 1988-89 yıllarında dışişleri bakanlığı yaptı.

Mayıs 1991'de Raciv Gandhi öldürülünce Kongre Partisi'nin başkanlığına seçildi. Hazıranda yapılan seçimlerden sonra da Hindistan'ın dokuzuncu başbakanı oldu. Göreve başlar başlamaz Hindistan'ın temel politikalarını yeniden yapılandırmaya girişti; Cavaharlar Nehru ile İndira ve Rao Gandhi dönemlerinde izlenen devletçi ekonomi politikasından uzaklaşarak yabancı sermayeye çağrıda bulundu. Avrupa, Japonya, ABD ve hatta Pakistan'la yakın ilişkiler kurma yoluna gitti. Başbakanlığı sırasında karşı karşıya kaldığı en önemli sorun Keşmir halkının ve Sihlerin ayaklanmaları oldu.

Aynı zamanda seçkin bir bilim adamı olarak tanınan, altı dili çok iyi konuşan Rao, 1968-74 arasında Telugu Akademisi'nin başkanlığını yürütmüş, Hintçeden yabancı dillere çeviriler yapmış, Hintçe ile Marathi ve Telugu dillerinde öyküler yazmıştır.

Rao, Raca (d. 21 Kasım 1909, Hassan, Mysore [bugün Karnataka], Hindistan). İngilizce romanları ve öyküleriyle tanınan Hintli yazar.

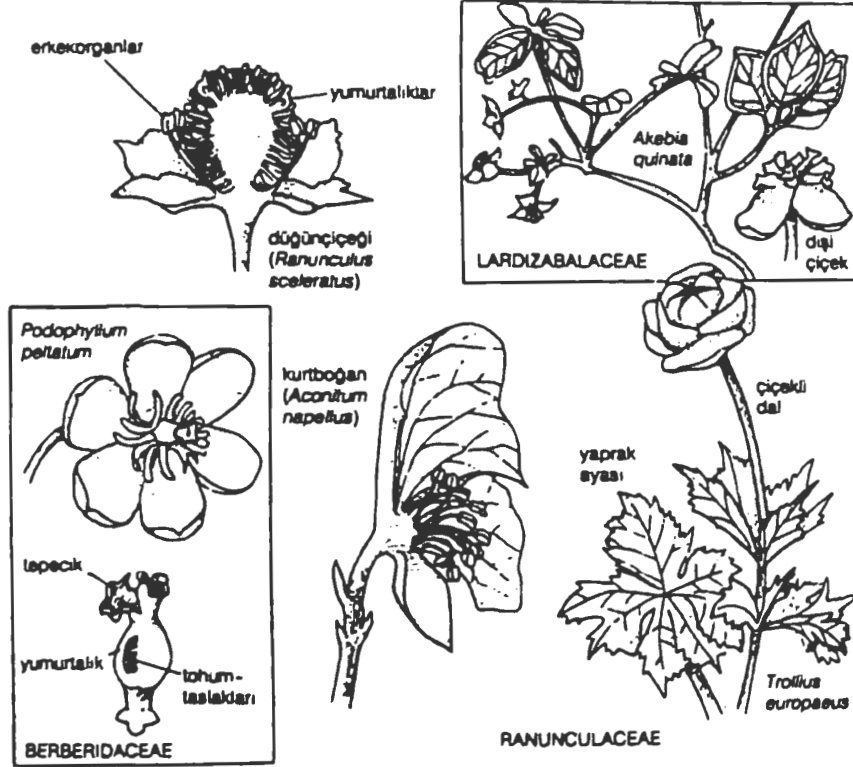
Güney Hindistan'ın seçkin bir Brahman ailesinden gelen, Rao, Haydarâbad'daki Nizam College'da okudu. On dokuz yaşındayken edebiyat ve tarih öğrenimi görmek üzere Fransa'ya, Montpellier ve Paris üniversitelerine gitti. İlk romanı *Kanthapura*'da (1938) Hindistan bağımsızlık hareketini konu aldı. 1939'da Hindistan'a döndü ve II. Dünya Savaşı sırasında bir gazete çıkardı; İngilizlere karşı bağımsızlık yanlısı gizli eylemlere katıldı. Savaştan sonra bir süre Fransa ile Hindistan arasında gidip geldi, ama sonunda ABD'ye yerleşti; 1965'te Austin'deki Texas Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu.

Rao'nun başyapıtı sayılan ikinci romanı *The Serpent and the Rope* (1960; Yılan ve İp), Hindistan, Fransa ve İngiltere'de manevi gerçeğe ulaşmak isteyen genç bir Brahman aydınla eşinin bir ölçüde soyut ve felsefi öyküsü, Doğu ile Batı'nın bir diyalogudur. Rao'nun öbür romanları arasında alegorik bir yapıt olan *The Cat and Shakespeare* (1965; Kedi ve Shakespeare), komünizmi sorgulayan *Comrade Kirillov* (1976; Yoldaş Kirillov) ve çeşitli kültürlerden gelen karakterlerin kendi kimliklerini araştırdıkları *The Chessmaster and His Moves* (1988; Satranç Ustası ve Hamleleri) sayılabilir. Rao İngilizce ve Fransızca öykülerini *The Cow of the Barricades and Other Stories* (1947; Barikatlardaki İnek ve Öteki Öyküler) ve *The Policeman and the Rose* (1978; Polis ve Gül) adlı kitaplarında toplamıştır.

Raoult, François-Marie (d. 10 Mayıs 1830, Fournes-en-Weppes - ö. 1 Nisan 1901, Grenoble, Fransa), çözelti için geliştirdiği yasaya (Raoult yasası), çözünen maddelerin molekül ağırlıklarının belirlenmesini olanaklı kılan Fransız kimyacı.

Grenoble Üniversitesi'nde 1867'de ders vermeye başlayan Raoult, 1870'te profesör oldu ve ölene değin aynı üniversitede çalıştı. Yaklaşık 1886'da sulu bir çözeltinin donma noktasının, molekül halinde çözünen (çözeltide iyonlara ayrılmayan) maddenin miktarıyla orantılı olarak düştüğünü buldu.

Bu gözlemi sonucunda geliştirdiği yasaya göre, bir maddenin bir sıvı içinde çözünmesiyle sıvının buhar basıncı, kaynama noktası, donma noktası gibi bazı özelliklerinde ortaya çıkan değişimler, belirli miktardaki

Ranunculales takımında bulunan çeşitli bitki örneklerinden ayrıntılar

(Sol üstten saat yönünde): Berberis, Ranunculus, Trollius, Warming (1904), Echinacea, Gray (1904), Macleod (1904), Decaisne, Schumann, Warming, Warming, Wettstein, A. Engler, Syllabus der Pflanzenfamilien II (1964), Gebrüder Borntraeger, Berlin (1909), G. H. M. Lawrence, Taxonomy of Vascular Plants (1969), The Macmillan Company.

meyveyaprakları (dişiorganın bölümü) gelir. Hemen hepsinde alkaloid bulunan üyelerin çoğunun çiçekleri erdişidir, yani hem erkek hem de dişi üreme organı içerir.

Bu takımda çeşitli tozlaşma tiplerine rastlanır. En yaygın tozlaşma böceklerle olandır. Böcekler çiçeklerin albenili renklerinden tozlaşmaya yardım eden duyarlı erkekorganlar bulunur; bunlar hafif bir dokunma sonucu eğilip bükülerek çiçektozlarını böcekler üzerine saçarlar. Döllenmenin ardından yumurtalar meyveye, tohumtasakları da tohuma döner. Tohumlar meyve yapısına bağlı olarak çeşitli biçimlerde çevreye dağılır.

Ranunculus bak. düğünçiçeği

Ranvier, Louis-Antoine (d. 2 Ekim 1835, Lyon - ö. 22 Mart 1922, Thélis, Fransa), Fransız histoloji ve patoloji bilgini. Mikroskopik anatomiye dinamik yaklaşımıyla çalıştığı laboratuvarları histoloji öğrencileri için dünya çapında birer merkez durumuna

bakteriyolog André-Victor Cornil ile birlikte, 19. yüzyılda tıp alanında bir dönüm noktası olarak kabul edilen *Manuel d'histologie pathologique*'i (1869; Patolojik Histoloji Elkitabı) yazdı.

Rao, P. V. Narasimha, tam adı PAMULA PARTI VENKATA NARASIMHA RAO (d. 28 Haziran 1921, Kerimnagar, Andhra Pradesh, Hindistan), Kongre (I) Partisi lideri ve Haziran 1991'den sonra Hindistan başbakanı.

Haydarâbad'daki Osmania Üniversitesi ile Bombay ve Nagpur üniversitelerinde fen ve hukuk öğrenimi gördü. Bağımsızlık mücadelesi sırasında Kongre Partisi'ne katıldı. 1957-77 arasında Andhra Pradesh Yasama Meclisi'nde görev yaptı. 1969'da Kongre Partisi'ndeki bölünme sırasında İndira Gandhi'yi destekledi. 1962-73 arasında Andhra Pradesh hükümetinde çeşitli bakanlıklarda bulundu. 1971'de eyalet hükümetinin başkanlığına getirildi. Bu görevinde devrimci bir toprak reformu politikası izledi, aşağı kastlardan gelenlere siyasete katılma hakkı tanıdı. 1972'de Andhra Pradesh milletvekili olarak Hindistan Parlamentosu'nun alt meclisini oluşturan Lok Sabha'ya seçildi. İndira Gandhi ve onun

çözücü molekülleri içindeki çözünen madde moleküllerinin sayısı ile orantılıdır. Yalnızca birkaç gerçek çözelti bu bağıntıya tam anlamıyla uygun davranmakla birlikte, bu bağıntı çözelti kuramının geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Raoult yasasına uyan çözeltilere ideal çözelti denir.

Rapacki, Adam (d. 24 Aralık 1909, Lwów, Galiciya, Avusturya-Macaristan - ö. 10 Ekim 1970, Varşova, Polonya), Polonyalı iktisatçı ve devlet adamı. Avrupa'da nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge kurulmasını öngören "Rapacki Planı"yla tanınır.

Polonya'da kooperatifçilik hareketinin kurucusu olan Marian Rapacki'nin oğluydu. Fransa ve İtalya'da öğrenim gördükten sonra sosyalist gençlik örgütlerinde çalıştı. II. Dünya Savaşı sırasında Polonya ordusunda istilacı Almanlara karşı savaştı ve 1939-45 arasında savaş tutsağı olarak kamplarda geçirdi. 1948'de Polonya Birleşik İşçi Partisi'ne (PZPR) girdi. 1950-56 arasında yükseköğretim bakanı olarak görev yaptıktan sonra dışişleri bakanı oldu. Bu görevi sırasında Polonya'nın Batılı ülkelerle olan diplomatik, kültürel ve ticari ilişkilerinin gelişmesi için çaba gösterdi.

Ekim 1957'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunduğu Rapacki Planı'yla bütün dünyanın dikkatlerini üzerinde topladı. Öğrenci olaylarından sonra alınan antisemitik önlemleri desteklemeyi reddedince, 20 Aralık 1968'de dışişleri bakanlığından uzaklaştırıldı.

Rapid City, ABD'de, Güney Dakota eyaletinin güneybatısında, Pennington ilinin (county) merkezi kent. Rapid Çayının kıyısındaki Black Hills'in doğu ucunda yer alır. 1876'da Black Hills'de yaşanan altın hücum hareketi sırasında kurulmuştur.

Zamanla bir turizm ve ticaret merkezi durumuna gelen kentin ekonomisi madencilik (altın, gümüş, feldispat, jips, mika, uranyum), kerestecilik ve tarıma dayanır. Başlıca yükseköğretim kurumları Güney Dakota Madencilik ve Teknoloji Okulu (1885) ve Ulusal İşletmecilik Yüksekokulu'dur (1940). Kentte jeoloji ve tarih müzeleriyle Dakotaların kültür ve tarihinden örneklerin sergilendiği bir müze vardır. Black Hills Ulusal Ormanı, Rushmore Dağı Ulusal Anıtı, Dinozor Parkı, Çılgın At Anıtı ve Custer Eyalet Parkı yakınındadır. Nüfus (1990) 54.523; metropoliten alan, 81.343.

RAPP, Rusça tam adı ROSSİYSKAYA ASSOTSİATSIYA PROLETARSKİH PİSATELEY (Rus Proleter Yazarlar Birliği), 1928'de SSCB'de gerçek bir proletarya edebiyatı yaratmak ve komünizmi tümüyle benimsemeyen yazarlara karşı ideolojik mücadele vermek amacıyla çeşitli proleter yazarların oluşturduğu birlik. Leopold Leonardoviç Averbah önderliğindeki RAPP, 1929'da devletin desteğini alarak Sovyet edebiyatına damgasını vurdu ve Sovyet Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı edebiyatın başlıca konusu yapmayı başardı. Ama RAPP'in egemenliği altında ortaya konan ısmarlama edebiyatın niteliksizliği, 1932'de bir resmi politika değişikliğine yol açtı: RAPP dağıtılarak yerine bütün yazarları kapsayan Sovyet Yazarlar Birliği(*) kuruldu. Ayrıca bak. Proletkult.

Rarotonga Adası, Büyük Okyanusun güneyindeki Cook Adalarından biri. 67 km²'lik yüzölçümüyle Cook Adalarının güney grubunu oluşturan adaların en büyüğüdür. Yeni Zelanda'nın 3.400 km kuzeydoğusunda yer alır. Yüksekliği, aynı zamanda

Cook Adalarının en yüksek noktası olan Te Manga'da 653 m'ye ulaşır. Tupapa Vadisindeki *marae* adı verilen tapınak platformları adanın çok eski tarihlerde yerleşime açıldığını gösterir.

Adanın başlıca limanı olan Avarua aynı zamanda Cook Adalarının yönetim merkezidir. Adada turuncgiller, ananas, hindistancevizi ve muz yetiştirilir. 1973'te ulus-

Rarotonga'da Te Manga Dağı, Cook Adaları Douglas Bag'in

lararası bir havalimanının hizmete girmesiyle turizm gelişmeye başlamıştır. Nüfus (1986) 9.678.

Ras Algethi bak. Alfa Herkül

Ras Nasrani, eskiden (1982'ye değin) ŞARMOŞ-ŞEYH. İbraniçe MIFRAZ ŞELOMO. İngilizce SOLOMON'S BAY. Mısır'da, Sina'da Cenubiye ilinde (*muhafaza*), Sina Yarımadasının güneydoğu kıyısında küçük koy ve burun.

Tarih boyunca genellikle boş bir bölge olarak kalan Ras Nasrani'nin günümüzdeki önemi, 23 km kuzeydoğusundaki Akabe Körfezinin dar girişine egemen stratejik konumundan gelir. Akabe Körfezine açılan Tiran Boğazının ağzında adacıklar ve mercan resifleri yer alır. Mısır 1948-49 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra İsrail'in Akabe Körfezindeki tek limanı olan Elat'a gemilerin ulaşmasını engellemek için bölgeye toprak yerleştirdi. İsrail 1956'daki Sina harekâtı sırasında bu tesisleri ele geçirdi ve Ras Nasrani'yle Tiran Boğazı 1957-67 arasında Birleşmiş Milletler Acil Kuvveti (UNEF) tarafından korundu. Mayıs 1967'de Birleşmiş Milletler güçlerinin bölgeden çekilmesi ve boğazların kapatılması, Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı'nın başlamasında etkili oldu. Savaş sırasında İsrail birliklerinin eline geçen Ras Nasrani ve çevresi 1982'ye değin İsrail işgali altında kaldı. Bu sırada bir tatil ve turizm merkezi durumuna getirilen bölge, Mısır'a geri verildikten sonra da bu özelliğini korudu. 1971'de Elat'a uzanan 250 km'lik karayolu ulaşımına açıldı. 1972'de ise bölgede Ofira adlı yeni bir kent kuruldu.

Ras Şamra bak. Ugarit

Rasadhane-i Âmlre, 1867'de İstanbul'da kurulan gözlemevi. Bugünkü Kandilli Rasathanesi'nin(*) temelini oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ilk rasathane III. Murad döneminde kuruldu (1575). Beş yıl kadar çalışan bu kuruluş, din çevrelerinin baskısıyla 1580'de kapatıldı. Rasadhane-i Âmlre'nin kurulduğu 1867'ye değin bu alanda ikinci bir girişim olmadı. Abdülaziz (hd 1861-76), uzayın gizemine ilişkin araştırmalar yapmamak koşuluyla, burada gök olaylarının incelenmesine izin verdi.

Rasadhane-i Âmlre 1875'te Viyana'da toplanan uluslararası meteoroloji ve astronomi kongresine temsilci gönderdi. Kongrede alınan kararlar uyarınca da Avrupa gözlem evleri ile resmi bağlantılar kurdu. Kurum Maarif Nezareti'nin şubesi konumunda olduğundan, vilayet ve kazalardaki maarif müdür ve memurları ile telgrafhane memurları bölgelerindeki deprem ve önemli gök olaylarını rasathaneye bildirmekle yükümlüydüler. İstanbul ve yakın çevresindeki depremlerin ardından yapılması gerekli teknik incelemeler için de, Maşka da bir Tezelzülât-ı Araziye ("yer sarsıntılar") şubesi vardı. Burada depremin şiddetini, merkezini, yayılma alanını ve süresini ölçen aygıtlar bulunurdu. Rasathane her yıl bava tahmin özetleri ile Osmanlı topraklarındaki depremlere ve etkilerine ilişkin raporlar yayımlardı.

Namaz vakitlerinin belirlenip duyurulması, Ay ve Güneş tutulması zamanlarının saptanması, Tophane ve Dolmabahçe'deki kulelerin saatlerinin ayarlanması, her sabah, İstanbul'un hava durumunun Paris, Roma, Petersburg, Viyana, Odesa, Atina, Sofya, Belgrad gözlem evlerine duyurulması, oralarından gelen telgrafların işlenmesi Rasadhane-i Âmlre'nin öteki görevleri arasındaydı.

Räsänen, Arvo Martti Oktavianus (d. 25 Haziran 1893, Helsinki - ö. 7 Eylül 1976, Helsinki, Finlandiya), Finlandiyalı Türkolog. Helsinki Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Çuvaşça ve Tatarca üzerinde çalıştı. Leipzig, Budapeşte, Berlin ve Paris üniversitelerinde araştırma yaptı. Birkaç kez Türkiye'ye giderek Anadolu ağızlarını inceledi. 1926'da doçent olarak Helsinki Üniversitesi'ne atandı. 1944'te profesörlüğe yükseldi. Başlıca yapıtları arasında, *Türkische Sprachproben aus Minel-Anatolien* (1933-42; Orta Anadolu'dan Derlenen Türk Dili Malzemeleri), *Materialien zur Lautgeschichte der Türkischen Sprachen* (1949; Türk Dillerinin Sesbilgisi Tarihi İçin Malzemeler), *Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen* (1957; Türk Dillerinin Biçimbilgisi İçin Malzemeler), *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen* (1969; Türk Dilleri İçin Bir Etimolojik Sözlük Denemesi) sayılabilir.

rasathane bak. gözlemevi

rasemat bak. rasemik karışım

rasemik karışım, RASEMAT olarak da bilinir, ayna görüntümlü, yani biri diğerinin ayna görüntüsü olan iki bileşimin (enantiyomorf) eşit miktardaki karışımı. Bu bileşikler kutuplanmış ışık demetinin kutuplanma düzlemini aynı yönlere çevirdiğinden birbirlerinin etkisini yok ederler, bu yüzden de rasemik karışımlar optikçe etkin değildir (*bak.* optik etkinlik). Rasemik karışım adı, bu konuda ilk incelenen örnek olan rasemik asitten gelir. Rasemik asit (ya da rasemik tartarik asit) eşit miktardaki *destrojr* ve *levojir* tartarik asit karışımından oluşur ve genellikle $d\pm$ ya da $(\pm)$ -tartarik asit olarak gösterilir.

Optikçe etkin bir maddenin rasemik karışımına dönüştürüldüğü sürece *rasemikleşme* adı verilir. Bunun tam tersi süreçte ise rasemik bir karışım kendisini oluşturan ayna görüntümlü iki bileşenine ayrılır. Optikçe etkin bir maddenin rasemikleşebilme kolaylığı maddeye göre değişir. Örneğin optikçe etkin bir parafin hidrokarbonunun rasemikleşmesi oldukça zor olmakla birlik-

te, laktik asidin rasemikleşmesi çok kolaydır. Rasemikleşmenin, bakışsımsız ve optikçe etkin bir maddenin optik etkinliği olmayan, kararsız ve bakışsımlı bir maddeye tersinir biçimde dönüşerek oluştuğu düşünülür; etkin olmayan bu aramaddenin tersinir dönüşümüyle de olasılıkla her ikisi de optikçe etkin olan iki enantiyomorf ve böylece de etkin olmayan bir karışım oluşur.

rasgele süreç, STOKASTİK SÜREÇ ya da RASTLANTISAL SÜREÇ olarak da bilinir, olasılık kuramında, bir başka küme, tarafından indislenmiş ve indis kümesinin her sonlu altkümeleri ile indislenen rasgele değişkenler topluluğunun bir ortak olasılık dağılımı var olan rasgele değişkenler takımı. Bu olasılık dağılımları birbirleriyle uyumlu olmalıdır; bu özellik bir olasılık uzayı ile bu uzayda tanımlanmış ve söz konusu rasgele süreç, gerçekleştiren bir rasgele değişkenler ailesinin var olmasını sağlar. Olasılık kuramının en genel konularından birini oluşturan rasgele süreçlere örnek olarak Markov süreçleri(*), Poisson süreçleri ve zaman serileri anılabilir. Zaman serilerinde indis ailesinin zamana karşılık geldiği kabul edilir. Indisleme, değişkenlerin zamana göre değişimlerinin niteliğine bağlı olarak kesikli (ayrık) ya da sürekli olabilir.

rasgele yürüyüş, belirli yönlerde belirli uzunluklarda yol alma olasılıkları (bu olasılıklar yürüyüşün her adımında aynı kalmak koşuluyla) verilen bir noktanın rasgele hareketinde, bu noktanın olası konumunu belirleme problemi. Bir rasgele süreç olan rasgele yürüyüşün en yaygın örneği, "sarhoş yürüyüşü" olarak adlandırılan harekettir; bu harekette Eukleides düzleminin başlangıç noktasından harekete başlayan bir nokta, birim zaman aralıklarında birim uzunluk kadar yol alacak biçimde yer değiştirir; ama bu yer değiştirme, her adım için rasgele bir yönde gerçekleşir. Burada aranan, noktanın belirli bir süre sonundaki yerinin başlangıç noktasına uzaklığının olasılık dağılımıdır.

Rashtrakuta HANEDANI, Hindistan'ın Dekkan bölgesi ve çevresinde yaklaşık 755'ten 975'e değin hüküm süren Hindu hanedanı. Dravid dilini konuşan çiftçilerin soyundan geldikleri sanılan Rashtrakutalar, Lattalur'da (Latur, Osmanabad yakınları) kraliyet hanedanı olarak hüküm sürüyorlardı. Kannada dilini konuşmakla birlikte Dekkan'ın kuzey kesiminde konuşulan dili de bilirlerdi. Rakip Çalukya hanedanını(*) yenerek Dekkan İmparatorluğu'nun topraklarını Malva'dan Kançî'ye kadar genişleten Rashtrakutalar böylece Hindistan'ın ikinci büyük siyasal gücü durumuna geldiler.

Rashtrakuta hükümdarlarından bazıları kendilerini bilime ve sanata adanmışlardı. İkinci kral I. Krişna (hd y. 756-773) Ellora Mağaralarındaki Kailasanatha Tapınağı'nı(*) inşa ettirdi. I. Amoghavarsa (hd 814-878) Kannada dilindeki en eski edebiyat ürünü olan *Kaviracamarga*'nın bir bölümünü yazdı. I. Dhruva, Gangavadi'de (Mysore) hüküm süren Ganga hanedanına boyun eğdi; merkezi Kançipuram olan Pallava hanedanını denetim altına aldı ve Kanauc üzerinde hak iddia eden Pratihara ve Bengal krallarını yendi. 878'de tahta çıkan ardılı II. Krişna, I. Amoghavarsa'nın yitirdiği Gucerat'ı geri alırsa da Vengi'yi yeniden ele geçirmeyi başaramadı. 914'te tahta çıkan torunu III. İndra, Kanauc'u aldı

ve hanedanı gücünün doruğuna ulaştırdı. III. Krişna kuzeye seferler düzenledi (y. 940) ve Kançî'yle Tamil ovalarının büyük bölümünü işgal etti (948-966/67). Başkenti korumakta başarısız kalan IV. Khottiga Amoghavarsa (hd 968-972) kentin yağmalanmasının ardından Batı Gatlar'a kaçtı. Yaklaşık 975'te Çalukya hanedanından I. Taila imparatorluğun denetimini ele geçirdi.

Rasim (EĞRIKAPILI), HOCA MEHMET RASİM olarak da bilinir (d. 1687, İstanbul - ö. 1755, İstanbul), özellikle aklâm-ı sittede ünlü Osmanlı hattat. Lakabı babasının Eğrikapı'daki Molla Aşki Camisi imamı olmasından gelir. İlk yazı derslerini, aynı zamanda hattat olan babasından gördü. Ayrıca saray hocası Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'ye de devam ederek 18 yaşında icazetname aldı. 1714'te Sadrazam Şehit Ali Paşa'nın yeniden açtığı Galata Sarayı Mektebi yazı hocalığına atandı. Kısa zamanda ün kazandı, 1737'de Yeni Saray (Topkapı Sarayı) hat hocalığına getirildi ve saray kâtibi oldu.

Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'nin, Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın kendisinden gubarı yazıyla bir Kuran yazmasını istemesi üzerine işinin çokluğundan dolayı öğrencisi Eğrikapılı Rasim Efendi'den yardım istediği bilinir. Rasim Efendi bu Kuran'ı üç ay içinde yazıp bitirmiştir.

Rasim Efendi çok yapıt vermiştir. Kaynaklarda 60 Kuran, 1.000 kadar Enam, delâil-i hayrat, evrad ve vakfiye yazdığı belirtilir. Nestalik yazıyı da bilen Rasim Efendi bunu Kâtipzade Mehmed Refi Efendi'den öğrenmiştir. Bu yazı ile de birçok mecmua ve risale yazmıştır.

Rasim, Alois (d. 18 Ekim 1867, Nechanice, Bohemya, Avusturya-Macaristan - ö. 18 Şubat 1923, Prag, Çekoslovakya), Çek devlet adamı. Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin kurucuları arasında yer almış ve ilk maliye bakanı olarak görev yapmıştır.

Çek devrimci örgütü Omladina'nın liderlerinden biri olan Rasim, 1893'te Prag'da patlak veren milliyetçi ayaklanmanın ardından, Avusturya yetkililerine karşı eylemde bulunmak suçuyla tutuklandı ve hapsedildi. 1895'te affedilerek serbest bırakıldıktan sonra Genç Çek Partisi'ne girdi. 1899'da Radikal-İlçeri Partisi'ni kurdu. Daha sonra yeniden Genç Çekler'e katıldı. 1911'de Avusturya Reichsrat'ına (parlamentonun alt meclisi) seçildi. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra tutuklandı ve vatana ihanet suçuyla idama mahkûm oldu (Haziran 1916). Ertesi yıl affedildi ve Prag'daki kansız devrimin (28 Ekim 1918) önderleri arasında yer aldı. Cumhuriyet yönetiminin kurulmasından sonra maliye bakanlığına getirildi ve bu görevi sırasında, savaş sonrasında hızla yükselme eğilimi gösteren enflasyonu bir ölçüde de olsa dizginlemeyi başardı. Ocak 1923'te bir devrimci tarafından vurularak öldürüldü.

Rask, Rasmus (Kristian) (d. 22 Kasım 1787, Braendekilde - ö. 14 Kasım 1832, Kopenhag, Danimarka), karşılaştırmalı dilbilimin başlıca kurucularından Danimarkalı dil uzmanı. German dillerindeki sözcüklerle bunların öteki Hint-Avrupa dillerindeki karşılıklarında görülen kurallı ünsüz değişimini (örn. İngilizce *father* [baba] sözcüğüyle bunun Latince karşılığı *pater* ya da İngilizce *acre* [dönüm] ile Latince karşılığı *ager*) ilk kez ortaya koyan kişidir (1818). Rask'ın bulguları, Jacob Grimm tarafından geliştirilmiş ve karşılaştırmalı dilbilimin en önemli yasalarından biri olan Grimm yasasının(*) temelini oluşturmuştur.

Rask 1808'de Kopenhag Üniversitesi'nde yardımcı kütüphaneci olarak çalışmaya başladı. 1811'de Eski İzlanda dilinin ilk sistemli dilbilgisini yayımladı. 1813-15 arasında İzlanda'da kalarak bu ülkenin dilini, edebiyatını, örf ve âdetleri inceledi ve ününü borçlu olduğu yapıtı *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse*'yi (1818; Eski İskandinav ya da İzlanda Dilinin Kökeni Üzerine İnceleme) kaleme aldı. Yapıt, İskandinav dillerini Latince ve Yunancayla karşılaştıran bir inceleme idi. Rask, Kelt dillerinin (Bretonca, Galce, İrlanda dili) Hint-Avrupa ailesine bağlı olduğunu gösteren ilk araştırmacıydı. Rask ve Fin-Ugor dillerinin bu aileden olmadıklarını da ilk kez o ortaya koymuş, ayrıca Eski İzlanda diliyle Got dili, Litvancayla Slavca, Yunanca ve Latince arasındaki ilişkileri göstermişti.

Yaklaşık 1816'dan sonra araştırmalarını Hint dilleri üzerinde yoğunlaştırmakla birlikte, 1817'de ilk Anglosakson dilbilgisi kitabını yayımladı. 1818'de de İzlanda edebiyatının temel yapıtları olan manzum ve düzyazı *Edda*'ları yayıma hazırladı. 1816'da bir dizi geziye çıktı; Stockholm ve Petersburg'a gitti, daha sonra İran'a geçerek bir süre Tebriz, Tahran, Persepolis ve Şiraz'da kal-

Rask, bir taş baskıdan ayrıntı
Det Kongelige Bibliotek, Kopenhag

dı. 1820'de Bombay'a gitti ve Hindistan üzerinde Seylan'a geçti. Gittiği ülkelerden topladığı Farsça, Pali ve Seylan dillerinde yazılmış pek çok elyazmasıyla 1823'te Kopenhag'a döndü. Daha sonra edebiyat tarihi profesörü (1825), üniversite kütüphanecisi (1829) ve Doğu dilleri profesörü (1831) oldu. Yirmi beş dil ve lehçe bilen ve 50 kadar dil üzerine de araştırmalar yapan Rask'ın sonraki yapıtları arasında İspanyolca (1824), Fricze (1825) ve başka dillerin dilbilgisi kitapları yer alır.

Raskol (Rusçada "Bölünme"), Rus Ortodoks Kilisesi'nde 17. yüzyılda ayin ve ibadet usulleri konusunda çıkan bölünme. Rus Ortodoksluğunun, kökenindeki Rum Ortodoks inancından uzaklaşmasına son vermek amacıyla Rus patriği Nikon'un(*) 1652-67 arasında giriştiği reformlara karşı çıkan gelenekçi grup da Raskolniki (Bölücüler) ya da Kadim Müminler olarak anılır (*bak.* Staroverler).

raslamsal dans, dansın akışı içinde doğaçlama adımlarla yapılan kompozisyon. Daha dar anlamda ise, rasgele, bazen bilgisayarla seçilmiş koreografik parçalardır. Merce Cunningham'ın *Suite by Chance*'i (1952; Raslamsal Süit) önceden belirlenmemiş koreografinin kullanıldığı ilk kompozisyondu.

raslamsal müzik, raslamsal ya da önceden belirlenmemiş müziksel öğelerin, icracının kendi seçimine göre seslendirmesine bırakıldığı müzik. Terim yerine göre birçok anlama gelir. Doğaçlama çalınması kesin biçim-

de belirtilmiş bölümler içeren besteleri olduğu gibi, "beş dakika süreyle çalınacaktır" gibi belirsiz ve bütününü icracının doğaçlamasına bırakılmış parçaları da tanımlar.

Raslamal müziğin belirlenmiş biçimi iki alanda karşımıza çıkar. İcracılardan bir parçanın yapısını, örneğin diledikleri bölümleri yeniden düzenleyerek ya da bazı bölüm parçalarını aynı anda seslendirerek yeniden kurmaları istenebilir. Partisyon, icracıların doğaçlama yapacakları, hatta teatral jestler katabilecekleri noktaları gösteriyor olabilir. Bu gibi gereksinimler tümüyle karalanmış bir boşluğu kapsayan, doğaçlamanın ses perdesi alanını ve süresini gösteren parantezler gibi yaratıcı bir nota yazımını ortaya çıkarabilir. Ünlü raslamal yapıtlar arasında ABD'li besteci John Cage'ın piyano için *Music of Changes*'ı (1951; Değişiklikler Müziği), *Concert for Piano and Orchestra*'sı (1958; Piyano ve Orkestra için Konçerto) ve Alman Karlheinz Stockhausen'ın *Klavierstück XI* (1956; Piyano Parçası XI) vardır.

raslila, Uttar Pradesh başta olmak üzere Kuzey Hindistan'da yaygın olan ve Krişna'nın yaşamını betimleyen sahneler üzerine kurulu danslı halk oyunu. Raslila'da tek tek ya da hep birlikte gerçekleştirilen danslar şarkıyla, yinelenen sözlerle ve çalgı eşliğiyle kaynaşır.

İzleyiciler nakaratlarda şarkıya katılır ve ellerini çırparak ritmi belirlerler. Gösterilerin süresi oyuncuların, koronun ve izleyicilerin birbirlerini etkilemesine göre değişir.

Rasmussen, Halfdan (d. 29 Ocak 1915, Kopenhag), toplumsal başkaldırı şiirleri ve saçma şiir türündeki yetkin ürünleriyle tanınmış Danimarkalı şair.

İlk şiir kitapları *Soldat eller menneske*'de (1941; Asker ya da İnsan) ve Alman işgali sırasında gizlice basılan başkaldırı şiirlerini topladığı *Digte under Besættelsen*'de (1945; İşgal Dönemi Şiirleri) savaş yıllarındaki deneyimlerini yalın ve içten bir dille anlattı. 1940'ların sonlarında kaleme aldığı şiirleri Soğuk Savaş yıllarının kötümserliğini ve umutsuzluğunu yansıtıyordu. *På knæ for livet* (1948; Yaşama Boyun Eğmek) ve *Den som har set september* (1949; Eylülü Yaşayan Kişi) adlı yapıtlarında, bütün siyasi sistemleri ve ideolojileri reddedip bireyin karşı koyma ve kuşku duyma hakkını ve gereksinimini savundu. Sonraki yıllarda da yaşama saygı duymak, zayıf olanların ve acı çekenlerin yanında yer almak gerektiğine inandı. *Forventning* (1951; Beklenti) adlı şiir kitabında yer alan, çağıyla ilgili öğretici şiiri "Kuşak"ta, Hiroşima'ya atom bombası atılmasının yol açtığı umutsuzluğu ve endişeyi dile getiriyordu. Rasmussen'in geleceksel bir üslupla yazdığı yalın ve uyaklı şiirlerinin kendine özgü bir ritmi vardır.

Rasmussen'in Yunanistan'da geçen *Torso* (1957) ve *Mørke over Akropolis* (1967; Akropolis Üstündeki Karanlık) gibi sonraki yapıtları gezilerinden alınmış motifler içerir. Rasmussen ayrıca çocuk şiiri ve saçma şiir türlerinde de ürünler vermiş ve bu yapıtlarıyla geniş bir okur kitlesine ulaşmıştır.

Rasmussen, Knud Johan Victor (d. 7 Haziran 1879, Jakobshavn, Grönland - ö. 21 Aralık 1933, Gentofte, Danimarka), Danimarkalı kâşif ve etnolog. Kuzey Kutup Bölgesi'nin Amerika kıtası sınırları içinde kalan kesiminde kızakla yapılan en uzun ilk yolculuğu gerçekleştirmiş ve bölgede yaşayan hemen bütün Eskimo kabilelerini bilimsel açıdan incelemiştir.

Ataları arasında Eskimolar olan ve Eskimo dilini çok iyi bilen Rasmussen, 1902-04 arasında Grönland'ın kuzeybatısındaki Ku-

tup Eskimolarıyla birlikte yaşadı. 1910'da araştırma gezileri için üs olarak kullanmak üzere Grönland'daki Thule'de (Qaanaaq) sürekli bir istasyon kurdu. 1912'de üç kişiyle birlikte Thule'den yola çıktı ve Grönland Buz Katmanı'nı aşarak Grönland'ın kuzeydoğu kıyısına ulaştı. 1919'da Eskimo masallarını derlemek amacıyla Grönland'ın doğusundaki Angmagssalik'e gitti.

7 Eylül 1921'de Grönland'dan Bering Boğazına kadar uzanan bölgede yaşayan bütün

Knud Hasmussen
Nordisk Pressefoto

Eskimo kabilelerini ziyaret etmek amacıyla düzenlediği büyük sefere başladı. Kanada'nın kuzeydoğusunda yaptığı araştırmalardan sonra, kitabı boydan boya geçerek 23 Mayıs 1924'te Alaska'daki Point Barrow'a ulaştı. Sefer izlenimlerini anlattığı *Across Arctic America* (Boydan Boya Amerika Kuzey Kutup Bölgesi) 1927'de yayımlandı. Rasmussen'in öteki yapıtları arasında *Grønland, Langs Polhavet* (1919; Kuzey Buz Denizi Kıyılarındaki Grönland) gibi bilimsel çalışmalarının yanı sıra gezi notlarıyla Eskimo mitolojisinden ve şarkılarından yaptığı çeviriler sayılabilir.

Rásonyi, László (d. 1899, Liptoszentmiklos - ö. 1984, Macaristan), Eski Türk kavimlerinin tarihi ve Türk-Macar ilişkileri konusundaki çalışmalarıyla tanınan Macar Türkolog.

Budapeşte ve Berlin üniversitelerinde Türkoloji ve Hungaroloji öğrenimi gördü. 1929'da Helsinki Üniversitesi'nde, 1933-34'te İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'nde çalışmalar yaptı. 1935-42 arasında Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde profesör olarak çalıştı. Macaristan'da Kolozsvár Üniversitesi'nde Türkoloji profesörlüğüne atandı. 1942-44 arasında bu üniversitede Türkoloji Kürsüsü'nün kurulmasına ön ayak oldu. 1946'da Budapeşte'ye döndü. Balkan Enstitüsü'nde (1947-49), Macar Bilimler Akademisi'nde çalıştı. Doğubilim Enstitüsü'nü kurdu. 1961'de emekli olduktan sonra bir süre daha Ankara Üniversitesi'nde ders verdi.

Çeşitli dergilerde birçok makale ve araştırma yazıları yayımlayan Rásonyi'nin Türkçe'de çıkan kitapları arasında, *Macar Arkeolojisi*nde Hunlar, Avarlar ve Macarlar (1938), *Tuna Havzasında Kumanlar* (1940), *Dünya Tarihinde Türklük* (1942 / *Tarihte Türklük*, 1971), *Türk Özel Adları ve Leksikografyası* (1968), *Macarlar ve Türkler* (1984), *Tuna Köprüleri* (1984) sayılabilir.

Raspe, Rudolf Erich (d. 1737, Hannover - ö. 1794, Muckcross, County Kerry, İrlanda), *The Adventures of Baron Munchhausen* (1793; Baron Münchhausen'in Serüvenleri) adlı uzun öyküleriyle ünlü Alman bilim adamı ve serüvenci.

Göttingen ve Leipzig'de doğa bilimleri ve fizyoloji öğrenimi gördü. Birçok üniversite kitaplığında çalıştıktan sonra 1767'de Kassel kontunun kütüphanesiyle değerli taş ve

madeni para koleksiyonunun başına getirildi. Ossian baladlarıyla(*) ve Percy'nin *Reliques of Ancient English Poetry* (1765; Eski İngiliz Şiirinin Kalıntıları) adlı balad derlemesiyle ilk ilgilenenlerden biri olarak bilim çevrelerinde ünlendi ve 1769'da Royal Society'ye seçildi. 1775'te kontun değerli taş koleksiyonundan parçalar aldı ve tutuklanmamak için İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. İngiltere'de kaçak olarak parasızlık içinde yaşarken, renkli mizah öyküleri içeren imzasız bir kitap yayımlamayı başardı. Bu öykülerde, övünmeyi seven Münchhausen'in ağzından Rusya'ya yaptığı gezileri anlatı. Baron Münchhausen ile Göttingen'de tanışmıştı, ama öykülerin yalnızca birkaç tanesini oradan dinlemişti.

Şair G. A. Bürger, Raspe'nin öykülerini büyük ölçüde genişleterek 1786'da ve 1788'de iki kez Almancaya çevirdi. Bunlar Münchhausen'i dünya edebiyatına tanıttı. 1847'de Bürger'in yaşamöyküsünü yazan Heinrich Döring açıklayana değin bu öyküleri yazanın Raspe olduğu bilinmiyordu.

Rasputin, Grigori Yefimoviç, asıl adı GRIGORI YEFIMOVİÇ NOVTH (d. 1872?, Pokrovskoye, Tyumen yakınları, Sibirya - ö. 30 Aralık 1916, Petrograd [Petersburg], Rüş Çarlığı), Çar II. Nikolay ile Çariçe Aleksandra'nın sarayında büyük nüfuz elde eden Sibiryalı köylü.

Okula gittiği halde okuma yazma öğrenememiş, şehvet düşkünlüğü yüzünden Rusça "sefiş" anlamına gelen Rasputin soyadıyla anılır olmuştur. On sekiz yaşında tövbe ederek Verhoture'deki bir manastıra girdi, burada üyelerinin kendilerini kırbaçlamalarıyla ünlü Hıristi mezhebine katıldı. Sonunda Hıristi inançlarını sapıtarak kendine özgü bir öğreti geliştirdi. Buna göre insan Tanrı'ya en çok "kutsal tutkusuzluk" durumunda yaklaşabilirdi; bu duruma ulaşmanın en iyi yolu da uzun bir sefahat döneminden sonra cinsel bakımdan tükenmekti. Keşiş olmayan Rasputin Pokrovskoye'ye döndü ve 19 yaşında, kendisine dört çocuk doğuracak olan Proskovia Fyodorovna'yla evlendi. Evlilik Rasputin'i dizginleyemedi; evinden ayrılarak Yunanistan'daki Aynaroz Dağına ve Kudüs'e gitti. Geçimini köylülerin bağışlarıyla sürdürdü; hastaları iyileştiren ve gelecekte haber veren bir ermiş (*starets*) olarak ün kazandı.

1903'te Petersburg'a gitti. Burada din eğitimi veren Petersburg Kilise Akade-

Rasputin
Photo Hartung—H. Roger-Viollet

misi'nin müfettişi Theofan ile Saratov psikoposu Hermogen tarafından ağırlandı. Bu dönemde Petersburg'daki saray çevreleri mistisizme ve doğüstü güçlere merak sarmıştı. Pis ve pejmürde kılıklı, parlak gözleri ve sözde olağanüstü tedavi yetenekleri olan bir gezgini sıcak bir ilgiyle karşıladılar. Rasputin 1905'te imparator ailesiyle tanıştı. 1908'de Nikolay ve Aleksandra tarafından, hemofili hastası olan oğullarının kanama nöbetlerinde birinde saraya davet edildi. Rasputin, bir olasılıkla hipnoz gücüyle çocuğun acılarını hafifletmeyi başardı; saraydan ayrılırken anne ve babayı hem oğullarının hem de çarlığın yazgısının kendisine bağlı olduğu konusunda uyardı. Böylece Rasputin'in çar ailesi ve devlet işleri üzerinde 10 yıl süren nüfuzu başlamış oldu.

Rasputin çar ailesinin yanında altı gö-nüllü ve kutsal bir köylü tavrını korudu. Ama sarayın dışında sefiş davranışlarını sürdürdü. Kendisiyle fiziksel ilişkisini arındıran ve iyileştirici bir özelliği olduğunu söyleyerek metresler edindi, pek çok kadını baştan çıkardı. Nikolay bunları duyduktan sonra da Rasputin'in kutsallığından kuşku duymadı. Rasputin'i suçlayanlar Sibirya'nın uzak köşelerine sürüldü ya da azledildi.

1911'e gelindiğinde Rasputin'in davranışları bir skandala dönüşmüştü. Başbakan P. A. Stolipin, çara Rasputin'in uygunsuz davranışlarını bildiren bir rapor gönderdi. Bunun üzerine çar Rasputin'i saraydan kovduysa da Aleksandra birkaç ay sonra geri dönmesini sağladı. Karısını üzmemekten ya da Rasputin'in iyileştirdiği oğlunu tehlikeye atmaktan çekinen Nikolay, bundan sonra Rasputin'le ilgili suçlamaları görmezlikten geldi.

Rasputin 1915'ten sonra saraydaki nüfuzunun doruğuna ulaştı. I. Dünya Savaşı sırasında II. Nikolay ordunun komutasını bizzat üstlenerek (Eylül 1915) cepheye gitti. Rasputin'in özel danışmanlığını yaptığı Aleksandra ise Rusya'nın içişlerinin sorumluluğunu üstlendi. Rasputin kilise görevlilerinin atanmasından kabinedeki bakanların seçimine kadar her konuda nüfuzunu kullandı. Bazen askeri işlere de müdahale ederek büyük kayıplara yol açtı. Özel olarak desteklediği bir siyasal grup bulunmamakla birlikte, Rasputin otokrasiye ya da kendisine muhalefet eden herkesin karşısındaydı.

Rasputin'i öldürerek Rusya'yı daha büyük felaketlerden kurtarmak için birçok girişimde bulunuldu. Sonunda Prens Feliks Yusupov (çarın yeğeninin kocası), Vladimir Mitrofanoviç Purişkeviç (bir Duma üyesi) ve Grandük Dmitri Pavloviç (çarın kuzeni) gibi aşırı muhafazakârlardan oluşan bir grup Rasputin'i ortadan kaldırmak amacıyla bir kompo düzenledi. 29-30 Aralık 1916 gecesi Rasputin Yusupov'un evine davet edildi ve kendisine zehirli şarap ve çörek ikram edildi. Rasputin ölmeyince çılgına dönen Yusupov onu tabancayla vurdu. Rasputin yere düştü ama avluya kaçmayı başardı; orada Purişkeviç tarafından ikinci kez vuruldu. Komplocular Rasputin'i bağlayarak, buzda açıkları bir delikten Neva Irmağına atırlar. Rasputin'in ölümü Aleksandra'nın otokratik rejimi daha da sertleşirmesine yol açtı, ama birkaç hafta sonra çarlık devrim karşısında yenik düştü.

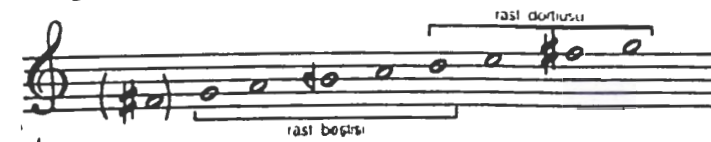
Rassam, Hormuzd (d. 1826, Musul - ö. 1910), Asur uygarlığı bilgini. Bugün Londra'daki British Museum'da bulunan en güzel Asur ve Babil yapıtlarından bazısıyla

Ninive (Irak) ve Sippar'da (Ebu Habbah, Irak), bilinen en eski kayıtların da bulunduğu çiviyazısı tabletleri gün ışığına çıkartmıştır.

1845-47 arasında ünlü İngiliz Asur uygarlığı bilgini Austen Henry Layard'ın yardımcılığını yaptı ve Irak'ta Nimrud'daki Kalah(*) kazısına katıldı. Oxford'da öğrenim gördükten sonra Ninive kazısında gene Layard'la çalıştı (1849-51). Kısa bir süre sonra Layard politikaya atıldı. Rassam da 1852'de British Museum'a yapıt toplamak üzere kazılar yapmakla görevlendirildi. Ninive, Nimrud ve başka yerlerde yaptığı kazılarda önemli heykeller, steller ve yazıtlar çıkardı. 1853'te Ninive'de Asurbanipal'in ünlü aslan avı kabartmasını, bundan hemen sonra da saray kütüphanesini buldu. Bu kütüphanede ele geçen yapıtlar arasında Gılgamış Destanı'nın büyük bir bölümüyle Asurbanipal'in krallığı sırasında tutulan yitlikleri içeren pişmiş topraktan prizma biçiminde bir yazıt da vardı. Bundan sonra Rassam birkaç yıl Aden ve Etiyopya'da İngiliz hükümeti adına diplomatik görevler aldı.

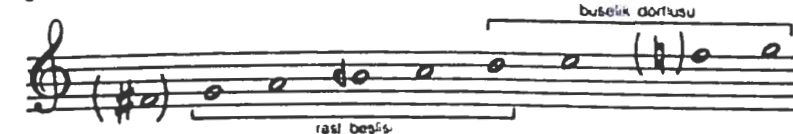
1876'da yeniden British Museum'un Mezopotamya'daki kazılarını yönetti. 1878-82 arasındaki son çalışmalarında önemli sonuçlar elde etti. Musul'a 24 km uzaklıktaki Tel Balavat adlı höyükte kazı yaparak II. Şalmanezzer'in sarayını buldu. Buradan çıkarıldığı bir çift tunç kapı kanadı bugün British Museum'daki en değerli yapıtlar arasındadır. Rassam'ın Mezopotamya araştırmalarına en büyük katkısı 1880'de bulduğu Kral Nabu-apal-iddin dönemine ait bir tablettir. Bunda, tabletin bulunduğu yerin Sippar kentindeki Güneş Tanrısı Şamaş'ın tapınağı olduğu yazılıdır. Bu olayı izleyen 18 ay içinde, Rassam tapınağın çevresinde 170 oda ve 40-50 bin kadar üstü yazılı silindir ve tablet buldu. Silindirlerden birinde, Belşazar'ın babası ve Babil'in son kralı olan Nabunaid'in (hd İÖ 556-539) tapınakta bir kazı yaparak, 4.200 yıl önce Akad kralı Sargon'un oğlu Naram-Sin'in burada attığı ilk temeli bulunduğu anlatılmaktaydı. Rassam çalışmalarının çoğunu *Asshur and the Land of Nimrod* (1879; Asur ve Nimrud Toprakları) adlı yapıtında anlatmıştır.

rast, klasik Türk müziğinde, bir perde ile bir basit makamın ortak adı. Rast perdesi, orta sekizli'deki *sol* (Batı müziğinde *re*) sesidir. Rast makamı Arel-Ezgi Sistemi'ne göre, rast beşlisine, neva (*re*) perdesi üzerine taşınmış rast dördlüsü eklenerek oluşturulmuştur. Neva perdesi üzerindeki rast dördlüsü yerine buselik dördlüsünün kullanıldığı bir tür rast makamı daha vardır;

Rast makamının bileşimi
Arel-Yayincılık Arşivi

buna acemli rast denir. Çünkü bu iki rast arasındaki tek fark, birincisinde evç (*fa#*), ikincisinde ise acem (*fa*) perdelерinin kullanılmasından doğar. Gerçekte rast makamındaki hemen hemen hiçbir yapıt, bu iki türden yalnızca biriyle sınırlı değildir. Rast makamında, genellikle pesten tize giden motiflerde *fa#*, tizden pese giden

Acemli rast makamının bileşimi
Arel-Yayincılık Arşivi

motiflerde ise *fa* kullanılır. Acemli rast terimi daha çok kuramsal amaçlarla kullanılmıştır. Birçok yerde rast makamı "makamların anası" diye anılır. Örneğin Rauf Yekta acemli rast makamının dizisini anadizi kabul eder. Bu, Batı notası kullanımı yerleştikten sonra küçük bir sorun yaratmıştır. Batı müziğinde rast makamının dizisine en yakın gam *sol* majördür. Bu gamın üçüncü derecesinin klasik Türk müziğindeki karşılığı buselik perdesidir. Oysa rast dizisinin üçüncü derecesi buselik değil, ondan yaklaşık bir koma daha pes olan segâh perdesidir. Rast dizisini anadizi kabul eden ve nota yazım sistemini buna dayandıran Rauf Yekta, *si* olarak segâh perdesini almış, buselik perdesi için bir komalık diyez koymuştur. Batı müziğinin *si* notasıyla, klasik Türk müziğindeki *si* notası arasındaki bu bir komalık fark ancak Arel-Ezgi Sistemi'nde giderilmiştir.

Rastafaricilik, Jamaika'da, Etiyopya'nın eski imparatoru I. Haile Selasiye'ye, tahta çıkmasından önceki adıyla (Ras [Prens] Tafari, Makannen) tapınan Siyahların oluşturduğu dinsel-siyasal hareket. Etiyopya imparatorunu Siyahların savunucusu Mesih olarak görürler. Rastafaricilere göre Siyahlar, günahları nedeniyle beyazlara boyun eğmek zorunda bırakılarak cezalandırılmış gerçek Yahudilerdir; ama sonunda gerçek yurtları ve yeryüzündeki cennetleri olan Afrika'ya geri dönerek kurtuluşa ereceklerdir.

Bu inançların kökeni, çeşitli bağımsız peygamberlere ve özellikle 1930'ların Afrika'ya Dönüş hareketine değin uzanır. Rastafaricileri oluşturan çeşitli gruplar, Jamaika'daki Avrupa yönelimli kültürü ve Hristiyanlığı canlandırma hareketine karşı çıkarak kendilerine özgü bir kimlik geliştirdiler. Ama bekledikleri kurtuluş gerçekleşmeyince 1960'larda, özellikle aydınları toparlayan siyasal nitelikli militan Siyah hareketlerine ya da Eski Ahit'e dayalı bir Afrika mistisizmine yöneldiler. Hareket Batı'nın tıbbi tedavi yöntemlerini, doğum kontrolünü ve resmi nikâhı reddeder; cenaze törenlerini, kullanılmış giysi giymeyi, beyazlarla fiziksel teması, domuz eti yemeyi ve her türlü büyücülüğü yasaklar.

Rastatt ve Baden antlaşmaları, Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl'la Fransa arasında imzalanan ve imparatorun İspanya Veraset Savaşı'nı (1701-14) sürdürmekten vazgeçmesini sağlayan barış antlaşmaları (6 Mart ve 7 Eylül 1714).

VI. Karl 6 Mart 1714'te Rastatt'ta kendi adına, altı ay sonra da İsviçre'nin Baden

kentinde imparatorluk devletleri adını barış antlaşmalarını imzaladı. Bu antlaşmalarla İspanya tahtı üzerindeki iddialarından vazgeçtiyse de, gerçekte İspanya'yla barışa yanaşmadı ve Bourbon hanedanından gelen V. Felipe'yi İspanya kralı olarak tanımadı. İspanya'yla VI. Karl arasındaki savaş hali 1720'ye değin sürdü.

Fransa antlaşmalarıyla, VI. Karl'ı eskiden İspanya'nın egemenliğinde olan Milano, Toscana, Napoli, Güney Felemenk ve Sardinya'nın hükümdarı olarak tanıdı. Ayrıca Ren Irmağının doğusundaki Breisach, Kehl ve Freiburg'u da ele geçiren VI. Karl, karşılığında Strasbourg ve Alsace'ı Fransa'ya bıraktı ve Fransa'nın müttefikleri Bayyera ve Köln elektörlerinin mülklerini geri verdi. İspanya Veraset Savaşı'na katılan Öteki devletler arasında barışı sağlayan Utrecht Antlaşmaları (Nisan 1713-14) gibi Rastatt ve Baden antlaşmaları da bir sonraki dönemin uluslararası ilişkilerine temel oldu.

rastık, özellikle tahıl bitkilerine zarar veren bir mantar hastalığı. Kömür tozuna benzeyen kapkara bir toz halinde ortaya çıkan hastalığa bu yüzden yanık, is, kurum ya da kömür gibi adlar da verilir. Hastalığın etkeni *Ustilago* cinsinden asalak mantarlardır. Bunlardan, *Ustilago tritici* buğdayda, *Ustilago hordei* arpada, *Ustilago avenae* yulaf, *Ustilago maydis* mısırdaki hastalık yapan türlerdir.

Bu mantarların bazidiyosporları bitkilerin çiçeklerinin tepciklerine konduğunda orada çimlenerek çiçeğin yumurtalığına girer, hızla üreyerek tohum oluşumunu engeller. Böylece tohum zarlarının içini ince, siyah bir toz yığını halindeki spor kütleleri doldurur. Daha sonra bu sporların rüzgâr ve su yoluyla çevreye dağılmasıyla hastalık başka bitkilere de bulaşır.

Hastalığın denetim altına alınabilmesi için bulaşık olmayan topraklarda dayanıklı çeşitlerin yetiştirilmesi, tohumların mantar ilaçlarıyla ilaçlanması ve hastalıklı bitkilerin sporlar çevreye yayılmadan önce yok edilmesi gerekir.

rastlaşım **sayma**, fizikte, hemen hemen aynı anda (örn. 10⁻⁸ saniye zaman farkıyla) gerçekleşen iki nükleer ya da kozmik olayın algılanması. Rastlaşım sayma için aynı kozmik ışın (ya da çekirdek ışını) kaynağına yöneltilmiş ve elektronik bir rastlaşım (çakışım) devresine bağlanmış iki ya da ikiden fazla parçacık sayacı kullanılır. Rastlaşım sayma tekniğinin en önemli uygulama alanı aynı çekirdekte aynı anda salınan parçacıkların (örn. bir beta parçacığı ile bir gamma ışını) fotonu) algılanmasıdır.

Karşıt rastlaşım (rastlaşım) sayma ise, birinden gelen darbe, öbüründen aynı anda bir darbe gelmiyorsa kaydedilecek biçimde bağlanmış iki sayac kullanılarak gerçekleştirilir.

rasyonalizm bak. usçuluk

Raşi, tam adı RAŞİ (Hıham) ŞLOMO YİTSHAKI (d. 1040, Troyes, Champagne - ö. 13 Temmuz 1105, Troyes), ortaçağın en ünlü Fransız Tevrat ve Talmud yorumcusu.

Kuzey Avrupa Yahudiliğinin ilk büyük bilgini olarak tanınan Rabbi Gerşom ben Yehuda'nın(*) yöntemlerini ve öğretilerini benimsedi. Gerşom ben Yehuda'nın akademik mirasını Seine Vadisine taşıdı (y. 1065). Champagne yöresinde önemli bir ticaret merkezi olan Troyes'daki 100-200 kişilik küçük Yahudi topluluğunun fiili başkanı durumundaydı ve bağcılıkla uğraşıyordu. Yorumlarında, yasa derlemelerinde, ayin kitaplarında, müritlerince yayımlanan çeşitli derlemelerde dönemin başlıca gelişmelerini yansıttı. Bu metinlerde, aralarındaki iş ve ticaret ilişkilerinin yoğunlaşmasına koşut olarak Yahudilerin Hristiyanlığa karşı tutumlarını yeniden değerlendirmeleri, Tayin Çatışması olarak bilinen kilise-devlet mücadelesi, Yahudilerin gerek çağın feodal sisteminden gerekse yeni gelişen kent uygarlığından ayrı olarak özel beratlarla kendi kendilerini yönetmeye başlamaları, Papa II Urbanus'un Clermont'daki vaazıyla Haşlı Seferleri'nin başlaması (1096), dağınık Yahudi yerleşimlerinin karşılaştığı tehlikeler, dinsel baskılar, zorunlu vüftiz olayları ve mesih umutları anlattığını buluyordu. Raşi ayrıca nedamet ilahileri de (*selihot*) besteledi.

Raşi'nin Tevrat yorumu, metne bağlı ve serbest yorumlama yöntemlerini oldukça başarıyla uzlaştırdı. Dilbilgisi ve sözdizimi kurallarını ustaca kullanarak gerek metnin gerekse bağlam içindeki söz anlamları araştırır; ama bu temel üzerinde Midraş'a dayalı alegori, mesel ve imgelerle yorum yapmaktan da çekinmez. İbranice basılmış ilk kitap sayılan Tevrat tefsiri (1475) 12. yüzyıldaki Fransızca ilahiyatçı Nicolas de Lyre'e (y. 1270-1349) değin Hristiyanların Kitabı Mukaddes incelemeleri üzerinde önemli etkide bulunmuştur. Raşi'nin anlamı belirsiz ya da teknik içerikli terimlerin tam anlamını açıklamak amacıyla anadilinde şerhler yazması, yapısını eski Fransızcanın incelenmesinde de önemli bir kaynak durumuna getirdi.

Raşi'nin kendisinden önceki Fransız ve Alman araştırmacıların yarattığı birikimi temel alan Talmud yorumu, Troyes'da uzun yıllar verdiği derslerin izlerini taşır. İbn Meymun'un ilgili bölümleri alıntılarla iç içe metinden bağımsız okunabilen Mişna yorumunun tersine, Raşi'nin yorumu özgün metinle iç içe bir mozaik oluşturur. Raşi'yi izleyen bilgilerin metin yorumunun temel gereklerinin yerine getirildiğinde anlaşılabilir, Raşi'nin yorum ve vargılarının geliştirme, eleştirme, yayma ya da açıklama yoluyla yorumlar (*tosafot*) kaleme alan yeni bir yazarlar okulunun doğmasına yol açmıştır. Bu büyük düşünsel hareketin Fransa ve Almanya'nın bütün kentlerine yayılmasına, Raşi'nin torunları Samuel ben Meir (Raşbam), Yakov ben Meir Tam (Rabbenu Tam) ile Yitshak ben Meir (Ri ha-Zaken) öncülük etmiştir.

Raşid, tam adı MEHMET RAŞİD (d. İstanbul - ö. 10 Temmuz 1735, İstanbul), Osmanlı tarihçi ve şair. 1660-1722 arasındaki olayları kapsayan Osmanlı tarihiyle tanınır. Ülemeden Malatyalı Mustafa Efendi'nin oğluydu. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra 1704'ten başlayarak İstanbul'daki Hacı İlyas, Ambar Gazi ve Halil Paşa medreselerinde müderrislik etti. 1714'te vakanüvisliğe getirildi; bir yandan da müderrislik görevini sürdürdü. Vakanüvis olarak Mora (1715) ve Varadin (1716) seferlerine katıldı. 1723'te Haremeyn müfettişi oldu. 1728'de kendisine Mekke payesi, birkaç ay sonra da İsfahan'a elçi olarak gönderilmek üzere sefilyeden (askeriye) Rumeli beylerbeyliği payesi verildi. Elçilik görevinden döndükten sonra İstanbul kadılığına atandı. Patrona Ayaklanması'ndan (1730) sonra sürgüne gönderildi. 1734'te bağışlanarak İstanbul'a döndü. Aynı yıl Anadolu kazaskerliğine atandı.

Raşid ünlü bir münşi, başanlı bir hattat ve usta bir şairdi. En önemli yapıtı, *Raşid Tarihi* (1740; 2 cilt; 1865, 5 cilt) adıyla basılan Osmanlı tarihidir. *Naima Tarihi*'nin devamı olan bu yapıtı Raşid, duyduklarıyla gördüklerinden ve kendisinden önce yazılmış olan bazı tarihlerden yararlanarak yazmıştır. *Sihhatübad* ya da *Sihhatname* adlı mesnevisi, mektuplarının bir bölümünü içeren *Münşeat*'i, gazel, kaside, rubai ve tarih manzumelerinden oluşan *Divan*'ı öbür yapıtlarıdır.

Raşid Tahsin bak. Tuğsavul, Raşid Tahsin

Raşidiye, er-, eskiden KŞAR ES-SOUK. Fas'ın orta kesiminde kent. Fas-Cezayir sınırının iki ülke arasındaki anlaşmazlık konusu olan kesiminin yakınında. Atlas Dağları'nın Sahra Çölüne bakan tarafında yer alır. 1916'dan 1950'lerin ortalarına değin Fransız işgali altında kalan er-Raşidiye, hurma, zeytin ve incir ağaçlarından oluşan ve sulama yapılan bir vahada, Ziz Irmağının kıyısında kurulmuştur. Büyük bölümü Sahra Çölü içinde yer alan kurak bir bölgedir. Kentin yakınındaki baraj 1972'de tamamlanınca yöre halkı geçimlik tarım ve göçebe hayvancılığa bağımlı olmaktan kurtulmuştur. Bölgede turuncgiller yetiştirilir, kuruşun ve çinko çıkarılır. Nüfus (1982) 27.040.

Raşit Rıza bak. Samako, Raşit Rıza

raşitizm, bebekler ve çocuklarda, D vitamini eksikliğine bağlı olarak ortaya çıkan ve kemik büyümesinde bozukluğa neden olan hastalık. D vitamini süt ve süt ürünleri, yumurta sarısı, karaciğer ve balıkyağında bulunur; ayrıca deride, güneş ışığının etkisiyle öncülü olan ergosterolden biresimlenir.

Kalsiyum ve fosfor metabolizmasında önemli rolü olan D vitamini yokluğunda, kemiklerin sertliğini sağlayan inorganik kalsiyum fosfat tuzu kemikte yeterince birikmez; kemikler yumuşar, kolayca bükülür, büyümesi durur. Hastalığın başlangıcı evresinde tedaviye başlanmazsa bacaklarda X-bacak ve O-bacak olarak bilinen biçim bozuklukları ve kaburgaların göğüs kemiğiyle birleştiği yerde, vücut yüzeyinden de fark edilebilen yumrular oluşur. Göğüs kafesi ve leğen kemiğinin yeterince gelişmemesi ileriki yıllarda akciğer hastalıklarına eğilimi artırır, gebelik ve doğum sırasında güçlükler neden olur.

Erken dönemde sık görülen belirtiler huzursuzluk, aşırı terleme, kol, bacak ve kafa kaslarının gerginliğinde azalma, kafatası kemiklerinde yumuşama, oturmaya, emekleme ve yürümeye geç öğrenme ve dişlerin geç çıkmasıdır. El ve ayaklarda kramplar biçiminde istenç dışı kas kasılmaları (tetani) görülebilir. Hastalık D vitamini içeren ilaçlar ya da balıkyağı, güneş banyoları ve dengeli beslenme yardımıyla tedavi edilebilir. Kuzeyde ve ılıman iklimlerde raşitizmi önlemek amacıyla çocuklara sütle ek D vitamini verilmelidir. Güneş ışığının yıl boyunca eksik olmadığı tropik bölgelerde ve beslenmede balığın önemli bir yeri olan kutupaltı bölgelerinde raşitizm ender görülür.

18. yüzyıl, hatta daha önceki yıllardan bu yana raşitizmi önleme ve tedavide balıkyağı ve güneş ışığının yararlı etkileri bilinmekteydi. 1918'de hayvanlarla yapılan deneylerde, balıkyağının etkisinden sorumlu bir vitaminin varlığı ortaya çıkarıldı. 1924'te morötesi ışınların D vitamini oluşumuna yol açtığı gösterildi. Saf D₂ vitamini 1930-31'de İngiltere ve Almanya'da, morötesi ışınlarla tutulan ergosterolden elde edildi.

Raşitizmin ender görülen bir biçimi, kalıtsal bir metabolizma bozukluğu olan ailesel hipofosfatemidir. Böbrekteki borucuklardan fosfat atılımının artması kemiklerdeki mineral miktarında azalmayı yol açar. Ağır vakalarda raşitizmdesine benzer biçim bozuklukları ve cücelik görülür. Sıklıkla eşeye bağlı başat kalıtımla geçen hastalık raşitizmden daha geç ortaya çıkar. Tedavide çok yüksek dozda D vitaminine ek olarak fosfat ve kalsiyum da verilir.

Raşnu, Zerdüşt dininde, Mitra ve Sraoşa adlı tanrılarla birlikte ölümlerin ruhlarının yazgısını belirleyen adalet tanrısı. Zerdüşt dininin kutsal kitabı Avesta'da bir şükran ilahisiyle (yashn) övülür. Her ayın 18'i Raşnu'nun kutsal günüdür.

Raşnu adı başlangıçta büyük olasılıkla, İranlıların en büyük tanrısı Ahura Mazda'nın ve Mitra'nın yargıçlık konumunu belirtiyordu. Zamanla bu tanrıların işlevlerini üstlendi. Yardımcıları Mitra ve Sraoşa'yla birlikte bir köprünün başında durmakta ve ruhların dünyada işlediklerini altın terazisinde tartarak yazgılarını belirlemektedir. Bu üç tanrı ruhlar için bağışlama dileğinde bulunabilir.

Ratan, tam adı EBU'R-RIZA RATAN BIN KIBRAL BIN RATAN EL-BATRANİ (ü. 13. yy), 700 yıl yaşadığına inanılan efsanevi Hintli mutasavvıf. Hintli Müslümanlara göre büyük bir veli ve sahibi, Hindu'lara göre kerametler gösteren gezgin bir *sadhu*'dur (kutlu kişi). Hindistan'ın Bhatinda bölgesinde yaşadığı ve Mekke'yi ziyaret ettiği söylenir.

Müslüman halk arasında yaygın olan bir öyküye göre, İslamın ortaya çıkışından çok önce doğan Ratan yıldız falındaki yetkinliği sayesinde son peygamberin Arabistan'da ortaya çıkacağını anlar ve çevresindekilere duyurur. Onu görebilmek için, solugunu tutma yöntemiyle uzun süre yaşar. Sonunda Şakkü'l-kamer (Ay'ın yarılması) mucizesine tanık olunca Mekke'ye gider, Müslüman olur ve 30 yıl Hz. Muhammed'in yanında kalır. Daha sonra Hindistan'a döner ve 700 yaşında ölür. Müslümanlar, Mekke'yi ziyaret ettiği için kendisine Hacı adını vermişler ve adına bir tekke kurmuşlardır.

Ratan'ın Hz. Muhammed'in sahabelerinden olduğu savı İslam bilginleri arasında tartışmaya yol açmıştır. Hemen tümü mutasavvıf ya da Şii eğilimli olan bazı bilginler Ratan'ın Hz. Muhammed'le görüşüğünü kabul ederler. Çoğu hadisçi olan bir grup bilgin ise bu savı reddeder. Son sahabenin Hicret'in 110. yılında (728) öldüğü konusunda görüş birliği içinde olan bu bilginlere göre söz konusu sav kabul edilemez niteliktedir.

Ratana Kilisesi, Yeni Zelanda Maorileri arasında 20. yüzyılda ortaya çıkan dinsel uyanış hareketi. Özellikle 1943-63 döneminde, parlamentoda Maorilere ait dört sandalyenin tümünü ele geçirerek ulusal düzeyde etkin olmuştur.

Ratana Kilisesi'nin kurucusu, medyumluğu ve imanla şifa dağıtmasıyla tanınan Tahupotiki Wiremu Ratana'ydı. 1920'de Ratana Pa köyünde mezhepler arası bir kilise kurdu. Ratana hareketi yönetimden pek çok şikâyeti olan Maoriler için yeni bir umut kaynağı oldu, kabileler arasında birliği sağladı. Maoriler 1920'ye gelindiğinde topraklarının büyük bölümünü yitirmişler, hastalıkların yanı sıra I. Dünya Savaşı'nın olumsuz ahlaki ve ekonomik etkileriyle de ypranmışlardı.

Ratana hareketinin öteki Hristiyan mezhepleriyle birliği 1925'te son buldu. Bağimsız varlığını ilan eden Ratana Kilisesi karma bir ayin düzeni ve din görevlileri için ayrılmış bir hiyerarşi geliştirdi. Maorilerin ilahi ve dualarında Ratana, Tanrı'nın *mangai'si* (sözcüsü) olarak yüceltiliyordu. Yeni Zelandalı bazı Anglikan piskoposlar yeni dine karşı çıktılar. İmanla şifa bulma öğretisinin ilaç kullanımını azaltması da kilise ve devlet yetkililerini Ratana Kilisesi'nden uzaklaştırdı.

Siyasal etkinliği dinsel inançlarıyla birleştirilen Ratana Kilisesi 1922'de seçimlerde aday göstermeye başladı. 1931'e değin hiçbir Ratana adayının seçim kazanamamasına karşın, İşçi Partisi'yle ittifak kuran kilise sonunda bir siyasal güç durumuna geldi. 1960'larda kilise Yeni Zelanda'daki öteki Hristiyan kiliseleriyle yeniden ilişki kurdu.

Ratchaburi, Tayland'ın batı kesiminde kent. Bangkok'un batısında Mae Klong Irmağı (*mae nam*) kıyısında yer alır. Tarihöncesine ait kalıntılar, mağara resimleri ve eski Budacı tapınaklar kentin köklü tarihine tanıklık eder. Kent günümüzde bir ırmak limanı ve çevresindeki bölgenin ticaret ve hizmet merkezidir. Bangkok-Singapur demiryolu kentten geçer.

El yapımı sırlı çömlekleriyle ünlü olan bölgede flüorit ve kalay çıkarılır, pirinç ve sebze yetiştirilir, balıkçılık yapılır, kurutulmuş ve tütülenmiş balık üretilir. Nüfus (1988 tah.) 46.414.

Rathayatra, Hindistan'da, tanrı tasviri biçiminde yapılmış arabalarla caddelerde alaylar halinde düzenlenen şenlik. Şenliğin amacı, tanrının uğurlu görüntüsünü (*darşana*) kast ya da mezhep kısıtlamaları nedeniyle tapınağa alınmayan müminlerin de görmesini sağlamaktır. En ünlü Rathayatra

Puri'de Rathayatra şenliğinden bir görünüm, Hindistan
Vöysavrela

şenliği Cagannatha adıyla tapınılan Krişna onuruna düzenlenir. Bu şenlik Orissa'daki Puri ile Batı Bengal'deki Şrirampur'da yapılır. Ama Güney ve Doğu Hindistan'ın birçok bölümünde ve Nepal'de öteki tanrılar için de benzer şenlikler yapılır. İncelikle işlenmiş, genellikle çok büyük ve ağır olan ahşap oyma arabalar yüzlerce mümin tarafından çekilir.

Rathenau, Emil (d. 11 Aralık 1838, Berlin - ö. 20 Haziran 1915, Berlin, Almanya), Avrupa'daki elektrik sanayisinin öncülerinden olan Alman sanayici.

1883'te Deutsche Edison Gesellschaft'ı kurdu ve Thomas A. Edison'un patentlerinin Avrupa'daki kullanımı haklarını satın alarak bunlara dayalı ürünler üretmeye başladı. 1887'de şirketin adı Allgemeine-Elektricitäts-Gesellschaft (AEG) biçiminde değiştirildi. 1903'te ünlü Alman mühendis Werner von Siemens ile birlikte Telefunken Gesellschaft'ı kurdu. Rathenau Almanya'da alüminyum ilk kez sanayide kullanılmak üzere üretmeye başlayan kişi olarak bilinir.

Rathenau, Walther (d. 29 Eylül 1867, Berlin - ö. 24 Haziran 1922, Berlin), Alman devlet adamı ve sanayici. I. Dünya Savaşı yıllarında Alman ekonomisinin savaş koşullarına uyum sağlamasında önemli rol oynadı, savaştan sonra getirildiği imar ve

dışişleri bakanlıkları sırasında Almanya'nın savaş tazminatı ödemelerine başlamasında ve Almanya'ya yönelik diplomatik tecrit politikasının kırılmasında etkili olmuştur.

Allgemeine-Elektricitäts-Gesellschaft'ın (AEG) kurucusunun oğluydu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Almanya'daki çeşitli sanayi kuruluşlarında yönetici olarak çalıştı. I. Dünya Savaşı başladığında AEG'nin başındaydı. Savaşı kazanabilmek için ulusal kaynakların devlet eliyle yönlendirilmesi gerektiğini savunan Rathenau, hükümeti Savaş Bakanlığı'na bağlı Savaş Hammaddesi Dairesi'nin kurulmasına ikna etti. Ağustos 1914'ten 1915 baharına değin bu dairenin yöneticiliğini yaparak savaş için gerekli hammaddelerin korunması ve dağıtımını işini üstlendi.

Savaştan sonra orta sınıfları temsil eden Alman Demokratik Partisi'nin (DDP) kuruluşunda görev aldı ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'yle (SPD) işbirliğini destekledi. *Die neue Wirtschaft* (1918; Yeni Ekonomi) adlı kitabında sanayide devlet denetimine ve işçilerin yönetime katılmasına dayanan bir özyönetime geçmesini savundu. Mayıs 1921'de Karl Joseph Wirth hükümetinde imar bakanı olan Rathenau, Almanya'nın Versailles Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerinin Avrupa'nın imana yönelik genel bir çerçeveye içinde ele alınması gerektiği görüşündeydi.

Rathenau Ocak 1922'de dışişleri bakanı olduktan sonra SSCB'yle Almanya arasında yeniden diplomatik ilişki kurulmasını sağlayan ve ekonomik ilişkileri güçlendiren Rapallo Antlaşması'nı (16 Nisan 1922) imzaladı. Çok yönlü sonuçları olan bu antlaşma, Batılı Müttefiklerin tepkisine ve Poincaré başkanlığındaki Almanya karşıtı Fransız hükümetinin güçlenmesine yol açtı. Yahudiliği ve SSCB'yle kurduğu dostça ilişkiler yüzünden aşırı sağcıların hedefi durumuna gelen Rathenau işe giderken milliyetçi fanatikler tarafından öldürüldü. Olayın kamuoyunda büyük çalkantı yaratması üzerine Cumhuriyeti Koruma Yasası (18 Temmuz 1922) yürürlüğe kondu. Hükümete aşırı uçların etkinliklerine karşı mücadele etmek için geniş yetkiler veren bu yasanın genellikle solun indirilmesi için kullanılması Almanya'da Nazizmin yükselişini kolaylaştırdı. Rathenau'nun toplu yapıtları 1918'de yayımlandı.

Rathke, Martin H(einrich) (d. 25 Ağustos 1793, Danzig [bugün Gdańsk, Polonya] - ö. 3 Eylül 1860, Königsberg [bugün Kaliningrad, Rusya], Prusya), memelilerin ve kuşların embriyonlarında ilk kez solungaç yarıkları ve kemerlerini saptayan Alman anatomi bilgini. Günümüzde Rathke kesesi adıyla tanınan ve hipofiz bezinin ön lobuna dönüşen embriyon evresine özgü bir yapıyı da bulmuştur (1839).

Rathke, doğduğu kentte 10 yıl hekimlik yaptıktan sonra Dorpat Üniversitesi'nde (bugün Tartu Devlet Üniversitesi) fizyoloji profesörü ve 1835'te Königsberg Albertus Üniversitesi'nde zooloji ve anatomi profesörü oldu. Embriyoloji uzmanı olarak ünlü Rathke, kuşların ve memelilerin embriyonlarındaki solungaç yarıklarının atalarının da bulunan solungaçların izleri olduğunu öne sürdü. Ama solungaçlara dönüşmese bile bu yapıların kan damarlarıyla ilişkili olarak embriyon sonrası gelişim evreleri için önem taşıdığını belirtti. Ayrıca deniz zoolojisi alanında da öncü çalışmalar yaptı.

Ratke, Wolfgang, RATICH ya da RATICHUS olarak da yazılır (d. 18 Ekim 1571, Wilster, Holstein - ö. 27 Nisan 1635, Erfurt, Saksonya), Alman eğitim reformcusu. Özellikle dil

egitimi alanındaki öncü çalışmalarını Jan Amos Komensky için bir temel oluşturmuştur.

Rostock Üniversitesi'nde ilahiyat okudu. Wilster'de başta İbranice olmak üzere çeşitli diller üzerinde çalıştı (1600-03). Sekiz yıl özel öğretmenlik yaptığı Amsterdam'da büyük ölçüde Francis Bacon'ın tümevarım yöntemine dayanan bir öğretim sistemi geliştirmeye başladı. Almanya'ya dönüşünde İmparatorluk Meclisi'ne, yükseköğrenim dili olarak Latince'nin yerine Almanca'nın geçirilmesini önerdi (1612). Augsburg, Kötten ve Magdeburg'da pedagojik sistemini benimsetme girişimleri (1614-22), örgütleyici ve yönetici olarak yetersizliği ve Katolik Kilisesi'nin düşmanlığı nedeniyle başarısızlığa uğradı. Bununla birlikte bir dizi reform ilkesi geliştirerek eğitime büyük katkıda bulundu. Bu ilkelerin başında ezberleme yerine deney ve deneyim yoluyla öğrenme, somuttan soyuta doğru ilerleme, bir kavramı iyice öğrenerek bir sonrakine geçme, tekrar yoluyla öğrenme ve yabancı dil öğrenmeden önce anadil bilgisini yetkinleştirme geliyordu.

Ratlam, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletinde il ve il merkezi kent. Ratlam büyük bir demiryolu kavşağı, tarımsal ticaret merkezi ve sanayi kentidir. Başlıca ekonomik etkinlikler pamuk, ipek, şeker ve yağlı tohumların işlenmesi, el dokumacılığı ve çanak çömlek, semsiye ve enfiye üretimidir. 17. yüzyılda kurulan Ratlam Prensliği'nin başkenti olan kentteki önemli tarihsel yapılar arasında mihracenin sarayıyla, Ceynaci tapınaklar sayılabilir. Ratlam'da bir hayvanat bahçesi, bir müzik akademisi ve Vikram Üniversitesi'ne bağlı iki yüksekokul vardır.

Pamuk tarımına elverişli verimli topraklara sahip Malva Platosu üzerinde yer alan bölgenin sularını Mahi ve Chambal ırmaklarıyla bunların kolları toplar. Ayrıca buğday, mısır ve şeker kamışı ekilir, Vindhya Sıradağlarındaki kumtaşı yatakları işlenir. Nüfus (1989) kent, 183.370; (1981) metropoliten alan, 155.578.

Ratnagiri, Hindistan'ın batı kesimindeki Maharashtra eyaletinde, Umman Denizi kıyısında kent. Ratnagiri kenti ilk kez Bicapur hanedanının yönetim merkezi oldu. 1731'de Satara krallığının denetimine girdi. 1783'te Peşva ilinin merkezi yapıldı. 1818'de İngilizlerin eline geçti. Bicapur hanedanı döneminde inşa edilen ve 1670'te Maratha kralı Sivaci tarafından tahkim edilen kale, liman yakınlarındaki bir burunda yer alır. Konkan Kıyısının en önemli limanlarından ve sayfiye merkezlerinden biri olan kentte deniz biyolojisi alanında araştırmaların yapıldığı bir merkez ve bir saray vardır.

Başlıca tarım ürünleri pirinç ve hindistan-cevizidir. 1970'lerde çeşitli meyvelerle kaju üretimine de geçilmiştir. Kıyılarda, özellikle de Ratnagiri kentinde balıkçılık önemlidir. Ormanlardan kaliteli tıkağacı kerestesi elde edilir. Bölgeden demir cevheri ve boksit çıkarılır. Bölge işgücü göçü nedeniyle, tarımsal ürünler dışında Bombay'a bağımlı duruma gelmiştir. Nüfus (1981) 47.036.

Ratnapura, Sri Lanka'nın güneybatı kesiminde kent. Kalu Irmağının kıyısında, Colombo'nun güneydoğusundadır. Eteğinde yer aldığı tepenin üzerinde Portekizlilerin inşa ettiği bir kale vardır. Seylan dilinde adı "mücevherler kenti" anlamına gelen Ratnapura, Sri Lanka'nın başlıca değerli ve yarı değerli taş üreticisidir. Aralarında yakut,

gökyakut ve kedigözünün de yer aldığı bu taşlar kentin çevresindeki vadilerden çıkarılır ve Müslüman kuyumcular tarafından

Ratnapura'da değerli taş arayan yerliler, Sri Lanka
Ed. Lari-Antroost

işlenir. Örnekler kentteki mücevher müzesinde sergilenir. Bölgede grafit de çıkarılır. Nüfus (1982 tah.) 40.000.

Ratnasambhava, Mahayana Budacılığına, "kendi kendini doğurmuş" beş Budadan biri. Ayrıca bak. Dhyani-Budaları.

Ratramnus (ö. y. 863, Corbie, Batı Frank Krallığı), Komünyon ayiniyle ilgili tartışmaları başlatan yapıtı ölümünden sonra yasaklanan ilahiyatçı.

Corbie'deki Benedikten manastırındayken Batı Frank kralı II. Karl'ın (Dazlak) isteği üzerine (y. 850) yazdığı iki büyük yapıt *De corpore et sanguine Domini* (Rabbin Bedeni ve Kanı Üzerine) ve *De praedestinatione* (Kader Üzerine) adlarını taşıyordu. Ratramnus'a göre Komünyon ayinindeki ekmek ve şarap, dış görünüşlerini korumalarına karşın, papazın kutsaması yoluyla Mesih'in bedenini ve kanını temsil eden gizemli simgelere dönüşüyordu. Ama ekmek ve şarabın içinde, ancak bunları etkin kılan inançla algılanabilen bir güç vardı. Vercelli Konsili *De corpore*'nin yok edilmesini kararlaştırdı (1050), Laterano Sinodu da kitabı mahkûm etti (1059). Her iki olayda da *De corpore* yanlışlıkla İrlandalı filozof ve ilahiyatçı John Scotus Erigena'ya atfedildi. Bu yapıtın yakılmaktan kurtulabilen nüshaları Protestan ilahiyatçıları etkileyerek Reform hareketine katkıda bulundu.

Günahın değil, kurtuluşun kaderle belirlendiğini öne sürdüğü *De praedestinatione* adlı yapıtında, Ratramnus Hippolu piskopos Aziz Augustinus'u savundu. *De nativitate Christi*'de (Mesih'in Doğumu Üzerine) ise Hz. İsa'nın doğal bir doğumla dünyaya geldiğini öne sürdü.

Rattazzi, Urbano (d. 20 Haziran 1808, Alessandria, İtalya Krallığı - ö. 5 Haziran 1873, Frosinone, İtalya), İtalya Cumhuriyeti'nin kuruluşunu izleyen yıllarda birçok önemli hükûmet görevinde bulunan ve başbakanlık yapan Piemonteli hukukçu ve devlet adamı. İzlediği kararsız politikalar nedeniyle Giuseppe Garibaldi'yle anlaşmazlığa düşmüştür.

1848'de Sardinya parlamentosuna seçildi. Sonraki 10 yıl boyunca birçok kez bakanlık yaptı ve Başbakan Cavour kontu Camillo Benso'nun yakın çalışma arkadaşı oldu. Kiliseye şiddetle karşı çıkmasına ve ilkesiz bir kişi olarak görülmesine karşın, Cavour'un ölümünden sonra başbakanlığa getirildi. Garibaldi'nin Fransız işgali altındaki Roma'yı ele geçirme önerisini başlangıçta onayladyı da, sonradan kararını değiştirerek Garibaldi'yi engellemek üzere bölgeye asker yolladı. Bunun üzerine çıkan Aspromonte Çarpışması'nda (1862) Garibaldi ya-

ralandı ve Rattazzi kamuoyunun olaya gösterdiği tepki nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı.

1867'de yeniden başbakanlığa getirilen Rattazzi, Roma'ya karşı yeni bir saldırı düzenleyen Garibaldi'nin tutuklanmasını istedi. Garibaldi'nin gönüllülerini tutuklamak ya da Roma'yı bizzat işgal etmek gibi bir seçenekle karşı karşıya kalınca istifa etti.

Rattigan, Sir Terence (Mervyn) (d. 10 Haziran 1911, Londra, İngiltere - ö. 30 Kasım 1977, Hamilton, Bermuda), İngiliz oyun yazarı.

Harrow Okulu'nda ve Oxford'daki Trinity College'da öğrenim gördü. İlk başarılarını 1936'da oynanan *French Without Tears* (Kolay Fransızca) ve 1943'te oynanan *While the Sun Shines* (Güneş Parlıyor) adlı iki komedisiyle kazandı. 1945'te oynanan ve belki de en tamamlanmış yapıtı olan *Separate Tables*'de (*Ayrı Masalar*) toplumsal düzenin katılığını yol açtığı insanlardan uzaklaşma ve huzursuzluk duygusunu işledi. Kraliyet Denizcilik Okulu'nda okuyan bir delikanlının haksız yere hırsızlıkla suçlanmasını anlatan ve gerçek bir olaydan alınmış, *The Winslow Boy* (Sonuna Kadar) adlı oyunuyla New York Eleştirmenler Ödülü'nü kazandı (1946). 1960'ta oynanan ve T. E. Lawrence'ın yaşamını anlattığı *Roset*, yapısı bakımından geleneksel kurallara daha az uyuyordu. 1970'te oynanan *A Bequest to the Nation* (Ulusa Vasiyet) Lord Nelson'ın yaşamındaki gizli, kişisel yönleri inceliyordu. Rattigan'ın son oyunu 1977'de sahnelenen *Cause Celebre* oldu.

Yapıtlarını sıradan orta sınıf beğenilerine uygun ve beyecansız bulan bazı eleştirmenler Rattigan'a fazla önem vermemişlerdir. Ama o, oyunlarının çoğunda toplumsal ve psikolojik konuları ciddiyetle ele aldığı gibi, hepsinin kuruluşuna da büyük özen göstermiştir. Tiyatroya hizmetlerinden dolayı Rattigan'a "sir" unvanı verilmiştir. Rattigan kendi oyunlarından perdeye aktarılan *The Winslow Boy* (1948) ve *Separate Tables*'in (1958; *Ayrı Masalar*) yanı sıra *The Yellow Rolls Royce* (1965; *Sarı Araba*), *Goodbye Mr. Chips* (1968; *Elveda Öğretmenim*) gibi birçok filmin senaryosunu da yazmıştır.

Ratzel, Friedrich (d. 30 Ağustos 1844, Karlsruhe, Baden - ö. 9 Ağustos 1904, Ammerland, Almanya), coğrafya ve etnografyanın gelişmesinde önemli etkisi olan Alman bilim adamı. İnsan topluluklarını geliştikleri bölgelerle ilişkilendiren *Lebensraum* (yaşam alanı) kavramını ortaya atmıştır. Naziler İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellén'in yorumuna dayanarak farklı bir anlam yükledikleri bu kavramı yayılcı politikalarına temel almışlardır.

Zooloji öğrenimi gördü. 1869'da Darwin'in çalışmalarını yorumladığı bir kitap yayımladı. *Kölnische Zeitung*'un muhabiri olarak Kuzey ve Orta Amerika'ya yaptığı uzun gezi sırasında (1874-75) birçok görüşüne temel olan gözlemlerde ve incelemelerde bulundu. Almanya'ya dönüşünde Münih Teknik Üniversitesi'yle (1875-86) Leipzig Üniversitesi'nde (1886-1904) ders verdi.

Ratzel'in başlıca ilgi alanları göç, kültürel etkileşim ve insanın yaşadığı fiziksel çevreyle arasındaki ilişkiydi. Etnografya alanında ki en önemli çalışması olan *Völkerkunde* (Etnoloji) 1885-88 arasında üç cilt olarak yayımlandı. İlk cildi 1882'de, ikincisi ise 1891'de yayımlanan *Anthropogeographie* (İnsan Coğrafyası) adlı kitabında nüfus dağılımı, bunun göç ve çevreyle ilişkisi ve

çevrenin birey ile toplum üzerindeki etkisi gibi konuları ele aldı. Öteki çalışmaları arasında *Die Erde und das Leben: Eine vergleichende Erdkunde* (1901-02; Yeryüzü ve Yaşam: Karşılaştırmalı Bir Coğrafya) ve *Politische Geographie* (1897; Siyasal Coğrafya) sayılabilir. Ratzel'in biyocoğrafya alanındaki "Lebensraum" (1901; Yaşam Alanı) adlı denemesi jeopolitik konusundaki ilk çalışmalarından biri olarak kabul edilir.

Ratzenhofer, Gustaf (d. 4 Temmuz 1842, Viyana - ö. 8 Ekim 1904, denizde), Avusturyalı asker ve sosyolog.

Avusturya ordusuna 1859'da girdi. Mareşallik ve Viyana Yüksek Askeri Mahkemesi başkanlığıyla (1898-1901) noktalanmış başanlı askerlik görevi sırasında toplum bilimlerine de yakın ilgi duydu. Emekliye ayrıldıktan sonra felsefe, sosyoloji ve siyaset bilimi üzerine altı kitap yazdı. Charles Darwin'in evrim kuramını insan toplumlarına uygulayan toplumsal Darwinçilik doğrultusunda görüşler savundu. İnsanın temel güdülerinin biyolojik yapısından kaynaklandığını ileri sürerek toplumsal olguları kimyasal, fiziksel ve biyolojik sorunlara indirgeme yoluna gitti. Ratzenhofer'e göre, her insan bu tür temel güdüler ve benzer temel çıkarlar doğrultusunda hareket eder. Bunlar, insan etkileşiminin doğasında bir tür "mutlak düşmanlık" yaratır. Geniş toplulukların sürekli evrimi çatışma halindeki daha az karmaşık toplumsal birimlere dayanır. Bir bütün olarak toplum da birbiriyle çatışan çok sayıda ırk topluluğundan oluşur. Ratzenhofer'in başlıca yapıtları arasında *Wesen und Zweck der Politik* (1893, 3 cilt; Siyasetin Özü ve Amacı), *Die Kritik des Intellekts* (1902; Aklın Eleştirisi) ve *Soziologie: Positive Lehre von den menschlichen Wechselbeziehungen* (1907; Sosyoloji: İnsan İlişkilerinin Pozitif Öğretisi) sayılabilir.

Rau, Sir Benegal Narsing (d. 26 Şubat 1887, Karkala ya da Mangalore, Mysore, Hindistan - ö. 29 Kasım 1953, Zürich, İsviçre), Birmanya (1947 [bugün Myanmar]) ve Hindistan (1950) anayasalarının hazırlanmasında görev alan Hintli hukukçu.

Madras ve Cambridge üniversitelerini bitirdikten sonra Hindistan'da memurluğa başladı (1910). Hint yazılı yasalarını gözden geçirme çalışmalarını yürüttü (1935-37). Ardından "sir" unvanı aldı (1938) ve Bengal Yüksek Mahkemesi'nin başkanlığına atandı (1939). Kısa bir süre Cemmu ve Keşmir eyaletinin başkanlığını üstlendi (1944-45). Hindistan temsilcisi olarak Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde yer aldı (1950-52). Güney Kore'ye askeri yardım yapılması kararlaştırıldığında (Haziran 1950) konseyin başkanlığını yapıyordu. Daha sonra Kore Savaşı'nda ateşkes komitesinin üyesi oldu. Şubat 1952'den ölümüne değin Lahay'deki Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nda yargıçlık yaptı. Divana seçilmeden önce BM genel sekreterliği adayları arasında bulunuyordu.

Rauf Yekta, asıl adı MEHMET RAUF (d. 27 Mart 1871, İstanbul - ö. 8 Ocak 1935, İstanbul), klasik Türk müziği alanında, Batılı anlayış ve yöntemlerle ilk müzikbilim yazılarını kaleme alan müzikbilimci ve besteci.

Mahmudiye Rüşdiyesi'ndeki öğrenimi sırasında Divan-ı Hümayun'da memurluk yaptı. Lisan Mekteb-i Âlisî'nin Fransızca bölümünü bitirdi. Ayrıca Arapça ve Farsça

öğrendi. Uzun süre Sadaret Dairesi'nde çeşitli görevlerde bulundu, Divan-ı Hümayun beylikli muavinliğine kadar yükseldi. 1922'de emekliye ayrıldıktan sonra Darülelhan'da (sonradan İstanbul Belediye Konservatuarı) Türk müziği kuramı ve tarihi dersleri verdi. 1926'da bu okulun Türk müziği bölümü kapatılınca, aynı okul bünyesinde yeni kurulan Tarihî Türk Musikisi Eserlerini Tesbit ve Tasnif Heyeti'nin başına getirildi. Ölümüne değin bu kurolda, dönemin değerli müzikkileriyle çalıştı; dindışı klasik yapıtların yanı sıra, tekke ve cami müziğinin en önemli parçalarının (örn. Mevlevî ayinleri, duraklar, nefesler, tevşihler, ilahiler) notaya alınıp yayımlanmasını sağladı.

Genç yaşta Zekai Dede Efendi ile Bolahen Nuri Bey'den sözlü yapıtlar meşk etmeye başlayan Rauf Yekta, Galata Mevlevihanesi şeyhi Ataullah Dede'nin yardımıyla eski edvar kitaplarını inceledi. Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Celaleddin Dede'den tambur dersleri aldı. Bu tekkenin neyzenbaşısı Cemal Efendi ile ünlü virtüöz Aziz Dede'den de ney öğrendi. Yenikapı Mevlevihanesi'nde zaman zaman neyzenbaşılık yaptı. Salih Murad Uzdilek'ten aldığı akustik dersleriyle, müzikbilimle uğraşmak için gereken bilgileri tamamladı. Türkçe, Arapça ve Farsça kaynakların yanı sıra, müzik kuramı ve tarihine ilişkin birçok Fransızca kitabı da taradı. Üç Mevlevî şeyhiyle (Ataullah, Celaleddin ve Hüseyin Fahreddin dedeler) birlikte, Türk müziği ses sistemini akustik açıdan ilk kez açıklamaya çalıştı. Türk müziğinde, bir sekizlide 24 aralık ile 25 perde saptadı ve bunların Batı notasıyla yazılabilmesi için özel diyez ve bemoller belirledi. Darülelhan'ın yayımladığı tüm notalarda onun yazım sistemi (bak. Rauf Yekta Sistemi) kullanıldı.

Türk müziğinin ana ve ara seslerini, acemli rast makamının dizisini ana dizi(*) kabul ederek belirledi. Rauf Yekta'nın bu çalışmalarını daha sonra Hüseyin Sadettin Arel ile Suphi Ezgi, oluşturdıkları Arel-Ezgi Sistemi'ne(*) temel aldılar. Darülelhan'ın, daha sonra da İstanbul Belediye Konservatuarı'nın Rauf Yekta sağken yayımladığı Türk müziği yapıtları "en doğru" versiyonlar sayılır. Türkiye'de gerçek anlamdaki müzikbilim yayıncılığının öncüsü olan Rauf Yekta, geleneksel üslupta bestelediği az sayıdaki yapıtında da (örn. *Yegâh Mevlevî Ayini*, *Mahur Peşrev*, *Bayatıaraban Sazsemâisi*) başarılı oldu. *Encyclopedie de la musique et dictionnaire du conservatoire*'da yer alan 1922 tarihli "La Musique Turque" başlıklı uzun makalesi 1986'da *Türk Musikisi* adıyla Türkçeye çevrildi. Öbür yapıtları arasında *Esatız-ı Elhan* (Müzik Üstâtları) dizisini oluşturan *Hoca Zekai Dede Efendi* (1900), *Hoca Abdülkadir Meruği* (1902) ve *Dede Efendi* (1925) adlı üç kitap, basımı yarım kalan *Şark Musikisi Tarihi* (1925), gene basımı yarım kalan *Türk Musikisi Nazariyatı* (1924-29). 1932'de Kahire Müzik Kongresi'nde yaptığı konuşmaların *Muhadene* gazetesinde yayımlanmış Arapça çevirisi olan *Mütaalat ve İrâde Havli Muteameri'l-Musikiyyi'l-Arabiyye* (1934) vardır. Ayrıca çeşitli dergi ve gazetelerde Türk müziği konusunda çok sayıda makalesi yayımlanmıştır.

Rauf Yekta Sistemi, klasik Türk müziğindeki perdelerin elde edilış yöntemini açıklayan ve bu perdelerin porte üstünde gösterilmesini sağlayan özel işaretleri içeren sistem. İlk büyük modern Türk müzikbilimcisi sayılan Rauf Yekta tarafından geliştirilmiştir.

Türkiye'de Batı notasının kullanılması Muzika-yı Hümayun'la birlikte, yaygınlaşmaya başladığında, klasik Türk müziği yapıtları da, hiçbir özel işarete başvurulmaksızın, Batı'nın tampere sistemini yansıtan bir notayla yazıldı. Oysa tampere sistem, iki ana ses arasında tek bir ara ses kabul ederken, Türk müziğinde birkaç ara ses kullanılıyordu ve bu nedenle Türk müziğinin Batı notasının hiç değiştirilmeden kullanılması uygun değildi.

Üçü de 19. yüzyıl ortalarında doğmuş olan Ataullah, Celaleddin ve Hüseyin Fahreddin dedelerin müzik kuramına ilgi duymaları da Batı notasında bir değişiklik gereksinimi duyulmasıyla yaklaşık aynı tarihe rastlar. Onların birikimini devralan Rauf Yekta da Batı notasının Türk müziğinde ancak uyarlanarak kullanılabileceği düşüncesindeydi. Klasik Türk müziğine özgü bemol ve diyezleri, daha doğrusu ana seslerle ara sesleri belirleyebilmek için, ana dizi(*) kabul ettiği acemli rast dizisini temel aldı. Buna göre sesler yegâh, hüseyinaşiran, acemaşiran, rast, dügâh, segâh, çargâh, neva, hüseyni, acem, gerdaniye, muhayyer, tiz segâh, tiz çargâh, tiz neva idi. Evç(*) ve buselik(*) perdeleri ara sesler arasındaydı. Bu bakımdan, Rauf Yekta Sistemi'yle Arel-Ezgi Sistemi(*) arasındaki tek fark, ilkinde segâh perdesinin, ikincisinde ise buselik perdesinin ana ses olmasıdır.

Bir sekizlide 25 perde bulunduğunu kabul eden Rauf Yekta, tam ses aralığının dokuz komadan oluştuğunu, böyle bir aralıkta birinci, dördüncü, beşinci ve sekizinci komalardan birinin ara ses olarak kullanıldığını ileri sürdü. Bu sav sonradan Hüseyin Sadettin Arel ve Suphi Ezgi tarafından da benimsendi. Rauf Yekta'nın belirlediği üç yeni bemol (♭ = bir komalık; ♮ = dört komalık; ♯ = sekiz komalık) ve üç yeni diyez (♯ = bir komalık; ♮ = beş komalık; ♯ = sekiz komalık) Arel-Ezgi Sistemi'nde küçük bazı değişikliklerle kullanılmıştır.

Raukumara Dizisi, Yeni Zelanda'da Kre-tase (Tebeşir) Döneminde (y. 136-65 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Clarence Dizisinin üstünde ve Mata Dizisinin altında yer alan Raukumara Dizisi miltaşlarından, kumtaşlarından, şeyllerden, konglomeralardan ve tatlı su çökellerinden oluşur. Dizi, daha kısa zaman dilimlerine işaret eden üç altkata ayrılır. Bu katların en yaşlı olan Arowhanna, yaklaşık 300 m kalınlığındadır ve şeyllerden ve çamurtaşlarından oluşur. Bunun üzerinde, yaklaşık 200 m kalınlığındaki şeyllerden oluşan Mangaotaneyen Kat yer alır. En üstte uzanan 600 m kalınlığındaki Teratan Kat ise şeyllerden, çamurtaşlarından, kumtaşlarından ve konglomeralardan oluşur. Raukumara Dizisinin tanıtıcı fosil faunası *Inoceramus* cinsi çiftçenettillerdir.

Rauma, İsveççe RAUMO. Finlandiya'nın güneybatısındaki Turku ja Pori ilinde (*lääni*) kent. Turku kentinin kuzeybatısında, Botni Körfezi kıyısında yer alır. 1550'de Kral I. Gustav Vasa'nın emri üzerine kent halkının büyük bölümü yeni kurulan Helsinki kentine göç etmek zorunda bırakıldı ve Rauma birkaç yıl terk edildi. Kırım Savaşı sırasında İngilizlerin saldırısına uğrayan kent, 19. yüzyıl sonlarına doğru ülkenin başlıca kereste ihrac limanı durumuna geldi. Finlandiya'daki en büyük kuru doklardan biri Rauma'dadır. Nüfus (1985 tah.) belediye, 30.964.

Rauschenberg, Robert, asıl adı MILTON RAUSCHENBERG (d. 22 Ekim 1925, Port

Arthur, Texas, ABD), ilk dönem yapıtlarıyla pop sanatın habercisi olan ABD'li ressam ve grafik sanatçısı.

1946'da Kansas Kenti Sanat Enstitüsü'nde resim eğitimi gördü, ertesi yıl Paris'teki Julian Akademisi'ne girdi. 1948-50 arasında

ziyaret etti; orada bazı baskı atölyelerini yönetti. Ayrıca eski kâğıt yapım tekniklerini inceledi ve el yapımı kâğıt, seramik, ipek ve başka yerel malzemeleri kullanarak çok sayıda yapıt üretti.

Rauschenbusch, Walter (d. 4 Ekim 1861, Rochester, New York - ö. 25 Temmuz 1918, Rochester, ABD), ABD'de Toplumsal İncil Hareketi'ne öncülük eden din adamı.

ABD'deki Alman göçmenleri arasında çalışan Lutheri bir misyonerin oğluydu. Rochester Free Academy'yi bitirdikten sonra dört yıl Almanya'da öğrenim gördü. 1883'te geri dönerek Rochester Üniversitesi'ni bitirdi ve ilahiyat öğrenimine başladı. 1 Haziran 1886'da New York kentinde İkinci Alman Baptist Kilisesi papazlığına atandı. Ekonomik ve toplumsal bakımdan geri kalmış olan bu yörede karşılaştığı kişisel sıkıntılar sonucunda toplumsal sorunların farkına vardı. Genç Baptist vaizler Leighton Williams ve Nathaniel Schmidt'le birlikte bir Cizvit birliği kurdu. Derneğin Kasım 1889'da yayımlamaya başladığı *For the Right* adlı aylık dergi, işçi sınıfına ulaşmayı ve Hristiyan sosyalist bir programın hazırlanmasına katkıda bulunmayı amaçlıyordu. Rauschenbusch'un araştırma yapmak üzere bir yıl için Almanya'ya gitmesi üzerine Mart 1891'de derginin yayımına son verildi. Bu süre içinde İngiltere'ye de giden Rauschenbusch, orada Fabian sosyalizmiyle ilgilenmeye başladı. 1897'de Rochester İlahiyat Okulu'na girdi, 1902'de de kilise tarihi profesörü oldu. *Christianity and the Social Crisis* (1907; Hristiyanlık ve Toplumsal Bunalım) adlı yapıtının yayımlanmasıyla, ABD'de Toplumsal İncil Hareketi'nin en önemli sözcüsü durumuna geldi. Rauschenbusch'a göre Tanrı Krallığı bireysel olduğu kadar toplumsal kurtuluşu da zorunlu kılıyordu. "Hristiyanlığın hak eşitliği ve ekonomik gücün demokratik dağılımı ilkelerine dayanan yeni bir düzen" kurulmalıydı. Öteki önemli yapıtları arasında *Prayers of the Social Awakening* (1910; Toplumsal Uyanışın Duaları), *Christianizing the Social Order* (1912; Toplumsal Düzenin Hristiyanlaştırılması) ve *A Theology for the Social Gospel* (1917; Toplumsal İncil için İlahiyat) sayılabilir.

Rauwolfia, zakkumgiller (*Apocynaceae*) familyasından, 85 kadar çalı ve ağaç türü-

Rauwolfia caltra
L. J. Walcham

nün oluşturduğu cins. Dünyanın tropik kesimlerinde yaygındır. Beyaz ya da yeşilimsi beyaz renkli minik çiçekler türlerin ortak özelliğini vurgular.

Bazı *Rauwolfia* türlerinin köklerinde rezepin adı verilen bir alkaloid bulunur. İlk

kez Hindistan kökenli *R. serpentina* türünde bulunmuş olan bu alkaloid tansiyon düşürücü ve yatıştırıcı olarak kullanılır. Bazı türler ise süs amacıyla yetiştirilir.

Ravaisson-Mollien, Jean-Gaspard-Félix Lacher (d. 23 Ekim 1813, Namur - ö. 18 Mayıs 1900, Paris, Fransa), 19. yüzyılda Katolik dünyasını yaygın biçimde etkileyen Fransız filozof. Devlet kütüphaneleri genel müfettişliği görevinden (1839-46, 1846-53) sonra yükseköğretim genel müfettişi olarak görev yaptı. 1880'e değin bu görevini sürdürdü. Temel felsefi yapıtları iki ciltlik *Essai sur la métaphysique d'Aristotele*'la (1837-46; Aristoteles'in Metafizigi Üzerine Deneme), *De l'habitude* (1839; Alışkanlık Üzerine) ve *La Philosophie en France au XIXe siècle*'dir (1868; 19. Yüzyılda Fransa'da Felsefe).

Ravalpindi, Pakistan'ın kuzey kesiminde, Pencap eyaletinde kent. 1959'dan 1969'a değin Pakistan'ın başkentiydi. Ülkenin bugünkü başkenti İslamabad'ın 14 km güneybatısında, Potvar Platosu üzerinde, deniz düzeyinden 530 m yükseklikte yer alır. 14. yüzyılda Moğol istilası sırasında büyük hasar gören Ravalpindi, Gakhhar önder Cahandad Han tarafından yeniden inşa edildi. 1849'da İngilizlerin yönetimi altına girdi.

Günümüzde önemli bir ticaret ve sanayi merkezi olan kentte büro, çırçır ve dokuma fabrikaları ve bıçkışahanelerle bir dökümlü ve petrol rafinerisi vardır; kentte ayrıca ayakkabı, deri eşya, çanak çömlek, gazete kâğıdı ve çadır üretilir. 1867'de belediye statüsü kazanan kentte Eyüb Ulusal Parkı ve Liyakat Bahçeleri ile bir politeknik okulu, polis enstitüsü, silahlı kuvvetlere ait sağlık yüksekokulu ve Pencap Üniversitesi'ne bağlı birkaç yüksekokul yer alır. Kent aynı zamanda büyük kırsal alanlarıyla Pakistan Kara Kuvvetleri'nin merkezi olarak kabul edilir.

Yetiştirilen başlıca ürünler buğday, arpa, mısır ve darıdır. Ravalpindi ve İslamabad'ın su gereksinimini Kurang Irmağı üzerindeki, yapımı 1961-62'de tamamlanan Raval Barajı karşılar.

Tarihsel Gandhara bölgesinin bir parçasını oluşturan yöre İÖ 6. ve 5. yüzyıllarda bölgenin öteki kesimleriyle birlikte Ahameniş hanedanının yönetimine girdi. Ravalpindi kentinin kuzeybatısındaki Şahderi yakınındaki yıkıntıların eski Takshaşila kentine ait olduğu sanılmaktadır. Ravalpindi'nin güneyindeki Mankial'da İÖ 3. yüzyıldan kalma Budacı bir *stupa* (kutsal eşyaların saklandığı yapı) vardır. Rivat yakınında Neolitik Çağ'dan kalma mezarlarla Sultan Sarang'ın (ö. İS 1543) anıtmazarı yer alır.

Ravalpindi'den Peşaver ve Lahor'a karademinir ve hava yoluyla; Karaçi'ye ise demir ve hava yoluyla ulaşılabilir. Kent ayrıca Keşmir'e ulaşımın başlangıç noktasıdır. Nüfus (1981) kent, 794.843; (1981 geç) metropoliten alan, 1.299.000.

Ravana, Hint mitolojisinde cinlerin (*rakhasa*) 10 başlı kralı. Sita'yı kaçırması ve sonunda onun kocası Rama karşısında yenilgiye uğraması, ünlü *Ramayana* (Rama'nın Aşk Öyküsü) destanına konu olmuştur. Kuzey Hindistan'da her yıl yapılan Ram-Lila şenlikleri Ravana'nın yenilgisiyle sonuçlanır ve cinlerin dev maketleri yakılır.

Ravana, *Ramayana* destanının olaylarını konu alan Racasthan minyatürlerinde 10 kafalı, 20 kollu bir yaratık biçiminde, Sita'y-

"Ganimet II", Robert Rauschenberg'in Tini ve Marcel Duchamp'a adanmış bir yapıtı, 1960-61; kendi koleksiyonu, New York kentli Anadolu Yayıncılık Arşivi

Kuzey Carolina'daki Black Mountain College'da Josef Albers'in yanında ve New York kentindeki Sanat Öğrencileri Birliği'nde öğrenimini sürdürdü.

1950'lerdeki ilk sergilerinde, altında buruşturulmuş gazete kâğıtlarının bulunduğu tümüyle beyaz ya da siyah yüzeylerden oluşan yapıtlarına yer verdi. Daha sonraki yapıtlarında çevresinde bulunan nesnelerden yararlanmanın yollarını araştırmaya başladı. Bir ölçüde dadacılık ve kübizmden yola çıkarak birleştirme ve kolaj tekniklerini kullandı. Doldurulmuş kuşlar, trafik engelleri ve Coca-Cola şişeleri gibi üç boyutlu nesneleri resimle birlikte kullanarak ilk "birleştirilmiş resim"lerini gerçekleştirdi. Bu döneminin en tanınmış yapıtlarından biri olan "Yatak"ta (1955) kendi yatağını, yorganını ve yastığını kat kat boyalar akıtarak kaplamış, "Monogram" (1959) adlı bir başka yapıtında ise bir otomobil lastiğini içi doldurulmuş bir Ankara keçisinin boynundan geçirmişti.

1955'te Marce Cunningham Dans Topluluğu için kostüm ve sahne tasarımları yaptı, sonradan topluluğun teknik yönetmenliğini de üstlendi. Ayrıca besteci John Cage ile birlikte tiyatro oyunları sahneledi.

1950'lerin sonlarında resimlerinde gazete ve magazin fotoğraflarından yararlanmaya başladı. Bu resimleri bir çözücü kullanarak doğrudan tuvale geçiriyordu. 1962'lerde fotoğrafları büyük boyutlu tuvalere aktarabilmek için Andy Warhol'un geliştirdiği elek baskı tekniğini kullandı. Etkiyi artırmak ve kompozisyon bütünlüğünü sağlamak amacıyla fotoğraflara soyut dışavurumculuğa özgü geniş fırça vuruşlarıyla ekler yapıyordu. 1964'te Venedik Bienali'nde birincilik ödülünü kazandı.

1970'lerde ve 1980'lerde bütünüyle taş baskı ve başka baskı tekniklerine yöneldi. Yapıtlarında ticari amaçlı resimlerin yanı sıra, kendi çektiği fotoğrafları da kullanıyordu. *Rauschenberg Photographs* (Rauschenberg Fotoğrafları) adlı kitabı 1981'de yayımlandı. 1982'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni

la uçarken, Rama'yla savaşıırken ve cinlerle birlikte gösterilir. Heykellerde en gözde tasviri Kallasa Dağını sallayıdır. Şiva topuğuyla dağı ezerek Ravana'yı durdurur ve onu dağın altında bin yıl boyunca hapseder. Bu betimlemenin en iyi örneğine

Ravana, Ramayana'daki bir Guler resminden ayrıntı, y. 1720; Cleveland Sanat Müzesi Cleveland Museum of Art, Ohio

Hindistan'da, Maharashtra eyaletindeki Ellora'da rastlanır. Pek yaygın olmayan bir inanca göre, Vişnu'nun cinleri Ravana'ya yakın olabilmek için biçim değiştirerek yeniden doğan yardımcılarıdır.

Bugün Kuzey Hindistan'ın güney üzerinde siyasal egemenlik kurduğunu öne süren Tamil genillaları, Rama'nın öyküsünü Arilerin güneyi istilasına benzetmekte, Rama'ya karşı çıkarak Ravana'yı benimsemektedirler.

Ravel, (Joseph-) Maurice (d. 7 Mart 1875, Ciboure - ö. 28 Aralık 1937, Paris, Fransa), yapıtlarındaki müziksel ustalık, biçim ve üslup kusursuzluğuyla ünlü Fransız besteci.

İsviçreli bir babanın ve Basklı bir annenin çocuğuydu. Müzik yeteneği küçük yaşta kendisini gösterince, babasından her türlü desteği gördü. 1889'da Paris Konservatuva-

Ravel
French Embassy, Press and Information Division
New York kenti

n'na girdi. En tanınmış yapıtlarından bazı- larını 1905'e değin burada öğrenim görür- ken besteledi. *Pavane pour une Infante défunte* (1899; *Ölü Bir Prenses İçin Pavan*), piyano için *Sonatine* ve *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* bunların arasındadır. Özellikle son iki yapıt Ravel'in bütün çalışmalarının başta gelen özelliği olan şaşırtıcı üslup kusursuzluğunu ve ustalığını sergiler. Ravel, ilk yapıtları olgunluk dönemi yapıtları

ndan hiç de aşağı kalmayan ender bestecilerdendir. Konservatuvarın kompozisyon dalında verilen Roma Ödülü'nü, üç kez girişimde bulunmasına karşın kazanamayıp, neredeyse bir skandala yol açtı. Aşırı tutucu jüri üyeleri sunduğu yapıtları çok "ileri" bulmuşlardı. Bu konuda öfkeli protestolar yayımlandı ve liberal görüşlü müzikhçiler aralarında müzikolog ve romancı Romain Rolland'ın da bulunduğu yazarlar Ravel'i desteklediler. Bunun sonucu konservatuvarın başyöneticisi Théodore Dubois görevinden çekilmek zorunda kaldı. Onun yerini, Ravel'in kendisinden kompozisyon dersleri almış olduğu besteci Gabriel Fauré aldı.

Ravel müzikte hiçbir anlamda devrimci bir kişi olmadı. Genellikle, kökü hâlâ sağlam bir biçimde tonalitede olan gününün yerleşik biçimsel ve armonik gelenekleri içinde çalışmaktan, yani müziğini bir merkez çevresinde toplanan sesler çevresinde örmekten hoşlanıyordu. Ama geleneksel anlatım biçimini uyarlaması ve işleyişi o kadar özgün ve kişiseldi ki, onun, Bach ya da Chopin'in herhangi bir yapıtındaki kadar kişisel bir dil oluşturduğunu söylemek yerinde olur. Melodileri hemen bütünüyle modaldır; yani görenekleşmiş Batı diatonik dizisine değil, Antik Çağdaki Frigya ya da Dor modlarına dayanır. Buna karşılık armonileri çoğunlukla buruk bir tat taşır; bu da onun katma sesli akorlara ve çözüme ulaşmayan apojyatürlere ya da armoni açısından çözüme varmadan bırakılan akora yabancı notalara düşkün olmasından kaynaklanır. Ravel piyano yazını bir dizi temel yapıtla zenginleştirmiştir. Bunlar arasında, 1901'de tamamladığı *Jeux d'eau* (Su Eğlenceleri), *Miroirs* (1905; *Aynalar*), *Gaspard de la nuit* (1908; *Gecelerin Gaspardı*), *Le Tombeau de Couperin* (1917; *Couperin'in Mezarı*) ve iki piyano konçertosu (1931) vardır. Yalnız orkestra için yazılmış *Rapsodie espagnole* (1907; *İspanyol Rapsodisi*) ve *Boléro* (1928) en tanınmış yapıtlardır ve onun orkestrasyon konusundaki kusursuz ustalığını ortaya koyarlar. Bununla birlikte Ravel'in sanat yaşamındaki belki de en önemli dönem, Rus emperyaryo Sergey Diaghilev ve Fransız yazar Colette ile yaptığı ortak çalışmalarıdır. Diaghilev'in Rus Baleleri için *Daphnis et Chloé*'yi (Daphnis ile Khloe), Colette'in librettosuyla da en tanınmış operası *L'Enfant et les sortilèges*'i (1925; *Çocuk ve Büyüler*) bestelemiştir. İkinci operası, parlak bir hiciv içeren *L'Heure espagnole*'dur (İspanyol Saati). Şarkı bestecisi olarak ise, kurgusal *Histoires naturelles* (Doğal Tarihler), *Trois poèmes de Stéphane Mallarmé* (Stéphane Mallarmé'nin Üç Şiiri) ve *Chansons madoécasses* (Madagaskar Şarkıları) ile büyük üstünlüğünü ortaya koyar.

Ravel yaşamının son beş yılında afaziye tutularak konuşma yetisini yitirdi. Bu durum onu nota yazmaktan alıkoyduğu gibi, imza atmasını bile olanaksız kıldı. İçinde bulunduğu bu durumun belki de en ilginç yanı, Ravel'in müzikal tasarlama gücünün canlılığını korumasıydı. Beyni besleyen damarlardan birinin tıkanıklığını gidermek amacıyla yapılan bir ameliyat başarısız oldu. Ravel, son günlerini geçirdiği Paris'in banliyösü Levallois'da gömüldü; törende Stravinski ve daha başka seçkin müzikhçiler bulundu.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Orkestra ve solo çalgı için. *Shéhérazade* Uvertürü (1898), *Tzigane* (1924), *Sol Majör Piyano Konçertosu* (1931), *Sol El İçin Re Majör Piyano Konçertosu* (1931). Oda müziği. *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (1903), *Introduction et allegro* (1905), *Keman Viyolonsel Sonatı* (1922), *Keman Piyano Sonatı* (1927). Piyano müziği. *Ma*

mère l'Oye (1908), *Valses nobles et sentimentales* (1911; *Soylu ve Duygusal Valsler*). Vokal müzik. *Shéhérazade* (1903), *Don Quichotte à Dulcinée* (1932; *Don Kihot ve Dulcinea*).

Raven, Simon (Arthur Noël) (d. 28 Aralık 1927, Leicester, Leicestershire, İngiltere), İngiliz romancı, oyun yazarı ve gazeteci.

20. yüzyıl İngiliz üst sınıflarını anlatan ve en önemli yapıtı sayılan *Alms for Oblivion* (Unutmak İçin Sadaka) bir dizi romandan oluşur: *The Rich Pay Late* (1964; *Zenginler Geç Öder*), *Friends in Low Places* (1965; *Alt Sınıftan Arkadaşlar*), *The Sabre Squadron* (1966; *Süvari Bölüğü*), *Fielding Gray* (1967), *The Judas Boy* (1968; *Yahudi Çocuk*), *Places Where They Sing* (1970; *Şarkı Söylenen Yerler*), *Sound the Retreat* (1971; *Ricat Borusu Çal*), *Come Like Shadows* (1972; *Gölgeler Gibi Gel*), *Bring Forth the Body* (1974; *Bedeni Yarat*), *The Survivors* (1976; *Kurtulanlar*), *The Roses of Picardie* (1980; *Picardie'nin Gülleri*) ve *An Inch of Fortune* (1980; *Biraz Şans*). Televizyon uyarlamaları arasında Aldous Huxley'nin 1968'de gösterilen *Point Counter Point*'i (1928; *Ses Sese Karşı*, 1978), Anthony Trollope'un 1969'da gösterilen *The Way We Live Now* (1875; *Şimdiki Yaşama Tartzımız*) ile 1974'te gösterilen *The Pallisers*'i, Frances Donaldson'un *Edward VIII* (VIII. Edward) adlı romanına dayanan ve 1978'de gösterilen *Edward and Mrs. Simpson* sayılabilir. Öbür önemli yapıtları, uzun bir deneme olan *The English Gentleman* (1961; *İngiliz Beyefendi*) ve otobiyografisi *Shadows on the Grass*'tir (1982; *Çayırdağıdaki Gölgeler*).

Ravenna, İtalya'nın kuzeydoğu kesiminde, Emilia-Romagna yönetim bölgesindeki Ravenna ilinin merkezi kent. Adriyatik kıyısındadır. 5. yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu'nun, daha sonra da Ostrogotların başkenti ve Bizans İmparatorluğu'nun İtalya'daki en önemli merkezi olan kent tarihsel bakımdan büyük önem taşır.

Ravenna'ya ilk yerleşenlerin, İÖ 1400'lerde Aquileia'dan güneye göç eden İtalyan halkları olduğu ve kenti daha sonra sırasıyla Etrüsklerin ve Galyalıların ele geçirdiği sanılır. Roma imparatoru Augustus kentten yaklaşık 5 km uzakta Classis limanını inşa

Theoderich'in anıtmezarı, y. 520, Ravenna, İtalya
SCALA-A1 Resource/EB Inc

ettirdi; İÖ 1. yüzyıla doğru Ravenna önemli bir Roma deniz üssü durumuna geldi.

402'de Batı Roma imparatoru Honorius Ravenna'yı kendine başkent yaptı. Bu tarihten sonra görkemli anıtlarla süslenen Ravenna Batı Roma İmparatorluğu çöktükten sonra, Ostrogot kralı Odovakar ve Theoderich dönemlerinde (476-526) İtalya'

nin başkenti oldu. 540'ta Bizanslı komutan Belisarios kenti işgal etti.

Kent, Ravenna Genel Valiliği'nin başkenti olunca İtalya'nın yönetim merkezi oldu. 716'da Lombardlar Classis'i aldılar; 754'te Ravenna Frankların eline geçti. Franklar kenti papaya verdilerse de, hemen bütün yetkiler başpiskoposların elinde kaldı.

Kent 8. yüzyılda gerilemeye başladı. 1278'den sonra papalığın yönetimine geçti, ama asıl gücü Polenta ailesi elinde tutuyordu. 1441'de Venedik Ravenna'yı egemenliği altına aldı, ama 1509'da kent Papalık Devletleri'ne geçti. Ravenna Çarpışması'ndan sonra 1512'de kısa bir süre Fransızların elinde kaldı. 1859'da Ravenna, Sardunya Krallığı ile birleştiğini ilan etti.

Ravenna günümüzde bir tarım ve sanayi kentidir. Kentteki sanayi kuruluşları arasında petrol ve gaz rafinerileri, gübre ve sentetik kauçuk fabrikaları, yağlı tohum işleme tesisleri sayılabilir.

Ravenna'daki anıtların birçoğu zaman içinde tahrip olmuştur. S. Giovanni Evangelista Kilisesi, 5. yüzyılda İmparator Honorius'un kız kardeşi Galla Placidia'nın yaptırdığı kendi anıtmezarı, 16. yüzyılda neredeyse yeniden inşa edilmiş Ariusçu katedral (bugün Spirito Santo) ile bitişigindeki mozaiklerle süslü vaftizhane ve Theoderich'in yaptırdığı, gene mozaik bezemeleleriyle ünlü S. Apollinare Nuovo Kilisesi ayakta kalan yapılarındandır. Ravenna'da Bizans sanatının başyapıtı San Vitale Kilisesi'dir. Ostrogot kraliçesi Amalasuntha (ö. 535) döneminde Piskopos Ecclesius'un yapımını başlattığı kilise 547'de açılmıştır. Classe'deki S. Apollinare Basilikası da 535'te yapılmaya başlamış ve 14 yılda tamamlanmıştır. Venedik egemenliği döneminden de çeşitli saraylar ve Brancalonea Kalesi kalmıştır. Nüfus (1991 tah.) belediye, 136.724.

Ravensbrück, kadınların tutulduğu Nazi toplama kampı (*Frauenlager*). Berlin'in 80 km kuzeyindeki Ravensbrück köyü yakınlarında, bataklık bir arazide kurulan (1938) kamp 6 bin kişiyi barındıracak biçimde düzenlenmişti. Ama II. Dünya Savaşı'nın sonunda kampta kalanların sayısı 36 bini aşıyordu. Asırı çalıştırma ve ağır yaşam koşullarından 50 bin kadar kadının öldüğü kampta bazı kadınlar tıbbi deneylerde de kullanıldı. Örneğin 1942-43 yıllarında bazı kadınlara gaz kangreni ya da il-tihaplanmaya neden olan bakteriler aşılanarak genellikle ölüm ya da sakatlanmayla sonuçlanan birtakım "tedavi"ler uygulandı. 1944'te de kemik nakli ve organ kesme deneyleri yapıldı.

Ravensburg, Almanya'nın güneybatı kesimindeki Baden-Württemberg eyaletinde (*Lud*) kent. Konstanz Gölünün (Bodensee) hemen kuzeyinde, Schussen Irmağı kıyısında yer alır. 12. yüzyılda, III. Heinrich'in doğum yeri olan şatonun yakınında kuruldu. 1180'de Hohenstaufen hanedanına geçti. 1276'da Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı özgür bir kent oldu ve bu konumunu 1802'ye değin korudu. Kenti çevreleyen surların bir bölümü günümüze ulaşmıştır. Ortaçağdan kalma yapılar arasında belediye sarayı, bölge kilisesi ve St. Jodok Kilisesi sayılabilir. Kentte tekstil, kâğıt, kereste ve makine üretilir. Nüfus (1989 tah.) 44.146.

Ravenscroft, George (d. 1618 - ö. 1681), üfleme yöntemiyle yapılan, ağır, saydam, parlak ve koyu gölgeli *flint* camını geliştiren İngiliz cam yapımcısı.

Dişarından gelen camların niteliğini beğenmeyen ve İngiltere'nin cam hammaddeleri ve cam ürünleri bakımından dışa bağımlılığının kalkacağını düşünen İngiltere'deki cam satıcılarının kurduğu Worshipful Company of Glass Sellers, Ravenscroft'un ülke-deki hammadde kaynaklarından yararlanarak cam üretmeye yönelik deneylerini destekledi.

Ravenscroft çakmaktaşından (kuvars ailesinden sert mineral) ilk saydam kristal 1674'te elde etti ve patentini aldı. Kristalın üretildikten birkaç ay sonra saydamlığını yitirdiğini gören Ravenscroft malzemeye kurşun oksit (çoğunlukla litarij) ekleyerek daha ağır, yoğun, daha koyu renkli ve kırılma indisi daha yüksek olan *flint* camını üretti.

Ağır, dayanıklı ve yoğun olan yeni kurşunlu kristal daha kırılmalı olan Venedik türü camın yavaş yavaş yerini aldı ve bu camın üretimi için yeni teknikler geliştirildi. Ravenscroft yedi yıl süreli patent hakkı sona erip öbür cam yapımcıları *flint* camı üretmeye başladıktan birkaç gün sonra öldü.

ravent, kuzukulağıgiller (*Polygonaceae*) familyasından, tıbbi amaçlarla ya da sebze olarak kullanılan çeşitli *Rheum* türlerine verilen ad. Bunlardan, Çin ve Tibet'te yabani olarak yetişen *Rheum officinale* ve *R. pulmatum*'un toprakaltı gövdeleri (rizom) "Çin raventi" adıyla çok eski çağlardan beri müşhil olarak kullanılmaktadır.

Ravent (*Rheum raphanistrum*)
Derek Foti

İÖ 2700'den kaldığı sanılan yazılı bir Çin kaynağında raventten söz edilir. Rizomlarda, müşhil yapıcı antrasen glikozitlerinin yanı sıra, yüzde 40'a varan miktarlarda kalsiyum okzalit kristalleri, müsilaaj, reçine, römik asit, reotannik asit ve aportein bileşikleri de bulunur.

Gene Asya kökenli bir tür olan *Rheum raphanistrum* etli yaprak sapları için özellikle İngiltere ve Fransa'da yetiştirilir. Bu soğuga dayanıklı bitkinin yalnızca yaprak sapları sebze olarak değerlendirilir. Yaprakları ise zehirli bir bileşik içerdiğinden genellikle yenmez. Bitkinin köksapları piyasada "İngiliz raventi" adıyla tanınır ve öbür raventlere benzer etkilere sahiptir. Bitki kendi doğal ortamında uzunluğu 60 cm'ye varan iri yapraklar üretir; yaprakların sapları da oldukça uzundur (60 cm'ye varır). Baharın ilk günlerinde çıkan bu iri yapraklar daha sonra açan beyaz çiçek kü-meleriyle hoş bir görünüm sergiler. Çiçekler döllendiğinde üçgen biçimli, kanatlı meyveler verir.

ravl (Arapçada "anlatan, rivayet eden kişi"), Arap edebiyatında mesleği ezbere şiiir okumak olan kişi. 8. yüzyılda yazıya geçirilinceye değin İslam öncesi Arap şiiir raviler aracılığıyla korunmuştur.

Bir ya da birkaç ravi bir şaire bağlanır, onun yapıtlarını ezberlerdi. Daha sonra bu yapıtları topluluk önünde okur ve açıklar-

lardı. Genellikle usta-çırak ilişkisine dönü-şen bu bağliılık bazı ravilerin şiiir tekniğinde ustalasmaına ve kendi şiiirlerini yazmasına yol açardı. Üstün bellekleriyle ünlenen raviler zamanla ayrı bir sınıf oluşturdular. 8. yüzyılda Irak ta unlu Basra ve Kufe filoloji okullarının kuruluşu sırasında eski dilin ve şiiir tarzinin koruyucuları olarak araştırmacı-lardan büyük ilgi gördüler.

Şiiirin ravilerin belleğinde kaldığı biçimiyle korunması tam anlamıyla güvenilir değildi. Bu nedenle İslam öncesi şiiir çeşitli değışiklikler, atlamalar, eklemeler, yer değışirtmiş dize ve kıtalarla günümüze ulaştı. Birden çok kaydı bulunan bazı şiiirlerin içeriğinde büyük farklılıklara, değışik şiiirlerden bulumların de sık sık birleştiğidine rastlan-mıştır.

En unlu ravilerden bazılarının, özellikle de şiiirleri ilk kez yazıya geçiren Hammad r-Raviye ve Halefu'l-Ahmer'in özgün yapıtları değışirttiği sanılır.

Ravi Irmağı, Hindistan'ın kuzeybatısıyla Pakistan'ın kuzeydoğusunda akan ve Pencap'a "beş ırmak" anlamına gelen adını veren ırmaklardan biri. Hindistan'ın Himachal Pradesh eyaletinde Himalayalar'dan doğar. Batı-kuzeybatı yönünde akarak Çhamba'yı geçer. Cemu ve Keşmir sını-ırında güneybatıya döner. Pakistan sını-ırında 80 km aktıktan sonra Pakistan'daki Pencap yoresine girer. Lahor'un oldukça uzağından geçtikten sonra Kamalia yakınında batıya döner. 725 km bu yönde akarak Ahmedpur Sial'in güneyinde Chenap Irmağına karışır.

Ravi Irmağından geniş alanları sulamada yararlanılır. Pencap'ın Hindistan sınırları içinde kalan bölgesinde bulunan ve 1878-79 yıllarında tamamlanan Yukarı Barı Doab Kanalı Ravi'nin doğusundaki geniş toprakları sular; ara kanallardan bazıları Pakistan topraklarına girer. Bu kanalların suyu 1960'taki anlaşmaya kadar iki ülke arasında paylaşılamadı; sık sık olaylar çıktı. 1917'de tamamlanan Aşağı Barı Doab Kanalı tümüyle Pakistan sınırları içinde kalır.

Ravvadiler, 10-12. yüzyıllar arasında Azerbaycan'da hüküm süren Müslüman hanedan.

Tebnz çevresine yerleştikten sonra Kurtleşen Ravvadilerin, Yemenli Arap Ezd kabilesinden geldikleri ileri sürülür. Adenin atası Muhammed bin Hüseyin er-Ravvadi'dir. Onun oğlu Ebu'l-Heycâ I. Memlân, Büveyhilerin desteklediği Müşfillerin Azerbaycan'dan uzaklaştırarak 984'te Azerbaycan'ın tümüne egemen oldu. Oğlu Ebu Nasr II. Hüseyin döneminde (1000-25) hanedanın gücü önemli ölçüde arttı. Ravvadilerin en büyük hükümdarı sayılan Vaksu-dan bin Memlân (hd 1025-59), Azerbaycan'a kalabalık kitleler halinde göç eden Oğuzlara karşı savaştı. 1054'te Büyük Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'e bağılılığını bildirmek zorunda kaldı. Oğlu II. Memlân (hd 1059-71) Büyük Selçukluların Azerbaycan'ı istila etmelerine değin ayrı bağımsız biçimde hüküm sürdü. Alp Arslan, Anadolu seferi dönüşünde II. Memlân'ı tahtından indirdi. Ailenin bilinen son üyesi Meragalı Ahmîdî'dir. Onun adıyla, Ahmedîli olarak anılan Türk köleler 13. yüzyılın başlarına değin Meraga'da atabeg olarak hüküm sürdüler. Hanedanın merkezi olan Meraga, Ravvadi-ler döneminde Ortadoğu taş işçiliğinin ve mimarlığının ünlü usalarının yetiştirdiği bir merkezdi.

Rawlings, Jerry J(ohn) (d. 22 Haziran 1947, Accra, Gana). Gana devlet başkanı. 1981'de düzenlediği bir darbeyle yönetimi ele geçirmiştir.

Babası İskoçyalı, annesi ise Ganalıydı. Gana'daki çeşitli askeri akademilerde öğrenim gördükten sonra hava kuvvetlerinde teğmen oldu. Haziran 1979'da bir darbeyle yönetimi ele geçirdi ve Silahlı Kuvvetler Devrimci Konseyi'nin başkanlığını üstlenerek üç ay sonra genel seçimlerin yapılmasına değin iktidarda kaldı. Seçimler sonucunda, Gana'da sekiz yıl sonra ilk kez sivil bir devlet başkanı işbaşına geldi. Yeni devlet başkanı Hilla Limann'ın ilk işlerinden biri Rawlings'i emekliye ayırmak oldu.

Halk arasındaki desteğini koruyan Rawlings, 31 Aralık 1981'de ülkeyi "ekonomik bir felakete" sürüklemekle suçladığı Limann'a karşı bir darbe düzenleyerek yönetimi yeniden ele geçirdi. Darbenin ardından Geçici Ulusal Savunma Konseyi'nin başkanlığını üstlenerek demokratik kurumların çoğunu kapattı ve Limann'ın da aralarında olduğu yaklaşık 200 politikacıyı tutuklattı. Bu dönemde mahallelerde "Halk Savunma Komiteleri" kuruldu ve fabrikalarda üretimi yönlendirmek amacıyla işçi konseyleri oluşturuldu. Ayrıca ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve yolsuzlukları önlemek amacıyla sert önlemler alındı. Bu politikalar başarılı olamayınca, Rawlings sübvansiyonların kaldırılması, fiyatların serbest bırakılması, kamu girişimlerinin özelleştirilmesi ve ihracatı teşvik için devalüasyon yapılması gibi muhafazakâr ekonomi politikalarını uygulamaya koydu. 1990'ların başlarında Gana, Afrika'nın ekonomik büyümesi en hızlı ülkelerinden biri oldu.

Rawlings, Marjorie Kinnan (d. 8 Ağustos 1896, Washington, D.C. - ö. 14 Aralık 1953, St. Augustine, Florida, ABD), yapıtlarında özellikle Florida'nın kırsal kesimini işleyen ABD'li öykü yazarı ve romancı.

1918'de Wisconsin Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Louisville'de çıkan *Courier-Journal* ve *Rochester Journal* adlı gazeteler ve United Feature Syndicate için muhabir olarak çalıştı. 1928'de Hawthorn'daki (Florida) Cross Creek'e taşındı. Orada bütün zamanını öykü ve roman yazarak geçirmeye başladı. 1933'te "Gal Young Un" adlı öyküsüyle O. Henry'nin anısına düzenlenen ödülü kazandı. İlk romanı olan *South Moon Under*'in (1933; Güney Ay Altında) ardından *Golden Apples*'i (1935; Altın Elmalar) yayımladı. En tanınmış yapıtı *The Yearling* (1938; İki Yavru, 1949, 1972) ile 1939'da Pulitzer Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Rawlings yapıtlarında çevresindeki kişileri, üzerinde yaşadığı toprakları ve gözlemlediği olayları bir gazeteci üslubuyla canlı biçimde işledi. Florida'nın yerli halkını ve orada yaşayanların sürekli olarak karşılaştığı düş kırıklıklarını betimledi. Kitaplarının en beğenilen özelliklerinden biri, büyüleyici kurt tasvirleri içermesidir.

Öbür yapıtları arasında otobiyografik nitelikteki *Cross Creek* (1942) ve *The Sojourner* (1953; Konuk) sayılabilir.

Rawlinson, Sir Henry Creswicke (d. 11 Nisan 1810, Chadlington, Oxfordshire - ö. 5 Mart 1895, Londra), İngiliz subay ve Doğu dilleri uzmanı. I. Darios'un Bisütun'da bulunan üç dildeki ünlü yazıtının Eski Farsça metnini okumuştur. Onun bu başarısı, Mezopotamya çivi yazısının okunmasında kullanılan anahtarları sağlamış, Ortadoğu tarihine ilişkin bilgilerin büyük ölçüde artmasına katkıda bulunmuştur.

Rawlinson 1833'te binbaşı rütbesindeyken şahin ordusunu yeniden düzenlemekle görevli bir grup İngiliz subayı ile birlikte İran'a gitti. Orada Eski İran yapıtlarına merak sardı ve Bisütun'daki çivi yazılarını okumaya karar verdi. İki yıllık bir çalışmadan sonra yazıtın ilk iki paragrafının çevirisini yayımladı (1837). Ülkeyi terk etmek zorunda bırakıldıysa da, 1844'te yeniden İran'a giderek Babil yazıtının kalıplarını elde etti. Çalışmaları sonucunda *Persian Cuneiform Inscription at Behistun* (1846-51; Bisütun'daki İran Çivi yazılı Yazıtı) adlı

Rawlinson, Henry Wyndham Phillips'in bir resminden Samuel Cousins'in yaptığı oymabaskıdan ayrıntı, 1850

British Museum Londra fotoğraf J.R. Freeman & Co. Ltd

yapıtı yayımlandı. Tam bir çevirinin, dilbilgisi çözümlemesinin ve notların yer aldığı çalışma İran tarihi ve hükümdarlarına ilişkin çok değerli bilgiler içeriyordu. Başka bilim adamlarıyla birlikte, 1857'ye değin Mezopotamya çivi yazısını okumayı başardı.

Bu arada İngiltere'nin Bağdat konsolosu oldu (1843) ve eski yapıt koleksiyonunu British Museum'a verdi (1849-51). 1851'de Bağdat başkonsolosluğuna getirildi ve İngiliz müzelerine eski heykeller sağlama işinde arkeolog Henry Austen Layard'ın yerini aldı. İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'ndaki görevinden istifa ettikten sonra (1855) "sir" unvanı aldı ve şirkete krallık temsilcisi olarak atandı. Parlamento üyeliği (1858, 1865-68) ve Tahrir elçiliği (1859) görevlerinde bulundu. Başlıca yapıtları arasında *A Commentary on the Cuneiform Inscriptions of Babylonia and Assyria* (1850; Çivi yazılı Babil ve Asur Yazıtları Üzerine Yorum) ve *Outline of the History of Assyria* (1852; Asur Tarihinin Anahatları) sayılabilir.

Rawsthorne, Alan (d. 2 Mayıs 1905, Haslingden, Lancashire - ö. 24 Temmuz 1971, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere), gösterişten uzak bir üsluptaki incelikli orkestra ve oda müziği yapıtlarıyla tanınan İngiliz besteci. Manchester Kraliyet Müzik Yüksekokulu'nda (1926-30) öğrenim gördü ve Berlin'de Egon Petri ile çalıştı (1930-31). Genellikle çigizsel, kontrapuntal bir yapıdaki ilk bestelerinde Hindemith'in etkisi sezilir. Üslubu tutarlı kontrapuntal temelini korumuş; bunu keskin ritimler, melodi akıcılığı ve güçlü bir tonal merkezler duygusuyla kaynaştırmıştır. Üç senfonisi, sekiz konçertosu ve *Medieval Diptych*'le (1962; Ortaçağ Diptiği) *Carmen vitale* (1963) gibi vokal yapıtları vardır.

Ray, John, WRAY (1670'e değin) olarak da yazılır (d. 29 Kasım 1627, Black Notley, Essex - ö. 17 Ocak 1705, Black Notley, Essex, İngiltere). İngiliz doğabilimci ve botanik bilgini. Taksonomiye önemli katkılarda bulunmuş, sınıflandırmada temel birimin tür olduğunu ortaya koymuştur.

1648'de mezun olduktan bir yıl sonra Trinity College'a dönerek 13 yıl burada öğretim üyeliği yaptı. Cambridge yöresindeki bitkileri inceleyerek derlediği bilgileri bir katalog halinde yayımlandı. II. Charles'

ın tahta çıkmasıyla (1660) getirilen Bağdaşıklık Yasası'na bağlı kalmayı reddettiği için 1662'de üniversitedeki görevinden alındı.

Bundan sonraki çalışmalarında Francis Willughby'den büyük destek gördü. 1670'te *Catalogus Plantarum Angliae* (İngiltere Bitkilerinin Katalogu) adlı kitabını tamamladı. 1672'de Willughby'nin ansızın ölmesi üzerine çalışmalarını onun bıraktığı yıllık gelirle tek başına sürdürdü. Birlikte toplanan bilgileri derleyip bir yapıt haline dönüştürmeyi kendisine görev bilen Ray, Willughby'nin imzasıyla *F. Willughbeii ... Ornithologia* (1676; ... F. Willughby'nin Ornitolojisi) ve *F. Willughbeii ... de Historia Piscium* (1685; ... F. Willughby'nin Balıkların Tarihi) adlı iki kitap yayımladı.

Ray, sınıflandırma sistemine yer verdiği en önemli yapıtı olan *Methodus Plantarum Nova*'da (1682; Yeni Bitki Sınıflandırma Yöntemi) sınıflandırmanın birçenekliler ile ikiçenekliler arasındaki ayrımı dayandırılması gerektiğini savunarak, temel birimin tür olduğunu vurguladı. Daha sonra bu yapıtını temel alarak bitkilerin yeryüzündeki dağılımını, yaşama koşullarını ve morfolojisini incelediği *Historia Plantarum* (1686-1704; Bitkilerin Tarihi) adlı üç ciltlik dev bir yapıt yayımladı. Ayrıca, İngiltere ve Avrupa bitkilerine ilişkin özet bir çalışma ile *Synopsis Methodica Avium et Piscium*'u (1713; Kuşlar ve Balıklar Üzerine Özet Bilgiler) ve *Synopsis Methodica Animalium Quadrupedum et Serpentinum Generis*'i (1693; Dört Ayaklı Hayvanlar ve Yılanlar Üzerine Özet Bilgiler) yazdı. Yaşamının son yıllarında böceklerle ilgili yoğun araştırmalar yaptı; bu alanda öncü sayılabilecek çalışmaları ölümünden sonra *Historia Insectorum* (Böceklerin Tarihi) adıyla yayımlandı. Sınıflandırma sistemlerini tek bir özellik yerine, iç organlar da dahil, canlının tüm yapısal özelliklerine dayandırmaya çalıştı. Akciğerler ve kalbin yapısının önemini vurgulayarak memeliler sınıfını belirledi; böcekleri başkalaşım (metamorfoz) geçirip geçirmemelerine göre bölümlere ayırdı. Darwin'e değin tam anlamıyla doğal bir sınıflandırma sistemi kurulamadıysa da çağdaşlarını aşan bir sistem geliştirdi ve çalışmalarıyla sonraki araştırmacılara öncülük etti. Dinsel konulara da büyük ilgi duyan Ray, biyoloji bilgisini kullanarak yazdığı *The Wisdom of God Manifested in the Works of the Creation* (1691; Yaradılışlarda Ortaya Çıkan Tanrı Bilgeligi) adlı ünlü yapıtında organik doğada biçim ve işlevin birbirleriyle uyumunun her şeyi bilen bir yaratıcının varlığını gösterdiğini ileri sürdü. Duragan bir doğa görüşüne dayanan ve 19. yüzyılda bile evrimci düşüncenin gelişimini engelleyen bir anlayış 17. ve 18. yüzyıllarda yaygınlığını korudu.

Ray, Man, asıl adı EMANUEL KABINOVITCH (d. 27 Ağustos 1890, Philadelphia, ABD - ö. 18 Kasım 1976, Paris, Fransa), dadacılık(*) ve gerçeküstüçülük(*) akımları içinde yer alması ABD'li fotoğraf, resim ve sinema sanatçısı. Çeşitli alanlara getirdiği teknik yeniliklerle tanınır.

Bir ressam ve fotoğrafçının oğluydu. Yetiştirdiği New York kentinde mimarlık, mühendislik ve sanat eğitimi gördü, resim yapmaya başladı. 1915'te tanıştığı Fransız ressam Marcel Duchamp'la birçok sanatsal yenilik geliştirdi. Birlikte New York dada grubunu kurdular. Duchamp gibi Ray de ticari amaçla üretilmiş nesneleri sanat yapıtı olarak düzenleyip hazır nesneler(*) yapmaya başladı. En ünlü hazır nesnelerinden biri, altına bir sıra çivi yapıstırılmış bir utu olan "Le Cadeau"ydü (1921; Armağan). Ray ayrıca cam üstüne pistoleyle boyama gibi teknikler de denedi.

1921'de Paris'e gitti ve orada başını André Breton'un çektiği gerçeküstücü ressam ve yazarlar topluluğuyla tanıştı. Resim malzemesi alabilmek için fotoğrafçılığa başladı.

Man Ray
Ara Güler

Fotoğraf alanında çok çeşitli deneylere girişti. Fotogram(*) tekniğini kullanmaya başladı ve fotoğraf makinesi kullanmadan yaptığı bu resimlere *rayograph* adını verdi. Işık geçirgenliği değişen çeşitli düz ve üç boyutlu nesneleri fotoğraf kağıdına yerleştirip ışık veriyor ve görüntüleri böyle elde ediyordu. *Rayograph*'larını topladığı kitabı *Les Champs délicieux*'yü (Tatlı Kırklar) 1922'de yayımladı. 1929'da bu kez solarizasyon tekniğini kullanmaya başladı. Banyo işlemleri sırasında negatife ya da fotoğraf kağıdına çok kısa sürelerle ışık vererek bir bölümü pozitif, bir bölümü negatif olan görüntüler elde ediyordu. Böylece 1840'lardan beri bilinen bu yöntemi estetik amaçlarla kullanan ilk sanatçı oldu.

Ray moda fotoğrafları ve portreler de çekti ve 1920'lerle 1930'larda Paris kültür yaşamındaki ünlülerin hemen hepsini görüntüledi. "Violon d'Ingres" (1924) adlı çalışmasında arkadan görünen çıplak bir kadının sırtına, bindirme tekniğiyle, karşılıklı duran f biçiminde iki delik yerleştirerek bir keman benzetmesi kurdu. Aynı zamanda hazır nesneler üretmeyi de sürdürüyordu. 1957'de dadacılık karşıtlarının gerçekten yok ettiği "Yok Edilecek Nesne" (1923) adlı yapıtı, çubuğuna bir göz fotoğrafı tutturulmuş bir metronomdu. Ray, *Aemic Cinema* (1924, Duchamp'la birlikte) ve *L'Étoile de mer* (1928-29; Deniz Yıldızı) gibi filmler de çekti. *Le Retour à la raison* (1923; Akla Dönüş) adlı kısa filmde tuz, biber, çiviler ve iğneler kullanarak yaptığı düzenlemelerle *rayograph* tekniğini sinema filmine de uygulamıştı.

Ray 1940'ta Almanların Paris'i işgal etmesi üzerine Los Angeles'a gitti. Savatan sonra Paris'e döndü ve ölümüne değin resim çalışmalarını ve deneylerini sürdürdü.

Ray, Nicholas, asıl adı RAYMOND NICHOLAS KIENZLE (d. 7 Ağustos 1911, La Crosse, Wisconsin - ö. 16 Haziran 1979, New York kenti, ABD), ABD'li senaryo yazarı ve yönetmen. Küçük bütçelerle yaptığı *They Live by Night* (1948-49; *Dönülemeyen Yof*), *Knock on Any Door* (1949; *Cinayet Mahkemesi*) ve *Johnny Guitar* (1954; *Johnny Guitar*) gibi ilk dönem filmleriyle ün kazanmış, Amerikan sinemasının yaratıcı yönetmenlerinden biri olmuştur.

Mimarlık öğrenimi gördü. Önce radyo oyunları yazarlığı ve yönetmenliği, ardından da tiyatro oyunculuğu ve yönetmenliği yaptıktan sonra sinemaya geçti. ABD'de toplumsal yozlaşmayı konu alan filmlerin başladığı bir dönemde, Hollywood sosyetesini eleştiren *In a Lonely Place*'i (1950; *Tehlike İşareti*) ve orta sınıf gençliğin suça yönelişini anlatan *Rebel Without a Cause*'u (1955; *Asi Gençlik*) çekti. Bu film, James Dean'in canlandırdığı, ailesi tarafından ihmal edilen

sempatik genç tipiyle eleştirmenlerin övgü sünü aldı. Ray, suçlu gençliğin yalnızca yoksul sınıfların değil, bütün toplumun sorunu olduğunu ileri sürüyor ve film, Richard Brooks'un aynı tarihli *Blackboard Jungle* (Öğretmene Tam Not) filmiyle karşılaştırılıyordu. Ray'in Hollywood'da çektiği son film, Boxer Ayaklanması'na(*) dayanan *55 Days at Peking* (1963; *Pekin'de 55 Gün*) oldu.

Ray bir süre Yugoslavya'da yönetmenliği denedikten sonra New York Eyalet Üniversitesi'nde ders verdi ve birkaç yıl öğrencileriyle birlikte *We Can't Go Home Again* (1976; Artık Eve Dönemeyiz) adlı film üzerine çalıştı. Wim Wenders'in *Der amerikanische Freund* (1977; Amerikalı Arkadaş) ve Miloš Forman'ın *Hair* (1979; *Hair*) filmlerinde oynadı. 1974'te onun yaşamını konu alan *I'm a Stranger Here Myself* (Burada Ben de Yabancıyım) adlı uzun bir belgesel film yapıldı. Ray, son günlerini anlatan yan belgesel *Lightning over Water/Nick's Film*'de (1980; Sudaki Yıldırım/Nick'in Film) Wenders'le birlikte çalıştı. İnsan doğasına karamsar bakışında yazar ve düşünür Albert Camus'den, ışık, renk ve düzenleme anlayışında da mimar Frank Lloyd Wright'tan etkilendiğini belirtmiştir.

Ray, Rammohan, RAM MOHUN ROY olarak da yazılır (d. 22 Mayıs 1772, Radhanagar, Bengal, Hindistan - ö. 27 Eylül 1833, Bristol, Gloucestershire, İngiltere), Hristiyanlıktan etkilenen Hindu hareketi Brahmo Samac'ın(*) (Brahma'nın Cemiyeti) kurucusu. İngiliz yönetimi altındaki Hindistan'da ilerleme doğrultusunu belirleyen dinsel ve toplumsal reformlara öncülük etmiştir. Kimilerince modern Hindistan'ın babası sayılır.

İngiliz yönetimi altındaki Bengal'de, Brahman kastından gelen büyük bir toprak sahibinin hizmetindeki zengin bir ailenin oğluydu. Çocukluğu evindeki yoğun dinsel çatışma ortamında geçti. Vişnucu olan babasının ölümünden sonra, Ana Tanrıça Şakti'ye tapan başrahiplerin soyundan gelen annesi onu mirasın yoksun bırakmak istediye de başarılı olamadı. Rammohan faizle borç para vererek, elindeki küçük mülkleri işleterek ve İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın tahvilleri üzerinde spekülasyon yaparak aile çevresinden uzaklaştı. 1805'te kumpanya görevlisi John Digby tarafından işe alındı. Digby'nin aracılığıyla Batı kültürünü ve edebiyatını tanıdı. Sonraki 10 yıl boyunca Digby'nin yardımcısı olarak kumpanya adına çeşitli gezilere çıktı.

Ray 1803'te yazdığı bir risalede dinsel bölünmelere ve boşanışlara karşı çıktı, aklın kılavuzluğunda tüm dinlerin ilk ilkesi olan Mutlak Yaratıcı'ya ulaşan "doğal din"i savundu. 1815'te *Vedanta-sutra*'ların Bengal dilinde ve Hintçe özetini *Vedantagrantha* adıyla yayımladı. Aynı yıl Vedanta öğretisini özetlediği *Vedantasara*'yı ve İngilizce çevirisini çıkardı. Bunu *Kena* ve *Işā Upaniṣad*'ların (1816), *Katha* ve *Mandukya Upaniṣad*'ların (1817) ve *Mundaka Upaniṣad*'in (1819) Bengal dilinde ve Hintçe çevirileri izledi. Ray'a göre bu metinlerin ana teması, evrenin temelini oluşturan ve insan bilgisinin ötesinde bulunan Yüce Tanrı inancıydı. Bu yayınlarıyla çağdaşları arasında hem Hint felsefesinde Vedanta okulunun modern temsilcisi, hem de dinsel metinler konusunda yerleşik anlayışın yıkıcısı olarak tanındı. Ama reformcu sıfatına karşı çıktı. Sanskrit dilindeki *Upaniṣad*'ları modern Bengali diline çevirerek çok eski bir geleneği bozdu. Bu çevirileri nedeniyle Fransız Asya Derneği'nin onur üyeliğine seçildi (1824).

1815'te Atmiya Sabha'yı (Dostluk Derneği) kurarak izleyicilerini bir araya getirdiyse de dernek uzun ömürlü olamadı. Bu etkinlikleri Baptist misyonerlerin ilgisini çekti. Ray onlarla Yeni Ahit'in Bengal diline çevrilmesi projesinde çalıştı. Uzun süren çalışmalar Hz. İsa'nın tanrısallığı üzerinde bir tartışma başlattı. Ray bu konuda, öteki Hindu eleştirmenlerle birlikte Tanrı'nın birliğini savunuyordu. 1820'de İncil'den alıntılarla *Precepts of Jesus, the Guide to Peace and Happiness* (İsa'nın Öğretileri, Barış ve Mutluluk Kılavuzu) başlığı altında İsa'nın ahlak öğretilerini yayımladı. Kitabı Mukaddes'in bağlayıcılığı ve Üçleme öğretisi konusunda misyonerlerle tartışmaya girerek Üniteryen görüşü savundu.

1823'te İngilizler Kalküta başına sansür uygulayınca, haftalık iki gazetenin kurucusu ve yayın yönetmeni olan Ray bir protesto hareketi geliştirdi. Amerikan ve Fransız devrimlerinin özünde söz ve din özgürlüğünün yattığını savundu. Bu protesto eylemi, Ray'ın dinsel tartışmalardan toplumsal ve siyasal eyleme yönelişinin dönüm noktası oldu. 1822'de İngiliz-Hindu Okulu'nu, dört yıl sonra da Vedanta Okulu'nu kurdu. 1823'te Bengal hükümetinin daha geleneksel bir Sanskrit okulu kurulması önerisine karşı çıkarak klasik Hint yazınının Bengal gençliğini modern yaşamın gereklerine hazırlık kılamayacağını savundu. Bunun yerine, Batı'yı örnek alan modern bir müfredat programı önerdi. Kadınların ölen kocalarıyla birlikte yakılması geleneğine karşı çıkmaya kuşağının en geniş kapsamlı toplumsal tartışmasının odağı oldu. 1818'de, kutsal metinlerin bu töreni yasaklayan bölümlerini risale halinde yayımladı. 1820'de ikinci bir kitapçıkla görüşüne Hindu hukukundan dayanaklar gösterdi. İki yıl sonra *Brief Remarks Regarding Modern Encroachments on the Ancient Rights of Females According to the Hindu Law of Inheritance*'i (Kadınların Hindu Miras Hukukundaki Eski Haklarının Günümüzde Çiğnenmesi Konusunda Değinmeler) yayımladı. Gazetesi *Sambad Kaumudi* de gelişen toplumsal harekete destek oldu.

Ray Ağustos 1828'de Brahmo Samac'ı kurdu. Ertesi yıl, Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Delhi kralına ödediği parayı artırmasını talep etmek üzere kralın gayri resmi temsilcisi olarak İngiltere'ye gitti. Kraldan raca unvanını alan Ray'ın asıl amacı, Hint yönetim sisteminde reform yapılması ve kadınların ölen kocalarıyla birlikte yakılmaları geleneğine son verilmesi için destek sağlamaktı. Özellikle İngiliz Üniteryenleri ve Kral IV. William tarafından övgüyle karşılandı. 1833 yazında Paris'te Kral Louis-Philippe tarafından kabul edildi. Avrupa gezisi sırasında hastalandı. Bristol'de Üniteryen dostlarının yanında öldü ve orada gömüldü.

Rammohan Ray'ın modern Hindistan tarihindeki önemi, Batı'nın Hint kültürü üzerindeki baskısı karşısında Vedanta okulunun ahlak ilkelerini canlandırmış olmasından ve Bengal dilinin yaygınlaşmasına katkısından kaynaklanır. Ayrıca Amerikan ve Fransız devrimlerinin temel toplumsal ve siyasal ilkelerini Hindistan koşullarına uygulayan ilk kişidir.

Ray, Satyacı (d. 2 Mayıs 1922, Kalküta - ö. 23 Nisan 1992, Kalküta, Hindistan), Hintli sinema yönetmeni. Başta *Pather Panchali* (1955), *Aparacito* (1956; Yenilmez) ve *Apu Sansar*'dan (1959; Apu'nun Dünyası) oluşan üçlemesi olmak üzere yapıtları

rında geleneksel Bengal edebiyatıyla görsel sanatlarını çağdaş bir anlayışla ele almış, ülkesinin en önde gelen sinema sanatçısı olmuştur.

Sanatçı ve edebiyatçıları yetiştirmiş bir ailenin çocuğuydu. Aile dostları Rabindranath Tagore'nin etkisiyle sanat çalışmalarına başladı. Tagore'nin 1941'de ölümü üzerine Kalküta'ya döndü. İllüstrasyon alanında çalışmak

Satyajit Ray
Camera Press

üzere bir reklam şirketine girdi ve çok geçmeden şirketin sanat yönetmeni oldu (reklamcılık dünyası, 1971 tarihli *Company Limited* filmine de fon oluşturunca). 1945'te, Bengalli yazar Bibhuti Bhushan Bandyopadhyay'ın yapıtlarını resimlerken sinemacı olma düşüncesine kapıldı. Hindistan'da *The River* (1951; *Rüya Gibi Geçti*) filmi çekilen büyük Fransız yönetmen Jean Renoir'la karşılaşması bu isteğini daha da güçlendirdi. Ama Bandyopadhyay'ın yapıtlarını beyazperdeye uyarlama tasarıları birçok engelle karşılaştı. 1952'de, dostlarının yardımıyla film çekimi için gerekli parayı toplamayı başardı. Batı Bengal hükümetinden de destek alarak 1955'te tamamladığı *Pather Panchali* çok başarılı bir film oldu. Asya ülkelerinin izleyicisinden büyük ilgi gören yapıtı ertesi yıl Cannes Film Şenliği'nde de ödül alan filmler arasına girdi. Bu başarı üzerine gene hükümetin desteğiyle üçlemenin öbür iki filmi çekildi. *Aparajito* 1957 Venedik Film Şenliği'nde büyük ödül Altın Aslan'ı kazandı. 1959'da da *Apu Sansar*'la Apu üçlemesi tamamlandı. Ray bu filmlerinde Apu adlı Bengalli bir çocuğun gençlikten olgunluğa uzanan öyküsünü anlatıyor, anlatısının ağır ritmiyle, düşle gerçek arasında, zaman dışı şiirsel bir atmosfer yaratıyordu.

Ray, *Aparajito* ile *Apu Sansar*'ın çekimleri arasındaki dönemde bütünüyle farklı iki film yapmıştı. Bunlar, Parasuram'ın romanından uyarladığı yergi filmi *Paras Pathar* ve eğlenceli bir töre komedisi olan *Calsaghar*'dı (1958; Müzik Odası). Ray üçlemenin tamamlanmasından hemen sonra Tagore'nin yaşamı ve yapıtları üzerine uzun bir belgesel filmin çekimine başladı. Bu film 1960'ta gösterime girdi. Ertesi yıl Tagore'nin doğumunun yüzüncü yılını kutlamak üzere onun *Tin Kanya* (Üç Kız) adı altında bir araya getirilmiş üç romanını aynı adla perdeye aktardı (bu yapıtın Batı ülkelerinde gösterilen versiyonu *Two Daughters* [İki Kız Evlat] adını taşıyor ve öykülerin ikisini içeriyordu).

Değişen bir dünyada hâlâ geçerli olan boş inançları güçlü bir biçimde betimlediği *Devri*'yi (1960; Tanrıça) 1962'de çektiği *Kançengunga* ve *Abhican* izledi. 1963'te *Maha nagar*'ı (Büyük Kent) gerçekleştirdi. Daha

sonraki filmleri arasında, 1943'te Bengal'de yaşanan büyük kıtlığı destansı bir anlatımla ele aldığı *Aşani Sanket* (1973; Uzaktaki Gökgürültüsü) ile Bengal dili dışındaki ilk filmi *Satranç ke Kilhari* (1977; Satranç Oyuncuları) özellikle önemliydi. Ray 1991'deki *Agantuk*'la da (Yabancı) büyük başarı kazandı. 1978'de Oxford Üniversitesi'nden onursal doktora aldı. 1982 Venedik Film Şenliği'nde kendisine özel bir ödül verildi. 1992'de de yaşamı boyunca sinemaya yaptığı katkılardan ötürü özel bir Oscar'la ödüllendirildi.

Ray, özellikle profesyonel olmayan oyuncularla çalıştığı zaman çok az prova yaptırıyor ve genellikle ilk çekimleri doğallığından ötürü tekrar çekimlerine yeğliyordu. Yapıtlarının ağır ritmine yönelik eleştirileri de, bunun, yorumlamaya çalıştığı yaşam tarzının bir yansıması olduğu görüşüyle yanıtlıyordu.

Ray'in inceleme ve eleştirileri *Our Films, Their Films* (1976; Bizim Filmlerimiz, Onların Filmleri) başlığı altında toplanmıştır. Marie Seton'ın *Portrait of a Director: Satyajit Ray* (Bir Yönetmenin Portresi: Satyacı Ray) adlı çalışması 1971'de, Andrew Robinson'un *Satyajit Ray: The Inner Eye* (Satyacı Ray: İçteki Göz) 1989'da yayımlanmıştır.

rayba, açılmış delik ya da oyukların genişletilmesinde, ölçülerinin ve yüzeylerinin düzeltilmesinde kullanılan silindir ya da koni biçimli dönel kesici takım. Raybalar, makineye ya da elle döndürmeyi sağlayacak rayba koluna bağlanan sap, talaş kaldıran kesme ağız ve bunlar arasındaki kanalsız bölgeden (fatura) oluşur. Kesici ağızda uzunlamasına, düz ya da helisel kanallar bulunur (genellikle sekiz adet); bu kanallar, kaldırılan talaş taşıyarak soğutma ve yağlama sıvısının kesici uçlara ulaşmasına olanak sağlar. Talaş kaldırma işlemi kanallar arasındaki kesici kenarlar tarafından gerçekleştirilir.

Raybalar el raybası ve makine raybası olmak üzere iki çeşittir. Matkap, torna gibi tezgâhlarda kullanılan makine raybalarının sapı düz ya da koniktir. El raybasında ise, ağız kısmı raybanın deliğe daha kolay girmesini sağlamak amacıyla koniktir; sap kısmı ise, rayba kolunun takılabilmesi amacıyla dikkdtögen kesitlidir. Raybalanmış yüzeylerin biraz genişletilmesi gerektiğinde genişleyebilir raybalar kullanılır. Bu raybalardaki boylamasına kanalların çapları, uçta bulunan bir genişletme somunuyla ayarlanabilir. Raybalar yüksek karbonlu çelik, yüksek hız çeliği ya da katılanmış karbürlerden yapılır.

Rayleigh (3. Baronu), 'John William Strutt (d. 12 Kasım 1842, Langford Grove, Maldon, Essex - ö. 30 Haziran 1919, Terling Place, Essex, İngiltere), klasik fiziğin hemen her alanında, özellikle akustik ve optikte önemli katkıları bulunan İngiliz

Rayleigh, R. Cottol'in bir oymabaskısı
International Telecommunication Union, Cenevre

fizik bilgini. Argon elementini bulmuş ve bu buluşu nedeniyle 1904 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

1865'te Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'ı birincilikle bitirdi. 1868'de babasının Terling Place'teki malikânesinde özel bir fizik laboratuvarı kurarak yaşamının sonuna değin bilimsel çalışmalarını burada gerçekleştirdi. 1869'da yayımladığı ilk makalesi, James Clerk Maxwell'in ortaya koymuş olduğu elektromagnetizma kuramı üzerineydi.

1871'de ağır bir hastalık geçiren Rayleigh, ertesi yıl dinlenmek için gittiği Mısır'da ünlü yapıtı *The Theory of Sound* (Ses Kuramı) üstünde çalışmaya başladı. Bu yapıtın titreşim olayının ve esnek katılar ile gazlarda rezonansın incelendiği birinci cildi 1877'de; sesin maddi ortamda yayılması üzerinde yoğunlaşan ikinci cildi ise ertesi yıl yayımlandı. Bu kitabıyla Lord Rayleigh çağdaş akustik biliminin temellerini attı. Yeni başkalarıyla güncelleştirilen bu yapıt günümüzde de geçerliğini koruyan bir başyapıt niteliğindedir.

Terling Place'teki laboratuvarı genişletti; aynı yıl Royal Society üyeliğine seçildi. İlk makaleleri elektromagnetizma, renk kuramı, akustik ve kırınım ağırları üzerinedir. İlk çalışmaları arasında en önemlisi, göğün mavi renkli oluşunu, Güneş ışığının atmosferdeki çok küçük parçacıklar tarafından saçılma uğratılmasıyla açıklayan kuramıdır. Bu kuramın geliştirilmiş biçimi olan Rayleigh saçılımı(*) yasası, dalga yayılımının her türüne uygulanan klasik bir sonuç olmuştur.

1879'da Cambridge Üniversitesi'nde Maxwell'in ölümüyle boşalan Cavendish kürsüsü profesörlüğüne atanan Rayleigh, bu görevde kaldığı beş yıl boyunca elektrik birimlerinin standart tanımlarının ortaya konmasına öncülük etti. Bu yoğun çalışmaların sonucunda ortaya çıkan bir dizi makale Royal Society tarafından yayımlandı.

Rayleigh'in bilime en büyük katkısı argon elementini bulması olmuştur. 1880'lerde gazların yoğunlukları üzerinde yaptığı duyarlı ölçümlerde, havadan elde edilen azotun yoğunluğu ile kimyasal bir bileşikten, örneğin amonyaktan elde edilen azotun yoğunlukları arasında çok küçük bir fark olduğunu belirleyen Rayleigh, bunun atmosferde o güne değin bilinmeyen bir başka gazın varlığından kaynaklanıyor olabileceğini düşündü. Yıllar süren yoğun bir çalışma sonucunda bu gazı ayırıp belirlemeyi başardı (1895). Rayleigh'in iki azot türü arasındaki yoğunluk farkını belirleyip açıklamasından sonra konuya ilgi duymuş olan kimyacı William Ramsay de bağımsız olarak argon gazını bulmuştu. Rayleigh ve Ramsay gazı bulduklarını ortak imzalı bir makaleyle açıkladılar ve gazı Yunancada "eylemsiz" anlamına gelen argon adını verdiler. Rayleigh bu buluşu nedeniyle 1904 Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. Argonun yanı sıra öteki bütün soy gazları da bulmuş olan Ramsay ise aynı yılın Nobel Kimya Ödülü'nü kazandı.

1905'te Royal Society'nin başkanlığına seçilen Rayleigh, 1908'den ölümüne değin Cambridge Üniversitesi rektörlüğü görevini sürdürdü.

Optik, akustik, elektrik, akışkanlar mekaniği gibi fiziğin değişik alanlarında deneysel ve kuramsal çalışmalar yapmış çok yönlü bir bilim adamı olan ve klasik fizikçiler kuşağının son büyük temsilcisi sayılan Rayleigh, yaşamı boyunca 430 dolayında makale yayımladı. Bunlar ölümünden sonra *Scientific Papers* (6 cilt, 1899-1920; Bilimsel Makaleler) başlığıyla bir araya getirilmiştir.

Rayleigh saçılımı, elektromagnetik ışının, yarıçapları ışınım dalga boyunun yakla-

şık 1/10'undan daha küçük olan parçacıklar tarafından ayrılmaya uğratılması. Bu saçılım türü, 1871'de yayımladığı bir makalede olayı ilk kez betimleyen Lord Rayleigh'nin onuruna Rayleigh saçılımı olarak adlandırılmıştır.

Rayleigh saçılımı yasasına göre, dalgaboyuna oranla çok küçük parçacıklar (gaz molekülleri, çok küçük toz parçacıkları) tarafından saçılma uğratılan ışığın şiddeti dalgaboyunun dördüncü kuvveti ile ters orantılıdır. Bundan dolayı, Güneş ışığını oluşturan bileşenler arasında dalgaboyu en kısa olan mavi ışık öbür renklere oranla çok daha fazla saçılma uğrar. Gün ışığında göğün mavi görünmesinin nedeni budur; çünkü, Güneş doğrultusunun dışındaki bütün doğrultulardan gözlemciye gelen ışık saçılma uğramıştır.

Rayleigh saçılımı yasası, saçılan ışığın şiddetinin saçılma doğrultusuna göre değişimini de belirler: Gelen ışıkla θ açısı yapan bir doğrultuda saçılan ışığın şiddeti $(1 + \cos^2 \theta)$ ile orantılıdır. Buradan, ileriye ve geriye doğru saçılma ilişkin örüntülerin tümüyle bakışımı olduğu sonucuna varılır. Rayleigh yasası ayrıca, saçılma uğrayan ışığın düzensel olarak kutuplanmış olacağını da belirler.

Raymond, Alex(ander) Gillespie (d. 2 Ekim 1909, New Rochelle, New York - ö. 6 Eylül 1956, Westport yakınları, Connecticut, ABD), ABD'li çizgi roman sanatçısı.

On sekiz yaşındayken New York kentinde, Wall Street'te bir komisyoncunun yanında çalışmaya başladı. Ama 1929'da hisse senedi borsası çökünce onun da bu alandaki çalışması sona erdi. Kısa bir süre, "Tillie the Toiler" (Yorulmaz Tillie) çizgi romanını hazırlayan Russ Westover'ın yardımcılığını yaptı. 1930'da King Features Syndicate'e katılarak polisiye roman yazarı Dashiell Hammett'la "Secret Agent X-9" (Gizli Ajan X-9) adlı çizgi romanı gerçekleştirdi. 1933'te, gezegenlerarası serüvenleri konu alan "Flash Gordon" (Baytekin) adlı yeni bir çizgi roman siparişi aldı; aynı sıralarda "Jungle Jim" adıyla bir başka çizgi romana daha başladı.

II. Dünya Savaşı sırasında ABD Deniz Kuvvetleri'nin halkla ilişkiler subayı olarak görev yapan Raymond ayrıca savaş kariyerleri çizdi. 1946'da, tatlı dilli, zeki bir özel dedektifin başından geçenleri konu alan "Rip Kirby" adlı bir başka çizgi romana başladı. Yapıtları, çok başarılı desenlerinin yanında özellikle ustalıklı gölge kullanımıyla da tanınır.

Raymond, Henry Jarvis (d. 24 Ocak 1820, Lima yakınları, New York - ö. 18 Haziran 1869, New York kenti, ABD), ABD'li gazeteci ve siyasetçi. 1851'den sonra *The New York Times*'in ilk yayın yönetmeni ve sahibi olarak modern gazetecilik anlayışının gelişmesine katkıda bulunmuş, Cumhuriyetçi Parti'nin kuruluşunda önemli rol oynamıştır.

1840'ta Horace Greeley'nin yanında haftalık *The New Yorker* dergisinde, 1841-48 arasında da *New York Tribune* gazetesinde çalıştı. 18 Eylül 1851'de *New York Daily Times*'i (1857'den sonra *The New York Times*) yayımlamaya başladı. Gazetede 1850'lerin heyecan uyandırmaya ve toplumdaki görüş ayrılıklarını keskinleştirmeye yönelik yayın çizgisinden önemli ölçüde uzak durdu.

Raymond uzun süre yanında çalıştığı Greeley'nin siyasal rakibi durumuna geldi. 1854'te Greeley'yi öns seçimlerde yenilgiye uğrattı ve Whig'lerin adayı olarak katıldığı New York valı yardımcılığı seçimlerini kazandı. Bu başarısıyla Greeley, Thurlow

Weed ve William H. Seward'ın arasındaki siyasi ittifakın bozulmasını sağladı. Yeni Cumhuriyetçi Parti'nin Şubat 1856'da Pittsburg'da toplanan kurultayı için parti ilkerlerini içeren bir bildiri hazırladı. 1864'te, Başkan Abraham Lincoln'ın izlediği politikanın belirlenmesinde önemli rol oynadı. 1864-66 arasında Cumhuriyetçi Ulusal Komite'nin başkanlığını yürüttü. 1865-67 döneminde ABD Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Bu görevi sırasında Thaddeus Stevens'in uyguladığı radikal Yeniden İnşa politikasına karşı çıkmaması yüzünden eleştirildi. Partisince yeniden aday gösterilmemesi üzerine gazeteciliğe döndü.

Raynal, Guillaume-Thomas (d. 12 Nisan 1713, Saint-Geniez - ö. 6 Mart 1796, Chaillot, Fransa), Fransız yazar, Fransız Devrimi öncesinde beliren düşünsel ortama önemli katkıda bulunmuştur.

Cemzidler tarafından eğitilerek genç yaşta tarikata katıldı. Kilisede çalışmak üzere

Raynal, C. N. Cochlin'in bir resminden N. Delaunay'in yaptığı oymabaskıdan ayrıntı, 1780
Bibliothèque Nationale Paris

Paris'e gittikten sonra dinsel yaşamdan vazgeçerek yazarlığa yöneldi. Birisi Felemenk (1747), öteki İngiliz Parlamentosu (1748) üzerine iki popüler tarih kitabı yayımlayan Raynal yazar olarak adını duyurdu. 1750-54 arasında devletin desteklediği *Mercure de France* adlı edebiyat dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı.

Raynal'ın en önemli yapıtı Hindistan ve Amerika'daki Avrupa kolonilerinin tarihini anlattığı, 1770'te yayımlanan altı ciltlik kitabıdır. Hem kiliseye, hem de krala karşı görüşler içeren kitaptaki en iyi bölümleri ve radikal tarih yorumlarının çoğunu ansiklopedici Denis Diderot'nun yazdığı öne sürülür. 1772-89 arasında 30 kez basılan kitabın radikal üslubu sonraki baskılarında daha da belirgindir.

Kitap 1774'te Katolik Kilisesi'nin Yasak Kitaplar Listesi'ne alındı. 1781'de ise Raynal'ın sürgüne gönderilmesine ve kitabının yakılmasına karar verildi. 1790'da Paris'e girme yasağının kalkmasından sonra başkente dönen Raynal, Fransız Devrimi sırasında *États-Généraux*'ya seçildiyse de (1789) şiddete karşı olduğu için bu görevi reddetti. Sonradan radikalizme karşı tavır alarak Mayıs 1791'de Ulusal Meclis'te İngiliz sistemini örnek alan bir meşruti monarşi yönetimine geçilmesi çağrısında bulundu. Ulusal Meclis'in mal varlığına el koyması sonucu yoksulluk içinde öldü.

Raynaud hastalığı, öncelikle genç kadınlarda görülen, soğukta kalma ya da heyecan gibi durumlarda parmaklardaki atardamarların büzülmesi sonucunda, parmak uçlarının soluklaştıktan sonra morarmasıyla ortaya çıkan hastalıktır. Parmak uçları genellikle soğuk ve terlidir, duyu bozukluğu görülür. Parmaklar ağrıyabilir, hareket becerisi azalır. Uzayan vakalarda elin geri kalan bölümü ve ayaklar da etkilenebilir. Bu bozukluk başka bir hastalığın komplikasyonu olarak

ortaya çıkarsa Raynaud fenomeni olarak adlandırılır. Bu durumda ellerden yalnız biri ya da bir iki parmak etkilenir. Hastalığın tedavisinde parmakların soğuktan korunması amaçlanır. Başlıca komplikasyonlar parmak derisiyle yağ dokusunda atrofi ve dolaşım bozukluğu nedeniyle açılan yaraların ülserleşmesidir. Ayrıca bak. akrosiyanoz.

Raynouard, François-Juste-Marie (d. 18 Eylül 1761, Brignoles - ö. 27 Ekim 1836, Passy, Fransa), Fransız oyun yazarı ve filolog. Devrim sırasında ve Napoléon döneminde siyasete de karışmıştır.

Hukuk eğitimi gördü. 1791'de Yasama Meclisi'ne seçildi. 1793'te siyasal nedenlerle hapsedildi, ama ertesi yıl Robespierre'in düşüşünden sonra serbest bırakıldı. İlk oyunu *Caton d'Utique* 1794'te yayımlandı.

Doğum yeri olan Provence'ta bir süre avukat olarak çalıştıktan sonra 1803'te Paris'e döndü. 1805'te ikinci oyunu *Les Templiers* (Templier Şövalyeleri) büyük başarı kazandı. Ama *Les Etats de Blois, ou la mort du duc de Guise* (1810; Blois Zümreleri ya da Guise Dükünün Ölümü) adlı yapıtı Napoléon'u kızdırdı ve yasaklandı. Napoléon'un 1815'te Waterloo'da yenilmesinden sonra Raynouard siyaseti bıraktı, ortaçağ

Raynouard, bir oymabaskıdan ayrıntı
Hartigue-H. Roger-Viollet

Fransız şairlerini incelemeye başladı. Bu alanda çok önemli ve kalıcı incelemeleri vardır. *Choix des poésies originales des troubadours* (1816-21; Trubadorların Özgün Şiirlerinden Seçmeler) adlı 6 ciltten oluşan yapıtının yanı sıra 6 ciltlik *Lexique roman* (ös 1839-44); Roman Dilleri Sözlüğü) adlı bir de sözlük hazırladı.

rayonant üslup bak. ışınal gotik

Rayong, Tayland'ın güney kesiminde kent. Bangkok'un güneydoğusunda, Tayland Körfezinin güneydoğu kıyısında yer alır. Bir balıkçılık limanı olan kentte yörede yetiştirilen manyoktan tapyoka üretilir. Yörenin hinterlandının başlıca ürünleri, manyok, meyve ve kauçuktur. Kent yakınlarındaki plajlar çok sayıda turist çeker. Nüfus (1985 tah.) 41.222.

rayonizm bak. ışıcılık

Raytheon Company, başta silahlı kuvvetler olmak üzere devlet ve özel sektör için elektronik sistemler ve altsistemler ile ev araçları üreten ABD firması. Yönetim merkezi, Massachusetts'in Lexington kentindedir.

Elektrikli araçlar için parça üretmek üzere American Appliance Company adıyla 1922'de kurulan şirket, kısa süre sonra adını Raytheon olarak değiştirdi. Raytheon'un 1928'de Illinois'da redresör tüpleri, cıvalı şalterler ve neon lambaları üreten Q.R.S.

Company ile birleşmesiyle Raytheon Manufacturing Company adlı yeni bir şirket kuruldu. Şirket bugünkü adını 1959'da aldı. 1956'da radyo ve televizyon fabrikalarını Admiral Corporation'a sattı; 1971'de de haberleşme, bilgisayar ve gösterim alanlarındaki etkinliklerini tek bir birimde topladı.

Raytheon, yüksek nitelikli teknolojisi ve araştırma-geliştirme çalışmalarıyla uluslararası ün kazanmıştır. Elektronik ürünleri ile uzay ve savunma alanlarındaki araştırma-geliştirme hizmetlerinin en büyük müşterisi ABD hükümetidir. Raytheon hava savunma füze sistemlerinin yanı sıra gizli istihbaratta, yangınların haber alınmasında, rasathanelerde ve hava trafik kontrolünde yararlanılan radar sistemleri, haberleşme sistemleri ve elektronik silahlar üretir.

Raytheon, ürettiği ev araçlarını yan kuruluşu Amana Refrigeration, Inc. ve Caloric bölümü aracılığıyla pazarlar. Bu alandaki ürünleri arasında mutfak ve çamaşır makineleri, ısıtma araçları ve klimalar vardır. 1980'de tek ve çift motorlu uçaklar imal eden Beech Aircraft Company'yi satın almıştır. Raytheon şirketi ayrıca, enerji şebekeleri, ağır inşaat makineleri imal eder, ders kitapları yayımlar.

Râz-ı Nihân ile Mah Firûze Sultan, Kandeher padişahının oğlu ile Hindistan padişahının kızının aşkını konu alan halk öyküsü.

Kandeher padişahı bir dervişin yol göstermesiyle bir erkek çocuk sahibi olur. Derviş çocuğa Râz-ı Nihân adını verir. Râz-ı Nihân büyüyünce düşünde gördüğü Hindistan padişahının kızı Mah Firûze'ye âşık olur; iki genç karşılıklı bade içerler. Râz-ı Nihân saz çalıp aşk deyişleri söylemeye başlar. Kandeher padişahı oğlunun durumunu bir mektupla Hint padişahına anlatır, o da Râz-ı Nihân'ın Hindistan'a gelmesini kabul eder. Râz-ı Nihân yolda uğradığı kahvelerde saz çalıp deyişler söyler, Bağdat'ta Âşık Mesud'la sazlı sözlü atışma yapar. Hindistan'a varınca bir methiye yazarak Hint padişahını över. Böylece saraya girer ve sevgilisi Mah Firûze ile sık sık görüşmeye başlar. Bunu öğrenen padişah Râz-ı Nihân'ı öldürtmek isterse de, Mah Firûze'nin ricası üzerine onu zindana attırır. Mah Firûze erkek kılığında zindana girer. İki sevgili dervişin yardımıyla, göz açıp kapayıncaya kadar geçen zamanda Kandeher'a dönerler ve 40 gün 40 gece süren bir düğünle evlenirler.

Genellikle *Leitaf-i Hoca Nasreddin* adlı taş baskı fıkra kitabının pek çok nüshasının kenarında yayımlanan bu öykünün ilk matbaa baskısı 1916, Süleyman Tefik Özzorlu-oğlu tarafından gerçekleştirilen yeni harflerle ilk baskısı ise 1930 tarihini taşır.

Razgrad, Bulgaristan'ın kuzeydoğu kesiminde, Beli Lom Irmağı kıyısında kent. Ülkenin başlıca antibiyotik üretim merkezi olan kentte çimento, porselen ve cam da üretilir. 15-19. yüzyıllar arasında Osmanlı egemenliğinde kalan kentteki önemli tarihsel yapılar arasında İbrahim Paşa Camisi (1614) ve Roma dönemine ait büyük Atritus Kalesi'nin kalıntıları sayılabilir. Nüfus (1987 tah.) 51.277.

Razin, Stenka, asıl adı STEPAN TIMOFEYEVİÇ RAZİN (d. y. 1630, Zimoveyskayana-Donu - ö. 16 Haziran 1671, Moskova, Rus Çarlığı). Rusya'nın güneydoğu sınırında baş gösteren büyük Kazak ve köylü ayaklanmasının (1670-71) önderi.

Varlıklı bir Don Kazığı ailesinden geliyor. Rusya ve Polonya'dan kaçan serflerin, toprak bulmak umuduyla Don Kazaklarının topraklarına yerleşmesinin yarattığı gerilim ortamında büyüdü. 1667'de bölgeye yeni gelen topraksız köylülerden ve serüvencilerden oluşan küçük bir grubun başına geçerek Volga Irmağı yakınlarında yeni bir Kazak yerleşmesi kurdu. Sonraki üç yıl boyunca

Stenka Razin, bir oymabaskıdan ayrıntı
British Museum, Londra, fotoğraf, J. A. Freeman & Co Ltd

Rus ve İran yerleşmelerine baskınlar düzenledi ve çarın mallarını taşıyan büyük bir Volga filotillasına el koydu. 1668'de Yaik (bugün Ural) Irmağı kıyısındaki Yaik kentini ele geçirdi. Hazar Denizi kıyısındaki Derbent ve Bakü'ya denizden saldırılar düzenledi. 1669'da İran şahının üzerine gönderdiği donanmayı yenilgiye uğrattı.

1670'te çarın Volga üzerindeki kalelerine karşı yeni bir sefer düzenleyerek 7 bin Kazak'tan oluşan bir kuvvetle Tsaritsin (bugün Volgograd) ve Astrahan'ı ele geçirdi. Bu kentlerde özerk Kazak yönetimleri kuran Razin, başarısının verdiği cesaretle Volga Irmağı boyunca kuzeye doğru ilerlemeye karar verdi ve yol boyunca karşılaştığı köylüleri ve yoksul kentlileri aristokrasi ve bürokrasiye karşı başlattığı ayaklanmaya katılmaya çağırdı. Yaklaşık 20 bin kişiden oluşan bir kuvvetle Saratov'u ele geçirdikten sonra Simbirsk'e doğru ilerlemeye başladı. Bu arada ayaklanma Volga bölgesine, bitişigindeki Don ve Donets ırmakları çevresine ve hatta Rusya'nın iç kesimlerine kadar yayılmıştı.

Stenka Razin'in başarısı karşısında telaşa kapılan Çar Aleksey (hd 1645-76) Simbirsk'i geri almak için bölgeye Prens Yuri Baryatinski komutasında bir ordu gönderdi. Prens Batı Avrupa askeri teknikleriyle eğitilmiş kuvvetleri Razin'in acemi, disiplinsiz ve kötü donanımlı birliklerini Ekim 1670'te kesin bir yenilgiye uğrattı. Don bölgesine kaçan Razin, 24 Nisan 1671'de çarlık yanlısı Kazaklar tarafından yakalanarak yetkililere teslim edildi. Moskova'ya getirildikten sonra işkence gördü ve bugünkü Kızıl Meydan'da parçalanarak öldürüldü. Çarlık kuvvetleri ayaklanmacıların köylerini yakular, önderlerini idam ettiler ve Aralık 1671'de Astrahan'ı da ele geçirerek ayaklanmayı tümüyle bastırdılar.

razlyane bak. rezene

razorit bak. kernit

RCA Corporation, eskiden (1919-69) RADIO CORPORATION OF AMERICA, elektronik ve radyo-televizyon yayıncılığı alanlarında etkinlik gösteren en büyük ABD şirketlerinden biri. General Electric Company'nin bir birimidir. Yan kuruluşlarından biri National Broadcasting Company'dir (NBC). Merkezi New York kentindedir.

RCA, 1919'da General Electric Company tarafından, 1899'da kurulmuş olan Marconi Wireless Telegraph Company of America'yı satın almak amacıyla kuruldu. Bir İngiliz şirketinin yan kuruluşu olan Marconi Wireless, o dönemde okyanus ötesi ticari radyo

iletişimini yürüten tek şirketti. General Electric, bu teknolojinin ABD'nin eline geçmesini amaçlayan ABD Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın desteğiyle şirketi satın aldı. Bunu izleyen 50 yıl boyunca RCA'nın yöneticisi olan David Sarnoff, kuruluşu modern bir iletişim şirketleri topluluğuna dönüştürdü.

Westinghouse ilk ticari radyo yayını RCA'dan önce, 1920'de gerçekleştirdi. Ama Sarnoff ertesi yıl ilk spor yayını yapmayı başardı. 1926'da radyo etkinliklerini sürdürmek üzere NBC kuruldu. RCA 1929'da Victor Talking Machine Company'yi satın aldı ve 1936'da ilk deneysel televizyon alıcısını geliştirdi. İlk siyah-beyaz televizyon alıcısı 1946'da satışa sunuldu. Renkli televizyonlar dört yıl sonra piyasaya çıktı. Bu arada NBC, bağımlı iki şebekesinden birini ("Mavi Şebeke") elden çıkardı. Bu şebeke daha sonra American Broadcasting Company'ye (ABC) dönüştü. General Electric Company 1986'da RCA'yı, petrol şirketleri dışında o güne değin bir şirkete ödenen en yüksek bedelle, 6 milyar dolar karşılığında satın aldı. RCA, radyo ve televizyon yayınlarının yanı sıra askeri elektronik ve uzay elektroniki ile uydu iletişimi alanlarında da etkindir. General Electric, RCA'nın elektronik eşya üretim birimlerini 1987'de bir Fransız şirketi olan Thomson-Brandt, SA'ya devretmiştir.

RDX bak. siklonit

rea, Rheiformes takımının *Rheidae* familyasından, Güney Amerika'da yaşayan ve uçmayan devekuşuna benzer iki kuş türünü ortak adı. Devekuşundan çok daha küçük olan reaların boyu yaklaşık 120 cm'dir. Ayrıca devekuşunun iki parmağına karşılık reanın ayaklarında üç parmak bulunur.

Bayığı rea (*Rhea americana*)
Toni Angermayer-Photo Researchers

Kahverengi tüylü olan bu kuşların teleklerinde kök ucundan dallanan yumuşak tüyler yoktur. Uzunluğu yaklaşık 13 cm olan ve sayıları 50'ye ulaşabilen yumurtalarını yedik ot döseli yuvalarına bırakırlar. Kuluçkaya erkek yatar. Yaklaşık 6 hafta sonra yumurtadan çıkan yavrular 6 hafta kadar da kuluçkaya yatan erkeğin peşinde dolaşır. Realar sık sık geyik ve guanakolarla bir araya gelerek devekuşu, zebra ve antiloplar arasında görüldüğü gibi karma sürüler oluştururlar.

REA Express, Inc., eskiden (1918-29) AMERICAN RAILWAY EXPRESS COMPANY ya da

(1929-70) RAILWAY EXPRESS AGENCY, INC., 1918-75 arasında ABD'de, yerinde teslim alma ve teslim etme biçiminde paket, para ve mal taşıyan en büyük kara ve hava taşımacılığı şirketi.

Şirket 1918'de ABD hükümeti tarafından, I. Dünya Savaşı sırasında demiryollarının devletleştirildiği sırada kuruldu. Yurtiçi taşıma şirketleri Adams and Company (kuruluşu 1842), American Express Company (kuruluşu 1850), Wells, Fargo and Company (kuruluşu 1852) ve Southern Express Company (kuruluşu 1861) kamulaştırılarak bir kamu şirketi halinde birleştirildi. Savaştan sonra yurtiçi taşıma şirketleri, demiryollarının tersine eski sahiplerine geri verilmedi ve American Railway Express Company'de kaldı. 7 Aralık 1928'de 86 demiryolu işletmesi bir araya gelerek Railway Express Agency, Inc. adlı şirketi kurdular. Bu şirket 1929'da American Railway Express Company'yi satın aldı ve böylece taşımacılık özel sektöre geçti. Bundan 40 yıl sonra da şirket görevlilerinden oluşan bir grup, şirket hisselerinin çoğunu elinde topladı ve 1970'te şirketin adı REA Express Inc. olarak değiştirildi.

Hatalı yönetim, Demiryolları ve Havayolları Memurları Birliği'nin düzenlediği grevler ve ABD Posta Dairesi ile Birleşik Paket Servisi'nin rekabeti şirketin büyük zarara uğramasına yol açtı ve REA Kasım 1975'te iflas etti.

Read, Sir Herbert (d. 4 Aralık 1893, Muscoates Grange, Kirbymoorside, Yorkshire - ö. 12 Haziran 1968, Malton, Yorkshire, İngiltere), İngiliz şair ve eleştirmen. 1930'lardan sonra Büyük Britanya'da modern sanat akımlarının en önde gelen savunucusu ve yorumcusu olmuş, eleştirel incelemelerinde toplum, sanat ve edebiyat

tanınmasında katkısı oldu. Daha sonra yazarlık, öğretmenlik ve yayıncılıkla uğraştı. 1953'te kendisine "sir" unvanı verildi.

Read'in sanat ve edebiyat kuramları arasında, ilk kez *Form in Modern Poetry* (1932; Modern Şiirde Biçim) adlı yapıtında ortaya koyduğu organik ve soyut biçim arasındaki ayrım özellikle önem taşır. Verili bir içeriğe eklenilen soyut biçimden çok, belirli bir ifadenin gereklerine uygun olarak kotalacak organik biçimi yeğledi.

Birçok eleştiri yapıtı arasında *The Meaning of Art* (1931; Sanatın Anlamı, 1960, 1974), *Art Now* (1933; Günümüzde Sanat), *Art and Industry: the Principles of Industrial Design* (1934; Sanat ve Endüstri: Endüstriyel Tasarımın İlkeleri, 1973), *Art and Society* (1936; Sanat ve Toplum), *Education Through Art* (1943; Sanat Yoluyla Eğitim) ve *The Philosophy of Modern Art* (1952; Modern Sanatın Felsefesi) yer alır. *The True Voice of Feeling: Studies in English Romantic Poetry* (1953; Duygunun Gerçek Sesi: İngiliz Romantik Şiiri Üzerine İncelemeler) adlı yapıtı romantik dönem şairlerinin ününü yeniden canlandırdı. Read öğrenimde sanatın önemini vurgulayarak İngiliz eğitim sistemini, işlevselciliği desteklemesiyle de İngiliz tasarımcılığını etkiledi. *The Contrary Experience: The Autobiography of Herbert Read* (Karşıt Yaşantı: Herbert Read'in Otobiyografisi) 1974'te yayımlandı.

Reade, Charles (d. 8 Haziran 1814, Ipsden yakınları, Oxfordshire - ö. 11 Nisan 1884, Londra, İngiltere), içinde yaşadığı dönemin sosyal adaletsizliklerini öfke dolu bir üslupla sergileyen romanlarıyla tanınmış İngiliz yazar. En önemli yapıtı *The Cloister and the Hearth* (1861; Manastır ve Ocak), Erasmus'un babasının serüvenlerini anlatan bir tarihsel romandır.

Yazdığı 14 roman, Reade'in insancılığını ve toplumsal konulara ilgisini ortaya koyar. *It Is Never Too Late to Mend* (1856; Onarmak İçin Hiçbir Zaman Çok Geç Değil) hapsedilerdeki koşulları eleştirirken, *Hard Cash* (1863; Peşin Para) özel akıl hastanelerindeki kötü muameleyi sergiler. *Put Yourself in His Place* (1870; Kendini Onun Yerine Koy) sendikacıların şiddet eylemlerini konu alır. Reade, Dion Boucicault ile birlikte yazdığı, melodram öğelerine yer veren *Foul Play* (1868; Dalavere) adlı yapıtında ise, denize açılmaz durumdaki çürük gemilerle ilgili sahtekârlıkları açıklamış ve kamuoyunun, daha sonra Samuel Plimsoll'un önececeği güvenlik önlemlerini desteklemesini sağlamıştır.

Reade 40 kadar oyun yazmışsa da, bu yapıtlar kaba karakterlerle dolu melodramlar olmanın ötesine geçememiştir.

Reader's Digest, ABD'de yayımlanan aylık dergi. Uzun yıllardan beri dünyanın en çok satan dergisidir. Öteki süreli yayınlardan alınan güncel ve eğlenceli yazıları özet biçimde veren bir derleme olarak 1922'de yayına geçti. DeWitt Wallace ve eşi Lila Acheson'un birçok yayınevince geri çevrildikten sonra kısıtlı bir bütçeyle ve cep tipi bir dergi olarak çıkarmaya başladığı *Reader's Digest* daha ilk sayısında büyük ilgi gördü. 1934'te yeni kitapları kısaltılmış olarak yayımlamaya başladı. Bir süre sonra Wallace *Reader's Digest* için ismarladığı yazıları öteki dergilere sattıktan sonra bir ücret karşılığında dergiye alma yoluna gitti. Bazı yayın yöneticilerinin bu uygulamaya karşı çıkması üzerine, zamanla özgün yazılara ağırlık verildi. Wallace'in tarafsızlık iddiasına karşın, derginin genellikle tutucu görüşleri yansıttığı ileri sürüldü. Bu tür eleştiriler satışları pek etkilemedi. Yüzyıl

sonlarına gelindiğinde 15 dilde 39 ayrı düzenlemeye yayımlanan, ayrıca Braille alfabesiyle de basılan *Reader's Digest*'in tirajı 28 milyon dolayındaydı.

Reading, ABD'de, Pennsylvania eyaletinin güneydoğusunda, Berks ilinin (county) merkezi (1752) kent Philadelphia'nın 82 km kuzeybatısında, Schuylkill Irmağının kıyısında yer alır.

1748'de Pennsylvania'nın kurucusu William Penn'in oğulları Thomas ve Richard Penn'e ait bir arazi üzerinde kurulan Reading Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda ve İç Savaş'ta önemli rol oynadı. 1929'da, sosyalist bir yönetimin işbaşına geldiği ikinci ABD kenti oldu.

Reading'de sanayileşme 18. yüzyılda Berks ilinde demir-çelik sanayisinin kurulmasıyla başladı. Yukarı Büyük Göller'deki demir cevheri üretiminin Pennsylvania'daki cevher üretimini geride bırakmaya başlamasından sonra, kent demir-çelik üretimine geçti. Philadelphia'ya bağlanan Schuylkill Kanalıyla (1824) Susquehanna Irmağı üzerindeki Lebanon ve Middletown'a bağlanan Union Kanalı'nın açılması (1828) ve Philadelphia-Reading Demiryolu'nun tamamlanması (1884) sanayinin gelişmesine büyük hız kazandı. Günümüzde kentte giyim eşyası, tuğla, elektronik donanım, özel alaşımlı çelik, boya, demiryolu malzemesi, şekerleme ve otomobil parçaları üretilmektedir.

Kentteki başlıca yükseköğretim kuruluşları Albright College (1856), Alvernia College (1958) ve Pennsylvania Eyalet Üniversitesi'nin Berks kampusudur (1958). Nüfus (1990) kent, 78.380; metropoliten alan, 336.523.

Reading, İngiltere'de, Berkshire ilinde (county) ilçe (borough) ve kent. Londra'nın 61 km batısında, Kennet ve Thames ırmakları kıyısında yer alır. İlçenin yüzölçümü 37 km²'dir.

Kentin bulunduğu yerde 1121'de, bugün park haline getirilmiş olan bir Benedikten manastırı kuruldu. Reading, İngiliz İç Savaşları sırasında büyük hasar gördü. Kentte tarım, bahçecilik ve hayvancılık alanlarındaki araştırmalarıyla tanınan bir yüksekokul yer alır. Başlıca sanayi dalları bisküvi, makine, malt ve bira üretimidir. Nüfus (1981) kent, 123.731; (1988 tah.) ilçe, 132.400.

Reading (I. Markisi), Rufus Daniel Isaacs (d. 10 Ekim 1860, Londra - ö. 30 Aralık 1935, Londra, İngiltere), İngiliz siyaset adamı, bayyargıç ve diplomat. Wellington markisi Arthur Wellesley'den

Reading
Lady Reading

(1812) sonra marki unvanı alan (1926) ilk sıradan yurttaştır.

Avukallıktan büyük bir servet kazandı. 1904'te Liberal Parti'den Avam Kamarası'

Sir Herbert Read
Hulton Picture Library

konularını anarşist bir bakış açısıyla ele almıştır.

Bir çiftlikte geçen çocukluğunu anlattığı *The Innocent Eye*'i (1933; Masum Göz) sonradan başka otobiyografik yazılarıyla birleştirilerek *The Contrary Experiences* (1963; Karşıt Yaşantılar) adı altında yayımlanmıştır. Bir bankada çalıştıktan sonra Leeds Üniversitesi'ne devam etti. I. Dünya Savaşı sırasında üç yıl piyade olarak görev yaptı. Savaş ve kayıp çocukluğu, şiir kitaplarında sık rastlanan temalardır. İlk şiir kitabı *Naked Warriors* (Çıplak Savaşçılar) 1919'da yayımlandı. İlk toplu şiirleri *Collected Poems* 1926'da, sonuncusu 1966'da çıktı. 1940'larda Yeni Vahiy adıyla tanınan ve 1930'ların siyasal ve ussal şiirine tepki gösteren şairler grubu üzerinde önemli etkisi oldu.

Savaştan sonra Londra'da Victoria ve Albert Müzesi'nde müdür yardımcısı olarak çalıştı. 1931-32'de Edinburgh Üniversitesi'nde ders verdi. 1933-39 arasında *Burlington Magazine* adlı dergiyi çıkardı. 1930'larda Londra'da Henry Moore, Barbara Hepworth ve Ben Nicholson gibi sanatçıların çevresinde yaşadı ve onların çalışmalarının

na girdi. Önce başsavcı yardımcılığına, 1910'da da başsavcılığa atandı. 1912'de kabineye alınan ilk başsavcı oldu. Başyargıçlık görevi (1913-21) sırasında İrlandalı yurtsever Sir Roger Casement'in davasını (1916) yönetti. I. Dünya Savaşı'nda ABD'den 500 milyon ABD Dolan savaş kredisi sağlayan İngiliz-Fransız ortak heyetine başkanlık etti. 1914'te baron, 1916'da vikont, 1917'de kont unvanı aldı. Bir süre ABD büyükelçiliği görevinde bulundu (1918-19). Hint milliyetçiliğinin güçlendiği bir dönemde Hindistan genel valiliği yaptı (1921-26). Sert önlemlere başvurarak 1921'de iki Müslüman önderi, 1922'de Mahatma Gandhi'yi hapse attırdı. Moplahlara ve Pencap'taki Sihlere karşı zor kullandı. James Ramsay MacDonald'ın başkanlığındaki koalisyon hükümetinde dışişleri bakanı olarak yer aldı (Ağustos-Kasım 1931).

Reagan, Ronald Wilson (d. 6 Şubat 1911. Tampico, Illinois, ABD), ABD'nin 40. başkanı (1981-89). Tutucu Cumhuriyetçi çizginin temsilcilerindendir.

Bir kundura satıcısının oğluydu. 1932'de Illinois'daki Eureka College'ı bitirdikten sonra Iowa'da radyo spor spikeri olarak çalışmaya başladı. 1937'de sinema oyuncusu

Reagan
ABC Ajansı

oldu ve izleyen yıllarda aralarında *Dark Victory* (1939; *Ölüme Kadar*), *The Hasty Heart* (1950; *Aceleci Kalp*) ve *Hellcat of the Navy*'nin de (1957; *Kahraman Denizciler*) bulunduğu yaklaşık 50 filmde rol aldı. 1947-52 ve 1959-60 arasında Sinema Oyuncuları Sendikası'nın başkanlığını yaptı. Bu sırada komünist görüşlü olduğu ileri sürülen sanatçılara karşı yürütülen kampanyada etkin rol oynadı.

1966'da Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak katıldığı California valiliği seçimlerini kazanan Reagan, 1970'te aynı göreve ikinci kez seçildi. 1968 ve 1976'daki iki başarısız girişimin ardından 1980'de Cumhuriyetçilerin rakipsiz başkan adayı olmayı başardı. Tutucu görüşlerle geleneksel Amerikan değerlerini iyimser bir bakış açısıyla savunduğu başarılı bir seçim kampanyasının sonucunda, rakibi Jimmy Carter karşısında oyların yüzde 51'ini alarak başkanlığa seçildi. Göreve başlamasından kısa süre sonra hedef olduğu bir suikast girişiminde (30 Mart 1981) ağır yaralandıysa da çok geçmeden sağlığına kavuştu.

Ekonominin arz yanına öncelik veren iktisat politikalarını benimseyen Reagan, vergileri düşürürken aynı anda askeri harcamaların artırılmasını ve savunma dışı harcamaların büyük ölçüde kısılmasını önerdi. Bu doğrultudaki politikalar sonucunda enflasyon yüzde 3,5 oranına düşerken, 1982'de yaşanan durgunluktan sonra büyüme hızı

oldukça düşük kaldı ve vergi indirimleri büyük bütçe açıklarına yol açtı. 1981-86 döneminde iç borçlar iki katına çıktı.

Reagan başkanlığı sırasında ABD tarihinin savaş dönemleri dışındaki en büyük askeri girişimini başlattı. 1983'te ortaya attığı Stratejik Savunma Girişimi (SDI) adıyla bilinen tartışmalı bir program çerçevesinde, ABD'de stratejik bir savunma sisteminin kurulmasını önerdi. Dış ilişkilerde komünizm karşıtı katı bir tutum benimseyerek Sovyetler Birliği'yle yürütülen silah indirimi görüşmelerine büyük bir ihtiyat ve isteksizlikle yaklaştı. Reagan döneminde dış politika alanında yaşanan başlıca olaylar ABD birliklerinin Marksist hükümeti devirmek amacıyla 1983'te Grenada'yı işgal etmesi ve orta menzilli nükleer füzelerin sınırlandırılmasını öngören Orta Menzilli Nükleer Füzeler Antlaşması'nın (INF Antlaşması) (*) imzalanmasıyla sonuçlanan 1988'deki Reagan-Gorbaçov zirvesi oldu.

1984'te Demokrat Parti'nin başkan adayı Walter Mondale karşısında yeniden başkanlığa adaylığını koyan Reagan, halkla iletişim kurmadaki yeteneğinin de yardımıyla Mondale karşısında oyların yüzde 59'unu alarak ezici bir zafer kazandı ve ikinci kez başkan oldu.

1986 sonlarında Reagan yönetiminin, İran yanlısı teröristlerce Beyrut'ta rehin tutulan Amerikalıların kurtarılmasını sağlamak amacıyla İran'a silah gönderdiği ortaya çıktı. Bu uygulama ABD hükümetinin açıkça ilan ettiği teröristlerle pazarlık etmeme politikasıyla çelişiyordu. Bundan kısa süre sonra, Beyaz Saray'a danışmanlık yapan Ulusal Güvenlik Konseyi'nin bazı üst düzey görevlilerinin, İran'a gönderilen silahlardan elde edilen paranın bir bölümünü Nikaragua'daki Marksist Sandinista hükümetine karşı çarptıran ABD desteğindeki *contra*'lara aktardıkları anlaşıldı. Bu gelişmeler Kongre'de ciddi rahatsızlıklara yol açarken Reagan'ın popülaritesinin ve saygınlığının önemli ölçüde azalmasına neden oldu. 1988 başkanlık seçimlerini 1980'den beri Reagan'ın başkan yardımcılığı görevini yürüten Cumhuriyetçi Parti'den George Bush kazandı.

reajin, immünolojik açıdan aşırı duyarlılığa sahip kişilerin serum ve derisinde bulunan antikor türü. Normal duyarlılığa sahip kişilerin serumunda da az miktarda reajin vardır. Reajinlerin çoğu kandaki immüno-globulin E'yi (IgE) oluşturur. Isıyla kolayca örselenir, eteneği aşırı annenin kanından dölüte geçemez, öbür antikor türlerine göre çok daha uzun ömürlüdür. Bir bireyden öbürüne edilgin olarak aktarılabildiğinden, aşırı duyarlılığa sahip vericiden alınan kan nakledildiğinde normal duyarlılığa sahip alıcıda geçici olarak alerji tepkimesi görülebilir. Ayrıca bak. alerji.

reaksiyon bak. tepkime

reaktans, elektrikte, bir devrenin ya da devre ögesinin elektrik akımına, bu akımın değişken ya da alternatif akım olması nedeniyle gösterdiği engelleme. Yönü ve değeri değişmeyen elektrik akımları ise yalnızca direnç(*) olarak adlandırılan engellemeyle karşılaşır; bu durumda reaktans söz konusu değildir. Alternatif akım (değeri ve yönü değişen akım) devrelerinde ise dirence ek olarak reaktans da ortaya çıkar; bu durumda toplam engelleme, bir başka deyişle, direnç ve reaktansın bileşkesi elektriksel empedans(*) olarak adlandırılır. Doğru akım devrelerinde, akımın kurallı değerine erişinceye kadarki değişme süresinde de (örn. devrede anahtarların açılması ya da

kapatılması sırasında) devrenin reaktansı söz konusudur.

Elektrik akımına gösterilen zorluğu temsil ettiği için, reaktans (direnç ve empedans gibi) ohm birimiyle ölçülür. Direncin tersi olan admittans ile reaktansın tersi olan süseptans ise ohmın tersi olan siemens (ya da buna eşdeğer olan mho) birimiyle ölçülür.

Reaktans iki türe ayrılır: İndüktif reaktans ve kapasitif reaktans. İndüktif reaktans, içinden akım geçen bir iletkeni (ya da bobini) çevreleyen magnetik alanla ilişkilidir. Alternatif akımın iletken çevresinde oluşturduğu alternatif magnetik alan iletkenin geçen akımı, dolayısıyla iletkenin uçlarındaki gerilimi etkiler. Bu durumda iletken (ya da bobin), içinden geçen akımdaki değişime karşı koyar; bu nedenle akımdaki değişimler, gerilimdeki değişimlere göre zaman içinde geride kalır. Uygulanan gerilim azalmaya başladıktan sonra akım artmaya devam eder; gerilim yön değiştirdiğinde akım en büyük değerindedir; gerilim ters yönde en büyük değerini aldığı anda akım sıfıra iner ve yön değiştirir. Gerilim ters yönde azalırken akım ters yönde (gerilimle aynı yönde) artmaya başlar. Akıma karşı gösterilen bu engelleme indüktif reaktans olarak adlandırılır ve X_L simgesiyle gösterilir. İndüktif reaktansın değeri alternatif akımın frekansı(*) ve iletkenin indüktansı(*) ile doğru orantılıdır. İndüktans, iletkenin boyutlarına ve biçimine (eğer iletken bobin biçimindeyse sarım sayısına) ve iletken çevresindeki ortamın türüne bağlıdır. İndüktif reaktans $X_L = 2\pi fL$ eşitliğiyle verilir. Bu eşitlikte frekans (f) hertz birimiyle, indüktans (L) henry birimiyle ifade edilirse, indüktif reaktansın değeri ohm olarak bulunur.

Kapasitif (sığa) reaktans ise, birbirlerinden yalıtılan bir ortamla ayrılmış karşılıklı iki iletken levha arasında oluşan değişken elektrik alanıyla ilişkilidir. Bu iletken levha çifti bir sığaç (kapasitör) oluşturur (bak. elektrik sığası). Bir sığaç, levhaları arasında uygulanan gerilimdeki değişime karşı koyar. Bundan dolayı bir sığacın uçlarındaki alternatif gerilim, içinden geçen akıma göre zaman içinde geri kalır; bir başka deyişle akımla gerilim arasındaki faz ilişkisi indüktansın tersidir. Sığacın, içinden geçen alternatif akıma gösterdiği engelleme kapasitif reaktans olarak adlandırılır ve X_C simgesiyle gösterilir. Bir sığacın kapasitif reaktansı $X_C = 1/(2\pi fC)$ eşitliğiyle verilir. Burada C, elektrik sığasıdır ve sığaçtaki levhaların boyutlarına, aralarındaki uzaklığa, yalıtkanın cinsine bağlıdır. Bu eşitlikte, frekans hertz, sığa da farad birimiyle ifade edilirse, kapasitif reaktansın değeri ohm olarak bulunur.

İndüktif reaktans akımı gerilime göre, kapasitif reaktans ise gerilimi akıma göre geride bıraktığından bunların ikisini birden içeren bir devredeki toplam reaktans aralarındaki farka eşittir ($X = X_L - X_C$). Ayrıca bak. elektrik.

Real Cordillerası, DOĞU CORDILLERA olarak da bilinir, Boliviya'daki iki büyük dağ sisteminin doğuda olanı. Kuzey-güney doğrultusunda, ülkenin bir ucundan ötekine 1.200 km boyunca uzanır. Doğudaki Amazon Havzasının düzlüklerini batıdaki Altiplano'dan (Yüksek Plato) ayıran Real Cordillerası iki bölgeye ayrılır: Yüksekliği 2.500-3.500 m'ye ulaşan, derin vadi ve yamaçların yer aldığı Valles ve vadilerin yüksekliğinin 1.100 - 2.000 m arasında değiştiği Yungas. Real Cordillerası, kuzeydeki Vilcanota Dağıyla güneydeki San Francisco Geçidi arasında yer alan daha

küçük altı dağ sırasını kapsar: La Paz Cordillerası, Tres Cruces Cordillerası, iki koşut sıradaki olan Azanaques ve Los Frailes, Chichas Cordillerası ve Bolivya'nın öteki büyük dağ sistemi olan Batı Cordillerası'nyı Real Cordillerası'na bağlayan güneybatı doğrultusundaki Lipez Cordillerası. Sistemin en yüksek kesimi olan La Paz Cordillerası'nın en yüksek noktası Illampu'dur (6.421 m).

Real Cuerpo de Minería (İspanyolcada "Kraliyet Madencilik Birliği"). Amerika'daki İspanyol kolonilerinde maden sahiplerinin kurduğu lonca. Madencilik teknolojisini geliştirmek amacıyla sermaye sağlamak ve sanayiye yeniden düzenlemek üzere 1777'de, Nueva España (Meksika) Genel Valiliği'nde kraliyet fermanıyla kuruldu. 1783'te Kral III. Carlos'un onayladığı ve daha sonra Guatemala, Nueva Granada (Kolombiya, Venezuela ve Ekvador), Peru ve Şili için de geçerli kılınan yeni madencilik imtiyazları aldı.

Cuerpo de Minería'nın México kentindeki merkez kurulu bir genel müdür, bir genel yönetici ve üç temsilciden oluşuyor, hepsi madencilik bölgelerinden (*reales de minas*) gelen delegelerce belirli bir dönem için seçiliyordu. Her bölgede, maden sahiplerinin ve işleticilerinin seçtiği delegelerden oluşan bir bölgesel delegeler kurulu (*disputación territorial*) bulunuyordu.

Merkez kurulu, uzman mühendislerin denetimleri sonucunda gerekli yenilemeler için maden sahiplerine borç vermek üzere kurulan bankanın (*banco de avíos*) yönetim kurulumu da oluşturunuyordu. Merkez kurulu 1793'ten sonra maden davaları için eyalet mahkemelerinin üst yargı organı olarak da işlev gördü.

Lonca üyeleri borçları nedeniyle tutuklanamıyorlar, sivil kurumlarla kilise görevlerine yapılan atamalarda *cuerpo* üyeleriyle doğrudan onların soyundan gelenlere öncelik tanınıyordu. Maden sahipleri ayrıca gerekli malzemeleri ucuza alabiliyor, işsizleri madenlerde zorla çalıştırabiliyorlardı. Bu ayrıcalıkların yükünü ağırlıklı olarak Siyahlar, aşağı sınıflardan İspanyol-Yerli melezleri ve suçlular taşıyordu. *Cuerpo*, madencilik ve metalurji öğrenimini geliştirmek amacıyla bir madencilik okulu da açmıştı. Bağımsız Meksika'nın gelecekteki önderlerinden çoğu bu okulda yetişti. Nueva España'da madencilikğin önemi nedeniyle *cuerpo* büyük nüfuz kazandı ve geleneksel devlet organlarıyla bağlantılı pek çok kimsenin dışmanlığını çekti. Ama *cuerpo* üyeleri arasında işbirliği sağlanmadığı için teknoloji ve işletme alanlarında beklenen ilerleme sağlanamadı.

realgar, KIRMIZI ZIRNIK olarak da bilinir, arsenik ve kükürt içeren, kırmızı ya da portakal renkli, önemli bir arsenik cevheri olan sülfür minerali. Orpiment (sarı zırnık) cevher damarlarında ikincil bileşen halinde bulunur. Realgar, uzun süre ışık altında kaldığında orpimente dönüşür. Monoklinal sistemde, prizma biçimli kristaller oluşur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfür mineralleri (tablo).

realizm bak. gerçekçilik

Realschule, Almanya'da, 18. yüzyılın ortalarında dokuz yıllık *Gymnasium*'a alternatif olarak oluşturulan, uygulamalı çalışmaya ağırlık veren ortaöğretim kurum. Doğru bilimlerine ağırlık veren ders programı, kimya laboratuvarları, tahta ve cam atölyeleri bu okulların özelliği olmuştur. *Realschule* birçok ülkedeki eğitim reformlarının da örnek alınmıştır.

1859'da *Realschule*'ler birinci ve ikinci tip olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu ayrım, eğitim süresi ile ders programlarının kapsamı göz önünde tutuldu. Birinci tipte din, Latince ve modern diller, tarih ve coğrafya, matematik ve fen konularında dokuz yıl süreli eğitim veriliyordu. Bu okuldan mezun olanlar yalnızca bir yıl askerlik yapıyor ve bazı devlet görevlerine atanabiliyordu. Ama 1870'e değin bu okuldan mezun olanlara üniversiteye girme hakkı tanınmadı. 1882'de okulun adı *Realgymnasium* oldu. İkinci tip *Realschule* ise altı yıllık eğitim veriyordu ve ders programında Latince yer almıyordu. *Realgymnasium*'un kurulmasıyla birlikte, eğitim süresi dokuz yıla çıkarıldı ve başına *ober* (yüksek) sözcüğü eklenerek adı *Oberrealschule* oldu. *Realschule*, *Mittelschule* (ortaokul) olarak da bilinir.

reasürans, MÜKERRER SİGORTA olarak da bilinir, sigortacının sigorta ettiği çıkarı dilettiği koşullarla yeniden sigorta ettirmesi. Üstlenilen rizikonun bir bölümünün ikinci bir sigorta şirketine (reasürör) devredilmesini sağlar. Reasürans yöntemiyle küçük bir sigorta şirketi bile çok büyük rizikoları sigorta edebilir. Sigorta şirketinin reasürör şirkete devretmediği bölüme saklama payı denir. Sigorta şirketi sigorta ettirenden aldığı primin, üstlendiği riziko dışındaki bölümünü reasürans şirketine devreder. Reasürans şirketi de sigorta şirketinin genel giderlerinin bir bölümüne katılır. Rizikonun gerçekleşmesi durumunda reasürör sigortacıya, üstlendiği riziko oranında ödemedede bulunur.

Sigorta Murakabe Kanunu'nda reasürans araçlarının sahip olması gereken niteliklerin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na belirlenmesi öngörülmüştür. Ayrıca bazı rizikolar için reasürans zorunluluğu getirilerek bu konudaki tekel İş Bankası'nın desteğiyle kurulan Milli Reasürans Türk Anonim Şirketi'ne(*) verilmiştir. Bunun dışında reasürans faaliyetinde bulunan üç şirket daha vardır. Türkiye'de sigorta şirketlerinin üzerlerinde tuttukları saklama payları, bünyesi güçlü şirketlerde biraz daha yüksek olmakla birlikte, ortalama olarak yüzde 30'un altındadır.

Réaumur, René-Antoine Ferchault de (d. 28 Şubat 1683, La Rochelle - ö. 17 Ekim 1757, Saint-Julien-du-Terroux, Fransa), çok çeşitli alanlarda araştırmalar yapan ve 18. yüzyılın önde gelen böcekbilimcisi (entomolog) olarak kabul edilen Fransız bilim adamı.

Réaumur 1710'da, Kral XIV. Louis tarafından Fransa'nın doğal ve sanayi kaynaklarını saptamakla görevlendirildi. Bu arada kendi adını taşıyan bir sıcaklık ölçeği geliştirdi ve demir-çelik üretim tekniklerini

Réaumur, J. Blanchon'un bir oymabaskısından ayrıntı
Graudon-Art Resource/EB Inc.

iyileştirdi. Bugün bile gri dökme demirin eritilmesinde kullanılmakta olan kupol ocuğunu, ilk olarak 1720'de Réaumur kullanma-

ya başladı. 1734'te altı cildlik *Mémoires pour servir à l'histoire des insectes* (1734-42; Böceklerin Tarihi Üzerine İncelemeler) adlı yapıtının ilk cildini yayımladı. Réaumur'un tamamlanmamış bu yapıtı entomolojinin (böcekbilim) gelişmesine büyük katkıda bulundu.

Réaumur, Çin porseleninin kimyasal bileşimini de araştırdı. Bu çalışmasında tam bir başarıya ulaşamadıysa da, 1740'ta "Réaumur porseleni" olarak bilinen buzlu cam yapım yöntemi ile çok yüksek sıcaklıklara dayanıklı yeni bir kristal seramik türü geliştirdi. 1752'de de mide suyunu ayırarak, bunun besinlerin hazmedilmesi üzerindeki rolünü araştırdı.

Réaumur sıcaklık ölçeği, Fransız doğa bilimci René-Antoine Ferchault de Réaumur'un 1730'da geliştirdiği ve normal atmosfer basıncı altında suyun donma noktasını sıfır, suyun kaynama noktasını ise 80° olarak kabul eden sıcaklık ölçeği. Bir zamanlar yaygın olarak kullanılan Réaumur sıcaklık ölçeği 20. yüzyılda uygulamadan tümüyle kalkmıştır.

reaya, İslam ve Türk-İslam devletlerinde, bu arada Osmanlılarda genel olarak uyruklar ve yönetilen sınıflar, özel olarak da doğrudan üretici bağımlı köylüler için kullanılan terim. Arapça raiyye ya da raiyyet (sürü) sözcüğünün çoğuludur.

İslam hukukuna göre, hükümdarın buyruklarına uyan, devlet hazinesine vergi ödeyen herkes reayadandır. Reayanın belirleyici özelliği vergi yükümlülüğüdür: Artık aktarımının piyasa-dışı yöntemlerle gerçekleştirildiği bütün geleneksel (kapitalizm öncesi) toplumlarda, egemen sınıflar doğrudan üreticiler bu temelde ayrışır. Üreticinin vergilendirilmesinin resmi gerekçesi ise askenye ve ilmiyye gelir sağlayarak zamanın organik devlet anlayışı çerçevesinde devlet düzenini korumak ve pekiştirmektir. Müslümanlığın ilk yayılma dönemlerinde Müslüman olanlar ve olmayanlar ayrımı vergilendirme açısından önem taşır. Zamanla dinsel farkların ikinci plana düştüğü, bir yanda egemen sınıf, öbür yanda ise Müslüman ve Müslüman olmayanıyla reayanın yer aldığı yeni bir ayrımın öne çıktığı görülür. Devlete bağlı kaldıkları ve vergilerini ödedikleri sürece Müslüman olmayanların İslam ülkelerinde yaşama haklarını korumak hükümdarın görevi sayıldığından, bunlara ehli zimmet (korunmaya layık), birey olarak da zemmi ya da zimmi denmiştir. Fethedilen ülkenin reaya olmayı kabul eden zemmileri için yasalar konmuş, kötülük görmemeleri ya da Müslüman olmaya zorlanmamaları için önlemler alınmış, böylece sınıf yapısının din farklarını yatay olarak kestiği bir devletleşme sürecine girilmiştir. Değişen tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak, reaya ile ilgili yasal düzenlemeler Hulefa-yı Raşidin (Dört Halife) Dönemi'nden Osmanlılara değin yenilenmiştir. Osmanlı Devleti geniş Hristiyan ülkelerini ele geçirdiğinde Türk-Müslüman reaya için gerektiğinde yardımcı askeri görev, şer'i vergi ve örfi vergi yükümlülükleri, Müslüman olmayan reaya için ise devşirme(*) usulüne bağlılık, kürekçilik, haraç(*) ve cizye(*) yükümlülükleri öngörülmüştür.

Osmanlı klasik (14-16. yy) düzeninde reaya, yaşam ve yerleşim tarzları açısından da farklılıklar gösterir. Aynı kökten olmasına karşın "raiyyet" terimi yalnız köyde oturan ve toprağı bizzat ekip biçen çiftçi kesimi için kullanılır (bir çiftlinin tasarruf hakkına sahip olduğu halde kenitte oturan ve toprağını

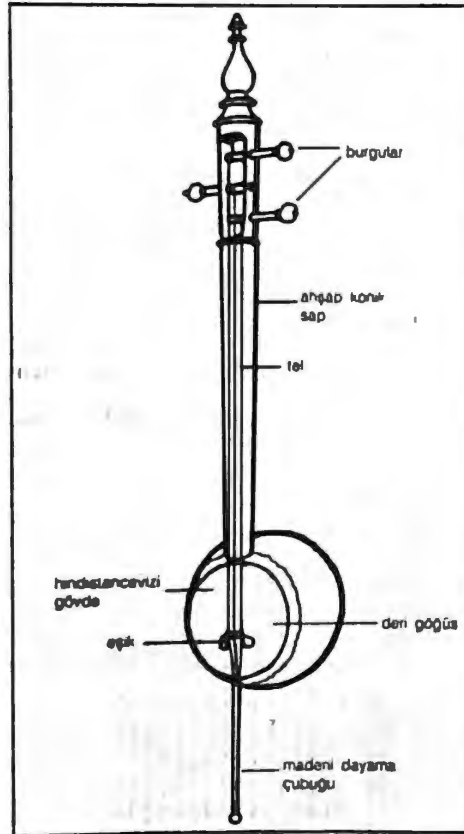
icara ya da ortağa verenler için kullanılmaz). Kentli reayanın vergi yükümlülükleri zekât(*) ve sadaka(*) türündendir ve üretim ya da gelirlerinin ortalama yüzde 10'unu bulur. Raiyyet denen köylüler ise nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan "ırsi ve daimi kiracı" konumundadır. Mülk arazi(*) ve vakıf arazi(*) üzerindeki raiyyet, vergilerini mülk ya da vakıf sahibine verir. Devlet rakabesi (bak. rakabe) altındaki mirî qrazi-yi(*) tapu resmi ödeyerek işleyen raiyyet ise vergilerini, mirî arazi içinden sultanın tevcih ettiği irili ufaklı dirliklerden (bak. has; timar; zeamet) birini elinde tutan askerî sınıf üyesine (sahib-i arz) verir (bak. raiyyet). Aru-ürünün asıl kaynağı olduğundan, raiyyet çok sıkı devlet denetimine altına alınmıştır. Bu denetim raiyyetin toprağa bağlı tutulmasını, özellikle kentlere göçünün önlenmesini, herhangi bir tımardaki çiftini terk eden raiyyetin yakalandığında sipahisine iadesi ve/ya da kendisinden çiftbozan resmi denen bir vergi-ceza alınmasını da içerir. 15-16. yüzyıllarda devlet yaklaşık 30 yıllık aralarla, tahris(*) denen arazi ve nüfus sayımları yapmış, beklenen gelir ölkümlemlerini veren tahrir defterleri, raiyyet ailelerinin umar sahiplerine bölüştürülmesine temel oluşturmuştur. Tahrirlerde reaya-dan ölenler, hastalar, yükümlülük çağına girenler vb ayrıntılı biçimde belirlenmiştir. Sultan Süleyman Kanunnamesi içinde yer alan Reaya Kanunu, raiyyet ile sahib-i arz arasındaki ilişkileri genel olarak sistemleştirir. Buna göre, köylülerin yükümlülükleri şer'i vergiler (tekâlif-i şer'iyeye), örfi vergiler (tekâlif-i örfiye) ve avânz (ya da avânz-ı divaniye) olmak üzere başlıca üç gruptur. Reayanın ödediği çift ve dönüm (toprak), mücerred (bekârlık), arus (evlilik), ağnam (koyun), otlak, kışlak, kovan, asiyab (değirmen), duban (tütün), esir, kaza (yargı) gibi resimlerin yanı sıra cizye, haraç ve öşür(*) ile salariye(*) gibi temel vergiler bu kategoriler altında toplanır. Ama gerek fiziksel koşulların, gerekse önceki toprak düzenlerinden devralınan tarihsel-hukuksal oluşumların yerel ölçekteki çeşitliliği nedeniyle, bu vergilerin oranı en azından sancaktan sancağa değişir ve ilgili tahrir defterlerinin önüne eklenmiş sancak ya da liva kanunnameleriyle ayrıca belirtilirdi. Batı Avrupa'da manor içtihatlarının yerel âdetlerin yazıya geçirilmesiyle oluşması gibi, Osmanlı sancak/liva kanunnameleri de önce sözlü olarak var olan bir örfi hukukun biraz daha geniş ölçekte derlenmesini ifade eder.

Osmanlı raiyyetinin Batı Avrupa serflerine benzeyip benzemediği Türk tarihçiliğinde çok tartışılmıştır. Tarih biliminin yalnızca özgüllükleri araştırması gerektiği ilkesinden yola çıkan bir yaklaşıma göre, reaya sosyo-ekonomik bakımdan başka ortaçağ köylülüğüyle karşılaştırılabilirse de hukuksal bakımdan farklıdır. Osmanlı raiyyeti *siefini* mirasla devredilebilir mülk olarak elinde tutan aristokratik bir senyöre kişisel bağımlılık içinde değildir; toprağa bağlılığı bir kamu hukuku kurumudur ve serfin kişisel bağımlılığından daha ileri, daha özgür bir konumdur. Bir başka görüş, feodalizm kavramının Avrupa merkezli bir tarih biliminin gelişmesi sürecinde doğduğunu vurgular. Bu yüzden de Batı'daki senyör-serf ilişkilerinin bütün hukuksal özgüllüklerinin feodalizm ve/ya da serflik kavramlarına aynen geçirilmesi eğilimi doğmuştur. 1920'lerin sonlarından bu yana ise, bir yandan Batı ortaçağ tarihçiliği serfin kişiliğinde bir köle ya da yar-köleyi değil, bir genel bağımlı köylü tipini keşfederken, bir yandan da Doğu

toplumlarına ilişkin bilgi birikimindeki patlama, aynı genel bağımlı köylü tipinin evrenselliğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla ikincil hukuksal ayırmalar üzerinde durmadan önce, ilk görüşte olanların da kabul ettiği büyük sosyoekonomik benzerliği gözden kaçırmayacak bir ortak kategoriye gereksinim vardır. Hemen hemen aynı sosyo-ekonomik konum ve yükümlülüklerin özel hukuk alanında mı, kamu hukuku alanında mı belirlendiği, köylü açısından varoluşsal bir fark yaratmamaktadır.

16. yüzyıl sonundaki büyük bunalımdan ve Celali Ayaklanmaları'ndan başlayarak dönüşüme uğrayan Osmanlı düzeninde, 18. yüzyıla değin Müslüman ve Müslüman olmayan bütün uyruklar için reaya terimi korunmuş, daha sonra yalnızca Müslüman olmayan uyruklara reaya denmiştir. Gülhane Hatt-ı Hümayunu (1839) ve Islahat Fermanı (1856) ile reaya anlayışı bırakılarak, ahali, teba, millet, teba-yı Osmani gibi terim ve kavramlar benimsenmiştir.

rebab, REBAP VE RABAB olarak da bilinir, Türkiye, İran, Arabistan, Kuzey Afrika, Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Cava gibi ülkelerde çeşitli biçimleri olan, bazı mızraplı ya da yaylı çalgıların ortak adı.

Mevlevî müziği ve dîndîşi müzikto kullanılan rebab
F. Karahayrî'nin çizimi

Türkiye, İran ve Arabistan'da kullanılan rebab, ıklığ ya da kabak kemane tipinde, uzun saplı, küçük tekneli ve deri göğüslü bir çalgıdır. Tel sayısı bir ile beş arasında değişir, ama çoğunlukla üç tellidir. Genellikle yarım küre biçiminde olan teknesi,

çoğu kez hindistancevizinden, bazen de tahtadan oyularak yapılır. Ahşap sapı uzun ve yuvarlaktır; ucunda burgular yer alır. Sap, gövdenin üst ve altındaki iki delikten geçerek çalgının alt ucunda çellonunkine benzer bir dayama çubuğu oluşturur. Bu çubuk bazen saptan ayrı, pirinç ya da çelikten bir mildir ve tekmeden sonraki bölümünde sapa saplanmışır. Tellerden en tiz sesli olanı, bir demet at kuyruğu kılından, ötekiler çoğunlukla gümüş sargılı ipek demetinden yapılır. Melodi, özellikle en tiz telde çalınır. Ses alanı bir buçuk sekizli kadar olan bu telin, yaylı tamburunkine yakın, boğuk ama etkileyici bir tınısı vardır. Klasik Türk müziğinde kullanılan yaylı çalgıların en eskisi olan bu rebab, "kemançe" diye de anılmıştır. 18. yüzyıldan sonra, olanaklarının çok sınırlı olması nedeniyle gözden düşerek dindîşi müzikte yerini sinekemana ve kemana bırakan rebab, Mevlevî müziğinde üç ana çalgıdan (öbürleri ney ve kudüm) biri olmayı sürdürmüştür. Bugün Türkiye'de, birkaç amatör dışında rebab çalan yoktur.

Kuzey Afrika'da ve Cava'da (gamelan denen çalgı topluluğunda) rastlanan yaylı rebab ise, sapı ile gövdesi aynı tahtadan oyulmuş, kayığı andırır bir çalgıdır. Gerek biçimi, gerekse çalınırken tutuluşu bakımından Hint *sarangi*'sine ve bir ortaçağ Batı Avrupa çalgısı olan *rebek*'e benzer. Batılı çalgı tarihçilerince kemanın atası sayılan rebabın, bu yapıda bir çalgı olduğu sanılır.

Gerek iki parçalı ıklığ tipi rebab, gerekse Magrip ve Cava rebabı, diklemesine dize dayanarak ya da iki diz arasında tutularak çalınır. İkisinin sapında da perde bağı yoktur. Yayları, bir çubuğun iki ucuna tutturulmuş bir demet at kuyruğundan oluşur. Yay tutan sağ elin ortaparmağı, çalma sırasında, kolları çubuğa bağlayan meşini çekerek yayın gerginleşmesini sağlar.

Eskiden İran'da "ud" karşılığı olarak kullanılan "rebab" sözcüğü, bugün Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın bazı bölgelerinde gövdesi, sapı ve burguluğu çeşitli biçimlerde olan değişik mızraplı çalgıların da adıdır. Bu ülkelerde deri göğüslü rebablar olduğu gibi, ahşap göğüslü olanlar da vardır. Mızraplı rebablara, değişen sayıda melodi telinden başka, çok sayıda ahenk teli de takılır.

rebek, Avrupa'da ortaçağda ve erken Rönesans döneminde kullanılan yaylı çalgı. Batılı uzmanlar önceleri *rubebe* adı verilen bu çalgının 11. yüzyıl sıralarında Magrip rebabından geliştiğini ve Müslüman kültürüyle Avrupa'ya taşındığını kabul ederler. *Rebek*, armut biçimli çok şişkin olmayan bir gövde, tahtadan bir göğüs ve ucunda burgulugun yer aldığı bir saptan oluşur. Sapı göğüslü ya da çeneye, zaman zaman da alt ucu, oturmuş durumdaki çalgıcının uyluğuna dayanarak çalınırdı. Üç teli beşli aralıklarla (örn. sol-re-la) akort edilirdi.

Ortaçağ *rebek*'i anlaşıldığı kadarıyla soprano bir çalgıydı; ama 15. yüzyıl sonunda sopranodan basa kadar çeşitli boylarda *rebek*'ler yapılmıştı. *Rebek* ailesi 16. yüzyılda viyollerin gölgesinde kaldı. 18. yüzyılın ortalarına değin dans öğretmenlerinin kullandıkları kısık sesli küçük bir keman

Arnold Dolmetsch Ltd'nin ürettiği bir rebab, 1962
Howard M. Brown fotoğrafı EB Inc

olan *kit* (cep kemani) soprano *rebe*'ti. 19 yüzyıldan beri klasik Türk müziğinde kullanılan kemençe, Bizans *lira*'sı (bugünkü Girit *lira*'sının atası) ve onun Balkanlar'daki kalıntıları olan Yugoslav *gurla*'sı ve Bulgar *gadulka*'sı *rebe*'ğin yakın akrabası çalgılardır.

Rebello, Jorge (d. 1940, Lourenço Marques [bugün Maputo], Portekiz Doğu Afrika'sı), Mozambikli şair, avukat ve gazeteci.

Portekiz'de Coimbra Üniversitesi'nde okudu. Sömürgecilğe karşı gerilla mücadelesi yürüten Mozambik Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (Frelimo) enformasyon bürosu sekreterliğini, *Mozambique Revolution* dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. Didaktik bir nitelik taşıyan şiirleri bütünüyle Mozambik özgürlük savaşçılarına adanmıştır. Mozambik bağımsızlık mücadelesini anlatan şiirlerinde silaha sarılma çağrısı, bağımsızlık için kan dökmeyi kaçınılmazlığı ve savaşın güçlükleri gibi temaları işler. Haklı bir savaşçı yücelten bir gerilla şairi olarak yoldaşlarının acılarını dindirmeye ve onları yüreklendirmeye çalışır. Şiirleri Mario de Andrade'nin *Literatura Africana de Expressao Portuguesa*'sı (1967; Portekizce Afrika Edebiyatı) ile Margaret Dickinson'ın *When Bullets Begin to Flower*'i (1972; Kurşunlar Çiçek Açmaya Başladığında) gibi önemli seçkilerde yer almıştır.

Reber, Grote (d. 22 Aralık 1911, Wheaton, Illinois, ABD), ilk radyoteleskopu geliştiren ABD'li astronom ve radyo mühendisi. Evrenin incelenmesinde yeni olanaklar sağlayan radyoastronominin gelişmesine önemli katkıları olmuştur.

1932'de radyo mühendisi Karl Jansky'nin yıldızlardan radyo sinyalleri geldiğini bulması üzerine, Reber bir kısa dalga radyo alıcısını yıldızlararası radyo dalgalarını alabilecek biçimde uyarlamaya çalıştı, ama başarılı olamadı. 1937'de ise 9,4 m çapında bir çanak anten geliştirdi. Bu anten II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin dünyadaki tek radyoteleskop olarak kaldı. Yüksek frekanslı kısa dalga sinyalleri aracılığıyla 1942'de gökkürenin ilk radyo haritasını hazırlayan Reber, kimi bölgelerde, görülebilen herhangi bir gökcisminden bağımsız güçlü radyo sinyalleri keşfetti.

1947'de radyoteleskopunu Virginia'daki Sterling'e taşıyan Reber, bir yandan da Washington, D.C.'deki Deneyel Mikrodalga Araştırma Bölümü'nün başkanlığını yaptı. 1951'de Hawaii'de yeni bir radyoteleskop kurarak, dalgaboyu 5,5 m ile 14 m arasında değişen düşük frekanslı uzun dalga sinyalleri salan gökcisimlerini araştırmaya koyuldu. 1954'te Avustralya'da Tasmanya'daki İngiliz Uluslar Topluluğu Bilim ve Sanayi Araştırmaları Örgütü'nde çalışmaya başladı. 1957'de, ABD'deki Batı Virginia'da, Green Bank Ulusal Radyoastronomi Gözlemevi'ne geçip kısa bir süre buradaki 43 m'lik yeni radyoteleskopla araştırmalar yaptı, ama 1961'de tekrar Tasmanya'ya döndü ve dalgaboyu 270 m olan radyo dalgası kaynaklarının haritalanması çalışmalarını sürdürdü.

rebiülâhîr (Arapça *rebi*: "bahar" ve *âhir*: "son"), REBUSSANI olarak da bilinir, Hicri takvimde dördüncü ay.

Bahar aylarından sayılmasına karşın, Hicri yılın Güneş yılına (365 gün) göre 11 gün kısa sürmesi nedeniyle belli aralıklarla yılın her mevsimine rastlar. Hicri takvimde, 12 ayın ikiye bölünmesi zaman dilimine ayrıldığı eski Arap takviminde de ilk iki aydan biriydi. Hicri yılın çift sayılı ayları 29 gün sayıldığından rebiülâhîr de 29 gün çeker. Osmanlı Devleti'nde resmi işlem tarihlemelerinde re-

biülâhîrin simgesi Arap alfabesinin "re" (r) harfiydi. Örneğin evâil R 1173, Hicri 1173 yılının rebiülâhîr ayının başı anlamına gelir.

rebiülevvel (Arapça *rebi*: "bahar" ve *evvel*: "ilk"), Hicri takvimde üçüncü ay. Bahar aylarından sayılmakla birlikte Hicri yılın Güneş yılına (365 gün) göre 11 gün kısa sürmesinden dolayı belli aralıklarla yılın her mevsimine rastlar. Hicri takvimde tek sayılı aylar 30 gün sayıldığından rebiülevvel de 30 gün çeker. Osmanlı Devleti'nde resmi işlem tarihlemelerinde rebiülevvel Arap alfabesinin "re-elif" (ra) harfleriyle gösterilirdi.

Hiz. Muhammed'in rebiülevvel ayının 12. günü doğduğu kabul edildiği (*bak.* Mevlid kaidili) için Müslümanlar arasında bu ay kutsal sayılır.

Rebmann, Johannes (d. 16 Ocak 1820, Gerlingen, Württemberg - ö. 4 Ekim 1876, Kornthal, Stuttgart yakınları, Almanya), Alman misyoner ve kâşif. Afrika'ya Hint Okyanusu kıyısından ayak basan ilk Avrupalıdır. Arkadaşı Johann Ludwig Krapf'la birlikte Kilimanjaro ve Kenya dağlarına ulaşmış. Sir Richard Burton, John Hanning Speke ve David Livingstone'in Doğu Afrika'daki büyük keşiflerine öncülük etmiştir.

1846'da Doğu Afrika'ya gelen Rebmann, kıyıda yaşayan kabileler arasında misyonerliğe başladı. Kâşifliği asıl uğraşı saymamakla birlikte, kıtanın iç kesimlerinde keşif gezilerine çıktı. Mayıs 1848'de Kilimanjaro'yu belirleyen ilk Avrupalı oldu. Arkadaşı Krapf da Kenya Dağını Aralık 1849'da belirledi. Avrupalılar bu dağların varlığına önce inanmadılar. Ama Rebmann'ın açıklamaları ve kıtanın iç kesiminde bulunan çok büyük bir göle (Nyasa Gölü) ait harita taslağı, Nil ırmagı kaynaklarının ve akaşlama sisteminin bilimsel olarak incelenmesini özendirdi.

Recaizade Mahmud Ekrem (d. 1 Mart 1847, İstanbul - ö. 31 Ocak 1914, İstanbul), 19. yüzyıl Osmanlı edebiyatının önde gelen yazar ve şairi.

Tanzimat'ın ilk yıllarında Takvimhane nazırlığı yapan Recai Efendi'nin oğlu olan

Recaizade Mahmud Ekrem
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Mahmud Ekrem, Arapça ve Farsçayı babasından öğrendi. 1858'de ilköğrenimini tamamladıktan sonra girdiği Harbiye İdadisi'ni sağlığı bozulunca yarıda bıraktı. 1862'de Hariciye Nezareti Mektubi Kalemine girdi. Memurlukta hızla yükselerek 1868'de Şurayı Devlet muavini, 1874'te Tanzimat ve Nafia daireleri başmuavini oldu. Bir yandan da Mekteb-i Mülkiye'de (bugün Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakülte-

si) ve Mekteb-i Sultanî'de (bugün Galatasaray Lisesi) edebiyat öğretmenliği yaptı. Resmi görevle Trablusgarp'a (Libya) gönderildi. Temyiz Mahkemesi üyeliği ve Tanzimat Dairesi başkanlığı yaptı. II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan Kâmil Paşa kabinesinde evkaf nazırlığını kabul etmedi, daha sonra maarif nazırı oldu (1908). Öldüğünde Heyet-i Ayan üyesiydi.

Genç yaşta edebiyatla ilgilenmeye başlayan Recaizade, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî'nde çalışırken Namık Kemal ile tanışıp "Encümen-i Şuara" topluluğuna katıldı. İlk yazıları Namık Kemal'in yönetimindeki *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde, ardından da *Terakki ve Hukavikü'l-Vekayi* gazetelerinde yayımlandı. 1867'de Avrupa'ya çıkarak gazetesinin yönetimini kendisine bırakan Namık Kemal'e yazdığı mektuplarda özgürlükçü düşünceleri savundu; Yeni Osmanlılar'ı destekledi. 1870'lerden sonra siyasetle ilgilenmedi ve kendisini bütünüyle edebiyata verdi. Batı edebiyatından çeviriler yaptı. 1870'te ilk oyunu *Afife Anjelik*, 1871'de ilk şiir kitabı *Nağme-i Seher* yayımlandı. Bir entrika komedisi olan *Çok Bilen Çok Yunur* (os 1916) kurgu tekniği açısından en yetkin oyunu sayılır. Edebiyat öğretmenliği sırasında verdiği derslerin notlarından oluşan *Talim-i Edebiyat* (1879), şiir konusunda getirdiği yeni bakış açısıyla önemli bir yapıttır. Özellikle Batı edebiyatının Türk edebiyatını etkilemesine karşı çıkan ve di-van şiiri geleneğini sürdürmeyi savunan Muallim Naci ile yaptığı tartışmalarla Edebiyat-ı Cedide'nin doğuşuna ortam hazırlayan Recaizade Mahmud Ekrem, Tevfik Fikret'in *Servet-i Fünun* dergisinin yönetimini almasını sağlayarak Halit Ziya (Uşaklıgil), Cenab Şahabeddin gibi gençlerin bu dergi çevresinde bir topluluk oluşturmalarına da öncülük etmiştir. Sanatta güzellik ilkesine bağlı, doğaya dönük, insanı doğa içinde ele alan bir anlayışla şiirler yazmış, aşk ve ölüm temalarını işlemiştir. Üç oğlunun, özellikle Nijad'ın ölümü sanatını çok etkilemiştir. En önemli yapıtı ve tek romanı olan *Araba Sevdası* (1896, yb 1963) Türk edebiyatında gerçekçi romanın ilk örneklerinden biridir. Recaizade bu romanında Batı etkisindeki Tanzimat döneminin ekonomik ve toplumsal koşulları sonucu ortaya çıkan köksüz, Batı özentisi, tüketime yönelik kentli tipini ustalıkla anlatmış, gerçekçi betimlemeler yapmıştır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şur. *Yadigar-ı Şebub* (1873), *Zemzema* (1880-85, 3 cilt), *Tefekkür* (1888, düzyazıyla karışık), *Peşmürde* (1893, düzyazıyla karışık), *Nijad Ekrem* (1900-10, 2 cilt, düzyazıyla karışık), *Nefrin* (1914) Tiyatro. *Atıala Yahui Amerika Vahşileri* (1873; Chateaubriand'dan uyarılma), *Vuslat Yahui Süreksiz Sevinç* (1874), *Öykü Saimi* (1888), *Muhsin Bey Yahui Şairliğin Hazın Bir Neucesi* (1890), *Şemsa* (1895), *İnceleme. Kudemüdan Bir Kaç Şair* (1888), *Takdir-i Elhan* (1884), *Takrızat* (1896).

recall, ABD kamu hukukunda, siyasal temsilcilerin ve halk tarafından seçilen yetkililerle öteki kamu görevlilerinin seçmelerce görevden çekilmeye davet edilmesi. Bazı eyaletlerde atanmış memurlar için de geçerli olan bu sistemde, seçmenler çalışmasından hoşnut olmadıkları kamu görevlisinin görevden çekilmesini için belli oranda (genellikle yüzde 25) imza toplayarak bu görevlinin bağlı olduğu kuruma başvururlar. Bunun üzerine görevlinin isteğiyle çekilip çekilmemesine bakılmaksızın yeni seçim yapılır. Çekilmemesi istenen görevli yeniden seçilirse, seçim giderleri çekilmesi için imza vermiş olan seçmenlere ödenir. Bazı durumlarda yasaların anayasaya aykırılığı

konusundaki mahkeme kararlarına karşı da *recall* yoluna başvurulabilmekle birlikte, bunun referandum olarak nitelendirilmesi daha doğrudur.

Eski SSCB Anayasası'nda da seçmenlerin güvenliğini yitiren halk temsilcisinin görevden alınması kuralı benimsenmişse de bu hüküm uygulanmamıştır. Ayrıca bak. emredici vekâlet.

Récamier, (Jeanne-Françoise) Julie (-Adélaïde), dame de, eö BERNARD. lakabı MADAME DE RÉCAMIER (d. 4 Aralık 1777, Lyon - ö. 11 Mayıs 1849, Paris, Fransa). 19. yüzyılın başlarında salonunu Paris'in önde gelen siyaset adamı ve edebiyatçılarına açan Fransız kadın.

Varlıklı bir bankacının kızıydı. Bir manastırda öğrenim gördükten sonra 1792'de Paris'e dönerek varlıklı bir bankacıyla evlendi. Çok geçmeden ünlü ve yeni parlayan siyaset adamlarıyla sanatçılara ev sahipliği etmeye başladı. Sürekli ziyaretçileri arasında, Napoléon'un muhaliflerinden Bernadotte (sonradan İsveç ve Norveç kralı XIV. Karl Johan) ve General Jean Moreau gibi kişiler vardı. 1805'te politikalarıyla kocasını ağır parasal kayba uğratan Napoléon'un emriyle Paris'ten uzaklaştırıldı. Bir süre yakın dostu Madame de Staël'le Cenevre'de kaldıktan sonra Roma'ya (1813) ve Napoli'ye gitti. Madame de Staël'in bu dönemde yazdığı *Corinne* adlı romana konu oldu.

Napoléon'un 1815'te Waterloo'da yenilmesi üzerine Paris'e döndü. 1819'dan sonra olanaklarının daralmasına karşın salonunu açık tuttu ve konuklarını eski bir Paris manastırı olan Abbaye-aux-Bois'daki özel dairesinde ağırladı. Bu dönemde en yakın dostu olan François Chateaubriand salonundaki toplantılarda yapıtlarından parçalar okudu. Madame de Récamier'in J.-L. David ve François Gérard tarafından yapılmış iki ünlü portresi vardır.

Recanglar, Endonezya'da, Sumatra Adası'nın güney kesimindeki Bengkulu ilinde yaşayan kabile. Sayıları 238 bin olarak tahmin edilmektedir. Proto-Malay kökenli olan Recanglar Malezya-Polinezya dil ailesinin Recang adı verilen bir lehçesini konuşurlar. Ortak bir atadan geldiğine inanılan baba-yanlı dört klanı ayrılmışlardır. Recang köyleri seçimle işbaşına gelmiş reisler tarafından yönetilir. Köy reisleri, bölge komitelerine bağlıdır; bölge komitesi başkanları seçimle işbaşına gelmekle birlikte, başkanlıklarının Endonezya hükümetince tanınması gerekir. Yeni doğan çocukların annesinin mi yoksa babasının mı klanına bağlı olacağını evliliğin biçimi belirler. Bununla birlikte bahayanlı akrabalık ilişkileri daha yaygındır. Evlilik dışı doğan çocuk ne anne ne de babanın klanından sayılır. Recanglar arasında dıştan evlenme kuralı geçerlidir. Çokkışlılık günümüzde ortadan kalkmıştır.

Recangların başlıca geçim kaynağı piring, tütün ve kahve tarımıdır. Bazıları yöredeki altın ve gümüş madenlerinde çalışır. Eski-den animist olan Recanglar, sonradan Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Ama kutsal kabul edilen yaradagılara yiyecek ve piring sunma geleneğini bugün de sürdürmektedirler.

receb (Arapçada "görmekli"), RECEBUL-FERD olarak da bilinir, Hicri takvimde yedinci ay. İslamda üç aylar olarak bilinen kutsal ayların ilkidir.

Bu ayda kesilen kurbanlara tercib denirdi. Ayın ilk 10 günü boyunca oruç tutulması, kurban kesilmesi, ibadet edilmesi gelenektir.

Receb aynı zamanda, zilkade, zilhicce ve muharremle birlikte Eşhür'l-Hurum (Haram Aylar) denen, savaşın ve öldürmenin haram sayıldığı aylardandı. İslamın ilk yıllarında da recebin haram ay özelliği değişmedi. Ama Bakara suresinin ayetleri bu eski geleneği kaldırdı. Tanrı'ya ortak koşanlara, dinsizlere her zaman savaş açılabilceği buyruğu indi. Hz. Muhammed'in ana rahmini receb ayında düşmüş olduğu inançıyla Müslümanlar arasında ayın ilk cuma gecesi Regaib kandili(*) olarak kutlanmaya başlandı. İsrâ'(*) mucizesinin de recebin 27. gecesi gerçekleştiğine inanılır ve bu gece Mirac(*) kandili olarak kutlanır. İbadete düşkün Müslümanlar üç aylar orucuna receb ayında başlarlar. Eskiden medreselerin receb başında tatile girmesi, öğrencilerin gruplar halinde cerre çıkarak, üç ay boyunca hem staj yapmaları hem de dolaştıkları yerlerden para ve yiyecek toplamaları geleneği vardı.

Hicri takvimde tek sayılı aylar 30 gün sayıldığından receb ayı da 30 gün çeker. Osmanlı Devleti'nde resmi belgelerdeki tarihlemelerde receb ayı Arap alfabesinin "be" (b) harfiyle gösterilirdi.

Recedef, CEDEFRE olarak da bilinir, Eski Mısır'da 4. sülalenin (İÖ y. 2613 - İÖ y. 2494) üçüncü firavunu.

Keops'un oğluydu; annesi ise ikinci derecede bir kraliçeydi. Tahtın asıl varisi II. Heteferes ile evlenerek başa geçti. El-Gize'nin kuzeyindeki Ebu Ruveys'te, el-Gize'deki Mikerinos Piramidi ile aynı büyüklükte bir piramidin inşasını başlattı. Tamamlanamayan bu piramidin dış kaplamalarına ait granit bloklar ile bir mezar tapınının granit sütunları bulunmuştur. Nübye'de Abu Simbel yakınındaki diyorit yataklarını da işletmeye açan Recedef, sekiz yıl süren hükümdarlığının sonunda bilinmeyen nedenlerle öldü.

Recife, Brezilya'nın kuzeydoğusunda, Pernambuco eyaletinin merkezi kent ve liman. Atlas Okyanusu kıyısında, Capibaribe ve Beberibe ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Kanal ve köprülerinin çokluğu nedeniyle Brezilya'nın Venedik'i olarak anılır.

Recife 16. yüzyılın ortalarında, yakınlarındaki Olinda'da yaşayan Portekizli sömürgecilerin şeker ihraç ettikleri ve ithalat yaptıkları bir demirleme limanıydı. 1630'da kenti ele geçiren Felemenkiler Recife'i 24 yıl ellerinde tuttular. Kent 1823'te Pernambuco eyaletinin merkezi oldu. Recife Brezilya'nın kuzeydoğu kesimini kalkındırmaya yönelik çabalar sonucu hızlı bir gelişme gösterdi. Bölgenin nüfusunun ve zenginliğinin artması kentteki ticari etkinlikleri canlandırdı. Rio de Janeiro, São Paulo ve Minas Gerais'teki önemli bankalarla ABD, Fransız ve İtalyan şirketleri kente şubeler açtı.

Kentteki yükseköğretim kurumları arasında Pernambuco Federal Üniversitesi (1946), Pernambuco Federal Tıbbi Üniversitesi (1954), Pernambuco Katolik Üniversitesi (1951), bu üniversitelere bağlı çok sayıda araştırma kuruluşu ve antropoloji alanındaki çalışmalarla tanınan bağımsız Joaquim Nabuco Enstitüsü sayılabilir. Recife'te Eyalet Müzesi'nin yanı sıra, bir şekerkanısı, bir de halk sanatları müzesi vardır. Merkezi Recife'te olan Pernambuco Amatör Tiyatrosu ve Kuzeydoğu Halk Tiyatrosu ülke çapında ünlüdür. Zengin bir kültürel çeşitliliğe sahip olan kent halkı arasında sokak tiyatroları ve danslı gösteriler gibi eğlenceler yaygındır. Nüfus (1991) kent, 1.290.149; metropoliten alan, 2.859.469.

Recklinghausen, Almanya'nın batısında, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*)

kent. Ruhr sanayi bölgesinin kuzey ucunda yer alır. Liman tesisleri Ren-Herne Kanallının kıyısındadır.

Bir Sakson yerleşmesi olarak kurulan kent, Charlemagne döneminde imparatorluk kenti oldu. 1197'de Köln başpiskoposlarının eline geçti. 1236'da berat aldı ve 1316'da Hansa Birliği'ne katıldı. 1802'de Arenberg düklerinin mülkü olan Recklinghausen, 1815'ten sonra da Prusya'ya bağlı bir *fief* olarak düklerin elinde kaldı. 19. yüzyılda yörede kömür bulunması sanayinin hızla gelişmesine yol açtıysa da, eski kent merkezi ve geniş yeşil alanlar korundu. Kentteki tarihsel yapılar arasında, büyük bölümü 16 yüzyılda inşa edilen St. Peter Kilisesi (1276), eskiden düklerin yaşadığı Engelsburg (1702) ve ortaçağda yapılan surların kalıntıları sayılabilir. Her yıl haziran ve temmuz aylarında kentte Ruhrfestspiele olarak bilinen güzel sanatlar, müzik ve tiyatro şenlikleri düzenlenir. Başlıca sanayi ürünleri kok kömürü, kimyasal maddeler, makine, metal eşya ve kumaştır. Nüfus (1991 tah.) 125.060.

Reclus, (Jean-Jacques-) Élisée (d. 15 Mart 1830, Sainte-Foy-la-Grande - ö. 4 Temmuz 1905, Thourout, Bruges yakınları, Fransa). Fransız coğrafyacı ve anarşist. 1892'de Paris Coğrafya Derneği'nin altın madalya ödülünü kazanmıştır.

Montauban'daki Protestan okulunda öğrenim gördü. Berlin'de Carl Ritter'den coğrafya dersi aldı. 1848'de cumhuriyetçileri desteklediğinden 1851'deki darbenin ardından Fransa'yı terk etmek zorunda kaldı. 1852-57 arasında Britanya Adalarını, ABD'yi, Orta Amerika'yı ve Kolombiya'yı dolaştı. Fransa'ya dönüşünde *La Terre, description des phénomènes de la vie du globe* (1867-68, 2 cilt; Yeryüzü: Dünyanın Gelişimindeki Olayların Tasviri) ve *Histoire d'un ruisseau* (1869; Bir Derenin Tarihi) adlı kitaplarını yayımladı. 1870-71'de Paris kuşatma altındayken Nadar'ın balonla yaptığı uçuşlara katıldı. Nisan 1871'de Ulusal Muhafızlar'la birlikte Paris Komünü'nü savunduğu sırada tutuklandı. Hakkında verilen ömür boyu sürgün cezası, Avrupalı bilim adamlarının girişimleri sonucu Ocak 1872'de hafifletildi. Reclus, İtalya'ya yaptığı bir ziyaretin ardından İsviçre'nin Clarens kentine yerleşti.

En büyük yapıtı olan *La Nouvelle Géographie universelle, la terre et les hommes* (1875-94, 19 cilt; Yeni Evrensel Coğrafya: Dünya ve İnsanlar) çok sayıda harita, kroki ve oymabaskı içerir ve sunuluşundaki büyük ustalıkla dikkati çeker. Bu özelliklerinden dolayı yapıtın kalıcı bir bilimsel değeri vardır.

Reclus 1879 affından yararlandıysa da, Lyon'da Uluslararası Emekçiler Birliği (I. Enternasyonal) aleyhinde yürütülen davada Pyotr Kropotkin'le birlikte anarşizmin önderi olarak suçlandı. Ama İsviçre'de oturduğu için hapse girmekten kurtuldu. 1892'de Brüksel'de karşılaştırmalı coğrafya profesörlüğüne atandı.

recm (Arapçada "taşlama", "taşa tutma"). İslamda, zina suçu işleyenlerin taşlanarak öldürülmesi.

Beş büyük İslam mezhebine (İmamiye, Hanefilik, Şafilik, Malikilik ve Hanbelilik) göre, zina işleyen evli insanların cezası recmdir. Zina suçunun saptanması ancak dört kişinin tanıklığı ya da itiraf ile olur. Bu koşullardan ötürü tarih boyunca recm cezası ender olarak uygulanmıştır. Örneğin Osmanlı Devleti'nde IV. Mehmed döneminde 1680'de bir recm uygulandığı ve olayı padişahın da izlediği bildirilir.

Kuran, kişilerin durumuna ve suçun niteliğine göre zina için çeşitli cezalar öngördüğü halde, recm cezasından söz etmez. Ama Hz. Muhammed ve sahabeden recme ilişkin bazı rivayetler gelmiştir. Mezheplerin oluşum dönemindeki fıkıh bilgileri recm cezasını bu rivayetlere dayandırmışlar. Ama bu rivayetler açıklık, tutarlılık ve sağlamlıktan yoksundur. Hz. Muhammed döneminde recmin uygulandığına ilişkin ciddiye alınabilecek tek rivayet ise, cezanın zina suçundan başka bir nedene, İslam toplumunun güvenliğini ihlal ve Müslümanlara ihanet suçuna bağlı olduğunu düşündürür. Rivayetlerin bu niteliği, daha ilk yüzyıl içinde ortaya çıkan Hariciler ve bazı Mutezile bilgilerin reddedilmelerine yol açtı. Günümüzde de bazı İslam bilginlerinin geleneksel fıkıh bağlı olarak recm cezasını savunmalarına karşılık, bazı bilginler rivayetlerin özüne bağlı nedenler ile bu cezanın Kuran'ın öngörülerine aykırı olduğu gerekçesiyle recmi reddederler.

Reconquista (İspanyolcada "Yeniden Feth"), ortaçağda İber Yarımadasındaki Hristiyan devletlerin 8. yüzyılın başlarında Müslümanların (Magripliler) eline geçen bölge topraklarını geri almak amacıyla düzenledikleri bir dizi sefer.

Reconquista hareketinin başlangıcı, Hristiyan Asturiyalılarla Magripliler arasındaki Covadonga Çarpışması'na (y. 718) kadar uzanmakla birlikte, Müslümanların bölgeye egemen olmalarını izleyen ilk üç yüzyıl içinde önemli bir başarı kazanılmadı. Hareket ancak Magripliler arasındaki birliğin bozulduğu ve İspanya'nın kuzey kesimindeki Hristiyan kralıkların saldırgan, Müslüman karşıtı bir Haçlı ruhıyla harekete geçtikleri 11. yüzyılda ciddi bir nitelik kazandı. Bunu izleyen çok sayıda savaşın sonucunda 13. yüzyılın ortalarında yarım adanın büyük bölümü Hristiyanların eline geçti. Bununla birlikte, Magriplilerin İspanya'nın güneyindeki Granada ve çevresini ellerinde tutmaya devam etmeleri, **Reconquista** ruhunu 15. yüzyılın sonlarına değin yaşattı.

Recorde, Robert (d. y. 1510, Tenby, Pembrokehire, Galler - ö. 1558, Londra), 16. yüzyıl İngiltere'sinin en büyük matematikçisi olarak kabul edilen hekim.

Oxford Üniversitesi'ni 1531'de bitiren Recorde, Oxford ve Cambridge üniversitelerinde matematik dersleri verdi. 1545'te tıp doktoru unvanı aldıktan sonra VI. Edward ve I. Mary'nin özel hekimi olarak çalıştı.

İngiliz matematiğinin kurucusu sayılan Recorde, İngilizcedeki ilk matematik ve astronomi kitaplarını yazdı, bu kitaplar en azından bir yüzyıl geçerliliğini korudu. İlk kitabı olan *The Ground of Artes* (y. 1542; Sanatların Temeli) pratik matematik konularını içerir. İkinci kitabı olan *The Castle of Knowledge* (1551; Bilginin Kalesi) astronomi üzerinedir. Bu yapıtında Recorde, Kopernik'in Yer'in Güneş çevresinde dolandığına ilişkin kuramını anlatır. *Pathewe to Knowledge* (1551; Bilgiye Giden Yol) adlı kitabı, Eukleides'in *Stoikheia* (Elemanlar) adlı yapıtının kısaltılarak İngilizceye çevrilmiş bir özeti niteliğindedir. En önemli yapıtı olarak kabul edilen *The Whetstone of Witte* (1557; Aklın Bileği) bir cebir kitabıdır; eşitliği gösteren simge (=) ilk kez bu yapıtta kullanılmıştır.

Recorde 1557'de bilinmeyen bir nedenle hapse atıldı ve hapisanede öldü.

Recto, Claro Mayo (d. 8 Şubat 1890, Tiaong, Filipinler - ö. 2 Ekim 1960, Roma, İtalya), Filipinli devlet adamı. Filipinler'de

ki ABD yeni sömürgecilğine karşı mücadele eden "Önce Filipinliler" adlı hareketin önderidir.

1913'te Santo Tomas Üniversitesi'nin hukuk bölümünü bitirdi. Birkaç yıl avukatlık yaptıktan sonra 1919'da Filipinler Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Üç dönem azınlıktaki Demokrat Parti'nin meclis grup başkanlığını yaptı. 1931'de Senato'ya seçildi. İki yıl sonra Demokrat Parti'den ayrılarak Milliyetçi Parti'ye katıldı. 1934'te Washington, D.C.'ye gönderilen ve ABD Kongresi'nin Filipinler'in bağımsızlığını öngören Tydings-McDuffie Yasası'nı(*) kabul etmesini sağlayan Manuel Quezon başkanlığında kurulda görev aldı. Ülkeye dönüşünde söz konusu yasa uyarınca Filipinler için bir anayasa taslağı hazırlamakla görevlendirilen meclisin başkanlığına atandı. 1935-36 yıllarında Yüksek Mahkeme'de yardımcı yargıç olarak görev yapan Recto 1941'de yeniden Senato'ya seçildi.

II. Dünya Savaşı'ndaki Japon işgali sırasında José Laurel hükümetinde görev aldı. Savaştan sonra iki kez Senato'ya seçildi (1949, 1955). Ramon Magsaysay'ın devlet başkanlığı sırasında (1953-57) ABD'nin adalar üzerindeki etkisine karşı yürütülen mücadelede sivrildi. ABD'ye Filipinler aleyhine ticari üstünlükler sağlayan Bell Yasası'nın reddedilmesi için propaganda çalışmaları yürüttü, adalardaki ABD askeri üslerinin Filipinler yönetimine geçmesini istedi ve yabancılara ait şirketlerle birlikte bütün büyük işletmelerin devletleştirilmesini öngören bir yasa hazırladı. Filipinler'i Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'na (SEATO) soktuğu ve Ngo Dinh Diem başkanlığındaki Güney Vietnam hükümetini tanıdığı için Magsaysay'ı dış politikada ABD çıkarlarına hizmet etmekte suçladı.

Recto 1957'de Milliyetçi Parti'den ayrılarak dış ilişkilerde tarafsızlığı ve ABD'den ekonomik bağımsızlığı savunan Milliyetçi Yurttaşlar Partisi'ne katıldı. 1957'de bu partiden devlet başkanlığına adaylığını koyduysa da seçimleri kazanamadı.

Recuay, Peru'nun kuzey kesiminde, Huaylas Vadisinde bulunan Kolomb öncesi kültür alanı. Erken ara döneme (İÖ 200 - İS 600) tarihlenen Recuay kültürü, yakınındaki Moçika kültürüyle aynı döneme rastlar. Daha çok özgün çanak çömlekleriyle tanınır. Bunlarda üç renkli bir süsleme tarzı ve küçük insan, jaguar, lama ve başka hayvan figürleri görülür. Recuay taş yontuculuğu Pucará ve Tiahuanaco kültürleriyle bağlantılıdır.

Recurvirostridae, Charadriiformes takımından yedi tür içeren kuş familyası. Uzunlukları 29-48 cm arasında değişen bu familya üyelerinin bacakları çok uzun, başı görece küçük, gagası ince ve uzundur. **Recurvirostridae** familyasında yer alan kuşlar aynakgaga(*), kılıçgaga(*) ve uzunbacak(*) adlarıyla tanınır.

reçel, meyve ve bazı sebzelerin şeker ve su ile pişirilmesiyle hazırlanan dayanıklı tatlı. Özellikle kahvaltılarda ve ramazan ayında iftarlarda yenilen reçelin pek çok çeşidi vardır.

Taze ya da kurutulmuş meyveden reçel yapılabilir. Kuru meyveler ilık suda bir süre bekletilerek şişmeleri sağlanır. Reçelin sonradan şekerlenmesini önlemek için ateşten almadan bir iki dakika önce içine limon suyu ya da limon tuzu katılır.

Bazı meyvelerden yapılan reçellerde şeker önceden kestirilerek kullanılır. Şekerin temiz ve berrak olarak sulandırılmasını, şurup durumuna gelmesini sağlayan bu yöntem için yumurta akından da yararlanılır. Su ile

yumurta akı çırpılarak köpürtülür ve şeker eklenerek kaynatılır. Kaynatıldıkça oluşan köpükler bir kepçe ile toplanır. Böylece temiz ve berrak bir şurup (şekerli su) elde edilir.

Reçel yapımında üç yöntem vardır. İlkinde, temizlenen ve ayıklanan meyveler hazırlanan koyuca şurup içinde pişirilir. Kayısı, elma, armut vb reçelleri böyle yapılır. İkinci yöntemde meyvelerin üstüne şeker serpilir ve bir süre bekletilerek suyunu bırakması sağlanır, sonra pişirilir. Çilek, vişne, ahududu gibi meyvelerin reçelleri de böyle yapılır. Üçüncü yöntemde meyvelerin şeker ve su katılarak güneşte bekletilmesiyle uygulanır. Bazı meyvelerden koyu reçeller de yapılır. Marmelat denen bu tür reçeller için erik, kızılcık, ayva, elma gibi meyvelerden yararlanılır.

reçine, kristallenmeyen katı ya da ağdalı sıvı yapısındaki doğal ya da yapay organik bileşiklerin genel adı. Genellikle bitkilerden elde edilen doğal reçinelere karşılık yapay olanlar polimerleşme gibi çeşitli kimyasal yöntemlerle üretilirler.

Reçine doğada en çok ağaçlardan, özellikle de çam ve göknardan çıkarılır. Bunun için ağaçların kabuğunda yaralar açılır ve reçinenin yaralardan sızması sağlanır. Bu akıcı salgının bileşimindeki uçucu bileşenlerin buharlaşmasıyla geriye yumuşak ya da giderek katılaşan artık bir kütle kalır. Bazı bitkilerden ise reçine özütlenerek çıkarılır. Doğada yalnızca yaşayan bitkilerden değil, bazen fosillerden de reçine elde edilir (örn. kehribar). Güneydoğu Asya'da yaşayan bir böcekten elde edilen lak(*) ise ticari değeri olan tek hayvansal reçinedir. Doğal reçineler çok eski çağlardan beri kullanılan ürünlerdir. Örneğin, Eski Çin, Japon ve Mısırlıların reçineyi vernik hazırlamakta kullandıkları bilinir. Günümüzde ise en çok verniklerde, baskı mürekkeplerinde, parfümlerde ve eczacılıkta kullanılmaktadır.

Doğal reçineler alkol ya da benzeri organik çözücülerde çözünen ve yağda çözünen reçineler olmak üzere başlıca iki grupta sınıflandırılır. Eskiden beri ilaç olarak yararlanılan balsam(*), çözücü olarak kullanılan terebentin(*), verniklerin bileşimine giren kardeşkanı(*), dammar(*), sandarak(*) ve lak birinci grup reçineler arasında yer alır. Yağda çözünen reçineler arasında ise başlıca çam ağaçlarından elde edilen kolofan(*), verniklerde kullanılan kopal(*), iyi bir mücevher malzemesi olan, doğadaki en sert reçinelerden kehribar(*) ve kaju yağı sayılabilir.

Bugün sanayide, doğal reçinelerin yerini büyük ölçüde yapay reçineler almıştır. Bazı fiziksel özellikleri benzeşse de, doğal reçinelerden farklı kimyasal özelliklere sahip olan yapay reçineler ısısertleştirler (termoset) ve ısıyumuşarlar (termoplastik) olmak üzere başlıca iki gruba ayrılırlar. En çok plastik ya da plastiklerin temel bileşeni olarak, ayrıca vernik, yapıştırıcı ve iyon değiştiricilerin üretiminde kullanılan yapay reçineler genellikle plastiklerle bir arada incelenirler. Ayrıca bak. plastik.

Reçitsa, Beyaz Rusya'da Gomel yönetim biriminde (oblastı), Reçitsa ilçesinin (rayon) merkezi kent. Dinyeper Irmağı kıyısında bir limandır. Tarihi 12. yüzyıla değin uzanan kent 1796'da yönetim merkezi oldu. Reçitsa'da günümüzde mobilya, makine, çivi ve boru üretilir. Dinyeper Irmağının sol yakasındaki yataklardan çıkarılan petrol kentte işlenir. Nüfus (1991 tah.) 69.400.

Red Bull Tiyatrosu, Londra'da Clerkenwell'deki Upper Street'te 1600-05 yıllarında Aaron Holland tarafından yaptırılmış ve müstahfaların gürültücü ve saldırganlığıyla adını duyurmuş tiyatro. Yöre halkı sık sık tiyatrodaki olay yaratıp Middlesex mahkemelerine çıkarılmış, bir süre sonra Red Bull Tiyatrosu'nda olay çıkması olağan karşılanır olmuştur.

Tiyatroda sahneye çıkan ilk topluluk, 1617'ye değin orada kalan Kraliçe Anne'in Oyuncuları'ydi. Red Bull Tiyatrosu'nun koruyucusu olan kraliçenin 1619'da ölmesi üzerine topluluğun bazı üyeleri orada kalırken bazıları da Cockpit'teki Prens Charles'in Oyuncuları topluluğuna katıldı. 1625'ten önceki bir tarihte Red Bull Tiyatrosu genişletilmiş ve bazı değişikliklere uğramıştı. Bu arada çatıyla da kaplandığı sanılmakta, ama daha sonra burada sahneye çıkan topluluklar hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Tiyatro sahnesi Cromwell Cumhuriyeti dönemine değin işlevini korudu. Bu dönemdeyse bir olasılıkla kukla gösterileri ve arada da gizli etkinlikler için kullanıldı. Restorasyon döneminde yeniden açılan tiyatrodaki Thomas Killigrew'un topluluğu sahneye çıktı. 1663'e gelindiğinde artık kullanılmayan tiyatro iki yıl sonra yıkıldı.

Red Irmağı, ABD'de, New Mexico eyaletinin doğusundaki yüksek ovalardan doğan ırmak. Güneydoğu doğrultusunda akarak Texas ve Louisiana eyaletlerinden geçtikten sonra Baton Rouge'un kuzeyinde iki kola ayrılır: Güneydeki Meksika Körfezine dökülen Atchafalaya Irmağı(*) ve Mississippi Irmağıyla birleşen Old Irmağı. Red Irmağı Mississippi'nin bir kolu olarak kabul edilirse de, sulanının büyük bölümü Atchafalaya Irmağı aracılığıyla Meksika Körfezine boşalır. İrmak 241.501 km²'lik bir alanın sularını toplar.

Uzunluğu 2.044 km olan Red Irmağının yaklaşık yarısı Texas-Oklahoma sınırını çizer. Başlıca kolları North Fork, Kiamichi, Little, Washita (Ouachita), Pease, Sulphur, Wichita, Bodcau ve Cypress'dir. Ulaşım genellikle ırmakın ilk 56 km'lik bölümünde yoğunlaşmıştır. Ağzından 1.170 km yukarıda yer alan Denison Barajı (1944) Texoma Gölünü oluşturur. Taşkınları denetlemek amacıyla ırmakın Texas, Oklahoma, Arkansas ve Louisiana eyaletlerinden geçen kolları üzerinde göletler yapılmıştır.

Red Irmağı, ABD'nin kuzey kesiminde ve Kanada'nın Manitoba eyaletinde ırmak. Toplam uzunluğu 877 km'dir. Bois de Sioux ve Otter Tail ırmaklarının Wahpeton (Kuzey Dakota) ve Breckenridge (Minnesota) adlı ikiz kentlerde birleşmesiyle oluşur. Kuzeye doğru akarak, Kuzey Dakota-Minnesota sınırının 710 km'lik bir kesimini oluşturduktan sonra Manitoba'ya girer ve Winnipeg Gölüne dökülür. Su toplama alanı 104.118 km²'dir. 1732-33 yıllarında Fransız gezgin Pierre Gaultier de Varennes tarafından keşfedilen ırmak, taşıdığı kırmızımsı kahverengi milli topraktan dolayı Red (İngilizcede "kırmızı") adını almıştır. İrmaktan, Winnipeg Gölü ile Mississippi İrmak sistemi arasında bir ulaştırma hatı olarak yararlanılır. Irmağın ağzındaki kanal-havuzlar, gemilerin ırmak kıyısındaki Winnipeg (Manitoba), Grand Forks ve Fargo (Kuzey Dakota) kentlerine ulaşmasını sağlar. Irmağın başlıca kolları Wild Rice, Sheyenne, Pembina ve Assiniboine'dir.

Red Irmağı Yerli Savaşı, ABD'nin Oklahoma ve Texas eyaletlerindeki yerleştirme

kamplarına gönderilen bazı Yerli kabilelerinin başlattıkları ayaklanma (1874-75). ABD ordusunun Yerlilerin direnişini bastırmasıyla sonuçlanmıştır.

Ekim 1867'de Kansas'ta imzalanan Medicine Lodge Antlaşması'na göre Arapaholar, Şayenler, Komanşiler, Kiyovalar ve Katakalar gibi güneybatıda yaşayan bazı kabileler kamplara yerleştirilmişti. Ama birçok Yerli hapis yaşamını kabul etmeyerek kamplardan kaçtı ve çevreden geçen beyaz yolcularla göçmenlere saldırılar düzenlemeye başladı. Mamutağacı ve Satanta gibi reislerin yöreklendirdiği bu direnişçi Yerlilerin 1874'te düzenledikleri bir saldırı 60 Texaslının ölmesine yol açtı. Bunun üzerine sonbaharda ABD birlikleri harekete geçti ve General W. T. Sherman komutasındaki yaklaşık 3 bin piyade ve süvari Texas'taki Red Irmağı Vadisinde toplanmış olan Yerlilere saldırdı. ABD ordusu Yerlilerin kararlı direnişini ancak kasım ortalarında kırabildi. Savaşın sağ kurtulabilen Yerliler, ertesi yılın yaz aylarında açlıktan ölmek üzereyken teslim olarak kamplarına döndüler.

Redbridge, Londra metropoliten alanının dış ilçesi (*outer borough*). Kentin kuzeydoğusunda yer alır. Yüzölçümü 56 km²'dir. Ağırlıklı olarak bir konut alanıdır. Epping Ormanı (295 ha) ilçe sınırları içinde kalır. Woodford'da büyük üniversite yurtları vardır. Londra metropoliten alanının en büyük banliyö alışveriş merkezlerinden biri Ilford'dadır. Wanshead ve Woodford seçim bölgelerini 1924-64 arasında Avam Kamarası'nda Sir Winston Churchill temsil etmiştir. Nüfus (1981 geç.) 225.019.

Redd-i İlhak cemiyetleri, REDD-I İLHAK HEYETLERİ olarak da bilinir, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden (15 Mayıs 1919) sonra kurulan ve bölgedeki direnişi başlatan örgütler.

Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra İzmir'de ilk direniş örgütü olarak İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti(*) kurulmuştu (1 Aralık 1918). Cemiyet İzmir'in işgalinden bir gün önce İzmir Redd-i İlhak Heyeti-i Milliyesi adını aldı. Bunu Balıkesir Redd-i İlhak Heyeti ve Denizli Redd-i İlhak Cemiyeti gibi benzer kuruluşlar izledi.

Yunanlıların İzmir'i işgali sırasında çıkan olaylardan sonra İzmir Redd-i İlhak Heyeti-i Milliyesi bütün vilayetlere telgraflar çekerek Yunan işgaline karşı ortak direniş çağrısı yaptı. 18-23 Mayıs arasında başta İstanbul olmak üzere çeşitli yerlerde işgali protesto toplantı ve gösterileri düzenlendi. Yunan işgalinin Anadolu içlerine yayılması üzerine, birçok kent ve kasabada Redd-i İlhak cemiyetleri ya da heyetleri oluşturuldu. 26-30 Temmuz arasında toplanan II. Balıkesir Kongresi'ne (bak. Balıkesir Kongresi) Soma, Kırkağaç, Akhisar, Balıkesir, Sındırgı, Balya, Bandırma, Edremit, Burhaniye, Erdek, Kepsut, Susurluk, İvrindi, Savaştepe, Bigadiç ve Konakpınarı Redd-i İlhak cemiyetleri üyelerinden 48 delege katıldı. Ardından 16-25 Ağustos arasında 21 merkezin Redd-i İlhak cemiyetlerince gönderilen 42 delegenin yer aldığı Alaşehir Kongresi(*) toplandı. I. TBMM'nin açılmasından (23 Nisan 1920) önce Ege Bölgesinde, özellikle Balıkesir ve Nazilli'de başka yöresel kongreler de yapıldı. Bu arada Redd-i İlhak cemiyetleri Sivas Kongresi'nce (4-11 Eylül 1919) oluşturulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin(*) şubelerine dönüştü.

Kadroları daha çok aydınlardan ve eşraftan oluşan Redd-i İlhak cemiyetleri protesto ve propaganda faaliyetlerinin yanı sıra daha ilk günden silahlı direniş için örgütlen-

me yoluna da gittiler. Cemiyetlere bağlı Kuva-yı Milliye birlikleri Yunan ordularının ilerleyişini uzunca bir süre engelledi. Bu cemiyetler vergi salma ve toplama, genel seferberlik, askere alma, ekonomik önlemler, uluslararası temaslar gibi girişimlerle küçük çapta birer yerel "hükümet" gibi hareket ettiler.

Reddie, Cecil (d. 10 Ekim 1858, Londra - ö. Mayıs 1932, İngiltere), ilericî eğitim hareketinin(*) İngiltere'deki gelişiminde önemli rol oynamış eğitim reformcusu.

Almanya'nın Göttingen kentinde öğrenim gördü. Burada uygulanmakta olan ilericî eğitim kuramlarından çok etkilendi. 1883'te İngiltere'de radikal eğilimli Yeni Yaşam Derneği'ne katıldı ve erkek çocuklar için sosyalist ilkelere dayalı bir okul kurmaya karar verdi. 1889'da Derbyshire'da kurduğu Abbotsholme okulu ilericî eğitimde yeni bir programın örneğini oluşturdu. Reddie, bugün ders ve her öğrenciyle tek tek ilgilenilen bireysel öğretim programıyla beden eğitimi, uygulamalı çalışmaları, dinlenme ve sanat eğitimini içeren bir programı birleştirdi. Bütün Avrupa'da Abbotsholme'u örnek alan denemelere girişildi ve bunlar özellikle Almanya'da etkili oldu.

Redding, ABD'de, California eyaletinin kuzey kesimindeki Shasta ilinin (*county*) merkezi (1888) kent. Sacramento Vadisinin kuzey kesiminde yer alır. 1872'de California and Oregon Railroad şirketi tarafından kuruldu. 1887'de tüzel kimlik kazandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kente kerestecilik ve turizm gelişti. Shasta-Trinity Ulusal Ormanı'nın merkezi olan kent, zamanla Shasta-Whiskeytown-Clear Engle gölleri ve barajları, Trinity Doğal Orman Bölgesi ve Lassen Volkanik Ulusal Parkı çevresindeki geniş dinlenme alanına hizmet veren bir merkez durumuna geldi. 1948'de kentte Shasta College kuruldu. Nüfus (1990) kent, 66.462; metropoliten alan, 147.036.

Redditch, İngiltere'nin, Hereford-Worcester ilinde (*county*) ilçe (*district*). Avon Irmağının bir kolu olan Arrow Irmağı vadisinde yer alır. İğne, olta ve çelik yay ticareti yapılan bir merkez olarak tanınan ilçede bisiklet ve motosiklet de üretilir. Redditch 1965'te Birmingham'ın gitgide artan nüfusunun aktarılacağı bir yeni kent olarak seçilmiştir. Yüzölçümü 54 km²'dir. Nüfus (1983 tah.) 70.500.

rederijkerskamer (Felemenkçede "retorik meclisi"), ortaçağ Felemenk tiyatro topluluğu. Dönemin Fransız tiyatro topluluklarını model alan bu topluluklar 15. yüzyılda Fransa sınırından Flandre ve Holland'ın içlerine doğru hızla yayılmıştı. Başlangıçta iç örgütlenmeleri demokratikti; daha sonra soyluların korumasına girdiler ve her birinin atanmış bir lideri, onun yardımcıları, ücretli bir yöneticisi ve bir soytarası oldu. Loncalar gibi kendi adları, sloganları ve amblemleri vardı. Korumasına girdikleri kentlerin yerel şenliklerinde törenleri düzenlerlerdi.

Tiyatro bu dönemde din adamlarının elinden çıkmış, dindışı temaların işlenmeye başlaması da dinsel yapıların dışında sahneye ya da arabaların kullanılmasını gerektirmişti. *Rederijkerskamer*'ler şiir ve tiyatro dallarında ödüllü yarışmaların yer aldığı ulusal şenlikler (*landjuwelen*) düzenliyordu. Dönemin en güzel oyunlarından biri olan ve Pieter Doorlant'in olduğu sanılan ibret oyunu *Elckerlyc* bu şenliklerden birinde ödül almış ve *Everyman*(*) adıyla İngiliz edebiyatına da geçmişti. Mucize oyunu *Mariken van Nieumeghen* (y. 1500; Nijme-

gen Meryemi) özellikle psikolojik yaklaşımı ve tekniğiyle yenilikler getiriyordu. Din değiştiren bir kadının bu davranışındaki olağandışılık yalın ve gerçekçi bir yoldan, oyun içinde oyun biçiminde, bir sokak tiyatrosuyla karşılaşmasıyla aktarılıyordu. 15. yüzyılda farslar da *rederijkerskamer*'ler aracılığıyla yaygınlaştı. Günümüze kalan tek örnek Colijn van Rijssse'nin *Spiegel der Minnen*'i olan romantik oyunlar da dönemin sevilen bir türüydü.

Rederijkerskamer'ler şüirde karmaşık biçim ve ölçüleri gereğinden fazla önemsemiş, ama bu arada uyaklı aleksandren beytini yetkinleştirerek Felemenk manzum tiyatrosunun ve kahramanlık şüirinin temelini atmışlardı. Aynı zamanda, en iyi örnekleri Anna Bijns'in şüirinde görülen *referein* adlı yeni bir şüir biçimi geliştirmişlerdi.

16. yüzyılın sonuna gelindiğinde birçok *rederijkerskamer*, şüir beğenisinin düzensizliği içinde yozlaşmıştı. Bu durum halk birliklerine karşı çıkarılan yeni yasalar ve dinsel ayaklanmalarla birleşerek bu toplulukların çöküşünü hızlandırdı. Gene de, Amsterdam'da önde gelen Rönesans şairleriyle ilişki kuran Egelantier (Felemenkçede "Yabancı Fundalık") ve Wit Lavendel (Felemenkçede "Beyaz Lavanta") adlı topluluklar 17. yüzyılda da varlıklarını sürdürdüler.

Redfield, Robert (d. 4 Aralık 1897, Chicago - ö. 16 Ekim 1958, Chicago, ABD). ABD'li kültürel antropolog. Kentsel topluma kırsal toplum arasındaki ilişkilerin temelinde yatan kültürel ve toplumsal değişme süreçlerinin incelenmesine öncülük etmiş, uzun yıllar bu alanda çalışan başlıca etnolog olmuştur.

Hukuk öğrencisiyken 1923'te Meksika'ya yaptığı bir gezi sonucunda antropoloji öğrenimine başladı. 1926'da alan araştırması yapmak için Meksika'ya döndü. 1927'de öğretim üyesi olduğu Chicago Üniversitesi'nde 1928'de doktora çalışmasını tamamladı. Alan araştırmalarının sonuçlarını içeren *Tepoztlán, a Mexican Village* (1930; Tepoztlán, Bir Meksika Köyü) adlı kitabıyla dikkati çekti. 1930'da araştırmacı olarak katıldığı Washington Carnegie Enstitüsü adına 16 yıl süreyle Yucatán ve Guatemala'daki alan araştırmalarını yönetti. 1934'te Chicago'da antropoloji profesörlüğüne ve sosyal bilimler dekanlığına getirildi. Meksikalı antropolog Alfonso Villa Rojas'la birlikte *Chan Kom: a Maya Village* (1934; Chan Kom: Bir Maya Köyü) adlı kitabı yazdı. Çağdaş Maya kültürü üzerine gözlemler içeren bu çalışma 1930'ların antropolojisinde henüz yeniliğini koruyan kültürleşme(*) sorunu da eğiliyordu. Redfield *The Folk Culture of the Yucatan* (1941; Yucatán Halk Kültürü) adlı çalışmada bir kabile topluluğu, bir köy, bir taşra kenti ve Yucatán'ın merkezi Mérida'yı karşılaştırdı. Bu çalışmada küçük, yalıtılmış bir topluluğun büyük, türdeş olmayan bir topluma dönüşürken art arda geçtiği toplumsal değişme ve kültürel dağılma aşamalarını açıklayan bir kuram geliştirdi. 1948'de Chan Kom'a dönerek önceki çalışmasından sonraki gelişmelerin ışığında *A Village That Chose Progress*'i (1950; İlerlemeyi Seçen Bir Köy) yazdı.

Redfield daha sonra Çin ve Hindistan'a gitti ve bu uygarlıklar üzerindeki incelemelerine dayanarak uygarlıkları, bir arada ve karşılıklı bağımlılık içinde yaşayan "büyük" ve "küçük" geleneklerin oluşturduğu kültürel sistemler olarak tanımladı. *The Little Community* (1955; Küçük Topluluk) ve *Peasant Society and Culture* (1956; Köylü Toplumu ve Kültürü) adlı çalışmalarında bu kavramları ele aldı. Ölüncüye değin Chica-

go Üniversitesi'nde kaldı ve son yıllarında uygarlıklar konusunda değişik disiplinlerden araştırmacıların katılımıyla karşılaştırmalı bir çalışma başlattı. Yazıları karısı Margaret Park Redfield tarafından *Papers* (1962-63) adıyla 2 cilt halinde yayımlandı.

Redford, (Charles) Robert (d. 18 Ağustos 1937, Santa Monica, California, ABD). 1970'lerin önde gelen yıldızlarından ABD'li sinema oyuncusu ve yönetmeni.

Colorado Üniversitesi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak ressam olmak hevesiyle Avrupa'ya gitti. Daha sonra ABD'ye döndü

Robert Redford
ABC Ajansı

ve Brooklyn'deki Pratt Enstitüsü'ne girdi. Bir yandan da Amerikan Tiyatro Sanatları Akademisi'nde oyunculuk eğitimi gördü. 1959'da Broadway'de küçük rollerle başlayan tiyatro yaşamında en büyük başarısını *Barefoot in the Park*'taki (1963; Çıplak Ayak) başrolüyle elde etti. 1960'ların başlarında bazı televizyon filmlerinde görüldükten sonra düzenli olarak sinema oyuncululuğuna başladı. 1969'da Paul Newman'la birlikte oynadığı, George Roy Hill'in başarılı filmi *Butch Cassidy and the Sundance Kid*'le (Sonsuz Ölümler) büyük ün kazandı. İkili gene Hill'in *The Sting* (1973; Belalılar) filminde oynadı ve Redford bu rolüyle Oscar'a aday gösterildi. Daha önce de birlikte çalıştığı Sydney Pollack'ın *The Way We Were* (1973; Bulduğumuz Yol), *Three Days of the Condor* (1975; Akbabanın Üç Günü) ve *The Electric Horseman* (1979; Elektrikli Koybuz) filmlerinde oynadı. ABD'nin en sevilen ve en çok izlenen sinema oyuncularından biri oldu. Öteki filmleri arasında *The Chase* (1966; Kaçaklar! Takip), *Tell Them Willie Boy Is Here* (1970; Ya Sen Ya Ben), *The Great Gatsby* (1974; Muhteşem Gatsby), *All the President's Men* (1976; Başkanın Adamları), *Brubaker* (1979), *The Natural* (1984; Halka Çocuk) ve *Indecent Proposal* (1992; Ahlaksız Teklif) sayılabilir.

Redford *Ordinary People*'la (1981; Sıradan İnsanlar) yönetmenliğe başladı ve bu ilk filmi en iyi film Oscar'ını alırken kendisi de en iyi yönetmen olarak Oscar kazandı. Bunu *The Milagro Beanfield War* (1988; Milagro Fasulye Tarlası Savaşı) ve *A River Runs Through It* (1992; Oradan Bir İrmak Geçiyor) izledi.

Redgrave, Sir Michael (Scudamore) (d. 20 Mart 1908, Bristol, Gloucestershire - ö. 21 Mart 1985, Denham, Buckinghamshire, İngiltere), İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu.

Kısa bir süre öğretmen olarak görev yaptıktan sonra 1934'te Liverpool Repertuar Tiyatrosu'nda sahne yaşamına başladı. Daha sonra Old Vic, Stratford-upon-Avon ve İngiliz Ulusal Tiyatrosu'nda sahneye çıkarak

Shakespeare, Ibsen ve Çehov'un yapıtlarından T. S. Eliot'ın *The Family Reunion*'i (1939; Aile Toplantısı) ve Jean Giraudoux'un *La Guerre de Troie n'aura pas lieu*'süne (1935; Truva Savaşı Olmayacak) kadar çeşitli oyunlarda başrolde çıktı. Hem sahne- de, hem de perdede içedönük karakterleri titizlikle düşünülmüş, teknik açıdan kusursuz yorumlarla canlandırırken incelikli ifade gücünü ve etkileyici sesini ustalıkla kullandı. Sinemaya 1938'de Hitchcock'ın *The Lady Vanishes* (Bir Kadın Kayboldu/Kaybolan Kadın) filmiyle başladı ve daha sonra *Dead of Night* (1945), *The Browning Version* (1951; Yaralı Gönüller) gibi filmlerde rol aldı. *Mourning Becomes Electra* (1947; Elektra'ya Yas Yarasır) filmindeki Orin Mannon, en başarılı rollerinden biriydi. Öteki filmleri arasında *The Importance of Being Earnest* (1952; Ciddi Olmanın Önemini), *Young Cassidy* (1965; Ezeli Kavga), *Goodbye Mr. Chips* (1969; Elveda Öğretmenim), *The Go-Between* (1971; Arabulucu) ve *Nicholas and Alexandra* (1971) sayılabilir. Redgrave oyunculuk üzerine kuramsal kitaplar da yazdı. 1959'da tiyatroya hizmetlerinden ötürü kendisine "sir" unvanı verildi. 1935'te oyuncu Rachel Kempson'la evlenmişti. Çocukları Vanessa Redgrave(*), Corin Redgrave (d. 1939) ve Lynn Redgrave (d. 1943) oyunculugu seçtiler.

Redgrave, Vanessa (d. 30 Ocak 1937, Londra), İngiliz sinema ve tiyatro oyuncusu.

Ünlü oyuncu Sir Michael Redgrave'in kızıdır. Londra'da Merkez Müzik ve Tiyatro Okulu'nda öğrenim gördü. İlk kez

Vanessa Redgrave (solda) Julia filminde Jane Fonda ile birlikte, 1977
Türker Gurhan Arşivi

1957'de sahneye çıktı. Ertesi yıl babasıyla birlikte gene bir baba-kızı canlandırdıkları *Behind the Mask* (Maskenin Ardında) adlı filmle sinema oyuncululuğuna başladı. 1960'ların başlarında Kraliyet Shakespeare Topluluğu'nda sahneye çıktı ve güçlü oyuncululuğuyla övgü topladı. 1966'da Karel Reisz'in *Morgan* filmiyle sinemaya döndü. Aynı yıl Fred Zinnemann'ın *A Man for All Seasons* (Her Devrin Adamı/Dürüst Bir Adam) ve Michelangelo Antonioni'nin *Blow-up* (Cinayeti Gördüm) filmlerinde rol aldı. Sonraki filmlerinden bazıları *Isadora* (1968; Isadora), *Un Tranquillo Pasto di Campagna* (1968; Çilgin Ruhlar), *Mary Queen of Scots* (1971; İskoçya Kraliçesi Mary), *Murder on the Orient Express* (1974; Doğu Ekspresinde Cinayet), *Julia* (1977; Julia), *Agatha* (1979), *Bear Island* (1979; Vahşetin Otesi), *Bostonians* (1984; Bostonlular), *Wetherby* (1985) ve *Howards End*'dir (1992).

Üç kez aday gösterildiği Oscar'ı *Julia* filmindeki oyunuyla yardımcı kadın oyuncu dalında kazanan Redgrave, oyuncululuğunun

yanı sıra bağımsız, kararlı tavırları ve siyasal etkinlikleriyle de dikkati çekti.

Redhouse, James William (d. 30 Aralık 1811, Londra - ö. Ocak 1892, Londra), İngiliz Doğubilimci. Osmanlı Türkçesi üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

Küçük yaşta kimsesiz kalınca 1819'da Christ's Hospital adlı yardım ve eğitim kurumuna yerleştirildi. Burada denizcilik, haritaçlık, teknik resim, trigonometri gibi konularda öğrenim gördü. 1826'da disiplin-sizlik nedeniyle okuldan çıkarıldı. İstanbul'a giderek Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da teknik ressam olarak çalıştı. Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Londra'da Osmanlı elçilerine çevirmenlik yaptı. 1850'de Encümen-i Danış üyeliğine seçildi. 1853'te Londra'ya dönerek Dışişleri Bakanlığı'nda ve Kraliyet Asya Derneği'nde çalıştı. Kendisine Sultan Abdülmecid tarafından Nişan-ı İftihar (1841), İngiliz hükümetince de "sir" (1888) unvanı verildi. 1884'te Cambridge Üniversitesi Redhouse'a fahri edebiyat doktoru derecesi verdi. Başlıca yapıtları arasında *Münahabat-ı Lügat-ı Osmaniye* (1852-53), *The Turkish Campaigner's Vade-Mecum of Ottoman Colloquial Language* (1855; Osmanlıca Konuşma Dili Cep Kılavuzu), *A Lexicon, English and Turkish* (1861, 1922; İngilizce-Türkçe Sözlük), *A Turkish and English Lexicon Showing in English the Significations of the Turkish Terms* (1890, 1923; Türkçe Terimlerin İngilizce Karşılıklarını Gösteren Türkçe-İngilizce Sözlük) sayılabilir. Son iki yapıt temel alınarak hazırlanan İngilizce-Türkçe ve Türkçe-İngilizce sözlükler bugün de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Redi, Francesco (d. 19 Şubat 1626, Arezzo - ö. 1 Mart 1697, Pisa, İtalya), İtalyan hekim ve şair. Kokuşmuş ette ortaya çıkan larvaların kendiliğinden türemeye değil, sineklerin bıraktığı yumurtalardan kaynaklandığını göstermiştir.

William Harvey'nin üreme üzerine bir kitabında böcekler, solucanlar ve kurbacaların, o zamana değin inanıldığı gibi kendiliğinden oluşmadığını, gözle görülemeyecek kadar küçük yumurtalardan ya da tohumlardan kaynaklandığını okudu. 1668'de yaptığı bir deneyde bazılarının ağzı hava geçir-meyecek biçimde kapalı, bazılarının açık bir dizi kavanozun içine farklı türde et parçaları koydu. Daha sonra aynı deneyi, kavanozların bir bölümünü sıkıca kapatmak yerine ağızlarını hava girmesine olanak veren ince bir bezle kapayarak yineledi. Bir süre sonra bütün kavanozlarda etlerin çürümesine karşın, yalnız ağzı açık olan ve sineklerin girdiği kavanozlardaki etlerde larva üremiştir. Bu deneylerin sonucunda larvaların etlere sinekler tarafından bırakılan yumurtalardan çıktığını ileri sürdü. Bununla birlikte, bazı sinek türleriyle başırsak solucanlarında kendiliğinden türemenin geçerli olduğuna inanmayı sürdürdü. *Bacco in Toscana* (1685; Bacchus Toskana'da) adlı yapıtıyla şair olarak adını duyurdu

redif, Osmanlı Devleti'nde yedek asker sınıfı.

Osmanlı ordusunda redif sınıfına ilk kez 1835'te yer verildi. Ankara, Çankırı, Muğla, Afyon ve Serez'de redif bölükleri kuruldu. 1837'de Redif Müşiriyeti'ne bağlı ayrı bir ordu örgütlüldü. 1843'te ordunun yenilenmesi sırasında muvazzaf, redif, yardımcı ve başbozuk olmak üzere dört ana sınıf oluşturuldu. Kura yöntemiyle silah altına alınanlar, askerlik yükümlülüğünü muvazzaflık ve

ihtiyat hizmeti ile tamamlayıp redife ayrılıyorlardı. İlk düzenlemede rediflik süresi 14 yıl olarak belirlenmişken, 1844'te yedi yıla indirildi. Bu sürenin bitiminde de dört yıllık mustahfizlik dönemi başlıyordu. Redif askerleri her yıl bir ay süreyle eğitime alınır-lardı.

Askerliği uzun süre meslek edinenlerin daha yıllarca rediflikte kalmaları ve ara eğitim görmeleri, Tanzimat ordusunun deneyimli ve verimli bir yedek güce ulaşmasını sağlamıştı. 1869'da rediflik süresi altı yıla indirildi. Bu süre 1887'de sekiz yıla oldu. Osmanlı Devleti dört redif bölgesine ayrılmıştı. Birinci bölgenin merkezi İzmit, ikincinin İstanbul, üçüncünün Manastır, dördüncünün de Sivas'tı.

Seferberlikte redif birliklerinin büyük bölümü cephelere gönderilirken, bir bölümü de yerel güvenlik ve kolluk işleri için bulundukları bölgede bırakılırdı. Redif sınıfı 1912'de kaldırıldı.

Reding, Aloys (d. 1765 - ö. 1818, Schwyz, İsviçre), İsviçreli siyaset adamı ve asker. 1801-02'de kısa ömürlü Helvetia Cumhuriyeti'nin başkanlığını yapmıştır.

Birkaç yıl İspanyol ordusunda görev yaptıktan sonra, İsviçre'ye dönerek Fransa istilasına karşı verilen mücadeleye katıldı. 2-3 Mayıs 1798'de Schindelleği ve Rotenturm'daki direnişi yönetti, ama sonunda teslim olmak zorunda kaldı. Fransa'ya bağlı kukla Helvetia Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra eski Federalistlerin yanında yer aldı ve Fransızların bölgedeki nüfuzunun kırılması için çaba gösterdi. Ekim 1801'deki darbeden sonra başkan (*Landammann*) seçildi. Bu görevi sırasında anayasa-da federal bir yönetimin kurulmasını sağlayacak değişikliklerin yapılması için çaba gösterdi, ama Napoléon yanlılarının muhalefeti nedeniyle bu isteğini gerçekleştiremedi. 17 Nisan 1802'de bir darbe ile görevden alındı. Ağustos-Eylül 1802'de yönetime karşı ayaklananların kurdukları hükümetin başkanlığını yürüttü. Fransız birliklerinin ayaklanmayı bastırmasından sonra hapsedildi. Napoléon'un çıkardığı Arabuluculuk Yasası'yla İsviçre Konfederasyonu'nun kurulmasından sonra, siyasal etkinlikleri Schwyz kantonuyla sınırlı kaldı.

Reding, Ital (ö. 1447), İsviçreli siyaset adamı. İsviçre Konfederasyonu'nu oluşturan kantonlar arasında çıkan savaşları (1439-40, 1443-50) yönetmiştir.

1412'de Schwyz kantonunun başkanı (*Landammann*) oldu ve bu görevi 1444'e değin sürdürdü. 1415'te Avusturya imparatoru Sigismund'dan Schwyz'in Waldstatt, March ve Münsnacht yönetiminde söz sahibi olmasını sağlayan ayrıcalıklar elde etti. Son Toggenburg kontu VII. Friedrich'ten miras kalan topraklar konusunda Zürich'li Rudolf Stüssi ile çatışmaya girmesi konfederasyon-da iç savaşta yol açtı. Konfederasyonu oluşturan öteki kantonların Zürich'e karşı sürdürdükleri savaş yöneten Reding ilerlemiş yaşına karşın, çarpışmalara da katıldı. Mayıs 1444'te Greifensee Kalesi kuşatmasına komuta etti.

Redi, Alfred (d. 14 Mart 1864, Lemberg - ö. 25 Mayıs 1913, Viyana, Avusturya), 1907-12 arasında Avusturya ordusunun istihbarat şefi olarak görev yapan Avusturyalı istihbaratçı. Aynı zamanda Rusya'nın Avusturya'daki başlıca ajanıydı.

Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Gençliğinde pek çok geziye çıktı ve birçok dil öğrendi. Yeteneği ve zekası sayesinde Avusturya ordusunda bir görev edinmeyi başardı ve çok geçmeden General Von Giesl'in koruması altına girdi. 1900'de, bütün istihbarat etkinliklerinden sorumlu olan Von Giesl'e

bağlı karşı istihbarat birliklerinin başına getirildi.

1902'de Rusya'nın ajanı olan Redi'nin neden böyle bir karar aldığı hiçbir zaman tam olarak anlaşılmadı. 1902-13 arasında bir yandan Ruslara Avusturya ordusuna ve istihbarat örgütüne ilişkin değerli bilgiler sağlarken, bir yandan da çalışma arkadaşlarına yöneltilen suçlamaların tersini kanıtlayıp alt düzeydeki Rus ajanlarını açığa çıkararak Avusturya karşı istihbarat örgütünde parlak bir ün kazandı.

Redi, Von Giesl'in 1912'de Prag'daki 8. Kolordu komutanlığına atanmasının ardından Von Giesl'in kurmay başkanı oldu. Yerine geçen Maximilian Ronge'nin adamları Mart 1913'te Redi'e Rus ve Fransız istihbarat örgütlerince yüklü miktarda para gönderildiğini açığa çıkardılar. Suçunu itiraf eden Redi tabancayla intihar etti.

Redi'nin yaşamı John Osborne'un *A Patriot for Me* (1965; Benim İçin Bir Yurtsever) oyunu ile István Szabo'nun *Redl Ezderesi* (1985; *Albay Redl*) filmine konu olmuştur.

Redmond, John (Edward) (d. 1 Eylül 1856, Ballytrent, Wexford, İrlanda - ö. 6 Mart 1918, Londra, İngiltere), İrlandalı milliyetçi önder.

1881'de seçildiği Avam Kamarası'nda, ilk konuşması üzerine hemen uzaklaştırıldığı-

Redmond
National Portrait Gallery, Londra

dan yalnızca 24 saat kalabildi. Avustralya (1882) ve ABD'ye (1884) giderek İrlanda davası için para topladı. Charles Stewart Parnell'in boşanma skandalı (Kasım 1890) nedeniyle İrlanda Milliyetçi Partisi bölününce, azınlıktaki Parnell yandaşlarının başına geçti. 1891'de parlamentoya seçildi ve milletvekilliğini ölümüne değin sürdürdü. Etkili konuşmalarıyla birçok İngilizin İrlanda için yönetsel özerklik planını desteklemesini sağladı. İrlandalı milliyetçilerin parlamentoda önemli bir denge ögesi oluşmasından sonra Liberallerle işbirliği politikası izledi. Böylece yönetsel özerkliğe ilişkin yasa tasarılarının parlamentodan geçme olasılığı güçlendi (1912). Ama İrlanda'nın kuzeyinde birlik yanlısı Ulster Gönüllüleri'nin, ardından İrlanda Gönüllüleri'nin silahlanması ülkeyi iç savaşın eşiğine getirdi. Birlikçi Protestanlara ödün vererek ve I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin yanında yer alarak gerginliği azaltmaya çalışan Redmond, Nisan 1916'da başlayan Paskalya Ayaklanması'yla olayları denetleme gücünü yitirdi. 1918 başlarında gittiği Londra'da sağlığının bozulması üzerine parti liderliğinden çekildi.

redoks tepkimesi bak. yükseltgeme-indirgeme tepkimesi

Redon, Odilon (d. 20 Nisan 1840, Bordeaux - ö. 6 Temmuz 1916, Paris, Fransa), şizel duyarlılık ve düş gücü dolu yapıtlarıyla ünlü simgeci Fransız ressam ve baskı ustası. Gizemli, fantastik ve çoğunlukla

ölümle ilişkin temaları işlediği baskıları gerçektir. Ölümlükle dadacılığı etkilemiş, çiçeklerle oluşturduğu pastel ve yağlıboya ölüm-galleri da renk ustası Henri Matisse ile başka ressamların hayranlığını kazanmıştır.

"Kendi Portresi", Redon'un bir çalışması, 1904; özel koleksiyon
Archives Photographiques Paris

Jean-Léon Gérôme'un yanında yetişen Redon, oymabaskı tekniğini çok etkilendiği Rodolphe Bresdin'den, taş baskıyı ise Henri Fantin-Latour'dan öğrendi. Estetik anlayışı görsel algılamadan çok imgeleme dayalıydı.

Redon 1879'da "Düşte" adını verdiği diziyi başlayan 200 tane baskı yaptı. 1882'de, Edgar Allan Poe'ya adadığı bir başka diziyi tamamladı. Bu taş baskılar Poe'nun şiirlerini resimleyen çalışmalar olmaktan çok, onun acılı dünyasını yansıtan görsel şiirlerdi. Resimlerdeki düşsel kanatlı şeytanlar ve tuhaf biçimler akla Goya'yı getiriyordu. Redon'un bir başka dizisinin adı da "Goya" ya Saygı'ydı (1885). "Aziz Yuhanna'nın Mahşeri" (1889) adlı dizisini yaptığı sıralarda yağlıboya ve renkli desenlere de yöneldi. Yapıtları izlenimci ressamlarınkilerden çok uzak değildi, ama hem izlenimciliğe, hem de gerçekçiliğe karşı çıktı.

Redondo Beach, ABD'de, California eyaletinin güneyindeki Los Angeles ilinde (county) kent. Santa Monica Körfezinin kıyısında, Palos Verde Yarımadasının kuzeyinde, Hermosa Beach'in güneyinde yer alır. San Pedro limanının gelişmesinden önce Los Angeles'ın ticaret limanlarından biriydi. Sonradan bir sayfiye merkezi olarak gelişti. Nüfus (1990) 60.167.

redresör bak. doğrultucu

reducción (İspanyolca), Portekizce REDUÇÃO. Latin Amerika'nın sömürge döneminde, kilise ya da krallık yetkililerince kurulan Yerli yerleşmesi. *Reducción* uygulamasının amacı Yerlilerin Hristiyanlığı benimsemesini kolaylaştırmak, onlara daha yararlı tanım yöntemleri ve basit zanaatlar öğretmekti. Krallık yetkililerine bağlı olarak Yerli önderlerince (*cacicue*) yönetilen *reducción*'lar ayrıca Yerlileri hazır işgücü olarak kullanma işlevini görüyordu. Bu yerleşmelerde katı bir yönetim altında yaşayan Yerliler çeşitli tarımsal işletmelerde zorla çalıştırılıyor. Yerlileri "tek bir yerde toplama" anlamına gelen *reducción* yerine *congregación* (toplanma merkezi) terimi de kullanılırdı.

En ünlü *reducción*'lar Cizvit misyonierlerince Paraguay'da kuruldu. Paraguay ve Paraná ırmakları arasındaki bölge ile Arjantin'in Paraná ve Uruguay ırmakları arasındaki Misiones ve Corrientes eyaletlerinde Cizvitlerin 1610-1767 arasında Hristiyanlaştırdığı

700 bin kadar Yerlinin yaklaşık 150 bini 30 *reducción*'da yaşıyordu.

Cizvitler topraklarını dış müdahalelerden, özellikle Yerli işçi arayan İspanyollardan korumaya çalıştılar. Tarikat 1767'de dağıtıldıktan sonra, kurdukları yerleşmelerin çoğu yerle bir edildi. Ama ayakta kalabilen birkaç tanesi, örneğin Encarnación ile Villarrica daha sonra kentlere dönüştü. Brezilya'da da São Paulo ve güneyinde benzer yerleşmeler vardı.

reductio ad absurdum bak. saçmaya indirgeme

Reduviidae, *Heteroptera* (yarımkanatlılar) takımından yaklaşık 4 bin tür içeren böcek familyası. Bu familya üyelerinin öne doğru çıkık ve küçük başı, gövdeden boyna benzer bir boğumla ayrılır. Uzunlukları 10-25 mm'dir. Vücut sıvılarını emmeye yarayan, üç parçalı, kısa ve kıvrık gagaları, kullanılmadığı zaman ön bacakları arasındaki bir oluğa yerleşir. Renkleri genellikle siyah ya

Reduviidae familyasından *Arilus cristatus*
Richard Parker-The National Audubon Society
Collection/Photo Researchers

da koyu kahverengi, bazı türlerde parlaktır. Büyük bölümü böcekleri ve öbür küçük omurgasızları avlarken bazıları insanlar da aralarında olmak üzere memelilerin kanını emerek çeşitli hastalıkları bulaştırır.

Reduviidae familyasının önemli türlerinden çamur tahtakurusunun (*Reduvius personatus*) gövdesi, bacakları ve duyurgaları erişkin öncesi evrede yapışkan kullarla örtülüdür. Bu kıllara yapışan toz ve döküntüler bir topak oluşturarak böceğin gizlenmesini sağlar. Uzunluğu 15-20 mm olan erişkinler genellikle evlerde tahtakurusu, sinek, örümcek gibi omurgasızları avlar. Beslenmek için insanlara da saldıran bu böceklerin ısırması ağrı verir.

Yaklaşık 25 mm uzunluğunda olan *Triatoma* cinsinin erişkinleri siyah renklidir. Karın bölümünün yanlarında kırmızı benekler bulunur. Yenidoğana'da görülen türlerinden *T. sanguisuga* genellikle yataklara girerek insan kanıyla beslenir. Yılan sokmasını andıran zehirli ve ağrı verici ısıngı şişme, halsizlik ve kusmaya neden olabilir. Güney Amerika'da *Chagas* hastalığını bulaştıran başlıca kan emici böcek türleri *T. megista* ile akrabası *Rhodnius prolixus*'tur.

Kuzey Amerika'da yaşayan *Arilus cristatus* türü öbür böcekleri avlayarak beslenir. Zehirli tükürüğünü gagasındaki bir kanaldan avının içine boşaltır ve sindirilmiş vücut sıvısını gagadaki başka bir kanaldan emerek midesine gönderir.

Eski dünya'da görülen *Prilocerus ochraceus* türü alışılmış avlanma yöntemiyle dikkat çekerek. Karın bölümündeki kırmızı tüy demetlerine gelen bazı karınca türleri bu tüylere bulaşmış salgıyı yaladıklarında hareketsiz kalarak yem olur.

Platymerus cinsini oluşturan iri yapılı türler tükürük salgılarını 30 cm kadar uzağa fıskırtabilirler. Bu salgı iman gözünü kör edebilir.

Redwood, ABD'de, California eyaletinde, San Mateo ilinin (county) merkezi (1856) kent. San Francisco Körfezinin batı kıyısında, Redwood Çayının ağzında yer alır. 1858'e değin Embarcadero adıyla anılan kent, başlıca ekonomik etkinliklerinin gemi yapımı, deri işleme ve kerestecilik olduğu bir limandı. Sonradan California'ya özgü sekoya (İngilizce *redwood*) ağacının adından esinlenerek bugünkü adını aldı. Modern liman tesisleri sayesinde, körfez bölgesiyle birlikte gelişmeye başladı.

Redwood kenti başta kasımpatı olmak üzere çiçekleriyle ünlüdür. Sanayi ürünleri arasında çimento, tuz, kauçuk ve elektronik eşya sayılabilir. Cañada College 1968'de açılmıştır. Nüfus (1990) 60.072.

Reed, Sir Carol (d. 30 Aralık 1906, Londra - ö. 25 Nisan 1976, Londra), II. Dünya Savaşı sonrası İngiliz sinemasının en önde gelen adlarından olan ve 1952'de "sir" unvanı alan yönetmen.

Kent ilinde, Canterbury'deki King's School'da öğrenim gördü. 1924'te tiyatro oyunculuğuna başladı. Kısa bir süre sonra da tiyatro yönetmenliğine geçti. 1930'da sinemada diyalog yönetmeni, 1935'te de film yönetmeni oldu. A. J. Cronin'in maden işçilerinin yaşamlarını anlatan romanına dayanarak çektiği *The Stars Look Down* (1939; *Yıldızlar Bakarken*) ve gizemli serüven filmi *Night Train*'le (1939; *Münih Ekspresi*) adını duyurdu. II. Dünya Savaşı yıllarında, çok sayıda gerçek savaş filminde yararlanarak gerçekleştirdiği, *The True Glory* (1945; *Gerçek Zafer*) gibi, ödüller kazanan yarı belgesel filmleriyle ünu daha da arttı.

Reed en büyük başarılarını 1940'ların sonunda elde etti. F. L. Green'in romanının etkileyici bir uyarlaması olan *Odd Man Out* (1947; *Ölümden Kuvvetli*) ile Graham Greene'in romanlarından uyarladığı *The Fallen Idol* (1948; *Meşum Kadın*) ve *The Third Man* (1949; *Üçüncü Adam*) bu dönemde çektiği filmlerdi. Öteki yapıtları arasında, *Outcast of the Islands* (1951; *Adalar Sürgünü*), *A Kid for Two Farthings* (1955; *Gürezçinin Sevgilisü/ki Meteliklik Çocuk*), *The Key* (1958; *Anahuar*), *Our Man in Havana* (1959; *Havana'daki Casus*), *The Agony and the Ecstasy* (1965; *Acı ve İlah*) ve Oscar kazanan *Oliver!* (1968) sayılabilir.

Reed, John (d. 22 Ekim 1887, Portland, Oregon, ABD - ö. 19 Ekim 1920, Moskova, Rusya), ABD'li eylemci, gazeteci, yazar ve şair. Devrimci bir yazar ve eylemci olarak kuşağının radikal aydınlarının gözünde bir kahraman olmuştur.

Portland'lı varlıklı bir ailenin çocuğuydu. 1910'da Harvard Üniversitesi'ni bitirdi ve 1913'te sosyalist eğilimli *The Masses* gazetesinde yazmaya başladı. 1914'te Meksika'daki devrimci savaşı konu alan yazılar yazdı ve izlenimlerini *Insurgent Mexico* (1914; *İhtilalci Meksika*, 1969/*Viva Meksika*, 1985) adıyla yayımladı. Grev düzenleme ve grevçileri savunma suçuyla sık sık tutuklanarak kısa sürede radikal bir önder olarak tanındı ve ABD'de Komünist Parti'nin kurulmasında rol oynadı. Daha sonra *Metropolitan* dergisi için I. Dünya Savaşı'nı ele alan yazılar yazdı ve savaşla ilgili incelemelerini *The War in Eastern Europe* (1916; *Doğu*

Avrupa'daki Savaş) adıyla yayımladı. Lenin ile yakın arkadaş olan ve 1917 Devrimi sırasında Rusya'da bulunan Reed, devrim sırasında izlenimlerini *Onüç Yılın Ten Days That Shook the World* (1919; *Dünyayı Sarsan On Gün*, (1967, 1986) anlattı. Yapı, Ayzenştayn'ın *Oktyabr/Devrim* *Drüeyi Kotoriye Potnasli Mir* (1928; *Ekim/ Dünyayı Sarsan On Gün*) filmine konu oldu.

Reed 1919'da ABD Komünist Partisi'ndeki bölünmeyle ortaya çıkan Komünist İşçi Partisi'nin önderi oldu. Vatana ihanetle suçlanınca Rusya'ya kaçtı ve orada tıfısten öldü. Öteki Bolşevik kahramanlarla birlikte Krcanin devrimin yamına gömüldü. Reed'in ölümünden sonra ABD Komünist Partisi ülkenin çeşitli kentlerinde John Reed kulüpleri, yazar ve sanatçı dernekleri kurdu. Reed'in yaşamı W. Beatty'nin *Reds* (1981; *Kızılar*) filmine konu olmuştur.

Reed, Walter (d. 13 Eylül 1851, Belroi, Virginia - ö. 22 Kasım 1902, Washington, D.C., ABD). ABD'li patolojik ve bakteriyolog. Sarıhummanın bir sivrisinek türüyle bulaştığını kanıtlamıştır.

Tip öğreniminin ardından New York'ta çeşitli hastanelerde çalıştı. 1875'te tıbbi rütbesiyle askeri tabip oldu ve çoğu sırada olmak üzere çeşitli birliklerde görev yaptı. 1889'da Baltimore'da görevliken Johns Hopkins Hastanesi'nde patoloji ve bakteriyoloji derslerini izledi. 1893'te Washington'daki Ordu Tıp Müzesi yöneticiliğine getirildi. Ayrıca yeni kurulan Ordu Tıp Okulu'nda bakteriyoloji ve klinik mikrobiyoloji dersleri vermeye başladı. 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı'nda askerler arasında yayılan tifo enfeksiyonunu incelemekle görevli komitenin başkanlığını yaptı. Hastah- ja ilişkin yeni bulgular ortaya koyan raporu çok sonraları 1904'te yayımlanabildi. Komite'nin görevini tamamlamasından (1899) sonra Washington'a döndü ve sarıhumma üzerinde çalışmaya başladı.

19. yüzyılda sarıhummanın bu hastalığa yakalanmalarını kullandığı çiyi ve çarşaf gibi eşyalardan bulaştığı genel bir kabul görüyordu. Ama başka bulaşma yolları üzerinde duranlar da vardı. 1881'de böceklerin bulaşmada rol oynadığını ileri süren Kübalı bekim Carlos Juan Finlay, sonraki yıllarda bu kuramı geliştirmekle birlikte kanıtlayamamıştı. İtalyan bakteriyolog Giuseppe Sanarelli de 1896'da sarıhummalılarda *Bacillus icteroides* adını verdiği bir canlıyı elde etmişti. ABD Kara Kuvvetleri Reed ile ordudaki hekimlerden James Carroll'ı Sanarelli'nin bulduğu bakteri üzerine araştırma yapmakla görevlendirdi. Aynı dönemde sarıhumma vakalarını incelemek üzere Küba'ya gönderilen Aristides Agramonte adlı cerrah sarıhummalılardan üçte birinde ve başka hastalıkları olan kişilerde Sanarelli'nin bulduğu bakteriye rastladı. Reed ve Carroll'un 1900'de hazırladıkları raporda Sanarelli'nin *Bacillus icteroides*'inin domuz kolerasi etkeniyle aynı gruptan olduğu ve sarıhummada asıl etken olmayıp enfeksiyonlu dokuya sonradan yerleştiği ortaya kondu.

Raporun yayımlanmasından kısa süre önce Havana'daki ABD askerleri arasında bir sarıhumma salgını ortaya çıktı. Salgını izlemekle görevlendirilen Reed ve arkadaşları sarıhummadan ölenlerin bir böcek tarafından ısırılmış olabileceği kanısına vardı. Gönüllüler üzerinde yapılan deneyler sonucunda hastalığın daha sonra *Aedes aegypti*

olarak adlandırılan *Stegomyia fasciata* adlı sivrisineğin sokmasıyla bulaştığı kanıtlandı. Bu bulgular doğrultusunda alınan önlemlerle Havana 90 gün içinde sarıhummadan arındırıldı.

1901'de öğretim görevlerini sürdürmek üzere Washington'a dönen Reed, ertesi yıl geçirdiği bir apandisit ameliyatının ardından öldü.

reel, Kelt kökenli halk dansı türü. İskoç *strathspey* dansıyla akrabadır. Çiftler dönuşümlü olarak durdukları yerde yüz yüze ve dolayarak çeşitli figürlerle dans ederler. İki ya da daha fazla çiftle yapılır. Müzik 3 ya da 3/4'lük hızlı ölçüdedir.

İskoçya'da 16. yüzyıl kayıtlarında rastlanan *reel*, 17. yüzyılda Presbiteryen Kilisesi'nin baskısıyla Highlands dışındaki yörelerde ortadan kalktı; 1700'den sonra ise Lowlands'de yeniden ortaya çıktı. İrlanda *reel*'i (*cor*), *reel* müziği eşliğinde tek başına ya da yüz yüze yapılan daha karmaşık figürleri içeriyordu. İngiltere ve Galler'de daha seyrek rastlanan bu dans Danimarka'da *ril* adıyla bilinir.

reenkarnasyon bak. ruhgöçü

reeskont oranı bak. iskonto haddi

refah devleti, yurttaşların ekonomik ve toplumsal çıkarlarının korunması ve geliştirilmesinde devletin belirleyici rol oynadığı yönetim anlayışı. Fırsat eşitliği, hakkaniyetli gelir dağılımı ve iyi bir yaşamın asgari koşullarını sağlayamayanlar için devletin sorumluluk alması ilkelerine dayanır. Genel bir terim olarak çok çeşitli ekonomik ve toplumsal düzenlemeler için kullanılabilir.

Refah devletinin en temel özelliği, gelişmiş sanayi ülkelerinin hemen hepsinde bulunan sosyal sigorta sistemidir. Genellikle zorunlu katkılarla finanse edilen sosyal sigorta, kişi ve ailelere en çok gereksindikleri zamanlarda gelir sağlamaya yöneliktir. Ama uygulamada, para yardımları planlama aşamasında öngörülenin çok altında kalmaktadır.

Refah devleti temel eğitim ve sağlık hizmetlerinin yanı sıra konut sağlama (bazı durumlarda parasız ya da ucuz) konusunda da sorumluluk üstlenir. Batı Avrupa'daki örnekleri ABD'dekinden çok daha gelişmiştir ve genellikle geniş kapsamlı sağlık hizmetleriyle yükseköğretimde devlet desteğinin de içerir.

Kişisel vergilendirme sistemi ve yoksullukla mücadele programları da refah devletinin özellikleri arasında görülebilir. Kişisel vergiler artan oranlı olduğu, devlet gelirlerini artırmaktan çok, daha adil bir gelir dağılımının sağlanmasına hizmet ettiği ve hepsi zorunlu katkılarla karşılanamayan sosyal sigorta harcamalarında kullanıldığı ölçüde refah devletinin parçası sayılır. Sosyalist ülkelerde istihdam ve tüketici fiyatlarının düzenlenmesi de refah devletinin kapsamına girer.

Kavramın kökeni Sir William Beveridge'in *Social Insurance and Allied Services* (1942; Sosyal Sigorta ve Bağlı Hizmetleri) başlıklı raporuna dayanarak 1948'de İngiltere'de yürürlüğe konan kapsamlı sosyal sigorta önlemlerine dayanır. 20. yüzyılda *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) anlayışına dayalı eski devlet kavramı geçerliliğini yitirirken hemen her ülkede refah devleti kavramının getirdiği sosyal güvenlik düzenlemelerinin gerçekleştirildiği görülür. ABD'de Franklin D. Roosevelt'in New Deal (Yeni Düzen) ve Harry S. Truman'ın Fair Deal (Adil Düzen) programları buna örnektir. Refah devletinin çok daha gelişkin biçimlerinin ortaya çıktığı İskandinav ülkeleri ve Hollanda'da ise, devlet bireye yaşamının hemen her

alanında, "bezikten mezara" destek sağlar. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu da refah devletinin şu ya da bu biçimini ulusal hedefler arasında sayar.

Refah devletinin temel yönetim sorunları arasında devlet hizmetlerinin düzeyinin sap-tanması, sağlanan yardımların gereksinimle-ni karşılarken faaliyetle de özendirmesi, devlet tekelinin ve bürokrasinin verimli çalışmasının sağlanması ve zorunlu katkılarla ötesinde yeterli finansman kayna-ğının bulunması sayılabilir.

Refah Faciası, II. Dünya Savaşı yıllarında, daha önce İngiltere'ye sipariş edilmiş olan denizaltıları teslim almakla görevlendirilen personeli taşıyan Refah şilebinin batırılması (23 Haziran 1941).

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan önce İngiltere'ye denizaltı, muhrip ve çıkarma gemisi ısmarlamış, ama İngiltere'nin savaşa girmesi üzerine gemilerin teslimi aksamıştı. Almanya'nın baskısı sonucunda Türkiye'nin Al-manya'yla bir dostluk antlaşması imzalaması gündeme gelince, İngiltere bunu önlemek için Türkiye'ye sipariş ettiği denizaltıları teslim edeceğini bildirdi. Bunun üzerine Türkiye subay ve erlerden oluşan bir heyeti İngiltere'ye göndermeye karar verdi. Heyet savaş koşulları nedeniyle önce denizyoluyla Mısır'a, oradan da havayoluyla İngiltere'ye gidecekti. Mısır'a gitmek için Refah adlı yaşlı bir şilep seçildi. Gemide eğitim için gönderilen havacılar ve sivil mürettebat da vardı. Refah şilebi Mersin'den ayrıldıktan bir süre sonra Kıbrıs açıklarında kimliği belirlenemeyen bir denizaltı tarafından torpillerle batırıldı. Gemide bulunanlardan, üçü gemi mürettebatından olmak üzere 32 kişi kurtuldu; 168 kişi öldü. Daha sonra Refah gemisinin bir Fransız denizaltısına yanlışlıkla torpilleriyle ortaya çıktı ve Fran-sa'dan gizli pazarlık sonucunda tazminat olarak iki savaş gemisi alındı.

refah iktisadı, uygulanan ekonomi poli-tikalarının toplumun refahına etkisini incele-yen iktisat dalı. 20. yüzyılda iktisat kuramı-nın ayrı bir dalı olarak yerleşmiştir.

İlk iktisatçılar, refahı toplumdaki bireyler-ce elde edilen tatminin toplamı olarak ele almışlardır. Sonraları ise birçok iktisatçı, tatminin yeterince ölçülemeyeceğini öne sürerek, bireylerin tatmin düzeylerini karşı-laştırmanın olanaksızlığını savunmaya baş-ladı. Buna göre, örneğin zenginlerden yok-sullara kaynak aktarılmasını öngören artan oranlı gelir vergisi uygulamasının toplam refahı artıracakı söylenemezdi. Bunun üze-rine ekonomi politikalarının değerlendiril-mesinde yeni ve daha sınırlı bir ölçüt geliştirildi: Toplumda hiç kimsenin refahını azaltmadan, hiç olmazsa bir kişinin durumun iyileşmesini sağlayan bir uygulama toplam refahın artmasına yol açacaktır. Aynı ölçüte göre belirli bir ekonominin poli-tikasının uygulanmasından yararlananlar, bu politikadan zarar görenlerin toplam zararını karşıladıktan sonra, eskiye oranla gene de kazançlı durumda iseler, toplam refah art-mış demektir. Ama bu koşulları sağlayan birden çok seçeneğin bulunması durumun-da, yapılacak tercihler için refah ölçütü temel alınamaz.

Refah Partisi (RP), 12 Eylül 1980 askeri harekâtından sonra Milli Selamet Partisi'nin (*) kapatılmasıyla siyasal yelpazenin İslamcı kanadında ortaya çıkan boşluğu dol-durmak üzere 19 Temmuz 1983'te kurulan siyasal parti. Programında "manevi kalkın-ma"ya ve sanayileşmeye ağırlık verileceği belirtilen partinin genel başkanlığına Ali Türkmen (daha sonra Ahmet Tekdal) ge-tirildi.

Ülke çapında yeterli düzeyde örgütlenmediği ve bazı kurucuları Millî Güvenlik Konseyi'nce veto edildiği için 6 Kasım 1983'te yapılan milletvekili genel seçimlerine katılmadı. İlk olarak 25 Mart 1984'te yapılan yerel seçimlere katıldı ve oyların yüzde 4,44'ünü alarak Urfa ve Van belediye başkanlıklarını kazandı. 30 Haziran 1985'te yapılan birinci büyük kongresinde Ahmet Tekdal yeniden genel başkanlığa seçildi. Cevat Ayhan da genel sekreterliğe getirildi. 28 Eylül 1986'da 11 ilde yapılan milletvekili ara seçimine katılarak yüzde 4,76 oranında oy elde etti. Bazı eski siyasal parti liderlerine siyaset yapma yasasını kaldıran 6 Eylül 1987'deki halkoylamasından sonra, genel başkanlığına MSP eski genel başkanı Necmettin Erbakan seçildi.

Kasım 1987'deki milletvekili genel seçimlerine katılan RP, oy oranını yüzde 7,1'e çıkardı ama ülke çapındaki yüzde 10 oy barajını aşamadığı için milletvekili çıkaramadı. 26 Mart 1989'da yapılan yerel seçimlerde toplam oyların yüzde 9,8'ini alarak Kahramanmaraş, Sivas, Şanlıurfa, Van ve Konya belediye başkanlıklarını kazandı.

RP 20 Ekim 1991 seçimlerinde Milliyetçi Çalışma Partisi (MCP) ve İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile güçbirliğine gitti. MCP ve IDP'nin milletvekili adayları RP'ye geçerek RP'nin listelerinden aday gösterildi. Seçimler sonunda RP oyların yüzde 16,8'ini alarak 62 milletvekili çıkardı. MCP ve IDP'den gelen milletvekilleri sonra yeniden partilerine döndüler.

Refahiye, topraklarının büyük bölümü Karadeniz Bölgesi'nde, güneydeki küçük bir bölümü de Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan, Erzincan iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.746 km² olan Refahiye ilçesi doğuda Merkez ilçe, güneydoğu ve güneyde Kemah, güneybatıda İliç ilçeleri, batı ve kuzeybatıda Sivas, kuzeyde Giresun, kuzeydoğuda da Gümüşhane illeriyle çevrilidir.

İlin kuzeybatısında yer alan ilçe toprakları oldukça dağlıktır. Doğusunda Karadağ (2.832 m), orta kesimini Dumanlıdağ (2.447 m), batısını ise doruğu ilçe sınırları dışında kalan Kızıldağ engelbelendirir. Dumanlıdağ ile Karadağ'ın yüksek kesimlerinde yer alan yaylalar hayvancılık açısından önem taşır. Bunların başlıcaları Dumanlı, Sakaltutan ve Kurtlutepe yaylalardır. İlçenin orta ve kuzey kesimlerinden çıkan sular Karadeniz'e, güney kesiminden kaynaklanan sular ise Karasu Irmağı aracılığıyla Basra Körfezi'ne ulaşır. Orta ve kuzey kesimin sularını toplayan Çukurdere ilçe sınırları dışında Kelkit Irmağına(*) katılır.

İlçe ekonomisi tarıma dayalıdır. Yayılcılık yöntemiyle yaygın olarak hayvancılık yapılan ilçede en çok koyun ve kul keçisi yetiştirilir. Yazın sürülerin çıkarıldığı yaylalarda çok miktarda peynir üretimi yapılır. Hayvancılığın gelişmiş bir dalı da tavukçuluktur. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday, arpa ve patatestir. Ayrıca, az miktarda soğan, bakkalçiller, elma, dut ve zerdali de yetiştirilir. İlçe topraklarında magnezit ve linyit yatakları vardır. Sivas üzerinden gelen önemli karayolu ile Kelkit Irmağı vadisini izleyerek Amasya'dan gelen yol, ilçe topraklarında kesiştikten sonra doğuda Erzincan ve Erzurum'dan geçip Gürbulak'taki sınır kapısına ulaşır.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Refahiye yöresinin Erzincan'la benzer bir geçmişi olduğu sanılmaktadır. Refahiye yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Erzurum vilayetine Erzincan sancağına bağlı Gercenis kazasının sınırları içindeydi.

19. yüzyılda, eskiden Gercenis adıyla anılan Günyüzü köyünde bulunan Gercenis kaza merkezi 1884'te yeni kurulan Refahiye yerleşmesine taşındı. İlçenin orta kesiminde yer alan Refahiye kasabası, il merkezi Erzincan'a 72 km uzaklıktadır. Kızıldağ Geçidi (2.190 m) aşarak Sivas, Erzincan'a bağlayan karayolu kasabanın kuzeyinden, İliç ve Kemah'ı bu karayoluna bağlayan yollar da Refahiye'nin güneydoğusunda birleştiikten sonra kasabadan geçer. Refahiye Devlet Hastanesi kasaba ile çevresine sağlık hizmeti verir.

Refahiye Belediyesi 1884'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 21.977, kasaba, 6.996.

referandum bak halkoylaması

referans sistemi, dinamikte, bir cisme bağlı olduğu düşünülen ve noktaların o cisme göre konumunu belirlemeye yarayan koordinat eksenleri. Örneğin Yer'in yüzeyindeki bir noktanın konumu Ekvator'dan kuzey ve güneye doğru ölçülen enlem derecesiyle ve Greenwich'ten geçen meridyenden doğuya ve batıya doğru ölçülen boylam derecesiyle belirlenir.

Koordinat eksenleri, başlangıç noktası (orijin) olarak adlandırılan bir noktada kesişen doğrulardır. Düzlemsel hareket yapan, bir başka deyişle hareketi sırasında bir düzlem üzerinde kalan bir noktanın konumunu belirlemek için iki sayı gereklidir. Bu sayılar şu yöntemlerden biriyle belirlenebilir: 1) Hareketli noktanın düzlemdeki birbirine dik iki doğrudan uzaklıkları (dikdörtgenel koordinatlar); 2) bir ucu hareketli noktada, öbür ucu başlangıç noktasındaki doğru parçasının uzunluğu ve bu doğru parçasının sabit bir eksenle yaptığı açı (kutupsal koordinatlar). Üç boyutlu uzayda hareket eden bir noktanın konumunun belirlenmesi için üç sayı gereklidir. Dikdörtgenel koordinat sisteminde bu sayılar birbirine dik üç eksenin uzaklıkları olarak anılır. Küresel koordinat sisteminde ise noktanın başlangıç noktasına uzaklığı ile iki tane açı kullanılır; bu açılardan biri enlem, öbürü boylam derecesine karşılık gelir. Başlangıç noktasını hareketli noktaya bağlayan doğru, hareketli noktanın konum vektörü olarak adlandırılır. Nokta hareket ettikçe bu vektörün hem büyüklüğü, hem doğrultusu değişir; noktanın hızı bu değişimler cinsinden tanımlanır.

Newton hareket yasaları ancak başlangıç noktası Güneş'te olan, bir başka deyişle "sabit" yıldızları temel alan bir koordinat sisteminde geçerlidir. Böyle bir sistem Newton referans sistemi ya da eylemsiz referans sistemi olarak adlandırılır. Newton yasaları, eylemsiz referans sistemine göre sabit hızla ve dönmeksizin hareket eden bir koordinat sisteminde de geçerliliğini korur; bu kavram Newton göreliliği olarak adlandırılır. Yer'e bağlı bir koordinat sistemi eylemsiz referans sistemi değildir, çünkü Yer dönmektedir ve Güneş'e göre bir ivmesi vardır. Teknikte karşılaşılan problemlerin pek çoğu Yer'e bağlı koordinat sisteminin eylemsiz sistem kabul ederek yeterli doğrulukta çözülebilir, ama bazı uygulamalarda Yer'in dönmekte oluşunu ihmal etmek olanaksızdır; cayroskop(*) bu tür uygulamalara bir örnek oluşturmaktadır.

Yer'e göre hareket etmekte olan bir cisme göre hareket eden bir noktanın konumunu belirlemek için, hareketli cisme bağlı bir referans sisteminden yararlanmak daha uygun olur. Örneğin, hareket halindeki bir otomobilin motorundaki pistonun Yer'e göre hareketi değil, otomobil gövdesine göre hareketi önem taşır; oysa motordaki hareketli parçaların otomobil gövdesine

göre değil, birbirlerine göre hareketi daha önemli olabilir.

Yer'e göre dönmeye hareketi yapan referans sistemleri eylemsiz sistemler değildir, böyle sistemlerde Newton yasalarını uygulamak için bazı uyarımlar yapmaları gerekir. merkezcik kuvvet(*) ve Coriolis kuvveti(*) bu tür kuvvetlere örnekler.

Refik Halik (d. 5 Mart 1934, İzmir), kadının konumunu ve sorunlarını ele aldığı yapıtlarıyla tanınmış, "ulusal sinema" kavramıyla tartışmalar yaratan sinema yönetmeni ve senaryo yazarı.

İstanbul'da Şişli Terakki Lisesi'ni bitirdikten sonra girdiği Robert Kolej'deki muhen-

Refik
Aras Saner

dislik öğrenimini yarıda bıraktı. 1954-55'te Kore'de yedek subaylığını yaptığı sırada amatörce 8 mm'lik belgesel filmler çekti. Donüşünde bir süre çevirmen olarak çalıştı. *Akış, Sinema, Kim* gibi dergilerle *Yeni Sabah*, *Akşam* ve daha sonra *Milliyet* gazetelerinde sinema yazıları ve film eleştirileri yazdı. 1957'de Yaşar Kemal ve Halikun Taner'le birlikte yazdığı *Dağları Delen Ferhat* adlı senaryo Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nün düzenlediği yarışmayı kazandı. Refik yine o yıl Atıl Yılmaz'ın *Yaşamak Hakkındır* filminde senaryo yazarı ve yönetmen yardımcısı olarak sinemaya başladı. *Soför Nebahat*'ta (1959) Metin Erksan'ın, *Mahallenin Sevgilisi*'nde (1960) Memduh Ün'ün yardımcılığını yaptıktan sonra yönetmenliğe geçti.

İlk filmi *Yasak Aşk*'ta (1961) ele aldığı "yasak aşk", kadının toplumdaki yeni ve dramı gibi temalara sonraki filmlerinde de ağırlıklı yer verdi ve kadın sorunlarını işleyen bir yönetmen olarak adını duyurdu. Bu filmi izleyen *Sevgiğimiz* *Günler* (1962) ve *Gençlik Hıvaları*'nın (1962) ardından 1963'te çektiği *Şehirdeki Yabancı* Moskova Film Şenliği'ne katıldı. Ertesi yıl, İstanbul'a göç eden bir ailenin öyküsü olan *Gurbet Kuşları* Antalya Altın Portakal Film Şenliği'nde en iyi film seçilirken Refik de en iyi yönetmen olarak Altın Portakal kazandı.

Haremde Döner Kadın (1965) hem Refik'in, hem de Türk sinemasının önemli filmlerinden biri oldu. İtalya'da Sorrento Film Şenliği'ne katılan bu filmin senaryosunu birlikte yazdığı Kemal Tahir'in düşüncelerinden derin biçimde etkilenen Refik, 1960'ların ikinci yarısında "ulusal sinema" kavramını geliştirdi. Türk toplum yapısının Batı toplumlarından farklı özellikler taşıdığını savunarak Türk sinemasının da Batı ölçülerine değerlendirmeyecek kendine özgü bir sinema, kendi izleyicisinin beğenimini ve değerlerini yansıtan bir "halk sineması" olduğunu öne sürdü. Bu konudaki görüşlerini ve polemiklerini *Uluslararası Sinema Kavramı*

(1971) adlı kitabında topladı. Bu dönemde ki başka filmleri arasında *Üç Korkusuz Arkadaş* (1966), *Karakolda Ayna Var* (1966), *Bir Türk'e Gönül Verdim* (1969) sayılabilir.

Refik 1970'lerde *Sevmek ve Ölmek Zamanı* (1971), *Fatma Bacı* (1972), *Vurun Kahpeye* (1973) ve *Sultan Gelin* (1973) gibi filmler çektikten sonra televizyon çalışmalarına yöneldi. Halit Ziya Uşaklıgil'den uyarlanan *Aşk-ı Memnu* (1974-75) adlı televizyon dizisiyle başarı kazandı. TRT Sinema Danışma Kurulu'nda yer aldı. 1979'da TRT adına Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı*'sını çekmeye başladı. Ama uzun sürede tamamlanan film gösterilmedi. Kasım 1983'te filmin sakıncalı bulunduğu ve yakıldığı açıklandı. Refik bu arada, 1977'den beri sinema tarihi ve film analizi dersleri verdiği Sinema-Televizyon Enstitüsü'nden de ayrıldı. *Yorgun Savaşçı* dizisinin yakılmaktan kurtulan bir kopyası 1993'te televizyonda gösterildi.

Sonraki filmleri arasında *O Kadın* (1982), *İhtiras Fırtınası* (1983), *Beyaz Ölüm* (1983), *Alev Alev* (1984) ve *Teyzem* (1986) sayılabilir. Refik 1989'da *Harun* filmiyle yeniden dikkatleri çekti. Antalya Altın Portakal Film Şenliği'nin film değerlendirmesinde üçüncü sırada yer alan bu film Refik'e en iyi yönetmen olarak Altın Portakal kazandı. Refik daha sonra, Kemal Tahir'in tamamlanmamış ve ölümünden sonra yayımlanmış yapıtı *Karlar Koşuşu*'nu sinemaya uyarladı.

Refik Nevzad (ö. 1952, İstanbul), Osmanlı siyaset adamı ve yazar.

Jön Türklerden Tevfik Nevzad'ın kardeşidir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de (Askeri Tıbbiye) öğrenciyken İttihat-ı Osmani Cemiyeti (sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti) adına Ahmed Rıza ile ilişki kurmak için 1894'te Fransa'ya gönderildi. Paris'e yerleşti ve tıp öğrenimini orada tamamladı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İttihat ve Terakki'yi eleştirerek örgütten koptu. Şerif Paşa'nın başkanlığında Paris'te İslahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası'nın kurulmasında çalıştı. Hüseyin Hilmi'yle ilişkiye girerek 1911'de Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın (OSF) Paris şubesini kurdu. 1911 sonunda taş baskı aylık *Beferiyet* (6 sayı) gazetesini çıkardı. Gazetede Şubat 1912'de OSF Paris şubesi adına, "Hatt-ı Hareket Beyannamesi, İslahat Programı ve Belediye Programı" adlı belgede, bazı alanlarda toplumsal reformları öngören bir program yayımladı. *Sosyalizm ve Rehber-i Amele* (1911) adlı kitabında da sosyalist öğretinin kaynakları, yöntemi ve sosyalist mücadeleleri üzerinde durdu; İttihat ve Terakki'nin uygulamalarını eleştirdi.

Mondros Mütarekesi'nden (1918) sonra Hüseyin Hilmi'nin çevresiyle yeniden ilişkiye girdi ve Türkiye Sosyalist Fırkası'nın (TSF) Paris şubesinin başkanlığını üstlendi. 1919 genel seçimlerinde TSF'den İstanbul mebus adayı gösterildiyse de seçilemedi. Daha sonra *Aydınlık* çevresiyle ilişki kurdu. Cumhuriyetin ilanından sonra etkin siyasal yaşamdan çekildi 1950'den sonra Türkiye'ye döndü. O sıralarda Paris'te kurulmuş olan İleri Jön Türkler örgütüyle ilişkisi olduğu gerekçesiyle yargılandığı da akllandı.

Refik Nevzad, Paris'te yaşadığı yıllarda Fransız sosyalistlerinden etkilenmiş, Jean Jaurès, Emile Vandervelde gibi dönemin önde gelen sosyalistleriyle yakın ilişki kurmuştu. Türkiye'de çıkan *Ahenk*, *İşham*, *Aydınlık*, *Yeni Adam* gibi yayın organların-

da yazılan yayımlandı. Fransızca ve Türkçe tiyatro oyunları da yazdı.

Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı'na bağlı koruyucu sağlık hizmeti veren kurum.

17 Mayıs 1928 tarih ve 1267 sayılı yasayla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi adıyla Ankara'da kuruldu. Kuruluş yıllarında dört şubeye ayrılan kurumun ilk müdürü Mustafa Sagun'du. 1931'de kuruma BCG aşısı üretimine başlandı.

2 Ocak 1941 tarih ve 3959 sayılı yasayla kurumun görev, yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlendi ve kurum, Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü ile Hıfzıssıhha Mektebi olmak üzere ikiye ayrıldı. Hıfzıssıhha Mektebi'nde hizmet içi kurslar düzenleniyordu. 14 Ağustos 1942'de çıkartılan 4288 sayılı yasayla kurumun adı Türkiye Cumhuriyeti Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi olarak değiştirildi. Biyolojik Kontrol Laboratuvarı kuruldu. 1951'de adı Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü oldu ve antibiyoetiklerle bazı vitaminlerin kalite kontrolüne başlandı. 1954'te İlaç Kontrol Şubesi kuruldu. 1966'da Kolera Referans Laboratuvarı açıldı. Pestisit Laboratuvarı 1973'te, Mikoloji Laboratuvarı 1974'te hizmete girdi. 1979'da Toksoplazma-Listeria ve Aso-Latex laboratuvarları çalışmaya başladı. Günümüzde Adana, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, Samsun, Antalya ve İzmir hıfzıssıhha bölge enstitüleri kuruma bağlı olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Bu müdürlüklerde aşı ve serum üretimi dışında halk sağlığı ile ilgili laboratuvar analiz ve incelemeleri yapılmaktadır.

Günümüzde enstitünün hizmetleri üretim, kontrol, teşhis ve eğitim olmak üzere dört ana grupta toplanmaktadır. Aşı ve serum üretim ve kontrolü dışında ilaç kontrolü, gıda kontrolü, adli tıbbı da yardımcı olan toksikolojik çalışmalar, pestisit kontrolü, kan ürünleri üretimi, halkın sağlığına hizmet eden rutin mikrobiyolojik, biyokimyasal ve hematolojik tahliller, ayrıca mikrobiyoloji, biyokimya, farmakoloji bilim dallarında asistan eğitimi de kurumun etkinlikleri arasındadır.

refleks, biyolojide, hayvanlarda, belirli bir uyarana karşısında kendiliğinden ve doğrudan ortaya çıkan görece basit davranış biçimi. Canlıların gelişmişlik düzeyi arttıkça refleksler de karmaşıklaşır.

Eteneli memelilerde reflekslerin çoğu doğuştandır. Kalıtımla kuşaktan kuşağa geçer. türlerin, sıklıkla cinslerin ortak özelliği niteliğindedir. Refleksler çiğneme, yutma, göz kırpması, tırmalama gibi basit hareketlerin yanı sıra adım atma, ayakta durma, vücudu dengeli bir konuma getirme, temel cinsel eylemler gibi davranış kalıplarını da kapsar. Çok sayıda eşgüdümli kas hareketinin karmaşık bir düzen içinde bir araya gelmesiyle oluşan refleksler hayvanlarda içgüdüsel davranışların büyük bir bölümünün temelinde yer alır.

İnsanda doğuştan var olan çok sayıda refleks, vücudun uzaklık alıcılarının (göz ve kulak) en yararlı biçimde iş görmesi için ilgili kasların etkinliğini düzenler, vücudun çeşitli bölümlerinin başa göre yönelimini sağlar, sindirim mekanizmasının bütün aşamalarında önemli rol oynar. Örneğin, gözle ilişkin refleksler arasında şiddetli ışıktan ya da korneaya dokunulmasıyla ortaya çıkan göz kırpması hareketi, ışığın şiddetine göre gözbebeğinin daralıp genişlemesi ve nesnelerin göze uzaklığına göre gözdeki kasların kasılarak odaklamayı sağlaması sayılabilir.

Refleks en basit ve temel biçimiyle refleks kemeri olarak bilinen bir mekanizmanın

işlevi olarak ele alınabilir. Refleks kemeri, uyarı alan duyu sınırı hücreleri (alıcı), etkinliği gerçekleştiren hücreyle bu ıki yapıyı birbirine bağlayan sinir hücresinden oluşur. Örneğin, diz kapağının altına vurulduğunda kas kışınındeki alıcı hücre, uyarı sinirleri yoluyla uyarıyı omunluğa taşır, daha sonra ilgili kas dokusuna yanıtı ileterek kasılmasını sağlar. Bununla birlikte vakaların çoğunda gerçekleşen fizyolojik mekanizma, basit refleks kemeri kuramıyla açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Refleks devresinde vücudun öbür bölümleriyle iletişim kurabilen başka sinir hücreleri de yer alır. Üstün yapı hayvanlarda sinir sisteminin bütünleyici niteliği, davranışların reflekslerin basit toplamından farklı bir nitelik taşımasını sağlar. Çevre koşullarına bağlı olarak farklılaşan ve değişen refleks zincirlerinin oluşması, davranışın basit ve ilkel reflekslerden farklı olmasına yol açar. Böylece birçok otomatik, koşullu olmayan refleks değişebilir ya da yeni uyarılara uyum sağlayabilir; bu özellik refleks yanıtının koşullandırılmasına olanak verir. Rus fizyoloji bilgini Pavlov'un deneyleri, besin görüp tükürük salgısı başladığında bir zil çalınan hayvanın, bir süre sonra yalnız zil sesine tükürük salgısıyla yanıt verdiğini gösterdi. Hayvanlarda davranış sabit ve kalımla geçen refleks hareketleriyle sınırlı değil, deneyler ve çok sayıda farklı uyarana karşısında değişebilir niteliktedir.

Refleks kavramı psikolojinin gelişmesini büyük ölçüde etkilemiş, başlangıçta refleks temeli üzerine kurulu olgunlaşmamış bir psikoloji anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Pavlov'un çalışması, 20. yüzyılın başında davranış fizyolojisi alanında büyük bir araştırma dalgasına öncülük etmiş, koşullu refleks uzun süre öğrenme sürecinin bir bölümüne ilişkin nicel araştırmalarda izlenecek en iyi yöntem olarak kabul edilmiştir. Pavlov ve Behterev'in "beyin refleks" kavramına göre beyin kabuğundaki hücreler arasında da koşullu refleks işleyişi vardı; bu işleyiş beyindeki yüksek işlevlerin fizyolojik temelini oluştuyordu. E. R. Guthrie, C. L. Hull ve B.F. Skinner gibi davranışçı araştırmacıların önerdiği ilkeler, psikolojik etkinliği dış ve iç uyarıların karşısında ortaya çıkan koşullu ya da öğrenilmiş yanıtlar olarak açıklar. Bu görüş bir yönüyle, Pavlov'un ortaya koyduğu temel koşullu refleks modeli ve daha önceki refleks kavramı üzerine kuruludur. Bununla birlikte, günümüzde uyarı ve yanıt arasındaki refleks ilişkisinin önceden düşünüldüğü kadar basit olmadığı kabul edilir. Öğrenmeye ilişkin klasik koşullandırma deneylerinde kullanılan koşullu refleks modelinin üstün yapı hayvanlardaki öğrenme sürecinin ancak bir bölümünün aşırı ölçüde yalıtılmış yapıyı bir örneği olduğu ve insan ile öbür memelilerde davranış belirleyen karmaşık fizyolojik ve zihinsel etkileşimleri çözümlemeye yetersiz kaldığı görülmüştür. Hull'ın ödüllendirme temeline dayalı aletli koşullanma kuramı ve Skinner'in etkin ya da uyarımsız koşullanma modellerinde öğrenme ve zihinsel etkinlik klasik koşullanmadan farklı biçimde oluşur.

Reform, 16. yüzyılda Batı Kilisesi'nde gerçekleşen dinsel devrim. Siyasal, iktisadi ve toplumsal etkileriyle Hristiyanlığın üç ana kolundan biri olan Protestanlığın(*) ortaya çıkmasına yol açmıştır. En büyük onderleri Martin Luther(*) ve Jean Calvin'dir(*).

16. yüzyıl reformcularını ortaya çıkaran Katolik Kilisesi'nin yapısı oldukça karmaşıktı. Yüzyıllar boyunca kilise, özellikle de papalık makamı Batı Avrupa'nın siyasal yaşamıyla iç içe geçmişti. Bunun sonucunda

ortaya çıkan siyasal entrika ve manevralar kilisenin durmadan artan gücü ve zenginliğiyle birleşince kilise ruhanı bir güç kaynağı olarak yozlaşmaya başlamıştı. Endüljans^(*) uygulaması ve kutsal emanetlerin satışa çıkarılması ile din adamları arasındaki yolsuzluklar dindarların somurulmesine ve kilisenin manevi yetkisinin zayıflamasına neden oluyordu.

16 yüzyıldan önce de, ortaçağ boyunca Aziz Francesco, Pierre Valdo, Jan Hus ve John Wycliffe gibi reformcu din adamları kilise içindeki yozlaşmayı dile getirmişlerdi. 16 yüzyıl başlarında büyük hümanist bilgin Desiderius Erasmus da ahlaki yozlaşmaya ve boşanmalara karşı Katolik Kilisesi'nde liberal bir reformun gerekliliğini savunmuş ve Hz. İsa'nın örnek alınmasını önermişti. Bütün bunlar, Reform'un başlangıç günü sayılan 31 Ekim 1517'de, Tüm Azizler Yortusu'nun arifesinde Luther'in Wittenberg'de Schlosskirche'nin (Kale Kilisesi) kapısına Doksan Beş Tez'i^(*) asmasından önceki reform kıptırlarıydı.

Luther'e göre kendisiyle önceki reformcular arasındaki fark, öncekilere kilise yaşamındaki yozlaşmaya karşı çıkmakla yetinmesine karşılık, onun sorunun kökenini, yani kilisenin kurtuluş ve kayra öğretisindeki sapmayı hedef almasıydı. Tanrı'nın karşılıksız kayrasının endüljanslara ve bu dünyada iyi iş işlemeye bağlanmasına karşı çıkan Luther, Doksan Beş Tez'de papanın endüljans yetkisini yadsınamakla birlikte kilisenin politikasını eleştiriyor, azizlerin erdemlerinin günahkârların bağışlanmasına katkıda bulunabileceği öğretisinin İncil'lerde yer almadığını savunuyordu. Luther'in kilisenin etik ve ilahiyat bakımından yenilenmesiyle ilgili yaklaşımının ipuçları buradaydı: Kutsal metinlerin tek başına bağlayıcılığı (*sola scriptura*) ve işlerle değil yalnızca imanla (*sola fide*) aklanma. Luther Katolik Kilisesi'yle bağları koparma yanlısı olmamakla birlikte papalıkla çatışma kaçınılmazdı. 1521'de Worms'daki İmparatorluk Meclisi (*Diet*) önünde yargılandı, ardından da afroz edildi. Kilise içinde reformu amaçlayan hareket sonunda Batı Hristiyanlığını bölmemesine yol açtı.

Almanya'daki Reform hareketi kısa sürede farklı akımlara dönüştü; bunların çoğu Luther'in girişiminden bağımsız gelişti. Huldrych Zwingli Zürih'te oluşturduğu dinsel yönetim çerçevesinde devleti ve kiliseyi Tanrı'ya hizmet amacı içinde birleştirdi. Zwingli iman yoluyla aklanma öğretisinin öneminde Luther'le anlaşıyor, ama Komünyon ayini konusunda ondan çok daha köktenci bir görüş benimsiyordu. Luther, Katolik Kilisesi'nin Komünyon ayininde kutsanan ekmek ve şarabın Hz. İsa'nın gerçek bedenine ve kanına dönüştüğü yolundaki tözdönüşümü öğretisini yadsıyor, ama Hz. İsa gerçekte her yerde olduğuna göre onun bedeninin de ekmek ve şarapta zaten hazır bulunduğunu öne süren tözbirliği öğretisini savunuyordu. Komünyon'un İsa'nın ölümünün anılmasından ve bir iman ıkrarından başka anlam taşımadığını ileri süren Zwingli gibi de düşünmüyordu.

Zwingli'nin çevresinden, ondan daha köktenci olan bir başka grup doğdu. Köktenci Reformcular kutsal metinlerin bağlayıcılığı ilkesinin ödünsüz uygulanması gerektiğini savundular ve çocukların vaftiz edilmesine karşı çıkarak Zwingli'den koptular. Çocukluklarında vaftiz edilenleri yetişkinliklerinde yeniden vaftiz ettikleri için Anabaptistler adını alan grubun İsviçre'deki kolu, Hz. İsa'nın İncil'lerde sunduğu örneği izleyerek her türlü yemin etmeyi reddetti, silah taşımaya karşı çıktı ve kiliseyle devletin kesin olarak birbirinden ayrılması gerektiği-

ni savundu. Protestanlığı benimsedikten sonra Fransa'dan kaçan Fransız avukat Jean Calvin'i izleyenler Protestanlığı öteki önemli kollarından Kalvenciliği oluşturdular. Calvin Basel'de yeni Reform hareketinin ilk kapsamlı ve sistematik ilahiyat incelemesi olan *Christianae religionis institutio*'yu (Hristiyan Dini'nin Temelleri) yayımladı. Calvin, Luther'in iman yoluyla aklanma öğretisini paylaşmakla birlikte, dinsel yasalar ile İncil'i kesin çizgilerle ayırmaya çalışan Luther'e göre Hristiyan toplumu içinde yasalara daha olumlu bir işlev yükliyordu. Calvin, Tanrı'nın seçilmiş kullarından oluşan disiplinli bir toplum idealini Cenevre'de sinama olanağı buldu.

16. yüzyıl boyunca Reform hareketi öteki Avrupa ülkelerine de yayıldı. Yüzyılın ortalarında Luthercilik Kuzey Avrupa'da egemenliğini kurmuştu. Kralları çok zayıf, soyluların güçlü, kentlerin de az olduğu, ayrıca dinsel çoğulculuğa öteden beri alışkın olan Doğu Avrupa ise daha köktenci Protestanlık biçimlerine açıldı. İspanya ve İtalya ise Karşı-Reform hareketinin merkezleri oldu. Protestanlık buralarda hiçbir zaman etkinlik kuramadı.

İngiltere'de Reform hareketinin kökleri dinsel olmaktan çok ısrıyalı. Papa VII. Clemens'ten boşanma izni alamayan VIII. Henry papalığın yetkisini reddetti ve 1534'te başında kralın bulunduğu Anglikan Kilisesi'ni kurdu. 16. ve 17. yüzyıllarda çeşitli yasalarla Katoliklerin ibadeti yasaklandı, yurttaşlık hakları kısıtlandı, bazı Katolik papazlar idam cezasına çarptırıldı. Bu ceza yasaları 1791, 1832 ve 1926'da çeşitli yasalarla yürürlükten kaldırılacaktı. Siyasal sonuçları bir yana, Henry'nin attığı adımlar İngiltere'de dinsel reformun başlangıcını oluşturdu. *The Book of Common Prayer* (Toplu Dua Kitabı) adıyla İngilizce bir ayin kitabı düzenlendi. Cenevre'de kaldığı sürede Calvin'den etkilenen John Knox Presbiteriyanlığın İskoçya'da devlet kilisesi olmasına öncülük etti. Böylece İskoçya ile İngiltere'nin de birleşmesi sağlandı.

Elektör II. Johann Georg'un 1667'de 31 Ekim'i Saksonya'da Reform Günü olarak ilan etmesinden sonra bu gelenek öteki Protestanlarca da benimsenmiştir.

Reform kiliseleri, 16. yüzyıl Reform hareketinden doğan klasik Protestanlığın temsilcisi büyük gruplardan biri. Başlangıçta, Reform ilkelerini benimseyen kiliselerin tümü kendilerini Katolik Kilisesi'nden ayırmak amacıyla bu adı ya da Evanjelik kiliseler^(*) adını kullanıyorlardı. 1529'dan sonra Komünyon ayini konusunda bu kiliseler arasında ortaya çıkan büyük tartışmaların ardından Martin Luther'in izleyicileri Lutherci adını kullanmaya başladılar. "Reform kilisesi" adı ise Kalvenci kiliselerle, bir süre de İngiltere Kilisesi'yle özdeşleşti. Sonunda Reform dönemi kiliselerinin çoğunun yönetim biçimini belirten Presbiteriyan adı İngiltere kökenli Kalvenci kiliselerce benimsendi. Günümüzde Reform kiliseleri köklerini, kara Avrupa'sında başlangıçtaki adlarını koruyan Kalvenci kiliselere dayandırır. Ayrıca bak. Kalvencilik; Protestanlık.

Reform Partisi, REFORM HAREKETİ olarak da bilinir, 1837'nin hemen öncesinde Yukarı Kanada'da (bugün Ontario) ve Kıyı Eyaletleri'nde önem kazanmış olan siyasal hareket. Aşağı Kanada'daki (bugün Québec) Reform hareketi "Yurtseverler" adıyla anılmıştır.

Reform Partisi'nin yandaşları eyalet meclislerinin ve valilerin seçime işbaşına gelmesini, öbür görevlilerin de yasama meclislerine karşı sorumlu hale getirilmesini

savundular. Bazı Reformcular mevcut yönetim sistemine karşı 1837'de düzenlenen ayaklanmada etkin rol oynadı. Tanınmış Reformculardan William Lyon Mackenzie, Yukarı Kanada'daki ayaklanmanın baş örgütleyicisiydi. Aşağı Kanada'da Louis Joseph Papineau'nun önderliğindeki Reformcular yönetimle silahlı çatışmaya girdiler.

1842-43 ve 1848-54 dönemlerinde, Yukarı ve Aşağı Kanada'nın tek bir koloni olarak birleştirilmesiyle oluşturulan Üzerk Kanada kolonisinde Reformcu başbakanlar görev üstlendiler. 1840'ların sonlarında parti gelişen radikal hareketin etkisiyle bulundu. 1850'lerde Reformcular bir ilimli, öbürü daha radikal (Clear Grits) olmak üzere iki gruba ayrıldı. Çok sayıdaki ilimli Reformcu zamanla John Macdonald'in önderliğindeki Liberal-Muhafazakar Parti'ye katıldı. Radikal Reformcular ise, sonradan Liberal Parti adını alan siyasal hareketin çekirdeğini oluşturdu.

Reforma, La, Meksika tarihinde, siyasal ve toplumsal alanda Benito Juárez'in öncülük ettiği bir dizi liberal reforma sahne olan dönem (1854-76). Ayrıca bak. Meksika (Tarih).

reformatio in peius bak. aleyhte değiştirme yasası

reforming, DÜZELTİM olarak da bilinir, kumyada, bir hidrokarbon bileşiğinin özelliklerini değiştirmek amacıyla molekül yapısının yeniden düzenlenmesi işlemi. Düşük nitelikli benzinin yanma özelliğinin iyileştirilmesinde bu işlemden yararlanılır. Düşük nitelikli nafta, yüksek sıcaklık ve basınç altında ısıl reforming işleminden geçirildiğinde, bileşiğin molekülleri oktan sayısı yüksek moleküllere dönüşür. Katalitik reforming işleminde ise platin gibi bir katalizörün yardımıyla aynı sonuç elde edilir. Hidrojenle karıştırılmış naftanın ısıtılıp yüksek basınç altında bir dizi reaktördeki katalizör topaklarının üzerinden geçirilmesiyle de yüksek oktanlı benzin üretilir.

refrakter bak. tuğlamsı

Regaip kandili, Hicri takvimde yedinci ay olan recebin Müslümanlarca kutsal sayılan ilk cuma gecesi. Hz. Muhammed'in ana rahmine düştüğüne inanılan bu gecede Tanrı'nın rahmet, bağış ve yardımlarının dağıldığı kabul edilir.

Hz. Muhammed'in perşembe gününü oruçla geçirdiği ve cuma gecesi sırf bu geceye özgü olmak üzere 12 rekât namaz kıldığı kabul edilir; ama bu kabulün herhangi bir dayanağı yoktur. Regaip gecesine özgü 12 rekâtlik namaz ilk kez 12. yüzyıl başlarında kılındı. Ama bu namazın meşruluğu fıkıh bilgileri arasında tartışma konusu oldu. Fıkıh bilgilerinin büyük çoğunluğu, Regaip gecesine özgü böyle bir namazın bulunmadığı, bu namazın cemaatle kılınmasının bütünüyle bid'at olduğu üzerinde birleşti. Buna karşılık bu gecenin kutsallığı ve bu nedenle yapılan duaların gen çevrilme-yeceği düşüncesi genel kabul gördü. 18. yüzyılda Regaip geceleri tekke ve zaviyelerde gösterişli törenlerle kutlanmaya başladı. Mutasavvıf şairler bu gece için regaibiye adı verilen şiirler yazdılar; bu şiirlerin bazıları bestelenerek yapılan törenlerde okundu. Başka kânilerde olduğu gibi Regaip kânilinde de minarelere kâniler asılması, mahyalar kurulması gelenekleşti. Regaip gecesinin evlerde de ibadet ve dualarla, kânil simitleri ve şekerlemelerle kutlanma-

şı geleneği yerleşti. Bu gelenekler büyük ölçüde günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

regal, DİLLİ ORG ya da KAMIŞLI ORG olarak da bilinir, tek bir dilli borular takımı bulunan ve kolayca taşınabilen küçük org. Çarpan diller, genizden gelirmiş gibi vızıltılı bir ses çıkaran küçük tınlaticıların üstüne monte edilmiştir. Borulardan ses çıkmasını sağlayan basınçlı havayı çalgıya bağlı bir ya da iki körük sağlar. Bunları çalgıcının kendisi ya da yardımcısı çalıştırır. 16. yüzyıl ve daha sonralarında kullanılan *bible regal* (kitap *regal*) adı verilen türü, çalınmadığı zaman bir kitap gibi katlanabiliyordu. Rönesans'ta ve barok dönemde Avrupa'da çok rastlanan *regal* hem solo, hem de topluluk çalgısı olarak kullanılıyordu. Claudio Monteverdi'nin *La favola di Orfeo* (1607, *Orfeo Efsanesi*) adlı yapıtında yer

İsviçre yapımı bir *regal*, 17. yy; Kraliyet Konservatuvarı Müzik Aletleri Müzesi, Brüksel Musée Instrumental, Brüksel, fotoğraf. A. C. L. Brüksel

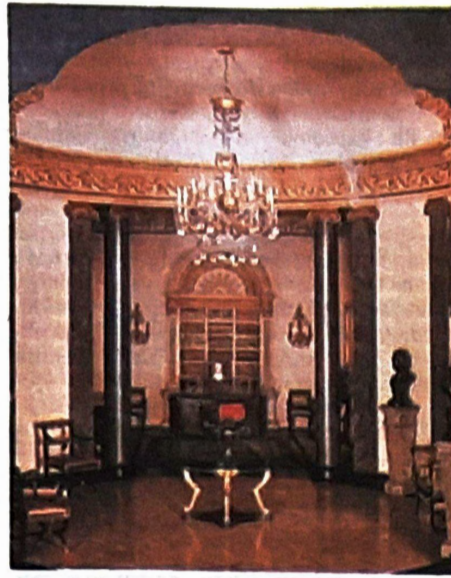
alan cehennem sahnesinde bakır nefesli çalgılara eşlik etmek üzere belirlediği çalgı *regal*'di. İngiliz kralı VIII. Henry'nin de değişik boylarda ve perdelerde 17 *regal*'i olduğu sanılır.

Değişik ses renkleri taşıyan *regal* boruları, tınlaticıları kısa olduğu için akortları çabuk bozulduğu halde gene de büyük orglarda kullanılmaya başladı. Orgdaki *regal* düğmeleriyle genellikle bir solo melodi çalınırdı. Barok dönemin başlarındaki orglarda bulunan, 19. ve 20. yüzyıllarda da kullanılan *vox humana* (insan sesi) adlı boru takımı da *regal* ailesindendir.

20. yüzyılın ikinci yarısında *regal*'ler artık eski parçaları seslendiren topluluklar için az sayıda yapılmaktadır. Bu yeni *regal*'ler, el körükleri yerine elektrikli körüklerle çalışmaktadır ve oldukça özgün bir sese sahiptir.

regency üslubu, İngiltere'de Galler prensi George'un kral naipliği döneminde başlayan ve onun IV. George adıyla hüküm sürdüğü 1830'a değin süsleme sanatlarına egemen olan biçimlendirme anlayışı, *regency* üslubunun temel esin kaynağı Eski Yunan ve Roma sanatıydı. Bu dönemde tasarımcılar Antik Çağ yapıtlarından aldıkları yapı ve süsleme öğelerini kullandılar. Temel yapıda ve ayrıntıda yalınlığı öne çıkaran *regency* üslubu, Antik Çağ öğelerini arkeolojik yönden yorumlamasına 19. yüzyılın yeni-klasik üslubundan da, Fransız ampir üslubundan da daha çok ağırlik verdi.

Napoleon'un 1798'deki Mısır seferi, *regency* üslubunda Eski Mısır motiflerinin de kullanılmasına yol açtı. Ayrıca bu dönemde yapay bambudan mobilyalar gibi Çin, siyah

Regency üslubunda döşenmiş bir oda, Chicago Sanat Enstitüsü Thorne Rooms in Miniature, the Art Institute of Chicago

ve yıldızlı lake işleri gibi Japon sanatlarına öykünen yapıtlar da üretildi. Bunlar daha çok, prensin isteğiyle Brighton'daki Kraliyet Köşkü'nde kullanılmıştı. Bu dönemde Fransız eşyasına, özellikle pirinç kakmalı marketöri işlerine karşı bir ilgi de uyanmıştı. *Regency* üslubunun son dönemleri de daha sonraki Victoria dönemi üslubunun habercisi oldu. *Regency* üslubu mobilyaların özelliği, daha çok uzak ülkelerden gelen ağaçlarla yapılmaları, üstlerinde de metal kakmaların, boyayla yapılmış süslemelerin bulunmasıydı. Ayrıca mobilyaların kullanışlı olmasına ve yer aldıkları mimari mekânla uyum içinde bulunmasına da özen gösteriliyordu.

John Nash, Henry Holland, Charles H. Tatham ve Thomas Hope gibi mimarlar *regency* üslubunun önde gelen temsilcileriydi. Thomas Sheraton ve George Smith bu üslupdaki mobilya tasarımlarını yayımladılar.

Regensburg, RATISBON olarak da bilinir, Almanya'nın güneydoğu kesiminde, Bavyera eyaletinde (*Land*) kent. Tuna Irmağının sağ yakasında ve Regen Irmağıyla kesişme noktasında yer alır. Bir Kelt yerleşmesinin (Radasbona) bulunduğu yörede daha sonra Roma kalesi ve lejyoner kampı Castra Regina kuruldu (İS 179). Romalılardan kalma kuzey kapısı (Porta Praetoria) ve kent surlarının bir bölümü hâlâ ayakta. 530'dan sonra Bavyera düklerinin merkezi olan Regensburg, 739'da piskoposluk bölgesi, kısa bir süre sonra da Karolenjlerin başkenti oldu. 1245'ten sonra Bavyera Düküğü'ndeki tek özgür imparatorluk olarak hızlı bir gelişme gösterdi. Bir süre İsveç yönetiminde kaldı. Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında imparatorluk birliklerince geri alındı. 1809'da Fransız işgaline uğradı, 1810'da Bavyera'ya geçti.

Gösterişli soylu evleri (12-14. yy) benzersiz mimari özellikler taşır. Bir ortaçağ yapı harikası olan Tuna üzerindeki Taş Köprü (Steinerne Brücke, 1135-46) savaş sonrasında onarılmıştır. St. Peter Katedrali (1275-1524), 14. yüzyıl vitrayları ve bitişik rahibe manastırlarındaki romanesk şapelleriyle Bavyera'daki en önemli gotik kiliselerden biridir. St. Emmeram Manastırı (7. yy) 1812'den sonra Thurn ve Taxis prenslerinin sarayı olmuştur. 1663-1806 arasında *Reichstag*'ın toplandığı Reichssaal (y. 1350), barok bir eklentisi bulunan belediye sarayının (14-15. yy) içindedir.

Regensburg önemli bir kültür, sanayi ve ticaret merkezi, ayrıca bir kara ve demir

yolu kavşağıdır. İşlek limanı Tuna üzerinde ki ulaşımın başlangıcını oluşturur. Yörede elektronik, çelik, motorlu araç ve ahşap sanayileri vardır. Bavyera Ormanındaki turistik turlar buradan düzenlenir. Regensburg Üniversitesi 1962'de açılmıştır. Nüfus (1991 tah.) 121.691.

Regent's Park, Londra'da 188 hektarlık bir alanı kaplayan park. Başlangıçta VIII. Henry'nin av ormanının bir parçası olan Regent's Park, kent planlamacısı ve mimar John Nash tarafından 1810'larda ve 1820'lerde kraliyet ailesi için özel dinlenme alanı olarak düzenlendi. 1838'de halka açıldı ve Londra'nın merkezindeki başlıca parklardan biri durumuna geldi. İç Çember ve Dış Çember'deki yolları boyunca zarif evler ve malikâneler sıralanmıştır; günümüzde bu yapıların büyük bölümünde resmi daireler, Londra Üniversitesi'ne bağlı Bedford College ve Arkeoloji Enstitüsü gibi kurumlar bulunmaktadır. İç Çember'de güllerin yer aldığı Kraliçe Mary Bahçeleri ve bir açık hava tiyatrosu vardır. Kuzey kesimdeki Londra Zooloji Derneği 1828'de açılmıştır. Parkın büyük bölümü başta kriket olmak üzere çeşitli sportif etkinlikler için kullanılır. Parkın batı yanında Londra Camisi ve sandal gezintilerinin yapıldığı bir göl bulunmaktadır.

Reger, Max, asıl adı JOHANN BAPTIST JOSEPH MAXIMILIAN REGER (d. 19 Mart 1873, Brand, Bavyera - ö. 11 Mayıs 1916, Leipzig, Almanya), Alman besteci ve öğretmen. Barok formları kullandığı org yapıtlarıyla ünlüdür. Arthur Honegger ile Paul Hindemith gibi 20. yüzyıl bestecilerini etkilemiştir.

Weiden'de, 1890'dan 1893'e değin Sonderhausen ve Wiesbaden'da öğrenim gördü ve piyano, org ve müzik kuramı öğretmenliği yaptı. 1901'e gelindiğinde, geleneksel yöntemlere karşı olmakla birlikte Münih'te kendini besteci, piyanist ve öğretmen olarak kabul ettirmişti. 1907'de Leipzig Konservatuvarı'na kompozisyon profesörü ve Leipzig Üniversitesi'ne müzik yöneticisi olarak atandı. 1911'de Meiningen'deki saray orkestrasının şefliğine getirildi.

Reger org yapıtlarının yanı sıra koro ve orkestra yapıtları, oda müziği ve şarkılar da besteledi. En önemli orkestra yapıtları arasında *Böcklin Süiti*, *Mozart'ın Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler ve Füg*, *Konzert im alten Stil* ile (Eski Üslupla Süit) Beethoven ve Hiller'in temaları üzerine çeşitlemeleri vardır. Ayrıca bir piyano konçertosu, üç solo viyola süiti ve başka yapıtlar da bestelemiştir. *Eine feste Burg: Phantasia und Fuge über B-A-C-H* (Sağlam Bir Kale: B-A-C-H Üzerine Bir Fantezi ve Füg), *Wachet auf! ruft uns die Stimme* (Kalkın! Diyor Ses Bize) koralı üzerine fantezi ve *Fa Diyez Minör Sonat* bunlar arasındadır.

reggae, 1960'ların ortalarında Jamaika'da doğan popüler müzik ve dans üslubu. Geleneksel Afrika-Jamaika *reggae*'sine Afrika-Amerika ve Kuzey Amerika popüler müziği ile *rock and roll* müziğinin öğeleri de katılmıştır.

Jamaikalı yoksul insanların müziği olarak ortaya çıkan *reggae* toplumsal hoşnutsuzluğun yanı sıra, Afrika'ya dönüşü, Etiyopya imparatoru Haile Selasiye'nin tanrılaştırılmasını ve mariohuananın dinsel amaçla kullanılmasını vurgulayan Rastafariciliği yansıtıyordu.

Reggae ABD'de, şarkıcı Jimmy Cliff'in başrolü oynadığı *The Harder They Come* (1973) filmiyle, Bob Marley ile The Wailers topluluğunun ve Toots (Hibbert) ile The Maytals topluluğunun turneleriyle yaygınlık kazandı. *Reggae* Jamaikalıların göç

ettikleri her yerde çalınıyordu. Belli başlı birçok rock müzikişi üzerinde de belirgin etkisi oldu.

Reggio di Calabria, Latince RHEGIUM, İtalya'nın güney kesimindeki Calabria yönetim bölgesinin eski merkezi (1971'e değin) ve Reggio di Calabria ilinin merkezi kent. Sicilya'daki Messina kentinin karşısında, Messina Boğazı kıyısında yer alır.

İÖ y. 720'de Khalkis'ten gelen Yunanlı kolonicilerce Zankle'nin (Messina) kardeş kenti olarak kuruldu. İÖ 387'de Syrakusa (Siracusa) yöneticisi Dionysios (Genç) tarafından ele geçirildi. İÖ 270'te Roma yönetimine girdi ve Pön Savaşları (İÖ 264-146) sırasında Roma'ya bağlı kaldı. Sırasıyla Vizigot, Got, Bizans ve Müslüman kuvvetlerinin işgaline uğradı. 1060'ta Normanların önderi Roberto tarafından alındı; daha sonra Sicilya ve Napoli (1282) krallıklarına bağlandı.

Bir başpiskoposluk ve metropolitlik merkezi olan kentin katedrali romanesk-Bizans üslubunda yeniden inşa edilmiştir. Yöredeki Yunan ve Roma kalıntılarının yanı sıra Magna Graecia Ulusal Müzesi'nde zengin bir arkeoloji koleksiyonu vardır. Bir turizm sayfiyesi ve deniz limanı olan Reggio, aynı zamanda önde gelen bir bergamot ve yasemin esansı kaynağıdır. Küçük ölçekli sanayileri arasında meyve konserveliği, ipekli dokumacılık, zeytinyağı üretimi, mobilya ve makine yapımı sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 178.496.

Reggio nell'Emilia, Latince REGIUM LEPIDI, İtalya'nın kuzey kesiminde, Emilia-Romagna yönetim bölgesine bağlı Reggio nell'Emilia ilinin merkezi kent. Parma'nın güneydoğusunda, Po Ovasının güney kenarında ve Crostolo Irmağı kıyısında yer alır.

Önemli yapılan arasında 13. yüzyılda yeniden inşa edilen katedral, Madonna della Ghiara Kilisesi (1597-1619), Parmeggiani Galerisi, belediye müzesi, şair Ludovico Anstò'nun doğduğu ev ile 15. ve 16. yüzyıllardan kalma çok sayıda saray sayılabilir.

Önemli bir tarım merkezi olan Reggio nell'Emilia'nın ekonomisi şarap, Parmesan peyniri ve et üretimine dayanır. Ayrıca elektrikli alet, çimento ve ilaç üreten sanayi kuruluşları vardır. Nüfus (1991 tah.) belediye, 131.880.

Regina, Kanada'da, Saskatchewan eyaletinin en büyük kenti ve merkezi. Eyaletin ortagüney kesiminde, Wascana Çayı kıyısında yer alır. Bir avcı kampı olarak kuruldu. Kanada Pasifik Demiryolu'nun yöreye ulaştığı 1882'de Regina olarak adlandırıldı ve Kuzeybatı Toprakları'nın yönetim merkezi olarak seçildi. 1905'te yeni oluşturulan Saskatchewan eyaletinin merkezi oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen Regina, geniş bir tarımsal alanın ulaşım, üretim ve dağıtım merkezi durumuna geldi. Günümüzde büyük ölçüde petrol, gaz, potas arıtımı ve gıda işlemeye dayanan ekonomisine yöredeki maden kaynakları ve verimli kırık alanlar da destek olur. Dünyanın en büyük tahıl kooperatiflerinden olan Saskatchewan Buğday Birliği'nin merkezi buradadır. Kentte ayrıca çelik, tarım aletleri, haberleşme donanımı, boya ve yapı malzemesi üretilir.

Regina'nın odak noktası Wascana Center'dir. Wascana Çayının genişletilmesiyle oluşturulan Wascana Gölünü çevreleyen bu park alanındaki önemli resmi yapılar arasında kubbeli Meclis Binası, Doğa Tarihi Müzesi, Norman Mackenzie Sanat Galerisi, Diefenbaker Çiftliği ve Regina Üniversitesi

tesi (1974) sayılabilir. Campion (1918), Luther (1926), Kanada İlahiyat (1941) ve Saskatchewan Yerli Federe (1976) yüksek okulları bu üniversiteye bağlıdır. Kentin çevresinde Piapot ve öbür Yerli yerleştime kampları bulunur. Last Mountain Gölü sayfiye alanı kentin 30 km kuzeybatısına düşer. Nüfus (1991) kent, 179.178; metropoliten alan, 191.692.

Regiomontanus, asıl adı JOHANN MÜLLER (d. 6 Haziran 1436, Königsberg [bugün Kaliningrad, Rusya Federasyonu], Mainz Başpiskoposluğu - ö. 6 Temmuz 1476, Roma), trigonometrinin Avrupa'da gelişip yerleşmesine öncülük eden Alman astronomi ve matematik bilgini. "Kral Dağı" anlamına gelen Königsberg'in Latince olan Regiomontanus adını almış ve bu adla tanınmıştır. On bir yaşında Leipzig Üniversitesi'ne girdi, 1452'de Viyana Üniversitesi'ne geçerek Avusturyalı matematikçi Georg von Peurbach'ın öğrencisi oldu.

Ptolemaios'un yapıtlarının Arapçadan yapılmış Latince çevirilerinin pek çok yanlış içerdiğini gören Peurbach, bu yapıtları özgün Yunanca metinlerinden yeniden çevirme çabasına girişmişti. Peurbach'ın ölümünden sonra bu çabayı sürdüren Regiomontanus, Yunanca öğrenmek ve İstanbul'un Türkler tarafından alınması üzerine Avrupa'ya kaçan Bizanslılarda bulunabilecek Yunanca yazmaları toplamak amacıyla 1462'de Roma'ya gitti. *Almagest*'in Yunanca bir kopyasını da bu arada inceledi ve Peurbach ile başlamış olduğu çeviri işini 1463'te tamamladı. 1468'te Viyana'ya döndükten sonra Macar kralı I. Mátyás'ın çağrısı üzerine Buda'ya (bugün Budapeşte) gitti ve saray kütüphanesindeki Yunanca yazmalar üzerinde çalıştı.

1471'de Nürnberg'e yerleşen Regiomontanus'un 1472'de gözlemediği kuyruklu yıldızla ilişkin kayıtlar, 200 yıl sonra bu kuyruklu yıldızın Halley kuyruklu yıldızı olduğunun belirlenmesine yetecek doğruluktaydı.

Regiomontanus'un 1464'te yazdığı, ama ancak 1533'te basılabilen *De triangulis omnimodis libri quinque* (Her Çeşit Üçgen Üzerine Beş Kitap) başlıklı çalışma onun en büyük yapıtıdır. Düzlemsel ve küresel trigonometri konusunda ilk modern yapıt olarak kabul edilen bu kitapta üçgenlere ilişkin genel problemlere uygulanabilecek yöntemler verilmiş, bu problemlerin çözümlerini yalınlaştırmak amacıyla cebirsel tekniklerden yararlanılmıştır. İskenderiyeli Diophantos'un (ü. İS 250) ortaya koymuş olduğu cebir üzerinde Avrupa'da ilk çalışmalar yapan bilgin olan Regiomontanus, 1475'te de *Tabulae directionum* (Yönler Tablosu) adlı yapıtını yayımladı. Gök cisimlerinin boylamlarını belirleyen, ayrıca tanjant ve sinüslerle ilişkin tablolar içeren bu kitap Batı'da yüzyıllarca temel başvuru kitabı olarak kaldı.

1475'te Papa IV. Sixtus tarafından Jülyen takvimi değiştirilmesi düşünülen düzeltmeler için Roma'ya çağrılan ve Regensburg piskoposluğuna atanan Regiomontanus ertesi yıl bu kentte büyük olasılıkla vebadan, kimi belgelere göre ise düşmanlarının zehirlemesi sonucunda öldü.

Règlement Organique (Fransızca "Organik Anattüzük"), 19. yüzyılda Rusya'nın himayesi altındaki Eflâk ve Boğdan prenslikleri için kabul edilen anayasa. Seçimle oluşan siyasî kurumlar getirmekle birlikte oligarşik bir yapı çerçevesinde siyasal ve ekonomik gücün toprak sahibi Boyarların elinde toplanmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Eflâk ve Boğdan'ı 1829'da işgal eden Rusya, ertesi

yıl yeni bir anayasa hazırlamak üzere boyarlardan oluşan bir komisyon topladı. Komisyonun sunduğu belge Temmuz 1831'de Eflâk'ın, Ocak 1832'de Boğdan'ın temel yasası olarak kabul edildi. 1834'te de Osmanlı yönetiminin onaylandı.

Anayasanın getirdiği başlıca yeniliklerden biri, her iki prenslikte çoğunluğu boyarlardan oluşan, orta sınıftan az sayıda üyenin de bulunduğu özel bir komisyonun yüksek soylular arasından bir prens seçmesiydi. Ayrıca soyluların seçeceği boyarlardan oluşmak üzere birer yasama meclisi oluşturulmasını öngörüyordu. Anayasa toprak mülkiyetini boyarlara verirken, köylülerin tasarruf edebileceği arazi miktarını azaltıyor ve köylüleri toprağa bağlı bir konuma zorluyordu.

1848'de Eflâk ve Boğdan'da ortaya çıkan ayaklanmalar sırasında *Règlement Organique* de tartışma konusu oldu. Ama ayaklanmalar bastırılınca yeniden uygulamaya kondu. Boyarların egemenliği Rus korumasının kalktığı 1856'da iki prenslikte de bütün toplumsal sınıfların temsil edildiği birer temsilciler komisyonunun (*divan ad hoc*) oluşturulmasıyla sona erdi. Bu komisyonların aldığı birleşme kararı sonunda iki prenslik Romanya adıyla tek bir özerk devlete dönüştü.

Regnard, Jean-François (d. 8 Şubat 1655, Paris - ö. 4 Eylül 1709, Grillon Şatosu, Fransa), Fransız oyun yazarı. Nüktecilğini ve üslubunu taklit ettiği Molière'in en başarılı izleyicilerindendir.

Varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Gençliğinde çok yer gezmiş ve bu gezilerinden birinde Cezayirli korsanların eline düşerek yedi ay tutsak kaldıktan sonra 1679'da ailesi tarafından fidyeyle kurtarılmıştı. Bu yaşantı ve izlenimleri bir dizi kitabına konu oldu.

1683'te Fransa'ya hazineدار atandı ve bu kazançlı işi 20 yıl sürdürdü. 1688'den sonra zamanının çoğunu yazmaya ayıracak önce Paris'teki İtalyan komedyenlere, sonra da Comédie-Française'e oyunlar yazdı. Yaşantısı göz alıcı ama yozlaşmış bir kesimi, ahlak dersi vermeksizin, hafif ve akıcı bir üslupla yansıttı. Temel amacı, izleyiciyi olabildiğince çok güldürmektir. En ünlü oyunları *Le Joueur* (1696; *Kumarbaz*), *Le Légataire universel* (1708; *Miras Peşinde*) ve *La Sérénade*'di (1694). Regnard aile malikânesinde ani ve kuşkuyla biçimde öldü.

Regnault, Henri-Victor (d. 21 Temmuz 1810, Aix-la-Chapelle - ö. 19 Ocak 1878, Auteuil, Fransa), gazların özelliklerine ilişkin çalışmalarıyla tanınan Fransız kimyacı ve fizikçi.

Giessen'de Justus von Liebig'in yanında öğrenim gören Regnault, Lyon Üniversitesi'nde kimya profesörü oldu. 1840'ta Politeknik Okul'a, 1841'de de Collège de France'a geçti. 1847'de dört ciltlik kimya kitabı yayımlandı. 1854'te Sèvres'deki bir porselen fabrikasının yöneticisi oldu, ama bir yandan da bilimsel çalışmalarını sürdürdü. 1870-71 Fransız-Alman Savaşı sırasında laboratuvarı yıkıldı ve ressam olan oğlu Henri öldürüldü.

Regnault çeşitli ölçüm aygıtları ve yöntemleri geliştirdi, pek çok katı, sıvı ve gazın özgül ısılarını dikkatli bir biçimde yeniden belirledi. Gazların genleşme katsayılarının tam olarak aynı olmadığını gösterdi ve Boyle'un ideal gazlar için geliştirdiği eşneklilik yasasının gerçek gazlar için yaklaşık olarak doğru olduğunu kanıtladı. Hava

sıcaklığını ölçen bir termometre ile nemi ölçen bir higrometre geliştirdi. Cıvanın mutlak genişlemesini de duyarlı bir biçimde ölçtü.

Regnault de Saint Jean d'Angély, Michel-Louis Etienne, Kont, REGNAUD olarak da yazılır (d. 3 Kasım 1761, Saint-Fargeau, Puisaye - ö. 11 Mart 1819, Paris, Fransa), Direktuar ve İmparatorluk dönemlerinde önemli yönetim görevlerinde bulunan Fransız devlet adamı.

1789'da *États Généraux*'ya seçildi. Aynı yılın sonlarında oluşturulan Kurucu Meclis üyeliğinde bulundu. Jakobenlere muhalefetiyle tanınan Regnault, Terör Dönemi'nde tutuklandıysa da (1793) kaçmayı başardı. 1796-99 arasında İtalya ve Malta'da Fransa adına çeşitli yönetim görevlerinde bulundu. Napoléon'un 18 Brumaire Darbesi'ni (9 Kasım 1799) gerçekleştirmesine yardımcı oldu. İmparatorluk döneminde içişleri bakanlığı yaptı ve 1807 tarihli ticaret yasasının hazırlanmasına katkıda bulundu. Yüz Gün sırasında Devlet Şurası (*Conseil d'État*) başkan yardımcısı olarak görev yaptı. Yüz Gün'ün sonunda Napoléon'u tahttan çekilmesi için ikna etmeye çalıştı. İkinci Restorasyon'dan sonra yaşamının çoğunu sürgünde geçirdi.

Régnier, Henri(-François-Joseph) de (d. 28 Aralık 1864, Honfleur - ö. 23 Mayıs 1936, Paris, Fransa), 20. yüzyılın ilk on yılının en ünlü Fransız şairi.

Köklü bir Norman ailesinden geliyordu. Diplomat olmak amacıyla Paris'te hukuk öğrenimi gördüğü sırada simgeci şairlerin etkisi altında kalarak ilk şiir kitabı *Lendemain's*i (1885; Yarınlar) yayımladı. Bunu *Les Jeux rustiques et divins* (1897; Kırsal ve Kutsal Oyunlar), *Les Médailles d'argile* (1900; Kilden Madalyalar) ve *La Sandale ailée* (1906; Kanatlı Sandal) izledi.

Henri de Régnier
H. Roger-Vollet

1896'da ünlü şair José María de Heredia'nın kızı olan ve sonradan Gérard d'Houville imzasıyla şiirler yayımlayan Marie de Heredia ile evlendi. José María de Heredia'nın etkisiyle, önceki serbest ve görece denetimsiz tarzını bırakarak klasik biçimlere yöneldi. Ama temalarında simgecilere bağlı kalmayı sürdürdü. Ayrıca *La Double Maîtresse* (1900; Çifte Metres), *La Peur de l'amour* (1907; Aşk Korkusu), *La Pécheresse* (1912; Günahkâr Kadın) ve *Le Voyage d'amour* (1930; Aşk Yolculuğu) gibi, geçmişteki bir yer ve zamanda, özellikle de 14. ve 18. yüzyıl Fransa ve İtalya'sında geçen romanlar yazdı.

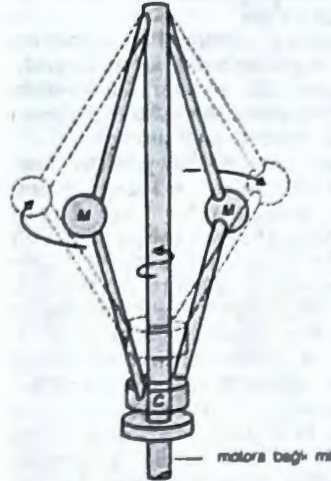
Soylu bir yaşamı ve beğenileri olan Régnier, 20. yüzyıl başında Fransız aydınlar arasında önemli bir yer edindi ve 1911'de Académie Française'e üye seçildi. Régnier'in Türkçede kaybolan Saadetler (1936) adlı bir kitabı yayımlanmıştır.

Regulus, Aslan takımyıldızının en parlak (alfa) yıldızı (Alpha Leonis). Gökkürenin en parlak yıldızlarından biri (görünür kadri yaklaşık 1.35) olan Regulus'un adı Latince "kral" anlamına gelen sözcükten gelir.

Regulus, Marcus Atilius (ü. İÖ 3. yy), Romalı komutan ve devlet adamı. Büyük ölçüde efsanelerle örülü yaşamı, Romalılarda dayanıklılığın örneği sayılmıştır.

İki kez konsüllük (İÖ 267, İÖ 256) yaptı. I. Pön (Kartaca) Savaşı'na (İÖ 264-241) rastlayan ikinci konsüllük döneminde Lucius Manlius Vulso'yla birlikte Sicilya açıklarında Kartaca filosunu yenilgiye uğrattı. Ardından Afrika'ya çıkarak Kartaca yakınındaki Adys'te yapılan çarpışmayı kazandı. Koşulsuz teslim olma çağrısını reddederek mücadeleyi sürdüren Kartacalılara İÖ 255'te yenilerek tutsak düştü. Söylenceye göre bir barış ya da tutsak değişimi antlaşması için Roma'ya gönderilene değin Kartaca'da kaldı. Roma Senatosu'ndan Kartaca önerilerinin geri çevrilmesini istedi ve halkın itirazlarına karşın, verdiği sözü yerine getirerek Kartaca'ya döndü. Kartaca'ya vardığında işkenceden geçirilerek öldürüldü. Bu olayları doğrulayan sağlam kanıtlar olmadıysa da, birçok araştırmacı öykünün Roma'daki Kartacalı tutsaklara kötü davranılmasını haklı göstermek için uydurulduğu kanısındadır.

regülatör, DÜZENGEÇ olarak da bilinir, teknolojide, bir ilk hareket kaynağının dönel hızının yükü bağlı olmaksızın belirli sınırlar içinde otomatik olarak sabit kalmasını sağlayan düzenek. Hemen bütün regülatörler

Sarkaçlı regülatör

merkezkaç kuvvetten yararlanarak çalışır ve çoğunlukla hareket kaynağına bağlı bir dönel milin çevresinde dönen bir çift kütle-den oluşurlar; dönel kütlelerin yörünge dışına fırlamaları, çoğunlukla yaylarla uygulanan bir denetleme kuvvetiyle engellenir. Dönme hızı arttıkça merkezkaç kuvvet denetleme kuvvetini yener ve kütleler eksenenden uzaklaşmaya başlar. Kütlelerin bu hareketi, tahrik kaynağına yakıt ya da akışkan besleyen supaplara iletilir. Çizimde, James Watt'ın buhar makinelerini denetlemek için geliştirdiği konik sarkaçlı regülatör görülmektedir. Dönel kütleler dikey eksenle eklemlenmiş çubuklarla bağlanmış güllerdir ve denetleme kuvvetini güllerin ağırlığı oluşturur. Makine üzerindeki yük azaldıkça dönme hızı artar, M gülleri dışarı doğru açılır ve C parçası eksen boyunca yukarı kayarak buhar makinesine gelen buhar miktarını azaltır, böylece makinenin hızı yavaşlar. Yükün artması ise bunun tersi bir etkiye bulunur. Karşı. volan,

rehavi, klasik Türk müziğinde, birbirinden çok az farklı iki makamın ortak adı. Bunlardan biri, yegâh (re) perdesi üzerinde sık sık rast dörtlüsünün ya da yalnızca yegâh perdesinin kullanıldığı bir tür rast(*) makamıdır. Öbür türü ise, bayati makamıyla başlayan, rast (sol) perdesinde rast beşlisiyle sona eren bir bileşik makamdır. Bazı eski edvar kitaplarında rast perdesinin hemen altındaki bir sese rehavi perdesi adı verildiği de görülür.

rehberlik, bireyin eğitimsel, mesleki ve ruhsal yeteneklerinin farkına vararak bunları geliştirmesi, böylece kişisel mutluluk ve toplumsal yararlılığını en yüksek düzeye çıkarması için yürütülen çalışmalara verilen ad.

Rehberlik kuram ve uygulaması bir yandan her bireyin kendi geleceğini belirleme hakkına sahip olduğu, bir yandan da toplumun görece olgun üyelerinin bireyin hem kendi yönelimlerine, hem de toplumsal çıkarlara uygun seçim yapmasını sağlamakla yükümlü olduğu ilkelerine dayandırıldığından, rehberlik kavramı demokratik bir öz içerir. Rehberlik düşüncesinde bireysel ve toplumsal amaçların birbirini tamamladığı varsayılır. Çocuklara ve gençlere rehberlik yapmanın görevi, bireylerin gereksinimleriyle toplumun istemleri arasında bir uzlaşma sağlamak değil, bireyi kişisel gereksinim ve özelemlerini en iyi biçimde karşılamaya ve gerçekleştirmeye yöneltmektir.

Bu yönüyle rehberlik birçok kişi ve kuruluşun katıldığı kapsamlı bir etkinliktir. Rehberlik anne ve babalar, akrabalar ve arkadaşların yanı sıra çeşitli eğitim, sınai, toplumsal, dinsel ve siyasal kurumlar, özellikle de basın ve yayın hizmetleri aracılığıyla daha büyük topluluklarca da sağlanır. Rehberliğin bir bölümü, bireyin kendi yeteneklerini kavramaya yönelik bilgilerin verilmesini kapsar. Örneğin bireyler bir danışman rehberden, psikolojik testler temelinde yetenek ve ilgileri ya da eğitim olanaklarıyla çeşitli meslekler konusunda bilgiler sağlayabilir. Başarılı bir rehber kişinin sorunlarını onun adına çözmeye kalkışmaz. Topluma uyum sağlama, herkesin kendisinin çözmek zorunda olduğu bireysel bir sorundur. Rehberin temel işlevi ise düşüncelerini açıklığa kavuşturması için kişiye yardımcı olmaktır.

Lise ve yüksekokullar, özel sanayi kuruluşları, toplumsal hizmet büroları, cezaevleri ve ordu gibi kurumlarda uzman rehber ya da rehber psikologlar eliyle rehberlik hizmetleri yürütülür.

rehin, bir alacağı teminat altına almak için bir mal, hak ya da alacak üzerinde kurulan ve borcun ödenmemesi durumunda rehinli alacaklıya teminat konusunu paraya çevirecek alacağını tahsil etme yetkisini veren sözleşme. Taşınır mallar üzerinde rehin hakkı iradi olarak teslim koşullu rehin biçiminde kurulabilir. Taşınmaz mallarda rehin haklarının tapu siciline kaydedilmesi gerekir. Hak ve alacaklar üzerinde rehin, eşya üzerinde kurulan rehinden farklı olarak hak sahibine bir ayni hak sağlamaz. Başlıca taşınır rehin türleri gemi ipoteki, ticari işletme rehni, maden cevheri rehnidir. Taşınmaz rehni ipotek ya da ipotekli borç senedi ve irat senedi biçiminde kurulabilir. Üzerinde ipotek kurulan taşınmaz borçlunun ya da başkasının olabilir; ipotek kurulması malikin ya da zilyedin zilyedliği ortadan kaldırmaz.

Rehinle ilgili ilkelerin başında alacağı bağlılık gelir. Alacak geçersizse rehin de doğmaz. Kamuya açıklık ilkesi gereğince taşınır rehminin kurulması için rehnedilecek şeyin teslimi, taşınmaz rehminin kurulması için de tapuya kaydedilmesi koşulu aranır.

Güvenin korunması ilkesi rehin hakkının kazanılması için üçüncü kişinin, taşınır zilyedinin tasarruf yetkisinin bulunmadığını bilmemesini ve bilmesinin gerekmemesini öngörür. Belirlilik ilkesi gereğince taşınır rehinin konusu tek başına belirlenmiş bir taşınır mal, alacak ya da hak olmalıdır. Teminatın bölünmezliği ilkesi rehin konusu taşınmazın tümüyle, yani eklentileriyle birlikte rehinli alacağı teminat altına almasını, ayrıca alacağın tümünün teminat altına alınmasını gerektirir.

Rehin hakları mutlak haklardan olduğu için, sahibince herkese karşı ileri sürülebilir. Rehinli alacaklı, borcun ödenmemesi durumunda rehinli şeyi icra dairesi aracılığıyla sattırarak alacağını satış bedelinden tahsil eder. Rehin hakları alacağın ödenmesi ya da başka bir nedenle ortadan kalkması durumunda sona erer. Rehinin sona ermesinin başka bir nedeni rehin konusu malın telef olmasıdır.

rehincilik, teminat olarak rehin bırakılan ev eşyası ya da kişisel eşya karşılığında ödünç para verme işi.

Çin'de 2-3 bin yıl önce yapıldığı bilinen rehincilik, en eski mesleklerdendir. Batı'da rehinciliğin temeli ortaçağın üç ayrı kurumuna dayanır: Özel rehinciler, rehin sandıkları ve *montes pietatis*. Çoğu ülkede tefecilik yasalarıyla faiz yasaklandığından özel rehinciler, genellikle dininden dolayı ya da yasalarla bundan başışık tutulan kişiler (örn. Yahudiler) arasından çıkıyordu. Ama bu kişilerin bazen aşırıya varan faizler alması, kamu yöneticilerini tüketim borçlanmaları için başka kolaylıklar aramaya yöneltti. 1198'de Bayreuth'un Freising kentinde rehin kabul eden ve makul faiz oranlarıyla ödünç para veren bir belediye bankası kuruldu. Bu tür rehin sandıkları, uygulanan faiz oranlarının bu tür bir işin risklerini karşılamaya yetmemesi nedeniyle pek yaşayamadı. Güç durumundaki kimselere yasal borç veren kurumların gerekliliği zamanla kilise tarafından da kabul edildi. İtalya'daki Fransiskanlar 1462'de ilk *montes pietatis*'i kurdu. Yoksullara rehin karşılığında faizsiz ödünç para veren bu tür yardım fonlarının mali kaynağını hibe ve menkul vasıyetleri oluşturuyordu. Daha sonraları, fonların tükenmesini önlemek için faiz alma ve el konan rehinleri açık artırımla satma zorunluluğu doğdu.

18. yüzyılda yoksulların sömürülmesini önlemek için birçok ülkede yeniden rehin sandıkları açıldı. Bu kurumlar, faiz oranlarına sınırlama konması ve kamu fonlarının kullanımında devlet tekelinin doğması nedeniyle 18. yüzyıl sonlarına doğru zayıfladı. Ama rehincilikle sınırsız serbestliğin borçlulara zarar verdiğinin görülmesi üzerine çoğu ülkede yeniden rehin sandığı sistemine dönüldü. 20. yüzyılda özel rehincilerin yer yer varlığını sürdürmesine karşın, Avrupa ülkelerinin büyük bölümünde kimi rehin sandıkları ağırlık kazandı. Buna karşılık ABD'de hiçbir zaman rehin sandığı kurulmadı. Rehinciliğin önemi 20. yüzyılda giderek azaldı. Toplumsal politikalar geçici gelir darlığından doğan mali sıkıntıların hafifletilmesine yardımcı oldu. Öte yandan rehin sandıklarının işletme giderleri artarken, bankaların verdiği taksitli krediler ve kişisel krediler yaygınlaştı.

Rehovot, İsrail'in orta kesiminde kent. Tel Aviv-Yafa'nın güneybatısındaki kıyı ovasında, turuncğil üretimine ayrılmış verimli bir bölgenin merkezinde yer alır. 1890'da Varşovalı Yahudiler tarafından kurulan kent, turuncğil üretimi sayesinde kısa sürede zenginleşti ve kalabalıklaştı.

İsrail'in ilk cumhurbaşkanı Chaim Weizmann'ın 1934'te kentte kurduğu araştırma enstitüsüne 1944'te Weizmann Bilim Enstitüsü adı verildi. Kudüs'teki İbrani Üniversitesi'ne bağlı Tarım Fakültesi de Rehovot'tadır. Rehovot'ta turuncğil yan ürünlerini işleyen tesislerin yanı sıra plastik, ilaç ve metal eşya üreten fabrikalar da vardır. Nüfus (1987 tah.) 71.000.

Reich, Wilhelm (d. 24 Mart 1897, Dobrzecynica, Galiciya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 3 Kasım 1957, Lewisburg, Pennsylvania, ABD), Avusturya asıllı hekim ve psikanalizci. Bireysel nevroz belirtilerinden çok, kişilik yapısının bütünü üzerinde yoğunlaşan bir psikanaliz sistemi geliştirmiş, cinselliği biyolojik enerji temelinde açıklayan "orgonomi" kavramıyla tanınmıştır.

Viyana Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğrenciyken psikanaliz kuramına ve Freud'un öğretilerine ilgi duyarak Viyana Psikanaliz Derneği'ne üye oldu. 1922'de mezun olduktan sonra iki yıl nöropsikiyatri asistanı olarak çalıştı; bu arada, yoksullar için açılan Psikanaliz Polikliniği'nde toplumun bu kesiminde rastlanan ruhsal rahatsızlıklar konusunda gözlemlerde bulundu.

Freud'un libido kuramını hem siyasal ve toplumsal açıdan gözden geçirmek, hem de biyolojik bir temele oturtmak amacıyla sürdürdüğü çalışmaların sonucunda, *Die Funktion des Organismus* (1927; *Bedensel Boşalmanın İşlevi*, 1974, 1982) adlı kitabını yayımladı. Aynı yıl Avusturya Komünist Partisi'ne girdi; ertesi yıl da Sosyalist Cinsel Bilgi ve Araştırma Derneği'ni kurdu. 1930'da gittiği Berlin'den 1933'te Nazilerin iktidara gelmesiyle ayrıldı ve Danimarka'ya gitti. 1934'te Freud'un özgün psikanaliz kuramından ayrılması nedeniyle Uluslararası Psikanaliz Derneği'nden çıkarıldı. 1939-41 arasında New York'ta New School for Social Research'te ders verdi. Cinsel enerjinin tüm canlılara özgü bir tür elektrik enerjisi olduğunu ileri sürerek bu enerjiye organ adını verdi. 1942'de Organ Enstitüsü'nü, daha sonra da bu enerjiyi araştırmak, biriktirmek ve kullanmak amacıyla bir laboratuvar kurdu. 1947'de yayımlanan bir makalede bilimsel dolandırıcılıkla suçlanması üzerine ABD Gıda ve İlaç İdaresi, Reich ve onun öğretisini benimseyen hekimler hakkında soruşturma açtı. Soruşturmanın sonucunda 1954'te açılan dava iki yıl sürdü; Reich 2 yıl hapis cezasına çarptırılırken yapıtlarının ve laboratuvarındaki aygıtların yok edilmesine karar verildi. Reich 1957'de Lewisburg Cezaevi'nde öldü.

Her tür ruh hastalığının oluşmasında cinsel enerjinin boşaltılmayıp zararlı hale gelmesinin rol oynadığını ileri süren Reich, ruh sağlığının doyuma ulaşma yeteneği olarak tanımladığı "orgazm gücü"ne bağlı olduğunu belirtti. Geleneksel psikanalizi geliştirerek iyileşmenin, kişinin bu yeteneğini kavraması ve cinsel enerjisini boşaltmasına bağlı olduğunu ortaya koydu. Burjuva eğitiminde çocuğun cinselliğini ataerkilli toplumun otoriter yapısının belirlediğini vurgulayarak *Massenpsychologie des Faschismus*'ta (1933; *Faşizmin Kule Ruhu Anlatısı*, 1975, 1979) çocuk eğitiminin otoriter yapının oluşması ve bu yapıya boyun eğmeyle ilişkisini inceledi. *Charakteranalyse* (1933; *Kişilik Çözümlemesi*, 1983) adlı yapıtında kişiliğin, bastırılmış dürtülerin verdiği rahatsızlığı azaltan ve benliği (ego) güçlendirilen bir zırh olduğunu, öte yandan cinsellik, haz duyma ve yaratma yeteneğini gölgelediğini ileri sürdü.

Özellikle cinsel enerjinin kullanımı ve bunun sınıfsal boyutlarına ilişkin kuramı

geniş bir yandaş kitlesi bulan Reich'in düşüncelerinin büyük bölümü geleneksel psikanalizciler ve Marksistler tarafından eleştirildi. Öbür önemli yapıtları arasında *Der Einbruch der Sexualmoral* (1935; *Cinsel Ahlakın Boygöstermesi*, 1976, 1987), *Die Sexuelle Revolution* (1936; *Cinsel Devrim*, 1974, 1989), *Listen Little Man* (1948; *Dinle Küçük Adam*, 1976, 1989), *Der Krebs* (1948; *Kanser*, 1983) ve *Reich Speaks of Freud* (ös 1967; *Reich Freud'u Anlatıyor*, 1981) sayılabilir.

Reichenau, Walther von (d. 8 Ekim 1884, Karlsruhe, Almanya - ö. 17 Ocak 1942, Poltava yakınları, Ukrayna SSC). Alman feldmareşali. II. Dünya Savaşı sırasında Varşova'yı ele geçiren (1939) birlikleri ve Batı cephesinde Belçika üzerinden çevirme harekâtına girişen (1940) 6. Ordu'yu yönetmiştir.

Bir topçu generalinin oğluydu. 1903'te bir topçu birliğine katıldı. I. Dünya Savaşı sırasında Alman genel kurmayında görev aldı. Nazi yönetiminin başlarında Hitler'in güvenini kazandı. 1939'daki Polonya harekâtında korgeneralliğe yükseltildi. Temmuz 1940'ta, Fransa'da gerçekleştirilen yıldırım harekâtında gösterdiği başarı nedeniyle feldmareşal oldu. 1941 sonbaharındaki Ukrayna harekâtında Mareşal S. M. Budenny komutasındaki Sovyet birliklerini yenilgiye uğrattı. Kasım 1941'de Mareşal S. K. Timoshenko komutasındaki birliklere yenilerek Rostov'dan sürüldü. Sağlık gerekçesiyle Almanya'ya dönerken uçakta öldü.

Reichenbach, Georg von (24 Ağustos 1772, Durlach, Baden - ö. 21 Mayıs 1826, Münih, Almanya), herhangi bir gökcisminin meridyen üzerinden geçiş zamanını ve tam meridyen üzerindeyken açısını ölçmek için kullanılan özel bir teleskop olan meridyen dairesini (geçiş aygıtı ya da meridyen durbünü) geliştiren Alman astronomi aygıtları yapımcısı. 1796'da, çoğunlukla duyarlı aletlerdeki ölçek aralıklarının tam olarak eşit biçimde işaretlenmesinde kullanılan bir bölmeleme makinesini yaptı. 1804'te Münih'te alet üreten bir atölye, 1809'da da Benediktbeuern'de bir optik aygıt imalathanesi kurdu.

Reichenbach, 1819'da Alman astronom Friedrich Bessel için yaptığı meridyen dairesinde, geçiş zamanını ölçen geçiş aygıtı ile başucu (zenit) noktasını ölçen duvar halkasını birleştirdi. Bu iki aygıtın bir arada kullanılabileceği daha önceleri de önerilmiş, ama bu tür bir aygıt gerçekleştirilememişti. Reichenbach'ın meridyen dairesi kısa zamanda hızla yaygınlaşarak bütün astronomlarca kullanılmaya başladı.

Reichenbach, Hans (d. 26 Eylül 1891, Hamburg, Almanya - ö. 9 Nisan 1953, Los Angeles, ABD), Alman düşünür ve fizikçi. Viyana Çevresi'nin önde gelen temsilcilerinden biri, Berlin mantıksal olguculuk okulunun kurucusudur.

Liseyi Hamburg'da bitiren Reichenbach Stuttgart Teknik Üniversitesi'nde yüksek öğrenim gördü. Ardından Berlin, Münih ve Göttingen üniversitelerinde felsefe okudu. 1915'te olasılık kuramına ilişkin teziyle doktorasını tamamladı. 1920-26 arasında Stuttgart Teknik Üniversitesi'nde, 1926-33 arasında Berlin Üniversitesi'nde, 1933-38 arasında İstanbul Üniversitesi'nde felsefe tarihi, fizik felsefesi ve mantık dersleri verdi. ABD'de California ve Columbia üniversitelerinde, 1952'de de Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde ders verdi.

Reichenbach, geometrinin temelleri ve fiziğin mantıksal yapısı üzerine araştırmaları sonucunda, zaman ve uzayın *a priori* olmadığı sonucuna vardı. Kant'tan farklı olarak, bu kavramların kaynağını nedensellik ilkesi yerine Einstein'ın görelilik kuramıyla açıkladı. Düşünce sisteminin öteki önemli temeli olasılık kuramıydı. Reichenbach'a göre bilim ve felsefede tümevarım yöntemiyle, kanıtlamaların doğruluğu ya da yanlışlığı değil, ancak olasılık düzeyi belirlenebilirdi. Bu bağlamda mantık da olasılık kurallarına bağlıydı ve dolayısıyla olasılık, anlam sorunu bakımından da geçerliydi. Bir cümlelin anlamı olasılık derecesinin belirlenmesine bağlıydı.

Reichenbach'ın başlıca yapıtları şunlardır: *Axiomatik der relativistischen Raum-Zeit-Lehre* (1920; Göreliliğin Uzay-Zaman Öğretisinin Aksiyomatığı), *Ziele und Wege der heutigen Naturphilosophie* (1931; Çağdaş Doğa Felsefesinin Amaçları ve Yolları), *Wahrscheinlichkeitslehre* (1935; Olasılık Kuramı), *Experience and Prediction* (1938; Deney ve Öndeyi), *Wahrscheinlichkeitslogik* (1939; Olasılık Mantığı), *From Copernicus to Einstein* (1942; Kopernik'ten Einstein'a), *Philosophical Foundations of Quantum Mechanics* (1944; Kuantum Mekaniğinin Felsefi Temelleri), *Elements of Symbolic Logic* (1947; Simgesel Mantığın Öğeleri), *The Rise of Scientific Philosophy* (1951; Bilimsel Felsefenin Doğuşu, 1981).

Reichskammergericht (Almancada "İmparatorluk Adalet Divanı"), Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun en üst yargı organı (1495-1806). Ortaçağ başlarında bu işlevi, imparatorun başkanlığında toplanan yargıçların oluşturduğu *Hofgericht* yerine getiriyordu. Bu kurum imparatorun ülke dışında olduğu zamanlarda çalışmasına ara veriyor ve öldüğünde de dağılıyordu. 15. yüzyılda imparatorun saygınlığının azalmasına bağlı olarak halkın gözünde güvenilirliğini yitiren *Hofgericht*, 1450'de bütünüyle ortadan kalktı ve yerini 1415'te ayrı bir kurum olarak yargı işlerine bakmaya başlayan *Kammergericht*'e bıraktı. İmparatorun kişisel mahkemesi olan *Kammergericht*'e imparator ya da vekili başkanlık ediyordu. Ama bütün üyeleri Saray Konseyi'nin (*Reichshofrat*) genellikle hukuk öğrenimi görmüş danışmanlarından (*consilarii*) oluşuyordu. Kararlarını Roma hukuk sistemine göre veren bu mahkeme, Roma hukukunun Almanya'da kabul görmesinde önemli rol oynadı.

III. Friedrich (ö. 1493) döneminin son yıllarında *Kammergericht* de işlevsiz kaldı. Daha iyi işleyecek yeni bir mahkemeye duyulan gereksinim üzerine, 1495'teki Worms Meclisi'nce (*Diet*) *Reichskammergericht* oluşturuldu. *Reichskammergericht* imparatorun kişisel mahkemesi değil, imparatorluğun resmi yargı organı olması bakımından *Kammergericht*'ten ayrılıyordu. İmparator yeni mahkemeye yüksek soylular arasından bir başyargıç ve iki (sonradan dört) daire başkanı atıyordu. Mahkeme üyesi yargıçların bir bölümü imparatorca seçiliyor, geri kalan ve çoğunluğu oluşturan bölümü ise imparatorluğa bağlı çeşitli devletlerce atanıyordu. Başlangıçta üyelerin yarısı Roma hukuku bilginlerinden, öbür yarısı da şövalyelerden oluşuyordu. Ama 1555'te mahkemede görev alan şövalyelere de Roma hukuku öğrenme zorunluluğu getirildi. Bu yapının bağlı devletlerde de benimsenmesiyle Roma hukuku imparatorluğun her yanında geçerlilik kazandı.

Reichskammergericht'in yetki alanı zaman içinde yasa ve uygulama ile belirginleşti. Mahkeme kamu huzurunu bozucu eylemler, keyfi hapis uygulamaları, hazineyle ilgili başvurular, *Reichstag*'da kabul edilen kararname ve yasaları çiğneyici davranışlar, imparatorun doğrudan kiracıları ya da farklı hükümdarlara bağlı uyruklar arasındaki mülkiyet anlaşmazlıkları, imparatorun doğrudan kiracılarına karşı açılan davalar gibi konulara bakıyordu. Ceza davaları ve imparatorluk *fief*leriyle ilgili konular ise Saray Konseyi'nin yetkisi içinde kalıyordu. *Reichskammergericht* bölgesel mahkemelerde görülen hukuk davalarıyla bazı ceza davaları için temyiz mahkemesi işlevini de görmekteydi. Ama, elektörlerin toprakları gibi bazı ayrıcalıklı bölgelerde temyize başvurma ya-sağı vardı.

Reichsstadt (Almancada "İmparatorluk Kenti"), *Freie Reichsstadt* (Özgür İmparatorluk Kenti) olarak da bilinir, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu döneminde doğrudan imparatora ya da Alman kralına bağlı kent ve kasabalara verilen ad. Çoğu zaman *Reichsstadt* yerine kullanılan *freie Reichsstadt* terimi, gerçekte bağımsızlığını kazanmış Basel, Strassburg (Strasbourg), Speyer, Worms, Mainz, Köln ve Regensburg kentleri için geçerliydi.

Ortaçağda pek çok kent ödül olarak ya da satın alma yoluyla *Reichsstadt* olma ayrıcalığını kazandı. Bazı kentler de bu statüyü silah zoruyla elde etti. Mainz ve Trier gibi kentler zamanla başpiskoposluğa bağlanarak bağımsızlıklarını yitirirken, Strasbourg, Colmar ve Haguenau yabancı devletlerce fethedilerek imparatorluktan ayrıldı. Donauwörth ise imparatorun kararıyla Bavyera'ya bağlandı.

Lübeck, Nürnberg ve Augsburg gibi daha zengin kentler ise, savaş ve barış kararı alabilen ve dış müdahale olmaksızın halkını yönetebilen birer *imperia in imperio*'ya (imparatorluk içinde imparatorluk) dönüştü. Bu kentler, birliğin güç doğurduğunu göstererek saldırı ve savunma ittifakları kurdu. *Städtebünde* olarak adlandırılan bu kent birlikleri 13-15. yüzyıllar arasında Alman tarihinde önemli rol oynadı. 1489'da kentlerin *Reichstag*'da(*) ayrı bir meclis olarak temsil edilmeleri karara bağlandı. Bir süre sonra, kentler meclisi 14 kentten oluşan Rhein (Ren) ve 37 kentten oluşan Schwaben bölümleri olmak üzere ikiye ayrıldı. İmparatorluk kentlerinin 1422'de düzenlenen bir listede 75, 1521 tarihli listede ise 84 olarak belirtilen sayısı Fransız Devrimi yıllarında 51'e düştü.

Napoléon döneminde *Reichsstadt*'ların sayısı çok azaldı. 1815'te Alman Konfederasyonu kurulduğunda yalnızca Hamburg, Lübeck, Bremen ve Frankfurt imparatorluk kenti olarak kabul edildi ve bunlardan ilk üçü konumlarını Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra da korudu. Yedi Hafta Savaşı'ndan (1866) sonra Frankfurt am Main, Prusya'nın yeni oluşturulan Hessen-Nassau eyaletiyle birleştirildi. Hitler'in 1937'de Lübeck'i Prusya'nın Schleswig-Holstein eyaletine (sonradan *Land*) bağlamasından sonra, yalnızca bugün de birer kent devleti olan Hamburg ve Bremen bağımsızlığını korudu.

Reichstadt (Dükü), Napoléon-François-Charles-Joseph Bonaparte, PARMA. PIA-CENZA ve GUASTALLA PRENSİ, ROMA KRALI ya da II. NAPOLEON olarak da bilinir, lakabı L'AIGLON (Fransızca'da "Yavru Kartal") (d. 20 Mart 1811, Paris - ö. 22 Temmuz 1832, Schönbrunn, Avusturya), İmparator I. Napoléon ile İmparatoriçe Marie-Louise'in tek

oğlu. Doğduğu gün Roma kralı ilan edilmiştir.

Doğumundan üç yıl sonra imparatorluk yönetimi yıkılıp Napoléon Elba Adasına sürgüne gönderilince annesi tarafından Blois'ya götürüldü (Nisan 1814) Napoléon'un 22 Haziran 1815'te ikinci kez tahttan çekilmesinden sonra, annesiyle birlikte büyük-babası Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Franz'ın sarayına gitti. 1817'de imzalanan Paris Anlaşması'yla annesinin İtalya'daki toprakları üzerindeki veraset hakları kaldırıldı. 1818'de Reichstadt dükü yapıldı. Herhangi bir siyasal etkinlikte bulunmasına izin verilmeyen Reichstadt, Avusturyalı devlet adamı Metternich tarafından Fransa ile yapılan pazarlıklarda bir koz olarak kullanıldı. Bonaparte'çılar da onun adından yararlanmaya çalıştılar. Reichstadt Fransa kralı X. Charles'ın tahttan indirilmesinden kısa bir süre sonra veremden öldü.

Reichstag (Almancada "İmparatorluk Meclisi"), *Diet* olarak da bilinir, 12. yüzyıldan 1806'ya değin Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun yasama organı.

Karolenjler döneminde sarayın resmi gezileri sırasında devlet işleriyle ilgili kararlar almak üzere zaman zaman soylular ve ruhban sınıfı toplanırdı. Ortaçağ Latincesinde *dieta* adı verilen bu meclisler 1100'den sonra imparatorluk kentlerinde (*Reichsstadt*) ya da piskoposluk merkezlerinde toplanmaya başladı. Başlangıçta meclis üyeleri prensler ve prens statüsündeki piskoposlardı; daha sonra kont ve baronlar da meclise alındı. 1250'den başlayarak imparatorluk ve piskoposluk kentlerinin temsilcileri de meclise girdi. Aynı dönemde imparatoru seçmekle görevli elektör prensler ayrı toplanmaya başladı. Bu ayrılma elektör sayısını yedi olarak belirleyen Altın Ferman'la (1356) resmen onaylandı. 12. yüzyıldan sonra imparatorların gücünün azalmasıyla birlikte ağırlığı artan *Reichstag* 1489'da ayrı ayrı toplanan üç meclise bölündü: 1) İmparatorluk şansölyesi Mainz başpiskoposunun başkanlık ettiği, yedi elektör prens-ten oluşan elektörler meclisi, 2) Salzburg başpiskoposu ya da Avusturya arşidükünün başkanlık ettiği, 61 prens ve 33 piskopos prenten oluşan prensler meclisi; 3) *Reichstag*'ın toplandığı kentin temsilcisinin başkanlık ettiği kentler meclisi. Kentler meclisi daha sonra 14 kentten oluşan Rhein (Ren) ve 37 kentten oluşan Schwaben bölümleri olarak ikiye ayrıldı.

Üç meclisin ayrı ayrı aldığı kararlar ortak bir metinde birleştirilerek "imparatorluk önergesi" (*conclusum imperii*) olarak imparatora gönderilirdi. Bu metinde yer alan bütün kararları "imparatorluk kararnamesi" (*Reichsabschied*) denirdi. İmparator kararnamenin bir bölümünü ya da tamamını onaylayabilir, ama sözcüklerini değiştiremezdi. *Reichstag*'ın savaş ve barış kararı almayı da kapsayan etkili bir siyasal gücü vardı. Ama Vestfalya Barış'ıyla (1648), ortak amaçlar doğrultusunda birleşmiş Alman imparatorluk kavramı yıkıldı. Böylece *Reichstag* bağımsız prenslerden oluşan ve bunların da genellikle temsilcilerini göndermekle yetindikleri bir organa dönüştü. İmparatorun etkisinden uzaklaşmanın yanı sıra dinsel ve siyasal ayrılıklarla kendi içinde bölünmelere uğradı. Regensburg'da 1663'te toplanan *Reichstag* kendini sürekli bir meclis olarak ilan etti. Regensburg *Diet*'i ve Sonsuz *Reichstag* (*Immerwährender Reichstag*) adlarıyla anılan bu mecliste imparator, vekili sayılan bir prens tarafından temsil ediliyordu. Ayrıca imparatorca atanan bir hukukçu bu prence yardım ediyordu. İmparatorluğun baş şansölyesi olan Mainz

elektörü meclisin toplantılarının düzenlenmesinden sorumluydu. Artık yasama yetkisi olmayan *Reichstag*, Napoléon'un 1806'da Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na son vermesiyle ortadan kalktı.

Reichstag adı 1871'de Alman İmparatorluğu'nun yasama organı anlamında yeniden kullanıldı ve Weimar Cumhuriyeti ile Üçüncü Reich dönemlerinde de korundu. II. Dünya Savaşı sonrasında her iki Almanya'da yasama organı için yeni adlar benimsendi.

Reichstag yangını, Berlin'deki *Reichstag* (Parlamento) binasında 27 Şubat 1933 gecesi çıkan yangın. Nazi diktatörlüğüne yol açan önemli olaylardan biridir. Kamuoyunu muhaliflerinin aleyhine çevirmek ve olağanüstü yetkiler elde etmek amacıyla, yeni kurulan Nazi hükümeti tarafından çıkartıldığı kabul edilir.

Kasım 1932 seçimleriyle Hitler'in şansölye olması kesinleşmiş, ama Nazi Partisi salt çoğunluk sağlayamamıştı. Bu nedenle Hitler hükümete 5 Mart 1933'te yeniden seçilmeye gidilmesini öngören bir karar aldı. Hitler'in propaganda bakanı Joseph Goebbels'in, Karl Ernst önderliğindeki 10 ajanın *Reichstag* başkanı ve Hitler'in en önemli bakanı Hermann Göring'in resmi konutundan başlayan bir tünelden geçerek gizlice *Reichstag*'a girmelerini ve binayı ateşe vermelerini öngören planı bu sırada hazırladığı sanılmaktadır. Plana göre Göring olaydan sonra resmi bir soruşturma açacak ve yangının sorumluluğunu komünistlere yükleyecekti. Yangından sonra kundakçılıkla suçlanan Hollandalı Marinus van der Lubbe, bazılarının göre suçun işlendiği yere Nazi ajanları tarafından getirilmişti. Olayda Nazilerin parmağı olmadığına, ama van der Lubbe'nin tek başına planıyı işlediği suçun Hitler tarafından kullanıldığına inanılanlar da vardır. Yangının nasıl çıktığı bugün de araştırma ve tartışma konusudur.

Yangının ertesi gün yayınlanan ve anayasanın siyasal ve bireysel haklarla mülkiyet haklarına getirdiği bütün güvencelere son veren "Halkın ve devletin korunması hakkında" başlıklı bir kararnameyle (28 Şubat 1933) Nazi diktatörlüğünün temelleri atıldı. Naziler izleyen seçimlerde de salt çoğunluğu kazanamamalarına karşın, *Reichstag*'ı Yetki Yasası'nı (*Ermächtigungsgesetz*) onaylamaya (23 Mart) ikna ettiler. Doksan dört karşı 444 oyla kabul edilen bu yasayla *Reichstag* bütün yasama yetkilerini Hitler hükümetine devrederek diktatörlük yönetimini onaylamış oldu. Öte yandan van der Lubbe'nin hüküm giydiği kundakçılık davasında sanık olarak yargılanan Bulgar komünist Georgi Dimitrov, güçlü bir savunmadan sonra beraat etti.

Reichstein, Tadeus (d. 20 Temmuz 1897, Włocławek, Polonya), İsviçreli kimyacı. Böbreküstü bezi kabuğundan salgılanan hormonların yapı ve etkilerine ilişkin buluşlarından dolayı 1950 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Philip S. Hench ve Edward C. Kendall ile paylaşmıştır.

Öğrenimini Zürich'te tamamladı. 1930'da Zürich'teki Federal Teknoloji Enstitüsü'nün organik kimya bölümünde çalışmaya başladı. Kendall'dan bağımsız olarak yürüttüğü araştırmalar sonunda 1936'da "F maddesi" olarak adlandırdığı bir madde buldu. Daha sonra bu maddenin, Kendall'ın bulduğu "E maddesiyle" (kortizon) aynı bileşik olduğu anlaşıldı. 1946-67 arasında Basel Üniversitesi'nde organik kimya profesörlüğü yaptı. İngiliz Sir Walter N. Haworth ve arkadaşlarından bağımsız, ama yaklaşık eşzamanlı olarak askorbik asidi bireşimledi.

1968'de Royal Society'nin Copley Madalyası'yla ödüllendirildi.

Reid, Sir George Houston (d. 25 Şubat 1845, Johnstone, Renfrew, İskoçya - ö. 12 Eylül 1918, Londra), 1904-05'te Avustralya başbakanı olan devlet adamı. Yeni Güney Galler başbakanı (1894-99) olarak ekonomik canlanma ve serbest ticaret yanlısı bir politika izlemiş, büyük toprak sahiplerinin gücünü kırmaya yönelik bir vergiyi uygulamaya koymuştur.

1880'de Yeni Güney Galler yasama meclisine seçildi. 1883-84'teki eğitim bakanlığı sırasında teknik öğretim ve üniversitede gece öğretimi uygulamalarına öncülük etti.

1894'te başbakan olduktan sonra sıkı bir maliye politikası izledi ve kamu görevlileri üzerindeki siyasal denetimi kaldırdı. Yeni Güney Galler'in 1901'de kurulan Avustralya federasyonuna katılması için çaba gösterdi.

Reid ilk federal parlamentoda (1901-04) serbest ticaret yanlılarının yürüttüğü muhalefet önderlik etti. Nisan 1904'te Avustralya İşçi Partisi ile işbirliği yaparak Liberal başbakan Alfred Deakin'i düşürdü. Ağustos'ta ise, Deakin ile birlikte İşçi Partisi hükümetini düşürerek bir koalisyona hükümeti (1904-05) kurdu. 1905-08 arasında parlamentoda muhalefetin önderliğini üstlendi. 1909'da "sir" unvanı aldı. 1910-16 arasında Londra'da yüksek komiser olarak çalıştı. 1916-18 arasında İngiltere parlamentosunda görev yaptı. Otobiyografisi *My Reminiscences* (1917; Anılarım) adıyla yayımlandı.

Reid, Harry Fielding (d. 18 Mayıs 1859, Baltimore - ö. 18 Haziran 1944, Baltimore, ABD), deprem mekanizmasında günümüzde de geçerliliğini sürdüren esnek sızırma kuramını geliştiren (1911) ABD'li deprembilimci ve buzulbilimci.

1896-1930 arasında Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde dinamik jeoloji profesörü olarak çalıştı. İlk bilimsel çalışmalarını buzulların yapısı, bileşimi ve hareketleri üzerine yoğunlaştırdı. Daha sonra depremler ve deprem kayıtları üzerine çalışmaya başladı. Kırkların depremleri değil, depremlerin kırıkları oluşturduğunu kanıtlayan formülü geliştiren ilk bilim adamı oldu. California Eyalet Deprem Araştırma Komisyonu raporu *Mechanics of the Earthquake*'in (Deprem Mekanizması), San Francisco depremini çözümleyen bölümünü hazırladı.

Reid, Thomas (d. 26 Nisan 1710, Strachan, Kincardineshire - ö. 7 Ekim 1796, Glasgow, İskoçya), İskoç düşünür. David Hume'un şüpheli deneycilikine karşı sağduyu felsefesine dayalı İskoç okulunu kurmuştur.

Aberdeen'de Marischal College'da felsefe öğrenimi gördü. 1737-51 arasında New Machar'da Presbiteryen vaizi olarak görev yaptı. Aberdeen'de King's College'da görevli olduğu 1751-64 arasında yazdığı ilk Hume eleştirisi *An Inquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sense* (1764; Sağduyu İlkeleri Açısından İnsan Zihninin Sorgulanması) daha önceki dört konuşmasının genişletilmiş biçimiydi.

Reid, uzun incelemeler sonucunda Hume'un şüpheliçliğinin sağduyuyla bağdaşmadığı kanısına vardı. Çünkü gerek insan davranışı gerekse dilin kullanımı, maddi bir dünyanın varlığı ve sürekli değişime karşın kişisel kimliğin korunması gibi genel doğruları destekleyecek güçlü kanıtlar sağlıyordu. Hume'un kanıtlamalarında bir yanlış bulamayan Reid'e göre Hume'un yanlışlığının başlıca kaynağı "idea kuramı"ydı. Reid,

ideaların zihnin farkındalığının dolaysız nesnesi olduğu görüşünü reddederek, duyuların maddi nesneleri "çağırarak" bir algılama anlayışını savundu.

Reid, *Essays on the Intellectual Powers of Man*'de (1785; İnsanın Zihinsel Güçleri Üzerine Denemeler) Hume'un bilgi kuramına yönelik eleştirilerini genişletti. *Essays on the Active Power of Man*'de (1788; İnsanın Etkin Gücü Üzerine Denemeler) ise öznelcilik akımına karşı uscu etiği savundu. Her iki yapıt da 20. yüzyıl İngiliz felsefesi üzerinde etkili oldu.

Reidy, Affonso (Eduardo) (d. 26 Ekim 1909, Paris - ö. 11 Ağustos 1964, Rio de Janeiro), Brezilyalı mimar. Ülkesinde çağdaş mimarlığın öncülerindendir.

1930'da Rio de Janeiro'daki Ulusal Güzel Sanatlar Okulu'nu bitirdi. Bu kentteki Eğitim ve Sağlık Bakanlığı yapısını tasarlayan mimarlar ekibinde yer aldı (1937-43). Tasarımına Le Corbusier'nin de katıldığı bu yapı, Latin Amerika'daki çağdaş mimarlığın en önemli örneklerinden binyıdı. Reidy daha çok tiyatrolar, müzeler, okullar, işyeri blokları gibi büyük yapılar üzerinde çalıştı. En beğenilen yapıları arasında arazinin kıvrımlarına başıyla uyan Pedregulho Konut Yürüşmesi (1947-55, Rio de Janeiro) ve bahçe düzenlemesini Brezilyalı peyzaj mimarı Roberto Burle Marx'ın yaptığı Marsal Hermes Tiyatrosu (1950, Rio de Janeiro) vardır.

Gene Rio de Janeiro'da 1954'te yapımına başlanan Çağdaş Sanat Müzesi, Reidy'nin en çarpıcı tasarımlarından biridir. Bu yapıda sergileme mekânlarını kırık açılar oluşturan bir dizi beton nervür (kaburga) taşır. Reidy'nin bir başka önemli yapısı da Rio de Janeiro Memur Yardımlaşma Sandığı'dır (1957-62). Bu yapının ilginç ön cephesinde güneş denetimini sağlamak için betonarme bir kafesin arasında alüminyumdan ayarlanabilir panjurlar yerleştirilmiştir.

Reigate-Banstead, İngiltere'nin güneyinde, Surrey ilinde (county) ilçe (borough). Londra metropoliten alanının hemen güneyinde yer alır. Yüzölçümü 129 km²'dir. Adını yörenin en önemli iki yerleşmesi olan Reigate ve Banstead'den alır. İlçe toprakların, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir dizi alçak tepelerden oluşan North Downs'ı kapsar. Konut alanı olmasına karşın geniş yeşil alanlara, parklara sahip olan ilçede çok sayıda eğlence ve açık hava spor tesisleri vardır. Başlıca sanayi ürünleri kimyasal maddeler, deri ve ilaçtır. İlçe merkezi Reigate'tedir. Nüfus (1984 tah.) 117.000.

Reilly, Sidney (George), asıl adı SIGMUND ROSENBLUM (d. 24 Mart 1874, Odessa, Ukrayna, Rus Çarlığı - ö. 25 Kasım 1925, Moskova?, SSCB), Almanya'nın deniz kuvvetlerine ait gizli bilgilerle İran petrol imtiyazlarının İngilizlerin eline geçmesini sağlayan casus.

Yahudi bir doktorun evlilik dışı oğluydu. 1890-93 arasında Viyana'da kimya öğrenimi gördü. Daha sonra Brezilya'ya gitti ve orada dostluk kurduğu İngiliz subaylarının aracılığıyla İngiliz istihbarat örgütüne girdi (1896). 1899'da adını Sidney George Reilly olarak değiştirdi.

MI-6'da (Gizli Haberalma Servisi) çalışmaya başlayan Reilly, Rusya'nın Bakü'deki petrol işletmeleri, Trans-Sibirya Demiryolu'nun yapımı, Hollanda'nın Güney Afrikalı Boerlere sağladığı yardımlar (1899), İran petrolrolleri (1902) ve Rusya'nın Port Arthur'daki deniz üsleri hakkında İngiltere'ye bilgi

ulaştırdı. 1905'te, çeşitli yöntemler kullanarak Knox D'Arcy'nin, elindeki İran petrol imtiyazlarını İngiltere'ye satmasını sağladı.

Petersburg'da bir Alman gemi yapım acentasının yöneticisi olarak çalışırken Almanya'nın deniz kuvvetlerini geliştirme planlarını ele geçirdi ve bunları Londra'ya aktardı. 1914'ten sonra etkinliğini New York kentinde sürdürerek İtülaf Devletleri'ne savaş malzemesi sağlayan ABD fabrikalarına yönelik Alman sabotajlarını engellemeye çalıştı. Avrupa'ya döndükten sonra Alman hatlarının gerisinde çeşitli görevler üstlendi. Mayıs 1918'de Bolşevik yönetimini devirmek amacıyla Moskova'ya gittiysse de, girişimlerinin öğrenilmesi üzerine kaçmak zorunda kaldı. Daha sonra da gizli görevlerle birçok kez gittiği SSCB'de Eylül 1925'te yakalandı ve idam edildi.

Reimarus, Hermann Samuel (d. 22 Aralık 1694, Hamburg - ö. 1 Mart 1768), Aydınlanma dönemi Alman filozof ve edebiyatçısı.

1727'de Hamburg'daki *Gymnasium*'da İbranice ve Doğu dilleri profesörlüğüne atandı. İlk önemli felsefi yapıtı *Abhandlungen von den vornehmsten Wahrheiten der natürlichen Religion*'da (1754; Doğal Dinin Temel Doğruları Üzerine İncelemeler) kozmolojik, biyolojik, psikolojik ve ilahiyata ilişkin sorunları yaradancılık açısından ele aldı. *Die Vernunftlehre*'de (1756; Us Öğretisi) vahye dayanan geleneksel Hristiyan inancına karşı çıktı. Ölümüne değin sürekli yeniden gözden geçirdiği *Allgemeine Betrachtungen über die Triebe der Tiere* (1760; Hayvanların İçgüdülerini Üzerine Genel Görüşler), insanın hayvanlara oranla içgüdüsel davranışa daha az yakın olduğunu, dolayısıyla eylemlerini yönlendirecek ahlaki sistemleri kavramsallaştırabildiğini öne süren karmaşık bir psikolojik incelemeydi.

Reimarus'un 20 yılda tamamladığı büyük yapıtı *Apologie oder Schutzschrift für die vernünftigen Verehrer Gottes* (Tanrı'nın Akıllı Kulları İçin Apoloji ya da Savunma) ancak ölümünden sonra yayımlandı. Gottfried Lessing, kitabın Reimarus'un çocuklarından elde ettiği bölümlerini *Fragmente eines Ungenannten* (1774-77; Adsız Birinden Parçalar) adı altında yayımladı. Kitabın öteki bölümleri 1787-1862 arasında başka yazarlar tarafından ve bazen de sahte imzalarla yayımlandı.

Reims, Fransa'nın kuzeydoğusundaki Champagne-Ardenne planlama bölgesinde (*région de programme*), Marne ilinde (*département*) kent. Paris'in kuzeydoğusunda, Aisne Irmağının kollarından Vesle Irmağı'nın ve Marne-Aisne Kanalı'nın kıyısında yer alır. Güneybatısında Reims Dağı yükselir.

I. Dünya Savaşı'nda büyük hasar gören, ama kusursuz biçimde onarılan 13. yüzyıldan kalma Reims Katedrali(*) Fransa'daki en güzel gotik kiliselerden biridir. Yapımına 11. yüzyılda başlanan Saint-Rémi Bazilikası ve Manastırı da I. Dünya Savaşı'nda hasar görmüştür. Yapının dar yan nefleri, erken gotik koroyeri ve 12. yüzyıldan kalma pencereleri hâlâ çarpıcı güzelliكتedir. Reims'teki Roma dönemine ait az sayıda yapının başında 3. yüzyıldan kalma zafır takı gelir.

Karayollarıyla ülkenin dört bir yanına bağlanan Reims Fransa'daki en önemli ırmak kıyılarından birine sahiptir. Kent Épernay ile birlikte, şampanyalık üzüm yetiştirilen çevre bölgesinin sanayi merkezi-dir. Kentin üzerinde kurulu olduğu tebeşir

katmanının yumuşaklığı, bazı yapıların çökmesine ve kentin tarihsel mirasının tehlikeye düşmesine yol açmış, 1980'lerin başında bu tehlikeye karşı önlemler alınmıştır. Kentin öteki sanayi ürünleri arasında uçak ve otomobil parçaları, işlenmiş gıda ve konfeksiyon sayılabilir. Reims Üniversitesi 1962'de kurulmuştur.

Romalılar, kente adını veren Remi adlı Galya kabilesini kolayca yenerek bölgeyi ele geçirdiler. Frank kralı I. Clovis 5. yüzyılda Piskopos Remigius (Rémi) tarafından Reims'te vaftiz edildi. Sonradan çoğu Fransız kralının kente taç giymesi gelenek haline geldi. 17. yüzyılda Kral XIV. Louis' nin maliye bakanı Jean-Baptiste Colbert kentin geleneksel yün sanayisini canlandırdı. I. Dünya Savaşı sırasında kısa bir süre Alman işgali altında kalan Reims II. Dünya Savaşı'nda neredeyse bütünüyle yıkıldıysa da, katedral hasara uğramadı. Savaşın sonunda Almanya'nın teslim belgesi Mayıs 1945'te Reims'te imzalandı. Nüfus (1990) belediye, 185.164.

Reims Katedrali, Fransız krallarının törenle taç giydiği Reims kentindeki gotik katedral. 1211-1481 arasında yapılmıştır. Yapımının bu kadar uzun sürmesine karşın büyük bir uyum ve üslup bütünlüğü içindedir. Plan olarak üç nefli (ortadaki daha geniş) bir bazilikadır. Bir transept bu nefleri

Reims Katedrali'nin batı cephesi, Fransa
Paul Aumont

keser. Transeptin iki ucu birer nef eninde dışa doğru taşar. Yapı bundan sonra doğu yönüne doğru beş nefli olarak devam eder ve koroyerini çevreleyen, ınsal düzenlenmiş, yarım daire planlı beş apsisle sona erer. İç mekân yalın bir görünümündedir; etkisi, yaratılan genişlik ve yükseklik duygusundan kaynaklanır. Orta nefin boyu 138 m'yi, bu nefle transeptin kesişme noktasının yüksekliği de 38 m'yi bulur.

Batı cephesindeki üç portal, üzeri iç içe kemer aralıklarıyla örtülü derin nişler halinde düzenlenmiştir. En dış kemerlerin üstünde üçgen biçimli birer alınlık yükselir. Bu alınlıkların üzerinde 500 kadar heykel yer alır. Daha yukarıda, yan portallerin hizasında birer çift mızrak ucu kemerli pencere, orta portalin hizasında da büyük bir gül-pencere bulunur. 80 m yüksekliğindeki kuleler, kılbalan yapılmadan yarım kalmıştır.

Reims Katedrali, karmaşık payanda kemerleri sistemiyle de ünlüdür. Bu kemerler, çatı yüklerini karşılayanın yanı sıra, dış cepheledeki heykellerle birlikte bezeme işlevi de görür.

Reindeer Gölü, Kanada'nın kuzeyinde göl. Saskatchewan-Manitoba eyaletlerinin sınırında, ıgneyapraklı ağaçlardan oluşan ormanların hemen güneyinde, deniz düzeyinden 337 m yükseklikte yer alır. Yüzölçümü 6.651 km², uzunluğu 245 km, genişliği 56 km'dir. Üzerinde küçük adalar vardır. Çok sayıda akarsu tarafından beslenen gölün fazla suları, bir barajla Churchill Irmağının kollarından Reindeer Irmağına aktarılır. Günümüzde önemli bir ticaret ve amatör balıkçılık merkezidir. Kıyısındaki yerleşmeler arasında Brochet, Southend ve Kinosaio sayılabilir.

Reinecke, Carl (Heinrich Carsten) (d. 23 Haziran 1824, Altona, Hamburg yakınları - ö. 10 Mart 1910, Leipzig, Almanya), Alman piyanist, besteci, orkestra şefi ve öğretmen. 19. yüzyılın sonlarında klasik geleneği korumaya çalışmıştır.

Babası tarafından eğitildi ve çeşitli yerlerde konserler verdi. 1851-54 arasında Köln Konservatuarı'nda kontrpuan ve piyano dersleri verdi. Barmen'de (1854-59) ve Breslau Üniversitesi'nde (1859-60) müzik yöneticiliği yaptı. Bir yandan konserlerini sürdürürken bir yandan da Gewandhaus Orkestrası'nın şefliği (1860-95), Leipzig Konservatuarı'nda piyano ve kompozisyon öğretmenliği (1860'tan sonra) gibi önemli görevlerde bulundu. 1897'de Leipzig Konservatuarı'nın yöneticisi oldu. Çığının etkili müzikçilerindendi. Öğrencileri arasında Grieg, Hugo, Riemann, Arthur Sullivan ve Felix Weingartner'in de bulunduğu Reinecke, orkestra ve piyano yapıtlarının yanı sıra oda müziği, vokal müzik ve sahne yapıtları da besteledi.

Reiner, Fritz (d. 19 Aralık 1888, Budapeşte, Macaristan - ö. 15 Kasım 1963, New York kentü, ABD), Macar asıllı ABD'li orkestra şefi. Hem senfonik müzikte, hem operadaki kusursuz tekniği ve denetimiyle ünlenmiş, 1953'ten 1962'ye değin Chicago Senfoni Orkestrası'nın müzik yönetmenliğini yapmıştır.

Budapeşte Kraliyet Müzik Akademisi'nde öğrenim gördü. 1914-21 arasında Dresden Kraliyet Operası'nın şefliğini yaptı. 1923'te ABD'ye giderek Ohio'daki Cincinnati Senfoni Orkestrası'nın birinci şefi oldu. 1931'de bu görevinden ayrılarak 1941'e değin Philadelphia'daki Curtis Müzik Enstitüsü'nde opera ve orkestra bölümlerinin başkanlığını yürüttü. Chicago'dan önce Pittsburgh Senfoni Orkestrası'nın (1938-48) ve Metropolitan Operası'nın (1948-53) müzik yönetmenliğini yapan Reiner, Alman klasik ve romantik bestecilerinin, en çok da Brahms ve Richard Strauss'un yapıtlarını yorumlamada ustalaşmıştı.

Reinhard, Hans (d. 20 Şubat 1755, Zürich - ö. 23 Aralık 1835, Zürich, İsviçre). İsviçreli devlet adamı ve Zürich belediye başkanı. İki kez İsviçre başkanı (*Landammann*) olarak görev yapmış ve Viyana Kongresi'nde (1814-15) İsviçre heyetine başkanlık etmiştir.

Uzun yıllar yerel yönetimlerde görev aldıktan sonra Kasım 1802'de Napoléon ile İsviçre'nin yeni federal örgütlenmesine ilişkin sorunları görüşmek üzere Paris'e gönderildi. Daha sonra, Helvetia Cumhuriyeti'nin yerine bir konfederasyonun kurulmasını öngören Arabuluculuk Yasası'nı (19 Şubat 1803) imzalayanlar arasında yer aldı.

Fransız egemenliği sırasında, iki kez (1807, 1813) İsviçre başkanı olarak görev yaptı. Ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonra dört kez 1814-15, 1816, 1822, 1828) İsviçre Dier'ine (medis) başkanlık etti. 1803-30 arasında Zürich belediye başkanlığını yürüttü ve kanton

meclisinde yer aldı. Napoléon'un düşmesi olasılığı belirince, Zürih'te bir ulusal diet toplanması için çağrıda bulundu (Ekim 1813). Bu meclis daha sonra kurulan bağımsız konfederasyonun temelini oluşturdu.

Reinhardt, Ad(olf Frederick) (d. 24 Aralık 1913, Buffalo - ö. 30 Ağustos 1967, New York kenti, ABD), yapıtlarını tek renkli tuvallerle sınırlayarak kişisel anlatımı, içeriği ve anlamı ortadan kaldırmaya çalışan ABD'li ressam. 1960'ların minimalist sanatçıları üzerinde önemli etkisi olmuştur.

İlk resimleri tuval üstüne eşit ağırlıkta yayılmış parlak renkli geometrik biçimlerden oluşuyordu. Ama 1950'lere gelindiğinde çok renklilikten uzaklaşarak tek renkli yapıtlar üzerinde durmaya başladı. Amaçladığı anonimliği bu yolla sağlayacağına inanıyordu. Güçlkle algılanabilen soyut imgeleleri önce kırmızı, daha sonra mavi, en sonunda da siyahla verdi.

Reinhardt dönemindeki sanat akımlarının gelişmesini bir ressam olarak değil de, bir tartışmacı olarak etkiledi. 1957'de ressamların doku, fırça izleri, tasarım, çizim, renk, ışık, mekân, zaman, ölçek, hareket ve konu kullanımından kaçınmaya yönelten "Twelve Rules for a New Academy"yi (Yeni Bir Akademi İçin On İki Kural) yayımladı. Bu tür estetik ilkeler onu, kendi çalışmalarında da tuval resmini bir sanat biçimi olarak terk etmeye itti. Son yapıtlarını "Mutlak Resimler" olarak adlandırarak bu gerçeği vurguladı. *The Selected Writings of Ad Reinhardt* (Ad Reinhardt'tan Seçme Yazılar) adlı kitabı 1976'da yayımlandı.

Reinhardt, Django, asıl adı JEAN-BAPTISTE REINHARDT (d. 23 Ocak 1910, Libérchies, Belçika - ö. 16 Mayıs 1953, Fontainebleau, Fransa), az sayıdaki Avrupalı özgün caz müzikçisinden biri sayılan gitaracı.

Çingene bir ailenin çocuğuydu. Çocukluğunda ve gençliğinde Fransa ve Belçika'da

bilir. Özellikle yavaş tempolu eşsiz doğaçlamaları Çingene ve caz melodilerinin çok çekici bir karışımıydı. Orkestraya uyarlanan gitar kompozisyonları arasında "Nuages" ve "Manoir des mes rêves" vardır. C. Delauney'in yazdığı *Django Reinhardt* adlı yaşamöyküsü 1961'de yayımlanmıştır.

Reinhardt, Max, asıl adı MAX GOLDMANN (d. 9 Eylül 1873, Baden, Viyana yakınları, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 31 Ekim 1943, New York kenti, ABD), Avusturyalı tiyatro adamı. Yaratıcı bir sanatçı olarak kabul görmüş ilk tiyatro yönetmenlerindendir.

Reinhardt, Yahudi bir ailenin yedi çocuğunun en büyüğüydü. Annesiyle babası

Max Reinhardt
Theatre Collection, The New York Public Library
at Lincoln Center, Astor

tiyatroya yabancıydılar, ama onun Viyana'daki Burgtheater'in oyuncularına duyduğu hayranlığı anlayışla karşılamış ve tiyatro eğitimi görmesine izin vermişlerdi. 1894'te, Henrik Ibsen'in oyunlarını Almanya'da tanıtan ünlü tiyatrocı Otto Brahm'ın, Berlin'deki Deutsches Theater'e kanlıma çağrısını kabul etti. Berlin'e gitmeden bir süre önce Reinhardt adını kullanmaya başlamıştı.

Brahm'dan çok şey öğrenmesine karşın, Reinhardt onun doğalcı tutumunu hiçbir zaman benimsemedi. Berlin'de tanıştığı genç sanatçılarla birlikte *Schall und Rauch* (Ses ve Duman) adlı neşeli bir revü hazırladı. İzleyici karşısında kazandığı büyük başarıyla ciddi bir çalışmaya dönüşen revü 1902'de Kleines Theater'de düzenli olarak sahnelenmeye başladı. Reinhardt bu arada Oscar Wilde'in *Salomé* oyununu sahneye koyarak yönetmenliğe başladı.

Brahm'ın yanından ayrılan Reinhardt 1903'te Neues Theater'in başına geçti ve mesleğinde hızla yükseldi. 1904 sonuna gelindiğinde 42 oyun yönetmişti. Ama 1905, sanat yaşamında ilk dönüm noktası oldu. Uzun zamandır ağır ve sıkıntılı bir tarzda sahnelenen Shakespeare yapıtlarından sonra Reinhardt Shakespeare'in *A Midsummer Night's Dream*'ini (Bir Yaz Gecesi Rüyası) akıcı, hafif ve neşeli bir tarzda ele almış ve ünü bir gecede artırmıştı.

Deutsches Theater'i 1 milyon marka satın alarak 32 yaşında mesleğinin doruğuna ulaştı. Tiyatroyu bütünüyle yenileyip sahne düzenindeki son teknolojik yenilikleri getirdi; bir de tiyatro okulu açtı. Ayrıca bitişikteki bir meyhaneyi satın alıp burayı, izleyiciyle daha yakın ilişki gerektiren oyunların sahneleneceği küçük bir tiyatroya dönüştürdü. Bu yeni tiyatro anlayışını "oda tiyatrosu" kavramıyla ifade ediyordu.

Deutsches Theater 1907'de Avrupa ve ABD'de turnelere çıkmaya başladı. İlk kez 1911'de Londra'da, sonra da New York kenti ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde sahnelediği *Mirakel* (Mucize) onun en gösterişli ve belki de en tipik çalışmasıydı. Reinhardt Katolik ayinlerinin ve Gregorius dinsel ezgilerinin duygulu havasından çok etkilen-

mişti. İki binden çok oyuncu, müzikçi, dansçı ve sahne arkası çalışanının görev aldığı *Mirakel*'de hiç diyalog yoktu ve bu yapıyı, tiyatroyla dinsel ayinin çağdaş bir bileşimi idi.

Reinhardt klasik yapıtları da yeniden ele aldı. 1910'da sahnelediği Sophokles'in *Oidipus Tyrannos*'uyla (Kral Oidipus) klasik Yunan tiyatrosu 2 bin yılı aşkın bir süre sonra ilk kez geniş çaplı bir biçimde yeniden ele alınmış oluyordu. Reinhardt, yönettiği toplam 22 Shakespeare oyununun 10'unu 1913-14 sezonunda sahneledi. Çok az dekor kullandığı ya da hiç kullanmadığı bu yapıtlarla Shakespeare'e ilginin yeniden doğmasını sağladı. 1911'de ilk gösterimini gerçekleştirdiği Richard Strauss'un *Rosenkavalier*'yle (Güllü Şövalye; librettosu Hugo von Hofmannsthal) operaya yeni bir bakış getirdi. Yıllar sonra da (1920) Salzburg Festivali'nin başlamasına ön ayak olmak amacıyla kentin katedral alanında gene Hofmannsthal'in *Jedermann*'ını (Herkes) sahneleyecekti. Salzburg Festivali Reinhardt'ın desteğiyle bundan sonra her yıl düzenlenmeye başladı ve *Jedermann* gibi ortaçağ oyunlarına ilginin yeniden doğmasına yol açtı.

1920'de Deutsches Theater'in düzenli yönetmenliğini bıraktı. 1933'te Naziler Almanya'da iktidara geldiğinde ülke dışındaydı. Nazi hükümetine sert ve alaycı bir mektup yazarak kurduğu tiyatro imparatorluğunu Alman halkına bıraktığını açıkladı ve özel tiyatro geleneğinin geçmişte kaldığını, gelecekte devlet desteği olmaksızın benzer kültürel girişimlerin gerçekleştirilemeyeceğini belirtti.

Reinhardt Avrupa'da bir süre daha çalıştıktan sonra 1938'de ABD'ye yerleşti. 1934-35'te *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nı filme çekmiş olduğu Hollywood'da bir atölye açtı. *Everyman* (Herkes) çağdaş kostümlerle sahnelendi. Yaşamının son yıllarını serveti azalmış ve sağlığı bozulmuş olarak geçirdi.

Reinheim, Almanya'da, Saarland'daki Saarbrücken yakınlarında küçük köy. 1954'te ortaya çıkarılan olağanüstü zengin Kelt mezarlığıyla ünlüdür. Yerel prenseslere ait olduğu sanılan mezarlık, La Tène (*) mezarlıklarının en önemlilerindendir. Ahşap defin odasında bilezik, yüzük ve burma gerdanlık gibi birçok tunç ve altın takı ile sürahi ve maske gibi değişik eşyalar bulunmuştur. Büyük olasılıkla İÖ 4. yüzyıla ait olan mezarlık ve içindeki eşyalar Kelt kadınlarının varlıklı ve onurlu konumlarına gelebildiğini göstermektedir.

Reinmar VON HAGENAU, lakabı REDMAR DER ALTE (Yaşlı Reinmar) (ö. y. 1205), Alman şair. Tütüz ve ustalıklı dizeleri, klasik ya da "saf" Minnesang'ın (şövalye aşkı şiiri) en gelişmiş örneğini oluşturur.

Alsace doğumluydu. Viyana'da Babenberg düklerinin sarayına şair olarak girdi. İlende rakibi olan şair Walther von der Vogelweide onun yanında yetişti. Uyaklanın sağlığı, ölçülerinin düzgünlüğü ve soyulduyarlılığına aykırı düşebilecek herhangi bir deyiş ya da duyguya yer vermeyen tütüz beğenisiyle çağdaşları onu zamanın "böl-böl"ü olarak yücelttiler. Karşılıksız kalan aşk temasını sürekli kullanan Reinmar'ın olduğu ileri sürülen çok sayıda şarkıdan bugün yalnızca 30 tanesinin gerçekten onun kaleminden çıktığı kabul edilir.

reis, çoğul ROESA. Osmanlı donanmasında yönetici konumundaki deniz subayı.

Osmanlı savaş gemilerinin kaptanlarına kadirga reisi denirdi. Gemilerde ayrıca azap

Django Reinhardt, 1947

down beat

dolaşırken keman, gitar ve banço çalmayı öğrendi. 1928'de çıkan bir yangında sol elinin iki parmağı yanarak sakat kaldı. Ama bu onun olağanüstü gitar yeteneğine engel olmadı. Reinhardt 1934'te kemancı Stéphane Grappelli ile birlikte Hot Club de France Beşlisi'nin başına geçti. Bu, meraklıların plaklarına büyük değer verdiği bir topluluktu. 1946'da Reinhardt ABD'de Duke Ellington orkestrasıyla birlikte turneye çıktı.

Sanat yaşamının büyük bölümünde swing üslubunda çaldı. Caza en kalıcı katkısının, gitarcuların genellikle akorlu sololar çaldıkları bir dönemde, melodik doğaçlamaya dayanan sololar yapması olduğu söylene-

reisleri ya da bölükbaşılar vardı. Her reis 8-10 azabın komutanıydı. Aynı zamanda gemi süvarisi olan azap reislerine kaptan denirdi. Kadirga kaptanları fenerli reis ya da hassa reisi olarak anılırdı. Padişahın bindiği baştarde-i hümayunun kaptanı reis-i padişah, kaptanıderya gemisinin kaptanı da reis-i paşa sanını taşırdı. Tersane ve donanma reislerinin hepsine birden rüesa-yı Tersane-i Âmiye denirdi.

17. yüzyıl sonlarında donanmada kapudane, patrone, riyale rütbeleri kondu. Reislik de riyaleden sonra gelen kalyon kaptanlığının altında dört dereceli bir rütbe oldu. Bunlar, birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü reis olarak sıralandı. 1867'de donanma yeniden örgütlenirken reis rütbesi kaldırıldı.

Osmanlı ilmiye sınıfında en kıdemli din bilginine reisü'l-ulema, saray hekimlerinin amiri hekimbaşına reisü'l-etibba, divan kâuplerinin amirine reisülküttab denirdi.

Reis, Johann Philipp (d. 7 Ocak 1834, Gelnhausen, Hessen-Kassel - ö. 14 Ocak 1874, Friedrichsdorf, Almanya), ilk elektrikli telefonu yapan Alman fizikçi.

Öğrenimini Frankfurt am Main'da tamamladıktan sonra birkaç yıl ticaretle uğraşan Reis, 1858'de Friedrichsdorf'ta öğretmenliğe başladı. Burada elektrik deneyleri yaparak iletimle ilgili aygıtlar geliştirmeye çalıştı. Daha sonra çalışmalarını sesin elektrik ile iletilmesi üzerinde yoğunlaştırdı. 1861'de müzikal tonları iletebilen bir telefonun tasarımını gerçekleştirdi. Akustik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştürüp sonra da işlemi tersine çevirmeyi amaçlayan bu girişim, 1876'da konuşmayı elektrikle iletmeyi başaran Alexander Graham Bell'in hareket noktasını oluşturdu.

Reischauer, Edwin O(Ifather) (d. 15 Ekim 1910, Tokyo - 1 Eylül 1990, La Jolla, California, ABD), ABD'li tarihçi, diplomat ve eğitimci.

Misyoner bir ailenin oğluydu. On yedi yaşına değin Japonya'da yaşadı. Japon kültür ve gelenekleri üzerine derin bilgi edindi ve kusursuz Japonca öğrendi. 1939'da Harvard'da Uzakdoğu dilleri üzerinde doktorasını tamamladı. 1939-42 arasında Harvard Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliğinden sonra Savaş Bakanlığı'nda (1942-43) ve ABD Askeri İstihbaratı'nda (1943-45) görev aldı. Savaşın sona Dışişleri Bakanlığı'nın Uzakdoğu masasında çalıştı. Uzakdoğu dilleri profesörü olarak Harvard'a döndü (1946-50), ama kısa süre sonra Japon tarihi profesörlüğüne (1950-61, 1966-81) getirildi. Bir eğitimci olarak ülke çapında ün kazandı.

Uzun süre ABD'nin, Asya ve özellikle Batı için yaşamsal önem taşıdığına inandığı Japonya kültürü konusundaki bilgisizliğini eleştiren Reischauer bunu gidermek amacıyla bilimsel çalışmalar kaleme aldı ve seminerler düzenledi. Asya sorunlarını kavramakta gösterilen yetersizliğini ABD'yi bu bölgede siyasal başarısızlıklara uğrattığını savundu. 1960'ta imzalanan ABD-Japonya Karşılıklı İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması'na karşı yapılan gösterilerin ardından 1961'de Başkan John F. Kennedy tarafından Tokyo büyükelçiliğine atanan Reischauer, bir bilim adamı olarak ileri sürdüğü kuramları uygulamaya olanakna kavuştu. Bu görevdeki büyük başarısında Japonlarca sevilmesinin önemli payı vardı. 1966'da istifa edinceye değin iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine büyük katkılar oldu.

Çince ve Japoncadan çeviriler de yapan Reischauer'in John King Fairbank'le birlik-

te kaleme aldığı *East Asia: The Great Tradition* (1960; Doğu Asya: Büyük Gelenek), konusunda klasik bir yapıt sayılır. Öteki yapıtları arasında *The Modern Transformation* (1965; Çağdaş Değişim), *Japan, The Story of a Nation* (1970; Japonya, Bir Ulusun Öyküsü), *The Japanese* (1977; Japonlar) ve *Japan Society 1907-1982* (1982; Japon Toplumu 1907-1982) sayılabilir.

Reiske, Johann Jakob (d. 25 Aralık 1716, Zörbig - ö. 14 Ağustos 1774, Leipzig, Prusya), 18. yüzyılda Avrupa'nın yetiştirdiği en önemli Arap edebiyatı bilgini. Beş ciltlik *Abulfedae Annales Moslemici* (1754; Ebu'l-Fida Müslüman Yıllıkları) adlı yapıtı üzerine yazdığı açıklamasıyla, Arap tarihini araştırmalarının temelini atmıştır. Arap edebiyatının yanı sıra Yunan ve Bizans edebiyatını da inceledi. Aralarında Plutarkhos'un bir yapıtının da (1774-79) bulunduğu birçok kitabı yayıma hazırladı ve bu kitaplar üzerine önemli yorumlar kaleme aldı. Reiske ayrıca Arap nüzmâtığının de kurucusu kabul edilir.

Reisner, George Andrew (d. 5 Kasım 1867, Indianapolis, Indiana, ABD - ö. 6 Haziran 1942, Kahire, Mısır), ABD'li arkeolog. Mısır'da ve Nübye'de birçok kazı yönetmiş, Gize'deki Büyük Piramit'i yaptıran Kral Keops'un (Hufu) annesi Kraliçe Heteferes'in mezarını bulmuştur. 1897-99 arasında Kahire'deki Mısır Müzesi'nde uluslararası bir uzmanlar grubuyla birlikte Mısır uygarlığının büyük yapıtlarını sınıflandırdı. 1899-1905 arasında California Üniversitesi'ne bağlı Hearst Araştırma Grubu'na başkanlık ederek Kipt'a (Koptos) ve daha başka yerlerdeki sülaleler öncesinden ve sülaleler döneminin başlarından kalmış mezarlarda kazılar yaptı. *The Hearst Medical Papyrus'u* (1905; Hearst Tıp Papirüsü) yayımladı. Harvard'da Mısır uygarlığı dalında doçent (1905-14) ve profesör (1914-42) olarak ders verdi. Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nin Mısır Uygarlığı Bölümü müdürlüğünde bulundu (1910-42).

Reisner ayrıca Mısır hükümetinin Nübye'de yürüttüğü arkeolojik araştırmaları da yönetti (1907-09). Gize'deki mastabalarda ve Mikerinos (Menkaure) piramidinde araştırmalar yaptı. Firavunun birçok heykelini buldu ve *Mikerinos* (1931) adlı kitabını yazdı. Araştırma grubuyla birlikte Kraliçe Heteferes'in mezarında bulunan altın ve seramik kakmalı çok sayıda tahta eşyanın parçalarını birleştirerek bunları yeniden ortaya çıkardı. Nübye'deki kazılarda (1916-23) Meroc piramitlerini araştırdı. Napata'daki tapınağı ve 25. sülalenin mezarlarını ortaya çıkardı. Yayımlanan son kitabı *A History of the Giza Necropolis*'tir (1942; Gize Mezarlarının Tarihi).

reisü'l-hattatin, hattatlar arasında kıdemi ve ustalığıyla en ön planda olana verilen unvan. Ölümden sonra başkasına geçirdi. Bir okul yaratan hattatlar (örn. Şeyh Hamdullah) hep reisü'l-hattatin sayılmıştır. Osmanlı tarihinde uç hattata bu unvanın resmen verildiği bilinir. Bunlar Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Abdullah Muhsinzade ve Kâmil Akdik'tir. Devlet tarafından verilen bu unvanın son dönemdeki tahsisatı 500 kuruştur.

reisülküttab, REİS EFENDİ olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun kâtiplerinin ve kalemlerinin amiri. Reisülküttablar 17 yüzyılın sonlarından işlerini Umur-ı Hariciye Nezareti'nin üstlendiği 1836'ya değin, devletin dış ilişkilerini de yürütmüşlerdir.

Fatih Kanunnamesi'nde reisülküttabın görevi, "vézır-ı azamın önünde, işlem görece-

konuları yüksek sesle okumak" olarak belirtilmiştir. 15. yüzyılın ikinci yarısında bu görev tezkireciye verilince, reisülküttab divan yazıcılarının amiri oldu; aynı zamanda da işlemleri en iyi bilen uzman haline geldi. Elli akçe gündeliği bulunan reisülküttab terfi edince nişancı olurdu. Başlıca görevleri Divan-ı Hümayun'dan verilen hükümleri ve beratları düzeltip işlemlerini tamamlamak, rûus ve telhisleri hazırlamak, padişaha ve sadrazama gelen yabancı dildaki mektupların Türkçeye çevrilmesini sağlamak ve bunlara cevaplar hazırlamak, sadrazamlıktan çıkan belgelere buyruldu işareti koymak, her yılki genel tevchilerde boşalan kadroları sadrazama bildirmekti. Amedi ve Beylik kalemlerini yöneten hâcegân rütbeli başkâtipler reisülküttabın birinci derecede yardımcılarıydı. Reisülküttabın divan toplantılarında önceden divanhaneeye gelmesi, hazırlıkları tamamlaması, telhis kesesini sadrazamın sağ yanına bırakması yasa gereği idi.

Reisülküttabın önemi 17. yüzyılın sonunda daha da arttı. 1699'da Karlofça Antlaşması görüşmelerine delege olarak katılmış olan Rami Mehmed Efendi (Paşa), buradaki başarısından sonra dış ilişkilerin yürütülmesini üstlendi. Divan-ı Hümayun'un dış ilişkilerinin yürütüldüğü Amedi Kalemî'nin de reisülküttaba bağlı olması nedeniyle, divan çalışmalarının bırakıldığı 18. yüzyıl boyunca reisülküttab her gün paşakapısına giderek sadrazamla dış sorunları görüşmeye başladı. Bu görüşmeler sonunda hazırlanan telhisler padişaha sunulurdu.

Reisülküttab Bâbîli'nin de birinci derecede yetkili ve sorumlu amiriydi. 18. yüzyıl sonlarında, mali ve askeri konularla Defterhane işleri dışında kalan bütün önemli işlemler reisülküttabın gözetim ve denetimindeydi. Son reisülküttab Bozoklu Akif Efendi (Paşa), 1836'da kurulan Umur-ı Hariciye Nezareti'nin başına atandı ve reisülküttablık kaldırıldı.

Reith, John Charles Walsham, 1. Baron Reith (Stonehaven) (d. 20 Temmuz 1889, Stonehaven, Kincardineshire - ö. 16 Haziran 1971, Edinburgh, İskoçya), İngiliz özerk kamu işletmelerinin başlıca mimarlarından.

I. Dünya Savaşı sırasında silah ikmalini yönetmek üzere ABD'de görevlendirildi. British Broadcasting Company'de (BBC) 1922'den başlayarak genel müdürlük. 1927-38 arasında da genel direktörlük görevlerinde bulundu. Radyo yayıncılığının bütün Britanya Adalarına yaymanın yanı sıra imparatorluk çapında bir kısa dalga radyo yayını ve dünyanın ilk net görüntülü ve düzenli televizyon yayını (1936) başlattı. 1938'de başına getirildiği Imperial Airways Ltd.'yi ertesi yıl British Airways ile birleştirerek British Overseas Airways Corporation'ı (BOAC) oluşturdu ve yeni şirketin başkanı oldu. II. Dünya Savaşı sırasında çeşitli bakanlıklarda ve başka yüksek görevlerde bulundu; Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın ortak hareketlerle ilgili ikmal hizmetleri bölümünü yönetti (1943-45). Uluslar Topulugu Telekomunikasyon Kurulu başkanı (1946-50) olarak, telgraf ve telsiz şebekesini yeniden düzenledi. 1950'den 1959'a değin Sömürgeler Kalkınma Kurumu'nun başkanlığını yürüttü, çeşitli ticaret ve sanayi kuruluşlarının yönetim kurullarında görev aldı. Glasgow Üniversitesi rektörlüğü (1965-68) ve İskoçya Kilisesi Genel Kurulu'nda yüksek temsilcilik (1967-68) yaptı. 1949'da çıkan *Into the Wind* (Rüzgârın İçine) adlı otobiyografisinden sonra 1966'da *Wearing Spurs* (Mahmuzları Takmak) adlı kitabını yayımladı.

Reiyu-kai Budacılığı (Japoncada "Ruhun Dostları Birliği"). Budacı Niçiren okuluna bağlı, ruhban sınıfı bulunmayan bir Japon dini. 1925'te marangoz Kubo Kakutaro ile onun ölümünden (1944) sonra önderliği üstlenen Kotani Kimi tarafından kuruldu. Özellikle II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında etkili olan Reiyu-kai'nin parçalanması sonucunda yedi ayrı yeni din ortaya çıktı. Bunlar arasında en çok Risso-Kosei-kai başarılı oldu.

Reiyu-kai dininde atalara tapınma ağırlık taşır. Niçiren Budacılığının en önemli kitabı *Saddharmapundarika-sutra*'nın (İyi Yasa [ya da Doğru Öğreti] Üzerine Özdeyişler Derlemesi) adını simgeleyen *honzon*'un doğüstü etkileri olduğuna inanılır. Din adamları yerine, üyelerin evlerinde toplanan tartışma gruplarına (*hoza*) önderlik eden gönüllü öğretmenler vardır.

rejans üslubu, Fransa'da Orléans dükü II. Philippe'in kral naıplığı yaptığı 18. yüzyılın başlarında, yaklaşık 30 yılı kapsayan dönemde dekoratif sanatlara egemen olan biçimlendirme anlayışı. Ağır ve dik-

ve masa ayaklarında *espagnolette* adı verilen, kadın başı biçiminde oyma örgeler kullanıldı. Komodin ve yazı masası da bu döneme özgü yaşam biçiminin ortaya çıkarıldığı mobilya türleriydi.

rejenerasyon (tıpta) bak. yenilenme

Reji İdaresi, resmi adı MUŞTEREKÜ'L-MEN-FAA İNHİSAR-I DÜHAN-I DEVLET-I ALİYYE-I OS-MANİYE II. Abdülhamid döneminde kurulan ve tütün tekeli yöneten kuruluş.

Osmanlı Devleti'nin dış borçlarına karşılık gösterilen gelir kaynaklarından olan tütün işletmelerini yönetmek amacıyla, 100 milyon frank sermayeli bir şirket olarak 1884'te kuruldu. Hisseleri hazineye, Osmanlı Bankası'na ve Viyana'daki Kreditanstalt ile Berlin'deki Bleichröder'e aitti. Şirketi Osmanlı yönetimi adına denetleyen bir komiser vardı. Kaçak tütün ekimini ve tütün kaçakçılığını önlemekle görevli reji kolcuları da bulunuyordu.

Reji İdaresi, tütün tekeli ayrıcalığına karşılık her yıl Osmanlı maliyesine 75 milyon frank ödeyecek. sermayesine yüzde 8 üze-

fotografı Charles Darwin *The Expression of the Emotions in Man and Animals* (1872; İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi) adlı yapıtında kullandı.

rejyonalizm bak. bölgeselcilik

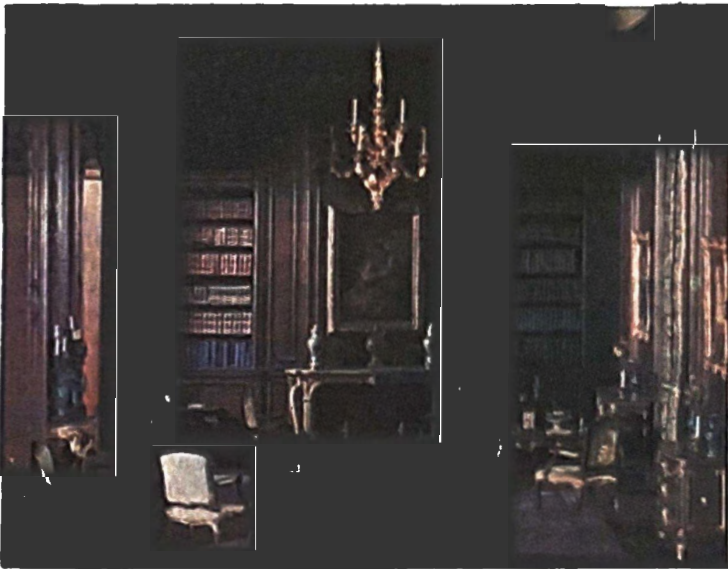
rekabet, aynı ya da farklı türden canlılar arasında sınırlı kaynakları kullanma zorunluluğunun yarattığı ilişki. Bir türün ya bütün üyeleri besin ve yaşama alanı gibi gerekli bir kaynağı paylaşır ya da bazı üyeleri gereksinimlerini karşılarken öbürleri bu kaynaktan yoksun kalır. Gerekli kaynaktan yoksun kalma ölüme ya da daha elverişsiz bir yaşama ortamına itilmeye yol açabilir. Bir türdeş topluluğun genellikle genç üyeleri kısıtlı kaynakların kullanılmasından olumsuz etkilenir.

İki türün gereksinimleri birbirine yaklaşıp aynı alan içinde yaşayabilmeleri de zorlaşacaktır. Bazen benzer gereksinimleri olan türlerin beslenme ya da yuva yapma alışkanlıkları ve etkin oldukları dönemler gibi yaşamsal davranışlarında farklılıklar bulunduğu aynı alanı paylaşma olasılığı vardır. Ama kaynakların kıtlaşması çoğu kez bu canlıları da doğrudan rakip konumuna sokar. Öte yandan daha küçük yapılı ve üreme hızı düşük iki ayrı türden az sayıda canlının bir arada yaşamasına oldukça sık rastlanır.

rekabet yasağı, işçinin, hizmet sözleşmesinin bitiminden sonra işverenle rekabet niteliği taşıyan bir işi kendi adına ve hesabına yapamaması.

Borçlar Kanunu rekabet yasağını çeşitli sözleşmeler için ayrı ayrı düzenlemiştir. İşçiye işverenin müşterilerini tanımak ya da işin sırlarını öğrenmek olanağını veren bir işte taraflar, yazılı bir iş sözleşmesiyle sözleşmenin sona ermesinden sonra işçinin kendi adına işverenle rekabet edecek bir iş yapmamasını ya da böyle bir işyerinde çalışmamasını kararlaştırabilirler (m. 348). Bu yasağın işçinin ekonomik geleceğinin hakkaniyete aykırı olarak tehlikeye girmesi durumunda geçersiz olur (m. 349). Ticari temsilciler ve öteki ticari vekiller, yanında çalıştıkları işletme sahibinin izni olmaksızın gerek kendi adlarına, gerekse üçüncü kişiler adına işletmenin yaptığı türe giren bir iş yapamazlar. Böyle bir durumda işletme sahibi zararını tazmin ettirebilir ve yapılan işleri kendi hesabına alabilir (m. 455). Adi şirkette ise, ortaklardan hiçbirisi kendi yararına, ortaklığın amacına aykırı ve zararına bir faaliyette bulunamaz (m. 526).

Türk Ticaret Kanunu da bazı ortaklık tipleri açısından rekabet yasağını öngörmüştür. Kolektif ortaklıkta rekabet yasağı bağlilik ilkesinin sonucudur. Ortak, ortaklık konusuna giren bir işi yapamayacağı gibi, aynı işle uğraşan bir şirkete sınırsız sorumlu ortak sıfatıyla da giremez. Ama öteki ortaklar rekabet eden ortağın faaliyetine rıza gösterebilirler (m. 172). Rekabet yasağını düzenleyen bu hükümler sözleşmeyle kaldırılabilir, değiştirilebilir, genişletilip daraltılabilir. Rekabet yasağına aykırı davranışlarda bulunmada öteki ortaklar ortaklığın haklı nedenlere dayanan feshini ya da yasağı ihlal eden ortağın ihracını isteyebilirler. Komandite ortaklar için aynı rekabet yasağı hükümleri uygulanır. Komanditer ortaklar ise rekabet yasağına tabi değildir. Anonim ortaklıkta yönetim kurulu üyeleri ortaklık konusuna giren bir işle uğraşamaz ve aynı konuyla uğraşan başka bir ortaklığa sınırsız sorumlu ortak olamaz. Ama ana sözleşmeyle ya da daha sonra

Rejans üslubunda bir çalışma odası, y. 1720: Chicago Sanat Enstitüsü
Thorne Rooms in Miniature: the Art Institute of Chicago

dörtgen çizgilerin egemen olduğu Louis XIV üslubuyla(*) Louis XV üslubu(*) arasındaki geçiş dönemini oluşturur. Bu dönemin özelliklerinden olan ölçülülük, XIV. Louis döneminin gösterişli saray yaşamına karşı duyulan tepkinin sonucuydu. Bir önceki dönemin ağır döşenmiş, resimî görünümlü saray dairelerinin yerini küçük salonların (*petit salon*) alması, kusursuz bir içişlikle üretilmiş, zarif ve hafif mobilyaların ortaya çıkmasına yol açtı.

Eski dönemde içindeki eşyaların da yönetimdeki hiyerarşik düzeni yansıtacak biçimde düzenlendiği Versailles Sarayı yeni üslubu yansıtan daha küçük ve samimi havalı mekânlara bölündü. Parisli sülhler evlerinin döşenmesini en önemli uğraş haline getirdiler. Jean Berain, Charles Cressent, Robert de Cotte yeni beğeniyi simgeleyen önemli adlar arasındaydı. Antoine Watteau salonların duvarlarına dönemin ince ruhuna uygun resimler yapıyordu. Rejans üslubu mobilyalardan ağır oymaları kaldırdı, daha yalın ve az girintili çıkıntılı bir süsleme anlayışı getirdi. Kurdeleler arasında yer alan çiçek buketleri tipik bezeme örgeleriydi. Piriş süsler ve abanoz üzerine kaplumbağa kabuğuyla yapılan marketörler yeni üsluba uyarlandı. Ceviz, gül ve maun gibi ağaçların kaplamaları birbirleriyle karşılık oluşturacak biçimlerde kullanıldı. Sandalye

rinden faiz aldıktan sonra kalan kârı Düyun-ı Umumiye ve Osmanlı yönetimiyle paylaşacaktı. Tütün işlemek amacıyla 1884'te İstanbul ve İzmir'de fabrikalar açtı. Sonraki yıllarda bunlara Adana, Şam, Halep ve Samsun'da yapılan fabrikalar eklendi. 1885-1913 arasında ortalama 3 bin dolayında işçinin çalıştığı altı reji fabrikasında yıllık tütün ve sigara üretimi 7 bin tona ulaşıyordu. Sağlanan yıllık gelir de ortalama 240 milyon kuruştı. Reji İdaresi Cumhuriyet'in ilanından sonra da 1929'a değin varlığını sürdürdü.

Rejlander, Oscar G(ustav) (d. 1813 - ö. 18 Ocak 1875, Londra), İsveçli ressam ve fotoğrafçı. Fotoğrafı bir sanat olarak kabul ettirmek amacıyla döneminin tablolarını taklit ederek fotoğraflar çekmiştir.

İsveç'te eğitim gördü, Roma'da resim ve heykel üzerine çalıştı. Uzunca bir süre dolaştıktan sonra İngiltere'ye yerleşti ve 1853'te fotoğrafçılıkla uğraşmaya başladı. Elde etmek istediği resim etkisini birçok çalışmasında birleşik baskı yaparak sağladı. 1857 tarihli duygusal bir alegori olan en ünlü yapıtı "İki Yaşam Biçimi"nde 30'dan fazla negatifi birleştirmişti. 1857 Manchester Sanat Hazinesi Sergisi'nde sergilenen bu fotoğrafı Kraliçe Victoria, Prens Albert için satın aldı. Rejlander'in çektiği, çeşitli yüz ifadelerini ve jestleri gösteren bir grup

genel kurul kararıyla yönetim kurulu üyelerine bu izin verilebilir. Bir yönetim kurulu üyesi rekabet yasağına aykırı davranışta bulunduğu, yönetim kurulu ortaklık adına karşılaşılan zararın giderimini ya da üçüncü kişi adına bir sözleşme yapılmışsa, bundan doğan çıkarların devredilmesini ya da yapılan işlemin ortaklık namına yapılmış sayılmasını isteyebilir. Yönetim kurulu üyesi aynı konuyla uğraşan başka bir ortaklığa sınırsız sorumlu ortak olarak girmişse, bu ortaklıktan çekilmesini ya da ortaklıkta elde ettiği çıkarları devretmesini isteme yoluna gidebilir. Yönetim kurulu üyesinin azli de söz konusu olabilir. Bütün bu seçenekler için yönetim kurulu üyelerinin, durumu öğrenmelerinden başlayarak üç aylık bir zamanaşımı süresi içinde karar alması gerekir.

Rekabiler, İsrailoğullarının tarihinde, adını Yehonadab'ın babası Rekab'dan alan tutucu ve çileci tarikat. İÖ 10. yüzyılda Yahudalılar arasında eriyen Kenoğullarından geldikleri sanılır (1. Tarihler 2:55). İsrail kralı Yehu'nun (İÖ. 9 yy) müttefiki olan Yehonadab Kenanlıların Bereket Tanrısı Baal'e tapınanların amansız düşmanıydı.

Tanımla uğraşmaya yanaşmayan Rekabiler yarı göçebe yaşam biçiminin dinsel bir yükümlülük olduğu inancıyla sürülerini İsrail ve Yahuda topraklarında otlatıyorlardı. Rekabiler özellikle Yehu'nun önderliğindeki ayaklanma sırasında Baal'e tapınanların katledilmesine katılmalarıyla anılırlar.

rekât, namazın her bir bölümü. Bir rekât, kıyam, rûku(*) ve iki secdeden(*) oluşur. Kılınacak namaz kaç rekât ise bu hareketler o kadar yinelenir. Zorunlu (farz ve vacip) namazlar olan sabah namazı iki, öğle namazı dört, ikindi namazı dört, akşam namazı üç, yatsı namazı dört, cuma namazı iki, vitir namazı üç ve bayram namazları ikişer rekâttır.

reklamcılık, insan davranışlarını belirli bir yönde etkilemek amacıyla kullanılan kitle iletişim teknikleri. Reklamcılık dar anlamda bir mal ya da hizmetin satışını artırmaya yönelik olmakla birlikte, satış amacı gütmeyen reklamlar da vardır. Piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde, bir kurumun prestijini artırmak ya da insanların siyasal, toplumsal hatta biyolojik davranışlarını etkilemek amacıyla da reklamcılık tekniklerinden yararlanılır. Bu ülkelerde basın, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları için başlıca gelir kaynağı reklamlardır. 20. yüzyılda reklamcılık, milyonlarca dolarlık cirosu olan sektörlerden biri durumuna gelmiştir.

En genel ve temel anlamıyla reklam, bir olayın, bir olgunun ya da bir haberin belirli bir insan topluluğuna duyurulmasıdır. Bu bağlamda reklam "ekonomik haberleşme" işlevini görür. Reklamcılığın doğuşunu hazırlayan ilk tarihsel olay, 15. ve 16. yüzyıllarda Batı Avrupa'da matbaacılığın gelişmesiydi. İlk reklamlar da 17. yüzyılda haftalık Londra gazetelerinde görülmeye başladı. Bunlar çoğunlukla kahve, çikolata ve çay ilanlarıydı. 18. yüzyılda basında reklamlara daha çok yer verilmeye başladı.

19. yüzyıl, Batı dünyasında Sanayi Devrimi'nin sonuçlarının alındığı, üretimde ve ticaret hacminde olağanüstü bir artışın gerçekleştiği dönem oldu. Reklamcılık da bu üretimin pazarlanmasında gitgide daha çok kullanılmaya başladı. Basının çeşitlenmesi ve eğitimin yaygınlaşması okur sayısında da önemli bir artış yarattı. Bu çağda iletişim ilk kez kitleleşmeye başlamıştı. Ürünler ar-

tarken rekabet de şiddetlendi. Bütün bu etkenler, reklamcılığın vazgeçilmez bir pazarlama yöntemi olarak yerleşmesine yol açtı. Reklamcılık, hiç bilinmeyen ürünlerin herkesçe tanınan markalara dönüşmesini sağlıyordu. Ürünün simgesel değeri, insanlara vaat ettiği düşsel dünyalar ve özdeşleşmeler somut yararın, yani kullanım değerinin önüne geçiyordu. Bugün de herkesçe bilinen bazı uluslararası markalar 19. yüzyılın ikinci yarısının ürünüdür.

19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında Batı toplumlarında işbölümünün ve uzmanlaşmanın derinleşmesiyle, reklamcılık da ayrı bir işkolu olarak ortaya çıktı. Reklam ajansları kurulmaya başladı. İlk ajanslar, reklamları veren firmayla reklamı yayımlayan gazete ya da dergiler arasında bir komisyoncu işlevi görüyorlardı. Dergi ve gazetelerden ilan yerlerini toptan satın alıyor, sonra bunları ilanı veren firma ve kurumlara bölümler halinde satıyorlardı. İlanları hazırlayanlar ya da reklam veren firmanın kendisi ya da tuttuğu yazar ve ilüstratörlerdi.

20. yüzyılın başlarında "tam hizmet ajansı" anlayışı ortaya çıktı. Artık ajans, bir reklamın yaratılması için gerekli olan bütün eleman ve işlevleri kendi bünyesinde bulunduruyordu. Bu dönemde reklamın önem verilen ögesi metindi. Sinemanın kitle kültürünün önemli bir parçası haline gelmesiyle, ünlü film yıldızlarını perdeye getiren reklamlar ortaya çıktı. 1920'lerin yeniliklerinden biri de, özellikle ABD'de, özel radyo istasyonlarında radyo reklamlarının başlamasıydı. Gene aynı dönemde Avrupa'da, özellikle de Almanya, Avusturya ve Fransa'da, önce endüstri tasarımı alanında gelişen grafik sanatı gitgide reklamcılığı da etkilemeye başladı.

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, yeni bir reklam aracı olarak televizyon ortaya çıktı ve basından sonra reklam gelirinden en büyük payı alır duruma geldi. Reklamcılarının araştırma ve kamuoyu yoklama şirketleriyle işbirliği de bu dönemde yoğunlaştı. Reklam stratejilerinin belirlenmesinde ayrıntılı pazar ve tüketici eğilimi araştırmaları gitgide daha çok önem kazandı. Bazı büyük ajanslar ise araştırma birimlerini kendi bünyeleri içinde kurdular. 1950'lerde ve 1960'larda dünyada ABD reklamcılığının parlak yılları yaşandı. Bunu izleyen dönemde Avrupa ve Japonya'da da ciroları açısından ABD'deki rakipleriyle boy ölçüşebilen reklam ajansları ortaya çıktı.

Bugün büyük bir reklam ajansı müşterilerine şu hizmetleri verebilmektedir: 1) Pazarlama ve reklam stratejilerinin planlanması; 2) reklam metinlerinin yazılması; 3) basın ilanlarının görsel düzenlenmesi ve televizyon filmleri için senaryo görüntülerinin (story-board) hazırlanması; 4) basılacak malzemenin hazırlanması ve baskı işlerinin yürütülmesi; 5) sinema ve televizyon reklam filmlerinin yapımı/yaptırılması; 6) medya seçimi; 7) medyadan yer ve zaman satın alınması; 8) pazar araştırmaları ve reklam etkinlik testleri; 9) halkla ilişkiler etkinliklerinde danışmanlık ya da bu etkinliklerin doğrudan yürütülmesi; 10) satıcılara ve tüketicilere yönelik satış geliştirme ve ürün tutundurma çalışmaları.

Günümüzde yaygınlıkla kullanılan reklam medyaları olarak da gazeteler, dergiler, televizyon, radyo, açık hava reklamları (afişler ve reklam panoları); "doğrudan postalamaya" adı altında toplanan mektup, broşür ve öbür tanıtım malzemeleri ile daha çok bayilere, kısmen de tüketicilere yönelik eşantyonlar (örn. takvim, kibrit kutusu, kalem, giysi vb) sayılabilir.

Bir reklam stratejisi çizilirken önce reklama konu olacak ürün ya da hizmetin pazarlama stratejisi üzerinde durulur. Pazarlama hedefleri doğrultusunda, reklamın sesleneceği hedef kitle tanımlanır. Bu tanım yapıldıktan sonra, genel olarak reklam verenin iletişim hedefi saptanır ve verilecek mesaj belirlenir. Bunun yanında, kullanılacak reklam medyası da seçilir. Bundan sonra yaratıcı çalışmaya sıra gelir. Seçilen mesaj, seçilen medyaya göre ilan, film, afiş broşür ya da bunların karışımı haline getirilir. Yaratıcı stratejide II. Dünya Savaşı'ndan önce en çok kullanılan yöntem "özgün satış önermesi" idi. Buna göre, reklamı yapılan mal ya da hizmetin başka mal ya da hizmetlerde bulunmayan bir üstünlüğü öne çıkarılıyor ve bunun hedef kitlenin belirli bir sorununu nasıl çözebildiği anlatılıyordu. Ama pazarın birbirinden hiç farklı olmayan ürünlerle dolmasından sonra bu yöntem eskisi kadar yaygın kullanım alanı bulamaz oldu. Günümüzde daha çok "marka imajı" ve "konumlandırma" yöntemleri kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, ürünün maddi ve somut yararını değil, ürünün markasını öne çıkarır; tüketicinin bu marka aracılığıyla belirli bir duyguyu ya da yaşam biçimiyle özdeşleşmesini, kendini belirli bir grubun üyesi olarak görmesini sağlamayı amaçlar. "Konumlandırma" bir ürün ya da hizmetin hedef kitle'nezdinde rakipleriyle karşılaştırmalı olarak belli bir yere oturtulmasıdır. Hedef kitlede belirli bir psikolojik gereksinme saptanır ve ürün buna göre konumlandırılır. Örneğin belirli bir çamaşır suyu "beyazlık, daha fazla beyazlık" kavramı üzerinde dururken, bir başkası yalnızca "temizlik" ya da "yumuşaklık" özelliklerini öne çıkarır. Marka imajı, ABD'li reklamcı Leo Burnett'in Marlboro sigara reklamlarında başarıyla kullanılmıştır. Konumlandırma kavramının yaratıcısı ise, ABD'li ünlü metin yazarı Rosser Reeves'dir. Bu iki strateji, pek çok benzer ürünün ve yoğun rekabetin yer aldığı dayanıksız tüketim malları sektörlerinde daha etkili olurken, bilgisayar gibi görece pahalı ve bilgi gerektiren ürünlerin pazarlanmasında özgün satış önermesi gibi daha akılcı yöntemlerin geçerliliği bugün de sürmektedir.

Günümüzde, özellikle Amerika, Avrupa ve Uzakdoğu'nun sanayileşmiş ülkelerinde reklamlar kitle kültürünün önemli bir ögesi ve insan davranışları üzerinde çok etkili olmaktadır. Bunun en temel nedeni, hiç kuşkusuz, sanayileşmiş ülkelerde insanların yazılı ve görsel medyaya daha açık, daha bağımlı olmalarıdır. Öbür yandan, yaşamın standartlaşması da reklamların etkinliğinin hem nedeni, hem de sonucu durumuna gelmiştir. Kalabalık, karmaşık ve anonim toplumlarda insan ilişkilerinin doğrudan niteliğini yitirerek dolaylaşması, dünyada olup biten her şeyin televizyon ve basın aracılığıyla standartlaştırılarak herkese duyurulması bireylerdeki özel yaşantı ve deneyim yetisini bir ölçüde köreltmekte, bu da reklam ve propaganda gibi yöntemlerin etkisine açık bir toplumun oluşmasına yol açmaktadır. Reklamların işlevini savunanlarsa, bu ve benzeri eleştirilere karşılık olarak, reklamın pazarda bireyin seçme özgürlüğünü genişlettiğini, karşısındaki seçenekler üzerine bilgi verdiğini ileri sürmektedir. Bir başka eleştiri konusu firmaların reklam giderlerini tüketicilere yansıtmasıdır. Buna karşılık olarak reklamın, seri üretimi ve pazarlamayı geliştirip rekabeti artırarak fiyatları aşağı çekebileceği ileri sürülmektedir. Önemli bir başka eleştiri de ana gelir kaynakları reklam olan televizyon ve basın gibi kamuoyu oluşturma araçlarının nesnellikliğini yitirmesi ve reklam verenle-

rin de medyaya bağımlı olduğudur. Reklamcı, reklamını çok satan bir gazetede yayımlamak isteyeceği için, bu gazetenin satışının düşmesini istemeyecek ve kendi tutumunu da buna göre sınırlayacaktır. Ama uygulamada bunun her zaman böyle olmadığı görülmektedir.

Türkiye'de reklamcılık Avrupa'daki gibi basın ilanlarıyla başladı. İlk ilanlar 1860'ta yayımlanmaya başlayan *Tercüman-ı Ahval* gazetesinde çıktı. Bunlar satılık ev, arsa, kitap vb ilanlarıydı; birkaç tane de resmi ilan yayımlanmıştı. İlk ticari ilanlar ise aynı gazetede 1864'te çıktı. Gazete ilancılığı, bunu izleyen yıllarda gitgide yaygınlaştı, ama hiçbir zaman gazete ve dergilere gelir sağlar düzeye ulaşmadı. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra basın özgürlüğüyle gazete ve dergilerin sayısında ve tirajlarında baskı artışı gerçek anlamda ilk ilancılığı da başlattı. İlk reklam ajansı olan İlancılık Kollektif Şirketi bu dönemde kuruldu (1909). Bu şirket reklamcılığa profesyonel bir yaklaşım getirdi ve reklam potansiyelini kendinde toplamayı başardı. 1910'larda *Pi-yano* gazetesi, ek olarak "Reklam" adlı ilk reklam gazetesini çıkarmaya başladı. Balkan ve I. Dünya savaşlarının ekonomiyi olumsuz etkilemesi reklamcılığın gelişmesini geciktirdi. Cumhuriyet'ten sonra gazetelerdeki teknik gelişme ve tiraj artışı ise reklamcılığın ilerlemesine olanak hazırladı. Ford ve Bayer gibi yabancı şirketler düzenli ilan vermeye başladı; onları yerli şirketler izledi. 1944'te Türkiye'nin ilk modern reklam ajansı sayılan Faal Reklam Acentası (sonradan Faal Ajans) kuruldu. 27 Kasım 1957 tarihli bir yasayla gazete ve dergilere ilan verme hakkı yalnızca Resmi İlanlar Şirketi'ne tanındı. Bu devlet tekelı 7 Ocak 1961'de yürürlüğe giren 195 sayılı yasayla Basın İlan Kurumu'nun oluşturulmasına değin sürdü. Yeni uygulamayla, dağıtılmasını bu kurumun yönettiği resmi ilanların dışındaki bütün ilan ve reklamların yayımlanması serbest bırakıldı.

Sinema reklamcılığı 1940'ların sonlarına doğru başladı. Bazı işadamları ve firmaların girişimleriyle çekilen reklam filmleri sinema salonlarında asıl film den önce gösterildi. İlk canlandırma reklam filmi 1949'da, ilk renkli reklam filmi ise 1961'de hazırlandı.

Radyoda reklam yayınlanması, çok az sayıda da olsa, ilk radyo yayınıyla (1927) birlikte başladı. 1938'de bu uygulama kaldırıldı; 27 Ocak 1951'de de bir Bakanlar Kurulu kararnameyle radyo reklamlarına yeniden izin verildi. 1968'de yayına başlayan TRT televizyonunda reklamlar ilk kez 1972'de yer aldı. Hızla gelişen televizyon reklamları reklamcılık sektörüne yeni ve önemli bir boyut kazandırdı ve tam hizmet ajansı kavramının yaygınlaşmasına katkıda bulundu.

1980'lerde ekonomideki liberalleşme eğilimi reklamcılığa da yansdı; piyasa ekonomisi ve rekabet koşulları bu sektörde de gitgide öne çıktı. Bunun sonucu Türkiye pazarına uluslararası ürün ve hizmetlerin girmesi oldu. Türk reklam ajansların işbirliği, ortaklık kurma ya da konsorsiyum oluşturma gibi yollarla ünlü yabancı şirketlerle bir araya geldiler ve dünya reklamcılık standartlarına açıldılar.

1993'e gelindiğinde bir yabancı ajansla bağlantısı olan ajans sayısı 19'du. Bu, Reklamcılık Derneği'nde temsil edilen ajansların yarısına yakın bir sayıdır.

1990'ların başlarında reklamcılık açısından en önemli gelişme TRT'nin televizyon tekelinin sona ermesi ve özel televizyonların çok daha esnek denetim ve fiyat politikalarıyla reklama açılması oldu. 1992'de özel radyoların yayına başlamasıyla, radyonun bir reklam medyası olarak önemi artmaya başladı. Ama yayınların dündü-

rulması ve anayasa değişikliğinin gecikmesi bu gelişmeyi bir süre için erteledi.

rekombinasyon bak. yeniden birleşme

rekonstrüksiyonizm, ABD'li Yahudiler arasında, Yahudiliğin özünde dinsel bir uygarlık olduğunu, bu uygarlığın dinsel öğelerinin de özgül bir kültürün bütününü insani ve doğal bir dışavurumu olduğunu savunan akım. Seçilmiş halkıyla ahit yapan bir aşkın Tanrı kavramını reddeden rekonstrüksiyonizm, Tevrat'ı da Tanrı sözü olarak görmez.

reks kedisi, koruyucu dış örtü tüyleri bulunmayan, sık, yumuşak, kısa ve kıvrıkcı tüylü evcil kedi soyu. Baş, bacakları ve pençeleri dışında postu yol yol oluklar oluşturacak biçimde dalgalı, kulakları iri ve dik, bacakları oldukça uzun, gövdesi ince uzun, kuyruğu uzun ve sivri uçlu, renk ve desenleri çok çeşitlidir.

rektosel, düzbağırsağın (rektum) dölyolunun (vajina) arka duvarına doğru çıkıntı yaparak fıtıklaşması. Düzbağırsak ve dölyolunu destekleyen kaslar ve bağdoku sıklıkla doğum ya da yaşlılık nedeniyle zayıfladığında oluşur. Düzbağırsak gevşeyip sarkarak dölyoluna dayanır. Rektosel sıklıkla incebağırsağın dölyoluna doğru fıtıklaşmasıyla (enterosel) birlikte görülür. Ufak bir rektosel ya da enterosel herhangi bir belirtiye neden olmayabilir. Daha ağır vakalarda leğen (pelvis) bölgesinde ağrıya yol açar, dışkılama güçleşir. Tedavi amacıyla uygulanan cerrahi girişimde düzbağırsak yerine itilir, leğen kasları güçlendirilerek düzbağırsağı yerinde tutmaları sağlanır; ameliyatla dölyolunun duvarları da eski biçimini alır.

rektör, üniversitenin yürütme organı ve temsilcisi. Üniversite senatosu ve yönetim kurulu gibi organların aldığı kararları uygular ve yürütme görevinin gerektirdiği yetkileri kullanır. Çeşitli ülkelerin üniversite sistemlerinde görülen bazı farklılıklara karşın, genellikle üniversite öğretim üyelerinin oluşturduğu bir genel kurulca seçilir. ABD'nin birçok eyaletinde rektör (*president*) bir mütevelli heyetince üniversite öğretim üyeleri arasından atanır. İngiltere'de rektör (*chancellor*) genellikle üniversite senatosunca seçilir.

Türkiye'de ilk kez çağdaş anlamda özerk üniversite anlayışına dayalı bir sistemi getiren 1946 tarih ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda, üniversite rektörünün üniversite öğretim üyelerinin tümünün oluşturduğu genel kurulca seçilmesi öngörülmüştü. Bu düzenleme Yükseköğretim Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1981'e değin sürdü. Bu yasayla rektörün, ikisi üniversitelerde görevli profesörlerden olmak üzere Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) önerdiği, yükseköğretimden sonra en az 15 yıl başarılı hizmet vermiş, tercihan devlet hizmetinde bulunmuş dört kişi arasından cumhurbaşkanınca beş yıl için atanması ilkesi benimsendi. Ama 1 Temmuz 1992 tarihli ve 3826 sayılı yasayla, Yükseköğretim Kanunu'nun 13. maddesinde değişiklik yapılarak üniversite rektör adaylarının üniversite öğretim üyelerince seçilmesi öngörüldü. Buna göre, öğretim üyeleri toplantısında en çok oy alan 6 kişi aday seçilmiş sayılır, YÖK'ün adaylar arasından seçeceği üç kişi cumhurbaşkanına sunulur. Cumhurbaşkanınca da üç aday arasından seçtiği kişiyi rektör olarak atar. Yasa değişikliğinde, ayrıca rektörlük süresi 5 yıldan 4 yıla indirilirken, bir kimsenin ancak iki kez üst üste rektör seçilebileceği yolunda bir sınırlama öngörüldü.

2547 sayılı yasada yetkilerin merkezde toplandığı bir sistem kabul edildiğinden, rektörün yetkilerinde de büyük bir genişleme ortaya çıktı. Rektörü, senato ve yö-

netim kurullarının yanında üçüncü bir karar organı durumuna getiren bu sistem Üniversite çevrelerinde ciddi eleştirilere uğradı.

rektum bak. düzbağırsak

relaksin, gebelik sırasında yumurtalıklarda üretilen, leğen bölgesi ve dölyatağı boynunun genişleyerek gevşemesini sağlayan hormon. Ayrıca, dölütün zamanından önce doğmasına neden olacak kas kasmalarını baskılar. Süt yapımından sorumlu meme bezlerinin büyümesini uyarır, dölyatağı dokusundaki sıvı miktarını artırır. Relaksin yalnız gebelerde bulunur, doğumdan 24 saat sonrasına değin etkinliğini sürdürür.

Relizane, ıGİİİİ İZANE olarak da bilinir, Cezayir'in kuzeybatısında, Mostaganım ilinde (*vilaye*) kent. Şelif Çayının (*oued*) bir kolu olan Mina Çayı yakınlarında yer alır. Roma yerleşmesi Mina'nın kalıntılarının yakınında kurulan Relizane, geniş caddeleri ve parklarıyla Fransız kentlerini andırır. Çevredeki meyve bahçelerinin ve öteki tarım arazilerinin sulanmasında, Mina Çayının üzerindeki Bakhadda Barajı'ndan yararlanılır. Bölgede tahıl, üzüm ve pamuk yetiştirilir; canlı hayvan ve yün ticareti yapılır. Ünlü Kalaa Şark halılarının da pazarlandığı kentte, kıyıdaki kentlere doğal gaz taşıyan Hassi R'Mel boru hattına gaz pompalayan tesisler vardır. Nüfus (1987 geç.) belediye 83.864.

Reliziyen Kat, Kuzey Amerika'nın Pasifik Kıyı Bölgesinde, Miyosen Bölümde (y. 26-7 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Sokesiye Katın üstünde ve Lüzizyen Katın altında yer alan Reliziyen Kat, adını California'daki Reliz Kanyonunda saptanan yüzey oluşumlarından alır. Deliklilerden oluşan mikrofossillerle ayırt edilen Reliziyen, daha kısa zaman dilimlerine karşılık gelen iki altkata ayrılır. Reliziyen'in Avrupa'daki karşılığı Burdigaliyen Kattır.

rem, insandaki etkisi açısından tanımlanan ışıınım (örn. X ışıınları) dozu birimi. İngilizce *Roentgen equivalent man* (Röntgen insan eşdeğeri) sözcüklerinin baş harflerinden oluşturulan bu terim, yeni tanımıyla, insanda bir radlik X ya da gamma ışıınımi kadar biyolojik zarar oluşturacak ışıınım dozu olarak belirlenmiştir. Eski tanımı yeterince kesinlik içermeyen bu birim 1962'de, ışıınım türüne özgü olarak tanımlanan görelı biyolojik etkinlik (RBE) teriminin radyobiyolojide ve ışıınımdan korunma konusunda kullanılmasına açıklık getirecek biçimde yeniden tanımlanmıştır. RBE teriminin artık yalnızca radyobiyolojide kullanılması, söğürulan dozun ışıınımdan korunma amacıyla ölçülmesinde söz konusu olan doğrusal enerji aktarımına bağıli katsayı için ise nicelik katsayısı (QF) teriminin kullanılması önerilmiştir.

Remadi, er-, Irak'ın orta kesiminde, el-Erbil ilinin (*muhafaza*) merkezi kent. Fırat Irmağının kıyısında, Habbaniye Gölünün (*havr*) hemen kuzeybatısında yer alır. 1869'da göçebe Düleym kabilelerini yerleşik yaşama geçirmek amacıyla kuruldu. Çölü geçerek Amman ve Şam'a giden ticaret yolunun başlangıç noktası durumuna geldikten sonra zenginleşti. I. Dünya Savaşı'nda kentte yapılan bir çarpışmada İngilizler Osmanlıları yenilgiye uğrattı (1917). Fırat Irmağı üzerinde yapılan bir baraj 1955'te tamamlandı. Nüfus (1985 tah.) 137.388.

Remak, Robert (d. 26 Temmuz 1815, Poznań, Prusya - ö. 29 Ağustos 1865, Kissingen, Baviera), Alman embriyoloji ve nöroloji bilgini. Embriyon evresinde oluşan başlıca üç doku katmanını bulmuş, bunları ektoderm, mezoderm ve endoderm olarak adlandırmıştır. Ayrıca miyelin kılıfı içermeyen sinir liflerini bulmuş, sinir hastalıklarında elektrik tedavisine öncülük etmiştir.

Berlin Üniversitesi'nde ünlü fizyoloji bilgini Johannes Müller'in yanında öğrenim gördü; sinir dokusunun ince yapısı üzerine kapsamlı bir tezle tıp doktoru unvanını aldı (1838). Prusya yasaları Yahudilerin öğretim görevlisi olmasına izin vermediğinden araştırmalarını Müller'in laboratuvarında para almadan sürdürdü, hekimlik yaparak geçimini sağladı. 1843'te öğretim üyeliğine alınması için doğrudan IV. Friedrich Wilhelm'e başvurduysa da bu isteği kabul edilmedi. Aynı yılın kasım ayında Berlin'deki Charité Hastanesi'nde sinir dokusuna ilişkin araştırmalarını sürdürmek üzere Johann Lukas Schönlein'in laboratuvarında çalışmaya başladı. Ayrıca doku ve organların gelişiminde embriyon katmanlarının rolünü inceledi. Sonunda 1847'de Berlin'de ders veren ilk Yahudi asıllı bilim adamı olarak öğretim üyeliğine getirildi.

Remarque, Erich Maria (d. 22 Haziran 1898, Osnabrück, Almanya - ö. 25 Eylül 1970, Locarno, İsviçre), Alman romancı. I. Dünya Savaşı'nı anlatan ünlü romanı *Im Westen nichts Neues* (1929; *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, 1930, 1991 / *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, 1983) ile tanınır.

On sekiz yaşında Alman ordusuna alındı ve I. Dünya Savaşı sırasında birçok kez yaralandı. Savaşın sona ermesiyle arabası sürücülüğü ve spor yazarlığı yaptı, bir yandan da romanı üzerine çalıştı. Yayıncı, siparişler dışında bir geçmişi ya da geleceği yokmuş gibi görünen askerlerin günlük yaşamını anlatıyordu. Kitabın, gündelik konuşmalarındaki sıradan bir ifadeyi aktaran adı, savaşta her gün yaşanan dehşet sıradan bir olaymış gibi yansıtın soğukkanlı, kısa ve özlü anlatımıyla uyum içindeydi. Kitap, yerleşik değerlere kayıtsız kalışıyla, yurtseverlik edebiyatından kesinkes ayrılmıyordu. Hem roman, hem de 1930'da ABD'de yapılan sinema uyarlaması kısa sürede büyük uluslararası başarı kazandı. Remarque 1931'de bu kitabın devamı niteliğindeki, Almanya'nın 1918'de çöküşünü anlatan *Der Weg zurück*'ü (1931; *Dönüş*, 1964 / *Dönüş Yolu*, 1983) yayımladı.

Remarque 1932'de Almanya'dan ayrılarak İsviçre'ye gitti. Kitapları 1933'te Naziler tarafından yasaklandı. 1939'da Amerika'ya giderek 1947'de ABD vatandaşlığına geçti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İsviçre'de, Maggiore Gölü kıyısındaki Porto Ronco'ya yerleşti ve ikinci eşi, ABD'li film yıldızı Paulette Goddard ile birlikte ölünceye değin orada yaşadı. Çoğu I. ve II. Dünya savaşları sırasında Avrupa'daki siyasal altüst oluşun kurbanlarını konu alan birçok başka roman yazdı. Bunlardan *Arc de Triomphe* (1946; *Zafer Abidesi*, 1946, 1963) gibi bazıları başarı kazanıp filme alındıysa da, hiçbirisi ilk romanı kadar büyük ilgi toplayamadı.

Remarque'ın Türkçeye çevrilen çok sayıda yapıtı arasında, *Liebe deinen Nächsten* (1941; *İnsanları Seveceksin*, 1943, 1985), *Der Funke Leben* (1952; *Hayat Kıvılcımı*, 1955, 1969), *Zeit zu leben und Zeit zu sterben* (1954; *Aşk ve Ölüm*, 1954 / *Anababa Günleri*, 1955 / *Sevmek ve Ölmek Zamanı*,

1960 / *Yaşamak Zamanı, Ölmek Zamanı*, 1983), *Der Schwarze Obelisk* (1956; *Kara Anıt*, 1970 / *Ölesiye Yaşamak*, 1982), *Der Himmel kennt keine Günstlinge* (1961; *Tanın'nın Gözdesi Yok*, 1961) ve *Die Nacht von Lissabon* (1963; *Lizbon'da Gece*, 1963) sayılabilir.

Rembang, Endonezya'nın Cava Adasındaki Orta Cava ilinde (*propinsi*) ilçe (*kabupaten*) ve ilçe merkezi kent. Surabaya'nın yaklaşık 160 km kuzeybatısında yer alan Rembang kenti, Cava Denizindeki başlıca limanlardan biridir. Limandan ihraç edilen mallar arasında petrol ürünleri, kereste, kauçuk, yerfıstığı, pirinç ve manyok sayılabilir. Nüfusun büyük bölümü Cavali ve Müslümandır. Kentte ayrıca ticaretle uğraşan Çinliler de yaşar. Kentte pirinç ve yerfıstığı işlenir, sabun üretilir ve petrol artırılır. Endonezya bağımsızlık mücadelesinin ve kadın hareketinin önderlerinden Raden A Kartini'nin mezarı buradadır. Nüfus (1980) kent, 63.151; ilçe, 442.594.

Rembrandt HARMENSZON VAN RIJN (d. 15 Temmuz 1606, Leiden - ö. 4 Ekim 1669, Amsterdam, Felemenk), 17. yüzyılda yaşamış Felemenkli ressam. Sanat tarihinin büyük adlarından biridir. Zengin renk kullanımı, incelikli fırça işçiliği ve ışık-gölge oyunları resimlerinin en önde gelen özellikleridir.

Çocukluğunda Latince eğitim veren bir okula giden Rembrandt resme duyduğu ilgi nedeniyle 1619-22 arasında ressam Jacob van Swanenburch'un yanına çırak girdi. Ama asıl eğitimini Amsterdamlı Pieter Lastman'dan (1583-1633) aldı. İlk resimlerinin bazısında hem konu, hem de kompozisyon bakımından Lastman'ın ilkelerini uyguladı.

Rembrandt daha ilk yapıtlarıyla Avrupa'nın önde gelen ressamlarını zorlayacağını göstermişti. Ciddi konuları ele alıyor, uygun tarihsel konuları, doğru giysileri kullanmaya özen gösteriyordu. İlk yapıtlarından beri ışık ve gölge sorununa eğilmeye başlamıştı. Utrechtli ressamlarla tanıştıktan sonra adı daha çok duyulmaya başladı. Jan Lievens (1607-74) adlı bir ressamla birlikte geleceği parlak genç sanatçılar arasında gösteriliyordu. O yıllarda Avrupa saraylarının önde gelen ressamı Rubens'ti. Bu nedenle Oranje prensi Frederik Hendrik'in

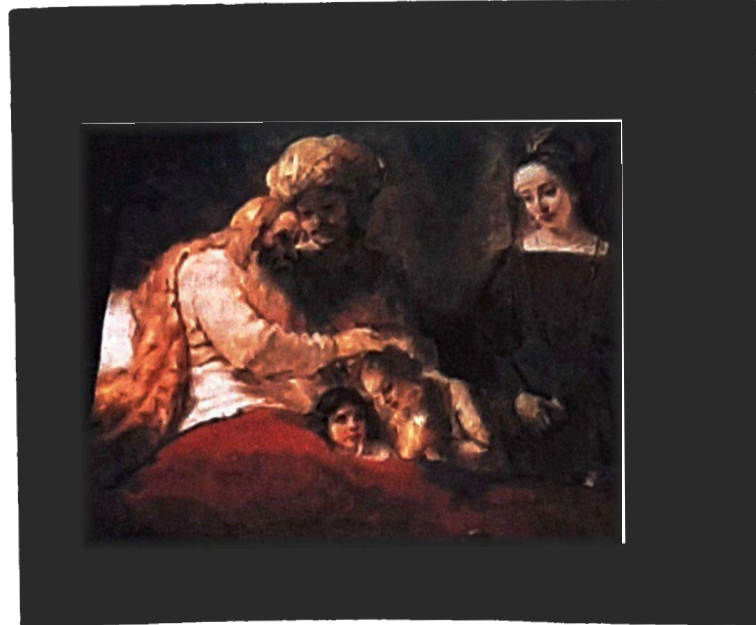
1632'de ona İsa'nın çarmıha gerilişi ve çarmıhtan indirilişi konulu iki resim ısmarlaması, genç Rembrandt'ın kendini kanıtladığının en iyi belirtisidir.

Rembrandt 1631'de Amsterdam'a taşındı. Burada önce ressam van Honthorst'un gölgesinde kaldıysa da, kısa bir süre sonra portre ressamı olarak adını duyurdu, kentin en yüksek ücret alan ve en çok aranan sanatçılarından biri oldu. "Dr. Nicolaes Tulp'un Anatomi Dersi" (1632, Mauritshuis, Lahey) adlı tablosuyla ününü pekiştirdi. Kentin önde gelen doktorlarından biriyle öğrencilerini gösteren resimde Rembrandt kişileri aynı hızda gösteren alışılmış kompozisyon ilkesini bozarak figürleri bir üçgen oluşturacak gibi yerleştirmiş ve ustaca kullandığı ışık-gölge oyunları ile izleyicinin bakışını verilen derse yöneltmiştir. Dersi dinleyenlerin yüzleri de birbirinden farklı duyguları ifade eden bir çeşitlilik içindeydi. Rembrandt kendine özgü bu psikolojik anlatım tekniğini ileride başka portrelerinde de kullanacaktı.

Rembrandt Leiden'deyken çok az portre yapmıştı. Amsterdam'a gittikten sonra dört yıl içinde 50 dolayında portre siparişi aldı. Geleneklerine bağlı, dindar kentlilerin portrelerini yaptı. Bütün bu yaptığı resimlere ve siparişlere karşılık en büyük isteği, Rubens gibi, mitolojiden ve ustaca Mukaddes'ten alınmış konuların ressamı olmaktı. Leiden'den ayrıldığı sıralarda "Andromeda" (1630, Mauritshuis, Lahey), "Pluton ve Prosperina" (1632, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin) gibi büyük boyutlu resimler yapmıştı. Bu alandaki başarılarını ise 1636'da tamamladığı "Danae" ile (Ermithaj Müzesi, Petersburg) verdi. 1650'de üstünde yeniden çalıştığı bu yapıtında da alışlagelmiş kompozisyon ilkelerine uymamış, Jüpiter'in gelişini simgelemek amacıyla gökten ışık ve para yağdıracağına, resimdeki çıplak kadını zengin ve parlak bir ışık altında göstermeyi yeğlemişti.

Rembrandt'ın 1630'lardaki çalışmalarının önemli bir bölümünü de aside yedirme baskılar oluşturmuyordu. Bunların bazıları için yağlıboya ön çalışmalar hazırlıyordu. Öğrencileri arasında Govert Flinck, Jacob Backer, Ferdinand Bol adlı ressamlar vardı. Bunlar Rembrandt'ın atölyesinde üretilen resimlerin çoğaltılmasında da çalışıyorlardı.

Rembrandt 22 Temmuz 1634'te, sanat yapıtları pazarlayıcısı Hendrick Uylenburgh'un yeğeni, Leeuwarden kentinin

"Yakub'un Yusuf'un Oğullarını Kutsaması", Rembrandt'ın bir yağlıboya çalışması, 1656; Devlet Sanat Koleksiyonu, Kassel, Almanya
Staatliche Kunstsammlungen, Kassel, Almanya

belediye başkanının da kızı olan Saskia Uylenburgh ile evlendi. Bu evlilik Rembrandt'ın toplum içindeki konumunu yükseltmişti. Saskia 1630'larda Rembrandt'ın yaptığı pek çok resme modellik etti. Saskia üç çocuğunu yitirdikten sonra 1641'de oğlu Titus'u doğurdu, ertesi yıl da öldü.

1640-42 arasında yaptığı ünlü "Gece Nöbeti" adlı resminde Frans Banning Cocq komutasındaki muhafız birliğini bir zafer takının altından geçerken göstermişti. Kısaltılmadan önceki boyutları 4,5 m x 5 m olan yapıtta tarihsel konularla portre ressamlığını kaynaştırmış, betimlemeyle hareketi birleştirmişti.

Karısının ölümünden sonrası Rembrandt'ın sanatında bir düşüş dönemi oldu. 1640'larda ona resim sipariş edenlerin hiçbiri daha öncekilerin toplumsal konumunda değildi. Bunun nedenlerinden biri resimlerde daha ince ayrıntıların aranır olmasıydı. Rembrandt ise gittikçe daha kaba fırça vuruşlarıyla çalışıyordu. Daha koyu gölgeler, arka planı tümüyle karanlıkta bırakan resimler yapıyordu.

Rembrandt 1650'lerde yeniden portre yapmaya başladı. Ama bunlar artık yağlıboya değil, en ince ayrıntılarına kadar işlenmiş aside yedirme baskıydı. Ayrıca büyük boyutlu çalışmaları da oluyordu. Hz. İsa'nın hastaları iyi edışı, çocukları kabul edışı ve çevresinde toplananlara seslenişini anlatan resmi, onun aside yedirme baskı tekniklerine olan egemenliğini ve yaptığı deneylerin zenginliğini göstermesi bakımından da ilgi çekicidir. Rembrandt dinsel konuları da artık eskiden yaptığı gibi kahramanlık öyküleri biçiminde değil, insanların davranışları yönünden ele alıyordu.

Rembrandt son yıllarını Hendrickje Stofels adlı bir kadınla geçirdi. Onun da Saskia gibi pek çok resmini yaptı. Oğlu Titus da resimlerine modellik ediyordu. Mali bakımdan sıkıntılı bir yaşam geçirmesine karşın, Rembrandt resim yapmayı ölümüne değin sürdürdü. Gene Kitabı Mukaddes'ten alınmış konuları işliyordu. Bu yapıtlarındaki bazı tipler öylesine portre özellikleri taşıyordu ki, simgeledikleri dinsel içerik neredeyse ikinci planda kalıyordu. Atölye tutmasının, yanında yardımcıları çalıştırmasının olanaksız olduğu bu dönemde Aert de Gelder adlı genç bir ressamdan başka öğrencisi yoktu.

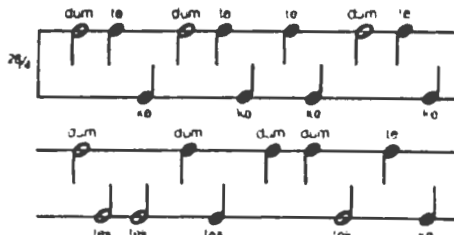
Oğlu Titus'un 1668'deki erken ölümü, yaşlanan Rembrandt'ı sarstı. Bir yıl sonra öldüğünde borç içindeydi ve adı artık duyulmaz olmuştu. Daha yaşarken öğrencileri ve rukipleri tarafından geride bırakılmıştı. Ama hiçbir zaman unutulmadı, daha sonraki dönemlerin sanatçıları, özellikle de 19. yüzyılın araştırmaları ve özgür anlatımlar peşindeki genç ressamları onu bir öncü gibi gördüler. Gene bu yüzyılın ortalarında aside yedirme baskı yeniden moda olunca, Rembrandt'ın bu tür yapıtları da gittikçe daha çok beğenilir hale geldi. Onun güzel den çok doğal olanı araması, Courbet gibi Fransız akademiğine karşı çıkan ressamlar arasında yandaşlar buldu.

Çağdaş sanat tarihi Rembrandt'ın yapıtlarını çeşitli yönlerden değerlendirmektedir. Pek çok izleyicisi bulunduğu için, hangi yapıtın ona ait olduğunu kesinlikle söyleme olanaksız yoktur. Atölyesinde çalışan yardımcılarının ya da öğrencilerinin katkısını ölçmek de zordur. Araştırmalar onun bir koleksiyoncu olduğunu, topladığı sanat yapıtlarından hem İtalyan, hem de Felemenk sanatını çok iyi incelemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Kendi çağında gelenekleri yıktığı düşünülen bazı yapıtlarının, daha eski gelenekleri ele alarak yorumlayan çalışmalar olduğu anlaşılmıştır. Gene de

Rembrandt, bağımsız sanatçı kişiliği, resimde ışık kaynağının yeri ve türünü tartışması, bunu da çok iyi egemen olduğu ışık-gölge oyunlarıyla dile getirmesi, başarılı portreleri, aside yedirme baskı alanındaki ustalığı ve deneyci tutumu, son olarak da neredeyse helgeleyici bir gerçekçilikle ele aldığı kendi portreleriyle sanat tarihinin en büyük ustalarından biri olmuştur.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Portre. "Kendi Portresi" (1628, Devlet Müzesi, Amsterdam), "Altın Zincirli Subay" (1631, Chicago Sanat Enstitüsü), "Marten Loofen" (1632, Los Angeles II Sanat Müzesi), "Johannes Elison" (1634, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston), "Andries de Graeff" (1639, Devlet Sanat Koleksiyonu, Kassel), "Kendi Portresi" (1640, Ulusal Galerisi, Londra), "Kendi Portresi" (1652, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana), "Jeremias de Decker" (1666, Ermitaj Müzesi, Petersburg), "Kendi Portresi" (1669, Ulusal Galerisi, Londra). Dinsel resimler "İsa'nın Tapınağa Götürülüşü" (1627-28, Hamburg Galerisi), "Lazarus'un Dirilişi" (1630, Los Angeles II Sanat Müzesi), "Çarmıhın Dikilişi" (1633, Eski Pinakotek, Münih), "Vaftizci Yahya'nın Vaazı" (1634, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin), "İshak'ın Kurban Edilişi" (1635, Ermitaj Müzesi, Petersburg), "İsa Emmaus'ta" (1648, Louvre Müzesi, Paris), "Savurgan Oğulun Dönüşü" (Ermitaj Müzesi, Petersburg) Tarihsel ve mitolojik konulu resimler. "Palamedes Agamemnon'un Önünde" (1626, Leiden Belediye Müzesi), "Homeros" (1661/63, Mauritshuis, Lahey), "Lucretia" (1664, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.), "Manzara. "Fırtınalı Manzara" (1638, Dük Anton Ulrich Müzesi, Braunschweig), "Taş Köprü" (1638, Devlet Müzesi, Amsterdam), "Değirmen" (1650, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.). Aside yedirme baskı. "Kendi Portresi" (1629), "Johannes Uytenbogaert" (1635), "Kendi Portresi" (1639), "Amsterdam Silüeti" (1641), "Jan Asselijn" (1647), "Üç Çarmıh" (1653), "İsa'nın Çarmıhın İndirilişi" (1654).

remel, klasik Türk müziğinde 28 zamanlı, 21 vuruşlu bir büyük usul. Özellikle peşrev ve ikinci beste formlarında kullanılan bu

Remel usulünün vuruşları
Ana Yayıncılık Arşivi

usulle, ilahiler ve tevşihler de ölçülmüştür. Remel usulünün $\frac{2}{3}$ 'lük ağır mertebesi de kullanılmıştır.

remil, değişik biçimlerde oynanan yaygın bir kâğıt oyunu. Bütün remi oyunlarının temel ilkesi aynı değerdeki kâğıtların üç ya da dörtünden ya da aynı suitleki (renk) sıralı üç ya da daha çok kâğıttan diziler oluşturmaktır. Reminin bazı türlerinde bu bileşimlerden yalnızca birinin yapılması istenir. Örneğin kanasta (*) oyununda sıralı diziler kabul edilmez.

17. yüzyıl kâğıt oyunlarından birçoğu bu tür diziler ya da bileşimlerin oyun öncesinde ya da oyun sırasında oluşturulması ilkesini içeriyordu. Oyun kâğıtlarının icadından önce taşlarla oynanan ve üçlü, dörtlü eşli gruplar oluşturmaya dayanan eski Çin oyunu *mah-jongg*'un (*) remi oyunlarının önceli olduğu söylenebilir. Ama modern reminin en eski biçimi 19. yüzyılın ikinci yarısında Meksika'da *conquian* adlı oyunla yaygınlık kazandı. *Conquian*'dan gelişen konken (*) ABD'de *Rum* denen bir oyunun doğmasına yol açtı. *Rum* ise çeşitli remi oyunlarına kaynaklık etti.

Asıl remi oyunu genellikle jokerli ya da jokersiz 52'lik standart bir desteye ve en az

iki, en çok altı kişiyle oynanır. Kâğıtlar en büyüktür küçüğe doğru şöyle sıralanır: Papaz, kız, vale, 10, 9... ve as. Bazı remi türlerinde as-papaz-kız bir dizi olarak kabul edilir. İki kişilik oyunlarda her oyuncuya birer birer on kâğıt, üç ya da dört kişilik oyunlarda yedi kâğıt, beş ya da altı kişilik oyunlarda altı kâğıt dağıtılır.

Kalan destenin en üstündeki kâğıt açılarak ortaya konur ve öteki kâğıtlar kapalı olarak masaya bırakılır. İlk oyuncu kapalı destenin en üstündeki kâğıdı ya da açık kâğıdı alarak elindeki bir kâğıdı açık olarak yere atar. Sırası gelen her oyuncu bu yoldan elindeki kâğıtlardan diziler oluşturmaya çalışır. Oyuncular üçlü ya da dörtlü bileşimleri masaya açabilecekleri gibi daha önce açılmış bileşimlere de kâğıt işleyebilirler. Bir elde her bileşime ancak birer tane kâğıt işlenebilir. Joker istenen kâğıdın yerine kullanılabilir. Elindeki kâğıtların hepsini ilk bitiren oyuncu eli kazanır. Destede kâğıt kalmadığında hiçbir oyuncu elini bitirememişse, elindeki açılmamış kâğıtların toplam puanı en düşük olan, eli kazanmış sayılır. Bir oyuncu eli kazandığında, öteki oyuncular açamadıkları kâğıtların toplamı kadar puan alırlar. Eldeki kâğıtların bir seferde açılması "remi" olarak adlandırılır; bu durumda öteki oyunculara normalin iki katı puan yazılır. Resimli kâğıtlar 10 puan, as (oyun öncesinde varılan anlaşmaya göre) 1 ya da 11 puan, joker 15 puan, öteki kâğıtlar üzerlerindeki rakam kadar puan değerindedir. Oyun, bir oyuncunun önceden belirlenmiş bitiş sayısına (örn. 100 puan) ulaşmasıyla ya da önceden belirlenmiş sayıda elin oynanmasıyla biter. Oyunu, en az puanda olan oyuncu kazanır.

Amacın en yüksek puanı toplamak olduğu 500 remi, Michigan remisi gibi remi oyunları da vardır. Bunların yanı sıra cin remi ve *knock* remi olarak bilinen iki yaygın tür daha vardır.

remil, kaybolan bir eşyanın yerini, herhangisi bir işin sonucunu ya da merak edilen bir şeyi önceden öğrenmek amacıyla eskiden kum üzerinde bakılan fal. Arapçada kum anlamına gelen remil sözcüğü, daha sonra kâğıt ve tahtanın kullanılmasına karşın, falın adı olarak kalmıştır. Fal işlemine "remil dökmek" ya da "remil atmak", fala bakan kişiye de "remmal" denir. Müslümanlıktan önce Araplar arasında yaygın olan remil, zamanla başka ülkelere de geçti ve Cahiliye döneminden kalma pek çok gelenek ve uygulamayla birlikte yasaklanmasına karşın varlığını sürdürdü.

Remilin temelini noktalar oluşturur. İki noktanın yan yana gelmesi bir çizgi kabul edilir. İşaretparmağının ucu ile noktalar belirlenir, çizgiler çizilir. Böylece çeşitli şekiller meydana getirilir. Remille ilgili şekillerin sayısı 16'dır. Bunlar hava, su, ateş ve topraktan oluşan ve anasır-ı erbaa denen dört öğenin gezegen ve burçlarla olan ilgi ve orantıları hesap edilerek yorumlanır. Şekillerin bir bölümü uğuru, bir bölümü uğursuzluğu simgeler.

Eski kaynaklarda remilin İdris Peygamber'den kaldığı, Daniel Peygamber'in de remille uğraştığı belirtilir. Eskiden bir "ilim" olarak kabul edilen remille ilgili birçok risaleler yazılmış ve basılmıştır. Osmanlı divan şairi Zati'nin önce Bayezid Camisi avlusunda, sonra da İbrahim Paşa Hamamı yakınındaki bir dükkanda remimallik yaptığı bilinmektedir.

Remington, Eliphalet (d. 28 Ekim 1793, Suffield, Connecticut - ö. 12 Ağustos 1861,

Ilion, New York), ABD'li mucit ve ateşli silah yapımcısı.

1800'de ailesi Uluca'ya (New York) yerleşti. Babasının demircilikle uğraşması Remington'un da bu konuya ilgi duymasına neden oldu. 1816'da babasının demirci atölyesinde bir çakmaklı ateşlemeli tüfek yaptı. Bu tüfek komşuları tarafından beğenilince, benzer silahlar yapması için siparişler almaya başladı. Sonuçta, spor amaçlı silah ve tüfek namıslu üretimi demirci atölyesinin asıl işi haline geldi.

Remington 1828'de Erie Kanalı kıyısında, bugünkü Ilion bölgesinde büyük bir fabrika kurdu. Oğlu Philo ile birlikte silah namlularının düzleştirilmesinde kullanılan yansımaya yöntemini ve tüfek kundaklarının kesimi için bir torna tezgâhı geliştirdi. ABD'de dökme çelikten delinerek üretilen ilk başarılı tüfeği yaptı.

1847'de ABD Deniz Kuvvetleri için kuyruktan dolma tüfekler (Jenks karabinası) yaptı. Kendi kurduğu Remington Arms Company Amerikan İç Savaşı (1861-65) ile I. ve II. Dünya savaşlarında ABD hükümeti için çok miktarda hafif silah üretti.

remizler kitabı, simgesel resimlerle manzum özdeyiş ve açıklamalara, çoğunlukla da düzyazı yorumlara yer veren derleme. Ortaçağın alegorik hayvan öykülerinden kaynaklanan bu kitaplar 16. yüzyılda İtalya'da aynı bir resimli edebiyat türü durumuna gelmiş ve 17. yüzyılda bütün Batı Avrupa'ya yayılmıştır.

Bu edebiyat türünün babası, 16. yüzyıl İtalyan hukukçusu ve hümanisti Andrea Alciato'ydu. Alciato'nun 1531'de Latince yazdığı *Emblemata* (Remizler) adlı yapıtın İtalyanca çevirisinin 150'nin üstünde basımı yapıldı. Remiz kitaplarının yayımında uzmanlaşan Plantin adlı yayınevi, 1564'te Anvers'de Macar hekim ve tarihçi Johannes Sambucus'un *Emblematia*'sını, 1565'te Felemenkli hekim Hadrianus Junius'un (Adriaen de Jonghe) aynı adlı kitabını ve 1585'te Leiden'de, Geoffrey Whitney'in Alciato ve Junius gibi yazarlardan derlediği remizleri bir araya getiren ve İngilizcedeki ilk remiz kitaplarından olan *Choice of Emblemes*'ini (Seçme Remizler) yayımladı. İngilizce remiz kitapları ya Felemenk'te basılıyor ya da Felemenkçedeki ilk önemli remiz kitabı yazarlarından Octavius Vaenius'un (Otto van Veen) *Amorum Emblematia, Figuris Aeneis Incisa* (1608; Aşk Remizleri, Oyma Aeneis Figürleri) adlı yapıtının İngilizce basımında olduğu gibi, İngilizce metinle yabancı ustaların oymabaskı resimleri bir araya getiriliyordu.

Felemenk zamanla bu geleneğin merkezi haline geldi. Vaenius'un *Amorum Emblematia*'sında Ovidius'tan ve erotik şiirler yazan öbür Latin şairlerinden alınan eğretilemeler resimlenmişti. Gene bu dönemde Felemenkçe remiz kitapları yaygınlıkla çevrilmeye ve başka yazarlarca aşınarak değişik metin ve resimlerle yeniden basılmaya başladı. Heinsius'un dizelerinin Felemenkçe, Latince ve Fransızca çevirilerini içeren çokdilli basımıyla, remiz kitabı yayıncılığı uluslararası bir girişim haline geldi. Sevgililerin birbirlerine resimli aşk kitapları vermeleri âdet oldu. Aşkla ilgili sorulara yanıt veren küçük ansiklopediler oluşturan bu kitaplar Rönesans boyunca akademilerin temel uğraşlarından biri oldu. Bu arada Felemenk'te Kalvencilerle Cizvitlerin propaganda aracı olarak kullandıkları dinsel remiz kitapları yazılmaya başladı. Vaenius'un *Amoris Divini Emblematia* (1615; İlahi Aşk Remizleri) adlı yapıtında Aşk Tanrısı

Cupido ruhun koruyucusu olarak çizilmiş, Ovidius'un yerini ise Aziz Augustinus almıştı.

İngilizce yazılmış, geniş ilgi toplayan tek remizler kitabı, Francis Quarles'in *Emblemes*'iydi (1635). Yapıtta, *Pia Desideria* (Kutsal İstek) ve *Typus Mundi* (1627; Dünyanın Biçimi) adlı Cizvit remiz kitaplarındaki resimlere yer verilmişti. 19. yüzyılda da remiz kitaplarından önemli derlemeler ve Alciato ile Whitney'in kitaplarının ıtkı-basımları yapıldı.

Remizov, Aleksey Mihayloviç (d. 6 Temmuz 1877, Moskova, Rus Çarlığı - ö. 26 Kasım 1957, Paris, Fransa), Rus simgeci yazar. 1917 Devrimi öncesinde ve sonrasında Rus yazarlar üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Yoksul bir aileden geliyordu. Moskova Üniversitesi'ne girdi, ama öğrenci eylemlerine katıldığı için 1897'de okuldan atıldı, hapsedildi ve taşraya sürgüne gönderildi. 1905'te Petersburg'a yerleşti ve kent edebiyat çevrelerine girdi, özellikle de simgecilerle ilişki kurdu. Yapıtları çeşitli yenilikçi dergilerde yayımlandıysa da, ancak 1909'da *Istoriya Ivana Semyonoviça Stratilatova'nın* (Ivan Semyonoviç Stratilatov'un Öyküsü) yayımlanmasıyla ün kazanabildi. Taşra yaşamını konu alan ve yapıtlarının birçoğu gibi garip ve grotesk öğelere yer veren kitap, en iyi yapıtlarından biriydi. Remizov kent ve taşra yaşamını içlediği birçok öykünün yanı sıra, halk kültürü ve efsanelerine dayalı öyküler de yazdı. Bazı yapıtlarında da düş, anı ve günlüklerden yararlandı. Öteki simgeci yazarların birçoğundan farklı olarak, günlük konuşma dilinde yazdı. Latince ve Fransızca kökenli sözcükler kullanmamaya özen göstererek, arı bir Rusçayla yazmaya çalıştı; eski Rusça sözcüklerden yararlanmanın yanı sıra yeni sözcükler türetmeyi denedi.

Slovo o pogibeli zemli Rossii (1921; Rusya'nın Yıkılışının Şiiri) gibi yapıtlarında derin bir duygusal etkilenme gözlenmekle birlikte, Remizov devrim ve iç savaş sırasındaki siyasetten uzak durmayı yeğledi. 1921'de sağlığının bozulması nedeniyle Rusya'dan ayrılarak önce Berlin'e, 1923'te de Paris'e gitti ve ölünceye değin orada yazarlığı sürdürdü.

Remscheid, Almanya'nın kuzeybatısında, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. Wupper Irmağının kıyısında, Ren Vadisinin aşağı kesimindeki ormanlık ve engebeli bir bölge olan Bergisches Land'ın merkezinde yer alır. 11. yüzyılın sonunda Berg kontu tarafından Hospitalier tarikatına verildi. 1808'de berat aldı. 1929'da komşu Lennep ve Lüttringhausen kentleriyle birleşti. Alman fizikçi Wilhelm Conrad Röntgen'in doğum yeri olan Lennep'te Röntgen'in anısına yapılmış bir müze vardır. Güneydoğudaki Alt Irmağının üzerinde, Almanya'da içme suyu sağlayan en eski baraj (1891) yer alır. Demir sanayisinin gelişkin olduğu kent alet üretiminde uzmanlaşmıştır. Nüfus (1991 tah.) 123.155.

ren, Wade-Giles yazımında JEN. Konfüçyüsçülükte şefkat, sevecenlik ya da hayırseverlik anlamlarında yorumlanan temel erdemlerden biri.

Konfüçyüs'ten önce *ren*, hükümdarların uyruklarına gösterdiği şefkat anlamına geliyordu. Zamanla hayırseverlik anlamını da içermeye başladı ve yalnızca hükümdarlarla sınırlı olmaktan çıktı. Konfüçyüs kavrama bütün erdemleri içeren ve tüm insanlara uygulanabilen kusursuz erdem anlamını verdi. Mengzi'nin kendi adıyla anılan yapı-

tında ve Zi Si'nun öğretisinde *ren* insanın ayırt edici özelliği olarak belirleniyordu. Han hanedanı döneminde *ren* genellikle sevgi olarak yorumlandı. Tang dönemindeyse Han Yu, *ren*'in tüm insanlığı içine alan bir sevgi olduğunu vurguladı.

Budacılığın etkisiyle Song ve Ming hanedanlarının Yeni-Konfüçyüsçü düşünürleri de *ren*'in anlamını "Gök, Yer ve var olan her şeyle tek vücut olmak" biçiminde genişlettiler. Bu düşünce biçimini hem usçu Cheng-Zhu okulu, hem de idealist Lu-Wang okulu paylaşıyordu. Ama Song hanedanının bazı Yeni-Konfüçyüsçüleri, *ren*'i bir bilinçlilik durumu olarak tanımladılar. Zhu Xi *ren*'i "zihnin kişiliği ve sevgi ilkesi" olarak tanımlarken, Wang Yangming kavramı doğuştan bilginin açık seçik niteliğiyle özdeşleştirdi.

Bütün bu görüşler, 17. ve 18. yüzyılda yaşayan Yeni-Konfüçyüsçüler için aşırı dengen ve Budacı özellikler içeriyordu. Onlar Han döneminin *ren*'i "birlikte yaşayan insanlar" biçiminde tanımlayan yapıtlarına döndüler. Böylece *ren*'in toplumsal ve eyleme dönük yönleri vurgulandı. Ama bütün Yeni-Konfüçyüsçüler, *ren*'in ya da insanlığın Gök'ten gelen ahlaki bir nitelik olduğu üzerinde anlaşıyorlardı. Gökyüzü ve yeryüzünün "büyük özelliği" üretmek ve yeniden üretmek olduğuna göre, *ren* de üretim ve yeniden üretimle tanımlandı ve aynı zamanda yaratıcı bir erdem olarak kavranmaya başladı. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Batı'da gelişen bilimlerin etkisiyle modern Konfüçyüsçüler *ren*'i dinamik bir güç ve her yeri kaplayan bir töz olarak elektrige ve esire benzettiler.

Ren Bölgesi, Almanca RHEINLAND. Fransızca RHÉNANIE, günümüzde Almanya'yla Fransa, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda arasındaki sınırın doğusunda, Ren Irmağı boyunca uzanan bölge. Karlsruhe'den güneye İsviçre sınırına doğru uzanan şerit dışında, Fransa'nın Moselle ve Bas-Rhin illerinin (*département*) kuzey sınırlarından başlayıp Almanya'nın Saarland ve Rheinland-Pfalz eyaletlerini kapsayarak, Baden-Württemberg'in kuzeybatısına, Hessen'in batısına ve Kuzey Ren-Vestfalya'nın güneybatısına kadar uzanır.

Ren Irmağının orta kesiminde, Mainz'la Bonn yöresi arasında kalan tepelik bölge, yüzyıllardan beri küçük kasaba ve köylerin yanı sıra birçok şato ve manastır besleyen bir bacasık bölgesidir. Bonn'un aşağısında yüzey şekilleri değişir ve arazi Kuzey Denizine kadar uzanan Kuzey Avrupa Ovasını açılır. Burası yoğun bir sanayi bölgesidir.

Roma İmparatorluğu döneminde Galya'yla doğudaki Germen kabileleri arasında bir tampon bölge olan Ren Bölgesi, sonradan Doğu Frank Krallığı'na katıldı. Ortaçağın sonlarında başlayarak kuzeyde Köln Başpiskoposluğu, merkezde Trier ve Mainz başpiskoposlukları, Nassau Kontluğu ve Pfalz, güneyde ise Baden Marklığı ve Strasbourg Piskoposluğu gibi çok sayıda prenslik arasında paylaşıldı.

Reform hareketinin Almanya'da yol açtığı karışıklıklardan yararlanan Fransa, 16. yüzyılda Lothringen'e saldırdı. Brandenburg 1614'te Kleve'yi ele geçirdi. Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sonucunda Fransa Alsace'ta bir sığrama noktası elde etti. Napoléon Fransa'nın sınırlarını Ren'e kadar genişletti ve Ren Irmağının sağ yakasındaki devletleri Ren Konfederasyonu'nun çatısı altında birleştirdi.

Napoléon'un devrilmesinden sonra toplanan Viyana Kongresi'nde (1814-15) Fransa Ren Bölgesi'ndeki eski sınırlarına çekildi, Alsace'ın kuzeyinde Bavyera'ya bağlı yeni bir palatınlik oluşturuldu ve ırmağın Kleve'

ye kadar uzanan bütün batı yakası Prusya'ya bırakıldı. Prusya 1824'te bu bölgeyi Ren Irmağının sağ yakasındaki topraklarıyla birleştirerek Ren Eyaleti'ni (Rheinprovinz) oluşturdu. Prusya 1866'daki Yedi Hafta Savaşı'ndan sonra Nassau ve Meisenheim'i, 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'ndan sonra da Alsace-Lorraine'i ilhak etti. Bu dönemde Almanya'nın en zengin bölgesi durumuna gelen Ren Bölgesi'nin Prusya'ya ait kuzey kesiminde sanayi büyük bir gelişme gösterdi.

1. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Versailles Antlaşması'yla (1919) Alsace-Lorraine Fransa'ya verildi ve İtilaf Devletleri ordularının, bölgenin Almanya'ya ait kesimindeki bazı toprakları 5-15 yıl süreyle işgal etmeleri karara bağlandı. Ayrıca ırmağın sol yakasının Almanya'da kalan bölümüyle sağ yakasındaki 50 km'lik şerit sürekli olarak silahlardan arındırıldı. Ren Bölgesi 1920'ler boyunca çeşitli uluslararası bunalımlara ve tartışmalara konu oldu. Ekim 1923'te ayrılıkçıların ilan ettiği "Ren Bölgesi Cumhuriyeti" ancak iki hafta yaşayabildi. Hitler 7 Mart 1936'da Versailles Antlaşması'yla Locarno Pakti'nin (1925) Ren Bölgesi'yle ilgili hükümlerini tanımadığını açıklayarak Alman ordularının silahlardan arındırılmış bölgeye girdiğini bildirdi. Uluslararası düzeyde yürütülen görüşmelere karşı Almanların Ren Bölgesi'nden çekilmeleri sağlanamadı. Batılı devletlerin olay karşısındaki pasif tutumu, Hitler'i Avusturya'yı ilhak etme ve 1938'de Çekoslovakya'ya ilişkin taleplerde bulunmak konusunda cesaretlendiren bir etmen oldu.

ren geyiği, Artiodactyla (çifttoynaklılar) takımının *Cervidae* familyasının *Rangifer* cinsini oluşturan, Kuzey Kutup Bölgesi ve yakınlarında yaşayan geyiklerin ortak adı. Bazı kutup bölgelerinde evcilleştirilmiş olan bu geyiklerin coğrafi dağılımı Spitsbergen ve İskandinavya'dan Doğu Sibirya'ya kadar uzanır. Ayrıca Kuzey Amerika'nın kuzey kesimlerinde de bulunur. Bazı uzmanlar ren geyiklerini *R. tarandus* türü altında toplarken, öbürleri birçok türe ayırmaktadırlar.

Ren geyiklerinin hem erkek, hem de dişilerinde boynuz bulunur. Kökten başlayarak dallanan boynuzlar dişilerde daha basit ve küçüktür. Ren geyiğinin omuz yüksekliği 0,7-1,4 m arasında değişirken, ağırlığı 300 kg'yi bulabilir. Evcil soyları küçük yapıldır. Yayvan toynakları karda ve yumuşak zeminde yürümelerini kolaylaştırır. Renkleri beyazdan siyaha yakın tonlara kadar değişir. Ama çoğunun üst bölümleri boz ya da kahverengimsi, alt bölümleri daha açık renktir. Kalın postları sert ve kırılgan dış örtü tüyleriyle sık iç örtü tüylerinden oluşur.

Ren geyikleri sürü halinde yaşar ve çok iyi yüzerler. Yazın ve kışın yaşadıkları yerler arasındaki göçleri ünlüdür. Günü-müzde sayıları büyük ölçüde azalan bu geyiklerin üreme mevsimi güz aylarına rastlar ve erkekleri haremelerini korumak için rakipleriyle kıyasıya dövüşür. Dişiler 7,5 ay süren gebelik döneminin ardından 1-2 yavru doğurur. Likenler ren geyiklerinin başlıca kış besinidir. Bu yiyeceği kar örtüsünü kazarak elde ederler. Yazın besinleri arasında otlar ve çalimsi bitkiler de katılır. İnsan, vaşak, volverin ve kurt başlıca düşmanlarıdır. Laplar ren geyiklerini çeki ve yük hayvanı olarak kullanır, etinden, sütünden ve çadır, çizme, elbise gibi eşyalar yapmak için derisinden yararlanırlar. Sibirya'da ren geyikleri binek hayvanı olarak da kullanılmaktadır.

Ren Irmağı, Almanca RHEIN, Fransızca RHIN, Felemenkçe RIN, Kelt dilinde RENOS.

Latince RHENUS. Avrupa kıtasının en önemli akarsularından. Birçok efsaneye konu ve kaynak olmasıyla da ünlüdür. Su toplama alanı 220.000 km² kadardır.

İsviçre'nin ortadoğu kesiminde, Alp Dağlarındaki iki küçük çaydan doğar. Yukarı çıkışında önce kuzey, sonra batı yönünde akarak İsviçre-Liechtenstein, Avusturya-Almanya sınırlarının büyük bölümünü çizer. Basel'de yeniden kuzeye yönelerek, Fransa-Almanya sınırının bir bölümünü oluşturur. Daha sonra, Almanya içinde genellikle kuzey yönünde akarak sağ yakasından Mannheim'da Neckar, Mainz'ta da Main ırmaklarını alır. Mainz'ta batıya kıvrılarak kuzeybatı yönünde Kuzey Denizi'ne doğru akar. Koblenz'de sol yakasından Mosel'i (Moselle) alır. Efsane ve masallara konu olan Ren Boğazından geçerek Bonn ve Düsseldorf'a ulaşır. Ruhr Irmağıyla birleştikten sonra Arnhem yakınlarında Hollanda'ya girer. Burada birkaç kola ayrılır. Bu kolların çoğu batı, biri de kuzey yönünde akarak Kuzey Denizine ulaşır.

Toplam uzunluğu yaklaşık 1.390 km olan Ren, Viyana Antlaşması'ndan (1815) bu yana uluslararası bir su yolu olarak kabul edilmektedir. Aşağı ve orta çıkış Almanya, Fransa'nın kuzeybatı kesimi ve Benelüks ülkeleriyle bağlantıları bakımından yaygın bir ulaşım sistemini oluşturur. Basel, Strasburg, Mannheim, Köln, Duisburg ve Rotterdam'ın da aralarında yer aldığı limanlardan genellikle Almanya ve Hollanda gemileriyle kömür, petrol ürünleri, maden cevherleri ve tahıl taşınır. İsviçre Alp'lerinde ve İsviçre'nin Almanya ve Fransa sınırlarında ırmağın yukarı çıkışındaki hidroelektrik potansiyelden büyük çapta yararlanılmaktadır. Giderek ağırlaşan ırmaktaki çevre kirliliği sorunlarını çözmek amacıyla 1970'lerin sonlarından bu yana ortak çalışmalar yürütülmektedir.

Yakın dönemde 870 km'lik bölümü ulaşım elverişli olan Ren Irmağında 5 bin tonluk gemiler Basel'e kadar ulaşabiliyordu. Kuzey Denizi ile Karadeniz arasında gemi ulaşımını sağlayacak olan Main-Tuna Kanalı'nın(*) yapımının 1990'ların ilk yarısında tamamlanması planlanmıştır.

Ren Konfederasyonu, Fransızca CONFEDERATION DU RHIN, Almanca RHEINBUND. Avusturya ve Prusya dışında kalan bütün Alman devletlerinin 1. Napoléon'un koruması altında oluşturdukları birlik (1806-13). Fransa bu birlik aracılığıyla Almanya'yı birleştirmiş ve Napoléon'un devrilmesine değin denetimi altında tutmuştur.

Fransa konfederasyonun kurulmasından önce Almanya'yı istilaya başlamıştı. Fransızlar 1792'de başlattıkları saldırılar sonucunda önce Ren'in batısındaki bütün toprakları ilhak ettiler. Ardından başta Prusya, Bavyera, Württemberg, Baden, Hannover ve Oldenburg olmak üzere büyük Alman devletlerine, bölgedeki kayıpları karşılığında küçük Alman devletlerinin arazilerini vererek konumlarını sağlamlaştırdılar. 1803'e gelindiğinde Alman devletlerinin sayısı önemli ölçüde azalmıştı. Napoléon Temmuz 1806'da sınırları genişlemiş olan Bavyera ve Württemberg krallıklarıyla Baden, Hessen-Darmstadt, Nassau, Berg ve birkaç küçük Alman devletini Ren Konfederasyonu çatısı altında birleştirdi. Bunu Saksonya'nın 1807'de krallık olarak birliğe katılması izledi. Tilsit Antlaşmaları'yla (1807) Prusya, Elbe'nin batısındaki topraklarını birliğe bıraktı. Napoléon'un konfederasyonu kurmaktaki başlıca amacı iki büyük Alman devleti Prusya ve Avusturya karşısında bir denge oluşturmaktı. Ama konfederasyon Alman birliğinin önündeki eski

engellerin yıkılmasını sağlayarak, yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşecek Alman birliği hareketinin önünü açtı.

ren likeni (*Cladonia rangiferina*). Kuzey Kutup Bölgesinde yaygın olarak bulunan çalimsi liken. Ortalama 8 cm boyundaki bu çok dallı ve dik bitki yetiştirdiği bölgelerde geniş alanları kaplar ve ren geyiği, sığın, misköküzü gibi hayvanlar için iyi bir besin kaynağı oluşturur. Ren likeni İskandinav'da eskiden alkol üretiminde kullanılırdı; ama çok yavaş büyümesi nedeniyle (her yıl 3-5 mm) sürekli bir kaynak oluşturmadığından bu üretimden vazgeçilmiştir. En hızlı büyümeyi nemin yüksek, sıcaklığın düşük olduğu ilkbahar ve güz dönemlerinde gösterir.

Ren-Main-Tuna Kanalı bak. Main-Tuna Kanalı

Ren Zong, Wade-Giles yazımında JEN TSUNG. Asıl adı ZHAO ZHEN (Wade-Giles yazımında CHAO CHEN) (d. 1010 - ö. 1063, Çin). Song hanedanından gelen dördüncü Çin imparatoru (hd 1022-63). Hükümdarlık yılları Konfüçyüsçü adil yönetim anlayışının başarıyla uygulandığı bir dönem olarak kabul edilir.

Yönetimi sırasında ortaya çıkan iki politik grup, birbirlerinin politikalarına ve bu arada Konfüçyüsçü klasiklere getirdiği yorumlara karşı amansız bir mücadeleye girdiler. Bu mücadele, Ren Zong'dan sonraki Song hanedanı imparatorlarının dönemlerinde tutucular ve reformcular arasındaki mücadelelerin başlangıcını oluşturdu.

Renamo, tam adı MOZAMBIK ULUSAL DİRENİŞİ, Portekizce RESISTÊNCIA NACIONAL MOÇAMBICANA, 1970'lerin sonlarından bu yana Mozambik hükümetini devirmek için mücadele eden gerilla örgütü. 1976'da bağımsızlığına yeni kavuşmuş Mozambik'in Rodezya'daki beyaz yönetimi devirmeye çalışan Siyah gerillaları desteklemesini önlemek amacıyla Rodezyalı beyaz subaylar tarafından kuruldu. Bu subaylar, Mozambik'te başarıya ulaşan Frelimo adlı bağımsızlık hareketinden kopmuş bulunan gerillaları örgütlediler. Renamo çok geçmeden Güney Afrika silahlı kuvvetlerince desteklenmeye başladı. Mozambik'teki Marksist eğilimli merkezi hükümete karşı çıkan Renamo'ya bağlı gerillalar, demiryolu ve enerji hatlarını kundaklayarak, yolları ve köprüleri havaya uçurarak, yakıt depolarına sabotajlar düzenleyerek ülkenin ekonomisini ve altyapısını yıpratmaya yöneldiler. Gerillalar köy ve kasabalara düzenledikleri baskınlarda zaman zaman sivil halka karşı toplu kıyım da giriştiler. 1980'lerin sonlarında, Renamo'nun etkinlikleri en az 100 bin kişinin ölümüne, 1 milyondan fazla insanın da ülkeden göç etmesine yol açmış bulunuyordu. Mozambik ekonomisi tam bir durma noktasına gelmişti ve hükümet ülkenin demiryolu ağını ancak Zimbabve, Zambia ve Tanzanya birliklerinin yardımıyla işler durumda tutabiliyordu. Ekim 1992'de Renamo ile Mozambik hükümeti arasında Roma'da bir barış antlaşması imzalandı.

Renan, (Joseph-) Ernest (d. 28 Şubat 1823, Tréguier - ö. 2 Ekim 1892, Paris, Fransa), Fransız düşünür, tarihçi ve din bilgini. Fransa'da eleştirel felsefe okulunun öncülerindendir.

Tréguier'de kilise okulunda öğrenim gördü ve rahiplik eğitimine başladı. 1838'de Saint-Nicolas-du-Chardonnet'deki ilahiyat oku-

lundan burs aldı. Daha sonra Saint-Sulpice ilahiyat okuluna gitti. Orada tarihsel eleştirinin ortaya koyduğu gerçeklerin kilise öğretileriyle bağdaşmadığı görüşüne vararak 1845'te Katolik Kilisesi'nden ayrıldı, ama gizli bir Tanrı'ya olan inancını korudu.

Renan yeni bir dünyanın habercisi olarak gördüğü 1848 Devrimleri'ni bazen coşkuya, bazen de eleştirel bir yaklaşımla değerlendirdi. Bu ikili tutumunu ortaya koyduğu *L'Avenir de la science* (1890; *Bilimin Geleceği*, 1951, 1965) adlı kitabında dinsel kökenlerin tarihinin önemini vurgulayarak bunun doğal bilimlerle eşdeğerde bir insan bilimi olduğunu öne sürdü. Kilise karşıtı eğilimler taşımasına karşın, 1849'da hükümet tarafından İtalya'ya gönderilerek daha önce Fransız bilginlerine kapalı tutulan el yazmalarının sınıflandırılmasına yardım etti.

1850'de Paris'e döndükten sonra *Averroës et l'Averroïsme* (1852; İbn Rüşd ve İbn Rüşdçülük) adlı teziyle doktorasını tamamladı. Bilimsel çalışmalarını sürdürerek *Revue des Deux Mondes* ve *Journal des Débats* dergilerinde yayımlanan makalelerini *Études d'histoire religieuse* (1857; Dinsel Tarih İncelemeleri) ve *Essais de morale et de critique* (1859; Ahlak ve Eleştiri Üzerine Denemeler) adlı yapıtlarında topladı. *Études*'de dini tarihsel ve insancıl bir yaklaşımla ele aldı, *Essais*'de ise İkinci İmparatorluk'un (1852-70) maddeci, hoşgörüsüz tutumuna karşı çıktı ve aydınların entelektüel ve ruhsal incelik yoluyla zorbalığa direnmelerini savundu.

Ekim 1860'ta arkeolojik incelemelerde bulunmak üzere Lübnan'a gitti. Ortaya çıkardığı Fenike yazıtlarını *Mission de Phénicie* (1864-74; Fenike Misyonu) adlı yapıtında yayımladı. Bu yazıtlara, yayımlanmasına katkıda bulunduğu *Corpus Inscriptionum Semiticarum*'da da (Sami Yazıtları Derlemesi) yer verildi. Renan 1861'de İsa'nın yaşamına ilişkin çalışmasında kullandığı belgeleri toplamak amacıyla eşi ve kız kardeşiyle birlikte Kudüs'ü ziyaret etti. Yapıtını yayımlamadan önce 11 Ocak 1862'de Collège de France'ta İbranice kürsüsünün başkanlığına seçildi. Ama 21 Şubat'ta verdiği açılış dersinde, İsa'dan "eşsiz bir insan" olarak söz ederek din adamlarının şiddetli tepkisini uyandırdı ve görevinden uzaklaştırıldı. 1870'te aynı göreve dönüncüye değin geçimini yazı yazarak sağlamaya çalıştı. Bu arada 1863'te yayımladığı ve Hristiyanlığın oluşumuyla ilgili mistik öğeleri ele aldığı *Vie de Jésus* (İsa'nın Hayatı, 1945, 1964) adlı yapıtı kilise çevrelerinde büyük tepki topladı. 1864-65'te

eşiyle birlikte Anadolu'ya yaptığı yolculuktan sonra, *Vie de Jésus*'ün devamı ve *Histoire des origines du christianisme*'in (Hristiyanlığın Kökenlerinin Tarihi) adlı yapıtının parçası niteliğindeki *Les Apôtres* (1866; *Havariler*, 1948, 1964) ile *St. Paul*'ü (1869; Aziz Paulus) yayımladı.

Zamanla siyasete daha çok ilgi duymaya başlayan Renan, 1869 seçimlerinde parlamentoya girmeyi denediysse de başarılı olamadı. Aynı yıl yazdığı "La Monarchie constitutionnelle en France" (Fransa'da Anayasal Monarşi) adlı makalesinde anayasal monarşiyi savundu. Ama 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'ndaki yenilginin yol açtığı düş kırıklığı sonucunda liberal tutumunu bırakarak otoriter bir çizgiyi benimsedi. *La Réforme intellectuelle et morale* (1871; Düşünsel ve Ahlaksal Reform) adlı yapıtında, Fransa'nın ulusal bir uyanışı gerçekleştirmek için Prusya'yı örnek almasını savundu. Üçüncü Cumhuriyet'in ilanından sonra siyasetten çekildi. 1878'de Académie Française üyeliğine seçildi.

Renan, ironik olmakla birlikte derin bir düş gücü içeren "evren şenliği" görüşünü, *Histoire des origines*'in 4. cildi *L'Antéchrist*'te (1873; Deccal) ortaya koydu. Tarih çalışmalarının en etkili sayılan bu yapıtta Neron'un kişiliğini yergisel bir bakışla ele aldı ve tarihin kıyametle son bulacağını öne sürdü. Ayrıca öteden beri varlığını inandığı gizli Tanrı konusunda şüpheli bir tutum ortaya koydu. *Dialogues et fragments philosophiques*'te (1876; Felsefi Diyaloglar ve Parçalar) ise ölüme ve sonrasına ilişkin kaygılarını dile getirdi. 1888'de toplu olarak basılan "felsefi oyunlar"ından *Caliban* (1877) ve *L'Eau de jeunesse*'de (1879; Gençlik İksiri), Üçüncü Cumhuriyeti benimseyişini yansıtan temaları işledi. Sonradan benimsediği Epikürosçu yaklaşıma *Les Évangiles* (1877; İnciller) adlı yapıtında pek yer vermemekle birlikte *L'Église chrétienne*'de (1879; Hristiyan Kilisesi) Roma imparatoru Hadrianus'un kişiliğine geniş yer ayırdı. Ama *Marc-Aurèle*'de (1882; Marcus Aurelius) gene yoğun biçimde ölüm düşüncesini işledi. 1876'dan beri üzerinde çalıştığı anılarını *Souvenirs d'enfance et de jeunesse* (1883; Çocukluk ve Gençlik Hatıraları, 1956) adıyla yayımladı. Bu yapıtında gizli Tanrı'ya inanmanın sağladığı mutluluk üzerinde durdu. *L'Éclésiaste* (1882; Bilgelik Kitabı) ile Amiel üzerine yazdığı iki makalede (1884), dinsel kurallara uyulmasını savunan Farsilerin görüşlerine ironik bir üslupla karşı çıktı. Ama fizyolog Claude Bernard (1879) ve dilbilimci Paul-Émile Littré'yi (1881) konu alan Académie Française'deki konuşmalarında gene geleceğe ilişkin derin kaygısını öne getirdi. Son oyunlarından *Le Prêtre de Nemi*'de (1885; Nemi Papazı) ve özellikle *Histoire du peuple d'Israël* (1887-93; İsrail Halkının Tarihi) adlı yapıtında zor koşullarda inanan insanlar için taşıdığı örneği vurguladı. Böylece kendi inancını da yeniden canlandıran Renan, yapıtını tamamladıktan kısa bir süre sonra öldü.

Görüşleri sonradan Maurice Barrès ve Charles Maurras gibi milliyetçilerden Anatole France ve Georges Clemenceau gibi cumhuriyetçilere kadar pek çok kişiyi etkiledi. Yaşadığı çağın önemli sorunlarından olan bilimle din arasındaki çelişmeyi belli ölçüde yumuşatmayı başarmakla birlikte, bu çelişmeden en çok etkilenen kişilerden biri oldu.

Renard, Charles (d. 1847 - ö. 1905, Fransa), rüzgâr yönüne bağlı olmaksızın istenen doğrultuya yönlendirilebilen ve kendi gücüyle kalkış noktasına geri dönen

ilk güdümlü hava gemisinin yapım çalışmalarını yöneten Fransız askeri mühendis. Renard, Arthur Krebs ve Chalais-Meudon Askeri Hava Üssü'ndeki bazı görevliler, "La France" adlı güdümlü hava gemisinin yapımını 1884'te tamamladılar. Araç ilk uçuşunu aynı yıl 9 Ağustos'ta 7-8 km'lik dairesel bir rota üzerinde gerçekleştirdi. Renard daha önce de (1871) 10 kanatlı bir model planör yapmış ve bu aracı pilotsuz olarak uçurmayı başarmıştı.

Renard, Jules (d. 22 Şubat 1864, Châlons-sur-Mayenne - ö. 22 Mayıs 1910, Paris, Fransa), Fransız roman ve oyun yazarı. Çocukluğunu buruk ve ironik bir yaklaşımla anlattığı, keskin duyarlılığını kara bir mizahın arkasına gizleyen *Poil de carotte* (1894; *Horozibiği*, 1944) adlı yapıtıyla tanınır. Her türlü gereksiz sözcükten arındırılmış ya-lın üslubuyla, gereksiz ayrıntılara düşkün doğalcı yazarlara tepki duyan sonraki Fransız yazarları etkilemiştir.

Kendisini bir "imge avcısı" olarak tanımlayan Renard, betimlemelerinde keskin bir gözleme dayalı ince ayrıntılara yer verdi. Hayvan yaşamını konu aldığı *Histoires naturelles* (1896; Doğa Öyküleri), bu tür birçok yapıta örnek oluşturdu. Renard yaşamının büyük bölümünü Paris'te geçirmesine karşın, doğup büyüdüğü kırsal bölgeyle ilişkisini hiçbir zaman koparmadı ve *Les Philippe* (1907), *Nos frères farouches* (1908; Vahşi Büyüklüklerimiz) ve *Ragotte* (1908) adlı yapıtlarında kırdaki yaşamı hem acımasız bir gerçekçilikle, hem de eğlenceli ve derinlikli bir anlatımla ele aldı. *Horozibiği*'ni oyunlaştırmanın (1900) yanı sıra, *Le Plaisir de rompre* (1897; *Ayrılmak Zevki*, 1940) gibi oyunlar da yazdı. *Mercure de France*'in kurucu üyelerindendi (1890) ve 1907'de Goncourt Akademisi üyeliğine seçildi. On yedi ciltlik *Journal*'i (Günlük) 1925-27 arasında yayımlandı.

Renaud de Châtillon (d. Châtillon-sur-Loing, Fransa - ö. 4 Temmuz 1187, Celile, Filistin), Antiokheia (Antakya) prensi (1153-60) ve II. Haçlı Seferi'nin (1147-87) önde gelen komutanlarından. Ateşkes dönemlerinde Müslüman kervanlarına saldırılarda bulunması, Kudüs Krallığı'nın yıkılmasıyla sonuçlanan savaşlara yol açmıştır.

1147'de Kutsal Topraklar'a doğru yola çıkan Renaud, önce Kudüs kralı III. Baudouin'in, daha sonra da Antiokheia prensesi Constance'in hizmetine girdi. 1153'te Constance'la evlenerek Antiokheia prensi oldu. 1159'da Bizans imparatoru Manuel'in vasalı oldu. Ertesi yıl Müslümanlara tutsak düştü ve ancak 1176'da serbest bırakıldı.

Bu arada Constance ölmüş (1163) ve yerine ilk kocası Raymond de Poitiers'den olan oğlu III. Bohémond geçmişti. Bunun üzerine Kudüs'e giden Renaud, 1177'de Outre-Jourdain (Lüt Gölünün doğu ve güneyi) hükümdarının dul eşi Stephanie'yle evlenerek Le Krak du Désert (el-Kerak) ve Montréal kralı oldu. 1180'de imzalanmış olan ateşkes antlaşmasını hiçe sayarak Müslüman kervanlarına saldırması (1181) üzerine Salaheddin Eyyubi Kudüs kralına başvurarak Renaud'un, yağmaladığı malları geri vermesini istedi. Renaud razı olmayınca savaş çıktı. Beş kadirgayla Kızıldeniz'e açılan Renaud, Müslümanların elindeki Elat limanını ablukaya aldı ve Mekke kentini tehdit etmeye başladı. Ama sonunda bir Mısır filosu tarafından yenilgiye uğratıldı. Salaheddin Eyyubi'nin iki kez kuşattığı (1183, 1184) Le Krak du Désert kentinin, Kral IV. Baudouin'in ordusu kurtardı.

Renaud, 1186'da Kudüs tahtına V. Baudouin'in yerine, IV. Baudouin'in kız kardeşi

Renan, Léon Bonnel'in bir yazıtıya çalışmasından ayrıntı, 1892.
Renan Müzesi, Tréguier, Fransa
Kod: 115 Prolog 115

Sibyl ile kocası Lusignan'lı Guy'nin geçmesini sağladı. 1186 sonunda, Salâhaddin'in kız kardeşinin de içinde bulunduğu bir kervana saldırarak ateşkesi yeniden bozdu. Kral Guy, Renaud'dan el koyduğu malları geri vermesini isteyince yeniden savaş çıktı. Hattin Savaşı'nda (4 Temmuz 1187) tutsak düşen Renaud, Salâhaddin Eyyubi'nin emriyle öldürüldü.

Renaud DE MONTAUBAN, aynı adı taşıyan, ayrıca *Les Quatre Fils Aymon* (Aymon'un Dört Oğlu) olarak da bilinen eski bir Fransız *chanson de geste*'nin(*) kahramanı. Tarihöncesine ait mitolojik öğeler taşıyan öykü, uzun yıllar Batı Avrupa halk masalları ve baladlarına konu olmuştur. Renaud, satranç yüzünden çıkan bir kavga sonucu Charlemagne'in yeğenini öldürür ve insan dilinden anlayan muhteşem atı Bayard'la kaçarak, kardeşleriyle birlikte Semoy ve Meuse (Maas) ırmaklarının birleştiği yerde bulunan Montessor Kalesi'ne sığınır. Babaları Aymon da onları kuşatanlar arasındadır. Daha sonra Gaskonya kralı Yon'un müttefikleri olarak bir süre Montauban'da gizlenen kardeşler, buradan kaçıp Vestfalya'daki Dortmund'a ulaşırlar. Renaud kendini dine adar ve hiç ücret almadan Köln Katedrali'nin yapımında çalışır. Renaud'yu kıskanan öteki işçiler onu öldürüp Ren Irmağına atarlar. Orada bir melekler korusu eşliğinde akıntıya karşı ilerleyen Renaud'nun bedeni, Dortmund'da gömülür.

12. yüzyıl sonu ya da 13. yüzyıl başında yazılan Fransızca şiir, 18 bin dizeden uzundur. Orta Felemenkçeyle yazılmış bir başka şiir ise, 17. yüzyıl başlarına ait *Volksbuch* (halk kitabı) basımına kaynak oluşturur. İspanyol "Reinalte" ya da "Reinaldos" öyküleriyle Lope de Vega'nın aynı konudaki oyunu, bir ölçüde Fransız kaynaklara, bir ölçüde de İtalyan "Rinaldo" şiirlerine dayanır. "Rinaldo" şiirleri, 14. yüzyıldan Torquato Tasso'nun ilk epik şiiri *Rinaldo*'yu yazdığı 16. yüzyılın ilk yarısına değin İtalya'da çok tutulmuştur. Öykü, İtalya'nın Napoli yöresindeki geleneksel kukla oyunlarıyla günümüzde de yaşamaya devam etmektedir.

Renaudot, Théophraste (d. 1586?, Loudun - ö. 25 Ekim 1653, Paris, Fransa), Fransız hekim ve gazeteci. Fransa'daki ilk gazetenin kurucusudur.

1612'de Paris'e yerleşti. Armand de Richelieu (sonradan Kardinal Richelieu) ile kurduğu ilişkiler sayesinde Kral XIII. Louis'nin

Renaudot, bir oymabesluden ayrıntı
H. Roger-Yolles

hekimisi oldu. 1630'da Paris'te, iş ve işçi bulma kurumu, haberleşme merkezi ve hastalara ücretsiz hekim bulan bir yardım kuruluşu olarak çalışan "başvuru bürosu"nu kurdu.

Ertesi yıl Richelieu'nün koruyuculuğu ve denetimi altında *La Gazette*'i (sonradan *La Gazette de France*) çıkarmaya başladı ve bu tek yapraklı haftalık yayın organının yayın

yönetmenliğini de üstlendi. 1635'te parasız hizmet veren bir dispensar kurdu. İki yıl sonra "başvuru bürosu"na bağlı olarak çalışan Fransa'daki ilk rehinci dükkânlarını açtı.

Richelieu (1642) ve XIII. Louis'nin (1643) ölümünden sonra Paris'te hekimlik yapması yasaklandı (1644). 1646'da Başbakan Jules Mazarin tarafından XIV. Louis'nin tarih yazıcılığına atandı.

Renault, tam adı RÉGIE NATIONALE DES USINES RENAULT, önde gelen Fransız otomobil ve motorlu taşıt araçları üreticisi. Bir devlet kuruluşu olan Renault ülkenin en büyük motorlu araçlar üreticisi ve ihracatçısıdır. Merkezi Boulogne-Billancourt'dadır. Şirketin kökeni Louis Renault'nun iki kardeşle birlikte Ekim 1898'de Société Renault Frères'i kurmasına dayanır. Üretilen ilk model, o zamanlar bir yenilik olan doğrudan aktarma düzenine içeriyordu. Renault kardeşler bu modelle birçok önemli yarışmayı kazanmayı başardılar. 1905'te model sayısını beşe çıkaran şirket ertesi yıl 21 kişilik otobüsleri piyasaya çıkardı. I. Dünya Savaşı sırasında tank ve uçak motorlarıyla mermi üretti. II. Dünya Savaşı sırasında Alman denetimine girdi. Savaş sırasında Müttefiklerin bombardımanı sonucunda tesislerinin yüzde 80'i yok oldu. Sağlam kalan tesisler Fransız hükümetince devletleştirilerek 1945'te Régie Nationale des Usines Renault adıyla oluşturulan kamu kuruluşunun bünyesinde toplandı.

Renault 1979'da American Motors Corporation'la (AMC), her iki şirketin ürettiği araçların ABD'de ve Avrupa'da karşılıklı olarak pazarlanmasını öngören bir anlaşma imzaladı. Ertesi yıl AMC'nin ana hissedarı durumuna geldi. 1982'de kendi modellerinin üretimini önemli ölçüde durdurulan AMC, ABD'de Renault modellerini üretmeye başladı. 1987'de Renault ABD pazarından çekileceğini duyurdu ve AMC'deki hisselerini Chrysler Corporation'a sattı. Renault 1974'te Citroën'e bağlı bir kamyon şirketi olan Automobiles M. Berliet'yi; 1981'de Peugeot SA'ya bağlı European Dodge adlı kamyon şirketinin yüzde 50 hissesini, 1983'te ise Mack Trucks Inc. adlı ABD kamyon şirketini ele geçirdi. Ayrıca bünyesindeki şirketler aracılığıyla tarım ve ormancılık donanımı, deniz ve sanayi motorları, takım tezgâhları ve özel çelik ürünleri üretir. Yabancı ülkelere yönelik etkinliklerini 1966'da kurduğu Renault-Peugeot Association eliyle yürütür. Şirketin ürettiği otomobillerin yaklaşık beşte ikisi ihraç edilir.

Renault, Louis (d. 21 Mayıs 1843, Autun - ö. 7 Şubat 1918, Barbizon, Fransa), Fransız hukukçu ve eğitimci. 1907'de Ernesto Teodoro Moneta ile birlikte Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştır.

1868-73 arasında Dijon Üniversitesi'nde Roma ve ticaret hukuku profesörlüğü, 1873'ten ölünceye değin de Paris Hukuk Fakültesi'nde profesörlük (1881'den sonra uluslararası hukuk profesörlüğü) yaptı. 1890'da Dışişleri Bakanlığı'nun hukuk danışmanlığına atandı. Bu görevi sırasında Fransız dış politikasını uluslararası hukukun ışığında dikkatle inceledi. Aralarında 1899 ve 1907'deki Lahey barış konferanslarıyla Londra'daki deniz konferansının da (1908-09) bulunduğu birçok konferansa katıldı.

Başarılı bir hakem olarak da ünlenen Renault, 1905'teki Japon Konut Vergisi, 1909'daki Casa Blanca, 1911'deki Sawarkar ve 1913'teki Kartaca ile Manouba davaları gibi birçok sorunun çözümüne katkıda bulundu. Bu arada uluslararası hukukun özel konularına ilişkin çok sayıda makale ve

monografi yazdı. C. Lyon-Cean ile birlikte iki ciltlik bir ticaret hukuku kitabı, sekiz ciltlik bir inceleme ve birçok baskısı yapılan bir elkitabı yayımladı.

1879'da *Introduction to the Study of International Law* (Uluslararası Hukukun İncelemesine Giriş) adlı çalışmasını, 1917'de ise Almanya'nın antlaşma yükümlülüklerini çiğneyerek Belçika ve Lüksemburg'u işgalini konu alan *The First Violations of International Law by Germany* (Almanya'nın Uluslararası Hukuku İlk İhlalleri) adlı yapısını yayımladı.

Renault, Mary, asıl adı MARY CHALLANS (d. 4 Eylül 1905, Londra, İngiltere - ö. 13 Aralık 1983, Cape Town, Güney Afrika), İngiliz asıllı Güney Afrikalı romancı. Klasik tarihi ve efsaneleri anlatmadaki ustalığı ve bu konudaki bilgisıyla tanınır.

St. Hugh's College'de ve Oxford'daki Radcliffe Hastanesi'nde gördüğü hemşirelik eğitimi 1937'de tamamladı. Roman yazmaya başladı; II. Dünya Savaşı çıkınca hemşirelik yaptı. Savaştan sonra Güney Afrika'ya yerleşti.

Yunan tarihini konu alan *The Last of the Wine* (1956; Şarabın Sonuncusu), *The King Must Die* (1958; Kral Ölmeli) ve *The Bull from the Sea* (1962; Denizden Gelen Boğa) gibi yapıtlarında tarihsel ayrıntıları özenle ele aldığı için övülürken, erkekler arası eşcinselliğe yakınlık gösterdiği için de tepki uyandırdı. *Fire from Heaven* (1970; Cennet'ten Gelen Ateş), *The Persian Boy* (1972; İranlı Çocuk) ve *Funeral Games* (1981; Cenaze Gösterileri) adlı romanlarında Büyük İskender'in çevresindeki iç içe geçmiş efsanelerle tarihsel olayları anlattı. *The Nature of Alexander* (1975; İskender'in Doğası) adlı yaşamöyküsünde de Büyük İskender'in psikolojik dünyasını ele aldı.

Renda, (Mustafa) Abdülhâlik (d. 13 Aralık 1881, Yanya [bugün Ioánnina, Yunanistan] - ö. 1 Ekim 1957, İstanbul), siyaset ve devlet adamı.

1903'te Mekteb-i Mülkiye'yi (bugün Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) bitirdi. Rodos İdadisi'nde matematik ve Fransızca öğretmenliği, Yanya'da maiyet

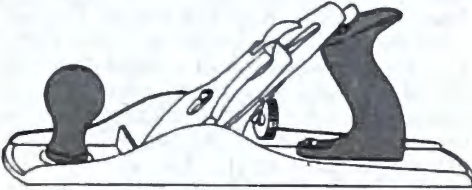

Renda
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

memurluğu ve kaymakamlık yaptı. Daha sonra Şiirt'te mutasarrıf, Bitlis, Kastamonu ve Halep'te vali olarak bulundu. 1917'de Dahiliye Nezareti müsteşarlığına getirildi. Ardından yeniden Halep ve Hüdavendigâr valiliklerini yürüttü. I. Dünya Savaşı'ndan (1914-18) sonra İngilizlerce Malta'ya sürüldü.

1921'de serbest bırakılınca Ankara'ya gitti. İktisat ve Dahiliye vekâletlerinde müsteşarlık yaptı. 1922'de Konya valiliğine atandı. 1923-50 arasında Çankın milletvekiliydi. 1923-34 arasında İsmet Paşa (İnönü) ve Fethi Bey (Okyar) hükümetlerinde maliye, milli müdafaa, bahriye ve nafia vekilliklerini üstlendi. 1934'te Cumhuriyet Halk Fırkası meclis grubu başkan yardımcısı oldu. 1935'te TBMM başkanlığına seçildi. Bu görevini kesintisiz olarak 1946'ya değin sürdürdü. Daha sonra Recep Peker ve I. Hasan Saka hükümetlerinde devlet bakanlığı yaptı (1946-48).

rende, marangozlukta, ağaç malzemelerin yüzeyindeki pürüzlerin giderilmesi ya da boyutlarının küçültülmesi amacıyla kullanılan alet. İngiltere'deki Hampshire'da, Silchester yakınlarındaki Roma kentinde bulunan marangoz rendesi, renderin tarihinin İÖ 4. yüzyıla değin uzandığını göstermektedir. Ortaçağda Avrupa loncalarındaki pek çok ustanın şık metal rendeler kullandığı da bilinmektedir. Rendeler günümüzde çoğunlukla makinelerde, ağaç ya da çelikten üretilmektedir. Dişli rendeler, malzeme

Marangoz rendesi

üzerine kanal ve oyuklar açılmasında kullanılır. Ayrıca özellikle kuyumculukta, altın gibi yumuşak metallerin yüzeylerinin düzeltilmesinde kullanılan özel tip rendeler vardır.

René I., lakabı ANJOU'LU RENÉ. Fransızca RENÉ D'ANJOU (d. 16 Ocak 1409, Angers - ö. 10 Temmuz 1480, Aix-en-Provence, Fransa), Bar dükü (1430'dan sonra), Anjou dükü (1434), Provence (1434) ve Piemonte kontu. 1435-42 arasında Napoli kralı, 1431-53 arasında da Lorraine dükü unvanını taşımıştır.

Anjou dükü II. Louis (Napoli, Sicilya ve Kudüs kralı II. Luigi) ile Aragonlu Yolanda'nın ikinci oğluydu. René 1420'de Lorraine'li II. Charles'in büyük kızı Isabelle ile evlendi. 1430'dan sonra Bar'ın tek hükümdarı durumuna geldi ve II. Charles'in ölümünden (1431) sonra karısı adına Lorraine tahtı üzerinde hak iddia etti. Nisan 1434'te Kutsal Roma-Germen imparatoru Sigismund tarafından Lorraine dükü olarak tanındı, kasımında da ağabeyi III. Louis'nin ölümü üzerine Anjou dükü ve Provence kontu oldu.

Şubat 1435'te, kendisini vâris ilan etmiş olan Kraliçe II. Giovanna'nın ölümü üzerine Napoli kralı oldu. Nisan 1444'te İngilizlerin işgali altında bulunan Maine'i kardeşi Charles'in topraklarına katmak için Tours'da İngilizlerle sürdürülen görüşmelere katıldı. Küçük kızı Margaret 1445'te İngiliz kralı VI. Henry ile evlendiyse de Maine ancak 1448'de silah zoruyla geri alınabildi. René, 1449-50 yıllarında Normandiya'da İngilizlere karşı başarılı seferler gerçekleştiren VII. Charles'in yanında savaştı. 1453'te karısı Isabelle'in ölümü üzerine Lorraine Düklüğü oğlu Jean'a geçti.

René bu tarihten sonra Anjou ve Provence'ta sanat ve edebiyatı geliştirmeye çalıştı, hukuk ve ekonomi alanında çeşitli reformlar yaptı. René'nin armasını taşıdıkları için onun yapıtına inanılan Flaman üslubunda-

ki resimlerin aslında maiyetinde bulunan ressamlarca yapıldığı sanılmaktadır. René ayrıca turnuvalar üzerine bir inceleme ve alegorik bir romın ile Jeanne de Laval'ı yücelten bir şiir yazmıştır.

Renée DE FRANCE. İtalyanca tam adı FERRARA DÜŞESİ RENATA DI FRANCIA (d. 25 Ekim 1510, Blois - ö. 12 Temmuz 1574, Montargis, Fransa), 1534'ten sonra Ferrara düşesi. İtalya ve Fransa'da Protestan Reform hareketinin önemli adlandıdır.

Fransa kralı XII. Louis'yle Anne de Bretagne'in ikinci kızıydı. 1528'de evlendiği Ercole d'Este 1534'te Ferrara dükü oldu.

Renée'nin Ferrara'daki sarayı liberal düşüncülerin buluşma yeri ve Fransız Protestanların sığınak durumuna geldi. Renée 1536'da kendisini ziyaret eden Calvin'in etkisiyle 1540'ta Katoliklikten ayrıldı. 1554'te kocasının izniyle papa tarafından heretiklik suçundan hapis cezasına çarptırıldıysa da birkaç gün içinde bir pişmanlık belgesi imzalayarak serbest kaldı.

1559'da kocasının ölmesinden sonra Ferrara dükü olan oğlu II. Alfonso'yla arası açılan Renée, 1560'ta Fransa'ya dönerek bir Protestan propaganda merkezi durumuna getirdiği Montargis'e yerleşti. Din Savaşları (1562-98) sırasında şatosu, damadı Guise dükü François'nın birliklerinin saldırısına uğradı (1562).

Rengao dili, RONGAO ya da RANGAO DİLİ olarak da bilinir, Güneydoğu Asya dil ailesinin Mon-Khmer öbeğine bağlı Bahnar dillerinin Kuzey Bahnar koluna giren dil. Vietnam'ın Kontum ilinde yaklaşık 10-15 bin kişi tarafından konuşulur.

Renger-Patzsch, Albert (d. 22 Haziran 1897, Würzburg, Baviera - ö. 27 Eylül 1966, Wamel Dorf, Über Soest, AFC), Alman fotoğrafçı. Fotoğrafı başlı başına bir anlatım aracı olarak görmüş, bunu bütün yapıtlarında yansıtmıştır.

Renger-Patzsch ressamların yapıtlarını taklit etmeye çalışan fotoğrafçıların romantizmine de, şaşırtıcı tekniklerle etki uyandırmaya da karşı çıkmış, doğrudan fotoğrafçılığı benimsemiştir. *Die Welt ist schön* (1928; Dünya Güzel) adlı kitabı yeni nesnellik (*Neue Sachlichkeit*) hareketine yakınlığını ortaya koyuyordu. Bu tanımlama önceleri gerçeği olduğu gibi yansıtmada ürktücü uç noktalara giden bir grup Alman ressam için kullanılmıştı.

Renger-Patzsch'in doğa ve sanayi fotoğrafları, hiçbir yardımcı araca başvurulmadan çekilmiş yalın resimlerdir; ama öte yandan hepsi de basit birer belge olmanın üstünde nitelikler taşıyan "yapıt"lardır.

Reni, Guido (d. 4 Kasım 1575, Bologna, Papalık Devletleri - ö. 18 Ağustos 1642, Bologna), erken barok dönemin mitolojik ve dinsel konulu resimleriyle tanınan İtalyan ressam.

On yaşındayken Flaman ressam Denis Calvaert'in yanında çıraklık yaptı. Sonraları Bologna Carracci'lerden etkilendi. 1599'da ressamlar loncasına kabul edildi. 1601'den sonra hem Bologna, hem de Roma'da atölye açarak çalıştı. Ünlü bir ressam olunca Giovanni Lanfranco, Francesco Albani ve Antonio Carracci gibi gençleri atölyesine aldı.

Papa V. Paulus ve Scipione kardinali Borghese'nin siparişleriyle çeşitli şapelleri fresklerle bezedi. Resimlerinde baroğun taşkın karmaşık tarzını, klasik resme özgü bir denetimle yumuşatarak yeni bir üslup geliştirdi. "Atalanta ve Hippomenes" (1625, Capodimonte Ulusal Müzesi ve Galerisi, Napoli) gibi kompozisyonları, antik idealleri yansıtan, zarif figürlere olan düş-

künlüğünü gösterir. Yaşamının sonlarına doğru daha açık tonlara, yumuşak renklere ve serbest fırça vuruşlarına yöneldi.

Guido Carracci'lerden başka Raffaello'nun freskleriyle antik Yunan heykellerinden de etkilenmişti. Gerçeğin idealize edil-

"Tespikli Madonna", Guido Reni'nin bir çalışması, y. 1630; Ulusal Resim Galerisi, Bologna, İtalya SCALA-Art Resource/EB Inc

miş oranlarla betimlendiği klasik bir uyuma ulaşmak için çaba harcadı. Resimlerinde dingin bir atmosfer, yumuşak renkler ve biçimler egemendir. Dinsel kompozisyonları onu Avrupa'da çağının en ünlü ressamlarından biri yaptı. Birçok İtalyan barok sanatçı onu kendine örnek aldı.

renin, böbrekten salgılanan ve proteinleri parçalayarak kan basıncının yükselmesine neden olan enzim; eteneden de salgılandığı düşünülmektedir. Plazma proteinlerinden alfa-2 globülini etkileyerek anjiyotensin I adlı maddenin salınmasına yol açar. Anjiyotensin I'in 10 aminoasiti içeren bir zincirinden iki aminoasiti ayıran dönüştürücü enzimin etkisiyle anjiyotensin II oluşur. Bu molekül, küçük atardamarları (arteriyol) büzerek sistol ve diyastol kan basıncının yükselmesine yol açar. Bilinen en güçlü damar büzücülerden (vazokonstriktör) olan anjiyotensin II, noradrenalininden yaklaşık altı kat güçlüdür. Böbreküstü bezinin kabuk bölümünü (korteks) doğrudan etkileyerek kortizol ve aldosteron hormonlarının salınmasını da artırır.

renk, genel anlamda, cisimlerin yansıttığı ya da yaydığı ışığın gözle algılanmasına ilişkin, ton, parlaklık, doymuşluk olmak üzere üç nitelikle betimlenen özellik. Fizikte renk, elektromagnetik ışımın tayfının insan gözünün algılayabildiği bölgesinde yer alan dalgaboylarıyla ilişkilidir. Elektromagnetik ışımın(*) tayfının görünür bölgesindeki ışımın, ışıık(*) olarak adlandırılır; bu bölge tayfın 400-700 nm arasındaki çok dar bir dalgaboyu aralığını kaplar (1 nm [nanometre]=10⁻⁹ m). Bu aralıktaki dalgaboyları göz tarafından değişik renklerde algılanır. Uzun dalgaboyundan (700 nm) kısa dalgaboyuna (400 nm) doğru bu renkler kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lacivert (civit rengi) ve mor olarak sıralanır. Sir Isaac Newton beyaz ışık üzerinde gerçekleştirdiği bir dizi deney sonucunda, beyaz ışığı bir prizma aracılığıyla renkli bileşenlerine

ayırarak kırmızıdan mora uzanan bir tayf oluşturdu, bunları ikinci bir prizma aracılığıyla birleştirerek yeniden beyaz ışık elde etti (1666). Yedi temel rengi belirleyip adlandıran da Newton'dur.

Renkler birbirlerinden üç nitelikleri ile ayırt edilir; bunlar, ton (renk türü), doymuşluk ve parlaklıktır (açıklık). Ton, rengi

Renklerin toplamalı (üstte) ve çıkarmalı (altta) karışımları

olarak gerçekleştirilir. Toplamalı işlemde tayfın değişik bölgeleri birbirine eklenir; çıkarmalı işlemde ise tayfın bir bölümünün ortadan kaldırılması ya da söğürülmesi söz konusudur.

Toplamalı işlemle karıştırıldığında beyaz, çıkarmalı işlemle karıştırıldığında siyah oluşturan iki renk birbirlerinin tümler rengi olarak adlandırılır. Çizimde üç birincil renk olan kırmızı, yeşil ve mavi-mor renklerin toplamalı karışımı ile siyan (kırmızının tümleri), magenta (yeşilin tümleri) ve sarı (mavinin tümleri) renklerin çıkarmalı karışımı gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, şekillerden herhangi birindeki üç renkten ikisinin karışımı üçüncü rengin tümleri olmaktadır.

renk alanı resmi, 1950'lerin sonlarına doğru soyut dışavurumculuk(*) içinde gelişen eğilim. Oluşmasında, Barnett Newman'ın(*) rengine dayalı yalın resim anlayışı etkili olmuştur. Renk alanı resminde genelde resimsel öğelerin birbiri ile ilişkisi üzerine kurulu bir kompozisyona gitmekten tuval yüzeyi bütüncül bir düzenleme anlayışı içinde değerlendirilmiştir. Renk alanları, biçimin sınırlarından kurtarılmış, kendi bağımsız anlamlarına ulaştırılmıştır. Renk alanı resmi temelde tek renkliliğin egemen olduğu bir eğilimdir.

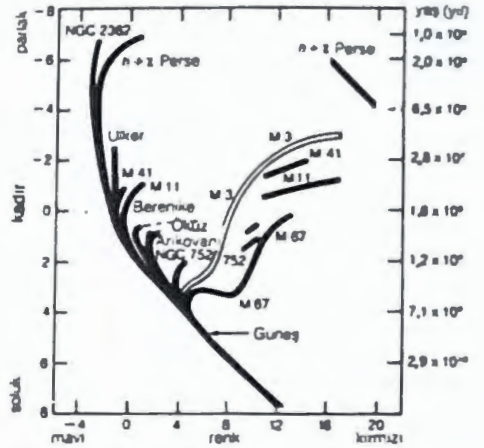
Kenneth Noland'ın(*) inceltirilmiş boyayı lekeler oluşturacak biçimde tuvale yedirdiği resimleri, Morris Louis'nin(*) astarsız tuvale boya akıtarak gerçekleştirdiği yapıtları, Helen Frankenthaler'in(*) şiirsel ve saydam renklerle elde ettiği manzara çağrışımlı soyut çalışmaları akımın tipik ürünleridir. Robert Motherwell'in(*) geniş fırça vuruşlarıyla oluşturduğu renk alanları, Ad Reinhardt'ın(*) parlak renkli geometrik biçimleri ile Mark Rothko'nun(*) yüzen biçimleri anımsatan geniş renk lekeleri de renk alanı resmi içinde değerlendirilir. Gerek minimal sanat, gerekse bu akımdan gelişen "biçimlenmiş tuval"ler ve "sert kenarlı" resimler temelde renk alanı resminden kaynaklanmıştır.

renk indeksi, petrolojide, bir korkayacın içindeki koyu renkli minerallerin hacim yüzdesi. Yüzde 1'e kadar olan hacim yüzdesi, kayaktan alınan bir düzlem kesit üzerinde nokta sayma tekniği uygulanarak, mikroskop altında belirlenebilir. Araziden

amfibol, biyotit, grena, turmalin, demir oksitler, sülfürler ve metallerdir. Mineralerin çoğu bu iki gruptan birinde yer alır.

Mineral rengi, genel anlamıyla, mineralin özgül ağırlığını belirtir; açık renkli minerallerin özgül ağırlığı daha düşüktür. Koyu renkli mineraller ise, demir, magnezyum ve kalsiyum gibi görece ağır elementler içerir.

renk-kadir diyagramı, astronomide, yıldızların mutlak kadri ile parlaklıkları arasındaki bağıntıyı veren grafik gösterim. Bu ilişkiden, ilgili yıldızın rengine ve tayf türüne ilişkin bilgi edinilebilir. Renk-kadir

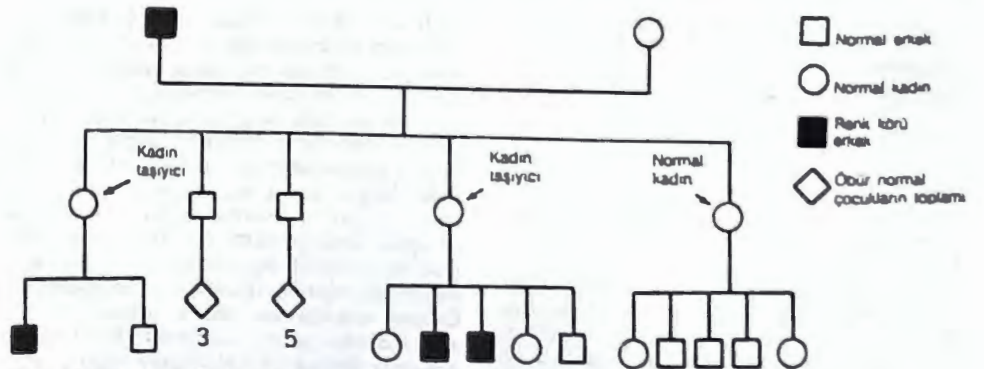

Çeşitli gökada kümeleri ile M3 küresel kümesinin renk-kadir diyagramı
Otto Struve, Elementary Astronomy 1958
Oxford University Press, Inc

diyagramı Hertzsprung-Russell diyagramına(*) benzer; aralarındaki başlıca fark, ikincisinde renk yerine tayf türü temel alınır. Bu nedenle Hertzsprung-Russell diyagramları, ancak tayf türü güvenilir biçimde saptanabilen yakın yıldızlarla sınırlıdır.

renk körlüğü, kırmızı, yeşil ve mavi renklerden bir ya da birden fazlasını ayırt edememeyle ortaya çıkan bozukluk.

Renkli görme yeteneği insanın yanı sıra öbür primatlar, balıklar, amfibyumlar, bazı sürüngenler, bazı kuşlar, arılar ve kelebeklerde bulunur. İnsanda ağtabakada koni

Renk körlüğünde kalıtımla geçiş
Ana Yayıncılık Arşivi

elle toplanan örnekler üzerinde görsel tahminler de yapılabilir.

Bir korkayac içindeki açık renkli ya da koyu renkli minerallerin birbirlerine göre bolluğunu belirtmek amacıyla, sırasıyla felsik ve mafik terimlerinden yararlanılmıştır. En yaygın açık renkli (felsik) mineraller feldispatlar, feldispatoitler, silis, kuvars, korindon, zirkon, muskovit, lepidolit ve kalsitir. En sık rastlanan koyu renkli (mafik) mineraller ise, olivin, piroksen,

olarak bilinen hücreler renklerin algılanmasını sağlar. Bu hücrelerin mavi-mor, yeşil ve sarı-kırmızı dalga uzunluklarındaki ışığa duyarlı olan üç türü vardır. Zedelenen ya da olmayan hücrenin türü, renk körlüğünün türünü belirler. Renk körlüklerinin büyük bir bölümü eşeye bağlı çekinik kalımlı kuşaktan kuşağa geçer (bak. şekil). Buna ek olarak bazı ağtabaka hastalıkları ve zehirlenmelerde de görülen renk körlüğünün tedavisi yoktur.

renk merkezi, bir katı cisimde, atomların düzenli dizilişindeki bir kusurdan dolayı belirli renkteki görünür ışığı ya da kızılötesi ve morötesi ışıını soğuran bölge. Düzenli yapı içinde bir atomun normal koşullar altında bulunması gereken yerde bulunmaması ve bir elektronun böylece oluşan boşlukla ilişkisi, o noktada renk merkezi oluşmasına yol açar (bak. kristal boşluğu). Renk merkezi içermeyen katılarda da, ışığı soğuran katı atomlarının ya da başka yapıların varlığı katı maddenin renkli olmasına yol açabilir.

Renk merkezlerinin değişik türleri vardır. F merkezi (Almanca *Farbe* [renk] sözcüğünden) olarak adlandırılan renk merkezi türü, iyon bağlı katılarda belirli bir noktada eksi yüklü bir iyonun yokluğundan kaynaklanır. Bu boşluk bir elektronu çeker ve yakalayır tutar. Böylece bir elektron yalnızca belirli renkteki ışık ışınlarnı soğurur. Örneğin sodyum klorürdeki F merkezleri yalnızca mavi ışığı soğurur, böylece katı madde hafif sarı-turuncu bir renk alır. Ama, bildiği gibi, sodyum klorür genellikle renksizdir, çünkü sodyum klorürdeki elektronlar serbest değildir, bu nedenle kumildayamazlar ve eksi yüklü klorür iyonlarının eksikliğiyle oluşan kristal boşluklarını dolduramazlar. Ama maddeye X ışınları düşürülürse, bu ışınlar elektronların serbest duruma geçmelerini ve renk merkezleri oluşturmalarını sağlayabilir.

Bir atomdan bir elektronun ayrılması, atomda boş bir yer oluşturur, bu boşluk delik(•) olarak adlandırılır. Delikler madde içinde artı yüklü parçacıklar gibi davranırlar. Bir deliğin, artı yüklü bir iyonun eksikliğinden kaynaklanan bir kristal boşluğu ya da eksi yüklü bir iyon çifti tarafından yakalanıp tutulması sonucunda, V merkezi olarak adlandırılan renk merkezi türü ortaya çıkar. V merkezi oluşumuna ilişkin mekanizmalar, F merkezlerine oranla daha az bilinmektedir; V merkezleri oda sıcaklığındaki katılarda kısa süre içinde yok olurlar.

renk müziği, bir perde üstünde sürekli değişerek yansıtılan renklerle eşzamanlı olarak çalınması amaçlanan müzik parçası. Temeli, Cizvit müzik kuramcısı ve matematikçi Athanasius Kircher'in (1601-80) sistemleştirdiği, Rönesans'tan kalma bir kurama dayanır. Bu kurama göre müzikteki her sesin renk olarak belli bir karşılığı vardı. 18. yüzyıldan 20. yüzyıla değin bu konuda denemeler yapıldı; birtakım klavyeli çalgılarda bir tuşa basıldığında, ses çıkarken renkli bir şerit ya da camın yukarı kalkmasını ve bunun içinden geçen ışığın bir perdeye düşmesini sağlayan düzenekler geliştirildi. Tek başına ya da eşlikli olarak çalınan ve yalnızca renk üreten başka bazı düzenekler de vardı.

Arnold Schoenberg ve Aleksandr Skriyabin gibi seçkin bazı besteciler bu düşünceye ilgi gösterdiler ve renk müziği örnekleri ürettirler. Buna karşılık birçok kuramcı da bir rengin belli bir ses ya da ses dizisi ile ilişkisinin öznel ya da keyfi bir durumdan başka bir şey olduğunun kanıtlanmadığını, bu tür parçalarda rengin besteyle bütünleşmeyen bir süs olarak kaldığını ileri sürdü.

renk ölçeği, astronomide, bir yıldızın farklı dalgaboylarında gerçekleştirilen iki kadir (logaritmik ölçekteki parlaklık) ölçümü arasındaki fark. Renk ölçeğini bulmak için, kısa dalgaboyunda ölçülen değer uzun dalgaboyunda ölçülen değerden çıkarılır. Bu iki dalgaboyu, genellikle mavi renkli ve görsel ışıklardır; mavi ışık dalgaboyundaki

ölçümler mavi ışığa duyarlı sıradan fotoğraf levhaları üzerinde, görsel ışık dalgaboyundaki ölçümler ise sarı ışığa duyarlılaştırılmış fotoğraf levhaları üzerinde gerçekleştirilir. Renk ölçeği yıldızın renginin bir ölçüsüdür; ayrıca sıcaklığı ve saldıgı enerjinin elektromagnetik tayf dağılımı üzerine bilgi verir. Sıcak, mavi yıldızların renk ölçeği negatif, soğuk yıldızlarınki ise pozitifdir. Yıldızların renk ölçeği ışıklarnın yıldızlararası madde içinden geçmesi durumunda artar; bu durumda, ölçeğin normal değerini aşma miktarına renk artışı denir. Ayrıca bak. kadir, UVB sistemi.

renkküre, KROMOSFER olarak da bilinir, Güneş atmosferinin birkaç bin kilometre kalınlığındaki en alt katmanı. Parlak ışıkkürenin (fotosfer) üzerinde ve son derece seyrek taç (korona) bölgesinin altında yer alır. 1868'de İngiliz astronom Joseph Norman Lockyer tarafından adlandırılan renkküre, Güneş tutulması sırasında parlak bir yay biçiminde görülür ve hidrojen ışığı nedeniyle kırmızı bir renk kazanır. Tutulmaların dışında ise, ancak spektroheliyograf ya da koronograf gibi özel aletlerle gözlemlenebilir. Eskiden renkkürenin alt bölümüne tersinme katmanı denirdi, çünkü Güneş

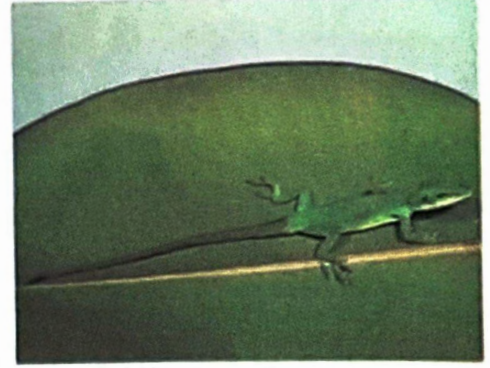
Güneş'in kenar bölümünde yer alan, ıgıncilerle örölü renkküre katmanı
Air Force Cambridge Research Laboratories

tayfında, tayfın parlak sürekli bölgesine göre ters çevrilmiş gibi görünen koyu çizgilere bu bölgenin yol açtığı sanılırdı; ama daha sonraları, zayıf koyu çizgiler ile parlak sürekliğin aynı bölgelerde de ortaya çıkabileceği ve daha kuvvetli çizgilerin daha büyük yüksekliklerde oluştuğu ortaya çıkarıldı. Bugün tersinme katmanı tanımı çok ender kullanılır. Renkkürenin alt kesimleri az çok homojendir; üst bölgelerde ise, ıgıncik (spikül) denen, görece soğuk gaz sütunları bulunur. ıgınciklerin arasında ise, Güney tacındakine benzer sıcak gaz yer alır. Renkkürenin sıcaklığı 4.500-100.000 K arasında değişir ve yüksekliğe bağlı olarak artar. Güneş püskürmeleri ve fışkırmaları renkkürede gerçekleşir. Ayrıca bak. Güneş.

renklenme, canlıların, dış yüzeylerinden yansıyan ya da yayılan ışık tarafından belirlenen görünümü. Renklenmeyi pigmentler ve canlıların yapısal özellikleri oluşturur. Rengin birçok ekolojik ve fizyolojik işlevi vardır.

İşığı yansıtan ya da ileten pigmentler ile canlıların yapısal özellikleri (örn. ışığı değişik yönlerde kıran ya da değişik oranlarda yansıtan mikroskopik yapılar) renklenmeye yol

açar. Kalıtım yoluyla yeni kuşklara aktarılan biyolojik renklenmenin başlıca işlevi başka canlıları çekmek ya da uzaklaştırmak, canlıyı avcılardan ya da avından gizlemektir. Renklenme fotosentez gibi biyokimyasal tepkimelerde yaşamsal bir önem kazanır. Ayrıca güneş enerjisini soğurarak ya da

Üstünde durduğu yeşil bir yaprağa (üstte) ve kahverengi bir dala (altta) uygun renkler almış yeşil anolis (*Anolis carolinensis*)
John H. Gerard-EB Inc

yansıtarak canlının ısı dengesine de katkıda bulunur.

Yapısal renklenme canlıların üzerine düşen ışığın yansıması, çeşitli dalgaboylarında ayrışması ya da kırılmasıyla oluşur. Işık tayfının tümüyle yansıması, örneğin çiçeklerin taçyapraklarına, kuş tüylerine, posta ve kıllara beyazlığı verir. Işığın bu biçimde yansımaya genellikle canlıların dış katmanlarındaki ve yapılarındaki çok küçük hava boşlukları neden olur. Son derece ince katmanlarda art arda yansıyan ışık, renkli bileşenlerine ayrılarak tavuşkuşunun tüyleri, bazı böceklerin kanatları ve incide görüldüğü gibi yanardöner renklerin oluşmasına yol açar. Mavi renk bazı gözlerde ve kıllarda olduğu gibi koyu pigment katmanının üstünde dağılmış çok küçük parçacıkların ya da hava keseciklerinin, ışığın yalnız kısa (mavi) dalgaboylarını yansıtması sonucunda ortaya çıkar. Daha uzun (örn. kırmızı, turuncu, sarı) dalgaboyları ise alttaki pigment katmanına geçerek soğurulur. Yapısal renk oluşumu genellikle pigmentlerin etkisiyle güçlenmekte ya da değişikliğe uğramaktadır. Örneğin balıkların, amfibyumların ya da sürüngenlerin yeşil rengi, çoğunlukla sarı bir pigment katmanının arasında ışığın kısa dalgaboylarını yansıtan yapıların bulunmasından kaynaklanır.

Genellikle bileşimlerinde azotun bulunup bulunmadığına göre sınıflandırılan pigmentler, ışığın bazı dalgaboylarını soğurarak renkleri oluşturan organik maddelerdir. Pigment molekülleri belirli bir aralıktaki dalgaboyunu soğurur. Yansıyan ışıktaki baskın dalgaboyu pigmentin rengini belirler. Birçok pigment biyokimyasal tepkimelere katalizör olarak katılınan fotosentez olayı ve A vitamininin üretimi gibi metabo-

lizma etkinliklerinde belirleyici bir rol oynayabilir.

Karotenoitleri, kinonları ve flavonoidleri de içeren azotsuz pigmentlerin birçoğu ancak bu pigmentleri birleştiren bitkilerin yenmesiyle hayvanların vücuduna girer. Sarı, turuncu ve kırmızı pigmentler olan karotenoitler yeryüzünde yaşayan hemen hemen tüm canlılarda bulunur. Kinonlar bitkilerde ve bu bitkileri yiyen hayvan-

Yapraklar arasında gizlenmiş, *Papilio* cinsinden kuyruklu kelebek
F. Beale, The Natural History Photographic Agency-EB Inc.

larda sarı, turuncu, kırmızı, mor ve yeşil renklenmeye yol açar. Flavonoidler birçok bitkiye sarı, turuncu ve kırmızı rengi verir.

Azotlu pigmentler arasında ise başlıca porfirinler, indoller ve flavinler sayılabilir. Porfirin grubundaki en önemli pigmentlerden biri bitkilerdeki fotosentez sürecinde rol oynayan yeşil renkli klorofil, öbürü hayvanların çoğunda oksijenin dokulara taşınmasını sağlayan kırmızı renkli hemoglobindir. İndol pigmentlerinden melanin insan derisinde bulunan kahverengimsi ya da siyah renkli bir bileşiktir ve dokuları morötesi ışınlardan korur. Gene bir indol türevi olan indigoitlerden en yaygın mavi renkli indigo pigmentidir; bitkilerde sıkça rastlanan bu pigment boyarmadde olarak kullanılır. Bazı deniz salyangozlarından çıkarılan Sur firfirinden ise kırmızı-mor renkli bir boya üretiminde yararlanılır.

Canlılarda renk çeşitliliği uyarlama biçimlerinin gelişmesine yol açmıştır. Örneğin birçok hayvan rengi sayesinde hareketlerini, bulunduğu yeri ve kimliğini gizler. Gizleyici renklenme bazen bir böceğin bitki dalına, bir deniz hayvanının kayaya ya da mercana benzemesinde olduğu gibi taklide dayalıdır. Bukalemunun renk değiştirmesi, pars ve aslanın maskeleyici renkleri ise hayvanın doğal fona karışmasını sağlar. Bir gizlenme yöntemi olan doğal fona karışma hayvanın genel görünüşü ve geliştirdiği davranış biçimleriyle de yakından ilintilidir. Bazı hayvanların vücudunu kaplayan desenler, dış çizgilerini bozarak gerçek biçimlerini maskeler ya da karışık renkli doğal fondan ayırt edilmelerini güçleştirir. Bu durum özellikle balıklar arasında yaygındır.

Gizleyici renklenme vücuttan yansıyan ışık şiddetinin dengelenmesiyle de sağlanabilir. Vücudun daha az ışık alan alt bölümlerine göre daha koyu pigmentli olan üst bölümleri gelen ışığı daha çok soğurur. Böylece vücuttaki çeşitli bölümlerden yansıyan ışık şiddeti birbirine yaklaşır, koyuluk farkları azalır ve gözün koyuluk farklarına göre ayırt ettiği üçüncü boyut (derinlik boyutu) önemli ölçüde ortadan kalkar.

Biyolojik renklenme canlının yerini, kimliğini ve hareketlerini açıkça ortaya koymasına da yararlayabilir. Tanıtıcı renklenme denen bu olgu sayesinde canlılar üreme amacıyla gereksindikleri öbür canlıları çeker, rakiplerini ve saldırganları uyarır ya da uzaklaştı-

rır. Örneğin eşeyli üreme için tozlaşmaya gereksinen çiçekli bitkiler çiçektozlarının taşınması işlevini üstlenen böcekleri çekmek için canlı renkler ve karmaşık desenlerle bezenmiştir. Bazı balıklar ve böcekler biyolojik ısladama yoluyla eşlerini kendilerine çeker ya da türler arasında ayrım yapabilir. Omurgalıların birçoğu eşlerine çekici görünmek amacıyla üreme dönemi başlangıcında daha parlak renkler kazanır ya da yeni beliren renklerle alacalanır. Genellikle sarı, kırmızı ve siyah olan parlak renkler görünüşte savunmasız bir canlının zehirli olabileceğini, dikenleri bulunabileceğini ya da saldırgan için başka bir tehlike taşıdığını gösterir.

Rengin kısa sürede değiştirilmesi, genellikle pigmentleri toplayıp dağıtarak renklenmeyi denetleyen renk hücreleri (kromotofor) tarafından düzenlenir. Balıkların, kabukluların, kelerlerin, yumuşakçaların, amfibyumların ve böceklerin birçok türünde renk hücreleri vardır. Ahtapot, mürekkepbalığı ve kalamar en hızlı renk değiştirebilen hayvanlardır. Denizde yaşayan hayvanların birçoğu uyarıldıkları ya da tehlikeyle karşılaştıkları zaman pigment içeren bir sıvı (mürekkep) salgılayabilir.

Renk değiştirme mevsimlere bağlı olarak da gerçekleşebilir. Bu değişiklik, kuzey enlemlerinde yaşayan tavşanların yazın kahverengi, kışın beyaz olması gibi mevsimlerle birlikte değişen çevre koşullarına uyumu sağlar. Renk çeşitli kuşlarda ve balıklarda görüldüğü gibi üreme mevsimlerinde değişikliğe uğrayabilir. Bazı hayvanlarda ise renklenme yaşla birlikte değişir. Örneğin, yeni palazlanan kuşları örten tüylerin yerini zamanla erişkin evreye özgü tüyler alır.

Biyolojik renklenmenin insan yaşamında eskiden beri önemli bir yeri vardır. Eski çağlardan bu yana bitki ve hayvanlardan ticari boyalar elde edilmiştir. Ayrıca, genetik ve evrim konusundaki ilk bilgiler renklenme ile renklenme özelliklerinden kaynaklanır. Tarım ürünlerindeki hastalıklar renklenme yoluyla anlaşılmış, bu da tarımda üretimin artmasını sağlamıştır. Ek olarak, askerlikte kullanılan kamuflajın kökeni hayvanlardaki renklenme değişiklikleridir. İnsanda renklere gösterilen estetik ve duygusal tepkilerin biyolojik temelleri olduğu düşünülmüş, sanat ve tasarımın büyük ölçüde biyolojik renklenmeyle ilişkili olduğu ileri sürülmüştür.

renkli baskı, görsel malzemelerin renkli halde sayfa üzerine basılmasında kullanılan baskı işlemi. Bütün renkleri elde etmekte dört renk işleminden yararlanılır. Bu işlemde, baskısı yapılacak malzeme üç temel renk ile siyah rengine ayrılır. Temel renkler, mavi ile yeşilin bir karışımı olan siyan, kırmızı ile mavinin bir karışımı olan magenta ve kırmızı ile yeşilin bir karışımı olan sarıdır.

Fotografvür ya da ofset baskı levhası hazırlama işlemi sırasında renk ayrımı yapıldıktan sonra, her dört renk için ayrı bir baskı levhası hazırlanır. Bu levhalarla doğru renkler basıldığında, özgün malzemenin renkleri ve tonları duyarlı biçimde yeniden üretilebilir. Renkli baskıda görsel malzemelerin önce bir tramlama(*) işleminden geçirilmesi gerekir; bu renk ayırma işlemi ile birlikte ya da ayrı bir işlem halinde uygulanabilir.

Düz yataklı baskı makinelerinde renkli baskı yaparken, kâğıdın her renk için ayrı ayrı makineden geçirilmesi gerekir. Rotatif makinelerde ise dört renk kesintisiz bobin kâğıdı üzerine basılır.

renkli görme, çeşitli dalgaboylarındaki ışığı ayırt etme ve bu ayrımlı renk olarak

algılama yetisi. Gözde, ağtabakada her biri farklı bir pigment içeren üç tür koni hücresi vardır; bunlar kırmızı, yeşil ya da mavi-mor ışığı soğurmak üzere özelleşmiştir. Ağtabakaya düşen ışığın üç koni türünü farklı yoğunlukta uyarması sonucunda belirli bir renk algılanır.

renkli taş baskı, KROMOLITOĞRAFI ya da OLEOĞRAFI olarak da bilinir, her renk için ayrı bir taş levhayla gerçekleştirilen renkli baskı yöntemi. Değişik renkler elde edebilmek amacıyla, baskı yüzeyinin üzerine birden çok levha basılır, kimi zaman 30'u aşkın taş levha kullanılır.

1830'larda ortaya çıkan bu teknik, 1860'larda yaygın olarak kullanılmaya başlandı. 19 yüzyılın sonlarında daha etkili renkli baskı yöntemlerinin geliştirilmesiyle, gitgide kullanılmaz duruma geldi. Ayrıca bak. taş baskı.

renkölçüm, KOLORİMETRİ olarak da bilinir, tayfın görünür ışık bölgesindeki elektromagnetik ışının dalgaboyu ve şiddetinin ölçülmesi. Işığı soğuran maddelerin çözünmesi ve derişikliklerinin belirlenmesi amacıyla yaygın olarak kullanılır. Renkölçümde iki temel yasadın yararlanır. Fransız bilim adamı Pierre Bouguer'nin ortaya koyduğu ve Lambert yasası olarak da adlandırılan yasa, ışığın soğuran ortamda aldığı yol ile soğurulma miktarı arasındaki ilişkiyi belirler. Beer yasası ise ışığın soğurulma miktarı ile soğuran maddenin derişikliği arasındaki ilişkiyi verir. Bu iki yasa birleştirilerek şu eşitlikle ifade edilebilir: $\log I_0/I = kcd$. Burada I_0 , gelen ışığın şiddeti; I , soğurulduktan sonra çıkan ışığın şiddeti; c , soğuran maddenin derişikliği; d , ışığın soğuran çözelti içinde aldığı yol; k , soğuran maddenin türüne, ışığın dalgaboyuna ve c ile d 'nin birimlerine bağlı bir sabittir.

Bu eşitliğin uygulanmasına ilişkin yalnız bir örnek şöyle verilebilir: Aynı soğuran maddeden oluşmuş ama derişiklikleri farklı iki çözeltiyi göz önüne alalım. Bunlardan birinin derişikliği (c_1) bilinmekte, öteki çözeltinin derişikliğinin (c_2) belirlenmesi istenmektedir. İki çözeltiye şiddetleri eşit ışınlar gönderilir ve çözeltilerin kalınlıkları (d_1 ve d_2), çözeltilerden çıkan ışınların şiddetleri birbirine eşit olacak biçimde ayarlanırsa, bilinmeyen derişiklik $c_2 = c_1 (d_1/d_2)$ olarak bulunur. Işınım şiddetlerinin karşılaştırılmasında fotosel kullanılırsa, derişiklik belirlenmekte kullanılan böyle bir aygıt fotoelektrik renkölçer olarak adlandırılır.

Renkölçümde genellikle görünür ışık tayfının tümü (beyaz ışık) kullanılır; bu durumda, soğurulduktan sonra çıkan ışığın rengi soğurulan rengin tümü olarak gözlenir. Tek renkli ışık ya da dar bir dalgaboyu bandı oluşturan ışınımın kullanıldığı aygıtlara ise spektrofotometre denir. Bu aygıtta görünür ışık kullanılabileceği gibi tayfın kızılötesi ya da morötesi bölgelerindeki ışınımardan da yararlanılabilir. Günümüzde spektrofotometreler renkölçerlere oranla çok daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

Kimyasal elementlerin hemen hepsini, birleşiklerin de çoğunu, renkölçüm ya da spektrofotometri(*) yöntemiyle, birkaç yüz milyonda bir gibi çok küçük derişikliklerde bile belirlemek olanaklıdır.

renksezer bak. monokromatör

renksemez mercekle, AKROMATİK MERCEK olarak da bilinir, renkser sapıncın bulunmadığı mercekle türü. Camın kırma indisi

dalgaboyuna bağlı olarak değiştiğinden, merceklerin odak uzunluğu, görüntü uzaklığı ve görüntü büyütme gibi özellikleri de dalgaboyuna bağlı olarak değişir. Görüntü uzaklığının dalgaboyuna bağlı olarak değişmesine renkser sapınç (kromatik aberasyon) denir. Renkser sapınç, düşük ayrılmış camdan (crown camı) yapılmış güçlü bir mercek ile yüksek ayrılmış camdan (flint camı) yapılmış zayıf bir mercek birlikte kullanılarak yok edilebilir. Renkser sapınç bu biçimde yok edilebileceğini ilk olarak 1729'da İngiliz mucit Chester Hall buldu. Renksemez mercekler hızla yaygınlaştı ve 18. yüzyılın sonlarına küçük teleskoplarda kullanılmaya başladı.

renkyapan bak. kromofor

Renmin ribao (Çince "Halkın Günlüğü"), Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin resmi yayın organı olarak Pekin'de yayımlanan günlük gazete. 1948'de, iç savaşın sonuna doğru Hopei yönetim bölgesindeki Yenang'da kurulmuş, 1949'da Pekin'e taşınmıştır.

Renmin ribao'da ciddi nitelikli siyasal makalelerle hükümet ve parti yöneticilerinin demeç ve açıklamaları yayımlanır. 4-8. sayfalar arasında zaman zaman yayımlanan öykü ya da şiirler hep siyasal yorumuyla birlikte sunulur. Bütünyle devlet politikasını yansıtan gazetenin tüm Çin'de tirajının çok üstünde okuru vardır. Sokak başlarındaki özel panolara asılan gazete, yerel parti toplantılarıyla Pekin Radyosu programlarında da sık sık okunur. Köy okullarında panolara gazeteden alıntılar asılır. *Renmin ribao*'daki başyazılarda genellikle siyaset, kültür, sosyalist kuram ve felsefe ile Marksist iktisat konuları ele alınır.

Renn, Ludwig, asıl adı ARNOLD FRIEDRICH VIETH VON GOLSENNAU (d. 22 Nisan 1889, Dresden, Almanya - ö. 21 Temmuz 1979, Doğu Berlin, ADC), Alman romancı. I. Dünya Savaşı'ndaki deneyimlerine dayanan *Krieg* (1928; Savaş) adlı yapıtında savaşın vahşiliğini yalın bir dille betimlemiştir.

Soylu bir Sakson ailesindendi. 1911'den I. Dünya Savaşı'nın sonuna değin Sakson Muhafız Birliği'nde subaylık yaptı. Daha sonra hukuk, ekonomi ve Rusça öğrenimi gördü. Bir süre polis örgütünde çalıştı. 1920'lerdeki enflasyon sırasında mal varlığını önemli ölçüde yitirdi. İtalya'da gelişen faşizm üzerine deneyimlerinin ışığında 1928'de Almanya Komünist Partisi'ne girdi. Proleter Devrimci Yazarlar Birliği'nin (1929-32) sekreterliğini ve birliğini *Links-kurve* adlı dergisinin yayın yönetmenliğini yürüttü. Aynı dönemde ayrıca Berlin'deki Marksist İşçi Okulu'nda savaş tarihi dersleri verdi. Bu yüzden iki ay tutuklu kaldı. Siyasal görüşlerini Weimar Cumhuriyeti'ni konu alan *Nachkrieg* (1930; Savaşın Sonra) adlı romanında ortaya koydu. *Reichstag* yangınının çıktığı gece Nazilerce tutuklandı; 2,5 yıl hapis yatıktan sonra 1935'te serbest bırakıldı.

1936'da İsviçre'ye kaçarak *Vor grossen Wandlungen* (1936; Büyük Değişikliklerden Önce) adlı romanını yayımladı. İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçilerin yanında çarpışan Thälmann Taburu'nun önderliğini ve kurmay başkanlığını yürüttü. Oradaki deneyimlerini *Der spanische Krieg* (1956; İspanya Savaşı) adlı romanında anlattı. 1937-38 yıllarında ABD, Kanada ve Küba'da konferanslar verdi. 1938'de ayrıca İspanya'da Subay Okulu'nun yöneticiliğini üstlendi. 1939'da kısa süre bir Fransız kampın-

da tutulduktan sonra 1947'ye değin Meksika'da yaşadı ve Özgür Almanya Hareketi'nin başkanlığını yürüttü.

Renn II. Dünya Savaşı'ndan sonra ADC'ye dönerek çeşitli üniversitelerde ders verdi (1947-51). Sonraki yapıtları arasında birçok çocuk kitabı ve bir otobiyografi ile savaş ve askerlik temalarını içeren *Adel im Untergang* (1944; Gerileyen Soyluluk), *Krieg ohne Schlacht* (1957; Çarpışmasız Savaş), *Auf den Trümmern des Kaiserreichs* (1961; İmparatorluğun Yıkıntıları Üzerinde) adlı romanları sayılabilir.

Rennell, James (d. 3 Aralık 1742, Chudleigh, Devon - ö. 29 Mart 1830, Londra, İngiltere), döneminin en önemli İngiliz coğrafyacısı. Hindistan'ın doğruya yakın ilk haritasını çıkarmış, 1779'da İngilizlerin stratejik ve yönetsel çıkarları açısından büyük önem taşıyan *A Bengal Atlas*'ı (Bengal Atlası) yayımlamıştır.

Afrika Derneği'nin danışmanı sıfatıyla, 1797'de Batı Afrika'dan dönen ünlü İskoç kâşif Mungo Park'ın gezi notlarını düzenledi ve Park'ın klasik yapıtı *Travels in the Interior Districts of Africa*'nın (1797; Afrika'nın İç Kesimlerine Yolculuk) yol haritasını ve çizimlerini yaptı. *Memoir of a Map of Hindoostan* (Bir Hindistan Haritası İncelemesi) adlı kitabı 1783-93 arasında üç baskı yaptı. Asya'nın batısı üzerine yaptığı kapsamlı çalışmalar sonucunda Herodotos coğrafyasına ilişkin iki ciltlik bir incelemeyle *A Treatise on the Comparative Geography of Western Asia*'yı (1831; Batı Asya'nın Karşılaştırmalı Coğrafyası Üzerine Bir İnceleme) yayımladı. Rennell'in okyanusbilim konusunda da yapıtları vardır.

Renner, Karl (d. 14 Aralık 1870, Untertannowitz, Bohemya, Avusturya-Macaristan - ö. 31 Aralık 1950, Doebing, Avusturya), başbakanlık (1918-20, 1945) ve cumhurbaşkanlığı (1945-50) görevlerinde bulunan Avusturyalı sosyal demokrat devlet adamı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya'yla Almanya'nın birleşmesini (*Anschluss*) savunmuş, 1945'te Alman işgalinin sona ermesinin ardından Avusturya'nın yeniden kuruluşunda önemli rol oynamıştır.

Bir köylü ailesinin oğluydu. Viyana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'ne üye olarak partinin ilımlı kanadına katıldı. 1907'de *Reichsrat*'a (parlamentonun alt meclisi) seçildi. I. Dünya Savaşı'nın sonunda monarşi yönetimine son verilmesinin ardından (Kasım 1918) kurulan yeni Avusturya Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı oldu. Haziran 1920'ye değin sürdürdüğü bu görevi sırasında İtalya, Çekoslovakya ve Yugoslavya'ya büyük toprak parçaları vermek ve Avusturya'nın Almanya'yla birleşmesini engelleyen Saint-Germain Antlaşması'nı (10 Eylül 1920) imzalamak zorunda kaldı. Avusturya'nın Milletler Cemiyeti'ne girmesini, antlaşma yükümlülüklerine uyulmasını ve kesin olarak tarafsız bir dış politika izlenmesini savundu. 1920'lerde Sosyal Demokrat Parti'nin sağ kanadının önderliğini üstlenen Renner, 1930-33 arasında Ulusal Konsey (*Nationalrat*) başkanlığı yaptı. 1938'de Nazilerin Avusturya'yı ilhak etmesini destekledi.

Almanya'nın 1945'te teslim olmasının ve Avusturya'nın Sovyet birliklerince işgal edilmesinin ardından yeni Avusturya hükümetinin kurulması için yürütülen çalışmalarda Sovyet yetkililere yardımcı oldu. Nisan 1945'te ilan edilen Avusturya Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı olan Renner, 20 Aralık 1945'te meclis tarafından oybirliğiyle cumhurbaşkanlığına seçildi.

Yapıtları arasında *Österreichs Erneuerung* (1916-17, 3 cilt; Avusturya'nın Yenilenmesi) ile *An der Wende zweier Zeiten* (1946; İki Çağın Dönüm Noktasında) adlı anı kitabı sayılabilir.

Rennes, Fransa'nın batısında, Bretonya planlama bölgesinde (*région de programme*) Ille-et-Vilaine ilinin (*département*) merkezi kent. Ille ve Vilaine ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Akışı kanallarla düzenlenmiş Vilaine ırmağının kuzey kıyısındaki az sayıda eski yapının başında 1618-55 arasında Bretonya *Parlementi* nin (yüksek mahkeme) binası olarak kullanılan Adalet Sarayı gelir. Kentin modern semtlerinin büyük bölümü Vilaine'in güney kıyısındadır.

1844'te tamamlanan katedralin iki kulesi, 1720'deki büyük yangında yıkılmış eski bir yapıya aittir. 18. yüzyıldan kalma belediye binası XV. Louis üslubunun tipik bir örneğidir. Kentin merkezinde 16-20. yüzyıllar arasında ait zengin bir resim koleksiyonu sergilenir.

Adı Redones adlı bir Kelt kabilesinden gelen kent Roma yönetiminde Rennes Armorica bölgesinin ulaşım merkezi oldu. Bretonya *Parlementi* kuruluşundan 10 yıl sonra Rennes'e taşındı (1561). II. Dünya Savaşı'nda bombalanan kentin bir bölümü yıkıldı.

Rennes günümüzde bir başpiskoposluk merkezidir. Rennes I ve II üniversiteleri kenti Bretonya'nın eğitim ve kültür merkezi durumuna getirmiştir. Başlıca sanayi ürünleri demiryolu donanımı, otomobil, tarım aletleri, kimyasal madde, işlenmiş gıda ve elektronik eşyadır. Matbaacılık da önemlidir. Kent yakınlarındaki Vern-sur-Seiche'de bir petrol arıtma tesisi kurulmuştur. Nüfus (1990) belediye, 203.533.

Rennes fayansı, Rennes'de üretilen, manganez morunun kullanıldığı kalay sırlı Fransız seramiği. En özgün örnekleri gerçekçi çiçek örgeleriyle bezeli olanlardır. Bu Breton fayans merkezindeki imalathanelerde 18. yüzyılda üretilen fayansların çoğunda Marsilya ve Rouen işi fayansların etkisi görülür. Ama Rennes fayanslarında hiç kırmızı renk kullanılmamıştır.

Rennie, John (d. 7 Haziran 1761, Phantasie, East Lothian, İskoçya - ö. 4 Ekim 1821, Londra, İngiltere), gerçekleştirdiği kanal, dok, liman ve köprü inşaatlarıyla tanınan İskoç mühendis.

Rennie'nin en ünlü yapıtları Londra'da inşa ettiği köprülerdir. Bunlar taşkemerli Waterloo Köprüsü (1937-45'te yenilendi), üç dökme demir kemerden oluşan eski Southwark Köprüsü (1814-19) ve çok sayıda taşkemerli içeren Yeni Londra Köprüsü'dür (1831'de tamamlandı ve yaklaşık 130 yıl sonra ABD'ye, Arizona'daki Lake Havasu kentine taşındı).

Reno, ABD'de Nevada eyaletinin batısındaki Washoe ilinin (1871) merkezi kent. Truckee Irmağı kıyısında, California sınırının ve Sierra Nevada'nın yakınlarında yer alır. Sparks kentiyile bitişiktir. Bölgeye ilk olarak 1860'ta ırmağın üzerine ahşap bir köprü yaptıran C.W. Fuller yerleşti. 1868'de Merkezi Pasifik Demiryolu'nun bölgeye ulaşmasından sonra bölgede yerleşim hız kazandı ve yeni kurulan yerleşmeye İç Savaş sırasında öldürülen General Jesse Lee Reno adlı Birlik subayının adı verildi.

1900'e değin bir dağıtım noktası olan Reno, Sierra Nevada'ya ve Tahoe Gölüne yakınlığı nedeniyle zamanla ilgi gören bir sayfiye merkezi durumuna geldi. Eyaletlerarası ticarete konu olan malların toplanma ve depolanmasını vergiden bağışık tutan

Nevada Serbest Liman Yasası kentini bir depolama ve dağıtım merkezi durumuna getirmesini sağladı.

1864'te açılan Nevada Üniversitesi 1886'da Elko'dan Reno'ya taşındı. Üniversiteye bağlı Mackay Madencilik Okulu Müzesi'nde bölgenin madencilik tarihine ışık tutan örnekler sergilenir. 1960'ta üniversiteye bağlı Çöl Araştırmaları Enstitüsü kurulmuştur. Nevada Tarih Derneği'nin merkezi de Reno'dadır. Nüfus (1990) kent, 133.850; metropoliten alan, 254.667.

Renoir, Jean (d. 15 Eylül 1894, Paris, Fransa - ö. 12 Şubat 1979, Los Angeles, ABD). Fransız sinema yönetmeni. Gerçekçiliği ve güçlü anlatımıyla dikkati çeken farklı filmleriyle sinemanın büyük ustalarından biri olmuştur.

Ünlü ressam Pierre-Auguste Renoir'ın oğludur. Sanatçı bir çevrede, ressamlar ve modelleri arasında, düzenli bir eğitimden çok çevresindeki güzelliklere ilgi duyarak mutlu bir çocukluk geçirdi. 1913'te Aix-en-Provence Üniversitesi'ndeki öğrenimini tamamladı. Öğrenciliği sırasında şiir yazmıştı. Asker olmaya karar vererek süvari sınıfına katıldı. I. Dünya Savaşı sırasında bacağından yaralandı. İyileşme döneminde Paris'teki sinema salonlarında sessiz film dizileriyle ve Charlie Chaplin'le tanıştı. İyileştikten sonra bu kez hava kuvvetlerinde görev başlandı ve savaşın sonunda teğmen oldu.

Meslek seçimi konusunda kararsızdı. Ailesinin yaşadığı Nice yakınlarındaki Cagnes-sur-mer'de ağabeyleriyle birlikte seramik çalışmaları yaptı. 1920'de babasının modellerinden Andrée Heurschling'le evlendi ve babasının bir zamanlar resim yaptığı Paris yakınlarındaki Marlotte köyüne yerleşti.

Dostu Paul Cézanne'la (ressam Paul Cézanne'nin oğlu) birlikte bir seramik atölyesi açmayı tasarladılar. Bu arada tiyatro çevreleriyle ilişki kurmuştu. Sinema sanatının çekiciliğine kapıldı ve bir senaryo yazmaya karar verdi. Senaryosu 1923'te *Catherine* adıyla filme alındı. Bu filmde Catherine Hessling takma adıyla karısı da oynadı. Cézanne'nin mali desteğiyle yapılan ve 1924'te gösterime giren *La Fille de l'eau* (Sudaki Kız) filminde de karısı rol aldı. İlk filmlerinin tümü kötü teknik koşullarda ve eksik malzemeyle çekilmiş, oldukça amatör işi çalışmalardı. Ama gene de Renoir'ın dehasının izlerini taşıyorlardı. Güçlü bir resim etkisini açığa vuran bu ilk filmler zamanla özel bir ilgi gördü. Renoir 1920'lerin sonlarında Émile Zola, Hans Christian Andersen gibi çeşitli yazarlardan esinleniyse de, çalışmaları dönemin Fransız *avant-garde*'i çizgisinde, kendine özgü filmlerdi.

Bu filmler ticari başarı kazanamadı ve Renoir'la birlikte filmlerine para koyanlar iflas durumuna geldiler. Sesli film döneminin başlaması yeni güçlükler neden oldu, ama *On purge bébé* (1931) filmiyle Renoir bu sınavı geçti ve Georges de la Fouchardière'den uyarladığı çarpıcı *La Chienne*'le (1931; Dişi Köpek) kendini kanıtladı.

Renoir 1930'larda en önemli yapıtlarından bazılarını verdi. Dönemin eleştirmenlerince anlaşılmasa da bulunduğu büyük bir başarı kazanamayan bu filmler arasında, George Simenon'dan uyarlanan *La Nuit du carrefour* (1932), anarşist ve sınır tanımaz bir komedi olan *Boudu sauvé des eaux* (1932), Flaubert uyarlaması *Madame Bovary* (1934) ve *Le Crime de M. Lange* (1936; M. Lange'nin Suçu) sayılabilir.

Fransız Halk Cephesi'nin toplumsal etkinliklerine yakınlık duyan Renoir, 1936'da propaganda filmi *La Vie est à nous*'yu

(Yaşam Bızımızdır) çekti. Aynı yıl, büyük güçlüklerle tamamladığı *Une Partie de campagne* (Bir Kır Eğlencesi) adlı kısa film 1946'da gösterildi. İzlenimci sinemanın yapıtlarından olan bu film, Renoir'ın sinemasında teknikten daha çok önem taşıyan resim duygusunu ve şırselliği bütün yoğunluğuyla ortaya koyuyordu. Renoir 1930'ların sonlarında, I. Dünya Savaşı'ndaki savaş tutsaklarının etkileyici öyküsünü anlatan *La Grande Illusion* (1937; *Harp Esirleri / Büyük Aldanış*). Zola'dan başanlı bir serbest uyarlama olan *La Bête humaine* (1938; *Hayvanlaşan İnsan*) ve başyapıtı sayılan *La Règle du jeu* (1939; *Oyunun Kuralı*) gibi önemli yapıtlar verdi. Dağıtımcılar tarafından kesilen ve bölümlere ayrılan *Oyunun Kuralı*, şaşırtıcı güzelliğini ortaya koyan özgün biçimiyle ilk kez 1965'te gösterildi.

II. Dünya Savaşı'nda Fransa'nın Nazi işgalinde olduğu dönemde Renoir da birçok dostu gibi Hollywood'a giderek çalışmalarını orada sürdürdü ve eski üslubundan oldukça uzak, farklı nitelikte filmler yaptı. Bunlar arasında *Swamp Water* (1941; *Bataklık*), *The Southerner* (1945; *Güneyli*), *Diary of a Chambermaid* (1946; *Bir Oda Hizmetçisinin Günlüğü*) ve *The Woman on the Beach* (1947; *Kumsaldaki Kadın*) sayılabilir. Renoir 1944'te Catherine Hessling'den boşandıktan sonra Brezilyalı sinemacı Alberto Cavalcanti'nin kızı Dido Freire ile evlendi. İlk renkli filmi *The River*'i (1951; *Rüya Gibi Geçti*) Hindistan'da çekti. Avrupa'ya dönerek 1952'de İtalya'da *Le Carrosse d'or*'u (*Altın Araba*) çevirdi. Film, oyunculara ve oyunculuğa mesleğine duyduğu sevgiyi açığa vuruyordu. Renoir genellikle kendi filmlerinde rol de alıyor ve oyuncularına, canlandırdıkları rollere kendilerinden bir şeyler katma olanağı veriyordu. Daha sonra, 18. yüzyıl Montmartre'nin masalsı öyküsü *French-Cancan* (1955; *Paris Eğlencesi*) ve şaşırtıcı canlılıkta bir dönemin fantezisi olan *Éléna et les hommes*'u (1956; *Elena ve Erkekler*) çekti. 1960'lar ve sonrasında yapıtlarında ve televizyon çalışmalarında ise eski filmlerinin düzeyini tutturamadı.

Filmlerinin yanı sıra, ilk kez 1955'te sahnelenen *Orvet* adlı bir oyun, *Les Cahiers du capitaine Georges* (1966) adlı bir roman ve babası üzerine çok değerli bir anı kitabı olan *Renoir*'i (1962) yazmıştı. *Ma vie et mes films* (Yaşamım ve Filmlerim) adlı kitabı 1974'te yayımlandı.

Renoir, Pierre-Auguste (d. 25 Şubat 1841, Limoges - ö. 3 Aralık 1919, Cagnes, Fransa), Fransız ressam. Gerçek yaşamdan sahneleri yansıttığı ilk yapıtlarında renk ve ışığı izlenimciliğe özgü biçimde kullanmış. Ama 1880'lerin ortalarında bu akımla ilişkisini kopararak daha disiplinli ve biçimsel bir teknikte portre ve figür çalışmalarına yönelmiştir.

Renoir zanaatçı bir ailenin çocuğuydu. 1845'te ailesiyle birlikte Paris'e yerleşti. Sanata yatkınlığı daha çocukken ortaya çıkınca ailesi onu bir porselen fabrikasına çırak olarak verdi. Renoir 1862'de Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nun akşam derslerini izlemeye başladı. Burada bir yandan çizim ve anatomi öğrenirken, bir yandan da Charles Gleyre'nin atölyesine devam etti. Öğretmenin akademik eğitim yöntemini pek benimseymemişti, ama belirli bir temel edinebilmek için derslerden vazgeçmedi. Bu sralarda Gleyre'nin atölyesindeki Alfred Sisley, Claude Monet ve Frédéric Bazille'le dost oldu. Dördü de geleneklerden kurtulmuş, yaşama dönük bir sanatın düşünü kuruyordu. Aynı yıllarda Suisse

Akademisi'nde öğrenim gören Paul Cézanne ile Camille Pissarro da benzer düşünceler taşıyordu. Bu iki grup Bazille'in aracılığıyla sık sık buluşuyordu.

Renoir ilk kez 1864'te arkadaşlarıyla birlikte Fontainebleau Ormanına giderek açık havada çalışmaya başladı. Daha önce Barbizon okulu sanatçıları da, geleneksel yöntemleri tümüyle bir yana bırakmamakla

"Kendi Portresi", Pierre-Auguste Renoir'ın bir yağlıboya çalışması, 1910; Durand-Ruel Koleksiyonu, Paris. Durand-Ruel, S. P. A. D. E. M., 1971. French Reproduction Rights, Inc.

birlikte, burada çalışmışlardı. Manet de skandal yaratan "Kırda Yemek" adlı resmini açık havada yapmıştı. Koşullar yeni bir resim dili yaratmaya uygundu. 1874'te düzenlenen ilk izlenimci sergi epeyce olay yarattı. Akımlın kendini kabul ettirmesi için 10 yıl geçmesi gerekti.

Renoir'ın yapıtları bu yeni düşüncelerin ve tekniklerin somut belgeleri idi. Özellikle bitkilere ve açık hava altındaki kadın tenine verdiği pırıltılı titreşimlerle Renoir bu dönemde izlenimciliğin en önemli ustalarından oldu. Bu dört sanatçı paletlerinden siyahı atıp açık renklere yöneldiler; ama uyguladıkları bu yeni teknik yapıtlarının resmi Salon sergilerinden geri çevrilmesine yol açtı. Renoir, figürü manzaraya yeğlemeyle öbür izlenimcilerden ayrılıyordu. Bu dönemde gerçekleştirdiği portre çalışmalarını 1879'da Modern Yaşam Galerisi'nde sergiledi.

Renoir'ın 1881'deki Cezayir, İtalya ve Provence gezileri üslubunun gelişmesini büyük ölçüde etkiledi. Küçük fırça vuruşlarından oluşan izlenimci tekniklerin, özellikle kadın teninin pürüzsüzlüğünü vermekte yetersiz kaldığını anladı. Ayrıca siyahın, meslektaşlarının karşı çıktığı kadar aykırı bir renk olmadığını, hatta bazı durumlarda öbür renkleri ön plana çıkaran bir etkisi bulunduğunu gördü. İtalya gezisinde Raffaello'yu keşfetmiş ve onun klasikçi tutumunu içinde biçimi tanımlayan net çizgilerin ve düzgün yüzeylerin resme derinlik katmadaki etkisini görmüştü. O günlerde okuduğu Cennino Cennini'nin *Il libro dell'arte* (1437; Ustanın Elkitabı) adlı yapıtı da bu düşüncelerini doğruluyordu. İzlenimci anlayıştan kuşku duymaya başlamıştı. Renoir'ın 1883-84 yıllarında yaptığı resimler eskilerden o kadar farklıydı ki, sanat tarihçileri bunları, Ingres'in tekniğiyle benzerliklerini (bu benzerlik belirsiz de olsa) belirtmek için "Ingres dönemi" yapıtları olarak sınıfladılar. Ama Renoir'ın izlenimcilik deneyimi boşu-

na geçmiş, ona son derece renkli bir palet kazandırmıştı.

İzlenimciliğe karşı duyduğu tepki 1890'lara değin sürdü. Bu arada Fransa'nın güneyine birçok gezi yapmıştı. Bu yörenin güneşli doğası, izlenimciliğinden ayrılma isteğini güçlendirmiş, renkli ve duyumsal görünümleleriyle yeni resimler yaratma olanağı sunmuştu. Ama aynı zamanda, doğada izlediği anlık değişimler de onu klasikliğin kesin kurallarından uzaklaşmaya yöneltmişti. Bu yıllarda mali durumu biraz düzeldi; 1890'da Alice Charigot'yla evlendi; 1892'de Durand-Ruel'in düzenlediği sergisi çok başarılı oldu.

1890'ların ortalarında romantizma ağırlıktan artan Renoir zamanının çoğunu Güney Fransa'da geçirmeye başladı. 1899'da küçük bir köy olan Cagnes'i keşfetti ve 1907'de buraya yerleşti. 1910'da artık yürüyemez duruma gelmişti. Romatizmadan parmaklarını hareket ettiremiyor, ama fırçayı eline bağlayarak resim yapmayı sürdürdü.

Bütün acılarına karşın resimleri hâlâ neşeli bir hava taşıyordu. Portre çalışmalarını sürdürdü; ayrıca bahçesindeki çiçek ve meyvelerden esinlenerek ölüdoğalar ve manzara yapıtı. Kadın vücudundan aldığı tadı genç Richard Guino'nun yardımıyla heykelle dönüştürmeye çalıştı. Guino yaklaşık 1913'ten sonra en önemli yardımcısı oldu.

ÖNEMLİ YAPITLARI "Diana" (1867, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.). "Ressam Sisley ve Karısı" (1868, Wallraf-Richartz Müzesi, Köln). "Odahk" (1870, Ulusal Sanat Müzesi, Washington, D.C.). "Kahvaltı" (1872, Barnes Vakfı, Merion, Pennsylvania). "Monet Bahçesinde Resim Yapan" (1873, Wadsworth Atheneum, Hartford, Connecticut). "Dansçı" (1874, Ulusal Sanat Müzesi, Washington, D.C.). "Bayan Choquet" (1875, Devlet Galerisi, Stuttgart). "Bayan Charpentier ve Çocukları" (1878, Metropolitan Sanat Müzesi, New York). "Küçük Mavi Çiplak" (1879-80, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo). "Yüklenen" (1881, Sterling ve Francine Clark Sanat Enstitüsü, Williamstown). "Sainte-Victoire Dağı" (1889, Barnes Vakfı, Merion). "Okuyan Genç Kız" (1892, Durand-Ruel Koleksiyonu, Paris). "Berthe Merosot ve Kızı" (1894, Bayan Ernest Renart Koleksiyonu, Paris). "Sanatçının Ailesi" (1896, Barnes Vakfı, Merion). "Kaldıraç" (1899, Barnes Vakfı, Merion).

Renouvier, Charles-Bernard (d. 1 Ocak 1815, Montpellier - ö. 1 Eylül 1903, Prades, Fransa). Fransa'da Yeni-Kantçı akımın kurucusu. Fransız yasalar ile ahlak arasındaki her türlü zorunlu bağ reddetmiştir.

Akademik nitelikli hiçbir görevde bulunmayan Renouvier sayısız kitabıyla döneminde çok etkili oldu. Kant'ın eleştirel felsefesinden yola çıkmakla birlikte çok farklı sonuçlara ulaştı. Örneğin, fenomenlerin yalnızca kendilerinin görünüşleri olduklarını, görünüşlerin ötesinde ya da altında yatan kendi başına şeylerin görünüşleri olmadığını savundu. Bağlantının bütün bilgi kategorilerinde yer almasına dayanarak her fenomenin öteki fenomenlerle bağlantısı içinde kavranabileceğini savundu.

Renouvier'nin Politeknik Okul'da (1834-36) edindiği matematik birikimi "sayılar yasası" kavramının temelini oluşturdu. Ona göre her sayı biricik, kendi başına, indirgenemeyen ama öteki sayılarla bağlantılı bir birimdir. Biriciklik ilkesini insanlara da uyguladı; insanın bir grup bilinci ya da mutlak zihin tarafından özümsemesine karşı çıktı. Samsun sayı kavramını yadsıdıkları sonra, zaman ve uzayla birlikte bütün sonsuzluk kavramlarını reddetti. Tanrı'yı bir toz ya da mutlak varlık olarak görmedi; onu sonsuz yetkinlik gücü olan ahlaki

düzenin kendisi olarak tanımladı. İnsan bireyselliğini, kendi kendini belirlemekle ve özgür iradeyle özdeşleştirdi. Ona göre bu kavramlar ahlakın ve kesin bilginin zorunlu varsayımlarıydı. Bilgi ve inancı birbirinden ayırmayan Renouvier insan davranışlarının tutarlılığını insanlığın türdeşliğiyle açıkladı.

Başlıca yapıtları arasında *Manuel de philosophie moderne* (1842; Çağdaş Felsefe Elkitabı), *Manuel de philosophie ancienne* (1844; İlkçağ Felsefesi Elkitabı), *Essais de critique générale* (1854; Genel Eleştiri Denemeleri), *Introduction à la philosophie analytique de l'histoire* (1864; Analitik Tarih Felsefesine Giriş) sayılabilir.

rentaşı, mücevher olarak kullanılan renksiz, fasetalı cam. Elmasa benzemesi için oturduğu zeminin altına altın ya da gümüş varak yerleştirilerek tıraşlanan taşlara da rentası denir. Başlangıçta, Almanya'da Ren Irmağı'ndan çıkarılan kayaç kristallerinden kesilen değerli taşları tanımlamak üzere kullanılan rentası sözcüğü, daha sonraları genel olarak tüm fasetalı kayaç kristalleri için kullanılır olmuştur.

Renville Antlaşması, Hollanda'yla Endonezya Cumhuriyeti arasında, Cakarta limanında demirli "Renville" adlı ABD savaş gemisinde yapılan antlaşma (17 Ocak 1948). İki ülke arasında 1947'de imzalanan Linggadjati Antlaşması'yla (*) çözülemeyen sorunları gidermeye yönelik başarısız bir girişim olmuştur.

Hollandalılarla Endonezyalılar arasındaki anlaşmazlıklar Endonezya Birleşik Devletleri adı altında federal bir örgütlenmeye gidilmesini karara bağlayan Linggadjati Antlaşması'ndan sonra da sürdü. Taraflar birbirlerini antlaşmayı çiğnemekle suçlar, Hollandalıları Cava ve Madura'da askeri hareketlerini sürdürdüler. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin arabuluculuk önerisi üzerine Avustralya, Belçika ve ABD temsilcilerinden oluşan bir İyi Niyet Komisyonu oluşturuldu. Komisyon, Hollandalıların yönetimi federal Endonezya Devleti'ne devretmelerine değin geçecek süre içinde Endonezya Cumhuriyeti'nin iç işlerindeki özerkliğinin kısıtlanmamasını ve ileride kurulacak federal yönetimde cumhuriyetle adil temsil hakkı tanınmasını güvence altına aldı.

Renville Antlaşması olarak bilinen ateşkes antlaşmasıyla Hollanda'nın toprak kazanımları onaylandı ve Endonezya Birleşik Devletleri'nin kuruluşuna değin egemenlik Hollanda'ya bırakıldı. Endonezya Cumhuriyeti'nin tek kazancı Cava, Madura ve Sumatra'nın Hollanda işgali altındaki kesimlerinde yaşayanlara, yapılacak bir plebisitle cumhuriyete katılma ya da aynı devletler kurma konusunda karar verme hakkının tanınmasıydı.

Hollanda, antlaşmanın yapılmasından kısa süre sonra Sumatra'da, Endonezya Cumhuriyeti'nin topraklarının bir bölümünü de içine alan bir devlet kurduğunu ilan etti. Hollandalılar ayrıca cumhuriyet yönetiminin azınlık olarak temsil edildiği bir kongre topladılar ve Aralık 1948'de cumhuriyetin başkenti Yogyakarta'yı ele geçirdiler. Endonezyalıların başlattığı gerilla savaşı, Hollandalıların 1949'da ülke topraklarından çıkarılmasına değin sürdü.

renyum (Re), periyodik tablonun VIIb grubunda yer alan kimyasal element. Doğada ender olarak rastlanan bir metaldir ve yoğunluğu en yüksek elementlerden biridir. 1869'da Rus kimyacı Dmitri İvanoviç Mendeleev'in öngördüğü renyumu ilk olarak 1925'te Alman kimyacı Ida ve Walter

Noddack ile Otto Carl Berg buldular. Metal haldeki renyum ve alaşımlarının dolmakalemler uçları, yüksek sıcaklıkları ölçen ısı çiftleri (platinle birlikte), katalizörler, elektrik bağlantı noktaları ve elektrik elemanları gibi sınırlı kullanım alanları vardır.

Renyum çok çeşitli minerallerde, çoğunlukla milyonda 0,1 ile 1 bölüm arası gibi düşük oranlarda bulunur. Bir molibden sülfür cevheri olan molibdenitte milyonda 20 bölüm kadar, sülfürlü bakır cevherlerinde ise daha az oranda bulunur. Renyum, mobildenit cevherinin ergitilmesi sırasında çıkan baca tozlarındaki uçucu renyum heptaoksidin (Re₂O₇) deriştirilmesi ya da elektrolitik bakırın elde edildiği arıtma işlemi sırasında platin metaliyle birlikte anot çamurunda toplanan metali deriştirilmesi yoluyla üretilir. Siyah toz halindeki renyum metali ise, amonyum perrenatın (NH₄ReO₄) hidrojenle indirgenmesiyle elde edilir ve bu toz hidrojen gazı içinde, yüksek sıcaklık altında çubuklar biçiminde sıkıştırılıp sinterleştirilir. Soğuk metal işleme ve tavlama işlemleriyle tel ya da ince yaprak halinde çekilebilir.

Gümüş beyazı rengindeki renyum metalinin sertliği çok yüksektir, aşınmaya ve yenime karşı çok dayanıklıdır ve erime noktası çok yüksek olan elementlerden biridir. Toz halindeki metali havada 150°C'nin üzerindeki sıcaklıklarda yavaş yavaş, çok yüksek sıcaklıklarda ise hızla yükseltgenmesiyle sarı renkli tetraoksidi oluşur. Metal hidroklorik asitte çözünmez, öbür asitlerde de çok yavaş çözünür. 0'dan +7'ye değin yükseltgenme durumunda olduğu bileşikler bulunmakla birlikte, renyum bileşiklerinde genellikle +3, +4, +5 ve en çok da +7 değerliklidir.

Perrenik asit (HReO₄) ile bunun susuz biçimi olan heptaoksit ve perrenatlar en yaygın kararlı renyum (VII) bileşikleridir. Doğal renyum kararlı izotopu renyum-185 (yüzde 37,07) ile yarı ömrü 7×10¹⁰ yıl olan radyoaktif izotopu renyum-187'nin (yüzde 62,93) bir karışımı halinde bulunur.

atom numarası	75
atom ağırlığı	186,2
erime noktası	3 180°C
kaynama noktası	5.627°C
özgül ağırlığı	20,5 (20°C'de)
değerliği	1,2,3,4,5,6,7
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-13-2 ya da (Xe)4f ¹⁴ 5d ⁵ 6s ²

reosta, bir elektrik devresinden geçen akımı ayarlamak ya da devredeki elektriksel direnci değiştirmek amacıyla kullanılan ayarlanabilir direnç. Reosta yardımıyla üretilen özellikleri ayarlanabilir, ışıklar kısıp açılabilir, elektrik motorlarının dönmesi başlatılabilir ya da dönüş hızları ayarlanabilir. Bir reostada direnç ögesi olarak metal tel, metal şerit, karbon ya da iletken bir sıvı (elektrolit) kullanılır. Orta şiddette akımların ayarlanmasında metal tel ya da şeritli reostaların kullanılması uygundur. Çok zayıf akımlarda karbonlu reostalar, çok yüksek akımlarda ise bir elektrolite daldırılmış elektrotlardan oluşan sıvılı reostalar kullanılır.

En çok kullanılan ayarlanabilir direnç türü, iki sabit uç arasına bağlanmış bir direnç ile bu direnç üzerinde kaydırılabilen bir kontakta oluşan potansiyometredir. Ayarlanabilir gerilim bölücüsü olarak yaygın biçimde kullanılan potansiyometrelerden, radyo, yükselteç gibi aygıtlarda ses şiddetini ayarlamakta yararlanılır.

reovirüs, içerdikleri nükleik asitin yapısı açısından bazı bitki virüslerine benzeyen, *Reoviridae* familyasından hayvan virüsleri-

nin ortak adı. Küre biçimli reovirüslerin dış zarı yoktur, boyu 70-80 nanometredir (nm; 1 nm=10⁻⁹ metre), kapsomer olarak bilinen 92 altbirim içerir. Çekirdeği çift sarmallı ribonükleik asitten (RNA) oluşur. Hayvanlarda solunum yolları ve sindirim kanalında yaşayan reovirüslerin hastalığa neden olup olmadığı bilinmemektedir.

repartimento (İspanyolcada "paylaşım" ya da "dağıtım"), Peru'da MITA. Nueva España'da (Meksika) CUATEQUIL olarak da bilinir, Amerika'daki İspanyol sömürgelelerinde bazı İspanyollara, zorunlu işte çalıştırmak üzere Yerli toplama izni veren sistem. 1499'da yürürlüğe konan sistem kesin biçimini yaklaşık 1575'te aldı. Belli bir bölgedeki Yerlilerin yaklaşık yüzde 5'inin madenlerde, yüzde 10'unun da mevsimlik tarım işlerinde çalıştırılmasına olanak veren sistemden yararlanmak isteyen İspanyolların, genel valiye ya da *audiencia*'ya (*) başvurarak plantasyon, çiftlik ya da madenleri için gereken Yerli emeğinin gıda maddeleri ve temel malların üretiminde kullanılacağını belirtmeleri gerekiyordu.

Yasal olarak, söz konusu çalışma döneminin yılda üç ya da dört kez iki haftayı (madenlerde beş hafta) aşmaması ve ücret ödenmesi gerekiyordu. Ama uygulamada bu gerekler göz ardı ediliyordu. Yerlilere çoğu kez kötü davranıldığı için sistem İspanyol hükümetince 1601'de ve 1609'da değiştirildi. Yeni düzenlemeye göre belli bir bölgedeki Yerlilerin yüzde 25'i İspanyollar için çalışacak, ama kendi işverenlerini ve çalışma süresini seçmekte özgür olacaktı. Yerlilerin yerine yeterli sayıda Siyah köle satın alınuncaya değin madenlerde eski sistemin sürmesine izin verilmişti. Yeni sistem, koloni döneminin sonuna (y. 1820) değin hukuken yürürlükte kaldı. Uygulamada 17. ve 18. yüzyıllarda alınan yeni yasaklama kararlarına karşın Yerliler gene eski sisteme göre zorla çalıştırıldılar. Ayrıca bak. *encomienda*.

repertuvar tiyatrosu, yerleşik tiyatro topluluklarının genellikle haftanın her gecesi repertuvarlarındaki aynı bir oyunu sahnelenip bu arada yeni oyunların hazırlıklarını ve provalarını yürütmesine dayanan tiyatroculuk sistemi. Gerçek biçimiyle repertuvar tiyatrosu, Fransa, Almanya ve bazı başka ülkelerde devlet desteğiyle etkinliklerini sürdüren topluluklarca uygulanmış, ama yüksek maliyetli ve güç bir sistem olduğu için günümüzde değişikliğe uğramıştır. Topluluklar bugün seçtikleri daha az sayıda oyunu daha uzun bir süre, sezon içinde dönüşümlü olarak ya da art arda sahnelenmeyi yeğlemektedir. Repertuvar tiyatrosu hem ticari açıdan başarılı oyunlar, hem de deneyzel yapıtlar için önemli bir işlev görmüş, Eugene O'Neill ve John Millington Synge gibi oyun yazarlarının ilk yapıtlarının gün ışığına çıkmasını sağlamış, genç oyuncular için de bir eğitim yeri olmuştur.

İngiltere'de repertuvar tiyatrosu terimi 1900'lerin başlarında, nitelikli tiyatronun bütün ülkeye yayılmasını amaçlayan hareket için kullanıldı. Manchester, Birmingham ve Liverpool gibi kentlerde haftada bir ya da iki haftada bir yeni oyun sahnelenen topluluklar kuruldu. Bunlar düzenli olmalarına karşın, sahneye konmaya hazır oyunlardan oluşan bir repertuvarın çok, kısa süreli sahnelenen bir dizi oyunla izleyici karşısına çıkıyorlardı ve bu nedenle başlangıçta tam repertuvar topluluğu değillerdi. 1946'da devlet yardımı almaya başlayan bu topluluklar, 1960'larda öbür Avrupa ülkelerinde etkinlik gösteren devlet desteğindeki tiyatrolarda olduğu gibi repertuvarlar oluş-

turmuşlardı. Repertuvar sistemiyle oyun sahnelen başlıca İngiliz toplulukları. Stratford-upon-Avon ve Londra'da etkinlik gösteren Kraliyet Shakespeare Topluluğu ile Kraliyet Ulusal Tiyatrosu'dur. ABD'de daha az ilgi gören repertuvar tiyatrolarından biri San Francisco'daki Amerikan Konservatuvar Tiyatrosu'dur.

Repin, İlya Yefimoviç (d. 5 Ağustos 1844, Çuguyev, Rus Çarlığı - ö. 29 Eylül 1930, Kuokkala, Finlandiya), tarihsel konulu resimlerdeki duygusallıkla tanınan Rus ressam.

Harkov yakınlarında yaşayan yoksul bir ailenin çocuğuydu. Resim yapmayı Bunakov adlı bir ikon ressamından öğrendi ve üç yıl boyunca yaşamını bu yolla kazandı.

"Zaporozhian Cossacks", Repin'in bir yağlıboya çalışması, 1891; Rusya Devlet Müzesi, Petersburg
Novos Press Agency

1863'te Petersburg'daki Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdi. Altı yıl süren öğrenimi sonunda bir altın madalya ile Fransa ve İtalya'yı gezmesine olanak tanıyan bir burs kazandı. Rusya'ya döndükten sonra tarihsel olayları betimleyen resimler yapmaya başladı. 1894'te Petersburg Akademisi'nde tarihsel resim hocası oldu. En önemli yapıtları "Kursk İlinde Dinsel Tören" (1880, Devlet Tretyakov Galerisi, Moskova), "İvan Grozni (Korkunç) ve Oğlu İvan, 16 Kasım 1581" (1885, Devlet Tretyakov Galerisi, Moskova) ve "Zaporozhian Cossacks" (1891, Rusya Devlet Müzesi, Petersburg).

replikasyon bak. eşlenme

Repin, Nikolay Vasilyeviç, Prens (d. 22 Mart 1734 - ö. 24 Mayıs 1801, Moskova, Rus Çarlığı), uzun yıllar Çariçe II. Yekaterina'nın hizmetinde çalışan Rus diplomat ve subay. Polonya'nın taksimi öncesinde Rusya'nın bu ülke üzerindeki denetimini artırmış, Osmanlı Devleti'yle Rusya arasındaki savaşlarda önemli askeri görevler üstlenmiştir.

1762'de Çar III. Petro tarafından Rusya'nın Berlin büyükelçiliğine atandı. 1762'nin ortalarında Petro'yu devirerek tahta çıkan II. Yekaterina ise görev yerini Varşova olarak değiştirdi (Kasım 1763). Yeni görevi sırasında zayıf Polonya yönetimini Rusya'nın denetimine sokmaya çalışan Repnin, bu amaçla krala muhalif ve Rusya yanlısı Polonyalı soyluların bir araya getiren Radom Konfederasyonu (Temmuz 1767) adlı silahlı birliğin kuruluşunu destekledi. Konfederasyonun Varşova'yı ele geçirmesi ve 1768'de yeni bir meclisin (*sejm*) toplanmasını ardından Rus birliklerinin desteğiyle meclisi Rusya'ya Polonya'nın içişlerine karışma hakkı tanıyan bir karar almaya zorladı.

Kararın sonucunda Polonya'da iç savaş başladı ve Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş

açtı. Varşova'daki görevinden alınarak cepheye gönderilen (1768) Repnin, Eflâk ve Boğdan'da kazandığı zaferler sonucunda Eflâk'taki Rus ordularının başkomutanlığına getirildi (1771). Osmanlı ordularını Bükreş'te yenilgiye uğrattıktan sonra komutanlık görevini bıraktı. Ama 1774'te Silistre'nin ele geçirilmesiyle sonuçlanan çarpışmalara katıldı ve savaşı sona erdiren Küçük Kaynarca Antlaşması'nın (1774) görüşmelerinde hazır bulundu.

1775-76 yıllarında Rusya'nın İstanbul büyükelçisi olarak görev yapan Repnin, Bav-yera Veraset Savaşı'nı sona erdiren Teschen Kongresi'nde (Mart-Mayıs 1779) Rusya'nın

tam yetkili elçisiydi. 1791'de başkomutanlığa getirildikten sonra Osmanlıları Machin'de yenerek Galati'de (11 Ağustos 1791) ateşkesi kabul etmek zorunda bıraktı.

1794'te Polonya'nın taksimi sırasında Rusya'nın eline geçen Litvanya eyaletlerinin genel valiliğine atandı. 1796'da Çar I. Pavel tarafından mareşallığa yükseltildi ve Fransa'ya karşı Rusya'yla ittifaka girmelerini sağlamak üzere Avusturya ve Prusya'ya gönderildi (1798). Ama bu görevinde başarılı olamadı ve Rusya'ya dönüşünde görevden alındı.

represyon bak. engelleme

Reptilia bak. sürüngenler

Repton, Humphry (d. 21 Nisan 1752, Bury St. Edmunds, Suffolk - ö. 24 Mart 1818, Londra, İngiltere), İngiliz peyzaj mimarı. Toprak sahibi küçük soyluların arazilerinde yaptığı düzenlemelerle Lancelot Brown'ın izleyicisi olmuştur.

Varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Ailesi onun tüccar olmasını istemişti. Ama Repton bu işte başarılı kazanamayınca bir köye çekilerek amatör suluboya ressamlığına başladı. 1788'de peyzaj mimarlığına ilgi duydu. Düzenlemesi istenen araziler için kendi önerilerini gösteren suluboya resimler hazırlayarak çalışıyordu.

Tasarladığı peyzaj düzenlemeleri çok sık bir yeşil örtüyle kaplıdır. Repton ev ile içinde yer aldığı arazi arasında teraslar, parmaklıklar ve merdivenlerle bağlantı kurmayı severdi. Peyzaj mimarlığıyla ilgili üç önemli yapıtı vardır: *Sketches and Hints on Landscape Gardening* (1795; Peyzaj Mimarlığı Konusunda Taslaklar ve Öneriler), *Observations on the Theory and Practice of Landscape Gardening* (1803; Peyzaj Mimarlığının Kuram ve Uygulaması Üzerine Gözlemler) ve *Fragments on the Theory and Practice of Landscape Gardening* (1816;

Peyzaj Mimarlığının Kuram ve Uygulaması Üzerine Düşünceler)

requiem, **REQUİEM** kelimesi olarak da bilinir. Ölümler Missası'nın (*missa pro defunctis*) bestesi. Bu adı, missa ayının giriş bölümü *Intronus*'un başlangıç dizesi olan "Requiem aeternam dona eis Domine"den (Onlara sonsuz istirahatı bağışla, Tanrım) alır. *Requiem*'in çoksesli bestesi, normal missanınkinden yalnızca, hem ayının Değişmeyen Bölümünden (Genel Bölüm) *Kyrie, Sanctus, Agnus Dei* gibi bazı parçaları, hem de Değişen Bölümünden (Özel Bölüm) *Intronus* ve *Graduale*'yi içermesiyle ayrılır. "Dies irae"nin (Gazap Günü) izlediği bir *Tractus, Alleluia*'nın yerini alır ve çoğunlukla da bestedeki başlıca dramatik öğeyi oluşturur. 19. yüzyılda Berlioz, Cherubini, Dvořák, Verdi, Bruckner ve Fauré, 20. yüzyılda da Maurice Durufle ve Benjamin Britten ünlü *requiem*'ler yazmışlardır. Britten'in *War Requiem*'i (1962; Savaş Requiem'i) Latince dualar ve savaş şiirleriyle bestelenmiştir. Brahms'ın ünlü *Ein deutsches Requiem*'i (Bir Alman Requiem'i) missa sözleriyle seslendirilmez, ama kutsal metinlerden alınmış pasajlarla bestelenmiştir.

Rerum Novarum, 1891'de Papa XIII. Leo'nun yayımladığı ve birçok tutucu Katolik'in devrimci nitelikte bulduğu genelge. Özellikle Sanayi Devrimi'yle ortaya çıkan sorunlar bağlamında toplumsal adalete ilişkin çağdaş Katolik anlayışı dile getiren genelge, kilisenin toplumsal sorunların ahlakı yönü konusunda görüş bildirebileceğini vurguluyordu.

res iudicata, hukukta "hükme bağlanmış iş" anlamına gelen Latince terim. Genellikle, verilmiş bir mahkeme kararının tekrar tekrar gözden geçirilmesinin kimsenin yararına olmayacağını belirtmek için kullanılır. Yargı işlerinin yoğunluğuna bağlı olarak, davanın taraflarına belli bir konuda tek bir itiraz hakkı tanıma zorunluluğundan doğan *res iudicata*'nın mahkemelerin daha düzenli bir işleyişe kavuşmasıyla kapsam ve etkisi de artmıştır. Ayrıca bak. kesin hüküm.

res nullius, Roma hukukunda, üzerinde fiilen mülkiyet kurulmamış sahipsiz eşya. Yabancı hayvanlar, denizde ortaya çıkan yeni adalar, deniz kenarında bulunan kıymetli taşlar, Roma'nın savaştığı ya da henüz bir antlaşmayla ilişkilerini belirlemediği devletlere ait mallar, tanrılara ya da kamunun yararlanmasına ayrılmış eşya da *res nullius* kapsamına girerdi.

Çağdaş hukukta sahipli ve sahipsiz eşya ayrımı, özellikle mülkiyet hakkının iktisabı bakımından önemlidir. Sahipli eşyada mülkiyet ancak devirle geçer, sahipsiz eşyada ise aslından edinme yoluyla kurulur. Bir kişinin kendi isteğiyle mülkiyetinden vazgeçtiği eşya sahipsiz sayılır; buna karşılık malikin isteği dışında elinden çıkan eşya sahipsiz olmaz.

res publica, Roma'nın İÖ 509 - İÖ 27 arasındaki Cumhuriyet döneminde devlete verilen ad. Günümüzde sözcük olarak "cumhuriyet" anlamına gelen terimi siyaset dilinde ilk kullanan Montesquieu'dür.

Krallık dönemindeki devlet ile *res publica* arasındaki en büyük fark *magistra*'ların sayıca çoğalması ve dönemli olarak görev yapmasıydı. Bu dönemde bir *civitas* olan Roma henüz İtalya Yarımadasının dışına taşmamıştı. Roma'nın çevresinde benzer bir örgütlenmeye dayanan öteki *civitas*'lar, *municipium*'lar ve *colonium*'lar yer alıyordu.

Roma'nın yarımadasının dışına yayılmasından sonra *civitas* yönetimi kalktı. Cumhuriyet kurumlarının giderek yıkıldığı iç çekişmelerin ardından Augustus'un kendini imparator ilan etmesiyle *res publica* dönemi yentini *principatus* dönemine bıraktı.

Resende, Garcia de (d. y. 1470. Évora - ö. 3 Şubat 1536. Évora, Portekiz). Portekizli şair, vakanüvis ve derlemeci.

Crónica de D. João II (1545, II. João'nun Vakayınamesi) adlı yapıtı büyük ölçüde Rui de Pina'nın (y. 1440-1523) bir çalışmasından alınmış olmakla birlikte, kişisel anılara da yer vermesi nedeniyle özellikle ilgi çekicidir. Çalışmalarının büyük bölümünde, zamanının toplumsal yaşamına ve davranış biçimlerine derin bir sezgiyle yaklaştığı gözlenir. Üç yüz kıtadan oluşan *Miscelânea* adlı şiirinde, yaşadığı dönemin bazı önemli olaylarını (örneğin Portekizlilerin gerçekleştirdiği keşifler) gurur ve şaşkınlığın yanı sıra bir ölçüde toplumsal eleştirisiyle işler. Kendi yapıtlarından bazılarını da kapsayan *Cancioneiro Geral* (1516; Büyük Şarkı Kitabı) adlı büyük antolojisi, ortaçağın sonlarındaki Portekiz şiiri konusunda başlıca bilgi kaynağıdır.

resepsiyon, hukukta, yabancı bir hukukun ya da yasaların alınarak kabul edilmesi. Sömürgeci devletlerin kendi hukuk düzenlerini bağımlı ülkelere aktararak benimsetmesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin Japonya'ya kendi sistemini temel alan bir anayasayı kabul ettirmesi zora dayalı resepsiyon sayılır. Resepsiyonun daha yaygın biçimi yabancı hukukun bağımsız bir devletçe gönüllü olarak alınmasıdır (iradi benimseme). İtalya, İsviçre ve Almanya'nın Roma hukuk düşüncesini ve bu düşünceye dayalı klasik hukuk kurumlarını, ABD ve Kanada'nın İngiliz gelenek hukukunu benimsemesi, bunun örneklerini oluşturur. Türkiye'de de Tanzimat döneminde başlatılan ve Cumhuriyet döneminin başlarında sürdürülen resepsiyon bir "iradi benimseme"dir. Cumhuriyet döneminde en tipik resepsiyon örneği, İsviçre Medeni Kanunu'nun çevrilerek Türk Medeni Kanunu haline getirilmesidir.

Resepsiyonun konusu, iç kullanım için gerekli biçim ve içeriğe kavuşturulan ve yasama yolundan geçirilerek bağlayıcı norm durumuna getirilen yabancı hukuk düşüncesi, kavram ve çözümleridir. Resepsiyon süreci, sosyolojik bakımdan, benimsenen normlara uyulacağı beklentisini içerir. Benimsenen yabancı hukuk bu beklentinin zaman içinde gerçekleşmesi ölçüsünde yabancılık karakterini kaybeder ve yerli hukuk düzeninin kaynaşmış bir parçası durumuna gelir.

reseptör bak. alıcı

reserpin, *Rauwolfia* adlı tropik ağacın bazı türlerinin kökünden elde edilen tansiyon düşürücü ve yatıştırıcı (trankilizan) ilaç. *Rauwolfia serpentina*'nin kökünden hazırlanan toz yüzyıllarca Hindistan'da akıl hastalarını yatıştırmak amacıyla kullanılmıştır. 1952'de elde edilen reserpin, hammadde bulunan çok sayıda *Rauwolfia* alkaloitinden biridir. Toz haline getirilmiş kök 1953'te tıpta kullanılmaya başlamış, kısa zamanda yaygınlaşmıştır. Derin ve uzun süreli yatıştırıcı etkisi vardır. Önceleri psikozlarda merkez sinir sistemini baskılamak amacıyla kullanılan reserpinin yerini günümüzde Penotiyazinler (örn. klorpromazin) almıştır.

Hipertansiyon tedavisindeki değerini koruyan reserpin, bu amaçla düşük dozlarda kullanılır. Yatıştırıcı etkisi kan basıncını düşürmedeki etkinliğine katkıda bulunur.

Reserpin yapay yollarla elde edilebildiği halde, günümüzde tıpta kullanılan ilaç bitkisel kaynaklardan sağlanmaktadır

resesyon bak. iktisadi durgunluk

Reshevsky, Samuel Herman (d. 26 Kasım 1911, Ozorkow, Łódź yakınları, Polonya, Rus Çarlığı - ö. 4 Nisan 1992, Suffern, New York, ABD). ABD'li satranç ustası. Dünya şampiyonluğunu kazanmamasına karşın önde gelen satranç oyuncularından biri sayılır.

Satranç oynamayı dört yaşındayken öğrendi. Altı yaşında gösteri karşılaşmalarına çıktı ve dokuz yaşında satranç ustalığına yükseldi. 1920'de ailesiyle birlikte ABD'ye yerleşti. Daha sonra satranç etkinliği kısıtlanarak okul eğitimine yöneltildi. 1933'te Chicago Üniversitesi'nin muhasebe bölümünü bitirdi. 1935'te önemli uluslararası satranç karşılaşmalarına katılmaya yeniden başladı. Özellikle savunmada yetenekli ve yaratıcı bir oyuncuydu. *Reshevsky on Chess* (1948; Reshevsky'nin Satranç Üzerine Görüşleri) ve *How Chess Games are Won* (1962; Satranç Oyunları Nasıl Kazanılır?) adlı kitapları vardır.

Resia Geçidi, İtalyanca PASSO DI RESIA, Almanca RESCHENPASS ya da RESCHENSCHEN DECK, Avusturya-İtalya sınırının yaklaşık 1,6 km güneyinde, İsviçre sınırının hemen doğusunda yer alan geçit (1.508 m). Avusturya'daki Inn Irmağı vadisinin Unterengadin bölümünü İtalya'daki Adige Irmağı vadisinin ayırır. Adriyatik'le Karadeniz arasındaki su bölümü çizgisini oluşturur ve Raetia Alpleri'yle(*) Ötztal Alpleri'ni(*) birbirinden ayırır. Geçidin hemen altında Resia adlı küçük bir İtalyan köyüyle 1949'da iki küçük gölün birleştirilmesiyle oluşturulan Resia Gölü yer alır. Avusturya'daki Pfunds yakınlarındaki Inn Irmağı vadisinin ayrılan Resia Yolu, Inn Boğazının yukarısındaki Finstermünz Geçidi'ne (1.189 m) doğru yavaş yavaş yükselir. Resia Geçidinden sonra Bolzano'ya doğru iner ve orada Brenner Geçidi yolu ve demiryoluyla birleşir.

residencia, sömürge dönemi İspanyol Amerika'sında, görev süresinin bitiminde bir devlet görevlisinin yaptığı işlerin hukuki açıdan gözden geçirilmesi. 15. yüzyıl başlarında Kastilya'da ortaya çıkan uygulama, 16. yüzyıl başlarından sonra İspanya'nın sömürge imparatorluğunu da kapsayacak biçimde genişletildi. İspanya'da daha çok *corregidores*'ler (yerel yönetim ve yargı görevlileri) için, Yenidünya'da ise her kademede görevliler için geçerliydi. İlk kez 1501'de, Batı Hint Adaları valisi Nicolás de Ovando'nun önceli Francisco de Bobadilla'nın yönetimini gözden geçirmesiyle uygulandı.

Residencia, gerekli bildirimden sonra, görevlinin (*residencia*) yetki bölgesindeki en büyük yerleşim biriminde özel olarak atanmış bir yargıç tarafından yürütülürdü. Yerliler dahil herkesin bu yargıç huzurunda tanıklık yapma hakkı vardı. Yargıç, ilgili görevli ve yetki bölgesinin genel durumu hakkında ayrıntılı bilgi topladıktan ve bütün tanıkları dinledikten sonra görevlinin ifadesini alır ve hazırladığı raporu Madrid'deki Batı Hint Adaları Konseyi'ne (alt kademe görevlileri söz konusu olduğunda yerel *audiencia*'yu [mahkeme]) gönderirdi. Görevi kötüye kullanma durumlarında kararı yargıç verirdi.

Residencia'ların tamamlanmasının bazen gereğinden fazla gecikmesi yüzünden 1667'de bir krallık kararnamesi çıkarılarak genel valilerin *residencia*'ları için altı aylık, öteki görevliler içinse iki aylık süre kısıtlanması getirildi. Yargıç kararına karşı yerel *audiencia*'lara (kralca atanan görevliler söz

konusu olduğunda Batı Hint Adaları Konseyi'ne) itiraz hakkı vardı. Krallık karameleriyle sürekli yasaklanmasına karşın, kralca atanmış görevliler bazen Madrid'den yargıç getirtme masraflarından kaçınmak için kendi öncellerinin *residencia'sını* doğrudan yürütme yoluna gidiyordu. Bu durum özel çekişmelere zemin hazırlıyordu.

Sömürge görevlileri üzerinde krallık denetiminin bir aracı olarak *residencia'nın* etkisi, yargıçlar arasındaki yolsuzluklar ve Madrid'deki kayırmacılık nedeniyle sınırlı kalıyordu.

resim sanatı, özlem, duygu ve düşüncelerin belli estetik kurallar çerçevesinde iki boyutlu bir düzlem üzerine yansıtılmasına dayanan sanat dalı. Resimde hacim, mekân, hareket ve ışık etkileri, resimsel öğeler aracılığıyla elde edilir; bunlar biçim, çizim, renk, ton farklılıkları, doku özellikleri vb'dir. Öğelerin çeşitli biçimlerde bir araya getirilmesi resmin kompozisyonunu oluşturur. Kompozisyon gerçek ya da gerçekdışı olay ve olguları anlatmaya, bir öyküyü betimlemeye ya da yalnızca soyut görsel imgeler yaratmaya olanak verir.

Eski kültürlerde toplum üretilen resimlerin konusunu, tekniğini, biçimini, malzemelerini denetim altında tutar, yapıtların niteliğini (örn. dinsel, bezemeci, eğitsel,

doku özelliklerinin anlatımı bir düzen içinde bir araya getirilmesiyle oluşur. Renklerin ve imgelerin bir araya getirilmesi için açıtsından betimsel ya da simgesel anlamlar taşıyabilir. Ama bir duyguyu, uyumu, gerilimi ya da mekân, hacim, hareket, ışık gibi görsel kavramları yansıtmada, içerikten çok renk ve biçimin ilişkisi önem kazanır.

Çizgi, içerdiği anlatım gücüyle resmin önemli öğelerinden biridir. İnce, kalın, düz, kesik, doğru, eğri, dalgalı, kırık çizgiler yineleme ya da karşıtlık duygusu uyandırmak amacıyla kullanılır. Çizgilerin arasındaki alanların değişik renk ve tonlarla boyanması ise hacim, ağırlık, mekân içindeki konum, doku gibi nitelikleri belirler.

Biçim ve kütle de kompozisyonun oluşmasında önemli bir öğedir. Çocukların, içgüdüsel olarak gördüklerini geometrik biçimlerle ifade etme yöntemini Paul Klee ya da Jean Dubuffet gibi bazı çağdaş sanatçılar da benimsemiştir. Bir kare ya da daire, bakışı kendi merkezine doğru çeker. Bir ikizkenar üçgen sağlamlık duygusu uyandırır, buna karşılık tepesi üstünde duran bir üçgen dengesiz bir durumu belirtir. Elipsler, paralelkenarlar, dikdörtgenler süreklilik, duraganlık duyguları verir. Biçim ve kütleler arasında kalan boşluklar da kompozisyona katkıda bulunacak biçimde değerlendirilir.

Eski Mısır duvar resmi: "Kuş Avı", İÖ 1450; Nebamun'un mezarı, Teb, Mısır
British Museum, Londra

eğlendirici vb) belirlerdi. Ressamlar yaratıcı bir sanatçıdan çok becerikli bir zanaatçı gibi görüldü. Daha sonraları Uzakdoğu'da ve Rönesans Avrupası'nda bağımsız sanatçılar çıkmaya başladı. Bunlar yapıtlarının altına adlarını yazıyor, tasarımda ve bazen de konu seçiminde söz sahibi oluyor, işverenleriyle (koruması altında çalışanları kişiler) kişisel ilişki kuruyor, toplumda saygı görüyorlardı.

19. yüzyılda sanatçıya sürekli bir çalışma ortamı sağlayan işverenler giderek yok olmaya başladı. Sanatçılar topluma yalnızca galeriler ve müzeler aracılığıyla ulaşabilir duruma geldiler. Artık yaşamlarını ödüllere ya da devletten ve sanayi kesiminden aldıkları siparişlerle sürdürüyorlardı. Değişen bu ortam içinde sanatçılar kendi anlatım dillerini geliştirme, yeni ve alışılmadık biçim, malzeme ve teknikleri deneme özgürlüğüne kavuştular. Özellikle Batı sanatında egemen olan, geleneksel sınırları sürekli zorlama eğilimi, art arda yeni üslupların ortaya çıkmasına yol açtı. Sanatla ilgili yayınların artması, gezici sergilerin düzenlenmesi, sanat merkezlerinin kurulması da bu olguyu destekleyen başka etkenler oldu.

Resmin öğeleri. Resmin biçimsel tasarımı çizgilerin, biçimlerin, renklerin, tonların,

Bir başka resim öğesi olan renk bir çok üslupta bezeme ve betimleme amacıyla kullanılmıştır. Üç temel renk kırmızı, mavi ve sarıdır; bütün öteki renkler bunların karışımlarından türer. İkincil renkler mor, turuncu ve yeşildir; bunların temel renklerle ve birbirleriyle karıştırılması çeşitli ara renklerin ortaya çıkmasına yol açar. Ton bir rengin görece koyuluk ya da açıklık derecesi ya da değeridir. Örneğin Rembrandt koyu, Claude Monet ise açık tonlar kullanmışlardır.

Her rengin bir de karşıtı vardır. Temel renklerin karşıtı, öbür iki temel rengin karışımından elde edilen ikincil renktir. Buna göre kırmızının karşıtı yeşildir. Renkler tek başlarına ya da ikili üçlü kümeler halinde kullanıldığı zaman farklı etkiler yapar, olduklarından daha açık ya da daha koyu, daha sıcak ya da daha soğuk görünürler. Rengin karmaşık dinsel ya da simgesel anlamları herkesçe kolayca anlaşılmasa da, bazı renklerin bileşimlerinin yarattığı uyum ve uyumsuzluklar herkes tarafından, farklı derecelerde de olsa algılanır. Ressamlar rengin bu ve benzeri özelliklerini bilinçli ya da içlerinden geldikince kullanarak farklı görsel algılamalar, hatta yanılsamalar yara-

ur ve bunları bir anlatım aracı olarak kullanırlar.

Nesnelerin yüzleri pürüzsüz ya da parlak, gırtlili çıkıntılı ya da düz olabilir. Bu özellik resmin dokusal niteliklerini belirler. Hint ya da İslam sanatı gibi bazı bezemeci sanat türlerinde doku, geometrik öğelerin yinelenmesiyle elde edilir. Batı sanatında ise, özellikle ortaçağda doku, dokuluymuş yapraklar, yağın kar ve kuşların uçuşu gibi doğadan alınan öğelerin yinelenmesiyle verilir. Noktacılık(*) tekniğinde kullanılan küçük fırça vuruşlarıyla elde edilen yüzeylerde de ışıltılı bir doku görülür.

İki boyutlu bir yüzey üstünde hacim ve mekân duygusu uyandırabilmek için perspektif kurallarını uygulamak gerekir. İnsanlar nesnelerin kendilerinden uzaklaştıkça küçüldüğünü, paralel çizgilerin bir noktada kesişir gibi göründüğünü, düzlemleri birbirine yaklaşıyor gibi olduğunu gözlemişler, bunu da kâğıt ya da tuvale aktarmaya çalışmışlardır. Buna karşılık çocuklar ve "ilkel" insanların mekân algılayışı bütünüyle farklıdır (bak. ilkel sanat). Onların resimlerinde nesneler birbirinden bağımsız birimler olarak ele alınır; her biri, onu en iyi anlatacak bakış açısıyla verilir; hatta görece önem taşıyan nesne ya da figürler ötekilerden daha büyük gösterilir. Aynı uygulama Rönesans öncesi Batı sanatında da bazı dinsel konulu resimlerde görülür.

Çok bakış açılı mekân anlayışı birçok resim üslubunda kullanılmıştır. Örneğin Eski Mısırlılar figürün baş ve ayaklarını yandan, gözlerini ve gövdesini ise önden göründüğü gibi çizmişlerdir. Rönesans öncesi Avrupa resmi ile İslam minyatürlerinde de benzer bir derinlik uygulaması kullanılmıştır. Minyatürlerde dikey yüzeyler karşıdan görüldüğü gibi, yatay yüzeyler ise plan biçiminde, sanki tepeden görünüyormuş gibi çizilir. Bu da minyatüre alışılmadık bir üst üste binmişlik duygusu verir.

19. yüzyılın sonlarına doğru Cézanne, Rönesans'tan beri kullanılan resim mekânını değiştirmiş, yatay düzlemleri eğik bir eksenle vererek, dikey yüzeylerin resim yüzeyinde öne doğru çıkmasını sağlamış ve derinlik etkisini yüzeyler aracılığıyla yaratmıştır. Cézanne'in bu uygulaması daha sonra kübist ressamlarca daha da ileriye götürülmüş, nesnelerin bütün yüzeylerinin görüntülen birbirini izler biçimde verilmiştir. Günümüzde mekân yaratmada kullanılan bu algısal ve kavramsal yaklaşımlar bazen aynı kompozisyonda birlikte de yer alır.

Ressamlar çok eski zamanlardan beri iki boyutlu bir düzlem üstünde zaman ve hareket duygusu uyandırmaya çalışmışlardır. Bunların en bilinen örneklerinden biri dizi resimler, bir başkası ise, bir defterin yapraklarının çevrilmesinde olduğu gibi, birbirini izleyen görüntülerdir. Hem Doğu'da, hem de Batı'da sanatçıların bir öykünün çeşitli aşamalarını aynı resmin içine yerleştirdikleri görülür. Kübist ressamlar zaman duygusunu, ele aldıkları nesnenin içinde bulunduğu mekânla ilişkili olarak işlemişler, gelecekçiler de bu noktadan yola çıkarak ağır çekim filmlere ya da hareket halindeki bir nesnenin arkasında bıraktığı izleri de gösteren fotoğraflara benzer resimler üretmişlerdir.

Bir resmin tasarlanmasında çeşitli ilkeler uygulanabilir. Anlatılmak istenene göre simetrik olan ya da olmayan, derinlik duygusu güçlü ya da güçsüz olan, geometrik ya da doğal biçimlere ağırlık veren, ele aldığı nesneler arasında altın oran gibi ilişkiler kuran ya da kurmayan, gerilim yaratan ya da yaratmayan düzenlemeler yapılabilir.

Malzeme. Resimde çok çeşitli malzemeler kullanılabilir. Önce üstüne resim yapılacak yüzey belirlenir. Bu, kâğıt, karton, mukavva, kontrplak, ahşap gibi görece katı bir yüzey olabilir. Dokunmuş bir kumaş ya da muşamba gibi daha yumuşak bir yüzey de seçilebilir. Duvarlar, cam yüzeyler (vitray) ya da seramik (vazolar) üstüne de resim yapılabilir. Bir yüzeye, üstünde görünebilecek biçimde boya uygulanır. Boyalar bitkilerden, metal ve minerallerden, bazen de hayvanlardan elde edilebildiği gibi, yapay olarak da üretilebilir. İlk boyalar yanmış dal ya da kemik artıklarından yapılmıştır. Çini mürekkebi de isten elde edilir. Boyalar katı olarak da, su ya da başka bir sıvı içinde eritilerek de kullanılır. Uzun süre yumurta akı ya da sarısı (*bak. tempera*) katılarak üretilmiş suluboyalar kullanılmıştır. Yağlıboya, ince öğütülmüş toprak boyalarla ketentohumu yağının (beziryağı) kolay sürülebilen bir macun kıvamına gelinceye kadar yoğrulmasıyla yapılan bir boya türüdür. Çeşitli suluboyalar da boyarmaddenin arapzamkı ve öd ile karıştırılmasıyla yapılır ve kullanılırken suyla yumuşatılır. Suluboya, uygulandığı yüzeyi tümüyle örten yağlıboya karşılık altındaki yüzeyin dokusunu ya da daha önce sürülmüş boyayı gösteren bir boya türüdür, fırça izi bırakır. Guvaş ise suda eriyen, çabuk kuruyan ve sürüldüğü yeri fırça izi bırakmadan örten bir boyadır.

Günümüzde yapay malzemelerden üretilmiş boyalar da kullanılır. Bunların en önemlileri boya tozlarının akrilik reçinelerle karıştırılmasıyla yapılanlardır. Yağlıboyanın bazı özelliklerini taşıyan bu boyalar çabuk kurudukları, fırça izi bırakmadıkları, mat ve sudan etkilenmeyen bir yüzey oluşturdıkları, esnek, dayanıklı ve kolay temizlenebilir oldukları için seçilir. Kuruduktan sonra ve zaman içinde renkleri koyulaşmaz. Bu boyaların yanı sıra, görece katı çubuklar biçiminde üretilmiş çeşitli mumboya, pastel, renkli tebeşir türleri vardır. Alkolde ya da suda eriyen boyaların kullanıldığı keçe uçlu kalemler de bunlara eklenebilir.

Boyaların resim yapılacak yüzeye uygulanma biçimleri de çeşitlidir. Hem yağlı, hem de sulu boyada kullanılan en yaygın yöntem boyanın fırçayla sürülmesidir. Bundan başka mala, spatula, sünger, merdane gibi

araçlar kullanılır. Çeşitli püskürtme, akıtma, damlatma, fışkırtma, fırlatma yöntemleri de vardır. Kuru boyalar ise resim yüzeyinde iz bırakacak biçimde kâğıda sürülür. Tüy, kâğıt, çelik uç gibi sert bir araç, sulu bir boyaya batılır, sonra bir yüzey üstünde dolaştırılırsa, boya görece ince bir çizgi biçiminde yüzeye aktarılmış olur. Boyaların yüzeye uygulanması sırasında cetvel, gönye gibi yardımcı araçlar da kullanılabilir. Bir kompresör aracılığıyla boya püskürtmeye yarayan pistoleler günümüzde iyice küçülerek kalem gibi kullanılır duruma gelmiştir.

Tarihsel gelişme. Resim sanatının, etkileyici bir anlatım aracı olmasının yanı sıra bezemeci yönünün de bulunması, tarihin en eski zamanlarında bile en yaygın sanat dallarından biri olmasına yol açmıştır. Hem Doğu'da, hem de Batı'da çok eski çağlardan beri resim yapılageldi. Sanat tarihçileri de resmin zaman içindeki gelişmesini ülkelere, dönemlere ve akımlara göre ayırarak incelediler, tekniklerine ve sanatçılarına ilişkin bilgiler verdiler. Sanat tarihinde rastlanan ilk resim örnekleri duvar resimleridir (*bak. duvar resmi*). Üst Paleolitik Çağ'dan (y. 40-10 bin yıl önce) kalma mağara resimlerinden başlayarak bu gelenek Eski Mısır'da ve Ege uygarlıklarında da kesintisiz sürmüştü; daha sonra Rönesans'ta fresk(*) tekniğinin geliştirilmesiyle en yetkin düzeyine ulaştı.

Geç Minos ve Miken uygarlıklarında vazo resmi ortaya çıktı. Bu dönemde çağında denizle ilişkili örgelerin işlendiği vazo resimleri en yetkin düzeyde Yunan uygarlığının kırmızı ve siyah figürlü vazolarında ulaştı (*bak. kırmızı figür tekniği; siyah figür tekniği*).

İÖ 500 dolaylarında vazo resminde Esekias ve Amasis Ressamı gibi ustalar ortaya çıktı. Klasik dönemin sonlarına doğru İÖ y. 400'lerde vazo resminde bir gerileme başladı. Duvar resmi ise sürekli yeni tekniklerin denendiği yeni bir evreye girdi. Bu dönemde Apollodoros, Zeuxis, Apelles ve Parasio gibi ressamlar Yunan yapılarını bezeyen anıtsal duvar resimleri yaptılar.

Roma döneminde de Etrüsk geleneğinin bir devamı olarak özellikle mezarların resimlerle bezemesi yaygındı. Sonraları Pompei'de(*) olduğu gibi evlerin duvarları da boydan boya öyküsel sahnelerin ele alındığı duvar resimleriyle bezendi. Roma'

da portre(*) geleneği her ne kadar heykel sanatındaki ileri düzeye erişemediyse de, dönemin ünlü kişilerini betimleyen tek ya da grup portre resimleri yapıldı.

Erken Hristiyanlık döneminde resim sanatı ancak 2. yüzyılın sonlarına doğru gelişmeye başladı (*bak. erken Hristiyan sanatı*). Bu döneme ait örneklerin çoğu gene duvar resmi türündeydi. Genellikle dinsel konuların işlendiği bu resimlerle katakomplardan kiliselere kadar birçok yapı bezendi. Duvar resminin yanı sıra ilk örneklerine Roma döneminde rastlanan kitap resmi de özellikle dinsel metinleri bezeme amacıyla kullanıldı ve sürekliliğini Rönesans'a değin sürdürdü. Bizans sanatında(*) ortaya çıkan ikonlar(*) Doğu Hristiyan sanatında kitap ve duvar resimleriyle birlikte bütün ortaçağ boyunca varlığını korudu; özellikle Rusya'da 15-17. yüzyıllar arasında Novgorod, Moskova ve Stroganov okulları (*bak. Moskova okulu; Novgorod okulu; Stroganov okulu*) çevresinde gelişimini sürdürdü.

Avrupa'da Karanlık Çağlar sırasında sanatta genel bir gerileme izlendiyse de duvar resmi geleneği bütünüyle yok olmadı; ama ağırlık kitap resmine kaydı ve çok sayıda resimli İncil yapıldı. Karolenj sanatı(*) da kitap resimleri açısından önemli bir dönemdi. Charlemagne'in kurduğu saray okulunda çok sayıda yazma üretilirdi.

11. yüzyılın ikinci yarısında romanesk dönemle birlikte sanatta da yeni bir atılım görüldü (*bak. romanesk sanatı*). Romanesk yapıların duvarına resimler yapılıyor, birçok ülkede de dinsel konulu yazmalar resimlerle bezeniyordu. 12. yüzyılda Konstantinopolis'ten (İstanbul) birçok yazma, ikon ve pano resmi Avrupa'ya taşındı; bu da süregelen Bizans sanatı etkisinin artmasına yol açtı. Gotik dönemde Bizans etkileri sürerken, 13. yüzyılın ortalarında kitap bezeme, vitray, pano resmi ve freskte yeni bir anlayış kendini göstermeye başladı. Giotto gibi İtalyan, Hubert ve Jan van Eyck, Hugo van der Goes ve Rogier van der Weyden gibi Flaman ressamlar anıtsal yapıtlarıyla geç gotik dönemin temsilcileri oldular. Bu ressamların yapıtlarında henüz klasik öğeler yoksa da, Bizans geleneğine göre daha yumuşak ve gerçekçi bir üslup geliştirdikleri ve böylelikle Rönesans sanatına bir temel hazırladıkları görülür.

"Adem'in Yaradılışı", Michelangelo, 1508-12. Sisliya Şepeli, Vatikan
SCALAAR, PHOTOGRAPHES INC

Rönesans resmi insanı merkez noktasına alıp onu hem gerçekçi, hem de ideal güzelliği içinde göstermeye çalıştı. Ama Rönesansı izleyen maniyerizm(*), klasik güzellik ideallerini bozdu, resimlere öznel bir gerilim, bir huzursuzluk duygusu katmaya yöneldi. Rosso Fiorentino, Jacopo da Pontormo gibi Floransalı sanatçılar bilinçli olarak Leonardo, Michelangelo ve Raffaello'nun uyumlu ve doğalcı tavırlarından uzaklaştılar. Bu dönemde Kuzey ülkelerin-

Batı'da modern sanat birçok uzman tarafından izlenimcilikle(*) başlatılır. 1870'lerin ortalarında Claude Monet ve arkadaşlarının geliştirdiği izlenimcilik, yüzyıllardır süregelen akademik tavra bir karşı çıktı. Anlık izlenimleri ısıtılı renklerle yansıtan bu akım 1880'lerde yeni-izlenimciliğin divizyonizm(*) tekniği ile yeni bir anlatım biçimine ulaştı. Paul Signac ve Georges Seurat'nın geliştirdiği bu akımda renkler, bilimsel özellikleri çerçevesinde kullanıldı.

"Kompozisyon", Joan Miró, 1933; Hartford, Connecticut Wadsworth Atheneum, Hartford, Connecticut

de henüz Rönesans geleneği sürmekteydi. Almanya'da Rönesans ilkelerini ilk uygulayan sanatçılardan biri Albrecht Dürer'di. Flandre'da bu üslubun en önemli temsilcisi Pieter Bruegel (Yaşlı) oldu. Gerek Flandre, gerekse Felemenk'te maniyerizm, İtalyan sanatının özelliklerini yansıttı. 17. yüzyılda gelişen barok sanat(*), maniyerizmin aşırılığına bir tepki olarak yüksek Rönesans ilkelerine geri döndü. Bu dönemde Carracci doğalcı üslubuyla, Caravaggio ise özellikle ton geçişlerinde uyguladığı yeniliklerle (bak. Caravaggioculuk) öne çıktılar. Barok sanat İspanya ve Portekiz'de de El Greco ve Francisco Pacheco'nun sanatında ifadesini buldu. Ribera, Caravaggioculuğu İspanya'da uygulayan ilk ressamdı. Flandre'da ise Rubens, İtalyan etkisinde bir barok sanatın temsilcisi oldu. 18. yüzyılın sonlarına doğru beliren yeni-klasik üslup ise barok sonrası rokokonun aşırı bezeme-yi yaklaşımlarına bir tepki olarak klasik sanatın yalınlığını yeğledi (bak. klasikçilik), klasik temaları çizgisel bir yaklaşımla ele aldı. Yeni-klasik akım yetkin düzeye Fransa'da çıktı; bu üsluba damgasını vuran sanatçı Jacques-Louis David'di. 19. yüzyılda romantizm(*) 18. yüzyılın materyalizmine karşı çıkarak duygusal bir bakış açısına yöneldi. Bu dönemde edebiyat yapıtlarından kaynaklanan resimler yapıldı; İngiltere'de William Blake ve On-Raffaellocular(*) Fransa'da Eugène Delacroix bu akımın önde gelen temsilcileriydi. Gene aynı sıralarda gelişen gerçekçilik(*), nesne ya da olguları gerçek yaşamda olduğu gibi anlatmayı amaçlamıştı; akımın en önemli temsilcisi Fransız Gustave Courbet'ydı. Doğalcılık(*), doğayı olduğu gibi betimleme eğilimiyle bir anlamda gerçekçiliğin uzantısı gibiydi. En güzel ifadesini Fransa'da Barbizon okulu(*) sanatçıları ile Camille Corot'nun yapıtlarında buldu. Manzara resmi de bu dönemde yetkin bir düzeye ulaştı.

20. yüzyılın başlarında Fransa'da fovistler (bak. fovizm), Almanya'da da Die Brücke(*) ve Der Blaue Reiter(*) sanatçıları dışavurumculuk(*) akımının en önemli temsilcileri oldu. Dışavurumcu resimlerde görece kaba fırça vuruşları, sanatçıların duygularını dile getirme aracı olarak kullanıldı. Kalın dış çizgiler, parlak renkler ve biçim bozmalar da bu akımın temel özellikleriydi. 20. yüzyıl akımlarının bir özelliği, ilkelerin genellikle tek tek sanatçıların atılımıyla belirlenmesi ve ardından bir grubu sürüklemesiydi. Örneğin kübizm(*) Picasso ve Braque'in nesneleri parçalayıp sonradan bir araya getirme denemelerinin bir sonucuydu. Pürizmi mimar Le Corbusier ve Amedeo Ozenfant'in, gelecekçilik(*) Marinetti'nin, dadacılık(*) Marcel Duchamp'ın, gerçeküstücülük(*) de yazar André Breton'un çevresinde toplanan sanatçıları tarafından geliştirilmişti. 1910'ların ortalarında Rusya'da ortaya çıkan işçilik(*), yapımcılık(*) ve süprematizm(*) akımlarıyla, aynı yıllarda Mondrian'ın geliştirdiği ögecilik(*) 20. yüzyılın ilk salt soyut akımları oldu.

II. Dünya Savaşı yıllarında Fransa'nın işgali, resim merkezinin Paris'ten New York'a kaymasına yol açtı. Savaş dolayısıyla ABD'ye yerleşti ve 1940'ların ortalarında New York'ta soyut dışavurumculuğun(*) oluşmasına katkıda bulundu. 1960'larda ve 1970'lerde ABD'de gelişen renk alanı resmi(*), hareketli soyut(*), pop sanat(*), foto gerçekçilik(*), op sanat(*) ve minimal sanat gibi akımlar, temelde soyut dışavurumculuktan etkilenmiş, onun ilke ve tekniklerinden yararlanarak kendi özgün anlatımlarını geliştirmişlerdi. 1970'lerde kavramsal sanat(*) ortaya çıktı. Sanat yapının somut bir ürün olmadığını, "kavramlar"dan kaynaklandığını savunan bu akım, gerek ABD'de, gerekse Avrupa'da birçok yandaş buldu ve farklı anlatım biçim-

leriyle etkisini 1980'ler boyunca sürdürdü. İlk belirtileri 1970'lerde görülen "yeni figürasyon" ise kavramsal ya da soyut yerine dışavurumcu öğelerin ağır basışı figüratif bir eğilimdi. Eğilimlerin çok çeşitlendiği 1970'lerin ve 1980'lerin en göze çarpan niteliği, neredeyse her ressamın kendi başına bir akımın temsilcisi haline gelmesi oldu.

Türkiye'de resim. Osmanlı sanatında geleneksel minyatür(*) resminden Batılı anlamda tuval resmine geçiş 19. yüzyılda yer aldı. Gerek malzeme, gerekse teknik açıdan minyatürden bütünüyle farklı olan Batı resminin özümsemesi uzun bir deneme dönemini gerektirdi. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Batı ile ilişkilerinin yoğunlaşmaya başlamasıyla minyatür sanatında işlenen geleneksel konuların yanı sıra çiçek resimleri, görünüm ve figürler de yapılmaya başladı. 19. yüzyıla gelindiğinde toplumun Avrupa'ya bir model olarak bakmaya başlaması, doğal olarak sanata da yansıdı. Bu dönemde İstanbul'da yaşayan Batılı sanatçıların da bu değişim üzerinde etkisi oldu. Yüzyılın sonlarında askeri okullara resim ve çizim derslerinin konması, bu okullarda okuyan öğrencilerin resim sanatına ilgi duymasını sağladı. Bunların bazıları ressamlığa yöneldi. Yüzyılın sonlarına doğru Halil Paşa ve Süleyman Seyyit gibi askeri okul çıkışlı ressamlar ilk kez devlet tarafından resim öğrenimi için yurtdışına gönderildi. Türk resim sanatında "primitifler" (bak. ilkel sanat) olarak adlandırılan bu ressamların en çok işlediği konular İstanbul görünüşleri ve ölüdoğalardı. Bu dönemde figüre yönelen sanatçıların başında Süleyman Seyyit ve Osman Hamdi vardı. 1883'te açılan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Türk resim sanatı üzerinde etkili olmaya başlaması 1910'lara rastlar. Bu tarihten sonra okulun başarılı öğrencileri devlet tarafından düzenli olarak Avrupa'ya gönderildiler ve dönüşlerinde çoğu aynı kurumda ya da

"Figürli Kompozisyon", Kamel, 1970; özel koleksiyon Mustafa Temoğlu'nun izniyle

çeşitli liselerde ders verdiler. 1914'te İnas (Kız) Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kurulmasıyla kız öğrenciler de resim eğitimi görmeye olanaklı buldular.

1910'larda resim öğrenimi için Avrupa'ya giden İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Nazım Ziya Güran, Feyhan Duran, Avni Lifij ve Namık İsmail gibi ressamlar I. Dünya Savaşı çıkınca Türkiye'ye döndüler. "Çalı Kuşağı" ya da "1914 Kuşağı" olarak anılan bu ressamlar eğitim gördükleri Fransa ve Almanya'da izlenimciliği tanımışlardı; Türkiye'de de bu akım doğrultusunda çalıştılar.

Resimlerini önce Galatasaraylılar Yurdu'nda, ardından da Galatasaray Lisesi'nde sergilemeye başladılar. Böylece "Galatasaray Sergileri" doğdu. 1927'de düzenlenen

"Boğaz", İbrahim Çallı, özel koleksiyon
Anadolu Yayıncılık Arşivi

11. Galatasaray Sergisi Türk resminde yeni bir evrenin başlangıcı oldu. Sergide 1914 Kuşağı'nın yanı sıra, o günlerde Avrupa'dan yeni dönen Zeki Kocamemi ve Ali Avni Çelebi gibi genç sanatçılar da yer aldı. Bu iki sanatçının kübizmden dışavurumculuğa kadar dönemin bütün eğilimlerini özümsemiş olduklarını yansıtan inşacı (konstrüktif) yapıtları, izlenimci yaklaşımın artık etkisini yitirdiğini gösteriyordu. 1929'da Avni Çelebi, Zeki Kocamemi, Refik Epikman, Hamit Dereli, Mahmut Cuda ve Nurullah Berk gibi genç kuşak sanatçıların öncülüğünde Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği(*) kuruldu. 1933'te Nurullah Berk, Zeki Faik İzer, Cemal Tollu, Elif Naci, Abidin Dino ve heykeltçi Zühtü Müridoğlu Müstakillere karşı, Türk sanatını Avrupa'daki çağdaş eğilimler doğrultusunda geliştirmek ve ortak bir anlatım oluşturmak amacıyla D Grubu'nu(*) oluşturdular. Bu yıllardaki en önemli olaylardan biri de 1937'de Dolmabahçe Sarayı Velihaht Dairesi'nde Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nin açılması oldu. 1939'da ilk Devlet Resim ve Heykel Sergisi gerçekleştirildi. 1937-44 arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin yurt gezileri programı çerçevesinde 58 ressam Anadolu'nun çeşitli yerlerine giderek 675 tablo üretti.

1940'ların başında Güzel Sanatlar Akademisi'nde Leopold Lévi'nin atölyesinde eğitim gören bir grup genç ressam Yeniler Grubu'nu(*) oluşturarak toplumsal konulara eğildiler. Yeniler, açtıkları sergilerle etkinliklerini 1955'e değin sürdürdülerse de, kuruluşlarından kısa bir süre sonra toplumsal gerçekçi anlatım biçiminden uzaklaştılar ve etkili konularını yitirdiler.

D Grubu kübist ve inşacı yaklaşımıyla soyutlamacı deneylere girişmiş bir topluluktu; ama tam anlamıyla soyutu uygulamamıştı. Türk resim sanatındaki ilk soyutlamacı eğilimler 1945'lerde görülmeye başladı. 1954'te açılan ilk soyut sanat sergisine Adnan Çoker ve Lütfi Günay gibi genç sanatçıların yanı sıra Yenilerden Nuri İyem'le Ferruh Başağa da katıldı. Aynı yıllarda Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu gibi heykeltçilerle Sabri Berkel, Zeki Faik İzer,

Nurullah Berk, Halil Dikmen ve Refik Epikman gibi ressam da soyuta yöneldi. Çalışmalarını Türkiye dışında sürdüren Nejat Devrim, Hakkı Anlı, Selim Turan, Abidin Dino, Erdal Alantar, Burhan Doğançay ve Erol Akyavaş da bu alanda etkinlik gösteriyordu. Ömer Uluç ve Altan

sözcük kompozisyonlarıyla oluşturulan resim yazılara yöneldiler, bunların çoklukla dinsel bir karakter taşıyanları üzerinde durdular.

Bu sanat için en uygun yazı çeşitleri köşeli küfi ve sülüstür. Nestalik ve celi divani pek az denenmiştir. Küfi yazıyla yapılan resimlerde harfler arasındaki aralıkların hep aynı ölçüde olması gereklidir. Bu yüzden küfi ile genellikle cami resimlerinin yapıldığı görülür. Resim yazılar iki grupta toplanabilir:

1) Dinsel resim yazılar: Bunlarda konular dinden alınmıştır. En çok rastlananları cami, çifte "vav" harfi (ebced hesabına göre Allah), kandil, Eshâb-ı Kehf (Yedi Uyurlar), Amentü gemisi, kuş, çiçek, meyve ve (Hz. Ali'ye Allah'ın aslanı denmesi nedeniyle) aslandır.

2) Tasavvufi ilgili resim yazılar: Bunlar tarikatlarda giyilen sikkeler (başlıklar), Bektaşî ve Hurufî görüşlerini ve Hz. Ali'nin devesini gösteren desenlerdir.

Resim yazı, özellikle değişiklik arayan halk sanatçılarının yaptıklarını yansıtmaları bakımından önemli ise de, büyük yazı ustaları tarafından fazla benimsenmemiştir.

Resimli Ay, İstanbul'da yayımlanan aylık dergi (Şubat 1924-Ocak 1931).

Sabiha Zekeriyâ (Sertel) ve Mehmed Zekeriyâ (Sertel) tarafından popüler bir kültür-magazin dergisi olarak çıkarıldı. Dergi, kısa süre önce kaldırılan saltanatın miras bıraktığı ekonomik, toplumsal ve kültürel yapıları eleştiren cumhuriyet yanlısı bir çizgi izledi. Zekeriyâ Sertel'in bazı yazıları yüzünden yargılanıp hüküm giymesinden sonra, Sabiha Sertel tarafından bir süre *Sevimli Ay* adıyla yayımlandı. 1927'den sonra gene *Resimli Ay* adıyla yayımlanan dergide 1928'den sonra edebiyat konuları ağırlık kazandı.

Resimli Ay, Nâzım Hikmet'in başlattığı "Putları Yıkıyoruz" kampanyasıyla giderek sola açıldı; edebiyat alanında ve siyasette muhalefete başladı. Bu yüzden Sabiha Sertel ile derginin sorumlu müdürü ikişer ay, Emin Türk (Eliçin) ise bir yazısından dolayı bir ay hapse mahkûm edildiler. Dergi bir süre sonra ortaklar arasındaki anlaşmazlık sonucu kapandı.

Resimli Kitab, İstanbul'da yayımlanan (Eylül 1908 - Şubat 1914) aylık aktüalite, kültür ve sanat dergisi.

Ubeydullah Esad Bey'in yönetiminde yayımlanan derginin başyazarı Falk Sabri (Duran) Bey'di. Elli bir sayı yayımlanan dergide çok farklı konulara ve sık sık değişen imzalara yer verildi.

Gürman da çalışmalarını soyut resim doğrultusunda sürdüren ressamlardı.

1970'lerde Türk resim sanatında soyut eğilimlerin yanında figüratif eğilim de yeni bir ivme kazandı. Neşet Günal, Nedim Günsür, Cihat Burak gibi figüratif ressamalara, daha genç kuşaktan Neşe Erdok, Nur Koçak, Burhan Uygur, Utku Varlık, Komet, Alaattin Aksoy, Mehmet Güleriyüz ve Balkan Naci İslimyeli katıldı.

1980'ler Türk resminde soyut ve figüratif eğilimlerin yanı sıra kavramsal sanat yapıtlarının da üretildiği bir dönem oldu.

resim yazı, hattatlıkta yazıyla resim oluşturma sanatı. Bugünkü bilgilere göre en eski örneğine İran'da 1020 tarihli Radgân yazıtlarında rastlanmaktadır. Buradaki yazılar arasında bir "ayın" harfi, bağdaş kurup oturmuş ve kollarını kavuşturmuş bir insanı andırmaktadır.

Sanatçılar, önceleri harfleri insan ve hayvan vücudu biçiminde düşünürlerken, zamanla bundan vazgeçtiler ve İslam yazısına verilen dinsel önem dolayısıyla, harf ve

Resim yazıyla oluşturulmuş cami ve İbrak motifleri
Ara Güler Arşivi

Resimli Kitab, temiz baskısı, iyi cins kâğıdı ve işlenen konulardan bağımsız olarak yer verdiği güncel fotoğraflarıyla tutulan bir dergi oldu. II. Meşrutiyet döneminin en çok ilgi gören ve en uzun süre çıkan yayın organları arasında yer aldı.

Resimli Tarih Mecmuası, İstanbul'da yayımlanan (Mayıs 1950-Aralık 1956) aylık tarih dergisi.

Server İskit tarafından, her kesimden okura seslenmek amacıyla çıkarılmıştı. Dergideki yazılar kısa, kolay anlaşılır bir anlatımla ele alınıyor, tarihsel gravür ve fotoğraflara, Münif Fehim'in (Özarmen) illüstrasyonlarına yer veriliyordu. Osmanlı tarihine ve toplum yaşantısına ağırlık tanıyan dergi özel sayılar, "Tarih Lûgatı" gibi ekler de yayımladı.

Seksen dördüncü sayıdan sonra *Resimli Yeni Tarih Dergisi* adıyla yayımını sürdüren dergi bu ikinci dönemde (Ocak 1957-Eylül 1960) 45 sayı yayımlandı. Her iki dönemde de popüler tarih dergilerinin en başarılılarından biri oldu.

Resistencia, Arjantin'in kuzeydoğusunda, Chaco eyaletinin merkezi kent. 6 km güneydoğusundaki Barranqueras limanında Paraná Irmağına karışan Barranqueras Irmağının kıyısında yer alır. 18. yüzyıl ortalarında San Fernando del Río Negro adıyla bir Cizvit *reducción*'u(*) olarak kuruldu. Tarihî 1773'te dağılmasından sonra terk edildi. Paraguay'ın Üçlü İttifak Savaşı'ndaki (1864-70) yenilgisinin ardından 1878'de İtalyan tarımcıların yerleştiği bir sınır kolonisi olarak yeniden kuruldu. 1884'te adı Resistencia olarak değiştirildi ve Chaco'nun yönetim merkezi yapıldı. Kentin ekonomisi pamuk, kereste ve şekerkamışı üretimiyle sığır besiciliğine dayanır. Yapımı 1973'te tamamlanan bir köprü Resistencia'yı Corrientes kentine bağlar. Nüfus (1980) 218.438.

resitâtif, konuşur gibi söylenen şarkı ve söyleme üslubu. Monodinin dikkate değer en eski biçimi olan resitâtif, 1500'lerin sonlarında kontrapuntal çoksesli (polifonik) koro müziğine karşıt bir müzik üslubu olarak gelişti.

Jacopo Peri'nin *Euridice*'si (1600) gibi ilk operalar neredeyse baştan sona, sözlerin derin duygularını iletmeyi amaçlayan lirik *recitativo arloso*'lardan oluşuyordu. 17. yüzyıl sonunun operalarında duyguların anlatımı, aryanların lirik akışına bırakıldı ve resitâtif, konunun şarkıya uygun olmayan yerlerini çabucak ve tempolu bir biçimde yansıtarak hem olay örgüsünü tamamlayan, hem de oyunun temposunu artıran bir öğe olarak kullanıldı. Resitâtif, oratoryo ve kantatlar da da çoğunlukla aynı işlevi görür.

Belli başlı iki tür resitâtif gelişti. *Recitativo secco* (eşliksiz resitâtif) sözcüklerin doğal ritim ve vurgularıyla biçimlenen özgür bir ritim ile söylenir. Çoğunlukla sürekli basla (viyolonsel ve klavsen) gerçekleştirilen eşlik, ezginin gerektirdiği akorların yalın olarak basılması biçimindedir. Zaman zaman birkaç ses kullanarak oluşturulan melodi konuşmaya iyice yaklaşır. İkinci tür olan *recitativo stromentato*'nun (eşlikli resitâtif) yapısı daha müzikaldir, eşliği de çoğunlukla daha karmaşık ve işlenmiş olur. Dramatik bakımdan önem taşıyan anlarda kullanılan eşlikli resitâtifin karakteri daha duygusaldır. Melodisi daha liriktir ve çoğunlukla kendinden sonraki biçimsel arayı hazırlar.

Resiyan Kat, Üst Triyas (Triyas Dönemi y. 225-190 milyon yıl önce) kayaçlarının dünya ölçeğinde rastlanan standart bölümü ve bu kayaçların çokeldiği zaman dilimi. İlk olarak Avrupa'daki Alpler bölgesinde saptanarak tanımlanan Resiyan Kat Noriyan

Katın üzerinde yer alır ve ağırlıklı olarak deniz kayaçlarından oluşur. Resiyan Kat altında bir geçiş katıdır ve bazı bölgelerde Erken Jura Döneminin (Jura Dönemi y. 190-136 milyon yıl önce) alt katı olarak kabul edilir.

Resiyan Kat İngiltere'de lagün çökellerinden, kireçtaşlarından, şeyllerden, marnlardan ve amfibyumlar ile sürüngenlerden kalma kemik yataklarından oluşur. Avrupa'nın diğer yerlerinde, kafadanayaklılardan ammonit fosilleri içeren şeyller ile *Brachiopoda* filumundan omurgasız fosilleri içeren kireçtaşları egemendir.

resm, RESİM olarak da yazılır, çoğul RÜSUM. Osmanlı Devleti'nde tekalif-i örfiye ve avanz türünden vergi. Bir maliye terimi olarak Cumhuriyet döneminde de kullanılmıştır.

Tanzimat'tan önce ülkenin her bölgesinde çoğu birbirinden farklı resimler uygulanırdı. Bunların başlıcaları resm-i çift (ekilen toprak vergisi; *bak.* çift resmi), resm-i ganem (koyun vergisi; *bak.* ağnam resmi), resm-i arus ya da gerdek resmi (evlilik vergisi), resm-i asiya (değirmen vergisi), resm-i badihava (topraksız köylüden alınan kazarış vergisi; *bak.* badihava), resm-i bennak (bir tür toprak vergisi), resm-i bid'at (bir tür gümrük vergisi), resm-i çiftbozan (toprağı ekip biçmeyi bırakanlardan alınan vergi), resm-i güvare (meyve ve sebze üreticilerden alınan vergi), resm-i kısmet (terake vergisi), resm-i hınzır (domuz yetiştiren Hristiyanlardan alınan vergi), resm-i mücerred (bekâr reyadadan alınan vergi), resm-i nize (voynuklardan alınan bir tür vergi), resm-i raiyyet (topraksız köylülerin ticaretle uğraşanlardan alınan vergi) ve resm-i tapuydu (çift giriş vergisi). Bunların tümüne birden tekalif-i örfiye denirdi. Tanzimat'tan sonra bu vergiler kaldırıldıysa da, resm adı altında yeni vergiler kondu. Damga resmi bunlardandı. Tiyatro, sinema, sirk vb eğlence yerlerinin bilet bedellerinden alınan belediye resimleri günümüzde de uygulanmaktadır. Cumhuriyet dönemi vergi sistemi kapsamında yer alan resimler genelde hizmetler karşılığında ve çoğu dolaylı vergi türündendir. Bunlar, hizmet ve üretim fiyatları içinde belirli oranlarda yer alır. Başlıcaları damga resmi, hayvan alım satım resmi, taşıt resimleri, elektrik üretim resmi, hâl resmi, ilan, ruhsat ve onay resimleri, tenvirat ve tanzifat (aydınlatma ve temizlik) resimleridir.

resmî belge, resmi bir organ ya da memurun katılmasıyla düzenlenen belge. Noter senetleri, idari makamlar tarafından düzenlenen belgeler, tapu ve nüfus memurluklarıncı düzenlenen belgeler ve mahkeme ilamları resmî belge sayılır.

Noter senetleri, "düzenleme biçiminde" ve "onaylama biçiminde" olmak üzere iki türdür. Düzenleme biçimindeki noter senetleri, doğrudan noter tarafından bir tutanak olarak düzenlendikten sonra ilgili kişi ve noter tarafından imzalanarak mühürlenir. Aslı noterlik dairesinde saklanır, bir örneği de ilgiliye verilir. Onaylama biçimindeki noter senetleriyse noter önünde düzenlenmez; yalnızca imza onayı için notere başvurulur. Noter bu durumda belgeyi kendisine getiren kimseye imzalatır ve imzanın huzurunda atıldığını, ilgilie ait olduğunu belirterek onaylar. Yabancı ülkelerdeki Türklerin noterlik işleri Türk konsolosluklarıncı görüldüğünden, bu belgeler de noter senedi gibi işlem görür.

İmza atamayan ya da okuryazar olmayan bir kimsenin imza yerine parmak izi ya da mühür kullandığı bir belgeye resmîlik kazandırabilmesi için, belgenin oturduğu köy

ya da mahalle ihtiyar heyeti ve iki tanık tarafından onaylanması gerekir. Bu biçimde onaylanmış mühürlü ya da parmak izli belgeler de resmî senet sayılır.

İdari makamlarca tutulan nüfus ve tapu kayıtları gibi sicillerle yargı yerlerince tutulan sabıka kayıtlarına dayanılarak verilen belgeler de resmi belge niteliğini taşır.

Resmî belgeler kesin kanıt oluşturur. Resmî belgelerin sahteliği, ancak dava yoluyla ileri sürülebilir. Resmî belgelerdeki tarih, resmi bir organca onaylandığından üçüncü kişiler hakkında da hüküm ifade eder. Düzenlenen senette yapılan çıkıntı ve silintilerin ayrıca imza edilmesi ya da onaylanması gerekir. Türk hukukunda kanıt olarak senedin önemi çok büyüktür. Hukukî işlemler kural olarak yalnız senetle kanıtlanabilir. Senede karşı da gene senetle kanıtlanma zorunluluğu vardır.

resmî gazete, yurt çapında duyurulması gerekli hukukî işlemlerin yer aldığı günlük yayın organı.

Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın önerisi üzerine II. Mahmud'un yayımına izin verdiği *Takvim-i Vekâyî*'ydi. İlk sayısının çıktığı 1831'den başlayarak düzensiz biçimde 1878'e değin yayımını sürdüren gazete, 13 yıllık bir kesintinin ardından 1891'de yeniden yayımlanmaya başladı. Ama 283 sayı çıktıktan sonra ikinci kez kapandı. II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) yeniden başlayan yayın hayatı Kasım 1922'de sona erdi.

Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul Hükümeti'nin işlemlerini geçersiz sayan Ankara'daki TBMM Hükümeti, 7 Ekim 1920'den sonra gerektiğinde çıkarılmak üzere *Ceride-i Resmîye* adlı resmi gazeteyi yayımlamaya başladı. Gazetenin adı 13 Eylül 1923'te *Resmî Ceride* olarak değiştirildi. Ayrıca "Gayri Resmî Kısım" başlıklı bir ek yapılarak, Lozan'da sürmekte olan barış görüşmelerine ilgili siyasal haberlere ve yabancı basında Türkiye hakkında çıkan ve ülkeyi yakından ilgilendiren yazılara yer verildi. Barış görüşmelerinin bitiminde bu ekin yayımına da son verildi. 1927'de Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğü'ne bağlanan *Resmî Ceride*, aynı yıl 17 Aralık'taki 763. sayısından başlayarak *T.C. Resmî Gazete* adını aldı. Önceleri bayramlarda ve hafta sonu tatillerinde yayımlanmayan *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1970'ten sonra pazar günleri de çıkmaya başladı.

Halen yürürlükte olan 1322 sayılı yasa uyarınca yasalar, yabancı devletlerle imzalanan sözleşme ve antlaşmalar, özel af ilanları, idam hükümlerinin infazı gibi kamuyu ilgilendiren TBMM kararları, üst düzey memur atamaları, tüzükler, gerekli yönetmelikler, yüksek mahkeme kararları, bakanlar kurulu kararnamele, üçlü kararnamele *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girer. Yasa ve tüzüklerin metinlerinde yürürlüğe giriş tarihi belirtilmemişse, bu metinler *Resmî Gazete*'de yayımlanmalarını izleyen günden başlamak üzere 45 gün sonra yürürlüğe girer. Bazı yasa ve kararların geciktirilmeden yürürlüğe girmesi amacıyla, bazen aynı günde *Resmî Gazete*'nin "mükerrer" sayısı yayımlanabilir.

resmî siciller, aleniyetin sağlanmasında çeşitli hukuksal yararlar bulunan konularda resmî kurumlarca tutulan verilerin kaydedildiği kütükler. Bunlar arasında nüfus kütüğü, demekler kütüğü, vakıflara özgü sicil, vakıf merkezi sicili, ticaret sicili, gemi sicili yer alır.

Doğum, ölüm, evlenme gibi kişisel durumlar nüfus kütüğüne kaydedilir. Nüfus dairelerinde ilçe temelinde tutulan doğum, ölüm, yer değiştirme tutanakları ile evlenme, boşanma, kayıt ve yaş düzeltmesi ile ilgili belgeler aynı ayrı, öbür kişisel durum değişikliklerine ilişkin belgeler ise birer kütük haline getirilerek saklanır. Ayrıca her mahalle ve köy için de ayrı ayrı aile kütükleri tutulur.

Kurulan ve kuruluşunu idareye bildiren bütün derneklerin demekler kütüğüne kaydedilmesi gerekir. İçişleri Bakanlığı'ndaki demekler kütüğüne bütün dernekler, dernek federasyon ve konfederasyonları ile merkezleri yurtdışında bulunan derneklerin Türkiye'de açılmış şubeleri kaydedilir. İllerdeki demekler kütüğüne ise merkezleri o ilin idari sınırları içinde bulunan dernekler, federasyonlar ve konfederasyonlar ile merkezi başka illerde ya da yurtdışında bulunan derneklerin o ilin sınırları içinde açılan şubeleri kaydedilir.

Vakıflara özgü sicil, asliye mahkemelerinin kuruluş işleminden sonra vakıfları tescil ettiği kütüktür. Vakıf merkezi sicili ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün asliye mahkemelerince kendisine bildirilen tescil kararlarını re'sen kaydettiği kütüktür.

Tapu sicili, taşınmaz mallar üzerindeki hakların kaydedildiği kütüklerdir. Mülkiyet hakkı, irtifak hakkı ile taşınmaz üzerindeki yükümlülükler ve rehin hakları tapu siciline kaydedilir. Alım ve önalım gibi taşınmaza ilişkin bazı kişisel haklar tapu siciline kaydedildiğinde üçüncü kişiler için de hüküm ifade eder.

Ticaret sicilleri, ticari işletmeyle ilgili ilişkilerin, tacir ve üçüncü kişiler bakımından önemli olan yönlerini ticaret dünyasına açıklayan kayıtlardır. Ticaret davalarına bakan her asliye hukuk mahkemesine bağlı bir ticaret sicili bulunur. Bir yerde ticaret davalarına bakan çok sayıda ticaret mahkemesi bulunması durumunda, Adalet Bakanlığı ticaret sicilini bunlardan yalnızca birine bağlar.

Gemi sicili, gemilerin kaydedildiği bir kütüktür. Gemi sicilleri hükümetin saptayacağı yerlerde tutulur. Her sicil dairesi birden çok bağlama limanını içine alır. Siciller liman başkanlığı nezdinde çalışan sicil memurları tarafından, o yer asliye hukuk mahkemesinin gözetimi altında tutulur. 18 gros tonluk ve daha büyük bütün ticaret gemilerinin gemi siciline tescili zorunludur.

Resnais, Alain (d. 3 Haziran 1922, Vannes, Fransa), Fransız sinema yönetmeni. Yeni Dalga(*) akımının öncülerindendir. Başyapıtları arasında *Hiroshima mon amour* (1959; *Hiroşima Sevgilim*) ve *L'Année dernière à Marienbad* (1961; *Geçen Yıl Marienbad'da*) yer alır.

Varlıklı bir eczacının oğluydu. Küçükliğinde kronik astıma yakalandı, yaratıcı etkinliklere yoğun ilgi gösterdiği yalnız bir çocukluk geçirdi. İlk kamerasıyla 14 yaşında, sınıf arkadaşlarının rol aldığı bir *Fantomas* filmi yaptı. Hastalığı nedeniyle 11. Dünya Savaşı'nda askere alınmadı. 1940'ta Paris'e giderek Yüksek Sinema Araştırmaları Enstitüsü'nde (IDHEC) sinema öğrenimi gördü. 1947'de ülkeyi dolaşarak çektiği *Chateaux de France*'la (Fransa'nın Şatoları) görsel sanatlar üzerine bir dizi kısa filme girişti. İzleyen dokuz yıl boyunca, van Gogh, Gauguin ve Picasso'nun "Guernica" tablosu gibi konularda birçok kısa film yaptı. Bu belgeselle yakın çalışmalarında bile insanın kendine yabancılaşmasını kavradığını gösterdi. Çektiği siyasal amaçlı

filmlerin ve propaganda filmlerinin de sanatsal yönü güçlüydü. Bunlar arasında, toplama kamplarını konu alan belgesel filmi *Nuit et brouillard* (Gece ve Sis) ve polistirenin çok yönlü kullanımını anlatırken madde-nin biçimsizlikten parlak ve zevksiz ev gereçlerine dönüşmesini irdeleyen *Le Chant du styrène* sayılabilir.

Sinema yaşamında kitleye yönelik çalışmalara geç başlaması sanatının iyice olgunlaşmasına olanak verdi. Çocukluğunda yaşadığı yalnızlık, filmlerinin temalarında yeniden ortaya çıktı; deneyimin geçiciliğine, zamanın akışına ve bireylerin bilinçleri arasındaki farklılıklara olan duyarlılığı Henri Bergson'un felsefesini ve Marcel Proust'un romanlarını anımsatıyordu.

Resnais

French Film Office, New York

Resnais, geleneksel biçimle radikal içeriği inceliklerle birleştirdiği ilk uzun filmi *Hiroşima Sevgilim*'le Yeni Dalga yönetmenleri arasında saygınlık kazandı. Oyuncularına özenli provalar yaptırması yönünden klasik sinema anlayışına yakındı ama toplumsal, siyasal ve ahlaksal açıdan "Sol Yaka" okulu denen sinemacılar çevresindendi. Bu grup, siyasal görüşlerinin yanı sıra, Paris'te, Sen Irmağının Sol Yakası'nda kalan Saint-Germain-des-Près semtinin kozmopolit bohem yaşantısına bağlı entelektüel birikimlerinden ötürü bu adla anılıyordu. Grup, Yeni Dalga akımının siyasal açıdan dinginci bir anarşizmi benimseyen, özellikle geleneksel, Katolik burjuva kültürüne dayanan ve bu arada büroları da Sağ Yaka'da, ünlü Champs-Élysées'de bulunan *Cahiers du Cinéma* grubunun karşıtı bir bakış açısına sahipti. Resnais'in başını çektiği, daha az tanınan ve çok daha az verimli olan "Sol Yaka" grubu 1960'ların sonundan başlayarak Fransız sinema kültüründe belirleyici rol oynadı.

Resnais filmlerinde kendi başıboş barbarlığıyla karşılaşan insanı en duyarlı haliyle betimledi. Bu barbarlık *Hiroşima Sevgilim*'de atom bombası, *L'Année dernière à Marienbad*'da görkemli, ama ürpertici düş dünyası ve *Muriel, ou le temps d'un retour* (1963; *Acı Hanlıklar*) filminde polis zulmü biçiminde ortaya çıkıyordu. Resnais düzenli olarak Marguerite Duras ve Alain Robbe-Grillet gibi Fransa'nın önemli edebiyatçılarıyla çalışıyor, onları senaryoyu bir edebiyat yapıtı olarak yazmaya yönlendiriyor, sonra da onların imgelemine kendi zengin üslubuyla sinema diline aktarıyordu.

Resnais'in kısa filmleri birçok kez devlet sansürüne takıldı. Chris Marker ile birlikte çektiği, Afrika sanatı üzerine bir film olan *Les Statues meurent aussi* (1953; *Heykeller de Ölümler*), sömürgecilğe göndermeler yaptı-

ğı ve kendisi de bu bölümleri değiştirmeye yanaşmadığı için 12 yıl süreyle gösterime sokulmadı. Bazı eleştirmenler *Hiroşima Sevgilim* filmi, savaş sırasında işbirlikçilik yapan, sonradan ise enternasyonalizmle "Yeni Ahlak"ı savunan, farklı ırktan ve evli bir adamla ilişki kuran kadın kahramana sempatik yaklaştığı için eleştirdiler. Oysa senaryosunu Jorge Semprun'un yazdığı *La Guerre est finie* (1966; *Savaş Bitti*) filminde olduğu gibi doğrudan siyasal kişilikleri ele aldığı bile Resnais'in vicdanı ve trajik hümanizmi her türlü partizanlığı aşacak kadar belirgindi.

Sonraki yapıtları arasında *Stavisky* (1974), *Providence* (1977), Cannes Film Şenliği'nde jüri özel ödülü alan *Mon oncle d'Amérique* (1980; *Amerikalı Amcam*), *La Vie est un roman* (1983; *Yaşam Bir Romandır*), *L'Amour à mort* (1984; *Ölümde Aşk*) ve *Melo* (1986; *Melo*) sayılabilir.

Resnelioğlu, Saim Niyazi (d. 1910, İstanbul - ö. 21 Kasım 1975, İstanbul), doğacı bir anlayışla gerçekleştirdiği manzaralarıyla tanınan ressam. Münih Uygulamalı Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda, sonra da İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi (bugün Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi) Resim Bölümü'nde (1936) eğitim gördü; Nazmi Ziya Güran, İbrahim Çallı ve Leopold Lévy'nin atölyelerinde çalıştı. 1942'de mezun olduktan sonra Devlet Deniz Yolları'na ressam olarak atandı. Bir süre sonra Kara Kuvvetleri Komutanlığı Foto-Film Merkezi müdürlüğüne getirildi. Bir süre Türk Ressamlar Cemiyeti (eski-den Osmanlı Ressam Cemiyeti, bugün Güzel Sanatlar Birliği) başkanlığı, 1959'dan sonra da UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Plastik Sanatlar Yönetim Kurulu üyeliği yaptı. Başlangıçta Anadolu'nun çeşitli yörelerinde titiz bir doğacılıkla kent resimleri ve canlı renkli çiçek resimleri gerçekleştirdi. 1960'ların başında renkli anlayışını sürdürerek, bezemeci özelliği belirgin yarı soyut bir anlayışa yöneldi. Bu yapıtlarında buluta benzer biçimler, çiçekler, kökler, kurumuş ağaç dalları gibi doğaya özgü öğeler kullandı.

Respighi, Ottorino (d. 9 Temmuz 1879, Bologna - ö. 18 Nisan 1936, Roma, İtalya), İtalyan besteci. Rus orkestrasının çizgilerini ve Richard Strauss'un armoni tekniklerinde bulunan bazı gerilim öğelerini İtalyan müziğine sokmuştur.

Bologna Lisesi'nde öğrenim gördü. Daha sonra Petersburg'da Rimski-Korsakov'dan ders aldı. Orada Opera Orkestrası'nın baş viyolacı oldu, ayrıca orkestrayı ustalıkla kullanmayı öğrenerek orkestra kompozisyonlarına ilgi duymaya başladı.

Respighi'nin bir piyano konçertosu 1902'de Bologna'da çalındı. Aynı yıl orkestra için bir *notturno*'su Metropolitan Opera'sındaki bir konserde seslendirildi. *Re Enzo* (Kral Enzo) adlı komik operası ve *Semirama* operasıyla ününü artırmasının ardından, 1913'te Roma'daki Santa Cecilia Akademisi'nde kompozisyon profesörlüğüne atandı. 1924'te konservatuar yöneticiliğine getirildi, ama 1926'da bu görevinden istifa etti.

Respighi Roma'nın yoz ortamını betimleyen şair D'Annunzio'nun düş gücünü ve inceliğini ünlü süitlerinde, özellikle de *I pini di Roma* (Roma Çamları) ile *Le fontane di Roma*'da (Roma Çeşmeleri) yansıtmaya çalıştı. Öbür süitleri arasında *Vetrare di chiesa* (1927; *Kilise Pencereleeri*), *Gli ucelli* (1927; *Kuşlar*), *Feste Romane* (1929; *Roma Şenliği*) ve oda orkestrası için *Trittico Botticelliano* (1927; *Botticelli Triptiği*) sayılabilir.

Ayrıca eski İtalyan müziğine de ilgi duyan Respighi bu müziğin lavta parçaları için yazılan örneklerini orkestra için *Antiche danze e arie* (1928; *Antik Danslar ve Aryalar*) adıyla iki dizi halinde düzenledi. Rossini'nin parçalarından düzenlediği ve Londra'da 1919'da Diaghilev'in Rus Bale-si'nce sahnelenen *La boutique fantasque* (Tuhaf Oyuncak Dükkanı) en tanınmış partisyonlarından biriydi. Rossini'nin piyano parçalarından düzenlediği *Rossiniata* da (1925) bale oldu.

Respighi opera bestecisi olarak ülkesi dışında pek tanınmadı. En tanınmış sahne yapıtları, Milano'da 1923'te sahnelenen *Belfagor* komik operası ile Roma'da 1934'te sahnelenen *La fiamma* (Alev) idi. Öbür operaları arasında bir gizem oyunu olan *Maria Egiziaca* (1932; Mısırlı Meryem) ve ölümünden sonra karısı Elsa'nın tamamladığı *Lucrezia* (1937) sayılabilir.

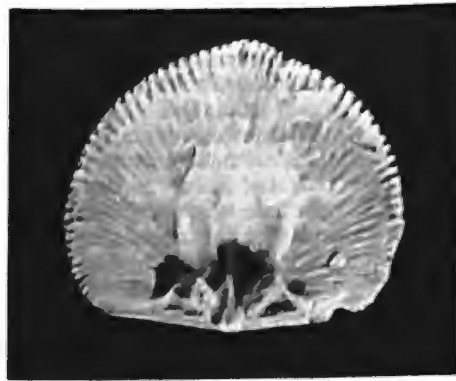
responsa, İbranice ŞEELOT U-TEŞUBOT (sorular ve yanıtlar), Yahudi hukukuna ilişkin sorulara hahamlarca verilen yanıtlar. Talmud'un son biçimini almasından sonra, 6. yüzyıldan bu yana *responsa* yazılmaktadır. Uzunluğu birkaç sözcükten kapsamlı monografilere kadar değişen yayımlanmış *responsa*'ların sayısına ilişkin tahminler 250-500 bin arasında değişir.

Soru ve yanıtlar genellikle, Sebt gününde yapılabilecek ya da yapılamayacak şeyler gibi uygulamaya ilişkin sorunlarla ilgilidir. Sorular çoğunlukla değişen toplumsal koşullar ile yeni teknolojilerden kaynaklanır. Örneğin 19. ve 20. yüzyıl *responsa*'larında Sebt günü elektrikli aletlerin çalıştırılıp çalıştırılmayacağına ilişkin kararlar yer alır. Dolayısıyla *responsa*'lar kültürel ve teknolojik değişimin bir tür kaydı niteliğindedir.

responsoryum, koro ile solocular (ya da bir solocu) arasında karşılıklı seslendirilen düz şarkı (dinsel ezgi) melodisiyle sözlerine verilen ad. Karşılıklı şarkı söyleme ilk Hristiyan ayinlerine Yahudi dinsel törenlerinden girmişti. Çoğunlukla kantorum söylediği mezmur dizeleri arasında *Amen* ya da *Alleluia* gibi kısa bir nakarat söylenirdi. Ortaçağda düz şarkı gelişince mezmur dörtlüklerini solocular söylemeye, koro da buna daha işlenmiş ve karmaşık nakaratlarla karşılık vermeye başladı. Responsoryum yinelenirken çoğunlukla kısaltılıyordu. Sözleri ise yortu gününün ya da mezmurun taşıdığı anlamla ilgili oluyordu. Bu uzun biçimle günümüze yalnızca birkaç dinsel melodi ulaşmış, bunlar da şimdi normal uzunluğa indirilmiştir.

Responsoryumun kullanıldığı başlıca yerler dua saatleri ve misanın *Alleluia* ve *Graduale* bölümleridir. Çoksesliliğin ilk dönemlerinde responsoryumun solo bölümleri, genellikle çoksesli olarak bestelenir ve korolu bölümlerin melodisi ile dönüşümlü olarak seslendirilirdi. Çağdaş seslendirmelerde geleneksel responsoryum her zaman kullanılmamaktadır.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Resserella cinsinden bir örnek
British Museum of Natural History

Resserella üyelerinde kabukların iç yapısı en belirgin ayırt edici özelliği oluşturur.

Restif, Nicolas-Edme, lakabı RESTIF DE LA BRETONNE (d. 23 Ekim 1734, Sacy, Auxerre yakınları - ö. 3 Şubat 1806, Paris, Fransa), 18. yüzyıl Fransız toplumunu ve batakhanelerdeki yaşamı canlı ve ayrıntılı bir üslupla aktardığı yapıtlarıyla tanınmış Fransız romancı.

Bir süre Auxerre'de bir baskı ustasının yanında çalıştıktan sonra Paris'e gitti. Orada bazı kitaplarının dizgisini kendisi yaptı. Bu kitaplar, az sayıda olmaları, içerdikleri resimler ve basıldıkları ilginç hurufat nedeniyle uzun zamandır koleksiyoncuların gözde kitapları arasındadır.

Restif, romanlarını rasgele ve özensiz bir üslupla kaleme almıştır. Yapıtlarında ahlaki amaçlarını ve toplumsal reform konusundaki görüşlerini sık sık dile getirmesine karşın, mistik bir erotizme ağırlık verdiği için "köprüaltının Rousseau'su" olarak anılmaktadır. Yapıtlarının çoğu kendi yaşamına dayanır. Ama köylülerin yaşamını canlı bir biçimde anlatan *La Vie de mon père* (1779; Babamın Yaşamı) adlı yapıtıyla büyük bölümü Paris'in yeraltı dünyasında geçen *Monsieur Nicolas* (1794-97) adlı otobiyografisinde, zengin düş gücü nedeniyle gerçekle kurguyu birbirinden ayırmak oldukça zordur. *Les Contemporaines* (1780-85; Çağdaşlar) adlı yapını, o dönemde Paris'teki yaşamla ilgili gözlemlere yer verir. *Le Paysan pervers* (1776; Baştan Çıkarılan Köylü Adam) ve *La Paysanne pervers* (1784; Baştan Çıkarılan Köylü Kadın) adlı yapıtları, erdemli köylülerin büyük kentlerde içine düştüğü ahlaki yozlaşmayı konu alır.

Restionales, birçenekliler(*) sınıfından, dört aileye içeren takım. Güney Yanküre'ye dağılmış olan bu takımın üyeleri özellikle Güney Afrika ve Avustralya'da yetişir.

Bir-üç gözlü yumurtalığı bulunan basit çiçekler takımın üyelerinin ortak özelliğini vurgular; yumurtalıkların her gözünde tek bir tohumtaslağı bulunur. Gene bir üye (*Flagellariaceae*) dışında, üyelerin tümünde rastlanan 1-3 erkekorgan da ortak özelliklerden biridir. Oysa, *Flagellariaceae* familyasında erkekorgan sayısı altıya ulaşır. Bu familya iki cins ve otu bitkilerden oluşan yedi türü kapsar. Bazı türlerinin ince uzun yaprakları turmanmaya yardım eden uzantılarla (sülük) sonlanır.

Bu takımdaki en büyük familyalardan biri olan *Restionaceae* 25-35 cins ile 350 kadar tür içerir. *Restio* cinsinde (120 tür) yapraklar gövdeleri çevreleyen kılıflara indirgenmiştir; ancak bunlar gene de fotosentez işlevinden sorumludurlar.

Centrolepidaceae familyası 5-6 cins ile yosun benzeri 35-40 tür içerir. *Triuhuria* ve *Hydatella* cinsleri bazı su bitkilerini kapsar. *Hanguanaceae* familyasında ise tek bir cins (*Hanguana*) vardır.

Restionales takımının *Liliales* ve *Poales* takımlarıyla evrimsel bir yakınlığı olduğu kabul edilir.

Reston, James B(arrett), lakabı SCOTTY RESTON (d. 3 Kasım 1909, Clydebank, Dumbartonshire, İskoçya), İskoçya doğumlu ABD'li gazeteci. *The New York Times* gazetesinin köşe yazarı ve yayın yönetmenidir. Yurt ve dünya haberleri konusunda ABD'deki en etkili gazete yorumcularındandır.

On yaşında ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti. Ohio'da öğrenim gördükten sonra 1932'de Illinois Üniversitesi'nden mezun oldu. Ohio'da *Springfield Daily News* gazetesinde çalıştı, Ohio Eyalet Üniversitesi'nin spor tanıtım yönetmenliğini yaptı. Spor yazarı olarak Associated Press (AP) haber ajansına girdi. 1937'de AP'nin Londra bürosuna atandı.

1939'da *The New York Times* gazetesinin Londra bürosunda çalışmaya başladı. 1941'de aynı gazetenin Washington bürosuna geçti. 1943-45 arasında Londra bürosunun başkanı, 1945-46'da yurtiçi muhabiri ve diplomatik muhabir, 1953-64 arasında Washington bürosunun şefi, 1964-68 arasında yayın yönetmeni yardımcısı, 1968-69'da yayın yönetmeni, 1969-74 arasında başkan yardımcısı, 1974'ten sonra müdür ve köşe yazarı olarak çalıştı.

Dumbarton Oaks Konferansı (1944) konusunda yazdığı haber ve yorumlarla 1945'te Pulitzer Ödülü'nü kazandı. 1957'de Pulitzer Ödülü'nü ikinci kez aldı.

restorasyon bak. onarım ve koruma

Restorasyon dönemi edebiyatı, İngiltere'de Cromwell Cumhuriyeti'nin ardından monarşinin restorasyonu (1660) birlikte gelişen edebiyat. Bazı edebiyat tarihçileri bu dönemi II. Charles'ın krallığıyla (1660-85) sınırlarken, başkaları II. James döneminde (1685-88) yazılan yapıtları da bu dönem içinde ele alır. Restorasyon dönemini, Kraliçe Anne'in hüküm sürdüğü (1702-14) "klasik" Augustus dönemi izler.

Roman, yaşamöyküsü, tarih, gezi yazısı, gazetecilik gibi çağdaş türler, yeni toplumsal ve ekonomik koşullarla birlikte yeni bilimsel buluşların yapıldığı ve yeni felsefi kavramların ortaya çıktığı Restorasyon döneminde olgunlaştı. Bu dönemde ayrıca, çoğu siyasal ve dinsel bir nitelik taşıyan broşürlerde büyük bir artış görüldü. John Bunyan'ın ünlü alegorik yapıtı *The Pilgrim's Progress* de (1678; *Hac Yolunda*, 1932) bu dönemde yazıldı. Şiir ve düzyazı alanında dönemin en önemli adlarından biri olan John Dryden'in yanı sıra, Rochester 2. kontu John Wilmot, Samuel Butler ve John Oldham gibi yazarların da en iyi şürleri genellikle yergi türündeydi ve bu şürler Alexander Pope, Jonathan Swift ve John Gay gibi Augustus dönemi yazarlarına örnek oluşturdu. Restorasyon dönemi, her şeyden önce tiyatronun altın çağını yaşadığı bir dönemdi. Yeni-klasik Fransız tiyatrosundan etkilenen, kahramanlık konulu oyunlar moda olmakla birlikte, dönemin en önemli oyunları George Etherege, William Wycherley, Sir John Vanbrugh ve William Congreve gibi yazarların toplumsal eleştiriler içeren töre komedileriydi.

reststrahlen bak. artık ışınım

resul, İslamda Tanrı tarafından insanlara yeni bir kitap ve şariat ile gönderilen peygamber. Zaman zaman nebi sözcüğü ile eşanlamlı kullanılır. Ama resul, tanrısal mesaj ve yasaları iletme konusundaki elçi-

Resserella, *Brachiopoda* filumundan soyu tükenmiş omurgasız cinsi. Fosillerine Ordovisiyen Dönemin (y. 500-430 milyon yıl önce) ortalarından Silüriyen Dönemin (y. 430-395 milyon yıl önce) başlarına değin oluşmuş deniz kayaçlarında rastlanır.

lik görevi ile nebiden ayrılır. Nebi, insanları kendisinden önce gelen bir peygamberin kitap ve şeriatına çağırır peygamberdir. Buna göre her resul nebidir, ama her nebi resul değildir. Bütün büyük peygamberler gibi Hz. Muhammed de hem nebi, hem resuldür. *Ayrıca bak. peygamber.*

Resulayn bak. Ceylanpınar

Resuliler, Eyyubilerin Arabistan Yarımadasının güney eyaletlerinden çekilmelerinden sonra Yemen ve Hadramut'ta hüküm süren (1229-1454) Müslüman hanedan.

Resuliler, güneyli Arapların efsanevi atası Kahtan'ın soyundan geldiklerini iddia etmekle birlikte, Oguz kökenliydi. Hanedanın kurucusu Resul bir Abbasi halifesinin elçisiydi. Oğlu Ali Yemen'in son Eyyubi hükümdarı Mesud Salaheddin döneminde (1215-29) Mekke valiliğinde bulundu. Sonradan bütün ülkenin yöneticisi oldu. Resul'un torunu I. Ömer bin Ali (hd 1229-50), önce Yemen'in batısındaki Zebid kentine yerleşti, daha sonra dağlık iç bölgelere taşınarak Sana'yı Resulilerin başkenti yaptı. Hicaz'ın 1252'den sonra Memlük egemenliği altına girmesine karşın, Mekke'nin yönetimini de elinde tuttu.

İzleyen iki yüzyıl içinde Yemen önemli ve zengin bir Müslüman devlet durumuna geldi. Resuli hükümdarı 1258'de halife unvanını aldı. Çin, Hindistan ve Seylan'la (bugün Sri Lanka) siyasal ve ticari ilişkiler sürdürüldü ve Aden limanının açılması dış ticaretin canlanmasını sağladı. Ama Memlükler 14. yüzyıl ortalarında Mekke'de yaşanan karışıklardan yararlanarak Resulilerin işlerine karışmaya başladılar. Salaheddin Ahmed (hd 1400-24) bir süre için denetimi yeniden ele geçirdiyse de iç huzursuzluklar, köle ayaklanmaları ve veba, hanedanın çöküşünü hızlandırdı. Son Resuli hükümdarı güçlenen Tahiriler karşısında 1454'te tahttan çekildi ve Osmanlıların eline geçtiği 16. yüzyıla değin Yemen Tahirilerin egemenliği altında kaldı.

Resuller bak. Havariler

Resullerin İşleri, Yeni Ahit'in beşinci kitabı. Hristiyanlığın ilk dönemlerine ilişkin önemli bilgiler içerir. Aslı Yunanca olan metnin İncil yazarı Luka tarafından kaleme alındığı sanılır. Luka İncili'nin bittiği yerden, Hz. İsa'nın Göğe Çıkışı'yla başlar. Roma'da İS 70-90 arasında (belki daha önce) yazıldığı sanılır. Pentekostes'te Havariler'e Kutsal Ruh'un inişinden sonra, Hristiyanlığın Yahudi olmayanlar arasında Kutsal Ruh'un kılavuzluğunda yayılışı ve kilisenin Yahudi geleneklerinden kopuşu anlatılır. Ayrıca, Luka'nın yakın arkadaşı, Aziz Paulus'un Yahudi olmayan halklar arasındaki misyonerlik gezilerine geniş yer verilir. Kilisenin ilk dönemlerine ilişkin çok önemli tarihsel bilgiler içeren kitap, Paulus'un Yeni Ahit'teki mektuplarının da anlaşılmasını sağlar.

Resulzade, Mehmet Emin (d. 1884, Bakü, Rusya [bugün Azerbaycan] - ö. 6 Mart 1955, Ankara), Azerbaycanlı siyaset adamı ve yazar. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Milli Şurası başkanlığı (cumhurbaşkanı) yapmıştır.

Resulzade Azerbaycanlı dindar bir aileden geliyordu. On dokuz yaşındayken Tiflis'te yayımlanan *Şark-i Rus* gazetesinde ilk makalesi çıktı. Hüseyinzade Ali Bey'in (Turan) çıkardığı *Hayat ve Füyuzat* ile Ahmed Ağaoğlu'nun yayımladığı *İrşad ve Terakki*

gazetelerine makaleler gönderdi. 1905-08 arasında Bakü'da haftalık *Tekamül* ve *Yoldaş* dergilerini yayımladı. 1905'te siyasete atıldı; çarlık yönetimine karşı gizli bir gençlik örgütü kurdu. Daha sonra Rusya'dan kaçmak zorunda kaldı. Önce İran'a, ardından İstanbul'a gitti (1911). Türk Ocağı'na katıldı, *Türk Yurdu* dergisinin yazı kadrosunda yer aldı. 1913'te çarlık yönetimi af çıkarınca Bakü'ya döndü. Yayımladığı *Dirlik* dergisinde sadeleştirilmiş, her Türkün anlayabileceği ve Türkleri birleştirecek bir Türkçe geliştirilmesini savundu.

1917'de Rusya'dan ayrılmak isteyen sosyalist, halkçı Müsavat Partisi'nin başkanı seçildi. Parti onun da katkısıyla kısa sürede Azerbaycan'ın en büyük partisi durumuna geldi. Resulzade Moskova'da toplanan (Mayıs 1917) Birinci Müslüman Kongresi'ne katıldı. Kongrede bir federasyon içinde bağımsız Türk devletleri kurulmasını savundu. Bütün Rusya Müslümanlarının bir "kültürel federasyon" kuralmasını önerdi. Savunduğu görüşler kongrece benimsendi.

28 Mayıs 1917'de toplanan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Milli Şurası'nca başkan seçildi. Kızıl Ordu Azerbaycan'ı işgal edince Resulzade gizli direniş örgütüne girdi. Sovyet gizli polis örgütü Çeka tarafından yakalandı, ama eski dostu Stalin'in müdahalesiyle Moskova'ya getirildi; orada bir süre gözaltında tutuldu. 1922'de kaçarak İstanbul'a gitti. Daha sonra Batı Avrupa'ya geçen Resulzade orada Rus göçmenlerin örgütlediği Komintern karşıtı Prometheus Örgütü'ne katıldı. 1934'te öteki Kafkasyalı önderlerle birlikte Brüksel'de Kafkas Konfederasyonu Paketi'ni imzaladı.

1941'de Almanya Rusya seferine girişince Alman Dışişleri Bakanlığı öteki Kafkasyalı önderler gibi Resulzade'yi de Almanya'ya davet etti. Almanlar Kafkaslar'ı Sovyet yönetimine karşı ayaklandırmak için bu önderleri kullanmayı düşünüyorlardı. Resulzade Almanya'da üç yıl *İstiklal* gazetesini, 1934'ten başlayarak, *Kurtuluş* dergisini çıkardı.

Resulzade Almanya teslim olunca Nisan 1945'te Almanya'daki Amerikan işgal bölgesine geçti. 1947'de Türkiye'ye giderek Ankara'da yerleşti.

Soğuk Savaş yıllarında ABD de Sovyetler'e karşı Resulzade'den yararlanmak istedi. Amerika'nın Sesi Radyosu'nun SSCB'deki Türklerle yönelik programlarında Resulzade 6 konuşma yaptı; Azerbaycan'ın Sovyetlerce işgalini anlattı (1951).

Yapıtları arasında *Azerbaycan Cumhuriyeti Keyfiyeti-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti* (1922), *İstiklâl Mefkûresi ve Gençlik* (1925), *Azerbaycan Misak-ı Millisi* (1927), *Milliyetçilik ve Bolşevizm* (1928) ve *Sekiz Yüzlü Yıldıönümü Münasebetiyle 141-1941 Azerbaycan Şairi Nizami* (1951) sayılabilir. Ayrıca, İstanbul'da *Yeni Kafkasya* (1923-27), *Azeri Türk* (1928), *Odlu Yurt* (1929-31) ve *Bildiriş* (1931) dergilerini yayımlamıştır.

Resû'l-Hayme, Birleşik Arap Emirlikleri'ni (BAE) oluşturan emirliklerden biri. Umman Burnu üzerinde yer alır. Kuzeyde Basra Körfezi üzerinde yaklaşık 56 km'lik bir kıyı şeridinde sahiptir. Yaklaşık 1.700 km'lik bir alanı kaplayan emirliğin yönetim merkezi, kent boyutlarına yaklaşan tek yerleşmesi olan Resû'l-Hayme'dir.

Resû'l-Hayme, eskiden Şerce Emirliği'nin bir parçasıydı. 16. yüzyılın sonunda burada Julfa ya da Julfar adlı bir kale kuran Portekizliler 1622'de İranlılar tarafından

bölgeden sürüldüler. 19. yüzyıla gelindiğinde İngiltere körfezdeki en güçlü Batılı devlet durumuna gelmişti. Sık sık Resû'l-Hayme kentinde üslenmiş olan korsanların saldırısına uğrayan İngilizler 1819'da kenti ele geçirdiler. 1820'de de korsan reisi olarak nitelendirildikleri Sultan bin Sakr'a (hd 1803-66) Genel Barış Antlaşması'nı zorla kabul ettirdiler. Sultan daha sonra, öteki körfez hükümdarlarıyla birlikte, Denizlerde Kalıcı Ateşkes Antlaşması'nı da (1853) imzaladı. Bu tarihten sonra bölgeye Ateşkes Kıyısı adı verildi. Resû'l-Hayme, sultanın torunu Hameyd bin Abdullah'ın döneminde ayrı bir devlet olduysa da onun ölümü üzerine (1900) yeniden Şerce'ye bağlandı. 1919'da İngiltere tarafından ayrı bir Ateşkes Kıyısı devleti olarak tanındı.

İngiltere 1971 sonunda Basra Körfezinden çekilince, uzun süredir Resû'l-Hayme ile İran'ın üzerinde hak iddia ettikleri, Resû'l-Hayme kentinin yaklaşık 80 km açıklarında yer alan Büyük ve Küçük Tunb adaları konusunda anlaşmazlık çıktı. 30 Kasım 1971'de Büyük Tunb Adasına çıkan İran birlikleri Resû'l-Hayme polislerinin silahlı direnişle karşılaştıysa da, İran adayı elinde tutmayı başardı.

Bölgedeki öteki emirliklerin tersine, Resû'l-Hayme'de çalışan nüfusun yaklaşık yarısı tarım sektöründe istihdam edilmiştir. Resû'l-Hayme kenti yakınında, BAE'yi oluşturan öteki emirliklere ihraç edilmek üzere sebze, hurma, tütün ve meyve yetiştirilir. Eskiden emirliğin kıyı kesimlerinde büyük önem taşıyan inci üretiminin gerilemeye başlamasıyla birlikte bölge halkı başka yerlere göç etmiştir. Kıyıda ve kıyı açıklarında yapılan petrol araştırmaları sonuç vermemiştir. Emirlik, kardeş devletleri olan Abu Dabi ve Dubai'den başka Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten yardım alır.

Eskiden beri bir liman kenti olan Resû'l-Hayme ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru gelişmeye başladı. Kentte çimento, kireç ve patlayıcı madde fabrikaları vardır. Karayoluyla Dubai ve Şerce kentlerine bağlanan Resû'l-Hayme kentinde bir de uluslararası havalimanı bulunur. Nüfus (1985) 116.470.

Reşad Rıdvan (d. ?, İstanbul - ö. Ağustos 1919, İstanbul), Darülbeydi'nin ilk yöneticilerinden olan tiyatro adamı.

Dönemin en önemli tiyatro yapılarından olan Tepebaşı Tiyatrosu'nu (bak. Dram Tiyatrosu) yaptıran Şehremini Rıdvan Paşa'nın oğluydu. İstanbul'a gelen yabancı sanatçıların gösterilerinin düzenlenmesine yardımcı olmuş, böylece tiyatroyu tanımış ve sevmiştir. Onun tiyatroya olan düşkünlüğünü gören Rıdvan Paşa bir ara İstanbul'daki bütün tiyatroları "islah" etmek amacıyla yasaklamış ve tiyatrocuları şehir dışında iş aramak zorunda bırakmıştı. 1906'da Rıdvan Paşa'nın öldürülmesinden sonra yeni şehremini yasağı kaldırınca Reşad Rıdvan tiyatro meraklısı arkadaşlarıyla toplantılar düzenlemiş, topluluklara parasal yardımda bulunmuş ve tiyatronun yeniden canlandırılmasına çalışmıştır.

Reşad Rıdvan tiyatro çalışmalarını II. Meşrutiyet'le birlikte (1908) hızlandırarak Milli Osmanlı Tiyatrosu'nu(*) kurdu. Zaman zaman provalarını da yönettiği bu topluluk repertuarında daha çok yerli oyunlara yer veriyordu. Topluluğun önemli oyuncularını 1912'de Minakyan'ın topluluğuna geçince, yenilenen topluluğun yönetmenliğini de Reşad Rıdvan üstlendi. 1914'te ödenekli bir tiyatro kurulması amacıyla Şehremini Cemil Paşa'nın (Topuzlu) Paris'ten çağırdığı André Antoine'ın Darülbeydi'yi kurma çalışmalarına katılarak Darülbeydi genel yönetici yardımcılığı ve Temsil

Kolu yöneticiliğinde bulundu. Ertesi yıl da, yeni kurulan Darülbeydi'nin İç İşleri Müdürü'ne atandı.

Reşad Rıdvan'ın P. Wolff'tan uyarladığı *Talı Sır*, ölümünden sonra onun anısına bir kez daha sahnelenmiştir.

Reşad Rıza bak. Kor, Reşad Rıza

Reşadiye, Karadeniz Bölgesi'nde, Tokat iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.481 km² olan Reşadiye ilçesi kuzey ve kuzeydoğuda Ordu, doğu ve güneydoğuda Sivas illeri, güney ve güneybatıda Almus, batıda da Niksar ilçeleriyle çevrilidir.

İlin en doğusunda yer alan ilçe toprakları oldukça dağlık ve engebeldir. Akarsu vadileriyle derin biçimde parçalanmış olan dağlar birbirine koşturularak ve kabaca kuzey-batı-güneydoğu doğrultusunda uzanır. İlçe topraklarının kuzey kesimini Canik Dağlarının doğu uzantıları, orta kesimini Köse Dağları, güney kesimini ise daha yüksek olan Asmalıdağ (2.416 m) engebeleridir. Sularını ise Kelkit Irmağı(*) ile Yeşilirmak'ın(*) başlangıç kolu olan Tozanlı Çayı toplar. Çoruh-Kelkit Vadi Olgunun(*) batı kesimi ilçe topraklarını ikiye böler. Bu vadinin ilçe merkezi yakınında genişlemesiyle oluşan ova, ilçedeki başlıca düzlüktür. İlçede Çukurgöl (Zinav Gölü) ve Gölüköy Gölü adıyla anılan iki küçük göl vardır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini daha çok tarımdan sağlar. Ekime elverişli alanlar kısıtlıdır; hayvancılık ise oldukça gelişmiştir ve önemli miktarda koyun, sığır ve manda yetiştirilir. Arıcılık da yapılır. Başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa ve şeker pancarıdır. Ayrıca az miktarda elma, baklagiller, mısır, armut ve şeftali de yetiştirilir. İlçe topraklarında bentonit yatakları ile madensuyu kaynakları vardır. Zinav Gölü orman içi dinlenme yeri, ilçe halkının yararlandığı başlıca mesire alanıdır.

Perslerin, Makedonyalıların, daha sonra da Pontus Krallığı'nın egemenliğinde kalan yöre, İÖ 1. yüzyılda Roma'nın eline geçti. Bizans döneminde Trabzon İmparatorluğu'na bağlandı. 1461'de Osmanlı topraklarına katıldı. Reşadiye yöresini içine alan topraklar, 20. yüzyıl başlarında kaza yapılarak Sivas vilayetinin Tokat sancağına bağlandı.

Eskiden Eskefser adıyla anılan yerleşmeye, V. Mehmed'in (Mehmed Reşad) tahta çıktığı 1909'da Reşadiye adı verildi. Kelkit Vadisinin kuzey kesiminde kurulmuş olan kent, ilçenin ortasında yer alır. Amasya ve Tokat'ı Erzincan'a bağlayan önemli yol kentin güneyinden geçer. Amasya-Erzincan karayolundan ayrılan bir yol kentten geçerek Canik Dağlarını aşar ve Fatsa yakınında Karadeniz kıyı yoluna bağlanır. Kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumu Reşadiye Devlet Hastanesi'dir.

Reşadiye Belediyesi 1907'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 61.166; kent, 12.321.

Reşadiye Yarımadası, DATÇA YARIMADASI olarak da bilinir, Ege Bölgesi'nin güneyinde yarımada. Menteşe yöresi kıyısında yer alır. Eski kaynaklarda adı Dadya olarak geçer.

Gökova ve Hisarönü körfezleri arasında, doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 70 km boyunca uzanır. Engebeli yüzeyi yer yer beklenmedik yüksekliklere erişir. Kara kütlesine birleştiği kıstak kesiminde genişliği 1 km'yi bile bulmaz. Bu dar kıstak Balıkatladı Kistağı ya da Balıkaşiran Kistağı adıyla anılır. Batıya doğru gidildikçe yarımada genişliği ve yüksekliği artar. Emecik Dağı'nın (748 m) yer aldığı kesimde 10 km'ye yaklaşan genişlik daha batıda 4 km'ye iner. Bu dar kesimde yer alan tepelerin yüksekli-

ğı 100 m'yi aşmaz. Datça kasabasının batısında Yumrukaya Burnu (kuzey) ile İnceburun (güney) arasındaki genişlik 20 km'yi bulur. Bu geniş alanın batısında yer alan Bozdağ'ın yüksekliği Yayla Tepesinde 1.144 m'ye ulaşır. İskandil Burnunda sona eren yarımada'nın yapısına gışt, kalker ve serpantin gibi çeşitli kayalar egemendir.

Kıyılardaki "bük" adlı ilginç koylar, batı uçtaki antik Knidos kenti kalıntıları ve yaz mevsiminin uzunluğu, yarımada'yı turizm açısından çekici bir duruma getirmiştir. Karayolu ulaşımının gelişmesi ve Dalaman Havalimanı'nın açılmasıyla kıyılar özel ve kamu kesimlerine ait birçok turistik tesisle dolmuştur. Kıyılarda yat turizmi de çok canlıdır. Bükler Mavi Yolculuk'a(*) çıkan teknelerin uğrak yerleri arasında yer alır. Seyrek nüfuslu olan yarımada yazın turizm nedeniyle yoğun bir nüfus akışına uğrar. Kentleşmenin pek gelişmediği yarımada'da ki en önemli yerleşme Datça kasabasıdır (1990'da nüfusu 5.022).

Yarımada'nın girintili çıkıntılı kıyıları açığında Akçaada, Mersincik Adası, Kızılağaç Adası ve Palamut Bükü Adası gibi küçük adalar yer alır. Güneyde bulunan Symi (Sömbeki) Adası ise Yunanistan'a aittir.

Eskiden yarımada'da yaşayan halkın başlıca gelir kaynakları arasında yer alan balıkçılık önemini yitirmektedir. Tarımsal alanları kısıtlı olan Reşadiye Yarımadasında az miktarda da olsa yetiştirilen bitkisel ürünler buğday, zeytin, turuncgiller, arpa, baklagiller, badem, susam ve yerfıstığıdır.

Reşat Enis, tam adı REŞAT ENİS AYOEN (d. 1 Haziran 1909, İstanbul - ö. 10 Ocak 1984, İstanbul), roman yazarı. Toplumsal gerçekçi romanlarında yaşamın acı yüzünü yalın bir biçimde ve duru bir anlatımla yansıtmıştır.

Babasının subay olması nedeniyle çocukluğu Anadolu'nun çeşitli yörelerinde geçti.

Reşat Enis
Arş. Güler

Ortaöğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı (1928), Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nda ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nde okudu. *Milliyet* gazetesinde muhabir olarak çalıştı, adliye röportajlarıyla dikkat çekti. Gazeteciliği *Vakit* ve *Haber*'de sürdüdü. Adana'da *Bugün* gazetesini yönetti (1940-45). Daha sonra İstanbul'da *Son Dakika* (1945), *Cumhuriyet* (1952), *Yeni İstanbul* (1957) gazetelerinde fıkra yazarı ve yazı işleri müdürü olarak çalıştı. Anadolu Ajansı'nın İstanbul Bürosu yazı işleri sekreterliğinden emekli oldu (1968).

İlk yapıtlarında Reşat Nuri Güntekin ve Mahmut Yesari'nin etkisinde kalan Reşat Enis, daha sonraları, gazetecilikten gelen gözlem gücünden yararlanarak özgün ve doğal bir yaklaşımla kenar mahallelerin yoksul, dışlanmış insanlarını, onların günlük yaşantılarını işledi. Fabrika ve maden ocaklarındaki olayları konu edindi, toprak

agalarını, siyaset adamlarını ve sarı sendikacıları gerçekçi bir anlatımla canlandırdı. Toplumsal gelişmelerin üzerinde önemle durdu. Öykülerini *Kılıcıma Sürüyorum* (1930) adlı kitabında topladı. *Kanun Namuna* (1932), *Gong Vurdu* (1933), *Gecce Konuştu* (1935), *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1939), *Toprak Kokusu* (1944), *Kura Toprak* adıyla, (1969), *Ekmek Kavgamız* (1947), *Ağlama Duvarı* (1949), *Yol Geçen Harur* (1952), *Despot* (1957), *Sarı Işık* (1968) başlıca romanlarıdır.

Reşef (İbranicede "Yakup Yikan" ya da "Oç Alan"), ilkçağda Batı Semitlerin salgın hastalıklar ve yeraltı tanrısı. Anat'ın yoldaşı ve Babil tanrısı Nergal'in eşiydi. Ayrıca bir savaş tanrısı olduğu için, bir eliyle balta savururken, öbür eliyle kalkan tutan sakallı bir adam olarak betimlenirdi; alın kısmında

Reşef, tunç heykel, Megiddo, İsrail, Geç Tunç Çağı (İÖ y. 1550 - y. 1200), Rockefeller Müzesi, Kudüs
İsrail Department of Antiquities and Museums

keçi ya da ceylan başı bulunan ince uzun bir başlık giyerdi. Özellikle Ugarit (bugün Ras Şamra), Byblos (bugün Cübeyl) ve Arsuf'ta (sonradan Apollonia, Tel Aviv-Yafa yakını), Mikail (Mekal) adıyla da Bet-şan (Doğu Filistin) ve İalium'da (Kıbrıs) Reşef'e tapınılırdı. Genellikle Kısırlık ve Ölüm Tanrısı Mot'la akraba sayılırdı. Ama refah, bolluk ve bereket tanrısı olarak Tanrı Baal'le de ilişkilendirilmiştir.

Reşid, Aşağı Mısır'daki, el-Buheyre ilinin (muhafaza) kuzeyinde kent. Nil Deltasının kuzeybatısında, Nil'in bir kolu olan Reşid'in (eskiden Bolbitin) sol kıyısında, İskenderiye'nin 56 km kuzeydoğusunda yer alır. İS 800'de Harun Reşid tarafından kurulmuş ve onun adını almıştır. 17. ve 18. yüzyıllara değin bir ticaret merkezi olan kent, İskenderiye'nin gelişmesiyle önemini yitirdi.

Napoléon'un subaylarından birinin 'Resid'in hemen kuzeyindeki Saint-Juben Kalesi yakınlarında bulduğu (1799) Rosetta Tapı, Fransız bilim adamı Jean-François Champollion'un Mısır hiyeroglif yazısını çözmesinde (1822) önemli rol oynadı. Doğu Hint Adalarıyla yapılan ticarette kullanılan bir liman olan Reşid'in bugün de kıyı ticaretinde önemli bir yeri vardır. Reşid, kara ve demir

yollar ile İskenderiye ve Demenhur'a bağlanır. Nüfus (1983) 47.200.

Reşid, er- (ö. 1672, Marakeş, Fas), Fas'ı yöneten Filaliler hanedanının kurucusu. Sadilerin zayıflaması üzerine tarikatlarla çeşitli şeyhler arasında baş gösteren dinsel çekişmeleri bastırarak bölgenin denetimini ele geçirmiştir.

Er-Reşid 1664'te, Fas'ın kuzeydoğusunda bir sultanlık kurmak için 30 yıl çaba gösteren kardeşi Muhammed'in yerine geçti. Paralı Arap ve Berberi askerlerden oluşturduğu birliklerle Fas'ın doğusunu ele geçirdi ve Taza'yı merkez yaptı. 1666'da Fez'i aldı ve kendini sultan ilan etti; böylece Filalı hanedanı resmen kurulmuş oldu. Fez'den sonra kuzeye doğru ilerleyerek Fas'ın Atlas Okyanusu kıyısını ele geçirdi. Güneybatıya yönelerek 1669'da Marakeş'i aldı ve Sus bölgesiyle Anti-Atlas Dağlarının denetimini ele geçirdi.

Başka dinsel grupları acımasızca ezen ve birbirleriyle çekişen aşiretlerin çoğunu tek bir hanedan altında birleştiren er-Reşid bugünkü Fas'ın siyasal temellerini attı. Ama yönetimini pekiştiremeden bir kazada öldü. Yerine kardeşi İsmail geçti.

Reşid Galib (d. 1893, Rodos - ö. 5 Mart 1934, Ankara), hekim, siyaset ve devlet adamı.

Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1917). Yükseköğrenimi sırasında Balıkan ve I. Dünya savaşlarında sağlık ekiplelerinde görev aldı. 1919'da köylerde hekimlik yapmak üzere Anadolu'ya geçti. Kütahya'nın Tavşanlı kazasında ve çevre köylerinde çalıştı. Kütahya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasında rol oynadı. Yörenin işgali üzerine Denizli'ye geçti. 1922'de Ankara'ya gitti ve Sıhhiye Vekâleti'nde görev aldı. Daha sonra Mersin'de hükümet tabipliği yaptı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bir süre Mersin'de serbest hekim olarak çalıştı.

Aydın milletvekili olarak TBMM'ye girdi (1923). Şeyh Said Ayaklanması'ndan (1925) sonra kurulan İstiklal Mahkemesi'nde üye olarak yer aldı. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Halkevleri'nde çalıştı. Cumhuriyet Halk Fırkası genel idare kurulu üyeliğinde bulundu. 1932-33 yıllarında maaş vekilliği yaptı. Bu görevi sırasında 1933 Üniversite Reformu'nun(*) hukuksal çerçevesini hazırlayarak İstanbul Darülfünunu yerine İstanbul Üniversitesi adı altında yeni bir üniversitenin açılmasını sağladı.

Reşid Galib henüz öğrenciyken, o yıllarda Ziya Gökalp'in öncülüğünde gelişen Türkçülük akımını benimsemiş, İstanbul Türk Ocakları'nın çeşitli etkinliklerine katılmıştı. Bu görüşlerinin etkisiyle gönüllü olarak gittiği Kütahya'da hekimlik yaparken pratik up bilgileri veren birçok kitap kaleme aldı. *Tıp Fakültesi ve İslam Yolları* (1930) adlı bir de broşürü yayımlanmıştır.

Reşid Mehmed Paşa (d. Gürcistan - ö. Ekim 1836, Diyarbakır), Osmanlı sadrazamı.

Koca Hüseyin Paşa'nın kölelerinden. 1808'de mirmiranlık rütbesiyle Menteşe (Muğla) mutasarrıflığına getirildi. 1811'de vezir payesiyle Karaman beylerbeyi oldu. 1813'te Tırhala, ertesi yıl Vidin mutasarrıflıklarına, 1824'te de Rumeli beylerbeyliğine atandı. 1828'de İnebahtı ve Karlı-eli muhafızlıklarını da üstlendi. Ocak 1829'da sadrazamlığa getirildi. Arnavutluk'ta düzeni sağlamaya çalıştığı sırada, Konya'ya kadar ilerleyen Kavalalı İbrahim Paşa'nın üzerine gönderildi. Kış koşullarından yararlanarak

Konya'yı kuşatıp İbrahim Paşa'nın Mısır'la bağlantısını kesmeyi planlıyordu; ama II. Mahmud'un emri üzerine elindeki düzensiz orduyla saldırıya geçmek zorunda kaldı. İyi eğitim görmüş düzenli Mısır kuvvetleri karşısında başarısız olarak ve İbrahim Paşa'ya tutsak düştü (Aralık 1832). Şubat 1833'te görevinden alındıktan sonra Sivas ve Diyarbakır valiliklerinde bulundu.

Reşid Rıza, Muhammed (d. 28 Ekim 1865, Trablusşam, Suriye - ö. 23 Ağustos 1935, Kahire, Mısır), İslam geleneğini modernizmle bağdaştırmaya çalışan Suriyeli din bilgini ve Arap milliyetçisi.

Trablusşam'da başladığı öğrenimini Hüseyin el-Cisr'in kurduğu el-Vataniye el-İslamiye Okulu'nda sürdürdü. Gençlik yıllarında Vehhabiliğe yakınlaştı, Muhammed Abdud ve Cemaleddin Afgani gibi İslam reformcuları ile milliyetçi düşüncülerinin etkisinde kaldı. Abdud'un yaşamöyküsünü kaleme alarak düşüncelerinin yayılmasında ve savunulmasında büyük rol oynadı. 1897'de Kahire'ye gitti, 1898'de *el-Menar* gazetesini kurdu, yaşamı boyunca yayın yönetmenliğini sürdürdü. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden (1908) sonra I. Dünya Savaşı'na değin Suriye'de Adem-i Merkezîyet Partisi'nde çalıştı. 1912'de din görevlilerini eğitmek amacıyla Darü'd-Da' ve ve'l-İrşad adlı bir okul kurdu. 1919'da Suriye Kongresi'ne başkanlık etti. 1921'de Suriye-Filistin delegesi olarak Cenevre'ye gitti. 1925-26 Suriye Ayaklanması sırasında Kahire'de kurulan siyasal komitede yer aldı. 1926 Mekke, 1931 Şam İslam konferanslarına katıldı.

Reşid Rıza'ya göre Müslüman ülkelerin geri kalmışlığı İslamın gerçek ilkelerinden uzaklaşmasından kaynaklanıyordu. Bu ilkeler Kuran ve sünnet ile sahabelerin yaşamında bulunabilirdi. Toplumun maddi temellerini güçlendirme çabası da İslamın özünde bulunuyordu.

Reşid Rıza bilimsel ve teknolojik ilerleme alanında Arapların Batı'yı örnek alması gerektiğini savundu. Yöneticilerin siyasal konularda da din adamlarının yetkisine saygı göstermelerini ve hükümet politikalarının oluşturulmasında onlara danışmalarını istedi. Böylece geleneksel İslam uygulamalarını çağdaş toplumsal normlarla bağdaştırmaya çalıştı. Geleneksel İslam düzeninde hiçbir zaman kurumsallaşamayan şura ilkesini çağdaş parlamenter sistemle eşanlamlı yorumladı. Başka önemli konularda da İslam ilkelerinin çağdaş yaşamın gereklerine uydurulmasını savundu. Örneğin Batı kapitalizminin yayılmasıyla başarılı biçimde savaşabilmek için Müslümanların faiz politikasını bile kabul etmek zorunda olduğu görüşündeydi. İslam dünyasının siyasal ve kültürel benliğini kazanabilmesi için birliği zorunlu sayan Reşid Rıza bu amaçla gerçek bir halifelik kurumunun oluşturulması gerektiğini savundu. Ona göre halife, İslam toplumunu çağdaş toplumun gereklerine uyarlama konusunda hükümetlere yol gösterebilirdi.

Reşid Rıza'nın başlıca yapıtları arasında *Muhaveratü'l-Muslih ve'l-Mukallid* (1906), *el-Vehhabivyyun ve'l-Hicaz* (1925), *Yusrü'l-İslam ve Usulü't-Tegri'l-Amn* (1928), *Tarihü'l-Ustadü'l-İmam eş-Şeyh Muhammed Abdud* (1931), *es-Sünne ve's-Şia* (ös 1947, 2 cilt), *el-Vahyü'l-Muhanmedî* (ös 1947) sayılabilir.

Reşideddin, tam adı REŞİDEDDİN ES-SINAN (ö. 1192), Sabbahiye mezhebinin Suriye kolunun III. Haçlı Seferi sırasındaki önderi. Batılıların "Dağı İhtiyar" adını taktukları Reşideddin'in karargâhı Suriye'nin kuzeyinde, Mayyaf'taki bir kaledeydi. Adamlarını göndererek düşmanlarını öldürten ve bu

yüzden çevresine korku salan Reşideddin, İsmailiye mezhebine karşı çıkan Salâheddin Eyyubi'ye de çeşitli suikastlar düzenledi.

Reşideddin Tabib, asıl adı FAZLULLAH (d. 1248, Hemedan - ö. 18 Temmuz 1318, Tebriz), İlhanlı tarihçi ve devlet adamı. *Camiü't-Tevarih* adlı yapıtıyla ünlüdür.

Yahudi bir ailedendi. Sonradan Müslümanlığı benimsedi ve İlhanlı hükümdarı Abaka'nın (hd 1265-82) sarayında hekimlik yaptı. 1298'de İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın (hd 1295-1304) veziri oldu; onun ardılı Olcaytu'nun da hizmetinde çalıştı. Karşıtlarınca hükümdarı zehirlemekle suçlandığından, Olcaytu'nun oğlu Ebu Said tarafından öldürüldü.

Reşideddin'in *Camiü't-Tevarih*'i İslam dünyası dışındaki çeşitli ülkelerin tarihini de kapsar. Moğolistan ve Çin konusunda üst düzey Moğol görevlilerden ve Moğol belgelerinden, Hindistan konusunda Keşmirli bir Budacıdan, papalar ve imparatorlar konusunda ise Katolik bir keşişten alınma bilgilere dayanır. Yapıtta Gazan'ın yönetimi altındaki İslam dünyasının toplumsal ve ekonomik durumuyla Reşideddin'in önerileri doğrultusunda Gazan'ın gerçekleştirdiği reformları içeren önemli bölümler vardır. Yapıt çeşitli ülkelerde değişik tarihlerde birçok kez basılmış, Türkiye'de ise Ahmet Ateş tarafından Gazneliler ve Selçuklulara ilişkin bölümünü (2. cilt, 4. ve 5. cüzler) kapsar biçimde *Cami'at-Tevarih*, (1957-60) adıyla yayımlanmıştır.

Çinli bir bilginin yazıtının çevirisi olan ve Çin'de matbaacılık, kâğıt para ve müzik aletlerinden söz eden *Tansukname-i İlhanî der Fûnân-i Ulûm-i Hitâi* adlı yapıta Reşideddin'in yazdığı önsöz, uygarlık tarihi açısından önemli bir belge niteliğini taşır. Öbür yapıtları arasında tarım, hayvancılık, ormancılık, şarapçılık, bayındırlık işleri, ölçü, takvim gibi konuları işleyen ve 24 bölümden yalnızca sekizinci bölümü günümüze ulaşan *Asâr ü Ahyâ*, Çin ve Moğol devlet yönetimlerinden söz eden ve henüz ele geçmemiş olan *Kitâb-ı Siyaset ü Tedbir-i Mâlk-i Hüdiyân*, 20 risaleden oluşan *Beyanü'l-Hakayık*, *Es'ile ve Evclbe* ve *Münşear-ı Reşidi* (1945) sayılabilir.

Reşideddin Vatvat, asıl adı REŞİDEDDİN MUHAMMED BİN MUHAMMED (d. y. 1088, Belh - ö. 1177, Harezm), İranlı şair ve yazar.

Çelimsizliği nedeniyle Vatvat lakabıyla anılan Reşideddin, Belh'teki Nizamiye Medresesi'nde okudu. Daha sonra Harezm'e giderek ünlü bilgin Zemaşşeri'den ders aldı. Fars ve Arap dilleri ve edebiyatları konusunda çalıştı. Harezmşahlardan Atsız'ın hizmetine girdi, 40 yıl onun ve ondan sonra gelen hükümdarların sarayında yaşadı. Dönemin ileri gelenlerine kasideler sundu. Ünlü şair, yazar ve tarihçilerle dostluk kurdu. Arapça yazdığı mektuplar resmî yazışmanın yetkin örneklerinden sayılır. Farsça düzyazı yapıtlarında akıcı ve açık bir dil kullanmıştır. Ele aldığı her konuyu çok rahat bir biçimde işlemiştir. Resmî ve özel mektupları önemli bir tarih kaynağı niteliğindedir. Tahran'da yayımlanan 8.563 beyitlik Farsça *Divan*'ının (1960) 6.799 beyitini çeşitli kişilere yazdığı kasideler oluşturur. Arapça *Divan*'ı basılamamıştır. Öbür yapıtları arasında *Faslü'l-Hitab min Kelamî Emirü'l-Müminin Ömer bin Hattab*, *el-Fevaidü'l-Alaiyye*, *Garaibü'l-Kilam fi Regalbü'l-Hikem*, *Münşeat*, *Nukudâ'z-Zevahir*, *Hodaiküs-Sihr fi Dekayiki's-Siir*, *Ukudü'l-Leali* ve *Suudü'l-Leyali* sayılabilir.

Reşița, Romanya'nın güneybatısındaki Caraf-Severin ilinin (județ) merkezi kent. Yu-

goslavya sınırı yakınında, kömür ve maden ocaklarının bulunduğu bir bölgede yer alan kent eskiden beri bir metal işleme merkezidir. Kentte demir-çelik tesisleri ile makine ve dizel motoru üreten fabrikalar vardır. Anina'daki kömür havzasının yakınında bulunan kentte Dognecea ve Ocna de Fier'den çıkarılan demir cevherleri işlenir. Bölgeden çıkarılıp ihraç edilen manganezin de ekonomiye katkısı bulunur. Eskiden önemli bir Roma yerleşimi olan kentteki müzede Neolitik Çağa ait kalıntılar, Roma paraları ve silahları ile eski kitaplar sergilenir. Nüfus (1986 tah.) 105.914.

Reşt, İran'da Gilan ilinin (*ostan*) merkezi kent. Sefid Irmağının kollarından birinin kıyısında yer alır. I. ve II. Dünya savaşları sırasında Rus işgaline uğrayan kent, daha sonra ekonomik bakımdan bir gerileme dönemine girdi. Reşt günümüzde bir yönetim ve kültür merkezi olmanın yanı sıra piring, çay, yerfıstığı ve ipeğin alınıp satıldığı ve işlendiği önemli bir pazar kentidir. Öteki ürünleri arasında sabun, cam, jilet, jütten yapılmış çuvalar sayılabilir. Sefid Irmağı üzerindeki barajın yapımı 1962'de tamamlanmıştır. Karayoluyla Bender-i Enzeli (eskiden Bender-i Pehlevi) limanına, Tahran'a, Mazenderan iline ve Tebriz'e bağlanan kentte bir de havalimanı vardır. Nüfus (1986) 290.897.

Retalhuleu, Guatemala'nın güneybatısında kent. Büyük Okyanus kıyısından yaklaşık 50 km içeride, deniz düzeyinden 239 m yükseklikte yer alır. Verimli bir tarım bölgesinin ticaret ve imalat merkezidir. Tarımın yanı sıra hayvancılık, ancılık, kerestecilik ve içki üretimi de önemlidir. Liman tesisleri 43 km güneybatıdaki Champico'dadır. Yörede kahve ve şeker kamışı plantasyonları vardır, ayrıca kerestecilik de yapılır. Nüfus (1989 tah.) 33.108.

Rethel, Alfred (d. 15 Mayıs 1816, Aachen - ö. 1 Aralık 1859, Düsseldorf), Alman ressam. Yaşadığı dönemde ülkesinde pek rastlanmayan abartılı bir üslupla tarihsel ve dinsel konulu resimler yapmış, ama daha çok keskin bir yergi tonu taşıyan ağaç baskıları ile tanınmıştır. Bir tutucu olarak 1848 Devrimi'ne karşı çıkmıştır. Ama bu konuda yaptığı ağaç baskılar, 20. yüzyıl Alman dışavurumculuğunun içerdiği sol şiddetin habercisi gibidir.

Üstün yetenekli bir çocuk olan Rethel 13 yaşındayken Düsseldorf Akademisi'ne girdi. 1836'da Frankfurt am Main'a gitti; orada belediye binasının duvarlarını bezemekle görevlendirildi. 1841'de Aachen'daki İmparatorluk Salonu'nun duvarlarına yapılacak freskler için açılan yarışmayı kazandı. Ama Charlemagne'in yaşamından sahneleri içeren bu fresk dizisini tamamlayamadı.

1844'te Roma'da "Hannibal Alpler'i Geçerken" adlı resim dizisini yaptı; bundan sonraki birkaç yılı Dresden'de geçirdi. 1852-53'te Roma'da kaldığı sırada akıl hastalığı belirtileri göstermeye başladı. Düsseldorf'ta bir akıl hastanesinde öldü.

Rethel'in "Charlemagne'in Pavia'ya Girişi" gibi büyük boyutlu yapıtlarındaki taze romantizm, "Ölüm Dansı" adlı ağaç baskı dizisinin havasıyla çarpıcı bir karşılık oluşturur. Dizinin en ünlü resmi olan "Barikatlar Üstünde Bir Fatih Gibi Ölmek" (1848), devrimcilerin başında ölümler ve yas tutanlar arasında geçen at sırtındaki bir iskeleti göstermektedir. Ayrıntılı çizgileri ve genel havasıyla bu baskı Albrecht Dürer'in çizimlerine benzer.

Réti, Richard (d. 28 Mayıs 1889, Pezinok, Macaristan - ö. 6 Haziran 1929, Prag,

Çekoslovakya), ultramodern satranç okulunun önde gelen temsilcilerinden Macar satranç ustası, yazarı ve kuramcısı.

Satranca Viyana'da başladı. 1908'deki bir turnuvada şampiyonluğu yüzünden sonuncu oldu. Ama 1912'ye varmadan parlak bir oyuncu olarak kendini kabul ettirdi. 1920'de satranç yazarlığına başladı; Satrançta Modern Düşünceler (1923) adlı kitabı ve gazete yazılarıyla saygın bir yeri edindi. Daha sonra yeniden satranç oyunculuğuna döndü ve 1924'te New York'taki bir turnuvada gösterdiği üstün oyun dolayısıyla "en parlak satranç oyuncusu ödülü"nü kazandı. Satrançın Ustaları (1930) adlı kitabı ölümlünden sonra yayımlandı.

reticella bak. ağ kumaş

retikulum hücreli sarkom, kemik iliğinden kaynaklanan ve ender görülen kötü huylu ur. Sıklıkla erkeklerde görülür, her yaşta ve bütün kemik türlerinde ortaya çıkabilir. Başlıca belirtiler hafif ağrı ve kemigin olduğu bölgede şişmedir. Yavaş büyüyen ur geç dönemde metastaz yapar; kemik dokusunun aşırı derecede örselenip yıkılmasına neden olur. Tedavide radyoterapi yeğlenir.

retiküler lif bak. ağsı lif

retiküloendotelial sistem (RES), vücutta birbirinden çok uzak bölgelerde yer alan ve vücudun savunma mekanizmasını oluşturan hücre ve dokuların ortak adı.

Retiküloendotelial sistem hücrelerinin bakteriyel, virüs gibi mikroorganizmalarla yabancı cisimleri ve yaşlı, ölü ya da kusurlu vücut hücrelerini sanp yutma (fagositoz) yeteneği vardır. Kemik iliğindeki öncül hücreler fagositoz yeteneği olan monositlere dönüşür. Monositlerin bir bölümü kanda kalırken, çoğu vücut dokularına girer ve burada makrofaj olarak bilinen fagositoz yapan büyük hücreler haline gelir. Makrofajların büyük bir bölümü dokuların içinde hareketsiz hücreler olarak kalır, burada karşılaştığı yabancı cisimleri dokudan ayırarak yok eder. Bazıları ise kanda ve hücrelerin arasındaki alanda hareket halindedir.

Doku makrofajlarının görünüşleri ve adları bulundukları bölgeye göre değişir. Lenf düğümlerinin içindeki boşluklarda, dalakta ve kemik iliğinde yer alanlar retikulum hücreleri, çeşitli derialtı dokularında bulunanlar histiyosit, sinir dokusundakiler mikrogliya, karaciğerdekiler Kupffer hücresi olarak adlandırılır.

Retiküloendotelial sistemdeki tek bir hücre mikroorganizmaları, hücreleri, batta kıymık ya da ipilik gibi küçük yabancı parçacıkları fagositoz yoluyla yutabilir. Birkaç hareketli makrofaj, iri yabancı cisimlerin çevresini sararak tek bir fagosit gibi işlev görebilir. Makrofajlar vücuda giren yabancı ve zararlı cisimlere karşı ilk önemli engeli oluşturur.

Retiküloendotelial hücreler aynı zamanda bağışıklık yanıtı olarak bilinen ve belirli bir yabancı cisme yöneltilen karmaşık tepkimeler dizisinden oluşan savunma mekanizmasında da rol oynar. Bu mekanizmanın düzenlenmesinden sorumlu olan lenfositlerden B hücreleri T hücrelerinin yardımıyla antikor yapıp salgılayabilir. T hücreleri bağışıklıkla ilgili, antikor yapımını kapsamayan başka tepkimelerden sorumludur. Makrofajların fagositoz işlevinin lenfositlerin yanıt vermesini uyaran moleküllerin (antijen) açığa çıkmasına neden olduğu düşünülmektedir. Öte yandan, antikor yapımı da makrofajların fagositoz yapmasını uyarır.

Retiküloendotelial hücrelerin önemli işlevlerinden biri de yaşlanan ya da yapı

bozukluğu olan vücut hücrelerini ve dokularını yok etmektir. Dalaktaki retikulum hücreleri özellikle yaşlanan alyuvarların yok edilmesinde ve alyuvarlardaki hemoglobinin yeniden kan dolaşımına girmesinde önemli rol oynar. Yaşlı alyuvarların yıkılması sonucunda hemoglobin, yem alyuvarların oluşturulmasında kullanılan hemosiderin adlı pigmente dönüşür.

Retiküloendotelial sisteme ilişkin bozuklukların başında retikulum hücrelerinin alyuvarları aşırı ölçüde yıkılmasından kaynaklanan kansızlık gelir. Bu durumda dalagın cerrahi girişimle çıkarılması gerekebilir. Retiküloendotelial dokunun kötü huylu urlarından en sık rastlanana retikulum hücreli sarkomdur. Niemann-Pick ve Gaucher hastalıkları, lipit metabolizmasının bozukluğu sonucunda ortaya çıkan maddelerin retiküloendotelial hücrelerde birikmesiyle beliren kalıtsal hastalıklardır.

retina bak. ağtabaka

retorik, konuşmacı, yazar, dinleyici ya da okuyucu gibi sözel iletişimde bulunanların eğitimiyle ilgili ilkelere. Başlangıçta hitabet sanatının kuramsal temelleriyle ilgili sistemli bir inceleme dalı olan retorik, Eski Yunan ve Roma'da mahkemelerde savunma yapacak ya da halk önünde konuşacak hatiplerin eğitiminde kullanılırdı. Aristoteles retorikliği ikna etme sanatı olarak tanımlamıştı. Roma İmparatorluğu'nun genişlemesi ve halkın katıldığı forumların ortadan kalkmasından yüzyıllar sonra, retorik bu kez yazı diline uygulanmaya çalışıldı. Özellikle 16. yüzyıldan sonra bir bilgi aracı olarak etkisini yitirmeye birlikte, klasik retorikğin izlerini koruyan pek çok okulda ders olarak okutulmaya devam etti.

Klasik retorik eğitimi hem uygulamaya, hem de felsefeye dayanıyordu. Birçok tarihiye göre retorik, İÖ 460'larda Syrakusa'da gelişen demokrasiyle birlikte doğdu. Çünkü o dönemde yeni eşitlikçi hükümet, mallarına el konan toprak sahiplerine görüşlerini halk önünde açıklama hakkı tanıdı. İyi konuşmak ve dinleyenleri ikna etmek büyük önem taşıdığı için, konuşmacılar *rhetor* denen özel öğretmenlerden konuşma dersleri aldılar. Bunun üzerine *rhetor*'lar da, güzel konuşma ya da retorik kuramları geliştirmeye başladılar.

Retorikle ilgili tartışmalarda dil, gerçek ve ahlak arasındaki ilişkiler sorgulandığından, dilin bu biçimde kullanılması filozofları da ilgilendiriyordu. Platon ve Aristoteles dilin doğasını ve etkisini konu alan önemli yapıtlar verdiler ve gerçeğin önceden insanın zihninde var olduğunu ileri süren benzer bilgi kuramlarını savundular. Onlara göre gerçeğin bilgisi kuşaktan kuşağa aktarılan ve sorgulanmadan benimsenen geleneksel akıl yoluyla ediniliyor ve dil aracılığıyla açıklanıyordu. Buna göre dil düşünceleri süslemenin bir aracı, retorik ise düşünceleri etkileyici biçimde düzenleme ve ayrıntılı bir biçimde açıklama yöntemi idi. Platon retorik bilgisinin filozoflarda toplanmasından yanaydı, çünkü ona göre gerçeği insanlığı ilerletme yolunda en iyi onlar kullanabiliyordu. Aristoteles ise öğrenim görmüş herkesin retorik bilmesinden yana olduğu için, daha çok eğitime yönelik yapıtlar verdi.

Aristoteles retorikliği üçe ayırmıştı: Siyasal toplantılarda önceden hazırlanarak yapılan konuşmalar, mahkeme önündeki savunmalar ve törenlerde günlük olaylarla ilgili olarak birini övmek ya da yermek için yapılan konuşmalar. Her üçü de dinleyenleri

ikna etmeye, onlara bir görüşü benimsetmeye ya da onlar üzerinde belirli bir etki yaratmaya yöneliktir. Dilin araç olarak kullanıldığı öbür alanlar ise, retorikten çok felsefenin alanına giren mantık ve diyalektiktir.

Bu retorik kuramı, Roma döneminde de benzer amaçlarla benimsendi. Roma yasama ve yargı sisteminde hitabet büyük önem taşıdığı için, başarılı yasa koyucu ve devlet adamları yetiştirebilmek amacıyla eğitim görmüş sınıflara retorik öğretiliyordu. İmparatorluğun en seçkin retorik ustaları, İÖ 1. yüzyılda yaşayan Cicero ile bir yüzyıl sonra yetişen Quintilianus'tu. Yunan uygulamalarını daha da geliştiren Roma retorik sanatı, beş kola ayrılıyordu: Buluş (amaca uygun düşüncelerin seçimi), kompozisyon (düşüncelerin düzenlenmesi), üslup, akılda tutma ve hitabet.

Hitabetin böyle bölümlere ayrılması, retorığe zamanla daha mekanik bir nitelik kazandı. Roma'nın gerilemesiyle birlikte forumlar da ortadan kalkınca retorik ilahiyatçılara uygulanmaya başladı. İlahiyatçıların vaaz üslubu Romalı hatiplerinkine benziyordu, ama konuşmaların içeriğini tümüyle kilise öğretisi belirliyordu. 16. yüzyıla gelindiğinde, retorik artık mektuplarda da kullanılmaya başlamıştı. Fransız retorik ustası Petrus Ramus'un etkisiyle giderek bir üslup sorunu haline gelecek benzetme, eğretileme ve kişileştirme gibi söz sanatlarını yan yana getirme ustalığına indirgendi. Bu gelişmeye bağlı olarak da, retorüğün her türlü öden gösterişçi bir süslemecilik olduğu görüşü yaygınlaştı ve sonraki yıllarda okullarda ders olarak okutulmak dışında fazla bir kullanımı olmadı.

Retorüğün böylesine değişmesi, Rönesans'tan sonra geliştirilen bilgi kuramlarının bir sonucuydu. René Descartes, John Locke, Friedrich Nietzsche'den başlayarak Thomas Kuhn gibi çağdaş düşünürlere uzanan gelişme içinde dilin gerçeklikle olan ilişkisi değişmiş, dilin mutlak bir doğruyu ya da gerçekliği yansıttığı yolundaki klasik düşüncenin yerini, gerçeğin anlamını büyük ölçüde dilin belirlediği düşüncesi almıştı. Bilgi kuramındaki bu değişiklik açısından bakıldığında, klasik retorik, dili bir iletişim ya da bilgi iletilme aracı olarak görenler için yanlı bir model oluşturmaz. Çünkü artık gerçek, dilden bağımsız bir düşünce olarak değil, dilden belirlendiği bir bakış açısına göre değişen göreceli bir düşünce olarak görülmemektedir. Dili bireyden önce var olan ve bireyin düşüncesini belirleyen kültürel bir yapı olarak değerlendiren yapısalcılık sonrası düşünürler, retorik biliminin yalnızca dili değil, dille ilişkili olan sinema, televizyon, reklamcılık, mali piyasa, siyasal partiler, eğitim sistemleri gibi doğası gereği retorikle ilgili, yani ikna etmeye ve belli sonuçlar elde etmeye yönelik öteki söylem biçimlerini de incelemesi gerektiğini öne sürerler. Dil aracılığıyla yapılan bütün iletişim biçimlerinin aynı zamanda bir sav içerdiğini düşünen bazı çağdaş retorik uzmanları da, söylemlerin toplumsal konumları ve dinleyicinin tepkisini temel alacak biçimde çözümlenmesi ve yorumlanması gerektiği görüşündedirler. Bu retorik anlayışı, ikna etmek ilkesine dayalı klasik retorikle bazı benzerlikler içerir. *Ayrıca bak. belagat; hitabet.*

retorikçiler, Fransızca RHÉTORIQUEURS, 15. yüzyılda ve 16. yüzyıl başında Fransa'da, özellikle de Burgonya'da gelişen şiir okuluna bağlı şairler. Şiirlerinde tarihsel ve ahlaksal temaları işlemişler ve öğretici

amaçlarla mitolojiden, alegoriden, düş ve simgelerden yararlanmışlardır.

14. yüzyılda ballad, *rondeau*(*), *lai*(*) ve *virelai*(*) gibi yeni lirik şiir türlerinin yaygınlaşmasını sağlayan Guillaume de Machaut, yeni *rhétorique*'in ya da şiir sanatının kurucusu sayılır. Bu şiir geleneği daha sonra Eustache Deschamps, Christine de Pisan, Charles d'Orléans ve François Villon'un yanı sıra tarihçi Jean Froissart ve siyasal hatip Alain Chartier'in yapıtlarıyla sürdü. Froissart'ı izleyen Burgonya sarayı tarihçileri Georges Chastellain, Olivier de La Marche ve Jean Molinet de "büyük retorikçiler" (*grands rhétoriciens*) olarak tanındılar. Chartier gibi öğretici, incelikli ve Latinceyi andıran bir şiir ve düzyazı üslubu benimseyen bu yazarlar, Deschamps ve Christine de Pisan'ın uzun öğretici şiir geleneğini yeniden canlandırdılar. Kusa şiirlerini şaşırtıcı söz ustalıkları ve genellikle cinas, bilmece ya da akrostişe dayalı sözcük oyunları ile süslediler. Geniş bilgi birikimine sahip bu iddialı şairler, şiirlerinde ayrıca mitolojik buluşlara da yer verdiler ve yeni sözcükler türeterek, bileşik ve küçültmeli sözcükler yaratarak 16. yüzyılın La Pléiade(*) şairlerinden çok önce Fransızca'yı zenginleştirmeye çalıştılar.

Öbür önemli retorikçiler Jean Bouchet, Jean Marot, Guillaume Crétin ve Pierre Gringore'du. Crétin ve Gringore, güncel olaylar üzerine yurtsever şiirler yazdılar. Gringore *Le Jeu du prince des sottis*'da (Aptallar Prensinin Oyunu) Papa II. Julius'u sert bir dille yererek XII. Louis'yi destekledi. *La Chasse du cerf des cerfs* (Geyikler Geyiği Avı) adlı şiirinde gene Papa II. Julius'a saldırmakla birlikte, *Blazon des hérétiques*'de (Sapkınlar Adası) Hristiyanlık öğretisine karşı çıkanları suçladı.

Retorikçilerin sonuncusu ve en iyilerinden biri, Dante ve Petrarca etkileri taşıyan yapıtlar veren Jean Lemaire de Belges'di. İtalya'daki gezilerinin etkisiyle *terza rima*(*) gibi yeni ölçülerini deneyen Belges, en iyi görüşlerinden bazıları İtalyanlarla Fransızlar arasında manevi bir uyum yaratmayı amaçladığı alegorik yapıtı *Concorde des deux langages*'da (İki Dilin Uyumunu) dile getirdi.

retret, karşılığı ödenmemiş bir policeden dolayı, hak sahibince sorumlu kişilerden birine çekilen yeni polige. Ödeme yeri muhatabın ikametgahıdır. Görüldüğünde ödenir, başka bir vade konmaz. Hak sahibinin istediği miktara banka komisyonu (retretin bankaya iskonto edildiği durumlarda) ve retretin damga resmi de eklenir. Retret bedelinin hangi esaslara göre saptanacağı Türk Ticaret Kanunu'nun 641/3. maddesinde düzenlenmiştir. Türkiye'de uygulama alanı çok sınırlı olan retret, uluslararası planda da kaldırılması önerilen bir hukuki işlemdir.

retrolental fibroplazi, erken doğan (prematüre) bebeklerde, doğumdan hemen sonra solunumu kolaylaştırmak amacıyla aşırı miktarda oksijen verilmesi sonucunda gözde ağtabakadaki damarlarda ortaya çıkan ve körlüğe neden olan bozukluk. Oksijen tedavisi geliştirilip bebekler yakından izlenmeye başladıktan sonra retrolental fibroplazi çok ender görülen bir körlük nedeni oldu.

Bebegin ağtabakasındaki olgunlaşmamış kan damarları oksijene karşı çok duyarlıdır; solunan oksijenin yoğunluğu yüzde 40'ın üstüne çıkarsa damarlar büzülür, kan akımı kesintiye uğrar. Oksijen kesildikten sonra damarlar yeniden genişler, kıvrılır ve büyür. Bu evrede bozukluk tedavi edilebilir, vakaların yaklaşık yüzde 50'si tümüyle iyileşir. Buna karşılık hastalık ilerledikçe kan damarları lifsi dokuya dönüşür, ağtabaka

gözyuvarının iç yüzeyinden ayrılır, tedavisi mümkün olmayan körlük oluşur.

retrovirüs, içerdiği kalıtsal bilgiyi ribonükleik asit (RNA) biçiminde taşıyan virüslerin ortak adı. İnsanda ve hayvanlarda bazı kanser türlerine ve ağır ilerleyen virüs enfeksiyonlarına neden olan retrovirüslerin insanda AIDS (edinilmiş bağışıklık yeter-sizliği sendromu) nedeni olduğu, ayrıca bir tür hepatitle de ilgisi olduğu saptanmıştır.

Retrovirüsler ters transkriptaz adlı bir enzim aracılığıyla RNA'yı kullanarak de-zoksiribonükleik asit (DNA) bireşimler. Böylece, retrovirüsün içerdiği kalıtsal bilgi, virüsün yerleştiği hücrenin DNA genomuyla bütünleşir.

Rett sendromu, SEREBROATROFİK HIPERAMONEMİ olarak da bilinir, zekâ geriliği, istem dışı zorunlu el hareketleri, yürüme zorlukları ve daha başka belirtilerle ortaya çıkan, ender görülen ilerleyici sinir sistemi hastalığı. Özellikle kız çocuklarında görülen kalıtsal bir hastalıktır ve yaklaşık olarak doğan 15 bin kız çocuğundan birinde ortaya çıkar. Rett sendromu hareketlerin ve düşünsel işlevlerin gelişiminde ilerleyici bozukluklara neden olur. Belirtiler yaşamın ilk yılından sonra ortaya çıkar. Öbür belirtiler, orta derecede kan amonyum düzeyi yüksekliği, başın yaşla birlikte büyümesinin durması, otizm ve vücut ağırlığının azalmasıdır. Hastalık ilk olarak 1965'te tanımlanmıştır ve bilinen etkili bir tedavi yöntemi yoktur.

Retz (Kardinali), Jean-François-Paul de Gondi (d. Eylül 1613, Montmirail - ö. 24 Ağustos 1679, Paris, Fransa), 1648-53 arasındaki Fronde(*) ayaklanmalarının önderlerinden.

16. yüzyılda Fransız sarayında sağlam bir konum edinmiş Floransa kökenli bir aileden geliyordu. 1638'de Sorbonne'da ilahiyat öğrenimini tamamladı. 1643'te Paris başpiskoposunun yardımcılığına atandı ve rahip oldu.

Çocuk yaştaki Kral XIV. Louis'nin naipliğini yürüten Anne d'Autriche'le Başbakan Kardinal Mazarin'e karşı çıkan Fronde ayaklanmasıyla siyasal yaşamda önemli rol oynamaya başladı. Ayaklanmacılarla hükümet arasında sık sık saf değiştirerek her şeyden önce kendi çıkarlarını korumaya çalıştı. Ocak 1650'de Condé 4. prensi Louis II de Bourbon'un tutuklanmasını sağlarsa da, sonradan yandaşlarıyla birlikte ayaklanmacılara katılarak Condé'nin serbest bırakılmasına ve Mazarin'in geçici olarak sürgüne gönderilmesine (Şubat 1651) yardımcı oldu. Destegini kazanmayı amaçlayan Anne tarafından 22 Eylül 1651'de kardinalliğe atandı. Papa X. Innocentius Şubat 1652'de bu atamayı onayladı. Gondi bu tarihten sonra Retz kardinali unvanını kullanmaya başladı.

Ayaklanmanın yenilgiye uğramasından sonra 19 Aralık 1652'de tutuklanan Retz, Vincennes'da hapse atıldı. Mart 1654'te Paris başpiskoposluğuna atandıysa da birkaç gün sonra görevinden istifaya zorlandı. Ama Papa Innocentius istifasını kabul etmedi ve Retz Ağustos 1654'te hapisten kaçarak piskoposluk bölgesinin denetimi için mücadeleyi sürdürdü. Mazarin'in ölümünden (1661) sonra Fransa'ya döndü ve Şubat 1662'de Saint-Denis Manastırı'nın başkeşifliğiyle yüklü bir gelir karşılığında Paris başpiskoposluğundan ayrılmayı kabul etti. Kral XIV. Louis'nin gözüne girmeyi başaramayan Retz, yaşamının son yıllarını 17. yüzyıl Fransız edebiyatının klasikleri arasına giren *Mémoires* (Anılar) adlı anı kitabını yazarak geçirdi.

Reuchlin, Johannes (d. 22 Şubat 1455, Pforzheim, Württemberg - ö. 6 Haziran 1522, Bad Liebenzell, Almanya), Alman hümanist bilgin. İbranice araştırmalarına büyük yenilik getiren ve Eski Ahit incelemelerini hızlandıran *De Rudimentis Hebraicis* (1506; İbranice'nin Temelleri Üzerine) adlı dilbilgisi kitabının ve sözlüğün yazarıdır. Desiderius Erasmus, Marsilio Ficino ve Pico della Mirandola gibi önde gelen hümanistlerle birlikte, ilkçağ edebiyat ve felsefe yapıtlarını yayıma hazırlayıp yorumladı. Eski Yunanca üzerine bilimsel araştırmalara öncülük etti, Rönesans Platonculuğunu Almanya'da temsil etti ve bunu Kabala öğretisiyle birleştirdi.

Ünlü bir tartışmada, Könlü Dominiken keşiş Johannes Pfefferkorn başkanlığındaki Enkizisyon kuruluna karşı, İbrani edebiyatının incelenmesi ve korunması gerektiğini savundu. Bu tartışma, üniversitelere egemen olan spekülasyon skolastik öğreti karşısında Avrupalı tüm liberallerle hümanistlerin birleşmesini sağladı. Reuchlin'in ünlü yergisi *Epistolae obscurorum virorum* da (1515-17; Bilinmeyen Adamların Mektupları) bu tartışmaya dayanır. Büyük destek görmesine ve hakkındaki heretiklik suçlamasının kaldırılmasına (1516) karşın, yapıtları sonradan Papa X. Leo tarafından mahkûm edildi (1520). Bu tartışmanın kilise kurumuna karşı doğrudan tepkiler kilise içindeki reformcularca kullanılmakla birlikte Reuchlin, yeğeni olan Philip Melanchthon ile Martin Luther'in Katolik Kilisesi'nden kopmalarını kınadı.

Reumert, Poul (Hagen) (d. 26 Mart 1883, Kopenhag - ö. 24 Nisan 1968, Kopenhag, Danimarka), 50 yıldan uzun bir süre ülkesinin en önemli karakter oyuncularından biri kabul edilmiş Danimarkalı tiyatro ve sinema oyuncusu.

Kraliyet Tiyatrosu'nda eğitim gördükten sonra 1902'de Kopenhag Halk Tiyatrosu'nda profesyonel sahne yaşamına başladı. 1911'de Kraliyet Tiyatrosu'na geçerek oyunculuğunun büyük bölümünü burada sürdürdü ve oyuncu Bodil Ipsen'le ömür boyu birlikte sahneye çıktı.

Kusursuz bir karakter oyuncusu olan Reumert, incelikli oyun tarzı ve parlak tiplemeyle tanınmış, Ludvig Holberg, George Bernard Shaw, Henrik Ibsen ve daha başka yazarların birbirinden çok farklı yapıtlarında aynı ölçüde başarılı olmuştur. En ünlü rolleriye Molière'in Tartuffe'ü ile Shakespeare ve Strindberg'in oyunlarındaki çeşitli tiplerdi. Reumert birkaç kez sahneye çıktığı Comédie-Française'de kusursuz Fransızcaıyla izleyicileri büyülemiş, ayrıca 1930'larda ve 1940'larda filmlerde de rol almıştı.

Réunion, resmî adı RÉUNION İLİ, Fransızca DÉPARTEMENT DE LA RÉUNION, Hint Okyanusunun batı kesiminde, Fransa'ya bağlı deniz aşırı il (*département d'outre mer*). Mascarene Adalarını oluşturan üç adadan biridir. Madagaskar'ın yaklaşık 680 km doğusunda, Mauritius'un ise 180 km güneybatısında yer alır. Elips biçimindeki adanın uzunluğu yaklaşık 64 km, genişliği yaklaşık 48 km, yüzölçümü ise 2.512 km²'dir. Yönetim merkezi kuzey kıyısındaki Saint-Denis, 1992 nüfusu 623.000'dir.

Doğal yapı. Volkanik kökenli bir ada olan Réunion'da, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan kırık (fay) çizgisinin üzerinde yanardağlar yer alır. Adanın merkezindeki volkanik masifin etkinliği Pliosen Bölümde (y. 7-2,5 milyon yıl önce) sona ermiştir. Adanın doğu kesimindeki tek etkin yanardağ olan La Fournaise düzenli olarak birkaç yılda bir püskürür.

Adanın güney ve doğu kesimleri nisan-ekim arasında esen güneydoğu alize rüzgârları nedeniyle bol yağış (4.000-8.000 mm) alır; bu rakam güney ve doğu kesimlerinde

Réunion

635 mm'ye düşer. Adanın özellikle yüksek kesimleri serindir. Adada sık sık tropik siklonlar görülür.

Nüfus. Réunion'a ilk kez 17. yüzyılda Fransa'dan gelen koloniler yerleşti. Adaya sonradan plantasyonlarda çalıştırılmak üzere Doğu Afrikalı köleler, sözleşmeli işçi olarak da Malaylar, Annamitler, Çinliler ve Malabar Yerlileri getirildi. Günümüzde ada nüfusunun büyük bölümünü Kreoller oluşturur. Toprağın sınırlı oluşu ada halkının bir bölümünün Fransa ve Madagaskar'a göç etmesine yol açmıştır. Bu göçlere karşın nüfus artışı sürmektedir. Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 248 kişidir. Adanın yönetim merkezi ve en büyük kenti olan Saint-Denis'in nüfusu (1990) 100.926'dır. Resmî dil Fransızca olmakla birlikte adada yaygın olarak bir Kreol dili konuşulur. Nüfusun yaklaşık yüzde 90'ı Katoliktir. 1990 verilerine göre doğum ve ölüm oranları sırasıyla binde 23,5 ve binde 5,4'tür. Nüfusun (1990) yaklaşık yüzde 30'u 15 yaşın altındadır.

Ekonomi. Réunion'un ekonomisi yüzyılı aşkın bir süredir şekere dayanmaktadır. Ekilebilir arazinin büyük bir bölümü şeker kamışı tarımına ayrılmıştır. Adada ayrıca çeşitli meyve ve sebzelerle parfüm üretiminde kullanılan ıtır yetiştirilir. Şeker kamışı üretiminin büyük bölümü sayıları bir düzineyi bulan büyük çiftliklerde gerçekleştirilir. Réunion'un ihracat mallarının yaklaşık yüzde 75'ini şeker, geriye kalanını da rom ve melas gibi şekerin yan ürünleri oluşturur. Başlıca ithalat kalemleri ulaşım araçları, petrol ürünleri, çeşitli makineler ve başta et ve pirinç olmak üzere çeşitli gıda maddeleridir. Réunion'un ticaret yaptığı ülkelerin başında Fransa gelir; onu Madagaskar ve Güney Afrika izler. Adada işsizlik önemli bir sorun olmayı sürdürmektedir.

Réunion'u çepeçevre dolaşan karayolu Saint-Denis'i başlıca liman olan Le Port ve önemli kentlerle birleştirir. Başka bir yol da güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanarak Saint-Pierre ve Saint-Benoit kentlerini birbirine bağlar. Saint-Denis yakınlarında bir uluslararası havalimanı vardır.

Yönetişel ve toplumsal koşullar. Réunion, Fransız Anayasası'nın deniz aşırı illerine ilişkin hükümlerine göre yönetilir. Fransız Ulusal Meclisi'ne üç, Fransız Senatosu'na ise iki temsilci gönderme hakkı vardır. Yerel yönetim, Fransız hükümetince atanmış bir vali ile seçilmiş işbaşına gelen 45 üyeli bir Genel Konsey ve Bölgesel Konsey'den oluşur. Ada halkı Fransız yurttaş olarak kabul edilir. Saint-Denis'de bir Temyiz Mahkemesi vardır. Birkaç hastanenin bulunduğu Réunion'da yetersiz beslenme çocuklar arasında çeşitli hastalıklara yol açmaktadır. İlk ve orta

okullarda eğitim Fransızca yapılır. Adada bir üniversite ile öğretmen okulu vardır.

Tarih. Réunion'un Portekizli denizci Pedro de Mascarenhas tarafından 1513'te Aziz Apollonia Yortusu'nda (9 Şubat) keşfedildiği sanılır. Ada, Fransız Doğu Hindistan Kumpanyası'nın 17. yüzyılın başlarında Hindistan'a giden gemiler için burada bir ikmal merkezi kurmasından sonra yerleşime açıldı. Daha sonra adaya plantasyonlarda çalışmak üzere köleler ve sözleşmeli işçiler getirildi. 1810'da İngilizler tarafından işgal edilen ada 1815'te yeniden Fransa'ya bağlandı. 1848'de adada kölelik kaldırıldı. 1946'ya değin Fransa'nın sömürgesi olan Réunion, bu tarihte deniz aşırı il statüsü kazandı. 1973'te Fransa'nın Hint Okyanusu askeri karargâhı oldu. 1990'larda gündemdeki başlıca konular adaya daha geniş özerklik tanınması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve ücretlerin yükseltilmesiydi.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Reus, İspanya'nın kuzeydoğusundaki Katalonya özerk bölgesine (*comunidad autónoma*) bağlı Tarragona ilinde kent. Tarragona kentinin hemen kuzeybatısındaki bir kıyı düzlüğünde yer alır. Adı kayıtlarda ilk kez 13. yüzyılda geçen Reus 1840'larda kent statüsü kazandı. Kentin en eski kesiminde gotik üslupdaki San Pedro Kilisesi bulunur. Kentte ayrıca Tarihöncesine ait buluntuların sergilendiği bir belediye müzesi ile çok sayıda eğitim, kültür, spor ve eğlence merkezi vardır. Akdeniz kıyısındaki Salou Kumsalı kentten 9 km güneyindedir. Üzüm yetiştirilen ve şarap üretilen bir yörenin merkezinde bulunan kentte şarap ticareti yapılır. Doku-macılık da kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Nüfus (1987 tah.) 81.816.

Reuter, Ernst (d. 29 Temmuz 1889, Apenrade, Almanya - ö. 30 Eylül 1953, Berlin, Batı Almanya), Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) önderi ve Batı Berlin'in ilk belediye başkanı.

Marburg, Münih ve Münster üniversitelerinde tarih, coğrafya ve iktisat öğrenimi gördü. 1912'de SPD'ye girdi. I. Dünya Savaşı sırasında Ruslara tutsak düştü (1916). Daha sonra Bolşeviklere katıldı ve

Ernst Reuter, 1951
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

1918'de Volga Alman özerk işçi komününün komiseri olarak çalıştı. Devrimden sonra Almanya'ya döndüğünde Komünist Parti'nin Berlin örgütünün sekreterliğine getirildi. 1922'de Komünist Parti'den ayrılarak yeniden Sosyal Demokratlara katıldı. 1926'da Berlin kent meclisine girdi. 1931'de Magdeburg belediye başkanlığına, ertesi yıl da Reichstag'a seçildi. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra görevine son verildi ve bir süre gözaltında kaldı. 1935'te İngiltere'

ye gitti. 1939-45 arasında Türkiye'de yaşadığı ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde şehirlik dersleri verdi.

1946'da Berlin'e döndükten sonra SPD'yi yeniden örgütledi. 1947'de belediye başkanı seçildiyse de Sovyetler Birliği yetkililerinin karşı çıkması nedeniyle başkanlığı onaylanmadı. Berlin'in 1948'de batı ve doğu olarak bölünmesinden sonra Batı Berlin belediye başkanı olarak göreve başladı. 1951'den sonra Alman Kent Meclisleri'nin (*Deutsche Städteversammlungen*) başkanlığına getirildi. Reuter'in Türkçede *Komün Bilgisi-Şehirlik Giriş* (1940), *Belediyeler Bankası* (1943), *Belediye Maliyesi* (1945, Necmettin Ergin ile birlikte) ve *Mesken Meselesinin Hal Çareleri* (1946) başlığıyla yayımlanmış kitapları vardır.

Reuter, Fritz (d. 7 Kasım 1810, Stavenhagen, Mecklenburg-Schwerin - ö. 12 Temmuz 1874, Eisenach, Almanya), Alman edebiyatında bölgesel lehçelerin kullanılmaya başlanmasında etkili olmuş Alman romancı. Mecklenburg'daki taşra yaşamını anlatan en iyi yapıtları, Almanca'nın kuzey lehçelerinden Aşağı Almancayla (*Plattdeutsch*) yazılmıştır.

Siyasal bir öğrenci derneğine üye olduğu için 1833'te ölümüne mahkûm edildi, ama cezası sonradan 30 yıl hapse çevrildi. IV. Friedrich Wilhelm'in af ilan etmesi üzerine, 7 yıl haptisten kaldıktan sonra serbest bırakıldıysa da, bozulan sağlığı bir daha düzelmedi. Aşağı Almancayla yazdığı ilk şiirleri ve öyküleri başarılı olunca, gene bu lehçeyi kullanarak daha iddialı yapıtlar kaleme aldı. *Ut de Franzosen* (1859; Fransız İstilasası Sırasında) adlı yapıtında, Napoléon'a karşı verilen Bağımsızlık Savaşı (1813-15) sırasında Mecklenburg'daki bir taşra kasabesindeki yaşamı yer yer ciddi, yer yer mizahi bir üslupla anlattı. *Ut mine Festungs* (1862; Hapishane Yıllarım) adlı yapıtında, hapisteki son yıllarını yakınmaksızın aktardı. Başyapıtı kabul edilen ve önce üç cilt olarak yayımlanan *Ut mine Stromtid* (1862-64; Çıraklık Yıllarım) öykü anlatma ve karakter yaratmadaki başarısıyla Dickens'i andırır; yapıtın Entsektor Bräsig adlı kahramanı, Dickens'in Mr. Pickwick'i gibi unutulmaz bir tipleridir.

Reuters, dünyada ön sıralarda yer alan İngiliz kooperatif haber ajansı. Adını kurucusu Paul Julius Reuter'den (1816-99) alır.

Önceleri Almanya'nın Göttinger kentinde bir bankada kâtiplik yapan Reuter, 1840'ların başlarında Berlin'de küçük bir yayınevine ortak oldu. Çıkarıldığı siyasal broşürler nedeniyle yetkililerin baskısına uğrayınca, Avrupa'nın devrimlerle sarsıldığı 1848'de Paris'e geçti. Ertesi yıl makale ve ticari haber çevirilerini Alman gazetelerine göndermek üzere elektrikli telgrafın yanı sıra posta güvercinlerinin kullandığı bir haber servisi işine başladı. 1851'de İngiltere'ye giderek Reuter's Telegram Company'yi kurdu. Başlangıçta bankalara, borsa komisyoncularına ve tanınmış firmalara ticari haberler satan ajans sürekli bir gelişme gösterdi ve 1858'de aboneleri arasına Londra'da çıkarılan *Morning Advertiser*'i de kattı. İzleyen dönemde ajansın müşterileri arasında gazetelerin ağırlığı daha da arttı.

Denizaltı kablo hatlarından yararlanarak hizmetlerini öteki kıtalara da yayan Reuter, yıllarca Fransa'nın Havas ve Almanya'nın Wolff ajanslarıyla rekabet ettikten sonra, onlarla çalışma bölgeleri konusunda bir anlaşma yaptı. Üç ajans uzun yıllar basın hizmetlerini tek elinde tuttu. Reuter'in 1878'de yönetim kurulu başkanlığından ay-

nlmasından sonra özel kişilerin elinde kalan ajans, 1925'te çoğunluk hisselerini satın alan Press Association'ın (PA) denetimine girdi. PA Reuters'ı bütünüyle ele geçirdiği 1941'de, ajansın hisse sahiplerinin yarısını Londra gazetelerini temsil eden Gazete Sahipleri Derneği'ne sattı. 1947'de de Avustralya ve Yeni Zelanda'daki günlük gazeteleri temsil eden dernekleri üyeliğe aldı.

Kooperatif bir nitelik taşıyan Reuters, PA'nın taşra muhabirleriyle Londra, Avustralya ve Yeni Zelanda'daki üye gazetelerin kaynaklarından haber toplar. Ayrıca anlaşmalı olduğu öbür ajansların haber dosyalarından yararlanır. PA'nın İngiltere haberleri karşılığında Associated Press'ten (AP) ABD haberleri alır. Her iki ajansın öbürünün haber alanında kendi dünya haberlerini pazarlama hakkı vardır. Dünya ülkelerinin çoğuna doğrudan ya da ulusal haber ajansları yoluyla haber sağlayan Reuters, dünyanın önde gelen gazetelerinin hemen tümünün yanı sıra binlerce gazeteye, ayrıca dünyanın her yanında yüzlerce radyo ve televizyon istasyonuna haber ulaştırır.

Reuther, Walter (Philip) (d. 1 Eylül 1907, Wheeling, Batı Virginia - ö. 9 Mayıs 1970, Pellston, Michigan, ABD), ABD'li sendikacı. Birleşik Otomobil İşçileri Sendikası'yla (UAW) Sanayi Örgütleri Kongresi'nin (CIO) başkanlığını yapmıştır.

Sosyalist bir sendikacının oğluydu. On altı yaşında işçi olarak çalışmaya başladı. Çalışmaktan arta kalan zamanlarında liseyi ve üç yıllık bir yüksekokulu bitirdi. Detroit'in bausında örgütlü yerel bir sendikanın başkanı olarak UAW'nin otomotiv sanayisinde etkili bir güç durumuna gelmesini sağlayan oturma eylemlerine önderlik etti ve 1946'dan ölümüne değin sendikanın genel başkanlığını yaptı. 1952'de Philip Muray'ın ardından CIO başkanlığına getirildi. Bu görevi sırasında American Federation of Labor'la (AFL) CIO'nun birleşmesinde (1955) etkin rol oynadı. Ardından AFL-CIO'nun başkan yardımcılığına ve General Motors Bölümü yöneticiliğine seçilerek örgüt içinde genel başkan George Meany'den sonra ikinci adam durumuna geldi. Ayrıca sosyalistlerin denetimindeki Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu'na (WFTU) karşı kurulan Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (ICFTU) başkan yardımcılığına üstlendi.

Bu arada diktatörlük, tutuculuk ve eylemsizlikle suçladığı Meany'yle arası açılan Reuther, 1968'de UAW'nin AFL-CIO'dan ayrılmasına öncülük etti. Ertesi yıl daha önce AFL-CIO'dan çıkarılmış olan Amerika Sürecüler, Şöforler, Depocular ve Yardımcılar Sendikası'yla birlikte İşçi Hareketi Birliği'ni kurdu. 1970'te bir uçak kazasında öldü.

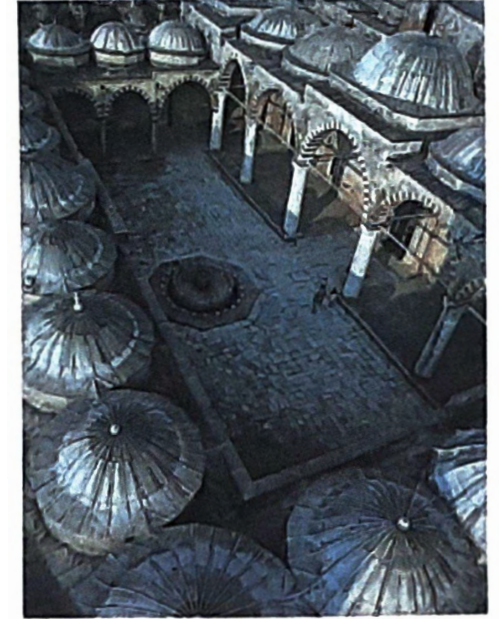
Reutlingen, Almanya'nın güneybatısında ki Baden-Württemberg eyaletinde (*Land*) kent. Stuttgart'ın güneyinde, Echaz Irmağı kıyısında yer alır. II. Friedrich tarafından kurulan kent, 13. yüzyılda kent berati aldı. Sonradan imparatorluk kenti (*Reichsstadt*) oldu ve bu statüsünü 1802'ye değin korudu. Eskiden kenti çevreleyen surların Tübingen (13. yy) ve Gaden (14. yy) kapıları hâlâ ayakta. Kentte ayrıca çok sayıda yüksek beşik çatılı yarı ahşap ev ile yapımına 1247'de başlanan Marienkirche (Meryem Ana Kilisesi) gibi gotik kiliseler ve 1500'den kalma bir Kutsal Kabir (İsa'nın Kabri) vardır. Dokumacılık ve spiciliğin gelişmiş olduğu kentte bu sektörlerle yönelik teknik okullar ve onlara bağlı araştırma enstitüleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 103.687.

Reva, Hindistan'ın orta kesimindeki Madhya Pradesh eyaletinde kent. 1597'de Re-

va Prensliği'nin merkezi oldu. 1948-56 arasında Vindhya Pradesh eyaletinin merkezi olarak hizmet verdi. Öteki kentlerle karayolu bağlantısı bulunan Reva tahıl, yapı taşı ve kereste gibi ürünler için bir ticaret merkezidir. Kentteki küçük aile işletmelerinde dokumacılık yapılır, ahşap oyma eşya üretilir. Reva'da 1968'de kurulan Avadesh Pratap Singh Üniversitesi ile üniversiteye bağlı birçok yüksekokul vardır.

Reva, Vindhya Platosunun parçası olan geniş bir alüvyon ovasında yer alır. Yöre topraklarının sularını Tons Irmağı ve kolları toplar. Yetiştirilen başlıca ürünler pirinç, buğday, yağlı tohumlar, darı ve mısırdır. Yörenin büyük bölümünü kaplayan ormanlardan kerestelik odun ve lak reçinesi elde edilir. Nüfus (1991) 128.918.

revak, önünde birbirlerine kemerlerle bağlı bir sıra sütun ya da ayağın yer aldığı, arkası bir duvarla sınırlı, üzeri kubbe ya da tonozlarla örtülü galeri. Anadolu'da bazı

Üç Şerefeli Camii'nin revaklı şadırvan avlusu, Edirne
Ali Hakkı Varlık

Selçuklu kervansaraylarıyla birçok Selçuklu ve Osmanlı medreselerinin avluları, Osmanlı camilerinin şadırvan avluları revaklarla çevrilidir.

Reval Görüşmesi, REVAL MÜLAKATI olarak da bilinir, İngiltere kralı VII. Edward ile Rus çarı II. Nikolay'ın, 8-9 Haziran 1908'de Reval'de (bugün Tallinn, Estonya) yaptıkları görüşme. Reval Görüşmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni, II. Meşrutiyet'in (1908) bir an önce ilanı konusunda harekete geçiren nedenlerdendir.

İngiltere 3 Mart 1908'de, yüzyılın başından beri büyük bir kargaşanın yaşandığı Balkanlar'a ve Makedonya'ya yönelik bir dizi öneri açıkladı. Osmanlı egemenliğindeki Makedonya'ya büyük devletlerin açık müdahalesi anlamına gelen bu öneriler Osmanlı yönetiminde büyük bir tedirginlik yaratırken, Rusya, bazı farklılıklarla, müdahaleden yana tutum aldı. İki büyük devlet, Makedonya'ya bir genel müfettiş atanması, bölge bütçesinin Osmanlı maliyesinden ayrılması, genel müfettişin emrinde yabancı bir generalin komuta edeceği özel bir jandarma gücünün oluşturulması, kamu görevlilerinin de yerli Hristiyanlar arasından ve genel müfettişçe atanması konularında anlaşılabilir. Ayrıca İngiltere ve Rusya

arasında en üst düzeyde görüşme yapılması kararlaştırıldı. Reval Görüşmesi'nde kral ve çar, yalnız Makedonya konusunu ele almış gözüküler. Vardıkları kararların, bir program kapsamında açıklanmasını benimseyerek ayrıldılar.

Reval görüşmelerini Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yönelik yeni bir girişim olarak değerlendiren gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti önderleri, durumu II. Abdülhamid'in etkisiz ve yanlış dış politikasına bağladılar. Bölgedeki Hristiyan halklara eşitlik ve yurttaşlık haklarının tam olarak sağlanmasını ve parlamenter sistemin yeniden kurulmasını devletin birliği için zorunlu saydılar. Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması ve etkin bir ulusal politika izlenmesi isteğiyle İttihat ve Terakki ile ona bağlı askeri birlikler 12 Temmuz 1908'de Manastır'da harekete geçtiler. Bu gelişmelerin sonunda II. Abdülhamid II. Meşrutiyet'i ilan ederek Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koydu (23 Temmuz 1908).

revalüasyon, bir ülke para biriminin altın, gümüş ya da yabancı para birimleri karşısındaki değişim değerinin yükseltilmesi. *Ayrıca bak. devalüasyon.*

Revânî, asıl adı İLYAS ŞUÇA ÇELEBİ (d. 1475, Edirne - ö. 1524, İstanbul), Osmanlı divan şairi. Rahat ve içten bir anlatımla kaleme aldığı renkli şiirleriyle tanınır.

İyi bir öğrenim gördü. II. Bayezid döneminde İstanbul'a gitti. Süre emini olarak Mekke ve Medine fakirlerine dağıtılacak parayı götürmekle görevlendirildi. Bu hizmet sırasında zimmetine para geçirdiği ileri sürülerek görevden alındı ve ulufesi kesildi. Revânî bunun üzerine Trabzon'a giderek Şehzade Selim'in (sonradan I. Selim) koruması altına girdi. Selim tahta çıkmak üzere İstanbul'a giderken Revânî'yi de yanına aldı. Revânî bu tarihten sonra İstanbul ve Bursa'da yüksek gelir getiren görevlerde bulundu ve kazancının büyük bölümünü hayır işleri için harcadı. Eğlence ve içkiye düşkün bir insan olarak tanınırdı; bu özelliklerini şiirlerine de yansıtmış ve Osmanlı edebiyatında sakiname türünün ilk örneği sayılan *İşretname* adlı yapıtında içki içmenin nedenlerini ve içkili toplantıları konu almıştır. I. Selim'e sunduğu *Divan*'ındaki bazı gazelleri yaşadığı dönemde bestelenmiş, kahvelerde ve meyhanelerde okunmuştur.

revanî, irmik, yağ, yumurta ve şekerle yapılan hafif tatlı.

Yumurta sarısı tozşeker ve limon kabuğu rendesi katılarak çırpılır. Yumurta akları ayrı bir kapta çok az tuzla kar gibi beyaz ve koyu bir köpük durumuna gelene değin dövdür. İrmik ya da un harmanlanıp yumurta sarılarının bulunduğu tencereye dökdür; yumurta akları da eklenerek hepsi birden tahta kaşıkla iyice karıştırılır. Eritilip soğutulan tereyağı eklenir ve gene karıştırılır. Yağı yedirildikten sonra hamur önceden yağlanan ve unlanan yüksek kenarlı bir tepsie dökdür, orta ısıdaki fırında pişirilir. Hamur fırında pişerken üstüne kaynar durumdaki şurup dökdür. İkinci kez fırına sürülür ve kabarmaya başlayınca çıkartılır. Ilıdıktan sonra altüst edilerek başka bir kaba alınır; soğutulduktan sonra dilimlenip servis yapılır.

Revels, Hiram R(hoades) (d. 1 Eylül 1822, Fayetteville, Kuzey Carolina - ö. 16 Ocak 1901, Aberdeen, Mississippi, ABD), ABD Senatosu'na seçilen ilk Siyah (1870-71) olan ABD'li eğitimci ve din adamı.

1845'te Afrika Metodist Episkopal Kilisesi'nde papaz oldu. İç Savaş'ın başlamasından (1861) hemen sonra Birlik Ordusu'nda

görev alacak gönüllü Siyahlardan oluşan iki alayın kuruluşunda görev aldı. İki yıl sonra Missouri eyaletindeki St. Louis'te özgürlüğüne kavuşmuş Siyahlar için bir okul kurdu. Savaşın sonra Mississippi eyaletindeki Natchez'e yerleşerek büyük bir cemaate vaaz vermeye başladı. Siyasete atılma konusundaki kaygılarına karşın, askeri vali tarafından önerilen belediye meclisi üyeliğini kabul etti (1868). Ertesi yıl eyalet senatosuna seçildi. Cumhuriyetçi olmasına karşın ırk ayrımı konusunda Güneyli beyazlarla sirtüşmeye girmekten kaçındı. Oy hakları ellerinden alınmış olan eski Konfederasyon ordusu üyelerine oy verme ve devlet görevine gelebilme hakkı tanıyan yasa tasarsını destekledi. Ocak 1870'te eski Konfederasyon başkanı Jefferson Davis'den boşalan Senato üyeliğine seçilerek ABD Senatosu'nun ilk Siyah üyesi oldu. Bu görevi sırasında okullarda ve demiryollarında ırk ayrımının kaldırılmasını savundu.

Senato'dan ayrıldıktan sonra, Mississippi eyaletindeki Lorman yakınlarında Siyahlar için açılan Alcorn Tarım ve Makine Yüksek Okulu'nun müdürü oldu ve 1874-76 arasındaki kısa bir dönem dışında emekli olana değin bu görevini sürdürdü.

Reventlow, Christian Ditlev Frederik, Kont (d. 11 Mart 1748, Kopenhag - ö. 11 Ekim 1827, Lolland, Danimarka), ülkesinde serflik kaldırılmasında etkili olan Danimarkalı devlet görevlisi.

Ekonomik incelemelerde bulunmak amacıyla 1760'larda çeşitli Batı Avrupa ülkelerini gezdi. 1770'te Danimarka'ya döndü ve 1773'te devlet hizmetine girdi. 1775'te kendisine miras kalan Lolland'daki topraklarında bir tarım reformu denemesine girişti. 1784'te tarım sorumlusu olarak hazinenin başına getirildi. Bu görevi sırasında önceki deneylerine dayanarak kraliyet topraklarında çalışan serflerin yaşam koşullarını düzeltmeye yönelik önlemler aldı. 1786'da Veliabt Prens Frederik'i (sonradan Danimarka kralı VI. Frederik) köylülerin durumunu inceleyecek bir tarım komisyonunun kurulmasına ikna etti. Komisyonun çalışmalarının sonucunda 1787 ve 1788'de yapılan reformlarla Danimarka'da serflik kaldırıldı. Reventlow'un sonradan aldığı önlemlerle köylülerin büyük malikânelerdeki gönüllü hizmetlerinin koşulları belirlendi. Reventlow görevinden alındıktan sonra 1813'te devlet hizmetinden ayrıldı.

reverber fırın bak. yansımali fırın

Reverdy, Pierre (d. 13 Eylül 1889, Narbonne - ö. 17 Haziran 1960, Solesmes, Fransa), önce kübizmden, ardından gerçeküstücülüğün etkilenmiş Fransız şair. Şiirleri zor anlaşılır olduğu için, ancak sınırlı bir okura ulaşabilmiştir. Kübizmi yaymak amacıyla *Nord-Sud* (1916) adlı kısa ömürlü bir dergi çıkarmış, 1920'lerde yöneldiği gerçeküstücülüğün ardından yeniden kübizmden esinlenen bir şiir tekniğine dönmüştür.

Etoiles peintes (1921; Boyalı Yıldızlar), *Les Epaves du ciel* (1924; Gökyüzünün Yıkıntıları) ve *Flaques de verre* (1929; Camdan Gölcükler) adlı yapıtlarını yayımladı. 1926'da Solesmes Manastırı'na çekildi ve ölüncüye değin orada yaşadı. *Le Gant de crin* (1927; Kıl Eldiven) ve *Le Livre de mon bord* (1948; Seyir Defterim) adlı yapıtlarındaki özdeyişler, maddi dünyanın içerdigi manevi anlamı arayışını yansıtır.

Revere, Paul (d. 1 Ocak 1735, Boston - ö. 10 Mayıs 1818, Boston, ABD), Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda halk kahramanı. 18 Nisan 1775 gecesi at üstünde yol alarak

Boston bölgesi halkına İngilizlerin yaklaştığını duyurması Henry Wadsworth Longfellow'un bir baladında ölümsüzleştirilmiştir.

Baba mesleğini sürdürerek Amerika'nın en ünlü gümüş kuyumcularından biri oldu. Ayrıca cerrahi araçlar yaptı, gözlük sattı, diş taktı, bakır levha işledi. Bu levhalardan en ünlüsü Boston Katliamı'nı betimliyordu. 1770'lerde bağımsızlık hareketi başladığında Revere Bostonlu zanaatkarlarla aydınlar arasında güçlü bir bağ kurdu. 1773'te Yerli giysileriyle, Boston Çay Partisi'ne olayına katıldı. Longfellow'un "Paul Revere's Ride" (1863; Paul Revere'in At Yolculuğu) adlı manzum öyküsünde tarihsel ayrıntılara dikkat edilmediği öne sürülmekle birlikte, Boston Güvenlik Komitesi'nin başsüvarisi olarak defalarca New York ve Philadelphia'ya gittiği kesindir. Yaklaşan İngiliz birliklerine karşı korunmak üzere yurtseverlerin askeri depolarının yerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla 16 Nisan 1775'te Concord'a gitti. İki gün sonra ünlü seferine çıkarak bölge halkını yaklaşan İngiliz askerlerine karşı uyardı. Onun uyarısı üzerine ertesi sabah gönüllü askerler Lexington çayırında toplanarak Bağımsızlık Savaşı'nı başlatacak tarihsel çatışmaya hazırlandılar.

Çarpışmaların başlamasıyla Revere sanayiye yönelerek yurtseverler için çok gerekli olan barut fabrikasını kurdu. 1776'da yarbay rütbesiyle Boston Harbour'un Castle William'daki ana savunma cephesi komutanlığı emrine verildi. Savaşın sonra Canton'da (Massachusetts) bakır levha işleyen bir haddehane kurdu. Ünlü "Constitution"la birlikte birçok ABD gemisinin zırhları ve Massachusetts eyalet binasının kubbesi bu fabrikada yapıldı.

reverend (İngilizcede "muhterem"), birçok Hristiyan mezhebinde din görevlilerinin isimlerinin önüne eklenen saygı sözcüğü. 17. yüzyıldan bu yana, papazlık rütbesi almış din adamlarının adlarının önünde bir hitap sözcüğü olarak kullanılması âdet olmuştur.

Revillagigedo Adaları, Büyük Okyanusta takımadada. Baja California Yarımadasının 500 km güneybatısında, Meksika'daki Corrientes Burnunun 595 km batısında yer alır. Yönetsel bakımdan Meksika'nın Colima eyaletine bağlıdır. Çok sayıda volkanik adadan oluşan takımadanın toplam kara alanı 830 km²'dir. Grubu oluşturan adaların en büyüğü 39 km uzunluğundaki ve 14 km genişliğindeki Socorro'dur. Oteki büyük adalar, Socorro'nun 64 km kuzeyindeki San Benedicto ve 400 km batısındaki Clarion'dur. Üzerinde yerleşme bulunmayan Socorro Adasında 1957'de bir karakol kurulmuş ve ağaçlar dikilmiştir. Revillagigedo Adaları kükürt, balık ve guano açısından zengindir.

revizyonizm, bilimde, daha çok da toplumsal bilimlerde öğretiyi gözden geçirerek, egemen görüşleri yadsıyan ve değiştiren yeni tezler getirme çabası. Örneğin 1789 Fransız Devrimi'ne ilişkin "revizyonist" bir tarihçilik, bu devrimin gerekli ya da yararlı değil, tümüyle rasyonalist, hatta belki yanlış ve zararlı olduğu düşüncelerini ifade eder. Özel olarak ise revizyonizm, Marksist düşünce bağlamında kullanılan bir terimdir ve Marksizmin değişmemesi gerektiğine inanılan bazı temel ilkelerini değiştirme girişimi anlamına gelir. Revizyonizm suçlaması ilk kez 19. yüzyıl sonlarında Almanya Sosyal Demokrat Partisi içinde Eduard Bernstein'

in başlattığı Marksist öğretiyi gözden geçirme eğilimine yöneltildi. Emek değer kuramını, sınıf mücadelesinin önemini ve devrimi reddeden Bernstein, Alman toplumunun gelişmesinin Marx'ın bazı öngörülerini yanlışladığını, kapitalizmin çöküşe gitmediğini, sermayenin gitgide daha az ellerde yoğunlaşmadığını, orta sınıfın ortadan kalkmadığını ve işçi sınıfının derinleşen bir yoksulluğa yuvarlanmadığını savunuyordu. Bernstein'in revizyonizmi zamanın Alman Sosyal Demokratları arasında büyük tartışmalara yol açtı. Karl Kautsky'nin başını çektiği çoğunluk, 1889'daki Hannover Kongresi'nde Bernstein'in görüşlerini resmen reddetti. Bununla birlikte revizyonizm uygulamada partinin politikalarını etkilemeye devam etti. II. Enternasyonal partilerinin çoğunun I. Dünya Savaşı'nda kendi ülkelerinin hükümetlerini desteklemeleri, 1917'den sonra ise "anti-demokratik" bir yol tuttukları gerekçesiyle Bolşeviklere karşı çıkmaları, revizyonizm sorunu çevresinde yeni bir kamplaşmaya yol açtı; II. Enternasyonal ile III. Enternasyonal ve sosyal demokrasi ile komünizm arasında bir bölünme ortaya çıktı.

1920'lerin sonları Marksizme yeni katılacaklar getirdi. Büyük Bunalım, önde gelen kapitalist ülkelerin çeşitli ambargoları içeren kuşatması, İtalya'da faşizmin ve Almanya'da Nazizmin yükselmesi koşullarında Sovyetler Birliği'ni bir an önce kalkındırma amacıyla, Stalin son derece merkezî bir bürokratik aygıtın inşasına ve zor uygulamasına başvurdu. Proletarya diktatörlüğü(*) işçi sınıfının ve halkın çıkarlarının değişmez temsilcisi olduğunu varsayan tek partinin yönetimi biçimini alırken, parti merkezinin saptadığı "biricik doğru" çizgi "proletaryanın çizgisi", bundan sapan bütün farklı görüşler ise "burjuvazinin çizgisi" olarak tanımlandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB yönetimi, Sovyet modelinin ibrah edildiği Doğu Avrupa ülkelerindeki her türlü farklı eğilime de revizyonizm gözüyle bakmaya başladı. 1940'ların sonlarında Josip Broz Tito'nun(*) bağımsız görüş ve politikaları "modern revizyonizm" olarak suçlandı ve Yugoslavya Komünist form'dan atıldı. Ardından Macaristan ve Çekoslovakya'daki demokratik reform denemeleri, gene revizyonist oldukları ve sosyalist sistemin güvenliğini tehlikeye düşürdükleri gerekçesiyle SSCB tarafından 1956 ve 1968 işgalleriyle cezalandırıldı. Kruşçev'in 1950'lerin sonlarıyla 1960'ların başlarında Sovyetler Birliği'nde giriştiği kısa süreli reform hamlesi de Stalinizme daha sadık Çin yönetiminin "modern revizyonizm" diye nitelendi. Her türlü farklı düşüncenin revizyonizm, dolayısıyla da burjuvazinin düşüncesi ve karşıdevrimcilik olarak damgalanması, Çin Kültür Devrimi'nde(*) doruğuna ulaştı.

1985'te SSCB'de Gorbaçov'un iktidara gelmesi sosyalist sistemde çok büyük değişikliklere yol açtı. Stalinizmin kapsamlı bir eleştirisi yapılırken SSCB'de ve öbür Varşova Paktı ülkelerinde demokratikleşme hız kazandı; "komünist partisinin öncü rolü" anayasa hükmü olmaktan çıkarılarak çok partili bir rejime geçilmeye başlandı. Böylece, daha sosyalist blok 1990'ların başlarında tümüyle dönüşüp dağılmadan önce, "biricik doğru proletarya çizgisi" ve onun dışında her türlü sapmadan oluşan çok geniş bir "revizyonizm" alanı anlayışının yerini, sosyalizm idealleri ve yollarının sonsuz çeşitliliği anlayışı aldı. 1989'da Tiananmen'deki demokrasi gösterilerinin Çin Komünist Partisi içindeki yaşlı ve tutucu ekibin emriyle

ordu birlikleri tarafından kanlı biçimde bastırıldığı Çin ise, SSCB ile Doğu Avrupa'daki gelişmeleri yeniden revizyonizm suçlama yoluna girdi. Arnautluk, Kuzey Kore ve Küba da *perestroika*'yı(*) revizyonizm olarak görüp eski tek parti ve katı merkezî planlı ekonomi sistemine bağlı kaldı. Öte yandan bu aşamanın SSCB ve Arnautluk dahil tüm Doğu Avrupa'da "var olan sosyalizm" in çökmesiyle noktalanması, artık derece derece piyasaya ekonomisine açılan reformların yürütücüsü durumunda da olsalar Çin, Kuzey Kore, Küba ve Vietnam'ı, "proletarya diktatörlüğü" teorisine sadakat doğrultusunda sosyalist tek-parti rejimlerini yürüten ülkeler konumunda bıraktı.

revolver, TOPLU TABANCA olarak da bilinir, her atıştan sonra dönerek bir sonraki mermi namlunun hizasına gelmesini sağlayan silindir ile bir fişek yatağıyla (top) donatılmış tabanca.

Mermi namluya döner bir silindirle beslenmesi düşüncesi ilk olarak 17. yüzyılda ortaya atıldı, ama bu yöntem ancak Samuel Colt tarafından 1835'te başarılı bir biçimde uygulandı. Colt'larda ve diğer revolverlerde, silindir biçimli topun eksenli etrafına eşit aralıklarla açılmış belirli sayıda (beş ya da altı) fişek yuvası bulunur. Her yuva, atılan kurşunun bulunduğu yuvanın boşalması sonucunda topun dönmesiyle, sırayla namlu hizasına gelir. Revolverlerin ilk örneklerinde tetik çekilmeden önce horozun elle kaldırılması gerekiyordu; daha sonraki modellerde ise horozun kalkması ve geri dönerek mermiyi ateşlemesi, yalnızca tetik çekilerek sağlanırdır duruma getirildi. Ateşleme sırasında silindir ile namlu arasındaki aralıktan gaz sızıntısı olur, ama buna karşılık silah hemen hiç tutukluk yapmaz; bu nedenle revolverler günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Revue des Deux Mondes, 1829'da ve 1831-1944 arasında Paris'te iki haftada bir yayımlanan edebiyat ve sanat eleştirisi dergisi. Fransa'da 1828'de sansürün kaldırılmasından sonra çıkan yayınlardan biriydi. Eleştiri alanında zamanın büyük İskoç ve İngiliz dergileriyle karşılaştırılabilir bir etkinliğe ulaşırsa da siyasetten uzak durdu. François Buloz'nun derginin yayın yönetmenliğini yaptığı 1831-77 döneminde Charles-Augustin Sainte-Beuve, Honoré de Balzac, Victor Hugo, Hippolyte Taine, Ernest Renan gibi seçkin edebiyatçıları çevresinde toplayan bir gelenek yarattı. Yazarlarından Ferdinand Brutenière 1893'ten 1906'ya değin derginin yayın yönetmenliğini yürüttü. 1944'te yayımını durduran dergi 1948'de *La Revue de Littérature, Histoire, Arts et Sciences des Deux Mondes* adıyla yeniden çıkmaya başladı.

Revueltas, José (d. 20 Kasım 1914, Durango - ö. 14 Nisan 1976, México, Meksika), Meksikalı romancı, öykü yazarı ve siyasal eylemci. Meksika'da yeni romanın yaratıcılarından biridir.

Önemli sanatçıları yetiştirmiş bir aileden geliyordu. Kardeşi Silvestro Revueltas ünlü bir besteciydi. Daha 14 yaşında siyasal etkinliklere katılmaya başladı. 1932'de Meksika Komünist Partisi'ne girdi. İki kez Marias Adalarında hapis yattı. *Los muros de agua* (1941; Su Duvarları) adlı ilk romanında, ilk tutuklanmasında başından geçenleri anlatı. *El luto humano*'da (1943; İnsanların Yası), Başkan Lázaro Cárdenas dönemindeki Meksika Devrimi sırasında köylülüğün ayakta kalma mücadelesini işledi. 1943'te Meksika Komünist Partisi'nden çıkarıldıktan sonra Spartakus Leninist Birli-

ği'nin kuruluşuna katıldıysa da kısa bir süre sonra bu örgütten de ayrıldı. *Los errores* (1964; Yanlırlar) adlı romanında sosyalist ülkelerdeki tasfiyeleri eleştirdi. 1968'de öğrenci olaylarına katıldığı için tutuklandı ve kısa bir süre Lecumberri'de hapsedildi. Ayrıca *Dios en la tierra* (1944; Topraktaki Tanrı) ve *Dormir en Tierra* (1960; Toprakta Uyumak) adlı iki öykü kitabı yayımlandı.

Revueltas, Silvestre (d. 31 Aralık 1899, Santiago Papasquiaro - ö. 5 Ekim 1940, México, Meksika), Meksikalı besteci ve kemancı. Kendine özgü canlı ritimleri ve renkli orkestrasyonu ile tanınır.

México'da, Texas'taki Austin kentinde ve Chicago'da keman ve kompozisyon öğrenimi gördü. Alabama'nın Mobile kentinde orkestra şefliği yaptı; daha sonra Meksika Senfoni Orkestrası'nın yardımcı şefi oldu (1929-35).

Halk müziğinden yararlandığı yapıtlarında çok güçlü bir ritim atılımına ulaşan *crescendo*'lar kullandı. Başlıca yapıtları Meksika konularını ele alan senfonik şiirleridir; bunların yanı sıra oda müziği, şarkılar ve film müzikleri de yazmıştır.

revü, şarkı, dans, skeç ve tek kişilik gösteri gibi birbiriyle ilişkili bölümleri olan, gündel olayları ve kişileri sahnede yansıtan ve zaman zaman alaya alan hafif eğlence türü sahne gösterisi.

Kökleri ortaçağ Fransa'sında yıl içindeki olayların komikleştirilerek sunulduğu sokak gösterilerine uzanan Fransız revüsü günümüzdeki biçimini 19. yüzyıl başında aldı ve ilk kez Paris'te Théâtre de la Porte-Saint-Martin'de C.-T. ve J.-H. Cogniard tarafından *Folies Marigny* ile başlatıldı. Daha

İngiliz revüsü Hullo Ragtime'in Londra'da Hippodrome'daki gösterilerinden bir sahne, Christopher Clark'in bir çizimi, 1912

Mander and Mecherson Theatre Collection, Londra

sonra revülere yer veren Folies-Bergère ile başka sahnelerde Yvette Guilbert ve Maurice Chevalier gibi yıldızlar parlardı.

İngiliz revüsü iki yönde gelişti. Bir yanda güncel konulara az yer veren, kostüm sergilemesine dönüştüren ve 1890'larda Saray Tiyatrosu'nda doruğuna ulaşan gösterişli yapımlar sahneye konuyordu. Öbür yandaysa 1920'lerin André Charlot revüleri, Londra'daki Hippodrome'da yapılan çıkış gösterileri ve özellikle Sir Charles Blake Cochran'ın Ambassador Tiyatrosu'nda sahnelediği revüler izleyicilerle daha yakın ilişki kuruyor, zekice düzenlenmiş hazırcı vap sözlerle ve güncel konuları işleyerek ilgi topluyordu. Gate Theater'da sahnelenen yapımlar ve Windmill Tiyatrosu'nun ünlü

Revuedeville'i gibi, sıcak bir ortamın yaratıldığı kulüp tarzı revüler, II. Dünya Savaşı'ndaki Alman bombardımanları sırasında Londra'nın moralini ayakta tutmada önemli rol oynadı.

ABD'de, ilk kez 1894'te New York'ta sahneye konan *The Passing Show*'dan esinlenen Florenz Ziegfeld 1907'de, 24 yıl boyunca her yıl yenilenerek sahnelenen, genellikle de bir yıldız oyuncu çevresinde gelişen *Ziegfeld Follies* gösterilerini başlattı. George White gene her yıl sahnelediği *Scandals*'da yalnızca gösteriş ögesine değil, komedyenlerle kızlara ağırlık verdi. Daha küçük çaplı Amerikan revüleri arasında *Music Box* revüleri, Dwight Wiman'ın *Little Shows'u*, *The Garrick Gaities*, Noble Sissle ve Eubie Blake'in *Chocolate Dandies'i*, Uluslararası Kadın Giyim Sanayisi İşçileri Sendikası'nın sahnelediği ve üyelerinin rol aldığı 1937'deki *Pins and Needles* (Topluğ-neler ve Dikiş İğneleri), *Hellzapoppin* (1938) ve II. Dünya Savaşı sonrasında savaştan dönen askerlerin sahnelediği *Call Me Mister* sayılabilir.

Revüler 20. yüzyıl ortalarına değin büyük ilgi gördü. Daha sonra radyo, sinema ve televizyonun rekabetiyle revü tipi gösteriler küçük gece kulüplerine ve doğaçlama tiyatrolarına kaydı.

revzen, Osmanlı mimarlığında renkli camlarla yapılan pencere. Avrupa mimarlığındaki vitraya benzerse de, renkli cam parçalarını birleştiren kayıtların kurşun değil alçı olmasıyla ondan ayrılır. Alçı kayıt, çok küçük cam parçalarının yan yana getirilebilmesine ve böylece çok karmaşık ve incelikli desenlerin oluşturulabilmesine olanak verir; böyle çok süslü cam pencerelere revzen-i menkuş (nakışlı revzen) adı verilir. Revzenler yapılar da duvarın iç yüzüne yerleştirilir; buna içlik denir. İçlik, dışardan gelen ıstı pırlıtlı bir görünüm alır. İçliği doğanın yıpratıcı etkisinden korumak için duvarın dış yüzüne de renksiz camlarla yapılan çok daha basit bir dışlık yerleştirilir.

Rexroth, Kenneth (d. 22 Aralık 1905, South Bend, Indiana - ö. 6 Haziran 1982, Santa Barbara, California, ABD), Beat hareketinin öncülerinden ABD'li ressam, denemeci, şair ve çevirmen.

Büyük ölçüde kendi kendini yetiştirdi. Gençliğinde ABD'nin batı eyaletlerini dolaşarak sendikaların örgütlenmesi için çalışmalar yaptı. ABD'nin ilk soyut ressamlarından. Gerçeküstüçülük etkisi taşıyan ilk şiirleri deneysel bir üslupla yazılmıştı. Sonraki yapıtları sağlam biçimlerinin yanı sıra, nükteli anlatımları ve insancıl bir tutkuyu yansıtmalarıyla da övgü topladı. *Complete Collected Longer Poems* (Bütün Uzun Şiirleri) 1962'de, *Complete Collected Shorter Poems* (Bütün Kısa Şiirleri) 1966'da ve *New Poems* (Yeni Şiirler) 1974'te yayımlandı. Deneme kitapları arasında *Bird in the Bush* (1959; Çalıhtaki Kuş), *Assays* (1962; Denemeler), *The Alternative Society* (1970; Alternatif Toplum), *With Eye and Ear* (1970; Görerek Duyarak) ve *American Poetry in the Twentieth Century* (1971; Yirminci Yüzyıl Amerikan Şiiri) yer alır. Japon, Çin, Yunan, Latin ve İspanyol şiirinden birçok çeviri de yapan Rexroth'un *An Autobiographical Novel'i* (Otobiyografik Bir Roman) 1966'da yayımlandı.

Rey, Eski Farsça RAGHA, Latince RHAGAE, İran'ın eski büyük kentlerinden. Tahran'ın birkaç kilometre güneydoğusunda yer alır. Bugün kentin bulunduğu yerdeki en eski yerleşme İÖ 3000'de kurulmuştur. Zerdüşt dininin kutsal kitabı Avesta'da kutsal bir yer olarak betimlenen

Rey'in adı, Eski Ahit'in apokrif metinlerinden Tobit Kitabı'nda ve klasik yazarların yapıtlarında da geçmektedir. Kent İS 641'de Müslüman Araplar tarafından ele geçirildi. 8. yüzyılda Abbasi halifesi Mehdi'nin hükümdarlığı sırasında eski önemine kavuşarak Şam ve Bağdat'la yarış duruma geldi. Duvarları tuğla ve sırlı tuğlalarla bezemeli olarak örülmüş yapılarıyla çok güzel bir kentti. 12. yüzyılda dinsel çatışmalar sonucu zayıfladı ve 1220'de Moğollar tarafından hemen hemen bütünüyle yıkıldı. Rey benzersiz ipekli ve seramikleriyle ünlüydü. Bugün tarihsel yapılardan yalnızca Tuğrul Kulesi (1139) ve kuzeyde yıkılmış bir kule ayakta. Nüfus (1970 tah.) 188.800.

rey, İslamda, Kuran ve sünnetin belli bir hükme bağlamadığı fıkıh sorunlarında genel ilkelerden ussal yöntemlerle çıkarımda bulunma. Tarih boyunca çeşitli anlamlar kazanan rey, fıkıhta ussal yöntemlere ağırlık veren Ebu Hanife okuluna mensup bilginlerin çok sık başvurdukları bir çözüm yoludur. Bu nedenle fıkıh-ı İraki (Irak fıkıhı) adıyla bilinen bu okulun temsilcileri ehl-i rey olarak da adlandırılır. Öbür büyük fıkıh okulu fıkıh-ı Hicazî'ye (Hicaz fıkıhı) bağlı olan ve ehl-i hadis ya da ehl-i eser adıyla bilinen bilginlere reye ancak zorunluluk durumunda başvurulabileceğini savunurlar. Fıkıhta rey, Hz. Muhammed dönemindeki uygulamaları ve bu uygulamaları destekleyen hadislerle temellendirilir. Hz. Muhammed'in, Bedir Savaşı (624) sırasında Müslümanların üsleneceği yeri reyile kararlaştırıldığı, daha sonra sahabeden Hubab bin el-Münzir'in reyini daha uygun bularak kararını değiştirdiği söylenir.

Sahabe ve tabiun (sahabeden sonraki kuşak) döneminde kıyas(*) ve istihsan(*) gibi bütün ussal çıkarım yöntemlerini içerecek genişlikte anlaşılmasına karşın, rey kavramı belli bir tanıma kavuşturulamadı. Bununla birlikte doğrudan nasslara dayalı hükümlerden reye dayalı hükümleri ayırmak amacıyla ikincisi "ilim" adıyla anıldı. Tabiun döneminin sonlarına doğru rey terimi kelam alanında genel kabullere aykırı düşen Haricilik, Mutezile ve benzeri okulları, fıkıh alanındaysa içtihat yöntemlerinden yalnızca kıyası belirtmek için kullanılmaya başlandı. Daha sonraları ise rey kavramı kıyasla özdeşleşti.

Ehl-i reyden olan fıkıhçılar reye verdikleri önem ile sahabe ve tabiun fetvaları karşısındaki tutumlarına göre ılımlı ve aşırı olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Başta Ebu Hanife olmak üzere İbn Ebi Leyla (ö. 767), Rabia Sahibü'l-Rey (ö. 753), Züfer (ö. 775), Evzai (ö. 792), Süfyanü's-Sevri (ö. 778), Malik bin Enes (ö. 795), Ebu Yusuf (ö. 798), Muhammed bin el-Hasan eş-Şeybani (ö. 805) gibi fıkıhçılar ılımlı reycilerin önde gelenleridir. Bazı Mutezile ve Harici bilginlerin oluşturduğu aşırı reycilerin bir bölümü hadisleri bütünüyle reddederler. Onlara göre Kuran sorunların çözümü için yeterli tek kaynaktır. Hadisler kesin bilgiyi değil zannı ifade ettikleri için kaynak olarak kullanılamaz.

Fıkıh usulü bilginleri reyî sahih ve batıl olmak üzere iki türe ayırırlar. Sahabenin reyî ile nassları yorumlayan ve onlardan çıkarımda bulunmayı kolaylaştıran, belli bir bilginler topluluğunca ortaklaşa görüşlerle ulaşılan ve yetkin bir bilginin içtihadıyla ulaşılan rey, sahih sayılır. Nasslara ters düşen, nasslar ve çıkarım yöntemleri bilimsiz zanna dayanılarak ortaya konan ve sünneti değiştirmeye yönelik rey ise batıl olarak tanımlanır.

Rey, Ahmet Reşit, takma adı H. NAZIM (d. 1870, İstanbul - ö. 1956, İstanbul), devlet

adamı, şair ve yazar. Edebiyat-ı Cedide akımının bireysel lirizmini ve biçimsel tutuculuğunu yansıtan şiirleriyle tanınmıştır. Ekrem ve Cemal Reşit Rey'in babasıdır.

1888'de Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'yi bitirdikten sonra aynı okulda bir yıl kadar ders verdi. Mabeyn kâtipliği, Kudüs muhtarlığı, Manastır, Ankara, Halep ve Aydın valilikleri yaptı. 1912'de Mehmed Kâmil Paşa kabinesinde dahiliye nazırı oldu. Bâb-ı Ali Baskını'yla kabine düşüncü (1913) etkisiyle birlikte önce Mısır'a, oradan da Paris'e gitti. Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesinde suçlu görülerek pyabında idama mahkûm edildi. Mütarekeden sonra İstanbul'a döndü. Tevfik ve Damat Ferid paşalarının kabinelerinde dahiliye nazırlığı yaptı (1919-20). Sèvres Antlaşması için gönderildiği Fransa'da anlaşma hükümlerine karşı çıkarak bütün görevlerinden ayrıldı ve yalnızca edebiyatla uğraşmaya başladı.

İlk şiirleri *Galpen* dergisinde çıkan (1885) Ahmet Reşit, daha sonra çeşitli dergi ve gazetelerde şiirler, yazılar yayımladı. Edebiyat-ı Cedide'nin yar alanındaki başka temsilcilerinden biri oldu. Racine, Corneille, Vergilius ve Homeros'tan çeviriler yaptı. *Nazar-ı yav-ı Edebiye* (1912, 2 cilt) başlıca yapıtıdır.

Rey, Cemal Reşit (d. 25 Eylül 1904, Kudüs - ö. 7 Ekim 1985, İstanbul), Batı yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı çoksesli Türk sanat müziğinin yaratılmasında önemli rol oynayan müzikiçi.

Edebiyat-ı Cedide yarılarından Ahmet Reşit Rey'in oğlu ve Ekrem Reşit Rey'in kardeşidir. Mekteb-i Sultani'de (bugün Galatasaray Lisesi) başladığı ortaöğrenimini,

Cemal Reşit Rey
Ara Güler

ailesinin 1913'te Paris'e göç etmesi üzerine Buffon Lisesi'nde sürdürdü. Bu yıllarda, Paris Konservatuarı'nın yöneticisi olan ünlü izlenimci besteci Gabriel Fauré'mu aracılığıyla Marguerite Long'dan piyano dersleri aldı. I. Dünya Savaşı başlayınca, annesiyle birlikte İsviçre'ye gitti. Ortaöğrenimini Cenevre'de tamamladı, buradan da Cenevre Konservatuarı'na devam etti. 1920'de Fransa'ya döndü, Paris Konservatuarı'nda Edouard Mathé ve Raoul Laparra'nın öğrencisi oldu. Ayrıca Marguerite Long'dan piyano, Gabriel Fauré'den müzik estetiği ve Henri Dufosse'tan da orkestra yönetimi dersleri aldı. Ekim 1923'te Türkiye'ye döndü. Darülelhan'da piyano ve kompozisyon öğretmenliğine atandı. 1926'da burada karma bir öğrenci korosu, 1934'te ise gene çoğunluğunu öğrencilerin oluşturduğu bir Yaylı Sazlar Grubu kurdu. 1945-46 öğretim yılında, ünlümelî çağın öğrencilerinin de katılmasıyla İstanbul Şehit Orkestrası adı altında bir senfoni orkestraya dönüştürülen ve Rey'in yönetiminde halka açık konserler veren bu topluluk bugünkü İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nın çekirdeğidir. Rey 1946'da, kurulması

na öncülük ettiği Filarmoni Derneği'nin başkanlığına seçildi. 1938-40 arasında Ankara Radyosu'nda Batı Müziği Yayınları şefliği yapmış olan Rey, İstanbul Radyosu'nda uzun yıllar "Piyano Dünyasında Gezintiler" adlı programı hazırlayıp sundu. Ayrıca, İstanbul Şehir Orkestrası üyelerinin oluşturduğu Radyo Senfoni Orkestrası'yla da programlar yaptı. 1970'ten sonra, hemen hemen tek etkinliği olarak, konservatuvarda kompozisyon dersleri verdi ve arada bir İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nı yönetti. 1982'de kendisine "devlet sanatçısı" unvanı verildi.

Türk Beşleri diye adlandırılan beş besteciden biri olan ve çoksesli Türk sanat müziğinin oluşması yolunda çok büyük çaba gösteren Cemal Reşit, bestecilik yaşamının ilk döneminde *Je me demande* (1919; *Sorum Kendime*), *Trois Mélodies* (1920; *Üç Şarkı*), *Chanson du printemps* (1922; *Bahar Şarkısı*), *Douze chants d'Anatolie* (1925-26; *On İki Anadolu Türküsü*) gibi Fransızca başlıklı yapıtlar besteledi. İkinci döneminde, halk türkülerini armonize etti ve çeşitli formlardaki yapıtlarında halk ezgilerinden yararlandı. Üç perdelik operası *Zeybek* (1926), altı oyun havası *Scènes turques* (1927-28; *Türk Yaşamından Sahneler*), senfonik şiir *La Légende du bébé* (1928; *Bebek Efanesi*), tek perdelik opera *Köyde Bir Facia* (1929) bu türden yapıtlarıdır.

Rey'in üçüncü döneminin 1931'de başladığı kabul edilebilir. Bu dönem yapıtlarında mistik eğilimleri ağır basan Rey, öğrencilik yıllarından beri etkisinde olduğu izlenimci estetiğin olgun örneklerini de bu dönemde verdi: Orkestra için *Instantanés* (1931; *Enstantaneler*), üflemeli çalgılar beşlisi için *Beş Sekizlik* (1932), piyano için *Concerto chromatique* (1932-33; *Kromatik Konçerto*), senfonik şiir *Initiation* (1935; *Ergenlik Töreni*), ses ve orkestra için *Mystique* (1938; *Mistik*), *Pélerinage dans la ville qui n'est plus que souvenir* (1940-41; *Hatıradan İbarret Kalan Şehirde Gezintiler*), *Brinci Senfoni* (1941). Aynı yıllarda, ağabeyi Ekrem Reşit Rey'in librettoları üzerine bestelediği ve büyük ilgi çeken birçok operetyle, çoksesli müziğin dinleyici kitlelerini genişletmeyi amaçladı. En sevilen operetleri arasında *Lüküs Hayat* (1933), *Deli Dolu* (1934), *Saz-Caz* (1935), *Maskara* (1936), *Hava-Cıva* (1937) sayılabilir. Aynı amaçla *Adalar* (1934), *Alabanda* (1941), *Aldırma* (1942) gibi revüleri de besteleyen Rey, 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında üç yeni operet daha yazdı: *Yaygara 70* (1969), *Uy Balon Dünya* (1970), *Bir İstanbul Masalı* (1971).

Rey 1950'den sonra kendi iç dünyasına eğildi. Bu dönemde, klasik Türk müziğinden yararlandığı ve tasavvuf kavramlarıyla ölüm düşüncesini ele aldığı senfonik şiirler, ilahiler ve başka orkestra yapıtları besteledi: *L'Appel* (1950; *Çağrılış*), *Pièces concertantes* (1952-55; *Konserian Parçalar*), senfonik şiir *Fatih* (1953), *Colloque instrumental* (1957; *Sazların Sohbeti*), *Eski Bir İstanbul Türküsü Üzerine Çeşitlemeler* (1961), iki yaylılar orkestrası için *Senfonik Konçerto* (1963), *İkinci Senfoni* (1969), senfonik rapsodiler *Türkiye* (1971), senfonik bölüm *Ellinci Yıla Giriş* (1973), *Eski Bir İstanbul Türküsü Üzerine Çeşitlemeler*'in gitar uyarlaması olan *Gitar Konçertosu* (1978), *Vokal Fantezi* (1980) bu yapıtlarından bazılarıdır. Birkaç oyun, film ve radyo skeci için de müzik yazan Cemal Reşit Rey, *Onuncu Yıl Marşı* (1933) ve *Yüzüncü Yıl Marşı*'nın da (1981) bestecisidir.

Rey seramiği, Tahran yakınlarındaki Rey kentinde üretilen ve en eski örnekleri 12. yüzyıla tarihlenen seramik. Zarif bir minai tekniğiyle yapılmış bezemeleri özellikle dikkati çeker. Çarpıcı oymalar, zaman zaman rastlanan delik işi uygulaması, yarı saydam bir sır, mat renkler ve silüet bezemeler Rey seramiklerinin özellikleridir.

Reye sendromu, çocuklarda basit bir virüs enfeksiyonunun (örn. grip, suçiçeği) ardından ortaya çıkan, karaciğerde yağlı dejenerasyona ve beyin ödemi sonucunda ölüme neden olabilen akut hastalık. Avustralyalı patolog R. D. K. Reye tarafından 1963'te tanımlanan hastalık 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış yeni bir hastalık olabileceği gibi daha önceleri yanlış tanı konmuş bir hastalık da olabilir.

On sekiz yaşın altındakilerde, genellikle çok küçük çocuklarda ortaya çıkar. Çocuk virüs enfeksiyonundan iyileşmeye başlarken bulantı, kusma, komaya benzer halsizlik ve zihinsel bulanıklık gibi belirtiler ortaya çıkar. Birkaç saat ya da birkaç gün içinde uykulamaya başlar, yönelim bozuklukları, çırpınma nöbetleri, solunum durması ve koma görülür. Hastalığın nedeni tam olarak bilinmemektedir; bununla birlikte virüsün beyin hücrelerinin mitokondrisini zedelemesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Reye sendromu aflatoksin ya da varfarin zehirlenmesinden sonra da ortaya çıkabilir. Ayrıca virüs kökenli enfeksiyonlar sırasında aspirin ya da başka salisilat türlerinin kullanılmasına bağlanmışsa da, bu konuda kesin bilgi elde edilememiştir.

Hastalığın özgün tedavisi olmasa da, hastanın yaşamsal işlevlerinin dikkatle gözlenmesi ve herhangi bir dengesizlik durumunda zaman geçirmeden gerekli önlemlerin alınması iyileşmeyi kolaylaştırabilir. Günümüzde hastaların yüzde 70'inden çoğu kurtarılabilmektedir; bunlardan bazılarının tümüyle iyileşirken, bazılarında beyin dokusundaki örseleme kalıcı belirtilere yol açabilir.

Reyes, Alfonso (d. 17 Mayıs 1889, Monterrey - ö. 27 Aralık 1959, México, Meksika), Meksikalı şair, öykücü, denemeci, edebiyat araştırmacısı ve eleştirmeni, eğitimci ve diplomat. 20. yüzyılda Meksika'da yetişmiş en önemli araştırmacı ve edebiyatçı sayılır. Gördüğü klasik öğrenim ve hümanist yaklaşımları birçoklarına göre yapıtlarına, çağdaş Latin Amerika edebiyatında benzeri olmayan bir incelik kazandırmıştır. Edebiyat araştırmaları ve eğitime yaptığı katkılarla 20. yüzyılda Meksika'da entelektüel geleneklerin gelişmesi ve yaygınlaşmasında büyük bir itici güç olmuştur.

Henüz öğrenciyken yayımladığı *Cuestiones estéticas*'la (1911; *Estetik Soruları*) özgün bir araştırmacı ve titiz bir üslupçu olduğunu gösterdi. 1913'te hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra, Paris'te başladığı (1913) diplomatik yaşamına ara vererek Madrid'deki Tarih Araştırmaları Merkezi'nde (1914-19) öğrenim gördü ve ders verdi. İspanya'da yeniden diplomatlık (1920-27) yaptıktan sonra, Arjantin (1927, 1936-37) ve Brezilya (1930-36, 1938-39) büyükelçisi oldu. Ayrıca Meksika'nın kültür temsilcisi olarak, çeşitli uluslararası konferanslara katıldı. Bu yıllarda birçok incelemesi ve edebiyat yapıtı yayımlandı; hem şiirleri, hem de düzyazı yapıtlarıyla dikkat çekti. *Visión de Anáhuac*'taki (1917; *Anáhuac'ın Hayali*) şiirler, *El plano oblicuo*'daki (1920; *Eğik Düzlem*) diyalog ve öykülerle *Reloj de sol*'deki (1926; *Güneş Saati*) denemeleri, biçim ve tema bakımından sanatının çeşitliliğini gösterir. Reyes aynı zamanda çok yönlü bir araştırmacı ve eleştirmendi, özel-

likle de Eski Yunan edebiyatı ve Altın Çağ İspanyol edebiyatı konusunda uzmanlaşmıştı. İngiliz ve Fransız edebiyatından İspanyolcaya çeviriler de yapan Reyes ayrıca *La experiencia literaria* (1942; *Edebiyat Yaşantısı*) gibi genel konularda kitaplar da yazdı.

Reyes (Prieto), Rafael (d. 1850, Santa Rosa, Nueva Granada - ö. 19 Şubat 1921, Bogotá, Kolombiya), 1904-09 arasında devlet başkanlığı görevinde bulunan Kolombiyalı devlet adamı ve kâşif.

Okula kısa bir süre devam edebilen Reyes, 1874'te iki kardeşiyle birlikte el değmemiş Amazon bölgesinde bir keşif gezisine çıktı. Bu sefer sırasında kardeşleri öldü. Reyes ise 10 yıl boyunca cangılada yaşayarak bölgenin haritasını çıkardı. 1884'te kent yaşamına döndükten sonra Muhafazakârların yanında yer aldı. Gösterdiği yararlıklar karşılığında Devlet Başkanı Rafael Núñez tarafından önce içişleri bakanlığına, ardından da Fransa büyükelçiliğine getirildi. 1901-02 yıllarında Meksika'da yapılan Pan-Amerikan Konferansı'nda Kolombiya'yı temsil etti. 1904'te Muhafazakârların desteğiyle devlet başkanı seçildi.

Göreve başladıktan kısa süre sonra, Kongre'yi dağıtıp bazı milletvekillerini tutuklatı ve kukla bir meclis oluşturarak bütün yetkileri elinde topladı. Öte yandan, ülke ekonomisini düzeltmek amacıyla kahve üretimini artırıcı önlemler aldı, demiryolları ve kamu binaları yaptırdı. Reyes'in göreve başlamasından kısa bir süre önce, Kolombiya'nın bir parçası olan Panama ABD'nin desteğiyle bağımsızlığını ilan etmişti. Reyes'in baskıcı yönetimine karşı duyulan hoşnutsuzluk, Panama'nın yitirilmesi karşılığında ABD'nin yalnızca 2,5 milyon dolar tutarında bir tazminat ödemesini öngören bir anlaşma imzalamak için harekete geçmesiyle daha da arttı. Baskılar karşısında istifa etmek (1909) zorunda kalan Reyes, 10 yıl çeşitli ülkelerde dolaştıktan sonra 1919'da Kolombiya'ya döndü.

reyhan bak. fesleğen

reyhanlı, aklâm-ı sitte denen altı temel yazıdan biri. Harfleri reyhan çiçeğinin gövde ve yapraklarını andırdığı için bu adla anıldığı söylenir. Muhakkak yazının kurallarına bağlı olup onun nesih boyunda

Şeyh Hamdullah'ın reyhanlı bir hattı
Ali Akpaslan Arşivi

yazılan biçimdir. Tarihsel gelişimi de muhakkak gibi olmuştur. Kuran yazımında 16. yüzyılın ortalarına değin kullanılmış, bu tarihten sonra yerini nesih yazıya bırakmıştır.

Reyhanlı, Akdeniz Bölgesi'nde, Hatay ili-ne bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 592 km² (1989) olan Reyhanlı ilçesi doğu ve güneyde Suriye, güneybatıda Altınözü ilçesi, batıda Merkez ilçe, kuzeyde Kırkhan ve Kumlu ilçeleriyle çevrilidir.

İlin doğu kesiminde yer alan ilçe topraklarının büyük bölümü geniş düzlüklerden oluşur. Suriye sınırındaki dağlık alanlarla çevrili olan bu geniş düzlük, Amik Ovası adıyla anılır. İlçenin başlıca akarsuları Amik Ovasını sulayan Asi Irmağı ile Afrin Çayıdır. Asi Irmağının küçük bir bölümü güneybatıda doğal sınır oluşturur. Eskiden Afrin Çayının döküldüğü Amik Gölü, yapılan çalışmalar sonucunda kurutulmuş ve Amik Ovasının bir parçası haline gelmiştir. Kuzeyde doğal sınır çizen Afrin Çayı günümüzde ilçe sınırları dışında başka akarsularla birleşerek Asi Irmağına katılır. Kahramanmaraş-Hatay Çöküntü Oluşunu(*) doğudan sınırlayan kırık (fay) çizgisi ilçe topraklarının batı kesiminden geçer.

Yansından çoğu kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, çığır, pamuk, zeytin ve arpadır. Eskiden pirinç üretiminin de önem taşıdığı ilçede az miktarda üzüm, sebze ve yerfıstığı da yetiştirilir. 1942'de Hatay Devlet Üretim Çiftliği adıyla kurulan Hatay Tarım İşletmesi tarımsal üretimin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Hatay ilinde dokumacılığın en gelişmiş olduğu ilçelerden biri olan Reyhanlı'da birçok çırçır ve dokuma atölyesi vardır. Yöredeki sıcak madensuyu kaynakları Reyhanlı Kaplıcası'nda değerlendirilir. Ülke ulaşımında önemli bir yeri olan ve Türkiye'yi Arap ülkelerine bağlayan önemli karayolu ilçe topraklarından geçerek güneydoğudaki Cilvegözü sınır kapısında Suriye'ye ulaşır. İldeki başlıca mesire yeri, Yenişehir Gölü adıyla anılan bir akarsu kaynağıdır.

Reyhanlı yöresi çok eski bir yerleşme alanıdır. Kanula (Catalhöyük) ile Suriye sınırı yakınındaki Tel el-Cudeyde'de Geç Kalkolitik Çağa (İÖ 4000-3500), Tel Tayinat ile Tel Açana olarak da bilinen Alalah'ta(*) da İlk Tunç Çağına (İÖ 3500-2000) ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Hurri, Mitanni ve Yamhad uygarlıklarına ait birçok iz rastlanan yöredeki en önemli merkez, İÖ 13. yüzyılda Deniz Halkları(*) tarafından yıkılan Alalah'tı. Yörede kurulan Geç Hitit devletlerinden Hattena (Hattina) Krallığı'nın merkezi ise Kanula'ydı. Asur ve Pers egemenliklerinden sonra Makedonya, Selevkos, Roma ve Bizans yönetiminde kalan yöre, Roma ve Bizans dönemlerinde Sasani saldırısına uğradı. 7. yüzyıldan sonra da uzun bir süre Arapların denetiminde yaşadı. Daha sonra Selçukluların, Antiokheia (Antakya) Haçlı Kontluğu'nun ve Memlüklerin egemenliği altına girdi. 1517'de Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Halep vilayeti Merkez sancağının Harim kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetilen yöre, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızlar tarafından işgal edildi; 1939'da Türkiye'ye katılan Hatay iline bağlı bir ilçe haline getirildi (bak. Hatay Sorunu).

Eskiden Intah, daha sonra da Reyhaniye adlarıyla anılan kent ilçenin güneydoğu kesiminde yer alır. Reyhanlı kenti il merkezi Antakya'ya 45 km uzaklıktadır.

Birçok höyüğe rastlanan ilçedeki başlıca tarihsel yapı kalıntıları, Suriye sınırı üzerindeki bulunan ve Rahibeler Manastırı olarak da bilinen Kızlar Sarayı'dır.

Reyhanlı Belediyesi 1939'da kurulmuştur. Nüfus (1991) ilçe, 63.254; kent, 42.451.

Reykjavík, İzlanda'nın başkenti ve en büyük kenti. İzlanda'nın güneybatısında, Seltjarnar Yarımadasının (Seltjarnarnes) kuzeyinde, Faxa Koyunun (Faxaflói) güneydoğusunda yer alır. Adı "Dumanlı Koy" anlamına gelen Reykjavík efsaneye göre 874'te Kuzeyli Ingólfur Arnarson tarafından

kuruldu. 20. yüzyıla değin nüfusunun büyük bölümünü Danların oluşturduğu Danimarka egemenliğinde küçük bir balıkçı köyü olarak kaldı. 1786'da adanın yönetim merkezi yapıldı. 1918'de Danimarka Krallığı'na bağlı özerk İzlanda'nın, 1944'te de bağımsız İzlanda Cumhuriyeti'nin başkenti oldu.

Reykjavík adanın ticaret, sanayi ve kültür merkezidir. Ülkedeki sanayi tesislerinin yarıya yakın bölümü büyük bir balıkçılık limanı olan kentte yer alır. Kentin 32 km güneybatısındaki Keflavík'te uluslararası bir havalimanı vardır. Başlıca sanayi kolları balık ve gıda işleme, gemi yapımı ve dokumacılıktır. Modern bir görünüme sahip olan kentteki önemli yapılar arasında Parla-

Reykjavík, İzlanda
Icelandic Tourist Information Bureau

mento Binası, Lutherci Katedral (1975), İzlanda Ulusal Kütüphanesi (1818), İzlanda Üniversitesi (1911), Ulusal Müze, Ulusal Tiyatro, bir devlet hastanesi ve denizcilik okulu sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) 99.623.

Reymont, Władysław Stanisław, REJMENT olarak da yazılır (d. 7 Mayıs 1867, Kobiela Wielkie, Radom yakınları - ö. 5 Aralık 1925, Varşova, Polonya), Polonyalı yazar ve romancı. 1924 Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

Gençliğinde çıraklık, demiryolu işçiliği, oyunculuk gibi çeşitli işlerde çalıştı. İlk yapıtlarından biri, hızla sanayileşen Łódź'da geçen ve dokuma işletmeleri sahiplerinin yaşamlarıyla ruhsal durumlarını konu alan *Ziemia obiecana*'ydı (1899; Vaat Edilen Ülke). Aralarında *Spotkanie* (1897; Toplantı) ve *Komediantka* (1896; Komedyen) gibi öykü ve romanlarının da bulunduğu yapıtlarında yalın, doğal ve gerçekçi bir üslup kullandı. *Chłopi* (1904-09, 4 cilt; Köylüler) adlı romanında köylülerin dört mevsimdeki yaşamlarını betimledi. Hemen bütünüyle köylü lehçesiyle yazdığı ve birçok dile çevrilen bu romanıyla Nobel Edebiyat Ödülü'nü (1924) kazandı. Sonraki yapıtları arasında tinselcilikle ilgili görüşlerini içeren *Wampir* (1911) ile 18. yüzyılın sonunda Polonya'nın siyasal ve toplumsal yaşamını konu alan *Rok 1794* (1794 Yılı, 1913-18, 3 cilt) sayılabilir.

Reynard bak. Tilki Reynard

Reynaud, Paul (d. 15 Ekim 1878, Barcelonnette - ö. 21 Eylül 1966, Paris, Fransa), Fransız siyaset ve devlet adamı. Başbakanlığı sırasında Nazilerin Fransa'yı işgalini engelleme girişimi (Haziran 1940) başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Avukat olan Reynaud I. Dünya Savaşı'nda orduya katıldı. 1919-24 arasında üyesi olduğu Temsilciler Meclisi'ne 1929'da yeniden seçildi. 1930-32 arasında maliye, sömürgeler ve adalet bakanlığı görevlerini yürüttü. II.

Dünya Savaşı öncesinde Nazi Almanyası'na karşı direnişi ve Charles de Gaulle'un birleşik tank-hava savaşına dayanan savaş stratejisini savunan az sayıda kişi arasında yer aldı. Nisan 1938'de adalet bakanlığına atandı. Fransa ve İngiltere'nin Almanyaya karşı izledikleri ödün politikasına karşı çıkan Reynaud, Almanyaya Çekoslovakya'nın büyük bölümünü işgal etme olanığı veren Münih Konferansı'nın ardından Demokratik İttifak liderinin Hitler'i kutlaması üzerine ittifaktan ayrıldı. Kasım 1938'den Mart 1940'a değin maliye bakanlığı yaptı.

II. Dünya Savaşı sırasında başbakan olan (Mart 1940) Reynaud, de Gaulle'u Savunma ve Savaş Bakanlığı müsteşarlığına getirdi. Fransız savunmasının Almanlar tarafından çöktürülmesi tehlikesi karşısında, İngiltere'yle ittifak kurularak direnişe geçilmesini savundu. Ama hükümeti güçlendirmek için başbakan yardımcılığına atadığı Marsal Philippe Pétain'le öteki bakanlar Almanyaya ateşkesi veylediler. Ateşkesi onaylamak istemeyen Reynaud 16 Haziran'da istifa etti. Kısa süre sonra tutuklandı ve savaş süresince hapis kaldı.

Savaşın sona ermesiyle Temsilciler Meclisi üyeliğinde bulunan (1946-62) Reynaud, bu süre içinde iki kez hükümette görev aldı (1948, 1950); iki kez de hükümeti kurmakla görevlendirildi (1952, 1953). Ayrıca Beşinci Cumhuriyet anayasasını hazırlamakla görevli Danışma Komitesi'ne başkanlık etti.

Reynaud'nun başlıca yapıtları, sonradan *Au cœur de la mêlée* (1951; Savaşın Göbeğinde) adıyla yeniden basılan *La France a sauvé l'Europe* (1947; Fransa Avrupa'yı Kurtardı) ile *Mémoires*'dir (1960-63, 2 cilt; Anılar). Reynaud'nun Türkçede *Gençlik Nasıl Bir Fransa İstersin?* (1941) adlı yapıtı yayımlanmıştır.

Reynolds, Sir Joshua (d. 16 Temmuz 1723, Plympton, Devon - ö. 23 Şubat 1792, Londra, İngiltere), 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz sanatını yönlendiren ressam ve estetikçi. Sanatı ve eğitimliliği ile İngiliz

"Kendi Portresi", Sir Joshua Reynolds'ın bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1773; Kralliyet Sanat Akademisi, Londra
Royal Academy of Arts, Londra

sanatını öyküsel resim geleneğinden kara Avrupa'sının etkileyici görkemli üslubuna doğru yöneltmiştir.

Rahip olan babasının ders verdiği Plympton Grammar School'da eğitim gördü. Yaşamı boyunca süren edebiyat ilgisi bu dönemde okuduğu klasik yapıtlarla başladı. İngiliz portre ressamı Jonathan Richard-

son'un yazılarından etkilenecek ressam olmaya karar verdi. 1740'ta Londra'ya gidecek Richardson'ın öğrencisi ve damadı Thomas Hudson'un yanına girdi. 1743'te Devon'a dönerek Plymouth'ta denizci portreleri yapmaya başladı. Bu yapıtların pek başarılı olmadığını görünce 1744'te yeniden Londra'ya gitti ve eski ustaları incelemeye başladı.

1746'da Devon'a döndükten sonra yaptığı "Eliot Ailesi", Reynolds'ın Flaman ressam Antony Van Dyck'in büyük boyutlu "Pembroke Ailesi" (1634-35, Wilton Evi, Wiltshire) adlı resmini iyice incelediğini gösterir. Reynolds 1749'da Minorka'ya, ardından Roma'ya gitti ve burada iki yıl kalarak İtalyan ustaları inceledi. 16. yüzyılın Venedikli ustalarının kullandıkları renkler ve ışık-gölge dengeleri, üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştı.

Reynolds 1753'te Londra'ya yerleşti. Artık tanınmış bir ressamdı. Aldığı portre siparişlerini karşılayabilmek için 1755'te atölyesinin de yardımcı kullanmaya başladı. "Saygın Augustus Keppel" (1753-54, Ulusal Denizcilik Müzesi, Greenwich) adlı resminde görüldüğü gibi ilk dönem Londra portrelerinde canlı ve doğal bir hava vardı. Modelini deniz kıyısında betimleyerek İngiliz portre geleneğinde bir yenilik başlatmıştı.

1760'tan sonra Reynolds'ın üslubu gittikçe klasikleşti. 17. yüzyıl Bologna okulunun barok ressamlarının etkisine girdikten sonra yaptığı portreler daha biçimsel bir görünüme aldı ve eski sıcaklığını yitirdi.

1760'tan önce İngiltere'de güncel sanat sergileri açılmıyordu. Kurulmasında Reynolds'ın da çaba gösterdiği Sanatçılar Derneği bu tarihten sonra birçok başarılı sergi düzenledi. 1768'de Kral III. George'un korumasında Kraliyet Akademisi kuruldu. Yapıtlarının sarayda fazla tutulmamasına karşın, Reynolds akademi başkanlığına getirildi ve kendisine "sir" unvanı verildi. 1769'dan sonra hemen hemen bütün önemli yapıtları akademiye sergilendi.

Reynolds 1781'de gittiği Flandre ve Felemenk'te Peter Paul Rubens'in yapıtlarını inceledi. 1786 tarihli "Devonshire Düşesi ve Kızı" (Chatsworth Evi, Derbyshire) adlı resmi Rubens'in geç dönem yapıtlarının zengin yüzey dokusunu yansıtır.

Reynolds'ın tekniği her zaman başarılı değildir. Örneğin İtalya gezisinden sonra Tintoretto ve Tiziano'nun etkisiyle insan tenindeki pırıltıyı elde etmek için kullandığı saydam sıran altındaki pigmentler kalıcı olmamıştır. Birçoğu daha o hayat-tayken olmuş, yüzler soğuk bir beyazlığa bürünmüştür. Reynolds eski ustaların pek çok çizimini toplamıştır, ama kendisi iyi bir çizim ustası olamamıştır. *Discourses Delivered at the Royal Academy* (1769-91; Kraliyet Akademisi Konuşmaları) adlı kitabındaki yazıları, döneminin değerli sanat eleştirileri arasındadır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Lady Chambers" (1752, Kenwood Evi, Londra), "Nelly O'Brien" (1760-62, Wallace Koleksiyonu, Londra), "Bayan Richard Hoare ve Oğlu" (1767-68, Wallace Koleksiyonu, Londra), "Dr. Samuel Johnson" (1770-80, Tate Galerisi, Londra), "William Robertson" (1772, İskoçya Ulusal Portre Galerisi, Edinburgh), "Lady Barmbyde" (1776-77, Tate Galerisi, Londra), "Lady Elizabeth Delmé ve Çocukları" (1777, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D. C.), "Melek Başları" (1787, Tate Galerisi, Londra), "Cebeliatark Vallisi Lord Heathfield" (1788, Ulusal Galerisi, Londra).

Reynolds, Osborne (d. 23 Ağustos 1842, Belfast, İrlanda - ö. 21 Şubat 1912, Watchet, Somerset, İngiltere), hidrolik ve hidro-

dinamik alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan İngiliz mühendis, fizikçi ve eğitimci.

Bir süre bir makine mühendisinin yanında çalışarak atölye deneyimi kazandıktan sonra, Cambridge'deki Queens College'da matematik öğrenimi gördü ve 1867'de mezun oldu. 1868'de Manchester'daki Owens College'ın ilk mühendislik profesörü oldu ve 1905'te emekli olana değin bu görevde kaldı. 1877'de Royal Society üyeliğine seçildi. 1888'de de kurumun Kraliyet Madalyası ile ödüllendirildi.

İlk bilimsel araştırmalarını magnetizma, elektrik ve gök cisimleri üzerinde yoğunlaştıran Reynolds, kısa bir süre sonra akışkanlar mekanik alanında çalışmaya başladı. Yoğunlaşma ve katılar ile akışkanlar arasındaki ısı aktarımı konularında yaptığı çalışmalar sonucunda, buhar kazanı ve yoğunlaştırıcı tasarımlarında köklü değişiklikler gerçekleştirdi. Türbinli pompalar üzerindeki çalışmalarıyla da, bu pompaların hızla gelişmesini sağladı. 1886'da yağlama kuramını formüllerle açıkladı, 1889'da burgaçlı (türbülanslı) akış kuramına matematiksel bir temel kazandı. Ayrıca dalga mühendisliği ve ırmaklardaki gelgit hareketleri üzerinde çalışarak grup hızı kavramını ortaya attı ve bu hızın enerji aktarımı hızıyla olan ilişkisini inceledi. Isının mekanik eşdeğerini tam olarak saptayan ilk bilim adamı olan Reynolds, radyometrenin açıklanması konusunda da çalışmalar yaptı. Paralel kanallardaki direnç yasasına ilişkin olarak 1883'te yazdığı bilimsel makale günümüzde de geçerli bir başvuru kaynağıdır.

Reynolds bu makalesinde, akışkanların kanal ve borular içindeki hareketlerinde katmanlı (laminer) akıştan burgaçlı akışa geçişlerine ilişkin bir katsayı bulunduğunu gösterdi. Akışkanların akış deneylerinin modellenmesinde kullanılan bu katsayıya "Reynolds sayısı" adı verildi. Burgaçlı hareketlerde görülen "Reynolds gerilimi" de adını Reynolds'tan almıştır.

Reynolds sayısı, akışkanlar mekanikinde, herhangi bir akışkanın (sıvı ya da gaz) hareketinin katmanlı (laminer) ya da burgaçlı (türbülanslı) akış biçiminde tanımlanmasını sağlayan boyutsuz katsayı. *Re* ya da *Re_N* simgesiyle gösterilen Reynolds sayısı,

$$Re_N = \frac{\rho V x}{\mu}$$

formülüyle ifade edilir. Formülde ρ akışkan yoğunluğunu; V akışkanın hızını; μ akışkanın ağırlıklılık (viskozite) katsayısını; x ise akışın gerçekleştiği ortamın referans uzunluğunu gösterir. Bir boru içindeki akışta x yerine borunun çapı, düz bir levha üzerindeki akışta levhanın akışa paralel yöndeki uzunluğu, bir uçak kanadı çevresindeki akışta ise kanat veter uzunluğu konur.

Bir boru içindeki akışta Reynolds sayısının yaklaşık 2.000'den küçük olması durumunda, akışın katmanlı (çalkantısız) olduğu kabul edilir. Sayının 2.000-5.000 arasında olması durumunda akışkanda genellikle bir geçiş hali söz konusudur. Bu durumda akışkanın bazı bölgelerinde laminer, bazı bölgelerinde de burgaçlı akış görülür. Reynolds sayısı 5.000'den büyük ise akış tümüyle burgaçlıdır. Ama bu sınırlar kesin değildir; bazı özel koşullarda Reynolds sayısı 10.000 iken bile akışın laminer olması sağlanabilir. Akışkanlar mekanik hesaplarında kritik Reynolds sayısı (laminer akıştan burgaçlı akışa geçiş sınırındaki sayı) 2.300 olarak kabul edilir. Bir levha üzerinde ya da bir kanat çevresinde akış durumunda ise kritik Reynolds sayısı 5×10^5 'tir.

Bir boru içinde ya da levha üzerindeki akışta, laminer akıştan burgaçlı akışa geçişin bir matematiksel değere bağlı olduğu ilk kez İngiliz fizikçi ve mühendis Osborne Reynolds tarafından 1883'te bulundu. Reynolds sayısının hesaplanması, akış sırasında yüzeylerin akışkana gösterdiği direnç (sürtünme) kuvvetinin hesaplanmasına olanak sağladığından oldukça önemlidir.

Reynolds Tobacco Company, tam adı R.J. REYNOLDS TOBACCO COMPANY, tütün ürünlerinde uzmanlaşmış ABD şirketi.

Richard Joshua Reynolds (1850-1918) önce doğum yeri olan Virginia'da, ardından da Kuzey Carolina'daki Winston'da tütün ticaretine başladı. 1875'te Winston'da ilk çigeme tütünü fabrikasını kurdu. Şirket 1899'da Reynolds'ın başkanlığında tüzel kimlik kazandı. Ertesi yıl, sonradan American Tobacco Company adıyla anılan dev tütün tröstüne katıldı. 1911'de ABD Temyiz Mahkemesi'nin kararıyla tröst dağılıncı Reynolds Tobacco Company yeniden bağımsız oldu. 1906'da ünlü Prince Albert pipo tütününü çıkardı. 1913'te, Amerikan ve Türk tütünlerinin harmanlanmasıyla yapılan Camel adlı yeni bir sigarayı piyasaya sürdü. Filtreli Winston sigarası 1954'te, ilk filtreli mentollü sigara olan Salem 1956'da piyasaya çıktı.

1960'larda yatırım alanlarını genişletmeye başlayan şirket başta gıda ve petrol şirketleri olmak üzere başka şirketler satın aldı. Tütün şirketi, 1970'te R.J. Reynolds Industries, Inc.'in (1986'dan sonra RJR Nabisco, Inc.) bir yan kuruluşu durumuna geldi.

Reynosa, Meksika'nın kuzeydoğusunda, Tamaulipas eyaletinin ortakuzeyinde kent. Rio Grande'nin (Rio Bravo del Norte) kıyısında, ABD'nin Texas eyaletindeki Hidalgo kentinin karşısında yer alır. Meksika'nın iç kesimlerini geliştirme programı kapsamında 1749'da kuruldu. Taşkınlar nedeniyle sık sık sular altında kaldığından 1802'de deniz düzeyinden 90 m yükseklikteki bir bölgeye taşındı. 1926'da kent statüsü kazandı.

1935'te başlayan sulama çalışmaları pamuk, şeker kamışı, mısır ve öteki ürünlerin üretimini artırmayı ve temelde hayvancılığa dayanan kent ekonomisinin gelişmesini sağladı. Reynosa'da çevreden gelen petrolün artırdığı tesisler ve petrokimya fabrikalarıyla pamuk, içki ve tuğla fabrikaları ve bıçkılar vardır. Nüfus (1980) 240.000.

reyon, YAPAY İPEK olarak da bilinir, selülozdan üretilen yapay lif. İpeği kimyasal yolla üretmek amacıyla geliştirilen bu lif için önceleri yapay ipek ve odun ipeği sözcükleri kullanıldı, ama 1924'te reyon olarak adlandırıldı. İlk olarak 1891'de Fransa'da nitroselüloz elyaf biçiminde sanayi çapında üretilen yapay ipek türünün üretimine, çok yamıc olması nedeniyle daha sonra son verildi.

Reyon, selülozun önce sıvı bir bileşige dönüştürülüp daha sonra yeniden lif biçiminde elde edilmesi nedeniyle, rejenere lif olarak tanımlanır. Yumuşak odunlardan ya da pamuk tohumlarındaki kısa liflerden (linter) elde edilen selüloz, kimyasal bir işlemle geçirilerek çözelti haline getirilir ve bu çözelti küçük delikleri olan bir düsedan basınçla püskürtülür. Reyon oldukça uzun, kesiksiz lif (filament) halinde çekilir ve havada ya da kimyasal yollarla kurutularak sertleştirilir. Filament şapel (kesikli lif) olarak da adlandırılan birörnek uzunlukta daha kısa parçalarla kesilir ve bunların bir arada bükülmesiyle iplik üretilir.

Reyonun en yaygın biçimde kullanılan türü olan viskoz reyon, 1892'de geliştirildi.

Viskoz reyon üretiminde hammadde ince levhalar haline getirildikten sonra çeşitli kimyasal işlemlerden geçirilerek, rengi ve kıvamı bala benzeyen ağdalı bir püskürtme çözeltisi haline getirilir. Elyafın boyanma gücü iyi olmakla birlikte, renklendirme genellikle çözelti aşamasında yapılır. Ürünün parlaklığını azaltmak amacıyla çözeltiye başka maddeler de katılabilir. Çoğu viskoz reyonların dayanıklılığı ve gerilme özelliği normal naylon türlerinininkine yakındır; ama yaş olmayanların esnekliği daha düşüktür. Reyon kolayca su çekerek ağırlığının yüzde 13'ü oranında nem tutabilir. Yaşken şişer ve aynı zamanda dayanımı azalır. Viskoz reyon yaklaşık 185°C-205°C arasında bozunur ve kolayca tutuşur. Güneş altında bırakıldığında yavaş yavaş dayanıklılığını kaybederse de rengi değişmez. Derişik olmayan bazik çözeltilerden ve yaygın biçimde kullanılan kuru temizleme çözücülerinden etkilenmez, ama derişik bazik çözeltiler dayanımını azaltır. Viskoz reyonlar kullanım alanına göre çok çeşitli biçimlerde üretilebilir. Nem tutma özelliği nedeniyle viskozdan dikilen iç çamaşır ve çeşitli giysiler çok rahattır. Viskoz reyon ayrıca halı ve ev eşyalarında, sanayide kord bezlerinde ve tıpta cerrahi malzemelerde de kullanılır.

1890'da geliştirilen bakır ipeği, selülozun amonyaklı bakır çözeltisi içinde çözündürülmesi yoluyla hazırlanır. Viskoz reyon kadar sağlam ve küçük çaplı lifleri vardır, ayrıca ipeğe en çok benzeyen reyon türüdür. Kuru haldeyken başlangıçtaki uzunluğunun yüzde 10-17'si kadar, yaş haldeyken ise yüzde 17-33'ü kadar kopmadan gerilebilir. Germanin şiddetine ve süresine göre başlangıçtaki esnekliğini kazanma oranı yüzde 20-70 arasında değişir. Lifler, ağırlıklarının yüzde 12,5'i oranında nem tutabilir. Kolayca yanan ve yaklaşık 150°C'de bozunmaya başlar. Viskoz reyonla göre daha pahalı olmakla birlikte daha parlak ve yumuşaktır. Genellikle çok hafif, saydam kumaşların ve satenin üretiminde kullanılır.

rezene (*Foeniculum vulgare*), RAZIYANE olarak da bilinir, maydanozgiller (*Apiaceae* ya da *Umbelliferae*) familyasından, kokulu otsu bitki. Anayurdu Güney Avrupa ve Anadolu'dur. Hoş kokulu tohumları için ABD'de, İngiltere'de ve Avrupa'nın ılıman

Rezene (*Foeniculum vulgare*)
Derek Felli

kesimlerinde tanımlı yapılır. Türkiye'de doğal olarak yetişmesine karşın ekimi yapılmaz. Tohumlar gaz söktürücü olarak kullanılır, genç sürgünleri ise sebze olarak yenir.

Rezene çoğunlukla 1 m'ye boy atan, çokyıllık bir bitkidir. İpliksi bir görünüm sergileyen ince parçalı yaprakları vardır. Küçük sarı çiçekleri şemsiyemsi salkımlarda toplanmıştır. Yeşilimsi ya da sarımsı kahverengi tohumları silindirik biçimli ve hafif kırıktır, sırtında da beş yatık kıvrımı bulunur. Bunlar her ne kadar tohuma benzerse de,

aslında botanik açıdan tohum değil meyve olarak kabul edilir. Tohumların anasonu andıran tadı, bileşimindeki uçucu bir yağdan kaynaklanır. En önemli bileşenleri anetol ve fenkon olan bu yağ başlıca sabun ve parfüm sanayisinde kullanılır, ayrıca koku vermek amacıyla şekerleme, likör, pasta ve ilaçlara katılır.

rezervuar bak. gölet

rezistans bak. direnç

rezistör bak. direnç

rezonans, fizikte, bir cisim ya da sistemin periyodik bir sürücü (dışardan uygulanan) kuvvet etkisi altında yaptığı salınımların, sürücü kuvvetin frekansı sistemin doğal titreşim frekansına eşit olduğunda büyük genliklere çıkması. Rezonans ilk olarak müzik aletleri ve insan sesi gibi akustik sistemlerde gözlenmiştir. Akustik rezonansa örnek olarak belirli bir sese akort edilmiş bir keman ya da piyano telinin, yakınlarda bir yerde aynı sesin çalınmasıyla titreşmeye başlaması gösterilebilir.

Rezonans kavramı mekanik ve elektriksel sistemler için de geçerlidir. Köprülerde rüzgârın ya da askerlerin uygun adım yürümesinin etkisiyle ortaya çıkan mekanik rezonansın yıkıcı etkiler yaratacak boyutlara ulaşabildiği görülmüştür (*bak. Tacoma Narrows Köprüsü*). Uçay aracı, uçak ve başka taşıtlarda, araç motorlarından ya da aracın hava içindeki hareketinden kaynaklanan titreşimlerin düşürme ve güvenilir bir düzeyde tutulması, tasarımı açısından önemli bir problem oluşturmaz.

Elektirikte rezonans, indüktans (bobin) ve sığayı birlikte içeren devrelerde gözlenir. Böyle bir devrede indüktif reaktans (*bak. reaktans*) ile kapasitif reaktansın birbirine eşit olduğu frekans, devrenin doğal titreşim frekansıdır. İndüktansı L olan bir bobin ile sığası C olan bir sığaçtan (kapasitör) oluşan bir devre için bu frekans $f_0 = 1/(2\pi\sqrt{LC})$ eşitliğiyle verilir (*bak. elektrik*). Böyle bir devre aracılığıyla, çeşitli frekanslardaki birçok sinyal arasından yalnızca devrenin doğal titreşim frekansında (bir başka deyişle, rezonans frekansında) olan sinyali seçip almak olanaklıdır. Örneğin bir radyo alıcısındaki rezonans devresi, antenden gelen birçok sinyal arasından yalnızca bir tanesinin seçilip alınmasını sağlar. Bobinin indüktansı ya da sığacın sığası (radyonun istasyon düğmesiyle) ayarlanarak istenen frekanstaki sinyalin seçilmesi olanaklı olur.

Mekanik rezonansa benzerlik gösteren bir başka rezonans türü atom çekirdeği ölçeğinde gözlenir. Magnetik rezonans(*) olarak adlandırılan bu olay, atomların ya da çekirdeklerin dışardan uygulanan magnetik alanların etkisi altında radyo ve mikrodalga frekanslı elektromagnetik ışınım salmaları ya da soğurmaları yoluyla ortaya çıkar.

rezonans, parçacık fiziğinde, kuvvetli etkileşimle yaklaşık 10^{-23} saniye içinde bozunun madde. Rezonans temel (atomaltı) parçacıklardan farklıdır, çünkü temel parçacıklar zayıf ya da elektromagnetik etkileşim aracılığıyla bozunurlar, ömürleri de daha uzundur. Bir rezonans, kendisinin normal olarak parçalanmasında ortaya çıkacak parçacıkların çarpıştınmasıyla elde edilebilir. Rezonansın ortaya çıktığı, çarpışan parçacıkların toplam görecelik kütlelerine karşılık gelen enerji değeri için parçacıkların etkileşim sayısında görülen artmadan anlaşılır.

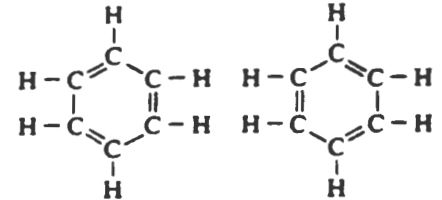
rezonans devresi, indüktans (bobin) ve sığaçlardan (kapasitör) oluşan elektrik devresi. Ögeler seri bağlanmış durumda iseler devre, rezonans frekansındaki elektrik akı-

mına çok düşük, öteki frekanslardaki akımlara büyük bir empedans gösterir. Devrenin rezonans frekansını devredeki indüktans ve sığa değerleri belirler.

Paralel rezonans devrelerinde ise, devrenin empedansı rezonans frekansında çok yüksek, öteki frekanslarda ise düşüktür. Ayrıca bak. elektrik; rezonans.

rezonans kuramı, kimyada, bir molekülün gerçek durumunun yalnızca bir tek yapı formülüyle değil, ama birkaç farklı yapının kombinasyonu halinde gösterilebileceğini ifade eden kuram. Bu kurama göre bir molekül birkaç yapı arasında rezonans halindedir ya da yapıların bir rezonans hibrididir. Bir rezonans hibrit için besaplanan enerji farklı yapıların enerjilerinden daha düşüktür, yani molekül rezonansla kararlı hale gelir. Farklı yapılardan herhangi birinin enerjisiyle rezonans hibridinin enerjisi arasındaki fark, rezonans enerjisidir.

Rezonans kuramının uygulandığı en tipik örnek, benzenin yapı formülüdür. Benzenin altı karbonlu halka yapısında olduğunu ilk olarak 1865'te Alman kimyacı F.A. Kekule buldu. Bu yapının karbonun dört değerliliğiyle uyumlu olması için de halkada tek ve çift bağların ardışık olarak birbirini izlediğini düşündü; 1872'de de benzenin hiçbir izomerinin olmamasının nedenini açıklamak için benzenin aşağıda gösterilen iki biçim arasında salınım yaptığı düşüncesini geliştirdi.

1920'den sonra bazı bilim adamları benzen molekülünün gerçek durumunun birkaç farklı yapının arasındaki bir konumda olabileceği düşüncesini öne sürdüler. ABD'li kimyacı Linus Pauling 1931'de benzenin yapısına daha da açıklık getirdi ve molekülün gerçek durumunun, Kekule'nin iki yapıyla aşağıda gösterilen üç yapının bir melezi olduğunu ileri sürdü.

Molekülün gerçek uzamsal yerleşimi tek tek yapıların uzamsal yerleşimlerinin uygun bir ortalamasıdır. Rezonans nedeniyle karbon atomları arasındaki altı bağ eşittir. Yapılan deney sonuçları da bunu doğrulamaktadır. Ayrıca rezonans yapının kuantum mekaniksel yöntemlerle hesaplanan enerjisinin tek tek farklı yapıların enerjilerinden daha düşük olduğu öngörülmektedir.

Rezonans kuramı benzer biçimde çok çekirdekli aromatik hidrokarbonların, karmaşık çift bağ sistemleri içeren moleküllerin (bifenil, bütadien gibi), serbest köklerin ve tekli, çift ya da üçlü bağlarla uygun tek bir yapıda açıklanamayan başka moleküllerin (karbon monoksit, oksijen gibi) yapılarını açıklamak için de kullanılır. Bir moleküle uygun rezonans yapıların seçiminde bazı genel kurallara uygulanır. Bu kurallara göre rezonans yapıların benzer büyüklükte enerjilerinin olması, yapılardaki atomların düzenlenişinin yaklaşık aynı olması ve yapıların aynı sayıda eşlenmemiş elektronu olması gerekir.

Rezonans kuramı, bir sistemin duran durumunu gösteren dalga fonksiyonunun

sistem için önerilen birkaç varsayımsal yapının dalga fonksiyonlarının ağırlıklı toplamı olduğunu ve en uygun kombinasyonun, sistemin enerjisini en düşük düzeyde tutacak toplam olduğunu ifade eden kuvantum mekanizinin temel ilkesine dayanır.

rezonatör, rezonans oluşturan ya da rezonans aracılığıyla sesin şiddetini artıran akustik aygıt. İlk olarak 19. yüzyılda Alman bilim adamı Hermann von Helmholtz tarafından geliştirilen rezonatör, iki açık ağız bulunan kapalı bir kutudan oluşur. Bu ağızlardan biri kulağa, diğeri de ses kaynağına doğru tutulur. Kutunun içinde bulunan havanın rezonansı sesin belli frekanslarda yoğunlaşmasına neden olur. Kutunun boyut, biçim ve malzemesi değiştirilerek aynı ses kaynağından değişik frekanslarda ses elde edilebilir, böylece de sesin tını, ton ve şiddeti istenen biçimde ayarlanabilir. Bir piyanoda tuşların harekete geçirdiği yayların bulunduğu kutu ve yaylı çalgıların ana gövdeleri de birer rezonatör olarak kabul edilebilir. İnsan ve ses çıkartan hayvanların ağız, burun ve boğazlarındaki boşluklar da rezonatör işlevi görür.

Rezonatör terimi ayrıca, bir iyon ya da molekül içinde belirli rezonans frekansına sahip elektromagnetik dalgaları yutan elektron grubu için de kullanılır.

rezorsinol, meta-DİHİDROKSİBENZEN olarak da bilinir, reçine, plastik, boya, ilaç ve çeşitli organik bileşiklerin üretiminde kullanılan fenolik bileşik. Benzenin dumanlı sülfirik asitle sülfonlanması sonucunda oluşan benzendisülfonik asidin sodyum hidroksit ile birlikte eritilmesi yoluyla üretilir. Formaldehitte tepkimeye girerek bazı reyon, naylon ve yapıstıncıların üretiminde kullanılan reçineleri verir. Rezorsinol boya, patlayıcı ve eczacılık ürünlerine dönüştürülebilen kimyasal bir aramaddedir; ayrıca fotoğraf geliştirme banyolarında, kozmetiklerde kullanılır. Tıpta ise cilde sürülen bir mantar ilacı olarak yararlanır.

rezorsinolfalein bak. flüoresein

Rh faktörü, alyuvarların zarında yer alan ve Rh kan grubu sistemine adını veren antijen. Kanında Rh faktörü bulunanların Rh-pozitif, bulunmayanların Rh-negatif kana sahip olduğu söylenir. Rh-negatif kişiye kan nakli yoluyla ilk kez Rh-pozitif kan verildiğinde herhangi bir olumsuz yan etki görülmez; öte yandan, vücudun bağışıklık sistemi yabancı Rh faktörüne karşı anti-Rh antikorlar üretir. Aynı kişiye bir kez daha Rh-pozitif kan verirse anti-Rh antikorlar yabancı alyuvarlara saldırır, bunların birbirine yapışarak kümeleşmesine (aglutinasyon) yol açar. Alyuvarların örselenmesi sonucunda ortaya çıkan hemoliz, ağır bir hastalık tablosuna ve kimi zaman ölüme neden olur.

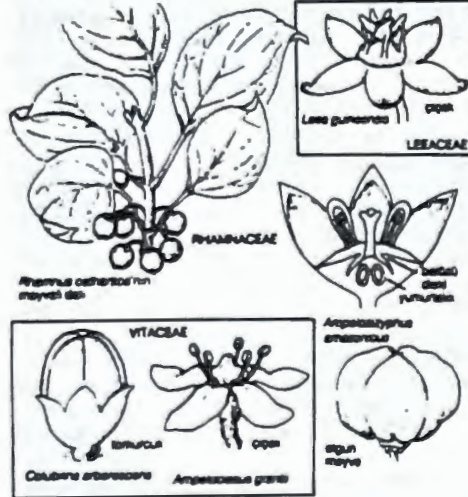
Gebelikte Rh uyumsuzluğu varsa, başka bir deyişle anne Rh-negatif, baba Rh-pozitif kan grubuna sahipse ve çocuk Rh-pozitif kan taşıyorsa buna benzer bir tehlike ortaya çıkar. Anneye daha önce Rh-pozitif kan verilmemişse ve kanında anti-Rh antikorlar yoksa ilk gebelikte sıklıkla bir sorun oluşmaz. Ne var ki, doğum sırasında dölütün kanı çok az miktarda da olsa, annenin kanına karışır, annenin vücudunda anti-Rh antikorlar üretilir. Bu antikorlar daha sonraki gebeliklerde Rh uyumsuzluğu olan dölütün alyuvarlarına saldırır. Yenidoganın hemolitik hastalığı (dölüt eritroblastozu) olarak bilinen bu hastalıkta bebek doğum-

dan önce ya da doğumdan kısa süre sonra ölür. Hastalığın tedavisinde bebeğin kanının, kimi zaman art arda birkaç kez değiştirilmesi gerekir. Bu durumun ortaya çıkmasını önlemek amacıyla, anne baba arasında Rh uyumsuzluğu varsa annenin ilk doğumdan sonra anti-Rh gammaglobülinle aşılanması gerekir. Anti-Rh gammaglobülin, dölütün anne kanına geçen alyuvarlarını, annenin bağışıklık sistemi antikor yapmaya başlamadan önce yıkar.

Rh-negatif kan gruplarına dünyanın hemen her yerinde ender rastlanır; Avrupa, Kanada ve ABD'de beyazlarda yaklaşık yüzde 15 oranında görülen özelliğin en yüksek oranda rastlandığı topluluklar Pirene'lerde yaşayan Basklar, Afrika'daki Berberiler ve Bedavilerdir.

Rh kan grubu sisteminin 1939'da Philip Levine ve R. E. Stetson ile 1940'ta Karl Landsteiner ve A.S. Weiner tarafından birbirinden bağımsız olarak bulunmasından sonra çok sayıda farklı Rh faktörleri saptandı. Bunlardan ilki ve en sık rastlanana Rh 1 (ya da Rh₀ ya da D) olarak bilinendir. En şiddetli tepkimeye neden olan bu antijen, Rh özelliğinin kalıtımla kuşaktan kuşağa geçişini de belirler. Bütün Rh faktörlerinin birinci kromozomun kısa kolunda yer alan birbirine bitişik üç gen dizisi tarafından yapıldığı düşünülmektedir.

Rhamnales, ikiçenekliler(*) sınıfından, üç aileye, 58 cins ve 1.550 tür içeren takım. Dünyanın en çok tropik ve astropik bölgelerinde yetişen bu takımın üyeleri iltıman bölgelere kadar yayılmıştır. Takımda yer alan bazı bitkilerin odunundan ve meyvelerinden yararlanılır, bazıları da süs bitkisi

Rhamnales takımından tipik bitki örnekleri
M. Palfrey çizimi

olarak dikilir, ilaç olarak kullanılan türleri de vardır. Üzüm ve cehri gibi kimi türleri Eskidünya'da olduğu kadar Yenidünya'da da bulunur.

Rhamnales takımının üyeleri en iyi nemli, iltıman iklimlerde ve zengin topraklarda yetişir. Ama bazı türler pek uygun olmayan koşullara da dayanıklıdır. Örneğin, Çin kökenli bir bitki olan hünnap (*Ziziphus jujuba*) kurak alkali topraklarda yetişir. Çalı yapısındaki *Colubrina asiatica* türü ise Güney Pasifik'in kıyı kesimlerindeki kumluk alanlarda yaygındır. Bu bitkinin tohumları deniz aracılığıyla çevre adalara yayılmış ve oralarda da çoğalmıştır.

Hepsi de odunsu bitkiler olan bu takımın üyeleri, çanak yapraklarla alması olarak dizilen erkekorganlar, yumurtalığın altında ya da çevresinde gelişen disk biçimli balözü dokusu ve yumurtalığı içinde barındıran çanaklı çiçektablası (hipantiyum) ile ayırt edilirler.

Takımın önemli üyelerinden biri olan cehriğiller (*Rhamnaceae*) familyası 45 cins ile 850 kadar türü kapsar. Parçalanmamış, tam bir yaprak ayasından oluşan basit yapraklar, iyi gelişmiş çanak yapraklar, bunlarla karşılıklı olarak dizilmiş taç yapraklar, kalıcı bir hipantiyum ve 2-4 gözlü yumurtalık familya üyelerinin ortak özellikleridir. Genellikle üzümsü ya da kuru kapsül tipinde meyveleri vardır. *Maesopsis eminli*, *Ziziphus mauritiana*, *Z. jujuba*, *Z. spinachristi* ve *Pomaderris apetalis* türlerinden değerli ke- resteler elde edilir. *Rhamnus purshiana*'nın kabuğundan cascara sagrada(*) adı verilen bir müshil ilacı, bazı *Rhamnus* türlerinden de pamuk boyamakta kullanılan lokao adlı yeşil bir boya hazırlanır. Bazı üyelerinden ise süs bitkisi olarak ve aşınma (erozyon) denetiminde yararlanılır.

Rhamnales'in öbür önemli familyası olan asmagiller (*Vitaceae*) 12 cins ve 600 kadar türden oluşur. Bu familyanın üyeleri bitkilerin tırmanmasında yardımcı bir rol oynayan "sülükleri", basit ya da loplu yaprakları, yaprakların karşısından çıkan çiçek salkımları ve taç yapraklarla karşılıklı olarak dizilen erkekorganları ile dikkati çeker. İki gözlü yumurtalığının her bir gözünde tam ortada tohumtaslağı bulunur; yumurtalık döllenerek etli üzümsü bir meyveye, tohumtaslakları da tohuma dönüşür. Bu familyadaki önemli cinslerden biri olan asmadan (*Vitis*) üzüm elde edilir. Kuzey Yarıküre'nin iltıman bölgelerinde kendiliğinden, yani yabancı olarak yetişen bu türlerin hem mezeleme, hem de seçme yoluyla geliştirilmiş pek çok çeşidi vardır. *Vitaceae*'nin bazı cinsleri süs bitkisi olarak değerlidir. Örneğin, *Parthenocissus* cinsinden amerikansarmaşığı (*P. quinquefolia*) ve japonsarmaşığı (*P. tricuspidata*) en sevilen sarılcı süs bitkilerinden- dir.

Rhamnales takımının çoğu türü kök sürgünü geliştirerek sık topluluklar oluşturur. Çiçek parçaları familyaya bağlı olarak dörtlülü ya da beşli bir plana göre düzenlenmiştir. Erkek ve dişi üreme organları bazı ayrıksı örnekler dışında genellikle aynı çiçekte bulunur. Buna karşın, Asya'ya özgü bir tür olan *Tetrastigma*'nın erkek ve dişi çiçekleri ayrı bitkiler üzerinde açar. İki meyveyapragından oluşan dişi organlar her gözde en çok iki tohumtaslağı barındırır. Tozlaşma böceklerle gerçekleşir.

Rhamnus bak. cehri

Rhamphorhynchus, soyu tükenmiş ilkel uçan sürüngen cinsi. Fosillerine Avrupa ve Doğu Afrika'daki Jura Dönemi (y. 190-136 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş çökel- lerde rastlanır.

Bu cins üyelerinin uzunlukları yaklaşık 0,5 m, kafatasları uzun, gözleri iriydi. One doğru eğik dişleri birbirine kenetlenmişti. Burun delikleri gaganın gerisinde yer alıyordu. Gövde kısıydı, ön bacaklar kanada benzer biçimde değişikliğe uğramıştı. Ön bacaklardaki çok uzamış, güçlü birer parmak boyunca gerilmiş uçma derileri olasılıkla arka bacaklar yakınında bir yere bağ- lıydı. Öbür üç parmağın ucundan birer tırnak çıkıyordu. Üst kollar güçlüydü ve uçuş sırasında kanatları destekleyen iyi gelişmiş göğüs kaslarına uygun bir tutunma yüzeyi sağlıyordu. Hemen hemen gövdenin iki katı uzunluğuna erişen kuyruğun ucunda bulunan geniş bir deri parçası olasılıkla denge ve uçarken dümen işlevi görüyordu. Kemiklerden birçoğunun içi boştu ve bu durum gövde ağırlığını azaltarak uçuş ko- laylığı sağlıyordu. Arka bacakların zayıf olması yerde hareketi zorlaştırıyordu. Yu- muşak uçma derileri de ancak geniş kanat

hareketleriyle uçmalarına elverişliydi. İnce tanecikli çökellerde bulunan bazı iyi korunmuş örneklerde kila benzer yapıların izleri görülmekle birlikte pul ve tüylerin varlığını gösteren bir kanıt rastlanmamıştır. Balıkla beslendiği sanılan bu cins üyeleri olasılıkla

Rhamphorhynchus
A. S. Romer. Vertebrate Paleontology, University of Chicago

yumurtlayarak üreyordu. Ama yuva yapma davranışlarının gelişip gelişmediği belirsizdir. Ayrıca bak. pterozor.

rhapsoidos, İÖ 6. yüzyıldan sonra Eski Yunan'da öykü anlatıcılara verilen ad. *Rhapsoidos*'lardan önce sözlü destan geleneğinde kendi epik şarkılarını söyleyen Homerosçu şarkıcılar (*aoidos*) vardı. *Rhapsoidos*'lar da onlar gibi müziklerini lir ve aulos (kaval) eşliğinde icra ederlerdi. Dramatik etkiyi artırmak için de, simgesel davranış aracı olarak asa kullanırlardı. Şiirlerinin tonlanmasında belirli bir müzik parçasından çok, basit bir şarkı kullanırlardı.

Rhapsoidos'lar Homeros'un şiirlerini okurlardı. Ama Platon *Ion*'da, repertuarlarının Hesiodos ve Arkhilokhos'un yapıtlarının da içerebileceğini söz eder. Atina'da her yıl düzenlenen Panathenaia şenliğinin en önemli özelliği *rhapsoidos*'ların da katılmasıydı. İÖ 3. yüzyılda Dionysosçu sanatçılar birliğindeki oyuncularla birlikte çalıştılar. Homeros'un yapıtlarını ölümsüz kılan Homerosçular, bir dönemde *rhapsoidos*'lardan oluşuyordu.

Rhätikon, Raetia Alpleri'nde, İsviçre'nin doğu (Graubünden), Avusturya'nın batı (Vorarlberg) ve Lichtenstein'in güney kesimlerini kaplayan dağ grubu. Montafon (kuzeydoğu) ve Prätigau (güneybatı) vadilerini birbirinden ayırır. Grubun en yüksek doruğu Avusturya-İsviçre sınırında, Maienfeld'in (İsviçre) doğu-kuzeydoğusunda yer alan Schesaplana'dır (2.964 m). Bölgenin en önemli gelir kaynağı turizmdir.

Rhee, Syngman (d. 26 Nisan 1875, Vhanghae, Kore - ö. 19 Temmuz 1965, Honolulu). Kore Cumhuriyeti'nin (Güney Kore) ilk cumhurbaşkanı.

Geleneksel eğitimin ardından bir Metodist okula girerek İngilizce öğrendi. Ateşli bir milliyetçi ve Hristiyan olarak yetişti. 1896'da öteki Koreli önderlerle birlikte Bağımsızlık Kulübü'nü kurdu. Sağcıların kulübü yitirdi 1898'de tutuklandı ve 1904'e değin hapis yattı. Serbest bırakılınca ABD'ye gitti ve 1910'da Princeton Üniversitesi'ni bitirdi. Aynı yıl Kore'ye döndüyse de ülkesini ilhak eden Japonlara karşı mücadeleyi yürütmek üzere 1912'de yeniden ABD'ye gitti. 1919'da sürgündeki Kore Geçici Hükümeti'nin başkanı seçildi. Yirmi yıl bu görevde kaldıktan sonra, Çin'de bulunan genç Koreli milliyetçilerce önderlikten uzaklaştırıldı. II. Dünya Savaşı sırasında Kore'nin bağımsızlığı için Müttefikler'in desteğini sağlamaya çalıştı. Savaştan sonra yeniden geçici hükümetin başkanı olarak Kore'ye döndü. Kısa sürede ordudan ve polisten destek gören bir kitle örgütü kurdu. Başlıca ılımlı önderlerin öldürülmesinden yararlanarak seçimleri kazandı ve 1948'de Güney Kore'nin cumhurbaşkanı oldu. 1952, 1956 ve 1960'ta bu göreve yeniden seçildi.

Cumhurbaşkanlığı sırasında otoriter bir yönetim gösterdi. Ulusal Meclis'i tasfiye etti ve muhalif İlerici Parti'yi yasadışı ilan ederek önderlerini ihanet suçuyla idam ettirdi. Belediye başkanı, muhtar ve emniyet müdürü atamalarını kendi denetimi altına aldı. Kore Savaşı'nın sonlarında BM kuvvetlerinin savaşa devam etmesini sağlamak için ateşkes görüşmelerini baltalama çabasına girdi. Baskıcı politikalarına karşın 1956'da başkan yardımcısının muhalefet üyeleri arasından seçilmesini önleyemedi. Mart 1960'ta yüzde 90 oy oranıyla (1956'da yüzde 55'ti) yeniden başkan seçildiğinin açıklanmasından sonra, başını öğrencilerin çektiği kanlı protesto gösterileri patlak verdi ve istifası istendi. Ulusal Meclis'in oybirliğiyle bu talebi desteklemesi üzerine, 27 Nisan 1960'ta istifa ederek Hawaii'ye sürgün gitti.

Rheia, Satürn'ün sekiz büyük düzenli uydusundan biri. Çapı 1.530 km'dir ve Satürn'den ortalama 527.040 km uzaklıkta dairesele yakın bir yörüngede dolanmaktadır. Yoğunluğu suyunkinin 1,3 katıdır, bu nedenle büyük ölçüde su buzundan oluştuğu sanılmaktadır. Kızılötesi tayf ölçümleri de, yüzeyinin temel olarak su donundan oluştuğunu göstermektedir. Yüzeyinin ışığı yansıtma gücü oldukça yüksektir, ama bu özelliği bölgelere göre önemli farklılıklar da gösterir. Satürn'ün öteki uydularının pek çoğu gibi, Rheia'nın da kendi eksenini çevresinde dönüşü ile yörüngedeki dolanımı periyodik bir uyum içindedir, bu nedenle de hep aynı yüzü gezegene dönüktür. Satürn'ün öteki uydularından Dione gibi Rheia'nın da gezegene bakan yüzü parlak ve kraterlidir; buna karşılık öbür yüzü daha karanlık ve daha az kraterlidir.

Rheia'nın yüzeyinin kayalar yerine büyük oranda buzdan oluşmasına karşın, uydunun kraterli yüzü Merkür ya da Ay'ın çok kraterli kayaa yapısını andırır. Rheia, Satürn sisteminin yüzeyi en kraterli uydusudur. Satürn yörüngesindeki çok düşük denge sıcaklıklarında (yaklaşık 90 K), uyduyu oluşturan buzun kayalara özgü mekanik özellikler gösterdiği düşünülmektedir. Rheia'nın arka yarı yüzünde görülen parlak, doğrusal ve köşegenel çizgilerin, bu bölgede yüzeyin yeniden oluşmasında ve su ya da metan gazı gibi uçuca maddelerin çatlaklardan sızmasından kaynaklandığı sanılmaktadır. Kraterlerdeki parlak lekeler de uçuca maddelerin taşınmasının yol açtığı düşünülebilir.

Rheia, Yunan mitolojisinde, Yunanlılardan önceki kültürlerden aktarıldığı sanılan tanrıça. Eski Yunan'ın hemen her yerinde zaman zaman Rheia'ya tapınılırdı. Kybele'yle (Büyük Ana Tanrıça) ilişkili bir bereket tanrıçasıydı.

Uranos (Gök) ile Gaja'nın (Yer) kızı olan Rheia, erkek kardeşi Kronos'la evlenir. Çocuklarından birinin kendisini yenerek yerine geçeceğini öğrenen Kronos, Rheia'dan doğan çocukları Hestia, Demeter, Hera, Hades ve Poseidon'u doğar doğmaz yutar. Bunun üzerine Rheia Girit'te Dikte Dağındaki bir mağarada gizlice Zeus'u doğurur ve kundağa sarılı bir taşı Kronos'a verir. Kronos, Zeus sandığı taşı yutar. Zeus daha sonra Kronos'u yenerek yerine geçer ve Kronos'u kusturarak kardeşlerini kurtarır.

Rheinberger, Joseph (Gabriel) (d. 17 Mart 1839, Vaduz, Lichtenstein - ö. 25 Kasım 1901, Münih, Almanya). Alman besteci ve öğretmen. Org sonatları 19. yüzyılın en güzel org kompozisyonları arasında yer alır.

Vaduz'da org çalmayı öğrendi ve daha yedi yaşındayken bölge kilisesinin orgcusu oldu. Daha sonra eğitimini Feldkirch ve Münih'te sürdürdü. 1867'de Münih Konservatuarı'nda org ve kompozisyon profesörlüğüne getirildi. Öğrencileri arasında Humperdinck, Wolf-Ferrari, Furtwängler ve ABD'li George W. Chadwick ile Horatio Parker vardı. Rheinberger 20 org sonatı, dört opera ve pek çok kilise ve oda müziği yazdı. 1894'te soyluluk unvanı aldı.

Rheine, Almanya'nın kuzeybatı kesiminde, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. Ems Irmağı kıyısında yer alır. Tarihî kayıtlarda adı ilk kez 838'de geçer. Otuz Yıl Savaşları'nda (1618-48) büyük zarar gördü. II. Dünya Savaşı'nda da yıkıma uğradı, ama yeniden inşa edildi. Grottesgaber Kaplıcası'nın yer aldığı güzel manzaralı bir tepede kurulu olan kentin ilginç yapıları arasında St. Dionysius Kilisesi (1484, 1957'de restore edildi), Bentlage Şatosu (1437), müzesiyle birlikte Falkenhof Şatosu ve rokoko evlerin çevrelediği ana meydan sayılabilir. Ekonomisi dokumacılığa ve makine yapımına dayanır. Nüfus (1989 tah.) 69.324.

Rheinhessen-Pfalz, Almanya'nın güneybatısında, Rheinland-Pfalz eyaletinin (*Land*) güneydoğusunda il (*Regierungsbezirk*). Yüzölçümü 6.830 km²'dir. Ren Irmağı kıyısındaki tarihî Pfalz bölgesiyle Hessen'in güney kesimini kapsar. 1969'da Rheinhessen ve Pfalz illerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

İlin Hessen ve Baden-Württemberg ile olan kuzey ve doğu sınırlarını Ren Irmağı çizer. Yukarı Ren Ovasının kuzey ucunu oluşturan Rheinhessen Platosunun hemen bütünüyle ekili olan löslü topraklarında yetiştirilen başlıca ürün şeker pancarıdır. Vadinin yamaçlarında bağlar uzanır. Almanya'nın en geniş ormanlık bölgelerinden biri olan Haardt Dağları ilin ortagüneyindedir. Ünlü Deutsche Weinstrasse (Alman Şarap Yolu), 150 milyon üzerinde asmanın dikili olduğu, Almanya'nın en çok şarap üretilen bölgesindeki kasabaları birbirine bağlar.

İlin nüfus yoğunluğu bölgelere göre büyük değişiklik gösterir: Haardt Dağlarında kilometrekareye 20 kişi düşerken, Ren kıyısında bu sayı 200 kişiyi aşar. Main Irmağının Ren'le birleştiği yerde, Ren'in batı yakasında Rheinland-Pfalz eyaletinin ve ilin

merkezi Mainz yer alır. Eyaletin en büyük kenti olan Mainz önemli bir ulaşım, kimya sanayisi ve şarapçılık merkezidir. Ren Vadisindeki öteki önemli kentler Ludwigshafen ve romanesk katedraliyle ünlü Worms'tur. Kaiserslautern Haardt Dağları bölgesinin ticaret ve kültür merkezi, Pirmasens ise Almanya'nın en önemli çizme ve ayakkabı üretim merkezidir.

Çoğunluğu Frankların soyundan gelen Rheinhessen-Pfalz halkı Ren Bölgesi'ne özgü bir Franken lehçesi konuşur. Katoliklerle Protestanlar il nüfusu içinde hemen hemen eşit orana sahiptir. İl en önemli yükseköğretim kurumu Mainz'daki Johannes Gutenberg Üniversitesi'dir. Nüfus (1991 tah.) 1 877.400.

Rheinland-Pfalz, Almanya'nın dokuzuncu büyük eyaleti (*Land*). Ülkenin güneybatı kesiminde yer alır. Güneyde ve batıda Fransa, Lüksemburg ve Belçika, kuzeyde Kuzey Ren-Vestfalya, doğuda Hessen ve Baden-Württemberg, güneybatıda da Saarland eyaletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 19.849 km², yönetim merkezi en eski Alman kentlerinden biri olan Mainz'dır.

Arkeolojik bulgular bölgenin çok eski tarihlerde yerleşime açıldığını göstermektedir. İÖ 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu topraklarına katılan Ren Bölgesi(*) yaklaşık 500 yıl boyunca Galya eyaletlerinin kuzeydoğu sınır bölgesini oluşturdu. Roma döneminde bölgede Moguntiacum (bugün Mainz), Augusta Treverorum (bugün Trier) ve Colonia Agrippinensis (bugün Köln) kentleri kuruldu. Ren bölgesi İS 5-9. yüzyıllar arasında önce Merovenjilerin, daha sonra da Karolenjlerin yönetimi altına girdi. 843'te Frank Krallığı'nın üçe bölünmesinden sonra Ren Bölgesi Doğu Frank (Alman) Krallığı'nın bir parçası oldu. Bu dönemde bölgede pek çok küçük bağımsız devlet ortaya çıktı. Bu devletlerin en güçlüleri Trier, Köln ve Mainz başpiskoposlukları ile 13. yüzyıldan sonra Wittelsbach hanedanı tarafından yönetilen Ren-Pfalz'dı.

16. ve 17. yüzyıllardaki Reform hareketi sırasında Protestanlar, Katolikler ve Kalvinciler arasındaki çatışmalar yüzünden bölge toprakları daha da bölündü ve bu çatışmalar Otuz Yıl Savaşları'na (1618-48) yol açtı. 17 Ekim 1797'de imzalanan Campo Formio Antlaşması'yla Ren Irmağının batısındaki topraklar Fransa'ya bırakıldı. Ren Bölgesi 1815'te yeni kurulan Alman Konfederasyonu'nun bir parçası oldu ve bölge Viyana Kongresi'nde alınan bir kararla Prusya, Bavyera, Hessen Darmstadt ve Hessen Nassau arasında paylaşıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, yeniden bölünen bölgede bugünkü Rheinland-Pfalz eyaleti oluşturuldu.

Eyaletin kuzey kesimi derin ırmak vadileriyle parçalanmış ormanlık bölgelerden ve ekili alanlardan oluşur. Ren Masifinin bir parçasını oluşturan bu bölgenin ortalama yüksekliği 400-600 m'dir. Ren Irmağı güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda akarak bölgeyi boydan boya geçer.

Eyaletin kuzeyde Nahe Irmağıyla sınırlanan güneybatı kesimi, Saar-Nahe ve ormanlarla kaplı Haardt dağlarının dik yamaçlarıyla parçalanmıştır. Güneydoğu kesimi ise çipluk Ren-Hessen Platosunu ve Ren Irmağı Vadisini kapsar. Ren Vadisi verimli alüvyonlu topraklardan, Ren-Hessen Platosu ise löslü topraklarla kaplı kireç taşından oluşmuştur.

Ortalama sıcaklık ve yağış miktarı bölgeden bölgeye değişiklik gösterir. Mainz'da

ortalama yıllık sıcaklık 10°C, ortalama yıllık yağış miktarı ise 508 mm'dir. Eifel'in kuzeybatı kesiminde yıllık ortalama sıcaklık 6°C'ye düşerken yıllık ortalama yağış miktarı 787 mm'ye yükselir.

20. yüzyılın ortalarında, kırsal yerleşmeler yalnızca tarımla uğraşan topluluklar olmaktan çıkıp kente çalışmaya gidenlerin oturduğu uydu kentlere dönüşmüştür. Eyaletteki başlıca kentler, Mainz, Ludwigshafen, Koblenz, Trier, Kaiserslautern, Worms, Pirmasens ve Neustadt an der Weinstrasse'dir.

Nüfusun büyük bölümü Frank kökenli ve Katoliktir. Eyaletin ortalama nüfus yoğunluğu ülke ortalamasının çok altındadır. Ana kentlerin yer aldığı büyük ırmak vadilerinde nüfus yoğunluğu fazla, dağlık yörelerde düşüktür.

Rheinland-Pfalz, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde uzun süre Batı Almanya'nın en yoksul eyaletlerinden biri olarak kaldı. Bununla birlikte günümüzde büyüme hızı öteki eyaletlerden daha yüksektir. Eyalet ekonomisi sanayiye dayanır, bunu hizmet, ticaret, ulaşım ve tarım sektörleri izler.

Tarım sektöründe çalışanlar nüfusun 15'te birinden azdır. Tarım işçilerinin ve küçük çiftçilerin sayısı sürekli azalırken, büyük çiftliklerin sayısı artmaktadır. Neuwied Havzası, Bitburg, Rheinhessen ve Pfalz'ın doğu kesimindeki en verimli tarım alanlarında yetiştirilen başlıca ürünler patates, tahıl ve şeker pancarıdır. Dağlık bölgelerde hayvancılık önem kazanır. Irmak vadilerinde meyve, tütün ve üzüm yetiştirilir. Ülkede üretilen şarabın büyük bölümü Ren, Mosel (Moselle) ve Nahe ırmakları boyunca uzanan bağlardan elde edilir.

Neuwied Havzasındaki süngertaşı ocakları eyaletin tek önemli yeraltı kaynağıdır. Ludwigshafen, Ingelheim am Rhein ve Mainz'da kimya, Bad Kreuznach, Frankenthal ve Kaiserslautern'de makine sanayileri gelişmiştir. Ülkenin ayakkabı üretiminin büyük bölümü Pirmasens'de gerçekleştirilir. Idar-Oberstein bir değerli taş ticareti merkezidir. Ren Irmağı çevresinin orta kesiminde turizm gelişmiştir.

Ren ve Mosel ırmakları eyaletin en önemli ulaşım yollarıdır. Ana demiryolu hatları Ren Vadisini izler; ana karayolları ise kuzey-güney doğrultusunda uzanır.

Eyalet Koblenz, Trier ve Rheinhessen-Pfalz adlı üç ile (*Regierungsbezirke*) ayrılmıştır. Rheinland-Pfalz eyaleti 100 üyeden oluşan ve seçimle işbaşına gelen bir *Landtag* (eyalet meclisi) tarafından yönetilir. Başbakanı atama yetkisi *Landtag*'dadır. Eyaletteki başlıca yükseköğretim kurumları Mainz Johannes Gutenberg Üniversitesi (1477), Trier Üniversitesi (1970) ve Kaiserslautern Üniversitesi'dir (1970). Speyer'de bir iş idaresi yüksekokulu ile Mainz Üniversitesi'ne bağlı sanat ve spor akademileri bulunur. Eyaletteki pek çok muze arasında Speyer'deki Pfalz Tarih Müzesi, Trier'deki Ren Eyalet Müzesi ve Mainz'daki Roma-Germen Müzesi ile Dünya Basım Müzesi (Gutenberg Müzesi) sayılabilir. Bilimler Akademisi ve Ren Doğa Araştırma Kurumu bilimsel araştırmaları destekler. Eyalette çok sayıda günlük gazete yayımlanır. Mainz kentinde Güneybatı Almanya Yayın Kurumu'nun ve İkinci Alman Televizyonu'nun stüdyoları vardır. Nüfus (1991 tah.) 3 763.500.

rhesus maymunu bak. al yanaklı şebek

Rheticus, Georg Joachim, RHATICUS ya da RHETIKUS olarak da yazılır, asıl adı GEORG

JOACHIM DE PORRIS ya da VON LAUCHEN (d. 16 Şubat 1514, Feldkirch, Avusturya - ö. 5 Aralık 1576, Kassa [bugün Koşice, Slovakya], Macaristan), Kopernik'in gün-merkezli evren modelini ilk benimseyenler arasında yer alan ve bu modelin yaygınlaşmasına katkıda bulunan Alman matematikçi.

1536'da Wittenberg Üniversitesi'nde matematik ve astronomi dersleri vermeye başladı. Kopernik'in Yer'in Güneş çevresinde dolandığına ilişkin bir kuram üzerinde çalıştığını duyunca 1539'da Frombork'a (Polonya) giderek iki yıl onun yanında çalıştı. Kopernik kilisenin tepkisinden çekindiği için çalışmalarını açıklamaktan kaçınıyordu. Rheticus günmerkezli sistemi tanıtan ve savunan *De libris revolutionum... Nic. Copernici... narratio prima*. (Mikolaj Kopernik'in Dönüşler Üzerine Kitabı Hakkında İlk Rapor) yapıtını 1540'ta Gdańsk'ta yayımladı. Kopernik'i büyük yapıtını tamamlamaya ve yayımlamaya ikna etti ve el yazmasını bastırmak üzere Nürnberg'e götürdü (1540). Ama Martin Luther ve öteki Reform öncülerinin karşı çıkması üzerine kentten ayrılmak zorunda kaldı ve kitabın basılmasını sağlayamadı matematik profesörü olarak atandığı Leipzig'e gitti.

Üzerinde 40 yıla yakın çalıştığı büyük yapıtı *Opus Palatinum de triangulis* (1596; Üçgenler Üzerine) ölümünden sonra öğrencisi Valentin Otto tarafından tamamlanıp yayımlandı. Bu kitap 10 yay saniyesi aralıklarla ve 10 ondalık basamağa kadar hesaplanmış trigonometrik fonksiyon değerlerini içermektedir.

Rhiannon, Kelt dininde, Galyalı at tanrıça Epona ile İrlandalı tanrıça Macha'nın bileşimi olan tanrıça. Ortaçağ Gal masallarını bir araya getiren *The Mabinogion*'daki serüvenleriyle tanınır. Soluk renkli, büyülu bir küheylan üzerinde giderken Kral Pwyll'e rastlar ve onunla evlenir. Sonradan suçsuz yere bebeğini öldürmekle suçlanır ve konuklarını at gibi sırtına bindirerek saraya taşıma cezasına çarptırılır. Bir başka masaldası boynuna hamut geçirilerek hayvan gibi davranmaya zorlanır.

Rhind Papirüsü, üzerinde Eski Mısırlılarda yazılmış matematik tabloları ve problemleri bulunan, rulo biçimli papirüs. Eski Mısırlıların matematik konusundaki bilgilerine ilişkin kapsamlı bir kaynak olan papirüs, 1858'de Nil Irmağı kıyısındaki küçük bir kasabadan, İskoç antikacı Alexander Henry Rhind tarafından satın alınmış ve bu nedenle de Rhind Papirüsü olarak tanınmıştır. İÖ 1650'de Ahmes tarafından yazılmış yazılmış olması nedeniyle, Ahmes Papirüsü olarak da bilinir.

Rhipsalis, kaktüsgiller (*Cactaceae*) familyasından, 60 kadar kaktüs türünün oluşturduğu cins. Anayurdu Amerika'nın tropik kesimleri ile Batı Hint Adaları, Afrika, Madagaskar ve Sri Lanka'dır. Bu cins, Amerika kıtasında yaygın olan kaktüsgillerin Eskidünya'ya özgü tek üyesidir. Bu durum çeşitli kuramlarla açıklanmaya çalışılır. Bunların başında *Rhipsalis* cinsinin Güney Amerika ve Afrika kıtalarının birleşik olduğu erken jeolojik dönemlerde dağıldığı yolundaki görüş gelir. Ayrıca tohumların, kuşların gagalarına yapışarak, suda yüzerek ya da insanlar tarafından taşındığı biçiminde bazı görüşler de vardır.

Rhipsalis türleri ilginç biçimleri nedeniyle olduğu kadar çok sayıda açan, küçük çiçekleri için de yetiştirilir. Küçük, etli meyveleri vardır. *Rhipsalis rosea* 2,5 cm çapında hoş

kokulu pembe çiçekler, *R. megalantha* ise 4 cm çapında sarı çiçekler açar

Bazı sınıflandırma sistemlerine göre *Lepismium*, *Pfeiffera*, *Erythrorhopsis*, *Acanti-*

Rhpsalis
Werner W. Schulz

horhipsalis ve *Hatiora* cinsleri genellikle *Rhpsalis* cinsinde toplanır.

Rhizomastigida, kamçılı tekhücreliler takımı. Kamçılılara olduğu kadar kökayaklılara da benzer özellikleriyle dikkat çeken bu takım üyeleri yaşam çevrimlerinde amipsi ve tek ya da çok kamçı taşıdıkları evrelerden geçerler. Amipsi evrede yalancıayakları (sitoplazma uzantıları) işinsiyak (aksopod) ya da lopsuayak (lobopod) tipinde olabilir. *Mastigamoeba* cinsi üyeleri gibi çoğu tatlı ve tuzlu sularda, toprakta ya da canlıların içinde serbest yaşar. Önemli asalak türlerinden *Histomonas meleagridis*, kümes hayvanlarında karabaş hastalığının etkenidir.

Rhode Island, resmi adı RHODE ISLAND EYALETİ VE PROVIDENCE PLANTASYONLARI İngilizce THE STATE OF RHODE ISLAND AND PROVIDENCE PLANTATIONS ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. New England bölgesinde yer alır. Yönetim merkezi Providence, yüzölçümü 3.139 km²'dir.

Bölgede Avrupalılara ait ilk yerleşme, 1636'da Massachusetts'ten sürülen ayrılıkçı Püriten papaz Roger Williams ve izleyicileri tarafından kuruldu. Rhode Island, 1663'te berat alarak koloni statüsü kazandı. 1790'da, Haklar Bildirisi'nin onaylanmasından sonra ABD Anayasası'nı kabul etti.

Eyaletin doğu kesiminde kıyı düzlükleri, batı kesiminde ise Apalaş Dağlarının uzantısı olan New England Yükseltileri yer alır. New England Yükseltileri, Foster kentinin kuzeybatısındaki Jerimoth Tepesinde 247 m'ye ulaşır. Eyaletteki başlıca ırmaklar, her ikisi de Narragansett Koyuna dökülen Blackstone ve Pawcatuck'tır.

Eyalette nemli bir kara iklimi hüküm sürer. Yazlar kısa, kışlar uzun ve soğuk geçer. Temmuz ayı sıcaklık ortalaması 22°C, ocak ayı ortalaması ise -2°C'dir. Yıllık ortalama yağış miktarı 1.067 mm'dir ve yağışlar bütün yıla dengeli biçimde dağılmıştır. Eyalette zaman zaman fırtına ve harikanlar görülür.

Rhode Island ekonomisi imalat ve hizmet sektörüne dayanır. Mücevher, gümüş eşya, kumaş, giyim eşyası, elektrikli aletler ve elektronik araçlar başlıca ürünlerdir. Newport'ta ABD Deniz Kuvvetleri'nin bir üssü

vardır. Newport'taki tersanelerde gemi ve denizaltı imal edilir.

Rhode Island'da Eski Eyalet Yönetim Binası (1762) gibi birçok tarihsel yapı ile önemli tarihsel müzeler vardır. ABD'deki en eski dinsel yapılar arasında yer alan Quaker Kilisesi (1700) ve Touro Sinagogu (1763) Newport'tadır.

Eyaletin başlıca yükseköğretim kurumları Providence'taki Brown Üniversitesi (1764) ve Rhode Island College'dır (1854). Nüfus (1992 tah.) 1.005.000

Rhodes, Alexandre de (d. 15 Mart 1591, Avignon, Fransa - ö. 5 Mart 1660, İsfahan, İran), Vietnam'a giden ilk Fransız Cizvit misyoneri.

1612'de Roma'da Cizvit tarikatına girdi. 1619'da Güneydoğu Asya'da misyonerliğe başladı. İktidar mücadelesi veren *mandarin*'lerin (yüksek devlet görevlisi) tepkisi ve Hristiyan öğretisinin hükümdarın Konfüçyüsçülüğe dayalı otoritesini sarsacağından korkulması yüzünden 1630'da sınır dışı edildi. Vietnam anılarını *Sommaire des divers voyages et missions apostoliques du P.A. de Rhodes à la Chine et autres royaumes de l'Orient* (1653; Peder Alexander Rhodes'un Çin ve Öbür Doğu Ülkele- rindeki Yolculuk ve Misyonları) adlı yapı- tında anlattı.

Alexandre de Rhodes, Vietnam dili-Latin- ce-Portekizce sözlüğüyle anımsanır. Kendinden önceki misyonerlerden Gaspar de Amaral ile Antonio de Barbosa'nın hazırladığı Quoc-ngu adlı Latin alfabesini daha da geliştirmiş ve Vietnam dilinde ton (dolayı- sıyla anlam) belirten bazı özel işaretleri Latin harflerine eklemiştir. Vatikan onun önerilerine dayanarak 1658'de Vietnam'da bir misyon programı başlattı.

Rhodes, Cecil (John) (d. 5 Temmuz 1853, Bishop's Stortford, Hertfordshire, İngiltere - ö. 26 Mart 1902, Muizenberg, Kap Kolonisi [bugün Kaaprovinsie]), İngiliz Güney Afrika'sı'nın kurucusu, devlet adamı ve yatırımcı. Kap Kolonisi'nde başbakanlık (1890-96) görevinde bulunmuş, De Beers Consolidated Mines, Ltd. adlı elmas maden- ciliği şirketini kurmuştur.

Bir papazın oğluydu. Ortaöğrenimini Bishop's Stortford'da bir okulda tamamladıktan sonra, ciğerlerindeki bir hastalıktan dolayı öğrenimini sürdürmedi. 1870'te Natal'daki bir pamuk çiftliğinde çalışmak üzere Güney Afrika'ya gitti. Ertesi yıl elmas bulmak umu- duyla Kimberley'e geçti. 1873'te Oxford Üni- versitesi'ne girdi ve 1881'de okulu bitirinceye değin zaman zaman İngiltere'ye giderek ora- da yaşadı. 1888'de arkadaşlarıyla birlikte De Beers Consolidated Mines, Ltd. adlı maden- cilik şirketini kurdu ve Borneo Barnato'nun denetimindeki Kimberley elmas madenleri- nin hisselerini de satın alarak De Beers Consolidated Mines'i dünya elmas üretiminin yaklaşık yüzde 90'ını gerçekleştiren bir şirke-

Cecil Rhodes
ED 11-c

te dönüştürdü. Ayrıca, 1885'te bulunmuş olan Transvaal altın madeninin hisselerinin bir bölümünü satın aldı ve 1887'de Gold Fields of South Africa Company'yı kurdu.

Rhodes'un en büyük amacı, Kap Koloni- si'nden Kahire'ye uzanan bir demiryolu inşa etmek ve Boerlerle İngilizleri İngiliz bayra- ğı altında bir araya getirmekti. Bu amacını gerçekleştirmesine yardımcı olacağı düşün- cesiyle 1881'de siyasete atıldı. Kap Kolonisi parlamentosuna girdikten sonra kuzeydeki zengin maden yataklarının bulunduğu böl- geye giden yolu denetim altına almak için çaba gösterdi. Bu yol üzerindeki en önemli bölge, Bechuanaland'dı. Rhodes burayı Mashonaland ve Matabeleland'in (ikisi de bugün Zimbabve sınırları içinde) kuzeyine ulaşmak için kullanmak ve bu bölgeyi beyaz- ların yerleşimine açmak istiyordu. Bu arada Bechuanaland'ın bazı bölümlerini ilhak etme- ye çalışan Transvaalli Boerler, Stellaland ve Goshen'de bağımsızlık ilan ederek iki ayrı cumhuriyet kurmuşlardı. 1882'de Gri- qualand West'in sınırını belirlemekle görev- lendirilen komisyonda yer alan Rhodes, komisyonu yetkilerini bu cumhuriyetleri de kapsayacak biçimde genişletmeye ikna etti. 1884'te Londra'da yapılan toplantıda iki cumhuriyetin Transvaal'dan ayrılması ve Kap Kolonisi hükümetinin Bechuanaland' da kurulacak protektora'ya mali destek sağ- laması karara bağlandı.

Ekim 1888'de ünlü bir misyoner olan John Maffet'in oğlunun yardımıyla Bandebele (Matabele) kralı Lobengula'dan, yeni kur- duğu İngiliz Güney Afrika Kumpanyası için Matabeleland topraklarında maden arama hakkı elde eden Rhodes, 1890'da öncü kuvvetlerle birlikte Matabeleland ve Mas- honaland'ın içlerine doğru ilerledi ve orada sonradan İngiltere başbakanı Salisbury'nin adıyla anılan bir kale kurdu. Bir süre sonra Bechuanaland Protektorası imparatorluk yönetimine bağlandıysa da, Rhodes Zam- bezi Irmağının kuzeyinde ve güneyinde kalan topraklar üzerindeki etkisini korudu ve bu bölge ileride onun adıyla (Rodezya) anılmaya başladı.

1890'da Kap Kolonisi başbakanlığına geti- rilen Rhodes, parlamentoda İngiliz liberal- lerin kendisine duyduğu güveni kaybetme- den Afrikaner Bond'un desteğini kazanma- yı başardı. 1892'de çıkardığı bir yasayla yerlilerin oy hakkına eğitim ve gelir düzeyi- ne göre sınırlamalar getirdi. 1895'te, Güney Afrika'yı İngiliz yönetimi altında birleştir- me planının önündeki başlıca engel olarak gördüğü Transvaal cumhurbaşkanı Paul Kruger'i devirmek için bir plan hazırladı. İngiliz sömürgelerden sorumlu devlet baka- rı Joseph Chamberlain'ın de haberdar ol- duğu bu plana göre, *uillander*'lerin (Boer olmayan, özellikle İngiliz göçmeni) kurduğu Ulusal Birlik Johannesburg'da bir ayaklan- ma başlatacak ve Leander Starr Jameson komutasındaki askeri kuvvetler ayaklanma- cılara destek olmak için Johannesburg'a bir saldırı düzenleyeceklardı. Sonradan Ulusal Birlik'in eylemden vazgeçmesine karşın, Jameson aceleci davranarak 29 Aralık 1895'te Transvaal'a yürüdü. Büyük bir ba- şarsızlıkla sonuçlanan bu saldırının ardın- dan, Rhodes hem başbakanlık görevinden, hem de kumpanyadan çekilmek zorunda kaldı.

Bu olay nedeniyle gücünü büyük ölçüde yitiren Rhodes, 1896'da İngiltere'deyken Matabeleland'da bir ayaklanma başladığını öğrenince Güney Afrika'ya dönerek ayak- lanmanın bastırılmasına yardımcı oldu.

Ekim 1899'da Güney Afrika (Boer) Savaşı başlayınca, Kap Kolonisi valisi Alfred Milner'in savaş sona erinceye değin anayasayı askıya alma kararını destekledi. Savaş bitmeden öldü ve vasiyeti uyarınca "dünyanın penceresi" olarak adlandırdığı Matopo Tepelerine gömüldü.

Bırakığı vasiyetle, servetinin bir bölümü Oxford Üniversitesi'nde öğrenim görececek erkek öğrenciler için burs olarak ayrıldı.

Rhodes, James Ford (d. 1 Mayıs 1848, Cleveland, Ohio - ö. 22 Ocak 1927, Brookline, Massachusetts, ABD), ABD'li işadamı ve tarihçi. Amerikan İç Savaşı öncesini, savaş yıllarını ve Yeniden İnşa dönemini konu alan kapsamlı araştırmasıyla ünlüdür.

New York (1865-66) ve Chicago (1866-67) üniversitelerinde sürdürdüğü öğrenimini yanda bırakıp 1867'de Avrupa'ya gitti. Bir süre Paris'te kaldıktan sonra Berlin'de metalurji öğrenimi gördü. Cleveland'a dönünce kardeşi ve kayınbiraderiyle birlikte iş yaşamına atıldı (1874). Kömür ve demir pazarlaması ve taşımacılığı işleriyle uğraşan Rhodes & Company adlı şirketi hızla büyüdü. 1885'te iş yaşamından çekilerek ABD tarihiyle ilgili araştırmalarına başladı. 1893-1906 arasında ünlü yapıtı *History of the United States from the Compromise of 1850*'nin (1850 Uzlaşması'ndan Başlayarak ABD Tarihi) yedi cildini yayımladı. Oxford, Harvard ve Yale üniversitelerinden onursal doktorluk unvanları alan Rhodes, 1898'de Amerikan Tarih Kurumu'nun başkanlığına seçildi. *History of the Civil War, 1861-1865* (İç Savaş'ın Tarihi, 1861-1865) adlı yapıtıyla Pulitzer Ödülü'nü kazandı.

Rhodes, Lawrence (d. 24 Kasım 1939, Mount Hope, West Virginia, ABD), ABD'li dansçı ve bale yönetmeni.

Başta Monte Carlo Rus Balesi olmak üzere çeşitli topluluklarla dans ettikten sonra 1960'ta Robert Joffrey'nin bale topluluğuna katıldı. Joffrey Balesi'nde *Incubus* takı Akrobat ve *Time Out of Mind*'daki baş erkek karakteri de içeren çok sayıda başrolü canlandırdı.

1964'te Harkness Balesi'ne geçen Rhodes 1969'da bu topluluğun yöneticiliğine getirildi. 1970'te Hollanda Ulusal Balesi'ne, 1972'de de Pennsylvania Balesi'ne katıldı. 1974'te Eliot Feld Balesi'nin, 1977'de Büyük Kanada Balesi'nin ve daha başka toplulukların gösterilerinde sahneye çıktı. 1978'de dansı bırakarak koreografi çalışmalarına yöneldi.

Rhododendron bak. ormangülü

Rhodophyta, kırmızı algleri içeren bölüm. Ayrıca bak. kırmızı algler.

Rhondda, Galler'de, Mid Glamorgan ilinde (county) kasaba ve ilçe (district). Rhond'da kasabası yüzölçümü 101 km² olan ilçeye (1974) aynı alanı kaplar. Rhond'da Fawr ve Rhond'da Fach ırmaklarının vadileri boyunca dizilmiş birçok kent ve köyü kapsayan ilçenin yönetim merkezi Pentre'dir. 19. yüzyılın başlarında düşük nüfuslu ve çevreyle bağlantısı kopuk bir bölge olan Rhond'da, çevredeki zengin kömür yataklarının işletmeye açılmasıyla gelişmeye başladı. Kenti Cardiff, Barry ve Port Talbot'taki dokılara bağlayan demiryolları inşa edildi ve vadiler hızla madenci yerleşmeleriyle doldu. 1901'de 113 bin olan nüfus, 1924'te yaklaşık 40 bini madenci olmak üzere 170 bine ulaştı. Ama 1918'den sonra kömür talebinin azalmasıyla işsizlik baş gösterince binlerce

aile bölgeden göç etti. Hükümetin desteğiyle açılan hafif sanayi tesisleri yeni iş olanakları yarattı, sa da nüfustaki azalma sürdü. 1948'den sonra çok sayıda ocagın kapatılmasına karşın kömür madenciliği bugün de bölgedeki başlıca ekonomik etkinliktir. Treherbert, Treorchy ve Tonypany bölgenin başlıca hizmet merkezleridir. Nüfus (1991 geç.) 76.300.

Rhône, Fransa'nın ortadoğusunda, Rhône-Alpes planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). İl merkezi Lyon'u ve Massif Central'in kuzeydoğu eteklerini kapsar. Yüzölçümü 3.249 km²'dir. Eski Lyonnais ilinin bir bölümünden oluşturulmuş, 1967'de Isère ve Ain illerinin bazı küçük bölümleri de sınırlarına katılmıştır. Doğu-batı doğrultusunda akan Rhône Irmağı, Lyon'da geniş bir yay çizerek kentin hemen güneyinde Saône Irmağıyla birleşir. Rhône ve Saône ovalarının batısında, il topraklarının kuzey yarısında Beaujolais Dağları, güney yarısında ise Lyonnais Dağları uzanır. Genellikle sisli olan Lyon bölgesinde yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Yüksek kesimler bol yağış alır.

Rhône ve Saône ovalarının kuzeyinde tahıl ve şeker pancarı yetiştirilen verimli topraklar uzanır. Ünlü Beaujolais şaraplarının yapıldığı üzümler 457 m'nin altındaki yüksek kesimlerde yetiştirilir. Rhône ili çeşitlenmiş bir sanayiye sahiptir. Günümüzde sentetik elyaf üretiminin hemen hemen tümünüyle ipeğin yerini almış olmasına karşın, Lyon yüzyıllar boyunca dünya ipek ve giyim sanayisinin merkezi olmuştur. İl nüfusunun beşte dördünün yaşadığı Lyon'da önemli metalurji, kimya, motorlu araç ve gıda işleme tesisleri vardır. Ama işgücünün büyük bölümü hizmet sektöründe çalışır. Rhône ili Lyon ve Villefranche-sur-Saône adlı iki ilçeye (*arrondissement*) bölünmüştür. Nüfus (1991 tah.) 1.516.500.

Rhône-Alpes, Fransa'nın güneydoğusunda, Loire, Rhône, Ain, Haute-Savoie, Savoie, Isère, Drôme ve Ardèche illerini (*départements*) kapsayan planlama bölgesi (*région de programme*). Yüzölçümü 43.698 km², merkezi Lyon'dur. Ardèche iline kadar uzanan Massif Central, doğudaki Alpler'den bir dizi vadiyle ayrılır. Güneyde Jura Dağları yükselir.

Kalabalık bir bölge olan Rhône-Alpes'in nüfusu II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülke ortalamasından hızlı artmıştır. Nüfus Lyon, Roanne, Saint-Étienne, Bourg-en-Bresse, Annecy, Chambéry, Grenoble ve Valence gibi kentsel alanlarda toplanmıştır.

Tarım büyük ölçüde makineleşmiştir. İşgücünün küçük bir bölümü tarım sektöründe çalışır. Başlıca ekonomik etkinlik hayvancılık, başlıca ürünler hayvan yemi ve tahıldır. Bağcılık genellikle Rhône Vadisiyle sınırlıdır.

Bölgede sanayi gelişmiştir. Metal işleme tesisleri Lyon, Grenoble ve Saint-Étienne çevresiyle Arve Irmağı kıyılarında yoğunlaşmıştır. Rhône-Alpes bölgesi önde gelen bir sentetik elyaf üreticisidir. Saint-Étienne havzasında kömür, Isère'deki La Mure'du antrasit çıkarılır. Rhône'daki Feyzin'de petrol arıtma tesisleri vardır. Haute-Savoie'daki Chamonix-Mont-Blanc, Megève, Morzine, Avoriaz ve Flaine, Savoie'daki Val-d'Isère, Tignes ve Courchevel, Isère'deki Alpe-d'Huez ve Chamrousse kış sporları merkezleridir. Nüfus (1991 tah.) 5.391.200.

Rhône Irmağı, Avrupa'da ırmak. Kitanın başlıca suollarından biri ve Akdeniz'e dökülen en önemli akarsuyudur.

İsviçre'nin ortagüneyinde, Alpler'deki bir buzuldan doğar. Batıya doğru akarak dağ-

lar arasındaki vadi ve uçurumlardan geçtikten sonra Cenevre Gölüne girer. Cenevre kentinde gölden çıkar ve Jura Dağları arasında kıvrıla kıvrıla akarak Fransa sınırını geçer. Lyon kentinde en büyük kolu olan Saône'la birleşir. Burada güneye döner ve Alpler'le Massif Central arasındaki boğaz ve vadilerden geçerken Alpler'den doğan Isère, Durance ve Ardèche gibi büyük ırmakları alır. Marsilya'nın batısında Akdeniz'e dökülür. Uzunluğu 813 km, su toplamı havzası 97.775 km² ve ağızına yakın yerde yıllık ortalama debisi 1.700 m³/sn'dir. Aşağı çıkışında bile çok eğimli olması ve çakıllı sığlıklar bulunması nedeniyle uzun süre ulaşım amacıyla kullanılamadı. 1940'ların sonuyla 1970'lerin sonu arasında yapılan bir dizi baraj ve kanalla ırmağın Lyon'un güneyinde kalan kesiminin akışı düzenlendi, su ve atom enerjisiyle çalışan elektrik santralleri inşa edildi ve var olan sulama kanalları geliştirildi. 1970'lerin sonunda 3-5 bin tonluk mavnalar Lyon'a düzenli sefer yapmaya başladı. Irmağın yukarı çıkışında İsviçre'ye ait hidroelektrik santralleri vardır. Yapımına 1980'lerde başlanan ve Lyon'un kuzeyinde Saône ve Ren ırmaklarını birleştirecek bir kanalla büyük mavnaların Avrupa'yı aşarak Kuzey Denizinden Akdeniz'e geçmeleri sağlanacaktır.

Rhône-Poulenc SA, başta organik kimyasal madde, sentetik elyaf ve ecza maddesi olmak üzere kimya sanayisi alanında etkinlik gösteren Fransız kamu şirketi. Merkezi Paris'tedir.

Boya maddeleri üreticisi olarak Maison Debai-Extraits Tintoriaux adıyla kuruldu (1801). 1895'te adı Société Chimique des Usines du Rhône olarak değiştirildi. Pierre ve Marie Curie'nin çalışma arkadaşı, Fransız ecza sanayisinin öncüsü Camille Poulenc (1864-1942) tarafından kurulan Établissements Poulenc Frères ile birleştikten (1928) sonra Société des Usines Chimiques du Rhône-Poulenc adı altında etkinlik göstermeye başladı. Özel ecza maddeleri ve yeni sentetik dokuma teknikleri geliştirmeye yönelik yan kuruluşlar oluşturdu. Bugünkü adını 1961'de aldı. 1982'de Fransız hükümetince devletleştirildi.

Fransa'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) girdiği 1957'den sonra Fransız kimya sanayisinin yeniden düzenlenmesine öncülük etti. 1961'de sentetik elyaf üreticisi Caltex'i bünyesine katarak bu alanda önderliği ele geçirdi. Zamanla üretiminde sentetik elyafın payı ecza maddelerinkini aştı.

Günümüzde plastik eşya, özel kimyasal niadeler, ambalaj malzemeleri, elektromanyetik bantlar, iletişim ve fotokopi sistemleri imalatına da girmiş olan şirketin öteki ürünleri arasında dokuma, yapıstırıcı, boya, cila ve tarım ilacı sayılabilir. Satışlarının büyük bölümü Fransa içinde olmakla birlikte Avrupa, Amerika, Afrika, Avustralya, Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkelerinde de önemli pazarları vardır.

Rhône şarabı, Güneydoğu Fransa'nın Côtes du Rhône bölgesinde üretilen çoğu kırmızı olan sofr şaraplarının ortak adı. Lyon'un güneyinden Avignon'a kadar Rhône Irmağının her iki yakasında yetişen üzümlerden elde edilir.

Genelde yörenin adıyla anılan şarapların tadı güzelse de, fazla bir özellikleri yoktur. Daha iyi cinsleri belirli bölge ya da kasaba adlarıyla anılır. Her ikisi de Güney Rhône'da üretilen kırmızı Châteauneuf-du-pape ile pembe Tavel bunlar arasındadır. Kuzey Rhône şarapları genel olarak daha seçkindir; bunların başlıcaları Hermitage, Côte-rôtie, Cornas ve Saint-Joseph'teki bağlar.

dan elde edilir. En iyi beyaz Rhône şarapları olan Condrieu ve Château Grillet de kuzeyde yapılır. Çok beğenilen tatlı, beyaz Beaumes-de-Venise ise güneyde üretilir.

Rhuddlan, Galler'in kuzeydoğusunda, Clwyd ilinde (county) kasaba ve ilçe. Verimli Clwyd Vadisinin başında yer alan Rhuddlan kasabası 1073'te yapılan bir şatonun çevresinde gelişti. Bugün kasabada bulunan şatonun yapımı ise İngiltere kralı I. Edward tarafından 1282'de tamamlandı. I. Edward yeni fethedilen Galler Prensligi'nin yönetimini kurallara bağlayan Rhuddlan Yasası'nı 1284'te kasabada ilan etti.

1974'te oluşturulan Rhuddlan İlçesi Kuzey Galler'in kıyılarında yer alır ve Clwyd Irmağının ağızıyla Clwyd Vadisinin bir bölümünü kapsar. Yüzölçümü 109 km²'dir. İlçe merkezi Rhyl, Galler'in kuzey kesiminin en ünlü sayıye kentlerinden biridir. Deniz kıyısındaki tatil beldeleri, Merseyside, Lancashire ve Midlands'e kara ve demir yoluyla bağlıdır. Nüfus (1981) kasaba, 3.560; (1986 tah.) ilçe, 55.200.

rhyme royal (Fransızca "kral şiiri"), a b a b c c uyak düzeni ve beşli iambos(*) ölçüsüyle yazılan yedi dizelik kıta. İngiliz şiirinde ilk kez Chaucer tarafından *Troilus and Criseyde* (Troilos ve Khryseis) ve *Parlement of Foules* (Kuşlar Meclisi) adlı yapıtlarında kullanıldı. *Rhyme royal* adı bir söylentiye göre İskoçya kralı I. James'in yazdığı sanılan *The Kingis Quair* (Kralın Kitabı) adlı yapıttan, bazı eleştirmenlere göre ise *chant royal*(*) (kral şarkısı) adlı Fransız şiirlerinden kaynaklanmıştır. Chaucer *rhyme royal*'i büyük olasılıkla, bu biçimi geliştiren ya da kendinden önceki Fransız ve Provence'lı şairlerden öğrenen Fransız şair ve müzikçi Guillaume de Machaut'dan (y. 1300-77) almıştır.

Rhyme royal 15. yüzyılda ve 16. yüzyılın başında uzun öykülü şiirlerin gözde biçimi oldu. Shakespeare'in *The Rape of Lucrece*'i (1594; Lucretia'nın Kaçırılması), o dönemde *rhyme royal*'le yazılmış son önemli şiirdi. Daha sonraları Milton'ın da denediği biçim, 19. yüzyılda William Morris ve 20. yüzyılda John Masefield tarafından başarıyla kullanıldı.

Rhymney Valley, Galler'in güneydoğusunda, Mid Glamorgan ilinde (county) ilçe. 1974'te oluşturulan ilçenin yüzölçümü 176 km²'dir. Kuzeyde Brecon Beacons Ulusal Parkı'ndan güneyde Cardiff kentinin kenar mahallelerine kadar uzanır. Romalılar İS y. 75'te güneydeki Caerphilly'de bir kale yapılar ve Rhymney Valley'nin batısında, bugün Old Gelligaer'in bulunduğu yerde bir garnizon kurdular. 12 hektarlık bir alanı kaplayan Caerphilly Şatosu, Windsor'dan sonra İngiltere'deki en büyük şatodur.

Temel olarak bir kömür madenciliği bölgesi olan Rhymney Valley, kömür ve demir sanayilerinin hızla geliştiği 18. ve 19. yüzyıllarda büyük gelişme gösterdi. Caerphilly bir konut banliyösü ve önemli bir alışveriş merkezidir. Kuzeydeki madencilik kenti Rhymney'de bira fabrikaları ve hafif sanayi tesisleri vardır. İlçe merkezi Bargoed'dur. Nüfus (1983 tah.) 104.700.

Rhynchocephalia bak. kalakbaşılar

Rhynchocoela bak. Nemertea

Rhynie bitkileri, İskoçya'nın Aberdeen ilçesindeki Rhynie yakınlarında ortaya çıkarılan çeşitli fosil bitki cinsleri. Bu fosilleri içeren kayalar Devoniyen Dönemde (y. 395-345 milyon yıl önce) oluşmuştur ve bu jeolojik oluşumun bir bölümü Eski Kırmızı Kumtaşları olarak adlandırılır.

Bu grupta, mükemmel biçimde korunmuş fosilleri kapsayan üç cins vardır: *Rhynia* ve *Horneophyton* (*Rhyniaceae* familyası). *Asteroxylon* (*Asteroxylaceae* familyası). En ilkel damarlı bitkilerden olduğu kabul edilen *Rhynia*, Silüryen Dönemde (y. 430-395 milyon yıl önce) yaşamış damarlı bitkilerden türemiştir. *Rhynia*'nın yatay toprakaltı gövdesinden (rizom) çıkan silindirik biçimli

Asteroxylon'un tipik yapısını gösteren bir model
H. R. Allen Natural History Photographic Agency-EB Inc

ve yapraksız gövdeleri vardı. *R. gwynne-vaughani*'nin dik sürgünleri 17 cm uzunluğundaydı. *Rhynia*, *Horneophyton* ve *Asteroxylon* yetiştiği yerde sık örtüler oluşturuyorlardı. *Asteroxylon*'un 50 cm'ye varan dik gövdeleri tümüyle pulsu yapraklarla kaplıydı. Sporlarla üreyen *Rhynia* ve *Horneophyton*'un gövdelerinin ucunda spor keseleri bulunuyordu. *Asteroxylon*'un ise doğrudan ana eksenini üzerinde yer alan böbrek biçimli spor keseleri vardı.

Rhys, Ernest Percival (d. 17 Temmuz 1859, Londra - ö. 25 Mayıs 1946, Londra, İngiltere), İngiliz edebiyatçı. Dünya klasiklerinin ucuz basımlarını yayımlayan Everyman's Library'nin yayın yönetmeni olarak hem kendi kuşağının, hem de sonraki kuşakların edebiyat beğenisini etkilemiştir.

Yayımcılığa 1886'da Londra'da başladı; aynı zamanda şair ve eleştirmen olarak adını duyurdu. Yazıları çeşitli eleştiri dergilerinde ve William Butler Yeats'le birlikte kurucu üyesi olduğu Şair Müsveddeleri Kulübü (Rhymers' Club) tarafından yayımlanan iki kitapta yer aldı. Yayımcı J.M. Dent ile çalışmaya başlayarak bir lirik şiir dizisinin yayın yönetmenliğini üstlendi (1894-99). Dent'in önerisi üzerine 1904'te, adını da kendisinin koyduğu Everyman's Library dizisinin yayın yönetmeni oldu. İlk kitabı 1906'da yayımlanan dizinin planlanan bin kitabından 983'ü Rhys'in sağlığında yayımlandı. Rhys'in deneme ve şiir kitaplarının yanı sıra iki de unı kitabı vardır: *Everyman Remembers* (1931; -Herkesin Anımsadıkları) ve *Wales England Wed* (1940; Galler İngiltere Birleşmesi).

Rhys'in Türkçede *Sihirli Fasulyeler* (1948, 1983) ve *Üç Ayılar* (1952) adlı çocuk kitapları yayımlanmıştır.

Rhys, Jean (d. 24 Ağustos 1894, Roseau, Dominika, Rüzgârüstü Adaları, Batı Hint

Adaları - ö. 14 Mayıs 1979, Exeter, Devon, İngiltere). 1920'lerde ve 1930'larda Avrupa'daki bohem çevreyi anlatmış ilk yapıtlarıyla ün kazanmış İngiliz romançı. Yaklaşık 30 yıl yazmaya ara verdikten sonra, Batı Hint Adalarında geçen başarılı bir romanla yeniden yazarlığa dönmüştür.

Gallı bir hekimle melez bir kadının kızıydı. Dominika'da öğrenim gördükten sonra 16 yaşında Londra'ya gitti. Orada bir süre oyunculuk yaptıktan sonra Paris'e taşındı ve İngiliz romançı Ford Madox Ford'un yürek lendirmesiyle yazmaya başladı. Öykülerini topladığı *The Left Bank* (1927; Sol Yaka) adlı ilk kitabını *Postures* (1928; Duruşlar), *After Leaving Mr. Mackenzie* (1931; Aynalıktan Sonra, 1985), *Voyage in the Dark* (1934; Karanlıkta Yolculuk, 1989), *Good Morning, Midnight* (1939; Günaydın Geceyarısı, 1972, 1990) ve *Quartet* (Dörtlül, 1985) adlı romanları izledi.

Rhys, Cornwall'a taşındıktan ve uzun bir aradan sonra *Wide Sargasso Sea* (1966; Geniş Bir Deniz, 1982, 1989) adlı romanıyla yeniden başarı kazandı. Roman, Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre*'indeki Mr. Rochester'in akıl hastası olan ilk kızı Antoinette Cosway'in gençlik yıllarını konu alıyordu. Bu yapıtı *Tigers Are Better-Looking*, with a Selection from *The Left Bank* (1968; Kaplanlar Daha İyi Görünüyor ve Sol Yaka'dan Seçmeler) ve *Sleep Is Off Lady* (1976; Uyu da Unut Hammefendi) adlı öykü kitapları izledi. Tamamlayamadığı otobiyografisi *Smile Please* (Gülümseyin Lütfen) 1979'da yayımlandı. Türkçede *Dalda Duran Kuşlar* (1991) adlı bir öykü kitabı daha vardır.

Rhys, Siôn Dafydd, JOHN DAVID RHYS ya da JOHN DAVIES olarak da bilinir (d. 1534, Llanfaethlu, Anglesey - ö. y. 1609, Clun Hir?, Brecknockshire, Galler). Galli hekim ve dilbilgisi uzmanı. *Cambrobrytannicae Cymraecaeve linguae institutiones et rudimenta* (1592) adlı dilbilgisi kitabı sonraki Galce dilbilgisi çalışmalarının temelini oluşturur.

Oxford'a devam etti, ardından İtalya'daki Siena Üniversitesi'nin tıp bölümünü bitirdi. Bir süre Galler'deki Cardiff'te hekimlik yaptıktan sonra, hekimliği bırakarak bütün zamanını dilbilgisi çalışmalarına ayırdı. *Bard*(*) şiirinin kurallarına ve Latince'nin dilbilgisi yapısına dayanarak Galcenin temellerini belirlemeye çalıştı. Kitabında Galce bir selam bölümü, Galcenin dilbilgisi üzerine bir inceleme, şiir sanatı üzerine bir tartışma ve Gal şiirlerinden örnekler yer alır. Yapıtın bir önemi de, kaybolup gidebilecek birçok bilgiyi günümüze ulaştırmasından kaynaklanır.

rhythm and blues, ABD'de Siyah müzikerlerin geliştirdiği birbirine yakın çeşitli müzik tarzlarına verilen ad. Bütün Siyah Amerikan müziği gibi, caz ritimlerinin ve ton kaydırmalarının, özellikle de caza özgü senkoplama ve blues(*) seslerinin Avrupa etkileriyle kaynaştırılmasına dayanır. ABD'nin Güney bölgesine özgü kırsal blues'dan doğmuş, çeşitli iş, sevinç ve yas şarkılarıyla ritimlerini kaynaştırdığı gibi Siyah kiliselerin gospel müziginden de büyük ölçüde etkilenmiştir.

Rhythm and blues adı altında toplanan pek çok müzik tarzı üç ana biçime ayrılıyordu. Bunlardan ilk ortaya çıkan (II. Dünya Savaşı'ndan önce) ve ilk yok olan *race, jump* denen topluluklarca benimsenmişti. Genellikle yenilikçi üyelerinin *bebop* akımına katılmak üzere ayrıldığı toplulukların geride kalanlarından oluşan *jump* topluluk-

ları güçlü ritimlere, coşkulu sololara (özellikle saksofon) ve *shout-blues* tarzı vokallerle ağırlık verdi. 1950'lerin başlarında ise büyük *jump* toplulukları neredeyse ortadan kalkmıştı.

Rhythm and blues'un ikinci bir ana biçimi, temelde Chicago'nun güney kesimindeki gece kulüplerinde gelişti ve *Chicago blues* olarak tanındı. Başlıca yorumcuları arasında Muddy Waters, Sonny Boy Williamson ve Howlin' Wolf'un yer aldığı *Chicago blues*, elektro gitar, ağır armonikası, elektro bas, elektro piyano ya da org ve davullardan oluşan küçük gruplarca seslendiriliyordu. Melodi ve vokallerinde, kırsal *blues*'dan yararlanıyor, güçlü dansa yönelik ritimler taşıyordu.

İlk ikisinden daha gevşek olan üçüncü ana biçim, temelde vokaldi; tam bir orkestra eşliğinden yararlanabildiği gibi hiçbir çalgının kullanılmadığı türleri de vardı. Birbirine yakın notalardan oluşan akorlar (yakın armoni) ve genellikle yumuşak, yavaş tempolar kullanılıyordu. Kilise etkisi çok belirgindi. Kılavuz ses genellikle üst ya da tiz ses alanındaydı; bu ses ya öbür sözsüz akorların üstüne biniyor ya da onlarla çağrı-yanıt biçiminde bir söyleşmeye giriyordu.

1950'lerin ortalarında, plak ve müzik yayınlarında Siyah dinleyiciye seslenen müzik için daha önce kullanılan *ebony*, *sepia* ve *race* sözcüklerinin yerini *rhythm and blues* tenimi almaya başladı. Bu değişiklik Siyah ve beyaz müzik pazarlarının geleneksel kopukluğunun ortadan kalkışını yansıtıyordu. *Rock'n* ortaya çıkışıyla bu daha da hızlandı. Dinleyicileri yalnızca Siyahlar olmaktan çıkınca, *Chicago blues* da ayrı bir biçim olarak görülmekten çıktı. Buna karşılık *gospel* üslubu geniş kesimlere seslenen *soul* müziğine dönüştü.

Ribinsk Baraj Gölü, Rusça RIBINSKOYE VODOHRANILIŞÇE. Rusya Federasyonu'nun kuzeybatısında, Volga Irmağının yukarı kesiminde büyük yapay göl. Volga Irmağı ve ırmağın Şeksna adlı kolu üzerine inşa edilen barajın arkasında biriken sularla oluşmuştur. 1941'de oluşmaya başlayan gölet projesinin tamamlandığı 1947'de 4 580 km²'lik bir alanı kaplıyordu. En geniş yeri 60 km, derinliği ortalama 5,6 m olan Ribinsk Baraj Gölü, o dönemde dünyanın en büyük yapay gölüydü. Volga Irmağının akışını düzenleyen ve Moskova ve öteki kentlere elektrik enerjisi sağlayan gölet, Volga-Baltık Suyolu'nun parçasını oluşturur.

Rıfailik, RİFAİYE ya da RUFAYİE olarak da bilinir. Arap mutasavvıf Ahmed Rifai'nin(*) kurduğu tarikat. İslam dünyasındaki en yaygın tarikatlardan biridir.

Kurucusunun tanımına göre Rıfailik bid'at ve hurafelerden uzak bir din, varlıklardan uzak ibadet, Tanrı dışındaki varlıklara bağlanmayan bir yürek, hayağı zevklere tutsak düşmeyen bir nefis temeline dayanır. Dini Tanrı'ya özgü kılmak ve içtenlik, verilmeyeni istememek, verileni geri çevirmemek, mal binkırmemek ve başkalarının ayıplarını görmemek de tarikatın önemli ilkeleridir. Rıfailiye göre çile, kişinin ruhsal açıdan olgunlaşması için başlıca araçtır.

Rıfaiye tarikatına giriş özel bir törenle gerçekleşir. Ardından müride çeşitli zikirler verilir. Ayrıca mürşit ya da vekilince yönetilen toplu zikirler de yapılır. Sesli yapılan bu zikirlerde Kuran'dan bölümler ve dualar okunur; zikirde ritim sağlanmasında müzik aletlerinden de yararlanılır. Rıfailik, riyazet ve halvet uygulaması bakımından da öteki tarikatlardan ayrılır. Tasavvuf eğitimi

boyunca her Rıfaiye müridi için zorunlu dokuz riyazet vardır. Bunların dördü munt ilk eğitimini tamamlayıp "çavuş"luk derecesine ulaştıktan sonrasıyla ilgilidir. Bu riyazetleri tamamlayan munt nakiblik derecesine yükselir. Nakiblik derecesinin beşinci riyazetini de tamamlayarak gerekli olgunluğa ulaşanlar, halife olabilecek duruma gelmiş sayılır.

Rıfaiye tarikatında iki türlü halvet vardır. Bunlardan biri, halifelik derecesine yükseltilecek kişilere özgü halvet-i tezhiptir. İkinci halvet, halvet-i muharremiye adını taşır. Her yıl muharremi ayının ilk yedi gününe özgü olan bu halvet de halifeler ve müritler için farklıdır. Rıfaiyenin haftalık halvetlere girmek, siyah sarık giymek, seccadede oturmak, halka halinde zikretmek, def ve neybe vurmak gibi çeşitli ayinî tören ve gelenekleri vardır. Bunlar arasında "burhan" adıyla da bilinen havarik, gövdenin çeşitli yerleri ile yanaklara şış sokma, ateş yutma, ateşe girmek, ateşte kızdırılmış sacdan başlık giymek, kılıcın keskin yerine basma, yılan ve akreplerle oynama gibi toplu gösterilerden oluşur. Ahmed Rifai'den sonra ortaya çıkan bu gösteriler halk arasında büyük ilgi görür.

Rıfailik, bütün İslam dünyasına yayılma başarısı göstermiş tarikatlardan biridir. Anadolu ve Rumeli'de de yayılan tarikat buralarda fütüvvet ve Bektaşiliğin etkisi altına girerek özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir. Rıfailik de öbür tarikatlar gibi çok sayıda kollara ayrılır. Başlıca kolları Sayyadiye, Kayyaliye, Nuriye, İzzîye, Fenariye, Burhaniye, Fazliye, Cündeliye, Cemiliye, Dınniye, Ataiye, Sebsebiye, İmadiye ve Katnaniyedir.

rih bak. mıl

rih, eskiden mürekkeple yazılan yazıyı çabuk kurutmak için üstüne dökülen toz. Bugünkü kurutma kâğıdı yerine kullanılırdı. En iyi cins rih Manisa çevresindeki dağlardan çıkardı. Bu, kırmızıya çalan bir kumdu ve fırından çıktıktan sonra sarı bir renk alırdı. İstenirse çeşitli renklere de boyanırdı. Padişahların ya da vezirlerin yaldızlı rih kullandığı belgelerden anlaşıl-maktadır. Nâme-ı hümayunlarda genellikle altın rih kullanmak geleneği vardı. Rih, porselenden yapılmış delikli rihdanlara konur ve yazının henüz kurumamış son satır-ları üstüne serpilirdi. Çoğunlukla silindiri ya da hokka biçiminde olan rihdanlar cam, maden, gümüş hatta altından da yapılırdı. Hattatlar rih kullanmazlardı.

rika (Arapçada "kısa mektuplar"), aklâm-ı sitte denen altı temel yazıdan biri. Eskiden mektuplar, öyküler bu yazıyla yazılırdı. Rika, tevki yazının kurallarına bağlıdır ve onun, nesih yazı boyunda yazılan biçimidir. Rikada, birleşmeyen harfler yumuşuk çizgi-lerle birbirine bağlanır. Bazen harflerden birinin yazılmayıp bir çizgiyle gösterildiği de olur.

Rika aynı zamanda vakıf işlerinde ve Kuran'ların son sayfalarında da çok kullanılmıştır. Bu son sayfada hattatlar kendi adlarını, Kuran'ı yazdıkları yeri ve tarihi belirtirlerdi. Osmanlı döneminde hattatların, yetiştirdikleri öğrencilerinin icazetna-melerinin altına izin cümlesini rikayla yazmalarını gelenektendi. Bu nedenle rikaya icaze yazısı da (hatt-ı icaze) denmiştir.

rik'a, divani yazıdan Osmanlı hattatlarının geliştirdiği yazı türü. İlk basit örneklerine 18. yüzyıl ortalarında rastlanır. Bâbîâlî rik'ası(*) ve İzzet Efendi rik'ası(*) olmak üzere başlıca iki üslubu vardır.

ritl (Arapçada "büyük kadeh"), RATL olarak da bilinir. İslam ülkelerinde eskiden

kullanılan ağırlık ölçüsü. Genellikle tahıl ölçmekte kullanılır ve bölgeden bölgeye değişiklik gösterirdi. Bir Şam ritli 480 dirhem (1,539 kg), Bağdat ritli 128,56 dirhem (0,412 kg) olurdu. Halk arasında ise iki avuç dolusu tahıl 1 ritl sayılırdı; bu da yaklaşık 1 Bağdat ritli ağırlığındaydı. II Mesrutiyet sırasında Evzan ve Ekyal-i Ceditde Kararnamesi (Yeni Ölçü ve Ağırlıklar Kararnamesi) yürürlüğe girdikten sonra düzenlenen resmi cetvellerde 1 Halep ritli 2 okka (2,564 kg), 1 Şam ritli 2,25 okka (2,884 kg) sayıldı.

Rıza bak. Aka, Rıza

Rıza, asıl adı ZEHRİMARZADE SEYYİD MEH-MED (d. Edirne - ö. 1671, Edirne), Osmanlı tezkire yazarı. Edirne'nin tanınmış ailelerinden birinin çocuğuydu. Medrese öğrenimi gördü. Müderrislik ve naiplik yaptı. Son görevi Uzunköprü müftülüğüydü. Bilinen tek yapıtı *Tezkire-i Rıza* (1898), 1591-1641 arasında yaşamış şairlerin yaşamöykülerini ve şiirlerinden örnekleri içerir. Kitabın birinci bölümünde şiir yazmış 11 padişah da yer alır. Bazı kaynaklarda Rıza'nın bir de *Divan*'ı olduğu belirtilir.

rıza, tasavvufta, mutasavvıfın yazgısını ve her olayı gönül hoşnutluğuyla karşılaması. Mutasavvıf, kendini tanrısal isteme teslim etmiş, yazgısına boyun eğmiş kişidir. Bu nedenle tanrısal istemin bir yansıması olan olayları sevinç ve hoşnutlukla karşılamak zorundadır. Bazı mutasavvıflara göre rıza, sabır ve tevekkülün son aşaması olan bir makamdır. Dolayısıyla kişi bu makama kendi çabasıyla ulaşır. Bazıları da rızanın bir makam değil, Tanrı'nın kalbe yerleştiği bir hal olduğunu savunur. İki görüşü uzlaştırmaya çalışan mutasavvıflara göre rıza, başlangıcı bakımından kişinin çalışmasıyla elde edebileceği bir makam, ama sonu bakımından kazanılmamış bir haldir.

Ünlü mutasavvıflardan Cüneyd'e göre rıza kişisel istemin ortadan kaldırılmasıdır. Muhasibi'ye göre rıza, belalar karşısında kalbin dinginlik içinde bulunmasıdır. Zünnun-ı Mısri, rızanın üç belirtisini ayırt eder Tanrı'nın kader ve kazası gereği ortaya çıkacak olaydan önce kişisel istemi terk etmek, olaydan sonra bundan acı duymamak ve bela içindeyken bile tanrısal sevginin coşkusu duymak.

Rıza Efendi (KEMANİ) (d. 1780, İstanbul - ö. 1852, İstanbul), 19. yüzyılın ilk yarısının tanınmış bestecilerinden.

Enderun'da yetişti. Kemani ve besteci olarak kendini kabul ettirdi. Günümüze ulaşabilen 43 yapıtından 39'u şarkı, ikisi peşrev, ikisi de sazsemaaisidir. III. Selim okulunun üslubunu sürdüren şarkıları da ünlüdür; ama özellikle tahirbuselik peşrevi ile tanınmıştır. Rıza Efendi, Batı müziği etkisiyle geleneksel melodi anlayışını ilk kez bu saz eserinde büyük bir başarıyla birleştirmiştir. Tahirbuselik sazsemaaisi de çok başarılı bir yapıttır. Ünlü şarkıları arasında "Ne semtten canım bu geliş" (bıyati), "Meramı andelibin vasl-ı güldür" (şehnaz), "Meyleyip ağıyın aldın yanına" (hüzzam) sayılabilir.

Rıza Kuli Han, mahlası HİDAYET (d. 1800, Tahrân - ö. 29 Haziran 1871, Tahrân, İran). İranlı şair ve yazar. Avrupa dillerinden yaptığı çevirilerle İran edebiyatının yeni bir biçim kazanmasına katkıda bulunmuştur. Kaçar hanedanının yüksek rütbeli bir subayının oğluydu. Kuçuk yaşta yetim kaldı. Yakınlarının yardımıyla Şiraz'da iyi bir öğrenim gördü. Fars genel valisince korun-du ve desteklendi. Muhammed Şah'ın oğlu Abbas Mirza'nın eğitimiyle görevlendirildi.

(1838). Nasıreddin Şah döneminde Hive elçiliğine atandı. Daha sonra Darülfünun müdürlüğü yaptı.

Gençliğinde Çâkir mahlasıyla gazeller söyleyen, sonraları Hidayet mahlasını alan Rıza Kuli Han'ın en tanınmış yapıtı *Mecma'ü'l-Fusaha* (1877, 2 cilt) İran şairlerinin yaşamöyküleriyle, şiirlerinden örnekler içerir. *Riyazü'l-Arifin* (1887) tasavvuf şairlerini konu alan bir çalışmadır. Yapıtları arasında ayrı bir yeri olan *Sefername-i Harizm* (1879) İranlı tarihçilerin yararlandığı önemli bir kaynaktır. Tarih, coğrafya ve arkeolojiye ilişkin yararlı bilgiler içeren bu kitapta ayrıca dönemin gelenek ve görenekleri yalın bir dille anlatılır. Rıza Kuli Han'ın *Ravzatü's-Safa-i Nasırî'si* (1953) Doğu kaynaklarına ve resmi belgelere dayanan önemli bir çalışmadır. Yapıt siyasal olayların yanı sıra ayrıntılı coğrafya, sanat ve edebiyat bilgileriyle tasavvuf konusunda kapsamlı bir önsöz içerir. Rıza Kuli Han'ın yaklaşık 30 bin beyitlik *Divan*'ı henüz basılmamıştır.

Rıza Nur bak. Nur, Rıza

Rıza Tevfik, tam adı RIZA TEVFIK BÖLÜKBAŞI (d. 7 Ocak 1869, Cisrimustafapaşa [bugün Svilengrad, Bulgaristan], Edirne - ö. 30 Aralık 1949, İstanbul), şair ve yazar. Hece ölçüsünün yaygınlaşmasını ve halk şiirinin aydın kesimlere ulaştırılmasına yönelik çabalarıyla tanınır. Felsefi konulara olan ilgisi nedeniyle "Feylesof Rıza Tevfik" olarak da bilinir.

Kaymakam Hoca Mehmed Tevfik Efendi'nin oğluydu. Mekteb-i Mülkiye'de

Rıza Tevfik
Arkeoloji ve Sanat Dergisi Arşivi

(bugün Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) okurken öğrenci hareketlerine katıldığı için okuldan çıkarıldı. 1897'de Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'yi (Sivil Tıbbiye) bitirerek bir süre hekimlik yaptı. 1907'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. II. Meşrutiyet'in ilanından (23 Temmuz 1908) sonra Edirne mebusu seçildi. 1912'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na girdi. Yeniden mebus seçilemeyince bir süre siyasetten uzak kaldı. Mondros Mütarekesi'nin (1918) imzalanmasından sonra Tevfik Paşa kabinesinde maarif nazırlığına, Damat Ferid Paşa kabinesinde de Şura-yı Devlet reisliğine getirildi. Daha sonra Heyet-i Ayan üyesi seçildi. Osmanlı muharriri sıfatıyla Sèvres Antlaşması'nı imzalayan kurulda yer aldı (1920). Bu arada Darülfünun-ı Osmani (sonradan İstanbul Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'nde felsefe dersleri verdi. Kurtuluş Savaşı'na karşı çıktığı için savaşın kazanılmasından sonra yurtdışına kaçtı. Daha sonra Yüzellilikler listesinde alındı. Sürgün yıllarını Ürdün ve Lübnan'da geçirdi. Yüzelliliklerin bağışlanmasından sonra 1943'te Türkiye'ye döndü.

Başlangıçta Abdülhak Hamid (Tarhan) ve Tevfik Fikret'in etkisinde kalarak aruz ölçüsüyle Edebiyat-ı Cedide akımının çizgisinde ürünler veren Rıza Tevfik daha sonra hece

ölçüsünü benimsedi. Saz ve tekke şiiri geleneğinden yararlanarak duygulu, içtenlikli koşmalar ve nefesler yazdı; halk şiirini aydın okur çevresine tanıtmaya çalıştı. Şiirlerini *Serab-ı Ömrüm* (1934; yb 1949) adlı kitapta toplayan Rıza Tevfik'in öbür yapıtları arasında *Felsefe Dersleri* (1914-19, 2 bölüm), *Mufasssal Kamus-ı Felsefe* (1916-20, 2 cilt), *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazat-ı Felsefesi* (1918), *Tevfik Fikret* (1945) ve *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri* (ös 1982, yay. haz. Abdullah Uçman) sayılabilir.

ria, ırmak ağzlarında ya da akarsuların kazdığı derin vadilerin aşağı kesimlerinde deniz baskını sonucunda oluşan yüksek kenarlı kıyı biçimi.

Ria'ların oluşumu, aşınma ve buzullaşmayla ilgilidir. Son jeolojik dönemde buzulların erimesi sonucunda yükselen deniz düzeyi, eski kütlelerin içinde akarsuların kazdığı genç vadileri sular altında bırakmış, böylece *ria*'lar ortaya çıkmıştır. Bazı *ria*'lar da, kıyısında yer aldıkları kara kütlelerinin magmaya batması sonucunda oluşmuştur. Aşınımın başlarında ve daha akarsuların taşıdığı malzemelerle dolmadık deniz suları tarafından boğulan bu vadilerin ağız kesimleri oldukça derindir. Dağ, plato ve ova kenarlarında rastlanabilen *ria*'lı kıyılar, oluşturdukları girintinin biçimine uygun olarak koy, körfez, halç adlarıyla da anılır. *Ria*'lara daha çok İspanya'nın Galicia kıyıları ile İngiltere, Kore ve Çin'de rastlanır. İstanbul'daki Haliç de tipik bir *ria*'dır.

Kalkerlerden oluşan kütlelerin kıyısında görülen *ria*'lar, *kalank* (Fransızca *calanque*: "küçük koy") adıyla anılır. Kalın saf kalker katmanlarından oluşan kıyılarda rastlanan *kalank*'lar üç aşamadan geçerek ortaya çıkmıştır. Son Buzul Çağında donmuş kesimlerden gelen akarsular, kıyı yakınındaki donmamış kalkerli arazide yeraltına sızarak galeri ve mağaraların oluşmasına yol açmıştır. Daha sonra buzulların eridiği sırada yatak kazmaya başlayan akarsular, kıyı yakınında eskiden oluşmuş yeraltı mağara ve galerilerinin tavanlarının çökmesine neden olmuştur. Böylece ortaya çıkan dik kenarlı kıyı, akarsu aşındırmasının sürmesine bağlı olarak iç kesimlere doğru sokulmuştur. Bu girintilerin daha sonra deniz altında kalmasıyla *kalank*'lı kıyının oluşumu tamamlanmıştır. *Kalank*'lara daha çok Güney Fransa'da, Marsilya kentinin doğusundaki kıyılarla İskoçya ve Laponya kıyılarından rastlanır. Türkiye'nin Akdeniz kıyısında, Mersin ile Silifke arasında da bazı *kalank*'lar vardır.

Riau, Endonezya'da, Sumatra Adasının ortadoğu kesiminde il (*propinsi*). Yüzölçümü 94.562 km²'dir. Doğudaki Karimun, Batam ve Bintan adaları ile Malakka Boğazındaki Lingga, Singkep, Rupat ve Bengkalis adalarını ve Güney Çin Denizindeki Natuna Adalarını da içine alır. Riau eskiden, başkenti Palembang (Sumatra) olan Budacı Şrivicaya İmparatorluğu'nun bir parçasını oluşturmuyordu. 14. yüzyılda Şrivicaya İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Macapahit İmparatorluğu'na bağlandı. Portekizliler 1511'de Malakka'daki Malay devletini ele geçirdi, bölgede Riau-Johor Krallığı kuruldu. Bölgeye 1596'da Felemenkiler, kısa bir süre sonra da İngilizler geldi. 18. yüzyılın sonunda bölgenin denetimi Felemenkilerin eline geçti. İngiltere ise 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında kısa bir süre için bölgeye egemen oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Japon işgali altında kalan Riau 1950'de yeni kurulan Endonezya Cumhuriyeti'ne katıldı.

İlin ortagüney sınırı yakınlarında, kuzeye doğru uzanan, ortalama 722 m yükseklikteki Tiga Puluh Dağları yer alır. Doğuya doğru akan Rokan, Tapung, Siak, Kampar ve Indragiri ırmaklarıyla beslenen bataklık kuşağı, Rupat ve Bengkalis adalarının büyük bölümünü kaplar ve Sumatra'nın kuzeydoğu kıyısından içerilere doğru uzanır. İldeki temel ekonomik etkinlik tarımdır. Bintan ve Singkep adalarında kalay ve boksit çıkarılır.

İlde Sakaylar, Lautlar, Hutanlar ve Akıklar gibi etnik topluluklarla az sayıda Çinli ve Malay yaşar; nüfusun çoğunluğu Müslümandır. Nüfus (1990 geç.) 3.306.000.

riba, İslam öncesinde ve İslamın ilk yıllarında Arap toplumunda uygulanan katlamalı faiz işlemi.

Kuran, şiddetle yasakladığı ve ağır cezalar öngördüğü ribayı "ez'af-ı muzaaf" (kat kat olmuş, katlanmış) biçiminde nitelerken, Cahiliye döneminden beri uygulanagelen faiz işlemine değinir. Cahiliye ribası, borcu ödemeyi belli bir süre ertelemeye karşılık ödünç verilen anaparanın kat kat artmasına neden olan fahiş faiz olarak tanımlanabilir. Bu nedenle Kuran'ın yasakladığı riba uygulaması günümüzde daha çok murabaha ya da tefecilik sözcükleriyle karşılanabilir.

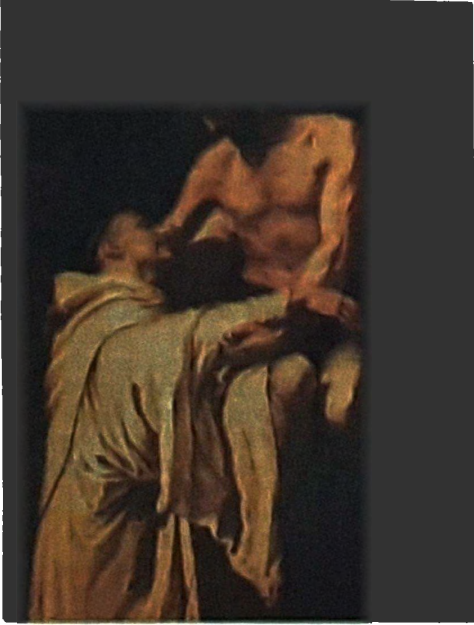
İslamın yayılma dönemlerinde faiz işlemelerinin çeşitlenmesi, fıkıhçıların ribayı yeniden tanımlama zorunluluğuyla karşı karşıya getirdi. Sonradan ortaya atılan hadislerde göre aynı cinsten malların değişiminde bütün fazlalıklar riba (riba-i fadl) sayılıyordu. Fıkıh bilginleri, gerçek ribaya yol açabileceği kaygısıyla, söz konusu hadisleri de dikkate alarak "karşılıksız bütün fazlalıklar ribadır" ve "riba kuşkusu taşıyan her işlem ribadır" gibi genel kurallar koyma yoluna gittiler. Böylece ribayı, malı malla değiştiren sözleşmenin taraflarından biri lehine şart koşulan ve karşılığı bulunmayan şer'i anlamdaki fazlalık biçiminde tanımladılar. Bu tanıma göre iyi kalitede buğday ile kalitesiz buğdayın ya da tohumluk buğday ile ekmeklik buğdayın değişiminde ödenecek fazlalık riba ve haram sayılıyordu. Bütün ticari ilişkileri açmaza sokan bu tanımlama, ticari işlemlerin yürütülebilmesi için hileli çözümler (hile-i şer'iye) geliştirilmesine yol açtı.

Fıkıhçıların içtihatla belirledikleri, Kuran'ın yasakladığı riba dışındaki faiz işlemelerine ilişkin yargılar ilk kez 19. yüzyıl sonlarına doğru sorgulanmaya başladı. Çağdaş İslam bilginlerinin büyük bölümü geleneksel yargıları sürdürürken, bazıları ekonomik koşulların bir gereği olan ve riba ölçülerine uymayan faiz işlemlerini amaçları, nitelikleri ve sonuçları açısından değerlendirerek yeni yargılara yöneldiler. Riba kapsamına girmeyen faiz işlemlerini yasaklama dışında tutan bu yeni yaklaşıma göre riba ile faiz arasında çok temel ayrımlar vardır. Ayrıca bak. faiz; murabaha.

Ribalta, Francisco (d. 1565, Castellón de la Plana - ö. 12 Ocak 1628, Valencia, İspanya), İtalya'da Caravaggio'nun başlattığı gerçekçi üsluptan etkilenen ilk İspanyol ressamlardan. Biçimlere sağlamlık kazandırmak amacıyla ışık-gölge karşılığını ülkende ilk kullanan sanatçıdır. Kendinden sonraki İspanyol ressamlarını önemli ölçüde etkilemiştir.

Önce Navarrete el Mudo'nun yanında El Escorial'de, daha sonra da Madrid'de çalıştığı sanılır. İlk döneminden günümüze ulaşan tek yapıtı, maniyerist üsluptaki "Çarmıha Geriliş"tir (1582, Ermitaj Müzesi, Pe-

tersburg). 1598'de Valencia'ya giden Ribalta, Başpiskopos Juan de Ribera'nın desteğiyle büyük bir atölye kurdu. Bu dönemde yaptığı Algemesi Kilisesi'ndeki "Santiago Altar Panosu" (1603, 1610) gibi yapıtları taklitçi ve sıradan olmakla birlikte, 1612'den sonra özgün ve görkemli resimler gerçekleştirdi. "Şarkıcı" (Prado Müzesi, Madrid), "Aziz Bernard'ı Kutsayan İsa" (Prado Müzesi, Madrid) ve "Porticoeli Altar Panosu" (El Güzel Sanatlar Müzesi, Valencia) gibi anıtsal görünümleri, hacimli

"Aziz Bernard'ı Kutsayan İsa", Ribalta'nın bir yağlıboya çalışması; Prado Müzesi, Madrid
A. Günerel-Osman Agency

figürleri, yalın kompozisyonları ve gerçekçi ışık kullanımlarıyla dikkati çeken yapıtlar yarattı. Bu geç dönem resimleri, Velázquez, Zurbarán ve José de Ribera gibi 17. yüzyıl ressamlarının yapıtlarının habercisidir.

Ribas, Óscar (Bento) (d. 17 Ağustos 1909, Luanda - ö. 1961, Angola), Angola'nın Kimbundu dilini konuşan Bambundu halklarının geleneksel sözlü edebiyatını yazıya geçiren etnolog, halkbilimci ve yazar.

Babası Portekizli, annesi Angolalıydı. Yirmi yaşlarında görme yetisini kaybetmesine karşın, araştırmalarını ve yazarlığı sürdürdü. İlk edebi yapıtları, 19. yüzyıl sonlarının Portekiz yazarlarından esinlenerek yazdığı romantik öykülerdi. Halk kültüründen öğeler taşıyan *Uanga* (1951; Büyü) adlı romanı ve Angola'yla ilgili öykülerini topladığı *Ecos da Minha Terra* (1952; Ülkemden Yankılar) ile Afrika kültürüne ağırlık vermeye başladı. Her iki yapıt da, keskin psikolojik gözlemlerle ve derin bir sevecenlikle dolu canlı bir üslupla yazılmıştı ve Bambundu bilgeliliğini yansıtıyordu. On sekiz yıllık bir araştırma sonunda tamamladığı, Bambundu kültür ve dinini inceleyen *Ilundo: Divindades e Ritos Angolanos* (1958; Ilundo: Angola Kehanetleri ve Ayinleri) adlı yapıtı, Angola Enstitüsü'nün verdiği Etnografya Ödülü'nü kazandı. Bunu, bir Kimbundu dili sözlüğüyle Angola masalları ve atasözlerinin Portekizcelerini içeren *Missossa: Literatura Tradicional Angolana* (1961, 1962, 1964, 3 cilt; Missossa: Geleneksel Angola Edebiyatı) izledi. En ünlü öyküsü "A Praga" (Lanet) 1952'de Londra'da Margaret Wong Ödülü'nü kazandı. Ribas Angola ve Portekiz'in yanı sıra, 1963'te

ve 1968'de ziyaret ettiği Brezilya'da da edebiyat çevrelerinin övgüsünü topladı. Otobiyografisi *Tudo Isto Aconteceu* (1975; Bunların Hepsisi Oldu), Siyah ve beyazların kardeşçe yaşadığı bir Angola'ya duyduğu özlemi yansıtır.

ribat, eskiden İslam devletlerinde sınır boylarında gözcülük amacıyla kurulan karakol. İslamın ilk dönemlerinde ortaya çıkan ribatlar önceleri yalnızca askeri amaçla yapılırken, giderek tasavvuf ağırlıklı, çok yönlü kurumlar durumuna gelmiş, ama askeri niteliğini de korumuştur.

Ribat, adını Kuran'dan alır. Bir âyet müminlere murabata yapmalarını buyurur (Âl-i İmrân 200). Murabata, ribat kurmak, düşmana karşı çıkmak, uyanık olmak gibi anlamlara gelir. Ribatin önemi hadislerde de vurgulanmıştır.

Bu nedenle ilk ribatlar doğrudan cihad amaçlı yapılar olarak kuruldu. İslamın yayıldığı hemen her yerde görülen ribatlar, toplumsal ve coğrafi koşulların da etkisiyle farklı nitelikler kazandıysa da, hiçbir zaman bir cihad (cihadü'l-ıstı'ar ve cihadü'l-ı ekber) merkezi olma özelliklerini yitirmedi. Amu ribatlar zamanla içe dönük savaşın, tasavvufi eğitimin merkezi durumuna geldi, ribat sözcüğü de tekke ve zaviye sözcükleriyle eşanlamda kullanılmaya başladı.

Başlangıçta sınır boylarında küçük karakollar olan ribatlar, daha sonra baskınlar sırasında büyük bir köyün halkını dışardan yardım almadan birkaç hafta besleyebilecek büyüklüğe ulaştı. Ambarı, ahır, hamamı, mescidi, kütüphanesi ve daha başka bölümleriyle büyük ve sağlam bir kale görünümü kazandı. Sınırlar genişledikçe gerilerde kalan ribatlar başka toplumsal görevler de yüklendi. Bazı ribatlar yol güvenliğini sağlayan karakollara dönüşürken, bazıları han ve kervansaray görevi yapmaya başladı. Özellikle Türkistan'daki bazı ribatlar birer eğitim kurumu haline geldi. Ünlü kelimat bilgini Maturidi ile Ebu Kasım Hakim Semerkandî'nin Semerkand'da medreseye dönüştürülerek Ribat-ı Gaziyân (Gaziler Medresesi) adı verilen bir ribatta ders verdikleri bilinmektedir.

İslamda cihadın iki yönlü bir eylem olarak görülmesi, savaşçı dervişlerin ribatlara ilgi göstermelerine yol açtı. Ülke içlerinde, özellikle ıssız yörelerde kalan ribatlar ise bütünüyle tekke ve zaviyelere dönüştü. Bu tür ribatlar Anadolu'nun İslamlaşmasında da önemli rol oynadı.

Ribat-ı Şerif, İran'ın kuzeyinde, Meşhed ile Serahs kentleri arasında Büyük Selçuklu ribatı. Yapılış tarihinin 1114/15 olduğu sanılmaktadır. Sağır duvarları ve köşe kuleleriyle kale görünümünde kültürel bir yapıdır. Planı bir dikdörtgen biçimindedir ve her iksinin de ortası avlulu iki bölümden oluşur. Yapiya dar kenarlarından birinin ortasındaki yanları ileriye taşan kulelerle güçlendirilmiş bir kapıdan girilir. Bu kapının arkasında yer alan eyvan, enine dikdörtgen biçimli birinci avluva açılır. Karşıya gelen ikinci bir eyvan da ikinci bölüme ulaşan geçidin ağızını oluşturur. Sağ ve sol yandaki öbür iki eyvanın eklenmesiyle bu bölüm Büyük Selçuklu mimarlığındaki avlusu dört eyvanlı yapı şemasına uyar. Avlunun üç yanı revaklı, ikinci bölüme geçit veren eyvanın bulunduğu dördüncü yanı revaksızdır.

İkinci bölüm kare planlı avlusu, bunun dört kenarını dolanan revakları, her kenarın ortasında birer taneden dört eyvanı ile tam simetrik düzendedir. Eyvanların arkasında kubbeli birer mekân yer alır. Girişin karşısındaki ana eyvan kemerinin çevresi kesme tuğladan geçmeli geometrik örgeler

ve küfi yazı kuşağıyla çok zengin biçimde bezenmiştir. Buradaki bir yazıtta, yapının 1153'te ayaklanan Oguzlarca yıkıldıktan sonra ertesi yıl yeniden yapıldığı belirtilmiştir. Bugün ana eyvan kemeri dışında büyük bölümü yıkık olmakla birlikte, zamanında Ribat-ı Şerifin Büyük Selçukluların en görkemli mimarlık yapıtlarından biri olduğu anlaşılmaktadır.

Ribbentrop, Joachim von (d. 30 Nisan 1893, Wesel - ö. 16 Ekim 1946, Nürnberg, Almanya), Alman diplomat ve Hitler'in dışişleri bakanı (1933-45).

Almanya, İsviçre, Fransa ve İngiltere'de öğrenim gördü. I. Dünya Savaşı sırasında

Ribbentrop
Heinrich Holtmann, Münch

Doğu Cephesi'nde hafif süvari birliklerinde çalıştı. Daha sonra görevli olarak Osmanlı Devleti'ne gönderildi. Savaş sonrasında Almanya'ya dönerek iş yaşamına atıldı. 1920'de zengin bir şampanya üreticisinin kızıyla evlendi.

1932'de Adolf Hitler'le tanıştıktan kısa süre sonra Nazi Partisi'ne katıldı. Nazilerin iktidara gelmesinin (30 Ocak 1933) ardından Hitler'in dış politika başdanışmanı oldu. 1934'te Almanya adına Cenevre'deki silahsızlanma görüşmelerine katılmakla görevlendirildi. Haziran 1935'te Alman donanmasının yeniden silahlanmasına olanak sağlayan İngiliz-Alman Denizcilik Antlaşması'nı imzaladı. 1936'da Londra büyükelçiliğine atandı ve iki yıl bu görevde kaldı. Bu sırada Japonya'yla Almanya arasında Anti-Komintern Pakt'ın imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmelere başkanlık etti (1936).

Şubat 1938'de dışişleri bakanlığına atandıktan sonra İtalya'yla "Çelik Pakt" olarak bilinen ittifak antlaşmasını imzaladı (22 Mayıs 1939). Ribbentrop'un en büyük diplomatik başarısı 23 Ağustos 1939'da imzalanan Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı oldu. Bu pakt Hitler'in Polonya saldırısının önündeki engelleri ortadan kaldırarak II. Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açtı.

Savaşla birlikte Ribbentrop'un dış politika alanındaki etkisi hızla azalmaya başladı. Japonya, İtalya ve Almanya arasında 27 Eylül 1940'ta ABD'ye karşı imzalanan Üçlü Pakt'tan sonra diplomasi ikincil önem taşıyan bir etkinlik durumuna geldi. 22 Temmuz 1944'te Hitler'e karşı düzenlenen suikast girişimine Dışişleri Bakanlığı personeline birkaç kişinin de katıldığının ortaya çıkmasıyla Hitler'in desteğini yitiren Ribbentrop, 14 Haziran 1945'te Hamburg'da Müttefikler tarafından yakalandı. Nürnberg'deki Uluslararası Askeri Mahkeme'de yargılanarak dört büyük suçtan idamı mahkûm edildi ve asıldı. Hapisteyken yazdığı *Zwischen London und Moskau* (Londra ve Moskova Arasında) adlı anı kitabı 1953'te yayımlandı.

Ribble Valley, İngiltere'nin kuzeybatısında, Lancashire ilinde (county) ilçe (borough). İlin orta kesiminde 583 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzey ve orta kesimleri Pennine Yükseltilerinin batısında kalır. Genç

ve ulçak bir vadiden akan Ribble Irmağı ilçenin güneydoğu ve güney kesimlerinin sularını toplar. Kireçtaşı oluşumlu bir tepe olan Pendle (558 m) ilçenin güney sınırındaki Clitheroe ve Whalley kentlerinin yakınındadır. İlçe merkezi Clitheroe bir ticaret ve hafif sanayi merkezidir. Yakınlarda kireçtaşı çıkarılır. Tepelerin eteklerinde koyun ve sığır otlatılır. Nüfus (1986 tah.) 51.900.

Ribbon Çavlanı, ABD'de, California eyaletinin ortadogu kesimindeki Yosemite Ulusal Parkı'nda, Sierra Nevada'nın batı yamaçlarında çavlan. Dünyanın en yüksek çavlanlarından biri olan Ribbon, 491 m'den aşağıya dökülür. Taşıdığı su hacmi mayıs ve haziran aylarında doruğa ulaşır. Kar sularıyla beslendiğinden kurak mevsimlerde zaman zaman kurur.

Ribbonizm, RIBANDIZM (İngilizce *ribbon* ya da *riband*: "bant", "şerit") olarak da bilinir. 18. yüzyıl sonunda Protestan Orange Derneği'ne karşı İrlanda'da oluşan gizli hareket. Değişik adlarla localar biçiminde örgütlenen hareket. İrlanda'nın her yanından, daha çok aşağı sınıfların katıldığı birliklerden oluşuyordu. Üyelerinin kollarına taktıkları yeşil pazubentlerden kaynaklanan Ribbonizm adı harekete sonradan, 1826 dolaylarında takıldı. 1855'te gücünün doruğuna erişen hareket daha sonra zayıfladı ve 1871'de yasadışı ilan edildi.

Ribe, Danimarka'da, Jutland'ın güneybatısında il (*amtskommune*) ve il merkezi kent. Ribe kenti Ribe Irmağının kıyısında. Kuzey Denizinden 6 km içeride yer alır. Danimarka'nın en eski kentlerinden biri olan Ribe'nin adı kayıtlara ilk kez 862'de geçti. 948'de piskoposluk merkezi oldu. Romanesk Ribe Katedrali 1122-70 arasında yapıldı. St. Catharinæ Kilisesi ve Manastırı 1228'de kuruldu.

Yüzölçümü 3.131 km² olan Ribe ilinin ekonomisi tarım ve mandracılığa dayanır. İl in en büyük kenti Esbjerg'dir. Nüfus (1987 tah.) belediye, 17.956; (1992 tah.) il, 219.800.

Ribeirão Preto, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin kuzeydoğusundaki dağlık bölgede kent. Pardo Irmağının kollarından Preto Çayının kıyısında, deniz düzeyinden 520 m yükseklikte yer alır. 1856'da kurulan ve önceleri Entre Rios, sonra da São Sebastião do Ribeirão Preto adlarıyla anılan yerleşme, 1870'te kent statüsü kazandı. Uzun süre ünlü bir kahve üretim merkezi olan kentin çevresinde bugün fasulye, pirinç, mısır, şeker kamışı, pamuk ve meyve de yetiştirilmektedir. Mogiana Demiryolu'nun ulaşımından sonra (1883) sanayi de gelişmiştir. Başlıca sanayi ürünleri kumaş, pamuk yağı ve biradır. Nüfus (1991) 430.805.

Ribeiro, Aquilino (Gomes) (d. 13 Eylül 1885, Beira Alta - ö. 27 Mayıs 1963, Lizbon, Portekiz). Portekizli romancı. 1930'da yenigerçekçi bölgeci akımın doğmasına değin Portekiz romanının önde gelen temsilcisi olmuştur.

1908-32 arasında devrimci çalışmaları nedeniyle birçok kez ülke dışına kaçmak zorunda kaldı. Sürgün yaşamının büyük bölümünü Paris'te geçirdi. Ülkesinin en çok ürün veren yazarlarından biri olmasına karşın, yapıtlarında kırsal kuzeydoğu kesimine özgü bölgesel bir lehçe kullandığı için okur kitlesi sınırlı kaldı. Yapıtlarının çoğunda Beira Alta'da geçen gençlik yıllarında gözlemlediği insan tiplerini ve yaşam biçimlerini betimledi. İlk romanları *Jardim das Tormentas* (1914; İşkence Bahçesi) ve *Terras do demo*'yu (1919; Şeytanın Toprakları)

Estrada de Santiago'da (1922; Santiago Yolu) topladığı öyküler izledi.

Kırk yıllık edebiyat yaşamı boyunca yaklaşık 20'yi aşkın roman yayımlayan Ribeiro bunların çoğunda köylü argosunu ve eski konuşma biçimlerini içeren bir üslup kullandı ve belirli bir coğrafi bölgeye özgü insan karakterlerini, hayvanları ve bitkileri büyük bir ustalıkla betimledi. Son yapıtları arasında *A casa grande de Romarigães* (1957; Romarigães'in Büyük Evi) ve *Quando os lobos uivam* (1958; Kurtlar Ulurken) sayılabilir.

Ribeiro, Bernardim (d. y. 1482, Torrão - ö. Ekim 1552, Lizbon, Portekiz). Portekizli şair ve yazar. Düzyazı romansı ve kırsal yaşamı anlatan şiirleriyle (beş adet idil ya da epglog) pastoral edebiyatın Portekiz'deki ilk örneklerini vermiştir. Karşılıksız aşk temasını işlediği lirik şiirleriyle de, Portekiz edebiyatının gelişimini derinden etkileyen özlem şiiri (*saudade*) geleneğine öncülük etmiştir.

Ribeiro'nun pastoral şiirlerinin yanı sıra bir de *Livro das Saudades* (1554-57; Özlemler Kitabı) adlı pastoral şövalye romansı vardır. Daha çok *Hystoria de Menina e Moca* (Çocuk ve Genç Kızın Öyküsü) adıyla tanınan bu yapıt birçoklarıncı Rönesans dönemi Portekiz edebiyatının başyapıtı kabul edilir; yenilikçi üslubuyla Portekiz edebiyatında önemli bir geleneği başlatmıştır.

Ribeiro Couto, Rui (d. 12 Mart 1898, Santos, Brezilya - ö. 30 Mayıs 1963, Paris, Fransa), *modernismo*(*) akımının başlangıç yıllarının önde gelen adlarından Brezilyalı şair, öykücü ve diplomat. Önceleri simgeci şiirler yazmış, 1920'lerin başlarında Brezilya edebiyatına egemen olan *modernismo*'nun etkisiyle günlük yaşamı konu alan öykü ve şiirler yayımlamıştır. Portekizcenin yanı sıra Fransızca yapıtları da vardır.

En tanınmış öykü kitapları *O crime do estudante Batista* (1922; Öğrenci Batista'nın Suçu), *O clube das esposas enganadas* (1933; Aldatılmış Kadınlar Kulübü) ve *O largo da matriz*'dir (1940; Katedral Meydanı). Başlıca şiir kitapları arasında *Dia longo* (1944; Uzun Bir Gün), *Um homem na multidão* (1923; Kalabalıktaki Adam) ve *Mar e rio* (1952; Deniz ve Irmak) yer alır. 1934'te Brezilya Edebiyat Akademisi'ne üye seçilen Ribeiro Couto Marsilya, Paris, Hollanda, Lizbon ve Belgrad'da konsolosluk yapmış, ayrıca gazeteci olarak çalışmıştır.

ribekit, granit ya da siyenit gibi asidik korkayaçlarda bulunan amfibol minerali. Lıflı bir türü olan krokidolit(*), başkalaşım kökenlidir ve asbest olarak kullanılır. Ribekit, hem demir II, hem de demir III içeren bir sodyum silikattır; kimyasal yapısındaki demirin yerini magnezyum ya da magnezyum ile birlikte alüminyum alabilir ve

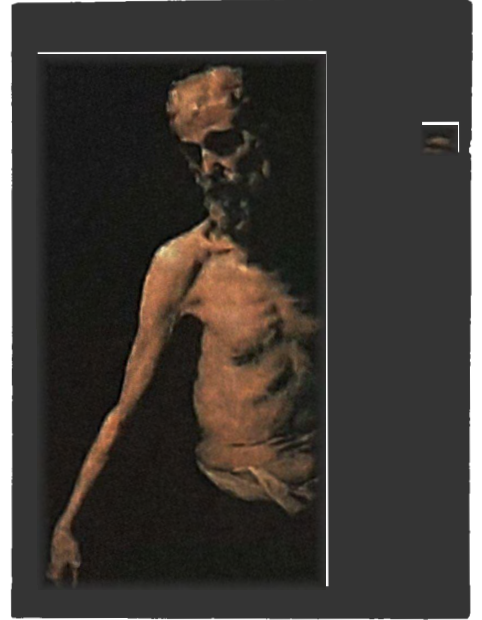

Edenizci'den ribekit tımarı, ABD
B. M. Shaw

bunun sonucunda magneziyoricit ya da glaukofan(*) oluşur. Magneziyoricitin özellikleri, glaukofan ile ribekitin arasındadır ve glaukofan gibi düşük tenörlü başkalaşım kayaçlarında yer alır. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. amfibol (tablo).

Ribera, José de, JUSEPE. JOSEF ya da GIUSEPPE olarak da yazılır, lakabı İSPANYOL. İtalyanca LO SPAGNOLETTO (v. 17 Şubat 1591, Jativa, İspanya - ö. 2 Eylül 1652, Napoli, İtalya), barok dönemin dramatik gerçekçiliği doğrultusundaki dinsel ve mitolojik konulu resimleriyle ünlü İspanyol ressam ve baskı ustası.

İspanya'daki yaşamına ilişkin ayrıntılı bilgi yoktur. İspanya'da Francisco Ribalta'dan

"Aziz Andreas", José de Ribera'nın bir yapıtı, y. 1635; Prado Müzesi, Madrid, İspanya
Anadolu Yayıncılık Arşivi

ders aldığı söylenir. İtalya'ya gittiği tarih de kesin olarak bilinmemekle birlikte, gençlik yıllarında Parma ve Roma'da çalıştığını gösteren kanıtlar vardır. 1626'da Roma'da Aziz Luka Akademisi'ne üye olan Ribera, 1631'de papalığın İsa tarikatının şövalyesi oldu.

Sonraki yıllarda Napoli okulunun kurucusu Caravaggio'dan etkilendi ve resimlerinde azizlerin ya da tanrıların çektiği ruhsal ve bedensel acıları göstermek için Caravaggio-culuk(*) olarak da bilinen *tenebrismo* tekniğini kullandı. Ayrıca, kalın boya üzerine kaba fırça vuruşlarıyla sakalları, kırıksık ve yara izi gibi ayrıntıları ürpertici bir gerçekçilikle verdi.

Ribera çok sayıda çizim yapmış birkaç 17. yüzyıl İspanyol ressamından biridir. Çizimlerinin çoğu başka sanatçılar tarafından taklit edilmiştir. Aside yedirme tekniğiyle yaptığı baskıları, türünün İtalya ve İspanya'daki en güzel örnekleri arasında kabul edilir. Bolognalı sanatçıların da etkisi altında kalmış olan Ribera'nın üslubunun başlıca özellikleri duyarlı dış çizgiler ve açıktan koyu gölgelere geçişteki ustalıktır. Yapıtları arasında birkaç tür resmi ile portre çalışması da bulunmakla birlikte, Ribera daha çok dinsel konulu resimler yapmıştır. Günlümüze ulaşan yapıtlarının tümü Napoli'ye yerleşmesinden sonraki döneme aittir.

Ribes, *Grossulariaceae* familyasından, 150 çalı türünü kapsayan cins. Bazı uzmanlarca

Saxifragales familyasında sınıflandırılan bu cinsin anayurdu, Kuzey Amerika'nın ılıman bölgelerinden Andlar'ın güneyine doğru uzayan kesimlerdir. Dikenli ya da dikensiz olabilen bu bitkilerin salkımlar halinde ya da tek tek açan çiçekleri ve jöle, marmelat ya da likör yapımında kullanılan küçük, etli meyveleri vardır.

Ribes cinsinin en iyi bilinen üyeleri bektasıüzümü (*Ribes uvacrispa*) ile çeşitli frenküüzümü türleridir. Frenküüzümlerinin, siyah frenküüzümü (*R. nigrum*) ve kırmızı frenküüzümü (*R. rubrum*) gibi çeşitli ana türlerden üretilmiş pek çok kültür çeşidi vardır. Gene meyveleri için yetiştirilen öbür türler arasında Amerika bektasıüzümü (*R. hirtellum*) ve *R. odoratum* sayılabilir. Alp frenküüzümü (*R. alpinum*), koyu pembe çiçekli *R. speciosum*, baharat kokulu sarı çiçekler taşıyan *R. aureum* ve *R. viburnifolium* ise süs bitkisi olarak değerlidir.

Bütün *Ribes* türleri veymut çamlarında kabarcık pası hastalığına yol açan mantarların arakonağıdır. Bu yüzden özellikle ABD'de veymut çamı bulunan bölgelerde *Ribes* türlerinin yetiştirilmesi yasaklanmıştır.

riboflavin bak. vitamin B₂

riboflavin eksikliği bak. vitamin B₂ eksikliği

ribonükleik asit (RNA), hücrede protein birleşimlenmesinde işlev gören ve bazı virüslerde genetik bilgiyi taşıyan yüksek molekül ağırlıklı, karmaşık yapılı organik bileşik. Riboz içeren farklı uzunluklardaki nükleotidlerin birbiri çevresinde sarmal yapısıyla oluşur. İçerdiği nükleotit sayısı, türüne göre değişir; taşıyıcı RNA'nın bir türünde bu sayı yüzden az, bazı türlerde birkaç bin kadardır. RNA'daki azotlu bazlar adenin, guanin, sitozin ve urasildir.

Haberci (*messenger*) RNA (mRNA), taşıyıcı RNA (tRNA) ve ribozom RNA'sı (rRNA) olmak üzere başlıca üç türü vardır. Protein birleşiminde mRNA çekirdekteki DNA'nın içerdiği kodları sitoplazmadaki protein birleşim yeri olan ribozomlara taşır. Ribozom RNA'sı ve proteinden oluşan ribozomlarda mRNA'nın taşıdığı kodlar okunur; mRNA'daki üçlü baz dizilerinin her biri belirli bir aminoasidin birleşimini sağlar; tRNA tarafından ribozomlara taşınan aminoasitler birleşerek proteinleri oluşturur.

Başlıca RNA türlerine ek olarak, hücrede başka küçük RNA molekülleriyle RNA ve proteinden oluşan ribonükleoproteinler de yer alır. Ribonükleoproteinlerin bazılarında RNA'nın enzim işlevi gördüğü anlaşılmıştır. RNA molekülünün yapısı 1965'te R.W. Holley tarafından tanımlanmıştır.

Ribot, Théodule-Armand (d. 18 Aralık 1839, Guingamp - ö. 9 Aralık 1916, Paris, Fransa), Fransız psikolog. Bellek yitimini fizyolojik bir belirti olarak tanımlamış, bu konuyu ele alan ilk yapılardan *Les Maladies de la mémoire*'de (1881; Bellek Hastalıkları) belleğin gelişimini ve hastalıklarını incelemiştir.

Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) doktora çalışmasını tamamladıktan sonra Sorbonne'da (1885-88) ve Collège de France'ta (1889-96) deneysel ve karşılaştırmalı psikoloji dersleri verdi. İngiliz ve Alman psikologların araştırmalarından etkilenecek normal dışı davranışlar psikolojisi alanında çalışmaya yöneldi. Bu konuda verdiği yapılarda istenç, kişilik ve dikkat bozukluklarını inceledi. Daha sonra-

ki yıllarda psikolojide duygulanım ve coşkunun yeriyle ilgilendi. Ribot'nun Türkçede *Hissiyat Ruhîyan* (1919, 1927) ve *Yaratıcı Muhayyele Hakkında Bir Kalem Tecrübesi* (1932) adlı yapıtları yayımlanmıştır.

Riboud, Marc (d. 24 Haziran 1923, Lyon, Fransa), 20. yüzyılın en ünlü ve önemli basın ve röportaj fotoğrafçılarından.

II. Dünya Savaşı sırasında Direniş Hareketi'ne katıldı. Savaşın sona endüstri mühendisliği öğrenimi gördü. Fotoğraf çekmeye 1936'da başladı. Fotoğraflarını gören Cartier-Bresson'un yüreklendirmesiyle 1952'de mühendisliği bırakarak fotoğrafçılık yapmaya karar verdi. Aynı yıl Magnum Photos'a girdi. 1955 ve 1956'da Uzakdoğu gezileri yaptı. 1957'de Çin Halk Cumhuriyeti'ne giren ilk fotoğrafçılarından biri oldu; Mao Zedong ve Zhou Enlai'nin fotoğraflarını çekti. 1958-59'da *Paris-Match* dergisi için Alaska'dan Acapulco'ya kadar uzanan "Dünyanın En Uzun Yolu" adlı bir gezi röportajı hazırladı. Aynı yıl Magnum Photos'un başkan yardımcısı oldu. Dünyanın pek çok yerini dolaştı ve fotoğraf çekti. Fotoğrafları *Life*, *Paris-Match*, *Look*, *Epoca*, *Der Stern*, *Le Monde* ve *The Sunday Times* gibi ünlü dergi ve gazetelerde yayımlandı.

1966'da *Le Monde* için Vietnam Savaşı'nı görüntüledi. 1969'da Kuzey Vietnam'da Ho Şi Minh'in ölümüne tanık oldu. 1971'de Bangladeş'in kurulmasıyla sonuçlanan iç savaşta bulundu. 1974'te Magnum Photos'un başkanı oldu, 1978'de bu görevinden ve ajanstan ayrılarak serbest çalışmaya başladı. Birkaç kez de Türkiye'ye gitti, Anadolu'da çalıştı. Ara Güler ile John Garret'in birlikte hazırladıkları *İstanbul* kitabına fotoğraflarıyla katkıda bulundu. Birçok kente sergiler açan ve Amerikan Dergi Fotoğrafçıları Derneği'nin (ASMP) üyesi olan Riboud, Alman Leica firmasının verdiği "Master of Leica" unvanını da taşımaktadır.

riboz, ribonükleik asit (RNA) molekülünde yer alan beş karbonlu şeker. RNA'nın belkemiği oluşturmak üzere fosfat gruplarıyla dönüşümlü olarak azotlu bazlara bağlanır. Nükleotit koenzimlerinin bileşenlerinden olan riboz fosfatları mikroorganizmalar tarafından histidin adlı aminoasidin birleşimlenmesinde kullanılır.

ribozom, bütün canlı hücrelerde büyük miktarlarda bulunan ve hücredeki protein birleşim yeri olan küçük parçacıklar. Hücre içinde serbest ya da endoplazmanın zarımsı ağ yapısına tutunmuş olarak bulunan küçük taneciklerdir. Ribozomun çapı 200 angström kadardır; yüzde 40 protein, yüzde 60 da RNA'dan oluşur. Yapısında dört RNA molekülü ile 70 kadar değişik protein bulunur. Biyimsel açıdan biri küçük, öbürü büyük iki alt birimin birleşiminden oluşur; bunların ikisinin de kendine özgü bir biçimi vardır. Her hücrede çok sayıda bulunan ribozomlar hücrenin toplam RNA'sının büyük bölümünü oluşturur.

Ribozomlar, genetik şifrenin taşıdığı bilgilerin protein moleküllerine dönüştürüldüğü yerlerdir. Haberci (*messenger*) RNA'ların (mRNA) taşıyıcı RNA (tRNA) dizisini belirlediği, tRNA'ların da aminoasitlere bağlanarak protein birleşimini gerçekleştirdiği yer burasıdır. Yeni birleşimlenen proteinler daha sonra ribozomlardan ayrılarak hücre içinde kullanılacakları yerlere gider.

Ricardo (Lelito), Cassiano (d. 26 Temmuz 1895, São José dos Campos - ö. 14 Ocak 1974, Rio de Janeiro, Brezilya), Brezilyalı şair, denemeci, edebiyat eleştirmeni ve gazeteci. Parnasçılıktan *modernismo*'ya(*)

ve 1960'ların somut şiir anlayışına kadar çok çeşitli akımlar içinde yer almıştır.

Şiir yazmaya 1915'te başladı ve 1971'e değin sürdürdü. 1920'lerin başlarında Raul Bopp, Menatti del Picchia ve Plinio Salgado ile birlikte Brezilya kültürü ve geleneklerini milliyetçi bir yaklaşımla yeniden canlandırmayı amaçlayan *modernismo* akımı içindeki "Anta" grubuna önderlik etti. En tanınmış şiir kitaplarından *Martim Cererê*'yi de (1928) bu dönemde yazdı. Milliyetçi düşüncelerini zamanla terk ederek *Jeremias semchorar* (1964) ile 1950'ler ve 1960'lardaki öteki şiir kitaplarında da belirgin olan, daha evrensel bir dünya görüşüne yöneldi. Şiir için kullanılan teknik terimlerde değişiklikler yapılmasını savunarak geleneksel *verso* (nazım) yerine *linossigno* terimini önerdi. Edebiyat kuramı konusunda da birçok yapıt veren Ricardo, 1970'lerin başlarına değin birkaç kuşağın genç şairleri üzerinde önemli bir etki bırakmış, 1937'de Brezilya Edebiyat Akademisi'ne üye seçilmiştir.

Ricardo, David (d. 18/19 Nisan 1772, Londra - ö. 11 Eylül 1823, Gatcombe Parkı, Gloucestershire, İngiltere), gelişmekte olan iktisat bilimini sistemleştiren ve klasik biçimine kavuşturan İngiliz iktisatçı. Birakınız yapsınlar(*) öğretisine dayalı görüşlerini en belirgin biçimde, işçiye ödenen ücretin onun asgari geçimini sağlayacak düzeyde kalacağını öngören Ücretlerin Tunç Yasası'yla ortaya koymuştur.

Londra Menkul Kıymetler Borsası'nda etkinlik gösteren zengin bir Felemenk Yahudisinin üçüncü oğluydu. On dört yaşında babasının yanında çalışmaya başladı. Ama 21 yaşındayken din yüzünden babasından koptu; Üniteryanizmi benimsedi ve Quaker tarikatından bir kızla evlendi. Borsada kendi başına simsarlığı sürdürerek yetenekleri ve kişiliği sayesinde güvenilir bir bankanın desteğini sağladı. Birkaç yıl içinde büyük kazançlar elde ettikten sonra ilgi duyduğu matematik, kimya, jeoloji ve edebiyat alanlarındaki araştırmalara yöneldi.

Ekonomik sorunlarla ilgilenmeye 1799'da Adam Smith'in *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776; *Ulusların Zenginliği*, 1985) adlı yapıtını okuduktan sonra başladı. On yıl boyunca, iktisat çalışmalarına ağırlık verdi. *Morning Chronicle*'de yayımlanan mektuplarını topladığı *The High Price of Bullion, a Proof of the Depreciation of Bank Notes* (1810; Banknotların Değer Yitirmesinin Bir Kanıtı Olarak Külçe Altının Yüksek Fiyatı) adlı ilk yapıtında İngiltere Merkez Bankası'nın izlediği politikaya ilişkin görüşlerini ortaya koydu. O sırada hükümet, Fransa ile yürütülen savaşlar nedeniyle Merkez Bankası'nın banknot karşılığında altın ödemesini yasaklamıştı. Nakit ödeme zorunluluğundan kurtulan Merkez Bankası ile öbür bankalar banknot basımını hızlandırmış, verdikleri kredi miktarını da artırmıştı.

David Ricardo, Thomas Phillips'in bir portresi. 1821; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery Londra

Merkez Bankası yöneticileri, fiyat artışları ve sterlinin değer kaybetmesi ile banka kredilerinin artması arasında bir ilişkinin bulunduğunu ileri sürüyorlardı. Ricardo, başka bazı iktisatçıların birlikte bu görüşü eleştirerek banknot miktarı ile fiyat düzeyi arasında yakın bir ilişkinin bulunduğunu, fiyat düzeyinin ise döviz kurlarını ve ülkeye giren ya da ülkeden çıkan altın miktarını etkilediğini belirtti. Merkez Bankası'nın genel koşullara uygun bir politika izleyerek ekonomideki para ve kredi hacmini denetlemesini savundu. Bu tartışma Merkez Bankası'nın sorumluluklarıyla ilgili anlayışın gelişmesinde önemli rol oynadı. Avam Kamarası'nın atadığı Külçe Altın Komitesi de Ricardo'nun görüşleri doğrultusunda Banka Kısıtlama Yasası'nın kaldırılmasını önerdi. Ricardo gene bu dönemde sonradan siyaset ve yayın konularında danışmanlığını yapacak olan filozof ve iktisatçı James Mill, filozof Jeremy Bentham ve nüfusun hep gıda maddelerinden daha hızlı artacağı yolundaki kuramıyla tanınan Thomas Malthus'la dostluk kurdu. 1814'te iş yaşamından çekilerek geniş topraklar satın aldığı Gloucestershire'daki malikânesine yerleşti.

Bugday fiyatlarının düşmesi üzerine Parlamento 1815'te, tahıl ithalatını ve ihracatını düzenleyen Tahıl Yasalarını çıkardı ve ithal bugdaydan alınan gümrük vergisini artırdı. Büyük tepki doğuran bu yasa yoğun tartışmalara yol açtı. Ricardo *Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock* (1815; Düşük Bugday Fiyatının Sermaye Kârlarına Etkisi Üzerine Deneme) adlı çalışmasını yayımlayarak tahıl ithalatından alınan gümrük vergisinin yükseltilmesinin, tarım kesimindeki rantları yükseltirken sanayicilerin kârlarını düşüreceğini savundu.

Ricardo, *Principles of Political Economy and Taxation* (1817; Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri) adlı yapıtında toplumsal ürünün üç temel sınıf, yani toprak sahipleri, işçiler ve sermaye sahipleri arasındaki bölüşümünü belirleyen yasaları çözümlemeye çalıştı. Bulgularını daha geniş bir alana uygulayarak çeşitli iktisadi ilkeler geliştirdi. Malların göreceli değerlerinin onların üretimi için gerekli emek miktarınca belirlendiğini öne sürdü. Kârların ücretlerle ters orantılı olarak, ücretlerin ise geçim için gerekli malların fiyatları ile aynı yönde değiştiğini belirtti. Nüfusun ve tarımsal üretimdeki marjinal maliyetin artmasının rantın yükselmesine neden olduğunu öne sürdü. Hızlı nüfus artışının ücretlerin usgari geçim düzeyinde kalmasına ve daha verimsiz toprakların tarımsal üretime açılmasına yol açarak kârları azaltacağını, bunun da sermaye oluşumunu engelleyeceğini belirtti. Dış ticaretin malların mutlak üretim maliyetlerine değil, göreceli maliyetlerle karşılaştırılmalı üstünlükleri yansıtan fiyat yapılarına dayandırılmasını savundu. Parasal sorunların, özellikle de vergi konusunu ele aldı. 1819'da Portarlington temsilcisi olarak girdiği Avam Kamarası'nda ekonomik konularda saygın bir konum kazandı ve serbest ticaret politikasının etkili bir savunucusu oldu. Sağlığının bozulması üzerine 1823'te parlamentodan ayrıldı.

Ricci, Matteo, Pinyin yazımında LI MADOU. Wade-Giles yazımında LI MA-TOU (d. 6 Ekim 1552, Macerata, Papalık Devletleri - ö. 11 Mayıs 1610, Çin), 16. yüzyılda Hristiyan öğretisini Çin'e tanıtan İtalyan Cizvit misyoneri.

İtalya'nın orta kesimindeki Macerata'nın soylu bir ailesinden geliyordu. 1561'de Cizvit papazlarının açtığı okula girdi. Klasik öğrenimini tamamladıktan sonra 16 yaşında hukuk öğrenimi için Roma'ya gitti. Orada

Cizvit yaşamına ilgi duydu ve 15 Ağustos 1571'de tarikata girmek için izin istedi. Tanınmış matematikçi Christopher Clavius'un yanında akademik çalışmalara başladıktan kısa süre sonra Uzakdoğu'da gönüllü çalışmayı kabul etti. Portekiz'in Hindistan kıyılarındaki ileri karakolu Goa'ya ve Mala-bar Kıyısındaki Koçin'e gönderildi. Nisan 1582'de Çin'e gitme emri aldı.

Ricci Çin'e ulaştığında ülke hâlâ yabancılarla kapalıydı. Ama Cizvitler artık Çin diliyle kültürünü öğrenmeye büyük önem veriyorlardı. Ulusal kültüre yakınlaşma girişimini, Ricci'yi Cizvit tarikatına kabul eden Alessandro Valignano başlatmıştı. Önce Michele Ruggieri, ardından Ricci Çin'deki misyonerlik etkinliklerini başlatmak üzere Portekiz'e bağlı Macau'ya çağrıldı. Ruggieri Cincedeği ilk Katolik kateşizmini yayımladı. Ricci de "On Bin Ülkenin Büyük Haritası" adlı büyük Dünya haritasının ilk örneğini hazırladı.

Ricci 1589'da Zhaoqing'den Shaozhou'ya (Shiuhing) geçti ve orada Konfüçyüsçü bilgin Qu Taisu ile yakın dostluk kurdu. Ona matematiğin temel ilkelerini öğretti; bunun karşılığında da mandarin'lerle (yüksek devlet görevlisi) Konfüçyüsçü bilginlerin çevresine girmeyi başardı. Bir süre sonra Pekin İmparatorluk Kenti'ne girme girişiminde bulundu. Ama Kore'deki bir Çin-Japon çarpışmasından sonra tüm yabancılarla kuşkuyla bakıldığından bu girişimi başarısızlıkla sonuçlandı (1595). Nanchang'da kaldığı süre (1595-98) içinde tanıştığı bir prensin isteği üzerine, dostluğu konu alan ilk Çince kitabını yazdı. Şubat 1599'da yerleştiği Nanking'de daha çok astronomi ve coğrafya ile ilgilendi. Burada gördüğü ilgiden cesaret alarak Pekin'e girmek için ikinci bir başvuruda bulundu. Kendisine eşlik eden genç meslektaşı İspanyol Diego Pantoja ile birlikte Ocak 1601'de kente girdi. İmparatorun huzuruna kabul edilmediyse de başkentte kalmasına izin verildi. Bundan sonra hep Pekin'de kaldı. Çiqli aydınlara Hristiyanlığı benimsetme çabaları önemli kişilerle tanışmasını sağladı. Bunlar arasında, daha sonra Çin'deki "İlk Katolik Kilisesi'nin Üç Temel Direği" adıyla anılan ve misyonerlere özellikle edebiyat çalışmalarında yardımcı olan Li Zhizao, Xu Guangqi ve Yang Tingyun ile Pekin'de hapse giren bilgin ve sivil görevli Feng Yingjing sayılabilir. Ricci Pekin'de bulunduğu yıllarda Çince kitaplar da yazmıştır.

Ricci-Curbastro, Gregorio (d. 12 Ocak 1853, Lugo, Papalık Devletleri - ö. 6 Ağustos 1925, Bologna, İtalya), günümüzde tansör çözümlemesi olarak adlandırılan soyut diferansiyel hesabı (Ricci hesabı olarak da bilinir) ortaya koyan İtalyan matematikçi. Tansör çözümlemesinin sistemli kuramını Ricci 1887-96 arasında oluşturmuş, sonradan bu kuram öğrencisi Tullio Levi-Civita tarafından önemli ölçüde geliştirilmiştir.

Koordinat sistemlerinin değişmesinden etkilenmeyen bağıntıları konu alan tansör çözümlemesinin kökleri ünlü Alman matematikçi Bernhard Riemann'ın diferansiyel geometrisinde yatar. Bu alanda uygun tekniklerin geliştirilmesi Alman matematikçi E.B. Christoffel'in çalışmalarıyla başlamış, İtalyan matematikçi E. Beltrami ve Alman matematikçi R.O.S. Lipschitz'in de konuya önemli katkıları olmuştur. Ricci'nin geliştirdiği bu yeni hesap yöntemi önceleri pek ilgi görmedi. Ama Einstein genel görelilik kuramının matematiksel yapısını oluştururken büyük ölçüde tansör çözümlemesinden yararlanınca yöntemin önemi anlaşıldı.

Tansör çözümlemesini yüzeylerin incelenmesine uygulayan Ricci, hiperuzayların ilginç metrik özelliklerini ortaya koydu. Bun-

lardan biri Riemann-Christoffel eğrilik tansörünün değişik bir biçimi olan Ricci tansörüdür (R^i_j). Einstein'ın kutleçekim denklemlerinde yararlandığı bu tansör Einstein tansörü olarak da anılır. Tansör çözümlemesinin genel görelilik kuramında kullanılması bu yeni yöntemin hızla yaygınlaşmasına ve diferansiyel geometri başta olmak üzere matematiğin birçok dalında geniş uygulama alanı bulmasına yol açtı.

Riccia, Marchantiales takımından. dünyanın hemen her yerine dağılmış bir cigeryosunu cinsi. En yaygın turu olan *Riccia fluitans* sığ göllerde yaşar, genişliği 0.1 cm.

Riccia fluitans
Water Fern

uzunluğuyca 1,3-5 cm olan, yeşil renkli şeritli dalları vardır. Bu şeritler genellikle birbirine dolaşarak yumaksı kitleler oluşturur. Öbür türleri ise nemli topraklar üzerinde rozetler halinde büyür.

Rice, David Talbot (d. 11 Temmuz 1903, Rugby, Warwickshire - ö. 1972, Coln Rogers, Gloucestershire, İngiltere), Bizans ve İslam sanatı üzerine çalışmalarıyla ünlü İngiliz sanat tarihçisi ve arkeolog.

Eton College'da ve Christ Church College'da okudu. 1925-32 arasında, Irak, İran, Kıbrıs ve Türkiye'de yapılan kazılara katıldı. İslam sanatıyla da ilgilendi; 1931'de Londra'da bir İran sanatı sergisi düzenlenmesinde görev aldı. 1932-38 arasında, Londra'daki Courtauld Enstitüsü'nde Bizans ve Yakındoğu sanatı dersleri verdi. 1934'te Edinburgh Üniversitesi'nde Güzel Sanatlar Kürsüsü'nde öğretim üyesi oldu. Öldüğünde bu kürsünün başkanıydı. 1952-54 arasında İstanbul'da kazı çalışmaları sürdüren Rice, 1958'de Edinburgh ve Londra'da bir Bizans sanatı sergisi düzenledi. Rice'in başlıca yapıtları şunlardır: *Byzantine Glazed Pottery* (1930; Bizans Sırlı Kapları), *The Birth of Western Painting* (1930; Batı Resminin Doğuşu), *Byzantine Painting* (1948; Bizans Resmi), *The Art of Byzantium* (1959; Bizans Sanatı), *Islamic Art* (1965; İslam Sanatı) ve *Islamic Painting* (1971, İslam Resmi).

Rice, Elmer, asıl adı ELMER REIZENSTEIN (d. 28 Eylül 1892, New York kenti, ABD - ö. 8 Mayıs 1967, Southampton, Hampshire, İngiltere), ABD'li oyun yazarı, yönetmen ve romancı.

1912'de New York Hukuk Okulu'nu bitirdi. Daha sonra oyun yazarlığına başladı. Bir melodram olan *On Trial* (1914; Duruşma) adlı ilk yapıtında sinemada kullanılan geriye dönüş tekniklerini uyguladı. *The Adding Machine*'de (1923; Hesap Makinesi) dışavurumcu Alman tiyatronun tekniklerini

kullanarak 20. yüzyılda insanın insanlıktan uzaklaşması temasını işledi. New York kentindeki bir çöküntü mahallesinde geçen ve gerçekçi bir trajedi olan en önemli oyunu *Street Scene* (1929; Sokak Sahnesi) ile Pulitzer Ödülü'nü kazandı. Bu oyun sözlerini Langston Hughes'un yazdığı, müziğini ise Kurt Weill'in bestelediği popüler bir müzikale uyarlandı (1947). *Counsellor-at-Law*'da (1931; Dava Vekili) hukuk mesleğine eleştirel bir bakışla yaklaşan Rice, *We, The People* (1933; Biz, Halk), *Judgement Day* (1934; Yargı Günü) ve 1930'larda yazdığı öbür birçok oyununda Nazizmin kötülüklerini, Büyük Bunalm'ın doğurduğu yoksulluğu ve ırkçılığı eleştirdi. Ayrıca çeşitli romanlarla *Minority Report* (1963; Azınlık Raporu) adlı bir otobiyografi yayımladı.

ricercare, RICERCAR olarak da yazılır (İtalyancada "aramak"), çoğul RICERCARI. bir ya da birden çok temanın taklit yoluyla geliştirildiği çalgı için yazılmış kontrapuntal kompozisyon. 16. ve 17. yüzyıllarda yaygınlaşmış, ilk örnekleri 1507'de lavta için yazılmıştır.

Ricercare lavtanın teknik özelliklerine çok uygundu; akorlu pasajları yürük dizesel pasajlarla ve dönüşümlü olarak seslendirilen tiz ve pes müzik cümleleriyle birleştiriyor, böylece çoksesli (polifonik) müziğin yapısını çağrıştırıyordu. 1523'te Marcantonio Cavazzoni, ardından da başkaları bu kez org için *ricercare* besteledi; hunları viyol toplulukları için benzer kompozisyonlar izledi. Bu dönemde serbest solo üslubu yerini moteti andıran melodik taklide bıraktı. Birçok temanın arka arkaya bağlandığı ve her birinin kendi motifini geliştirdiği *ricercare*'de kompozisyon bütünlüğü yoktu. Yapıtın bütünlüğü ancak ton ve ölçü birliği ile sağlanıyordu. Bu nedenle Andrea Gabrieli ve öteki Venedikli besteciler, daha sonra fûg biçimine doğuracak olan tek temanın işlenmesine dayalı *ricercare*'ler yazdılar. Bu yapıtlarda tema, hem genişletilmiş (ritmik değerleri büyütülmüş) ve daraltılmış (ritmik değerleri küçültülmüş) biçimleriyle birlikte kullanılabilirdi, hem de *stretto* (temanın kendisi bitmeden başka partilerde taklitlerinin girmesi) olarak işlenebiliyordu.

Dönemin öbür çalgısal biçimleri olan *canzona* ile fantezi, özellikle melodik takliden kullanılması bakımından *ricercare*'ye benziyor ve bu adlar çoğu kez birbirinin yerine kullanılıyordu. İspanya'da *ricercare* tarzındaki kompozisyonlara *lientos* (sınamalar) deniyordu.

Rich, Claudius James (d. 28 Mart 1887. Dijon, Fransa - ö. 5 Ekim 1820. Şiraz, İran), Bağdat'taki İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası temsilcisi. Babil'e ilişkin incelemeleri (1811) Mezopotamya arkeolojisinin başlangıcı sayılır.

Çocukluğunda Yunanca, Latince, İbrani, Farsça, Süryanice ve çeşitli Avrupa dillerini öğrendi. Yirmi bir yaşında atandığı Bağdat'taki İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası temsilciliğini ölümden birkaç ay öncesine değin sürdürdü. Yöneticilik yeteneği, ayrıca Türkçe ve Arapçayı çok iyi konuşması sayesinde bölgede İngiliz nüfuzunun yerleşmesine önemli katkıda bulundu.

Boş zamanlarında eski Mezopotamya kentlerinin kalıntılarını dolaştı. Topladığı parçalar 1825'te British Museum tarafından satın alındı ve İngiltere'de eski Mezopotamya'ya ilişkin çalışmaların temelini oluşturdu. Babil'le ilgili araştırmaları çerçevesinde yörenin yaklaşık haritasını çizdi, topraktan

üzerlerinde yazıtlar bulunan tuğlalar çıkardı ve yeraltı oyuklarının keşfini sağladı. Bulgularını önce Viyana'da çıkan bir dergide (1812), ardından da *Memoir on the Ruins of Babylon* (1815; Babil Kalıntıları Üzerine Anılar) adlı yapıtıyla bunun genişletilmiş bir baskısı olan *Second Memoir on Babylon*'da (1818; Babil Üzerine İkinci Anılar) yayımladı.

Rich, John (d. y. 1682 - ö. 26 Kasım 1761, Londra), İngiliz tiyatro yöneticisi ve oyuncusu. Pantomim sanatının İngiltere'de yaygınlaşmasını sağlamış ve Covent Garden Tiyatrosu'nu kurmuştur.

Babası Christopher Rich'in 1714'te ölmesiyle Lincoln's Inn Fields Tiyatrosu'nun hisselerinin dörtte üçü kendisine kalmıştı. Rich 18 yıl boyunca bu tiyatroyu başarıyla yönettikten sonra 1732'de Covent Garden Tiyatrosu'nu kurdu. Her iki tiyatrodaki İtalyan pantomiminden geliştirdiği yeni tür gösteriler sahneledi. Harlequin (*bak. Arlecchino*) ile sevgilisi Columbine'in (*bak. Colombina*) başlarından geçenleri konu alan bu oyunlarda *commedia dell'arte* tarzında grotesk öykülerle klasik fablı birleştiriyordu. 1717'den ölümünden önceki yıla değin, Lun takma adıyla Harlequin rolüne çıkararak İngiliz pantomim geleneğinde *harlequinade* olarak bilinen Arlecchino oyunlarının gelişmesini sağladı. Rich'in John Gay'ın *The Beggar's Opera*'sını (Dilenci Operası) 62 kez sahnelemesi de o dönem için bir rekordur.

Richard I, lakabı ASLAN YÜREKLİ RICHARD. İngilizce RICHARD THE LION-HEART ya da LION-HEARTED. Fransızca RICHARD COEUR DE LION (d. 8 Eylül 1157, Oxford - ö. 6 Nisan 1199, Châlus, Akitanya Düküğü), Akitanya (1168'den sonra) ve Poitiers (1172'den sonra) dükü, İngiltere kralı, Normandiya dükü ve Anjou kontu (1189-99). III. Haçlı Seferi'nde gösterdiği yararlıklarla halkın sevgisini kazanmış ve çok sayıda destanın kahramanı olmuştur.

İngiltere kralı II. Henry'yle Akitanyalı Eleanor'un üçüncü oğluydu. On bir yaşındayken Akitanya Düküğü'nü annesinden

1. Richard, mezar heykelinden ayrıntı, Fontevraud-L'Abbaye, Fransa
Graudon-Art Resources/EB Inc

miras aldı. 1172'de Poitiers dükü yapıldı. Ertesi yıl kardeşlerinin babasına karşı başlattığı büyük ayaklanmaya (1173-74) kauldıysa da, II. Henry'nin Akitanya'yı iki kez istila etmesinden sonra onun otoritesine boyun eğdi ve bağışlandı. Ardından Akitanyalı baronların çıkardığı ayaklanmaları bastırmak için harekete geçti. 1183'te Richard'a karşı ayaklanan Gaskonyalıları onu dükük topraklarından sürmek için ağabeyi Genç Henry'yle kardeşi Bretanyalı Geoffrey'yi yardıma çağırdılar. II. Henry krallı-

ğının parçalanma tehlikesi karşısında kıta topraklarındaki ordusunu Richard'ın yardımına gönderdi. Ama Genç Henry'nin ansızın ölmesiyle (11 Haziran 1183) ayaklanma sona erdi.

Böylece İngiltere, Normandiya ve Anjou tahtlarının varisi durumuna gelen Richard, babasının Akitanya'yı en küçük kardeşi John'a vermesi yolundaki isteğini geri çevirdi ve babasına karşı Fransa kralı II. Philippe'ten yardım istedi. 1188'de Fransız topraklarındaki bütün İngiliz mülkleri adına Philippe'e bağlılık yemini etti. 1189'da da Henry'ye boyun eğdirmek amacıyla Philippe'le ordularını birleştirdi. Henry'yi Le Mans'tan Saumur'e kadar kovalayıp kendisini tahtın varisi olarak tanımayla zorladı.

II. Henry'nin 6 Temmuz 1189'da ölmesi üzerine 20 Temmuz'da Normandiya, 30 Eylül'de İngiltere tahtına çıkan Richard, 1187'de Kudüs'ü ele geçiren Salâhaddin Eyyubi'ye karşı düzenlenecek Haçlı seferine önderlik etmek üzere harekete geçti. Güçlü bir donanma ve ordu kurarak 1190'da Kudüs'e gitmek için Sicilya'ya doğru yola çıktı. Sicilya'ya varduktan sonra Messina'ya bir saldırı düzenleyerek kenti aldı (4 Ekim) ve Messina Antlaşması'yla Sicilyalıların elinde hapis olan kız kardeşi Joan'ı özgürlüğüne kavuşturdu. Aynı antlaşmayla Lecce'li Tancredi'yi Sicilya kralı olarak tanıdı; yeğeni Bretanyalı Arthur'u Sicilya tahtının varisi ilan etti ve Tancredi'nin kızıyla evlenmesini güvence altına aldı. Yolu üzerindeki Kıbrıs'ı fethettikten sonra, 8 Haziran 1191'de St. Jean D'Acre'da (Akkâ) öteki Haçlı ordularıyla buluştu.

St. Jean D'Acre Temmuz 1191'de düştü ve Richard'ın 7 Eylül'de Arsuf'ta kazandığı parlak zafer Yafa'nın Haçlıların eline geçmesini sağladı. Richard kuvvetleriyle iki kez Kudüs'ün birkaç kilometre yakınına kadar ilerlediysse de, III. Haçlı Seferi'nin temel amacı olan kentin yeniden ele geçirilmesi hedefi gerçekleşemedi. Bu arada seferden önce Richard'la arası açılmış olan II. Philippe komutasındaki Fransız birlikleriyle, Almanlar ve İngilizler arasında şiddetli çatışmalar çıktı. Bir yıl süren sonuçsuz çarpışmalardan sonra Richard Salâhaddin Eyyubi'yle üç yıllık bir ateşkes yaptı (Eylül 1192). Bu antlaşmayla Haçlıların St. Jean D'Acre'la dar bir kıyı şeridini ellerinde tutmalarına ve Hristiyan hacıların kutsal yerlere serbestçe girmelerine izin verildi.

Richard Fransızların saldırısına uğrama tehlikesi karşısında ülkesine Adriyatik üzerinden denizyoluyla dönmeye karar verdi. Yolculuk sırasında fırtınaya yakalanan gemisi Venedik açıklarında karaya oturdu. Kudüs'teyken çatıştığı Avusturya dükü Leopold'den korunmak amacıyla kılık değiştirerek yoluna devam eden Richard, Aralık 1192'de Viyana'da yakalandı ve dükün Dürnstein'daki şatosuna hapsedildi. Daha sonra Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Heinrich'e teslim edildi.

Richard II. Philippe'e teslim edilme tehdidi altında VI. Heinrich'in ağır koşulları kabul etmek zorunda kaldı. İmparatorla yaptığı anlaşmayla ona 150 bin marklık büyük bir fidye ve *fief* olarak geri almak üzere krallığını vermeye razı oldu. Şubat 1194'te serbest bırakıldıktan hemen sonra İngiltere'ye döndü. Krallığının bağımsızlığının tehlikeye düşebileceği korkusuyla 17 Nisan'da ikinci kez taç giydi. Bir ay sonra da İngiltere'nin yönetimini Canterbury başpiskoposu Hubert Walter'a bırakarak dönmek üzere Normandiya'ya gitti. Son beş yılını II. Philippe'le aralıklı olarak yaptığı savaşlarla geçirdi. Limoges vikontuyla yaptığı bir çarpışmada yaralanarak genç yaşta öldü.

Richard II (d. 6 Ocak 1367, Bordeaux, Fransa - ö. Şubat 1400, Pontefract, Yorkshire, İngiltere), 1377-99 arasında İngiltere kralı. Güçlü soylu muhalifleriyle arasındaki mücadeleleri yitirmesi, İngiltere'de monarşi yönetiminin 85 yıl boyunca sürecek bir zayıflama ve istikrarsızlık dönemine girmesinde etkili olmuştur.

Edward'ın (Kara Prens) oğlu, İngiltere kralı III. Edward'ın torunuydu. Haziran 1377'de dedesinin yerine tahta çıktı. Henüz

Warwick kontunu sürgüne gönderdi, Gloucester dükünü ise hapse attırarak öldürttü. Eylül 1398'de eski muhaliflerinden Gaunt'un oğlu Henry Bolingbroke'la Norfolk dükü Thomas Mowbray arasında çıkan çatışmadan yararlanarak her ikisini de sürgüne yolladı. Böylece, John of Gaunt'un 1399'da ölmesinden sonra onun Lancastre'daki geniş arazilerine el koymak için gerekli bahaneyi yaratmış oldu. Ama Mayıs 1399'da İrlanda'ya gitmesinin ardından Henry Bolingbroke İngiltere'yi işgal ederek soyluları çevresinde topladı. Ağustosta İngiltere'ye dönen Richard, dövüşmeden Bolingbroke'a teslim oldu. 30 Eylül'de de IV. Henry adıyla tahta çıkan Bolingbroke lehine tahttan çekildi. Ekimde Pontefract Şatosu'na hapsedilen Richard dört ay sonra öldü.

Richard III, GLOUCESTER DÜKÜ RICHARD PLANTAGENET (1461-83) olarak da bilinir (d. 2 Ekim 1452, Fotheringhay Şatosu, Northamptonshire - ö. 22 Ağustos 1485, Bosworth, Leicestershire, İngiltere), York hanedanından gelen son İngiltere kralı (1483-85).

York dükü Richard'ın (ö. 1460) küçük oğluydu. Büyük ağabeyi Edward'ın 1461'de Kral VI. Henry'yi tahttan indirerek IV. Edward adıyla kral olmasından sonra Gloucester dükü unvanını aldı. Ekim 1470'te VI. Henry'yi yeniden tahta çıkaran Warwick kontu Richard Neville tarafından IV. Edward'la birlikte sürgüne gönderildi. Mart 1471'de ağabeyiyle birlikte İngiltere'ye dönerek Lancaster ailesiyle Barnet ve Tewkesbury'de yapılan iki çarpışmada öncü kuvvetlere komuta etti. Çarpışmalarda kazandığı zaferle IV. Edward'ın yeniden tahta çıkmasını sağladı. Richard'ın VI. Henry'nin öldürülmesinde (21 Mayıs 1471) rolü olduğu sanılmaktadır.

Richard, IV. Edward'ın 9 Nisan 1483'te ölmesinin ardından tahta çıkan 12 yaşındaki yeğeni V. Edward'ın naipliğini üstlendi. Çok geçmeden genç kral üzerinde büyük etkisi olan IV. Edward'ın dul karısı Elizabeth Woodville önderliğindeki hiziple çatışmaya girdi. Hizbin önderlerini idam ettirip V. Edward ve dokuz yaşındaki erkek kardeşini hapsederek Woodville'lerin gücünü kırdı. Ardından parlamento'yu IV. Edward'ın evliliğinin geçersiz olduğu, bu nedenle de çocuklarının meşru vâris sayılamayacağı yolunda bir karar almayla ikna etti (25 Haziran). Böylece IV. Edward'ın meşru vârisi durumuna gelen Richard, ertesi gün III. Richard adıyla tahta çıktı.

Ağustos 1483'te iki prensin birden ortadan kaybolmaları, amcaları Richard tarafından öldürüldükleri yolunda söylentilerin yayılmasına neden oldu. Söylentideki doğruluk payı yüksek olmakla birlikte, olaydan Richard'ın gözden düşürmeyi amaçlayan eski dostu Buckingham dükü Henry Stafford'ın sorumlu olduğu da iddia edilir. Stafford, Ekim 1483'te İngiltere'nin güneyindeki Buckingham'da başlatıldığı ayaklanmanın bastırılmasından sonra idam edildi.

Richard yürürlüğe koyduğu mali ve ticari reformlara karşın, kendisini meşru bir hükümdar olarak görmeyen soyluların ve eşrafın desteğini kazanamadı. Bu arada Fransa'da sürgünde yaşayan ve Lancaster ailesinin üyesi olarak taht üzerinde hak iddia eden Richmond kontu Henry Tudor, Richard'ın muhaliflerinden aldığı destekle güçlenmekteydi. Henry Tudor 7 Ağustos 1485'te ordusuyla birlikte Güney Galler'e çıkarak doğuya ilerlemeye başladı. 22 Ağustos'ta Bosworth Field'de Henry'yle karşı karşıya gelen Richard, en güçlü komutanlarının karşı safa geçmesiyle çarpışmayı yitirdi ve savaş sırasında öldü. Ölümünden sonra Kral VII. Henry adıyla tahta çıkan

Henry Tudor (hd 1485-1509) IV. Edward'ın kızı Yorklu Elizabeth'le evlenerek taht üzerinde hak iddia eden York ve Lancaster aileleri arasındaki savaşa son verdi

Richard, CORNWALL KONTU olarak da bilinir (d. 6 Ocak 1209, Winchester, Hampshire - ö. 2 Nisan 1272, Berkhamstead Şatosu, Hertfordshire, İngiltere), 1256-71 arasında Kutsal Roma-Germen imparatoru.

İngiltere kralı John'un ikinci oğluydu. 30 Mayıs 1227'de Cornwall kontu yapıldı. 1227-38 arasında baronlarla bir olarak sık sık ağabeyi Kral III. Henry'ye karşı çıktı. 1236'da Haçlılara katılarak küçük bir İngiliz birliğinin başında Kutsal Topraklara gitti. III. Henry'nin Fransa'ya düzenlediği, başarısızlıkla sonuçlanan Poitevin Seferi'nde (1242) ağabeyini tutsak düşmekten kurtardı. Henry'nin ziyaret amacıyla Gaskonya'da bulunduğu sırada (1253-54) naiplik görevini üstlendi. İngiltere'nin en zengin soylusu olduğu söylenen Richard, Papa IV. Innocentius'un Sicilya tahtına çıkması için yaptığı öneriyi reddetti (1252-53). Ama imparatorluğa adaylığını koymayı kabul ederek (1256) yedi elektörden dördünün oylarını satın alıp imparator seçilmeyi başardı. 17 Mayıs 1257'de Aachen'da (Aix-la-Chapelle) taç giyen Richard bol miktarda rüşvet dağıtarak bütün Ren Bölgesi'nde imparator olarak tanınmasını sağladıktan sonra Ocak 1259'da ülkesine döndü.

Richard İngiliz tarihinin ilk yazılı anayasası sayılabilecek olan Oxford Reform Planı'nı iptal etmesinde III. Henry'ye yardımcı oldu. İmparatorluk tahtına çıkabilmek umuduyla Haziran-Ekim 1260, 1262-63 ve 1268-69 arasında Almanya'ya yaptığı ziyaretlerden sonuç alamadı.

Baronların Henry'ye karşı düzenlediklen ayaklanma sırasında (1263-64) ağabeyine büyük yardımlarda bulunan Richard, Mayıs 1264'te Lewes'de yakalandı ve Simon de Montfort'un Evesham'da (4 Ağustos 1265) hoozguna uğratılmasına değin hapis kaldı. Daha sonra Kenilworth Dictumu'nun (31 Ekim 1266) gerçekleştirilmesinde önemli rol oynadı.

Richards, Audrey I(sabel) (d. 8 Temmuz 1899, Londra - ö. 29 Haziran 1984, Midhurst yakınları, West Sussex, İngiltere), ilkel toplumların sosyolojisi, sosyal psikolojisi, beslenme koşulları ve ekonomik örgütlenmesi üzerindeki araştırmalarıyla tanınan İngiliz sosyal antropolog. Kuzey Rodezya (Zambia), Uganda ve Transvaal'a önemli alan araştırmaları gezileri yapmıştır.

1922'de Cambridge Üniversitesi'ni bitirdi. 1931'de Londra Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. London School of Economics and Political Science (1931-33, 1935-37), Güney Afrika'daki Witwatersrand Üniversitesi (1938-40), Londra Üniversitesi (1946-50), Uganda'daki Makerere College (1950-56) ve Cambridge Üniversitesi'nde (1956-67) ders verdi. Cambridge Üniversitesi'nde Afrika Araştırmaları Merkezi'ni kurdu ve yönetti. Yapıtları arasında *Hunger and Work in a Savage Tribe* (1932; Vahşi Bir Kabilede Açlık ve Çalışma), *Land, Labour and Diet in Northern Rhodesia* (1939; Kuzey Rodezya'da Toprak, Emek ve Beslenme Rejimi) ve *The Multicultural States of East Africa* (1969; Doğu Afrika'nın Çok-kültürlü Devletleri) sayılabilir.

Richards, Dickinson Woodruff (d. 30 Ekim 1895, Orange, New Jersey - ö. 23 Şubat 1973, Lakeville, Connecticut, ABD), ABD'li fizyoloji bilgini. Kalp kateterizasyonu alanındaki çalışmalarından dolayı 1956

II. Richard, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasının ayrıntısı; Westminster Abbey, Londra
Dean and Chapter of Westminster

reşit olmadığından III. Edward'ın hükümdarlığının son yıllarında iktidarı ele geçiren amcası Lancaster dükü John of Gaunt'un önderliğindeki bir grup soylu ülkeyi yönetmeye devam etti.

Büyük Veba Salgını (1348-50) ve Fransa'yla 40 yıldır süren savaşın (Yüz Yıl Savaşları, 1337-1453) yol açtığı ekonomik çöküntü John of Gaunt'un kötü yönetimiyle daha da derinleşti. Bunun sonucunda Richard döneminin ilk büyük bunalımı olan 1381'deki Köylü Ayaklanması başladı. Richard danışmanlarının yardımıyla, tutmayacağı bazı vaatlerde de bulunarak 14-15 Haziran 1381'de ayaklanmacıları yatıştırmayı başardı. 1382'de Bohemya prensesi Anne (ö. 1394) ile evlendi. 1385'ten sonra aralarında Oxford kontu Robert de Vere gibi saray görevlilerinin yer aldığı bir yandaş grubu oluşturduysa da, aynı tarihlerde Gloucester dükü Thomas of Woodstock, Arundel kontu Richard Fitzalan ve Warwick kontu Thomas de Beauchamp'ın önderlik ettiği güçlü bir muhalefet hareketi de gelişmeye başladı.

Hizipler arasındaki barış John of Gaunt'un Kastilya tahtını ele geçirmek amacıyla Temmuz 1386'da İspanya'ya gitmesinden kısa süre sonra bozuldu. Parlamento Richard'ın muhaliflerinin kışkırtmasıyla saray kâtibi Suffolk kontu Michael de la Pole'ya görevden alarak (1386), bir yıl süreyle kralın etkinliklerini denetleyecek 11 kişilik bir konsey oluşturdu. Richard'ın bunun kralın ayrıcalıklarını çiğnemek anlamına geldiğini açıklaması üzerine parlamento kralın en yakın destekçilerini sürgüne gönderme kararı aldı (1388). Bunlardan bazıları sonradan idam edildi. Richard reşit ve bağımsız bir kral olarak ülkeyi yönetme niyetinde olduğunu açıkladığı Mayıs 1389'a değin muhalefete boyun eğdi.

John of Gaunt'un 1389 sonlarında İspanya'dan dönmesiyle istikrar sağlandı. Richard sekiz yıl boyunca oç almak için fırsat kolladıktan sonra 1397'de eski düşmanları-
hâ karşı harekete geçerek Arundel kontunu İhanet suçundan yargılatıp idam ettirdi;

Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Werner Forssmann ve André F. Cournand ile paylaşmıştır.

Yale Üniversitesi'nde ve Columbia Üniversitesi Hekimlik ve Cerrahi Yüksekokulu'nda öğrenim gördükten sonra bir süre hastanelerde çalıştı. 1928'de donduğu Columbia Üniversitesi'nde 1947-61 arasında öğretim üyeliği görevinde bulundu. New York kentinde 1945-61 arasında çalıştığı Bellevue Hastanesi'nde Cournand ile tanıştı. İki bilim adamı, Forssmann'ın bulduğu kalp kateterizasyonu yöntemini geliştirerek kalbin içindeki kan basıncının ölçülmesini ve kalpteki yapı bozukluklarının tanınmasını sağladılar.

Richards, Ellen Swallow, cö ELLEN HENRIETTA SWALLOW (d. 3 Aralık 1842, Dunsstable, Massachusetts - ö. 30 Mart 1911, Boston, ABD). ABD'li kimyacı ve ABD'deki ev ekonomisi hareketinin kurucusu. 1899'da New York'ta, Lake Placid'de vermeye başladığı bir dizi konferansla bilimsel çözümleme ile ev idaresi arasında bağıntı kurmasıyla tanınır. Ev ekonomisi kavramını yerleştiren ve ev idaresi konusunda öğretim programı hazırlayan Richards, 1908'de Amerikan Ev Ekonomisi Derneği'nin ilk başkanı oldu.

Çalışmalarını hava, su ve atıkların kimyasal çözülmesi üzerinde yoğunlaştıran Richards, 1884'te çevre kimyası dalında öğretim üyeliğine başladı. Hava kirliliğinin, ölçümü ve kimyasal bileşiminin ölçülmesi için yeni yöntemler geliştirdi. ayrıca besinlerin kimyasal çözümlemesi ve halk sağlığı konularında araştırmalar yaptı.

1890'da ev ekonomisi konusunda halkın eğitimi için Boston'da New England Mutfağı'nı açtı. Bu halk mutfağında beslenme ve ev ekonomisi konularını uygulamaya koydu.

Richards, günlük yaşamın sorunlarını bilimle açıklayan pek çok kitap yazdı. *The Chemistry of Cooking and Cleaning* (1882; Yemek Pişirme ve Temizliğin Kimyası), Marion Talbot ile birlikte yazdığı *Home Sanitation* (1887; Ev Sağlığı) ve *Euthenics: The Science of Controllable Environment* (1912; Ötenik: Denetlenebilir Çevre Bilimi) başlıca yapıtlarıdır.

Richards, I(vor) A(rmstrong) (d. 26 Şubat 1893, Sandbach, Cheshire - ö. 7 Eylül 1979, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere). Yeni Eleştirisi(*) akımının doğmasına yol açan bir şiir çözümleme yöntemi geliştiren İngiliz eleştirmen ve şair. Şiirin tedavi edici bir işlev taşıdığını ve hem şairin, hem de okurun ruhsal dengesini korumasına yardımcı olduğunu savunmuştur.

Cambridge'deki Magdalene College'da öğrenim gördü ve 1922-29 arasında aynı okulda İngilizce ve psikoloji dersleri verdi. En etkili kitaplarından üçünün de bu dönemde yazdı. Bunlar, anlambilim alanının öncü yapıtlarından *The Meaning of Meaning* (1923, C.K. Ogden'la birlikte; Anlamanın Anlamı) ile eleştiri yöntemini geliştirdiği *Principles of Literary Criticism* (1924; Edebiyat Eleştirisinin İlkeleri) ve *Practical Criticism*'di (1929; Uygulamalı Eleştiri).

1930'larda, herkesin anlayabileceği uluslararası bir dilin evrensel bir anlayışın doğmasına katkıda bulunacağı inancıyla, Ogden'in geliştirdiği 850 sözcüklük Temel İngilizceyi(*) daha da zenginleştirmeye çalıştı. Qinghua Üniversitesi'nde konuk profesörlük (1929-30) ve Çin Ortoloji Enstitüsü müdürlüğü (1936-38) yaptığı yıllarda Temel İngilizceyi Çin'e tanıttı. 1942'de, Platon'un

Politeia'sını (Devlet) Temel İngilizceye çevirerek yayımladı. 1944'te Harvard Üniversitesi'nde İngilizce dersleri vermeye başladı. 1963'te emekli olduktan sonra da orada ders vermeye sürdürdü. Şiirlerini *Internal Colloquies* (1971; İç Diyaloglar) ve *New and Selected Poems* (1978; Yeni ve Seçme Şiirler) adlı kitaplarda topladı. Deneme kitapları arasında, 1970'te gözden geçirerek *Poetries and Sciences* (Şiirler ve Bilimler) adıyla yayımladığı *Science and Poetry* (1926; Bilim ve Şiir), *Speculative Instruments* (1955; Spekülatyon Araçları), *Beyond* (1974; Ötesi) ve *Poetries* (1974; Şiirler) yer alır. 1919-75 arasında yazdığı, önceki kitaplarına girmemiş denemelerini ise *Complementaries* (1976; Tamamlayıcı Yazılar) adlı yapıtında toplamıştır.

Richards'ın bir ders kitabı Türkçede *Resimlerle Kendi Kendine İngilizce* (1975) ve *Resimlerle İngilizce* (1978) adlarıyla yayımlanmıştır.

Richards, Theodore William (d. 31 Ocak 1868, Germantown, Pennsylvania - ö. 2 Nisan 1928, Cambridge, Massachusetts, ABD), yaklaşık 60 kadar elementin atom ağırlıklarına ilişkin araştırmaları sonucunda izotopların varlığını ortaya çıkaran ve bu çalışmasıyla 1914 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan ABD'li kimyacı.

Pennsylvania'daki Haverford College'dan 1885'te mezun olduktan sonra lisansüstü çalışmasını Harvard Üniversitesi'nde tamamladı ve aynı üniversitede 1891'de kimya dalında öğretim üyesi, 1901'de de profesör oldu.

Richards, kuvars aleti, şişeleme aygıtı ve nefelometre (bulanıklıkölçer) gibi aygıtlarla, atom ağırlıklarının gravimetrik (ağırlıklısal) yöntemlerle saptanması tekniklerine katkıda bulundu. O dönemde Jean Servais Stas'ın bulduğu atom ağırlığı değerleri standart olarak kabul ediliyordu, yaklaşık 1903'te yapılan fizikokimyasal ölçümler sonucunda bazı değerlerin çok doğru olmadığı anlaşıldı. Richards ve öğrencileri bu değerleri değiştirdiler ve örneğin Stas'ın gümüş için verdiği 107,93 değerini 107,88'e düşürdüler. Richards, değişik kaynaklardan topladığı kurşun örneklerinin atom ağırlıkları üzerine yaptığı incelemeler sonucunda izotopların varlığını kanıtladı. Richards daha sonra katı haldeki elementlerin fiziksel özelliklerine ilişkin araştırmalar ve atom hacimleri, sıkışabilirlik özellikleri üzerine çalışmalar yaptı.

Richardson, Benjamin (d. 1802, Stourbridge, Worcestershire - ö. 1887, İngiltere), İngiltere'nin en büyük cam fabrikalarından birinin kurucusu. Modern cam işleme yöntemlerinin İngiltere'ye girmesinde önemli rol oynamıştır. Stourbridge'deki fabrikasının filigran cam üretiminde makine kullanarak preslenmiş cam bardakların seri üretimini başlattı. Kristal camı kabartmalarla süslemeye yönelik presleme makinelerinin kullanılmasına, ayrıca ticari amaçlı kamayö camı üretimine öncülük etti.

1876'da Portland Vazosu'nun bir kopyasını yapana 1.000 sterlin ödül vaat eden Richardson, nitelikli cam eşyanın, üretim maliyetini düşürerek yaygınlaştırılmasına yönelik çabalarıyla da tanınır. Richardson'ın yeğeni cam imalatçısı Philip Pargeter'den 1873'te aldığı sipariş üzerine Portland Vazosu'nun kopyasını yapan (1876) John Northwood da(*) Richardson'ın yanında çalışmıştı.

Richardson, Dorothy M(iller), es DOROTHY ODLE (d. 17 Mayıs 1873, Abingdon, Berkshire - ö. 17 Haziran 1957, Beckenham, Kent, İngiltere), az tanınmakla birlik-

te bilinç akışı tekniğinin öncülerinden olan İngiliz romancı.

Pilgrimage (Hac Yolculuğu) adlı roman dizisiyle tanınır. Dizi, Richardson'ın tek bir romanın bölümleri olarak nitelendirdiği 12 kitaptan oluşur: *Pointed Roofs* (1915; Sivri Damlar), *Backwater* (1916; Durgun Su), *Honeycomb* (1917; Balpeteği), *The Tunnel* (1919; Tünel), *Interim* (1919; Ara), *Deadlock* (1921; Çıkmaz), *Revolving Lights* (1923; Dönen Işıklar), *The Trap* (1925; Tuzak), *Oberland* (1927), *Dawn's Left Hand* (1931; Şafağın Sol Eli), *Clear Horizon* (1935; Açık Ufuk) ve dört ciltlik *Dimple Hill* (1938).

Olayları çekici ve gizemli bir "yeni kadın" olan Miriam Henderson'ın gözünden bir film gibi aktaran *Pilgrimage* son derece duyarlı bir öyküye dayanır. Çok uzun ve zor okunur olması yüzünden geniş bir kitleye ulaşamamışsa da, 20. yüzyılın önemli romanlarından biri sayılır.

Richardson, Henry Handel, asıl adı ETHEL FLORENCE LINDSAY ROBERTSON, cö RICHARDSON (d. 3 Ocak 1870, Melbourne, Avustralya - ö. 20 Mart 1946, Fairlight, Sussex, İngiltere), Avustralyalı romancı. Avustralyalı bir göçmenin altın madenlerindeki yaşamını anlattığı *The Fortunes of Richard Mahony* (Richard Mahony'nın Talihi) adlı üçlemesi, güçlü kişilik inceleme-siyle o güne değin yazılmış en önemli Avustralya romanı kabul edilir.

Almanya'da yazmaya başladığı ilk romanı *Maurice Guest*'te (1908) Leipzig'de müzik öğrenimi gördüğü sırada yaşadığı mutsuz bir aşk yüzünden hem özel, hem de meslek yaşamı mahvolan genç bir İngilizli konu aldı. 1904'te eşiyile birlikte İngiltere'ye yerleşti. *The Getting of Wisdom* (1910; Bilgelige Doğru) adlı ikinci romanında Melbourne'daki yatılı okulda geçen yaşamını anlattı. Sonraki 20 yıl *Australia Felix* (1917), *The Way Home* (1925; Evin Yolu) ve *Ultima Thule*, (1929; Uzak Kuzey Ülkesi) adlı romanlarından oluşan *The Fortunes of Richard Mahony* (1930) üçlemesi üzerinde çalıştı. Üçlemenin başkişisini Dublin'den Avustralya'ya göç eden ve 1879'da ölen habasına dayanarak çizmiş, onun acıkarlı dolu yaşamını ve Avustralya'ya uyum gösteremeyişini mektup ve günlüklerinden yararlanarak ayrıntılı ve sevecen bir üslupla anlatmıştı. Son romanı *The Young Cosima* (1939; Genç Cosima) Richard Wagner, Cosima Liszt ve Hans von Bulow arasındaki aşk üçgenini konu alıyordu. Richardson'ın ayrıca *The End of a Childhood and Other Stories* (1934; Bir Çocukluğun Sonu ve Başka Öyküler) adlı bir öykü kitabıyla *Myself When Young* (1948; Ben Gençken) adlı bir otobiyografisi vardır.

Richardson, Henry Hobson (d. 29 Eylül 1838, Priestley Plantation, Louisiana - ö. 27 Nisan 1886, Brookline, Massachusetts, ABD), ülkesinde romanesk canlandırma-cılığı başlatan ve özgün bir Amerikan mimarlık üslubunun oluşmasına öncülük eden ABD'li mimar.

Oksijeni bulan Joseph Priestley (1733-1804) büyük dedesiydi. Richardson, Güneyli olmasına karşın 1855'te Harvard Üniversitesi'ne girdi. Boston'da gördüğü yapılar, mimar olma kararını etkiledi. İç Savaş'tan önce ABD'de mimarlık eğitimi veren bir okul olmadığı için Fransa'ya gitti. 1860'ta Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda (École des Beaux-Arts) öğrenime başladı. 1862'de ünlü Fransız mimar Théodore Labrousse'un bürosunda çalışmaya başladı. 1865'te ülkesine döndüğü zaman hızla başarıya ulaşmak için her şeye sahipti. Paris'te, ilerideki çalışmalarını da etkileyecek olan çözümle-

yici planlama yöntemini öğrenmişti. 1866'da ilk siparişini aldı. Bu Massachusetts'te Springfield'deki Unity Kilisesi'ydi (bugün yıkılmıştır). Richardson 1867'de evlenerek New York'ta Staten Island'da tasarımını kendi yaptığı bir eve yerleşti. Komşuları arasında peyzaj mimarı ve yazar Frederick Law Olmsted de bulunuyordu. Richardson daha sonra pek çok tasarımda onunla işbirliği yaptı.

Richardson bundan sonraki sekiz yıl boyunca New York kentinde yaşad ve çalıştı. 1867'de mimar Charles D. Gambrell'le (1832-80) 11 yıl sürecek bir ortaklığa girdi. Bu dönemde Buffalo'da Eyalet Akıl Hastanesi ile Boston'daki Brattle Square ve Trinity kiliselerini tasarladı. Trinity Kilisesi ABD'deki en büyük Episkopal kiliselerden biriydi. Richardson romanesk canlandırmaçılık üslubundaki tasarımıyla kısa zamanda büyük bir ün kazandı. New England yöresinden aldığı siparişlerin çokluğu nedeniyle Boston'a yerleşmeye karar verdi. 1874'te Brookline'de eski bir çiftlik evi satın aldı, kendisi için bir atölye ekleyerek bu eve taşındı. 1882'de bir Avrupa gezisi yaparak romanesk üslubun başyapıtlarını inceledi. Richardson ününü borçlu olduğu yapıtlarını yaşamının son 12 yılını geçirdiği Brookline'deki evinde gerçekleştirdi. Evler, kütüphaneler, küçük tren istasyonları, eğitim merkezleri, ticaret ve kamu yapıları tasarladı. Çağdaş mimarların uyguladığı gotik canlandırmaçılığa karşı o romanesk ve Bizans üsluplarındaki gibi yatay çizgiler, yalın kütleler, büyük ölçekli ayrıntılar kullanmayı yeğledi. En başarılı ticaret yapılarından biri Chicago'daki Marshall Field Mağazası'dır. Ülkenin kuzeydoğusunda yaptığı tren istasyonlarının çoğu bugün yıkılmıştır. Harvard Üniversitesi için tasarladığı Sever ve Austin binaları, Pittsburgh'daki Allegheny ili yönetim yapıları, Chicago'daki Glessner Evi, Boston çevresindeki küçük yerleşmeler için yaptığı birçok kütüphane Richardson'ın mimarlık anlayışını en iyi biçimde gösteren yapıtlardır. Sullivan ve Wright gibi mimarlar onun düşüncelerini daha ileriye götürmüşlerdir.

Richardson, Lewis Fry (d. 11 Ekim 1881, Newcastle upon Tyne, Northumberland, İngiltere - ö. 30 Eylül 1953, Kilmun, Argyll, İskoçya), hava tahmininde matematiksel yöntemler kullanımının ilk uygulayıcısı olan İngiliz fizikçi ve psikolog.

Bazı fizik problemlerinin çözüm yöntemlerine önemli katkılarda bulunan Richardson, 1913-22 arasında düşüncelerini meteorolojiye uygulamaya yönelik çalışmalar yaptı. 1922'de yayımladığı *Weather Prediction by Numerical Process* (Sayısal Yöntemle Hava Tahmini) adlı yapıtında yer verdiği yöntemi başlangıçta pek başarılı olmadı. Sistematik hava tahmini için geliştirdiği yöntemin en büyük aksaklığı, tahminin yapılabilmesi için oldukça uzun bir süre gerektirmesiydi; örneğin 24 saatlik bir hava tahminin hazırlanması üç ay kadar sürüyordu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra elektronik bilgisayarların ortaya çıkmasıyla, Richardson'ın biraz değiştirip geliştirdiği yöntem etkin bir biçimde kullanılır oldu. Sıcaklık ve rüzgâr hızı gradyanlarına (uzaklığa göre değişim) ilişkin temel bir büyüklük olan Richardson sayısı, adını Lewis Fry Richardson'dan almıştır.

Richardson 1920-29 arasında Londra'daki Westminster Eğitim Yüksekokulu'nun fizik bölümünün başkanlığını, 1929-40 arasında da Paisley Teknoloji Yüksekokulu'nun müdürlüğünü yaptı. Koyu bir banış yanlısı olan Richardson, savaşların nedenlerinin incelenmesinde matematiğin kullanılmasına yönelik çalışmalar da yaptı ve bu çalışmalarını

Generalized Foreign Politics (1939; Genel-leştirilmiş Dış Politika), *Arms and Insecurity* (1949; Silahlar ve Güvensizlik) ve *Statistics of Deadly Quarrels* (1950; Ölümcül Kavga İstatistikleri) adlı yapıtlarında topladı. Hesap kuramı ve yayılım (molekül ya da öteki küçük parçacıkların rasgele ısı hareketleri sonucunda karışması) konuları üzerindeki çalışmalara önemli katkılarda bulundu.

Richardson, Sir Owen Willans (d. 26 Nisan 1879, Dewsbury, Yorkshire - ö. 15 Şubat 1959, Alton, Hampshire, İngiltere), akkor durumundaki metallerin elektron salımlarına ilişkin çalışması nedeniyle 1928 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan İngiliz fizikçi. Bu ilkeden vakum lambalarının yapımında yararlanılır.

1900'de Cambridge'deki Trinity College'dan mezun olduktan sonra Cavendish Laboratuvarı'nda J. J. Thomson'un öğrencisi olan Richardson, 1906-13 arasında Princeton Üniversitesi'nde fizik dersleri verdi. 1911'de elektron salımının, kimi görüşlerin aksine, metalleri çevreleyen hava tarafından değil, akkor metallerin kendileri tarafından gerçekleştirildiğini kanıtladı. Aynı yıl, salım oranının metalin mutlak sıcaklığına bağımlı olduğunu gösteren matematiksel bir denklem önerdi. Richardson kuramı ya da Richardson-Dushman denklemi olarak adlandırılan bu bağıntının, elektron tüpü üzerindeki araştırmalara önemli katkılar oldu. 1914'te fizik profesörü, 10 yıl sonra da Londra Üniversitesi'ndeki Kings College'da araştırma başkanı olan Richardson 1944'te emekliye ayrıldı. 1939'da "sir" unvanı aldı.

Richardson, Sir Ralph (David) (d. 19 Aralık 1902, Cheltenham, Gloucestershire - ö. 10 Ekim 1983, Londra, İngiltere), 1947'de sir unvanı almış İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu.

Sahne yaşamına 18 yaşında başladı ve 1930'larda Old Vic(*) topluluğunda üne kavuştu. Sahnedeki en başarılı oyunlarını Peer Gynt, Petruccio, Falstaff ve Volpone rollerinde verdi. 1933'te *The Ghoul* (Hayalet) filmiyle sinema oyunculuğuna başladı. Tiyatroyu sinemadan önde tutmasına karşın, film çalışmalarını sürdürdü ve yarattığı nazik, esprili tiplerle ünlendi. Oynadığı filmler arasında *The Fugitive* (1939; Kaçak), *The Fallen Idol* (1948; Meşum Kadın), *Our Man in Havana* (1959; Havana'daki Casus), *Doctor Zhivago* (1965; Doktor Jivago) ve *Watership Down* (1978) sayılabilir. Richardson ayrıca başrolünü de üstlendiği *Murder on Monday* (1951; Pazartesi Günü Cinayet) adlı bir film yönetmişti.

Richardson, Samuel (v. 19 Ağustos 1689, Mackworth, Derby yakınları, Derbyshire - ö. 4 Temmuz 1761, Parson's Green, Londra yakınları, İngiltere), mektup roman(*) türündeki yapıtlarıyla romanın dramatik olanaklarını geliştiren İngiliz yazar. En önemli romanları *Pamela* (1740) ve *Clarissa* (1747-48).

Richardson çeşitli matbaacıların yanında çiraklık yaptıktan sonra 1721'de kendi matbaasını kurdu. 1730'lara gelindiğinde Londra'nın en iyi üç matbaasından birinin sahibiydi ve döneminin ünlülerinden birçok dost edinmişti. Richardson iki kez evlendi; ama ilk evliliğinden olan altı, ikinci evliliğinden olan iki çocuğunun bebek yaşta ölümü yüzünden özel yaşamı sarsıntılar içinde geçti.

İlk yapıtı, "kırsal kesimden okurlar" için kendisine ismarlanan mektup örneklerini içeren *Familiar Letters on Important Occasions*'di (Önemli Durumlarda Yazılacak Mektup Örnekleri). Yapıtta, bir konu bir-

kaç mektupta işleniyordu; örneğin, hizmetçilik yapan kızının, evin beyi tarafından rahatsız edildiğini öğrenen babanın mektubunu, kızın babasına yazdığı cevap izliyordu. *Pamela* romanının çatısını da bu mektuplar oluşturdu. Richardson 1739'da, iffetini korumasına karşılık evlilikle ödüllendirilen bir hizmetçi kızın gerçek öyküsünü yazmaya başladı. Hizmetçi kızın ağzından yazılmış mektuplardan oluşan roman, ertesi yıl *Pamela: or, Virtue Rewarded* (Pamela ya da Ödüllendirilen Erdem) adıyla yayımlandı. Roman büyük ilgi toplamakla birlikte, Richardson güvenilir bir ahlaki olmadığını düşünenlerden ya da kadın kahramanını içten

Samuel Richardson, J. Highmore'un bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

pazarlıklı bir yosma olarak görenlerden sert eleştiriler aldı. Kitabın gördüğü büyük ilgi üzerine Richardson, yapıtın devamı meteliğindeki, ama bu kez gerçek bir öyküye dayanan iki ciltlik *Pamela in her Exalted Condition*'i (1742; Pamela'nın Zaferi) yazdıysa da, ilk yapıtı kadar başarılı olmadı.

1744'te ikinci romanı *Clarissa. Or: the History of a Young Lady*'nin (Clarissa ya da Genç Bir Bayanın Öyküsü) ilk taslağını tamamladı, ama romanın yedi ciltlik son biçimine kavuşması üç yılını daha aldı. Roman, mali durumunu düzeltmek isteyen ailesi tarafından istemediği bir adamla evliliğe zorlanan Clarissa Harlowe'un, ona yardım teklif eden Richard Lovelace tarafından baştan çıkarılmasını konu alıyor ve öykü Clarissa ve Lovelace'in yakın arkadaşlarına yazdıkları mektuplar aracılığıyla aktarılıyordu. Richardson bu romanda ana karakterlerin yanı sıra onların dert ortaklarına da yer vererek ve toplumda yer edinmemiş bir kadın kahraman yaratarak Pamela'nın düzeyini aşmıştı.

Richardson üçüncü romanı *The History of Sir Charles Grandison*'i (1753-54; Sir Charles Grandison'ın Öyküsü) Henry Fielding'in *Tom Jones*'unun (1749; *Tom Jones*, 1964) serseri kahramanına karşılık iyi karakterli bir kahraman yaratması için gelen istekler üzerine yazmaya başladı. Fielding de Pamela'nın içten pazarlıklı bir yosma olduğu görüşündeydi ve bunu *An Apology for the Life of Mrs. Shamela Andrews* (1741; Bayan Shamela Andrews İçin Bir Savunma) adlı parodisiyle *Joseph Andrews* (1742; *Kader Yolu*, 1976) adlı romanının giriş bölümünde dile getirmişti. Fielding daha sonra *Clarissa*'yı övdüyse de, Richardson Fielding'in Pamela'yı "şu düzeysiz kitapçık Shamela" diye aşağılamasını hiçbir zaman bağışlamadı. Fielding'in serseri kahramanına karşılık örnek bir kahraman yarattığı *The History of Sir Charles Grandison*'la aynı zamanda 18. yüzyılın töre romanının da ilk örneğini verdi.

Richardson, Tony, asıl adı CECIL ANTONIO RICHARDSON (d. 5 Haziran 1928, Shipley, Yorkshire, İngiltere - ö. 14 Kasım 1991, Los Angeles, California, ABD), İngiliz tiyatro ve sinema yönetmeni. Deneyisel yapımlarıyla 1950'lerde İngiliz tiyatrosuna yaratıcı bir canlılık kazandırmış, Özgür Sinema(*) hareketinin öncüleri arasında yer almıştır.

Oxford Üniversitesi'nde okurken tiyatro etkinliklerinde bulundu. Öğrenimini tamamladıktan sonra İngiliz yayın kuruluşu BBC'de yönetmen olarak çalışmaya başladı (1953). İki yıl sonra İngiliz Sahne Topluluğu'nun sanat yönetmenlerinden biri oldu ve kısa süre içinde yönetmenliğe geçti. Kraliyet Saray Tiyatrosu'nda sahneye koyduğu John Osborne'un *Look Back in Anger* (1956; *Öfke*) adlı oyunu Öfkeli Kuşak'ın(*) simgesi oldu ve Richardson'a büyük ün kazandırdı. Tiyatro onun önderliğinde hem klasiklerin yeniden yorumlandığı, hem de Eugène Ionesco, Samuel Beckett ve Uyum-suzluk Tiyatrosunun öbür yazarlarının deneyisel oyunlarının sahnelendiği bir yaratıcı etkinlikler merkezine dönüştü. Richardson Broadway'de de Osborne'un *The Entertainer* (1958; Komedyen) ve Shelagh Delaney'nin *A Taste of Honey* (1960; *Bir Parmak Bal*) oyunlarını sahneye koyarak övgü topladı. Ayrıca Stratford-upon-Avon'daki Shakespeare Anısal Topluluğu'yla *Pericles*'i (1958) ve başrolünü Amerikalı Siyah şarkıcı ve oyuncu Paul Robeson'ın oynadığı *Othello*'yu (1959) sahneledi.

Karel Reisz ile birlikte çektiği *Momma Don't Allow* (1955; Annem Bırakmıyor) adlı ilk filmi kısa bir filmi ve 1956'da Londra'daki Ulusal Sinema Salonu'nda Özgür Sinema hareketini başlatan film gösterisinde yer aldı. Richardson 1958'de Osborne'la birlikte Woodfall Film Productions, Ltd. adlı yapımcı şirketini kurdu. Filmle-ri arasında daha önce sahnelediği oyunlardan perdeye aktardığı *Look Back in Anger* (1958; *Öfke*), *The Entertainer* (1959; *Sahne Tebessüm*), *A Taste of Honey* (1961; *Bir Parmak Bal*) ile Alan Sillitoe'nun öyküsüne dayanan *The Loneliness of the Long Distance Runner* (1962; Uzun Mesafe Koşucusunun Yalnızlığı) yer alıyordu. Richardson, Reisz'in yönettiği, Sillitoe uyarlaması *Saturday Night and Sunday Morning* (1960; *Sevişme Günleri*) filminin de yapımcılığını üstlendi. Yönettiği en başarılı filmlerden biri, Osborne'un Henry Fielding'den uyarladığı *Tom Jones*'tu (1963). Sonraki filmleri arasında *The Loved One* (1965), *The Charge of the Light Brigade* (1968; *Hafif Süvari Alayının Hücumu*), *Ned Kelly* (1970), *A Delicate Balance* (1972; Hassas Denge) ve *Joseph Andrews* (1977) yer alır. Richardson 1962-67 arasında ünlü oyuncu Vanessa Redgrave'le evliydi.

Richardson sayısı, akışkanlarda burgaçlanma oluşumuna ve dolayısıyla da su ya da hava içindeki yoğunluk akımlarının bozulmasına ilişkin tahminlerde yararlanılan parametre. Matematiksel hava tahmini çalışmalarıyla tanınan İngiliz fizikçi ve meteorolog Lewis Fry Richardson tarafından ortaya atılmıştır. Temel olarak, yoğunluk gradyanının (derinliğe bağlı olarak, yoğunluk değişimi) hız gradyanına oranı olan Richardson sayısı,

$$R = \frac{g}{\rho} \frac{\partial \rho}{\partial z} \left(\frac{\partial u}{\partial z} \right)^{-1}$$

formülüyle hesaplanır. Formüldeki ρ yoğunluğu, u hızı, z ise derinliği belirtir.

Richardson sayısı hava tahmininde ve deniz, göl ve baraj göllerindeki burgaçlı akımların incelenmesinde oldukça önemlidir.

Richelieu (Dükü), Armand-Emmanuel du Plessis (d. 25 Eylül 1766, Paris - ö. 17 Mayıs 1822, Paris, Fransa), Fransız soylu, asker ve devlet adamı.

Saray hizmetine 1785'te girdi. Fransız Devrimi'nden sonra 1790'da yurtdışına kaçarak Rus çarlık ordusuna katıldı ve Izmail'de Osmanlı kuvvetleriyle çarpıştı. Bir süre Rusya'da kaldı. Babasının ölümü (1791) üzerine Richelieu dükü unvanını aldı. Condé prensinin komutasında kralcı kuvvetlerin (1792) ve Avusturyalıların saflarında (1793-94) çarpıştı. 1795'te yeniden gittiği Rusya'da yarbay rütbesiyle Aziz Georgi Zırhlı Birliği'nde görev aldı. 1803'te Odessa valiliğine, 1805'te Yeni Rusya (Dinyester Irmağıyla Kafkaslar arasındaki bölge) genel valiliğine atandı. Karadeniz kıyısında küçük bir köy olan Odessa'yı modern bir kente dönüştürdü. Liman tesisleri inşa ettirdi, ticaret ve tarım gelişmesini destekledi.

1814'te Fransa'ya döndü. Elba'dan kaçan Napoléon'a karşı çarlık kuvvetlerine katıldı. Eylül 1815'te dışişlerinden de sorumlu olmak üzere Talleyrand'ın yerine başbakan oldu. Çarla olan yakın dostluğu sayesinde Fransa'ya ağır koşulların dayatılmasını önledi. Aix-la-Chapelle Kongresi'nde (1818) Müttefik kuvvetlerin Fransa'dan çekilmesini ve Fransa'nın Dörtlül İttifak'a alınmasını sağladı. 1818'de başbakanlık görevinden ayrıldı. İki yıl sonra aynı göreve döndüyse de 1821'de muhaliflerinin baskısıyla istifa etmek zorunda kaldı.

Richelieu (Kardinali ve Dükü), Armand-Jean du Plessis, lakabı KIZIL KARDINAL, Fransızca L'ÉMINENCE ROUGE (d. 9 Eylül 1585, Richelieu, Poitou - ö. 4 Aralık 1642, Paris, Fransa), Fransa kralı XIII. Louis'nin başbakanı (1624-42). İçte krallığın mutlak otoritesini sağlamak, dışta ise Avrupa'da İspanyol-Habsburg egemenliğine son vermek için çalışmıştır.

Babası François du Plessis, III. Henri'nin başyargı, annesi Suzanne de la Porte ise Paris Parlement'i'nin (Yüksek Mahkeme) üyelerinden birinin kızıydı. Babasının 1590'da ölmesinin ardından, III. Henri'nin 1516 Konkordatosu'yla ailesine bağışladığı La Rochelle yakınındaki Luton Piskoposluğu'nun ailede kalabilmesi için piskopos olmasına karar verildi. Din eğitimi tamamladıktan sonra 17 Nisan 1607'de henüz 22 yaşındayken papazlığa atanarak Luçon piskoposluğuna getirildi. Bu görevi sırasın-

Kardinal Richelieu, Philippe de Champaigne'in bir portre çalışmasından ayrıntı; Louvre Müzesi, Paris
Giraudon-Art Resource/ES Inc

da Fransa'da Trento Konsili'nde (1543-63) benimsenen reformları kendi piskoposluk bölgesinde yürürlüğe sokan ilk piskopos ve yazarlarında Fransız dilini kullanan ilk ilahiyatçı oldu. IV. Henri'nin 1610'da öldürülmesi üzerine tahta çıkan XIII. Louis'nin annesi ve kral naibesi Marie de Médicis'nin 1614'te toplantıya çağırıldığı *États-Généraux*'ya(*) seçilen Poitoulu din adamlarının arasına girdi. *États-Généraux*'da ruhban sınıfıyla halk katmanlarının (*Tiers État*) temsilcileri arasında, tahtla papalığın ilişkisi konusunda çıkan bir tartışmada uzlaştırıcı rol oynadı ve ruhban temsilcilerinin Trento Konsili'nin kararlarını benimsemesi için *Tiers État*'yı ikna etme girişimlerinde başı çekti. Birkaç ay sonra XIII. Louis'nin karısı Avusturyalı Anne'nin özel papazlığına atanınca kralın danışmanlığını yapan Krallık Konseyi'ne (*Conseil du roi*) girmesinin yolu açıldı.

Richelieu 1616'da dışişleri bakanlığına getirildiyse de, Marie de Médicis'nin naipliğine son veren Nisan 1617'deki saray darbesiyle görevinden uzaklaştırıldı ve önce Luçon'a, ardından papalık kenti Avignon'a sürgüne gönderildi. Ama XIII. Louis'ye karşı ayaklanan Marie de Médicis'yi uzlaştırmaya ikna etmek üzere 1619'da kral tarafından yeniden göreve çağrıldı. Dört yıl süren pazarlıklar ve çatışmalar, Marie de Médicis'nin yeniden Krallık Konseyi'ne girmesi ve Richelieu'nün kardinalliğe yükseltilmesiyle sonuçlandı.

1624'te İtalya'nın kuzeyindeki Valtellina'yla ilgili olarak doğan bir bunalım sonucunda bakanlar kurulunda değişikliklere gidildi ve Richelieu ticaret ve denizcilik bakanlığıyla Krallık Konseyi başkanlığına getirildi. Dört yıl sonra bu göreve başbakanlık adı verildi. Görevdeki ilk günlerinden başlayarak komplolarla karşı karşıya kalan Richelieu, kurduğu güvenli örgütünün muhalifleri ortaya çıkarmadaki başarısı ve mahkemeler üzerindeki denetimi nedeniyle korku ve nefret uyandırdı.

Richelieu'nün amacı Fransa'nın hareket özgürlüğünü tehdit eden Habsburgların Avrupa'daki hegemonyasına son vermek ve düzeni sağlayabilmesi için kralın mutlak otoritesini güçlendirmektir. Önemli kentlerin sivil yönetimini ellerinden tutan ve büyük askeri güce sahip olan Huguenot'ların (Fransız Protestanları) devlet içinde devlet oluşturdukları görüşündeydi. Gene de siyasal bir tehdit oluşturmadığı sürece, söz konusu dinsel muhalefeti hoş görmeye hazır. Ama Huguenot'ların İngiltere'yi Fransa'yla savaşa kıskırtan Protestan güçlerin entrikalarına karışmaları Richelieu'nün toplumsal barışı koruma çabalarını sonuçsuz bıraktı. 1628'de Huguenot'ların merkezi La Rochelle'i kuşattıysa da kentin ele geçirilmesi bir yıl sürdü. Kargaşadan yararlanan İspanya İtalya'nın kuzeyindeki egemenlik alanını Fransızların müttefikleri aleyhine genişletti. Protestanlara karşı mücadelesinde Richelieu'ye yardımcı olacak vaat eden İspanya, gerçekte Protestan liderlere yardımda bulunarak Fransa'yı oyalamış ve İtalya'nın kuzeyindeki stratejik Casale Kalesi'ni ele geçirmişti. Hızla harekete geçen Richelieu La Rochelle düşer düşmez ordusunu Alp Dağlarından geçirerek İspanya'nın bölgeyi işgal planını engelledi. Bunun üzerine Habsburglar Lorraine Düküğü'nün Fransa'nın üzerinde hak iddia ettiği bazı kesimlerine imparatorluk garnizonları yerleştirdiler. Bunu karşılıklı diplomatik manevralarla geçen uzun bir dönem izledi. Richelieu'nün 1630'da Regensburg Antlaşması'nı imzalamayı reddetmesine misilleme olarak Habsburglar dinden ayrıldığı gerekçesiyle XIII. Louis'yi aforoz etmesi için Papa VIII. Urbanus'a başvurdular.

Bu arada nüfuzunu elinden aldığına inandığı kardinale düşman kesilmiş olan Marie de Médicis, Richelieu'nün 1630'da İtalya'dan dönüşünde, oğlunu etkileyerek onu görevden aldırma girişiminde bulundu. Ama XIII. Louis desteğini kardinale den yana kullandı ve Marie de Médicis'yle kralın kardeşi Gaston İspanyol Felemenk'i ne kaçmak zorunda kaldı. Habsburglara karşı yürüttüğü mücadelede, Fransa'nın Protestanlarla Katolikler arasında sürmekte olan Otuz Yıl Savaşları'na (1618-48) doğrudan katılmaması için çaba harcayan Richelieu, savaşın Ren bölgesine yayılması, Fransa'ya bağlı devletlerin yavaş yavaş Habsburg egemenliği altına girmesi ve İspanya'nın Fransız koruması altındaki Trier başpiskoposunu tutsak alması (1635) gibi gelişmeler karşısında Protestanların yanında savaşa katılmak zorunda kaldı. Savaşın yol açtığı ekonomik bunalım ve toplumsal yaralar çok sayıda köylü ayaklanmasına neden oldu.

Richelieu ekonomik alanda Fransa'ya ihracat üstünlüğü sağlayacak sanayileri teşvik etti ve lüks malların ithaline engeller getirmeye çalıştı. Cam, halı, ipek, şeker sanayileriyle madencilik geliştirmeye yönelik onlemler aldı. Fas ve İran'la ekonomik ilişkiler kurdu ve ortığı olduğu deniz aşırı ticaret şirketlerini teşvik etti. Bu şirketler Kanada ve Batı Hint Adalarının sömürgeleştirilmesinde önemli rol oynadı. Richelieu döneminde Afrika, Ortadoğu ve Amerika'da etkinlik gösteren Fransız misyonerler Fransa'nın nüfuz alanını genişletmenin yanı sıra geniş bir haber alma ağı oluşturdular. Aynı dönemde Hollandalılardan satın alınan gemilerle Fransız Deniz Kuvvetleri'nin temelleri atıldı. 1629 tarihli Michaud Yasası'yla sanayi ve ticaret, şirketler, devlet görevleri, kilise ve orduda düzenlemelere gidildi, ağırlık ve uzunluk ölçüleri standartlaştırıldı.

Richelieu son dönemlerinde savaşın finansmanı konusunda Fransız Kilisesi'yle anlaşmazlığa düştü. Diplomatik sorunlar ve kilise yönetimindeki uyumsuzluklar nedeniyle Papa VIII. Urbanus'la da ilişkileri gerginleşti. Bu çatışmalara karşın teokratik devlet anlayışını ve devlet kilise ilişkileri konusundaki gelenekçi görüşlerini korudu. Servetinin büyük bölümünü kamu hizmetlerinin yürütülmesi, sanatçıların korunması ve Paris Üniversitesi'nin desteklenmesi için harcadı. Académie Française'in kuruluşunda öncü rol oynadı. Son yıllarda kralın genç gözdesi Cinq-Mars markisinin kendisine yönelik komplo girişimini ortaya çıkarak idam edilmesini sağladı.

Richemont (Kontu), Arthur, BRETANYA DÜKÜ III ARTHUR (1457-58) olarak da bilinir. Fransızca COMTE DE RICHEMONT ya da ARTHUR III, DUC DE BRETAGNE (d. 1393, Bretonya - ö. 26 Aralık 1458), 1425'ten sonra Fransa başkomutanı.

Bretanya dükü IV. Jean'ın oğluydu. Annesi Joanna'nın daha sonra İngiltere kralı IV. Henry ile evlenmesine karşın, Fransa ile bağlarını korudu. Valois hanedanının Orléans ve Burgonya kolları arasındaki kanlı çatışmada Orléans safında çarpıştı. Aynı dönemde Fransa kralı VI. Charles'ın oğlu veliaht Louis ile yakın bir dostluk kurdu. 1415'te Agincourt'da Burgonyalıları destekleyen İngilizlere karşı savaşırken yaralana rakutak düştü. 1420'ye değin İngiltere'de tutuklu kaldı. Kaçmayacağına söz verince serbest bırakıldı ve İngilizleri desteklemeye başladı. Kardeşi V. Jean'ın İngiltere kralı Henry'yi Fransa tahtının vârisi olarak tanımını sağladı. Genç yaşta ölen Louis'nin dul eşi Burgonyalı Marguerite ile 1423'te yaptığı evlilik, İngiltere-Burgonya ittifakıyla bağlantısını güçlendirdi. Ama Fransa tahtının İngiliz naibi Bedford düküyle an-

laşmazlığa düşünce yeniden saf değiştirdi. Mart 1425'te VII. Charles tarafından Fransa başkomutanlığına atandı.

Kaba tavırları ve savaş yanlısı tutumu nedeniyle kısa sürede tepkileri çeken Richemont, Georges de la Trémoille gibi gözdeleceğe arka plana itildi. Kardeşinin Eylül 1427'de Bedford düküyle anlaşmaya varması üzerine saraydan uzaklaştırıldı. 1429'da Orléans'da Jeanne d'Arc'a katıldı ve İngilizlere karşı kazanılan bir dizi çarpışmada yer aldı. Bretanya'nın yeniden VII. Charles'ın safına geçmesine arabuluculuk etti. La Trémoille'un 1432'de nüfuzunu yitirmesiyle saraya dönebildi.

Burgonya'daki bağlantılarını kullanarak, Burgonya dükü Philippe ile Fransa kralı arasındaki uzun çatışmayı sona erdiren Arras Antlaşması'nın (21 Eylül 1435) imzalanmasını sağladı. Siyasal ve diplomatik açıdan Yüz Yıl Savaşları'nın dönüm noktasını oluşturan bu antlaşmanın ardından askeri alandaki dengeyi de değiştirmeye yöneldi.

Eylül 1436'da Paris halkının İngiliz garnizonuna karşı ayaklanmasından yararlanarak Paris'e girdi. Ama izleyen yıllarda askeri birliklerin başıbozukluğu nedeniyle pek bir ilerleme sağlayamadı. VII. Charles'ın desteğine ve vergi gelirlerine dayanarak Fransız süvari birliklerini *gens d'armes d'ordonnance* adıyla düzenli ve profesyonel bir yapıya kavuşturdu. Kısa süreli ateşkesin 1444'te sona ermesiyle başlayan savaşta bu birliklerle büyük başarı kazandı. İngilizleri Contentin Yanımadanından çıkardı (Eylül-Ekim 1449) ve Formigny Çarpışması'nda (Nisan 1450) önemli rol oynadı. Ardından Normandiya'yı ve sonraki iki yıl içinde de Guyenne'i ele geçirdi. Böylece Fransa'nın Yüz Yıl Savaşları'nı kazanmasına büyük katkıda bulundu. Eylül 1457'de yeğeni II. Pierre'in yerine Bretanya dükü oldu. Bir yıl sonra geride meşru bir vâris bırakmadan öldü.

Richepin, Jean (d. 4 Şubat 1849, Medaye [bugün Lemdiye], Cezayir - ö. 11 Aralık 1926, Paris, Fransa), alt sınıfları yaşamını keskin ve cesur bir dille inceleyen yapıtlarıyla tanınmış Fransız şair, oyun yazarı ve romancı. Doğalcılığın kurucusu Émile Zola'nın romanda yaptığını Richepin aynı dönemde şiirde yaparak Richepin şiirinde yeni bir çığır açmıştır.

Tip öğrenimini yanda bıraktı ve edebiyat okumak amacıyla Öğretmen Okulu'na girdi. Ama bu okulu da yanda bırakarak bir süre Fransa'yı dolaştı. İlk şiir kitabı *La Chanson des gueux*'ü (Ayaktakımının Şarkısı) 1876'da yayımladı. Kitabın dili müstehcenlikle suçlanınca bir ay hapse mahkûm edildi. Ama sonraki yıllarda da kaba bir dille yazmayı sürdürdü ve gereksiz ya da aykırı olabileceğini, ama ahlak dışı olmadığını söyleyerek kullandığı dil savundu. Şiir kitapları arasında *Les Cureses* (1877; Okşayışlar), *Les Blasphèmes* (1884; Küfürler) ve *La Mer* (1886; Deniz) yer alır. Richepin'in ayrıca üç romanı ve birkaç başanlı oyunu vardır. 1908'de Académie Française'e üye seçilmiş, daha sonra da aynı kurumda yöneticilik yapmıştır.

Richer, Jean (d. 1630 - ö. 1696, Paris, Fransa), Fransız Guyanası'ndaki Cayenne'de yaptığı gözlemlerle astronomi ve jeodeziye önemli katkılarda bulunan Fransız astronom. Fransız hükûmeti Richer'i, Mars'ın yerberi noktasında ıraklık açısını ölçmek üzere Cayenne'e gönderdi. Richer'in gözlemlerinin Yer'in başka bölgelerinde yapılanlarla karşılaştırılması sonucunda, Mars ve Güneş'in Yer'den uzaklıkları hesaplandı ve bu da Güneş sisteminin boyutla-

nının ilk kez doğru olarak saptanmasını sağladı.

Richer'in gözlemleri Yer'in biçiminin belirlenmesini de sağladı. Yaptığı deneyler sonucunda, farklı enlemlerde bulunan Paris ve Cayenne'de sarkaçların salınım hızlarının farklı olduğunu, bu nedenle Cayenne'deki yerçekiminin Paris'tekinden az olması gerektiğini ve bunun da Cayenne'nin, Yer'in merkezine Paris'ten daha uzak olmasından kaynaklandığını ortaya çıkardı. Newton ve Huygens Yer'in tam bir küre değil, basık bir sferoit olduğunu kanıtlarken, Richer'in bu buluşundan yararlandılar.

Richet, Charles (Robert) (d. 26 Ağustos 1850, Paris - ö. 4 Aralık 1935, Paris, Fransa), Fransız fizyoloji bilgini. Belirli bir antijene duyarlılaşmış kişiye yeniden o antijen verildiğinde ortaya çıkan ve anafilaksi olarak adlandırdığı şiddetli tepkime üzerine

Richet
Harangue—H. Roger-Vodet

çalışmaları nedeniyle 1913 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü almıştır. Richet'nin çalışmaları saman nezlesi, astım ve öbür alerjilere ilişkin sorunların çözülmesine ve önceden anlaşılamayan zehirlenme ve ani ölüm nedenlerinin aydınlatılmasına yardımcı olmuştur.

1887-1927 arasında Paris Üniversitesi'nde ders verdi. Bir süre *Revue Scientifique* adlı derginin yönetiminde çalıştı. Solunum ve sindirim fizyolojisi, sara, vücut sıcaklığının düzenlenmesi ve başka birçok konuda araştırmalar yaptı. Bakteriyoloji, patoloji ve tıp istatistiği gibi alanların yanı sıra edebiyatla da ilgilenerek şiir, roman ve oyunlar yazdı.

Richier, Germaine (d. 16 Eylül 1904, Grans, Arles yakınları - ö. 31 Temmuz 1959, Montpellier, Fransa), son derece çarpıcı, biomorfik figürleriyle ünlü Fransız heykeltci.

Önce Montpellier'de, ardından da Paris'te (1925-29) Antoine Bourdelle'in yanında öğrenim gördü. 1934'te klasik büstler, torsolar ve figürler yapmaya başladı. 1940'larda "yarasa-adam" ve "ağaç-insan" gibi karma ve alegorik figürler üretti. "Dua Eden Peygamberdesi" (1946) adlı yapıtı onun böcek biçimlerine, gece yaratıklarına beslediği hayranlığı gösterir.

Richier seramik, mozaik ve baskı çalışmalarını da yaptı. Ama benzersiz düş gücünün en iyi ürünleri, korkmuş, işkence çekiyor izlenimi uyandıran insan biçimlendiydi.

Richier daha sonra camdan ve kurşundan yaptığı figürlerle heykellerini, Vieira da Silva, Hans Hartung ve Zao Wou-ki gibi ressamların soyut yapıtlarının önüne yerleştirip onları fon gibi kullanarak sergiledi.

Richland, ABD'de, Washington eyaletinin ortagüney kesimindeki Benton ilinde (county) kent. Yakima ve Columbia ırmakları-

nın birleştiği noktada yer alır. Kennewick ve Pasco ile birlikte metropoliten bir alan oluşturur. 1905'te eyalet yasama meclisi üyesi Nelson Rich'in adını alan yerleşme bir köy niteliğindeydi. 1942'de atom bombasının geliştirilmesinden sonra, büyük ölçekli reaktörlerin kurulması için ayrılan ve 160 bin hektarlık bir alanı kaplayan Hanford Atom Çalışmaları alanının bir parçası oldu. 1958'de kent tüzel kimliği kazandı. Hanford Atom Çalışmaları 1988'de kapatıldı. Yörede depolanan nükleer atıklar çevre için ciddi bir tehlike oluşturmuyordu. Nüfus (1990) kent, 32.315; Richland-Kennewick-Pasco metropoliteh alanı, 150.033.

Richler, Mordecai (d. 27 Ocak 1913, Montreal, Kanada), Kanadalı romancı. İnsanın temel ikilemlerini ve değerlerini keskin aydın duyarlılığıyla incelemiştir.

Montreal'deki Sir George Williams Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra (1950-51) bir yıl Paris'te yaşadı ve varoluşçu yazarlardan etkilendi. 1952'de Kanada'ya döndü ve *The Acrobats* (1954; Akrobatlar) adlı romanında İspanya'da yaşayan genç bir Kanadalı ressamın, düş kırıklığına uğramış bir grup sürgün ve devrimciyle olan yaşantısını anlattı. Kısa bir süre sonra İngiltere'ye yerleşti ve Montreal'e 1970'lerde döndü. Gençliğinde sıkıntısını çektiği yoksulluğu ve Yahudi düşmanlığını anlattığı sonraki romanlarından *Son of a Smaller Hero* (1955; Sade Kahramanın Oğlu) ve *A Choice of Enemies*'de (1957; Seçme Düşman) öfkeli, aklı karışık çağdaş kahramanları konu aldı. *The Apprenticeship of Duddy Kravitz*'de (1959; Duddy Kravitz'in Çıraklığı) Montreal'deki bir Yahudi çocuğun acımasız bir işadamına dönüşmesini anlattı. 1974'te bu romandan yapılan filmin senaryosunu da yazdı. *The Incomparable Atuk*'ta (1963; Benzersiz Atuk) iletişim sanayilerini elinde tutan güçlü insanların gülünç betimlemelerine yer verdi. *Cocksure*'da (1968; Burnunun Dikine), Amerikalıların bir İngiliz yayınevinde ele geçirme girişimini, *St. Urbain's Horsemen*'deyse (1971; St. Urbain, Atlıları), Kanadalı bir yöneticinin Londra'da, eşcinsellik ve saldırı suçlarından yargılanmasını konu aldı. Öteki yapıtları arasında mizahi denemelerinden oluşan *Notes on an Endangered Species and Others* (1974; Soyu Tükenmekte Olan Bir Tür Üzerine Notlar ve Başkaları), *Jacob Two-Two Meets the Hooded Fang* (1975; Jacob Two-Two Şapkalı Dişe Karşı) adlı çocuk kitabıyla *Joshua Then and Now* (1980; Joshua, O Zaman ve Şimdi) ve *Solomon Gursky Was Here* (1989; Solomon Gursky Buradaydı) adlı iki romanı sayılabilir.

Richmond, ABD'de, Virginia eyaletinin ve Henrico ilinin (county) merkezi kent. Eyaletin doğu kesiminde, James Irmağı kıyısında yer alır. Yönetim açısından ilden bağımsızdır. Henrico, Chesterfield ve Hanover illerini kapsayan bir metropoliten alanın merkezidir.

Jamestown'un kuruluşundan (1607) sonra ırmağın yuları kesimine doğru ilerleyen İngiliz kolonicilerce James Irmağı cavanında 1637'de bir pazar merkezi, 1644'te de Charles Kalesi inşa edildi. Kalenin çevresinde gelişen yerleşmeye 1733'te Richmond adı verildi. 1779'da eyalet merkezi Williamsburg'un yerini alan Richmond, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiliz birliklerince yağma edildi (1781). Nisan 1865'te General Ulysses S. Grant komutasındaki kuvvetlerce ele geçirildi.

Geleneksel ürün tütün günümüzde de kent ekonomisine önemli katkıda bulunur. Basım ve yayım işleriyle kimyasal madde, dokuma, ecza, metal, ahşap ve kâğıt ürünleri üretimi de gelişmiştir. Başlıca eğitim kurumları arasında 1830'da Dunlora Akademisi adıyla kurulan Richmond Üniversitesi (Baptist), Birlik İlahiyat Okulu (1812), Virginia Birlik Üniversitesi (1865), Richmond Meslek Enstitüsü (1917) ve Virginia Tıp Okulu'nun (1838) birleşmesiyle (1968) kurulan Virginia Eyalet Üniversitesi ve J. Sargeant Reynolds Community College (1972) sayılabilir. ABD İç Savaşı'nın anısına oluşturulan Richmond Ulusal Savaş Alanı Parkı (1944) kentin yakınındadır. Virginia Güzel Sanatlar Müzesi, Amerika'nın devlet desteğiyle kurulmuş ilk sanat müzesidir. Nüfus (1990) kent, 203.056; Richmond-Petersburg metropoliten alanı, 865.640.

Richmond (3. Dükü), Charles Lennox, LENNOX 3. DÜKÜ, AUBIGNY DÜKÜ, MARCH KONTU, DARNLEY KONTU, SETTRINGTON BARONU, TORBOULTON LORDU (d. 22 Şubat 1735, Londra - ö. 29 Aralık 1806, Goodwood, Sussex, İngiltere), 18. yüzyılın önde gelen İngiliz ilerici siyaset adamı. Parlamento reformu konusundaki görüşleriyle tanınır. 1734'te aldığı Richmond ve Lennox unvanlarına 1750'de babasından devraldığı Aubigny unvanını ekledi. 1765'te Paris olağanüstü elçiliğini üstlendi. Ertesi yıl Rockingham Markisi'nin hükümetinde bakanlığa getirildiyse de William Pitt'in (Yaşlı) iktidara gelmesi üzerine bu görevinden ayrıldı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında kolonicileri destekleyerek 1778'de İngiliz birliklerinin Amerika'dan çekilmesini istedi. Ayrıca, İrlanda'ya ayrıcalıklar tanınmasını önerdi. 1780'de bütün erkeklerle oy hakkı tanınması, parlamentonun her yıl yenilmesi ve eşit seçim bölgelerinin oluşturulması gibi reformlar içeren yasa tasarısını sundu. Rockingham'ın ikinci hükümetinde ve 1784'te William Pitt'in (Genç) hükümetinde görev üstlendi. Daha sonra reform çizgisinden uzaklaşarak Tory'leri desteklemesi üzerine, Lauderdale 8. dükünün şiddetli eleştirisine uğradı.

Richmond upon Thames, İngiltere'de, Londra metropoliten alanının dış ilçesi (outer borough). Yüzölçümü 55 km²'dir. Thames Irmağının iki yakasında, Hammer-smith'ten Surrey'deki Sunbury-on-Thames'e kadar 19 km boyunca uzanır. Konut ağırlıklı olmakla birlikte, ırmak kıyısında, özellikle de eski kesimlerde tekne inşa ve onarımıyla uğraşan küçük sanayi tesisleri vardır. İlçe Richmond, Bushy, Marble Hill ve Old Deer parklarıyla Barnes, Sheen ve Ham çayırları gibi yeşil alanlarıyla ünlüdür. İlginç yapılar arasında VIII. Henry'nin evi olan Hampton Sarayı, I. Elizabeth'in kullandığı eski Richmond Sarayı, White Lodge, Richmond Parkı ve 18. yüzyılda Horace Walpole'un yaptırdığı gotik Strawberry Hill sayılabilir. Kew Kraliyet Botanik Bahçesi dünyaca ünlüdür. 1768'de III. George için inşa edilen Kew Gözlemevi 1981'e değin kullanılmıştır. Ulusal Fizik Laboratuvarı ve Deniz Kuvvetleri Araştırma Laboratuvarı Teddington'dadır. Nüfus (1984 tah.) 160.600.

Richter, Burton (d. 22 Mart 1931, Brooklyn, New York, ABD), yeni bir temel (atomaltı) parçacık bularak 1976 Nobel Fizik Ödülü'nü Samuel C. C. Ting ile paylaştan ABD'li fizikçi.

Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde öğrenim gören Richter, doktora çalışmasını 1956'da tamamladı. Aynı yıl California'daki Stanford Üniversitesi'ne

araştırmacı olarak girdi ve 1967'de profesör oldu. Kuantum elektrodinamiğinin kısa mesafelerde geçerli olduğunu kanıtlayan deneyler yaptı. 1973'te, Atom Enerjisi Komisyonu'nun mali desteği ve David Ritson'un yardımıyla, parçacık demetlerinin çarpıştırılmasına dayalı olarak çalışan bir hızlandırıcı olan Stanford Pozitron-Elektron Bakımsız Halkası'nı gerçekleştirdi. Richter bu aygıt aracılığıyla, büyük kütleli ve uzun ömürlü yeni bir mezon sınıfı olan temel parçacıkların ilkinin buldu ve bunu psi parçacığı olarak adlandırdı. Nobel Ödülü'nü Richter'le paylaştan Ting de aynı buluşu, Richter'den bağımsız olarak yürüttüğü çalışmalar sonucunda gerçekleştirdi.

Richter, Charles Francis (d. 26 Nisan 1900, Butler County, Hamilton yakınları, Ohio - ö. 30 Eylül 1985, Pasadena, California, ABD), depremlerin magnitüdlerinin (depremde açığa çıkan ya da harcanan toplam enerji miktarı) ölçümünde kullanılan Richter ölçeğinin (*) geliştirilmesine önemli katkılarda bulunan ABD'li fizikçi ve deprembilimci.

1916-17'de Güney California Üniversitesi'ne devam eden Richter, daha sonra Stanford Üniversitesi'nde fizik öğrenimi görmeye başladı ve bu okuldan 1920'de mezun oldu. Doktora çalışmasını 1928'de California Teknoloji Enstitüsü'nde tamamladı. 1927-36 arasında Washington Carnegie Enstitüsü Laboratuvarı'nda (Pasadena, California) çalıştı. Daha sonra, bir yandan California Teknoloji Enstitüsü'nde fizik ve deprembilim dersleri verirken (1937-70), bir yandan da enstitünün 1936'da kurulan sismoloji laboratuvarında görev yaptı. 1952'de deprembilim profesörü oldu. 1970'te emekliye ayrıldı, ama ders vermeyi sürdürdü.

1935'te California Teknoloji Enstitüsü profesörlerinden Beno Gutenberg (1889-1960) ile birlikte, kendi adıyla anılan ölçeği geliştirdi. Richter ölçeği kısa süre içinde, ölçümleri pek güvenilir olmayan Mercalli ölçeğinin (*) yerini aldı. Richter, ABD'deki deprem olasılığı bulunan bölgelerin haritasını hazırladı, ayrıca Beno Gutenberg ile birlikte, *The Seismicity of the Earth and Associated Phenomena* (1949, 1954; Yer'in Sismikliği ve İlgili Olaylar) ve *Elementary Seismology* (1958; Temel Sismoloji) adlı kitapları yazdı.

Richter, Hans (Almanca), Macarca JÁNOS RICHTER (d. 4 Nisan 1843, Raab, Macaristan - ö. 5 Aralık 1916, Bayreuth, Almanya), Macar orkestra şefi. Çağının en büyük orkestra şefleri arasında yer almış, özellikle Wagner ve Brahms yorumlarıyla ünlenmiştir.

Viyana Konservatuvarı'nda öğrenim gördü. 1867'de Wagner'in önerisi üzerine Münih Operası'nın orkestra şefliğine getirildi. Burada Hans von Bülow ile tanıştı. 1876'da Bayreuth'ta *Der Ring des Nibelungen*'i (Nibelunglar'ın Halkası) yönetti; daha sonra Bayreuth Wagner festivallerinin baş orkestra şefi oldu. 1877'de Wagner'le birlikte Londra'daki Wagner Festivali'nin orkestra şefliğini yaptı. 1882'de Londra'da ilk kez seslendirilen *Die Meistersinger von Nürnberg* (Nürnbergli Usta Şarkıcılar) ve *Tristan und Isolde*'de orkestra şefi Richter'di. Londra'da her yıl düzenlenen Orkestra Festivali Konserleri'ni de (sonradan Richter Konserleri) 1897'ye değin yönetti. 1897'de Manchester'daki Hallé Orkestrası'nın şefi oldu. Brahms'ın birçok yapıtının, Elgar'ın da *Enigma Çeşitlemeleri*, *The Dream of Gerontius* (Gerontius'un Düşü) ve *Birinci Senfoni*'sinin ilk çalışmalarını yöneten Richter 1912'de Bayreuth'ta son kez şef kürsüsüne çıktı.

Richter ölçeği, ABD'li deprembilimciler Charles F. Richter(*) ve Beno Gutenberg tarafından 1935'te geliştirilen ve deprem ya da öteki sismik tedirginliklerin magnitudünün (şiddetinin: depremde açığa çıkan ya da harcanan toplam enerji miktarı) ölçülmesinde kullanılan ölçek. Aslında Güney California'daki yerel depremlerin özel bir sismograf tarafından kaydedilmiş magnitudlerinin ölçülmesinde kullanılmak üzere geliştirilen ölçekte, o zamana değin saptanan en zayıf depremlere sıfıra yakın değerler verildi ve ölçekteki bir birimlik artış depremin magnitudünde 10 katlık bir artışa karşılık gelecek şekilde düzenlendi. Sonradan daha duyarlı sismografların ortaya çıkmasıyla sıfır büyüklüğünü tanımlayan depremlerinkinden daha küçük magnitudlü depremleri de saptama olanağı doğdu. Bu depremler Richter ölçeğinde negatif sayılarla gösterilir. Richter ölçeğindeki sayılar deprem magnitudlerinin 10 tabanına göre logaritmalarıyla orantılıdır. Ölçeğin kuramsal bir üst sınırı olmamasına karşın, bugüne değin saptanan en şiddetli depremlerin bile magnitudü 9'u geçmemektedir. Richter ölçeğine göre 2 magnitudündeki depremlerin insanlarca algılanabilen, ama pek zararlı olmayan depremler olmasına karşılık, örneğin 7 magnitudündeki bir deprem duvarları çatlatıp bacaları devirebilir, hatta uygun yapılmamış bina ve köprüleri yıkabilir. Bugüne değin saptanabilen en şiddetli depremin Richter ölçeğine göre magnitudü 8,9'dur.

Richter ve Gutenberg, kullanılan sismografin türünün ve uzaklığının getirdiği sınırlamaları ortadan kaldırmak amacıyla, ölçekte bazı yeni düzenlemeler yaptılar. Ayrıca bak. deprem.

Richthofen (Baronu), Manfred, lakabı KIZIL BARON (d. 2 Mayıs 1892, Breslau, Almanya - ö. 21 Nisan 1918, Vaux-sur-Somme, Fransa), I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın önde gelen havacısı ve en başarılı avcı pilotu.

Varlıklı bir aileden geliyordu. Babasının yolunu izleyerek küçük kardeşi Lothar'la birlikte orduyu girdi. 1912'de Prusya ordusunun 1. Uhlan Süvari Alayı'nda yüzbaşı oldu. I. Dünya Savaşı başlayınca bu alayla önce Rusya'da çarpıştı, daha sonra Belçika ve Fransa'nın istilasında görev aldı. Savaşın siper çarpışmalarına dönüşmesi üzerine piyade birliğine katıldı. 1915'te İmparatorluk Hava Kuvvetleri'ne girdi ve 1916'nın başlarında avcı pilotu olarak çarpışmaya başladı. Çekirci biçimde süslenmiş, kırmızı renkli uçakları nedeniyle sonradan "Richthofen'in Uçan Sirk'i" adıyla anılan I. Avcı Filosu'nun komutanlığına getirildi ve tek başına 80 düşman uçağını (79 İngiliz ve 1 Belçikalı) düşürdü. Amiens yakınlarındaki bir çarpışma sırasında düşman uçaqsavarlarının ateşi

sonucunda tek kanatlı kırmızı Fokker uçağının içinde öldü. Başka bir kaynağa göre ise, uçağının Kanadalı yüzbaşı Roy Brown tarafından düşürülmesi sonucunda ölmüştür. Yerine filo komutanlığını Hermann Göring üstlendi.

Ricimer, Flavus (ö. 18 Ağustos 472). 456-472 arasında Batı Roma'yı perde arkasından yöneten Romalı komutan. Barbar akınlarına karşı Roma topraklarını başarıyla savunmuştur.

Babası bir Suev kabile reisi, annesi bir Vizigot prensesiydi. Askerliğinin ilk yıllarında Maiorianus'la dostluk kurdu. Sicilya'yı ele geçirmeye çalışan Vandalları Agrigentum'da (bugün Agrigento) durdurduktan (456) sonra komutanlığa yükseltildi. Aynı yıl 17 Ekim'de Batı Roma imparatoru Avitus'u Placentia'da (bugün Piacenza) yenilgiye uğratarak tahttan indirdi. 1 Nisan 457'de Maiorianus'u Batı Roma imparatoru ilan etti. 459'da konsül oldu. Kendi başına hareket etmeye çalışan Maiorianus'u başarısız Vandal seferinin ardından Dertona'da (bugün Tortona) ele geçirerek (2 Ağustos 461) tahttan indirdi ve beş gün sonra da idam ettirdi. 19 Kasım 461'de Libius Severus'u imparator ilan etti. Severus'un ölümünden (15 Ağustos 465) sonra yaklaşık iki yıl boş kalan Batı Roma tahtına Doğu Roma imparatoru I. Leon'un atadığı Anthemius'u, onun kızıyla evlenme koşuluyla tanıdı. Ama Anthemius ve Leon'un Vandallara karşı Afrika'da giriştikleri ortak sefer yenilgiyle sonuçlanınca, Anthemius'la araları açıldı. Nisan 472'de Olybrius'u tahta çıkararak Anthemius'u Roma'da kuşatma altına aldı. 11 Temmuz 472'de Anthemius'u rutsak alarak öldürttü. Bu olaydan kısa süre sonra kendisi de öldü.

Rickert, Heinrich (d. 25 Mayıs 1863, Danzig [bugün Gdańsk, Polonya], Prusya - ö. 28 Temmuz 1936, Heidelberg, Almanya), Güneybatı Almanya'da Yeni-Kantçı Baden okulunun kurucusu Alman düşünür. Kant'ın bilgi felsefesi çözümlemesini geliştirmiş, değerler konusundaki metafizik varsayımlarına daha fazla nesnellik kazandırmıştır.

Strassburg (Strasbourg) Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra 1894'te Freiburg Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1916'da Heidelberg Üniversitesi'nde profesörlüğe atandı. Çalışmalarında doğa bilimleriyle tarih arasındaki farkları göstermeye çalıştı. Tarihin eski deneyimlere ilişkin değer yargılarına dayandığını, bu yargıların ise tarihsel olayların yinelenmesi yoluyla doğrulanmadığını vurgulayarak tarihsel gerçekliği belirlemek amacıyla somut ölçütler bulmaya çalıştı. Bireye yaklaşımında, biyolojik yaşamla sürekli değişim halindeki duygular gibi içsel deneyimlerin ayrıntısını ortaya koydu. Önemli yapıtları arasında *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft* (1899; Kültür Bilimi ve Doğa Bilimi), *Die Philosophie des Lebens* (1920; Yaşam Felsefesi) ve *Die Logik des Prädikats und das Problem der Ontologie* (1930; Yüklemler Mantığı ve Ontoloji Sorunu) sayılabilir.

Ricketts, Howard T(aylor) (d. 9 Şubat 1871, Findlay, Ohio, ABD - ö. 3 Mayıs 1910, México, Meksika), ABD'li patolog. Kayalık Dağlar lekeli hummasının ve tifüsün etkeni olan mikroorganizmaları ve bu hastalıkların bulaşma yollarını bulmuştur. Tıp öğrenimini Chicago yakınlarındaki Kuzeybatı Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra 1902'de Chicago Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1906'da Kayalık Dağlar lekeli hummasının bir kene türünün ısırmasıyla sağlıklı hayvanlara bulaştığını

gösterdi. İki yıl sonra hastalığa neden olan mikroorganizmayı hasta hayvanların kanında, kenelerde ve kenelerin yumurtalarında saptadı.

1909'da Russel M. Wilder ile birlikte tifüs konusunda araştırmalar yapmak üzere México'ya gitti. Hastalığın vücut bıtıyla (*Pedicular humanus*) bulaştığını, hastanın kanında ve bitlerde hastalık etkeni bulunduğunu belirledi. Hastalığın maymunlara da geçebildiğini, iyileşen maymunlarda hastalığa karşı bağışıklık geliştiğini gösterdi. Aynı yıl içinde tifüsten öldü.

Kayalık Dağlar lekeli humması ve tifüs etkeni olan mikroorganizmaların üyesi olduğu cinse Ricketts'in anısına *Rickettsia* adı verildi. Çalışmaları öbür tifüs tipleri ve tifüse benzer hastalıkların tanımlanmasına öncülük etti.

Rickover, Hyman G(eorge) (d. 27 Ocak 1900, Makov, Rusya - ö. 8 Temmuz 1986, Arlington, Virginia, ABD), dünyanın ilk nükleer güçlü motorlarını ve atom enerjisiyle çalışan ilk denizaltı olan "Nautilus"u (1954'te denize indirildi) geliştiren ABD'li deniz subayı ve mühendis. Sonradan nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasına yönelik planların denetlenmesinde de çalıştı.

1922'de Annapolis'teki (Maryland) ABD Deniz Kuvvetleri Akademisi'nden mezun oldu. 1929'da Columbia Üniversitesi'nde elektrik mühendisliği dalındaki lisansüstü öğrenimini tamamladı. Daha sonra New London'da (Connecticut) denizaltılar konusunda eğitim gördü. 1939'da Deniz Bakanlığı'na bağlı Gemi Dairesi'nin Elektrik Bölümü'ne (Washington) atandı. II. Dünya Savaşı süresince bu bölümün yöneticiliğini yaptı.

Haziran 1946'da nükleer fizik ve mühendislik dersleri vermek üzere Oak Ridge'e gitti. Eylül 1947'de Gemi Dairesi'ne geri dönerek, Deniz Kuvvetleri'nin nükleer programının başına geçti. Omurgası Haziran 1952'de kızıga konan ve 21 Ocak 1945'te denize indirilen "Nautilus" denizaltısının geliştirilmesinde önemli rol oynadı.

Deniz Kuvvetleri'ndeki görevini sürdürürken Atom Enerjisi Komisyonu'nun reaktör yapımına ilişkin araştırma çalışmalarının yöneticiliğini de üstlendi ve Shippingport'ta (Pennsylvania) ABD'nin ilk sivil nükleer santralının (1956-57) kurulmasına katkıda bulundu. Amerikan Kongresi'nin kendisi için çıkardığı özel bir kanundan yararlanarak 1982'ye değin Deniz Kuvvetleri'ndeki görevini sürdürdü ve aynı yıl emekli oldu.

Ricoeur, Paul (d. 27 Şubat 1913, Valence, Fransa), Fransız düşünür ve tarihçi. İnsan isteminin, özgürlüğün ve kötülüğün simgelerini tanımlamış, dilbilim ve psikanalizdeki çeşitli yorum kuramlarını fenomenoloji açısından incelemiştir.

Rennes Lisesi'nde ve Paris Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1933-48 arasında çeşitli öğretim kurumlarında ders verdi. 1948-56 arasında Strasbourg Üniversitesi'nde, 1956'dan sonra Paris Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Louvain Arşivleri'nin düzenlenmesinde görev aldı. Önemli yapıtları arasında *Philosophie de la volonté* (1950-60, 3 cilt; İstem Felsefesi), *Histoire et vérité* (1955; Tarih ve Doğruluk), *De l'interprétation; Essai sur Freud* (1965; Yorumla İlişkin: Freud Üzerine Deneme), *La Métaphor vive* (1975; Yaşayan Eğritileme) ve *La Sémantique de l'accon* (1977; Eylem Anlambilimi) sayılabilir.

Richthofen baronu Manfred
Pictorial Parade-EB Inc

Ridaniye Savaşı, Osmanlılarla Memlûkler arasında Kahire yakınlarındaki Ridaniye'de yapılan ve Mısır'ın Osmanlı topraklarına katılmasıyla sonuçlanan savaş (22 Ocak 1517). Bu savaştan sonra halifelik de kuramsal olarak Osmanlılara geçmiştir.

Mercidabık Savaşı'nı (Ağustos 1516) kazanarak Suriye, Lübnan ve Filistin'i ele geçiren Osmanlılar Kahire yakınlarına ulaştıkları anda, Memlûk sultanı Tumanbay da kenti savunmak için hazırlıklarını tamamlamıştı. I. Selim (Yavuz) Memlûkleri oyalamak için bu bölgede bir miktar asker bıraktı ve ordusunu Kahire'nin güneyindeki Mukattam Dağından dolayarak Memlûk savunma hattını arkadan sardı. Bu durumda Tumanbay, Kahire önderindeki Ridaniye'ye çıkmak ve kaçındığı bir meydan savaşını kabul etmek zorunda kaldı. Yapılan savaşta Memlûk ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Savaş alanından kaçan Tumanbay, Osmanlıların Kahire'ye girmesinden sonra ani bir baskınla kenti geri almaya çalıştıysa da, başarılı olamadı ve savaş meydanında öldü. Görkemli bir törenle Kahire'ye giren I. Selim, halifelik unvanını ve kutsal emanetleri (emanat-ı mukaddese) devralarak Abbasilerin simgesel varlığına son verdi. Ama halifelik, çok daha ileriki yüzyıllara değin Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyaseti açısından herhangi bir önem taşımadı.

riddet, Hz. Ebubekir'in halifeliği (632-634) sırasında Arabinin çeşitli yerlerinde baş gösteren dinel-siyasal ayaklanmalar.

Hz. Muhammed merkezî otoriteye karşı koyma geleneğine sahip Bedevi kabilelerin çoğuna İslamî benimsenmiş ve Medineli elçilerin tanınmasını sağlamıştı. İslam tarihçilerinin sonradan ilk riddet olarak adlandırdıkları olay, Mart 632'de bir Yemen kabilelerinin Hz. Muhammed'in elçilerinden ikisini kovarak Yemen'i ele geçirmesiyle başladı. Hz. Muhammed'in üç ay sonra ölmesi üzerine, bağımsız yapılarına dönmek ve zekâtı kurtulmak isteyen öteki kabileler de ayaklanarak Hz. Ebubekir'in halifeliğini tanımayı reddettiler ve yalnızca peygamberlerin çevresinde toplandılar. Hz. Ebubekir'in ayaklanmaları bastırmakla görevlendirdiği Halid bin Velid bu kabileleri İslama döndürdüğü gibi İslamın yeni bölgelere de yayılmasını sağladı. En önemli sefer, Hz. Ebubekir'in en güçlü düşmanı yalnızca peygamber Müseylime ve Yemame'deki yandaşlarına karşı düzenlendi. Sonraları Ölüm Bahçesi olarak adlandırılan Akaba'daki kanlı çarpışmada (Mayıs 633) birçok ensar yitirildi. Ama Müseylime'nin öldürülmesiyle riddet muhalefetinin önderi ortadan kaldırılmış oldu ve Medine'ye bağlılık pekiştirildi. Ardından Arabinin halifelik yönetimi altında birleşmesiyle kabileleri Irak, Suriye ve Mısır'ın fethine yöneltme sonucunu da beraberinde getirdi.

Ridley, Nicholas (d. y. 1503, Güney Tynedale, Northumberland - ö. 16 Ekim 1555, Oxford, İngiltere), İngiliz Reform hareketinin ilk kuşak önderlerinden.

Cambridge'de Pembroke College'ı bitirdikten sonra yaklaşık 1524'te papazlığa atandı. Bir süre Fransa'da öğrenim gördükten sonra Cambridge'e dönerek akademik görevine başladı. Yaklaşık 1534'te Protestan öğretisine ilgi duymaya başladı. 1540'ta Pembroke College'ın rektörlüğüne seçildi. Üniversitenin İngiliz Protestanlığının düşünce yaşamına önemli katkılarda bulunacak bir reform kurumuna dönüştürülmesine öncülük etti. Bu arada Canterbury ve Westminster katedral üyeliğine getirildi.

Kral VIII. Henry döneminin (1509-47) son yıllarındaki Katolik tepki hareketi sırasında heretiklikle suçlandı. Ama Kral VI. Edward'la (hd 1547-53) birlikte Protestanlığın yeniden güç kazanması üzerine Rochester piskoposluğuna atandı. 1550'de Londra piskoposluğuna getirildi. Onun döneminde Komünyon ayininde altar yerine düz bir masa kullanması büyük tepki doğurdu. Protestan Lady Jane Grey'in VI. Edward'ın vârisi olduğu savını destekledi ve gerçek vâris Katolik Mary Tudor'un tahta çıkmasından sonra Temmuz 1553'te tutuklandı. Görüşlerini geri almayı reddettiği için öteki Protestan önder Hugh Latimer'le birlikte Ekim 1555'te yakıldı.

Riecke ilkesi, jeolojide, yüksek gerilim altındaki mineral tanelerinin çözünürlüğünün, daha düşük gerilim altındakilere oranla daha yüksek olduğunu belirten ilke. Bu ilkeye göre, bir kayacın içinde gerilime uğramış taneler, aynı kayaç içindeki gerilim altında olmayan tanelere oranla daha çabuk çözünür ve bu ikisinin arasında malzeme taşınımı gerçekleşir. Dahası, eğer gerilim yönser nitelikteyse (tüm düzlemlerde aynı değilse), mineral tanesi içinde en yüksek gerilim altındaki noktalar çözünür; çözünmüş malzeme de daha sonra tanenin daha az gerilim altındaki noktalarında yeniden çöker. Riecke ilkesinden, başkalaşım kayaçlarında minerallerin uzun boyutlarına paralel biçimde dizilerek yeniden kristalleşmeleri olgusunu açıklamakta yararlanır. Başkalaşım kayaçlarında mineral deformasyonu, genellikle küçük çatlaklar boyunca kayma, kristal örgüsü gerinimi ve Riecke ilkesi uyarınca yeniden kristalleşme süreçlerinin bir kanşımı sonucunda ortaya çıkar.

Rieder, Robert, RIEDER PAŞA olarak da bilinir (d. 28 Aralık 1861, Hessen-Nassau - ö. 24 Ağustos 1913, Marienbad, Almanya). Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin kurucularından Alman hekim.

1895'ten sonra Bonn Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde doçent, daha sonra profesör oldu. 1898'de çağrılı olarak İstanbul'a gitti. Mekâtib-i Tıbbiye-i Şahane müfettişi ve serriyat-ı hınciye ve dahiliye muallimi olarak göreve başladı. Aynı yıl Gülhane Serriyat Hastanesi ve Askeri Tatbikat Mektebi'nin (bugün Gülhane Askeri Tıp Akademisi) kurulmasına öncülük etti ve müdürlüğünü üstlendi. Haydarpaşa'da yeni tıbbiye inşaatını gezerken düşüp sakatlanınca 1904'te Almanya'ya döndü. Bonn'da Kili-se'ye ait bir hastanede ve Bonn Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde görev aldı. Başlıca yapıtları arasında *Für die Türkei: Bd. I, Das Krankenhaus Gülhane* (1903; Türkiye İçin: Cilt I, Gülhane Hastanesi), *Carl Weigert und seine Bedeutung für die medizinische Wissenschaft unserer Zeit* (1906; Carl Weigert ve Çağımızın Tıp Bilimi İçin Önemi) sayılabilir.

Riefenstahl, Leni, asıl adı BERTA HELENE AMALIE RIEFENSTAHL (d. 22 Ağustos 1902, Berlin), 1930'larda çektiği belgesel filmlerle Nazi ideolojisinin sinemadaki en önemli temsilcisi olmuş Alman yönetmen, oyuncu, yapımcı ve fotoğrafçı.

Berlin'de resim ve bale eğitimi gördü. 1923-26 arasında Avrupa'nın çeşitli yerlerinde dans gösterilerine çıktı. Doğanın, özellikle de dağ manzaralarının önemli yer tuttuğu, Alman sinemasına özgü bir tür olan "dağ filmleri"nde rol almaya başladı. Sonradan yönetmen olarak bu tür filmler çekti. 1931'de Leni Riefenstahl-Produktion adlı yapım şirketini kurdu. Ertesi yıl senaryosunu yazdığı, yapımcılığını ve başrolünü

de üstlendiği *Das blaue Licht* (Mavi Işık) filmini çekti.

Nazi Partisi'nin desteğiyle, fiziksel güzelliğin ve Ari ırk üstünlüğünün yüceltildiği filmler çekti. Bunlardan *Sieg des Glaubens* (1933; İnancın Zaferi) Adolf Hitler'in emriyle hazırlanan bir kısa film. Nürnberg'deki 1934 Nazi Partisi kurultayı üzerine önemli bir belgesel çalışma olan *Triumph des Willens*'de (1935; İradenin Zaferi) parti'nin birliği vurgulanıyor, önderleri Alman

Riefenstahl, 1938
Deutsches Institut für Filmkunde, Wiesbaden, Almanya

halkına tanıtılıyordu. 1936 Olimpiyat Oyunları'nı konu alan *Olympische Spiele* (1938; *Stad İlahları*) ise *Fest der Völker* (Ulusların Bayramı) ve *Fest der Schönheit* (Güzelliğin Bayramı) adlı iki bölümden oluşuyor, stüdyoda eklenen etkileyici müziği ve ses efektleriyle dikkati çekiyordu. Riefenstahl'ın filmleri müziklerinin zenginliği, Alman kırsal yaşamını gösteren sahnelerinin sinemasal güzelliği ve ustalıklı kurgulanıyla ilgilidir.

Nazilere hizmet ettiği için II. Dünya Savaşı sonrasında kara listeye alınan Riefenstahl, resmen aklanıldıktan sonra 1952'de yeniden çalışmaya başladı ve savaş sırasında yarım kalan *Tiefeland* (Ova) filmini tamamladı. Sonraki yıllarda fotoğrafçılıkla uğraştı ve genellikle Afrika'da sürdürdüğü çalışmalarını *Die Nuba* (1973; Nubalar), *Korallengärten* (1978; Mercan Bahçeleri), *Mein Afrika* (1982; Benim Afrikam) gibi kitaplarında topladı.

Rieger, František Ladislav (d. 10 Aralık 1818, Semily, Bohemya - ö. 3 Mart 1903, Prag, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), Çek milliyetçilerinin tutucu kanadından önderlik eden siyaset adamı. Bohemya'ya, Habsburg İmparatorluğu içinde özerklik tanınması için çaba göstermiştir.

Nisan 1848'de Avusturya hükümetine Çeklerin taleplerini ileten ulusal temsilciler kuruluna başkanlık etti. 1848-49 yıllarında Habsburg İmparatorluğu'nda kısa süre yürürlükte kalan anayasa taslağını hazırlamak üzere Kremsier'de (bugün Kroměříž, Çek Cumhuriyeti) toplanan kurucu meclisin önde gelen üyeleri arasında yer aldı. Devrim hareketinin başarısızlığa uğramasından sonra Fransa'ya gitti ve bir süre orada yaşadı. 1861'de ülkesine döndükten sonra Çek dilindeki ilk ansiklopedi olan *Slovník národní* ile *Národní listy* adlı gazeteyi çıkardı. 1861'den sonra Bohemya Meclisi'nde (*Diet*) ve yeni kurulan Avusturya Reichsrat'ında (Devlet Konseyi) alt meclisinde Çek grubuna başkanlık etti. Çek temsilcilerinin Haziran 1863'ten 1879'a değin hemen aralıksız olarak sürdürdükleri meclis boykotunda önemli rol oynadı. 1867'de Moskova'da düzenlenen Panslavizm Kongresi'nde Slavların Rus Çarlığı'nın önderliğinde birleştirilmesini savunması ve 1869-70 yıllarında Fransa'yla

yakın ilişkiler kurması partinin genç üyeleriyle olan ilişkilerinin bozulmasına yol açtı.

Çek temsilcilerin *Reichsrat*'a dönmelerinden (1879) sonra Bohemya'ya özerklik tanınmasını ve Habsburg hanedanına bağlı kalınmasını öngören tutucu bir program hazırladı. Bu program nedeniyle Genç Çekler'in eleştirilerine uğrayan Rieger, görevini kötüye kullandığı iddiaları karşısında 1891'de parlamentodan ve siyasetten çekilmek zorunda kaldı.

Rieger, Wallingford (d. 29 Nisan 1885, Albany, Georgia - ö. 2 Nisan 1961, New York kenti, ABD), ABD'li besteci. Orkestra yapıtları, modern dans ve film müzikleri, ayrıca eğitim parçaları ve koro düzenlemeleriyle tanınır.

Ailesiyle birlikte önce Indianapolis'e (Indiana), daha sonra da 15 yaşındayken New York kentine taşındı. 1900'de aile üyeleriyle oluşturulan toplulukta viyolonsel çalmaya başladı. Müzik Enstitüsü'nde ünlü öğretmen Percy Goetschius'tan, bu okulu 1907'de bitirdikten sonra gittiği Berlin Uygulamalı Müzik Yüksekokulu'nda da Max Bruch'tan müzik kuramı dersleri aldı.

1915-17 arasında Almanya'da çeşitli operalarda orkestra şefliği yaptı. Daha sonra ABD'ye dönerek Des Moines'deki (Iowa) Drake Üniversitesi'nde ders verdi (1918-22). Bu dönemde bestelediği ilk yapıtlarıyla Paderewski Ödülü'nü kazandı (1921). 1924'te New York'ta öğretmenlik yapmaya başladı. Aynı yıl Keats'in bir şiirinden dört solo ses ve oda orkestrası için bestelediği *La Belle dame sans merci* (Acımasız Güzel) ile E. S. Coolidge Ödülü'nü kazandı. On keman için yazdığı *Study in Sonority* (1927; Sonorite Üzerine Çalışma) ile disonant, kontrapuntal bir üsluba yöneldi. Daha sonra, Arnold Schoenberg'in müziğiyle ilgili incelemeleri temelinde yazdığı *Dichotomy* (1932; İkili Öbeklendirme) oniki ton tekniğini kullanarak bu tekniği ABD'de uyarlayan ilk bestecilerden biri oldu. Bu tekniği özgür ve gelişkin biçimde uygulayarak etkileyici, lirik parçalar üretti. Oniki tonu geleneksel tekniklerle birleştirdiği *Üçüncü Senfoni* (1948) ile büyük ilgi çekti. Sonraki çalışmalarında kanon ve fûg gibi katı formlar kullandı, ayrıca geleneksel yöntemlerin deneysel yaklaşımlarla kaynaştırılmasına dayalı, keman ve orkestra için *Variations* (1959; Çeşitlemeler) ve *Quintuple Jazz* (1959; Beş Katlı Caz) gibi yapıtlar besteledi.

Riehl, Wilhelm Heinrich (d. 6 Mayıs 1823, Biebrich, Nassau - ö. 16 Kasım 1897, Münih, Almanya), Alman gazeteci ve tarihçi. Tarihsel gelişmede toplumsal yapıların önemini vurgulayarak sosyolojik tarih anlayışının doğuşunda etkili olmuştur.

1841'de ilahiyat eğitimi için Marburg Üniversitesi'ne girdi. Ertesi yıl Tübingen Üniversitesi'ne geçerek felsefe öğrenimine başladı. 1845-53 arasında Frankfurt, Karlsruhe, Wiesbaden ve Augsburg'da çeşitli dergilerin yayın yönetmenliğini yürüttü. 1853'te Münih Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1856'da gazeteciliğe dönerek *Neue Münchener Zeitung* gazetesini yönetti. 1859'da Münih Üniversitesi kültür tarihi kürsüsünün başkanlığına atandı.

Riehl en tanınmış yapıtı olan *Die Naturgeschichte des deutschen Volkes als Grundlage einer deutschen Socialpolitik*'te (1851-69, 4 cilt; Alman Sosyal Siyasetinin Temeli Olarak Alman Halkının Doğasının Araştırılması) coğrafi etkenleri, toplumsal koşulları ve Alman yerel yaşamıyla kültürünü inceledi. Yapıtın 3. cildi *Die Familie*'de (1854; Aile) aile birimini toplumsal gelişmenin temeli olarak çözümledi. Toplumla kül-

türü biçimlendiren doğal güç ve koşullara ilişkin sistemli bir kuram geliştirdi. Toplumda iki temel güç bulunduğunu, bunlardan birinin köylülerin toplumsal tutuculuklarından kaynaklanan atalet, oburunun kentlilerin ileriye yaklaşımlarından gelen hareket olduğunu öne sürdü. Geliştirdiği kuramların bilimsellikten uzak öznel genellemeler içermesi yüzünden eleştirildiyse de Almanya'da kültürel ve toplumsal tarih çalışmalarının gelişmesinde önemli rol oynadı.

Riehl'in öbür yapıtları arasında *Kulturstudien* (1873; Kültür Araştırmaları), *Die Deutsche Arbeit* (1884; Alman Emeli), *Kulturhistorische Novellen* (1864; Kültür Tarihleriyle İlgili Anlatılar), *Geschichten aus alter Zeit* (1863-65; Eski Zaman Öyküleri) ile çeşitli romanlar sayılabilir.

Riel, Louis (23 Ekim 1844, St. Boniface - ö. 16 Kasım 1885, Regina, Assiniboia, Kanada), Avrupalı-Yerli kurşımı bir kökene dayanan Métilerin önderi.

Montreal'de hukuk eğitimi gördü ve çeşitli işlerde çalıştı. 1869'da Hudson Körfezi Kumpanyası'na ait toprak haklarını Kanada Dominyonu'na kadastro hazırlıkları ve bölgeye İngilizce konuşan göçmenleri yerleştirme girişimi, Métiler arasında huzursuzluğa yol açtı. Önderliği üstlenen Riel'e bağlı kuvvetler Kanadalı kadastro memurlarının çalışmalarını ve valiliğe atanan William McDougall'ın Red Irmağı bölgesine girmesini engellediler. Ardından kumpanyanın merkezi Fort Garry'yi (bugün Winnipeg) ele geçirerek geçici bir hükümet kurdular. Başkanlığa getirilen Riel Kanada'yla birleşme koşullarını görüşmekle görevlendirildi.

Kanada Parlamentosu Mayıs 1870'te bölgede Manitoba adıyla bir eyalet oluşturmayı kabul etti ve asilere af sözü verdi. Bu sırada Riel hükümeti İngilizce konuşan bir Kanadalıyı askeri mahkemece yargılayarak idam ettirdi. Olay üzerine aştan vazgeçilerek Riel ve yandaşlarına karşı askeri birlikler gönderildi. Fort Garry'nin düşmesiyle kaçmak zorunda kalan Riel, ertesi yıl Amerikalı Fenianların saldırı tehdidi karşısında Kanadalılarla güçbirliği çağrısında bulunarak yönetimle ilişkilerini düzeltti. 1873'te 'Provencher'den Dominyon Parlamentosu'na seçildi. Ottawa'da milletvekilliği yemini etmekle birlikte oturumlara katılmadı. 1874'te parlamentodan çıkarıldıktan sonra yeniden seçildi. Şubat 1875'te beş yıl süreyle medeni haklardan yoksun bırakıldı. 1879'da Montana'ya yerleşti, 1883'te ABD yurttaşı oldu. Cumhuriyetçi Parti adına ABD'deki Métileri örgütlemeye çalıştı.

Saskatchewan Métilerinin Kanada hükümetine karşı toprak iddialarını savunmak amacıyla 1884'te Kanada'ya döndü. Yasal yollarla bir sonuç alamayınca Mart 1885'te geçici bir hükümet oluşturarak silahlı bir direniş başlattı. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra teslimi oldu. Vatana ihanetten suçlu bulunarak asıldı. Ölümü, Québec ve Ontario'da Fransız kökenli Kanadalılar arasında milliyetçi akımın yükselmesine yol açtı.

Riemann, (Georg Friedrich) Bernhard (d. 17 Eylül 1826, Breselenz, Hannover - ö. 20 Temmuz 1866, Selasca, İtalya), Alman matematikçi. Geometri ve matematiksel çözümleme alanlarındaki önemli buluşları 20. yüzyıl matematiğini derinden etkilemiş, ortaya koyduğu *n* boyutlu eğri uzay geometrisi modern kuramsal fiziğin gelişmesinde önemli rol oynamış, görelilik kuramının kavram ve yöntemlerinin temelini oluşturmuştur.

Lutherci bir vaizin oğlu olan Riemann, ilk eğitimini babasından aldı. Küçük yaşta tarih ve matematiğe ilgi duydu. Lise yıllarında özellikle matematikte gösterdiği üstün başa-

rıyla dikkat çekti. 1846'da edebiyat ve ilahiyat okumak üzere girdiği Göttingen Üniversitesi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak ertesi yıl Berlin Üniversitesi'nde matematik öğrenimine başladı. Berlin'de Dirichlet ve Jacobi gibi büyük matematikçilerin öğrencisi oldu. 1851'de "Grundlagen für eine allgemeine Theorie der Functionen einer veränderlichen complexen Grösse" (Karmaşık Değişkenli Fonksiyonların Genel Kuramının Temelleri) başlıklı teziyle Göttingen Üniversitesi'nde matematik dalında doktora çalışmasını tamamladı. Yalnızca cebirsel hesaba dayanmak yerine geometrik kavramları temel alan ve karmaşık değişkenli çokdeğerli bir fonksiyonun birdeğerli olarak ele alınmasına olanak sağlayan "çokkatmanlı yüzeyi" de (bu yüzey sonradan "Riemann yüzeyi" olarak adlandırılmıştır) içeren bu çalışmasıyla C.F. Gauss'un dikkatini çekmeyi başardı. "Riemann yüzeyi" kavramı, topoloji alanında yeni yöntemlerin geliştirilmesine katkıda bulundu. Riemann 1853'te, fonksiyonların trigonometrik serilerle gösterilişine ilişkin doğantlık tezinin aynı üniversiteye sundu. Tezin kabul edilmesinin ardından vermesi gereken deneme dersi için önerdiği üç konu arasından, Gauss, kendisinin de üzerinde yoğun çalışmalar yapmış olduğu "Geometrinin Temellerini Oluşturan Varsayımlar" konusunu seçti. Riemann'ın Haziran 1854'te gerçekleştirilen bu konuşmasının matematik tarihinde önemli bir yeri vardır. Riemann bu çalışmasında Eukleidesçi geometrinin (*) yetersizliklerini belirliyor ve bugün "Riemann geometrisi" olarak bilinen *n* boyutlu eğri uzayların diferansiyel geometrisini ortaya koyuyordu. Riemann'ın çok genel bir biçimde kurdugu bu geometri, özel durumlar olarak Eukleidesçi geometriyle birlikte Nikolay Lobachevski'nin 1829'da, János Bolyai'nin de 1832'de yayımlamış oldukları hiperbolik geometriyi (*) ve "dar anlamda Riemann geometrisi" olarak adlandırılacak olan eliptik geometriyi (*) de içeriyordu. Eliptik geometri, bir doğruya dışındaki bir noktadan hiçbir paralel çizilemeyeceği postulasına dayanır. Aynı çalışmada ileri sürdüğü, fiziğin temellerinin de geometriye dayandırılacağı görüşü 60 yıl sonra Einstein'ın ortaya koyduğu genel görelilik kuramıyla doğrulanacaktır. Bu kuramla, kütleçekimi, dört boyutlu bir eğri uzay-zaman geometrisine indirgeniyordu.

Riemann Göttingen Üniversitesi'nde 1855'te ücretli öğretim üyesi, 1857'de doçent oldu. Daha sonra da, Gauss'un ardından matematik kürsüsüne atanmış olan P.G.L. Dirichlet'nin 1859'da ölümü üzerine boşalan matematik profesörlüğüne getirildi.

1857'de yayımladığı Abel fonksiyonlarına ilişkin dört makalesiyle fonksiyonlar kuramına önemli katkıda bulunan Riemann, 1859'da Berlin Akademisi'ne sunduğu "Über die Anzahle der Primzahlen unter einer gegebenen Grösse" (Verili Bir Sayıdan Küçük Asal Sayıların Sayısına İlişkin İnceleme) başlıklı ünlü makalesinde de sayılar kuramı alanında önemini günümüzde de koruyan görüşler ileri sürdü. Günümüzde Riemann zeta fonksiyonu (*) olarak adlandırılan fonksiyon da bu makalede ele alınıp ayrıntılı olarak inceleniyordu.

Riemann geometrisi, Riemann yüzeyleri, cebirsel fonksiyonlara ilişkin Riemann-Roch teoremi, Riemann gönderim teoremi, Riemann integrali, trigonometrik serilerle ilgili Riemann yöntemi, Abel fonksiyonları konusundaki Riemann matrisleri, hiperbolik kısmi diferansiyel denklemlerin çözü-

münde kullanılan Riemann yöntemi, Riemann-Lebesgue teoremi, Riemann eğriliği, Riemann-Liouville integralleri ve günümüzde hâlâ kanıtlanamamış olan Riemann varsayımı gibi kendi adıyla anılan kavram,

Bernhard Riemann, kimliği bilinmeyen bir sanatçının taş baskı çalışması, 1863
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

yöntem ve teoremlerin sayısı, onun ne kadar yaratıcı bir matematikçi olduğunu anlatmaya yeterlidir.

1862'de önemli bir rahatsızlık geçiren Riemann, aynı yılın sonlarında dinlenme amacıyla İtalya'ya gitti. Ertesi yıl Göttingen'e döndü. Ama sağlığının giderek bozulması yeniden İtalya'ya gitmesine neden oldu. Sonradan vereme çeviren zatülcenpten kurtulamayarak Kuzey İtalya'da öldüğünde 40 yaşındaydı.

Riemann'ın toplu yapıtları ölümünden sonra, *Gesammelte mathematische Werke und wissenschaftlicher Nachlass* (1876, yay. haz. R. Dedekind ve H. Weber; Toplu Matematik Yapıtları ve Bilim Mirası) adıyla yayımlandı, 1892'de ikinci basımı yapılan yapıtın 1902'de bir ek cildi yayımlandı.

Riemann, (Karl Wilhelm Julius) Hugo (d. 18 Temmuz 1849, Sondershausen yakınları, Schwarzburg-Sondershausen - ö. 10 Temmuz 1919, Leipzig, Almanya), Alman müzikolog. Armoni konusundaki yapıtlarının, modern müzik kuramının temelini oluşturduğu kabul edilir.

Riemann piyano ve müzik kuramı dersleri aldıktan sonra hukuk, felsefe ve tarih öğrenimi gördü. Ardından Leipzig Konservatuarı'nda (bugün Devlet Müzik Yüksekokulu) müzik araştırmalarına yöneldi. 1873'te Göttingen'de doktora çalışmasını tamamladı. 1878'e değin Bielefeld'de orkestra şefliği ve öğretmenlik yaptıktan sonra Leipzig Üniversitesi'nde, Bromberg'de, Hamburg, Sondershausen ve Wiesbaden konservatuarlarında ders verdi. 1895'te döndüğü Leipzig Üniversitesi'nde profesör oldu (1905); üç yıl sonra da üniversitede kurduğu Collegium Musicum adlı müzikoloji enstitüsünün yöneticiliğine getirildi. Ayrıca 1914'te kurduğu Müzikoloji Araştırma Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi.

Müzik araştırmacılığının her alanında çok sayıda yapıtı bulunan Riemann'ın en çok tanınan yapıtı birçok baskısı yapılan *Musiklexikon*'dur (1882; Müzik Sözlüğü).

Riemann geometrisi bak. eliptik geometri

Riemann zeta fonksiyonu, sayılar kuramında, asal sayıların özelliklerinin incelenmesinde yararlanılan fonksiyon. Simgesi $\zeta(x)$ olan zeta fonksiyonu, başlangıçta $\zeta(x) = 1 + (1/2)^x + (1/3)^x + (1/4)^x + \dots$ biçimindeki sonsuz seri olarak tanımlanmıştı. Bu seri, $x=1$ için harmonik fonksiyon olarak adlan-

dırılır ve iraksaktır; $x>1$ için belirli bir sonlu değere yakınsar, $x<1$ için yine iraksak olur. Bu fonksiyon ilk kez Leonhard Euler tarafından incelenmişti (1737); adını fonksiyonun özelliklerini 1859'da ayrıntılı biçimde ortaya koyan Alman matematikçi Bernhard Riemann'dan alır.

Riemann bu fonksiyonu, tanımlı bölgesi x değişkeninin karmaşık değerlerini de içerecek biçimde genelleştirmiştir. Bu fonksiyon, x 'in 1'den büyük gerçek değerleri için yukarıda verilen seriyi eşittir; gerçek kısmı 1'den farklı olan karmaşık x değerleri için de sonlu değerler alır. Günümüzde zeta fonksiyonu denince bu fonksiyon anlaşılır. Bu fonksiyonun, x 'in hangi değerleri için sıfır olduğu problemi bugüne değin çözülmemiş değildir. Gerçek x değerleri için, $x=-2, -4, -6, \dots$ olduğunda fonksiyon sıfıra eşit olmaktadır; gerçek kısmı 0 ile 1 arasında olan karmaşık x değerleri için, fonksiyonun sonsuz sayıda sıfır olduğu da bilinmektedir, ama bu sıfırların x 'in hangi değerlerine karşılık geldiği bilinmemektedir. Riemann bu sıfırların, gerçek kısmı $1/2$ 'ye eşit olan bütün karmaşık x değerlerinde ortaya çıktığı varsayımını yapmıştır. Matematik tarihinde önemli bir yeri olan ve Riemann varsayımı olarak adlandırılan bu varsayım henüz kanıtlanamamıştır. Bu zor problemin çözümüne yönelik araştırmalar, karmaşık sayıların özelliklerine ilişkin pek çok yeni bilginin elde edilmesini sağlamıştır.

Riemenschneider, Tilman (d. y. 1460, Heiligenstadt ya da Osterode - ö. 7 Temmuz 1531, Würzburg), ahşap portre büstleri ve heykelleriyle ünlü geç gotik dönem Alman heykeltarihi. Aşağı Franken okulunun öncüsü olarak tanınır.

Genç yaşta Würzburg'da bir atölye kurdu ve mesleğinde çok başarılı oldu. Bir süre kent meclisi üyeliği (1504-20) ve belediye başkanlığı (1520-25) yaptı. Köylü Ayaklanması sırasında (1525) devrimcilerin yanında yer aldığı için bir süre hapis yattı. Daha sonraki yıllarını Kitzingen'de, eski heykel ve altarı onararak geçirdi.

Riemenschneider'in bilinen ilk yapıtı, Münnerstadt Kilisesi için yaptığı (sonradan sökülüştü) bir altar panosudur. En önemli yapıtı ise Creglingen'deki Tann Kilisesi'nde bulunan (Herrgottskirche) "Meryem Ana Altarı"dır. Meryem Ana'nın yaşamından sahnelerin betimlendiği ahşap altar yaklaşık 10 m yüksekliğindedir. Riemenschneider bu kültürel altarn yapımında yanında birçok yardımcı çalıştırmış, ama gerçek insan boyutlarındaki önemli figürlerin hepsini kendisi yapmıştır. Öteki önemli yapıtları arasında Würzburg'da Meryem Ana Şapeli'ndeki taştan "Adem ile Havva", Rothenburg'da St. Jakob Kilisesi'ndeki "Kutsal Kar Altarı" (1501-05) ve Bamberg Katedrali'ndeki "II. Heinrich ile Karısı Cunegund'un Mezarı" (1499-1513) yer alır.

Riemenschneider en çok ahşap kullanmış, ama mermer, kireçtaşı ve albatrdan heykeller de üretmiştir. Figürleri, kıvrımları keskin çizgilerle belirtilmiş giysileriyle kolayca ayırt edilir.

Riesman, David (d. 22 Eylül 1909, Philadelphia), ABD'li sosyolog ve yazar. Reuel Denney ve Nathan Glazer'la birlikte kaleme aldığı, kentli orta sınıfın toplumsal kimliğini inceleyen *The Lonely Crowd* (1950; Yalnız Kalabalık) adlı yapıtıyla ünlüdür.

Harvard Üniversitesi'nde lisans öğrenimini 1931'de tamamladı. 1934'te hukuk diploması aldı. Chicago Üniversitesi'nde sosyal bilimler profesörlüğü (1946-58) yaptı; ardından Harvard Üniversitesi'nde başladığı görevini 1980'de emekli oluncaya değin sürdürdü. Glazer'la birlikte yayımladığı *Faces*

in the Crowd (1952; Kalabalıktaki Yüzler), *The Lonely Crowd*'da işlenen konular üzerine söyleşileri içerir. *Abundance for What? and Other Essays* (1964; Bolluk Ama Niçin?) ve *Öbür Denemeler* adlı kitabı ise özellikle soğuk savaşın toplumsal etkilerini ele alan denemelerden oluşur.

Riesman'ın kuramına göre, nüfus artışı eğilimi yüksek olan sanayi öncesi toplumlar (örneğin ortaçağ Avrupa'sı ve günümüz Afrika'sında) tipik birey "geleneklerle yönlendirilen" kişidir; toplumsal kimliği tüm toplumun ya da sınıf ve kabile gibi toplum kesimlerinin gelenekleriyle belirlenir. Nüfusun artmakta olduğu ama henüz kalabalık ölçüsüne ulaşmadığı koşullarda (örneğin Rönesans'tan 20. yüzyılın başına değin Batı Avrupa'da) "içeriden yönlendirilen" birey tipi topluma ağır basar. Bu bireyin yaşamının amaçları, hiçbir büyük toplumsal amaçla ilişkili olmaksızın aile çevresince belirlenir ve genellikle değişmez. Nüfusun yoğunlaştığı, hatta azalmaya başladığı ve üretimden çok tüketimin başlıca ekonomik sorun olduğu sanayileşmiş toplumlar ise "başkalarınca yönlendirilen" birey tipi ortaya çıkar. Bu bireyin yaşamı yaş, toplumsal sınıf ve başka bakımlardan benzerlik gösterdiği "gruplar" tarafından biçimlendirilir ve bu çevrelerin amaçlarıyla birlikte kendi amaçları da değişir.

Riesz, Frigyes (d. 22 Ocak 1880, Győr - ö. 28 Şubat 1956, Budapeşte, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), fonksiyonel analiz(*) alanındaki öncü çalışmalarıyla tanınan Macar matematikçi.

1911'de Kolozsvár (bugün Cluj, Romanya) Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Riesz 1922'de *Acta Scientiarum Mathematicarum* dergisini yönetmeye başladı ve dergi kısa süre içinde dünya matematik dergileri arasında saygın bir yere ulaştı. Riesz 1945'te Budapeşte Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne getirildi.

Matris mekanikliği ile dalga mekanikliğinin birbirine eşdeğer olduğunun gösterilmesi, kuantum kuramının ilk yıllarında çok önemli bir adım oluşturmıştı. Bu eşdeğerliğin matematiksel temeli Riesz'in 1907'de kanıtladığı Riesz-Fischer teoremi olmuştur. Riesz'in matematiğin birçok dalında önemli katkıları vardır; bunlar arasında ergodik kuram, ortonormal seriler, kısmi sıralı vektör uzayları ve topoloji sayılabilir.

Rietveld, Gerrit Thomas (d. 24 Haziran 1888, Utrecht - ö. 25 Haziran 1964, Utrecht, Hollanda), De Stijl akımının öncülerinden Hollandalı mimar ve mobilya tasarımcısı.

1899'da babasının marangoz atölyesine çırak olarak girdi. 1906'da Utrecht'de mimarlık öğrenimine başladı. De Stijl akımı ile ilk ilişkisi 1918'de başladı. O yıllarda ünlü kırmızı-mavi koltuğunu tasarlamıştı. Bu koltuk geometrik biçimi ve asal renkleriyle çok beğenilmişti ve De Stijl ilkelerini bir uygulaması gibiydi. Rietveld 1921'de Amsterdam'da küçük bir kuyumcu dükkanının tasarımını yaptı. Bu da De Stijl ilkelerinin ilk kez bir mimarlık yapıtına uyarlanması oldu. Rietveld'in başyapıtı ise Utrecht'teki Schroeder Evi'yd (1924). Yapıda dik açılarla birleşen ya da kesişen öğelerle bir düzen oluşturmuş ve gene yalnız asal renkleri kullanmıştı. 1931-34 arasında Utrecht'te birçok konut tasarladı; bunlar da üslup olarak De Stijl ilkelerine bağlıydı. Rietveld, grubun 1931'de dağılmasına değin De Stijl-cilerle ilişkilerini koparmadı.

1936'dan II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin yalnız mobilya tasarımları yaptı. Savaşın sonu gerçekleştirdiği yapılar arasında Bergeik'teki De Ploeg Tekstil Fabrikası

(1956), Hoograven'de bir konut yerleşmesi (1954-56) ve Arnhem Sanat Akademisi (1962) bulunuyordu.

Rif Dağları, Fas'ın kuzeyinde dağ sırası. Tanca'dan Fas-Cezayir sınırı yakınlarındaki Muluya Irmağına kadar 290 km boyunca uzanır. Akdeniz'e bakan yamaçları yalnızca birkaç yerde tarıma ve yerleşime elverişli dar kıyı düzlükleriyle kesintiye uğrar. Tidirhine Dağı (2.456 m) ve öbür yüksek dorukları kışın karla kaplıdır. Dağlarda zengin maden yatakları bulunmakla birlikte büyük ölçekte yalnız demir cevheri çıkarılır. Abdülkerim Hattabi (1882-1963) önderliğindeki Berberi kabilelerin 1920'lerde Fransız ve İspanyol işgaline karşı yürüttüğü direniş hareketinin odağı olan bölge, bağımsızlığın ilanından (1956) sonra yapılan yollarla ulaşılma açılmıştır.

Rif Savaşı, MELILLA SAVAŞI olarak da bilinir, İspanyollarla Fas'ın Rif ve Cibela kabileleri arasında yapılan savaş (1919-26). İspanya Fez Antlaşması'yla (1912) Fas'ın Melilla ve Septe kentleri çevresindeki dağlık bölgeleri elde etmişti. Ama Alhucemas Körfeziyle birbirinden ayrılan iki bölgenin ulaşım bağlantısı zayıftı. İspanyol vali General Dámaso Berenguer 1920'de doğudaki Cibela topraklarını ele geçirmeye çalışırken, Manuel Fernández Silvestre'ye, batıdaki Rif kabilelerine ve bu kabilenin önderi Abdülkerim Hattabi'ye saldırma emrini verdi. Abdülkerim'in kuvvetleri, İspanyol ordusunu ağır bir bozguna uğratarak Melilla'ya çekilmek zorunda bıraktı. Aralıklarla beş yıl süren çarpışmalarda İspanyollar ağır kayıplar verdi. Ama 1925'te İspanya'nın yanında savaşta katılan Fransızların güneyden saldırıya geçmesi ve Alhucemas Körfezine çıkan İspanyol kuvvetlerin kuzeyden yeni bir harekâta başlaması karşısında, Abdülkerim teslim olmak zorunda kaldı. Böylece 1926'da iki kent arasındaki bölge İspanyol denetimine girdi. Rif Savaşı'nda dikkat çeken İspanyol generallerinden biri de Francisco Franco idi.

Rifaa, er-, Bahreyn'de, Basra Körfezindeki Bahreyn Adasının ortakuzeyinde belediye. Ülkenin en önemli petrol yataklarının bulunduğu yerdedir.

Belediyeyi oluşturan dört yerleşmeden Batı Rifaa'yla (er-Rifau'l-Garbi) Doğu Rifaa'nın (er-Rifau's-Şarki) tarihleri, el-Halife hanedanının yönetime geldiği 1783'ten önceye değin uzanır. Doğu Rifaa 18. yüzyıldaki İran egemenliği sırasında bile Bahreyn hükümdarlarının merkezi olmuştur. Batı Rifaa'da Şeyh Selman bin Hummad el-Halife'nin (hd 1942-61) tahta çıkmadan önce yaptırdığı bir saray vardır. Ülkenin öteki yerlerinde saraylar olmakla birlikte, Batı Rifaa Bahreyn hükümdarının ikametgâhi olarak kabul edilir. Öteki yerleşmeler daha yeni ve küçük olan Kuzey Rifaa ve Bahrain Petroleum Company'ye (Bapco) ait dev petrol rafinerisinin 1,5 km batısında yer alan Batı Rifaa Kampı'dır.

Rifaahlar 20. yüzyılın başlarına değin gelişmelerini başkent Manama'ya deve sırtında içme suyu taşıyarak karşılayan yoksul köylülerdi. 1932'den sonra petrol sanayisinin gelişmesiyle birlikte yörede yaşayanların büyük bölümü Bapco'da çalışmaya başladı. Aynı dönemde hızla gelişen kentte 1972'de Aluminium Bahrain Company'ye (Alba) bağlı büyük bir alüminyum fabrikası açıldı. Bunu yeni sanayi tesislerinin kuruluşu izledi. Nüfus (1987 tuh.) 45.530.

Rifat, Oktay (d. 10 Haziran 1914, Trabzon - ö. 18 Nisan 1988, İstanbul), şair, roman ve oyun yazarı. Türk şiirinde kendine özgü bir

dil yaratmış, biçimsel yapı arayışındaki çabalarıyla tanınmıştır.

Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1936). Maliye Bakanlığı'na gönderildiği Paris'te

Oktay Rifat
Ara Güler

üç yıl Siyasal Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gördü, ama savaş nedeniyle doktorasını tamamlamadan döndü (1940). Bir süre Maliye Bakanlığı'nda, daha sonra Matbuat Umum Müdürlüğü'nde (bugün Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü) çalıştı. Ankara ve İstanbul'da serbest avukatlık yaptı. 1973'te Devlet Demiryolları İşletmesi'nden emekliye ayrıldı.

Oktay Rifat ilk şiirini *Varlık* dergisinde yayımladı (1936). Orhan Veli Kanık ve Melih Cevdet Anday ile birlikte *Varlık* dergisinde başlattığı atılım (1937), sonradan Garip(*) olarak anılan şiir hareketinin doğmasına yol açtı. İlk dönemindeki şiirlerinde, öbür Garipçi arkadaşları gibi, kentte yaşayan sıradan insanların günlük yaşamını işleyen Oktay Rifat, etkileyici gücünü şaşırtıcı buluşlardan, alay ve yergiden alan, dili yalın, dört beş dizelek şiirler yazdı. 1944'ten sonra *Aile*, *Yaprak*, *Yeditepe*, *Yeni Dergi* gibi dergilerde çeşitli şiirler yayımladı. *Yaşayış Olmek*, *Aşk ve Avarlık Üstüne Şiirler* (1945, 1982) adlı kitabında bir yandan Garip çizgisini sürdürürken, aynı zamanda geleneksel biçimler denedi. Yarım ve tam uyaklar kullandığı bu ikinci dönem ürünlerinde, halk şiiri gelenegini geliştirmeye çalıştı. Şiirinin üçüncü evresi sayılan ve *Yaprak* dönemi denen sonraki dönemde (1946-54), toplumsal sorunları konu alan şiirlere ağırlık verdi ve toplumcu bir şair olarak tanınmaya başladı. Bu dönemde halk deyişlerinden yararlanarak alaya, yergiyeye dayalı ürünler verdi, aynı zamanda çeşitli duyarlıkları işleyerek yeni imge arayışlarına yöneldi. *Aşağı Yukarı* (1952) ve *Karga ile Tilki* (1954) adlı kitaplarında özgür bir söyleyişe ulaştı. Yer yer düzyazıya, hatta senaryoya yaklaşan uzun şiirlerinde yöresel ağızlardan argoya kadar konuşma dilinin çok değişik ve zengin olanaklarını kullandı. Dördüncü döneminde (1956-60) ise, giderek soyut şiire yöneldi. Yoğun düşünce ve duyarlıkları geleneksel ölçülere benzer biçimlerde işlediği şiirler yazdı. Ayrıca çağdaş sanatın gelişmelerini ve sorunlarını ele alan yazılar, şiir çevirileri, oyunlar ve oyun çevirileri yayımladı. *Karga ile Tilki* ile 1955'te Yeditepe Şiir Armağanı'nı, *Şiirler* (1969) ile 1970'te Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü'nü kazandı. Ankara Sanatseverler Derneği'nce yılın en iyi oyunu seçilen *Yağmur Sıkıntısı* adlı oyununa ayrıca TRT 1970 Sanat Ödülleri Yarışması'nda Başarı Ödülü verildi. *Bir Çığır İcimi* (1979) adlı şiir kitabıyla 1980'de Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü, *Danaburnu* (1980) ile 1981 Madaaralı Roman Ödülü'nü, *Dilsiz ve Çıplak* (1984) ile 1984 Necatigil Şiir Ödülü'nü kazandı.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI *Şiir Güzelleme* (1945), *Perçemli Sokak* (1956), *Açık Merdiveni* (1958), *Elleri Var Özgürlüğün* (1966, 1983), *Yeni Şiirler* (1973), *Çobanlı Şiirler* (1976, 1983), *Denize Doğru Konuşma* (1982), *Kısa Bir Yaz* (1987), *Roman. Bir Kadının Penceresinden* (1976, 1981), *Bay Lear* (1982) *Oyun. Bırakım İnsanlar* (1961), *Kadınlar Arasında* (1966), *Yağmur Sıkıntısı* (1988)

Rifat Bey (SERMÜEZZİN) (d. 1820, İstanbul - ö. 1888, İstanbul), Hacı Arif Bey'in açtığı çığırda yürüyen bestecilerin en başarılılarından biri. Daha çok şarkı formunda yapıtı vermiştir.

Tamburi Keçi Arif Ağa'nın oğlu ve anne tarafından İsmail Dede Efendi'nin torunuydu. Genç yaşta Enderun'a girdi. Daha sonra burada hocalık yaptı. Serhanende olarak sarayın fasıl heyetini yönetti. Zamanla sermüezzinliğe ve padişahın müşavirliğine kadar yükseldi. Bir ara Muzık-ı Hümayun'un Türk müziği bölümünü yönetti.

Rifat Bey'in lavta çaldığını belirten kaynakların yanında, hiçbir çalgı çalmadığını yazanlar da vardır. Ama çok güzel sesli, usta bir hanende olduğunda bütün kaynaklar birleşir. Mevlevi tarikatına bağlı olduğu sanılan Rifat Bey'in günümüze ulaşabilen yapıtları arasında, bunı ferahnak öbürü neveser makamında olmak üzere iki de Mevlevi aynısı vardır. Besteciliğe geç başlayan Rifat Bey, kendisinden yaşça küçük olan Hacı Arif Bey'in etkisinde kalmış ve özellikle şarkılarıyla, onun çok başarılı izleyicilerinden olmuştur. Muhayyerküdî makamını o bulmuştur. Rifat Bey'e atfedilen yapıtlardan bazılarının çağdaşı Şehlevendîmzade Rifat Bey'in olduğu sanılır. Günümüze şarkıları ve Mevlevi ayinlerinin yanı sıra besteleri, ilahileri, köçekçeleri ve marşları da ulaşan Rifat Bey'in en ünlü şarkıları arasında "Nar-ı aşkınla senin ey nevcivan" (nihavend), "Niçin bülbül figan eder bahar eyyamıdır şimdi" (hicaz), "Sislendi hava tarf-ı çemenzari nem aldı" (hicaz), "Gülşen-i hüsnüne kimler vanyor" (hicaz), "Karlı dağı aştım geldim" (rast), "Gözüm-den ey periruyım" (rast), "Bir dâme düştürdü ki beni baht-ı siyahım" (rast), "Gamdan âzâde hemen dünyada bir meyhane dir" (rast), "Hayâl-i yâre değme girye dursun" (sabazemzeme), "Bu şeb recay-ı dil ol dilrûbâya söylendi" (kürdilihicazkâr) sayılabilir. Rifat Bey'in bazı şarkıları 1880'lerde Guatelli Paşa tarafından çoksesli olarak düzenlenmiştir.

Rifbjerg, Klaus (d. 15 Aralık 1931, Kopenhag, Danimarka), Danimarkalı şair, romancı ve oyun yazarı.

Adını ilk kez, ironik bir dille yazdığı otobiyografik düzyazı şiirlerini içeren *Under vejr med mig selv* (1956; Kendi Hakkımda Keşfettiklerim) ile duyurdu. İlk şiirlerinden çoğunu içeren ikinci yapıtı *Efterkrig* (1957; Savaşın Sonra) ve öğrencilik yıllarını anlattığı ilk romanı *Den kroniske uskyld* (1958; Kronik Masumluk) gene kendi geçmişini araştırmayı sürdürdü. 1960'ların Danimarka şiirinde önemli bir yeri olan *Konfrontation*'da (1960; Yüzleşme) benlik dış dünya arasındaki uzlaşma çatışmayı anlatılabilmek için yeni dil biçimleri yaratmayı denedi. Benliği, insanlığın tanışel geçmişinden günümüze uzanan bir ilişkiler ve deneyimler sistemi olarak ele aldığı *Camouflage* (1961; Kamufaj) ve *Portræt* (1963; Portre) adlı yapıtlarında da bu yeni tekniği kullandı.

Rifbjerg ayrıca *Vindrosen* (1959-63) adlı edebiyat dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı ve Jesper Jensen'le birlikte Kopenhag'daki Öğrenci Derneği için yergili revüleri yazdı. Revü, sinema, radyo ve televiz-

yon gibi popüler gösteri ve iletişim biçimlerine duyduğu ilgi, sokaktaki adama ve onun çağda dünyadaki ikilemelerine duyduğu ilgiyi yansıtır.

Rifiller, Fas'ın kuzeydoğusundaki Rif bölgesinde yaşayan Müslüman Berberi kabilelere verilen ad. Sayıca 19'u bulan bu kabilelerin beşi batıda Akdeniz kıyısında, yedisi orta kesimde, beşi doğuda, ikisi ise güneydoğudaki çöl alanında oturur. Orta kesimdeki bir kabile ile batıdaki kabilelerin bir bölümü Arapça konuşur. Öteki kabileler yöresel değişiklikler gösteren Berberi Rif dilini konuşur, genellikle İspanyolca ve Arapça da bilinir. Başlıca geçim kaynakları tarım, hayvancılık ve sardalye avcılığıdır. Bağımsızlıklarını yitirmeleriyle sonuçlanan Rif Savaşı(*) öncesinde akrabalık ve yöre temeline dayalı bir toplumsal örgütlenme biçimleri vardı. Her birimin başında ünlü savaşçılardan oluşan ve seçim ya da atamayla belirlenen bir meclis bulunurdu. 1926'dan sonra Riflilerin çoğu Fransız ve İspanyol birliklerinde görev aldı.

Rift Vadisi bak. Doğu Afrika Rift Vadisi
rift vadisi bak. çöküntü vadisi

Riga, Letonya'nın başkenti. Batı Dvina Irmağının kıyısında ırmağın Riga Körfezindeki ağzından 15 km içeride yer alır. Livonyalı piskopos I. Albrecht tarafından 1201'de kuruldu. I. Albrecht, Riga'yı piskoposluk bölgesinin merkezi yaptı ve burada Fratres Militiae Christi (Kılıç Şövalyeleri) adlı örgütü kurdu. Riga 1282'de Hansa Birliği'ne katıldı ve Baltık bölgesindeki en önemli ticaret merkezlerinden biri durumuna geldi. 1581'de Polonya'ya bağlandı. 1621'de İsveç'in, 1709-10'da da Rusların eline geçti.

1914'e doğru Rusya'nın üçüncü büyük kenti durumuna gelen Riga, 1918'de bağımsız Letonya'nın başkenti ilan edildi ve Letonya'nın 1940'ta SSCB'ye bağlanmasına değin bu statüsünü korudu. 1941 den 1944'e değin süren Alman işgali sırasında özellikle kentin orta kesimi büyük hasar gördü.

Riga günümüzde büyük bir yönetim, kültür ve sanayi merkezi ve liman kentidir. Aralık-nisan arasında Riga Körfezi buzlandığı için gemiler limana yanaşamaz. Riga'da gemi, elektrik donanımı, takım tezgahları, dizel motorları ve tramvay üretilir. Kentte ayrıca kimyasal madde, cam, tekstil ve gıda işleme fabrikaları bulunur. Kentte bir üniversite (1919) ile Politeknik Enstitüsü ve Letonya Açık Hava Etnografya Müzesi vardır. Bir turizm merkezi olan Rigas Jurmala, Riga Körfezi kıyısındadır. Nüfus (1991 tah.) 910.200.

Riga Körfezi, Letonca RIGAS JURAS LICIS. Rusça РУССКАЯ ЗАЛИВ, Baltık Denizinde büyük körfez. Estonya ve Letonya'yla çevrilidir. Baltık Denzinin ana bölümünden Estonya'ya bağlı Muhu Takımadalarıyla ayrılır. Adalar arasındaki birkaç boğaz deniz ulaşımına olanak sağlar.

Aralık-nisan ayları arasında buzlarla kaplanan körfezin en derin yeri 54 m'dir. Kıyıları çoğunlukla sığ ve kumludur. Körfeze Batı Dvina gibi birkaç büyük ırmak dökülür. Körfez kıyısında en büyüğü Riga olmak üzere birkaç liman ve sayfiye kenti yer alır.

Rigaud, Hyacinthe, tam adı HYACINTHE FRANÇOIS HONORÉ MATHIAS PIERRE ANDRÉ JEAN RIGAU Y ROS (v. 18 Temmuz 1659, Perpignan - ö. 29 Aralık 1743, Paris, Fransa).

barok dönemin en verimli ve başarılı Fransız portre ressamlarından biri. Montpellier'de resim öğrenimi gördükten sonra Lyon'a, ardından da Paris'e gitti (1681). Orada tüm zamanını portre yapmaya ayırdı. Paris burjuvazisinin varlıklı kesimi arasında epeyce ün kazandıktan sonra 1688'de saraydan ilk siparişi aldı. 1690'dan sonra, özellikle saraya yaptığı resimler hemen tümüyle portrelerdi. Ocak 1700'de tarihsel sahneler yapan bir ressam olarak akademiye kabul edilince, yaşamının en büyük amacı gerçekleşmiş oldu.

Hyacinthe, resmî giysileri içindeki XIV. Louis'nin ünlü tablosu (1701; bugün Louvre Müzesi'ndedir) gibi büyük portrelerinde ustalığını ortaya koymuştur.

rigaudon, RIGADOON olarak da yazılır, çiftlerle yapılan 17. yüzyıl Fransız halk

Rigaudon, G. Lambranzi'nin *Theatralische Tanzschule* adlı yapıtında yer alan J. G. Puschner'in bir oymabaskısı, 1718 Victoria and Albert Museum, Londra

dansı. Sekmeli adımlarla yapılan neşeli bir dansdır. 18. yüzyılın sonuna değin Fransız ve İngiliz saraylarında çok tutulmuştur. Provence'lı gemicilerden kaynaklandığı, Marsilyalı dans öğretmeni Rigaud tarafından 1630'da Paris sosyetesine tanıtıldığı sanılır. Saray dansı olarak koşar adımları, dönüşleri ve olduğu yerde bir dizi sıçramalı adımların yinelenmesini içerir. Müziği 3 ya da 4 ölçüdedir. *Rigaudon* bir müzik biçimi olarak bazı sülterlerde yer alır; Rameau'nun klavsen için *Mi Minör Sür'i* buna örnektir.

Rigel bak. Ayak

Rigü'l-Kantoris bak. Alfa Erboğa

Rigveda, Hindu kutsal metinleri Vedaların bir bölümünü oluşturan ilahi derlemesi. Ayrıca bak. Veda.

Rihter, Svyatoslav Teofiloviç, RICHTER olarak da yazılır (d. 20 Mart 1915, Jitomir, Ukrayna, Rus Çarlığı), Sovyet piyanist. Olağanüstü tekniği ve çok geniş repertuarıyla tanınır.

Piyano çalmayı önceleri kendi kendine öğrendi. On sekiz yaşında Odessa Operası'nda eşlikçi ve şef yardımcısı olarak çalışmaya başladı. Daha o zamanlar orkestrada bütün partiyonları bir bakışta okuyabilmesiyle ünlendi. İlk konserini 1935'te Odessa'da verdi. 1937'de Heinrich Neuhaus ile düzenli çalışmalara başlamak üzere Moskova Konservatuvan'na girdi. 1945'te SSCB Müzik Yarışması'nı, 1949'da da Stalin Ödülü'nü kazandıktan sonra ünü hızla yayıldı. Philadelphia Orkestrası'nın Sovyetler Birliği turnesi sırasında orkestrada solist olarak kaldı. 1957'de de Çin'de konserler verdi. 1960'larda ABD, İngiltere, İtalya ve Almanya'yı kapsayan konser turlerine çıktı.

Birkaç kez Türkiye'de de çalan Rihter hem dinleyicilerin, hem eleştirmenlerin büyük övgüsünü kazandı. Daha sonra İngiltere'de Aldeburgh ve İtalya'da Spoleto festivalleriyle Fransız Müzik Festivalleri'ne katıldı. 1961'de SSCB Halk Sanatçısı seçildi ve Lenin Nişanı ile onurlandırıldı.

rihterit, kalsiyum, magnezyum, mangan, demir ve alüminyum sodyum silikattan oluşan amfibol minerali. Isıl başkalaşıma uğramış kireçtaşlarında ya da skarnlarında rastlanabileceği gibi, alkali korkayaçlarda hidrotermal ürünler halinde de bulunabilir. Termolitin kimyasal yapısına sodyum ve kalsiyum girdiğinde, rihterit oluşur. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. amfibol (tablo).

Riis, Jacob A(ugust) (d. 3 Mayıs 1849, Ribe, Danimarka - ö. 26 Mayıs 1914, Barre, Massachusetts, ABD), *How the Other Half Lives* (Öbür Yarımız Nasıl Yaşiyor) adlı kitabında kentlerin yoksul kesimlerindeki yaşamı gözler önüne sererek bütün ülkenin vicdanını sarsan ABD'li gazete muhabiri, toplumsal reformcu ve fotoğrafçı.

ABD'ye 21 yaşında göç eden Riis, çeşitli işlerde çalışarak, kent yaşamının yoksul yüzünü yakından tanıma olanağını buldu. 1873'te polis muhabiri olarak New York kentindeki East Village'da (Aşağı Doğu Yakası) çalışmaya başlayınca, bu semtteki bazı evlerde on bebekten birinin öldüğünü gördü. Konuşmalarını ve kitaplarını daha etkileyici kılmak için fotoğrafçılıktaki yeni flaş tekniğinden yararlanarak bu konutların odalarını ve koridorlarını görüntüledi.

How the Other Half Lives Riis'e ün getirdi. Kitap, New York eyaletinde harap evlerde yaşayanların sorunlarına çözüm getirmeye yönelik ilk yasaların düzenlenmesine yol açtı. Kitaptaki resimlerin çoğu Riis'in fotoğraflarına dayanılarak çizilmişti. Kitabın 1971 baskısında, ilk baskıdaki resimlerin asılları olan 30 özgün fotoğraf ile Riis'in öteki fotoğraflarına yer verildi.

Riis'in öbür yapıtları arasında en önemli *The Making of an American* (1901; Bir Amerikalının Doğuşu) adlı otobiyografisidir.

Rijeka, İtalyanca FIUME, Hırvatistan'ın sanayi, ticaret ve kültür merkezi ve ülkenin en önemli limanı. Adriyatik kıyısındaki Kvarner Körfezinde, Julia Alpleri ile Adriyatik arasındaki dar bir ovada yer alır. 13. yüzyıldan beri taşıdığı Rijeka adını Sırp-Hırvat dilinde Rječina, İtalyanca Fiumara ya da Eneo olarak anılan ırmaktan alır. Önemli bir askeri deniz üssü olan Rijeka limanı, kıyıdaki yolcu taşımacılığı için de başlıca iskelelerden biridir. Adriyatik otoyolunun kıyı kesimi Rijeka'dan başlar. Başlıca sanayi tesisleri tersaneler ve gemi onarım tesisleri, büyük petrol rafinerileri, bir kâğıt ve bir dizel motor fabrikasıdır.

Roma döneminde 3. yüzyılda kurulan Tarsatica'nın yaklaşık 800'de Charlemagne tarafından yıkıldığı sanılmaktadır. 6. ve 7. yüzyıllarda yöreye Avarlar ve Slavlar yerleşmeye başladı. 10. yüzyıla gelindiğinde Rječina'nın sağ yakasında Stari Grad (Eski Kent) adlı bir yerleşme gelişmişti. 1471'de Avusturya'ya bağlanan kent, 1776'da Hırvatistan'a verildi. 1779'da ise Macaristan Krallığı'na bağlı özerk kent statüsü kazandı. 1809'da Rijeka'yı işgal eden Fransızlar 1814'te İngilizler tarafından kente çıkarıldı. Kent I. Dünya Savaşı'nın sonuna değin Avusturya, Macaristan ve Hırvatistan'ın egemenliği altında kaldı.

Fiume-Rijeka, I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlı görüşmelerinin en önemli konularından biri oldu. Önce yeni kurulan Yugoslav-

ya Devleti'ne, Benito Mussolini'nin iktidara gelmesinden sonra da yeniden İtalya'ya verildi (1924). Kentin Suşak adlı banliyösü Yugoslavya'ya bırakıldı.

Almanlar II. Dünya Savaşı sırasında, Rijeka'yı işgal ettiler (1943). Kent Müttefikler'in hava saldırılarından büyük hasar gördü. Mayıs 1945'te Yugoslav partizanlar tarafından kurtarıldı.

Savaşın sonra büyük bir gelişme gösteren Rijeka'da çok sayıda barok yapı. 13. yüzyıldan kalma bir kale, 14. yüzyılda inşa edilmiş kiliseler ve bir üniversite vardır. Kent, kuzeydoğudaki petrol alanlarından gelen boru hattının başlangıç noktasıdır. Nüfus (1991) belediye, 205.842.

Rijkov, Nikolay İvanoviç (d. 28 Eylül 1929), 1985-91 arasında SSCB başbakanı.

Çocukluğuna ilişkin fazla bilgi yoktur. Çalışma yaşamına madenci olarak başladı. 1950'de Urallar'da ağır makine üreten S. Orconikidze Uraltış fabrikasında ustabaşı, ardından da bölüm yöneticisi ve müdür yardımcısı olarak çalıştı. 1956'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne (KPSS) girdi. 1959'da S.M.Kirov Urallar Politeknik Enstitüsü'nü bitirdi. 1965'te Uraltış fabrikasının baş mühendisliğine, 1970'te de Uraltış Üretim Tesisleri'nin genel müdürlüğüne getirildi.

1975'te ağır makine ve taşıma sanayisi bakanlığı birinci yardımcılığını üstlenen Rijkov, 1979'da SSCB GOSPLAN'ın (Devlet Planlama Komitesi) başkan yardımcılığına atandı. 1981'de KPSS Merkezi Komitesi'ne seçildi ve ertesi yıl bu komitenin ekonomi bölümünün başkanlığını üstlendi. Eylül 1985'te SSCB başbakanlığına getirildi.

Rijkov, ekonomiyi canlandırmak amacıyla Mihail S. Gorbacov'un izlediği *perestroika* politikasının en etkin destekçilerinden biriydi. Ama piyasa ekonomisinin alanını genişletme çabaları parti içinde tutucu kanadın sert tepkileriyle karşılaşınca Gorbacov'la da anlaşmazlığa düştü. 1990 sonunda geçirdiği bir kalp krizinin ardından, 14 Ocak 1991'de başbakanlıktan çekilmek zorunda kaldı.

Rijksmuseum (Flemenkçe "Devlet Müzesi"), Amsterdam'da bulunan Hollanda ulusal sanat koleksiyonu. 1808'de Napoléon'un kurduğu kraliyet müzesinin gelişmesiyle oluşmuştur. İlk koleksiyonunda, 1800'de Lahey'de kurulmuş olan Ulusal Müze'den Fransa'ya gönderilmeyen resimler yer alıyordu. Napoléon'un yenilgisinden sonra koleksiyon Trippenhuus'e yerleştirildi ve 1815'de Rijksmuseum adıyla halka açıldı. Mimar P.J.H. Cuypers'in gotik canlandırmaçılık üslubunda tasarladığı yeni yapı ise 1885'te hizmete girdi.

Özellikle 17. yüzyıl Flemenk sanatı alanında çok zengin olan müzenin Batı Avrupa resim ve heykel sanatının başka akımlarına, Doğu sanatına ve dekoratif sanatlara ait önemli koleksiyonları da vardır. Avrupa'nın en güzel baskı ve çizim koleksiyonlarından biriyle tezhipli elyazmalarını barındıran Rijksprentenkabinet de (Devlet Baskı Galerisi) bu müzeye bağlıdır.

rikâb (Arapçada "üzengi"), RİKAB-I HÜMAYUN olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde saray dışında padişaha eşlik eden maiyet. Terim ilk kez 15. yüzyılda Fatih Kanunnamesi'nde yer almıştır.

Rikâb-ı hümayun, padişahın saray dışında korunmasından sorumlu olan, törenlerde sultanlık görkemini yansıtacak biçimdeki giyimleri ve silahlarıyla dikkat çeken bir topluluktur. Rikâb ağaları olarak bilinen yeniçeri ağası, miraleme, kapıcılar kethüdası, kapıcıbaşılar, çavuşbaşı, şikâr ağaları, mirahorlar, çeşnigirbaşı, altbölük ağaları,

cebecibaşı, topçubaşı ve toparabacılarbaşı padişahın atının hemen yanında yürürdü. Büyük alaylarda ve padişahın sefere gidişinde bu ilk halkanın dışında padişahın korunmasından sorumlu solaklar ikinci bir halka oluştururdu. Rikâbdar denen saray görevlisi ise padişahın ata binmesine ve attan inmesine yardım eder, padişah yemek yerken bir yelpazeyle sinekleri kovardı.

Sadrazamın seferde olduğu sırada padişah da İstanbul dışındaysa, sadrazama başkent İstanbul'da vekâlet eden sadaret kaymakamından başka, padişahın bulunduğu yerde görev yapmak üzere rikâb-ı hümayun kaymakamı denen bir vekil daha atanırdı. Bu kaymakamın görevi cephedeki sadrazam ve sadaret kaymakamı ile padişah arasındaki buyruk ve haber akışını sağlamaktı. Defterdarların da orduyla sefere katılmaları yasa gereği olduğundan, İstanbul'da maliye ve hazine işlerini yürütmek üzere bir rikâb defterdarı atanırdı. Reisülküttabın yokluğunda atanan vekiline de rikâb reisi denirdi.

Sadrazamın arz günleri dışında padişah huzuruna girmesine, saray dilinde rikâb denirdi. Yeni sadrazamın mühr-i hümayunu alması da bir rikâb töreniyle olurdu.

rikardit, bakır tellürür (Cu₄Tes) yapısında, mor-kırmızı renkli kütleler halinde bulunan ve matlaşmış bornitli andırın sülfür mineralli. İlk olarak ABD'de, Colorado'daki Vulcan'da bulunmuştur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfür mineralleri (tablo).

Rikaze, Wade-Giles yazımında SH-K'A-TSE, Çin'de, Tibet özerk bölgesinin (zizhiqu) ortagüneyinde il (xian) merkezi ve Rikaze yöresinin (diqu) yönetim merkezi (1959) kent. Deniz düzeyinden 3.900 m yükseklikte, Tibet'in en verimli vadilerinden birine egemen konumda yer alır. Nepal sınırındaki Houzang bölgesinin geleneksel yönetim merkezi olan Rikaze, eskiden Tibet'in en büyük manastırlarından olan ve Pançen Lama'nın yaşadığı Tashilhunpo'nun yakınında küçük bir kasabaydı. Pançen Lama'nın 1920'lerde Dalay Lama'yla anlaşmazlığa düşerek Çin'e kaşmasından sonra Tibet'in başkenti Lhasa'nın denetimi altına girdi. Kentin çevresinde 1951'den beri yoğun buğday ve arpa tarımı yapılmaktadır. Nüfus (en son tah.) 10.000-50.000.

riketsiya, *Rickettsiaceae* familyasından çomak ya da küre biçimli bakterilerin ortak adı. Özellikle bit, pire ve kene gibi bazı eklembacaklılarda doğal asalak olarak yaşayan riketsiyalar insanda ve hayvanlarda ağır enfeksiyonlara neden olur.

Bakterilere olduğu kadar virüslere de benzer özellikler gösteren riketsiyalar, *Procar-yota* âleminde genellikle daha yakın sayıldıkları bakterilerle bir arada sınıflandırılır.

Hastalığa neden olan bazı riketsiyalar

riketsiya	taşıyıcı eklembacaklı	konak omurgalı	insanda neden olduğu hastalık
<i>Rickettsia</i> cinsi			
tifüs grubu			
<i>R. prowazekii</i>	vücut bisi	insan	epidemik tifüs, Brill-Zinsser hastalığı
<i>R. typhi</i> (ya da <i>mooseri</i>)	keme presesi	kemeler	fare tifüsü
lekeli humma grubu			
<i>R. rickettsii</i>	kene	kemenciler	Kayalık Dağlar lekeli humması
<i>R. conorii</i>	kene	köpekler	Marsilya humması
çalılık tifüsü grubu			
<i>R. tsutsugamushi</i>	kene	kemenciler	çalılık tifüsü
<i>Coxiella</i> cinsi			
<i>C. burnetii</i>	genellikle havayoluyla ya da dokunarak	buyruksığ hayvanlar, küçük memeliler	Q humması
<i>Rochalimaea</i> cinsi			
<i>R. quintana</i>	vücut bisi	insan	siper humması

Boyları 0,3-2,0 mikron (1 mikron 10⁻⁶ m) arasında değişir; en büyük riketsiyanın en küçük bakteri boyunda olduğu söylenebilir. Virüsler gibi ancak canlı hayvan hücresinde çoğalabilirler.

Riketsiya genellikle taşıyıcı olan eklembacaklıların ısırmasıyla insanlara bulaşır. Türlerin bazıları kuru ortamlara son derece dayanıklı olduğundan, eklembacaklıların dışkısının solunum yoluyla ya da derideki sıyrıklardan insan vücuduna girmesiyle de bulaşabilir. İnsanda bilinen riketsiya enfeksiyonlarına neden olan başlıca üç cins vardır: *Rickettsia*, *Coxiella* ve *Rochalimaea*. Bunlardan en kalabalığı olan *Rickettsia*'daki türler sıklıkla tifüs grubu, lekeli humma grubu ve çalılık humması grubu olmak üzere üç bölüme ayrılır. Bu türlerin neden olduğu hastalıkların başlıcaları Kayalık Dağlar lekeli humması, epidemik tifüs, Brill hastalığı, çalılık humması (çuçugamusi), fare tifüsü ve Marsilya hummasıdır.

Q hummasının etkeni olan *Coxiella burnetii*, bulaşma yolu ve ısıya dirençli olması bakımından *Rickettsia* türlerinden oldukça farklıdır. Siper humması olarak bilinen hastalığa neden olan ve önceleri *Rickettsia quintana* olarak adlandırılan *Rochalimaea quintana* öbür riketsiyaların çoğunun tersine yapay besiyerinde üretilir.

Rickettsiaceae familyasının cinsleri arasında köpek, sığır, koyun ve keçilerde keneye bulaşan enfeksiyonlara neden olan *Ehrlichia* da sayılabilir. Önceleri *Rickettsia sennetsu* olarak adlandırılan *Ehrlichia sennetsu*'ya insanlarda da rastlanmıştır; bulaşma mekanizması tam olarak anlaşılamamıştır. Keneye bulaşan riketsiyalardan *Cowdria rumnantium* sığır, koyun ve keçilerde, sülüklerle bulaşan *Neorickettsia helminthoeca* ise köpek başta olmak üzere *Canidae* familyasının bütün türlerinde hastalığa neden olur.

Bu hastalık etkenleriyle mücadelenin başında eklembacaklı taşıyıcıların ortadan kaldırılması ve aşılama gelir. Riketsiya enfeksiyonu geçiren hayvanlarda yaşam boyu süren bağışıklık oluşur. Koruyucu önlem olarak aşılamamanın etkinliği her hastalıkta farklıdır; bağışıklığın en kolay olduğu hastalıklar tifüs ve lekeli hummalardır. Riketsiya enfeksiyonlarının çoğunda en etkin tedavi, tetrasiklin ve kloramfenikol gibi antibiyotiklerin uzun süreli ve yüksek dozda kullanılmasıdır.

rikka (Japoncada "kalıcı çiçekler"), klasik Japon çiçek düzenleme sanatında, geleneksel ve biçimci bir çiçek düzenleme üslubu. Birkaç yüzyıl içinde gelişen *rikka*'nın ne zaman ayrı bir üslup haline geldiğini söyle-

mek güçtür. *Rikka* düzenlemelerinin ilk kuralları Budacı rahip Ono no Imoko tarafından 7. yüzyıl başlarında belirlendi. Ama *rikka*'nın tarihi çoğunlukla, Budacı bir rahip ve *Ikenobo* okulunun ustalarından biri olan Senkei'nin etkisiyle ayrı bir dal haline geldiği 15. yüzyıl sonlarından başlatılır. *Rikka* düzenlemeleri başlangıçta yedi dallı yapıydı ve bunlar Budacı kozmolojinin mitolojik Meru Dağını simgelerdi. Dallar dağın doruğunu, şalesini, tepesini,

Ikenobo okuluna ait bir *rikka* düzenlemesi
International Society for Educational Information, Tokyo

eteğini ve kasabasını betimliyor ve tüm yapı *in* (gölge) ve *yo* (güneş) olarak ikiye ayrılıyor. Sonraları bütün Japon çiçek düzenlemelerinin tipik özelliği olan üç ögeli temel yapı benimsendi ve *rikka* dokuz, daha sonra da 11 dallı oldu. *Shin* (gerçek), *soe* (destekleyen) ve *nagashi* (akan) adlarını alan üç ana dalın uçları, açılan birbirinden farklı olan bir üçgen oluşturacak biçimde yerleştirilirdi. Çok büyük boyutlardaki (1,5-4,5 m) bu düzenlemeler, gerçek doğayı betimlemek üzere yaprak-dökmeyen bitkiler, ağaç yaprakları, çiçekler ve çıplak dallarla yapılırdı. Örneğin beyaz çobanpüskülleri tepeleri karlı dağları, çağlayan gibi düzenlenen beyaz kasımpatı demetleri ise çağlayanları simgelerdi.

Sonraları *rikka* daha az biçimci ve daha alıcı bir üslup haline geldi ve Japon soylularının evlerinde çok görülür oldu. En sonunda da yerini, klasik bir hava taşımakla birlikte asimetrik bir düzenleme olan *shoka* üslubuna bıraktı.

Rikken Seiyukai, (Japoncada "Meşruti-yetçi Yönetim Dostları"), 1900'den bütün partilerin hükümetin güdümündeki İmparatorluk Yönetimine Yardım Birliği'yle (*Taisei Yokusankai*) birleşmeye zorlandığı 1940'a değin Japonya'nın en büyük siyasal partisi.

Dönemin önde gelen bürokratlarından İto Hirobumi tarafından kurulan *Rikken Seiyukai*, Japonya'da siyasal partilerin hükümette daha fazla rol oynamasını savunan liberal bir partiydi. Toprak sahipleri ve *zaibatsu*'lardan (şirketler topluluğu) destek gören parti başlıca rakibi Demokratik Parti'ye (*) göre daha tutucu bir siyasal programa sahipti. 1930'larda militarizmin yükselişiyle iki parti de etkisini yitirmeye başladı. 1945'ten sonra *Rikken Seiyukai*'nin eski üyelerinin büyük bölümü Liberal Parti'nin kuruluşuna katıldı.

Rikov, Aleksey İvanoviç (d. 25 Şubat 1881, Saratov, Rus Çarlığı - ö. 14 Mart 1938, Moskova, SSCB), Bolşevik önder. Ekim Devrimi'nin ardından önemli devlet

görevleri üstlenmiş, 1920'lerin sonunda İosif Stalin'in önde gelen muhaliflerinden olmuştur.

On sekiz yaşında Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne (RSDRP) katıldı. Parti'deki Bolşevik kanadı destekleyerek Rusya'da ve yurtdışında devrimci çalışmalar yürüttü. 1905 Devrimi'nde çeşitli görevler üstlendi. Ama 1907'de Lenin'e karşı çıkarak RSDRP'deki bütün kanatların uzlaşmasını savundu. 1910-11'de Paris'te kaldıktan sonra Rusya'ya döndü, ama kısa sürede tutuklanarak Sibirya'ya sürgüne gönderildi.

Şubat Devrimi'nin (1917) ardından Moskova'ya dönen Rikov, sosyalizmi savunan bütün siyasal partilerin katılacağı bir koalisyon hükümetinin kurulmasını savundu. Bolşeviklerin tek başına iktidara gelmesini savunan Lenin'le bir kez daha anlaşmazlığa düştüyse de Ekim Devrimi'ne katılarak ilk Bolşevik hükümette içişleri komiserliğini üstlendi. Bazı konularda farklı siyasal görüşler savunmakla birlikte, Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi başkanlığı (1918-21), başbakan yardımcılığı ve Lenin'in Ocak 1924'te ölümünden sonra da başbakanlık gibi görevler üstlendi. Ayrıca 1923'ten sonra Politbüro üyesi olarak, partide hiziplerin kaldırılmasını destekledi ve iktidar mücadelesinde Grigori Zinoviyev'le Lev Kamenev'e karşı Stalin'in yanında yer aldı. Stalin'in önceleri uyguladığı tanımın geliştirilmesi, böylece sanayileşme için kaynak yaratılmasına yönelik ekonomi politikasını destekledi. Ama Stalin hızlı sanayileşmeyi savunan sol muhaliflerini yenilgiye uğrattıktan sonra onların ekonomi politikasını uygulamaya koydu ve Sağ Muhalefet olarak adlandırılan grubun önderleri Rikov'la Nikolay Buharin ve Mihail Tomski'ye karşı saldırıya geçti. Rikov Kasım 1929'da özeleştiri yapmaya zorlandı ve önemli parti görevlerinden uzaklaştırıldı. Büyük Temizlik sırasında ihanetle suçlanarak 1937'nin başında tutuklandı ve partiden ihraç edildi. Mart 1938'deki göstermelik yargılamada suçlu bulundu ve idam edildi.

Riksdag, 1435-1865 arasında İsveç devlet konseyi. Köylülere dördüncü kesim olarak temsil olanağı tanınması açısından Avrupa'da özgün bir yeri olan *Riksdag*'ın kralları seçme, vergi koyma ve savaş ilan etme yetkisi vardı. Bazı kralların meclisteki kesimleri birbirlerine karşı kullanma taktiklerine karşın, krallık otoritesini sınırlayıcı bir güç olarak kaldı. Monarşinin geriletildiği 1720-72 arasında iki rakip siyasal partiye dayalı ve parlamenter rejime yakın bir yönetimin organı oldu. Ayncaıklarından yoksun kaldığı 1772-1809 döneminin ardından güçlü bir liberal eğilim göstermeye başladı. Kralın ve tutucuların direnişine karşın, 1865'te kendini dağıtarak yerini modern bir parlamenter sisteme bıraktı. Yeni oluşturulan parlamentoya da *Riksdag* adı verildi.

Rila Dağları, Bulgarca RILA PLANINA, Bulgaristan'ın ve Balkan Yarımadasının en yüksek dağ sırası. Avrupa'nın da en yüksek sıradağlarından. Rodop Dağlarının kuzeybatı uzantısı olan dağlar 2.629 km²'lik bir alanı kaplar ve Bulgaristan'ın orta kesimindeki Trakya Ovasıyla Struma Irmağı arasında 80 km boyunca uzanır. En yüksek noktası Musala Doruğudur (2.925 m). İskir, Meriç ve Mesta ırmakları Rila Dağlarından doğar. Dağlarda kurşun, bakır, çinko, magnezit, mermer ve petrol şeyli yatakları vardır.

Riley, Bridget (Louise) (d. 24 Nisan 1931, Londra), İngiliz ressam. Optik yanılsama nedeniyle titreşim etkisi yapan soyut resim-

leri 1960'ların op sanat akımı içinde önemli bir yer tutar.

1952-55 arasında Kraliyet Sanat Yüksek- okulu'na devam etti. 1960'a değin, daha çok izlenimci manzara ve figür resimleri yaptı. Noktaçılık akımını inceledikten sonra renksel gerilim denemeleri yapmaya başladı; Victor Vasarely'nin etkisiyle yapıtlarında geometrik soyutlamaya yöneldi. Bu tür resimlerinde siyah ve beyazla ya da dönüştürümlü olarak yan yana getirdiği renklerle oluşturduğu karmaşık düzenlemeleri hareket, renk ve derinlik yanılsamaları yaratacak biçimde ayarlıyordu. 1968 Venedik Bienali'nde birincilik ödülü kazandı. Önemli yapıtları arasında "Akıntı No. 2" (1966) ve "On Dokuz Gri" (1968) sayılabilir.

Riley-Day sendromu, DISOTONOMI olarak da bilinir, otonom sinir sisteminin normal işlev göstermesiyle ortaya çıkan, hemen yalnızca Yahudilerde görülme kalıtsal bozukluk. Duygusal dengesizlik, ağlarken gözyaşı yapımında azalma, ayağa kalkınca kan basıncında ani düşme, yemek yerken ve heyecanlanınca deride lekeler belirmesi ve aşırı terleme, yutma güçlüğü ve hareketlerde eşgüdüm bozukluğu gibi çok çeşitli belirtiler gösterebilir.

Rilke, Rainer Maria, asıl adı RENÉ MARIA RILKE (d. 4 Aralık 1875, Prag, Avusturya-Macaristan-İmparatorluğu - ö. 29 Aralık 1926, Valmont, İsviçre), *Duineser Elegien* (1923; *Duino Ağutları*, 1979, 1987) ve *Die Sonette an Orpheus* (1923; *Orpheus'a Sonetler*) gibi yapıtlarıyla ünlü Avusturya asıllı şair.

Rilke, 1925
Svenska National Library

Gençlik yılları. Babası, mesleğinde yükselmemiş bir devlet memuruydu. Orta sınıfın üst kesiminden, imparatorluk danışma meclisi üyesi bir tüccarın kızı olan annesi, kendi sınıfından aşağı biriyle evlenmenin rahatsızlığıyla 1884'te kocasını terk ederek Viyana'ya taşındı. Rilke'nin, babasının ulaşamadığı yüksek mevkiiyi elde edebilmesi için subay olmasına karar verildi. Bunun üzerine Rilke Prag'da Piarist keşişlerin yönettiği seçkin bir okulda birkaç yıl öğrenim görüp Avusturya'da Sankt Pölten'deki askeri ortaokula yazıldı, dört yıl sonra da Bohemya'da Mährisch-Weisskirchen'deki askeri yüksekokula girdi. Ama askeri eğitim duygusal mizacına aykırıydı ve sonunda sağlığının bozulması üzerine okuldan ayrıldı. Sonradan bu yılları, korkuyu ilk tanıdığı dönem olarak nitelendirecekti. Bir yıl da Linz'deki İşletme Akademisi'ne devam ettikten sonra öğrenimine amcasının yardımıyla yeniden yön vererek 1895'te Prag'ın banliyölerinden Neustadt'taki liseyi bitirdi.

Rilke daha okuldayken *Leben und Lieder. Bilder und Tagebuchblätter* (1894; *Yaşam ve Şarkılar. Görüntüler ve Günlük Yaprakları*) adlı bir şiir kitabı yayımlamış ve edebiyatçı olmaya karar vermişti. 1895'te

Prag'daki Karlova Üniversitesi'ne girdi; Alman edebiyatı ve sanat tarihi derslerinin yanı sıra, ailesini memnun etmek için bir dönem hukuk okudu. Ama derslere kendini veremediğini görünce 1896'da üniversiteyi bırakıp sanatçı çevreleri ve kozmopolit havasıyla kendisine çekici gelen Münih'e gitti; arayış içinde sürekli gezilere çıktığı, düşlerini başkalarıyla paylaşmaya çalıştığı olgunluk dönemi bundan sonra başladı. Yaşamını Avrupa'nın değişik ülkelerinde, Rusya, Fransa, İspanya, Avusturya, İsviçre ve İtalya'da geçirdi.

Olgunluk dönemi. Rilke 1897 baharında Lou Andreas-Salomé ile tanıştı. Bir Rus generaliyle Alman bir annenin kızı olan Lou, o sırada 36 yaşındaydı. Genç kızken Friedrich Nietzsche ona aşık olarak evlenmek istemiş, ama Lou kabul etmemişti. Lou ile beraberliği Rilke'nin yaşamında bir dönüm noktası oldu. Lou onun için sevgiliden çok ikinci bir anne, duyuğu eğitiminde ona yol gösteren ve ona Rusya'yı tanıtan kişiydi. İlişkileri bittikten sonra da Lou Rilke'nin yakın arkadaşı olarak kaldı. Rilke Lou'ya yakın olabilmek için aynı yıl onun peşinden Berlin'e gitti.

Rusya'nın Rilke'nin yaşamında önemli bir yeri oldu. Lou ile Rusya'ya ilk kez 1899'da, daha sonra da 1900'de gittiler.

Kendisinin de söylediği gibi, Rusya Rilke'ye şiir yazma coşkusu verdi. 1899-1903 arasında yazdığı üç bölümlük uzun şiir dizisi *Das Stundenbuch* (1905: Saatler Kitabı) olgunluk döneminin başlangıcı oldu. Rilke bu şiirleri, daha ederecek Tanrı'ya ulaşmaya çalışan genç bir keşişin ağzından yazmıştı. Yapıtta Tanrı "yaşam"ın vücut bulduğu varlık, "şeyler"ın dünyasal çeşitliliğine içkin gizemli öz olarak canlandırılmış. *Das Stundenbuch*'ta 1890'ların dili ve motifleri, örneğin *art nouveau*'nun, Henrik Ibsen ve Maurice Maeterlinck'in oyunlarındaki atmosferin, John Ruskin ve Walter Pater'in sanat tutkusunun ve hepsinden önemlisi Nietzsche'nin yaşam felsefesinin izleri belirgindi. Gene de akıcı müziği, ritmi ve büyük telkin gücüyle bu ateşli dualarda kendi sesini bulmuş büyük bir şairin üslubu kendini duyuruyordu.

Rilke ikinci Rusya gezisinden döndükten sonra Bremen yakınlarındaki Worpswede'de yeni bir yaşam biçimi geliştirmeye çalışan sanatçılara katıldı. 1901'de daha önce Auguste Rodin'le çalışmış Bremenli genç heykeltci Clara Westhoff'la evlendi; Westwede yakınlarındaki küçük bir çiftlik evine yerleştiler. Rilke orada *Das Stundenbuch*'ın ikinci bölümü üzerinde çalıştı ve Worpswede'deki sanatçı kolonisiyle ilgili bir de kitap yazdı. 1901'de kızlarının doğumundan hemen sonra, kendilerini özgürce geliştirebilmeleri için dostça ayrılmaya karar verdiler.

Bir Alman yayımcının Rodin'le ilgili bir kitap ısmarlaması üzerine Rilke 1902'de heykeltcinin yaşadığı Paris'e gitti ve bu kent 12 yıl boyunca yaşamının merkezi oldu. Paris'teki "kayıtsız" yaşamın etkisinden kurtulmak için önce İtalya'daki Viareggio'ya gitti. *Das Stundenbuch*'un üçüncü bölümünü de orada yazdı. Çalışmalarını ayrıca Roma'da (1903-04), İsviçre'de (1904) ve Capri'de (1906-08) sürdürdü.

Rilke'nin tanıdığı Paris, lükse ve erotizme gömülmüş bir *belle époque* başkenti değil, sonsuz bir sefaletin hüküm sürdüğü, evsiz barksız ve kimliksiz insanların, yaşlı ve hastaların, korkunun, yoksulluğun ve ölümün başkentiydi. Rilke Paris'te ayrıca, Rodin'le dostluğu sayesinde (dostlukları 1906'ya değin sürecek) sanattaki yeni yaklaşımları yakından izleyebildi. Rodin'den onun sanat ahlakını, sanatın esinin değil uzun ve titiz bir çalışmanın ürünü olduğunu,

ayrıntı ve nüanslara, yoğunlaşma ve nesnel-
leştirmeye dayalı kusursuz bir biçim arayışını gerektirdiğini öğrendi. Şairler arasında ise en çok Charles Baudelaire'den etkilendi.

Paris yıllarında Rilke, nesnenin plastik özünü yakalamaya çalıştığı ve *Ding-Gedicht* (nesne-şiir) olarak bilinen yeni bir lirik şiir üslubu geliştirdi. Bu türdeki en başarılı yapıtları, bazı görsel sanat yapıtlarını sözcüklerle ifade etmeye çalışan şiirlerdi. Bu türdeki bazı başka şiirlerinde ise manzaraları, portreleri, Kitabı Mukaddes ya da mitolojiden alınma konuları görsel bir dille işliyordu. İlk ciltlik *Neue Gedichte*'de (1907-08; Yeni Şiirler) topladığı bu şiirler, Rilke'nin lirik Alman şiiri geleneğinden kopuşunu temsil eder. Rilke bu şiirlerde dili, yepyeni bir dil, apayrı bir sanat yaratacak kadar büyük bir ustalık ve incelikle işlemişti. Üslup inceliklerinin ardında ise, yoğun bir duygusal ve ahlaki öz kendini duyuruyordu. Rilke, 1903'te Lou Salomé'ye yazdığı bir mektupta şiir yöntemini "korkudan nesneler yaratmak" olarak tanımlıyordu.

Rilke'nin 1904'te Roma'da yazmaya başladığı *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* (1910; *Malte Laurids Brigge'nin Notları*, 1948, 1982), *Neue Gedichte*'nin düzyazı karşılığı sayılabilir. Şiirlerinde kusursuz bir üslubun arkasına gizlenen özün, Paris'te bir otel odasında tek başına yaşayan bir adamın öznel sorunlarının ve "nesneler"ın esin kaynağı olan "korku"nın, bu yapıtında ön plana çıktığı görülür. Şiirleri nasıl simgeciğin "saf şiir" anlayışının kusursuz örnekleri olarak görülebilirse, *Malte Laurids Brigge'nin Notları* da varoluşçu edebiyatın ilk parlak örneği sayılabilir. Paris'te yaşayan genç Danimarkalı Malte'nin ağzından yazılan bu kitapta tasvir, anı ve düşünce bölümleri ustalıklı kaynaştırılmıştır. Malte konularını öykü anlatımının alışılmış kronolojik sıralamasıyla değil, her şeyi kuşatan, mekâna bağlı bir zaman içine yerleştirilmiş "eşzamanlı" olaylar olarak verir. Bu yapıtta Rilke'nin bütün ana temalarını; aşkı, ölümü, çocukluk korkularını, kadının tanınmaması ve "bir gönül meselesi" olarak ele aldığı "Tanrı" düşüncesini görmek mümkündür. Kitap bir ruhun parçalanıp çözülüşünün bir tasviri olarak ele alınmalıdır; ama bu çözülme, karşısına dönüşme olasılığını da içinde taşır. "Tek bir adım sonra" der Malte, "derin ızdırabım büyük bir mutluluğa dönüşebilir".

Rilke bu yapıtları bitirdikten sonra yazmayı bırakmayı düşünecek kadar ağır bir bunalıma girdi. Kısa şiir dizisi *Das Marienleben* (1913; Meryem'in Yaşamı) dışında 13 yıl hiçbir şey yayımlamadı. Bu aradan sonra 1912'nin başında Trieste yakınlarındaki Duino Şatosu'nda kaldığı sırada iki uzun şiir yazdı, ama yeni bir dizinin parçaları oldukları için *Neue Gedichte*'ten bile önemli sayılan bu şiirleri hemen yayımlamadı.

I. Dünya Savaşı çıktığında Rilke Münih'teydi. 1915'te Viyana'da askere alındı ve 1916'da terhis edildi. Bu dönemin toplumsal havası ne şiirine, ne de yaşam biçimine uygundu. Savaş bittiğinde kendini tümüyle tükenmiş hissediyordu. Bu arada verimli olabildiği tek dönem, yeni bir şiir dizisiyle "Dördüncü Duino Ağıtı"nı yazdığı 1915 güzü oldu.

Son yılları. Rilke bundan sonraki yedi yılı, vatanı saydığı ülkelerin sonuncusu olan İsviçre'de geçirdi. Yaratıcı gücüne bir kez daha kavuşmuştu. Yoğun bir çalışma sonunda 1922'de, yıllar önce başladığı *Duino Ağıtları*'nı bitirdi ve bu yapıtta benzer temaları benzer bir havada işleyen 55 şiirlik *Die Sonette an Orpheus* dizisini yazdı.

Duino Ağıtları. Bu dizi, Rilke'nin şiirinin doruk noktasıdır. *Stundenbuch*'ta Tanrı'ya

yapılan mistik bir ibadet ve "yaşam"ın çocuksu bir kararsızlıkla olumlanması olarak başlayan, *Malte Laurids Brigge'nin Notları*'nda Rilke'ye "cehennem bir uçurumun kıyısında sallanan bu yaşama katlanmak aslında olanaksız" dedirten duyarlık, *Duino Ağıtları*'nda yaşamın kendi başına bir varlık olarak kutsanmasıyla olumlu bir nitelik kazanır. Rilke 1925'te "*Duino Ağıtları*"nda yaşamın ve ölümün olumlanmasının sonuçta aynı şey olduğu ortaya çıkar" diye yazar. Bu şiirler, özgür ve "köksüz" bir bilincin ve "çağdaş" insanın durumunu yansıtan yeni bir mit olarak ele alınabilir. Nietzsche gibi Rilke de Hristiyanlığın aşkınlık ve içkinlik düalizmine karşı çıkar. Onun yerine yaşamı, ölümü, yeryüzünü, uzayı ve zamanın bütün boyutlarını kuşatan "kozmik iç mekân"ı dayalı bir tekilliği savunur. Rilke'nin miti imgelerle örülü bir kozmolojiye dayanır; burada bütün gerçeklik, ortaçağ mitlerini andırır biçimde melekten hayvana kadar uzanan hiyerarşik bir düzenin parçasıdır. Sonunda bu kozmoloji, sistematik ve tutarlı bir yaşam ve varoluş öğretisine dönüşür. Buna göre insan, duyu algılanı yoluyla görünen her şeyi görmeyene çevirmekle yükümlüdür. Şair de, "Dokuzuncu Duino Ağıtı"nda ve daha çarpıcı biçimde *Die Sonette an Orpheus*'ta olduğu gibi, insanlığın Tanrı'nın önündeki temsilcisidir. Ölümünden sonra Rilke'nin bu görüşlerini yeni bir "yaşam" dini olarak karşılayanlar çıktığı gibi, ölçsüz bir estetikçiliğin ifadesi ya da şairin kişisel yeteneğinin gücüyle kendini kurtarma çabası diye yorumlayıp karşı çıkanlar da olmuştur.

Rilke 1922'de son büyük yapıtlarını verdi. Bu şiirlerin bazılarındaki 1920'lerin şiir dilinden iyice uzaklaşmış ve yeni biçim denemeleriyle hem konu, hem de üslup açısından *Duino Ağıtları*'nı ve *Die Sonette an Orpheus*'u aşmıştı. Bunların dışında bu dönemde şarkıyı andırır yalınlıkta bazı şiirlerle birkaç kısa şiir dizi ve Valais manzaralarını tasvir eden dört Fransızca kitap yazdı.

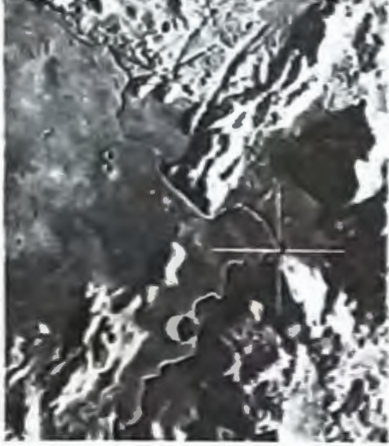
Rilke 1923'ten beri hastaydı, ama hastalığının bir lösemi türü olduğu ölümünden ancak birkaç hafta önce anlaşıldı. 1926'da Cenevre Gölü kıyısında Terretet sirtlarında ki bir sanatoryumda öldü.

Rilke'nin yapıtlarından Türkçede yapılmış derlemeler arasında *Seçilmiş Şiirler* (1976, 1982), *Rilke'nin Mektupları* (1983) ve *Seçme Mektuplar* (1988) yer alır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI Şiir *Das Buch der Bilder* (1902; Görüntüler Kitabı), *Requiem* (1909), *Späte Gedichte* (1934; Son Şiirler), *Poèmes français* (os 1935; Fransızca Şiirler), Düzyazı *Vom lieben Gott und Anderes* (1900), *August Rodin* (1903), *Rodin*, 1968), *Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke* (1906; Sancaktar, 1984), *Briefe an einen jungen Dichter* (os 1929; Genç Bir Şaire Mektuplar, 1944, 1963/Rilke'nin Genç Şaire Mektupları, 1983)

rille (Almanca'da "kırıksık"), Ay'ın yüzeyinde görülen çeşitli vadilerin ya da çukurların ortak adı. Yüzey şekillerine bu ad ilk teleskop gözlemleri sırasında (olasılıkla 1800 civarında Johan Schröter tarafından) verildi. *Rille*'ler, birkaç kilometre genişliğinde ve birkaç yüz kilometre uzunluğundadır. Çoğunlukla düz ve kıvrımlı *rille*'ler olmak üzere başlıca iki biçimde sınıflandırılır. Birinciler oldukça düz ve düzgün tahanlıdır; kimi yerlerde krater zincirleriyle bağlantılıdır. Bunların, paralel kırıklar arasındaki zeminin çökmesiyle oluşan grabenler olduğu sanılmaktadır. Kıvrımlı *rille*'ler ise, kıvrımlı ırmak vadilerini andırır. Bunlar, Yer yüzeyindeki lav akıntılarının oluşturduğu

kanallara benziyor olabilir "Apollo 15" astronotları kıvrımlı Hadley Rillesi'ne yürümüşler ve burasının, zemini lav katmanlı duvarlarından dökülen molozlarla

(Solda) yörüngedeki "Apollo 15" uzay aracıdan, hemen hemen dik açıyla doğrultulmuş (fotoğrafın üst bölümü, kuzey) görüldüğü biçimle Hadley Rillesi, işaretli nokta sağdaki fotoğrafta çekildiği yeri göstermektedir.
NASA's Astronautics and Space Administration

kapa. "V" biçiminde bir vadî olduğunu saptamışlardı. Ne var ki bu gözlemleri, yapının esas oluştuğunu açıklamaya yeterli olmamıştı.

rima (İzlanda dilinde "şir, "uyak"). 14-19. yüzyıllar arasında ortaya çıkan manzuma izlanda romanı. Latin ilahilerinden alınmış, dize sonları uyaklı bir ölçü biçimiyle *skald* ("dezena eski İskandinav saray şairlerinin kullandıkları hece ölçüsünü, aliterasyon ve iç uyak tekniklerini birleştirir. Rima'lar da *skald* şairinin incelikli söyleyiş biçimini korumakla birlikte, bu şaire özgü kalıp sözce ve devimlerin özgün anlamları büyük ölçüde kaybolmuştur. Rima'ların büyük bölümü verli geleceğe ya da yabancı romanslara dayalı uzun öykülü şirlerdir. Çoğu rima dizisi uzun bir düzyazı sazıya dayanır. Diziinin ilk rima'sında ya da rima'ların tümünde giriş niteliğinde bir *mansöngi* bölümü bulunur. Önceleri şövalye aşkını işleyen bir şir olan *mansöngi* zamanla biçim değiştirmiş, şairin koreyıcısına ithaf ya da öykünün kısa bir açıklaması da bu bölümde yer almaya başlamıştır. Edebi düzeyleri çok yüksek olmasa da, rima'lar *skald* şirine özgü söyleyiş tarzını ve bazı kaybolmuş sagaların içeriğini korumaları açısından önemlidir.

Rimac, Peru'da, Lima-Callao metropoliten alanında ilçe (1921). Sömürge döneminin ilk yerleşimlerinden biri olarak Taş Köprü (Puente de Piedras, 1610), Descalzos Manastırı ve gezinti yeri, günümüzde Genel Valilik Müzesi'nin yer aldığı 18. yüzyıldan kalma saray ve Amerika'nın en eski boğa güreş arenasını Acho gibi yapılan barındırır. Günümüzde köpek ticaret, sanayi ve hizmet kuruluşlarının yer aldığı ve daha çok düşük gelirli nüfusun oturduğu bir komut alanıdır. Çevredeki And eteklerinin aşığı yamaçlarında gelişen "genç kentler in (*pueblos jóvenes*) bir bölümü yerleşim topluluklarına dönüşürken, bu bölümü de gecekondulaşmaktadır. Askeri garnizon ve konutlar da geniş bir alan kaplar. San Cristóbal Dağı Rimac'ın eski kesimine ve Lima'nın merkezine bakar. İlgedeki Ulusal Mühendislik Üniversitesi 1955'te açılmıştır. Nüfus (1981 geç.) ilçe, 168 164.

Rimbaud, (Jean-Nicolas-)Arthur (d. 21 Ekim 1854, Charleville - ö. 10 Kasım 1891,

Marsilya, Fransa), simgecilğin öncülerinden Fransız şair.

Çocukluğu. Fransa'nın kuzeydoğusundaki Ardennes'de doğdu. Babası deniz kuvvetlerinde görevli bir pıvade yüzbaşısı, annesi bir çiftçinin kızıydı. Babasıyla annesi 1860'ta ayrılınca, Rimbaud annesi tarafından büyü-

tüldü. Collège de Charleville'm en parlak öğrencilerinden biri oldu. Yazmaya da çok genç yaşta başladı; özellikle Latin şirri alanında yetenekliydi. Aynı yıl Latince bir şirriyle okuldaki bir yarışmada birincilik ödülünü aldı. Aynı yıl ilk şirri *La Revue pour Tous* dergisinde yayımlandı.

Fransız-Alman Savaşı'nın patlak vermesi (Temmuz 1870) üzerine, öğrenimi yarıda kaldı. Douai'de Ulusal Muhafızlar'a katıldı, ardından istilacı orduların peşinde Fransa ve Belçika'yı dolaştı. Sonra yeniden Douai'ye dönerek başına buyruk, ama aç yaşa-

Rimbaud, Henri Fantin-Latour'un bir yağlıboya çalışması, 1872, Louvre Müzesi, Paris
Görsel: M. Boudier/EB inc.

dağı bu iki haftalık yolculuğu sırasında yazdığı şirleri temize çekti. Rimbaud'nun ilk özgün yapıtları olan bu şirler, yaşamaktan ve özgürlükten duyulan çocuksu bir sevinci dile getiriyordu.

Başkaldırı yılları. Evine döndüğünde, kişiliği annesiyle değişmişti. İlk şirlerini reddederek, yazma karşı hoşnutsuzluğunu, masumiyet dünyasına sığınma isteğini ve iyi ile kötü arasındaki çatışmayı dile getirdiği şiddet dolu ve tamtanmaz şirler yazdı. Yaşam tarzı da, şirlerindeki havayla uyum içindeydi. Bir işte çalışmayı reddetti ve dine, ahlaka ve her türlü disipline başkaldırdı. Bir yandan da gizlilik, Kabalacılık, büyü ve sumya üzerine kitaplar okuyor ve

sonradan "Lettres du voyant" (Kâhinin Mektupları) olarak adlandırılan iki mektubunda (13 ve 15 Mayıs 1871) dile getirdiği yeni bir estetik görüş geliştirmeyordu. Mektuplarının başlığı, şairin geleneksel birey kavramının sınırlarını aşarak sonsuzluğa nüfuz edebilen, sonsuzluğun sevinç dile getirebilen, büyük bir görü gücüne sahip bir "kâhin" olması gerektiği görüşünden kaynaklanıyordu.

Rimbaud Charleville'deki edebiyatçı arkadaşlarından birinin önerisi üzerine Ağustos 1871'de şair Paul Verlaine'e, aralarında her sesli harfe değişik bir renk yakıştırdığı "Voyelles" (Sesliler) sonesinin de bulunduğu yeni şirlerini gönderdi. Bu şirlerden çok etkilenen Verlaine, Rimbaud'yu yol parasını göndererek Paris'e çağırdı. Kendine olan güveni artan Rimbaud, bu arada "Le Bateau ivre" (Sarhoş Gemi) adlı şirini yazdı. Şür, tekniği açısından geleneksel olmakla birlikte kusursuz bir söz ustalığının, cesur bir imge ve eğretileme seçiminin, ayrıca derin bir duygusal ve ruhsal deneyimin ürünüydü. Bu yapıyla Rimbaud, sanatının en yüksek doruklarından birine ulaşmıştı.

Eylül 1871'de Paris'e gelerek üç ay Verlaine ve karısının yanında kaldı ve dönemin tanınmış şairleriyle tanıştı, ama küstahlığı, kaba davranışları ve açık saçık konuşmalarıyla Verlaine dışında hepsinin tepkisini topladı. Bu arada Verlaine'le aralarındaki eşcinsel ilişki de skandala yol açtı.

Rimbaud, önceki şirlerinden çok daha özgün ve serbest bir tekniğin ürünü olan son manzum şirlerini bu dönemde (Eylül 1871-Temmuz 1872) yazmıştı. Verlaine'in başyapıtı olarak nitelendirdiği ve elyazması Verlaine ile Rimbaud İngiltere'deyken kaybolan "La Chasse Spirituelle" de (Ruhsal Av) gene bu dönemin ürünüydü. Bazı eleştirmenler, Rimbaud'nun tarih koymadığı aşkın düzyazı şirlerinden oluşan *Illuminations*'u da (1886; *Illuminations*, 1971) bu döneme ait sayarlar.

Verlaine 1872'de karısını terk ederek Rimbaud'yla Londra'ya gitti ve birlikte Soho'ya yerleştiler. Rimbaud *Illuminations*'daki bazı şirleri büyük olasılıkla orada yazdı. Nisan 1873'te annesi ve kız kardeşlerinin kaldığı, Charleville yakınlarında Roche'daki çiftliğe giderek, sonradan *Une Saison en enfer* (1873; *Cehennemde Bir Mevsim*, 1962) adıyla yayımlanan "Livres païen, ou Livre nègre" (Pagan Kitap ya da Zenci Kitap) yazmaya başladı. Bir ay sonra, Verlaine Rimbaud'yu birlikte Londra'ya gitmeye ikna etti. Ama artık acılı ve huzursuz bir beraberliğe dönüşen ilişkileri Verlaine'in Rimbaud'yu yaralıp hapse girmesiyle sonuçlandı. Rimbaud Roche'a dönerek, ruhunun "cehennem"e inişini, sanat ve aşktaki başarısızlığını dile getirdiği *Cehennemde Bir Mevsim*'i bitirdi. Kitap, 1873'te Belçika'da basıldı. Ama Rimbaud kitabın Paris'te olumsuz karşılanmasından ve basımevime olan borcunu ödeyememesi yüzünden umutsuzluğa kapılarak basımdan vazgeçti ve bir söylentiye göre elyazmalarını ve notlarını yaktı. Basılmış kitaplar ise sonradan Belçikalı kitap meraklısı Léon Loiseau tarafından bulundu (1901).

Rimbaud 1874'te bohem şair Germain Nouveau ile birlikte Londra'ya gitti; orada ulak tefek işlerde çalışarak geçimmeye çalıştı. Rimbaud *Illuminations*'un bir bölümünü büyük olasılıkla bu arada yazdı.

Rimbaud'nun Verlaine'le son karşılaşması da (1875 başları) şiddetli bir tartışmayla sonuçlandı. Rimbaud *Illuminations*'un elyazmalarını Verlaine'e büyük olasılıkla bu sırada vermiştir.

Gezginlik yılları. Rimbaud 1875-76 yıllarında Almanca, Arapça, Rusça ve Hindustani dilini, öğrenerek dünyayı dolaşmaya karar verdi. Alpler'i yürüyerek geçti, Doğu Hint Adaları'ndaki Hollanda sömürge ordusuna ve ardından İskandinav'ya giden bir sırta

katıldı, Mısır'a gitti, Kıbrıs'ta işçi olarak çalıştı. Adenli bir kahve tüccarının yanında Etiyopya'nın Ogaden bölgesine giden ilk beyaz oldu. Coğrafya Derneği'nin kayıtlarına geçen bu yolculukla ilgili raporu (Şubat 1884) belli bir ilgi uyandırdı. Rimbaud 1885'te biriktirdiği parayla yeniden yola çıkarak Etiyopya imparatoru IV. Yohannes'e karşı savaşın Şeva (Şoa) kralı II. Menelik'e silah satma işine girdi.

Rimbaud ülkesinden uzak kaldığı bu dönemde, Fransa'da şair olarak tanınmaya başlamıştı. Verlaine *Les Poètes maudits*'de (1884; Lanetli Şairler) ondan söz etmiş ve şiirlerinden örnekler vermişti. Bu şiirler heyecanlı karşılanınca, Rimbaud'dan hiçbir haber alamayan Verlaine 1886'da onun düzyazı şiirlerini *Illuminations* adıyla, manzum şiirlerini de *La Vogue* adlı simgeci dergide "Arthur Rimbaud'nun geç dönem yapıtları" olarak yayımladı.

1891'de Rimbaud'nun sağ dizinde bir tümör çıktı. Bir süre sonra sağ bacağı keşildi ve hastalığına kanser teşhisi kondu. Ölmünden kısa bir süre önce, kız kardeşi Isabelle'in ısrarıyla bir papaza günah çıkarmayı kabul etti. Bu olay, gençliğinin şiirsel yaratıcılığını yeniden kazanmasına yol açtı. Ama bu yaratıcılığa tanık olan tek kişi kız kardeşiydi.

Değerlendirme. Rimbaud kadar modern şiiri derinden etkilemiş ve tutkulu araştırmalara konu olmuş çok az şair vardır. Rimbaud özgünlüğünün doruğuna düzyazı şiirleri *Illuminations*'la ulaşmış, özlü ve anlaşılması güç üslubuna en uygun biçimi de bu şiir türünde bulmuştur. Düzyazı şiiri olay, öykü ve tasvirlerden, sözcükleri de mantıksal içerikleri ve sözlük anlamlarından arındırmış, böylece şiiri, simgecilerin "état d'âme" (ruhsal durum) adını verdikleri etkiyi uyandıracak büyümlü bir içerikle donatmış, ayrıca bilinçaltının ve çocukluğun belli belirsiz anılarının şiir için zengin bir kaynak oluşturduğunu ortaya koymuştur. Yapıtları, günümüzde de çağdaş insanın başkaldırısını ve yaşamın özünden duyduğu ürküntüyü yoğun olarak yansıtmaktadır.

Rimbaud'nun Türkçede yayımlanan öbür yapıtları arasında *Tufandan Sonra* (1962), *Arthur Rimbaud'dan Şiirler* (1981) ve *Rimbaud'nun Mektupları* (1985) yer alır. İki ünlü yapıtı 1991'de *Cehennemde Bir Mevsim* ve *Illuminations* adıyla tek bir kitapta yayımlanmıştır.

Rimini, Latince ARMINUM, İtalya'nın kuzey kesiminde, Emilia-Romagna yönetim bölgesine bağlı Forlì ilinde kent. Marecchia Irmağının ağzında, Adriyatik kıyısında yer alır. Yerleşim tarihinin Umber-Etrüsk uygarlığına değin indiği sanılır. Romalıların İÖ 268'de yöreyi ele geçirmesinden sonra Aemilia ile Umbria sınırında kurulan Latin kolonisi, Aemilia ve Flaminium yolları üzerinde bir kavşak noktası durumuna gelince bir Roma *municipium*'una dönüştürüldü. Daha sonra *dictator* Sulla tarafından yağmalandı. Batı Roma'nın yıkılışını izleyen dönemde önce Bizans yönetiminde kaldı, ardından Gotların eline geçti. Bizans komutanı Narses tarafından geri alındıysa da çok geçmeden Lombardların ve Frankların yönetimine girdi. 12. yüzyılda bağımsız bir komün olduktan sonra, uzun süre papa ve imparator arasındaki çekişmelere sahne oldu. Malatesta ailesinden Gianciotto'nun (Topal), karısı Francesca ile aşığı olan kardeşi Paolo'yu öldürmesine dayanan ve Dante'nin *İlahi Komedya*'sının "Cehennem" bölümü ile Silvio Pellico'nun *Francesca da Rimini*'sine (1818; Riminili Francesca) konu olan trajedi bu dönemden kalmazdır.

19. yüzyılda surlarının dışına taşarak bir kıyı sayıyesine dönüşen Rimini, 1920'den

sonra güneydeki kıyı banliyölerinin kurulmasıyla daha hızlı bir gelişme gösterdi. II. Dünya Savaşı sırasında Müttefikler'in bombardımanıyla büyük ölçüde yıkıldıysa da yeniden inşa edildi. Günümüzde kıyıda tatil yerleri Torre Pedrera ile Miramare arasında yaklaşık 16 km boyunca uzanır.

Kentin Roma kalıntıları arasında İÖ 27'de dikilen ve İS 22'de İmparator Tiberius tarafından tamamlanan Augustus Taki, temellerini Augustus'un attığı ve Tiberius'un İS 21'de tamamladığı köprü ve bir Roma amfiteyatrosunun yıkıntıları sayılabilir. Gotik üsluptaki eski S. Francesco Kilisesi'nden dönüştürülen ve tasarımcı Leon Battista Alberti tarafından yapılan Malatesta Mezar Şapeli, açık pagan karakterli zarf kabartmalar ve iç içe geçmiş S ve I (Sığismondo ve Isotto) harfleriyle süslenmiştir. Öteki önemli yapılar restore edilmiş Genel Meclis Sarayı (1204), resim galerisi, belediye kütüphanesi, çeşitli ortaçağ ve Rönesans kiliseleridir.

Kentin sanayisi yörenin tahıl ve meyvelerini işleyen fabrikalara ve demiryolu onarım atölyelerine dayanır. Başlıca gelir kaynağı turizmdir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 130.896.

Rimini Konsili bak. Ariminum Konsili

Rimnicu Vilcea, Romanya'nın ortagüney kesimindeki Vilcea ilinin (*judet*) merkezi kent. Olt Irmağı kıyısında yer alır. Ortaçağ'da bir pazar merkezi olan kentin tarihsel yapıları arasında yazar Anton Pann'ın evi, Cetățuia Kilisesi ve il müzesi sayılabilir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla büyüyen kentte kimyasal madde ve petrol sondaj makineleri üreten fabrikaların kereste işleme tesisleri kurulmuştur. Nüfus (1992) 113.356.

Rimski-Korsakov, Nikolay (Andreyeviç) (d. 18 Mart 1844, Tihvin, Novgorod yakınları - ö. 21 Haziran 1908, Lyubensk, Rus Çarlığı), Rus besteci, öğretmen ve yayımcı. Rus ulusal müziğinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

On iki yaşındayken Petersburg'da deniz harp okuluna girdi. Üç yıl sonra Théodoré Canillé'den piyano ve kompozisyon dersleri almaya başladı. 1861'de tanıştığı besteci Mili Balakirev'in yönlendirmesiyle bir senfoni yazmaya girişti. 1862'de deniz harp okulunu bitirdikten sonra "Almaz" adlı gemiyle uzun bir sefere çıktı. Mayıs 1865'te Kronstadt'a döndü. Yolculuk sırasında deniz tutkusu pekişen Rimski-Korsakov Şehrazad (1888), *Sadko* (1898), *Skazka o tsare Saltane* (1900; Çar Saltan Efsanesi) ve *Skazaniye o nevidimom grade*

Rimski-Korsakov, V.A. Serov'un bir portre çalışmasından ayrıntı; Tretyakov Müzesi, Moskova
H. Roger Viollet

Küeye i deve Fevroniy (1907; Görünmez Kitej Kenti ile Fevronya Kız Söylencesi) gibi birçok opera ve senfonik yapıtında su temasına yer verdi.

Petersburg'a dönünce tamamladığı *Mi Bemol Minör Birinci Senfoni*'si 31 Aralık 1865'te Petersburg'da başarıyla seslendirildi ve bir Rusun yazdığı olgun bir senfoninin ilk çalışması oldu. İkinci önemli yapıtı olan orkestra için *Sup Temaları Üzerine Fantezi* ilk kez 24 Mayıs 1867'de Petersburg'da Balakirev'in yönettiği Slav müziği konserinde çalındı. Konseri değerlendirdiği yazısında eleştirmen Vladimir Stasov gururla, Rusya'nın da artık yerli bestecilerden oluşan "güçlü küçük grup"u (*moguşaya kuşka*) olduğunu ilan etti. Müzik tarihine geçen bu nitelendirme, özellikle Rus Beşleri olarak tanınan ve Rus müziğini Batı'dan bağımsızlaştırmayı amaçlayan Rimski-Korsakov, Balakirev, Aleksandr Borodin, César Cui ve Modest Mussorgski için kullanıldı.

Büyük üne kavuşan Rimski-Korsakov 1871'de Petersburg Konservatuvan'ında kompozisyon dersleri vermekle görevlendirildi. Ama, *Letopis moyey muzikkalnoy jizni* (1909; Müzik Yaşamının Olayları) adıyla yayımlanan otobiyografisinde açıkça belirttiği gibi bu önemli görevin gerektirdiği niteliklerden yoksundu. 1873'te deniz kuvvetlerinden ayrılarak askeri bandoların denetim ve gelişimi üstlenen Rimski-Korsakov parlak bir orkestra şefi olmamakla birlikte deneyimsiz bandocuların yetiştirilmesinde olağanüstü sonuçlar elde etti. Profesyonel olarak ilk kez 2 Mart 1874'te Petersburg'da çıktığı şef kürsüsünde *Üçüncü Senfoni*'sinin ilk çalışması yönetti. 1874-81 arasında Petersburg'da Parasız Müzik Okulu'nun müdürlüğünü, 1883'ten 1894'e değin saray şapelinde verilen konserlerin orkestra şefliğini, ayrıca 1886-1900 arasında Rus senfoni konserlerinin birinci şefliğini üstlendi. 1889'da Paris Dünya Sergisi'ndeki Rus müziği konserlerini, 1907 ilkbaharında da Sergey Diaghilev'in Rus Balesi ile bağlantılı olarak Paris'te iki tarihsel Rus konserini yönetti.

Rimski-Korsakov, Rus sanayici Belayev'in parasal desteğiyle yalnızca Rus bestecilerinin yapıtlarını basan yayıncılık işletmesinin fiili yönetmeni olarak Rus müziğine değer biçilemeyecek hizmette bulundu. Mussorgski'nin ölümünden sonra onun partityonlarını düzelterek yayına hazırladı ve onun *Hovannşçina* operasını neredeyse yeniden yazdı. *Boris Godunov*'da yaptığı değişiklikler şiddetli eleştirilere yol açıyorsa da Mussorgski'nin 1928'de yayımlanan özgün partityonunun Rusya içinde ve dışında birçok kez seslendirilmesine karşın sonunda operalarda Rimski-Korsakov düzenlemesi ağır bastı. Rimski-Korsakov (besteci Glazunov'ta birlikte) Borodin'in yapıtlarının da ölümünden sonraki baskılarını yayına hazırladı.

Sanat konularında katı disiplin yanlısı olan Rimski-Korsakov, kendi müziğini de acımasızca eleştirdi; teknik kusurlar gördüğü ilk bestelerini sürekli gözden geçirdi. Bir yeri ya da atmosferi çağrıştıran betimsel orkestra düzenlemelerinde özellikle başarılı ve yaratıcıydı. *Servilla* (1902) ve *Mozart i Salieri* (1898; Mozart ve Salieri) dışındaki 14 operasının konusunu eski Rus ya da Slav masallarından, edebiyat ve tarihinden aldı. *Sneguroçka* (1882; Kar Çiçeği), *Sadko*, *La Fiancée du tour* (1899; Çarın Nizyanlı), Çar Saltan Efsanesi, Görünmez Kitej Kenti ile Fevronya Kız Söylencesi ve *Zolotoy petuşok* (ya da *Le Coq d'or*, 1909; Altın Horoz) bunların en önemlilerindendir.

En tanınmış orkestra yapıtları ise *İspanyolskoe kapriçcio* (1887; *İspanyol Kapriçyosu*) *Şehrazad* senfonik süiti ve *Rus Paskalya Uvertürü*'dür. *Çar Saltan Masalı*'ndan "Yabanarısının Uçuşu" ve *Sadko*'dan "Hindistan Şarkısı" çeşitli düzenlemeleri yapılmış sevilen parçalarlardır. Rusçanın seslerine ince bir uyum gösteren şarkıları yalın zariflikle riyle dikkati çeker. Ayrıca bir piyano konçertosu (1882-83) vardır. 1905'te grev yapan öğrencileri savunduğu için görevden uzaklaştırıldığı kısa süre dışında ölümüne değin Petersburg Konservatuarı'nda kompozisyon ve orkestrasyon profesörü olarak iki Rus besteci kuşağı yetiştiren Rimski-Korsakov'un özel ders verdiği öğrencilerinden biri de Igor Stravinski'dir. *Praktičeskiy učebnik garmoni* (1884; Uygulamalı Armoni Elkitabı) ve *Osnovi orkestrovski* (ö. 1913; Orkestrasyon Temelleri) adlı yapıtları Rusya'da hâlâ temel ders kitapları olarak kullanılmaktadır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Opera. *Pskoviyan-ko* (ilk sahnelenışı 1873, Pskov'lu Kız), *Mayskaya noç* (1879; Mayıs Gecesi), *Kaşçey Bessmertny* (1902; Ölümsüz Kaşçey), Koro yapıtı. *Akallı Olg'un Şarkısı* (1899). Orkestra yapıtları. *İkinci Senfoni Anıar* (1868, gözden geçirilmiş biçimi 1876), *Rus Temaları Üzerine Uvertür* (1866), *Rus Temaları Üzerine Fantezi* (1886). Oda müziği. *Fa Majör Yaylı Çalgılar Dörlüsü* (1875), *La Majör Yaylı Çalgılar Alması* (1876), *Si Bemol Majör Piyano ve Nefesli Çalgılar Beşlisi* (1876), *Sol Majör Yaylı Çalgılar Dörlüsü* (1897).

rimu (*Dacrydium cupressinum*), İMOUCAMI olarak da bilinir, *Podocarpaceae* familyasından, Yeni Zelanda'ya özgü iğneyapraklı kerestec ağacı. Ortalama 45 m'ye ya da daha yüksek boy atabilen bu ağacın kırmızı ya da koyu renkli damarlarla bezenmiş kırmızısı ya da sarımsı kahverengi bir odunu vardır. En çok mobilya üretiminde ve yapı malzemesi olarak kullanılır. Kabuklarında tanen bulunur.

rind, KALENDER olarak da bilinir, tasavvufatta dünya ile ilgisini keserek Tanrı'ya yönelmiş derviş.

Rind, tasavvufun biçimsel kurallarını bir yana bırakmış, Tanrı'ya aşk, sevgi ve cezbe ile ulaşmayı amaç edinmiştir. Tövbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, tam bir teslimiyetle Tanrı'ya yöneliş, murakabe ve rıza rindliğin başlıca ilkeleridir. Dünyaya ve dış görünüşe hiç önem vermeyen rindler halkın ve kuralcı mutasavvıfların gözünde serseri bir kişiliği temsil ederler. Tasavvuf edebiyatında rindlik aşk, gönül adamlığı, iç doluluğu, aldırmaçlık, kayıtsızlık, parayla aşagılama, makam ve mevkiileri küçük görme, pejmürdelik, güzel olana gönül bağlama, yaşamdan zevk alma, hep neşeli olma gibi öğelerle yansıtılır.

ringa (*Clupea harengus*), *Clupeiformes* takımının sardalye ve tirsii de içeren *Clupeidae* familyasından kuzey denizlerine yayılmış balık türü. Eskiden ayrı türler olarak sınıflandırılan Atlantik ringası (*C. harengus harengus*) ile Pasifik ringası (*C. harengus pallasi*) arasındaki ayrımların günümüzde ultiör düzeyinde olduğu kabul edilmektedir.

Ringalar yarıllardan oldukça basık mekik biçiminde, küçük başlı, güzel renkli balıklardır. Işıltılı gövdelerinin üst bölümü koyu mavi ya da lacivert, alt bölümü gümüş rengidir. Erişkinlerin uzunluğu 20-38 cm arasında değişir. Ringalar denizlerde en bol bulunan balık türleri arasında yer alır. Balık larvaları, denizkelebekleri gibi yumuşakçalar, körekayaklılar gibi kabuklular ve öbür küçük deniz canlıları başlıca besinlerini oluşturur. Çok geniş sürüler halinde dolaşır-

ken morina, sombalığı ve orkinos gibi daha iri yırtıcı balıklara yem olurlar.

Çevirme ağılar ve troller kullanılarak avlanan ringalar Avrupa'da en çok tuzlanarak, fume ve salamura yapılarak tüketilmektedir. Kanada'nın doğusunda ve ABD'nin kuzeydoğusunda genellikle dalyanlar ve çevirme ağılarıyla yakalanan küçük ringalar sardalye adıyla konservelemektedir. Büyük Okyanusta yakalanan binlerce ton ringanın pek azı salamuraya basılmakta ya da tütülenmekte, geri kalanı balıkyağı ve balıkunu elde etmek için işlenmektedir.

Ringalar bulundukları enleme ve ısıya göre aralık ile yaz ortası arasında yumurta döker. Dişinin deniz yosunları ve kayalık yerlere bıraktığı yapışkan yumurtaların sayısı 40 bin dolayındadır. Yıldan yıla yavru ringaların sayısı büyük ölçüde değiştiğinden yakalanan balık sayısı da yıllara göre büyük bir dalgalanma gösterir. Ringalar yaklaşık dört yılda eşeyssel olgunluğa erişmekte ve 20 yıl kadar yaşayabilmektedir.

Clupeidae familyasından çaça ve tirsiler için bazen ringa adı kullanılmaktadır. Ayrıca *Clupeidae* familyası dışında kurtrina(*) (*Chirocentrus dorab*) gibi bazı balık türlerine de ringa adı verilmektedir.

Ringatu, Yeni Zelanda'daki Maoriler arasında gelişen en eski peygamberlik hareketi. Te Kooti'nin Chatham Adalarında hapis-ten kurduğu (1867) hareket, kaçmasından (1868) ve özellikle cezasının affedilmesinden sonra yaygınlık kazandı. Te Kooti'nin Kitabı Mukaddes üzerindeki derin araştırmalarına dayanan Ringatu dini, geleneksel tabulara ve telkinle iyileştirme üdellerine de yer verir. Kabileye ait toplantı yerlerinde cumartesileri ve her ayın 12. günü yapılan ayinler, bir sevgi şöleniyle etmek ve şarabın kullanılmadığı bir komünyon ayinini kapsar. Kitabı Mukaddes'ten belli bir konuya ilişkin derleme bölümler, şarkılar, ilahiler ve dualar ezberden okunur. Ayın, cemaattekilerin saygı belirtisi olarak sağ ellerini havaya kaldırmalarıyla sona erer (Ringatu da "havaya kalkmış el" anlamına gelir). Te Kooti'nin peygamber ve din şehidi sayıldığı harekette, dinin mensupları acı çekilen İsrailoğullarıyla özdeşleştirilir. Hareketin *The Book of the Eight Covenants of God and Prayers of the Ringatu Church* (Tanrı'yla Yapılan Sekiz Ahidin ve Ringatu Kilisesi Dualarının Kitabı) adlı ayin kitabı ilk kez 1960'larda basılmıştır.

Ringer eriyiği, herhangi bir nedenle vücuttan çıkarılmış dokuların canlı kalma süresini uzattığı kanıtlanan ilk sulu çözelti. Laboratuvar koşullarında ilk kez Sidney Ringer tarafından 1882'de kurbaga kalbine denenmiştir. Ringer eriyiğindeki sodyum klorür, potasyum klorür, kalsiyum klorür ve sodyum bikarbonat tuzlarının oranları vücut sıvılarındaki yoğunluklarına eşdeğerdir. Memeliler için hazırlanan Ringer eriyiği glikoz ve daha fazla sodyum klorür içerir.

Ringkøbing, Danimarka'da, Jutland'ın ortabatisında il (amir). Nisum Koyuyla Ringkøbing Fiyordunun güney kıyılarında yer alır. Yüzölçümü 4.853 km²'dir. Kıyı kesiminde kumullar ve lagünler vardır. Yer yer çalılıklarla kaplı arazinin kumlu ve verimsiz olmasına karşın sınırlı ölçüde tarım yapılır. Başlıca kentler iç kesimlerdeki Herning ve Holstebro'dur. Struer, Lemvig ve 14. yüzyılda kurulan il merkezi Ringkøbing küçük liman ve sayfiye kentleridir. Nüfus (1992 tah.) 268.398.

Ringling Kardeşler, asil soyadları RINGLING, 19. yüzyılın sonlarında kendi adlarıyla anılan sirk imparatorluğunu kuran aile.

Sirkin kurulmasında ve çalışmalarının sürdürülmesinde sürekli yer alan Albert C. (1852-1916), Otto (1858-1911), Alfred T. (1861-1919), Charles (1863-1926) ve John'ın (1866-1936) yanı sıra, August G. ile (1854-1907) Henry (1869-1918) Ringling de zaman zaman öteki kardeşlerine katılmıştır.

Babalari Alman asıllı bir saraçtı John, Albert, Otto, Alfred ve Charles 1870'te Dan Rice'in sirkini gördükten sonra sirkte çalışmaya karar verdiler. 1870'te Classic and Comic Concert Co. adlı varyete topluluğuyla iki yıl süren bir turneye çıktılar. 1884'te de Wisconsin eyaletindeki Baraboo'da ilk sirklerini kurdular ve 10 yıl içinde James A. Bailey'nin(*) "Greatest Show on Earth" (Dünyanın En Büyük Gösterisi) adlı sirkinin en büyük rakibi haline geldiler. 1906'da Forepaugh-Sells sirkinin hisselerinin yarından çoğunu, aynı yıl Bailey'nin ölmesinden sonra da Barnum & Bailey Circus'u satın aldılar.

Son kardeşi Charles'in ölümünden sonra 10 yıl boyunca sirkleri tek başına yöneten John Ringling, American Circus Corporation'ı satın alarak imparatorluğundaki sirklerin sayısını 11'e çıkardı. Bugün Florida eyaletindeki Sarasota'da bir Ringling Sirk Müzesi vardır. İlk Ringling sirkinin vagonları da Baraboo'daki Sirk Dünyası Müzesi'nde sergilenmektedir.

rinovirüs, *Picornaviridae* familyasından insanda soğuk algınlığına neden olan virüslerin ortak adı. Havadaki damlacıklar yoluyla üst solunum yollarına taşındığı düşünülmektedir. 2-5 günlük kuluçka devresinden sonra başlayan hastalığın akut dönemi 4-6 gün sürer. Ayrıca bak. soğuk algınlığı.

Rinzai, Zen Budacılığın Japonya'daki iki büyük mezhebinden biri. Aşkın bilgeliğin (Aydınlanma) ansızın uyanmasını vurgular. Ustadin müritlerine bağırması (*katsu*) ya da vurması, soru-yanıt biçiminde söyleşi (*mon-do*) ve paradoksal sorular (*koan*) üzerinde düşünceye dalma gibi yöntemler kullanır. Amaç, normal bilinç bağlarını koparak mantıksal sınırların ötesine geçen bir içgörü uyandırmaktır.

Çin'de Linji adıyla anılan mezhep burada 9. yüzyılda Yixuan tarafından kuruldu ve 1191'de rahip Eisai tarafından Japonya'ya aktarıldı. Kamakura döneminde (1192-1333) beylerin ve savaşçıların koruması altında kültürel ve dinsel bakımdan önem kazandı. Aşıkaga döneminde de (1338-1573) etkisini sürdürdü. Unlu Zen ustası Hakuin 18. yüzyılda mezhepte önemli reformlar yaptı.

Rinzai günümüzde 15 alt mezhebe ayrılır. Önemli tapınakları arasında Kyoto'daki Tenryu-ci ve Myōşin-ci ile Kamakura'daki Kencho-ci ve Engaku-ci sayılabilir. Ayrıca bak. Soto.

Rio Branco Yasası, ÖZGÜR DOĞMA YASASI olarak da bilinir, Portekizce LEI DO VENTRE LIVRE. Brezilya'da, köle ana babadan doğan çocukların özgürlüğünü sağlayan yasa. 1871-73 arasında başbakanlık yapan Rio Branco vikontu José Maria da Silva Paranhos ile köleliğin kaldırılması hareketinin önderlerinden Joaquim Nabuco de Araujo'nun girişimiyle 1871'de parlamentoda kabul edildi. Çocukları özgür kılmakla birlikte, köle sahiplerine bu çocukları 21 yaşına değin çalıştırma hakkını tanıyordu.

Brezilya'da kölelik 1888'de köle sahiplerine herhangi bir karşılık ödenmesi söz konusu olmaksızın bütünüyle kaldırıldı. O sırada toplam nüfusu 15 milyon kadar olan Brezilya'da yaklaşık 700 bin kişi söz konusu yasadın yurartılarak özgürlüğünü kazandı.

Rio Claro, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin ortadoğu kesiminde kent. Corumbataí Irmağı kıyısında, deniz düzeyinden 625 m yükseklikteki bir yaylada yer alır. Eskiden São João Batista da Beira do Ribeirão Claro ve ayrıca São João Batista do Morro Azul adlarıyla anılan Rio Claro 1845'te kent olarak tüzel kimlik kazandı. Günümüzde kahve, pamuk, pirinç ve şeker kamışı yetiştirilen bir tarım bölgesinin ticaret ve işleme merkezidir. Kentte makine, ayakkabı, mobilya ve dokuma fabrikaları vardır. Nüfus (1985 tah.) 129.859.

Rio Cuarto, Arjantin'in kuzeybatı kesimindeki Córdoba eyaletinin güneybatısında kent. Cuarto Irmağı (*rio*) kıyısında, Pampaların bazı uzantılarıyla Cándores ve La Grande de Córdoba dağlarının etekleri arasında kalan bölgede yer alır. 1794'te İspanyol vali Rafael de Sobremonte tarafından kuruldu. Kentte tarımsal ürünlerin işlenmesine dayalı bazı hafif sanayi dalları gelişmiştir. Kentteki başlıca yapılar katedral (1797) ve Belediye Güzel Sanatlar Müzesi' dir (1933). Nüfus (1991) belediye, 217.717.

Rio de Janeiro, Brezilya'nın güneydoğu kesiminde eyalet (*estado*). Yüzölçümü 44.268 km²'dir; bunun 960 km²'sini kıyı lagünleriyle öbür iç sular oluşturur. Yönetim merkezi Rio de Janeiro kentidir.

16. yüzyılda bir yönetim birimi olarak düzenlendi. Rio de Janeiro kentinin 1834'te ayrı bir tüzel kimlik kazanmasından sonra, yönetim merkezi 1835'te Niterói'ye taşındı. Brezilya'da cumhuriyetin ilan edildiği 1889'da eyalet yapıldı. Ertesi yıl eyalet merkezi olarak seçilen Teresópolis, bu konumunu 1902'de Niterói'ye bıraktı. 1960'ta Brezilya başkentinin yeni kurulan Brasília kentine taşınması üzerine, Rio de Janeiro Federal Bölgesi Guanabara adıyla bir eyalete dönüştürüldü. 1975'te komşu iki eyalet birleştirildi ve Rio de Janeiro kenti yeni eyaletin merkezi oldu.

Bölgenin ekonomisini ayakta tutan şeker üretiminin yerini 19. yüzyılda kahve üretimi aldı. Brezilya İmparatorluğu'nun yönetici kesimini oluşturan Paraíba Vadisinin toprak sahipleri, köleliğin kaldırılmasına (1888) değin kahveden büyük kazançlar sağladı.

Eyalet yüzey şekilleri bakımından üç bölgeye ayrılır: Ova ya da kıyı düzlüğü, dağlık bölge ve iç plato. Kıyı düzlüğü Frio Burnu (*cabo*), Saquarema ve Grande Adasının (*ilha*) karşısındaki kıyıda, yer yer denize doğru uzanan kayalıklarla kesintiye uğrar ve Serra do Mar'ın denize yaklaştığı bahıya doğru daralır. İklimin sıcak ve nemli olduğu kıyılarda yazları şağanaklar görülür. Kışları güneyden soğuk hava kütleleri gelir. Ortalama sıcaklık genellikle 22°C'nin üzerindedir. Dağlık bölge Serra do Mar'ın bir bölümüyle, daha içerilerdeki Mantiqueira Dağlarının bir bölümünü kapsar. Yükseklik nedeniyle ortalama sıcaklığın 20°C'nin altında olduğu bu bölgede Petrópolis, Teresópolis ve Nova Friburgo gibi önemli turistik tatil yöreleri vardır. Bölgenin en yüksek dorukları Orgão Dağları ve Agulhas Negras Doruğunda (*pico*) 2.750 m'ye ulaşan Itatiaia Masifinde yer alır. İç plato bölgesini boydan boya aşan Paraíba do Sul Irmağı Atlas Okyanusuna dökülür.

1950'lerde başlayan yeniden ağaçlandırma çalışmalarıyla Tijuca Ormanı koruma altına alınmış, Orgão Dağları ve Itatiaia Masifinde ulusal parklar oluşturulmuştur.

Rio de Janeiro kentleşme oranı yüksek eyaletlerden biridir. Nüfusun büyük bölümünü Katolikler oluşturur. Eğitim ve sağlık hizmetleri oldukça gelişmiştir. Eyalet gelirinin alda birini tarım, üçte birini sanayi,

yaklaşık yarısını da hizmet sektörü sağlar. Başlıca sanayi dalları metalurji, basımcılık, gemi yapımı, petrol arıtımı, dokuma, gıda ve kimyasal madde üretimidir. Tarım ürünlerinin başında şeker kamışı, portakal ve muz gelir.

Rio de Janeiro eyaletinde 61'tan fazla müze, 300 kadar sinema ve tiyatro, 30 kadar da radyo istasyonu vardır. Nüfus (1991 geç.) 12.548.108.

Rio de Janeiro, kısa adı **Rio**. Brezilya'da, Rio de Janeiro eyaletinin (*estado*) yönetim merkezi liman kenti. Atlas Okyanusu kıyısında yer alır. Guanabara Körfezi'nin (*baía*) güneybatı kesimine bakan kıyı dağlarının yamaçlarını ve dar bir kıyı ovasını kaplar. Kent alanının yüzölçümü 1.171 km², metropoliten alanın yüzölçümü 6.464 km²'dir. 1568'de bir ortaçağ kalesi olarak kuruldu. 1763-1960 arasında Brezilya'nın başkenti olarak kaldı. Büyük ve modern bir kent durumuna gelmesinde São Paulo ve Minas

Rio de Janeiro ve Guanabara Körfezinden bir görünüm
Four By Five Inc.

Gerais gibi gelişmiş eyaletlere yakınlığı ve limanının son derece elverişli oluşu da önemli rol oynadı.

Okyanustan etkilenen nemli ve tropik bir iklimi vardır. Ortalama sıcaklık kışın (temmuz ortalarından eylül ortalarına değin) 20°C'yi, yazın (aralık ortalarından mart ortasına değin) 26°C'yi bulur. Yıllık ortalama yağış miktarı 1.100 mm'dir.

São Paulo'dan sonra Brezilya'nın ikinci büyük imalat merkezi olan kentin başlıca sanayileri ecza maddeleri, giysi, ayakkabı ve cam eşya üretimi, inşaat, metalurji, gıda ve tütün işleme, basım ve yayım işleri ile gemi yapımıdır. Bununla birlikte ekonominin en önemli dalı hizmet sektörüdür. Turizm ve öteki dinlenme hizmetleri de önemli bir gelir sağlar. Aynı zamanda ticari ve mali, bir merkez olan kent ve metropoliten alanı, birçok şirketin yönetim merkezini, büyük bankaları ve ülkenin en büyük borsalarından birini barındırır. Önemli bir ihracat ve ithalat kapısı olan Rio de Janeiro limanı Brezilya'nın güney, kuzeydoğu ve güneydoğusunu içine alan geniş bir bölgeye hizmet verir.

Rio de Janeiro kuzey, orta ve güney olmak üzere üç anı kesime ayrılır. Kuzey kesiminde Maracanã Stadyumu, Ulusal Güzel Sanatlar Müzesi ve Nossa Senhora da Penha (Kayaların Meryem Anası) adlı kilise yer alır. Gökdelenler, borsa binası, belediye ve eyalet yönetim binaları, büyük kütüphaneler, müzeler ve tiyatrolar ise aynı zamanda iş merkezi olan orta kesimde bulunur. Yanmay biçimli kumsallı boyunca otel, *café*,

gece kulübü, lokanta, tiyatro ve barların sıralandığı ünlü Copacabana, güney kesim içinde kalır. Bu kesimde ayrıca Corcovado Dağındaki (*morro*) Andlar'ın Mesihu Heykeli ve Rodrigo de Freitas Gölü vardır. Nüfusun büyük bölümü kentin tepelik bölümü ile bataklık kıyıları kaplayan gecekondu mahallelerinde (*favela*) yaşar.

Birçok üniversite, enstitü ve çok sayıda yetişkin eğitim merkezinin bulunduğu kentin öteki kültür kurumları arasında Brezilya Bilimler Akademisi, Belediye Tiyatrosu, Ulusal Kütüphane ve Ulusal Müze sayılabilir. Kentte her yıl düzenlenen dünya çapında karnaval çok sayıda turisti çeker.

Guanabara Körfezi üzerindeki 14 km'lik Costa e Silva Köprüsü ile 1979'da hizmete açılan metro, metropoliten alan içindeki ulaşımı büyük ölçüde rahatlatmıştır. Galéao

Havalimanı Governador Adasındadır. Nüfus (1991) kent, 5.336.179; metropoliten alan, 9.600.524.

Rio de Janeiro Botanik Bahçesi, dünyanın en büyük tropik botanik bahçesi ve arboretumlarından biri. 1808'de, Brezilya ve Portekiz kral naibi João (sonradan Kral VI João) tarafından, dünyanın başka tropik bölgelerinden getirilen ekonomik bitkileri yetiştirmek ve üretmek amacıyla kuruldu. Yüksek kumtaşı tepelerinin altında 54 hektarlık bir alana yayılan bahçede 7 bini aşkın tropik bitki türü bulunur. Palmiyeler gibi Brezilya'nın yerli bitkileri de barındıran bahçenin en çarpıcı özelliği 61 metreye kadar uzamış kral palmiyeleridir. Bahçede ayrıca, 165 bin kuru bitki örneğinden oluşan bir herbaryum, iyi bir kütüphane ve donanımlı araştırma laboratuvarları bulunur.

Rio de Janeiro Protokolü, Batı Yarımküre ülkelerinin dışişleri bakanlarının Rio de Janeiro'da yaptıkları toplantı sonucunda Peru ve Ekvador sınırındaki El Oriente bölgesinin mülkiyeti sorununu çözüme kavuşturan antlaşma (1942). Peru kuvvetleri 1941'de zayıf donanımlı Ekvador ordusunu yonilgiye uğratarak bölgeyi işgal etti. ABD, Arjantin ve Brezilya'nın ilk barış girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Ama 1942'deki konferansta Şili'nin de katılımıyla bu devletler Ekvador'u sorunun çözümünü kabul etmeye zorladılar. Antlaşma uyarınca tartış-

malı bölgenin yaklaşık 200 bin km²'lik bölümü Peru'ya bırakıldı. Ama kesin sınır hiçbir zaman çizilemedi. 1960'ta Ekvador devlet başkanı José María Velasco Ibarra antlaşmayı tanımadıklarını bildirdi. Böylece sorun çözümlenemedi kaldı.

Río de la Plata, Güney Amerika'nın güneydoğu kıyısında, Paraná ve Uruguay ırmaklarının oluşturduğu büyük haliç. Yaklaşık 35.000 km²'lik bir alanı kaplar.

Kabaca üçgen biçiminde olan Río de la Plata kuzeyde Uruguay, güneyde Arjantin ile çevrilidir. Doğu yönünde akarak Atlas Okyanusuna dökülür. Başlıca kolları olan Paraná ve Uruguay ırmakları, Arjantin'in kuzeybatı, Brezilya'nın güney ve Bolivya'nın güneydoğu kesimleriyle bütün Paraguay'ı ve Uruguay'ın büyük bölümünü içine alan yaklaşık 4.144.000 km²'lik bir alanın sularını toplar. İki ırmağın yıllık ortalama debisi birlikte yaklaşık 22 bin m³/sn'dir. Bir yılda taşıdıkları silt miktarı ise 56 milyon m³'ü bulur. Halicin de su olması nedeniyle, Buenos Aires limanına giden kanalın kum ve siltle tıkanmaması için sürekli bir tarama ve temizleme çalışması yürütülür. Binkintilerin oluşturduğu sığıklar Río de la Plata'nın en belirgin özelliğidir. Okyanus gelgiti zayıf olmakla birlikte, Paraná ve Uruguay'ın haliçteki ağızlarından 193 km yukarıya ulaşır. Ortalama gelgit aralığı Montevideo'da 15 cm. Buenos Aires'te 76 cm'dir.

Río de la Plata Genel Valiliği, İspanyolca VIRREINATO DEL RIO DE LA PLATA. İspanya'nın Orta ve Güney Amerika'yı sömürgeleştirirken kurduğu dört genel valilikten sonuncusu (1776-1810). Daha önce Peru Genel Valiliği'nin yönetimi altında olan bugünkü Arjantin, Uruguay, Paraguay ve Bolivya topraklarını kapsıyordu.

Yeni bir genel valilik kurma kararı, Kral III. Carlos'un (hd 1759-1788) sömürgelerin yönetimindeki merkezîyetçiliği kırmak istemesinden ve Brezilya'nın güneyindeki bölgenin daha güçlü bir askeri savunmayı gerektirmesinden kaynaklanıyordu. Río de la Plata'nın kuzey kıyılar 17. yüzyıldan beri Portekiz saldırılarına uğruyordu. İspanya ayrıca Portekiz Brezilyası ile Buenos Aires arasındaki kaçak mal ticaretini engellemek istiyordu. Bu başla etken de 1760'lara doğru İngilizlerin Falkland (Malvine) Adalarını ele geçirme niyetinin açıkça belli olmasıydı.

İlk Río de la Plata genel valisi Pedro de Cevallos 1776'da büyük bir kuvvetle Montevideo'ya vardı. Portekizlileri püskürttüktan sonra Buenos Aires'te yeni bir yönetim oluşturdu. Ama birkaç ay geçmeden görevden alındı. Daha sonraki genel valilerin yönetimi altında Buenos Aires hızla gelişen bir ileri karakol durumuna geldi. Potosi madenlerinden çıkarılan gümüş Peru yerine Buenos Aires üzerinden ihraç edilmeye başladı. Öteki bölgelere satılan et, post ve öteki hayvan ürünleri de Buenos Aires'e zenginlik getirdi.

1804'te genel vali olan Sobremonte markısı Rafael, iki İngiliz saldırısı (1806, 1807) karşısında kaçma yolunu seçti. Her iki saldırıda İngilizlere başarıyla karşı koyan Buenos Aires'teki Krcoller, bu süreçte kendilerini savunma ve yönetme konusunda kazandıkları güvene dayanarak 1810'da geçici bir cunta kurdular ve genel valiyi Kanarya Adalarına sürdüler. Böylece Río de la Plata Genel Valiliği ortadan kalktı ve bağımsızlık hareketi başladı.

Río de Oro, Batı Afrika'da, Batı Sahra'nın güney kesimini oluşturan bölge Yüzölçümü 184.000 km²'dir. Blanco Burnu (cabo) ile Bojador Burnu arasında yer alır. Bölgedeki başlıca yerleşme Dehle'dir (eskiden Villa Cisneros). Bölge halkı bir zamanlar Batı Afrika'dan elde edilen altın tozunun ticaretiyle uğraştığından, Dehle'deki koy Portekizliler tarafından Río de Oro (Altın Irmağı) olarak adlandırılmıştır. Hemen hiç yağış almayan bölgede iklim çok kuraktır ve özellikle iç kesimlerde gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farkları çok yüksektir.

Río de Oro, 1884'te İspanya'nın protektorası oldu, 1976'da İspanyolların çekilmesi-nin ardından bölgenin güney kesimi Moritanya'nın, kuzey kesimi ise Fas'ın yönetimi altına girdi. 1979'da Moritanya bu topraklar üzerindeki hak iddialarını geri aldı ve bölge bütünüyle Fas tarafından işgal edildi. Bu tarihten sonra bölgenin bağımsızlığı için mücadele eden Polisario gerillaları Fas karakollarına sürekli saldırılar düzenlemeye başladılar. Nüfusun büyük bölümünü göçebe Berberiler oluşturur.

Río Gallegos, Arjantin'in güney ucundaki Santa Cruz eyaletinin merkezi kent. Gallegos Irmağı (río) halicinin güney kıyısında, Macellan Boğazının 65 km kuzeyinde yer alır. 1885'te kurulan kentin adı, Macellan'ın kılavuzlarından biri olan ve ırmağı keşfettiği söylenen Blasco Gallegos'tan gelir. Kentin yakınlarındaki bir mağarada bulunan Tarih-öncesi resimler, ünlü Lascaux Mağarasındaki (Fransa) anımsatır. Río Gallegos Patagonya'nın koyun ticareti merkezidir. Kentten dondurulmuş koyun eti, koyun postu ve deri ceket ihraç edilir. Baudaki Río Turbio maden kömürü yataklarından gelen kömür Gallegos Irmağı halicinin ağzındaki Punta Loyola limanından ülkenin öteki kesimlerine gönderilir. Río Gallegos'un kuzey ve güneyinde petrol ve doğal gaz yatakları vardır. Nüfus (1980) 43.727.

Río Grande, Brezilya'nın güneyinde, Río Grande do Sul eyaletinin (estado) güneydoğusunda liman kenti. Patos Gölünün sularını Atlas Okyanusuna boşaltan Grande Irmağının ağzından 13 km içeride, deniz düzeyinden ancak 1,5 m yükseklikte alçak bir yarımadanın üzerinde yer alır. Okyanus gemilerinin kente ve 32 km kuzeybatısındaki Pelotas'a ulaşabilmeleri için ırmağın ağzındaki kum ve çakıl seti temizlenmiştir.

1737'de bugün kentin bulunduğu yerin yakınlarında Estreito adlı bir Portekiz kalesi kuruldu. Kalenin çevresinde gelişen yerleşme 1745'te bugünkü yerine taşındı. 1751'de São Pedro do Rio Grande do Sul adını alan yerleşme 1835'te kent statüsü kazandı. 1763'te Buenos Aires'ten gelen İspanyol kuvvetleri tarafından işgal edilene değin bir yönetim biriminin (capitania) merkeziydi.

Kent günümüzde Pelotas'la birlikte Río Grande do Sul eyaletinin ürünlerinin dağıtım merkezidir. Genellikle Brezilya'nın öteki bölgelerine yollanan ürünler arasında kurutulmuş sığır eti (xarque), post, domuz yağı, yün, pirinç, buğday, fasulye, tütün, dondurulmuş balık ve karides sayılabilir. Kentte işlenmiş et, konserve sebze, yünlu ve pamuklu kumaş ve jüt fabrikalarıyla bir petrol rafinerisi vardır. Río Grande Üniversitesi'nin merkezi kenttedir. Nüfus (1980) 124.706.

Río Grande, İspanyolca RIO GRANDE DEL NORTE. Meksika'da RIO BRAVO ya da RIO BRAVO DEL NORTE. Kuzey Amerika'nın en uzun ırmaklarından biri (3.034 km). ABD'de Colorado eyaletinin güneybatısındaki

Kayalık Dağların güneyinden doğar ve Texas eyaletiyle Meksika arasındaki sınırı çizdikten sonra Meksika Körfezine dökülür.

Colorado'daki San Juan Dağlarının kar sularından beslenen Río Grande deniz düzeyinden 3.700 m yükseklikte doğar. Colorado'da güneydoğu ve güneye doğru 282 km boyunca akarak New Mexico'ya girer. Güney doğrultusunda 756 km kadar ilerledikten sonra Texas'la Meksika'nın Chihuahua, Coahuila, Nuevo León ve Tamaulipas eyaletleri arasında yaklaşık 1.995 km'lik bir sınır çizer ve Meksika Körfezine dökülür. Yukarı çıkırında ladin, göknar ve kavak ormanlarından geçerek Colorado'daki geniş San Luis Vadisine ulaşır. Daha sonra Río Grande Boğazını ve New Mexico'nun kuzeyindeki White Rock Kanyonunu aşar ve havzaların sıradanları, sonra da Meksika Platosunun biçimlendirdiği bölgelere girer. Meksika Körfezindeki kıyı düzlüğüne ulaşmadan hemen önce derinlikleri 457-518 m arasında değişen üç kanyonu aşan ırmak, deltasına doğru akarken menderesler çizer. Río Grande'nin en önemli kolları ABD'deki Pecos, Devils, Chama ve Puerco'yla Meksika'daki Conchos, Salado ve San Juan'dır. Yaklaşık 445.000 km²'lik bir bölgenin sularını toplayan ırmak en çok nisan-ekim arasında su taşır.

Río Grande Havzasında, yarısından çoğu Meksika'da olmak üzere toplam 800 bin hektar tarım arazisi sulanır. Havzada patates ve yoncadan pamuk, turuncgiller ve sebze kadar çok çeşitli ürünler yetiştirilir. Tarım ve hayvancılık dışındaki en önemli ekonomik etkinlikler madencilik ve turizmdir.

Río Grande do Norte, Brezilya'nın kuzeydoğusunda eyalet (estado). 53.167 km²'lik yüzölçümüyle Brezilya'nın en küçük eyaletlerinden biri ve önemli bir tarım ve tuz üretim bölgesidir. Merkezi Natal'dır.

Natal çevresindeki kıyı şeridi ve güneyi ormanlıktır. Bölgedeki tuzlu bataklıklar ekonomik açıdan önem taşır. Brezilya'da ham ve rafine tuzun büyük bölümü buradaki tuzlalarda üretilir. Natal'ın kuzeyinde kalan alçak kıyı düzlüğü kumullar ve hindistancevizi ağaçlarıyla kaplıdır. Bu bölgede balıkçılık önemlidir. Dar kıyı şeridinden sonra arazi alçak masadağlara (taboleiros) doğru giderek yükselir.

Bol yağış alan Natal'ın güneyindeki kıyı dışında eyalet yarı kuraktır. Yağışların azlığı nedeniyle Açu (Piranhas), Apodi ve Potengi gibi birkaç ırmak zaman zaman kurur. Natal'da ortalama sıcaklık 25°C-30°C arasında değişir; yüksek bölgeler ise daha serindir.

Eyalet topraklarına ilk kez 16. yüzyılda Portekizliler yerleşti ve 1598'de Fransız korsanları bölgeden çıkardıktan sonra bugün Natal'ın bulunduğu yerde Tres Reis Magos (Üç Münecim Kral) Kalesi'ni kurdular. Bu tarihten Brezilya'nın bağımsızlığını ilan ettiği 1822'ye değin bölgeyi Portekizli komutanlar ve valiler yönetti. 1822'den sonra Brezilya İmparatorluğu'na bağlanan Río Grande do Norte, 1889'da cumhuriyetin ilanıyla eyalet statüsü kazandı.

Sömürge döneminde bölge ekonomisi, birkaç zengin ailenin elinde toplanmış, büyük ölçüde köle emeğine dayanan plantasyonlarda yapılan şeker kamışı üretimine dayanıyordu. 18. yüzyılda ekimine başlanan pamuk zamanla en önemli ürünlerden biri oldu. Günümüzde de pamuk üretimi önemli ni korumakta, eyalette şeker kamışı ve kakao da yetiştirilmektedir.

Borborema Dağlarında (serra) bir miktar madencilik yapılır. Bu bölgede Brezilya'nın en önemli tungsten madenleri bulunur.

Natal'la Mossoró ve Caicó gibi kentler dışında toplumsal ve ekonomik koşullar oldukça kötüdür. Kentlerdeki başlıca üretim kalemleri dokuma, yağ, deri, mobilya, gıda, plastik eşya, seramik, kâğıt ve çimento. Eyaletin iki Üniversitesinden biri Natal'da, öteki Mossoró'dadır. Nüfus (1991 geç.) 2.413.618.

Rio Grande do Sul, Brezilya'nın en güney ucunda yer alan eyaleti (*estado*). Kuzeyde Santa Catarina eyaleti, batıda Arjantin, güneyde Uruguay, doğuda da Atlas Okyanusuyla çevrilidir. Yüzölçümü 282.674 km²'dir. Yönetim merkezi, aynı zamanda önemli bir sanayi ve liman kenti olan Pôrto Alegre'dir.

Eyalette başlangıçta Tupi-Guarini, Ge ve Guaykuru Yerlileri yaşıyordu. Bölgeyi 17. yüzyılın sonlarında Portekizliler keşfetti. Uzun süre İspanya ile Portekiz arasında anlaşmazlık konusu olan bölge 1754-1870 arasında çeşitli çarpışmalara, 19. yüzyılda da ayrılıkçıların başlattığı savaşa sahne oldu.

Eyaletin kuzeyinde Paraná Platosunun bir bölümü yer alır. Jacuf Irmağının güneyinde, yüksekliği 300-450 m arasında değişen tepeler vardır. Livramento'nun batısındaki volkanik kaya oluşumlarının arasından Uruguay Irmağı akar. Kıyıda Patos ve Mirim gibi lagünler ve kıyı dilleri yer alır.

Platoda iklim genellikle ılımandır. Kışın güneyden gelen soğuk hava dalgaları sağanaklara ve kar yağışlarına yol açar. Eyalette yıllık ortalama sıcaklık 20°C, yıllık yağış miktarı ise 1.300 mm dolayındadır.

Nüfusun büyük bölümünü Portekiz, Alman ve İtalyan kökenliler oluşturur. Eyalette azınlık olarak Siyahlar ve Avrupalı-Siyah karışımı Mulattolar ile az sayıda Yerli ve Asyalı da yaşar.

Eyalette yaygın dil Portekizcedir. Nüfusun büyük bölümü Katoliktir. Eyaletteki başlıca yükseköğretim kurumları Rio Grande do Sul Federal Üniversitesi ile (1934) Pelotas Katolik Üniversitesi'dir (1960).

Rio Grande do Sul, ülkenin başlıca tarım ve hayvancılık bölgesidir. Brezilya'nın toplam pirinç üretiminin büyük bölümü Jacuf ve Taquari ırmakları kıyısındaki pirinç alanlarından çıkarılır. Paraná Platosunda ve Jacuf Irmağının yukarısında buğday, mısır, üzüm ve tütün yetiştirilir. Güneydeki geniş otlaklarda hayvancılık yapılır.

Ancak 1930'larda sanayileşmeye başlayan ülkenin sanayi üretimine eyaletin katkısı oldukça küçüktür. Sanayi Pôrto Alegre, Rio Grande ve Pelotas'ta yoğunlaşmıştır. Jacuf Irmağı kıyısındaki São Jerônimo'da çıkarılan kömür teknelerle Pôrto Alegre'ye gönderilir ve elektrik enerjisi ile gaz üretiminde kullanılır. Eyaletteki başlıca kültürel kuruluşlar Pôrto Alegre'deki Julio de Castilhos Müzesi ile Rio Grande'deki Osinografi Müzesi'dir. Nüfus (1991 geç.) 9.127.611.

Rio Negro, Arjantin'in ortagüney kesiminde eyalet. Patagonya olarak adlandırılan bölgede yer alır ve Atlas Okyanusundan batıdaki And Dağlarına doğru uzanır. Yüzölçümü 203.013 km²'dir. Negro Irmağı, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akarak eyaleti iki parçaya böler. Irmağın güneyinde kalan bölgenin büyük bölümü kurak platolarla kaplıdır. Batıda göl zincirleri ile ormanlık And vadileri yer alır. 1782'de kâşif Basilio Villarino tarafından yerleşime açılan Río Negro 1955'te eyalet statüsü kazandı.

Negro Irmağı üzerinde Neuquen yakınlarında inşa edilen baraj sayesinde, eyaletin kuzey sınırını oluşturan Colorado ile Negro Irmağı arasındaki geniş topraklar sulanabilmektedir. Bu bölgede yoncanın yanı sıra

Nahuel Huapi Gölü, Rio Negro, Arjantin
Davis Pratt-RaphaPhoto Researchers

ihracat amacıyla armut ve elma yetiştirilir, koyun beslenir. Eyalet merkezi Viedma Negro Irmağı ağzının yakınılarında yer alır. Nüfus (1991) 506.314.

Río Salado Çarpışması (30 Ekim 1340), Kuzey Afrika'nın Müslüman halkı Merinilerin İber Yarımadasını istila etmeye yönelik son girişimleri sırasında, birleşik Kastilya ve Portekiz kuvvetlerine karşı verdikleri savaş. Aralarındaki taht ve toprak haklarıyla ilgili bir dizi anlaşmazlığı bir yana bırakan Kastilya ve Portekiz, Fas'tan gelen saldırıları püskürtmek için son bir ittifak kurdu.

Meriniler büyük bir orduyla Cebelitarık Boğazında Kastilya filosunu imha ederek Sevilla yakınındaki Río Salado'ya doğru ilerlediler. Burada Kastilya kralı XI. Alfonso ve Portekiz kralı IV. Afonso'nun yönettiği kuvvetler karşısında uğradıkları ağır yenilgi sonucunda Afrika'ya çekildiler.

Riobamba, Ekvador'un orta kesiminde kent. Ülkenin merkezindeki dağlık bölgede, Chimborazo Dağının hemen güneyinde, Riobamba Irmağı havzasında, deniz düzeyinden yaklaşık 2.700 m yükseklikte yer alır. Kentin tarihi, İnkalar dönemine ve öncesine değin uzanır. 1534'te İspanyollar 19 km güneydeki Cajabamba'ya yerleştiler. Büyük can kaybına yol açan 1797'deki depremde sağ kalanlar kenti bugünkü yerine taşıdılar. 1830'da Ekvador'un ilk kurucu meclisi Riobamba'da toplandı ve cumhuriyet ilan etti.

Verimli bir bölgede bulunan Riobamba, bir tarımsal ticaret ve gıda işleme merkezidir. Küçük işletmelerde pamuklu ve yünü dokuma, halı, çimento, seramik ve ayakkabı üretilir. Yerel el sanatları da önemlidir. 1969'da kentte bir politeknik okulu açılmıştır. Nüfus (1989 tah.) 98.554.

Riohacha, Kolombiya'nın kuzeyinde, La Guajira ilinin (*departamento*) merkezi kent. Antil Denizinin kıyısında, Rancheria Irmağının ağzında yer alır. 1545'te kurulan kent inci üretimiyle ünlüydü. 18. yüzyılda istiridye yataklarının tükenmesiyle eski önemini yitirdiye de 1965'te La Guajira ilinin merkezi yapıldı. Günümüzde çeşitli tarım ürünleri ve balık ihraç edilen küçük bir limandır. Bölgede çırçır fabrikaları, kentte ise tanen üretilen bir fabrika vardır. Nüfus (1985) 47.030.

Riotinto Bakır Madenleri, İspanya'nın güneybatı kesiminde, Andalucía özerk bölgesindeki (*comunidad autónoma*) Huelva iline bağlı Nerva (eskiden Riotinto) kasabasında maden ocakları. Tinto Irmağı kıyısında yer alır. Fenike ve Roma dönemlerinden beri işletilen madenlere, yol açtıkları çevre kirliliğinden dolayı "kirliliğin anlamına gelen Riotinto adı verilmiştir. 1725'te Wolters adlı bir İsveçliye, 1872'de de İngilizlere kiralanarak, 1954'te ise yeniden

İspanya'nın denetimine geçen Riotinto dünyanın en zengin bakır madenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Ripley, Robert LeRoy, asıl adı LEROY RIPLEY (d. 26 Aralık 1893, Santa Rosa, California - ö. 27 Mayıs 1949, New York kenti, ABD), Amerikalı çizgi romancı; gazetelerde yayımlanan ve her türlü ilginç ve garip olaya yer verdiği "İster İnan İster İnanma" adlı dizinin yaratıcısı.

Ripley babasını çok küçük yaşta yitirdiği için ailesine yardım etmek durumunda kaldı, okula gidemedi. Önce beyzbolcu olmak istedi, ama birinci ligde oynamak için çalışırken kolundan sakatlanınca vazgeçmek zorunda kaldı. Bundan sonra karikatür çizmeyi denedi. On altı yaşında San Francisco gazetelerinde sporla ilgili karikatürler hazırlamaya başladı. 1913'te New York kentine gitti; orada *Globe* gazetesi için karikatürler çizdi. İlk "İster İnan İster İnanma"yı 19 Aralık 1918'de bu gazetede yayımladı. Bu bantta atletizm dünyasından dokuz ilginç olay yer alıyordu. Okuyucuların çok beğenmesi üzerine dizi önce haftalık, sonra günlük olarak yayımlanmaya başladı.

Ripley 1923'te New York'ta *Evening Post* gazetesinde çizmeye başladı. 1929'da William Randolph Hearst'ün King Features Syndicate'i aracılığıyla, çizgileri 300 Amerikan gazetesinde birden yayımlanmaya başladı. Ripley "İster İnan İster İnanma"yı 1929'da kitap haline getirdi. 1930'larda bunu başka ciltler izledi. Aynı konuda kısa filmler ve radyo programları da hazırladı. İlgilili olayların bir kamaval atmosferinde sunulduğu "Odditorium" (Gariplikler) adlı gösteriler düzenledi. "İster İnan İster İnanma"yı Ripley'nin 1949'da ölmesinden sonra başka çizimler sürdürdü.

Ripley, W(illiam) Z(ebina) (d. 13 Ekim 1867, Medford, Massachusetts - ö. 16 Ağustos 1941, Boothbay, Maine, ABD), ABD'li iktisatçı ve antropolog.

The Races of Europe: A Sociological Study (1899; Avrupa Irkları: Sosyolojik Bir İnceleme) adlı yapıtıyla ABD'li sosyal bilimcilerin dikkatini coğrafi ırkların altbölümlerine yöneltti. Avrupa beyaz halklarının üç büyük grupta toplanabileceğini öne sürdü. Bunlardan kuzey (Töton) ve güney (Akdeniz) gruplarının büyük olasılıkla çok eski bir kökenden geldiğini, orta (Alp) grubun ise daha yakın dönemlerde Asya'dan gelen göçmenlere dayandığını belirtti.

Ripley, Boston'daki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde inşaat mühendisliği öğrenimi gördü. Daha sonra New York kentindeki Columbia Üniversitesi'nde siyasal iktisat öğrenimi görerek 1893'te doktorasını tamamladı. Meslek yaşamının büyük bölümünü Harvard Üniversitesi'nde siyasal iktisat profesörü olarak geçirdi (1902-33). 1920-23 arasında Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu için demiryolu taşımacılığı konusundaki Ripley Planı'nı hazırladı.

Ripon (I. Kontu), Frederick John Robinson, NOCTON VIKONTU GODERICH (1827-33) olarak da bilinir (d. 1 Kasım 1782, Londra - ö. 28 Ocak 1859, Putney, Surrey, İngiltere), Ağustos 1827 - Ocak 1828 arasında İngiltere başbakanı. 1825 iktisadi krizinin eşliğinde hiçbir dayanağı olmadan iyimser bir tutum benimsemiş, bu yüzden radikal gazeteci William Cobett'in takıdığı "Müreffeh Robinson" ve "Tatlı Goderich" adlarıyla tanınmıştır.

Harrow Okulu ve Cambridge'de öğrenim gördü. Siyaset yaşamına İrlanda'da İngiltere kralının vekilinin özel sekreteri olarak başladı. Ticaret Kurulu başkanlığı (1818-23) ve maliye bakanlığı (1823-27) görevlerinde bulundu. George Canning hükümetinde (Nisan-Ağustos 1827) savaş ve sömürgeler bakanı olarak yer aldı, ayrıca Lordlar Kamarası başkanlığını yürüttü. Canning'den sonra başbakanlığı üstlendiyse de başarısızlığı nedeniyle kısa sürede bu görevden ayrılmak zorunda kaldı. Grey 2. kontu Charles Grey'in hükümetinde (1831-34) yeniden savaş ve koloniler bakanı oldu, ayrıca özel mühürdarlık görevini üstlendi. 1833'te Ripon kontu oldu. İkinci Sir Robert Peel hükümetinde Ticaret Kurulu başkanlığını (Eylül 1841-Mayıs 1843) ve Hindistan İdare Kurulu başkanlığını (Mayıs 1843-Temmuz 1846) üstlendi.

Ripon (1. Markisi ve 2. Kontu), George Frederick Samuel Robinson, 1859'a değin VIKONT GODERICH olarak da bilinir (d. 24 Ekim 1827, Londra - ö. 9 Temmuz 1909, Studley Royal, Ripon yakınları, Yorkshire, İngiltere), İngiliz devlet adamı. Elli yılı aşkın hizmet süresi içinde önemli hükümet görevlerinde ve Hindistan genel valiliğinde bulunmuş, liberal bir yönetici olarak tanınmıştır.

Kısa süre başbakanlık yapan Vikont Goderich'in oğluydu. Liberal Parti'nin temsilcisi olarak Hull (1852-53), Huddersfield (1853-57) ve West Riding of Yorkshire'dan (1857-59) parlamentoya seçildi. Ocak 1859'da babasından Ripon kontu unvanını, kasımda da amcasından Grey kontu unvanlarını devraldı. 1859-61 arasında savaş, 1861-63 arasında da Hindistan'dan sorumlu devlet bakanlığı müsteşarlıklarını yürüttü. 1863'te Lord Palmerston hükümetinde savaş bakanlığına, 1866'da da Hindistan'dan sorumlu devlet bakanlığına getirildi. Gladstone'un birinci hükümetinde (1868) konsey başkanlığına getirildi. 1871'de Alabama anlaşmazlığını çözmek amacıyla oluşturulan yüksek düzeydeki komisyonun başkanı olarak Washington Antlaşması'nın imzalanmasını sağladı ve Cenevre uzlaşmasının yolunu hazırladı. Bu başarısından dolayı markiliğe yükseltildi. 1870-74 arasında İngiliz masonlarının büyük üstatlığını üstlendi. 1874'te bu görevinden ayrılarak Katolikliği benimsedi ve altı yıl devlet yönetiminden uzaklaştı.

Nisan 1880'de Lord Lytton'un yerine Hindistan genel valiliğine getirilen Ripon daha önce uygulanan birçok baskıcı önlemi kaldırdı. Abdurrahman Han'ın Afganistan emirliğini tanıyarak II. İngiliz-Afgan Savaşı'nı sona erdirdi ve 1881'de İngiliz-Hint birliklerini geri çekti. Yerel yönetim düzeyinde temsili kurumların oluşturulması yönünde adımlar attı, tuz vergisini düşürdü, toprak vergilerini düzenlemek için çaba harcadı. 1878 tarihli Yerel Basın Yasası'nı yürürlükten kaldırarak, yerel dildeki gazetelere İngilizce yayımlanan basınla eşit haklar tanıdı. Hintli yargıçların İngilizlerle ilgili davalara bakabilmesini öngören bir yasa tasarısı hazırladıysa da, tasarısı ancak bu hükmün çıkarılmasından sonra Ilbert Yasası (1883) adıyla onaylandı.

1884'te genel valilik görevinden istifa eden Ripon, üçüncü Gladstone hükümetinde Deniz Kuvvetleri bakanı oldu (1886). Liberallerin yeniden iktidara gelmesinin ardından sömürge bakanlığına getirildi (1892-95). 1905-08 arasında özel mühürdarlık görevini yürüttü, ayrıca Lordlar Kamarası'nda Liberrallere onderlik etti.

Riquet de Bonrepos, Pierre-Paul, Baron (d. 1604, Béziers - ö. 1 Ekim 1680, Toulouse, Fransa), Garonne ve Aude ırmaqlarını birleştirerek Akdeniz'den Atlas Okyanusuna geçiş olanlığı sağlayan yaklaşık 241 km uzunluğundaki Midi Kanalını (Languedoc Kanalı) inşa eden Fransız devlet görevlisi. Midi Kanalı Avrupa'da Roma dönemiyle 19. yüzyıl arasında gerçekleştirilen en büyük inşaat mühendisliği projesidir.

XIV. Louis döneminde vergi tahsildarı olarak çalışan Riquet, Biskay Körfeziyle Akdeniz arasında ulaşım elverişli bir su yolu açma projesini yakından inceledi ve 1662'de XIV. Louis'nin maliye başmüfettişi Jean-Baptiste Colbert'e bu konuda bir öneri sundu. Proje için gerekli parayı Colbert'in yardımıyla Languedoc Valiliği'nden borç aldı. Çok sayıda kanal havuzu, kurak mevsimlerde kanalın yüksek kısımlarına su sağlayacak bir gölet ve ünlü Malpas Tüneli'nden oluşan kanalın Akdeniz kıyısındaki ucunda yer alan Cette (bugün Sète) limanını yapım çalışmaları tamamlanmak üzereyken öldü. Kanal ertesi yıl (1681) ulaşımaya açıldı.

risale, küçük kitapçık. UNESCO'nun tanımına göre, süreli niteliği bulunmayan, kapaklar dışında 5-48 sayfa tutan ciltsiz yayınlar risale olarak adlandırılır.

Matbaanın gelişmesiyle birlikte güncel konulara ilişkin bir düşünceyi savunma ve yayma amaçlı yapıtlar genellikle ciltsiz ya da kabaca ciltlenmiş biçimde risale formunda yayımlanmaya başladı. Risale formu 16. yüzyılın dinsel tartışmalarında İngiltere, Fransa ve Almanya'da yaygın olarak kullanıldı. İlk ve en etkili risale yazarlarından biri Martin Luther'di. I. Elizabeth döneminde (1558-1603) kurmaca nitelikli romantik yapıtlar, otobiyografiler, toplumsal ve edebi eleştiriler risale biçiminde yazıldı. Fransa'da sarayın ve yüksek düzeyli görevlilerin ahlak anlayışını yeren risaleler kaleme alındı. İngiltere'de Restorasyon döneminde (1660-85) gazete ve dergi yayıncılığı risalelerin yayıncılığını bir ölçüde azalttı. Ama 1688 Devrimi sırasında risaleler siyasal bir silah olarak büyük önem kazandı. Partilere dayalı siyasal yaşamın gelişmesiyle Joseph Addison, Richard Steele, Matthew Prior, Francis Atterbury ve Jonathan Swift gibi risale yazarları ün kazandılar.

Risale yayıncılığı 18. yüzyılda da önemini korudu. Kuzey Amerika'da Bağımsızlık Savaşı öncesindeki siyasal dalgalanmayla birlikte risale yazarlığı yaygınlaştı. Siyasal risale yazarlarının en ünlüsü Ocak 1776'da ünlü *Common Sense*'i (Sağduyu) yayımlayan Thomas Paine'di. ABD'nin kurulmasından sonra, 1787'deki yeni anayasa tasarısıyla birlikte risale yazarları yeniden yaygınlaştı. Devrimci risale yazarları Alexander Hamilton, John Jay ve James Madison'ın hükümet tartışmasıyla ilgili risaleleri *The Federalist* adıyla yayımlandı. 18. yüzyılda Voltaire, Rousseau, Montesquieu ve Diderot gibi ünlü Fransız yazarları, risaleleriyle Aydınlanma felsefesini dile getirdiler. Fransız Devrimi'yle birlikte risale bir kez daha güçlü bir tartışma silahı oldu. Edmund Burke'nün *Reflections on the Revolution in France*'ı (1790; Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler) Devrim döneminin en tanınmış risalelerinden; karşıt görüşü savunan risaleler arasında en ünlüsü de Thomas Paine'in *Rights of Man*'iydi (1791-92; *İnsan Hakları*, 1954, 1985).

19. yüzyılda Fransız yazarı Paul-Louis Courier polemik amaçlı risalelerin başyapıtlarını verdi. İngiltere'de risale yayıncılığı

yüzyılın bütün siyasal hareketlerinde önemli rol oynadı. Chartism, İrlanda Yönetmelik Özerklik Hareketi ve Oxford Hareketi üzerine önemli risaleler yazıldı. Yüzyıl sonunda Fabian Derneği üyelerinden George Bernard Shaw, Beatrice Webb ve Graham Wallis siyasal görüşlerini açıklayan bir dizi risale kaleme aldılar.

İslam ülkelerinde başlangıçta yalnızca dinsel konuların işlendiği kitaplarla sınırlı olan risaleler, zamanla çeşitli bilim dalları, felsefe ve tasavvuf gibi konularda da yazılmaya başladı. Bir yapıta ek olarak yazılan ya da yorum getiren kitapçıklar da bu adla anıldı. Risaleler genellikle düzyazı yapıtlardan oluşmakla birlikte, az sayıda ve özellikle tasavvuf konulu manzum risale de mesnevi biçimiyle yazıldı. Bunun en ünlü örneklerinden biri Yunus Emre'nin *Risaleü'n-Nushiye*'sidir. Bazı yazarlar risale boyutlarını aşan bazı yapıtlarına da, büyük olasılıkla farklı konular içermeleri nedeniyle bu adı vermişlerdir.

Risaralda, Kolombiya'nın ortabatı kesiminde il (*departamento*). 1966'da oluşturulan ilin yüzölçümü 4.140 km²'dir. Başlıca ekonomik etkinlik tarımdır; kahve, şeker kamışı, fasulye, mısır, muz, kakao ve tütün yetiştirilir. Orman ve hidroelektrik enerji kaynakları bakımından zengin olan ilde bazı hafif sanayi dalları gelişmiştir. İl merkezi Pereira, kuzey-güney doğrultusunda uzanarak ili boydan boya geçen demiryolu hattının üzerinde yer alır. Nüfus (1992 tah.) 735.700.

Risl, Dino (d. 23 Aralık 1917, Milano, İtalya), ülkesinin sorunlarını buruk bir mizahla ele aldığı filmleriyle tanınan İtalyan sinema yönetmeni ve senaryo yazarı.

Pratisyen hekimlik yaparken, eleştiriler ve senaryolar yazmaya başlayarak sinema çevresine girdi. 1940'ların başlarında kısa bir süre yönetmen yardımcılığı yaptı. II. Dünya Savaşı yıllarını İsviçre'de geçirdi. Orada Jacques Feyder'nin sinema kurslarına katıldı. İtalya'ya döndükten sonra kısa belgesel filmler çekti. 1950'lerin başında hekimliği bırakarak konulu film yönetmenliğine başladı. İlk filmi *Vacanze col gangster*'i (1952; Gangsterin Tatili) izleyen, bir bölümünü yönettiği *Amore in Città*'da (1953; Şehirde Aşk) ve özellikle Sophia Loren'in başrolde oynadığı *Il Segno di Venere*'de (1955; Venüs Burcu) üslubunun değişik yanlarını ortaya koydu. *Poveri ma belli* (1956; Yoksul Ama Güzel), *Bella ma povere* (1957; Güzel Ama Yoksul), *Una vita difficile* (1960; Zor Hayat), *Il sorpasso* (1962; Kolay Hayat) gibi yapıtlarında savaş sonrası İtalya'sının yoksulluğunu buruk bir mizahla yansıttı. Sonraki filmlerinde toplumsal konulardan uzaklaşarak kadın-erkek ilişkileri üzerine eğildi. *Il Tigre* (1967; *Karım ve Sevgilim*), *La moglie del prete* (1970; *Benimle Evlenir misin?*) gibi bu türden filmlerini izleyen *Profumo di donna* (1975; *Kadın Kokusu*) Cannes Film Şenliği'nin büyük ödülü Altın Palmiye'yi kazandı. Filmlerinin çoğunun senaryosunu da yazan Risi *La Stanza del vescovo*'nun (1977; Piskoposun Odası) ardından 1984'te *Il buon Re Dagoberto* (İyi Kral Dagoberto) adlı tarihsel komediyi çekti.

Risorgimento hareketi, 19. yüzyılda doğan ve İtalya'yı birleştirmeyi amaçlayan ideolojik, siyasal ve edebi akım. Ulusal bilincin uyanmasına yardımcı olmuş, İtalyan devletlerinin yabancı egemenliğinden kurtularak 1861'de İtalya Krallığı'nı oluşturmasına yol açan bir dizi siyasal gelişmeye öncülük etmiştir. Risorgimento (İtalyanca'da "Yeniden Yükseliş") hareketinin eylemleri, aralarında Benedetto Croce'nin de

bulunduğu bazı düşünürlerce liberalizmin zaferi olarak görülürken, bazı düşünürlerce de kitleleri kucaklamayı başaramayan ve aristokratik öğeler içeren bir burjuva devrimi olarak nitelenir.

Fransız Devrim ve Napoléon Savaşları döneminde (1792-1815) İtalya'yı egemenliği altına alan Fransızlar, burada bir dizi reformu uygulamaya koydu. Bu dönemde çeşitli İtalyan devletleri önce cumhuriyetler, ardından da Fransız İmparatorluğu'na bağlı uydu devletler biçiminde bir araya getirildi. Ayrıca orta sınıf gelişerek artan ölçüde yönetime katılmaya başladı. Bu gelişmeler Risorgimento hareketinin doğuşuna yol açan temel etkenleri oluşturdu.

1815'te Napoléon'un yenilgiye uğramasından sonra İtalyan devletlerinde eski yöneticiler yeniden işbaşına geldi. Avusturya'nın egemenliğine giren bu devletlerdeki muhafazakâr yönetimlere karşı 1820'ler ve 1830'larda, Carbonaria gibi gizli örgütler mücadeleye giriştiler. 1831'de Giuseppe Mazzini açık bir milliyetçi ve cumhuriyetçi kimlikle Yeni İtalya (Giovine Italia) adlı örgütü kurdu. Risorgimento hareketinin demokrat kanadını temsil eden bu örgüt İtalyan halkına ulus bilincini vermeye çalıştı ve kitleleri işbaşındaki gerici yönetimlere karşı ayaklanmaya çağırdı. Yeni-Guelfo gibi örgütler papanın önderliğinde bir İtalyan konfederasyonunun oluşturulmasını önerdiler. Başka bazı örgütlerse birliğin Kuzey İtalya'daki liberal Sardinya Krallığı'nı yöneten Savoia (Savoie) hanedanının önderliğinde kurulmasını savundular.

1848'deki liberal ve cumhuriyetçi devrimlerin başarısızlığı uğramasından sonra Piemonte, İtalyan birliğinin sağlanması yolunda önderlik etmeye başladı. Fransa'nın desteğiyle 1859'da Avusturya'yı yenilgiye uğratan Piemonte, 1861'de İtalya'nın büyük bölümünü kendi yönetimi altında birleştirdi. 1866'da Venezia'nın, 1870'te de Roma'nın birliğe katılmasıyla Risorgimento hareketi sona ermiş oldu.

Riss Buzul Katı, Avrupa'da Alpler bölgesinde Pleystosen Bölümde (y. 2,5 milyon bin yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çöktüğü zaman dilimi. Mindel-Riss Buzularası Katının üstünde ve Riss-Würm Buzularası Katının altında yer alan Riss Buzul Katı sırasında, yüksek bölgelerdeki dağ buzulları aşağılara inmiştir. Riss Buzul Katı, İngiltere'deki Gipping Buzul Katı ve Avrupa'nın kuzeyindeki Saale Buzul Katı ile bağlantılıdır. Saale gibi Riss Buzul Katı sırasında da, birbirinden daha ılıman bir dönemle ayrılan başlıca iki buzul ilerlemesi evresi gerçekleşmiştir. Riss Buzul Katı ile Kuzey Amerika'daki Illinoisiyen Buzul Katı az çok eşzamanlıdır.

Riss-Würm Buzularası Katı, Avrupa'da Alpler bölgesinde Pleystosen Bölümde (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çöktüğü zaman dilimi. Görece ılıman iklimi koşullarının egemen olduğu Riss-Würm Buzularası Katı, Riss Buzul Katının üstünde ve Würm Buzul Katının altında yer alır; bu son iki kat sırasında iklim koşulları sertleşmiştir. Riss-Würm, Avrupa'nın kuzeyindeki Enmyen Buzularası Katı ve İngiltere'deki Ipswichiyen Buzularası Katı ile bağlantılıdır. Kuzey Amerika'daki Sangamon Buzularası Katı ile az çok eşzamanlıdır. Alpler'deki Moosburg Çukulları, Riss-Würm oluşuğudur.

Ristić, Jovan (d. 16 Ocak 1831, Kragujevac - ö. 4 Eylül 1899, Belgrad, Sırbistan) iki kez naip, dört kez de başbakan (1867-

1875, 1877-81, 1887-88) olarak görev yapan Sırp devlet adamı.

Fransa'da ve Heidelberg Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Prens Mihailo Obrenović yönetimindeki ilk önemli görevi Sırbistan'ın İstanbul temsilciliği oldu. 1861'den 1867'ye değin süren bu görevi sırasında Sırbistan'da kalan son Osmanlı garnizonlarının geri çekilmesi görüşmelerini yürüttü (1867).

1868'de IV. Milan'ın tahta çıkması üzerine ikinci naip oldu ve yeni anayasanın (1869) hazırlanmasında önemli rol oynadı. Milan'ın 1872'de reşit olup hükümetinin sorumluluğunu üstlenmesinden sonra önce dışişleri bakanlığına, ardından başbakanlığa getirildi. Dışişleri bakanlığı sırasında, Sırbistan'ı güncelde kurulacak güçlü bir Slav devletinin merkezi yapmak amacıyla yayılmacı politikaları destekledi. Osmanlı Devleti ile yapılan 1876 ve 1877-78 savaşlarında Rusya'nın desteği, Ristić'in güçlü bir Sırbistan Devleti kurma umutlarını daha da artırdı. Ama, Berlin Kongresi'nde (1878) Sırbistan'ın bağımsızlığı tanınmakla birlikte, Sırbistan'a Ristić'in beklediğinden daha az toprak verildi.

Liberal Parti'nin lideri olarak 1877'de üçüncü bir hükümet kuran Ristić, Avusturya-Macaristan'a bir ticaret antlaşmasını imzalamayı reddettiği için 1881'de görevden çekilmeye zorlandı. Milan'ın Mart 1889'da oğlu Aleksandar lehine tahttan çekilmesinden sonra bir kez daha naiplik görevini üstlendi. Bu görevi sırasında Rusya ile ilişkileri geliştirmeye, ülke içinde de rakip Radikal Parti'nin nüfuzunu azaltmaya çalıştı. Aleksandar'ın Nisan 1893'te Radikaller'in desteğiyle naipier kurulunu feshederek hükümetin denetimini üstlenmesi üzerine görevden ayrıldı.

Ristori, Adelaide (d. 29 Ocak 1822, Cividale del Friuli [bugün İtalya'da], Avusturya-Macaristan - ö. 8 Ekim 1906, Torino, İtalya), yaşadığı dönemde ünu bütün dünyaya yayılmış İtalyan trajedi oyuncusu.

Annesi ve babası gezici tiyatrolarda oyuncuydu. Ristori de sahne yaşamına çocukken başladı ve 14 yaşında Silvio Pellico'nun *Francesca da Rimini*'sinde (Rimini Francesca) başrole çıktı. Kraliyet Sardinya Topluluğu'na katılarak saf kız rollerinde oynadı; iki yıl içinde de topluluğun baş kadın oyuncusu oldu. On sekiz yaşındayken Schiller'in *Maria Stuart*'ında başrolü üstlendi. 1855'te Paris'e gitti. Goldoni'nin *La locandiera*'sında (*Otelci Kadın*) Mirandolina'yı canlandırarak bütün Parislilerin övgüsünü topladı. Alfieri'nin *Mirra*'sındaki trajik rolüyle de büyük başarı elde etti. Daha sonra Almanya, Viyana, Londra, Varşova ve Madrid'de sahneye çıktı. Racine, Legouvé ve Shakespeare'ın oyunlarında çeşitli karakterleri canlandırdı. İlk kez 1866'da gittiği ABD'de daha sonra da birçok kez sahneye çıktı. 1874'te bir dünya turnesi yaptı. 1885'te sahneden çekildi. 1888'de yayımla-

Adelaide Ristori, Niccolò Schiavoni'nin bir yağ boyası çaması resimdir.

dığı *Ricordi e studi artistiche* (Anılar ve Sanatsal Çalışmalar) adlı yapıtında oynadığı önemli rolleri inceledi.

risturn, kooperatifle yaptıkları alıveriş miktarına göre üyelere dağıtılan kazanç payı. Kooperatifleşen başarılı dönemlerde hesaplarında elde ettikleri olumlu fark için kazanç yerine "risturn" sözcüğü kullanma yoluna gidilmiştir. Kooperatifleşen işletmelerden doğan temel kural, olumlu gelir gider farkının ortaklara bölüştürülmesidir. Dolayısıyla bir ayrıntı durum oluşturan risturn, ancak ana sözleşmede öngörülmüşse dağıtılabilir.

Sigorta hukukunda risturn, tanzimlerde saplanan primlerden bir bölümünü aldıktan sonra geri vererek indirim yapma anlamına gelir.

Rişon le-Ziyyon, İsrail'in ortabatısında kent. Yahuda Ovasında, Tel Aviv-Yafa'nın güneydoğusunda yer alır. Adı "ilk önce Sion'a" anlamına gelir.

Petah Tikva'dan sonra Filistin'deki en eski ikinci Yahudi yerleşmesi köyü olan Rişon le-Ziyyon, 1882'de Rusya'dan göç eden Yahudiler tarafından kuruldu. Fransız Yahudisi Baron Edmond de Rothschild'in (1845-1934) ekonomik yardımlarıyla 1898'den sonra yörede bağcılığa geçildi. Rothschild Rişon le-Ziyyon'da ve Hayfa yakınlarındaki Zihron Yaakov'da dünyanın en büyük şarap mahzenleri arasına giren dev mahzenler inşa ettirdi. Yörede yeraltı sularının bulunması ve kentin Tel Aviv-Yafa'ya yakınlığı, gelişmeyi hızlandırdı. 1950'de kent statüsü kazanan Rişon le-Ziyyon'un içinde ve çevresinde turuncu yetiştirilen çok sayıda bahçe vardır. Sanayi ürünleri arasında bira, inşaat malzemeleri, paslanmaz çelik eşya ve elektronik donanımı sayılabilir. Nüfus (1990 tah.) 129.400.

ritim, müzikte zaman ölçüsü. Müzik zaman içinde oluştuğundan ritim onun en önemli yanlarından biridir. Bununla birlikte yalnızca müziğin değil, seslerin de doğasından ayrı düşünülemez. Her sesin belirli bir süresi vardır; çeşitli uzunluklarıyla art arda gelen sesler müziğin ritmini oluşturur. Ama ritmik yapı, seslerin davul vuruşları, piyano notaları ya da orkestral akorlardan oluşmasına bağlı olarak tümüyle farklı etkiler yaratır. Dolayısıyla ritim yalnızca zamanlamaya değil, aynı zamanda vurgulama, ses aralığı, armoni ve ses rengine (tını) da bağlıdır. Çalan ya da söyleyen her müzisyen, bu karmaşıklıkla duyumsar.

Müziğin büyük çoğunluğunda ritmin temel basittir; düzenli vuruşa dayanır. Gerçekten de en karmaşık ritimli müziklerde bile düzenli vuruş kendini duyurur. Düzenli vuruş müziğin ritminin birimidir; bir müzikte seslerin sürelerinin karşılıklı oranı, açıkça çalınmasa da var olan bu düzenli vuruşa göre belirlenir. İster mazurka, ister bir rock gösterisi, ister bir Afrika davul solosu olsun, belirgin bir vuruş, dansa da müziğin en önemli ritmik özelliğini oluşturur.

Vuruşların düzenlenmesi ölçü kavramına girer. Batı müziğinde en çok kullanılan ölçüler (vuruş sayılarına göre) iki, üç ve dört vuruşlu ölçülerdir. Bütün bu ölçüler vuruşlarının bölünme yapısına göre ikiye (iki eşit parçalı) ya da üçe (üç eşit parçalı) olabilir. Türk müziğiyle bazı Asya ve Balkan halklarının müziğinde hem ikiye, hem de üçe vuruşları barındıran aksak ölçüler de bulunmaktadır (*bak ölçü*).

Batı müziğinde ritmin kökenleri tartışmalıdır. Bazı uzmanlar duvar çarçının (düzel ez-

gi) kesin bir ölçüyle, bazılarıysa konuşmadaki gibi düzensiz bir biçimde söylendiğini öne sürerler. Bununla birlikte 12. yüzyılda artık farklı ölçü türlerinin geliştirilmiş olduğu kesindir. 14. yüzyılda ritim son derece karmaşıklaşmış, ama Rönesans'ta olduğu gibi, besteciler armoniyi ağırlık veremeye başlayınca yeniden temelindeki basitliğe ve düzenliliğe dönmüştür.

17. yüzyılda ritim iki kola ayrıldı. Bunlardan biri dans gibi yinelenen bir kalıp ya da ölçü üzerine kuruluydu. Öbürü ise daha özgür konuşma ritimlerine dayanıyor ve en çok solo insan sesi için yazılan müzikte görülüyordu. Operada arya ile resitatif arasındaki ayrım bu bölünmeyi yansıtıyordu. Birinci türden müziğin yapısındaki açıklık da büyük ölçüde Haydn, Mozart ve Beethoven'ın dört ya da sekiz ölçüden oluşan açık ve yalın cümlelerinden, ustalıklı ritimlerinden kaynaklanıyordu.

19. yüzyılda çapraz (karşı ritmik kalıplar içeren) ritimlerin, bunların alt bölümlerinin ve düzensizliklerin çoğalması, ölçüye dayalı sistemin aşınmasına yol açtı. Hatta 20. yüzyılda birçok besteci majör-minör tonaliteler sistemlerinin yanı sıra, ölçüden de vazgeçti. Igor Stravinski'nin *Vesna snyaşçennaya* (Bahar Ayını) adlı yapıtında olduğu gibi, düzenli vuruş bazen öne çıkarıldıysa da bazı yapıtlarda düzenli ritmik yapı tümüyle terk edildi.

ritim, şiirde bazı dil özelliklerinin, çoğunlukla da ses özelliklerinin belirli bir düzen içinde yinelenmesi. Tanımlaması güç olmakla birlikte, bütün tanımlar ritmin şiirin temel özelliklerinden biri olduğu saptamasında birleşir. Düzyazıda da ritim olduğu söylenebilir, ama düzyazının ritmi şiirdekine oranla çok daha gevşek, çok daha az düzenlidir.

Genellikle ritimle bir tutulsa da, ölçü(*) şiirin ritmini düzenleme yöntemlerinden biridir. Ritmin tersine şiirin vazgeçilmez koşulu değil, vurgu, süre ya da dizedeki hece sayısı gibi öğelerin belirli bir biçimde düzenlenmesidir. Ölçülü bir şiirde ritim, ölçü biçiminin şiirin öteki ses özellikleriyle etkileşimi sonucu ortaya çıkan gerilim ya da kontrpuandan kaynaklanır. Serbest nazımda ise ritim, dilin ölçü ve vurgu dışındaki öğelerinin düzenli yinelenmesine dayanır; genellikle de bu öğelerin konuşmanın doğal ritmini andıracak ve şiire bir uyum kazandıracak biçimde düzenlenmesinden doğar. Serbest nazımın ritmik kaynakları arasında söz dizim biçimi, sesin, sözcüklerin ve dizelelerin belirli düzenlerle yinelenmesi, ayrıca durak ve dize uzunluğu gibi zaman belirten öğelerinin birbiri karşısındaki değeri sayılabilir. Bunun dışında bazı uzmanlar, başarılı bir imge düzeninin de şiirin ritmine katkıda bulunduğunu görüşündedir.

ritim kalıbı bak. ritmik mod

ritmik jimnastik, **ritmik spor** **jimnastik**, **modern ritmik jimnastik** olarak da bilinir, sicim, çember, top, değnek ve kurdele gibi aletlerin yardımıyla yapılan sistematik beden hareketleri. Bir spor olarak geçmiş 18. yüzyıla değin iner. 1948-56 arasındaki Olimpiyat Oyunları'nda bazı jimnastikçilerin bireysel olarak ya da grup halinde bu tür hareketleri yapmalarına karşın, bireysel ritmik jimnastik yarışmaları ilk kez 1984 Olimpiyat Oyunları'nda resmî bir kategori olarak kabul edilmiştir. 1963'ten bu yana ritmik jimnastikte iki yılda bir dünya şampiyonaları düzenlenmektedir.

Bireysel hareketlerde jimnastikçi bir aletle 1,5 dakika süren bir gösteri sunar. Grup yarışmalarındaysa her birinin elinde aynı türden aletler bulunan altı jimnastikçi 2,5-3 dakika süren bir gösteri yapar. Her iki durumda da jimnastikçilere tek bir çalgı, genellikle piyano eşlik eder.

Yarışmada kullanılan sicimin uzunluğu jimnastikçinin boyuna göre belirlenir. Plastik ya da tahtadan yapılmış çemberin iç çapı 80-90 cm arasında olabilir. 18-20 cm çapındaki plastik ya da kauçuk top en az 400 gr gelmelidir. İki değneğin her biri 40-50 cm uzunluğunda ve en azından 150 gr ağırlıkta olmalıdır. Eni 5 cm saten bir şerit olan kurdele 6 m uzunluğunda, ayrıca 50-60 cm'lik ince, esnek bir ahşap değneğe tutturulmuş olmalıdır. Kullanılan aletler altın, gümüş ya da bronz dışında herhangi bir renkte olabilir.

Ritmik jimnastikte zorunlu hareketler yoktur. Ama her aletin kullanılışında en azından iki üstün (Olimpiyat Oyunları'nda üç) ve altı zor hareketin yapılması beklenir. Hareketin yapılışındaki özgünlük, jestler, yüz ifadesi ve akıcılığı kapsayan artistik değerlendirme akrobatik hareketlerden daha önemlidir.

ritmik mod, **ritim kalıbı** ya da **süre kalıbı** olarak da bilinir, her birimin üç eşit parçaya bölündüğü üçerli yapı içinde oluşturulmuş ritim kalıplarını düzeni. 12. yüzyıl sonu ve 13. yüzyıl çoksesli müziğinin temelini oluşturur. İlk örneklerine Paris'teki Notre-Dame okuluna bağlı bestecilerin iki partili organumlarının *discantus* bölümlerinde rastlanır. Doruk noktasını ise 13. yüzyılın sözleri birden çok dilde olan motetleri oluşturur. Bu motetlerde çoksesli dokunun farklı partilerinde iki ya da üç ritmik mod aynı anda kullanılır, birden çok ses partisi arasında ritmik eşgüdüm bu kalıplar sistemiyle sağlanırdı.

Çokseslilikle ritim düzenini sağlamak için çeşitli uygulamalar sonucu herkesçe kullanılan altı ritmik mod ortaya çıktı. Bu modlar klasik şiir ölçülerine karşılık düşüyordu: I (*trocheus*) ♩; II (*iambos*) ♩; III (*dactylus*) ♩; IV (*anapaistos*) ♩; V (*spondeus*) ♩ ve VI (*tribrachys*) ♩. Sesin perdesini gösteren, ama süresini göstermeyen *neuma*'ları(*) nota ligatürlerinin (birbirini izleyen eşit değerdeki birkaç notanın çengellerini birleştirerek elde edilen grup nota) yerlerine dikkat ederek uyumlu kalıplar halinde düzenleyen ortaçağ müzik yazarları, böylece amaçlanan ritmik yapıyı gösterbildiler.

Ortaçağ Batı müziğindeki ritmik mod İslam müziğindeki ikaa(*) ve Hint müziğindeki *tala*'nın(*) karşılığıdır.

Ritola, Ville, lakabı WILLIE RITOLA (d. 18 Ocak 1896, Peräscinäjoki - ö. 24 Nisan 1982, Helsinki, Finlandiya), Finlandiyalı uzun mesafe koşucusu. 1924'te 10.000 m'de dünya rekoru kırmıştır.

Uzun süre yurttaşı Önlü atlet Paavo Nurmi'nin gölgesinde kaldı. ABD'de yaşamakla birlikte uluslararası yarışmalara Finlandiya'ya' temsilen katıldı. 1924 Paris Olimpiyat Oyunları'nda 10.000 m'de ve 3.000 m engellide altın madalya kazandı. Aynı yıl 10.000 m'de 30 da 23,2 sn ile dünya rekoru kırdı. Finlandiyalı atletlerin 10 altın madalya kazandığı 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'nda 5.000 m'de altın, 10.000 m'de gümüş madalya aldı. ABD'de düzenlenen çeşitli yarışmalarda önemli başarılar elde etti. 1928'de koştırmayı bıraktı. 1960'ların başında, New York kentinde Bronx'taki doküçlüğünden emekliye ayrılarak Florida'daki Lake Worth'a yerleşti.

riton, dinsel ayinlerde tanrı ve tanrıçalara ya da ölülerin ruhuna kutsal içki sunmak için kullanılan kap. Anadolu'daki en eski örnekleri Asur ticaret kolonileri döneminde görülür. Akad dilinde *bihru* adı verilen 15-30 cm boyundaki bu kaplar pişmiş topraktan yapılır ve kuş, hayvan ya da hayvan başı biçiminde olurdu. Boyayla bezenmiş örnekleri de bulunan ritonların en tipik olanları boğa, aslan, keklik, kartal, köpek gibi hayvan ya da kartal, kedi, tavşan,

Gordion'da bulunmuş bir Frig ritonu, İÖ 8. yy: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara
Arkeoloji ve Sanat Dergisi Arşivi

domuz başı biçimindedir. Ayrıca tekne, salyangoz, konçlu çanak, balık biçiminde ritonlara da rastlanır. Tek ya da çift insan yüzü ya da insan biçiminde kaplar da bulunmuştur. Bunların ilk örneklerine Anadolu'da Geç Neolitik Çağda rastlanır. Hitit döneminin en tipik örnekleri ise genellikle boyları 40-70 cm arasında, çift olarak yapılmış boğa biçimindeki ritonlardır. Bunlara Huri (gece ya da siyah) ve Şeri (gündüz ya da beyaz) adı verilir. Uzun boyunu ve gaga ağızlı testilerin kral ve kraliçe tarafından içki sunma sahnelerinde riton olarak kullanıldığı Hitit kabartmalarından anlaşılmaktadır.

ritornello (İtalyancada "geriye dönüş"), müzikte, birbirine karşı öğeler içeren farklı bölümlerin dönüşümlü olarak seslendirilmesiyle oluşan tekrar bölümü. Bu tekrar, her kez aynıdır ya da çok az değişmiş olur. Konçerto grossoda bütün orkestra (*tutti*) *ritornello*'yu, solo grup (*concerino*) karşı bölümleri çalar.

Ortaçağda *ritornello* terimi hem bir madrigalin son iki dizesini, hem de birinci dize ile üçüncü dizesi uyaklı olan üç dizeli bir şiir biçimini anlatırdı. 17. yüzyılda operalarda ve kıtalar biçiminde düzenlenmiş şarkılarda *ritornello*'nun giriş, ara müzik (*interlude*) ya da çözümlü parçası olarak kullanılması 13. ve 14. yüzyıldaki Fransız *rondeau*'sundan kaynaklanır. 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarının *rondo*'sunda (İtalyanlaşmış biçim) *ritornello* çoğunlukla hoş bir melodi halinde olur ve daha karmaşık çalgısal gezintilerin yer aldığı bölümlerle dönüşümlü olarak, bir tür nakaral biçiminde seslendirilirdi.

Ritschl, Albrecht (d. 25 Mart 1822, Berlin - ö. 20 Mart 1889, Göttingen, Almanya). Alman Lutherci ilahiyatçı. Kutsal metinlere ve Reform hareketinin öğretilerine çağdaş bilgi birikiminin bazı öğeleriyle birleştirerek Hıristiyan inancının hem dinsel, hem de etik açıdan geçerliliğini koruduğunu göstermeye çalışmıştır.

Hegel'in felsefesinden de etkilenecek zamanla tutucu, geleneksel ilahiyattan uzaklaşmış ve daha liberal bir çizgiye yöneldi. Hegel'in yanı sıra Immanuel Kant ve liberal Protestanlığın kurucusu Friedrich Schleiermacher'dan da etkilenen Ritschl 1843'te doktorasını tamamladı. Daha sonra Tübingen okulu adıyla bilinen ilahiyat hareketine katıldı.

İlk önemli yapıtı sayılan *Die Entstehung der altkatholischen Kirche*'de (1850; Eski Katolik Kilisesi'nin Oluşumu) Tübingen okulunu Hristiyanlığın ilk dönemlerine ilişkin çözümlemelerinde Hegelci varsayımlara fazla yer vermekle eleştirdi ve bu okuldan kopuş sürecini ortaya koydu. Hristiyanlık konusundaki araştırmalarında kutsal metinlere dayalı öğretiyi kutsal tarihi ve ilahiyatı, Martin Luther'in ilahiyatıyla ve çeşitli Reform akımları, ayrıca Kant'ın felsefi metodolojisi ve etik görüşleriyle Schleiermacher'ın ilahiyatı arasındaki karşılıklı etkileşimleri inceledi. Bu çalışmalarının sonucunda başyapıtı sayılan *Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung*'u (1870-74, 3 cilt; Hristiyanlığın Haklılığı Kabul ve Uzlaşmaya İlişkin Öğretisi) yayımladı. Yaptırın üçüncü cildinde Hristiyanlığı, bir odağı İsa'nın yaşamı ve ölümünde kendini gösteren ilahî aşk aracılığıyla Tanrı ile insan arasında sağlanan uzlaşma, öbürü ise Tanrı'nın bütün etkinliklerinin yönlendiği amaç olarak Tanrı Krallığı olan bir elips biçiminde betimledi. İsa'nın öğretisinde yer alan Tanrı Krallığı görüşünün önemini vurgulayarak Protestanlığı bu öğretiyi ihmal etmekle eleştirdi.

Ritschl bireyin tinsel dindarlığını dünyevi olmayan bir açıdan yorumlayan Protestan Pietizmine karşı, insanın bireysel ve toplumsal yaşamındaki etik gelişmesinin önemini vurguladı. İnsanın bağışlayıcılığının (haklılığı kabul) Hristiyanlığın dinsel kutbunu, bunun pratik sonuçları ile ilgili olan uzlaşmanın ise etik kutbu temsil ettiğini öne sürdü. Ona göre günahların bağışlanması, Tanrı'nın iradesini hem kişisel, hem toplumsal alanlarda ortaya koyarak yeni bir yaşam biçimine yol açacak, böylece toplumdaki Tanrı Krallığı'nı geliştirecektir.

Ritschl, Friedrich Wilhelm (d. 6 Nisan 1806, Grossvargula, Erfurt yakınları, Prusya - ö. 9 Kasım 1876, Leipzig, Almanya), Plautus üzerine çalışmalarıyla tanınmış Alman klasik dil ve edebiyat bilgini. İngiliz Richard Bentley ve Alman Gottfried Hermann'ın metin eleştirenlerinden etkilenerek, eski Latince araştırmalarına bilimsel bir temel kazandırmıştır. Klasik dil ve edebiyat araştırmaları alanında, Bonn okulunun kurucusudur.

Leipzig ve Halle üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra, Halle (1832-33) ve Breslau (1833-39) üniversitelerinde ders verdi. Bir yıl (1836) İtalya'da kalarak, Plautus üzerine bilgi topladı ve yaşamı boyunca Plautus üzerine çalışmayı sürdürdü. 1839'da Bonn Üniversitesi'ne Latince profesörü olarak atandı. Plautus üzerine çalışması, birçok araştırmacının ilgisini çekerek Almanya'daki Latin dili ve edebiyatı çalışmalarına canlılık kazandırdı. Ritschl daha sonra Plautus'un oyunlarının yeni bulunan yazmalara dayalı eleştirel bir basımını hazırlayarak dokuz komediyi içeren *Plauri Comoedia*'yı (1848-54, 4 cilt, tamamlanmamış basım; Plautus Komedi) ve bu kitaba giriş niteliğindeki *Prolegomena de Raionibus Criticis Grammaticis Emendationis Plautinae*'yi (1848; Plautus'un Düzeltilmiş Basımının Eleştirel Dilbilgisel Nedenleri Üzerine Önsöz) yayımladı. Tamamı 1871-74 arasında yayımlanan Plautus'un komedilerinden yalnızca *Trinummus*'un (*Üç Akşelik Kişi*) çevirisini Ritschl'e atıftır.

Ritschl'in bir başka yapıtı da Theodor Mommsen'le birlikte Bonn'da yayımladığı *Priscae Latinitatis Monumenta Epigraphica*'ydı (1862; Eski Latince Anıt Yazıtları). Erken dönemde cumhuriyet döneminin sonuna değin Latince yazıtları bir araya getiren yapıtı, Ritschl'in çağdaş yazıtbilimin kurucula-

ından biri olarak tanınmasını sağladı. Ritschl'in erken dönem Latince dilbilgisi ve Latin şiiri ölçüsüyle Plautus'un el yazmaları geleneği gibi çeşitli konulardaki incelemeleri *Opuscula Philologica* (1867-79, 5 cilt; Filoloji Çalışmaları) adlı kitapta toplanmıştır.

Ritsos, Yannis (d. 1 Mayıs 1909, Peloponnesos, Monemvasia - ö. 12 Kasım 1990, Atina, Yunanistan), 20. yüzyıl Yunan şiirinin en büyük ustalarından.

Toprak sahibi bir ailenin en küçük çocuğuydu. Liseyi Gytheion'da bitirdikten (1925) sonra, Atina'ya çalışmaya gitti. Vesreme yakalanınca Monemvasia'ya döndü.

Ritsos
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

ilk şiirlerini de bu dönemde yazdı. 1927-30 arasında Atina'da ve Girit'te sanatoryumda yattı. Gene bu dönemde şiirleri dergilerde yayımlanmaya başladı. İlk şiir kitabı *To Trakteri* (1934; Traktör). *I pyramides* (1935; Piramitler) ve *Epitaphios* (1936; Mezar Yazıtı) adlı yapıtları izledi. Bu yapıtlarında daha çok geleneksel şiir biçimlerini denemişti. *Epitaphios*, Metaksas döneminde Atina'daki Zeus Tapınağı'nda törenle yakıldı. Ritsos'un lirik bir anlatıma yöneldiği *To tragoudi tis adelphis mou* (1937; Kız Kardeşimin Türküsü) ve *Earini Symphonia* (1938; İlyaz Senfonisi) adlı yapıtları ise yalın bir dille yazılmıştı.

Ritsos II. Dünya Savaşı sırasında Atina'da kaldı. 1945'te Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne (EAM) katılarak Yunanistan'ın kuzeyindeki birliklerde görev aldı. Atina'ya döndüce Govostis Yayınevi'nin yayın yönetmeni oldu. 1948'de tutuklandı ve 1952'ye değin Limni, Makronisos ve Ayios Staratis adalarında sürgün olarak yaşadı. *Dokimasia* (1943; Sinama), *O anthropos me to garyphallo* (1952; Karanfilli Adam) ve *Agrypnia* (1954; Uyanıklık) gibi yapıtlarında Nazi işgalini, iç savaşı ve sürgünde geçen zorlu yılları konu aldı. 1945-47 arasında Atina'da yazdığı "Yunanlıların Öyküsü" adlı uzun şiiri yurtseverlik duygusunu Yunanistan coğrafyasının verdiği zengin esinle ve görkemli bir dille yansıtıyordu. *Martyres* (1963-66, 2 cilt) adlı kitabı gerçeküstücülüğün, dramatik monolog biçiminde yazılmış *Orestis* (1966; Orestes) ise Eski Yunan mitolojisinin etkisini taşıyordu.

Ritsos 1967'de darbeci Papadopoulos yönetimi tarafından tutuklandı. 1970'e değin Leros ve Yeros adalarında sürgünde yaşadı. Genellikle üçüncü kişinin ağzından ve sıradan ayrıntılardan yola çıkarak yazdığı kısa şiirlerden oluşan *Petres*, *Epanalipses*, *Kigli-doma* (1971; Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar, 1983), gibi yapıtlarında sürgünde geçirdiği bu dönemi yalın bir dille yansıttı.

Kendi deyişiyle "özneyi nesnelleştirerek ya da nesneyi öznelleştirerek" yazdığı öykülü şiirlerinde birinci tekil kişiyi "gizleme" tekniğini kullandı. Uzun cümlelerin yer aldığı bu şiirlerinde hitabetten kaçındı, noktalama işaretlerinden hemen hemen tümüyle vazgeçerek kendi sesi içinde devinen bir tarz yarattı. Dramatik monolog biçiminde yazdığı *Ismene*'de (1972) ise, eski bir Yunan efsanesinden yola çıkarak iç savaş ve sonraki dönemle bu efsane arasında bağ kurdu.

Ritsos *Sonata tu selinophotos* (1956; Ayışığı Sonatı, 1983) adlı kitabıyla 1956 Ulusal Şiir Ödülü'nü, bunun dışında, 1974'te Uluslararası Dimitrov Ödülü'nü, 1976'da Uluslararası Etna-Taormina Şiir Ödülü'nü, 1977'de Lenin Ödülü'nü, 1986'da da Birleşmiş Milletler'in Barış Ödülü'nü kazandı. İki kez de (1975 ve 1986) Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterildi.

Ritsos'un Türkçede yayımlanan yapıtları arasında *Boyun Eğmeyen Ülke* (1983), *Umasız Penelope* (1983), *Şiirler* (1983), *Yaşlı Kadınlar ve Deniz* (1984; yeni şiirlerle birlikte *Rumluk, Yaşlı Kadınlar ve Deniz*, 1989), *Alışkanlıklar da Değişir* (1984, 1991), *Parantezler* (1986), *Dikkatli Ariostos* (1987), *Helena ve Nohetçi* (1988), *Gravanda* (1989) ve *Erotika* (1989) bulunmaktadır.

Ritsu (Japoncada "Düzenleme"). Çince LU-ZONG, ahlak eğitimine yönelik Budacı okul. Özellikle manastır yaşamı ve ibadet kuralları (*vinaya*) üzerinde durur. 7. yüzyılda Çin'de Taoxuan adlı keşişin kurduğu okul, ahlak yasalarının özünü temel alan daha sonraki Mahayana geleneğinin tersine, bu yasaları sözcük anlamıyla yorumlayan Hinayana geleneğine dayanır. Merkezi Orta Çin'de, Nanjing yakınlarındaki Baohua Shan Manastırı'dır. Ritsu keşişleri katı ahlak anlayışları ve derin bilgileriyle ünlüdür. Japonya'da Nara döneminde (710-784), okula kabul edilen adaylar için düzenlenen törenleri yönetecek nitelikte rahip bulmakta güçlük çeken Budacılar ünlü *vinaya* bilgini Çinli Jianzhen'i (Japonca Gancin) Japonya'ya çağırdılar. 754'te Japonya'ya gelen Jianzhen tarafından kutsanarak okula katılan ilk kişiler arasında imparatoriçe ve öteki aile bireyleri de vardı. 13. yüzyılda Eison adlı rahip Ritsu okulu içinde bir reform hareketi başlattı. Japonya'daki çeşitli mezheplerin kendi kurallarını geliştirmeleriyle Ritsu okulu önemini yitirdi.

Rittenhouse, David (d. 8 Nisan 1732, Germantown, Pennsylvania - ö. 26 Haziran 1796, Philadelphia, ABD), Venüs'ün atmosferini gözlemleyen ilk bilim adamlarından olan ABD'li astronom ve mucit.

Matematik aletleri ve saat yapıcısı da olan Rittenhouse, ABD'deki ilk teleskopu yaparak ün kazandı. Ayrıca, geçiş aleti (bir gök cisminin meridyen üzerinden geçişini izlemekte kullanılan teleskop) ve öteki konum belirleme aygıtlarında, gözmerceğine yerleştirilen ağı oluşturulmasında doğal örümcek ağı biçiminden yararlanılması yöntemini geliştirdi. ABD'nin bazı eyaletleri arasındaki sınırların belirlenmesi çalışmalarını yönetti.

1768'de Amerikan Felsefe Dernegi üyeliğine seçilen Rittenhouse, ertesi yıl Venüs'ü Güneş diskinin önünden geçerken gözlemledi. Bu geçiş sırasında Venüs'ün atmosferi bulunduğunu ortaya çıkardı. Rittenhouse'ın bulguları, Rus bilim adamı Mihail Vasilyevič Lomonosov'un 1761'de yaptığı gözlemin sonuçlarına benzemektedir. Her iki bilim

adaminin bu buluşlarına ilişkin yazıları ancak yüz yıl kadar sonra yayımlandı.

Ritter, Carl (d. 7 Ağustos 1779, Quedlinburg, Prusya - ö. 28 Eylül 1859, Berlin). Alexander von Humboldt'la birlikte modern coğrafya bilimini kuran Alman coğrafyacı.

Doğa bilimleri alanında yetkin bir öğrenim gördü; tarih ve ilahiyat konularında da derin bilgisi vardı. İsviçreli öğretmen Johann Heinrich Pestalozzi'nin eğitim ilkeleleriyle Alman felsefeci Johann Gottfried von Herder'in insan-çevre ilişkisi üzerindeki görüşlerinin etkisiyle coğrafyaya yöneldi. 1820'den yaşamının sonuna değin Berlin Üniversitesi'nde profesörlük yaptı.

Coğrafyayı deneyel bir bilim olarak gören Ritter, coğrafyanın metodolojisinin genel kanı ya da varsayımlardan gözlemlere doğru değil, bir gözlemden ötekine doğru ilerlemesi gerektiğini savundu. Coğrafyanın da yasaları olduğuna inanmakla birlikte bu yasaları apaçık biçimde belirlemeye ağırlık vermedi. Bunun yerine, coğrafyanın benzersiz yapısını biçimlendirmede bütün bilimlerden yararlanmanın önemini vurguladı.

Ritter, coğrafya konusundaki yazılarını bir ölçüde Humboldt'un görüşlerine dayandırdı. Genellikle bir coğrafyacıdan çok, tarihçi gibi yazdı; yaklaşımı zamanla tarihin coğrafi yorumu olarak görüldü. Coğrafyayı tarihe bağımlı kıldığı gerekçesiyle ölümünden sonra eleştiriye uğradı.

Ritter'in Avrupa'ya ilişkin olan ilk coğrafya yazıları 1804 ve 1807'de yayımlandı. *Die Erdkunde im Verhältniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen* (Doğa ve İnsanlık Tarihi Açısından Yer Bilimi) adlı yapıtını tamamlayamadı. Yapıtın Afrika'yla ilgili ilk cildinin 1817'de (yb 1822) yayımlanmasından sonra Berlin Üniversitesi'nde profesörlüğe getirildi. 1832'den yaşamının sonuna değin daha çok Asya üzerine düzenli biçimde yeni ciltler yayımladı. Yapıtı tamamlanamamasına karşın 19 ciltte 20 bin sayfaya ulaştı.

Ritter, Hellmut (d. 27 Şubat 1892, Hesisch Lichtenau - ö. 19 Mayıs 1971, Oberursel, Taunus). İslam araştırmalarıyla tanınan Alman Doğubilimci.

Halle-Wittenberg Martin Luther Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Hamburg Üniversitesi'nde asistan (1914), I. Dünya Savaşı sonrasında profesör (1919) oldu ve Doğu dilleri dersleri verdi. Alman Doğubilim Araştırmaları Derneği'nce İstanbul'a gönderildi (1926). 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap ve Fars filolojilerinde profesör olarak çalıştı (1936-48). II. Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu araştırmalarını geliştirmek amacıyla Uluslararası Doğu Araştırmaları Derneği'ni kurdu. Bu derneğin yayın organı olarak Leiden'de yayımlanan *Oriens* dergisini yönetti (1948-58). Frankfurt Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde Doğu dilleri profesörlüğü yaptı (1948-60). Bir süre Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde Arap filolojisi dersleri verdi.

Ritter, Alman Doğubilim Araştırmaları Derneği'nin yardımıyla İstanbul'da "Bibliotheca Islamica" adlı bir yayın dizisi yayımladı. Eş'ar gibi bilginler ile Nizami ve Attar gibi şairlerin yapıtlarını bilimsel yöntemlerle yayıma hazırladı. Yönetimine katıldığı *Der Islam* dergisinde pek çok makale yayımlandı. Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin yanı sıra Mevlevî müziği ve ney gibi konularda da yazılar yazdı. Karagöz oyunları ile ilgili çalışmalarını *Karagöz-Türkische Schatt-*

enspiele (1924-53, 3 cilt, Karagöz-Türk Gölge Oyunları) adlı yapıtında toplamıştır. Obür yapıtları arasında *Der Reigen der tanzenden Derwische* (1938; Mevlevî Semaları), *Das Proömium des Matnawî-i Mawlawî* (1939; Mevlevî Mesnevisinin Girişi), "Mawlanâ Galaladdin Rumi und sein Kreis" (1942, "Mevlânâ Celaleddin Rumi ve Etrafindakiler", 1940, 42), *Das Meer der Seele* (1955; Ruhların Denizi) sayılabilir.

Ritter, Johann Wilhelm (d. 16 Aralık 1776, Samitz bei Haynau, Silezya - ö. 23 Ocak 1810, Münih, Almanya). Güneş tayfının morötesi bölgesini keşfederek elektromagnetik tayfın görünür ışık dışında kalan kesimlerinin ortaya çıkartılmasına öncülük eden Alman fizikçi.

1791-95 arasında Silezya'daki Liegnitz'de eczacılık yapan Ritter, Jena Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü, daha sonra aynı okulda ders verdi. 1800'de İngiliz kimyacı William Nicholson'un elektroliz yoluyla suyu hidrojen ve oksijene ayırmasından birkaç ay sonra Ritter aynı deneyi tekrarladı, ama bu kez elektrotları farklı bir biçimde düzenleyerek gazları ayrı ayrı toplamayı başardı. Kısa bir süre sonra da elektrikli kaplama yöntemini geliştirdi.

Ritter 1801'de, ışık altında ayrışan bir bileşik olan gümüş klorürün, tayfın mor ucunun ötesinde, görünmeyen ve bu nedenle o dönemde varlığı bilinmeyen ışınlar altında daha hızlı ayrıştığını buldu.

Ritter çalışmalarını özellikle elektrik ve elektrokimya üzerinde yoğunlaştırdı. 1801'de termoelektrik akımlarını gözlemledi ve daha sonraları Thomas Johann Seebeck'in bulduğu termoelektrik etkiyi öngördü. 1802'de kuru volta pilini, ertesi yıl da bir akümülatör geliştirdi.

Rivadavia, Bernardino (d. 20 Mayıs 1780, Buenos Aires, Arjantin - ö. 2 Eylül 1845, Cádiz, İspanya). Arjantin'in ilk devlet başkanı. Ülkenin en yetenekli önderlerinden biri olmasına karşın, eyaletler arası savaşlara son vererek yerel askeri şefleri (*caudillo*) denetlemeyi başaramamıştır.

1806'da Buenos Aires'i işgal eden İngilizlere karşı çarpıştı. 1810'da İspanyol genel valinin devrilmesinden sonra, Buenos Aires'te kurulan özerk yönetim sekreteri oldu. Ertesi yıl işbaşına gelen üçlü yönetimin üyelerinden biri olarak orduyu yeniden örgütledi, İspanyol mahkemelerini dağıttı, basın üzerindeki sansürü kaldırdı ve köle ticaretine son verdi. 1814'te Arjantin'in Rio de la Plata Birleşik Eyaletleri adıyla bağımsızlığının ilan edilmesinden sonra Avrupa'ya gitti. 1821'de Buenos Aires'e döndükten sonra Martín Rodríguez hükümetinde hakan oldu. 1826'da devlet başkanlığına seçildi. Bu görevi sırasında 20 yaşın üzerindeki bütün erkekleri oy hakkı tanıdı, bir parlamento oluşturdu, mahkemeler kurdu ve basın özgürlüğü ile kişi ve mülkiyet haklarını güvence altına alan yasalar çıkardı. Ayrıca Buenos Aires Üniversitesi'ni kurdu ve ulusal kütüphaneyi genişletti. Ama, kilise mahkemelerini kaldırdığı ve kilisenin vergi toplamasını yasakladığı için, kilisenin düşmanlığı kazanırken, uygulamaya koyduğu toprak reformu köylülerden çok toprak sahiplerinin çıkarlarına hizmet etti. 1826'da bütün ülkeyi merkezi bir yönetimin çatısı altında birleştirmek amacıyla hazırladığı anayasanın yerel askeri şeflerce kabul edilmemesi, karşı karşıya kaldığı sorunları daha da artırdı.

Rivadavia Brezilya ile 1825'te başlamış olan savaşı sona erdirmek için Uruguay'ı Brezilya'ya bırakan bir anlaşma yapmak istediysede, Arjantin halkının bu anlaşmayı

kabul etmemesi üzerine savaşı sürdürmek zorunda kaldı. 1827'de başkanlıktan çekildikten sonra Avrupa'ya gitti. 1834'te, kendisine yöneltilen politik suçlamaları yanıtlamak üzere Buenos Aires'e döndü. Sürgün cezasına çarptırılınca önce Brezilya'ya, ardından da İspanya'ya giderek yaşamının sonuna değin orada yaşadı. 1857'de mezar Arjantin'e taşındı. 1880'de de doğum günü ulusal bayram ilan edildi.

Rivarol (Kontu), Antoine Rivaroli (d. 26 Haziran 1753, Bagnols-sur-Cèze, Fransa - ö. 11 Nisan 1801, Berlin). Fransız gazeteci ve hiciv yazarı.

Soylu bir İtalyan ailesinden geldiğini öne sürerek Rivarol kontu unvanını kullandıysa da bir hancının oğlu olduğu söylenir. İlk önemli yapıtı *De l'universalité de la langue française*'in (1784; Fransız Dilinin Evrenselliği Üzerine) iddialı başlığı Fransız kültürünün 18. yüzyılda Avrupa'da kazandığı saygınlığı yansıtır. Rivarol *Le Petit Almanach de nos grands-hommes*'da (1788; Büyük Adamlarımız İçin Küçük Almanak) dönemin bütün yazarlarını hicveder. Devrimin patlak vermesi üzerine gazetecilik yeteneklerini monarşiyi savunmada kullanan Rivarol, 1792'de Fransa'dan göç etmiştir.

Rivas, Nikaragua'nın güneybatı kesiminde, Nikaragua Gölü ile Büyük Okyanus arasında kalan dar toprak parçası üzerinde yer alan kent. Eski adı Nikaragua olan kent. 1736'da, Amerikalıların California Altına Hücumu sırasında kullandıkları göl kıyısında yer alan San Jorge ve Büyük Okyanus kıyısında yer alan San Juan del Sur liman kentlerini bağlayan "Vanderbilt Yolu" üzerinde kurulmasıyla ünlendi. Bir tarım bölgesinin ticaret ve imalat merkezi olan Rivas'da tabakhaneler, mandıralar ve lastik fabrikaları yer alır. Pan-Amerikan Karayolu kenti ülkenin başkenti Nikaragua'ya bağlar.

Çevrede halk daha çok vadilerde toplanmıştır. Bu vadilerde sığır beslenir; şeker kamışı, kahve, kakao, mısır, fasulye, pirinç ve tütün yetiştirilir. Nüfus (1985 tah.) 19.564.

Rive, Richard (Moore) (d. 1 Mart 1931, Cape Town - ö. 4 Haziran 1989, Athlone, Güney Afrika Cumhuriyeti), Güney Afrika yazar ve öğretmen. *Apartheid* politikasının yol açtığı baskılan ve yoksul mahallelerdeki yaşamı betimlediği öyküleri 12'yi aşkın dile çevrilmiştir. Alex La Guma'nın yanı sıra en önemli Güney Afrika Siyah öykü yazarı sayılır.

Aldığı bursla liseyi ve Cape Town Üniversitesi'ni bitirdi (1949). Hewat Eğitim Yüksekokulu ve Cape Town'daki büyük bir lisede ders verdi. 1962'de Afrika ve Avrupa'yı dolaydı. Güney Afrika'ya döndükten sonra kendisiyle birlikte dört yazarın 16 öyküsünden oluşan *Quartet: New Voices from South Africa*'yı (1963; Dörtlü: Güney Afrika'dan Yeni Sesler), *African Songs* (1963; Afrika Şarkıları) adlı öykü kitabını, *Modern African Prose* (1964; Modern Afrika Duzyazısı) adlı öğrencilere yönelik antolojiyi ve Sharpeville olaylarını konu alan *Emergency* (1964; Olağanüstü Durum) adlı romanını yayımladı. Bunu 1977'de deneme, öykü ve oyunlarına yer veren *Selected Writings* (Seçme Yazılar), 1981'de *Writing Black: An Authors's Notebook* (Siyah Yazın: Bir Yazarın Defteri) izledi. Romanında gazetecilik tekniğine benzer dolaşız ve açık bir dil kullanırken, öykülerinde yuksuk düş gücüne, etkileyici temalara, sağlam olay örgülerine ve gerçekçi diyaloglara dayalı bir üslup kullandı.

Rivea, kakhahaçeğigiller (*Convolvulaceae*) familyasından, tropik Amerika ve Güneydoğu Asya'da yetişen bitki cinsi. Çeşitli sınıflandırmalara göre tür sayısı beş ile on arasında değişir. Bunlardan çok yıllık odunsu gövdeli tırmanıcı bir tür olan *ololiuqui*'nin (*R. corymbosa*) tohumları Azteklerce dinsel törenlerde halüsinojen olarak kullanılıyordu. Meksika'nın tropik kesimlerine özgü olan bitkinin kalp biçiminde, saplı yaprakları ve yaprakların koltuğundan çıkan beyaz renkli, huni biçimli çiçekleri vardır. Tohumların halüsinojen etkisi bileşimindeki *d-liserjik* asit ve *d-izoliserjik* asitin LSD benzeri türevlerinden kaynaklanır.

Rivera, Uruguay'ın kuzey kesiminde kent. Rivera kenti Brezilya'daki Santano do Livramento'nun hemen yanında yükselen Santa Ana Tepelerinin (*cuchilla*) üzerinde yer alır. Günümüzde Uruguay'ın en büyük kentlerinden biri olan Rivera, tarımsal bir bölgenin ticaret ve sanayi merkezidir. Başlıca ticari ürünler tahıl, sebze, meyve ve sığırdır. Sanayi ürünleri arasında kumaş, puro, sigara ve mozaik sayılabilir.

Bölge engebeli bir araziye sahiptir. Koyun ve sığır yetiştiriciliğinin yanı sıra tarımın da önemi artmaktadır. Başlıca ürünler tatlıpatates, pirinç, mısır, yerfıstığı, buğday ve meyvedir. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir demiryolu il merkezi Rivera'yı başkent Montevideo'ya bağlar. Nüfus (1985 geç.) 55.400.

Rivera, Diego, tam adı DIEGO MARÍA CONCEPCIÓN JUAN NEPOMUCENO ESTANISLAO DE LA RIVERA Y BARRIENTOS ACOSTA Y RODRÍGUEZ (d. 8 Aralık 1886, Guanajuato - ö. 25 Kasım 1957, México, Meksika), cesur bir anlatımla işlediği sol görüşlü duvar resimleriyle tanınan Meksikalı ressam. Latin Amerika ve ABD'de fresk tekniğinin yeniden canlanmasında rol oynamıştır.

Bir devlet bursuyla San Carlos Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdiyse de, öğrenci ayaklanmalarına katıldığı için okuldan uzaklaştırıldı. Santa Cruz hükümetinin sağladığı parasal destekle eğitimini tamamlamak üzere İspanya'ya gitti. Batı Avrupa'yı baştan başa dolaştıktan sonra Paris'e yerleşti.

1910'da, 40 kadar çalışmasını Meksika'da sergiledi. Avrupa'ya dönerek Paris'te de bir sergi açtı. İtalya'yı dolaşarak çeşitli freskleri inceledi.

Rivera reformcu ve sanatsever Alvaro Obregón'un devlet başkanı seçilmesi üzerine 1921'de Meksika'ya döndü. México'da

Üniversiteye Hazırlık Ulusal Okulu'nun duvarları için alegorik bir resim hazırladı. Bunu, Eğitim Bakanlığı'nın avlusunu süsleyen bir dizi fresk ile Chapingo'daki Ulusal Tanım Okulu için gerçekleştirdiği "Doğurgan Yeryüzü" adlı yapıtı izledi.

New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nde açtığı toplu sergisinin ardından Detroit Sanat Enstitüsü'nün duvar resimlerini yapmakla görevlendirildi (1932). Bu diziden "Aşılama" adını taşıyan yapıtı Kutsal Aile'yi karikatürize ettiği ileri sürülerek şiddetli eleştirilere hedef oldu. Ertesi yıl New York kentindeki Rockefeller Merkezi için hazırladığı "Kavşaktaki Adam" adlı freski, figürlerden birinin Lenin'e benzediği gerekçeyle çeşitli engellemelerle karşılaştı ve baskın saldırısına uğradı. Bu duvar resmi Rockefeller Merkezi tarafından imha edildi; ama Rivera, México'daki Güzel Sanatlar Sarayı'nda bir benzerini gerçekleştirdi.

Rivera 1930'ların sonlarıyla 1940'ların başlarında ABD'de artık sipariş verilmeyecek kadar radikal bir sanatçı gibi görülmeye başlamıştı. Meksika'da ise 1920'lerde üye olduğu Komünist Partisi'ndeki arkadaşları onu tam anlamıyla toplumsal gerçekçi bir tavra sahip olmamakla eleştiriyorlardı. Bu farklı görüşlere karşın Rivera'nın artık yaygın bir ünü vardı. En önemli yapıtlarından biri sayılan, México'daki Başkanlık Sarayı için yaptığı ve Meksika tarihini ele alan dev boyutlu freskleri ölümüyle yarım kaldı.

Rivera, José Eustasio (d. 19 Şubat 1889, Neiva, Kolombiya - ö. 19 Şubat 1928, New York kenti, ABD), Kolombiyalı şair ve romancı. Yukarı Amazon tropik ormanlarındaki kauçuk toplayıcıları üzerindeki sömürüye karşı çıkan *La vorágine* (1924; Girdap) adlı tek romanı, birçok eleştirmene göre tropik orman ortamında geçen Güney Amerika romanlarının en iyisidir.

Rivera'nın asıl mesleği avukatlıktı. Edebiyat dünyasındaki ününü, Kolombiya tropik ormanlarının el değmemiş güzelliğini betimleyen *Tierra de promisión* (1921; Vaat Edilmiş Topraklar) adlı sone kitabıyla kazandı. 1922'de ülkesiyle Venezuela arasındaki sınır anlaşmazlığını gidermekle görevli komisyona atandı. Amazon bölgesinde Orinoco Irmağı boyunca ilerleyerek bir süre Yerliler arasında da yaşadı. Gezileri sırasında ormanın ve ormandaki sürekli yaşam savaşının güçlüklerini yakından gözlemledi.

Ormanda beraberleri hastalığına yakalanan Rivera, nekahet döneminde yazdığı *La vorágine* adlı romanında dolaysız bilgilerini şiirsel imgeler ve canlı betimlemelerle birleştirdi. Hem serüven, hem toplumsal eleştiri romanı olarak başarı kazanan roman, pek çok dile çevrilerek Rivera'ya dünya çapında ün sağladı.

Rivers, Nijerya'nın güney kesiminde eyalet. 1967'de oluşturulmuştur. Kuzeyde Imo, doğuda Cross River, batıda da Bendel eyaletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 21.850 km²'dir.

Başlangıçta İjoların balıkçılık alanı olan bölge, 19. yüzyıl başlarında köle ticareti, daha sonra da palmiye yağı ve çekirdekli bitkiler ihracatıyla önem kazandı. 1885'te Oil Rivers Protektorası'nın ve 1893'te de Nijer Kıyısı Protektorası'nın bir parçası oldu. 1914'te Kuzey ve Güney Nijerya'nın birleştirilmesiyle oluşturulan Nijerya Kolonisi ve Protektorası'na bağlandı. 1976'da Bendel eyaletindeki Ndoni topraklarının bazı bölümleri Rivers eyaletine katıldı. Halkın başlıca uğraşı balıkçılık ve tarımdır. Eyalette petrol ve doğal gaz yatakları vardır. Alesa-Elene'de bir petrol rafinesi kurulmuştur. Eyalet merkezi, ülkenin ikinci büyük limanı ve önemli bir sanayi merkezi

olan Port Harcourt'tur(*). Eyaletin büyük bölümü ırmaklar ve mangrov bataklıklarıyla kaplı olduğundan, özellikle batı kesiminde ulaşım için su yollarından yararlanır. Nüfus (1991) 3.983.857.

Rivers, Anthony Woodville, 2. Kont, WYDEVILLE ya da WIDVILE olarak da yazılır (d. y. 1440 - ö. 25 Haziran 1483), York yanlısı Kral IV. Edward'ın önde gelen destekçilerinden olan İngiliz soylu.

Güllet Savaşları'nın (1455-85) ilk yıllarında babası Sir Richard Woodville (sonradan 1. Kont Rivers) ile birlikte, York hanedanına karşı Lancaster yanlılarının saflarında çarpışmasına karşın, Lancaster ordusunun 1461'de kesin bir yenilgiye uğramasından sonra yeni taç giyen IV. Edward'ı destekledi. 1464'te kız kardeşi Elizabeth'in IV. Edward'la evlenmesinden sonra saraydaki konumunu daha da güçlendirdi.

1469'da Warwick kontu Richard Neville yönetimindeki asiler babasını öldürünce kont oldu. Ekim 1470'te, Warwick'in Fransa kralı XI. Louis'nin desteğiyle İngiltere'yi istila etmesi üzerine Edward'la birlikte yurtdışına kaçtı. Mart 1471'de İngiltere'ye dönerek, Warwick'in yenilgisiyle sonuçlanan Barnet Çarpışması'na (14 Nisan) katıldı. Edward 4 Mayıs'ta Gloucestershire'da bir Lancaster ordusuna karşı çarpışırken Londra'yı korumakla görevlendirildi. Sonraki yıllarda daha çok edebiyatla ilgilenen Rivers'in Fransızca bir ahlak kitabından *Dictees and Sayenges of the Phylosophers* (1477; Filozofların Söz ve Deyişleri) başlığıyla yaptığı çeviri, İngiltere'de üzerinde yayım tarihiyle basılan ilk kitaptır. Edward'ın ölümünden (Nisan 1483) sonra genç Kral V. Edward'ın naipliğini üstlenen Gloucester dükü (sonradan Kral III. Richard) Rivers'i vatana ihanet suçlamasıyla idam ettirdi.

Rivers, Larry, asıl adı YITZROCH LOIZA GROSSBERG (d. 17 Ağustos 1923, New York kenti), soyut dışavurumculuğun hareketli ve ressamca fırça vuruşları ile pop sanatın imgelerini birleştiren ABD'li ressam.

Juilliard Müzik Okulu'na devam ederek kompozisyon öğrendi ve profesyonel caz saksofoncusu olarak çalıştı. 1947-48'de soyut dışavurumculuğun önemli temsilcilerinden Hans Hoffman'ın New York kenti ve Provincetown'daki (Massachusetts) okullarında, 1948-51 arasında da New York Üniversitesi'nde resim öğrenimi gördü. İlk önemli yapıtı, annesinin cenaze törenini

Diego Rivera, y. 1910
Peter A. Juley and Son

Larry Rivers, Hans Namuth'un
bir fotoğrafı, 1965
Hans Namuth

konu alan "Cenaze"ydi (1951, Fort Wayne Sanat Enstitüsü, Indiana). Rivers bu resimde Courbet'in ünlü "Ornans'da Cenaze" adlı yapıtından esinlenmişti. "Washington Delaware'ı Geçerken" (1953, Modern Sanat Müzesi, New York) adlı yapıtı da 19. yüzyılda yaşamış ABD'li ressam Emanuel Leutze'nin benzer bir çalışmasının izlerini taşıyordu. Rivers sıradan, bayağı konuları seçmesi ve değişik üslupları bir arada kullanması nedeniyle eleştirilirdi de, resimleri çok büyük ilgiyle karşılanmaktaydı.

Ustalık çizim tekniği, yetkin renk anlayışı ve parçalanmış, karmaşık, tekrara dayalı örgüsüyle dikkati çeken Rivers, 1961'den sonra yapıtlarında sigara paketleri gibi ticari nitelikli imgeler kullanmaya başladı, 1963'ten sonra da yapımcı ve heykelsi öğelere yöneldi. Karışık teknikleri kullandığı, hatta gerçek bir mitralyöze yer verdiği "Rus Devrimi Tarihi: Marx'tan Mayakovski'ye" (1965, Joseph H. Hirshhorn Koleksiyonu, New York kenti) adlı dizisi 30 ayrı resimden oluşur ve türünün tipik bir örneğidir.

Rivers, Thomas Milton (d. 3 Eylül 1888, Jonesboro, Georgia - ö. 12 Mayıs 1962, New York kenti, ABD), ABD'li virolog. Salk ve Sabin tipi çocuk felci aşısının geliştirilmesiyle sonuçlanan araştırma programını örgütleyen Çocuk Felci Ulusal Vakfı'nın (bugün March of Dimes Doğuştan Özürlüler Vakfı) virüs araştırma komitesinin başkanlığını yapmıştır. Johns Hopkins Üniversitesi'nde tip öğrenimi gördükten sonra başladığı çalışmalar virüslerin hastalık etkeni, büyüme ve çoğalma için canlı dokuya gereksinim duyan "zorunlu asitler" olduğunu gösterdi. Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nde çalışırken elde ettiği çiçek aşısı virüsünün doku kültürü, Güney Afrikalı virolog Max Theiler'in sanhummada kullanılan aşısı geliştirmesine yardımcı oldu. Enstitüye bağlı hastanenin yöneticiliğini yaparken grip ve suçiçeği etkenleri üzerine araştırmalar yürüttü. 1955'te Çocuk Felci Ulusal Vakfının tıp bölümünün başkan yardımcılığına getirildi.

Rivers, W(illiam) H(alse) R(ivers) (d. 12 Mart 1864, Luton, Chatham yakınları, Kent - ö. 4 Haziran 1922, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere), İngiliz psikolog ve antropoloji uzmanı. Titiz bir antropolojik belgeleme örneği olan *The Todas* (1906; *Todalar*) ve *History of Melanesian Society* (1914, 2 cilt; *Melanezya Toplumunun Tarihi*) adlı yapıtlarıyla tanınır.

Tip öğrenimini tamamladıktan sonra ruhsal süreçlerin fizyolojisi sorunlarına yöneldi. Renkli görme, alkol ve bağımlılık yapıcı öteki maddelerin etkisi ile zihinsel yorgunluk konularında yaptığı çalışmalarla ün kazandı. 1897'de Londra Üniversitesi'ne bağlı olan, İngiltere'nin ilk deneysel psikoloji laboratuvarının yöneticisi oldu. Aynı yıl Cambridge Üniversitesi'ne geçti ve deneysel psikoloji çalışmalarının başlatılmasında önemli rol oynadı. 1898'de Yeni Gine ile Avustralya arasındaki Torres Boğazına giden Cambridge araştırma heyetine katıldı. Melanezyalılar üzerinde yapılan duyu işlevleri testlerini yönetti ve antropoloji araştırmalarıyla yakından ilgilendi. 1902'den sonra Cambridge'deki St. John's College'da ders verdi. Hindistan'ın güney kesiminde yaşayan Todalar yerinde inceledi. Birçok kez Melanezya'ya gitti. *Kinship and Social Organisation* (1914; *Akrabalık ve Toplumsal Örgütlenme*) adlı yapıtında geliştirdiği akrabalık terminolojisine ilişkin düşünceleri

günümüzde yalnızca tarihsel bakımdan ilgiye değer bulunmaktadır.

I. Dünya Savaşı sırasında nöroloji uzmanı olarak İngiliz ordusunda danışmanlık yapan Rivers, sonraki yıllarda tıbbi psikoloji üzerinde çalıştı. *Instinct and the Unconscious* (1920; *İlgüdü ve Bilinçdışı*) adlı yapıtı İngilizlerin psikanaliz kuramına ilgi duymasında etkili oldu.

Riverside, ABD'de, California eyaletinin güney kesimindeki Riverside ilinin (county) merkezi (1893) kent. Santa Ana Irmağı kıyısında yer alır. San Bernardino ve Ontario ile birlikte bir metropoliten alan oluşturur. Başlangıçta Avrupa adıyla anılan kent, Riverside adını aldıktan sonra turuncuğiller üretim merkezi olarak gelişti. 1873'te kentte Washington portakalları yetiştirilmeye başlandı. Günümüzde kent ekonomisi üretim, dağıtım ve eğitim etkinliklerine dayanır. California Üniversitesi'nin Riverside kampusunda, bir turuncuğiller deney merkezi vardır. Kentteki öteki yükseköğretim kurumları arasında Riverside City College (1916) Loma Linda Üniversitesi'ne bağlı La Sierra College (1922), California Baptist College (1955) ve Yerlilerin öğrenim gördüğü Sherman Enstitüsü (1901) sayılabilir. Uluslararası Riverside Koşuyolu ile March Hava Kuvvetleri Üssü kentin yakınındadır. Nüfus (1990) kent. 226.505; Riverside-San Bernardino metropoliten alanı, 2.588.793.

Riversleigh fosilleri. Avustralya'da, Queensland eyaletinin kuzeybatısındaki Riversleigh Station'da bulunan fosil grupları. Bu fosiller Avustralya'da bugüne değin bulunan en zengin ve çeşitli fosil koleksiyonunu oluşturur. Riversleigh, Mount Isa kentinin 225 km kuzeybatısında, ıssız bir yerdedir. Fosiller Gregory Irmağının yakınındaki kireçtaşı kayaların yüzeye çıkmış parçalarında bulunur. Avustralyalı paleontolog Michael Archer 1983'te yörede yoğun araştırmalara girişince, Riversleigh'da o güne değin bilinmeyen 200'den fazla omurgalı hayvanın kalıntıları bulundu. Örneklerin çoğu Miyosen Bölümünden (y. 26-7 milyon yıl önce) ya da onu izleyen Pliyosen Bölümündendir (y. 7-2.5 milyon yıl önce). Buluntular arasında ilk (ve soyu tükenmiş) keseliler, büyük etçil kangurudan keseli "aslan" ve "kurt"a, çok küçük koalladan kuskus denen, Avustralya'ya özgü keseli hayvana kadar birçok türe rastlanır. Bulunanlar arasında birçok yarasa türü, Tarihöncesi bir ornitorenk, daha önce bilinmeyen çeşitli sürüngenler ve kemiriciler vardır. Riversleigh fosillerinin bulunmasıyla Avustralya'da Tarihöncesi'ndeki yaşamı ve keselilerin evrimi konusunda bilinenler büyük ölçüde artmıştır.

Rivet, Paul (d. 1876, Wassigny - ö. 25 Mart 1958, Paris, Fransa), Fransız etnolog. Güney Amerika Yerlilerinin Avustralya ve Melanezya kökenli olduklarını öne sürmüştü, 1937'de Paris İnsanlık Müzesi'ni kurmuştur.

Tip öğrenimi gördü. 1901'de Ekvador'a gönderilen bir bilim heyetine katıldı. Araştırmaların bitmesinden sonra altı yıl daha bölgede kaldı. Andlar'ın yüksek vadilerinde yaşayan halkları gözlemleyerek fiziksel antropoloji, etnoloji ve dilbilim çalışmaları yürüttü. Paris'e dönüşünde Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'ne asistan oldu. Müze yöneticisi René Verneau ile birlikte Güney Amerika ile ilgili belgeleri sınıflandırarak *Ethnographie ancienne de l'Equateur* (1912-22, 2 bölüm; Ekvador'un Eski Etnografyası) adı altında yayımladı. 1926'da Paris Üniversitesi'nde Etnoloji Enstitüsü'nün kuruluşuna katıldı. 1928'de Verneau'nun ardından müze yöneticiliğine atandı.

Güney Amerika Yerlilerinin kökenlerini belirlemek amacıyla karşılaştırmalı olarak, yaşayan halklarla fosilleri, patolojilerle kan gruplarını ve kültürel öğelerin dağılımını inceledi. İlk Amerika Yerlilerinin yalnızca Asya'dan gelmediği, 6 bin yıl kadar önce Avustralya'dan ve izleyen dönemde Melanezya'dan göçler olduğu sonucuna vardı. *Les Origines de l'homme américain*'de (1943; *Amerikan İnsanınin Kökenleri*) göç savını destekleyen dilbilimsel ve antropolojik kanıtları ortaya koydu ve ilkel Okyanusya ve Güney Amerika halkları arasındaki benzerliklere dikkati çekti.

1942'de Kolombiya'ya giderek bir etnoloji enstitüsü ve İnsanlık Müzesi'ni örnek alan bir müze kurdu. 1945'te Paris'e döndükten sonra Güney Amerika'ya ilişkin araştırmalarını sürdürdü. Dilbilim alanındaki çalışmalarıyla az bilinen dillere ilişkin geniş veriler ortaya koydu. Son yapıtları arasında Georges de Créquy-Montfort'la birlikte yazdığı *Bibliographie des langues aymara et kichua* (1951-56, 4 cilt; *Aymara ve Keçuva Dilleri Bibliyografyası*) yer alır.

Rivette, Jacques (d. 1 Mart 1928, Rouen, Fransa), değişik değerlendirmelere yol açan filmleriyle tanınmış yenilikçi Fransız sinema yönetmeni.

Cahiers du Cinéma dergisinde film eleştirileri yazdı. Jean Renoir ve Jacques Becker gibi yönetmenlerin yardımcılığını yaparak sinemaya geçti. Eric Rohmer ve François Truffaut'nun 16 mm'lik filmlerinde kamera manlık yaptı. İlk kısa filmlerinden *Le Coup du berger* (1956; *Çobanın Darbesi*) biçimci kaygılar içeren bir yapıtı. Rivette 1960'ta çektiği ilk uzun filmi *Paris nous appartient*'la (Paris Bizimdir) özgün üslubunun özelliklerini ortaya koydu. Klasik anlatımdan uzak, yenilikçi bir tarzla gerçekleştirdiği *L'Amour fou* (1968; *Çılgın Aşk*), *Céline et Julie vont en bateau* (1974; *Céline ve Julie'nin Vapur Gezintisi*), *Duelle* (1976; *Düello*), *Noroi* (1977), *Merry Go Round* (1978; *Atlıkarnca*), *Le Pont du Nord* (1980; *Kuzey Köprüsü*) gibi filmleri geniş tartışmalara yol açtı.

Klasik tiyatroya yakın ilgi gösteren Rivette, oyuncuları kamera önünde içgüdüleriyle baş başa bırakmış, onların doğaçlama oyunlarını sinema tekniğiyle yorumlayarak filme çekmiştir.

Riviera, Akdeniz kıyısının Fransa'daki Cannes kentiyle İtalya'daki La Spezia kenti arasında uzanan kesimi. Kıyı şeridinin Fransa sınırları içinde kalan bölümü batıya doğru uzanan Côte d'Azur'un bir kısmını kapsar. İtalya sınırları içinde kalan bölümü Cenova'nın batısında Batı Rivierası (Riviera di Ponente), doğusunda ise Doğu Rivierası (Riviera di Levante) olarak bilinir. Kuzeyde Deniz Alpleri ve Liguria Apeninleri'yle çevrili olan bölgede kışlar son derece yumuşak, yazlar güneşli ve sıcak geçer. Yılda yalnızca 60 gün kadar yağmur yağar ve kar çok ender görülür. Riviera'da nar, mizma ve palmye gibi çok çeşitli nazik bitki türleri yetişir ve kuzeydeki pazarlara ihraç edilmek üzere seralarda bol miktarda çiçek yetiştirilir. Uygun iklim koşulları ve güzel manzarası, özellikle kış mevsiminde çok sayıda zengini bölgeye çeker. Zaten yoğun olan nüfus, turistlerle daha da artar.

Riviera'daki lüks villalar ve oteller halka açık sayfiye tesisleriyle iç içedir. Monaco Prensiği'ndeki Monte Carlo(*), paralı turistlere çekici olanaklar sunar. Kıyıda başlıca yerleşim merkezleri batıdan doğuya sırasıyla Fransa'daki Cannes, Juan-les-Pins, Antibes, Nice, Menton ve İtalya'daki Bor-

dighera, San Remo, Alassio, Santa Margherita, Rapallo, Sestri Levante ve Levante' dur. *Corniches* adıyla anılan, üç basamaklı bir karayolu sistemi Nice'i İtalya sınırındaki Menton'a bağlar. İmparator I. Napoléon'un Roma döneminden kalma karayolunun

kesiminde, Necd bölgesinde yer alan Riyad yönetim bölgesinin (*mıntıka*) merkezidir. Hanifa, Aysan ve el-Batha vadilerinin ortasındaki yüksek bir platoda yer alır. 1824'te Suud hanedanı tarafından başkent olarak seçildi ve Necd bölgesinin Raşidi ailesinin

Fransız Rivierası'nda Menton'da marina, Fransa
Shostal Assoc.-EB Inc.

yerine yaptırdığı *Grande Corniche* bu yolların en yukarıdan geçenisidir ve 427 m yükseklikten Monaco'ya bakar. 19. yüzyılda ulaşım açılan ve *Corniche* adıyla anılan en alttaki yol kıyıdaki sayfiyeleri birbirine bağlar. Ortadaki yol 1939'da turist trafiğini rahatlatmak için açılmıştır.

Rivière, Jacques (d. 15 Temmuz 1886, Bordeaux - ö. 14 Şubat 1925, Paris, Fransa), I. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde Fransa'nın düşünsel yaşamında etkili bir yeri olan yazar, eleştirmen ve yayıncı.

1914-18 arasında savaş tutsağı olarak Almanya'da kaldı. *L'Allemand* (1918; Alman) adlı kitabında bu döneme ilişkin izlenimlerini anlattı. 1919-25 arasında kurucularından olduğu Fransa'nın önde gelen sanat dergilerinden *La Nouvelle Revue Française*'in yayın yönetmenliğini yaptı. Marcel Proust'un ünlenmesinde etkili oldu. *Aimée* (1922; Sevilen Kadın) ve *Florence* (1935) adlı iki psikolojik roman yazdıysa da ikincisini bitiremedi.

Katolik olarak yetiştirilen Rivière gençliğinde kiliseyle ilişkisini koparmakla birlikte yaşamının sonuna değin dindar bir kişi olarak kaldı ve kilisenin öğretilerinin benimsenmesi için mücadele etti. Kayınbiraderi Alain-Fournier'yle ozan ve oyun yazarı Paul Claudel'e yazdığı mektuplar ve *À la trace de Dieu* (1925; Tanrının İzinde) adlı kitabı kişisel sıkıntı ve özelemlerini yansıtır. En önemli yapıtları olan denemelerinden yapılan derlemeler 1912'de *Études* (İncelemeler), 1947'de de *Nouvelles études* (Yeni İncelemeler) adıyla yayımlanmıştır.

Riyad, Suudi Arabistan'ın orta kesiminde, Necd bölgesinde yönetim bölgesi (*mıntıka*). Güneyde çöllerle kaplı Rubû'l-Hali'ye, doğuda ise ed-Dehna'ya kadar uzanır. Orta kesimindeki Tuvayk Dağları (*cebel*) kuzey-güney doğrultusunda ed-Dehna Çölüne koşut bir yay çizer. Başlıca ekonomik etkinlikler büyükbaş hayvancılık ve tarımdır. Önemli kentler arasında bölgenin yönetim merkezi ve ülke başkenti Riyad'la gelişen bir tarım merkezi olan el-Harc sayılabilir. Nüfus (1974) 1.272.000.

Riyad, Suudi Arabistan'ın başkenti ve en büyük kenti. Arabistan Yarımadasının orta

nüfus alanına girdiği 1881'e değin bu konumunu korudu. 1902'de İbn Suud denetimi yeniden ele geçirdi ve Riyad'ı Arabistan'ı fethetmek için yürüttüğü mücadelenin merkezi olarak kullandı. 1932'de Suudi Arabistan Krallığı'nın kurulmasının ardından Riyad ülkenin başkenti yapıldı.

1930'larda ülkede büyük petrol yatakları'nın bulunması ve petrolün getirdiği zenginlik, kerpiç evlerden oluşan küçük bir vaha kasabası olan Riyad'ı modern yapılar, karayolları, yeni oteller, hastaneler ve okullara sahip bayındır bir kente dönüştürdü. Eski-den yalnızca Necdilerden oluşan nüfus çok daha kozmopolit bir nitelik kazandı. Riyad günümüzde krallığın ticaret, eğitim ve ulaşım merkezidir. Sanayi kuruluşları arasında bir çimento fabrikası ve petrol rafinerisi sayılabilir. Eski adı Kral I. Suud Üniversitesi olan Riyad Üniversitesi 1957'de kurulmuştur. Nüfus (1988) 1.308.000.

riyale, Osmanlı donanmasında ilk amirallik rütbesi. İtalyanca *reale* (kraliyet) sözcüğünden Türkçeleşmiştir. Riyalenin komuta ettiği kalyona riyale-i hümayun denirdi.

1682'de Osmanlı donanmasında yeni düzenlemeler yapılırken miri kalyonların başkaptanlarına kapudane(*), ikinci kaptanlık rütbesine patrone(*), bunun altındaki ilk amirallik rütbesine de riyale dendi. Bunların üçüne, kaptanlık simgesi olarak asa taşıdıkları için "sahib-i değnek" denirdi. Riyalenin tuğu yoktu, bunun yerine rütbe flaması mizana (kış) direğine toka edilirdi. Kaptanlık rütbesinden riyale rütbesine yükselmek için kadronun boşalması ve kaptanıderyanın Sadaret'e öneride bulunması gerekti. 1848'de bahriye rütbeleri yeniden düzenlenirken riyale yerine liva amiral rütbesi kondu.

Riyaseticumhur Musiki Heyeti, Muzika-yı Hümayun'un devamı olan ve 1933'te ikiye ayrılarak Riyaseticumhur Filarmoni Orkestrası ile Riyaseticumhur Armoni Muzikası'nı oluşturan müzik topluluğu. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası.

riyazet, İslamda, mutasavvıfın az yeme, az uyuma, az konuşma ve isteklerine karşı koyma gibi yöntemlerle nefsinin denetim altına alma, arındırma ve eğitime çabası.

Mutasavvıflara göre nefsi denetim altına almanın ve arındırmanın en iyi yöntemi yemeği en aza indirmek (killet-i taam), bunun en iyi yolu ise oruçtur. En yaygın yöntem, savmü'd-Davudi (Davud'un orucu) olarak bilinen birer gün arayla oruç tutmaktır. Oruçsuz geçen günlerde de olabildiğince az yemek gerekir. Açlığın en önemli yardımcı az uyumaktır (killet-i menam). Mutasavvıfın yol alabilmesi için uyanık olması ve gecelerini ibadetle geçirmesi gerekir (kaimü'l-leyl). Riyazetin üçüncü ögesi de zorunlu olmadıkça konuşmamaktır (killet-i kelam). Bu nedenle mutasavvıfın olabildiğince hamuş ve samit (suskun ve sessiz) kalması gerekir.

Mutasavvıflara göre riyazetin belli aşamaları ve her aşamanın bir amacı vardır. Birinci aşama, takvayı gerçekleştirmeye yöneliktir. Cehennem'den kurtulmayı amaçlayan bu riyazette şeriatın emir ve yasaklarına titizlikle uyulur. İkinci aşama, istikametın sağlanmasına yöneliktir. Cenet'e ulaşmayı amaçlayan bu aşamada nefis eğitilir, Kuran'ın öğördüğü ahlak ilkeleriyle donanılır. Riyazetin üçüncü aşaması, keşf ve ilhama yöneliktir. Bu aşamada bedensel güçler ve nefsin istekleri giderilmeye, etkisiz kılınmaya çalışılır.

Riyazî, asıl adı MEHMED (d. 1572, Mekke - ö. 1644, İstanbul), *Riyazü's-Şuara* adlı tezkiresiyle tanınan Osmanlı divan şairi.

İstanbul'da medrese öğrenimi gördü. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Yenişehir, Halep, Şam, Kudüs ve Mısır kadıkliklarında bulundu.

Dönemin fen bilimleriyle de ilgilenen Riyazî'nin şiirlerinde Bakî ve Şeyhülislam Yahya'nın etkisi görülür. Gazellerinde tasavvuf eğilimi ağır basar. 1609'da bitirerek I. Ahmed'e sunduğu *Riyazü's-Şuara* adlı kitabında 15-17. yüzyıllar arasında yaşamış çok sayıda şaire yer vermiştir. *Divan*'ı gazel, kaside, kıta ve rubailerden oluşur. Öbür yapıtları arasında içki yasasını konu alan *Sakiname*, Farsça deyimler ve dilbilgisi kurallarıyla ilgili bir yapıt olan *Düsturü'l-Amel* ile *Kesfû'l-Hicab*, *Sahayifü'l-Letaif* ve *Risale fi İlmi'l-Beyan* sayılabilir.

riyolit, granitın volkanik eşdeğeri olan yüzey korkayacı. Riyolitlerin büyük bölümü porfirik yapıdır, bu da kristalleşmenin püskürmeden önce başladığını gösterir. Kristalleşme kimi zaman magma henüz daha çok derinlerdeyken başlar; bu durumda, püskürme sırasında kayaç temel olarak iyi gelişmiş, büyük, tek kristallerden (fenokristal) oluşur. Son üründe mikrokristalin matris (hamur) miktarı, ancak mikroskop altında belirlenebilecek kerte de az olur; bu tür kayaç (nevadit) örnekleri, kolayca granitle karıştırılabilir. Ama riyolitlerin çoğunda bu tür kristalleşme süresi oldukça kısadır; bu kayaçlar büyük bölümüyle mikrokristalin ya da kısmen camı bir matris ile bunun içine yerleşmiş az sayıda fenokristalden oluşur. Matris kimi zaman mikropegmatit ya da granofir yapıdır.

Riyolitın kimyasal bileşimi, granitinkine benzer (*bak. granit*). Bu benzerlik granitlerin en azından belirli bir bölümünün magma kökenli olduğunu gösterir. Riyolitteki fenokristaller, kuvars, alkali feldispat, oligoklaz feldispat, biyotit, amfibol ya da piroksen içerebilir. Eğer temel koyu renkli mineral bir alkali piroksen ya da alkali amfibolsa, oligoklaz ya çok az miktarda bulunur ya da hiç bulunmaz ve feldispat fenokristalleri ya büyük ölçüde ya da tü-

müyle alkali feldispattan oluşur; bu tür kayalara pantellerit denir. Fenokristallerde hem oligoklaz, hem de alkali feldispat ağırlıktaysa egemen koyu renkli silikat biyotit olur ve bu durumda eğer varsa, ne amfibol ne de piroksen alkali özellik taşır; bu tür lavlar, kuvars porfirleri ya da "gerçek" riyoitler olarak sınıflandırılır.

Riyolit ile granit arasında bazı önemli farklılıklar vardır. Yaygın bir granit minerali olan muskovit, riyoitte çok ender olarak ve ancak bir değişim ürünü halinde bulunur. Alkali feldispat, granitlerin çoğunda soda bakımından fakir, riyoitlerin çoğunda ise soda bakımından zengindir. Granitlerde, potasyumun sodyuma üstünlüğü az, riyoitlerde ise çok fazladır.

Riyolitlere özellikle kütaların kenar kesimlerinde rastlanır. Açık denizlerdeki uzak adalarda da az miktarlarda riyoit bulunur.

Rizal (y Alonso), José, tam adı JOSÉ PROTASIO RIZAL MERCADO Y ALONSO REALONDA (d. 19 Haziran 1861, Calamba - ö. 30 Aralık 1896, Manila, Filipinler), Filipinli yurtsever, hekim ve kültür adamı. Yaşamı ve yapıtlarıyla Filipinler'de milliyetçi harekete esin kaynağı olmuştur.

Luzon Adasında Çin-Filipin kökenli varlıklı bir toprak sahibinin oğluydu. Düşünsel gelişiminde annesi Teodora Alonso'dan derinden etkilendi. Ateneo de Manila'da ve Manila'daki Santo Tomás Üniversitesi'nde okudu. 1882'de tıp ve beşeri bilimler öğrenimi görmek üzere Madrid Üniversitesi'ne girdi. Kısa zamanda İspanya'daki Filipinli öğrencilerden oluşan küçük topluluğun önderi oldu. Filipinler'in bağımsızlığını savunmakla birlikte İspanyol yönetiminin yeniden düzenlenmesi için çaba harcadı. Reform çabalarının önündeki başlıca engelin o dönemde köklü bir devrim sürecinden geçmekte olan İspanya değil, ülkeyi siyasal ve ekonomik bakımdan felce uğratan Fransisken, Augustinusçu ve Dominiken frerler olduğuna inanıyordu.

Tıp alanındaki çalışmalarını Paris ve Heidelberg'de sürdürdü. Frer yönetiminin yozlaşmasını heyecanla gözler önüne seren ilk romanı *Noli me Tangere*'yi (1886; Toplumdaki Kanseri) Tagalog dilinde yayımladı. Devamı niteliğindeki *El filibusterismo*'yla (1891; Haydutluğun Saltanatı) Filipinler reform hareketinin önde gelen sözcüsü olarak ünlendi. Antonio Morga'nın, Filipinler'in yerli halkının İspanyolların gelişinden önce uzun bir geçmişi olduğunu gösteren yapıtı *Sucesos de las Islas Filipinas*'ın (1890; yb. 1958; Filipin Adalarının Gerçekleri) yeni basımını hazırladı. Propaganda Hareketi'ne önderlik ederek hareketin Barselona'da çıkan yayın organı *La Solidaridad*'a sayısız makale yazdı. Rizal'ın siyasal programı, Filipinler'in İspanyol eyaleti durumuna getirilmesi, Cortes'te (İspanyol parlamentosu) temsil hakkı, İspanyol frerlerin yerine Filipinli papazların atanması, toprak ve söz özgürlüğü ile Filipinlilerle İspanyolların yasalar önünde eşitliği isteklerini içeriyordu. Ailesiyle arkadaşlarının uyarılarına karşın 1892'de Filipinler'e döndü. Manila'da Liga Filipina adında şiddeti dışlayan bir reform derneği kurdu. Mindanao'nun kuzeybatı kesimindeki Dapitan'a sürüldü. Sürgünde kaldığı dört yıl boyunca bilimsel araştırmalar yaptı, bir okulla bir hastane kurdu 1896'da Kutipunan adlı gizli milliyetçi dernek bir ayaklanma başlattı. Rizal örgütte ya da ayaklanmayla ilgisi olmamasına karşın tutuklanarak ayaklanmayı kışkırt-

ma suçundan askeri mahkemece yargılandı. Suçlu bulunarak Manila'da halk önünde kurşuna dizildi. Onun ölümü, Filipinlileri İspanyollardan tam bağımsızlığı kazanmaktan başka yol olmadığının inandırdı. Ölümünden bir gün önce Santiago Kalesi'nde yazdığı "Último adiós" (Elveda) 19. yüzyıl İspanyol şiirinin başyapıtı arasında girdi.

Rizal kültü, Filipinler'de, İspanyollarca kurşuna dizilen ulusal kahraman José Rizal'ı(*) tanı sayan etnik grupların dinsel uygulamaları. Birçok köylü kültüründe Rizal'ın hâlâ yaşadığına, izleyicilerini yoksulluk ve baskıdan kurtarmak için geri dönceğine inanılır. Rizal kimilerince Tann, kimilerince de ikipçi (ya da Filipinli) Mesih, Kutsal Ruh'un gücü ya da İspanyol egemenliği öncesindeki Malay dininin tanrısı olarak görülür.

Soyun Kutsal Kilisesi (Iglesia Sagrada ni Lahi), Rizal Kilisesi, Soy Kilisesinin Sancağı gibi gruplar Katolik ayinlerini ve örgütlenme biçimini geleneksel Filipin öğeleriyle birleştirir. Bu kültürlerin kırsal kesimlerde 300 bin kadar üyesi vardır.

Rize, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 3.920 km² olan Rize ili doğuda Artvin, güneyde Erzurum, güneybatıda Bayburt, batıda Trabzon illeri, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir.

Doğal yapı. Karadeniz kıyısına koşut il toprakları, Doğu Karadeniz Bölümü'nün en yüksek ve engebeli kesiminde yer alır. İl topraklarını kıynın hemen ardında, duvar gibi yükselen Doğu Karadeniz Sıradagları'nın(*) kıyı dağları engemelendirir. Rize Dağları adıyla anılan bu dağların en yüksek kesimleri, güney ve güneydoğuda doğal sınır oluşturur; başlıca yükseltileri, doruğu il sınırları dışında kalan Kaçkar Dağı(*) ile Üçdörük olarak da bilinen Verçenik Tepe-sidir (3.711 m). Akarsu vadileriyle derin biçimde parçalanmış olan bu dağlık alan gür bir orman örtüsüyle kaplıdır. Ormanlar genellikle kayın, ladin ve göknarlardan oluşur. Bu dağların yüksek kesimlerinde hayvancılık açısından önem taşıyan ve yazın yerleşilen yaylalar vardır. Bunların başlıcaları Cimil, Övit, Karap, Palovit, Çiçekli, Ayder, Başhemşin ve Kavrın yaylarıdır. İl sularını toplayan başlıca akarsular Çağlayan, Fırtına ve Pazar (Ortaköy) dereleri ile il toprakları dışında Karadeniz'e dökülen İkizdere'dir (Iyidere). İlde önemli bir doğal ya da yapay göl yoktur. Ama bazı küçük buzullarla buzul aşındırmasının izlerine rastlanan Rize Dağlarının yüksek kesimlerinde birçok buzul yalağı (sirk) gölü vardır. Çok engebeli olan il topraklarının az yer tutan düzlükler, akarsuların taşıdığı

Rize ili
Ara Tarih: 1 Ağrı

alüvyonların yığılmasıyla oluşmuş dar ve küçük kıyı ovalarıdır.

Rize kıyılarında önemli girinti ve çıkıntılara rastlanmaz. Bol yağış alan yöredeki akarsular kısa olmalarına karşın çok su taşır ve kıyı kesiminde sık sık heyelanlara yol açar. Fırtınalara açık olan kıyıda bazı doğal plajlar vardır.

Ekonomi. Toprakları çok engebeli olduğundan tarım alanları kısıtlı olan ilde ekonomi fazla gelişmemiştir. Yaklaşık yüzde 70'i kırsal kesimde yaşayan il halkı geçimini genellikle tarım ile tarıma dayalı sanayi ve ticaretten sağlar. Rize adı geçince akla çay gelir. 1989'da Türkiye çay yaprağı üretiminin yaklaşık yüzde 72'si (476.839 ton) Rize'de gerçekleştirilmiştir. Öbür bitkisel ürünler arasında az miktarda mısır, mandalina, armut, patates, elma ve purluk tütün sayılabilir.

İlin iç kesiminde büyükbaş hayvan beslenir; kıyıda ise balıkçılık yaygındır. Eskiden bir hayvan yetiştirme yöntemi olduğu kadar yöreye özgü bir yaşam biçimi de olan yaylacılık önemini yitirmektedir. İç kesimlerde ancılık da yapılır. İkizdere yöresinde elde edilen Anzer balı ülke çapında ünlüdür. Türkiye'nin en çok yağış alan yöresi olan ilde ormancılık da önemli bir geçim kaynağıdır. Son yıllarda çeşitli etkelerin yol açtığı Karadeniz'deki balık azalması kıyı kesiminde balıkçılıkla geçinen halkı olumsuz yönde etkilemektedir.

İl sanayisi fazla gelişmemiştir. Başlıca sanayi kuruluşları çay ve çay paketlenme, un, balıkyağı, balıkunu, sirke, orman ürünleri, çivi ve çelik tel fabrikalarıdır. Küçük sanayi kuruluşları ise dokumacılık, orman ürünleri ve metal eşya üretimi alanlarında ki atölyelerden oluşur.

Rize ili yeraltı kaynakları açısından fazla zengin sayılmaz. Ardeşen yöresinde manganez, kaolin, kil ve tuğla-kiremit hammad-desi, Çamlıhemşin yöresinde manganez, Çayeli yöresinde bakır-kurşun-çinko-pirit, Fındıklı yöresinde de demir ve kaolin içeren cevher yatakları vardır. İldeki başlıca madensuyu kaynakları Ayder Kaplıcası ile Andon ve Şimşirli içmeleridir. Rize Dağları ile bu kesimdeki yaylalar dağcılık ve turizm potansiyeli açısından önemlidir.

Çamlıhemşin'in Kaçkar Dağı kesiminde yaşayan çeşitli av hayvanları için bir koruma ve üretme alanı kurulmuştur. İl halkının yararlandığı başlıca mesire alanları Çamlık ve Andon İlcası orman içi dinlenme yerleridir.

Ekonomik olanakları kısıtlı, nüfus yoğunluğu ise Türkiye ortalamasının üzerinde olan Rize, ülkenin en çok göç veren illerindendir.

Tarih. İÖ 7. yüzyılda Miletoslular tarafından kıyı kesiminde bazı ticaret kolonileri kurulan yöre, önce Partların, İÖ 180'de de Pontus Krallığı'nın egemenliğine girdi. Pontus egemenliği döneminde Sannika adıyla anıldı. İÖ 10'da başlayan Roma yönetimi sırasında Lazika denen bölgenin sınırları içinde kaldı. Kıyı ile iç kesimler arasındaki ticaret açısından önem taşıyan yöre Bizans döneminde birçok kez Sasani-lerin saldırısına uğradı. Bizanslılar 7. yüzyıl-da da süren Sasani saldırılarından yöreyi korumak için Hazarlardan yardım istedi. 8. yüzyılda yöreye yönelen Arap saldırılarını da önleyen Hazarlar, Bizans'la Rusya arasında ticaret ilişkisinin kurulmasını sağladı. Rize yöresi 10. yüzyılda Bizans'ın Khaldia Thema-sı'nın sınırları içindeydi. 11. yüzyıl sonlarında Türkmenlerin eline geçtikten sonra gene Bizans'a bağlandı. Bir süre Danişmendiler ile Bizanslılar arasında el değiştirdi; ardından 1204'te kurulan Trabzon İmparatorluğu'nun yönetimine girdi. Bu dönemde yöredeki tica-

ret Cenevizlerle Venediklilerin elindeydi. Yörenin batı kesiminin 1461'de, öteki kesimlerinin ise 1509'da Osmanlı topraklarına katıldığı sanılmaktadır.

16. ve 17. yüzyıllarda kıyı kesimi Abaza ve Gürcü korsanlarca yağmalanan yörede 1814'te Tuzcuoğullarının başlattığı ayaklanma Osmanlı Devleti'ni 20 yıl kadar uğraştırdı. Yöre, 19. yüzyıl sonlarında Trabzon vilayetine bağlı Lazistan sancağının sınırları içindeydi. I. Dünya Savaşı sırasında 1915'te Rus donanması birçok kez Rize kıyılarını bombaladı. Mart 1916 başlarında Rusların işgal ettiği yöre, Sovyet Devrimi'nin ardından Rus kuvvetlerinin çekilmesi üzerine 2 Mart 1918'de kurtarıldı. 1924'te il yapılan Rize, 1933'te merkezi Rize kenti olmak üzere kurulan Çoruh ilinin sınırları içine alındı. Rize ili, 1936'da merkezi Artvin olan Çoruh ilinden ayrıldı.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Antik Çağda bir Miletos ticaret kolonisi olan ve eskiden Rhizios, Rhizus ve Rhiza adlarıyla anılan kent, 19. yüzyıl sonlarında Lazistan sancağının merkeziydi. Osmanlı döneminde halkının küçük bir bölümü Rumlardan oluşan kentin başlıca ürünü Rize beziydi.

Rize'nin genel görünümü
Hamdi Mengi

19. yüzyılda Rizelilerin bir bölümü yeni geçim olanakları aramak amacıyla Gürcistan ve Rusya'ya gitti. Bunlardan 1920'lerde dönenlerin birlikte getirdikleri çay ve öteki bitkilere ait fidelerle tohumların ekimi, bitkisel üretimin çeşitlenmesine yol açtı. Ama çay üretimi kent çevresi ile tüm il yöresinde ancak 1950'lerde yaygınlaşabildi. Böylece Rize'nin ekonomik ve sosyal yaşamı canlandı. 1950'de 15.067 olan kent nüfusu 1960'ta 22.181'e, 1970'te 30.532'ye, 1980'de 43.407'ye ulaştı ve 1990'da da 52 bin'i aştı.

İlin batı kıyısındaki bir koyda kurulmuş olan kent, kıyı yolu boyunca gelişmektedir. Kale eteğinden kent merkezine doğru sekilerle alçalan yerleşme alanı, kıyıda çizgisel olarak genişler. Yamaçalarda bahçeli konutlara, kıyıda ise daha çok apartmanlara rastlanır. Resmî binalarla ticaret ve sanayi kuruluşlarının çoğu 1960'lardan sonra denizin doldurulmasıyla kazanılan kıyı kesiminde yer alır. Çay üretiminin geliştirilmesi, işlenmesi ve pazarlanmasından sorumlu Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (Çay-Kur) kentlidir.

Kentle ülkenin öteki merkezleri arasındaki ulaşım kara ve deniz yollarıyla sağlanır. Bir iskelesi olan kentten Karadeniz kıyı yolu geçer. Bu yolla 76 km batısındaki Trabzon'a bağlanan kentin Ankara'ya uzaklığı 839 km'dir. Kentteki en önemli eğitim kurumu Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlı Rize Meslek Yüksekokulu, başlıca sağlık kurumları ise Devlet, Göğüs Hastalıkları ve SSK hastaneleridir.

Kentteki önemli tarihsel yapılar, 14. yüzyılda Cenevizlilerin kurduğu sanılan Rize Kalesi ve her ikisi de 16. yüzyıla ait olan İslam Paşa (Kuşunlu) Camisi ile I. Selim'in

(Yavuz) annesi Gülbahar Hatun'un yaptırdığı Gülbahar Camisi'dir.

Rize Belediyesi 1878'de kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 348.776; kent, 52.031.

Rize Dağları, Doğu Karadeniz Sıradaglarının kıyı dizisinin Rize ile Çoruh yarma vadisi arasında kalan kesimi. Bazı kaynaklarda Dilek Dağı ya da Dilek Dağları adlarıyla geçer. Kıyıya koşut olarak uzanır ve hem Karadeniz kıyısına, hem de güneydeki Çoruh Irmağı vadisine dik olarak iner. Genelde 2.000 m'den ve daha yüksekte geçen doruk çizgisi, doğuya doğru 3.000 m'yi aşar. Bu kesimde Verçenik Tepesi (3.711 m) ile Kaçkar Dağı (3.932 m) yer alır. Dağların jeolojik yapısına daha çok kristalli kayalar egemendir. Yüksek kesimlerde granit yapıllı kayalar da görülür.

Rize Dağlarının Karadeniz'e bakan bölümü Türkiye'nin en fazla yağış alan kesimidir. Bu nedenle de gür bir orman ve orman altı bitki örtüsüyle kaplıdır. Üst sınırı 1.900-2.000 m'ye kadar çıkan ormanlar daha çok iğneyapraklı ağaçlardan oluşur.

Kuvaterner (Dördüncü) Dönemde (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) buzullar altında kalmış olan Rize Dağlarında buzul aşındırmasının izlerine rastlanır. Bunlardan başlıcası olan buzyalağı gölleri turizm açısından önem taşır. Dağların yüksek kesimlerinde birçok yayla vardır. Ülke çapında ünlü olan Anzer bali, Rize Dağlarının batı kesimindeki bir yaylada elde edilir.

Rize Dağları, çoğu birbirine koşut olarak akan birçok küçük akarsu tarafından derin biçimde parçalanmıştır. Kuzey yamaçlardan inen akarsular Karadeniz'e ulaşıırken, güneye doğru akanlar Çoruh Irmağına katılır. Rize'yi İspir üzerinden Erzurum'a bağlayan yol, dağın Ovıt Dağı Geçidinde (2.600 m) aşar.

riziko, iktisat ve maliyede, yatırımlar ya da borçlarla ilgili olarak doğabilecek zararlar için ayrılan karşılıklara verilen ad. Bankalar genellikle bir borçlunun borcunu ödemeyeceği yolunda kuşku duyarlarsa gerçek faize ek olarak ayrıca bir temerrüt faizi alırlar. Bu miktar olası zararın büyüklüğüne göre değişir. Öte yandan, kesin kazanç güvencesi bulunmadığından bütün sermaye yatırımları kendi içinde belli ölçüde bir riziko içerir.

rizom bak. köksap

RJR Nabisco Inc., 1985'te, çeşitli konularda çalışan, özellikle tütün ve gıda maddelerinde uzmanlaşan R. J. Reynolds Industries Inc. ile hafif hazır gıdalar üreten uluslararası Nabisco Brands şirketinin birleşmesiyle kurulan, birçok şirketin bir araya gelmesinden oluşan firma.

RJR Nabisco'nun kuruluşu 1875'te Richard Joshua Reynolds'ın kurduğu tütün balyalama fabrikasına kadar gider. 20. yüzyılın ilk yarısında sürekli gelişen The Reynolds Tobacco Company'nin(*) 1960'larda üretimi çeşitlendirildi. Birçok gıda fabrikası satın alındı. 1970'te adı R. J. Reynolds Industries'e çevrildi.

Nabisco 1898'de iki büyük Amerikan unlu gıda fabrikası New York Biscuit Company ile American Biscuit Company'nin birleşerek National Biscuit Company'yi kurmasıyla oluştu. Şirket sürekli gelişerek daha çeşitli gıda maddeleri üretmeye başladı. 1980'lere gelindiğinde dünyanın en büyük paketlenmiş yiyecek imalatçılarından biri oldu. Ürünleri arasında hazır yemekler, bisküviler, paketlenmiş kuruyemiş, sandviç, margarin ve baharat bulunuyordu.

1985'te R. J. Reynolds Industries'in Nabisco Brands Inc. firmasını satın almasıyla şirket 1986'da bugünkü adını aldı. 1988'de ise Kohlberg Kravis Robert & Company RJR Nabisco şirketini satın aldı

RKO Radio Pictures, Inc., Radio Corporation of America (bugün RCA Corporation) ile Keith-Orpheum tiyatrolar zinciri tarafından 1928'de kurulan ve daha çok düşük bütçeli filmler yapmakla tanınan Amerikan film stüdyosu.

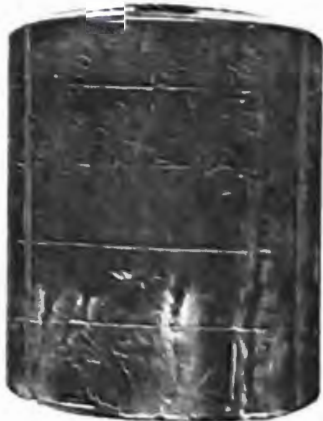
1930'larda Fred Astaire ve Ginger Rogers'in bir dizi ünlü filminin yanı sıra, Edna Ferber'in romanından uyarlanan *Cimarron* (1931), ilk canavar filmlerinden *King Kong* (1933) ve sinema tekniği açısından bir başyapıt olarak kabul edilen Orson Welles'in *Citizen Kane*'i (1941: *Yurttaş Kane*) gibi ünlü filmleri de yaptı. Jacques Tourneur ve Alfred Hitchcock da birçok tanınmış gerilim filmini RKO adına çevirdi. Çoğunluk hissinin 1948'de mültimilyoner işadamları ve yapımcı Howard Hughes tarafından satın alındı. 1953'te film yapımına son verince Desilu Productions'a satıldı. Bazı düzenlemelerden sonra RKO General, Inc. adı altında radyo ve televizyon istasyonlarıyla tiyatrolar işleterek ve ilgili alanlarda girişimlerde bulunarak çalışmalarını sürdürdü.

RNA bak. ribonükleik asit

Rnying-ma-pe, NYINGMAPA olarak da bilinir (Tibet dilinde "Eskiler"). Tibet'in ikinci büyük Budacı mezhebi. Tantra Budacılığının ünlü Hintli önderi Padmasambhava'nın (8. yy) özgün öğretilerini sürdürdüğünü öne sürer. Vajrayana geleneğinin mistik yanlarını vurgular. Padmasambhava'nın öğretilerine, 14. yüzyıldan sonra "yeniden keşfedilen", çoğu büyüyle ilgili çok sayıda metin eklenmiştir. Mezhebe bağlı keşişler için bekârlık zorunlu değildir.

ro-iro, Japon sanatında siyah lakla kaplama tekniği. İki temel yöntemi vardır. *Hananuri*'de (ya da *nuriate-mono*) eşyaya parlak bir görünüm vermek için, yağ içeren siyah lak kullanılır.

Daha ince işlerde kullanılan *ro-iro-nuri*'de, perdahlandığında metalik bir pırıltı kazanan siyah lak kullanılır. *Ro-iro-nuri* tekniğinde birkaç kat lak sürüldükten sonra *ro-iro-urushi* (yarı saydam lakla demir boyasından yapılan yağsız siyah lak) uygulanır; bu kat iyice kuruduktan sonra mangal kömürüyle cilalanır. Ardından bir kez daha lak sürülüp ince tanecikli mangal kömürü ile suyla

Ro-iro tekniği ile laklanmış siyah zemin üstüne kıvr çiçekleri desenli bir iro, Edo dönemi (1603-1867)

Melvin ve Betty Jenks, Iro and Other Miniature Forms of Japanese Lacquer Art. Charles E. Tuttle, Inc.

parlatılır. Bir sonraki aşama, yüzeye işlenmemiş lakin pamukla uygulanıp buruşturulmuş pirinç kâğıdıyla silindiği *suri-urusi* işlemdir. Neşe iyice kurduğunda yüzüne pamukla bir parça kolza tohumu yağı sürülür ve hafifçe parlatılır. *Suri-ur* işi aşamasında uygulanan lakı çıkartmak için yanmış geyikboynuzu tozu ya da tıtan kullanılır. *Suri-urusi* ve cilalama işlemleri birkaç kez yinelenecek göz alıcı bir pırıltı elde edilir.

Roa Bastos, Augusto (d. 13 Haziran 1917, Iturbe, Paraguay). Latin Amerikalı romancı, öykü ve senaryo yazarı.

Asunción'daki askeri okulda öğrenim gördü. Chaco Savaşı'nda (1932-35) Bolıvy'a karşı çarpıştı. Öğrencilik yıllarında klasik İspanyol edebiyatını tanıdı. Daha sonra yadsıdığı *El ruiseñor de la Aurora* (1942; Şafak Bülbulü) adlı ilk şiir kitabında büyük İspanyol şairlerine öykündü. 1941'de yazdığı "Fulgencio Miranda" adlı romanı ve 1940'larda başarıyla sahnelenen birkaç oyunu hiç yayımlanmadı. 1940'ların sonlarında pek çok şiir yazmasına karşın yalnızca *El naranjal ardiente* (1960; Yanan Portakal Bahçesi) adlı bir risale yayımladı.

İç savaş nedeniyle 1947'de sürgüne gittiği Buenos Aires'te 1970'e değin kaldı. Elçilikte kültür ateşliğinin yanı sıra gazetecilik de yaptı. Daha sonra senaryo olarak da uyarladığı *El trueno entre las hojas* (1953; Yapraklar Arasında Gökğürültüsü) adlı ilk öykü kitabında şiddet ve toplumsal adaletsizliği vurgulayarak Paraguay'ın yaşam koşullarını anlattı. Gerçekçiliğin mitoslar ve dışavurumcu tekniklerle güçlendirildiği büyük ölçekli gerçekçiliği denemeye başladı.

Hijo de hombre (1960; İnsan Oğlu) adlı çok beğenilen romanında 19. yüzyılın başlarındaki Francia diktatörlüğünden Chaco Savaşı'nın sonuna değin Paraguay tarihini işledi. Ülkedeki ahlaki ve siyasal durgunluğu vurgulayarak tek çözümün sıradan insanın acı çekmesi ve kendini tüm insanlık için feda etmesi olduğu mesajını verdi. 1960'ta bu romanın senaryolaştırdı ve 1960'larda başka film senaryoları da yazdı.

El baldio (1966; Ekilmemiş Toprak) adıyla topladığı öykülerde, sürgünde yaşayan Paraguaylıların sorunlarını sevecenlikle işledi. Bazı öykülerinde iç savaştaki vahşeti açıkça lanetledi. Öbür öykülerini topladığı *Los pies sobre el agua* (1967; Sudaki Ayaklar) ve *Madera quemada* (1967; Yanmış Madeira) adlı kitaplarında, daha önce ele aldığı konuları psikolojik ve varoluşçu bir yaklaşımla yeniden işledi.

1970'te Paraguay'a dönerek İspanyol-Amerikan ve Paraguay edebiyatı dersleri verdi. En iddialı çalışması olan *Yo el supremo* (1974; Ben Başkan) adlı romanında Francia'nın yaşamını konu aldı ve Paraguay tarihinin yüzyılı aşkın bir bölümünü anlattı. 1976'dan sonra Fransa'daki Toulouse II Üniversitesi'nde ders verdi.

Roach, Hal, asıl adı HAROLD EUGENE ROACH (d. 14 Ocak 1892, Elmira, New York - ö. 2 Kasım 1992, Bel Air, California, ABD). 1920'lerde ve 1930'larda gerçekleştirdiği Harold Lloyd, Will Rogers ve Laurel-Hardy filmleriyle tanınmış ABD'li sinema yönetmeni ve yapımcısı. Mack Bennett ile birlikte Hollywood'un ilk dönem komedi tarzının yaratıcısı olmuştur. Shub Pollard, Charlie Chase, Harry Langdon filmleriyle "Our Gang" (Bizim Çete) komedilerinin yapımcısı olarak da anımsanır.

Çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 1912'de western'lerde figüranlık yaparak sinema yaşamına başladı. Üç yıl sonra bir şirket kurdu

ve Harold Lloyd'un "Willie Work" komedilerini hazırlamaya başladı. İlk başarısını Lloyd'lu *Just Nuts*'la (1915) elde etti. Daha sonra gene Lloyd'un "Lonesome Luke" (Yalnız Luke) dizisiyle, ünlü *Safety Last* (1923; Sonunda Emin Yerde) başta olmak üzere öbür Lloyd filmlerini gerçekleştirdi. 1920'ler boyunca, 2 binin üzerinde nitelikli kısa komedi filmiyle çok sayıda uzun metrajlı film yaptı. Bunlar arasında, 1923'te başlayan ve genellikle sinema dünyasını alaya alan Will Rogers dizisi, "Our Gang" komedileri, Max Davidson'ın iki makaralık etnik komedileri, yalnızca hayvanlarla çekilen "Dippity-Doo-Dads" ve Harika At Rex'in serüven filmleri sayılabilir. Roach iyi bir konu ve titizlikle oluşturulmuş senaryolara ve iyi işlenmiş tiplelere ağırlık vererek karakter ve durumdan kaynaklanan bir mizah geliştirmişti.

Roach'un Laurel-Hardy filmleri arasında başarılı *Leave 'em Laughing* (1928) ve *Way Out West* (1937; Laurel-Hardy Banyası Gidiyor/Laurel-Hardy Koyboy) yer alıyordu. Yapımcılığını üstlendiği iki filme Oscar verildi. Bunlar Laurel-Hardy ikilisinin *The Music Box*'ı (1932; Müzik Kutusu) ve "Our Gang" filmlerinden *Bored of Education*'ı (1936). Şaşkın bir ölümlüye yardım eden sevimli hayaletlerin öyküsü olan *Topper* (1937) ve *Topper Returns* (1941; Topper Dönüyor) komedilerini yapan Roach, ayrıca Lewis Milestone'un yönettiği John Steinbeck uyarlaması *Of Mice and Men* (1939; Fareler ve İnsanlar) gibi bazı ciddi filmlerin yapımcılığını da üstlenmişti.

Roach II. Dünya Savaşı sonrasında televizyon yapımlarına yönelmişse de başarılı olamadı. 1950'lerin sonlarında şirketi kapandı. Sinema yaşamı boyunca gösterdiği başarıdan ötürü 1984'te özel bir Oscar'la ödüllendirildi.

Roach, Max, asıl adı MAXWELL ROACH (d. 10 Ocak 1923, Brooklyn, New York kent), ABD'li caz davulcusu ve besteci. Vurmali çalgılarda modern cazın en etkili ve yapıtları en çok kaydedilmiş virtüözlerindendir.

Bebop tarzının geliştiği 1940'ların ortalarında Charlie Parker'la birlikte Minton's Playhouse'da çaldı. Cazdaki sabit düzenli vuruşu bas davuldan ayaklı zile kaydirdi ve davul takımının esnekliğinin sağladığı olanaklardan yararlanarak çok ritimli bir vurmali müzik dokusu yarattı. Davulu belirli temaları titizlikle geliştirmek için kullanarak davulcuyla toplulukta melodi doğaçlamaları yapanlarla eşit konuma yükseltti. 1947-48 yıllarında Parker beğisinin plak çalmalarında, ayrıca Miles Davis'in "Birth of the Cool" dizisinde yer aldı. 1950'lerin başlarında trompetçi Clifford Brown'la birlikte bir beşliyi yönetti. 1960'ların başlarında söz yazarı Oscar Brown, Jr.'la birlikte, o zamanki karısı vokalist Abbey Lincoln için "Freedom Now Suite"i yazdı. 1970'ler boyunca çeşitli toplulukları yönetti ve birçok plak doldurdu. 1978'de Başkan Jimmy Carter'in Beyaz Saray'daki caz partisine katıldı. Daha sonra yalnızca vurmali çalgılardan oluşan M'Boom topluluğunu kurdu. 1971'den başlayarak Massachusetts (Amherst) Üniversitesi'nde kadrolu profesör olan Roach 1980'de piyanist Cecil Taylor ve saksofoncu Anthony Braxton gibi avant-garde doğaçlamacılarla bir dizi ikili oluştu.

Roanoke, ABD'de, Virginia eyaletinin batısında kent. Roanoke Irmağının kıyısında, Shenandoah Vadisinin güney ucunda, Blue Ridge'le Allegheny dağlarının arasında, Richmond'un 274 km batısında yer alır. Salem ve Vinton'u da kapsayan bir sanayi bölgesinin merkezi olan kent, 1740'ta yerle-

şime açıldı. 1882'den sonra gelişerek Shenandoah Vadisi Demiryolu'yla Norfolk ve-Batı Demiryolu arasında bir kavşak noktası oldu. 1874'te Big Lick olan adı 1882'de Roanoke olarak değiştirildi. 1908'de Virginia Demiryolu'nun gelmesi gelişmeyi hızlandırdı. Demiryolu atölyelerine ek olarak çelik ve tekstil sanayileri kuruldu. Kurayollarının geliştirilmesi ve kentlin Skyline Drive ve Blue Ridge Otoyolu'na yakınlığı ekonomiyi güçlendirdi. Günümüzde kentlin sanayi ürünlerinin başında vagon, metal ve çelik ürünleri, giyim eşyası, kimyasal maddeler ve mobilya gelir.

Ulusal İş İdaresi Yüksekokulu (1886) ve Virginia Western Community College (1966) kentte, Hollins College (1842) ve Roanoke College (1842) ise kentlin yakınında yer alır. Roanoke, Jefferson Ulusal Ormanı'nın merkezidir. Mill Dağı (600 m) kent sınırları içindedir. Nüfus (1990) kent, 96.397; metropoliten alan, 224.477.

Roanoke Adası, ABD'de, Kuzey Carolina eyaleti açıklarında, Dare ilinde (county) ada. Albemarle Koyunun güneyinde, Outer Banks adı verilen doğal mendirekle anakara arasında yer alır. Uzunluğu 19 km, genişliği 5 km'dir. Sir Walter Raleigh'in görevlendirildiği Philip Amadas ve Arthur Barlowe adlı kaptanlar tarafından keşfedildi (1584). İngilizlerin 1585 ve 1587'de adayı kolonileştirme girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Yenedünya'da İngiliz bir ana babadan dünyaya gelen ilk çocuk olan Virginia Dare burada doğdu (18 Ağustos 1587). 1590'a gelindiğinde, koloniciler arklarında en ufak bir iz bırakmadık yok olmuşlardı. Paul Green'in bu öyküden esinlenerek yazdığı *The Lost Colony* (Yitik Koloni) adlı oyunu 1937'den beri il merkezi Manteo'da sergilenir.

Raleigh Kalesi Ulusal Tarihîsel Alanı'nın (1941) yanı sıra Manteo ve bir balıkçı köyü olan Wanchese çok sayıda turist çeker.

Roanoke Irmağı, ABD'de ırmak. Toplam uzunluğu 612 km'dir. Virginia eyaletinin güneybatısındaki Montgomery ilinde (county) yer alan Apalaş Vadisinin doğar. Güneydoğuya doğru akarak Kuzey Carolina eyaletine girer ve aynı eyalette Albemarle Koyuna dökülür. Su toplamı havzası 24.810 km²'dir. En büyük kolu Dan Irmağıdır.

İrmağın ağzından, Weldon'a (Kuzey Carolina) kadar olan 180 km'lik kesimi küçük teknelerin ulaşımına elverişlidir. Derinliği 3,65 m'ye kadar olan gemiler ırmak ağzından 10 km yukarıdaki Plymouth'a (Kuzey Carolina) kadar gidebilirler. İrmağın üzerinde Smith Mountain, Leesville, John H. Kerr ve Roanoke barajları yer alır.

Roatán, Honduras'ın kuzeyinde, Bahía Adaları ilinin merkezi kent. Bahía Adalarının en büyüğü olan Roatán Adasının güneybatı kıyısında yer alır. Yörede Coxen Gedigi adıyla tanınır. Adanın başlıca ticaret merkezi olan kentte tersanelerle konserve, balık, meyve ve et fabrikaları vardır. Başlıca ihracat ürünü hindistancevizidir. 1970'lerde turizm de önem kazanmıştır. Roatán'la anakara ve komşu Guanaja Adası arasında feribot ve uçak seferleri düzenlenir. Nüfus (1983 tah.) 6.330.

Rob Roy, asıl adı ROBERT MACGREGOR (v. 7 Mart 1671, Buchanan, Stirlingshire - ö. 28 Aralık 1734, Balquhiddie, Perthshire, İskoçya), ünlü İskoçyalı haydut. Sir Walter Scott'un *Rob Roy* (1818) romanında ve William Wordsworth'ün şiirlerinde İskoçya'nın Robin Hood'u olarak abartılmıştır. Koyu kızıl saçları nedeniyle genellikle Rob Roy (Kızıl Rob) lakabını kullanırdı.

MacGregor klan başkanının kardeşi olan babası, 1688 Devrimi'nden sonra tahttan indirilen Kral II. James'ten askeri bir görev aldı. Rob ise James'e bağlılığı kuşkulu bir hayduttu. O dönemde İskoçya'da hâlâ onurlu bir iş sayılan sığır hırsızlığı ve şantajla da uğraşıyordu. 1693'te MacGregor'lara karşı ceza yasası yeniden uygulamaya konunca Rob, Campbell adını aldı. Toprakları düşman Argyll'ler ile Montrose'ların toprakları arasında uzandığından bir süre onları birbirlerine karşı kullandı. Montrose 1. dükü James Graham onu borca sokmayı başardı ve sonunda Rob iflas etti (1712).

Bunun üzerine soygunculuğa başlayan Rob, özellikle Montrose'ların aleyhine çalıştı. Stuart yanlısı ayaklanma (1715) sırasında her iki tarafın da topraklarını ayırm gözetmeksizin yağmaladı. Ayaklanma yatıştıktan sonra Argyll 2. dükü John Campbell sayesinde ağır bir ceza almaktan kurtuldu. Rob, Argyll'in bir uzlaşma sağladığı 1722'ye değin Montrose'lara karşı soygunlarını sürdürdü. Daha sonra tutuklandı ve Londra'da Newgate Hapishanesi'ne kapatıldı. Barbados'a sürgüne gönderilmek üzereyken 1727'de bağışlandı.

Yaşlılığında Katolik olan Rob'un mektupları iyi eğitim gördüğünü göstermekte, acımasız sıradan bir eşkıya olduğu görüşünü yalanlamaktadır.

robalo, *Perciformes* takımının *Centropomidae* familyasını oluşturan 8 dolayında balık türünün ortak adı. Tüm *Centropomus* cinsi altında toplanan robalolar Amerika'nın Atlas Okyanusu ve Büyük Okyanus kıyılarında, çoğu kez haliçlerde ve mangrovar arasında, bazen tatlı sularda yaşayan tropik bölge balıklarıdır. Görünüşleri turnabalığına andırır. Gövdesi uzun ve gümüşsü, sırt yüzgeci iki tane, başı uzun, ağzı iri ve altıçenesi öne çıkıktır. Uzunlukları 0,5-1,5 m arasında değişir. Robaloların avı zevkli, eti lezzetlidir.

Robbe-Grillet, Alain (d. 18 Ağustos 1922, Brest, Fransa), Fransa'da 1950'lerde ortaya çıkan Yeni Roman(*) akımının önde gelen kuramcısı ve temsilcisi olan Fransız yazar. Romanlarında nesnellikle öznelilik arasındaki belirsiz ilişkiyi irdelemiş, ayrıca senaryo yazarlığı ve sinema yönetmenliği de yapmıştır.

İstatistik ve tarımbilim öğrenimi gördü. Çağına özgü, özellikle de "nesneler, davran-

Robbe-Grillet'in romanlarındaki dünya ne anlamlı, ne de saçmadır; yalnızca vardır. Bu dünyaya egemen olan öge, nesnedir; yalnızca ağırlık, uzunluk ya da yansıttığı ışığın dalgaboyu gibi ölçülebilir nitelikleriyle resmedilen nesne, geleneksel romanın olay örgüsünü ve karakter gibi öğelerini gölgede ve giderek saf dışı bırakır. Böylece öykü, nesnel bir gözün kaydettiği ya da anı ve düşlerden çıkarılmış imgelerin yinelenmesinden ibaret kalır.

Robbe-Grillet'in tarifeler, titizlikle yapılmış eşya envanterleri ve zaman çizelgeleriyle dolu yapıtları, geleneksel roman türü içinde en çok polisiye türünün etkisini taşır. İlk yapıtı *Les gomme* (1953; Silgiler) katilin, olayı soruşturan kişi olduğu bir cinayeti konu alır. Eleştirilenler Ödülü'nü kazanan *Le Voyeur* de (1955; Gözleyici) bir genç kızın yoldan geçen bir yabancı tarafından öldürüldüğü bir cinayetin öyküsüdür. *La Jalousie* (1957; Kısakançlık, 1989) kıskaç bir kocanın kansasını ve onun aşığı sandığı bir adamı bir jaluizin ardından izlemesi üzerine kuruludur. Robbe-Grillet'in sonraki romanları arasında *La Maison de rendez-vous* (1966; Randevu Evi), *L'Homme qui ment* (1968; Yalan Söyleyen Adam), *Projet pour une révolution à New York* (1970; New York İçin Bir Devrim Planı), *Topologie d'un cité fantôme* (1976; Bir Hayalet Kentin Topolojisi), *Un Régicide* (1978; Kral Katili) ve *Djinn* (1981; Cin) yer alır. Robbe-Grillet'in romanlarındaki teknik senaryolarında, özellikle de Alain Resnais'nin çektiği *L'Année dernière à Marienbad*'da (1961; Geçen Yıl Marienbad'da) dramatik bir özellik kazanır.

Robben Adası, Güney Afrika'da, Kaaprovinsie'nin (Cape yönetim bölgesi) batısında, Masadağı Koyunda ada. Anakaranın 8 km batısında, Cape Town'un yaklaşık 10 km kuzeyinde yer alır. Yüzölçümü 13 km²'dir. Adı Felemenkçede "fok" anlamına gelen adanın çevresindeki sularda eskiden çok sayıda fok yaşıyordu. 16. yüzyılda ve 17. yüzyıl başlarında yöreden geçen gemilerin uğrak yeri idi. Sonradan ceza kolonisi olarak kullanılmaya başladı. 1846'dan 1931'e değin cüzamlıların ve akıl hastalarının kapatıldığı ada, 1960'ların ortalarında Güney Afrika'nın güvenlik önlemleri en sıkı hapishanesi durumuna getirildi. Hapishaneye kapatılanların çoğu, Siyah siyasal tutuklulardı.

Robbins, Frederick Chapman (d. 25 Ağustos 1916, Auburn, Alabama, ABD), ABD'li pediatri uzmanı ve virolog. Doku kültürlerinde çocuk felci virüsünü üretmek çocuk felci aşısının hazırlanmasını, yeni tanı yöntemlerinin geliştirilmesini ve yeni virüslerin elde edilmesini kolaylaştıran çalışmalarını nedeniyle 1954 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü John Enders ve Thomas Weller ile paylaşmıştır.

Harvard Üniversitesi Tıp Okulu'ndan mezun oldu. II. Dünya Savaşı'nda ABD Kara Kuvvetleri 15. genel tıp laboratuvarının virüs ve riketsiya bölümünün yöneticisi olarak ABD, İtalya ve Kuzey Afrika'da bulaşıcı hepatit, tifüs ve Q humması salgınlarını araştırdı.

1948'de Boston Çocuk Hastanesi'nde Enders ve Weller ile birlikte, besleyici çözeltilerde asılı halde bulunan canlı hücrelerde virüs üretmeye çalıştı. Bu dönemde, çocuk felci virüsünün yalnız memelilerin sinir dokusunda büyüyüp çoğaldığı, canlıların vücudunun dışındaki ortamda yaşamını sürdürmediği düşünülüyordu. Robbins ve arkadaşları virüsü insan embriyonunun deri ve kas dokusundan hazırlanan hücre kültürlerinde üretmeyi başardılar. Böylece çocuk

felci virüsünün, sinir dokusu dışında da varlığını sürdürdüğü ve beyin alt bölümlerine ve omuriliğe daha sonra yerleştiği gösterildi.

Robbins, Cleveland Metropolitan Genel Hastanesi'nde pediatri ve bulaşıcı hastalıklar bölümünün yöneticiliğini yaptı, Cleveland'daki Case Western Reserve Üniversitesi Tıp Okulu'nda pediatri profesörlüğü ve dekanlık görevlerinde bulundu. 1980'de Ulusal Bilimler Akademisi Tıp Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi.

Robbins, Jerome (d. 11 Ekim 1918, New York kent, ABD). ABD'li koreograf. 20 yüzyılın en popüler ve yaraıcı koreograflarındandır. Klasik dans hareketlerinin geleneksel çerçevesini koruyan yenilikçi baleleri, Broadway ve Hollywood müzikalleri, ayrıca çalışmalarında çağdaş Amerikan temalarını ustaca kullanmasıyla tanınmıştır.

Jerome Robbins *Fancy Free* balesinde, 1944
Fred Fehl

Başarılı bir karakter dansçısıydı. Gluck Sandor-Felicia Sorel Dans Merkezi'nde sahneye çıktı. Ayrıca müzikallerde dans etti ve Bale Tiyatrosu'nun turnelerine katıldı. 1944'te ilk bale yapıtı *Fancy Free*'yi sahneledi (1980'de yeniden sahnelendi).

Önemli çalışmaları arasında *Interplay* (Etkileşim), *The Cage* (Kafes), *Les Noces* (Düğünler), *Dances at a Gathering* (Bir Toplantıdaki Danslar) ve *The Four Seasons* (Dört Mevsim) balelerinin koreografileriyle, *On the Town* (Kentte), *The King and I* (Kral ve Ben) ve *Fiddler on the Roof* (Damdaki Kemancı) müzikallerinin dans bölümleri sayılabilir. Robbins 1949'da New York Kent Balesi'ne (NYCB) katılarak 1950-59 arasında topluluğun yönetiminde görev aldı. *West Side Story*'nin (1961; *Batı Yakasının Hikâyesi*) sinema uyarlamasındaki koreografi çalışmasıyla 1962 Oscar Ödülü'nü kazandı. İlk kez 1957'de onun koreografisiyle sahnelenmiş olan bu müzikal, 1980'de Broadway'de yeniden sunuldu. Robbins 1969-83 arasında NYCB'nin sürekli koreografisini ve bale yönetmenliğini üstlendi. 1983'te Peter Martins'le birlikte topluluğun bale yöneticiliğine getirildi. 1989'da, koreografilerini Robbins'in yaptığı 11 oyundan derlenmiş bölümlerden oluşan *Jerome Robbins's Broadway* (Jerome Robbins'in Broadway'i) sahnelenmeye başladı. 1990'da NYCB'nin yöneticisi oldu.

Robbins, Lionel Charles, Baron Robbins (Clare Market) (d. 22 Kasım 1898, Sipson, Middlesex - ö. 15 Mayıs 1984, Londra, İngiltere), İngiliz iktisatçı.

Robbe-Grillet
Türhan Göktan Arşivi

nuşlar ve durumlar arasındaki bağları" dik-kate alan ve "kişilerin eylemleri konusunda her türlü psikolojik ve ideolojik yorumdan sakınan" romanlar yazmayı amaçladı. Bu görüşlerini *Pour un nouveau roman* (1963; *Yeni Roman*, 1981) adlı yapıtında dile getirdi.

Londra Üniversitesi'nde ve London School of Economics and Political Science'ta öğrenim gördü. Bir süre London School of Economics'te ve Oxford'daki New College'da ders verdi. 1929-61 arasında London School of Economics'te iktisat profesörlüğü yaptı.

Robbins'in *Essay on the Nature and Significance of Economic Science* (İktisat Biliminin Doğası ve Önemi Üzerine Deneme) adlı yapıtı metodoloji alanında temel kaynaklardan sayılır. *Theory of Economic Policy* (1952; Ekonomi Politikasının Kuramı) ve *Robert Torrens and the Evolution of Classical Economics* (1958; Robert Torrens ve Klasik İktisadın Evrimi) adlı yapıtları ise iktisadi düşünce tarihiyle ilgili çalışmalarını içerir.

Robbins aynı zamanda etkili bir eğitimci olarak ünlendi. 1930'larda London School of Economics'te verdiği seminerler genç iktisatçıların büyük ilgisini çekti. 1959'da verasetle devredemeyeceği bir soyluluk unvanı aldı. Bu arada, çeşitli kamu görevleri üstlendi ve *Financial Times*'in başkanlığını (1961-70) yürüttü. 1960'larda İngiliz üniversite eğitimindeki önemli reformları hazırlayan Yüksek Öğretim Komitesi'nin başkanlığını (1961-64) yaptı.

Robecchi-Bricchetti, Luigi (d. 21 Mayıs 1855. Pavia, Lombardiya [bugün İtalya'da] - ö. 31 Mayıs 1926. Pavia, İtalya). İtalyan kâşif. Somali Yarımadasını (Afrika Boy-nuzu) geçen ilk Avrupalıdır.

Afrika'daki ilk keşif gezisinde (1886) Mısır'ın batısındaki Siva vahasına ulaştı ve burada bulduğu mezarlardan Avrupa müzelerine birçok kafatası getirdi. En önemli iki keşif gezisinde Somali'nin daha önce keşfedilmemiş iç kısımlarını iki kez geçti. 1890'da güneyde Obbia'dan Boynuz'da Alula'ya kadar bütün doğu kesimini ve 1891'de Hint Okyanusu kıyısında Mogadiscio'dan (bugün Mogadişu) kuzeye, Aden körfezindeki Berbera'ya doğru Etiyopya'nın doğu kesimi ile Somali'yi dolaştı.

Robert I, FRIZYALI ROBERT olarak da bilinir, FRANZİCA ROBERT LE FRISON. Felemenkçe ROBRECHT DE FRIES (d. 1029-32 - ö. 13 Ekim 1093, Kassel, Almanya), 1071-93 arasında Flandre kontu.

Flandre kontu V. Baudouin'in ikinci oğluydu. 1063'te Schelde Irmağının doğusunda kalan Frizya (Zeeland) topraklarının vârisi olan oğlunun koruyucusu sıfatıyla bölgeyi yöneten Gertrude'la evlendi. Bu evlilik üzerine babası Schelde Irmağının batısındaki Friz Adalarını da kapsayan İmparatorluk Flandre'ini Robert'e verdi. Böylece üvey oğluna ait topraklarla birlikte bütün Frizya'nın hükümdarı olan Robert, Flamanlar arasında Frizyalı Robert lakabıyla anılmaya başladı.

Bu arada Flandre Kontluğu'nun yönetimini üstlenmiş olan ağabeyi VI. Baudouin Robert'in İmparatorluk Flandre'i üzerindeki haklarına karşı çıktı. Baudouin, Robert'le arasında çıkan savaş sırasında 1070'te öldü. Robert bunun üzerine Baudouin'in çocuklarının vesayetini üstlendi. Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Heinrich'in Robert'i desteklemesi karşısında, Baudouin'in dul karısı Richilde de Fransa kralı I. Philippe'e başvurdu. Anlaşmazlık 22 Şubat 1071'de Kassel yakınlarındaki Ravenshoeven'de Robert lehine çözüldü. Hapse atılan Richilde'nin büyük oğlu III. Arnoul öldürüldü, Robert ise I. Philippe'ten Kraliyet Flandre'ini, IV. Heinrich'ten de İmparatorluk Flandre'ini yönetme hakkını aldı.

1080'lerin sonlarında Kudüs'e hac ziyaretine giden Robert, dönüş yolunda Anadolu Selçuklularıyla savaşan Bizans imparatoru I. Aleksios'un ordusunda geçici bir görev üstlendi.

Robert II, lakabı KUDÜSLÜ ROBERT. Fransızca ROBERT LE HIEROSOLYMITAIN. Felemenkçe ROBRECHT VAN JERUZALEM (d. y. 1065 - ö. 5 Ekim 1111, Meaux yakınları, Fransa), 1093-1111 arasında Flandre kontu ve en ünlü haçlı komutanlarından biri.

Flandre kontu I. Robert'in oğluydu. I. Haçlı Seferi sırasında denizyoluyla Kutsal Topraklara gitti (1096) ve gösterdiği yararlılıklarla Godefroi de Bouillon'dan sonraki en ünlü haçlı komutanı oldu. 1100'de Flandre'a dönerek Fransa kralı VI. Louis'yle birlikte İngilizlere karşı savaştı. 1111'de boğularak ölmesinden sonra yerine geçen oğlu VII. Baudouin 1119'da İngilizlere karşı savaşırken öldü.

Robert I (d. y. 865 - ö. 15 Haziran 923, Soissons, Fransa), Fransa kralı (922-923). Neustria (Batı Frank) kralı Robert'in (Güçlü) küçük oğluydu. Ağabeyi Eudes'in (hd 886-898) ölümünden sonra edindiği geniş topraklarla en güçlü Frank soyluları arasına girmesine karşın, kral olan Karolenj hanedanından III. Charles'a (Saf) bağlılığını bildirdi. 911'de Chartres'da Kuzeylileri yenerek güçlü bir konum kazandı. Saint-Clair-sur-Epte Anlaşması'nın yapılmasını ve Kuzeylilere Normandiya'da toprak verilmesini sağladı. Askeri başarılarıyla birlikte kralla olan anlaşmazlığı açığa çıkı. III. Charles'ın Lorraine soylularına dayanmaya başlaması üzerine, ayaklanan Neustria soylularınca Haziran 922'de Reims'de kral ilan edildi. Bir yıl sonra Charles'a bağlı ordunun bozguna uğratıldığı Soissons yakınlarındaki çarpışmada öldü. Torunu Hugues Capet daha sonra Capet hanedanını başlattı.

Robert II, lakabı SOFU ROBERT. Fransızca ROBERT LE PIEUX (d. y. 970, Orléans - ö. 20 Temmuz 1031, Melun, Fransa), Fransa kralı. Burgonya'yı krallık topraklarına katmıştır.

Capet hanedanının kurucusu Hugues Capet'yle Akitanyalı Adelaide'in oğluydu. Hugues taç giydikten hemen sonra (Temmuz 987) Robert'e taç giydirerek (Aralık 987) oğlunun yerine geçmesini güvence altına aldı.

Hugues'ün Ekim 996'da ölmesi üzerine tahta çıkan Robert, sahipsiz *fief*ler üzerinde hak iddia ederek topraklarını genişletmeye çalıştı. Burgonya dükünün ardında vâris bırakmadan ölmesinden (1002) sonra giriştiği uzun mücadeleyi kazanarak 1015'te Burgonya'ya boyun eğdirdi. Ama oğlu ve vârisi I. Henri'nin 1032'de kardeşi Robert'e verdiği Burgonya bu tarihten sonra yüzyıllarca kraliyet toprakları dışında kaldı.

Robert I, asıl adı VIII. ROBERT DE BRUCE ya da ROBERT THE BRUCE (d. 11 Temmuz 1274 - ö. 7 Haziran 1329, Cardross, Dunbartonshire, İskoçya), 1306-29 arasında İskoçya kralı. Bannockburn Çarpışması'nda (1314) kazandığı zaferle İskoçya'yı İngiliz egemenliğinden kurtarmış ve Northampton Antlaşması'yla (1328) İskoçya'nın bağımsızlığını güvence altına almıştır.

Norman kökenli Bruce ailesinden geliyordu. 1290'da İskoçya tahtının boşalması üzerine başlayan çekişme sırasında kraliyet ailesiyle olan akrabalık ilişkilerine dayanarak taht üzerinde hak iddia eden VI. Robert de Bruce'un torunuydu. 1292'de babası VII. Robert de Bruce'un (ö. 1304) yerine Carrick kontu olması dışında, çocukluk ve gençlik yıllarına ilişkin bilgi yoktur.

Robert İskoçya'da İngiliz egemenliğine karşı başlatılan ayaklanmalar sırasında (1295-1304) bir ara William Wallace'in yandaşlarına katıldı. 1306'da taht için olası bir rakip olarak gördüğü, eski İskoçya kralı John de Balliol'un yeğenlerinden John Comyn'i öldürttüktan sonra tahtı ele geçirmek için ayaklandı ve 25 Mart'ta Scone'da tahta çıktı. Ama İskoçya'daki kalelerden çoğu İngiltere kralı I. Edward'ın birliklerinin elinde bulunduğundan çok geçmeden önemli sorunlarla karşı karşıya kaldı, 19 Haziran 1306'da, Perth yakınlarındaki Methven'de, 11 Ağustos 1306'da da Tyndrum (Perthshire) yakınlarındaki Dalry'de yenilgiye uğradı. Karısı ve birçok yandaşı esir alındı, erkek kardeşlerinden üçü idam edildi. Kendisi de İrlanda'nın kuzey kıyısı açıklarındaki Rathlin Adasında saklanmak zorunda kaldı.

Şubat 1307'de Ayrshire'a döndükten sonra birçok yandaşı kazandı ve 1313'te Perth'i ele geçirdi. Bu arada I. Edward'ın ölümünden (1307) sonra yerine daha güçsüz bir kral olan II. Edward'ın geçmesi Robert'in konumunu güçlendirmesine kolaylaştırdı. 24 Haziran 1314'te Stirling garnizonunu ele geçirmeye çalışan büyük bir İngiliz ordusunun Bannockburn'de yapılan çarpışmada yenilgiye uğratılması Robert'in zaferine kesinlik kazandırdı.

Robert hükümdarlığının geri kalan bölümünü İngiliz hükümetini krallığını tanımaya zorlamakla geçirdi. 1318'de Berwick ele geçirildi ve İngiltere'nin kuzeyine sürekli akınlar düzenlendi. Sonunda, II. Edward'ın tahttan indirilmesi (1327) üzerine kral olan III. Edward'ın yerine ülkeyi yöneten naip-ler kurulu barış yapmaya karar verdi. 1328'de imzalanan Northampton Antlaşması'yla I. Robert İskoçya kralı olarak tanındı ve İngilizler İskoçya üzerindeki iddialarından vazgeçtiler.

Robert yaşamının son yıllarında zamanının büyük bölümünü Dumbartonshire'deki Cardross'ta geçirdi ve orada büyük olasılıkla cüzamdan öldü.

Robert II, ROBERT THE STEWARD (1371'e değin) ya da STRATHIERN KONTU ROBERT STEWART (1357-71) olarak da bilinir (d. 2 Mart 1316 - ö. 19 Nisan 1390, Dundonald, Ayrshire, İskoçya), 1371-90 arasında İskoçya kralı. Stuart (Steward) hanedanından gelen ilk İskoçya kralıdır.

Babası Walter'in 1326'da ölümü üzerine, onun yerine İskoçya krallık kâhynası (*steward*) oldu. 1318'de, anne tarafından büyükbabası Kral I. Robert de Bruce'un (ö. 1329) vârisi ilan edildi. Ama 1324'te Bruce'un oğlu David (sonradan II. David)

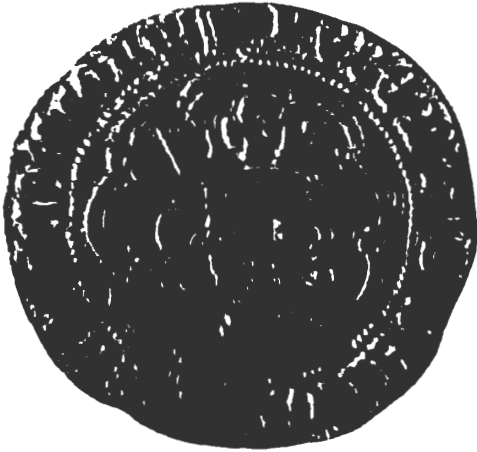

II. Robert, bir sikke, 14. yy;
British Museum, Londra
Peter Clayton

doğunca veraset hakkı David'e geçti. Robert ise 1326'da David'in vârisi ilan edildi.

David'in sürgünde bulunduğu ve İngilizler tarafından hapiste tutulduğu dönemlerde Robert, 1334-35 yıllarında 3. Moray kontu John Randolph'la birlikte, daha sonra da (1338-41, 1346-57) tek başına naip sıfatıyla ülkeyi yönetti. İngilizlerin David'i fidiye karşılığında serbest bırakmasından sonra, başarısız bir ayaklanmaya (1362-63) önderlik etti. David'in, İngilizlerin fidiyeden vazgeçmesini sağlamak için İskoçya tahtına İngiltere kralı III. Edward'ın oğullarından birinin geçirilmesi önerisine şiddetle karşı çıkarak veraset hakkını korumayı başardı. Şubat 1371'de David'in ölümü üzerine tahta çıktı. İngiltere'yle yeniden başlayan savaşta (1378-88) fazla etkili olmayan Robert'in hükümdarlık yılları oldukça sönük geçti. Ülkeyi 1384'ten sonra büyük oğlu, Carrick kontu John (sonradan Kral III. Robert), 1388'den sonra da öbür oğlu, Fife kontu Robert (sonradan Albany I. dükü) yönetti.

Robert III, CARRICK KONTU JOHN STEWART (1390'a değin) olarak da bilinir (d. y. 1337 - ö. 4 Nisan 1406, Rothesay, Bute, İskoçya), 1390-1406 arasında İskoçya kralı. 1384-88 arasında ülkeyi babası II. Robert adına yönetmiş, bir atın çiftisi suçundan sakatlandığı için, krallığı boyunca hiçbir zaman ülkenin gerçek hükümdarı olamamıştır. Robert the Steward (sonradan Kral II. Robert) ile Elizabeth Mure'un en büyük oğluydu. 1368'de Carrick kontu yapıldı.

III. Robert, bir sikke, 14. yy.
British Museum, Londra
Peter Clayton

1384'te, yaşı iyice ilerlemiş olan babasının adına ülkenin yönetimini üstlendi. Ama, 1388'de sakatlanınca yerini kardeşi Fife kontu (1398'den sonra Albany I. dükü) Robert'a bıraktı.

19 Nisan 1390'da tahta çıktıktan sonra, İskoçya kralı John de Balliol (hd 1292-96) ile karıştırılmamak için adını Robert olarak değiştirdi. Sakat olduğundan, hükümdarlığının büyük bölümünde iktidarı kardeşi Albany I. dükü Robert elinde tuttu. 1399'da büyük oğlu ve tahtın vârisi Rothesay dükü David, Albany'nin yerine yönetimi üstlendi. Ama çok geçmeden amca ile yeğen arasında anlaşmazlık çıktı ve David 1402'de Falkland'da hapiste öldü. David'i Albany'nin öldürdüğünden kuşkulanan Robert, öteki oğlu James'i (sonradan İskoçya kralı I. James) Albany'den korumak için Fransa'ya gönderdi.

Robert I, lakabı MUHTEŞEM ya da ŞEYTAN ROBERT. Fransızca ROBERT LE MAGNIFIQUE ya da LE DIABLE (ö. Temmuz 1035, İznik). Normandiya dükü (1027-35). Sonradan İngiltere kralı olan William'in (Fatih) babasıdır.

Babası II. Richard'ın ölümünden (1026/27) sonra yasal vâris olan ağabeyi III. Richard'la düklük için mücadeleye girdi. III. Richard'ın birkaç yıl sonra ölmesiyle yerine geçti. Fransa kralı II. Robert'in (Sofu) ölümü (1031) üzerine başlayan veraset çekişmesinde I. Henri'yi destekledi ve hizmetlerinin karşılığında Paris'in hemen kuzeyindeki Vexin Français bölgesini aldı. Manastır reformu hareketine destek verdi. Kudüs'e yaptığı hac ziyaretinden dönerken öldü.

Robert II, lakabı ROBERT CURTHOSE. Fransızca ROBERT COURTEHEUSE (d. y. 1054 - ö. Şubat 1134, Cardiff, Galler), Normandiya dükü (1087-1106). Zayıf iradeli ve yeteneksiz bir hükümdar olarak tanınmasına karşın, I. Haçlı Seferi'nde (1096-1106) önemli rol oynamıştır.

I. William'in (Fatih) büyük oğluydu. Çocuk yaşında Normandiya tahtının vârisi olarak kabul edildi. Ama I. William'a karşı iki kez ayaklandı (1077/78, y. 1082-83) ve babasının 1087'de ölmesine değin İtalya'da sürgünde kaldı. Tahta çıktuktan sonra ayaklanma halindeki vasalları denetim altına almayı ve Normandiya'da merkezi bir otorite kurmayı başaramadı.

İngiltere kralı olan kardeşi II. William 1091'de Normandiya'yı istila ederek Robert'ı iki kontluğu kendisine vermeye zorladı. William'in 1094'te düzenlediği yeni saldırının ardından para karşılığında Normandiya'nın egemenliğinden vazgeçen Robert, I. Haçlı Seferi'ne katılmak üzere ülkesinden ayrıldı. Dorylaion'da (Eskişehir) çarpıştı (1097) ve Kudüs'ün alınmasıyla sonuçlanan savaşta (1099) katıldı. Aşkelon'da kazanılan zaferde (1099) önemli rol oynadı.

En küçük kardeşi I. Henry 1100'de William'in yerine İngiltere kralı olduğunda İtalya'daydı. İngiltere'yi istila etmek üzere ülkesine döndüysede bu girişimden sonuç alamadı. Buna karşılık Henry Normandiya'yı istila etti (1105 ve 1106). Tinchebrai Çarpışması'nda tutsak düşen (28 Eylül 1106) Robert, yaşamının geri kalan bölümünü hapiste geçirdi ve Cardiff Şatosu'nda öldü.

Robert, lakabı COURTENAY'LI ROBERT (ö. 1228, Peloponnesos [Mora]), 1221-28 arasında Konstantinopolis'in (İstanbul) Latin imparatoru. Amcası Flandre'li Henri'nin kurduğu Latin İmparatorluğu onun döneminde büyük ölçüde dağılmıştır.

Robert, İmparatoriçe Yolande'yle (ö. Eylül 1219) Courtenay'lı Pierre'in küçük oğullarından biriydi. En büyük oğulları, Namurlu Philippe Robert lehinde tahttan feragat etti. Robert 25 Mart 1221'de Konstantinopolis'te taç giydi. Nikai'deki (İznik) Bizans imparatoru I. Theodoros Laskaris'in kızı Eudokia'yla nişanlandı. 1225'te Theodoros'un halefi III. İoannes Vatatzes, Robert'i Latin İmparatorluğu'nun Anadolu'daki topraklarının büyük bölümünü terk etmeye zorladı. Anadolu'da bir kent devleti olan Epeiros'un (Epir) hükümdarı Theodoros Angelos 1228'de Thessalonike'yi (Selanik) alarak burada imparatorluk tacını giydi. Bu arada Robert, Eudokia'dan ayrılmış ve bir Fransız metres edinmişti. Robert soyluların ayaklanması karşısında Papa IX. Gregorius'a sığınmak üzere kaçarken öldü.

Robert (GÜÇLÜ). Fransızca ROBERT LE FORT (ö. 15 Eylül 866, Brissarthe, Fransa), Capet hanedanından gelen Fransa krallarının atası.

Sen ve Loire ırmakları arasında kalan topraklardaki çeşitli kontlukların sahibi olan Robert, Batı Frank (ya da Fransa) kralı II. Karl'a hizmet etti ve askeri yeteneklerinin yardımıyla Loire yakınlarındaki yerleşmeleri yağmalayan Kuzeylileri durdurmayı başardı.

865'te Kuzeyliler karşısında kazandığı büyük zaferin ardından, II. Karl Neustria'nın denetimini Robert'e bıraktı. Aynı yılın eylülünde Kuzeylilerle giriştiği bir çatışmada ölen Robert'in kahramanlıkları ailesine büyük bir saygınlık kazandı. Oğulları Eudes ve I. Robert Batı Frank kralı oldular. 987'den başlayarak Fransa'yı yöneten Capet hanedanı Robert'in soyundan gelir.

Robert (MOLESME'LI AZİZ) (d. 1027, Troyes - ö. 1110, Molesme, Fransa; azizler listesine kabulü 1222, yortu günü 29 Nisan), Cistercium manastırını kuran başkeşiş ve manastır reformcusu.

Soylu bir aileden gelen Robert, çocuk yaşta Troyes yakınlarındaki Benedikten Moutier-la-Celle Manastırı'na girdi ve kısa sürede birinci keşişliğe yükseldi. Daha sonra Langres yakınlarında, Saint-Michel-de-Tonnerre başkeşişi oldu. Burada başlatmış reform girişimleri çok başarılı olmadı. Bir grup keşişin isteği üzerine 1075'te onların ruhani önderliğini üstlenerek Molesme'e yerleşti. Başlangıçtaki çileci yaşamın zamanla sefahate dönüşmesi üzerine, 1098'de Robert ve 20 kadar keşiş bu gruptan ayrılarak Aziz Benedictus'un kurallarına bağlı Cistercium manastırını kurdular.

Robert DE BELLÊME, tam adı BELLÊME SEN-YÖRÜ, SHREWSBURY 3. KONTU II. ROBERT (d. y. 1052 - ö. 1130'dan sonra, Wareham, Dorset, İngiltere), İngiltere kralı II. William (hd 1087-1100) ve I. Henry (hd 1100-35) döneminde İngiliz tahtının en güçlü vasallarındandır biri olan Norman soylu ve asker.

Shrewsbury 1. kontu Roger de Montgomery'nin oğluydu. Babasının ölümüyle aralarında Bellême'in (bugün Fransa'da Orne ilinde) de bulunduğu Normandiya'daki birçok kontluğun sahibi oldu. Kral I. William'in (Fatih) iki büyük oğlu arasındaki mücadelede başlangıçta Normandiya dükü II. Robert'in yanında yer alıyorsa da 1097'de II. William'ın safına geçerek II. Robert'a ve Fransa kralı I. Philippe'e karşı çarpıştı. II. William adına Maine kontu Helias'ı (Helie) yakaladı ve önemli bir kent olan Le Mans'ı İngiltere'ye kazandı. Normandiya'yla Fransa Krallığı sınırındaki Gisors Şatosu, inşa ettirdiği savunma amaçlı yapıların en önemlisidir.

Robert Normandiya'daki başlıca rakibi olan I. Henry'nin 1100'de II. William'in yerine İngiltere tahtına çıkması üzerine ayaklandı (1101-02). İngiltere'deki topraklarının elinden alınmasının (1102) ardından Tinchebrai Çarpışması'nda (28 Eylül 1106) Henry'ye yenildi. Kasım 1112'de Fransa kralı VI. Louis tarafından elçi olarak İngiltere'ye gönderildi. I. Henry'nin hemen tutuklatığı Robert yaşamının sonuna değin hapiste kaldı.

Robert LE DIABLE, ortaçağ efsane kahramanı. Bir Normandiya dükünün, şeytana yapılan dualar sonucu doğan oğludur. 12. yüzyıl sonlarından kalma *Robert le Diable* romanında anlatılan efsaneye göre, olağanüstü gücünü yalnızca suç işlemek için kullanan Robert papa tarafından kutsal bir keşişin yanına gönderilir. Hep sessiz kalarak, deli taklidi yaparak, yiyeceğini bir köpeğin ağzından alarak ve sıradan insanların kendisine kötü muamele etmelerine ses çıkarmayarak üzerindeki lanetten kurtulur. Daha sonra imparatorun saray soytarısı olarak görev yapar. Bir meleğin çağrısıyla üç kez bilinmeyen bir şövalye kılığında bürünerek Roma'yı Müslüman istilacıların saldırılarından kurtarmaya gider. İmparatorun kızı

maskesini düşürür ve ona evlenmeyi önerir. Ama öneriyi reddederek inzivaya çekilir. Efsane 14. yüzyıla ait iki şürde daha farklı biçimlerde anlatılır. Efsanenin çarpıtılmış bir biçimi 19. yüzyılda Giacomo Meyerbeer'in *Robert le Diable* operasının librettosuna kaynak olmuştur.

Robert of Gloucester (ö. 1260-1300), İngiliz vakavîvis. "Gloucester"lı Robert Vakayinamesi olarak bilinen İngiltere tarihyle tanınır. Yaptı Aineias'ın torununun oğlu Brutus'a (Brut) ilişkin efsaneye başlar ve 1270'e değin uzanan dönemi kapsar. Büyük olasılıkla 1300 dolayında kafiyeli beyitler halinde yazılmıştır. Robert'in eldeki iki metinden yalnızca uzun metnin yakın tarihle ilgili son bölümünü (3000 satır) kaleme aldığına inanılmaktadır. Bu bölümde III. Henry dönemindeki iç savaşa ilişkin ilginç ayrıntılar ve Evesham Çarpışması'nın (1265) canlı bir öyküsü yer alır. Yapıtın Monmouth'lı Geoffrey ve Malmesbury'li William vakayinameleri ile bazı ikincil kaynaklara dayanan önceki bölümlerinin, farklı yazarlarca kaleme alındığı sanılmaktadır.

Robert, Hubert (d. 22 Mayıs 1733, Paris - ö. 15 Nisan 1808, Paris, Fransa), Eski Roma kalıntılarını idealize edilmiş bir çevre içinde romantik bir anlatımla betimleyen Fransız manzara ressamı. 1754'te Roma'ya gitti. Orada Fransız Akademisi'ne seçildi. Mimari konuları işleyen ünlü aside yedirme baskı ustası Giambattis-

Hubert Robert'in yaptığı, Pantheon'u ırmak kıyısında gösteren kurnaca bir manzara resmi, 1776; Güzel Sanatlar Okulu, Paris
Giraudon-Art Resource/EB Inc.

ta Piranesi'yle dost oldu ve birlikte çalıştı. 1759'da Başkeşiş Sainte-Non ve Fransız ressam Jean-Honoré Fragonard'la Güney İtalya ve Sicilya'yı dolaştı. Üçü de birbirlerinin üslubundan etkilenmekle birlikte, hepsi farklı konuları işledi. Tivoli'deki Este Villa-sı'nda kaldıkları süre içinde Robert kırmızı tebeşirle eski kalıntıları gösteren çizimler yaptı.

1765'te Paris'e döndükten sonra Fransız Kraliyet Akademisi'ne üye oldu. İtalya'da yaptığı çizimlerden yararlanarak resimler gerçekleştirdi. 1767'de katılmaya başladığı resmi Salon sergileriyle ünü arttı. İtalya manzaralarından başka Fransa'daki Roma kalıntılarını da işledi. Ayrıca, Versailles'da yapılan İngiliz bahçesinin tasarımı çalışmalarını yönetti. Fransız Devrimi sırasında hapse atıldığında da resim yapmayı sürdürdü. 1790'larda Louvre'daki Fransız Müzesi'nin bir siparişi üzerinde Fragonard'la birlikte çalıştı.

Robert, Shaaban (d. Ocak 1909, Tanga, Alman Doğu Afrika - ö. 28 Haziran 1962, Dar es-Salaam, Tanga) [bugün Tan-

zanya'da] Svahili dilinde yapıtlar vermiş Afrikalı yazar.

Babası Hristiyan olmasına karşın Müslümanlığı benimsemiş; her iki kültürden de etkilendi. Şiir, deneme ve didaktik masal gibi değişik türleri kapsayan yapıtlarında üslup bakımından Doğu geleneğine dayandı. Birçok şürini didaktik temalar ve anlatı için kullanılan *metendi* biçimiyle yazdı. Ama başka geleneksel biçimlerle deneysel biçimleri de sık sık kullandı. Düzyazı yapıtlarının dili yalın, somut ve son derece özgündür. *Maisha yamfu* (1949; Yaşamım) adlı bir otobiyografi ile *Maisha ya Siti Binti Saad, mwimbaji wa Unguja* (1958; Zenzibarlı Kadın Şair Siti Binti Saad'ın Yaşamı) adlı bir yaşamöyküsü yazdı. Çeşitli konulardaki denemelerini *Insha ya mashairi* (1959; Denemeler ve Şiirler) adlı yapıtında topladı. Şiir ve şürin Svahili kültürüyle ilişkisi üzerine dersler verdi ve Afrika'nın eski nazım biçimlerinin korunmasını destekledi. Bütün yapıtlarının ilk cildi *Diwani ya Shaaban* (Shaaban Divanı) adıyla 1966'da yayımlandı.

Robert-Houdin, Jean-Eugène, asıl adı JEAN-EUGÈNE ROBERT (d. 6 Aralık 1805, Blois - ö. 13 Haziran 1871, St. Gervais, Blois yakınları, Fransa), modern gözbağcılığın babası sayılan Fransız sihirbaz. Elektrikten yararlanan ilk sihirbaz olmuş. "düşünce aktarımı" hilesi için işaretleme yöntemini geliştirmiş, hünerlerini doğaüstü açıklamalara dayandıran sihirbazları ve "sahtekârları" teşhir etmiştir. Gösterilerinden özel aygıtları tümüyle kaldırmamakla birlikte, temelde sıradan görünümdeki nesnelerle yanılsama yaratmış ve gösterinin sonunda hilelerinde başvurduğu teknik yöntemler için inandırıcı açıklamalar yapmıştır.

Çocuk yaşta sihirbazlıkla ilgilenmeye başladı. Saatçi olarak yetiştikten sonra Paris'te mekanik aygıtlar üzerinde çalıştı. 1845-55 arasında Palais Royal'de (Kraliyet Sarayı) boş bir sahnede büyüci giysileri yerine smokin giyerek sihirbazlık gösterileri yaptı. Burada gizli bir taşıyıcı metal sistem yardımıyla gerçekleştirdiği "uçan çocuk" numarasıyla olay yarattı. 1856'da Fransız hükümeti tarafından doğaüstü ustalıklarının sırrını çözüp ayrılarını yaparak, dervişlerin etkinliğini kırmak üzere Cezayir'e gönderildi. Önceki sihirbazların buluşlarına da dayanarak sihirbazlık sanatını açıkladığı etkili kitapları arasında otobiyografisi (1857), *Confidences d'un prestidigitateur* (1859; Bir Gözbağcının Sırları) ve *Les Secrets de la prestidigitation et de la magie* (1868; Gözbağcılığın ve Sihirbazlığın Sırları) sayılabilir.

Adını Robert-Houdin'den esinlenerek alan ünlü ABL'li illüzyonist Harry Houdini *The Unmasking of Robert-Houdin* (1908; Robert Houdin'in Maskesini Çıkarmak) adlı bir kitap yazmıştır.

Robert Kolej, resmi adı ÖZEL İSTANBUL AMERİKAN ROBERT LİSESİ. İstanbul'da İngilizce öğretim yapan ve karma eğitim veren özel ortaöğretim kurumu. 1863'te yalnızca erkek öğrencilerin öğrenim gördüğü bir okul olarak kuruldu ve kuruluşuna mali destek sağlayan Christopher Rhinelander Robert'in adını aldı. Bir süre Bebek'teki bir konakta eğitim verdikten sonra, 1871'de Hisarüstü'nde bugün Boğaziçi Üniversitesi'nin bulunduğu yerdeki binasına taşındı. 1912'de Robert Kolej'e bağlı bir Mühendislik Okulu açıldı. Mühendislik Okulu'na sonraki yıllarda İş İdaresi ile Temel Bilimler ve Yabancı Diller yüksekokulları eklendi. 1957'de Robert Kolej'i, ABD ve Türkiye'de geçerli yüksekokul diploması verme yetkisi tanındı. Robert Kolej, 1971'de Özel İstanbul Ame-

rikan Robert Lisesi adı altında, kardeş okulu olan İstanbul Amerikan Kız Koleji'yle (*) birleştirildi ve okulun Hisarüstü'nde-

Robert Kolej dönemindeki Washburn Hall, günümüzde Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Binası
Armağan Tezdeci

ki tesisleri okulun yüksekokul bölümünün üniversiteye dönüştürülmesiyle kurulan Boğaziçi Üniversitesi'ne (*) devredildi.

İlk yılı hazırlık olmak üzere öğrenim süresi 7 yıl olan Robert Lisesi'nde Türkçe okutulması zorunlu olan derslerin dışında eğitim İngilizce'dir.

Roberti, Ercole (Grandi d'Antoino) de' (d. y. 1450, Ferrara, Papalık Devletleri - ö. 1496, Ferrara), derin duyarlık ve acıma duygusu dolu resimleriyle tanınan Ferrara okulu ressamı.

Ferraralı Este ailesinin saray ressamı Cosmè Tura'nın yanında yetiştiği sanılır. Daha sonra Tura'nın öğrencisi Francesco del Cossa'nın öğrencisi olmuştur. İlk yapıtlarında Tura ve Cossa'nın etkisi altında kalmış, ama tekniği ihmal edip, duygusallığa aşırı biçimde yer vermesiyle onlardan ayrılmıştır. Olgunluk döneminde teknik yetersizliğini gidermiş, duygusallığını ağırbaşlılığa dönüştürmüştür.

1470'te Ferrara'daki Schifanoia Sarayı'nın fresklerinin yapımında Cossa ile birlikte çalıştı. Bologna'daki San Petronio Kilisesi'nin altar panolarında da ona yardım ettiği sanılır.

Cossa 1478'de ölene değin Roberti onun atölyesinde çalıştı. 1479-86 arasında Ferrara'da kendi atölyesini işletti; ama Cossa'nın başladığı işleri bitirmek ve başka kentlerdeki yeni siparişleri gerçekleştirmek için Ferrara'dan ayrıldı. 1480'de "Ravenna Altar Panosu" olarak da bilinen "Madonna, Çocuk İsa ve Azizler"i (Brera Resim Galerisi, Milano) yaptı.

1486'da Ercole I. dükü Roberti'yi Tura'nın yerine saray ressamlığına atadı. Roberti dükün aile bireylerinin portrelerini yaparak bu alandaki yeteneğini kanıtladı. Monte'deki (Bologna) San Giovanni Kilisesi'nin altın için hazırlanmış *predella*'nın da (ince resim şeridi) Roberti'nin elinden çıktığı sanılır. Bu yapıtın günümüze ulaşan üç panosu "Pietà" (Walker Sanat Galerisi, Liverpool), "Manna'da Hasat" (Ulusal Galeri, Londra) ve "Haçın Durakları"dır (Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu).

Roberto, lakabı ANJOU'LU ROBERTO ya da AKILLI ROBERTO, İtalyanca ROBERTO D'ANGIO ya da ROBERTO IL SAGGIO (d. 1278 - ö. 19 Ocak 1343, Napoli), Anjou hanedanından gelen Napoli kralı (1309-43).

Sicilya Vesperum Ayaklanması'nda (1282-88) Aragonlulara tutsak düşen babası Napoli kralı II. Carlo'nun salıverilmesi karşılığında Aragonlulara rehin bırakıldı. 1296'da Calabria dükü unvanını aldıktan sonra aynı yıl III. Federico adıyla Sicilya tahtına çıkan Aragon kralının kardeşine karşı bir sefer düzenledi. Roberto'nun zaferiyle sonuçlanan savaştan sonra imzalanan Caltabellotta Barışı'yla (1302) Aragonlular Federico'nun

Ölümünden sonra Sicilya'yı Anjou hanedanına geri vermeyi kabul ettiler.

Roberto babasının 1309'da ölümüyle Napoli'nin yanı sıra İtalya'nın kuzeyiyle Fransa'nın güneyindeki geniş toprakların sahibi oldu. Papalık yanlısı Guelfolarla Milanolu Visconti ailesinin önderliğindeki imparatorluk yanlısı Ghibellinolar arasındaki siyasal ve askeri mücadelede yıllarca Guelfolann yanında yer aldı. Sonunda Viscontileri Cenova'nın batısındaki Sesto'da yenilgiye uğrattı (1319).

İtalya'nın kuzeyindeki Ghibellinolarla karşı mücadelede Papa XXII. Johannes'in desteğini kazanmak amacıyla papanın yaşadığı Avignon kentine yerleşti. Ama Guelfo ordularının 1324'te Milano'nun doğusundaki Vaprio'da Viscontilere yenilmesi üzerine topraklarını savunmak için İtalya'ya dönmek zorunda kaldı.

Alman kralı Ludwig'in 1328'de Roma'da IV. Ludwig adıyla imparatorluk tacını giyerek V. Nicolaus'u karşı-papa ilan etmesi karşısında tarafsız kaldı. XXII. Johannes'in 1330'da İtalya'nın kuzeyini işgal eden Bohemya kralı Jan'la ittifak kurması üzerine papayla olan ilişkileri bozuldu. Johannes desteğine karşılık olarak Jan'a Roberto'nun Fransa'nın güneyindeki topraklarını verdi. Papanın izlediği politika Guelfolarla Ghibellinolar arasındaki geleneksel saflaşmanın dağılmasına yol açtı. Her iki hizbin üyelerinden oluşan ve Roberto'nun da katıldığı bir ittifak, Kral Jan'ı 1336'da İtalya'dan çıkardı. Roberto hükümdarlığının son yıllarında İtalya'nın kuzeyindeki bazı kentleri yitirdi. III. Federico'nun 1337'de ölmesinin ardından Sicilya'yı geri almayı başaramaması Anjou hanedanının gerileme sürecini başlattı.

Roberto, lakabı ROBERT GUISCARD (KURNAZ) ya da ROBERT DE HAUTEVILLE. İtalyanca ROBERTO GUISCARDO ya da ROBERTO D'ALTAVILLA (d. y. 1015, Normandiya - ö. 17 Temmuz 1085, Kefalonya yakınları, Yunanistan, Bizans İmparatorluğu), 1059'dan sonra Puglia (Apulia) dükü olan Norman serüveni. Napoli, Calabria ve Sicilya'yı Norman egemenliği altına alarak Sicilya Krallığı'nın temellerini atmıştır.

Bir şövalye ailesinden geliyordu. Yaklaşık 1047'de Puglia kontu olan üvey ağabeyi Drogo'nun (hd 1046-51) yanına, İtalya'ya gitti. Ağabeyi tarafından Bizanslılara karşı bir sefer düzenlemek üzere Calabria'ya gönderildi. 1053'te Puglia ve Campania'dan gelen Normanlardan oluşan birleşik bir ordunun başına geçerek, Civitate'de Bizans, Lombard ve papalık güçlerini yendi. 1051'de Drogo'nun yerine geçmiş olan üçüncü üvey ağabeyi Kont Umfredo'nun 1057'de ölmesinin ardından, kontluğun yönetimini Umfredo'nun oğullarının elinden almak ve bölgedeki iç çatışmalara son vermek amacıyla Puglia'ya döndü. Önderliğini Puglialı Normanlara kabul ettirdikten sonra, Calabria'daki seferi sürdürmek üzere bölgeden ayrıldı.

Bu arada 1054'te Ortodoks ve Katolik kiliselerinin kesin olarak bölünmesinden beri Bizans imparatorlarıyla ilişkileri kötüleşen papalık, Bizans'a karşı başlangıçta düşman kabul ettiği Normanlarla ittifakta yarar görmeye başlamıştı. Ayrıca Papa II. Nicolaus Roberto'nun Müslümanları Sicilya'dan çıkarma ve adayı yeniden Hristiyanlaştırma tasarısını destekliyordu. Bu koşullar altında 1059'da Melfi'de papayla bir konkordato imzalayan Roberto, Calabria'nın fethi tamamlandıkça Sicilya seferini başlattı (1060). Seferin komutasını kardeşi Ruggiero'ya bırakmakla birlikte, 1071'deki Palermo kuşatması gibi kritik anlarda sava-

şa bizzat katıldı. 1091'de butünüyle ele geçirilen adanın yönetimini "Sicilya ve Calabria kontu" ilan ettiği Ruggiero'ya bıraktı.

Bu arada yarımada'daki fetihlerini sürdüren Roberto, Puglia Kontluğu'nun sınırlarını Adriyatik'ten Tiren Denizine kadar genişletti. Nisan 1071'de Bari'yi alarak İtalya'nın güneyindeki Bizans egemenliğine son verdi.

Roberto 1080'de kilise görevlilerini atama yetkisi konusunda çıkan kiliseyle devlet arasında çatışmanın yoğunlaşmasının ardından VII. Gregorius'la uzlaşmayı yeğledi ve Ceprano Konkordatosu'nu imzaladı. Bu arada tahtını koruyabilmek için oğlu Konstantinos'u Roberto'nun kızlarından birıyla evlendirmiş olan Bizans imparatoru VII. Mikhail (hd 1071-78) başkente çıkan bir ayaklanma sonucu devrilmişti. Yeni Bizans imparatorundan gelebilecek saldırılara karşı Puglia'nın güvenliğini sağlamak amacıyla Balkan Yarımadasının Adriyatik kıyılarını ele geçirmek üzere harekete geçen Roberto, büyük bir donanma kurmaya başladı. 1083'te iyi eğitilmiş bir orduyla Epeiros'ta (Epir) karaya çıktı ve Bizanslılarla müttefikleri Venediklileri kısa sürede bozguna uğrattı. Ama İtalya'nın güneyini Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na katmak isteyen ve Roma'ya doğru ilerlemekte olan İmparator IV. Heinrich'i ülkeden çıkartmak için kendisinden yardım isteyen papanın çağrısı üzerine seferi yarıda bırakıp İtalya'ya dönmek zorunda kaldı. Papa VII. Gregorius'a düşman olan feodal lordların ayaklanmalarını bastırdıktan sonra Roma'ya geçen Roberto, papayı rutsaklıktan kurtarıp 1084 yazında Salerno'ya götürdü. Ardından savaşı sürdürmek üzere Adriyatik kıyılarına döndü. Kefalonya kuşatması sırasında 17 Temmuz 1085'te öldü.

Roberts, Bartholomew, lakabı BLACK (KARA) BARTY (d. 1682?, Haverfordwest yakınları, Galler - ö. 10 Şubat 1722, Gine açıkları), Britanyalı korsan. Batı Afrika, Brezilya, Antiller ve Newfoundland kıyılarına kadar uzanan sularda 400'den fazla gemiyi ele geçirdiği ve bu açıdan tek rakibinin Sir Henry Morgan olduğu söylenir. Korsanlığa 37 yaşından sonra başladı, ama kısa sürede kaptanlığa yükseldi. Özel bayrağında elinde kılıç olan dev bir figürle temsil edildiği bir resim ile A. B. H. ("a Barbadian's head" [bir Barbadoslunun kafası]) ve A. M. H. ("a Martinican's head" [bir Martiniklinin kafası]) yazılı iki kurukafa yer alıyordu. Sonunda Gine açıklarında, kendisini kovalayan bir İngiliz savaş gemisinin açtığı top ateşiyle öldürüldü.

Roberts, Sir Charles G(eorge) D(ouglas) (d. 10 Ocak 1860, Douglas, New Brunswick - ö. 26 Kasım 1943, Toronto, Kanada), Kanadalı şair. 19. yüzyıl sonlarındaki milliyetçi şiir akımına öncülük etmiş, hayvan öyküleriyle uluslararası ün kazanmıştır.

Geleneksel şiir dili ve biçimini kullandığı *Orion*, and *Other Poems*'le (1880; Orion ve Başka Şiirler) başlayarak yaklaşık 12 şiir kitabı yayımladı. Genelde doğa, sevgi ve milliyetçilik konularını işledi. Başlıca şiir kitapları arasında *In Divers Tones* (1887; Farklı Tonlarda), *Songs of the Common Day* (1893; Sıradan Günün Şarkıları), *The Vagrant of Time* (1927; Zaman Serserisi) ve *The Iceberg, and Other Poems* (1934; Buzdağı ve Başka Şiirler) sayılabilir. *Earth's Enigma* (1896; Yer'in Gizleri), *The Kindred of the Wild* (1902; Yabanın Soy), *Red Fox* (1905; Kırmızı Tilki) ve *Neighbours Unknown* (1911; Tanınmadık Komşular) gibi öykü kitapları, yakından tanıdı-

ğı ormanları ve hayvanları anlatır. Oteki önemli düzyazı yapıtları, konusunda öncu bir çalışma niteliğindeki *History of Canada* (1897, Kanada Tarihi) ile Kıyı Eyaletleri'nin konu alan birkaç romandır.

Roberts, Elizabeth Madox (d. 30 Ekim 1886, Perryville, Kentucky - ö. 13 Mart 1941, Orlando, Florida, ABD). ABD'li romancı, şair ve öykü yazarı. Kahramanlarının iç yaşamlarını canlı ve izlenimli bir biçimde anlatışı ve Kentucky'deki yaşama ilişkin kusursuz betimlemeleriyle tanınır.

Kentucky'li yoksul, beyaz bir kadının yaşamını anlattığı *The Time of Man* (1926; İnsanlık Zamanı) adlı ilk romanının zengin dokusu ve Kentucky'deki yaşama ilişkin güçlü betimlemeleri Roberts'a uluslararası ün kazandırdı. En tanınmış romanı *The Great Meadow*'da (1930; Büyük Çayır) bir kadının yabanıl yaşama düşsel dönüşümü anlatılır. Sonraki kitaplarında genellikle aynı temaları işledi ve benzer mekânları anlattı. Ünü 1930'lardan sonra sönmeye başladı.

Roberts'in ayrıca *The Haunted Mirror* (1932; Perili Ayna) ve *Not By Strange Gods* (1941; Tuhaf Tanrılarca Değil) adlı iki öykü kitabıyla 1930'da genişletilerek yeniden basılan *Under the Tree* (1922; Ağacın Altında) ve *Song in the Meadow* (1940; Çayırda Şarkı) adlı iki şiir kitabı vardır.

Roberts, Sir Gilbert (d. 18 Şubat 1899, Londra - ö. 1 Ocak 1978, Londra, İngiltere), aralarında dünyanın en uzun köprülerinden biri olan Forth karayolu köprüsünün de (1.006 m) bulunduğu bir dizi önemli köprü için yeni tasarım ve yapım yöntemlerinin öncülüğünü yapan İngiliz inşaat mühendisi.

Roberts 1923'te Londra Üniversitesi'ndeki City and Guilds College'da öğrenimini tamamladıktan sonra inşaat mühendisi oldu. Sidney Limanı Köprüsü ile Güney Rodezya'da (bugün Zambiya) Zambezi Irmağı üzerindeki Otto Belt asma köprüsünün yapımında yer aldı. Parlak bir tasarımcı olarak yeni kaynak yöntemleri geliştirdi; aşırı gerilmeye dayanıklı çelik kullandı. Enerji istasyonlarının yapımında kutu biçimli sütun ve çatı malzemesinden yararlandı; böylece çelik kullanımını azalttı. Roberts'in tasarımları yapıların daha hafif, daha sağlam ve daha ucuz olmasını sağladı. Buluşlarını İngiltere'nin batısındaki Severn Irmağı Köprüsü, Yeni Zelanda'daki Auckland Limanı Köprüsü, Gana'daki Volta Köprüsü ve Türkiye'de İstanbul'daki Boğaziçi Köprüsü gibi mimarlık başarılarıyla uygulamış.

Roberts, II. Dünya Savaşı sırasında tüpüyle kaynaklama yoluyla yapılan gemiler tasarladı. 1951 Britanya Festivali için Buluşlar Kubbesi'ni, Babcock denen 500 tonluk Goliath vinci ve Avustralya'da 64 m çapındaki radyoteleskopu tasarladı. 1965'te Forth Köprüsü'nün tamamlanması üzerine "sir" unvanı aldı ve Royal Society'ye üye seçildi.

Roberts, Isaac (d. 27 Ocak 1829, Groes, Denbigh yakınları, Clwyd, Galler - ö. 17 Temmuz 1904, Crowborough, Sussex, İngiltere), bulutsuların fotoğraflarının çekilmesi çalışmalarına öncülük eden İngiliz astronom.

Roberts ilk astronomi fotoğrafçılığı çalışmalarına 1883'te, yıldızların, Orion ve Andromeda bulutsularının ve Ülker (Pleiades) yıldız kümesinin fotoğraflarını çekerek başladı. Yorumlanması zor olmasına karşın,

çektığı fotoğraflar bazı yeni bilgiler edinilmesini sağladı. Ülker'e ilişkin fotoğraflar, bu yıldızları bir bulutsunun çevrelediğini, Andromeda fotoğrafları da bu bulutsunun sarmal yapıda olduğunu ortaya çıkardı. Roberts'in fotoğrafları Kraliyet Astronomi Derneği'nde düzenli olarak sergilendi ve 1895'te kendisine derneğin Altın Madalyası'nı kazandırdı.

Roberts, Richard (d. 22 Nisan 1789, Careghova, Montgomeryshire, Galler - ö. 16 Mart 1864, Manchester, İngiltere), gerçekleştirdiği çok çeşitli buluşlarla tanınan İngiliz mucit.

Önceleri taşocağı işçiliği yapan Roberts, mekanik konusundaki yeteneği sayesinde, sanayici John Wilkinson ve mucit Henry Maudslay ile birlikte çalışmaya başladı. Bu dönemde metal planya tezgâhını geliştirdi; torna tezgâhında bazı önemli değişiklikler yaptı. Ayrıca bir vida açma tezgâhı ve ilk basınçlı gaz saatini yaptı. 1825'te kendi şirketi Sharp, Roberts and Company, otomatik iplik bükme makinesi üretmeye başladı. Roberts, ertesi yıl Fransa'ya geçerek Alsace'taki pamuklu dokuma fabrikalarında geliştirme çalışmaları yaptı. Roberts'in şirketi daha sonraları ilk standart parçalı lokomotifleri üretmeye girişti. Roberts 1840'larda, köprü ve kazan levhalarında delik açmaya yarayan bir otomatik makine geliştirdi.

Roberts-Austen, Sir William Chandler (d. 3 Mart 1843, Kennington, Surrey - ö. 22 Kasım 1902, Londra, İngiltere), metal ve alaşımların fiziksel özellikleri üzerinde yaptığı araştırmaları tanınan İngiliz metalurjist.

1882-1902 arasında Londra'daki Kraliyet Madencilik Okulu'nda metalurji profesörlüğü yapan Roberts-Austen, katışkıların metallerin mekanik özellikleri üzerindeki etkilerini inceledi. Ayrıca, alaşımların bileşimini gözümlemeye yönelik teknikleri önemli ölçüde iyileştirdi. Bu arada, eriyik haldeki metallerin ve fırınların iç sıcaklıklarının ölçümünde kullanılan pirometre aygıtını geliştirdi. Roberts-Austen'in çalışmaları, metalurji sanayisinde önemli değişikliklere yol açtı.

Robertson, Sir Dennis Holme (d. 23 Mayıs 1890, Lowestoft, Suffolk - ö. 21 Nisan 1963, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere), İngiliz iktisatçı. Önceleri John Maynard Keynes'in görüşlerini desteklemiş, daha sonra onu birçok yönden eleştirmiştir. Eton College ve Cambridge Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1912'de Cambridge'i en iyi dereceyle bitirdi. 1938-44 arasında London School of Economics'te ders verdi. 1944-57 arasında Cambridge'de profesörlük yaptı. 1953'te "sir" unvanı aldı.

Cambridge'de Keynes'in öğrencisi olan Robertson, ilk yapıtı *A Study of Industrial Fluctuation*'da (1915; Sanayi Dalgalanmalarıyla İlgili Bir Çalışma) sanayi dalgalanmalarında paradan çok üretimle ilgili etkenleri, özellikle de buluşlarla yatırımların arasındaki etkileşimin önemini vurguladı. Ama *Money* (1922; Para) adlı yapıtında daha çok parasal etkenler üzerinde durdu ve Keynes'inkine benzer görüşler öne sürerek hükümetin fiyat istikrarını sağlamaya yönelik bir politika izlemesini savundu. Ayrıca banka mevduatlarının para arzını önemli ölçüde etkilediğini belirtti. Sonraki araştırmaları sonucunda tasarruf ve yatırımlar konusunda Keynes'in yaklaşımına göre birçok yönden daha gelişkin dinamik bir kuram ortaya koydu. Ayrıca iktisadi dalgalanmalar üzerine çeşitli çalışmalar yürüttü.

Robertson, Thomas William (d. 9 Ocak 1829, Newark-on-Trent, Nottinghamshire - ö. 3 Şubat 1871, Londra, İngiltere), İngiliz oyun yazarı. Gerçekçi toplumsal komedileri, özellikle de yapımcı-yönetmen olarak gerçekleştirdiği öncü çalışmalar ve geliştirdiği sahneleme yöntemleriyle, 19. yüzyılın sonlarında İngiltere'de tiyatroya yeniden canlanmasına katkıda bulunmuştur.

Lincoln çevresinde oyunlar sahneleyen gezginci bir tiyatrocu aileden geliyordu. 1848'de oyuncu olmak amacıyla Londra'ya gitti. 1854'te etkili bir tiyatro yönetmeni olan ve komedi sahnelenmesinde yeni teknikler geliştiren Madame Vestris tarafından Lyceum Tiyatrosu'nda suflör olarak işe alındı. 1856'da evlendikten sonra, gittikçe oyunculuğundan uzaklaşarak yazarlığa yöneldi. İlk özgün oyunu olan bir perdelik *The Cantab* (Cambridge'li) adlı fars ise 1861'de sahnelendi.

Robertson 1865-70 arasında, *Society* (Toplum), *Ours* (Bizimki), *Caste* (Kast), *Play* (Oyun), *School* (Okul) ve *The M.P.* (Milletvekili) adlı bir dizi oyunuyla ünlendi. Oyunlarında, bu oyunların adlarının çağrıştırdığı geniş temalara yalnızca dokunmakla yetinerek, duygusal bir üslupla da olsa, toplumsal ortamın inandırıcı bir görünümünü çizmeyi başardı. Akıcı diyaloglar temelinde karakterlerini gerçekçi biçimde betimledi ve olay örgüsünü ustaca işledi.

Robertson, Sir William Robert, 1. BARONET (d. 29 Ocak 1860, Welbourn, Lincolnshire - ö. 12 Şubat 1933, Londra, İngiltere), İngiliz mareşal. I. Dünya Savaşı'nın büyük bölümünde İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı'nı yürütmüştür.

Orduya gönüllü er olarak girdi. 1888-96 arasında Hindistan'da bulundu. Camberley'deki Kurmay Subay Okulu'nu bitirerek erlikten gelme ilk subay oldu (1897). Güney Afrika (Boer) Savaşı (1899-1902) sırasında istihbarat servisinde görev yaptı. Daha sonra Kurmay Subay Okulu komutanı (1910) ve Savaş Bakanlığı askeri eğitim dairesi başkanı (1913) oldu. I. Dünya Savaşı başlayınca Fransa'daki İngiliz sefer kuvvetlerinin levazım komutanlığına getirildi. Ocak 1915'te Sir John French'in kurmay başkanlığına atandı. Aynı yılın aralık ayında İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı'nı üstlendi. Batı Cephesi'ne ağırlık verilmesini isteyen Fransa'daki İngiliz kuvvetlerinin komutanı Douglas Haig'i destekleyerek Ortadoğu'da bir saldırı başlatmayı savunan Savaş Bakanı David Lloyd George'a karşı çıktı. Lloyd George'un Aralık 1916'da başbakan olmasından sonra bu anlaşmazlığın büyümesiyle Şubat 1918'de görevinden istifa etti ve İngiltere'de bir komutanlığa verildi. 1919-20 yıllarında Ren kıyısındaki İngiliz işgal ordusuna komutanlık etti. Anılarına *From Private to Field-Marshal* (1921; Erlikten Mareşallığa) ve *Soldiers and Statesmen 1914-18* (1926, 2 cilt; Askerler ve Devlet Adamları 1914-18) adlı iki kitapta topladı.

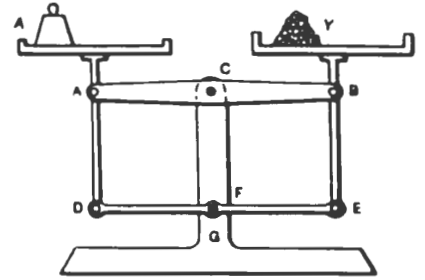
Roberval, Gilles Personne de, PERSONIER olarak da yazılır (d. 8 Ağustos 1602, Roberval - ö. 27 Ekim 1675, Paris, Fransa), eğriler geometrisi alanına yaptığı önemli katkılarla tanınan Fransız matematikçi.

1632'de Paris'teki Collège de France'da matematik profesörü oldu ve bu görevini ölümüne değin sürdürdü. İtalyan matematikçi Bonaventura Cavalieri'nin bazı basit hesaplamalarda kullandığı "bölünemezler yöntemi"ni geliştirerek, yüzey alanı ve katıların hacminin belirlenmesi yöntemleri üzerinde çalıştı. Bir eğriyi, hareketli bir noktanın deviniminin bir sonucu biçiminde ele alarak ve bu hareketi iki basit bileşene ayırarak, teget çiziminde yeni bir genel

yöntem geliştirdi. Ayrıca bir eğrinin diğer bir eğriden elde edilebilmesini sağlayan bir yöntem buldu; bu yöntem yardımıyla sonlu boyutlarda düzlemsel bölgelerin alanları, belirli bazı eğriler ile asimtotları (bir eğriye sürekli olarak yaklaştığı halde, hiç kesmeyen doğru) arasında kalan bölgelerin alanı olarak bulunabiliyordu. Alan hesaplarında da kullanılan bu eğrilere, İtalyan matematikçi Evangelista Toricelli, Roberval çizgileri adını verdi.

Çağdaşı olan Fransız düşünür ve matematikçi René Descartes gibi pek çok bilim adamıyla bilimsel tartışmalara giren Roberval, kendi adıyla anılan bir terazi geliştirdi (bak. Roberval terazisi).

Roberval terazisi, 1669'da Fransız matematikçi Gilles Personne de Roberval'in geliştirdiği ve ticari amaçlı tartma makinelerinde kullanılan eklemli kol düzeni. Çizimde görüldüğü gibi iki kefeleli olan alet, GC dikey elemanı, C noktası çevresinde dönen AB kirişi, G noktası çevresinde dönen DE kirişi ve bu kirişlerle kefele bir birine bağlayan AD ve BE çubuklarının oluşmaktadır. Çizimdeki konumda kiriş

Roberval terazisi

ve çubuklar tarafından oluşturulan dikdörtgen, kefelelerden biri aşağı, diğeri yukarı doğru hareket ettiğinde bir paralelkenara dönüşür. A ağırlığı ve Y yükünün ağırlıkları eşit olduğunda kirişler, yük ve ağırlığın kefe üzerindeki konumları ne olursa olsun yatay duruma gelir.

Robeson, Paul (Bustill) (d. 9 Nisan 1898, Princeton, New Jersey - ö. 23 Ocak 1976, Philadelphia, ABD), siyasi eylemciliğiyle tanınmış ABD'li Siyah şarkıcı ve oyuncu.

Babası, köleken Amerikan İç Savaşı'na katılmış, daha sonra eğitim görenek din adamı olmuştu. Robeson New Jersey'de, New Brunswick'teki Rutgers Üniversitesi'nde okudu. Öğrenciyken Amerikan futbolunun ülke çapında başarılı bir oyuncusuydu. Sınıf birincisi olarak okulu bitirdikten sonra profesyonel sporcu olmayı reddederek Columbia Üniversitesi'ne girdi. Burada ki hukuk öğrenimini 1923'te tamamladı. Ama Siyahlara bu alanda çalışma olanakları verilmemesinden gene öğrenciliğinden beri ilgilendiği tiyatroya yöneldi. İlk kez 1922'de Londra'da sahneye çıkmıştı. Eugene O'Neill'in *The Emperor Jones*'undaki (1921; *İmparator Jones*, 1955) başrolüyle 1924'te New York kentinde ve 1925'te Londra'da büyük yankı uyandırdı; yapıtın 1933'teki film uyarılmasında da aynı rolü oynadı. 1925'te, New York kentindeki Greenwich Village'da Siyah *spiritual*'larıyla ilk konserini verdi. *Show Boat* (1927; Gösteri Gemisi) müzikalindeki "Ol' Man River" yorumuyla dünya çapında ünlendi. Londra'da sahnelenen *Othello*'daki (1930) başrolüyle büyük övgü topladı; aynı başarıyı daha sonra Broadway'de de gösterdi. *Othello* 1943-44'te 296 kez sahnelenerek Broadway'de en uzun süre sahnede kulan Shakespeare oyunu oldu.

Robeson 1930'ların ilk yarısından başlayarak Avrupa'da konserler verdi; 1934'te

SSCB'ye gitti. Bir yandan müzik ve tiyatro alanlarındaki başarılarıyla sıvırılıyor, bir yandan siyasal etkinlikleriyle dikkati çekiyordu. Konserlerinde Nazizm ve faşizm tehlikesine karşı uyarıcı konuşmalar yapıyor, sömürgeci politikalara ve ırkçılığa karşı tavır alıyordu. Bu arada Amerika'ya Karşı Etkinlikleri Soruşturma Komitesi'nce soruguya çekildi. Komünist Parti üyesi olmadığına dair yeminli ifadeyi imzalamayı reddetmesi üzerine 1950'de ABD Dışişleri Bakanlığı'na pasaportuna el kondu ve ABD'de etkinlikleri engellendi. Sekiz yıl sonra pasaportunu alarak ülkeyi terk etti. Bir süre çeşitli ülkeleri gezerek Avrupa'da yaşadı. Sağlığının bozulması üzerine 1963'te ABD'ye döndü.

Filmleri arasında *Sanders of the River* (1935), *Show Boat* (1936; *Kumarbazın Kahrısı*), *King Solomon's Mines* (1937; *Hazreti Süleyman'ın Hazineleri*), *The Proud Valley* (1940; *Gurur Vadisi*) ve *Tales of Manhattan* (1942; *Bir Frakin Romanı*) sayılabilir. Nüzim Hikmet'in "Korku" (1949) adlı şiirinde "kartal kanatlı kanaryam" dediği Robenson'un otobiyografisi *Here I Stand* (İşte Ayaktayım) 1958'de yayımlandı.

Robeson Boğazı, Atlas Okyanusunun kuzeyindeki Baffin Körfeziyle Kuzey Buz Denizinin uzantısı olan Lincoln Denizi'nin birleştiren denizyolunun en kuzeyde kalan bölümü. Batıda Kanada'nın Ellesmere Adasıyla doğuda Grönland'ın kuzeybatısı arasında 18-29 km genişliğe ulaşan boğaz. Hall Havzasından kuzeydeki Lincoln Denizine doğru 80 km kadar uzanır. Yaz aylarında kısa sürelerle ulaşılabilir. ABD'li kâşif Charles F. Hall 1871'de boğazda o tarihe değin tekneyle ulaşılan en kuzey nokta olan 82°11' kuzey enlemi, 61° batı boylanına kadar ilerlemiştir. Hall'un ardından Robeson Boğazına birçok keşif seferi düzenlenmiştir.

Robespierre, Maximilien - François - Marie-Isidore de (d. 6 Mayıs 1758, Arras - ö. 28 Temmuz 1794, Paris, Fransa), Fransız Devrimi'nin radikal Jakoben önderi.

Arraslı bir avukatın oğluydu. Annesinin ölümünden sonra babası evi terk ettiği için erkek kardeşi ve kız kardeşleriyle birlikte annesinin ailesinin yanında büyüdü. 1769'da

eden bir avukat olarak mutlakıyeti ve keyfi adaleti eleştirdiği yazılarıyla ayrıcalıklı sınıfları karşısına aldı. Mart 1789'da Arras temsilcisi olarak *États-Généraux*'ya seçildi; Artois'lı sekiz milletvekili arasında *Tiers-État*'ya (Halk Meclisi) girerek 30 yaşında siyasal yaşama atılmış oldu.

Ulusal Meclis'te yalnızca bir kez (Haziran 1790) sekreterlik görevine getirilmekle birlikte kendisini anayasa taslağı çalışmalarına adanmış. 3 Eylül 1791 tarihli Fransız anayasasının önsözünü oluşturan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin kabulünü sevinçle karşıladı ve bildiriyi uyulması gerektiğini ısrarla savundu. Evrensel oy ve dilekçe hakkının tanınması ve kamu görevlerine girmeyi, orduda subaylığa yükselmeyi, Ulusal Muhafızlar'a katılmayı önleyen kısıtlamaların kaldırılması için mücadele etti. Kralın veto hakkına, bakanlık yetkisinin sınırlanması, din ve ırk ayırımına karşı çıktı. Aktörleri, Yahudileri, Siyah köleleri savundu. Eskiden papalığa ait olan Avignon'un Eylül 1791'de Fransa'yla birleşmesini destekledi.

Özgürlük uğrunda tutkulu mücadelesi düşmanlarının artmasına yol açtı. Robespierre'in mahkemeye çıkarılmasını ısrarla istediği XVI. Louis'in kaçması üzerine (20-21 Haziran 1791) karşıları daha da saldırganlaştılar. Robespierre *Adresse aux Français*'yle (Temmuz 1791; Fransızlara Çağrı) yurtseverleri güçbirliğine çağırdı. Sıkıyönetimin ilanından sonra monarşiyi kurtarmak isteyen ilımlı Marquis de Lafayette'in yönetimindeki Ulusal Muhafızlar, Champ-de-Mars'da kralın tahttan inmesini isteyen bir grubun üzerine ateş açtı. Yaşamı tehdit altında olan Robespierre bir süre ortadan çekildiyse de bütün ilımlı üyeleri yitirdikten sonra bile Jakoben Grubu'nu ayakta tutmayı başardı. Ulusal Meclis kendini feshettikten sonra Paris halkı Robespierre'i çoğunlukla karşıladı.

Kendi isteğiyle yeni Yasama Meclisi'nin dışında kalmakla birlikte Robespierre'in siyasal etkinliği sürdü. Haziran 1791'de seçilmiş olduğu Paris savcılığı görevini bıraktı. Bundan sonra yalnızca Jakoben Grubu'nda görüşlerini dile getirdi. Fransa'nın Avusturya ve Prusya'ya savaş ilan ettikten sonra uğradığı yenilgileri önceden tahmin etmişti. İstila tehlikesi belirince halk onun arkasında toplandı. Ayaklanmanın amaçlarını o belirlediği halde, ayaklanmayı savunmakta kararsız kaldı. Halkı "ortak düşmana karşı yalnızca hukuk silahıyla savaşmaya" çağırdı. Ayaklanma 10 Ağustos 1792'de başlayınca Robespierre Tuileries Sarayı'na yönelik saldırıya katılmadı. Paris halkının hapisteki soyluları ve din adamlarını öldürmesinden sonra (Eylül Katliamları) bu eylemi savundu ve 5 Eylül'de Konvansiyon'un Paris delegasyonu başkanlığına seçildi.

Hükümetle bürokrasiyi denetiminde bulunduran Jirondenler Konvansiyon'un ilk oturumunda Robespierre'i diktatörlükle suçladılar. Ama Yasama Meclisi bu görüşü paylaşıyordu. Kralın Aralık 1792'de başlayan mahkemesinde Robespierre 11 kez söz aldı ve idamını istedi. 3 Aralık'taki konuşmasıyla istediği sonucu elde etti.

Kralın idamı, Jirondenler ile aşırı solu temsil eden Montagnard'lar (Dağlılar) arasındaki çatışmayı çözmedi. Yükselen fiyatlar ve yiyecek sıkıntısı büyük kitleleri öfkeliyordu. Avusturya saflarına geçen General Charles Dumouriez'in ihaneti, bunalımı daha da tırmandırdı. Paris'in *sans-culotte*'ları (ücretli işçiler ve esnaf), yoksullar, radikal cumhuriyetçiler ve Montagnard'lar 26 Mayıs 1793'te bir tür "halk cephesi" oluşturdular. Robespierre halkı ayaklanmaya çağırdı. Beş gün sonra da

Konvansiyon'da Jironden liderlerle Dumouriez'in işbirlikçilerini suçlayan bir kararnamayı destekledi.

Jirondenlerin iktidardan düşmesinden sonra ülke içinde federalizm hareketi, Vendée'de iç savaş, sınırlardaysa Fransa karşıtı ittifakın tehdidi altında bulunan devrim, zafere ulaşmak için güçlerini harekete geçirdi. 27 Temmuz 1793'te Robespierre komanda kurulmuş olan Kamu Güvenliği Komitesi'ndeki yerini aldı. Bu dönemden sonra Robespierre'in uygulamaları hükümetle özdeşleşti. Jakoben Grubu'nun ve daha sonra Konvansiyon'un başkanı olarak yiyecek kıtlığını yarattığı hoşnutsuzluk ortamında Paris section'larını kışkırtmaya çalışan Enragé'lerin planlarını açığa çıkardı. 5 Eylül'de göstericilere bütün gıda maddeleri için bir tavan fiyat uygulama ve karpı devrimcilerle, tahıl stokçularına karşı kullanılmak üzere devrimci mülkler kurma sözü verdi. Bir yandan zorunlu askerlik, ekonomik diktatörlük ve topyekün savaş durumunu sürdürülebilirlik için terörü yoğunlaştırmayı talep ederken, amaçsız infazlara karşı çıkarak Jirondenlerin ve kralın kız kardeşinin tutuklanmasını protesto eden milletvekillerini destekledi. *Représentants en mission*'un (taşradaki muhalefetin kurmakla görevlendirilmiş Ulusal Meclis üyeleri) pristiği katliamları asla onaylamadı ve "devrimin onurunu zedeledikleri" gerekçesiyle bunların geri çağrılmalarını istedi.

Jacques-René Hébert'in(*) yandaşları, Cordeliers Grubu ve halk militanları daha radikal önlemler alınmasında ısrar ediyor, gıda stoklarının cezalandırılmasını ve Hristiyanlıktan uzaklaştırma politikalarının sürdürülmesini istiyorlardı. Sanıkların mülklerinin yoksullara dağıtılmasını öngören 26 Şubat ve 3 Mart 1794 (8 ve 13 Ventôse) karamameleri gibi aşırıklar köylüleri bütünüyle korkuttu. Robespierre radikal devrimci Hébert ve yandaşlarını dışladı; bunlar birkaç yabancı ajanla birlikte martta idam edildi. Terör Dönemi'nin ve savaşın sona ermesini isteyen Georges Danton ve başkaları Kamu Güvenliği Komitesi'ne yönelik eleştirilerini gitgide yoğunlaştırdılar. Robespierre, Konvansiyon'u bu gruba karşı yönlendirdi. Danton ve yandaşları nisanda giyotinle idam edildiler.

Rousseau gibi yaradancı olan Robespierre, Hristiyanlık karşıtı hareketi ve akıl kültürünün "soyutlanıklığını" onaylamıyordu. Mayısta Konvansiyon'a sunduğu bir raporda Tanrı'nın varlığını ve ruhun ölümsüzlüğünü onayladı, devrimcilerin sivil bir dinin etrafında birleşmeye ve ulu varlığa tapınmaya çağırdı. 22 Mayıs'ta Henri Admirat'ın saldırısından sağ olarak kurtuldu. 4 Haziran'da Konvansiyon'un başkanlığına seçildi. Mart 1793'te rejim karşıtlarını cezalandırmak üzere oluşturulan Devrim Mahkemesi'ni yeniden düzenleyen 22 Prainial (10 Haziran) yasasından sonra Robespierre'e karşı muhalefet yoğunlaştı. Muhalefetin başını bu kez *représentants en mission* çekiyordu. Robespierre, Georges Couthon ve Louis de Saint-Just tarafından yönetilen Genel Polis Bürosu'nun yanında etkisiz kaldığını gören Genel Güvenlik Komitesi de düşmanca bir tutum içine girdi.

Aralıksız çalışması ve Yasama Meclisi ile Jakoben Grubu'ndaki sürekli konuşmaları Robespierre'in sağlığını etkiledi. Hem kılıcılardan hem de kendi arkadaşları Montagnard'lardan gelen diktatörlük suçlamaları ve iftiralar karşısında Konvansiyon'dan, 28 Haziran'dan sonra da Kamu Güvenliği Komitesi'nden uzaklaştı. Bu arada kazanılan

Robespierre, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması; Carnavalet Müzesi, Paris
J. E. Buzoz

Paris'teki ünlü Louis-le-Grand Lisesi'ne kabul edildi. 1781'de hukuk diploması alarak Arras'da avukatlığa başladı. 1783'te Arras Akademisi'ne girdi ve kısa sürede akademi başkanı oldu. "Mémoire sur les peines infamantes"la (Aşağılayıcı Cezalar Üzerine Rapor) Metz Akademisi'nde birincilik ödülü aldı. Yoksul insanları temsil

son zaferlere karşı sıkıntı içinde bulunan halkın da desteğini yitirmeye başlamıştı. Bu yarı emekli konumunda, 1794 yazında Büyük Terör'ün başlamasını ve muhalefetin güçlenmesini şaşkınlıkla izledi.

Kamuoyu üzerindeki etkisini yeniden kazanmak amacıyla 23 Temmuz'da Kamu Güvenliği Komitesi'ne ve 26 Temmuz'da Konvansiyon'a döndü. Ama parlamentodaki çoğunluk artık ona karşıydı. Ertesi gün kendisiyle birlikte kardeşi Augustin ve üç arkadaşını suçlayan rakipleri, Yasama Meclisi'nde konuşmasını engellemeyi başardılar. Robespierre Luxembourg Cezaevi'ne götürüldüye de cezaevi müdürü onu hapsedmeyi reddetti. Daha sonra Paris Komün'ünün çağrısı üzerine gelen ve emirlerini bekleyen silahlı grupların toplandığı Belediye Binası'na gitti. Kuşkusuz mücadeleye devam edebilirdi. Ama Robespierre bir ayaklanma başlatmaya yanaşmayınca sadık yandaşları dağılmaya başladı. Konvansiyon tarafından kanun kaçağı ilan edilen Robespierre Belediye Binası'nın bir koridorunda kendisini tabancayla ağır yaraladı. Konvansiyon askerleri saraya saldırarak Robespierre ve yandaşlarını kolayca ele geçirdiler. 10 Thermidor (28 Temmuz) gecesi Robespierre'le birlikte 22 mahkûm Devrim Meydanı'nda (bugün Concorde Meydanı) giyotinle idam edildi.

Robey, Sir George, asıl adı GEORGE EDWARD WADE (d. 20 Eylül 1869, Herue Hill, Kent - ö. 29 Kasım 1954, Saltean, Sussex, İngiltere), İngiliz müzikhol komedyeni.

Profesyonel sahne yaşamına 1891'de başladı. Çıktığı sayısız karakter rollerinden en ünlüsü olan kırmızı burunlu, kalın kara kaşlı, öfkeli bakışlı ve kaba gülüşlü yakasız din adamı tipini oldukça erken geliştirdi. I. Dünya Savaşı yıllarında *The Bing Boys Are Here* müzikaliyle Londra'lıları eğlendirdi. Sonraki 15 yıl boyunca kendi revüleri ve topluluklarıyla turnelere çıktı. 1932'de, Offenbach'ın *Le Belle Hélène* (Güzeli Helena) operetinde Kral Menelaus'u oynadı; üç yıl sonra da *Henry IV* oyununda Falstaff rolünü üstlendi.

Birçok pantomim gösterisi ve filmle sayısız müzikhol gösterisinde yer alan Robey hep kusursuzluğun peşinde koşmuş, sahneden çekildiği 80 yaşına değin yoğun bir sanat yaşamı sürdürmüştür. 1954'te "sir" unvanı aldı.

Robin Hood, bazıları 14. yüzyılda ya da daha önce ortaya çıkmış İngiliz baladlarındaki efsanevi kahraman.

Robin Hood'un adamlarıyla birlikte, güçlülere soyup öldürmesi ve kazancını yoksullara dağıtmasıyla ilgili bölümler, öykülerin en çarpıcı yerleridir. Robin Hood ve adamları en çok, devletin yerel temsilcisi olan Nottingham şerifiyle çatışırlar; ama daha eski baladlardan olayların Nottinghamshire'da değil, çoğunlukla Güney Yorkshire'da geçtiği anlaşılır. Robin Hood'un öteki düşmanları toprak sahibi zengin din adamlarıdır. Hood, kadınlara, yoksullara ve sıradan insanlara karşı nezaketle davranır. Başkaldırın güdüsünün temelinde, avlanma haklarının kısıtlanması önemli yer tutar. Özellikle eski baladlar ortaçağ yaşamının kaçınılmaz bir ögesi olan acımasızlığı örnekler.

Robin Hood'un gerçekten yaşadığını kanıtlamayı amaçlayan pek çok çalışma yapılmıştır. Ama ondan söz eden ortaçağ yazarları için Robin Hood'un varlığının tek kanıtının bu baladlar olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Robin Hood'un I. Richard zama-

nında yaşadığı yolundaki yaygın inancın, 18. yüzyılda antikacı Richard Stukely'nin hazırladığı soyağacından kaynaklandığı sanılır. Daha ciddi bir sava göre Robin Hood, Simon de Montfort'un izleyicilerinden biridir ve Montfort'un 1265'te uğradığı yenilgiden sonra miras hakkından mahrum edilmiştir.

Özgün Robin Hood baladları, İngiltere'nin kuzeyinde yaşayan halkın özlemlerinin şiirsel anlatımıdır. Soyluların ayaklandığı, köylerin çalkalandığı bu dönem 1381'deki Köylü Ayaklanması'yla sonuçlanmıştır. Kral Arthur'un soyluların kahramanı olması gibi Robin Hood da halkın kahramanıdır.

En ünlü Robin Hood baladlarının çoğu ortaçağ sonrasında doğmuştur ama en önemlileri ortaçağda ortaya çıkmıştır. Bunlar *Robin Hood and the Monk* (Robin Hood ve Keşiş), *Robin Hood and Guy of Gisborne* (Robin Hood ve Gisborne'lu Guy), *Robin Hood and the Potter* (Robin Hood ve Çömlekçi) ve *Lytyll Geste of Robin Hode* (Robin Hood'un Küçük Öyküsü). 16. yüzyılda ve daha sonra, Robin Hood'un yoksullaşmış bir soylu olduğu öne sürülerek efsanenin özü çarpılmıştır. Bu yeni ögeyi hemen benimseyen oyun yazarları öykülerin romantik yönünü artırırken içerdiği toplumsal eleştiriyi azaltmışlar. Ortaçağdan sonraki baladlar, kaynağındaki özgün toplumsal dürtünün ortadan kalkmasıyla canlılığını ve şiirsel değerini büyük ölçüde yitirdi.

Robins, Benjamin (d. 1707 - ö. 29 Temmuz 1751, Madras, Hindistan), 1742'de yazdığı *New Principles of Gunnery* (Topçuluğun Yeni İlkeleri) adlı kitabıyla modern sahra topçuluğu kuram ve uygulamalarının temelini atan İngiliz matematikçi ve askeri mühendis. Robins, bu yapıtıyla barutun yapısı ve ateşlenmesi ile mermilerin havadaki hareketine ilişkin eski varsayımların tümünü çürüttü. Hareketleri sırasında aniden durdurulan mermilerin sahip oldukları enerjinin belirlenmesinde kullanılan balistik sarkacı buldu. Bu alet yardımıyla, mermilerin namı çıkış hızlarının duyarlı biçimde belirlenmesi olanaklı duruma geldi.

Robinson, Bill, lakabı BOJANGLES, asıl adı LUTHER ROBINSON (d. 25 Mayıs 1878, Richmond, Virginia - ö. 25 Kasım 1949, New York kent, ABD), ABD'li Siyah dansçı. Hem Broadway'de, hem de Hollywood'da çalışmış, 1930'larda Shirley Temple'la dans ettiği filmlerle ünlülmüştür.

Henüz bebekken annesiyle babasını yitirmiş, büyükannesi tarafından büyütülmüş ve çok kısa süre okula gidebilmişti. Sekiz yaşında dans edip para kazanmaya, bir yandan da sevis yamağı olarak çalışmaya başladı. Daha sonra bir vodvil gösterisine katıldı. 1908'de, kendisini de üne kavuşturacak menajer Marty Forkins'le bir iş ortaklığına girdi. Siyahların oynadığı müzikallerde başrollere çıktı ve daha sonra da bir vodvil yıldızı oldu. Sinemada da önemli roller üstlendi. Oynadığı 14 filmden bazıları, *The Little Colonel* (1935; Küçük Albay), *In Old Kentucky* (1935), *The Littlest Rebel* (1935; En Küçük Asil), *Rebecca of Sunnybrook Farm* (1938; Çiflik Kızı) ve *Just Around the Corner*'di (1938). II. Dünya Savaşı sırasında yalnızca Siyahların oynadığı müzikal film *Stormy Weather*'da (1943) rol aldı.

Büyük bir dans ustası olan Robinson'un hareketleri başka dansçılarda da taklit edilmiştir. Ama, başta ünlü "merdiven dansı" olmak üzere yeni dans hareketleri ve tarzlar yaratmada hemen hiç kimse onun gücüne ulaşamamıştır. Robinson ayrıca, neredeyse başkalarının ileriye koşabildiği hızla geri

geri koşma gibi benzersiz bir yeteneğe de sahipti.

Robinson, Boardman (d. 6 Eylül 1876, Somerset, Nova Scotia, Kanada - ö. 5 Eylül 1952, Stamford, Connecticut, ABD), ABD'li ilustratör ve ressam. İnce bir düşünceci ünlü olan ustalıklı siyasal karikatürleriyle ülkesindeki siyasal karikatürcüler büyük ölçüde etkilemiştir.

Paris'te, önce Colarossi Akademisi'nde, sonra da Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda okudu. Öğrenciliği sırasında, Honoré Daumier'nin öncülüğünde gelişmiş büyük Fransız siyasal karikatür geleneğinden etkilendi. ABD'ye dönerek sosyalist eğilimli *The Masses*, *The Liberator* ve *Harper's Weekly* başta olmak üzere birçok gazete ve dergide karikatürler yayımladı. I. Dünya Savaşı yıllarında, savaşın yol açtığı acıları ve Alman hükümetinin savaşta sorumluluğunu sorgulayan güçlü karikatürleriyle ün kazandı.

1919-30 arasında New York kentindeki Sanat Öğrencileri Birliği'nde ve hem kurucularından olduğu, hem de 1936-47 arasında başında bulunduğu Colorado Springs Güzel Sanatlar Merkezi'nde ders vererek birçok önemli sanatçı yetiştirdi. Edgar Lee Masters'ın *Spoon River Anthology* (1941; Spoon River Antolojisi), Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* (1933) ve Melville'in *Moby Dick*'ini (1942) resimledi. Washington, D. C.'deki Adalet Bakanlığı'nın duvar resimleri de Robinson'un yapıtlarıdır.

Robinson, Edward G., asıl adı EMMANUEL GOLDENBERG (d. 12 Aralık 1893, Bükreş, Romanya - ö. 26 Ocak 1973, Los Angeles, ABD), güçlü, şert adam tiplerleriyle, özellikle de gangster rolleriyle ünlü ABD'li sinema oyuncusu.

On yaşındayken ailesiyle ABD'ye göç ederek New York kentine yerleşti. New York Üniversitesi'ne bağlı City College'da okurken oyuncu olmaya karar verdi. İlk kez 1915'te sahneye çıktığı Broadway'de 15 yıl boyunca çeşitli roller üstlendi. 1923'te, *The Bright Shawl* (Parlak Şal) adlı sessiz filmde küçük bir rol alarak sinemaya geçti. Ama ancak sesli sinemaya geçildikten sonra dik-

Edward G. Robinson
Türkan Gürkan Arıyıcı

katleri çekebildi ve *Little Caesar* (1930; Küçük Sezar) filmindeki Rico Bandello tiplmesiyle bir anda üne kavuştu. Bu filmdeki oyunuyla 1930'ların polisiye ve gangster filmlerindeki gangster tiplerine model oluşturdular. Sonraki yıllarda kendisine hep aynı tür roller verildiyse de, zamanla başarılı ve çok yönlü bir oyuncu oldu. Çok sayıdaki filmi arasında *Kid Galahad* (1937; Alın Yumruk), *Double Indemnity* (1944; Çifte Tazminat), *Key Largo* (1948; Ölüm Gemisi), *The Ten Commandments* (1956; On Emir), *A Hole in the Head* (1959; Miami Macerası), *The Cincinnati Kid* (1965; Kumarbazlar Kralı) ve *Soylent Green* (1973; Açlık) sayılabilir. 1956'da Broadway'e dönerek *Middle of the Night*'ta (Gecenin Yarısı) oynadı.

Ölümünden sonra, sinemaya katkılarından ötürü özel bir Oscar'la ödüllendirildi. Raymond Serra'nın yazdığı ve başrolünü oynadığı *Manny* (1979) adlı oyun Robinson'ın yaşamını konu alır.

Robinson, Edwin Arlington (d. 22 Aralık 1869, Head Tide, Maine - ö. 6 Nisan 1935, New York kenti, ABD), kendi kasabasına çok benzeyen Tilbury Town adlı küçük bir New England kasabasının halkını konu alan kısa, dramatik şiirleriyle ünlü ABD'li şair.

Ailesinin maddi durumu bozulunca Harvard Üniversitesi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak New York kentine gitti ve metro inşaatında puantör olarak çalışmaya başladı. *The Children of the Night*'tan (1897; Gecenin Çocukları) *The Man Against the Sky*'a (1916; Göğe Karşı İnsan) kadar en iyi yapıtlarını dramatik lirik şiir türünde verdi. Şiirleriyle Başkan Theodore Roosevelt'in dikkatini çekince New York'taki ABD Gümrük Dairesi'nde ağır çalışma gerekürmeye bir memuriyet atandı (1905) ve 1909'a değin bu görevde kaldı.

Kral Arthur efsanelerine dayanan açık ölçüyle yazdığı uzun ve öykülü şiirlerini *Merlin* (1917), *Lancelot* (1920) ve *Tristram* (1927) adlı kitaplarında topladı. Toplu yapıtlarını *Collected Poems* (Toplu Şiirler) adıyla 1921'de yayımladı. Sonraki kitaplarından *The Man Who Died Twice* (1924; İki Kez Ölen Adam) ve *Amaranth* (1934) büyük övgü topladı.

Robinson, Harriet Jane Hanson, eö HANSON (d. 8 Şubat 1825, Boston - ö. 22 Aralık 1911, Malden, Massachusetts, ABD), kadınlara oy hakkı verilmesini savunan ABD'li yazar.

Küçük yaşta bir iplik fabrikasında çalışmaya başladı. İşçi gazetesi *Lowell Offering*'de şiirleri ve düzyazıları yayımlandı. 1848'de *Lowell Courier*'in yayın yönetmeni ve Özgür Toprak hareketi yanlısı William Stevens Robinson'la (ö. 1876) evlendi. 1881'de Massachusetts Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Birliği'ni kurdu. 1889'da kendisine oy hakkı tanınması için ABD Kongresi'ne başvurdu. 1890'ların başında, aynı zamanda kurucusu olduğu Kadın Kulüpleri Genel Federasyonu'nun ilk yönetim kurulunda yer aldı. Yapıtları arasında *Massachusetts in the Woman Suffrage Movement* (1881; Kadınlara Oy Hakkı Hareketinde Massachusetts), dramatik şiir kitabı *The New Pandora* (1889; Yeni Pandora) ve fabrika anılarını yazdığı *Loom and Spindle* (1898; Tezgâh ve İğ) sayılabilir.

Robinson, Henry Peach (d. 1830, Ludlow, Shropshire - ö. 21 Şubat 1901, Tunbridge Wells, Kent, İngiltere), İngiliz fotoğraf sanatçısı. Gerek yaptığı fotomontajlar, gerekse yazdığı kuramsal yazılarla 19. yüzyılın ikinci yarısının en etkili fotoğrafçılarından biri olmuştur.

Gençliğinde resim yapıyordu; daha 21 yaşındayken yapıtlarından biri Kralliyet Akademisi'nde sergilenmişti. Giderek ilgisini fotoğrafçılığa yöneltti. 1857'de Leamington'da bir portre stüdyosu açtı. Ama kısa sürede ticari fotoğrafçılıktan sıkıldı ve o dönemde çok yaygın olan öykülü tür resimlerini örnek alarak "sanat fotoğrafları" hazırlamaya başladı. Bilinen ilk dönem yapıtları birçok ön taslağın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş birleşik fotoğraflardır (fotomontaj). Bazen doğal ortamları kullanan Robinson, çoğu kez de dış mekânları stüdyosunda canlandırıyor. Üstelik taşra insanını istediği ifadeyi verebilmede kaba ve yetersiz bulduğundan, yarattığı çok sayıda pastoral görünüme kostümlü oyuncular ya da sosyeten kadınlar kullanmıştı.

1858'de, beş ayrı negatiften ustaca elde ettiği bir fotoğrafını sergiledi. Yapıt genç bir kızın, çevresindeki aile üyelerinin kederli bakışları arasında sessizce can verişini canlandırıyor. Sonraki yapıtlarının çok beğenilmesi üzerine Robinson *Pictorial Effect in Photography* (1869; Fotoğrafta Resim Etkisi) adlı kitabını yayımladı. Kitap uzun yıllar fotoğraf tekniği ve estetiği alanında en önemli İngilizce kaynak olarak kaldı.

Robinson 1892'de, fotoğrafı bir sanat olarak kabul ettirmeyi amaçlayan ve dönemin saygın fotoğrafçıları bir araya getiren Linked Ring'in(*) kurucu üyeleri arasında yer aldı.

Robinson, James Harvey (d. 29 Haziran 1863, Bloomington, Illinois - ö. 16 Şubat 1936, New York kenti, ABD), ABD'li tarihçi. Sosyal bilimlerden yararlanarak, tarih biliminin ufku büyük ölçüde genişleten "yeni tarih" anlayışının kurucularındandır.

Harvard Üniversitesi'nden 1888'de mezun oldu. Strassburg ve Freiburg üniversitelerinde yaptığı doktora çalışmasını 1890'da tamamladı. 1891'de Pennsylvania Üniversitesi'nde Avrupa tarihi dersleri vermeye başladı. Dört yıl sonra Columbia Üniversitesi'ne geçti. Avrupa düşünce tarihi üzerine 1904'te vermeye başladığı dersin etkisiyle "yeni tarih" anlayışına yöneldi. Tarih araştırmalarında yönteme ve içengün modernleştirilmesine ilişkin kuramlarını *The New History* (1912; Yeni Tarih) adlı kitabında yayımladı. Öteki sosyal bilimlerden, özellikle antropoloji, sosyoloji ve psikolojiden yararlanılmasını önerdi. Geçmiş üzerine yapılan çalışmaların öncelikle bugünün açıklanmasına ve daha büyük bir gelişme ve ilerlemeye hizmet etmesi gerektiğine ilişkin görüşü büyük tepki gördü. Bununla birlikte tarih öğretiminde daha geniş bir bakış açısının gelişmesine önemli katkıda bulundu.

Columbia Üniversitesi'nden ayrıldıktan (1919) sonra New York'da Yeni Sosyal Araştırmalar Okulu'nun kuruluşunda önemli rol oynadı. En çok tutulan kitabı *The Mind in the Making*'de (1921; Zihnin Oluşumu) genelde eğitim kurumlarının, özeldir tarihçilerin toplumsal sorunlara daha ileri ve canlı bir bakışla yaklaşmalarını savundu. 1920'lerde *The Humanizing of Knowledge* (1923; Bilginin İnsancıllaştırılması), *The Ordeal of Civilization* (1926; Uygarlık Sınavı) ve *The Human Comedy* (1937; İnsanlık Komedisi) gibi yapıtlar yazmaya ve ders vermeye devam etti. 1929'da Amerikan Tarih Derneği başkanlığına seçildi. Ders kitapları arasında *An Introduction to the History of Western Europe* (1902; James T. Sharwell tarafından gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basımı 1946; Batı Avrupa Tarihine Giriş) ve Charles A. Beard'le birlikte kaleme aldığı *The Development of Modern Europe* (2 cilt, 1907-08; Modern Avrupa'nın Gelişimi) sayılabilir. Türkçede *Medeniyet* (1945) adlı bir yapıtı yayımlanmıştır.

Robinson, Joan (Violet), eö MAURICE (d. 31 Ekim 1903, Camberley, Surrey - ö. 5 Ağustos 1983, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere), İngiliz iktisatçı. Keynesçi iktisat kuramının geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

1925'te Cambridge Üniversitesi'nden iktisat diploması aldı. 1926'da iktisatçı Austin Robinson'la evlendi. 1931-71 arasında öğretim üyeliği yaptığı Cambridge'de 1965'te profesörlüğe getirildi. 1979'da King's College'da onursal öğretim üyeliği verilen ilk kadın oldu.

Sömürü kavramını ele alarak bölüşüm ve dağıtım ile ilgili çözümlemeler yaptığı *The Economics of Imperfect Competition* (1933; Eksik Rekabet İktisadı) adlı yapıtıyla ünlenen Robinson, 1930'larda Cambridge'de Keynes'in iktisat kuramını konu alan tartışmalara katıldı. Ayrıca iktisat kuramını konunun uzmanı olmayan kişilere tanıtmak amacıyla çeşitli kitap ve broşürler hazırladı. 1940'ların başında Keynes'in modelini Marksist öğelerle genişletmeye yönelerek *An Essay on Marxian Economics* (1942; Marksist İktisat Üzerine Bir Deneme) ve *Marx, Marshall, and Keynes* (1955; Marx, Marshall ve Keynes) adlı yapıtlarını yayımladı. Kapitalist olmayan ekonomik sistemlere yakınlık duyması, meslek yaşamı boyunca yoğun kuramsal tartışmalara girmesine neden oldu. Ülke dışına, özellikle de Çin'e birçok geziler yapan Robinson gözlemlerini ve çözümlemelerini *China: An Economic Perspective* (1958; Çin: Bir Ekonomik Yaklaşım), *The Cultural Revolution in China* (1969; Çin'de Kültür Devrimi) ve *Economic Management in China* (1975; Çin'de Ekonomik Yönetim) adlı yapıtlarında topladı. Öbür önemli yapıtları arasında *Introduction to the Theory of Employment* (1937; İşsizlik Teorisine Giriş, 1955), *The Accumulation of Capital* (1956; Sermaye Birikimi), *Economic Philosophy* (1963; İktisadi Felsefe, 1986) ve *Introduction to Modern Economics* (1973; Modern İktisada Giriş) sayılabilir. *Collective Economic Papers* (1951-79, 5 cilt; Toplu İktisat Yazıları) adlı yapıtı 1980'de yeniden basıldı.

Robinson, (Esmé Stuart) Lennox (d. 4 Ekim 1886, Douglas, Cork ili - ö. 14 Ekim 1958, Dublin, İrlanda), İrlandalı oyun yazarı, tiyatro yönetmeni ve yöneticisi. İrlanda rönesansının(*) son döneminin önde gelen adlarından.

Gençlik yıllarında Abbey Tiyatrosu topluluğunun Cork'ta sahnelediği oyunlardan etkilenecek İrlanda milliyetçi hareketine yakınlık duymaya başladı. Sonraki yıllarda oyunlarında sık sık ülkesinin sorunlarını işledi. İlk oyunu *The Clancy Name* 1908'de Dublin'de Abbey Tiyatrosu'nda sahnelendi. Robinson sonraki yıllarda da tiyatro tekniklerini kullanımı ve diyaloglarının canlılığıyla dikkati çeken oyunlar yazmayı sürdürdü. Bunların en önemlileri, ilk kez 1912'de sahnelenen *Patriots* (Yurtseverler), *The Whiteheaded Boy* (1916; Beyaz Başlı Çocuk) ve *The Lost Leader*'di (1918; Yitirilen Önder). Robinson 1910-14 ve 1919-23 arasında Abbey Tiyatrosu'nun yöneticiliğini yaptı. 1923'te yönetmenliğe başladı. Sonraki oyunları arasında *Drama at Inish* (1933), *Church Street* (1934; Kilise Sokağı) ve *Killycraggs in Twilight* (1937) yer alır. İrlandalı oyun yazarları arasında ilk sırada yer almasa da İrlanda tiyatrosuna büyük katkılarda bulunan Robinson'ın birkaç kitabının yanı sıra *The Golden Treasury of Irish Verse* (1925; İrlanda Şiirinin Altın Hazinesi) adlı bir antolojisi ve *Curtain Up* (1942; Perde!) adlı bir otobiyografisi vardır.

Robinson, Sir Robert (d. 13 Eylül 1886, Chesterfield yakınları, Derbyshire - ö. 8 Şubat 1975, Great Missenden, Buckinghamshire, Londra yakınları, İngiltere), al-kaloitler ve birki biyolojisine ilişkin çalışmalarından dolayı 1947 Nobel Kimya Ödülü'nü alan İngiliz kimyacı.

Victoria Üniversitesi'nde okudu. 1930'da Oxford Üniversitesi'ndeki Waynflete Kimya Kürsüsü'ne atandı ve 1955'te emekli olana değin bu görevini sürdürdü. Çok

sayıda organik bileşiğin yapısı ve bileşimi üzerinde ayrıntılı çalışmalar yaptı. Ayrıca organik moleküllerin yapılarına ilişkin niteliksel bir elektron kuramı geliştirdi. Bazı alkaloitlerin molekül yapılarını aydınlatarak sıtma ilaçlarının geliştirilmesine katkıda bulundu. Penisilinin bulunmasında önemli rol oynadı. 1939'da "sir" unvanı aldı.

Robinson, Sugar Ray, asıl adı WALKER SMITH (d. 3 Mayıs 1920, Detroit, Michigan - ö. 12 Nisan 1989, Culver City, California, ABD), ABD'li profesyonel boksör. Altı kez dünya şampiyonluğunu kazanmıştır. Birçok boks otoritesince döneminin en iyi dövüşçüsü olarak kabul edilir.

Toplam 89 amatör karşılaşmasında hiç yenilgi almadı. Önceleri kendi adıyla dövüşürken, ringe çıkmak için amatör lisansını kullandığı eski bir boksör olan Ray Robinson'un adını aldı. 1939'da tüy sıklette, 1940'ta hafif sıklette Altın Eldiven'i kazandı. Yenilgisiz 40 profesyonel karşılaşmanın ardından ilk kez Jake LaMotta'ya yenildi. Daha sonra LaMotta'yı beş kez yendi. 20 Aralık 1946'da Tommy Bell'i 15 raunt sonunda sayıyla yenerek dünya velter sıklet şampiyonu oldu. 14 Şubat 1951'de LaMotta'yı 13. rauntta nakavtla yenerek dünya orta sıklet şampiyonluğunu elde etti. Aynı yıl içinde İngiliz Randy Turpin'e yenilerek kaybettiği bu unvanı gene Turpin'den

Sugar Ray Robinson (sağda) Randy Turpin ile yaptığı bir karşılaşmada, 1951
AP/Wide World Photos

geri aldı. 1952'de Joey Maxim'le yaptığı yarı ağır sıklet maçını az farkla kaybetti ve birkaç ay sonra da boksı bıraktı.

1954'te ringlere döndükten sonra, 1955'te Carl (Bobo) Olson'u yenerek orta sıklet unvanını yeniden kazandı. 1957'de Gene Fullmer'a kaptırdığı unvanını geri aldıysa da aynı yıl Carmen Basilio'ya yenildi. 1958'de Basilio'yla yaptığı vahşi bir maçta orta sıklet şampiyonluğunu son kez kazandı. 22 Ocak 1960'ta Paul Pender'a yenilerek unvanını yitirdi. Ama 45 yaşına ulaştığı 1965 sonlarına değin boksı sürdürdü.

Robinson toplam 201 profesyonel karşılaşmasının 109'unu nakavtla kazanırken, çoğu 40 yaşını geçtikten sonra olmak üzere yalnızca 10 yenilgi aldı. Üstün yeteneği ve renkli kişiliğiyle bütün dünyada bokseverlerin kahramanı durumuna geldi. Boksı bıraktıktan sonra televizyonda ve filmlerde oynadı. 1967'de Boks Ünlüler Evi'ne seçildi. 1969'da bir gençlik vakfı kurdu.

Robinson, William (d. 5 Temmuz 1838 - ö. 17 Mayıs 1935), doğal bahçe düzenlemesinin önde gelen savunucularından İngiliz peyzaj mimarı.

İrlanda'da bahçıvanlık yaptı. Daha sonra Londra'da Regent's Park'taki Kraliyet Botanik Derneği'nin bahçesinde çalıştı. Burada oluşturduğu yabancı İngiliz çiçekleri koleksiyonunu *Wild Garden* (1870; Yabancı Bahçe) adlı yapıtında anlattı. Gerek bu, gerekse *Alpine Flowers for English Gardens* (1870; İngiliz Bahçeleri İçin Alp Çiçekleri) ve *The English Flower Garden* (1883; İngiliz Çiçek Bahçesi) adlı kitapları aslında dönemin biçimci bahçe düzenleme anlayışına, uzak ülkelere özgü öğelerin kullanılmasına ve her türlü yapay uygulamaya karşı saldırı niteliği taşıyordu. Robinson'ın felsefesinin çıkış noktasını, doğal ortamda yetişen bitki oluşturuyordu. Bahçe düzenlenmesinde ağırlığın sanatçılardan çok teknik elemanlara verilmesini savunan Robinson'ın modern romantik bahçelerin gelişmesinde büyük etkisi olmuştur.

Robinson, William Heath (d. 31 Mayıs 1872 - ö. 13 Eylül 1944, Londra), İngiliz karikatürcü, kitap ressamı ve sahne tasarımcısı. Özellikle düğün ürününü makineleri işlediği karikatürleriyle ünlüdür.

1887'de Islington Güzel Sanatlar Okulu'na gitti, daha sonra kısa bir süre Londra'daki Kraliyet Akademisi'ne devam etti. *Don Quijote*, *Binbirgece Masalları* gibi kitapları ve Edgar Allan Poe'nun şiirlerinin bir baskısını resimledi. Reklam işleri de yaptı, ama asıl ününü mizahi çizimleriyle kazandı. Bunlar önce *The Sketch*, sonra da *The Bystander*, *The Strand Magazine*, *The Illustrated London News* gibi yayınlarda yer aldı. Robinson'ın ünü I. Dünya Savaşı'ndan önce bütün dünyaya yayılmıştı. Makineleri alaya alan ilginç çizimleri, kullanışsız ve karmaşık makineler "Heath Robinson düzeneği" denmesine yol açtı. Çizimlerini *Absurdities* (1934; Anlamsızlıklar) adlı yapıtında toplayan Robinson'ın *My Line of Work* (1938; Çalışma Çizgim) adlı bir de otobiyografisi vardır.

robinsonad, ıssız bir adaya çıkan kazazedelerin yaşama mücadelelerini konu alan, *Robinson Crusoe* tarzında yazılmış romanlara verilen ad. Bu tür romanların en ünlülerinden olan J. R. Wyss'in *Der schweizerische Robinson*'da (1812; İsviçreli Robinson, 1946), bir din adamı, karısı ve dört oğlu, bindikleri gemi batınca ıssız bir adaya çıkarlar ve burada kendilerine mutlu bir yaşam kurarlar. Jules Verne de kazazedelerini *L'île mystérieuse*'e (1874; Esrarlı Ada, 1939) bir kibrit, bir buğday tanesi, madeni bir köpek tasması ve iki saatle çıkarır. Yeni bir yaşama bunlarla başlayan kazazedeler adada zamanla büyük bir sanayi oluştururlar. 20. yüzyılda bilimkurgunun(*) gelişmesiyle uzay robinsonadları da ortaya çıkmıştır.

Roblès, Emmanuel (d. 4 Mayıs 1914, Oran, Cezayir), Cezayir asıllı Fransız romancı ve oyun yazarı. Avrupa ve Kuzey Afrika'da tanık olduğu savaş ve siyasal mücadeleleri konu alan yapıtlar vermiştir. Yapıtlarının çoğunda, zulmedenlere inatla karşı koyan kahramanlara yer verir.

İspanyol kökenli bir anne ve babanın oğlu olan Roblès Cezayir'de Öğretmen Okulu'nu bitirdi. II. Dünya Savaşı sırasında Akdeniz Yüksek Müttefik Başkomutanlığı hesabına İspanyolca çevirmenlik ve savaş muhabirliği görevlerinde bulundu. Liberal eğilimli *Alger-Républicain* gazetesinde Albert Camus ile birlikte muhabirlik etti.

Kuruluşuna katıldığı *Espoir-Algérie* gazetesine yazılar yazdı. Cezayir kurtuluş savaşı şiddetlenince Paris'e gitmek zorunda kaldı. Orada kendini Afrikalı yeni yazarlar bularak onların yapıtlarını yayımlamaya verdi.

Roblès, ilk romanı *L'Action*'ı (Eylem) 1938'de yayımladı. II. Dünya Savaşı sırasında Cezayirli işçilerin sürülüp öldürülmesinden sorumlu faşistlerden tek başına öç alan genç bir Arap işçisini anlattığı dördüncü romanı *Les Hauteurs de la ville*'le (1948; Şehrin Yükseklikleri, 1948, 1966) Fémina ve Populiste ödüllerini aldı. Aşkla iş arasında kalmış bir adamı konu aldığı *Cela s'appelle l'aurore* (1952; Aşkın Şafağı, 1966/*Buna Şafak Diyorlar*, 1974) adlı romanıyla uluslararası ün kazandı. *Le Vésuve* (1961) ve *Un Printemps d'Italie* (1970; İtalyan Baharı, 1973) savaş döneminde İtalya'da geçen aşk öyküleriydi. *Venise en hiver* (1981; Kışın Venedik) siyasal terörizmi arka plan olarak almıştı.

En ünlü oyunu *Montserrat*'da (*Bir Umud İçin*, 1953) Simón Bolívar'ın gizlendiği yeri söylemektense, Venezuela'nın kurtuluşu uğruna ölmeyi yeğleyen genç bir İspanyol subayın öyküsünü canlandırdı.

Öteki oyunları arasında, İspanya İç Savaşı'nı konu alan *La Vérité est morte* (1952; Gerçek Öldü), *Plaidoyer pour un rebelle* (1965; Bir İsyanının Savunması) yer alır.

robot, belirli insan etkinliklerini üstlenen otomatik makinelerin ortak adı. Görünümünün insana benzemesi ya da işlevlerini insana benzer bir tarzda yerine getirmesi zorunlu değildir. Robot adı, "zorunlu emek" anlamındaki Çekçe *robota* sözcüğünden gelir. Terimi, modern anlamda ilk olarak Çekoslovak yazar Karel Čapek, 1920'de yayımladığı *R. U. R. (R. U. R. Alemşümül Sun'i Adamlar Fabrikası, 1927)* adlı oyununda kullandı; Čapek bu yapıtında, her türlü insani zihinsel ve fiziksel işlevi yerine getiren robot adlı mekanik işçilere bağimli hale gelen bir toplumu betimliyordu.

Modern robotlar, iki ayrı gelişme çizgisinin sonucunda ortaya çıktılar; bunlardan biri, özellikle mekanik oyuncak yapımı alanında uygulanan otomasyon(*), öbürü ise sanayi makineleri üretimi alanında gerçekleştirilen buluşlar ve yeniliklerdi.

Günümüzdeki sanayi robotlarının ilk atası, belki de, kum saatinin sifon ilkesine dayalı olarak geliştirilmiş bir türü olan su saatiydi. Eski Yunanlı fizikçi ve mucit İskenderiyeli Ktesibios, İÖ y. 250'de bu tür bir saat yapmıştı. Ortaçağda ağırlıklı hareketlendirilen sarkaçlı saatler ortaya çıktı. 18. yüzyılda ise zembereklı saatler yapılmaya başladı, bu arada dokuma sanayisinde ilk otomatik makine türleri kullanıma girdi.

Sanayi Devrimi, enerji üretimi alanında da ilk robot türlerinin kullanılmasına yol açtı. Buhar makineleri, döner ağırlıklarla hareket ettirilen ve yük altında yavaşladığında makineye daha fazla buhar gitmesini, yükü azaldığında da daha az buhar beslenmesini sağlayan regülatör(*) aygıtlarıyla donatıldı. 19. yüzyılda içten yanmalı motorun geliştirilmesi, piston hareketi ve çevrim yineleme alanında büyük bir adımın atılmasını sağladı. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında, güçlü sanayi makineleri geliştirildi. Bunlarda önceleri, hem iş parçasını hem de makineyi denetlemek için işçiye gereksinim vardı, daha sonraları makine için bu zorunluluk ortadan kalktı. Bunu, çevrim yinelemeli makineler (otomatik çamaşır makineleri), özölçümlü ve ayarlanabilir makineler (dokuma renk harmanlama donanımları) ve bir ölçüde özprogramlamalı makineler (otomatik asansör) izledi.

Günümüzde kullanılan gelişkin robotların ilk örnekleri ise, sayısal denetim kavramının ortaya atılması ve böylece programlanabilir sanayi makinelerinin geliştirilmesiyle ortaya çıktı. İlk sanayi robotu 1961'de çalışmaya başladı. ABD'li mucit George C. Devol ve işadamı F. Engelberger'in katkılarıyla gerçekleştirilen bu robot, dökümü yapılmış parçaların kalıptan çıkarılması işleminde kullanılıyordu. Engelberger ve Devol daha sonra, Danbury'de (Connecticut) robot üretmek amacıyla kurulan ilk şirket olan Unimation Inc.'i kurdular. 1960'ların ikinci yarısından sonra mikroelektronik ve bilgisayar teknolojisi içinde görülen önemli gelişmeler, daha hızlı çalışabilen ve daha karmaşık robotların yapılabilmesini olanaklı kıldı. Örneğin otomobil sanayisinde, montaj hatlarının bir ölçüde otomatikleşmesini sağlayan bilgisayar denetimli robotlar kullanılmaya başladı. Genellikle tek kollu olan bu robotlar, insan el ve kolunun hareketini taklit ederek, parça tutup taşıma, kaynak ya da lehim yapma, perçinleme, cıvata ve somunu yerine takıp sıkma, lastikleri janta takma ve boya püskürtme gibi işlemleri yapabilmektedir. Üretim teknolojisinin hızla gelişmesi ve yalnızca bir koldan oluşan robotların üretimde yetersiz kalması üzerine, insan gözünden esinlenerek, robotlara algılayıcılar ve elektronik sayısal kameralar eklendi. Böylece daha karmaşık işlemleri yapabilmeleri sağlanan robotların kullanım alanları da genişledi. Otomobil, uçak, gemi ile dişli çark ve benzeri gibi duyarlı makine parçalarının üretimi ve dokumacılık gibi sanayi dallarındaki kalite kontrol işlemlerinde robotlar göreve başladı. Uzun robotları Ay'ın yapısına ilişkin veriler elde ettiler, zor koşullar altında, maden cevherleri ve örnekler toplama gibi çalışmalar yaptılar. Günümüzde de uzay sondalarında çeşitli ölçümlerin yapılması, fotoğrafların çekilmesi ve bunların Yer'e gönderilmesi işlemleri robotlarca gerçekleştirilmektedir. Robotların en çok kullanıldığı alanlardan biri de elektronik sanayisidir. Özellikle çok küçük tümesik (entegre) devrelerin ve mikroçiplerin üretimi artık robotlarca gerçekleştirilmektedir. Nükleer santrallerin radyasyon tehlikesi bulunan bölümlerinde ve özellikle uranyum gibi minerallerin çıkarıldığı maden ocaklarında insanların yerini robotlar almaya başlamıştır.

Son yıllarda, dış görünümü tümüyle insana benzeyen, insanı yalnızca fiziksel görünümü ve hareketleriyle değil aynı zamanda zihinsel olarak da taklit edebilen gelişkin robotlar (androit) üzerinde yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Japon ve ABD'li bazı bilim adamları, robotların, pek çok bilimkurgu filmde olduğu gibi, yakın bir gelecekte evlere de girebileceğini ileri sürmektedirler. Türkiye'de başta otomotiv sanayisi olmak üzere pek çok sanayi dalında robotlardan yararlanılmaktadır. Ayrıca İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Makine Fakültesi bünyesindeki robotik yüksek lisans programında çeşitli robot kuramları üzerinde çalışmalar yapılmaktadır.

Robotpatent (Almancada "Zorunlu Emek Beratı"), Avusturya İmparatorluğu'nda, köylülerin bağlı oldukları feodal toprak sahipleri için zorunlu çalışmasını düzenleyen yasa. Bu tür düzenlemeler imparatorluğun kuruluşundan kısa bir süre sonra başladı. Örneğin Macaristan'da 1514'teki başarısız köylü ayaklanması'nın ardından çıkarılan ceza niteliğindeki bir beratla, köylülere hayvanlarıyla birlikte yılda 52 gün toprak sahipleri için çalışma zorunluluğu getirildi. İmparatorluğun öbür bölgelerinde koşullar aynı ölçüde ağır değildi; Tirol gibi yörelerde zorunlu çalışmaya çok az rastlanıyordu.

İmparatoriçe Maria Theresia 1771-78 arasında köylülerin zorunlu çalışmasını düzenleyen ve sınırlayan bir dizi berat çıkardı. Ama Macar soylularının karşı çıkması nedeniyle, bu düzenlemeler yalnızca Almanya ve Bohemya'da uygulanabildi. Maria Theresia'nın bu girişiminin temelinde, köylüleri kendilerini ve ailelerini geçindirebilecek bir düzeye getirme ve barış ya da savaş zamanında devletin genel giderlerini karşılayabilmelerini sağlama düşüncesi yatıyordu. Soylular ayrıcalıklarının sınırlanmasına tepki gösterirken, köylüler de yürürlükteki uygulamadan çok, toprak sahiplerinin kendilerine kötü davranmasına karşı çıktılar. Sonuçta söz konusu beratlar yasadışı uygulamalara, hakların kötüye kullanılmasına ve gasplara son vermekle birlikte var olan uygulamada köklü bir değişiklik getirmedi. II. Joseph'in 1789'da kaldırdığı zorunlu çalışma, daha sonra II. Leopold tarafından yeniden uygulamaya kondu. Sistem bütün imparatorlukta ancak 1848'de yürürlükten kaldırıldı.

Robson, Dame Flore (McKenzie) (d. 28 Mart 1902, South Shields, Durham - ö. 7 Temmuz 1984, Brighton, East Sussex, İngiltere), kusursuz yorumlarıyla ünlü İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu.

Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Londra'daki Kraliyet Tiyatro Akademisi'nde (RADA) okudu. Profesyonel olarak ilk kez 1921'de, Londra'daki Shaftesbury Tiyatrosu'nda sahneye çıktı. 1924'e değin çeşitli repertuar topluluklarında oynadıktan sonra, sahne yaşamında umduğu gelişmeyi sağlayamadığını düşünerek tiyatroyu bıraktı. Bir gıda işleme fabrikasında çalışmaya başladı. Bir süre sonra buradaki işçilerle amatör bir tiyatro topluluğu kurdu.

1929'da yeniden sahneye döndü. 1931'de Eugene O'Neill'in *Desire Under the Elms* iyle (1925; *Karaağaçlar Altında*, 1945) James Bridie'nin *The Anatomist*'inde (Anatomi Bilgini) büyük övgü topladı. Kısa sürede, oynadığı değişik rollerle ün kazandı. 1933'te sinema oyunculuğuna başladı. *Wuthering Heights* (1939; *Ölmeyen Aşk/Rüzgârlı Bayır*), *Malta Story* (1953; *Malta Hikâyesi*), *55 Days at Peking* (1963; *Pekin'de Elli Beş Gün*), *Alice's Adventures in Wonderland* (1972; *Alice Harikalar Diyarında*) gibi filmlerde rol aldı. 1974'te bir televizyon dizisinde oynamaya başladı. Yüzden fazla oyunda ve 60 filmde rol alan Robson'a 1952'de C. B. E. (Commander of the British Empire), 1960'ta da D. B. E. (Dame Commander of the British Empire) unvanları verildi.

Robson Dağı, Kanada'da, İngiliz Kolumbiyası'nın doğu kesiminde doruk. Jasper'in (Alta) 80 km batı-kuzeybatısında yer alır. Kanada Kayalık Dağlarının en yüksek tepesidir (3.954 m). Yatay şeyl katmanlarından oluşan dağın adının Hudson Körfezi Kumpanyası görevlilerinden Colin Robson'dan (1793-1842) geldiği sanılır. Dağın doruğuna ilk kez 1913'te A. H. MacCarthy, W. W. Foster ve Conrad Kain tırmanmayı başardı. Kanada Ulusal Demiryolu'nun ana hattı dağı çevreleyen Robson Dağı Eyalet Parkı'nın içinden geçer.

Roca Burnu, Portekizce CABO DA ROCA, FOCINHO DA ROSA olarak da bilinir, Portekiz'de, Lizbon ilinde, Lizbon kentinin 40 km batı-kuzeybatısında, Atlas Okyanusuna uzanan burun. Kara Avrupa'sının en batı noktasıdır. Roma döneminde Promontorium Magnum (Büyük Burun) olarak anılırdı. 144 m yükseklikte, granit oluşumlu dar ve sarp bir burun olan Roca Burnu, Sintra Dağlarının (*serra*) batı ucunu oluşturur.

Rocard, Michel (Louis Leon) (d. 23 Ağustos 1930, Courbevoie, Fransa), Fransız devlet ve siyaset adamı. 1988-91 arasında Fransa başbakanıydı.

Ulusal Kamu Yönetimi Okulu'nu bitiren Rocard 1958'de maliye müfettişi oldu, daha sonra maliyede yüksek görevlerde bulundu. Sosyalist politikayı erken benimsemiş, siyasal eylemlere katıldı. 1967'de Birleşik Sosyalist Parti'nin başkanı oldu. 1969 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde başarısızlığa uğradı. 1969-73 ve 1978-81 arasında milletvekiliği yaptı.

1974'te partisinin üyelerinin çoğuyla birlikte, François Mitterrand'ın başkanı olduğu Sosyalist Parti'ye geçti. Mitterrand 1981'de Fransa cumhurbaşkanı seçilince, planlama ve bölgesel kalkınma (1981-83), sonra da tarım (1983-85) bakanlıklarına atandı. Tarım bakanlığında çok başarılı oldu. Mitterrand Mayıs 1988'de yeniden seçildiği zaman Rocard'ı başbakanlığa getirdi. Rocard'ın kurduğu hükümet, Sosyalistlerin Haziran 1988'deki parlamento seçimlerini yitirmesi üzerine azınlıkta kaldı. Rocard ekonomideki uzmanlığı ve izlediği pragmatik politikayla başbakan olarak dikkati çekmişti. Mitterrand Mayıs 1991'de Rocard'ın yerine Fransa'nın ilk kadın başbakanı olan Edith Cresson'u getirdi.

Rocha, Uruguay'ın güneydoğu kesiminde kent. Kıyıda ki alçak düzlüklerde yer alır. Yörenin en önemli ticaret ve imalat merkezidir. Yün ve post en önemli ticaret ürünleridir. Montevideo'dan gelen kara ve demir yolları Rocha'yı aşarak kentin limanı olan La Paloma'ya varır. Nüfus (1985) 24.015.

Rocha, Glauber (d. 14 Mart 1938, Victoria da Conquista, Bahia - ö. 23 Ağustos 1981, Rio de Janeiro, Brezilya), Brezilyalı sinema yönetmeni. 1960'larda dünya sinemasında alay yaratan Yeni Sinema (*Cinema Novo*) akımının öncülerinden biridir.

Hukuk öğrenimini yarıda bırakarak sinema eleştirileri yazmaya başladı. *O Patio* (1959) adlı öncü bir denemeden sonra Bahia üzerine gerçekleştirdiği bir belgeselden sonra 1961'de 23 yaşındayken, uzun ve konulu ilk filmi *Barravento*'yu yönetti. Bunu izleyen *Deus e o diabo na terra do sol* (1964; Tanrı ve Şeytan Güneş Ülkesinde), *Terre em transe* (1967; Coşan Toprak), *Antonio das Mortes* (1969) gibi filmleriyle, Ruy Guerra, Nelson Pereira Dos Santos ve Carlos Diegues gibi sinemacılarla birlikte Güney Amerika'nın katı toplumsal sorunlarına doğrudan eğilen köktenci bir sinema akımının doğmasına öncülük etti. Daha sonra çalışmalarını başka ülkelerde sürdürmek zorunda kalan Rocha, *Cabezas Cortadas*'tan (1970; Kesik Kafalar) sonra 1974'te Küba'da Brezilya tarihini ele alan bir film yapmaya girişti. 1975'te İtalya'da *Claro*'yu çektikten sonra 1977'de ülkesine döndü. Üç yıllık bir çalışmayla *A Idade da Terra* (1981; Toprakın Yaşı) adlı son filmini tamamladı. 1980 Venedik Film Şenliği'nde ülkesindeki demokratik olmayan hükümetle uzlaşmakla suçlandı.

Rocha, sinema üzerine yazdığı çok sayıda ki makalesinden "Una Estetica de Famer" de (Şiddetin Estetiği) sinemada şiddet öğesinin kullanımı konusundaki görüşlerini belirtmiş, *Revisao Critica do Cinema Brasileiro* (1963; Brezilya Sinemasının Eleştirisi) adlı kitabında da Brezilya sinemasının tarihini ele almıştır.

Roche, (Eamonn) Kevin (d. 14 Haziran 1922, Dublin, İrlanda), İrlanda asıllı ABD'li mimar. Ortağı John Gerard Dinkeloo'yla (1918-81) birlikte gerçekleştirdiği, gerek üslup, gerek konstrüksiyon ve malzeme açısından alışılmışın dışına çıkan değişik yapılarıyla tanınmıştır.

1945'te İrlanda Ulusal Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nü bitirdi. Kısa bir süre Londra ve Dublin'de çalıştıktan sonra 1948'de ABD'ye gitti ve Chicago'daki Illinois Teknoloji Enstitüsü'nde lisansüstü öğrenime başladı. 1949'da Birleşmiş Milletler Merkezi Planlama Bürosu'na girdi. Bir yıl sonra Eero Saarinen ve ortaklarının mimarlık bürosuna katıldı. 1966'da aynı büroda tanıştığı Dinkeloo'yla birlikte ayrı bir ortaklık kurdu. New York kentindeki Ford Vakfı Binası, cam yüzeylerle çevrili dev bir iç avlu biçimindeki giriş holüyle dikkati çeker. Dinkeloo'yla birlikte tasarladıkları College Yaşam Sigortası Genel Merkezi (Indianapolis) üç kesik piramit kütlede oluşur. Piramitlerin cam kaplı cephele çevredeki görüntüyü olduğu gibi yansıtır.

roche moutonnée bak. hörgüçlü kayac

Roche sınırı, astronomide bir uydunun, çevresinde dolandığı ana cisme gelgit kuvvetlerinin etkisiyle parçalanmadan yaklaşabileceği minimum uzaklık. Sınır, $R=2,45 \lambda r$ formülüyle hesaplanır; burada R uydunun yörünge çapı, r ana cismin çapı, λ ise iki cismin yoğunluk oranlarına bağlı bir katsayıdır. Her iki cisim de (uydu ve ana cisim) benzer yapıda ise $\lambda=1$ olur ve Roche sınırı ana cismin çapının 2,45 katına karşılık gelir. Örneğin Satürn'ün halkaları gezegenin Roche sınırı içindedir ve bunların parçalanmış bir uydunun kalıntıları olduğu sanılmaktadır. Bu sınırı ilk olarak 1849'da Fransız astronom Édouard Roche (1820-83) hesaplamıştır. Yapay uydular, önemli gelgit gerilmeleri yaratmayacak derecede küçüktür.

Roche-sur-Yon, La, Fransa'nın batısında, Pays de la Loire planlama bölgesinde (*région de programme*), Vendée ilinin (*département*) merkezi kent. Nantes'ın güneyinde yer alır. Napoléon 1804'te ilin orta kesiminde, La Roche-sur-Yon'un bulunduğu yerde yönetsel ve askeri bir merkez kurdu. Geniş sokaklar, köşeler, ahırlar ve büyük bir tören alanı inşa edildi. Kent günümüzde tarımsal bir merkezdir. Geleneksel yerel sanayi etkinlikleri arasında sepicilikle çivi ve iğne üretimi sayılabilir. Elektrikli ev aletleri üretimi de önemlidir. Nüfus (1990) 48.518.

Rochefort, Fransa'nın batısında, Poitou-Charentes planlama bölgesinde (*région de programme*), Charente-Maritime ilinde (*département*) kent ve ticari liman. Charente Irmağının sağ yakasında, denizden 16 km içeride yer alır. Kentte doğan Fransız romancı Pierre Loti'nin (1850-1923) adını taşıyan cadde, ortasında 18. yüzyıldan kalma bir çeşmenin bulunduğu Colbert Meydanı'nın yakınındadır.

Rochefort adını, Norman saldırılarına karşı Charente Irmağının kıyısında inşa edilmiş bir şatodan alır. 11. yüzyılda şatonun çevresinde küçük bir kasaba gelişti. Bugünkü kent XIV. Louis'nin maliye basmufettiği Jean-Baptiste Colbert'in 17. yüzyılda burada bir askeri liman ve silah deposu yaptırmasından sonra kuruldu. Sonradan çevresi surlarla çevrildi.

Rochefort ıki mekanik ve teknik uzmanlık okulunun bulunduğu önemli bir hava üssüdür. Ekonomi kömür ve kereste üretimiyle

mandıracılığa dayanır. Ayrıca ahşap eşya ve kauçuk bot da üretilir. Kentteki kaplıcalarda romatizma, deri ve dolaşım hastalıkları olanlar tedavi görür. Nüfus (1990) 26.949.

Rochefort, Victor-Henri, ROCHEFORT-LUCAY MARKISI (d. 31 Ocak 1830, Paris - ö. 30 Haziran 1913, Aix-les-Bains, Fransa), İkinci İmparatorluk ve Üçüncü Cumhuriyet dönemlerinde önce aşırı solu, sonra aşırı sağ destekleyen Fransız gazeteci.

Gazeteciliğe 1868'de kurulan haftalık *La Lanterne* gazetesinde başladı. Gazete III. Napoléon'a muhalefeti nedeniyle kısa süre sonra kapatıldı. 1869'da Paris'ten *Corps Législatif* olarak bilinen iki meclisli yasama organına seçilen Rochefort, ertesi yıl imparatorluk yönetiminin yıkılması üzerine kurulan Ulusal Savunma Hükümeti'nde görev aldı. 1871 Paris Komünü'nü(*) açıkça desteklediği için hapis cezasına çarptırıldı.

1873'te Yeni Kaledonya'ya sürgüne gönderildiyse de dört ay sonra hapisten kaçtı. 1880'de çıkan genel aflla Fransa'ya döndükten sonra, *L'Intransigeant* gazetesinde Radikalleri ve Sosyalistleri destekleyen bir kampanya başlattı. İlmli Cumhuriyetçilere tepkisi nedeniyle 1889'da, Paris Komünü'nün bastırılmasında önemli rol oynayan generi General Georges Boulanger'yi(*) desteklemeye başladı. Boulanger 'hareketi'nin çökmesinden sonra (1891) bir ara yeniden Sosyalistleri destekledi. Dreyfus Olayı sırasında ise sağcılara yanaştı. Yaşamının son yıllarında tutucu ve milliyetçi gazetelerde yazdı.

Rochelle, La, Fransa'nın batısında, Poitou-Charentes planlama bölgesinde (*région de programme*), Charente-Maritime ilinin (*département*) merkezi kent ve liman. Atlas Okyanusu kıyısında Ré Adasının karşısına düşen bir koyda yer alır. 1946'dan sonra özellikle batıya doğru büyüyen kentin eski ticari limanı, modernleştirilerek Fransa'nın önde gelen balıkçılık limanlarından biri durumuna getirilmiştir. Akaryakıt, nitrat ve fosfat ithalatı yapılan limanların varlığı, kentte sanayi ve ticaretin gelişmesinde etkili olmuştur. Günümüzde rafineri ve tersanelerin yanı sıra uçak, metal işleme ve oto-

La Rochelle'de limandan bir görünüm: (solda) Saint-Nicolas ve (sağda) La Chaîne kuleleri
An Resource-EB Inc

mobil montaj fabrikalarına sahip olan kentte, konserve balık, kereste, demiryolu rayları ve kimyasal madde üreten tesisler de vardır.

Eski limanın girişinde 14. yüzyıldan kalma iki büyük kule vardır. 15. yüzyılda limanda yuvarlak bir fener kulesi de inşa edilmiştir. İlgi çekici öteki yapılar arasında gotik üsluptaki Büyük Saat Kapısı (Porte de

la Grosse-Horloge), Rönesans üslubundaki Belediye Binası ve 18. yüzyıldan kalma Borsa Binası sayılabilir. 16. ve 17. yüzyıllardan kalma, kemerler üzerine yapılmış evlerin çoğu heykellerle bezenmiştir.

La Rochelle 12. yüzyılda yakınlardaki Châtelaillon kentinin Akitanya dükleri tarafından yıkılmasından sonra gelişmeye başladı. Yüz Yıl Savaşları'nda (1337-1453) birkaç kez el değiştirdikten sonra 1372'de Fransızlara geçti. Aziz Bartolomeus Yortusu Kiyımı'ndan (1572) sağ kalan Huguenot'ların (Fransız Protestanları) çoğu La Rochelle'e sığındı. XIII. Louis döneminde (1610-43) kent Ré Adasını ele geçiren İngilizlerin yanında yer aldı. Başbakan Richelieu İngilizlerden yardım gelmesini önlemek için kenti kuşattı. On beş aylık kuşatma sırasında açlık nedeniyle nüfusunun dörtte üçünü yitiren kent, sonunda teslim oldu. Zamanla eski zenginliğine yeniden kavuştuysa da, Fransız Protestanlarına Nantes Fermanı'yla tanınmış olan dinsel ve medeni özgürlüklerin 1685'te geri alınmasından ardından kitlesel göçler başladı. 18. yüzyılda Fransa'nın Kanada'yı yitirmesiyle La Rochelle'in ticaret hacmi daha da daraldı. II. Dünya Savaşı sırasında Almanların kıyıda bir denizaltı üssü kurmaları kentin Müttefik uçakları tarafından sürekli bombalanmasına yol açtı. Nüfus (1990) 73.744.

Rochelle tuzu, sodyum potasyum tetratetrahidrat ($\text{KNaC}_4\text{H}_4\text{O}_6 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$) yapısında, güçlü piezoelektrik etkiye (basınç, bükülme ya da burulma gibi mekanik biçim değişiklikleri sonucunda malzemelerin yüzeyinde elektrik yükü oluşması) sahip kristalin katı. Bu özelliği nedeniyle, duyarlı akustik ve titreşimli aygıtlarda kullanılır. Öteki piezoelektrik malzemeler gibi Rochelle tuzu da elektrik alanları içinde gerinime uğrar. Yüksekçe sıcaklıklarda (55°C) ıyırır. Neme karşı koruma gerektirir. Piezoelektrik biçim değişikliği, uygulanan elektrik alanıyla doğru orantılıdır ve uygulanan alanın kutupsallığına bağlı olarak tersinir. Bu özelliklerinden sesötesi üreteçler, mikrofonlar ve pikaplar gibi transdüktörlerde ve elektromekanik rezonatörlerde yararlanılır. Ayrıca bak. tartarik asit.

Rochester, ABD'de, Minnesota eyaletinin güneydoğusundaki, Olmsted ilinin (*county*) merkezi kent. Zumbro Irmağının üç kolunun birleştiği noktada, Minneapolis'in 121 km güneyinde yer alır. Başlangıçta yük trenlerinin konaklama yeri olan ve 1854'te yerleşime açılan Rochester, adını New York eyaletindeki Rochester kentinden alır. Kent 1889'da William Worrall Mayo ve oğullarının Mayo Tıp Merkezi'ni kurmasından sonra hızla gelişmeye başladı. Rochester Community College 1915'te kuruldu. Kent ekonomisi elektronik eşya ve iş aletleri üretimine ve gıda sanayisine dayanır. Minnesota Kitabı Mukaddes Yüksekokulu (1913) 1970'lerin başında Minneapolis'ten Rochester'a taşınmıştır. Nüfus (1990) kent, 70.745; metropoliten alan, 106.470.

Rochester, ABD'de, New Hampshire eyaletinin güneydoğusunda, Strafford ilinde (*county*) kent. Dover'in hemen kuzeybatısında, Cocheco ve Salmon Falls ırmaklarının kıyısında yer alır. Adını Rochester kontu Lawrence Hyde'dan alan kentte yerleşim 1728'de başladı. 1891'de tüzel kimlik kazanan Rochester, günümüzde Gonig ve East Rochester'ı da kapsar. Yangınların bölgedeki ormanları tahrip etmesinden (1761-62) sonra yöre halkı çiftçiliğe geçti. 1840'ların sonunda demiryollarının bölgeye ulaşması sanayileşmeyi hızlandırdı. Günümüzde sanayi ürünleri arasında kontrplak,

kâğıt ürünleri, ayakkabı, kumaş ve metal eşya sayılabilir. Rochester Tarım Fuarı 1875'ten bu yana her yıl düzenlenir. Kütüphane hayvanlığı, süt ineği ve at besiciliği başlıca ekonomik etkinliklerdir. Rochester'in 37 km kuzeyindeki Moose Dağında kayak tesisleri vardır. Nüfus (1990) kent, 26.630; Portsmouth-Dover-Rochester metropoliten alanı, 223.578.

Rochester, ABD'de, New York eyaletinin kuzeybatısındaki Monroe ilinin (county) merkezi (1821) sanayi ve liman kentü. Buffalo kentünün 114 km kuzeydoğusunda, Genesee Irmağının Ontario Gölüne döküldüğü noktada, St. Lawrence Suyolunun üzerinde yer alır. Irondequoit, Greece ve Brighton kentlerinin yanı sıra, ağırlıklı olarak konut alanları olan Gates, Chili, Pittsford, Perinton, Henrietta, Penfield ve Webster gibi küçük kentleri de kapsayan bir metropoliten alanın merkezidir. 1789'da Genesee Irmağı çavlanları çevresinde kurulan yerleşme 1817'de Rochesterville adıyla tüzel kimlik kazandı. Adı 1822'de Rochester olarak kısaltıldı. Su kaynaklarının bolluğu, Erie Kanalı'nın açılması (1825) ve demiryolu bağlantısının kurulması (1839) Rochester'ı 1840'larda Genesee Vadisindeki buğday üretimine dayanan gelişkin bir sanayisine sahip, hızla büyüyen bir kent durumuna getirdi. Un fabrikalarının buda-ki Minnesota'ya taşınmasından sonra kentte fidancılığa geçildi. 1890'ların başında fotoğraf, optik ve hassas ölçüm aletleri üretimi başladı. Günümüzde fotokopi ve iş makineleri, termometreler, dişilik aletleri ve elektrik donanımı üretimi kent ekonomisinde önemli yer tutar. Rochester, aynı zamanda çevredeki sebze ve meyve üretim bölgesinin işleme, dağıtım ve yükleme merkezidir. Rochester limanı 1931'de Büyük Göller ve okyanus taşımacılığına hizmet vermek üzere genişletilmiştir.

Rochester'daki başlıca yükseköğretim kurumları Eastman Müzik Okulu'nu da kapsayan Rochester Üniversitesi (1850), Rochester Teknoloji Enstitüsü (1829) ve Roberts Wesleyan (1866), Nazareth (1924), St. John Fisher (1952) ve Monroe Community (1961) yüksekokullardır. Kültürel kurumlar arasında senfoni orkestrası, sanat galerisi, planetarium ve George Eastman Evi'ndeki Uluslararası Fotoğraf Müzesi sayılabilir. Aralarında Highland ve Genesee Vadisi parklarının da bulunduğu parklar, bitki sergileriyle ünlüdür. Nüfus (1990) kent, 231.636; metropoliten alan, 1.002.410.

Rochester, İngiltere'de, Kent ilinde (county), Rochester upon Medway ilçesinde (district) kent. Londra'nın doğusunda, Medway Irmağının kıyısında yer alır. Roma döneminde, bugün kent bulunduğu yerde surlarla çevrili Durdorivae adlı bir kent vardı. Kent Manş Denizi limanlarını Londra'ya bağlayan Roma yolunun üzerindedir.

Ortaçağda kent katedralin çevresinde gelişti. St. Andrew Kilisesi, Rochester'i piskoposluk bölgesi yapan Kral I. Aethelberht tarafından 604'te kuruldu. I. William döneminde (1066-87) bir kraliyet ilçesi (borough) olan Rochester, III. Henry'den (1216-72) önemli ayrıcalıklar elde etti ve bu ayrıcalıklarını günümüze değin korudu.

Katedralin batı cephesi (1125-30) Normanlar döneminden kalmaz. Bir Norman kilisesiyle 13. yüzyılda yapılmış kent surlarının kalıntıları günümüze ulaşmıştır.

Medway Irmağının Rochester Köprüsü'ne kadar olan bölümü büyük teknelerin ulaşımına elverişlidir. 1850'lerden bu yana özellikle makine, çimento ve kâğıt sanayisi

önemli ölçüde gelişmiştir. Nüfus (1981) 24.402.

Rochester (2. Kontu), John Wilmot (d. 10 Nisan 1647, Ditchley Malikânesi, Oxfordshire - ö. 26 Temmuz 1680, Woodstock, İngiltere), İngiliz yergi şiiri geleneğinin gelişmesinde rol oynayan saray şairi.

1658'de babasının ölümüyle kont unvanı aldı. 1661'de Oxford Üniversitesi'ni bitirdi. Babası 1651'deki Worcester Çarpışması'ndan sonra II. Charles'ın kaçmasına yardım etmişti. Kral, belki de bu olaydan ötürü gönül borcunu ödemek için genç konta yıllık gelir bağladı ve öğrenimi için özel bir öğretmen atadı. Wilmont bu öğretmenle birlikte 1664'e değin üç yıl Avrupa'yı gezdi.

Ülkeye dönünce saray nüktedanlarının başı oldu. Restorasyon döneminde sarayın en azılı çapkını olarak tanındı, sayısız serüvene adı karıştı. Ünlü kadınlarla aşk serüvenleri yaşadı. Gönüllü olarak deniz kuvvetlerine katıldı; Felemenk'le yapılan savaşta (1665-67) yararlılık gösterdi. 1667'de evlendi ve kralın özel hizmetkârlığına getirildi.

Rochester, Restorasyon döneminin en usta şairlerinden ve en bilgili nüktedanlarından biri sayılır. Coşkulu bir yoğunlukla dolu bazı aşk şarkıları yazmıştır. En özgün ve güçlü İngiliz yergi şairlerinden biri olduğu kabul edilir. 1676'da yazdığı "History of Insipids" (Yavanlıklar Tarihi) II. Charles yönetimine karşı ağır bir biçimde saldırır. "Maim'd Debauchee" (Yaralı Çapkın) adlı yapıtı ironik kahramanlık şiirinin en güzel örneklerinden biridir. İnsanların nankörlüğü ve budalalığı ile hayvanların içgüdüsel zekâsı arasındaki çelişkiyi ortaya koyan *A Satyr Against Mankind* (1675; Bir İnsanlık Yergisi) adlı yapıtı da Swift'in habercisi gibidir.

Rochester son şiirlerinin çoğunu 1675'te görevlendirildiği Woodstock'ta yazdı. Sağlığı gittikçe bozuluyordu, aruk daha ciddi konularla ilgilenmeye başlamıştı. 1679-80 arasında yaradancılığın öncülerinden Charles Blount'a yazdığı mektuplarda felsefe ve dine karşı duyduğu büyük ilgi belli oluyordu. Gilbert Burnet ile sürdürdüğü dostluk da Rochester'in bu ilgisini artırdı. Sonradan Salisbury piskoposu olan Burnet, Rochester ile din konusundaki tartışmalarını *Some Passages of the Life and Death of John, Earl of Rochester* (1680; Rochester Kontu John'un Yaşamı ve Ölümüyle İlgili Bazı Parçalar) adlı yapıtında aktarmıştı. Rochester 1680'de ağır bir hastalığa tutuldu; geçmişinden duyduğu pişmanlıkla dine yöneldi; kutsal kavramları alaya alan ve açık saçık olan yapıtlarının tümünün yakulmasını istedi.

rock, ROCK AND ROLL olarak da bilinir, başka üslupların özümlemesi ve evrimiyle 1950'lerin ortalarında ABD'de ortaya çıkan müzik tarzı. Çeşitli çalgılardan yararlanmakla birlikte, temel öğeleri bir ya da birkaç vokalist, elektro gitarlar (bas, ritim ve solo gitar) ve davullardır. Kullanılan öbür çalgılar arasında elektrikli piyano, elektronik org ve synthesizer, ayrıca tahta ve metal nefesli çalgılarla ikinci derecede vurmalı çalgılar vardır.

Başlangıçta rock, temelinde basit bir tarzı. Dansa yönelik ritimler vurgulanıyor, sıradan melodiler ve armoniler kullanılarak gençlik aşkı, ergenlik gerilimleri ya da otomobil merakı gibi dönemin dinleyicisinin ilgisini çeken sözler üzerine besteleniyordu. Ama sonraları daha karmaşık bir yapıya yöneldi ve bazı yetenekli temsilcileri ciddi müzik eleştirmenlerinin dikkatini çekti.

Rock'ın kökleri *rhythm and blues*(*), *country and western*(*) gibi ABD müzik tarzlarında yatıyordu. 1950'lerin başlarında

bütün bu tarzlar popüler müziğin akışına katılmamıştı. Ticari dergilerde ayrı ayrı tanıtılıyor ve dinleyici azlığından yalnızca küçük radyo istasyonlarında çalınıyordu. 1953'te Cleveland'lı bir disk jockey bir deneme olarak yalnızca Siyah dinleyicilere yönelik bir *rhythm and blues* programı başlattı. Program büyük başarı kazandı ve disk jockey'in (kendü buluşu olmasa da) benimsediği *rock and roll* adının yaygınlaşmasına yol açtı. 1955-56'da Chuck Berry, Bill Haley ve Comets topluluğunun, özellikle de Elvis Presley'nin ün kazanmasını sağlayan hızlı tempolu *rhythm and blues* tarzı coşkuları dile getirmekte, popüler müziğin lirik içeriği de genç dinleyicilerin ilgilerini yansıtmaktaydı. Bu son derece ritmik duyumsal müzik, savaş sonrasının refah içindeki genç dinleyicisinin duygularına uygun düşmüştü. Presley, *country and western* ve *blues* öğelerini, ustaca yorumlanmış vokallerle birleştirerek olağanüstü bir başarı elde etti.

Ama sonraki yıllarda belli başlı plak şirketlerinin bu müziği daha geniş bir dinleyici kitlesine benimsetme çabalarıyla *rock and roll*'un coşkunluk veren enerjisi ve duygusal yoğunluğu giderek azaldı ve yok oldu.

1960'ların başlarında ve ortalarında, o dönemde kişiliksiz, aşırı duygusal, özünde mekanik ve basmakalıp bir tarz haline gelmiş olan rock'ı bu durumundan kurtaracak bazı etkenler bir araya toplandı. İngiltere'de rock, radyo ve plakçılık alanındaki sıkı program denetimi nedeniyle, oldukça yavaş gelişmişti. Sonunda yerli müzikçiler geniş bir dinleyici kitlesine ulaşınca, *rock and roll*'un ilk yıllarının tazeliliğini ve naif heyecanını korumuş oldukları fark edildi. Bu müzikçilerin Amerika'daki başarıları, İngiltere'dekinden çok daha büyük oldu. Bu arada ABD'de yeni yıldızların müziğinden habersiz bir genç kuşak yetişmişti. Yeni müzikçilerin en seçkinleri Beatles'di. Beatles olağanüstü müzik yetenekleriyle, popüler olmaktan öteye gitmeyen bir müzik tarzını gerçek yaratıcılığa açık bir alan durumuna getirdi. Aynı dönemde Bob Dylan ve başka ABD'li müzikçiler *folk rock*'ı geliştiriyorlardı. *Folk rock* geleneksel balad ve kıta formlarıyla rock ritimlerini ve orkestrasyonu birleştiren bir tarzı. Beatles'in müziği kökünü 1950'lerin ortalarındaki *rock and roll*'dan, Dylan'ın müziği ise Amerikan halk şarkısından alıyordu. Buna karşılık her ikisinde de olağanüstü melodiler ve anlamlı sözler yazma yetenekleri birleşmişti. 1960'ların ortalarında genç müzikçiler rock'ın siyasal ve toplumsal temaları işlemeye yatkınlığını fark edince, rock müziği yeni bir atılım yaptı. Rolling Stones, The Byrds, Cream, The Grateful Dead, Jefferson Airplane, The Doors ve Allman Brothers Band gibi gruplar düş gücü dolu sözleri önceleri görülmemiş bir müzik virtüözlüğü ile birleştirdiler. Bu virtüözlük, rock şarkılarının gittikçe karmaşıklaşan dokusu ve uzun doğaçlama bölümleriyle kendini belli ediyordu. Janis Joplin gibi güçlü vokalistler ve Jimi Hendrix gibi gitarcular, geleneksel *rhythm and blues* temalarına dayanan egzotik yorumlarıyla çok geniş bir dinleyici kitlesine ulaştılar.

Beyaz dinleyicilerin Siyah *blues* müziğini yeniden keşfetmesi rock'a yeni bir atılım getirirken, akustik çalgılarla ve duru, dolgun sesli vokallerle daha yumuşak bir müzik elde eden Crosby, Stills, Nash and Young gibi topluluklar da bu türü daha zenginleştirdiler. Genç kuşağın standart müziği olan *rock and roll* yeni deneylerin gölgesin-

de kalarak arka plana itildiye de ticari olarak önemini sürdürdü.

1969'da yüz binlerce kişinin izlediği ve rock müziğinin hemen bütün adlarının katıldığı Woodstock konserleri bir anlamda hippie'lerin son büyük gösterisi oldu. 1970'lerin ilk yarısı 1960'ların sonlarından kurulan toplulukların olgunlaştığı, rock müziğiyle klasik müziğin gittikçe daha fazla kaynaştığı, klasik müzik eğitimi almış Rick Wakeman, Keith Emerson gibi klavyecilerin ön plana çıktığı bir dönemdi. Bu gelişmenin sonucunda rock sanatçılarıyla dinleyici kitle arasındaki ara gittide açıldı. Rock müziğinin sanat niteliği artarken dans müziği olma niteliğinin azalması ve sokaktan kopmaya başlaması, bir yandan da dünyada yaşanan ekonomik bunalıma karşı duyulan tepki punk akımını doğurdu. Birkaç akor çalmayı bilen öfkeli dört gencin bir araya gelmesi, bu akım içinde bir topluluk oluşturmaya yetiyordu. 1970'lerin ikinci yarısında büyük toplulukların çoğu dağılırken, David Bowie, Bruce Springsteen ve Stewie Winwood gibi şarkı yazarı-vokalistler ön plana çıktı. Bu dönemde Jamaika kökenli reggae müziği Bob Marley'nin öncülüğünde büyük bir yaygınlık kazandı. John McLaughlin, Stanley Clarke, Billy Cobham ve Chick Corea gibi müzikerler jazz-rock'ı geliştirdiler.

1980'lerin ilk yarısı rock'ın genelde içe döndüğü bir dönem oldu. Punk akımı yerini, müzikerlerin daha çok kendi yaşamlarından söz ettikleri post-punk'a bıraktı. rock'ta daha toplumsal bir nitelik taşıyan öfke ve giddet, heavy metal'de kendi içinde bir amaca dönüştü. 1985'te Afrika'da açlık çeken insanlara yardım sağlamak için düzenlenen "Live Aid" konserleri, rock müzikerlerinin yeniden politikleşmesinin başlangıcı oldu. "Live Aid"i benzer amaçlı birçok konser izledi. Uluslararası Af Örgütü'nün çeşitli ülkelerde düzenlediği konserlere Sting, Tracy Chapman, Peter Gabriel ve Bruce Springsteen gibi ünlü müzikerler katıldı. 1980'lerin sonuna doğru Deep Purple, Jethro Tull ve Yes gibi 1970'lerin büyük toplulukları yeniden kuruldu. Gene bu yıllarda Afrika, Brezilya ve Arabistan kökenli müzikerlerin kullanılması ethno-rock kavramının doğmasına neden oldu. Yuppie'lerin beğenileri de new age müziğinde karşılığını buldu. 1980'lerde rock parçalarını seslendiren müzikerlerin rol aldığı video klipler yeni şarkıların tanıtımında önemli rol oynamaya başladı.

Rock Hill, ABD'de, Güney Carolina eyaletinin kuzeyindeki York ilinde (county) kent. Catawba Irmağının yakınında, Kuzey Carolina eyaletindeki Charlotte'un 45 km güneyinde yer alır. 1851'de Charlotte-Güney Carolina Demiryolu üzerinde bir depo-lama merkezi olarak kuruldu. Adını yakınlardaki bir tepeden alan kent, bölgede çarşar fabrikalarının kurulduğu 1867'den sonra hızla büyümeye başladı. Günümüzde sanayi etkinliklerinin başında kumaş ve kâğıt hamuru üretimi gelir. Kentin kuzeyinde Catawba Irmağı üzerinde, Wylie Gölünü oluşturan ve elektrik enerjisi sağlayan bir baraj inşa edilmiştir. Winthrop College (1886) ve York Teknik Eğitim Merkezi (1964) Rock Hill'dedir. Katavba Yerleşime Kampı ve Andrew Jackson Tarihî Eyalet Parkı kent yakınlarındadır. Nüfus (1990) kent, 41.643; Charlotte-Gastonia-Rock Hill metropoliten alanı, 1.162.093.

Rock Island, ABD'de, Illinois eyaletinin kuzeybatısında, Rock Island ilinin (county) merkezi kent. Mississippi Irmağının kıyılarında,

da, Rock Irmağının ağzının yakınılarında ve adını aldığı adanın karşısında yer alır. Iowa eyaletindeki Moline, East Moline ve Davenport'la birlikte Dördüncü Kentler'i (Quad Cities) oluşturur. 1835'te Stephenson adıyla kurulan kent, 1841'de bugünkü adını alarak tüzel kimlik kazandı. Rock Adası üzerindeki Armstrong Kalesi (1816) sonradan yeniden inşa edildi. Rock Island Demiryolu 1854'te kente ulaştı. Mississippi Irmağı üzerindeki ilk köprü burada kuruldu (1855). Rock Island Cephaneliği ve John M. Browning Silah Müzesi Rhode Island'dadır. Kentin güney ucundaki Kara Atmaca Eyalet Parkı, eskiden Saukların ve Meskun-kilerin merkeziydi.

Cephaneliğin kurulmasıyla birlikte kentte tarım araçları üretiminin ağır bastığı çeşitlenmiş bir sanayi gelişti. Augustana College 1860'ta İsveçli göçmenler tarafından kuruldu. Nüfus (1990) kent, 40.552; Davenport-Rock Island-Moline metropoliten alanı, 350.861.

Rockefeller, David (d. 12 Haziran 1915, New York kenti, ABD), ABD'li banker, John D. Rockefeller, Jr.'ın beş oğlundan en küçüğüdür.

1936'da Harvard Üniversitesi'nden mezun oldu. Harvard'da ve London School of Economics'te iktisat dalında lisansüstü çalışmalar yaptı. 1940'ta Chicago Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. II. Dünya Savaşı'nda ABD ordusunda hizmet ettikten sonra (1942-45), yönetim kurulu başkanlığına dayısı Winthrop W. Aldrich'in yürüttüğü New York'taki The Chase National Bank'te görev üstlendi. 1952'de bankanın başkan yardımcılığına getirildi. 1955'te Chase National ile Bank of Manhattan Company'nin The Chase Manhattan Bank N. A. adıyla birleşmesinde önemli rol oynadı. Bu bankanın 1969-81 arasında yönetim kurulu başkanlığını yürüttü. Uluslararası bankacılık alanında uzmanlaşarak, çeşitli ülkelerin devlet başkanları, bakanları ve çokuluslu şirket yöneticileri arasında tanındı.

Rockefeller, John D(avison) (d. 8 Temmuz 1839, Richford, New York - ö. 23 Mayıs 1937, Ormond Beach, Florida, ABD), ABD'li sanayici. Petrol sanayisinde egemen bir konumu bulunan ve ABD'deki ilk büyük tröstü oluşturan Standard Oil Company'nin kurucusudur.

John D. Rockefeller, 1884

1853'te ailesiyle birlikte Cleveland'a taşındıktan altı yıl sonra ilk işini kurarak saman, tahıl, et ve başka malların ticaretine başladı. 1863'te Cleveland yakınında ilk petrol rafinerisini kurdu. Burası iki yıl içinde bölgenin en büyük rafinerisi durumuna geldi. Rockefeller daha sonra yalnızca petrol işiyle uğraşmaya başladı.

1870'te birkaç ortağıyla birlikte kurduğu Standard Oil Company (Ohio), aynı alanda etkinlik gösteren rakip şirketleri satın alarak iki yıl sonra Cleveland'daki hemen tüm rafinerileri denetimi altına aldı. Başkanlığını Rockefeller'in yürüttüğü dokuz kişilik bir kurulun yönettiği şirket 1882'den sonra bir

tröste dönüştü ve ABD'de tekellerin örgün lenmesi için bir model oluşturd.

Standard Oil'in acımasız olarak nitelenen saldırgan rekabet politikası zamanla kamuoyunda artan bir tepkiye yol açtı. Tetkiko uygulamalara karşı bazı eyaletlerde çıkarılan yasaların yanı sıra, ABD Kongre'su da 1890'da Sherman Antitröst Yasası'nı kabul etti. Ohio Yüksek Mahkemesi 1892'de, tekelleri yasaklayan Ohio eyalet yasasını Standart Oil tarafından çiğnendiğine karar verdi. Rockefeller bu kararı etkisiz kılmak amacıyla, malvarlığını öbür eyaletlerdeki şirketlere aktardı ve bağlı şirketlerin çalışmalarını gene aynı dokuz kişilik kurulun denetimi altında topladı. Değişik eyaletlerdeki şirketler 1899'da Standard Oil Company (New Jersey) adlı bir holding içinde birleştirildi. Ama bu holding 1911'de ABD Yüksek Mahkemesi'nin kararıyla Sherman Antitröst Yasası'na aykırı bulunarak dağıldı.

İnançlı bir Baptist olan ve 1890'larda hayır işleriyle ilgilenmeye başlayan Rockefeller 1897'den sonra da bütününü bu alanda çalışmalarına yöneldi. 1892'de Chicago Üniversitesi'nin kurulmasını sağladı ve bu üniversiteye toplam 80 milyon dolar yardımda bulundu. Oğlu John D. Rockefeller, Jr. ile birlikte, aralarında New York kentindeki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü (1901) (bugün Rockefeller Üniversitesi), Genel Eğitim Kurulu (1902) ve Rockefeller Vakfı'nın (1913) da bulunduğu önemli kurumların kuruluşuna önderlik etti ve kaynak sağladı.

Rockefeller, John D(avison), Jr. (d. 29 Ocak 1874, Cleveland, Ohio - ö. 11 Mayıs 1960, Tucson, Arizona, ABD), ABD'li işadami ve hayırsever. New York kentindeki Rockefeller Merkezi'ni inşa ettirmiş ve Birleşmiş Milletler merkezi olarak New York kentinin seçilmesinde önemli rol oynamıştır.

John D. Rockefeller, Sr.'ın tek oğlu ve mirasçısıydı. 1897'de Brown Üniversitesi'ni bitirdikten sonra babasının yanında çalışmaya başladı. Babasının örgütlü işçi eylemleri karşısındaki katı tutumunu sürdürdü ve yönetimin denetimindeki ilk şirket sendikalarının kuruluşunda etkili oldu.

Rockefeller'in babasıyla birlikte kurduğu büyük eğitim ve hayır kuruluşlarının başında, sonradan Rockefeller Üniversitesi adını alan New York kentindeki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü (1901), Genel Eğitim Kurulu (1902) ve Rockefeller Vakfı (1913) gelir. 1930'larda Manhattan'daki Rockefeller Merkezi'ni yaptıran Rockefeller, Jr., II. Dünya Savaşı sırasında ABD ordusunda çarşılar ve akrabalarına yönelik bir yardım kuruluşu olan United Service Organizations'ın da (USO) kuruluşuna katkıda bulundu. Rockefeller'in savaştan sonra Birleşmiş Milletler merkezinin inşası için toprak bağışında bulunması örgüt merkezi olarak New York kentinin seçilmesinde etkili oldu. Bağış yaptığı öteki kuruluşlar arasında New York kentindeki Lincoln Sahne Sanatları Merkezi, Riverside Kilisesi ve Modern Sanat Müzesi sayılabilir.

Rockefeller, Nelson Aldrich (d. 8 Temmuz 1908, Bar Harbor, Maine - ö. 26 Ocak 1979, New York kenti, ABD), New York valisi (1959-73) ve ABD'nin 41. başkan yardımcısı (1974-77). Cumhuriyetçi Parti'nin ilimli kanadının önderlerindendi.

Standart Oil Company'nin kurucusu John D. Rockefeller, Sr.'ın torunuydu. 1930'da New Hampshire'daki Dartmouth College'da iktisat öğrenimini tamamladı. 1930'lar boyunca The Chase National Bank (daha sonra The Chase Manhattan Bank), Rockefeller Merkezi ve Creole Petroleum gibi aile

şirketlerinde çalıştı. 1940'ta Dışişleri Bakanlığı'nın Amerika ülkeleri arasındaki ilişkiler koordinatörü oldu. Cumhuriyetçi olmasına karşın, 1944'te Franklin D. Roosevelt'in başkanlığındaki Demokrat Parti hükümetinde Amerika ülkeleri arasındaki ilişkilerden sorumlu dışişleri bakan yardımcılığına getirildi ve bir yıl bu görevi yürüttü. Harry S. Truman'ın başkanlığı sırasında 1950'de Uluslararası Kalkınma Danışma Kurulu'nun başkanı oldu. 1953-55 arasında yeni kurulan Sağlık, Eğitim ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nda müsteşar olarak görev yaptı.

1958'de New York valiliğine seçilen Rockefeller, 1962, 1966 ve 1970'te yeniden aynı göreve geldi. Valiliği sırasında eyaletin ekonomi, kültür ve eğitim politikalarında ve uygulamalarında köklü değişikliklere gitti. 1973'te valilikten çekildi. Nixon'ın istifasıyla boşalan başkanlık görevini üstlenen Gerald R. Ford tarafından 19 Aralık 1974'te başkan yardımcılığına getirildi ve Ford yönetiminin sonuna değin (Ocak 1977) bu görevini sürdürdü.

Aynı zamanda ünlü bir sanat yapıtları koleksiyoncusu olan Rockefeller, Modern Sanat Müzesi'nin mütevelli heyeti üyesi ve 1982'de Michael C. Rockefeller Binası adıyla Metropoli Sanat Müzesi'ne bağlanan New York kentindeki İkel Sanat Müzesi'nin kurucusu ve başkanıydı.

Rockefeller, William (d. 31 Mayıs 1841, Richford, New York - ö. 24 Haziran 1922, Tarrytown, New York, ABD), ABD'li sanayici ve banker. Standart Oil Company'nin kuruluşunda ve gelişmesinde ağabeyi John D. Rockefeller'la birlikte önemli rol oynamıştır.

Meslek yaşamına muhasebeci olarak başladı. Yirmi bir yaşındayken Hughes and Rockefeller adındaki kendi komisyonculuk şirketini kurdu. Ohio'da yeni bulunan petrol yataklarında yatırımları olan ağabeyi 1860'ların ortalarında kendisinden New York kentinde ihracat işlerini yürütmesini istedi. William'ın başına geçtiği kuruluş 1870'te Standard Oil Company adını aldı. Rockefeller 1911'e değin şirketin New Jersey ve New York şubelerine başkanlık ederek Standart Oil Company'nin gelişmesinde önemli rol oynadı.

Rockefeller, Winthrop (d. 1 Mayıs 1912, New York kenti - ö. 22 Şubat 1973, Palm Springs, California, ABD), ABD'li siyaset adamı ve hayırsever.

John D. Rocketeller, Jr.'ın oğluydu. 1934'te yükseköğrenimini yarıda bırakarak iş yaşamına atıldı. 1941'e değin ailesinin sahip olduğu çeşitli şirket ve hayır kuruluşlarında çalıştı. 1953'te Arkansas'a yerleşerek Winrock adlı büyük bir deneme çiftliği kurdu. Cumhuriyetçi Parti'den Arkansas valisi olduğu dönemde (1967-71) eyalette ilk kez usgari ücret yasasının yürürlüğe konmasını sağladı, hapisanelerde geniş çaplı reformlara gitti ve okullarda ırk ayrımını kaldırılması yönünde önemli adımlar attı. Arkansas'daki çeşitli eğitim, sağlık ve sanat kuruluşlarına önemli para yardımlarında bulundu.

Rockefeller Merkezi, New York kentinde, Manhattan'ın merkezinde, 14 gökdelenin oluştuğu ve 5 hektarlık bir alana yayılan yapılar topluluğu. 1929-40 arasında inşa edilen merkezin tasarımını Henry Holmes, H. W. Corbett ve Raymond Hood'un önderliğindeki bir mimarlar ekibi yaptı.

Abaş kaplamadan duvar resmine, mozaikten heykelle ve metal işlerine kadar birçok uygulamaya mimarlıkla bir bütünlük oluştur-

racak biçimde yer verilen yapılar önceleri yarırsız ve zevksiz bulunarak eleştirilmiş.

Rockefeller Merkezi, Manhattan, New York kenti
Ara Güler

ama sonradan merkez beğenilmiş, benzer kentsel tasarımlarda örnek alınmıştır.

Rockefeller Üniversitesi, ABD'de, karma eğitim yapan özel yükseköğretimi kurumu. Bir tıp araştırma merkezi olarak 1901'de New York kentinde kuruldu. 1954'te New York Eyalet Üniversitesi'ne bağlanarak yüksek lisans eğitimi verecek şekilde yeniden yapılandı. Başlangıçta Rockefeller Enstitüsü adını taşıyan okul 1965'te Rockefeller Üniversitesi adını aldı. Biyokimya, matematik, teorik fizik ve davranış bilimleri dallarında doktora ve tıp doktorluğu diplomaları veren okul, 1972'den bu yana Cornell Üniversitesi Tıp Fakültesi'yle ortaklaşa bir doktora programı yürütmektedir. Üniversitenin mezunlarıyla öğretim üyeleri arasında Nobel Ödülü alanların sayısı 15'in üstündedir.

Rocket, İngiliz mucit George Stephenson tarafından geliştirilen ve türünün ilk örneklerinden biri olan demiryolu lokomotifi. Stockton-Darlington Demiryolu projesinin 1825'te başarıyla gerçekleştirilmesi üzerine, Liverpool ve Manchester kentlerinin de bir demiryoluyla birleştirilmesi tasarlandı. Demiryolunun yapımı işini üstlenen Stephenson, bu hatta çalışacak lokomotifin seçimi için yapılan yarışmaya "Rocket" ile katıldı. Dört lokomotifin katıldığı yarışta, saatte yaklaşık 54 km'lik hızla ulaşan "Rocket" birinciliği kazandı.

Rockford, ABD'de, Illinois eyaletinin kuzeyinde, Winnebago ilinin (county) merkezi kent. Rock Irmağının kıyısında yer alır. Eyaletin ikinci büyük kentidir. 1834'te New England'lı göçmenler tarafından kuruldu. 1844'te inşa edilen barajdan sağlanan elektrik enerjisi tarımsal bir bölgenin merkezinde yer alan Rockford'u bir sanayi merkezi durumuna getirdi. Günümüzde kentin başlıca ürünleri takım tezgahları, vida ve somun, madeni eşya, tarım aletleri, mobilya ve tohumdur. Rockford Kız İlahiyat Okulu (1847) sonradan Rockford College adını almış. Rock Valley College ise 1964'te açılmıştır. Clock Tower Inn'deki Zaman Müzesi önemli bir antika saat koleksiyonuna sahiptir. İrmak kıyısındaki Mississippi Parkı Batık Bahçeleri güzel bir gezinti ve

eglence yeridir. Nüfus (1990) kent, 139.426, metropoliten alan, 283.719.

Rockingham (2. Markisi), Charles Watson-Wentworth (d. 13 Mayıs 1730 - ö. 1 Temmuz 1782, Londra, İngiltere). 1765-66 ve Mart-Temmuz 1782 arasında İngiltere başbakanı. Kuzey Amerika'daki İngiliz yönetimine başkaldıran kolonilere savaş açılmasına karşı çıkan ve Rockingham Whig'leri olarak anılan grubun önderidir.

1750'de babasının markı unvanını devraldı. 1751-62 arasında II. George (hd 1727-60) ve III. George'un (hd 1760-1820) özel hizmetkârı olarak görev yaptı. Temmuz 1765'te George Grenville'in yerine başbakan oldu. Bu görevi sırasında Kuzey Amerika'daki kolonilerde tepkiyle karşılanan Damga Yasası'nı iptal ettiyse de İngiliz Parlamentosu'nun kolonilere vergi koyma ve her alanda bağlayıcı yasalar çıkarma yetkisini güvence altına alan Bildirim Yasası'nı (1766) onayladı. İç anlaşmazlıklar nedeniyle hükümeti çökünce Temmuz 1766'da başbakanlıktan ayrıldı ve yerine William Pitt (sonradan Chatham kontu) geçti.

Sonrakı 16 yıl boyunca parlamentoda güçlü bir muhalefet yürüten Rockingham kısa süren ikinci başbakanlığı sırasında, Amerika kolonileriyle barış görüşmelerini başlattı ve Edmund Burke'un kralın koloniler üzerindeki yetkilerini sınırlayan programı parlamentodan geçirmeyi başardı. Ayrıca, İrlanda Parlamentosu'nun yasama bağımsızlığını tanıdı.

Rockingham seramiği, İngiltere'de, Yorkshire'daki Swinton'da, Rockingham markisinin arazisinde bulunan bir imalathane de yapılan seramik, sert porselen ve porselen ürünler. Üretime 1745'te başlandıysa da, bu seramiklere ancak 1826'dan sonra Rockingham adı verildi. İmalathane 1842'ye değin üretimini sürdürdü. Rockingham porselenlerinin çoğunun güzelliği tartışma götürürse de, abartılı bir rokoko taklidi olan işçilikleri her zaman kusursuzdu. Sert seramikte "Rockingham sın" denen, mangan kahverengisi bir sır kullanılırdı. ABD'de yaklaşık 1840'tan 1900'e değin Ohio eyaletinde, East Liverpool'daki fabrikalarda yapılan kahverengi sırlı seramiklere de Rockingham adı veriliirdi.

Rockwell, Norman (d. 3 Şubat 1894, New York kenti - ö. 8 Kasım 1978, Stockbridge, Massachusetts, ABD), özellikle *The Saturday Evening Post* dergisi için hazırladığı kapaklarla tanınan ABD'li ilustratör.

New York Sanat Öğrencileri Birliği'nden burs kazandı. İlk işini 17 yaşındayken Condé Nast'tan aldı, ardından çeşitli

"Tariff", Norman Rockwell'in bir yağlıboya çalışması; özel koleksiyon

dergiler için ilüstrasyonlar yaptı. İlk kapak çalışmasını 1916'da *The Saturday Evening Post*'a sattı. Bundan sonraki 47 yıl boyunca bu dergi için toplam 317 kapak ilüstrasyonu hazırladı. Ayrıca 1926'dan 1976'ya değin *Boy Scout Calendar* adlı dergiyi resimledi. II. Dünya Savaşı yıllarında yaptığı "Dört Özgürlük" konulu resimler Savaş Haberalma Dairesi'nce (OWI) poster haline getirilip dağıldı.

Rockwell ayrıntıları gerçekçi bir anlayışla yansıtabilme yeteneğine sahip, özenli bir sanatçıydı. Konularını genellikle günlük aile ve küçük kasaba yaşamından aldığı ilüstrasyonlarının çoğu mizah duygusuyla doludur. Halkın çok tuttuğu yapıtlarını birçok eleştirmen sanatsal açıdan değersiz bulmuş ve tutarlı toplumsal gözlemlere dayanmadığı gerekçesiyle ciddiye almamıştı. Başkan Gerald R. Ford, Rockwell'e 1977'de ülkenin en önemli barış dönemi ödülü olan Başkanlık Özgürlük Madalyası'nı verdi.

Rockwell International Corporation, eskiden (1967-73) NORTH AMERICAN ROCKWELL CORPORATION. ABD'nin önde gelen havacılık ve uzay araçları şirketi. Ülkenin en büyük savunma sanayisi şirketlerinden biridir. Merkezi Pittsburgh'dadır.

Ana şirketi 1928'de North American Aviation, Inc. adıyla, birçok havacılık şirketini kapsayan bir holding olarak kuruldu. North American, Hava Kuvvetleri ile 42 uçağı kapsayan bir sözleşme imzalamasının ardından BT-9 modelini geliştirerek uçak üretimine başladı. II. Dünya Savaşı'nın başında B-25 bombardıman uçağını geliştirdi. Savaşın sona roket tasarımlarına yöneldi.

North American 1967'de Rockwell-Standard Corporation ile birleşti ve önce North American Rockwell Corporation, 1973'te de bugünkü adını aldı. Rockwell'in kökeni iş Albay Willard Rockwell'in 1919'da Oshkosh'ta (Wisconsin) kurduğu küçük bir dingil fabrikasına dayanıyordu. I. Dünya Savaşı sırasında askeri araçlar için dingil üreten şirket 1928'de önde gelen dingil üreticisi Timken-Detroit Axle Company ile birleşti. 1930'larda ABD Savaş Dairesi için kamyon ve tank vitesleri tasarımları hazırladı. Zamanla üretimini her türlü otomotiv parçasını kapsayacak biçimde genişletti. 1958'de Aero Design and Engineering adlı şirketi satın alarak uçak imalatına yöneldi.

Rockwell, birleşmeden sonra da hükümetle sözleşme yapan en büyük şirketlerden biri olarak kaldı ve askeri araçlar için çeşitli parçalar, roket itme sistemleri, füze ve roketler, sonar şamandıralar, füze güdümlü ve denetim sistemleri, B-1B bombardıman uçakları için uçak gövdeleri ve uzay programı için sistem gereçleri üretti. Şirketin öbür ürünleri arasında ev aletleri, elektrikli iş araçları, telekomünikasyon donanımı ile enerji üretiminde kullanılan çeşitli sistem ve ürünler sayılabilir.

Rocque, François de la (d. 1885, Cantal - ö. 28 Nisan 1946, Paris, Fransa), Fransız faşist subay.

Bir generalin oğluydu. 1916'da Saint-Cyr Askeri Akademisi'nden mezun olduktan sonra, I. Dünya Savaşı'nda kendini gösterdi ve Mareşal Ferdinand Foch'un kurnay ekibine katıldı. Polonya'da (1922-24) ve Fas'ta (1924-28) görev aldıktan sonra, ordudan istifa etti.

1931'de faşist eğilimli Croix de Feu (Ateşten Haç) örgütünün başkanlığına getirildi. Ateşli konuşmalarla halkı etkileyerek, ülkeden ele geçirmeye çalıştıysa da, bunda başarılı olamadı. Zamanla gücünü yitiren

Croix de Feu'nün 1936'da Halk Cephesi hükümetince dağıtılmasının ardından faşist nitelikteki Fransız Sosyal Partisi'ni (PSF) kurdu. Vichy hükümetinde görev aldı. Nazilerce tutuklanarak iki yılı aşkın süreyi bir Alman cezaevinde geçirdi. Daha sonra Mütrefik kuvvetlerinden kurtarıldı, ama ülkesinde saygınlığı bulunmadığından siyasetten çekilmek zorunda kaldı.

Rod, Édouard (d. 29 Mart 1857, Nyon, İsviçre - ö. 29 Ocak 1910, Grasse, Fransa), İsviçreli psikolojik roman yazarı ve karşılaştırmalı edebiyat eleştirisinin öncülerinden.

Émile Zola tarzında yazdığı *Palmyre Veulard* (1881) gibi ilk romanlarından sonra kendine özgü, duyarlı, içedönük psikolojik sanata yönelerek *La Course à la mort* (1885; Ölüm Kışı), *Nouvelles Romanes* (1890; Fransız İsviçresi Öyküleri), *La Vie privée de Michel Teissier* (1893; Michel Teissier'in Özel Yaşamı), *Le Silence* (1894; Sessizlik) gibi romanlar yazdı. Sık sık karamsarlığa ve umutsuzluğa düşmekle birlikte yaşamın temel öğeleri olarak görev, vicdan ve özveri gibi temalara ağırlık verdi. Başka eleştiri yapıtları *De la littérature comparée* (1886; Karşılaştırmalı Edebiyat Üzerine) ile *Reflets d'Amérique*'dir (1905; Amerika Yansımaları).

Rodbertus, Johann Karl (d. 12 Ağustos 1805, Greifswald, İsveç Pomeranyası - ö. 6 Aralık 1875, Jagetzow, Prusya), Prusya'da çeşitli toplumsal yasaların çıkarılmasında rol oynamış iktisatçı.

Prusya üniversitelerinde hukuk öğrenimi gördü. 1836'da Pomeranya'daki Jagetzow topraklarının sahibi oldu.

Rodbertus, ücretlerin hükümetçe denetlenerek ulusal üretkenlikle orantılı olarak yükseltilmesini savundu. Ücretlerin yaşam standartlarında artışa koşut olarak yükselceğini savunan Malthus ve Ricardo'nun tersine, işçilerin devletin müdahalesi olmazsa yaşamaları için gerekli düzeyin üstünde bir gelir elde edemeyeceğini, ulusal üretkenlikteki artışa bütünüyle mülk sahiplerinin el koyacağını öne sürdü. Mülk sahipleri nüfusun küçük bir bölümünü oluşturduğundan, bu durumda yetersiz tüketimin yol açtığı üretim düşüşleri ve iktisadi bunalımlar ortaya çıkacaktı. Rodbertus'un kuramı bazı sosyalist görüşleri andırımla birlikte devlet müdahalesine de yer verdiği için Prusya'daki hükümet politikalarını etkiledi.

Rodçenko, Aleksandr (Mihaloviç) (d. 5 Aralık 1891, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 3 Aralık 1956, Moskova, SSCB), yapımcılık akımının önemli bir üyesi olan Sovyet ressam, heykeltarihi, tasarımcı ve fotoğraf sanatçısı.

1910-14 arasında Odessa'daki Kazan Sanat Okulu'nda öğrenim gördükten sonra Moskova'ya gitti. Kısa bir süre sonra gelecekçilikten uzaklaşarak cetvel ve pergel yardımıyla soyut geometrik yapıtlar üretti. 1918'de rakibi Kazimir Maleviç'in ünlü "Beyaz Üstünde Beyaz" resmine bir karşılık olarak geometrik bir siyah üstünde siyah dizisi gerçekleştirdi. 1919'da ağaç, metal ve başka malzemelerden oluşan geometrik soyut heykeller üretti. Dinamik bir kompozisyonun egemen olduğu bu yapıtların bir bölümü "mobil" benzeri, asılan heykellerdi.

Rodçenko, yapımcılık içinde "üretimsel sanat"ı savunularla işbirliği yaptı. Bu grubun amacı, sanatla sanayi arasında daha sıkı bir bağ kurmak ve günlük eşyanın kullanımına daha uygun biçimde tasarlanmasını sağlamaktır. Bu yüzden 1920'lerde tuval resminden uzaklaşarak, fotoğrafçılık, afiş, kitap ve harf tasarımı, mobilya tasarımı, sinema ve sahne dekoru tasarımı gibi başka alanlara yöneldi. Sanatla ilgili çeşitli resmi

projelere katıldı, sanat müzelerinin kurulmasına katkıda bulundu ve sanat dersleri verdi.

Rodentia bak. kemiriciler

rodeo, Meksika'nın kuzey ve ABD'nin batı bölgelerinde, yaygın mera hayvancılığı döneminde (1867-87) kovboyların geliştirdiği ata binme ve kement atma gibi becerilere dayalı bir dizi yarışma ve gösteriyi kapsayan spor.

Rodeoda yer alan beş standart yarışma şunlardır: Kementle buzağı yakalama, azgın boğaya binme, boğayla güreş, eyerli azgın ata binme ve eyersiz azgın ata binme.

Rodeo'da "eyerli azgın ata binme" yarışması
E. W. Marugg Photography

Şampiyonu belirlemek amacıyla iki yarışma daha yapılır: Tek kementle boğa yakalama ve çift kementle boğa yakalama. Genellikle karşılıklı anlaşmaya bağlı olarak başka yarışmalar da yapılır. Meksika, ABD ve Kanada'yla sınırlı bir spor olarak kalan rodeo, Vahşi Batı gösterilerinde sık sık yer alan Güney Amerika goşosundan pek az etkilenmiştir. Rodeoya deniz aşırı ülkelerden gelen en önemli katkı boğaya binme yarışmalarının çoğunda kullanılan Brahman boğasıdır. Rodeo yarışlarına katılanlar belirli bir giriş ücreti öderler. Kazananlar yalnızca ödül olarak konmuş parayı alırlar.

Rodeo yönetici ve organizatörlerini bir araya getiren Amerika Rodeo Birliği 1929'da kuruldu. Rodeo yarışmacıları da 1936'da Boston Garden'daki bir grevden sonra birleşerek Kovboy Kaplumbağalar Derneği'ni oluşturdular. Adındaki "kaplumbağalar" sözcüğü kovboyların harekete geçmede ağır davranmış olmasından gelen bu dernek, 1945'te Rodeo Kovboyları Birliği (RCA), 1975'te de Profesyonel Rodeo Kovboyları Birliği (PRCA) adını aldı.

Günümüzde rodeo yarışlarının sayısı, izleyici kitlesi ve para ödülleri daha da artmıştır. Ayrıca kement atma, eyersiz azgın ata binme ve azgın boğaya binme gibi geleneksel erkek yarışmalarını da kapsayan bayanlar rodeo yarışmaları düzenlenmektedir.

Kementle buzağı yakalama at sırtındaki kovboyun buzağıyı kovalaması, kement atarak yakalaması, attan inerek buzağıyı yere yatarması ve kısa bir süre üç ayaklı bir araya bağlamasına dayanır. Yarışmacı için bittirini her iki elini birden havaya kaldırarak işaret eder. Bütün bunları en kısa zamanda başaran yarışmayı kazanır. Atın kementle yakalanan buzağıyı sürüklemeyecek biçimde kemendi gergin tutmaya alıştınlmış olması gerekir.

Azgın boğaya binme kovboyun, binicisini atmaya eğilimli boğa üzerinde, boğanın karnına dolanmış bir ipi tek eliyle tutarak kalmaya çalışmasına dayanır. Ip dışında gem, üzengi ve eyer kullanılmaz. Serbest eliyle boğaya dokunan, sivri mahmuz kullanıyorsa da 8 sn içinde boğanın sırtından düşen binici diskalifiye olur.

Boğayla güreş at sırtında boğayı kovalayan kovboyun atından atlayarak boğayı boynuzlarından yakalayıp durdurmasına ve yan çevirerek yere yatırmasına dayanır. Yere yatırılan boğanın başı ve ayakları aynı yöne bakmalıdır. Kovboy da boğayla temas halinde olmalıdır. Bunu en kısa sürede başaran yarışmayı kazanır.

Eyerli azgın ata binme kovboyun binicisini atmaya eğilimli eyerli at üzerinde belirli bir süre (genellikle 8-10 sn) kalmaya çalışmasına dayanır. Binici ata yalnızca tek eliyle tutunabilir. Düşen, ayağı üzüngiden kayan ya da yuları tutamayan, ata ya da donanımına serbest eliyle dokunan, yuları eline dolayan binici diskalifiye edilir.

Eyersiz azgın ata binme kovboyun binicisini atmaya eğilimli eyersiz at üzerinde belirli bir süre (genellikle 8 sn) kalmaya çalışmasına dayanır. Atın donanımı yalnızca beline dolanmış bir kolandan oluşur ve binici bu kolana yalnızca tek eliyle tutunabilir. Düşen, serbest eliyle ata dokunan ya da kolanı kaydıran binici diskalifiye edilir.

Tek kementle boğa yakalama at sırtındaki kovboyun boğayı kovalamasına ve kementle boynuzlarından yakalamasına dayanır. Boğayı yakaladıktan sonra kementin ipini eyere bağlayan kovboy, atını aniden durdurarak boğayı yere devirir. Sonra hızla attan iner ve boğanın üç ayağını bir araya bağlar. İşini bitirdiğini iki elini havaya kaldırarak işaret eder. En kısa zamanda başarılı olan yarışmayı kazanır.

Çift kementle boğa yakalama at sırtındaki iki kovboyun boğayı kementle yakalamasına ve hareketsiz duruma getirmesine dayanır. Kovboyların birer kementi bulunur ve üçer atış hakları vardır. İlk kementi atan boğayı kafasından yakalamalıdır. Partneri de hayvanın iki arka ayağını birden kementle yakalamalıdır. Böylece hayvan yere düşmeden durdurulur. Yarışma zamana karşıdır ve en kısa sürede başarılı olan ekip kazanır. Hayvanın yalnızca tek arka ayağının yakalanmasına 5 sn ceza verilir.

Roderic O'CONNOR. RORY O'CONNOR ya da O'CONNOR olarak da bilinen, eski İrlanda dilinde RLAIHDRI UA CONCHUBAIR (ö. 1198, Lough Corrib, County Galway, İrlanda), Connaught kralı ve İrlanda'nın son yüksek kralı.

Babası Turloch O'Connor'un ardından 1156'da Connaught kralı oldu. Turloch'un taşıdığı yüksek kral unvanı üzerinde hak iddia eden Ulster'lı Murcherach O'Lochlainn'in öldürülmesine (1166) değin bu unvanı alamadı. Daha sonra Leinster kralı Dermot MacMurrough'ya saldırarak onun topraklarını aldı. Dermot, İngilizlerden yardım istedi ve Anglonorman asıllı Pembroke 2. kontu Richard de Clare (daha sonraları lakabı Strongbow) 1170'te Waterford yakınlarında İrlanda'ya çıktı. Kısa sürede Dublin istilacıların eline geçti. Roderic, Haziran 1171'de kenti kuşattıysa da ordusu eylül ortalarında Normanlar tarafından geri püskürtüldü. Roderic ve kuzeyli hükümdarlar dışında tüm İrlandalı sefler İngiltere kralı II. Henry'ye (hd 1154-89) boyun eğdi. Roderic, 1175'te Kral Henry'nin Connaught vasalı olmayı kabul etti. Yüksek kral unvanından vazgeçtiyse de Norman egemenliğine girmemiş topraklarda iktidarını sürdürmesine izin verildi. Yaklaşık 1186'da kendi akrabaları tarafından bir süre krallığından sürgün edildi. 1191'de bir manastıra çekildi ve orada öldü.

Rodezya insanı bak. Kahwe insanı

Rodezya ve Nyasaland Federasyonu. ORTA AFRIKA FEDERASYONU olarak da bilinir. 1953'te oluşturulan ve İngiliz göçmenlerin egemenliğindeki Güney Rodezya (Zimbab-

we) kolonisi ile İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'nın denetimindeki Kuzey Rodezya (Zambia) ve Nyasaland (Malawi) topraklarını içine alan siyasal birim. 31 Aralık 1963'te dağılmıştır.

1920'lerde Kuzey ve Güney Rodezya'daki Avrupalı göçmenler, Siyahların ezici sayısal üstünlüğü karşısında, ortak bir yönetim oluşturmaya çalıştılar. Ama Siyahların tepkisinden çekinen İngiliz Sömürgeler Bakanlığı onların bu girişimlerini engelledi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Güney Rodezya'da imalat sanayisinin gelişmesi ve beyaz göçünün önemli ölçüde artması, ayrıca Kuzey Rodezya'da önemli bakır yataklarının bulunması, beyaz önderleri toprak birliği için daha yoğun çaba harcamaya yöneltti. Onlara göre toprak birliğinin oluşturulması, ekonomik pazarın genişlemesini ve özellikle Nyasaland'daki Siyah işgücünün serbestçe kullanılabilmesini sağlayacaktı. Sonuçta İngiltere hükümeti, bölge ekonomisini güçlendireceği ve çok ırklı bir devlete yol açacağı düşüncesiyle federasyonun oluşturulmasını kararlaştırdı. Ama Güney Rodezya'nın egemenliğinden çekinen Kuzey Rodezya ve Nyasaland'daki Siyahlar, federasyona kesin olarak karşı çıktılar. Federasyon 1950'ler boyunca büyük ölçüde güneydeki beyaz nüfusun yaranna bir politika izledi.

Siyahlar arasındaki huzursuzluğun artması sonucunda 1959'da, Nyasaland'daki milliyetçi hareketin önderliğinde yaygın eylemler baş gösterdi. Bunun üzerine olağanüstü durum ilan edilerek çok sayıda Siyah tutuklandı. Ama bu gelişmeler İngiliz hükümetini, iktidarı Siyah çoğunluğa devretmeye yöneltti. 6 Temmuz 1964'te Malawi, 24 Ekim 1964'te ise Zambia bağımsızlıklarını kazandılar. Federasyonun dağılması, beyaz azınlığın Güney Rodezya'da Kasım 1965'te Rodezya Cumhuriyeti adıyla tek yanlı bağımsızlık ilan etmesine yol açtı. Ama 1980'de bağımsız Zimbabve'nin kurulmasıyla burada da Siyah çoğunluk yönetimi oluşturuldu.

Rodgers, Jimmie, asıl adı JAMES CHARLES RODGERS (d. 8 Eylül 1897, Meridian, Mississippi - ö. 26 Mayıs 1933, New York kenti, ABD). ABD'li şarkıcı ve gitarci. Popüler müziğin *country and western* türünün oluşmasına öncülük edenlerden biridir. Sanat yaşamında "Şarkı Söyleyen French" adıyla ünlenmiş, müzigimde sık sık demiryolu temalarını işlemiştir.

On dört yaşında okulu bırakarak Mississippi ve Ohio Railroad şirketinde işe girdi. Bu işte çalıştığı yıllarda Siyah işçilerin müziğini öğrendi. Tennessee'de RCA Victor plakçılık şirketinin ilgisini çekti. Yaptığı plaklar kısa sürede en çok satanlar listesine girdi. 1920'lerde ülke çapında ünlenen bir sanatçı durumuna gelen Rodgers 1924'te vereme yakalanınca zamanla müzik çalışmalarından uzaklaştı. Ama bıraktığı 110'u aşkın plağıyla sonraki *country and western* sanatçılarını derinden etkiledi.

Rodgers, Richard (d. 28 Haziran 1902, New York kenti - ö. 30 Aralık 1979, New York kenti, ABD). ABD müzikalının önde gelen bestecilerinden. Özellikle şarkı sözü yazarları Lorenz Hart ve Oscar Hammerstein II ile yaptığı ortak çalışmaları tanınır.

Gençliğinde erkek çocuk kulüplerindeki gösteriler için şarkılar besteledi. 1918'de Columbia Üniversitesi'ne girdi. Orada tanıştığı Hart'la birlikte 1919'daki üniversite gösterisi için *Fly with Me*'yi (Benimle Birlikte Uç) yazdı. Bir buçuk yıl sonra, zamanını müzikal tiyatro için beste çalışmalarına ayırabilmek amacıyla üniversiteden ayrıldı. İki yıl New York kentindeki Müzik Enstitü-

sü'nde (bugün Juilliard Okulu[*]) kompozisyon öğrenimi gördü. Ayrıca Hart'la birlikte çeşitli amatör gösteriler sahnelendi.

Rodgers ve Hart ilk profesyonel başarılarını, "Manhattan" adlı şarkının yer aldığı *The Garrick Gaieties* (1925) revüsüyle elde ettiler. Bunu, müzikale baleyı sokan ve ciddi dansı müzikalin ayrılmaz parçası haline getiren *On Your Toes* (1936, Parmak Uçlarında) ile koreografisini George Balanchine'in hazırladığı *Slaughter on Tenth Avenue* (Onuncu Cadde'de Katliam) adlı caz balesi izledi. Rodgers ve Hart'ın obür ortak çalışmaları arasında "My Funny Valentine" ve "The Lady Is a Tramp" adlı şarkıların yer aldığı *Babes in Arms* (1937; Silahlı Bebekler), *I Married an Angel* (1938; Bir Melek Evlendim), Shakespeare'in *Comedy of Errors*'ından (Yanlışlıklar Komedyası) uyarlanan *The Boys from Syracuse* (1938, Syracuse'lı Çocuklar) ve *By Jupiter* (1942; Tann Aşkına) sayılabilir. John O'Hara'nın bir dizi öyküsünden kendi uyarladığı *Pal Joey* (1940; Joey Arkadas) adlı müzikalde ise salı eğlencesi amaçlayan turden uzaklaşarak ciddi drama yöneldiler. "Bewitched, Bothered, and Bewildered" adlı şarkıyı içeren ve ilk sahnelendiği dönem için fazla gerçekçi sayılan bu yapıt, 1952'de büyük bir başarıyla yeniden sahnelendi.

Rodgers 1942'de Hammerstein ile birlikte Lynn Riggs'in *Green Grow the Lilacs* (Leylaklar Yeşeriyor) adlı oyununun bir uyarlaması üzerinde çalışmaya başladı. Bunun sonucunda gerçekleştirdikleri *Oklahoma!* (1943; 1944 Pulitzer Ödülü) 2.248 kez sahnelenerek Broadway rekorunu kırdı. Agnes de Mille'in koreografisini yaptığı ve "Oh, What a Beautiful Morning", "The Surrey with the Fringe on Top" ve "People Will Say We're in Love" adlı şarkıların yer aldığı bu yapıt, Hammerstein'in ölümüyle son bulan 17 yıllık ortak çalışmalarının başlangıcını oluşturdu. *Carsoul* (1945; Atlıkarınca) ve deneysel *Allegro* (1947) ile aynı başarıyı elde edemedilerse de *South Pacific* (1949; Pasifik Şarkısı; 1950 Pulitzer Ödülü) Broadway'de neredeyse *Oklahoma!* kadar sahnede kaldı. İrksal onyargıları başarıyla işleyen ve müzikle karakterleri ustaca birleştiren yapıt "Younger Than Springtime", "Some Enchanted Evening" ve "I'm Gonna Wash That Man Right Outa My Hair" şarkılarını içeriyordu. Bunu egzotik özellikleriyle dikkati çeken *The King and I* (1951; Kral ve Ben), *Pipe Dream* (1955; Ham Hayal), *The Flower Drum Song* (1958) ve ikilinin en önemli çalışmalarından biri olan *The Sound of Music* (1959) izledi.

Rodgers ayrıca *Victory at Sea* (1952; Denizle Zafer) adlı belgesel filmin müziğini de yazdı ve bu çalışması ABD Deniz Kuvvetleri'nin Seçkin Hizmet Madalyası ile ödüllendirildi.

Rodin, Auguste, tam adı RENE-FRANÇOIS-AUGUSTE RODIN (d. 12 Kasım 1840, Paris - ö. 17 Kasım 1917, Meudon, Fransa), görkemli tunç ve mermer yapıtlarıyla ünlü Fransız heykelt. Bazı eleştirmenlerce heykel sanatının gelişmiş geçmiş en büyük portrecısı kabul edilir.

Yoksul bir ailenin çocuğuydu. On üç yaşında bir resim okuluna yazıldı. On yedi yaşında hayıvıvudu. Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nun sınavlarında üç kez başarısız oldu. Ertesi yıl dekoratif taş işleri yaparak yaşamını kazanmaya başladı. 1862'de kız kardeşinin ölümünden etkilenerek din adımı olmaya karar verdi. Ama iki yıl sonra Rose Beuret ile tanışınca bundan vazgeçti. Rodin bütün yaşamını onunla bir-

likte geçirmesine karşın, Beuret ile ancak 1917'de evlendi.

Rodin "Kırk Burunlu Adam" (1864, Rodin Müzesi, Paris) adlı heykelinin 1864 Salon Sergisi'nden geri çevrilmesinden sonra heykelti A. E. Carrier-Belleuse ile çalışmaya başladı. 1871'de anıt bezemeleri yapmak üzere onunla birlikte Brüksel'e gitti. Otuz beş yaşına gelmiş, ama yaptığı yoğun işler arasında daha henüz özgün bir üslup geliştirmeye olanak bulamamıştı. Yaptığı bir

Rodin, "Victor Hugo" ve "Düşünen Adam" heykelleri ile, Edward Steichen'in bir baskısı, 1902

An image of a sculpture by Rodin, "Victor Hugo" and "The Thinking Man" (Le Penseur), with a reproduction by Edward Steichen, 1902.

İtalya gezisi dehasının ortaya çıkmasına yardımcı oldu. Michelangelo ve Donatello'dan aldığı esin onu içine düştüğü akademiizm kurtardı. "Mağlup" adlı ilk özgün tunç heykeli yenilginin acısını güçlü bir biçimde yansıtıyordu. Yapıtı hem Brüksel'de, hem de "Tunç Çağı" (1876, Minneapolis Sanat Enstitüsü) adıyla gösterildiği 1877 Salon Sergisi'nde skandal yarattı. Dönemin başka sanatçıların heykelleriyle karşılaştırıldığında o kadar gerçeğe yakındı ki, Rodin canlı bir insandan kalıp almakla suçlandı.

1877'de Rodin, ertesi yıl da Carrier-Belleuse Paris'e döndü. Belleuse, Sèvres porsele fabrikasının yöneticiliğine getirildi. Rodin'den fabrikanın ürünleri için desen çalışmaları yapmasını istedi. Rodin bu sıralarda Londra ve Paris gibi kentlerde açılan çeşitli anıt yarışmalarına katılıyor, ama hiçbirinde bir başarı kazanamıyordu. İlk önemli siparişini Paris Belediyesi'nden aldı. Belediye binası için yaptığı "Vaftizci Yahya Vaz Verirken" (1878; Modern Sanat Müzesi, New York) adlı heykeliyle 1880'de Brüksel ve Paris'te yeniden sergilenen "Tunç Çağı"nın getirdiği başarı 40 yaşında Rodin'in bir heykelti olarak kendini kanıtlamasını sağladı.

Rodin ancak bu yaşta özgün üslubunu geliştirmeye başladı. Bu sıralarda, yapılması düşünülen yeni Dekoratif Sanatlar Müzesi'nin tunç kapısının ona sipariş edilmesiyle Rodin'in mali durumu ve çalışma koşulları düzeldi. 1884'te tamamlanması gereken tunç kapı, Rodin öldüğünde henüz bitmemişti. Dante'nin *İlahi Komedya*'sından esinlenerek "Cehennem Kapısı" adını taktığı bu çalışmasına önce Lorenzo Ghiberti'nin "Cennet Kapıları"ni örnek almıştı; ama 1881'de Londra'ya yaptığı bir gezi bu düşüncesinden vazgeçmesine yol açtı. Orada Ön-Raffaellocuların Dante'den esinlendikleri yapıtlarını özellikle de William Blake'in düşsel resimlerini gördü. Bu kez adını "Kapılar" olarak değiştirdiği çalışmasında aşk, acı ve ölüm duygularıyla kıvrılmış

figürlere yöneldi. Tamamlamayı başaramadığı bu yapıt Rodin'e başka tek ya da grup figürleri yaratmada bir esin kaynağı oldu. Örneğin ünlü "Düşünen Adam" (1880, Rodin Müzesi, Paris) aslında kapının üst bölümü için düşünülmüş bir Dante figürü idi.

Rodin 1884'te Calais kenti için bir anıt siparişi aldı. "Calais'liler" (1884-86, Joseph H. Hirshhorn Koleksiyonu, New York) adlı bu grup heykeli iki yılda tamamlandı, ama ancak 1895'te yerine kondu. 1913'te heykelin tunç bir dökümü Londra'da Parlamento Binası'nın bahçesine yerleştirildi.

1900'deki Uluslararası Paris Sergisi'nde bir pavilyonda Rodin'in 150 heykeli ile çok sayıda çizimi sergilendi. Sergiden sonra bütün yapıtlar Rodin'in Meudon'da aldığı bir eve taşındı. Rodin burada büyük bir atölye kurmuş ve birçok yardımcısı tutmuştu. Bunların en yeteneklilerini öğrenciliğe kabul ediyordu. Kendisi artık yalnızca maketler üzerinde çalışıyor, heykellerin yontulmasını ya da dökümünü yardımcıları gerçekleştiriyordu. Rodin 1900'den sonra ABD, Almanya, Avusturya, İngiltere ve Fransa'dan çok sayıda sipariş aldı. Ünlü kişiler arasında pek çok dostu vardı ve büyük saygı görüyordu. Oxford Üniversitesi ona Fransız besteci Camille Saint-Saëns ve ABD'li yazar Mark Twain ile birlikte onursal doktorluk unvanı verdi. Mayıs 1906'de İngiltere kralı VII. Edward Rodin'i Meudon'daki atölyesinde ziyaret etti.

Aynı yıl Rodin Paris'te 18. yüzyıldan kalma bir malikâne olan Hôtel Biron'un bir katını kiraladı. Bütün yapıtlarını devlete bağışlaması koşuluyla Fransız hükümeti bu yapıyı Rodin Müzesi'ne dönüştürmeyi kabul etti.

Rodin heykellerinin yanı sıra çok sayıda çıplak çizimi, kitap resmi ve kuru uçla asıde yedirme baskı da yapmıştı. Ortaçağa olan düşkünlüğünü ise *Les Cathédrales de France* (1914; Fransa Katedralleri) adlı kitabıyla ortaya koydu.

Rodin 20. yüzyılın başlarında çağdaş bir Michelangelo olarak görülüyordu. Oysa üç çeyrek yüzyıl sonra farklı görüşler ortaya çıktı. Bazı uzmanlar onu biçimsel disiplinden yoksun bulmaya başladı. Gene de Rodin'in heykel sanatı üzerindeki etkisi, tartışmasız kabul ediliyordu. Öğrencilerinden Charles Despiau, Aristide Maillol ve Émile Bourdelle büyük ölçüde ondan etkilenmişti. Paris, Philadelphia ve Tokyo'da adına müzeler açıldı. Rodin, Batı'nın güçlü, bilinçli ve görkemli figür geleneğini geri getiren sanatçı oldu.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Saç Çiçekli Kız" (1865-70, Rodin Müzesi, Paris), "Hava" (1881, Toledo Sanat Müzesi, Ohio), "Balzac" (1893, Rodin Müzesi, Paris), "Yürüyen Adam" (1905, Rodin Müzesi, Paris), "George Bernard Shaw" (1906, Rodin Müzesi, Philadelphia), "Nijinsky" (1912, Rodin Müzesi, Paris).

Rodman, Thomas Jackson (d. 30 Temmuz 1815, Salem yakınları, Indiana - ö. 7 Haziran 1871, Rock Island, Illinois, ABD). ateşleme sırasında oluşan gazların silah içinde denetimli biçimde genişlemesini sağlayarak namlunun parçalanmasını neden olabilen ani kuvvetlerin açığa çıkmasını önleyen prizmatik barutu bulan ABD'li mucit. Ayrıca toplanan dökümünde uygulanan yeni bir yöntem de geliştirmişti.

1841'de West Point'teki ABD Askeri Akademisi'ni bitirdi. 1845'te buluşları üzerinde çalışmaya başladı. Bu buluşları 1859'da ABD hükümetince benimsendi. ABD İç Savaşı sırasında Watertown'daki (Massachusetts) tophanenin yöneticiliğini yaptı. 1865'te kendisine onursal tuğgeneral unvanı verildi. Savaşın sona Rock Island'daki tophanenin yöneticiliğine atandı.

Rodney (Stoke-Rodney), George Brydges Rodney, 1. Baron (v. 13 Şubat 1718, Londra - ö. 24 Mayıs 1792, Londra, İngiltere), Fransız, İspanyol ve Felemenk kuvvetlerine karşı birçok önemli deniz zaferi kazanan İngiliz amirali.

Dedesi ve babası subaydı. Kısa bir süre Harrow'da öğrenim gördükten sonra Temmuz 1732'de donanmaya katıldı. Avusturya Veraset Savaşı (1740-48) sırasında Amiral Hawke'un 14 Ekim 1747'de Ushant açıklarında Fransız filosunu yenilgiye uğrattığı

çarpışmaya katıldı. 1749'da amiral rütbesiyle Newfoundland valiliği ve askeri komutanlığına atandı.

Yedi Yıl Savaşı'nda Rochefort'a karşı düzenlenen sefere (1757), ertesi yıl da Boscawen'in komutasında Louisburg'un (Cape Breton) alınışına katıldı. 1759-60 yıllarında Büyük Britanya'ya saldırmak üzere Normandiya kıyılarında toplanan Fransız gemilerine büyük kayıplar verdirdi. Ekim 1761'de Rüzgâraltı Adaları üssünün komutanlığına atandı. 1762'nin ilk üç ayında St. Lucia ve Granada'nın yanı sıra önemli bir ada olan Martinique'i ele geçirdi. 1764'te baronet yapıldı, 1771'de de rütbesi yükseltildi.

Rodney en büyük zaferlerini Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiltere'nin karşısında yer alan Avrupa devletlerine karşı kazandı. 8 Ocak 1780'de Finisterre Burnu açıklarında bir İspanyol konvoyunu ele geçirdi. Sekiz gün sonra St. Vincent Burnu açıklarında İspanyol amirali Don Juan de Langara'yı yenilgiye uğrattı. 17 Nisan'da Martinik açıklarında Fransız amirali Guichen ile girdiği çarpışmadan ise kesin sonuç alamadı. 3 Şubat 1781'de ticari açıdan büyük önem taşıyan Felemenk'e ait St. Eustatius Adasını ele geçirerek önemli miktarda ganimete el koydu. 12 Nisan 1782'de Dominica açıklarındaki Azizler Çarpışması'nda 36 gemiyle, Grasse kontunun komutasındaki 34 gemilik Fransız kuvvetini ağır bir yenilgiye uğrattı.

Rodnina, Irina (Konstantinovna) (d. 12 Eylül 1949, Moskova, SSCB), Sovyet buz patencisi. Önce Aleksey Ulanov, ardından Aleksandr Zaytsev ile birlikte art arda 10 kez (1969-78) dünya şampiyonluğunu, 3 kez de olimpiyat şampiyonluğunu kazanarak Sonja Henie'nin rekoruna ulaşmıştır.

Moskova'daki Beden Eğitimi Merkez Enstitüsü'nü bitirdi. Bir yandan öğretmenlik yaparken buz pateni çalışmalarını da sürdürdü. Ulanov'la 1968'de başlayan partnerliğini 1972 Kış Olimpiyat Oyunları'nda altın madalya kazandıktan sonra bıraktı ve yeni partneri olarak Zaytsev'i seçti. 1975'te de onunla evlendi. Rodnina-Zaytsev çifti 1976 ve 1980 Kış Olimpiyat Oyunları'nda altın madalya kazandı.

Yeni bir sıçrama hareketi geliştiren çiftin tarzı, öncülleri Protopopovların lirik tarzından daha atletik niteliklidir.

Rodó, José Enrique (d. 15 Temmuz 1872, Montevideo, Uruguay - ö. 1 Mayıs 1917, Palermo, İtalya), Uruguaylı düşünür, eğitimci ve deneme yazarı. İspanyol Amerika'sının en önemli düşünürlerinden biri

Yaşamının büyük bölümünü Montevideo'da yazıp okuyarak, ders vererek ve siyasal çalışmalara katılarak geçirdi. 1895'te *Revisita nacional de literatura y ciencias sociales* dergisinin kurucuları arasında yer aldı. 1898'den sonra Montevideo'daki Cumhuriyet Üniversitesi'nde edebiyat profesörlüğü yaptı. Ayrıca Uruguay Ulusal Kütüphanesi'nin yöneticiliğini üstlendi. 1902 ve 1908'de Temsilciler Meclisi'ne seçildi.

İspanyol Amerika'sında yazılmış en etkili felsefi yapıtlardan biri sayılan *Ariel* (1900) adlı denemesinde, insan yaşamının örüntülerini ve hem kişisel, hem de siyasal davranışları ele alarak, insanın herkes için yararlı eylemlerde bulunmasının temelinde onun kendini tanımayla yönelik çabasının yattığını öne sürdü. Kuzey Amerika maddeciliği olarak adlandırdığı anlayışı eleştirerek İspanyol Amerika'sı gençlerine demokrasinin en iyi özelliklerini benimsemeleri çağrısında bulundu. Yapıtta saygın öğretmen kişiliğindeki Próspero, öğrencisi olan gençlere maddi kazançların çekiciliğine kapılmamaları, iyi bir yaşam için tinsel, ahlaki ve düşünsel güçlerini kullanmaları yolunda öğütler verir.

Rodó'nun öbür yapıtları arasında *Motivos de Proteo* (1908; Proteus'un Güdülleri) ve İspanyol Amerika'sının önde gelen kişileriyle ilgili bir dizi denemeden oluşan *El mirador de Próspero* (1913; Próspero'nun Galerisi) sayılabilir. Rodó 1916'da çıktığı Avrupa gezisi sırasında öldü.

rodokrozit (Yunancada "Gül Renkli"), manganer karbonat ($MnCO_3$) yapısında, çelik üretiminde kullanılan ferromanganez alaşımları için başlıca manganer cevheri olan karbonat minerali. Çoğunlukla, orta sıcaklıklarda oluşan cevher damarlarında, yüksek sıcaklıklarda oluşan başkalaşım çökeltilerinde ve tortul yataklarda bulunur. Elde edildiği başlıca yerler, Romanya'da Cavnic ve ABD'de Montana ve Colorado'dur. Mineral yapısında manganerin yerini kısmen magnezium, demir ve kalsiyum aldığından, rodokrozit, kristal yapısındaki manganerin rodokrozit, kristal yapısındaki manganerin yerini kalsiyum ve demirin aldığı, sırasıyla kalsit ve siderit ile kısmi katı çözeltili dizileri oluşturur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. karbonat mineralleri (tablo).

rodolit, grena minerallerinden piropun pembe ya da gül kırmızısı renkli türü. Ayrıca bak. pirop.

Rodolphe I, Almanca RUDOLF (ö. 25 Ekim 912), Yukarı Burgonya'nın ilk kralı (888-912).

Güçlü Alman Welf (Guelfo) ailesinden Auxerre kontu Konrad'ın oğluydu. 885 ya da 886'da Burgonya Düküğü'nün vârisi oldu. Ocak 888'de St. Maurice d'Agaune Manastırı'nda kral olarak taç giydi ve çok geçmeden Lorraine ile Alsace'in büyük bölümünü denetimi altına aldı. Ama Kärnten'li Arnulf'un saldırıları karşısında bu toprakları elinde tutamadı. 888 sonlarında Arnulf'un Burgonya Krallığı'nı tanıması karşılığında bu topraklar üzerindeki taleplerinden vazgeçti.

Rodolphe II, Almanca RUDOLF (ö. 11 Temmuz 937), Burgonya kralı (912-937). Karolenj hanedanının son yıllarındaki kargaşa döneminde yaklaşık dört yıl boyunca (923-926) İtalya'yı yönetmiştir.

Yukarı Burgonya Krallığı'nın kurucusu I. Rodolphe'un oğluydu. Kralları I. Berengario'dan hoşnut olmayan soylular tarafından İtalya tahtına çıkarılarak yaklaşık 922'de Pavia'da taç giydi. Ertesi yıl Piacenza yakınında Berengario ile savaştı ve onu yenilgiye uğrattı. Berengario'nun öldürül-

mesinden (924) sonra hem İtalya'yı hem de Yukarı Burgonya'yı yönetmeye başladı. Ama 926'da yönetiminden hoşnutsuz olan İtalyan soyluları Provence'lı Hugues'ü (Ugo) tahta geçirmek için girişimde bulununca Burgonya'ya geri döndü ve Hugues İtalya kralı oldu. Bir süre sonra İtalyan önderler, Rodolphe'u yeniden İtalya tahtına geçmeye çağırdılar. Hugues bunun üzerine İtalya üzerindeki tüm iddialarından vazgeçmesi koşuluyla Provence'ı Rodolphe'a bıraktı. Böylece, Burgonya Rodolphe'un yönetimi altında birleşmiş oldu.

Rodolphe III, Almanca RUDOLF. İskabı TEMBEL ya da SOFU RODOLPHE. Fransızca RODOLPHE LE FAINEANT ya da LE PIEUX (ö. 6 Eylül 1032), bağımsız Burgonya krallığının sonuncusu (993-1032). Barışsever Konrad'ın oğlu ve vârisiydi. Besançon kontu Otto-Wilhelm ve Alman imparatoru II. Heinrich'in saldırıları karşısında 1016'da Heinrich'i vâris olarak kabul etmek zorunda kaldı. 1024'te Heinrich ölünce, yeni Alman kralı II. Konrad aynı anlaşmanın devamını istedi. Rodolphe ardında vâris bırakmadan öldüğünden, Konrad krallığa el koydu ve ülkeyi Almanya ile birleştirdi.

Rodolphe (ö. 14/15 Ocak 936, Auxerre, Fransa), Burgonya dükü (921-936) ve Fransa kralı (923-936). Döneme damgasını vuran genel bir siyasal kargaşa ortamında hüküm sürmüş, ama ölümden kısa süre önce iktidarını pekiştirmeyi başarmıştır.

Kısa bir süre Fransa kralı olan I. Robert'in damadıydı. Robert'le birlikte, Karolenj hanedanından Fransa kralı III. Charles'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan ayaklanmaya önderlik etti (922). Robert'in ertesi yıl ölmesinin ardından Fransa kralı seçildi ve Soissons'da taç giydi. Başlangıçta soyluların çoğu Rodolphe'un krallığını tanımadı. Ayrıca Kuzeylilerle Macarların saldırısına uğradı. Almanya kralı I. Heinrich 925'te Lorraine'i ele geçirdi. Rodolphe 928'de Laon'u Vermandois kontu Herbert'e bırakmak zorunda kaldı.

Yönetimine karşı muhalefeti çevresinde toplamış olan Charles'in ölümüyle (929) konumunu sağlamlaştıran Rodolphe, ölmeden kısa süre önce direnişini sürdüren Herbert'i de teslim olmaya zorladı.

rodonit, manganer, demir ve kalsiyum silikat [$(Mn, Fe, Ca)SiO_3$] yapısında, çeşitli manganer cevherlerinde yuvarlak kristaller, kütleler ya da taneler halinde bulunan silikat minerali. Çoğunlukla rodokrozit ile

Pajsberg den rodonit örneği, İsveç
Field Museum of Natural History, Chicago, fotografl
John H. Gerard E3 11 c

birlikte rastlanan rodonitin elde edildiği başlıca yerler Rusya'da Urut Dağları, İsveç, Avustralya'da Yeni Güney Galler ve ABD'de California ile New Jersey'dir. Rodonit, Hindistan'da olduğu gibi, bazı man-

Rodó, y. 1917
Organization of American States

sayılır. Birleşik bir İspanyol Amerika'sının yaratılmasına yönelik görüşleriyle Güney Amerika halklarını derinden etkilemiştir. Bütün yapıtlarında *reformarse es vivir* (insanın yanlışlarını düzeltebilmesi yaşamak demektir) biçimindeki özdeyişinde ortaya koyduğu ahlak anlayışının izlerine rastlanır.

ganez oksit çökellerinin temel bileşenini oluşturur. İnce taneli, parlak pembe renkli rodonitten mücevher yapımında yararlanılır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. silikat mineralleri.

Rodop Dağları, Bulgarca RODOPI. Yunanca OROSIRA RODHOPIS. Balkan Yarımadasında dağ sistemi. Büyük bölümü Bulgaristan'da yer almakla birlikte Yugoslavya, Makedonya, Yunanistan ve bir ölçüde, Türkiye'ye de taşar. Balkanlar'ın en sarp ve aşılması güç bölgesini oluşturur. Bulgaristan'da kalan bölümü batıdan doğuya 240 km, kuzeyden güneye 96 km boyunca uzanır ve 14.737 km²'lik bir alanı kaplar.

Rodop Dağları yapısal bakımdan aşınım uğrayarak geniş ve engebeli bir platoya dönüşmüş eski bir masiftir. Ama yükselme sonucunda aşınım çevrimi yeniden başlamış. Struma (Strymon) ve Mesta ırmakları pek geçit vermeyen vadiler açmıştır. Sistemin batı kesiminde 2.000 m'nin üzerine çıkan yükseklik, doğuda 1.000 m'yi bulur. Golyam (Büyük) Perelik (2.191 m) ve Golyama Stuykya (2.186 m) en yüksek noktalardır. Struma Irmağı vadisinin kuzey ve batısında uzanan ve Yüksek Rodoplar'ın en batıdaki ucunu oluşturan Rila ve Pirin dağları konum olarak ana sistemin dışında kalır ve 2.850 m'ye ulaşır. Bölgenin sularını Meriç Irmağının kolları toplar. Yüksek küteller Ege düzlüklerini soğuk kuzey rüzgârlarından korurken, sıcak güney rüzgârlarının Trakya Ovasına ulaşmasını engeller.

Osmanlı egemenliği döneminde (15-19 yy) Slav halklarının bir sığınak olarak kullandığı Rodoplar, eski geleneklerin varlığını sürdürdüğü bir bölgedir. Göller, ırmak vadileri ve geniş ormanlar bölge turizminin temelini oluşturur. Yaklaşık 72 km uzunluğundaki Arda Gölü üzerinde hidroelektrik enerji santralleri vardır. Volkanik oluşumlu güneydoğu sıralarındaki Madan ve Rudozem yakınlarında çıkarılan kurşun ve çinko daha sonra işlenmek üzere Plovdiv (Filibe) ve Kırcaali'ya gönderilir.

Yüksek Rodoplar'da yer alan Rila Dağları Musala'da (eskiden Stalin Doruğu) 2.925 m'ye ulaşır. Meriç, Iskır, Mesta ve Rilska ırmaklarının kaynakları aşınmış bir tepe görünümündeki bu dev masiften iner. Musala'nın çevresinde Dimitrov (2.902 m) gibi birkaç yüksek doruk daha bulunur. Bu doruklarda 2.280 m'den sonra buzullar görülür. Daha aşağı kesimlerde sert tahtalı ve ıgne yapraklı ağaçlardan oluşan ormanlar kereste sanayisine hammadde sağlar. Yörenin 10. yüzyıldan kalma ünlü Rila Manastırı 1.125 m yükseklikte yer alır. Iskır ve Rilska ırmakları üzerinde hidroelektrik enerji santralleri kurulmuştur. Musala'da bir kozmik radyasyon istasyonu vardır. Rila Dağlarının kuzeyinde, Sofya Havzasına bakan ve Çerni Vrh'ta 2.290 m'ye ulaşan Vitoşa Dağları yer alır. Sofya banliyöleri dağların eteklerine kadar uzanır. Yukarı yamaçlar bir ulusal park ve dağ koruma alanı olarak düzenlenmiştir.

Güneyde Rila'ya komşu olan, Mesta ve Struma ırmaklarıyla çevrili Pirin Dağları benzer bir plato görünümü taşır ve Yunanistan'a doğru sokulur. Bulgaristan'ın ikinci yüksek doruğu Vihren (2.914 m) buradadır. Buzulların bulunduğu bu yörede yaygın Alp tipi yüzey şekillerine rastlanır.

rodopsin, gözde ağtabakadaki (retina) ışığa duyarlı çubuk hücrelerde yer alan ve pigment taşıyan bir maddeye bağlı olan protein molekülü. Gözün loş ışığa uyum sağlamasında rol alır. Parlak ışıkta rodopsin

soluklaşır; göz bir süre karanlıkta kalınca yeniden morumsu kırmızı rengini alır.

Rodopsin molekülünün pigmenti taşıyan bölümü A vitamininin yükseltgenmesiyle oluşan retinal, protein bölümü ise opsindir. Parlak ışıklı ortamda rodopsin retinal ve opsine ayrılır, karanlıkta bu sürecin tersi ortaya çıkar. Ayrıca bak. çubuk hücre.

Rodos, Ege Denizinde, Yunanistan'a bağlı Oniki Ada'yı oluşturan adaların en büyüğü. Türkiye'den Rodos Geçidi ile ayrılır. Adadaki başlıca yerleşme, Dodekanesos ilinin (nomós) merkezi olan Rodos'tur(*). Yüzölçümü 1.398 km² olan adayı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda kesen tepeler. Atávıros Doruğunda 1.215 m'ye ulaşır.

Rodos'ta yeni çarşı (solda) ve Mandrakion limanından bir görünüm
Gerald Oyde-FPG EB Inc

Adada kış ayı ortalama sıcaklığı 10°C'dir. Sürekli rüzgâr alan adada çok sayıda yeldeğirmeni vardır.

İalyos'taki kalıntılar adanın Minos uygarlığının etkisinde kaldığını gösterir. Rodos, Minos uygarlığının çöküşünden (İÖ y. 1500-1400) sonra İÖ y. 1100-1000'de gelen Dorlar tarafından istila edildi. Sonraki yıllarda Makedonya kralı V. Philippos'a karşı Roma'nın yanında savaştı. Roma'nın İÖ y. 166'da Delos'u serbest liman yapmasından sonra ekonomik bakımdan hızla gerilemeye başladı. Antonius, Octavianus ve Lepidus'un üçlü yönetimi sırasında (İÖ 43), Gaius Cassius tarafından yağmalandı. Rodos, eski zenginliğine bir daha kavuşamadı ve İÖ 227'deki depremden büyük hasar gördü.

İS 395'ten sonra Bizans egemenliği altına giren Rodos, 653-658 arasında ve 717-718'de Müslümanlar tarafından istila edildi. Haçlı seferleri sırasında bir konaklama ve ikmal merkezi olarak kullanıldı. 1309'dan sonra Kudüslü St. Jean Şövalyeleri (Hospi-talier tarikatı) Rodos'u tahkim ettiler ve Güney Akdeniz'deki denizyollarını Osmanlılara karşı korumak amacıyla güçlü bir filo kurdular. Osmanlılar 1480'deki başarısız bir girişimden sonra 1523'te adayı ele geçirdiler. 1912'ye değin Osmanlıların yönetiminde kalan ada, bu tarihte İtalyanların eline geçti. 1947'de İtalya ile Müttefikler arasında imzalanan barış antlaşması uyarınca Yunanistan'a bırakıldı.

Eski Yunan ve Roma döneminde resim ve heykel sanatının merkezlerinden biri olarak tanınan Rodos'ta Cato, Julius Caesar ve Lucretius gibi ünlü Romalıların öğrenim gördüğü bir hitabet okulu vardı. Adada yapılan kazılarda Miken ve daha sonraki dönemlere ait yapılar çıkarılmışsa da, Girit ve Peloponnesos'taki (Mora) gibi Miken sarayları bulunamamıştır. Lindos'ta yapılan

kazılarda ortaya çıkarılan yapıların en önemlisi Athena Tapınağı'dır (İÖ 5.-3. yy). Adanın başlıca gelir kaynağı turizmdir. Kırmızı şarap üretimi ile tahıl, incir, nar ve portakal tarımı da ada ekonomisinde önemli yere sahiptir. Nüfus (1981) 87.831.

Rodos, Yunanistan'ın Dodekanesos ilinin (nomós) merkezi ve Rodos Adasının en büyük kenti. Adanın kuzey ucunda yer alır. Ticaret limanından küçük Bubuli Yanmadasıyla ayrılan ve küçük teknelere hizmet veren Mandrakion limanının arkasında kalan ana kent iki ayrı bölümden oluşur. 14. yüzyılda Rodos Şövalyeleri tarafından yaptırılan surların içinde yer alan eski kent ticaret limanını çevreler. Yapımına 1912'de

İtalyanlar tarafından başlanan yeni kent, kuzeyde yıkık durumdaki eski akropolisin eteklerine kadar uzanır. Yeni kentte bir hükümet binası, bir pazar, bir ulusal tiyatro ve 1856'da yıkılan Hagios Ioannes Kilisesi'nin planına uygun olarak 1925'te yapılan Evangelismos Kilisesi bulunur. Kent halkının İÖ 305'te Demetrios Poliorketes'in kuşatmasına karşı gösterdiği başarılı direnişi ölümsüzleştirmek amacıyla dikilen (İÖ y. 292-280) yaklaşık 30 m yüksekliğindeki ünlü Rodos Heykeli(*), İÖ y. 225'te adanın büyük bölümünü tahrip eden deprem sırasında yıkıldı. İmparator Diocletianus (İS 284-305) döneminde çevre adaları kapsayan eyaletin yönetim merkezi olan kent, İtalyan egemenliği sırasında da (1912-43) Oniki Ada'nın yönetim merkezi olarak hizmet verdi. Nüfus (1981) 40.392.

Rodos Deniz Yasası, Latince LEX RHODIA. Bizans İmparatorluğu'nda, 7. yüzyıldan başlayarak ticaret ve deniz taşımacılığını düzenleyen kurallar bütünü. Ortaçağ İtalyan kentlerinin deniz hukukunda etkili olmuştur.

Rodos Deniz Yasası'nın kaynağı, 6. yüzyılda hazırlanan Justinianos Yasa Derlemesi'nde yer alan bir yasayla eski çağlarda Rodos'ta denizcilik alanında gelişen gelenek hukukuydu. Kuralların büyük bölümü kaybolan ya da zarar gören yükler konusundaki sorumluluğun belirlenmesiyle ilgiliydi. O dönemde fırtınalarda gemiyi kurtarmak için bazen yükün bir bölümü ya da tamamı denize atılıyordu. Ayrıca korsanlar da ciddi bir tehdit oluştuyordu. 7. yüzyıldan sonra Arap ve Slav korsanlar nedeniyle deniz yolculukları iyice tehlikeli duruma geldi. Zararın maliyetini gemi sahibi, mal sahipleri ve yolcular arasında paylaştırarak bir tür sigorta işlevini yerine getiren Rodos Deniz Yasası, 12. yüzyıla değin etkisini sürdürdü. Ama 13. ve 14. yüzyıllarda Bizans deniz ticareti gerileyince işlevi kalmadı.

Rodos Heykeli, Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olan heykel. Lindoslu Khares'in yapıtıdır. İÖ 305-İÖ 304 arasında Demetrios Poliorketes Rodos'u uzun süre kuşatma altında tutmuştu. Heykel bu kuşatmanın

Rodos Heykeli, İÖ y. 292-280, Sidney Barclay'ın bir ağaç baskısı, y. 1875
Historical Pictures Service, Chicago

kalkmasının anısına dikildi. Tunçtan yapılmış, içi demir çubuklarla güçlendirilmiş, devrilmemesi için taştan ağırlıklar kullanılmıştı. Güneş Tanrısı Helios'u simgeleyen heykelin bir kabartmadaki betimlemesine göre, bir elini gözlerine siper etmiş pozda limanın önünde durduğu ve 30 m'den yüksek olduğu sanılır. Ama bacaklarını, arasından gemiler geçebilecek biçimde açmış olarak liman girişinde durması teknik açıdan olanaksızdır; bu yaygın inanç ortaçağdan kalmıştır.

Yapımı 12 yıl süren (İÖ y. 292-İÖ y. 280) heykel İÖ y. 225'teki bir depremde devrildi ve Araplar İS 653'te Rodos'u alana değin öyle kaldı. Araplar heykeli kırık parçalarını hurda olarak sattılar. Söylentiye göre bu parçalar 900 deve yükü tutmuştu.

Rodrigo (ö. 711), İspanya'nın son Vizigot kralı.

Rodrigo'dan önceki Kral Witiza'nın ölmesinden (710) sonra dul karısı ve ailesi, onun iki genç oğlunu tahta çıkarmaya çalışıyorlardı. Ama Vizigot soyluları Rodrigo'yu kral seçerek Witiza ailesini Toledo'dan sürdüler. Bir olasılıkla Baetica eyaletinin askeri komutanı (*dux*) olan Rodrigo'nun tahta çıkması üzerine Basklar ayaklandı. Ülkenin kuzeydoğusunda hiçbir zaman kral olarak tanınmadı. Bu arada Witiza'nın ailesi Müslümanlarla bağ kurdu. Müslümanlar Kuzey Afrika'dan bir akıncı grubu gönderince Rodrigo güneye yürüdü. Tanca'nın Müslüman valisi Tank bin Ziyad ordusunun büyük bölümüyle İspanya'ya geçti ve Rodrigo'yu Barbate Irmağı kıyısında Trafalgar Burnu yakınlarında yendi. Rodrigo'nun savaş alanında öldüğü anlaşılmaktadır.

Rodrigo, Joaquín (d. 22 Kasım 1902, Sagunto, İspanya), 20. yüzyılın önde gelen İspanyol bestecilerinden.

Üç yaşındayken kör olmasına karşın küçük yaşta müzik çalışmalarına başladı. Daha sonra Paris'te Paul Dukas'tan ders aldı. Gitar ve orkestra için *Concierto de Aranjuez* (Aranjuez Konçertosu) adlı ünlü yapıtı ilk kez 1940'ta Barselona'da seslendirildi. Bu başarılı çalışmasının ardından Iç Savaş

sonrasının önde gelen İspanyol bestecisi sayılmaya başladı.

Daha çok gitar için yazdığı müzikle tanınmakla birlikte, başka çalgılar için konçertoların yanı sıra bir opera, koro yapıtları, piyano parçaları ve şarkılar da yazdı. Yapıtlarında yeni-klasik üslubun genel çizgileri temelinde folklorik renkler, etkileyici bir orkestrasyonu ve tatlı ezgileri birleştirdi.

Rodrigues Adası, Hint Okyanusunun batı kesiminde, Mauritius'a bağlı ada. Volkanik kökenli olan adanın yüzölçümü 104 km²'dir. 1507'de Portekizliler tarafından keşfedilen adada Fransızlar, kölelerin çalıştığı büyük şeker plantasyonları kurdular. Napoléon Savaşları'ndan (1800-15) sonra ada İngiltere'nin yönetimi altına girince, Fransız göçmenler kölelerini bırakarak adayı terk etti. Günümüzde ada nüfusunun büyük bölümü bu kölelerin soyundan gelir. Adada ayrıca az sayıda Çinli ve Hintli de yaşar.

Ada ekonomisi geçimlik düzeyde yapılan tarıma ve balıkçılığa dayanır. Adadan tuzlanmış balık ile bazı tarım ürünleri ihraç edilir. Adadaki başlıca yerleşme Port Mathurin'dir. Port Mathurin'in limanından Mauritius'a düzenli gemi seferleri yapılır. Nüfus (1991 tah.) 37.782.

Rodrigues Alves, Francisco de Paula (d. 7 Temmuz 1848, Guaratinguetá, São Paulo yakınları - ö. 16 Ocak 1919, Rio de Janeiro, Brezilya), 1902-06 arasında Brezilya devlet başkanı. Brezilya'nın sivil devlet başkanları arasında en önemlilerinden biri sayılır. Başkanlığı sırasında Rio de Janeiro'da yoğun bir yapım çalışmasına girişti. Kentin görünümünün iyileştirilmesine önemli katkılarda bulundu; ayrıca kamu sağlığı alanında büyük bir reform gerçekleştirdi. Dışişleri Bakanı José Maria da Silva Paranhos'un aracılığıyla Boliviya, Uruguay, İngiliz Guyanası ve Surinam'la (Hollanda Guyanası) olan sınır anlaşmazlıklarını barışçı biçimde çözdü.

İlk kez 1872'de bir kamu görevi üstlenen Rodrigues Alves, 1900-02 ve 1912-16 dönemlerinde São Paulo eyaletinin başkanlığını yürüttü. 1918'de yeniden devlet başkanlığı seçildiyse de göreve başlayamadan öldü.

Rodriguez, Lorenzo (d. y. 1704, Guadix, İspanya - ö. 1774, México, Meksika), baroğun çok abartılı bir türü olan Meksika Churriguera üslubunun yaratıcısı sayılan İspanyol asıllı mimar.

Babası Guadix Piskoposluğu'nun başmımanıydı. Rodriguez onun yanında yetişti. Oradan duvarcı ustası olarak Cádiz'e gitti. 1731'de de Meksika'ya yerleşti; önceleri darphanede marangoz olarak çalıştı. México Katedrali'nin yanındaki küçük Sagrario Metropolitano Kilisesi'ni (1749-69) yaptı. Bu yapı Churriguera üslubunun Yenidünya'daki en önemli örneklerinden biri oldu. Kilisenin cepheleri Rodriguez'in anayurdu olan Endülüs geleneğine uygun zengin bezemelerle kaplanmış, hatta karmaşıklık ve zenginlikte onu bile geride bırakmıştı.

Rodriguez'in öbür yapıtları arasında Santo Domingo Manastırı (1757, bugün yıkılmıştır) ve büyük bir olasılıkla La Santísima Trinidad Kilisesi de (1755) bulunmaktadır. Etkisi México'nun kuzeybatısındaki Guanajuato madencilik bölgesine kadar yayılmıştır.

rodyum (Rh), periyodik tablonun VIII. grubunda yer alan platin metallerinden kimyasal element. Çoğunlukla platinin sertleştirilmesinde alaşım malzemesi olarak kullanılır. Gümüş beyazlığında değerli bir metal olan rodyumun ışıltı yansıtma gücü çok yüksektir. Oda sıcaklığında havadan etkilenmediğinden başka metallerin üzerine

elektrikle kaplanır ve yüzeyi parlatılarak mücevher ve bezeme malzemesi olarak kullanılır. Rodyum metalinden ayrıca optik aygıtlarda yansıtma yüzeyi olarak da yararlanılır.

Rodyum platine az miktarda katıldığında platinden daha sert ve yüksek sıcaklıklarda platine göre ağırlığı daha yavaş azalan alaşımlar elde edilir. Bu alaşımlardan kimya laboratuvarlarında kullanılan yüksek sıcaklıklara dayanıklı krozeler yapılır. Sanayide nitrik asit üretiminde ızgara biçiminde rodyumlu platin alaşımları kullanılır. Bu alaşımlar amonyakın yakılarak azot monoksitine dönüştürüldüğü alev sıcaklığına dayanırlar. Yüzde 10 oranında rodyum ve yüzde 90 oranında platinden oluşan bir alaşımdan hazırlanan bir telin katıksız bir platine bağlanmasıyla, yükseltgeyici ortamlarda yüksek sıcaklıkları ölçebilen bir ısıcıft (termokupl) elde edilir. 660°C-1.063°C arasındaki uluslararası sıcaklık ölçeği bu ısıcıftın elektromotor kuvvetiyle tanımlanır.

Rodyum doğal platin alaşımlarında en çok yüzde 4,6 oranında bulunan ender bir elementtir. Ayrıca indiyumun ve osmiyumun doğal alaşımlarında da rastlanır. Örneğin iridosminde en çok yüzde 11,25, oserskitte de en çok yüzde 4,5 oranında bulunur. Sanayide çoğunlukla nikel ya da bakır üretiminin bir yan ürünü olarak elde edilir.

Doğal rodyum tümüyle kararlı izotopu rodyum-103'ten oluşur. Rodyumu ilk olarak 1803'te İngiliz kimyacı ve fizikçi William Hyde Wollaston ham platinden ayırmayı başardı ve bileşiklerinin kırmızı renkli olması nedeniyle Lannce rhodon (gül) sözcüğüyle adlandırdı. Rodyum asitlerin etkisine karşı çok dayanıklıdır. Kütleli haldeki metal sıcak ve derişik nitrik ya da hidroklorik asitte, hatta kral suyu (aqua regia) bile çözünmezken sıcak, derişik sülfürik asitte çözünür. Ergimiş potasyum hidrojen sülfata çözüldüğünde ise, suda ya da sıcak derişik sülfürik asitte çözünür. Karmaşık bir sülfat $K_4Rh(SO_4)_3 \cdot 12H_2O$ oluşur.

Rodyum genellikle bileşiklerinde +1 ve +3 değerlikte bulunmakla birlikte, +6'ya kadar yükseltgenme durumunda bulunduğu bileşiklerine de rastlanır. Rodyumun bütün bileşikleri kolayca indirgenir ya da ısıyla bozunarak toz halinde ya da süngerimsi yapıda metale dönüşür. Bu bileşikler arasında en önemlisi, rodyumun çeşitli yükseltgenme durumunda bulunduğu öbür rodyum bileşiklerinin başlangıç maddesi olan ve sulu emülsiyonlarda pek çok organik tepkimede katalizör görevi yapan rodyum triklorürdür ($RhCl_3$).

atom numarası	45
atom ağırlığı	102,905
erime noktası	1 966°C
kaynama noktası	3 727°C
yoğunluk	12,4 (20°C'de)
değerliği	1, 2, 3, 4, 5, 6
elektronların yerleşimi	2-8-18-16-1 ya da $(Kr)4d^85s^1$

Rodzinsky, Artur (d. 1 Ocak 1892, Spalato, Dalmasyon, Avusturya-Macaristan - ö. 27 Kasım 1958, Boston, ABD), Polonya asıllı ABD'li orkestra şefi.

Vivana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi görürken, aynı zamanda müzik derslerini izledi. Daha sonra Galiciya'daki Lvov (Lvov) kentinde orkestra şefliğine başladı. Varşova'da ilk kez 1921'de orkestra yönetti. ABD'de ise ilk kez 1925'te Philadelphia Senfoni Orkestrası ile birlikte şef kursüne çıktı. Ertesi yıl bu orkestrada Leopold Stokowski'nin asistanlığı üstlendi. 1929'da Los Angeles Filarmoni Or-

kestrasi'na katıldı. 1933'te ABD yurttaşlığına geçti. Aynı yıl Cleveland Orkestrası'na girerek buradaki çalışmalarını 10 yıl sürdürdü. 1930'larda konuk şef olarak çeşitli orkestralarla konserler verdi; ayrıca NBC Senfoni Orkestrası'nı kurmak ve eğitmekle görevlendirildi. 1942'de önemli bazı düzenlemeler sonucunda New York Filarmoni Orkestrası'nın sorumluluğunu üstlendi. Ama ortaya çıkan görüş ayrılıkları yüzünden 1947'de bu görevinden istifa etti. Ertesi yıl da Chicago Senfoni Orkestrası'ndan uzaklaştırıldı. Düş kırıklığına uğrayan ve hastalanan Rodzinsky İtalya'ya gitti, orada özellikle yönettiği operalarla başarı kazanıldı. Olmeden bir ay önce ABD'ye dönerek Chicago Lirik Operası'nı yönetti

Roe, Sir (Edwin) Alliot Verdon (d. 26 Nisan 1877, Patricroft, Lancashire - ö. 4 Ocak 1958, Londra, İngiltere). İngiltere'de havacılık sanayisinin öncülerinden İngiliz havacı.

Öncelen gemilerde tayfalık yapan Roe, zamanla havacılıkla ilgilenmeye başladı. Wright Kardeşler'in ilk başarılı uçuşlarını gerçekleştirmeleri (17 Aralık 1903) üzerine, uçak yapım çalışmalarına girişti. 8 Haziran 1908'de kendi yaptığı iki kanatlı uçakla 23 m uçuşu başardı.

1910'da kardeşi Humphrey ile birlikte A. V. Roe and Company Ltd.'i kurdu. Tasarımını yaptığı uçakların en başarılı olanı "Avro 504". 17 bin adet üretti. I. Dünya Savaşı'nın başlarında bombardıman uçağı olarak görev yapan "Avro 504"ler, İngiliz pilotların eğitiminde de kullanıldı. Savaşın 10 yıl sonra kendi şirketinden ayrılarak, deniz uçağı tasarımı ve üretimi yapan Souder-Roe Ltd.'yi kurdu. 1929'da "sir" unvanı aldı.

"Avro" uçakları II. Dünya Savaşı'nda da önemli rol oynadı ve Avro şirketi İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri için, "Vulcan" bombardıman uçağı ve "Blue Steel" füzesi gibi önemli bazı silahlar geliştirdi. A. V. Roe Company 1962'de Hawker Siddeley Aviation, Ltd. Şirketi ile birleşti.

Roe, Sir Thomas (d. y. 1581, Wanstead sokunları, Essex - ö. Kasım 1644, Bath, Somerset, İngiltere). İngiliz diplomat ve yazar.

Hint-Türk hükümdarı Cihangir'in sarayına elçi atanarak ilk diplomatik görevine başladı. Dört yıl (1614-18) süren bu görevi sırasında İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın varlıklarını artırmasında rolü oldu. İstanbul'daki elçiliği sırasında (1621-28) Osmanlı Devleti'nde ticaret yapan İngiliz tüccarlar için yeni ayrıcalıklar elde etti. Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Cezayir'e anlaşılmaya vararak, Kuzey Afrikalı korsanlarca tutuk edilen yüzlerce İngilizin serbest bırakılmasını sağladı (1624). Osmanlı Devleti ile Polonya arasındaki barış anlaşmasına aracılık etti.

1624'da İngiltere'ye dönerek, İsveç kralı II. Gustaf Adolf ile Polonya kralı III. Zygmun'tun anlaşmalarına katkıda bulundu ve barışın karışılığında İsveç kralı tarafından 2 bin sterlinle ödüllendirildi. Bu anlaşma İsveçlilere Otuz Yıl Savaşı'na Protestanlar lehine müdahale olanağı veriyordu. Roe 1637'de Carter Şövalyeleri'nin başına getirildi ve yıllık 1.200 sterlin maaş bağlandı (1638). Otuz Yıl Savaşı'nı sonuçlandırmak amacıyla girişimlerde bulunulan Hamburg (1638), Regensburg (1641) ve Vryana (1642) konferanslarında İngiltere'yi temsil etti. Bu arada kralın Özel Danışma Kurulu üyeliğine getirildi ve Oxford Uni-

versitesini temsil etmek üzere Uzun Parlamento üyeliğine seçildi (1640). Temmuz 1643'te sağlığının kötüleşmesi nedeniyle görevden ayrılarak Bath'a yerleşmesine izin verildi. Aralarında *Embassy of Sir T. Roe to the Court of the Great Mogul*'in (1899; Sir T. Roe'nun Cihangir'in Sarayındaki Elçiliği) bulunduğu birçok diplomatik anı yapıtı bıraktı.

Roebing, John Augustus (d. 12 Haziran 1806, Mühlhausen, Prusya - ö. 22 Temmuz 1869, Brooklyn Heights, New York, ABD), çelik asma köprü tasarımının öncülerinden olan Alman asıllı ABD'li inşaat mühendisi. En çok tanınan yapıtı, 1883'te en büyük oğlu Washington Augustus tarafından tamamlanan, New York'taki Brooklyn Köprüsü'dür.

Berlin'deki politeknik okulu bitirdikten sonra, üç yıl süreyle Prusya Hükümeti emrinde çalışan Roebing, 25 yaşında ABD'ye göç etti. Birkaç yıl çiftçilik yaptıktan sonra, Pittsburgh'daki Harrisburg'a yerleşti ve inşaat mühendisi olarak çalışmaya başladı.

Kanallardaki gemilerin bir havuzdan daha yüksekteki bir diğerine nasıl çekildiğini izledi ve kanal yöneticilerini, gemileri çekmekte kullanılan kendiri halatların tel kablolarla değiştirilmesi konusunda ikna etmeyi başardı. Ayrıca tel kabloların dayanımını artıran bir sarma ve örme yöntemi geliştirdi. Bu tür kablolar talebin artması üzerine Trenton'da (New Jersey) bir fabrika kurdu. Bu fabrika sonradan çok ince kablolardan 90 cm kalınlığındaki halatlara kadar çeşitli boyutlarda tel halat üretimi yapan bir sanayi kompleksi haline geldi.

Roebing bir işadamından çok, bir mühendisti. Uzun açıklıklı asma köprülerin tasarımcısı ve yapımcısı olarak ün kazanınca, Trenton'daki fabrikayla daha az ilgilenmeye başladı. En büyük oğlu Washington ile birlikte ikisi Pittsburgh'da, biri Niagara Çavlanı üzerinde, öbürü Ohio Irmağı üzerinde Cincinnati (Ohio) ile Covington (Kentucky) arasında olmak üzere dört köprü inşa etti.

Roebing, New York'ta, Brooklyn ve Manhattan'ı birleştiren 486 m açıklıklı köprü'nün tasarımını da yaptı ve New York eyaleti yetkililerince bu köprü'nün yapım çalışmalarının başmühendisliğine atandı. Bu köprü'nün yapım çalışmaları sırasında geçirdiği bir kaza sonucu tetanoz oldu ve 63 yaşında öldü. Brooklyn Köprüsü'nün yapımını oğlu sürdürdü.

Roebing, Washington Augustus (d. 26 Mayıs 1837, Saxonburg, Pennsylvania - ö. 21 Temmuz 1926, Trenton, New Jersey, ABD), tasarımını babası John Augustus Roebing'in geliştirdiği Brooklyn Köprüsü'nün yapım çalışmalarını 1883'te tamamlayan ABD'li inşaat mühendisi.

1857'de Troy'daki (New York) Rensselaer Politeknik Enstitüsü'nü bitirdikten sonra, babası ile birlikte asma köprü yapımında çalışmaya başladı. İç Savaş sırasında Birlik Ordusu'nda görev yaptı ve albaylığa kadar yükseldi. Savaşın sona yeniden inşaatçılığa başladı ve babası tarafından, Cincinnati-Covington Köprüsü'nün (1865-67) kablolarını taşıyacak olan büyük taş ayakların yapımını yönetmekle görevlendirildi. Daha sonra, Brooklyn Köprüsü'nün granit ayaklarının dikileceği temellerin açılmasında uygulanacak yeni yöntemler üzerinde çalışmalar yapmak üzere Avrupa'ya gönderildi.

Brooklyn Köprüsü'nün yapım çalışmalarının sürdüğü bir sırada babasının ölümü (1869) üzerine başmühendislik görevini üstlendi ve iki ayarın temelleri üzerinde çalışmaya başladı. Köprü'nün ayaklarının temele oturtulması çalışmalarında pnömomatik kesonlar (hava geçirmez odalar) kullandı. Ama o yıllarda bu yöntemle ilişkin ayrıntılı bilgi olmadığı için, pek çok işçi, kesonun çok

hızlı olarak su yüzeyine çıkarılması nedeniyle vurgun yedi. Bu sorunu çözmek isteyen Roebing 12 saat süreyle içinde kaldığı basınçlı odadan bilincini yitirmiş bir biçimde çıkarıldı; sonuçta felç geçirdiği anlaşıldı, ama 89 yaşına değin yaşadı. Yapımı 13 yıl süren ve 1883'te ulaşımına açılan Brooklyn Köprüsü en son önemli yapıtıydı.

Roebuck, John (d. 1718, Sheffield, Yorkshire, İngiltere - ö. 17 Temmuz 1794, Borrowstounness, West Lothian, İskoçya), James Watt'ın ilk yoğunlaştırıcı buhar makinesinin (1769) yapımla sonuçlanan deneylerini parasal olarak desteklemesiyle tanınan İngiliz hekim, kimyacı ve mucit.

Roebuck çalışmalarının çoğunu kimya ve özellikle de bu bilim dalının pratik uygulamaları üzerinde yoğunlaştırdı. Bu alandaki ilk çalışmalarının en önemli ürünlerinden biri, sülfürik asit üretiminde kullanılan, kurşundan yapılmış yoğunlaştırma odalarıdır (1746). Kurşun odaların yıllardan beri kullanılmakta olan cam kürelerin yerini alması, asit üretiminde bir devrim yarattı ve üretim giderlerini önemli ölçüde düşürdü. Roebuck 1760'ta demir üretimi konusunda ilgilenmeye başladı. Carron'da (Stirlingshire, İskoçya), bir demir atölyesi kurarak, burada ziftli kömürden elde edilen kokun yakılmasıyla dökme demiri dövülebilir demire dönüştürme gibi çeşitli yöntemler geliştirdi. Mangal kömürü yerine kok kullanarak, 1620'lerin ilk yıllarında demirci ustası Dud Dudley'in(*) geliştirdiği yöntemin İngiltere'de yeniden yaygınlaşmasını sağladı.

Roeg, Nicholas (d. 1928, Londra, İngiltere), görsel kusursuzluğu ve ilginç konuları dikkati çeken filmleriyle tanınmış İngiliz görüntü ve film yönetmeni.

1950'de klaketçi olarak girdiği sinemada 1959'da görüntü yönetmenliğine kadar yükseldi. 1960'larda görüntü yönetmenliği yaptığı François Truffaut'un *Fahrenheit 451* (1966; *Değişen Dünyanın İnsanları*) filmindeki renk çalışması ve John Schlesinger'in *Far from the Madding Crowd*'ındaki (1967; *Bir Aşk Yetmez*) pastoral görüntüleriyle dikkati çekti.

Donald Cammell ile birlikte çektiği *The Performance*'la (1970; *Gösteri*) yönetmenliğe başladı. Avustralya çöllerinde kaybolan iki beyaz çocuğun doğa ve Yerlilerle ilişkilerini anlattığı *Walkabout* (1971; *Sonsuz Çöl*) ile Venedik'te yalnız başlarına kalan bir çiftin karabasanlarını ele aldığı *Don't Look Now* (1973; *Büyü*), hem görüntülerinin ve anlatımlarının yetkinliğiyle, hem de insan psikolojisi, kültürü ve düşüncesine ilişkin yorumlarıyla ilgi topladı. Bir uzaylı ABD'deki serüvenlerini ele aldığı *The Man Who Fell to Earth*'te (1976; *Dünyaya Düşen Adam*), kendilerini yabancı bir ortamda bulan kişilerin ruh karmaşalarını anlatmayı sürdürdü. Sonraki filmleri *Illusions* (1979; *Yanılsamalar*), *Bad Timing* (1980; *Kötü Zamanlama*), *Eureka* (1983; *İnsignificance*) (1985; *Önemsizlik*) ve *Casaway*'de (1986) ilgi çekici bir öykü anlatırken psikolojik, felsefi ve toplumsal değinmelerde de hulunan özgün bir üslup geliştirdi.

Roentgen, Abraham ve David (sırasıyla d. 1711, Mühlheim, Köln - o. 1793, Neresched?, Trier; d. 11 Ağustos 1743 - o. 12 Şubat 1807, Wiesbaden, Nassau Dükluğu), Alman mobilyacı baba oğul.

Abraham Roentgen Hollanda'da çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 1731'de Londra'ya gitti. Orada çirak olarak çalıştığı, marketo-ri, oymabaskı işleri ve marangozluk öğrendiği sanılıyor. 1738'de Almanya'ya döndü. 1740'ta misyoner olarak Kuzey Amerika'ya

girmek üzere yola çıktıysa da, bindiği gemi İrlanda açıklarında battı. Roentgen 1750'de Köln'ün hemen kuzeybatısındaki Neuwied'e yerleşerek bir atölye açtı ve fildişi ve daha başka değerli malzemeler kullanarak çok yüksek nitelikte kakmalı mobilyalar

David Roentgen'in tasarladığı bir konsol, 1785-95; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

üretmeye başladı. Bunların çoğunu Almanya'daki çeşitli saraylar için yapıyordu. 1772'de, atölyenin başına oğlu David geçti. Abraham Roentgen 1784'te emekli olunca ya da ikisi birlikte çalıştı.

David müşterilerinin sayısını artırmak için büyük çaba harcadı. Bu hirs onu önce Hamburg'a, daha sonra da Paris'e (1774) sürükledi. 1779'da en iyi mobilyalarını, o dönem için benzeri görülmemiş bir fiyata Fransa kralı XVI. Louis'e sattı. Ünü böylece pekişti. Kraliçenin mobilyacılarına atandı ve Paris'teki mobilyacılar birliğine girmesine izin verildi (1780). Petersburg'a gitti ve Çariçe II. Yekaterina'ya mobilya sattı. Prusya kralı II. Friedrich Wilhelm de müşterileri arasındaydı. Fransız Devrimi'nden sonra Paris'teki mağazasıyla Neuwied'deki atölyesi Cumhuriyetçi askerler tarafından yağmalandı. Prusya kralının saray mobilyacılarına atandıysa da iflastan kurtulamadı ve bir daha üretime başlayamadı.

Roentgen mobilyada babasının geliştirdiği rokoko üslubunu sürdürüp daha da geliştirmişti. "Fransız" üslubundaki mobilyaların temel özelliği yer yer zengin oymalarla bezeli eğrisel çizgileriydi. Kral III. George'un ilk yıllarına özgü öğelere dayanan "İngiliz" üslubundaki mobilyalarının bazıları ünlü İngiliz mobilyacı Thomas Chippendale'in etkilerini taşıyor. Roentgen 1775-80 arasında, klasik biçimlere yöneldi. Mobilyalarına mekanik özellikler eklemeye konusunda ustaydı. Gizli düğmesine basınca çekmecesi ya da aynası kaybolan ya da ortaya çıkan mobilyaları çok ünlüydü.

Roerliç, Nikolay Konstantinoviç, ROERİÇ ya da RERİH olarak da bilinir (d. 9 Ekim 1874, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 13 Aralık 1947, Nagar, Hindistan), Rus sahne tasarımcısı. Diaghilev'in Rus Balesi topluluğuna dekorlar hazırlamış, özellikle tarihsel oyunları için yaptığı görkemli sahne tasarımlarıyla tanınmıştır.

Roerliç
Museum de l'Opera Paris, Musée de l'Art et d'Histoire

Petersburg Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitim gördü. Aynı zamanda arkeolog ve manzara ressamıydı. Resimlerinde doğanın gizemini ve şiirsel yanlarını büyük bir duyarlılıkla yansıttı. Tiyatro dekorlarında geleneksel çerçeve sahne düzeni dışına çıkmadı. Geçmiş dönemleri canlandırdığı dekorlarında büyük başarı gösterdi. 1912'de Moskova'da Peer Gynt için hazırladığı sahne tasarımı bunlardan biridir.

Roermond, Hollanda'nın güneydoğu kesimindeki Limburg ilinde (provincie) belediye (gemeente). Maas (Meuse) ve Roer ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. 1232'de berat aldı. 14. ve 15. yüzyıllarda zengin bir kumaş ticareti merkezi durumuna geldi. 1559'dan sonra bir piskoposluk merkezi oldu ve uzun yıllar Habsburg hanedanının yönetimi altında kaldı. Fransız Devrim ve Napoléon Savaşları sırasında Fransızlar, 1830-39 arasında da Belçikalılar tarafından işgal edildi. II. Dünya Savaşı'nda büyük hasar gördü. Kentteki başlıca tarihsel yapılar romanesk katedral, St. Christoffel Katedrali (1410) ve Kutsal Kurtancı tarikatına ait şapel sayılabilir. Tarımsal ürünler için bir pazar merkezi olan kentte kimyasal madde, elektrik donanımı, giyecek, orman ürünleri ve puro üretilir. Nüfus (1987 tah.) 38.291.

Roeselare (Flamanca), Fransızca ROULERS, Belçika'nın batı kesimindeki Batı Flandre ilinde belediye. Brugge'ün güneyinde, Mandel Irmağı kıyısında yer alır. Ortaçağ'dan bu yana önemli bir keten pazarı olan kent, Fransız Devrim Savaşları sırasında Fransızlarla Avusturyalılar arasında yapılan bir savaşa (1794) sahne oldu. Leie (Lys) Irmağına bağlanan kanallı tamamlanması (1872) sanayinin gelişmesini hızlandırdı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kentin büyük bölümü yeniden inşa edildi ve kent bir dokumacılık merkezi durumuna geldi. Sonraki yıllarda kentte metalurji ve kimya sanayileri de gelişti. Kentteki başlıca tarihsel yapılar St. Michael Kilisesi (1497-1504), her ikisi de 18. yüzyılda yapılan belediye binasıyla İlahiyat Okulu Kilisesi ve Rumbek yakınlarındaki 16. yüzyıl şatosudur. Nüfus (1983 tah.) belediye, 51.649.

Rogaland, Norveç'in güneybatı kesiminde il (fylke). Yüzölçümü 9.141 km²'dir. Kuzey Denizi ile Bykleheiane ve Rjuven dağlık bölgeleri arasında yer alır. Kıyılarında geniş Bokna Fiyordu bulunur. En önemli üç ilçesi Ryfylke, Jæren ve Dalane'dir. Kuzey kıyısındaki dağlık Ryfylke'de hayvancılık yapılır. Güneybatıdaki Jæren ülkenin önde gelen mandıracılık bölgelerinden biridir. Kıyılarda başlıca ekonomik uğraş balıkçılıktır. İlin yönetim merkezi ve en büyük kenti, Stavanger'dir. Öteki kentler, hepsi birer balıkçılık limanı ve hafif sanayi merkezi olan Haugesund, Egersund ve Sandnes'tir. Karmøy Adasında az miktarda bakır çıkarılır. Nüfus (1992 tah.) 341.838.

Roger (ö. 28 Haziran 1119, Antakya [Antiocheia] Haçlı Kontluğu), Haçlıların kurduğu Antakya Haçlı Kontluğu'nun Norman hukumdan (1112-19).

Salerno prensi Riccardo'nun oğluydu. 1112'de amcası Tancred'e in yerine naip oldu. Danith Çarpışması'nda (14 Eylül 1115) kazandığı zaferle Selçukluların Suriye'yi yeniden ele geçirmelerini engelledi. Halep'i almak için savaşırken Artuklu emiri Necmeddin İlgazi'ye yenildi ve öldü.

Roger OF HOVELDEN, HOWDEN olarak da yazılır (ö. y. 1201). İngiliz vakanüvis.

1174'te II. Henry'nin hizmetine girerek orman yasasını ve kraliyet gelirlerinin toplanmasını yönetti. I. Richard'ın (Aslan Yürekli) düzenlediği III. Haçlı Seferi'ne katıldığı sanılır. *Chronica* adlı yapıtının birinci bölümü Huntingdon'lu Henry ve Simeon'un 732-1154 arasında anlatan Bede's *Ecclesiastical History and Its Continuation*'a (Bede'in Kilise Tarihi ve Devamı) dayanır. Büyük ölçüde kişisel gözlem ve araştırmalarından yola çıkarak 1155-1201 arasındaki dönemi işlediği ikinci bölümde, özellikle II. Henry ile Başpiskopos Thomas Becket arasındaki anlaşmazlık gibi önemli konularda ayrıntılı bilgiler verir. Daha uzun olan bu bölümün 1192-1201 arasındaki dönemi ele alan dilimi bütünüyle kendi özgün çalışmasıdır ve resmi belgelerle yıllıkları bilimsel bir yaklaşımla kullandığını gösterir.

Roger OF PONT L'ÉVÊQUE (ö. 26 Kasım 1181, York, Yorkshire, İngiltere), York başpiskoposu ve İngiltere kralı II. Henry'nin danışmanı.

Genceliğinde Thomas Becket ile birlikte Canterbury başpiskoposu Theobald'ın yakın çevresinde yer aldı. Ekim 1154'te York başpiskoposu oldu. İngiltere'de papalık elçisi olarak görevlendirildi. Henry adına Papa III. Alexander'ı ve Fransa kralı VII. Louis'yi ziyaret etti. Sürgüne gönderilen Canterbury başpiskoposu Becket'in ıttazlarına ve papanın yasağına karşın, Henry'nin isteklerine uyarak en büyük oğlu Henry'ye (Genç Kral) Westminster'da taç giydirdi (1170). Papalık yetkesine dayanan Becket, Roger'ı ve törene katılan öteki papazları görevlerinden aldı. Ama kısa bir süre sonra öldürüldü. Önceleri Becket'in öldürülmesini desteklemekle suçlanan Roger, daha sonra aklanarak başpiskoposluk görevine döndü.

Rogers, Bruce (d. 14 Mayıs 1870, Linnwood, Indiana - ö. 18 Mayıs 1957, New Fairfield, Connecticut, ABD), ABD'li topografi sanatçısı ve kitap tasarımcısı. 20. yüzyıl başlarında ABD'de üstün nitelikli kitap tasarımı alanında çok etkili bir sanatçı olmuştur.

Resim eğitimi gördü. Bir Indianapolis gazetesinde ilustratör olarak çalıştı. 1895'te Boston'a taşındı; orada kitap yayıncılığında büyük atımlar gerçekleştiren birkaç kişiyle tanıştı. Bunlardan Houghton Mifflin adlı yayınevinin yöneticilerinden George Mifflin Rogers'a Riverside Press'te bir iş önerdi. Bu yayınevinin 1900'de açılan, az sayıda basılan kitaplar bölümünün başına getirilen Rogers'a istediği gibi özel kitaplar tasarlama ve basma sorumluluğu verildi. Rogers 12 yıl boyunca, bugün de hâlâ çok değerli sayılan 100'den çok Riverside Press basımı gerçekleştirdi.

Rogers, her ikisi de Nicolas Jenson'ın 1470'te geliştirdiği Latin tipi burulattan esinlenmiş olan Montaigne (1901) ve Centaur (1915) ile Riverside Caslon gibi burulatıpları yarattı. 1912'de gezebilme ve serbest olarak çalışmak için Boston'dan ayrıldı. 1916'da İngiltere'deyken Cambridge University Press'te, ABD'ye döndükten sonra da Harvard University Press'te (1919-34) danışmanlık yaptı. Bu sırada New York eyaletinde Mount Vernon'daki William E. Rudge Basımevi için son derece başarılı kitap tasarımları yaptı. Oxford University Press'in danışmanı olarak, kilise vaz kurşunlarında kullanılmak üzere büyük boy bir Kitabı Mukaddes'in hazırlanmasında çalıştı (1935).

Rogers, Carl R(ansom) (d. 8 Ocak 1902, Oak Park, Illinois - ö. 4 Şubat 1987, La Jolla, California, ABD), ABD'li psikolog. Güdümsüz psikoterapi olarak bilinen ve terapisinin akışını, hızını ve süresini hastanın saptadığı tedavi yöntemini geliştirmiştir.

Wisconsin Üniversitesi'nde öğrenim gördü; New York kentindeki Birlik İlahiyat Okulu'nda öğrenciyken psikoloji ve psikiyatriye ilgi duydu. İki yıl sonra bu okuldan ayrılarak Columbia Üniversitesi'ne bağlı Öğretmen Yüksekokulu'nda öğrenimini tamamladı. Doktora çalışmaları sırasında Rochester'daki Çocuklara Kötü Muameleyi Önleme Derneği'nde çocuklar üzerine araştırmalar yaptı; 1930'da bu kurumun yöneticisi oldu.

1935-40 arasında Rochester Üniversitesi'nde ders verdi; araştırmalarından elde ettiği sonuçları *The Clinical Treatment of the Problem Child*'da (1939; Sorunlu Çocuklarda Klinik Tedavi) topladı. 1940'ta Ohio Eyalet Üniversitesi'nde klinik psikoloji profesörü oldu. Bu dönemde yayımlanan *Counseling and Psychotherapy*'de (1942; Danışma ve Psikoterapi) yargılamayan, anlayışlı ve içten bir terapistle ilişki kuran hastanın, güçlüklerini çözebilmek ve yaşamını yeniden düzene sokmak için gerekli içgörüyü edinebileceğini savundu.

Chicago Üniversitesi'nde psikoloji dersleri verirken üniversiteye bağlı bir danışmanlık merkezinin kurulmasına yardımcı oldu; orada yöntemlerinin etkinliğini ölçme olanakları buldu. Bulgu ve kuramlarını *Client-Centered Therapy* (1951; Danışma Merkez Alan Tedavi) ve *Psychotherapy and Personality Change*'de (1954; Psikoterapi ve Kişilik Değişimi) topladı. Wisconsin Üniversitesi'nde psikoloji dersleri verirken *On Becoming a Person; A Therapist's View of Psychotherapy*'yi (1961; Kişilik Kazanma Üzerine; Bir Terapistin Psikoterapiye Bakışı) kaleme aldı. 1963'te taşındığı La Jolla'da (California) Kişi Araştırmaları Merkezi'nin kuruluşuna katıldı. Öbür yapıtları arasında *Carl Rogers on Personal Power* (1977; Kişisel Güç Üzerine) ve *Freedom to Learn for the 80's* (1983; 80'lerde Öğrenme Özgürlüğü) sayılabilir.

Rogers, Ginger, asıl adı VIRGINIA KATHERINE McMATH (d. 16 Temmuz 1911, Independence, Missouri, ABD), özellikle Fred Astaire'le birlikte oynadığı müzikal filmlerle tanınmış ABD'li oyuncu ve dansçı.

Dans etmeye vodvil gösterilerinde başladı. 1929'da *Top Speed*'le ilk kez Broadway'de sahneye çıktı. 1930-31'de George Gershwin'in *Girl Crazy*'sinde (Çılgın Kız) başro-

Ginger Rogers

lû oynadıktan sonra Hollywood'a giderék filmlerde rol almaya başladı ve genellikle küstah sarışın tiplerini canlandırdı.

Fred Astaire'le ilk kez *Flying Down to Rio* (1933; *Rio'ya Uçuş*) filminde bir araya geldi. Filmin gördüğü büyük ilgi üzerine dokuz filmde daha birlikte oynadılar. Daha çok danslarıyla tanınmasına karşın Rogers dramatik oyunculukta karar kıldı ve 1940'ta *Kitty Foyle (Sokak Kızı Kitty)* filmindeki rolüyle en iyi kadın oyuncu Oscar'ını kazandı. Hafif komedi filmlerinde de çok başarılı olan Rogers, *Tom, Dick and Harry* (1941) ve *The Major and the Minor* (1942; *Küçük Kız*) gibi filmlerde oynadı. 1965'te, *Hello Dolly*'deki Dolly Levi rolüyle Broadway sahnelerine döndü. Bunu 1969'da Londra'da sahnelenen *Mame* oyunundaki başrolü izledi.

Rogers, Harriet Burbank (d. 12 Nisan 1834, North Billerica, Massachusetts - ö. 12 Aralık 1919, North Billerica, ABD), ABD'de sağırılar için konuşmaya dayalı öğretim yönteminin öncüsü eğitimci.

1851'de Massachusetts Eyalet Öğretmen Okulu'ndan (bugün Framingham State College) mezun olduktan sonra Massachusetts'te birçok okulda öğretmenlik etti. 1863'te sağır bir kıza verdiği özel derslerden sonra eğitimci olarak ün yaptı.

ABD'de sağırılar için genellikle işaret diline dayalı öğretim uygulanıyordu. Rogers yeni öğrencisi Fanny Cushing'le çalışmalarıyla Alman okullarındaki konuşma yöntemini uyguladı. Cushing, Rogers'in solunumunu ve gırtlak titreşimlerini algılayıp taklit ederek konuşmayı öğrendi.

Rogers 1866'da Chelmsford'da (Massachusetts) bir sağır okulumun kurulmasına katıldı. Daha sonra Northampton'daki (Massachusetts) Clarke Sağır Okulu'nun (başlangıçta Clarke Sağır ve Dilsizler Enstitüsü) yöneticiliğini üstlendi ve 1866'da sağlık nedeniyle emekli olana değin bu görevini sürdürdü. İşaret dili yöntemini ve sağır dilsiz alfabesini kullananların kendisini seçtirmelerine karşın konuşma yöntemine bağlı kaldı. 1886'da, Amerikan Sağır Eğitimcileri Derneği sağır öğrenciler için konuşmaya ve dudak hareketlerinden konuşulanları anlamaya dayalı öğretim yöntemini resmen benimsedi.

Rogers, Henry Darwin (d. 1 Ağustos 1808, Philadelphia, ABD - ö. 29 Mayıs 1866, Glasgow, İskoçya), Pennsylvania'nın jeolojisi üzerine yaptığı çalışmalarla dağılım kuramına önemli katkıda bulunan ABD'li jeolog.

Henüz 21 yaşındayken Pennsylvania'da Carlisle'deki Dickinson College'da kimya ve doğa felsefesi profesörü olan Rogers, 1835'te de Pennsylvania Üniversitesi'nde jeoloji ve mineraloji profesörlüğüne getirildi ve aynı yıl New Jersey Jeoloji Araştırmaları Kurumu'nun başkanlığına seçildi. Ertesi yıl Pennsylvania'da yürütülen jeoloji araştırmalarını yönetmeye başladı, ama bu çalışma mali yetersizlikler nedeniyle 1842'de durdu. Buna karşın Rogers araştırmayı kendi olanaklarıyla 1847'ye değin sürdürdü ve çalışmalarını *Report on Pennsylvania* (1858; Pennsylvania Raporu) adlı yapıtında topladı. Rogers ayrıca kardeşi ile birlikte, *On the Physical Structure of Appalachian Chain*'i (1842; Apalaş Zincirinin Fiziksel Yapısı Üzerine) yayımladı. 1857'de Rogers, Glasgow Üniversitesi Doğa Tarihi Kürsüsü'ne kraliyet profesörü (*regius professor*) olarak atanan ilk ABD'li oldu.

Rogers, John (d. y. 1500, Aston, Staffordshire - ö. 4 Şubat 1555, Smithfield, Londra, İngiltere), İngiltere kraliçesi I. Mary döneminde yakılarak öldürülen ilk Protestan.

Cambridge mezunu (1526) olan Rogien yaklaşık 1532'de Londra'da Queenhithe'deki Holy Trinity Kilisesi rektörlüğüne getirildi. İki yıl sonra Anvers'deki İngiliz tüccarların özel rahibi oldu. Orada William Tyndale'in etkisiyle Katoliklikten ayrılarak Protestanlığı benimsedi. Tyndale'in idam edilmesinden sonra onun Eski Ahit çevirisini, Miles Coverdale'in çevirdiği eksik kitaplarla ve gene Tyndale'in çevirdiği Yeni Ahit'le birleştirerek yayına hazırladı (1526). Çeviriyi Thomas Matthew takma adıyla ilk kez 1537'de Anvers'de yayımladı. Kısa süre sonra İngiltere'de satışa çıkarılan yapıtın çevirisine Rogers'ın katkısı pek az olmakla birlikte, açıklamaları ve önsözleri Kitabı Mukaddes üzerine ilk İngilizce yorumları oluşturur.

Rogers Wittenberg'deki Protestan cemaatinde görev yaptıktan sonra 1548'de İngiltere'ye döndü ve Alman Reformcu Philipp Melancthon'un *Augsburg Interim*'inin İngilizce çevirisini *Considerations of the Augsburg Interim* (Augsburg İnterimi Üzerine Düşünceler) başlığı altında yayımladı. 1551'de Londra'daki St. Paul Katedrali'nde görevlendirildi. Bir süre sonra Katolik Kraliçe I. Mary'nin tahta çıkması üzerine Katolikliğe kurşu bir vaaz verdiği için tutuklandı. Ocak 1554'te Londra piskoposunun emriyle gönderildiği Newgate'te bir yıl hapis yattı. Ocak 1555'te bir hafta süren bir sorgudan sonra heretik görüşlerinden ötürü yakılarak ölüm cezasına çarptırıldı.

Rogier, Charles Latour (d. 17 Ağustos 1800, Saint-Quentin, Fransa - ö. 27 Mayıs 1885, Saint-Josse-ten-Noode, Brüksel, Belçika), bağımsız Belçika Krallığı'nın kuruluşunda önemli rol oynayan Belçikalı Liberal devlet adamı. 1847-52 ve 1857-67 arasında başbakanlık yapmıştır.

Liège'de avukatlık yapan Rogier, Belçikalı yurtseverlerin sözcüsü olarak tanınan *Mathieu Lpensergh* (sonradan *Le Politique*) adlı gazetenin kuruluşunda görev aldı (1824). Felemenkilerin egemenliğindeki Hollanda Krallığı'na karşı Ağustos 1830'da Brüksel'de başlayan ayaklanma sırasında Liège'lilerden oluşan silahlı bir grubun başına geçerek ayaklanmanın önderleri arasına girdi. Temmuzda geçici hükümete katıldı ve Anvers'de Felemenkilerle bir ateşkes antlaşması yapılmasını sağladı. Kasımda toplanan Ulusal Kongre'de Liège'i temsil eden Rogier, Belçika'nın bağımsızlığının ilanını destekledi. Saksonya-Coburg hanedanından Léopold'un Haziran 1831'de I. Léopold adıyla ilk Belçika kralı olmasına yardımcı oldu.

1831-32 yıllarında Anvers valisi olarak görev yapan Rogier, 1832-34 arasındaki içişleri bakanlığı sırasında, ülke ekonomisinin gelişmesinde önemli rol oynayan ve Avrupa'da türünün ilk örneğini oluşturan ulusal demiryolu sisteminin yapımını başlattı. Liberallerin seçimi zaferinin ardından Ağustos 1847'de başbakan oldu. Seçim sisteminde gerçekleştirdiği reform, Belçika'yı 1848'de Avrupa'yı saran devrim hareketlerinin uzağında tuttu. 1857-67 arasında ki ikinci başbakanlığı sırasında uzun süredir anlaşmazlık konusu olan Schelde Sorunu'nun çözülmesiyle, Anvers deniz ticaretine açıldı. Rogier 1867'de yerini Frère-Orban'a bırakarak görevden ayrıldıysa da, 1870'ler boyunca siyasal yaşamdaki etkisini korudu.

Rogun Barajı, Tacikistan'ın güney kesiminde Vahş Irmağı üzerinde büyük kaya ve toprak dolgu baraj. 1990'da tamamlan-
dığında dünyanın en yüksek barajıydı. Yakin yükseklikteki Nurek Barajı'nın yukarı-
sında kanyon tabanına oturan Rogun Barajı'nın yüksekliği 335 m, uzunluğu 660

m'dir. Toplam 3.600 megawatt enerji ürelecek altı hidroelektrik jeneratörü de içeren projenin uygulanmasına 1976'da başlanmıştır.

Roh Te Vu (d. 4 Aralık 1932, Taegu yakınları, Kore [bugün Güney Kore]). Koreli subay ve politikacı. 1988-93 arasında Güney Kore cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır.

Roh, Taegu'da lise öğrencisiyken okulda Çun Du Huan'la arkadaş oldu. 1950'de Kore Savaşı çıkınca Güney Kore ordusuna katıldı ve Çun'la birlikte Kore Askeri Akademisi'ne gitti. İkisi de akademiden 1955'te mezun oldu. Roh buradan sonra orduda düzenli biçimde terfi etti; 1979'da general oldu ve 1. Tümen komutanlığına getirildi.

Ekim 1979'da Cumhurbaşkanı Park Çung Hu öldürüldü; aralıkta Çun Du Huan ve subay arkadaşları bir darbeyle sivil hükümeti devirdiler. Roh da onlara tam destek sağladı. Çun 1980'de Güney Kore cumhurbaşkanı olunca Roh 1981'de ordu-dan istifa etti ve Çun'un hükümetinde siyasal ilişkiler (1981), spor (1982) ve içişleri (1982) gibi bir dizi bakanlık görevi üstlendi. 1983-86 arasında Seul Olimpiyat Organizasyon Komitesi başkanı olarak Seul'de düzenlenen 1988 Yaz Olimpiyat Oyunları'nın hazırlıklarını yönetti.

1985'te Çun iktidardaki Demokratik Adalet Partisi (DJP) başkanlığına Roh'u seçti. Haziran 1987'de Çun gelecek cumhurbaşkanlığı seçimleri için Roh'u aday gösterdi. Bu durumda, yürürlükteki anayasaya göre Roh cumhurbaşkanı seçilmeyi garantilemiş oluyordu. Bu, halk arasında huzursuzluğa yol açtı. Halkın tepkisine karşı Roh 29 Haziran 1987'de bir söylev vererek geniş demokratik reform programı vaat etti. Bu programdaki önemli değişiklik cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi idi.

Aralık 1987'de yapılan seçimlerde muhalefetin pyları Kim Yang Sam ve Kim De Cung arasında bölündüğü için Roh cumhurbaşkanı seçildi. 22 Şubat 1988'de beş yıllık cumhurbaşkanlığı dönemi başladı. Aynı gün büyük partilerin onayladığı yeni anayasa yürürlüğe girdi. DJP Nisan 1988'deki seçimlerde başarılı olamadı, ama 1990'da iki ilimlı muhalefet partisiyle Roh'un önderliğinde birleşerek Liberal Demokrat Parti (LDP) adıyla bir çoğunluk partisi oluşturdu. Aralık 1992'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini LDP'nin adayı Kim Yang Sam kazandı. Şubat 1993'te Roh görevi Kim'e devretti.

Rohan AİLESİ. Avrupa'nın büyük soylu ailelerinden. Zaman zaman Bretonya'nın ilk bağımsız hanedanının soyundan geldiğini iddia eden ailenin kökeni, 12. yüzyılda yaşamış Rohan senyörlerine ya da vikontlarına dayanır. Rohan senyörleri 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde Rohan'ın yanı sıra Bretonya'da da geniş topraklar ele geçirmişlerdi. 1603'te verilen Rohan dükü unvanı 1648'de Chabot hanedanına geçti ve Chabot'lar bu tarihten sonra Rohan-Chabot olarak anılmaya başladı. Ama 1570'te verildiği söylenen Guéméné prensi ve 1588'de verilen Montbazon dükü unvanları Rohan ailesinde kaldı. Aile bu unvanları ek olarak 1667'de Soubise prensi, 1714'te de Rohan-Rohan dükü unvanlarını aldı. 1808'de Avusturya'da verilen prens (Fürst) unvanının da sahibi olan Rohanlar, 1816'da Bouillon dükü unvanının varisi olarak tanındılar.

Rohan (Dükü), Henri (d. 1579, Blain Satusu, Bretonya, Fransa - ö. 13 Nisan 1638, Königsfeld, İsviçre). Fransız Din Sa-

vasları sırasında Huguenot'ların önderleri arasında yer alan asker ve yazar.

Rohan kontu II. René'nin oğluydu. On altı yaşında saraya ve orduya girdi. Vervins Antlaşması'na (1598) kadar sarayda görev aldıktan sonra yurtdışında geziye çıktı. Fransa'ya döndükten hemen sonra dük yapıldı (1603). İki yıl sonra Sully dükünün kızı Marguerite de Béthune'le evlendi. Bir süre kraliyet ordusunda görev yaptıktan sonra güneyde kilisenin mal varlığının iadesine karşı çıkan Béarnlılar ile Gaskonyalıların başlattığı ayaklanmaya katıldı. Huguenot'ların kazandıkları zaferlerde ve Montpellier Antlaşması'nın (1623) imzalanmasında önemli rol oynadı. Montpellier'de kabul edilen koşullar bozulunca yeniden savaş ilan eden Rohan, banı yapıldıktan sonra Venedik'e gitti. Orada *Mémoires* başlığıyla yayımladığı anılarını, Padova'da *Le Parfait Capitaine* (Kusursuz Önder) adlı kitabını yazdı. 1633'te yeniden Fransa'nın hizmetine girerek Valtellina'daki savaşta görev aldı (1633). Ama Fransa için tehlikeli görüldüğünden kısa bir süre sonra bütün görevlerinden alındı.

Valtellina'ya düzenlenen bir başka sefere katıldıktan sonra Cenova'ya çekildi ve orada Sachsen-Weimar dükü Bernhard'ın ordusuna katıldı. 28 Şubat 1638'de Rheinfelden Çarpışması'nda ölümcül bir yara aldı ve Bern kantonundaki Königsfeld Manastırı'nda öldü.

Rohan (Prensi), Louis-René-Édouard (d. 25 Eylül 1734, Paris, Fransa - ö. 17 Şubat 1803, Ettenheim, Baden [Almanya]). 1778'den sonra kardinal ve 1779-1801 arasında Strasbourg piskoposu. Elmas Kolye Olayı(*) olarak bilinen skandalın baş kahramanıydı. Kendisine Kraliçe Marie-Antoinette'in aracısı süslü veren Kontes de la Motte tarafından kandırılarak karıştığı bu olay üzerine sahtekarlıktan yargılandı. Sonunda suçsuz bulunmasına karşın, gözden düşerek Fransız sarayından sü-rüldü. Kraliçenin düşmanlarıyla mutlakıyetçi yönetimi eleştirenlerce, skandalı örtbas etmeye yönelik bir kurban olarak değerlendirildi.

Róheim, Géza (d. 1891, Budapeşte, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 7 Haziran 1953, New York kent, ABD). Macar asıllı ABD'li psikanalist ve etnolog.

Almanya'da doktora çalışmalarını sürdürürken, kültürü psikanalizci bir yaklaşımla ele alan Freud'un düşüncelerini inceledi. Budapeşte'ye dönüşünde Macar Ulusal Müzesi'nin etnoloji bölümünde görev aldı; 1915'te Freud'un en yakın izleyicilerinden Sándor Ferenczi ile analiz konusunda çalışmaya başladı. 1920'lerin başlarında psikanalitik antropoloji üzerine yazılar yazdı ve Budapeşte Üniversitesi'nde antropoloji dersleri verdi. 1928'de Avustralya Yerlileri arasında psikanalitik antropoloji araştırmaları yaptı. Daha sonra Yeni Gine açıklarındaki Sipupu'da dokuz ay kaldı; bir süre ABD'nin güneybatısındaki Yumalı inceledi. Bu gezilere ilişkin izlenimlerini *Animism, Magic, and the Divine King*'de (1930; Animizm, Büyü ve İlahi Kral) topladı.

1932-38 arasında Budapeşte Psikanaliz Enstitüsü'nde psikanaliz ve antropoloji dersleri verdi. 1938'de gittiği ABD'de Worcester Eyalet Hastanesi'ne girdi; 1940'tan başlayarak New York Psikanaliz Enstitüsü'nde konferanslar verdi ve özel psikanaliz çalışmaları yaptı. *The Origin and Function of Culture*'da (1943; Kültürün Kökeni ve İşlevi) folkloru inceledi ve mitleri yorumladı. Kültürün temelini, duygusal ve toplumsal bağları yaratan ve çocukluktan başlayarak uzun süre varlığını sürdüren anneye

bağlılık olgusu olduğunu ileri sürdü. Ayrıca bireysel ve toplumsal gelişimin şizofrenide görülene benzer büyüsel ve simgesel düşünceden kaynaklanabileceğini savundu. Öbür yapıtları arasında *Psychoanalysis and Anthropology* (1950; Psikanaliz ve Antropoloji), *The Gates of the Dream* (1952; Düş Kapıları) ve *Magic and Schizophrenia* (1955; Büyü ve Şizofreni) sayılabilir.

Rohilkhand, Hindistan'ın kuzey kesimindeki Uttar Pradesh eyaletinin kuzeybatısında alüvyonlu topraklarla kaplı düzlük. Yukarı Ganj Ovasının bir parçasını oluşturan bölgenin yüzölçümü yaklaşık 25.000 km²'dir. Güneyde ve batıda Ganj Irmağı, kuzeyde ise Çin ve Nepal'e çevrilidir. Adı, Hindu destanları Mahabharata ve Ramayana'da Madhyadesh olarak geçer. Daha sonraları İslam tarihçileri tarafından Hindistan olarak adlandırılan bölgeye önce Ari toplulukları yerleşti. Bölgede daha sonraları çeşitli Hindu kralıkları kuruldu. Bir süre Müslümanların yönetimi altında kaldıktan sonra 1857 Hint Ayaklanması'nın ardından İngilizlerin eline geçti. Bölgedeki büyük akarsular kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akan Ramganga, Sukhata, Deona, Sarda, Pilkhara ve Garra ırmaklarıdır. Muradabad, Bareilly, Şahcihanpur ve Pilibhit gibi kent merkezlerinde dokuma, şeker, makine ve kimya sanayileri gelişmiştir. Hindistan'ın en yoğun nüfuslu kesimlerinden biri olan Rohilkhand'a gelişmiş bir karayolu ağı hizmet verir. Muradabad'da 17. yüzyıldan kalma Mescid-i Cuma ile Babürlülerden kalma bir kale, Bareilly'de de 13. yüzyıldan kalma yazıtlarla bezeli bir cami vardır.

Rohmer, Eric, asıl adı JEAN-MARIE MAURICE SCHIERER (d. 4 Nisan 1920, Nancy, Fransa), uluslararası öneme sahip Fransız sinema yönetmeni.

Tarih öğrenimini tamamladıktan sonra kısa bir süre öğretmenlik yaptı. Yazılığa başladığı 1940'ların ortalarında Gilbert Cordier Elizabeth takma adıyla bir roman yayımladı. Claude Chabrol'la birlikte yazdığı *Hitchcock* adlı kitap 1957'de yayımlandı. Daha sonra Paris'e gitti ve serbest gazeteci olarak çalışmaya başladı. Sinemayla bu dönemde ilgilenmeye başladı ve çeşitli dergilere film eleştirileri yazdı. 1950'de François Truffaut, Jean-Luc Godard ve Jacques Rivette'le birlikte *La Gazette du Cinéma*'yı kurdu. 1957-63 arasında *Cahiers du Cinéma* dergisinin yayın yönetmenliğini yürüttü. Geleneksel sinemacılık yöntemlerine karşı çıktı ve film eleştirisinde, tek tek filmlerden çok belirli yönetmenler üzerine durulmasını öngören "yaratıcılar yöntemi"ni geliştirdi. 1959'da ilk uzun metrajlı filmi *Le Signe du lion*'u (Aslan Burcu) çekti. Film olumlu eleştiriler almakla birlikte, ticari açıdan başarısız oldu.

Rohmer daha sonra "ahlaki öyküler" (*contes moraux*) başlığı altında topladığı altı film gerçekleştirdi. Bunların ilki olan *La Boulangère de Monceau* (1962; Monceau Fırıncısı) ve daha karmaşık yapıdaki ikincisi *La Carrière de Suzanne*'in (1963; Suzanne'in Mesleği) ticari açıdan başarısız olması üzerine Rohmer belgesel sinemaya yönelerek Fransız televizyonu için çeşitli filmler çekti. 1966'da "ahlaki öyküler"ine dönerek çektiği *La Collectionneuse* (Koleksiyoncu Kız) olumlu eleştiriler aldı ve Berlin Film Şenliği'nde Gümüş Ayı ödülünü kazandı.

Rohmer ilk ticari başarısını, birçok eleştirmen tarafından "ahlaki öyküler" dizisinin en önemli filmi sayılan *Ma Nuit chez*

Maud'yla (1968: Maud'nun Evindeki Gece) elde etti. Filmde, kar fırtınasına yakalanan, katı ahlak kurallarına bağlı bir mühendisin, eyinden ayrılmış, çekici ve özgür düşünceli bir kadın olan Maud'nun dairesine sığınması, geceyi kendisiyle geçirmek isteyen Maud'ya direnmesi ve sonunda gece boyunca entelektüel konuları onurlu tartışması anlatılıyordu. Hem eleştirilenlerin, hem de izleyicilerin ilgisini gören film Max Ophüls Ödülü'nü kazandı. Rohmer *Le Genou de Claire*'le (1970: Claire'in Dizi) başarılarına bir yenisini ekledi. Bu yapıtı Louis-Delluc ve Méliès ödülleri'nin yanı sıra San Sebastian Film Şenliği'nin en iyi film ödülünü kazandı. 1972'de *L'Amour l'après-midi*'yle (Öğleden Sonra Aşk) tamamlanan dizideki filmlerin senaryoları 1977'de kitaplaştırıldı.

Rohmer 1976'da ünlü *Die Marquise von O* (O Markizi) öyküsünü filme çekti ve bu yapıtıyla Cannes Film Şenliği Jüri Özel Ödülü'nü aldı. Daha sonraki filmleri arasında *Percival le Gallois* (1978), *La Femme de l'usulteur* (1981: Havacının Karısı), *Le Beau Mariage* (1982: Güzel Evlilik), *Pauline à la plage* (1983: Pauline Plajda) ve Venedik Film Şenliği'nde Altın Aslan alan *Le Rayon vert* (1987: Yeşil Işık) sayılabilir. Rohmer'in Türkçede André Mazin'le birlikte yazdığı *Charlie Chaplin* (1989) adlı bir yapıtı vardır.

Rohmer, Sax, asıl adı ARTHUR SARGSTED WADI ya da WAKD (d. 1883?, Birmingham, Warwickshire - ö. 1 Haziran 1959, Londra, İngiltere), uluslararası ün kazanmış İngiliz yazar. Sayısız roman ve öyküye esin kaynağı olan Çinli cinayet dehası Fu Manchu karakterinin yaratıcısıdır. Fu Manchu sinema filmleri ile radyo ve televizyon yayınlarına da konu olmuştur.

Rohmer, dizinin ilk kitabı *Dr. Fu Manch'u*'yu yayımladığında (1913) Londra'da gazeteciydi. *Re-enter Fu Manch'u* (1957: Gene Fu Manch'u) ve *The Return of Fu* (1959: Fu'nun Dönüşü) gibi önceki kitaplarını ABD'de yazdı. Bu arada Fu Manch'u'yu, yalnız kendi çıkarmı kollayan kötü bir kişiden, yeminli bir antikömüniste dönüştürdü.

Rohrer, Heinrich (d. 6 Haziran 1933, İsviçre), çalışma arkadaşı Alman fizikçi Gerd Binnig (*) ile birlikte tarayıcı tünelleme mikroskopu geliştiren İsviçreli fizikçi. İki bilim adamı bu çalışmaları nedeniyle 1986 Nobel Fizik Ödülü'nü, elektron mikroskopunu geliştiren elektronik mühendisi Ernst Ruska (*) ile paylaşmıştır.

Zürich'teki İsviçre Federal Teknoloji Enstitüsü'nde öğrenim gören Rohrer, doktora çalışmasını 1960'ta tamamladı. 1963'te IBM'e bağlı Zürich Araştırma Laboratuvarı'nda çalışmaya başladı. Bir süre sonra aynı laboratuvarın kadrosuna katılan Binnig ile birlikte, ilk tarayıcı tünelleme mikroskopu (STM) tasarımını ve yapımını gerçekleştirdi. Ucu yaklaşık bir ya da iki atom genişliğindeki çok ince bir tungsten sondayla donatılmış olan bu aygıtla, iletken ya da yarıiletken malzemelerin yüzeyi, beş ya da on atom uzaklığından incelenir (bir atom yaklaşık bir angström, yani metrenin on milyarda biri kadardır). Yüzey ile sondanın ucu arasında birkaç voltluk elektrik potansiyeli farkı varsa, kuvantum mekanik etkilerle aradaki boşlukta ölçülebilir bir elektrik akımı oluşur. Bu akımın şiddeti aradaki uzaklık ile çok yakından bağlantılı olduğundan, yüzey taranırken hem aradaki uzaklığın hem de akım şiddetinin sabit kalmasını sağlamak amacıyla sondanın ucu uçup ya da

yukarı hareket ettirilir. Sonda ucunun yükseltme ve alçaltılma hareketleri kaydedilerek, incelenmekte olan yüzeyin topografya haritası elde edilmiş olur; bu harita üzerindeki eşyığı (kontur) aralıkları o kadar küçüktür ki, yüzeyi oluşturan tekil atomlar net bir biçimde seçilebilir.

Rohtak, Hindistan'ın kuzeybatı kesiminde, Haryana eyaletinde kent. Delhi'yle demir, Bhivani ve Panipat'la ise kara yolu bağlantısı vardır. Eskiden Rohtasgarh (Rohtas Kalesi) adını taşıyan kenti, Panvar Raçputlarından Raca Rohtas'ın kurduğu söylenir. Kentteki Dini Camisi 1140'ta yapılmıştır. Khokra Kot höyüğü çevresinde yapılan kazılarda Budacı heykel parçaları bulunmuştur. Büyük bir tahıl ve pamuk ticareti merkezi olan Rohtak'ta az sayıda hafif sanayi tesisi de vardır. Başlıca yükseköğretim kurumları 1976'da kurulan Maharshi Dayanand Üniversitesi'yle buna bağlı bir tıp fakültesi ve 12 yüksekokuldur. kentte bir de tarım araştırmaları istasyonu bulunur.

Satlec ve Ganj ırmakları arasındaki düz ve yüksek bir ovayı kapsayan yöre toprakları Batı Yamuna Kanal Sistemi'yle sulanır. Başlıca tarım ürünleri tahıl, şeker kamışı ve pamuktur. İlde kireçtaşı yatakları da vardır. Nüfus (1991) 215.844.

Roi Et, Tayland'ın kuzeydoğu kesiminde kent. Chi İrmağının yakınında, karayollarının kavşak noktasında yer alır. Yoğun nüfuslu, tepelik ve yoksul bir bölgededir. 1960-70 arasındaki göçler sonucu nüfus azalmıştır. Pirinç, mısır, fasulye, tütün ve pamuk tarımı yapılan toprakları Tayland'ın önceki kesimlerine göre daha verimsizdir. Tatlı su balıkçılığı önemlidir. Nüfus (1983 tah.) 32.502.

Rojas, Fernando de (d. y. 1465, La Puebla de Montalbán, Kastilya - ö. Nisan 1541, Talavera de la Reina, İspanya), diyaloglar biçimindeki düzyazı yapıtı *La Celestina*'yla (*) İspanya ve Avrupa edebiyatında önemli bir aşamayı belirleyen İspanyol yazar.

Yahudi bir aileden geliyordu. Yaklaşık 1490'da Salamanca Üniversitesi Hukuk Bölümü'nü bitirdi. Daha sonra Talavera'ya yerleşerek evlendi, avukatlık yaptı ve kısa bir süre belediye başkanlığı görevinde bulundu. Tek yapıtı olan *La Celestina*'nın ilk metni, 16 perdeden oluşan *La comedia de Calixto y Melibea* (1499: Calixto ve Melibea'nın Komedi) adıyla yazıldı. Bir sonraki metin *Tragicomedia de Calisto y Melibea* (1502: Calixto ve Melibea'nın Trajikomedi) 21 perde ya da bölümden oluşuyordu. İtalyanca (1519) ve Fransızca (1527) çevirilerinin yayımlanmasından sonra yapıtı *La Celestina* adıyla anılageldi. *La Celestina*, trajik bir aşk öyküsünü ikincil karakterler arasında geçen açık saçık ve pikaresk sahnelerle birleştirir.

Rojas, Manuel (Sepúlveda) (d. 8 Ocak 1896, Buenos Aires, Arjantin - ö. 11 Mart 1973, Santiago de Chile), Şilili romancı ve öykü yazarı.

Gençliğinde Arjantin ve Şili sınırlarında ırgat olarak çalıştı. Bu dönemde karşılaştığı olayları ve karakterleri daha sonra kendi kurmaca dünyasına kattı. Linotip operatörlüğünü öğrendikten sonra Santiago gazetelerinde ve ulusal kütüphanede çalıştı. 1931'den sonra Şili Basın Üniversitesi'nin rektörlüğüne getirildi.

Başlangıçta *Poeticus* (1921) adlı bir şiir kitabı yayımlayan Rojas daha sonra öyküye yöneldi. *Hombres del sur* (1926, Güneyli Adamlar) ve *El delincuente* (1929: Suçlu)

gibi öykü kitaplarında Hemingway ve Faulkner etkisini yansıttı. Daha sonraki öykü kitapları arasında *El vaso de leche y sus mejores cuentos* (1959: Süt Bardağı ve En İyi Öyküleri) ve *El hombre de la rosa* (1963, Gül Adamı) sayılabilir.

İlk romanı *Lanchas en la bahía*'da (1932, Körfezdeki Sandallar) Şili'nin toplumsal yarılarını yergici ve alaycı bir dille işledi. En beğenilen yapıtı, varoluşsal kaygılarla dolu otobiyografik romanı *Hijo de ladrón* du (1951: Hırsızın Oğlu). Romandaki şiir monologlar, geriye dönüşler ve bilinç akışı gibi yöntemler daha sonra Latin Amerika yeni romanında kullanılan bazı tekniklere kaynaklık etti. Başlıca Avrupa dillerine çevrilen roman *Rojas'a* dünya çapında da ün sağladı. Öbür romanları arasında *Mejor que el vino* (1958: Şaraptan İyi), *Punta de rieles* (1960: Parlak Nokta) ve *Hijo de ladrón*'daki roman karakterlerinin çoğunu yeniden okur karşısına çıkaran *Sombras contra el muro* (1964: Duvara Düşen Gölgele) sayılabilir.

Rojas Pinilla, Gustavo (d. 12 Mart 1900, Tunja - ö. 17 Ocak 1975, Bogotá, Kolombiya), Kolombiyalı asker ve siyaset adamı. 1953-57 arasında ülkeyi diktatörlükle yönetmiştir.

1920'de Kolombiya Askeri Akademisi'nin bitirdi. Orduda geri hizmetteyken (1924-33) ABD'de inşaat mühendisliği öğrenimini tamamladı. Daha sonra orduda hızla yükselerek korgeneral oldu. Solcu lider Jorge Eliécer Gaitán'ın Nisan 1948'de öldürülmesi üzerine çıkan ayaklanmaların bastırılmasında önemli rol oynadı.

1953'te Devlet Başkanı Laureano Gomez'in dört yıl süren baskı rejimine son vererek iktidara el koydu. Halka barış, adalet ve özgürlük sözü vermesine karşın ülkeyi kararnamelerle yönetmeyi seçerek muhalefetin yayın organlarını susturdu, gizli polis örgütünü güçlendirdi. Sonunda yönetimine karşı birleşen Muhafazakârlarla Liberallerin baskısıyla yerine askeri bir cunta atayarak Mayıs 1957'de ülkeden ayrılmak zorunda kaldı.

Ekim 1958'de ABD'den Kolombiya'ya dönüşünde yargılandı ve Nisan 1959'da yurttaşlık hakları elinden alındı. Gene de bir süre sonra yeniden siyasete atılarak 1962 devlet başkanlığı seçimlerine katıldı ve yüzde 2,5 oy aldı. Ulusal Cephe yönetiminin ağır ekonomik sorunların üstesinden gelmemesinin yarattığı hoşnutsuzluklar ve Liberal Parti'nin sol kanadının dağılması, Rojas Pinilla önderliğindeki Ulusal Halk İttifakı'nı (ANAPO) toplumun yoksul kesimlerinin sözcüsü durumuna getirdi. 1967'de mahkeme kararıyla yurttaşlık haklarını geri alan Rojas Pinilla, 1970'te yeniden devlet başkanlığına aday oldu. Seçimlerde Ulusal Cephe'nin adayı Misael Pastrana Borrero kadar oy almasına karşın Yüksek Seçim Divanı devlet başkanlığını Pastrana Borrero'nun kazandığını açıkladı. Seçimlere hile karıştırıldığını iddia eden Rojas Pinilla'nın yandaşları ayaklandı ve sıkıyönetim ilan edildi. 1974 seçimlerinde ANAPO'dan devlet başkanlığına adaylığını koyan Rojas Pinilla'nın kızı María Eugenia Rojas de Moreno Díaz ağır bir yenilgiye uğradı.

roka (*Eruca sativa*) turpgiller (*Brassicaceae*) familyasından, anayurdu Akdeniz Bölgesi olan bir yıllık otsu bitki. En çok 70 cm'ye boy atan bitkinin derin loptu, dışı kenarlı ve tüylü yaprakları vardır. İnce sapların ucunda salkımlar oluşturan morumsu damarlı, beyaz çiçekleri döllendikten sonra yassı badıçlar (tohum kılıfı) halindeki meyvelere dönüşür.

Bitkinin genç yaprakları sebze olarak yenir. Yaprakların bileşiminde yakıcı lezzetli

Rokya (*Eruca sativa*)
J. R. Rogers

bir uçucu yağ ve C vitamini vardır. Tohumlarından çıkarılan sıvı yağ öksürük kesici ve kuvvet verici bir etkiye sahiptir.

rokay (Fransızca *rocaille*: "çakıl taşı"). Batı mimarlığı ve dekoratif sanatlarında 18. yüzyılda ortaya çıkan stilize denizkabuğu, çakıl taşı ve sarmal örgelere verilen ad. Rokay Fransa'da XV. Louis'in krallığı döneminde (1715-74) moda olan rokoko üslubunun önde gelen özelliklerinden biri oldu. Bu üslup baroğun klasik katılığına karşı çıkıyor. biraz da doğaya ve doğal bilimlere karşı yeni uyanmaya başlayan ilgiyi simgeliyordu. Terim ilk olarak geç Rönesans dönemi bahçelerinde denizkabukları ve çakıl taşlarıyla yapılan yol kaplamaları için kullanılmıştı. Fransızca *style rocaille* tanımı rokoko ile eşanlamlıdır.

Rokay örgelerine ev eşyasından başka enfiye kutuları, el aynaları gibi küçük kişisel eşyalar üstünde de sık sık rastlanır. Genel-

makla birlikte) havai fişekler çeşitli roket türleridir

Roket tepkisinin ilkeleri. Newton'un üçüncü hareket yasasına (her etkinin mutlaka kendisine eşit ve zıt yönde bir tepkisi vardır) dayanan roket hareketi basit biçimde, şişirilerek serbest bırakılan balonun hareketine benzetilebilir. Roketi hareket ettiren tepki, roket motoru tarafından sağlanır. Roket motorlarında genellikle, katı ya da sıvı kimyasal yakıt kullanılır. Yakıtın yanmasıyla oluşan sıcak gazlar, motorun arka kısmındaki bir lüleden geçirilerek büyük bir hızla dışarı püskürtülür. Ayrıca hibrit (karma) sistemler (örn. katı yakıt çekirdeğinden yanan sıvı yakıt) ve yanma işlemi sırasında bir miktar sıkıştırılmış hava kullanan hava-türboroketleri kullanan roket motorları da vardır. Bazı uygulamalarda roket tepkisi, kimyasal yakıt yerine, nükleer ya da elektriksel sistemlerle de sağlanmaktadır.

Tüm roketler, temel olarak özel bir jet tepkili aygıt türüdür. Roket motorunun, ramjet, türbojet ve darbeli jet motorlarından en önemli farkı, havaya gereksinim duymaması, elde edilen tepkinin dış ortamdan tümüyle bağımsız olması ve yakıt, yükseltgeyici gibi öğelerin aracın içinde bulunmasıdır. Roketlerde elde edilen tepki, aracın içinde yol aldığı ortamdan bağımsızdır. Oteki jet tepkili araçlarda ise yalnızca yakıt aracın içinde taşınır ve bu yakıtın yanması için oksijene gereksinim vardır. Bu nedenle bu araçlar ancak atmosfer içinde kullanılabilir.

Jet tepkisi, geriye doğru püskürtülen gaz jetinin aracı ileri doğru itmesi ilkesine dayanır. Roket jetinin kinetik enerjisi yanma sonucu oluşan kimyasal enerjiden elde edildiğinden, yakıtın birim ağırlığının yüksek bir ısı kimyasal enerjiye sahip olması gerekir. Uygulamada, roket egzoz jetinin kinetik enerjisi, yakıtın yanmasıyla oluşan kuramsal ısı enerjisinin yaklaşık yüzde 40-70'i kadardır. Bu verim kaybının en önemli nedeni egzoz lulesini artık entalpi olarak terk eden ısı enerjidir.

Roketlerin gelişimi. Roketin ne zaman bulunduğu tam olarak bilinmemektedir. Ama roketlerin geçmişi, barutun bulunuşuna değin uzatılabilir. Çinliler, barutun yanma sırasında patladığını ve bu patlamanın da büyük bir enerji açığa çıkardığını fark ederek, yangın bombası, ok gibi silahlarda ve donanma fişeklerinde barutu itmeyi sağlayıcı öğe olarak kullanmaya başladılar. 1232'de Çinliler, Kaifeng kentini Mogol saldırılarına karşı savunurken, bilinen ilk roket türü olan bir tür ateşli ok kullandılar. Avrupa'da ise, barutun ateşli silahlarda ve roketlerde kullanılmasına 14. yüzyılın sonlarında geçildi. Bu yüzyıldan sonra İngiliz, Alman ve İtalyanların çeşitli savaşlarda ilkel roketler kullandıkları bilinmektedir.

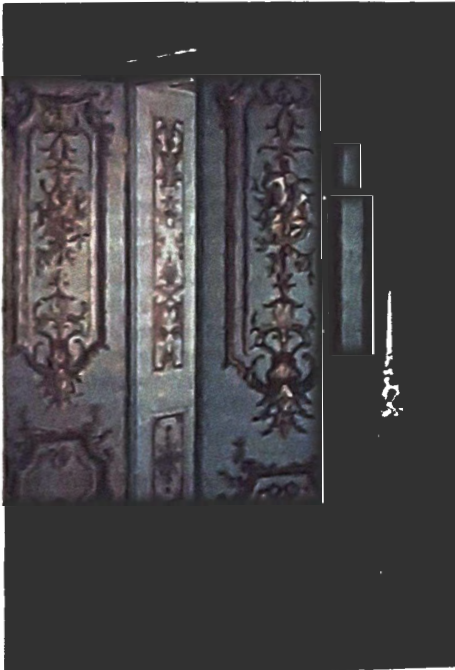
19. yüzyılda roketlerin kâğıt kılıflarının yerini metal dökümlerinin alması, bunların dayanıklılığını önemli ölçüde artırdı. Bu yüzyılda İngiliz mucit Sir William Congreve, barutun yapısını standartlaştırdı, rokete uçuş kararlılığı sağlayan çubuklar ekledi ve ilk başarılı fırlatma rumpasını yaptı. Congreve'in geliştirdiği roketler, Napoleon Savaşları ve 1812 Savaşı'nda İngiliz kuvvetleri tarafından kullanıldı ve roketin Avrupa'da askeri bir silah olarak benimsenmesinde önemli rol oynadı. Bu alandaki başka bir önemli gelişme de, İngiliz mühendis William Hale'in dönel güdüm sistemini bulmasıydı. Hale'in geliştirdiği roketlerde, belirli bir açıyla yerleştirilmiş egzoz boruları bulunuyordu ve bunlar mermiyi uçuş sırasında döndürerek hem hedefe isabet olasılığını yükseltiyor, hem de roketin gereksiz yere güdüm çubuğu taşıması zorunluluğunu or-

tadan kaldırıyordu. Roketi döndürerek kararlılığı sağlama sistemi günümüzde de roket tasarımıyla geçerliliğini korumaktadır.

1800'lerin sonlarına doğru, roketlerin askeri amaçlar dışında kullanılmasına yönelik uygulamalar başlatıldı. Örneğin kıyıya yakın bir yerde tehlikede olan gemilere kurtarma halatı atılmasında roketlerden yararlanıldı. 1880'lerde mucitler tepki kuvveti ve bundan sağlanan itmeyle hareket eden araçlar üzerinde çalışmaya giriştiler ve buhar püskürterek uçan aygıtlar ve roket yardımıyla hareket eden uçaklar geliştirdiler. 1891'de Alman bilim adamı Herman Ganswindt, içlerine dinamit doldurulmuş çelik kartuşlardan oluşan bir itme sistemiyle donatılmış bir aracın, Yer'in çekim kuvvetinden kurtulmasına yetecek hıza ulaşabileceğini ileri sürdü.

Modern roketlerin temelleri, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ABD'li fizikçi Robert H. Goddard'ın yaptığı kuramsal ve deneysel çalışmalarıyla atıldı. Sıvı hidrojen ve sıvı oksijen gibi çeşitli yakıtların birim ağırlıkla- rındaki enerji-tepki oranlarını matematiksel olarak hesaplayan ilk bilim adamı olan Goddard, ilk sıvı yakıtlı roketi fırlattı ve roketlerin rotalarından sapmalarını onleyici bir düzenek geliştirdi.

II. Dünya Savaşı sırasında roket tepkili silahların geliştirilmesine yönelik önemli çalışmalar yapıldı. Almanya'da Wernher von Braun'un geliştirdiği V-2 güdümlü tüzelerinin dışında, bu çalışmaların hemen hepsi güdumsuz roket tasarımı ve üretimine yönelikti. 1945'te Alman direnişi çözüldüğünde Müttefikler, von Braun ve meslektaşlarının geliştirdiği güdümlü füze sisteminin ayrıntılarını ele geçirmek için yoğun çaba harcadılar. ABD'li bilim adamları Almanlardan elde ettikleri bilgileri uzay programında kullandılar ve 1948'de, o zamana değin yapılan en hızlı roket olan ve Alman V-2 füzesinin ucuna bir "WAC/Corporal" roketi yerleştirilerek elde edilen "Bumper-WAC" roketini gerçekleştirdiler. "Bumper-WAC" ilk katlı roket olarak da kabul edilir. Roketler daha sonra uyduların yörüngeye oturtulmasında fırlatma aracı olarak kullanıldı. SSCB, kıtalararası balistik füze deneylerinden yararlanarak geliştirdiği fırlatma araçlarıyla 1957'de "Sputnik 1" ve "Sputnik 2" uzay araçlarını yörüngeye oturttu. ABD ise ilk uydusunu 1958'de "Jupiter-C" roketi aracılığıyla fırlattı. "Jupiter-C", sıvı yakıtlı, orta erimli "Redstone" balistik füzesinin, daha fazla vakit alacak biçimde uzatılmış ve uç kısmına da katı yakıtlı üç katlı bir roket eklenmiş türüydü. Bundan sonra yapılan, insansız uzay sondaları ve insanlı uzay araçları da askeri uvarlamalar ya da yeni teknolojiler yardımıyla geliştirilen fırlatma araçlarıyla uzaya gönderildi. Apollo programı çerçevesinde geliştirilen "Saturn" dizisi fırlatma araçları, bu türden roketlerdi. Saturn dizisi araçlar uzay araştırmaları için özel olarak tasarımı- lanan ilk itici roket motorlarınıydı. 1970'lerde ABD'nin uygulamaya koyduğu uzay mekiki programında da, araçların özel olarak yapılmış roketlerle fırlatılması öngörülüyordu. Yeniden kullanılabilir türden ilk uzay aracı olan uzay mekiki, gövdesinin arkasında üç ana itici roket motoru bulunan asıl mekik, yükselme sırasında asıl mekik ana motor- larınca kullanılan sıvı oksijen ve sıvı hidro- jen yakıtlarının bulunduğu dış yakıt tankı ve ilk kalkış sırasında ana motorlara yardımcı olan katı yakıtlı, ayrılabilir roket motorları olmak üzere başlıca üç bölümden oluştu. 12 Nisan 1981'de fırlatılan ilk uzay mekiki

Münih'teki Krallık Sarayı için François de Cuvillies'in tasarladığı, sanılan, rokay örgeleriyle bezeli bir kapı, y. 1740. Metropoktan Sanat Müzesi, New York

likle ahşaptan yapılan duvar süslemelerinde rokay yalnız denizkabuğu ve sarmal değil, aynı zamanda simetrik olmayan tekli ya da çiftli eğrilerden oluşan çiçek, eğreltiotu, mercan biçimlerindeki örgeler halinde de kullanılmıştır.

roket, çalışması sırasında havaya gereksinim duymayan bir motordan hareket eden yönün ters yönde hızla püskürtülen sıcak gazlardan elde edilen tepkiyle hareket eden araçların ortak adı. Güdümlü füzeler, uzay aracı fırlatma araçları ve (motoru bulunma-

"Columbia"nın ana motorları ve iki itici roket motoru kalkışta, toplam 28.900.000 newtonın üstünde bir tepki kuvveti sağlayabiliyordu. Uzun mekiği programında kullanılan roketler, gerek boyut ve ağırlık, gerekse sağladıkları tepki kuvveti bakımından bugüne değin yapılanların en büyükleridir. Ayrıca bak. fırlatma aracı; füzeler.

roketatar, askerlikte, saldırı ya da savunma amacıyla roket fırlatmada kullanılan silahların genel adı. Çoğunlukla, normal top mermisiyle delinemeyecek kadar kalın ve dayanıklı zırhlı bulunan tank vb. araçların tahrip edilmesinde kullanılır. Omuza konarak kullanılan ve kısa erimli hafif roketler atan bazuka ve hareketli bir araca yerleştirilerek kullanılan ve orta erimli, görece daha büyük roketler atan tek ya da çok namlulu silahlar da roketatar olarak kabul edilir.

Düz ve iki ucu açık, yaklaşık 1,5 m uzunluğundaki çelik bir boru olan bazuka, ilk olarak ABD ordusu tarafından II. Dünya Savaşı'nın başlarında kullanıldı. Genellikle yaklaşık 1,6 kg ağırlığında ve 50 cm boyunda olan ilk bazuka roketleri, 200-250 m uzaklıktaki bir aracın 425 mm'lik zırhlı delebilmekteydi. Günümüzde ise 600-700 m uzaklıktan 200-250 mm'lik zırhlı delebilen bazukalar yapılabilmektedir. Bazuka, her iki ucunun da açık olması nedeniyle geri tepmesiz bir silahtır.

Gene ABD tarafından 1950'li yıllarda geliştirilen araç tipi roketatarlar ise ağırlığı 30-40 kg'a, uzunluğu 1,5-2 m'ye, erimi ise 20-25 km'ye kadar çıkabilen roketler fırlatabilmektedir. Bazukanın, roket hızının çok düşük (yaklaşık 90 cm/sn) olması ve namlusunun aşırı ısınması nedeniyle, art arda atış için uygun olmamasına karşılık, araç tipi bazı roketatarlar saniyede bir roket fırlatabilecek kapasitededir. Araç tipi roketatarların tek namlulu olan tipleri bulunduğu gibi, 10-12 namlulu olan tipleri de vardır.

rokfor peyniri bak. Roquefort peyniri

rokoko sanatı, 18. yüzyılın başlarında Paris'te ortaya çıkarak hızla bütün Fransa'ya, daha sonra da öbür Avrupa ülkelerine, özellikle de Almanya ve Avusturya'ya yayılmış dekorasyon üslubu. XIV. Louis'in yaptırdığı Versailles Sarayı'nın ağır ve ezici görkemine ve dönemin o doğrultudaki resmi sanat anlayışına karşı bir tepki olarak doğmuştur. Fransız soyluları ve zengin orta sınıfı Paris'i ülkenin kültür merkezi yapmak istiyorlardı. Bu nedenle pek çok yeni malikâne yaptırdılar ve bunların daha içten ve hafif bir havada dekore edilmesini istediler.

Rokokoda oranlar daha ince uzundur. Oymalar "C" biçiminde sarmallar oluşturur, düzenlemeler genellikle simetrik değildir. En çok pastel renklerle fildişi beyazı ve altın sarısı kullanılmıştır. Ayna rokokoda çok rastlanan bir öğedir.

Fransız rokokosunun en yetkin örnekleri arasında Chantilly'de Küçük Şato'daki (Petit Château) Prens Salonu ve Paris'teki Soubise Malikanesi'nin salonları vardır. Yapımı 1722'de biten ilk salonun dekorasyonunu Jean Aubert, öbür salonlarını ise Germain Boffrand yapmıştır. 1715-45 arasında rokoko üslubu mimarlıktan çok ev eşyası, duvar kâğıdı, porselen, altın ve gümüş işçiliğinde kullanılmıştır. Resimde ise Antoine Watteau, Jean-Honoré Fragonard ve François Boucher önde gelen rokoko sanatçıları arasındadır.

18. yy'nın başlarında Fransa'nın bütün Avrupa'da büyük bir saygınlığı vardı. Bu nedenle yeni üslup kısa sürede öteki Avrupa ülkelerine de yayıldı. Fransa dışındaki en güzel rokoko yapıları Almanya'nın Münih kentinde görülür. Örneğin Nymphenburg Sarayı'nın bahçesindeki Amalienburg (1734-39) Av Köşkü ve Saray Tiyatrosu (1750-53; II. Dünya Savaşı'nda yıkıldıktan sonra yeniden yapıldı) bunlar arasındadır. Her ikisi de François de Cuvilliers'in(*) tasarımıdır. Bu yapılarda Fransız inceliği ile Güney Alman düş gücü birleşmiş gibidir. Alman rokokosunun en iyi örneklerinden biri de Bavyera'da Lintenfels yakınlarında bir hac yeri olan ve yapımına 1743'te başlanan Vierzehnheilige Kilisesi'dir; mimarı Balthasar Neumann'dır. Münih yakınlarındaki Wies Kilisesi'ni (1745-54) Dominikus Zimmermann yapmış, süslemelerini ise ağabeyi Johann Baptist Zimmermann gerçekleştirmiştir.

Rokossovski, Konstantin Konstantinoviç (d. 21 Aralık 1896, Velikiye Luki, Rus Çarlığı - ö. 3 Ağustos 1968, Moskova, SSCB), Stalingrad Çarpışması'ndaki (1942-43) başarısıyla tanınan Sovyet subayı.

I. Dünya Savaşı'nda çarlık ordusunda onbaşı olarak görev yaptı. 1917'de Kızıl Ordu'ya katıldı ve I. Dünya Savaşı'nda çarlık orduda hızla yükseldi ve Uzakdoğu'da çeşitli görevler aldı. Parti kadrolarında 1938'de yapılan temizlik sırasında tutuklandı, 1941'de Almanlar'ın Sovyetler Birliği'ni işgal etmesi üzerine kendisine gereksinim duyulunca serbest bırakıldı. II. Dünya Savaşı sırasında Moskova (1941), Stalingrad ve Kursk (1943) çarpışmalarında ve Sovyetler'in Beyaz Rusya (1944), Prusya'nın doğusu ve Pomeranya'ya yaptığı seferlerde önemli rol oynadı. En büyük başarıyı, Don Irmağı cephesinde komutasındaki altı Sovyet ordusu ve öteki Sovyet kuvvetleriyle,

Alman 6. Ordusu'nun 22 tümenini tuzağa düşürüp yok ederek Stalingrad'da kazandı. 1949'da SSCB savunma bakanlığına getirildi, ayrıca Sovyet egemenliği altındaki Polonya'nın Bakanlar Konseyi başkan yardımcısı olarak görevlendirildi ve Polonya marsali unvanını aldı. Polonya İşçi Partisi'nin 1948'de tutuklanmış olan eski genel sekreteri Władysław Gomułka'nın yeniden iktidara gelmesine değin bu görevleri sürdürdü. 28 Ekim 1956'da Sovyet yanlısı bir darbe düzenlemeye çalışmak gerekçesiyle sınır dışı edilince SSCB'ye döndü ve savunma bakanı yardımcılığıyla (1956-62) birlikte çeşitli askeri görevlerde bulundu.

Roksane, ROKSANA olarak da yazılır (ö. y. İÖ 310, Amphipolis, Trakya). Büyük İskender'in karısı. Baktriane şefi Oksartes'in kızıydı. İÖ 327'de Makedonya kuvvetlerine tutsak düştü ve İskender'le evlendi. İskender'in ölümünden (İÖ 323) sonra ikinci karısı Barsine'yi (Stateriya) öldürttü. Babil'de doğurduğu oğlu (IV. İskender), Makedonyalı komutanlarca, İskender'in geri zekâlı üvey kardeşi III. Philippos Arrhidaios ile birlikte ortak kral olarak tanındı. İÖ 316'da Kassandros tarafından Amphipolis'te hapsedildi. Daha sonra oğluyla birlikte öldürüldü.

rol, sosyolojide, belli bir toplumsal konum ya da statüye sahip bireyden beklenen davranış. Toplumsal olarak kabul edilmiş, geniş kapsamlı bir davranış modeli olan rol, bireyi toplum içinde tanımlamaya ve konumlamaya yarar. Ayrıca yinelenen durumların üstesinden gelmek ve başkalarının rolleriyle ilişki kurmak için bir strateji yerine geçer (örn. ebeveyn-çocuk rolleri). Tiyatro kullanımından alınan terim, aktör ile görevi arasındaki ayrımı vurgular. Aynı konuma farklı kişiler gelse bile, rol görece sabit kalır. Doktor rolü verilmiş herhangi bir bireyin, tıpkı Hamlet rolünü oynayan herhangi bir aktör gibi, belli bir biçimde davranması beklenir. Bireyin kendine özgü bir üslubu olabilir; ama bunu, beklenen davranışın sınırları çerçevesinde sergiler.

Gerek davranışları, gerekse bireyin kazandığı nitelikleri kapsayan rol beklentileri görevle ilintilidir. Bir öğretmenden yalnızca ders anlatması, ödev vermesi ve sınav yapması değil, aynı zamanda kendisini bu işe adanmış, ilgili, dürüst ve sorumlu bir kişi olması da beklenir. Bireyler genellikle birbiriyle uyumlu ya da uyumsuz birden fazla rol üstlenir. Bir kimse koca, baba, sanatçı ve hasta olabilir. Bu rollerin her biri, tamamlayıcı nitelikteki eş, çocuk, izleyici ve doktor rollerindeki öteki insanlar karşısında belli yükümlülük, görev, ayrıcalık ve hakları beraberinde getirir. Ayrıca bak. toplumsal statü.

Roland (de la Platière), Jean-Marie (d. 18 Şubat 1734, Thizy - ö. 15 Kasım 1793, Bourg-Beaudoin, Fransa), Fransız Devrimi sırasında Jirondenlerin önderlerinden.

Bir kraliyet görevlisinin oğluydu. Önce Amiens'de (1780), daha sonra da Lyon'da (1784) iş müfettişi olarak görev yaptı. Şubat 1789'de kendisinden 20 yaş küçük olan Jeanne-Marie Philpon ile evlendi. Sonraki on yıl içinde üretim ve siyasal ekonomiyi üzerine çeşitli kitaplar yazdı. 23 Mart 1792'de, Jacques Brissot ile olan arkadaşlığının ve karısının etkisiyle, çoğunluğuna Jirondenlerin oluşturduğu kabineye içişler bakanı olarak atandı. Bu görevi sırasında Kral XVI. Louis'in, Paris dışında bir ulusal muhafız kumpi kurulması yolundaki hükümet kararını veto etmesi, kral ile olan ilişkilerinin bozulmasına neden oldu. 10 Haziran 1792'de krala bir mektup göndererek veto kururundan vazgeçmesini istedi.

Rokoko sanatı
(Solda) Küçük Şato'daki Prens Salonu, 1722, Chantilly, Fransa; (sağda) Wies Kilisesi, 1745, Münih yakınları, Almanya

(Sol) Edm. Smir - (sağ) Toni Angermeyer-Photo Reise-Cherit

XVI. Louis bu mektuba, 13 Haziran'da, Roland'ın yanı sıra, Jironden bakanların çoğunu görevden alarak karşılık verdi. 10 Ağustos'ta monarşinin devrilmesinden sonra kurulan geçici hükümette yeniden işleri bakanı olarak görev alan Roland, Eylül 1792'de toplanan Konvansiyon'un bir üyesi olarak, Jakobenlerin savunduğu ekonomik önlemlere şiddetle karşı çıktı. Ayrıca, Konvansiyon'un önünde Danton ve Robespierre'i suçlayan sert bir konuşma yaptı. XVI. Louis'nin vatan haini ilan edilmesini önlemeye çalıştı, ama başaramayınca 23 Ocak 1793'te, kralın idam edilmesinden iki gün sonra bakanlık görevinden çekildi. Jirondenlerin Konvansiyon'dan uzaklaştırılmalarıyla sonuçlanan Jakoben darbesi sırasında (31 Mayıs-2 Haziran) Paris'ten kaçtı. Bir süre sonra karısının yakalanıp idam edildiğini öğrenince intihar etti.

Roland Efsanesi, en eski Fransız *chanson de geste*'i olan *La Chanson de Roland*'a (Roland'ın Şarkısı) konu olan efsane. Ayrıca bak. Chanson de Roland, La.

Roland Holst-van der Schalk, Henriëtte Goverdina Anna (d. 24 Aralık 1869, Noordwijk aan Zee - ö. 21 Kasım 1952, Amsterdam, Hollanda), Hollandalı şair. Sosyalist görüşlerini yapıtlarında da savunmuştur.

Bir avukatın kızıydı. 1896'da ressam ve yazar Richard Nicolaas Roland Holst (1868-1938) ile evlendi. İngiliz şair ve reformcu William Morris'den etkilenerek sosyalist düşüncüyü benimsedi. *De nieuwe geboort* (1902; Yeni Doğuş) ve *Opwaartsche wegen* (1907; Yukarı Yollar) adlı şiir kitaplarında siyasal inançlarına dayalı özelemlerini ortaya koydu. Alman Marksisti Karl Kautsky'ye adadığı *Thomas More* (1912) adlı oyununda, insanlığa ilişkin ideallerini paylaştığı More'un ölümünden önceki son günlerini betimledi.

Kısa zamanda uluslararası sol çevrelerde ünlenen Roland Holst-van der Schalk başlangıçta Sovyet Devrimi'ni övgüyle karşıladı. Ama 1925'teki SSCB gezisinin ardından yayımladığı *Heldensage* (1927; Kahramanlık Masalı) adlı yapıtındaki şiirlerinde Sovyet komünizmiyle ilgili düş kırıklığını dile getirdi. Daha sonra etkin siyasal çalışmalardan uzaklaştıysa da, siyasal ideallerine sonraki yapıtlarında da bağlı kaldı. Savaşa ve sömürgecilığe karşı görüşleriyle büyük ilgi topladı. Ayrıca Jean-Jacques Rousseau (1912), Leo Tolstoy (1930), Romain Rolland (1946) ve Mahatma Gandhi (1947) gibi önemli kişilerin yaşamöykülerini yazdı.

Roldós Agullera, Jalme (d. 5 Kasım 1940, Guayaquil - ö. 24 Mayıs 1981, Guachanama yakınları, Ekvador). 1979-81 arasında Ekvador devlet başkanı.

Guayaquil Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra Guayaquil'deki Vicente Rocafuerte Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1968'de merkez sol bir siyasal parti olan Halk Güçleri Birliği'nden (CFP) parlamentoya seçildi.

1976'da dört yıl önce bir darbeyle iktidarı ele geçirmiş olan askeri cunta tarafından, anayasada ve seçim yasalarında değişiklik yapmak üzere oluşturulan üç komiteden birine atandı. Cuntanın 1978'de yürürlüğe giren yeni anayasaya, devlet başkanlığını kazanma olasılığı çok yüksek olan CFP lideri Assad Bucaram'ın seçimlere girmesini engelleyen bir madde koymasına üzerine CFP'den devlet başkanlığına adaylığını koydu. Seçimlerin Nisan 1979'da yapılan ikinci turunda oyların yaklaşık yüzde 69'unu alarak devlet başkanı oldu.

Göreve geldikten sonra beklenenden daha tutucu politikalar uygulayan Roldós Aguil-

ra, Bucaram'la arasının açılması üzerine 1980'de Halk, Değişim ve Demokrasi Partisi'ni kurdu. Ertesi yıl bir uçak kazasında öldü.

Rolf bak. Rollo

Rolfe, Frederick William (Serafino Austin Lewis Mary), takma adı **BARON CORVO** (d. 22 Temmuz 1860, Londra - ö. 25 Ekim 1913, Venedik), *Hadrian the Seventh* (Yedinci Hadrianus) adlı otobiyografik nitelikli fantastik romanıyla tanınmış sıra dışı İngiliz yazar. Ölümünden çok sonra A. J. A. Symons'ın yazdığı *The Quest for Corvo* (1934; Corvo'yu Arayış) adlı fantastik yaşamöyküsüyle yaşamı aydınlığa kavuşmuş ve ünlenmiştir.

On dört yaşında okulu bıraktı. Bir süre özel öğretmenlik yaptıktan sonra dışardan Oxford öğrencisi oldu, ayrıca okul müdürlüğünde bulundu. Protestan olarak yetiştiği halde 1886'da Katolikliği benimsedi. Papaz olmak için iki kez başvurduysa da başarılı olamadı. Tüm yaşamını yönlendiren başına buyruk tutumu ve eşcinsel eğilimleri nedeniyle sonunda Roma'daki Scots College'dan çıkarıldı.

Sekiz yıl gezerek ressamlık, fotoğrafçılık, öğretmenlik ve gazetecilik yaptı. 1898'de Katolik azizlerin efsanelerini yeniden yorumladığı *Stories Toto Told Me* (Toto'nun Anlattığı Öyküler) adlı kitabıyla profesyonel yazar oldu ve adını duyurdu. Sonraki on yılda ise *In His Own Image* (1901, Tipatip O) adlı öykü kitabını, *Chronicles of the House of Borgia* (1901; Borgia Hanedanının Vakayinamesi) adlı tarihsel yapıtını ve *Hadrian the Seventh* (1904) ile *Don Tarquinio* (1905) adlı romanları yazdı. *The Desire and Pursuit of the Whole* (1934; Bütünlük İsteği ve Arayışı) gibi kimi yapıtları ölümünden sonra yayımlandı. 1908'de Venedik'e gitti ve ölümüne değin orada kaldı. Dostlarını yitirmek pahasına bazen yoksunluklar içinde, bazen de aşırılıklara kapılarak yaşadı.

Rolland, Romain (d. 29 Ocak 1866, Clamecy - ö. 30 Aralık 1944, Vézelay, Fransa), 20. yüzyıl Fransız edebiyatının en büyük mistiklerinden, romancı, oyun ve deneme yazarı.

On dört yaşında okumak için gittiği Paris'te toplumun manevi bir kargaşa içinde olduğunu gördü. Yüksek Öğretmen Okulu'na (École Normale Supérieure) kabul edildi. Dinsel inancını yitirdikten sonra Spinoza ve Tolstoy'un yapıtlarını okudu. Müziğe

Rolland
EB Inc

büyük ilgi duydu. Tarih bölümünü 1889'da bitirdi, 1895'te doktorasını tamamladı. İki yıllığına İtalya'ya giderek Roma Fransız Okulu'nda görev yaptı. Edebiyat yaşamına oyun yazarak başladı. Ama geniş okur kitlelerine ulaşarak "ulusun kahramanlığını ve inançlarını" yeniden canlandırmayı başaramadı. Oyunlarını daha sonra iki ayrı kitapta topladı. *Les Tragédies de la foi*'da (1913; İnanç Tragedyuları) *Aéri'e* de (1898) yer verdi. *Le Théâtre de la révolution*'da (1904; Devrim Tiyatrosu) ise *Les Loups*

(1898; Kurtlar) ve *Danton* (1900) gibi oyunlarını bir araya getirdi.

Kısa bir süre güzel sanatlar ve müzikoloji dersleri verdi. 1912'de görevinden ayrılarak tüm zamanını edebiyata ayırdı. *Les Cahiers de la Quinzaine* adlı dergide Charles Péguy ile çalıştı. En tanınmış romanı *Jean-Christophe*'u (1904-12, 10 cilt; *Jean Christophe I, Gün Doğarken*, 1944/*Yaşama Sevinci*, 1966/*Yaşama Sevgisi*, 1973; *Jean Christophe II, Sabah*, 1945; *Jean Christophe III, İlk Aşk Uyanıyor*, 1945; *Jean Christophe*, 1990, 4 cilt) bu dergide yayımladı. Bu romanının yanı sıra I. Dünya Savaşı'nda Fransa ile Almanya'ya doğruluğa ve insanlığa saygı göstermeleri için yöneltilen bir çağrı niteliğindeki *Au-dessus de la mêlée* (1915; Kavga'nın Üzerinde) adlı risalesiyle 1915'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. Yoğun tartışmalara yol açan görüşleri, *Journal des années de guerre*, 1914-1919 (1952; Savaş Yıllarının Günlüğü) adlı yapıtının ölümünden sonra yayımlanmasına değin tam olarak anlaşılamayacaktı. 1914'te İsviçre'ye yerleşti. 1937'de Fransa'ya döndü.

Kahramanlığa duyduğu büyük hayranlığı, bütün müzikçilerin üzerinde "evrensel müzikçi" saydığı Beethoven'ı ele alan *Vie de Beethoven* (1903; *Beethoven'in Hayatı*, 1944, 1963), *Vie de Michel-Ange* (1905; Michelangelo'nun Yaşamı) ve *Vie de Tolstoy* (1911; *Tolstoy'un Hayatı*, 1969) gibi yaşamöykülerinde dile getirdi.

Rolland, bağıpı *Jean-Christophe* ile Fransa'da *roman-sfleuve* (ırmak roman) türünü başlattı. Destansı bir kurgu ve üslubun yanı sıra zengin bir şiirsellikle kaleme aldığı bu yapıtta, çöküntü anlarında bile yaşama sevgisinden esinlenen yaratıcı bir sanatçının art arda geçirdiği bunalımları aktarıyordu. Romanın kahramanı, Beethoven-Rolland karşımı Alman asıllı dahi müzikçi Jean-Christophe Kraft ile genç bir Fransızın dostluğu. Rolland'ın tüm dünya ulusları arasında er geç kurulacağını andığı "karşıtların uyumunu" simgeliyordu. Rolland, *Colas Breugnon* (1919) adlı bürlesk bir fanteziden sonra, siyasal grupçuluğun acıklı sonuçlarını ortaya koyan *L'Ame-enchantée* (1922-33, 7 cilt; *Büyülenmiş Ruh*) adlı ikinci bir roman dizisi yayımladı. 1920'lerde Asya'ya (özellikle Hindistan) yönelerek kitâhın mistik felsefesini *Mahatma Gandhi* (1924) gibi yapıtlarla Batı dünyasına tanıtmaya çalıştı. Başka düşünürlerin görüşlerini anlatmakta olağanüstü başarılıydı. *Europe* (1923) adlı uluslararası derginin kuruluşuna katılması ve çeşitli yazıları sayesinde, özellikle Moskova'da Maksim Gorki'yle tanıştıktan (1935) sonra solun önderleri arasına katıldı. Albert Schweitzer, Albert Einstein, Bertrand Russell ve Rabindranath Tagore gibi zamanın ünlüleriyle yazışmaları *Cahiers Romain Rolland* (1948; Romain Rolland Deftterleri) adıyla genç ölümünden sonra yayımlandı. Her zaman "herkese karşı tek" kalarak kahramanca bir idealizmi savundu. Ölümünden sonra yayımlanan *Mémoires*'ı (1956; Anılar) ve özel günlükleri, insanlık sevgisiyle dolu bir insanın olağanüstü dürüstlüğünü sergiler.

Rolling Stones, 1963'te kurulan ve müzik çalışmalarını bugün de başarıyla sürdüren İngiliz rock topluluğu. İlk kadrosu vokalde Mick Jagger (d. 26 Temmuz 1943, Dartford, Kent), gitar ve vokalde Keith Richard (sonradan Richards) (d. 18 Aralık 1943, Dartford, Kent), bas gitarda Bill Wyman (d. 24 Ekim 1941, Londra), gitar ve vokalde Brian Jones (d. 28 Şubat 1942, Cheltenham ö. 1969), davulda Charlie Watts (d. 2

Haziran 1941. Wembley) ve klavyeli çalgılarda Ian Stewart'tan oluşuyordu.

Topluluğun kendi adlarını taşıyan ilk albümünde başka müzikerlerin bestelediği *rhythm and blues* şarkıları yer almıştı. Bu albümün hemen ardından piyanist Ian Stewart fazla "normal" görüldüğü için gruptan çıkarıldı. 1965'ten sonra topluluğun bütün şarkılarını Jagger ve Richard bestelediler. Aynı yıl çıkardıkları ve bir *rock* klasiği haline gelen (*I Can't Get No*) *Satisfaction* topluluğun geliştirdiği, *blues* etkileri taşıyan özgün tarzın da ilk örneklerindendi.

Ahlak kullarına karşı çıkan cüretli şarkı sözleri, üyelerinin uyuşturucu kullanması ve hareketli bir yaşam sürmesi, Jagger'ın sahnedeki son derece canlı şovlarıyla Rolling Stones Beatles'in bile tepkiyle karşılandığı bir dönemde *rock*'in "kötü" çocukları olarak ünlendi. 1970'lerin ikinci yarısında *punk* gibi akımların ortaya çıkmasıyla birlikte bu konumunu Sex Pistols vb topluluklara kaptıran grup, 1989'da çıkardığı *Steel Wheels* adlı albümü gene büyük bir satış başarısı elde etti. Bugün Jagger, Richards, Wyman, Watts ve aralarına sonradan katılan Ron Wood'dan oluşan topluluğun *Aftermath* (1966), *Beggars Banquet* (1968), *Let it Bleed* (1969) ve *Sticky Fingers* (1971) gibi albümleri *rock* klasikleri arasında sayılmaktadır.

Rollinia, *Annonaceae* familyasından. Amerika'nın tropik kesimlerine özgü 65 kadar ağaç ve çalı türünün oluştuğu cins. Çoğu türün, *Annona* türlerinininkine benzeyen yenebilir meyveleri vardır. *Rollinia mucosa* ve *R. pulchrinervis* türleri meyveleri için yetiştirilir. *Rollinia* türlerinin çoğu dikenli, küçük ağaçlardır. Yaklaşık 8 cm uzunlukta yumuşak meyveler verirler. Çiçeklerinin, üçü dışta mahmuz biçimini almış altı taçyaprağı vardır.

Rollins, Sonny, lakabı NEWK asıl adı THEODORE WALTER ROLLINS (d. 7 Eylül 1930, New York kenti, ABD). ABD'li caz müzicisi. Tenor saksofonda 1950'lerin ortalarından sonraki en güçlü doğaçlamacıardan biri olmuş, 1960'ların ve 1970'lerin *avant-garde* saksofoncularını önemli ölçüde etkilemiştir. Theolonius Monk, Coleman Hawkins ve Bud Powell gibi caz müzikerlerinin etkinlik gösterdiği bir çevrede büyüdü. 1949'da Bud Powell'la ilk plajını yaptı. 1951'de Miles Davis'le plak çalışmalarına başladı. Sonraki üç yıl içinde en tanınmış ezgilerinden "Oleo", "Doxy" ve "Airegin"i besteledi. Ayrıca Davis, Charlie Parker ve başkalarıyla ortak çalışmalarını sürdürdü. 1954'te eroin bağımlılığı nedeniyle tedavi olmak amacıyla müziği bıraktı. 1955'te Clifford Brown-Max Roach beşlisiyle yeniden dinleyici karşısına çıktı. Sonraki dört yıl ise en verimli yılları oldu.

Temelde Parker'in üslubundan yola çıkan Rollins, tenor saksofona kusursuz egemenliğiyle zeki ve etkileyici kendiliğindenliği ustaca birleştirdi. Doğaçlamalarındaki düşünce açıklığının cazın tarihinde önemli bir yeri vardır. Rollins modern cazda yaygın olarak kullanılan eşlikçi saksofon doğaçlaması ve ses renklerinin yoğun biçimde işlenmesi gibi tekniklere öncülük etti. Kendisine eşlik eden müziker önceden belirlenmiş bir tempoya ve akor dizimlerine bağlı kalırken, o tempoya uymayarak ya da solo içinde gezinerek başarılı doğaçlamalar yapan ilk cazcılardan biriydi.

Rollo, ROLF ya da ROU olarak da bilinir, Fransızca ROLLON (d. 860 - ö. y. 932).

Normandiya Düküğü'nü kuran İskandinavlı korsan. Hakkındaki efsaneler gerçek yaşamını gölgede bırakmıştır.

Norveç kralı I Harald'dan bağımsızlığını elde ettikten sonra yağma amacıyla İsveç'e, İngiltere, Hollanda ve Fransa'ya doğru denize açıldı. 911 dolaylarında Sen Irmağı üzerinde üslendi. Fransa kralı III. Charles (Saf) Rollo'nun Paris kuşatmasına direndi ve Chartres yakınlarında onunla savaşa girerek Saint-Clair-sur-Epte Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla, yağmacılığa son vermesi koşuluyla Neustria'nın sonradan Normandiya olarak anılacak bölümü Rollo'ya bırakıldı. Rollo ölümünden önce düküğün yönetimini oğlu Guillaume'a (Uzun-kılıç) bıraktı.

Rolls, Charles Stewart (d. 28 Ağustos 1877, Londra - ö. 12 Temmuz 1910, Bournemouth, Hampshire, İngiltere). Rolls-Royce Ltd. otomobil şirketinin kurucularından İngiliz sanayici, pilot ve otomobil yarışçısı. Manş Denizi'ni havadan geçip hiç durmadan geriye dönen ilk pilotur (Haziran 1910).

1900'deki Bin Mil Denemesi'ne 12 beygir gücündeki Panhard marka bir otomobille katıldı. Ayrıca Avrupa'da düzenlenen ilk uzun mesafe otomobil yarışlarının çoğunda yer aldı. 1902'de araba ticareti yapmaya başladı. 1906'da Sir Henry Royce'la birlikte Rolls-Royce Ltd.'yi kurdu. Bir uçak kazasında ölen ilk İngiliz pilotudur.

Rolls-Royce Ltd., lüks otomobil, otomotiv ve uçak motorları üretiminde uzmanlaşmış İngiliz şirketi.

15 Mart 1906'da kurulan şirket 4 Şubat 1971'de iflas edince iki ayrı şirket biçiminde yeniden düzenlendi: 1971'de İngiliz hükümetince kurulan ve Ulusal İşletmeler Kurulu'nun yönetiminde bir devlet işletmesi durumuna gelen Rolls-Royce Limited eski şirketin jet motorları bölümünden oluşuyordu. Öteki hissedarlarca bir kamu iktisadi kuruluşu olarak Mayıs 1973'te kurulan Rolls-Royce Motor Holdings Limited ise otomobil ve dizel motorları ile otomotiv ve uçak parçaları, sanayi lokomotifleri ve hafif uçaklar üreten bölümleri işletmeyi amaçlıyordu. Rolls-Royce Motor Holdings Limited 1980'de Vickers Ltd. ile birleşerek Vickers'in bir yan kuruluşu durumuna geldi. Bir imalat ve mühendislik firması olan Vickers ertesi yıl bir anonim şirkete dönüştü. 1987'de İngiliz hükümeti Rolls-Royce Limited'in hisselerini özel yatırımcılara satarak "özelletirdi", şirketin adı Rolls-Royce PLC olarak değiştirildi. Rolls-Royce Motor Holdings Limited'in yönetim merkezi Derbyshire'daki Derby'de, Rolls-Royce PLC'nin merkezi ise Londra'dadır.

Havacılığın ve motor yapımının öncülerinden Charles S. Rolls ile elektrikli vinç yapımcısı bir mühendis olan Henry Royce 1904'te lüks otomobil üretmek üzere işbirliğine başladılar. İki yıl sonra da Rolls-Royce Ltd.'yi kurdular. 1906'da "The Spirit of Ecstasy" adıyla piyasaya çıkardıkları Silver Ghost modeli özel dikey radyatör ızgarası, iç içe geçmiş R'lerden oluşan arması ve uçan-kadın süsüyle 1914'e gelindiğinde "dünyanın en iyi otomobili" sıfatını kazanmıştı. Rolls-Royce Ltd. ününü 1922-29 arasında üretilen "Twenty", 1925'te yapımına başlanan ve 1949'dan sonra özellikle devlet başkanları için imal edilen çeşitli tip "Phantom", 1949'dan sonra üretilen "Silver Dawn", daha sonra da "Silver Cloud", "Silver Shadow" ve "Silver Wraith" gibi modellerle sürdürdü.

Rolls-Royce Kasım 1931'de Bentley Motors Ltd.'yi aldı. 1920'de W. O. Bentley'nin kurduğu bu şirketin ürettiği otomobiller

zamanla ayrıntılar dışında mekanik ve tasarımı bakımından Rolls-Royce'a çok benzer bir çizgiye oturmuştu.

Rolls-Royce yıllardan beri uçak motoru da ürettiyordu. Bu, zamanla şirketin en kârlı ve en büyük yatırım alanı durumuna geldi. 1914'te üretilen Eagle motoru, önce pervaneli Spitfire ve Lancaster, sonraları jet motorlu Comet, Caravelle ve Concorde gibi uçaklarda kullanılan motor türünün ilk örneği oldu. Ama 1960'larda ve 1970'lerin başlarında Lockheed Corporation'la, L-1011 Tristar jumbo jet uçağı için RB-211 motorunu geliştirmek üzere imzalanan sabit fiyatlı bir anlaşma çerçevesinde Rolls-Royce yönetimi, karmaşık üretimin zamanlamasında ve geliştirme maliyetlerinin hesaplanmasında bir dizi hata yaptı. Maliyet artışları şirketi 1971'de iflasa götürdü. ABD Kongresi 250 milyon dolara varan kredi garantileri ile Lockheed firmasını iflastan kurtardı.

rom, şeker kamışından elde edilen alkollü içki. Genellikle şeker kamışından şeker üretimi sırasında yan ürün olarak hazırlanır. Hafif ve sert pek çok tipi vardır.

Rom ilk olarak Batı Hint Adalarında ortaya çıkmıştır. Barbados Adasında bulunan yaklaşık 1650'lerden kalma bazı kayıtlarda romdan söz edilir. Önceleri "rumbullion" adı verilen, 1667'den sonra kısaca rom denmeye başlanan bu içki Amerikan kolonilerinin köle ticaretinde önemli rol oynadı. Afrika'dan getirilen köleler Batı Hint Adalarında şeker kamışı melasıyla değiştiriliyor, alınan melas New England'da roma dönüştürülerek Afrika'dan yeni köle alımında kullanılıyordu. ABD'nin ilk kuruluş döneminde başlıca damıtılmış içki olan rom bazen melasla bazen de elma şarabıyla karıştırılarak içilirdi.

Rom genellikle yüzde 5 oranında şeker içeren şeker kamışı melasından hazırlanır. Bazı ülkeler rom üretimi için dışardan melas alırken şeker sanayisi gelişmemiş bazı ülkelerde ise rom doğrudan şeker kamışının şeker üretiminde kullanılan öz suyundan elde edilir. Şeker kamışının öteki artıklarından da çeşitli içkiler yapılır, ama bunlar rom olarak kabul edilmeyen düşük nitelikli içkilerdir.

Eski tip olarak adlandırılan koyu renkli, melas kokulu sert romlar özellikle Jamaika, Barbados ve Demerara'da (Guyana) üretilmektedir. Buralarda çoğunlukla şeker üretimi sırasında buharlaştırma kazanlarının dibinde kalan atıklarla karıştırılmış melas kullanılır. Bu dip artığı havadaki mayalanma etkisiyle kendi kendine, yani doğal yolla mayalanarak alkollü bir karışıma dönüşür. Daha sonra mayalanma ürününün basit imbiklerde iki kez damıtılmasıyla rom, açık renkli ve berrak bir sıvı halinde elde edilir. Ama, bu açık renkli ürün meşe ağacından yapılmış fıçılarda dinlendirilirken altın sarısı bir renge dönüşür, daha sonra karamel katılarak rengi daha da koyulaştırılır. En az 5-7 yıl dinlendirilerek hazırlanan Jamaika romları yüzde 43-49 oranında, ABD'de 300 yıldan beri üretilmekte olan keskin kokulu New England romu ise çok daha yüksek oranlarda alkol içerir. Cava Adasında ise çok sert bir rom üretilir.

İlk kez 19. yüzyıl sonlarında üretilmeye başlayan hafif romlar en çok Porto Riko ve Virgin Adalarında elde edilmektedir. Çok daha gelişkin yöntemlerin kullanıldığı bu romların üretiminde dışardan katılan özel mayalardan yararlanılır ve mayalanmış ürün kesintisiz çalışan damıtma kazanlarında damıtılır. Çoğunlukla değişik tipte içkiler birbirine karıştırılarak 1-4 yıl süreyle dinlendirilir. Beyaz etiketli olarak pazarlanan romlar açık renkli ve hafif kokulu, altın etiketli romlar ise karamel katılmış amber renkli ve tatlı kokulu içkilerdir.

Roma, İtalya'nın başkenti ve Lazio yönetim bölgesindeki Roma ilinin merkezi. Tiber Irmağı kıyısında, Tiren Denizinden 24 km içeride yer alır. Dünyanın başlıca kültür merkezlerinden biri olmanın yanı sıra, Katolik Kilisesi'nin yönetsel ve ruhani merkezi. Yüzölçümü 1.508 km², 1991 tahmini nüfusu (belediye) 2.791.354'tür.

Doğal yapı ve genel görünüm. Kentin kiliselerinin, saraylarının, çeşmelerinin ve arkeolojik kalıntılarının büyük bölümü tarihsel kent merkezini çevreleyen Aurelianus Duvarı'nın(*) içinde yer alır. Yapımına İmparator Aurelianus döneminde (270-275) başlanan bu surlar, eski kentin üzerine kurulduğu yedi tepeden Aventinus, Caelius, Capitolium (Capitolino), Palatium (Palatino) ve Viminalis'in tamamını, Esquilinus ve Quirinalis'in de büyük bölümünü içine alır. Surlarla çevrili kent merkezi Roma'nın kültürel ve tarihsel zenginliklerinin büyük bölümünü barındırmasına karşın, Roma belediye alanının yalnızca yüzde 4'ünü kaplar ve Roma'nın bölündüğü 12 yönetim biriminin en küçüğünü oluşturur. Yirmi iki mahalleye (*rión*) bölünmüş olan kent merkezinin çevresinde 35 kentsel mahalle (*quartieri urbani*) yer alır. Roma kentinin bir parçasını oluşturan ve Laterano Antlaşması'yla (1929) hükümlanlık hakkı elde etmiş olan Vatikan(*) kenti Tiber Irmağının batısında 44 hektarlık bir alanı kaplar.

Roma'da, sıcak ve kuru geçen yaz aylarında sıcaklık ortalaması genellikle 24°C'nin üstündedir. Ortalama yıllık yağış miktarı 840 mm'dir; en fazla yağış bahar aylarında düşer. Roma, yaz aylarında aşamüstleri Tiren Denizinden esen serin *ponentino* rüzgârlarını, kışın da kuzeyden esen soğuk *tramontana* rüzgârlarını alır.

Başlıca yapılar ve caddeler. Roma'nın merkezindeki ana cadde, İtalya'nın ilk kralı II. Vittorio Emanuele'nin heykelinin bulunduğu Venedik Meydanı'ndan başlayıp

yy). Barok üslupta yeniden inşa edilmiş olan 4. yüzyıldan kalma San Marcello Kilisesi'nin arkasında Ballestra Sarayı bulunur.

Via del Corso, Roma'nın en işlek meydanlarından biri olan Colonna Meydanı'nı geçtikten sonra Halk Meydanı'na ulaşır. Colonna Meydanı'nda Marcus Aurelius Sütunu ile bugün başkanlık konutu olarak kullanılan Chigi Sarayı ve Wedekind Sarayı bulunur. Halk Meydanı'nın girişinde yer alan Sta. Maria in Montesanto ve Sta. Maria dei Miracoli adlı iki kilisenin her ikisi de 1662'de inşa edilmiştir. Via del Corso, ortaçağdan kalma Halk Kapısı'ndan geçtikten sonra Flaminius Yolu adıyla anılır. Halk Kapısı 1561'de yeniden inşa edilmiş, 94 yıl sonra da iç cephesi Gian Lorenzo Bernini tarafından yeniden yapılmıştır. 1589'da Papa V. Sixtus'un emniyle meydanın ortasına Augustus'un Heliopolis'ten getirdiği İÖ 13. yüzyıldan kalma bir dikilitaş yerleştirilmiştir.

Halk Kapısı'nın hemen yanında Sta. Maria del Popolo Kilisesi yer alır. 15. yüzyılda 1227'den kalma eski bir kilisenin yerine inşa edilmiş olan bugünkü kilisede ünlü mimar ve heykeltıraş Andrea Sansovino'nun yaptığı mezarlar, Pinturicchio'ya ait freskler, Bernini'nin heykelleri ve tasarımları Raffaello'nun yaptığı bir şapel yer alır.

Roma'nın en ünlü meydanı olan İspanya Meydanı 16. yüzyıldan bu yana turistlerin uğrak yeri olmuştur. Meydandaki en ünlü yapı, 1445'te Fransızlar tarafından inşa edilen Trinità dei Monti Kilisesi ve Manastırı'na doğru yükselen ve İspanyol Merdiveni olarak da bilinen Trinità dei Monti Merdiveni'dir. İspanya Meydanı'ndaki bir başka önemli yapı da Bernini'nin yaptığı Barcaccia Çeşmesi'dir (1627-29).

Kentteki bazilikaların en önemlileri San Pietro Bazilikası(*), San Paolo Fuori le Mura(*), San Giovanni in Laterano(*), Sta. Croce in Gerusalemme, S. Lorenzo Fouri le Mura ve Sta. Maria Maggiore'dir(*). Öteki kiliseler arasında Cizvitlere ait Il Gesù(*), Eudoxiana Bazilikası'nın bulunduğu yerde İS 424-440 arasında inşa edilen S. Pietro in Vincoli, Sta. Maria della Vittoria (1605-26) ve S. Agostino (1479-83) sayılabilir.

Kiliseleri ve saraylarıyla olduğu kadar çeşmeleriyle de tanınan Roma'da 300'den fazla çeşme vardır. Pek çok efsaneye konu olan bu çeşmelerin en ünlüsü, içine para atanların yeniden Roma'ya geleceklerine inanılan Trevi Çeşmesi'dir. 1732'de Niccolò Salvi tarafından yeniden inşa edilen bu çeşmenin yapımı yaklaşık 30 yıl sürmüştür. Kentteki bir başka önemli çeşme de Navona Meydanı'nda, S. Agnese Kilisesi'nin karşısında yer alan Dört İrmak Çeşmesi'dir (1648-51). Bernini'nin yaptığı bu çeşmenin dört yanında, Tuna, Nil, Ganj ve Rfo de la Plata ırmaklarını simgeleyen dört mermer figür yer alır. Eski kentteki en eski çeşme, 1952'de onarıldıktan sonra Augustus dönemindeki görünümüne kavuşan Lacus Juturnae, en yenisi ise 19. yüzyılda Papa IX. Pius tarafından yaptırılan Cumhuriyet Meydanı'ndaki çeşmedir.

Kentin içinden geçen Tiber Irmağının üzerindeki 11 köprü'nün en ünlüsü Sant'Angelo Köprüsü'dür. Irmağın sol yakasında Campus Martius(*), Circus Flaminius, Sığır Forumu (Forum Boarium) ve Sebze Forumu (Forum Holitorium), sağ yakasında ise İS 590'da Sant'Angelo Kalesi olarak adlandırılan Hadrianus'un anıtmezarı, Vatikan kentinin girişi ve Trastevere yer alır. Sığır ve Sebze forumlarının çevresinde Vesta ve Fortuna Virilis tapınaklarının kalıntıları bulunur. Tapınakların yakınlarında yer alan Marcellus Tiyatrosu'nun yapımı İÖ 13. yüzyılda, Augustus'un döneminde tamam-

lanmıştır. Buradan Augustus'un mezarına kadar uzanan bölgede eskiden tapınaklar, hamamlar ve spor alanları bulunuyordu. Günümüzde bu bölgedeki yapıların en önemlileri Pantheon(*), Ara Pacis(*) (Augustus Barış Sunağı) ve Hadrianus Sütunu'dur.

Campus Martius'ta, tasarımları Bernini'nin yaptığı Montecitorio Sarayı bugün İtalya Millet Meclisi binası olarak kullanılmaktadır. Senato kentin gene aynı kesiminde yer alan Madama Sarayı'nda (17. yy). Devlet Konseyi ise Spada Sarayı'ndadır. 18 yüzyıldan kalma Braschi Sarayı'nda ünlü Roma Müzesi yer alır. Senato'nun yakınında yer alan ve bugün Ulusal Arşiv'i barındıran Sapienza Sarayı 1431-1935 arasında Roma Üniversitesi'nin yönetim binası olarak kullanılmıştır.

İrmak yakınlarında inşa edilmiş sarayların en ünlüleri Cancellaria, Farnese ve Massimo alle Cologne'dir. Kentin Rönesans üslubundaki saraylarının en güzel olanı Farnese'nin tasarımları Antonio da Sangallo (Genç) yapmış, onun ölümünden sonra Michelangelo, Vignola ve Giacomo della Porta gibi sanatçılar sarayın yapımında çalışmışlardır. 15. yüzyıldan kalma Cancellaria'nın mimarı bilinmemektedir. Manierist üsluptaki Massimo alle Colonne Sarayı (1535) ise Baldassare Perruzzi tarafından inşa edilmiştir.

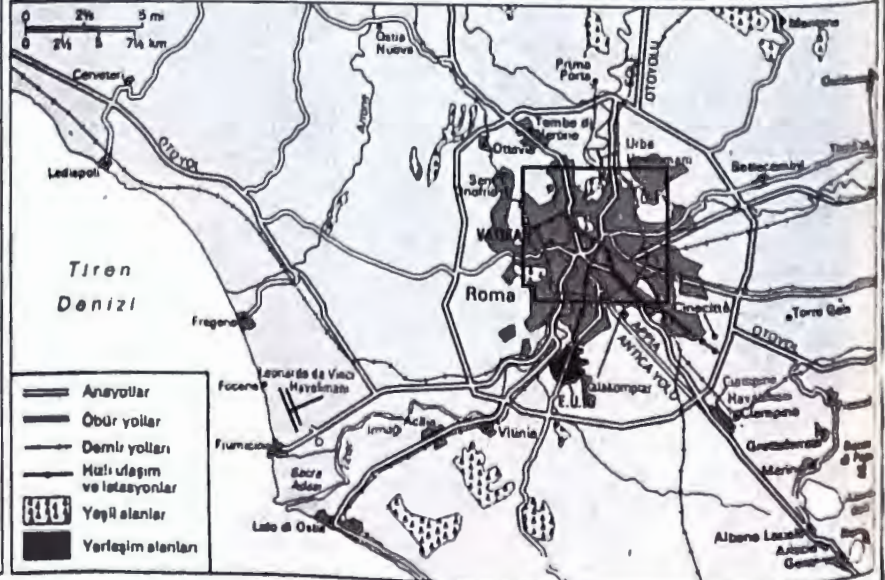
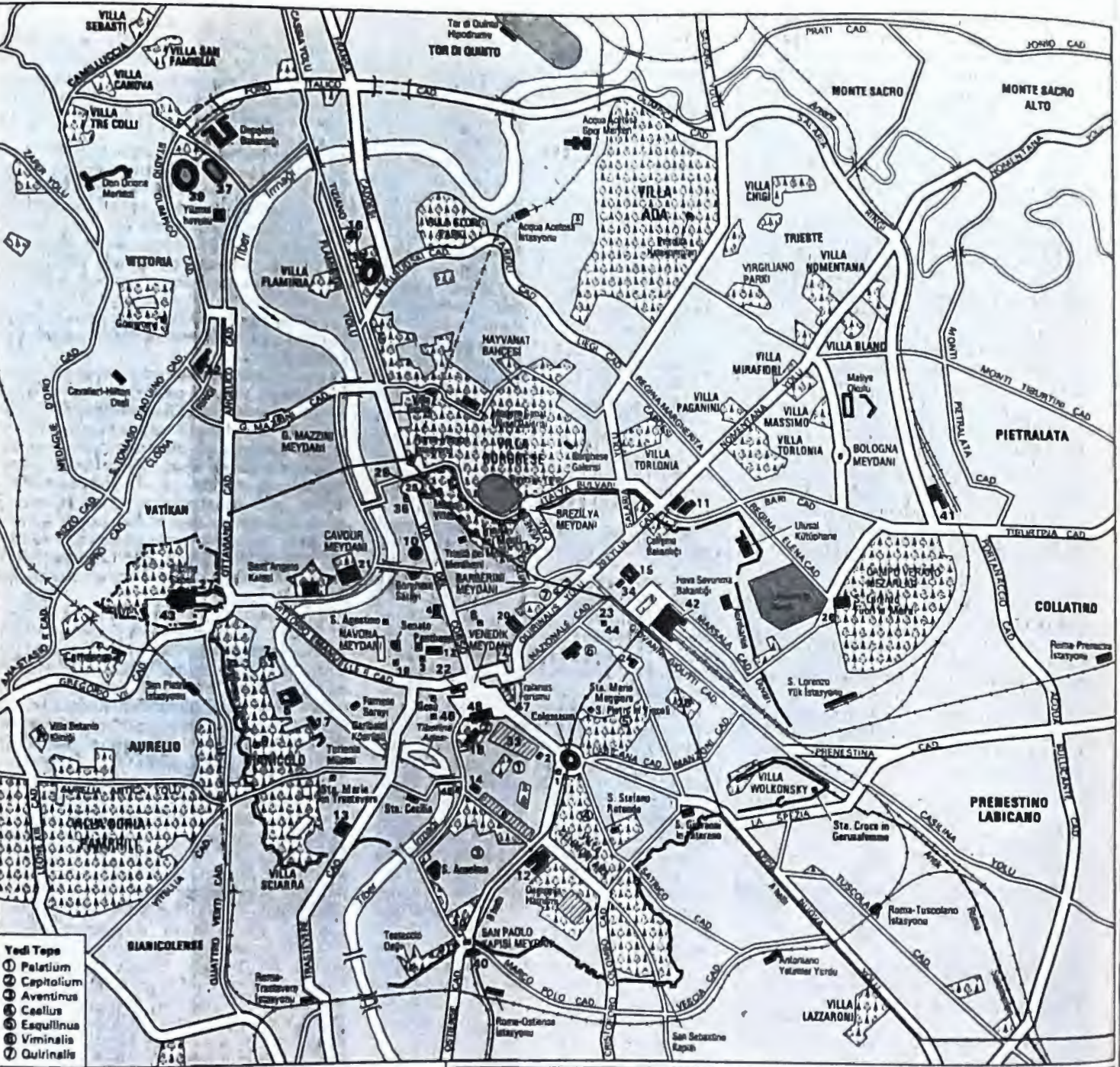
Yedi Tepe. Roma'nın arkeolojik zenginliklerinin büyük bölümü, üzerinde eski kentin kurulduğu Yedi Tepe'de yer alır. Roma'nın kuruluşuna ilişkin efsanelerden biri de kentin Palatium Tepesinde(*) bir çoban tarafından büyütülen Romus ve Remulus(*) tarafından kurulduğu yolundadır. Bir dizi saray ve ev kalıntısının bulunduğu bu tepedeki en önemli yapı, İmparator Augustus'un karısının adıyla anılan Livia Evi'dir. Palatium ve Capitolium tepelerinin arasında, Eski Roma'da dinsel, politik ve ekonomik yaşamın merkezi olan Roma Forumu(*) yer alır. Capitolium Tepesinde, tasarımları Michelangelo'nun yaptığı Campidoglio Meydanı ile birçok sanat galerisinden oluşan Capitolino Müzesi(*) bulunur. Eskiden Palatium ve Aventinus tepeleri arasında bulunan ve Eski Roma hipodromlarının en büyüğü olarak kabul edilen Circus Maximus'un(*) günümüzde yalnızca yeri bellidir. Aventinus Tepesinde, 4. yüzyıldan kalma Sta. Prisca Kilisesi'nin altında kentin en iyi korunmuş Mitraci tapınaklarından biri bulunur. Bu tepedeki bir başka önemli yapı da Sta. Sabina Kilisesi'dir. Büyük bölümü parklarla kaplı olan Caelius Tepesinde SS. Quattro Coronati ve SS. Giovanni ve Paolo (5. yy) gibi kiliselerle Claudius Tapınağı'nın platformu yer alır. Roma'daki en görkemli tarihsel yapı olan Colosseum(*) ile Konstantin Taki(*) , Esquilinus ve Caelius tepelerinin arasındadır. Konstantin Taki'nin yukarısında, sonradan Caracalla (y. 206-217) ve Diocletianus (298-306) hamamlarına örnek oluşturan Traianus Hamamı'nın kalıntıları bulunur. Eskiden Caracalla Hamamı'nın bulunduğu yerin bir bölümünde bugün BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ile Posta ve Haberleşme Bakanlığı'nın binaları vardır. Quirinalis Tepesinin etkilerindeki Colonna Sarayı bugün sanat galerisi olarak kullanılmaktadır. Quirinalis Meydanı'nda İmparator Caracalla döneminde yapılmış Serapis Tapınağı'nın kalıntıları vardır. 1574'te Papa VIII. Gregorius'un yaptırdığı Quirinalis Sarayı 1878'de kraliyet sarayı olarak kullanılmaya başlanmış, 1948'de de cumhurbaşkanlığı konutu olmuştur.

Roma'da İspanyol Meydanı, İspanyol Merdivenleri (ortada) ve Trinità dei Monti Kilisesi (Üstte)
Ana Yayıncılık Arşivi

Halk Meydanı'nda (Piazza del Popolo) sona eren Via del Corso'dur. Eski çağlardan beri büyük önem taşıyan bu cadde Roma döneminde Flaminius Yolu'nun (Via Flaminia) bir parçasıydı. Bugün de caddenin Halk Meydanı'ndan sonraki uzantısı Flaminius Yolu adıyla anılır. Via del Corso'nun üzerinde bir dizi şık dükkân ile sekiz saray, beş kilise ve Marcus Aurelius Sütunu yer alır.

Caddedeki ilk kilise, 9. yüzyılda eski bir kilisenin yerine inşa edilmiş olan San Marco Kilisesi'dir. Papa II. Paulus kiliseyi onartmış ve çevresine Venedik Sarayı'nı (1445) inşa ettirmiştir. Mussolini'nin genel karargâh olarak kullandığı ve balkonundan ünlü konuşmalarını yaptığı bu sarayda bugün Rönesans dönemine ait sanat yapıtlarının sergilendiği bir müze ile Ulusal Arkeoloji ve Sanat Tarihi Müzesi'nin kütüphanesi yer alır. Caddedeki öteki saraylar eskiden Bonaparté Sarayı olarak bilinen Misciatelli Sarayı, Nevers dükünün inşa ettirdiği Salviati Sarayı (17. yy) ve Doria Sarayı'dır (15.

Kentte, Yedi Tepe dışında başka tepeler de vardır. Bunların en önemlisi Trastevere Düzüğünün arkasındaki Gianicolo (Janiculum) ile Halk Meydanı'nın yakınlarındaki Pincio tepeleridir. Janiculum Tepesinde 1870'te Garibaldi'nin adını taşıyan bir park oluşturulmuştur. Pincio Tepesinin aşağı yamaçlarında, 1554'te yaptırılan ve 1801'de Napoléon tarafından satın alınarak Fransız Akademisi'ne dönüştürülen Medici Villası yer alır. Gene aynı tepede yer alan Giulia ve Borghese villalarında dünyaca ünlü sanat koleksiyonları sergilenir. Borghese Villa-sı'yla aynı yerde bulunan Hayvanat Bahçesi, türünün İtalya'daki en büyük örneğidir. Daha batıda 1883'te kurulmuş olan Modern Sanat Ulusal Galerisi(*) yer alır.

Ekonomi ve ulaşım. Bazı hafif sanayi dallarının varlığına karşın Roma'nın bir sanayi kenti olduğu söylenemez. Fabrikalar daha çok kentin kuzeybatı kesiminde yer alır. Başlıca sanayi dalları elektronik eşya, kimyasal madde, giyim eşyası, takım tezgahları ve gıda maddesi üretimidir. Basımcılık da önemli bir ekonomik uğraştır. Kent nüfusunun büyük bölümü inşaat ve turizm sektörleriyle film şirketlerinde çalışır.

Bir milyondan fazla motorlu taşıtın bulunduğu kentte trafik en önemli sorunlardan biridir. Mussolini'nin başlattığı ve 1955'te hizmete giren metro ağı sonraki yıllarda daha geliştirilmiştir.

Roma'da iki uluslararası havalimanı vardır. Bunlardan Leonardo da Vinci, kentin yaklaşık 24 km güneybatısında, Ciampino Havalimanı ise 11 km güneydoğusunda yer alır.

Yönetişel ve toplumsal koşullar. Roma, seçimle işbaşına gelen 40 üyeli bir belediye meclisi tarafından yönetilir. Belediye başkanı ve 12 kişilik belediye komitesi meclis içinden seçilir. Yerel vergiler koyabilen ve kendi kolluk kuvveti olan belediye yönetimi, sağlık, kanalizasyon, toplu taşımacılık ve aydınlatma gibi hizmetlerden sorumludur.

Batı Avrupa'nın en güzel kentlerinden biri olan Roma, aynı zamanda ülkenin en gürültülü ve mali sorunları en fazla kentidir. Yerel yönetimin karşı karşıya kaldığı en önemli sorun konut yetersizliğidir. Ülkenin her yerinden, özellikle de yoksul güney kesiminden, her yıl çok sayıda kişinin iş bulmak umuduyla Roma'ya gelmesi bu sorunu daha da çözümsüz hale getirmektedir.

Kentteki başlıca yükseköğretim kurumu 1303'te kurulmuş olan Roma Üniversitesi'dir(*). Üniversitenin, Üniversite Kenti adıyla anılan kampusu, Termini İstasyonu'nun doğusundadır.

Tarih. Roma'nın bulunduğu bölge Tunç Çağında (İÖ y. 1500) yerleşime açılmakla birlikte, bölgedeki ilk kalıcı yerleşime İÖ y. 1000'de kuruldu. İÖ 8. yüzyıla doğru, Hint-Avrupa kökenli halklar önce Palatium ve Aventinus, daha sonra da Esquilinus ve Quirinalis tepelerinde ayrı ayrı köyler kurdular. İÖ 6. yüzyılın başlarına doğru bölgede tek bir siyasal yönetim altında birleşmiş güçlü bir kent ortaya çıktı. Romalılar sonraki yıllarda İtalya Yarımadasını fethederek egemenlik alanlarını Akdeniz Havzasına ve Avrupa'nın içlerine doğru genişlettiler.

İS 1. yüzyılın sonlarıyla 2. yüzyılın başlarında, Roma en parlak dönemini yaşarken nüfusu da doruğuna ulaştı. Bu dönemde bir yandan kent görkemli yapılarla süslenirken, öte yandan da halkın büyük bölümü aşırı kalabalık barakalarda yaşamak zorunda bırakıldı ve işsizlik önemli boyutlara ulaştı. Roma kentinin sorunlarıyla sistemli bir biçimde ilgilenen ilk hükümdar, kanallarla Tiber Irmağının akışını düzenleyen ve Campus Martius'u yaptıran Julius Caesar oldu. Bu çalışmalar Julius Caesar'dan sonra tahta çıkan hükümdarların döneminde de sürdü.

Neron, İS 64'teki bir yangından yararlanarak kenti yeniden inşa ettirdi ve kalıntıları günümüze kadar ulaşan ünlü Altın Ev'i yaptırdı. Marcus Aurelius'un (hd 161-180) hükümdarlığı sırasında ortaya çıkan veba salgını kent nüfusunun azalmasına yol açarken, salgını izleyen ekonomik huzulim, kentin bir gerileme dönemine girmesine neden oldu. Göçebe kabilelerin 4. yüzyılın ikinci yarısında başlayan saldırıları sonunda Batı Roma İmparatorluğu yıkılınca kent eski önemini yitirdi ve yerini Doğu Roma'nın başkenti Konstantinopolis'e (İstanbul) bıraktı (Roma'nın 5 yy'dan önceki tarihi için bak Roma uygarlığı).

6. yüzyılın sonuna gelindiğinde Roma'nın nüfusu 50 binin altına düşmüş ve kent Katolik Kilisesi'nin denetimi altına girmişti. 8. yüzyılda Lombardiya Krallığı'nı fetheden Karolenj hanedanının çöküşünden sonra bölgenin denetimini ele geçirmek isteyen soylu aileler birbirleriyle mücadelede giriştiler. 9. yüzyılın 11. yüzyılın ortalarına değin hem Roma, hem de papalık birkaç soylu ailenin denetiminde kaldı. 1143'te Kuzey İtalya'nın öteki kesimlerinde olduğu gibi Roma'da da özerk bir komün yönetimi kuruldu. 1188'de komün yönetimini Papa III. Clemens de tanıdı. Komün yönetimine karşı papalığa güç kazandırmaya çalışan Papa III. Innocentius'un ailesiyle Orsini ailesi arasındaki mücadele, 1204'te kent sokaklarında kanlı bir çatışmaya yol açtı. Bu olay sırasında kentteki tarihsel yapıların pek çoğu hasar gördü. Kent sonraki yıllarda önce Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich ile önde gelen soylu aileler arasındaki, daha sonra da soylu ailelerin kendi aralarındaki mücadeleyle sahne oldu. Colonna, Orsini ve Annibaldi aileleri arasındaki sert mücadele karşısında, Papa V. Clemens 1309'da papalık merkezini Roma'dan Avignon'a taşıdı. Bu arada Büyük Veba Salgını kent nüfusunun 20 binin altına düşmesine yol açarken, 14. yüzyılın ilk yarısında papalık ve imparatorluk yanlıları arasındaki mücadele kenti yıkımın eşiğine getirdi. 1377'de papalık merkezinin yeniden Roma'ya taşınması da bu durumu değiştirmede. 1400'e gelindiğinde Roma hırsızlar ve serserilerle dolu, sefaletin kol gezdiği bir kent olarak tanınıyordu.

Colonna ailesinin bir üyesi olan Papa V. Martinus'un 1420'de Roma'ya girişi, kentin tarihinde bir dönüm noktası oldu. Fransızlara papalık merkezini yeniden Avignon'a taşıması yolundaki önerilerine karşı çıkarak yıkıntı halindeki Roma'da oturmayı yeğleyen Martinus, ilk iş olarak kentin eski yapılarının çoğunu onarttı. Bu tarihten sonra Roma papalığın mutlak yönetimi altına girdi ve Rönesans kültürünün önde gelen merkezlerinden biri durumuna geldi. Bu dönemde Roma'ya İtalya'nın her yerinden sanatçılar gelmeye başladı. Bankacılığın ve ticaretin gelişmesi, kentin yakınlarındaki Civitavecchia'da bulunan madenlerin işlenmeye başlamasıyla, Roma ekonomik bakımdan da güç kazandı.

Roma'nın bu parlak dönemi, Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Kerl'in (Şarlken) ordularının 1527'de kenti yağmalamalarına değin sürdü. Sekiz gün süren bu olay sırasında binlerce kilise, saray ve ev yağmalandı ve tahrip edildi. Bununla birlikte sonraki yıllarda başlatılan bayındırık çalışmalarıyla, bu olayın yol açtığı zararlar bir ölçüde de olsa giderildi. Papa V. Sixtus (hd 1585-90) kapsamlı bir çalışma başlatarak yeni caddeler ve meydanlar yaptırdı, Laterano ve Vatikan saraylarını yeniden inşa ettirdi. Colosseum'u büyük bir çün yapılaşmasına dönüştürme projesini ise bir şans eseri yürürlüğe koyamadı.

17 ve 18 yüzyıllarda Roma'nın soylu aileleri bir yandan kilise içinde güçlü konumlar elde etmek için çaba gösterirken, bir yandan da yeni saraylar inşa ettirdiler. sanatçıların korumaları altına aldılar. Ama bütün bu çabalara karşın, 18 yüzyıla gelindiğinde, Roma kötü caddeleri, yetersiz kanalizasyon şebekesi ve ışıklandırmasıyla Avrupa'nın en geri kalmış kentlerinden biriydi.

1798'de Napoléon'un orduları tarafından işgal edilen kent, 1809'da Papalık Devletleri'yle birlikte Fransız İmparatorluğu'na bağlandı. 1814'te papanın Roma'ya geri dönüşü uzun sürecek bir baskı dönemini başlattı. Bununla birlikte XII Leo ve XVI Gregorius gibi papalar hamamlar ve hastaneler yaptırdılar.

1861'de İtalya Krallığı'nın ilanından sonra Roma dışındaki Papalık Devletleri'nin çoğu yeni kurulan krallığa bağlandı. Garibaldi kenti ele geçirmek için 1862 ve 1867'de iki ayrı girişimde bulunduysa da başarılı olamadı. Sonunda, Fransız askerlerinin çekilmesinden sonra 20 Eylül 1870'te İtalyan birlikleri kente girdi. Ekim ayında yapılan bir plebisitten sonra Roma birleşik İtalya'nın başkenti oldu. Yeni yönetimin papalığa ilişkin düzenlemesine karşı çıkan Papa IX. Pius (1846-78), kendini Vatikan'a hapsetti. İtalyan hükümeti ile papalık arasındaki bu anlaşmazlık Papa XI. Pius ile Mussolini arasında 1929'da imzalanan Laterano Antlaşması'yla çözüme bağlandı. Bu antlaşmayla papalık, İtalya devletini tanıırken, İtalya'da papalığın Vatikan kenti üzerindeki egemenliğini onaylıyordu.

1870'ten sonra hızla büyüyen Roma'nın I. Dünya Savaşı'ndan önce 500 bin olan nüfusu, 1930'lann başlarında 1 milyona ulaştı. Bu dönemde kent, eski surları aşarak daha geniş bir alana yayılmaya başladı. 1920'lerde ve 1930'larda Benito Mussolini'nin yönetimi sırasında Roma görkemli yapılar ve geniş caddeleriyle modern bir başkente dönüştü. Mussolini'nin arkeolojik kazaları desteklemesi Antik Çağdan kalma pek çok yapının ortaya çıkarılmasını sağladı. Roma günümüzde, dünyadaki pek çok büyük kentin tersine bir sanayi ve ticaret merkezi olmaktan çok bir turizm merkezidir.

Roma antlaşmaları, 25 Mart 1957'de Roma'da imzalanan ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran uluslararası antlaşmalar. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECSC) üyesi altı Avrupa ülkesi (AFC, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg), 1955'te Sicilya'nın Messina kentinde toplanarak kömür ve çelik için kurdıkları ortak pazarı ekonominin bütün alanlarına yayma kararı aldılar. Bu doğrultuda hazırlanan antlaşmaların 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmesiyle iki topluluk resmen kurulmuş oldu. 1973'te Danimarka, İngiltere ve İrlanda, 1981'de Yunanistan, 1986'da da İspanya ve Portekiz söz konusu antlaşmalara imza koyarak Avrupa Topluluğu'nun üyesi durumuna girdiler. Ayrıca bak. Avrupa Topluluğu.

Roma Barışı bak. Pax Romana

Roma Cumhuriyet takvimi, Roma Cumhuriyeti'nde Hristiyanlık öncesinde kullanılan tarihleme sistemi. Soyleninceye göre, Roma'nın kurucusu olan Romulus bu takvimi İÖ 738'de düzenlemiştir. Ama gerçekte bu sistemin, Eski Yunanlıların Babillilerden devraldıkları ay takviminin değişikliğe uğramış bir türü olduğu sanılmaktadır. Özgün

Roma takvimi 10 ay ve 304 günden oluşuyordu. Geri kalan 61¼ gün dikkate alınmıyor, bu da kış mevsiminde bir aralığın doğmasına yol açıyordu. Aylar, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Quintilis, Sextilis, September, October, November ve December olarak adlandırılmıştı. Bunlardan son altısı, Latince'de 5'ten 10'a kadar olan sayıların adını taşıyordu. Romalı hükümdar Numa Pompilius, takvimin başına ocak ve sonuna şubat aylarını ekleyerek, ay sayısını 12'ye çıkardı. İÖ 452'de, şubat ayı ocak ile martın arasına aktarıldı.

İÖ 1. yüzyıla gelindiğinde, Roma takvimi içinden çıkılmaz ölçüde karmaşık bir durum almıştı. Ay'ın çevrimine ve evrelerine dayalı olan yıl 355 günden oluşuyordu, yani güneş yılından 10 ¼ gün daha kısaydı. Kimi zaman araya 27 ya da 28 günlük bir ek ay (Mercedonius) sokularak, takvimin mevsimleri tutması sağlanıyordu. Bu karmaşıklık politik kaygılarla daha da ağırlaşıyordu. Örneğin, kimi yöneticilerin zamanından önce uzaklaştırılabilmesi için, takvim üzerinde değişiklik yapma yetkisine sahip kurumlara yıl kısaltabiliyorlardı. Sonunda İÖ 46'da Julius Caesar, tarihleme sistemini yeniden düzenleyerek Jülyen takvimi(*) yürürlüğe koydu.

Roma Cumhuriyeti, Roma ve bağımlı topraklarının oligarşik bir cumhuriyet sistemiyle yönetildiği İÖ 509-27 arasındaki dönem. Ayrıca bak. Roma uygarlığı.

Roma Cumhuriyeti, Fransızca RÉPUBLIQUE ROMAINE. İtalyanca REPUBBLICA ROMANA. Roma ve çevresini işgal eden Fransız birliklerinin Şubat 1798'de kurduğu cumhuriyet. Papanın sürgüne gönderilmesinden sonra yeni cumhuriyetin yönetimi yedi konsüle bırakıldı. Napoli kralı IV. Ferdinando'nun kasım'da gönderdiği ordu ertesi ay Fransızlarca Roma'dan çıkarıldı. Yeniden kurulan cumhuriyet, 1799'da Avusturya ve Rus ordularının Fransızları İtalya'dan çıkarmasına değin ayakta kaldı. Napoléon 1800'de İtalya'yı yeniden ele geçirdiyse de cumhuriyeti geri getirme yoluna gitmedi. Daha sonra 1809'da Roma'yı ve Papalık Devletleri'ni Fransa'ya kattı, 1811'de de yeni doğan oğlunu Roma kralı yaptı.

Roma dini, İÖ 8. yüzyıldan, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olduğu 4. yüzyıl başlarına değin Romalıların dinsel inançları, uygulamaları ve kurumları.

Romalılar için din, kurumlaşmış ayinlerin bütün toplum adına eksiksiz uygulanmasıydı. Zenginlik, sağlık, hasatta bereket ve savaşta zafer, insan benzeri olmaktan çok soyut güçler olarak düşünülen tanrıların lütfunu kazanabilmeye yönelik ayinlerin titizlikle yerine getirilmesiyle sağlanılabildi. Dolayısıyla dindarlık, bireysel dinsel deneyimden çok, ayın görevlerinin inançla yerine getirilmesi anlamını taşıyordu.

Roma dininin tarihini ve gelişme aşamalarını belirlemek oldukça zordur. Romalıların ayinleri, yıllık takvimleri ve çeşitli kültürlerle ilgili bilgiler oldukça yakın tarihteki kaynaklardan gelir. Örneğin İÖ 1. yüzyıl bilgilerinden Varro, Roma dininin Yunan dininin etkisinde kalmaya başladığı bir dönemde yazdığı için, kendi döneminde yaygın olan inanç ve uygulamalar ile eskileri genellikle birbirine karıştırır. Bu nedenle Roma dini araştırılırken yazınal bilgiler yazıtlar, sanat yapıtları, sikke ve benzer belgelerle tamamlanmalıdır.

Roma tarihinin bilinen en eski döneminde (İÖ 7. yy) Romalıların birkaç "yuca tanrısı"

vardı. Baş tanrıları Jüpiter'in adı etimolojik olarak Yunan tanrısı Zeus'un ve Sanskrit dilindeki Dyaus'un eşdeğeri idi. Zeus ve Dyaus gibi Jüpiter de gök ve hava tanrısıydı; dolayısıyla çiftçiler için önemliydi. Daha başlangıç aşamasında onunla ilişkilendirilen öteki iki tanrı Mars ve Quirinus'tu. İlk dönemlerin bilinen önemli tanrıçası ise Iuno'ydu. Iuno'nun temel işlevi kadınların yaşamını düzenlemektir.

Bu dönemin en karakteristik tanrılarının işlevleri sınırlıydı ve kesin çizgilerle belirlenmişti. Daha büyük tanrılar gibi onların da insanüstü güçleri olduğuna inanılırdı. Gereğince onurlandırıldıklarında bu güçlerini kendilerine tapınanlar için kullanırlardı. Roma tanrılarının mitosları, eşleri ya da çocukları yoktu. Onları doğru adlandırmak ve doğru sözcüklerle tapınmak çok önemliydi. Bu nedenle çok ayrıntılı bir ayin dili oluşmuştu. Romalıların dualarında insan yaşamının en küçük ayrıntıları üzerinde söz sahibi olan küçük tanrıların adları geçirdi.

Bunların ve öteki bazı tanrıların kültürleri zamanla bir ruhbanlık kurumunun tarafından düzenlenmeye başladı. Kurumun başında üç pontifex'ten oluşan bir kurul yer alıyordu. Ayrıca üç büyük tanrıyla birlikte tek tek tanrılarla ilgili 15 rahip vardı. Bunlar dışında altı Vesta Rahibesi, forumdaki ocaktan sorumluydu. Aynı bir rahipler kasti yoktu; rahiplik görevi genellikle dindışı başka bir görevle birlikte yürütülürdü.

İÖ 6. yüzyılın ikinci yarısından Etrüsklerin Tarquinus hanedanı Roma dinine bazı yenilikler getirdi. Daha önce tapınmada tasvir kullanılmadığı halde bu dönemde kültlere özgü heykeller ortaya çıktı. Görkemli cenaze ayinleri de büyük olasılıkla Etrüsk döneminde görülmeye başladı. Romalıların, kurban edilen hayvanların bağır-saklarına ya da şimşğe bakarak kehanette bulunmayı Etrüskler öğretti. On kameri aydan oluşan ilkel Roma takviminin yerini 12 Güneş ayından oluşan Etrüsk takvimi aldı. Bu dönemde Etrüskler dışında başka kaynaklardan da tanrılar benimsendi. Capitolum (Capitolino) kültünde Jüpiter'e Iuno ve Minerva da katıldı. Bu kümeleme Etruria yoluyla gelen Yunan etkisinin sonucuydu; bu iki tanrıca Zeus'un karısı Hera ve kızı Athena ile özdeşleştirilmişti. Venüs, Fortuna ve Diana bu dönemde yerel İtalyan kaynaklarından doğdu. Bilinen en eski tanrılar arasında bile adlarının Latince etimolojisi belirlenemeyen tanrılar vardır, bunların da bazıları bir olasılıkla Etrüsk kökenliydi. Ateş Tanrısı Vulcanus, özgün işlevleri bilinemeyen Saturnus, bir ırnak tanrısı, özellikle de Tiber Irmağının tanrısı olduğu sanılan Voltumnus bunlar arasındaydı.

Roma İmparatorluğu genişledikçe Güney İtalya'daki Yunan kolonileriyle, daha sonra da Yunanistan'la ve Büyük İskender'in ardıllarının imparatorluklarıyla ilişkileri arttı. Bunun sonucunda Yunan kültürü Roma dini üzerinde etkili olmaya başladı. Romalıların hazen yeni kültür benimsediler, bazen de eski kültürlerini Yunan etkisiyle değiştirdiler. Örneğin yeni tanrılardan Apollon'un (İÖ 5. yy'in sonları) Romalılarda karşılığı yoktu. Asklepios (Aesculapius) kültü, bir veba salgınına karşı yardımcı olabileceği umuduyla İÖ 293'te Roma'ya getirildi. Roma'da benimsenen ilk Doğu dini Kybele kültüydü. Büyük ana tanrıçasının kültü İÖ 204'te II. Pön Savaşı sırasında kabul edildiyse de Roma yurttaşlarının ayinlere katılmasına izin verilmezdi. İÖ 186'da Dionysos (Bacchus) kültü Roma'da yaygınlaştı. Roma Senatosu, bu kültürün yıkıcı etkinliklere yol açabileceği endişesiyle baskı önlemlerine başvurdu. Roma dinindeki Helenleşmenin en belirgin işareti, İÖ 217'de tanrıların konuk olarak davet edildiği *lectisternium*

şöleniydi. Gerçi bu tür şöenler kendi başına bir yenilik değildi, ama eskiden bu şöenlerde tanrılar görünmez olduğu halde, İÖ 217'de düzenlenen *lectisternium*'da tanrılar heykelleriyle temsil edilmiş ve bütünyle Yunanlılara özgü çiftler (örn. Jüpiter ile Iuno, Mars ile Vends) oluşturulmuştu. Tüm bir arada Yunanlıların 12 tanrısına benzer bir küme oluşturuyordu. Böylece Roma tanrıları, Yunan inançlarının ve mitolojisinin Yunan tanrılarına yakınlığı özel-likleri edindi.

Augustus döneminde hem geleneksel Roma kültürleri canlandı, hem de eski tapınaklar onarıldı. Ama cumhuriyetin son yıllarında ve imparatorluğun ilk dönemlerinde, daha bireysel bir din gereksinimi gitgide yoğunlaştı. Bu gereksinime yanıt veren Doğu dinleri, belirli koşullarda inananlara tanrının kişisel lütfunu, hatta ölümsüzlüğü vaat ediyordu. Roma'ya önce İsis kültü geldi. Mısır kökenli olan bu kült batıya aktarıldı. Ken büyük ölçüde Helenleşmişti. Daha sonra Kybele'nin eşi Attis kültü, ardından da İran kökenli Mitra kültü etkili oldu. Ötekilere oranla daha önemli ve etkili olan Mitra kültüne yalnızca erkekler katılabilirdi; kült özellikle askerler arasında yaygındı. Augustus döneminde sonra astroloji ve büyü önem kazandı. İmparatorluk döneminin sonlarına doğru da Güneş kültü gelişti. Bazı imparatorlar Güneş'le doğrudan ya da dolaylı ilişkili, Suriye kökenli bazı kültürleri desteklediler. Aurelianus döneminde (ö. 275) *Sol Invictus* (Fethedilmemiş Güneş) Roma'nın yüce tanrısı ilan edildi. Hristiyanlık böyle bir ortamda yaygınlaştı. 391'de İmparator Theodosius putperestliği bir yasayla yasakladı.

Roma-Felemenk hukuku, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla değin Felemenk Cumhuriyeti'nin Holland eyaletinde uygulanan ve bazı sömürgelerinde de benimsenen hukuk sistemi.

Holland, ortaçağ hukukçularının yorumlarına dayanan Roma hukuku kurallarını birçok bakımdan genel ve yerel nitelikteki örf ve âdetlerle kaynaştırdı. Bu örf ve âdetler daha önce Roma hukukunun etkisiyle biçimlenmiş olan Frank, Friz ve Sakson yasalarını dayanıyordu. Roma-Felemenk sistemini oluşturan üçüncü öge, çoğu 16. yüzyılda Burgonya ve İspanyol yönetimi altında kabul edilen yasal düzenlemelerdi. Roma-Felemenk hukuku 1809'da yerini Fransız Medeni Kanunu'na bırakana değin yürürlükte kaldı. 1838'de Hollanda Medeni Kanunu'nun çıkarılmasıyla eski hukuk sistemi bütünyle terk edildi.

Doğu Hint Adaları sömürgelerinde de uygulanan Roma-Felemenk hukukuna genel valilerin çıkardığı yasa ve yerel kararnamele de eklendi. Bu sömürgelerin bir bölümü İngiliz yönetimine geçince, toplumsal ve ekonomik değişikliklerinin yanı sıra bazı İngiliz kurum ve uygulamalarının etkisiyle sistem köklü bir dönüşüme uğradı. Roma-Felemenk hukukunun gene sömürgecilik yoluyla yayıldığı Seylan, Guyana ve Güney Afrika'da da İngiliz etkisi bazı önemli değişiklikler yarattı.

Günümüzde Roma-Felemenk hukukunun hâlâ yürürlükte olduğu ülkeler Güney Afrika Cumhuriyeti, Namibya, Lesotho, Zimbabve, Svaziland ve Botswana'dır.

Roma-Floransa okulu, Rönesans'ta(*) sanat yaşamlarını Floransa'da sürdüren sanatçılarla, Roma'da çalışan Floransa kökenli sanatçılar çevresi. İtalyan sanatındaki en uzun ömürlü okuldur. İtalya'da 13-17. yüzyıllar arasında resim sanatının oluşup başka kentlere yayıldığı iki önemli merkezden biri Venedik (hak. Venedik okulu), öbürü de Floransa'dır.

Geç gotik dönemin en önemli temsilcisi sayılan Floransalı Giotto'nun resim sanatını getirdiği yenilikler bir anlamda, Rönesans'ın oluşmasında önemli bir rol oynamıştı. 15. yüzyılın başlarında Floransa'da etkinlik gösteren Masaccio, Andrea del Castagno ve Paolo Uccello anıtsal ve heykelsi bir üslubun temsilcileri oldular; Fra Angelico, Fra Filippo Lippi ve Botticelli ise daha lirik ve yumuşak bir anlatım geliştirdiler. Yüksek Rönesans sanatçılarından Leonardo da Vinci, Raffaello ve Michelangelo da sanat yaşamlarına Floransa'da başlamışlar ve buradaki sanat ortamından etkilenmişlerdi. Daha sonra bu ilkeleri Roma'da gerçekleştirdikleri yapıtlara da uyguladılar. Aynı dönemde çalışmalarını Floransa'da sürdüren öbür sanatçılar Fra Bartolommeo, Andrea del Sarto ve Portorno idi. Andrea Sansovino, Benvenuto Cellini, Bartolommeo Bandinelli ve Giambologna gibi heykelticilerle Giuliano da Maiano, Giuliano da Sangallo, Bartolommeo Ammanati ve Bernardo Buontalenti gibi mimarlar da Roma-Floransa okulu çerçevesinde değerlendirilir.

Roma Forumu, Latince FORUM ROMANUM. Eski Roma'da Palatium ve Capitolium tepeleri arasındaki alçak düzlükte yer alan, kentin en önemli forumu. Cumhuriyet döneminde halka açık toplantılar, duşumalar ve gladyatör dövüşlerinin yapıldığı alanın çevresinde dükkânlar ve açık hava pa-

Roma Forumu'ndan genel görünüm
Ana Yayıncılık Arşivi

zarları sıralanırdı. İmparatorluk döneminde Roma Forumu dinsel ve dindışı gösteri ve törenlere hizmet eden bir mekân haline geldi. Kentin en önemli tapınak ve anıtları da burada bulunuyordu.

Bir bölümü ya da tümü ayakta kalan yapılar arasında, Castor ve Polluks Tapınağı, Tanrılaştırılmış Caesar Tapınağı, Mamertinus Hapishanesi, Curia (Senato Binası), Saturnus (Satürn), Vesta ve Romulus tapınakları, Titus Takı ve Septimius Severus Takı sayılabilir. Cloaca Maxima adıyla bilinen kanalizasyon şebekesi de günümüze değin ulaşmıştır. İÖ 6. yüzyılda bir dere yatağının iki yanının taşla örülmesiyle oluşturulan bu açık kanalın üzeri İÖ 3. yüzyılda bir beşik tonozla örtüldü. Forum ve çevresinde biriken yağmur sularını Tiber Irmağına akıtmak amacıyla yapılmışken, imparatorluk döneminde hamam ve genel helaların pis su giderleri de buraya bağlanınca kanalizasyona dönüştürüldü. Özgün taş örgüsü bugün birçok kesimde betonla yenilenmiştir.

Roma-Germen hukuku, karu Avrupa'sında uygulanan ve Roma hukuku, German hukuku, ticari görenekler ile örf ve âdet kurallarının karışımına dayanan medeni hukuk sistemi. Angloumerikan ülkelerindeki gelenek hukukundan temelde farklı olan Roma-Germen hukuku, birçok Latin Amerika ülkesiyle bazı Asya ve Afrika ülkelerinde de medenî hukuk sistemlerine kaynaklık etmiştir.

Roma İmparatorluğu'nun 5. yüzyılda German kabilelerinin istilalarına uğramasına

değin Batı Avrupa'da Roma hukuku egemendi. Batı Roma'nın yıkılmasıyla Roma hukukunun yerini büyük ölçüde Frank, Burgon, Got ve Lombard yasaları aldı. Yüzlerce yıl sonra üniversitelerin açılmasıyla bilim adamları Roma hukukunu yeniden keşfettiler. Önce Kuzey İtalya'da başlayan Roma hukukunu inceleme ve uygulama çalışmaları, Almanya ve Felemenk'e, ardından bütün Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na yayıldı. Kendilerini Roma'nın mirasçısı olarak gören imparatorlar, 6. yüzyılda hazırlanmış olan İustinianos Yasa Derlemesi'ni hâli geçerli bir metin saydılar.

Eski German feodal ve dinsel hukuk kuralları bütünüyle kaldırılmayarak Roma hukukuyla kaynaştırıldı. Böylece oluşan yeni sistemde sözleşmelere ilişkin konularda Roma hukuku, evliliğe ilişkin konularda kilise hukuku temel alındı. Eşya ve miras hukukunda ise Roma hukuku, kilise hukuku ve German geleneklerinin karışımı kuralları kondu. Latince *ius civile* (medenî hukuk) adı verilen bu sistem, Reform öncesinde Batı Avrupa'daki birliğin ana etkenlerinden birini oluşturdu.

Reform dönemi ve milliyetçiliğin yükselmesi, 17. yüzyıldan başlayarak ulusal koşullara dayalı medenî hukuk yasalarının hazırlanmasına yol açtı. Bu yasaların en önemlileri olan Fransız Medenî Kanunu(*) (1804) ve Alman Medenî Kanunu(*) (1900) aynı zamanda Roma-Germen hukuk sistemi içinde temel bir ayrım doğurdu. Fransa'nın eski denizasırm sömürgeleri, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İtalya, İspanya ve Latin Amerika ülkelerinin çoğu Fransız sistemini, Avusturya, İsviçre, İskandinavya ülkeleri ve Japonya Alman sistemini izledi.

Roma hukuku, Roma kentinin kuruluşundan (İÖ 754) Batı Roma'nın çöküşüne (İS 5. yy) değin Roma'da ve Roma egemenliği altındaki ülkelerde uygulanan, daha sonra Bizans İmparatorluğu'nda 1453'e değin yürürlükte kalan hukuk sistemi. Tarihîsel gelişme açısından Romalılık niteliğinin ağır bastığı "Quiris hukuku", Roma kent devletinin büyüyerek imparatorluğa dönüştüğü dönemdeki "klasik hukuk", ekonomik, toplumsal ve kültürel farklılıklara bağlı olarak Romalılık niteliğinin zayıfladığı kavimlerin tümüne uygulanan "klasik sonrası hukuk" evrelerine ayrılır. Batı dünyasının büyük bölümüyle bazı Doğu ülkelerinde hukukun biçimlenmesinde belirleyici rol oynayan Roma hukuku, günümüzde çoğu kara Avrupa'sı ülkesinde uygulanan hukuk düzeninin ve bundan türetilen sistemlerin kaynağını oluşturur.

Roma hukukunun sistemli bir yapı kazanması, yalnız patrici kökenli *pontifex*'lerin bildiği hüküm ve usulleri derleyerek herkesin bilgisine sunmak amacıyla İÖ 451-450'de hazırlanan Lex XII Tabularum'la(*) başladı. Roma Forumu'nda aşşap ve tunç tabletler üstüne yazılan bu yasalar kamu hukuku, din hukuku, özel hukuk ve ceza hukukuyla ilgili hükümleri kapsıyordu. Bütün Roma yurttaşları hukuki uyumsuzluklarda bu yasalara başvurabiliyorlardı.

Roma hukukunda yer alan başlıca konular veraset, yükümlülükler (bireyler arasındaki sözleşmeler), mülkiyet ve mal sahipliği ile kişilerdeki (aile, köleler ve yurttaşları). Roma'nın ilk dönemlerinde *paterfamilia* denen aile reisleri hemen hemen mutlak bir otoriteye (*patria potestas*) sahipti. Ailenin köleleri de kapsayan bütün mal varlığı ve hatta kural olarak karı ve çocuklara ait sayılan mallar, yasal düzeyde aile reisinin mülkiyeti altındaydı. Kız çocuk evlenmeye karar verene ya da onun adına bu karar verilene değin babasının otoritesi (*potestas*) altında kalır ve evlenince de kocasının egemenliği altına

girerdi. Katı yönleri zamanla yumuşatılan bu sistem büyük ölçüde korunarak Roma'nın son yıllarına değin uygulandı.

Roma hukukunun çeşitlilik taşıyan yapısı, yalnızca mal sahipliğinin kurulmasına ilişkin yollardan bazılarının incelenmesiyle görülebilir. *Usucupio* (kullanma ya da zilyetlik yoluyla edinme) uyarınca, bir kırsal iki yıl sürekli kullandığı arazi üzerinde hak iddia edebilirdi; bu kural sonradan gelişerek sahiptir her şey üzerinde hak iddia edebilme anlamına gelen *occupatio*'ya (işgal) dönüştü. Bir malın mülkiyetini başka birisine aktarma işlemi ancak bir *magistra*'nın (ust yönetici) huzurunda *in iure cessio*'yla (mahkeme önünde temlik) yapılabilirdi. Mülkiyetin yanı sıra birçok kiralama biçimi vardı. Örneğin bir malın yalnızca kullanma hakkını içeren *usus*, bir malı kullanma ve ondan kâr etme anlamına gelen *ususfructus*'tan farklıydı.

Roma'nın henüz önemsiz bir kent konumunda olduğu dönemde bütün yasalar yalnız Roma yurttaşları (*cives*) için bağlayıcılık taşıyor ve aralarındaki ilişkileri düzenliyordu. Dolayısıyla hukuk düzeni kişilere bağlı bir nitelik taşıyordu. Örneğin Roma'da bulunan bir yabancı (*peregrinus*), ülkesiyle Roma arasında resmi bir anlaşma yoksa hiçbir haktan yararlanamazdı. Roma yurttaşlarına uygulanan özel hukuk kurallarından oluşan *ius civile*, örf ve âdetlerin yazılı yasalara dönüşmesiyle ortaya çıktı. Bu süreçte Roma'nın refah düzeyinin yükselmesi-ne bağlı olarak yeni yasaların çıkarılması da önemli rol oynadı. Önceleri yasalar (*leges*) patrici ailelerinin denetimindeki meclislerce belirlenirken, plebler arasındaki ilişkiler yasa gücündeki *plebiscitum*'larla düzenleniyordu. İÖ 287'de çıkarılan *Lex Hortensia* pleblerin yasalarını bütün yurttaşlar için bağlayıcı duruma getirdi.

İÖ 3. yüzyıl ortalarında, özellikle I. Pon Savaşı'ndan (İÖ 264-241) sonra Roma her türden yabancıların ziyaret ettiği dünya çapında bir güç durumuna geldi. Bu yabancılar Romalı yurttaşlarla ilişkilerinde yasal açıdan korunmaya gereksinim duydular. Bu amaçla Roma yurttaşları ve yabancılar arasındaki ticari etkinlikleri düzenleyen ve daha sonra bütün Roma İmparatorluğu'ndaki uyruklar için geçerlilik kazanan *ius gentium* (bütün kavimler [ülkeler] için geçerli hukuk) geliştirildi. Öte yandan Roma yurttaşlığı hakkının kent dışında yaşayanlara da verilmesiyle *ius civile*'nin kapsamı genişledi. 3. yüzyılda Roma yönetimi altında yaşayan bütün halklara yurttaşlık verilince yabancı tanımına uyan kimse kalmadı. Böylece uygulamaya açısından *ius civile* ile *ius gentium* arasındaki farklılık ortadan kalktı.

Yasalarla gelişen *ius civile*'nin tersine *ius gentium*'un kaynağı *praetor* ve öteki *magistra*'ların *edictum*'larıydı (bildiri). İlk imparatorlar da yasama işlerinde *senatusconsultum* (senato kararı) yöntemine başvurdular. Ama sonraki imparatorlar öbür yasama biçimlerini bir yana bırakarak kendi yasalarını (*constitutiones principum*) çıkardılar. Sonuçta Roma hukuku o denli karmaşık bir yapıya dönüştü ki bilgili hukukçulardan yorum isteme zorunluluğu doğdu. Ama yasa gücünde olan ve *responsa prudentium* (bilgili adamların yanıtları) denen bu yorumlar durumu daha da karıştırdı.

5. yüzyılda doğru eldeki bütün yasaları toplamaya ve yalınlaştırmaya yönelik çeyitli girişimler yapıldı. Sonunda Bizans imparatoru I. İustinianos'un 529'da hazırlattığı *Codex Constitutionum*'da yer almayan bütün yasalar geçersiz ilan edildi. Daha sonra

Digesta, Institutiones ve Novellae Constitutiones Post Codicem ile tamamlanan bu çalışma, Iustinianus Yasa Derlemesi(*) adı altında Roma hukukunun başlıca başvuru kaynağını oluşturdu.

Roma İmparatorluğu, Roma ve bağımlı topraklarının otokratik bir sistemle yönetildiği İÖ 27-İS 476 arasındaki dönem. İmparatorluğun Batı Roma ve Doğu Roma olarak ikiye ayrıldığı 395 sonrası evre de bu dönem içinde sayılır. Batı Roma'nın 476'da yıkılmasından sonra varlığını sürdüren Doğu Roma'nın tarihi daha çok Bizans İmparatorluğu'nun(*) bir parçası olarak ele alınır. Ayrıca bak. Roma uygarlığı.

Roma karayolu sistemi, Romalıların temelde askeri amaçlarla inşa ettikleri, toplam 80 bin km uzunluğundaki karayollarından oluşan büyük ulaşım ağı. İngiltere'den Dicle ve Fırat ırmaklarına, Tuna'dan İspanya ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanıyordu. Büyük Roma yollarının ilki olan Appia Yolu'nun (Via Appia) yapımına *censor* Appius Claudius Caecus tarafından İÖ 312'de başlandı. Başlangıçta Roma'dan 260 km güneydoğudaki Tarentum'a (bugün Taranto) kadar uzanan yol, sonradan Adriyatik kıyısına kadar uzatıldı. Bu yolun Calabria üzerinden geçerek Messina Boğazına inen kolu, Popilia Yolu (Via Popilia) adıyla anılıyordu. İÖ 2. yüzyılın başında Roma'dan dışarıya dört büyük yol daha çıkıyordu: Kuzeybatıdaki Cenova'ya uzanan Aurelia Yolu (Via Aurelia), kuzeye, Adriyatik'e doğru uzanan ve orada Aemilia Yolu'yla (Via Aemilia) birleştikten sonra Rubicon'u aşarak kuzeybatıya yönelen Flaminia Yolu (Via Flaminia), Fucino Havzası (Conca del Fucino) üzerinden yarımada'yı aşarak doğuya giden Valerianus Yolu (Via Valeria) ve güneydoğu yönünde uzanarak Capua yakınlarında Appia Yolu'yla birleşen Latina Yolu (Via Latina). Bu anayolların çok sayıda ikincil karayoluyla uzak Roma eyaletlerine bağlanması "Bütün yollar Roma'ya çıkar" özdeyişinin doğmasına yol açmıştır.

Roma yolları az virajlı olmaları, sağlam temelleri, suların akmasını kolaylaştıran eğimli yüzeyleri, pozalan ve kireç karışımından elde edilen bir tür betonndan inşa edilmeleriyle ünlüydü. Romalı mühendisler yol yapım tekniklerini, yerel malzemelerle destekleyerek, İtalya dışında da aynen kullandılar. İÖ 145'te Appia Yolu'nun bir uzantısı olan Egnatia Yolu'nun (Via Egnatia) inşaatına başlandı. Bu yol Adriyatik'in ötesine, Yunanistan ve Anadolu'ya uzanarak Perslerin eski Kral Yolu'yla(*) birleşti. Romalılar Kuzey Afrika'da Kartaca'yı aldıktan sonra Akdeniz'in güney kıyıları boyunca uzanan bir karayolu sistemi inşa ettiler. Galya'da ise merkezi Lyon olan ve buradan Ren Irmağı, Bordeaux ve Manş Denizine kadar uzanan bir yol sistemi kurdular. İngiltere'nin fethinden sonra stratejik amaçlı yollara, Londra'dan çevreye yayılan bir karayolu şebekesi eklediler. İspanya'da ise bölgenin yüzey şekilleri nedeniyle anayollar yarımada'yı kuşatacak biçimde inşa edildi ve ikincil yollarla yarımada'nın içlerine bağlandı.

Fetihlerin gerçekleştirilmesinde ve etkin bir yönetim aygıtının kurulmasında belirleyici rol oynayan Roma karayolu sistemi, sonradan büyük göç hareketlerine ve Hristiyanlığın yayılmasına da olanak sağladı. Bakımsızlık nedeniyle aşınmalarına karşın ortaçağ boyunca yaygın olarak kullanılan bu yolların bazı bölümleri günümüze kadar ulaşmıştır.

Roma Ödülü (Fransızca "Prix de Rome"), tam adı GRAND PRIX DE ROME, genç Fransız sanatçıların Roma'da öğrenim görmesini sağlamak için Fransız devletince verilen çeşitli burs gruplarının her biri. "Büyük Roma Ödülü" anlamına gelen adı, her sanat kategorisinde birinciliği elde edenlerin Roma'daki Fransız Akademisi'nde okuma hakkını kazanmasından gelir. İlk kez 17. yüzyılda konan burslar günümüzde de sürmektedir.

Kral XIV. Louis güzel sanatları destekleme yönündeki politikası çerçevesinde Roma'da Fransız Akademisi adıyla bir güzel sanatlar akademisi açtı. Onu bu girişime yönelten, daha önce 1648'de Paris'te Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi'nin kurulmasında önemli rol oynayan Charles la Brun'du. Fransız sarayı 1666'da yeni oluşturulan Grand Prix de Rome burslarının öncelikle Kraliyet Akademisi'ni birincilikle bitiren öğrencilere verilmesini kararlaştırdı. Başlangıçta burs verilen sanat dalları resim ve heykeldi. Mimarlık bursu 1720'lerden sonra düzenli olarak verilmeye başladı. Başta ressam Antoine Coypel, Jean-Honoré Fragonard ve Jacques-Louis David ile heykeltci François Girardon, Clodion ve Jean-Antoine Houdon olmak üzere 18. yüzyılın en büyük Fransız sanatçıları'nın ve mimarlarının birçoğu bu burstan yararlandı.

Fransız Devrimi sırasında 1792'de kapatılan Fransız Akademisi 1801'de şimdiki yeri olan Medici Villası'nda yeniden açıldı. 19. yüzyılda burs verilen dallara oymacılık ve müzik de eklendi. Bu yüzyılın burstan yararlanan en ünlü adları ressam J.-A.-D. Ingres, heykeltci Pierre-Jean David d'Angers ve Jean-Baptiste Carpeaux, mimar Tony Garnier ile besteci Hector Berlioz, Charles Gounod, Georges Bizet ve Claude Debussy'yd.

20. yüzyılda eski saygınlığını ve önemini yitirmeye başlayan Grand Prix de Rome yarışmaları bugün de her yıl düzenlenmektedir. Her kategoride birincilik ödülü alanlar Roma'daki Fransız Akademisi'nde birkaç yıl geçirme hakkını kazanmaktadır. Günümüzde burslarla ilgili yönetim işleri Güzel Sanatlar Yüksekokulu'na (École des Beaux-Arts) bırakılmıştır. Burs yarışmaları yalnız Fransız yurttaşlarına açıktır.

Roma rakamları, sayıların harflerle gösterildiği sayma sistemi. İki bin yıl boyunca Avrupa'da kullanılan bu sistemle hesap yapmak oldukça güçtür. Roma rakamlarının yerini daha sonraları, kullanımı çok daha kolay olan Hint-Arap rakamları(*) almıştır. Günümüzde Roma rakamları hemen hemen yalnızca anıtlarda, bazı saatlerde ve kitap bölümlerinin gösterilmesinde kullanılmaktadır.

Roma sisteminde sayılar yedi harfle gösterilir:

Roma	I	V	X	L	C	D	M
Hint-Arap	1	5	10	50	100	500	1.000

Harfler büyük ya da küçük yazılabilir. Birbirini izleyen aynı harflerin değerleri toplanır; örneğin II = 2. Ama aynı harften üçten fazlası yan yana kullanılmaz. Eğer daha küçük değerli bir harf, daha büyük değerli bir harfi izliyorsa, bu ikisinin değerleri toplanır; örneğin VI = 6. Eğer daha büyük değerli bir harf, daha küçük değerli bir harfi izliyorsa, küçük değer büyük değerden çıkarılır; örneğin IV = 4, XC = 90, CD = 400. 4 ya da 9 içeren bütün sayılar her zaman bir büyük değerli harfin önüne bir küçük değerli harf konarak yazılır; örneğin 24 = XXIV. Herhangi bir harfin üze-

rine konan çizgi, onun 1.000'le çarpılacağı, ni gösterir; örneğin V = 5.000.

Hint-Arap ve Roma Rakamları

1	I	18	XVIII	101	CI
2	II	19	XIX	156	CLVI
3	III	20	XX	200	CC
4	IV	21	XXI	300	CCC
5	V	30	XXX	400	CD
6	VI	32	XXXII	500	D
7	VII	40	XL	600	DC
8	VIII	43	XLIII	700	DCC
9	IX	50	L	800	DCCC
10	X	54	LIV	900	CM
11	XI	60	LX	1 000	M
12	XII	65	LXV	1 476	MCDLXXVI
13	XIII	70	LXX	3 000	MMM
14	XIV	76	LXXVI	5 000	V
15	XV	80	LXXX	10 000	X
16	XVI	90	XC	100 000	C
17	XVII	100	C	1 000 000	M

Roma Rakamlarıyla Tarihler

1492	MCDXCII	1918	MCMXVIII
1776	MDCCLXXVI	1941	MCMXLI
1867	MDCCCLXVII	2001	MMI

Roma Ulusal Müzesi, İtalyanca MUSEO NAZIONALE ROMANO, Roma'daki dünyanın en büyük Antik Çağ sanatı müzelerinden biri. Diocletianus Hamamı'nın bulunduğu alanda, Michelangelo'nun onarmış olduğu bir manastırda 1889'da kurulmuştur. İçinde 1870'ten beri Roma'da bulunan eski yapıtlar sergilenir. Boncompagni Manastırı olarak bilinen yapıda ise Kardinal Ludovico Ludovisi koleksiyonu yer alır. Bu önemli heykel koleksiyonu birçok Yunan yapıtının Roma döneminde yapılmış kopyasını, ayrıca birkaç özgün Eski Yunan heykelini içerir. Bunlar arasında İÖ 4. yüzyıldan kalan ve büyük olasılıkla Praksiteles'ten önceki bir heykeltcinin yapıtı olan "Kyrene Venüsü" vardır. "Valentinus Torsosu"nda, İÖ 5. yüzyılda yaşamış bir kahraman ya da atlet konu alınmıştır. "Hypnos'un Başı"nın Praksiteles'in elinden çıktığı sanılır. Apollonios'un (Atinalı) imzasını taşıyan "Boksör" heykeli de buradadır. Lysippos'un üslubunda bir yapıt olan "Anzio Bakiresi" 1878'de Anzio'da bulunmuştur. Önemli Eski Roma kopyaları arasında Myron'un "Castel Porziano Diskobolusu" ve "ex-Lancelotti Diskobolusu" adlı iki disk atan atlet heykeli vardır. "Niobe'nin Kızı", İÖ 5. yüzyılda yapılmış özgün bir Eski Yunan heykeldir. Eski Roma heykeltçiliği örnekleri arasında birçok portre büst ile Roma'nın doğuşunu gösteren, ünlü "Ostia Altarı" adlı kabartma bulunur. Ostia'da bulunmuş olan "Vespasianus'un Başı", tüm Roma portre büstlerinin en güzellerinden biridir.

Roma uygarlığı, odağını Roma kentinin oluşturduğu antik devletin damgasını taşıyan ve İÖ 8. yüzyıl ile İS 5. yüzyıllar arasındaki uzun bir zaman dilimine yayılan uygarlık. En geniş sınırlarına ulaştığı dönemde bütün Akdeniz havzasını, Avrupa'nın büyük bölümünü, Kuzey Afrika'nın geniş bir kesimini ve Fırat Irmağının batısındaki Ortadoğu topraklarını içine alan Roma dünyası, tarihsel bakımdan Erken Roma, Roma Cumhuriyeti ve Roma İmparatorluğu biçiminde üç evreye ayrılır. İmparatorluğun Batı Roma ve Doğu Roma olarak ikiye bölünmesini (395) izleyen farklılaşma sürecinde gerilemeye yüz tutan Batı Roma'nın yıkılışı (476) tarihçilerce Roma uygarlığının sonu kabul edilir. Roma'nın uzantısı olmakla birlikte Helenistik uygarlığın mirasçısı bir konum kazanan Doğu Roma'nın gelişim çizgisi için bak. Bizans İmparatorluğu.

Başlangıçta İtalya'nın Latium(*) bölgesinde Tiber Irmağına bakan birkaç tepeli yarımadada küçük bir halk olan Romalıların yarımada'yı egemenlik altına aldıktan sonra

geniş bir alana yayılarak büyük bir uygarlık kurması, Roma dünyasını biçimlendiren iki ayrı edici özellikte açıklanabilir. Bu özelliklerden birincisi pragmatik ve gerçekçi bir dünya anlayışıyla biçimlenmiş Roma toplumunun askerliğe ve yöneticiliğe olan yakınlığıydı. İkinci özellik ise Yunan uygarlığının korunmasıyla devralınan yüksek sanatsal yaratıcılık, bilimsel araştırma ve felsefi düşünce düzeyiydi. İki toplumun güçlü ve zayıf yanlarını birbirini tamamlayacak biçimde kaynaştıran bu özellikler Yunan polis'lerini(*) örnek alan bir kent uygarlığını yaratırken, birçok değişik halkı aynı sistemde birleştiren bir imparatorluğa da olanak verdi. Yüksek bir maddi refah ve kültür düzeyine ulaşan Roma'yı ayakta tutan temel etkenler ise savaşlarla sağlanan askeri üstünlük, köle emeği ve bağımlı halklar üzerindeki ağır sömürüydü. Roma'nın çöküşünü köleci üretimin krizi ve imparatorluğu çevreleyen barbar halklar (özellikle de Germaner) ile dengeyi bunlar lehine bozulmasının yanı sıra, askeri bürokratik yapının hantallığı ve maddi üretimin temellerini sarsan aşırı vergiler getirdi. Bununla birlikte Roma uygarlığından geriye kalan kurum ve yapılar varlığını sürdürerek birçok alanda Batı dünyasına yön verdi.

ERKEN ROMA Roma'nın ilk dönemlerine ilişkin bilgiler sınırlı arkeolojik bulgulara, efsanelere ve Livius gibi daha sonraki Romalı tarihçilerin yapıtlarına dayanır. İtalya'nın Yunan dünyasıyla bağlantısını temsil eden Aineias(*) adlı mitolojik kahraman üzerine geliştirilen öyküler bir bakıma Yunan kolonilerinin Latium bölgesinde bıraktığı izleri yansıtır. Roma kentinin kuruluşunu Romus ve Romulus(*) kardeşlere bağlayan efsane de belirli bir gerçeklik payı taşır. Bu efsaneyi temel alan Livius'a göre Latin kökenli bir askeri şef olan Romulus'un Palatium'daki ilk yerleşimden komşu Sabinlere karşı giriştiği savaş iki halkın kaynaşmasıyla sonuçlandı. Böylece ilk kralı Romulus olan ve adını ondan alan bir devlet ortaya çıktı (İÖ y. 754). Romulus'tan sonra başa geçen Numa Pompilius döneminde

(İÖ 715-673) Roma dini(*) ilk biçimini aldı. Onun ardılı olan savaşçılığıyla ünlü Tullus Hostilius (hd İÖ 673-642) askeri yapıyı düzenledi. Ancus Marcius (hd İÖ 642-617) hâlâ bir köylere federasyonu görünümünde olan Roma'nın gelişmesini ve büyümesini sağladı. Ama Roma'nın gerçek bir kent niteliğini kazanması Etrüsklerin(*) bölgeyi ele geçirmesiyle başladı.

Efsanevi kaynaklarda Roma'nın ilk Etrüsk kralı Tarquinius Priscus'un (hd İÖ 616-578) büyük çaplı bayındırlık işleri gerçekleştirdiği belirtilir. Birçok tarihçi tarafından, Etrüsklerin etkisini bulanıklaştırmak amacıyla sonradan araya sokulduğu öne sürülen ve kökeni bilinmeyen Servius Tullius adlı kralın kenti sağlam surlarla çevrelediği, halkı dört *tribus*'a ayırdığı ve askeri amaçlarla 100 kişilik topluluklardan oluşan *centuria*'ları örgütlediği söylenir. Efsanede zalim bir yönetici olarak betimlenen bir başka Etrüsk kralı Tarquinius Superbus döneminde komşu halklara karşı başarılı savaşlar yürütüldüğü anlatılır. Gene efsaneye göre baskılara karşı ayaklanan Roma halkının İÖ 509'da Etrüsk kralını kovarak cumhuriyet yönetimini kurmasıyla krallık dönemi sona erer.

Efsanede aktarıldığı gibi 7. yüzyılda üstünlük sağlamakla birlikte kentin doğrudan yönetimini İÖ 550 dolaylarında üstlenen Etrüsklerin Roma'nın gelişmesine katkısı gerçekte çok daha büyük oldu. Etrüsk yönetiminde hızla gelişen Roma, Latium bölgesinin en güçlü kenti durumuna geldi. Etrüskler Yunan dünyasından almış oldukları alfabeyi, çeşitli paraları, ölçü birimlerini ve güzel sanatları Romalılara da benimsettiler. Tanrıları doğrudan Yunan örneklerine denk düşen Roma devlet dini kurumsal bir yapı kazandı. Buna karşılık Latinceyi özgün dilleri olarak koruyan Romalılar toplumsal ve siyasal alanda da Etrüsklerden bağımsız bir gelişme göstererek farklı kurumlar yarattılar.

Roma toplumunun temel dayanağı olan gensler ortak bir ataya bağlı toplulukları kapsıyordu. Her gens kendi içinde *familia* denen ait birimlere ayrılıyordu. Zamanla yönetici genslerin üyeleri patrici(*) olarak bilinen ayrıcalıklı bir sınıf oluşturdu. Gens örgütlenmesinin dışında kalan geniş bir kesim ise pleb(*) adıyla ayrıcalıklardan yoksun ikinci bir sınıf durumuna geldi.

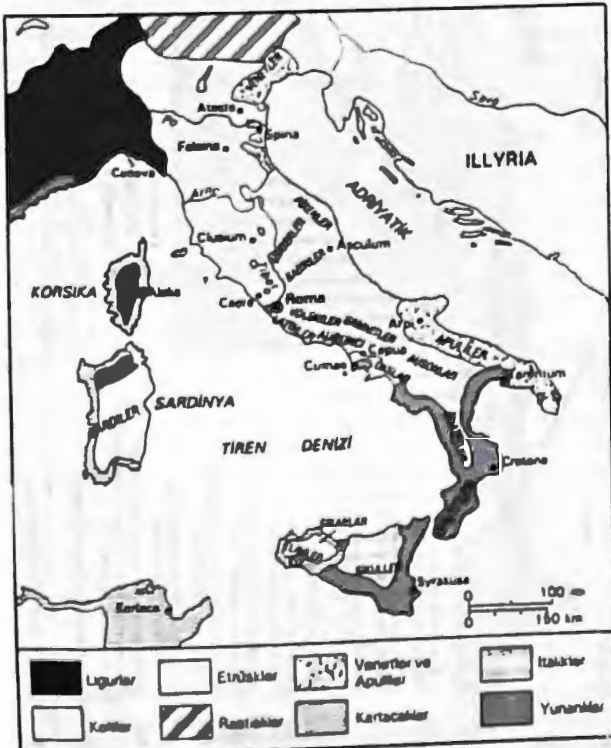
Gensleri temsil eden siyasal birimler olarak ortaya çıkan *curia*'ların(*) oluşturduğu *comitia*(*) kralı seçen ve yasaları koyan bir halk meclisi niteliğini taşıyordu. En nüfuzlu *familia* reislerinin oluşturduğu Senato'nun da kralın seçimini onaylayan bir organ olarak önemli bir ağırlığı vardı. Kralın gücünün kaynağı *imperium*(*) denen yürütme yetkisiydi.

CUMHURİYETİN BİÇİMLENMESİ. Roma kaynaklarında krallığın yıkılış tarihinin İÖ 509 olarak belirlenmesine karşın, tarihsel veriler Etrüsklerin Roma'dan ve Latium bölgesinden İÖ 470 dolaylarında ayrıldıklarını göstermektedir. Bu tarihi daha geriye götürmenin asıl nedeni sonradan Roma'nın simgesi durumuna gelen Capitoliun'daki (Capitoli) tapınağın Roma tanrıları Jüpiter, İuno ve Minerva'ya İÖ 509'da adanması ve bu olayı Romalılara mal etme kaygısıdır.

Kurumları süreç içinde oluşan cumhuriyetçi devlet yapısı iktidarın Senato, *Comitia Curiata* (Halklar Meclisi), *Comitia Centuriata* (Yüzler Meclisi), *Comitia Tributa* (Kabileler Meclisi) ve çeşitli işleri görmek üzere seçime işbaşına getirilen *magistra*'lar (üst yöneticiler) arasında paylaşıldığı oligarşik bir sisteme dayanıyordu. Cumhuriyetle birlikte kralın yerini *imperium* süresi bir yıl olan iki konsül(*) aldı. İÖ 367'den sonra pleblerin de seçilebildiği bu makam pratikte daima varlıklı ve soylu ailelerin tekelindeydi. Bunalım ve savaş dönemlerinde devlet yönetimini Senato'nun önerisi üzerinde bir konsülün atadığı ve *Comitia Curiata*'nın onayladığı bir *dictator*(*) üstleniyordu. Öteki önemli *magistra*'lar arasında *praetor*(*), *ensor*(*), *quaestor*(*) ve *aedilis*(*) gibi görevliler yer alıyordu. Cumhuriyet döneminde asıl güç kazanan organ ise üyeleri patrici genslerinin başkanları ile eski *magistra*'lardan oluşan ve ömür boyu görev yapılan Senato'ydu. Zamanla geniş yetkiler kazanan ve üyelik sistemi *ensor*'ların denetimine bırakılan Senato'nun yasama işleri, atamalar, dış ilişkiler ve mali konularda büyük bir ağırlığı vardı. Cumhuriyet döneminin başlarında dinsel nitelikli örf ve âdet kurallarını yazılı hale getiren Oniki Levha Yasası ya da Lex XII Tabularum(*), sonraki yasalar için temel bir hukuk kaynağı niteliği kazandı.

Cumhuriyet döneminin ilk iki yüzyılı patriciler ve plebler arasında yoğun bir mücadeleye sahne oldu. Patricilerin ayrıcalıklarına son vererek siyasal haklar elde etmeye çalışan plebler, aynı zamanda kamu arazilerinden (*ager publicus*) yararlanmayı da istiyorlardı. Uzun çatışma sürecinde *tribunus plebis* ve *Concilium Plebis* (Halk Meclisi) gibi kurumların ortaya çıkması, pleblerin devlet içinde ayrı bir devlet olarak örgütlenmesini sağladı. Pleb haklarını savunmakla görevli olan *tribunus*'ların konsüller, Senato ve *comitia*'lar tarafından verilen kararları veto etme yetkisi vardı. Patriciler ve plebler arasındaki ayrım İÖ 4. yüzyıl ortalarında silinmeye yüz tuttu. Bu gelişme cumhuriyetin temellerini sağlamlaştırmanın yanı sıra pleblerin askeri gücünü harekete geçirerek Roma'ya yeni bir dinamizm kazandırdı.

YARIMADAYA YAYILMA. Etrüsklerin ayrılmasından sonra önemli ölçüde zayıflayan Roma, İÖ 5. yüzyıl boyunca egemenliğini tanımak zorunda kaldığı Latin Birliği içinde yer aldı. Bununla birlikte belirli ittifaklardan yararlanarak topraklarını genişletme olanağını buldu ve Kelt kökenli Gal kabilelerinin saldırılarına kendi başına karşı koydu. Daha sonra İÖ 4. yüzyılda iç çatışmalarla güçsüzleşen Latium kentleri üzerinde üstünlük kurmayı başardı ve İÖ 358'de eşitliğe dayalı bir ittifakla Latin Birliği'ni yeniden düzenledi. Ardından öteki kabile-

Antik İtalya Halklarının Dağılımı, İÖ y. 600

lerle savaş sırasında çıkan çatışmalar üzerine İÖ 338'de birliğe son vererek Latium kentlerini çeşitli statülerle kendine bağladı.

Bu arada etkisini Yunan kolonilerinin bulunduğu Campania'ya da yaymaya başlayan Roma, bu bölgeyi tehdit eden batıdaki savaşçı Samnitlere bir dizi savaş (İÖ 343-290) sonunda boyun eğdirdi. Bu savaşların son yıllarında Etruria'da girişilen fetihler ise İÖ 265'te tamamlandı. Aynı dönemde Campania üzerinden güneye doğru sürdüren yayılma Lucania ve Puglia (Apulia) halklarının da egemenlik altına alınmasını sağladı. Romalılar yeniliğe uğrattıkları bütün bu halkları *foedus*(*) denen antlaşmalar aracılığıyla müttefik statüsüne sokarken, *municipium*(*) ve kolonilerden(*) oluşan bir ağıla yarımadayı Romalılaştırma yoluna gittiler. Böylece İtalya'da sağlam bir birliğin

kurulması, Roma'yı bir Akdeniz devleti durumuna getirdi.

AKDENİZ DE ÜSTÜNLÜK MÜCADELLERİ
Batı Akdeniz'deki egemenliğini pekiştirmek isteyen Kartaca'nın Sicilya'yı ele geçirmesini önlemeye yönelik Roma girişimleri, çok geçmeden iki devleti karşı karşıya getirerek Pön Savaşları(*) olarak bilinen uzun süreli bir çatışmaya yol açtı.

Sicilya'daki çekimseyi izleyen I. Pön Savaşı'nın (İÖ 264 - 241) başlarında güçlü bir donanma kuran Roma, denizde üstün konuma geçtikten sonra İÖ 254'te Sicilya'da giriştiği kara harekâtından kesin bir sonuç alamadı. Bunun üzerine İÖ 242'den başlayarak yeniden deniz çarpışmalarına ağırlık verdi. Bu yoldan sağlanan zafer Kartaca'yı barış yapmaya ve Sicilya'dan vazgeçmeye zorladı. İzleyen barış döneminde Sardinya

ve Korsika'yı alan Roma'nın kaldırılan politikaları, Kartaca'yı Roma ya karşı yeni bir harekât alanı olarak İspanya'da güç toplamaya yöneltti. Kartaca'nın bu ilerleyişini durdurma çabalarıyla patlak veren II. Pön Savaşı'nda (İÖ 218-201) Roma denizdeki üstünlüğüne dayanarak İspanya, Sicilya ve Afrika'ya çıkarma yapma yolunu seçti. Ama bu hazırlıklar sürerken Kartaca komutanı Hannibal'ın doğrudan İtalya'ya yönelmesi, savaşın seyrini değiştirdi. Galva ve Alpler'i aşarak İtalya'ya giren Hannibal orduları başlangıçta Roma'ya ağır darbeler indirdi. Ama Senato'nun öncülüğünde bütün kaynaklarını harekete geçiren Romalılar, başanlı savaş taktikleriyle Kartaca kuvvetle-

rını yıpratarak adım adım etkisizleştirmeyi başardılar. Ordusunu geniş bir alana yaymak zorunda kalan Hannibal, ele geçirdiği topraklardan çekilerek savunma konumuna girdi ve sonunda İÖ 203'te İtalya'ya terk etti.

İtalya'daki savaş sürerken Roma başka cepheelerde de çarpışmalar yuruttu. Roma'nın etkisini İlyria'ya doğru yaymasından kaygılanarak Kartaca'ya ittifaka giren Makedonya kralı V. Philippos'un açtığı I. Makedonya Savaşı (İÖ 214-205) Roma'nın kaynaklarını önemli ölçüde zorladı. Ama alınan yenilgiye karşın, Makedonya ve Kartaca'nın etkili bir işbirliği sağlaması önlenmedi. Aynı dönemde Kartaca kuvvetlerinin Sicilya'daki harekâtı bir dizi çarpışmayla İÖ 210'da etkisiz hale getirildi. İspanya'ya gönderilen Roma birlikleri İÖ 206'da Kartaca kuvvetlerini bu ülkeden çıkardı. Ardından Afrika'ya geçen Publius Cornelius Scipio komutasındaki bir Roma ordusu, Kartaca'yı ağır bir yenilgiye uğrattı. İtalya'dan dönen Hannibal'ın örgütlediği direnişin de kırılmasıyla savaş Roma'nın zaferiyle noktalandı. İspanya'yı ve Akdeniz'deki adaları Roma'ya bırakan Kartaca, rakip bir güç olmaktan çıktı.

HELENİSTİK DÜNYA'NIN ROMA HEGEMONİYASINA GİRMESİ Yunanistan'ın bazı kilit noktalarında bir süreden beri birlikler bulunduran Roma, Pön Savaşları'nın hemen ardından başlayan II. Makedonya Savaşı'nda (İÖ 200-196) Aitolia Birliği'yle de ittifak kurarak zafere ulaştı. Bu sırada Anadolu üzerinden Trakya'ya geçen Seleukos Kralı III. Antiochos'la ilişkiler gerginleşirken, Yunanistan'daki Roma nüfuzundan rahatsızlık duymaya başlayan Aitolia Birliği de düşmanca bir tutum takındı. Buna karşılık Makedonya, Akhaia Birliği, Pergamon ve Rodos, işbirliği önerilerini geri çevirerek Roma'nın yanında yer aldı. Savaşta yenilgiye uğrayan Antiochos, Toroslar'ın doğusuna çekilmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Tek başına kalan Aitolia Birliği de İÖ 189'da Romalılardan ağır koşullarla boyun eğerek bağımlı bir duruma düştü.

Yunanistan'da belirleyici bir rol kazanarak bir tür himaye kuran Roma, Makedonya'nın gücünü zayıflatmaya yöneldi. Bu çabasının yol açtığı III. Makedonya Savaşı (İÖ 171-168) gene Roma'nın üstünlüğüyle sonuçlandı. Roma'ya bağlanan Makedonya özerk dört cumhuriyete ayrıldı. Savaş sırasında Roma karşılıklı tutuma giren Akhaia Birliği, Pergamon ve Rodos da sonraki yıllarda Roma'ya bağımlı bir konumu kabul etmek zorunda kaldı.

Roma'nın Helenistik dünyadaki yayılması, daha önce Sicilya (İÖ 241), Sardinya ve Korsika (İÖ 238) ile İspanya'da (İÖ 197) kurulan *provinciae* (*) (eyalet) sisteminin Afrika ve Doğu'da da uygulanması sonucunu getirdi. Kartaca'nın yeniden güçlenmesi üzerine girişilen III. Pön Savaşı (İÖ 149-146) sonunda Kartaca toprakları Afrika adıyla bir Roma eyaletine dönüştürüldü. Aynı sıralarda yerel bir ayaklanmanın bastırılmasından sonra Makedonya toprakları İlyria, Epeiros (Epir) ve Akhaia'yı da içine almak üzere bir eyalet olarak düzenlendi. Roma'ya bağımlı olmakla birlikte varlığını koruyan Pergamon Krallığı ise İÖ 133'te Asya adıyla bir eyalet oldu.

SAVAŞLARIN GETİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER Roma, Doğu'da yürütülen büyük çaplı askeri harekâtlar sırasında İspanya'da da uzun ve yıpratıcı savaşlara girdi. Öte yandan İtalya'nın kuzeyine yönelik seferler, yeni topraklardaki ayaklanmaların bastırılması, geniş çaplı yol yapımları ve ileri karakol

niteliğinde koloniler kurma girişimleri Roma'ya yeni bir yük getirdi. Askeri yayılma süreci ancak İÖ 133'te yavaşlamaya başladı. Bu süreçte Senato'nun devlet yönetimindeki ağırlığı daha da artarken, *comitia* lar varlıklı kesimlerin egemenliğine girdi. Daha demokratik bir yapısı olan *tribunus* ların yönetimindeki *Concilium Plebis*'in etkili olma yolları da önemli ölçüde tıkandı. Çeşitli *magistra*lıklara seçilme koşulları da soylu ailelerin lehine olan sıkı kurallara bağlandı. Siyasal ıktıdar mücadelesi, güçlü aileler arasında sürekli değişen gruplaşmalar ortaya çıkardı. Bu arada Roma'nın önemli bir parçası durumuna gelen eyaletlerin yönetimi *lex provincia* denen özgün yasalarla düzenlendi. Her eyalete birer *praetor* ve *quaestor* atanmaya başladı. Savaşın yarattığı güç koşulları hem merkezde, hem de eyaletlerde *magistra*ların görev sürelerinin uzatılmasına yol açtı. Eyaletlerde ortaya çıkan sorunlar ve yolsuzluklar belirli denetim mekanizmalarının oluşturulmasını zorunlu kıldı.

Savaşlardan sağlanan ganimet ve tazminatlarla eyaletlerdeki geniş tahıl ve maden kaynakları Roma'nın zenginliğini büyük ölçüde artırdı. Buna karşılık dışardan gelen büyük miktarda tahıl, İtalya'daki tarımın gerilemesine yol açtı. Böylece kırsal kesimden kentlere yönelik yoğun bir göç dalgası başladı. Uzun süreli askerlik hizmetinin de etkisiyle küçük çiftlikler ortadan kalkarken, otlak olarak kullanılan geniş arazilere ve köle emeğine dayalı *latifundium* lar doğdu. Öte yandan *eques* (*) sınıfına giren kişiler kamu arazilerini, maden ve taş ocaklarını işletme, orduya erzak sağlama, bayındırlık işlerini üstlenme ve vergi toplama yoluyla önemli ölçüde zenginleştiler. Hızla gelişen mal ve köle ithalatı çok sayıda Romalı ve İtalyalı işadamları eyaletlere yerleşmeye yöneltti. Özellikle batı eyaletlerinde askerlerin oluşturduğu Roma kolonileri yaygınlaştı. Başta Roma olmak üzere İtalya kentleri hızla büyüdü.

Roma'nın Helenistik dünyayla ilişkiye girmesi kültürel alanda önemli yenilikler yarattı. Yunan edebiyatı, sanatı ve mimarlığı Roma dünyasına zengin öğeler kattı. Yunan etkisiyle tarih yazımı önem kazandı. Yunan kültürü Roma dünyasına çok yabancı olmamakla birlikte, bazı yönleriyle dinsel uygulamalarda yansımasını buldu. Yunan manüğü ve eşitlikçi düşünceleri Roma'nın gelecekteki yaşam biçiminde büyük değişikliklere yol açtı. Özellikle varlıklı kesimlerde Yunan aydınlanmasına dayalı bir eğitim sistemi gelişti. Yunan etkisi yalnızca hukuk alanında çok sınırlı bir düzeyde kaldı.

CUMHURİYETİN SON YILLARI Gracchus kardeşlerin reformları. Savaşların sona ermesi Roma'nın iç sorunlarını öne çıkarırken, yaygın yoksulluk ve asker sıkıntısı belirgin bir nitelik kazandı. Bu olumsuz gelişmeleri topraktan kopma sürecine bağlayan Tiberius Gracchus, *tribunus* luğa seçildiği İÖ 133'te, soyluların el koyduğu kamu arazilerinin bir bölümünü topraksız yurttaşlara dağıtmayı öngören bir reform tasarısı hazırladı. Senato'nun muhalefetiyle karşılaşan tasarısını *Concilium Plebis*'ten geçirme girişimi, bir *tribunus*'ün vetosu yüzünden sonuçsuz kaldı. Bunun üzerine geleneklere uymayan bir yöntemle *Concilium Plebis*'in bu *tribunus*'u görevden almasını sağladı ve böylece reform tasarısını kabul ettirdi. Ama desteği zayıfladığı gibi Senato'dan gerekli mali kaynakları da alamadı. Pergamon'dan Roma'ya kalan mülklere halk adına el koyma yoluna gitmesi yedde'li bir tepki doğurdu. İkinci kez *tribunus* luğa adaylığını koymasıyla baş gösteren karışıklıkta öldürüldü.

Tiberius'tan sonra da çalışmalarını sürdüren toprak komisyonu engellemeler nedeniyle beklenen çözümü sağlayamadı. Bu ortamda *tribunus* olan Tiberius'un kardeşi Gaius Gracchus, başta *eques* ler olmak üzere Senato dışındaki varlıklı kesimlerin ve *Concilium Plebis*'in desteğine dayanarak köklü reformlara girişti. Öncelikle 'Senato'nun yetkilerini kötüye kullanmasını önleyici düzenlemeler getirdi ve *eques* lerle köylülerin konumunu güçlendirme yoluna gitti. Ama ikinci kez *tribunus* luğa seçildikten sonra Latin halklarına yurttaşlık hakkı, öteki İtalyan halklarına da Latin hakları (*ius Latii*) tanımaya niyetlenmesi desteğini zayıflattı. Konsüllere karşı giriştiği güç gösterisinden sonuç alamayınca intihar etti.

İktidar çekişmeleri. Gracchus bunalımından sonra soylulara karşı gelişen tepkiye karşın, Roma'nın siyasal yaşamına komutan ve *magistra* ların desteklediği soylu aileler yön vermeye devam etti. Bu süreçte Metellus ailesinin elde ettiği güçlü konum, Afrika'da Numidya kralı Iugurtha'ya karşı savaşta uğranan başarısızlıkla sarsıldı. Bu durumda yararlanarak İÖ 107'de kendini konsül seçtiren *eques* kökenli Gaius Marius, *quaestor* u olan Lucius Sulla'nın yardımıyla bu savaşı kazandıktan sonra kuzeyde ciddi bir tehdit oluşturan Germen halklarını yenererek akınları durdurdu. Yedi kez konsüllük yapan Marius'un döneminde Roma yurttaşları dışında asker toplama ve terhis olduktan sonra eyaletlerdeki kolonilere yerleştirilen bu askerlere yurttaşlık statüsü tanıma uygulaması başladı. Bu girişimler için Senato'daki soylulara karşı muhalefete dayanan Marius, daha sonra tutum değiştirerek bu muhalefetin sindirilmesini sağladı. Ama soylularca saf dışı edilmekten kurtulamadı.

Bu sırada Roma'nın en önemli gelir kaynağı olan Asya Eyaleti'nde Pontus kralı VI. Mithradates bir tehlike oluşturmaya başladı. Bu tehlikenin Anadolu'ya gönderilecek kuvvetlerle atılmasıyla sonuçlandı. Eyaletteki tüccar ve vergi toplayıcılarının aşırı sömürsünün yarattığı hoşnutsuzluğu gidermek üzere bazı düzenlemelere girişildi. Ama Roma'daki *eques* lere bağlı güç odaklarını kullanan bu çevrelerin baskısıyla, bu girişimi yürüten vali yargılanarak mahkûm edildi. Bu durum Senato'nun gücüne ağır bir darbe indirdi.

Aynı dönemde İtalya halkları arasında gelişen hoşnutsuzluklar Roma'yı yeni bir sorunla karşı karşıya getirdi. İÖ 91'de *tribunus* olan Marcus Livius Drusus bu sorunu çözmek için İtalya halklarına yurttaşlık statüsü vermeyi öngören bir düzenleme hazırladı. Büyük tepki doğuran bu düzenlemenin geçersiz sayılması İtalya Savaşı'na (*) yol açtı. Roma'ya büyük güçlükler çıkaran iç ayaklanmalar ancak Komul Lucius Caesar'in benzer bir yava çıkarmasıyla İÖ 89'da bastırılabilirdi.

Roma'nın içinde bulunduğu güç durumdan yararlanan Mithradates, İÖ 88'de Anadolu'nun büyük bölümünü ele geçirerek Yunan kentlerini yanına çekti. Kanlı bir çekişmenin ardından Lucius Sulla, komul olarak Asya'ya gönderilecek kuvvetlerin komutanlığını üstlendi.

Sulla diktatörlüğü ve sonrası Sulla'nın yokluğunda başını Marius ve Cinna'nın çektiği karışıklı Roma'nın yönetimini zorla ele geçirdiler. Yunanistan'daki ayaklanmaları bastırdıktan sonra bir antlaşmayla Mithradates'in geri çekilmesini sağlayan Sulla, İtalya'ya dönüşünde bütün düzenli odaklarını ortadan kaldırarak İÖ 82'de kendini diktatör seçti. Ardından geniş çaplı bir kıyım girişerek karşıtlarının mülklerini yandaşlarına dağıttı. Bu şiddet dalgası sür-

rerken bir dizi reformla Senato'yu yeniden eski güçlü konumuna kavuşturdu. *Tribunus*'luk ve *censor*'luk makamlarını etkisizleştirdi. On binlerce askeri yeni topraklara yerleştirerek kendine güçlü bir dayanak oluşturdu.

İÖ 80'de yönetimi kendi isteğiyle bırakan Sulla'nın ölümünden (İÖ 78) sonra yeni konsullerden Marcus Lepidus oligarşik sistemi yıkmaya çalıştı. Ama bu girişimi Sulla döneminde yükselmiş olan Gnaeus Pompeius tarafından boşa çıkarıldı. Aynı dönemde İspanya'da bağımsızlığını ilan eden Quintus Sertorius'un ayaklanması ancak İÖ 72'de bütünüyle bastırılabilirdi. Roma ordularının büyük bölümünün Doğu'da Mithradates'e karşı yeni bir sefere çıktığı sırada Spartacus'un öncülüğünde gelişen İtalya'daki köle ayaklanması da (İÖ 73-71) güçlükle sindirilebildi.

Karşıklıklar sırasında etkili bir konum kazanan Marcus Crassus ile Pompeius, İÖ 70'te güçlerini birleştirerek konsüllük görevlerini elde ettiler. Bu gelişmeyle birlikte Sulla döneminde kurulmuş olan düzen hızla yıkılmaya yüz tuttu. Aristokratik oligarşinin yerini yönetim kurumlarını ustalıkla kullanan *tribunus* ve konsüller ile kendi ordularına dayanan güçlü komutanlar aldı. Önemli bir gelir kaynağı olan eyalet valiliklerini ele geçirmeye ruşvet ve entrika yöntemleri genel geçer bir uygulama haline geldi. Doğu'da sürdürülen seferlerle Roma toprakları genişlerken, Partlar yeni bir askeri tehdit oluşturmaya başladı. Roma sınırlarını zorlayan kuzeydeki Germen kabileleri yeni bir savaş cephesi açtı.

Etkili hatip ve devlet adamı Marcus Tullius Cicero'nun desteğini arkasına alan Pompeius, İÖ 60'lar boyunca Doğu'da bir dizi askeri zafer kazanarak büyük bir servet edindi. Bu arada Crassus da Roma'da yandaşlarını artırarak konumunu sağlamlaştırma yoluna gitti. İÖ 63'te Catilina ve yandaşlarının darbeyle yönetimi ele geçirme girişimini boşa çıkaran Cicero bütün çevrelerin gözünde bir "kurtarıcı" düzeyine yükseldi. Asya'dan dönen Pompeius beklendiği gibi bir iktidar mücadelesine girmek yerine askerlerine toprak verilmesi ve Doğu'daki düzenlemelerinin onaylanması talebiyle yetindi. Ama bu konuda Senato'nun engellemeleriyle karşılaştı. Asya'da vergi toplayıcıları aracılığıyla giriştiği yatırımları güvence altına almak isteyen Crassus da Senato'dan gerekli desteği bulamadı.

Cumhuriyetin çöküşü İÖ 1. yüzyılın ikinci yarısına doğru iyice belirginleşen yönetimi bozukluğu ve siyasal gelişmeler, mülksüzleştirilmiş köylülerin destekleyeceği bir askerî diktatörler için olumsuz bir zemin yaratmaya başladı. Bu ortamda Uzak İspanya valiliğinin sona ermesiyle Roma'ya dönen Julius Caesar, isteklerini yerine getirmeye söz vererek Pompeius ve Crassus'u uzlaştırdı ve böylece İÖ 59 yılı için konsül seçilmesi hazırды. Gizli bir triumvirlik (üçler meclisi) kurulmasıyla sonuçlanan bu ittifak, üç eyalet valiliği elde eden Caesar'a Galya'da fetihlere girişmek için gerekli kaynağı sağladı. Pompeius İspanya komutanlığını üstlenirken, Crassus Partlara karşı düzenlenen yeni seferin başına geçti. Güvensizlikten kaynaklanan gelişmelere karşın işlerliği koruyan triumvirlik, Crassus'un ölümüyle (İÖ 53) kesin olarak sona erdi. Caesar'ı karşı açıkça tutum almaya başlayan Pompeius, sivilianın salına geçti. Böylece Senato'da Caesar'ın saf dışı etmeye yönelik siyasal manevralar ortaya çıktı. Galya seferlerinden elde ettiği servetle Roma'daki konumunu güçlendirmiş olan Caesar, karşı önlem ve tehditlerden bir sonuç alamayınca İÖ 49'da Roma üzerine yürüdü.

İzleyen iç savaş Pompeius'un yenilgisiyle noktalandı. Pompeius'u kovalarken bir süre Mısır'da kalan ve Kleopatra'yı tahta çıkaran Caesar, Roma'ya dönüşünde *dictator* oldu. İç ayaklanmaları bastırdıktan sonra bazı yabancı halklara Roma yurttaşlığı hakkını tanıma ve Senato'nun temsil niteliğini yükseltme gibi düzenlemelere girişti. Ama ekonomik ve toplumsal sorunları çözecek köklü değişiklikler gerçekleştiremediği gibi otoriter eğilimleriyle özellikle cumhuriyetçilerin tepkisini çekti. Partlara karşı yeni sefere hazırlandığı sırada İÖ 44'te planlı bir suikast sonucunda öldürüldü.

Öteki konsül Marcus Antonius kısa sürede Roma'da duruma egemen olurken, suikastın başını çeken Brutus ve Cassius Doğu'ya geçmek zorunda kaldılar. Senato'nun ve özellikle Cicero'nun desteğine dayanarak iktidar mücadelesine giren Caesar'ın evlatlığı Octavius, bazı çatışmaların ardından Antonius ve Lepidus ile uzlaşmaya vararak bir triumvirlik oluşturdu. Brutus ve Cassius'un yenilgiye uğratılmasından (İÖ 42) sonra konumunu daha da güçlendirerek Lepidus'u saf dışı etti (İÖ 36). Doğu'yu elinde tutan Antonius'un Mısır'da ayrı bir güç odağı durumuna gelmesi üzerine, İÖ 31'de bir sefer düzenleyerek Antonius'u yenilgiye uğrattı. Böylece Roma dünyasının tek efendisi durumuna geldi.

İMPARATORLUGUN İLK DÖNEMİ Yeni düzenin pekiştirilmesi. Cumhuriyet kurumlarını korumakla birlikte otokratik bir yönetimin temellerini atma yoluna giden Octavius, İÖ 27'de prokonsül olarak dört eyalet üzerindeki yönetimini 10 yıl uzattı ve Augustus adını aldı. İÖ 23'te ise yeni bir düzenlemeye giderek Senato ve halk meclislerini yönlendirmesini sağlayacak ömür boyu *tribunus*'luk (*tribunicia potestas*) konumunu elde etti ve *imperium proconsulare maius* yetkisiyle öteki prokonsüller üzerinde denetim kurma olanağını sağladı. Kendisine verilen *princeps* unvanı bir imparatorluk sisteminin simgesi durumuna geldi.

Magistra'lık makamlarının ve Senato'nun büyük ölçüde Augustus'un iradesine bağlı bir yapı kazanması, gerçek iktidarın giderek bu kurumların elinden çıkması sonucunu doğurdu. Devlet işlerinin yürütülmesinde *Concilium Principis* denen bir tür danışma organı öne çıktı. Bu arada ayrıcalıklı bir statü kazanan *eques* sınıfının *procurator*'luk ve *praefectus*'luk gibi görevlerle yönetimde ağırlık kazanmasının yolu açıldı.

Augustus sağladığı bir mali sistem, yaygın bayındırlık işleri ve istikrarlı bir kamu düzeni aracılığıyla bütünleştirdiği İtalya'yı imparatorluk içinde öncelikli ve üstün bir konuma kavuşturdu. Bazı eski eyaletleri Senato'nun elinde bırakırken, öteki eyaletleri doğrudan kendisine bağlı bir sistem altında düzenledi. Dolaylı ve dolaysız vergileri sıkı kurallara bağlayarak eyaletlerden düzenli bir gelir akışını sağladı. Yurttaşlık hakkını belirleyen *civitas* (*) temelinde eyaletlerin Romalılaşmasını ve özerk bir yapı kazanmasını hızlandırdı. Bu gelişmeye bağlı olarak bütün Roma dünyasında Augustus ve ailesine tapınma kultu gelişti.

Augustus'un asıl güç dayanağı ise lejyonlara ve yedek kuvvetlere dayalı düzenli ordu ve Praetoria Muhafız Alayı (*Cohors Praetoria*) oldu. Bu orduyu *aerarium militare* denen özel bir hazine ayakta tutmaktaydı. Eyaletler başlıca asker kaynağı durumuna gelmekle birlikte, subaylıklar Roma yurttaşlarının elinde kaldı.

Dış politikada Roma topraklarını doğal sınırlara ulaştırarak güvence altına almayı temel alan Augustus, güneyde Afrika kıyı yerlerinde denetimi sağlamlaştırarak Kızıldeniz'i bir Roma su yolu haline getirdi. Batıda Galya ve İber Yarımadasını bir dizi eyalete

ayırarak Roma otoritesini pekiştirdi. Doğu'da Part tehlikesine karşı tampon olarak bağımlı krallıklar zincirini koruma yoluna gitti. Kuzeyde Elbe ve Tuna'ya kadar uzanan Germen toprakları ele geçirildi ve yeni eyaletler olarak düzenlendi.

Augustus döneminde genel barış ortamının ve düzenli askeri yolların etkisiyle büyük bir hızla gelişen ticaret imparatorluğun bütünleşmesinde önemli rol oynadı. Üretim kapasitesi yükselirken, geri eyaletler yalnızca hammaddede kaynağı olmaktan kurtuldu. İtalya'da özgün bir edebiyat gelişti, sanatta Latin ve Yunan üslupları kaynaştı.

Augustus, yakın varislerinin kendinden önce olması üzerine ardılı olarak üvey oğlu Tiberius'u seçti ve İS 4'ten başlayarak onu yönetime ortak etti. Augustus'un öğretleri doğrultusunda yayımlı bir politikadan kaçınan Tiberius (hd 14-37), yönetimi sağlam tutmakla birlikte kuşkucu ve dışı kapalı kişiliğiyle birçok çevreyi karşısına aldı. Yerine geçen yeğeni Germanicus'un oğlu Gaius (Caligula) kısa yönetiminde (37-41) tam bir tiran gibi davrandı. Senato'nun cumhuriyeti geri getirme girişimleri arasında muhafız alayınca imparator ilan edilen Claudius (hd 41-54) bazı bağımlı krallıkları ilhak etmenin yanı sıra Britanya'nın fethini başlattı. Ayrıca Roma yurttaşlığını genişleterek yabancı topluluklara *municipium* hakkı tanıdı, bayındırlık işlerine önem verdi ve Senato'ya bağlı eyaletlerin mali işlerini kendi atadığı valilere devretti. Ardılı olarak belirlediği üvey oğlu Neron (hd 54-68) birkaç yıllık iyi yönetimin ardından acımasız bir kıyıcılık ve çılgınca davranışlar gösterdi. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde baş gösteren ayaklanmaların tirmanması ve ordunun da karşısına geçmesi üzerine intihar etti. Böylece Iulio-Claudius hanedanından gelen imparatorların yönetimi sona erdi.

İmparatorluğun genişlemesi Dört imparator adayı komutan arasındaki çekişmeden sonra Roma soylusu olmamakla birlikte bütün yetkileri kendinde toplayarak başa geçen Vespasianus (hd 69-79) iç karışıklıkları bastırmanın yanı sıra ağır vergiler koyarak mali yapıyı düzeltti. Bu arada yeni düzenlemelerle Senato'da eyaletlerden gelen üyelerin güç kazanmasının yolunu açtı. Sırasıyla yerini alan oğulları Titus (hd 79-81) ve Domitianus (hd 81-96) istikrarlı daha da pekiştirdi. Flavius hanedanını oluşturan bu üç imparatorun askeri düzenlemeleri, barbar kabilelere ve Partlara karşı güçlü bir savunma hattı yarattı.

Son yıllarında estirdiği terör üzerine senatörlerin girişimiyle öldürülen Domitianus'tan sonra imparator olan Nerva çok geçmeden verini Traianus'a (hd 98-117) bıraktı. Eyaletlerden gelme ilk *princeps* olan Traianus, Senato ve orduyla uyumlu ilişkiler kurdu ve imparatorluğun her yanında refah düzeyini yükseltmeye yönelik geniş çaplı yatırımlara girişti. Barbar akınlarını etkisizleştirmek için Dacia'yı (Dacia) ele geçirek (101-106) buraya Roma toplulukları yerleştirdi. Uzun hazırlıklardan sonra Partlara karşı düzenlediği seferde (115-116) Basra Körfezine kadar ulaştı. Ama bu fetih sürerken bolgedeki Roma eyaletlerinde başlayan ayaklanmaları bastıramadan öldü.

Traianus'un en yakın erkek akrabası olarak başa geçen Hadrianus (hd 117-138) yayılma politikasını değiştirerek sınırları tahkim etmeye ve eyaletlerde yerleşik garnizonlar oluşturmaya yöneldi. Öte yandan imparatorluk bürokrasisini genişletti ve adli yönetimi daha düzenli hale getirdi. Uygula-

malariyla İtalya ve eyaletler arasındaki ayrımı büyük ölçüde ortadan kaldırdı. İki yakını evlat edinmesi koşuluyla ardıl olarak belirlediği Antoninus Pius (hd 138-161) dengeli yönetimiyle barışçı bir refah ortamı sağladı. Ondan sonra başa geçen Marcus Aurelius (hd 161-180) öteki evlatlık Lucius Verus'u ortak imparator ilan etti. Partlara karşı yeni bir sefer açarak Doğu sınırını güvence altına aldıktan (166) sonra Roma topraklarına sızan kuzeydeki barbar kabileleri bir dizi savaşla püskürtmeyi başardı. Ama genç yaşta yerini alan oğlu Commodus (hd 180 - 192) kötü yönetimiyle iç çekişmelere yol açtı ve sonunda öldürüldü.

2. yüzyıldaki değişimler. Claudius'tan sonra Romalı soyluların tekelinden çıkan imparatorluk makamı, tam bir otokratik nitelik kazanmaya başladı. Artık *dominus noster* (efendimiz) olarak anılan ve Augustus'la başlayan gelenek doğrultusunda birçoğu ölümünden sonra tanrılaştırılan imparatorlar, yasama yetkisini büyük ölçüde ellerine aldılar. İmparatorluk yetkilerinin genişlemesiyle cumhuriyet kurumları yıkılmaya yüz tuttu. Senato imparatorların buyruğuna girerken, eski makamlar gerçek önemini yitirdi.

Başkent Roma, imparatorluğun değişik öğelerini bünyesinde eriten bir pota durumuna geldi. Ayrıca büyük çaplı yapılaşmalarla görkemli bir imparatorluk kenti görünümünü kazandı. Buna karşılık öteki eyaletlerin gelişmesiyle İtalya ekonomik bakımdan geriledi. Mısır dışında Roma'nın eyaletler üzerindeki doğrudan yönetimi genellikle en alt düzeye indi. Ama kentleşmenin altın çağına ulaştığı bu süreçte özerk örgütlenme yapısında çözümler belirtileri de ortaya çıkmaya başladı. İmparatorluğun genelinde bir sınıf farklılaşması belirginleşti. Kölelik yaygın biçimde sürerken, yoksulluk ciddi boyutlara ulaştı. Galya, İber

Yarımadası, Dağa ve Tuna Havzası bir Latin kimliği kazanma sürecine girdi. Doğu eyaletlerinde ise güçlü bir Helenleşme eğilimi kök saldı. Bu ayrılık kentlerin yapısında ve yaşamı biçiminde de kendini gösterecek düzeye çıktı. İmparatorluk bünyesindeki değişik halklar genel kültürel etkileşime karşın kimliklerini koruyabildiler. Düzen karşıtı bir çizgide gelişen ve büyük kıyımlara hedef olan Hristiyanlık ile bazı yerel kültürler dışında, Roma'ya yabancı dinler hoşgöründen yararlandı.

Gümrük engellerine ve bürokratik işleyişin ağırlığına karşın, ekonomi hemen her alanda canlı bir gelişme olanağı buldu. Ticari ilişkiler Roma sınırlarının ötesine taşdı. Ama dengesiz ihracat ve ithalat ile köle emeğine dayalı yetersiz altyapı, ciddi sorunların işaretini vermeye başladı. İmparatorluk için yeni bir sorun kaynağı da sınırlarda geniş bir ordu besleme zorunluluğuydu.

Edebiyat ve sanat yaşamı genelde zenginleşmekle birlikte yaratıcılığını yitirdi. Yunan kültürü ise imparatorların desteğiyle yeni bir yükselme dönemine girdi. Roma mimarlığı bütün imparatorluğa egemen oldu.

İMPARATORLUĞUN SON DÖNEMİ. *Severus hanedanı* (193-235). Commodus'un ölümünü izleyen karışıklıklar sırasında rakiplerini saf dışı ederek imparatorluğu denetim altına alan Septimius Severus (hd 193-211) bir tür askeri monarşi kurarak devlet yönetimini alt sınıflardan gelen görevlilerle doldurdu. Devlet gelirlerini artırmak için vergi ve zorunlu çalışma yükünü daha da ağırlaştırdı. Partlara (197-202) ve Britanya'daki Kaledonyalılara (208-211) karşı iki büyük sefer düzenledi. Babasının politikalarını daha baskıcı bir tutumla sürdüren Caracalla (hd 211-217) bütün özgür kişilere yurttaşlık hakkı tanıdı (212). Ama giriştiği hareketler imparatorluğun mali ve askeri gücünü sarstı.

Part seferi sırasında Caracalla'yı öldürterek imparatorluğunu ilan eden Macrinus'un ortadan kaldırılmasından sonra 218'de başa

geçirilen Elagabalus, dört yıl geçmeden muhafızlarınca öldürüldü ve yerini Alexander Severus'a bıraktı. Doğuda yeni bir güç olarak yükselen Sasaniilere karşı başarısız bir sefere girişen Alexander Severus, tırmanan iç karışıklıkların üstesinden gelemedi ve Tötonlara karşı düzenlenen bir seferde askerlerce öldürüldü (235).

Severus hanedanı dönemindeki önemli gelişmelerden biri de giderek yayılan Hristiyanlığın daha özgür bir ortamda güçlenme olanağını bulmasıydı. Öte yandan Latin edebiyatı gerilerken, her alanda bir Yunan rönesansı gelişmeye başladı.

Askeri anarşi ve dağılma (235-270). Severus hanedanından sonra imparatorluk makamının sık sık kanlı savaşlarla el değiştirmesi, Roma'yı özellikle barbar akınları karşısında etkisiz duruma düşürdü. Ordularıyla Roma topraklarını altüst eden Got, Vandal, Gepid, Frank ve Alaman gibi barbar kabileler yer yer Roma'nın tanımak zorunda kaldığı siyasal yapılar oluşturmaya başladılar. Bu arada Doğu'da saldırgan geçen Sasaniiler, Roma ordularını Fırat'ın gerisine çekilmek zorunda bıraktılar. Askeri bir diktatörlüğe dönüşen imparatorluğun zayıflamasına bağlı olarak eyaletlerde bağımsız güç odakları ve kopmalar yaygınlaştı. Bazı imparatorların döneminde Hristiyanlara karşı kitlesel baskılar yeniden yoğunlaştı.

Barbar akınları ve iç savaşlar birçok bölgenin ve kentin yıkımına yol açtı. Ana ticaret yollarının büyük bölümü felce uğradı. Ekonomik bunalımı izleyen genel yoksullaşma ve üretim düşüşü, köylüleri toprağa ve zanaatçıları kente bağlamaya yönelik sıkı bir bürokratik denetimi gündeme getirdi.

Toparlanma ve imparatorluğun yeniden düzenlenmesi (270-337). İlyria kökenli imparatorların ikincisi olan Aurelianus (hd 270-275) barbar akınlarını durdurarak ve iç ayaklanmaları bastırarak imparatorluğun birliğini yeniden sağladı. Gene İlyria kökenli iki ardılı Probus (hd 276-282) ve Carinus (hd 283-285) ekonomiye belirli bir

Roma imparatorları

	İÖ 27-İS 14		
Augustus (Caesar Augustus)	14-37	Tacitus (Marcus Claudius Tacitus)	275-276
Tiberius (Tiberius Caesar Augustus)	37-41	Fionianus (Marcus Annius Florianus)	276
Caligula (Gaius Caesar Augustus Germanicus)	41-54	Probus (Marcus Aurelius Probus)	276-282
Claudius (Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus)	54-68	Carus (Marcus Aurelius Carus)	282-283
Neron (Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus)	68-69	Cannus (Marcus Aurelius Cannus)	283-285
Galba (Sernus Galba Caesar Augustus)	69	Numenianus (Marcus Aurelius Numerius Numerianus)	283-284
Otho (Marcus Otho Caesar Augustus)	69	Diocletianus (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus) Doğu	284-305
Vitellius (Aulus Vitellius Germanicus)	69-79	Maximianus (Marcus Aurelius Valerius Maximianus Heracius) Batı	286-305
Vespasianus (Caesar Vespasianus Augustus)	79-81		306-308
Titus (Titus Vespasianus Augustus)	81-96	Galerius (Gaius Galerius Valerius Maximianus) Doğu	305-311
Domitianus (Caesar Domitianus Augustus)	96-98	Constantius I Chlorus (Flavius Valerius Constantius) Batı	305-308
Nerva (Nerva Caesar Augustus)	98-117	Severus (Flavius Valerius Severus) Batı	306-307
Traianus (Caesar Nerva Traianus Augustus)	117-138	Maxentius (Marcus Aurelius Valerius Maxentius) Batı	306-312
Hadrianus (Caesar Traianus Hadrianus Augustus)		Licinius (Valerius Licinianus Licinius) Doğu	308-324
Antoninus Pius (Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius)	138-161	Constantinus I (Flavius Valerius Constantinus)	312-317
Marcus Aurelius (Marcus Aurelius Antoninus)	161-180	Constantinus II (Flavius Claudius [ya da Iulius] Constantinus)	337-340
Lucius Verus (Lucius Aurelius Verus)	161-169	Constans I (Flavius Iulius Constans)	337-350
Commodus (Lucius Aelius Aurelius Commodus)	177-192	Constantius II (Flavius Iulius [ya da Valerius] Constantius)	337-361
Perinax (Publius Helvius Perinax)	193	Magnentius (Flavius Magnus Magnentius)	350-353
Didius Iulianus (Marcus Didius Severus Iulianus)	193	Iulianus (Flavius Claudius Iulianus)	361-363
Septimius Severus (Lucius Septimius Severus Pertinax)	193-211	Iovianus (Flavius Iovianus)	363-364
Caracalla (Marcus Aurelius Severus Antoninus)	198-217	Valentinianus I (Flavius Valentinianus) Batı	364-375
Geta (Publius Septimius Geta)	209-212	Valens (Flavius Valens) Doğu	364-378
Macrinus (Marcus Opellius Severus Macrinus)	217-218	Procopius Doğu	365-366
Elagabalus (Marcus Aurelius Antoninus)	218-222	Gratianus (Flavius Gratianus Augustus) Batı	375-383
Alexander Severus (Marcus Aurelius Severus Alexander)	222-235	Valentinianus II (Flavius Valentinianus) Batı	375-392
Maximinus (Gaius Julius Verus Maximinus)	235-238	Theodosius I (Flavius Theodosius)	379-395
Gordianus I (Marcus Antonius Gordianus Sempronianus Romanus Africanus)	238	Arcadius (Flavius Arcadius) Doğu	395-408
Gordianus II (Marcus Antonius Gordianus Sempronianus Romanus Africanus)	238	Honorius (Flavius Honorius) Batı	395-423
Maximus (Marcus Clodius Pupienus Maximus)	238	Theodosius II Doğu	408-450
Balbinus (Decimus Caelius Calvinus Balbinus)	238	Constantius III Batı	421
Gordianus III (Marcus Antonius Gordianus)	238-244	Valentinianus III (Flavius Placidius Valentinianus) Batı	425-455
Phaeupus	244-249	Markianus Doğu	450-457
Decius (Gaius Messallus Quintus Traianus Decius)	249-251	Petronius Maximus (Flavius Anicius Petronius Maximus) Batı	455
Hostilianus (Gaius Valens Hostilianus Messerius Quintus)	251	Avitus (Flavius Maecilius Eparchus Avitus) Batı	455-456
Gallus (Gaius Vibius Trebonianus Gallus)	251-253	Leon I (Leon Thrax Magnus) Doğu	457-474
Aemilianus (Marcus Aemilius Aemilianus)	253	Maorlanus (Iulius Valerius Maorlanus) Batı	457-461
Valerianus (Publius Licinius Valerianus)	253-268	Libius Severus (Libius Severianus Severus) Batı	461-467
Gallienus (Publius Licinius Egnatius Gallienus)	268-270	Anthemius (Procopius Anthemius) Batı	467-472
Claudius II Gothicus (Marcus Aurelius Valerius Claudius)	269-270	Olybrius (Anicius Olybrius) Batı	472
Quintillus (Marcus Aurelius Claudius Quintillus)	270-275	Glycerius Batı	473-474
Aurelianus (Lucius Domitius Aurelianus)		Iulius Nepos Batı	474-475
		Leon II Doğu	474
		Zenon Doğu	474-491
		Romulus Augustulus (Flavius Romulus Augustulus) Batı	475-476

düzen getirerek ve barbarları Tuna eyaletlerine yerleştirerek bu gelişmeyi daha ileriye götürdüler.

İmparatorluğun gerçek kurtarıcısı sayılan Diocletianus (hd 285-305) *Tetrarchia* (Dörtlül Yönetim) düzenini kurarak geniş toprakları iki "augustus" ve iki "caesar"ın yönettiği dört bölgeye ayırdı. Belirli bir ardıllık sistemi getiren bu düzeni teokratik bir devlet yapısıyla pekiştirdi. Merkezî bir bürokrasinin temellerini atarken, orduyu yeniden düzenleyerek eski disiplinine kavuşturdu. Eyaletleri bölme yoluyla daha etkili bir yönetim mekanizması yarattı. Savaşlar ve köklü reformlar yüzünden olağanüstü biçimde artan harcamaları karşılamak üzere araziye ve verimliğe bağlı yeni vergiler getirdi.

Bağımsız güç odaklarını ortadan kaldırarak içerideki anarşiyi son veren Diocletianus, Sasanilerin de geriletilmesini sağlayarak Roma sınırlarını Dicle Irmağına ulaştırdı. İmparatorluğunun son yıllarında ise Hristiyanlara karşı geniş çaplı bir baskı kampanyası başlattı.

Diocletianus'tan sonra *Tetrarchia* düzeninin bozulmasıyla yedi rakip imparator ortaya çıktı. Dinsel çekişmelerin de yön verdiği bir dizi karmaşık iç savaşın ardından 324'te tek imparator olan I. Constantinus (hd 306-337), bu süreçte benimsediği Hristiyanlığın yerleşmesi için büyük çaba gösterdi. Konstantinopolis adını verdiği Byzantium'u "ikinci bir Roma" yapmaya çalıştı. Diocletianus'un yönetim reformlarını yeni makamlarla pekiştirdi.

Constantinus'un ardılları. Constantinus'tan sonra üç oğlu imparatorluğu aralarında paylaştı. Başlangıçta Doğu eyaletlerinin yönetimini üstlenen ve iki kardeşinin saf dışı olmasıyla tek imparator durumuna gelen II. Constantius (hd 337-361), iç ayaklanmalarla uğraşırken Sasanilere karşı da sonuçsuz kalan bir dizi savaşa girişti. Yerini alan yeğeni Iulianus (hd 361-363) paganlığı yeniden güçlendirmek amacıyla Hristiyanları sindirmeye çalıştı ve Sasaniler karşısında uğradığı büyük bozgun sırasında öldürüldü.

Iulianus'un ardından I. Valentinianus Batı'da, kardeşi Valens Doğu'da hüküm sürmeye başladı. Sınırları güçlendirmeye ve dinsel barışı sağlamaya çalışan Valentinianus 375'te ölünce yerini genç oğlu Gratianus aldı. Valens ise Got akınları karşısında tutunamayarak 378'de bir çarpışmada öldürüldü. Gratianus'un Doğu imparatorluğuna getirdiği I. Theodosius (hd 379-395) barbar kabilelerin Roma topraklarına yerleştirilerek özümlemesine ve dinsel alanda Doğu ile Batı'nın birbirinden ayrılmasına (381) öncülük etti. Batı'daki bir ayaklanmada Gratianus'un öldürülmesini (383) izleyen dönemde denetimi sağlayarak tek başına imparator oldu (388). Daha sonra etkili önlemler alarak paganlığı ve Arianizmi büyük ölçüde sindirdi. Theodosius'un ölümü imparatorluğun resmen ikiye bölünmesini getirdi.

Batı Roma'nın çöküşü. Devlet işlerini komutanlara bırakmak zorunda kalan Honorius'un yönetiminde Doğu Roma'yla bağları giderek kopan Batı Roma, çok geçmeden barbar akınlarıyla toprak yitirmeye başladı. Galya, İspanya ve Britanya birbiri ardına Roma denetiminden çıktı. III. Valentinianus döneminde (425-455) Afrika topraklarının da Vandalların eline geçmesiyle, İtalya bir kuşatma altına girdi. Yönetime egemen olan Romalı komutan Aetius'un kazandığı bazı askeri başarılar bu durumu tersine çevirmeye yetmedi. Aetius'tan sonra imparatorlar Germen kabile şeflerinin kuklası durumuna geldi. Sonunda Odo-

vakar'ın Romulus Augustus'u devirmesiyle Batı Roma tarihe karıştı.

Roma Üniversitesi, İtalyanca UNIVERSITA DEGLI STUDI DI ROMA. Roma'da karma eğitim veren, devlete ait özerk yükseköğretim kurumu. Başlangıçta kent okulu (*studium orbis*) adıyla anılan üniversite, 1303'te, Papa VIII. Bonifatius tarafından kuruldu. Bir süre, *studium curiae* olarak bilinen ve 1244-45'te kurulmuş olan papalık okuluyla birlikte yönetildi. İki kuruluş sonunda Roma Üniversitesi adı altında birleştirildi ve eğitim tesisleri Sapienza adlı binaya taşındı.

Papa X. Leo'nun döneminde yeniden düzenlendi. 1860'ta Roma papalıktan İtalya Krallığı'na bağlanınca Sapienza, kraliyet üniversitesinin temelini oluşturdu. 1935'te de devlet üniversitesi oldu. Günümüzde üniversitenin hukuk, tıp, siyasal bilimler, ekonomi ve ticaret, edebiyat, felsefe, matematik, fizik, doğa bilimleri, mühendislik ve mimarlık fakülteleri ile uzay mühendisliği ve kütüphanecilik okulları vardır.

Roma yargılama usulü, Roma mahkemelerinde uygulanan ve Roma - Germen hukukunun geçerli olduğu ülkelerde modern usul hukukunun temelini oluşturan sistem. Üç gelişme evresi vardır: İÖ 5. yüzyılda Lex XII Tabularum'un çıkarılmasından İÖ 2. yüzyılın sonuna değin uygulanan *legis actiones* (yasal dava biçimleri); İÖ 2. yüzyıldan klasik dönemin sonuna (İS 3. yy) değin uygulanan *formula* ve klasik sonrası dönemde uygulanan *cognitio extraordinaria* (olağandışı yargılama usulü).

Legis actiones'te usul çeşitli aşamalara bölünmüştü. İlk olarak davacı davalıyı halk önünde mahkemeye çağırırdı. Davalı bu çağırışı geri çevirirse, zorla mahkemeye çıkarılabilirdi. Yargılama iki bölümden oluşurdu. Önce tartışılacak bir konu olup olmadığına ve varsa bu konunun ne olduğuna karar veren *magistra*'nın (üst yönetici) huzurunda bir hazırlık duruşması yapılırdı. Bu duruşmanın yürütülmesi sıkı biçim koşullarına bağlıydı. Taraflardan biri yanlış sözçükler kullanırsa davayı kaybedebilirdi. Dava konularının sınırları belirlenip kefiller seçildikten sonra, taraflar davayı yürütmek üzere hukukçu ya da *magistra* olmayan sivil bir kişi (*iudex*) üzerinde anlaşılırdı. Bu kişinin huzurunda yapılan duruşmada avukatlar konuşur, kanıt sunar ve tanıklar da ifade verirdi. Uyuşmazlığı karara bağlayan *iudex*'in bunu uygulamaya yetkisi yoktu. Eğer davalı para cezasını ödemeyi ya da belli bir süre içinde malı sahibine geri vermeyi kabul etmezse zorla *magistra*'nın huzuruna çıkarılırdı. Ardından mallarına el konur ya da borcunu ödemesi için davalının kölesi olarak çalıştırılırdı.

Cumhuriyetin sonlarına doğru davaların daha karmaşık bir yapı kazanmasıyla *iudex*'e sunulan dava konularının yazması geçirilmesine dayanan *formula* sistemi ortaya çıktı. Bu sistemde de davalı davacı tarafından mahkemeye çağırılıyordu ve dava iki bölümden oluşuyordu. Ama *magistra* davanın *iudex*'e gitmesine karar verme konusunda daha geniş bir yetkiye sahipti.

Cognitio extraordinaria sisteminde *magistra* ile mahkemelere daha fazla yetki verildi. Dava bildirimini mahkemenin yaptığı bu sistemde, duruşma *magistra*'nın huzurunda yürütülüyordu. Mahkeme cezanın infazından da sorumluydu. Sonradan bir temyiz sistemi gelişti. Böylece adli işlerde mahkeme kararlarının uygulanmasında devlet de rol almaya başladı.

Romaiki bak. Demotikos

Romains, Jules, asıl adı LOUIS-HENRI-JEAN FARIGOULE (d. 26 Ağustos 1885, Saint-

Julien-Chapteuil - ö. 14 Ağustos 1972, Paris, Fransa), unanizmizm(*) olarak bilinen edebiyat akımının kurucusu Fransız romancı, oyun yazarı ve şair. *Knock, ou le triomphe de la médecine* (1923), *Knock, 1934/Knock, yahut Hekimliğin Zaferi*, (1950) adlı komedisi ve *Les Hommes de bonne volonté* (1932-46; İyi Niyetli İnsanlar) adlı roman dizisiyle unlu.

Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'nda bilim ve felsefe öğrenimini gördü. Bir süre

Romains

H. Roger-Viollet

felsefe dersi verdikten sonra 1919'dun başlayarak bütün zamanını yazarlığa ayırdı. 1940'ta Almanlar Fransa'yı işgal edince ABD'ye sığındı ve savaşın sonuna değin orada kaldı. 1946'da Académie Française'e üye seçildi.

Romains I. Dünya Savaşı öncesinde daha çok şairliğiyle ve şair George Chennevière (1884-1929) ile birlikte, unanizmizm akımının kurucusu (y. 1908-11) olarak ünlenmişti. Unanizmizm, evrensel kardeşlik inancıyla psikolojideki grup bilinci kavramını birleştiren bir akımdı. Topluluk ruhunun aşkın gücünü vurgulayan akım, köy, fabrika ya da okul gibi yerlerdeki ortak yaşamın, bu bütünü oluşturan tek tek bireylerin yaşamından önce geldiğini savunuyordu. Romain's'in ilk önemli şiir kitabı *La Vie uxurine* (1908; Ortak Yaşam), yakın ilişki içinde olduğu Georges Duhamel ve Charles Vildrac'ın önderliğindeki Abbaye adlı sanatçı ve yazar topluluğunca yayımlanmış, unanizmizmi savunan ilk manzum oyunları da Théâtre du Vieux-Colombier'de Jacques Copeau tarafından sahnelenmişti.

Romains'in en sevilen yapıtı *Knock, yahut Hekimliğin Zaferi*, insanların sağlığından yararlanan hekimleri yeren Molière tarzı bir komediydi. Ciddi yüz ifadesi, sözde bilimsel açıklamaları, konuşurken uğursuzca duraklamaları, hastalarına gösterdiği ürktücü grafik ve tablolarla bir grup sağlıklı köylüyü 40 yıllık hastalık hastalarına dönüştüren hekim Knock'ı unlu oyuncu Louis Jouvet canlandırmıştı. Oyun *Dr. Knock* (1932) adıyla sinemaya uyarlandığında da, başrolü gene Jouvet oynadı.

Romains ilk önemli romanı *Mori de quel-qu'un*'de (1911; Bir Adam Öldü, 1955) bir grup insanın toplumun sıradan bir üyesinin ölümü karşısında gösterdiği tepkileri anlatıyordu. *Les Copains* (1913; Kafadarlar, 1973, 1983) adlı farsta ise, muziplikleriyle çevrelerini kırıp geçiren yedi kafadanın birbirlerine bağlılıkları Rabelais'i andıran ıgneleyici bir dille aktarıyordu.

Romains'in başyapıtı, 6 Ekim 1908-7 Ekim 1933 arasındaki dönemde Fransız toplumunun ruhunu yeniden canlandırmaya çalıştığı *Les Hommes de bonne volonté* adlı 27 ciltlik epik roman dizisidir. Dizinin en güzel bölümleri, 1908 sonbaharında Paris'ten ke-

sitler veren başlangıç bölümüyle I Dünya Savaşı sonrasında zafır alayını anlatan bölümdür. Kolektif yaşamı ve topluluk ruhunu yansıtan bu bölümler, Romain's'in ünanimist yaklaşımını da en iyi dile getiren bölümlerdir.

Romain's'in Türkçeye çevrilen öbür yapıtları arasında, *Le Bourg régné* (1906; *Dirilen Şehir*, 1961), *Donogoo*, (1930; *Donogoo*, 1931) ve *Une femme singulière* (1957; *Yalnız Kadın*, 1973) sayılabilir.

Roman, Romanya'nın kuzeydoğu kesimindeki Neamț ilinde (*Județ*) kent, Moldova ve Siret ırmaklarının kesiştiği noktada yer alır. Boğdan hükümdarı Prens Roman Muşat (1392-94) tarafından kuruldu. Küçük bir ticaret merkezi olarak gelişen kentte Alexandru zamanında bir piskoposluk kuruldu. Kentteki tarihsel yapılar arasında 16. yüzyıldan kalma bir katedral, Prens Alexandru Lapuşneanu'nun karısı Prenses Ruxandra tarafından yaptırılan Precista Mare Kilisesi (16. yy) ve Prens Roman Muşat'ın yaptırdığı istihkâm kalıntıları sayılabilir. Kentte çeker, boru ve yapı malzemesi üreten fabrikalar vardır. Nüfus (1982 tah.) 64.968.

roman, bir düzyazı anlatı türü. Terim genellikle, belli bir tarihsel ya da coğrafi çevre içindeki bir grup insanın hayattan geçimleri, bu insanların iç ve dış yaşantılarını belli bir kronolojik, manüskel ya da sanatsal ilişkiyi gözeterek öyküleyen ve belli bir uzunluğu aşan anlatılar için kullanılır. Edebi türler arasında en yenisi olan roman, matbaanın bulunması ve görece geniş bir kentli okur kitlesinin ortaya çıkmasından sonra gelişmiştir.

Kökünü ve kapsamı. Roman, tanımlanması en güç olan edebiyat türüdür. Roman üzerine çalışmalarıyla tanınan Sovyet edebiyat kuramcısı Mihail Bahtin'in dediği gibi, gelişmeye devam eden ve henüz tamamlanmamış olan tek tür romandır. Bunun bir nedeni, romanın tarihsel koşullara öteki türlerden daha bağımlı olmasıdır, bir başka nedeni de kurmaca düzyazının yazara tanıdığı geniş özgürlük ve deney alanıdır.

Romanı belirlemek için çeşitli dillerde kullanılan sözcükler, türün kökenleri ve kapsamı konusunda fikir verebilir. İngilizcede romanın karşılığı olan *novel*, İtalyanca *novella*'dan gelir, bu sözcüğün de kökünde, Latince "yeni" anlamına gelen *novus* vardır. Bunun bu terimler, romanın daha eski anlatı türlerine, özellikle de destana göre daha yeni ve farklı bir edebi çalışmayı temsil ettiğini gösterir. Bazı eleştirmenler, romanın "ataları" arasında, Petronius'un *Satyricon*'u (1. yy) ile Apuleius'un *Metamorphoses*'ini (2. yy; *Altın Eşek*, 1950) sayar. Bu iki metinde de romanı daha yaşlı ve "soylu" akrabasından ayırtan ve türün sonraki örneklerinde daha da belirginleşecek olan özellikleri görmek mümkündür. Düzyazıya yazılmışlardır; anlatılan olaylar, kahramanlık öyküleri değil, sıradan insanların günlük yaşantılarıdır, olaylar, saraylarda ve savaş alanları gibi "destansı" mekânlarda değil, sokaklar, evler ve meyhanelerde geçmektedir, olaylara yön ve anlam veren, tanrılar değil, kişiler kendi akıl ve akılsızlıklarıdır, diyaloglar destanın ve trajedinin yüksek üslubunu, dokunaklı ses tonunu değil, günlük dilin kabalığını yansıtmaktadır.

Roman sözcüğünün kendisi de, benzer bir dönüşüme tanıklık eder. Sözcük halkın konuştuğu Latince'de, klasik Latinceyle değil de yerel konuşma diliyle yazılmış bir

metni belirten *romanice*'den türemiştir ve ilk kez ortaçağ övâlye romanlarını adlandırmak için kullanılmıştır. Bu romanlar, edebiyata epik boyutunu yeniden kazandırmışsa da, türün başlangıçtaki dinsel içeriği bir süre sonra yerini ağırlıkla duygusalıya bırakmış ve romans da başlangıçtaki ahlaki ciddiyetini yitirmiştir. Dünya edebiyatının ilk büyük romanı sayılan Cervantes'in *Don Quijote*'si (1605, *Don Kışot*, 1933), eski romanların yapısına bağlı kalır görünmekle birlikte, aynı zamanda bunların bir eleştirisi: Şövalyelik çağının çoktan bittiğini, sıradanlık çağının başladığını anlatmaktadır.

Roman, insan yaşamının destana ya da trajediye sığmayan, şimşel olmayan, sıradan, parıltısız, çirkin ya da saçma yönlerini de içerebilen bir edebiyat türüdür. Hegel, romanı "modern burjuva destanı" olarak nitelerken, romanla modern burjuvazinin kahramanca olmayan, sıradan yaşamı arasındaki iç ilişkiyi vurgular. Ünlü eleştirmen György Lukács da, Alman filozof Fichte'nin, "roman, mutlak günahkarlık çağının biçimidir" sözünü yineleyerek, romanın insan yaşamındaki "değersizleşmeyle" ilişkisine dikkat çeker. Romançı Stendhal de "romanın hem gökyüzünün mavisini, hem de sokagın çamurunu vermesi gerektiğini" söylemiştir.

Romanın ögeleri. Roman kategorisine giren yapıtların çoğunda görülen bazı ortak ögeler vardır. Bunlardan biri, metnin uzunluğudur. Uzunluk, romanı *novella*(*) ve öykü(*) gibi türlerden ayırır. Ama buna uymayan örnekler de vardır: Beckett'in tek bir cümleden oluşan 8-10 sayfalık metinleri, bir öyküde rastlanamayacak bir yoğunluk ve genellikle taşır. Bu yönüyle, roman olarak adlandırılmaya hak kazanır. Ama bu da kuralı doğrulayan istisnadır: Bir metnin roman olabilmesi için, bir kapsayıcılık iddiası taşıması gerekir ve bu iddia da ancak belli bir uzunluk sınırı aşıldıktan sonra gerçekleştirilebilir. Çoğu romanlar, Beckett'in kısacık anlatılarıyla Proust'un binlerce sayfalık *À la recherche du temps perdu*'sü (1913-27; *Geçmiş Zaman Peşinde*) arasında bir yerdedir.

Romanın önemli ögelerinden biri de olay örgüsüdür. Olayların ve karakterlerin zaman içindeki gelişmesi, romanın yapısının ana eksenini oluşturur. Ama olay örgüsü, romanın özeti değildir. Örneğin Dostoyevski'nin *Presnipleniye i nakazaniye*'si (1866; *Suç ve Ceza*, 1945) "genç bir adam bir cinayet işler ve yavaş yavaş pişmanlığa kapılarak sonunda cezasını çeker" cümlesiyle özetlenebilir. Ama olay örgüsü, bu dümdüz doğruyu eğerek, bükerek, parçalayarak daha karmaşık ve daha zengin bir yapıya dönüştürür. Dram, bekleyiş, yoğunlaşma, çözüme ya da aydınlanma gibi etkiler sağlar. Bu, okurun dikkatini çekmenin, algısını keskinleştirmenin de yollarından biridir. Okurun ilgisi öncelikle romanda belli çarşıların olacağı, kahraman(lar)ın belli engellerle ya da seçeneklerle karşılaşacağı vaadiyle çekilir. Bu çarşıya ya da engellerin aşılmaya, okurun asıl beklendiği ve ertelediği, ertelediği için de artan hazzını oluşturur. Bazı romanların olay örgüleri gevşektir; gerçek yaşamın dağınık, yönsüz, başı sonu belli olmayan gürültülü "gidisi"ni andırır. Bu, özellikle Alain-René Lesage'in *Histoire de Gil Blas de Santillane* (1715-35; *Gil Blas de Santillane*'in Maceraları, 1945) ve Henry Fielding'in *Tom Jones*'u (1749; *Tom Jones*, 1964) gibi pikaresk romanlar için geçerlidir. Bazı romanlardaysa, olaylar katı bir yazı keşifliğiyle gelişir, romanın başlangıç-gelişme-sonuç biçimindeki ana yapısı çok belirgindir. Balzac ve Stendhal'in romanları bu grupta ele alınabilir.

Büyük romanların unutulmaz karakterler yaratan romanlar olduğu söylenir: Balzac'ın Vautrin ve Rastignac, Tolstoy'un Prens Andrei, Pierre Bezuhov ya da Anna Karenina'u, Dostoyevski'nin Karamazovlar'ı, Flaubert'in Madame Bovary'si buna örnek gösterilebilir. Ama karakter ögesi, roman için her zaman aynı önemi taşımamıştır. Örneğin pikaresk romanda karakterlerin ruhsal yaşantılarından çok, başlarına gelenler önemlidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen Yeni Roman(*) ya da anti roman akımı da bireyi, karakteri ve bireysel psikolojiyi tahtından indirmiştir. Karakterin ayrıntılı olarak incelenmesi, çözümlenmesi ve tarihsel varlığın tümünü içeren ya da temsil eden bir olgu olarak görülmesi, daha çok 19. yüzyıl romanına özgüdür. Karakter ile tip arasında bir ayırım yapmak gerekir. Tip, karikatürde olduğu gibi, bir özelliğe öne çıkarılarak abartılan, belli bir toplumsal davranış ya da genel düşüncenin sözcüsü, temsilcisi olan roman kişisidir. Bireysel ya da benzersiz değil, geneldir. Bir dönemin ya da grubun ortak özelliklerini kendinde toplamıştır. Bir iç yaşantısı ya da içe dönük bir bilinci yoktur, kendi davranışlarını çözümlemeyi, davranışları daha çok, ölenemeyen tikleri, mimikleri, jestleri ve refleksleri andırır.

Örneğin Dickens'in roman kişileri, birer tip olarak ele alınabilir. Karakter ise, dış davranışlarından çok, iç yaşantısıyla beliren kişidir. Kişiliğinde farklı, çelişik eğilimleri barındırır. Her hareketine, o harekete ilişkin bir bilinç eşlik eder ve bu bilinç çoğu zaman hareketin kendisiyle çelişir. Karakter, bireyin yüzeyini değil, derinliğini verir. Bu yüzden de, romanda bireyin kategorisinin dağılma ve yok olmasından başlangıçtır; kişinin kendi içinde, davranışlarıyla duyguları ve düşünceleri arasında bir gedik açılmıştır. Flaubert'in özellikle *L'Éducation Sentimentale*'inin (1870; *Bir Delikanlının Hikâyesi*, 1964) kişileriyle Proust ve Musil gibi 20. yüzyıl başı romancılarının kişileri birer karakterdir. Eleştirmen Lukács, asıl büyük romanı, tip ile karakteri birleştirebilen Balzac, Tolstoy ve Thomas Mann gibi yazarların yarattığını söyler. Tolstoy'un kişilerinin her sözü, her davranışı, hem o bireyin iç dünyasını aydınlatır, hem de bireye toplumsal bir rol ya da yer kazandırır, onu toplumsal sistem ya da tabakalardan birine yerleştirir. Dostoyevski'nin kişileri de hem tip, hem karakter özelliklerini birleştirmekle birlikte, her davranışlarıyla toplumsal rollerinden uzaklaşıp kimliksiz kalırlar. Dostoyevski'nin kişilerindeki bu merkezizlik, daha sonra Kafka ve Beckett'in kişilerinde uç noktaya varacaktır.

Romanın çoğunlukla üzerinde durulmayan, ama önemli bir ögesi de mekândır. Bu, olayların geçtiği coğrafi, toplumsal, tarihsel ya da psikolojik yerdir. Zola'nın ve çoğu doğacı yazarın yapıtlarında, çevre ögesi kişilerden de olaylardan da daha önemlidir; çünkü doğalcılığa göre kişiliği belirleyen asıl etken, toplumsal ve biyolojik koşullardır. Karakter ve olay, bunların edilgen bir sonucudur. Bazen de çevre, roman kişilerini edilgenliğe itmeden, kendisi bir tür görünmez kişi gibi önem kazanır. Thomas Hardy'nin romanlarında Wessex bölgesi, romanın atmosferini yoğun olarak belirler; okur, olaylar bitip de kişiler sahne dışına çıktığında bile bu atmosferin ısrarlı bir biçimde sürüp gideceğini düşünür. Amerikan romancılığında da "Güney romanı" olarak adlandırılan bir çizgi vardır. Faulkner'in romanlarında betimlenen, Mississippi bölgesindeki düşsel Yoknapatawpha eyaleti, yalnızca bir atmosfer değil, aynı zamanda Kuzey'in soğuk usuluna, sanayi uygarlı-

zına karşı direnen bir kolektif kahramandır. Toplumsal ve coğrafi çevre, bir de töre romanlarında öne çıkar. E. M. Forster ya da Evelyn Waugh belli bir tarihsel dönemdeki belli bir toplumsal grubun davranışlarını betimleyen romanlarında İngiliz aristokrasısını belli bir mekânla özdeşleştirirler. Bunun dışında, tümüyle gerçek dışı mekânlarda geçen romanlar da vardır; fantastik romanların ya da bilimkurgu romanlarının çoğu, düşsel bir coğrafyada geçerler.

Romanın en büyük sorun yaratan ögesi, anlatım tekniğidir. 19. yüzyıla değin romana müdahale etmekten çekinmez, belli bir olayı anlatırken kendisi araya girer, düşüncelerini açıklar, bu da romanın vermesi amaçladığı gerçeklik duygusunu ya da yanlışlamasını bozardı. 19. yüzyılda romancı, genellikle anlattığı kişilerin arkasına saklanmayı veğler, roman kişilerine ve olayların gelişimine gerçek yaşamdakini andıran bir özgürlük tanımak ve kendisi nesnel kalmak ya da öyle görünmek istemezdi. Bu nesnellığı sağlamanın bir yolu, mektup romanı(*) tekniğiydi. Samuel Richardson'ın *Pamela'sı* (1740), Rousseau'nun *Julie, ou la nouvelle Héloïse*'i (1761), *Yeni Héloïse*. (1943) ve Laclos'un *Les Liaisons dangereuses*'ü (1782; *Tehlikeli İlişkiler*, 1984) bu tarzın ilk ve en ünlü örnekleridir. Ama burada da, her şeyi bilen, olayların sonucunu önceden gören bir "derleyicinin" bu mektupları derlediği izleniminden kurtulmak güçtür. Bir başka yol, romanı birinci tekil kişinin ağzından yazmak, anlatıcısı bir roman kişisi haline getirmektir. Romancının sorunu, varattığı kurmaca dünyaya bir gerçeklik ya da doğruluk kazandırmaktır. Ama çözüm-süz bir sorundur bu, çünkü roman da eninde sonunda yapılmış bir şeydir, bir doğa olayı değil, bir üründür. Jean-Paul Sartre, gerçeklik yanlışlaması yaratmayı amaçlayan hiçbir tekniğin, hiçbir nesnellik yönteminin, roman yazarını sorumluluktan kurtaramayacağını söyler; kişilerin ardına gizlenmeye çalışsa da, romancı gene de işin içindedir. Çünkü, o tekniği kendisi seçmiştir. Ama yanlışlamadan bütünüyle vazgeçen romanlar da genellikle röportaj düzeyini aşmayan zayıf yapıtlardır. 20. yüzyılın etkili romanları, romancının sorumluluktan kurtulamayacağını ve hep orada işin içinde olduğunu bilen, ama gene de yapıta bir bağımsızlık, bir gerçeklik kazandırmaya uğraşan yazarlarca yazılmıştır. Virginia Woolf ve James Joyce'un romanlarında, kişilerin ruhsal durumları, gerçek yaşamda olduğu gibi bütün yaygınlığı, dağınıklığı içinde verilir. Kişinin zihninden geçen hiçbir düşünce kaçırılmaz. Woolf ve Joyce, bütün bu ayrıntıyı kaydedebilmek için bilinç akışı(*) ya da iç monolog(*) olarak adlandırılan tekniklerden yararlanırlar. Anıa geliş-bununla da aşılması olmaz. Her şeyi verebilmek için her şeyi seçmek, derlemek gerekmektedir. Romancı hep oradadır. Bazı yazarlar da bu çelişkinin kasıtlı olarak üstüne giderler, çelişkiyi romanın yapısal öğelerinden biri haline getirirler. Bu, özellikle ironik romanlarda görülür. *Don Kişot*, hayali bir yayımcının okura sunduğu, ama kendi yazmadığı bir metindir. Vladimir Nabokov'un *Lolita* (1955, *Lolita*, 1959) ve *Pale Fire* (1962; *Suluk Alev*) romanları da benzer bir teknikte yazılmıştır. Beckett'in *Mercier and Camier*'i (1946, *Mercier ile Camier*) ise şu sözlerle başlar: "Mercier ve Camier'nin başına gelenlerin hepsini biliyorum, ben de ordaydım çünkü, hep ordaydım." Yazar, okurlarını kendi anlatıklarına inanmamaya davet eder gibidir.

Bir başka önemli nokta da, romanın kapsadığı yaşantının büyüklüğü ya da geniş-

liğidir. Goethe'nin *Wilhelm Meister* dizisi, bireyin çocukluktan olgunluğa geçişini anlatırken, bir yandan da kendi döneminin kültürel çatışmalarını, örneğin romantizm-klasikçilik çatışmasını işlemekte, bir bakıma "ruhun tarihini" yazmaktadır. Böyle bir romanın uzun olması doğaldır. Tolstoy'un *Voyna ı mir*'i de (1865-69, *Savaş ve Barış*, 1988) belli bireylerin serüvenlerinin ötesinde bütün bir çağın ve toplumun panoramasını veren epik boyutta bir yapıttır. Zola'nın Rougon ve Macquart ailelerinin yaşamını konu alan roman dizisi de, İkinci İmparatorluk döneminde Fransa'nın genel görünüşünü veren tek bir roman sayılabilir. Buna karşılık, örneğin J. D. Salinger'in *The Catcher in the Rye* (1951; *Gönül Çelen*, 1967) ya da *Franny and Zooey* (1961) gibi romanları, çok daha iddiasız metindir; bir genelliği vermek yerine, belirli kişilerin yalnızca kendilerine özgü, tikel yaşantılarında kalmayı veğlemişlerdir. Fiziksel boyutları da buna uygundur.

Asıl sorun, uzunluk ya da kısalık değil, romanın yapısının dağınık olup olmamasıdır. *Savaş ve Barış*, uzunluğuna ve kapsamının genişliğine karşın, sıkı örülmüş ve yoğun bir romandır. Dickens'in *David Copperfield*'i (1850; *David Copperfield*, 1937) ise çok daha kısa olmakla birlikte kurgusu daha gevşek bir metindir.

Roman, tarihe en çok bağlı olan edebiyat türüdür. Tarihte çok köklü bir geçmiş olmayan yeni bir sınıfın, burjuvazinin kendine tarih içinde bir geçmiş, şimdi ve gelecek sürekliliği kurma çabasından doğmuştur. 18. yüzyıl romanlarının önemli bir bölümü, örneğin Daniel Defoe'nun romanları, doğrudan doğruya, burjuvazinin aristokrasie karşı mücadelesinde kullanılmak üzere yazılmış propaganda metinleri olarak da okunabilir. Roman, felsefeden ve sanat-tan mitleri, boşançları kovmak ve bunların yerine aklı ve gerçeği geçirmek isteyen bir kültürel dönüşümün ürünüdür. Bu yönüyle de toplumun gelişimine, yani tarihe kopmaz biçimde bağlıdır. Bunun da ötesinde, her roman, yapısız, şekilsiz bir gerçekliğe, tarihin gerçekliğine, şekil ve anlam vermeye, bu tarihi yorumlamaya çalışır. Zaman ve tarih, her romanın yapısının en temel ögesidir; bütün romanlar, insanı, tek başına değil, başka insanlarla ilişki içinde yaşayan, bir geçmiş ve geleceği olan bir varlık olarak ele alırlar. Romanın bir sanat türü olarak ortaya çıkışı, tarih olmadan bir toplum olamayacağını ve toplumun olmadığı yerde de tarihten söz edilemeyeceğini kanıtlar. İnsanı öncelikle toplumsal ve tarihsel bir varlık olarak alan ilk sanat türü romandır. Ne var ki bu romanın toplumu "olduğu gibi yansıması" anlamına gelmez. Tarihle sanatın ilişkisi, romanın en sorunlu ögesidir. Stendhal, Dostoyevski ya da Joyce gibi büyük romancılar, yaşamın belli bir algılanış biçimiyle estetik biçimlerin varılması arasında mantıksal ilişkiler arırlar. Büyük ya da özgün yapıtların bu anlamda aydınlatıcı bir işlevi vardır, toplumsal, iktisadi ya da psikolojik yaşamın görünmeyen yönünü açığa çıkarırlar. Yaşamın yalnızca kendisiyle değil, anlamıyla da ilgilidirler. Başarıları romanlarda yüzeydeki oyku, daha derinde yatan ve kolaylıkla görülemeyen bir kaynaktan gelen ışıyla renklenmiş, aydınlanmış gibidir, her şeyin bir anlamı, bir başka anlamı var gibidir. Romanı bir sanat düzeyine yükselten öge, bütün obur sanatların da paradoksudur, yapıt, ifadesi olduğu gerçekliğe dolaysızca tercüme edilemez. Eğer "sanat" belli değerlerin güzel ve soylu bir biçim içinde ifade edilmesi ve "tut" de belli kurallara bağlı bir sanat kalıbı olarak tanımlanacak olursa, romanın başlangıcında

sanat dışı ve tür dışı bir çaba olarak ortaya çıktığını söylemek gerekir. Roman önce kendini manzumi türlerden sıyırmış, hemen ardından da Hegel'in deyişiyle "toplumsal ilişkilerin duzyazısıyla" kaynaşmış ve gide-rek tarihsel anlatıyı andırmaya başlamıştır. İlk romanlar da hem içerikleriyle hem de biçimleriyle eski romanların, efsanelerin ve çeşitli simgesel düzenlerin eleştirisiydi. Ama yaşamın yalnızca kendisiyle değil, aynı zamanda ya da daha büyük ölçüde anlamıyla uğraşmaya girişince roman da bir sanat türüne dönüşmüş ve başlangıçta kovduğu mitleri ve simgesellikleri kendisi üretmek durumunda kalmıştır. Büyük romanların karakterleri, bu dönüşümün örnekleridir; Don Kişot yalnızca Cervantes'in romanının kahramanı değil, daha sonra "donkişotçuluk" olarak adlandırılacak bütün bir duygular ve davranışlar dünyasının simgesidir. Ama romanda asıl dönüşümü gerçekleştiren yazar Flaubert'dir. Flaubert'e gelene değin, romanda üslup bir sorun değildir, roman yazısı saydamdır, anlattığı gerçekliği göstermekten başka onemi olmayan, kendi başına bir anlamı ve içeriği bulunmayan bir aracı durumundadır. Oysa Fransız eleştirmen Roland Barthes'in belirttiği gibi, Flaubert'de roman yazısı bir "ışıklık" haline gelir. Ama burada üslup, klasikçilikte olduğu gibi, romanın özüne dışsal kalan bir sus değildir, romanın devraldığı, üstlendiği tarihle bağlantılıdır. Flaubert'in titiz, kılı kırk yaran üslubu da İkinci İmparatorluk Fransası'nda yaşanan toplumsal ilişkilerin bir izdüşümüdür. 1848 Devrimi'nin bastırılmasından sonra Louis Napoleon'un saray dar-besi insanların elinden tarih yapma olanağını almış, toplumun yönetimi de görünüşte birtakım partilerin ya da çetelerin, ama aslında büyük sermayenin ve pazardaki kişilerin üstü ve irade dışı ekonomik etkenlerin eline geçmiştir. Flaubert'in "ışıklık" de bu tarihin ürünüdür, hem yazarın burjuvaziye ve tüketim toplumunun aceleciliğine, kabalığına duyduğu netreti dile getirmekte, hem de bu toplum içinde gelişen sinai ustalığın bir benzerini sanata uygulamaktadır. Artık emeksiz, çabasız bir sanat olmayacaktır. Ama bu emek de yalnızca bir sus değildir.

Roman üslupları. Üslup, romanda yalnızca yazarın kullandığı sözcüklerle, cümle yapılarıyla, metnin "şırsallığıyla" sınırlı bir öge değildir. Yazarın tarihe, topluma nasıl baktığını, yüzeyin altındaki gerçekliği aydınlatıp aydınlatamadığını da gösterir.

Eleştirmen René Girard, "romantik" üslupla "romanesk" ya da "romancı" söylemi arasında bir ayrım yapar. Romantik metin, kişilerinin duygularını, arzularını, düşüncelerini yalnızca kendilerine ait, içten gelen, doğal ve "sahici" olgular gibi görür. Roman kişisiyle arzuladığı nesne arasında düz bir çizgi vardır, kişinin içinde kendiliğinden doğan arzu, nesnesine yönelmektedir. Bu tarzın örnekleri arasında, Sir Walter Scott'ın tarihsel romanları, Rousseau'nun çoğu yapıtı ve Goethe'nin *Die Leiden des jungen Werther'si* (1774; *Genç Werther'in Acıları*, 1935) sayılabilir. Daha sonra yazılan başarısız pıvasa romanlarının hepsi de Girard'a göre bu sınıfa girer. Romanesk söylemin gücü ise kişilerin en doğal, en kendiliğinden görünen duygularlarının bile bir toplumsal dolayımından geçtiğini görebilmesi ve gösterebilmesidir. *Don Kişot*, Stendhal'ın, Flaubert'in, Dostoyevski ve Proust'un yapıtları insan arzularının başka arzuların taklidi olduğunu, insanların hep kendilerine birer model seçtiğini ama

çoğu zaman da bunun farkında olmadıkları-
nı ve kendi içtenliklerine kendilerini inan-
dırdıklarını gösterebildikleri için önemlidir.

Kuşkusuz, roman üslupları konusunda başka sınıflandırmalar da yapılabilir. Victor Hugo'nun romantik, duygusal diline karşı Balzac ve Stendhal'in gerçekçi, kuru ve kuşkucu üslupları çıkarılabilir. Ya da Balzac ve Tolstoy'un bütünsel gerçekçiliği ile Zola ve Maupassant'ın tek yanlı ve abartılı doğalcılığı ve Flaubert'in estetikliği arasında da bir ayrım yapılabilir. Üslup farklılığı, bunlarla da sınırlı değildir. 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında, gerçekçilik ve doğalcılığın insanın iç yaşantısını küçümseyen tutumuna karşı farklı tepkiler gösteren yeni üsluplar doğmuştur. Bunlardan biri, izlenimciliktir. Bu yeni akım, eşyanın ve dış olayların kendi nesnel gerçeklikleriyle insanların bunları algılaya biçimleri arasındaki farklılığı öne çıkarır. Dış gerçekten çok, duyulara, duygulara ve genel olarak iç yaşantının betimlenmesine ağırlık verir. Tümleyle izlenimci teknikle yazılmış romanlar azdır. Ford Madox Ford'un romanları, izlenimciliğin en sistemli ürünlerindendir. Ama Henry James ve Virginia Woolf'un romanları, Thomas Mann'ın ilk dönem yapıtları, Alain-Fournier'nin *Le Grand Meaulnes*'u (1913; *Adız Köşk*, 1944) ve Faulkner'in bazı romanları da, nesnel gerçeği verme iddiasından vazgeçerek her şeyi kişilerinin bakış açıları, algıları ve duyuları aracılığıyla aktardıkları ölçüde izlenimci sayılırlar. Romanda 20. yüzyılın bir başka yeniliği de, esas olarak resim, müzik ve tiyatroya özgü bir akım olan dışavurumculuğun etkisidir. Dışavurumculuk, toplumsal kimliklerin reddedilmesi ve insan yaşamını belirleyen toplum karşılığı ya da uygarlık karşılığı güçlerin öne çıkarılmasıyla belirlenir. Bu açıdan, Dostoyevski'nin dışavurumcular tarafından ateşli bir biçimde savunulması anlamlıdır. Dışavurumculuk akımı, şiddeti, fırtınalı ve tanımsız duyguları vurgulamasıyla, abartma, karikatürleştirme, çarpıtma ve soyutlama tekniklerinden yararlanmasıyla bir tür yeni romantizm olarak da değerlendirilmiştir. Dışavurumcu romanlardaki şiddet bazen, Kafka ve Beckett'in romanlarında olduğu gibi, donmuş bir şiddettir, bu yazarların romanları, şiddeti anlatmaktan çok, kendileri bir şiddete, vahşete maruz kalmış gibidir. Buna karşılık aynı akım içinde değerlendirilebilecek olan Robert Musil'in ve Alfred Döblin'in romanlarında vahşet bütün büyüleyiciliğiyle ve her türlü toplumsal kimliği de silerek, çarpıtarak ön plana çıkar. Brecht'in *Dreigroschenroman*'ı (1934; *Beş Paralık Roman*, 1972) ve ABD'li romancı John Dos Passos'un ilk dönem yapıtları da dışavurumculuğun yadırgatma, soğuklaştırma, karikatürleştirme ve şekilsizleştirme tekniklerini kullanmışlardır.

20. yüzyıl, romanda en çüretli deneylerin yapıldığı dönemdir. Özellikle 1930'lardan sonra, yukarıdaki akımlardan hiçbirine sığmayan, yazma deneyini hatta romanın olanaksızlığını romanın asıl konusu haline getiren metinler, anlatılar yazılmaya başlamıştır. Yeni Roman akımına bağlı Nathalie Sarraute, Alain Robbe-Grillet, Michel Butor, Claude Simon ve Philippe Sollers gibi Fransız yazarların yapıtları, yazma eyleminin kendisini sorgulayan romanlardır. Bunlara, Arjantinli yazar Julio Cortázar'ın yapıtları da eklenebilir.

Roman türleri. Roman, konuları açısından da alt türleri ayrılabilir. Uzak sayılabilecek bir geçmişte yaşanmış olayları konu alan tarihsel romanın(*) en ünlü temsilcisi Wal-

ter Scott'tır. Ama Scott'ın romanları, günümüzde polisiye ve casus romanları gibi, sanat değeri açısından da bir "alttür" oluşturur. Romanda tarih, Scott'ta olduğu gibi sırf ilginçliği ve düş gücünü uyarması nedeniyle değil, *Savaş ve Barış*'ta, Stendhal'in *La Chartreuse de Parme*'inde (1839; *Parma Manastırı*, 1943) ya da 20. yüzyıl romancılarından Marguerite Yourcenar'ın yapıtlarında olduğu gibi, daha derinde yatan evrensel bir insani hakikati araştırmak amacıyla da kullanılabilir.

Pöplerliğini hiç yitirmeyen bir alttür de pikaresk romandır(*). İspanyolca *pícaro* (aşağı tabakadan bir serüvenci ya da serse-n) sözcüğünden türeyen pikaresklerde, çoğunlukla ahlaksız, rezil bir kahramanın başıboş gezginlik yaşamında başına gelen olaylar gevşek ve rahat bir üslupla anlatılır. Türün ünlü örnekleri, Lesage'in *Gil Blas de Santillane*'in *Maceraları*, Defoe'nun *The Fortunate Mistress*'i (1724; *Talimli Metres*), Fielding'in *Tom Jones*'u, 20. yüzyılda da Thomas Mann'ın *Die Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull*'u (1954; *Dolandırıcı Felix Krull'un İtirafı*) ve Beckett'le Polonyalı romancı Witold Gombrowicz'in yapıtlarıdır.

Duyusal roman(*), başlangıçta yüksek duyguları konu alan, insanın duygusal ya da duygusal yaşamını yüksek, özenli bir üslupla betimleyen romanları tanımlamak için kullanılan bir sınıflamaydı. Laurence Sterne'in *A Sentimental Journey Through France and Italy*'si (1768; *Fransa ve İtalya'da Hissi Seyahat*, 1945), Rousseau'nun romanları, Madame de La Fayette'in *La Princesse de Clèves*'i (1678; *Prences de Clèves*, 1944) bu türe dahil edilebilir. Ama bu tarzı benimseyen yazarların önemli bir bölümü, duygusal yaşamın betimlenmesini yazarın kendi duygululuğuyla ya da okurun duygularını sömürme eğilimiyle karıştırmışlardır.

İngiliz ve Amerikan romancılığına özgü bir tür de gotik romandır(*). Horace Walpole'un *The Castle of Otranto* (1765; *Otranto Kalesi*) ve Mary Shelley'in *Frankenstein* (1818; *Frankenstein*, 1976) adlı romanları, türün ilk örnekleridir. Gotik roman, 18. yüzyılın üslûbuna karşı bir tepkidir; karanlık, korkutucu, çılgınlıklarla dolu bir ortamda geçen, kanlı, şeytani, büyülu olayları konu alır. Günümüzde bilimkurgu ve fantastik roman, gotik tarzın bir uzantısı sayılabilir.

Psikolojik roman(*), kişilerinin ruhsal durumlarını inceden inceleme çözümleyen romandır. Daha denetimli, daha serinkanlı oluşuyla duygusal romandan ayrılır. Bazı eleştirmenler *Prences de Clèves*'i türün ilk örneği sayarlar. Abbé Prevost'un *Manon Lescaut*'u (1731; *Manon Lesko*, 1938) Fransız romanında 19. yüzyıl sonlarına değin sürecek bir "psikolojizm" çığırını açmıştır. Psikolojik romanın sonraki en tipik temsilcisi ise Paul Bourget'dir.

Töre romanı(*), bireysel psikolojileri ve duyguları değil, insanların en dolaysız biçimde toplumsal olan davranışlarını, âdetlerini ve geleneklerini öne çıkarır. Moda, yaygın konuşma ve ifade biçimleri, toplu olarak yapılan her şey töre romanlarının konusunu oluşturur. Daha çok İngiltere'ye özgü bir türdür; en tipik temsilcileri, Arnold Bennet ve Evelyn Waugh'dur. Toplumun derin yapısından çok, yüzey görüntüleriyle ilgilenir. Bu açıdan, benzer bir alanda çalıştığı halde ruhsal derinliklere de nüfuz edebilen bir Jane Austen'in töre romanının sınırlarını aştığı söylenebilir.

Romanın bütün bu alt türleri, zaman zaman görülen başarılı örneklerine karşın, giderek bir "eğlencelik" düzeyine inmişlerdir. Hepsinin özel okurları vardır; bu okur-

lar genellikle, yalnızca bu türün kitaplarını okurlar. Bu kitaplar da gene, evrensel ya da bütünsel olmaktan çok, okurun yalnızca bir yanını uyarmaya, bir merakını kışkırtma ve doyurmaya yöneliktirler. Oysa büyük romanlarda bir bütünsellik göze çarpar; *Savaş ve Barış*'ta tarih de vardır, psikoloji de, ama bu kitap ne bir tarihsel romandır, ne de bir psikolojik roman. Flaubert'in *Madame Bovary*'si (1857; *Madame Bovary*, 1939) de psikolojik derinliğine ve toplumsal gözlem keskinliğine karşın psikolojik roman ve töre romanı kategorilerine sığmaz. Faulkner'in romanları, ışık-gölge oyunlarından, karanlık bir ihtişamdan, kasvetli, ağır bir atmosferden yana zengindirler, ama gene de gotik roman sayılmazlar. Beckett'in romanları da aslında pikaresk roman değildir; yalnızca bu türün yapısını kendi anlatmak istediği gerçeğe uygun bir kulp olduğu için seçmiş ve dönüştürmüştür. Büyük romanlar, bir türün ya da alttürün tekil örnekleri değildir. Türün kuralları anonimdir; büyük romanlar ise kuralsız olmakla birlikte, türün kuralları dönüştüren ve daha çok da kendi kurallarını oluşturan romanlardır.

Romanın alt türleri arasında evrenselliğe ulaşabilen, yalnızca oluşum romanıdır(*) (*Bildungsroman*). Goethe'nin *Wilhelm Meisters Lehrjahre* (1796; *Wilhelm Meister'in Çiraklık Yılları*, 1945) ile başlayan bu tür, daha sonra Dickens'in *David Copperfield* (1850) ve *Great Expectations* (1861; *Büyük Ümitler*, 1947) ve Thomas Mann'ın *Buddenbrooks* (1900; *Buddenbrook Ailesi*, 1955) gibi romanlarıyla sürer. Bir bakıma klasik hümanizmin çerçevesi içinde kalan bütün romanlar birer oluşum romanıdır; romanın başkışısının olgunlaşmasını, aydınlanmasını, bireysel gerçeğini toplumsal gerçeklikle uzlaştırmasını işlerler. Tek tek ülkelerde romanın gelişimi için bak-ülke edebiyatları. Ayrıca bak. ırmak roman; roman à clef; tezli roman.

Türk edebiyatında roman. Roman Türk edebiyatına Fransızcadan yapılan çevirilerle girdi. Bilinçli bir seçime dayanmayan bu çevirilerden ilki Yusuf Kâmil Paşa'nın Fénelon'dan yaptığı *Terence-i Telemak*'ı (1862). Daha sonra adı bilinmeyen bir çevirmen Victor Hugo'nun *Les Misérables* (1862; *Sefiller*, 1930) adlı romanını yalın bir dille ve özetleyerek *Mağdurin Hikâyesi* adıyla çevirdi. Bundan sonra çeviri romanlar birbirini izledi ve Voltaire, Daniel Defoe, Chateaubriand, Bernardin de Saint-Pierre, Alexandre Dumas (Baba), Alexandre Dumas (Oğul), Swift, Lamartine gibi yazarların yapıtları Türkçeye aktarıldı. Aynı dönemde Paul de Kock, Xavier de Montepin, Eugène Sue gibi yazarların sanat değeri olmayan kitapları da Türkçeye çevrildi ve büyük ilgi topladı. Böylelikle 1860-80 arasında Batı edebiyatının genellikle romantik yazarlarının çoğunun belli başlı yapıtları Türk okurlarınca tanındı. Daha sonraki 15 yıllık dönem-deyse Goncourt kardeşler, Alphonse Daudet, Émile Zola, Maupassant gibi doğalcı ve gerçekçi yazarlardan çeviriler yapıldı. İlk Türk romanı Şemseddin Sâmî'nin 1872'de yayımladığı *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*'ı. Ana babasının zorlamaları sonucu sevdiği genç yerine istemediği biriyle evlenen ve sonunda kendini öldüren bir genç kızın öyküsünün anlatıldığı romanda toplum yapısı ve eskimiş gelenekler eleştiriliyordu. Şemseddin Sâmî'den sonra dönemin en üretken romancıları olarak dikkat çeken Ahmed Midhat tutarlı bir dil ve yapı yaratılmasına karşın, yeni bir tür olan romana karşı okurun ilgi duymasını sağlamayı başardı. Romanı halkı "eğlendirerek eğitmek" için en iyi yol olarak gördü, düşünce ve bilgilerin aktarılması için bir araç olarak

kullanmaya çalıştı. Tanzimat romanının önemli adlarından Recaizade Mahmud Ekrem de *Araba Sevdası*'nda (1896; yb 1963) Bihruz Bey adlı kahramanıyla alafranga züppe tipini canlandırırken ilk kez bir tipin iç dünyasını da vermeye çalıştı; Bihruz Bey'i giyim kuşamı dışında duygu ve düşünceleriyle de betimleyerek bu amaçla Türk edebiyatında o zamana değin görülmemiş yeni teknikler kullandı. Ama süslü ve yalın dili bir arada kullanan Recaizade Ekrem de, öbür Tanzimat romancıları gibi üslup tutarsızlıklarına düştü; ikili anlatımdan sıyrılmayarak abartılı bir üslup geliştirdi. Samipaşazade Sezai ise *Sergüzeşi* (1888) adlı romanında kölelik kurumunu işlerken abartılardan ve rastlantılardan kaçındı, betimlemelerinde işlevi ön planda tuttu ve zaman zaman gözlemlere yer vererek gerçekçi bir üslup yaratmaya çalıştı. Mehmed Murad *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* (1891) adlı tek romanında yalın bir anlatımla gözlemlere dayalı yaşam sahneleri çizerken Nabizade Nâzım *Zehra*'da (1896; yb 1954) Namık Kemal'in etkisinde kaldı.

Gelenek ve birikimi olmadan başlayan Tanzimat romanı, Fransız edebiyatından esinlenirken bir seçme de yapamadı. Bu dönemin romancıları dilde eski Osmanlıca'dan kurtulmak istemelerine karşın, yapıtların çoğunda eski düzyazının etkisinde kaldılar. Yazarların hemen hepsinde bir ahlakçılık eğilimi roman estetiğine baskın çıktı. Yeni bir birey, toplumsal düzen ve insan ilişkileri arayışı bu dönem romancılarının ortak çabası olduysa da, yalnızca iyiliğin ya da yalnızca kötülüğün egemen olduğu tek boyutlu tipler yaratılmaktan öteye gidilemedi. Edebiyat-ı Cedide(*) dönemi 1896-1901 yıllarını kapsar. Temsilcileri *Servet-i Fünun* dergisinde toplandıklarından "*Servet-i Fünun'un Edebiyatı*" adıyla da anılan bu akımın romancıları türü, belli bir gelişme düzeyine ulaştırırken ilk ustalar ve usta işi romanlar bu dönemde ortaya çıkmaya başladı. II. Abdülhamid'in baskı yıllarında yetişen söz konusu romancılar kaçınılmaz olarak bu ortama uydular. Bu dönemde "sanat sanat içindir" görüşüne bağlı olarak aşk ve acıma gibi konular işlendi, Arapça ve Farsça sözcüklerle ağdalı bir dil kullanıldı. Dönemin büyük romancılarından Halit Ziya'nın (Uşaklıgil) en önemli romanı *Aşk-ı Memnu* (1925) günümüzde de en başarılı Türk romanlarından biri kabul edilir. Halit Ziya bu romanda 19. yüzyılın sonunda yaşayan varlıklı, geleneksel Türk ailesinin "Batılı" yaşama biçiminin etkisiyle yozlaşmasını, bu insanların dünya görüşlerini, sorunlarını, ilişkilerini büyük bir başarıyla yansıttı. Mehmet Ruuf, Halit Ziya'ya göre daha yalın bir dil ve anlatımın egemen olduğu, karı-koca-âşık üçgenini ele aldığı ünlü romanı *Eylül*'le (1901, 1946) Türk edebiyatında ilk önemli psikolojik roman örneğini verdi. Ahmed Midhat'ın etkisinde kalan Hüseyin Cahit (Yalçın) asıl ününü kazandığı *Hüyal İçinde* (1901) adlı romanında yalın bir dille gerçekçi çevre betimlemeleri çizdi ve psikolojiye geniş yer verdi. Bu dönemin öbür romancıları Müftüoğlu Ahmed Hikmet ve Ziya Safveti'di.

Roman yayımlamaya Edebiyat-ı Cedide döneminde başlayan ama bu akımın dışında kalan Hüseyin Rahmi (Gürpınar) yaşama karşı karamsar bir bakışı benimsedi ve yapıtlarında genel olarak toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri, kadın-erkek ilişkilerini ve din sorunlarını ele aldı. Töre romanı olarak adlandırılacak romanlarında Zola'nın deneysel roman tekniğinden yararlanarak

eski İstanbul yaşamını bütün canlılığıyla yansıttı. Türk halk edebiyatından da büyük ölçüde yararlanan Hüseyin Rahmi olabildiğince geniş bir okur kitlesinin anlayabileceği bir dil kullandı ve romanı ahlakın bir aynası olarak gördü.

1910-12 arasında *Genç Kulemler* dergisinde öne sürülen Türkçülük düşüncesi ve daha sonra Kurtuluş Savaşı, Türk toplumu olduğu kadar Türk romanını da etkiledi. Ömer Seyfeddin, Ali Canip (Yöntem) ve Ziya Gökalp bu dönemde Milli Edebiyat(*) adı verilen akımın sözcüleri oldular. Ömer Seyfeddin dergide çıkan "Yeni Lisan" adlı yazısında "milli bir edebiyat yaratmak için önce milli bir dil gerekir" görüşünü savundu. Ziya Gökalp de *Türkçülüğün Esasları*'nda Türk edebiyatının milli, aynı zamanda da Avrupalı bir edebiyat olabilmesi için bir yandan Batı'ya, bir yandan da halka doğru gitmesi gerektiğini savundu ve bu görüşler 20. yüzyıl Türk edebiyatına damgasını vurdu. Milli Edebiyat romanlarının en önemli özelliği, ülke ve toplum sorunlarını ön plana çıkarmalarıydı. Bu dönem başlıca romancılarından Halide Edip (Adivar) önceleri kadın psikolojisini işleyen aşk romanları yazdı, daha sonra Kurtuluş Savaşı'nı konu alan yapıtlar verdi, son dönemlerindeyse töre romanıyla, ülkenin toplumsal gelişimini yansıtan yapıtlara yöneldi. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) yetkin bir tekniğe ulaşmadığı yapıtlarında canlı tipler peşinde koştu. II. Meşrutiyet döneminde Bektaşî tekkelerinin durumunu, Mütareke yıllarının İstanbul'unu, Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'yı ve Anadolu kıyılarını anlatmaya çalıştı. Reşat Nuri de (Güntekin) bireysel ve toplumsal gerçekliklere bir romancı gibi yaklaşarak şaşırtıcı bir gözlem gücü ortaya koydu. İlk romanlarında daha çok duygusal ilişkiler üstünde dururken, daha sonra toplumsal olayları, toplumun geçirdiği değişimi ve bu değişimin insanlar üzerindeki etkilerini ele aldı. Yetenekli bir yazar olduğunu kanıtlayan Peyami Safa ise psikolojik romanlarını toplumsal sorunlara kaydırmak isteyince Doğu-Batı sorununu basit kişiliklerde somutlaştırdı ve romancılığı düşünürülüğünün gölgesinde kaldı. II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerindeki İstanbul'un anlatan Refik Halit (Karay), Ercüment Ekrem (Talu), Selahattin Enis, Osman Cemal (Kaygılı) bu dönemin öbür romancılarıydı.

Cumhuriyet dönemindeki toplumsal ve siyasal gelişmeler Türk romancılığını da etkiledi ve bazı romancılar toplumsal değişimleri romanlarında irdelemeye çalıştılar. Bu dönemde Milli Edebiyat dönemine göre genelde daha gerçekçi bir toplumsal eleştiri egemen oldu. Bundan sonra romanlarda köyü, kasabası ve kentleriyle bütün Türkiye yer almaya başladı. Kurtuluş Savaşı yeniden değişik açılardan ele alındı, köy sorunları işlendi ve taşra gerçekliği bütün çıplaklığıyla yansıtıldı. Sanayileşmeye çalışarak değişmekte olan toplum 27 Mayıs hareketiyle görece bir düşünce özgürlüğüne kavuştu ve Türk romancıları yeni sorunlar, yeni konular ve yeni olanaklarla karşılaştılar.

Bu dönemde Abdülhak Şinasi Hisar yapıtlarında daha çok geçmiş zaman gözlemlerini dile getirdi. Sadri Ertem ise romanı yalnızca toplumsal sorunları irdeleyen bir araç olarak gördüğü için estetik, kurgu ve dil açısından başarılı yapıtlar ortaya koymadı. Gazetecilikten romana geçen Reşat Enis Türk romanına getirdiği değişik konularla ilgi çekerken Memduh Şevket Esendal yeni bir roman anlayışını denedi. Mithat Cemal Kuntay süslü anlatım

kaygısından kurtulamayarak başarılı bir kurgu gerçekleştiremedi ve yetkin bir roman yapısı kuramadı. Halıkarnas Balıkcısı deniz tutkusunu, balıkçıların süngerelemleri ekmek kaygılarını anlattı. Nahit Sirci Orık, teknik açıdan kusursuz bir roman yapısı kurmayı başardı. İnsanı bütün karmaşıklığı ve derinliğiyle ortaya koyabilen Ahmet Hamdi Tanpınar Türk romanının en başarılı örneklerini verirken, dünde bugün, Doğu'yla Batı arasında bir bireyme varmaya çalıştı. İçinde yaşadığı geçiş döneminin çelişkilerinin yanı sıra yoğun kişisel yaşamını da özgün bir biçimde dile getirerek Cumhuriyet dönemi Türk romanında kendine özgü bir yer sağlamayı başardı. Sahahattin Ali duygusal ve gerçekliğin belirgin olduğu yalın bir dille yazarak ayrıntıları roman içinde ustaca kullanmanın en başarılı örneklerini verirken, dünde bugün, Doğu'yla Batı arasında bir bireyme varmaya çalıştı. Bu dönemde Peride Celal de kurgu ve dil açısından belli bir düzeyin üstüne çıkamadı. Cumhuriyet döneminin ünlü romancılarından Kemal Tahir önce köy romanlarıyla başladı, daha sonra tarihsel araştırmalara yöneldi ve zaman zaman düşünürülüğünü ön plana çıkararak romancılığını ikinci plana itti. Toplumsal gelişimin belli aşamalarını en iyi biçimde sergileyen Türk romancıları olarak tanınan Orhan Kemal ise İstanbul'a yerleştikten sonra yazdığı büyük kent romanlarında ilk yapıtlarının başarısını gösteremedi. Cevdet Kudret Türk toplumunun yarım yüzyıllık zaman dilimi içindeki durumunu sergilemeye çalışırken, Samim Kocagoz sürekli olarak toplumsal sorunları ele aldı. Tanık Buğra nesnel gerçeklere bağlı kalarak çok başarılı romanlar üretebileceğini gösterdi. Yusuf Atılgan ise güçlü psikolojik gerçeklikler yaratmayı başardı. Atilla İlhan son romanlarında cinselliğe oldukça geniş yer veren bir romancı olarak gözüktü. Çetin Altan hemen hemen tüm yapıtlarında gençe dönümlerle çocukluk yıllarındaki aile ve akraba çevresindeki sevgi arayışlarını dile getirdi. Cumhuriyet kuşağının ünlü romancı Yaşar Kemal ise yapıtlarında her şeyden önce insanı ön plana çıkardı ve anlattığı insanı okurda bütün boyutlarıyla yaşatmayı başardı. Ne var ki, Çukurova'yı ve Çukurova'daki toplumsal ve ıktıadı koşulları, ağa-ırgat çatışmalarını, tarımın maki-neleşmesini sergilediği romanlarının tümünde aynı düzeyi tutturabildiğini söylemek zordur.

Adalet Agaoglu çağrışımlarla zenginleştirdiği usluhu ve usta işi roman kurgusuyla dikkat çekerken Oğuz Atay Türkiye'de alışılmış klasik roman tekniğine uymayan yeni bir roman tekniğini ilk uygulayan romancı olarak göze çarpıyor. Dönemin öteki roman yazarlarından Vedat Türkali yakın dönemlerdeki Türk aydınının yönelimlerini irdelerken, Sevgi Soysal küçük burjuvazinin dünyasını en iyi tanıyan ve eleştiren bir yazar olarak sıvıldı. Ferit Edgü aydın-köylü ilişkisine yeni bir yaklaşım getirdi. Selim İleri ise acıların, ayrılıkların, yalnızlıkların yazarı olarak zaman zaman siyasal ortama ve düşüncelere de gondermeler yapan yapıtlar verdi. Orhan Pamuk her romanında değişik bir anlatım ve üslup içinde gözüktüken, Latife Tekin kendisine özgü masalımsı bir anlatımla daha çok geçeköndü gerçekliğini betimledi.

1970'lerde genelde güncel konulara yönelerek toplumsal gelişmeleri irdelleyen, 12 Mart'ı konu alan Türk romanının 1980'den

sonra aydınların yakın tarih içindeki sorumluluklarını değerlendirmeye çalışan bir yönetime girdiği söylenebilir.

Cumhuriyet döneminde roman yazmış öbür Türk yazarlar arasında İlhan Tarus, Hasan İzzettin Dinamo, Kemal Bilbaşar, Rıfat Ilgaz, Oktay Rifat, Kerim Korman, Mehmet Seyda, Cengiz Dağcı, Necati Cumalı, Abbas Sayar, Nezihe Meriç, Talip Apaydın, Fakir Baykurt, Tank Dursun K., Ayla Kutlu, Aysel Özakan, Cengiz Tuncer, Muzaffer İzgü, Leyla Erbil, Demirtaş Ceyhan, İrfan Yalçın, Fıruzan, Demir Özlü, Erdal Öz, Erol Toy, Pınar Kür, Necati Tosuner, Güven Turan, Ahmet Altan sayılabilir.

roman à clef (Fransızca "anahtarlı roman"), tanınmış kişileri, kimliklerini bir ölçüde gizleyerek kurmaca kişiler olarak anlatan roman. Bu tür romanları bütünüyle anlayabilmek için roman kişilerinin gerçek kimliklerini gösteren bir ipucuna ya da "anahtar" işlevi görececek bir bilgiye gerek vardır.

Türün ilk örnekleri 17. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkmıştır. O dönemde aristokrat edebiyat çevrelerinin Mademoiselle de Scudéry gibi kalburüstü yazarları, tarihsel aşk öykülerini daha ilginç kılmak için XIV. Louis'nin sarayındaki ünlü kişilerin kurmaca betimlemelerine yer verirdiler. 20. yüzyıl yazarlarından Somerset Maugham'ın romanlarından *The Moon and Sixpence*'in (1919; *Ay ve Altın Para*, 1985) ressam Paul Gauguin'in yaşamına ilişkin olduğu, *Cakes and Ale*'in (1930; *Pastalar ve Bira*) ise romancı Thomas Hardy ve Hugh Walpole'u karikatürleştirdiği söylenir. Aldous Huxley'nin *Point Counter Point*'i (1928; *Ses Sese Karşı*, 1978) ile Simone de Beauvoir'ın *Les Mandarins*'i (1954; *Mandarinerler*, 1966) ise, roman kişilerinin gerçek kimliklerinin yalnızca dar bir çevre tarafından anlaşılabilceği daha yaygın bir *roman à clef* türüne örnek gösterilebilir.

Roman de la rose (Fransızca "Gülün Romansı"), ortaçağ sonlarının en sevilen Fransızca şiirlerinden. Ovidius'un *Ars amatoria*'sı (*Aşk Sanatı*) örnek alınarak yazılan şiir, sekizer heceli beyitler halinde 21 bini aşkın dizeden oluşur. Metnin 300'den fazla elyazması günümüze ulaşmıştır. İlk 4.058 dizeyi, hakkında hiçbir şey bilinmeyen Guillaume de Lorris (Orléans yakınlarında bir köy) adlı bir yazar kaleme almıştır. Yaklaşık 1240'ta yazılan bu bölüm, bir genç kıza yapılan kuru bir rüya çatısı içinde anlatan bir alegoridir. Şiirde gonca gül genç kıza, bahçe ise saray halkını temsil eder.

1280'de Jean de Meun şiiri yeniden ele alarak, Guillaume de Lorris'nin olay örgüsüne o dönemin çeşitli konularına ilişkin düşünceleriyle birçok ansiklopedik bilgi kattı. Kişilerin uzun felsefi konuşmalarına yer veren bu şiirde, başlangıçtaki konu genellikle geri planda kalmaktaydı. Ama şiire asıl ününü kazandıran da bu konu dışı bölümlerdi. Çünkü Guillaume de Lorris'nin aristokrat değerlerinin yerini zamanla burjuva dünya görüşü almıştı. Jean de Meun bu görüşleriyle sert tartışmalara neden olduysa da, çağdaşlarının ilgisini toplamayı sürdürdü.

Yapıtın, ilk 1.705 dizesi Geoffrey Chaucer tarafından çevrilen Orta İngilizce basımı, Guillaume de Lorris'nin metninin tümüyle Jean de Meun'ün 3 bin dizesini kapsar. Şiirin aslı, Chaucer'in yapıtlarını etkileyen en önemli edebi kaynaktır. Chaucer, gençliğinden yaşlılığına değin bağlı kaldığı ideal aşk (*fine amour*) anlayışının yanı sıra, olgun

yapıtlarındaki felsefi, yergili, açık saçık ve komik üslubunu da bu yapıta borçludur.

Roman dilleri, Halk Latincesinden türeyen ve Hint-Avrupa dil ailesinin İtali kolunda bir alt öbek oluşturan akraba diller. Günümüzde yaklaşık 400 milyon kişinin anadili bu öbekte yer alır. Bunun dışında Kuzey Amerika, Batı Hint Adalarıyla Büyük Okyanus ve Hint Okyanusundaki çeşitli adalarda yaşayan yaklaşık 5.700.000 kişi de Fransızca, Portekizce ve İspanyolca kökenli kreoller konuşur. Önemli Roman dillerinin hepsi (Fransızca, İspanyolca, Portekizce, İtalyanca ve Rumence) ulusal dillerdir.

Dünya çapında en önemli Roman dilinin Fransızca olduğu söylenebilir. Avrupa ve Afrika'ya Kuzey ve Güney Amerika'daki 30'a yakın ülkenin resmi dili ya da ikinci resmi dili olan Fransızca, Fransa ve Korsika halkının ilk dili, Kanada, Belçika, İsviçre, Monako ve İtalya'daki Valle d'Aosta bölgesiyle ABD'nin özellikle Maine ve Louisiana eyaletlerinde halkın önemli bir bölümünün de anadilidir. Ayrıca Afrika ve Çin'in di'nde de çok sayıda kişi tarafından uluslararası dil olarak kullanılmaktadır.

Fransızca yazılmış bilinen ilk metin, 842 tarihli *Serment de Strasbourg*'dur (Strasbourg Yemini). Metnin hangi lehçeyle yazıldığı ve özgün olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. En eski ikinci metin (880-882) ise, Picardie lehçesiyle yazılmıştır. İlk metinlerde kullanılan lehçelerden en saygın olanları Picardie ve Norman lehçeleridir. Paris ve Île de France'da konuşulan Fransiyen lehçesi, 12. yüzyılın ikinci yarısında önem kazanmış ve 1459'da ülkenin resmi dili olmuştur. Ama yazarlar, Fransızcanın standart bir yapıya kavuşturulduğu 17. yüzyıla değin çeşitli lehçelerde ürün vermeyi sürdürmüşlerdir.

En çok sayıda kişinin konuştuğu Roman dili, İspanya'nın yanı sıra 18 Amerika ülkesinin resmi dili olan İspanyolcadır. Orta Amerika'da, Brezilya dışında bütün Güney Amerika'da ve Antiller'de yaygın olarak konuşulan İspanyolca, ABD'de de oldukça büyük bir azınlığın anadilidir. Ayrıca Afrika'da da, İspanyolca ve Yahudi İspanyolcası konuşan çok sayıda kişi vardır.

İspanyolca yazılmış bilinen ilk metinler, 10. yüzyıldan kalmaz. Bunlardan farklı bölgelere ait ikisi arasında, önemli bir lehçe ayrılığı görülmez; bir üçüncüsü ise Léon lehçesinin özelliklerini gösterir. Sonraki İspanyolca metinler, Arap işgalindeki İspanyol topraklarındaki kentli Hristiyan nüfusun kullandığı, Latincenin birçok özelliğini korumuş Mustarib diliyle yazılmıştır. Kastilya lehçesi 12. yüzyıldan başlayarak edebiyata egemen olmuştur da, yazarlar 14. yüzyıla değin Léon, 15. yüzyıl başlarına değin de Aragon lehçeleriyle yazmayı sürdürmüşlerdir.

Portekizce, Portekiz ve Brezilya'nın resmi dilidir. Ayrıca Afrika'da çok sayıda, Goa (Hindistan) ve ABD'de daha az sayıda kişi tarafından konuşulur. Kastilya lehçesinden önemli ölçüde etkilenmiş Galicia lehçesi de İspanya'nın kuzeybatısında yaygındır. Bilinen ilk Portekizce metin, 1192 tarihli. Bunu izleyen iki yüzyıl boyunca, Katalonya dışında bütün İber Yarımadasındaki saray şairleri yapıtlarında Galicia Portekizcesini kullanmışlardır. Ama Galicia lehçesi 15. yüzyılda gerilemiş, 1500'de onun yerine Kastilya lehçesi Galicia'nın resmi dili olmuştur. 16. yüzyılda standart Portekizcenin yerleşmesiyle de Portekizce ile Galicia lehçesi birbirinden iyice ayrılmıştır. Portekizce'nin bütün lehçelerini konuşanlar birbirlerini anlayabilir. Portekizce konuşanlar İspanyolca'yı da kolayca anlar ve konuşurlar.

İtalya'nın resmi dili olan İtalyanca, ayrıca Fransa, Yugoslavya ve İsviçre'yle ABD, Arjantin ve Brezilya'da da çok sayıda kişi tarafından konuşulur. İtalyanca yazıldıkları kesin olarak bilinen ilk metinler, 10. yüzyıldan kalmaz. 14. ve 15. yüzyıllarda bir edebiyat dili olarak geliştirilen standart İtalyanca, bir Floransa lehçesine dayanır. Karşılıklı anlaşılabilir çeşitli İtalyan lehçelerini konuşanlar, bu lehçeyi de anlayabilirler, ama uzak bölgelerde konuşulan lehçeler genellikle ötekilerden çok farklı özellikler gösterir.

Romanya'nın resmi dili olan Rumence, ayrıca Moldova, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk'un çeşitli bölgelerinde konuşulur. Standart Rumence, Dağ-Rumen lehçe öbeği içinde yer alan Eflak lehçesine dayanır. Bu lehçeyle yazılmış en eski metin 1521 tarihli. 17. yüzyıl yazarları Rumenceyi daha da yaygınlaştırmışlardır. Bugün standart Rumence, Bükreş'te konuşulan dile dayanır. Bunun dışında, Balkanlar ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağılmış başka lehçeler de vardır.

Edebiyat dili olarak önem kazanmış, ayrıca çok sayıda insan tarafından konuşulan öteki Roman dilleri arasında Oksitan dili ve Katalanca yer alır. Bunlardan Oksitan dili, Fransa'nın güneyinde konuşulur. Oksitanyada Lemosun ve Proensal gibi değişik adlar almakla birlikte, Gaskon lehçesi dışında bu dilin bütün lehçeleri birbirine benzer. Languedoc ya da Provans dili (Provençal) olarak da bilinen Oksitan dili, güney siyasal bakımdan kuzeyin denetimine geçinceye değin (1208-29) Fransa'nın ve İspanya'nın kuzey bölgelerinin şiir dili olmayı sürdürmüş, Fransız Devrimi'nden sonra Fransızca Oksitanyada da yayılmaya başlamıştır. Ama son 100 yıl içinde, Oksitan dilini bir edebiyat dili olarak yeniden canlandırmak için çalışmalar yapılmaktadır.

Oksitanyanın kuzeybatısında, Fransa, İsviçre ve İtalya sınırlarında Fransız-Provans lehçeleri konuşulur. Bu lehçeler hem Fransızcanın, hem de Oksitan dilinin özelliklerini taşıdıkları için, bu gruplandırmanın geçerli olup olmadığı tartışmalıdır. 12. yüzyıldan sonra bu lehçelerde bazı edebiyat ürünleri verilmişse de, standart bir edebiyat dili yoktur.

Andorra'nın resmi dili olan Katalanca, ayrıca İspanya ve Fransa'daki bazı azınlıklar ve Sardinya'nın Alghero kentinde konuşulur. Bu dilde günümüze ulaşan en eski yazılı metinler, 12. yüzyıldan kalmaz. Katalanca, 13-15. yüzyıllar arasında güçlü bir edebiyat dili. 15. yüzyılda Kastilya ve Aragon krallıklarının birleşmesi üzerine gerilemiş, 1137'den 1749'a değin Aragon'un resmi dili olmakla birlikte ancak uzun bir aradan sonra, 20. yüzyılda bir edebiyat dili olarak yeniden ilgi görmeye başlamıştır.

Sardinya'da konuşulan Sardinya dilini, İtalyanca konuşanlar anlamaz. Bu dil 11-17. yüzyıllarda hukuki belgelerde kullanılmış, halk şiiri ve bazı günlükler dışında bu dilde pek edebiyat ürünü verilmemiştir. Güney İsviçre Alpleri'yle İtalya'nın kuzeyinde konuşulan Rætia lehçelerinin kökeni ise kesin olarak saptanamamıştır. Bu lehçelerde yazılmış en eski metinler 12. yüzyıldan kalmaz.

roman-neuve bak. ırmak roman

romancero, Avrupa balad edebiyatı içinde kendine özgü bir gelenek oluşturan İspanyol halk baladlarına verilen ad. Destansı ve soylu bir hava taşımaları, savaş ve onur gibi temaları tarihsel bir çerçevede ele almaları epik şiirleri andırırlarsa da, usulunda müzik eşliğinde söylenen kısa dramatik anlatılardır.

Önceleri *romancero*'ların 12. yüzyıla ait *El Cantar de mio Cid* (Cid'in Şarkısı) gibi İspanyol destanlarını kaynak oluşturduğu sanılıyordu. Günümüzde ise bu baladların, destan geleneğinin devamı olduğu düşünülmemektedir; çünkü eldeki ilk örnekler 14. yüzyıl sonuyla 15. yüzyıl başına aittir. Bu baladların bazıları, konularını ünlü destanlardan alır; genellikle de İspanyollar ile Magripliler arasındaki savaşları ve aşk ilişkilerini ya da Kral Arthur ve Charlemagne efsanelerini işlerler. Ulusal edebiyattan ayrı bir gelenek oluşturan İngiliz, İskandinav ve Alman halk şiirinden farklı olarak *romancero*'lar, ilk İspanyolca yapıtlardan 20. yüzyıla değin uzanan İspanyol edebiyatı geleneğinin ayrılmaz bir halkasını oluşturur. İspanyol tarihinin ve çeşitli sınıflardan İspanyolların ulusal kimliğini yansıtmalarıyla da, İspanya'da ulusal bilincin gelişiminde önemli bir rol oynamışlardır. İspanyol edebiyatının pek çok ünlü şiir, oyun ve roman yazarına esin kaynağı olan bu baladlar, günümüzde de İspanyol öykülü halk şiirlerine kaynak olmayı sürdürmektedir. Federico García Lorca'nın *Romancero gitano* (1928; *Çingene Türküleri*, 1969) adlı yapıtı, türün en ünlü çağdaş örnekleri arasındadır.

Romanche Çukuru, Atlas Okyanusunun ortalarında, Ekvator yakınlarında, Güney Amerika ile Afrika çıkıntıları arasında yer alan dar denizaltı çöküntüsü. Maksimum derinliği 7.758 m'ye ulaşan çukur, en derin okyanus çukurlarından biridir. Çukurun uzunluğu 300 km, ortalama genişliği 19 km, toplam alanı ise 6.000 km²'dir. Denizaltı sıradağlarının ya da kıta sahanlıklarının uzağına, yalın halde bulunan ender derin çukurlardan biri olan Romanche Çukuru, kuzey-güney doğrultulu Orta Atlantik Sirtını keser. Çukur, yerçekiminin yol açtığı kaymalar ve göçmeler sonucunda kırılan kayalardan oluşan molozlarla doludur.

romanesk sanat, Avrupa'da ortaçağda mimarlık, resim ve heykel sanatlarında birbirini izleyen iki üsluptan birincisi. En yüksek düzeyine 1075-1125 arasında ulaşan bu üslubun yerini 12. yüzyılın ortalarından sonra gotik üslup almaya başlamıştır. Romanesk sanat, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Avrupa'nın siyasal kararlılığa ilk kez kavuştuğu X. yüzyılın ürünüdür. Önce yalnız mimarlık için kullanılan, ama daha sonra öteki sanatları da kapsayan romanesk deyimi bir bakıma Roma, Karolenj, Otto dönemi, Bizans ve yerel German sanat geleneklerinin birbiriyle kaynaşmasını anlatır. En önemli sayılan yapıtları Fransa'da gerçekleştirildiyse de, romanesk sanat Bizans geleneğini sürdüren bir iki Doğu Avrupa ülkesi dışında bütün Avrupa'ya yayıldı. Bu yaygınlık nedeniyle sayısız yerel yorumlar da ortaya çıktı.

Romanesk mimarlık büyük ölçüde manastırların yönetiminde geliştiği için, keşişlerin beğeni ve isteklerine göre de bir yerden ötekine büyük değişiklikler gösteriyordu. Ama kapı, pencere ve arkadlarda yarım daire biçimli beşik kemerlerin, döşemeleri taşımak için beşik ve çapraz tonozların, kemer yüklerini karşılamak amacıyla çok kalın dış duvarların ve kalın ayakların kullanılması bütün yapıtlarda rastlanan ortak özelliklerdi. Fransa'da geliştirilen iki kilise planı yaygın biçimde kullanıldı. Bunların her ikisi de ilk Hristiyan bazilikalarının planının genişletilmesine dayanıyor, ışınal düzenlenmiş şapellerle, ambülaturlarla ve yan neflerin üzerine gelen galerilerle donatılıyor, batı yüzlerinde de çan kuleleri yapıyordu. Bu yapıtların içinin bölümlere ayrılarak düzenlenmesi de o dönemdeki dinsel dünya görüşünün bir ifadesi. Hatta

belki de bir ölçüde feodal hiyerarşinin yansımasıydı. Romanesk mimarlığın en önemli (aynı zamanda onu Gotik mimarlıktan ayıran) özelliği, boşluğun heykel gibi ele alındığı mekân düzenleme anlayışıydı. Gotiğe özgü sivri kemerlerin görülmeye başladığı

Spayer Katedrali'nin doğu cephesi, Almanya, 1030-65, yeniden yapıltı y. 1082-1137
Marburg-Art Reference Bureau

ğı geç dönem yapıları bile, eğer etkileri iç mekân düzenlemesinden kaynaklanıyorsa, romanesk sayılır.

Romanesk dönemin özelliklerinden biri de, yaklaşık 600 yıllık bir aradan sonra yapıtlarda heykele yeniden yer verilmeye başlamasıydı. Katedrallerin büyük kapıları çevresinde, sütun başlıklarında Hristiyan mitolojisini anlatan kabartmalar yapıyordu. Doğal nesneler, gücünü soyut çizgilerden ve dışavurumcu bir biçim bozma yaklaşımından alan görsel imgelere dönüştürülüyordu. Bu yoğun ve dinsel anlam yüklü sanat, izleyen gotik dönemin daha ince ve yumuşak sanat anlayışıyla tam bir karşıtlık halindeydi.

Romanesk dönem resim sanatının en önemli örnekleri kiliselerin duvarlarını süslemek amacıyla üretildi. Günümüze kalan parçalardan bu duvar resimlerinin de heykel sanatındakine benzer bir anlayışla ele alındığını göstermektedir. Kitap resimlerinde de çizgisel bir stilizasyon eğilimi görülüyordu. Hem heykel, hem de resim sanatı benzer kaynaklardan esinleniyordu. O çağın ilahiyatı, Kitabı Mukaddes'te yer alan olaylar, azizlerin yaşamları her iki sanat dalında da ele alınan ortak konulardı.

Romanino, II, asıl adı GIROLAMO DI ROMANO. GIROLAMO ROMANI ya da RUMANI ve GIROLAMO BRESCIA ya da HIERONYMUS DE BRESCIA olarak da bilinir (d. y. 1484, Brescia, ö. y. 1562, Brescia, Venedik Cumhuriyeti). Rönesans döneminde Brescia okulunun önde gelen sanatçısı olan İtalyan ressam. Gençlik yıllarını Brescia, Trento ve Cremona'da geçirdi. "Madonna ve Çocuk İsa Azizlerle Birlikte" (1513; Kent Müzesi, Padova) gibi ilk dönem çalışmalarında Venedik sanatının etkisinde kaldı. 1521'de Brescia'da, S. Giovanni Evangelista Kilisesi'ndeki Kutsal Ayin Şapeli için bir resim dizisi yaptı. Bunlardan "Aziz Matta ve Melek"teki mum ışığıyla aydınlatılmış sah-

ne sonraki barok ressamalarda görülen yeniliklerin habercisiydi. Resimlerinde bir tür maddecilikle zengin ve incelikli renk kullanımını birleştiren Romanino bazı büyük boy yapıtlarında tederirgin figür gruplarına yer verdi. Trento'daki Castello del Buon Consiglio fresklerinde ise hem mitolojik figürleri, hem de günlük yaşamdan sahneleri betimledi.

Romanos I LEKAPINOS (d. y. 872 - ö. 948), 920-944 arasında tahtı damadı VII. Konstantinos'a paylaştı ve gerçek iktidarı elinde tutan Bizans imparatoru.

Tuna'daki Bizans donanmasının komutanı olan Romanos, ordunun Akheloos'ta yenilgiye uğradığını öğrenince (917) Konstantinopolis'e (İstanbul) gitti. Krızı Helena'nın Konstantinos'la evlenmesinden hemen sonra tahtı damadıyla paylaşmak üzere taç giydi. Öz oğulları Stephanos ve Konstantinos 944'te onu tahttan indirerek bir manastıra çekilmeye zorladılar.

Romanos II (d. 939 - ö. 963) 959-963 arasında Bizans imparatoru.

VII. Konstantinos Porphyrogennetos'un oğluydu. Devlet işlerini hadım İosephos Bringas'a, askeri işleri ise Nikephoros Phokas'a bıraktı. Romanos'un ölümünden sonra dul karısı Theophano'nun yardımıyla Nikephoros imparator oldu.

Romanos III ARGYROS (d. y. 968 - ö. 11 Nisan 1034), 1028-1034 arasında Bizans imparatoru.

Ölüm döşesindeki İmparator VIII. Konstantinos, Konstantinopolis (İstanbul) eparkhos'u olan Romanos'u kızı Zoe ile evlendirdi. Konstantinos'un ardılı olarak tahta çıkan Romanos girişimlerinde genellikle şanssızlığa uğradı. Vergi yükünü hafifletmek için gösterdiği çabalarla devletin gelir düzeyini bozdu. 1030'da doğu sınırındaki Müslümanların saldırılarına misilleme amacıyla büyük bir orduyla Halep'e saldırıya karar verdi, ama Azaz'da yenilgiye uğradı. Karısı tarafından zehirlenerek öldürüldüğü sanılmaktadır.

Romanos IV DIOGENES (ö. 1072), 1 Ocak 1068'den 1072'ye değin Bizans imparatoru.

Kapadokya askeri aristokrasisinden gelen Romanos 1068'de İmparator X. Konstantinos Dukas'ın dul karısı Eudokia Makrembolitissa'yla evlendi. Selçuklulara karşı askeri seferlere komuta etti, ama Malazgirt Savaşı'nda (1071) yenilerek tutsak düştü. Serbest bırakıldığında, X. Konstantinos'un oğlu VII. Mihail Dukas ülkenin tek hükümdarı olarak tahta çıkmıştı. Kor edilerek Marmara Denizindeki Prota (Prot) Adasına (bugün Kınalıda) sürülen Romanos orada öldü.

Romanov HANEDANI 1613'ten 1917 Şubat Devrimi'ne değin Rusya'yı yöneten hanedan. Moskova büyük prensi I. İvan Kahta'nın (hd 1328-40) döneminde yaşayan Moskovalı boyar Andrey İvanoviç Kobyla'nın (Kambila) soyundan gelen Romanovlar adlarını Roman Yurev'den (ö. 1543) alırlar. Yurev'in kızı Anastasiya Romanovna Zahrina-Yureva, ilk Rus çarı IV. İvan'ın (Kor-kunç; hd 1547-84) ilk karıydı. Anastasiya'nın erkek kardeşi Nikita'nın çocukları da dedelerinin onuruna Romanov adını benimsedi. Rurik hanedanının son yöneticisi I. Fyodor'un 1598'de ölmesinden sonra Rusya, Karışıklık Dönemi (1598-1613) olarak bilinen siyasal bunalım dönemine girdi. Bu dönem bir *zemska sobor*'un (ülke meclisi)

Nikita'nın torunu Mihail Romanov'u çar seçmesiyle sona erdi.

Romanovlar 1797'ye değin düzenli bir veraset sistemi oluşturmamışlar. Yönetimlerinin ilk yüzyılında tahta, Rurik hanedanındaki uygulamaya uygun olarak genelde çarın en büyük oğlu, eğer oğlu yoksa en yakın ve yaşça en büyük erkek akrabası geçti. Böylece Mihail'in (hd 1613-45) yerine oğlu Aleksey (hd 1645-76), onun yerine de oğlu III. Fyodor (hd 1676-82) çar oldu. Ama Fyodor'un ölümünden sonra hem kardeşi Ivan, hem de üvey kardeşi Petro taht üzerinde hak iddia etti. Bir *zemski sobor* Petro'yu çar seçtiyse de, Ivan'ın ailesinin *streltsi*'yi (saray muhafız birlikleri) ayaklandırması sonucunda her ikisine de I. Petro ve V. Ivan adlarıyla taç giydirildi (1682).

Ivan'ın 1696'da ölmesiyle Petro tek başına çar oldu ve 16 Şubat 1722'de çarlara ardıklarını belirleme hakkını tanıyan veraset yasasını yürürlüğe koydu. Ama imparator unvanını da alan ilk çar olan Petro, ardılını bildirmeden önce yerine karısı, I. Yekaterina'nın 1727'de ölümü üzerine taht I. Petro'nun

torunu II. Petro'ya geçti. Onun 1730'da ölmesinden sonra V. Ivan'ın hayattaki küçük kızı Anna çariçe oldu. Anna 1740'ta ölünce ablasının kızı olan Anna Leopoldovna'nın iki aylık oğlu VI. Ivan çar ilan edildi. Anna Leopoldovna ise Braunschweig-Wolfenbüttel hanedanına mensup oğlunun naipliğini üstlendi. Ama ertesi yıl tahttan indirilen Ivan'ın yerine I. Petro ile I. Yekaterina'nın kızı Yelizaveta geçti. Yelizaveta'nın yerine 1762'de Holstein-Gottorp hanedanından gelen yeğeni III. Petro'nun çar olmasıyla Romanovların erkek kolu ortadan kalktı, ama Romanov adı korundu. III. Petro'nun çok kısa süren yönetiminin ardından 1762-96 arasında, Anhalt-Zerbst hanedanından bir Alman prensesi olan karısı, II. Yekaterina adıyla hüküm sürdü. Daha sonra onun III. Petro'dan olma oğlu I. Pavel tahta çıktı.

I. Pavel eski takvime göre 5 Nisan 1797'de veraset yasasını değiştirerek tahtın Romanov ailesinin üyelerine belli bir düzen içinde geçmesini öngören yeni bir sistem getirdi. Ama oğlu ve ardılı I. Aleksandr'ı (hd 1801-25) destekleyen bir saray darbesi sonucunda öldürüldü. Aleksandr'ın ölümünden sonra ise tahtın yasal vârisi olan kardeşi Konstantin'in, öbür kardeşi I. Nikolay (hd 1825-55) için hakkından gizlice feragat et-

mesi, veraset konusunda karışıklığa yol açtı. Daha sonra tahta çıkışlarda Pavel'in koyduğu kurallara uyuldu ve üçüncü sırasıyla II. Aleksandr (hd 1855-81), III. Aleksandr (hd 1881-94) ve II. Nikolay (hd 1894-1917) yönetti.

II. Nikolay kardeşi Mihail lehine 2 Mart 1917'de çekilmek zorunda kaldı, ama Mihail tahta çıkmayı reddetti. Nikolay ve ailesinin bütün üyeleri Temmuz 1918'de Yekaterinburg'da kurşuna dizildiler. Sonraki günlerde Romanov ailesinin birçok üyesi daha kurşuna dizildi, bazıları ise ülke dışına kaçtı.

romans, 12. yüzyılın ortasında Fransa'da gelişen ve genellikle şövalyelerin aşklarını ve serüvenlerini konu alan edebiyat biçimi. Klasik edebiyatta da Yunan romansları olarak bilinen birkaç düzyazı örneği görülmekle birlikte ayrı bir edebiyat türü olarak, edebiyatçıları korumasına alan, Akitanyalı Eleanor gibi soyluların saraylarında gelişti.

Romans en parlak dönemini, 12. yüzyılın ortası ile 13. yüzyılın ortası arasında Fransa ve Almanya'da yaşadı. En ünlü romans yazarları Chrétien de Troyes, Benoît de Sainte-Maure ve Gottfried von Strassburg'du. Romans yaklaşık 1250'de İngiltere'ye ulaştığında, özgün biçiminden uzaklaşmaya ve eski parlaklığını yitirmeye başlamıştı.

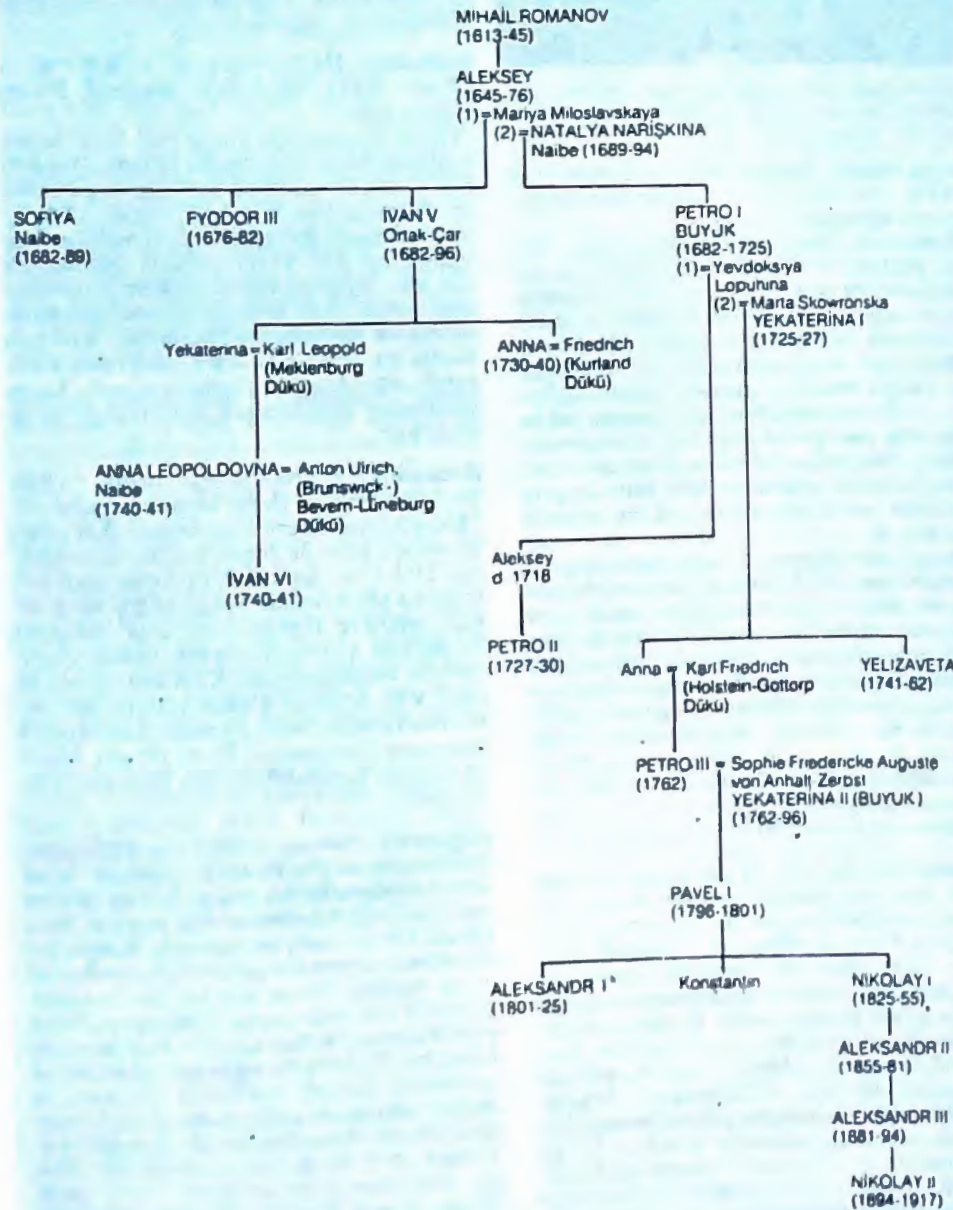
Romansın başlıca konusu, şövalyelerin serüvenleridir. Bu serüvenlerin içine bazen aşk öyküleri ve dinsel alegoriler de serpiştirilmekle birlikte, bunlar romansın zorunlu bir parçası değildir. Romansın olay örgüsü çoğunlukla klasik tarih ve efsanelere, Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyeleri'nin serüvenlerine ya da Charlemagne ve şövalyelerinin kahrmanlıklarına dayanır. Bunların dışında, Danimarkalı Havelock ve I. Richard (Aslan Yürekli) gibi İngiliz kahrmanların başarılarını konu alan romanslarla *Sir Orfeo* ve *Floire et Blancheflor* gibi belli bir çevrim içinde yer almayan bağımsız öyküler de vardır.

İlk romansların birçoğu konularını Antik Çağ'dan alıyordu. Latin şairlerin yapıtlarından uyarlanan *Roman de Thèbes* (Thebai Romansı) ve *Roman d'Enéas* (Aineias Romansı) bunlara örnek gösterilebilir. Benoît de Sainte-Maure'un Troya'nın alınışını anlatan *Roman de Troie* (Troya Romansı) adlı romansı ise, daha sonra Boccaccio, Chaucer ve Shakespeare tarafından da konu edilen Troilos ve Kressida öyküsünü edebiyatta ilk kez işlemesi açısından önemlidir. Büyük İskender'in yaşamını konu alan ünlü romanslar arasında ise *Roman d'Alexandre* ve daha sonraki bir tarihe ait olan *King Alisaunder* sayılabilir.

Arthur efsanesini(*) konu alan romansların en ünlülerini, 12. yüzyılın ikinci yarısında Chrétien de Troyes yazdı. *Perceval ou le Conte du Graal* (Perceval ya da Kutsal Kâse Öyküsü) adlı yapıtıyla Avrupa edebiyatına Kutsal Kâse temasını getiren de oydu. Fransız yazarların kaleme aldığı Arthur romansları ise, İngiliz yazar Sir Thomas Malory'nin ilk kez 1485'te basılan *Le Morte Darthur* (Arthur'un Ölümü, 1948) adlı yapıtına kaynak oluşturdu. 14. yüzyıl ortalarında yazılan ve ortaçağ İngiliz şiirinin en güzel ürünlerinden biri olarak değerlendirilen *Sir Gawayne and the Green Knight*'de (Sir Gawayne ve Yeşil Şövalye) bu grup içinde yer alıyordu. Charlemagne'in şövalyelerinden Roland ve Sir Ferumbras gibi kahrmanları konu alan bir dizi ise, Arthur çevrimi içinde üçüncü bir grup oluşturur.

Romansın ayırt edici özelliklerinden biri Latinceyle değil yerel dilde yazılmış olmasıdır; Eski Fransızca'daki *romanz* sözcüğü-

Romanov Ailesi

nün başlangıçtaki anlamı da budur. Romans, manzum ya da düzyazı olabilmekle birlikte, düzyazı örnekler genellikle daha geç döneme aittir. Başlangıcından beri romansta mucizevi olaylarla uzak, yabancı yer ve ögeler önemli bir yer tutar; ayrıntılar uzun uzun tasvir edilir. 13. yüzyılın başında, Gottfried von Strassburg'un yazdığı *Tristan und Isolde* (Tristan ve Isolde) dışında, aşk öyküleri de mutlu sonla biter. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde romansın, yerini aldığı *chanson de geste*'in(*) epik biçimine oranla anlatı tekniği ve psikolojik derinlik açısından daha işlenmiş, daha incelikli bir tür olduğu söylenebilir.

Sonraki yüzyıllarda romans, çeşitli değişimler geçirdi. Cervantes'in *Don Quijote*'de (*Don Kışot*) bu türü yermesinden de anlaşıldığı gibi, 15. ve 16. yüzyıllarda İspanya'da düzyazı romans çok yaygın bir türdü. Şövalye ideali ortaçağa özgü bir kavram olmakla birlikte, daha sonra değişen dünya içinde romans öğeleri varlığını sürdürdü; ama bu arada romans sözcüğünün anlamı da değişti. 18. yüzyıl sonunda İngiltere ve Almanya'daki romantizm akımı, bir açıdan günün felsefesine bir tepki olarak ortaçağ romanslarındaki ruha geri dönme çabası olarak nitelendirilebilir. Günümüz aşk öykülerini konu alan popüler romantik romanlarda bile, ilk romanslardaki değerlerin bozulmuş bir biçimde de olsa sürdüğü görülür.

Romans dili, GRISHUN ya da GRISONS olarak da bilinir, Almanca RUMANTSCH. Roman dillerinin Rætia öbeğine bağlı dil. İtalya'nın kuzeyinde ve İsviçre'de, özellikle de İsviçre'nin Graubünden (Grisons) kantonundaki Ren Vadisinde konuşulur. 1938'den bu yana federal düzeyde değilse de, bazı kantonlarda "ulusal" dil kabul edilmektedir. İki lehçesi vardır: Ren Irmağının batı kıyısında konuşulan Sursilva ve doğu kıyısında konuşulan Sutsilva lehçeleri. Romans dilinde günümüze ulaşmış en eski belge, 12. yüzyıl başlarında Sursilva lehçesiyle yazılmış bir metindir. Ayrıca bak. Rætia lehçeleri.

romantizm, Batı uygarlığında 18. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın ortasına değin uzanan dönemde edebiyat, resim, müzik, mimarlık, eleştiri ve tarih yazımı alanındaki birçok yapıtta anlatımını bulmuş akım. Genel olarak klasikçiliğin, özellikle de 18. yüzyıl sonunda ortaya çıkan yeni-klassikçiliğin düzen, uyum, denge, ussallık ve idealleştirme gibi ilkelerine bir başkaldırı olarak nitelendirilebilir. Ayrıca Aydınlanma çağıyla 18. yüzyıl usçuluğuna ve maddeciliğine de bir tepki olan romantizm, bireye, öznelliğe, akıldışına, düş gücüne, kişiselliğe, kendiliğindenliğe ve aşkınlığa ağırlık vermiştir.

Romantizmin başlıca özellikleri arasında doğal güzelliklere karşı derin bir hayranlık; akla karşı duygunun, zihne karşı duyuların yüceltilmesi; insanın benliğinin, kişiliğinin, ruh hallerinin ve manevi gücünün araştırılması; dehaların, kahramanların ve olağanüstü özelliklere sahip kişilerin tutkularına ve iç çatışmalarına önem verilmesi sayılabilir. Romantizm sanatçıyı da olağanüstü yeteneklere sahip bireysel bir yaratıcı olarak yeni bir açıdan değerlendirmiş ve onun yaratıcı ruhunun, biçimsel kurallara ve geleneksel uygulamalara sıkı sıkıya bağlılıktan çok daha önemli olduğunu savunmuştur. Romantikler ayrıca aşkın bir yaşamı ve manevi gerçeğe ulaşabilmenin yolunun düş gücünden geçtiğini düşünmüşler, halk kültürüne, ulusal ve etnik kültürlerin kökenlerine ve ortaçağa büyük ilgi duymuşlar, egzotik, uzak, esrarengiz, tuhaf, gizli, hastalıklı ve şeytani öğelere yönelmişlerdir.

Romantizm, 18. yüzyılın ortasından başlayarak gelişen ve ön-romantizm olarak

bilinen bir dizi gelişme sonucunda ortaya çıktı. Bu gelişmelerin en önemlisi, halkın beğenisinin klasikçiliğin görkemli, katı, soylu, idealize ve yüce anlatımından daha yalın, içten ve doğal anlatım biçimlerine kaymasıydı. Bu yeni eğilim bir ölçüde, soyluların zarif sanat biçimlerini yapay ve aşırı incelikli bulan orta sınıfın beğenisini yansıtıyordu; burjuvazi, duygusal açıdan kendisine yakın hissettiği daha gerçekçi sanat biçimlerinden yanaydı.

Romantizmin düşünsel alanda en önemli habercisi, Fransız filozof ve yazar Jean-Jacques Rousseau'yu Rousseau dostluk ve aşka kibarlık ve ölçülülük yerine, duyguların özgürce ifade edilmesine ve orta sınıf aile yaşamının erdemlerine ağırlık veriyor, doğal güzelliklere dikkati çekiyor, dinsel dogmalara karşı dinsel duyguları öne çıkarıyor, insanın ahlaki gelişiminin ancak güçlü duygularla besleneceğini savunuyordu. Yaratıcı ruhun özgür ifadesinin biçimsel kurallara ve geleneksel uygulamalara sıkı sıkıya bağlılıktan daha önemli olduğu görüşünü de ilk kez ortaya atmıştı.

Duyguya verilen önem, bütün ön-romantik eğilimlerin ortak özelliğiydi. Bu eğilimler arasında, geometrik çizgiler taşıyan Fransız bahçe düzenlemeleriyle karşıtlık oluşturan doğal görünümlü "yabanıl" İngiliz bahçeleri, 1740'larda Edward Young ve Thomas Gray'ın yoksunluk, ölüm ve çürüme duygularını içeren hüznümlü yapıtlarıyla gelişen İngiliz mezarlık şiiri(*), Samuel Richardson'ın *Pamela*'sı (1740) gibi okurun şefkat ve acıma duygularını sömüren duygusal romanlar duygusallığın yeni sıra doğal güzelliklerin ve sanat yapıtlarının insan üzerindeki derin etkisine ağırlık veren 1760'ların duygusal romanı(*), 1770-80 arasında Fransız yeni-klassik trajedi gelenekini reddederken oyunlarında doğayı, duyguyu ve bireyselliği yücelten J. W. von Goethe ve Friedrich Schiller'in temsil ettiği Alman coşkunluk akımı(*), Horace Walpole'un *The Castle of Otranto*'su (1765; Otranto Kalesi) ile Ann Radcliffe ve Matthew Gregory Lewis'in çeşitli yapıtları gibi dehşet ve gizem dolu fantastik konuları işleyen İngiliz gotik romanı(*) ile halk masalları ve baladlarını derleme ve koruma çalışmaları sayılabilir. Gene bu döneme özgü bir başka eğilim de, ortaçağ romanslarına yeniden ilgi duyulmasıydı; romantizm adı da buradan kaynaklanmıştı. Şövalyelerin serüvenlerini konu alan romanlar, kahramanlığa, egzotik ve gizemli temalara ağırlık vermesiyle Fransız yeni-klassik trajedisine ya da İngiliz şiirlerindeki destan beyitleri gibi klasik edebiyat biçimlerinin incelikli, kurallara bağlı ve yapay anlatımıyla büyük bir karşıtlık içindeydi. Geçmişin bu pek incelikli olmayan ama duygusal edebî biçimlerine uyanan ilgi, romantizmin temel özelliklerinden biri haline geldi.

Edebiyat. İngiliz edebiyatında romantizm, 1790'da William Wordsworth ve Samuel Taylor Coleridge'in yayımladıkları *Lyrical Ballads* (Lirik Baladlar) ile başladı. Wordsworth'un *Lyrical Ballad*'ın ikinci basımına (1800) yazdığı, şiiri "güçlü duyguların kendiliğinden taşması" olarak tanımlayan önsözü, İngiliz romantik şiirinin bildirgesi oldu. İngiltere'de akımın ilk evresinin üçüncü önemli şairi, William Blake'ti. Almanya'da ise romantizmin ilk evresinde hem içerik, hem üslup yenilikleri, bu arada bilinçaltı, doğaüstü ve gizemli ögeler önem kazandı. Friedrich Hölderlin, genç Johann Wolfgang von Goethe, Jean Paul, Novalis, Ludwig Tieck, A.W. ve Friedrich Schlegel, Wilhelm Heinrich Wackenroder ve Friedrich Schelling gibi birçok yetenek romantizmin bu ilk evresinde yetişti. Devrim

Fransası'nda ise Chateaubriand ve Madame de Staël, etkili tarihsel ve kuramsal yazılarıyla ülkede romantizmin ilk örneklerini verdiler.

Romantizmin 1805-30 arasında milliyetçilik ikinci evresinde kültür alanında milliyetçilik önem kazandı: Ulusal kültürün kökenlerine ilgi duyulmaya başladı; halk kültürü ürünleri, halk şiirleri, baladları, dans ve müzikleri derlendi ve taklit edildi. Daha önce önemsenmeyen ortaçağ ve Rönesans dönemi yapıtları bile yeniden ele alındı. Tarihe duyulan bu ilgi, tarihsel roman türünün yaratıcısı Sir Walter Scott tarafından edebî tarza aktarıldı. Hemen hemen aynı yıllarda İngiliz romantik şiiri John Keats, Lord Byron ve Percy Bysshe Shelley'nin yapıtlarıyla doruk noktasına ulaştı.

Romantizmin duyguya verdiği önemin dik-kate değer bir yan ürünü de, Mary Shelley'nin *Frankenstein*'i (1818; *Frankenstein*, 1971) ile C.R. Maturin, Marki de Sade ve E.T.A. Hoffmann'ın yapıtları gibi esrarengiz, doğaüstü ve korkunç olayları konu alan yapıtlardır. Romantizmin Almanya'daki ikinci evresinde ise Achim von Arnim, Clemens Brentano, J.J. von Görres ve Joseph von Eichendorff öne çıktılar.

1820'lere gelindiğinde romantizm bütün Avrupa edebiyatını içine alacak kadar geniş bir alana yayılmıştı. Ama bu ikinci evresinde eskisi kadar evrensel bir bakışa sahip değildi; daha çok tek tek ülkelerin tarihsel ve kültürel mirasıyla olağandışı bireylerin tutku ve mücadelelerinin araştırılmasına ağırlık veriyordu. Avrupa'daki romantik yazarlarla onlardan etkilenenler arasında İngiltere'de Thomas De Quincey, William Hazlitt ve Brontë kardeşler, Fransa'da Victor Hugo, Alfred de Vigny, Alphonse de Lamartine, Alfred de Musset, Stendhal, Prosper Mérimée, Alexandre Dumas (Baba) ve Théophile Gautier, İtalya'da Alessandro Manzoni ve Giacomo Leopardi, Rusya'da Aleksandr Puşkin ve Mihail Lermontov, İspanya'da José de Espronceda ve Ángel de Saavedra, Polonya'da Adam Mickiewicz ve Amerika'da İç Savaş öncesinin hemen bütün önemli yazarları sayılabilir.

Görsel sanatlar. 1760'larda ve 1770'lerde İngiltere'de ve Roma'da bulunan bir grup İngiliz sanatçı geleneksel figüratif sanatın mitolojik, tarihsel konularıyla ve katı kurallarıyla hiç uyuşmayan resimler yapmaya başladılar. James Barry, Henry Fuseli, John Hamilton Mortimer ve John Flaxman gibi bu sanatçılar garip, patetik ve kahramanlığı abartan konular seçtiler. Görüntülerini gergin, doğrusal çizgilerle ve çarpıcı ışık-gölge karşıtlıklarıyla belirlediler. İngiltere'de ilk dönem romantik resmin bunların dışında kalan başlıca temsilcisi olan William Blake ise yapıtlarında kendine özgü, güçlü düşsel imgelere yer verdi.

Bir sonraki kuşaktan J.M.W. Turner'ın ve John Constable'in yapıtlarında büyük İngiliz romantik manzara resmi ortaya çıktı. Bu sanatçılar korkuyla karışık hayranlık uyandırabilecek dinamik bir doğal dünyayı betimlemek için ışığın, atmosferin ve rengin geçici ve dramatik etkilerini öne çıkardılar.

Fransa'da ilk romantik ressamların başlıcaları Napoléon Savaşları'ndan güncel olayların dramatik tablolarını yapan Baron Antoine Gros ile "Medusa'nın Salı"nda betimlediği bireysel kahramanlık ve acı kadar deli portreleriyle de yaklaşık 1820'de tam anlamıyla romantizmi başlatan Théodore Géricault'ydü. Fransız romantik ressamlarının en büyüğü olan Eugène Delacroix, serbest ve zengin anlatımlı fırçasıyla, zengin ve

duyumsal renk kullanımıyla, dinamik kompozisyonlarıyla ve Kuzey Afrikalı Arapların yaşamından Fransa'daki devrimci siyasete kadar uzanan konularıyla dikkati çekti. Paul Delaroche, Théodore Chassériau, bazı resimleri de J.-A.-D. Ingres Fransa'da romantik resmin görece akademik son döneminin temsilcileri oldu. Almanya'da romantik resim P.O. Runge ve en büyük Alman romantik sanatçı Caspar David Friedrich'in yapıtlarında daha simgesel ve alegorik anlamlar yüklendi. Friedrich izleyicide gizem duygusu ve dinsel korku uyandıran ürpertici ölçüde durgun ve yalın manzara resimleri yaptı.

Romantizm mimarlıkta daha çok eski mimari üslupların taklit edilmesi ve "çığnıklıklar" olarak bilinen aykırı binalar yapılması yoluyla ifadesini buldu. İngiltere'de ve Almanya'da ortaçağın gotik mimarisinin romantik düşlere çekici gelmesi gotik canlandırmacılık(*) olarak bilinen akıma yol açtı.

Müzik. Müzikte romantizm yaratıcılığı ve bireyselliğe önem verilmesi, kişisel duyguların açığa vurulması, biçimde serbestliğin ve araştırmacılığın öne çıkmasıyla kendini gösterdi. Ludwig van Beethoven ve Franz Schubert klasik ve romantik dönemler arasında bir köprü oluşturdular; müzik tekniklerinde temelde klasik uygulamalara bağlı kalırken müziklerinde yoğun kişisel duygulara yer vererek programlı müzik(*) yazarak 19. yüzyıl romantik bestecileri için önemli bir model oluşturdular. Müzikte dramatik anlatım olanakları, çalgısal repertuarın genişlemesi ve yetkinleşmesinin yanında *Lied*, nokturn, ara müzik, kapriçyo, prelüd ve mazurka gibi yeni biçimlerin de yaratılmasıyla arttı. Şiirsel metinler, efsaneler ve halk masalları romantik ruhun esin kaynakları oldu; sözlerle müzik programlı müzik ya da konser uvertürü ve fon müziği gibi müzik biçimleri aracılığıyla kaynaştırıldı. Romantizmin ilk döneminin başlıca bestecileri Hector Berlioz, Frédéric Chopin, Felix Mendelssohn ve Franz Liszt'ti. Bu besteciler orkestradaki çalgıların anlatım sınırlarını zorladılar; armoni dağarcığını kromatik dizinin bütününden yararlanacak biçimde genişlettiler; insan sesiyle çalgılar arasındaki bağlantı olanaklarını araştırdılar. Müzikte romantizmin orta dönemi Antonín Dvořák, Edvard Grieg ve Peter İliç Çaykovski gibi besteciler tarafından temsil edildi. Belli bir ulusun özelliklerini müzik aracılığıyla dile getirmeyi amaçlayan romantik çabalar Antonín Dvořák ve Bedřich Smetana gibi Çek bestecilerle çeşitli Rus, Fransız, İskandinav bestecilerin yapıtlarında görüldü.

Romantik opera Almanya'da Carl Maria von Weber'in yapıtlarıyla başladı; İtalya'da ise Gaetano Donizetti, Vincenzo Bellini ve Gioacchino Rossini tarafından geliştirildi. İtalyan romantik operasının doruk noktasını Giuseppe Verdi'nin, Alman romantik operasının doruk noktasını ise Richard Wagner'in yapıtları oluşturdu. Wagner romantizmin ateşli milliyetçilik, kahramanlık kültürü, egzotik dekorlar ve kostümler, anlatımcı müzik, ses ve orkestra düzeninde virtüözlük gösterisi gibi çok çeşitli yanlarını operalarında birleştirdi. 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyılın başında yaşayan Gustav Mahler, Richard Strauss, Sir Edward Elgar ve Jean Sibelius gibi besteciler müzikte romantizmin son dönem temsilcileri oldular.

Romanya, Rumence ROMANIA. Avrupa'nın güneydoğusunda ülke. Balkan Yarımadası'nın kuzey kesiminde 237 500 km²'lik bir

alanı kaplar. Kuzeyde Ukrayna, doğuda Moldova (Moldavya), batıda Macaristan, güneybatıda Yugoslavya, güneyde Bulgaristan, doğuda Karadeniz ile çevrilidir. Kuzeyden güneye 480 km, batıdan doğuya 670 km boyunca uzanır. Sınırlarının toplam uzunluğu 3 153 km'yi bulur. Başkenti Bükreş, 1992 tahmini nüfusu 23.332.000'dir.

DOĞAL YAPI *Yüzey şekilleri.* Romanya fiziksel coğrafya bakımından altı bölgeye ayrılır: Karpat Dağları, Dış Karpatlar, platolar, ovalar, Tuna Deltası ve Karadeniz kıyısı. Batıya dönük bir yay çizerek ülkenin ortasındaki Transilvanya Platosunu kuşatan Karpat Dağları dört bölüm olarak ele alınabilir. Ukrayna sınırından Prahova Irmağı vadisine kadar uzanan ve Rodna Dağlarındaki 2.303 m'ye ulaşan Doğu Karpatlar, kuzey-güney doğrultulu bir dizi koşut sırttan oluşur. Sırtlar arasındaki kristalin kayalı sarp yüzey dar boğazlarla parçalanmıştır. Batı kenarda volkanik kökenli Oașului ve Harghita dağları yer alır. Kireçtaşı ve konglomera oluşumlu ana sıradağlar ise Gurghiu ve Ciuc gibi çöküntülerle birbirinden ayrılır. Transilvanya Alpleri olarak da bilinen Güney Karpatlar, Prahova Irmağı vadisinden batıdaki Timiş ve Cerna ırmak vadilerine kadar uzanır. Sert kristalin ve volkanik yapısından dolayı masif bir görünümüdür. Făgăraș Dağlarında ülkenin en yüksek dorukları olan Moldoveanu (2.543 m) ve Negoiu (2.535 m) yükselir. Eski erozyon platformlarını, yüksek geçitleri ve buzul göllerini barındıran sistemin güney yamaçları derin ırmak vadileriyle oyulmuştur. Tuna ve Someș ırmakları arasındaki birbirinden kopuk kütlelerin oluşturduğu Batı Karpatlar, tarihsel olarak "kapi" işlevini gören yapısal çöküntülerle ayrırt edilir. Kuzeydeki Apuseni Dağları üzerinde parmak görünümüne bir dizi yükselti yer alır. Doğudaki Bihor Dağları karşuk oluşumlarının bulunduğu bir platoya birleşir. Batıda birbirine koşut olan Zărand, Codru-Moma ve Pădurea Craiului dağları uzanır. Güneyde Mureș, Irmağını izleyen Metaliferi ve Trască dağları yer alır.

Karpat Dağları boyunca ikinci bir dar kuşak oluşturan Dış Karpatlar'ın yüksekliği 400-1.000 m arasında değişir. Bölgenin hafif dalgalı yüzeyi, yer yer geniş ve verimli vadilere dönüşür.

Karpat Dağlarına bir dizi geçitle bağlanan Transilvanya Platosu, gelişmiş ulaşım ağıyla kalabalık bir nüfusa barındırır. Doğuda Dış Karpatlar ile Prut Irmağı arasında uzanan Moldova Platosunun ortalama yüksekliği 480-600 m'yi bulur. Aşınmış bir kütle olan güneydoğudaki Dobruca Platosu, Pricopan Tepelerinde 467 m'ye ulaşır.

Karpat Dağlarının güney ve batısına doğru yayılan ovalar ülke topraklarının yaklaşık üçte birini kaplar. Güneydeki Aşağı Tuna Havzası, Olte Irmağı sınır olmak üzere Romanya Ovası (doğu) ve Olteni Platosu (batı) biçiminde ikiye ayrılır. Ovalık bölge verimli lös katmanlarıyla kaplıdır. Tuna Irmağı kıyıları taşkın ovası özelliklerini gösterir.

Dobruca Platosunun kuzeyine düşen Tuna Deltası, eski bir körfezin denizden kopmasıyla ortaya çıkmış bataklık bir alandan oluşur. Bölgenin büyük bölümü doğa koruma alanı ilan edilmiştir.

Karadeniz kıyı şeridindeki güzel kumsalların gerisinde ırılı ufaklı göller sıralanır. Bu göllerin bir bölümünde kaplıcalar bulunur.

İklim. Romanya'nın iklimi ılıman ve karasal iklim kuşakları arasında bir geçiş özelliği gösterir. Orta ve batı kesimlerde nemli Atlas iklimi ağır basar. Güneydoğuda karasal etki kendini duyurur; kıyılara doğru yani Akdeniz iklimi koşulları ortaya çıkar. Ülke

genelinde yükseklik farkı iklimi belirleyen önemli bir etkidir. Yıllık ortalama sıcaklık güneyde 11°C, kuzeyde ise 7°C'dir. Dobruca bölgesinde 400 mm olan yıllık yağış miktarı, Karpat Dağlarında 1.400 mm'ye kadar çıkar. Ortalama yıllık yağış miktarı 660 mm'dir.

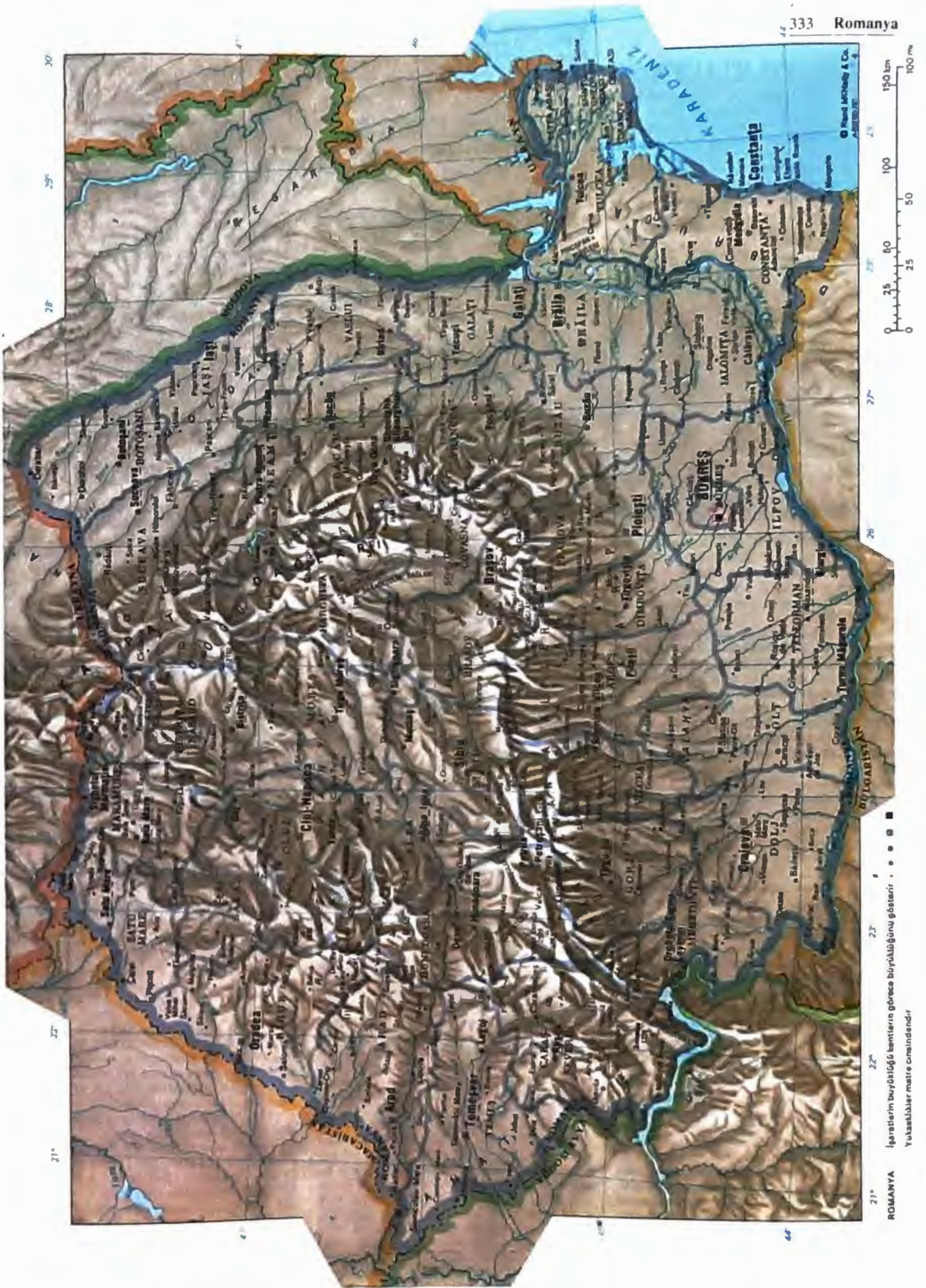
Akarsular. Romanya'daki akarsuların hemen hepsi güney sınırının büyük bölümünü çizen Tuna Irmağına karışır. Tuna'nın Karadeniz'e taşıdığı su miktarının yaklaşık yüzde 40'ını Romanya'daki kollar sağlar. Bu kolların başlıcaları Prut, Mureș, Olte, Siret, Ialomița ve Someș'tir. Mevsimlik su düzeyi farklılıkları yüksek olan ırmakların hidroelektrik enerji potansiyelinden çok az yararlanılmaktadır. Ülkedeki göllerin sayısı 2 500'den geçer.

Bu ki ortamı ve hayvan varlığı. Ormanlar ülke topraklarının dörtte birini kaplar. Dağlık yörelerde 800 m'ye kadar meşe, 1.400 m'ye kadar kayın, 1.800 m'ye kadar iğneyapraklı ağaçlar ağır basar. Daha yukarıda Alp ve Alp altı çayırlar başlar. Karpatlar'ın yüksek kesimlerinde dağ keçileri yaşar. Başlıca orman hayvanları arasında boz ayı, kızıl geyik, kurt, tilki, yaban domuzu, vaşak, sansar ve çeşitli ötücükuşlar sayılabilir. Tuna'nın aşağı çığırı ve özellikle delta bölgesi kuş ve balık varlığı bakımından son derece zengindir.

NÜFUS Tarihsel göç yolları üzerinde yer alan Romanya'nın etnik dokusu, eski yerli nüfusun yanı sıra çeşitli göçmen topluluklarının izlerini taşır. İlk yerleşim bölgeleri Valahya (Eflak) ve Moldova (Boğdan) olan Rumenlerin siyasal birliğe kavuşarak kırsal ağırlıklı geleneksel yapıdan sıyrılması 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Rumen nüfusun çoğunlukta olduğu öteki bölgelerle bütünleşme ancak 20. yüzyıl başlarında sağlanabilmiştir. Günümüzde toplam nüfusunun yüzde 78,3'üne varan bölümünü Rumenler oluşturur (1990). Macarların oranı yüzde 11'e, Çingenerinki yüzde 10'a, Almanlarınki ise yüzde 1'e yaklaşır. Öteki küçük azınlıklar arasında Sırp, Hırvatlar, Ukraynalılar, Ruslar, Yunanlılar, Türkler ve Yahudiler sayılabilir. II. Dünya Savaşı öncesinde sayıca çok daha kalabalık olan Çingenerler ve Yahudiler işgal dönemindeki Nazi soykırımıyla küçük topluluklar düzeyine inmiştir. Resmi dil Rumencedir. Macarlar ve Almanlar kendi dillerini korumuşlardır; okullarda Almanca ve Macarca öğretim de verilmektedir. Toplam nüfusun yaklaşık yüzde 70'i Romanya Ortodoks Kilisesi'ne bağlıdır. Rum Ortodoksların oranı yüzde 10'u bulur. Kuşuk Katolik, Kalvenci, Lutherci, Yahudi ve Müslüman toplulukları da vardır.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına yaklaşık 92,2 kişidir. Ovalık alanlarda, Dış Karpatlar'ın eteklerinde ve Moldova'nın kuzeyinde bu oran daha yüksektir. Dağlık bölgelerde kırsal yerleşme dokusu dağınık bir yapı gösterir. Toplam nüfusun yaklaşık yüzde 54,4'u (1992) kentlerde oturur. Kentlerin çoğu ticari ve stratejik noktalarda kurulmuş eski yerleşmelerin yakınında yer alır. Nüfus artış hızı pek yüksek değildir. Doğum ve ölüm oranları (1990) sırasıyla binde 13,6 ve binde 10,6'dır.

EKONOMİ Romanya'da büyük ölçüde ağır sanayi, hizmet sektörü ve tarıma dayanan bir ekonomi yürürlüktedir. Romanya, 1989'daki yönetim değişikliğinden sonra sosyalizmden uzaklaşma sürecine girmiştir. 1990 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) 38 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir 1.640 ABD Doları'dır.

Net maddi üretime katkısı (1989) yüzde 15.2 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 28,6'sı çalışır. Ülke topraklarının yarıya yakını ekime elverişlidir. Bazı yeni yatırımlara karşın sulamadan yararlanılan alanlar çok sınırlıdır. Başlıca tarım ürünleri mısır, buğday, çavdar, arpa, patates ve şeker pancarıdır. Meyve ve sebze üretimi oldukça gelişmiştir. Köklü bir geçmişi olan koyun ve sığır yetiştiriciliği hâlâ önemli bir gelir kaynağıdır. Verimlilik düzeyinin dü-

kurma çabası, bu ülkelerin dış ticaret içindeki payını beşte bir dolayına çıkarmıştır. Romanya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla (AET) ilişkileri, 1980'de imzalanan ticaret antlaşmasına dayanır.

Ülke içinde yük ve yolcu taşımacılığının büyük bölümü demiryollarıyla yapılır. Ulaşım ağının odak noktasını Bükreş oluşturur. Gelişmiş bir limanı olan Constanta (Köstence) denizyoluyla birçok ülkeye bağlanır. Tuna üzerinde de bir dizi önemli ırmak limanı vardır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. 1989'da sosyalist yönetimin yıkılmasıyla so-

limlerin başlıca temsilcisi heykeltci Constantin Brancusi'dir.

Çağdaş müzik, tiyatro ve sinema etkinliklerine ağırlık veren kültür kurumlarının yanı sıra geleneksel halk sanatları da canlılığını korumaktadır. Romanya'nın geleneksel kültürünü yansıtan ahşap oymalar, parlak giysiler, kilimler ve seramik işleri uluslararası çapta ün kazanmıştır. Bu yapıtlar soyut ya da geometrik desenlerle stilize bitki ve hayvan tasvirleri açısından dikkat çekicidir.

TARİH. Daçya. İlkçağda bugünkü Romanya topraklarında İlyrialılar, Traklar ve İskitler oturuyordu. Karadeniz kıyılarında ilk Yunan kolonileri İÖ 7. yüzyılda kuruldu. Bölgeye daha sonra girerek yerli halklarla kaynaşan Daçyalılar İÖ 4. yüzyılda Yunan dünyasıyla ilişkiye geçtiler. Daha sonra İÖ 112, 109 ve 75'te Roma birlikleriyle çarpıştılar. Burebista'nın İÖ 60-50 arasında yarattığı birleşmiş ve güçlü krallık, onun ölümünden sonra dört parçaya ayrıldı. İzleyen dönemde de Roma topraklarına yönelik akınları sürdüren Daçyalılar, İS 85-89 arasındaki savaşlarda yenilgiye uğrayarak Roma egemenliğine tanındılar. Yeni çatışmalar üzerine 106'da bölgeyi ele geçirerek yerli halkı kuzeye süren Romalıların oluşturduğu eyalet, çeşitli düzenlemelerden geçtikten sonra 168'de tek bir askeri bölgeye dönüştürüldü. Roma kültürü ve özellikle Latince bölgede derin izler bıraktı.

Roma egemenliğine 3. yüzyılda son veren Gotlar önce Slavlar, ardından Avarlar ve 7. yüzyılın ikinci yarısında Bulgarlar izledi. Bölgede Hristiyanlık 9. yüzyılda Bulgarlar aracılığıyla yayıldı. Bir süre sonra Bulgarların yerini Macarlar aldı. Barbar akınları sırasında Transilvanya'ya sığınan ve Valahlar (Ulahlar) olarak anılmaya başlayan bölgenin yerli halkı, ancak 12. yüzyıl sonlarında yeniden siyasal sahneye çıkabildi. Göçebe çobanlığa dayalı bir yaşam biçimi sürdüren Valahlar, bu dönemde Karpat Dağlarını aşarak Valahya (Muntania) ve Moldavya adı verilen iki devlet kurdular.

Valahya. Eski Rumen kaynaklarına göre 1290'da Fagaraş voyvodası Radu Negru'nun (Kara Radu) kurduğu Valahya, I. Basarab'ın yönetiminde 1330'da Macar egemenliğinden kurtuldu. Daha sonra Osmanlı tehdidi-ne karşı Macar desteğine dayanmaya çalışan Mircea (Yaşlı; hd 1386-1418), Sırplar ve Bulgarları yenilgiye uğratarak 1391'de Valahya'ya yönelen Osmanlılara vergi vermeyi kabul etmek zorunda kaldı. Ama bağımsızlığını korumaya yönelik girişimleri sonuç vermeyince 1417'de Osmanlı egemenliğini tanıdı.

Osmanlılar Eflâk adını verdikleri prensliğin özerk bir statüde kalmasına izin vermekle birlikte önemli hak ve ayrıcalıklar elde ettiler. Öte yandan divan olarak anılan boyarlar meclisinin Besarab hanedanından seçeceği prenslerin Osmanlı sarayınca onaylanması koşulu getirildi. Bu veraset sistemi sık sık değişen kararsız yönetimlerin doğmasına yol açtı. Kazıklı Voyvoda olarak da bilinen III. Vlad Tepeş'in (hd 1448, 1456-62, 1476-77) yeniden Macar egemenliğine girme çabasının boşa çıkarılmasından sonra Osmanlı denetimi daha sıkı bir yapı kazandı. Eflâk, Osmanlıların Macaristan ve Transilvanya'ya (Erdel) yönelik seferleri için bir destek üssü durumuna geldi.

Valah direnişinin yeniden başlamasını sağlayan Mihai (Cesur; hd 1593-1601), Erdel prensi Zsigmond Báthory ve Moldavya (Boğdan) voyvodası Aaron ile ittifaka girek 1594'te ayaklandı. Osmanlı kuvvetlerini püskürttüktan sonra kısa bir süre, Eflâk, Erdel ve Boğdan'ı tek bir yönetim altında birleştirdi. Ama ele geçirdiği topraklarda tutunamayarak Eflâk'a çekilmek zorunda kaldı. Mihai'nin öldürülmesinin ardından

Başkent Bükreş'ten bir görünüm
ABC Aşar.

şüklüğü, ihracata verilen ağırlık ve kırsal kesimden göçler nedeniyle tarımsal üretim iç gereksinimi tam karşılayamamaktadır.

Büyük ölçüde iç tüketime dönük olan balıkçılık daha çok Tuna'da yürütülür. Son yıllarda açık deniz balıkçılığı da gelişmiştir. Avlanan toplam balık miktarı (1990) yılda 127 bin tonu geçer. Zengin orman varlığı gelişmiş bir kerestecilik sanayisine olanak verir. Kış sporlarının yapıldığı dağ merkezlerine, kıyı sayfiyelerine ve tarihsel yapılarla zengin folklor mirasına dayanan turizm sektörü de önemli bir gelir kaynağıdır.

Madencilik ve imalat sektörleri birlikte net maddi üretimin yüzde 59,1'ini sağlar ve toplam işgücünün yüzde 37'sini istihdam eder. Romanya'nın yeraltı kaynakları petrol, doğal gaz, kömür, demir cevheri, kuruşun, çinko ve kayatuzuyla (halit) sınırlıdır. Petrol yatakları Dış Karpatlar, Romanya Ovası ve Karadeniz kıyısı açıklarında bulunur. Büyük ölçüde metandan oluşan doğal gaz Transilvanya Platosunda çıkarılır. Sanayi için gerekli hammaddelerin önemli bir bölümü dışarıdan sağlanır; yakıt, maden ve metal alımları için yapılan harcamalar ithalatın yaklaşık yarısını bulur. II. Dünya Savaşı sonrasında ağır sanayi yatırımlarına verilen önceliğe bağlı olarak hızlı bir gelişme gösteren dalların başında metalurji, makine yapımı, petrol ve doğal gaz üretimi ile kimya sanayisi gelir. Motorlu araç, elektronik eşya, yapı malzemeleri ve çimento üretimi de gelişmiştir. Geçmişte en önemli sanayi dalları olan dokumacılık ve gıda işleme, hafif sanayinin temelini oluşturur. Yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 64 milyar kW-sa düzeyindedir; bunun büyük bölümü yerli ve ithal yakıttan elde edilir. Son yıllarda güneş ve jeotermal enerji projelerinin yanı sıra Kanada, İtalya ve ABD'nin nükleer reaktör yapımında bazı adımlar atılmıştır.

Romanya dış ticaretinin yaklaşık yarısını eski Sovyet cumhuriyetleri ve Almanya'yla yürütür. Gelişme yolundaki ülkelerle daha sıkı ekonomik ve siyasal ilişkiler

nuçlanan ayaklanmanın ardından çok partili parlamenter bir sistemi benimseyen Romanya'da Mayıs 1990'da ilk serbest seçimler yapıldı. Aralık 1991'de de yeni anayasa yürürlüğe girdi. Ayaklanma öncesinde Romanya Komünist Partisi'nin (PCR) yönlendiriciliği altında yasama yetkisini Büyük Ulusal Meclis kullanıyordu. Bu meclisin daimi organı olan Devlet Konseyi'ne aynı zamanda parti genel sekreteri olan cumhurbaşkanı başkanlık ediyordu. Yürütme işleri ise meclisin seçtiği Bakanlar Kurulu'nun elindeydi.

Romanya'nın sosyal refah sistemi bütün yurttaşlara parasız sağlık hizmeti sağlar. Öteki sosyal hizmetler arasında emeklilik, yaşlılık ve işgörmelik aylığıyla hastalık, annelik, iş kazası ve aile yardımı sayılabilir. Yaşam düzeyi Avrupa ölçülerine göre geridir. Yıllardan beri süren yiyecek sıkıntısının yanı sıra konut açığı da ciddi bir sorundur. Ortalama yaşam süresi (1987-89) kadınlarda 72,4 yıl, erkeklerde 66,5 yıldır. Bebek ölüm oranı (1990) binde 26,9 gibi oldukça düşük bir düzeye inmiştir.

Eğitim 6-16 yaşlar arasında zorunlu ve parasızdır. Ortaöğretim düzeyinde genel liselerin yanı sıra çok sayıda meslek okulu ve teknikokul vardır. Ülkenin en eski yükseköğretim kurumu Bükreş Üniversitesi'dir (1864). Kökeni Rumen Edebiyat Derneği'ne (1866) dayanan Romanya Akademisi başlıca araştırma kurumu olmanın yanı sıra yayın dünyasında da önemli rol oynar.

KÜLTÜREL YAŞAM. Rumenler çeşitli sanatlara ve beşeri bilimlere önemli katkılarda bulunmuşlardır. Özgün bir şiir okulu yaratan Mihail Eminescu'nun etkisi 19. ve 20. yüzyıl Rumen yazarlarının yapıtlarında izlenebilir. Öteki tanınmış yazarlar Mihail Sadovenau, yakın dönemde uluslararası ün kazanan şair Tudor Arghezi ve oyun yazarı Ion Luca Caragiale'dir. 20. yüzyılda halk ezgilerine dayalı ulusal bir üslup geliştiren besteci ve kemancı Georges Enesco, Rumen müziğine yön veren kişi olarak kabul edilir. Görsel sanatlardaki modernist eği-

1611'de yeniden duruma egemen olan Osmanlılar, kukla prensler ve Rum kökenli yöneticiler aracılığıyla özerk yapıyı büyük ölçüde ortadan kaldırdılar. Curtea de Argeş'te olan prenslik merkezi, 1698'de Erdel sınırından daha uzak olan Bükreş'e taşındı. 1716'dan sonra Eflâk voyvodalığına Fenerli Rumlar atanmaya başladı. Hospodar olarak anılan bu yeni prenslerin ağır sömürsü ve baskıcı yönetimleri bir dizi köylü ayaklanmasına neden oldu. Bu arada Osmanlıların zayıflamasıyla bölge üzerindeki Rus baskısı da arttı.

Moldavya. Karpatlar'ın kuzeyindeki Maramureş'ten gelen Dragoş önderliğindeki Valahlar 1299-1342 arasındaki bir tarihte kurduğu Moldavya, I. Bogdan yönetiminde 1359 dolaylarında bağımsızlığına kavuştu. Prensliğin Polonya'yla giderek gelişen bağlarına ve iç çekişmelere karşın, bu yapı uzun süre ayakta kaldı. Koyu bir Hristiyan olan IV. Ştefan (Büyük; hd 1457-1504), artan Osmanlı tehdidine karşı giriştiği savaşlarda bazı başarıları elde etmekte birlikte Polonya'dan beklediği desteği bulamadı. Ştefan'ın oğlu III. Bogdan (hd 1504-17) Polonya'yla ortaya çıkan toprak anlaşmazlıkların üzerine 1513'te özerkliği sağlanması koşuluyla Osmanlı egemenliğini tanıdı. Mohaç Savaşı'nı (1526) izleyen karışıklık döneminde başa geçen Petru Rareş'in (hd 1527-38, 1541-46) bağımsızlığı geri getirmeye yönelik manevraları sonuçsuz kaldı. Böylece Osmanlı yönetimine karşı direniş kırıldı.

Osmanlıların Bogdan adını verdiği prenslik giderek bağımlı bir yapı kazandı. Prenslerin atanmasında Osmanlıların doğrudan söz sahibi oldu. Bu yoldan başa geçen Ion'un (Korkunc; hd 1572-74) ağır vergilere karşı başlattığı ayaklanma kısa sürede bastırıldı. Eflâk prensi Mihai'nin sağladığı birlik Polonya birliklerinin Bogdan'a girmesiyle 1601'de sona erdi. Ama 1618'de prenslik üzerindeki egemenlik yeniden Osmanlılara geçti. Eflâk'ı ele geçirmeye çalışan Vasile Lupu'nun (hd 1634-53) devrilmesinden sonra yönetimde Rumlar ağırlık kazanmaya başladı. Dimitrie Cantemir'in (Kantemiroğlu; hd 1710-11) Rusya'yla yakın ilişkileri, Osmanlıları Fenerli Rumlara dayanmaya yöneltti. Bu dönemde Bogdan da Eflâk gibi Rus etkisine açık bir duruma geldi.

Tuna prenslikleri. 1768'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdiren Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774) Eflâk ve Bogdan fiilen Rus koruması altına girdi. Ama iki prenslik üzerindeki anlaşmazlık yeni çekişmelere konu olmaya devam etti. Sonunda Rusya 1802'de prenslerin en az yedi yıllık bir dönem için atanması ve kendi onayı olmadan görevden alınmaması koşuluyla kabul ettirdi. Osmanlıların bağımsız davranmaya yönelen iki prensi Rusya'ya danışmadan 1806'da görevden alması, iki ülke arasında savaşa yol açtı. Bogdan ve Eflâk'a giren Rus birliklerinin altı yıl süren işgali altında yaşanan baskılar ve yıkım, Rumenlerin Rusya'ya olan güvenini büyük ölçüde sarstı.

Rusya imzalamadığı Bükreş Antlaşması'yla (1812) iki prensliğin topraklarına katma tasarrufundan vazgeçmekle birlikte Bogdan'ın Besarabya bölgesini elde etti. Antlaşmadan sonra atanan yeni Fenerli Rum prensler el altından Yunan bağımsızlık hareketiyle birleşmeye çalıştılar. Ama 1821'de başlayan ayaklanma Fenerli Rum yönetimini hedef alan bir nitelik kazandı. Osmanlılar hareketi bastırmak amacıyla yerli prensler atamayı kabul ederek bir dizi ulusal reformun yolunu açtılar.

Bu süreçte bölgede yeniden nüfuz kazanan Rusya, 1828'de başlayan savaşta bir kez daha Eflâk ve Bogdan'ı işgal etti. Prenslikler üzerindeki Rus korumasını genişleten

Edirne Antlaşması'nın (1829) ardından iki prenslik için *Règlement Organique*(*) olarak bilinen bir anayasa hazırlandı. Eflâk'ta 1831'de, Bogdan'da da 1832'de yürürlüğe giren bu anayasayla oligarşik bir yönetim yapısı getirildi. Prenslerin seçimi özel bir komisyona verilirken, soyluların seçtiği boyarlardan oluşan yasama meclisleri kuruldu. Rus birlikleri Osmanlıların bu düzenlemeyi onayladığı 1834'te geri çekildi.

İki prenslik arasında gelişen yakınlaşma aynı zamanda Batı'dan etkilenen yeni bir milliyetçi hareket doğurdu. Erdel'deki Rumen köylülerinin 1848'deki ayaklanmasıyla daha da yükselen bu hareket, ortak Rus-Osmanlı müdahalesiyle bastırıldı. Ertesi yıl prenslerin yeniden yedi yıllık bir dönem için atanması ve yasama meclislerinin *divan ad hoc* adı verilen organlarla değiştirilmesi kararlaştırıldı.

Rus birliklerinin 1851'de ayrıldığı Eflâk ve Bogdan, Kırım Savaşı (1853-56) sırasında önce Rusya, ardından Avusturya işgali altına girdi. Savaşı izleyen Paris Antlaşması (1856) Rus korumasına son vererek prensliklerin özerkliğini güvence altına aldı. Batılı devletlerin getirdiği bu düzenlemeye karşın, iki prenslik Ocak 1859'da Romanya adıyla birleşme kararı alarak Alexandru Ion Cuza'yı tek prens seçti.

Kralığa geçiş ve sonrası. Resmen 1861'de gerçekleşen birleşme aynı zamanda *de facto* (fiili) bir bağımsızlığı getirdi. Mayıs 1864'te bir plebisitle temsili kurumlara dayalı bir anayasayı yürürlüğe koyan Cuza, aynı yıl köylüleri özgürleştirmeye yönelik bir toprak reformuna girişti, eğitimi yaygınlaştırmaya çalıştı. Büyük toprak sahiplerinin baskısıyla Şubat 1866'da tahttan çekilen Cuza'nın yerine bir Alman prensi olan I. Carol seçildi. Devlet yönetimine kararlı bir yapı kazandırmaya çalışan ve 30 bin kişilik ordu kuran Carol, Alman yanlısı tutumu nedeniyle 1870-71 Fransız-Alman Savaşı sırasında baş gösteren ayaklanmayı güçlükle atlatabildi. Muhafazakâr hükümetin düzeni sağlamasından sonra 1876'da Ion Brătianu'nun başbakan olmasıyla uzun süreli bir Liberal iktidar dönemi başladı.

Rumen birliklerinin de katıldığı 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Berlin Antlaşması'yla Romanya resmen bağımsız bir devlet olarak tanındı. Bu arada Rusya'ya verilen Besarabya'nın güney kesimine karşılık olarak Bulgarların çoğunlukta olduğu Dobruca'nın kuzey kesimi Romanya'ya bırakıldı. 1880'de yeğeni Ferdinand'ın ardılı olarak kabul edilmesini sağlayan Carol, ertesi yıl kral olarak taç giydi.

Baskıcı politikalar izlemekle birlikte sanayileşmeyi hızla ilerletmeye çalışan Brătianu, 1888'deki seçim yenilgisi üzerine yerini Muhafazakâr bir hükümete bıraktı. Liberaller ancak 1895'te Dimitrie Sturdza yönetiminde iktidara döndü. Hükümetin birkaç kez el değiştirdiği sonraki yıllarda mali güçlükler artarken, kırsal kesimde yoksulluk ciddi boyutlara ulaştı. Yaklaşık 10 bin kişinin ölümüyle bastırılabilen 1907'deki geniş çaplı köylü ayaklanması yeni bir Liberal hükümet izledi. 1909'da Sturdza'nın yerini alan Ionel Brătianu, 1911-14 arasındaki istikrarsız hükümetlerin ardından ihlaklar yoluyla Romanya'nın sınırlarını genişletmeyi ve kapsamlı tarım reformuyla köylüleri yatıştırmayı öngören bir program benimsedi.

Rusya tehlikesine karşı 1883'te Almanya ve Avusturya'yla gizli bir ittifak antlaşması imzalayan Romanya, içerideki hükümet değişikliklerine karşın bu politikaya uzun yıllar bağlı kaldı. Öte yandan başta Macaristan olmak üzere komşu ülkelerde yaşayan Rumenlerle birleşme konusu önemli bir dış politika sorunu olarak varlığını korudu.

Komşu Balkan ülkeleriyle anlaşmazlıklar nedeniyle I Balkan Savaşı'nda (1912) tarafsız kalan Romanya, Osmanlı yenilgisini izleyen paylaşım mücadelesinde daha etkin bir tutum alarak odunlar koparmaya çalıştı. Böylece Bulgaristan'ın muttefiklerinin saldırmasıyla başlayan II Balkan Savaşı'nda (1913) Dobruca'nın güneyini işgal etti ve Bükreş Antlaşması'yla bölgeyi resmen topraklarına kattı.

Romanya'nın I Dünya Savaşı başlarında izlediği tarafsızlık politikası, I Ferdinand'ın (hd 1914-27) başı geçmesi, İttifak Devletleri'nin toprak vaatleri ve Alman saldırganlığı gibi etkenlerle değişmeye başladı. Ağustos 1916'da Avusturya'ya savaş açılmasından kısa bir süre sonra Romanya İttifak Devletleri birliklerinin işgaline uğradı. Hükümetle birlikte Jaşi'ye (Yaş) taşınan Ferdinand, Sovyet Devrimi'nin Romanya'ya sıçramasından çekindiğinden 1917'de koklu bir toprak reformuna söz verdi. Ertesi yıl yeni bir hükümetin kurulmasıyla Romanya, İttifak Devletleri'ne boyun eğdi. Verilen büyük ödünler ve işgal kuvvetlerinin düzenlemeleri ülkeyi tam bir ekonomik yıkıma sürükledi. Ama İttifak Devletleri'nin yenilgisinin kesinleştiği Kasım 1918'de Almanya'ya yeniden savaş açıldı ve Brătianu bir kez daha başbakan oldu.

Büyük Romanya. Savaşı sonunda Besarabya, Transilvanya, Bukovina ve Banat'ın doğu kesimini alarak sınırlarını büyük ölçüde genişleten Romanya, kısa bir süre Macaristan'ı da işgal altında tuttu. Ele geçirilen yeni topraklar barış antlaşmalarıyla resmen onaylandı.

Bu arada büyük toprak sahiplerine dayanan Alman yanlısı Muhafazakâr Parti siyaset sahnesinden silinirken, Iuliu Maniu öncülüğündeki Transilvanya Ulusal Halk Partisi ve General Alexandru Averescu öncülüğündeki Halk Partisi gibi yeni güçler ortaya çıktı. Kısa süreli bir koalisyon hükümetinin ardından Mart 1920'de başbakanlığı üstlenen Averescu, sosyalist ve komünist muhalefeti sindirirken 1921'de sınırlı bir toprak reformunu gerçekleştirdi. 1922'de Brătianu'nun başbakanlığında yeniden iktidara gelen Liberaller, yükünü köylülerin çektiği bir ulusal sanayi programını yürütürken yönetimi merkezileştirme ve azınlıkları baskı altında tutma politikası izlediler. Bu arada Mart 1923'te kabul edilen anayasayla bütün erkekler oy hakkı ve Yahudilere yurttaşlık hakkı tanındı. 1926'da da yeni bir seçim yasası çıkarılarak oyların yüzde 40'ını alan partinin mecliste rahat bir çoğunluk elde etmesi güvence altına alındı. Birbirini izleyen iki güdümlü seçimi Averescu ve Brătianu'nun kazanmasına karşın, Maniu'nun yeni kurduğu Ulusal Köylü Partisi geniş bir destek bulmaya başladı.

1925'te oğlu II. Carol'u sürgüne göndermiş olan Ferdinand'ın ölümünden (Temmuz 1927) sonra bir naipler kurulunun yönetiminde çocuk yaştaki torunu Mihai kral oldu. Kasım 1928'de başbakanlığa getirilen Maniu, ertesi ay yapılan ilk serbest seçimlerde kesin bir çoğunluk kazandı. Maniu hükümeti merkezileştirmeye son veren yönetişim reformun yanı sıra köylüleri destekleme ve ülkeyi yabancı sermayeye açma gibi adımlar attı.

Savaşın sona statukoyu ve sınırlarını korumayı temel alan Romanya, bu amaçla Polonya'yla imzaladığı ittifak antlaşmasının ardından Çekoslovakya ve Yugoslavya'yla Küçük Antant'ı oluşturdu. Bunu İtalya ve Fransa'yla imzalanan ittifak antlaşmaları izledi. Besarabya üzerindeki anlaşmazlıktan

kaynaklanan SSCB ile gerginlik 1934'te diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla bir ölçüde giderildiyse de Besarabya sorunu çözülmez kaldı. Aynı yıl Bulgaristan'a karşı statukoyu korumayı amaçlayan ve Romanya, Yugoslavya, Türkiye ile Yunanistan'ın yer aldığı Balkan Antantı imzalandı.

Maniu'nun girişimiyle sürgünden dönen Carol, Temmuz 1930'da krallığı üstlendikten sonra siyasal partileri saldırdı ederek mutlak bir yönetim kurmaya yöneldi. Bu amacına ulaşmak için sık sık hukuket değişiklikler yolu açan siyasal istikrarsızlığı koruklerken, Corneliu Zelea Codreanu önderliğindeki faşist eğilimli Demir Muhafızlar hareketine el altından destek sağladı. Yükselen şiddet olaylarının önünü alamayan Gheorghe Tătărescu yönetimindeki Liberal hükümet, 1937 seçimlerinde gerekli yüzde 40 oyu alamadı. Ulusal Köylü Partisi'yle seçim ittifakına girerek oy oranını yüzde 16'ya çıkaran Demir Muhafızlar ciddi bir tehlike oluşturmaya başladı. Bunun üzerine politikasını değiştiren Carol, Yahudi karşıtı eylemlerin tırmadığı bir ortamda kişisel diktatörlüğünü ilan ederek Şubat 1938'de korporatist nitelikte bir anayasayı yürürlüğe koydu.

II. Dünya Savaşı. Macaristan'ın toprak talepleri ve Sovyet tehlikesi, çok geçmeden Carol'u Almanya'yla yakınlaşmaya yöneltti. Hitler'le anlaşmaya vardıldıktan sonra Codreanu ve öteki faşist önderleri ortadan kaldıran Carol, yönetimine destek sağlamak üzere Ulusal Yeniden Doğuş Cephesi'ni oluşturdu. Romanya'nın eski ittifaklarına dayalı güvenlik sisteminin çökmesi karşısında, güç dengesiini sağlayacak diplomatik manevralara girişti. Geniş ekonomik ayrıcalıklar vererek Almanya'yla ilişkilerini güçlendirirken, dış saldırıya karşı Fransa ve İngiltere'den güvence aldı. Ama Almanya ve SSCB'nin bir saldırmazlık paktı imzalaması, Romanya'yı saldırıya açık bir duruma getirdi.

Alman birliklerinin Eylül 1939'da Polonya'yı işgal etmesinden sonra Carol'un dış politikası tam bir çıkmaza girdi. Romanya daha önceki ittifak antlaşmasına karşın Polonya'ya destek vermediği gibi, sınırlarını kapatma yoluna gitti. Ama bu öden ve Almanya'ya sağlanan yeni kolaylıklar, Sovyet birliklerinin Haziran 1940'ta Besarabya'yı ilhak etmesini önleyemedi. Ardından Hitler'in baskısıyla İngiltere'yle bağlarını koparan Romanya, Transilvanya'nın kuzey kesimini Macaristan'a, Dobruca'nın güney kesimini de Bulgaristan'a bıraktı. Bu büyük kayıplar üzerine Carol oğlu Mihai lehine tahttan çekilme zorunda kaldı.

Carol'un ülkeden ayrılmadan önce geniş yetkilerle iktidarı devrettiği General Ion Antonescu, Eylül 1940'ta Alman birliklerinin ülkeye girişine izin verirken, Demir Muhafızlar aracılığıyla kanlı bir temizlik hareketi başlattı. Ardından Hitler'in onayıyla Demir Muhafızlar'ı sindirerek orduya dayanan yeni bir hükümet kurdu. Haziran 1941'de Almanya'yla birlikte SSCB'ye saldıran Rumen birlikleri Besarabya'yı geri aldı. Ama Sovyet topraklarına karşı girişilen ortak hareket tam bir bozgunla sonuçlandı.

Antonescu diktatörlüğüne karşı giderek güçlenen muhalefet, 1943'te siyasal planda etkili olmaya başladı. Böylece Ulusal Köylü Partisi, Liberal Parti, Sosyal Demokratlar ve Komünistler Romanya'yı savaşın dışına çıkarmak üzere Ulusal Demokratik Cephe adı altında birleşti. Kral Mihai'nin on ayak olduğu bir darbeyle Ağustos 1944'te Anto-

nescu diktatörlüğü devrildi. Ardından Almanya'ya savaş açıldı ve bir ay içinde Sovyet birlikleri Romanya'nın büyük bölümünü işgal etti.

Kısa ömürlü üç koalisyon hükümetinin dağılmasından sonra Mart 1945'te Çiftçi Cephesi lideri Petru Groza'nın başkanlığında Ulusal Köylü ve Liberal bakanların yer almadığı bir hükümet oluşturuldu. Sovyet desteğine dayanan yeni hükümete bağlı partiler Kasım 1946'daki seçimlerde oyların yüzde 71'ini aldı. Komünistlerin kilit bakanlıkları elde etmesiyle öteki partileri sindirmeye yönelik geniş çaplı bir tutuklama kampanyası başladı. Aralık 1947'de Mihai tahttan çekilmeye zorlandı. Komünistler ile Sosyal Demokratların birleşmesiyle kurulan Romanya İşçi Partisi Çiftçi Cephesi ve Macar Halk Birliği'nin yer aldığı Demokratik Halk Cephesi, Mart 1948 seçimlerinde Büyük Ulusal Meclis'teki sandalyelerin tamamına yakınıni elde etti. Nisanda Sovyet tipi bir anayasa kabul edilerek Romanya Halk Cumhuriyeti ilan edildi. Groza başkanlık görevini sürdürürken, Lothar Radaceanu devlet başkanı oldu.

Sosyalist rejim. Mayıs 1952'de partide yürütülen tasfiye hareketinden sonra başkanlık görevini Gheorghe Gheorghiu-Dej üstlendi. Groza ise devlet başkanlığı görevine getirildi. Ekim 1955'te parti birinci sekreteri olan Gheorghiu-Dej, başkanlığı Chivu Stoica'ya bıraktı. Ama Mart 1961'de en üst organ olarak Prezidyum'un yerini alan Devlet Konseyi başkanı göreviyle yeniden hükümet işlerini eline aldı. Ölümünden (Mart 1965) sonra parti birinci sekreterliğine Nicolae Ceauşescu, Devlet Konseyi başkanlığına da Stoica getirildi. Aynı yıl partinin adı Romanya Komünist Partisi (PCR) olarak değiştirildi ve sosyalist cumhuriyet temellerine dayalı yeni bir anayasa hazırlama kararı alındı. Yeni anayasanın kabul edildiği Aralık 1967'de Devlet Konseyi başkanlığı da Ceauşescu'ya geçti. 1968-70 arasında Stalinizmle suçlanan parti yöneticilerine karşı girişilen temizlik hareketi, Ceauşescu'nun konumunu daha da pekiştirdi.

Savaş sonrasında Doğu Bloku çerçevesinde bir dış politika benimseyen Romanya, 1963'ten başlayarak SSCB'den bağımsız bir çizgiye girdi. Bu tutum Ceauşescu döneminde daha belirgin bir nitelik kazandı. Çin Halk Cumhuriyeti'yle kurulan yakın ilişkilerin yanı sıra Batı'ya açılma politikası izlendi. Ocak 1967'de AFC ile diplomatik ilişki kuran Romanya, Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra öteki Varşova Paktı üyelerinin tersine İsrail'le diplomatik ilişkilerini kesmedi. Ertesi yıl Ceauşescu'nun Çekoslovakya işgaline açıkça karşı çıkması, SSCB ve öteki Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerde tam bir gerginlik yarattı. Hemen ardından Romanya ve Yugoslavya arasında bir yakınlaşma başladı. Ceauşescu sonraki yıllarda da Kamboçya ve Afganistan'ın işgaline karşı çıkarak bağımsız dış politikasını sürdürdü. Romanya 1970'lerde Batı dünyasıyla kültürel bağlarını geliştirirken, Üçüncü Dünya ülkeleriyle çeşitli işbirliği anlaşmalarına girdi.

Gheorghiu-Dej döneminde Comecon'un tanıma dayalı bir ekonomi önerisi bir yana bırakılarak başlatılan sanayileşme programı, Ceauşescu tarafından daha da ileri götürüldü. Romanya'nın 1971'de Uluslararası Para Fonu'na (IMF) üye olmasıyla Batı'dan kredi ve borç alma olanakları büyük ölçüde genişledi. 1970'lerde Romanya Doğu Avrupa'da sanayide en yüksek büyüme hızına ulaştı. Buna karşılık tarım sektörü bu hızlı gelişiminin çok gerisinde kaldı. Dış borç miktarının 1981'de 10-15 milyar ABD Doları düzeyine çıkması üzeri-

ne, sıkı bir tasarruf programı uygulamaya kondu. 1985'ten sonra ödemeler dengesi açığının büyük ölçüde kapatılmasına karşın, içinde yaşamı düzeyinin düşüşü ciddi huzursuzluklar doğurdu.

Ceauşescu'nun devrilmesi. Mart 1974'te PCR genel sekreterliği ve Devlet Konseyi başkanlığının yanı sıra yeni oluşturulan cumhurbaşkanlığı makamını da üstlenen Ceauşescu, 1980'lerde parti ve hükümet üzerindeki sıkı denetimini sürdürmek için katı politikalar izlemeye başladı. Muhalefete karşı izlenen baskıcı tutum, SSCB ve Doğu Avrupa'da gelişen "reform dalgası"ndan sonra daha da sertleşti. Bu arada köylüleri yeni "tarım-sanayi" komplekslerinde toplama projesi içinde ve yanında büyük bir tepkiyle karşılandı. Doğu Avrupa ülkelerinde komünist parti rejimlerinin hızla sarsıldığı 1989 sonlarında Romanya'da da ilk kitle gösterileri Temesvar'da (Timisoara) başladı. Gösterilerin kanlı biçimde bastırılmasıyla tırmanan gerginlik çok geçmeden Bükreş'e sıçradı. Duruma egemen görünen Ceauşescu, ordunun muhalefetin yanında yer almasından sonra kaçmaya çalışırken yakalandı. Karısı Elena ile birlikte yargılanarak kurşuna dizildiler.

Ceauşescu'nun düşüşünden sonra iktidarı reform yanlısı komünistlerle önde gelen muhaliflerin oluşturduğu Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSN) üstlendi. Ion Iliescu geçici cumhurbaşkanı ilan edildi ve Petre Roman başkanlığında bir hükümet kuruldu. Mayıs 1990'da yapılan seçimlerde de Cumhurbaşkanı Iliescu ile FSN ezici bir zafer kazandı. Ama seçimlere hile karıştığı söylentileri ve FSN'nin eski komünistlerin egemenliğine girmesi yaygın protesto gösterilerine yol açtı. Polislin gösterileri bastıramaması üzerine Iliescu, Jiu Vadisinde çalışan maden işçilerini hükümeti savunmaya çağırdı. Silahlandırılarak Bükreş'e gönderilen madencilere iki gün boyunca başkentte terör estirdiler. Eylül 1991'de yükselen fiyatlar ve taleplerin karşılanmaması üzerine öfkeye kapılan maden işçileri Bükreş'e gelerek hükümet binasına yürüdüler; başbakanı görme isteklerinin reddedilmesi üzerine binayı ele geçirmek üzere harekete geçtiler. Güvenlik kuvvetleriyle aralarında çıkan çatışmada üç kişi öldü, yaklaşık 100 kişi yaralandı. Bu olaylardan birkaç gün sonra Başbakan Roman hükümetinin istifasını sundu. Ekimde Theodor Stolojan başkanlığında bir koalisyon hükümeti kuruldu. Ekonomik sorunlar şiddetlenerek sürerken, Stolojan Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından hazırlanan katı bir ekonomik programı yürürlüğe koydu. Mart 1992'de yapılan genel kurulda FSN ikiye bölüne FSN'den ayrılan bir grup Demokratik Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (FDSN) kurarken, muhalif partiler Demokratik Konvansiyon (DC) adıyla bir ittifak oluşturdular. Nisanda devrik kral Mihai'nin ülkeyi ziyaretine izin verildi. Eylül 1992'de yapılan cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinde, Iliescu cumhurbaşkanlığını korurken, en çok oyu FDSN topladı. Kasında Nicolae Vacaroiu başkanlığında bir koalisyon hükümeti kuruldu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Romanya Katolik Kilisesi, Bizans ayin usulünü uygulayan Vatikan'a bağlı Doğu Katolik Kilisesi. Romanya'da Bizans ayin usulüne bağlı Katolik Kilisesi Osmanlıların Erdel'i (Transilvanya) Katolik Habsburglara bırakmasından sonra ortaya çıktı (1699). İmparatorluk yönetiminin baskısı altındaki büyük bir Rumen Ortodoks grubu Roma'ya bağlanmayı kabul etti. Bizans ayin usulüne

bağlı kilise 1948'de sosyalist yönetim tarafından yasaklandı, önderlerinin çoğu ya tutuklandı ya da dağıtıldı. Öteki din adamları ve 1,5 milyon dolayındaki üyesi Ortodoks Kilisesi'ne kabul edildi. Bugün Kuzey ve Güney Amerika ile Avrupa'da 10 bin kadar Romanyalı Katolik vardır.

Romanya Ortodoks Kilisesi, Balkanlar'daki en büyük Ortodoks Kilisesi.

7. yüzyıldaki Slav istilasından önce ortaçağ boyunca Balkan Yarımadasında yaşayan Ulahlar Bizans, Bulgar ve Sırp egemenlikleri altında kalmalarına karşın dil birliğini koruyabildiler. Romanya'da ilk Ortodoks metropolitlikleri ancak 14. yüzyılda kurulabildi, Eski Slavca ayin dili olarak benimsendi. Kutsal metinlerin ve ayin metinlerinin Rumenceye çevrilmesi ancak 17. yüzyılda başladı ve 19. yüzyıla değin sürdü.

Bugünkü Romanya patrikliği 1925'te kuruldu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Rumen Ortodoks halkıyla, 1865'te Moldavya ve Eflâk'ta kurulmuş ve 1885'te İstanbul'daki Fener patriği tarafından onaylanmış olan bağımsız Rumen kilisesi bu patriklik altında birleşti. Çağdaş Romanya kilisesinin ayin dili Rumencedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist yönetim, 14 piskoposluktan oluşan kilise ile devleti yasal olarak birbirinden ayırmadı. Kilisenin, Bükreş ve Sibiu'daki iki ilahiyat fakültesi ile altı ruhban okulunu sürdürmesine izin verdi. Doğu ayin usulüne bağlı Romanya Katolik Kilisesi'nin üyeleri 1948'de hükümet tarafından kapatılınca 1950'de Ortodoks Kilisesi'ne katıldı.

romatizma, bağdokuda, özellikle kas, eklem ve bunlarla ilişkili yapılarda iltihaplanmaya yol açan hastalıkların ortak adı. En sık rastlanan belirtiler ağrı ve eklem hareketlerinde azalmadır. Romatizma terimi altında toplanan hastalıklardan bazıları romatoid artirit(*), ateşli romatizma(*), osteoartrit(*) ve bel soğukluğu, verem gibi bazı hastalıklarda görülen septik artirit(*)'tır.

romatoid artirit, öncelikle el ve ayaklardaki eklemler olmak üzere bağdokularda iltihapla ortaya çıkan hastalık. Kadınlarda üç kat fazla görülür, sıklıkla genç yaşlarda başlar. Eklemde kayganlaşmasını sağlayan sıvının içinde yer aldığı sinovya zarlarının iltihaplanıp kalınlaşması eklem kapsülü ve eklem kıkırdığının düzelmeyecek biçimde örselenmesine neden olur, bu yapıların yerini nedbe dokusu alır. Hastaların çoğunun kanında romatoid faktör (RF) olarak adlandırılan bir özantikor bulunması, hastalığın oluşmasında bir özbağışıklık mekanizmasının bulunduğunu gösterir. Özbağışıklık tepkimesine yol açan neden bilinmemektedir; öte yandan, hastalığa yakalanmaların, tepkimeyi başlatacak virüs gibi bir etkenle kalıtsal duyarlılık taşıdığı düşünülmektedir. Romatoid faktör etkinlik kazandıktan sonra öbür antikor türlerini yabancı kabul eder ve bunlara bağlanır. Bu kimyasal tepkime kompleman sistemi olarak adlandırılan kan proteinlerini etkinleştirir, iltihaplanma başlar.

İltihabın ilk ortaya çıktığı sinovya zarları kızarır ve şişer; aşınan ve yer yer yıkıma uğrayan kıkırdak yüzeyi sertleşmiş nedbe dokusu katmanıyla örtülür. Eklemleri saran yapışkan doku bantları hareketi önlediğinden eklemlerde çıkıklar ve biçim bozuklukları ortaya çıkar. Eklemde çevresindeki deri, kemik ve kaslar hareketsizlik ve yıkım nedeniyle atrofiye uğrar. Kemiklerde çıkıntılarının üzerinde vücut yüzeyinden de görülen ağnı yumrular oluşur; bunlar kalıcı olabileceği gibi zamanla kendiliğinden gerileyerek kaybolabilir. Kan damarlarının duvarlarındaki bağdokuda da yumruya benzer

lezyonlar oluşabilir. Kas ve sinirlerin çevresindeki bağdokuda akyuvarların, özellikle lenfositlerin birikmesi ağrıya neden olur.

Romatoid artiritin başlıca özelliklerinden biri hastalığın yavaş gelişmesidir. İlk belirti bir ya da birkaç eklemde ağrı, hareket kaybı, şişme ve eklem bölgesinde sıcaklık artışıdır. Giderek artan, haftalar ya da aylarca geçmeyen ya da kimi zaman kendiliğinden kaybolan kas ağrısı da olabilir. Yorgunluk, kaslarda güçsüzlük ve kilo kaybı da sık rastlanan belirtilerdendir. Hastalık belirgin olarak ortaya çıkmadan önce ellerde ve ayaklarda soğuma, duyarısızlaşma ve karıncalanma gibi şikâyetler olabilir. Bu belirtilerin tümü kan damarlarının hareketini sağlayan sinirlerin baskı altında olduğunu gösterir.

Eklemlerdeki ağrı ve şişmenin iyileşmesinde fizik tedavi, özellikle ısı tedavisi ve hareketleri artırıp kolaylaştırmaya yönelik egzersizler uygulanır. Akut dönemde kalıcı sakatlığa engel olmak üzere dinlenme önerilir. Ağrı kesici ya da iltihap giderici ilaçlar kullanılır. Ağır biçim bozuklukları ya da işlev kaybının düzeltilmesi için ortopedik aygıtlar kullanılabilir. Çocuklarda romatoid artirit için bak. Still hastalığı.

Romberg, Sigmund (d. 29 Temmuz 1887, Nagykanizsa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 9 Kasım 1951, New York kentli, ABD), Macar asıllı ABD'li besteci. Başarılı operetleriyle tanınır.

Viyana'da mühendislik öğrenimi gördüğü sırada kompozisyon dersleri de aldı. Ayrıca usta bir kemancı ve orgcu oldu. 1909'da New York kentine gitti. Orada lüks bir restoranda orkestra şefi olarak dans müziği sunma uygulamasını başlattı.

Emprezaryo Jacob Shubert'in besteci kadrosunda görev alan Romberg 40 kadar müzikal şovun müzik partiyonlarını hazırladı. İlk önemli opereti *Maytime* (Mayıs Zamanı) 1917'de sahnelendi. Franz Schubert'in yaşamını konu alan *Blossom Time*'da (1921; Gonca Zamanı) bestecinin yapıtlarından türetilen şarkılara yer verdi. Bunları 1920'lerde, romantik olay örgüleri ve zengin eğitilmiş şarkılarla dikkatli çeken bir dizi operet izledi. Bu operetler arasında "Deep in My Heart" ve "Drinking Song" şarkılarının yer aldığı ve *Ali Heidelberg* adlı bir Alman operetinden esinlenenek bestelediği *The Student Prince* (1924; Talebe Prensi), yapıta adını veren şarkının ve "One Alone" şarkısının yer aldığı *The Desert Song* (1926; Çöl Şarkısı) ve melodisi kısmen Çaykovski'nin *Haziran: Barokro*'ünden uyarlanan "Love, Come Back to Me" şarkısıyla ünlü *The New Moon* (1928; Yeni Ay) sayılabilir.

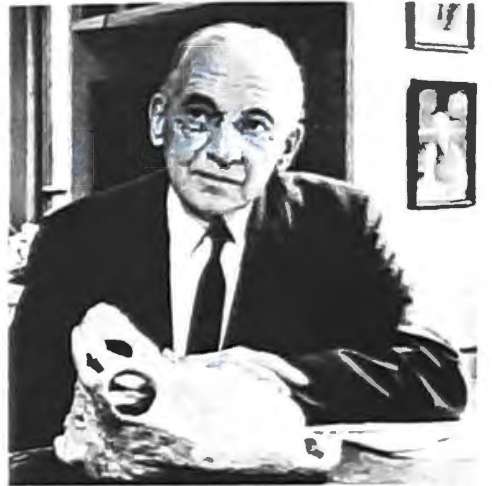
Romberg 1929'dan sonra ayrıca film şarkıları yazdı. 1933'te bestelediği *Rose de France* (Fransa Gülü) opereti Paris'te sahnelendi. 1942-43'te "Sigmund Romberg ile Bir Akşam" adıyla bir dizi konser yönetti. Son başarılı yapıtı *Up in Central Park* (1945; Central Park'ın Orada) adlı müzikal komediydi.

Rome, ABD'de, New York eyaletinin ortadoğusunda Oneida ilinde (county) kent. Utica'nın 24 km kuzeybatısında yer alır. İngilizlerin bugün kentin bulunduğu yerde inşa ettikleri Stanwix Kalesi (1758) sonradan ulusal anıt olarak yeniden inşa edildi. 1786'da Dominick Lynch tarafından planlanıp Lynchville adı verilen yerleşme, Mohawk Irmağıyla Wood Çayını birbirine bağlayan kanalın tamamlanmasıyla (1797) hızla büyümeye başladı. Erie Kanalinin (1817-25) yapımına buradan başlandı. 1819'da köy olarak tüzel kimlik kazanan yerleşmenin adı Rome olarak değiştirildi. Kentte duha sonra piring, tel, kablo vb üretimine geçildi. Bunu yol greyderleri, elektrikli süpürge, klima aygıtları

ve radyator üreten sanayi tesislerinin kuruluşu izledi. Bugün kentte meyve ve sebze çiftlikleri ve özürhulur için eyaletin açtığı merkezler vardır. Griffiss Hava Üssü yakındadır. Nüfus (1990) kent, 41.350; Utica-Rome metropoliten alanı, 316.633.

Romen Diyojen bak. Romanos IV DIOGENES

Romer, Alfred Sherwood (d. 28 Aralık 1894, White Plains, New York - ö. 5 Kasım 1973, Cambridge, Massachusetts, ABD), omurgalıların evrim sürecine yönelik çalışmalarıyla tanınan ABD'li paleontolog. Fossil omurgalılar üzerinde karşılaştırmalı anatomi ve embriyoloji çalışmaları yaparak biyolojiye önemli katkılarda bulunmuştur.

Alfred Sherwood Romer, 1965
Harvard Üniversitesi News Service

Lise eğitimini tamamladıktan sonra bir yıl çeşitli işlerde çalışarak para biriktirdi ve Amherst College'a girdi. Aslında tarih ve Alman edebiyatı okumasına karşın öteki bilim dallarıyla da ilgilendi. New York kentindeki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'ni gezerken gördüğü dinazor fosillerine yoğun bir ilgi duyan Romer evrimle ilgilenmeye başladı ve bu alandaki önemli kişilerden dersler aldı.

I. Dünya Savaşı sırasında üniversite eğitimini tamamlayarak (1917) önce Fransa'daki Amerikan Field Service'ta (AFS) çalıştı, daha sonra da ABD Kara Kuvvetleri'ne katıldı. 1919'da ABD'ye geri dönerek Columbia Üniversitesi'nin lisansustu okuluna girdi ve William K. Gregory'nin yanında karşılaştırmalı miyoloji (kasbilim) üstüne doktora çalışması yaptı. Dönem arkadaşları gibi hocası Gregory'den yoğun bir biçimde etkilenecek onun düşünce ve kuramlarının yayılmasına yardım etti.

Romer, New York kentindeki Bellevue Hastanesi Tıp Okulu'nda iki yıl anatomi dersleri verdikten sonra Chicago Üniversitesi'nin Jeoloji ve Paleontoloji Bölümü'ne doçent olarak atandı. Burada Geç Paleozoik Zamandan kalma balık, sürüngen ve amfibiyumlara ilişkin fosiller üzerinde çalışarak *Vertebrate Paleontology* (1933, Omurgalıların Paleontolojisi) adlı bir kitap yayınladı. 1934'te biyoloji profesörü olarak Harvard Üniversitesi'ne gitti. 1945'te biyoloji laboratuvarının, 1946'da da Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi'nin yöneticiliğini üstlendi.

Romer, Harvard'da *Review of the Pelycosauria* (1940; Pelycosauria Üzerine), karşılaştırmalı anatomi konusunda son derece kapsamlı bir ders kitabı olan *The Vertebrate Body* (1949; Omurgalıların Vücudu) ve su-

rüngenlerin evrimine yönelik *The Osteology of the Reptiles* (1956; Sürüngenlerin Kemik Yapısı) adlı kitapların yanı sıra çok sayıda makale de yazdı. Çeşitli dönemlerde fosil toplanma üzere Güney Afrika ve Arjantin'e araştırma gezileri yaptı. Yaptığı çalışmalarla çeşitli onur ödülleri, yabancı dernek üyelikleri ve madalyalar kazanan, ayrıca ilk başkanlığını da yaptığı Omurgalılar Paleontolojisi Derneği'nin ve Amerikan Zoolojistler Derneği Omurgalılar Morfolojisi Bölümü'nün kurulmasına katkıda bulunan Römer ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin de üyesiydi. Römer kolay anlaşılabilir yalın dili nedeniyle konuşmacı olarak da çok beğenilen ve aranan bir bilim adamıydı.

1965'te Harvard Üniversitesi'nden emekli olduktan sonra da araştırma gezilerini, konferansları ve bilimsel yazılar yazmayı sürdürdü. İlk omurgalıların evrim sürecinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunan Römer evrimsel gelişmedeki en önemli öge olarak çevreyle ilişkide biçim ve işlevin önemine dikkati çekti. Römer'in soyu tükenmiş balık, amfibyum ve sürüngenlerin evrimi üstüne yaptığı araştırmalar hem türlerin son derece yavaş gelişen bir değişim sürecinde ortaya çıktığını, hem de köklü yapısal ve işlevsel değişimler sonucu balıkların ilk kara omurgalılarına, onların da üstün yapıya amfibyumlara, sürüngenlere ve memelilere dönüştüğünü destekliyordu.

Römer, Ole (Christensen), RÖMER ya da ROEMER OLAVS ya da OLAF olarak da yazılır (d. 25 Eylül 1944, Aarhus, Jütland - ö. 23 Eylül 1970, Kopenhag, Danimarka), ışığın sonlu bir hıza sahip olduğunu kanıtlayan astronom.

1672'de Paris'e giden Römer, dokuz yıl süreyle Kraliyet Gözlemevi'nde çalıştı. Burada, Jüpiter'in gezegenlerince örtülme (tutuluma uğratılma) süresinin Yer'in Jüpiter'e yaklaşması sırasında kısalacağını, Yer'in Jüpiter'den uzaklaşması sırasında da uzadığını fark etti. Bu olgunun nedenini, ışığın daha büyük uzaklıkları daha uzun sürelerde kat ettiği biçiminde yorumladı ve 1676'da gerçekleştirdiği gözlemlerden kalkarak ışık hızının saniyede 225.000 km olduğunu açıkladı. (Modern aygıtlarla yapılan hesaplar bu hızın saniyede 299.793 km olduğunu ortaya çıkarmıştır.)

1681'de Kopenhag Üniversitesi'ne kraliyet matematikçisi ve astronomi profesörü olarak atandı. Üniversitenin gözlemevinde yükseklik ve açıklık (gökkürenin herhangi bir noktası ile güney doğrultusu arasındaki açı) halkalarından oluşan bir alet ve gök cisimlerinin konumlarını duyarlı biçimde belirlemekte kullanılan bir teleskop yaptı. 1705'te Kopenhag valiliği de dahil, çeşitli devlet memurluğu görevlerinde bulundu.

Romero AİLESİ klasik gitarın 20. yüzyılda yaşadığı canlanmada önemli payı bulunan İspanyol gitarcılar ailesi.

Celedonio Romero (d. 2 Mart 1918, Málaga, İspanya) Málaga Konservatuarı'nda, daha sonra Joaquín Turina'nın öğrencisi olarak Madrid Konservatuarı'nda öğrenim gördü. Dinleyici karşısına ilk çıktığında 10 yaşındaydı; 22 yaşında ilk profesyonel konserini verdi. Ardından İspanya, Fransa ve İtalya'da turnelere çıktı. 1950'lerin sonlarında ailesiyle birlikte ABD'ye yerleşti. 1960 başlarında üç oğluyla (Celin (d. 1940), Pepe (d. 1944) ve Angel (d. 1946)) birlikte dünya turnesine çıktılar.

Celedonio Romero solo gitar için süitler, etütler ve karakter parçalarından başka gitar ve orkestra için *Concierto de Málaga*'yı yazmıştır. Joaquín Rodrigo 1967'de Rome-

rolar için *Concierto Andaluz* adlı dört gitar konçertosunu bestelemiştir.

Romero, Francisco (d. y. 1700, Ronda, Málaga - ö. 1763, İspanya), İspanyol boğa güreşçisi. Büyük ün kazanan ilk matadordur. Boğa güreşlerinin kılıçla birlikte kullandığı kırmızı pelerini (*muleta*) icat etmiştir. Boğa güreşçisi *muleta*'yı kullanarak çok gösterişli bir biçimde boğanın saldırılarını savuşturur, en sonunda da boğanın başını öne eğmesini sağlayarak kılıcını kürek kemikleri arasına saplar.

Romero'nun meslek yaşamı 30 yıl sürmüştür. *Muleta*'yı ilk kez 1726'da kullandığı sanılmaktadır. Ayrıca boğayı yüz yüze öldüren ilk matador olduğuna inanılır. Romero'nun ailesinden başka ünlü matadorlar da yetişmiştir. Torunu Pedro (1754-1839) 28 yıllık matadorluk yaşamında 5.600 kadar boğa öldürmüş ve 1830'da Sevilla'da bir boğa güreşi okulu açmıştır.

Romero, José Rubén (d. 25 Eylül 1890, Cotija de la Paz - ö. 4 Temmuz 1952, México, Meksika), Meksikalı romancı ve öykü yazarı. Doğduğu eyalet olan Michoacán'ın insanlarını ve geleneklerini canlı bir dille anlatarak çağımızın önde gelen *costumbrista*'ları (töre romancısı) arasına girmiştir. Sevimli ve çapkın roman kahramanı Pito Pérez çok tutulmuştur.

Gençliğinde Francisco Madero önderliğindeki devrim hareketine (1910-11) katıldı. Brezilya (1937) ve Küba (1939) büyükelçiliği görevlerinde bulundu. Edebiyata *Fantastías* (1908; Düşler) ve *La musa heroica* (1912; Kahraman Esin Perisi) adlı şiir kitaplarıyla başladı. Çok geçmeden hemen tümüyle düzyazıya yöneldi. *Desbandada* (1934; Terhis) ve *Anticipación a la muerte* (1939; Ölüm Beklentisi) gibi romanlarında, temelde yatan acıyı mizahla gizleyerek devrim sonrasındaki Meksika'yı betimledi. Ama asıl ününü Pito Pérez'in gülünç serüvenlerini anlattığı pikaresk romanı *La vida inútil de Pito Pérez*'le (1938; Pito Pérez'in Beyhude Yaşamı) sağladı. Pito Pérez'in yeni serüvenlerini 1945'te *Algunas cosillas de Pito Pérez* (Pito Pérez'le İlgili Birkaç Küçük Şey) adıyla yayımladı.

Romm, Mihail (d. 24 Ocak 1901, Irkutsk, Rus Çarlığı - ö. 1 Kasım 1971, Moskova, SSCB), belgesel filmleriyle çağın önemli olaylarına tanıklık etmiş SSCB'li sinema yönetmeni.

1918-20 arasında Kızıl Ordu saflarında çarpıştı. İç Savaş'tan sonra Moskova'da heykel öğrenimi gördü. Edebiyatla ilgilenerek Fransızcadan çeviriler yaptı; gazeteci olarak çalıştı. 1930'ların başlarında senaryo yazarı ve yönetmen yardımcısı olarak sinemaya geçti. Maupassant'dan uyarladığı ilk filmi *Puşkal/Boule de suif* (1934; Yağ Topu) SSCB'de çekilen son'sessiz film oldu. Ekim Devrimi'nin 20. yıldönümü nedeniyle Lenin üzerine yaptığı *Lenin v oktyabry* (1937; Lenin Ekim'de) ve *Lenin v 1918 godu* (1939; Lenin 1918'de) adlı belgesel filmleri yurtdışında da ilgiyle karşılandı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Moskova'daki Devlet Sinema Enstitüsü'nde (VGİK) ders vere; Romm, *Russkiy vopros* (1948; Rus Sorunu) ve *Vladimir İliç Lenin* (1948) gibi belgesel filmlerden sonra, genç bilim adamlarını inceleyen *Devyat deny odnovo goda*'yla (1962; Bir Yılın Dokuz Günü) yaratıcılığını bir kez daha ortaya koydu. 1965'te ise çok geniş bir arşiv çalışmasının sonucunda bütününyle belgelerden oluşturduğu ve faşizmin doğuşunu ele aldığı en önemli yapıtı *Obiknovenniy faşizm*'i (Sıradan Faşizm) tamamladı.

Rommel, Erwin (Johannes Eugen), lakabı ÇOL TILKISI. Almanca DER WÜSTENFUCHS (d. 15 Kasım 1891, Heidenheim an der Brenz, Württemberg - ö. 14 Ekim 1944, Herrlingen, Ulm yakınları, Almanya), II. Dünya Savaşı sırasında Afrika Orduları komutanı olarak kazandığı zaferlerle ünlü Alman mareşali.

Rommel, ailesinde askerlik geleneği olmasına karşın 1910'da subay adayı öğrenci olarak 124. Württemberg Piyade Alayı'na

Rommel, 1941
Ulrichen Baderdenal. Berlin

katıldı. I. Dünya Savaşı'nda Fransa, Romanya ve İtalya'da teğmen rütbesiyle çarpıştı. Prusya-Alman ordusunda yükselmenin olağan yolu olan genelkurmay üyeliği yerine cephe subayı olarak piyade sınıfında kaldı. *Wehrmacht* (Alman Silahlı Kuvvetleri) ile Nazi gençlik örgütleri arasında irtibat subaylığı yaptı. Çeşitli askeri akademilerde görevlendirildi. *Infanterie greift an* (1937; Piyade Saldırıları) adlı askeri ders kitabı büyük ilgi topladı.

Albay Rommel, 1938'de Almanya'nın Avusturya'yı ilhak etmesinden sonra, Viyana yakınındaki Wiener Neustadt'taki subay okulunun komutanlığına atandı. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Hitler'in karargâhını koruyan birliklerin komutanlığına getirildi. Şubat 1940'ta 7. Tank Tümeni'nin komutasını üstlendiğinde kendini gösterme olanaklarını elde etti. Fransa'nın Manş kıyısına düzenlenen saldırı, Rommel'in cesaret ve inisiyatif gücünün ilk kanıtı oldu. Rommel bir yıl sonra Şubat 1941'de, Libya'da güç üstün olan İtalyan ordusuna yardımcı gönderilen Alman birliklerinin komutanlığına atandı. Kuzey Afrika çöllerinde gösterdiği başarılarla karşın, kendisinden çok üstün olan düşman karşısında yenildi. Cüretli sürpriz saldırıları yüzünden gerek dostları gerekse düşmanları tarafından "Çöl Tilkisi" olarak anıldı.

Hitler'in mareşalliğe yükselttiği Rommel, İtalyan müttefikleriyle olduğu gibi Alman yüksek komuta heyetiyle de iyi geçinmiyordu. İkmal güçlüklerinin artmasına ve Rommel'in yorgun birlikleri geri çekme isteğine karşın Hitler, 1942 yazında Kahire ve Süveyş Kanalı'na saldırı emrini verdi. İngilizler, İskenderiye'nin 96 km uzğındaki el-Alameyn'de Rommel'i ve komutasındaki Alman-İtalyan ordusunu durdurdular. Rommel bu sırada Arap dünyasında şairi bir popülerlik kazanmıştı. Araplar onu İngiliz yönetimine son verecek bir "kurtarıcı" olarak görüyorlardı. Almanya'da da propaganda bakanlığı Rommel'i yenilmez "halk mareşali" (*Volksmarschall*) olarak tanıtırdu.

Ama Mısır saldırısı Rommel'in kaynaklarını tüketmişti. Ekim 1942'nin sonunda ikinci el-Alameyn Çarpışması'nda yenik düştü ve Tunus'taki Alman mevzilerine çekilmek zorunda kaldı. Mart 1943'te Hitler'in emri

üzerine Almanya'ya döndü. 1944'te olası bir Müttefik işgaline karşı Münch Denzinin Fransa kıyısını savunmakla görevlendirildi. Kıyı savunma istihkamlarının kurulmasında da başarılı oldu. Ama her türlü araçla düşmanın büyük köprübaşları kurmasının engellenmesi ve karşı saldırı için kıyı savunma hattının hemen arkasında güçlü yedek kuvvetlerin bulundurulması gerektiği yönündeki görüşü önemsenmedi.

Profesyonel bir asker olan Rommel daha 1943 sonbaharında savaşın artık kazanılamayacağını ve Hitler'in ne bu gerçekle yüzleşmeye, ne de Batılı devletlerle barış zorunluluğunu görmeye hazır olduğunu anlamıştı. 1944 baharında Hitler'e karşı gizli muhalefet hareketine katılan bazı arkadaşları Rommel ile ilişkiye geçerek Hitler devrildikten sonra devletin başına geçmenin onun görevi olduğunu söylediler. Rommel öneriyi reddetmedi; ama Almanya'yı savaştan kurtarmayı tasarlayan bu arkadaşları Hitler'i öldürmeyi planladıklarını hiçbir zaman Rommel'e açıklamadılar. Rommel'in siyasal nedenlerle cinayet işlemeyi onaylamayacağını biliyorlardı; Rommel, Hitler'in verdiği idam emirlerine de aldırış etmemişti.

Çıkarma başladığında Rommel, savaşın kaybedildiğini ve Batılı devletlerle anlaşması gerektiğini birçok kez Hitler'e anlatmaya çalıştı. 17 Temmuz 1944'te, çıkarma savaşının doruk noktasında İngiliz avcı uçakları Rommel'in arabasına saldırarak devrilmesine neden oldular. Başından ciddi biçimde yaralanan Rommel hastaneye kaldırıldı. Ağustosta nekahet için eve dönebilecek kadar iyileşti. Bu arada 20 Temmuz'da Hitler'i öldürme girişiminin başarısızlığa uğramasından sonra, Rommel'in suikastçılarla ilişkisi ortaya çıktı. Hitler, "halk mareşali"nin bir düşman gibi mahkemeye, oradan da darağacına gönderilmesini istemedi. İki generalini Rommel'e göndererek, zehir içerek kendini öldürdüğü takdirde kendisinin ve ailesinin adının lekelenmeyeceğine ilişkin güvence verdi. Rommel 14 Ekim'de zehir içerek hayatına son verdi ve kusursuz bir askeri törenle gömüldü.

Romney, George (d. 15 Aralık 1734, Dalton-in-Furness, Lancashire - ö. 15 Kasım 1802, Kendal, Westmorland, İngiltere). 18. yüzyıl sonu İngiliz sosyetesinin gözde portre ressamı. Portrelerinde poz verenin karakterini yansıtmak her hangi bir özelliği

ni yansıtmaktan kaçınmış, renkten çok çizginin egemen olduğu bir anlatım geliştirmiştir.

1755-57 arasında gezgin bir portre ve tur ressamı olan Christopher Steele'in öğrencisiydi. Ressamlığa İngiltere'nin kuzeyini dolaşırken yaptığı portrelerle başladı. 1762'de Londra'ya gitti. "General Wolfe'un Ölümü" adlı tarihsel konulu resmiyle Sanatçılar Derneği'nin bir ödülünü aldı. Aynı tarihlerde bütününü portre resmine döndü. 1764'te Paris'e yaptığı ilk gezide Joseph Vernet'yle dost oldu. Yapıtlarında antik öğelere yer veren Nicolas Le Sueur'un çalışmalarından etkilendi. 1773'te iki yıllığına İtalya'ya gitti ve burada Raffaello, Tiziano ve Correggio'nun yapıtlarını inceledi. Bundan sonraki portrelerinde yeni bir incelik (örn. "Bayan Carwardine ve Oğlu", 1775), büyük, tam boy çalışmaları (örn. "Sir Christopher ve Lady Sykes", 1786) ise bilinçli bir zerafet göze çarpmaya başladı.

Duyarlı ve içe dönük bir insan olan Romney, Kraliyet Akademisi'nden ve çağdaşı ressamların uzak durdu ve felsefe ile edebiyat çevrelerinden arkadaşlar edindi. 1781-82 yıllarında üzerinde derin bir etki yaratan Emma Hart'la (sonraları Lady Hamilton) tanıştı ve onun hayalinden betimlediği 50'den fazla resmini yaptı.

Romney (Kontu), Henry Sidney, BARON MILTON, SHEPPEY VIKONTU SIDNEY (1689'dan sonra) olarak da anılır (d. 1641, Paris - ö. 8 Nisan 1704, Londra). 1688 Devrimi'nde önemli bir rol oynayan İngiliz devlet adamı.

Leicester 2. kontu Robert Sidney'nin oğluydu. 1679'da parlamentoya girdi. Parlamente'da Kral II. Charles'in Katolik kardeşi York dükü James'i (sonradan Kral II. James) tahtın varisiğinden çıkarmak için hazırlanan yasayı destekledi. Charles tarafından elçi olarak Lahey'e gönderildiğinde, bu fırsattan yararlanarak Oranje prensi Willem'in (sonradan İngiltere kralı III. William) II. Charles'in varisi olarak kabul edilmesini sağlamak için çaba gösterdi. II. James'in tahta geçmesinden sonra yaklaşık iki yıl Avrupa'da yaşadı. Bu dönemde Willem'i İngiliz tahtını ele geçirmeye teşvik etti ve Willem'in isteği üzerine, soylular arasında ona destek sağlamak amacıyla Aralık 1687'de İngiltere'ye döndü. Haziran 1688'de Willem'i İngiltere'de tahta geçmeye çağıran ve büyük olasılıkla kendisi tarafından hazırlanan belgeyi imzaladı. Daha sonra, Willem'le birlikte Felemenk'ten denize uçarak, II. James'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan sefere katıldı.

III. William'in hükümdarlığı sırasında önce devlet bakanı, daha sonra da İrlanda'da kral vekili (1692-93) olarak görev üstlendi. 1689'da baron ve vikont, 1694'te de Romney kontu unvanlarını aldı.

Romni, Ukrayna'da, Sumi yönetim biriminde (*oblast*) kent. Sula Irmağının kıyısında yer alır. 11. yüzyılda bir kale olarak kuruldu. Bir dönem Polonya'nın egemenliği altında kaldıktan sonra 1632'de yeniden Rusya'ya bağlandı. 1708'de İsveç kralı XII. Karl tarafından ele geçirildi. Günümüzde çeşitlenmiş bir sanayiye sahip olan kentte makine ve tüketim malları üretimi önem taşır. Romni'de bir tarım yüksek okulu ve bir tıp okulu vardır. Nüfus (1991 tah.) 57.700.

Romualdo DI RAVENNA (AZİZİ) (d. y. 950, Ravenna - ö. 19 Haziran 1027, Val di Castro, Toscana, İtalya; yortu günü 7 Şubat). Camaldoli Münzevi Keşişler Kongregasyonu'nun kurucusu çileci keşiş.

Babasının duelloda akrabasını öldürmesi-ne dehşet içinde tanık olan Romualdo,

Ravenna yakınlarında St. Apollinaris Manastırı'na çekildi ve daha sonra manastırın başkeşişi oldu. 975'te Katalonya ya (İspanya) gitti. Birkaç yıl Toscana'da, İtalya'nın kuzeyindeki Romagna bölgesinde ve Güney Fransa'da dolaştı. Bazı manastırlarda yeni bir düzen yerleştirdi, ayrıca yeni manastırlar kurdu. Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Otto 1001'de Ravenna yakınlarında Pereum'da Romualdo ile Quverfurtlu Aziz Bruno için bir manastır yaptırdı. Romualdo'nun kurduğu en ünlü manastır, Toscana'da Arezzo yakınlarındaki Camaldoli'ydı (y. 1012). Yeni tarikatın merkezi olan bu manastırda çileci kurallar katı bir biçimde uygulandı. Romualdo yaşam biçimiyle, Chartreuse ve Cistercium tarikatlarının doğmasında etkili oldu.

Romulo, Carlos Peña (d. 14 Ocak 1899, Camiling - ö. 15 Aralık 1985, Manila, Filipinler). Filipinli general, diplomat ve gazeteci.

Romulo 1931'de biri İngilizce, biri İspanyolca, biri de Filipinler'in ikinci yaygın dili olan Tagalog dilinde üç gazeteyi kapsayan TVT yayınlarının yönetmenliğine getirildi. 1937'de bir başka gazeteler zincirinin yayımına başladı.

Japonların Filipinlere saldırdığı 1941'de Corregidor Adasında ABD'li General Douglas MacArthur'un yaveri oldu. Yaptığı radyo programı "Özgürlüğün Sesi" olarak ün saldı. Japonların Corregidor'u ele geçirmesinden sonra MacArthur'la Avustralya'ya gitti. Daha sonra Washington, D. C.'de, Manuel Quezon'un sürgündeki Filipin hükümetinde Enformasyon Bakanlığı'nda genel sekreter olarak çalıştı. 1941'de Pasifik bölgesinin savaş öncesi askeri durumu üzerine değerlendirmeleriyle Pulitzer Ödülü'nu kazandı. 1945'te ABD kuvvetleriyle birlikte Filipinlere döndü. 1948'de Cenevre'de BM Haberleşme Özgürlüğü Konferansı başkanı olarak görev yaptı.

1949-50'de BM Genel Kurulu'na başkanlık etti. 1950'de Filipinler dışişleri sekreteri oldu. 1952'de ABD büyükelçiliğine atandı. İktidardaki Liberal Parti'nin politikalarından hoşnut olmayan Romulo 1953'te üçüncü bir partinin adayı olarak Filipinler başkanlık seçimlerine katılmaya karar verdi. Ama Milliyetçi Parti başkan adayı Ramon Magsaysay'ın kampanyasını yönetmek üzere adaylıktan çekildi. 1955'teki Afrika ve Asya ülkelerinin katıldığı Bandung Konferansı'nda hem komünist yönetimleri hem de Batı sömürgeciliğinin zulmüne karşı çıktı.

1956'da Filipinlerin BM Güvenlik Konseyi'ne girmesi üzerine Romulo konsey üyeliği yaptı. Ocak 1957'de konsey başkanlığını üstlendi. Daha sonra Manila yakınlarındaki Filipinler Üniversitesi'nin rektörlüğünü (1962-68) yaptı, eğitim bakanlığı genel sekreterliği (1966-68) görevinde bulundu. Daha sonra dışişleri genel sekreteri (1968-78) ve dışişleri bakanı (1978-84) oldu. Romulo sonraki yıllarda Başkan Ferdinand E. Marcos'un yanında çalışırken demokratik görüşlerden uzaklaşmaya başladı. 1972'de Marcos'un sıkıyönetim ilan etmesini destekledi. 1970'lerin ortalarında basın özgürlüğünü savunmayı tümüyle bırakarak basının denetim altında tutulması gerektiğini ileri sürdü. Bu arada Batılı gazetecileri Üçüncü Dünya sorunlarını olumsuz biçimde yansıtmakla suçladı.

Romulus Augustulus, gerçek adı FLAVIUS MOMMIUS ROMULUS AUGUSTUS (u. 5. yy'ın son çeyreği). Batı Roma imparatorlarının sonuncusu (475-476). Doğu Roma imparatoru

"Kendi Portresi", George Romney'nin bir yağlıboya çalışması, 1782; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

tarafından meşru hukumdar olarak tanınmamıştır.

Romulus, Batı Roma İmparatorluğu ordusunun komutanı Orestes'in oğluydu. Başlangıçta Augustus olan soyadı, Orestes Batı Roma imparatoru Iulius Nepos'u İtalya'dan sürüp onu 31 Ekim 475'te tahta çıkardığında henüz çocuk yaşta olduğu için Augustulus'a (küçük Augustus) çevrildi. Orestes, yaklaşık 12 ay İtalya'yı oğlu adına yönetti. Ama askerleri ayaklanarak Alman savaşçı Odovakar'ı yeni liderleri olarak kabul ettiler. Odovakar'ın askerleri 28 Ağustos 476'da Orestes'i yakalayıp idam ettiler. Romulus ise küçük olduğu için bağışlandı. Odovakar, ona aylık bağlayarak akrabalarıyla birlikte yaşaması için İtalya'nın güneyindeki Campania eyaletine gönderdi.

Romus ve Romulus, Roma'nın efsanevi kurucuları. Alba Longa kralı Numitor'un kızı Rhea Silvia'nın oğulları olduklarına inanılır.

Numitor'u tahttan indiren erkek kardeşi Amulius, taht üzerinde hak iddia edebilecek çocuklar doğurmasını engellemek amacıyla Rhea'ya bekâret yemini ettirir. Ama Rhea, Savaş Tanrısı Mars'tan gebe kalarak Romus ve Romulus adlı ikizleri doğurur. Amulius, bebeklerin Tiber Irmağında boğulmasını emreder. Ama bebekleri taşıyan sandık ırmaktan aşağıya sürüklenir ve daha sonra Roma'nın kurulacağı yerde, kutsal incir ağacı *figus ruminalis*'in yakınında durur. Burada, ikisi de Mars'a adanmış olan bir dişi kurt ile bir ağaçkakan bebekleri emzirip beslerler. Sonunda çoban Faustulus onları bulur.

Faustulus ve karısı Acca Larentia'nın büyüttüğü ikizler, serüveni gençlerden oluşan bir çetenin başına geçerler. Sonunda Amulius'u öldürerek büyükbabalarını tahta çıkarırlar. Daha sonra, kurtarıldıkları yörede bir kasaba kurarlar. Romulus kenti surlarla çevirir. Romulus surların üzerinden atlayınca kardeşi tarafından öldürülür.

Romus ve Romulus, tunç heykel, Yeni Müze, Palazzo dei Conservatori, Roma
Amar Art Resource E6 inc

Romulus zamanla iktidarını sağlamlaştırdı ve kent onun adını alır. Kaçak ve sürgünlere sığınma hakkı tanıyarak kentin nüfusunu artırır. Komşu Sabın kabilesini bir şenliğe çağırarak kadınlarına el koyar, adamlarını onlarla evlendirir. Kadınlar da Sabınların kenti zaptetmesini engellerler. İki halk arasında imzalanan bir anlaşmaya göre Romulus, Sabın kralı Titus Tatius'a birlikte ulkeyi yönetmeyi kabul eder. Titus Tatius'un erken ölümü, Romulus'u yeniden tek hükümdar durumuna getirir. Uzun süren hükümdarlığı sonunda bir fırtına sırasında gizemli bir biçimde yok olur. Romulus'un bir tanrıya dönüştüğüne inanan Romalılar, Tanrı Quirinus adıyla ona tapınırlar.

Romus ve Romulus efsanesinin 10. yüzyılda ortaya çıktığına inanılır. 10. yüzyılda ortaya çıktığına inanılır. 10. yüzyılda ortaya çıktığına inanılır.

yüzyılın sonlarında kayda geçirilen efsane Yunan ve Roma kökenli öğelerin bir karışımını içerir. Yunanlılar, yer adlarının kökenini açıklamak için geleneksel olarak efsane kahramanları yaratmışlardır. Sabın kadınlarının kaçırılması öyküsü ise büyük olasılıkla Roma evliliklerindeki kız kaçırma geleneğini açıklamak üzere uydurulmuştur. Mars'ı öyküye katmakla Romalılar kökenlerini bu önemli tanrıya bağlamaya çalışmışlardır.

Rona, Allye, ed. Burton (d. 1921, Der'da, Suriye), sinema ve tiyatro oyuncusu. Sayısız karakter rolünde oynamış, özellikle Anadolu kadınlarını başarıyla canlandırmıştır.

Beyoğlu Akşam Kız Sanat Okulu'nda okudu. 1930'ların sonlarında Kadıköy Halk evi'nde amatör olarak tiyatro oyunculuğuna başladı. Ulvi Uraz, Avni Dilligil ve Arena tiyatrolarında sahneye çıktı. İzmir Şehir Tiyatrosu'nda birlikte çalıştığı Zihni Rona ile evlendi; ayrıldıktan sonra da onun soyadını taşıdı.

1947'de *Kerim'in Çilesi* filmiyle sinemaya başladı ve uzun yıllar karakter rollerinin aranan oyuncusu oldu; 200'ün üzerinde filmde oynadı. 1965'te *Hepimiz Kardeşiz*, 1967'de *Zulimler* ve 1968'de *Son Gece* ile Antalya Altın Portakal Film Şenliği'nde. 1969'da da *Kuvv'yla Adana Altın Koza* Film Şenliği'nde en iyi yardımcı kadın oyuncu seçildi. Öbür filmleri arasında *Kanlı Para* (1953), *Yılanların Öcü* (1962), *Bitmeyen Yol* (1965), *Murat'ın Türküsü* (1965), *Gelin* (1974), *Kara Çarşafı Gelin* (1975), *Yılanı Öldürseler* (1981) ve *Berlin in Berlin* (1993) sayılabilir.

Roncesvalles, Fransızca RONCEVAUX, İspanya'nın kuzeyinde, Navarra ili ve özerk bölgesinde köy. Pireneler'de, Fransa sınırı yakınlarında, Pamplona'nın kuzeydoğusunda, deniz düzeyinden 981 m yükseklikte yer alır. Ününü 220 m kadar yukarısında yer alan Roncesvalles (Ibañeta) Geçidine (1.177 m) borçludur. Charlemagne ordusunun artçı birliklerinin Basklar tarafından yok edildiği Roncesvalles Çarpışması (15 Ağustos 778) bu geçitte yapılmıştır. Çarpışma *La Chanson de Roland* (*) ve *Roncesvalles* adlı destanlara konu olmuştur.

Geçidin doruğunda Charlemagne Şapeli olarak bilinen küçük bir kilisenin kalıntılarıyla 1934'te yapılmış Charlemagne Anıtı bulunur. Köyde ise Pamplona piskoposu Sancho de la Rosa'yla Navarra kralının yaklaşık 1130'da Santiago de Compostela'ya giden hacılar için yaptırdıkları Augustinus-çu bir manastır ve yaklaşık 1230'da Navarra kralı VII. Sancho (Güçlü) tarafından yaptırılan bir kilise vardır. Nüfus (1981) 44.

rondeau (Orta Fransızcadaki "küçük çember"), 14. ve 15. yüzyıl Fransız lirik şiiri ve şarkısında görülen değişmeyen biçimlerden (*formes fixes*) biri. Dört kıtadan oluşur. İlk ve son kıtalar birbirini ayırır. İkinci kıtanın ikinci yarısı, sözleri ilk kıtanın ilk yarısınınkiyle aynı olan kısa bir nakarattır.

İlk *rondeau*'larda kıtalar iki ya da üç dize liyen sonraları, özellikle de 15. yüzyılda dört, beş, hatta altı dizeli kıtalar yaygınlaştı. Bu örneklerde nakarat çok uzadılarından, 15. yüzyılda şarkı olarak söylenen biçiminden ayrılmaya başlayan edebi *rondeau*'da ikinci ve dördüncü kıtalardaki nakaratların kısaldığı ve yalnızca giriş sözlerinin korunduğu görüldü. Bu uygulama ise bazen beklenmeyen anlam değişikliklerine yol açtı.

Şarkı olarak söylenen *rondeau*'da müziğin biçimi nakaratların tamamlanmasını gerektirdiğinden bu tür kısaltmalar yapılmadı. İlk kıtanın müziğinde hep iki bölüm olur, bu müzik üçüncü ve dördüncü kıtalarda yinelenirdi. İkinci kıtanın ise ortasından başa

dönülürdü. Aşağıdaki gösterimde küçük harfler müziğin yeni sözlerle yinlendiği, büyük harfler ise hem sözlerin, hem müziğin aynen yinlendiği bölümler için kullanılmıştır.

I	II	III	IV
A B	a A	a b	A B

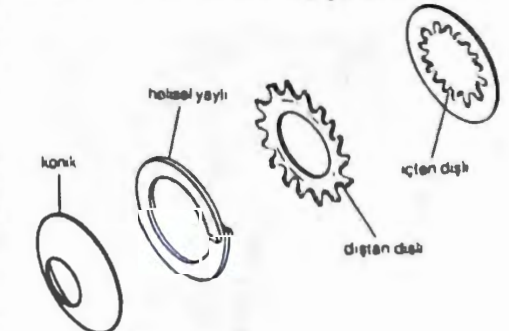
Nakaratta kısaltmaya gidilmemesinin nedeni böyle bir uyarılamının müzik biçimini bozma anlamına gelmesiydi. Üç kez yinelenen "a" bölümünden sonra, "b" bölümüne dönülmesi müzikte çok büyük önem taşıyor, bunun dengelenebilmesi için sonda tam nakaratın tekrarı gerekiyordu.

Bilinen en eski kontrapuntal çoksesli *rondeau*'lar Adam de la Halle'in (13. yy) iki bölmeli müzik biçimine eksiksiz uydugu kısa parçalarıdır. Guillaume de Machaut'un (14. yy) yazdığı 21 *rondeau* ise bu müzik biçiminin olanak verdiği çeşitliliği ve yaratıcılığı ortaya koyarak 15. yüzyıl ortalarında öbür şarkı biçimlerini gölgede bırakmasında rol oynadı. 15. yüzyılda Burgonya üslubunun temsilcisi olan Guillaume Dufay, Gilles Binchois ve Hayne van Ghizeghem'in şarkıları *rondeau*'nın gelişiminde doruk noktasını oluşturdu. 15. yüzyıl sonunda ise ortaçağa özgü *formes fixes* kullanılmaz oldu. İçinden yalnızca *rondeau*, biçim ve içeriğinde önemli bir değişiklik olmadan 200 yıl boyunca varlığını sürdürmüştür.

Bazen *rondeau* başlığı başka biçimlerde de parçalar içeren derlemeler için kullanıldı. Buna karşılık Charles d'Orléans *rondeau*'larını şanson başlığı altında topladı. Latince yazan kuramcıların yapıtlarında rastlanan *rondellus* ya da *ronnellus* sözcüklerinin ise iki anlamı vardı: 1) Özellikle 13. ve 14. yüzyıl İngiliz çoksesli müziğinde rastlanan kanon (melodik taklit) ve ses değiştirme (her ses partisinin öbürünün son cümlesini yinlemesi) öğeleri, 2) aA bB ya da aA ab AB yapısında kıtadan oluşan 13. yüzyıl Latince dinsel şarkı biçimi. *Rondeau*'nın bunların ikincisinden geliştiği düşünülebilir; se de temelde ondan farklıdır.

rondela, RUL olarak da bilinir, civata-somut bağlantılarında, bağlantının gevşemesini önlemek ya da yükün daha geniş bir alana yayılmasını sağlamak amacıyla, civata başı ya da somun ile bağlanan parça arasına yerleştirilen bağlama elemanı.

Yükün dağıtılması amacıyla kullanılan rondelalar yumuşak çelikten yapılmış ince, düz halkalardır. Civata başı ya da somun ile

Çeşitli rondela türleri

bağlanan parça arasında bir yay görevi gören ve bağlantının gevşemesini önlemeye yönelik kilit rondelalar ise, dört ya da beş kenarlı, içten ya da dıştan dişli vb biçimlerde olabilir. Kilit rondelaların bazıları civata başı, somun ya da bağlanan parçanın içine geçen dişlere sahiptir. Dişli rondela olarak bilinen bu tür rondelalar, civata ya da somunun dönmesini önleyerek bir kilit görevi görürler.

Çizimin solunda görülen konik rondela da yay gibi davranmakla birlikte kilitlemeyi yalnızca sürtünme kuvveti yardımıyla sağlar.

Çok yaygın olarak kullanılan kilit rondelolar-
dan biri de helisel yaylı türdendir.

Rondelet, Guillaume (d. 27 Eylül 1507, Montpellier - ö. 30 Temmuz 1566, Réal-
mont, Fransa), Fransız doğabilimci ve he-
kim. Özellikle Akdeniz'deki deniz hayvan-
larını betimleyen ayrıntılı çalışmalarıyla zoo-
lojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.
İçinde yaklaşık 250 çeşit deniz hayvanıyla
ilgili ayrıntılı bilgi ve resim bulunan *Libri de
Piscibus Marinis* (1554-55; Deniz Balıkları
Üzerine Kitap) adlı bir kitap yazdı. Gerçek
balıkların yanı sıra balık olarak kabul ettiği
balina, deniz omurgasızları ve fokları da
inceledi. Montpellier Üniversitesi'nde ana-
tomî profesörü olarak görev yapan, ayrıca
bir kardinalin özel hekimliğini üstlenen
Rondelet ateş, tani ve ilaç hazırlanması
üstüne yazıldı.

rondo, müzikte çalgısal bir biçim. Temel
özellliği, başta sunulan belli bir melodiye (ya
da melodi parçasına), aralara konan karşıt
karakterli bölmelerden sonra hep yeniden
dönülmesidir. Ama baştaki melodiye (ya da
temaya) yeniden dönüş planı üzerine kurul-
muş her parça rondo olmayabilir ve bazı üç
ve beş bölmeli şarkı biçimleri rondoyla
karıştırılabilir. Rondoyu şarkı biçimlerin-
den ayıran temel özellikleri, onlardan daha
büyük, derin ve yaratıcı olması, temalar
arası karşıtlıkların daha belirgin oluşu yü-
zünden köprülerin çok daha fazla önem
taşımalarıdır. İlk dönemlerdeki tek temalı
örnekleri dışta bırakılırsa iki ya da üç temalı
olarak beşlenen klasik rondo biçimi üç
tipdir: 1) Üç bölmeli rondo biçimi (ABA),
2) beş bölmeli rondo biçimi (ABACA), 3)
yedi bölmeli rondo biçimi (ABACABA).
Üçüncü tipte şema simetriktr; başta ve
sonda gelen temel üç bölmeli kesim (ABA)
çoğunlukla uzun, karşıt karakterde, bazen
de geliştirme niteliğindeki C kesimiyle ayrı-
lır. Yinelenen bölmeye (A) bazen *ritornel-
lo*(*) adı verilir.

Rondo, 18. yüzyılın ikinci yarısıyla 19.
yüzyıl başlarında çok tutulan bir müzik
biçimidir; sonatların, senfonilerin (Haydn),
oda müziği yapıtlarının ve özellikle konçer-
toların (Mozart) son bölümlerini oluşturu-
yordu. Aynı dönemde ayrı bir kompozisyon
olarak da yaygınlaştı. Beethoven'in Opus
129 *Rondo a capriccio*'su bunun en tanınmış
örneklerindendi. Klasik rondo büyük olasılıkla
17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başı
Fransız rondosundan (*rondeau*) gelişmişti.
Burada 8-16 ölçülü bir nakarat, bir dizi ara
bölümle dönüşümlü olarak seslendiriliyor
ve uzunluğu değişen zincir benzeri bir yapı
(ABACAD vb) ortaya çıkıyordu. François
Couperin, Louis Clérambault ve Jean-Philippe
Rameau Fransız rondosunu geliştiren
başlıca bestecilerdir.

Rondônia, Brezilya'nın ortabatisında eya-
let. Başlangıçta Amazonas eyaletine bağlı-
dı. 1943'te Guaporé Toprakları adıyla eya-
letten ayrıldı ve 1956'da Brezilya'nın ünlü
kâşifi Mareşal Cândido Mariano da Silva
Rondon'un adından esinlenerek Rondônia
adını aldı. 1982'de eyalet statüsü kazanan
Rondônia'nın yüzölçümü 243.044 km²'dir.
Topraklarının büyük bölümü seyrek nüfuslu
yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Rondônia
Amazon'da kauçuk sanayisinin çıktığı
1912'den sonra ekonomik açıdan gerileme-
ye başladı. Eyalet merkezi Pôrto Velho.
Guajará-Mirim'e bağlayan Madeira-
Mamoré Demiryolu kauçuğu taşımak için
inşa edilmiştir. Kauçuk ihracatı bugün de
eyaletin önemli bir gelir kaynağıdır. Samuel
Çavlanlarında inşa edilen Rondônia hidro-
elektrik santrali, eyaletteki sanayi kuruluşla-
rının enerji gereksinimini karşılar. Madeira,

Mamoré ve Guaporé ırmaklarıyla kolların-
dan taşımacılıkta yararlanılır Nüfus (1991
geç.) 1.130.400.

Ronge Gölü, Kanada'da, Saskatchewan
eyaletinin orta kesiminde göl. Fazla sularını
kuzeydoğuya doğru akan Rapid İrmakı
aracılığıyla Churchill İrmakına boyalır.
Uzunluğu 58 km, yüzölçümü 1.414 km²'dir.
Üzerinde çok sayıda adanın yer aldığı göl,
alabalığı ve turnabalıklarıyla ünlüdür. Ku-
zey ucunda 152.576 hektarlık bir alanı
kaplayan Ronge Gölü Eyalet Parkı uzanır.
Batı kıyısındaki La Ronge kenti 225 km
güneybatıdaki Prince Albert kentine kara-
yoluyla bağlıdır.

Ronglu, Wade-Giles yazımında RONGLU
(d. 6 Nisan 1836 - ö. 11 Nisan 1903, Pekin,
Çin), Qing (Mançu) hanedanının son yılların-
da görev yapan Çinli asker ve devlet
adamı. Batı dünyasına özgü ateşli silahlar
ve yöntemler kullanan ilk Çinli birlikler-
den birini örgütlemiş ve İmparatoriçe
Cixi'nin gözdesi olarak önemli görevler
üstlenmiştir.

1898'de bir dizi reformu yururluğa koyan
İmparator Guangxu, İmparatoriçe Cixi ile
onun tutucu çevresinin gücünü kırmak ama-
cıyla, Ronglu'yu gizlice başkomutanlıktan
alarak yerine Yuan Shikai'yı getirmeye
karar verdi. Yuan birlikleri başkent yakın-
larında hazır bulundurmak, Ronglu'yu öldür-
mek ve imparatoriçeyi tutuklamakla go-
revlendirilmişti. Bu komployu öğrenen
Ronglu, kuvvetlerini başkent üzerine yolla-
yarak reformcuları geri püskürttü, impara-
toru sarayına hapsedti ve böylece yönetimin
en güçlü kişilerinden biri durumuna geldi.
İmparatoriçe Cixi 1899'da yabancı düşma-
nı Boxer'ların baskısıyla Çin'de yaşayan
bütün yabancıların öldürülmesini emretti.
14 Ağustos 1900'de yabancı birlikler Pekin'e
girince hayatını kurtarmak için kaçan
Ronglu 1902'de Cixi'nin Pekin'e dönerek
yönetimi üstlenmesinden sonra yeniden
önemli görevlere getirildi.

ronin, Muromachi (1338-1573) ve Tokuga-
va (1603-1867) dönemlerinde, efendisiz soy-
lu *samurai*'lere (savaşçı) verilen ad.

12. yüzyılın sonlarına doğru *ronin* terimi,
çeşitli nedenlerle topraklarından ve efendi-
lerinin korumasından yoksun bırakılmış *sa-
murai*'ler için kullanılmaya başladı. Efendi-
nin zamansız ölümü, *samurai* nin kusurları
ya da savaş kayıpları bu duruma yol açabili-
yordu. Tokugava çoğunluğunun kurulma-
sından önceki kargaşa sırasında hızla çoğal-
an *ronin*'ler 17. yüzyılın ilk yarısı boyunca
önemli bir huzursuzluk kaynağı oldular. 19.
yüzyıl ortalarında, yoksullaşmış birçok *sa-
murai*, yabancıları ülkeden atarak eski im-
paratorluk ailesini yeniden tahta çıkarmayı
amaçlayan harekete katıldılar. Çok sayıda
samurai efendilerini terk ederek *ronin* oldu-
lar. Bu *ronin*'ler 1868'deki Meiji Restoras-
yonu'ndan önce ılımlı yöneticileri, Batı
yanlısı bilim adamlarını ve Japonya'da yaşa-
yan yabancıları öldürerek ülkedeki devrim
havasını yoğunlaştırdılar. Şiddet olayları res-
torasyondan sonra da sürdü ama *ronin*'ler
1873'te *samurai* ayrıcalıklarının kaldırılmasın-
dan sonra silindiler. 18. yüzyıl başlarında
efendilerinin ölümünün öcünü alan 47 *ronin*'
in öyküsü çok sevilen Japon tiyatro, sinema
ve edebiyat yapıtlarına konu olmuştur.

Ronne, Finn (d. 20 Aralık 1899, Horten,
Norveç - ö. 12 Ocak 1980, Bethesda,
Maryland, ABD), Norveç asıllı ABD'li
kâşif ve yazar. Antarktika'ya dokuz kez
giderek kıtanın 10.400.000 km²'lik büyük
bölümünü keşfetmiş ve haritasını çıkar-
mıştır.

Keşif gezilerinde kayakla ve kupek koşulu
kızaklarla yaklaşık 5.800 km yol aldı. Daha
önce hiçbir araştırmacının ayak basmadığı
Weddell Denizi bölgesini keşfetti. Alek-
sandr Adası bölgesinde bulunduğu bir körfe-
ze, kendisi gibi kâşif olan babası Martin
Richard Ronne'nin adını verdi. Weddell
Denizi bölgesindeki dünyanın ikinci büyük
yüzen buz kütlesi olan Ronne Buzlası ise
Finn Ronne adıyla anılır.

Horten Teknik Yüksekokulu'ndan me-
zun olduktan (1922) bir yıl sonra ABD'ye
göç etti. Bethlehem Steel Corporation ve
Westinghouse Electric Corporation'da bir
süre mühendis olarak çalıştı ve 1929'da
ABD uyruğuna geçti. 1933'te Amiral Ric-
hard E. Byrd'in ikinci Antarktika seferine
katılan Ronne, bundan altı yıl sonra gene
Byrd'a bu kez güney kutup bölgelerinde
eşlik etti. Savayta ABD Deniz Kuvvetleri'n-
de görev aldıktan sonra 1957'de Antarkti-
ka'ya kendi seferini düzenledi. Ronne Sefe-
ri'ne katılan karısı Edith ile Jenny Darling-
ton, bir kutup keşfine katılan ilk kadın
araştırmacılar oldular. Ronne, aralarında uç
Kongre Altın Madalyası'nın da bulunduğu
çok sayıda ödül aldı. Yapıtları arasında
Antarctic Conquest (1949; Antarktika'nın
Fethi) ve *Antarctica, My Destiny* (1979,
Antarktika, Kaderim) sayılabilir.

Ronsard, Pierre de (d. 11 Eylül 1524, La
Possonniere Couture yakınları - ö. 27 Aralık
1585, Saint-Cosme, Tours yakınları, Fran-
sa), Fransız Ronesansı'nın önemli şairlerini
bir araya getiren La Pleiade(*) grubunun
önderi Fransız şair.

Vendôme'lu soylu bir ailenin oğluydu.
Genç yaşta kral ailesinin hizmetine girdi.
1540'ta Alsace'taki Haguenau'da toplanan

Ronsard, L. Gaultier'in bir
oymabaskısından yapılmış portre, 1557

British Museum, Londra (fotoğraf J. H. Freeman & Co. Ltd.)

uluslararası konferansa giden heyete katıl-
dı. Bu gezide yakalandığı bir hastalık sonu-
cunda kulakları ağır işitmeye başlayınca,
diplomatlardan vazgeçerek edebiyata yönel-
di. Bu arada bazı küçük dinsel görevler
arak kilsenin sağladığı gelirden ve ayrıcalık-
lardan yararlandı, ama hiçbir zaman
papaz olmadı. İyileştikten sonra da hukuk
bir çöşkuyla klasik yapıtları incelemeye
başladı. Yunanca öğrenerek o dönemde
bilinen bütün Yunan ve Latin şairlerini
okudu ve İtalyan şiirini tanıdı. Dostu edebi-
yatçılarla birlikte, adını Antik Çağda İske-
nderiye'de yaşamış yedi şairin adından alan
Le Pleiade grubunu kurdu. Grubun amacı,
Fransız şiirini klasik şiirle boy ölçüşebilecek
bir düzeye ulaştırmaktı.

Ronsard'ın ilk şiir kitabına *Odes* (1550, 4
kitap, Odlar) adını vermesi, Romalı şair
Horatius'un odlarının Fransızca benzerlerini
yazmak istediğini gösterir. Ronsard *Les
Amours* (1552, Aşkılar) adlı kitabında ise,
İtalyan *canzoniere* türündeki yeteneğini

gösterdi; sevgiliye övgü, yakarış ve yasla dolu bu şiir türüne ateşli üslubu ve zengin imgelemiyile yeni bir canlılık kazandırdı. Her zaman yeni etkilere açık bir şair olarak, Yunanlı şair Anakreon'un (İÖ 6. yy) yeni ortaya çıkarılan şiirlerinden taze esinler aldı. Anakreon'un etkisiyle geliştirdiği neşeli üslup, 1554'te yazdığı *Le Bocage* (Koru) ve en zarif doğa şiirlerinden bazılarını içeren *Les Meslanges* (Seçmeler) ile Marie adlı bir köylü kızına adadığı *Continuation des amours* (Aşkların Sürüp Gitmesi) ve *Nouvelle Continuation des amours* (Yeni Aşkların Sürüp Gitmesi) adlı kitaplarında belirgindir. Ronsard 1555'te doğayı öven, ölüm ve adalet gibi soyut kavramlarla Antik Çağın tanrılarını ve kahramanlarını konu alan "Hymne du Ciel" (Gökyüzü İlahisi) gibi bir dizi uzun şiir üzerinde çalışmaya başladı. İÖ 3. yüzyılda yaşayan Yunanlı şair Kallimakhos'tan esinlenerek *Les Hymnes* (1555-56, 2 kitap; İlahiler) adını verdiği bu şiirlerde etkileyici bir dil kullandı ve canlı betimlemelere yer verdi. *Les Meslanges*'in ikinci kitabında (1559) yer alan "Complainte contre fortune" (Kaderden Yakınma) gibi şiirlerinde çocukluk anılarını ve şairlik yeteneğini ilk kez nasıl fark ettiğini dile getirdi. Bu şiiri, Amerika'nın sömürgeleştirilmesine karşı çıkması açısından da ilgi çekiciydi; Ronsard kıtanın yerli halkını, idealize ettiği çocukluk dünyasında olduğu gibi, henüz bozulmamış bir doğal ortamda yaşayan soylu vahşiler olarak gösteriyordu. Din savaşları başlayınca Ronsard aşırı kralcuların ve Katoliklerin yanında yer alarak Protestanların düşmanlığını kazandı. Bu dönemde yazdığı *Discours des misères de ce temps*'de (1562; Zamanımızın Yoksullarının Konuşmaları) düşmanlarını vatan hainliği ve ikiye yüzlülükle suçladı. Gene bu dönemde, hayranlarından genç kral IX. Charles'ın desteğiyle pek çok saray şiiri yazdı. Kralın 1571'de Avusturya prensesi Elisabeth'le evlenmesi üzerine, kendisine bu olayla ilgili şiirler ısmarlandı. Artık bir anlamda Fransa'nın başşairi olmuştu. Bir ulusal destan yazmak amacıyla *La Franciade* üzerinde çalışmaya başladı, ama Vergilius'un ünlü destanı *Aeneis*'i taklit ederek biraz gönülsüzce yazdığı bu yapıtı IX. Charles'ın ölümü üzerine yarım bıraktı. Destanın tamamladığı bölümlerini ise 1572'de dört kitap olarak yayımladı. Onu pek sevmeyen III. Henri tahta çıkınca, saraydan daha uzak bir yaşam sürmeye başladıysa da bu durum yaratıcılığını azaltmadı. 1578'de bütün yapıtları, yeni şiirleriyle birlikte basıldı; bunlar arasında *Les Amours de Marie*'nin (Marie'nin Aşkları) devamıyla *Sonnets pour Hélène* de (Helen İçin Soneler) yer alıyordu. Ronsard, günümüzde belki de en ünlü şiir kitabı kabul edilen *Sonnets pour Hélène*'de, şövalye aşkını konu alan saray şiiri geleneklerinin stilize anlatımına yeni bir canlılık kazandırmayı başarmıştı. Ronsard'ın hastayken yazdığı, ölümünden sonra yayımlanan *Les Derniers Vers* (Son Şiirler) şairin derin acısını, yalnızlığını ve ölüm özlemini doku naklı bir üslupla yansıtır.

Ronsard o zamana değin fazla uzun ve hantal bulunan, aleksandren(*) ölçüsünün kullanıldığı on iki hecelik düzeyi kusursuzlaştırmış ve aleksandren ölçüsünü yergi, ağıt ve trajedi gibi çok çeşitli türlerin yaygın ölçüsü durumuna getirmiştir. Ronsard'ın ülkesinde ulaştığı üne, 19 yüzyılda Victor Hugo'ya değin hiçbir Fransız yazarı ulaşamamıştır. Ünü 17. ve 18. yüzyıllarda bir ölçüde azaldıysa da, romantik eleştirmen Sainte-Beuve sayesinde Ronsard yeniden

büyük saygınlık kazanmış ve edebiyattaki yerini günümüze değin korumuştur.

Klasik mitolojiden alınma konuları, ateşli bir yurtseverliği ya da derin insancıl duyguları işlediği şiirlerinde de çok başarılı olmakla birlikte, Ronsard'ın günümüz okuruna en çok seslenebilecek yapıtları, doğup büyüdüğü kırsal yöreyi konu alan, gençliğin ve güzelliğin geçiciliğini ya da karşılıksız aşkı dile getiren şiirleridir. Lirik tema ve biçimlerin ustası olan Ronsard'ın bazı odları 16. yüzyılda birçok kez bestelenmiş ve Fransa'da halk şarkıları olarak yaygın bir ün kazanmıştır.

Roodepoort, Güney Afrika'da Transvaal yönetim bölgesinde kent. Witwatersrand'da, Johannesburg'un hemen batısında yer alır. Yörede altın bulunması üzerine 1886'da bir madenci kampı olarak kuruldu. 1904'te kasaba, 1977'de de kent oldu. Çevredeki madenci yerleşmeleriyle birleşerek büyüdü. Johannesburg'a en yakın olan doğu kesimi daha çok bir sanayi bölgesi, batı kesimi ise modern bir konut alanıdır. Güney sınırlarındaki altın yatakları hâlâ işletilmektedir. Günümüzde çeşitlendirilmiş bir imalat sanayisi vardır. İngiliz sömürge görevlisi Leander Starr Jameson'un Boerlere 1896'da teslim olduğu yeri belirleyen küçük anıt, Roodepoort'un batısındadır. Nüfus (1985) 141.764.

Roon (Kontu), Albrecht Theodor Emil (d. 30 Nisan 1803, Pleushagen, Kolberg yakınları, Pomeranya [bugün Kołobrzeg, Polonya] - ö. 23 Şubat 1879, Berlin), Prusya ordusunu yeniden örgütleyerek Avrupa'nın en güçlü ordularından biri durumuna getiren subay.

1821'de subay oldu. 1824-27 arasında Berlin Harp Akademisi'nde görev yaptı. 1832'de Krefeld'deki ordu karargahına atandı. Bu görevi sırasında Prusya ordusunun yetersizliğini gördü ve yeniden örgütlenmesi gerektiğini savunmaya başladı. 1832'de yayımladığı *Grundzüge der Erd-, Völker-und Staatenkunde* (Coğrafya, Etnoloji ve Devlet Kuramının Temelleri) adlı kitabı Prusya'da ve yabancı ülkelerde büyük ilgi gördü.

1848 Devrimleri sırasında patlak veren Baden ayaklanmasının bastırılmasında gösterdiği üstün yararlılıklarla Veliht Prens Wilhelm'in (sonradan İmparator I. Wilhelm) dikkatini çekti ve bu tarihten sonra ordu içinde hızla yükseldi. 1850'de tümgeneral, 1859'da korgeneral ve savaş bakanı olan Roon, 1861'de de deniz bakanlığını üstlendi.

Savaş bakanlığı sırasında askeri hükümetin başkanı General Edwin von Manteuffel ve Genelkurmay Başkanı Moltke'nin de desteğiyle ordunun yeniden düzenlenmesine ilişkin planını kabul ettirmeyi başardı. Roon'un planı üç yıl zorunlu askerliği ve ordunun savaşta olduğu sırada ülkeyi savunacak bir yedek güç oluşturulmasını öngörüyordu. Bu plan Prusya ordusunun Yedi Hafta Savaşı'nda (1866) Avusturya'ya karşı büyük bir zafer kazanmasında önemli rol oynadı.

1871'de kont yapılan Roon, aynı yılın aralık ayında Bismark'ın yerine şansölye olduysa da, 1872'de sağlığının bozulması üzerine bu görevden ayrıldı.

Roos, S(joerd) H(endrik) de (d. 14 Eylül 1877, Drachten - ö. 2 Nisan 1962, Haarlem, Hollanda), Hollandalı kitap ve hurufat tasarımcısı. Ülkesinde özel basın hareketinin önde gelen kişilerinden biri olmuştur. Amsterdam'daki Kraliyet Sanat Akademisi'nde taş baskı eğitimi gördü. Önceleri mobilyalar ve konserve etiketleri çizdi. Tasarımını yaptığı ilk kitap, İngiliz şair ve tasarımcı William Morris'in yazılarının çeviri-

lerinden oluşan *Kunst en Maatschappij* idi (1903). Morris'in kurmuş olduğu Kelmeccott Press adlı yayınevi de İngiltere'de özel basın hareketini başlatmıştı. 1907'de Amsterdam Hurufat Dökümevi'nde çalışmaya başlayan de Roos, 1942'de emekli olana değin bu işte kaldı. De Roos yaklaşık 1928'de Hilversum'da Heuvel Press'i kurmuş; Hollanda'nın ikinci özel basimevi olan bu kurum için Meidoorn adıyla bilinen hurufatı tasarlamıştı.

Roosendaal, tam adı ROOSENDAAL EN NIJ-PEN, Hollanda'nın güneybatısındaki Noord-brabant ilinde (provincie) belediye (gemeente). Belçika sınırı yakınlarında yer alır. 1268'de çevredeki köylerin Roosendaal'de bir kilise kurtulmalarından sonra gelişti. Rotterdam-Anvers demiryolu hattının kavşağında yer alan kentte demiryolu tamir atölyeleri vardır. Kentte ayrıca flüoresan aydınlatma elemanları, kâğıt ve grafik sanayileri için makineler ve mobilya üretilir. Nüfus (1983 tah.) 55.968.

Roosevelt, (Anna) Eleanor (d. 11 Ekim 1884, New York kenti - ö. 7 Kasım 1962, New York kenti, ABD). ABD başkanı Franklin D. Roosevelt'in karısı. Birleşmiş Milletler'de insan hakları konusundaki çalışmalarıyla büyük saygınlık kazanmıştır.

Eleanor Roosevelt, 1950
Brown Brothers

ABD başkanı Theodore Roosevelt'in yeğeni idi. İngiltere'de öğrenim gördü. 1905'te uzak akrabası olan Franklin Roosevelt'le evlendi. 1921'de çocuk felcinden kötürüm kulan kocasının hastalığıyla mücadelelerinde onun en büyük destekçisi oldu ve Roosevelt'in siyasetten çekilmeme kararını almasında belirleyici rol oynadı. Aynı dönemde siyasal etkinliklerde bulunmaya başlayarak Kadın Sendikaları Birliği'nde ve Demokrat Parti'nin yerel örgütünde çalıştı. 1924-28 arasında partinin kadın kolunun saymanlığını yaptı.

Roosevelt'in başkanlık döneminde (1933-45) siyasal ve toplumsal etkinliklerinin yoğunluğuyla dikkatleri sürekli üzerinde topladı. Kadın gazeteciler için Beyaz Saray'da düzenli basın toplantıları uygulamasını başlattı. Ülkenin her yanını dolaşarak kocasını gelişmeler ve kamuoyunun eğilimleri konusunda bilgilendirmeye çalıştı. New Deal(*) sırasında gençlere, çocuklara, Yerlilere ve yoksullara yönelik yardım çalışmalarına özel ilgi gösterdi.

Franklin Roosevelt'in Nisan 1945'te ölümünden hemen sonra, Başkan Harry S. Truman tarafından Birleşmiş Milletler temsilcilğine atandı. Bu görevini 1949-52 arasında ve 1961'de de sürdürdü. BM İnsan Hakları Komisyonu başkanı olarak (1946-51) İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin (1948) hazırlanmasında ve kabul edilmesinde önemli rol oynadı. E. Roosevelt'in *This is My Story* (1937; İşte Benim Öyküm) ve *On My Own* (1958; Kendi Başıma) adlı iki otobiyografisi vardır.

Roosevelt, Franklin D(elano), lakabı FDR (d. 30 Ocak 1882, Hyde Park, New York - ö. 12 Nisan 1945, Warm Springs, Georgia, ABD). ABD'nin 32. başkanı (1933-45). Ülke tarihinde dört kez üst üste göreve seçilen tek başkandır. Fedaral hükümetin yetkilerini kullanarak Büyük Bunalım'ın(*) etkilerini yok edip ekonomik ve toplumsal

Franklin D. Roosevelt, 1937

kalkınmayı amaçlayan New Deal(*) adlı reform programını uygulamış. II. Dünya Savaşı sırasında üç büyük Müttefik liderinden biri olarak önemli rol oynamıştır.

Gençliği ve siyasete atılması. Varlıklı bir ailenin tek çocuğuydu. Evde özel öğretmenler tarafından eğitildikten sonra 14 yaşında Massachussets eyaletindeki Groton Okulu'na başladı. 1900-04 arasında Harvard Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1905'te uzak akrabası olan ABD başkanı Theodore Roosevelt'in yeğeni Eleanor Roosevelt'le evlendikten sonra Columbia Üniversitesi Hukuk Okulu'na yazıldı. Ama New York barosunun sınavlarını vermez okulu bırakarak Wall Street'teki seçkin bir hukuk şirketinde çalışmaya başladı.

Büyük hayranlık beslediği Theodore Roosevelt'in özendirmesiyle siyasete atılmaya karar veren Roosevelt, adının da yardımıyla 1910'da Demokrat Parti'den New York Eyalet Senatosu'na seçilmeyi başardı. 1912'de aynı göreve bir kez daha seçildi. Başkanlık seçimlerinde tam destek verdiği Woodrow Wilson'ın seçimleri kazanmasının ardından Mart 1913'te deniz kuvvetleri bakan yardımcılığına atandı. 1920'de Demokrat Parti'den başkan yardımcısı adayı olarak katıldığı seçimi Cumhuriyetçi Parti'nin adayı kazandı. 1921'de çocuk felcine yakalanan Roosevelt bir süre bütünüyle felçli kaldı. Karısının ve yaşamı boyunca sadık bir destekçisi olarak kalan sekreteri Louis McHenry Howe'un ısrarlarıyla, sakatlığına karşın siyasetten çekilmemeye karar verdi.

1928'de New York valiliğine adaylığını koyduğunda henüz yarımsız yürüyemiyordu. 1928 ve 1930'da iki kez üst üste seçildiği bu görevi sırasında, çiftçilerin yararlandığı bir vergi bağışıklığı programını yürürlüğe koydu, kamu hizmetlerini ucuzlattı, Büyük Bunalım'ın etkilerini hafifletmek amacıyla eyalet yönetimini seferber etmeye çalıştı ve eyaletteki ilk yardım kuruluşunun (1931) temellerini attı. Valilik görevinin sona erdiği 1932'de Demokrat Parti'den başkanlığa aday gösterildi. Brain Trust (Beyin Takımı) olarak bilinen bir grup uzman tarafından önerilen hazırlanmış seçim konuşmalarında, New Deal adını verdiği kapsamlı ekonomik ve toplumsal reform programının ana hatlarını açıklayarak başarılı bir kampanya yürüttü ve Cumhuriyetçi Parti'nin adayı Herbert

Hoover karşısında ezici bir zafer kazanarak 7 milyon oy farkıyla başkanlığa seçildi.

İlk başkanlık dönemi. Roosevelt 4 Mart 1933'te göreve başladığında ülkedeki bankaların çoğu kapanmış, sanayi üretimi 1929'daki düzeyinin yüzde 56 altına düşmüş, işsiz sayısı 13 milyonu aşmış, çiftçiler büyük bir darboğaz içine girmişti. Bunalımın farklı toplumsal kesimler arasında ızlaşma sağlanarak aşılabileceğine inanan Roosevelt, bu amaçla hükümete Demokrat Parti'nin liberal ve tutucu kanatlarının temsilcilerinin yanı sıra Cumhuriyetçi Parti'den üç üye aldı ve ABD'nin ilk kadın bakanı olan Frances Perkins'i çalışma bakanlığına getirdi.

Ülke tarihinin savaş dönemleri dışındaki en kapsamlı yasal düzenlemelerini gerçekleştirmek için harekete geçen Roosevelt'in ilk hedefi ekonominin hızla toparlanmasını sağlamaktı. Ekonomik sistemdeki çöküntüye neden olan işleyiş bozuklukları ancak bundan sonra ele alınacaktı. Öncelikle iş ve bankacılık çevrelerine güven vermeye yönelik önlemler alındı. Bütün bankalar geçici olarak kapatılırken, hükümet harcamalarında ciddi kısıtlamalara gidildi. Kongre kararıyla, eyalet yardım kuruluşlarının doğrudan yardımlarda kullanacakları fonları sağlamakla görevli Federal Acil Yardım İdaresi (FERA) kuruldu, daha önce kurulmuş olan Yeniden İnşa Finans Kurumu'nun (RFC) yetki alanı küçük işletmelere de borç verecek biçimde genişletildi; yüz binlerce gence ağaçlandırma ve taşkın denetimi gibi alanlarda iş olanağı yaratan Sivil Koruma Birlikleri (CCC) oluşturuldu ve milyonlarca çiftçi ve ev sahibine ipoteklerini kaldırmaları için para yardımına başlandı.

New Deal kapsamındaki en önemli yasal düzenlemelerden ilki çiftçilerin durumunu düzeltmeyi amaçlıyordu. Bu amaçla 1933'te oluşturulan Tanımsal Uyum İdaresi (AAA) yedi temel ürünün üretimini kısmaları karşılığında çiftçilere para yardımına bulunarak tarım ürünlerinin fiyatlarını yükseltmeye ve tarımın milli gelirden aldığı payı artırmaya çalıştı. Bu yöndeki çalışmalar ve birkaç yıl süren kuraklığın da etkisiyle tarımsal üretim düşerken çiftçilerin gelirleri artmaya başladı. Ama 1941'e değin 1929'daki tarımsal gelir düzeyine ulaşamadı.

İkinci önemli yasal düzenleme üretime istikrar kazandırmak, fiyatları artırmak ve tüketicilerle işçileri korumak amacıyla çıkarılan (1933) Ulusal Sınai Kalkınma Yasası'ydı (NIRA). Yasa çevresinde kurulan Ulusal Kalkınma İdaresi'nin (NRA) bütün sektörlerdeki işveren ve işçi temsilcileriyle yürüttüğü görüşmeler sonucunda her sektör için asgari ücret, azami çalışma süresi ve asgari fiyat kotaları saptandı ve işçiler toplu pazarlık hakkını elde etti. Ama fiyatların ve üretimin satın alma gücünden daha hızlı artması 1933 yazında canlanmaya başlayan ekonominin çok geçmeden yeniden durgunluğa girmesine yol açtı. Öte yandan kota sisteminin karmaşıklığı uygulamada ciddi güçlükler yaratmaya ve iş çevreleri başlangıçta destekledikleri NRA'nın başarısızlığı konusunda Roosevelt yönetimini suçlamaya başlamıştı. Sonunda Yüksek Mahkeme Mayıs 1935'te aldığı bir kararla kota sistemini yürürlükten kaldırdı.

1934 sonbaharına gelindiğinde ekonomide ancak sınırlı bir toparlanma sağlanmış, hâlâ ciddi güçlükler içinde olan işçilerin ve kentlerde yaşayan yoksul kesimlerin köktenci önlemler konusundaki beklentileri yoğunlaşmıştı. Roosevelt soldan gelen baskılar karşısında 1935-36 yıllarında New Deal programında daha reformcu bir çizgiye yöneldi. 1935'te yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Yasası'yla işsizlik sigortası ve

emekli aylığı uygulamasına geçildi. Aynı yıl Kongre kararıyla ırsızlara doğrudan para yardımı yapma yerine uygun iş bulmakla görevli Çalışmayı Geliştirme İdaresi (WPA) kuruldu. Ulusal İşçi-İşveren İlişkileri Kurulu Yasası'yla (Wagner Yasası) federal hükümetin toplu sözleşmelere getirdiği güvenceler artırıldı ve Ulusal İşçi-İşveren İlişkileri Kurulu (NLRB) oluşturuldu. Yüksek gelirliyle büyük şirketlerden alınan vergileri artıran 1935 tarihli bir vergi yasasıyla ABD'de gelir dağılımının düzeltilmesi yolunda önemli bir adım atıldı.

Bütün bu önlemler Roosevelt yönetimine soldan yönelen muhalefeti hafifletirken, tutucuların tepkilerini daha da yoğunlaştırdı. 1936 başkanlık seçimlerinde çiftçiler, işçiler ve yoksullardan oluşan geniş toplum kesimlerinin desteğini kazanmış olarak giren Roosevelt, Cumhuriyetçi rakibi Alfred Mossman Landon'ı 11 milyon oy farkıyla yenerek ikinci kez başkanlığa seçildi.

İkinci başkanlık dönemi. Roosevelt seçim zaferinin verdiği güvenle, iş çevrelerinin baskısıyla bazı temel New Deal yasalarını anayasaya aykırı bularak iptal etmiş olan Yüksek Mahkeme engelini ortadan kaldırmak üzere harekete geçti. Uygulamalarının yasalara uygun olduğunu savunarak 1937 başında Yüksek Mahkeme'nin kuruluş yapısının yeniden düzenlenmesini istedi. Öneri muhalefet tarafından tepkiyle karşılandıkça da mahkeme çok geçmeden tutum değiştirerek uygulamalar lehinde karar almaya başladı. Böylece ekonomiye sınırsız hükümet müdahalesinin yasal engelleri ortadan kalkmış oldu.

1937'ye gelindiğinde önemli ölçüde toparlanmış olan ABD ekonomisi 1937 sonbaharında ciddi bir durgunluğa girdi. Bunda Roosevelt'in bütçeyi denkleştirmek için hükümet harcamalarında büyük kısıtlamalara gitmesi önemli rol oynamıştı. 1938 yazına değin süren bunalım ancak kapsamlı bir hükümet harcamaları programının başlatılmasıyla aşıldı. Öte yandan sendikaların Wagner Yasası'nın sağladığı güvencelere dayanarak başlattığı büyük grevlerin sık sık şiddet olaylarıyla sonuçlanması, orta sınıfların Demokrat Parti'den uzaklaşmaya başlamıştı. 1938'den başlayarak tutucu Güneyli Demokratlar New Deal'e açıktan açığa karşı çıkmaya başlarken kasımda yapılan seçimlerde Cumhuriyetçiler Kongre'deki sandalye sayılarını artırdılar.

Bütün bu gelişmelere karşın Roosevelt ikinci başkanlık döneminde bir önceki dönemde çıkarılan yasaları geliştiren ve yeni alanlara el atan önemli reformları Kongre'den geçirmeyi başardı. Toprak aşınımını önlemek amacıyla başlatılan kapsamlı projeler, konut yapımını ve çöküntü bölgelerinin temizlenmesini kapsayan büyük bayındırlık çalışmaları bu yıllarda gerçekleştirildi. Sosyal güvenlik ve tarımsal düzenleme bundan böyle hükümetin işlevleri olarak kabul edilirken, taşkınları denetlemek, ucuz elektrik enerjisi sağlamak ve bölgesel etkinlikleri planlamak amacıyla kurulan Tennessee Vadisi İdaresi (TVA) ve yatırımcıları hileli borsa işlemlerine karşı korumak üzere oluşturulan Menkul Değerler ve Borsa Komisyonu (SEC) kalıcı kuruluşlara dönüştü.

1939'a gelindiğinde dış politika iç politika- yı gölgede bırakmaya başlamıştı. Roosevelt, yönetiminin ilk yıllarında, ekonomik bunalımla yakından ilgili ve ABD'yi savaşın dışında tutmaya yönelik bir dış politika izlemişti. 1933'te ticari ilişkileri geliştirme umuduyla SSCB'yi tanımış, Latin Amerika

ülkeleriyle "iyi komşuluk" ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve Ağustos 1935'te kabul edilen Tarafsızlık Yasası'nı desteklemişti. Ania Japonya'nın Çin'in kuzeyinde ciddi bir tehdit oluşturmaya başladığı 1937'den sonra dış politikada farklı bir çizgiye yöneldi. Eylül 1939'da Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Müttefiklere nakit para karşılığı silah satılmasını sağlamak amacıyla, Tarafsızlık Yasası'nı gözden geçirmek üzere Kongre'yi özel bir oturuma çağırdı. Hitler'in saldırıları sonucu 1940 yazında Fransa'nın düşmesi üzerine savunma hazırlıklarına ve İngiltere'ye silah ve malzeme yardımına başlandı.

1940'ta başkanlığa yeniden adaylığını koyan Roosevelt, Cumhuriyetçi rakibi Wendell L. Willkie karşısında oyların yüzde 54'ünden fazlasını alarak ABD tarihinin üçüncü kez göreve seçilen ilk başkanı oldu.

Üçüncü ve dördüncü başkanlık dönemleri. Roosevelt yoğun tartışmaların ardından İngiltere ve müttefiklerine yardım sağlanmasını öngören Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'nın Mart 1941'de Kongre'den çıkmasını sağladı. Ağustosta ise İngiltere başbakanı Winston Churchill'le "Newfoundland" adlı bir savaş gemisinde bir araya gelerek ulusların kaderlerini tayin hakkını, ekonomik fırsatların çoğaltılmasını, korkusuz ve tok yaşama özgürlüğünü, denizlerin serbestliğini ve silahsızlanmayı amaçlayan Atlantik Sözleşmesi'ni imzaladı.

Bu arada Mihver Devletleri olarak bilinen Almanya ve İtalya'yla Üçlü İttifak'a girmiş olan Japonya'yla ABD arasındaki ilişkiler gitgide gerginleşmeye başlamıştı. Japonların 7 Ağustos 1941'de Hawaii'deki Pearl Harbor'a saldırımlarının ertesi günü Roosevelt'in çağrısı üzerine toplanan Kongre Japonya'ya savaş ilan etti. Bundan üç gün sonra Almanya ve İtalya ABD'ye savaş açtı.

Roosevelt savaş sırasında, Kongre'deki tutucuların desteğini koruyabilmek için birçok ödün vermek zorunda kaldı ve New Deal kuruluşlarının bazılarının etkinliklerine son verildi. Öte yandan savaş araçları üretimine büyük hız verildi. Pearl Harbor baskını sırasında Almanya ve İtalya'nın toplam üretimine denk olan ABD savaş sanayisi üretimi, 1944'le Mihver'nin toplam üretiminin iki katına çıkmıştı. Roosevelt savaş boyunca stratejiye ilişkin sorunlar, müttefiklerle yürütülen görüşmeler ve barış sonrası düzenlemeler gibi konularla yoğun biçimde ilgilendi. Mihver Devletleri'ne karşı savaşan bütün ülkeler arasında geniş bir ittifakın kurulmasında öncü rol oynadı.

Kasım 1942'de Kuzey Afrika, Temmuz 1943'te Sicilya ve Eylül 1943'te İtalya'nın işgaliyle sonuçlanan harekâtlara kaulan ABD birlikleri, Haziran 1944'teki büyük Normandiya Çıkarması'nda da önemli görevler üstlendi. Bu arada Churchill'le sık sık bir araya gelen Roosevelt, Ocak 1943'te Fas'ın Kazablanka kentinde Churchill'le yaptığı görüşmenin ardından Mihver Devletleri'nin koşulsuz teslimi doktrinini ortaya attı. Öte yandan savaş sonrasında barışın korunmasının SSCB'yle dostça ilişkilerin kurulmasına bağlı olduğunu görerek Sovyet lideri Stalin'in güvenini kazanmaya çalıştı ve Kasım 1943'te Churchill ve Stalin'le Tahrân'da bir araya geldi.

Bu arada Mihver güçleri hem Avrupa'da, hem de Büyük Okyanusta ciddi bozgunlara uğruyordu. Roosevelt, Churchill ve Stalin Şubat 1945'te Yalta'da bir araya geldiklerinde Avrupa'da savaşın sonu yaklaşıyordu.

Konferansta Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimi zorlanması ve Doğu Avrupa'da demokratik rejimlerin kurulması konusunda anlaşmaya varıldı. SSCB Doğu Asya'daki bazı ödünler karşılığında Almanya'nın tesliminden sonra Japonya'ya karşı savaşa girmeyi kabul etti.

Roosevelt 1944 başından beri sağlık durumunun kötüye gitmesine karşın 1944 başkanlık seçimlerine katılma kararı aldı ve rakibi New York valisi Thomas E. Dewey'i 3,5 milyon oy farkıyla geride bırakarak dördüncü kez başkan seçildi. Yalta'dan dönüşünde dinlenmek üzere Warm Springs'e çekildi. Savaş sonrası dönemde barışın korunmasının güvencesi olarak görüldü Birleşmiş Milletler'in kuruluş sözleşmesini hazırlamak için 25 Nisan 1945'te San Francisco'da toplanacak konferansa katılmaya hazırlandığı sırada ağır bir beyin kanaması geçirerek öldü. Yerini Başkan Yardımcısı Harry S. Truman aldı. *The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt* (1938-50, 13 cilt; Franklin D. Roosevelt'in Yazışmaları ve Söylevleri) Samuel I. Rozenman tarafından yayımlandı.

Roosevelt, Theodore, lakabı TEDDY ROOSEVELT (d. 27 Ekim 1858, New York kenti - ö. 6 Ocak 1919, Oyster Bay, New York, ABD), ABD'nin 26. başkanı (1901-09). Yayılmacı bir politika izleyerek Asya ve Avrupa'daki siyasal gelişmelerde ABD'nin söz sahibi olmasını sağlamış. Rus-Japon Savaşı'nın (1904-05) sona erdirilmesindeki çabalarından dolayı 1906 Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

Hollanda kökenli varlıklı bir aileden geliyordu. Harvard College'ı bitirdikten sonra

Theodore Roosevelt
Library of Congress, Washington, D.C.

1880'de hukuk öğrenimi görmek üzere Columbia Üniversitesi'ne girdi. Ama konu ilgisini çekmediği için bir süre sonra okulu bıraktı. Yirmi üç yaşındayken Cumhuriyetçi Parti'den New York Eyalet Meclisi'ne seçildi. Yasama döneminin sona ermesinden sonra Dakota'daki çiftliğine çekilerek iki yıl orada yaşadı. Yeniden siyasete döndükten sonra, önce ABD Kamu Hizmetleri Komisyonu üyeliğinde bulundu (1889-95), daha sonra da New York Kenti Polis Memurları Kurulu'nun başkanlığını yaptı (1895-97). Başkan William McKinley hükümetinde deniz kuvvetleri bakan yardımcısı olarak görev yaptığı dönemde bağımsızlık mücadelesi veren Küba'yı desteklemek için İspanya'ya savaş açılmasını savundu. 1898'de savaşın ilanı üzerine hükümetten istifa edip 1. Gönüllü Süvari Alayı'nı kurarak Küba'ya gitti. Orada başta Santiago Çarpışması olmak üzere çeşitli çarpışmalarda gösterdiği üstün yararlılıklar nedeniyle ulusal kahraman olarak görülmeye başladı.

Savaşın ardından New York belediye başkanı seçildi. 1900'deki seçimlere Cumhuriyetçi Parti'nin başkan yardımcısı adayı olarak katıldı. Seçimlerin sonunda William McKinley başkan, Roosevelt de başkan yardımcısı seçildi. McKinley'in 14 Eylül 1901'de öldürülmesi üzerine başkan olan Roosevelt, Cumhuriyetçi Parti'nin muhafazakâr üyelerinin muhalefetine karşın çeşitli reformları uygulamaya koymayı başardı.

1902'de eyaletlerarası ticaretle uğraşan şirketlerin defterlerini denetleyecek bir Şirketler Dairesi'nin kurulmasını öngören yasa tasarınsını Kongre'den geçirmeyi başardı. Aynı yıl 18 Şubat'ta Sherman Antitröst Yasası'nı yeniden uygulamaya koyarak Northern Securities Company aleyhine bir dava açılmasını sağladı. Sonraki 7 yıl boyunca aynı işlemi öteki büyük şirketlere de uygulayarak "tröstlerin gücünü kırma" politikasını sürdürdü. Ayrıca, Pennsylvania'daki kömür madenlerinde çalışan işçilerin başlattığı grevde, hakemlik yoluyla uzlaşmayı kabul ettirmek için işçiler adına müdahalede bulundu.

1904'te yeniden başkan seçildikten sonra demiryolu şirketlerinin şikâyetine konu olan taşıma ücretlerine bir çözüm bulmak için harekete geçti. Kongre'de verdiği kararlı mücadeleyle 1906'da demiryollarının Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu'nun onayını almadan ücret artırımlarını yasaklayan Hepburn Yasası'nın kabul edilmesini sağladı. Aynı yıl tüketicileri korumak amacıyla Et Denetleme Yasası ile Saf Gıda ve İlaç Yasası'nı çıkardı. Ayrıca, ülkenin doğal kaynaklarının tüketilmesini önlemek amacıyla federal toprakların bir bölümünü ulusal orman olarak koruma altına aldı.

Yalnızca güçlü ulusların varlıklarını sürdürrebilme şansı olduğuna inanan Roosevelt, bu görüşü doğrultusunda bir dış politika izledi. Kongre'nin deniz kuvvetleri için daha çok ödenek ayırmasını sağlayarak, ABD Deniz Kuvvetleri'ne büyük güç kazandı. ABD'nin gelecekteki en büyük düşmanının Almanya olacağına inandığından Almanya'nın Antiller ve Venezuela'da güç kazanmasını engellemek amacıyla Monroe Doktrini'ne (1823) dayanarak Antiller'e silahlı müdahalede bulundu. Panama'nın Kolombiya Cumhuriyeti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesine yardımcı oldu ve sonraki yıllarda Panama Kanalı'nın yapım çalışmalarını başlattı.

Roosevelt'in başkanlığı sırasında Batılı ülkeler, kendilerine olan borçlarını ödemedikleri gerekçesiyle Venezuela ve Dominik Cumhuriyeti'ne müdahalede bulunmuşlardı. Roosevelt, bu tür girişimleri önlemek amacıyla Monroe Doktrini'nin kapsamını genişleterek ABD'nin, Latin Amerika'ya Avrupa ülkelerinden gelebilecek müdahaleye karşı çıkmakla kalmayıp, aynı zamanda bölgede jandarmalık görevini üstlenmesini öngören yeni bir politika geliştirdi. 1905'te bu politika uyarınca borçlarını ödeyemez duruma düşen Dominik Cumhuriyeti'ne bir mali danışman gönderdi ve bu yolla ülkenin maliyesini kısa sürede ABD'nin denetimi altına soktu. Öte yandan Japonya'nın Büyük Okyanustaki gitgide artan gücü karşısında, bu ülkeyle barışçıl ilişkiler kurma yoluna gitti. 1904-05 Rus-Japon Savaşı'nı sona erdirmek için arabuluculuk görevini üstlenerek iki ülkenin Portsmouth Barış Konferansı'nda bir araya gelmelerini sağladı ve çabalarından dolayı 1906'da Nobel Barış Ödülü'nü aldı. 1907'de Centilmenlik Anlaşması adıyla bilinen ve ABD'ye Japon göçünü sınırlandıran bir anlaşma yaparak California'da Japonlara karşı duyulan düşmanlığı yatıştırmayı başardı. Japonlarla yaptığı

bir başka anlaşmayla ABD'nin Japonya'nın Kore'yi ilhakını tanıması karşılığında Japonya'nın Filipinler'deki ABD varlığını kabulünü sağladı. 1906'da I. Fas Bunalımını (1905-06) sona erdirmek için toplanan Algecas Konferansı'nda bir yandan ABD'nin tarafsızlığını korumak için çaba gösterirken, öte yandan da ABD'nin çıkarlarına hizmet ettiğini düşündüğü Fransız-İngiliz ittifakını tehlikeye düşürecek herhangi bir girişimde bulunmaktan kaçındı.

Mart 1909'da başkanlıktan ayrıldıktan sonra 10 ay süren bir Afrika gezisine çıktı. Ardından da çeşitli Avrupa ülkelerini dolaştı. Ülkesine döndükten sonra, partinin ilerici kanadının öteki üyeleriyle birlikte, kendinden sonra başkan seçilmiş olan Howard Taft'ı destekleme kararı aldı. Ama, çok geçmeden Taft ile partinin ilerici kanadı arasında anlaşmazlıklar baş gösterdi ve parti içindeki bölünme daha da derinleşti. Cumhuriyetçi Parti'den ayrılarak La Follette ile birlikte İlerici Parti'yi kuran Roosevelt, 1912 başkanlık seçimlerine bu partinin adayı olarak katılarak Taft'a rakip oldu. Ama, Cumhuriyetçi Parti'nin bölünmesi nedeniyle seçimleri Demokrat Parti'nin adayı Woodrow Wilson kazandı.

Roosevelt Adası, Antarktika'da, VII. Edward Toprakları'nın açıklarında, Balinalar Körfezinin güneyinde ada. Yeni Zelanda'ya ait Ross Toprakları'nda, Ross Buzlasının kuzeydoğusunda yer alır. Uzunluğu 145 km, genişliği 56 km, ortalama yüksekliği 500 m'nin üzerindedir. Adayı kaplayan buzların kalınlığı 394-856 m arasında değişir. 1934'te Amerikalı kâşif Richard Evelyn Byrd tarafından keşfedilmiştir. Byrd'ün 1933-35 arasında yaptığı ikinci Antarktika seferi sırasında buz örtüsünde yapılan sismolojik araştırmalar sonucunda buzların kuzeybatı kesimindeki geniş bölgenin (Roosevelt Adası) bir kara parçası olduğu anlaşılmıştır.

Root, Elihu (d. 15 Şubat 1845, Clinton, New York - ö. 7 Şubat 1937, New York kenti, ABD), ABD'li hukukçu ve devlet adamı. 1912'de Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştır. 1867'de New York Üniversitesi'nden hukuk diploması aldıktan sonra etkili bir şirket avukatı olarak ünlendi. 1883-85 arasında New York güney bölgesi savcılığını yürütürken Theodore Roosevelt ile dostluk kurdu ve onun hukuk danışmanlığı üstlendi.

Root, William McKinley'in ve onun öldürülmesinden sonra da Roosevelt'in yönetimlerinde savaş bakanlığı yaptı (1899-1903). Bu görevi sırasında, İspanyol-Amerikan Savaşı'nın (1898) ardından ABD'nin denetimine giren eski İspanyol toprakları için yönetsel düzenlemeleri gerçekleştirdi. Porto Riko'da sivil yönetime geçişi öngören Foraker Yasası'nın (1900) çıkarılmasını ve Filipinler'de ABD denetiminin kurulmasını sağladı. Roosevelt'in ikinci başkanlık dönemi sırasında 1905'te dışişleri bakanlığına getirildi ve bu görevini 1909'a değin sürdürdü. 1906'da Güney Amerika'ya yaptığı bir gezi sırasında Latin Amerika devletlerini II. Lahey Barış Konferansı'na (1907) katılmaları yolunda ikna etti. İmzaladığı bir dizi anlaşma sayesinde ABD'ye yönelik Japon göçünü denetim altına aldı ve Japonya'nın Çin'deki Açık Kapı Politikası'na saygı göstermesini sağladı. Ayrıca 20'yi aşkın devletle uzlaşmazlıkların hakem yoluyla çözülmesine yönelik antlaşmalar imzaladı. Sonraki yıllarda ABD'nin Lahey Adalet Divanı'ndaki başkanlığı olarak ülkesiyle İngiltere arasında Atlas Okyanusunun kuzey kıyılarındaki balıkçılık alanına ilişkin anlaşmazlığı çözdü. Bu çalışmaları ve uluslararası

barışa katkıları nedeniyle Nobel Barış Ödülü'ne değer görüldü.

Root Cumhuriyetçi Parti'den New York senatörü olduğu dönemde (1909-15) partinin William Howard Taft'ın önderliğindeki kanadını destekledi. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra İtilaf Devletleri'ni savunarak Başkan Woodrow Wilson'ın tarafsızlık politikasını eleştirdi. Milletler Cemiyeti'nin kuruluşunu etkin biçimde destekledi ve Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'nın tüzüğünü hazırlayan komisyonda yer aldı (1920-21). Washington Silahsızlanma Konferansı'na (1921-22) katılan dört ABD delegesinden biriydi. Sonraki yıllarda da bilimin ve uluslararası barışın geliştirilmesine yönelik çalışmalarını sürdürdü.

Root, John Wellborn (d. 10 Ocak 1850, Lumpkin, Georgia - ö. 15 Ocak 1891, Chicago, ABD), ABD'li mimar. 19. yüzyıl sonlarında işlevci bir mimarlık yaklaşımı olan Chicago okulunun(*) en önemli temsilcilerinden biridir. Yapıtları, gökdelenlerin yükseklik ve işlevlerine olgun bir estetik anlatım kazandırmaya çalışan ilk denemelerinin en başarılıları arasındadır.

Amerikan İç Savaşı (1861-65) sırasında güvenlik nedeniyle İngiltere'ye gönderilen Root bir yıl Oxford Üniversitesi'ne devam etti. 1866'da ABD'ye döndükten sonra 1869'da, New York Üniversitesi'nden inşaat mühendisi olarak mezun oldu. 1871-73 arasında Chicago'daki Carter, Drake ve Wight adlı mimarlık bürosunda şef teknik ressam olarak çalıştı. Orada tanıştığı Daniel H. Burnham'la(*) birlikte, ileride ABD mimarlık tarihinin en ünlü mimarlık bürolarından biri haline gelecek olan bir ortaklık kurdu (1873). Burnham ve Root'un ilk önemli büro yapısı Montauk Binası (1882; 1902'de yıkıldı) oldu. Root, Chicago'nun yumuşak zemininde bu 10 katlı yapının taşıma sorununu çözmek için temelde taş pabuçlar yerine demir putrellerle bir izgara sistemi oluşturarak yükün yayılmasını sağladı. Bu binada uygulanan başka önemli teknik bir yenilik de, yangına karşı bir önlem olarak volta döşeme uygulanmasıydı.

Büronun baş tasarımcısı olan Root, Chicago Okulu'nun en güzel yapılarından ikisini yaratmıştır. Bunlardan Rookery Binası (1884-86) H.H. Richardson'ın temsil ettiği romanesk canlandırmacılık üslubunun etkisindedir. Monadnock Binası'nın (1889-91) 16 katlı kuzey kanadı dünyanın en yüksek yığma yapısı olarak bilinir. (Holabird ve Roche bürosunun tasarladığı ve 1893'te tamamlanan güney kanadı ise çelik karkas olarak yapılmıştır.) Root'un Monadnock Binası, cephelerinin aldatıcı basitliği ve yalın güzelliği ile ünlüdür.

Root, Chicago'da açılacak Kolomb Dünya Fuarı'nın mimarlık tasarımlarını yapan ekiple çalışırken zatürreden öldü. Chicago Okulu'nun felsefesi üzerine çok sayıda yazı yazmıştı. Baldızi Harriet Monroe'nun kaleme aldığı *John Wellborn Root* (1896; yb 1966) adlı yaşamöyküsünde yapıtlarının çeşitli resimleriyle mektup ve yazılarından alıntılar da vardır.

Root-Takahira Anlaşması, ABD ve Japonya'nın bazı uluslararası politikalar ve Büyük Okyanustaki nüfuz bölgeleri konusunda karşılıklı anlaşmaya vararak olası bir savaş tehlikesini savuşturdukları anlaşma (30 Kasım 1908). ABD Japonların Rus-Japon Savaşı'ndan (1904-05) sonra Çin'de Açık Kapı Politikası'nı(*) ihlal etmelerinden kaygı duyuyordu. Başkan Theodore Roosevelt'in dış politikasının temel ilkelelerinden biri Japonya'yla iyi ilişkilerin sürdürülmesiydi. Büyük bir ABD filusunun Tok-

yo limanını ziyaret etmesinden hemen sonra, ABD dışişleri bakanı Elihu Root, Japonya büyükelçisi Takahira Kogoro'yla Washington'da bir araya geldi. Yapılan anlaşmada taraflar Büyük Okyanusta statükoyu korumak ve Açık Kapı Politikası'yla Çin'in toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunmak konularında istekli olduklarını belirttiler. Ayrıca Doğu Asya'daki ticaretlerini geliştirme ve bölgedeki nüfuz alanlarına karşılıklı olarak saygı gösterme konularında görüş birliğine vardılar. Root-Takahira Anlaşması'yla ABD Japonya'nın Kore'yi ilhak etmesini ve Manchurya'daki özel konumunu onayladya da, anlaşma genel olarak ABD'nin diplomatik bir zaferi olarak kabul edilir.

Roper, Elmo (Burns, Jr.) (d. 31 Temmuz 1900, Hebron, Nebraska - ö. 30 Nisan 1971, West Reading, Pennsylvania, ABD), ABD'li kamuoyu araştırmacısı. Siyasal tahmin amacıyla bilimsel kamuoyu araştırmalarını geliştiren ilk uzmandır. 1936, 1940 ve 1944 başkanlık seçimlerinde başkan Franklin D. Roosevelt'in yeniden seçileceğini tahmin etmiştir.

Minnesota ve Edinburgh üniversitelerine devam etti, ama bitiremedi. 1922-28 arasında Creston'da (Iowa) bir kuyumcu dükkânı işlettikten sonra 1928-33 arasında bir dizi saat ve başka imalat şirketlerinde satıcılık yaptı. 1933'te pazarlama uzmanı Paul T. Cherington ve yazar Richardson Wood'la birlikte Cherington, Roper and Wood adlı piyasa araştırma şirketini kurdu. Şirket, Wood ayrıldıktan sonra da 1938'e değin çalışmalarını sürdürdü. Roper 1938'de tek başına Roper Research Associates, Inc.'i kurdu ve başına geçti.

Bu arada yayımcı Henry Luce, Roper'i *Fortune* dergisinin kamuoyu araştırmalarıyla görevlendirmişti. Roper 1935'te başladığı bu işi 15 yıl boyunca sürdürdü. 1936 başkanlık seçimlerinde yaptığı çok yakın tahminlerle ilk kez bütün ülkenin dikkatini çeken Roper, bundan sonra küçük örneklem tekniğini kullanarak çeşitli kamuoyu araştırmalarını yönetirken, bir yandan da gazetelere köşe yazıları yazdı. *Saturday Review*'nun genel yayın yönetmenliğini yürüttü. 1966'da emekli oldu.

Rops, Félicien (d. 7 Temmuz 1833, Namur, Belçika - ö. 22 Ağustos 1898, Es-

Félicien Rops'un "Pomokrates" adlı dizisinden bir yapıtı, 1895
Marcel Mabius, Rhode St. Genesie Beşuwa
fotoğraf Pau Byreber Brusel

sonnes, Fransa), oymabaskıları ile tanınan Belçikalı ressam ve grafik sanatçısı.

Brüksel Üniversitesi'nde eğitim gördüğü sırada öğrenci dergilerinde çıkan çizimleriyle yayımcıların dikkatini çekti. 1859-60 yıllarında yaptığı taş baskıları mizah dergisi *Uylenspiegel*'de yayımlandı. Yaklaşık 1860'ta Paris'e giderek Henri-Alfred Jacquemart'ın atölyesinde çalıştı. Daha sonra Brüksel'e döndüyse de 1874'te temelli Paris'te yerleşti. Burada Charles Baudelaire'le arkadaş oldu ve çeşitli edebiyat yapıtları için baskılar gerçekleştirdi. 1884'te Brüksel'de kurulan Yirmiler adlı devrimci sanat derneğine katıldı.

Rops olağanüstü bir baskı tekniğine sahipti. Soğuk kazı(*) tekniğinde çalışmış, ayrıca yumuşak zemin üzerine yumuşak kurşunkalem ya da tebeşir çizimleri anımsatan aside yedirme baskılar yaparak bu tekniği canlandırmıştır.

Roquefort peyniri, ROKFOR PEYNİRİ olarak da bilinir, koyun sütünden yapılan mavi küflü Fransız peyniri. Aslı Fransa'nın güneyinde Toulouse yakınlarındaki Roquefort mağaralarında üretilen bu peynir bugün dünyanın pek çok yerinde taklit edilmektedir. Ama, peynirin adı Fransız yasalarıyla korunmaktadır.

Gerçek Roquefort'un ekşi, keskin ve tuzlu bir lezzeti, kaymaksı bir kıvamı vardır. Roquefort peyniri genellikle 18 cm çapında ve 10 cm kalınlığındaki 2,3 kg'lık yuvarlak kalıplar halinde üretilir. *Penicillium roqueforti* küfü yardımıyla üretilen bu peynir serin ve nemli ortamlarda bekletilerek olgunlaştırılır. Bu süre sonunda peynirin beyaz rengi küfün etkisiyle mermeri andıran mavi damarlı bir görünüm alır. Gerçek Roquefort peyniri, üzerinde geleneksel kırmızı koyun işareti bulunan alüminyum kâğıtlara sarılır.

Roraima, eskiden (1962'ye değin) RIO-BRANCO, Brezilya'nın kuzey kesiminde eyalet. Amazonas eyaletinden 1943'te ayrılan 225.017 km²'lik bir alan önce federal toprak, 1990'da da eyalet yapıldı. Sularını kuzey-güney doğrultusunda akan, Negro Irmağının kollarından Branco Irmağı toparlar. Büyük bölümü yağmur ormanlarıyla kaplı ve seyrek nüfusludur. Yönetim merkezi Boa Vista'nın çevresindeki ağaçlıklı savanlarda sığırçılık yapılır. Irmaklarda altın ve elmas çıkarılır. Kuzeyde ülkenin dışı kapalı en büyük Yerli topluluğu Yanomamöler için bir yerleştirme kampı kurulmuştur. Nüfus (1991 geç.) 215.790.

Rorippa, turpgiller (*Brassicaceae*) familyasından, Kuzey Yarıküre'ye dağılmış 70 kadar bitki türünün oluşturduğu cins. Bazı sınıflama sistemlerine göre *Nasturtium* ve *Radicula* cinsleriyle birlikte sınıflandırılmıştır. Cinsin öbür üyeleri gibi bataklıklarda yetişen *R. Islandica*'nın en tatlı özelliği dört taçyapraklı, küçük sarı çiçeklerdir. Bıyıklık olan bu türe karşılık, çokyıllık *R. amphibia* türü akvaryumlarda süs amacıyla yetiştirilir. *R. sylvestris* ise köksaplardan büyüyen çokyıllık bir türdür.

Rorschach, Hermann (d. 8 Kasım 1884, Zürich - ö. 2 Nisan 1922, Herisau, İsviçre), kendi adıyla anılan mürekkep lekesi testini geliştiren İsviçreli psikiyatr.

Bir resim öğretmenin oğluydu. 1912'de Zürich Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanını aldıktan sonra bir yıl Rusya'da çalıştı. Ardından İsviçre'ye dönerek tıp çevrelerinde yeni psikanaliz tekniğine öncülük etti.

1919'da İsviçre Psikanaliz Derneği'nin başkan yardımcılığına seçildi.

Szyman Hens adlı bir hekimin çalışmalarından yola çıkarak rasgele 15 mürekkep lekesini kullandığı deneylere 1918'de başladı. Bu deneylerde hastalarına bir mürekkep lekesi gösterip bunun ne olabileceğini soruyor, hastanın kendi yorum ve düşüncelerini katarak verdiği yanıtın yardımıyla algılama yeteneklerini, zekâ düzeylerini ve duygusal özelliklerini değerlendiriyordu. Testi, insanın yorum ve duygularını mürekkep lekeleri gibi görünürde bir anlam taşımayan uyaranlara yansıtması temeline dayanır. Yanıtlardaki ipuçları, testi uygulayan eğitimli kişinin derindeki kişilik özelliklerini ve tepkileri açığa çıkarmasını sağlar.

Rorschach 300 ruh hastası ve 100 sağlıklı denek üzerindeki çalışmalarını *Psychodiagnostik* (1921; Ruhsal Bozukluklarda Tanı) adlı yapıtında yayımladı. Kitap sağlığında pek ilgi görmedi. Ama yöntemi daha sonraları psikolojide, değerlendirme ve tanı konusunda çok önemli bir araç durumuna geldi.

Rorschach testi, yansıtma tekniğine dayalı psikolojik test yöntemi. Testin uygulandığı kişiye bazılarında renkli bölümler olan siyah ya da gri on mürekkep lekesi gösterilir ve bu lekelerde gördüklerini betimlemesi istenir. Yanıtlar, görülen şeyin lekedeki yerine, kişinin öncelik verdiği uyaranın türüne (örn. biçim ya da renk) ve lekede algıladığı nesnenin içeriğine (örn. hayvan) göre değerlendirilir. Deneyi yapan kişi,

Rorschach testinde kullanılanlara benzer bir mürekkep lekesi

yanıtları belirlenmiş normlarla karşılaştırarak değerlendirdikten sonra denegin kişiliğine ilişkin bilgi elde eder. Değerlendirme büyük ölçüde standartlaşmamış olduğundan, Rorschach testinin yaygın olarak kullanıldığı tanı ve klinik alanlarında bile çok güvenilir olmadığı ileri sürülmüştür. İsviçreli psikiyatr Hermann Rorschach'ın 1921'de testi ilk kez uygulamasından bu yana benzer testler geliştirilmiştir. Bunların en iyi bilineni ABD'li psikolog W. H. Holtzman'ın geliştirdiği 45 kartlık iki des-teyle yapılanıdır.

Ros Comáin, İngilizce ROSCOMMON, İrlanda'da, Connaught bölgesinde il (county). Yüzölçümü 2.463 km²'dir. Shannon Irmağı ve başlıca kolu Suck arasında kalan büyük bölümü, kireçtaşı tepelerden (60-120 m) ve turba bataklıklarıyla sulak çayırların kapladığı çöküntü alanlarından oluşur. Ana giriş noktası olan Shannon kıyısındaki Athlone'un kuzeyinde Ree Gölü (*lough*), ırmağın daha yukarı kesimlerinde de Bofin ve Boderg gölleri bulunur. Kuzeydoğudaki

Slieve Bawn Dağı sırtlarının yüksekliği 255 m'ye ulaşır. Geniş çayırlarda koyun ve sığır yetiştirilir. Başlıca ürünler yulaf, yemlik ot ve patatestir. İngiliz yönetimi altında da eski toprak sisteminin korunduğu Ros Comáin, İngiliz etkisinin sınırlı kaldığı yörelerdendir. İlin ekonomisi tarıma dayanmakla birlikte sanayide belirli bir gelişme sağlanmıştır. Kasabalarda canlı bir ticaret sürdürülür. Arigna'da kömür yatakları vardır. Nüfus (1991) 51.876.

Rosa bak. gül

Rosa (LİMALI AZİZE), asıl adı ISABEL DE FLORES (d. 20 Nisan 1586, Lima - ö. 24 Ağustos 1617, Lima; azizler listesine kabulü 1671, yortu günü 30 Ağustos), Güney Amerika'nın koruyucu azizesi. Katolik Kilisesi'nin azizler listesine kabul ettiği Batı Yarıküre'de doğmuş ilk kişidir.

Zengin bir ailenin kızı olan Rosa 1606'da annesinin rızasıyla Dominikenlerin kadınlar tarikatına girdi. Evlerinin bahçesindeki bir kulübeye çekildi, dikenli bir taş taktı, kırık camlar üzerinde uyudu ve bu arada çeşitli hayaller gördüğünü, özellikle şeytanla karşılaştığını öne sürdü. Yaşamının yalnızca son üç yılında inzivadan çıktı. Ölümünden sonra birçok mucizenin gerçekleştiğine inanılır.

Rosa, Salvator (d. 20 Haziran 1615, Arenella, Sicilya - ö. 15 Mart 1673, Roma), İtalyan barok ressam ve baskı sanatçısı. Aşırı romantik ya da "görkemli" manzaralarının yanı sıra, deniz ve savaş resimleriyle

de tanınır. Ayrıca usta bir şair, yergi ustası, tiyatro oyuncusu ve müzikçiydi.

Resim yapmayı Napoli'de öğrendi. O günlerde, bir süre Aniello Falcone'nin atölyesinde çalışmış olan İspanyol ressam ve oymabaskı ustası José de Ribera'nın etkisi altında kaldı. 1635'te eğitimini sürdürmek üzere Roma'ya gitti, bir süre sonra orada sıtmaya yakalandı. Napoli'ye döndü; sayısız savaş ve deniz resmi yaptı. Çobanlar, denizciler, askerler ya da haydutlara yer verdiği etkili, vahşi doğa sahnelerinden oluşan kendine özgü bir manzara resmi üslubu geliştirdi. Bütün resimleri romantik bir şiirsellik içeriyordu.

Rosa 1639'da yeniden Roma'ya dönmeden önce ressam olarak ünü yayılmıştı. Ayrıca popüler bir komedi oyuncusu olarak da tanındı. Birkaç yıl sonra Floransa'ya gitti. Kardinal Giovanni Carlo de' Medici'nin koruması altına girdi. Oradaki evi, Percossi Akademisi diye bilinen edebiyatçı, müzikçi ve sanatçılar çevresinin merkezi haline geldi. Rosa ayrıca tiyatro oyunlarında da rol alarak çok yönlü kişiliğini ortaya koydu.

1649'da yeniden Roma'ya dönerek yerleşti. Manzara resmi yapmayı daha çok bir eğlence gibi değerlendiriyordu. Bundan sonra dinsel ve tarihsel konulu resimler yapmaya yöneldi. 1660'ta aside yedirme baskılar gerçekleştirmeye başladı. Yergileri ölümünden sonra yayımlandı (1710).

Rosa Dağı, İsviçre'de, Zermatt'ın güneydoğusunda, İsviçre - İtalya sınırı boyunca uzanan Pennine Alpleri'nde(*), yassı tepesi karla kaplı büyük kütle. Doruklarından dördü (Nordend, Zumsteinspitze, Signal-kuppe [Punta Gnifetti] ve Parrotspitze) sınırda yer alır. Daha alçak olan beş doruğu ise İtalya'ya bakan yamacındadır. Hem Rosa Dağının, hem de İsviçre'nin en yüksek doruğu olan 4.634 m yüksekliğindeki

Rosa Dağının İsviçre'den görünüşü
Sven Samehus

Dufourspitze(*) sınırındaki sıradağların batısında kalır. Dağın kuzey yamacındaki Gornier Buzulu ve öbür buzullar Mattervisp Irmağı vadisinin başında, Zermatt yakınlarında birleşir. İtalya yamacında bir nükleer araştırma laboratuvarı kurulmuştur. Rosa Dağının adı, Aosta ağzında buzul anlamına gelen *roëse* sözcüğünden türemiştir.

Rosaceae (gülgiller). *Rosales* takımından 3 bin kadar ağaç, çalı ve çokyıllık otsu bitki türünü kapsayan familya. Ayrıca bak. *Rosales*.

Rosales, ikiçenekliler(*) sınıfından, üç familya, 115 cins ve 3.200 kadar tür içeren takım. Bu takım dünyanın ılıman bölgelerine dağılımı, en yaygın süs bitkileri ile meyve ağaçlarını içerir. Bunların başında gül, ıspır, alıç, elma, şeftali, kiraz, vişne, armut, erik, çilek ve ahududu gelir.

Rosales takımının bitkileri Eskidünya'nın ve Yenedünya'nın ılıman bölgelerinin en tipik üyeleridir. En çok Asya'nın doğu kesimlerinde, Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da bulunursa da tropik bölgelerde yetişen bazı türlerine de rastlanır. Üyeleri yapısal açıdan küçük otsu bitkilerden çalımı bitkilere, odunsu tırmanıcılardan küçük ya da büyük ağaçlara kadar çok çeşitlilik gösterir. Ama en çok odunsu ve kısmen odunsu türler baskındır. Deniz düzeyinden Alp tipi çayırlara kadar çok çeşitli büyüme ortamlarında rastlanabilen bu bitkilerin pek çoğu insanlarca yetiştirilmektedir.

Takımın en büyük familyası olan gülgiller (*Rosaceae*) çok sayıda meyve ve süs bitkisini kapsar. Bunların başında dünyanın hemen her yerinde en çok sevilen süs bitkilerinden biri olan güller (*Rosa*) gelir. İnsanlar çok eski çağlardan beri hayran oldukları bu süs bitkisinin yüzlerce melez çeşidini geliştirmişlerdir. Gene çok yetiştirilen öbür süs cinsleri arasında ıspır (*Spiraea*), beşparmakotu (*Potentilla*), alıç (*Crataegus*), üvez (*Sorbus*) ve çiçek kirazı (*Prunus*) sayılabilir.

Rosales takımındaki çok önemli meyve ağaçları da aslında *Rosaceae*'nin üyesidir. Bunların içinde en yaygınları elma (*Malus*), armut (*Pyrus*), çilek (*Fragaria*), hepsi de *Prunus* cinsinden olan kiraz, erik, kayısı, şeftali ve badem, ayva (*Cydonia*), böğürtlen ve ahudududur (*Rubus*).

Güller süs bitkisi olmalarının yanı sıra ticari amaçlarla da yetiştirilirler. Bazı gül türlerinin hoş kokulu taçyapraklarından parfüm yapımında kullanılan uçucu bir yağ çıkarılır. Yabancı güllerin meyveleri ise önemli bir C vitamini kaynağıdır. Kızılyaprak (*Agrimonia*) türleri halk ilacı olarak kullanılır. Alıç ve bazı kiraz ağaçlarının da değerli odunundan yararlanılır.

Oldukça az sayıda türü kapsayan *Chrysobalanaceae* familyası başta Güney Amerika'nın Amazon bölgesi olmak üzere tüm tropiklerde yaygındır. Ağaç ve çalı yapısında bitkiler olan üyelerinin bazısının meyvelerinden yararlanılır, bazıları da ilaç olarak kullanılır; ayrıca kereste ve yağ elde edilir. Takımın üçüncü ve son familyası olan *Neuradaceae* ise Afrika ve Hindistan çöllerine özgü bir yıllık minik otsu bitkileri kapsayan küçük bir gruptur.

Rosales takımında küçük, sürünücü bitkilerden dev ağaçlara kadar çeşitli bitki tiplerine rastlanır. Üyelerinin çoğu dikenlidir. Gövde boyunca alması olarak dizilen, kulakçıklı (genellikle yaprak sapının tabanında yer alan küçük yapraklı çıkıntılar) yaprakları ve genellikle beş çanak yaprak ile beş taçyapraktan oluşan ışınsal bakışimli alımlı çiçekleri vardır. Çiçekler erdişi olup çok sayıda erkekorgan içerir. Meyveler kuru ya da etlidir. Tohumlarının besidokusu ya hiç yoktur ya da çok küçüktür.

Gülgiller familyasındaki bazı türlerin çekirdeklerinde (örn. şeftali çekirdeği ve acıbadem) zehirli siyanür bileşiklerini bulundur. *Prunus virginiana*, *P. serotina* ve *Cercocarpus* türleri ise otlak hayvanlarında ölümlere yol açar.

Rosales takımının üyelerinde tipik olarak böceklerle tozlaşmaya rastlanır. Çünkü albenili renkleri ve hoş kokularıyla çiçekler böcekleri çeker; böcekler ziyaret ettikleri çiçekten balözü almaya uğraşırken üzerine yapışan çiçektozlarını başka çiçeklere taşırlar. Çiçektozlarıyla döllenme yumurtalıklar meyveye, tohumtaslakları da tohuma dönüşür. Tohumların çevreye dağılması tümüyle meyvenin tipine bağlıdır. Etli meyvelerin tohumları bunları yiyen kuşlar aracılığıyla, dikenli kuru meyveler hayvanların kürklerine yapışarak bir yerden başka bir yere taşınır.

Rosales takımında tohumlarla üremeden çok bitki parçalarıyla yani eşeysiz üreme baskındır. Örneğin, çilekler toprağın üzerinde uzanan sürünücü gövdelerinin boyun yerlerinden yeni bitkiler verir; ahududu ise toprakaltı gövdelerinden yeni sürgünler oluşturur. Bu iki bitki tohum üretme yeteneğini korumasına karşın, eşeysiz olarak üreyen öbür türler eşeysiz üreme yeteneklerini hemen tümüyle kaybederler. Bir türün döllenmeksizin kendi kendine yeni nesiller üretme yeteneği tozlaşmayı sağlayan etkenlerin bulunmadığı ya da tohum gelişim ve çimlenmenin uygun olmadığı koşullarda bir üstünlüktür.

Rosario, Arjantin'de, Santa Fe eyaletinin güneydoğu kesiminde ırmak limanı ve kent. Paraná Irmağının (*rio*) batı yakasında yer alır. Arjantin'in üçüncü büyük kentidir. Santa Fe'den gelen göçmenlerin 1689'da kurduğu kırsal yerleşmenin çevresinde gelişti. Pago de los Arroyos olan adı 1725'te Rosario olarak değiştirildi. Córdoba ve iç kesimdeki öteki kentlerin tersine, Mayıs Devrimi'ni (1810) destekledi. Bağımsızlık

hareketinin askeri önderi Manuel Belgrano, Arjantin bayrağını ilk kez burada açtı (1812). Buenos Aires ve iç eyaletler arasındaki konumu nedeniyle, bağımsızlık mücadelesi ve iç savaş sırasında büyük güçlüklerle karşı karşıya kaldı. 1819'da General Juan Ramón Balcarce tarafından yakıldı. 1829'da da savaş gemileriyle bombardıman edildi. Ağır bir süreç izleyen yeniden inşa çalışmaları sonunda 1852'de kent statüsü kazandı. 1860'ta resmen liman ilan edildikten sonra hızla gelişti. Doğal limanı okyanus gemilerinin yanaşmasına elverişli hale getirildi. Córdoba'ya bağlanan Merkez Demiryolu'nun 1863'te tamamlanmasıyla yeni bir gelişme dönemine girdi. 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında liman tesisleri Fransız sermayesiyle genişletildi. 1940'lara değin Arjantin'in en önemli limanı olarak kaldı ve dünyanın başlıca tahıl limanları arasında yer aldı. Bir Fransız şirketinin elindeki işletme hakkının 1942'de Arjantin'e devredilmesinden sonra, hükümetin limanlar arasında rekabete ve ekonomik yapıyı çeşitlendirmeye ağırlık vermesiyle, Rosario'nun liman olarak önemi azaldı. Tahıl, tarım ürünleri, et ve kereste ihracatının sürmesine karşın, zamanla çelik, buzdolabı, otomobil ve tarım makineleri üretimine dayalı sanayi öne çıktı.

Sanayileşmeyle birlikte, Leandro N. Alem'in önderliğindeki Radikal hareketin bir merkezi durumuna gelen Rosario, 1905'te Manuel Quintana yönetimine karşı girilen ayaklanmalara sahne oldu. Radikallerin eylemleri sonraki yıllarda da sürdü. 1969'daki işçi grevleri kenti sarstı. 1976'da Rosario kıyısında Boliviya'ya geniş bir serbest liman bölgesi verilerek denize çıkış yolu bulması sağlandı.

Rosario'daki yükseköğretim kurumları Littoral Ulusal Üniversitesi'ne bağlı İktisat Fakültesi (1919) ile Rosario Ulusal Üniversitesi'dir (1968). Önemli müzeler arasında Eyalet Tarih Müzesi (1939), Belediye Dekoratif Sanatlar Müzesi (1968) ve Belediye Güzel Sanatlar Müzesi (1937) sayılabilir. Bayrak Anıtı General Belgrano'nun Arjantin bayrağını açması anısına 1957'de dikilmiştir. Başlıca tanhaneler yapılar Rönesans üslubundaki katedral ve Belediye Sarayı'dır (1896).

Paraná Irmağını doğuya doğru geçen ulaşım hatları azdır. Kara ve demir yolları Rosario'yu Arjantin'in bütün yörelerine bağlar. Modern havalimanı iç hava ulaşımı için bir kavşak noktasıdır. Nüfus (1991) belediye, 1.078.374; (1980) metropoliten alan, 954.606.

Rosas, Juan Manuel de (d. 30 Mart 1793, Buenos Aires - ö. 14 Mart 1877, Southampton, Hampshire, İngiltere), Arjantinli askeri ve siyasal önder. Ulusal birliğin sağlanmasından önce Buenos Aires'te başkan seçilmiş ve uzun yıllar diktatörce yöntemlerle iktidarda kalmıştır.

Arjantin'de büyük sıgır çiftlikleri bulunan varlıklı bir aileden geliyordu. Buenos Aires'te ilkokula gittikten sonra gençliğinin büyük bölümünü kırsal kesimde geçirdi. Zamanla Buenos Aires eyaletinde, Salado Irmağının güneyinde kendine ait topraklar edindi ve silahlı adamlar toplayarak goşuluk yaptı. 1813'te Encarnación Ezcurra y Arce ile evlendikten sonra Los Cernillos denen bir et tuzlama fabrikasını işletmeye başladı.

Rosas 1820'de Buenos Aires eyalet başkanı Albay Manuel Dorrego tarafından eyalet milislerinin komutanlığına getirildi. 1828'de Dorrego'nun devrilmesinden sonra, yeni başkan Juan Lavalle'e karşı çıktı ve meclisi toplayarak 5 Aralık 1829'da kendini başkan seçti. Merkezilerin önderi Lavalle'in

muhalefetine karşı federatif bir yapıyı ver-
leştirmeye yöneldi. Üç yıl yönetimde kal-
dıktan sonra yerini yasal ardılına bıraktıysa
da 1835'te başkanlığı yeniden üstlendi. Bu
kez acımasız otoriter yöntemler kullanarak
gerçekten merkezci bir yönetim oluşturdu.
Bütün muhaliflerini polis baskısıyla sindir-
di. Halka açık yerlerde ve kiliselerde,
egemenliğinin simgesi olarak portrelerinin
asılmasını emretti. Sonuçta Brezilya ve
Uruguay'dan destek alan Justo José de
Urquiza'nın önderliğindeki kuvvetler karşı-
sında Caseros Çarpışması'nda (3 Şubat
1852) yenilgiye uğradı ve İngiltere'ye kaçtı.

Roscelin, Latince ROSCELLINUS COMPENDIEN-
SIS ya da RUCELINUS (d. y. 1050, Compiègne,
Fransa - ö. y. 1125), Fransız filozof ve
ilahiyatçı. Tümelilerin yalnızca sözel ifadeler
olduğunu öne sürme aşırı bir adiciliğin kuru-
cusu olarak tanınır. Günümüze ulaşan tek
yapıtı, Besançon'da yanında eğitim gören
Petrus Abaelardus'a yazdığı bir mektuptur.
Roscelin'in öğretisi konusunda bu kaynak
dışında bilinen her şey, Aziz Anselmus ile
Abaelardus'un yapıtlarından ve yazarı bilin-
meyen *De generibus et speciebus* (Cinsler ve
Türler Üzerine) adlı yapıttan aktarılmıştır.
Roscelin, Tamm'nın üç ayrı kişiden oluştuğu
yönündeki Üçleme öğretisini, 1092'de Sois-
sons Konsili tarafından heretiklikle suçlanın-
ca geri almıştır.

Roscius, tam adı QUINTUS ROSCIUS GALLUS
(ö. İÖ 62), Romalı ünlü komedi oyuncusu.
Adı başarılı oyunculara verilen onursal bir
lakap durumuna gelmiştir.

Solonium'da köle olarak doğdu. Sahnede
büyük ün kazanması üzerine Sulla tarafın-
dan azat edildi ve *eques*(*) sınıfının simgesi
olan altın yüzükle ödüllendirildi.

Roscius her rolün ince noktalarını özenle
prova etmesiyle ünlü olmasına karşın aynı
zamanda bir doğaçlama ustasıydı. Cicero'ya
belagat dersleri verdiği söylenir. Daha son-
ra Cicero da bir mahkemede onu savunmuş,
yaptığı konuşma (*Pro Roscio comoedo* [İÖ
77?; Komedyen Roscius Savunması]) gün-
ümüze ulaşmıştır. Roscius lakabını kazanan
oyuncular arasında, Küçük Roscius olarak
bilinen İngiliz oyuncu William Henry West
Betty(*) ve Afrikalı Roscius adıyla tanınan
ABD'li Siyah trajedi oyuncusu Ira Freder-
ick Aldridge(*) sayılabilir.

Rose AİLESİ, ünlü Alman kimyacı aile. Va-
lentine Rose (Yaşlı) (d. 16 Ağustos 1736,
Neuruppin, Brandenburg - ö. 28 Nisan
1771, Berlin, Prusya), Berlin'de eczacılık ve
kısır bir süre Ober Collegium Medicum'da
danışmanlık yaptı. "Rose'nin eriyebilen me-
tal"ini buldu. Oğlu Valentine Rose (Genç)
(d. 31 Ekim 1762, Berlin - ö. 10 Ağustos
1807, Berlin) Berlin'de eczacılık yaptı ve
1797'de Ober Collegium Medicum'a danış-
man oldu. 1800'de sülfürik eterin (diethyl
eter) hiç kükürt içermediğini kanıtladı. Dört
oğlundan Heinrich ünlü bir kimyacı. Gustav
ise bir kristalograf ve mineralog oldu.

Heinrich Rose (d. 6 Ağustos 1795, Berlin -
ö. 27 Ocak 1864, Berlin), Danzig'de eczacı-
lık öğrenimi gördü. 1816 yazında Berlin'de
M. H. Klaproth'un yanında çalıştı ve birkaç
ay sonra da Mitau'da bir eczaneye girdi.
1819'da Stockholm'e giderek J. J. Berzeli-
us'un yanında öğrenim gördü. 1821'de Ki-
el'den mezun oldu. Daha sonra Berlin'e
dönerek üniversitede öğretim üyesi oldu.
Temel inorganik kimya ve kimyasal çözüm-
leme yöntemlerinin geliştirilmesine ilişkin
araştırmalar yapan Heinrich Rose, çalışma-
larının sonuçlarını *Ausführliches Handbuch*

der analytischen Chemie (1829; Ayrıntılı
Analitik Kimya Elkitabı) adlı yapıtında
topladı. Antimon pentaklorür ve kolumbi-
yum bileşiklerini de buldu.

Kardeşi Gustav Rose (d. 18 Mart 1798,
Berlin - ö. 15 Temmuz 1873, Berlin),
ailenin en ünlü üyesidir. Gustav Rose, iş
yaşamına maden mühendisi olarak başladı,
ama kısa bir süre sonra kuramsal çalışmalara
yöneldi. 1820'de Berlin Üniversitesi'nden
mezun oldu; daha sonra aynı üniversitede
ders verdi. 1856'da Berlin'deki Kraliyet
Mineraloji Müzesi'nin müdürlüğüne getiril-
di ve Alman Jeoloji Derneği'nin kurulması-
na yardımcı oldu. 1863'ten ölümüne değin
de bu derneğin başkanlığını yaptı. Mineralo-
ji araştırmaları yapmak amacıyla Avrupa'nın
çeşitli bölgelerini gezen Gustav Rose
1829'da Alexander von Humboldt ve Ber-
lin'de tıp profesörü olan C. G. Ehrenberg
(1795-1876) ile birlikte Ural ve Altay dağları
ile Hazar Denizinde sürdürülen incelemelere
katıldı, bu araştırmaların sonucunda
Rusya'nın mineral kaynaklarına ilişkin çok
önemli bilgiler elde edildi. Gustav kristalogra-
fi ve yapay mineral oluşumu gibi konuları
da içeren pek çok mineraloji dalında araştı-
rmalar yaptı. Bazı bilim adamlarına göre
petrografi bilimi de onunla başlamıştır.
Kendi ülkesinde, kristal aşılarının ölçülme-
sinde yararlanılan aynalı bir aygıtı kullanan
ve mikroskopik kesitler yoluyla kayaçların
incelenmesi yöntemini yaygınlaştıran ilk
bilim adamıdır. Ayrıca göktaşlarını ve gök-
taşlarındaki taşı maddelerle yerkabuğundaki-
ler arasındaki farkı araştıran Gustav,
elmasın oluşumuna ilişkin çalışmalar da
yapmıştır.

Rose, Billy, asıl adı WILLIAM SAMUEL ROSEN-
BERG (d. 6 Eylül 1899, Bronx, New York,
ABD - ö. 10 Şubat 1966, Montego Bay,
Jamaika), ABD'li emperzaryo ve şarkı bes-
tecisi. Ellişi aşkın şarkısı listelere girmiştir.

Yoksul bir mahallede doğmuş, steno yazda
uzmanlaşmıştı. I. Dünya Savaşı sırasında
Savaş Sanayileri Kurulu'nun başkanı Bern-
ard Baruch'un baş stenografliğini yaptı.
1920'lerde şarkı yazmaya başladı ve arala-
rında "Barney Google", "That Old Gang of
Mine", "It's Only a Paper Moon", "Me and
My Shadow" ve "Whithout a Song"un da
bulunduğu 400 kadar şarkı yazdı. Bu arada
yapımcılıkta da başarılı olarak *Crazy Quilt*'i
(1931), gösterişli bir sirk müzikali olan
Junbo'yu (1935) ve *Carmen* operasının tü-
müyle Siyah oyuncular için bir uyarlaması
olan *Carmen Jones*'u (1943) sahneledi.
Çok sayıda gece kulübünün de sahibi olan
Rose emlak ve borsa yatırımlarıyla, sanat
koleksiyonculuğuyla ve hayır işleriyle de
ilgilendi. Birkaç kez evlendi; 1929'da ev-
lendiği oyuncu Fanny Brice'dan 1938'de
boşandı.

Rose Bowl, resmi adı PASADENA GUL TURNU-
VASI ABD'de, yüksekokullar arasında se-

Gul Turnuvası Alayı
Pasadena Tournament of Roses

zon sonrasında düzenlenen en eski Ameri-
kan futbolu karşılaşması. California eyale-
tindeki Pasadena'da her yıl düzenlenen
turnuva yeni yılın ilk gününde ya da (yılın
ilk günü pazara rastlıyorsa) 2 Ocak'ta
yapılır. Her maç öncesinde düzenlenen Gül
Turnuvası Alayı ya da Gül Alayı dünyanın
en ünlü yıllık geçit törenlerinden biridir.

Başlangıçta Çiçekler Çarpışması olarak
adlandırılan festivallerin ilki 1 Ocak 1890'da
yapıldı. Bu festivallerde halk çiçeklerle
süslediği arabalarla önceden belirlenmiş bir
güzergâhta ilerler, bunun ardından amatör
spor gösterileri yapılır. Turnuvanın ilk
Amerikan futbolu karşılaşması (Michigan
ile Stranford üniversiteleri arasında) 1902'de
Turnuva Parkı'nda yapıldı. Ama bu
tarihten 1916'ya değin Amerikan futbolu
turnuvasıydı, onun yerini at arabası
yarışları ve öteki karşılaşmalar aldı. 1923
oyunları için hazırlanan Rose Bowl Stadyu-
mu 1922'de açıldı.

Rose Tiyatrosu, Londra'da Philip Henslo-
we'un yaptırdığı. 1587'den yaklaşık 1605'e
değin kullanılmış tiyatro. Henslowe'la iş
arkadaşı John Cholmley tiyatroyu South
Bank'de (Güney Yakası) kiraladıkları bir
gül bahçesine inşa ettirmişlerdi; tiyatronun
adı buradan gelir. Sekizgen biçimli ve çatısı
kısmen sazla örülmüş olan yapıda tuğla temel
üzerine ahşap ve sıva kullanılmıştı.

Tiyatronun ilk yıllarındaki etkinlikleri ayrıntısıyla bilinmemektedir. 1592'deyse bu-
raya oyuncu Edward Alleyn'in yönetiminde-
ki Lord Strange'in Oyuncuları yerleşti ve
Robert Greene'in *The Honorable Historie
of frier Bacon, and frier Bongay* (Peder
Bacon ile Peder Bongay'in Onurlu Öykü-
sü), Thomas Kyd'in *The Spanish Tragedie*
(İspanyol Trajedisi), Christopher Marlowe
un *The Jew of Malta* (Maltalı Yahudi) ve
Shakespeare'ın *Henry VI* (I. Bölüm) oyun-
larını sahneledi. 1593-94'te tiyatrodaki Sus-
sex'in Oyuncuları adlı topluluk etkinlik
gösterdi. Topluluğun sahneye koyduğu ilk
oyun Shakespeare'ın *Titus Andronicus*'uy-
du. Bu arada Henslowe'la dost olan Alleyn,
Amiral'in Oyuncuları'na(*) katıldı ve bu
toplulukla birlikte 1594'te Rose Tiyatrosu'na
döndü. 1600'de, tiyatronun büyük bir
onarım gerektirecek kadar kötü durumda
olması ve yeni açılmış olan Globe Tiyatrosu'yla(*)
rekabet güçlüklerinin belirmesi
üzerine Henslowe kentin kuzeyinde Fortu-
ne Tiyatrosu'nu(*) yaptırdı ve Amiral'in
Oyuncuları'yla oraya geçti. Rose Tiyatrosu
Henslowe'un kira sözleşmesinin sona erdiği
1605'e değin zaman zaman kullanıldı; kısa
süre sonra da yıkıldı.

1989'da bir yapım çalışması sırasında bu
tiyatronun temellerine rastlandı. Kalıntılara
dayanarak yapılan hesaplamalar sonu-
cunda tiyatronun çapının 21 m olduğu,
2.200 izleyici alabildiği saptandı.

Rosebery (5. Kontu), Archibald Philip
Primrose (d. 7 Mayıs 1847, Londra - ö. 21
Mayıs 1929, Epsom, Surrey, İngiltere), 3
Mart 1894-21 Haziran 1895 arasında İngilte-
re başbakanı. Hükümet içindeki görüş ayrılı-
kları ve Lordlar Kamarası'nın muhalefeti
nedeniyle önemli bir etkinlik göstereme-
miştir.

Oxford'daki Christ Church College'da öğ-
renim gördü, ama herhangi bir diploma
almadı. 1868'de kontluğu ve İskoçya'daki
geniş toprakları devraldı. Siyasete ilgi duya-
rak Liberal Parti'nin çizgisini benimsedi.
Yaptığı önerilerle William Ewart Gladstone'un
1880 seçimlerinde önemli bir zafer ka-
zanmasına katkıda bulundu. İkinci Glad-
stone hükümetinde işleri bakanlığı müsteşar-
lığı (Ağustos 1881-Haziran 1883) ve başmu-
hürdarlık (Mart-Haziran 1885) yaptı. Lon-

dra'daki ilerici siyasetçilerin desteğini alarak Londra II Meclisi'nin başkanlığına seçildi (1889). Gladstone'un son hükümetinde Şubat-Temmuz 1886 ile Ağustos 1892-Mart 1894 dönemlerinde dışişleri bakanlığı yaptı. Rusya'ya ve Fransa'ya karşı güvensizlik duyan Rosebery, genelde Lord Salisbury'nin İttifak devletleriyle (Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya) gizli işbirliği politikasını sürdürdü. 1894'te Gladstone'un Uganda'da İngiliz nüfuzuna son vermek istemesine karşı emperyalizm konusunda daha etkin bir çizgiyi savunarak, bu ülkede bir protektora yönetimi oluşturdu.

Rosebery deniz kuvvetleri için yapılan harcamaların artırılmasına karşı çıkan Gladstone'un devrilmesi üzerine başbakanlığı üstlendi. Deniz gücünü artırmaya yönelik girişimlerde bulundu, ama Liberal Parti içindeki görüş ayrılıklarını çözmedi başaramadı. Ayrıca bütçe dışındaki bütün yasa önerileri Muhafazakâr eğilimli Lordlar Kamarası'na reddedildi. Bunun üzerine önce başbakanlıktan, 8 Ekim 1896'da da Liberal Parti önderliğinden ayrıldı. Güney Afrika Savaşı (1899-1902) sırasında İngiliz emperyalizmini coşkulu biçimde savunması parti çoğunluğundan daha da uzaklaşmasına yol açtı. 1905'in sonlarında, Liberallerin yeniden iktidara gelmelerinden birkaç hafta önce İrlanda Yönetmelik Özerklik Hareketi'ne karşı olduğunu açıklayan partiden bütünüyle koptu. Sonraki yıllarda siyasetten de uzaklaşarak Chatham, Pitt, Napoléon ve Lord Randolph Churchill'in yaşamöykülerini yazdı. Bu arada beslediği yarış atlarıyla ünlendi.

Rosemeyer, Bernd (d. 14 Ekim 1909, Lingen - ö. 28 Ocak 1938, Mörfelden yakınları, Almanya), Alman otomobil yarışçısı. Katıldığı üç yarış sezonunda (1935-37) dünyanın en büyük otomobil yarışları arasında girmiştir.

Yarışçılığa Otomobil Birliği'nin motosiklet takımında başladı. 1935'te otomobil yarışçılığına geçti. 1935'te ilk büyük yarışı olan Masark Grand Prix'sini kazandı. 1936'da Almanya, İsviçre ve İtalya Grand Prix'lerini kazanarak Avrupa şampiyonu oldu. 1937'de ikinci kez kazandığı Almanya Grand Prix'sinin yanı sıra Vanderbilt Kupası (ABD), Acerbo Kupası (İtalya) ve Donnington Grand Prix yarışlarında birinci geldi. Almanya'daki Avus Pisti'nde saatte 276,38 km'lik hıza ulaşarak bir pist rekoru kırdı. Frankfurt-Darmstadt otolundaki rekor denemesinde kaza geçirerek öldü.

Rosenberg, Alfred (d. 12 Ocak 1893, Reval, Estonya - ö. 16 Ekim 1946, Nürnberg), Alman siyaset adamı. Nazi Partisi'nin ideologu olarak tanınır.

Bir ayakkabı tamircisinin oğluydu. 1917 Devrimi'ne değin Moskova'da mimarlık öğrenimi gördü. 1919'da Münih'e gitti. Orada Adolf Hitler, Ernst Röhm ve Rudolf Hess'le tanışarak kısa süre önce kurulmuş

olan Nazi Partisi'ne katıldı. Parti gazetesi *Völkischer Beobachter*'in yayın yönetmeni olarak, ırkçı görüşleriyle tanınan Houston Stewart Chamberlain'in düşünceleri doğrultusunda propaganda yürüttü. Yahudilerin dünya egemenliği için gizlice çalıştıklarını öne sürdü. Bırahane Darbesi (Kasım 1923) olarak bilinen darbe girişiminin ardından tutuklanan Hitler, onu, kendi denetimini altında tutabileceğini düşünerek partinin liderliğine getirdi.

Rosenberg, *Der Zukunftsweeg einer deutschen Aussenpolitik* (1927; Alman Dış Politikasının Gelecekteki Yönü) adlı kitabında Polonya ve Rusya'nın fethedilmesini savundu. *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* (1934; 20. Yüzyılın Miti) adlı kitabında ise, basit bir yaklaşım temelinde, Almanların ırksal saflığına ilişkin görüşlerini ortaya koydu. Rosenberg'e göre Almanlar Kuzeyli bir ırktan geliyorlardı, bu ırkın karakteri ise artık var olmayan saf, soğuk ve yarı-Arktik bir kıta ortamından kaynaklanmıştı. Almanlar bu nedenle Avrupa'ya egemen olma hakkına sahiptiler. Düşmanları ise "Rus Tatarları" ve "Samiler" idi. Samiler Yahudileri, Latin halklarını, Hristiyanlığı, özellikle de Katolik Kilisesi'ni kapsıyordu. Rosenberg'in anti-semitizmi ve "Kuzeyli" yayılmacılığını savunması, Hitler'in saldırgan önyargılarının biçimlenmesine belli ölçüde katkıda bulundu.

Rosenberg II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Hitler'in, Norveçli faşist Vidkun Quisling ile Norveç'te gerçekleştirilecek Nazi yanlısı darbe planını görüşmesini sağladı. Fransa'nın düşmesinden sonra, ele geçirilen sanat ürünlerini Almanya'ya getirmekle görevlendirildi. Temmuz 1941'de işgal edilen Doğu topraklarının yönetimini üstlendi. Nürnberg duruşmalarında savaş suçlusu olarak hüküm giydi ve idam edildi. *Blut und Ehre* (1934-41; Kan ve Şeref) adlı kitabı, makaleleriyle konuşmalarının bir derlemesidir.

Rosenberg, Harold (d. 2 Şubat 1906, New York kenti - ö. 11 Temmuz 1978, New York kenti), 20. yüzyıl görsel sanat anlayışının gelişmesine büyük katkıda bulunmuş ABD'li yazar, eğitimci ve düşünür.

New York City College'da ve Brooklyn Hukuk Okulu'nda öğrenim gördü. 1939-42 arasında Çalışma Projeleri İdaresi'nde (WPA) çalıştı ve Amerika Rehberleri dizisine katkıda bulundu. *Trace Above the Streets* (1942; Sokakların Üzerindeki İz) adlı şiir kitabının yanı sıra *The Tradition of the New* (1959; Yeninin Gelenegi), *The Anxious Object* (1964; Tedirgin Nesne), *The De-Definition of Art* (1972; Sanatın Tanımsızlaştırılması) adlı kitapları ile Arshile Gorky, Willem de Kooning, Saul Steinberg ve Barnett Newman üzerine monografiler yayımladı. ABD'deki çeşitli yükseköğretim ve üniversitelerde dersler ve konferanslar verdi *The Partisan Review* ve *Art News*'de sanat ve edebiyat üzerine birçok makale yazdı. 1967'den yaşamının sonuna değin *The New Yorker*'de sanat eleştirmenliği yaptı.

Rosenberg'in Jackson Pollock, Hans Hofmann, Mark Rothko ve Philip Guston gibi sanatçılara ilişkin yazılarının çoğu, soyut resim öğelerine ilişkin kimi kavram ve soruların açıklığa kavuşturulmasına katkıda bulundu. Sanat yapıtına genellikle sanatçı gözüyle yaklaşarak eğitici ve etkileyici yorumlar yazdı. 1940'larda New York'ta ortaya çıkan soyut dışavurumculuk akımının tanınmasında önemli rol oynadı. Bu akımın belirli özelliklerini anlatmak için kullandığı "hareketli soyut" terimi günümüzde sık kullanılır olmuştur.

Rosenberg, Julius ve Ethel (sırasıyla d. 12 Mayıs 1918, New York kenti - ö. 19 Haziran 1953, Ossining, New York, ABD; d. 28 Eylül 1915, New York kenti - ö. 19 Haziran 1953, Ossining, New York, ABD), casusluk nedeniyle olum cezasına çarptırılan ilk sivil ABD yurttaşları.

1939'da elektrik mühendisi diploması alan Julius Rosenberg, o tarihte Komünist Parti'nin etkin bir üyesiydi. 1940'ta ABD Kara Kuvvetleri İşaret Alayı'nda görev aldı. Bu görevi sırasında, eline geçen bazı gizli askeri bilgileri, eşi Ethel'le (eö Greenglass) birlikte SSCB'ye aktarma girişiminde bulundu. Kara Kuvvetleri'nin Los Alamos'ta (New Mexico) yürüttüğü atom bombası projesinde teknisyen olarak çalışan Ethel'in kardeşi Çavuş David Greenglass da Rosenberg'lere nükleer silahlarla ilgili bilgiler sağladı. Bu bilgiler, ABD'deki casusluk şebekesinde kuruy olarak çalışan Işıkçı asıllı Harry Gold'un aracılığıyla New York kentindeki Sovyet konsolos yardımcısı Anatoli A. Yakovlev'e iletildi.

Gold 23 Mayıs 1950'de, İngiliz casusu Klaus Fuchs hakkında yürütülen soruşturmayla bağlantılı olarak tutuklandı. Kısa bir süre sonra da Rosenbergler ve Greenglass gözaltına alındılar. Onlarla işbirliği yapan Morton Sobell, México'ya kaçtıysa da yargılanmak üzere ABD'ye iade edildi. Davada baş kamu tanığı olarak Rosenberglerin aleyhinde ifade veren Greenglass 15 yıl hapse mahkûm edildi. Gold ve Sobell 30'ar yıl hüküm giydiler. New York kentinde 6 Mart 1951'de mahkemeye çıkan Rosenbergler ise 1917 tarihli Casusluk Yasası uyarınca suçlu bulunarak ölüme mahkûm edildiler. Onların suçsuz olduğuna inanan ve davayı McCarthy döneminin aşırılıklarından biri olarak değerlendiren pek çok kişinin, cezalarının hafifletilmesi için yaptıkları çeşitli başvuruların ve uluslararası alanda yürüttükleri kampanyanın sonuç vermemesinin ardından Rosenbergler Sing Sing Hapishane'sinde idam edildiler. Ama Rosenbergler'in gerçekten suçlu olup olmadıklarını uzun süre tartışma konusu oldu.

Rosenbusch, Karl Heinrich Ferdinand, HARRY ROSENBUSCH olarak da bilinir (d. 24 Haziran 1836, Einbeck, Hannover - ö. 20 Ocak 1914, Heidelberg, Almanya), mikroskopik petrografi (kayaçlardan alınan ince kesitlerin, kayacı oluşturan mineral tanelerinin optik özelliklerine dayalı olarak incelenmesi) biliminin kurulmasına öncülük eden Alman jeolog. 1873'te Strassbourg Üniversitesi'nde petrografi profesörü, 1878'de de Heidelberg Üniversitesi'nde mineraloji profesörü oldu. 1888-1907 arasında, Baden'de sürdürülen jeoloji araştırmalarını yönetti.

19. yüzyılda minerallerin optik özelliklerinin incelenmesi henüz başlangıç aşamasındaydı; Rosenbusch'un araştırmaları da bu alandaki en önemli girişimlerden biriydi. Rosenbusch, *Mikroskopische Physiographie der petrographische wichtigen Mineralien* (1873; Petrografik Bakımdan Önemli Minerallerin Mikroskopik Fizyografisi) başlıklı dev yapıtıyla, kayaçların, bileşen minerallerin morfolojik, fiziksel ve kimyasal özelliklerine göre tanımlanmasına yönelik pratik yöntemleri anlattı. Ayrıca minerallerin optik özelliklerinin incelenmesine ilişkin yeni teknikleri ve aletleri betimledi. Yeni yöntemlerle uyguladığı petrografi araştırmalarından elde ettiği sonuçları ise, *Die mikroskopische Physiographie der massigen Gesteine* (1877; Kütleli Kayaçların Mikroskopik Fizyografisi) adlı yapıtında topladı.

Alfred Rosenberg
Camera Press

Rosenbusch bu kitabında kayaçlara ilişkin bir sınıflandırma da geliştirdi. Her iki kitabı da mineraloji ve petrografi klasiği olarak kabul edilir. Bir başka önemli yapıtı da *Elementen der Gesteinslehre*'dir (1898; Petrolojinin Öğeleri).

Rosenheim, Almanya'nın güneydoğu kesiminde, Bavyera (Bayern) eyaletinde (*Land*) kent. Münih'in güneydoğusunda, Avusturya sınırının kuzeyinde yer alır. Mangfall ve Inn ırmaklarının birleşme noktasında, güzel manzaralı Chiemsee'nin hemen batısında kuruludur. Ortaçağda İtalya'dan Avrupa'nın kuzey kesimine giden yol üzerinde önemli bir ticaret kenti idi. 1864'te berat aldı. Günümüzde Bavyera'nın Aşağı Alpler bölgesinin yönetim, ekonomi ve ulaşım merkezidir. Ortaçağ meydanları ve İtalyan etkisini yansıtan düz çatılı evleri ayakta. 15. yüzyıldan kalma bölge kilisesi 1881'de yeniden inşa edilmiştir. Kentte gelişmiş kereste sanayisiyle ilgili bir teknik okul vardır. Nüfus (1989 tah.) 54.304.

Rosenzweig, Franz (d. 25 Aralık 1886, Kassel - ö. 10 Aralık 1929, Frankfurt am Main, Almanya). Alman Yahudisi varoluşçu ilahiyatçı. Geleneksel dinsel sorunlara çağdaş yaklaşımla, en etkili modern Yahudi ilahiyatçıları arasında yer alır. Başyapıtı *Der Stern der Erlösung*'u (1921; Pişmanlık Yıldızı) I. Dünya Savaşı sırasında cephedeyken yazmıştır.

Zengin ve kültürlü bir ailenin tek çocuğuydu. Tıp öğrenimine başladıktan kısa bir süre sonra gerçek ilgi alanı olan modern tarih ve felsefeye yöneldi. 1910'da Hegel'in siyaset felsefesi üzerinde çalışmaya başladı. 1912'de hazırladığı doktora tezi, birkaç yıl sonra tamamlanan *Hegel und der Staat* (Hegel ve Devlet) başlığını taşıyan kapsamlı çalışmasının bir bölümünü oluşturdu. Bu çalışmalarını sürdürdüğü sırada, Hegel'in tarihî aşın vurgulamasını ve bireylerin yaşamını "bütün" bakımından önemsiz saymasını eleştirdi. Hegel'e karşı çıkarken, gerçekliği soyut kavramlarla oluşturmaya çalışan Alman idealizmini de eleştirdi. Zamanla somut bireylerin deneyimlerinden ve kaygılarından yola çıkan varoluşçu felsefeye yöneldi.

Bazı arkadaşları, özellikle de hukukçu ve tarihçi Eugen Rosenstock-Huessy, dönemin akademik felsefi tutumuna aynı biçimde karşı çıkıyorlar ve insan sorununun çözümünü dinsel inançta (özellikle Hristiyanlığın benimsenmesinde), insan ile Tanrı arasındaki karşılıklı ilişkide görüyorlardı. Uzun bir iç mücadele sonunda Rosenzweig Temmuz 1913'te çok az bildiği Yahudi mirasından vazgeçerek arkadaşlarının önerdiği modern Protestanlığı kabul etmeye karar verdi. Ama yaşamının bu dönüm noktasında Berlin'de küçük ve geleneksel bir sinagogda katıldığı Yom Kippur (Kefaret Günü) ayini düşüncelerini değiştirdi. 1913-14 akademik yılı boyunca klasik İbrani metinlerini yoğun bir biçimde okudu ve Yeni-Kantçı felsefe okulunun kurucusu Yahudi kökenli Alman düşünür Hermann Cohen'in derslerine katıldı.

I. Dünya Savaşı'nda Balkan cephesinde uçaksavar birliğinde görev yaparken çalışmalarına da zaman ayırabildi. 1916-17 arasında Hristiyanlık ve Yahudilik konusunda Rosenstock-Huessy ile mektuplaştı. Bu mektuplar *Judentum und Christentum*'da (Yahudilik ve Hristiyanlık) yayımlandı. Ayrıca Alman ve Yahudi eğitim sistemi üzerine çalışmalar yaptı. 1918'de gönderildiği Polonya'da Doğu Avrupa Yahudileri-

nin yaşam biçimlerini inceleme olanağı buldu. Savaş alanına döndükten sonra başyapıtı için artık hazır; Tanrı, insan ve dünya arasındaki karşılıklı ilişkiyi gösteren varoluşçu bir dinsel felsefe. Bu "yeni düşünce" deneyim, sağduyu, dil ve diyalogun gerçekliği üzerine kuruluydu. Bu görüşün temelini, Tanrı'nın insana olan sevgisiyle insana dönerken onda bir "Ben" bilinci uyandırdığı düşüncesi oluşturuyordu. 1919'da tamamlanıp 1921'de yayımlanan yapıt bazı felsefe çevrelerinde önemsenmediyse de varoluşçu ve özellikle genç Yahudi ilahiyatçılar tarafından önemli bir çalışma olarak değerlendirildi.

Rosenzweig 1920'nin başlarında Berlin'li Edith Hahn'la evlendi ve Yahudi yetiştirilmesine yönelik bir eğitim merkezi için "Bildung und kein Ende"yi yazdı. Aynı yılın sonlarına doğru Frankfurt am Main'da Özgür Yahudi Okulu'nun başkanlığına atandı. Öğrencilerin klasik İbrani kaynaklarını incelemeye yöneltildiği bu okul Almanya'nın başka bölgelerindeki benzer kurumlara örnek oluşturdu.

Rosetta Taşı, üstündeki yazılarla Mısır hiyeroglif yazısının çözülmesinde anahtar rolü oynayan taş levha. Siyah bazalttan, düzgün bir biçimi olmayan taşın uzunluğu 114 cm, genişliği 72 cm dir ve daha Antik Çağda kırılmıştır. Ağustos 1799'da İskenderiye'nin 56 km kuzeydoğusundaki Reşid (Rosetta) kasabası yakınlarında Bouchard (ya da Boussard) adlı bir Fransız tarafından bulunmuştur. Fransızların 1801'de Mısır'dan ayrılmasından sonra İngilizlerin eline geçen taş bugün British Museum'dadır.

Memphis rahiplerinin elinden çıktığı anlaşılan yazılar, V. Ptolemaios Epiphanes'in krallığının (İÖ 205-180) dokuzuncu yılında, tahta geçiş yıldönümünü kutlamak amacıyla yazılmıştır ve kralın yaptığı iyilikleri özetler. Taştaki metin Mısır dili ve Yunanca olmak üzere iki dilde ve hiyeroglif, demotik yazı(*) ve Yunan harfleriyle üç ayrı yazı sisteminde yazılmıştır.

Rosetta Taşı'ndaki yazıyı büyük ölçüde İngiliz Thomas Young'la Fransız Jean-Fran-

Rosetta Taşı; British Museum, Londra
British Museum, Londra

çois Champollion(*) çözdüler. Hiyerogliflere yazılmış metinde oval biçimli birbirinin aynı altı tane kartuş bulunuyordu. Young bu kartuşların içinde Ptolemaios yazılı olduğunu buldu ve başka yazılardaki kartuşların içindeki yazıların da kral adları olduğu yolundaki eski varsayımı böylece kanıtladı. Young hayvan ve kuş işaretlerinin ne yana dönük olduğunu inceleyerek hiyeroglifin nasıl okunması gerektiğini de buldu.

1821-22'de Young'ın bıraktığı yerden işe başlayan Champollion, Rosetta Taşı'na dayanarak hiyeratik ve hiyeroglif yazıların çözülmesi üzerine makaleler yayımladı ve sonunda bütün işaretlerin Yunanca karşılıklarıyla birlikte bir listesini çıkardı. İşaretlerin bazısının harf, bazısının hece, bazısının da daha önce açıklanmış bir düşünce ya da nesnenin yerine kullanılan bir tamlayıcı olduğunu anlayan ilk Mısır uygarlığı bilgini Champollion'dur. Rosetta Taşı'nda hiyeroglif yazılan metnin, sanıldığı gibi Yunanca çevrilmiş değil, Yunancadan çevrilmiş olduğunu da Champollion ortaya çıkarmıştır.

Rosewall, Ken, asıl adı KENNETH RONALD ROSEWALL (d. 2 Kasım 1934, Sidney, Avustralya), Avustralyalı tenis oyuncusu. Yirmi beş yıllık spor yaşamı boyunca granslem turnuvalarında 18 kez birincilik elde etmiştir.

Kısa boylu ve oldukça zayıf yapılı olmasına karşın, ciddi bir sakatlık geçirmeden birçok tenisçininkinden uzun bir spor yaşamı sürdürdü. 1953'te Fransa tekler şampiyonluğunu ve Avustralyalı partneri Lew Hoad'la birlikte Wimbledon çiftler şampiyonluğunu kazandı. 1956'da gene Hoad'la birlikte ABD'li tenisçileri yenerek Avustralya'nın Davis Kupası'nı kazanmasını sağladılar, ayrıca çiftlerde Avustralya ve Fransa'daki birçok turnuvada birincilik elde ettiler.

1956'da profesyonel olan Rosewall 1963, 1965 ve 1971'de ABD profesyonel tekler birinciliklerini kazandı. Asıl büyük başarılarını ise 1968'de açık tenis turnuvalarının başlamasından sonra elde etti. 1970'te Tony Roche'ı yenerek ABD turnuvasını, 1972'de Avustralya tekler şampiyonluğunu kazandı. 1973'te Avustralya'nın Davis Kupası'nı kazanmasını sağladı. Ama 1974'te teklerde hem Wimbledon, hem de ABD turnuvası finalinde Jimmy Connors'a yenildi.

Rosi, Francesco (d. 15 Kasım 1922, Napoli, İtalya), İtalyan sinema yönetmeni. Bireyin sorunlarına toplumsal kökenleriyle birlikte eğildiği filmleriyle uluslararası alanda adını duyurmuştur.

Hukuk öğrenimi gördü. Bir ara kitap ressamlığı ve radyo muhabirliği yaptı. İki yıl tiyatrodan çalıştıktan sonra Luchino Visconti'nin yardımcısı olarak sinemaya geçti. Bir süre senaryo yazarı ve yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. 1952'de ilk filmi *Camice rosse*'yi (Kırmızı Gömlekli) yönetti. Bu, Sicilyalı efsanevi bir haydutun çevresinde gelişen *Salvatore Giuliano* (1962) ve Napoli kentini fon olarak kullandığı *Le Mani sulla città* (1963; Kentin Üzerindeki Eller) izledi. İlk dönem filmlerinde Yeni Gerçekçilik akımına bağlı kalan Rosi, 1972'deki *Il Caso Mattei* (Mattei Olayı) ve 1973'teki *A proposito Lucky Luciano*'da (Talihli Gangster) bir gazeteci tavrıyla yeraltı dünyasına eğildi. Kurmaca bir öyküden yola çıkan, *Cadaveri eccellenti* ise (1976, *Şahane Cesetler*) mafya-devlet-polis ilişkileri üzerine uyarıcı bir film. 1979 tarihli *Cristo si è fermato a Eboli*'de (İsa Eboli'de Durdu) ve 1981'de çektiği *Tre Fratelli*'de (Üç Kardeş) bireyin yaşamla ve toplumsal-siyasal kimliğiyle hesaplaşmasına ağırlık verdi. 1984'te özüne dokunmadan *Carmen* operasını değişik bir yorumla perdeye aktardı. 1986'da Gabriel Garcia Márquez'in *Crónica de una muerte anunciada*'sını (Kırmızı Pazartesi) filmleştirdi.

Roskilde, Danimarka'da, Sjælland (Zealand) Adasının doğu kesiminde il (am-
kommune) ve il merkezi kent.

Geçmiş çok eskiye dayanan Roskilde kenti, Roskilde Fiyordunun ucunda yer alır

Adı, etsanevi kurucusu Hroar (Ro) ile çevredeki kutsal pınarlardan (*kilde*) gelir. Yaklaşık 1020-1416 arasında Dan kralları-na, 1443'e değin de Danimarka'ya başkentlik yaptı. 1060 dolaylarında piskoposluk oldu. Reform hareketine değin ülkenin en önemli din merkeziydi. 1847'de Danimar-ka'nın ilk demiryoluyla bağlandığı Kopen-hag'a yakınlığı gelişmesinde önemli rol oynadı. Kentin deri imalathaneleri, bir et araştırma enstitüsü ve sanayi işçilerinin devam ettiği bir halk lisesi vardır. Danimar-ka Atom Enerjisi Tesisi ve Araştırma İstasyonu (1959) yakınlardaki Risø Yarım-adasındadır. Danimarka'nın ilk Hristiyan kralı I. Harald'ın (Mavi Diş) yaklaşık 960'ta yaptırdığı kilise ile bir başka eski kilise üzerinde kurulan katedral (y. 1170-1464) kısmen romanesk, kısmen gotik üslupta inşa edilmiştir. Aralarında Reform döne-minden 1972'ye değin aralıksız birbirini izleyen 16 hükümdarın da bulunduğu 38 Danimarka kral ve kraliçesi bu katedralde gömülmüştür. Bin yıllık uzun teknelerin ve başka Viking eşyalarının sergilendiği muze 1969'da açılmıştır.

Eski København'ın iline bağlı Roskilde ilçe-si ile eski Prastvo ilinin kuzey kesiminin birleştirilmesiyle 1970'te oluşturulan Ros-kilde ili 890 km²'lik bir alanı kaplar. Başlıca kent merkezleri Roskilde ve Køge'dir. Ros-kilde Üniversite merkezi 1972'de açılmıştır. Nüfus (1981) kent, 39.659; (1990 tah.) be-lediye, 49.081; (1992 tah.) il, 220.129.

Rosmini-Serbatı, Antonio (d. 24 Mart 1797, Rovereto, Tirol eyaleti, Avusturya - ö. 1 Temmuz 1855, Stresa, Lombardiya, İtalya). Hayırseverler Kurumu ya da Ros-miniciler adıyla bilinen Katolik dinsel örgü-tün kurucusu.

Padova'da felsefe eğitimi gördükten sonra 1821'de papazlığa atandı. İtalyan ulusal hareketini destekleyen yazıları ve eylemle-riyle, İtalya için büyük önem taşıyan İtalyan felsefesinin yenilenmesi hareketinde etkili oldu. 1828'de Domodosoll'a da Hayırseverler Kurumu'nu kurdu. Cizvit tüzüğüne örnek alan ve üstlere mutlak bağlılık kuralını uygulayan kurum 1839'da Papa XVI. Gre-gorius tarafından onaylandı.

Rosmini'nin *Nuovo saggio sull' origine delle idee*'ye (3 cilt, 1830, İdeaların Kökeni Üzerine Yeni Deyişler) başlayan felsefi yazıları yaşamı boyunca onu ilahiyat tartış-maları içine soktu. Felsefi görüşlerinde Kato-lık ilahiyatı ile çağdaş siyasal ve toplumsal düşünceler arasında bir uyum sağlamaya çalıştı. İtalyan ulusal hareketine olumlu yak-laştıysa da din adamlarını ve Katolikliği zavıflatan gelişmeleri onaylamadı.

1848'de Papa IX. Pius'la yakın ilişki kur-du. Papanın Avusturyalılara karşı Kral Carlo Alberto'yu desteklemesini sağlamak üzere Piemonte hükümetinin elçiliğini üst-lendi. Roma devriminin ardından Kasım 1848'de sürgüne giden Pius'a eşlik etti.

1849'da Rosmini Papa'nın gözünden düş-meye başladı. *Delle cinque piaghe della santa Chiesa* (1848; Kutsal Kilisenin Beş Yarası Üzerine) ve *La costituzione secondo la giustizia sociale* (1848; Toplumsal Adalet Üzerine Kurulu Bir Anayasa) adlı yapıtları *Index Librorum Prohibitorum*'a (Yasak Ki-taplar Listesi) alındı. Ölümünden bir yıl önce yapıtları üzerindeki yasak kalktı.

Ross, Sir (William) David (d. 15 Nisan 1877, Thurso, Caithness, İskoçya - o. 5 Mayıs 1971, Oxford, İngiltere), İskoç ahlak felsefecisi. Uçuş bir tutumla yararcılığı eleştirmiş, sezgisel bilginin önceliğini vurgu-lamıştır. Nesnel mutlaklar yerine dolaysız bilgi ve inanca dayalı bir ödev etiğini

savunarak görüşlerini Kantçı felsefeden ayır-ır. Ödevin sezgisel olduğunu ileri sürerek "iyi" ile "doğru"nun özdeşleştirilemeyece-ğini öne sürmüştür.

Edinburgh Üniversitesi ile Oxford'daki Bal-liol College'da Yunan ve Roma klasikleri üzerine eğitim gördükten sonra, Aristote-le'sin yapıtlarının Oxford'daki İngilizce çe-virilerinin yayımını yürüttü (1908-52) ve Aristoteles uzmanı olarak ünlendi 1908'de *Ta meta physike*'yi (*Metafizik*, 1985), 1925'te *Ethika Nikomakhia*'yı (Nikomak-hos'a Etik) çevirdi. 1900-47 arasında Oriel College'in dekanlığında bulundu. 1941-44 arasında Oxford Üniversitesi'nin rektör yardımcısıydı. 1947'de Uluslararası Akade-mik Birlik'in başkanlığına seçildi. 1936-52 arasında çeşitli hükümet komitelerine baş-kanlık etti. Ayrıca 1947-49 arasında Krali-yet Basın Komisyonu'nun başkanlığını yu-rüttü. I. Dünya Savaşı'ndaki üstün başarıla-rından dolayı 1938'de şövalye unvanı aldı. Başlıca yapıtları arasında *Aristotle* (1923; Aristoteles), *The Right and the Good* (1930; İyi ve Doğru), *Foundations of Ethics* (1939; Etiğin Temelleri), *Plato's Theory of Ideas* (1951; Platon'un İdealar Kuramı) ve *Kant's Ethical Theory* (1954; Kant'ın Etik Kuramı) sayılabilir.

Ross, Edward A (Isworth) (d. 12 Aralık 1866, Virden, Illinois - ö. 22 Temmuz 1951, Madison, Wisconsin, ABD), kapsamlı bir sosyoloji kuramı geliştirmeye girişen ilk ABD'li sosyologlardan. Usta bir yazar olan Ross'un geniş bir okur kitlesine ulaşan yazıları, sosyal bilim araştırmalarına yönelik ilginin artmasına büyük katkıda bulun-muştur.

1893'te California'daki Stanford Üniversi-tesi'nde yönetim ve maliye profesörü olarak çalışmaya başladıysa da, kısa süre sonra bir reform aracı olarak gördüğü sosyolojiye ilgi duymaya başladı. Ross'un, toplumun birey üzerindeki denetiminin nedenleri ve araçla-rını irdelediği en ünlü yapıtı *Social Control* (1901; Toplumsal Denetim) uzun süre klasik bir yapıt olarak kabul edildi. Ross'un çok okunan kitaplarından *Social Psychology* (1908; Sosyal Psikoloji), ABD'de bu alanda yazılan ilk kitaplardandır. *Sin and Society*'de (1907; Günah ve Toplum) sosyolojik hukuk anlayışını savunur. *Principles of Sociology* (1920; Sosyolojinin İlkeleri) uzun yıllar sos-yolojiye geniş kitabı olarak kullanılmıştır.

Ross, Sir James Clark (d. 5 Nisan 1800, Londra - o. 3 Nisan 1862, Aylesbury, Buckinghamshire, İngiltere), Kuzey Kutbu ile Antarktika'da önemli magnetik ölçüm çalışmaları yapan ve Ross Denizi ile An-tarktika'nın Victoria Toprakları bölgesini keşfeden İngiliz deniz subayı.

1819-27 arasında Sir William E. Parry'nin Kuzey Kutbu'na yönelik seferlerine katılan Ross, amcası Sir John Ross ile birlikte çıktığı ikinci Kuzey Kutbu seferinde, 1 Haziran 1831'de kuzey magnetik kutup noktasının yerini belirledi. 1839-43 arasında Antarktika'ya seferler düzenleyerek mag-netik araştırmalar yaptı ve güney magnetik kutup noktasına ulaşmaya çalıştı. "Erebus" ve "Terror" adlı gemilerle çıktığı sefer sırasında, 1841'de Ross Denizini buldu ve magnetik kutup noktasına doğru seyreder-ken Victoria Toprakları'nı keşfetti. Kızı Tasmanya'daki Hobart'a geçirdikten son-ra, Kasım 1841'de tekrar Antarktika'ya doğru yelken açtı. Graham Topraklarının kıyı kesimlerinin haritasını çıkardı ve Wed-dell Denizi buzunun çevresinden döndü. İngiltere'ye döndükten sonra "sir" unvanı alan (1843) Ross, gezi notlarını *A Voyage of Discovery and Research in Southern and Antarctic Regions* (1847; Güney ve Antark-

tika Bölgelerinde Bir Keşif ve Araştırma Gezisi) başlığı altında yayımladı.

Ross, John, Yerli adı TSAN-USDI (d. 3 Ekim 1790, Lookout Dağı yöresi, Kuzey Carolina - ö. 1 Ağustos 1866, Washington, D.C., ABD). Çeroki Yerlilerinin reisi. Yaşamı boyunca ABD yönetiminin halkının Geor-gia'daki topraklarına el koymasını engelle-meye çalışmış, ama sonunda Çerokilerin Oklahoma Toprakları'na zorunlu göçüne önderlik etmek zorunda kalmıştır.

Annesi melez bir Çeroki, babası ise İskoç-yalıydı. Mavi gözlü ve beyaz tenli olan

John Ross, bir taş baskıdan ayrıntı
Library of Congress, Washington, D.C.

Ross, Tennessee'deki Kingston Akademisi'nde öğrenim görmesine karşın bir Yerli olarak yetişti. 19. yüzyılın başlarında Çero-kilerin, yüzyıllardan beri üzerinde yaşadık-ları toprakların beyazlar tarafından işgaline karşı başlattıkları direnişe önderlik etti. 1819-26 arasında Çeroki Ulusal Konseyi'nin başkanlığını yaptı.

Bu arada Çerokiler kendi okullarını kur-muşlar, temel yönetim yasalarını belirlemiş-ler ve yerleşik bir topluluğa dönüşmüşlerdi. 1828'de Çerokilerin reisi olan Ross, halkı-nın özgürlüğünü ve mallarını korumak için savaş dışında her yoldan yararlandı. Bu mücadele sırasında bir süre tutuklu kaldı ve evine el kondu. Krik Savaşı'nda (1813-14) emrinde çarpıştığı Başkan Andrew Jack-son'a yaptığı başvurular da sonuçsuz kaldı. Sonunda Yer Değiştirme Yasası (1830) uyarınca, Çerokiler topraklarından sürüle-rek Batı'ya gönderildi. Gözyaşı Yolu (Trail of Tears) olarak bilinen ve 1838-39 sonba-harı ve kışı boyunca süren bu zorunlu göçe önderlik eden Ross, Çerokilerin yeni yön-etiminin başkanlığına getirildi ve yaşamının sonuna kadar bu görevde kaldı.

Ross, Sir John (d. 24 Haziran 1777, Balsarroch, Wigtownshire, İskoçya - ö. 30 Ağustos 1856, Londra, İngiltere), İngiliz deniz subayı. Kuzey Amerika'da, Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanusu birbirine bağlayan Kuzeybatı Geçidini araştırmak amacıyla Kuzey Kutup Bölgesi'ne düzenle-diği ikinci gezisi sırasında kuzey magnetik kutup noktasının yerini belirlemiş ve okya-nusbilime önemli katkılarda bulunmuştur.

Bugün Kanada'daki Kuzeybatı Bölgeleri olan topraklara yönelik ikinci seferi sırasın-da (1829-33) Ross, Boothia Yarımadasını, Kral William Adasını ve Boothia Körfezini buldu ve araştırdı. 1831'de kızaklarla çıktığı yolculuk sırasında yeğeni James Clark Ross, kuzey magnetik kutup noktasının yerini belirledi. Ertesi yıl, ekibin gemisi buzların içinde parçalandı. John Ross ve adamları 1833 yazında bir balina gemisi tarafından kurtarıldı. 1839-46 arasında Stockholm'de İngiliz atayesi olarak görev yapan Ross, 1850'de Kuzey Kutup Bölgesi'ne üçüncü bir sefer düzenledi; seferin amacı

bölgede kaybolmuş olan kâşif Sir John Franklin'i bulmak, ama Ross bu çabasında başarısız olamadı. Ross 1834'te "sir" unvanı aldı. 1851'de de tuğamiral oldu. Pek çok yapıt yayımlayan Ross, ikinci seferinin gezi notlarını, *Narrative of a Second Voyage in Search of a North-West Passage* (1835; Bir Kuzeybatı Geçidi Aramaya Yönelik İkinci Gezinin Anlatısı) başlıklı kitabında topladı.

Ross, Nellie Tayloe, ed. WYNNIS (d. 29 Kasım 1876, St. Joseph, Missouri - ö. 20 Aralık 1977, Washington, D.C., ABD). ABD'de eyalet valiliği yapan ve ABD Darphanesi'ni yöneten ilk kadın.

Demokratların adayı olan kocasının seçimlerden hemen önce ölmesi üzerine onun yerini alarak 1924'te Wyoming valiliğine seçildi. İki yıllık görev süresinde ilgilendiği başlıca konular, çiftçiler için vergi indirimi, il ve okul bütçeleriyle ilgili yeni yasalar çıkarılması ve banka görevlerini eyalet valisine karşı sorumlu kılacak bir bankalar yasa tasarımasını hazırlanması oldu. 1926'da cumhuriyetçi adaya karşı az farkla seçimi yitirdikten sonra Demokrat Parti Ulusal Komitesi'nin başkan yardımcılığına getirildi. Başkan Franklin D. Roosevelt'in 1933'te ABD Darphanesi müdürlüğüne getirdiği Ross ülke tarihinde bu kadar yüksek bir federal göreve atanan ilk kadındır.

Ross, Sir Ronald (d. 13 Mayıs 1857, Almora, Hindistan - ö. 16 Eylül 1932, Putney Heath, Londra, İngiltere). İngiliz bakteriyoloji bilgini. Sıtma üzerine yaptığı çalışmalardan dolayı 1902 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazanmıştır. Sıtma asalığının *Anopheles* cinsi sivrisineklerin sindirim kanalında yaşadığını bulması, sıtmanın bulaşma yolunun anlaşılmasını sağlamış, hastalıkla mücadelenin temelini oluşturmuştur.

Tıp öğrenimini tamamladıktan (1879) sonra Hindistan'da hekimliğe başladı. III. İngiltere-Birmanya Savaşı'nda (1885) görev aldı. Savaşın sonra Londra'da bir yıl kadar bakteriyoloji araştırmaları yürüttü. Daha sonra Hindistan'a dönerek sıtma üzerine bir dizi araştırmaya başladı. 1898'de sıtmanın bulaşmasında sivrisineklerin rol oynadığını kanıtladı.

1899'dan sonra Liverpool Tropikal Hekimlik Okulu'nda, ardından Liverpool Üniversitesi'nde çalıştı. 1911'de "sir" unvanı aldı. 1912'de Londra'daki King's College Hastanesi'nde tropikal hastalıklar uzmanı olarak çalışmaya başladı. Daha sonra Ross Tropikal Hastalıklar Enstitüsü ve Hastanesi'nin yöneticiliğine getirildi. Matematik araştırmaları ve edebî yapıtların yanı sıra *The Prevention of Malaria*'yı (1910; Sıtmanın Önlenmesi) yazdı.

Ross Adası, Antarktika'da, Yeni Zelanda'ya ait Ross Topraklarında, Ross Denizi'nin batısında volkanik oluşum. Victoria Topraklarının hemen güneyindeki Ross Buzlasının kuzey ucunda yer alır. Uzunluğu 69 km, genişliği 72 km'dir. Erken bir yanardağ olan Erebus Dağıyla (3.795 m) Terror Dağı (3.277 m), derin vadilerle birbirinden ayrılan bir dizi sıradağın arasında yükselir. Yüksek yamaçlardaki buzullar dışında dağlarda kar yoktur. ABD'ye ait McMurdo İstasyonu adanın güney ucundaki Armitage Burnunun hemen kuzeyinde, Yeni Zelanda'ya ait Scott Üssü ise yaklaşık 1.6 km güneydedir. İngiliz kâşif Ernest H. Shackleton'la Robert F. Scott'un adada kurdukları kamp yerleri tarihsel değerleri nedeniyle koruma altına alınmıştır.

Ross Buzlası, ROSS ŞELFBUZU olarak da bilinir, Antarktika'daki Ross Denizi'nin(*) baş kısmında yer alan, dünyanın en büyük yüzer buz kütle. Yaklaşık 155° batı ve 160° doğu boyları ile yaklaşık 78° güney ve 86° güney enlemi arasında yer alır. Yüzey alanının 496-540 bin km² arasında olduğu tahmin edilmektedir; bu haliyle yaklaşık olarak Fransa'ya eşit bir büyüklüktedir. Antarktika'nın iç kesimlerine yönelik keşif gezileri için bir geçit oluşturan buzların tarihsel önemi büyük olmuştur.

Buzlanın ön bölümündeki büyük beyaz duvar ilk olarak 1841'de İngiliz kutup kâşifi tuğamiral James Clark Ross gördü. Yüksekliği kimi yerlerde 50-60 m'ye ulaşan buzla, batıda Ross Adasının sabit "demir noktaları"ndan, doğuda VII. Edward yarımadasına kadar 800 km boyunca uzanır. Antarktika'nın merkezine doğru uzanan yaklaşık 960 km'lik hafif dalgalı yüzeyiyle, kıtanın içlerine doğru ilerlemek bakımından en uygun buzladır. Buzlanın batısındaki McMurdo Sound bölgesi, İngilizlerin 1900'lerin başlarında düzenledikleri seferlerde merkez üs olarak kullanılmıştır. R. F. Scott, 1911-12'de Güney Kutbu'na kızakla gerçekleştirdiği yolculuğa buradan başladı. 1960'ların başlarında, ABD ve Yeni Zelanda'nın Antarktika Araştırma Programları ve ABD Deniz Kuvvetleri'nin gerçekleştirdiği "Deep Freeze" tatbikatında da merkez üsler bu bölgede kuruldu. Doğuda bulunan duvar bölgeleri ise, Norveçli Roald Amundsen'in 14 Aralık 1911'de Güney Kutbu'na varmasıyla sonuçlanan ilk seferinde; ABD'li Richard E. Byrd'in 1928-41'de yaptığı üç seferde; 1946-47'de, "High Jump" tatbikatı kapsamında ABD'nin gerçekleştirdiği deniz keşif gezisinde; 1955-57'de ABD'nin düzenlediği Uluslararası Jeofizik Yılı (IGY) seferlerinde merkez üs olarak kullanıldı.

Ross Buzlası, batıda Transantarktik Dağları'nın merkez bölümlerindeki diklikler ile doğuda kara parçasını örten Batı Antarktika buz örtüsü arasında uzanır. Buzlada, yüksekliği 3.900 m'ye ulaşan Royal Society ve Kraliçe Alexandra sıradağları ile Kraliçe Maud Dağları, Doğu Antarktika'nın yüksek, kutupsal buz örtüsünün geriye kaymasını önleyen doğal bir baraj görevi görür. Ama bu baraj, başta Byrd, Beadmore, Mulock, Nimrod, Scott, Amundsen, Ready ve Liv buzullarında olmak üzere kutup buzunun dev buz akıntılarının yol açtığı belirli kesimlerde yarılmış durumdadır. Günde yaklaşık 2.28 cm hızla akan Byrd buzulu bilinen en hızlı Antarktika vadi buzuludur.

Ross Buzulu, oldukça esnek ve bütünlüğünde ki kara parçalarına gevşek biçimde bağlanmış, üçgen biçimli dev bir sala benzer. Byrd'in ikinci Antarktika seferi (1933-35) sırasında, buz örtüsünün sismolojisi üzerinde yapılan ilk çalışmalar, buzlanın kuzeydoğusundaki geniş bir bölümünün (Roosevelt Adası) aslında kara parçasının üzerinde bulunduğu ortaya çıkardı. Hafif gelgit değişimleri, buzlanın karaya bağlandığı kesimlerini sürekli olarak zayıflatmakta, böylece buzlanın kenar bölgelerinde ince çatlaklar oluşmaktadır. Ama çatlaklara sızan deniz suyunun donması, bu çatlakların sürekli olarak kapanmasını sağlamaktadır. Duvarın arka kısmında dev çöküntüler oluşmakta, bu çöküntüler de bazen Antarktika Okyanusunun tipik özelliklerinden olan, çok büyük, düz buzdağlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sabitmiş gibi görünmesine karşın duvarın konumu, buzlanın kuzeye doğru hareketiyle birlikte oluşan erime ve donma olayları nedeniyle, sürekli olarak değişmektedir. 79° güney enlemi boyunca buz katmanının ortalama

kalınlığı yaklaşık 335 m'dir. Yaklaşık 160° batı boyları doğrultusunda ise bu kalınlık, 700 m'yi aşar. Duvardan 160-320 km uzaklıktaki noktalar arasında bulunan bölgenin tabanına her yıl, 40-50 cm kalınlığında yeni buz katmanı eklendiği sanılmaktadır. Tüm buzlanın tabanına donma yoluyla eklenen toplam net kütle ise 1.8×10^{11} kg olduğu sanılmaktadır.

Ross Denizi, Büyük Okyanusun güney uzantısı. Ross Buzlasıyla birlikte Antarktika kıtasında derin bir girinti oluşturur. Merkezi kabaca 75° güney enlemi ile 175° batı boyları üzerinde yer alan denizin yüzölçümü 960.000 km²'dir. Batıda Victoria Topraklarının kuzeyindeki Adare Burnu ile doğuda VII. Edward Yarımadasındaki Colbeck Burnu arasında uzanan sığ bir denizdir. Kuzey sınır yaklaşık kıta sahanlığının ucuna, güney sınır Ross Buzlasının başlangıcı yeri sayılan büyük bir buz setine uzanır.

Ross Denizi'nin tabanı, Victoria Topraklarındaki yüksek sırtların aşağısında kalır. Büyük bir buzla biçiminde genişleyerek Scott Adasından Colbeck Burnuna kadar uzanan bir hattın boyunca Güneydoğu Pasifik Havzasının derinliklerine dalar. Denizin daha geniş olan batı kesiminde derinlik yer yer 300 m'nin altına iner; küçük, kayalık bir volkanik yığılma olan Franklin Adasının yer aldığı güneybatı ucu, denizin en sığ kesimidir. Derinlik birçok bölgede 900 m'den azdır. Batı kıyısında Adare Burnu, Hallett Burnu, Melbourne Dağı ile Franklin ve Ross adalarının bulunduğu alkali-bazalt oluşumlu geniş bir bölgenin (McMurdo Volkanikleri) parçalanmış volkanik yığılımları ve daha yeni oluşumlu yanardağlar yer alır. Doğu kıyısında, Marie Byrd Toprakları'nın daha az tanınan batı kesimi uzanır.

Ross Denizi Antarktika'nın en az buzlu ve ulaşılması en kolay denizlerdendir. Bu nedenle bölge, kıtanın iç kesimlerinde yapılan keşif seferlerinin geleneksel bağlantı noktası olmuştur.

Ross Denizine ilk kez güney magnetik kutbuna ulaşmak üzere "Erebus" ve "Terror" gemileriyle bölgeye gelen James Clark Ross girdi (5 Ocak 1841). Sonradan Norveç, İngiltere, Japonya, ABD ve Yeni Zelanda'dan gelen keşif ekipleri Ross Buzlasındaki çeşitli noktalarda araştırma istasyonları kurdular. Bugün bütün kıyı bölgeleri jeolojik bakımdan incelenmiştir. Victoria Toprakları'nın, McMurdo Boğazı yakınındaki güney kesimi kıtanın en iyi bilinen yeridir. Başlangıçta jeologlar Ross Denizi'nin Weddell Deniziyle birleşen bir buzulaltı çukuru (varsayımsal Ross-Weddell Grabeni) biçiminde uzandığı kanısındaydı. Ama iki deniz arasında yer alan Ellsworth Dağlarının keşfi bu varsayımı çürüttü. Ross Buzlasındaki jeofizik çalışmaları buzlanın altında deprem etkinliği düşük, bir olasılıkla tortul kayaçlardan oluşan kalın bir tabakanın bulunduğu ortaya çıkardı. Bu nedenle Ross Denizi'nin bulunduğu girintinin, kıta kayalıklarının kırılıp çökmesiyle oluştuğu ya da tortul kayaçlarla dolmuş aşığıya doğru eğimli bir havza olduğu sanılmaktadır.

Ross Denizi kıyı kenarında büyük burgaçlar oluşturan Doğu Rüzgârı Akıntısının şiddetli etkisi altındadır. Yüzey akıntılarının yönü genellikle buzla yüzeyi boyunca batıya doğru, buradan sonra da Batı Rüzgârı Akıntısının etkisi altına girdiği Victoria Toprakları boyunca kuzeye doğrudur. Sığlıklar ve gelgit akıntıları da suyun hareketini etkiler. Derinliği 300 m'den az olan sularda en düşük sıcaklık -2,1°C'dir. McMurdo Boğazında ortalama yüzey sıcaklığı yaklaşık -1,8°C'dir.

Ross enlemi, 30°-35° kuzey ve 30°-35° güney enlemlerinde Yer'i çevreleyen ve hafif rüzgârlara, açık havaya neden olan iki astropik yüksek basınç kuşağının ortak adı. Bu atmosfer kuşakları kuru ve alçalan hava içerdiğinden, altlarındaki bölgelerde kurak iklimlere yol açarlar. Kuşaklar en iyi okyanusların üzerinde oluşur; Kuzey Yarıküre'den daha sulak bir bölge olan Güney Yarıküre'deki kuşak daha büyük ve daha kesintisizdir. Kuşaklar bir dizi ayrı yüksek basınç gözesi içerirler ve yazları Ekvator'dan birkaç derece uzağa kayarlar.

Ross foku (*Ommatophoca rossi*), *Phocidae* familyasından Antarktika foku. Kalın gövdeli, boyunsuz, küçük başlı ve çok iri gözlü olan bu fokların kaba postu üstte boz, yanlarda sarımsı çizgili ve altta daha soluk renktedir. Uzunlukları erkek ve dişi de yaklaşık 2,3 m, ağırlıkları 150-215 kg dolayındadır. Ross fokları kafadanayaklıları ve bazı balıklar ile plankton canlılarını yer. Yalnız yaşayan bu hayvanlar hakkında elde edilen bilgiler oldukça yetersizdir.

Rossby, Carl-Gustaf Arvid (d. 28 Aralık 1898, Stockholm - ö. 19 Ağustos 1957, Stockholm, İsveç), büyük ölçekli hava hareketlerinin incelenmesinde gerçekleştirdiği buluşlarla ve atmosfer hareketlerinin tanımlanmasına yönelik olarak geliştirdiği denklemlerle, meteorolojinin bir bilim haline gelmesinde önemli rol oynayan İsveçli meteorolog.

1926'da ABD'ye geçen Rossby, Amerikan-İskandinav Araştırma Vakfı üyesi olarak Washington, D.C.'deki ABD Meteoroloji Dairesi'nde çalışmaya başladı. 1928'de Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) profesör oldu ve enstitüde kurulan ABD'deki ilk meteoroloji bölümünün başkanlığını üstlendi. Burada, hava kütleleri arasındaki ısı alışverişi ve atmosfer çalkantıları üzerine önemli çalışmalar yaptı, okyanus akıntılarının arasındaki ilişkilerin ve bunların atmosfer üzerindeki etkilerinin anlaşılması amacıyla oşinografi incelemeleri gerçekleştirdi.

Rossby 1938'de ABD yurttaşlığına geçti. Ertesi yıl Hava Bürosu'nun araştırma ve eğitim başkan yardımcılığına getirildi ve genel atmosfer dolaşımı üzerindeki çalışmalarını başlattı. 1941'de Chicago Üniversitesi'nin meteoroloji bölümünün başkanlığına seçildi. Çalışmaları sırasında batı rüzgârlarının (Kuzey Yarıküre'de batıdan esen rüzgârlardan oluşan kuşak) üst bölümünde, uzun sinüzoidal hava dalgalarının bulunduğunu belirledi ve bugün Rossby dalgası(*) olarak adlandırılan bu dalgaların hareket kuramını geliştirdi. Rossby ayrıca jet akıntılarını da tanımladı ve bu akıntıların davranışlarını veren kuramları oluşturdu. Hava tahminlerine ilişkin matematiksel modeller üzerine de çalışan Rossby, 1950'de geliştirilen bir elektronik bilgisayarla birlikte hava tahminlerinde kullanılan Rossby denklemlerini buldu.

1950'de İsveç'e dönen Rossby, Stockholm Üniversitesi'nin işbirliğiyle Meteoroloji Enstitüsü'nü kurdu. 1954-57 arasında atmosfer kimyası üzerinde çalışmalar yaptı ve havadaki kimyasal maddeler ile denizler ve karalar arasındaki etkileşimleri inceledi.

Rossby dalgası, meteorolojide, bir jet akıntısının akış ekseninde gelişen ve soğuk kutup havasını sıcak tropik havadan ayıran, uzun, sinüzoidal hava dalgası. Adını, bu tür dalgaları ilk belirleyen ve bunların hareketlerini açıklayan İsveçli meteorolog Carl-Gustaf Arvid Rossby'den alır.

Rossby dalgaları, kutup hava kütleleri Ekvator'a doğru kayarken tropik hava kü-

lelerinin de kutuplara doğru hareket etmesi sırasında oluşur. Bu iki hava kütlesi arasındaki sıcaklık farkı nedemyle, ısı düşük enlemlerden yüksek enlemlere doğru akmaya başlar. Tropik hava kütleleri ısıyı kutuplara doğru taşıy ve kutup hava kütleleri Ekvator'a doğru kayarken bu ısıyı soğutur. Dalgalar belirginleşmeye başladıkça, halkalar içinde kapanmış olan soğuk ve sıcak hava kütleleri çözülerek dağılırlar ve düşük basınç gözeleri (siklonlar) ile yüksek basınç gözeleri (antisiklonlar) haline gelirler; orta enlemlerdeki iklimin oluşmasında bu gözeler etkili olurlar.

Rosse (3. Kontu), William Parsons, LORD OXMAWANTOWN (1817-41) olarak da bilimsir (d. 17 Haziran 1800, York, İngiltere - ö. 31 Ekim 1867, Monkstown, Cork, İrlanda), 19. yüzyılın en büyük yansıtıcı (aynalı) teleskopunu yapan İrlandalı astronom.

1821'de Oxmantown Lordu olarak Avam Kamarası'na seçilen Rosse, 1834'te bu görevinden ayrıldı, ama 1841'de babasının kontluğunu devralınca Lordlar Kamarası'na girdi.

Lord Rosse, gerçekten büyük bir teleskop yapabilmek için çalışmalara girişti ve beş yıl süreyle, ayna olarak kullanılabileceği uygun bir alaşım elde etmeye çalıştı. Sonunda her kalay atomuna dört bakır atomluk bir karışımda karar kıldı. Ama bu alaşım çok gevrekli. Rosse'un hazırladığı ilk ayna 40 cm çapındaydı ve piring bir çatkiya lehimlenmiş 16 ince levhadan oluşuyordu.

Lord Rosse, teleskopunun başarıyla çalıştığını görünce bu kez 91,5 cm'lik bir ayna hazırlama çabasına girişti. Bir dizi deney sonucunda metal aynayı çatlatmadan dökmeyi ve soğutmayı başardı. 1842'de ise 183 cm'lik bir ayna üzerinde çalışmaya başladı. Üç yıl sonra da dört tonluk dev metal aynayı teleskopuna yerleştirdi. Lord Rosse'un 16,5 m uzunluğundaki teleskopundan, hava koşullarının uygun olduğu ender durumlarda bulutsuların gözlemlenmesinde yararlanıldı.

Lord Rosse, sürdürdüğü gözlemler sonucunda, o dönemde "bulutsu" olarak kabul edilen (bugün bunların gökada olduğu bilinmektedir) pek çok gökcisminin sarmal yapıda olduğunu belirledi. Ayrıca Yengeç Bulutsusu'nu inceledi ve adlandırdı. Orion Bulutsusu'na ilişkin ayrıntılı gözlemler yaptı. Rosse'un teleskopu 1908'de söküldü, ama California'daki Wilson Gözlemevi'nde 254 cm'lik dev aynalı teleskopun kurulduğu 1917'ye değin dünyanın en büyük teleskopu unvanını korudu.

Rossellini, Roberto (d. 8 Mayıs 1906, Roma - ö. 3 Haziran 1977, Roma, İtalya), II. Dünya Savaşı sonrası İtalyan sinemasının önde gelen yönetmenlerinden. *Roma*

Rossellini, Ingrid Bergman'la birlikte
Türmen Günhan Arpa

citta aperta (1945; Roma, Açık Şehir) ve *Paisà* (1946) filmleriyle İtalyan yeni gerçekçiliğini dünyaya tanıtmıştır.

1934'te sinema dünyasında çeşitli işlerde çalışmaya başladı. İlk uzun metrajlı filmi olan *La nave bianca*'yı (Beyaz Gemi) 1941'de çekti. Savaş karşıtı teliğinden ötürü deniz kurvetlerinden filme tepkiler gelince Rossellini'nin adı jenerikten çıkarıldı.

II. Dünya Savaşı yıllarında hükümet adına kısa propaganda filmleri çeken Rossellini aynı zamanda, direniş etkinliklerini görüntüleyen yeraltı sinema hareketi içinde de yer aldı. Savaş boyunca çekilen bu belgesellerden yararlanarak gerçekleştirdiği *Roma, Açık Şehir*, doğal mekânları kullanıp ve Alman işgali altındaki İtalya'nın yaşamını gerçekçi betimleyişle savaş sonrası İtalyan sinemasına yeni bir üslup kazandırdı. Bütün dünyada savaş sonrası dönemin en başarılı filmlerinden biri olarak kabul edilen bu yapıtı, Rossellini'nin de yeni gerçekçiliğin yaratıcısı olarak tanınmasını sağladı. İtalya'daki savaş üzerine altı bölümden oluşan *Paisà* da dünya çapında ilgi gördü.

Rossellini, gerçeği yeniden kurma tekniğini *Germania, anno zero* (1947; Almanya, Sıfır Yılı) ve *India* (1958; Hindistan) filmlerinde de sürdürdü. *Francesco, giullare di Dio* (1950), Assisi'li Aziz Francesco üzerine bir dizi anekdottan oluşuyordu. *Spiromboli* (1950) ve *Viaggio in Italia* (1953; İtalya'da Yolculuk) ise özgürlüğün anlamını irdeleyen bir grup filminin en önemlileriydi. Bu filmlerin başrol oyuncusu, Rossellini'yle aşk ilişkisi bütün dünyada geniş yankılar yaratan Ingrid Bergman'dı. Eşlerinden boşanarak 1950'de evlenen çift 1958'de ayrıldı. Çocuklarından Isabella Rossellini de sinema oyuncusu oldu.

Rossellini daha sonraki filmlerinde sürekli olarak yurtseverlik temasını işledi. Bunların en önemlileri, başrolünü ünlü yönetmen Vittorio De Sica'nın oynadığı *Il generale della Rovere* (1959) ile *Viva l'Italia* (1960; Yaşasın İtalya), *Era notte a Roma* (1960; Roma'da Geceydi) ve *Vanina Vanini*'ydi (1961; Aşk Kadını). 1950'lerde ve 1960'larda tiyatro yönetmenliği de yapan Rossellini, 1956'da da ilk televizyon filmini çekti. 1964'ten sonra yalnızca televizyon için film yaptı; bunlardan biri de biyografik özellikler taşıyan *Socrate*'ti (1970).

Rossellini'nin gerçekçi anlatımının başta Federico Fellini olmak üzere önemli sinema sanatçıları üzerinde derin etkisi olmuştur.

Rossellino, Antonio (d. 1427, Settignano, Floransa Cumhuriyeti - ö. 1479, Floransa), mimar ve heykeltan Bernardo Rossellino'nun en küçük kardeşi olan Rönesans dönemi heykeltanısı. Portre-büstleriyle tanınır.

Yardımcısı olduğu Bernardo'nun yanında yetiştiği sanılır. Norri Capponi'nin mezarı (1457'den sonra) bütüncü yapıtları en önemli yapıtlardandır.

Rossellino'nun en güçlü yapıtı, mimarıyla figüratif heykeli ustaca kaynaştırdığı, Floransa dışındaki San Miniato ai Monte Kilisesi'nde yer alan Portekiz Kardinali Şapeli'dir. Ağabeyinin ve Desiderio da Settignano'nun geliştirdiği üslup doğrultusunda çalışmış, yetkinleştikçe figürleri güçlü bir biçimi ve yoğun bir anlatım kazanmıştır. Kabartmaları dingin ve yumuşak bir duyulduğu yansır. Rossellino başta "Madonna ve Çocuk" (1468) olmak üzere çok sayıda Madonna portresiyle de ünlüdür.

Rossellino, Bernardo (d. 1409, Settignano, Floransa Cumhuriyeti - ö. 23 Eylül

1464, Floransa), erken İtalyan Rönesansı'nın en etkili sanatçılarından biri olan mîmar ve heykelt.

Brunelleschi'nin yanında yetişti ve Luca della Robbia ile Ghiberti'nin etkisi altında kaldı. İlk çalışmalarından olan Floransa'da San Egidio Kilisesi'ndeki *tabernaculum* (1449) ırmılı bir klasikçi tavırdaki çalıştığını gösterir. Leonardo Bruni'nin gene Floransa'da Santa Croce Kilisesi'ndeki mezarı (1444-50) Rossellino'nun başyapıtı sayılır. Erken Rönesans heykel sanatının en önemli yapıtları arasında yer alan ve yeni bir anıtmezar türünün ilk örneği olan bu uygulama, heykelle mimarlık, figürle bezeme arasında güzel bir denge kurmuştur. Rossellino'nun öteki önemli yapıtları arasında SS. Annunziata Kilisesi'ndeki Orlando de' Medici'nin mezarı (1456-57; Floransa), San Domenico Kilisesi'ndeki Giovanni Chellini'nin mezarı (1462-64; San Miniato) ve Sta Maria Novella Kilisesi'ndeki "Kutsal Villana delle Botte'nin Mezarı" (1451-52; Floransa) sayılabilir.

Rossellino mimar olarak, Papa V. Nicolaus için Roma'daki San Pietro Bazilikası'nın yapımında (1451-53) ve II. Pius'un emrinde çalışmıştır. Papa Pius'un doğum yeri olan Pienza kentinde yaptığı katedral ve Piccolomini Sarayı da (1460-63) önemli yapıtlarından ikisidir.

Rossetti, Christina (Georgina), takma adı ELLEN ALLEYNE (d. 5 Aralık 1830, Londra - ö. 29 Aralık 1894, Londra, İngiltere), fantezi şiirleri, dinsel şiirler ve çocuk şiirlerinin yanı sıra vaaz yazılarıyla da tanınan İngiliz şair ve yazar.

Gabriele Rossetti ile Lavinia Polidori'nin küçük kızıydı, 1870'lerde, ağırlı bir tiroit bezi bozukluğu olan Graves hastalığını yakalandı. Ayrıca benliğini yok saymaya varan bir manevi arınma ülküsüne kendisini kaptırmıştı. Hiç evlenmemesine, bu ülkünün yanı sıra katı dinsel inançlarının da yol açması olabileceği düşünülür. James Collinson adlı ressamla olan nişanını, nişanlığının İngiltere Kilisesi'nden çıkarak Katolik olması üzerine bozdu. On dört yıl sonra 1864'te babasının öğrencilerinden Charles Bagot Cayley'le evlenmeyi de Cayley'nin dinsel inancı olmadığı gerekçesiyle reddetti.

Rossetti'nin ilk şiirleri, 1847'de Gaetano Polidori'nin özel matbaasında basılmıştır. Maddi varlıkların geçiciliği motifi hemen tüm şiirlerinde yinelenir. *Old and New Year Duties III* (Eski ve Yeni Yıl Şarkıları III) adlı yapıtındaki bazı dizelerini, şair Algernon Swinburne İngiliz dilindeki en soylu kutsal şiir olarak nitelmiştir. *Goblin Market and Other Poems* (1862; Cinler Çarşısı ve Başka Şiirler) ve *The Prince's Progress* (1866; Prensin İlerlemesi) adlı kitaplarında aynı adları taşıyan şiirleri birer peri masalının çok ötesindedir. Birincisindeki büyülmeyve satıcıları baştan çıkarılmayı, ikincisindeki "ilerleme" ise ruhun geçirdiği sınavları simgeler. Öbür önemli yapıtları arasında *Sing-Song: A Nursery Rhyme Book* (1872, genişletilmiş basım 1893; Şarkı Söyle: Çocuk Şiirleri Kitabı), *A Pageant and Other Poems* (1881; Sokak Gösterisi ve Başka Şiirler), *Verses* (1893; Şiirler), *New Poems* (1896; Yeni Şiirler) sayılabilir.

Rossetti, Dante Gabriel, asıl adı GABRIEL CHARLES DANTE ROSSETTI (d. 12 Mayıs 1828, Londra - ö. 9 Nisan 1882, Birmington-on-Sea, Kent, İngiltere), Ön-Raffaellocular(*) grubunun kurucularından İngiliz şair ve ressam.

1836-41 arasında King's College'da okudu. Şiirle resim arasında bir kararsızlık geçirdikten sonra, belki de buradaki resim öğretmeni suluboyacı John Sell Cotman'ın etkisiyle, Bloomsbury'deki bir çizim okuluna gitmeye başladı. 1845'te de Kraliyet Akademisi Okulları'na girdi.

O günlerde bir yandan da Shakespeare, Goethe, Byron, Scott gibi yazarları okuyordu. Edgar Allan Poe'ya hayrandı. "The

"Astarte Syriaca", Dante Gabriel Rossetti'nin bir yağlıboya çalışması, 1877; Manchester Kenti Sanat Galerileri City of Manchester Art Galleries

Raven" ("Kuzgun") şiirinin dramatik yapısından çok etkilenmişti. 1847'de önce şair ve ressam William Blake'i, ardından da Blake'in Sir Joshua Reynolds'ı yeren tavrını keşfetti. Bütün bunlar onu Victoria döneminin başlarındaki resim geleneğine karşı çıkmakta yüreklendirdi.

Yirmi yaşına geldiğinde İtalyan şiirinden bazı çeviriler yapıyor, kendisi de şiirler yazıyordu. Bir yandan da ressamların atölyelerini geziyordu. Bir süre Ford Madox Brown'dan ders aldı. Brown'ın Nazarenler(*) olan hayranlığı Rossetti'yi de etkilemişti. O da Nazarenler gibi Raffaello öncesi sanatı İngiltere'de canlandırmak istedi.

Ön-Raffaelloculuk 1848'de büyük ölçüde Rossetti'nin çabalarıyla kuruldu. Yedi Kraliyet Akademisi öğrencisinden oluşan grubun amacı doğayı en ince ayrıntılarına kadar gerçekçi bir bakış açısıyla betimlemektir. Buna "doğaya bağlılık" diyorlardı. Rossetti de grubun etkinliklerini şiir, resim ve toplumsal idealizmle birleştirmek ve "Ön-Raffaelloculuk" terimini ortaya çıkarmak için çalışıyordu.

Bu doğrultuda Rossetti, Katolikliğin canlandırılmasına yönelik Anglikanlık hareketinden de etkilendi. Ama o, hareketin dinsel yönünden çok estetik değerlerine ilgi duyuyordu. İlk şiirleri *Songs of an Art-Catholic* (Sanat Katolikliğinin Şarkıları), ilk iki yağlıboya çalışması da "Meryem'in Genç Kızlığı" (1849, Tate Galerisi, Londra) ve "Meryem'e Müjde" (1850, Tate Galerisi, Londra) adlarını taşıyordu. Her iki resim de basit bir üslubu yansıtmakla birlikte derin bir simgesellik içeriyordu.

"Meryem'e Müjde" 1850'de sergilendiğinden çok eleştiri aldı. Rossetti tepkilere yanıt

vermek yerine, yapıtlarını sergilemekten vazgeçti ve yağlıboya sanatına suluboyaya geçti. Ayrıca dinsel konulardan da uzaklaşarak düş gücünü daha özgürce kullanabileceği edebi konulara yöneldi. 1856'dan sonra özellikle Sir Thomas Malory'nin *Le Morte D'Arthur* (1485; *Arthur'un Ölümü*, 1948) ve Tennyson'un *Idylls of the King* (Kralın İdilleri) adlı çalışmalarından esinlendi.

1854'te eleştirmen John Ruskin, Rossetti'yi korumasına aldı. Bu sıralarda artık Ön-Raffaellocuların ilgi alanları farklılaşmış ve grup dağılmaya başlamıştı. Ama Rossetti'nin çekici kişiliği gruba yeni bir soluk kazandı. Rossetti 1856'da, Oxford Üniversitesi'nde öğrenci olan Edward Burne-Jones ve William Morris ile tanıştı. Rossetti bu iki gençle birlikte Ön-Raffaelloculuğu bir kez daha canlandırdı. Bu kez grubun amacı "doğaya bağlılık"tan çok "geçmiş canlandırmak" ve uygulamalı sanatları geliştirmek oldu. Rossetti'nin etkisi resmin yanı sıra başka sanat dallarında da görüldü. Kitap bezeme sanatından altın panolarına ve duvar resimlerine kadar değişik yapıtlar ürettir.

1860'tan sonra Rossetti'nin yaşamı çalkantılarla geçti. Karısının sağlığı iyi değildi ve 1862'de yüksek dozda uyuşturucu alarak intihar etti. Rossetti bu olaydan duyduğu acıyla, şiirlerinin hepsini birlikte gömdü. 1863'te yaptığı "Beata Beatrix" (Tate Galerisi, Londra) adlı resim de karısına duyduğu sevgiyi Dante'nin Beatrice'e olan mistik sevgiyle bir tuttuğunu gösterir.

Rossetti'nin yaşamı ve sanatı artık değişmişti. Blackfriars'dan Chelsea'ye taşındı. Burada edindiği yeni dostları Swinburne ve Amerikalı ressam James McNeill Whistler'in etkisiyle daha estetik ve duygusal bir sanat anlayışına yöneldi. Resimlerinde edebi konular yerlerini daha dünyevi kadın figürlerine bıraktı. Rossetti çok tutulan bu resimlerini çoğaltmak için yanına yardımcıları aldı.

1860'ların sonlarına doğru gorme yetisini yitirmeye başlayınca bir kez daha süre yöneldi. Yaşamının son 10 yılını yanı yatacak geçirdi, gene de zaman zaman kendinde resim yapacak ya da şiir yazacak güç buluyordu. 1874'e değin William Morris'le birlikte kiraladıkları Oxford yakınlarındaki Kelmscott Malikanesi'nde yaşadı. O günlerde yaptığı Morris'in karısının portreleri, eski şiirsel ve gizemli üslubunu ortaya koyar. Rossetti'nin simgeci yaklaşımı İngiltere kadar obür Avrupa ülkelerinde de etkili olmuştur.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiir *Poems* (1850; *Şiirler*), *Ballads and Sonnets* (1861, *Balladlar ve Sonetler*). Resim, "Paolo ve Francesca" (1855, Tate Galerisi, Londra), "Arthur'un Mezarı" (1860, Tate Galerisi, Londra), "Dante'nin Duyu" (1871, Walker Sanat Galerisi, Liverpool), "Astarte Syriaca" (1877, Manchester Kenti Sanat Galerileri)

Rossetti, Gabriele (Pasquale Giuseppe) (d. 28 Şubat 1783, Vasto, Napoli Krallığı - ö. 24 Nisan 1854, Londra), İtalyan şair, devrimci ve araştırmacı. Karmaşık Dante yorumlarından çok, Rossetti kardeşlerinin babası olarak tanınmıştır.

Bir demircinin oğluydu. Napoli Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1807'de Napoli'deki San Carlo Operası'nda libretto yazarı oldu, daha sonra da Capodimonte Ulusal Müzesi ve Galerisi'nin (Napoli) Eski Mermer ve Tunç Heykeller Bölümü'nün müdürlüğüne atandı. Çağdaş siyaseti konu alan atıfı şiirler yazdı. Bu şiirlerinden birinde, 1821'de anayasayı hükümsüz kılan Napoli kralı II. Ferdinand'ı hedef alınca, devrimci Carbonaria örgütünün üyesi olduğu için ölüm cezasına çarptırıldı. Bir süre şaklandıktan sonra 1824'te Malta yoluyla İngiltere'ye kaçtı. 1831'de Londra'daki

King's College'a İtalyanca profesörü olarak atandı ve gözlerinin ciddi olarak bozulduğu 1847'ye değin bu görevi sürdürdü. 1826'da Gaetano Polidori'nin dört kızından Frances Mary Lavinia Polidori ile evlendi.

Gabriele profesörlüğe atandıktan sonra sürgündeki öteki İtalyanlarla ilişki kurdu ve liberal bir sistemle yönetilen birleşik bir İtalya için çalışmaya başladı. *La Beatrice di Dante* (1842; Dante'nin Beatrice'i) adlı yapıtında Dante'deki derin simgesel anlama ilişkin bir kuram geliştirdi. Çocukları Maria Francesca (d. 17 Şubat 1827 - ö. 24 Kasım 1876), Gabriel Charles Dante (sonradan Dante Gabriel adını aldı), William Michael ve Christina Georgina hem İngiliz, hem de İtalyan edebiyat geleneklerini aynı ölçüde özümsemişlerdi. Bu ortak özellikleri ve yetenekleri üstün bir yaratıcılık gücüyle bütünleşmişti.

Rossetti'nin başlıca yapıtları arasında *Divina Commedia (İlahi Komedya)* üzerine tamamlanmamış iki ciltlik yorum (1825 ve 1826), *Sullo spirito antipapale che produsse la Riforma...* (1831; Reformu Doğuran Papalık Karşıtlığı Üzerine) ve felsefi-edebi bir inceleme olan *Il mistero dell'amor platonico nel medio evo* (1840, 5 cilt) sayılabilir.

Rossetti, William Michael (d. 25 Eylül 1829, Londra - ö. 5 Şubat 1919, Londra, İngiltere), İngiliz resim eleştirmeni, yayımcı ve edebiyatçı. Dante Gabriel ve Christina Rossetti'nin kardeşidir. On-Raffaellocuların kuruluşuna katılmış ve grubun dergisi *The Germ*'in yayın yönetmenliğini yapmıştır.

On altı yaşında kâtip olarak işe girdi ve bütün ailenin geçimini sağladı. 1850'de *The Spectator* dergisinin resim eleştirmeni oldu. Annesi ve kız kardeşi Maria İtalyanca dersleri vererek ona destek oldular. Ama Rossetti'nin önce Camden Town'da, ardından da Frome'da (Somerset) okula girme çabaları sonuçsuz kaldı.

Eleştirmen ve sanat tarihçisi olarak değerli nitelikleri vardı. Kararlarında bağımsız davranırdı. Örneğin ağabeyi Dante Gabriel'in alaylarına karşın Walt Whitman'ın *Leaves of Grass*'ini (1855; Çimen Yaprakları, 1985) bir deha ürünü saymıştı. Dante Gabriel gibi o da Blake hayranıydı. Birçok İngiliz şairin yapıtlarını başarıyla derledi; Chaucer ve Boccaccio gibi ortaçağ edebiyatçıları üzerine karşılaştırmalı araştırmalar yaptı. On-Raffaelloculuğa ve ağabeyinin bu akım içindeki yerine ilişkin incelemeleri de onun araştırmacı olarak önemini ortaya koyar.

Önemli yapıtları arasında *Fine Art, Chiefly Contemporary Notices Reprinted with Revisions* (1867; Çağdaş Sanatçılar Ağırıklı Güzel Sanatlar Gözden Geçirilmiş Eleştiriler), *Troilus and Criseyde* (1875), *Filistrato* (1883), *Ruskin, Rossetti: Preraphaelism. Papers 1854-62* (1899; Ruskin, Rossetti: On-Raffaelloculuk Yazılar 1854-62), *Preraphaelite Letters and Diaries* (1900; On-Raffaellocu Mektuplar ve Günlükler) ve *Dante and His Convito: A Study with Translations* (1910; Dante ve 'Il Convivio' su: Çeviri ve İnceleme) sayılabilir.

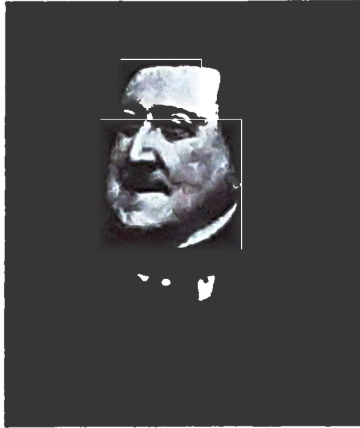
Rossi, Ettore (d. 1894, Secugnano, Milano - ö. 23 Ağustos 1935, Roma), İtalyan Türkolog ve Doğubilimci. Pavia Üniversitesi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak I. Dünya Savaşı'na katıldı. Savaşın sonra aynı üniversitede öğrenimini tamamladı ve Yunan Filolojisi Bölümü'nde doktora yaptı (1920). Daha sonra Arap yazı dilini öğrendi. Roma'ya döndükten (1922) sonra Doğubilim Enstitüsü'nün *Oriente Moderno* adlı

aylık dergisinde çalıştı. Roma Üniversitesi'nde doçent (1935) ve profesör (1939) oldu. Uzun yıllar Türk dili, tarihi ve edebiyatı dersleri verdi.

Rossi, hemen bütün İslam ülkelerinin dilleri, kültürleri, siyasal yapıları üzerinde araştırma yapmış çok yönlü bir Türkolog ve Doğubilimcidir. İtalya'da yayımlanan bilim dergilerinde ve çeşitli ansiklopedilerde Türk edebiyatı, Türkler, Türkiye Türkçesi, Türk Dil Devrimi, Mustafa Kemal'in *Nutuk'u*, Yunus Emre, Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliği vb konularda yazılar yayımlamıştır. Başlıca yapıtları arasında *Manuale di lingua turca* (1939, Türk Dili Elkitabı), *Il "Kitab-ı Dede Qorqut"* (1952; Dede Korkut Kitabı), *Elenco dei manoscritti turchi della Biblioteca Vaticana* (1953; Vatikan Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Katalogu) sayılabilir.

Rossini, Gioacchino (Antonio) (d. 29 Şubat 1792, Pesaro, Papalık Devletleri - ö. 13 Kasım 1868, Passy, Paris yakınları, Fransa), operalarıyla ünlü İtalyan besteci. En tanınmışları *Il barbiere di Siviglia* (1816; *Sevil Berberi*), *La Cenerentola* (1817; *Kulkedisi*), *Semiramide* (1823; *Semiramis*) ve *Guillaume Tell* (1829) olan 40'ı aşkın opera yazmıştır.

Babası trompetçi, annesi operada şarkıcı olduğundan çocukluğu tiyatrodan geçti. On

Rossini, Ettore Canaj'nın bir fotoğrafı, 1868
George Eastman House Collection

dört yaşında Bologna'da Filarmoni Okulu'na (bugün G. B. Martini Devlet Müzik Konservatuarı) girdi ve birçok şarkıcı yetiştiren Mombelli ailesi için ilk kez 1812'de sahnelenen *Demetrio e Polibio* adlı ilk opera *seria*'sını(*) yazdı. On beş yaşına geldiğinde keman, korno ve klavye çalmayı öğrenmiş ve para kazanmak için birçok kez şarkıcı olarak sahneye çıkmıştı. Ergenlik çağında sesi değişmeye başlayınca şarkı söyleyemez duruma geldi ve önce eşlikçilik, daha sonra da orkestra şefliği yaptı. Daha bu dönemde Haydn ile Mozart'ın müziğe katkılarını ve Alman okulunun önemini kavradı. Bu etkiler Filarmoni Okulu için yazdığı ve 1808'de seslendirilen ilk kantatına yansdı.

İtalya dönemi. Rossini önce zamanın moda türü olan opera *buffa*'ya(*) yöneldi. Venedik'te sahnelenen *La cambiale di matrimonio* (1810; *Evlilik Sözleşmesi*) adlı ilk opera *buffa*'sıyla belli bir başarıya ulaştı. Ardından Bologna'ya dönerek büyük yardım gördüğü Mombelli ailesine saygısını *La morte di Didone* (1811; *Dido'nun Ölümü*) adlı kantatıyla dile getirdi. Aynı yıl iki perdelik *L'Equivoco stravagante* (1811; *Acıp Anlaşmazlık*) adlı opera *buffa*'sıyla zafere ulaştı. Ertesi yıl Venedik'te iki komik operası daha sahnelendi. Rossini daha bu dönemde opera *buffa*'nın geleneksel biçiminden ayrılmıştı. Melodilerini süsle-

yerek *bel canto*(*) tarzının gelişimine büyük katkıda bulunmuş, toplu seslendirmelere ve finallere canlılık katmış, alışılmamış ritimler kullanmış, orkestraya hak ettiği önemi vermiş ve şarkıcıyı müziğin hizmetine koşturmuştu.

Ciro in Babilonia (Kyros Babil'de) adlı oratoryosuyla gene komik opera türündeki *La scala di seta*'yı (İpek Merdiven) yazdığı 1812'de, operalarında söyleyen Marietta Marcolini tarafından Milano'daki La Scala operasının yönetim kuruluna tavsiye edildi. Aynı yıl dehasının mihenktaşı niteliğindeki *La pietra del paragone*'yi (1811; *Mihenktaşı*) La Scala için yazdı. *Crescendo* (giderek kuvvetlenen ses) efektini ilk kez bu operanın finalinde kullandı.

Artık deneyimli bir opera ve kantat yazarı olan Rossini büyük yapıtlar vermeye hazırды ve gerçek üne İtalya'nın en zarif kenti olan Venedik'te ulaşacaktı. Teatro San Moisè için *Il signor Bruschino* (Kaba Beyzade) adlı komik operasını yazdıktan sonra Teatro La Fenice için ilk ciddi operası olan *Tancredi*'yi yazdı (1813). Bu yapıtında 18. yüzyılın kalıplara bağlı opera *seria*'sını yenileştirmeye çalışarak özgün bir dramatik müzik ortaya koydu. Canlı ve melodik *Tancredi* büyük başarı kazandı ve ünlü "Di tanti palpiti" ariyası bütün kentte ısıklıkla çalınır oldu. *Opera buffa*'da giriştiği reformu başarıyla sürdürdüğü *L'italiana in Algeri*'den (1813; *Cezayir'de İtalyan Kız*) sonra La Scala'nın bütün kapıları Rossini'ye açıldı. *Aureliano in Palmira*'da (1814; *Aureliano Palmira'da*) ariyaların süslemelerini yazarak şarkıcılar üzerindeki otoritesini ortaya koyduysa da yapıt başarılı olmadı. 1814'te Milanolular için *Il turco in Italia*'yı (1814; *İtalya'da Bir Türk*), Prenses Belgioioso için bir kantat ve başarısız kulan *Sigismundo* operasını yazdı.

Çok geçmeden adı Napoli'de duyulan Rossini kentteki iki büyük tiyatronun yöneticisi, kumardan milyoner olmuş Domenico Barbaia'nın dikkatini çekti ve onun önerdiği sözleşmeyi hemen kabul etti. Barbaia iflasın eşliğindeki alışılmış emperzaryolardan olmadığı gibi gözde primadonnası da büyük sanatçı Isabella Colbran'dı. Colbran'ın söylediği ilk Rossini operası *Elisabetta, regina d'Inghilterra* (1815; *İngiltere Kraliçesi Elizabeth*) görkemli bir başarı kazandı. Çok geçmeden Colbran'a aşık olan Rossini, *Elisabetta*'nın başarısı üzerine 1816 karnaval sezonu için Roma'dan bir çağrı aldı. Roma'da ilk operası başarılı olmadı. İkincisi *Almaviva* da başarısızlığa uğradı ve kısa süre sonra adı *Il barbiere di Siviglia* olarak değiştirildi. Beaumarchais'in oyununu Giovanni Paisiello'nun *Il barbiere di Siviglia* (1782) adlı operasından tanıyıp seven Romalılar Rossini'nin 16 günde yazdığı bu yeni düzenlemeden hoşlanmadılar, ama yapıt İtalya'nın başka yerlerinde sahnelendiğinde sınırsız başarı kazandı ve günümüze değin operaseverler tarafından beğeniyle izlendi. Rossini bu opera gibi *La Cenerentola*'da da kadın kahraman için kontraltosu kullandı (ama ikisinde de bu rolleri çoğunlukla sopranoalar söyler). Aynı ölçüde başarılı olan bu iki komedi arasında Shakespeare'in oyunundan operaya uyarladığı *Otello*'yu (1816) yazdı; bu yapıt Verdi'nin aynı adı daha büyük operasına değin sahnelerde kaldı. Yarı ciddi türde bir yapıt olan *La gazza ladra* da (1817; *Hırsız Saksagan*) Milano'da parlak bir başarı kazandı.

Rossini üç tenor ve bir dramatik soprano (Colbran) gerektiren görkemli (*grand*) ope-

rası *Armida*'yı 1817'de yazdı. Artık müziğine uygun yorumcular buluyor, sürekli birlikte çalıştığı Colbran, tenor Manuel Garcia, bas Filippo Galli ve kontralto Benedetta Pisaroni gibi sanatçılar aracılığıyla *bel canto* tarzını geliştiriyordu. Sir Walter Scott'ın *"The Lady of the Lake"* şiirini temel aldığı *La donna del lago* dan (1819) sonra Napoli'de birkaç yapıt daha yazdı. Ardından Beethoven'la tanışmak arzusuyla yeni evlendiği Colbran'la birlikte Viyana'ya gitti. Ama *Fidelio*'nun bestecisinin ekonomik sıkıntıları karşısında düş kırıklığı içinde Venedik'e dönerek *Semuramide*'i yazdı. Eski kafalı Venediklilerin bu olağanüstü yapıtını anlamaması üzerine İtalya'dan ayrılmaya karar verdi.

Paris dönemi. Rossini Kasım 1823'te vardığı Paris'te büyük coşkuyla karşılandı; akademiye kabul edildi. Yıl sonunda Londra'ya giderek konserlerde orkestra yönetti; karısıyla birlikte şarkı söyledi; Kral IV. George ile tanıştı. Paris'e döndüğünde, yaşlı kuşağın kendisine "Monsieur Crescendo" adını takmasına karşılık gençlerin hayranlığını kazandı. Birkaç yapıtının sahnelenmesinin ardından X. Charles'ın taç giyme töreni için *Il viaggio a Reims* (Reims'e Yolculuk) adlı kantatını besteledi.

Rossini uzun zamandır üslubunu değiştirmeyi düşünüyor, süslü koloratur operanın göreceli yapaylığının ve sogukluğunun yerine gerçekliği ve yoğunluğu koymak istiyordu. Bunun için orkestrada da reform yapması ve koroya daha önemli bir yer vermesi gerekiyordu. Böylece ortaya çıkan *Le Siège de Corinthe* (1826; Korinthos Kuşatması) 1820'de yazdığı *Maometto II*'nin (Sultan II. Mehmed) gözden geçirilmiş biçimiydi ve Hector Berlioz tarafından övgüyle karşılandı. Bunu *Mosé* (1827; Musa) ve *opera buffa* tarzını Fransız operasına uyarladığı *Le Comte d'Ory* (1828; Ory Kontu) izledi. Rossini son operası olan *Guillaume Tell* ile hem Parislilerin büyük saygısını kazandı, hem de bütün eleştirilere zarif bir yanıt verdi. Otuz yedi yaşındayken bir daha sahne yapıtı yazmamaya karar veren Rossini'nin *Guillaume Tell*'i, Paris Operası için yazacağı beş operadan ilki olacaktı, ama 1830 Devrimi'nin ardından yeni yönetim Rossini'nin sözleşmesini dikkate almadı.

1845'te Colbran'ın ölmesi üzerine 1847'de Olympe Pélissier ile evlendi. Opera yazmaktan vazgeçtikten sonra *Siabot Mater* (1832) ve *Petite messe solennelle* (1864; *Küçük Missa Solemnis*) gibi dinsel yapıtlar, şarkılar ve piyano parçaları besteledi, ama bunların yayımlanmasına razı olmadı. Paris ve Passy'deki evinde o dönem müzik ve edebiyat dünyasının ünlülerini ağırladı. 1860'ta Richard Wagner tarafından ziyaret edildi. Uzun yıllar yalnızca *Sevil Berberi* dünyanın her köşesinde, *Guillaume Tell* de zaman zaman sahnelendi. 1950'den sonra ise öbür operaları da özellikle festivallerde yer almaya başladı.

Rosso, Giovanni Battista di Jacopo, ROSSO FLORENTINO ya da II. ROSSO olarak da bilinir (d. 8 Mart 1495, Floransa, İtalya - ö. 14 Kasım 1540, Paris, Fransa), erken maniyerizm ya da Floransa maniyerizmi olarak bilinen üslubun önde gelen temsilcilerinden İtalyan ressam. Fontainebleau okulunun(*) kurucularındandır.

İlk sanat eğitimi çağdaşı Pontormo'yla birlikte Andrea del Sarto'nun atölyesinde aldı. Pontormo gibi Rosso'nun da ilk yapıtlarında Michelangelo'nun etkisi ve yüksek Rönesans'ın klasik üslubundan kopuşa işaret eden yoğun bir duygusalılık görülür.

Bu döneme ait en önemli resimleri, "Mer-yem'in Göğe Çıkışı" (1517, SS. Annunziata Kilisesi, Floransa) adlı freski ile "İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi"dir (1521, Belediye Resim Galerisi, Volterra).

"İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi", Rosso'nun bir freski, 1521; Belediye Resim Galerisi, Volterra, İtalya
SCALA-Art Resource/EB Inc

1523'ün sonunda Roma'ya giden Rosso'nun orada Michelangelo'nun, Raffaello'nun ve Parmigianino'nun yapıtlarını görmesi üslubunda köklü değişiklikler yarattı. "Ölü İsa Meleklerle" (y. 1526) adlı yapıtı bu yeni üslubunun en güzel örneklerinden biridir. 1527'de Roma'dan ayrılarak Orta İtalya'da dolaşan Rosso, 1530'da, I. François'nun çağrısı üzerine Fransa'ya gitti. Orada Fontainebleau Sarayı'nın yenileme çalışmalarına katıldı ve yaşamının sonuna değin I. François'nun hizmetinde çalıştı. Rosso'nun günümüze ulaşan en önemli yapıtı, Fontainebleau Sarayı'nda Francesco Primaticcio'yla birlikte gerçekleştirdiği I. François Galerisi bezemeleridir (y. 1534-37). Rosso'nun çizimleri ve oymabaskıları hem İtalya'da hem de Kuzey Avrupa'da bezeme sanatları üzerinde etkili olmuştur.

Rosso, Medardo (d. 20 Haziran 1858, Torino - ö. 31 Mart 1928, Milano, İtalya), Rodin'le birlikte heykelde izlenimciliğin başlatıcısı kabul edilen İtalyan heykeltıraş. Zarif ve ağırbaşlı bir biçim anlayışını ve serbest bir üslubu yansıtan yapıtları II. Dünya Savaşı'ndan sonra heykelticilerin yoğun ilgisini çekmiştir.

Gençliğinden başlayarak akademik geleceği reddetti. 1884'te arkadaşlarını başkaldırmaya yönelttiği gerekçesiyle Brera Akademisi'nden kovuldu. Yapıtlarında izlenimci ressamlar gibi ışık ve hareketin anlık izlenimlerini yakalamaya çalıştı. Kesin ayrıntıların dokusal özelliklere ve genel etkiye büyük katkısı olduğuna inanıyordu. Portrelerinde yüz çizgilerini titrek ışık ve gölgelerle vermeye çalıştı.

Rosso'nun öny. 1889'daki Paris Dünya Sergisi'ne katıldıktan sonra hızla arttı. Rodin'le olan dostluğu, özgünlük konusunda aralarında çıkan tartışmadan sonra bozuldu. Her biri, birlikte yararlandıkları buluşların kendisine ait olduğunu öne sürüyordu. İtalyan gelecekçileriyle Brancusi üzerinde derin etkiler bırakan Rosso'nun toplumsal konulara olan ilgisi, sonradan tahrir olan "Oto-

büs İzlenimleri" (1883-84) gibi gündelik yaşamla ilgili yapıtlarına belirgin biçimde yansımıştır.

Rostand, Edmond (d. 1 Nisan 1868, Marsilya - ö. 2 Aralık 1918, Paris, Fransa), I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Fransa'da romantik tiyatronun son ve gecikmiş örneklerini veren oyun yazarı.

Rostand adı, ünlü oyunu *Cyrano de Bergerac* (*Cyrano de Bergerac*, 1942, 1974) ile

Rostand, 1905
Hartingue—H. Roger-Viollet

birlikte anılır. İlk kez 1897'de Paris'te sahnelenen, başrolünü ünlü oyuncu Constant Coquelin'in üstlendiği oyun, Fransa'nın yanı sıra bütün Avrupa ve ABD'de de büyük yankı yaratmıştı. Birçok yeteneği olmasına karşın burnu çok büyük olduğu için hiçbir kadının kendisini sevmeyeceğine inanan Cyrano'nun duygusal sorunları çevresinde gelişen bu renkli ve çarpıcı tarihsel oyun, parlak şiirsel söyleyişi, komedi ve acıma duygusunu başarıyla kaynaştırması ve akıcı olay örgüsüyle, doğalcılarla simgecilerin kasvetli oyunlarının ardından izleyicilerin büyük ilgisini topladı. Oyundaki Cyrano ile 17. yüzyılda yaşamış yazar Cyrano de Bergerac arasında ad benzerliğinden başka bir bağlantı yoktur.

Rostand birçok başka oyun yazdı, ama *Cyrano de Bergerac*'in dışında günümüzde ilgi gören tek oyunu *L'Aiglon* dur (1900; *Yavru Kartal*, 1953). Yurtsever duygulara yer veren bu altı perdelik duygusal trajedi hiçbir zaman saltanat süremeyen ve Avusturya'da rutsakken veremeden ölen Reichstadt dükünü konu alıyordu ve oyuncu Sarah Bernhardt'a en büyük başarılarından birini sağladı.

Rostand'ın oğlu Jean Rostand (1894-1977) tanınmış bir biyolog ve yazardı.

Rostock, Almanya'nın kuzeydoğusunda. Mecklenburg-Batı Pomeranya eyaletinde (Land) kent. Warnow Irmağının halicinin başında, Baltık Denizindeki limanı Warnemünde'nin 13 km güneydoğusundadır. 12. yüzyılda bir Vend yerleşmesi olan Rostock, 1218'de berat aldı. 14. yüzyılda Hanza Birliği'nin güçlü bir üyesi durumuna geldi. 1314'te Mecklenburg'a, 1352'de ise Mecklenburg-Schwerin düklerine verildi. Hanedanın Güstrow kolunun sona erdiği 1695'e değin Schwerin ve Güstrow'ların ortak yönetimi altında kaldı, 1952-90 arasında ADC'nin Rostock ilinin merkeziydi.

II. Dünya Savaşı'nda ağır bombardmana uğrayan kent merkezi, savaştan sonra büyük ölçüde yeniden inşa edildi. Kentin önemli gotik kiliseleri arasında St. Maria Kilisesi (1230), 14. yüzyıl St. Nikolaus Kilisesi ve 15. yüzyıl St. Peter Kilisesi sayılabilir. Ortaçağdan ilk Alman buharlı gemisinin denize indirildiği 1851'e değin Rostock tersanelerinde ahşap tekneler inşa ediliyordu. Wilhelm Pieck Üniversitesi (1419) Reform sırasında Lutherciliğin kalelerinden. Cep-

Ertesi gece balık eklemek ve meyve yenir. sonra da özel bir takdis duası okunur. Roş Haşana İsrail'de iki gün boyunca kutlanan tek bayramdır.

Rota Adası, eskiden SARPAN, Büyük Okyanusun batı kesiminde ABD'ye bağlı Kuzey Mariana Adaları Topluluğu'nda ada. Guam'ın 51 km kuzeyindedir. Volkanik bir yapıya sahip olan adanın yüzölçümü 85 km², yüksekliği 491 m'dir. II. Dünya Savaşı'ndan önce Japon yönetimine giren Rota Adası bir şeker üretimi merkezi olarak gelişti. Uluslararası bir havalimanı vardır. Marianalar'ın yerli halkı Çamoroların kültürü Rota Adasında varlığını en katıksız biçimiyle sürdürmektedir. Nüfus (1990 geç.) 2311.

Rotary Kulübü, İngilizce ROTARY INTERNATIONAL. Chicago'lu avukat Paul P. Harris'in 1905'te kurduğu sivil hizmet kulübü. Amaç, gelişimin temelini olarak "hizmet ulküsünü" savunmak, iş ve meslek ahlakında yüksek değerlerin benimsenmesini sağlamak, iş ve meslek adamlarından oluşan dünya çapında bir dernek oluşturmaktır. Harris 1905'te bir sivil hizmet kulübü düşüncesini geliştirmeye başladığında, belirli bir kulübe her işkolu ya da meslektan belirli sayıda üye alınmasını gerektiren bir sınıflama ilkesini uygulamayı da planlıyordu.

Toplantılar üyelerin bürolarında sırayla yapılacağından kulüp için Rotary (İngilizce'de "dönüşümlü") adı önerildi. 1912'de Uluslararası Rotary Kulüpleri Birliği adını aldı. Rotary International (Uluslararası Rotary) adı ise 1922'de benimsendi.

Genel toplum hizmetleri dışında, iddialı bir uluslararası programı vardır. Öğrencilere kendi ülkeleri dışında mezuniyet sonrası öğrenim görmeleri ya da çalışmalar için burs veren bir fonu yönetir. Türkiye dahil yaklaşık 150 ülkede üyeleri vardır. Merkezi ABD'de, Illinois'daki Evanston'dadır.

rotasyonel, bir ∇ vektör alanına ilişkin olarak, kartezyen koordinat sisteminde

$$\text{rot } \nabla = \left(\frac{\partial v_1}{\partial y} - \frac{\partial v_2}{\partial z} \right) i + \left(\frac{\partial v_2}{\partial z} - \frac{\partial v_3}{\partial x} \right) j + \left(\frac{\partial v_3}{\partial x} - \frac{\partial v_1}{\partial y} \right) k$$

olarak tanımlanan vektör alanı. Burada v_1, v_2, v_3 , ∇ vektörünün x, y, z eksenleri doğrultusundaki bileşenlerinin büyüklükleri; i, j, k ise bu eksenler doğrultusundaki birim vektörlerdir. Rotasyonel için, İngilizce konuşulan ülkelerde rot ∇ simgesi yerine curl ∇ simgesi kullanılır. Daha genel kullanımı olan bir başka gösterim de $\nabla \times \nabla$ biçimindedir. Ayrıca bak. vektör analizi

rotatif baskı makinesi, besleme silindirleri ile baskı kalıbı taşıyan silindirlerin arasından geçen kâğıt üzerine baskı yapan makine. Rotatif baskı makinesinin düz ya da eğik baskı üzerine çok hızlı baskı yapar. Bu makineler dört ayrı renk basabildiği gibi kesme, katlama ve hatta bazıları ciltleme bile yapabilir. Gazete basımında kullanılan bazı makineler saatte 30 km hızla baskı yapabilir; baskı hızı kâğıdın çekme dayanımına bağlıdır. Büyük makineler bir saatte, standart gazete kâğıdına 60 bin baskı yapabilir.

En basit biçimiyle rotatif baskı makinesi, zıt yönlerde dönen iki silindirden oluşur.

Baskı kalıbının (levhasının) kıvrılarak yüzeyine tutturulduğu silindire kalıp kazanı. kâğıdı araya besleyerek kalıbın üzerine basın silindire ise baskı kazanı denir. Çift renkli basit bir rotatif baskı makinesinde, her birine farklı karakterlerin kalıbı yerleştirilen ve farklı mürekkep sistemlerinden beslenen ardışık iki kalıp kazanı bulunur. Kâğıt merdanelerin arasından geçerken, bir yüzüne art arda iki baskı yapılır. Daha çok sayıda baskı kazanı kullanılarak ikiden çok renkli ve kâğıdın her iki yüzüne de baskı yapan rotatif makineler geliştirilmiştir. Çok büyük, otomatik ve bobin kâğıt beslemeli rotatif malzemelerle çok büyük baskı hızlarına ulaşılmıştır. Bu makinelerde, üzerine birden çok baskı kalıbının bağlanabileceği, çok geniş çaplı kalıp kazanları bulunur; dolayısıyla silindirin bir dönüşünde, bobin kâğıt üzerine aynı sayfanın birden çok (kalıp sayısı kadar) baskısı yapılabilir.

Renkli baskıda nitelik denetimi çok önemlidir, çünkü renkli sayfaların her renk için ayrı hazırlanan kalıpları, tam birinin üzerine baskı yapabilmelidir. Rotatif baskı makinelerinde bu denetim foto-sellerle yapılır. Fotoseller, her kalıbın üzerindeki krosları (kâğıt kesim çizgileri) gözler ve bunlar arasındaki en küçük bir kaymayı derhal bildirir. Bir grup silindirin hızının ya da kâğıdın gerilme miktarının ayarlanmasıyla hata otomatik olarak giderilir. Ayrıca bak. basım.

Roth, Philip (Milton) (d. 19 Mart 1933, Newark, New Jersey, ABD). ABD'li romancı ve öykü yazarı. İlk yapıtlarında Yahudi orta sınıf yaşamını ve cinsel sevgiyle aile sevgisinin birbirine karışmasını anlatmış. sonraki yapıtlarında ise siyasal ve cinsel temalara yergili bir dille yaklaşmıştır.

Chicago Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrenimini tamamladıktan sonra üniversitede ders vermeye başladı. Öykülerinden oluşan *Goodbye Columbus*'la (1959, *Kucak Dolusu*, 1971) adını duyurdu. *Letting Go* (1962; *Gitmeye Bırakmak*) adlı ilk romanının ardından 1967'de *When She Was Good*'u (İyi Olduğu Zamanlar) yayımladı. Çağdaş bir Yahudi erkeğin cinsel deneyimlerini ele aldığı *Portnoy's Complaint* (1969; *Portnoy'un Dertli*) adlı romanı yoğun tartışmalara yol açtı. Sonraki romanı *The Breast*'te (1972; *Meme*) dev bir memeye dönüşen bir adamın oykusunu anlattı. 1974'te yayımlanan *My Life As a Man* (Bir Erkek Olarak Yaşamım) *Portnoy's Complaint*'i anımsatır. *The Professor of Desire*'da (1977; *Arzu Profesörü*) *The Breast*'in kahramanının dönüşüme uğramasından önceki durumu anlatılır. Roth'un son romanları *The Ghost Writer* (1979; *Hayalet Yazar*), *Zuckerman Unbound* (1981; *Özgür Zuckerman*) ve *The Anatomy Lesson*'dir (1983; *Anatomi Dersi*). Nathan Zuckerman adlı genç bir yazarı konu alan bu üç roman *The Prague Orgy* (Prag Cümbüşü) adlı novella ile birlikte 1985'te *Zuckerman Bound* (Tutsak Zuckerman) adıyla yayımlanmıştır.

Rothe, Richard (d. 28 Ocak 1799, Posen, Prusya - ö. 20 Ağustos 1867, Heidelberg, Baden). Alman idealist okuluna bağlı Lutherci ilahiyatçı.

Heidelberg'de Alman idealizminin en büyük filozoflarından Hegel'in yanında öğrenim gördü. 1837'den sonra, meslek yaşamının büyük bölümünde orada profesör olarak görev yaptı. Aynı yıl kilise ve yönetim biçimi konu alan unlu monografisi *Die Anfänge der christlichen Kirche und ihrer Verfassung*'u (Hristiyan Kilisesinin Başlangıcı ve Temel Yapısı) yayımladı. Bu yapıtında, günlük yaşama ahlaki bakımdan yol

gösterebilmek için devletin kiliseye gereksinimi olduğunu savundu. Sonunda devletin dünyevi cemaatleri tam bir yetkinliğe ulaşacak ve kilisenin yerini, hem dinsel hem de ahlaki bir toplumun görevlerini üstlenen bir Hristiyan devleti alacaktı. Rothe'nin idealizmi tanhine amacını insanı tümüyle dinsel bir düzeye, Tanrı'nın yaşamına ulaştırmak olarak görmesinde açıkça ortaya çıkıyordu. Rothe kilise ve devlet ilişkileriyle ilgili görüşlerini yansıtan *Theologische Ethik* (1845-48, 3 cilt; Dinsel Etik) adlı yapıtıyla da unlu.

Rother, König, İngilizce KING ROTHER, ortaçağ Alman romanı (y. 1160). Gezinin ozanları aracılığıyla yayılan eğlendirici halk edebiyatının kaydedilen en eski örneğidir. Alman kahramanlık edebiyatının eski öykülerin acımasızlığından arınmış öğelerini, Haçlı seferleriyle gelen Doğulu öğelerle birleştirdi. Öyküde genç kral Rother, kızıyla evlenmek istediği Konstantinopolis'teki (İstanbul) imparatora 12 elçi gönderir. Elçiler yola çıkmadan önce arpla üç parça çalarak, tehlikede olduklarında bu müziği duyacaklarını söyler. Konstantinopolis'e ulaşan elçileri imparator hapse atar ve Rother, Dietrich takma adıyla yola çıkar. Rother'in yanında yedi oğlu, elçiler arasında bulunan vasalı Berchter ve büyük bir ordu vardır. Dietrich imparatora, Rother tarafından sürgün edildiğini söyler. Bir yolunu bulup prensesle görüşür ve yalnızca Rother'le evlenmeye niyetli olduğunu öğrenince gerçek kimliğini açıklar. Prenses, açlık çeken tutsakları üç gün için serbest bırakmaya babasını razı eder. Rother, arp çalarak elçilerine varlığını haber verir ve onları kurtarır; prensesi beraberinde götürür. İmparator arkalarından kurnaz bir gezgin ozan (*Spielmann*) gönderir. Ozan, prensesi geri dönmeye ikna eder. Rother prensesi geri almak için ikinci bir serüvene atılmak zorundadır.

Rothermere (Hemsted), Harold Sidney Harmsworth, I. Vikont (d. 26 Nisan 1868, Hampstead, Londra, İngiltere - o. 26 Kasım 1940, Bermuda). İngiliz gazete sahibi ve siyaset adamı. Kardeşi Northcliffe I. kontu Alfred Harmsworth ile birlikte, İngiliz tanhine en başarılı gazete imparatorluğu kurmuştur.

Bir süre vergi memurluğu yaptıktan sonra 1888'de kardeşinin yayın şirketine girdi. 1894'te iki kardeş Londra'da yayımlanan *Evening News* adlı gazeteyi satın aldı. Bu gazete büyük başarı kazanınca iki yıl sonra, büyük kâr getiren *Daily Mail* adlı sabah gazetesini çıkardılar. 1914'te *Daily Mirror*'ı devraldılar ve bu gazetemle Londra'nın *Sunday Pictorial* adlı ilk resimli pazar gazetesini eklediler. Büyük okuyucu kitlelerine ulaşmayı amaçlayan Harmsworth gazetelerinde, sade ve heyecan verici bir dille yazılmış kısa makaleler ile sansasyonel haberler ve çok sayıda resim yer alıyordu. Gazeteler kabalık ve kültürlülikle eleştirilmekle birlikte sahiplerine servet kazandırdılar.

I. Dünya Savaşı sırasında havacılık bakanlığı görevini başarıyla yürüttü. Savaşın sonu kont unvanını aldı (1919) ve devlet hizmetinden ayrıldı. 1930'larda İngiltere'nin yeniden silahlanmasını destekledi. Hitler ve Mussolini'ye yakınlık gösterdi, dış ilişkiler konusunda birçok kitap yazdı.

Rothko, Mark, asıl adı MARKUS ROTHKOVICH (d. 25 Eylül 1903, Dvinsk [bugün Daugavpils], Rus Çarlığı - o. 25 Şubat 1970, New York kentli, ABD), soyut dışavurumculuğun en önemli temsilcilerinden biri. Rengi tek anlatım aracı olarak kullanması renk alanı resminin(*) gelişmesine yol açmıştır.

1913'te ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti ve Oregon eyaletinde Portland'a yerleşti. Gençlik yıllarında siyaset ve toplumsal sorunlarla ilgilendi. 1921'de girdiği Yale Üniversitesi'nden iki yıl sonra ayrıldı. Bir süre ülkeyi dolaştıktan sonra 1925'te New York kentine yerleşti ve resim yapmaya başladı.

"Sayı 18", Mark Rothko'nun bir yapıtı, 1949; Modern Sanat Müzesi, New York, ABD
Anadolu Yayınları Arşivi

Kısa bir süre ressam Max Weber'in yanında öğrenim gördü. Ama aslında kendi kendini yetiştirdi.

Önceleri gerçekçi bir üslupta çalışıyordu. Kasvetli bir kent ortamında insanların yalnızlığını işlediği "Metro" (1930 sonları) dizisi bu dönemin en yetkin örneğidir. Rothko 1940'ların başlarında yarı soyut biyomorfik biçimlere yöneldi. 1948'de kendine özgü soyut dışavurumcu bir anlatıma ulaşmıştı. Soyut dışavurumcuların atak fırça vuruşlarını ya da damlatma ve sıçratma gibi tekniklerini hiçbir zaman kullanmadı. Bunun yerine, birbiri içinde eriyen geniş renk alanlarını, boşlukta yüzermişçesine yan yana getirdi.

Yaşamının sonuna değin bu üslubu geliştirmek ve yetkinleştirmek için uğraştı. Büyük boyutlu tuvallerinde iki ya da üç "yumuşak-kenarlı" (kenarları keskin tanımlanmamış) dikkörtgeni bütün yüzeyi kaplayacak biçimde kullandı.

1958-66 arasında dev boyutlu (en büyüğü 3x5 m) 14 tuval üzerine çalıştı. Bu tuvaler Houston'da (Texas) hiçbir mezhebe ait olmayan bir şapelde yerleştirildi. Ölümünden sonra buraya Rothko Şapeli adı verildi. Koyu parlak kahverengileri, bordoları, kırmızıları ve siyahlarıyla bu resimler aslında tek renkli izlenimi bırakıyordu. Renklerin kasvetli koyu tonları Rothko'nun son yıllarında içine düştüğü derin mistisizmi yansıtıyordu. Bozulan sağlığı ve kendisinden çok şey öğrenen ressamın onu unuttukları düşüncesiyle çektiği acı, sonunda Rothko'yu intihara sürükledi.

Ölümünden sonra vasiyetinin uygulanması, modern sanat tarihinin en ilginç ve karmaşık davalarından birine yol açtı. Sürekli insanlardan kaçan Rothko, sayısı 798'i bulan resimlerini ve pek çok taslak ve çizimini herkesten saklamıştı. Kızı Kate Rothko vasiyeti uygulayanları ve babasının resimlerini satan New York'taki Marlborough Galerileri'nin sahibini yalnızca kendi çıkarlarını göz önünde tutmakla suçladı. On bir yıl (1972-82) süren dava Kate Rothko lehine sonuçlandı. 1979'da Mark Rothko Vakfı oluşturuldu ve yapıtların tümü Rothko'nun iki çocuğu ile vakıf atasında payla-

şıldı. 1984'te vakfın payına düşen yapıtlar ABD, İngiltere, Hollanda, Danimarka ve İsrail'deki 19 müzeye dağıtıldı.

1983'te ressam Dore Ashton, Rothko'nun bir biyografisini (*About Rothko*; Rothko Üzerine) yayımladı.

Rothschild AİLESİ yaklaşık 200 yıl boyunca Avrupa'nın ekonomik, dolaylı olarak da siyasal tarih üzerinde büyük etkisi olan ünlü bankacı aile

Ailenin kurucuları, Mayer Amschel Rothschild (d. 23 Şubat 1744, Frankfurt am Main - ö. 19 Eylül 1812, Frankfurt) ve oğulları Amschel Mayer (d. 12 Haziran 1773, Frankfurt - ö. 6 Aralık 1855, Frankfurt), Salomon Mayer (d. 9 Eylül 1774 - ö. 27 Temmuz 1855, Viyana), Nathan Mayer (d. 16 Eylül 1777 - ö. 28 Temmuz 1836, Frankfurt), Karl Mayer (d. 24 Nisan 1788 - ö. 10 Mart 1855, Napoli) ve Jakob ya da James'di (d. 15 Mayıs 1792 - ö. 15 Kasım 1868, Paris). Ailenin adı Almancada kırmızı (rot) kalkan (schild) anlamına geliyordu. Baba Rothschild haham olmak istemesine karşın anne ve babasının ölümü

Mayer Amschel Rothschild, bir oymabaskı
Historisches Museum Frankfurt am Main

nedeniyle öğrenimini yarıda bırakarak bir bankada çırak olarak çalışmaya başladı. Hessen-Kassel kontu IX. Wilhelm'in saray komisyoncusu olduktan kısa süre sonra, öncelikli olarak yönetici hanedanlarla iş yapmaya karar verdi.

İşe lüks eşya ve menkul değerler ticaretiyle başlayan Mayer ve oğulları, daha sonra bankacılığa geçtiler. Ailenin işleri 1792-1815 Fransız Devrimi ve Napoléon Savaşları'yla iyice açıldı. Mayer ve büyük oğlu Amschel Mayer büyüyen işlerini Frankfurt'tan yönetirken, Nathan Mayer 1804'te Londra'da bir şube açtı. James 1811'de Paris'e yerleşti. Salomon Mayer ve Karl Mayer 1820'lerde sırasıyla Viyana ve Napoli'de birer büro kurdular. Rothschildler savaş sırasında çarpışan taraflara borç vererek, buğday, pamuk, sömürgelerden gelen ürünler ve silah gibi temel malların ticaretini ve kaçakçılığını yaparak ve Napoléon'un İngiliz ticaretine kapamaya çalıştığı kara Avrupa'sıyla Britanya Adaları arasındaki uluslararası ödemelerin transferini gerçekleştirerek büyük servet biriktirdiler. Barıştan sonra ise ağırlıklı olarak devlet tahvilleriyle sigorta ve sanayi şirketlerinin hisse senedi ve tahvillerinin alım satım işiyle uğraşmaya başladılar. Böylece Sanayi Devrimi'nin yarattığı ekonomik koşullara başarıyla uyum sağlayan aile, Avrupa'nın dört bir yanında demiryollarıyla kömür, demir ve metalurji sanayilerine yatırım yaptı. Bankacılık grubu 1850'lerden sonra genişlemeyi sürdürdü ve özellikle uluslararası petrol ve demir dışı metal ticaretinde önemli bir konuma geldi.

James Rothschild, bir oymabaskı
Historisches Museum Frankfurt am Main

Bununla birlikte İngiltere, Fransa ve Almanya'da anonim şirket olarak kurulan yeni bankalarla mevduat bankaları ailenin "oligopol" konumunu ciddi biçimde tehdit etmeye başladı. 19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Rothschild grubu en büyük bankacılık konsorsiyumu olma özelliğini yitirmiş, Avrupa ve ABD'deki başka gruplar güç, servet ve girişimcilik açısından öne geçmişti.

İkinci kuşak Rothschildler'den, özellikle Londra'da yaşayan Anthony ve Lionel Nathan'la Paris'te yaşayan Alphonse ve Gustave Rothschild bulundukları ülkelerin ekonomik ve siyasal yaşamında son derece etkili oldular. Alphonse Fransa'nın Prusya'ya yenilmesinden sonra, 1871 ve 1872'de Fransız hükümetine iki büyük kredi açan uluslararası bankacılık kuruluşunun başkanıydı. 1858'de İngiltere'de Avam Kamarası üyeliğine seçilen Lionel ise 1875'te birkaç saat içinde 4 milyon sterlin bularak İngiliz hükümetinin Süveyş Kanalı Kumpanyası'nın hisselerinin büyük bölümünü satın almasını sağladı.

Ailede kardeş çocukları arasında birçok evlilik oldu ve birkaç dışında Rothschildler'in hepsi Yahudilerle evlendi. Bu gelenek aile içi dayanışmayı güçlendirerek, özellikle Viyana ve Paris'te yaşayan aile üyelerinin Nazi döneminde büyük felaketlere direnmelerini sağladı. Mayer'in beş oğlu Avusturya İmparatorluğu'nda baron unvanıyla ödüllendirildi. İngiliz parlamentosuna giren ve İngiltere'de soyluluk unvanı verilen Yahudiler de Rothschildler arasından çıktı. Ailenin İngiltere kolunun başı, her zaman İngiliz Yahudilerinin gayri resmi başkanı olarak kabul edildi. Nazilerin ailenin Avusturya kolunun mal varlığına el koymalarından sonra bankacılığı yalnızca İngiltere ve Fransa'daki Rothschildler sürdürdü. Bu ülkelerdeki aile üyeleri arasından çok sayıda bilim adamı ve hayırsever de çıktı.

Rothstein, Arnold (d. 1882/83, New York kenti - ö. 6 Kasım 1928, New York kenti, ABD), ABD'li büyük kumarbaz ve içki kaçakçısı. Önemli siyasetçi ve işadamlarıyla kurduğu dostluklarla, 1920'lerde New York'taki nüfuz ticaretinin başını çekmiştir. Black Sox skandalında ortaya çıkarılan rüşvet olayının da beyni olduğu söylenir.

Orta sınıftan bir Yahudi ailesinin oğluydu. Çok genç yaşta kumara ve tefeciliğe başladı. 1920'lere gelindiğinde, suç şebekelerinde olduğu kadar siyaset ve iş çevrelerinde de dostluklar geliştirmişti. Rothstein kent yönetimiyle yapılan iş sözleşmelerinde,

tutuklamaların iptal edilmesinde, gizli meyhanelerin işletilebilmesi ve suç oluşturan başka girişimlerin gerçekleştirilmesi için yasadışı izinler alınmasında, siyasetçi ya da polislerle yürütülen başka pazarlıkların gerçekleştirilmesinde en etkili adam olmuştur. Ayrıca içki kaçakçılığını ve öteki yasadışı girişimleri de finanse ediyordu.

Bağımsız çalışan Rothstein'in sürekli bir çetesi yoktu. Bütün etnik gruplardan (Yahudi, İtalyan, İrlandalı) gangsterlerle işbirliği yapıyor, onları ayırım gözetmeksizin kiraliyordu. Al Capone gibi mafya babalarının gösterişe düşkün tutumlarıyla karşıtlık oluşturan şık, terbiyeli ve saygın görünümü sonraki suç şebekeleri için örnek oluşturmıştır.

New York kentinde, Park Central Otel'i'ndeki bir poker partisi sırasında vurulan (4 Kasım 1928) Rothstein, kaldırıldığı hastanede katilinin adını veremediği öldü. Hump McManus adlı katil zanlısı beraat etti.

Roti Adası, Endonezya dilinde PULAU ROTI, Endonezya'da, Doğu Nusa Tenggara iline (*propinsi*) bağlı ada. Timor Adasının yaklaşık 16 km güneybatısında yer alır. Batısında Hint Okyanusu, doğusunda Timor Denizi bulunur. Uzunluğu 80 km, genişliği 22,5 km, yüzölçümü ise 1.210 km²'dir. Büyük bölümü düzlüklerle kaplı olan adanın orta kesiminde ağaçlı tepeler yükselir.

Sıcak ve nemli bir iklimin hüküm sürdüğü adada pirinç, mısır, meyve ve sebze yetiştirilir. Balıkçılık da önemli bir uğraştır. Adadaki başlıca yerleşme ve liman, kuzeybatı kıyısındaki Baa'dır; Baa, adanın güney ucundaki Nembrala'ya karayoluyla bağlanır. Nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu adada halkın büyük bölümü Müslümandır.

rotifer, *Aschelminthes* (yuvarlaksolucanlar) filumunun *Rotifera* (ya da *Rotaria*) sınıfını oluşturan, çok küçük yapılı 2 bin dolayında omurgasız hayvanın ortak adı. Bu hayvanlar Latince "tekerlek" anlamına gelen bir sözcüğe dayanan adlarını baş bölümündeki genellikle dairesel biçimde düzenlenmiş hareketli kirpiklerinden alır. Çoğu tüm kıtalardaki tatlı sularda yaygın olmakla birlikte bazıları tuzlu sularda, öbürleri yosunlar ve likenler arasında bul-

görür. Bu çelengin yarattığı su akımına kapılan küçük canlılarla beslenirler. Ayrıca öbür rotiferler, kabuklular ve algler gibi daha iri canlıları da yerler. Çoğunda ağız ve sindirim kanalı bulunur. Kaslı yutaklarında dişli bir yapı gelişmiştir.

Rotiferler genellikle yüzerek, bazıları göl ve gölcüklerin dibinde sürünerek yer değiştirirler. Ayrıca başlarından ve kuyruklarından tutunarak ya da jelatin bir kılıf içinde bir yere bağlı yaşayan rotifer türleri de vardır.

Rotiferde hücre sayısı türlere göre sabittir. Dişilerin çoğu iki tip yumurta üretir. Bunlardan biri sperma tarafından döllenirken öbürü döllenmeksizin yeni bir birey oluşturur.

rotogravür bak. tiftdruk

rotonda, ROTUNDA olarak da yazılır, klasik mimarlıkta daire ya da elips planlı, üzeri kubbe ile örtülü yapı ya da bir yapıda bulunan salon. Rotondanın ilk biçimi Eski Yunan mimarlığındaki *tholos*'lardır. Bu yapılar da daire planlıdır, yalnız üzerleri yükseldikçe küçülen yatay taş sıralarıyla oluşturulmuş bir yalancı kubbeyle örtülüdür. Klasik Roma mimarlığındaki en iyi rotonda örneği 2. yüzyılda Roma'da yapılan Pantheon'dur (*). Vicenza'daki La Rotonda da (Capra Villası) İtalyan Rönesansı'ndan bir örnektir. Yapı daire planlı olmamakla birlikte, ortasındaki, basık bir kubbeyle örtülü yuvarlak salondan ötürü bu adla anılır. Daha sonra özellikle Palladiocu (*bak.* Palladio üslubu) İngiliz Rönesansı mimarları tarafından sık sık kopya edilmiştir. 1725'te Londra'da yapılan Chiswick Malikanesi bunlardan biridir. Bu evin bahçesinde de pavyon gibi kullanılan bir rotondası vardır. Washington'da ABD Kongresi'ni barındıran Capitol'un merkezi salonu da bir rotondadır.

Rotonda, La, asıl adı CAPRA VILLASI, İtalya'da Vicenza kenti dışında geniş bir bahçe içindeki bir tepenin üstünde yer alan Rönesans villası. Andrea Palladio tarafından 1568'de Giulio Capra için yapılmıştır (*res.* Palladio, Andrea). İlyce yükseltilmiş bir bodrum üstünde iki katlı, kare planlı bir yapıdır. Dört cephesinde de bir Roma tapınağının ön cephesine benzeyen altışar sütunlu, üçgen alınlıklı birer portik (kolonadlı giriş) yer alır. Tam ortada, yapıya adını veren daire planlı bir salon vardır (*bak.* rotonda). Bu merkezi salon iki kat boyunca yükselir; üzerini örten kubbe, yapının dört eğimli çatısını delerek daha yukarıya çıkar ve dışarıdan da algılanır.

İlyce simetrik plan düzeniyle La Rotonda, Rönesans'ta ideal şema olarak kabul edilen merkezi planın en iyi biçimde uygulandığı bir yapıdır. Dört cephesi de doğaya yönelen konumuyla, doğayı ön planda tutan ve insanı bunu merkezine yerleştiren Rönesans düşüncesinin mimarlıkta başarıyla ifade edildiği ilginç bir örnektir. Daha sonraki Palladiocu mimarlığa (*bak.* Palladio üslubu) bir temel oluşturmuş, pek çok benzeri ve kopyası yapılmıştır.

Rotrou, Jean de (v. 21 Ağustos 1609, Dreux - ö. 28 Haziran 1650, Dreux, Fransa), 17. yüzyılın ilk yarısında yaşamış en büyük Fransız yeni-klasik oyun yazarlarından biri. Pierre Corneille'le birlikte, yaşadığı dönemde tiyatronun Paris'te giderek daha büyük saygınlık kazanmasına önemli katkısı olmuştur.

İlk oyunu *L'Hypochondriaque* (Hastalık Hastası) adlı komediyi 20 yaşına gelmeden yazdı. Kısa bir süre sonra Cardinal Richelieu'nün desteğini kazanarak Paris'in en önemli tiyatrosu olan Hôtel de Bourgogne'un kadrolu oyun yazarı oldu. En iyi oyunla-

rındaki canlılık ve coşkunluk büyük ölçüde 1630'ların gözde oyun biçimi olan trajikomedide gelenekinden gelir. Trajedilerinde Corneille gibi, ahlaksal iç çatışmalarını çözmeye çalışan kişiliklerle ilgili öyküleri seçti. Bu oyunlarda sıkı bir olay örgüsü ve güçlü anlatım dikkat çeker. Buna karşın, örneğin *Le Véritable Saini-Genest* (1647; Gerçek Saint-Genest) adlı oyununda, barok tiyatronun özellikleri olan yanılsamaları ve apansız şaşırtıcı değişiklikleri kullanır. *Venceslas* (1648) ve *Cosroës* (1649) en tanınmış trajedileridir.

rotta, ROTE olarak da yazılır, ortaçağda kullanılmış telli çalgı. Sözcük genellikle ortaçağ çalgılarını gösteren resimlerde sıkça rastlanıran, düz ya da bel çukurlu yanlıkları olan kutu benzeri lirleri belirtmek için kullanılır. Bununla birlikte günümüze ulaşmış bazı yazılar, o çağlardaki yazarların bu adı arp için kullanmış olabileceklerini göstermektedir. *Rotta*'nın İrlanda'da *cruit* olarak doğduğu ve Avrupa'ya oradan yayıldığı sanılır. İrlanda'da kullanılan adın, Gallerin yaylı liri olan *crwth* ile ilgisi vardır.

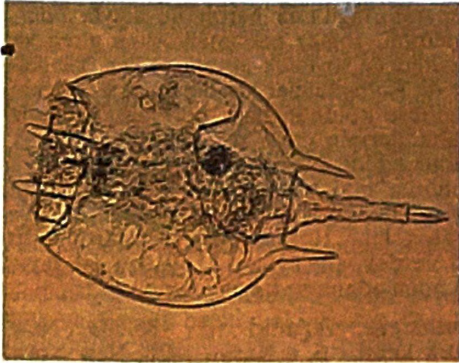
Rotterdam, Hollanda'da, Zuidholland ilinde (*provincie*) kent. Avrupa'nın başlıca limanlarından biri ve Hollanda'nın ikinci büyük kenti. Yeni Suyolu (Nieuwe Waterweg) adlı kanalla bağlandığı Kuzey Denizinden yaklaşık 30 km içeride, Ren'in kuzey kollarından Yeni (Nieuwe) Maas (Meuse) Irmağının her iki yakasında yer alır.

Rotterdam adı ilk kez 1283'te, Rotte Irmağının ağzındaki küçük bir alanın kurutulmasıyla elde edilen toprak parçası için kullanıldı. Burada gelişen balıkçı köyü 1328'de berat aldı. 1340'ta Schie Irmağına bağlanan bir kanal açılmasına izin verildikten sonra bölgenin başlıca limanı durumuna geldi. 17. yüzyılda Doğu Hint Adalarına giden denizyolunun ortaya çıkmasıyla ticaret ve denizcilğin büyük önem kazanması üzerine Maas kıyısındaki liman ve tesisler genişletildi. 17. yüzyılın sonuna gelindiğinde Rotterdam ülkenin Amsterdam'dan sonraki ikinci büyük ticaret kenti durumuna gelmişti.

Ticarete büyük sekte vuran 1795-1815 arasındaki Fransız işgaliyle birlikte değişen koşullara hızla uyum sağlayan kentte transit ticaret giderek önem kazandı ve 1866-72 arasında yapılan Yeni Suyolu'yla büyük buharlı gemilerin Rotterdam limanına kadar ilerlemeleri sağlandı. Aynı dönemde Maas üzerinde inşa edilen köprü sayesinde ırmağın güney yakası da yerleşime açıldı ve 1892-98 arasında burada büyük liman tesisleri kuruldu. 1906-30 arasında inşa edilen Waal limanı günümüzde dünyanın en büyük dibi taranmış limanıdır.

Kent merkezi ve limanın üçte birinden fazlası II. Dünya Savaşı sırasındaki hava saldırıları sonucu yerle bir oldu. Yalnızca belediye binası (1918), merkez postane (1923) ve borsa binası gibi az sayıda eski yapı ayakta kaldı. 15. yüzyıla ait St. Lauren Kilisesi (St. Laurenskerk) 1940'ta yandıysa da sonradan onarıldı. Savaştan sonra gerçekleştirilen başarılı bir kent planlamasıyla işlevsel ve ferah bir kent merkezi oluşturuldu. Yalnızca yayaalara açık Lijnbaan Alışveriş Merkezi, Avrupa ve Amerika'daki benzerleri için model olmuştur.

Rotterdam ekonomisi neredeyse bütünüyle gemiciliğe dayanır; bununla birlikte 1940'ların sonlarından itibaren petrokimya sanayisi de önem kazanmıştır. Kentte çok sayıda büyük rafineri vardır. Boru hatlarıyla Hollanda'nın çeşitli bölgelerine ve Almanya'ya ham petrol ve rafineri ürünleri gönderilir.

Platyas quadricornis türü bir rotifer
Runk/Schoenberger Grant Heiman-EB Inc

nur. Büyük bölümü serbest yaşarken bazıları asalaktır. Asalak olmayan bazı türler yalnız yaşar; öbürleri koloni oluşturur. Rotiferlerin çoğu 0,1-0,5 mm uzunluğundadır.

Bir rotifer gövdesi yuvarlak, yassılaştırmış, torbayı andıran ya da solucana benzer biçimde olabilir. Vücut duvarı ince bir kitinli katmandan oluşur. Baştaki kirpik çelengi beslenme ve yer değiştirme işlevi

Kentin sanat kuruluşları arasında, ülkenin başlıca tiyatro topluluklarından biri olan Nieuw Rotterdams Toneel ve kusursuz akustikliğiyle ünlü De Doelen konser salonunda (1966) düzenli olarak çalan filarmoni orkestrası sayılabilir. Rotterdam görsel sanatlar açısından önemli bir yere sahiptir. Boymans-van Beuningen Müzesi Hieronymus Bosch, Pieter Bruegel (Yaşlı), Jan van Eyck, Vincent van Gogh ve öteki Alman ve Flaman ustaların tablolarından oluşan zengin bir koleksiyona sahiptir. Öteki önemli müzeler arasında Avrupa dışından toplanmış sanat yapıtlarının sergilendiği Coğrafya ve Etnografya Müzesi, Tarih Müzesi ve Prens Hendrik Denizcilik Müzesi sayılabilir.

Yükseköğretim kurumlarının başında sonradan bir sosyal bilimler okuluna dönüşen iktisat okulu (1913) ve tıp fakültesi (1970) gelir. Nüfus (1991 tah.) kent, 582.266; (1989 tah.) metropoliten alan, 1.039.566.

Rotterdam Hayvanat Bahçesi, Felemenkçe tam adı STICHTING KONINKLIJKE ROTTERDAMSE DIERGAARDE ya da DIERGAARDE BLIJDDORP, özel bir zooloji derneği tarafından 1887'de açılan hayvanat bahçesi. Başlangıçta hayvan varlığı iki demiryolu işçisinin kişisel çabalarıyla topladığı uzak ülkelere özgü hayvanlara dayanıyordu. Yer darlığı nedeniyle 1938'de Rotterdam'ın Blijddorp semtindeki 17 hektarlık bugünkü yerine taşındı. Kapalı bölümünde küçük memeliler, kuşlar ve balıklar bulunur. Ayrıca fillere, insansımaymunlara ve tropik kuşlara ayrılmış bölümler de vardır. Tropik kuşlardan cennetkuşlarının en geniş koleksiyonu burada yer alır. Güney Asya türleri konusunda uzmanlaşmış olan Rotterdam Hayvanat Bahçesi'nde 500'ü aşkın Bengal, Sumatra ve Sibirya kaplanı üretilmiştir. Bu sayıya ulaşan başka hiçbir hayvanat bahçesi yoktur. Öte yandan orangutanların ilk kez düzenli olarak üretilmesi de burada gerçekleşmiştir.

Rottneest Adası, Hint Okyanusunda Avustralya'ya bağlı ada. Yönetisel bakımdan Batı Avustralya eyaletinin bir parçasını oluşturur. Fremantle'in 19 km kuzeybatısında yer alır. Kireçtaşından oluşan adanın uzunluğu 10,5 km, genişliği 5,6 km, yüzölçümü de 1.913 hektardır. Adayı 1658'de Samuel Volkerson keşfetti. Felemenkli kaptan Willem de Vlamingh, adanın büyük farelerle dolu olması yüzünden buraya "fare yuvası" anlamına gelen Rottneest adını verdi (1696). Sonradan, kaptanın fare sandığı hayvanların ender rastlanan ve günümüzde koruma altına alınmış olan bir tür valabi olduğu anlaşıldı. 1839'da yerleşime açılan ada günümüzde Perth metropoliten alanı içinde bir sayfiye merkezidir. Geordie Bay-Longreach ve Thomson Bay'de turizm tesisleri kurulmuştur.

Rouault, Georges(-Henri) (d. 27 Mayıs 1871, Paris - ö. 13 Şubat 1958, Paris, Fransa), Fransız ressam, baskı, seramik ve vitray sanatçısı. Ortaçağ Fransız ustalarından esinlenerek dinsel ve dindışı konuları birlikte işlediği yapıtlarıyla tanınmıştır.

Bir mobilya ustasının oğlu olan Rouault'nun sanata ilgisi büyükbabasının koleksiyonunda bulunan Honoré Daumier'nin taş baskılarıyla uyandı. 1885'te Paris Dekoratif Sanatlar Okulu'nun akşam derslerini izlemeye başladı. Bir yandan da çırak olarak bir camcı atölyesinde, ortaçağ vitraylarının onarımında çalışıyordu. 1891'de Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda simgeci ressam Gustave Moreau'nun en sevdiği öğrencilerinden biri oldu.

Rouault'nun akademik nitelikler taşıyan erken dönem üslubu 1898 dolaylarında ard

izlenimcilerle tanışmasından sonra değişmeye başladı. 1905'te fovistlere katıldı. I. Dünya Savaşı'na değin kâğıt üstüne sulu ya da yağlı boyayla resim yaptı; en çok kullandığı renk maviydi.

Rouault'nun sanatı, 1895'te Katolikliği kabul etmesi ve aynı Daumier gibi mahkemelere ilgi duymasıyla farklı bir içerik kazanmaya başladı. Artık Tanrı'nın gözünden düşmüş suçlular, acımasız yargıçlar, sokak kadınları ve palyaçolar en, sevdiği konular olmuştur.

1914'ten sonra suluboyayı bütünüyle terk etmemekle birlikte, daha çok yağlıboyayla çalışmaya başladı. Boyayı kat kat ve yoğun olarak kullanıyor, vitrayı anımsatan kalın siyah dış çizgilerden yararlanıyordu. Ayrıca biçimleri anıtsal bir yalınlığa kavuşmuştu. Konuları ise dinsel bir içerik kazanmıştı.

"Çırak (Kendi Portresi)", Georges Rouault'nun bir yağlıboya çalışması, 1925; Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris
Giraudon-Art Resource EB Inc

1930'larda İsa'nın Çektikleri'ni konu aldığı bir dizi gerçekleştirdi, ayrıca önceki resimleri üzerinde yenilemeler yaptı.

Rouault iki Dünya savaşı arasında daha çok oymabaskı ve sahne tasarımı üzerinde durdu. 1929'da Diaghilev için Sergey Prokofyev'in *Le Fils prodigue* (Savurgan Oğul) adlı balesinin sahne ve giysi tasarımlarını gerçekleştirdi. 1937'de duvar halısı desenleri yaptı.

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında "Palyaço Başı" (1948, Boston Güzel Sanatlar Müzesi) gibi bir dizi etkileyici palyaço resmi yarattı. Koleksiyoncu Ambroise Vollard 1939'da ölünce mirasçıları Rouault'nun ondaki resimlerine el koydular. Rouault bu resimleri geri alabilmek için açtığı davayı 1949'da kazandı; ama içlerinden 315 tanesini, sanatını temsil etmedikleri gerekçesiyle yaktı.

Rouault yaşamının son 10 yılında yeşil ve sarı ekleyerek paletini zenginleştirdi. Yaşamının büyük bölümünde insan figürünü işlemesine karşın, bu yıllarda "Hristiyan Gecesi" (1952, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris) gibi mistik manzaralar gerçekleştirdi.

Rouault çağdaşı sanatçılardan farklı bir tutum içindeydi. Fransa'da hiçbir zaman fazla tutulmamış olan dışavurumculuğu benimsemiş, ayrıca dinsel konulara yakınlık duymuştu. Bu iki özelliği onu bir anlamda çevresinden soyutluyordu. Oysa Rouault ne Kuzeyli sanatçılar kadar dışavurumcuymdu, ne de Kilise için çalışan bir sanatçıydı. Günah ve pişmanlık gibi konulara duyduğu ilgi bütünüyle kişiseldi.

OBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Samson'un Sinanması" (1893, Los Angeles II Sanat Müzesi), "İsa'nın Başı" (1905, Walter P. Chrysler, Jr. Koleksiyonu, New York), "Yargıçlar" (1908, Devlet Sanat Müzesi, Kopenhag), "Eski Kral" (1916-36, Carnegie Enstitü-

sü Sanat Müzesi, Pittsburgh), "Sirk Uçlusu" (1924, Phillips Koleksiyonu, Washington, D.C.), "Kutsal Yüz" (1933, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris), "Üç Yargıç" (1937-38, Tate Galeri, Londra), "Süs Çiçekleri" (1953, Özel Koleksiyon, Paris).

Roubaix, Fransa'nın kuzeyinde, Nord-Pas-de-Calais planlama bölgesindeki (région de programme) Nord ilinde (département) sanayi kenti. Lille'in hemen kuzeydoğusunda, Belçika sınırının yakınındaki Flandre Ovasında, Roubaix Kanalı'nın kıyısında yer alır. Kuzeyde Tourcoing'la birleşir. 15. yüzyılda kentte imalat etkinliklerine izin verildi. Roubaix uzun bir mücadeleden sonra 18. yüzyılın ikinci yarısında, İngilizlerin imal ettiği her tür dokumayı, üretme konusunda Lille'e tanınan ayrıcalıkların aynısını elde etti. 19. yüzyılın ilk yarısında hızla artmaya başlayan nüfus, I. Dünya Savaşı öncesinde 122 bine ulaştı. Günümüzde Roubaix ve Tourcoing banliyöleriyle birlikte Lille metropoliten alanının parçası durumuna gelmiştir. Fransa'nın en önemli imalat merkezlerinden biri olan Roubaix, dokuma sanayisinde uzmanlaşmıştır. Kentte doğal ve yapay iplik üreten 200'den fazla fabrika vardır. Kimya sanayisi de önemlidir. Nüfus (1982) 101.488.

Roubiliac, Louis-François, ROUBILLAC olarak da yazılır (d. y. 1695/1705, Lyons, Fransa - ö. 11 Ocak 1762, Londra, İngiltere), 18. yüzyılda İngiltere'de çalışmış en önemli geç barok heykeltarihi.

Fildişi ve porselen heykeller yapan Balthasar Permoser'in yanında yetişti. Daha sonra Fransız barok heykeltarihi Nicolas Coustou'nun yardımcısı olarak çalıştı. Yaklaşık 1732'de Londra'ya gitti. Aldığı ilk özel sipariş Vauxhall Bahçeleri için istenen bir Handel heykeliydi (1737). Ertesi yıl kendi atölyesini açtı. 1746'da Westminster Abbey'deki "Argyll Dükü Anıtı"nı gerçekleştirdi. Bu anıt aynı yapı içinde yer alan daha dramatik anlatımlı "Lady Elizabeth Nightingale Anıtı" (1761) kadar ünlü olmamakla birlikte, en güçlü yapıtlarından biri sayılır. Roubiliac'ın anıt ve tam boy heykel çalış-

"Lady Elizabeth Nightingale Anıtı", Louis-François Roubiliac'ın bir çalışması, 1761; Westminster Abbey, Londra
Warburg Institute, Londra

malarının yanı sıra büyük bir teknik ustalık gösteren ve modellerin karakterini yansıtmaya açısından son derece başarılı olan portrebüstleri de vardır.

Rouen, Fransa'nın kuzeybatısında, Yukarı Normandiya planlama bölgesinde (*région de programme*), Seine-Maritime ilinin (*département*) merkezi liman kenti. Sen Irmağı'nın kıyısında yer alır.

Roma döneminde Rotomagus olarak bilinen kent, 3. yüzyılda Hristiyanlığı benimzedikten sonra önem kazanmaya başladı. 876'da Normanlar tarafından istila edildi.

Rouen'da Gros-Horloge, Fransa
Paul Almay

İngiltere'deki Norman İstilasası'ndan sonra, 1066'da İngiliz tahtına bağlandı. 1204'ten İngiltere kralı V. Henry'nin eline geçtiği 1419'a değin Fransızların yönetiminde kaldı. Fransızların ulusal kahramanı Jeanne d'Arc 1430'da Rouen'da, bugün hâlâ ayakta duran ve adını taşıyan bir kuleye hapsedildi ve Mayıs 1431'de kentin Eski Pazar Meydanı'nda İngilizler tarafından yakılarak idam edildi. 1449'da yeniden Fransızların eline geçen kent, 16. yüzyılda Fransa'nın önde gelen kültür merkezlerinden biri oldu. Nantes Fermanı'nın(*) 1685'te iptal edilmesinden sonra nüfusun yarısından çoğunun göç ettiği kent, dokuma sanayisinin gelişmesiyle yeniden zenginleşmeye başladığı 19. yüzyıla değin geriledi.

Denizden 120 km içeride olmasına karşın II. Dünya Savaşı'ndan önce Paris'in dış limanı olarak kullanılan Rouen, deniz trafiğinin Le Havre limanına kaymasıyla, liman olarak önemini yitirmiş ve liman etkinliklerinin yerini sanayi almıştır. Geleneksel bir pamuk ticareti merkezi olan kentte, giyim eşyası da üretilir. Kentteki kâğıt fabrikaları ülkenin gazete kâğıdı gereksiniminin büyük bölümünü karşılar. Öteki sanayi ürünleri arasında kimyasal maddeler, mekanik donanım, uçak yedek parçaları ve otomobil sayılabilir.

Irmağın sağ yakasındaki tepelerle çevrili eski kent, tarihsel yapıların çokluğu nedeniyle "müze-kent" olarak anılır. Rouen Katedrali erken gotikten alevli gotiğe kadar çok çeşitli üslupları içermesine ve simetriden yoksun olmasına karşın, Fransa'daki en güzel gotik kiliselerden biri olarak kabul edilir. II. Dünya Savaşı'nda hasar gören yapı başarılı biçimde onarılmıştır. İnce taş oymalarla kaplı geniş cephesinin solunda 12. yüzyıldan, sağında ise 15. yüzyıldan kalma birer çan kulesi yükselir. Sivri uçlu kule 19. yüzyıl sonunda yapılan ortadaki kule (13-16. yy) Fransa'daki en yüksek kilise kulesidir (151 m). Katedralin kriptası 11. yüzyıldan, koro yeri ise 13. yüzyıldan kalmadır. Bitişikteki Başpiskoposluk Sarayı'nın cephesi 15. yüzyılda yapılmıştır. Sarayın arkasında alevli gotik

üslubunun güzel bir örneği olan Saint-Maclou Kilisesi (15. yüzyıl) yer alır. Saint-Ouen Kilisesi (12-15. yy) çarpıcı iç mekânı ve 14. yüzyıldan kalma pencereleriyle dikkat çeker. Öteki önemli yapılar arasında geç gotik üsluptaki Adalet Sarayı'yla Hotel de Bourgheroulde (16. yy) sayılabilir. Üzerinde eski bir saat bulunan Gros-Horloge adlı Rönesans döneminden kalma büyük kapı, yanındaki çan kulesiyle (14. yy) birlikte kentin merkezinde yer alır. Güzel Sanatlar ve Seramik Müzesi'nde 17. ve 18. yüzyıl Fransız resimleriyle Rouen seramiklerinden oluşan bir koleksiyon sergilenir. Kentte Pierre Corneille'le Rouen'da doğmuş olan Gustave Flaubert'in adını taşıyan müzeler de vardır. Nüfus (1990) belediye, 105.470.

Rouen fayans ve porseleni, Rouen kentinde üretilen fayans (kalay sırlı seramik) ve porselen eşya. 16. yüzyılda fayans bir bezeme ögesi olarak mimarlıkta, bir de ilaç şişelerinde kullanılıyordu. 1647'de Rouen'da imalathane açan seramikçi Edme Poterat yumuşak hamurlu Fransız porselenlerinin yaratıcısı kabul edilir. Poterat ayrıca, mobilyalarda, kitap ciltlerinde ve bahçe tasarımında öteden beri kullanılan ışınsal askı çelengi desenini çanak çömlek işlerinde de uyguladı.

Rouen fayansları, Nevers'de olduğu gibi Felemenk-Çin üslubunda yapılıyor, süt beyazı zemin üstüne kamayö tekniğinde desenlerle bezeniyordu. Önceleri bezemede yalnızca mavi renk kullanılırken, sonraları buna kırmızı ve sarı da eklendi. 1725 dolaylarında üretilmiş ve hem daha pahalı, hem de bugün daha ender bulunabilen bir grup Rouen fayansında da sarı ya da kahverengi zemin üstüne siyah ve mavi renkli desenler yapılmıştı. Mavi üstüne kırmızı desenli fayanslar ise daha az rastlanan bir grup oluşturunuyordu. 18. yüzyılın ikinci çeyreğinde üretilmiş Doğu üslubundaki özgün Rouen fayansları da ilginçti. Bunlarda *famille rose*(*) ve *famille verte*(*) gibi Çin üslupları, Japon Kakiemon üslubundan öğelerle birleştirilmişti (*bak.* Kakiemon porseleni).

Nevers'de olduğu gibi Rouen'da da daha ucuz ve daha popüler olan *faïence parlante* (konuşan fayans) türünde eşya üretilmişti (*bak.* fayans). Bu tip porselenlerin üstünde tür sahnelerinden başka şarkı sözlerinin yer aldığı da oluyordu. Gene Nevers gibi, Rouen'da büyük boy heykeller de üretilirdi. Yüzyılın sonlarına doğru her iki kentte de üretim düştü; 1798'de Rouen'daki fayans fabrikalarının sayısı 10'a inmişti.

Yarı saydam olmasına ve mavi kamayö gibi bezenmesine karşın Rouen porseleni hafif yeşile çalıyordu. Delft seramiklerini taklit etmeye çalışan Edme Poterat, yumuşak hamurlu porseleni geliştirdi. Rouen porseleni, Edme'in oğlu Louis Poterat'ya tanınan kraliyet imtiyazıyla 1673'ten Louis'nin porselenin sırnını vermeden öldüğü 1696'ya değin üretilirdi. Bugün oldukça ender bulunan o döneme ait ürünler küçük vazolar, koku şişeleri ve baharat kaplarından oluşur. Bunlar çoğunlukla, daha ünlü olan Saint-Cloud porseleniyle karıştırılmaktadır. 1743'te Nicolas Levasseur, Rouen'da porselen üretimini canlandırmaya çalışmışsa da, başarılı bir sonuca ulaşamamıştır.

Rouget de Lisle, Claude-Joseph (d. 10 Mayıs 1760, Lons-le-Saunier - ö. 26 Haziran 1836, Choisy-le-Roi, Fransa), Fransız ulusal marşı "La Marseillaise"nin söz yazarı ve bestecisi. Küçük rütbeli bir subay ve ılımlı bir cumhuriyetçiydi. "La Marseillaise"i 1792'de, Strasbourg'da görevli bulunduğu sırada asker

arkadaşları için besteledi. Marşın asıl adı "Chant de guerre de l'armée du Rhin"di (Ren Ordusu'nun Savaş Şarkısı). Marş Fransız Devrimi sırasında Marsilya'dan Paris'e yürüyen gönüllü ordu birlikleri arasında çok tutulunca, "La Marseillaise" adını aldı.

Rouher, Eugène (d. 30 Kasım 1814, Riom - ö. 3 Şubat 1884, Paris, Fransa), İkinci İmparatorluk ve Üçüncü Cumhuriyet dönemlerinde önemli yönetim görevlerinde bulunan Fransız devlet adamı.

1848'de Ulusal Meclis'e seçildi. 1849'da adalet bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında oy verme hakkına sınırlamalar getiren yasayı hazırladı (Mayıs 1850) ve İkinci İmparatorluk anayasasının hazırlanmasına önemli katkılarda bulundu (1852). Üç yıl boyunca Devlet Şurası'nın (*Conseil d'Etat*) başkan yardımcılığı görevini yürüttükten sonra 1855'te tarım, bayındırlık ve ticaret bakanı oldu. 1863'te devlet bakanlığına getirildikten sonra her türlü yonteme başvurarak liberal hareketi bastırmak için çaba gösterdi. 1869'da bakanlık görevinden ayrılmak zorunda kaldı ve Senato başkanı oldu. Eylül 1870'te cumhuriyetin ilanından sonra Ulusal Meclis üyeliğinde bulundu. 1872-82 arasında Temsilciler Meclisi üyesi olarak görev yaptı.

Round, Henry Joseph (d. 2 Haziran 1881, Kingswinford, Staffordshire - ö. 18 Ağustos 1966, Bognor Regis, Sussex, İngiltere), çeşitli buluşlarıyla radyo haberleşmesinin gelişmesine katkıda bulunan İngiliz elektronik mühendisi.

1902-14 arasında önce ABD'de, daha sonra da İngiltere'de Marconi Wireless Telegraph and Signal Company, Ltd.'de çalıştı. ABD'de, radyo alıcıları için sinyal ayarlama düzenekleri geliştirdi ve ilk radyoposula ile telsiz telefonu yaptı. İngiltere'ye dönerek Marconi'nin kişisel araştırma ekibine katıldıktan kısa bir süre sonra, radyo vericilerinin verimini artırmak üzere Clifden (İrlanda) ve Brezilya'ya gönderildi. Tekrar İngiltere'ye döndükten sonra lambalı yükselteçler üzerinde çalıştı.

I. Dünya Savaşı sırasında önce batı cephesinde, daha sonra da İngiltere'de, askeri haber alma amaçlı radyoposulaların yerleştirilmesi çalışmalarını yönetti. Yerleştirdiği bu aygıtlardan biri yardımıyla İngiliz Deniz Kuvvetleri, Alman donanmasının 30 Mayıs 1916'da Wilhelmshaven'dan (Almanya) denize açıldığını saptadı.

Round savaştan sonra yeniden Marconi'nin şirketinde çalışmaya başlayarak pek çok önemli vericinin tasarımını yaptı ve bunların yerleştirilmesini sağladı. Bunlardan biriyle (Ballybunion, İrlanda) Avrupa'dan radyo dalgalarıyla ilk okyanusaşırı telefon bağlantısı kuruldu, ikisiyle İngiltere'de halka yönelik ilk radyo yayını başlatıldı, bir diğeriyle de (Carnarvon, Galler) Avustralya'ya yönelik radyo yayınına geçildi. Round ayrıca, gemiler için radyo alıcı ve vericileri, plak ve sinema filmi üzerine ses kayıt sistemleri ve büyük kalabalıklara yönelik hoparlörler geliştirdi.

II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz Deniz Kuvvetleri'nde danışmanlık yapan Round, denizaltı saptama aygıtı üzerinde çalıştı. Daha sonra, Marconi'nin şirketinde yankılı iskandiller üzerinde çalıştı.

Rourke, Constance Mayfield (d. 14 Kasım 1885, Cleveland - ö. 23 Mart 1941, Grand Rapids, Michigan, ABD), Amerikan kültürüne ilişkin çalışmalarına tanınan ABD'li tarihçi.

1907'de yalnızca kız öğrencilerin devam ettiği Poughkeepsie'deki Vassar College'i bitirdikten sonra öğrenimini Paris'teki Sor-

bonne Üniversitesi'nde sürdürdü. Ülkesine döndükten sonra Vassar'da İngilizce dersleri verdi. 1915'te bu görevinden ayrılarak tarih araştırmacısı ve serbest yazar olarak çalışmaya başladı.

En tanınmış yapıtı olan *American Humor : A Study of the National Character*'da (1931; Amerikan Mizacı: Ulusal Karakter Üzerine Bir İnceleme) hem halkın hem de seçkinlerin kültürünü inceleyerek, Amerikan kültürünün Avrupa deneyiminden bağımsız, zengin ve canlı bir geleneği yansıttığını savundu. Sayısız makale ile Amerikan kültürü tarihini üzerine beş monografi yazan Rourke'un yayımlanmamış çalışmaları ölümünden sonra Van Wyck Brooks tarafından derlenerek *The Roots of American Culture* (1942; Amerikan Kültürünün Kökleri) adıyla basıldı.

Rous, (Francis) Peyton (d. 5 Ekim 1879, Baltimore - ö. 16 Şubat 1970, New York kenti, ABD), kansere yol açan virüsleri bulmasıyla tanınan ABD'li patolog. 1910'da tavuklarda sarkomun, aynı soyun birbiriyle üreyen bireyleri arasında yalnız ur hücrelerinin nakliyle değil, hücreden elde edilen bir maddenin sırtına edilmesiyle de bulaşabileceğini bulmuş, uzun yıllar sonra bu buluşundan dolayı 1966 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Odülü'nü Charles B. Huggins ile paylaşmıştır.

Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi ve Michigan Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1909'da New York kentindeki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'ne (bugün Rockefeller Üniversitesi) girerek meslek yaşamının sonuna değin orada kaldı. Kanser araştırmalarının yanı sıra karaciğer ve safra kesesi fizyolojisi üzerine çalışmalar yaptı; ilk kan bankalarının kurulmasına olanak sağlayan kan saklama tekniklerinin geliştirilmesi için çalıştı.

Rousseau, Henri, lakabı GÜMRÜKÇÜ (d. 21 Mayıs 1844, Laval - ö. 2 Eylül 1910, Paris, Fransa), Fransız naif ressam. Sık ormanları, vahşi hayvanları ve egzotik figürleri betimlediği zengin renkli ve ayrıntılı resimleriyle tanınmıştır.

Orta sınıftan bir ailenin çocuğuydu. Ortaöğrenimini yarım bırakarak askere gitti. Orada 1862-65 arasında Meksika'daki bir keşif gezisine katılmış bir grup askerle tanıştı. Onlardan duyduğu öyküler ve anılar egzotik konularla ilgilenmesine yol açtı. Askerlikten sonra 1868'de Paris'e yerleşti

1871'de devlet hizmetine girerek vergi tahsildarı oldu. Yaptığı bu işin gümrükle ilgisi bulunmamakla birlikte, sonraki yıllarda "Gümrükçü" lakabıyla anıldı. Bu arada boş zamanında resim yapmaya, desenler çizmeye başladı. Aslında resmi akademik ressamlar gibi yapmak istiyordu; hatta 1884'te Louvre Müzesi'ndeki resimleri kopya etmek için izin almıştı. 1886'da Salon des Indépendants'ta (Bağımsızlar Salonu) ilk sergisini açtı. Bu sergideki "Karnaval Akşamı" (Stern Koleksiyonu, New York) aslında türü içinde bir başyapıttı. Ama iddialı bir çıkış yapmasına karşın, resimleri pek fazla dikkati çekmedi. Üstelik izleyen yedi yıl boyunca eleştirmenlerin alaycı eleştirilerine hedef oldu. Bu süre içinde 20 kadar yapıtını sergilemişti, ama hâlâ amatör bir sanatçı olarak görülüyordu. 1888'de karısı ölen Rousseau, hayatta kalan tek kızını akrabalarının yanına yolladı.

Rousseau için bu yıllar zorluklarla doluydu, ama o resim yapmayı hiç bırakmadı. Çağdaş izlenimciler gibi Rousseau'nun da tek ilgisini çeken şey manzaraydı. Bu dönemde yaptığı en önemli resmi "Ben: Portre-Manzara" (1890, Modern Sanat Müzesi, Prag) Rousseau'yu elinde paleti ile bir Paris görünümü önünde verir.

1893'te Rousseau görevinden emekli oldu ve kendini tümüyle resme verdi. Bu sıralarda uyumsuzluk tiyatrosu öncülerinden yazar Alfred Jarry ile tanıştı. Jarry Rousseau'nun yapıtlarından çok etkilenmişti. Onu, çevresindeki öncü (*avant-garde*) sanatçılarla tanıştırdı. *Le Mercure de France*'ta Rousseau'nun "Savaş" (1894, Louvre Müzesi, Paris) adlı resmi üzerine bir inceleme yazısı yayımladı. Bu resim Rousseau'nun ciddi bir ressam olarak tanınmasını sağladı. Rousseau hâlâ akademik ressam olma iddiasındaydı ve resmen tanınmak istiyordu. Oysa sanatına ilgi duyanlar Picasso, Robert Delaunay ve Guillaume Apollinaire gibi genç sanatçılardı.

Rousseau 1905'te "Aç Aslan" (Özel Koleksiyon, İsviçre) adlı yapıtını fovistlerle birlikte Salon d'Automne'de (Güz Salonu) sergilemek üzere çağırdı. Yapıtı aslında fovistlerinkiyle benzerlikler taşıyordu. Sonunda eleştirmenler Rousseau'ya ilgi göstermeye başladılar. Dönemin ünlü koleksiyoncularından Ambroise Vollard Rousseau'nun yapıtlarını satın aldı.

Rousseau son yıllarında daha çok egzotik manzaralar yaptı. En küçük ayrıntılarına kadar betimlediği egzotik bitkiler, renkli kuşlar ve gizemli hayvanlar en sevdiği konulardı. Çoğu kez bu örgeleri dramatik bir olay örgüsü çevresinde topluyor ve dönemin akademik geleneğiyle paralellikler yaratıyordu. Ölümünden az önce Rousseau en iddialı resmi sayılan "Yadivigha'nın Düşü"nü (1910, Modern Sanat Müzesi, New York) yaptı. Resim bütün ayrıntı işçiliğinin yanı sıra, Rousseau'nun sonsuz düş gücünü açık bir biçimde yansıtıyordu. Rousseau 20. yüzyılda gerçek naif resmin canlanmasına önemli katkılarda bulunmuş, ayrıca modern sanatı da etkilemiştir.

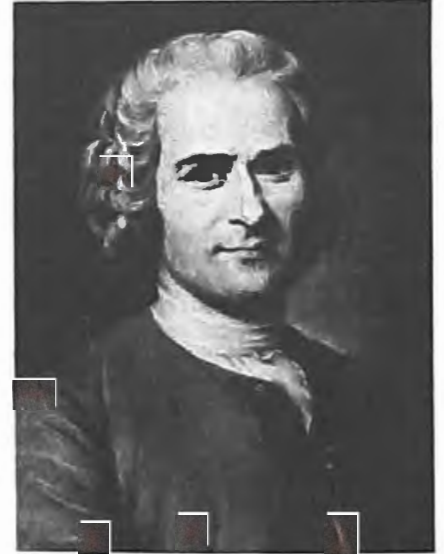
OBUR ÖNEMLİ YAPITLAR. "Bugün ve Dun" (y. 1889, Barnes Vakfı, Menon). "Uyuyan Çingene" (1897, Modern Sanat Müzesi, New York). "Futbolcular" (1908, Guggenheim Müzesi, New York). "Bir Vazo Çiçek" (1909, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo). "Manzara" (y. 1910, Puskin Güzel Sanatlar Müzesi, Moskova). "Maymunlu Tropik Orman" (1910, John Hay Whitney Koleksiyonu, New York).

Rousseau, Jean-Baptiste (d. 6 Nisan 1671, Paris - ö. 17 Mart 1741, Brüksel), Fransız oyun yazarı ve şair. Zamanının yozlaşmış Paris sosyetesinde büyük ün kazanmıştır.

Yoksul bir ayakkabıcının oğluydu. Genç yaşta yergili şiirler yazmaya başladı. Daha sonra oyunlarının çoğunu sahnelemeyi denedi. Eleştirmenlerle çatıştı ve karşılıklı hakaret düzeyine inen tartışmalara girdi. Yazmadığını iddia ettiği (bir olasılıkla gerçekten yazmadığı) bir yergili şiiri nedeniyle 1712'de iftiracılıktan suçlu bulundu. Fransa'dan sürgün edilince İsviçre'ye sığındı. Daha sonra Avrupa'yı dolaştı. Yirmi dokuz yıl sürgünde yaşadıkten sonra Brüksel'de yoksulluk içinde öldü. Konularını genellikle günün olaylarından ve kişilerinden aldıysa da, kullandığı biçimler ve tarzı klasikti. Kısa ve alaycı epigramları en iyi yapıtları sayılır.

Rousseau, Jean-Jacques (d. 28 Haziran 1712, Cenevre - ö. 2 Temmuz 1778, Ermenonville, Fransa), Fransız yazar, düşünür ve siyaset kuramcısı. Aydınlanma çağında yetişmiş olmakla birlikte, uygarlık eleştirisi ve doğaya dönüş önerisiyle romantik akıma öncülük etmiş, monarşiye karşı halk iradesinin üstünlüğünü savunmasıyla da Fransız Devrimi'ni ve özellikle Jakobenleri etkilemiştir.

Annesi doğum yaparken ölmüş, saatçilik yapan babası da tutucu Cenevre'nin toplumsal hiyerarşisine ters düşen davranışlarından ötürü hapse girmek için kentten kaçmıştı. Annesinin zengin akrabalarının yanında ezilen Rousseau 16 yaşında Cenevre'den ayrıldı. Kalvencilikten Katolikliğe

Rousseau, Maurice-Quentin de La Tour'un bir pastel çalışması, 1753; Sanat Tanhi Müzesi, Cenevre

Musee d'Art et d'Histoire Cenevre fotoğraf Jean Arnaud

dönerek Sardinya ve Fransa'da yaşamaya başladı. Savoie'da Madame de Warens'le tanışması, yaşamında bir dönüm noktası oldu. Daha önce hiç okula gitmemiş olan Rousseau Madame de Warens'in evine yerleştikten sonra tutkuyla okumaya başladı. Genç Protestan erkekleri Katolik yapmayı görev edinen koruyucusunun sevgilileri arasına katıldıktan sonra bile onun ahlak anlayışından rahatsız olmakla birlikte, bu akıllı, kültürlü, zevk sahibi kadın sayesinde yeteneklerini geliştirme fırsatını buldu.

Rousseau 30 yaşında Paris'e gittiğinde artık başkentin gittikçe liberalleşen kültür yaşamını etkileyebilecek bir düşünür, yazar ve müzikçiydi. Burada tanıştığı Denis Diderot'yla birlikte, Aydınlanmanın temel yapıtlarından olan *Encyclopédie*'nin(*) çevresinde toplanmış "filozoflar" arasında sıvırdı.

"Ben Portre-Manzara", Henn Rousseau'nun bir yağlıboya çalışması, 1890. Modern Sanat Müzesi, Prag

Gmuden: Art Resource EB Inc

Diderot'nun yayın yönetmenliğini üstlendiği *Encyclopédie*'nin müzik maddelerini yazmaya başladı ve güçlü, akıcı üslubuyla çok geçmeden grubun en göze çarpan üyesi haline geldi. Bu arada beste de yapıyordu. *Le Devin du village* (1752; Köy Kâhini) adlı operası sarayda çok beğenilmiş, ama Rousseau saray bestecisi olarak rahat bir yaşam sürebileceksen bunu sevmemişti. *Les Confessions*'da (1782; *İtirafatlar*, 1943, 1975) yazdığına göre 37 yaşında, Vincennes'da tutuklu bulunan Diderot'yu görmeye giderken birden "korkunç bir aydınlanma" yaşamış ve çağdaş uygarlığın insanı iyileştirmek yerine yozlaştırdığını anlamıştı.

Rousseau, uygarlıkla ilgili düşüncelerini ilk kez 1750'de, Dijon Akademisi'nin "Bilim ve sanattaki gelişmeler, ahlaki yaşamda bir gelişme sağlamış mıdır?" konulu tartışması için yazdığı *Discours sur les sciences et les arts*'da (*Bilim ve Sanatlar Hakkında Nutuk*, 1943/*Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, 1970) açıklama fırsatı buldu. Ödül alan bu denemesinde insanın doğal durumda iyi olduğunu, ama toplum ve uygarlığın gelişmesiyle kötülüğüne, yozlaştığına savundu. Bu düşüncesini 1852'de ünlü Fransız müzikolog Rameau'yla polemiginde de dile getirdi. O yıl bir İtalyan opera topluluğu, Pergolesi ve Scarlatti gibi İtalyan bestecilerin operalarını seslendirmek üzere Paris'e gelmiş, bu da operada İtalyan tarzını savunanlarla Fransız geleneğini savunanlar arasında bir kampaşmaya yol açmıştı. Venedik'te Fransız elçisinin sekreterliğini yaptığı sırada (1743-44) İtalyan müziğini yakından tanıyan Rousseau bu tartışmada Fransız klasikliğinin en güçlü temsilcisi olan ve müzikte armoninin melodiden önemli olduğunu savunan Rameau'yu hedef aldı. Armoniden melodiye, biçimsel kurallara bağlılıktan yaratıcılığın özgür ifadesine öncelik verilmesinde direterek sonradan romantik akımın özelliği olarak kabul edilen bir görüşü dile getirdi. Müzikte ussal ya da düşünsel öge yerine duyguyu ve kendiliğindenliği vurgulayarak özgürleşmenin temsilcisi oldu ve yeni bestecileri etkiledi. Ülkenin en önemli opera bestecisi olarak Rameau'nun yerini alan Gluck onun düşüncelerinden etkilendiğini belirtirken Mozart da tek perdelik operası *Bastien und Bastienne*'nin metninde *Le Devin du village*'i temel aldı.

Paris'in gösterişli yaşamından sıkılan Rousseau 1754'te cahil bir çamaşırcı olan metresi Thérèse Levasseur'u de alarak Cenevre'ye döndü ve yeniden Kalvencililiği benimseyerek yurttaşlık haklarını geri aldı. Bu arada Dijon Akademisi'nin ortaya attığı "İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kökeni nedir ve bu eşitsizlik, doğal hukuk açısından doğru mudur?" sorusunu yanıtlayan *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*'u (1755; *İnsanlar Arasında Müsavatsızlığın Doğuşu ve Esasları Hakkında Nutuk*, 1960/*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temeli Üzerine Konuşma*, 1986, 1990) yazdı. İlk denemesindeki görüşünü geliştirdiği başyapıt niteliğindeki bu çalışmada insanların doğuştan gelen beden ve zekâ farklılıklarını bir yana bırakarak sonradan edinilmiş eşitsizlikleri tartışmaya açtı. "Doğal düzen" içindeki insanların topluluk halinde değil, yalnız yaşayan varlıklar olduğunu, ama mutlu, sağlıklı, iyi yürekli ve özgür olduklarını ileri sürdü. İnsanı kötüleştiren topluluk yaşamıydı. Komşuluk ilişkisi, insanın kendi durumunu başkalarınıninkile karşılaştırmasına, bu da haset ve kıskançlığın, rekabetin ve zenginleşme

hırsının doğmasına yol açıyordu. Yozlaşmanın ikinci adımı olan mülkiyet, eşitsizliği daha da ileri götürüyordu. İnsanlar, mülkiyeti korumak için yasal ve siyasal bir düzen kuruyor, böylece dünyanın hiç kimseye ait olmadığı doğal durumdan biraz daha uzaklaşıyorlardı. Ayrıca bu yasal çerçeve, çıkarıldığı tarihte zaten mülk sahibi olanların işine yarayordu. Ama bu tür bir sivil toplumda yalnızca yoksullar için değil, mülk sahipleri için de gerçek bir mutluluktan söz edilemezdi, çünkü toplumsal insan her zaman doyumusuzdu. Çıkarları çatışıyor, birbirlerine düşmanlıkları ancak bir nezaket maskesi ardında gizlenebiliyordu. Dolayısıyla insanlar arasındaki eşitsizlik ayrı bir sorun olarak değil, insanın doğallığını ve saflığını yitirmesine yol açan uzun toplum-sallaşma sürecinin parçası olarak görülme-lydi.

Bununla birlikte Rousseau tümüyle umutsuz değildi. Fransız Devrimi'ni hazırlayan temel metinlerden olan *Du Contrat social*'de (1762; *Mukavele-i İltimaiye*, 1913/*Toplum Anlaşması*, 1946, yb *Toplum Sözleşmesi*, 1965, 1987) "insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur," dedikten sonra insanın özgürleşmesinin koşulunu da belirtti. *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'nda sözünü ettiği sahte toplum sözleşmesinin yerine, genel iradeyi (*volonté générale*) dile getiren gerçek bir toplum sözleşmesi yapılabilirse, özgür bir kamu düzeni kurulabilir. Gerçek bir toplum sözleşmesine dayalı sivil toplumda her birey, kendi haklarını kamuya devredecek, ama kamu genel iradeyi temsil edeceğinden insan gene kendi koyduğu yasalara uymuş olacaktı. İnsan doğal haklarından vazgeçip yurttaşlık haklarını kazanarak girdiği sivil toplumda, daha anlamlı olan siyasal özgürlüğe kavuşacaktı. Rousseau geçerli hukukla gerçek hukuk arasında da ayırım yapıyor, geçerli hukuku yalnızca statükonun koruyucusu olarak görürken genel iradede kaynaklanan gerçek hukukun adaletine inanıyordu. Bu arada uygulamada genel iradenin, ahlaki temelinin sağlamlığına karşın yanlış olabileceğini de kabul ediyor, ama bu sorun karşısında yalnızca Solon ya da Calvin gibi yasa koyucuların gerekliliğinden söz ediyordu.

Rousseau yurttaşlık haklarını kazandıktan sonra Cenevre'den ayrılarak Paris'e dönmüş, ama özellikle din konusundaki görüş ayrılıkları ve d'Alembert'in yazdığı "Cenevre" maddesi yüzünden *Encyclopédie* çevresinden uzaklaşmıştı (*hak.* Alembert, Jean Le Rond d'). 1756'da Paris'ten ayrılarak Montmorency'de bir kır evine yerleşmişti. *Toplum Sözleşmesi*'nin yanı sıra *Julie: ou, la nouvelle Héloïse* (1761; *Julie yahut Yeni Héloïse*, 1943, 1945) adlı romanını ve *Émile: ou, de l'éducation* (1762; *Emil yahut Terbiye-yi Dair*, 1932/*Emile ya da Eğitim*, 1966) adlı yapıtını da Montmorency yıllarında yazdı. *Toplum Sözleşmesi*'ndeki gibi kamu yaşamının değil, aile yaşamının konu alındığı *Julie*, duyguların özgürce ifadesine yer veren, geniş okur kitlesi kadar edebiyatın gelişimini de derinden etkileyen bir roman oldu. Roman olduğu için de *Toplum Sözleşmesi* ve *Emil* gibi yasaklanmadı; yakılması ve yazarının tutuklanması kararları verilmedi. Romanla öğretici deneme türleri arasında bir yapıt olan ve bazen *Toplum Sözleşmesi*'nin cumhuriyetçi, bazen de *Julie*'nin aristokrat ahlak anlayışına seslenen *Emil* ise eğitimin amacı ve yöntemi üzerinde duruyordu. Kotülük ve yanlışın çocuğun doğasında bulunmadığını, eğitiminin bunlara yol açan dış etkenlere karşı koyarak çocuğun doğaya uygun yetişmesini sağlaması gerektiğini savunuyordu *Toplum Sözleş-*

mesi özgürlüğe. *Emil* ise mutluluk ve bilgelige ulaşmakla ilgiliydi. Rousseau'nun kişisel din anlayışının da ana çizgilerini içeriyordu.

Kilise ve yönetimin şiddetli tepkisi yüzünden artık ne Fransa'da, ne de İsviçre'de barınabilen Rousseau, *Lettres écrites de la montagne*'de (1764; *Dağdan Yazılmış Mektuplar*, 1960, 1967) Cenevre'yi *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'ndaki gibi örnek bir cumhuriyet değil, bir despotluk yönetimi olarak betimledi. İngiltere'ye giderek David Hume'un yanına sığındıysa da orada kendisiyle eğlenildiğini düşünerek bir yıl sonra gizlice Fransa'ya döndü (1767). Son 10 yılında daha çok otobiyografik ürünler verdi. *İtirafatlar*'ın yanı sıra *Rousseau juge de Jean-Jacques*'i (1780; Jean-Jacques'in Yargıcısı Rousseau) ve *Les Rêveries du promeneur solitaire*'i (1782; *Yalnız Gezerin Hayalleri*, 1944/*Yalnız Gezen Adamın Hayalleri*, 1960) yazdı. Özellikle bu son yapıtında önceki tutkulu üslubunun yerini huzurlu, lirik bir anlatım aldı. Büyük bir içtenlikle, kendi ruhuyla başbaşa, doğruyu dile getiren Rousseau'nun *İtirafatlar*'ı edebiyatta Stendhal'den Baudelaire, Gide ve Jean Genet'ye kadar uzanan bir çizginin başlangıcını oluşturdu.

Rousseau'nun toplu yapıtlarının (*Oeuvres complètes*) basımına 1959'da başlanmış, yazmalarının da 43 cildi yayımlanmıştır.

Rousseau, (Pierre-Étienne-)Théodore (d. 15 Nisan 1812, Paris - ö. 22 Aralık 1867, Barbizon, Fransa). Barbizon okulunun(*) öncülerinde yer alan manzara ressamı. Gözleme dayalı manzara resminin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.

"Huşağaçları Altında Akşam", Théodore Rousseau'nun bir yağlıboya çalışması, 1842, Toledo Sanat Müzesi, Ohio

Toledo Museum of Art, Toledo, Ohio

Bir terzinin oğluydu. On dört yaşında resim yapmaya başladı. Bir akrabasından ders almakla birlikte daha çok kendi kendini yetiştirdi. 1820'lerde alışılmadık bir biçimde doğrudan doğadan çalışmaya başladı. Kendine 17. yüzyıl Felemenk manzara ressamı ile Richard Purkes Bonington ve John Constable gibi İngiliz çağdaşlarını örnek alan Rousseau'nun doğayı vahşi ve düzensiz bir güç olarak gösteren ilk dönem manzaraları, Fransa'nın pek çok romantik ressam ve yazarının hayranlığını kazandı. 1831'de yapıtları ilk kez resmi Salon Sergisi'nde yer alıyorsa da 1836'dan sonraki yedi yıl boyunca hiçbir yapıtı Salon Sergisi'ne kabul edilmedi.

Fontainebleau yöresini ilk kez 1833'te gezen Rousseau, 10 yıl sonra Barbizon köyüne yerleşerek Barbizon okulunun öncülüğünü yaptı. Bu dönemde yaptığı "Huşağaçları Altında Akşam" (1842-44; Toledo Sanat Müzesi, Ohio) gibi manzara resimleri Constable'in etkisini yansıtır. 1848 Devrimi'nden sonra Rousseau'nun resimleri yeniden Salon sergilerine kabul edilmeye başladı ve yapıtlarının tümü 1. Paris Dünya Sergisi'nde (1855) yer aldı. Sanatçı 2. Paris

Dünya Sergisi'nde (1867) güzel sanatlar jüri üyesi oldu.

Roussel, Albert(-Charles-Paul-Marie) (d. 5 Nisan 1869, Tourcoing - ö. 23 Ağustos 1937, Royan, Fransa). Fransız besteci. Lirik çoşku, teknik yalınlık ve armonik atılganlık yapıtlarının belirgin özellikleridir.

On sekiz yaşında Fransız Deniz Kuvvetleri'ne katıldı ve Güneydoğu Asya'ya çeşitli yolculuklar yaptı. Yirmi beş yaşındayken Deniz Kuvvetleri'nden ayrılarak Paris'teki Schola Cantorum'a girdi. Orada Vincent d'Indy'nin ve César Franck'in öğrencisi oldu. 1902-14 arasında aynı okulda kompozisyon dersi verdi. Öğrencileri arasında Erik Satie ile Edgard Varèse de vardı. 1909-10'da yeniden Güneydoğu Asya'ya ve Hindistan'ı dolaştı. I. Dünya Savaşı'nda cephede Kızılhaç Örgütü görevlisi olarak çalıştı. Sağlığının bozulması üzerine 1918'de Bretonya'ya çekildi. Daha sonra zamanını bütünüyle beste çalışmalarına ayırdı.

Roussel'in *Le Poème de la forêt* (1904-06; Ormanın Şiiri) adlı ilk senfonisini de içeren ilk çalışmalarında, Debussy'nin izlenimci üslubunun yanı sıra Schola Cantorum'daki eğitiminin de etkileri görülür. Ayrıca Doğu'ya ilişkin bilgi ve izlenimlerinin de esin verdiği ilk besteleri arasında solo sesler, koro ve orkestra için *Évocations* (1912; Çağrışımlar) ve 1923'te sahnelenen *Padmavati* (1914-18) opera-balesi sayılabilir. Öbür önemli sahne yapıtları arasında tek perdelik *La Naissance de la lyre* (1925; Lirin Doğuşu) operası ile orkestra süitleri olarak da çalınan *Le Festin de l'araignée* (1912; Örümceğin Şöleni) ve *Bacchus et Ariane* (1931; Bacchus ile Ariadne) vardır.

Daha sonra yeni-klasik bir üsluba yönelen Roussel, orkestra için *Fa Tonunda Süit* (1927) ve *Yaylı Çalgılar İçin Sinfonietta* (1934) gibi yapıtlarında modern tekniklere yer verdi. Dört senfonisinden Sol minör tonundaki üçüncüsü ile *Pour une fête de printemps* (1921; Bir İlkbahar Bayramı İçin) adlı orkestra çalışması özellikle etkileyicidir. Roussel ayrıca oda müziği, az sayıda piyano yapıtı ve birçok şarkı yazdı. Şarkıları arasında bir Çin şiirinden uyarlanan "La Réponse d'une épouse sage" ile James Joyce'un "A Flower Given to My Daughter" adlı şiirinin bestesi de vardır. Büyük koro yapıtları arasında özellikle 80. Mezmur'un İngilizce metninden koro ve orkestra için yaptığı beste dikkat çekicidir.

Roussel'in hem Doğu müziğinin modal armonilerini, hem de çağdaş anlatım tarzının disonanslarını içeren olgun üslubu, Fransız izlenimciliğine olduğu kadar Franck'in kromatizmine de bir tepki niteliği taşır. Stravinsky'den izler taşıyan atak armoni üslubu ile Roussel, bazı eleştirmenlerce Rameau'dan kaynaklanan eski biçimci Fransız geleneklerini yeniden canlandıran bir besteci olarak görülür.

Roussillon, Fransa'da, Pyrénées-Orientales ilinin (*département*) güneyini kapsayan ve eski Roussillon ilıyla örtüşen tarihsel ve kültürel bölge.

İÖ 7. yüzyılla İÖ 3. yüzyılın ikinci yarısı arasında Perpignan yakınlarındaki Ruscinu'da İber Yarımadası kökenli halklar yaşıyordu. Bölge daha sonra Galyalı Volkaların denetimi altına girdi. İÖ 2. yüzyılda Romalılar tarafından fethedildikten sonra İS 462'de Vizigotların, yaklaşık 720'de Müslümanların, 750'lerde de Karolenjlerin eline geçti.

Roussillon 865'te İspanya Sınır Bölgesine (Frank Katalonyası) bağlandı. 9. yüzyılda çoğu Barselona kontlarının akrabalarının denetimindeki kontluklara bölündü. 12.

yüzyılda öteki Pirene kontluklarıyla birlikte Barselona kontlarının denetimi altına girdi.

Corbeil Antlaşması'yla (1258) Fransa Pirene kontlukları üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçti ve Pas-de-Salces Fransa-Aragon sınırı olarak kabul edildi. Mayorka Krallığı'nın anakaradaki merkezi olan Roussillon, Fransızların Pireneler'in kuzeyindeki toprakları işgal ettiği 1640'lara değin hemen hemen kesintisiz olarak Aragon hanedanının elinde kaldı. Pirene Antlaşması'yla İspanya bölgeden resmen çekildi (1659).

Roussillon Fransız Pireneleri'nin doğu ucuyla, bu dağların bittiği yerden başlayan Akdeniz kıyı düzlüklerini kapsar. Nüfus sulu tarım yapılan ovalarda yoğunlaşmıştır. Halkın büyük çoğunluğu Katoliktir. Perpignan'da yaşayan Protestanların çoğu göçmendir. Bölgede çok sayıda Katalonya Çingenesi de yaşar. Katalanca yaygın olarak konuşulur. Bölgenin ünlü şarapları Banyuls-sur-Mer, Rivesaltes ve Maury'de üretilir.

Rouvier, Maurice (d. 17 Nisan 1842, Aix-en-Provence - ö. 7 Haziran 1911, Neuilly, Fransa), Fransız devlet adamı. İki kez başbakanlık, yedi kez maliye bakanlığı yapmıştır.

1870'te cumhuriyet yanlısı *L'Égalité* adlı gazeteyi çıkarmaya başladı. Üçüncü Cumhuriyet'in kurucularından Léon Gambetta'nın destekçileri arasında yer aldı ve 1871-1902 arasında Ulusal Meclis'te milletvekilliği yaptı. Maliye konusunda uzman olan Rouvier, çeşitli bütçe komisyonlarında görev aldı, 1881-82 yıllarında ticaret ve sömürgeler bakanlığı, 1884-85 yıllarında da ticaret bakanlığı görevini yürüttü. General Georges Boulanger'yi kabineye alması için sağcılarla yaptığı baskıya karşı koyarak, ilimli cumhuriyetçilerin desteğiyle başbakan oldu (Mayıs-Kasım 1887). 1889'da üstlendiği maliye bakanlığı sırasında adı Panama Skandalı'na karıştı ve olaydan kişisel çıkar sağladığının açıkça bilinmesine karşın 1892'de istifaya zorlandı. 1902'de Senato'ya seçildi. 1902-05 arasında maliye bakanı, 1905-06 yıllarında da başbakan ve maliye bakanı olarak görev yaptı. Haziran 1905'te Théophile Delcassé'nin istifasıyla boşalan dışişleri bakanlığını da üstlendi. Hükümetin kilise ve devleti birbirinden ayırmaya yönelik kesin önlemlerinin doğurduğu sorunlar nedeniyle Mart 1906'da iktidardan düştü.

Roux, (Pierre-Paul-)Émile (d. 17 Aralık 1853, Confolens, Charente - ö. 3 Kasım 1933, Paris, Fransa), difteri üzerine çalışmalarıyla tanınan Fransız bakteriyojoloji bilgini. İsviçreli bakteriyolog Alexandre Yersin ile birlikte difteriye neden olan etkin madde'nin bir toksin olduğunu göstermiş, aynı dönemde Emil von Behring'in difteri basili'nin toksin salgıladığını bulmasıyla difteride bağışıklamanın ve serum tedavisinin gelişmesini sağlamıştır.

1874-78 arasında Paris Üniversitesi'nde dersler verdi. Daha sonra Louis Pasteur'un laboratuvarında 10 yıl kadar çalıştı; 1904-33 arasında Pasteur Enstitüsü'nü yönetti. Pasteur ile birlikte koyun ve sığırlara zayıflatılmış şarbon basili şırınga edilmesinin hayvanları şarbon enfeksiyonundan koruduğunu buldu.

Roux, Jacques (ö. 20 Ocak 1794, Paris yakınları, Fransa), 1789 Fransız Devrimi sırasında, *Enragés* (*) olarak bilinen sertlik yanlısı radikal devrimcilerin önderi Fransız papaz.

Devrim başladığında Paris'teki bir kilise bölgesinin papazıydı. Çok geçmeden yoksul

Paris halkına halk demokrasisi ideallerini anlatan vaazlar vermeye başladı. 1791'de Paris belediyesine (*commune*) seçildi. Nisan 1792'de Avusturya'yla savaşa girilmesinden sonra ekonomik durum hızla bozuldu. Mayısta stokçuların ölümle cezalandırılmasını isteyen Roux, Şubat 1793'te halkın yiyecek talebiyle başlattığı ayaklanmalara önderlik etti. 2 Haziran'da ilimli Jirondelerin Konvansiyon'dan uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan halk hareketinin başını çekti.

Yönetimi ele geçiren Jakobenler Roux'un sıkı ekonomik denetimler uygulanması yolundaki önerisini dinlemediler. Roux 24 Haziran'da Konvansiyon'u stokçular ve savas zenginlerine karşı etkin biçimde mücadele etmemekle suçladı. 28 Temmuz'da Jakoben lider Robespierre tarafından casusluk ve karşıdevrimcilikle suçlanan Roux, kısa süre sonra Paris belediyesindeki görevinden uzaklaştırıldı ve Cordeliers Grubu'ndan çıkarıldı. Yandaşlarının güvenliğini kazanmayı amaçlayan Konvansiyon stokçulara ve tekellilere karşı harekete geçti ve Temmuz-Ağustos 1793'te Paris halkı adına gıda stoklarına el koydu. Roux 5 Eylül'de tutuklandıktan altı ay sonra Bicêtre Hapishanesi'nde intihar etti. Roux'un ölümünden sonra *Enragés*lerin yerini Jacques Hébert önderliğindeki sol kanat Jakobenler aldı.

Roux, Wilhelm (d. 9 Haziran 1850, Jena, Saksonya - ö. 15 Eylül 1924, Halle, Almanya), Alman zoolog. Organ ve dokularda yapısal biçim ve işlevlerin döllenme sırasında belirlenmesini aydınlatmak amacıyla yaptığı araştırmalarla deneysel embriyolojinin kurucuları arasında yer almıştır.

Alman biyolog Ernst Haeckel'in öğrencisiydi; Jena, Berlin ve Strasbourg'da öğrenim gördü. Leipzig'deki Sağlık Enstitüsü'nde çalıştı; Breslau, Innsbruck ve Halle üniversitelerinde dersler verdi.

Gelişen canlıların organlarının, döllenmiş yumurtanın geçirdiği mitoz bölünme tarafından belirlendiği görüşünden yola çıkarak, 1880'lerde kurbağa yumurtalarında deneyler yapmaya başladı. Döllenmiş kurbağa yumurtasının blastomerlerinden birini yok edip kalan tek blastomerden yarım embriyon elde etti. Erişkindeki organ ve işlevlerin, döllenmeden hemen sonraki bölünme evresinde belirlendiği ve blastomerlerin her birinin, yarım embriyon oluşturmaya yetecek belirleyici öğeler taşıdığı sonucuna vardı. Daha sonraları Alman biyolog Hans Driesch deniz kestaneleri üzerinde yaptığı deneylerde blastomerlerin her birinden küçük ve tümüyle gelişmiş embriyonlar elde ederek bu kuramı çürüttü.

Roux 1894'te deneysel embriyoloji alanındaki ilk yayın organı olan *Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen*'i yayımlamaya başladı.

Rovaniemi, Finlandiya'nın kuzey kesimindeki Lappi ilinin (*lääni*) merkezi kent. Kuzey Kutup Dairesi üzerinde, Tornio'nun kuzeydoğusunda, Kemi ve Ounas ırmaklarının (*joki*) birleştiği noktada yer alır. 1929'da tüzel kimlik kazandı. 1939'da Lappi ilinin yönetim merkezi oldu. II. Dünya Savaşı sırasında büyük bölümü yıkıldı ve savaşın sona yeniden inşa edildi. Tasarımını Finlandiyalı mimar Alvar Aalto'nun yaptığı yeni kent Kuzey Finlandiya'daki öteki kentlerle çarpıcı bir karşıtlık gösterir. Lappi ilinin kereste ve kürk ticareti merkezi olan kentte sanayi de gelişmiştir. Laponya gezi turları Rovaniemi'de başlar. Önemli bir kuşlık

tatil merkezi olan kentte, her yıl mart ayında İskandinavya'nın en önemli kış sporları yarışmalarından biri olan Ounasvaara Oyunları düzenlenir. Nüfus (1991 tah.) 33.326.

Rovereto, İtalya'nın kuzeyinde, Trentino-Alto Adige yönetim bölgesindeki Trento ilinde kent. Brenner-Verona demiryolu-nun üzerindeki Trento'nun güneyinde, Leno Irmağının kıyısında, bu ırmağın Adige Irmağıyla birleştiği noktanın yakınlarında, Lagarina Vadisinde yer alır. Yaklaşık 1300'den sonra Castelbarco ailesi, sonra da Venedik (1416-1509) ve Avusturya (1509-1918) tarafından yönetildi. Günümüzde savaş müzesi olarak kullanılan 14. yüzyıldan kalma şatoda I. Dünya Savaşı'nın sona ermesini simgeleyen dev bir çan vardı. Bu çan bugün Miravalle Tepesinde. Bir tarımsal ticaret, turizm ve sanayi merkezi olan kentte makine, dokuma, metal ve kimya sanayileri vardır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 32.820.

Rovigo, İtalya'nın kuzeydoğusunda, Vene-to yönetim bölgesindeki Rovigo ilinin merkezi kent. Padova'nın güneyinde yer alır. 838 tarihli bir belgede adı Rodigo olarak geçen kent, 1482'de Venedik'e bağlanana değin Este hanedanı tarafından yönetildi. 1797'de Avusturya'ya geçti. 1866'da ise İtalya'ya bağlandı. Tarihî yapıların başında, Venedik okuluna (14-18. yy) ait resimlerle bezeli, La Rotonda olarak bilinen sekiz köşeli Beata Vergine del Soccorso Kilisesi (1594), Estense Şatosu'nun (10. yy) kalıntıları ve Roncale Sarayı (1555) gibi birkaç Rönesans sarayı gelir. Sanat galerisinde Venedikli Hans Holbein'la (Genç) Albrecht Dürer'in resimleri sergilenir. Bir demiryolu kavşağı ve verimli Polesine bölgesinin ticaret merkezi olan Rovigo'da tahıl, şeker pancarı, keten ve kenevir gibi tarım ürünleri de pazarlanır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 52.498.

Rovno, Ukrayna'nın kuzeybatısında yönetim birimi (*oblast*) ve yönetim biriminin merkezi kent. Rovno kenti Ustye Irmağının kıyısında yer alır. Adı kayıtlara ilk kez 1282'de geçen kent uzun yıllar küçük bir Polonya yerleşmesi olarak kaldı. 1795'te Rus Çarlığı'nın yönetimine girdi. 1797'de kent statüsü kazandı. 1920-39 arasında yeniden Polonya'ya bağlandı. 1960'larda kimya ve makine fabrikalarının kurulmasıyla kentte sanayi gelişmeye başladı. Aynı yıllarda nüfusu iki katına çıkan kentte Kiev Üniversitesi'ne bağlı bir yükseköğretim ile öğretmen okulları ve su mühendisliği enstitüleri vardır.

Yüzölçümün 20.100 km² olan Rovno yönetim biriminin kuzeyinde, Pripet Bataklıkları'nın oluşturduğu düzlüğün bir bölümü uzanır. Bataklıkların tarıma elverişli hale getirilen kesiminde çavdar, keten ve patates yetiştirilir. Bazı turbalıklardan yakıt elde edilir. Bölgenin daha seyrek nüfuslu olan kuzey kesimlerinde kerestecilik gelişmiştir. Güney kesiminde ise Volin-Podolsk Platosu yer alır. Rovno kentinin dışındaki yerleşmelerin tümü bölgesel tarım ürünlerinin işlendiği küçük kasabalardır. Nüfus (1991 tah.) yönetim birimi, 1.176.800; kent, 239.000.

Rowe, Nicholas (d. 20 Haziran 1674, Little Barford, Bedfordshire - ö. 6. Aralık 1718, Londra, İngiltere), Shakespeare'in yapıtlarının ilk eleştirel basımını hazırlayan İngiliz yazar. Nahum Tate'in ardından başşair olmuş, 18. yüzyılın önde gelen İngiliz traja-

di yazarlarından biri olarak orta sınıf trajedisinin(*) gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

1696'da baroya kabul edildi ve bir Whig yanlısı olarak çeşitli devlet görevlerinde bulundu. İlk oyunları *The Ambitious Step-Mother* (1700; İhtiraslı Üvey Anne) ve *Tamerlane*'de (1702) John Dryden'in kahramanlığı yücelten gösterişli oyunlarından etkilendi. Ama bu ilk yapıtlar, daha duygusal bir ton taşıyan *The Fair Penitent* (1703; Güzel Tövbekâr) gibi sonraki oyunlarının da habercisiydi. Rowe, bunları izleyen *The Tragedy of Jane Shore* (1714; Jane Shore'un Tragedisi) ve *The Tragedy of the Lady Jane Grey* (1715; Lady Jane Grey'in Tragedisi) adlı oyunlarında Shakespeare'in üslubunu taklit etti. Tek komedisi *The Biter* (1704) ise başarılı olmadı.

Rowe *The Works of Mr. William Shakespeare. Revis'd and Corrected*'de (1709, 6 cilt; 1714, şiirlerle birlikte 9 cilt; William Shakespeare'in Yapıtları. Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş Basım) Shakespeare'in oyunlarının dördüncü folio basımını (1685) temel aldı, ama *Hamlet*, *Romeo and Juliet*, *Henry V* ve *King Lear*'in bazı bölümlerini daha önceki basımlara dayanarak düzeltti. Ayrıca oyunları perde ve sahneler ayırdı ve oyun kişilerinin listesiyle, doğruluğu kuşku-lu bilgiler içermekle birlikte 19. yüzyıl başına değin Shakespeare'in yaşamına ilişkin temel kaynak olmayı sürdüren bir yaşamöyküsüne yer verdi. Çeşitli olaylarla ilgili 'odları ve şiir çevirileri de bulunan Rowe'un Romalı şair Lucanus'tan destan beyitleriyle yaptığı, ölümünden sonra yayımlanan *Pharsalia* çevirisi (1718) 18. yüzyıl boyunca çok tutulmuştur.

Rowland, Henry Augustus (d. 27 Kasım 1848, Honesdale, Pennsylvania - ö. 16 Nisan 1901, Baltimore, ABD), içbükey kırınımı bulan ABD'li fizikçi. Birçok uygulamada düzlem kırınım ağırları ve prizmaların yerini alan içbükey kırınım ağı, tayf çözümlemesinde (bir ışık ışınının dalgaboylarının farklı bileşenlerine ayrılması) yeni bir çığır açmıştır. 1872'de New York'ta Troy'deki Rensselaer Politeknik Enstitüsü'nde öğretim üyesi olan Rowland, 1876'da Baltimore'da yeni kurulan Johns Hopkins Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirildi. Aynı yıl hareketli bir elektrik yükünün magnetik etki açısından elektrik akımına eşdeğer olduğunu kanıtladı. Geliştirilmiş sıcaklık ve ısı ölçümü yöntemlerinden yararlanarak, ısının mekanik eşdeğerini yeniden belirledi (1879). Rowland, elektriksel direnç birimi ohm'un standart değerini de yeniden belirlemiştir.

Rowland başta 20.000 kırınım ağı çizgisi (cm başına 7.874 çizgi) çizebilen bir makinenin yapımını 1885'te tamamladı. Daha sonra kırınım ağı çizgilerini küresel içbükey yüzeyler üzerinde oluşturma tekniğini geliştirdi. Böylece spektrometrelerde ek mercek ve ayna kullanımı zorunluluğu ortadan kalktı ve tayfların çok kesinlikli biçimde belirlenmesi olanaklı duruma geldi. 1888'de yayımladığı *Photographic Map of the Normal Solar Spectrum* (Normal Güneş Işığı Tayfının Fotoğrafı) 11 m uzunluğunda bir tayf içeriyordu. *Astrophysical Journal* adlı dergide 1895-97 arasında yayımladığı Güneş ışığı tayfına ilişkin dalgaboyları tablolarında on binlerce tayf çizgisi listelenmişti; bu yapıt temel bir başvuru kaynağı olarak uzun süre değerini korudu. Amerikan Fizik Derneği'nin kurucuları arasında yer alan Rowland, bu derneğin ilk başkanı (1899-1901) oldu; 1899'da Londra'daki Royal Society'nin yabancı üyeliğine seçildi. Toplu yapıtları ölümünden sonra *Physical Papers of Henry Augustus Rowland* (1902;

Henry Augustus Rowland'ın Fizik Makaleleri) adıyla yayımlandı.

Rowlandson, Thomas (d. Temmuz 1756, Old Jewry, Londra - ö. 22 Nisan 1827, Londra, İngiltere), 18. yüzyıl İngiltere'sinin günlük yaşamından sahneleri ve tipleri betimleyen yapıtlarıyla tanınan İngiliz ressam ve karikatürcü.

Bir tüccarın oğluydu. Öğrenimine Kraliyet Akademisi'nde başladı. On altı yaşındayken Paris'e gittikten sonra bir portre atölyesi açtı. Bir yandan da geçimini sağlamak için karikatür çizmeye başladı.

William Combe'un dizelerini içeren "Öğretmenin Gezisi" adlı dizi çizimleri, Rudolph Ackermann'ın yeni çıkarttığı *Poetical Magazine*'de (1809-11) yayımlandı. Bunu ünlü "Dr. Syntax" dizileri (1812-21) izledi.

Rowlandson dış çizgilerini kalemle yaptığı çizimlerini suluboyayla renklendiriyordu. Bu çizimleri daha sonra aside yedirme yöntemiyle levhaya geçiriyor, ardından profesyonel bir baskı ustasına leke baskı(*) olarak çoğalttırıyor ve gene kendisi renklendiriyordu. Olgunluk dönemi çalışmaları dış çizgilerinin canlılığı ve insani zaatların yorumlanmasındaki kendine özgü üslubuyla dikkat çeker.

Rowlatt Yasaları, Hindistan'da İngiliz yönetimi tarafından çıkarılan ve savaş zamanındaki olağanüstü önlemlerin sürdürülmesini amaçlayan yasalar (Şubat 1919). Siyasal davalarda yargılamanın jüri olmadan yapılmasına ve kuşku-kıyılarının yargılanmaksızın gözaltına alınmasına izin veren bu yasalar Yargıç Rowlatt başkanlığındaki komitenin raporuna (1918) dayanıyordu. Rowlatt Yasaları Mahatma Gandhi'nin Amritsar Katliamı'yla(*) sonuçlanan bir protesto hareketi ile Pasif Direniş Eylemi'ni (1920-22) başlatmasına yol açtı. Bu eylemler karşısında, yasalar hiçbir zaman uygulanmadı.

Rowley, William (d. 1585?, Londra - ö. 1642?), İngiliz oyun yazarı ve oyuncu.

Tiyatro oyunculuğuna 1610'dan önce başladı. 1612-13 arasında kendi kumpanyası için oyunlar yazdı. Yaklaşık 1614'te oyun yazarı Thomas Middleton'la tanıştı. Tek başına ya da başka yazarlarla birlikte yazdığı bilinen yaklaşık 50 oyunun ancak bir bölümü günümüze ulaşabilmiştir. Tek başına Rowley'nin yazdığı oyunlar arasında en önemlisi, 1619'da sahnelenen *All's Lost by Lust* (1633; Geriye Yalnız Şehvet Kaldı) adlı romantik trajedidir. Hırçın ama güçlü bir nazımla yazılmış olan oyun dramatik bir ahlak dersi verir. Günümüze ulaşan diğer oyunları komedilerdir: *A New Wonder, A Woman Never Vext* (y. 1610; yayımlanışı 1632; Yeni Mucize: Hiç Gücenmeyen Kadın), *A Match at Mid-Night* (y. 1607; yayımlanışı 1633; Geceyarısı Karşılaşma) ve *A Shoemaker a Gentleman* (y. 1608; yayımlanışı 1638; Kunduracı ve Beyefendi). Middleton'la birlikte yazdığı oyunlar arasında Philip Massinger'in da katıldığı *The Old Law* (sahnelenışı y. 1615; Eski Hukuk), *A Faire Quarrell* (y. 1616; Hakça Bir Kavga) ve *The Changeling* (1622) sayılabilir.

Başka yazarlarla birlikte yazdığı oyunlar arasında Thomas Heywood'la *Fortune by Land and Sea* (y. 1609; Karada ve Denizde Tali), Thomas Dekker ve John Ford'la *The Witch of Edmonton* (1621; Edmonton Büyücüsü), Fletcher'la *The Maid in the Mill* (1623; Değirmendeki Kız) sayılabilir. *The Birth of Merlin, or: The Child Hath Found His Father* (1622; Merlin'in Doğuşu ya da Babasını Bulan Çocuk) adlı oyununda yazar olarak Shakespeare'in de adı geç-

mekle birlikte Shakespeare bu oyunun yazılmasına katılmamıştır.

Rowling, Wallace Edward, lakabı BILL ROWLING (d. 15 Kasım 1927, Motueka, Yeni Zelanda), 1974-75'te başbakan olarak görev yapan Yeni Zelandalı eğitimci ve siyaset adamı.

Bir süre iktisat dersleri verdikten sonra siyasete atıldı. 1962'de parlamentoya seçildi. 1970-72 arasında İşçi Partisi'nin başkanlığını yaptı. 1972'de maliye bakanlığına getirildi. 1974'te Başbakan Norman Kirk'ün ölümü üzerine başbakan seçildi. Bu görevi sırasında ülke ekonomisini istikrara kavuşturmaya çalıştı. 1975 seçimlerini Ulusal Parti'nin kazanması üzerine başbakanlıktan ayrıldı.

Rowntree, B(enjamin) Seebohm (d. 7 Temmuz 1871, York, Yorkshire - ö. 7 Ekim 1954, High Wycombe, Buckinghamshire, İngiltere), İngiliz sosyolog ve hayırsever. Yoksulluk ve refah konusundaki çalışmaları ve ilerleme yanlısı bir işveren olmasıyla tanınır.

York'taki Friends' School'u bitirdikten sonra Manchester'daki Owens College'da kimya öğrenimi gördü. 1889'da ailesinin kakao ve çikolata şirketi H. I. Rowntree and Company'ye girdi. Şirketin 1906'da bir emeklilik programı uygulamaya başlamasında, 1919'da iş haftasını beş güne indirmesinde ve 1923'te çalışanların kârdan pay almasını öngören bir planın hazırlanmasında rol oynadı.

Başbakan David Lloyd George'un yakın arkadaşıydı. Savaş Gereçleri Bakanlığı'nın sosyal hizmet dairesinde yönetici (1915-18) ve Yeniden İnşa Komitesi'nde üye (1917) olarak görev yaptı. 1897-98'de York'ta işçi konutları konusunda bir araştırma yaparak bulgularını deneysel sosyolojinin temel kitaplarından biri olan *Poverty: A study of Town Life* (1901; Yoksulluk; Kent Yaşamı Üzerine Bir inceleme) adlı yapıtında yayımladı. 1936'da ikinci araştırması *Poverty and Progress* (1941; Yoksulluk ve İlerleme) adıyla yayımlandı. İşçi-işveren görüşmelerinde arabuluculuk etmenin yanı sıra birçok hayırsever etkinlikte bulundu.

Öteki yayınları arasında *Betting and Gambling, a National Evil* (1910; Bahis ve Kumar, Ulusal Bir Bela), *Unemployment: A Social Study* (1911; İşsizlik: Toplumsal Bir İnceleme), *The Human Factor in Business* (1921; İş Yaşamında İnsan Etkeni), *Old People* (1947; Yaşlılar), *English Life and Leisure: A Social Study* (1951; İngiliz Yaşamı ve Boş Zamanlar: Toplumsal Bir İnceleme) ve York'ta yaptığı üçüncü bir araştırmanın sonuçlarını içeren *Poverty and the Welfare State* (1951; Yoksulluk ve Refah Devleti) bulunur.

Rowse, A(lfred) L(eslie) (d. 4 Aralık 1903, St. Austell, Cornwall, İngiltere), I. Elizabeth dönemi konusunda en yetkili uzmanlardan biri sayılan İngiliz tarihçi ve yazar.

İşçi çocuğu olan Rowse parlak bir öğrencilik döneminin sonunda 1922'de Oxford'da Christ Church College'da okumasına olanak veren bir burs kazandı. Burada modern tarih öğrenimi gördü. 1925'te okulu bitirdikten kısa süre sonra gene Oxford'da All Souls College'da öğretmen üyesi oldu. Burada 49 yıl boyunca hem ders verdi, hem de tarih araştırmalarını sürdürdü. Yüksek lisans (1929) ve doktora (1953) çalışmalarını da Oxford'da tamamladı.

Rowse'un ilgi çeken ilk kitabı *Sir Richard Grenville of the Revenge* (1937; Revenge Gemisi Komutanı Sir Robert Grenville) I. Elizabeth döneminde yaşamış bir İngiliz

donanma komutanının biyografisiydi. Onu. 16. yüzyıldaki Cornwall toplumunun canlı ve çok ayrıntılı bir portresini çizen *Tudor Cornwall* (1941; Tudorların Cornwall'ı) izledi. Rowse'un tek ciltlik İngiltere genel tarihi *The Spirit of English History* (1943; İngiliz Tarihinin Ruhu) çok olumlu eleştiriler aldı. Ama Rowse'un en önemli tarih yapıtı. *The England of Elizabeth* (1950; Elizabeth Döneminde İngiltere), *The Expansion of Elizabethan England* (1955; Elizabeth Döneminde İngiltere'nin Yayılması) ve *Elizabethan Renaissance* (1971-72; Elizabeth Dönemi Rönesansı) ciltlerinden oluşan üçlemesi *The Elizabethan Age*'dir (1950-72; Elizabeth Dönemi). Bu kitaplarda sırasıyla İngiltere'nin o dönemdeki toplumsal yapısını, denizasırlı keşifleri, kültürel yaklaşım ve etkinlikleri ele alır.

Rowse'un *Shakespeare the Man* (1973; İnsan Olarak Shakespeare) adlı biyografi çalışması ve onun yayımladığı *Shakespeare'in tüm yapıtlarının açıklamalı baskısı* (1978) tartışmalara yol açtı. Rowse İngiliz tarih ve edebiyatının başka ünlülerinin de biyografilerini yazdı: bunlardan biri Churchill ailesinin iki ciltlik biyografisiydi (1956, 1958). Yayımladığı öteki tarih yapıtları arasında, Londra Kulesi'yle ve Elizabeth döneminin cinsellik anlayışıyla ilgili araştırmalar da vardı. Rowse ayrıca üretken bir şairdi. *A Gornish Childhood*'la (1942; Cornwall'da Çocukluk) başlayan otobiyografisinin daha sonra başka ciltleri de yayımlandı.

Rowson, Susanna, eö HASWELL (d. y. 1762, Portsmouth, Hampshire, İngiltere - ö. 2 Mart 1824, Boston, ABD), ABD'li oyuncu, eğitimci ve yazar. ABD'de en çok satan kitaplar listesine giren ilk kitap olan *Charlotte Temple*'in yazarıdır. Alışılmış bir baştan çıkarma ve pişmanlık öyküsünü anlatan roman, 1791'de yayımlandıktan hemen sonra çok tutulmuş ve 200'ü aşkın baskı yapmıştır.

1787'de tüccar William Rowson'la evlendi. Kocasını iflas ettikten sonra birlikte sahneye çıktılar. İskoçya'da ve Philadelphia'da Baltimore ve Boston'da oyunlarda rol aldılar. Susanna Rowson ayrıca birçok oyun ve müzikal yazdı; ABD'de yaratıcı sanatların gelişmesine katkıda bulundu. 1797'de Boston'da, ABD'de ilkökul düzeyinin üzerinde eğitim veren ilk kız okullarından biri olan Genç Kızlar Akademisi'ni açtı.

Öteki yapıtları arasında *Rebecca, or the Fille de Chambre* (1792; Rebecca ya da Oda Hizmetçisi) gibi romanlar, *Slaves in Algiers* (1794; Cezayir'deki Köleler) gibi tiyatro yapıtları ve *A Spelling Dictionary* (1807; Bir Yazım Sözlüğü) ve *Biblical Dialogues Between a Father and his Family* (1822; Bir Baba ile Ailesi Arasında Kitaplı Mukaddes Üzerine Konuşmalar) gibi ders kitapları bulunur.

Roxas, Filipinler'de, Panay Adasının kuzey kesimindeki Capiz ilinin merkezi kent. Panay Irmağı deltasında, ırmağın Sibuyan Denizine döküldüğü noktadan 6,5 km içeride yer alır. Roxas'ın açık deniz limanı olan Capiz, adalar arasında işleyen gemilere hizmet verir. Pirinç ürününün fazlası, verimli bir tarımsal bölgenin antreposu olan kentten yakındaki adalara ihraç edilir. Kentte bir havalimanı vardır. Roxas'ın 5 km güneydoğusundaki eski Panay kenti Filipinler'deki en eski ikinci İspanyol yerleşmesiydi (1569). Nüfus (1990) 103.000.

Roxas (y Acuna), Manuel (d. 1 Ocak 1892, Capiz - ö. 15 Nisan 1948, Clark Alanı,

Pampanga, Filipinler), bağımsız Filipinler Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı (1946-48).

Manila yakınlarındaki Filipinler Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1917'de Capiz (1949'dan sonra Roxas) belediye meclisine üye oldu. 1919-21 arasında Capiz valiliğini yürüttü. Daha sonra Filipin Temsilciler Meclisi'ne seçildi, meclis başkanlığı ve Devlet Konseyi üyeliği görevlerinde bulundu. ABD genel valisi Leonard Wood'un meclisin çıkardığı yasa tasarılarını veto etmeye başlaması üzerine, bu davranışı protesto etmek amacıyla Senato başkanı Manuel Quezon ile birlikte Devlet Konseyi'nden istifa etti. 1932'de Milliyetçi Parti lideri Sergio Osmeña ile birlikte Washington, D.C.'ye giderek Hare-Hawes-Cutting Yasası'nın çıkarılmasıyla sonuçlanan görüşmelere katıldı. 1934'te, Filipinler'in 10 yıl Uluslar Topluluğu'na benzer bir düzenlemeyle yönetildikten sonra bağımsızlığını kazanmasını öngören Tydings-McDuffie Yasası'nın kabul edilmesinden sonra yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirilen meclise seçildi. 1938-40 arasında maliye bakanı olarak görev yaptı.

II. Dünya Savaşı sırasında, José Laurel başkanlığındaki Japon yanlısı hükümette görev aldı. Savaşta hükümetin öteki üyeleri birlikte vatana ihanet suçundan yargılanan Roxas, General Douglas MacArthur tarafından savunularak aklandı. 1946'da Milliyetçi Parti'nin liberal kanadının adayı olarak Uluslar Topluluğu başkanlığına seçildi ve 4 Temmuz'da bağımsızlık ilan edilince yeni cumhuriyetin ilk başkanı oldu.

Bağımsızlıktan sonra ABD'den yardım almayı başardıysa da, bu yardım karşılığında ABD'ye askeri üsler kiralamak, Filipin yurttaşlarına ticaret kısıtlamaları getirmek ve ABD'li yatırımcılarla ve mülk sahiplerine bazı ayrıcalıklar tanımak zorunda kaldı. Yolsuzluk ve rüşvet söylentileri yönetimine gölge düşürürken askeri polis örgütünün kötü uygulamaları kırsal kesimde söl eğilimli Hukbalahap (Huk) hareketinin güçlenmesinde etkili oldu. Bu hareketi ezmek için alınan sert önlemler ise köylüler arasında hoşnutsuzluk yarattı. 1948'de görev başında ölen Roxas'ın yerine yardımcısı Elpidio Quirino geçti.

Roy, Gabrielle, ES BAYAN MARCEL CARBOTTE (d. 25 Mart 1909, St. Boniface, Manitoba - ö. 13 Temmuz 1983, Québec, Kanada), Fransız-Kanadalı romancı. Yoksul halkın umutlarını ve mutsuzluklarını betimlemekteki başarısıyla tanınmıştır.

Bir süre öğretmen olarak çalıştıktan ve 1937-39 arasında Avrupa'da tiyatro öğrenimi gördükten sonra Kanada'ya dönerek yazarlığa başladı. Kentlerdeki yoksul çalışan sınıflı konu alan yapıtları arasında *Bonheur d'occasion* (1945; Kelepir Mutluluk) ve *Alexandre Chenevert, caissier* (1954; Kasiyer Alexander Chenevert) bulunur. *La petite poule d'eau* (1950; Küçük Su Kuşu) ve *Rue Deschambault* (1955; Deschambault Caddesi) gibi romanlarında Manitoba'nın kapalı kırsal kesim yaşamını işler. Ayrıca yanı otobiyografik öykülerden oluşan *La route d'Altamont* (1966; Altamont Yolu) adlı bir kitap ve öğretmenlik deneyimlerine dayanan *Ces enfants de ma vie* (1977; Yaşamımın Çocukları) adlı bir de roman yazmıştır.

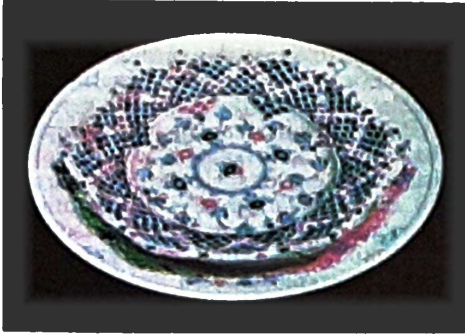
Roy, Manabendra Nath, asıl adı NARENDRANATH BHATTACHARYA (d. 6 Şubat 1887, Arbelia - ö. 25 Ocak 1954, Dehra Dun,

Hindistan), bağımsızlık öncesinde Hint komünistlerinin önderi.

İngiliz sömürge yönetimine şiddet eylemleriyle son vermeye çalışan çeşitli Hintli gruplar içinde yer aldı. 1915'te Almanların Hindistan'a iki gemi dolusu silah ve cephaneye göndermesini sağlamak üzere Batavia'ya (bugün Cakarta) gönderildi. Plan başarısızlığa uğrayınca Güneydoğu Asya ülkeleri, Çin ve Japonya'ya dolaşarak silah sağlamaya çalıştı. 1916'da San Francisco'ya ulaştı ve adını Roy olarak değiştirdi. Ardından Meksika'ya geçti ve 1917 Sovyet Devrimi'nden kısa süre sonra Meksika Komünist Partisi'nin kuruluşuna katıldı. Moskova'da Lenin üzerinde olumlu bir izlenim bıraktı ve III. Enternasyonal'in (Komintern) yürütme komitesine girdi. Görüş ayrılığı üzerine 1929'da Komintern'den ayrıldı. Gizlice Hindistan'a dönmeye çalışırken, İngilizlerce yakalanarak hapsedildi. II. Dünya Savaşı sırasında Nehru ve Gandhi'nin izlediği politikalarla karşı çıktı. Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra komünizmden vazgeçti.

Roy, Ram Mohun bak. Ray, Rammohan

Royal Copenhagen porseleni, 1775'ten günümüze değin Kopenhag'daki Kraliyet Porselen Fabrikası'nda üretilen porselen eşya. Fabrikayı kimyacı Frantz Heinrich Müller kurmuş, 50 yıl boyunca da işletme tekeli elinde tutmuştu. 1775'te fabrikanın damgası olarak üst üste üç dalgalı çizgi

Royal Copenhagen porseleni iki tabak
Royal Copenhagen Porcelain

kabul edildi. 1779'da mali sorumluluğunu kralın üstlenmesi üzerine fabrika Kraliyet Porselen Fabrikası adını aldı.

En çok kobalt mavisi desenlerle bezeli porselenler üretiliyordu; stilize çiçek resimleriyle istirdiye örgeleri de yaygındı. Hem sırlı, hem de sırsız çok güzel porselen biblolar da yapılıyordu. Fabrikanın en ünlü ürünü bugün yalnızca birkaç parçası kalmış olan "Flora Danica" (Rosenborg Sarayı, Kopenhag) adlı yemek takımıdır. Rus çaricesi II. Yekaterina'ya armağan edilmek üzere 1789'da yapılmaya başlayan takım 1797'de 2.528 parçayı bulmuştu. Bu takım-da büyük çorba kâseleri, çanak ve tabakların yanı sıra yumurtalık gibi küçük parçalar da vardı. Danimarka'da bulunan bütün yabancı bitki türleri desen olarak kullanılmıştı. Johann Christoph Bayer her parçaya başka bir bitkinin resmini yapmış ve bunları Danimarka bitki örtüsünü anlatan bir kitaptan almıştı. Bugün üretilen Royal Copenhagen porselenlerinin en büyük bölümünü sıralı tekniğiyle boyanmış mavi renkli parçalar oluşturmaktadır.

Royal Dutch/Shell Group, Felemenkçe KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE/SHELL GROEP, toplam satış hacmi bakımından dünyadaki

en büyük şirket gruplarından biri. Yüzden çok ülkede bulunan şirketlerden oluşur. Bu şirketlerin hisseleri, tamamen ya da kısmen Lahey'deki NV Koninklijke Nederlandsche Petroleum Maatschappij ile Londra'daki "Shell" Transport and Trading Company, PLC'ye aittir. İki ana şirket yalnızca yönetimle ilgilidir; farklı yönetim kurulları vardır ve hisseleri borsalarda birbirinden ayrı işlem görür. Onların altında, hisselerinin yüzde 60'ı NV Koninklijke Nederlandsche'ye ve yüzde 40'ı "Shell" Transport and Trading'e ait olan Shell Petroleum NV ve Shell Petroleum Company Limited adlı iki holding yer alır. Bu holdingler ise bütün dünyada petrol, petrokimya ve ilişkili sanayilerde araştırma ve keşif çalışmalarından üretim ve pazarlamaya kadar çeşitli alanlarda etkinlik gösteren ikincil hizmet şirketlerini yönetir ve hisselerini elinde tutar. Grubun metaller, atom enerjisi, Güneş enerjisi, kömür ve tüketim malları alanlarında çalışan şirketleri de vardır.

İki ana şirket 19. yüzyıl sonlarında rakip şirketler olarak ortaya çıktı. Marcus Samuel'in (1853-1927) 1878'de Londra'da babasının ithalat-ihracat işini devralarak kurduğu şirket, daha sonraki adını Doğu'dan ithal edilen deniz kabuklarından (İngilizce "shell") aldı. Bir yan iş olarak kerosen taşıma işine de giren Samuel, 1892'de Uzakdoğu'yla Avrupa arasında tankerlerle taşımacılığa başladıktan sonra, Borneo'da petrol depoları, zamanla petrol kuyuları ve arıtma tesisleri kurdu (1896). Ardından petrolle ilgili işleri için "Shell" Transport and Trading Company, Ltd. adlı ayrı bir şirket kurdu. Sonraki 10 yılda Sumatra, Texas, Rusya, Romanya ve başka yerlerde petrol anlaşmaları yaptı.

Bu arada bir grup Hollandalı banker, işadamları ve eski sömürge yöneticisinin kurduğu (1890) Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië, 1892'de Sumatra'daki yerel petrol yataklarını işletmeye başladı. Şirket Hendrik W. A. Deterding'in (1866-1939) yönetimi altında 1896'dan sonra tanker ve depolama tesisleri yapımı işine girdi ve bir satış örgütü oluşturdu.

İki şirket 1903'te Uzakdoğu'daki satışlarla Doğu Hint Adalarındaki üretimi de kapsayacak biçimde dağıtım ve satış işlerini bütünleştirerek birleşme yolunda ilk adımı attılar. 1907'de her alanda birleşmenin sağlanmasıyla iki ana şirketin yönetimindeki Royal Dutch/Shell Group ortaya çıktı. Deterding, şirketler grubunun genel müdürü oldu. (Hollanda şirketi 1949'da bugünkü adını aldı; "Shell" Transport and Trading Company 1981'de halka açık bir limited şirketi haline geldi.)

Grup 1913'e doğru dünya petrol şirketleri arasında birinci sıraya yükselerek Romanya, Rusya, Irak, Mısır, Venezuela, Meksika, California ve Oklahoma petrol alanlarında üretim hakkı elde etti. Ayrıca satış çalışmalarını Avrupa, Asya, Afrika, Avustralya, Kuzey ve Güney Amerika'ya içine alacak biçimde genişletti. Grubun ABD'deki en önemli yan şirketi olan Shell Oil Company 1922'de kurulmuştur.

Royal Society, tam adı ROYAL SOCIETY OF LONDON FOR THE PROMOTION OF NATURAL KNOWLEDGE ("Doğal Bilgi Birikiminin Artırılmasını Amaçlayan Londra Kraliyet Derneği"). Büyük Britanya'nın en eski bilim derneği. 1660'ta kurulan dernek, aynı zamanda Avrupa'daki en eski bilim derneklerinden biridir. Derneğin temelleri, bilim adamlarının çeşitli konuları tartışmak için kısa aralıklarla düzenledikleri toplantılarla

atıldı. 1645'ten sonra Londra ve Oxford'da toplanan bilim adamları "Görünmez Yüksekokul" olarak adlandırılan bir topluluk oluşturmuşlardı. Bu topluluk ile İngiltere'deki birkaç akademinin birleşmesiyle oluşan Royal Society'nin kuruluşu 1662'de Kral II. Charles'ın verdiği bir beratla resmîyet kazandı. Üyelerinin büyük bölümü Püritenlerden ve Francis Bacon'ın yandaşlarından oluşan dernek Avrupa'daki akademilerden farklı olarak, krallıktan yalnızca manevi destek aldı. Derneğin kurucuları ve ilk üyeleri arasında bilim adamı Piskopos John Wilkins, felsefeci Joseph Glanvill, matematikçi John Wallis, fizikçi Robert Hooke ve dernek beratının önsözünü yazan mimar Christopher Wren bulunuyordu. 1671'de Isaac Newton, 1678'de de astronom Edmund Halley dernek üyeliğine seçildi. Dernek 1768'de, James Cook'un Büyük Okyanusa düzenlediği ilk bilimsel keşif gezisine mali destek sağladı. 29 Mayıs 1919'da Güneş tutulmasının fotoğraflarını çekmek üzere Gine Körfezindeki Principe Adasına bir grup gönderdi. Bu girişim Einstein'ın genel görelilik kuramını doğruladı ve ünnün yayılmasında önemli rol oynadı.

Royal Society, her yıl birer Copley, Davy ve Hughes ve iki Kraliyet Madalyası olmak üzere toplam beş madalya verir. Derneğin verdiği öteki madalyalar iki yılda bir verilen Rumford ve Darwin madalyaları ile üç yılda bir verilen Sylvester ve beş yılda bir verilen Buchanan madalyalarıdır. Bu madalyaları kazananların listesi ve ödül koşulları *Year Book*'ta (Yıllık) yayımlanır.

Royal Society, derneğe mali destek sağlayan hayırseverlerin adıyla anılan çeşitli bilimsel konferanslar düzenler. 1665'ten bu yana yayımladığı *Philosophical Transactions* Batı'daki en eski süreli yayınlardan biridir. Derneğin günümüzde, 90'ı yabancı olmak üzere, 1.000'den fazla üyesi vardır.

Royal Victorian Order, hükümdara sunulan kişisel hizmetleri ödüllendirmek amacıyla Kraliçe Victoria tarafından 1896'da oluşturulan şövalyelik tarikatı ve nişanı. Bir hanedan nişanı olduğu için, verilmesi yalnızca İngiliz hükümdarının kişisel seçimine bağlıdır.

Öteki İngiliz şövalyeliklerinden farklı olarak üye sayısında sınırlama yoktur. Kısa süren hükümdarlığı sırasında VIII. Edward (1936) kadınlara da bu nişanı vermiştir. Üçten fazla sınıftan oluşan ilk İngiliz şövalyelik kurumudur. Sınıflar büyükten küçüğe doğru, G.C.V.O. (Knight Grand Cross ve kadınlar için Dame Grand Cross), K.C.V.O. (Knight Commander) ya da kadınlar için D.C.V.O. (Dame Commander), C.V.O. (Commander) ve 4. ve 5. sınıf üye M.V.O. (Member) olarak sıralanır. En yüksek iki sınıftan nişanın verilmesi şövalyeliğe kabulü gerektirir. Yabancılar da onursal olarak nişan alabilir.

Royal Victorian Order'ın günü, Kraliçe Victoria'nın tahta çıktığı 20 Haziran'dır. Kraliyet ailesiyle en yüksek sınıftan şövalyeler, hanedan armasını taşıyan şiltlerini 1938'den bu yana Savoy'daki (Londra) Kraliçe Şapeli'nde takarlar.

Royall, Anne Newport, eö NEWPORT (d. 11 Haziran 1769, New Baltimore, Maryland - ö. 1 Ekim 1854, Washington, D.C., ABD), birçoklarıncı ABD'nin ilk kadın gazetecisi kabul edilen gezgin ve yazar.

Kocasının 1813'te ölmesinden sonra ülkeyi gezmeye başladı ve 1826-31 arasında, toplumsal tarih açısından değerli belgeler olarak kabul edilen, gezi izlenimlerini anlattığı 10 kitap yayımladı.

1831'de Washington'da Paul Pry adlı bir gazete yayımlamaya başladı. Bunu *The*

Huntress (1836-54) izledi. Gazeteler aracılığıyla yönetimdeki yazlaşma ve amatörliğe karşı savaş açarak, eyaletlerin haklarını ve Katoliklerle Masonlara hoşgörü gösterilmesini savundu. Royall'ın gezi kitaplarının yanı sıra *The Tennessean* (1827; Tennessee'li) adlı bir romanı ve *The Cabinet* (Kabine) adlı bir oyunu vardır.

Royce, Sir (Frederick) Henry, BARONET (d. 27 Mart 1863, Alwalton, Huntingdonshire - ö. 22 Nisan 1933, West Wittering, Sussex, İngiltere), Rolls-Royce Ltd.'nin kurucularından İngiliz sanayici, lüks otomobil ve uçak motorları yapımcısı.

Liverpool caddelerini elektrikle aydınlatma projesinde elektrik başmühendisi olarak çalıştı (1882). İki yıl sonra Manchester'a yerleşerek, bir mühendislik şirketi kurdu. Royce Ltd.'ye dönüşen şirket elektrikle çalışan vinç, dinamo ve motor imalatında uzmanlaştı. Royce, 1904'te kendi tasarımına dayanan, deneysel nitelikte üç otomobil imal etti. Otomobillerin üstün niteliğinden etkilenen motor tüccarı C. S. Rolls, Royce Ltd.'yle, ürünlerinin tümünü almak üzere anlaştı. 1906'da iki şirketin birleşmesiyle Rolls-Royce Ltd. kuruldu. Şirketin motor bölümü 1908'de Derby'ye taşındı.

Royce, Josiah (d. 20 Kasım 1855, Grass Valley, California - ö. 14 Eylül 1916, Cambridge, Massachusetts, ABD), ABD'li idealist düşünür. Us yerine bireyselliği ve iradeyi vurgulaması, 20. yüzyıl ABD felsefesini önemli ölçüde etkilemiştir.

California Üniversitesi'nde mühendislik öğrenimi gördüğü sırada jeolog Joseph Le Conte ile şair Edward Rowland Sill'in görüşlerinden etkilendi. 1875'te mezun olduktan sonra felsefeye yöneldi. Eğitimine bir süre Almanya'da devam ettikten sonra ABD'ye dönerek Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde felsefeci William James ile Charles Sanders Peirce'tan ders aldı. California Üniversitesi'nde dört yıl İngilizce dersleri verdikten sonra Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine getirildi. Meslek yaşamının sonraki bölümünü geçirdiği Harvard'da 1914'te George Herbert Palmer'in yerine Alford Kûrsüsü profesörlüğünü üstlendi.

Mutlak idealizm yanlısı bir yaklaşımı benimseyen ve Hegel'den etkilenen Royce, insan düşüncesi ile dış dünyanın birliğini vurguladı. Öğretisini mutlak doğrulukla ilgili anlayışına dayandırdı. Bunun varlığı konusunda herkesin görüş birliğinde olması gerektiğini, çünkü mutlak doğruluğu yadsımaya çalışan şüphecilerin bile böyle bir gerçeğin varlığını otomatik olarak doğruladıklarını ileri sürdü. Ona göre mutlak doğrunun yadsınması, gerçekte bazı "doğru" önermelerin olanaklılığını kabul etmek demektir, yani şüpheciler, "doğrunun" olanaklılığı konusunda kendi kendileriyle çelişen bir tavır benimsemiş oluyorlardı.

Royce idealist yaklaşımını din alanında da uygulayarak dinin temelinde sadakat duygusunun yattığını öne sürdü. Bu "sadakat dini" anlayışını, geliştirdiği etik sistemle tamamladı. Onun insan iradesine verdiği önemi yansıtan bu etik sisteme göre, en yüksek iyiye ancak "kişinin bir ereğe kendini isteyerek ve tam olarak adanmasıyla" ulaşılabilir.

Royce psikoloji, toplumsal etik, edebiyat eleştirisi, tarih ve metafizik alanlarındaki katkılarıyla çok yönlü bir düşünür olarak ünlendi. Çok sayıdaki kitap ve makaleleri arasında *The Religious Aspect of Philosophy* (1885; Felsefenin Dinsel Yönü), *The Spirit of Modern Philosophy* (1892; Modern Felsefenin Ruhu), *Studies of Good and Evil* (1898; İyi ve Kötü Üzerine Çalışmalar), *The*

World and the Individual (1900-01, 2 cilt; Dünya ve Birey) ve *The Philosophy of Loyalty* (1908; Sadakat Felsefesi) sayılabilir. *The Review of International Philosophy* dergisinin 1967'de yayımlanan 1. ve 2. sayıları Royce'a ayrılmıştır ve kapsamlı bir bibliyografya içerir.

Royer-Collard, Pierre-Paul (d. 21 Haziran 1763, Sompuis - ö. 4 Eylül 1845, Châteauneuf, Fransa), Fransız devlet adamı ve düşünür.

1787'de avukatlığa başlayan Royer-Collard, Fransız Devrimi'nin ilk aşamalarında 1790-92 arasında Paris Komünü'nün sekreterliğini yaptı. 1793'te ılımlı Jirondenlerin devrilmesi üzerine Sompuis'ye çekildi. Marne ilinden (*département*) Beş Yüzler Konseyi'ne seçildiyse de Napoléon'un kralcıları Direktuar'dan ve konseylerden uzaklaştıran 18 Fructidor Darbesi'yle (4 Eylül 1797) üyeliği düştü. Bunun üzerine gizli krallık konseyine katıldı. 1803'e değin sürgündeki Kral XVIII. Louis'ye raporlar gönderdi. Daha sonraki 10 yıl boyunca bütünüyle felsefeyle uğraştı. 1811'de Paris Üniversitesi'nde felsefe tarihi profesörü oldu. Étienne Bonnot de Condillac'ın materyalizmine ve şüphecilikine karşı çıkarak kendi "algı felsefesini" ortaya attı. İskoç düşünür Thomas Reid'in sisteminden yola çıkarak "bilinç" ve bellek yoluyla edinilen bir bilgi görüşü geliştirdi. Birinci (1814) ve İkinci (1815) Restorasyon dönemlerinde XVIII. Louis tarafından basın denetçiliği ve halk eğitiminden sorumlu Devlet Şurası (*Conseil d'État*) üyeliğine getirilen Royer-Collard, ayrıca Temsilciler Meclisi'nde Marne'i temsil etti (1815-42). Kısa sürede daha muhalif bakanlara karşı Lejitimist bir meşruti monarşi kuramı geliştirdi. Bu tutumu ve felsefe programıyla Doktrincilerin saldırılarının hedefi oldu. 1819'da eğitim danışmanlığından istifa etti. 1820'de Devlet Şurası'ndan çıkarıldı. 1828'de ise meclis başkanı oldu. Mart 1830'da X. Charles'in Prens Jules de Polignac'ı keyfi biçimde başbakan atmasına karşı 221 milletvekili tarafından hazırlanan protestonun sunulmasını üstlendi. 1830 Temmuz Devrimi'nden sonra mecliste kaldı. Ama bir Lejitimist olarak Kral Louis-Philippe'in yeni rejimine yakınlık duyamadığı için siyasetle aktif olarak ilgilenmedi.

Royster, Vermont (Connecticut) (d. 30 Nisan 1914, Raleigh, Kuzey Carolina, ABD), ABD'li gazeteci. *The Wall Street Journal* adlı gazetenin yayın yönetmenliğini, bu gazeteyi yayımlayan Dow Jones & Company'nin de başkan yardımcılığını ve başkanlığını (1960-71) yapmış, başarılı başyazılarıyla 1953'te Pulitzer Ödülü'nü kazanmıştır.

1935'te Kuzey Carolina Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı öğrenimini tamamladı. 1936'da New York Kenti Haber Bürosu'na muhabir olarak girdi ve aynı yıl *The Wall Street Journal*'a geçerek gazetenin Washington, D.C. bürosunda çalışmaya başladı.

1941'de gönüllü olarak ABD Deniz Kuvvetleri'ne katıldı ve Büyük Okyanustaki harekâtlarda görev aldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden *The Wall Street Journal*'da çalışmaya başladı ve sırasıyla Washington başmuhabiri, başyazar ve köşe yazarı, yayın yönetmeni yardımcısı (1948-51), yayın yönetmeni başyardımcısı (1951-58), yayın yönetmeni (1958-71) ve Dow Jones & Company'nin başkan yardımcısı ve başkanı (1960-71) olarak çalıştı. 1971'den sonra gazeteye dışarıdan katkıda bulunmayı sürdürdü.

Amerikan Gazete Editörleri Derneği'nin başkanlığını da yapan Royster, Kuzey Carolina Üniversitesi'nde gazetecilik ve halkla

ilişkiler dersleri verdi; Pulitzer Ödülü seçici kurulu üyeliğinde bulundu. Kitapları arasında *Journey Through the Soviet Union* (1962; Sovyetler Birliği'nde Yolculuk) ve *A Pride of Prejudices* (1967; Önyargıların Gururu) sayılabilir.

roza kesim, değerli taşların, tabanları geniş, düz ve fasetasız, üstleri ise yuvarlak ve üçgenel fasetlerle örülü biçimde tıraşlanması yöntemi. Genellikle iki sıra halinde yapılan fasetalar, taşın tepe bölümünde tek bir noktada sivrilmesini sağlayacak biçimde gruplandırılır. Eskiden elmasların tıraşlanmasında kullanılan bu kesim tarzı, günümüzde daha çok küçük taşlara uygulanır.

Rozanov, Vasili Vasilyeviç (d. 2 Mayıs 1856, Vetluga, Rus Çarlığı - ö. 5 Şubat 1919, Moskova, Rusya), aykırı dinsel düşüncelerinin yanı sıra yapıtlarının özgünlüğü ve bireyselliğiyle tanınan Rus yazar.

Orta sınıf üyesi bir aileden geliyordu. Moskova Üniversitesi'nde tarih öğrenimi gördü. Bir süre tarih ve coğrafya dersleri verdi. Yaklaşık 1880'de, romancı Dostoyevski'nin eski eşi Apollinaria (Polina) Suslova'yla evlendi. Dostoyevski'nin *Bratya Karamazovi* (*Karamazov Kardeşler*) romanının eleştirel çözümlemesiyle dikkatleri üzerinde topladı. Bu çalışma aynı zamanda Dostoyevski'nin yapıtını konu alan ilk derinlemesine incelemeydi. Rozanov 1880'lerde Petersburg'da yaşadı ve dinsel konulardaki yazılarıyla Hristiyanlığın çileciliğini eleştirdi. Doğalcılığa dayalı bir cinsellik ve üreme dinini savundu. Slavofil olduğu için çağdaş edebiyat gruplarına kabul edilmedi. Yazılarında sık sık koyu bir antisemitizmin izlerine rastlanıyordu.

1899'da tutucu *Novoye vremya* gazetesinde yazmaya başladı. Sayfadaki yeri kısıtlı olduğu için, kendine özgü parçalı yazı tarzını geliştirdi. Sonuçsuz kalan 1905 Devrimi'ni coşkuyla destekledi ve *Novoye vremya*'da gerçek adıyla tutucu içerikli yazılar yazmayı sürdürürken, bir süre V. Vavarin takma adıyla ilerici *Russkoye slovo* gazetesine radikal yazılar yazdı. 1912'de, olgun dehasını en iyi temsil eden *Uyedinye, poçti na pravih rukopisi* (*Az Çok Mahrem Basılan Yalnız Düşünceler*) adlı yapıtını yayımladı. 1917 Devrimi'nin başlamasından kısa süre sonra, Moskova yakınlarındaki bir manastıra yerleşti ve yoksulluk içinde, ama Ortodoks Kilisesi'ne dönmüş olarak öldü.

Rózewicz, Tadeusz (d. 9 Ekim 1921, Radomsko, Polonya), Polonyalı yenilikçi şair, oyun yazarı ve romancı. Yapıtlarında Polonya *avant-garde* akımıyla uyumsuzluk tiyatrosunun öğelerini birleştirmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında Polonyalı direnişçilerin oluşturduğu İç Ordu'ya katıldı. Bu deneyimlerinden yararlandığı *Niepokój* (1947; Endişenin Yüzleri) ve *Czerwona rekawiczka* (1948; Kırmızı Eldiven) adlı ilk iki şiir kitabında ölçü, kıta ve uyak gibi geleneksel şiir öğelerine yer vermedi. 1960'larda tiyatroyla ilgilenmeye başlayarak *Kartoteka* (1960; Kartoteks) ve *Świadkowie albo nasza mała stabilizacja* (1962; Tanıklar ya da Küçük Dengelenmemiz) gibi oyunlar yazdı. Sonraki oyunlarından *Stara kobieta wysiaduje* (1968; Yaşlı Kadın Kuluçkada) gittikçe büyüyen bir çöp yığını üzerinde oturarak konuşan yaşlı kadının monologlarından oluşuyordu. Oyun ve şiirin yanı sıra roman ve öykü de yazan Rózewicz'in ayrıca deneme, inceleme türlerinde yapıtları vardır. Türkçede *Uyanmayın Gözyaşlarından* (1981) başlığıyla bir şiir kitabı yayımlanmıştır.

Rozul, Afrika'nın güneyinde eski Karanga Devleti, Çangamire hanedanından(*) I. Dombo (1684-95) tarafından kurulduğu sanılır. Çangamireler 1690'larda verimli arazilerin büyük bölümünü ve maden bakımından zengin bölgeleri ele geçirerek Portekizlileri Zambezi Vadisindeki pazar yerlerinden çıkardılar. 18. yüzyılda Afrika'nın ortagüney kesiminin en büyük gücü durumuna geldiler.

Rozui Devleti'nin sınırları sık sık değişmekle birlikte, etki alanı günümüzde Zimbabve sınırları içinde kalan toprakların büyük bölümünü, olasılıkla da Botswana ve Transvaal'i kapsıyordu. Zimbabve'nin güneybatısındaki eski Rozui yerleşmeleri taş binalar ve özgün çanak çömleklerle dikkati çeker. Rozui Devleti 19. yüzyılın başında parçalanmıştır.

Röhm, Ernst, ROEHM olarak da yazılır (d. 28 Kasım 1887, Münih - ö. 30 Haziran 1934, Münih-Stadelheim, Almanya), Adolf Hitler'in saldıran birlikleri olan SA'ların (*Sturmabteilung*) örgütlenmesine öncülük eden Alman subay. Kendisine rakip olmasından korkan Hitler'in emriyle öldürülmüştür.

1906'da orduya katıldı. Savaşın sonra Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (Nazi Partisi) kurucuları arasında yer aldı. Hitler'in Bavyera'da ordunun desteğini sağlamasına yardımcı oldu ve Ekim 1921'de SA'ya dönüşen silahlı bir birlik oluşturdu.

Röhm, 1933
Hans Hoffmann, Münih

8-9 Kasım 1923'teki Birahane Darbesi'ndeki rolü nedeniyle kısa bir süre hapsedildi. Hitler'in tersine, SA'yı düzenli bir orduya dönüştürmeyi amaçlayan Röhm 1925'te Bolivya'ya gitti. 1930'un sonlarında, Hitler'in isteği üzerine SA'yı yeniden örgütlemek üzere Almanya'ya döndü. 1933'te şansölye olduktan sonra Röhm'ü hükümete alan Hitler, bir süre sonra SA'yı Alman silahlı kuvvetlerine (*Wehrmacht*) bağladı ve Röhm'ü öldürtmeye karar verdi. Bir darbe hazırlığı içinde olmakla suçlanan Röhm yargılanmadan kurşuna dizildi.

Rök Yazılıtaşı, İsveç'te Östergötland'da bulunmuş, üstünde rünik alfabeyle yazılı bilinen en uzun yazıtın yer aldığı 9. yüzyıldan kalma taş blok. Granite oyulmuş 725 harften (*rune*) oluşan ve kolayca okunabilen yazıtta, büyük olasılıkla beddua işlevi gören gizli formüllerle epik şiirler, kahramanlık efsanelerine ilişkin anımsırmalar ve bir şiir sözlüğü yer alır. Yazıtta oymaları Sibbi'nin yaptığı, metni ise Varin'in, öldürülen oğlu Vámod'un anısına yazdığı belirtilir.

miştir. Yazıtın ortasında yer alan bir kıtanın Büyük Theoderich'le ilgili olduğu sanılmaktadır. Yazıtta kullanılan *rune*'lar, 16 harften oluşan bir İsveç-Norveç rünik alfabesine aittir. Taş bloğun üstünde ayrıca, daha

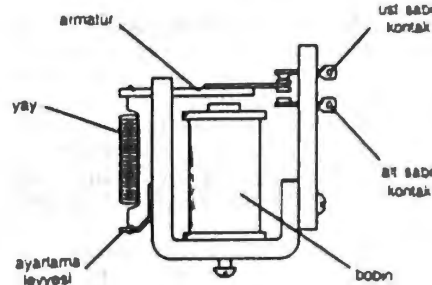

Rök Yazılıtaşı
Kung Vitterhets Histone Och Antikvitets Akademien, Stockholm

eski bir döneme ait futhark alfabesiyle yazılmış dokuz dize yer alır. Harflerin yanı sıra büyü amacıyla bazı şifrelere de yer verilmiştir.

rölativite bak. görelilik

röle, bir devredeki (röle devresi) akımın, başka bir devrenin (uyarıcı devre) akımında oluşan değişimlerin aracılığıyla, uzaktan ya da otomatik olarak denetlenmesinde kullanılan elektromanyetik aygıt. Örneğin bir solenoyit(*) çekirdeği, uyarıcı bir akımın bir anahtarı açıp kapaması yoluyla hareket ettirilebilir. Pek çok röle devreyi koruyucu bir rol oynar. Bilinen ilk röle olan eski tip telgraf rölesinde, uyarıcı akım bir armatürü hareketlendirerek kontak noktasının sinyal devresini kapatmasını sağlardı. Röleler, elektron lambaları ve transistörler ortaya çıkmadan önceki bilgisayar tasarımlarında önemli rol oynamıştır. Demiryollarının sinyal sistemlerinde de rölelerden yararlanılır; blok sistemde uyarılmış rölenin üzerindeki

Genel amaçlı röle
Modern Dictionary of Electronics
Rudolf F. Graf 1968 Howard W. Sams & Co. Inc

uyarı, vagon dingilleriyle kısa devre sağlanarak kaldırılır. Günümüzde telefon haberleşmesinde telefon röleleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Çizimde genel amaçlı bir röle görülmektedir.

rölik, kutsal bir kişinin kemikleri ya da onunla ilgili herhangi bir eşya.

Hristiyanlık tarihinde sözü geçen ilk rölikler, Aziz Paulus'un vücuduna sürülerek hastaları iyileştirdiğine inanılan mendillerdi. Ortaçağda mucize inancının yaygınlaşmasıyla birlikte Haçlı seferleri boyunca Doğu'dan Avrupa'ya birçok rölik getirildi, ama bu kez de röliklerin özgünlüğü sorunu

ortaya çıktı. Katolik Kilisesi 1563'te Trento Konsili'nde röliklerin kutsal sayılmasını onayladı ve özgünlüklerinin belirlenmesi için kurullar getirdi. Ortodoks Kilisesi'nde ibadette röliklerin yerini ikonlar aldı. Protestanlıkta ise röliklerin kutsallığı tümüyle reddedildi.

Röliklere tapınma Budacılıkta da yaygın bir gelenektir. Buda'nın küllerinin ve bazı eşyalarının yedi Hint kabilesine eşit biçimde paylaştırıldığına inanılır. *Stupa*'larda korunan bu rölikler zamanla buraların önemli birer hac merkezi olmasını sağlamıştır. Hinduizmde ise halk arasında tanrısal varlıkların tasvirleri çok gözde olmakla birlikte rölik geleneği yoktur. Bu Hinduizmin öteki dinlerde olduğu gibi belirli bir kurucusunun olmamasına ve var olan her şeyi bir yanılısıma olarak değerlendirmesine bağlanabilir.

İslamda Hz. Muhammed'in, sahabilerinin ve velilerin eşyalarına saygı gösterilmekle birlikte bunlara tapınılması kural olarak yasaklanmıştır. Vehhabilik gibi bazı mezhepler mezar ziyaretini de İslama aykırı sayarlar. Hz. Muhammed'e ve sahabilerine ait sayılan eşyalar emanat-ı mukaddese(*) olarak anılır.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Rölvaag, O(le) E(dvart) (d. 22 Nisan 1876, Dønna Adası, Helgeland, Norveç - ö. 5 Kasım 1931, Northfield, Minnesota, ABD), Norveç asıllı ABD'li romancı ve eğitimci. Dakota'ya yerleşen Norveçli göçmenlerin gerçekçi portrelerini çizdiği ve ABD'de yerli kültür ile göçmenlerin getirdiği kültür arasındaki çatışmayı anlattığı romanlarıyla tanınmıştır.

1896'da ABD'ye göç etti. Minnesota'da Northfield'deki St. Olaf College'da ve Norveç'te Oslo Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Yaşamının büyük bölümünde St. Olaf'ta Norveç dili ve edebiyatı ile ABD'deki Norveçli göçmen toplumunun tarihiyle ilgili dersler verdi. Kitaplarını Norveç dilinde yazdı ve ilk kez bu dilde yayımlandı. Yapıtlarını İngilizceye çeviren çevirmenlerle ortak çalışmaya girdi.

ABD'de yeni topraklara ilk yerleşen öncülerini betimlediği yapıtlarına destansı bir hava vermekle birlikte bu dönemin aşındırdığı insan değerleri için üzüntüsünü saklamadı. 1925'te Norveç-Amerikan Tarih Derneği'nin kuruluşuna katıldı. Amerikan toplumunu zenginleştireceğine inandığı için göçmenleri sürekli geleneklerini, dillerini ve kiliselerini korumaya özendirdi. *I de dage* (1924; O Günlerde) ve *Riket grundlages* (1925; Kralık Kuruldu) adlı iki romanı *Giants in the Earth* (Yeryüzündeki Devler) adıyla tek bir roman halinde İngilizceye çevrildi (1927). En iyi romanı sayılan bu yapıtında öncülerin olumlu yanlarını Per Hansa, olumsuz yanlarını ise karısı Beret temsil eder. *Peder Victorious* (1929; Peder Galip) ve *Their Father's God* (1931; Babalarının Tanrısı) adlı yapıtlarında öncülerin ikinci kuşağının öyküsüne yer verir.

Römer (Almancada "Romalı"), Almanya'da ortaya çıkıp özellikle Ren Bölgesi ve Felemenk'te gelişerek 17. yüzyılda son biçimini alan cam şarap kadehi. Daire kesitli cam şeritlerin sarılmasıyla oluşturulan konik bir tabanı, silindirik bir ayağı ve bunun üstüne oturan yarım küre biçiminde bir gövdesi vardır. Ayağın üstü irili ufaklı kabarıklar ya da ahududuya benzer motiflerle bezelidir. *Römer*'lerin rengi genellikle

yeşilin tonlarında olur. Kesme desenlerle, hatta yazılarla bezeli olanları da vardır. Bu sonuncuların Felemenkli sanatçı Anne Roe-

Römer, Ren Bölgesi, 17 yy. Uygulamalı Sanatlar Müzesi, Köln
Kunstgewerbemuseum Köln

mers Visscher'in (y. 1583-1651) elinden çıktığı sanılır.

römorkör, büyük gemilerin çeşitli amaçlarla çekilmesi ya da itilmesinde kullanılan, orta güçte motorlarla donatılmış küçük ya da orta tonajlı deniz aracı. Çok büyük gemilerin limana yanaşmasına ya da limandan ayrılmasına yardımcı olmak, açık denizlerde arızalanan gemileri kıyıya çekmek, bazı kanallarda gemilerin ilerlemesini sağlamak gibi amaçlarla kullanılır.

1736'da İngiliz Jonathan Hulls, Newcomen buhar motoruyla donatılmış olan ve limana giriş ve çıkışlarda büyük gemileri çekmeye yarayan bir teknenin patentini aldı. Gerçek anlamda ilk römorkör ise bir Watt motoru ve bir çarkla donatılmış "Charlotte Dundas" idi. Bu römorkör İskoçya'daki Forth and Clyde Kanalı'nda kullanıldı. Römorkörlerde pervane kullanımı 1850'de, dizel motor kullanımı da bundan yaklaşık 50 yıl sonra ABD'de başladı.

Rönesans (Fransızca *renaissance*, İtalyanca *rinascita*: "yeniden doğuş"). Avrupa tarihinde, 14. yüzyılın sonuyla 15. ve 16. yüzyılları kapsayan ve en belirgin özelliği Eski Yunan ve Roma kültürünün canlandırılması olan dönem. Aynı zamanda bir serüven ve keşifler çağı olan Rönesans boyunca, astronomide Ptolemaios sisteminin yerini Kopernik sistemi almış, kâğıt, matbaa, pusula ve barut gibi yeni ürün ya da teknolojiler yaygın uygulama alanı bulmuştur.

"Ortaçağ" kavramını 15. yüzyıl bilginleri, Eski Yunan ve Roma dünyasının yıkılmasıyla bu dünyanın kendi yüzyıllarında yeniden keşfedilmesi arasındaki ("ortadaki") dönemi belirtmek amacıyla ortaya atmışlardı. Ama Rönesans'ın kökleri ortaçağın sonlarında, 12. yüzyılda başlayan bir dizi siyasal, toplumsal ve düşünsel dönüşümde yatıyordu. Bu gelişmelerin başında Rönesans'ın anayurdu sayılan İtalyan kentlerinin gelişmesi geliyordu. Bu kentlerde soylular, tüccarlar, rantiyeler ve zanaatçılar bir arada yaşayıp çalışıyor, aynı misillerde çarpışıyor, evlilik yoluyla ilişki kuruyor, özellikle kilisenin otoritesine karşı ortaklaşa direniyorlardı. Ortak bir düşmana karşı siyasal eylem birliği bu kentlerin halklarında bir topluluk bilinci ve yurttaş bağlılığı yaratmaya başlamıştı. Kentsel bütünleşme hem kent toplumu içinde yeni iktidar organlarının oluşmasına, hem de kentler arasında, çevrelerindeki alanlara sahip olma mücadelesinin doğmasına yol açtı.

Daha 13. yüzyılda İtalyan kentlerine özgü bir halk egemenliği kavramı gelişti. İvedi

kararların gerektiği durumlarda bir *parlamento* (İtalyancada "kitle toplantısı") toplantıya çağınıyordu. Ama 14. yüzyılda bu kentlerden bazıları kent içindeki iktidar kavgaları nedeniyle demokratik yönetim tarzından uzaklaşarak tek adam yönetimine (*signoria*) yönelmeye başladı; yüzyıl sonuna gelindiğinde *signoria* yaygın yönetim biçimi olmuştu. Bu nedenle bir yandan feodalizmin kurumsal yapısı yıkılırken, bir yandan da feodalizme özgü değerler yeni biçimler altında canlanıyor, böylece Rönesans döneminin karakteristik devlet anlayışı ortaya çıkıyordu.

Sonunda kent devleti, daha önce tek tek yurttaşların bir araya gelmesiyle sağlanan işlevlerin çoğunu üstlendi; bireyler artık hiçbir aracı olmaksızın doğrudan devletle karşı karşıyaydı. Rönesans insanı hem bir birey olarak kendisinin, hem de yetki alanı içindeki herkes için bir baba, bir anne ve aile olan devletin varlığının bilincindeydi. Öte yandan kent topluluğu içinde okuryazarlığın artması ve bir tür yeni edebiyat beğenisinin gelişmesi daha önce yalnızca din adamlarının elinde olan kültür tekeline son verdi. Yeni meslekler, din adamı olmayanlar arasında okuryazarlığın artmasının ve uzmanlaşmanın bir yansımasıydı.

Hümanizm. Rönesans'ın dünya görüşünün ilk dışavurumcu hümanizm(*) olarak bilinen düşünce akımıydı. Hümanizm, ortaçağın düşünce yaşamına egemen olan ve skolastik felsefeyi yaratan bilgin din adamlarınca değil, kilise dışındaki kültür adamlarınca başlatıldı. Dante ve Petrarca'nın öncülük ettiği bu akımın başlıca temsilcileri Gianozzo Manetti, Leonardo Bruni, Marsilio Ficino, Giovanni Pico della Mirandola, Lorenzo Valla ve Coluccio Salutati'ydi. 1453'te Konstantinopolis'in (İstanbul) Osmanlılar tarafından fethedilmesi pek çok Doğulu araştırmacının Batı'ya kaçarak önemli kitaplar ve yazmalar ile Yunan araştırmacılık geleneğini Rönesans'ın anayurduna taşımalarını sağladı.

Hümanizmin en belirgin özelliği, bütün dışavurumları ve kazanımlarıyla insanı kendine konu edinmesiydi. İkinci olarak hümanizm, bütün felsefe ve ilahiyat okullarının taşıdığı doğruluk ögesini birbiriyle bağdaştırmayı amaçlıyordu. İnsanın, ilk günahın kefareti ödenecek biçimde yaşamasını en soylu eylem olarak gören ortaçağ anlayışının tersine hümanistler yaratıcılık ve doğaya üstün gelme mücadelesine ağırlık veriyorlardı. Son olarak hümanizm yitici insanlığın ve bilgeliliğin yeniden doğmasına umut bağlamıştı; bunun yolu da ilkağın Yunan ve Roma uygarlıkları ile onların değerlerini yeniden keşfedip benimsemekten geçiyordu. Ama bunu gerçekleştirmeye çalışırken hümanistler yeni bir düşünsel bakışın doğmasına ve yepyeni bilgi dallarının gelişmesine katkıda bulundular.

Rönesans döneminde "yeniden keşfedilen ilkağ düşünürlerinin çoğu gerçekte ortaçağda da biliniyor, kitapları raflarda duruyordu. Rönesans'tan önce de ilkağı canlandırma akımları (örn. 9. yüzyılda Karolenj rönesansı) yaşanmış, 12. yüzyılda Aristoteles'in bugün bilinen bütün yapıtları derlenmişti. Rönesans'ın gerçek etkisi insanı dinsel iktidarın dayattığı zihinsel kalıplardan özgürleştirmek, özgür araştırma ve eleştiriyi esinlendirmek, insan düşüncesinin ve yaratıcılığının taşıdığı olanaklara güveni pekiştirmek oldu.

Rönesans'ın siyasal düşüncesi ise Niccolò Machiavelli'nin *Il Principe* (1532; *Hükümdar*, 1932) adlı yapıtında en olgun anlatımını buldu. Siyasette devletin çıkarlarının belirleyiciliğini savunduğu bu ünlü yapıtta ideal örnek olarak Cesare Borgia'yı seçen Machiavelli, siyasal davranış yasaları-

nı da Roma örneğine dayandırıyordu. Machiavelli'ye göre devlet yönetimi zamandışı yasalara dayalı bir sanattı ve tıpkı hukuk felsefesi ve hekimlik gibi ortak Hristiyan etiğinin kısıtlamalarından kurtulmalıydı.

Hümanist dünya görüşü ve onun doğurduğu Rönesans, İtalya'dan kuzeye doğru Avrupa'nın her köşesine ulaştı. Okuryazarlığın ve klasik metinlerin büyük bir hızla yayılmasına olanak veren matbaa bu gelişmeyi daha da çabuklaştırdı. Kuzeyli hümanistlerin en büyüğü olan Desiderius Erasmus'un *Encomium moriae* (1509; *Deliliğe Methiye*, 1941/*Deliliğe Övgü*, 1987) adlı yapıtı, hümanizmin ahlaki özüne en olgun anlatımı kazandırdı. Hümanistlerin sağladığı düşünsel atılım Hristiyanlıkta Reform hareketinin kıvılcımını yakıtı; ama Reform gerçekte Rönesans'ın laik değerlerine karşı bir tepki niteliği taşıyordu. 16. yüzyıl sonuna gelindiğinde Reform ve Karşı-Reform hareketleri arasındaki mücadele Avrupa'nın düşünsel yaşamına damgasını vurmuştu.

İtalya'da hümanistler Latince'nin yanı sıra, çok sayıda yerel lehçe de yapıtlar verdiler. 13. yüzyıl sonlarına doğru Toskana lehçesinin giderek yaygınlaşması, Dante'nin *La divina commedia* (y. 1310-21; *İlahi Komediya*, 1956-64, 3 cilt; 1984, 2 cilt) adlı yapıtını bu lehçeyle yazması, çağdaş İtalyancanın doğuşunu hazırladı. Petrarca ile Boccaccio da benzer bir yol izlediler. Castiglione, Aristo, Machiavelli gibi 16. yüzyıl yazarları İtalyanca kullandılar. Edebiyatta yerel dillerin önem kazanması, bunların zamanla ulusal diller olarak gelişmesine, hem ilkağın bilim ve sanat yapıtlarının, hem de Kitabı Mukaddes'in yerel dillere çevrilmesine yol açtı. Bu gelişme de okuryazarlığın bir ayrıcalık olmaktan çıkmasına büyük katkıda bulundu.

15. yüzyıl başlarında hümanist eğitimin merkezi İtalya'ydı. Ama aynı yüzyılın sonlarına doğru Londra, Paris, Anvers gibi daha kuzeydeki öteki Avrupa kentleri de kendi başlarına birer merkez durumuna geldi. Ulusal dillerin güçlenmesi çeşitli ülkelerde edebiyat alanında önemli yapıtların üretilmesine ortam hazırladı. Fransa'da François Rabelais, İspanya'da Miguel de Cervantes yeni ulusal edebiyatların ilk dorukları oldu. İlkağın tiyatro yapıtlarının yeniden ortaya çıkarılması, gizem oyunu(*) adı verilen dinsel halk oyunlarının yerini çağdaş tiyatro yapıtlarının almasını sağladı. İngiltere'de Christopher Marlowe ile William Shakespeare insan kişiliğinin daha derin boyutlarını araştırmaya yöneldiler.

Bilim. Ortaçağın evren ve doğa anlayışı, Aristoteles'in fiziği, Galenos'un tıp bilgisi, Ptolemaios'un astronomisi ve Hristiyan ilahiyatının bir karışımıydı. Bu anlayışın yerine yeni bir bilimsel dünya görüşünün geçmesini sağlayan bilim adamlarından yalnızca Kopernik Rönesans döneminde yaşadı. William Harvey, Galileo Galilei ve Isaac Newton'un başlatacağı bilimsel devrimse 17. yüzyılı bekliyordu. Ama Rönesans, eski Yunan ve Roma'nın bilim ve felsefe yapıtlarını yaygınlaştırıp tanıtarak bu bilimsel devrimin düşünce alanındaki önkoşullarını hazırladı. Örneğin yaklaşık 2 bin yıldır Yer'in merkez sayıldığı astronomide, ilkağın Güneş merkezli kuramını ilk kez Rönesans döneminde tartışmaya başladı. Jacopo Zabarella gibi Rönesans düşünürleri tümdengelim ve tümevarıma dayalı düşünme ve araştırma yöntemleri üzerinde çalıştılar. Pythagoras'ın uyumlu, geometrik bir evren anlayışı, Kopernik'in bakış açısının oluşmasına katkıda bulundu. Rönesans'ın

bilim alanındaki en önemli katkısı matema-tikte gerçekleşti. Hümanistler aritmetik ve geometriyi de beşeri bilimler arasına kattılar. Mekânın düzenlenmesinde geometri kurallarını uygulayan ressam ve mimarlar perspektif kurallarını saptadılar. Bu dönemde tüm üniversitelerde cebir en gözde bilim dallarından biriydi. Bu koşullarda Niccolo Tartaglia ve Giolamo Cadono gibi kuramcılar yetiştirdi. Arkhimedes'in bilinmeyen bazı yapıtlarının çevrilerek yayımlanması da (1544) bilimlerin gelişmesine önemli katkıda bulundu. Teknoloji alanında ise Rönesans'ın ülküsü doğanın gizli güçlerini kullanabilmektir. Bu nedenle Rönesans döneminde teknik adam, yeniçağın bakış açısına göre daha çok bir simyacı ya da büyücüydü. Ortaçağın dünya görüşünün dışına çıkamayan bu teknik adamlar 15. ve 16. yüzyıllarda kuramsal bilimlerden çok toplumsal çevreyi değiştiren başarılar elde ettiler. En büyük teknik ilerleme matbaanın geliştirilmesi ve yaygınlaşması oldu. Bu gelişme iletişim tarihinde neredeyse yazının geliştirilmesine eşdeğerde bir devrim etkisi yarattı.

Resim ve heykel. Rönesans'ın en önemli sonuçlarından biri de güzel sanatlar alanındaki ilerlemelerdi. Dinsel bağnazlıkların kırıldığı ve yeni görüşlerin öne çıktığı bu dönemde gerek resim, gerekse heykel sanatında gerçekçi bir bakış açısı egemen oldu, insan ideal güzellik kavramı içinde ideal oranlarında ele alındı. Dinsel konuların işlenişinde bile gerçeğe yakınlık yeğlendi.

Rönesans'ın ilk evresi olan ve Floransa'da gelişen erken Rönesans dönemi, genel bir üslup birliğinden çok, sanatçıların tek tek geliştirdiği yeniliklerle belirginlik kazanmıştı. Geç gotik dönemde resimde Giotto'yla başlayan gerçekçi anlatıma yöneliş, Masaccio'nun insan dramına ve duygusallığına verdiği önemle daha da gelişerek Rönesans resmine yansdı. Gerek Masaccio, gerekse Fra Angelico işledikleri dinsel konunun içerisinden çok figürler arasındaki ilişkiler ve figürün kompozisyon içindeki konumu üzerinde durdular. Tek kaçma noktalı perspektif de ilk kez bu dönemde uygulandı.

Masaccio'nun ilk kez uyguladığı anıtsal anlatım ve hacimli figürler, matematiğe, perspektife ve oranlara düşkünlüğüyle bilinen Piero della Francesca'nın yapıtlarında özgün ifadesini buldu. Fra Filippo Lippi ve

öğrencisi Botticelli, Piero della Francesca'nın heykelsi figürlerini daha yumuşak ve sıcak bir anlatıma ulaştırdılar.

Yüzyılın ortalarında Floransa dışında çalışan sanatçılardan Padova'da etkinlik gösteren Mantegna, Donatello'nun heykellerinin etkisiyle figürde hacimliliği ön planda tutan freskler gerçekleştirdi. Venedik'te çalışan Belliniler, Kuzey İtalya ile Felemenk ve Flaman sanatı özelliklerini kaynaştıran üsluplarıyla tanındılar.

Roma'da etkinlik göstermeye başlamadan önce ilk yapıtlarını Floransa'da gerçekleştiren Leonardo da Vinci, bu dönem resimleriyle yüksek Rönesans'ın habercisiydi. Leonardo, yaptığı anatomik çalışmalarla insanı en doğru biçimde betimlemenin yollarını aradı. Onun 1490'larda yaptığı "Son Akşam Yemeği"ni (Sta. Maria delle Grazie Manastırı, Milano) bazı uzmanlar yüksek Rönesans'ın başlangıcı olarak kabul ederler. Yüksek Rönesans 15. yüzyılın kişisel deneyim ve atılımlarının bir sonucu olarak görülebilir. Bu dönemde amaç uyum ve denge idi. Ayrıca hareket de önem kazanmıştı. Özellikle Michelangelo, Raffaello ve Tiziano'nun bu dönem yapıtlarında görülen hareket, daha sonra maniyeizmin(*) temel öğelerinden biri durumuna gelen abartılı hareket değildi. Çoğu kez kompozisyon içinde dengeli bir biçimde dağılan, yumuşak ve dingin bir salınmayı anımsatıyordu. Yüksek Rönesans'ta Roma-Floransa okulunun(*) en önemli temsilcilerinden biri sayılan Raffaello özellikle yumuşak ve şiirsel bir manzara içinde betimlediği Madonna resimleriyle ideal güzellik en üst noktasına çıkardı. Michelangelo ise fresk çalışmaları ile heykellerinde insan gücünü ve anıtsallığı ön planda tuttu; onun figüre verdiği hareket, daha sonraki maniyeistlere esin kaynağı oldu.

Leonardo, Raffaello ve Michelangelo'nun geliştirdikleri yüksek Rönesans ilkeleri. Parma'da Correggio, Venedik'te de Giovanni Bellini, Giorgione ve Tiziano tarafından uygulandı. Giorgione manzarayı pastoral şiir gibi lirik bir anlatıma dönüştürerek figürle birleştirdi. Tiziano dünyevi konuları işlediği resimlerinde Giorgione'nin, dinsel resimlerinde de Bellini'nin etkilerini yansıttı. İki Venedikli usta onun üslubunu daha da ileriye götürdü. Bunlardan Veronese, özellikle Tiziano'nun renkleri ile karmaşık, ama dengeli kompozisyon anlayışını uygularken, Tintoretto da dramatik ışık kullanımı ve yoğun duygusallığını benimsedi.

İtalya'da yüksek Rönesans'ı izleyen maniyeizmin 1520'lerde başladı. Kuzey ülkelinde Rönesans daha çok maniyeizmin etkisinde gelişti. Fransa'da Fontainebleau okulu(*) sanatçıları ile Jean Cousins (1522-94), Antoine Caron (y. 1520 - y. 1600), Jean ve François Clouet bu üslubun Fransa'daki en önemli temsilcileri oldular. İspanya'da bir dönem Leonardo'nun yanında çalışan Fernando Yáñez (ü. 1506-26) ve Juan de Macip (y. 1523-79) ülkelerinde Rönesans ilkelerini uygulayan ilk sanatçılarıdır. Ancak İspanya'da Rönesans'ı doruk noktasına Luis de Morales ve El Greco çıkardı. El Greco, Tiziano'nun yanında çalışmış ve Venedik okulunun atmosferik etkilerini benimsemişti. Almanya'da ise Rönesans ilkelerini ilk uygulayan, Alman sanatını bütün 16. yüzyıl boyunca etkisi altında tutan Albrecht Dürer oldu. Aynı dönemde yaşayan Lucas Cranach (Yaşlı) ve Hans Holbein da (Genç) Rönesans ilkelerine bağlı sanatçılarıdır. Felemenk ve Flandre'da Anvers maniyeistlerinin yanı sıra Kuzey resminin en ünlü sanatçılarından biri sayılan Pieter Bruegel (Yaşlı) bir süre İtalya'da bulunmuş ve Michelangelo'dan etkilenmişti.

Perspektif kurallarının saptanması heykel sanatını da etkiledi. Heykeltçiler mekân içinde yer alan bir heykelin ya da bir yüzeydeki kabartmaların görünüşünde ortaya çıkacak biçim bozulmalarından daha dramatik bir etki elde etmek için perspektif kurallarını kullandılar. Vasari, Rönesans heykelini Nicola Pisano ile başlatsa da, pek çok sanat tarihçisi bugün ilk Rönesans heykeltçisi olarak Donatello'yu kabul eder. Donatello yalnızca klasik öğeleri kullanmakla kalmayıp, Antik Çağ ruhunu yapıtlarına yansıttı. Floransa'da Donatello dışında Lorenzo Ghiberti, Nanni di Banco, Jacopo della Quercia, Antonio Pollaiuolo ve Andrea del Verrochio gibi heykeltçiler erken Rönesans'ın en önemli temsilcileriydi. Yüksek Rönesans ise en çok Michelangelo'nun heykelleriyle anımsanır. Michelangelo'nun hareket öğesini daha da ileriye götüren, maniyeizmin heykel alanındaki en önemli temsilcileri Benvenuto Cellini ve Giambologna oldu.

Kuzey Avrupa'ya İtalyan sanatçıları tarafından götürülen Rönesans heykeltçiliği daha çok İtalyan etkileri altında gelişti.

Mimarlık. Mimarlık alanında da Rönesans, Antik Çağın yeniden doğuşu oldu. Ama bu dönem yapıları antik örneklerin

"Son Akşam Yemeği", Leonardo da Vinci'nin bir freski, 1495-97; Sta. Maria delle Grazie Manastırı, Milano

kopyaları değil, 15. yüzyılın anlayışı ve dünya görüşü doğrultusunda yorumlarıydı. Rönesans mimarlığının ilk temsilcisi, yarım kalmış bir gotik dönem yapısı olan Floransa Katedrali'nin kubbesini tamamlayan F. Brunelleschi sayılır. Rönesans sanatının yönelişinde temel dayanak noktalarından birini oluşturan perspektifin kurallarını ortaya ilk koyanlardan biri de, ressam Masaccio ve mimar Alberti ile birlikte Brunelleschi'di. Perspektif sayesinde mimarlar artık tasarladıkları yapının daha bitmeden, hatta yapımına bile başlanmadan nasıl görüneceğini çizerek ifade edebiliyorlardı. Bu da mimarlığı taşçılık ya da marangozluk gibi bir el işçiliği olmaktan çıkarak ileri bir tasarım sanatı düzeyine getirdi. Brunelleschi'nin yaptığı Yetimler Yurdu (Ospedale degli Innocenti) Rönesans'ın ilk yapıydı. Ön cephesi boyunca uzanan portike, antik mimarlıktan beri kullanılagelen sütunlu galerinin nasıl değişik bir biçimde ele alındığı hemen göze çarpıyordu. Eski dar sütun araları açılıp genişletilmiş, sütunların arasındaki çapraz tonozların yerini ferah yelken tonozlar almıştır. Beyaza boyanmış sıvalı yüzeyler ile gri kumtaşından yapılmış taşıyıcı öğeler arasındaki renk karşıtlığı, yapının yarım daire ve dörtgen gibi temel geometrik biçimlere dayanan etkisini daha da artırıyordu. Belirginlik, düzenlilik, geometriden yola çıkma bundan sonra da Rönesans mimarlarının hep üzerinde durarak yapılarında uygulamaya özen gösterecekleri temel nitelikler oldu.

Brunelleschi, Antik Çağ mimarlığına sevgileriyle, bir anlamda el yordamıyla, ama gotikten de tümüyle kopmadan yaklaşmıştı. Yeni mimarlık anlayışının kuramlarını oluşturup yerleştirenler ise Alberti, Filarete vb gibi ondan sonraki kuşağın sanatçıları

Yeni üslup Floransa'dan bütün İtalya'ya yayıldı. Yalnız Venedik ve Milano gibi büyük merkezler değil. Mantua, Ferrara, Urbino gibi küçük kentlere de ulaşarak, yöresel alt üslupların ortaya çıkmasına yol açtı. Ama bu erken dönemi izleyen yüksek Rönesans'ın merkezi Roma'ydı. 16. yüzyılın başlarındaki yüksek Rönesans döneminin bütün belli başlı sanatçıları, dolayısıyla da yaratıcı ve yönlendirici gücü, papaların sağladığı büyük destekle Roma'da toplanmıştı. Bu aşamanın en önde gelen mimarı Bramante de daha önce çalıştığı Milano'dan 1499'da Roma'ya gitmiş, ölümüne (1514) değin etkinliğini bu kentte sürdürmüştü. Yalın, dengeli bir görünüm ve anıtsallık etkisi, onun yapıtlarının en belirgin özelliği. Gerçekleştirdiği en önemli işlerden biri de, Roma'yı yeniden düzenlemeye girişen Papa II. Julius'un isteğiyle Eski San Pietro Bazilikası'nın yerine yapılacak aynı adlı yeni yapının planlarını hazırlamak oldu (1505). Bu yapının planı bir karenin içine yerleştirilmiş bir Yunan haçından oluşuyordu. Haçın kollarının kesişme noktası, yani yapının tam merkezi, büyük bir kubbeyle daha da vurgulanmıştı. Bu iyice simetrik, merkezi plan şeması, kilisenin Bramante'nin ölümünden sonra uzun yıllar süren yapımı sırasında Michelangelo tarafından değiştirilirse de (bak. San Pietro Bazilikası), Rönesans döneminde daha pek çok tasarımda kullanıldı ve yapıda uygulandı. Bunun nedeni, merkezi şemanın, insanı yaşamın merkezine yerleştiren Rönesans düşünce biçimini ve dünya görüşünü mimarlıkta yansıtmasıydı. Gerçekten de böyle merkezi planlı bir yapının ortasında durulduğunda, her şeyin o merkeze yönelik olmak üzere düzenlendiği, bakışı herhangi başka bir yöne çekecek hiçbir yapı aksının

isteyen ve işveren konumunda olan ruhban sınıfın mücadelesini temsil eder.

Rönesans mimarlığının maniyerizme dönüşmesi Michelangelo'yla gerçekleşti. Akılcı ve nesnel bir düzen, yalın bir uyum ve bütünün oluşturan tek tek parçaların güzelliği gibi Rönesans mimarlığının öğeleri, onun elinde yerlerini heykelsiliğe, güce, harekete, dışavurumcu ve öznel bir düzene bıraktı. Onun bütün bu nitelikleri en güzel gösteren mimarlık yapıtı Floransa'daki Medici-Lorenzo Kütüphanesi'dir(*).

Aynı dönemde ve izleyen yıllarda mimarlık çeşitli kişisel yönelişlerin getirdiği çok zengin bir ifade olanağına ulaştı. Bu tutumun en iyi örnekleri A. Palladio'nun yapıtlarıydı. Palladio Rönesans'ın (Alberti ve Bramante'den geçerek gelen) klasik hümanizm çizgisi üzerindeki son kuramcı mimarıydı. Çağdaşları Michelangelo'dan da, Venedik mimarlığının temsilcileri Sansavino ile Sanmicheli'den de etkilenmişti. Bütün bu etkilerin izleri, ilk büyük yapısı olan Vicenza'daki belediye binasında açıkça görülür. Palladio, Bazilika adıyla bilinen ve onarak büyük ölçüde değiştirdiği bu eski yapıda, içeriye çektiği büyük balkonlarla (loggia) cephede bir ışık-gölge karşıtlığı, bir hareket yaratmış, böylece Rönesans'ın sakin, durağan mimarlığından, baroğun hareketli düzenlemesine doğru ilk adımı atanlardan biri olmuştu. Onun, klasik mimarlık öğelerini gittikçe daha fazla uyguladığı yapıları Rönesans'ı son bir kez doruk noktasına ulaştırdı.

Rönesans insanı, EVRENSEL İNSAN olarak da bilinir, İtalyanca UOMO UNIVERSALE. Rönesans İtalyası'nda ortaya çıkan ve Leon Battista Alberti'nin(*) "insan isterse her şeyi yapabilir" özdeyişinde en iyi ifadesini bulan ideal insan kavramı. Bu ideal, insanın gelişme yeteneğinin sınırsız olduğunu kabul eden ve onu evrenin merkezine yerleştiren Rönesans hümanizminin temel düşüncesini yansıtır. Giderek insanın bütün bilgileri edinmesinin ve yeteneklerini olabildiğince geliştirmesinin zorunlu olduğu anlayışına yol açmıştır.

Böylece yetenekli Rönesans insanı, her türlü bilgiyi edinmenin, toplumsal ilişkilerde ve sanat dallarında becerisini ilerletmenin, vücudunu fiziksel bakımdan geliştirmenin yollarını aramıştır. Rönesans insanının en parlak örneği Alberti'dir. Alberti üstün bir mimar, ressam, sanat kuramcısı, şair, bilim adamı ve matematikçi olduğu kadar yetenekli bir binici, usta bir sporcu. Leonardo da Vinci de sanat, müzik ve edebiyattaki üstün yeteneklerini kanıtlamış, buluşlarıyla bilim alanında döneminin ilerisinde olduğunu göstermiş bir başka Rönesans insanıydı.

röntgen, X ışınımı ya da gamma ışınımı birimi. 1 röntgen, belirli koşullar altında, 1 cm³ havada (0,001293 gram) 1 elektrostatik yük birimine (kendine eşit bir elektrik yükünü 1 cm uzaklıktan 1 dinlik bir kuvvetle iten elektrik yükü) eşit miktarda artı ya da eksi iyonlaşma oluşturan ışınım olarak tanımlanır. Bu birime Alman fizikçi Wilhelm Conrad Röntgen'in adı verilmiştir. Ayrıca bak. rad; rem.

Röntgen, Wilhelm Conrad, ROENTGEN olarak da yazılır (d. 27 Mart 1845, Lennep, Prusya - ö. 10 Şubat 1923, Münih, Almanya). X ışınlarını bulan Alman fizikçi. Modern fizik çağını başlatan ve tıpta çığır açan bu buluşu nedeniyle ilk Nobel Fizik Ödülü 1901'de Röntgen'e verilmiştir.

Michelangelo'nun tasarımı yaptığı Medici Lorenzo Kütüphanesi'nin giriş bölümü, 1524-71;

Alinari Art Resource

oldu. Bu mimarlar özellikle Roma imparatorluk döneminin yapıtlarını incelediler, yazarlarını keşfettiler. Bu alandaki en önemli girişim Antik Çağın önde gelen kuramcısı Vitruvius'un mimarlık ve kent tasarımı konu alan 10 ciltlik yapıtı *De architectura*'nın (Mimarlık Üzerine On Kitap, 1990) yeni resimler ve yorumlar eklenerek önce İtalyancaya, ardından da başka dillere çevrilmesiydi. Yapıt, içeriği ile Rönesans mimarlarının Roma mimarlığını daha yakından tanımasını sağladığı gibi, pek çoğunu da benzer kuramsal kitaplar yazmak yolunda etkiledi. Alberti, Palladio, Michelozzo, Filarete bunların bazılarıydı.

bulunmadığı hemen algılanıyordu. Aslında böyle bir merkezin özel konumu (Rönesans yapıları belirgin, kolay anlaşılabilir bir biçimde tasarlandığı için) iç mekânın hangi noktasında durulursa durulsun, kolaylıkla kavranabiliyordu. Ama bu merkezi plan düzeni, kilisenin ayin düzeni ile uyumuyordu. Ayinin kilisenin belirli bir noktasında yapılmasını, cemaatin de o noktanın önünde art arda sıralar halinde dizilmesini gerektiren bu düzene merkezi değil, uzunlamasına bir aks boyunca oluşturulmuş bazilikal bir plan daha uygundu. Bu nedenle Rönesans kilise mimarlığı bir anlamda, merkezi planı uygulamak isteyen mimarlarla, dinsel gereklerin yerine getirilmesini

Strasbourg (1876-79), Giessen (1879-88), Würzburg (1888-1900) ve Münih (1900-20) üniversitelerinde fizik profesörü olarak çalıştı.

Röntgen
Historia-Photo

şan Röntgen esneklik, sıvılarda kılcal etki, gazların özgül ısı, kristallerde ısı iletimi, gazların ısı soğurması ve piezoelektrik etki gibi konularda araştırmalar yaptı.

Röntgen, 1895'te havası kısmen boşaltılmış bir cam tüpten (katot ışınlu lamba) elektrik akımının geçişini incelerken, tüp çalıştığı sırada tüpün yakınında bulunan bir baryum platinosiyaniür parçasının ışıldadığını gözledi. Bunun, katot ışınlarının (elektron) cama çarpmasıyla ortaya çıkan ve o güne değin bilinmeyen bir ışının kimyasal maddede oluşturduğu flüorışıma olduğu varsayımını geliştiren Röntgen, bu ışının kâğıt, tahta, alüminyum gibi maddelerden geçebildiğini ve fotoğraf levhasını etkilediğini belirledi. Bu ışınların yansıma ve kırılma gibi ışığa özgü özellikler göstermediği kanısına vardı için de, bu ışının ışıkla bir ilişkisi olmadığı sonucuna ulaştı. Röntgen'in, niteliğini tam olarak anlayamadığı için X ışınları(*) olarak adlandırdığı bu ışınlar günümüzde röntgen ışınları olarak da anılır.

röntgen ışınları bak. X ışınları

röntgen lambası bak. X ışını lambası

röntgen tarzı resim, Tarihöncesi kültürlerinde hayvan figürlerinin, iskelet ve iç organların görüneceği biçimde betimlendiği resim tarzı. En eski örneklerine Güney

Röntgen tarzında bir varan resmi, Arnhem Land, Avustralya; Kent Etnolojî Müzesi, Frankfurt am Main
Städtisches Museum für Volkskunde, Frankfurt am Main

Fransa'da ele geçmiş ve geç Magdalenien döneme tarihlenmiş kemik parçaları üstünde rastlandığı için, bu tarzın başlangıcı Mezolitik Çağa değin indirilebilir. Benzer örnekler Kuzey İspanya, Sibirya, Kuzey Kutup Dairesi, Kuzey Amerika, Batı Yeni Gine, New Ireland, Hindistan ve Malezya'daki avcı kültürlerinde de rastlanmıştır. Günümüzde Avustralya'nın kuzeyindeki Arnhem Bölgesi Yerlileri de yaptıkları kaya, mağara ve ağaç kabuğu resimlerinde bu tarzı uygulamaktadır.

Boyları bazen 2,5 m'yi bulan röntgen tarzı resimlerde hayvanların iç boşlukları çeşitli renklerle boyanmıştır. Kuş, balık ya da memeli hayvanın yalnızca dış çizgileri ve iskeletlerinin gösterilip, bütün iç organlarının yalnızca ağızdan kalbi ya da mideyi ifade eden bir noktaya kadar uzanan tek bir yatay "yaşam çizgisi" ile belirtildiği örnekler de vardır. Röntgen tarzı hayvan resimlerinin dinsel bir anlamı olup olmadığı bilinmemektedir.

röntgencilik bak. dikizcilik

Röpke, Wilhelm (d. 1889, Schwarmstedt, Hannover - ö. 1966, Cenevre), Alman iktisatçı. Freiburg Üniversitesi'nde profesörlük yaptı (1928). Nasyonal Sosyalist iktidarın baskıları sonucu ülkesinden ayrılmak zorunda kalarak 1933'te Türkiye'ye sığındı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi (İÜ) İktisat ve İktimaiyat Enstitüsü'nün (bugün İÜ İktisat Fakültesi) kurulmasında görev aldı ve enstitünün ilk müdürü oldu. 1937'de Türkiye'den ayrılarak İsviçre'ye gitti ve Uluslararası Yüksek Araştırmalar Enstitüsü'nde çalıştı.

Liberal ekonomiden yana olan Röpke *Internationale Ordnung* (1945, 3 cilt; Uluslararası Düzen) adlı yapıtında karma ekonomiye ilişkin görüşlerini savunmuştur. Öbür yapıtları arasında *Die Theorie der Kapitalbildung* (1929; Sermaye Oluşumu Kuramı), *Krise und Konjunktur* (1932; Konjonktür ve Buhranlar, 1947), *Civitas Humana* (1944; İnsanca Uygurlik), *Die Deutsche Frage* (1945; Alman Sorunu), *Die gesellschafts-fiskrisis der Gegenwart* (1947; Çağımızın Toplumsal Buhranı, 1967), *Die Krisis des Kollektivismus* (1948; Kollektivizmin Bunalımı), *Mass und Mitte* (1950; Ölçü ve Merkez) sayılabilir. Türkiye'de bulunduğu sıralarda yayımlanan eserlerinden bazıları *İktisat İlmi Nazari Kısım* (1934), *Ekonomi İlminin Tekâmül Tarihi* (1936) ve *Cemiyet Ekonomisi*'dir (1937).

Rörstrand fayansı, İsveç'te yapılan ilk kalay sırlı seramik. Stockholm yakınlarındaki Rörstrand imalathanesini 1725'te Johann Wolff adında bir Danimarkalı kurmuş, yöneticiliğe de Meissen'de ve Viyana'da çalışmış olan ve fayans bileşiminin sırrını bilen Cristoph Konrad Hunger getirilmişti.

Rörstrand fayansı ya da mavi kamayö resim tekniğiyle ya da İtalyan *bianco sopra bianco* (beyaz üstüne beyaz) tekniği taklit edilerek tek renkli bezeniyordu. Çok renkli bezemeye ancak 1758'de, Höchst ve Fulda imalathanelerinde çalışmış bir usta olan Johann Buchwald'ın gelmesinden sonra ve Marieberg'deki bir başka İsveç fayans imalathanesiyle rekabet etmek için geçildi. Ardından *famille rose*(*) desenleri ve çiçek resimleri uygulandı; 1782'de de Marieberg imalathanesi satın alınınca, onun ürünleri taklit edildi. Aktarma tekniğini 1766 dolaylarında Rörstrand'da çalışan bir işçi olan Andres Stenman'ın bulduğu ve bu tekniği Marieberg'de uygulatanın o olduğu ileri sürülür.

Rössing, dünyanın açık işletme yöntemiyle kazılan en büyük uranyum maden ocağı. Namibia'nın (Güney Batı Afri-

ka) aşırı kurak Namib Çölünde, Atlas Okyanusu kıyısındaki küçük liman kenti Swakopmund'un 65 km kuzeydoğusunda yer alır. 1960'lardaki araştırmaların ardından İngiliz, Güney Afrikalı, Fransız ve Kanadalı ortaklarca finanse edilen bir şirketin 1976'da işletmeye açtığı maden, tek başına Namibia'yı dünyanın en büyük uranyum üreticilerinden biri durumuna getirmiştir. Madenin bulunduğu yerde bir yerleşme kurulmadığından, işçiler Swakopmund'da oturmaktadır.

Rshabhanatha RISHABHANATHA (Efendi Boğa) olarak da yazılır, ADINATHA (İlk Efendi) olarak da bilinir, Caynacılığın kurucusu sayılan 24 Tirthankara'dan ilki.

Rshabhanatha'nın erkeklere yazı ve aritmetik gibi 72 beceri, kadınlara da çanak çömlek yapımı, halıcılık ve dokumacılık gibi 64 el sanatı öğrettiğine inanılır. Her biri 500 ok atımı boyunda 100 oğlu vardır; bunların en ünlüsü de ilk *çakravartin* (evrensel hükümdar) Bharata'dır. Evlilik, sadaka ve cenaze töreni kurumlarını Rshabhanatha yerleştirmiştir. Hindu tanrısı Rama'nın doğum yeri olan Ayodhya kentinde doğmuş ve Hindu tanrısı Şiva'nın yurdu olan Kailasa dağında dünyevi varoluştan kurtuluşa (*moksha*) ulaşmıştır. Resimlerde her zaman yaldızlı renklerle (Digambara tarikatında sarı renkle) betimlenir; simgesi boğadır.

Ru seramiği, kahverengimsi ya da pembemsi sarı renkte Çin seramiği. Camgöbeği renginde ve bazen çatlaklı, yumuşak bir sırla kaplıdır. Kuzey Song döneminde Henan eyaletindeki Ruzhou'da (bugün Linru) üretilmiştir. Bu bölgedeki fırınların 1107'de açıldığı ve İmparator Hui Zong'un Tatarlarca yakalanması üzerine güneye göç edilince (1127) üretimin de son bulduğu sanılmaktadır. Güney Song döneminde yeniden üretilmeyen Ru seramiğinin günümüze ulaşan örneklerinin sayısı 30'dur.

Ruacana, Angola-Namibia sınırındaki Kunene Irmağı üzerinde baraj ve bir dizi hidroelektrik santral. Ruacana Çıvanının tam yukarısında yer alır. Angola'daki Calueque Barajı ile birlikte Angola'nın güney kesimine ve Namibia'nın kuzeyindeki Owambo'ya sulama suyu, Namibia'nın büyük bölümüne de elektrik sağlar.

Projenin yapımını üstlenen Güney Afrika Cumhuriyeti, o dönemde Angola'yı yöneten Portekiz hükümeti ile yaptığı anlaşmadan (1969) üç yıl sonra inşaat çalışmalarına başladı. Günümüzde bölgedeki hidroelektrik santralleri tam kapasiteyle çalışmamakla birlikte, Namibia'nın enerji gereksiniminin büyük bölümünü karşılamaktadır.

ruam, öncelikle at, eşek ve katırlarda görülen, insanda da hasta hayvanla temas ya da laboratuvar koşullarında basilin bulaşmasıyla ortaya çıkan enfeksiyon hastalığı. Bakteriyoloji bilginleri Friedrich Löffler ve Wilhelm Schütz 1882'de *Bacillus mallei* olarak adlandırdıkları (günümüzde *Pfeifferella mallei* ya da *Malleomyces mallei*) etkeni elde ederek tanımladılar. Kuluçka devresi birkaç haftadan birkaç aya kadar değişebilen hastalık genellikle kronik bir seyir gösterir.

Hayvanlarda burun deliklerinde kronik bir akıntı başlar; burnun orta bölmesinde yara ve ülserleşme olabilir. Üstçene altındaki lenf bezlerinden büyüme ve sertleşme vardır, bu bezlerden deri yüzeyine irin akıntısı olmaz. Arka bacaklar ya da gövdenin başka bölümlerinde deride içi irinli sıvı dolu kesecikler ve ülserleşmiş yaralar ortaya çıkar. Gizli kalan vakalarda özellikle akciğerlerde veremdeki tüberküle benzeyen ve

içinden irin akan yumrular oluşur. Bu vakaların çoğunda hayvanda solunum güçlüğü gibi akciğer hastalığı belirtileri görülür.

Hastalığın denetim altına alınması için tek yol hasta hayvanların kesilmesi, hastalığın ortaya çıktığı ahırların ve bölgenin temizlenip dezenfekte edilmesidir. Bu uygulamalar sonucunda hastalık ABD, İngiltere ve Kanada'da hemen tümüyle ortadan silinmiştir. Buna karşılık, Avrupa, Asya ve Afrika'nın bazı bölgelerinde hâlâ varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.

İnsanda ruam sıklıkla meslekleri nedeniyle hasta hayvanlarla temas halinde olanlarda görülür. Tedavide hastanın genel durumunu desteklemeyi ve güçlendirmeyi amaçlayan pek çok ilaç ve antibiyotiklerin yanı sıra cerrahi girişim de uygulanabilir.

Ruanda, resmî adı RUANDA CUMHURİYETİ. Fransızca RÉPUBLIQUE RWANDAISE. Ruanda dilinde REPUBLIKA Y'U RUANDA. Afrika'nın ortadoğu kesiminde, Ekvator çizgisinin güneyinde ülke. Batıda Zaire ve Kivu Gölü, kuzeyde Uganda, doğuda Tanzanya, güneyde de Burundi ile çevrilidir. Yüzölçümü 26.338 km², başkenti Kigali, 1992 nüfusu 7.347.000'dir.

Doğal yapı. Deniz düzeyinden 1.500 m yüksekte yer alan Ruanda, Nil ve Kongo ırmakları arasındaki su bölümü çizgisinin bir parçasını oluşturur. Ülkenin batı ucundaki Kivu Gölü 1.677 km²'lik bir alanı kaplar.

Kivu Gölünün sularını toplayarak güneye doğru akan Ruzizi Irmağı, Ruanda ile Zaire arasındaki sınırın bir bölümünü çizer. Güneydoğuda üzerinde çok sayıda gölün yer aldığı büyük bir çöküntü vardır. Ülkenin en yüksek noktası kuzeydeki volkanik Virunga Dağları'nın üzerindeki Karisimbi Tepesidir (4.507 m).

Yüksekte yer alması nedeniyle Ruanda'nın iklimi oldukça serindir. Ortalama sıcaklık 20°C dolayındadır. Ortalama yıllık yağış miktarı 1.140 mm'dir. Toprağın beşte ikisi ekilebilir durumdadır. Beşte biri ise otlaklara ayrılmıştır. Ülkenin onda biri, özellikle de batıdaki dağlar ormanlarla kaplıdır. Öteki bölgelerin büyük bölümünde bitki örtüsünü aralarında yer yer ağaçlar bulunan savanlar oluşturur. Ülkede fil, aslan, goril, şempanze, manda, antilop, domuz ve zebra gibi çeşitli hayvan türleri yaşar. Bu yabani hayvanlar ve dev pangolin gibi ender rastlanan öteki türler kuzeydoğudaki Kagera Ulusal Parkı ile Mutura Avlanma Alanı'nda koruma altına alınmıştır. Ruanda'da kasiterit, tungsten, turba, kolumbit-tantalit, beril ve altın yatakları vardır. Kivu Gölü yakınlarında geniş doğal gaz yatakları yer alır.

Nüfus. Ruanda'da kilometrekare başına 279 (1992) kişi düşer. Ülkede başlıca üç etnik topluluk vardır: Toplam nüfusun yüzde 90'ını oluşturan ve temel olarak çiftçilikle geçinen Bahutular, hayvancılıkla uğ-

raşan Batusiler, çömllekçilik ve avcılık yapan Batualar. Resmî diller Ruanda dili ve Fransızca olmakla birlikte yaygın olarak Svahili dilinin bir lehçesi konuşulur. 1988 verilerine göre nüfusun yüzde 74'ü Hristiyan, yüzde 9'u Müslümandır; yüzde 17'si ise geleneksel dinlere bağlıdır. Doğum ve ölüm oranları (1990-95) sırasıyla binde 50 ve binde 15,6'dır.

Ekonomi. Ruanda, ekonomisi serbest girişime dayalı, gelişmekte olan bir ülkedir. 1990 verilerine göre gayri safi milli hasıla (GSMH) 2,2 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir 310 ABD Doları'dır. 1980-90 arasında GSMH'nin yıllık büyüme hızı yüzde 1 olmuştur. Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı beşte ikiyi biraz aşan tarım sektöründe toplam işgücünün yaklaşık onda dokuzu çalışır. İç tüketime yönelik olarak yetiştirilen ürünlerin başında muz, tatlıpatates, manyok, patates, süpürge-dansı ve kuru fasulye gelir. Ticari ürünler arasında kahve, çay, şeker kamışı, pireotu ve kinin sayılabilir. Kivu Gölünde ve ırmaklarda balıkçılık yapılır. Madencilik ve taşocaklığı'nın GSYİH içindeki payı (1988) yüzde 0,2'dir.

GSYİH'nin yüzde 14'ü imalat sektöründe gerçekleştirilir. Başlıca ürünler işlenmiş gıda maddesi, teneke eşya, pamuklu dokuma, plastik boru, ayakkabı, bitki özü, kibrit ve transistordur. Yıllık elektrik üretimi (1990) 176 milyon kW-sa düzeyindedir; bunun yüzde 95'i hidroelektrik santrallerinden elde edilir. Ruanda'nın elektrik gereksiniminin yaklaşık yansını Zaire'deki Murrur Barajı karşılar. İnşaat sektörünün GSYİH içindeki payı yaklaşık yüzde 5'tir. 1980'lerde bir baraj ve hidroelektrik santral, karayolu ve havalimanı yapımını içeren inşaat projelerine başlanmıştır.

Ruanda'nın başlıca ihracat ürünleri kahve, çay, kasiterit ve volframittir. İhracat yapılan ülkelerin başında Belçika, Lüksemburg, Almanya ve Hollanda gelir. Ruanda, başta Belçika, Lüksemburg, Kenya, Almanya ve Fransa olmak üzere çeşitli ülkelere makine, ulaşım araçları, mineral yakıtlar ve yağlar, dokuma, giyecek, ayakkabı ve çeşitli gıda maddeleri ithal eder.

Yönetiş ve toplumsal koşullar. Ruanda 1973'ten 1991'e değin silahlı kuvvetlerin denetiminde tek partili bir cumhuriyet olarak yönetildi. O dönemde iktidar, sivil ve askeri üyelerin oluşturduğu Ulusal Devrimci Kalkınma Hareketi'nin (MRND) elindeydi. Haziran 1991'de çok partili sistemi öngören yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. Aralık 1991'de de iktidardaki MRND ile muhalefet partilerinin temsilcilerinden oluşan bir geçici hükümet kuruldu. MRND'nin kurucusu Tümgeneral Juvénal Habyarimana 1973'ten bu yana Ruanda'nın devlet başkanlığı görevini yürütmektedir.

Sosyal sigorta sistemi iş kazası, doğum, sakatlık ve yaşlılık yardımı gibi hizmetleri kapsar. Bebek ölüm oranı (1990-95) bin canlı doğumda 112,2'dir. Ortalama ömür (1990-95) erkekler için 48,8 yıl, kadınlar için 52,2 yıldır.

Ruanda'da 7-15 yaş arasında eğitim zorunlu ve parasızdır; ama ilköğretim çağındaki çocukların ancak üçte ikisinin okula gittiği sanılmaktadır. Ülkedeki başlıca yükseköğretim kurumu 1963'te Butare'de kurulmuş olan Ulusal Ruanda Üniversitesi'dir.

Kültürel yaşam. Ruanda'da kültürel yaşam geleneklere dayanır. Müzik en önemli kültürel etkinliktir; doğum, evlilik, ölüm, hasat ve av törenlerinde danslı gösteriler yapılır. Ruanda, efsane, masal, atasöz ve şairlerden oluşan zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahiptir. Başlıca el sanatları doku-

macılık ve sepet örücülüğüdür. Butare'deki Ruanda Ulusal Müzesi'nde geleneksel sanat ürünleri sergilenir.

Tarih. Ruanda'ya ilk yerleşenler eskiden olduğu gibi bugün de nüfusun büyük bölümünü oluşturan Bahutulardır. Bahutuların Ruanda'ya geliş tarihleri kesin olarak saptanmamış olmakla birlikte, 14. yüzyılın başında Batusiler Ruanda'ya geldiklerinde orada oldukları bilinmektedir. Çok geçmeden Bahutuları egemenlikleri altına alan Batusiler, 15. yüzyılda Kigali yakınlarında bir krallık kurdular. 19. yüzyıla gelindiğinde Ruanda Krallığı(*) merkezi bir yapıya sahip, birleşik bir devlet durumuna gelmişti. Almanlar 1890'dan sonra Alman Doğu Afrika'sı'nın bir parçası olarak Ruanda üzerinde hak iddia ettillerse de bölgeyi hiçbir zaman tam olarak denetimleri altına alamadılar. Belçikalılar 1916'da hiçbir muhalefetle karşılaşmadan Ruanda'yı işgal ettiler. Milletler Cemiyeti'nin 1923'teki kararıyla Ruanda, komşusu Burundi'yle birlikte Ruanda-Urundi adıyla Belçika mandasına bırakıldı. 1959'da Batusilerle Bahutular arasında çıkan çarpışmaların ardından Kral V. Kigeri sürgüne gönderildi ve Ocak 1961'de Ruanda Cumhuriyeti ilan edildi. 1 Temmuz 1962'de de ülke bağımsızlığını kazandı.

Bağımsızlıktan sonra çok sayıda Batusi ülkeyi terk etmeye zorlandı. Burundi'ye sığınan Batusilerin 1963'te Ruanda'ya düzenledikleri saldırı, ülkede yaşayan Batusilere misilleme yapılmasına yol açtı. 1973'te önemli konumdaki bazı Batusileri yönetimden uzaklaştırmak amacıyla askeri bir darbe yapıldı. 1978'de yeni bir anayasa yürürlüğe kondu. 1981'de de genel seçimlere gidildi. 1990'da Bahutularla Batusiler arasında yeniden çatışma çıktı ve sürgünde Ruanda Yurtsever Cephesi'ni kurmuş olan Batusiler Uganda sınırından Ruanda'ya girerek ülkeyi istilaya giriştiler. Hükümet Batusileri bozguna uğrattığını açıkladıysa da mülteci girişleri 1991'de de sürdü.

Ruanda'da Haziran 1991'de çok partili sistemi öngören yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. Başkan Juvénal Habyarimana tarafından başbakanlığa atanan Sylvestre Nsanzémona Aralık 1991'de geçici bir hükümet kurdu. Geçici hükümet iktidardaki Ulusal Devrimci Kalkınma Hareketi (MRND) ile muhalefet partilerinin temsilcilerinden oluşuyordu. Haziran 1992'de Batusilerin kurduğu ayaklanmacı Ruanda Yurtsever Cephesi (FPR) ve hükümet temsilcileri Paris'te bir barış anlaşması imzaladılar. Ama barış çabaları 1993'te de sonuç vermedi. Hükümet güçleri ile FPR'ye bağlı gerillalar arasındaki çarpışmalar 1994 başlarında da sürüyordu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Ruanda dili, Ruanda, Zaire, Uganda, Tanzanya ve Burundi'de konuşulan Bantu dili. Bu dili konuşanların sayısı, öbür Bantu dillerini(*) konuşanlardan daha fazladır.

Ruanda Krallığı, bugün Ruanda Cumhuriyeti'ni oluşturan eski Doğu Afrika devleti. Çoban bir halk olan Batusiler kendilerinden önce bölgeye yerleşen ve çiftçilikle uğraşan Bahutuların denetim altına aldılar. Batusilerin liderlerinden Ruganzu Buimba yaklaşık 15. yüzyılda Kigali yakınlarındaki Buana Kambue bölgesinde bir krallık kurdu. Bugün Ruanda'nın orta kesimlerinde kalan topraklar 16. yüzyılda ele geçirildi. Kral (muami) Ruganzu Ndori çevredeki Bahutu topluluklarına 17. yüzyılda egemenliğini kabul

ettirdi. Ruanda'nın en büyük kralı olarak kabul edilen Kigeri Ruabugiri 19. yüzyıl sonlarında ülkeyi en geniş sınırlarına ulaştırdı. 1900'e gelindiğinde Ruanda merkezi askeri yapıyla birleşik bir devlet olmuştu. 1890'dan sonra Almanlar Alman Doğu Afrikası'nın parçası olarak Ruanda üzerinde hak iddia ettiler de, ülkeyi hiçbir zaman tam olarak denetim altına alamadılar. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ruanda, komşusu Burundi'yle birlikte Milletler Cemiyeti tarafından Ruanda-Urundi adıyla Belçika mandasına bırakıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da manda yönetiminin yerini Birleşmiş Milletler vesayet yönetimi aldı. 1959'da Bahutular arasında çıkan savaşın ardından sürgüne giden Kral V. Kigeri sonradan tahttan indirildi ve Ocak 1961'de Ruanda Cumhuriyeti ilan edildi. Ülkenin 1 Temmuz 1962'de bağımsızlığını kazanmasının ardından çok sayıda Batı ülkeyi terke zorlandı.

Ruapehu Dağı, Yeni Zelanda'da, Kuzey Adasının en yüksek noktasını oluşturan etkin yanardağ (2.797 m). Tongariro Ulusal Parkı'nda yer alır. Deniz düzeyinden 610-915 m yükseklikteki Taupo Platosunda yükselen Ruapehu en son 1945-46'da püskürmüştür. Kraterinin içinde, Whangaehu Irmağı tarafından akaçlanan bir göl bulunur. Ulusal park içindeki Tongariro ve Ngauruhoe yanardağlarıyla birlikte Yeni Zelanda'nın başlıca kayak alanlarından birini oluşturur. Ruapehu'nun doruğuna ilk kez 1886'da J. Park, C. Dalin ve W. H. Dunnage turmanmıştır.

rubai (Arapçada "dörtlük"), klasik İslam edebiyatında kendine özgü bir ölçüsü olan dört dizele nazım biçimi.

Birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı, üçüncü dizesi serbesttir (*a a x a*). İki beyitlik kıta biçiminde (*x a x a*) yazılan rubailer de vardır. Her dizesi birbirine uyaklı *hâiye* "rubai-i musarra" ya da "terane" adlandırılır. Rubainin, aruzun hezec bahrinden 24 kalıbı vardır. Bunlardan "mef'ül" birimiyle başlayan 12 kalıba aheh, "mef'ülün" birimiyle başlayan 12 kalıba da aheh denir. Kalıpların sonu "faül" ya da "fâ" birimleriyle biter. Rubainin her dizesi ayrı bir ölçüde olabildiği gibi, dört dizesi de aynı ölçüde olabilir. Türk şiirinde daha çok aheh kalıplarına rastlanır. Genellikle tasavvuf, felsefe vb konuların işlendiği rubai türü, hiciv ve nüktelerde de kullanılmıştır. İlk üç dize olabildiğince hoş, ince ve etkili olması gereken dördüncü dizeye bir giriş özelliği taşır. Rubailer genelde mahallî şiirlerdir ve divanların sonunda, rubaiyyat başlığı altında sıralanırlar.

İlk örneklerine İran edebiyatında rastlanan rubai büyük olasılıkla Rudeki'yle başladı. Daha sonra büyük gelişme gösterdi. Bu türün tartışmasız en büyük şairi olan Ömer Hayyam(*) rubailerinde daha çok dünyanın geçiciliğini vurgulayarak onun güzelliklerinden yararlanmanın yollarını gösterdi. Ebu Said (ö. 1049) ve Baba Efdal Kaşani (ö. 17. yy) İran edebiyatının öbür ünlü rubai şairleridir. Arap edebiyatında pek ilgi görmeyen rubaiyi Osmanlı şairleri kolaylıkla benimsemiş; hemen hemen her divan şairi bu türde örnekler verdi. Mevlânâ'nın Farsça yazdığı felsefi rubailer bu türün yaygınlaşmasında önemli rol oynadı. Kara Fazlî, Fuzulî ve Bağdatlı Ruhî gerçek rubai ustalarının yetişmeye başladığı 16. yüzyılda bu türün en başarılı örneklerini verdiler. Divan edebiyatında 17. yüzyıl rubainin altın çağı oldu. Azmizade Halefî, bin kadar rubai yazarak tartışmasız en büyük Osmanlı rubai şairi

olarak anıldı. Dinsel tasavvufi rubailerle İbrahim Hakkı (ö. 1772), Esrar Dede, Şeyh Galib ve Asaî mahlasını kullanan Damat Mahmud Celaeddin Paşa (ö. 1903) öbür önemli rubai şairleridir. Cumhuriyet döneminin en büyük rubai ustası ise Yahya Kemal Beyatlı'dır.

rubato (İtalyanca *rubare*: "soymak"), bir müzik cümlesinde ya da ölçüsünde tempo-nun serbest bir anlayışla hızlandırılıp yavaşlatılması. Özellikle ritimde anlatıma yönelik olarak keyifliğin, gelişigüzelğin öne çıkarıldığı bir tekniktir; müziksel anlatımı güçlendirmek için icracı bazı vuruşları, ölçüleri ya da cümleleri uzatırken bazılarını da kısaltabilir. *Rubato* müzik partiyonunda genellikle gösterilmez; icracının uygun gördüğü yerde ve biçimde uygulanabileceği kabul edilir. Yalnızca melodiyi (örn. cazda) etkileyebileceği gibi müziğin tüm dokusunu da etkileyebilir.

Rubato uygulanırken yazılı nota değerlerinin göz ardı edilmemesi gerekir; nitekim *rubato* yoluyla müziğin temelini oluşturan ritimden bütün uzaklaşmaların sonunda bu ritme geri dönülür. Gerçek bir *tempo rubato*'ya bazı sözlü müzik geleneklerinde rastlanır. Macar ve Rumen köylülerinin Liszt ve Béla Bartók gibi bestecilere esin veren uygulamaları buna örnektir.

Rubbia, Carlo (d. 31 Mart 1934, Gorizia, İtalya), büyük kütleli ve kısa ömürlü W ve Z temel parçacıklarını bularak 1984 Nobel Fizik Ödülü'nü Simon van der Meer ile paylaşan İtalyan fizikçi. Bu parçacıklar atom çekirdeklerinin radyoaktif bozunumuna aracılık eden ve zayıf çekirdek kuvveti olarak adlandırılan kuvvetin taşıyıcılarıdır. Bu parçacıkların bulunması, 1970'lerde ortaya konmuş olan ve elektromagnetik ve zayıf etkileşimlerin aynı temel etkileşim türünün farklı görünüşleri olduğunu ileri süren Weinberg-Abdüsselam kuramına güç kazandırmıştır.

Rubbia Piza Öğretmen Okulu'nu ve Piza Üniversitesi'ni bitirdi, 1957'de doktora çalışmasını tamamladıktan sonra aynı üniversitede iki yıl ders verdi. Araştırma bursuyla gittiği Columbia Üniversitesi'nden ülkesine dönünce Roma Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu (1960). 1962'de Cenevre yakınlarındaki CERN'de (Avrupa Nükleer Araştırma Konseyi) kıdemli fizikçi olarak görev aldı. 1970'te Harvard Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne atandıktan sonra çalışmalarını Harvard ve CERN'de sürdürdü.

Rubbia'nın yönetimindeki bir araştırmacı grubunun 1973'te gözlemediği nötr zayıf akımlar (etkileşime giren parçacıklar arasında elektrik yükü aktarımının yer almadığı zayıf etkileşimler), elektromagnetik ve zayıf etkileşimlerin birleşik kuramının geliştirilmesinde önemli rol oynadı. Bu tür zayıf etkileşimler daha önce gözlenmiş olanlardan farklıydı ve elektromagnetik etkileşimlere büyük benzerlik gösteriyordu. Weinberg-Abdüsselam kuramı, zayıf etkileşimin taşıyıcı bozonlar olarak adlandırılan üç tür parçacık tarafından taşındığını ve bu parçacıkların (W^+ , W^- ve Z^0) kütlelerinin proton kütlelerinin yaklaşık 100 katı olması gerektiğini öngörüyordu.

CERN'de kurulu büyük senkrotronda, protonlar ile karşıt protonların birbirlerine karşıt yönde dolandırılıp hızlandırılarak çarpıştırılmasını öneren Rubbia, böylece zayıf etkileşim bozonlarının oluşması için yeterli enerjinin açığa çıkacağını hesaplamıştı. 1983'te gerçekleştirilen deneylerde W ve Z parçacıklarının oluştuğu ve bunların özelliklerinin kuramın öngördüğü özelliklere uyduğu belirlendi.

1983 deneylerinin sonuçları üzerinde çalışmalarını sürdüren Rubbia, W^+ parçacığı-

nın bozunumunda, altıncı kuvarc(*) türü olarak öngörülen "üst" (İngilizce *top*, simgesi t) kuvarkın ortaya çıktığını belirledi. Bu kuvark türünün keşfi, kuvarklara ilişkin kuramsal şemanın doğrulanmasını sağlamış, bu nedenle önemli bir başarı oluşturmıştır.

Rubejnyoye, Ukrayna'da Vorosilovgrad yönetim biriminde (*oblast*) kent. Donets Irmağının kıyısında yer alır. 18. yüzyılda kurulan yerleşme 1934'te tüzel kimlik kazandı. Günümüzde gelişkin bir makine sanayisine sahiptir ve Lisichansk ve Seve-rodonetsk'le birlikte Rusya'nın anılan bocaları üreten en önemli kimya sanayisi merkezlerinden biridir. Kimya sanayisi I. Dünya Savaşı yıllarına, Donets Kömür Havzasının sanayileşmesine dayanır. Birçok teknik yüksekokulun bulunduğu kentte, Har-kov Politeknik Enstitüsü'ne bağlı bir bölüm vardır. Nüfus (1983 tah.) 67.000.

rubelit, turmalin ailesinden, pembe renkli bir mineral. Ayrıca bak. turmalin.

Rubenoğulları, İsrailoğulları'nın 12 kabilesinden biri. Adını Yakub'un, ilk karısı Lea'dan olan altı oğlunun en büyüğünden almıştır.

Mısır'dan Çıkış'tan (*Exodus*) sonra İsrailoğulları, Yeşu'nun önderliğinde Vaat Edilmiş Topraklar'a yerleşti. Rubenoğulları, Gadoğullarıyla birlikte Lût Gölünün doğusundaki toprakları yurt edindi. Hz. Süleyman'ın ölümünden sonra (İÖ 922), I. Yero-boam'ın önderliğinde 10 kuzey kabilesini de kapsayan İsrail Krallığı kuruldu. Zamanla kuzey kabileleri öteki halklarla karışarak özümlelendiler. Rubenoğulları da İsrail'in On Kayıp Kabilesinden biri olarak efsaneleşti.

Rubens, Peter Paul (d. 28 Haziran 1577, Siegen, Nassau, Almanya - ö. 30 Mayıs 1640, Anvers, Flandre), barok resmin duygusal özelliklerini en iyi işleyen Flaman ressam. Çok sayıda portresi ve dinsel konulu resmi olmasına karşın, en çok dindışı alegorik yapıtlarıyla tanınmıştır.

Rubens'in babası hukukçuydu. Katolik olmakla birlikte, 1566'daki bir Kalvenciler listesinde adı geçmişti. Katolik olmayanlara yönelik baskılardan ve eziyetten kurtulmak için 1568'de Almanya'ya göç etti ve Rubens orada doğdu. 1587'de babasının ölmesinden sonra annesi Rubens'le öbür üç çocuğunu alarak Flandre'a döndü.

Rubens 10 yaşında kardeşi Philip ile birlikte Anvers'de bir Latin okuluna gitti. Ama bir süre sonra maddi durumları bozulunca anneleri çocukları okuldan almak zorunda kaldı. Rubens önce paj(*) olarak Lalaing kontesinin yanına verildi, kısa bir süre sonra da ressam Tobias Verhaecht'in yanına çıkarak girdi. Bu atölyede maniyerist manzara tekniklerini öğrendi; ardından dört

"Kendi Portresi", Rubens'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana Kunsthistorisches Museum, Viyana

yıl kadar Adam van Noort'un ve Otto van Veen'in yanında çalıştı. Van Veen, İtalya'da bulunmuş, ünlü Rönesans ustalarının yapıtlarını tanımış bir ressamdı.

İtalya dönemi. 1598'de Anvers'deki Aziz Luka Loncası'na giren Rubens iki yıl sonra ustalığa yükseldi ve hem arkadaşı, hem de ilk öğrencisi olan Deodatus del Monte ile birlikte İtalya'ya gitti. Montava dükü I. Vincenzo Gonzaga'nın yanında çalışmaya başladı. Bu işte kaldığı sekiz yıl boyunca Rubens, Gonzaga'nın Rönesans ustalarının resimlerinden oluşan koleksiyonunu yakından tanıma ve inceleme olanağına buldu. 1601'de dük onu Roma'ya gönderdi. Rubens Roma'da Kardinal Montalto'nun koruması altında yaşadı ve eski resimlerin kopyalarını yaptı. Flaman dostları aracılığıyla aldığı sipariş üzerine Sta. Croce in Gerusalemme Kilisesi'ndeki St. Helena Şapeli'nin kriptası için üç altın panosu hazırladı. Bu sıralarda Farnese Sarayı'nda çalışan Bolognalı Annibale Carracci'nin etkisi altında kalmıştı. Tintoretto ve Veronese aracılığıyla Venedik okulunun atmosferik etkilerini öğrendi ve en sonunda Tiziano'nun sanatının derinliklerine ulaştı.

1603'te diplomatik bir görevle Madrid'e gönderilen Rubens oradaki kraliyet koleksiyonunu incelemeye olanağına buldu. 1605'te eğitimini Roma'da sürdürülebilmek için dükten izin aldı. O sıralarda Roma'da Kardinal Ascanio Colonna'nın kütüphanecisi olarak çalışan kardeşi Philip aracılığıyla Justus Lipsius'la (1547-1606) tanıştı ve Antik Çağı keşfetti.

1607 yazında Gonzaga ailesi ile birlikte San Pier d'Arena'ya gitti. Orada Cenovalı soyluların portrelerini yaptı. Bir bankerden aldığı sipariş üzerine S. Maria in Vallicella Kilisesi'nin ana altarı için bir resim gerçekleştirdi. Ardından Fermo'daki Oratoryenler için "Çobanların Tapınması" adlı altın panosunu yaptı.

Rubens ölüm döşegindeki annesini görmek için Anvers'e döndü. Orada Flandre'i ellerinde tutan İspanyol Habsburgların hizmetine girdi. Roma ve Rönesans dönemlerinden resim, heykel, kamayö, sikke vb pek çok değerli yapıt toplayarak zengin bir koleksiyon oluşturdu. *Palazzi di Genova* (1622; Cenova Sarayları) adlı bir kitap yazarak İtalyan mimarlığına duyduğu hayranlığı dile getirdi. Flaman mimar Pieter Huyssens'le (1577-1637) birlikte tasarımı yaptığı St. Charles Borromeo Kilisesi de İtalyan mimarlığının izlerini taşıyordu. 1609'da Anversli bir hümanist olan Jan Brandt'in kızıyla evlendi. Saraydaki görevinden başka dinsel resimler de yapıyordu. Anvers ve Gent'teki birçok kiliseye altın panoları hazırlandı. Artık ünlü bir ressamdı, meslek loncasının kurallarına uymak zorunluluğundan kurtulmuştu, yanına lonca üyesi olmayan yardımcı ve öğrenciler alabiliyordu. 1611'de, çırağı olmak isteyen 100'den fazla adayı geri çevirmek zorunda kaldığını yazar. Habsburglu yöneticiler 1621-30 arasında Rubens'e pek çok diplomatik görev verdiler. Bunların ilki, İspanyol Felemenki adına Felemenk Cumhuriyeti ile 12 yıllık ateşkes (1609-21) için yapılan görüşmeleri yürütmek oldu. 1622'nin başlarında Fransa kralı XIII. Louis'nin annesi Marie de Médicis Lüksemburg Sarayı'na bir dizi resim ısmarlamak için Rubens'i Paris'e çağırdı. Rubens, Marie de Médicis'nin yaşamından sahneleri canlandırdığı 21 resmi (Louvre Müzesi, Paris) Anvers'de iki yılda tamamladı. 1625'te bunları saraya asmak için yeniden Paris'e gittiğinde bambaşka bir ortamla karşılaştı. Bu sırada Fransa'nın İspanya'yla, dolayısıyla da İspanyol Felemenki'yle arası bozulmuştu. XIII. Louis'nin danışmanı olarak etkili bir konumda bulunan Kardi-

nal Richelieu, Rubens'i casuslukla suçladı. Rubens'in, o günlerde Paris'te bulunan (İngiltere kralı I. Charles'ın yakını) Buckingham düküyle olan dostluğu da bu görüşü pekiştiriyordu. Rubens dükün bir portresini, bir de at üstünde resmini yaptı. Bir yandan da onu İspanyol Felemenki ile ittifaka girmesi ve Felemenkilere daha hoşgörülü davranması için etkilemeye çalışıyordu.

Buckingham dükünün ölümünden sonra Rubens, İspanyol Felemenki ile İngiltere arasında başlayan barış görüşmelerine katıldı. Çıkan çeşitli zorluklardan sonra Rubens'in kişisel gayretleriyle 1630'da barış antlaşması imzalandı. Bunun üzerine İngiltere kralı Rubens'e şövalyelik, Cambridge Üniversitesi de onursal doktorluk unvanı verdi. Kral ayrıca, Inigo Jones'un Whitehall Sarayı'nda yaptığı Şölen Evi'nin tavan bezemesi için için dokuz tane büyük boyutlu pano ısmarladı (1634).

1630'da ülkesine dönen Rubens bundan sonra diplomatik görev üstlenmedi. Aynı yıl yeniden evlendi ve 1635'te satın aldığı Elewijt Şatosu'na yerleşti. Son yıllarında burada yaptığı manzara resimlerindeki duygusal romantizm dikkati çeker. Aldığı son sipariş İspanya kralı IV. Felipe için Madrid yakınlarındaki Parada Kulesi'ni Latin yazarların yapıtlarından sahnelerle bezemek oldu.

Rubensçiler, Fransızca RUBENISTE. resim sanatında rengin mi, yoksa desenin mi önde geldiği konusunda 1671'de Fransız Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi'nde çıkan tartışmada rengin üstünlüğünü savunan sanatçı ve eleştirmenler. 1672'de akademi başkanı Charles le Brun'un bir süre durdurduğu tartışma (*bak.* Poussin'ciler) sonradan Rubensçilerin zaferiyle sonuçlandı. Rubensçilere göre resmin amacı, yaşamın ya da doğanın bir benzerini yaratarak ve rengi ustalıkla kullanarak insan gözünde bir yanılsama oluşturmaktır.

Rubensçiler, klasik sanatın taklit edilmesi yerine, doğanın örnek alındığı bir sanata örnek olarak Peter Paul Rubens'in tutumunu gösteriyorlardı. Eleştirmen Roger de Piles, Rubensçilerin görüşlerini yaymak amacıyla savları ve karşı savları ortaya koyan bir dizi kuramsal kitapçık yayımladı. 1699'da de Piles'nin akademiye seçilmesi, renkçilerin zaferinin habercisi oldu. 1717'de Antoine Watteau "Cythère Adasından Ayrılış" (1717; Louvre Müzesi, Paris) adlı yapıtıyla akademi üyeliğine kabul edilince, tartışma tümüyle son buldu.

Rubiaceae (kökboyasigiller), *Gentianales* takımından, 500 kadar cins ile 6.500'ü aşkın otsu bitki, çalı ve ağaç türü içeren familya. En çok dünyanın tropik bölgelerinde yaygın olan bu familya üyelerinin karşılıklı ya da

çevrel olarak dizilmiş düz kenarlı yaprakları vardır. Yaprak saplarının tabanında yaprak-sı çıkıntılar bulunur. Yapraklar tropik türlerde iri ve herdemyeşil, ılıman türlerde kışın dökülen, çöl türlerinde ise iğnemsî ya da pulsu yapıdadır. Çiçekler tek tek ya da kümeler halinde bulunur. Meyveler kapsül, üzümü ya da fındıksı yapıdadır.

Rubiaceae familyasında ekonomik açıdan değerli pek çok bitki yer alır. Bunların başında tohumlarından içecek hazırlanan kahve (*Coffea*) ile kabuğundan kinin çıkarılan kınakına (*Cinchona*) gelir. *Uncaria gambir*'den sepicilikte kullanılan bir ürün, bazı türlerden de değerli kereste elde edilir. *Gardenia*, *Ixora*, *Nertera*, *Crucianella*, *Bouvardia*, *Houstonia* ve *Cephalanthus* önemli süs cinsleridir. Kökboya (*Rubia tinctorum*) bitkisinden eskiden yaygın olarak kullanılan kırmızı bir boyarmadde çıkarılırdı. *Cruciana*'nın köklerinde de bir zamanlar tıpta kullanılan kırmızı bir boyarmadde bulunur.

Yoğurtotu (*Galium*) ve *Muchella* cinsleri ılıman bölgelerde yetişen alçak boylu otsu bitkilerdir. Bunlardan ilkinin köşeli gövde-leri ve küçük çiçekleri, öbürünün ise gövde ucunda açan dört taçyapraklı çiçekleri vardır.

Rubicon, Roma Cumhuriyeti döneminde İtalyan Galyası'nı İtalya'dan ayıran küçük ırmak. Julius Caesar'ın kuvvetleri İÖ 49'da Rubicon'u geçerek İtalya'ya girince, bir komutanın ordusunu görevli olduğu eyaletin dışına çıkarmasını yasaklayan yasa çiğnenmiş oldu. Caesar'ın bu hareketini savaş ilanı olarak kabul eden Roma Senatosu'yla başlayan savaş üç yıl sürdü. Savaşın sonunda Caesar Roma'ya egemen oldu. "Rubicon'u geçmek", geri çekilemeyecek bir adım atmak anlamında kullanılan bir deyim duruma geldi.

Bugünkü Rubicone Irmağının (eskiden Fiumicino) Caesar'ın geçtiği Rubicon'la aynı ırmak olduğu resmen kabul edilmekle birlikte, kuzeydeki Pisciatello'yla güneydeki Uso ırmaklarının asıl Rubicon olduğunu ileri sürenler de vardır.

rubidyum (Rb), periyodik tablonun Ia grubunda (alkali metaller grubu) yer alan kimyasal element. Metaller arasında tepkinlik bakımından ikinci sırada gelen rubidyum, çok yumuşak ve gümüş beyazı parlaklığında bir metaldir. Rubidyumu ilk olarak 1861'de Robert Bunsen ve Gustav Kirchhoff, spektroskopi yöntemiyle buldular ve tayfındaki iki belirgin kırmızı çizgi nedeniyle, "yakut" anlamında rubidyum olarak adlandırdılar. Rubidyum doğada, lepidolit, polüsit, karnalit gibi minerallerde bileşikler halinde bulunur. Lepidolit mineralinden lityum elde edildikten sonra geriye kalan alkali metal karbonatları karışımından az miktarda rubidyum üretilir. Havada kendiliğinden tutuşan rubidyum, suyla şiddetle tepkimeye girerek rubidyum hidroksit (RbOH) oluşturur ve hidrojen gazı açığa çıkarır. Açığa çıkan hidrojen gazı alev alarak patladığından rubidyum, kuru mineral yağlarının içinde ya da hidrojen gazı içinde saklanır. Fotoelektrik etkili pillerde kullanılan rubidyumdan ayrıca elektron tüplerindeki artık gazları gidermede getter olarak da yararlanır. Rubidyumlu atom saatleri de yapılmıştır, ama bu saatler sezumlu atom saatleri kadar duyarlı değildir. Yerkabuğunun yaklaşık yüzde 0,03'ünü oluşturan doğal rubidyum, rubidyum-85 (yüzde 72,15) ve radyoaktif rubidyum-87 (yüzde 27,85) izotoplarının karışımı halinde bulunur. Ayrıca rubidyum-79'dan rubid-

Bouvardia ternifolia
E.R. Dagginger/EB Inc

yum-95'e kadar 15 izotopu da yapay olarak hazırlanmıştır. Taşı göktaşlarındaki rubidyum-87'nin stronsiyum-87'ye oranına dayalı olarak yapılan bir hesaba göre, Güneş sisteminin yaşı 4,5 milyar yıl olarak bulunmuştur. Rubidyum yalnızca tek değerlik elektronunu kolaylıkla verdiğinden bileşikler de her zaman +1 değerlikte bulunur.

atom numarası	37
atom ağırlığı	85,47
erime noktası	38,9°C
kaynama noktası	688°C
özgül ağırlığı	1,53 (20°C)
değerliği	1
elektronların yerleşimi	2-8-18-8-1
ya da (Kr) S ₂	

rubidyum-stronsiyumla tarihleme, kayaların, minerallerin ve göktaşlarının yaşının, içerdikleri kararlı stronsiyum-87 izotopu miktarının ölçülmesi yoluyla hesaplanması yöntemi. Stronsiyum-87, kayacın oluştuğu dönemde içinde bulunan kararsız rubidyum-87 izotopunun bozunması sonucunda oluşur. Rubidyum-87 doğadaki toplam rubidyum atomlarının yüzde 27,85'ini oluşturur ve bozunması sonucunda dört stronsiyum izotopundan yalnızca stronsiyum-87 oluşur. Rubidyum-87'nin yarı ömrü yaklaşık 50 milyar yıl olduğundan dönüşüm çok yavaştır ve bu yöntemden çok yaşlı kayaların yaşının belirlenmesinde yararlanır.

Rubidyum içeren minerallerin çoğunda doğrudan mineralin oluştuğu dönemden kalma stronsiyum da bulunur. Bu nedenle rubidyum-87'nin bozunmasıyla oluşan artışı elde etmek için ilk stronsiyum miktarıyla ilgili düzeltme yapılmalıdır.

Rubin testi, kadında dölyatağının iki yanında yer alan ve yumurtalıklardan çıkan yumurtanın dölyatığına ulaşmasını sağlayan fallop borularının tıkalı olup olmadığını saptamaya yarayan tanı yöntemi. Bazı kısırlık durumlarında nedenin anlaşılmasını sağlar. Fallop borularına dölyatığı yoluyla karbon dioksit verilir. Borular tıkalı değilse gaz karın boşluğuna kaçır ve o yandaki omuzda ağrıya neden olur. Karın boşluğundaki gaz X ışınları ya da flüoroskopi yardımıyla da görülebilir. Gaz içeri verilirken gaz basıncı genellikle 120 mm cıvanın altındadır. Borular tıkalı değilse manometre 100 mm cıvanın altını gösterir; 120-130 arasındaki değerler borunun bir bölümünün, 200 ve üstü ise tümünün tıkalı olduğunu belirtir.

Rubini, Giovanni Battista (d. 7 Nisan 1794, Romano - ö. 3 Mart 1854, Romano, Venedik Cumhuriyeti), İtalyan tenor. Vincenzo Bellini ve Gaetano Donizetti'nin romantik üslubunun ilk önemli tanıtıcısıdır.

On iki yaşındayken Bergamo'daki Riccardi Tiyatrosu'na kemancı ve korocu olarak alındı. 1814'te ilk kez profesyonel olarak Pietro Generali'nin *Le lagrime di una vedova*'sında (Bir Dulun Gözyaşları) sahneye çıktı. Daha sonra 10 yıl Napoli'de genellikle komik rolleri üstlendi. 1825'te Paris'te Gioacchino Rossini'nin *La cenerentola*'sı (Külkedisi), *Otello*'su ve *La donna del lago*'sunda başrolleri üstlenerek dönemin önde gelen tenoru olarak ünlendi. İlk Bellini rolünü ertesi yıl Napoli'de *Bianca e Gerardo*'nun prömiyerinde üstlendi. *Il pirata* (1827; Korsan), *La sonnambula* (1831; Uyurgezer Kadın) ve *I Puritani*'de de (1835) baş tenor olarak rol aldı. Bu son operanın prömiyerinde birlikte söylediği

soprano Giulia Grisi, bariton Antonio Tamburini, Rubini'nin kendisi ve Luigi Lablache "Puritani dörtlüsü" adıyla anıldı.

Rubini'nin Donizetti prömiyerleri arasında *La lettera anonima* (1822; İmzasız Mektup), *Elvira* (1826), *Il giovedì grasso* (1827; Kutsal Perşembe), *Gianni di Calais* (1828; Calaisli Gianni), *Il paria* (1829), *Anna Bolena* (1830) ve *Marino Faliero* (1835) vardı. 1831'den 1843'e değin yılın yansını Paris'teki Théâtre-Italien'de, öbür yansını Londra Haymarket'taki His Majesty's Theatre'da geçirdi. 1843'te Franz Liszt ile birlikte Almanya ve Hollanda turnesine ve gene aynı yıl Rusya'da Petersburg'da sahneye çıkan Rubini, Çar I. Nikolay tarafından şan yönetmenliğine atandı. İki yıl sonra döndüğü doğum yeri Romano'da satın aldığı saray ölümünden sonra Rubini Müzesi oldu.

Rubinstein, Anton Grigoryeviç (d. 28 Kasım 1829, Vıyhatinets, Podolya ili - ö. 20 Kasım 1894, Peterhof [bugün Petrodvorets], Rus Çarlığı), Rus besteci. 19. yüzyılın en büyük piyanistlerindendir.

Kardeşi Nikolay'la (1835-81) birlikte Moskova'da önce annesinden, ardından Aleksandr Villoing'den piyano dersleri aldı. İlk

Anton Rubinstein
Royal College of Music, Londra

resitalini 1839'da Moskova'da verdi. 1840'ta Villoing'le üç yıllık yurtdışı konser turnesine çıktı. Londra, Hollanda, Almanya ve İsveç'teki konserleriyle Chopin ve Liszt'in ilgisini çekti. 1844-46 arasında kardeşiyle birlikte Berlin'de müzik kuramı öğrenimi gördü. İzleyen iki yılı çoğunlukla Viyana'da piyano ve kompozisyon dersleri alarak geçirdi. 1848'de Rusya'ya dönerek Petersburg'a yerleşti ve ilk operası *Dmitri Donskoy*'u (1852) sahneledi. *Fomka duraçok* (Aptal Fomka) ve *Sibirskiye Ohotniki* (Sibiryalı Avcılar) adlı operaları 1853'te gene Petersburg'da sahneledi. 1854-58 yıllarını yurtdışında geçirdi.

Rubinstein, Grandüşes Elena Pavlovna'nın desteğiyle 1859'da Rus Müzik Derneği'ni kurdu ve sonraları bu derneğin orkestra konserlerini yönetti. 1862'de Petersburg Konservatuarı'nı kurarak yöneticiliğini üstlendi. Kardeşi Nikolay ise 1866'da Moskova Konservatuarı'nı kurdu ve ölünceye değin kurumun yöneticiliğini yaptı. 1867'de Petersburg Konservatuarı yöneticiliğinden istifa eden Anton Rubinstein 1887'de döndüğü bu görevi 1891'e değin sürdürdü. 1871-72'de Viyana Filarmoni Orkestrası'nın konserlerini yönetti. 1875'te ABD turnesine çıktı.

Rubinstein'in operaları içinde *Demon* (1871; Şeytan), *Der Makkabüer* (1875; Makabiller) ve *Kupets Kalashnikov* (1880; Tüccar Kalashnikov) vardır. İlk iki operası Yahudi kökenini yansıtır. Ayrıca altı senfoni, *Der Turm zu Babel* (1870; Babil Kulesi) adlı bir oratoryo, şarkılar, piyano parçaları ve çok sayıda oda müziği parçası yazmıştır.

1889'da yayımladığı otobiyografisi, *Autobiography of Anton Rubinstein* (1890; Anton Rubinstein'in Otobiyografisi) adıyla İngilizceye çevrilmiştir.

Rubinstein, Artur (d. 28 Ocak 1887, Łódź [bugün Polonya'da], Rus Çarlığı - ö. 20 Aralık 1982, Cenevre, İsviçre), dünyaca ünlü piyano virtüözü. Birçoklarınınca 20. yüzyılın önde gelen repertuar yorumcusu sayılır.

Üç yaşında piyano dersi almaya başladı. Dinleyici karşısına ilk kez altı yaşında çıktı.

Artur Rubinstein, y. 1961
Ara Güler

Sekiz yaşında Varşova Müzik Konservatuarı'na girdi. Ertesi yıl Berlin'de Heinrich Barth'ın öğrencisi oldu. On üç yaşında Berlin'de ilk konserini verdi. 1906'da ABD'de Carnegie Hall'da Philadelphia Orkestrası ile birlikte verdiği ilk konser ilgi görmedi. Sekiz dili rahatlıkla konuşan Rubinstein, I. Dünya Savaşı'nda orduya çevirmenlik yaptığı Londra'da kemancı Ysaye ile birlikte konserler verdi. 1916'da İspanya'ya gitti. Orada sunduğu Manuel de Falla ve Enrique Granados'un yapıtlarıyla büyük coşku uyandırdı. Ama 1919'daki ABD gezisi gene sönük geçti.

1920'lerde kozmopolit kişiliğiyle ünlenen Rubinstein 1928'de Aniela Mlynarski (sonradan karısı) ile tanıştıktan sonra sanatını ciddi olarak gözden geçirdi. Zamanının büyük bölümünü yeniden müziğe ayırmaya başladı. Günde 6-9 saat arasında çalışarak parlak tekniğine yeni bir disiplin kazandı. 1937'de yeniden ABD'ye döndü ve bu kez Carnegie Hall'daki konserinde bir dahi olarak alkışlandı.

Rubinstein, sanat yaşamının kalan bölümünde Beethoven, Mozart, Albéniz, Ravel, Stravinski ve Chopin'in yapıtlarını içeren geniş repertuarıyla ününü sürdürdü. Özellikle usta bir Chopin yorumcusu olarak kabul edildi. II. Dünya Savaşı sırasında ABD'ye taşındı ve 1946'da ABD yurttaşlığına geçti. İki yüzden fazla plak yaptı. 1976'da ABD Özgürlük Madalyası ile ödüllendirildi.

My Young Years (1973; Gençlik Yıllarım) ve *My Many Years* (1980; Nice Yıllarım) adlı iki otobiyografi yazan Rubinstein, ayrıca *Carnegie Hall* (1947) ve *Of Men and Music* (1950; İnsanlar ve Müzik) adlı filmlerde oynadı.

Rubinstein, Helena (d. 25 Aralık 1870, Kraków, Polonya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 1 Nisan 1965, New York kenti, ABD), Polonya asıllı ABD'li kozmetik sanayicisi. Kozmetik sanayisinin önde gelen şirketlerinden biri olan Helena Rubinstein Inc.'in kurucusudur. Polonyalı Yahudi bir ailenin kızıydı. 1902'de akrabalarını ziyaret etmek için gittiği Avustralya'ya yerleşerek Melbourne'da bir güzellik salonu açtı. Kısa sürede büyük başarı kazanarak işini Avrupa'ya taşıdı. 1908'de Londra'da, daha sonra da Paris'te güzellik salonları açtı. I.

Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ABD'ye göç etti. 1917'den sonra ürünlerinin dağıtımını da kendisi üstlendi. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Helene Rubinstein Inc. beş katada üretim yapmaya başladı.

Kişisel servetinin 100 milyon ABD Doları dolaylarında olduğu tahmin edilen Rubinstein, 1953'te müzelere, yüksekokullara ve yoksullara hizmet veren kuruluşlara yardım için Helena Rubinstein Vakfı'nı kurdu.

Rubinstein, Ida (d. 1885, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 20 Eylül 1960, Vence, Fransa), olağanüstü güzelliğiyle ünlü dansçı, oyuncu ve gösteri sanatları koruyucusu.

Varlıklı bir Yahudi ailenin çocuğuydu. Genç kızlığında mim ve yüksek sesle okuma dersleri aldı. ABD'li dansçı Isadora Duncan'a duyduğu büyük hayranlığın da etkisiyle, Michel Fokine'le dans çalışmaya başladı. Koreografisini Fokine'in hazırladığı *Salome*'yi, sansüre uğradığından yalnızca bir kez oynayabildi (1909). Rus Balesi'nin 1909'da ilk Paris sezonunun açılışında sunduğu *Cleopatra* balesinde Kleopatra rolünü aldı. *Şehrazad*'in 1910 yapımında Zübeyde rolüne seçildi. Ertesi yıl Diaghilev'den ayrılarak kendi topluluğunu kurdu ve küçük yaşta kendisine kalmış olan büyük mirası topluluk için yapıtlar ısmarlama kullandı. İnce bir beğeni ve sanat sevgisini yansıtan bu yapıtların başında koreografilerini Michel Fokine'in hazırladığı Maurice Ravel'in *Bole-ro* (1911) ve *La Valse*'i, müziğini Claude Debussy'nin bestelediği ve başrolünü Rubinstein'in oynadığı, şair Gabriele D'Annunzio'nun yapıtına dayalı *Le Martyre de Saint Sébastien* (1911; Aziz Sebastian'ın Şehit Düşüşü), müziğini Igor Stravinsky'nin bestelediği, koreografisini Bronislava Nijinska'nın hazırladığı *Le Baiser de la Fée* (1928; Perinin Öpüşü) ve müziğini Stravinsky'nin bestelediği, koreografisini Kurt Jooss'un yaptığı *Persephone* (1934) gelir. 1924'te Paris Operası'nda Léo Staats'ın *Istar* balesinde dans eden Rubinstein, giderek ciddi dramalara yöneldi ve Alexandre Dumas'nın (Oğul) *Camille*'i gibi yapıtlarda başroller oynadı. 1928-29 sezonunda büyük ilgi toplayan topluluğunun 1935'te dağılmasından sonra Fransız Rivierası'na çekildi.

Rubinstein'in topluluğunda sahneye çıkan pek çok ünlü dansçı arasında Frederick Ashton, Roman Jasinsky, David Lichine ve Nina Verchinina sayılabilir.

ruble, Rusya'nın ve bazı eski Sovyet cumhuriyetlerinin temel para birimi. 100 kopeke eşittir. Rublenin gümüş ağırlık ölçüsü olarak kullanılmaya başlaması 13. yüzyıla değin iner. I. Petro (Büyük) 1704'te düzenli olarak gümüş ruble basımına başlattı. 18. yüzyıl boyunca avari bozulan ve değeri düşen gümüş rublenin yerini 19. yüzyıl ortalarından sonra kâğıt para almaya başladı. 1897'de uygulamaya konan tek madeni para sistemiyle gümüş rublenin yerine temel birim olarak altın ruble çıkarıldı. I. Dünya Savaşı'nın başlarında altın ruble dolaşımından kalktı; kâğıt para da altına çevrilebilir olmaktan çıktı. Devrim ve iç savaş yıllarında görülen çok yüksek düzeydeki enflasyon, rubleyi neredeyse bütünyle değersiz hale getirdi. 1922-23'te gerçekleştirilen para reformuyla standart para birimi olarak kabul edilen çervonets devlet bankasınınca temel kâğıt para olarak çıkarıldı. Çervonetsin onda birine eşit olan çervonets rublesi de muhasebe birimi haline getirildi. Ruble adı ayrıca hazine senetlerinin ve gümüş paraların değerini belirtmek için kullanıldı. 1947'de yapılan yeni bir reformla çervonets kaldırıldı ve ruble yeniden temel para birimi oldu. SSCB'nin

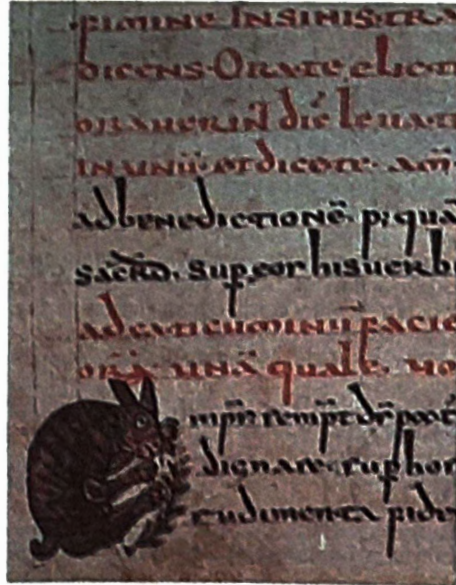
1991 sonunda dağılmasından bu yana Azerbaycan, Estonya, Letonya ve Litvanya dışında eski Sovyet cumhuriyetleri rubleyi temel para birimi olarak kullanmayı sürdürmektedir.

Rublyov, Andrey (d. y. 1360-70 - ö. y. 1430), Moskova okulunun(*) en önemli ressamlarından biri.

Yaşamına ilişkin çok az bilgi vardır. Rusya'ya Konstantinopolis'ten (İstanbul) gitmiş Theophanes adlı Bizanslı bir ressamın yardımcı olarak çalıştı. Oldukça ileri yaşta keşiş oldu; önce Zagorsk'taki Sv. Sergey Üçleme Manastırı'nda, daha sonra da Moskova'daki Andronikov Manastırı'nda bulundu. Rus ressamlar 17. yüzyıla değin yapıtlarına imza atmadıkları için Rublyov'un resimleri ancak yazılı belgelere ya da üslup özelliklerine göre belirlenmektedir. Vladimir ve Moskova kentlerinde duvar resimleri ve "Eski Ahit Üçlemesi" adlı ikonu yaptığı yazılı kaynaklarda yer alır. Üslup karşılaştırması yoluyla daha başka ikonları da onun yaptığı söylenebilmektedir. Bunların başlıcaları 1408'de Vladimir'deki Meryem'in Uykuya Dalışı Katedrali için yaptığı Vaftizci Yahya, Aziz Paulus, Aziz Petrus ve İsa'nın Göğe Çıkışı canlandırılan ikonlarla bugün Devlet Tretyakov Galerisi'nde bulunan Başmelek Mikail ve Zvenigorodlu Kurtarıcı adlı ikonlardır.

Rublyov, sanatta ruhsal özün doğalcı be-timlemelerden daha önemli sayıldığı Bizans resim geleneği içinde yetişmiştir. Orta Bizans üslubunun katılığı 14. yüzyıla birlikte daha içten ve insancıl bir yaklaşıma dönüşmüş ve Rublyov bu anlayışa tam anlamıyla Rus ruhunu yansıtan güçlü bir ruhanilik ögesi katmayı başarmıştır. Onun yapıtlarını kendisinden önceki Bizanslı sanatçılardan ayıran en belirgin özellik de budur. Daha sonraki Rus ressamlar da ne konuları ele almada, ne de yorumlamada Rublyov'un başarısına ulaşabilmişlerdir.

rubrikasyon, kaligrafi ve tipografide, bir sayfadaki yazılardan başka renkte el yazısı ya da hurufat kullanılması. Eski kitaplarda özellikle başlıklar, dikkati çekmesi için kır-

Rubrikasyon, Gellone Sacramentary adlı yapıttan ayrıntı, 8. yy; Ulusal Kütüphane, Paris Bibliothèque National Paris

mızıyla yazılırdı. Bu uygulamaya daha çok dua kitaplarında rastlanırdı. Rubrikasyon (Latince *rubricare*: "kırmızıya boyamak") için kullanılan geleneksel renk kırmızı olmakla birlikte, günümüzde bu terim, her renk için kullanılır.

Rubtsovsk, Rusya Federasyonu'nun orta-batı kesiminde, Altay bölgesinde (*kray*) kent. Alei Irmağı kıyısında, Türk-Sib Demiryolu üzerinde yer alır. Demirdışı çevherlerin çıkarıldığı önemli bir bölgenin merkezi olan kentte tarım makineleri, dize traktörler ve traktörler için elektrik donanımı üretilir, ayrıca un ve öteki gıda maddeleri işlenir. Nüfus (1991 tah.) 172.500.

Rubû'l-Hali, Arabistan Yarımadasının güneyinde, yaklaşık 650.000 km²'lik bir alanı kaplayan büyük çöl. Büyük bölümü Suudi Arabistan'da, geri kalan kesimleri Yemen, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri sınırları içinde kalan bir havzayı kapsar. Dünyanın en geniş kesintisiz kum çölüdür. Yüksekliği batıda 610 m'ye kadar ulaşırken doğuda 183 m'ye kadar düşer. Dünyanın en kurak bölgelerinden biri olan Rubû'l-Hali hemen hemen bütünyle hostur ve büyük bölümü keşfedilmiştir. 1975'te bölgede dünyanın en geniş petrol yataklarından biri bulunmuştur.

Ruckers, Hans (YAŞLI) (d. y. 1555, Meche-len, Burgonya - ö. y. 1623, Anvers), klavsen yapımcılarının en ünlüsü. Klavsenleri sonraki Kuzey Avrupalı yapımcılara model oluşturan çalgı yapımcısı ünlü Flaman ailenin etkinliklerini başlatmıştır.

Bilinen ilk çalgısı 1581 tarihli ikili *virginal* dir; bugün New York kentinde bulunan bu çalgı, yan yana iki ayrı klavyesi ve iki ayrı tel takımı bulunan dikdörtgen bir klavsendir. Günümüze ulaşan son çalgısı ise 1620 yapımıdır. Oğulları Genç Hans Ruckers (Jean olarak da bilinir) ve Andreas Ruckers ile Andreas'ın oğlu Genç Andreas Ruckers de (ö. 1667'den sonra) ünlü yapımcılardı.

Ruckers'in atölyesinde yapılan ve dokuz temel modelin çeşitlerinden oluşan klavsen ve *virginal*'lerden, tam ya da eksik olarak 100'den fazlası günümüze ulaşmıştır. Büyük değer verilen Ruckers çalgıları 18. ve 20. yüzyılda çoğu kez yeniden yapılmış, genişletilmiş ve kopya edilmiştir. Aile işletmesi Genç Hans Ruckers'in yeğeni Jan Couchet'nin soyundan gelen ailenin Couchet kolu tarafından yaklaşık 1700'e değin sürdürülmüştür.

Ruda Şlaşka, Polonya'nın ortagüney kesiminde, Katowice ilinde (*województwo*) kent. Yukarı Silezya (Górný Şlaşk) kömür havzasının tam ortasında yer alır. II. Dünya Savaşı sonrasında tüzel kimlik kazanmış olmakla birlikte, eski bir sanayi kentidir. Ortaçağda bir demir madenciliği yerleşmesi olarak kuruldu. Polonya'nın ilk kömür madeni 1751'de burada işletmeye açıldı. Nüfus (1992 tah.) 171.400.

Rudd, Steele, asıl adı ARTHUR HOEY DAVIS (d. 14 Kasım 1868, Drayton, Queensland - ö. 11 Ekim 1935, Brisbane, Queensland, Avustralya), Avustralyalı romancı, oyun ve öykü yazarı.

Bir demircinin oğluydu. Brisbane'e gitmeden önce at ve sığır yetiştiriciliği yaptı. Brisbane'de büro işçisi olarak çalışırken yerel dergiler için şiir ve öyküler yazmaya başladı. Daha sonra büyük ölçüde otobiyografik özellikler taşıyan *On Our Selection* (1899; Seçimimiz Üzerine) adlı ilk kitabını yayımladı. Bunu benzer nitelikteki *Sandy's Selection* (1904; Sandy'in Seçimi) izledi. Oyun olarak uyarladığı *On Our Selection*'in Londra'da başarıyla sahnelenmesinin ardından altı oyun daha yazdı.

Rudd 20'yi aşkın yapıtında genellikle Queensland'in güney kesiminde yer alan Darlin Downs'daki çiftlik yaşamını betimledi. İlk yapıtlarının çoğunlukla gerçekçi ve trajik olmasına karşılık daha sonra kırsal karakterleri mizahi bir üslupla işledi ve bunda büyük başarı sağladı. 1904'te kurduğu *Steele Rudd's Magazine* adlı dergi 25 yıl boyunca düzensiz aralıklarla çıktı. Adı duyulmamış, ama sonradan ünlenen birçok Avustralyalı yazarın çalışmalarını yayımladı. Rudd'in ölümünden sonra çeşitli yapıtlarından resimli roman, radyo programları ve filmler için uyarlamalar yapıldı.

Rude, François (d. 4 Ocak 1784, Dijon - ö. 3 Kasım 1855, Paris, Fransa), anıt neykelleriyle ünlü Fransız heykeltarihi. Dinamik ve duygusal bir anlatımı savunarak 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarının Fransız heykeltarihinin özgü biçimcilik karşı çıkmıştır.

Atölyesinde metal işleri yapan babasının yanında çalıştı. Onun ölümü üzerine heykeltarihinde ilerlemek düşüncesiyle Paris'e gitti. 1812'de Roma Ödülü'nü kazandıysa da Napoléon Savaşları yüzünden Roma'ya gideemedi. Fransız yeni-klasik heykeltarihin kurallarına uygun "Mercurius Kanatlarını Bağlarken" (1828, Louvre Müzesi, Paris) adlı yapıtıyla dikkati çekti. Klasik sınırlar içinde çalışmaktan rahatsız oluyordu ve üslubu daha çok romantik-gerçekçiydi. "Kaplumbağa ile Oynayan Napolili Küçük Balıkçı" (1834, Louvre Müzesi, Paris) adlı yapıtında göze çarpan alışılmamış duruş biçimi ve açık ağız geleneksel kurallardan uzaklaştığını gösterir. En önemli yapıtı sayılan "Gönüllülerin Ayrılışı" ("La Marseillais", 1833-36, Zafer Takı, Paris) ayrıntıda klasik özellikler taşımasına karşın temelde romantik ve duygusaldır.

Coşkulu bir Bonaparte'ci olan Rude'ün Napoléon'a duyduğu hayranlık estetik yargılarından daha güçlüydü. "Ölümsüzlüğe Yükselen Bonaparte" (1847, Fixin, Dijon yakınları; alçı kopyası Louvre Müzesi, Paris) adlı anıtı bazı eleştirmenlerce çok büyük bir başarısızlık olarak görülürken, daha eleştirmenlerde titiz gerçekçiliğinden dolayı hayranlık uyandırdı. Rude yaşamının sonlarına doğru başlangıçtaki klasik üslubuna döndüyse de, bu anlayışla pek başarılı yapıtlar vermedi.

Rudekî, asıl adı EBU ABDULLAH CAFER BIN MUHAMMED (d. y. 859, Rudek, Horasan - ö. 940/41, Rudek?). Arap alfabesiyle yazılan "Yeni Farsça"yı şiirde ilk kullanan şair. Fars şiirinin babası olarak tanınır.

Yetenekli bir şair ve müzikçiydi. Buhara'da Samani hükümdarı II. Nasr'ın (hd 914-943) saray şairliğini yaptı. 937'de gözden düştü ve büyük yoksulluk içinde öldü.

Rudekî'nin yaklaşık 100 bin beyit yazdığı söylenir. Ama günümüze bunlardan ancak bin kadar ulaşmıştır; bunlar da çeşitli antolojilerde ve yaşamöykülerinde dağınık olarak yer alır. Rudekî'nin yalın bir üslupla yazdığı şiirlerinin başlıca özelliği iyimser havası ve çekiciliğidir. Son şiirlerinde ise dokunaklı bir hüznün egemendir. Rudekî'nin edebiyata yaptığı en önemli katkılardan biri *Kelile ve Dimne*'yi Arapçadan Yeni Farsça'ya çevirmesidir. Bugün elde bulunan tek yapıtı 853 beyitlik *Divan*'ıdır (1897).

Rudini (Markisi), Antonio Starabba (d. 16 Nisan 1839, Palermo - ö. 7 Ağustos 1908, Roma, İtalya), İtalyan devlet adamı ve başbakan (1891-92; 1896-98).

Sicilyalı eski bir soylu ailesinden geliyor-du. 1860'ta İtalyan bağımsızlık mücadelesi-ne katıldı. 1864'te Piemonte'nin ilhakından sonra henüz 25 yaşındayken Palermo beledi-ye başkanlığına getirildi. Çok geçmeden valili-ğe atandı. 1869'da parlamentoya girmeden önce kısa süre içişleri bakanlığında bulundu. Parlamentoda sağcılarının lideri olan Rudini, 1891'de solcuların da yer aldığı bir koalisyon hükümeti kurarak başbakan oldu.

İtalyan ordusunun Mart 1896'da Etiyop-ya'da bozguna uğramasıyla ortaya çıkan bunalımın hemen ardından ikinci kez baş-bakanlığa ve içişleri bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında Etiyopya'ya barış sağ-landı. Kassala'yı İngiltere'ye bırakma kararı ise büyük tepki yarattı. 1898'de başlayan ciddi ayaklanmaları önlemeyi başaramayan Rudini hükümeti, Haziran 1898'de düştü.

Rudni, Kazakistan'da, Kustanay yönetim biriminde (*oblastı*) kent. Tobol Irmağının kıyısında yer alır. Adı "cevher" anlamına gelen kent, 1955'te, o sırada yapımı süren büyük cevher işleme tesislerinin yakınında kuruldu. Bu tesisler Sokolovka ve Sar-bay'daki zengin demir yataklarından çıkarı-lan cevheri işlemektedir. Tobol Irmağı üzerindeki bir gölet kentin ve tesislerin su gereksinimini karşılar. Rudni'yle Urallar'daki kentler arasında elektrikli trenler işler. Nüfus (1991 tah.) 128.800.

Rudnicki, Adolf (d. 19 Şubat 1912, Varşo-va - ö. 14 Kasım 1990, Varşova), Polonyalı romancı ve deneme yazarı. Yahudilerin yaşamını ve II. Dünya Savaşı sırasında Na-zilerin Yahudilere yönelik saldırılarını ko-nu alan yapıtlarıyla tanınır.

Edebiyat alanında adını önce toplumsal sorunları işlediği çalışmalarıyla duyurdu. *Szczury* (1923; Sıçanlar) adlı yapıtında taş-ra da yaşayan insanların sıkıcı ve durgun yaşamlarını betimledi. *Zołnierze*'de (1933; Askerler) kışla yaşamının kasvetli yönlerini doğalcı bir yaklaşımla çizdi. *Niekořana* (1936; Sevilmeyen) ve *Laio* (1938; Yaz) adlı romanları nedeniyle eleştirmenlerce psiko-lojik romancı olarak nitelendi.

1939'da orduya alınan Rudnicki, Alman-larca tutuklandıysa da kaçmayı başararak Polonya'nın Sovyet işgali altındaki kesimine geçti. Lwów'da (bugün Lvov) komünistler-ce çıkarılan *Nowe Horyzonty* dergisinde yazılar yazdı. Almanya'nın 1941'de SSCB'ye saldırması üzerine Varşova'ya dö-nerek sahte bir kimlikle yaşamaya başladı. 1944'te Varşova ayaklanmasına katıldı. Sa-vaştan sonra Łódź'a yerleşerek Marksist *Kuź-nica* grubunu destekledi. *Zywe i martwe morze* (1952; Canlı ve Ölü Deniz) adlı kapsamlı yapıtında Polonyalı Yahudilerin çektiği acıları etkileyici biçimde betimledi. 1953'ten sonra çeşitli edebiyat dergilerine yazdığı yazılar, birkaç cilt halinde *Niebies-kie kartki* (Mavi Sayfalar) adlı yapıtta toplandı.

Rudolf I (d. 1 Mayıs 1218, Limburg-im-Breisgau, Almanya - ö. 15 Temmuz 1291, Speyer), Habsburg hanedanından gelen ilk Alman kralı.

Habsburg kontu IV. Albrecht'in oğluydu. Babasının ölümü (y. 1239) üzerine Yukarı Alsace'taki, Aargau ve Breisgau toprakla-rına sahip oldu. Hohenstaufen hanedanın-dan İmparator II. Friedrich ve oğlu IV. Konrad in papalığı karşı verdikleri mücade-leyi destekleyerek amcası olan papalık yan-lısı Kyburg kontu Hartmann'ın aleyhine topraklarını genişletti. Zollern-Hohenberg-Haigerloch'lu Gertrude ile yaptığı evlilik de (y. 1245) topraklarının genişlemesine yar-dımcı oldu.

Elektörlerin Alman tahtının adaylarından Bohemyalı II. Otakar'ın gitgide artan gü-cünden çekinmeleri, Rudolf'un kral seçil-mesinde önemli rol oynadı. Papa X. Grego-rius, 24 Ekim 1273'te Aachen'de taç giyen Rudolf'un krallığını, Roma, Papalık toprak-ları ve İtalya üzerinde hak iddia etmemesi ve yeni bir Haçlı seferi başlatması koşuluyla 1274'te tanıdı.

Bu arada, II. Otakar Avusturya, Steier-mark, Karnten ve Kraniska'nın (Carniola) denetimini ele geçirmişti. Rudolf 1276'da Avusturya'ya girerek Otakar'ı yenilgiye uğ-rattı. Otakar 1278'de Rudolf'a kaptırdığı toprakları geri almak için Avusturya'yı işgal ettiyse de Dürnkrut Çarpışması'nda (26 Ağustos) yenildi ve öldürüldü.

Rudolf, 1282'de Otakar'dan almış olduğu toprakları kendi oğullarına bağışlama hak-kını elde etti. Aralıkta Avusturya ve Steier-mark'ı oğulları Albrecht ve Rudolf'a bağış-layarak, gelecekteki Habsburg iktidarının çekirdeğini oluşturdu.

Ülkesinin batı sınırını Fransız yayılcıma-clığına karşı korumak için ikinci evliliğini Burgonya dükü IV. Hugues'ün kızı Isabelle ile yapan Rudolf, 1287-91 arasında büyük oğlu Albrecht'i Alman kralı seçtirmek için çaba gösterdi. Ama, Alman elektörler, tacın Habsburg hanedanında babadan oğula geçmesine karşı çıktıklarından bu isteğini gerçekleştiremedi.

Rudolf II (d. 18 Temmuz 1552, Viyana - ö. 20 Ocak 1612, Prag), 1576-1612 arasında Kutsal Roma-Germen imparatoru. Hüküm-darlığı sırasında başlayan dinsel çatışmalar sonunda Otuz Yıl Savaşları'na (1618-48) yol açmıştır.

İmparator II. Maximilian ile İmparatoriçe Maria'nın hayatta kalan en büyük oğullarıydı. 1572'de Macaristan, 1575'te de II. Rudolf adıyla Bohemya kralı edildi. 12 Ekim 1576'da V. Rudolf adıyla babasının yerine imparator ve Avusturya arşidükü oldu.

Kısa bir süre sonra ruhsal çöküntü içine girince Prag'a çekilerek sanat ve bilimle uğraşmaya başladı. Hükümdarlığının ilk 20 yılında Katolikler ve Protestanlar arasındaki çatışma imparatorluğun kurumlarını temel-den sarstı. Rudolf, din konusunda son derece hoşgörülü davranan II. Maximilian'ın tersine bir politika izleyerek Protestanların siyasal ayrıcalıklarını sınırlandırmaya çalıştı.

1598'den sonra ruh sağlığı daha da bozu-lunca, Habsburg hanedanından arşidüklerin baskısı karşısında Macaristan'ın yönetimini kardeşi Matthias'a bırakmak zorunda kaldı (1605). Arşidüklerin 1606'da Matthias'ı tah-tın vârisi ve hanedanın başı olarak tanıdık-larını açıklamalarıyla Matthias ve Rudolf arasında, Rudolf'un ölümüne değin sürecek bir mücadele başladı. İki yıl sonra, Rudolf Macaristan, Avusturya ve Moravya'yı Mat-thias'a bırakmak ve onu Bohemya tahtının vârisi olarak tanımak zorunda kaldı. 1611'de, Arşidük Leopold'un orduları Ru-dolf'un desteğiyle Bohemya'yı yakıp yıktı-ğında, toprak sahipleri Matthias'tan yardım istediler. Matthias'ın ordusuna tutsak düşen Rudolf, mayısta Bohemya'yı Matthias'a bırakıncaya değin Prag'da tutuldu. Rudolf'un ölümünden beş ay sonra Matthias impa-ratorluk tahtına çıktı.

Rudolf, RHEINFELDENLİ RUDOLF ya da SCHWABENLİ RUDOLF olarak da bilinir, Al-manca RUDOLF VON RHEINFELDEN ya da RU-DOLF VON SCHWABEN (ö. 15 Ekim 1080, Merseburg, Almanya), Alman kralı IV. Heinrich'e karşı mücadele eden Alman karşı-kral.

Kutsal Roma-Germen imparatoru III. He-inrich'in dul karısı ve henüz çocuk yaşta

Kral IV. Heinrich'in naibesi Poitou'lu Agnes 1057'de Rudolf'a Schwaben Düklüğü'nü bağışladı. 1059'da ise Burgonya Krallığı'na yönetici olarak atadı ve kızı Mathilde'yle evlenmesini sağladı. Rudolf, IV. Heinrich'in 1075'te Unstrut Irmağında Saksonlar karşısında kazandığı zaferde önemli rol oynadı. Ama ertesi yıl Papa VII. Gregorius'un Heinrich'i aforoz etmesi üzerine krala cephe aldı. Monarşinin seçim temeline dayanmasına ve din adamlarının atanmasına karışmaya söz vererek, Mart 1077'de muhalif prenslerden oluşan bir meclis tarafından kral seçildi ve iki yıl sonra Mainz'ta taç giydi. Ama Heinrich'i destekleyen Mainz halkı kendisine karşı ayaklanınca kentten kaçtı ve kiliseyle soyluların büyük çoğunluğunun desteğini aldığı Sakson'ya gitti. Bu arada Schwaben Düklüğü'nü istila eden Heinrich'in Mayıs 1077'de Ulm'de topladığı meclis, hain olduğu gerekçesiyle Schwaben'in Rudolf'un elinden alınmasına karar verdi.

Bu olaydan sonra yalnızca Saksonya'yı denetimi altında tutan Rudolf'un Heinrich'le giriştiği Mellrichstadt Çarpışması (1078) sonuçsuz kaldıysa da Flarchheim'daki (1080) çarpışmada başarılı oldu. 1080 başlarında Papa Gregorius'un krallığını onaylamasının ardından, 15 Ekim'de Elster Irmağında Heinrich'i bozguna uğrattı. Ama çarpışma sırasında ağır yaralanarak öldü.

Rudolf, AVUSTURYA ARŞİDÜKO VE VELLIAHT PRENSİ (d. 21 Ağustos 1858, Laxenburg Şatosu, Viyana yakınları - ö. 30 Ocak 1889, Mayerling Şatosu, Viyana yakınları), Avusturya-Macaristan tahtının vârisi. Reformcu ve liberal görüşleri nedeniyle babasıyla anlaşmazlığa düşmüş ve sonunda intihar etmiştir.

İmparator Franz Joseph'le İmparatoriçe Elisabeth'in tek oğluydu. İyi bir eğitim gördü. Habsburg monarşisinin çokulusluluktan kaynaklanan sorunları çözme kaygısı ve Rus yayılmacılığına beslediği tepkiyle birleşen liberal ve kilise karşıtı görüşleri, hem babasıyla hem de Başbakan Eduard von Taaffe'yle anlaşmazlığa düşmesine yol açtı. Kendisini yönetim işlerinin uzağında tutan babası tarafından 1881'de Belçika kralı II. Léopold'un kızı Stephanie'yle evlendirildi.

Ekim 1881'de Rudolf, Moritz Szeps adlı bir gazetecinin yayımladığı *Neues Wiener Tagblatt* adlı radikal gazeteyle imzasız makaleler yazmaya başladı. Bu arada Macaristan tahtına çıkabilmek ve Polonya Krallığı'nın yeniden kurulmasını sağlamak için planlar yapıyordu. Planlarının başarısızlığa uğramasından büyük bir umutsuzluğa kapılan Rudolf, 30 Ocak 1889 sabahında Mayerling'deki av şatosunda 17 yaşındaki metresi Barones Maria Vetsera'yla birlikte intihar etmiş olarak bulundu. Rudolf'un erkek çocuğu olmadığından ölümünden sonra kuzeni Franz Ferdinand veliaht oldu.

Rudolf (EMSLİ) (d. y. 1200, Hohenems, Schwaben - ö. y. 1254, İtalya), Orta Yüksek Almancada (11-15. yy) yapıt vermiş üretken ve çok yönlü şair. Yaklaşık 1220-54 arasında toplam 93 bin dizelik beş destan yazmıştır. Hohenems'te Konstanz Gölü yakınlarındaki şatosu günümüzde de ayakta.

Üslup bakımından Gottfried von Strassburg'u, ahlak görüşü açısından da Hartmann von Aue'yi örnek almıştır. Yapıtları şövalyelik destanının eski ustalarının etkilerini taşısa da konu bakımından oldukça özgündür. Günümüze ulaşan en eski destanı *Der guote Gerhart*'tır (İyi Gerhart). Rudolf'un en gerçekçi ve gösterişli yapıtı olan destan, mesleği bir soyluya yaraşmasa da Kral Arthur'un şövalyelerinin bütün

niteliklerini taşıyan Köln'lü bir tüccarın öyküsüdür. İyilikseverliği ve alçakgönüllülüğü nedeniyle kendisine İngiltere tacı önerilirse de destanın kahramanı bunu reddeder. Öbür destanları ise Buda efsanesinin Hristiyanlığa uyarlanmış biçimi olan *Barlaam und Josaphat* ile *Alexander, Wilhelm von Orlens* ve *Welchchronik* adlı üç tarihsel destandır. *Welchchronik*, Hz. Süleyman'ın ölümüyle sona eren iddialı ama bitmemiş bir dünya vakayinamesidir. Yalnızca *Welchchronik*'in 80'i aşkın tam ya da eksik yazması günümüze ulaşmış olması Rudolf'un yapıtlarının çok tutulduğunu göstermektedir.

Rudolf Cetvelleri, Latince TABULAE RUDOLPHINAE. Tycho Brahe'nin gözlemlerinden yararlanarak Johannes Kepler'in hazırladığı ve 1627'de yayımladığı gezegen tabloları ve yıldız katalogu. Teleskopun icat edilmesinden önce hazırlanan en iyi katalog olan yapıt, 1.005 yıldızın konumlarını (Tycho'da bu sayı 777 idi) ve gezegenlerin tablolarını ve yörüngelerini veriyordu. Verilen konumlar, birkaç yay saniyesi ölçüsünde doğrudur. Birkaç ayrıca, ışığın atmosferde kırılmasını dikkate alan düzeltme faktörleri ve logaritma tabloları da içeriyordu. Cetveller, Kepler ve Tycho'yu bu amaçla görevlendiren Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Rudolf'un adını taşıyor.

Rudolph, Paul (Marvin) (d. 23 Ekim 1918, Elkton, Kentucky, ABD), ABD'li mimar. Yaratıcı yanı ağır basan ve önceden kestirilemeyen tasarımlara dayandığı yapıtları, düşünceden çok duygulara seslenen nitelikler içerir.

Rudolph, Alabama Politeknik Enstitüsü'nü ve Auburn Üniversitesi'ni bitirdi. Lisansüstü öğrenimi sırasında Harvard Üniver-

Paul Rudolph'un tasarımı yaptığı Yale Üniversitesi Mimarlık ve Sanat Okulu, Yale Üniversitesi, 1963
Ezra Stoller (ESTO)

sitesi'nde Walter Gropius'un öğrencisi oldu. II. Dünya Savaşı'nda ABD Deniz Kuvvetleri'nin Brooklyn Tersanesi'nde gemi yapımı denetleyicisi olarak hizmet etti (1943-46).

1940'ların sonuyla 1950'lerin başlarında Florida'daki Sarasota'da serbest mimar olarak çalıştı. Daha çok özel konutlar tasarladı. İlk yapıtlarından biri Florida kıyısından biraz uzaktaki Sanibel Adasında küçük bir konuk eviydi (1952). Bu çalışma ona 1954'de São Paulo'da düzenlenen uluslararası bir yarışmada Yetenekli Genç Mimar Ödülü'nü kazandı.

Rudolph 1958'den 1965'e değin Yale Üniversitesi'nin Mimarlık Bölümü başkanlığında bulundu. Bu üniversite için yaptığı ilk yapı da Greeley Laboratuvarı (1957) oldu. Bu yapı "Y" biçimindeki kolonları ve mermer kırığı karıştırılmış beton yüzeyleriyle dikkati çekiyordu. Gene Yale'deki Mimarlık ve Sanat Okulu'nda (1958-63) iç içe geçmiş

küteller ve çeşitli yüzey dokuları kullanılmıştı. Bazı eleştirmenler yapıtlarının yeterince işlevsel olmadığını ileri sürdülerse de Rudolph buluşlarından dolayı çok övgü aldı. Bu dönemde yaptığı bir başka yapı da Boston Yönetim Merkezi'yd (1963).

Rudolph 1965'te New York kentinde mimarlık yapmak üzere Yale'den ayrıldı. Buluş gücünü daha küçük tasarımlarla sürdürdü. Bunlardan biri Georgia'da Atlanta'daki Emory Üniversitesi Pitts İlahiyat Kütüphanesi için yaptığı ek yapıydı (1974).

Rudolph, Wilma (Glodean) (d. 23 Haziran 1940, St. Bethlehem, Tennessee, ABD), ABD'li kısa mesafe koşucusu. Olimpiyat Oyunları'nda atletizm dalında üç altın madalya kazanan ilk ABD'li kadın sporcudur.

Sol bacağındaki rahatsızlık nedeniyle 11 yaşına değin ancak bastonla yürüyebildi. Yılmadan çalışması sayesinde Tennessee'deki Clarksville Lisesi'nde yıldız bir basketbolcu ve kısa mesafe koşucusu oldu. 1957-61 arasında Nashville'deki Tennessee Eyalet Üniversitesi'nde öğrenim gördü. On altı yaşındayken 1956 Melbourne Olimpiyat Oyunları'nda 4x100 m bayrak yarışında bronz madalya kazandı. 1960'ta, 200 m'de 22,9'luk derecesiyle dünya rekoru kırdı.

Wilma Rudolph, 1961
APWide World Photos

Ardından aynı yıl Roma Olimpiyat Oyunları'nda 100 m'de 11,2 sn ile (dünya rekoru), 200 m'de ve ayrıca 4x100 m bayrakta 44,4 sn ile (dünya rekoru olan bu süre 1961'de onun da yer aldığı başka bir ABD ekibince 44,3 sn'ye düşürüldü) üç altın madalya kazandı. 1959-62 arasında Amatör Atletizm Birliği'nin (AAU) 100 yada şampiyonluğunu elinde tuttu. 1961'de yılın en başarılı amatör atleti olarak James E. Sullivan Ödülü'nü kazandı.

Rudolph koşuculuğu bıraktıktan sonra Chicago'da Gençlik Vakfı'nın müdür yardımcılığını üstlenerek kız atletizm takımlarının gelişmesi için çalıştı. Ayrıca atletizm sporunun ülke çapında yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar destekledi.

Rudra (Sanskrit dilinde "Uluyan"), görece küçük bir Veda tanrısı, geç dönem Hinduizminin ana tanrılarından Şiva'nın adlarından biri. Şiva'nın Rudra'dan ortaya çıktığına inanılır. İkisi de hiddetli, önceden ne yapacağı bilinmeyen, yıkıcı bir kişilik yapısını paylaşırlar. Vedalarda Rudra ölüm ve hastalık oklun atan kutsal okçudur. Öfkeliyken kimseyi öldürmemesi ya da

yaralamaması için yakarmak gerekir. Ama iyileştirici ve bin çarenin kaynağı olarak iyiliksever bir yanı da vardır. Marutlar ya da Rudralar olarak adlandırılan fırtına tanrıların da babasıdır.

Rueil-Malmaison, Fransa'da, Île-de-France planlama bölgesindeki (*région de programme*) Hauts-de-Seine ilinde (*département*) kent. Karayoluyla Paris'in sınırlarına 8,5 km uzaklıktadır. Paris'in batıdaki yerleşim ve sanayi banliyölerinden biridir. Önceleri adı Rotoialum ya da Roialum olan kent, Merovenj krallarının dinlenme yeri idi. 1346'da İngiltere kralı III. Edward'ın oğlu Edward (Kara Prens) tarafından yakıldı. 1622'de Paris *Parlement*'inin (Yüksek Mahkeme) danışmanlarından Christophe Perrot kentin Malmaison denen kesiminde bir şato yaptırdı. Şato 1799'da Napoléon'un ilk karısı Joséphine Bonaparte tarafından satın alınarak genişletildi. Napoléon çeşitli dönemlerde, ayrıca 1815'teki yenilgisinden sonra kısa bir süre bu şatoda kaldı. Şato günümüzde bir müzedir. Joséphine ve kızı Hortense 16. yüzyıldan kalma Rueil Kilisesi'nde gömülmüştür. Kiliseyi 19. yüzyılda III. Napoléon restore ettirmiştir. Kentteki sanayi etkinlikleri arasında oto parçaları, fotoğraf filmi ve ilaç üretimi sayılabilir. Kent aynı zamanda bir oymacılık ve içki üretim merkezidir. Nüfus (1982) 63.310.

Rufaiye bak. Rifailik

Ruffini, Paolo (d. 22 Eylül 1765, Valentano, Papalık Devletleri - ö. 9 Mayıs 1822, Modena, Modena Düklüğü), genel beşinci dereceden denklemin yalnızca cebirsel işlemlerle çözülmesinin olanaksız olduğunu kanıtlamaya yönelik ilk önemli çalışmayı gerçekleştiren İtalyan matematikçi ve hekim. 1787'de Modena Üniversitesi'nde matematik profesörü olan Ruffini, 1799'da tıp ve uygulamalı matematik profesörlüğüne getirildi. Modena'daki askeri okulda (daha sonra İtalyan Askeri Akademisi) yedi yıl uygulamalı matematik dersi verdi. Devlete bağlılık andında bulunmayı reddettiği için Cisalpina yönetimince bir yıl süreyle görevinden uzaklaştırılan Ruffini 1814'te Modena Üniversitesi rektörlüğüne getirildi.

Ruffini'nin 1799'da ortaya koyduğu genel beşinci dereceden denkleme ilişkin kanıtı önemli eksikler içeriyordu. Norveçli matematikçi Niels Henrik Abel, 1824'te çok daha gelişkin bir kanıt ortaya koydu, ama bu kanıt da eksiksiz olmaktan uzaktı. Ruffini'nin gruplara ilişkin katkıları, iki Fransız matematikçi Evariste Galois ile Augustin-Louis Cauchy'nin gruplar kuramı üzerindeki çalışmalarına temel oluşturmuştur.

Ruffini cisimciği, belirgin bir kapsülün olmayan ve basınç duyumunda rol oynadığı düşünülen duyu siniri ucu. Bağlar, eklemler ve deri altındaki dokularda yer alır. Ayrıca bak. Meissner cisimciği; pacini cisimciği.

Rufiji Irmağı, Tanzanya'nın en büyük ırmağı. Ülkenin güney kesiminin büyük bölümünü sulayan ırmağın 100 km'lik bölümü ulaşımaya elverişlidir. Kilombero ve Luwegu ırmaklarının birleşmesiyle oluşan Rufiji, yaklaşık 280 km boyunca kuzeydoğu ve doğuya doğru aktıktan sonra Hint Okyanusuna dökülür. En önemli kolu Büyük Ruaha'dır.

Rufinus, tam adı FLAVIUS RUFINUS (ö. 27 Kasım 395, Konstantinopolis [İstanbul]), Doğu Roma imparatoru Arcadius'un (hd 383-408) bakanı. Rufinus'la, Batı Roma İmparatorluğu'nu yöneten komutan Stilicho

arasındaki çatışma, imparatorluğun Doğu ve Batı olarak resmen ikiye bölünmesine yol açan etkenlerden biridir.

Galyalı olan Rufinus, İlyricum'da *praefectus praetorio* (imparatorun temsilcisi) makamına kadar yükseldi. İmparatorluğun bütününe egemen olan İmparator I. Theodosius, 395'in başlarında ölmeden önce Rufinus'u oğlu Arcadius'un koruyuculuğuna, Stilicho'yu da Batı'nın yöneticiliğine getirilen öteki oğlu Honorius'un koruyuculuğuna atadı.

İki imparatorluk naibi bir anda düşman oldular. Stilicho askeri açıdan üstündü; çünkü Theodosius'un tahta karşı bir komplo bastırmak için Batı'ya getirdiği Doğu birliklerine komuta ediyordu. Rufinus, siyasal konumunu güçlendirmek için tek kızını Arcadius ile evlendirmeye çalıştıysa da bu evlilik mabeynci Eutropius tarafından engellendi. Bir Vizigot ayaklanmasını bastırmak üzere Yunanistan'a gelen Stilicho, Rufinus'un etkisi altındaki Arcadius'un emri uyarınca (ya da böyle bir görüntü vererek) İstanbul'a bir ordu gönderdi. Gainas'ın komutasındaki ordu Kasım 395 sonunda kente ulaştı ve beklenmedik biçimde Rufinus'u öldürdü. Stilicho'nun taraftarlarından şair Claudianus'un, ölümünün ardından Rufinus'u yeren bir şiiri vardır.

Rufinus, Tyrannius (d. y. 345, Concordia, Aquileia yakınları - ö. 410/411, Messina?, Sicilya, İtalya), Romalı papaz, yazar ve ilahiyatçı. Batı'da Yunan kültürüne ilişkin giderek azaldığı bir dönemde Yunanca ilahiyat yapıtlarını Latinceye çevirmiştir.

Roma'da eğitim gördüğü sırada Aziz Hieronymus'la tanıştı. Daha sonra Aquileia'da manastıra girdi. Yaklaşık 373'te Origenes'in yapıtlarını incelemeye başladı. Rufinus ve Hieronymus, 390'ların başında Origenes'in ilahiyata heretik öğeler soktuğu suçlamasının yol açtığı bir tartışmaya katıldılar. 393'te ikisi de Origenesçi eğilimlerinden dolayı suçlandı. Rufinus suçlamaları kabul etmedi, buna karşılık Hieronymus Origenes'in hatalı olduğunu onayladı. Rufinus'un, Origenes'in *Peri Arkhon* (İlk İlkeler Üzerine) adlı yapıtının çevirisini, Hieronymus'un Origenes'in hayranlarından olduğunu öne süren bir önsözle yayımlaması, ikisinin arasında acımasız bir kavgaya başlattı. Bundan sonra Hieronymus her fırsatta Rufinus'a karşı çıktı. Rufinus'un öğretiyi bağlılığı sorgulandı ve Papa Anastasius tarafından Roma'ya çağrılarak bir *Apologia* (Savunma) yazmaya zorlandı. Bundan sonra Origenes'in çeşitli Kitapı Mukaddes yorumlarını ve vaazlarını çevirdi. Ayrıca bilge öğretmen ve din şehidi Pamphilus'un Origenes için *Apologia*'sını, Aziz Basileios ile Nazianzos'lu Gregorios'un vaazlarını ve Eusebios'un ilk kilise tarihini çevirdi. Kendi yapıtları arasında Havariler Amentüsü üzerine bir yorum vardır. Bu yorum, döneminin kateşizm biçiminin bir örneğidir ve amentünün ilk Latince biçimini içerir.

Rugby, İngiltere'de Warwickshire ilinde (*county*) ilçe (*borough*). Yüzölçümü 356 km²'dir. 19. yüzyılda demiryollarının gelişmesiyle bir kavşak noktası haline gelerek önem kazandı. Ardından çeşitli sanayi kolaları, özellikle de elektrikli araç üretimi gelişti. Yörede yaşayan Laurence Sheriff 1567'de ünlü bir özel erkek okulu olan Rugby Okulu'nu kurdu. Birçok mülkün bağışlandığı okul, 1828-42 arasında Thomas Arnold'un yönetiminde daha da gelişerek sonraki kuşaklar için benzer nitelikteki okullara örnek oldu. Thomas Hughes'un *Tom Brown's School Days* (1857; *Tom Brown'ın Okul Serüvenleri*, 1985) adlı yapıtında anlatıldığı olaylar yörede geçer. *Rugby*

oyunu da burada doğmuştur. Nüfus (1981 geç.) kent 59.564; (1983 tah.) ilçe, 86.700.

rugby, iki takım arasında oval bir topa oynanan oyun. Profesyonel karşılaşmalarda 13, amatör karşılaşmalarda ise 15 kişilik takımlarla oynanır. Bazı yönlerden futbola ve Amerikan futboluna benzemekle birlikte, *rugby* kesintisiz oynanır ve oyuncu değişikliğine izin verilmez. *Rugby*'de top ayakla vuruş, elde taşıma ve elden ele atma yoluyla oyuncular arasında dolaştırılabilir, ama ileriye doğru pas verilemez. Yan paslar atmak, topu taşıyan rakip oyuncuyu engellemek ve *scrum* (rakip oyuncuların birbirlerine kenetlenmesi) *rugby*'nin belirgin özellikleridir. Oyunda amaç, topu karşı kale çizgisinden elde taşıyarak ya da ayakla vurarak geçirmek (*touchdown*), böylece sayı kazanmaktır.

Rugby 1823'te İngiltere'de, Rugby'deki (Warwickshire) Rugby Okulu'nda yapılan bir futbol karşılaşmasında bir oyuncunun topa vuracağı yerde onu eline alıp koşturmasıyla doğdu. Bu yeni futbol türü 1863'te kurulan Futbol Birliği'nce dışlandıysa da okullarda oynanarak zamanla yaygınlaştı. 1871'de, oyunun standart kurallarını belirlemekle görevlendirilen ve günümüzde de İngiltere'deki amatör *rugby*'yi düzenleyen Rugby Futbol Birliği kuruldu. Kısa sürede Britanya Adaları ve İngiliz Uluslar Topluluğu ülkelerinde yaygınlaşan oyunun uluslararası alandaki denetimi ve yönetimi amacıyla 1934'te Uluslararası Amatör Rugby Federasyonu (FIRA) oluşturuldu.

Profesyonel *rugby* 1895'te, İngiltere'nin kuzeyindeki 22 kulübün Rugby Futbol Birliği'nden ayrılarak Rugby Futbolu Ligi'ni oluşturmalarıyla doğdu. Profesyonel *rugby* ile amatör *rugby*'nin kuralları arasında bazı küçük farklılıklar vardır. Profesyonel *rugby* daha çok İngiltere'nin kuzeyinde, Avustralya'da, Yeni Zelanda'da ve Fransa'da oynanır, ayrıca uluslararası alanda Dünya Kupası düzenlenir.

Ruggiero I, lakabı RUGGIERO GUISCARDO (d. 1031, Normandiya, Fransa - ö. 22 Haziran 1101, Mileto, Calabria, İtalya), 1072'den sonra Sicilya kontu.

Tancrède de Hauteville'in en küçük oğluydu. 1057'de ağabeyi Roberto Guiscardo'nın Calabria'yı Bizanslılardan almasına yardımcı oldu (1060). Ertesi yıl, Roberto'nun Sicilya'ya düzenlediği sefere katıldı. 1071'de Palermo'nun ele geçirilmesinden sonra Roberto Ruggiero'yu Sicilya ve Calabria kontu ilan ederek ona sınırlı da olsa bölgeyi yönetme hakkı tanıdı. Roberto'nun ölümünden sonra, onun oğlundan tam hükümlanlık hakkı elde eden Ruggiero, 1098'de de Papa II. Urbanus'tan papalık elçisi unvanını aldı.

Ruggiero II (d. 22 Aralık 1095 - ö. 26 Şubat 1154, Palermo, Sicilya), Sicilya büyük kontu (1105-30) ve Sicilya kralı (1130-54).

Sicilya kontu I. Ruggiero ile üçüncü karısı Savonah Adelaide'in oğluydu. Ağabeyi Simon'dan sonra, 28 Eylül 1105'te dokuz yaşındayken tahta çıktı. Belirli bir yaşa geldikten sonra topraklarını genişletmeye girişen Ruggiero, 1122'ye gelindiğinde bütün Calabria'yı ele geçirmiş durumdaydı. 1127'de Apulia dükü Guglielmo vâris bırakmadan ölünce dükük üzerinde hak iddia etmeye başladı. Gerek baronların gerekse papalığın muhalefetine karşın sonunda Papa II. Honorius tarafından Apulia, Calabria ve Sicilya dükü ilan edildi. Papa Honorius'un ölümü (1130) üzerine, Papa II. Innocentius'a karşı Karşı-Papa II. Anacletus'u destekleyerek, Anacletus'un kendisine Sicilya kralı olarak taç giydirmesini sağladı. Anacletus'un ölümünden (1138) bir yıl sonra.

papalık ordusunu Galluccio'da yenilgiye uğratarak Innocentius'u tutsak aldı ve ancak krallığını tanıdıktan sonra serbest bıraktı. Daha sonra, Calabria ve Apulia bölgesindeki vasallarının başlattığı ayaklanmayı bastırarak bölgede denetimi yeniden sağladı. Sicilya'nın güvenliği ve refahı her şeyden önce donanmaya bağlı olduğundan donanmanın güçlendirilmesine büyük önem veren Ruggiero, kurduğu güçlü donanmayla Korfu'yu ele geçirdi, Yunanistan kıyılarına ve Konstantinopolis'e (İstanbul) saldırılar düzenledi. Güney İtalya'da barışın sağlanmasından sonra Ariano Kararları (1140) adıyla bilinen bir dizi yasa çıkardı. Daha sonra

İsa'nın II. Ruggiero'ya taç giydirmesini betimleyen bir mozaik, 12. yy; Martorana Kilisesi, Palermo
Alman-Art Resource/EB Inc

Palermo'ya dönerek yaşamının son 15 yılını orada geçirdi. Bu dönemde Palermo'daki sarayı dönemin önde gelen bilim adamlarının toplandığı bir kültür merkezi durumuna geldi. Ruggiero'nun ölümünden sonra yerine oğlu Guglielmo geçti. Üçüncü kızı Beatrice'den olan kızı Costanza'nın(*) Kut-sal Roma-Germen imparatoru VI. Heinrich ile yaptığı evlilik Sicilya'nın Hohenstaufen hanedanının denetimine girmesine yol açtı.

Rugiler, 15 y. 100'de Norveç'in güneybatısından Pomeranya'ya, oradan da Tuna Irmağı vadisine göç eden German kabilesi, 453'te ölene değin Attila'nın mütefiki olarak kalan Rugiler, sonradan bugünkü Avusturya topraklarına yerleştiler ve Theoderich'in (Teodorico) İtalya'yı ele geçirmek üzere düzenlediği sefer sırasında (488-493) Ostrogot ordusuna katıldılar. 482'de Arianusçu olan Rugiler, 487'de Viyana'da İtalya kralı Odovakar karşısında ezici bir yenilgiye uğradılar. Öç almak için Theoderich'in çevresinde toplandıktan sonra Ostrogot devleti içinde bile bağımsızlıklarını koruyarak kendi yönetimlerini sürdürdüler ve Gotlarla evlenmekten kaçındılar. Ostrogot devletinin yıkılmasıyla birlikte yok oldular.

Rugosa, fosillerine Ordovisiyen Dönemden (y. 500-430 milyon yıl önce) başlayarak Paleozoyik (Birinci) Zamanın (y. 570-225 milyon yıl önce) sonuna değin oluşmuş kayalarla rastlanan soyu tükenmiş mercan takımı. Yalnız ya da koloni halinde yaşayan bu grup üyesi mercan hayvanları (polip), boynuza benzer biçimlerinden ötürü boynuz

mercancı olarak adlandırılır. Bilinen birçok türünden bazıları kılavuz fosil olarak kullanılmakta, jeolojik dönemleri daha kısa zaman dilimlerine ayırmaya ya da birbirlerinden uzakta oluşmuş kayalar katmanlarının karşılaştırılmasına yaramaktadır. Büyüme özelliklerinden ötürü biyolojik saat işlevi gören bazı türleri sayesinde ise belli bir jeolojik dönemdeki yıl ve gün uzunluğu tahmin edilebilmektedir.

ruh, genel olarak insan varlığının maddi olmayan boyutu ya da özü. Bireyselliğin ve insan olmanın temeli olarak görülür; çoğunlukla da zihin ya da benlikle eşanlamlı sayılır. Dinsel düşüncede ise genellikle bireyin tansal varlığı paylaşılan bileşeni olarak tanımlanır ve beden ölümünden sonra da yaşadığına inanılır.

Tarih boyunca ortaya çıkmış pek çok kültür, insan yaşamının ya da varoluşunun, "ruh" kavramıyla ilişkilendirilebilecek maddi olmayan bir ilkeye dayandığı inancını paylaşır; çoğunda da bütün canlı nesnelerin ruhu olduğu inancına rastlanır. Tarihöncesi halkların bile bedenden ayrı ve bedeninin içine yerleşmiş bir ilkeye inandıklarını gösteren kanıtlar vardır. Ama ruhun varlığının genel olarak kabul edilmesine karşın, değişik dinler ve felsefeciler ruhun yapısı, bedenle ilişkileri, kökeni ve ölümsüzlüğü üzerinde çok çeşitli kuramlar geliştirmişlerdir.

İlkçağda hem Mısırlılar hem de Çinliler arasında ikili bir ruh kavramı vardı. Mısırlılar *ka'nın* (soluk) ölümden sonra da yaşamla birlikte bedeninin yanında kaldığına, tinsel nitelikteki *ba'nın* ise ölümler ülkesine gittiğine inanırlardı. Çinliler de duyarlılığı bulunan ve ölümden sonra kaybolan daha aşağı bir ruhla, ölümden sonra da yaşayan ve sonraki kuşakların tapınması gereken ussal bir ilke olan *hun'u* ayırt ederlerdi.

İlk İbranilerde bir ruh kavramı bulunmakla birlikte bu, bedenden ayrı bir varlık sayılmazdı. Ama sonraki Yahudi yazarlar ruh düşüncesini geliştirdiler. Eski Ahit'te sözü edilen ruh kavramı "soluk" kavramıyla bağlantılıydı ve cisimsel olmayan ruh ile beden arasında bir ayırım varsaymıyordu. Eski Yunan'da ortaya çıkan beden-ruh ikiliği kavramı Nyssalı Aziz Gregorios ve Aziz Augustinus gibi düşünürlerce Hristiyan ilahiyatına aktarılmıştı.

Eski Yunanlıların ruh kavramı döneme ve felsefe okuluna göre değişiyordu. Epikürosçulara göre bütün beden gibi ruh da atomlardan oluşuyordu. Platoncular ise ruhu tanrılarla soy birliği olan maddesiz ve cisimsiz bir töz olarak görüyorlardı. Aristoteles'in, bedenden ayrılmaz bir biçim olarak tanımladığı ruh kavramı ise oldukça bulanıktı.

Ruhu beden üzerinde bir "binici" gibi gören Aziz Augustinus, maddi olan ve olmayan ayrımını belirginleştirdi ve "gerçek" insanı ruhla özdeşleştirdi. Ama ruh bedenden ayrı olsa bile bedensiz bir ruh düşünmek olanaksızdı. Ortaçağda Aquino-lu Aziz Tommaso Eski Yunan filozoflarının ruh kavramına döndü. Buna göre ruh bedeni devindiren bir ilkeydi; beden tözünden bağımsızdı ama bir insan bireyi oluşturabilmek için ona gereksinimi vardı.

Ortaçağdan sonra da ruhun varlığı ve yapısı ile bedenle ilişkisi sorunu üzerinde Batı felsefesindeki tartışma sürdü. Descartes'a göre insan, birbiri üzerinde etkide bulunan apayrı iki töz olarak beden ile ruhun birliğinden oluşuyordu ve ruh zihinle eşanlamlıydı. Spinoza ise beden ve ruhu tek bir gerçekliğin iki ayrı yönü ya da boyutu olarak görüyordu. Kant'a göre ruhun varlığını us yoluyla kanıtlamak olanaksızdı. Ama zihnin ruhun varlığı varlığına ulaşması kaçınılmazdı; çünkü insanın ahlaki ve dinsel

gelişmesi için bu kabul zorunluydu. 20. yüzyılın başlarında William James ruhun hiçbir zaman kendi başına varlığı olmadığını, yalnızca ruhsal olguların bir toplamı olduğunu öne sürdü.

Ruhun ne zaman ortaya çıktığı ve ölecekse ne zaman öleceği konusunda da Eski Yunanlıların inançları zamanla değişerek çeşitlendi. Pythagoras'a göre tansal bir kökeni olan ruh, ölümden önce de sonra da vardı. Platon ve Sokrates de ruhun ölümsüzlüğünü kabul ediyordu. Oysa Aristoteles'e göre ruhun yalnızca bir bölümü, yani *nous* (zihin ya da us) ölümsüzdü. Epiküros ise hem beden hem de ruhun ölümle birlikte sona erdiğini savunuyordu. İlk Hristiyan filozoflar ruhun ölümsüzlüğü kavramını Yunanlılardan aktardılar; buna göre Tanrı'nın yarattığı ruh, ana rahmine düştüğü sırada bedene katılıyordu.

Hindular her *atman*'in (bireysel ruh) zamanın başlangıcında yaratıldığına ve doğum sırasında dünyeyi bedene hapsedildiğine inanırlar. Bu inanca göre beden ölümü sırasında *atman* yeni bir bedene geçer; her *atman*'in varlık zincirindeki konumunu *karma*n (geçmiş eylemlerinin etkisi) belirler. Bazı Hindu-lara göre ölüm ve yeniden doğum çevrimi sonsuza değin sürer; ötekiler ise ruhun yetkin bir *karma*n'a ulaşarak Mutlak'la bütünleşmesiyle bu çevrimin de sona ereceğine inanırlar. *Atman* kavramını reddeden Budacılık insanın bireysel bir ruhu ya da benliği bulunduğu yönündeki her türlü izlenimin yanılsama olduğunu öne sürer.

İslam düşünürleri ve mutasavvıflar insanın tinsel varlığında genellikle nefis(*) ve ruh olmak üzere iki boyutu birbirinden ayırt ederler. Nefs kavramı çoğunlukla arzular ve eğilimleriyle bireysel benliği dile getirir; ruh kavramı ise tekil benlikleri öz olarak kendisinde birleştiren, ama onları biçimlendirerek bireysellik kazandıran üstün ilkedir. Bir başka deyişle ruhun nefisle ilişkisi, özün tözle ve biçim maddeyle ilişkisi gibidir.

Kuran, Tanrı'nın insanı yaratırken, onu balçıktan biçimlendirdikten sonra "ruhundan üflediğini" bildirir (Hicr 29, Secde 9, Sâd 72). "Ruh, Rabb'immin emrindedir. Bu hususta size pek az bilgi verilmiştir" anlamındaki ayet (İsrâ 85) ruhun Tanrı'nın buyruğuyla özdeş olduğu ve niteliğinin insanlara hiçbir zaman bütünüyle anlaşılamayacağı biçiminde yorumlanır. Bu bağlamda Kuran'da "ruh" terimi Tanrı'nın kendi buyruğuyla melekler aracılığıyla indirdiği vahiy anlamında da kullanılır (Mümin 15, Nahl 2, Zuhur 52) ve özel ad olarak Cebraîl'e özdeşleştirilir. Ayrıca meleklerin tümü için "ruh"un çoğulu olan "ervah" terimi kullanılır. Kuran'da Hz. İsa da Tanrı'nın "kendisinden bir ruh" olarak nitelenir (Nisa 171). İslam kelimelerinin çoğu bireysel ruhların bağlı oldukları bedenle birlikte ve aynı anda var edildiğini, ölümden sonra da kıyamet gününde gene bedenle birlikte dirileceğini kabul ederler. Ama Yunan düşüncesinden etkilenen İslam filozofları ruhun bedenden ayrı bir ölümsüzlük taşıdığı varsayımını İslam düşüncesine aktarmışlardır.

ruh çağırma, İSPİRTİZMA olarak da bilinir, genellikle bir medyum aracılığıyla ölümleri ruhlarıyla iletişim kurma.

Ruh çağırma amacıyla genellikle karanhıkta ya da loş bir ortamda alın ya da sekiz kişinin bir daire oluşturacak biçimde el ele tutuştuğu seanslar düzenlenir. Bu seanslarda ruhlarla gerçekten iletişim kurulduğuna inanılanlar, çağrılan ruhun sesinin boşlukta duyulduğunu ya da ruhun medyum aracılı-

gıyla konuştuğunu öne sürerler. Ayrıca odada bir hayaletin belirdiğini, kaynağı bilinmeyen bir müziğin duyulduğunu, nesnelerin olağandışı biçimde hareket ettiğini, medyumun vücudundan sızan ekto plazmanın(*) bir el, bir başka organ ya da bütün bir beden biçimine büründüğünü öne sürenler de vardır. Ruhlarla iletişim sağladığına inanılan olgulardan biri de medyumun ya da seansa katılan bir başkasının, uyanık durumda ya da hipnotik trans halinde kendi bilinçli denetimi dışında birtakım fiziksel eylemlerle, örneğin yazı yazarak bir mesaj iletmesidir.

Ruh çağırma seanslarında gözlenen esrarlı olayların çoğunun medyumlarca doğaüstü güç gösterisinde bulunmak amacıyla düzmece oluşturulduğu saptanmıştır. Ama bazı medyumların ya da spiritizmacıların ruhlarla iletişim yeteneği taşıyıp taşımadığı hâlâ tartışmalıdır. Ruhlardan mesaj iletildiği öne sürülen istem dışı davranışların bilinçaltı düşünce ya da duyguların uygun koşullarda ortaya çıkan anlatımı olduğunu bazı spiritizmacılar da kabul etmektedir. İnsan kişiliğiyle ilgili modern psikodinamik kuramlara göre, anlamlı kişisel ilişkiler çerçevesinde güvenliğin korunmasıyla bağdaşmayan çetli kişilik özellikleri, eğilimler, güdüler, dürtüler, anılar ve gelişmesini tamamlamamış beceri ve yetenekler bilinçlilik dışına çıkabilmekte ve olağan uyanıklık koşullarında açık bir anlatım kazanabilmektedir.

ruh falcılığı, genellikle gelecek hakkında bilgi edinmek ya da olanaksız bir işi yerine getirmek için ölümlerle iletişim kurma. Asurlar, Babililer, Mısırlılar, Eski Yunanlılar, Romalılar ve Etrüskler arasında yaygın olan bu tür etkinlikler ortaçağda Avrupa'da büyüculükle ilişkilendirilmiş ve kilise tarafından mahkûm edilmiştir.

Yetenekli birer büyücü olan ruh falcıları kendilerini ölümlerin ruhlarının hiddetinden korumak için uzak bir yerde, çoğunlukla bir mezarlıkta ruhlarla haberleşmek için kutanmış bir daire kullanırlardı. Erken ya da bir tür cinayet sonucunda gerçekleşmiş ölümlerde cesette hâlâ tükenmemiş bir canlılığın kaldığına inanılırdı. Bu nedenle cesedin bazı parçalarını muska olarak kullanmak önemli bir büyü tekniği olmuştu. Ruh falcılığı özellikle ortaçağ ve Rönesans'ta yaygındı. Marlowe ve Goethe'nin Faust öykülerinde bu konu çok canlı bir biçimde işlenmiştir.

ruh yitimi, yazılı kültüre geçmemiş birçok kültürde özellikle Sibiry ve Kuzey Amerika'nın kuzeybatı sahillerindeki toplumlarda hastalık nedeni sayılan ruhun bedenden ayrılıp geri dönmemesi. Bu kültürlerde yaygın inanca göre insan esnerken, aksırırken ya da uykudayken ruhu onun denetiminden kurtularak gezinmeye başlayabilir. Ama ruh yitiminin en yaygın nedeni bir düşman tarafından büyüyle ele geçirilmesidir.

Kişi ya da çevresindekiler tehlikenin farkında olursa, ruhun kendi başına gezinmesi önlenir; örneğin aksırınca "çok yaşa" ya da benzeri dileklerde bulunmak bu tür bir önlemdir. Ruh büyü yoluyla ayarlanmışsa geri getirebilmek için karmaşık tekniklere ve dinsel yetkisi olan bir uzmana gereksinim duyulur. Pek çok şaman tedavisinin özü, kaçan ruhun yakalanması ve hastanın bedenine yeniden sokulmasıdır.

ruhban aleyhtarlığı bak. antiklerikalizm

ruhban ayrıcalığı, eskiden İngiliz ve Amerikan ceza yasalarında ölüm cezasından kaçınmak için başvurulmuş hukuk hilesi.

12. yüzyıl sonlarında İngiltere'de kilise, II. Henry'ye ve kraliyet mahkemesine, idam cezasını gerektiren bir suçtan sanık olan küçük rütbeli (papazın altında) din adamlarının kilise dışı mahkemelerde yargılanmaktan ya da hüküm giymekten bağışık tutulmasını kabul ettirdi. Sanık din adamı, atanma belgesini gösterdiği takdirde piskoposluk mahkemesinde yargılanmak üzere yerel piskoposa teslim ediliyordu. Bu durumda hiçbir zaman ölüm cezası verilmiyor ve genellikle sanık serbest bırakılıyordu. Daha sonraları kiliseyle çok uzak ilişkisi olanlar da bu ayrıcalıktan yararlanabilir duruma geldi. 14. yüzyılda kraliyet yargıcları, katı ceza yasasını yumuşatmak amacıyla, genellikle 51. Mezmur'u okuyabilen her sanığı ruhban sayarak bu ayrıcalığı bir tür takdire bağlı hukuk hilesine dönüştürdüler. Daha sonra da ruhban olmayanların bir kez ruhban ayrıcalığından yararlanmasına olanak tanıdı.

16. yüzyıldan sonra yasalarda yapılan birçok değişiklikle bazı suçlar için ruhban ayrıcalığı tanınmaksızın ölüm cezası öngörülmeğe başlandı. Ölüm cezasını gerektiren suçlardan hüküm giyenlerin ruhban olsun ya da olmasın sömürgelere gönderilmesiyle ruhban ayrıcalığının bir hile olarak kullanılması da anlamını yitirdi. 19. yüzyılda bu ayrıcalık tümüyle ortadan kalktı.

Ruhban ayrıcalığı İngiltere'nin Amerika'daki kolonilerinde de benimsendi. Ama Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra uygulamaya son verildi. 19. yüzyıl ortalarına değin yalnızca Kuzey ve Güney Carolina'da bu uygulama sürdürüldü.

Ruhban Toprakları, Kanada'da eskiden İngiltere Kilisesi için ayrılan topraklar. 1791 tarihli anayasayla belirlenen Ruhban Toprakları, ülkedeki toprak bağışlarının yedide birini oluşturuyordu.

Protestanların çoğunluğunun Anglikan olmadığı Yukarı Kanada'da (bugün Ontario) Ruhban Toprakları üzerindeki anlaşmazlık 1812 Savaşı'nın hemen sonunda patlak verdi. İskoçya Kilisesi 1822'de Ruhban Toprakları'ndan pay talep etti. Öteki mezheplerin çoğu, bu toprakların varlığının din özgürlüğüyle çeliştiğini savundular ve bunlardan eğitim gibi genel kamu amaçları için yararlanılmasını istediler.

1827 tarihli bir yasa ruhban topraklarının dörtte birinin satışına izin verdi. 1840'ta çıkan bir başka yasa yeni toprak tahsisini yasakladı; geçmişteki satışlardan sağlanan gelirleri İngiltere Kilisesi, İskoçya Kilisesi ve Wesleyci Metodistler arasında bölüştürdü; gelecekteki satışlardan elde edilecek gelirin de öteki mezhepler arasında paylaşılması hükmünü getirdi.

Ruhban Toprakları 1854'te tümüyle sivil yönetime geçti. İngiltere Kilisesi, İskoçya Kilisesi ve Wesleyci Metodistlere Ruhban Toprakları'ndaki "çıkarları" karşılığında büyük miktarda nakit ödeme yapıldı.

ruhbanlık, dünyevi yaşam ile dinsel yaşam arasında aracılık işlevini yerine getiren kurum. Ruhbanlık kurumunu oluşturan ve toplumlarının ruhani önderi sayılan rahipler, ibadet yöntemlerinin özel ve bazen de gizli bilgisini taşıyan ayin uzmanlarıdır.

Bazı toplumlarda örneğin aile ya da klan gibi toplumsal örgütlenme biçimleri kutsal bir nitelik taşır. Bu nedenle rahiplik işlevini aile reisi ya da klan şefi yerine getirir. Başka toplumlarda ise tapınma bir uzmanlık konusu olduğu için rahiplik de uzmanlaşmış bir konumu belirtir. Örneğin Eski Roma'da rahiplik görevlerini de yerine getiren aile reisinden farklı olarak uzmanlaşmış rahip, kendisinden hizmet bekleyen halkın (Latin-

ce laicus) tümüyle dışında, dine ve kulte ilişkin özel görevleri olan kişidir. Bu tür bir farklılaşma ve uzmanlaşma ancak işbölümüne elverişli toplumlarda ortaya çıkabilir; çünkü toplumun, başkalarının dinsel gereksinimlerini karşılamak üzere bazı kişileri çalışma yükümlülüğünden bağışık tutabilecek olanaklara sahip olması gerekir. Bu tür kurumlaşmış bir işbölümünün olmadığı toplumlarda, örneğin ilkel sayılan birçok toplumda, özel yetenekleri ya da bilgileri olan bazı kişiler günlük toplumsal görevleri yanında rahiplik görevlerini de üstlenirler. Bu toplumlarda ruhbanlığı bütün inananlara yaygın bir uygulama görülür. Örneğin eskiden ABD'nin güneybatı kesimlerinde yaşayan Pueblo Yerlileri dinsel birlikler biçiminde örgütlenmişlerdi; bereket ve gönenç sağlamak için düzenlenen, oldukça biçimleşmiş ve ayrıntılarıyla işlenmiş ayinlerin tümü, özel bir rahipler topluluğuna değil bu gruplar tarafından yerine getirildi.

Genel olarak ruhbanlık işlevi, salt mekânî büyü tekniklerinden çok, toplumsal grubun benimsediği tanrısal güçlerin ya da doğaüstü varlıkların gerektirdiği ayinlerin kurallara uygun biçimde yerine getirilmesiyle ilgilidir. Kurban ayinlerinin yönetimi, dinsel kültürlerdeki yaygınlığı nedeniyle ruhbanlığın başlıca işlevlerinden biri sayılır. Örneğin Hinduizmin ruhban kastı Brahmanların bu konumu, Veda döneminde kurban ayinlerini yöneten din adamlarından kaynaklanır. Katolikliğin ortaçağda geliştirdiği ruhbanlık öğretisi de bu durumun, insan-öğluna Tanrı'nın bağışlamasını kazandıran bir tür kurban töreni olarak görülen Komünyon ayiniyle ilişkisinden kaynaklanır.

İnkalar, Mayalar ve Aztekler büyük ulusal tanrıların kültlerinden sorumlu rahiplerle, kehanet ya da tedavi gibi daha özel ve bireysel gereksinimler için başvurdukları ayin uzmanları arasında ayırım gözetirlerdi. Birçok Afrika toplumunda da kabile atalarına tapınmaktan sorumlu rahipler ile büyücüler, hekimler vb arasında benzer bir ayırım vardı.

En gelişmiş biçimiyle ruhbanlık genellikle merkezi bir otoritenin bulunduğu, kültürü oldukça incelmış, belirgin öğretileri ve kesinleşmiş ayinleriyle örgütlenmiş bir kültür olan geniş toplumlarda görülür. Ama bundan, ileri boyutlarda gelişmiş her dinde bir ruhbanlık kurumu bulunması gerektiği sonucu çıkarılamaz. Dinsel yetkinin herhangi bir kurban ayiniyle ilişkilendirilmediği İslam, ruhbanlığın bulunmadığı dinlerin en iyi örneğidir. *Bodhisattva* (geleceğin Buda'sı) ülküsünde bazı kurban öğeleri bulunmakla birlikte Budacı öğretisi kurban ayinlerine ve ruhbanlığa yer vermez. Ama gene de uygulamada özellikle Mahayana mezhebinde keşişlerin (*bhikkhu*) rahiplerden pek farklı olduğu söylenemez. Özellikle Tibet Budacılığında, ayin yöntemleri geleneksel büyük tekniklerini de içeren bir tür ruhbanlık oluşmuştur. Yahudilikte de daha ilk dönemlerde ruhbanlığın gerilemesi nedeniyle hahamlar bu tür işlevler yüklenmiştir. Gelecekteki Yahudilik, *kohen*'lere özgü kalıtsal rahiplik işlevini günümüzde de simgesel olarak benimser.

ruhbilimsel roman bak. psikolojik roman

ruhgöçü, REENKARNASYON olarak da bilinir, dinsel ve felsefi düşüncede, ruhun ölümden sonra insan, hayvan ve bazı durumlarda da bitki biçiminde bir ya da daha çok kez yeniden doğması. Asya kökenli din ve felsefelerin karakteristik özelliği olan ruhgöçü inancına, ilkel olarak nitelenen kültürlerin din ve felsefeleri ile ilköğren Ortadoğu dinleri (örn. Eski Yunanlıların Orpheus gizem dini), Manicilik ve gnostis-

sizmin yanı sıra teosofi gibi bazı çağdaş dinsel akımlarda da rastlanır.

İlkel dinlerde çoğul ruh inancı yaygındır. Ruhun örneğin ağızdan ya da burun deliklerinden çıkarak bedeni terk edebileceği ve örneğin bir kuş ya da böcek biçiminde yeniden doğabileceği düşünülür. Güney Afrika'da yaşayan Bavendalar ölümünden sonra kişinin ruhunun bir süre mezarının başında beklediğine, ardından da kendisine bir başka beden aradığına inanırlar.

Eski Yunanlıların Orpheus dinine göre bedenden önce var olan ruh beden öldükten sonra da yaşamını sürdürür, bir başka insanın ya da memeli hayvanın bedenine girer, sonunda bu ölüm ve yeniden doğuş çevriminden kurtularak başlangıçtaki an durumuna döner. İÖ 5-4. yüzyılda yaşayan Platon'a göre de ölümsüz olan ruh birkaç kez başka bedenlere geç eder.

Ruhgöçü inancını sürdüren başlıca dinler Hinduizm, Caynacılık, Budacılık ve Sihlik gibi Asya dinleridir. Bu dinlerin tümünün paylaştığı *karman* öğretisine göre herkesin şimdiki yaşamındaki davranışlarının sonucu sonraki yaşamında ortaya çıkaracaktır. Hinduizme göre ruhgöçü çevrimi (*samsara*) ancak kişinin kurtarıcı doğruyu, yani *atman*'la (bireysel ruh) Brahman (mutlak ruh) arasındaki özdeşliği kavrayarak *moksha*'ya(*) ulaşmasıyla son bulacaktır.

Mutlak ruh inancını paylaştan Caynacılığa göre *karman*'ın yoğunluğu kişinin eylemleriyle belirlenir. Bu nedenle her ruhgöçünden sonra eski *karman*'ın yükü yeni *karman*'a eklenir. Bu çevrim, başta *ahimsa* (zarar vermeme) olmak üzere çeşitli dinsel disiplin uygulamaları yoluyla ruhun kendisini özgürleştirmesi ve evrenin doruğundaki kurtulmuş ruhlar arasına katılmasıyla sona erer.

Budacılık değişmez bir töz olarak ruhun varlığını yadsımakla birlikte, ruhların *karman*'ının bedenden bedene geçtiği inancını paylaşır. Her an değişen ruhsal-fiziksel öge ve durumların karmaşık birliği olan insan ruhu, beş *skandha*'sıyla (beden, duyular, algılar, dürtüler ve bilinçlilik) ölümlü birlikte yok olur. Ama ölünün *karman*'ı yaşar ve bir ana rahminde bir *vicnana*'ya dönüşür. *Vicnana*, ruhun, yeni bir bireye göç eden bölümüdür. Disiplin ve meditasyon yoluyla kusursuz bir edilgenlik durumuna ulaşan kişi ruhgöçü çemberinden kurtularak arzuların tümüyle söndüğü Nirvana'ya erişir.

Sihlerin ruhgöçü inancı da Hinduizme dayanır. Ama Sihler ayrıca, daha önce birkaç beden değiştiren ruhların son yargı gününden sonra Tanrı'yla özdeşleşeceğine inanırlar.

Ruhî (BAĞDATLI), asıl adı OSMAN (d. Bağdat-ö. 1605/06, Şam), Osmanlı divan şairi. Döneminin toplumsal olaylarını konu alan şiirleriyle tanınmıştır.

Yaşamına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Şiirlerinden iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılır. Sipahi olduğundan çok yer dolaştı ve birçok savaşa katıldı. Tasavvufi yakından ilgilendi. Bağdat, beylerbeyliklerinde bulunan Ali Paşa, Sinan Paşa ve Süleyman Paşa'ya kasidele sundu. Fazlullah Hurufi'ye bağlılık belirten şiirlerinden dolayı Hurufiliği benimsemiş olduğu öne sürülür. Halkın sorunlarını konu alan 17 bentlik ünlü terkihi bendine Cevri, Sümbülzade Vehbi, Leyla Hanım, Muallim Naci ve Ziya Paşa gibi şairler nazireler yazmışlardır. Şiirlerinde halk deyimleriyle atasözlerini sık kullanan ve konuşma diline yakın bir dille yazan Ruhî, söz ve anlam oyunlarına pek ilgi göstermemiştir. Tek yapıtı, *Külliyyat-ı Eş'ar-ı Ruhî-i Bağdadi* (1870) adıyla basılan divanıdır.

Ruhmkorff, Heinrich Daniel (d. 15 Ocak 1803, Hannover, Hannover Elektörlüğü - ö. 20 Aralık 1877, Paris, Fransa), uzunluğu 30 cm'den fazla kıvrımlar oluşturabilen ve kendi adıyla anılan indükleme bobinini geliştiren Alman mucit.

Bir süre bir Alman makine ustasının yanında çalıştıktan sonra İngiltere'de, hidrolik presi bulan Joseph Bramah'la birlikte çalıştı. 1855'te Paris'te kendi atölyesini kurdu. Kısa süre içinde yüksek nitelikli elektrikli aygıtlar üretimiyle ün kazanan atölyede gelişkin indükleme bobinleri de yaptı. 1851'de geliştirdiği bir bobinle, 1858'de İmparator III. Napoléon'un elektrik uygulamaları alanındaki en önemli buluşa verdiği 50 bin franklık ödülü kazandı. İkincil bir armatür sargı içinde yüksek gerilimli akım üreten Ruhmkorff bobini, Geissler ve Crookes tüplerinde ve füyücelerde kullanıldı. Ruhmkorff'un çift sargılı indükleme bobini sonradan geliştirilerek alternatif akım dönüştürücüsü olarak kullanılmaya başlandı.

Ruhr, Almanya'nın batı kesimindeki, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) ırmak ve ırmak boyunca uzanan önemli sanayi bölgesi. Ren'in aşağı çığırının önemli kollarından olan ırmak, Winterberg'in kuzey kıyısında doğar ve 235 km kadar batı yönünde akar. Bu arada Witten'i, Essen'i ve Mülheim'i geçerek Duisburg'da Ren'e karışır. Irmak üzerinde birçok yerde barajlar inşa edilmiş, böylece göller ve göletler oluşturulmuştur. Ulaşım için daha çok ırmak yakınında açılmış kanallardan yararlanır. Ruhr'un başlıca kolları doğudaki Möhne ile batıdaki Lenne'dir.

Dünyanın en büyük sanayi merkezlerinden biri ırmağın adını taşır. Ruhr bölgesi (Ruhr-gebiet) yönetsel ya da siyasal bir birim olmamakla birlikte, coğrafi olarak Ren'in batı kıyısından doğuda Hamm'a ve Ruhr Irmağının kuzeyde Lippe'ye kadar uzanan alanı kapsar. Bölge daha geniş olarak tanımlandığında, ayrıca Krefeld ve Düsseldorf ile doğuda Düsseldorf'tan Hagen'e uzanan kent kuşağına içine alır. Ruhr Almanya'nın nüfus yoğunluğu en yüksek bölgesidir. Ren'in batısına ve Lippe'nin kuzeyine uzanan Ruhr kömür havzası, Almanya'nın taşkömürü üretiminin çoğunu karşılar ve dünyanın en büyük kömür havzalarından biridir. Çelik üretimi ve kimya sanayisinin çeşitli dalları öbür önemli sanayi etkinlikleridir. Bölgede yaygın ırmak taşımacılığının yanı sıra Avrupa'nın en yoğun demiryolu ağlarından biri kurulmuştur.

Yöredeki yerleşimin Paleolitik Çağa, kömür çıkarımının ise ortaçağ öncesine değin inmesine karşın, Ruhr, 19. yüzyıl başlarında Krupp ve Thyssen şirketlerince büyük çaplı kömür ve çelik üretimine girilmesinin ardından sanayi bölgesi olarak önem kazanmaya başladı. 1918 öncesinde, çelik üretiminde kullanılan demir cevherinin büyük bölümü, Alman işgali altındaki Lorraine'den sağlanıyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Alsace-Lorraine'in Fransa'ya geri verilmesiyle, Almanya'nın demir cevheri gereksinimi büyük ölçüde ithalatla karşılanmaya başladı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman hükümeti Ruhr bölgesinde yeni demir ve çelik işletmelerinin kurulmasını, ayrıca kok ve kömür madencilikinin modernleştirilmesini destekledi. Ama Fransa'ya kok ve maden kömürü biçiminde tazminat ödeme zorunluluğu bölgenin canlanmasını önledi. Ödemedeki aksaklıklar nedeniyle Fransa 1921'de Düsseldorf, Duisburg ve Ruhrort'u işgal etti. Ocak 1923'te de Fransız-Belçika birlikleri bölgenin tamamını iş-

gal ettiler. Alman pasif direnişi bölgenin ekonomik yaşamını felce uğrattı. Bu olay Alman para biriminin çöküşünde de önemli rol oynadı. Tazminatlar konusundaki anlaşmazlık 1924'te Dawes Planı uyarınca çözüldü. İşgal ise 1925'te sona erdi.

Almanya'nın II. Dünya Savaşı'na hazırlık sürecinde bölgenin zengin doğal kaynakları ve güçlü ağır sanayisi önemli rol oynadı. Bu yüzden Ruhr bölgesi savaş sırasında Müttefiklerin hava saldırılarının temel hedeflerinden biri oldu ve bölgenin yaklaşık yüzde 75'i yıkıldı. Kömür ocaklarının üçte birinden fazlası ise etkinliğine son vermek zorunda kaldı.

Savaş sonrasında bölgenin yönetimiyle kömür ocaklarının ve sanayilerin statusu Müttefikler arasında önemli anlaşmazlıklara yol açtı. Önceleri, gelecekte olası bir Alman askeri saldırısının önlenmesi için bölgedeki sanayi donanımının dağıtılması ve ekonomik gücün parçalanması öne sürüldü. Ama bu görüşlerin 1947'den sonraki değişen siyasi ortamda gerçekçi olmadığı ortaya çıktı. Sanayi donanımının dağıtılması yolunda kısa süren bir uygulamanın ardından modernleştirmeye ve denetim altında yeniden inşaya yönelik çalışmalar başladı. 1949'da kurulan Ruhr İdaresi'nin yerine 1952'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECSC) oluşturuldu. 1954'te AFC'nin egemenliğini yeniden elde etmesiyle Alman sanayisi üzerindeki her türlü Müttefik denetimi sona erdi. Ruhr bölgesindeki sanayilerle ilgili az sayıdaki kısıtlama ise ECSC, sonradan da Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) aracılığıyla yürütüldü.

1946'da Ren Bölgesi ile Vestfalya arasındaki eski eyalet sınırlarından kaldırılarak Kuzey Ren-Vestfalya eyaleti kuruldu. Bu değişiklik ve Alman ekonomisinde 1950 sonrasında görülen canlanma, Ruhr'un sanayi alanında daha da güçlenmesine yol açtı.

Ruhrkohle AG, Ruhr bölgesindeki kömür işletmelerinin birleşmesiyle kurulan Alman şirketi. Yönetim merkezi Essen'dedir. 1969'da kurulan Ruhrkohle, Almanya'nın toplam kömür üretiminin yüzde 75'inden fazlasını gerçekleştirir. 1960'larda kömür madencilik sektöründe başlayan bunalım üzerine 1968'de çıkarılan bir yasayla karlı olmayan ocakların kapatılmasına karar verilince, büyük maden şirketleri birleşerek Ruhrkohle'yi kurdular. Kömürün ve enerji üretiminde kullanılan benzer madenlerin çıkarılması ve işlenmesi alanında etkinlik gösteren şirket, Alman hükümetiyle uzun dönemli satış anlaşmaları yapmıştır.

ruhsal çöküntü, DEPRESYON olarak da bilinir; hüzünden yoğun kedere uzanan ruh hali, duyguların bozuklukları, fiziksel, zihinsel güçsüzlük ve kendini suçlama, değersiz bulma gibi düşüncelerle ortaya çıkan ruhsal bozukluk.

Eski Yunandan bu yana bilinen ruhsal çöküntü Hippokrates döneminde melankoli (Yunancada *melaina khole*: "karı safralı") olarak adlandırılmış, hastalığın safralı salgısındaki bir bozukluktan kaynaklandığı düşünülmüştür.

Günlük yaşamda sevilen kişiden ayrılma ya da bu kişinin yitirilmesi normal bir tepki olarak hüznü yol açabilir. Duyguların kedere dönüşmesi, bunalı (anksiyete), uykusuzluk ve otomom sinir sistemi bozukluklarının eklenmesiyle nevrotik ya da tepkisel çöküntü oluşabilir. Nevrotik çöküntüde tepkinin oluşmasında kişinin ruhsal gelişimi sırasında

yaşadığı çatışma ve çelişkiler önemli rol oynar.

Herhangi bir dış etkene bağlı olmadan gelişen çöküntülerde yoğun keder ve acı duyulur. Kendini suçlama ve cezalandırma eğilimi intihar düşüncesine, hatta girişimine yol açabilir. İlgi azalması ve isteksizlik sözel iletişimin tümüyle kesilmesine varabilir; kimi zaman da yerinde duramama, yakınlıklar üzerine aşırı derecede konuşma gibi ölçsüz bir hareketlilik görülebilir. Uyku-suzluk ya da çok uyuma, iştah ve cinsel istekte azalma ya da kaybolma olabilir. Kişinin kendi değersizliğine ve sağlıksızlığına ilişkin sanrılarına kendisine kötülük yapıldığı sanrısı eşlik edebilir. Ender olarak görsel ve işitsel varsanılar (halüsinasyon) ortaya çıkabilir. Bu tür çöküntü büyük depresyon ya da birincil depresyon olarak da adlandırılır. Hastalığın ortaya çıkmasında kalıtımla birlikte beyindeki kimyasal ileticilerin azalması ve dengesinin bozulması önemli rol oynar.

Genellikle 40-60 yaşları arasında görülen, vücudun hormon dengesindeki değişimlerle ilgili olan ve yaş dönümü çöküntüsü olarak bilinen bozukluk, ciddi intihar girişimlerinin en sık rastlandığı ruhsal çöküntü türüdür.

Büyük depresyonun ardından manik-depresif psikozda olduğu gibi mani dönemleri ortaya çıkabilir. Mani ve çöküntü dönemlerinin birbirini izlediği bozukluklar çift kutuplu duygulanım bozuklukları olarak da bilinir.

Ayrıca alkol, bazı ilaçlar, virüs hastalıkları, iç salgı bozuklukları, multipl skleroz, Parkinson hastalığı, vitamin eksiklikleri ve kollajen doku hastalıklarında da ruhsal çöküntü görülebilir ve ikincil depresyon olarak adlandırılır.

Dört kişiden birinin yaşamının bir döneminde duygulanım bozukluğu geçirdiği söylenebilir. Ayrıca ruhsal çöküntü ruh hastalıklarının en sık rastlanılanlarından. Kadınlarda erkeklere oranla iki kat fazla, en çok 40-50 yaşlarında görülür. Kültürel ve toplumsal farklılıklar çöküntü belirtilerinde de farklara yol açabilir. Örneğin, az gelişmiş ülkelerde sıklıkla bedensel ve fizyolojik yakınmalar görülürken Batı toplumlarında suçluluk ve kendini değersiz görme gibi psikolojik öğeler ağır basar.

Tedavide psikoterapi, ilaç ve elektroşok uygulanır. Büyük depresyonda beyindeki kimyasal ileticilerin neden olduğu düzensizlikler hastalığın oluşmasında önemli rol oynadığından sıklıkla ilaç ve şok tedavisi uygulanır. Antidepresifler olarak bilinen ilaçların günümüzde en sık kullanılanlar üç halkalı olanlardır. Beyinde kimyasal iletiyi sağlayan aminlerin parçalanmalarını geciktirerek bu maddelerin miktarını görece artıran bu ilaçlardan en iyi bilinenleri imipramin, klomipramin, amitriptilin, dezipramin ve nortriptilindir. Antidepresiflerin bir grubu da, beyinde aminlerin parçalanmasını önleyerek miktarlarını doğrudan artıran monoamin oksidaz (MAO) ketleyicileridir. Günümüzde yan etkileri nedeniyle üç halkalı ilaçlara oranla çok az kullanılırlar. Elektroşok özellikle yoğun intihar düşüncesi olan hastalarda etkilidir. Lityum tuzları büyük depresyonlarda hastalığı önlemek amacıyla kullanılmaktadır. Psikoterapi ruhsal çöküntülerin tümünde etkili bir yöntemdir; özellikle nevroitik çöküntülerde ilaçtan çok daha yararlı olabilir.

ruhsat, yapılması, kullanılması, işletilmesi ve taşınması yasa gereği izne bağlı olan bir şey için yetkili idare makamından alınan izin.

Yapı ruhsatı, işletme ruhsatı, av ruhsatı, silah ruhsatı, motorlu araç ruhsatı gibi

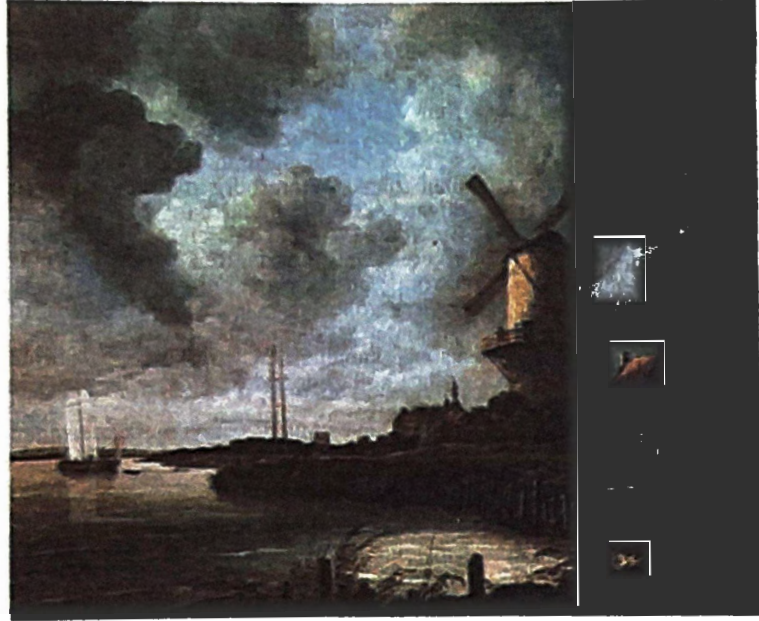
örnekleri sayılabilir. İdare makamı yasal koşulları yerine getiren herkese istenen ruhsatı vermekle yükümlüdür; bu konuda takdir yetkisi yoktur. Mevzuatın ruhsata bağlı tuttuğu işler kamu düzenini yakından ilgilendiren türden olduğu için idare, ruhsat vermeden önce mevzuatın öngördüğü koşulların gerçekleştirilmiş olup olmadığını kendiliğinden araştırmak zorundadır. İdarenin ruhsat verilmesine ya da verilmemesine ilişkin kararına karşı ilgililerce idari dava açılabilir.

Ruhsatı, asıl adı MUSTAFA (d. 1832, Deliktaş, Kangal, Sivas - ö. 1911, Deliktaş, Kangal, Sivas), taşlama ve güzellmeleriyle tanınan âşık. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Annesiyle babasını küçük yaşta yitirdi. Dönemin olanakları ölçüsünde köyünde eğitim gördü. Önceleri icadi mahlasıyla şürler söyledi; dudakdeğmezlerinde de

çıkararak Wu Hou, 690'da tahta kendisi çıkarak Çin'in ilk kadın hükümdarı oldu. Rui Zong. Wu Hou'nun vârisi ilan edildiye de, 705'te imparatoriçenin devrilmesiyle sonuçlanan bir saray darbesinden sonra, erkek kardeşi Zhong Zong tahta çıkarıldı. 710'da oğlunun düzenlediği bir darbe ile yeniden tahta çıkan Rui Zong iki yıl sonra, oğlu lehine tahttan çekildi.

Ruisdael, Jacob (Isaakszoon) van, RUYS-DAEL olarak da yazılır (d. 1628/29, Haarlem - gömülüğü 14 Mart 1682, Amsterdam, Felemenk), en önemli Felemenkli manzara ressamı kabul edilen barok dönem sanatçısı.

Bir çerçeve yapımcısı ve ressam olan ve sonradan Ruysdael adını alan babası Isaak de Goyer'in yanında yetiştiği sanılır. İlk yapıtlarında (y. 1640) Haarlemli manzara ressamı Cornelis Vroom'un etkileri görülür.

"Wijk bij Duurstede'deki Yel Değirmeni", Jacob van Ruisdael'in bir yağlıboya çalışması, y. 1665; Devlet Müzesi, Amsterdam Rijkmuseum, Amsterdam

Cehdi mahlasını kullandı. Ruhsatı mahlasını daha sonra aldı.

Ekip biçecek tarlası ya da başka bir gelir kaynağı olmadığı için değirmencilik, sıvıcılık, kağınlarla tahıl taşımacılığı yaptı. Çırağı Mesleki ile köy köy, kasaba kasaba dolaşıp düğün ve eğlencilerde çalıp söyledi. Yörede başka âşıkların yetişmesinde de etkili oldu. Yaşamı *Minhaci ile Ağgelin* adlı halk öyküsüne konu alan oğlu Aşık Minhaci'yi genç yaşta yitirmesi onu çok sarstı.

Ruhsatı 19. yüzyıl âşıkları içinde şiirinin gücü ve kendine özgü kişiliği ve tavrı ile öne çıkar. Hemen her şiirinde yoksul ve tedirgin Orta Anadolu köylüsünün ruhsal dünyasını bütün çıplaklığı ile dile getirmiş olmasıyla öbür âşıklardan ayrılır.

Aruz ölçüsüyle de şiirler söylemiş, ama başarılı olamamıştır. Bu ölçüyle şiirleştirdiği dinsel yönü ağır basan *Uğru ile Kadı*(?) öyküsü Doğan Kaya tarafından *Ruhsatı'nın Uğru ile Kadı Hikâyesi* (1985) adıyla yayımlanmıştır. Ruhsatı'yi Türk edebiyat dünyasına çeşitli yayın organlarında çıkan yazılarıyla, Eflâatun Cem Güney tanıtmıştır.

Ruhülkudüs bak. Kutsal Ruh

Rui Zong, Wade-Giles yazımında JUI TSUNG, asıl adı LITAN (d. 662 - ö. 716), Tang hanedanının beşinci imparatoru. Gao Zong'un ölümünden sonra perde arkasından ülkeyi yönetmeye başlayan Wu Hou'nun oğluydu. 684'te Rui Zong'u tahta

1648'de Haarlem'deki Aziz Luka Loncası'nın üyesi olan Ruisdael, 1650-53 arasında Felemenk'e ve Almanya'nın batısına uzun yolculuklar yaptı. Yaklaşık 1655'te Amsterdam'a yerleşti. Meindert Hobbema en ünlü öğrencisi ve izleyicisidir.

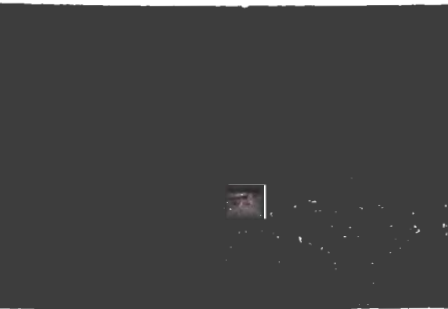
"Kum Tepecikleri" (y. 1647, Louvre Müzesi, Paris) gibi ilk yapıtları Ruisdael'in ağaçlara olan düşkünlüğünü yansıtır. Ruisdael kendinden önceki Felemenkli ressamların bezeme ögesi olarak kullandıkları ağaçları ana konu olarak seçmiştir. Usta tekniği ve kullandığı kalın boya hamuru (*impasto*) ağaçlara derinlik ve kimlik kazandırır. 1650'den sonra manzaralarındaki anıtsallık daha da artmıştır. 1656'dan sonraya kompozisyonları daha ferah, paleti ise daha parlak hale gelmiştir. Bu döneme ait "Wijk bij Duurstede'deki Yel Değirmeni" (y. 1665, Devlet Müzesi, Amsterdam) ve "Buğday Tarlaları" (y. 1670, Metropolitan Sanat Müzesi, New York) adlı resimleriyle Haarlem'i konu alan çok sayıda manzara düz Felemenk kırlarına ilişkin panoramalardır. Bu resimlerde ufuk çizgisi hep uzakta, bulutlu geniş bir gökyüzünün altında tutulmuştur. Ruisdael'in resimlerine bazen Adriaen van de Velde, Johannes Lingelbach, Philips Wouwerman ve Claes Berchem gibi ressamlar küçük figürler eklemiştir. Ruisdael'in ustaca yapılmış birkaç aside yedirme baskısı da vardır.

Rulfo, Juan (d. y. 1283, Alcalá - ö. y. 1350, İspanya). Hita kentinin başpapazı olan İspanyol şair. Başyapıtı *Libro de buen amor* (1330, genişletilmiş biçimi 1343; Güzel Aşkın Kitabı), çeşitli dillerde yazılmış benzerleri arasında en iyi hafif şiir derlemelerinden biridir. Bir gezgin oyuncunun belleğindeki oyunların anlatıldığı yapıtta fabllar, aşk şarkıları, papazlara yönelik yergiler, küçük kadınları öven bir şarkı ve Meryem Ana için birkaç ilahi art arda sıralanarak bir tür otobiyografi çizilir. Bu yapıtta ayrıca edebiyat dünyasındaki ilk önemli komik karakterlerden biri, muhabbet tellali Trota-conventos yer alır. Ruiz, ortaçağın *goliard*(") şairlerinden, manzum masallardan, Arapça kaynaklardan ve herkesçe sevilen şiirlerden aldığı malzemeyi dünyevi, gözü açık ve meraklı bir papazın renkli bakış açısıyla yoğunarak sunar. Toledo'da öğrenim gördüğü ve *Libro*'yu 1330'larda Hita'da tamamladığı dışında yaşamıyla ilgili bilgi yoktur.

Ruiz de Alarcón (y Mendoza), Juan (d. y. 1581, Taxco, Meksika - ö. 4 Ağustos 1639, Madrid, İspanya), sömürge döneminde Meksika'da doğan İspanyol oyun yazarı. Lope de Vega ve Tirso de Molina'dan sonra, İspanya'nın 17. yüzyılın başında yaşamış en büyük oyun yazarıdır. Oyunları görkemli yapıları, psikolojik derinlik ve ahlaki vurgularıyla dikkati çeker. Madridlilerin yaşamını konu alan komedileri, insan karakterindeki bir kusur çevresinde gelişir. *La verdad sospechosa* (Kuşkulu Gerçek) müzmin yalancılığı işler. *Las paredes oyen* (Duvarların Kulağı Var) iftiracıları konu alır. *La prueba de las promesas* (Verilen Sözlerin Kanıtı) ise nankörlüğü eleştirir. 1626'da Batı Hint Adaları Konseyi'ne atanan Ruiz de Alarcón, sık sık rakip oyun yazarlarının, özellikle de Lope de Vega'nın yergilerine hedef olmuştur.

Ruiz Yanardağı, İspanyolca NEVADO DEL RUIZ. Kolombiya'nın ortabatısında, And Dağlarının Orta Cordillera olarak adlandırılan kesiminde yanardağ. Orta Cordillera üzerinde bulunan bir dizi etkin yanardağdan en kuzeyde yer alanıdır. Yüksekliği 5.400 m'dir.

Ruiz Yanardağı tarihi boyunca birkaç kez çok şiddetli biçimde püskürerek çevre-

Ruiz Yanardağı, Kolombiya
ABC Ajansı

ye büyük zarar vermiştir. Jeolojik bulgular, 1595'teki püskürmesi sırasında Kolombiya'nın orta kesimlerinden Panama'nın güney sınırına kadar uzanan bölgenin zarar gördüğünü göstermektedir. 1845'teki bir püskürme ise toprak kayması ve taşıma yol açarak bin kadar insanın ölümüne neden oldu. Yanardağın tarihindeki en şiddetli püskürme 1985'te yaşandı. Bu püskürmenin sonucunda yanardağın 48 km uzağındaki Armero kasabası neredeyse tümüyle kalın bir çamur tabakasıyla örtüldü ve yaklaşık 25 bin kişi öldü. Ruiz Yanardağı en son 2 Eylül 1989'da püskürdü ve bu püskürmenin sonucunda 3 bin kişi bölgeden uzaklaştırıldı.

Rukwa Gölü, Tanzanya'nın güneybatı kesiminde göl. Bir deprem kuşağı merkezinde yer alır. Tanganika ve Nyasa göllerinin arasında kalan 2.600 km²'lik bir alanı kaplar. Deniz düzeyinden yüksekliği 800 m. ortalama derinliği 3,3 m'dir. Toplam 80.000 km²'lik bir alanın sularını toplar. Gideğini yoktur, zaman zaman butunıyla kurur. İrmakların taşıdığı su miktarına bağlı olarak yüzeyi sık sık değişir. 1929'da 50 km²'ye kadar inen uzunluğu 10 yıl sonra 130 km²'ye, genişliği ise 40 km²'ye ulaşmıştır. Suyu acıdır; güneybatı ucunda tuz yatakları vardır. Gölde timsahlar, suaygırları ve bol miktarda balık vardır.

rulet (Fransızca *roulette*: "küçük tekerlek"), küçük bir topun, tekerlek biçimli döner bir tabladaki numaralı kırımları ve siyah bölmelerden hangisinde duracağı üzerine bahse tutuşmaya dayanan kumar oyunu. Avrupa, Amerika, Asya ve Afrika'daki kumarhanelerde yaygın olarak oynanan rulette, "kasa"ya karşı bahse girilir. Bahisler tabla üstündeki bölmelerin ayınlara göre işaretlenmiş olduğu bir masaya konur. Ruleti 17. yüzyılda Fransız matematikçi Blaise Pascal'ın bulduğu, bir Fransız keşişinin geliştirdiği, Dominiken keşişlerce Çin'den Fransa'ya getirildiği biçiminde farklı savlar öne sürülmüştür. Buna karşılık oyunun yaygınlık kazanması 18. yüzyıl sonlarına rastlar.

Rulet masası iki ana bölümden oluşur: Bahis tablası ve tekerlek biçimli döner tabla. Döner tablanın bir ya da iki yanına konan ve yeşil çuha üstüne basılmış olan bahis tablasının tepesinde 0 (Avrupa stili) ya da 00 (Amerikan stili) işaretinin yer aldığı bir bölme vardır. Tablanın büyük bölümünü, sırayla numaralandırılmış 36 dikdörtgen bölme oluşturur. Bu bölmeler birbirinin ardı sıra kırmızı ve siyah renklerle boyanmış ve her birinde 12 bölme bulunan üç sütuna ayrılmıştır.

Rulet tekerleği, sert tahtadan yapılmış hafif dışbükey bir diskten oluşur. Diskin çevresinde seperatör ya da perde olarak bilinen metal ayraçlar yer alır. Sırasıyla kırmızı ve siyaha boyanmış olan tabla üstündeki bölmeler, 1'den 36'ya kadar numaralandırılmıştır. Avrupa tipi rulet masalarında yeşile boyanmış olan 37. bölme 0 işaretini, Amerikan tipi masalarda ise gene yeşile boyanmış 37. ve 38. bölmeler 0 ve 00 işaretlerini taşır. Mili bilyeli yatak üzerinde çok iyi dengelenmiş olan rulet tekerleği, neredeyse sürtünmesiz biçimde döner.

Standart rulet masalarında genellikle marka adı verilen beş, altı ya da yedi tür oyun fişi seti bulunur. Her biri 300 markadan oluşan bu setler farklı renklerde ve her oyuncuya ayrı bir set verilir. Çoğu kumarhanede, salondaki bütün oyun masalarında geçerli olan yüksek değerli markalar satılır. Rulet markalarından farklı olarak bunlarda marka değeri üzerlerindeki yazıyla belirtilmiştir.

Rulette oyuncular değişik biçimlerde para sürebilirler. Tek numaraya (*en plein*) oynamak için markalar tabladaki tek bir numara (bu numara 0 ya da Amerikan tipinde 00 olabilir) üzerine kare oluşturacak biçimde yerleştirilir. Karenin, hiçbir noktada bölme-yi çevreleyen çizgiye değmemesi gerekir. Kazanan tek numara 1'e 35 verir. İki numaraya birden (*à cheval*) oynamak için markalar, iki numarayı ayıran herhangi bir çizgi üzerine yerleştirilir. İki numaradan biri kazanırsa 1'e 17 verir. Üç numaraya birden (*transversale pleine*) oynamak için markalar üç numaranın karşısına gelmek üzere tablanın dış çizgisi üzerine yerleştirilir. Üç numaradan biri kazanırsa 1'e 11 verir. Dört numaraya birden (*en carre*)

oynamak için markalar herhangi dört numara arasındaki çizgilerin kesiştiği yere konur. Bu numaralardan herhangi biri kazanırsa 1'e 8 verir. Altı numaraya birden (*transversale six*) oynamak için markalar iki "çukak" arasındaki çizginin tablanın dış çizgisiyle kesiştiği yere yerleştirilir. Bu numaralardan herhangi biri kazanırsa 1'e 5 verir. On iki numaraya birden oynamak için markalar sütunlara denk düşen tablanın dibindeki uç boş bölmeden (bazı tablalarda 1, 2 ve 3 olarak işaretlenmiş uç kare vardır) birine konur. Böylece o bölmenin yukarıdaki 12 numaraya para sürülmüş olur. Bu numaralardan herhangi biri kazanırsa 1'e 2 verir. Sıralı düzineye oynamak için markalar tablada 12 ve katlarını oluşturan bölmelerden birine konur. Böylece 1-12, 13-24 ya da 25-36 arasındaki numaralara para sürülmüş olur. Bu numaralardan herhangi biri kazanırsa 1'e 2 verir. Düşük ya da yüksek numaraya oynamak için markalar tablada 1-18 (*manque*) ya da 19-36 (*passé*) olarak işaretlenmiş bölmelerden birine yerleştirilir. Kazanç sürülen miktar kadardır. Siyaha ya da kırmızıya oynamak için markalar tablada "siyah" (*noir*) ya da "kırmızı" (*rouge*) yazılarak işaretlenmiş bölmelerden (bazı tablalarda bu sözcükler yerine siyah ve kırmızı renklerde karo biçimli desenler kullanılır) birine konur. Kazanç sürülen miktar kadardır. Tek ya da çift numaraya oynamak için markalar tablada tek (*impair*) ya da çift (*pair*) olarak işaretlenmiş bölmelerden birine yerleştirilir. Kazanç sürülen miktar kadardır.

Tek sıfırlı tablalarda (Avrupa stili) 0, bitişiğindeki başka bir numarayla birlikte "iki numaraya birden", 1 ve 2 ya da 2 ve 3'le birlikte "üç numaraya birden", 1, 2 ve 3'le birlikte "dört numaraya birden" bahse sokulabilir. Amerikan stilineki tablalarda ise oyuncu markalarını 1, 2, 3 numaralarıyla 0 ve 00 arasındaki çizginin köşesindeki kesişme yerine koyarak "beş numaraya birden" oynayabilir. Kazanırsa 1'e 6 alır.

Rulette en eski ve en yaygın sürüş sistemi, peyillerin devamlı olarak ikiye katlandığı Martingale ya da "ikiye katlama" sistemidir. Yıllardır "başarı su götürmeyen" yüzlerce kazanma sistemi yaratılmışsa da bunların hiçbirinin kasanın 0 ve 00 avantajının önüne geçememiştir. Kasanın bu avantajı, uzun dönemde hep kazanan tek sistemdir.

Rulfo, Juan (Perez) (d. 16 Mayıs 1918, Sayula - ö. 7 Ocak 1986, México, Meksika), Latin Amerika romanında "büyülü gerçekçilik" okulunun gelişmesinde önemli payı olan Meksikalı yazar.

Çocukluğu köylerde geçen Rulfo 1926-29 arasında Cristero ayaklanmalarının dehşetine tanık oldu. Büyük toprak sahibi olan ailesi mülklerinin önemli bölümünü yitirdi. México kentine taşındıklarında Rulfo bir kauçuk fabrikasına işçi olarak girdi, bir yandan da senaryo yazarı olarak çalıştı. Daha sonra *El llano en llamas* (1953; *Kızgın Ova*, 1981) adlı kitabında topladığı öykülerinin çoğu önce *Pan* dergisinde yayımlanmıştı. Bu öykülerde, kırsal çevredeki şiddet ve bu çevrede yaşayanların ahlaki tükenişini işledi. Latin Amerika'da zamanla yeni roman akımıyla bütünleşen iç monolog, bilinç akışı, geriye dönüş ve bakış açısını kaydırma gibi anlatım tekniklerini öykülerinde ilk kez Rulfo kullandı. *Pedro Páramo*'da (1955; *Pedro Páramo*, 1970, 1983), az sözlü çok şey anlatan bir "cacique" in (yerel önder), fiziksel ve ahlaksal çözüldüğünü işledi. 1933'ten sonra México kentinde yaşayan Rulfo, Yerli Araştırmaları Ulusal

Enstitüsü'nün yayın yönetmenliği bölümünde çalıştı ve Meksikalı Yazarlar Merkezi'nde genç yazarlara danışmanlık etti.

rulo resim, Uzakdoğu'ya özgü bir resim biçimi. En önemli iki türünden biri Çin manzara ruloları, öbürü ise öyküsel konuların işlendiği Japon rulolarıdır.

İllüstrasyon niteliği taşıyan ve Budacı ahlak dersleri veren 4. yüzyıl Çin ruloları, öyküsel konulu ruloların öncüsüdür. Devamlı rulo ancak 7. yüzyılda gelişti. Bu tür rulolar bir masanın üstüne yayılıp sağdan sola doğru sanarak bakılırlardı. Öyküsel nitelikten çok, resimsel bir nitelik taşıyan manzara el rulosu (*makimono*) 10. ve 11. yüzyıllarda, Xu Daoning ve Fan Kuan gibi ustalarla en üst düzeye ulaştı.

Bu resimler izleyicide mekân ve zaman içinde hareket ediyormuş izlenimi uyandırır. Çoğunda yer alan ince yollar ya da patikalar insanın bakışını bir uçtan öbür uca sürükler.

Bu ruloların bir kerede ancak yaklaşık 60 cm'lik bir bölümünün izlenmesi gerekir; yoksa yapıtın etkisi yok olur. İzleyicinin sabit bir noktada durması beklenmediğinden, çoğu kez birkaç kaçma noktalı bir perspektif kullanılmıştır. Çinli sanatçılar bunu, bir kaçma noktasından öbürüne geçerken bir öncekinin kaybolmasını sağlayarak elde etmişlerdir.

12. ve 13. yüzyıllarda Japonya'da yapılan *emaki*'ler Çin panoramik manzaralarıyla hemen hemen eşzamanlı rulo resimlerdir. Bunlar uzunlukları 9 m'ye varan 25-38 cm genişliğinde rulolar halindedir. Çin üslubundaki Japon resimlerinden ayırt etmek için bunlara *Yamato-e* (Japon Resmi) adı verilmiştir. Bu türün ilk örneği *Genci monogatari* (Genci'nin Öyküsü) adlı ünlü Japon metnidir. Metin ve resim dönüşümlü olarak verilmiştir. Bu tür rulolarda edebi yapıtlardan çok ortaçağa özgü öyküler kullanılmıştır. Japonlara özgü duygular ve dramatik ifade bu rulolarda canlı biçimde yansır. Betimlenen evlerin içinden de görünmesi için çoğunun çatısı yapılmamıştır.

Çin geleneğinin yeniden canlandırılması sırasında, içinde resim ya da çiçek düzenlemeleri konabilecek nişler (*toko-no-ma*) ortaya çıkmıştır. Resimler de bu nişin boyutlarına uygun olarak dikine yapılmaya başlamıştır. Duvara asılan *kakemono*'lar ise duşan kompozisyonları ile Batı resmine daha yakındır.

Rum, URUM olarak da bilinir, Müslümanların Anadolu'da ve Roma ile Bizans imparatorluklarının yayılma alanında yaşayan Ortodoks Hristiyanlara verdiği ad. *Romanoi* (Roma Devleti) ya da *Romania* (Roma Ülkesi) sözcüğünden geldiği sanılır.

Sözcüğün kullanılışı Kuran'daki Rum suresine değin iner. Sözcük Göktürklerce "Urum" biçiminde Anadolu ve Bizans devletlerini belirtmek için kullanılmıştır. Anadolu, Türklerin burada yerleşmeye başladığı 10. ve 11. yüzyıllarda Türkler ve Ortadoğu Müslümanlarına yaygın olarak Rumiye ya da Diyar-ı Rum olarak adlandırılıyordu. Bu nedenle eski kaynaklarda Anadolu Selçukluları, "Selçukiye-i Rumî" adıyla geçer. Anadolu'daki kentler de "biladü'r-Rum", "memalik-i Rum", "kişver-i Rum" olarak anılır. Anadolu'nun fethine ve Türkleşmesine öncülük edenlere ise "gaziyan-ı Rum", "abdalan-ı Rum", "ahıyan-ı Rum" denir. Osmanlı döneminde Sivas ve yöresine Rumiye-i Suğra (Küçük Rum Ülkesi) ve Eyalet-i Rum (Rum Eyaleti, sonradan Sivas vilayeti) denmiştir. II. Mehmed (Fatih)

dönemine (1444-46, 1451-81) değin Osmanlı Devleti Rum Sultanlığı olarak da anıldı. Öte yandan Osmanlılar Trakya'dan başlayarak Avrupa yakasında fethettikleri toprakları Rumeli olarak adlandırdılar. Osmanlı döneminde ayrıca Batı Anadolu, Adalar, Trakya ve Balkanlar'daki Ortodoks Hristiyanlara Rum dendi. Osmanlı padişahları genel olarak gayrimüslimler içinde Rumlara bazı üstünlük ve ayrıcalıklar tanıdılar. İstanbul'da Fener Rum Patrikhanesi'nin kurulması, Fenerli Rumların Osmanlı Devleti'nde etkin görevler üstlenmeleri, Rumlarca yürütülen ticari etkinlikler bu ayrıcalıkları gösterir.

Rum cemaatinin Osmanlı yönetimine olan bağlılığı 18. yüzyılın sonlarında Rusya'nın Ortodoks Osmanlı tebasını koruma altına alma siyasetiyle sarsılmaya başladı. 19. yüzyıldaki Mora Ayaklanması'nın, ayrıca Ethnikî Hetaireia ve Mütareke döneminde Mavri Mira örgütlerince yürütülen eylemlerin bu gelişmede önemli rolü oldu. Kurtuluş Savaşı sırasında önemli Rum kesimleri işgalci Yunan kuvvetleriyle birlikte hareket ettiler. 1923 Lozan Antlaşması uyarınca Anadolu'daki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin büyük bölümü karşılıklı değişti-rildi (*bak. Ahali Mübadelesi*). İstanbul Rumları ile Batı Trakya'daki Türk azınlığı ise mübadele dışı tutuldu.

Rum ateşi, GREGUVAR ATEŞİ olarak da bilinir, ortaçağ ve öncesinde savaşlarda kullanılan çeşitli yanıcı bileşimlerin genel adı. Terim daha çok, 7. yüzyılda Bizans Rumlarının bulduğu bir karışım için kullanılır. Aslında petrol kökenli bir karışım olan Rum ateşi Bizans imparatoru IV. Konstantinos döneminde (668-685) Suriyeli bir mülteci tarafından bulundu. Ateş doğru-dan kazanlardan ya da borular aracılığıyla fırlatılıyor, anında alev alıyor ve suyla söndürülemezdi.

673'te İstanbul'a saldıran Arap donanması-na, Bizans gemilerinin prualarına yerleştirilmiş borulardan fırlatılan Rum ateşleriyle büyük hasar verildi. Rum ateşi daha sonra III. Leon tarafından 717'de Arap saldırılarına, I. Romanos Lekapenos tarafından da 10. yüzyılda Rus donanmasına karşı kullanıldı. Etkiliği ve kullanışlılığı nedeniyle Bizanslılarca çeşitli düşmanlarına karşı kullanılması, imparatorluğun varlığını uzun süre sürdürmesinde önemli rol oynadı. Rum ateşini oluşturan karışımın formülü gizli tutulduğundan, günümüzde de tam olarak bilinmemektedir.

Rum Eyaleti, merkezi önce Amasya, sonra Sivas olan Osmanlı eyaleti.

15. yüzyılda değin Rumiye-i Suğra (Küçük Rum Ülkesi) olarak anılan ve merkezi Amasya olan eyalet, Yukarı Kızılırmak ve Yeşilırmak havzalarını kapsıyordu. Güneydoğudaki Divriği ve Arapkir'in 1516'da Osmanlı topraklarına katılmasından sonra yeni bir tahrir yapılarak Sivas merkez olmak üzere Eyalet-i Rum adıyla daha geniş bir eyalet oluşturuldu. Eyalet en geniş sınırlarına ulaştığı 16. yüzyılda Sivas (paşa sancağı), Amasya, Tokat, Çorum, Kayseri, Canik (Samsun), Divriği, Arapkir ve Bozok (Yozgat) sancaklarını içine alıyordu. Eyalet beylerbeyinin hassı 900 bin akçe, sancak beylerinininki 200-350 bin akçeydi. Eyalette 109 zeamet, 3.021 tımar vardı. İzleyen dönemde Celalilerin eylemleri, İran'daki Safevi yönetiminin Şii-Alevi propagandası ve göçebe Türkmen boylarının yol açtığı sürekli huzursuzluk eyalet topraklarının yeterince güvenlik altında tutulmasını güçleştirdi. Bunun üzerine 17. yüzyılda eyalet sınırları Sivas, Amasya, Bozok, Divriği, Canik, Çorum ve Arapkir'i kapsayacak

biçimde daraltıldı. Ama yeni düzenlemeyle de güvenlik sağlanamadı. Küçük çeteler Çorum'dan Malatya'ya uzanan yolları keserek, köy ve kasabaları basarak sürekli bunalım ve güvensizliğe yol açtılar. Bu durum Sivas'tan ve sancaklarından göçlere neden oldu. Rum Eyaleti 19. yüzyılda Sivas vilayetine dönüştürüldü.

Rum Katolik Kilisesi, 19. yüzyılın ortalarından bu yana Roma'ya bağlı olan ve Bizans ayin usulünü sürdüren Doğu Katolik kilisesi. Romalı papaz Giovanni Giacinto Marango ile Rum papaz Polykarpos Anastasiadis'in çabalarıyla İstanbul ve Trakya'da küçük bir Rum Katolik topluluğu oluştu. 1911'de Atina'da apostolik bir piskoposluk, 1932'de İstanbul'da ikinci bir piskoposluk kuruldu.

Rum Katolik terimi. Yunanlı olup Bizans ya da Roma ayin geleneğini sürdüren Katolikleri kapsar. Ama Katolik Melkailer ve Ukraynalılar da kendilerini Rum Katolik olarak adlandıırırlar.

Rum Mehmed Paşa Camisi, İstanbul'da Şemsi Paşa semtinde, II. Mehmed'in (Fatih) vezirlerinden Rum Mehmed Paşa'nın 1471/72'de yaptırdığı cami. Beş kubbeli bir son cemaat yerinden geçilerek girilen dikdörtgen planlı ibadet mekânı, yaklaşık 11 m çapında bir kubbe ve onun kible tarafında yer alan aynı büyüklükte bir yarım kubbe ile örtüldü. Yarım kubbenin altında döşeme biraz daha yüksektir. Kubbeli bölümün iki yanında ikiye tane daha küçük kubbeli kanat mekânı yer alır. Bu plan düzeniyle cami, daha geç tarihli (1496) Atik Ali Paşa Camisi'ne(*) benzerse de, yan mekânların orta mekâna katılmayıp yalnızca birer küçük kapıyla bağlanması nedeniyle ondan ayrılır. Rum Mehmed Paşa Camisi'ni, iki büyük kubbeli ve yan kanatlı Bursa camilerinden (çok işlevli, ters T planlı ya da zaviyeli camiler) klasik dönem camilerinin ön örneği sayılan Atik Ali Paşa Camisi'ne geçişte bir basamak kabul etmek daha doğru olur.

Caminin beden duvarları taş ve tuğlayla almalı olarak örülmüştür; kubbenin oturduğu dört büyük kemer ise sırf tuğladandır. Bu kemerlerin ortası, alışılmamış bir uygulamayla, cami kitlesinden yukarıya, kubbe kasnağı hizasına doğru taşar. Kasnak pencerelerinin kemerleri de aynı biçimde kubbe eteğinden yukarıya doğru yükselerek, dalgalı bir etek çizgisi oluşmasına yol açar. Bu özellikleri dolayısıyla bazıları camiye eski bir Bizans yapısı sanmışlardır.

Rum Mehmed Paşa Camisi, medrese, hamam, imaret ve türbeden oluşan bir külliyein parçasıydı. Bugün bunlardan yalnız caminin kible tarafındaki türbe ayakta-dır. Sekizgen planlı türbede Mehmed Paşa'nın mezarı bulunmaktadır.

Rum Ortodoks Kilisesi, Ortodoks Kilisesi için özellikle Türkiye'de yaygın olarak kullanılan ad. Ortodoks Kilisesi'nin Yunan kültürüne dayalı Doğu Roma ve Bizans kiliseleriyle tarihsel bağlantısını belirtir. Ortodoks Kilisesi'ne bağlı patrikliklerden üçü "Rum" adını günümüzde de sürdürür (Antakya ve Tüm Doğu Rum Ortodoks Patrikliği, İskenderiye ve Tüm Afrika Rum Ortodoks Patrikliği ve Kudüs Rum Ortodoks Patrikliği). Gene Ortodoks Kilisesi'ne bağlı ama piskoposluk düzeyinde bulunan Yunanistan'ın resmi kilisesi Yunanistan Kilisesi(*) için de Rum Ortodoks Kilisesi adı kullanılır. Ayrıca bak. Ortodoks Kilisesi.

Rum Ortodoks Patrikhanesi *bak. Fener Rum Patrikhanesi*

rumba, Afrika-Küba halk dansından geliştirilen ve 20. yüzyıl başlarında bütün dünyaya yayılan salon dansı. Temel kalıbı iki hızlı adım yana ve bir ağır adım öne olan rumbanın en ilginç yanı, göğüsler dimdik yan yana dururken yapılan zarif kalça hareketleridir. 4 zamanlı olan müziğinde sürekli bir senkoplama vardır. Salon türü rumba, Küba son dansına dayanır. Bu dans, Küba'da taverna ve benzeri yerlerde yapılan alabildiğine cüretli Küba rumbasının daha yumuşak biçimidir. Rumba sözcüğü bazen benzer ritimli öbür Küba danslarının genel adı olarak da kullanılır.

Rumeli, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki eski toprakları. Sözcük anlamı "Rum ülkesi"dir; Rum terimi Bizans anlamında Roma'yı karşılamaktadır.

Balkanlar'ın Osmanlılarca fethi 14. yüzyılda başladı. Bu amaçla bölgeye "ahiyan-ı Rum", "gaziyan-ı Rum" adı verilen akıncı toplulukları geçirildi. Gelibolu Yarımadası ve iskeleleri, bölgenin fethi ve Türklerin iskânı için elverişli bir üs alanı durumuna getirildi. Daha sonra geleneksel "kol"lar oluşturularak üç cepheden fetihler gerçekleştirildi. 1370'lere değin bu "kol"lardan ilki Tekfurdağı (Tekirdağ) - İstanbul arasındaki Marmara kıyı kesimini, ikincisi Malkara'dan Edirne'ye uzanan kara bölgesini, üçüncüsü de İpsala-Karaferya boyunca Meriç Vadisini izledi. Kollar Rumeli Eyaleti'nin(*) kurulmasından sonra daha da güçlendirilmiş olarak fetihlerini Trhala-Üsküp, Çirmen-Zağra-Filibe, Yanbolu-Karınova-Pravadi yönlerinde genişlettiler. Üçüncü aşamada da Tirmova-Niğbolu, Sofya-Niş, Germehisar-Avlonya toprakları alındı. Bu yayılma birlikte Anadolu'dan getirilerek kent ve kasabalara yerleştirilen Türkmenler, Rumeli'nin etnik yapısıyla toplumsal, dinsel ve kültürel dokusunu değiştirecek bir yoğunluğa ulaştı. Bu göçmenlerle yerli halk arasında başlangıçta bazı uyumsuzluklar ortaya çıktıysa da kısa sürede güven verici bir barış ortamı sağlandı. Fetret Devri (1402-13) sırasında Rumeli yeni bir göç dalgasına sahne oldu. II. Murad (hd 1421-44, 1446-51) ve II. Mehmed (Fatih) (hd 1444-46, 1451-81) Rumeli'yi Türklerin çoğunlukta ya da öbür etnik topluluklarla eşit düzeyde olduğu güvenli bir bölge durumuna getirerek daha batıya yönelik fetihlere giriştiler. Bu dönemde bölgenin başlıca Osmanlı merkezleri Edirne, Filibe, Sofya, Serez, Üsküp (Skopje), Manastır, Silistre, Trhala ve Yenişehir'di (Lárisa).

Rumeli'nin yerli halkının büyük bölümü Müslümanlaşırken, iskân, tımar, yaylak ve kışlak, vergilendirme, devşirme vb konularda da kalıcı düzenlemeler yapıldı. Bütün tarım alanları miri urazi olarak yazıldı ve Anadolu'daki gibi tımar sistemi kondu. Yerel halktan eski inançlarını koruyan ve gayri müslim olarak adlandırılan kesimlere de bazı haklar tanındı. Evlad-ı fatihan(*) denen ayrıcalıklı Türk aileleri, mürtezika(*) sınıfı, voynuklar(*), yund oğlanları, müsellemler(*), yörükler ve akıncılar(*) Rumeli'ye özgü Osmanlı örgütleri olarak 17. yüzyıla değin varlıklarını korudular. Osmanlı yönetiminin Rumeli'de kurmayı başardığı etkili düzen ve denetim, 15. ve 16. yüzyıllar boyunca Avrupa topraklarındaki ilerleyişin başlıca dayanağı oldu.

Osmanlı Devleti'nin 1683'teki Viyana bozgunundan sonra hızlanan geri çekilişinde, Rumeli'deki sağlıklı toplumsal yapının bozulması da önemli rol oynadı. Merkezi yönetimin zamanında köklü önlemler alamaması ve gerekli iyileştirmeleri ertelemesi nedeniyle, Rumeli 18. yüzyılda yerli âyanın egemenliğine girdi. Tımar sistemi bozulur-

ken "dağlı eşkıyası" denen kalabalık çeteler bölge güvenliğini sarstı. Bu elverişsiz ortam, Avrupa'daki özgürlük ve milliyetçilik akımlarıyla aynı döneme rastlayınca Rumeli'de ayrılıkçı eğilimler ön plana çıktı. Panslavizm politikasına öncülük eden Rusya, Rumeli'de Slavlaştırmaya büyük bir ağırlık verdi. Yükselen bağımsızlık ve yarı bağımsızlık talepleriyle artan şiddet olayları ve iç savaşlar, bölgedeki Müslüman Türklerin Anadolu'ya göçlerini hızlandırdı ve nüfus dengeleri tersine döndü.

Rumeli'nin sık sık değişikliğe uğrayan yönetsel bölümümü 1864'ten başlayarak vilayet adı altında yeniden düzenlendi. Tuna vilayetinden sonra 1867'de Yanya ve Selanik vilayetleri oluşturuldu. Berlin Antlaşması (1878) uyarınca Tuna vilayeti Bulgaristan Prensiği'ne dönüştürüldü, ayrıca özerk Rumeli-i Şarki vilayeti(*) oluşturuldu. Rumeli'nin batı kesimi ise Edirne, Selanik ve Manastır vilayetlerine ayrıldı. Bulgaristan 1885'te Rumeli-i Şarki'yi ilhak etti. Bükreş Antlaşması'yla (1913) Manastır Sırbistan'a, Selanik ise Yunanistan'a bırakıldı. Osmanlı Devleti'nin elinde yalnızca Edirne kaldı.

Osmanlıların 15. ve 16. yüzyıllarda Rumeli'de topladığı devşirme(*) Hristiyan çocukları, Osmanlı ordusunda ve devlet yönetiminde üst düzeyde görev aldılar. Rumeli, Osmanlı Müslüman kültürünün de bir merkezi durumuna geldi. Bu kültür Üsküp, İstip, Prizren, Priştina, Manastır ve Edirne'deki medreselerde ve camilerde gelişip serpildi. İslam tarikatları Bulgaristan, Arnavutluk ve Bosna-Hersek'te geniş bir yandaş kitlesi buldu.

Rumeli Eyaleti, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında kurulan ilk eyaleti.

Edirne'nin alınmasından (1361/62) sonra Rumeli Eyaleti olarak düzenlenen yeni toprakların beylerbeyliğine Lala Şahin Paşa atandı. İlk merkezi (paşa sancağı) Edirne olan eyaletin kapsadığı Trakya da Paşaeli olarak adlandırıldı. Balkanlar'da yeni fetihlerle birlikte Rumeli Eyaleti'nin önemi arttı. Seferlerin genellikle Avrupa topraklarında gerçekleşmesi nedeniyle Rumeli beylerbeyliği görevini çoğu zaman sadrazamlar üstleniyordu. Rumeli Eyaleti Anadolu'da oluşturulan öteki eyaletlerden daha büyüktü ve tımar sayısı da çoktu. 16. yüzyıl başlarında eyaletteki kılıç sayısı 10.187'ydi ve Rumeli ordusunun mevcudu cebelülerle birlikte 35 bin kişiye ulaşıyordu. Bu orduya ayrıca yörük, müsellemler, akıncı birlikleri de katıldığında genel mevcut 60 bini bulmaktaydı.

Rumeli Hisarı, güneydoğudan bakış. 1452, İstanbul
Ara Güler

Merkezin Sofya'ya taşınmasından sonraki dönemde eyaletin kapsadığı sancaklar şunlardı: Bosna, Mora, Semendre, Vidin, Hersek, Silistre, Ohri, Avlonya, İskenderiye (İşkodra), Yanya, Gelibolu, Köstendil, Niğbolu, İnebahtı, Trhala, Alacahisar, Vulçetirin, Kefe, Prizren, Karlı, Eğriboz, Çirmen, Vize, Izvornik, Florina, İlbasan, Midilli, Karadağ. Kıyı ve ada sancakları (Eğriboz, İnebahtı, Midilli) çok geçmeden yeni kurulan (1533/34) Kaptanpaşa Eyaleti'ne bağlandı. Daha sonra Rumeli topraklarının bir bölümünde Budin, Bosna ve Özi eyaletleri kuruldu. 16. yüzyıl sonlarına doğru Edirne'nin batı seferleri için bir merkez durumuna gelmesiyle, eyaletin sınırları bu kentin batısına çekildi. 1683'teki Viyana bozgunundan sonra eyalet merkezi Manastır'a taşındı. 18. yüzyıl başlarında Mora ayrı bir eyalet oldu. Böylece Rumeli Eyaleti Meriç Vadisi ile Trakya, Makedonya ve Arnavutluk'un bir bölümünü kapsar duruma geldi. III. Selim (hd 1789-1807) eyalet merkezini Edirne'ye taşıdı. Bu arada Varana, Çirmen, Kırkkilise, Tekirdağı, Gelibolu, Kavala yeni sancaklar olarak eyalete bağlandı. 1864'te eyaletlerin yerine vilayet düzenlemesine geçilince eski Rumeli Eyaleti topraklarında Tuna, Bosna, İşkodra, Yanya, Manastır, Selanik, Kosova ve Edirne vilayetleri oluşturuldu.

Rumeli Hisarı, BOĞAZKESEN HISARI olarak da bilinir, İstanbul'un Avrupa yakasında, bugün aynı adla anılan semtte bulunan kale. İstanbul Boğazının en dar noktasında, Anadolu yakasındaki Anadolu Hisarı'nın(*) tam karşısındadır. İstanbul'un fethinden bir yıl önce (1452) II. Mehmed (Fatih) tarafından yaptırılmış, inşaatı yalnızca dört ay sürmüştür. Denize doğru dik bir eğimle inen bir yamaç üstündedir. Planı kabaca bir dörtgen biçimindedir. Uzunluğu yaklaşık 250 m olan, eni 50-125 m arasında değişen bu dörtgen, uzun kenarıyla kuzey-güney doğrultusunda kıyıya paralel uzanır. Beden duvarlarının yüksekliği yerine göre 5-10 m, kalınlığı 3-5 m arasındadır. Dörtgenin batı kenarının kuzey ucunda Sarıca Paşa Kulesi, güney ucunda Zaganos Paşa Kulesi yer alır; doğu kenarının ortasında da Halil Paşa Kulesi vardır. Her biri, yapımı yönetmiş olan vezirlerin adıyla anılan bu üç kule kalenin en büyük burçlarıdır; daire planlı olan ilk ikisinin çapları 23 m'yi aşar; onikigen olan üçüncüsünün çapı da 26 m'nin üstündedir. Ortalarında silindirik biç-

minde birer boşluk vardır ve duvar kalınlıkları 5-7 m arasında değişir. Bu ölçülerle söz konusu kuleler dünyanın en kalın duvarlı tarihsel kale burçları arasında yer alır. Ortadaki boşluğun içinde ahşap kirişlere oturan katlar yapılmıştır. Sarıca Paşa Kulesi dokuz, Halil Paşa Kulesi on, Zağanos Paşa Kulesi de yedi katlıdır. Kulelerin tepesini örten koni biçimli, kurşun kaplı ahşap külahlar 19. yüzyılın ilk yarısında yok olmuştur. Kalenin beden duvarları üstünde bunlardan başka dikdörtgen, çokgen ve daire planlı 13 küçük burç daha vardır.

Halil Paşa Kulesi ile kuzeyindeki burcun önünde görece ince ve alçak bir duvar yer alır. Hisarpeçe diye anılan bu duvar (adından da anlaşıldığı gibi) iki burcun arasında bulunan kalenin ana girişini perdeler. Hisarpeçe'nin girişi kuzey yanındadır. Bu kapıdan başka kalenin beden duvarları üzerinde dört kapısı daha vardır.

Kalenin beden duvarları üstündeki seğirdim yolu eğim nedeniyle yer yer basamaklar halinde düzenlenmiştir; ayrıca çeşitli noktalarda merdivenlerle zemine bağlanır. Bir savunma önlemi olarak seğirdim yolu bütün hisarı çepeçevre dolaşacak gibi yapılmamıştır; bütün burçlarda kesintiye uğrar. Böylelikle, düşman beden duvarını bir noktadan aşır seğirdim yoluna ulaşırsa, her iki yönde ilerleyebilmek için de karşısına çıkan bir burcun içinden geçmek zorunda kalacaktır. Seyirdim yolunun dış yanında barbaça kalınları ve aralarında mazgal boşlukları vardır.

Rumeli Hisarı, İstanbul Osmanlıların eline geçtikten sonra işlevini yitirmiş, zamanla içine ahşap evlerin yapılmasıyla bir konut bölgesi niteliği almıştır. 1918'de bir ölçüde onarılmıştır. 1953'te ise, içindeki bütün yapılar yıkılarak büyük bir onarımdan geçirilmiştir. Bahçesi park olarak düzenlenmiş, yalnız minaresi kalmış olan ortadaki caminin yeri, arazinin eğiminden de yararlanılarak bir açık hava tiyatrosuna dönüştürülmüştür. Kale de müze haline getirilerek 1958'de Rumeli Hisarı Müzesi adıyla ziyarete açılmıştır.

Rumeli-i Şarki vilayeti, DOĞU RUMELİ VİLAYETİ olarak da bilinir, 1878 Berlin Antlaşması uyarınca kurulan ve merkezi Filibe (Plovdiv) olan özerk Osmanlı vilayeti.

Doğu Rumeli'yi ıslahat yapılması koşuluyla Osmanlı Devleti'ne bırakan 1878 Berlin Antlaşması, Rumeli-i Şarki vilayetinin kuruluş statüsünü de belirliyordu. Buna göre Filibe, Tatarpazarı, Hasköy, Eski Zağra, İslimye ve Burgaz sancakları ile bunlara bağlı 25 kazayı kapsayan vilayete, Batılı büyük devletlerin oluru alınarak Hristiyan bir vali atanacak ve Osmanlı Devleti'nin siyasal ve askeri gözetimi altında özerk bir yönetim yapısı kurulacaktı. 14 Nisan 1879'da yayımlanan Rumeli-i Şarki Vilayeti Dahili Nizamnamesi'nde valinin beş yıl süreyle görev yapması, eyaletin güvenliğinin yerli milisler ve jandarmayla sağlanması, eyalet topraklarına Osmanlı birliklerini gönderme zorunluluğu ortaya çıktığında, bunun gerekçeleriyle İngiltere, Fransa ve Rusya'ya bildirilmesi kararlaştırıldı. Rumeli-i Şarki valiliğine 18 Temmuz 1879'da atanan Aleko Paşa, nizamnamenin yönetimle ilgili maddelerini yürürlüğe koyarak müsteşar ve dahiliye müdürü, adliye müdürü, maliye müdürü, ziraat, ticaret ve nafia müdürü, maarif müdürü, milis ve jandarma komutanı olmak üzere altı şube başkanından oluşan vilayet yönetim kadrosunu belir-

ledi. Aleko Paşa'nın yerini 18 Mayıs 1884'te Gavril Paşa aldı.

1885 başında 975.030 kişi olarak saptanan vilayet nüfusunun 681.631'i Bulgar, 200.458'i Türk, 53.028'i Rum'du. Aynı yıl Bulgaristan'ın vilayeti ilhak etmesi Osmanlı yönetimini güç durumda bıraktı. 5-25 Kasım 1885 arasında sorunu görüşmek üzere İstanbul'da toplanan Tophane Konferansı'na İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya delegeleri de katıldı. Bu sırada Sırbistan'ın Bulgaristan'a savaş açması ve Bulgaristan'ın Rusya'nın desteğinden yoksun kalması nedeniyle Prens Aleksandır, Osmanlı hükümetinden yardım istemek zorunda kaldı. Bu durum ve konferansta belirlenen görüşler ışığında, Osmanlı hükümetinin Doğu Rumeli'ye vali yetkisinde olağanüstü komiser göndermesi, bu yöneticinin nizamnameye göre bölgeyi yönetmesi kabul edildi. Ama Bulgaristan Sırbistan'la olan savaşı kazanınca komiser gönderilemedi. Tophane Konferansı 5 Nisan 1886'da üç maddeden oluşan bir antlaşmanın imzalanmasıyla dağıldı. Buna göre Kırcaali bölgesi ile Rodoplar'daki Müslüman Pomak köylerinin Osmanlı Devleti'ne bırakılması koşuluyla Rumeli-i Şarki vilayetinin yönetimi Bulgaristan'a verildi ve Prens Aleksandır Rumeli-i Şarki valiliğine atandı. Böylece fiilen Bulgaristan'a bağlanan vilayet, II. Meşrutiyet'in ilanına (1908) değin siyasal açıdan Osmanlı sınırları içinde gösterildi.

Rumeli türkölürü, 15-20. yüzyıllar arasında Rumeli topraklarında Türkler tarafından yaratılmış, bestecisi bilinmeyen sözlü müzik parçalarına verilen genel ad.

Rumeli türkölürü, tıpkı Anadolu türkölürü gibi zamanla ve yöreden yöreye az ya da çok değişmiş, gerek melodik çizgi, gerekse sözlerin müzikle kaynaşması açısından giderek daha yetkin hale gelmiştir. Çoğunun hangi yöreden çıktığı bilinmez. Gezginciler ve askerler aracılığıyla Rumeli türkölürünün bazıları İstanbul'a, hatta Anadolu'ya kadar gitmiştir. Aşk, doğa, savaş, zafer, bozgun gibi çok çeşitli temaları işlediği Rumeli türkölürünün çoğu, usta bestecilerin elinden çıktığı izlenimini uyandırır.

Rumeli türkölüründe en çok düyek, sofyon ve aksak usullerle rastlanır. En çok kullanılan makamlarsa uşşak, hicaz, evç ve hüzzamdır. Gerek usuller, gerekse makamlar, klasik Türk müziğinde olduğu gibi kullanılmıştır. Oysa Anadolu türkölürünün pek çoğunda, özellikle makamların işleniş oldukça farklıdır. Kıvrak ezgili birçok Rumeli türkölüsü, zamanında İstanbul'da köçekçe takımlarına alınmıştır.

Günümüzde de Türkiye'nin her yanında bilinen Rumeli türkölürü arasında "Dağlar dağlar viran dağlar", "Estergon Kal'ası su başı durak", "Köşkümler var deryaya karşı", "Maya Dağdan kalkan kazlar" (Vardar Ovası), "Yine şahlanıyor kolbaşının kır atı", "Kırmızı gülün adı var", "Gide gide yarelerim dirildi", "Ayağına giymiş sadef nâlini", "Atladım bağçeme girdim gülleri fincan gibi", "Şahane gözler şahane", "Havada turna sesi var", "Çıkayım gideyim Urumeli'ne", "Alişimin kaşları kare", "Aliverin bağlamamı çalayım", "Fincanı taştan oyarlar", "A benim mor çiçeğim" sayılabilir.

Rumeli türkölürünün büyük bir bölümü İstanbul'da Tamburacı Osman Pehlivan'ın okuyuşundan notaya alınmıştır. Bugün Balkanlar'da yaşayan Türkler arasında bu tür-kölürün birçok çeşitlemesi oluşmuştur.

Rumen edebiyatı, Rumence yazılmış edebiyat yapıtlarının tümü. Didaktik edebiyat,

lirik şiir, destan ve tiyatro alanlarındaki zengin halk edebiyatının parçası olarak, gelişimini günümüze değin sürdürmüştür. Genellikle beş dönemde incelenir: 1) 15. yüzyıldaki ilk Rumence metinlerden Kitabı Mukaddes'in çevrildiği 1688'e uzanan dönem, 2) 18. yüzyıl başından Tudor Vladimirescu'nun 1821'deki milliyetçilik hareketine değin süren dönem, 3) 1820'den I. Dünya Savaşı'na değin süren Rumen rönesansı, 4) ulusal birlik ve edebi bütünleşme dönemi ve 5) II. Dünya Savaşı sonrası.

Başlangıç yılları. İlk Rumence çeviriler, Eski Kilise Slavcasından yapıldı; bunların büyük bölümü de 15. yüzyıl dinsel metinlerinin arasına serpiştirilmiş dizelerle bu metinlere yapılmış eklerden oluşuyordu. Transilvanya'nın (Erdel) kuzeyindeki Maramureş'te büyük olasılıkla Huscu akımın etkisiyle yazılan, 16. yüzyıldan kalma nüshaları günümüze ulaşmış bazı metinler de gene bu döneme aittir. Bunlar arasında Resullerin İşleri ve Voroneţ Mezmurlar Kitabı'nı içeren Voroneţ Kodeksi ile Şcheia Mezmurlar Kitabı yer alır.

1508'de Valahya'da (Eflâk) basılan ilk kitap, Kilise Slavcasıyla yazılmış bir dua kitabıydı. 1563'te de Diyakoz Coresi Resullerin İşleri'nin çevirilerini yayımladı. Gene onun yayımladığı *Talcul Evangheliilor si Moltitvenic* (Vaazlar ve Dualar Kitabı) ve *Evanghelia cu invătătură* (1581; İncillerin Yorumu) gibi metinler sayesinde Rumence'nin kullanımı yaygınlaştı. Bu dönemde bazı dindışı yapıtlar da verildi, ama bunların çoğu (örn. Büyük İskender'le ilgili bir tarih kitabı, Aisopos masalları, *Binbir Gece Masalları*), Yunan, Slav, Bizans ve Doğu klasiklerinin çevirileriydi.

Rumence dinsel kitapların basımı 17. yüzyılda da devam etti, özellikle de Reform döneminin dinsel tartışmalarına bağlı olarak Transilvanya, Valahya ve Moldavya'da (Boğdan) hız kazandı. Manastırların ilahiyat araştırmalarının merkezi olduğu Moldavya'da Reform hareketine karşı ortaya çıkan tepki, Başpiskopos Varlam'ın 1642'de basılan Kalvenci kateşizme karşı yayımladığı *Răspunsuri* (1645; Cevaplar) ifadesini buldu. Büyük bir bilgin ve ilahiyatçı olan Başpiskopos Dosoftei Osmanlı-Polonya Savaşı sırasında Polonya'ya kaçtı ve 1673'te orada Rumence yazılmış ilk manzum mezmurlar kitabını yayımladı; yapıt, Rumen şiirinin de ilk örneğiydi. Dosoftei 1675'te Moldavya'ya dönerek 1679'da Yunanecdan ayın metinleri çevirdi. Rumen edebiyatına bir başka önemli katkısı da, halk deyişlerine yer vererek daha esnek bir düzyazı üslubu geliştirdiği *Viaţa şi petrecirea sfintilor*'du (1682-86; Azizlerin Yaşam-öyküleri).

17. yüzyılın sonuna doğru Bükreş yakınındaki Snagov Manastırı edebiyatın merkezi durumuna geldi ve Rumence, Yunanca, Slavca ve Arapça birçok kitap basıldı. Rumen matbaacı Mihai Ştefan matbaayı Kaskasya'ya tanıtarak orada ilk Gürcüce kitapları bastı. Dinsel edebiyat, sonraki bütün çevirilerin temelini oluşturan bir Kitabı Mukaddes çevirisiyle (1688) doruğuna ulaştı.

Tarih yazıcılığı, 17. yüzyılda Miron Costin öncülüğündeki Moldavyalı hümanist tarihçilerin yapıtlarıyla en parlak dönemini yaşadı. Costin, Rumence bir Moldavya vakayinamesi ve gene ülke tarihiyle ilgili Lehçe bir şiir yazdı. Vakayinamenin yazımını aynı zamanda halk masal ve efsanelerini derleyen oğlu Nicolae sürdürdü. Büyük bir dilbilgisi uzmanı ve tarihçi olan Moldavya prensi Kantemiroğlu (Dimitrie Cantemir), Romanya'nın, Moldavya'nın ve Osmanlı Devleti'nin Latince tarihlerini yazdı. İlahiyat, tarih ve gezi kitapları

yazarı Nicolae Milescu'nun da Moldavyalı tarihçiler arasında özel bir yeri vardır.

18. yüzyıl. Bu yüzyıl genel çizgileri bakımından bir toplumsal baskı ve çöküş dönemiydi. Bu dönemde *Erotocritul*, *Fiziologul*, *Istoria lui Archir*, *Viața lui Esop*, *Halimănaa* gibi birçok dindışı ve apokrif metnin yazmaları elden ele dolaşmakla birlikte, geçmişle karşılaştırıldığında edebiyatta önemli bir gelişme yaşanmadı. Aynı dönemde Moldavya'daki Râdăuți yeni bir kültür merkezi durumuna geldi. Yüzyılın en önemli yapıtları, zengin ve kolay anlaşılır dilleri nedeniyle Kitabı Mukaddes çevirisiyle (1688) birlikte anılan 1776-80 ve 1807-15 tarihli *Minei*'lerdi (Azizlerin Yaşamöyküleri). Her biri 12 ciltten oluşan bu yapıtların ilki Rimnicu Vilcea'da, ikincisi Neamț Manastırı'nda basılmıştı.

Yüzyılın sonlarına doğru, Eski Yunanlı şair Anakreon'u örnek alan Alecu Văcărescu'nun aşk şarkıları (1769-99) lirik şiir alanında önemli bir canlanma görüldü. Văcărescu'nun babası Ienăchiță ahlaki şiirlerin yanı sıra ilk Rumence dilbilgisi kitabını yazdı. Rumen şiirinin kurucusu sayılan oğlu Iancu da, yapıtlarıyla kendinden önceki şairleri geride bıraktı. Văcărescu ailesinden gelen dördüncü şair de Nicolae'ydi. Lirik şiir geleneği Valahya'da B. P. Mumuleanu tarafından sürdürüldü.

Rumen rönesansı. Bu dönemin ilk gelişmeleri, Tudor Vladimirescu'nun Valahya'da bir ayaklanma başlatması (1821) ve ulusal hükümdarların yeniden güçlenmesiydi. Aynı dönemde romantizm, etkisini yitirmekte olan Latin kültürü kaynaklı akıma yeni bir ivme kazandırdı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Alman felsefesi ve Fransız kültürünün etkisiyle ortaya çıkan edebiyat eleştirisi akımı da çağdaş Rumen edebiyatının temelini oluşturdu.

Transilvanya'da gelişen Latince akım, Karpatlar'ı aşarak Valahya'nın Yunan etkisindeki kültürünü etkiledi. Bu ortamda yetişen Ion Heliade Rădulescu, Valahya'da ilk Rumence gazeteyi çıkardı ve sonradan Bükreş'te bir ulusal tiyatro açan Filarmoni Derneği'ni kurdu (1833). Rumen edebiyatında Rădulescu'yla başlayan İtalyan etkisi, daha sonra Moldavya'da tarihsel öykü türünün ilk örneklerini veren, Rumence ve İtalyanca şiirler yazan ve *Albina Românească* dergisini çıkartan Gheorghe Asachi'yle sürdü. Romantizmi mirasını zenginleştiren çok sayıda şair ve çevirmen arasında, *Poezii* (1832, 1838, 1839; Şiirler) ve *Meditații* (1863; Düşünceler) adlı yapıtları ve büyük ölçüde Fransız yazarların etkisini taşıyan masal ve yergileriyle Grigore Alexandrescu öne çıktı. Çağdaş Rumen tarih yazıcılığının babası sayılan, Roman-ya'nın önde gelen devlet adamlarından Mihail Kogălniceanu'nun yayın yönetmenliğini yaptığı edebiyat dergisi *Dacia Literară* ise edebiyatta gelenekçi eğilimi başlattı. 1848'in önderlerinden Alecu Russo da konusunu Kitabı Mukaddes'ten alan düzyazı şiiri *Cântarea României* ile Rumen edebiyatını zenginleştirdi.

Yüzyılın ikinci yarısının önde gelen şairleri Vasile Alecsandri ile Mihail Eminescu'ydu. Alecsandri'nin çeşitli türlerdeki yapıtları arasında *Doine și lăcrimioare* (1853) ve *Suvenire și Mărgăritărele* (1856) gibi şiirler, *Buchetiera din Florența* (Floransa'dan Bir Buket) ve *Călătorii în Africa* gibi düzyazı yapıtları ve *Fântâna Blanduziei* (1883; Blanduzie Çeşmesi), *Ovidiu* (1885; Ovidius) ve *Despot Vodă* (1879) gibi oyunlar yer alıyordu. Alecsandri ayrıca *Balade* (1852-53; Baladlar) ve *Poezii populare* (1866; Halk Şiirleri) gibi yapıtlarında Rumen halk edebiyatı ürünlerini derledi. Eminescu da felsefi lirik şiirleriyle çağdaş Rumen şiirinin öncü-

lerinden biri oldu. Hindu düşüncesinden ve Alman felsefesinden etkilenmekle birlikte geleneğe bağlı kalarak Rumen şiirini yeni doruklara ulaştırdı, ayrıca öyküleri, siyasal ve felsefi denemeleriyle kültürel yaşamın hemen her alanında önemli bir rol oynadı.

20. yüzyıl Rumen edebiyatı birçok bakımdan 19. yüzyıl geleneğinin ve bu yüzyılda ortaya çıkan edebi tür, grup ve eleştiri yöntemlerinin devamıydı. 1863'te Juniminea adlı edebiyat grubunu kuran Titu Maiorescu, edebiyatın içerikten çok biçime önem vermesine karşı çıktı. Ion Luca Caragiale 1912'de öldüyse de, yaratıcısı olduğu toplumsal komedi türü 20. yüzyılda da gelişimini sürdürdü. Benzer biçimde Barbu Ștefănescu tarihsel oyun türüne, Moses Gaster de Rumen halk kültürü araştırmalarına öncülük etti.

Yüzyılın başında Doğu ve Batı Avrupa'da ortaya çıkan edebi akımlar Romanya'ya da yansdı. Toplumsal ve siyasal bir ideolojiye ağırlık veren *Viața Românească* (1901) dergisi, Rusya'daki benzer bir "popülizm"i savundu. Eleştirmen Constantin Dobrogeanu Ghereha Marksist çizgide yer alırken, birçok Rumen yazar Batı'nın modernist akımlarından etkilendi; Ovid Densusianu, Ion Minulescu ve Georghe Bacovia simgeçilikten, E. Lovinescu ve dünya tarihini anlatan *Cântecul omului* (1928-37; İnsanın Şarkısı) adlı destanın yazarı Nicolae Davescu ise izlenimcilikten esinlendiler.

I. Dünya Savaşı sonrası. I. Dünya Savaşı'nı izleyen ulusal birlik döneminde roman, lirik şiirle rekabet edebilecek düzeye ulaştı. Yazarlar toplumsal sorunlardan ve başta savaş olmak üzere yakın geçmişteki olaylardan esinlendiler. Liviu Rebreanu yapıtlarında köylülerin toprak ve bağımsızlık taleplerini dile getirdi. *Răscoală*'da (1932; Ayaklanma) Transilvanya'daki 1784 köylü ayaklanmasını anlattı. En iyi yapıtı Romanya'nın I. Dünya Savaşı'na katılmasından etkilenecek yazdığı *Pădurea spinzuraților*'du (1922; İdamlıklar Ormanı).

Rebreanu'nun yanı sıra Cezar Petrescu ve şair Minulescu da savaş konu alan yapıtlar verdiler. Ionel Teodoreanu ataerkil yaşam tarzının ortadan kalkmasını, Victor Popa kırsal konuları, G. M. Zamfirescu Bükreş'in banliyölerini, D. D. Pătrășcanu da nükleli üslubuyla siyasal yaşamı ele aldı. Yüzyılın başının önde gelen gerçekçi yazarlarından Mihail Sadoveanu, I. A. Brătescu-Voinești ile birlikte eski kuşak edebiyatçıları bir köprü kurarak düzyazının gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Daha çok köylülüğün toplumdaki yeri üzerinde durdu ve köylülerin savaşta rolünü ele aldığı *Mitrea Cocor* adlı yapıtıyla 1924 Altın Barış Madalyası'nı aldı.

Bu dönem edebiyatına araştırmacı, düşünür, eleştirmen ve çevirmenlerin de önemli katkıları oldu. Arkeolog Vasile Pârvan *Parentalia* adlı yapıtında savaşın kurbanı olan bir kuşağı konu aldı. Tarihçi Nicolae Iorga oyun, şiir ve eleştiri türlerinde ürünler verdi ve edebiyat dergileri yayımladı. Coğrafyacı S. Mehedinți (Soveja) köyü konu alan öyküler yazdı ve bir dergi çıkardı. Lucian Blaga felsefi denemeleri ve şiirleriyle dikkati çekerken Gala Galaction Kitabı Mukaddes'i çevirdi ve konusunu Kitabı Mukaddes'ten alan mistik şiir ve romanlar yazdı. Çağdaş Rumen şiirinin en gelişmiş biçimi ise lirik şiirdi. Üslupta büyük bir çeşitlilik görülüyordu: Nichifor Crainic'in şiirleri dinsel gelenekçi nitelikleri, I. Barbu'nun şiirleri metametikselsel biçimleriyle dikkati çekti. Ion Pillat'ın şiirlerinde ise Fransız ve Alman lirik şiirinin etkisi belirgindi. Tudor Arghezi de lirik şiire yeni bir söyleyiş kazandırdı. Arghezi'nin *Cuvinte potrivite* (1927; Uygun Sözcükler), *Flori de mucegal* (1931; Yapma

Çiçekler) ve *Versuri de seară* (1935; Akşam Şiirleri) gibi şiir kitaplarının yanı sıra 1935-36 tarihli düzyazı denemeleri Rumen edebiyatında önemli bir dönüm noktası sayılır.

II. Dünya Savaşı sonrası. II. Dünya Savaşı öncesinin bazı ünlü yazarları savaş sonrasında da yazmaya devam ettiler. Arghezi 1907 (1955) adlı yapıtıyla ve insanlığın yaşama arzusunu, özgürlük mücadelesini öven bir ilahiyle lirik şiirde yeni doruklara ulaştı. Geo Bogza toplumcu gerçekçiliği benimserken, kendini "yeni çağın davulcusu" olarak nitelendiren Mihail Beniuc çokkulu lirik şiirlerinde savaş sonrasında başarılarını övdü. Savaş öncesi şiirlerinde taşra yaşamının hüznünü dile getiren Demostene Botez, sonraki yapıtlarında yoğun bir iyimserliğe yöneldi. Şair Eugen Jebeleanu çağdaş olay ve temaları ele aldığı yapıtlarında başkaldıran bir tutum benimsedi. II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında öne çıkan yazarları arasında, yapıtlarında barış mücadelesine ağırlık veren şair Maria Banuş, temalarını halk kültüründen alan lirik şiirleriyle tanınmış Miron Paraschivescu ve çok çeşitli temalarda anlaşılması güç yapıtlar veren yazar Marcel Breslău sayılabilir.

Dönemin başlıca oyun yazarları arasında, çağdaş yaşamın sorunlarına ağırlık veren Aurel Baranga, değişen düşünsel tutumları konu alan Horia Lovinescu ile fabrika ve maden ocaklarında geçen oyunlar yazan M. Davidoglu yer alır.

Savaş sonrasında romancılar da güncel konulara ağırlık verdiler. Zaharia Stancu yitip bir çağda Rumen köylülerinin yaşamını anlatan yapıtlar yazdı. Eusebiu Camilar *Mist* adlı romanında sert bir dille faşizmi sorguladı. Deneme ve edebiyat eleştirisi alanında ise Călinescu, aynı zamanda gezi kitapları, felsefi ve psikolojik yapıtlar da yayımlayan Mihai Ralea ve önce estetikze bağlanan, ardından maddeci ve metodolojik bir yaklaşım sergileyen Tudor Vianu öne çıktı.

Rumence, Rumence ROMANA, esas olarak Romanya'da konuşulan Roman dili. Dört önemli lehçesi vardır: Standart dilin temelini oluşturan ve Romanya'da bölgeden bölgeye bazı farklılıklar gösteren Daçya Rumencesi; Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan'daki dağınık topluluklarca konuşulan Arumence ya da Makedonya Rumencesi, Yunanistan'ın kuzeyinde konuşulan ve ortadan kalkmak üzere olan Meglena Rumencesi ve Yugoslavya'nın kuzeybatısındaki Istria Yanmadasında konuşulan ve gene kaybolmak üzere olan Istria Rumencesi. Bu lehçeleri konuşanların birbirlerini anlamaları zordur. Meglena, Istria ve Makedonya lehçeleri bazen asıl Rumenceden ya da kendi içinde küçük lehçe farklılıkları gösteren Daçya Rumencesinden ayrı olarak sınıflandırılır. Moldova'da konuşulan ve Kiril alfabesiyle yazılan Moldova dili, Daçya Rumencesinin bir biçimidir.

Daçya Rumencesiyle yazılmış bilinen ilk metin 1521'den, Makedonya Rumencesiyle yazılmış ilk yazıt ise 1731'den kalmaz. Rumencenin ses sistemi ve dilbilgisi, öbür Roman dillerinden uzak kalması ve Slav dilleriyle ve Macarcayla yakın ilişkide bulunması yüzünden Roman dillerinin çoğundan farklı bir yönde gelişmiştir. Rumence çoğu Roman dilinde kaybolan, Latincenin uzun o - kısa u ayrımını korur. Buna karşılık Latincenin uzun e - kısa i ayrımı hemen hemen bütün Roman dillerinde olduğu gibi Rumencede de kalmıştır. Ünsüz kümelelerinde k ve g gibi artdamaklı ünsüzlerin

yerini genelde *p*, *b* ve *m* gibi dudaksız ünsüzler almıştır (örn. Latince *octo*, Rumence *opr*: "sekiz"; Latince *cognatum*, Rumence *cumnat*: "akraba"). Adlar, dolaysız (yalın-belirleme durumu) ve dolaylı (iyelik-yönelme durumu) olarak ikiye ayrılır ve tek başlarına ya da belirli tanımlık işlevi gören önekleriyle kullanıldıklarında tekil ve çoğul durumları değişir. Eylemler Latincedeki-ne oranla daha kısadır (örn. Latince *cantare*, Rumence *a cînta*: "şarkı söylemek"). Gelecek zaman, asıl eylemi belirten eylemliğe *a vrea* ("istemek") eylemliğin eklenmesiyle (örn. *voi cînta* "şarkı söyleyeceğim") ya da "sahip olmak" anlamına gelen *a avea* yardımcı eylemine *să* ile eylemliğin isteme kipinin eklenmesiyle (örn. *am să cînt* "şarkı söyleyeceğim") oluşur.

Rumencenin sözcük dağarcığı doğal olarak Latinceye dayanır. Ama Rumence, öbür Roman dillerinden uzak kaldığı için, başta Slav dilleri olmak üzere Türkçe, Macarca ve Arnavutça gibi Roman öbeğine girmeyen dillerden de birçok sözcük almıştır.

rumi, Doğu sanatlarında kullanılan, stilize edilmiş bitki, yaprak ve filiz görünümündeki bezeme örgesi. Uçları kuş gagasına benzeyen yarım palmet biçimindeki örgelerle biten kıvrımlardan oluşur. Bir görüşe göre ise rumi, hayvan figürlerinin stilize edilmesiyle ortaya çıkmıştır, kökeni kuşların, hatta efsane yaratıklarının kanatlarıdır. Ruminin en güzel örneklerine Anadolu Selçuklularının yapılarındaki taş işlerinde rastlanır. Osmanlılar da rumiyi hem yapılarının taş işlerinde, hem de çini, kumaş vb el sanatlarında (bazen hatayı ile birlikte) kullanmışlardır.

Rumi takvim bak. mali takvim

Rumor, Mariano (d. 16 Haziran 1915, Vicenza - ö. 22 Ocak 1990, Vicenza, İtalya), Hristiyan Demokrat Parti'nin liderlerinden İtalyan siyaset adamı. 1968-74 arasında birçok hükümette başbakanlık yapmıştır.

Padova Üniversitesi'ni bitirdikten sonra öğretmenliğe başladı. II. Dünya Savaşı'nda topçu subayıydı. 1943'te partizanlara katılarak faşistlere ve Alman birliklerine karşı çarpıştı. 1945'te Hristiyan Demokrat Parti'ye girdi. Ertesi yıl yeni İtalya anayasasını hazırlamak üzere oluşturulan kurucu meclise, 1948'de de parlamentoya seçildi.

Alcide De Gasperi ve Giuseppe Pella hükümetleri dönemindeki tarım müsteşarlığından sonra 1954'te Hristiyan Demokrat Parti'nin başkan yardımcılığına getirildi. 1959-63 arasında Antonio Segni, Fernando Tambroni ve Amintore Fanfani hükümetlerinde tarım bakanlığı görevinde bulundu. İtalya'da tarımın geliştirilmesine yönelik "yeşil plan"ın hazırlanmasında görev aldı. Giovanni Leone'nin hükümetinde beş ay içişleri bakanlığını yürüttü (1963-64). Bu arada partinin genel sekreteri, daha sonra da siyasal işlerden sorumlu sekreteri oldu. İlk kez 1968'de Hristiyan Demokratlardan oluşan bir hükümette, daha sonra da merkez-sol partilerle kurulan koalisyon hükümetlerinde başbakanlığı üstlendi. 1968-74 arasında beş değişik hükümette başbakanlık yapan Rumor, 1974-76 arasında da dışişleri bakanlığı görevinde bulundu.

Rumyantsev, Nikolay Petroviç, Kont (d. 14 Nisan 1754 - ö. 15 Ocak 1826, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus devlet adamı ve diplomat. Değerli kitap, yazma ve harita koleksiyonlarını sergilemek amacıyla kuru-

lan Rumyantsev Müzesi (1831) Lenin Kütüphanesi'nin çekirdeğini oluşturmuştur.

Mareşal Pyotr Aleksandroviç Rumyantsev'in oğluydu. I. Aleksandr döneminde ticaret bakanlığı (1802-11) yaptı. 1810'da devlet konseyi başkanlığına atandı. 1808'de dışişleri bakanı oldu. Bakanlığı sırasında Fransa'yla ilişkilerin geliştirilmesi için yoğun çaba harcadı. Ani bir rahatsızlık sonucu işitme duyusunu yitirdikten sonra yönetimdeki etkisi azaldı ve 1814'te görevden ayrıldı.

Rumyantsev, Pyotr Aleksandroviç, Kont ZADUNAYSKI (d. 15 Ocak 1725, Moskova - ö. 19 Aralık 1796, Taşan, Rusya), Yedi Yıl Savaşı (1756-63) ve Osmanlı-Rus savaşlarındaki (1768-74) başarılarıyla tanınan Rus subay. Kasım 1764'te getirildiği Ukrayna genel valiliği sırasında bölgenin Rusya'yla bütünleştirilmesini sağlamıştır.

Yedi Yıl Savaşı sırasında Gross-Jägersdorf (30 Ağustos 1757) ve Kundersdorf çarpışmalarında Prusyalıların yenilgiye uğratılmasında önemli rol oynadı. 16 Aralık 1761'de Pomeranya'daki Kolberg (Kolobrzeg) Kalesi'ni ve liman kentini ele geçirdi. Osmanlı-Rus savaşlarında Boğdan'daki (Moldavya) Larga ve Kagula ırmakları bölgesinde Osmanlı kuvvetleri karşısında kesin zaferler kazandı (1770). Tuna Irmağını geçerek Bulgaristan'a girdi ve Kozluca (Suvorovo) Çarpışması'nı (20 Haziran 1774) kazanarak Osmanlıları barış istemek zorunda bıraktı. Temmuz 1775'te mareşallığa yükseltilen Rumyantsev'e aynı zamanda kont unvanı verildi.

Runcie, Robert, tam adı ROBERT ALEXANDER KENNEDY RUNCIE, CUDESTON BARONU RUNCIE (d. 2 Ekim 1921, Liverpool, İngiltere). 1980-91 arasında Canterbury başpiskoposu ve Anglikan Kiliseler Topluluğu'nun lideri.

Runcie, Oxford Üniversitesi'nde Brasenose College'a girmeden önce İskoçya'da bir yerel yönetim okulunda ve Crosby'deki Merchant Taylors devlet okulunda öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı'nda öğrenimine ara verdi ve İskoç Muhafız Birliği'nde tank subaylığı yaptı. Savaşın sonra döndüğü Oxford'ı üstün başarıyla bitirdi. 1951'de papazlığa atandı. 1970'te St. Albans piskoposluğuna atanana değin daha çok akademik görevlerde bulundu. 1973-80 arasında Anglikan Ortodoks Ortak Öğreti Komisyonu'nun eşbaşkanlığını yürüttü. Runcie 1991'de baron unvanı aldı. *Seasons of the Spirit* (1983; Ruhun Mevsimleri), *One Light for One World* (1988; Tek Dünya İçin Tek Işık) ve *The Unity We Seek* (1989; Aradığımız Birlik) başlıca yapıtlarıdır.

Runcorn, Stanley Keith (d. 19 Kasım 1922, Southport, Lancashire, İngiltere), Yer'in magnetik kutuplarının periyodik olarak yer değiştirdiğine ilişkin ilk kanıtları bulan İngiliz jeofizikçi.

1956-63 arasında Durham Üniversitesi'nin fizik bölümünün başkanlığını yaptı, daha sonra da Northumberland'daki Newcastle upon Tyne Üniversitesi'nde aynı görevi üstlendi. Runcorn, yüz yıllık jeomagnetik değişimler, kutupların yer değiştirmesi ve bunun yol açtığı iklim değişiklikleri, kitaların kaymasına ilişkin paleomagnetik kanıtlar ve jeomagnetik alan kuramları üzerinde çalışmalar yaptı.

Rundiler, HARUNDILER olarak da bilinir, Burundi Cumhuriyeti'nde yaşayan ve Bantu dillerinden Rundi dilini (Kirundi) konuşan halk. Rundiler, Bahutu ve Batusiler olarak başlıca iki etnik gruba ayrılır. Bunlardan çiftçilikle geçinen Bahutular daha kısa boylu ve daha esmerdir. Daha açık derili ve daha uzun boylu

Batusiler ayrıcalıklı azınlığı oluşturur ve çobanlıkla geçinir. Rundiler arasında üçüncü bir etnik grup da çok kısa boylu bir Orta Afrika halkı olan ve avcılık ve çömlekçilikle geçinen Batualardır. Ayrıca bak. Ruanda.

Rundstedt, (Karl Rudolf) Gerd von (d. 12 Aralık 1875, Aschersleben, Magdeburg yakınları, Prusya - ö. 24 Şubat 1953, Hannover, Batı Almanya), II. Dünya Savaşı'nda Nazi ordularının en yetenekli komutanlarından Alman mareşal.

Soylu bir Prusya ailesinden geliyordu. Bir kolordunun kurmay başkanlığına yükseltildi

Rundstedt
Ulstein, Bortn

ve I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı genelkurmayının yeniden örgütlenmesinde görev aldı. Savaşın sona orduda kaldı. Hitler'in iktidara gelmesinden önce ve sonra Almanya'nın gizlice silahlanmasında etkin rol oynadı. 1938'de ordudan ayrıldıysa da II. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Polonya saldırısında bir birliğin komutanlığını üstlenerek yeniden etkin göreve döndü. Batı Cephesi'nde 1940'ta Fransa'nın yenilmesiyle sonuçlanan planın uygulamasında görev aldı. Haziran 1941'de başlatılan Sovyetler Birliği'nin işgali sırasında, Alman ordularının güney kanadına komuta etti. Sovyetler'in karşı saldırısı üzerine geri çekilmek zorunda kalınca Hitler tarafından görevden alındı. Ama Temmuz 1942'de görevi dönerek Batı orduları başkomutanı oldu. Müttefiklerin beklenen işgal girişimlerine karşı Fransa'yı tahkim etti. Birleşik İngiliz-ABD kuvvetlerini durduramayınca (1944) bu görevinden de uzaklaştırıldı. Eylülde Bulge Çarpışması'nı yönetmek üzere yeniden göreve döndü. Mart 1945'te üçüncü kez görevden alınan Rundstedt, Mayıs 1945'te ABD birlikleri tarafından yakalandıysa da sağlık durumunun iyi olmaması nedeniyle serbest bırakıldı.

Runeberg, Johan Ludvig (d. 5 Şubat 1804, Jakobstad, İsveç Finlandiyası - ö. 6 Mayıs 1877, Borgå [Porvoo], Rus Finlandiyası), Finlandiya'nın en büyük şairi. Yapıtlarında Finlerin yurtseverlik ruhunu dile getirmiş, ayrıca İsveç dilinde yazdığı için İsveç edebiyatını da büyük ölçüde etkilemiştir.

Åbo (Turku) Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü sırada romantik milliyetçilikten esinlendi. Finlandiya'nın kırsal kesimini ve burada yaşayan halkı yakından tanıdı, kahrmanca geçmişlerine ilişkin öyküleri doğrudan onlardan öğrendi. En iyi yapıtlarının konularını bu öyküler oluşturdu. 1830'da, Helsinki'ye taşınmış olan üniversiteye döndü; önce danışma kurulu sekreteri olarak çalıştı; daha sonra da (1831) Latin dili ve edebiyatı okutmanı oldu. Aynı yıl *Grafven i Perho* (Perho'daki Mezar) adlı romanı dolayısıyla, İsveç Akademisi'nin altın madalyasıyla ödüllendirildi. 1837'de taşındığı Borgå'da 1857'ye değin eski Yunan ve Latin edebiyatı okutmanı, 1847-50 arasında da rektör olarak görev yaptı. Yaşamının son 13 yılını yarı felçli geçirdi ve yazarlığı sürdürmedi.

Runeberg'in 1830'da yayımlanan ilk şiir kitabında canlı, dinamik bir hava egemendir ve Finlandiya köylüsüyle duygu birliği belirgin biçimde görülür. *Elgskytarne* (1832; Geyik Avcıları) ve *Hanna* (1836) adlı iki epik şiiriyle İsveç edebiyatında Esaias Tegnér'in ardından en saygın yeri kazandı. 1844'te eski İskandinav elsanelerinden türettiği uyaksız manzum romans çevirisi olan *Kung Fjalar*'ı yayımladı. *Fänrik Sids Säger* (1848, 1860, 2 dizi; Asteğmen Stal'in Öyküleri) yaşlı bir askerın gözüyle bağımsızlık savaşını (1808) anlatan yurtseverlik şiirlerinden oluşur. Büyük yankı uyandıran bu şiirlerden birincisi "Vårt Land" (Yurdumuz) Finlandiya ulusal marşı olarak bestelendi. Runeberg'in yapıtlarında klasik edebiyatın etkisi görülür. Ayrıca soylu yaklaşımı ve biçimsel sadeliği bakımından Goethe'nin izlerini taşır. Runeberg'in özgünlüğü, klasik tavrı romantik duygularla birleştirme gücü ile köylülüğün yaşam biçimine bakışını belirleyen gerçekçiliğinden kaynaklanır.

Runge, Friedlieb Ferdinand (d. 8 Şubat 1795, Hamburg [Almanya] - ö. 25 Mart 1867, Oranienburg, Prusya). Alman kimyacı. Önemli bir kimyasal çözümleme tekniği olan kâğıt kromatografisinin bulucusu olarak kabul edilir.

Breslau ve Berlin üniversitelerinde öğretim üyeliği, Oranienburg'daki bir kimya tesisinde yöneticilik görevlerinde bulundu. Kömür katranında bulunan karbolik asit (fenol), pirol, rosolik asit (aurin) ve anilin gibi bazı bileşiklerı saptadı, ama yapılarını aydınlatmadı. Ayrıca güzellavratotunun gözbebeğini büyütmeye özelliği olduğuna dikkati çekti ve şeker kamışından şeker elde etmek için bir yöntem geliştirdi.

Rungular, TAABUALAR ya da BARUNGULAR olarak da bilinir, ağırlıklı olarak Tanganika Gölünün güneybatı kıyılarında, Zaire'nin güneydoğu ucundaki Marungu Masifinin çayırırlarla kaplı platolarında (900-1.200 m) yaşayan halk. Zambianın kuzeydoğu ucunda ve Luapula Irmağı boyunca yaşayan Rungulara da rastlanır. Rungular komşuları Zambialı Bambalar ve Zaireli Balubaların dilleriyle yakın akraba olan bir Bantu dili konuşurlar.

Rungularda soy anayanlıdır. Her birinin bağımsız tarihi, bazısının da ayrı lehçesi olan birkaç klanla birçok alt klanı ayrılırlar. Rungular sömürge dönemi öncesinde tuz, demir ve tütsülenmiş balık ticaretiyle uğraşırlar ve bunları Avrupa'dan ithal edilen mallarla değişirlerdi. Topraklarının sömürgeleştirilmesinden sonra balıkçılığa ve patates, tahıl, soğan gibi ticari ürünlerle man-yok, mısır ve fasulye gibi geçimlik ürünlerin üretimine yöneldiler. Bu ürünlerin Afrika bakır kuşağındaki kentlere taşınması için yapılan yol, depo vb altyapı tesislerinin 1970'lerde kullanılamayacak duruma gelmesiyle yaşadıkları bölge gerilemeye başladı. Rungular günümüzde Tanganika Gölü kıyısındaki Moba ve Kalemi'yle, Mweru Gölü kıyısındaki Pweto'da yapılan sanayi balıkçılığının yanı sıra olta ve ağla da balık avlarlar ve topraklarının güneyinden bakır çıkarırlar.

Rupeliyen Kat, Oligosen Bölümün (y. 38-26 milyon yıl önce) ortalarında oluşan kayalık katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çokeldiği zaman dilimi. Lattorfien Katın üstünde ve Şattiyen Katın altında yer alan Rupeliyen Kat, adını Belçika'daki Schelde Irmağının bir kolu olan Rupel boyunca saptanan yüzey oluşumlarından alır. Rupeliyen sırasında denizler geri çekilmişti. Belçika'da Rupeliyen Kat, büyük

ölçüde killerden oluşur. Fransa'da Rupeliyen, Stampien Kat olarak adlandırılır. İngiltere'de ise Rupeliyen Kat, Üst Hamstead Yataklarını içerir. Rupeliyen Katın tanıtıcı fosil faunası, soyu tükenmiş yumuşakçalardan oluşur.

rupi, 16. yüzyıldan sonra Müslüman Hindistan'ın, günümüzde de Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka'nın para birimi. Hindistan ve Pakistan'da 1 rupi 100 paisa, Sri Lanka'da ise 100 cent değerindedir. Sözcük, Sanskrit dilinde "gümüş" anlamındaki *rupya*'dan gelir.

Hindistan'ın orta ve kuzey kesimlerine egemen olan Babürlüler, 16. yüzyıl sonlarında 16 annaya ayrılan gümüş rupiyi temel para birimi olarak belirlediler. İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası, 1671'de rupiyi temel hesap birimi kabul ederek, yerel paralarından kopya edilen bir metal para bastı. Kimin bastığına bağlı olarak bölgeden bölgeye değeri farklılık gösteren rupi, 1835'te çıkarılan bir yasayla tek bir değere kavuştu.

Bağımsızlıktan sonra para birimi olarak rupiyi kullanmaya devam eden Hindistan 1955'te ondalık para sistemine geçti. Pakistan 1948'de kendi bağımsız parasını basmaya başladı ve ondalık sistemi 1961'de kabul etti. Hindistan rupisine dayanan bir ondalık sistemini daha 1872'de benimsemiş olan Seylan (bugün Sri Lanka), 1929'da özerk, 1949'da da bağımsız para sistemine geçti.

Ruprecht, RUPRECHT KLEM ya da CLEM olarak da bilinir, lakabı RUPRECHT VON DER PFALZ (d. 5 Mayıs 1352, Amberg, Ren-Pfalz - ö. 18 Mayıs 1410, Oppenheim yakınları, Ren-Pfalz), 1400'den sonra Alman kralı.

Wittelsbach hanedanındandı. 1398'de III. Ruprecht olarak Ren-Pfalz elektörü oldu. 22 Ağustos 1400'de Alman ruhban elektörlerince kral seçildi ve bir gün önce Alman prenslerince tahttan uzaklaştırılmış olan Wenzel'in yerini aldı. 6 Ocak 1401'de Köln'de taç giydikten sonra, Papa IX. Bonifatius'un elinden taç giymek umuduyla İtalya'ya gitti. Floransa kentiyile ittifak kurarak, 1390'larda Wenzel'a mali destek vermiş olan Milano dükü Gian Galeazzo Visconti'ye saldırdı. Ama 14 Ekim 1401'de Brescia dışında yenilgiye uğradı ve Almanya'ya döndü. Sonunda Avignon'daki papalara karşı destek almak isteyen Bonifatius tarafından 1 Ekim 1403'te Almanya kralı olarak tanındı. Ama bütün enerjisini, Almanya'daki Wenzel yandaşlarına karşı mücadeleye yöneltti.

Rurales, Meksika devlet başkanı Benito Juárez'in yolcuların ve tüccarların can ve mal güvenliğini tehdit eden haydutlarla mücadele amacıyla kurduğu (1861) federal taşra polis örgütü. 1869'da İmparator Maximilian'ın devrilmesinden sonra İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak yeniden örgütlenen Rurales, kara ve demir yollarında devriye gezmek, orduya yardımcı olmak, mal ve değerli maden taşımacılığının güvenliğini sağlamak ve yerel seçimlerde düzeni korumakla görevlendirildi. Başkan Porfirio Díaz(*) döneminde birliklerin yetkileri önemli ölçüde artırıldı. Tutuklulara eşlik etme, resmi binaları koruma ve muhalifleri sindirme gibi ek görevler üstlenen Rurales, diktatörün bir tür özel muhafız gücü durumuna geldi. Díaz döneminin sonuna gelindiğinde sayıları 2.700'e ulaşan Rurales, Díaz diktatörlüğüne son veren Meksika Devrimi'nin başlamasının ardından 1914'te dağıldı.

1929'da, yerel savunma amacıyla kurulan gönüllü birliklerden yararlanılarak Taşra Savunma Birlikleri (Cuerpos de Defensa Rurales) adlı yeni bir kuvvet oluşturuldu. Ulusal seferberlik durumunda silah altına

alınacak yedek kuvvetler olarak varlığını günümüzde de koruyan bu birlikler 1975'te 120 bin kişiden oluşuyordu.

Rurik, RORİK ya da HROREKR olarak da yazılır, Rusça РYРИК (ö. y. 879), Rurik hanedanına(*) adını veren yarı efsanevi Varag (Kievli Rus Viking) prens. 12. yüzyılın başında derlenen ilk Rus vakayinamesinde yer alan öyküsü, modern tarihçilerce gerçekçi bulunmamaktadır. Vakayinameye göre, siyasal çatışmalardan bıkan Novgorod halkı, yaklaşık 862'de Varag'den ülkelerinde düzenli ve adil bir yönetim kurmalarını isterler. Bunun üzerine iki erkek kardeşi ve maiyetiyle (*drujina*) birlikte gelen Rurik, Novgorod kenti ve bölgesinin yöneticisi olur.

Bazı tarihçiler, Rurik'in İskandinav Yarımadasından ya da Jutland'dan (bugün Danimarka'da) geldiği ve Ladoga Gölü kıyısındaki Ladoga kentini ele geçirdiği kanısındadır. Ladoga'da bir kale kuran (y. 855) Rurik'in daha sonra Volhov boyunca güneye doğru ilerlediği ve Novgorod'u aldığı sanılmaktadır. Başka bir olasılığa göre, Volhov-Dinyeper suyunu korumak için paralı asker olarak tutulan Rurik ve ordusu daha sonra bölgeyi ele geçirmiştir.

Kiev Büyük Prensligi'ni kuran, Rurik'in akrabası Oleg'in yerine geçen ve Rurik'in oğlu olduğu sanılan Igor, hanedanın ilk gerçek hükümdarı olarak kabul edilir.

Rurik HANEDANI, Kiev Rus ve daha sonra Moskova prensliklerini yöneten hanedan. Efsaneye göre Novgorod halkının kentlerini yönetmek üzere çağırdığı (y. 862) Varag prensi Rurik'in soyundan gelen Rurik prenslerinin egemenliği 1598'e değin sürdü.

Rurik'in ardılı Oleg (ö. 912) Kiev'i ele geçirdi (y. 882) ve Dinyeper Irmağı boyunca Novgorod'dan Karadeniz'e uzanan ticaret yolunu denetim altına aldı. Rurik'in oğlu olduğu sanılan Igor (hd 912-945) ve daha sonra yerine geçen kızı Azize Olga (naip, 945-969) ile oğlu Svyatoslav (hd 945-972) prensliğin topraklarını daha da genişlettiler. Svyatoslav'ın oğlu I. Vladimir (Aziz) (hd y. 980-1015) hanedanın egemenliğini sağlamlaştırdı.

Vladimir ilk Kiev Rus yasalarını sistemli hale getirdi ve bölgede Hristiyanlığın yayılmasını sağladı. Ayrıca başlıca kentleri oğulları arasında paylaştırarak Kiev Rus topraklarını birleşik bir konfederasyon biçiminde örgütledi. Buna göre en büyük oğlu Kiev büyük prensi olacaktı, öbür kardeşler ise Kiev'in en tepede olduğu kentler hiyerarşisi içinde bir ağabeyin yükselmesi ya da ölümüyle boşalan yere geçerek birbirlerini izleyeceklerdi. En genç kardeşin de ölmesi durumunda, yerine bir büyük prensin oğlu olan en büyük yeğeni geçecekti. Bu veraset düzenine Svyatopolk (1015-19), I. Yaroslav (Akıllı) (1019-54), onun oğulları İzyaslav (1054-68, 1069-73 ve 1077-78), Svyatoslav (1073-76) ve Vsevolod (1078-93) ile İzyaslav'ın oğlu olan II. Svyatopolk (1093-1113) dönemlerinde genellikle uyuldu. Ama hemen her değişikliğe bir iç savaş eşlik etti. Prenslerin konumlarını zorla değiştirmeye çalışmaları ve bazen kentlerin kendilerini yönetecek prene karşı çıkmaları sistemin işlemlerini engelliyordu. Ayrıca prenslerin kentten kente taşınmak yerine yönelttikleri bölgede kalmak istemeleri de istikrarsızlık yaratıyordu.

1097'de bütün Kiev Rus prensleri Lyubeç'te (Çernigov'un kuzeybatısı) buluşular ve topraklarını babadan oğula geçen bölgelere ayırmaya karar verdiler. Büyük prenslik

verasetinde ise kuşak düzenine bağlı kalındı. Böylece Vladimir Monomah kuzeni II. Svyatopolk'un yerine geçerek Kiev büyük prensi oldu. Hükümdarlığı sırasında (1113-25) Kiev Rus topraklarında birliği yeniden sağlamak için uğraşan Vladimir'in oğulları Mstislav (hd 1125-32), Yaropolk (hd 1132-39), Vyacheslav (hd 1139) ve 1140'lardaki karışıklıkların ardından Yuri Dolgoruki (hd 1149-57) izledi. Ama hanedanın belirli kolları ülkenin Kiev dışındaki başlıca merkezlerinde (Halicz [Galiç], Novgorod ve Suzdal) kendi yönetimlerini kurdular. Bu yörelerin prensleri, Kiev'i denetim altına almak için birbirleriyle çatışmaya girdiler. Suzdal prensi Andrey Bogolyubski sonunda kenti ele geçirdiğinde (1169) Vladimir'e (Suzdal Prensligi'ne bağlı bir kent) döndü ve büyük prenslik sarayını bu kente taşıdı. Andrey Bogolyubski'nin kardeşi III. Vsevolod onun yerine geçerek Vladimir büyük prensi oldu (hd 1176-1212). Vsevolod'un yerini sırasıyla oğulları Yuri (hd 1212-38), Yaroslav (hd 1238-46) ve Svyatoslav (hd 1246-47) ile torunu Andrey (hd 1247-52) aldı.

Aleksandr Nevski (hd 1252-63) kardeşi Andrey'in yerine geçti; onu öteki kardeşleri ve oğulları izledi. Ama hiçbir Vladimir'e yerleşmedi. Yerel başkentlerinde kalan büyük prensler kendi hanedanlarını güvence altına alma yoluna gitti. Bu da parçalanma eğilimini daha çok güçlendirdi. Böylece Aleksandr'ın kardeşi Yaroslav Tver hanedanını, Aleksandr'ın oğlu Danilo ise Moskova hanedanını kurdu.

Moğol istilasından (1240) sonra, Rus büyük prensleri hüküm sürbilmek için Moğol hanından berat almak zorunda kaldılar. Bu dönemde Vladimir Büyük Prensligi'nin önderliği için özellikle Tver ve Moskova hanedanları arasında bir rekabet doğdu. Moskova prensleri zamanla üstün duruma geçerek, Moskova Büyük Prensligi'ni kurdular ve 1598'de son erkek varisleri ölünceye değin hüküm sürdüler.

Rus-Amerikan Kumpanyası, Rusça ROS-SYKO-AMERIKANSKAYA KOMPANIYA. 19. yüzyılda başta California ve Alaska olmak üzere, Rusya'nın Amerika'daki topraklarında koloniler kuran Rus ticaret kumpanyası. 1799'da, Nikolay P. Rezanov ve Grigori I. Şelihof'un mirasçıları tarafından, Golikov-Şelihof Kumpanyası'nın yeniden düzenlenmesiyle kuruldu. Rus çarı I. Pavel, kumpanyaya 55° enleminin kuzeyinde kalan bölgelerde ticari ayrıcalıklar tanıdı ve buralardaki Rus yerleşmelerini yönetme yetkisi verdi. Kumpanyanın başlangıçta Kodiak'ta bulunan yönetim merkezi 1804'te Novo-Arhangelsk'e (bugün Sirtka) taşındı. 1812'de, California'daki Fort Ross'ta kumpanyanın bir şubesi kuruldu. ABD, İspanya ve İngiltere ile yapılan anlaşmalarla 54°40' enleminin kuzeyinde yer alan bölgenin kumpanyanın denetimine verilmesi karara bağlandı. İngiltere'yle ticari ve siyasal rekabetin artması ve kolonilerden gelen gelirin azalması üzerine Rus hükümeti, Amerika'daki topraklarını satmaya karar verdi ve 1862'de kumpanyaya ticaret yapma yetkisi taniyan beraatin süresini uzatmayı reddetti.

Rus Balesi, 1909'da Paris'te Rus emperyaryo Sergey Diaghilev'in kurduğu bale topluluğu. Başlangıçta koreograf Michel Fokine ile dansçılar Anna Pavlova ve Vaslav Nijinsky toplulukta yer aldılar. Koreograf George Balanchine ise 1925'te katıldı. Koreografilerinde Rimski-Korsakov ve Stravinski'nin müziğini, Picasso, Rouault, Matisse ve Derain'in sahne tasarımlarını

kullanan topluluk, Diaghilev'in 1929'da ölmesinden sonra dağıldı. Ayrıca bak. Diaghilev, Sergey.

Rus Beşleri, yaklaşık 1875'te gerçekten ulusal nitelikli bir Rus müziği yaratma amacı çevresinde birleşen Rus besteci grubu. Beş üyesi Cesar Cui (1835-1918), Aleksandr Borodin (1833-87), Mili Balakirev (1837-1910), Modest Mussorgski (1839-81) ve Nikolay Rimski-Korsakov'dur (1844-1908). 1867'de bir gazete makalesinde bu beş besteci için kullanılan *moguçaya kuçka* (güçlü küçük grup) nitelemesi grubun ilk dönemlerde bu adla anılmasına yol açmıştır. Merkezleri Petersburg olan Rus Beşleri, P. İ. Çaykovski gibi görece kozmopolit Moskova bestecilerinin rakibi olarak görülür. Bununla birlikte müzik anlayışları çok farklı değildi. Örneğin Çaykovski müziğinde güncel halk şarkılarını sıkça kullanmış, Borodin'le Rimski-Korsakov da yapıtlarında Avrupa müzik geleneğine ağırlık vermiştir. Rus Beşleri'nin öncelleri arasında Mihail Glinka ve Aleksandr Dargomijski, izleyen görece az çokşulu kuşağın üyeleri arasında ise Anatoli Liyadov, Sergey Taneyev ve Aleksandr Glazunov yer alır.

Rus biçimciliği, 20. yüzyılın başında Rusya'da gelişen edebiyat eleştirisi akımı. İki ayrı grup içinde gelişti. Bunlardan biri 1916'da Viktor Şklovski önderliğinde Petersburg'da kurulan ve Şiir Dilini İnceleme Kurumu anlamına gelen Rusça sözcüklerin baş harflerinden oluşan adıyla Opoyaz grubu, ötekisi ise 1915'te kurulan Moskova Dilbilim Çevresi'yd. Her iki grup da İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'un geliştirdiği yöntemlerden yararlandı. Rus biçimcileri dilin edebi ve öteki kullanımlarının birbirinden keskin kes ayrı olduğu ve edebi metnin özerk olduğu gibi simgeci görüşleri temel almakla birlikte, simgecilerinkinden daha nesnel ve bilimsel bir eleştiri anlayışı geliştirmeye çalıştılar. Rus gelecekcileriyle yakın ilişki içinde olan bu eleştirmenler, sosyolojik eleştiriye karşı çıkarak edebiyatın, özellikle de şiirin günlük dili nasıl değiştirebileceğini çözümlediler ve edebi dilin "yabancılaştırıcı" ya da "yadırgatıcı" işlevi üzerinde durdular. Ayrıca, biçim ve tekniğin içerikten daha önemli olduğunu vurguladılar. Sovyet Marksist eleştirmenlerinin çoğu tarafından dışlanmakla birlikte, 1920'lerin sonuna değin Sovyet edebiyat eleştirisinde önemli bir yer tutmayı sürdürdüler. Ama 1929'da siyasal bir perspektifleri olmadığı gerekçesiyle suçlanmaları üzerine çalışmaları kesintiye uğradı. Sonraki yıllarda Rus biçimciliği, özellikle yapısal dilbilimci Roman Jakobson'un yapıtlarıyla Batı'da çok etkili oldu ve biçimcilik olarak da adlandırılan Yeni Eleştiri(*) başta olmak üzere birçok eleştiri akımını etkiledi.

Rus Devlet Müzesi, Rusça GOSUDARTVENNIY RUSSKIY MUZEY. Petersburg'da, Rus sanatı ve yaşamına ilişkin en önemli koleksiyonları toplamak üzere 1898'de açılan müze. Karl İvanoviç Rossi'nin 1819-25 arasında yaptığı Mihail Sarayı'nda yer alır. Sovyet Devrimi'nden sonra el konan birçok özel koleksiyonun da eklenmesiyle önemli ölçüde genişletilmiştir. Ana yapıda 10. yüzyıldan devrime değin geçen döneme ait sanat ürünleri bulunmaktadır. Bunlar arasında 18. ve 19. yüzyıllardan kalma kapsamlı bir resim ve heykel koleksiyonu ile 12-14. yüzyıl ikonlarını da içeren görkemli bir erken Rus sanatı koleksiyonu vardır. Müzede ayrıca 19. yüzyıl sonuyla 20. yüzyıl başlarına ait resim, portre

ve uygulamalı sanat örnekleri sergilenir, bir de etnografya müzesi bulunmaktadır.

Rus Devrimi bak. Sovyet Devrimi

Rus dinsel ezgisi, Rus Ortodoks Kilisesi'nin tek sesli (monofonik) ya da eş sesli (unison) dinsel ezgisi. 11-13. yüzyıl müzik yazmaları Rus dinsel ezgisinin başlangıçta Eski Kilise Slavcasının vurgusal kalıplarına uyarlanmış Bizans ezgilerine bağlı kaldığını düşündürmektedir. Bu dönem Rus yazmalarının *kontakion* denen Bizans dinsel ezgisi türünün günümüze ulaşmış tek kaynağını oluşturur; o sıralarda Bizans'ta kullanılmayan karmaşık Bizans müzik yazısının örneklerini içerirler.

14. yüzyılda Rus yazmalarındaki müzik yazımı anlam ve biçim açısından değişmeye başladı. Kesin kanıt bulunmamakla birlikte yerli öğeler ve özellikle halk ezgileri de büyük olasılıkla bu dönemde Rus kilise müziğine girdi. 15. yüzyılın sonlarında müzik yazımında kullanılan işaretlerin (*znamya*) ilk listesi çıkarıldı; böylece doğan dinsel ezgi (*znamenni*) kavramı da "işaretleri izleyerek söyleme" anlamına geliyordu. Bu dönemde listelerdeki teknik terimlerin çoğu Rusçaydı ve Yunanca terimler ortadan kalkmaya başlamıştı. 16. yüzyılda artık Rus dinsel ezgisi Bizans kökenli ilk örnekleriyle bağıni koparmış ve melodilerin ana çizgileri değişmişti. Ayrıca Rus şarkıcı ve müzikçilerin adları da ilk kez bu dönemde kayıtlara geçti. Yüzyılın son yarısında Novgorod kenti önemli bir müzik merkezi durumuna geldi.

17. yüzyılda Rus müzikçiler Batı kökenli müziğe öykünmeye başladılar. 18. yüzyılda çarlık sarayı önemli bir dinsel müzik merkezi durumuna geldi ve zamanın uluslararası tarzına uygun dinsel müzik besteleyen yabancı müzikçileri sarayda toplandı. 18. yüzyılın ikinci yarısında Rus gençleri müzik eğitimi görmek üzere İtalya'ya gönderildi. Alman etkisinin belirginleştiği 19. yüzyılda ise Rus kilise müziğinde Protestan koral (ilahî ezgisi) üslubuna yer veren besteciler ortaya çıktı.

Bu gelişmeye tepki gösteren ilk Rus kilise müziği tarihçileri çok sesli müziğe direnen bazı manastırlarda hâlâ kullanılan eski melodileri araştırmaya başladılar. 20. yüzyılın ilk yıllarında Rus dinsel ezgisine dönme eğilimi güçlendi. Yapıtları bu gelişmeyi en iyi biçimde yansıtan Aleksandr Kastalski ve Pavel Çesnokov çok sesli korolar için yazmakla birlikte, geleneksel sayılan ezgiler ve Rus halk müziğine uygun armoniler kullandılar.

Rus edebiyatı, Rusların 11. yüzyılda Hristiyanlığı benimsemesinden sonra, günümüze değin yazılmış Rusça edebiyat yapıtlarının tümü.

Rusya'da okuryazarlık ancak 988'de I. Vladimir'in Hristiyanlığı kabul etmesi ve yeni dinin halk arasında yayılmasından sonra gelişebildiği için, Rus edebiyatı çok uzun bir süre dinsel ve didaktik metinlerle sınırlı kaldı. Kiliseyle devletin iç içe geçmiş olması, art arda gelen İsveç ve Moğol istilaları, nüfusun çok geniş bir coğrafya üzerinde birbirinden kopuk küçük merkezler dağılımı olması ve ticaretin cılızlığı gibi etkenler, Rusya'da saraydan ve kiliseden bağımsız bir kent kültürünün ortaya çıkışını geciktirdi. Rus kentlerinin çoğu uzun süre askeri garnizonlar olarak kaldığı için, Rus edebiyatı yüzyıllar boyunca sarayın ve kilisenin ya da karşıtlarının sözcülüğünü üstlenmek durumunda kaldı. Edebiyatın içeriği hep yönetime ilişkindi. Edebiyatı eğlenmek, vakit geçirmek, heyecanlanmak ve zevk almak için isteyen bir okur çevresinin oluşması da aynı nedenlerle gecikti. Rusya'nın dünya edebiyatına çok önemli bir katkı

yaptığı 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk 20 yılında bile, edebiyat siyasetin bir aracı olarak görülmekten kurtulamadı. Ne var ki, belki de buna bir tepki olarak, edebiyatta toplumsal ve tarihsel etkenlerin payını ikinci plana atan, hatta küçümseyen biçimci edebiyat kuramı da ilk kez Rusya'da ortaya çıkıyordu.

Rus edebiyatının 11. yüzyıldan 13. yüzyıl başlarına uzanan ilk dönemi, Kiev edebiyatı olarak da adlandırılır. Doğu Slav topluluklarının ilk kez Kiev'de merkezi bir yönetim altında bir araya gelmelerine bağlı olarak, edebiyat etkinlikleri başlangıçta daha çok bu kentte yoğunlaşmıştı. Günümüze ulaşan en eski yapıtlar arasında, Bizans'ın etkisi altında olan Rus kilisesinin Yunancadan yaptığı dinsel metin çevirileriyle bazı özgün vakayinameler bulunur. 12. yüzyılda Kievli keşiş Nestor'un derlediği sanılan *Povest vremennih let* (Geçmiş Yılların Öyküsü) bu vakayinamelerin en önemlisiydi. Kiev döneminin en parlak ürünü ise, Novgorod-Severski prensi Igor'un 1185'te Kıpçaklara karşı düzenlediği başarısız seferi anlatan *Slovo o polku Igoreve*'ydi (İgor Alayı Destanı) (*).

13. yüzyıldaki Tatar istilası, Rusya'da kültürel yaşamın sönükleşmesine yol açtı. Buna karşılık aynı dönemde farklı lehçelerle yazılan bölgesel edebiyatlarda bir gelişme görüldü. Dikkat çeken yapıtlar arasında, dönemin savaşlarını ve merkezi bir yönetim kurma çabalarını anlatan *Mamayevo pobojšje* (14. yüzyıl; Mamay Bozgunu) ile Osmanlı ordularının 1453'te Bizans'ı almaları üzerine yazılmış olan *Povest o vzyati Tsargrada* (Çargrad'ın Alınışı) yer alıyordu. Rus edebiyatının ilk "sivil" yapıtlarından biri de gene 15. yüzyılın sonunda, İran ve Hindistan'ı gezen Afanasiy Nikitin adlı bir tüccarın yazdığı *Hojdeniye za tri morya*'ydı (Üç Denizde Yolculuk). Günlük konuşma dilinin kullanıldığı yapıt, Farsça, Arapça ve Türkçe sözcüklere de yer veriyordu.

15. yüzyılın sonunda Tatar istilasının püskürtülmesiyle birlikte, Moskova siyasal iktidarın merkezi oldu. Kültürel yaşamda da bir canlanma başladı. 16. yüzyılda ilk matbaa kuruldu, 1564'te de ilk basılı kitap olan *Apostol* yayımlandı. Bütün bu dönem boyunca, Moskova prensliğinin geleneklerini yüceltmeyi amaçlayan siyasal ve dinsel propaganda metinleri ön plandaydı.

16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl başında İsveç ve Polonya ordularının Rus topraklarını istila etmesiyle kültürel yaşam yeniden kesintiye uğradı. Bunun ardından, toplumsal hiyerarşinin daha alt tabakalarından gelen yeni bir okuryazar topluluğu ortaya çıktı. Edebiyata dindışı motifler, sözlü halk geleneğinin öğeleri ve gerçekçi bir üslup girmeye başladı. Dindışı savaşları konu alan öykülerin yanı sıra mizah ve yergi yapıtları da bu dönemde, 17. yüzyılın sonlarına doğru yazılmaya başladı.

Rusya'da modern edebiyat 18. yüzyılda, klasikçilikle birlikte başladı. Rus klasikçiliğinin önde gelen temsilcileri, Rus dindışı şiirinin ilk örneklerini veren ve Rus yergi edebiyatının kurucusu olan Dmitriyeviç Kantemir, şair ve edebiyat kuramcısı Mihail Vasil yeviç Lomonosov ile şair ve oyun yazarı Aleksandr Petroviç Sumarokov'du. Lomonosov, Rus klasikçiliğinin ünlü "üslup üçlüsü"nün de (kahramanlık şiirleri ve odalar için "yüksek" üslup, günlük konuşma dilinin kullanıldığı sahne yapıtları için "orta üslup", komedi, özdyeiş ve gerçekçi betimlemeler için "alçak" üslup) kurucusuydu. İlk klasik Rus trajedisi olan *Horev*'in (1747) yazarı Sumarokov ise Lomonosov'un süslü üslubuna karşı çıktı. Vasil Kirilloviç Trediakovski'nin Fransız yazar Paul Tallemant'in *Voyage de l'Isle d'Amour*'undan (1663; Aşk Adasına Yolculuk) yaptığı Rusça çevini,

Rusçanın ilk erotik metnidir. Klasikçiliğin aşılacak üzere olduğunun ilk işaretini veren şair ise, duygulu tarihsel destanlarıyla tanınan Mihail Matveyeviç Keraskov'du.

18. yüzyılın sonlarında, Rus edebiyatında siyasal ve duygusal temalar öne çıktı. 1773-75 yıllarındaki köylü ayaklanmasından etkilenen yazarlar, Rusya'da çok yaygın olan serflik kurumuna ve köylülerin yaşamına ilgi duymaya başladılar. Dönemin en parlak yazarlarından Denis Ivanoviç Fonvizin, masallarında ve komedilerinde, saray çevresini ince bir yergiyle eleştirdi. Nikolay Ivanoviç Novikov da yazılarında serflik kurumuna değilsen bile, toprak sahiplerinin köylüleri ezmesine karşı çıktı. Fyodor Aleksandroviç Emin'in Rousseau'nun *Julie, ou la nouvelle Héloïse*'inden (1761; *Julie yahut Yeni Héloïse*, 1943) yaptığı serbest uyarlama Rus edebiyatında sıradan insanların ruhsal yaşantılarını derinlemesine ele alan ilk yapıt olması açısından önemlidir. Duygusal edebiyatın öncülerinden biri de, uzun manzum anlatılar yazan İppolit Fyodoroviç Bogdanoviç'ti.

Duygusal edebiyatın kurucusu olan Gavri-la Romanoviç Derjavin, birçok eleştirmene göre 18. yüzyılın en büyük Rus şairiydi. Kederli ağıtlarında yaşamın sonluluğunu ve mutluluğun geçiciliğini anlattı. Serflik kurumuna karşı çıkmadı ve Rus egemen sınıflarının ideolojisini benimsediye de, gerçekçi betimlemeleri ve şiirsel dili gündelik konuşma diline yaklaştırmasıyla edebiyatın halka yakınlaşmasında önemli bir rol oynadı. Yeni duygusal edebiyatın en tipik temsilcisi ise Nikolay Karamzin'di. Klasikçiliğin aklı ve kuralı ön plana çıkarmasını eleştiren Karamzin'e göre şiir, duygunun ya da duyarlığın ifadesiydi. Derjavin'den farklı olarak Karamzin dış dünyaya değil, dış dünyanın şairde bıraktığı izlenimlere ve uyandırdığı duygulara önem verdi. 18. yüzyıl sonunun bir başka önemli şairi de, Fransız Devrimi'nin etkisiyle özgürlük ve insan hakları temalarını öne çıkaran Aleksandr Nikolayeviç Radişçev'di.

19. yüzyıl, Rus edebiyatının belki de en parlak dönemi idi. Yüzyılın ilk önemli şairleri, manzum masallarıyla tanınan Ivan Andreyeviç Krilov ile şiir dilinin yenilenme ve yalınlaşması için çalışan Vasil Jukovski'ydi. Jukovski, büyük şair Puşkin'in gelişimi üzerinde etkili olması açısından da önemliydi. Türleri aşan ve edebiyata daha önce görülmemiş bir özgürlük getiren Aleksandr Puşkin ise Rusya'nın hem ilk gerçek klasik yazarı, hem ilk önemli romantığı, hem de ilk büyük gerçekçisiydi. Dilinin yalınlığı ve tazeligi, edebiyatı hem bir oyun hem de bir ruhsal ve düşünsel araştırma olarak görmesi, karmaşık ve çelişkili insan gerçekliğine bakışındaki sevecenlik ve genişlik, Rus ulusal tarihinde özgün ve tipik olanı kolayca yakalayabilmesi, buna karşın bir ulusal darlığa sıkışıp kalmaması gibi özellikleriyle Puşkin, Shakespeare ve Goethe'yle birlikte modern Batı edebiyatının kurucularından biri sayılır. Puşkin'in şiirlerindeki zarafet ve tutkuyu miras alan bir başka şair de, Puşkin'in ölümü üzerine yazdığı şiirle ün kazanan ve kendisi de gene Puşkin gibi bir düelloda ölen romantik şair Mihail Lermontov'du. Lermontov aynı zamanda, modern çağın ideolojik ve ruhsal çarışmalarını yansıtan ilk büyük Rus romanlarından *Geroy našeyo vremeni*'nin de (1840; *Zamanımızın Bir Kahramanı*, 1940) yazarıydı.

1836'da sahnelenen *Revizor* (*Mufettiş*, 1937) adlı komedisıyla ün kazanan Nikolay Gogol yalnızca Rus edebiyatını değil, aynı zamanda Doğu Avrupa edebiyatındaki kara mizah çizgisini de etkiledi. *Myortvye duşi* (1842; *Ölü Canlar*, 1950) adlı romanıyla "Şinel" (1842; *Pulio*, 1968) adlı öyküsü, bir yandan saçmalık-

ça, anlamsızca, bir yandan da dehşete açılan kuru kahkahasıyla çağdaş edebiyatın en karakteristik özelliklerini taşıyordu. Gogol'un mirasçısı Fyodor Dostoyevski'ne birçok eleştirmene göre yalnızca Rusya'nın değil, bütün dünyanın da en büyük romancısıdır. Dostoyevski'nin *Prestupleniye i nakazaniye* (1866; *Suç ve Ceza*, 1945) *Idiot* (1868-69; *Budala*, 1941), *Besi* (1872; *Eciniler*, 1969) ve *Bratya Kuramozovi* (1879-84; *Karamazov Kardeşler*, 1940) gibi romanları, insanın alçalması ve yücelmesi ya da hiçleşmesi ve her şey olması arasındaki sınırı kaldırarak, bir çağın dünyaya bakışını altüst etmiştir.

Bu dönemde Gogol ve Dostoyevski gibi otokrazi ve kilise yandaş yazarların karşısında, aydınlanmayı ve siyasal devrimi savunan yazarlar da vardı. Bunların en önemlisi, Gogol'un aslında halkçı bir yazar olduğunu kanıtlamaya çalışan Vissarion Gngoryeviç Belinski'ydı. Edebiyatı toplumsal bakış açısının ve "bağlanma"nın ilk büyük sözcüsü olan Belinski'ye göre edebiyat, toplumsal ilişkilerin dolaysız bir yansımasıydı ve yazar da bilinçli olarak toplumdaki ileri güçlerin yanında yer almalı, okurların dünyaya görüşünü iletme ve aydınlanma yönünde etkilemeye çalışmalıydı. Bununla birlikte, Belinski de Gogol'un yapıtlarındaki bütün toplumsal tasarıları aşan yıkıcı ve karanlık mizah karşısında buyulmaktan kendini alamamıştı. 1840'larda yazan Belinski'nin 1860'lar ve 1870'lerdeki daha az hoşgörülü izleyicileri Nikolay Çernişevski, Nikolay Dobrolyubov ve Dimitri Pisarev ise bir bakıma, Rusya'da 1917 Devrimi'nden sonra gelişecek olan toplumcu gerçekçilik anlayışının sosyalizm öncesi habercileriydi.

Otsy i deti (1862; *Babalar ve Oğullar*, 1963) adlı romanıyla ünlü, modernleşme ve Batılılaşma yanlısı Turgenev ise yapıtlarında ilerici bir dünya görüşüyle Rus dünyasının geriliği ve karanlıklığı arasında bir sentez kurmaya çalıştı. Ama kuşaklar arasındaki çarışmaları işleyen *Babalar ve Oğullar*'ın nihilist kahramanı Bazarov'u kendilerinin kötü bir karikatürü olarak değerlendiren Rus ilencileri tarafından dışlandı.

Yandaşları günümüzde biraz azalmış olmakla birlikte bazılarına yalnızca Rusya'nın değil, bütün dünyanın en büyük romancısı sayılan bir başka yazar da Kont Lev Tolstoy'du. Tolstoy, başyapıtı *Voyna i mir*'de (1865-69; *Savaş ve Barış*, 1986) destansı ve anıtsal bir çerçevede, kişilerin, yılların, saatlerin, büyük ve ölmez sanılan her şeyin küçüklüğünü, gelip geçiciliğini göstermeyi başardı. Bu epik anlatımın yerini özel yaşamlardan sahnelerin aldığı öteki başyapıtı *Anna Karenina*'da (1875-77; *Anna Karenina*, 1949) daha da karamsar bir bakış egemendi. Tolstoy ömrünün sonlarına doğru Hristiyanlığı benimsedi ve sanatı dünyevi bir aldatmaca olarak görerek reddetti, daha sonra da barışçı ve Hristiyan bir anarşizmde karar kıldı.

19. yüzyılın son büyük romancısı ise İvan Gonçarov'du. Gonçarov'un iflah olmaz bir tembelin yaşamını anlattığı *Obломov* (1859; *Obломov*, 1945) adlı romanı, daha önce Puşkin'in *Yevgeni Onegin* (1933), Lermontov'un *Zamanımızın Bir Kahramanı* adlı romanları ve Turgenev'in "Fuzuli Bir Adamın Günlüğü" (1850) adlı öyküsüyle Rus edebiyatına giren, genellikle aristokrat kökenli, iyi eğitim görmüş, ama bir türlü eyleme geçemeyen, kendisini kuşatan adaletsizlik ve aptallığın farkında olmasına karşın bunlara seyirci kalmayı seçen "fuzuli adam" tipinin en iyi örneklerinden biriydi.

Yapıt yalnızca kahramanın olumsuzluğuyla değil, Tolstoy'un sakin ve pastoral anlatımını ve Cervantes'in hüznünlü alaycılığını kaynaştıran üslubuyla da 20. yüzyıl Avrupa edebiyatı için de bir model oluşturdu.

Rusya'da en gelişmiş türlerden biri de öyküyü. Bu alanda, kökleri 16. yüzyılın gezgin tüccarlarının gezi notlarına ve masalı anlatılarına giden öyküleriyle Nikolay Leskov, Gogol'u anımsatan mizahıyla Mihail Saltikov-Şchedrin ve deliliği konu alan "Krasni tsvetok"uyla (1883; Kızıl Çiçek) Vsevolod Garşin ilk önemli yazarlardı. Rus edebiyatı, dünya edebiyatına önemli katkılarından birini de bu alanda Anton Çehov'la yaptı. 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başının en büyük oyun yazarlarından biri olan Çehov, yalnızlık, her şeyin geçiciliği, kendi kıpırtısız özel dünyalarına tutsak olmuş kişilerin iç sıkıntısı ve sıkıntıyla büyülenme duygusunun iç içeliği gibi temaları ele aldığı yapıtlarıyla öykücülüğe olaya ve kurguya dayanmayan bir anlayışın kurucusu oldu.

20. yüzyıl başının öteki önemli yazarları arasında Vladimir Korolenko, Aleksandr Kuprin ve İvan Bunin sayılabilir. Bu üç yazar da artık klasikleşen Rus Gerçekçiliğine taze bir kan getirdiler. Bunin Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan (1933) ilk Rus yazar da artık klasikleşen Rus gerçekçiliği-yoksullar ve düşkünler dünyasından gelerek edebiyatçıları arasına katılan, öykü ve romanlarında ezilmişlerin, düşkünlerin yaşamını anlatırken bile her şeyi büyük bir tazelik ve canlılık içinde göstermeyi başaran Maksim Gorki'ydı. Gorki 1900'lerin ilk yıllarında, Rusya'da gelişmeye başlayan sosyalist harekete de katılacaktı.

19. yüzyılın ilk yarısında Lermontov'dan sonra bir gerileme içine giren Rus şiiri, 20. yüzyılın başında en parlak dönemini yaşadı. Bu dönemde, Batı Avrupa'da da etkin olan sanat akımları, Rusya'da özgün ve yerel bir gelişme zemini buldular. İlk önemli akım simgecilikti. Bu akıma bağlı olan Vladimir Solovyov, Valeri Bryusov, Konstantin Balmont, Vyacheslav İvanov, Fyodor Sologup ve Andrey Beli gibi şairler, görünür dünyayı metafizik ya da dinsel hakikat adına reddettiler. Ama belki de akımın en büyük şairi, şiirlerinde Rus halkının tarihsel misyonuna mesihçi bir değer biçen, ama aynı zamanda toplumsal gerçekçiliği de içermeye çalışan Aleksandr Blok'tu. Blok'un en ünlü yapıtı da Sovyet Devrimi'ni bir tür laik Ortodoksluğun doğrulanması olarak alkışlayan *Dvenadtsatı* (1918; On İkilere).

Simgecilik belirsizliğine ve genelliğine karşı somutluğu, kesinliği ve duysal dünyanın önceliğini savunan bir grup da Akmeistlerdi (*). Grubun kurucusu olan ve Sovyet karşıtı bir komploya katılmakla suçlanarak idam edilen Nikolay Gumilyov, şiirde duygudan çok tekniğin önem taşıdığına inanıyordu. Akımın öteki yetenekli şairleri, 1938'de ölüme mahkum edilen Osip Mandelstam ile Anna Ahmatova'ydı.

Devrimden hemen önce oluşan ve devrimin ilk yıllarında edebiyat sahnesinde en çok sesini duyuran akım gelecekcilikti (*). Geçmişin bütün edebi değerlerinin reddedilmesini savunan gelecekcilerin en önemli şairleri Vladimir Mayakovski ile Velimir Hlebnikov'du. Gelecekcilik, edebiyat tekniklerinde devrimcilikle siyasal yaşamda devrimciliği uzlaştırmaya çalıştı, ama 1920'lerin ikinci yarısında bu gerilimi daha fazla taşıyamayarak dağıldı.

Bu dönemde, Sergey Yesenin ve Boris Pasternak gibi hiçbir akıma bağlı olmayan çok yetenekli şairler de yetişti. Pasternak

hem çocuksu bir yalınlığı ve tazeliliği yansıtan, hem de insan duyarlılığının daha önce yoklanmamış alacakaranlık bölgelerinde gezinen şiirleriyle Rusya'nın Lermontov'dan sonraki en büyük şairi olmaya hak kazandı.

1917 Devrimi ilk 10 yılında, Rusya'da daha önce görülmemiş yaygınlıkta bir sanatsal ve edebi enerjinin serbest kalmasını sağladı. Bu ortamda, Rusya'nın farklı bölge ve toplumsal tabakalarından gelen çok sayıda yeni yazar ve şair, edebiyat sahnesini doldurdu. İsaak Babel'in 1920-21 iç savaşını anlatan *Konarmiya'sı* (1926; Kızıl Süvariler, 1968) siyasal bir mesaj içermekten çok, şiddetin estetiğinden büyülenmiş gibiydi. Aleksandr Fadeyev'in aynı konuyu işleyen *Razgrom'u* (1927; Partizanlar, 1968) ise devrimci bakış açısını yansıtıyordu. Marksist ideolojiyi açıkça benimsemekle birlikte, bu dönemde devrimci denemeye sempatiyle yaklaşan ve onu en şaşırtıcı, en az tipik yönleriyle yakalamak ve betimlemek isteyen romancılar arasında Konstantin Fedin, Vsevolod İvanov, Boris Pilnyak, Leonid Leonov ve Lev Tolstoy'un yeğeni olan Aleksey Tolstoy da vardı. Öte yanda Nikolay Kuzmin, şair Marina Tsvetayeva, Mihail Rozanov, Merejkovski ve Leonid Andreyev gibi yazarlar ise devrimin kitleselliğine ve maddeciliğine karşı daha kişiselliğe dayalı bir sanat anlayışını savundular ve çoğu, estetikleştirilmiş bir dinseliliğe öne çıktılar. Aynı dönemde Yevgeni Zamyatin, G. Orwell'in de esin kaynağı olacak *Mıy* (1924; *Biz*, 1988) adlı romanıyla karşı-ütopya türünün ilk örneklerinden birini verdi.

1925'ten sonra Stalin'in Komünist Parti içinde iktidarı ele geçmesiyle birlikte kültürel faaliyet üzerinde de partinin denetimini güçlendi. Bağımsız edebiyat gruplarının önce Rus Proleter Yazarlar Birliği (RAPP)(*), 1932'de de partiye doğrudan bağlı Sovyet Yazarlar Birliği(*) içinde toplanması koşulu getirildi. Stalin yönetimine karşı çıkan yapıtların yayımlanması da yasaklandı. Bu dönemde yaşlı Gorki, edebiyatçıları rejimin keyfi kararlarına karşı korumaya çalıştı, ama o da 1932'de rejimin resmi edebiyat politikası haline gelen toplumcu gerçekçiliği(*) onaylamak zorunda kaldı. Toplumcu gerçekçilik, yazara, gerçekliği "devrimci gelişimi" içinde gösterme ve "sosyalist insanı" betimleme yükümlülüğünü getiriyordu. Yazar, olumsuz gerçeklikleri görmezden gelmek, gerçekçiliği "devrimci romantizm"le tamamlamak zorundaydı. Bu akımın en tipik ürünü, Nikolay Ostrovski'nin *Kak zakalyalas stal* (1932-34; *Ve Çeliğe Su Verildi*, 1968) adlı romanıydı. Dönemin daha özgün ve önemli yapıtlarından biri ise, Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Mihail Şolohov'un bürokratik yönetime de gizli bir eleştiri getiren *Tihi Don* (1928-40; *Ve Durgun Akardı Don*, 1965-66) adlı ırmak romanıydı. Devrimin ilk yıllarından 1930 sonrasına fazla yara almadan geçen romancılar arasında İlya Ehrenburg, Leonid Leonov, Fadeyev, Fedin, şair ve romancı Konstantin Simonov, Olga Berggolts ve Vera İnber vardı. Fadeyev, II. Dünya Savaşı'nda Donets Kömür Havzasında Nazilere karşı direnişi anlattığı *Molodaya gvardiya* (1946; Genç Muhafız) romanını, partinin rolünü yeterince vurgulamadığı gerekçesiyle 1951'de yeniden yazmak zorunda bırakılacaktı. Bütün bu dönem boyunca parti edebiyatının en sadık temsilcisi olan Fadeyev de, 1956'da Kruşçev'in Stalin'i suçlayıcı konuşmasından sonra intihar edecekti.

Bu dönemde Sovyet kültür politikasına Stalin'in sanat ve kültür danışmanı Andrey İdanov damgasını vurdu. İdanov, 1930'ların toplumcu gerçekçiliğini daha da daralttı.

rak edebiyatı partinin güncel politikasının ve yeniden canlanan Rus milliyetçiliğinin dolaysız bir aracı durumuna getirmek istedi. 1953'te Stalin'in ölümünden sonra edebiyatta bir serbestleşme dönemi başladı, ama bu dönem de 1962'de Aleksandr Soljenitsin'in Sovyet çalışma kamplarındaki yaşamı anlatan *Odin den iz Jizni Ivana Denisoviça* (İvan Denisoviç'in Hayatında Bir Gün, 1965) romanının yayımlanmasıyla sona erdi. Soljenitsin'in daha sonraki yapıtları yasaklandı, kendisi de 1974'te Batı'ya sürgün edildi.

1956-64 döneminde yetişen önemli yazarlar arasında, kara mizah ve yergi çizgisini yeniden canlandıran Vladimir Voinoviç ve Georgiy Vladimov'u da anmak gerekir. Vasili Aksyonov'un *Ozhog* (1980; Yanık) adlı romanı ise, 1960'lar gençliğinin kendi ulusal gerçeklikleriyle yüzleşirken geçirdiği düş kırıklığını anlatır. Vasili Belov, Fyodor Abramov, Valentin Rasputin, Vasili Şukşin ve Yuri Trifonov gibi yazarların yapıtlarında da teknik ilerlemenin en büyük değer olarak görüldüğü bir çağda, insanların yaşadığı ruhsal dönüşümler incelenir. Sovyet edebiyatının son döneminin şiir alanındaki en önemli adları ise Yevgeni Yevtuşenko, Arseni Tarkovski, İosif Brodski, Andrey Voznesenski ve Bella Ahmadulina'dır.

Türkçede yayımlanan *Çağdaş Rus Hikâyeleri Antolojisi* (1971, der. Ülkü Tamer) ve *Çağdaş Rus Şiiri Antolojisi* (1987, der. Ataol Behramoğlu) çağdaş Rus edebiyatçıların yapıtlarından seçmeler içerir.

Rus-Japon Savaşı, Japonların Rus Çarlığı'nı Uzakdoğu'daki yayılmacı politikadan vazgeçmek zorunda bıraktığı askeri çatışma (1904-05). Kore ve Manchurya üzerindeki nüfuz çekişmesinden kaynaklanan savaşın önemli sonuçlarından biri de bir Asya devletinin modern çağda ilk kez bir Avrupa devletini yenilgiye uğratmasıydı.

Savaş, Rus Çarlığı'nın birliklerini Manchurya'dan geri çekmesine ilişkin anlaşmaya uymaması üzerine, Japonların Lüshun'daki Rus kuvvetlerine süpriz bir saldırı düzenlemesiyle başladı (8 Şubat 1904). Yeni inşa edilmiş olan (1891-1903) Trans-Sibirya Demiryolu'na karşın, Rusya'nın Manchurya'daki sınırlı kuvvetlerine takviye asker ve donanım gönderilebilmesi için gerekli ulaşım olanakları hâlâ yetersizdi. Öte yandan komutanlık düzeyindeki başarısızlıkların da etkisiyle, Ruslar Lüshun'un düşüşü (Ocak 1905) ve Mukden (bugün Shenyang) Çarpışması'yla (Şubat-Mart 1905) noktalan bir dizi yenilgi aldılar.

Mayıs 1905'te Tsushima Boğazlarındaki bir çarpışmada, Japon amirali Togo Heihachiro Rus kuvvetlerine yardım etmek üzere Ekim 1904'te Baltık kıyısındaki Liepaja (Libau) limanından yola çıkmış olan ve Vladivostok'a ulaşmaya çalışan Amiral Z. P. Rojestvenski komutasındaki Rus Baltık Filosu'nu yok etti. Bu ağır yenilgiyle birlikte Rus Çarlığı'nda gelişen devrimci hareket, Çar II. Nikolay'ı banş görüşmelerine oturmaya zorladı.

ABD başkanı Theodore Roosevelt 9 Ağustos - 5 Eylül 1905 arasında New Hampshire'daki Portsmouth'ta toplanan barış konferansında arabuluculuk görevini üstlendi. Kabul edilen Portsmouth Antlaşması'yla Japonya Liaodong Yarımadasının, Lüshun'a giden Güney Manchurya demiryolunun ve Sahalin Adasının yarısının denetimini eline geçirdi. Buna karşılık Rus Çarlığı, Manchurya'nın kuzeyini nüfuzu altında tutmaya devam etti.

Rus Katolik Kilisesi, Bizans ayin usulünü benimsemiş ve 20. yüzyılın başlarında Roma'ya bağlanmış bir Doğu Katolik Kilisesi. Yaklaşık 1900'de, düşünür ve ilahiyatçı Vladimir Solovyov'un etkilediği az sayıdaki

Rus Ortodoksu ayin usullerini koruyarak Katolikliği benimsedi. 1917 Sovyet Devrimi'nden hemen önce kilisenin piskoposluğuna Leonid Fyodorov getirildi. Ama Fyodorov 1921'de hapsedildi ve piskoposluk Sovyet yönetimine dağıtıldı. Yaklaşık 2.500 Rus Katoligi, yeni rejimden kaçarak Batı Avrupa'ya yerleşti.

Roma'da bir Rus Katolik piskoposu etkinlik göstermektedir. Ayrıca Fransa'nın Boulogne-Billancourt kentinde Dominikenlerce yönetilen bir araştırma enstitüsü bulunmaktadır.

Rus Ortodoks Kilisesi, dünyanın en büyük özerk Ortodoks Kilisesi. Üye sayısı 40-80 milyon arasında tahmin edilmektedir.

Bizanslı misyonerlerin Rusya'ya ulaştırdığı Hristiyanlık I. Vladimir döneminde 988'de Kiev Devleti'nin resmi dini oldu. 1037-1448 arasında kiliseyi Konstantinopolis'ten (İstanbul) atanan metropolitler yönetti. Ama Kiev'deki Rum metropolitinin Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmesini amaçlayan kısa ömürlü Floransa Birliği'ni imzalamasından sonra (1439) Rus Kilisesi bağımsızlaştı. 1589'da Moskova metropoliti İov patrikliğe yükseltildi ve İstanbul (Fener), İskenderiye, Antakya ve Kudüs patriklerinden sonra beşinci onur sırasını aldı.

Ukrayna'da 1458-1687 arasında Polonya'nın denetimi altındaki topraklarda, görüşte Fener patriğinin yetki alanına bağlı bir "Kiev ve Tüm Rusya" metropolitliği varlığını korudu. 1596'da Ukraynalı din adamlarının ve halkın büyük çoğunluğu Brest-Litovsk'taki Katolik cemaatla birleşti. Ama 1687'de Kiev metropolitliğinin Moskova Patrikliği'yle birleşmesinden sonra çoğu yeniden Ortodoksluğa döndü. 19. ve 20. yüzyıllarda Polonya'daki bölünmelerin ardından Ortodoksluğa dönenler oldu.

Çar I. Petro (Büyük) 1721'de Moskova Patrikliği'ni etkisizleştirerek yerine devletin denetimi altında Kutsal Sinod'u kurdu. 1917 Ekim Devrimi'nden kısa süre önce ağustosta patriklik yeniden kuruldu, patrikliğe Tihon getirildi. 1918-39 arasında Ortodoks Kilisesi sosyalist yönetimin ağır baskısına uğradı. Sovyet hükümetinin de desteklediği Yenilenmiş Kilise'nin (Obnovlençeskaya Tserkov) 1922'de Patrik Tihon'u görevden alarak yönetimi Kutsal Sinod'a devretmesiyle Ortodoks Kilisesi bütünü zayıfladı ve din adamları ile inanamlar arasında da bir bölünme ortaya çıktı.

Antisovyet eylemlerinden dolayı özur diledikten sonra serbest bırakılan Patrik Tihon'un ölümünden (1925) sonra hükümet patrik seçimini yasakladı. 1927'de kilisenin sürekliliğini sağlayabilmek amacıyla Metropolit Sergi Sovyet hükümetine bağlılığını dile getirdi ve bundan sonra devlete yönelik her türlü eleştiriden kaçındı. Ama bu tutum kilise içinde yeni bölünmelere yol açtı. Amerika ve Batı Avrupa'daki Rus metropolitleri de Moskova'yla ilişkilerini kestiler. 1943'te Stalin'in dine karşı politikasının değişmesinden yararlanarak Rus Ortodoksluğu yeniden canlandı. Yeni bir patrik seçildi, ilahiyat okulları açıldı, binlerce kilise ibadet edilmeye başladı. 1945-59 arasında kilisenin resmi örgütü genişledi; ama yer yer bazı din adamları tutuklanarak sürgüne gönderiliyordu. Açık kiliselerin sayısı 25 bine çıktı. 1959-64 arasında Nikita Kruşçev döneminde kiliseye karşı gene yaygın bir baskı uygulandı. Açık kiliselerin ve kilise kurumlarının sayısı 10 binin altına indi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Moskova patriği, özellikle Sovyet hükümetinden destek gördüğü barış hareketlerinde uluslararası düzeyde de etkili oldu. Ayrıca öteki Ortodoks kiliseleri arasında da saygınlığını

korudu, onların liderleriyle düzenli temaslarını sürdürdü. 1948'de Rus Kilisesi'nin bağımsızlığının 500. yılını kutlamak üzere Moskova'da toplanan Ortodoks liderler Batı'ya karşı sert bir tutum takınarak hem Vatikan'ı hem de Dünya Kiliseler Konseyi'ni "Amerikan emperyalizmiyle" işbirliği yaptığı gerekçesiyle mahkûm ettiler. Stalin'in ölümünden sonra patrikliğin Dünya Kilisesi Konseyi'ne katılmasına (1961) olanak verecek ölçüde bir tutum değişikliği gerçekleşti. II. Vatikan Konsili'nden (1962-65) sonra Katoliklerle de dostça ilişkiler kuruldu. 1965'te hükümetin din adamlarını yerel devlet görevlilerinin denetimine sokabilecek bir bölge düzenlemesine gitmesi üzerine Başpiskopos Yermogen ile Eshliman ve Yakunin adlı papazların protestosu, ülke içinde huzursuzluk yarattı.

1917 Sovyet Devrimi Rus Kilisesi'nin Amerika, Japonya ve Mançurya ile Avrupa'daki piskoposluk bölgeleriyle bağlarını zayıflattı. Rusya'daki görev yerlerinden ayrılan bazı piskoposlar Yugoslavya'da Karlofça'da bir araya geldiler ve açıkça monarşi yanlısı bir siyasal çizgi benimsediler. Ayrıca "özgür" Rus Kilisesi'nin tümü adına sinod yetkisi taşıdıklarını öne sürdüler. Günümüze değin Rus göçmenlerinin çoğunu bünyesinde toplayan bu grup 1922'de Patrik Tihon'un Amerika ve Avrupa'da Platon ve Evlogi'yi metropolitliğe atamasıyla resmen dağıtılmıştı. İki metropolit de Karlofça'daki sinodla ilişkilerini sürdürmekle birlikte ona bağlayıcı bir yetki tanımadılar. 1931'de Moskova metropoliti Sergi, hem Platon'dan, hem de Evlogi'den Sovyet hükümetine bağlılık yemini etmelerini istedi. İkisi de bunu reddetti; Platon Amerika'da "geçici özerkliği" ilan ederken Evlogi de İstanbul'da Fener patriği tarafından kabul edildi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Moskova patriği bu gruplar üzerinde yeniden denetim sağlamaya çalıştıysa da başarılı olamadı. 1970'te Amerika'daki özerk Ortodoks Kilisesi Moskova tarafından tanındı. Moskova aynı yıl Japonya'da kurulan özerk kiliseyi de tanıdı. Sovyet yönetiminde Mihail Gorbacov'un 1985'ten sonra başlattığı *glasnost* (açıklık) politikası çerçevesinde Ortodoks Kilisesi üzerindeki kısıtlamalar hızla azaltılmaya başladı. Geçmişte el konulmuş kilise mülkleri iade edildi, dinsel etkinlikleri nedeniyle hüküm giymiş tutuklular serbest bırakıldı. Rusya'da Ortodoksluğun kurumlaşmasının bininci yıldönümü 1988'de büyük törenlerle kutlandı. SSCB'nin 1991 sonunda dağılmasından sonra Rus Ortodoks Kilisesi bu kez etnik temele dayalı ayrılıkçı eğilimlerle ve özellikle Katolik Kilisesi'nin rekabetiyle başa çıkmak zorunda kaldı.

Rus-Polonya Savaşı, Ukrayna'yı ele geçirmeye çalışan Polonya ile Sovyet Rusya arasında çıkan çatışma (1919-20). 1939'a kadar değişmeden kalan Sovyet Rusya-Polonya sınırının çizilmesiyle sonuçlanmıştır.

İki ülke arasında 1919'da başlayan anlaşmazlıklar, Polonya devlet başkanı Józef Piłsudski'nin Ukraynalı milliyetçi lider Semen Petlyura ile ittifak kurarak 7 Mayıs'ta Kiev'i işgal etmesiyle savaşa dönüştü. Sovyet ordusu Haziran 1919'da bir karşı saldırı düzenleyerek temmuzun sonuna doğru eski Polonya sınırına ulaştı ve ağustos başında Varşova'nın dış mahallelerine kadar ilerledi. Rusların Polonya'da bir Sovyet hükümeti kurabileceğinden ve hatta Almanya'ya kadar ilerleyeceğinden korkan Batı Avrupa devletleri, Fransız general Maxime Weygand başkanlığındaki bir heyeti danışmanlık yapması için Polonya'ya gönderdi. Polonya ordusu ağustos ortalarında karşı saldırıya geçerek Rusları geri-çekilmek zorunda bıraktı.

Ekim 1920'de ateşkes yapıldı. 18 Mart 1921'de imzalanan Riga Antlaşması'yla Beyaz Rusya ve Ukrayna topraklarının bir bölümü Polonya'ya bırakılmakla birlikte, Ukrayna'nın büyük bölümünün bir Sovyet cumhuriyeti olarak kalması karara bağlandı.

Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi, Rusça ROSSIYSKAYA SOTSIAL-DEMOKRATİÇESKAYA RA-BOÇAYA PARTİYA (RSDRP). Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin(*) önceli olan Marksist devrimci parti.

1898'de Minsk'te kurulan RSDRP, Rusya'da sosyalizmin ancak kent proletaryasının bulunduğu bir burjuva toplumu geliştikten sonra kurulabileceğini savunuyor ve kapitalizm aşaması atlanarak *mir*'ler (köylü komünü) temelinde sosyalist bir toplum kurulabileceğini öne süren Narodnik düşünceye karşı çıkıyordu. Kuruluş kongresinde seçilen parti önderlerinin çoğu kısa bir süre sonra tutuklandı. İkinci kongre Temmuz-Ağustos 1903'te Brüksel ve Londra'da toplandı. Kongredeki tartışmaların eksenini Lenin'in disiplinli profesyonel devrimcilerden oluşan bir parti örgütlemeye önerisi oluşturdu. Lenin'in önderliğindeki Bolşeviklerle(*) Martov'un başını çektiği Menşevikler(*) arasındaki ayrılık partinin iki kanada bölünmesine yol açtı. Rus Marksizminin kurucularından Georgi Plehanov iki kanat arasında genelde orta bir yol seçti. RSDRP başarısızlıkla noktalanın 1905 Devrimi'nde önemli rol oynadı. Önderlerinden Leon Troçki Petersburg Sovyeti'nin başkanlığına seçildi. I. Dünya Savaşı öncesinde Menşeviklerle örgütsel bağlarını da koparan Bolşevikler, 1917 Sovyet Devrimi'nden sonra Rus Komünist Partisi (Bolşevik) adını aldı. Menşevikler ise Rus İç Savaşı'nın ardından bütünüyle saf dışı edildi.

Rus tazısı, BORZOY olarak da bilinir, Rusya'da kurt avı için geliştirilen köpek soyu. İskoç çoban köpeğine benzer bir Rus çoban köpeği ve Arap tazısından türetilmiştir. Rus tazısı gösterişli, güçlü ve çok hızlı koşan

Rus tazısı
Sally Anne Thompson-EB Inc

bir köpektir. Omuz yüksekliği 65-80 cm, ağırlığı 25-48 kg dolayındadır. Başı uzun ve dar, kulakları küçük, göğsü dar ama yüksek, kuyruğu uzun ve kıvrıktır. Yumuşak postu düz ya da dalgalı ve genellikle beyaz üstüne koyu lekelidir. Rus tazısı avlanmadaki başarısının yanı sıra alımlı ve soylu görünüşüyle ünlüdür.

rusalka, Slav mitolojisinde, vaftiz edilmeden ölen bir çocuğun ya da suda boğulan bir bakirenin gölde yaşayan ruhu. Farklı bölgelerde yaşayan Slavlar *rusalka*'lara farklı kişilikler yakıştırırlar. Tuna Irmağı yöresin-

de *rusalka* için *vile* adı kullanılır. *Vile*'ler uçucu hafif giysileri içinde yoldan geçenlere tatlı, büyüleyici şarkılar söyleyen güzel ve çekici kızlardır. Kuzey Rusya'nın çirkin, dağınık saçlı ve lanetli *rusalka*'ları sürekli çıplaktır ve insanlara her zaman pusu kurarlar. *Vile*'ler erkekleri büyülemek, kuzeyli *rusalka*'lar ise eziyet etmek amacıyla onları baştan çıkarırlar.

Yaz başlangıcındaki *rusalka* haftası boyunca tüm perilerin sudan dışarı çıktığı ve halkalar oluşturarak ay ışığında dans ettiklerine, gece yarısına kadar söğütlere ve huşagaçlarına tırmandıklarına inanılır. Onlara eşlik eden her insan ömrünün sonuna değin dans etmek zorundadır. Bu haftadan sonra ayak bastıkları yerlerdeki çimenler daha gür çıkar.

Rusça, Rusça RUSSKI YAZIK. Rusya'nın başlıca resmi ve kültür dili. Hint-Avrupa ailesinin Doğu Slav kolu içinde yer alır. Rusya'nın Rus kökenli olmayan halklarının da ikinci dilidir. Ayrıca eski SSCB'nin etki alanındaki ülkelerde, özellikle de Slav dillerinden birini konuşan Doğu Avrupa ülkelerinde de yaygınlıkla öğretilmiştir.

Rusçanın lehçeleri, Kuzey (Petersburg'dan başlayıp Sibirya'nın tamamını içeren bölgede), Güney (Rusya'nın iç ve güney kesimlerinin çoğunda) ve Orta (bu ikisi arasında kalan bölgede) olmak üzere üç öbeğe ayrılır. Çağdaş edebiyat dili, Moskova lehçesine dayanır. Moskova, eskiden Kuzey lehçesinin konuşulduğu bölgedeydi; ama kuzeyle güney arasındaki etkileşim Orta lehçe öbeğini yaratınca, Moskova lehçesi de bu öbek içinde yer aldı. Moskova lehçesi ünsüz sistemini büyük ölçüde Kuzey, ünlü sistemini ise Güney lehçesinden almıştır.

Rusça ile öteki Doğu Slav dillerinin (Ukrayna dili ve Beyaz Rusça) birbirinden belirgin biçimde ayrılması, 13. yüzyıl sonuyla 16. yüzyıl arasında rastlar. Bu yüzden Eski Rusça terimi genellikle, bu dönemden önce konuşulan ortak Doğu Slav dilini belirtir. Rusça, Kilise Slavcasından büyük ölçüde etkilenmiş, ama Çar I. Petro'nun (Büyük) Batılılaşma politikasına bağlı olarak 18. yüzyıldan sonra Batı Avrupa dillerinin etkisine girmiş ve bu dillerden çeşitli sözcükler almıştır. 19. yüzyıl şairi Aleksandr Puşkin'in Rusçanın sonraki gelişimi üzerinde önemli etkisi olmuş ve günlük dille Kilise Slavcasını kaynaştıran üslubu, edebiyata en uygun üslubun hangisi olacağı konusundaki tartışmalara son vermiştir.

Çağdaş Rusçada ad ve sıfatların tekil ve çoğul biçimlerinin genellikle altı durumu (yalın, belirtme, araç, yönelme, tanımlayan ve kalma durumları), eylemlerin ise bitmişlik ve bitmemişlik görünüşleri vardır. Ses sisteminde birçok ünsüz ve ıslıklı ünsüzün yanı sıra öteki ünsüzlerle karışık oluşturan bir dizi damaksillaşmış (*bak*. damaksillaşma) ünsüz bulunur. Rusçanın atası olan Slav dilindeki *i* ve *ü* ünlüleri, bugün tümüyle ortadan kalkmıştır.

Ruse, RUSÇUK olarak da bilinir, Bulgaristan'ın kuzey kesiminde kent. Rusenski Tom Irmağının ağzının yakınında, Tuna Irmağı kıyısında yer alır. Bulgaristan'ın en önemli ırmak limanıdır. 1954'te inşa edilmiş olan Dostluk Köprüsü, kenti ırmak karşı-sındaki Giurgiu'ya (Romanya) bağlar. Bir sanayi merkezi olan Ruse'de bir petrol arıtma tesisi ile demiryolu vagonu ve lokomotif üreten tesisler, dokuma, gıda işleme, tarım makinesi, deri eşya ve seramik fabrikaları vardır.

İÖ 1. yüzyılda bir Roma limanı olarak kurulan kent 7. yüzyılda yıkılıp yıkıldı.

Osmanlılar bölgeyi ele geçirdikten sonra Rusçuk adlı yeni bir kent kurdular. Bu kent sonradan sırasıyla Çerven ve Roussé adlarını aldı. Osmanlı döneminde bir askeri üs olan kent, aynı zamanda önemli bir ticaret merkeziydi. 1866'da Osmanlı Devleti'ndeki ilk demiryolu olan Ruse-Varna demiryolunun yapımı kentin gelişmesini daha da hızlandırdı. 1877'de Rusların eline geçen kent, sonradan Bulgaristan'a bırakıldı. Günümüzde Ruse'de bir tarım enstitüsü, bir opera binası, bir devlet senfoni orkestrası, bir müze ve bir sanat galerisi vardır. Nüfus (1991 tah.) kent, 192.365; il, 837.000.

Rush, Benjamin (d. 4 Ocak 1746, Byberry, Philadelphia yakınları - ö. 19 Nisan 1813, Philadelphia, ABD), ABD'li hekim ve siyaset adamı. Klinik araştırma ve eğitim alanlarındaki katkıları, hacamat ve müşhil kullanma gibi sarsıcı tedavi yöntemlerine önem vermesi nedeniyle gölgelenmiştir.

Dindar bir Presbiteryen ailedendi. Princeton'daki New Jersey College'da (bugün Princeton Üniversitesi) öğrenim gördü. 1768'de Edinburgh Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanını aldı. 1769'da hekimlik yapmak üzere ABD'ye döndü; Philadelphia Yüksekokulu'nda kimya dersleri vermeye başladı. Bir yıl sonra, bu konuda ABD'deki ilk ders kitabı olan *Syllabus of a Course of Lectures on Chemistry*'yi (Kimya Dersleri Özeti) yayımladı. Ayrıca, sayısı 65'e varan tıp yapıtı ve çok sayıda makale kaleme aldı. Philadelphia Yüksekokulu ve Pennsylvania Üniversitesi'nde kimya, kuramsal ve uygulamalı tıp ve klinik dersleri verdi.

Hekimlikte bilimsellikten çok dogmatik bir kuramı olmayı seçti. Bütün hastalıklar için tek ve basit bir açıklama bulmaya çalıştı; bütün hastalıkların kan damarlarının aşırı ölçüde uyarılmasıyla ortaya çıkan ateşten kaynaklandığına, bu nedenle tümünde aynı basit tedavi yönteminin yararlı olması gerektiği görüşüne vardı. Bu yöntem hacamat ve müşhiller yoluyla vücuttaki fazlalıkların atılmasıydı; ateş ne kadar yüksek olursa gereken tedavi o kadar sarsıcı olmalıydı.

Rush'ın psikiyatri alanındaki katkıları daha kalıcı oldu. Uzun süre çalıştığı Pennsylvania Hastanesi'nde ruh hastalarına insanca davranılmasını savundu. Ruh hastalıklarının da fiziksel hastalıklar gibi tedavi edilebileceği, ruh hastalığının genellikle fiziksel nedenlerden kaynaklandığı görüşlerini ileri sürdü. 1812'de yayımladığı *Medical Inquiries and Observations upon the Diseases of the Mind* (Akıl Hastalıklarına İlişkin Tıbbi Araştırma ve Gözlemler), ABD'de uzun süre tek psikiyatri kitabı olarak kaldı.

ABD'li ilk militan yurtseverlerden biri olan Rush, Haziran 1776'da Philadelphia'da toplanan konferansta bağımsızlık talep eden bir taslak hazırladı. Bir süre sonra Kıta Kongresi'ne seçildi. 2 Ağustos'ta öbür üyelerle birlikte Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzaladı. Bir yıl kadar Kıta Ordusu'nda hekimlik yaptı. 1797'de Başkan John Adams tarafından ABD Darphanesi'nin hazinedarlığına getirildi; bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Köleliğe karşı çıkan broşürleriyle Aydınlanmaya özgü insancıl görüşleri yaydı; Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra tütün, alkollü içkiler, savaş, suçluların toplu ölümlerinde cezalandırılması, ölüm cezası ve benzeri uygulamalara karşı çok sayıda makale yayımladı. Öte yandan parasız resmi okulları, kızların eğitilmesini ve ulusal bir üniversite sistemi kurulmasını savundu. İleri yaşlarda siyasi ve toplumsal reformlara inancını kaybetti.

Rushdie, (Ahmed) Salman (d. 19 Haziran 1947, Bombay, Hindistan), Hint asıllı İngiliz yazar. 1988'de yayımladığı *The Satanic Verses* (Şeytan Ayetleri) adlı romanıyla edebiyat tarihinde bugüne değin görülmüş en geniş tartışmaya yol açmış, bütün dünyadaki Müslümanların çoğunluğunun düşmanlığına kazanmıştır.

Varlıklı Müslüman bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Çocukluğunda anadilinin yanında İngilizceyi de öğrendi. 1961'de İngiltere'de Rugby Okulu'na girdi. Daha sonra Cambridge'deki King's College'da tarih okudu. Edebiyata atılmadan önce Londra'da bir süre reklam metinleri yazarı olarak çalıştı. İlk romanı *Grimus* 1975'te yayımlandı. 1981'de çıkan, çağdaş Hindistan'la ilgili bir alegori niteliğindeki, tarihsel ve felsefi soruları gerçeküstü kişiler, mizah, coşkulu ve melodramatik bir üslupla ele alan *Midnight's Children* (Geceyarısı Çocukları) ile Booker Ödülü'nü, *The Satanic Verses*'la da roman dalında Whitebread Ödülü'nü kazandı. *Shame* (1983; Utanç) adlı romanı, Ziyau'l-Hak rejimini eleştirdiği gerekçesiyle Pakistan'da yasaklandı. 1987'de *The Jaguar Smile* (*Jaguar Gülüşü*, 1989) adlı yapıtını yayımladı.

Rushdie'nin adını bir anda dünyaya duyuran *The Satanic Verses*'de düşsel bir peygamber olan Mahound'a Tanrı tarafından indirilen sözleri, gene düşsel bir yazıcı olan Salman değiştiriyordu. Bunu Hz. Muhammed'e yapılan bir gönderme olarak yorumlayan, dolayısıyla da İslama karşı bir küfür sayan Müslümanlar kitaba ve Rushdie'ye çok büyük bir tepki gösterdiler. İran'ın o dönemdeki dinsel önderi Ayetullah Humeyni, Rushdie'nin öldürülmesinin farz olduğuna dair fetva çıkardı. Birçok yerde kitabı satan kitapçılara karşı saldırılar düzenlendi; kitapçılar önlem almak zorunda kaldı. Türkiye'de de *Aydınlık* gazetesinin romanı tefrika etmesi (1993) benzer tepkilerle karşılaştı. Rushdie ise hayatını koruyabilmek için saklandı. Karşılık olarak bir kesim Batılı aydın da bütün bu gelişmeleri düşünce özgürlüğüne karşı bir saldırı sayarak protestoda bulundu. Olay pek çok ülkede uzun süre gündemde kaldı.

Rushmore Dağı Ulusal Anıtı, ABD'de, Güney Dakota eyaletinin güneybatı kesiminde, Rushmore Dağı Ulusal Parkı içindeki Black Hills'de, denizden 1.829 m yükseklikte anıt. Rapid City'nin 40 km güneybatısında yer alır. Anıt ABD başkanlarından George Washington, Thomas Jefferson, Abraham Lincoln ve Theodore Roosevelt'in Rushmore Dağının kuzeydoğu yamacındaki granit kayalar oylmuş başlıklarından oluşur. Her biri yaklaşık 18 m yüksekliğindeki bu dört baş, sırasıyla ülkenin kuruluşunu, siyasi felsefesini, bütünlüğünün sağlanmasını ve genişlemesiyle korunmasını sim-

Rushmore Dağı Ulusal Anıtı, Güney Dakota
David W. Corson-DEVANEY STOCK PHOTOS

geler. Güney Dakota Eyaleti Tarih Derneği'nden Jonah Robinson'ın önerdiği anıtın gerçekleştirilmesine 1925'te karar verildi. Heykeltci Gutzon Borglum'un(*) yönetiminde 1927'de başlayan proje, altı buçuk yıllık fiili çalışmadan sonra 1941'de bitirildi. Masrafların çoğunu federal yönetim ödedi. Anıtı her yıl yaklaşık 2 milyon kişi ziyaret etmektedir.

Rushworth, John (d. y. 1612, Northumberland? - ö. 12 Mayıs 1690, Southwark, Londra yakınları, İngiltere), İngiliz tarihçi. 1618-49 yılları arasında kapsayan *Historical Collections of Private Passages of State* (1659-1701, 7 cilt; 1721, 8. cilt; Devletin Özel Belgelerinden Tarihsel Derlemeler) adlı yapıtı İngiliz İç Savaşları ile bu savaşlara yol açan olaylar hakkında değerli bir bilgi kaynağıdır.

Hukuk öğreniminin ardından 1638'de Berwick-upon-Tweed savcılığına atandı. 1647'de baroya kabul edildi. Parlamento'nun kapalı olduğu dönemde (1629-40) Star Chamber'ın bütün önemli siyasi ve adli oturumlarını stenoyla kaydetti. 1640-42 arasında Avam Kamarası'nda kâtip yardımcılığı yaptı. Savaşın çıkmasından sonra Parlamento ile Oxford ve York'taki Parlamento komiteleri arasında habercilik yaptı. Sürekli gazetelere öncülük eden bazı yayıncılar (günlük *London Post* [1644-45; 1646-47], haftalık *Kingdoms Weekly Post* [1643-1644]) ve kralcı *Mercurius Aulicus*'a karşı Parlamento yanlısı broşürler çıkardı.

Yeni Örnek Ordu komutanı Sir Thomas Fairfax'ın kâtibi (1645-50) olarak önemli bir konum kazandı. Devlet konseyinde ve Parlamento'da görev aldı. Restorasyon döneminde kralın idam edilmesine ilgili olarak bilgisine başvurulduysa da hakkında herhangi bir dava açılmadı. 1667'de krallık mühürdan kâtibi oldu, ardından görevli olarak Massachusetts kolonisine gönderildi. Birçok yerden geliri ve aileden kalma mal varlığı olmasına karşın yoksulluğa düştüğünden, son yıllarını Southwark'taki King's Bench cezaevinde bir odada geçirdi ve orada öldü.

Historical Collections, yazarın kendi notlarından ve basılmış metinlerden derleme bir kaynak olarak, Strafford kontunun yargılanması, Naseby Çarışması ve Parlamento kuvvetlerinin 1644-45 harekâtları gibi olayları, görgü tanıklığına dayalı bilgilerle vermesi ve çağın yorumlarını günümüze aktarması açısından önem taşır.

Rusk, (David) Dean (d. 9 Şubat 1909, Cherokee, Georgia, ABD), John F. Kennedy ve Lyndon Johnson yönetimlerinin dışişleri bakanı. ABD'nin Vietnam politikasını sürekli savunduğu için, savaş karşıtı propagandanın hedefi olmuştur.

Davidson College'dan mezun olduktan (1931) sonra, Oxford Üniversitesi'ne bağlı Saint John's College'da yüksek lisans öğrencisi yaptı. Oakland'daki (California) Mills College'da siyaset bilimi dersleri verdi (1934-40) ve dekan oldu (1938). II. Dünya Savaşı sırasında Çin-Birmanya-Hindistan cephesinde kurmay başkan yardımcısı olarak görev yaptı. Savaşın sona ermesi ve savaş bakanlıklarında çeşitli görevlerde bulundu. 1950'de Uzakdoğu'yla ilişkilerden sorumlu dışişleri bakan yardımcısı oldu. ABD'nin Kore Savaşı'nı başlatmasında önemli rol oynadı. Ama General Douglas MacArthur'un savaşı Çin'e yarma isteğine karşı çıktı. 1952'den 1960'a değin Rockefeller Vakfı'nın başkanlığını yürüttü. 1961'de Başkan Kennedy yönetiminde dışişleri bakanı oldu. Küba, Çinhindi ve Berlin bunalımları bakanlığının ilk yılına rastladı. Serinkanlı ve ketum kişiliği, ulusal politikaların oluşturul-

masında bakanlığının bir ölçüde geri plana düşmesine yol açtı. Kennedy'nin öldürülmesinden sonra Lyndon Johnson yönetiminde de yerini korudu. ABD'nin Vietnam'daki müdahaleci çizgisinin başlıca savunucuları arasında yer aldı. Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınmasına uzun süre karşı koyuşu, katı Soğuk Savaş yanlısı imajını daha da pekiştirdi. Ocak 1969'da görevinden ayrıldıktan sonra Georgia Üniversitesi'nde uluslararası hukuk dersleri verdi.

Ruska, Ernst (August Friedrich) (d. 25 Aralık 1906, Heidelberg - ö. 27 Mayıs 1988, Berlin, Batı Almanya), elektron mikroskopunu geliştiren Alman elektrik mühendisi. 1986 Nobel Fizik Ödülü'nü Heinrich Rohrer ve Gerd Binnig ile paylaştı.

1925-27 arasında Münih Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gören Ruska, daha sonra Berlin Teknik Üniversitesi'ne geçti. Elektron mikroskopunu(*) geliştirmesiyle sonuçlanan çalışmalarına da bu sıralarda başladı. Optik mikroskopun, cismin görüntüsünü büyütürken ayrıntıların belirleme gücü, cismin üzerine düşürülen ışık demetlerinin dalgaboyuyla sınırlıydı. 1920'lerde elektronların, ışığın dalgaboyundan 100 bin kat daha kısa dalga özelliklerine sahip olduğu saptanmıştı. Bunun üzerine Ruska, elektronların cisim üzerine tıpkı ışık gibi odaklanıp odaklanamayacağını incelemeye girişti. 1931'de ilk elektron merceğini geliştirdi; bu mercek, elektronları, ışık gibi odaklayan bir elektromagnetik yapıydı. Ruska, seri halde birkaç elektron merceği kullanarak ilk elektron mikroskopunu yaptı (1933). Bu aygıtta elektronlar ince bir örnek diliminin içinden geçirilerek, bir fotoğraf filmi ya da bir flüorışıl ekran üzerine düşürülüyor, böylece çok büyük ölçekte büyütülmüş görüntü elde ediliyordu.

Ruska 1937'de Siemens-Reiniger-Werke AG'de araştırma mühendisi olarak çalışmaya başladı. Şirket iki yıl sonra ilk elektron mikroskoplarını üreterek piyasaya sürdü. Ruska 1955'e değin Siemens'de araştırmalar yaptı, 1955-72 arasında da Fritz Haber Enstitüsü'nde Elektron Mikroskopu Çalışmaları Enstitüsü'nün yöneticiliğinde bulundu. Ayrıca Berlin Üniversitesi'nde uzun süre profesörlük yaptı.

Ruskin, John (d. 8 Şubat 1819, Londra - ö. 20 Ocak 1900, Coniston, Lancashire, İngiltere), İngiliz yazar, eleştirmen ve sanatçı. Dekoratif sanatlarda ve mimarlıkta gotik canlandırmacılık akımının öncülüğünü yapmış, Victoria dönemi İngiltere'sinin sanat beğenisini derinden etkilemiştir. Ayrıca *laissez-faire* (bırakınız yapınlar) felsefesine karşı tepki uyanmasında da önemli bir rol oynamıştır.

Ruskin, Sir John Everett Millais'nin bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1853-54; özel koleksiyon Royal Academy of Art, Londra

Çocukluğu ve gençliği. Ruskin dört yaşındayken ailesi Londra'nın güneyindeki Herne Hill'e, 20 yaşındayken de Dulwich yakınındaki Denmark Hill'e taşındı. Ruskin'in babası John James Ruskin resme meraklı bir şarap tûccarıydı. Çıktığı iş gezilerine oğlunu da birlikte götürürdü. Ruskin bu gezilerde uğradıkları büyük malikanelerdeki resim koleksiyonlarını görme olanakları buldu. Dulwich College Resim Galerisi'nde izlediği resimler de sanat konusunda düşüncelerinin gelişmesine temel hazırladı. Bundan başka, annesiyle okuduğu Kitabı Mukaddes, babasıyla okuduğu 18. yüzyıl klasikleri, babasının onu resim yapmaya ve yazı yazmaya özendirilmesi Ruskin'in eğitiminin en önemli aşamaları oldu. On dört yaşındayken ailesiyle birlikte Fransa, İngiltere ve İsviçre'yi gezdi. 1836'da Oxford'daki Christ Church College'a girdi, ama düzenli biçimde okuyamadı. Ayrıca annesinin yakındaki bir pansiyonda kalması da kendine yeni bir çevre edinmesini güçleştirmişti. 1839'da Newdigate Şiir Ödülü'nü kazandı. Bu arada babasının mali desteğiyle J. M. W. Turner'ın resimlerini topluyordu.

İlk İtalya yolculuğu. 1840 baharında geçirdiği bir kanamaya doktorlar verem tanısı koydular ve kişi İngiltere dışında geçirmesini salık verdiler. Bunun üzerine Ruskin ailesiyle birlikte bir İtalya yolculuğuna çıktı. Yol boyunca birçok taslak çizdi; ama Roma'da amatör ve profesyonel çalışma arasındaki farkı anlamaya başladı. Doğanın güzelliklerine artık yeni bir gözle bakıyordu. Yüce dağlardan küçük bitkilere kadar bütün bu güzellikleri sanat yoluyla betimlemeye çabaladı.

Sonbaharda Oxford'a dönen Ruskin 1842 baharında mezun oldu. Ailesiyle birlikte yazı Fransız Alpleri'ndeki Chamonix-Mont-Blanc'da geçirdi. Orada, yazmak istediği bir kitabın ilk hazırlıklarını yaptı. Kitapta, o yıl Kraliyet Akademisi'nde sergilenen resimlerini eleştirmenlerin alaya aldığı ressam Turner'ı savunacaktı. İngiltere'ye dönünce Ulusal Galerisi ile Dulwich Galerisi'nde sürdürdüğü ciddi bir çalışmayla *Modern Painters* (Modern Ressamlar) adlı kitabının birinci cildinin ilk taslağını yazdı. Kitapta önde gelen manzara resmi ustalarının "doğaya bağlılık"larını inceliyor, Turner'dan sürekli övgüyle söz ediyordu. Yayıtı 1843'te, Ruskin henüz 24 yaşındayken yayımlandı ve büyük başarı kazandı.

İkinci İtalya yolculuğu. Ruskin, Nisan 1845'te, sanat yaşamında yeni bir dönem açacak bir yolculuğa çıktı. Yanında ailesi olmadan Kuzey İtalya'yı gezecekti. Bölgede gördüğü ortaçağ yapılarıyla heykellerinde hiç bilmediği romantik bir güzellikle karşılaştı. En güzel taslaklarını orada çizdi, gördüklerini belleğine kazıdı; ilk kez gerçekten mutlu oldu.

Denmark Hill'e dönünce *Modern Painters*'ın ikinci cildini yazmaya koyuldu. Kitap Nisan 1846'da yayımlandı. Ruskin iki yıl sonra bir aile dostlarının kızı Euphemia Chalmers (Effie) Gray ile evlendi. Effie'nin Londra'da geniş bir arkadaş çevresi bulunuyordu. Birkaç ay burada kaldıktan sonra ağustosta Kuzey Fransa'ya gittiler. Çünkü Ruskin'in aklında gotik mimarlık üzerine bir kitap yazmak vardı. Ertesi yılın nisanında *The Seven Lamps of Architecture* (1849; Mimarlığın Yedi Lambası) adlı kitabını bitirdi. Kitap, bütün bir ortaçağ uzmanları kuşağının çalışmalarını bir araya toplamıştı. 1849 sonbaharında karı koca kışı geçirmek için Venedik'e gittiler. Ruskin *The Seven Lamps of Architecture*'da koyduğu genel

ilkeleri Venedik mimarlığına uygulamak, bu mimarlığın yükselişini ve gerilemesini manevi nedenlere bağlamak istiyordu. Yoğun bir çalışmadan sonra *The Stones of Venice* (1851-53, 3 cilt; Venedik'in Taşları) adlı yapıtının ilk cildi yayımlandı.

1851'de Ruskin, dönemin akademik resim anlayışına tepki olarak bir grup genç İngiliz sanatçının oluşturduğu Ön-Raffaelloclar hareketini desteklemeye başladı. Hareketin öncülerinden ressam ve şair Dante Gabriel Rossetti ondan pek hoşlanmıyordu, ama sonradan arkadaş oldular. Ruskin ardından sanatçı Edward Burne-Jones ile kalıcı bir dostluk kurdu. John Everett Millais ile de dost oldu. Ama karısı Effie ile Millais birbirlerine âşık oldular ve bir süre sonra Effie, Ruskin'i terk etti; Temmuz 1854'te de Ruskin'den boşanarak birkaç ay sonra Millais ile evlendi.

Denmark Hill'e dönüş. Ruskin sonunda gene Denmark Hill'deki eski dar çevresine döndü. Bu arada bir yandan Working Men's College'da ders veriyor, bir yandan da *Modern Painters*'in üçüncü ve dördüncü ciltlerini hazırlıyordu. Kendi gotik güzellik anlayışının ışığında ve Oxford'dan eski arkadaşları Henry Acland'ın koruması altında Oxford Doğa Tarihi Müzesi'nin yapımla ilgilenmeye başladı. Ayrıca Turner'ın Ulusal Galerî'ye bıraktığı resimlerin sınıflandırılması ve düzenlenmesini üstlendi. Şubat 1857'den sonra yaklaşık bir yıl süreyle bu işle uğraştı.

1858'de bir kez daha İtalya'ya giderek Torino'da altı hafta kaldı. Bu onun Paolo Veronese'nin resimlerindeki Rönesans büyü-sünü yeniden keşfetmesine olanak verdi. *Modern Painters*'in beşinci cildini büyük ölçüde bu resimlerin etkisiyle yazdı. Ama 1860'ta yayımlanan kitapta birbirleriyle oldukça bağlantısız bölümler vardı; gerçekten de Ruskin'in belleği giderek zayıflıyordu.

Ruskin bu yıllarda Cheshire'da Winnington'daki Bayan Bell'in kızlar okulunda ders verdi, çocukların dostluğuyla avundu. *The Ethics of the Dust* (1860) gibi sonraki yapıtlarında bu okulda verdiği dersleri konu aldı. Daha sonra *The Cornhill Magazine* adlı dergide zenginliğin doğası üzerine bir dizi deneme yazmaya girişti. Ama okurlardan gelen olumsuz tepki üzerine, derginin yayın yönetmeni ünlü romancı William Makepeace Thackeray, dördüncü makaleden sonrasını yayımlamadı. Ruskin daha sonra bu makalelerini *Unto This Last* (1862; Sonuna Kadar) adlı kitabında bir araya getirdi.

1864'te babası ona 120 bin sterlinlik bir servet, çeşitli mülkler ve değerli bir resim koleksiyonu bırakarak öldü. Ruskin Denmark Hill'de yaşlı annesiyle yaşamaya başladı. Ama artık kendini bir çöküntünün eşliğinde hissediyordu; ne iç huzuru, ne de yaşama isteği kalmıştı.

Son yılları. 1869'da Oxford Üniversitesi'nin ilk Slade Kürsüsü profesörlüğüne seçildi; güzel sanatlar konusunda verdiği derslerle büyük başarı kazandı. Bu arada ilgisi iktisadi ve toplumsal konulara da yönelmişti. Kendinin de içinde bulunduğu aydınlar sınıfının dışında olanlara seslenmek istiyordu. Bu amaçla *Time and Tide* (1867) ve *Fors Clavigera* (1871-84) gibi işçilere yönelik iki mektup dizisi hazırladı. Bu doğrultuda bir başka girişimi de 1871'de 10 bin sterlin sermayeyle kurduğu Company of St. George'un yayın organıydı. İktisadi görüşlerini yaşama geçirmek amacıyla kurduğu bu şirkette her "ortak" gelirinin onda birini vermek durumundaydı; Ruskin'in kendisi uzun yıllar bu kurala uydı. Etkinlikleri

çoğunlukla yanlış değerlendirilen şirket tahsis bir girişim oldu. Yapılan en başarılı iş Sheffield'de bir sanat müzesi açılmasıydı.

Ruskin bu arada hastalık nöbetleri yüzünden Oxford'daki görevine ara verdi. 1871'de annesi ölünce Denmark Hill'deki evi satarak Coniston Water üzerinde güzel bir yörede yeni bir ev aldı. 1878'de birkaç ay süren şiddetli bir bunalım geçirdi ve 1879'un başında üniversitedeki görevinden ayrıldı.

Bir ara düzelerek 1880-81'de Oxford'a geri döndüyse de, izleyen yıllarda bunalımları yeniden başladı. Gene de, en güzel yapıtı sayılan otobiyografisi *Praeterita*'yı bu yıllarda (1885-89) yazdı. 1889 yılında geçirdiği altıncı delilik krizinden sonra, yaşamının son aylarında imzasından başka bir şey yazamaz duruma geldi.

Değerlendirme. Ruskin genellikle, mimarlıkta ve dekoratif sanatlarda gotik üslubu savunan, ülkesinin sanatsal bilincinin koruyuculuğunu yapan tipik bir Victoria dönemi sanatçısı olarak görülür. Bununla birlikte, onun sanattaki öncülüğünün benimsenmesi zaman almıştır.

Ruskin manevi bakımdan güç, yalnız bir yaşam sürdü. Sınır nöbetleri hiç peşini bırakmadı. İlgisi sanat, doğal ve siyasal bilimler, iktisadi ve toplumsal araştırmalar gibi geniş bir alana yayılmıştı. Ama belli bir konuda yoğunlaşmakta hep güçlük çekti. Sanat eleştirileri, etkili ve kapsamlı olmasına karşın sistemsizdi ve kişisel eğilimleri üzerine kurulmuştu. Ruskin'in eksiklikleri bir ölçüde çağının koşullarından kaynaklanıyordu; onun yazılarıyla büyük bir hareketlilik kazanan sanat eleştirisi ve sanat tarihi, o dönemde henüz çok az gelişmiş alanlardı. Ruskin'in Rönesans İtalyası ve İngiltere dışındaki sanat konusunda çok az bilgisi vardı; zamanın izlenimcilik akımına da ilgi duymamıştı.

Ruskin gene de gerçekten yaratıcı bir sanatçıydı. Edebi üslubu Dr. Samuel Johnson'ın ve Kitabı Mukaddes'in Kral James Baskısı'nın izlerini taşısa da, tümüyle kendine özgüydü. Babası varlıklı olduğundan ilgilendiği herhangi bir konuda çalışma ve yazma olanağına sahipti. Bu amatör ruh, konularını işleyişine özgün bir renk ve soluk kattı.

Ruskin doğa sevgisi bakımından özellikle şair William Wordsworth'ten etkilendi. Estetik görüşlerini manzara resminde doğaya bağlılık ilkesi üzerine kurmuştu. Bu görüşünü, J. M. W. Turner'ın doğaya yönelmesini 17. yüzyıl Fransız manzara ressamı Claude Lorrain'in geleneksel genellemeleleriyle karşılaştırarak savunmaya çalıştı. Aynı bağlılığı, dinsel duyguların ışığında gotik mimarlıkta da aradı. Adları bilinmeyen sayısız sanatçının elinden çıkmış olan gotiğin doğal biçimlerini dikkatle inceledi. Doğada bulunmayan kıvrımlı, sarmallı, kartuşlu örgelerini ise yapay ve yanlış buluyor, onları kötü sanata örnek olarak gösteriyordu. Doğaya bağlılık kaynaklanması gereken "iyi sanat" anlayışı onu, geçerli bir amaç için iş üreten ideal işçi görüşüne ulaştırdı. Ruskin'e göre toplumsal adalet, herkese yaratıcı bir sanatçı gibi çalışma olanağının sağlanmasını gerektiriyordu, ama bunun koşulları genellikle sağlanamamıştı. Böylece Ruskin sanatsal yorum ve eleştiriden, toplumsal refah konusuna geçmiş oluyordu. Gene de o en çok sanat dünyasında tanınan bir düşünür olageldi.

Ruskin'in Türkçeye çevrilmiş tek yapıtı *Sesame and Lilies*'tir (1865; *Susam ve Zambaklar*, 1974, 1988). Joan Abse'in *John Ruskin: The Passionate Moralist* (1980) adlı yapıtı çeşitli Ruskin yaşamöykülerinin en ilginçlerinden biridir.

Ruslar, Rusya'ya adını veren eski halk. Rus halkının kökenleri ve kimliği çok tartış-

malıdır. Geleneksel Batılı bilginler Rusların İskandinavya Vikinglerinden Varaglerin bir kolu olduğu görüşündedir. Bu sava göre Baltık kıyısından güneye inen Varagler, Kiev çevresinde doğu Slavların ilk birleşik devletini kurmuşlardır. Oysa Sovyet bilim adamları ile bazı Batılı araştırmacılara göre güneydoğu Slav kabilelerinden olan Ruslar bir kabile birliği oluşturarak, Kiev Devleti'ni kurmuşlardır. Bu devlet Varaglerin saldırısına uğradıktan sonra yalnızca kısa bir süre onların elinde kalmıştır.

Viking ya da "Norman" kuramı 18. yüzyılda Gottlieb Siegfried Bayer (1694-1738) ve August Ludwig von Schlözer (1735-1809) gibi bazı Alman tarihçiler ve dilbilimcilerce ortaya atıldı. Bayer, Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'nin ilk üyelerinden biriydi. Bayer ve Schlözer savlarını 12. yüzyılda yazılmış ve 852-1110 arası dönemi kapsayan bir vakayinameye dayandırıyorlardı. Vakayinameye göre bir Norman kabilesi olan Ruslar ilk kez Novgorod yöresinin halkı tarafından kan davalarına son vermek üzere buraya çağırılmış, daha sonra yönetimlerini Kiev'e kadar genişleterek bu kenti savunmalarının odak noktası durumuna getirmişlerdi. Bu kuram 19. yüzyılda Danimarkalı dilbilimci Vilhelm Thomsen (1842-1927) ve Alman asıllı Rus tarihçi-dilbilimci Ernst Eduard Kunik (1814-99) tarafından daha da geliştirildi. Eski Arap yazarlarının Rusların yurdu olarak korular ve bataklıklarla kaplı bir adadan söz etmeleri de bu çerçevede yorumlandı. 9. ve 10. yüzyıl tümülüslerinde yapılan kazılar Ilmen Gölü yakınlarında, tanımlanan türde bir bölgede Viking savaşçıların yaşadığını kanıtladı. Bu bölge antik Novgorod kenti ile Neva Irmağının doğduğu Ladoga Gölü yakınlarındaydı.

12. yüzyıl vakayinamesini güvenilir olmadığı gerekçesiyle reddeden Sovyet bilgileri-ne göre doğu Slavları, Varaglerin gelmesinden önce Batı'da Karolenj İmparatorluğu'yla karşılaşılabilecek ölçüde gelişmiş feodal bir devlet kurmuşlardı. Bu kurama göre Ruslar, Ros Irmağı kıyısında yaşayan bir güney Slav kabilesiydi.

Ruslaştırma, Rus Çarlığı'nda 19. ve 20. yüzyıllarda değişen yoğunluklarda izlenen siyasal ve kültürel uygulamalar. Genel olarak Rus dilini ve Ortodoksluğu imparatorluğun ötekli milliyetlerine zorla benimseterek farklı kültürleri bastırmayı amaçlamıştır.

Moskova 19. yüzyıl sonlarında Finlandiya dışında denetlediği bütün toprakları doğrudan Rus yönetimine bağladı ve yerel dillerin kullanımını kısıtlayarak Ruslaştırma politikasını yoğunlaştırdı. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Sovyet yönetimi iktidarı daha da merkezileştirmesine karşın Ruslaştırma politikasını gevşetti, hatta ulusal birliği tehdit etmeyecek ölçüde yerel dilleri ve görenekleri geliştirdi. Marksist ideolojinin ve Rusçanın yoğun öğretimi, etnik farklılıklara olanak tanıyacak düzeyde bir ulusal birliği yeterince sağlamaya yönelik Sovyet eğitiminin unsurları olarak uygulandı.

Russell AİLESİ, İngiliz Whig aile. Ailenin ana kolu 1694'ten sonra Bedford dükü unvanını taşımıştır. Dorset kökenli olan aile Tudor hanedanı döneminde önem kazandı. VI. Edward döneminde Protestanlığı güçlendirmeye yönelik düzenlemelere karşı başlatılan bir ayaklanmayı 1549'da bastırdığı için, John Russell'a (ö. 1555) Bedford kontu unvanı verildi. İngiliz İç Savaşları sırasında Parlamento yanlılarını destekleyen ailenin ilk önemli Whig üyesi, II. James'in kral olmasını engellemeye yönelik girişimleri desteklediği için 1683'te vatana ihanet gerekçesiyle idam edilen Lord William Russell'di. John Russell ise (sonradan I. Kont)

Parlamento'da reform yapılmasına yönelik girişimleri destekledi ve 19. yüzyılın ortalarında iki kez başbakanlık yaptı. Ailenin 20. yüzyıldaki en ünlü üyesi, Lord J. Russell'in torunu, düşünür Bertrand Russell oldu.

Russell, Bertrand, tam adı, BERTRAND ARTHUR WILLIAM RUSSELL, KINGSTON RUSSELL 3. KONTU RUSSELL, AMBERLEY ve ARDSALLA VIKONTU AMBERLEY (d. 18 Mayıs 1872, Trelleck, Monmouthshire - ö. 2 Şubat 1970, Penrhynedraeth yakınları, Merioneth, Galler, İngiltere), İngiliz mantıkçı ve düşünür. Matematiksel mantık alanındaki çalış-

Bertrand Russell
Ara Güler

malarının yanı sıra toplumsal ve siyasal kampanyalara öncülük etmiş, barışı ve nükleer silahsızlanmayı savunmuştur. 1950 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

Gençliği. Soylu bir ailenin oğluydu. 1874'te annesi, 18 ay sonra da babası öldü. Vasiyetnamede Bertrand ve ağabeyi David'in anne babalarının ateist dostlarının yanında yetiştirilmeleri öngörülmüşken, çocuklar liberal siyasal görüşlü, ama dinsel açıdan katı bir Pürten olan babaanneleri tarafından büyütüldü. Özel öğretmenlerden ders alan Bertrand'ın öteki çocuklarla pek ilişkisi olmadı. On bir yaşındayken dinsel kuşkuları oluşmaya başladı ve zamanla kuşkucu yanı yetiştirilme biçimine ağır bastı. Siyasetten başka her konuda ailesiyle anlaşmazlığa düştü. Ama aynı yaşlarda mantıksal kesinliğe deneysel yolla ulaşamayacağını, matematikteki kesinliklere karşılık geometrideki aksiyomların ispat edilemeyeceğini, ancak doğruluklarının varsayılabilirliğini de öğrendi.

1890'da Cambridge'de Trinity College'a girdi. Kısa zamanda yetenekleriyle dikkati çekerek Havariler Kulübü olarak bilinen demerin üyesi oldu. 1893'te en iyi dereceyle matematik diplomasını aldıktan sonra felsefeye yöneldi. Cambridge metafizikçilerinden J. M. E. McTaggart'ın etkisiyle bir süre idealizmi savundu. 1894'te ahlak bilimleri bölümünden en iyi dereceyle mezun oldu.

Aynı yıl ailesinin itirazına karşın Philadelphia'da bir Quaker olan ileri görüşlü Alys Pearsall Smith ile evlendi. İzleyen iki yılda ABD'de Eukleidesçi olmayan geometri üzerine konferanslar verdi ve iktisat öğrenimi için gittiği Almanya'da Sosyal Demokratlar aracılığıyla Marksizmi öğrendi. İngiltere'ye dönünce London School of Economics and Political Science'ta ders vermeye başladı. Yayımlanan ilk kitabı olan *German Social Democracy*'de (1896; Alman Sosyal Demokrasisi) liberal bakış açısına bağlı kaldı. İşçi Partisi'ne katıldığı 1914'e değin de liberal görüşe bağlılığını sürdürdü. Bu arada "An Essay on the Foundations of Geometry" (Geometrinin Temelleri Üzerine Bir Deneme) başlıklı teziyle Trinity College'da öğretim üyeliğine kabul edildi.

İlk felsefi yapıtları. Russell Trinity College öğretim üyelerinden G. E. Moore'un etkisiyle 1898'den sonra idealizme karşı çıka-

rak genel çizgileriyle deneyciliği ve olguculuğu benimsedi.

Russell'in düşüncesinde üç temel erek yer alıyor, bunların altında da bilimsel dünya görüşünün büyük ölçüde doğru görüş olduğu varsayımı yatıyordu. Bu ereklerden en önemlisi ve kapsamlısı insan bilgisinin kuşkulu yanlarını en aza ve en basit ifadelerle indirgemekle ilgiliydi. Russell bu amacını *An Inquiry into Meaning and Truth* (1940; Anlam ve Doğruluk Üzerine Bir Soruşturma) ve konunun eksiksiz bir tartışması olarak tasarladığı *Human Knowledge, Its Scope and Limits* (1948; İlimden Beklediklerimiz, 1957) adlı yapıtlarında ortaya koydu. İkinci ereği matematikle mantık arasındaki yakın ilişkiyi belirlemeye yönelikti ve ilk önemli yapıtı sayılan *The Principles of Mathematics*'te (1903; Matematikğin İlkeleri), matematiğin çok az sayıda mantık ilkelerinden çıkarsanabileceğini göstermeye çalıştı. Russell'in üçüncü ereği analitiktir ve dünyaya ilişkin bir şeyin, bunun (doğru olarak) betimlendiği dilden çıkarsanabileceği varsayımına dayanıyordu. Russell "Bugünkü Fransa kralı" örneğindeki gibi betimleyici ifadelerle anlatılan nesnelerin var olduğunu gereksiz yere varsaymaktan kaçınmak için, kullanılan dili asgari gereklerine (çekirdek olgulara) kadar inerek çözümledi. Bu analitik ereği, betimlemeler kuramı adıyla bilinen kuramına, mantıksal atomculuk felsefesine ve düşünce ile maddenin aynı "yansız" öğelerden oluşan farklı "yapılar" olduğunu savunan *The Analysis of Matter* (1927; Madenin Analizi) ve *The Analysis of Mind* (1921; Zihnin Analizi) adlı yapıtlarına yansdı. 1900'de yayımlanan *A Critical Exposition of the Philosophy of Leibniz* (Leibniz Felsefesinin Eleştirel Bir Açıklaması) adlı yapıtından sonra Russell mantık ve matematikle ilgili büyük çalışmasına girişti. Önce *The Principles of Mathematics*'i (1903), ardından da bu alandaki çalışmalarının doruk noktasını oluşturan ve Alfred North Whitehead ile birlikte yazdığı *Principia Mathematica*'yı (1910, 1912, 1913; 3 cilt; Matematikğin İlkeleri) yayımladı. *Principia* Russell'in öteki mantık yapıtlarıyla birlikte mantıkçılar üzerinde uzun süre etkili oldu.

Russell bu yoğun çalışma döneminin başlarında ani bir "mistik aydınlanma"yla pasifizmi benimsedi ve Güney Afrika Savaşı sırasında İngiltere'ye karşı Boerleri destekledi. 1902'de "The Free Man's Worship" (Özgür İnsan'ın İbadeti) adlı denemesi yayımlandı. 1907'de katıldığı parlamento seçimlerinde kadınlara oy hakkı ve serbest ticaret yanlısı kampanyalar yürüttü, ama meclise giremedi. Bir yıl sonra Royal Society üyeliğine seçildi.

Sonraki siyasal ve felsefi yapıtları. Russell I. Dünya Savaşı sırasında pasifist etkinlikleri yüzünden 1916'da 100 sterlin para cezasına çarptırıldı, Trinity College'daki öğretim görevinden atıldı ve 1918'de 6 ay hapis yattı. Hapishanedeyken *Introduction to Mathematical Philosophy*'yi (1919; Matematiksel Felsefeye Giriş) yazdı ve *The Analysis of Mind*'in hazırlıklarına başladı. 1919'da Dora Black'le tanıştı. Birlikte çıktıkları Çin gezisinden (1920) sonra da uzun süredir ayrı olduğu ilk eşinden boşanarak onunla evlendi (1921). Bu arada SSCB'yi de ziyaret ederek *The Practice and Theory of Bolshevism* (1920; Bolşevizm Uygulaması ve Bolşevizm Nazariyesi 1967, 1974) adlı yapıtında totaliter niteliğini vurguladığı Sovyet rejimini eleştirdi.

Principia Mathematica yayımlandıktan sonra daha çok analitik felsefe çalışmalarına yöneldiyse de, felsefede analitik akım olarak bilinen yaklaşımın kaynakları arasında sayılan bu görüşlerinden zamanla uzaklaştı.

Mantıksal atomculuk görüşünün gelişmesinde, Wittgenstein'in özellikle *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921; *Tractatus Logico-Philosophicus*; 1985 ve 1986) adlı yapıtında ileri sürdüğü kuramı önemli rol oynadı. Bu kurama göre her önerme ortaya koyduğu olguların bir resmiydi ve bir anlamda onlarla aynı yapıya sahip olmalıydı. Yaşamı boyunca yapının önemini vurgulayan Russell, *Human Knowledge, Its Scope and Limits*'de yapı benzerliği kavramını nedensellik bağıntılarının çıkarsanmasında bir ölçüt olarak kullandı. Bununla birlikte daha sonraları Wittgenstein'in *Philosophical Investigations* (1953; Felsefe Araştırmaları) adlı yapıtındaki görüşlerine karşı çıktı.

1920'lerde yazdığı *The ABC of Atoms* (1923; Atomların Alfabeti) ve *The ABC of Relativity* (1925; Rölativitenin Alfabeti, 1974) adlı yapıtlarında bilimsel konuları herkesin anlayabileceği bir dille açıklamayı amaçladı. *What I Believe* (1925; İnandıklarım), *Marriage and Morals* (1929; Evlilik ve Ahlak, 1963, 1983), *The Scientific Outlook* (1931; Bilimden Beklediklerimiz, 1962, 1969), *Education and the Social Order* (1932; Eğitim ve Toplum Düzeni; 1969, 1984) gibi yapıtlarında da aynı amaçla çeşitli konuları ele aldı. Çok etkili olan bütün bu yapıtlarında siyasal, ahlaksal ve düşünsel açıdan radikal sol kanat yaklaşımını ortaya koydu. Aynı dönemde hepsi uzmanlık düzeyinde olmak üzere geniş ölçüde yarırcılık felsefesini yansıtan etik yazılar ile siyaset, toplum ve eğitim felsefesi konularında incelemeler yazdı.

1927'de karısı Dora ile Petersfield yakınlarındaki Telegraph House'da deneysel bir okul açtı; okul, 1935'te boşanmalarından sonra Dora'nın çabalarıyla II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939'a değin varlığını sürdürdü. Ağabeyinin ölümü üzerine (1931) kontluk unvanını alan Russell 1934'te *Freedom and Organization 1814-1914* (Sosyalizm, 1965). 1937'de ise *The Amberley Papers*'i (Amberley Dosyası) yayımladı. Bu kitapların hazırlanmasında yardımcı olan asistanı Patricia Spence ile 1936'da evlendi.

Russell, bir pasifist olarak 1938'de Münih'te İngiliz politikasını destekledi, ama savaş başladıkten sonra Hitler'in mutlakta yenilmesi gerektiğini kabul etti. 1938-39 arasında ABD'de çeşitli yerlerde ders verdikten sonra City College'a (New York) profesör olarak atanması, başta ahlak kurallarına aykırı cinselliği savunduğu iddiası olmak üzere çeşitli gerekçelerle iptal edildi. Bunun üzerine Pennsylvania'daki Barnes Vakfı'nda konferanslar vermek üzere 5 yıllık bir anlaşma imzaladıysa da anlaşma 1943'te geçersiz sayıldı. Bu konferans metinlerine dayanan *History of Western Philosophy* (1945; *Ban Felsefesi Tarihi*, 1968-70, 1983) ise yayımlanır yayımlanmaz İngiltere ve ABD'deki en çok satan kitaplar listesine girdi ve yıllarca Russell'in başlıca gelir kaynağı oldu. Bu arada İngiltere'ye dönen Russell, 1944'te yeniden Trinity College'da öğretim üyeliğine atanmıştı.

Savaş izleyen 15 yıl boyunca ünlü ve saygınlığı gittikçe arttı; bunda British Broadcasting Corporation (BBC) "Brains Trust" (Beyin Takımı) programına katılmasının, 1949'da BBC mikrofonlarından ilk Reith Konferansı'nı vermesinin, 1949'da Liyakat Nişanı, 1950'de de Nobel Edebiyat Ödülü'nü almasının büyük payı vardı.

Siyasal etkinlikleri. *İlimden Beklediklerimiz* adlı yapıtı 1948'de yayımlandığında saygıyla karşılanmış, ama pek sıcak bir kabul görmemişti. Bunun bir nedeni bilgi

kuramı konusunun artık fazla ilgi çekmemesi, bir başka nedeni de II. Dünya Savaşı'nın yarattığı ortamı. Büyük düş kırıklığına uğrayan Russell o sıralar felsefeyi etkileyen linguistik akıma da yakınlık duymuyordu. *My Philosophical Development* (1959; Felsefe Gelişimim) adlı kitabıyla birkaç makale yazdıysa da bu dönemde artık felsefeden uluslararası siyasete yöneldi. Özellikle kansından ayrılmış ABD'li Edith Finch'le evlendiği 1952'den sonra yerleşik değerlerin savunulduğu çevrelerde saygınlığını yitirmeye, buna karşılık bütün dünyada sol çevrelerde ve gençler arasında ünlenmeye başladılar. 1954'te BBC'de yayınlanan ünlü "İnsanın Sorumluluğu" adlı konuşmasında Bikini Adasındaki hidrojen bombası denemelerini lanetledi. Bunu Nobel Ödüllü bilim adamlarının tepkisini dile getiren Russell-Einstein bildirisi ve her ikisine de başkanlık ettiği, Doğu ve Batı dünyasından bilim adamlarının katıldığı I. Pugwash Konferansı (1957) ile 1958'de başlatılan Nükleer Silahsızlanma Kampanyası izledi. 1960'ta ise başkanlıktan ayrılarak kitlesel pasif direniş eylemleri düzenlemeyi amaçlayan daha militan yaklaşımlı 100'ler Komitesini oluşturdu. 1961'de kansıyla birlikte önderlik ettiği kitlesel oturma eylemleri yüzünden 2 ay hapis cezasına çarptırıldı, ama sağlık nedenleriyle cezası 7 güne indirildi.

Russell Küba Bunalımı ve Çin-Hindistan sınır çatışmaları nedeniyle devlet başkanları ve dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U Thant nezdinde girişimde bulunabilecek enerji ve kararlılığı gösterdiği 1962'de 90 yaşındaydı. Warren Raporu'nun yayımlanmasından sonra Kennedy suikastını araştıran komiteye başkanlık etti. Bu arada barışa yönelik çabalarını daha sistemli bir hale getirmek için 1963'te Bertrand Russell Barış Vakfı'nı ve Atlantik Vakfı'nı kurdu. Daha sonra ABD'nin Vietnam politikasına şiddetle karşı çıktı. Fransız varoluşçu düşünür Jean-Paul Sartre, Yugoslav tarihçi Vladimir Dedijer, Polonya asıllı yazar Isaac Deutscher ve daha başka ünlülerin de katkısıyla Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ni (Russell Mahkemesi) topladı. Ölümünden önceki üç yıl içinde yayımlanan *Autobiography'si* (3 cilt) nükteli, içtenlikli, sürükleyici anlatımıyla Russell'in en güzel yapıtlarından biri oldu.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. *Philosophical Essays* (1910; Felsefe Denemeleri), *The Problems of Philosophy* (1911; Felsefe Meseleleri), *1934/Felsefe Sorunları*, (1980), *The Philosophy of Pacifism* (1916; Pasifizm Felsefesi), *Principles of Social Reconstruction* (1916; Toplumsal Yeniden Yapılanmanın İlkeleri), *Roads to Freedom*, (1918; Özgürlük Yolları), *On Education* (1926; Terbiyeye Dair), *1954/Eğitim Üzerine*, (1984), *Why I am Not a Christian* (1927; Neden Hristiyan Değilim), *The Conquest of Happiness* (1930; Saadet Yolu), *1963/Mutluluk Yolu*, (1988), *In Praise of Idleness and other Essays* (1935; Denemeler, 1965/Aylaklığa Övgü), (1983), *Power: A New Social Analysis* (1938; İktidar, 1967, 1983), *Authority and the Individual* (1949; Yetke ve Birey, 1975, 1983), *Common Sense and Nuclear Warfare* (1959; Sağduyu ve Atom Savaşı, 1960), *Has Man a Future?* (1961; İnsanlığın Geleceği Nedir?, 1961/İnsanlığın Yarını 1972), *War Crimes in Vietnam* (1962; Vietnam'da Savaş Suçları, 1967), *Political Ideals* (1963; Siyasal İdealler, 1966, 1974), *War and Atrocity in Vietnam* (1963; Vietnam'da Savaş ve Zulüm, 1965, 1966).

Russell, Bill, asıl adı WILLIAM FELTON RUSSELL (d. 12 Şubat 1934, Monroe, Louisiana, ABD), zamanında basketbol tarihinin en büyük savunma oyuncusu sayılan ABD'li basketbolcu. ABD'nin önde gelen profesyonel takımlarında koçluk yapan ilk Siyahtır. San Francisco Üniversitesi'nin iki sezon üst üste Üniversiteler Ulusal Spor Birliği

(NCAA) şampiyonluğunu kazanmasında önemli rol oynadı. 1956 Melbourne Olimpiyat Oyunları'nda şampiyon olan ABD basketbol takımında oynadıktan sonra Ulusal Basketbol Birliği'ndeki (NBA) Boston Celtics'e transfer oldu. Beş kez NBA'nın en değerli oyuncusu seçildi. Boston Celtics, Russell'in basketbolu bıraktığı 1969'a değin, son ikisi koçluğu döneminde olmak üzere 13 sezonda 11 kez NBA şampiyonluğunu kazandı. 1973'te potalara dönerek Seattle SuperSonics'in koçluğunu ve genel menajerliğini üstlenen Russell, 1977'den sonra televizyonda spor spikerliği ve haber yorumculuğunun yanı sıra gazete ve dergiler için köşe yazıları da yazdı.

Russell, Charles, Baron Russell (Killowen) (d. 10 Kasım 1832, Newry, Down ili, İrlanda - ö. 10 Ağustos 1900, Londra, İngiltere), Haziran 1894'ten sonra başyargıç (*lord chief justice*) olarak görev yapan İngiliz hukukçu.

İrlanda ve İngiltere'de avukatlık yaptıktan sonra 1872'de kraliçenin danışmanı oldu. 1880'de Liberal Parti'den Avam Kamarası'na girdi. 1886'da ve 1892-94 arasında başsavcı olarak görev yaptı. İrlanda'daki milliyetçi harekete sempati duymasına karşın İrlanda'ya özerklik tanınması yerine İngiltere'ye bağımlı bir İrlanda Parlamentosu'nun kurulmasını savundu. 1888-90'da, Charles Stewart Parnell'in avukatlığını üstlenerek ün kazandı.

Mayıs 1894'te Lordlar Kamarası'nın temyiz davalarına bakan üyesi oldu. Coleridge baronu John Duke'un ölümü (14 Haziran 1894) üzerine başyargılığa atandı. Boer hükümetini devirmek için Transvaal'e başsız bir saldırı bulanan (Aralık 1895-Ocak 1896) L. S. Jameson ve öteki İngiliz uyruklu önderlerin yargılanmasındaki tutumuyla, yargıç olarak kazandığı ünü pekiştirdi. 1899'da, Büyük Britanya ile ABD arasında savaş tehlikesi doğuran Venezuela-İngiliz Guyanası sınır anlaşmazlığını çözüme bağlayan hakemler kurulunda yer aldı.

Russell, Henry Norris (d. 25 Ekim 1877, Oyster Bay, New York - ö. 18 Şubat 1957, Princeton, New Jersey, ABD), yıldızların mutlak parlaklıkları ile tayf türleri arasındaki bağıntıyı veren grafik gösterimi (Hertzsprung-Russell diyagramı[*]) geliştirilen ve çiftyıldızların uzaklıklarını hesaplamaya yönelik bir yöntem bulan ABD'li

Henry Norris Russell
Princeton University

astronom ve astrofizikçi. 20. yüzyıl astronomisinin gelişimi üzerinde önemli etkisi olmuştur.

1897'de Princeton Üniversitesi'nden mezun olan Russell, aynı üniversitede astronom Charles Augustus Young'ın yanında çalışmaya başladı. Bu dönemde çiftyıldızla-

rın birbirleri çevresindeki yörüngeleri ve bazı gezegenlere yönelik gözlemler yaptı. Doktora çalışmasını 1900'de tamamladı.

Daha sonra Princeton'dan ayrılarak Cambridge'deki üniversite gözlemevinde Arthur Robert Hinks ile birlikte, o dönemde henüz yeni bir yöntem olan fotoğraf tekniğiyle yıldızların uzaklıklarını belirlemeye yönelik çalışmalar yaptı. Bir yandan da çiftyıldızlar üzerindeki gözlemlerini sürdürdü ve çiftyıldız olarak görünmeseler bile, ışık tayflarına bakıldığında birbirlerinin çevresinde dolandıkları anlaşılan yıldız çiftlerinin (bugün bunlara spektroskopik çiftyıldız denir) yörüngelerinin belirlenmesine ilişkin bir makale yayımladı. Russell 1905'te Princeton'a döndü, üç yıl sonra da yardımcı profesör oldu. 1911'de astronomi profesörlüğüne ve üniversite gözlemevinin yöneticiliğine getirildi, 1921'de de ek olarak Wilson Dağı Gözlemevi'nde araştırma yardımcılığına atandı.

Russell, Princeton'da çiftyıldızlar üzerindeki çalışmalarını sürdürdü ve bu yıldızların yörünge davranışlarına dayalı olarak kütlelerinin hesaplanmasına ilişkin bir yöntem ile yörüngelerine ve kütlelerine dayalı olarak uzaklıklarının hesaplanmasına yönelik bir yöntem geliştirdi. Ayrıca örten çiftyıldızlar (yörüngeleri üzerinde birbirlerinin önünden geçerek periyodik tutulumlara yol açan, bu nedenle de parlaklıkları değişen çiftyıldızlar) üzerindeki çalışmaları öncülük etti. Yaşamının sonlarına doğru da, Samanyolu Gökadası'na en yakın iki gökada olan Macellan Bulutsusu'nda çiftyıldızları inceledi.

Russell, daha ilk çalışmaları sırasında, biri ötekinden daha parlak iki ana yıldız sınıfı olduğu sonucuna varmıştı. Danimarkalı astronom Ejnar Hertzsprung da, bu görüşü paylaşarak, her iki sınıfın da aynı tayfa sahip olduğunu bulmuştu. Russell, yıldızlara ilişkin bir parlaklık/tayf diyagramı hazırlayarak, gerçek parlaklık ile tayf türü arasında belirli bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koydu. Çalışmalarının sonuçlarını 1913'te açıkladı, Hertzsprung-Russell diyagramı da ertesi yıl yayımlandı. Russell, bu diyagramdan elde ettiği bulgulara dayanarak, yıldızların tayfı, kütle ve parlaklık evrimleri üzerine bir kuram geliştirdi. Bulgularını 1929'da, *Encyclopædia Britannica*'nın 14. basımında "Stellar Evolution" (Yıldızların Evrimi) başlığı altında yayımladı. Russell bu makalesinde yıldızların başlangıçta soğuk ve kırmızı renkli birer dev cisim olduklarını, daha sonra zamanla büzüldüklerini ileri sürdü. Bu büzülme önceleri cismin sıcaklığının yükselmesine, renginin ise kırmızıdan, sarı, beyaz ve maviye doğru değişmesine yol açıyordu; ama sonunda yıldız kendi üzerine çökerek, küçük ve soğuk, kırmızı renkli bir kütle haline geliyordu.

Russell, yıldız tayfları üzerinde de çalıştı ve yıldızların bileşiminin (Russell karışımı), büyük ölçüde hidrojenlerden oluştuğu sonucuna vardı. Başlıca yapıtları, *Astronomy* (1927), *Fate And Freedom* (1927; Kader ve Özgürlük) ve *Solar System and Its Origin*'dir (1935; Güneş Sistemi ve Kökeni).

Russell, John, 1. Kont Russell (Kingston Russell) AMBERLEY VE ARDSALLA VİKONTU AMBERLEY. LORD JOHN RUSSELL (1861'e değin) olarak da bilinir (d. 18 Ağustos 1792, Londra - ö. 28 Mayıs 1878, Pembroke Lodge, Richmond Parkı, Surrey, İngiltere), 1846-52 ve 1865-66 arasında İngiltere başbakanı. Reform Yasası'nı (1832) parlamentodan geçirmek için verdiği mücadeleyle tanınır.

Bedford 6. dükü John Russell'in üçüncü oğluydu. Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1813'te parlamentoya girdi. 1817'de Habeas Corpus Yasası'nın askıya alınmasını eleştiren konuşmasıyla adını du-

yurdu. Aralık 1819'da parlamentoda reform yapılması için yoğun bir mücadele başlattı. 1830'da Liberallerin iktidara gelmesinden sonra parlamento reformu yasa tasarısı hazırlamakla görevlendirilen komisyonda yer aldı. 31 Mart 1831'de Avam Kamarası'na sunduğu tasarıyla kamuoyunun dikkatini üzerine çekti. 1830'larda ve 1840'larda Liberal Parti içindeki reformcu kanadın önderliğini üstlenen Russell, 1830'ların ilk yarısında Grey 2. kontu Charles Grey'in başbakanlığı sırasında devlet saymanı olarak görev yaptı. 1830'ların ikinci yarısında Lord Melbourne hükümetinde içişleri bakanı oldu. Bu görevi sırasında Londra dışındaki büyük kentlerin yönetiminde reformlar yaptı ve idam cezasının kapsamını daralttı. 1841'de Liberallerin muhalefete geçmesi üzerine bakanlıktan ayrılan Russell, 1845'te serbest ticareti savunanların başını çekti. 1846'da, Sir Robert Peel başkanlığındaki Muhafazakâr hükümetin istifası üzerine başbakan oldu.

İlk başbakanlık döneminde 10 saatlik işgününü yasalaştırdı (1847), Genel Sağlık Yasası'nı (1848) çıkardı ve 1851'de çıkarılan bir yasa ile din adamlarının kendilerine papa tarafından verilmiş olan unvanları kullanmalarını yasakladı. Yahudilere eşit haklar tanınması, oy hakkının kapsamının kentlerdeki işçileri içine alacak biçimde genişletilmesi ve İrlandalı çiftçilerin toprakları üzerindeki haklarının güvence altına alınması yolundaki önerileri ise parti içindeki görüş ayrılıkları nedeniyle kabul edilmedi. 1852'de parti içindeki bölünme nedeniyle istediği bir yasa tasarsını parlamentodan geçiremeyince istifa etti. Aynı yıl, Lord Aberdeen başkanlığındaki hükümette dışişleri bakanı oldu. Ama, Kırım Savaşı'nda (1853-56) izlenen politikalarla karşı çıkarak 1855'te bakanlıktan ayrıldı ve sonraki dört yıl boyunca siyasetten uzak yaşadı. 1859'da Palmerston hükümetinde görev aldı ve 1865'te Palmerston'un ölümü üzerine başbakan oldu. Ama ertesi yıl, oy hakkının kapsamının genişletilmesini öngören yasayı parlamentodan geçiremeyince istifa etti ve siyasal yaşamdan çekildi.

Russell, Ken (d. 3 Temmuz 1927, Southampton, Hampshire, İngiltere), çarpıcı filmleriyle yankı uyandırmış ve farklı tepkiler almış İngiliz sinema yönetmeni.

Pangbourne Denizcilik Yüksekokulu'nda okuduktan sonra İngiliz Ticaret Filosu'na katıldı. İki yıl Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde elektrik teknisyenliği eğitimi gördü. Tiyatro, bale ve fotoğrafçılık gibi çeşitli sanat dallarında çalışmalar yaptı. İlk kısa filmle-riyle dikkati çekti ve İngiliz yayın kuruluşu BBC'den gelen öneriyle belgesel filmler çekmeye başladı. Ardından 10 yıl süreyle BBC televizyonunda "Monitor" ve "Sunday Night Film" programlarını yönetti.

BBC'de çalıştığı yıllarda tamamladığı *French Dressing* (1963) ve *Billion Dollar Brain* (1967; *Milyonluk Beyin/Beyin*) filmleri başarı kazandıysa da, Russell asıl ününü üçüncü uzun metrajlı filmi *Women in Love* (1969; *Aşık Kadınlar*) elde etti. Filmin görsel güzelliği ve erotik sahnelerinin inceliği hem izleyiciler, hem de eleştirmenler tarafından beğenildi. Russell bunu izleyen filmi *The Music Lovers*'da (1970; *Yalnız Kalpler*) Çaykovski'nin acılı yaşamını izleyicileri öfkelendirecek ölçüde süslü, çarpıcı bir anlatımla perdeye aktardı ve tartışmalar yarattı. Aldous Huxley uyarlaması *The Devils* (1971; *Şeytanlar*), bir manastırdaki toplu cinsel histeriyi konu alan öyküsüyle daha sert eleştirilere hedef oldu. Russell *The Boy Friend* (1971; *Erkek Arkadaş*) ve *Savage Messiah* (1972; *Vahşi Mesih*) filmlerinden sonra *rock* operası uyarlaması *Tommy*'yle (1975) büyük başarı elde etti.

Sonraki filmleri arasında *Lisztomania* (1975), *Valentino* (1977), *Altered States* (1979; *Gerçeğin Ötesinde*), *Crimes of Passion* (1984; *Tutku Suçları*), *Gothic* (1987) ve *The Rainbow* (1989; *Gökkuşağı*) sayılabilir.

Russell, Pee Wee, asıl adı CHARLES ELLSWORTH RUSSELL (d. 27 Mart 1906, Maple Wood, Missouri - ö. 15 Şubat 1969, Alexandria, Virginia, ABD), ABD'li caz klarnetçisi. Son yıllarında resim de yapmıştır.

Çocukken keman dersleri aldı; klarnette karar kılmadan önce piyano ve davul çalmayı da denedi. Klarnette alışılmamış sesler kullanarak, ani değişimlerden ve rastlantılardan yararlanarak kendine özgü bir üslup yarattı. Hiçbir soloyu iki kez aynen çalmadı. 1920'lerin başında St. Louis'de profesyonel olarak çalmaya başladı. 1923'te Juarez'de (Meksika) Herbert Berger'in topluluğunda yer aldı. Daha sonra Houston'da (Texas) Peck Kelly'nin topluluğuna katıldı ve tromboncu Jack Teagarden'la tanıştı. St. Louis'e döndüğünde çeşitli topluluklarda Frank Trumbauer ve Bix Beiderbecke gibi öncü cazcılarla çalıştı. 1927'de New York kentine giderek Red Nichols'un Five Pennies'i ile ilk plaklarını doldurdu. 1930'lar boyunca başta Coleman Hawkins ve Eddie Condon ile olmak üzere yoğun orkestra ve plak çalışmaları yaptı. 1940'larda düzenli olarak New York kentindeki Greenwich Village'da Nick's adlı kulüpte çaldı.

1950'de San Francisco'da ağır bir pankreatit geçirdikten sonra olağanüstü bir çıkış yaparak Thelonious Monk, Duke Ellington ve başkalarıyla modern parçalar çalmaya başladı. Bu arada Condon'la birlikte Dixieland cazını da sürdürdü. Russell klarnette bir geçiş dönemi icracısıydı; klarnetin olanaklarını geliştirerek *swing*-sonrası dönemin ilk modernist klarnetçisi oldu.

Russell, William Russell, Lord (d. 29 Eylül 1639 - ö. 21 Temmuz 1683, Londra), Kral II. Charles ile Katolik kardeşi York dükü James'e karşı suikast düzenlemekle suçlanarak idam edilen İngiliz Whig siyaset adamı.

Bedford 5. kontunun (sonradan 1. dükü) oğluydu. 1678'de Lord Russell unvanını aldı. Charles'ın hükümdarlığı boyunca Avam Kamarası üyeliğinde bulundu. Yaklaşık 1673'te Charles'ın Fransa yanlısı politikalarına muhalefet eden gruba katıldı. 1678'de Titus Oates adlı bir Anglikan rahibin papalığın bir komplo düzenleyerek II. James'i tahta geçireceği iddiasını ortaya atması parlamentonun ikiye ayrılmasına yol açtı. James'in tahta geçme hakkının kaldırılmasını savunanlar Whig, buna karşı çıkanlar da Tory adını aldı. Charles'ın ilk oğlu Monmouth dükünün yakın dostu olan Russell Avam Kamarası'nda James'in tahta çıkma hakkını iptal ettirmek için sürdürülen mücadelenin önderliğini üstlendi. Ama Charles Mart 1681'de, parlamentoyu dağıtarak hareketi bastırınca kamu görevinden çekildi. Haziran 1683'te James ve Charles'ı öldürmeyi amaçlayan Rye House Suikastı'na katılmakla suçlandı. Kendisine yöneltilen suçlamaların kanıtlanamamasına karşın suçlu olduğuna karar verildi ve başı vurularak idam edildi.

Russell engereği (*Vipera russelli*), *Viperidae* familyasından çok zehirli yılan türü. Hindistan'dan Tayvan ve Cava'ya kadar uzanan bölgede genellikle açık alanlarda yaygın biçimde bulunur.

Yaşadığı yerlerde yılan sokmasından ölümünün çoğuna Russell engereği yol açmaktadır. En çok 1,5 m dolayında olan bu

Russell engereği (*Vipera russelli*)
Z. Leszczynski-Animals Animals

türün gövdesi boyunca uzanan üç sıralı kırmızı kahverengi benekler içte siyah, dışta beyaz birer halkayla çevrelenmiştir.

Rustaveli, Şota (d. y. 1172 - ö. y. 1216), Gürcülerin ulusal destanı *Vephistkaosani*'yi yazan Gürcü şair.

Adını Gürcistan'ın Mesheti bölgesindeki Rustavi kentinden aldığı sanılır. Gürcü efsanesine göre, küçük yaşta annesi ile babasının ölmesi üzerine keşş olan amcası tarafından büyütüldü. Siyasal ve kültürel açıdan Gürcistan'ın altın çağında hüküm süren Kraliçe Tamara (hd 1184-1213) için övgü dolu bir dizi şiir yazdı. Bunun üzerine kraliçe tarafından ödül olarak saray hazinedarlığına getirildi. Gene efsaneye göre kraliçeye aşıkı. Ama sonradan ülkesini terk etti. Yaşamının son yıllarını geçirdiği sanılan Kudüs'teki Gürcü Haç Manastırı'nda 1960'ta bir resmi bulundu.

Rustaveli'nin günümüze kalmış tek yapıtı, büyük bir romantik destan olan *Vephistkaosani*'dir (1712, 1987; *Kaplan Postlu Şövalye*, 1991). Egzotik bir ortamda geçen destanda Arap komutan Avtandil, Şah Rostevan'ın kızı Tinatin'e aşık olur, ama aşkına karşılık görmez. Tinatin, babasının yerine tahta çıkma törenleri sırasında, şahın kuvvetlerini yenen kaplan postlu şövalyeyi (Tariel) bulup getirirse Avtandil'le evlenmeye söz verir. Avtandil, Hintli şövalye Tariel ile karşılaşır ve onunla dost olur. İkisi birlikte Tariel'in sevgilisi Nestan Darecan'ı bulmak amacıyla *kacebi* (cinler) ülkesine giderler. Birçok ilginç serüvenden sonra iki kahraman da sevgililerine kavuşur.

Vephistkaosani 1.587 dörtlükten oluşur. Yapıtı, öbür Gürcü klasikleri sayılan Çahruhade'nin *Tamariani* ve Ioane Şavteli'nin *Abdulmesiani* adlı yapıtlarından, gerek içerik gerekse dil açısından daha başarıdır. Bu destanı nedeniyle bazı uzmanlarca Gürcü edebiyat dilinin yaratıcısı sayılan Rustaveli, ortaçağ Gürcistan'ındaki gelenek ve idealleri canlı biçimde anlatır. Kahramanlık kültürü ve saray aşklarının işlendiği destanda Çin, İran ve Eski Yunan felsefesinin izleri görülür. Rustaveli Yeni-Platonculuktan etkilenmiştir. Hristiyanlığa bağlılığını açıkça vurgulayan Rustaveli gene de ortaçağ skolastisizmine düşmez. Bazı kilise adamları dine aykırı olduğu gerekçesiyle şiirlerini içeren el yazmalarını yakmışlardır. Destanın 17. yüzyıl öncesine ait el yazma nüshalarını günümüze ulaştırmıştır. Birçok Batı ve Doğu diline çevrilmiş olan *Vephistkaosani* Ahmet Özkan (Melaşvili) tarafından da Türkçeye çevrilerek bir bölümü *Çveneburi* (1977-79) dergisinde yayımlanmıştır.

Rustavi, Gürcistan'da kent. Kura Irmağı kıyısında yer alır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan demir-çelik tesisi kentün gelişmesinde önemli rol oynadı. Bütün Transkafkasya bölgesine haddelenmiş çelik

ve çelik boru sağlayan bu tesisin yanı sıra, kentte gübre ve yapay elyaf üretilen bir kimya tesisi vardır. Nüfus (1991 tah.) 161.900.

rustik duvar, mimarlıkta dekoratif bir görünüm sağlamak için kullanılan taş duvar örgüsü. Rustik duvarda taşların birbirine bitişen kenar bölümleri düzgün bir biçimde, orta bölümleri ise belirgin bir çıkıntı yapacak ya da işlenmemiş izlenimi verecek gibi yontulur. Bazı üsluplarda yapıların yalnız köşe taşları böyle taşlarla örülüp geri kalan duvar yüzeyleri düz bırakılarak bir karşıtlık yaratılır.

Rustik duvarın en eski örneklerinden birine Pers hükümdarı II. Kyros'un Pasargad'daki mezarında (İÖ 560) rastlanır. Bu

Rustik duvar, Medici-Riccardi Sarayı'ndan bir ayrıntı, 1444-59
Brogi-Alinari, Art Resource/EB Inc.

yapım yöntemi Eski Yunan ve Helenistik dönem mimarlığında da kullanıldı. Romalılar sukumeri gibi mühendislik yapılarında bazen rustik duvar uyguladılar (örn. Fransa'da Nîmes'deki Gard Köprüsü ve İspanya'da Segovia'daki sukumeri). Bu duvarın dekoratif yönünün öne çıkarılarak kullanıldığı Roma'daki Maggiore Kapısı (İS 1. yy) ya da Fransa'da Vienne'deki Augustus Tapınağı gibi Roma yapıları da vardı. Erken Rönesans döneminde İtalyan mimarlar rustik duvar geleneğini geliştirdiler ve özellikle 15. yüzyıl saraylarında kullandılar. Hepsisi de Floransa'da bulunan Pitti (1458), Medici-Riccardi (1444-59) ve Strozzi (y. 1489) saraylarında temel bezeme öğesi, büyük bir özenle tasarlanıp uygulanmış rustik duvarlardı. Maniyerizm dönemiyle barok dönemde rustik duvar daha çok villa ve bahçe tasarımlarında uygulandı. Taşların kaba yontu olarak bırakılan yüzeyleri kurt yeniği gibi görünecek biçimde işlenerek daha zengin görünümler yaratmaya çalışıldı.

rustik üslup, dekoratif sanatlarda köylü ya da kırsal kesim sanatından esinlenen her türlü yaklaşım. Terim daha dar anlamda, parçaları ağaç dallarına benzetilerek yapılmış ahşap ya da metal mobilyaları anlatmak için kullanılır. Bu tür mobilyalar 18. yüzyıl ortalarında, daha yalın ve daha doğal bir yaşama özlem duyulduğu dönemde ortaya çıkmış, 20. yüzyıla değin de üretilgelmişti. Özellikle İsviçre, Almanya ve Avusturya'da yaygındı. Şiirsel öğelere duyulan düşkünlük nedeniyle Kraliçe Victoria döneminde İngiltere'de de tutulan bu üslup, ABD'de yazar Henry David Thoreau'nun doğa konusundaki görüşlerinden etkilenenler arasında yaygınlaştı. Bir süre sonra 19. yüzyılda üretilen her türlü demir döküm bahçe

mobilyası bu adla anılır oldu. Bu tür mobilyalara uyacak biçimde çanak çömlek de yapıldı. Fazla yaygınlaşmayan başka bir uygulama da, geyik ve benzeri hayvanların boynuzlarının mobilyalarda kullanılmasıydı.

Rusya, resmî adı RUSYA FEDERASYONU. Rusça ROSSİYSKAYA FEDERATSIYA. eskiden (1917-91) RUS SOVYET FEDERE SOSYALİST CUMHURİYETİ. Rusça ROSSİYSKAYA SOVYETSKAYA FEDERATİVNAYA SOTSİALİSTİÇESKAYA RESPUBLİKA. Avrupa'nın kuzeyinde ve Asya'nın doğusunda çok geniş bir alana yayılan ülke. 17.045.400 km²'lik yüzölçümüyle dünyanın en büyük ülkesidir. Nüfusunun büyük bölümünü Ruslar oluşturmakla birlikte ülkede 70'ten fazla ulus yaşar. Rusya batıda Finlandiya, Baltık Denizi, Estonya, Letonya, Litvanya ve Ukrayna, güneyde Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Moğolistan, Çin ve Kuzey Kore ile çevrilidir. Kuzeyinde Kuzey Buz Denizi, doğusunda ise Büyük Okyanus bulunur. 1917'ye değin Rus Çarlığı'nın siyasal çekirdeğini oluşturan Rusya, 1917'den 1991'e değin SSCB'nin en önemli cumhuriyeti olarak kalmış, 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla bağımsız bir ülke durumuna gelmiştir. Başkenti Moskova, 1992 tahmini nüfusu 149.469.000'dir.

Bir dizi siyasal birime ayrılmış olan Rusya Federasyonu, Rusya'dan başka 24 özerk cumhuriyeti (Adige, Başkırt, Buryat, Çeçen-İnguş, Çukçi, Çuvaş, Dağıstan, Gorno-Altay, Hakas, Kabartay-Balkar, Kalmuk, Karaçay-Çerkes, Karelya, Komi, Koryak, Kuzey Osetya, Mari, Mordovya, Nenets, Tatar, Tuva, Udmurt, Yakut, Yamalo-Nenets), üç özerk yönetim birimini (Evenk, Komi-Permyak, Yevreyskaya) ve dört özerk ili (Agin-Buryat, Hantı-Mansi, Taymir, Ust-Ordinsk Buryat) kapsar.

DOĞAL YAPI

YÜZEY ŞEKİLLERİ. Rusya jeolojik yapı ve yüzey şekilleri bakımından doğu ve batı olmak üzere iki ana kuşağa ayrılır. Bu iki kuşak arasındaki sınırı kabaca Yenisey Irmağı çizer. Ülke topraklarının yaklaşık yüzde 40'ını kaplayan batıdaki kuşak görece alçak ovalardan ve platolardan oluşur. Doğudaki kuşak ise dağlıktır. Rusya coğrafi bakımdan bu iki ana kuşağın dışında altı altı bölgeye ayrılabilir: Kola-Karelya bölgesi, Rusya (Doğu Avrupa) Ovası, Ural Dağları, Batı Sibirya Ovası, Orta Sibirya Platosu, güneydeki ve doğudaki dağ kuşağı.

Ülkedeki coğrafi bölgelerin en küçüğü olan Kola-Karelya, Rusya'nın Avrupa'da kalan kesiminin kuzeybatısında, Finlandiya sınırı ile Beyaz Deniz arasında yer alır. Karelya alçak tepeler, bataklıklar ve göllerle kaplı alçak bir platodan oluşur. Benzer yüzey şekillerine sahip olan Kola Yarımadası(*) da Hibini Dağları dışında oldukça alçaktır.

Dünyadaki en geniş düzlüklerden biri olan Rusya Ovası(*) Ural Dağlarının batısından doğuya doğru yaklaşık 1.600 km, Kuzey Buz Denizinden Kafkaslar'a ve Hazar Denizine doğru da yaklaşık 2.400 km boyunca uzanır. Ortalama yüksekliği 170 m dolayındadır. Ovanın Moskova'nın kuzeyinde kalan kesimi buzul çökelleriyle kaplı düzlüklerden ve buzultaşı tepelerden oluşur. Moskova'nın güneyinde kalan kesiminde ise engebeli platolar ve geniş düzlükler uzanır.

Rusya Ovasının doğu sınırında başlayan Ural Dağları(*) Kuzey Buz Denizi kıyısından Kazakistan sınırına değin yaklaşık 2.000 km boyunca uzanır; Kuzey Buz De-

nizindeki Novaya Zemlya Takımadalarını kaplayan dağlar da Urallar'ın uzantısıdır. Ural Dağları en yüksek noktasına Narodnaya Dağında (1.894 m) ulaşır. Dağlarda ayrıca yüksekliği 900-1.500 m arasında değişen bir dizi doruk vardır.

Urallar'ın batısında, ülkedeki en geniş coğrafi bölgeyi oluşturan Batı Sibirya Ovası(*) uzanır. Aynı zamanda dünyanın en geniş kesintisiz düzlüklerinden biri olan Batı Sibirya Ovasını Obi, İrtiş ve Yenisey ırmakları sular. Ovanın ortalama yüksekliği 100 m dolayındadır.

Yenisey ve Lena ırmakları arasında uzanan Orta Sibirya Platosunun(*) ortalama yüksekliği 500-700 m arasında değişir. Platonun güney sınırını Baykal Gölü çevresindeki dağlar, kuzey sınırını da Batı Sibirya Ovasının bir uzantısı olan Kuzey Sibirya Ovası çizer.

Ülkenin güney ve doğusunda jeolojik açıdan birbirinden farklılıklar gösteren bir dizi dağ sistemi yükselir. Kazakistan ve Moğolistan sınırı boyunca uzanan Altay Dağlarının en yüksek noktası 4.506 m'dir. Altay Dağlarının doğusunda Tuva Havzasını çevreleyen Batı ve Doğu Sayan (sırasıyla 3.072 ve 2.990 m) dağları uzanır. Baykal Gölünün iki yanında yer alan plato ve yükseltiler doğuda yerlerini Yablonovo ve Stanovoy sıradağlarına bırakır. Doğudaki Büyük Okyanus kıyılarına doğru 640 km boyunca uzanan Stanovoy Sıradağları Amur ve Lena ırmak sistemleri arasında su bölümü çizgisi oluşturur. Stanovoy Sıradağlarının doğu ucundan başlayan Cugcur Dağları kıyı boyunca kuzeye doğru uzanır. Sibirya'nın kuzeydoğu kesimini Çerski Sıradağlarıyla Verhoyansk ve Kolima dağları engebeleridir. Bu dağların uzantıları Çukçi Yarımadasına kadar sokulur. Kamçatka Yarımadasını kaplayan Sredinni Sıradağlarında, başta Klyuçevskaya Yanardağı (4.750 m) olmak üzere bir dizi volkanik doruk yükselir. Sibirya'nın güneydoğusundaki dağların başlıcaları Badhalski Sıradağları (2.640 m) ve Sihote-Alin'dir (2.045 m). Sibirya anakarasından Tatar Boğazıyla ayrılan Sahalin Adasının kuzeyinde bir ova, güneyinde ise birbirine koşut uzanan iki dağ sırası yer alır.

İKLİM. Rusya'nın iklimi yüzey şekillerine göre değişmekle birlikte, ülke genelinde özellikle kışların çok soğuk geçtiği bir kara iklimi hüküm sürer. Bu iklimin en belirgin özelliği ilkbahar ve sonbaharın çok kısa sürmesi, yaz ve kış ayları arasındaki sıcaklık farkının çok yüksek olmasıdır. Güney ve doğudaki yüksek dağ sıraları Hint Okyanusundan ve Büyük Okyanustan gelen hava kütlelerinin ülkenin içlerine girmesini engeller. Buna karşılık ülkenin kuzey ve batı kesimleri Kuzey Buz Denizinin ve Atlas Okyanusunun etkilerine açıktır. Ocak ayı ortalama sıcaklığı batıdan doğuya sırasıyla Petersburg'da -8°C, Turuhansk'ta -27°C, Yakutsk'ta -43°C, ülkenin doğu ucundaki Verhoyansk'ta da -50°C'dir. Yaz aylarında ise sıcaklık enlemlere bağlı olarak değişir. Temmuz ayı ortalama sıcaklığı Kuzey Buz Denizindeki adalarda 4°C iken, ülkenin güney sınırında 20°C'ye yükselir. Bununla birlikte bu ortalamalardan büyük farklılıklar gösteren sıcaklıklara da rastlanır. Örneğin Antarktika dışındaki en düşük sıcaklığın (-70°C) görüldüğü Verhoyansk'ta sıcaklık temmuz ayında zaman zaman 38°C'nin üzerine çıkar. Yaz ve kış ayları arasındaki sıcaklık farkı iç kesimlere doğru gidildikçe artar; temmuz ve ocak ayları arasındaki sıcaklık farkı Moskova'da 29°C iken, Yakutsk'ta 64°C'ye yükselir.

Ülkenin batısında 200-300 mm'yi bulan ortalama yıllık yağış miktarı doğuya doğru

azalarak Sibirya'nın doğusunda 406 mm'nin altına düşer; muson rüzgârlarının etkisi altındaki Büyük Okyanus kıyılarındaki yeniden yükselir (Vladivostok'ta 610 mm). Kış aylarında yağışların büyük bölümü kar olarak düşer. Rusya Ovasında kar 40-200 gün yerde kalırken, bu süre Sibirya'da 120-250 güne çıkar.

AKARSULAR, GÖLLER VE BATAKLIKLAR. Dünyanın en uzun ırmaklarından bazıları Rusya'dadır. Bunlardan dördünün (Obi, Yenisey, Lena ve Amur) uzunluğu 4 bin km'yi geçer. En uzun ve su toplama alanı en büyük akarsu, başlıca kolu İrtiş ile birlikte Obi Irmağıdır. Buna karşılık su miktarı en fazla ırmak Yenisey'dir.

Ülkedeki ırmakların çoğu, özellikle de Sibirya'dakiler kışın buzlarla kaplanır. Ülke-deki ırmakların büyük bölümü Kuzey Buz Denizine dökülür. Bunların başlıcaları Obi, Yenisey, Lena, Kuzey Dvina, Peçora, İndigirka ve Kolima'dır. Büyük Okyanusa dökülen akarsuların en büyüğü ülkenin Çin ile olan sınırını çizen Amur Irmağıdır. Don Irmağı Karadeniz'in bir girintisi olan Azak Denizine dökülür. Karadeniz'e dökülen Dinyeper'in yalnızca yukarı çıkışı Rusya sınırları içindedir. Avrupa kesimindeki ırmakların en büyüğü Volga'dır. Moskova'nın kuzeybatısındaki Valday Tepelerinden doğan Volga yaklaşık 3.500 km'lik bir çıkırdan sonra Hazar Denizine dökülür. Rusya'nın su yolu taşımacılığının yaklaşık üçte ikisi Volga ve kolları aracılığıyla gerçekleştirilir.

Rusya'da çok sayıda göl vardır. Bunlardan Baykal Gölü (31.500 km²) Rusya'nın en büyük tatlı su kütlesi ve dünyanın en derin gölüdür. Öteki önemli göller kuzeybatıdaki Ladoga (17.610 km²) ve Onega (9.682 km²) ile Estonya sınırındaki Peipus'tur (3.534 km²). Ayrıca Don, Volga, Kama ve Yenisey ırmakları üzerinde bir dizi baraj gölü ve gölet vardır. Yenisey'in kollarından Angara Irmağı üzerinde yer alan Bratsk dünyadaki en büyük baraj gölüdür. Bir başka önemli baraj gölü Moskova yakınlarında, Volga Irmağı üzerinde yer alan Ribinsk Baraj Gölüdür.

Rusya'da geniş bataklık alanlara da rastlanır. Bunların en önemlisi Obi ve İrtiş ırmaklarının birleştiği yerde bulunan ve yaklaşık 49.000 km²lik bir alana yayılan Vasyugane Bataklığı'dır.

TOPRAK DOKUSU. Kuzey Buz Denizi adaları verimsiz kutup topraklarıyla kaplıdır. Kuzey Kutup Denizi kıyılarında ve Rusya Ovasının kuzey ucunda verimsiz tundra toprakları görülür. Daha güneyde orman kuşağına özgü topraklar başlar. Bu toprak-

lar arasında podzol, donmuş tayga, turbalı podzol ve yapışkan killi podzol gibi türler sayılabilir. Hepsisi de geçirimsiz olan bu toprak türlerinin humus içeriği düşüktür. Orman kuşağının güneybatı ve güneydoğu ucunda kahverengi orman toprakları öne çıkar. Podzol ve bataklık topraklarının güneyinde humus katmanı belirgin gri orman topraklarının oluşturduğu dar bir şerit uzanır. Bozkırların tipik toprak türü çernozemdir.

BİTKİ ÖRTÜSÜ. Rusya iklim ve toprak dokusuna bağlı olarak kuzeyden güneye doğru bir dizi bitki örtüsü kuşağına ayrılır. Kuzey Buz Denizi kıyılarındaki gerisinde başlayan tundra kuşağı yalnızca yosun, liken ve çeşitli ot türleriyle kaplıdır. Tundra kuşağı Rusya Ovasının kuzey ucundaki dar bir kıyı şeridi ile Sibirya'nın kuzeyindeki biraz daha geniş bir kıyı şeridinden oluşur. Tundra kuşağının hemen güneyinde başlayan tayga kuşağı, Rusya ve Batı Sibirya ovalarının 56° kuzey enleminin kuzeyinde kalan kesimini ve Yenisey Irmağı'nın doğusunda kalan bölgenin büyük bölümünü kapsar. Bu bölgedeki en yaygın ağaç türleri huş ağacı, kızıl ağaç ve söğütür. Batı Sibirya tayga ormanlarında bataklıklar ve çayırılar geniş yer tutar. Daha güneyde genişyapraklı ve karışık orman kuşağı başlar. Bu bölgeye özgü başlıca ağaç türleri meşe ve ladindir; ama dişbudak, kavak, huş ağacı, akçağaç, karaağaç ve çama da rastlanır. Rusya ve Batı Sibirya ovaları boyunca dar bir şerit oluşturan bozkır ve orman-bozkır kuşağında, otlarla örtülü alanlar arasında küçük meşe, huş ağacı ve titrek kavak koruluklarına rastlanır.

HAYVAN VARLIĞI. Rusya'nın zengin ve değişken hayvan varlığı da birkaç kuşak altında toplanabilir. Kuzey Buz Denizi adaları ve kıyılarında kutup ayısı, fok, mors, pufra ördeği, martı ve dalgıçkuşu yaşar. Tundra kuşağının hayvan varlığı kutup tilkisi, ren geyiği, lemming, kartavuşu ve kar baykuşu gibi türleri kapsar. Tayga kuşağının kara hayvanları arasında samur, sincap, sansar, tilki, ermin, sığın, misk sıcağı ve kurt sayılabilir. Başlıca kuş türlerini ise çaprazgaga, karga, baykuş ve ağaçkakan oluşturur. Genişyapraklı ormanların başlıca hayvanları karaca, kurt, tilki ve sincaptır; en tipik kuşlar ise kocabaş, sarıasma, baykuş ve bülbüldür. Bozkır ve bozkır-orman kuşağında daha çok marmot, araptavşanı ve keseğen gibi kemiriciler bulunur. Ayrıca tilki, kurt ve antilopa rastlanır. Başlıca bozkır kuşları kerkenez, kartal ve toygardır.

YERLEŞME DOKUSU Rusya'da nüfusun büyük bölümü Avrupa kesiminde toplanmıştır. Uralar'ın doğusuna geçildiğinde nüfus yoğunluğu düşmeye başlar. Ülke topraklarının yaklaşık dörtte üçünü oluşturan Sibirya ve Uzakdoğu'da toplam nüfusun yalnızca beşte biri yaşar.

II. Dünya Savaşı öncesinde toplam nüfusun üçte ikisinden fazlasını oluşturan kırsal nüfus son yıllarda hızlı bir genileme içine girmiştir. 1991 verilerine göre kırsal nüfus toplam nüfusun yalnızca yüzde 26'sını oluşturmaktadır. Kırsal nüfusun büyük bölümü, Sovyet yönetimi sırasında oluşturulan kolhoz(*) ve sovhozların(*) çevresinde gelişmiş büyük köylerde yaşar. Ana yerleşme kuşağının kuzeyinde çok seyrek nüfuslu ve boş alanlar uzanır. Bu bölgede yer alan Yakut Özerk Cumhuriyeti'nde nüfus yoğunluğu bir kişiden daha azdır.

1991'de Rusya'da nüfusu 100 bini aşan yaklaşık 160, 250 bini aşan 70 ve 1 milyonu aşan 13 kent bulunuyordu. Nüfusları 1 milyonu aşan kentler Çelyabinsk, Kazan, başkent Moskova, Nijni Novgorod (eskiden Gorki), Novosibirsk, Omsk, Perm, Rostov-na-Donu, Petersburg (eskiden Leningrad), Samara (eskiden Kuybışev), Yekaterinburg (eskiden Sverdlovsk), Ufa ve Volgograd'dır. Nüfusu 250 bini aşan 10 kentin bulunduğu Uralar'da kentler dağınık ve birbirinden uzaktır. Volga bölgesinde kentler ırmağın her iki yakasında kurulmuştur ve özellikle Samara yöresinde nüfus yoğunluğu çok yüksektir. Donets Kömür Havzasının bir bölümü Rusya'nın Avrupa kesiminde kalır; bu bölgenin en önemli kenti Rostov-na-Donu'dur. Uralar'ın doğusundaki başlıca kentsel yığılma Kuznetsk Kömür Havzasıdır. Trans-Sibirya Demiryolu boyunca da bir dizi kent kurulmuştur. Ülkenin uzakdoğusunda çevreden kopuk birkaç kent vardır. Bunların başlıcaları Murmansk ve Arhangelsk limanları ile birer madencilik merkezi olan Vorkuta ve Norilsk'tir. Dinlenme merkezleri daha çok Kuzey Kafkaslar'da toplanmıştır. Bunlar arasında Karadeniz kıyısındaki Soçi ile Pyatizorsk ve Mineralnye Vodi sayılabilir.

NÜFUS

ETNİK YAPI. Eski Sovyet cumhuriyetleri içinde etnik yapısı en büyük çeşitlilik göstereni Rusya'dır. Ülkede 70'ten fazla halk yaşar. Federasyon sınırları içinde yer alan 25 özerk cumhuriyet, üç özerk yönetim birimi (oblast) ve dört özerk il de (okrug) bu çeşitliliği yansıtır. 1989 verilerine göre toplam nüfus içindeki payları yüzde 81,5 olan Ruslar, eskiden beri ülke nüfusunun büyük bölümünü oluşturmışlar, ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal yaşamında önemli rol oynamışlardır. Ülkedeki öteki büyük etnik topluluklar Tatarlar (yüzde 3,8), Ukraynalılar (yüzde 3), Çuvaşlar (yüzde 1,2), Beyaz Ruslar (yüzde 0,8), Moldovalılar (yüzde 0,7) ve Çeçenlerdir (yüzde 0,6).

Rusya Federasyonu'nda nüfus dil temelinde beş ana grup altında toplanabilir: Doğu Slav ve Fars dillerini kapsayan Hint-Avrupa grubu, Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguz dillerini kapsayan Altay grubu, Fin-Ugor ve Samoyed dillerini kapsayan Ural grubu, Abhaz-Adige ve Nah-Dağıstan dillerini kapsayan Kafkas grubu, Sibirya'nın doğu ucunda konuşulan dilleri kapsayan Paleosibirya grubu. Nüfusun yaklaşık yüzde 85'ini oluşturan Doğu Slavlar, daha çok ülkenin batısında toplanmış olmakla birlikte hemen bütün federasyona

Altay Vadisinden bir görünüm, Sibirya, Rusya
ABC Ajansı

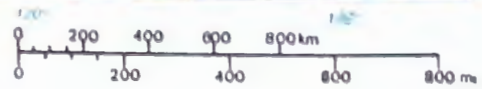
RUSYA

İçaretlerin büyüklüğü kentlerin görece büyüklüğünü gösterir • • •

Yükseklikler metre cinsindendir

© Rand McNally & Co.
A.5.1000-57

yayılmış durumdadırlar. Doğu Slavların büyük bölümünü Ruslar oluşturur; bu grup içinde az sayıda Ukraynalı ve Beyaz Rus da yer alır. Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguz dillerini konuşan halklar daha çok Orta Asya'da toplanmıştır. Orta Volga ile Güney Urallar arasında Başkırtlar, Çuvaşlar ve Tatarlar gibi Türkçe konuşan halklar yaşar. Türkçe konuşan öteki halklar arasında Sibirya'nın güneyindeki Altaylar, Hakaslar, Tuvalar ve Tofalar, Lena Havzasında toplanmış olan Yakutlar, Kuzey Buz Denizi kıyılarında yaşayan Dolganlar, Kuzey Kafkasya'da yaşayan Nogaylar, Karaçaylar ve Balkarlar sayılabilir. Sibirya'da dağınık bir halde yaşayan Evenk ve Evenler Mançu-Tunguz dillerini, Baykal Gölünün doğu kıyısındaki Buryatlarla Hazar Denizinin kuzeybatı kıyılarında yaşayan Kalmuklar Moğolca konuşur. Ural dillerini konuşan halklar Avrasya ormanlarına ve tundra kuşağına yayılmıştır. Bunlardan Mordovlar, Mariler, Udmurtlar ve Komiler Avrupa kesiminde, Komi-Permyaklar Yukarı Volga ve Urallar'da, Karelyahlar, Finler ve Vepler ise kuzeybatıda yaşarlar. Mansi ve Hantılar Aşağı Obi Havzasına yayılmışlardır. Kola Yarımadası ile Yenisey Irmağı arasında yaşayan Nenetsler, Obi Irmağının orta çıkışında yaşayan Selkuplar ve Taymir Yarımadasında yaşayan Nganasanlar Samoyed dillerini konuşurlar. Kafkas dili konuşan halklar daha çok Kafkaslar'ın güneyinde toplanmış olmakla birlikte, Rusya sınırları içinde kalan Kuzey Kafkasya'da da Kafkas dili konuşan bazı halklar vardır. Bunlardan Abhaz, Adige ve Kabardinoların konuştuğu diller birbirine benzemekle birlikte Nah (Çeçen ve İnguşlar) ve Dağıstan (Avarlar, Lezgiler vb) dillerinden büyük farklılıklar gösterir. Sibirya'nın doğusunda benzer bir yaşam biçimini paylaşan ama farklı diller konuşan halklar yaşar. Bunlardan Çukçi, Koryak ve Kamçadalların konuştuğu Luoravetlan dilleri Eskimo dillerinden çok farklıdır.

Slavların büyük bölümü Ortodokstur. Türkçe konuşan halkların büyük bölümü Müslüman olmakla birlikte aralarında

Müslüman olmayanlar da vardır; Çuvaşlar Hristiyan, Altaylar Budacıdır. Yenisey Irmağının doğusunda yaşayan halklar şaman inancını korumuşlardır. Buryatlar ve Kalmuklar gibi Moğolca konuşan halklar ise Budacıdır.

DEMOGRAFIK ÖZELLİKLER. Rusya Federasyonu genelinde doğal nüfus artış hızı (1990) binde 2,2 gibi çok düşük bir düzeydedir. Bu durum büyük ölçüde Ruslar arasında doğum oranının azalmasından kaynaklanmaktadır. Özerk cumhuriyetlerde, özellikle de Müslüman olanlarda doğal nüfus artış hızı ülke ortalamasının çok üzerindedir. Avrupa kesiminden Sibirya ve Uzakdoğu'ya yönelik göçler de doğal nüfus artış hızının bölgeler arasında gösterdiği farklılıkta önemli rol oynamıştır. Doğum ve ölüm oranlarındaki (1990'da sırasıyla binde 13,4 ve binde 11,2) düşüş, Batı ülkelerindeki kadar olmasa bile nüfusun yaşlanmasına yol açmıştır.

EKONOMİ

Rusya ya da o dönemdeki adıyla Rus SFSC, zengin doğal kaynakları ve geniş topraklarıyla 1917'den 1991'e değin SSCB ekonomisinde önemli rol oynadı. SSCB'nin dağılmasından önceki yıllarda, öteki birlik cumhuriyetleri gibi Rusya da önemli ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. Rusya hükümeti 1992'de SSCB'nin dağılmasından hemen sonra fiyatlar üzerindeki denetimi kaldırdı ve daha bir dizi ekonomik reformu uygulamaya koydu. Merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişi amaçlayan bu reformların kısa dönemdeki etkisi fiyatlarda görülen hızlı ve olağanüstü yükselme oldu. Bunun sonucunda Rus halkı II. Dünya Savaşı'ndan sonraki en ciddi ekonomik güçlüklerle karşı karşıya kaldı. 1990 verilerine göre Rusya'nın gayri safi milli hasılası 446,6 milyar ruble, kişi başına düşen milli geliri ise 3.000 rubledir.

DOĞAL KAYNAKLAR. Rusya'nın zengin yeraltı kaynakları SSCB'de ağır sanayinin 1950'lerde gösterdiği gelişmede önemli rol oynamıştır. Rusya eski Sovyet cumhuriyetleri içinde en geniş kömür yataklarına sahip olanıdır. Tunguska ve Lena havzalarında geniş kömür yatakları bulunmakla birlikte bunlardan henüz tam olarak yarar-

lanılamamaktadır. Kullanılan kömürün büyük bölümü Kuznetsk, Kansk-Açınsk ve Çeremhovo ile Avrupa kesimindeki Peçora Havzasından, Urallar'dan, Donets ve Moskova havzalarından elde edilir.

Rusya dünyanın önde gelen petrol ve doğal gaz üreticilerinden biridir. Petrol ve doğal gazın beşte dördü Sibirya'dan çıkarılır. Ural-Volga kuşağında, Kuzey Kafkaslar'da ve Avrupa kesiminin kuzeyinde de petrol ve doğal gaz yatakları vardır.

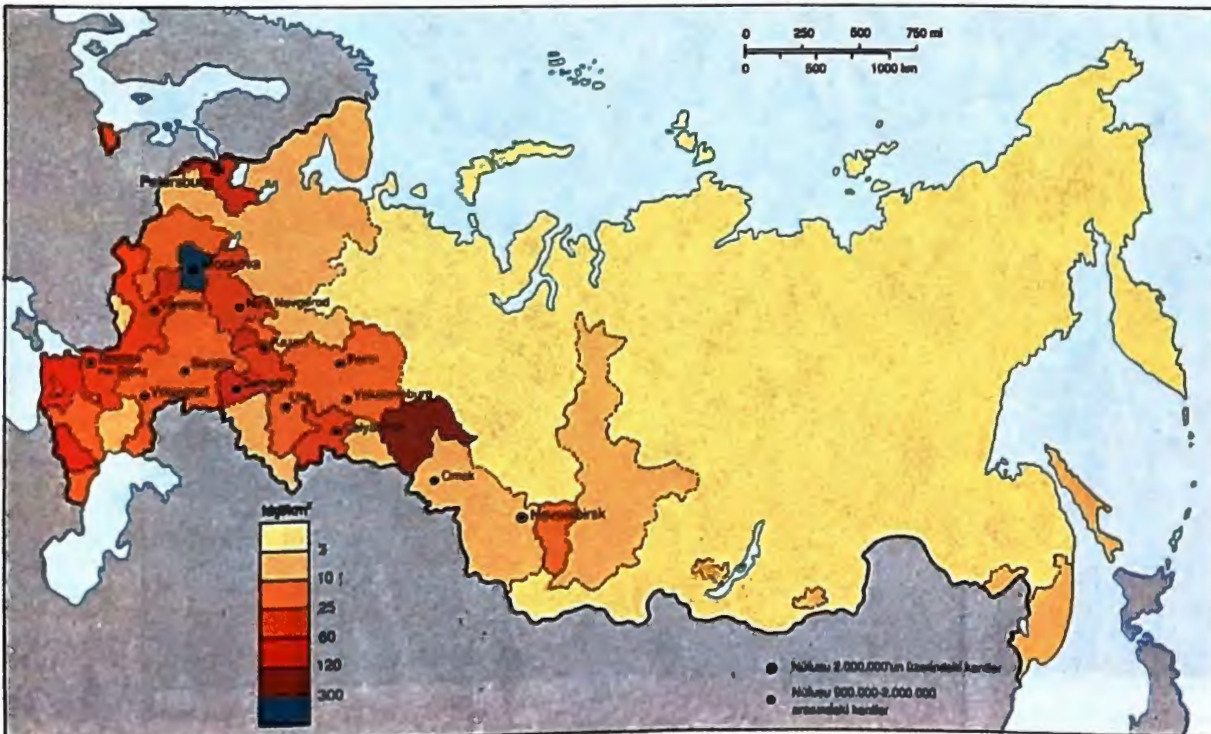
Elektrik üretiminin üçte ikisi termal, geri kalanının büyük bölümü de hidroelektrik santrallardan sağlanır. Kama, Obi, Yenisey ve Angara ırmakları üzerinde büyük hidroelektrik santraller vardır. Ülkede ayrıca bir dizi nükleer santral kurulmuştur. Nükleer enerji programı, Çernobil Enerji Santrali'ndeki (Ukrayna) kazadan (1986) sonra duraklama sürecine girmiştir.

Rusya'da ayrıca önemli miktarlarda demir cevheri çıkarılır. Urallar'da, Kola Yarımadasında, Sibirya'da ve Kursk Manyetik Anomalisi'nde zengin demir cevheri yatakları vardır. Öteki önemli mineraller arasında kobalt, krom, bakır, altın, kurşun, manganez, nikel, platin, tungsten, vanadyum ve çinko sayılabilir.

SANAYİ. Rusya'da ağır sanayi, özellikle de makine sanayisi çok gelişmiştir. Federasyonun birçok yerinde buhar kazanı, jeneratör, tarım makineleri, otomobil, traktör, lokomotif ve takım tezgâhları üretilir. Moskova, Nijni Novgorod, Miass, Yaroslavl, Simbirsk (eskiden Ulyanovsk) Tol'yatti, Naberejnye Çelni ve İjevsk'te önemli otomobil fabrikaları vardır. Önemli sanayi dallarından biri de kimya sanayisidir. Yaroslavl, Yefremov ve Voronej'de sentetik kauçuk, Krasnouralsk, Kirovograd, Karabaş, Mednogorsk, Çelyabinsk ve Vladikavkaz'da (eskiden Orconikidze) sülfürik asit, Solikamsk, Berezniki, Perm, Mendelejevsk'le gübre fabrikaları vardır.

En önemli hafif sanayi dalı, özellikle ülkenin orta kesiminde gelişmiş olan dokumacılıktır. Ayrıca, başta Moskova ve Petersburg olmak üzere ülkenin birçok yerinde radyo, televizyon, buzdolabı ve çamaşır makinesi gibi dayanıklı tüketim malları üretilir.

TARIM, ORMANCILIK VE BALIKÇILIK. Tarıma elverişli topraklar ülke topraklarının

Rusya'da Nüfus Yoğunluğu

altıda birini oluşturur. Bunların beşte üçünde tarım yapılır, geri kalanı otlak olarak kullanılır. Tarım alanlarının yaklaşık yarısı tahıl ürünlerine ayrılmıştır. Yetiştirilen tahılların başında buğday gelir; öteki önemli tahıllar çavdar, yulaf ve arpadır. Hayvan yemi yetiştirilen alanlar tarım alanlarının yaklaşık üçte birini oluşturur. Geri kalan tarım alanlarında ayçiçeği, şeker pancarı ve keten gibi sanayide kullanılan bitkilerle patates ve öteki sebzeler yetiştirilir.

Sahip olduğu geniş ormanlar nedeniyle kerestecilik, ağaç işleme, kâğıt hamuru ve kâğıt üretimi ekonomik açıdan büyük önem taşır. Dünyanın yumuşak odunlu ağaç üretiminin beşte birinden fazlasını Rusya karşılar.

Hem Atlas Okyanusu, hem de Büyük Okyanustaki balıkçılık alanlarına çıkışı olması nedeniyle balıkçılık Rusya ekonomisinde önemli yere sahiptir. Rusya'nın Atlas Okyanusundaki balıkçılık alanı Barents Denizinden Kuzey Amerika ve Batı Afrika kıyılarına kadar uzanır. Avrupa kesimindeki başlıca balıkçılık limanları Baltık Denizi kıyısındaki Kaliningrad ve Petersburg ile kuzeydeki Murmansk ve Arhangelsk'tir; Büyük Okyanus kıyılarındaki başlıca liman kenti Vladivostok'tur. Ayrıca Karadeniz ile Azak ve Hazar denizleri kıyılarında da küçük limanlar vardır.

TİCARET VE ULAŞIM. Geçmişte Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) üyesi ülkelerle sıkı bir bütünleşmeye gitmiş olan Rusya, COMECON ve SSCB'nin dağılmasından sonra dış dünya ticari ilişkileri kurmaya başlamıştır. Bununla birlikte dış ticaretinin büyük bölümünü hâlâ eski Sovyet cumhuriyetleriyle yürütmektedir. Rusya'nın başlıca ihrac ürünleri petrol ve doğal gazdır. İthal ürünlerinin başında ise makine ve ulaşım araçları, pamuk, tahıl ve çeşitli mineraller gelir.

Rusya'da yük taşımacılığının yüzde 90'ı, yolcu taşımacılığının da yaklaşık yarısı demiryolları aracılığıyla gerçekleştirilir. Ülkedeki demiryollarının uzunluğu (1990) 160.800 km'dir. Rusya Ovasındaki büyük kentleri birbirine bağlayan yollar dışında, karayolu ağı fazla gelişmemiştir. Yük taşımacılığının yalnızca yüzde 2'si karayolları aracılığıyla yapılır. Ülkedeki karayollarının uzunluğu 884.000 km'dir ve bunun yüzde 74'ü kaplanmıştır. İç su yolları da yük taşımacılığında önemli rol oynar. Taşımacılık açısından en önemli su yolu Volga Irmağıdır; Volga Irmağı özellikle Sibirya'nın kuzey ucundaki demiryolu bulunmayan alanlarda taşımacılık açısından büyük önem taşır. Dış ticaretin büyük bölümü denizyolları aracılığıyla yürütülür. Kuzey Buz Denizi kıyılarında denizyollarından iç taşımacılığa da yararlanılır; ama Kuzey Buz Denizi kıyısındaki limanlardan yalnızca Murmansk yıl boyunca açıktır. Havayolları daha çok yolcu taşımacılığı açısından önem taşır. Rusya'nın havayolu şirketi Aeroflot dünyanın en büyük havayolu şirketlerinden biridir.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR
DEVLET YÖNETİMİ. Rusya Federasyonu 1991'e değin Sovyetler Birliği'ni oluşturan 15 cumhuriyetten biriydi. Bu tarihte Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsız bir ülke oldu ve öteki cumhuriyetlerin 10'uyla birlikte Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) oluşturdu. Rusya, bütün bu değişikliklerden önce, 1917'deki Sovyet Devrimi'nden sonra yürürlüğe giren değişik anayasalara (1918, 1929, 1936, 1977) göre yönetildi. Bütün bu anayasaların ortak yö-

nü Rusya'yı, gücünü işçi sınıfından ve köylülerden alan sosyalist bir cumhuriyet olarak tanımlamalarıydı. O dönem en yüksek yönetim organı Yüksek Sovyet'ti. Yürütmeden sorumlu Bakanlar Kurulu'nun üyelerini Yüksek Sovyet atardı.

1980'lerin sonlarında 1977 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle ülkenin siyasal ve yönetsel yapısı köklü değişikliklere uğradı. Yüksek Sovyet 1988'de Halk Temsilcileri Kongresi adı verilen yeni bir yönetim organı oluşturdu. Ertesi yıl yapılan seçimlere ilk kez Komünist Parti dışından adaylar katıldı. 1991'de Komünist Parti'nin öncü rolüne son verildi. Aynı yıl devlet başkanlığı makamı oluşturuldu ve Boris Yeltsin bu makama seçilen ilk devlet adamı oldu. 1993'ün ilk yarısında Rusya'da devlet kurumlarının yeniden yapılanma süreci sürmekteydi.

Rusya'nın yasama organı 1.068 üyelik Halk Temsilcileri Kongresi'dir. Halk Temsilcileri Kongresi'nin üyeleri beş yıllık bir dönem için genel oyla seçilir. Bu organın kendi içinden seçtiği 252 üyeli Yüksek Sovyet daimi parlamento işlevini görür. Yürütmenin başında bulunan devlet başkanı geniş yetkilerle donatılmıştır.

EGİTİM VE SOSYAL REFAH. Eğitim 7-17 yaşlar arasında parasız ve zorunludur. Okuryazarlık oranı yüzde yüze yakındır. Rus olmayanlar ilk ve orta öğretimleri boyunca kendi dillerinde eğitim görürler. Üç yıllık ilkokuldan sonra başlayan ortaöğretim genel, teknik ve mesleki okulları kapsar. Üniversitelere ancak giriş sınavlarını kazananlar girebilir. Federasyonun birçok yerinde üniversite bulunmakla birlikte, en önemlileri Moskova ve Petersburg'dakilerdir. Devletten, sendikalar ve girişimcilerden alınan fonlarla desteklenen sosyal refah sistemi halka her türlü sosyal güvenceyi sağlar. İleri sağlık hizmetleri ölüm oranının düşmesine ve ortalama yaşam süresinin yükselmesine yol açmıştır. 1990 verilerine göre doğum oranı, binde 13,4, ölüm oranı binde 11,2, bebek ölüm oranı binde 17,4'tür. Gene aynı yılın verilerine göre ortalama yaşam süresi erkeklerde 63,9 yıl, kadınlarda 74,3 yıldır.

KÜLTÜREL YAŞAM. Rus kültürünün kökleri eski halk geleneklerinin ve çarlık dönemi sanat, edebiyat ve mimarlık dünyasının derinliklerine kadar iner. Geniş bir alana yayılan ülkenin çok milliyetli yapısı ve çeşitli dönüşümleri içeren tarihsel dokusu, günümüzde de sözlü şiirler, şarkılar, danslar, ezgiler ve öbür sanat biçimlerinde varlığını sürdüren zengin ve renkli bir halk kültürü yarattı. Öte yandan Rus aristokrasisi içinde sınırlı bir Batı etkisi taşıma ile birlikte otokratik düzenin ve Ortodoksluğun damgasını taşıyan ayrı bir kültür gelişti. 19. yüzyılda gelişen radikal eğilimlere bağlı olarak demokratik ve laik öğeler de önem kazandı. Eğitim, basım, yayım, bilimsel araştırma ve kurumlaşma gibi alanlarda büyük ilerlemeler sağlayarak kültürel bir canlanma başlatan Sovyet rejimi altında bütün halklar kendi özgün kültürlerini "ulusal bir biçim ve sosyalist bir içerik"le koruma ve geliştirme olanağını buldular. Sosyalist bir düzen kurma süreciyle birlikte biçimlenen yeni kültüre damgasını vuran temel özellik toplumcu gerçekçilik oldu. Edebiyat ve sanatın hemen her alanında ağır basan bu yaklaşımın ayırt edici öğelerini "devrimci hümanizm", halka yönelme, geleceğe iyimser bakış, gerçek yaşama sıkı sıkıya bağlılık oluşturdu. İdeolojik tavır ve siyasal yönlendirmeyi önde tutan resmi kültür politikası, özellikle Stalin döneminde belirli ölçülerde sanatsal yaratıcılığı sı-

nırlayan ve baskı altında tutan bir biçime büründü. Bununla birlikte bu dönemde ülkenin adını bütün dünyaya duyuran yetenekli sanatçılar ortaya çıktı. nitelikli yapıtlar verildi. Sovyet kültürünün bütün halkları kapsayıcı bir temele oturma iddiasına karşın, belirgin bir Rus etkisi taşıdığı söylenebilir.

Edebiyat ve güzel sanatlar. Rus kültür yaşamında edebiyat çok önemli bir yer tutar. Özellikle 19. yüzyılda dünyaca ünlü birçok Rus yazar ortaya çıkmıştır. Bunların en ünlüleri Aleksandr Puşkin, Mihail Lermontov, Nikolay Gogol, Aleksandr Herzen, İvan Turgenev, Leo Tolstoy, Fyodor Dostoyevski ve Anton Çehov'dur. Temellerini Maksim Gorki ve Vladimir Mayakovski'nin attığı Sovyet dönemi edebiyatının ilk tanınmış temsilcilerinin başında Aleksey N. Tolstoy, Mihail Solohov, Aleksandr Fadeyev ve Nikolay Ostrovski gelir. Bir bölümü resmi çevrelerin baskısına uğrayan daha sonraki şair ve yazarların en ünlüleri İlya Ehrenburg, Boris Pasternak, Anna Ahmatova, Osip Mandelstam, Galina Nikolayeva, Konstantin Simonov, Aleksandr Soljenitsin, Yevgeni Yevtushenko ve Andrey Voznesenski'dir. (Ayrıca bak. Rus edebiyatı.)

Sovyet döneminin ilk ünlü ressamlarından İsaak Brodski, Valentin Serov ve Kuzma Petrov-Vodkin, devrimle ilgili konuları işleyen yapıtlarıyla tanınır. Vera Muhina, Yevgeni Vuçetiç, Sergey Kononov ve Sergey Merkurov en tanınmış heykelticiler sayılır. 20. yüzyıl başlarında Rusya'da ortaya çıkan sanat ve mimarlık akımı yapımcılık(*) başka ülkelerde de son derece etkili olmuştur.

Büyük Rus bestecileri Mihail Glinka, Modest Mussorgski, Aleksandr Borodin, Nikolay Rimski-Korsakov ve Peter İliç Çaykovski'nin bıraktığı mirasın izleri çağdaş Rus müziğinde belirgin biçimde görülür. Bu gelenegin en seçkin temsilcileri arasında Sergey Rachmaninoff, Igor Stravinsky, Sergey Prokofyev, Dmitri Şostakoviç yer alır. Uluslararası düzeyde ün kazanmış birçok Sovyet müzik icracısı da vardır. Bunların başında bas Fyodor Şalyapin, piyanist Emil Gilels ve kemancı David Oystrah gelir. Rus halk şarkıları korolarıyla değişik türden orkestra ve bandolarla yurtdışında da çok iyi tanınır. Müzikçilerin çeşitli dallarda çalıştığı uluslararası nitelikteki Çaykovski Yarışması dört yılda bir Moskova'da düzenlenir.

Tiyatro da Rus kültüründe önemli yer tutar. 1917 Devrimi sonrasında Rus tiyatrosuna dünyaca ünlü üç yönetmen yön vermiştir: Konstantin Stanislavski, Vsevolod Meyerhold ve Aleksandr Tairov. Konstantin Stanislavski'nin 1898'de V. I. Nemiroviç-Dançenko ile birlikte kurduğu Moskova Sanat Tiyatrosu(*) bütün dünyada etkili olmuştur. Günümüzde ülkenin hemen her yanına yayılmış olan tiyatrolarda hem yerli, hem de yabancı yazarların oyunları sahnelenmektedir. Opera ve bale de tiyatro oyunları kadar geniş ilgi görür. Geçmiş 1770'lerin katarlarına değin inen Bolşoy Tiyatrosu(*) özellikle opera ve bale topluluklarıyla ünlüdür. Rus balesi Sergey Diaghilev ve Vaslav Nijinsky gibi tanınmış adlar aracılığıyla Batı dans sanatının biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Rusya'nın yetiştirdiği büyük dansçılar arasında Yekaterina Geltzer, A. N. Yermolayev, S. M. Messerer ve Galina Ulanova sayılabilir. Öte yandan Batı'ya göç eden Rudolf Nureyev ve Mikhail Baryshnikov gibi

Rus kökenli sanatçıların Batı'da balenin gelişmesine büyük katkıda bulunduğu söylenebilir.

Çeşitli ulusal renkleri yansıtan Rus halk dansları toplulukları dünya çapında ün ka-

Kirov Balesi'nin bir gösterisi
ABC Ajansı

zanmıştır. Rus gösteri ve sirk toplulukları da ilginç programları ve yüksek teknik düzeyleriyle tanınır.

En popüler Rus sanatı kuşkusuz sinemadır. İlk Rus filminin çekimi 1907'ye uzanır. Tarihsel temaları ve devrimci dönüşümü işleyen filmlerin ağır bastığı Sovyet rejiminin ilk yıllarında ünlü yönetmen Sergey Aizenştayn'ın yaptığı filmler dünya klasikleri arasında sayılır. II. Dünya Savaşı'nda yaşanan altüst oluş, biyografik, belgesel ve yarı belgesel öyküler ile klasik edebiyat yapıtlarından uyarlamalar uzun yıllar en yaygın film konularını oluşturmuştur. 1980'lerin sonlarında başlayan değişim süreciyle geçmiş, özellikle de Stalin dönemini eleştiren filmler öne çıkmıştır. Moskova'da her yıl uluslararası bir film şenliği düzenlenir. Devlet kütüphane sistemi basılı yapıtların büyük bölümünün izlenmesini sağlar. Ülkenin en zengin kütüphanesi Moskova'daki Lenin Merkez Müzesi, Devrim Merkez Müzesi, Silah Müzesi, Devlet Tarih Müzesi, Politeknik Müzesi, Puşkin Güzel Sanatlar Müzesi ve Devlet Tretyakov Galerisi, Petersburg'daki Ermitaj ve Rusya Devlet Müzesi gelir.

Rusya'da müzeleri gezme alışkanlığı son derece yaygındır. Ünlü müzelerin başında Moskova'daki Lenin Merkez Müzesi, Devrim Merkez Müzesi, Silah Müzesi, Devlet Tarih Müzesi, Politeknik Müzesi, Puşkin Güzel Sanatlar Müzesi ve Devlet Tretyakov Galerisi, Petersburg'daki Ermitaj ve Rusya Devlet Müzesi gelir.

Rus kültürünün bir başka önemli dayanağı güzel sanatların hemen her dalında eğitim veren yaygın akademi ve okullar ağıdır.

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI. Sovyet yönetimi sırasında eğitime verilen önem Rusya'nın yayımlanan kitap sayısı bakımından dünyanın önde gelen ülkeleri arasına girmesine yol açmıştır. Sovyet yönetimi sırasında basında yer alan haberlerin parti çizgisine uygunluğu sıkı bir biçimde denetlenirdi. *Pravda*, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) Merkez Komitesi'nin, *Izvestiya*, Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun, *Komsomolskaya Pravda* Komsomol Merkez Komitesi'nin, *Trud* Tüm Birlik Merkezi İşçi Sendikaları'nın yayın organıydı. KPSS Merkez Komitesi'nin yayımladığı

Ekonomičeskaya Gazeta ile Sovyet Yazarlar Birliği'nin yayımladığı *Literaturnaya Gazeta* en etkili haftalık dergilerdi. 1980'lerin sonlarında basın üzerindeki sıkı denetim ortadan kalkmaya, muhalif görüşlere de yer veren dergi ve gazeteler yayımlanmaya başladı. 1990'ların başlarında basın tümüyle özgürleşti. Bununla birlikte

Rus basını basım tesislerinin yetersizliği ve dağıtım zorlukları gibi sorunlarla karşı karşıyadır.

Radyo ve televizyon yayınları eskiden parti tarafından denetlenir ve bir propaganda aracı işlevini görürdü. *Glasnost*'la (açıklık) birlikte basın gibi, radyo ve televizyon yayıncılığı da özgürleşti.

TARİH
İLK RUS PRENSLİKLERİ. Bugünkü Rusya'nın Avrupa kesiminde İÖ 2. binyılda Hint-Avrupa ve Ural-Altay halkları yaşıyordu. Tarihî gelişmeleri hakkında pek az bilgi bulunan bu halkların güneydeki Yunan ve İran ticaret kolonileriyle sınırlı ilişkileri vardı. İS 4-9. yüzyıllar arasında bölgeden geçen Hun, Avar, Got ve Macar kabilelerinin geçici işgalleri, aynı dönemde Elbe Irmağı ile Pripet Bataklıkları arasındaki alandan güneye ve doğuya doğru yayılmakta olan Doğu Slavları üzerinde pek bir iz bırakmadı. Bu arada 770 dolaylarında Baltık bölgesi üzerinden gelen Kuzeyli topluluklar Volga bölgesine inmeye başladılar. Bu süreçte ortaya çıkan ve Varaglerin damgasını taşıyan Rus prenslikleri zamanla daha güneye yönelerek Bizans sınırlarına kadar ulaşılar. Öte yandan güneydoğudaki Hazarlar(*) Karadeniz boyunca batıya doğru ilerleyerek önemli bir güç odağı durumuna geldiler.

Kiev'i başkent edinen Rurik hanedanından(*) I. Svyatoslav (ö. 972) öteki Varag prenslerine, Hazarlara ve Volga Bulgarlarına karşı yürüttüğü başarılı seferlerle ilk güçlü Doğu Slav devletinin temellerini attı. Onun oğlu I. Vladimir (hd y. 980-1015) Rus topraklarını birleştirme sürecini daha da ileriye götürdü ve ilk Rus piskoposluğunu kurdu. Daha sonra başa geçen oğlu I. Yaroslav'ın uzun prenslik döneminde (1019-54) Kiev'in Baltık ile Karadeniz arasındaki canlı ticaret yoluna dayalı gücü büyük ölçüde arttı. Ama gerek Yaroslav, gerekse ardılları hanedan içi çekişmelerin önüne geçemedi. Sonunda hanedanın önde gelen kolları 1097'de Kiev topraklarını aralarında paylaşma yoluna gittiler. Aynı dönemde ana ticaret yollarının Doğu Akdeniz'e kayması, Kiev'de oturan büyük prenslerin Rus toprakları üzerindeki egemenliği-

nin sarsılmasına yol açtı. Bu süreçte merkezden giderek kopan öteki prenslikler, 12. yüzyılın ortalarına doğru bağımsız bir kimlik kazanmaya başladı.

Rurik hanedanının veraset sistemi Rus topraklarının çekirdeğini oluşturan Kiev, Çernigov ve Pereyaslav prensliklerinin bölünmezliğine, bütün hanedan üyelerine toprak verilmesine, büyük prens unvanının yaş sırasına göre kardeşlere ve en küçük kardeşten de en büyük yeğene geçmesine dayanıyordu. Her prensin çevresinde, belirli arazilerin gelirleri karşılığında askeri hizmet veren boyarlar yer alıyordu. Hristiyanlığın etkisi altında biçimlenen Rurik yönetim sistemi ve kültürü, Slav geleneklerinin bir ölçüde sürmesine karşın belirgin bir Bizans damgası taşıyordu.

Kiev'in gerileme sürecinde Rus topraklarında yeni güç odakları öne çıktı. Bunlardan biri, en önemli ticaret merkezi konumu taşıyan Novgorod kentiydi. Hansa Birliği'yle sıkı ilişkiler içinde olan ve Suzdal bölgesini bir hinterland olarak kullanan Novgorod'un yönetimi ticaretle uğraşan güçlü boyar ailelerinin elindeydi. Rus topraklarının kuzeybatısındaki Smolensk, Polotsk, Turov ve Pinsk prensliklerinin daha çok batıdaki kara ticaret yollarıyla bağlantısı vardı. Bu prenslikler 14. yüzyıl başlarında, daha sonra Polonya Krallığı'na katılan Litvanya Grandükluğu'nun denetimine girdi. Tarımın son derece gelişmiş olduğu güneybatıdaki Galiciya ve Volınya prenslikleri, 12. yüzyıl sonlarında birleşerek güçlü bir devlet durumuna geldiler. Ama iç çekişmeler ve Macaristan'ın müdahaleleri yüzünden zayıflayarak 1240'ta Moğol istilasına boyun eğdiler. Daha sonra Volınya Litvanya'ya, Galiciya ise Polonya'ya bağlandı.

Kuzeydoğuda, Rus topraklarını kısa bir süre (1113-25) yeniden birleştiren Rostov-Suzdal prensi Vladimir Monomah'ın torunu I. Andrey, 1169'da büyük prens unvanını aldıktan sonra başkentini Vladimir'e taşıdı. Böylece Kiev'in geçmişte taşıdığı siyasal ağırlık Vladimir'e geçti. Vladimir'e bağlı bir kent olan Moskova, Moğollarla işbirliği yaparak büyük prensliği ayakta tutmaya çalışan Aleksandr Nevski'nin oğlu Danilo'nun yönetimi altında ayrı bir prensliğe dönüştü. İzleyen dönemde Rus topraklarının birleştirilmesine Danilo'nun soyundan gelen prensler öncülük etti.

MOĞOL İSTİLASI VE MOSKOVA'NIN YÖKSELİŞİ. Birbirleriyle çekişme halinde olan Rus prenslikleri, güneydeki Kıpçaklarla kurdukları karmaşık ittifaklara karşın, 1223'te başlayan Moğol saldırılarına karşı etkili bir direniş gösteremediler. Birleşik bir siyasal sistem altında Orta Asya'ya uzanan ticaret yollarını yeniden canlandırmayı amaçlayan Moğollar, batıya doğru ilerlerken özellikle Müslüman tüccarların desteğini kazandılar. Moğollarca ele geçirilen kentlerin çoğu kısa sürede yeni koşullara uyum sağlamayı başardı. Kiev gibi bazı kentlerin yıkıma uğramasına karşın, özellikle Vladimir-Suzdal bölgesindeki kentler belirgin bir canlanma içine girdi. Moskova ve Tver gibi yeni merkezler hızla yükselmeye başladı. Novgorod ve çevresi ise bütünüyle Moğol nüfuz alanının dışında kalarak ticari konumunu korudu.

Geniş Moğol İmparatorluğu'nun batı kesimini devralan Cuci'nin soyu tarafından kurulan Altın Orda Devleti(*), vergiye bağladığı Rus prenslikleri üzerinde dayalı bir denetim oluşturmaya yetindi. Urallar'ın batısındaki Slav topraklarında yönetim ve maliye işleri daha çok bölgenin Türk komutanlarına ve Müslüman tüccarlarına bırakıldı. Altın Orda'nın altın çağını yaşadığı Özbek Han döneminde (1313-41) ulaşılan

siyasal ve ekonomik güç, onun oğlu Canı-Bek Han'ın ölümünü (1357) izleyen iç karışıklıklarla sarsılmaya başladı. Batıdaki Tatar beyleri başkaldırıırken, Rus prenslikleri de bağımsızlaşmaya yöneldi. Mamay komutasındaki Altın Orda kuvvetleri 1380'de Moskova'nın başını çektiği Rus prensleri karşısında yenilgiye uğradı. Timur'dan destek görerek merkezi otoriteyi yeniden sağlayan Toktamış Han (hd 1380-96) Rus prensliklerini sindirdi, ama çok geçmeden Timur'la anlaşmazlığa düştü. Timur ordularının 1391 ve 1395'te giriştiği seferler Altın Orda'ya ağır bir darbe indirdi. Bir daha eski gücüne kavuşamayan Altın Orda'nın bıraktığı boşluk, bölgede üstünlüğü ele geçirmeye yönelik yoğun bir mücadeleye getirdi. Bu mücadelede öne çıkan başlıca güçler Moskova ve Litvanya ile Kırım ve Kazan hanlıkları oldu.

Özbek Han'la sıkı bir işbirliği yaparak 1328'de büyük prenslik unvanını ele geçiren Moskova, aynı politikayı yürüterek Tver, Pskov ve Novgorod prenslikleri karşısında gücünü büyük ölçüde artırmıştı. Moskova'nın Kırım'la olan güçlü bağları kazançlı kürk ticareti için bir kapı açmanın yanı sıra, Rus Ortodoks Kilisesi'nin yeni merkezi (1326) olarak Konstantinopolis'teki (İstanbul) patriklik ile doğrudan bir ilişki kurmasına olanak verdi. Öte yandan verimli tarım

kova'daki konumunu pekiştirerek Rus prenslikleri arasında üstün duruma geçmeyi başardı.

ÇARLIĞIN KURULUŞU. Babası Vasili'den güvenli bir taht devralan III. İvan (hd 1462-1505), Novgorod'a ve Yukarı Volga kolonilerine karşı 1471'de giriştiği saldırıyla Moskova'nın ticari ve siyasal taleplerini kabul ettirdi. Daha sonra 1478'de Novgorod'u doğrudan Moskova'ya bağlayarak önde gelen boyar ailelerini başka topraklara yerleştirdi. Ardından Büyük Rusya prensliklerinin en güçlüsü Tver'e ait toprakların ilhak edilmesiyle (1485) Moskova'nın Rus topraklarındaki hegemonyası pekişti.

Bu yayılma sürecinde Polonya Krallığı'na bağlı Litvanya'yla çatışmaktan kaçınan İvan, 1490'larda Litvanya'nın yönetiminde olan Dinyeper ve Yukarı Donets bölgelerindeki bazı Doğu Slav prensliklerini yanına çekmeye yöneldi. Bunun üzerine baş gösteren çekişmede eski Rus topraklarının hepsini geri alamamakla birlikte sınırlarını batıya doğru biraz daha genişletti. Öte yandan Kırım hanı Mengli Giray ile sıkı bir ittifak kurarak Altın Orda'nın Moskova üzerindeki egemenliğine kesin olarak son verdi. Avrupa diplomasisinde bağımsız bir hükümdar olarak kabul gördü. Kazan ve öteki Tatar hanlıklarını Moskova için bir tehdit kaynağı olmaktan çıkardı. Hanedan içi çekişmelerden kaynaklanan ciddi ayaklanmalara karşın, merkezi bir bürokrasinin temellerini attı ve düzenli bir toprak tasarrufu sistemi geliştirdi.

İvan'ın oğlu III. Vasili (hd 1505-33) Pskov (1510) ve Ryazan (1521) prensliklerini Moskova'ya katarak Büyük Rusya topraklarını birleştirme sürecini tamamladı. Bu arada Smolensk'i alarak (1514) geleneksel Rus sınırları dışında da fetihleri başlattı. Litvanya'yla süregelen savaşı sona erdirdikten sonra Kırım Hanlığı'ndan gelen saldırıları etkisiz hale getirdi. İçeride ise bürokrasiye dayanarak boyarların nüfuzunu kırma politikasını izledi.

Vasili'nin ölümünden sonra yerine üç yaşındaki oğlu IV. İvan (hd 1533-84) geçti. İvan'ın annesi Yelena'nın başkanlığındaki naip kurulu, çok geçmeden yoğun muhalefet ve entrikalarla karşılaştı. Belirli ölçüde otoriteyi koruyan Yelena'nın ölümüyle (1538) birlikte çeşitli boyar hizipleri arasında iktidarı ele geçirme mücadelesi başladı. Bu kargaşa ancak 1540'ların sonlarında bürokratların, din adamlarının ve eski Moskova boyarlarının oluşturduğu güçlü bir koalisyonun denetimi sağlamasıyla son buldu. Kapsamlı reformlara girişen koalisyon, ilk adım olarak 1547'de çar unvanıyla İvan'a taç giydirdi.

Yönetim ve askerlik alanındaki düzenlemelerle devlet aygıtının güçlendirildiği, çeşitli kesimlerin temsilcilerini barındıran *zemski sobor*'un(*) (ülke meclisi) oluşturulduğu yeni dönemde, İvan'ın da katıldığı bir dizi seferle (1547, 1549 ve 1552) Kazan Hanlığı ilhak edildi. Ardından 1556'da Astrahan Hanlığı da Moskova'ya bağlandı. Bir süre sonra Kırım Hanlığı'na karşı düzenlenen hareketin yarattığı hoşnutsuzluktan yararlanarak yönetimi doğrudan eline alan İvan, Baltık Denizine açılmaya ağırlık vererek Litvanya'ya karşı Livonya Savaşı'nı (1558-83) başlattı. Rus Çarlığı'nı İsveç ve Polonya'yla karşı karşıya getiren bu savaşın ilk yıllarında kazanılan başarılar, 1560'larda yerini yenilgilere ve bu yenilgilerin yol açtığı iç karışıklıklara bıraktı. Artan sorunlar karşısında baskıcı politikalara yönelen İvan, daha önce bürokratların oluşturduğu kurumların çoğunu ortadan kaldırdı ve doğrudan kendisine bağlı olduğu topraklara (*oprıçnina*) dayanarak özel bir saray yöneti-

mi kurdu. Bu sistemin uygulandığı yedi yıl (1565-72) acımasız şiddet olaylarına sahne oldu ve Rus ekonomisine ağır bir darbe indirdi. *Oprıçnina* birliklerini dağıttıktan sonra eski sisteme dönen İvan, Rusya'ya hiçbir şey kazandırmayan savaştaki kötü gidişi önleyemediği gibi, geride yıkıntıya uğramış bir devlet bıraktı.

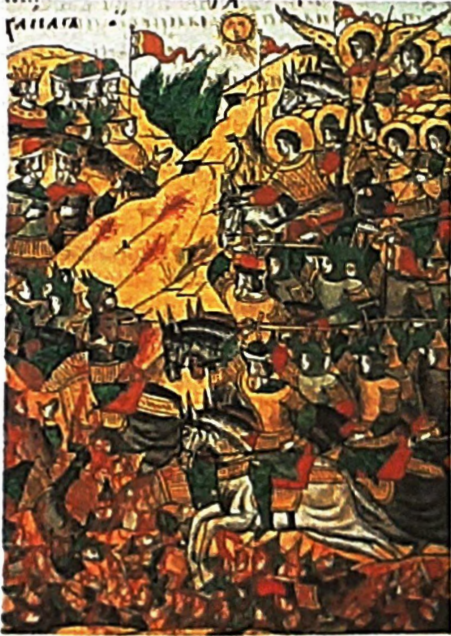
İvan'dan sonra tahta çıkan oğlu I. Fyodor'un (hd 1584-98) zekâca kusurlu olması nedeniyle, çok geçmeden yönetim kayırbiraderi Boris Godunov'un eline geçti. İsveç'ten Finlandiya Körfezi kıyısındaki toprakları geri alan ve başarılı bir dış politikayla barışı sağlayan Godunov, düzeni yeniden kurma, Batı Sibirya'yı yerleşime açma ve ticareti geliştirme yönünde önemli adımlar attı. Fyodor'un vâris bırakmadan ölmesi üzerine çarlığa getirildikten sonra boyarların artan muhalefetini şiddetle bastırdı. Ülke çapında kıtlığın (1601-03) yol açtığı yaygın hoşnutsuzluk ortamında Fyodor'un ölmüş kardeşi olarak ortaya çıkan Düzmece Dmitri'nin başlattığı ayaklanmayı bastırdı. Ama ani ölümünden sonra boyarların gerçekleştirdiği bir darbeyle Dmitri çar ilan edildi. Böylece Rus Çarlığı'nı yıkımın eşiğine getiren Karışıklık Dönemi(*) başladı.

Boyarların Mayıs 1606'da Dmitri'yi öldürterek tahta çıkardığı Vasili Şuyski, bir süre sonra ülkenin güney ve doğu kesimlerinde ayaklanmalarla karşı karşıya geldi. Bu ayaklanmalardan birine önderlik eden bir başka Düzmece Dmitri, 1608'de Moskova'yı kuşatma altına aldı. Başını Romanov ailesinin çektiği bir grup boyarın Dmitri'ye katılmasının ardından, İsveç ve Polonya'nın da olaylara karışmasıyla, tam bir iktidar boşluğu ortaya çıktı. Polonya kuvvetlerinin Rusya'yı işgal etmesi (1610) üzerine, toprak sahipleri, Kazaklar ve tüccarlara dayanan bir direniş hareketi başladı. Harekete bağlı birlikler Ekim 1612'de Moskova'yı ele geçirdi. Şubat 1613'te toplanan *zemski sobor* Romanov ailesinden Mihail Fyodoroviç'i çar seçti.

Rusya'nın Rurik hanedanı altunda monarşik bir yönetime kavuştuğu dönem, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda da köklü değişikliklere sahne oldu. Yeni toprakların yerleşime açılmasına, tarımsal verimliliğin yükselmesine ve ticaretin genişlemesine bağlı olarak ekonomide düzenli bir büyüme sağlanırken, soyluların geniş topraklara el koymasıyla köylülerin büyük bölümü giderek serflik konumuna düştü. IV. İvan'ın koyduğu ağır vergiler ve Karışıklık Dönemi'nin yol açtığı sarsıntı köylüler üzerindeki baskıyı daha da artırdı.

Çarlık düzenine geçiş aynı zamanda eski prenslik kültürlerinin tek bir potada bütünleşmesini getirdi. III. İvan döneminde Rusya, İtalyan ve Yunan sanatçılar aracılığıyla Batı kültürüne açıldı. Öte yandan Moskova belirli ölçülerde Bizans'ın mirasını devraldı ve Ortodoksluğun kalesi durumuna geldi. Sonraki yıllarda Rus kültürü ulusal bir temelde biçimlenmeye yöneldi. Bu gelişmede Rusya'nın, Litvanya ve Polonya'yla yürütülen savaşlar sırasında Batı'dan kopması önemli rol oynadı. Bir başka etken de siyasal düzeyde çarlığın denetimine giren kilisenin kültürel alanda üstünlük kazanmasıydı. Bunun sonucu olarak Ortodoksluk öğelerinin ağır bastığı, dışa kapalı ve otokratik bir resmi kültür ortaya çıktı.

ROMANOV HANEDANININ PEKİŞMESİ. Mihail'in çarlık döneminde etkili bir konum kazanarak yönetime egemen olan Romanov ailesi, karışıklık yıllarında bile varlığını korumuş olan merkezi bürokrasiye dayana-

Altın Orda kuvvetleri ile Rus prensleri arasındaki Kulikovo Çarpışması'nı (1380) betimleyen bir minyatür, 16. yy ortaları; Rusya ABC Ajansı

alanlarına yakınlığı ve ulaşım elverişli büyük ırmak sistemleri üzerindeki stratejik konumu, Moskova'yı Altın Orda'nın mirasına sahip çıkmada avantajlı duruma getirdi. Bu etkenlerden yararlanarak I. İvan (hd 1328-40), Semyon (hd 1341-53), II. İvan (hd 1353-59) ve Dmitri Donskoy'un (hd 1359-89) yönetimi altında topraklarını sürekli genişleten Moskova, gene de 14. yüzyıl sonlarında öteki güç odaklarına karşı belirgin bir üstünlük taşııyordu. Ama öbür merkezlerde 15. yüzyıl başlarında baş gösteren hanedan içi çekişmeler, sonuçta Moskova'nın bütün Rus topraklarını birleştirebilecek bir merkez olarak öne çıkmasını sağladı. I. Vasili'yi (hd 1389-1425) izleyen küçük yaşta oğlu II. Vasili (hd 1425-62), amcası Yuri'nin tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Bölgesel ve ekonomik sorunlarla da bağlantılı olan bu çekişmede Litvanya ve Kırım Hanlığı, Vasili'nin yanında yer aldı. Çeşitli güçlükleri aşan Vasili, sonunda Mos-

rak düzeni yeniden sağladı. Büyük toprak kayıpları pahasına İsveç (1617) ve Polonya'yla (1618) barış yapıldı. Ayrıca Rusya bütün Avrupa'yı saran Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-48) dışında tutuldu. Smolensk'i geri almaya yönelik başarısız girişimin (1634) ardından yeni askeri harekâtlardan kaçınan Romanov yönetimi, Kırım Tatarlarına karşı güney sınırlarını tahkim etmeye ağırlık vermekle birlikte, Azak limanını ele geçiren (1637) Don Kazaklarına destek vermeyi göze alamadı.

Mihail'in genç oğlu Aleksey'in (hd 1645-76) başa geçmesinden sonra devlet işlerini eline alan eniştesi Boris Ivanoviç Morozov, koyduğu ağır vergilerle yaygın bir hoşnutsuzluk yarattı. Moskova'daki bir ayaklanma (1648) üzerine Morozov'un sürgüne gönderilmesiyle, yönetimde reform yanlısı bir grup boyar ağırlık kazandı. Bu arada patrikliğe getirilen Nikon'un öncülüğünde Rus Ortodoks Kilisesi de dinsel ve örgütsel reformlarla yeniden düzenlendi. Başlangıçta batıda savaştan kaçınma politikasını sürdüren Aleksey, Kazak ve köylü ayaklanmalarının yarattığı elverişli ortamda Ukrayna ve Beyaz Rusya'yı ele geçirmek için 1654'te Polonya'yla savaşa girdi. Bunu 1656'da İsveç'le başlayan savaşı izledi. Rus kuvvetlerinin Baltık bölgesindeki ileri harekâtı, Ukrayna'daki güçlükler üzerine 1661'de İsveç'le barışa varılmasıyla sonuçsuz kaldı. Buna karşılık 1667'de Polonya'yla imzalanan antlaşma Ukrayna'nın doğu kesiminin Rusya'ya geçmesini sağladı. Savaşın sonlarında Stenka Razin önderliğinde patlak veren geniş çaplı bir köylü ayaklanması ancak 1671'de bastırılabilirdi.

Aleksey'in ölümünden sonra yerini en büyük oğlu III. Fyodor (hd 1676-82) aldı. Romanov'lara akraba rakip aileler arasında yoğun çekişmelerin yaşandığı bu dönemde askerlik ve yönetim alanında geniş çaplı reformlar başlatıldı. Geride vâris bırakmayan Fyodor'un ölümünü izleyen çatışma sonunda küçük kardeşleri I. Petro (hd 1682-1725) ve V. İvan (hd 1682-96) birlikte çar ilan edilirken, Sofiya da naibe olarak yönetimin başına getirildi.

İlk Romanov çarlarının döneminde ekonominin yeniden inşası ağır bir süreç izlediysen de ticaret ve imalat alanlarında önemli bir gelişme sağlandı. İngiltere ve Felemenk'e ihracat yapan Arhangelsk tüccarları Sibirya'nın orman ve maden kaynaklarının işletmeye açılmasında öncü bir rol oynadı.

Devletin kendisi de belirli ürünler üzerinde tekel kurarak ve metal işleme gibi sanayilere destek vererek bu gelişmeye doğrudan katıldı. Daha önce mali, idari ve askeri konularla ilgilenen bürokrasi ekonomik, kültürel ve dinsel yaşamda da önemli bir ağırlık kazandı. Bu süreçte boyarların yanı sıra tüccarlar ve din adamları da bürokraside yer edinmeye başladılar. Mutlak bir monarşide somutlaşan merkezi otoriteye bağlı kurumlar ülkenin her yanına yayıldı. Hukuk düzeninin temelini oluşturmaya yönelik 1649'da çıkarılan yasalarla toplumsal yaşamın bütün alanları bürokrasinin denetimine alındı, din işleri devlet yönetiminin bir parçası durumuna getirildi, serflik kurumları bir yapı kazandırıldı ve devlete karşı işlenen suçların kapsamı belirlendi. Eski büyük aileler Romanovların sistemli baskısı altında etkisiz bir konuma düşürüldü. Ailelerin yükseltilmesinde devlet görevleri başlıca araç durumuna geldi. Meslekten yöneticilerin oluşturduğu *dyak* sınıfı yeni bir güç odağı niteliğini kazandı. Bileşimi artık çarlık yönetimince belirlenen *zemski sobor*, gerektiğinde toplantıya çağrılan yetkisiz bir organa dönüştürüldü.

Karşılık Dönemi sonrasında kültürel bir sarsıntı içine giren Rusya'da bir yandan seçkin bir tabakada Avrupa kültürünün etkisi güçlenirken, bir yandan da Batılaşma karşıtı bir akım ortaya çıktı. Bunun başlıca nedenleri Avrupa kültürünün Rusya'ya Katolikliğin egemen olduğu Polonya, Beyaz Rusya ve Ukrayna üzerinden ulaşması, dinsel ibadet alanındaki yeniliklerin tepeden inme bir biçimde benimsenilmek istenmesi ve yerel düzeydeki kültürel güçlerin baskılar yüzünden gelişme olanağı bulamamasıydı. Bu ortamda devletin desteğinde yapılan kilise reformları ikilik yarattı ve Kadim Müminler olarak da bilinen Staroverlerin(*) direnişi ancak şiddetle bastırılabilirdi.

I. PETRO DÖNEMİ. Kremlin dışında, Avrupa kültürüne açık bir ortamda yetişen I. Petro, 1689'da bir saray darbesiyle Sofiya'yı naibelikten uzaklaştırdıktan sonra yönetimi bir süre annesinin akrabalarına bıraktı. Kutsal Birlik'in Osmanlılara savaş açması üzerine 1695'te Tatar akınlarını önleme ve Karadeniz'e inme düşüncesiyle Kırım'a bir sefer düzenledi. Bu başarısız seferin hemen ardından ilk Rus filosunu kurdu ve ertesi yıl Don Irmağı boyunca ilerleyerek Azak'ı ele geçirdi. Aynı yıl V. İvan'ın ölümüyle tek başına çar oldu.

Ekonomik ve kültürel alanda bilgi toplamak amacıyla çıktığı Avrupa gezisinde Os-

manlılara karşı yeni bir ittifak girişiminden sonuç alamayan Petro, Karadeniz yerine Baltık Denizine yönelmeye karar vererek İsveç'e karşı ünlü Kuzey Seferi'ne (1700-21) girişti. Başlangıçta alınan yenilgilere karşın Poltava Çarpışması'yla (1709) Rusya'nın lehine dönen bu savaş, ortaya çıkan eksiklikleri kapatmak ve bütün kaynakları harekete geçirmek için köklü önlemler alınmasını gerektirdi. Rusya'nın eski kurumlarında Petro'nun başlattığı büyük dönüşümler özellikle askeri zafirin belirginleştiği dönemde hız kazandı. Bu arada İsveç'in çabalarıyla savaşa katılan Osmanlı ordusu karşısında 1711'de düştüğü güç durumdan Azak'ı vererek kurtulan Petro, sonunda denizlerde de üstünlüğü sağlayarak İsveç'e boyun eğdirdi ve Baltık bölgesinin doğusunu Rusya'ya kattı. Böylece Batı'yla doğrudan ticaret yollarına kavuşan Rusya, Avrupa'nın büyük devletleri arasına girdi. Doğu Avrupa'da kilit bir konumu olan Polonya büyük ölçüde Rus nüfuzunu tanımak zorunda kaldı. İzleyen dönemde Orta Asya, Hazar bölgesi ve Sibirya'ya yönelik seferlerin öne çıkmasıyla Doğu'ya doğru genişleme dönemi de başladı.

Savaş koşulları nedeniyle geniş çaplı reformlar için çoğu kez sert ve baskıcı önlemlere başvuran Petro, toplumsal sınıflar arasındaki geleneksel ayrıma modern ve rasyonel bir yapı kazandırmaya yöneldi. Soyluların devlete hizmet yükümlülüğünü kalıcı ve düzenli bir temele kavuşturdu; askeri ve idari görevlerin dağıtımında devletin gerekliliklerini ön plana çıkardı. Toprak sahibi soyluların arazilerini ve serfler üzerindeki haklarını genişletirken, mülkiyetin babadan en büyük oğula geçmesini sağlayan düzenlemelerle geniş toprakların bölünmesini önledi. Köylülerin aile başına ödediği vergiyi kişi başına vergiye dönüştürerek serflik sistemini daha da katılaştırdı. Kentlere belediye kurma hakkı tanımanın yanı sıra tüccar ve zanaatçıların loncalarda örgütlenmesini sağladı. Bu arada merkezi otoritenin denetimine esneklik kazandırmaya yönelik yeni bir yerel yönetim sistemi geliştirdi.

Petro, reformlarının asıl odak noktasını oluşturan devlet yönetimi alanında, çok daha kapsamlı düzenlemelere gitti. Sayısız ve karmaşık devlet dairelerinin (*prikaz*) yerine daha düzenli ve tutarlı bir işleyişe dayanan kurullar (*kollegi*) oluşturdu. Boyarlar meclisini kaldırarak devlet organları arasında eşgüdüm sağlama, mali denetim ve yasama işlerini Senato adlı yeni bir kuruma verdi. İlk düzenli ordunun temellerini atmanın yanı sıra etkili ve yaygın bir kolluk ağı kurdu. Patriklik makamına son vererek kilise hiyerarşisinin başına kendisine bağlı Kutsal Sinod'u getirdi ve kiliseyi mutlakiyetçi rejimin başlıca dayanaklarından birine dönüştürdü. Bütün devlet görevlerini kademelere ayıran bir sistem çerçevesinde bürokraside eğitim, liyakat ve kıdemi esas alan bir yapıyı egemen kıldı.

Uzun süreli savaşların getirdiği ağır yük Petro'yu ekonomik alanda da yeni atılımlara yöneltti. Özellikle silah ve gemi yapımı açısından madencilik ve sanayinin gelişmesine büyük önem veren Petro, yerli ve yabancı yatırımcılara çeşitli destekler vermenin yanı sıra serfleri bayındırlık ve imalat işlerinde zorla çalıştırma olanağını sağladı. Kendi kurduğu ve 1712'de başkenti taşıdığı Petersburg ile Riga ve Reval (bugün Tallinn) limanlarını Batı'ya açılan ticari kapılar durumuna getirdi.

Petro döneminde devletin eğitim alanına girmesi Rus kültüründe geniş çaplı bir dönüşümün yolunu açtı. Eğitim kanalıyla Batı'ya özgü birçok kurum ve gelenek Rusya'ya girmeye başladı. Petro'nun

II. Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından yıkıldıktan sonra yeniden yapılan, Petersburg yakınlarındaki I. Petro'nun Çarlık Sarayı, 1710; Rusya ABC Ajansı

1724'te temelini attığı Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi (bugün Rusya Bilimler Akademisi) daha sonraları bilimsel ve teknolojik gelişmede öncü bir rol oynadı.

Kuzey Seferi'nden sonra bütün Rusların imparatoru (*imperator*) unvanını alan Petro, ertesi yıl da çarların kendi ardıklarını belirleme ilkesini koydu. Ama bu hakkını kullanamadan öldüğü için, yerine 1724'te imparatoriçe tacını giydirdiği karısı I. Yekaterina geçti.

PETRO'NUN ARDILLARI. Petro'nun ani ölümünün geride bıraktığı boşluk oldukça uzun süren bir çekişme ve karışıklık dönemi getirdi. Yekaterina'nın çariçe ilan edilmesini sağlayarak fillen yönetimi eline alan A.D. Menşikov, çok geçmeden iktidarı Petro döneminin öteki güçlü devlet adamıyla paylaşmak zorunda kaldı. Böylece Senato'nun yerini almak üzere bir Özel Danışma Kurulu oluşturuldu. Bu kurul Yekaterina'nın ölümünden (1727) sonra Petro'nun torunu olan küçük yaşta II. Petro'yu başa geçirdi. Bu dönemde yönetime egemen olarak Menşikov'u sürgüne gönderen Dolgoruki ailesinin üstünlüğü, Petro'nun 1730'da ölmesiyle, çok kısa sürdü. Özel Danışma Kurulu'nun, yönetimin kendi elinde kalması koşuluyla tahta çıkar-

dığı I. Petro'nun yeğeni Anna, soyluların ve muhafız birliği subaylarının oligarşik iktidara tepki göstermesinden yararlanarak bu planı bozdu. Ardından Özel Danışma Kurulu'nu dağıttı ve E. J. Biron ile öteki Alman danışmanlarına dayanarak mutlakıyetçi yönetimi yeniden kurdu. Alman danışmanların sert ve acımasız yöntemleri ve Rusya'yı savaşlara sokan dış politikaları, soyluların muhalefete geçmesine yol açtı. Çocuğu olmayan Anna, ölümünden (1740) kısa bir süre önce iki aylık yeğeni VI. İvan'ı vârisi ilan etti. İvan'ın annesi Anna Leopoldovna'nın gene Alman danışmanlar aracılığıyla yürüttüğü naibelik yönetimine, ertesi yıl bir saray darbesiyle son verildi ve I. Petro'nun kızı Yelizaveta tahta çıkarıldı.

Senato'yu yeniden eski konumuna kavuşturan, ama daha yakın danışmanlarına dayanan Yelizaveta'nın 21 yıllık hükümdarlık dönemi, Petro'nun reformlarından alınmaya başlanan sonuçlarla devlet ve toplum yaşamında yeni bir yapılanmaya sahne oldu. Bürokrasi içindeki hiyerarşik düzen en tepede yer alan ve *generalitet* olarak adlandırılan güçlü bir kesim doğurdu. Kilit devlet makamlarını elinde tutarak hükümdarın çevresini kuşatan ve bürokraside yükselme yolunu denetim altında tutan bu kesimin

başlıca dayanağı, daha alt kademede soylularla kurulan ittifak bağlantıydı. Sistemin işleyişinde eğitimin belirleyici bir rol oynaması nedeniyle, soyluların devlet görevleri için yetiştiren kurumlar büyük önem kazandı. Bürokrasi içindeki eski bölge ve aile bağlarının yerini alan bu kurumlar, aynı zamanda Batı Avrupa'dan gelen düşünce ve akımların yayılmasına öncülük eden bir işlev kazandı.

Dönemin bir başka önemli gelişmesi devlet hizmetindeki soyluların giderek malikanelerinden kopmasıydı. Bu süreçle birlikte Yelizaveta'nın başdanışmanı Pyotr Şuvalov, madencilik ve imalat sektörünü geliştirmek amacıyla bazı soylulara tekeller ve ayrıcalıklar tanımaya yöneldi. Ayrıca devletin ekonomik alandaki denetimini gevşeterek iç ticaretin önündeki engelleri kaldırdı. Öte yandan kırsal kesimde toprak sahiplerine tanınan geniş yetkiler serflığın daha da kökleşmesine ve tarımda modernleşme çabalarının tıkanmasına yol açtı.

II. YEKATERİNA DÖNEMİ. Yelizaveta'nın yerine geçen yeğeni III. Petro, Senato'yu arka plana atarak yetkileri yakın çevresin-

de topladı. Öte yandan geleneksel dış politikayı terk ederek Prusya ile ittifak kurmaya yöneldi. Bu adımların yarattığı yaygın tepki üzerine bir saray darbesiyle karısı II. Yekaterina tahta çıkarıldı.

Yekaterina'nın güçlü yönetimi önceki hükümdarlar döneminde izlenen yayılma politikasını daha da ileriye götürdü. Ukrayna'yı Rusya'ya bağlama ve güneydeki geniş boş toprakları yerleşime açma süreci tamamlandı. Ardından Avusturya ve Prusya ile varılan antlaşma (1772) çerçevesinde parçalanmış Polonya'nın doğu kesimi ile eski Litvanya Grandüküğü toprakları Rusya'nın yönetimine geçti. Öte yandan Osmanlılara karşı kazanılan askeri başarılarla Karadeniz'in kuzey kıyıları bütünüyle Rus egemenliği altına girdi (1774). Bunu Kırım'ın ilhakı (1783) ile Urallar'ın doğusunda ve Hazar Denizi kıyıları boyunca sürdürülen fetihler izledi. Osmanlılara karşı sağlanan askeri üstünlüğün bir sonucu da Balkanlar'da dayalı bir Rus nüfuzunun kurulması oldu.

Yekaterina'nın gözdelelerinden G. A. Potemkin'in başlıca mimarı olduğu bu yayılma politikasına, özellikle güneyde yürütülen geniş çaplı bir kolonileşme eşlik etti. Bu süreçte kulan kent ve limanlar kısa sürede canlı birer ticaret ve kültür merkezi durumuna geldi. Devlet görevlilerine ve soylulara dağıtılan geniş arazilerle Rus serflik sistemi yeni ele geçirilen topraklara da yayıldı. Ayrıca belirli bir özerklikten yararlanan Kazakların geleneksel askeri demokrasilerine son verilerek oturdıkları ırmağ vadilerinde etkili bir denetim sağlandı. Egemenlik altına alınan yabancı halkları çarlık düzeni altında bütünleştirmede genellikle Rus yöneticilere dayanarak eski siyasal ve toplumsal yapıları ortadan kaldırma politikası benimsendi. Bu çabaların din, dil ve kültür alanlarında baskılara yol açması boyunduruk altındaki halklar arasında ulusal kimliği koruma temelinde bir direniş doğurdu.

Rusya'nın merkezden atanan memurlara, toprak sahiplerine ve *mir*(*) (köy komünü) sistemine dayanan yerel yönetim mekanizmasının yetersizliği, Yekaterina dönemindeki köylü ayaklanmalarıyla açık bir biçimde ortaya çıktı. Bunun üzerine bir reform programı hazırlayan (1775) Yekaterina, ülke topraklarını *guberniya* denen birimlere ayırarak doğrudan çarlık adına görev yapan valilerin yönetimine verdi. Ayrıca toprak sahibi soyluların ve kentlerin seçtiği görevlilerin yerel yönetimde belirli ölçüde söz sahibi olmasını sağlayan bir sistem geliştirdi (1785). Yekaterina'nın merkezi yönetim alanındaki düzenlemeleri ise Senato'nun denetim yetkilerinin genişletilmesi, çeşitli devlet işlerini yürüten kurulların başkanlarına daha büyük bir güç kazandırılması ve konumu tam belirlenmemiş bir tür kabine-nin oluşturulması gibi değişikliklerle sınırlı kaldı. Eski yasaları yenilemeye yönelik çalışmaların tamamlanamamasına karşın, Yekaterina tarafından ortaya konan yol gösterici ilkeler daha sonraki reformlara temel oluşturdu. Otokratik bir devlet anlayışını önde tutan bu ilkeler, gene de devletçe çizilen sınırlar içinde kişi haklarının kullanılmasına olanak tanıyordu.

III. Petro'nun daha önce aldığı bir karar doğrultusunda soyluların devlet hizmeti yükümlülüğünü azaltarak ekonomiyle ilgili alanlara yönelmelerini sağlamaya çalışan Yekaterina, genel bir kadastroyla arazilerin sınırlarını kesin biçimde belirleyerek soylulara arazilerindeki yeralı ve yerüstü kay-

nakları işletme, ürünlerini serbestçe piyasada satma haklarını tanıdı. Taşra eşrafının örgütlenmesine yönelik düzenlemelerle birlikte toprak sahibi soyluların malikânelerine daha sıkı bağlayan bu önlemler, serfler üzerindeki sömürü ve baskının daha da ağırlaşmasına yol açtı. Böylece artan hoşnutsuzluklar toplumsal bir patlama getirdi. Kazak kökenli Yemelyan Pugaçov önderliğinde ülkenin bütün doğu kesimini saran köylü ayaklanması güçlükle bastırılabilirdi. Yekaterina dönemine damgasını vuran bir başka gelişme, kentlerin ticaret ve kültür alanlarında büyük bir canlılık kazanması oldu.

18. YÜZYILDA TOPLUMSAL DEĞİŞİM. I. Petro'nun eğitim alanında başlattığı atılım sonraki hükümdarlar döneminde de sürdü-rüldü. Böylece okullar yaygınlaşırken, bilimsel düşünce ve kültür düzeyi de hızla yükseldi. Bu süreçte Batı'dan gelen doğal hukuk öğretileri, Pietizm ve masonluk akımları Rus aydınları üzerinde derin bir etki bırakmaya başladı. Aydınlar arasında gelişen sorumluluk duygusu, çarlık düzeni-ne yönelik ahlaki ve toplumsal bir eleştiri anlayışını doğurdu. Bu yeni tavır, özellikle Pugaçov'un köylü ayaklanmasından sonra serflik kurumunu hedef alan bir içerik kazandı. Öte yandan Avrupa'nın düzeyine ulaşma çabaları aydınlar arasında "ulusal gurur"u harekete geçirerek, Batı'ya doğrudan taklit etme yerine Rus tarihine eğilme yaklaşımını güçlendirdi.

Soyluların Avrupa kültürüyle donanmasını olumlu bulmakla birlikte, yeni düşüncelerin kolaylıkla siyasal sistemin aleyhine dönme tehlikesini içermesi nedeniyle aydınlar arasındaki gelişmeler karşı kararsız bir tutum takınan Yekaterina, Fransız Devrimi'nden sonra devlet denetiminin dışına çıkan akımların otokrasiyi tehdit etmesinden kaygı duymaya başladı. Devlete hizmet idealinin halka hizmet anlayışına dönüşmesi, seçkin tabakanın devletten kopması çarlık için kabul edilebilir bir durum değildi. Bu dönemde yazdığı eleştirel bir kitapla Yekaterina'nın tepkisini çeken Aleksandr Radış-çev'in Sibirya'ya sürgün edilmesi, Rus aydınlarına karşı 19. yüzyılda daha da sertleşecek olan tutumun ilk örneği oldu.

RUS ÇARLIĞI'NIN AVRUPA SAHNESİNE ÇIKMASI. Genel bir bakış. Annesinin yerine geçtikten sonra reformları tersine çevirerek otokrasiyi yeniden güçlendirmeye çalışan Pavel (hd 1796-1801), serüveni bir dış politikaya da yönelerek Rusya'yı yalnızlığa itti. Artan baskıcı önlemler, sonunda Pavel'in bir saray darbesiyle öldürülmesine yol açtı.

Pavel'den sonra tahta çıkan oğlu I. Aleksandr (hd 1801-25), Rusya'yı kuşatan düşmanlık çemberini kırmak için İngiltere ve Fransa ile ilişkileri düzeltmenin yanı sıra Prusya ve Avusturya'ya karşı yakınlaşma politikası izledi. Ama bu barış ortamında gerçekleştirilmeye çalıştığı reformlar, Napoleón'un 1805'te Avrupa'daki savaşı yeniden başlatmasıyla kesintiye uğradı. Birbirini izleyen yenilgiler üzerine Tilis Antlaşması'yla (1807) sağlanan barış, Napoleón'un 1812'de Rusya'ya saldırmasıyla bir kez daha bozuldu. Napoleón'u bozguna uğratan Rus ordularının batıya doğru başarılı ilerleyişi ve Aleksandr'ın yeni bir ittifakın yaratılmasında oynadığı büyük rol, Rus Çarlığı'nı Avrupa'nın önde gelen devletleri arasına soktu. Aleksandr'ın ardından çar olan kardeşi I. Nikolay (hd 1825-55) daha çok İran, Osmanlı Devleti, Polonya ve Kafkasya halkları gibi zayıf düşmanlara karşı yürütü-l-gü savaşlarla Rusya'nın bu konumunu iyice pekişirdi. Avrupa'yı sarsan 1848'deki devrim dalgası yalnızca Rusya'da etkisiz kaldı. Dahası, çarlık orduları Macarların ayaklan-

masını bastırarak monarşik düzenleri koruma gibi bir görevi yerine getirdi. Rusya'nın korkulan bir güç döndüşmesiyle Nikolay "Avrupa'nın jandarması" olarak nitelendirilmeye başladı. Ama Kırım Savaşı'nda (1853-56) uğranan askeri başarısızlık, dev imparatorluğun hantallığını ve geriliğini açıkça ortaya koydu.

Rusya'nın zayıflığı büyük ölçüde, köhnemiş askeri ve bürokratik bir otokrasiyle yönetilmesinden geliyordu. Başlangıçta liberal görüşlere yakınlık duyan I. Aleksandr'ın 1801-03 ve 1807-12 arasında giriştiği reformlar, bazı yenilikler getirmekle birlikte köklü bir değişim sağlayamamıştı. Rusya'nın geniş insan gücünü ve sınırlı mali kaynaklarını tüketen savaşların ardından, kendini daha çok Avrupa diplomasisine ve dinsel işlere veren Aleksandr, giderek tutucu bir eğilime yöneldi. Çarlık yönetimine karşı gizli örgütlenmelerin yaygınlaşmaya başladığı bu dönemde her türlü muhalefet acımasızca sindirildi. Aleksandr'ın ölümünden hemen sonra Dekabristlerin(*) düzenlediği başarısız ayaklanma, I. Nikolay'ı otokrasiyi ayakta tutmak için daha da sertleşmeye yöneltti. Siyasal baskılar özellikle 1848'deki devrimci dalgayla birlikte doruğa ulaştı.

Sonuç olarak Aleksandr ve Nikolay dönemleri Rusya'nın Avrupa sahnesine çıktığı, ama içeride koyu bir karanlığa gömüldüğü bir dönüm noktası oldu. Bu sürecin temel özellikleri siyasal ve toplumsal yaşamın hemen her alanına yansdı.

Yönetim mekanizması. Yekaterina sonrasında Senato'ya temsili bir nitelik kazandırarak bu organı iktidarın odağı durumuna getirmeye çalışan soyluların çabaları sonuçsuz kaldı. Böylece otokratik yönetim yapısı korunurken, temsili kurumlar danışma organlarıyla sınırlandırıldı. Aleksandr döneminde devlet işlerini yürütmek üzere oluşturulan bakanlıklar eşgüdümü sağlama açısından bir komite altında bir araya getirildi. Gerçek anlamda bir kabineye denk düşmeyen bu düzenleme, yalnızca işlerin bütünüyle Aleksey Arakçev'e bırakıldığı dönemde etkili bir işlerlik kazandı. Komitenin varlığına son vermemekle birlikte bakanları doğrudan kendine bağlama yoluna giden Nikolay, iktidar yetkilerini önemli ölçüde özel kalemine ve bu kalem bünyesinde oluşturulan dairelere kaydırды. İç güvenlikle sorumlu üçüncü daire, otokrasi karşılı güçleri sindirmede ve halkı denetim altında tutmada en önemli araç durumuna geldi.

Çarlık düzeninin başlıca dayanağı, çara bağlılık temelinde örgütlenmiş olan bürokrasiydi. Rus bürokratları arasında paye ve statü önde geldiğinden, katı hiyerarşik sistem yetenekli kişilerin yükselmesine pek olanak vermiyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında alt kademe memurların sayısının üç kat artmasıyla bürokrasiye büyük bir şişkinlik başladı. Genelde yetersiz bir öğrenimden geçen ve düşük ücretler alan geniş memurlar ordusunda kayırcılık, rüşvet ve yolsuzluk son derece yaygındı. Yetki ve sorumlulukların aşırı merkezileşmesi nedeniyle bürokrasi çok ağır işliyordu.

Toplumsal sınıflar. Rusya'nın toplumsal yapısının temel taşı olan serflik kurumu aynı zamanda geriliğin başlıca kaynağıydı. Ama soyluların tepkisinden çekinen ve bir otorite boşluğunun doğmasından korkan dönemin her iki çarı da bu kuruma dokunamadı. Çarlık bürokrasisinin kırsal alanda uygulayabildiği tek reform, devlete ait arazileri eken köylülerle ilgili olarak bir bakanlığın kurulması oldu. Köylüler *volost* denen birimler çerçevesinde örgütleyen bu bakanlık, tarım ve eğitimin geliştirilmesinde belirli ölçüde başarıya ulaştı.

Rus aydınlarının serflik sistemine karşı çıkmasının temelinde yatan düşünce, bu kurumun ekonomik gelişmeyi kösteklediği noktasında toplanıyordu. Toprakların verimli, işgücünün bol ve tahıl ticaretinin kazançlı olduğu güney bölgelerindeki durum bu yaklaşıma oldukça uygundu. Ama ülkenin öteki kesimlerinde toprak sahiplerinin tek işgücü dayanağı serfler oluştuyordu. Ayrıca kuzeydeki bazı yörelerde zanaatçılıkla uğraşan serflerin ödediği vergiler toprak sahiplerine önemli bir gelir sağlıyordu. Sonuç olarak toprak sahiplerinin büyük çoğunluğunun çıkarları serflikin korunması yönündeydi.

19. yüzyılın ilk yarısında madencilik alanında öteki Avrupa devletlerinin gerisine düşen Rusya, daha çok pamuk dokumacılığı ve şeker üretimi gibi sanayilerde gelişme gösterebildi. Sanayiye geliştirmeye yönelik yüksek gümrük tarifeleri de bu dönemde gündeme geldi. Tahıl ihracatında sağlanan önemli artışa karşın, Rusya'nın dış ticaret hacmi eski düzeyini aşamadı. Rusya'nın ilk demiryolu hattı ancak 1851'de hizmete açıldı ve karayolları ağı son derece yetersiz kalmaya devam etti. Sanayi ve ticarettaki cılız gelişmeye göre hızla büyüyen kentlerde, devlet korumasından yararlanan varlıklı tüccarlar önemli bir güç kazandı. Orta Rusya'daki İvanovo gibi bazı merkezlerde sanayi işçisi olarak nitelendirilebilecek bir kesim ortaya çıktı. Bununla birlikte kentlerin ağırlıklı öğelerini küçük esnaf ve zanaatçılar ile serfler oluştuyordu.

Eğitim ve düşünce akımları. Aleksandr döneminde yasayla düzenlenen eğitim sisteminin yeni üniversite ve okullarla yaygınlaşmasına, aynı zamanda "zararlı düşünceler"i önlemeye yönelik sıkı bir denetim eşlik etti. Nikolay'ın yönetiminde okullarda daha özgür bir ortama izin verilmesine karşın, üniversite öğrenimini soylu ve varlıklı çevrelerin çocuklarıyla sınırlamaya yönelik sistemli bir çaba başladı. Gene de küçük memur, esnaf ve papazların oluşturduğu bir kesimden gelen yeni bir aydın tabaka ortaya çıktı.

Doğrudan siyasal eleştirilerin sert cezalarla karşılaştığı ağır baskı ve sansür ortamında, düşünce akımları ancak felsefe ve edebiyat alanında ifade olanağı buldu. Aydınlar arasındaki değişik eğilimler Slavofiller(*) ve Batılılaşma yanlıları biçiminde bir kutuplaşma yarattı. A. Herzen, V. Belinski ve M. Bakunin gibi adların temsil ettiği Batılılaşma akımı, Avrupa tipi bir burjuva liberalizminden çok, radikal bir siyasal dönüşümü savunuyor ve otokrasinin dayanağı olan Ortodoks Kilisesi'nin etkisini kurmayı hedef alıyordu. Buna karşılık Petro döneminde Batı'ya açılmanın sağlam geleneksel yapıyı bozduğunu öne süren Slavofillerin programı, Rusya'ya özgü kurumları ve Ortodoksluğu temel alan evrimci bir gelişme çizgisine dayanıyordu. İki akımın temsilcileri zaman zaman belirli noktalarda buluşabiliyor, ayrıca bazı görüşlerle birbirlerini etkileyebiliyordu.

Rus yayılmacılığı ve dış politikası. Topraklarının genişlemesiyle değişik milliyetleri ve dinleri barındırmaya başlayan Rusya'da toplam nüfusun ancak yarısını oluşturan Ortodoks Rusların aynalık bir konumu vardı. Otokrasi, Ortodokslik ve Rus halkına inanç (*narodnost*) ilkelerine dayalı genç ve asimilasyoncu Rus milliyetçiliği gene de çarlık yönetiminden tam bir destek görmüyordu. Bütün halkların çara bağlılığını önde tutan Nikolay, asi Polonyalılara karşı Ruslaştırma politikasını onaylarken, yönetimle uyumlu Baltık Almanlarının Estler ve Letonlar üzerindeki kültürel egemenliğini ayakta tutmaya çalışıyordu.

Çarlık yönetimi 19. yüzyılın ilk yarısında özellikle Asya'da geniş topraklar kazandı. Gürcistan Krallığı'nın 1801'de Rusya'ya bağlanmasını öteki küçük Gürcü prensliklerinin ilhakı izledi. İran 1813'te Azerbaycan'ın kuzey kesimini Rusya'ya bırakmak zorunda kaldı. Ermenilerin yaşadıkları topraklar da 1828'de Rus yönetimine girdi. Seyh Şamil önderliğindeki Çeçenlerin ve Dağıstan halklarının direnişi ancak 1834-59 arasındaki seferlerle kırılabilirken, Çerkeslerin denetim altına alınması 1864'e değin sürdü. Kazakistan'daki göçebe halklar ise 1840'larda egemenlik altına alındı. Uzakdoğu'da Rus kuvvetleri Büyük Okyanus kıyısına kadar ulaştı. Rus-Amerikan Kumpanyası Alaska'nın bazı kıyı ve adalarını ele geçirdi.

19. yüzyıl başlarında Rus dış politikasının en önemli hedefleri Rusya'nın öteden beri çatıştığı İsveç, Polonya ve Osmanlı Devleti oldu. Tilsit Antlaşması'ndan sonra İsveç'e açılan savaş, 1809'da Finlandiya'nın Rus Çarlığı'na bağlanmasını sağladı. İzleyen dönemde İsveç, Rusya için bir tehlike olmaktan çıktı. Polonya'nın birliğinden yana bir politika izleyen Aleksandr'ın Rusya'yla müttefik bir krallık yaratma girişimleri ise sonuçsuz kaldı. Litvanya üzerindeki hak iddiaları üzerine Polonya'ya karşı sertleşen tutum, Rus korumasına son vermeye yönelik ayaklanmayla (1830) bir sindirme politikasına dönüştü. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Polonya'nın özerkliği kaldırılarak yoğun bir Ruslaştırma politikasına girildi. Polonya sorununda Prusya ve Avusturya'dan güçlü bir destek gören Rusya, bir ölçüde Fransa ve İngiltere'yle karşı karşıya geldi.

Rus yayılmasının başlıca hedefi olan Osmanlı Devleti'ne karşı izlenen politika ise ikili bir nitelik taşıdı. Daha çok Karadeniz üzerinden tahıl ihracatı için güvenli bir yol oluşturmaya amaçlayan çarlık yönetimi, öncelikle güçlü bir müttefik olarak Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz kurmaya yöneldi. Bu politikanın uygulandığı 1798-1806 ve 1832-53 arasında Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü destekleyen Rusya, toprak taleplerinden kaçınma yolunu tuttu. Avrupa'daki güç dengelerinin bu politikayı güçleştirdiği dönemlerde ise Balkan halklarını kışkırtma ya da doğrudan savaş açma (1806-12, 1828-29, 1853-56) yolu seçildi. Osmanlılarla ittifak politikası Boğazlar üzerinde denetim kurma ve Akdeniz'e inme açısından daha büyük kazançlar sağladı. Çatışma dönemlerinde ise Boğdan ve Eflâk prensliklerini ele geçirme çabası öne çıktı. Bu çabanın Avrupa'da yarattığı kaygı İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin yanında Kırım Savaşı'na(*) girmesinde önemli rol oynadı. Sivas-topol'un bir yıl başarıyla savunulmasına karşın savaşta ortaya çıkan ciddi yetersizlikler, Nikolay'ın yerine geçen II. Aleksandr'ı (hd 1855-81) öncelikle Rusya'nın geri kalışlığını üstesinden gelmeye yöneltti.

MODERNLEŞME ÇABALARI. Serflikin kaldırılması ve reform. Rusya'yı ileri Batı ülkelerinin düzeyine çıkarmak amacıyla köklü değişiklikler yapılması gerektiğini gören II. Aleksandr, toprak sahiplerinin sert muhalefetini belirli ödümlerle yumuşatarak 3 Mart 1861'de serfliği kaldıran bir kararname yayımladı. Bu kararnamede on milyonlarca kişi özgürlüğe kavuşturulurken, uzun vadeli bir ödeme programıyla eski serflere belirli ölçüde toprak dağıldı. Ama mülk sahibi geniş bir köylü sınıfı yaratma çabası, toprak sahiplerine verilen tazminatları karşılamak için köylülerin ağır bir borç altına sokulması ve birçok bölgede köylülerin topraklarını ellerinde tutamaması gibi nedenlerle başarısızlığa uğradı. Buna karşılık toprak sahiplerinin ekonomik dayanaklarının zayıfla-

masıyla feodal ilişkilerde hızlı bir çözülme süreci başladı.

Serflikin kaldırılmasıyla birlikte toprak sahiplerinin yerel yönetimdeki ağırlığı da kırıldı. Daha önce toprak sahiplerince seçilen yerel yöneticilerin, merkezden atanması ilkesi getirildi. Kökeni çok eskiye dayanan köy komünü sistemi, devlet adına vergi toplamayı sağlayan bir araç olarak düzenlendi. Bu reformların ardından 1864'te, *zemstvo*(*) denen yerel yönetim meclisleri oluşturuldu. Üyeleri seçimle belirlenmekle birlikte oy ve sandalye dağıtımı sayesinde toprak sahibi soyluların büyük bir ağırlık taşıdığı *zemstvo*'lara eğitim, sağlık, yol yapımı ve başka yerel işlerle uğraşma yetkisi tanındı. Aynı yıl yargı alanında yapılan geniş çaplı bir reformla düzenli ve modern bir adli sistem kuruldu.

Aleksandr bu tür reformların yanı sıra siyasal alanda da bir yumuşama başlattı. Birçok mahkûm ve sürgünü bağışlayarak baskı ve kısıtlamaları hafifletti. Ama liberal çevrelerin temsili bir yönetim oluşturulması yönündeki isteklerine sert biçimde karşı çıkarak, otokratik düzeni koruma yoluna gitti.

Devrimci etkinlikler. Serflikin kaldırılmasından sonra köylülerin karşılaştığı yeni güçlükler N. G. Çernişevski gibi radikal aydınların yönelttiği sert eleştiriler doğrultusunda devrimci bir hareketin gelişmesine zemin hazırladı. 1863'te Polonya'da patlak veren ayaklanmanın ve 1866'da çara karşı girişilen suikastın ardından yönetimde tutucular ağırlık kazanmaya başladı. Bu dönemde reformlar, kentlerde sınırlı seçime dayalı belediye örgütlerinin kurulması (1870) ve zorunlu askerlik hizmetiyle birlikte ordunun modernleştirilmesi (1874) gibi adımlarla sınırlı kaldı. Devrimci hareketin Avrupa'daki sosyalist akımlardan da etkilenerek yeniden canlandığı 1870'lerde Narodnikler(*) olarak adlandırılan gençler, siyasal propagandayla köylüleri ayaklandırma hedefine yöneldi. Bunu izleyen yaygın tutuklama ve sürgünler hareketin daha radikalleşmesine ve yeraltına geçmesine yol açtı. Sıkı bir örgütlenmeyle ortaya çıkan Zemlya i Volya (Toprak ve Özgürlük), zamanla şiddet eylemlerine başvurmaya başladı. Örgütün 1879'da ikiye bölünmesinden sonra Narodnaya Volya (Halkın İradesi) adını alan şiddet yanlısı kanat, 13 Mart 1881'de bombalı bir suikastla çarı öldürdü.

Başta geçen III. Aleksandr (hd 1881-94) babasının bir süre önce ele aldığı meşrutî düzene geçiş tasarısını bir yana atarak eğitimi sınırlama, *zemstvo*'ların çalışmalarını engelleme ve köy komünleri üzerinde daha sıkı bir denetim kurma gibi baskıcı önlemler aldı. Olağanüstü yetkilerle donatılan ve maddi koşulları düzeltilen bürokrasi, etkili bir baskı aracı durumuna geldi. Ama ekonomik gelişmenin yarattığı yeni toplumsal güçler ve gerginlikler yeniden etkili bir muhalefet doğurdu. Merkezi hükümetin otoriter tutumunun da etkisiyle *zemstvo*'lar içinde güçlenen ılımlı liberal hareket, otokrasiyi korumada direten II. Nikolay'ın (hd 1894-1917) çar olmasından sonra daha da yaygınlaştı. Aydınlar ve serbest meslek sahiplerine dayanan radikal akımlar boy gösterirken, sosyalist harekete temel oluşturan sanayi işçileri ile özellikle Orta Volga bölgesindeki köylüler arasında da bir hareketlenme başladı.

Ekonomik ve toplumsal gelişmeler. Eski serflerin kendilerine dağıtılan toprakların borçlarını ödeyerek ve toprak satın alarak

mülk sahibi bir sınıf durumuna gelmesi oldukça ağır ve sancılı bir süreç izledi. Bu süreçte köylüler arasında da belirgin bir farklılaşma ortaya çıkarken, soylu toprak sahiplerinin konumu gittikçe sarsıldı. Belirli bir köylü kesimin daha yüksek bir refah düzeyine ulaşmasına karşın, tarımdaki gerilik ve yoksulluk yaygın varlığını sürdürdü. Bunun başlıca nedenleri devletin tarımı ihmal etmesi, ağır borç yükü, çeşitli temel gereksinim mallarından alınan vergiler, üretim araç ve tekniklerinin eskiliği, düşük verimlilik düzeyiydi. Kırsal kesimdeki yaygın yoksulluğun bir başka kaynağı, Sibirya'daki yeni yerleşim alanlarıyla zengin tarım bölgelerine ve kentlere yönelik göçlerin hızla artan işgücü fazlasını eritememesiydi. Köy komünü sisteminin girişimci çiftçilerin gelişmesini köstekleyen katı kuralları da tarımdaki güçlüğü artırıyordu. Sonuç olarak feodalizmin çözülmesine eşlik eden ağır sorunlar köylerde bir altüst oluş başlatı ve özellikle yoksul köylüler arasındaki toprak talebini daha da keskinleştirirdi.

Serfiliğin kaldırılması ve kırsal kesimin pazara açılması sınırlı düzeyde de olsa kapitalizmin serpilmesine elverişli koşullar yarattı. Bankalar ve kredi kuruluşları küçük köylere kadar ulaştı, tahıl ticareti önemli ölçüde canlandı. Özellikle 1870'lerde hızlı yürütülen demiryolu yapımı, bölgeler arasındaki ekonomik bütünleşmeyi ileriye götürdü. Askeri gereklerin ve demiryollarının demir ve çelik için yarattığı yüksek talep, bu ürünlerin içerde karşılanmasını zorunlu kıldı. Böylece 19. yüzyıl sonlarına doğru yaygın kömür üretiminin de yardımıyla geniş çaplı bir metalurji sanayisi doğdu. Orta Asya'daki yeni topraklardan sağlanan bol miktarda hammadde, dokumacılık ve şeker üretimi gibi sanayilere daha sağlam bir temel kazandırdı. Özellikle Petersburg'da makine yapımı ve elektrik donanımıyla ilgili yeni sanayiler doğmaya başladı. Azerbaycan'da çıkarılan petrol önemli bir kay-

nak durumuna geldi. Öte yandan Fransız ve Belçika sermayesi metalurji sanayisinde, İngiliz sermayesi petrol üretiminde, Alman sermayesi de elektrik alanında yoğun yatırımlara girişti.

Sanayinin işgücü kaynağını büyük ölçüde kırsal kesimden kopardı köylüler oluşturdu. Kentlerde hızla büyüyen işçi sınıfı ağır bir sömürüyle karşı karşıya kaldı. Düşük ücretler, uzun iş saatleri ve kötü barınma koşulları işçiler arasında tepkiler doğurmadı gecikmedi. Çarlık polisinin sıkı yasak ve baskılarına karşın, gizli sendikalar örgütlenmeler ortaya çıktı ve giderek yükselen grev eylemleri başladı.

Devletin koruyucu şemsiyesi altında gelişen Rus burjuvazisi kaçınılmaz olarak otokratik yönetimle bütünleşme yoluna gitti. Bürokratik ve askeri bir nitelik taşıyan Rus kapitalizminin itici gücünü de büyük ölçüde resmi devlet politikaları oluşturdu.

Eğitim ve düşünce akımları. Rusya'da ilk modern sayımlı yapıldığı 1897'de toplam nüfus içindeki oranı ancak yüzde 0,1'i bulan üniversite öğrencilerinin yaklaşık dörtte üçünü, soyluların ve memurların çocukları oluşturuyordu. Ortaöğretim kurumlarında okuyanların oranı da ancak yüzde 1'e yaklaşıyordu; bu kesim içinde soylu ve memur çocuklarının oranı beşte ikkiye ulaşıyordu. 1904'teki verilere göre ilköğrenim çağındaki çocukların ancak yüzde 27'si okula gidebiliyordu. Bu rakamların ortaya koyduğu olumsuz tablo, ülkenin geriliği ve kaynak yetersizliğinden çok, çarlık yönetiminin izlediği politikanın sonucuydu.

19. yüzyılın ikinci yarısında Rus düşünce dünyasında *intelligentsiya* olarak adlandırılan bir kesim öne çıktı. Çekirdeğini hukukçu, hekim, öğretmen ve mühendislerin oluşturduğu *intelligentsiya* içinde bazı bürokratlar, toprak sahipleri ve subaylar da yer alıyordu. Toplumsal ve siyasal konularla yakından ilgilenen bu kesim, çarlık rejiminin otokratik ve baskıcı yapısına kökten karşıydı. Her konuyu toplumun ilerlemesi açısından ele alan bu muhalefeti belirleyen temel çizgi toplumsal yararcılık anlayışıydı.

Dönemin devrimci hareketlerinin pek çok önderi *intelligentsiya* çevresi içinden çıktı. Ağır polis baskısı ve özgürlüklerden yoksunluk, bu önderleri kitlelere yol gösterecek ve otokrasiyi baş edebilecek sıkı disiplinli bir örgütlenme modeline yöneltti. Bu dönemde devrimci ve radikal eğilimlere damgasını vuran Rus sosyalizmi iki ana akım çerçevesinde gelişti. Kökeni Narodnaya Volya'ya dayanan grupların 1901'de partileşmesiyle ortaya çıkan Sosyalist Devrimcilerin programı, kapitalizm aşamasından geçmeden köy komünlerine dayalı sosyalist bir düzen kurmayı öngörüyordu. Bu hareketin bir kanadı şiddet yöntemlerini esas alırken, öteki kanadı radikal orta sınıf liberalizmiyle birleşmeye yöneldi. Çeşitli gizli işçi gruplarının 1898'de kurduğu Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDRP) ise kapitalizmin gelişmesini kaçınılmaz görüyor ve sosyalizm yolunun burjuva demokratik devrimle açılacağını savunuyordu. RSDRP'nin 1903'teki ikinci kongresinden sonra Sosyal Demokrat hareket de başını V. I. Lenin'in(*) çektiği Bolşevikler ve L. Martov'un öncülük ettiği Menşevikler olarak iki kanada ayrıldı.

Ruslaştırma politikası. Polonya'da çarlık yönetimine karşı direnişin kırıldığı 1863'ten sonra toprak reformuyla birlikte başlatılan Ruslaştırma politikası, Ukrayna'daki benzer uygulamaların ardından 1890'larda genel bir niteliğe büründü. Gücünü daha çok bürokrasiden alan ve Ortodoksluğu dayatma çabalarıyla atbaşı giden bu politikanın yürütülmesinde Rus Ortodoks Kilisesi de önemli rol oynadı. Ruslaştırmanın ilk hedeflerinden biri olan Baltık bölgesinde, yerel halkların Alman toprak sahiplerine ve zenginlerine duyduğu tepki, dil, eğitim ve kültür alanında Alman etkisinin kırılmasını büyük ölçüde kolaylaştırdı. Buna karşılık Ortodoksluğu benimsetme çabaları sonuçsuz kaldı. Finlandiya ve Kafkasya'daki Ruslaştırma girişimleri etkili bir pasif direnişle karşılaştı. Çarlığa bağlı Müslüman halklar arasında ekonomik ve kültürel bakımdan daha gelişmiş bir düzeyde bulunan Tatarlar,

Rus Çarlığı'nın Asya'daki yayılması

yoğun bir Ruslaştırma politikasına hedef oldu. Orta Asya'da ise Rus sömürgeci yönetimi dolaylı yöntemlere dayandığından, benzer bir uygulamaya gidilmedi ve eski düzenin sürmesine izin verildi.

Ruslaştırmanın bütün şiddetiyle sürdüğü dönemde Yahudilere yönelik ayrımcı politikalar da doruğuna çıktı. Böylece çarlığın kışkırtmasıyla girilen pogrom'lar(*) aynı zamanda halk arasındaki hoşnutsuzluğu başka yönler çekmede kullanıldı.

Dış ilişkiler. 19. yüzyılda Rus dış politikasının ağırlık noktalarını Balkanlar ve Uzakdoğu oluşturdu. Bu doğrultuda yürütülen nüfuz ve yayılma mücadelesi, Rusya'yı batıda Avusturya ve Almanya, doğuda da Japonya'yla karşı karşıya getirdi.

Kırım Savaşı'nın ardından konan askeri kısıtlamaların 1871'de kaldırılmasından sonra Karadeniz donanmasını yeniden kuran Rusya, geleneksel stratejisi doğrultusunda Balkanlar'da daha etkin bir rol oynamaya başladı. Panslavizm(*) akımının da etkisiyle 1877'de Osmanlı Devleti'ne açılan savaş, Bulgaristan'ın bağımsızlığını sağlayan Aya Stefanos (Yeşilköy) Antlaşması'yla (1878) noktalandı. Ama Berlin Kongresi'ni toplayarak Rus kazanclarını sınırlandıran İngiltere ve Avusturya, izleyen dönemde de Balkanlar'da Rus nüfuzunu engellemeye çalıştı. Bu durumun yarattığı çatışma, Avusturya, Almanya ve İtalya'nın Üçlü İttifak'ı oluşturmasıyla daha da derinleşti. Destek için Fransa'ya dönmek zorunda kalan Rusya, 1891'de bu ülkeyle mali ilişkilerini geliştirme yanısıra askeri bir ittifak kurdu.

Bu arada 1860'larda Türkistan'da başlayan Rus yayılması 1880'lerde Hazar Denizi'nin doğu kıyısındaki Türkmen topraklarına kadar ulaştı. İngiltere'nin Hindistan'daki konumunu tehdit eden bu gelişmeler, iki ülke arasında Afganistan üzerinde başlayan çekişmeyle yeni bir boyut kazandı. Orta Asya'daki Rus-İngiliz çekişmesi Eylül 1885'te nüfuz sınırlarının belirlenmesiyle yatıştı.

Japonya ve Çin'le bir dizi antlaşma imzalararak Uzakdoğu'da Sahalin ve Kuril adalarıyla Amur Irmağı vadisi gibi önemli köprübaşlarını ele geçiren Rusya, Kore üzerindeki Çin-Japon çekişmesinde (1894-95) Çin'in yanında yer aldı. Japonya'ya yeni kazanclarını önlemeye yönelik bu politika, Mançurya'da ve ardından Liaodong Yarımadasında liman ve demiryolu ayrıcalıkları elde edilmesini sağladı. Boxer Ayaklanması sırasında Mançurya'ya Rus birliklerinin girmesi (1900), Japonya'yla rekabeti açık çatışmaya dönüştürdü. Çin'deki çıkarlarını korumak isteyen İngiltere 1902'de Japonya'yla ittifaka girdi. Gerginliği azaltmaya yönelik görüşmeler sürerken, Japon kuvvetleri Şubat 1904'te Port Arthur'daki (Lüshun) Rus savaş gemilerine ani bir baskınla saldırdı. Böylece Rus-Japon Savaşı(*) başladı.

ÇARLIĞIN SON YILLARI. Devrim ve Duma'lar. Japonlar karşısında hem karada, hem denizde alınan ağır yenilgiler, çarlık düzenine karşı hoşnutsuzluğu açığa çıkararak yaygın protesto hareketlerine yol açtı. Petersburg'da Kışık Saray'a yürümek isteyen göstericilere ateş açılmasıyla yaşanan Kanlı Pazar(*), olayları turmandırarak 1905 Devrimi'nin(*) kıvılcımını oluşturdu. İşçi grevleri, sokak çatışmaları, köylü hareketleri ve askeri isyanlar biçiminde gelişen genel ayaklanma, özellikle azınlık milliyetlerin yaşadığı bölgelerde hızla yükseldi. Bu arada Kara Yüzler(*) ve benzeri karşıdevrimci örgütler halkı sindirmeye yönelik saldırılara giriştiler. Ekim 1905'te başlayan demiryolu grevinin ülke çapında yaygınlaşarak bir genel grev biçimini alması ve Petersburg

Sovyeti'nin oluşturulmasıyla devrimci hareket doruğuna ulaştı. Güç durumda kalan II. Nikolay, Ekim Manifestosu'nu(*) yayımlayarak meşruti bir anayasa ve seçilmiş bir meclis (bak. Duma) sözü verdi. Ardından Japonya'yla elverişli bir barış yapılmasında önemli rol oynayan ve halka ödün politikasının başlıca savunucuları arasında yer alan S. Y. Vitte'yi başbakanlığa getirdi. Bunu izleyen siyasal manevralarla muhalefetin bölünmesi ve devrimci dalganın düşüşüne girmesi, karşı saldırıya geçen çarlık yönetimine adım adım ayaklanmaları bastırma olanağını verdi.

Radikal muhalefetin taleplerini karşılamaktan uzak yasal düzenlemelerden sonra Nisan 1906'da seçilen Birinci Duma'da, beklenenin tersine, Kadetler ve İşçi Grubu (Trudovikler) gibi liberal ve sol muhalefet örgütleri çoğunluğu elde etti. Ayrıca Rus olmayan milliyetler de geniş bir temsil olanağını buldu. Köklü reformlar istediği için çarlık hükümetiyle çatışmaya giren Birinci Duma iki ay geçmeden dağıldı. Başbakanlığa atanan Pyotr Stolipin ülkeyi kararlılıkla aracılığıyla yöneterek son direniş odaklarını ortadan kaldırdı ve ordu ile polis örgütünü etkili bir işleyişe kavuşturdu. Şubat 1907'de İkinci Duma için yapılan seçimlerde İşçi Grubu ile Kadetler ilk iki sırayı alırken, boykot taktiğinden vazgeçen Sosyal Demokratlar üçüncü güç olarak Duma'ya girmeyi başardı. İlimli liberalleri temsil eden Oktobristler ile tutucu gruplar ise azınlıkta kaldı. Böylece daha da sola kayan İkinci Duma'nın ömrü ancak üç ay sürdü. Köylülerin ve azınlık milliyetlerin oy hakkının kısıtlanmasıyla tutucuların belirgin bir ağırlık kazandığı Üçüncü ve Dördüncü Duma'lar genelde çarlık hükümetinin politikalarını desteklediler. Bu dönemde askeri ve bürokratik bir yapıya dayanan otokrasinin temel özellikleri ayakta kalmakla birlikte, siyasal partiler, basın, sendikalar ve eğitim kurumları görece bir serbestlikten yararlandılar.

Çarlık düzenini yeniden pekiştirmede önemli rol oynayan Stolipin, tarımı modernleştirerek köylüler arasında çarlık için yeni bir dayanak yaratmaya çalıştı. Aynı yıllar sanayide de sürekli bir gelişmeye sahne oldu ve Sibiry'a da geniş topraklar yerleşime açıldı. Devrim sırasındaki kazancları geri alınan azınlık milliyetlere karşı yeniden yoğun bir Ruslaştırma politikası uygulanmaya başladı. Orta Asya'da Rus göçmenlerin kurduğu koloniler hızla arttı.

Bürokratların entrikalarıyla konumu sarsılan Stolipin'in Eylül 1911'de öldürülmesin-

den sonra, hükümet çarın çevresini kuşatan danışmanların eline geçti. G. Rasputin gibi serüvenci bir mistik, çarlık sarayında büyük bir nüfuz kazandı.

Savaş ve monarşinin çöküşü. Asya'da Japonya ve İngiltere ile çatışmaya son veren Rusya, 1906'dan sonra Balkanlar üzerinde nüfuz kazanmak için Avusturya'ya karşı yoğun bir mücadeleye girdi. Balkanlar'da giderek kızışan ortam, Rusya'nın çok geçmeden İngiltere ve Fransa'nın yanında I. Dünya Savaşı'na katılmasını getirdi. Bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya'nın müttefiki olarak savaşa girmesiyle Kafkasya'da yeni bir cephe açmak zorunda kalan Rusya, aynı zamanda Boğazlar'ın açık olmasına bağlı olan ikmal desteğini büyük ölçüde yitirdi. Ciddi silah ve mühimmat sıkıntısı çekmeye başlayan Rus orduları batıda birbiri izleyen ağır yenilgilere uğradı. 1915 sonbaharına gelindiğinde Rusya'nın kayıpları bir milyon aşmış bulunuyordu.

Savaşın yol açtığı yıkımla birlikte basında ve Duma'da "halkın güvenine sahip bir hükümet" talebi yükselmeye başladı. Ama Nikolay'ın dar bir hizbe dayanan beceriksiz yönetimi, ekonominin hızla bozulmasına ve çarlığa karşı tepkilerin derinleşmesine yol açtı. Mart 1917'de başkentte yayılan grev ve sokak gösterileri, çarlık subaylarının emirlerini dinlemeyen askeri birliklerin de protestoları desteklemesiyle, Şubat Devrimi olarak bilinen bir ayaklanmaya dönüştü. Petrograd İşçi ve Asker Delegeleri Sovyeti ile Duma'nın vardığı anlaşma sonucunda, Prens G. Y. Lvov başkanlığında, ağırlığını Kadetler ile Oktobristlerin oluşturduğu bir Geçici Hükümet oluşturuldu. Hükümete bağlı birliklerce Pskov'da kuşatılan Nikolay'ın 15 Mart'ta tahttan çekilmesiyle çarlık rejimi yıkıldı.

SOVYET DÖNEMİNDE RUSYA. Yeni Sovyet yönetimi ilk iş olarak bütün toprakları kamulaştırarak köylülere dağıttı ve çarlık rejiminin imzaladığı emperyalist nitelikli antlaşmaları feshetti. Bu uygulamaları sanayide işçi denetiminin kurumsallaştırılması, bankaların devletleştirilmesi ve işçi milislerinin kurulması izledi. Ardından Almanya'yla barış görüşmelerine oturuldu ve Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'yla Sovyet Rusya büyük ödüllerin pahasına da olsa savaştan çekildi.

1918-21 arasındaki iç savaş Beyaz Ordu olarak anılan karşı devrimci güçlerin yenil-

Lenin, Putilov Fabrikası işçilerine bir konuşma yaparken, 1917; V. Serov'un bir tablosu
Anadolu Yayınları Arşivi

gisiyle sonuçlandı. Iç savaşın ardından, savaşın yol açtığı ağır sorunların üstesinden gelebilmek, ekonomik ve toplumsal alanlarda hızlı bir dönüşümü gerçekleştirmek için "Savaş Komünizmi" olarak bilinen politika yürürlüğe kondu. Sanayi ve tarımı çökme noktasına getiren bu politika, işçiler ve köylüler arasında da hoşnutsuzluğa yol açınca yürürlükten kaldırıldı. Yerine "stratejik bir geri adım" olarak nitelendirilen Yeni Ekonomi Politikası(*) (NEP) uygulamaya kondu.

1924'te Vladimir İliç Lenin'in ölümünü izleyen iktidar mücadelesi İosif Stalin'in üstünlüğüyle sonuçlandı. 1928'de NEP'e son vererek hızlı bir sanayileşme programı

II. Dünya Savaşı sırasında Almanların tahrip ettiği bir bina ve terk edilmiş bir tank, 1942-44; Stalingrad, Rusya
ABC Ajansı

başlatan Stalin, bu amaçla beş yıllık planlar yürürlüğe koydu. Tarımda ise zora dayalı bir kolektivizasyon(*) başlatarak köylüleri *kolhoz*'larda(*) topladı. Ekonomi alanındaki bu dönüşümlere, toplumsal yaşam ve kültür alanındaki totaliter uygulamalar eşlik etti. Her türlü muhalefeti ezme için başlatılan Büyük Temizlik(*) yaygın tutuklama, sürgün ve tasfiyelere yol açtı. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yenilgiye uğratılmasında önemli rol oynayan SSCB, savaştan ABD'ye rakip ikinci büyük güç olarak çıktı.

1953'te ölen Stalin'in yerine geçen Nikita Kruşçev, Stalin'in politikalarını eleştirerek Stalinizmden arınma olarak bilinen bir kampanya başlattı. Kruşçev'in "barış içinde bir arada yaşama" ilkesini ortaya atması ve özellikle 1962'deki Küba Bunalımı sırasında ABD'yle açık çatışmaya girmekten kaçınması, Çin ile SSCB arasında uluslararası komünist hareketi de etkileyen bir gerginlik yarattı. Ekim 1964'te Kruşçev'in istifasından sonra Leonid Brejnev'in birinci sekreter, Aleksey Kosigin'in başbakan olduğu bir kolektif önderlik oluşturuldu. Stalinizmden arınma hareketinin durdurulduğu ve siyasal baskıların yeniden yoğunlaştığı bu dönemde parti ve devlet aygıtı güçlendirildi. 1971'den sonra Batı'ya karşı yumuşama (detant) politikaları izlenirken, SSCB'nin dünya politikasındaki ağırlığı da arttı. 1982'de ölen Brejnev'in yerine sırasıyla Yuri Andropov ve Konstantin Çernenko geçti. Her ikisi de göreve başladıktan kısa bir süre sonra ölen bu liderleri Mart 1985'te parti genel sekreteri olan Mihail Gorbaçov izledi.

Göreve geldikten sonra parti ve devlet kademelerinde köklü bir tasfiyeye giren

Gorbaçov, *perestroika*(*) (yeniden yapılanma) ve *glasnost*(*) (açıklık) politikalarının kabul edilmesini sağladı. 1980'lerin sonlarında reformcu uygulamalar sürerken birlik cumhuriyetlerinin çoğunda milliyetçi hareketler güç kazanmaya başladı. 1990'da Litvanya, Estonya ve Letonya bağımsızlığını ilan ettiyse de Sovyet yönetimi bağımsızlık kararını tanımadı. Serlik yanlılarının 18-21 Ağustos 1991'deki başarısız darbe girişiminin ardından Gorbaçov destek yitirirken Rusya devlet başkanı Boris Yeltsin öne çıktı. Aynı dönemde SSCB'nin dağılma süreci de hız kazandı. Darbe sonrasında ilk olarak üç Baltık cumhuriyeti birliktен ayrıldı. Onları öteki cumhuriyetler izledi. 8 Aralık'ta Beyaz Rusya'nın Brest kentinde bir araya gelen Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleri

Rusya çok partili sisteme ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde önemli sorunlarla karşı karşıya kaldı. Ocak 1992'de Maliye Bakanı Yegor Gaydar'ın hazırladığı liberalleşme paketi yürürlüğe kondu. Rusya'nın, BDT'yi oluşturan öteki cumhuriyetlere danışmadan bağımsız bir liberalleşme ve istikrar politikası izlemesini öngören bu program olağanüstü fiyat artışlarına yol açtı ve öteki cumhuriyetleri de benzer kararlar almaya zorladı. Bağımsızlığın ardından yaşanan en önemli sorunlardan biri de yasama ve yürütme arasındaki yetki çekişmesinden doğan anayasa bunalımıydı. Kendisi herhangi bir parti kurmamış olan Yeltsin, Demokratik Rusya olarak bilinen komünizm karşıtı ittifakın içinde yer alan çeşitli parti ve grupların desteğine sahipti. Yeltsin'in reform politikalarına şiddetle karşı çıkan komünistler ise Mart 1990'daki seçimlerle oluşturulan Halk Temsilcileri Kongresi ve parlamento (Yüksek Sovyet) içinde çoğunluğa sahipti. Yeltsin'in başlıca rakibi olan parlamento başkanı Ruslan Hasbulatov, hükümetin devlet başkanının değil, parlamentonun denetiminde olması gerektiğini ileri sürerek parlamentonun yetkilerini artırmaya çalışıyordu. Yeltsin ve parlamento arasındaki çekişme kongrenin Aralık 1992'de Gaydar'ın başbakanlığını onaylamayı reddetmesiyle doruğuna ulaştı. Bu bunalım Yeltsin ve Hasbulatov arasında varılan bir uzlaşmayla aşıldı. Aynı ay Yeltsin'in başbakanlığa atadığı Viktor Çernomurdin kongrenin onayını alarak göreve başladı. Nisan 1993'te yapılan referandumda halk Boris Yeltsin'e ve onun izlediği ekonomik programa güvenoyu verdi. Ama Yeltsin'in 21 Eylül'de parlamentoyu dağıtması üzerine tırmanan gerginlik, Yeltsin'e bağlı birliklerin 4 Ekim'de parlamento binasına kanlı bir baskın düzenleyerek başta Hasbulatov olmak üzere pek çok milletvekili tutuklamasıyla sonuçlandı. Aralıkta yapılan parlamento seçimlerinde en yüksek oyu sağı Vladimir Jirinovski'nin liderlik ettiği Liberal Demokratik Parti aldı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANA YILLIK.

Rusya Ovası, Rusça RUSSKIYA RAVNINA, DOĞU AVRUPA OVASI olarak da bilinir, Rusça ВОСТОЧНО-ЕВРОПЕЙСКАЯ РАВНИНА, eski SSCB'nin batı kesiminde ova ve bir dizi ırmağın havzası. Avrupa'nın doğu kesiminin büyük bölümünü ve eski SSCB'nin Avrupa kesiminin tamamını kapsar. Yaklaşık 4.000.000 km²'lik bir alanı kaplayan ova ortalama 170 m yüksekliğindedir. Rusya Ovası, Valday Tepeleri, Orta Rusya Plato-su, Volga Plato-su ile Dinyeper, Karadeniz ve Hazar Denizi kıyılarındaki düzlükler gibi çeşitli alt bölgelere ayrılır.

Ruşeni Ömer Dede (d. Aydın - ö. 1487, Tebriz), Halvetiye tarikatının dört ana kolundan biri olan Ruşeniye tarikatının kurucusu mutasavvıf.

Bir süre Bursa'da medrese öğrenimi gördü. Halvetiye şeyhlerinden olan ağabeyi Alaeddin Ali Ruşeni'nin yanına Karaman'a giderek tasavvuf yaşantısına girdi. Onun yönlendirmesiyle Bakû'ye, Halvetiye'nin ikinci piri sayılan Seyyid Yahya Şirvani'nin yanına gitti. Şirvani'nin yanında tasavvuf eğitimi tamamlayarak halifelik aldıktan sonra Gence ve Karabağ'da Halvetiye tarikatını yaymakla görevlendirildi. Şirvani'nin ölümünden sonra Halvetiye'nin zikir kurallarında değişiklik yaparak kendi tarikatını kurdu. Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan'ın (hd 1453-78) daveti üzerine Teb-

Sovyetler Birliği'nin dağıldığını ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulduğunu ilan ettiler. 21 Aralık'ta SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerden 11'inin başkanları Alma Ata'da BDT'yi biçimlendiren antlaşmalar imzaladılar. 15 Aralık'ta Gorbaçov'un istifasıyla SSCB'nin dağılma süreci tamamlanmış oldu (Rusya'nın 1917-91 arasındaki ayrıntılı tarihi için bak. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği).

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASINDAN SONRA RUSYA. SSCB'nin dağılmasından en çok yarar sağlayan birlik cumhuriyeti Rusya oldu. Dağılma sürecinin ardından SSCB'nin Birleşmiş Milletler'deki (BM) sandalyesi ve Sovyet büyükelçilikleri Rusya'ya geçti. SSCB silahlı kuvvetleri BDT'nin denetimine bırakılmakla birlikte, BDT, silahlı kuvvetler komutanı Yeltsin'e bağlıydı. Rublenin BDT'yi oluşturan bütün cumhuriyetlerin para birimi olmasına karşın, bütün darphaneler Rusya'da bulunduğundan emisyon hacmi bu ülkenin denetimindeydi.

Rusya Federasyonu Nisan 1992'de, Tatar ve Çeçen-İnguş cumhuriyetleri dışındaki bütün özerk cumhuriyetlerin imzaladığı bir antlaşmayla resmen kurulmuş oldu. Antlaşmaya göre dış politika ve savunma ile insan hakları ve azınlık mülkiyetlerinin korunmasından Rusya sorumlu olacaktı. Federasyonun resmi dili Rusça olacak, bununla birlikte özerk cumhuriyetler resmi yazışmalarda kendi dillerini kullanabileceklerdi. Aynı ay ABD ve öteki Batılı ülkeler, Rusya'nın serbest piyasa ekonomisine ve demokrasiye geçiş çabalarına destek olmak üzere, 24 milyar ABD Doları tutarında kredi verme kararı aldılar.

riz'e gitti. Yaşamının sonuna değin Sultan Yakub'un (hd 1478-90) kendisi için yaptırdığı tekkede etkinliğini sürdürdü.

Ruşenî mahlasıyla şiirler yazan Ömer Dede'nin şiirlerini topladığı bir *Divan*'ı ile tasavvufî manzumelerinden oluşan *Asar-ı Aşk* (1898) adlı bir yapıtı vardır.

Rut Kitabı, Eski Ahit'i oluşturan kitaplardan biri. Tevrat'ın Ketuvim(*) adlı üçüncü bölümünde yer alır. Neşideler Neşidesi, Yereşya'nın Mersiyeleri, Vaiz ve Ester kitaplarıyla birlikte *Megillo*'u oluşturur (*bak. Megilla*). Rut Kitabı özellikle Pesah'tan 50 gün sonraki Şavuot sırasında okunur.

Kitabın konusunu oluşturan öyküye göre Moablı bir kadın olan Rut, burada yaşayan Yahudalı bir çiftin oğluyla evlenir. Kocasının ölümünden sonra, kayınvalidesi Naomi'yle birlikte kendi topraklarını bırakarak Yahuda'ya gider. Daha sonra eski kocasının zengin akrabası Boaz'la evlenir ve Obed'i doğurur. Rut Kitabı'na (4:22) göre Obed, Hz. Davud'un büyükbabasıdır. Kitabın yazarının, Babil Sürgünü'nden ve Kudüs Tapınağı'nın yeniden inşasından (İÖ 516) sonra Yahudiliğe damgasını vuran içe kapanma eğilimini gidermeyi amaçladığı sanılmaktadır.

Ruta *bak. sedefotu*

Rutales, 12 familya, 324 cins ve 4 bini aşkın ağaç ya da çalı türünü içeren takım. Üyelerinin hemen hepsi, ılıman kuşakta yaygın birkaçı dışında, dünyanın tropik bölgelerine dağılmıştır. Önemli bir meyve ve kereste kaynağı olan bu takımın en büyük familyası yaklaşık 50 cins ile 1400 türü kapsayan *Meliaceae*'dir.

Rutales takımında ağaçlar değişik biçim ve boyutlarıyla dikkati çeker. Örneğin *Iringia malayana* 66 m'ye değin uzayabilen oldukça iri bir ağaçtır. *Mangifera lagenifera* hemen neredeyse yanküre biçiminde ve sık, *Dracontomelon mangiferum* gençken konik, *Camposperma auriculata* ise yassı taçlıdır. *Aegle*, *Citrus* ve *Limonia* türleri dikenli ağaçlardır. *Canarium* türlerinin ise 4 m'ye ulaşabilen hava kökleri vardır.

Takımın çoğu üyesi besin kaynağı olarak değerlendirilir. Bunların başında limon (*Citrus limon*), turuncu (*Citrus aurantium*), portakal (*C. sinensis*), mandalina (*C. reticulata*), greyfurt (*C. paradisi*) ve ağaçkavunu (*C. medica*) gelir. Turuncgiller (*Rutaceae*) familyasının üyeleri olan bu bitkiler meyveleri için olduğu kadar parfüm ve kozmetik sanayisinde kullanılan uçucu yağları (çiçeklerinden ve kabuklarından çıkarılır) için de yetiştirilir. Mango (*Mangifera indica*) özellikle Hindistan'da önemli bir meyvedir. Gene Hindistan ve Doğu Afrika'da yetişen kaju (*Anacardium occidentale*) meyvelerinin çekirdekleri (tohumları) kavrulup besin olarak tüketilir. Benzer biçimde çekirdekleri yenilen antepfıstığı (*Pistacia vera*) Türkiye'de tarımı yapılan önemli bir üründür. Kumkuvat (*Fortunella*), *Spondias* ve *Aegle* de meyveleri için yetiştirilen bitki cinsleridir.

Rutales takımının bazı üyelerinden mobilyacılıkta değerli kırmızımsı renkli keresteler elde edilir. Bunların en yaygın ve en önemlilerinden biri maun (*Swietenia mahoganii*) ağacıdır. Bir Afrika ağacı olan *Khaya senegalensis*, Hindistan'a özgü *Soymida febrifuga*, *Chikrassia tabularis*, *Toona ciliata* ve *Flindersia oxleyana* da önemli kereste kaynağıdır. Gabonmaununun (*Aucoumea klaineana*) kerestesi ise en çok kaplamacılıkta ve kontrplak yapımında kullanılır.

Bu takımın bazı üyelerinden ise tanen, lak, mürrüsafi, ağgünlük ve kopal gibi çeşitli yan ürünler elde edilir. Kabuklarından ilaç olarak yararlanılır; bunların başında kustu-

ruca olarak kullanılan *Guarea rusbyi*, tonik yani kuvvet verici ve iştah açıcı olarak kullanılan *Galipea officinalis* sayılabilir. *Brucea amarissima*'nın acı meyvelerinden Asya'da özellikle dizanteri ilacı olarak yararlanılır. Sedefotu (*Ruta graveolens*) ise uyarıcı ve uyuşturucu etkisi olan bir bitkidir.

Kokarağaç (*Ailanthus altissima*), hintleyleği (*Melia azedarach*), mantarağacı (*Phellodendron*) ve *Murraya koenigii* türleri süs bitkisi olarak değerlidir. Bunların yanı sıra takımında bazı zehirli bitkiler de yer alır. Örneğin, hintleyleğin meyveleri tavşan, domuz, sığır, koyun ve kümes hayvanları için zehirlidir. *Dysoxylum angustifolium*'un meyvelerini yiyen balıklar, bunlarla beslenen insan ve hayvanlar için büyük tehlike yaratır. Ayrıca, *Coriaria* ve *Rhus radicans* gibi bazıları da insanlar için zehirleyici özelliğe sahiptir.

Üyelerinin hepsi çokyıllık bitkiler olan **Rutales** takımında hem herdemyeşil, hem de kışın yapraklarını döken türlere rastlanır. Yapraklarını döken türler genellikle yapraklar henüz oluşmadan çiçek açar. Bu takımın çiçekleri çoğunlukla renk, koku ve balözü gibi özelliklerinden ötürü çekiciler küçük sinek ve arılar aracılığıyla tozlaşır. Kendi kendine tozlaşan sedefotu (*Ruta*) türleri gibi bazı ayrıksı örnekler dışında bu takımında daha çok çapraz tozlaşma gözlemlenir. Takımda çok çeşitli meyve tiplerine rastlanır. Örneğin, mango ortasında tek bir sert çekirdek bulunan eriksi meyve, *Swietenia* kapsül, *Ailanthus* kanatlı, *Aegle* ise üzümşü meyveler verir.

Rutebeuf, RUTEBUEF ya da RUSTEBUEF olarak da yazılır (ü. 1245-85), toplumsal kurallara ilişkin sivri yorumlarıyla Fransız edebiyatında halkın düşüncelerini yansıtan ilk yazar sayılan Fransız şair ve *jongleur*(*)).

Dönemin yapıtlarında Rutebeuf adına rastlanmaması, yazarın takma ad kullanmış olabileceğini düşündürür. Birkaç şiirinde yaşamına ilişkin bilgiler vardır. Örneğin *Le Mariage Rutebeufte* (Rutebeuf'ün Evliliği) 21 Ocak 1261'de ne çekici ne de çeyizi olan çirkin ve yaşlı bir kadının evlendiğini yazar. *La Complainte Rutebeufteyse* (Rutebeuf'ün Yakınması) birtakım talihsizlikler yüzünden yoksul düşüşünü anlatır. Ama Nevers kontu Eude, Navarre kralı V. Thibaut ve Fransız kralı IX. Louis'nin kardeşi Poitiers kontu Alphonse gibi dönemin önemli kişileri için yazdığı övgüler sayesinde hep koruyucu bulmuştur. Ayrıca halkı ve prensleri Haçlı seferlerine katılmaya çağıran şiirler de yazmıştır.

Rutebeuf gerçek şiir yeteneğini ciddi ve resmî şiirlerinde değil, canlı ve keskin yergileri ile *fabliau*'larında(*) gösterir. Yergilerinde en çok frerleri hedef alır, din adamlarına karşı Paris Üniversitesi'ni savunur. En başarılı yapıtlarının bazılarının daha popüler bir çizgidedir. Keskin dilli bir şarlatanın güllünç monologu niteliğindeki *Le Dit de l'herberie* (Ot Pazarından Bir Oyun) buna iyi bir örnektir. Rutebeuf'ün frerlere karşı nefreti, kaba dilli serüven öykülerinde de göze çarpar. Rutebeuf günümüze ulaşabilmiş en eski Fransızca dinsel oyunlardan birinin de yazarıdır. *Le Miracle de Théophile* (Théophile'in Mucizesi) adını taşıyan bu oyun, ruhunu şeytana satan ve Meryem Ana tarafından kurtarılan bir rahibin öyküsüdür.

Rutelinae, *Coleoptera* (kınkanatlılar) takımının *Scarabaeidae* familyasından, bazı çok güzel renkli ve çok zararlı türleri de içeren böcek altfamilyası. Bu altfamilya üyelerinin yanardöner metalik renkleri vücut örtüsünde bulunan pigmentlerle oluşur. Türlerin

Rutelinae altfamilyasından *Pelidnota punctata*
Stephen Collins

çoğu tropik ve astropik bölgelerde yaşar. Kuzey Amerika'da bitkilere büyük zarar veren japonböceği(*) (*Popillia japonica*) de bu altfamilya içinde yer alır.

Ruten dili *bak. Ukrayna dili*

Ruten Katolik Kilisesi, Ujgorod Birligi'nin (1646) ardından Roma'ya bağlanan, Bizans ayin usulünü benimsemiş Doğu Katolik kilisesi.

Rutenler 14.yüzyıl başlarından beri Karpat Dağlarının güney kesiminde, çoğunlukla Macar yönetimi altında yaşıyordu. 1651'de Ujgorod'daki Mukaçovo'da ve 1818'de Prešov'da birer piskoposluk kuruldu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Rutenlerin büyük bölümü Çekoslovakya'nın yönetimi altına girdi. Macarlardan ve Slovaplardan gördükleri baskılara tepki olarak Rutenler 1923'te, etnik açıdan daha yakın oldukları Ruslara yöneldiler. Böylece 100 bin Ruten Ortodoksluğu benimsedi. II. Dünya Savaşı sırasında Macarlar Rutenler üzerinde yeniden egemenlik kurdular. Ama Sovyetler Birliği Podkarpats Rus bölgesini ilhak etti, 1949'da da Mukaçovo piskoposluğunu dağıttı. (Slovakya'daki Prešov piskoposluğu da 1950'de dağıtıldı.) 1944'te Ruten Katoliklerinin sayısı 462 bin dolayındaydı.

Rutenler'in büyük bölümü 1880'den sonra ABD ve Macaristan'a göç etti. Orada Doğu ayin usulünü benimsemiş bazı Rumenlerle birlikte bütünüyle Macar geleneklerini benimsediler ve zamanla kendi dillerini unuttular. Rutenlerin Macaristan Katolik Kilisesi'ne bağlı, Hajdudorog (1912, merkezi Nyiregyháza'da) ve Miskolc (1923) piskoposlukları vardır. İkisi de aynı piskopos tarafından yönetilir. 1980'lerin başında ABD ve Macaristan'da 550 binin üzerinde üyesi vardı.

Rutenler, eskiden Polonya ya da Avusturya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yurttaşı olan Ukraynalılar. Bu ad "Ruslar" sözcüğünün Latinceye geçmiş biçimi olmakla birlikte Rutenler, ortaçağ sonlarındaki tarihsel gelişmeler sonucunda Litvanya topraklarında kalan ve Litvanya'nın Polonya'yla birleşmesi üzerine Polonya sınırları içinde kalan Ukraynalılardan ve Küçük Ruslar adıyla da bilinir. Galiçya, Bukovina ve Karpat Dağlarında yaşayan üst sınıf Rutenler, içinde yer aldıkları imparatorlukların egemen ulusuyla birlikte, onların dilini ve Katolik dinini benimsediler. Büyük yoksulluk içine düşen köylü Rutenlerin Ortodoks papazlarıysa Roma'nın koruyuculuğuna sığındı. Papanın onayı üzerine Brest-Litovsk Birleşmesi'yle (6-10 Ekim 1596) kurulan yeni kilisede Rutenler, Slav ayin düzenini ve Rum Ortodoks Kilisesi'nin biçimsel uygulamalarını korumakla birlikte papanın manevi üstünlüğünü kabul ettiler.

Polonya 18. yüzyıl sonunda bölündüğünde, Rutenlerin bir bölümü yeniden Rus egemenliği altına girdi. Çoğu hemen Ortodoks yapıldı, Ruslaştırılmaları için her türlü çaba harcandı. Rus hükümeti Ruten milliyetçiliğini sistematik biçimde sindirmeye çalıştı. Baskıcı önlemler 1905 Devrimi'nden sonra biraz gevşedi. Galiciya'daki Polonyalıların Rutenleri ezme çabalarına da Avusturya hükümeti göz yumdu. Öte yandan, Avusturya 1806'da Rutenler için Lemberg'de metropolit düzeyinde bir piskoposluk kurdu. Przemysł ve Stanisław'a yeni piskopos yardımcılar atandı. 1877'de Lemberg (bugün Lvov) Üniversitesi'nde bir Ruten kürsüsü kuruldu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Galiciya'da yaşayan ve en büyük grubu oluşturan Rutenler kendi geleceklerini belirleme hakkı istediler. Ama kurdukları Ruten devleti kısa sürede Polonya tarafından yutuldu. Karpatlar'ın kuzey-doğusundaki Rutenler, ulusal özerklik güvencesiyle Çekoslovakya sınırları içinde kaldılar ve Rusya'nın Karpatlar'ın altında kalan bölgesini oluşturdular. Besarabya ve Bukovina'daki Rutenler, Romanya Azınlıklar Antlaşması'nın koruyuculuğu altında Romanya'ya bağlandılar.

Çekoslovakya Münih Anlaşması'yla toprak yitirerek zayıflayınca, bugün Rutenya olarak bilinen yörede özerk bir hükümet kuruldu (9 Ekim 1938). Ama Almanya ve İtalya 2 Kasım'da Rutenya'yı başkent Užhorod da içinde olmak üzere güney bölgelerini Macaristan'a vermeye zorladı (Viyana Ödülü). Mart 1939'da Almanya Çekoslovakya'yı işgal etti ve Rutenler bağımsız Karpat-Ukrayna devletini ilan ettiler. Bu devlet bir gün sonra Macaristan tarafından ilhak edildi.

II. Dünya Savaşı sonunda Sovyet ordularınca kurtarılan Rutenya yeniden kurulan Çekoslovakya tarafından Sovyetler Birliği'ne verildi ve Ukrayna SSC'nin Zakarpatskaya yönetim birimini (*oblast*) oluşturdu. Bukovina'yla Galiciya'nın büyük bölümü Sovyetler Birliği'nin elinde olduğu için Rutenlerin büyük çoğunluğu, öteki Ukraynalılarla birleşmiş oldu.

rutenyum (Ru), periyodik tablonun VIII. grubunda yer alan kimyasal element. Gümüşü gri renkli bir platin metali olan rutenyum, platin ve palladyumun sertleştirilmesinde alaşımlama maddesi olarak kullanılır. Rutenyum metali platine benzer ama ondan daha ender bulunur, daha sert ve gevrek. Rutenyumu 1828'de Gottfried Wilhelm Osann öngördü; ama elementi bulan ve adlandıran 1844'te Rus kimyacı Karl Karloviç Klaus oldu.

Rutenyum elementi, doğal iridyum ve osmiyum alaşımları olan iridosminde (yüzde 14,1) ve siserskitte (yüzde 18,3) bulunur. Sülfür mineralleri ile pentlandit gibi çeşitli cevherlerde de çok az miktarlarda rastlanır.

Rutenyumun crime noktası çok yüksektir, bu nedenle kolayca dökülemez; gevrek olması nedeniyle de akkor sıcaklıkta bile haddelenmesi ya da tel halinde çekilmesi çok zordur. Bu yüzden rutenyumdan sanayiye platinin ve platin grubundaki diğer metallerin alaşımlanmasında yararlanılır. Platinin sertleştirilmesinde iridyumla aynı işlevi görür, palladyumun sertleştirilmesinde ise radyumla birlikte kullanılır. Çeşitli mücevherlerin ve aşınmaya dayanıklı elektrik kontaklarının yapımında da, rutenyumla sertleştirilmiş platin ve palladyum alaşımlarından yararlanılır.

Rutenyum nükleer reaktörlerde uranyum ve plütonyumun çekirdek bölünmesi sonu-

cunda oluşan ürünler arasında yer alır. Nükleer yakıtların kullanıldıktan bir yıl sonraki artık ısınım ürünlerinin büyük bölümünü yarı ömrü bir yıl olan radyoaktif rutenyum-106 izotopu ile onun kısa ömürlü yavrusu rodyum-106 izotopu oluşturur. Rutenyum ile plütonyumun kimyasal özelliklerinin birbirine benzemesi ve radyasyon tehlikesi nedeniyle, çekirdek bölünmesi sırasında maddelerin bu tepkimeye girmeyen bölümünün geri kazanılması çok zordur.

Doğal rutenyum, rutenyum-96 (yüzde 5,51), rutenyum-98 (yüzde 1,87), rutenyum-99 (yüzde 12,72), rutenyum-100 (yüzde 12,62), rutenyum-101 (yüzde 17,07), rutenyum-102 (yüzde 31,61) ve rutenyum-104 (yüzde 18,58) gibi yedi kararlı izotopun karışımı halinde ve dört ayrı biçimde (allotrop) bulunur. Rutenyum oda sıcaklığında havada kararmaz ve kuvvetli asitlerin etkisine karşı dayanıklıdır. Kral suyundan (*aqua regia*) bile etkilenmez. Rutenyum, sodyum peroksit (Na_2O_2) gibi bazik bir yükseltgeyici eticisiyle birlikte eritildiğinde çözünür hale gelir. Perrutenat iyonu (RuO_4^-) içeren yeşil renkli eriyik suda çözündüğünde turuncu renkli bir çözeltili oluşur. Rutenyumun diğer ağır metallerden ayrılmasında yararlanılan uçucu rutenyum tetraoksitte (RuO_4), rutenyum +8 değerlidir. O'dan +8'e kadar bütün yükseltgenme durumlarında bulunmakla birlikte +3, +4, +6 ve +8 değerlikli olduğu bileşikler en önemlileridir. Ayrıca nitrozil (NO) karmaşıkları dizisini de içeren pek çok düzenleşim karmaşığı oluşturur.

atom numarası	44
atom ağırlığı	101,07
crime noktası	2.250°C
kaynama noktası	3.900°C
özgül ağırlığı	12,30 (20°C'de)
değerliği	1,2,3,4,5,6,7,8
elektronların yerleşimi	2-8-18-15-1 ya da (Kr)4d ⁵ 5s ¹

Ruth, Babe, asıl adı GEORGE HERMAN RUTH (d. 6 Şubat 1895, Baltimore - ö. 16 Ağustos 1948, New York kenti, ABD), ABD'li ünlü profesyonel beyzbol oyuncusu. 1927'de 1. ligdeki 154 maçlık sezonunda 60 sayı turuyla (*home run*) bütün zamanların en iyi rekorunu kırmış ve vuruşları bütün vuruculara örnek olmuştur.

Yoksul bir ailenin oğluydu. Profesyonel beyzbola 1914'te Baltimore'da bir ikinci lig takımında başladı. 1915 sezonunda Amerikan Ligi'ndeki Boston Red Sox'a transfer oldu. Amerikan Ligi'nin en başarılı solak fırlatıcısı olan Ruth, güçlü vuruşları nedeniyle 1918'de dış alanda oynamaya başladı. 1920'de 125 bin dolara New York Yankees takımına transfer oldu ve 1934'e değin bu takımda dış alan oyuncusu (*oufielder*) olarak yer aldı.

1,88 m boyunda ve 97 kg ağırlığında bir vurucu (*hitter*) olan Ruth, birinci ligde 1919-21 arasında üst üste üç yıl sayı turu rekoru kırdı. Bu başarısını 1927'de yineledi. 1935'teki son sezonunda Boston Braves takımında oynadı. Beyzbol yaşamını 1938'de Brooklyn Dodgers'ın koçu olarak tamamladı. Beyzbol Ünlüler Evi'ne kabul edilen ilk beş oyuncudan biriydi (1936).

Rutherford, Ernest, NELSON VE CAMBRIDGE BARONU RUTHERFORD (d. 30 Ağustos 1871, Spring Grove, Nelson yakınları, Yeni Zelanda - ö. 19 Ekim 1937, Cambridge, İngiltere), kendi adıyla anılan atom modelini kuran, radyoaktif maddelerin saldıgı parçacıkları belirleyip adlandıran, radyoaktiflik yoluyla elementlerin bozunduklarını ve birbirlerine dönüştüklerini bulan ve ilk kez yapay yoldan element dönüşümünü gerçekleştiren İngiliz fizikçi. Bilime katkıla-

nı Newton ve Faraday'ın katkılarıyla eşdeğerde kabul edilen Rutherford, nükleer fiziğin öncüsü ve en büyük adıdır. 1908'de Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Yeni Zelanda'ya göç etmiş İskoçyalı bir ailenin 12 çocuğundan dördüncüsüydu. Babası tekerlek yapımcısıydı. Liseyi burslu olarak okudu. Yine burslu olarak devam ettiği Christchurch'teki Canterbury College'tan 1892'de lisans, ertesi yıl da üstün başarıyla yüksek lisans derecelerini aldı. Bir yıl daha okulda kalarak demirin yüksek frekanslı magnetik alanlardaki manyetizasyonu üzerindeki araştırmalar yaptı ve Hertz'in birkaç yıl önce bulmuş olduğu elektromagnetik dalgaları sezebilen bir detektör yapmayı başardı. Bu çalışmanın sonuçlarını sergilediği iki makale ona İngiltere'de araştırmalarını sürdürme olanağı sağlayan bir burs kazandırdı.

1895'te İngiltere'ye giden Rutherford, Cambridge Üniversitesi'ndeki Cavendish Laboratuvarı'nda J. J. Thomson'ın yanında çalışmaya başladı. Burada elektromagnetizma üzerindeki deneylerini sürdürdü ve Hertz dalgalarını 3 km uzaklıktan gönderip almayı başardı. Aralık 1895'te Wilhelm K. Röntgen'in X ışınlarını bulduğunu açıklamasının ardından, Thomson ve Rutherford bu konuda çalışmaya başladılar ve X ışınlarının gazlar içinden geçerken çok sayıda artı ve eksi elektrik yüklü parçacık ortaya çıkmasına, yani iyonlaşmaya yol açtığını, bu parçacıkların yeniden birleşerek nötr atomlar oluşturduğunu buldular. Rutherford, ayrıca, bu iyonların hızını ve birbirleriyle birleşerek yeniden gaz molekülleri oluşturma süresini belirlemeye yönelik bir yöntem geliştirdi.

Fransız fizikçi Henri Becquerel'in 1896'da uranyumun X ışınları gibi fotoğraf levhasını etkileyen ışınlar saldıgını bulması üzerine çalışmalarını bu konuya yönelten Rutherford uranyumun saldıgı ışınların da, X

Rutherford, J. Dunn'in bir yağlıboya çalışması, 1932; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

ışınları gibi, havayı iyonlaştırdığını ama bu ışınların X ışınlarından farklı olduğunu ve iki ayrı türden ısınım içerdiğini belirledi. İyonlaştırma gücü yüksek olan ama kolaylıkla soğurulabilen ışın türünü alfa ışınları, daha az iyonlaşmaya yol açan ama girim gücü daha yüksek olan ışınları da beta ışınları olarak adlandırdı.

19. yüzyılın sonuna gelinirken pek çok bilim adamı artık fizikte gerçekleştirilecek bir yenilik kalmadığı kanısındaydı. Ama Rutherford üç yıl gibi kısa bir süre içinde tümüyle yeni bir fizik dalı ortaya çıkardı: Radyoaktivite. Toryum ve bileşiklerinin bozunarak bir gaz dönüşümünü bulan Rutherford, Frederick Soddy ile birlikte üç radyoaktif element grubu (radyum, toryum, aktin-

yum) üzerinde yaptığı araştırmalar sonunda, radyoaktifliğin, bir elementin atomlarının başka bir elementin atomlarına kendiliğinden dönüşmesi süreci olduğu sonucuna vardı. Maddenin değişmezliği kavramına sıkı sıkıya bağlı birçok bilim adamı bu görüşe karşı çıkacak, ama Rutherford'un görüşlerinin doğruluğu kısa sürede anlaşılacaktı.

Bu büyük başarı üzerine Rutherford 1903'te Royal Society'nin üyeliğine seçildi, ertesi yıl aynı kurumun Rumford Madalyası'yla ödüllendirildi. 1904'te yayımladığı *Radio-activity* (Radyoaktiflik) adlı yapıtında Rutherford, bu konudaki araştırmalarının sonuçlarını özetliyor, radyoaktif etkinliğin dış koşullardan (örn. sıcaklık ve kimyasal değişimler) etkilenmediğini, radyoaktif süreçlerde kimyasal tepkimelere oranla daha fazla miktarda ısı açığa çıktığını, radyoaktif dönüşüm sonucunda kimyasal nitelikleri farklı yeni ürünlerin oluştuğunu, bunların oluşum hızının dönüşüme uğrayan maddelerin bozunum hızıyla denge durumunda olduğunu ortaya koyuyordu.

Alfa ışınlarının elektrik ve magnetik alanlarda sapmaya uğradığını 1903'te belirleyen Rutherford, sapmanın yönünü inceleyerek bu ışınların artı elektrik yüklü parçacıklardan oluştuğu sonucuna vardı, ayrıca bu parçacıkların hızını ve elektrik yükü/kütle oranını ölçmeyi başardı.

McGill Üniversitesi'nde yedi yıl çalışan Rutherford bu süre içinde 80 bilimsel makale yayımladı. Birçok üniversiteden profesörlük önerileri aldı, Manchester Üniversitesi'nin önerisini kabul ederek 1907'de İngiltere'ye döndü. Alfa parçacığına ilişkin araştırmalarını Manchester'da sürdürdü; yardımcılarından Hans Geiger ile birlikte geliştirdikleri parçacık sayacıyla radyumun saldırdığı alfa parçacıklarını tek tek saymayı ve toplam elektrik yükünü ölçerek tek bir alfa parçacığının yükünü belirlemeyi başardı. Bu deneyler sonucunda alfa parçacığının +2 yüklü helyum iyonu (iki elektronunu da kaybetmiş helyum çekirdeği) olduğunu saptadı (1908). Ayrıca, elektronun yükünü, Avogadro sayısını ve başka evrensel sabitleri de dolaysız olarak belirledi ve bunlar için daha önce değişik yöntemlerle bulunmuş olan değerlere vararak kendi yöntemlerinin geçerliliğini kanıtladı.

Rutherford'un 1911'de geliştirdiği atom modeli onun bilime en büyük katkısıdır. Alfa parçacıklarının ince metal levhalardan (varak) geçişini inceleyen Rutherford, alfa parçacığı artı yüklü olduğundan, levhadan geçişi sırasında metal atomlarındaki artı yüklerin itici etkisiyle sapmaya uğrayacağını, ama parçacığın kütlesi çok büyük olduğu için bu sapmaların çok küçük olacağını düşünüyordu. Yapılan deneylerde alfa parçacıklarının gerçekten de genel olarak çok küçük sapmalar gösterdiği, ama arada büyük açılarla sapan parçacıkların da bulunduğu, hatta bazen bir parçacığın hareket yönünü değiştirip geriye döndüğü gözlemlendi. Rutherford'un deyişiyle "bir top mermisinin ince bir kâğıt tabakasına çarparak geri dönmesi" kadar şaşırtıcı olan bu olgu, o gün için geçerli olan atom modeline hiç uymuyor, böylesine büyük kütleli alfa parçacığını bu kadar sapturabilmesi için atomdaki bütün artı yüklerin ve kütlelerin çok küçük bir hacimde yoğunlaşmış olması gerekiyordu. Rutherford'un bu görüşten yola çıkarak oluşturduğu model, Rutherford atom modeli(*) ya da çekirdekli atom modeli olarak adlandırılır.

I. Dünya Savaşı yıllarında sualtı akustikliği ve denizaltıların algılanması üzerine çalışan Rutherford, 1919'da ilk kez yapay yoldan bir elementi başka bir elemente dönüştürmeyi başardı. Azot atomunun, alfa parça-

cıklarıyla dövülmesi sonucunda proton (hidrojen çekirdeği) salarak oksijen atomuna dönüşmesi biçiminde gerçekleştirilen bu ilk yapay dönüşüm, nükleer enerji çağına ulaşılmasını sağlayacak olan araştırmaların başlangıcını simgeliyordu. Rutherford, aynı yıl Cambridge Üniversitesi fizik profesörlüğüne ve bu üniversitedeki Cavendish Laboratuvarı'nın yöneticiliğine getirildi. Maxwell, Rayleigh ve Thomson'dan sonra üçüncü kişi olarak bu görevi devralan Rutherford'un yönetiminde Cavendish Laboratuvarı, atom fizikinin en önemli merkezi konumuna geldi.

1908'de Nobel Kimya Ödülü'nü alan, 1914'te kendisine "sır" unvanı verilen Rutherford, 1922'de Royal Society'nin en büyük ödülü olan Copley Madalyası'yla ödüllendirildi, 1925'te bu kurumun başkanlığına seçildi. 1931'de kendisine baron unvanı verildi. 1933'te Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesiyle Nazizmden kaçan bin dolayındaki bilim adamına yardımcı olmak üzere Londra'da kurulan Akademik Yardım Komitesi'nin başkanlığını üstlendi. 20. yüzyılın en büyük bilim adamlarından biri olan Rutherford, yapıcı ve yönlendirici çalışmalarıyla, yönettiği laboratuvarı, özellikle Cavendish Laboratuvarı'nı nükleer fizikte en önemli buluşların gerçekleştirildiği öncu araştırma merkezleri durumuna getirdi. Çevresinde oluşturduğu olağanüstü verimli ortamda birçok büyük fizikçi yetişti, önemli buluşlar gerçekleştirildi.

Rutherford'un yapıtları arasında *Radioactive Transformations* (1906; Radyoaktif Dönüşümler), *Radioactive Substances and Their Radiations* (1913; Radyoaktif Maddeler ve Işınları), *Radiations from Radioactive Substances* (1930, J. Chadwick ve C. D. Ellis ile birlikte; Radyoaktif Maddelerin Işınları) ve *The Newer Alchemy* (1937; Günümüzün Simyası) sayılabilir. Makaleleri *Collected Papers of Lord Rutherford of Nelson* (1962-65, 3 cilt, der. J. Chadwick; Nelson Lordu Rutherford'un Toplu Makaleleri) adıyla yayımlanmıştır.

Rutherford, Dame Margaret (d. 11 Mayıs 1892, Londra - ö. 22 Mayıs 1972, Chalfont St. Peter, Buckinghamshire, İngiltere), 1930'lardan başlayarak hem tiyatroya, hem de sinemada canlandırdığı çizgi dışı ve sevimli tiplerle ünlenen İngiliz oyuncu.

Aile büyüklüğünün özendirilmesiyle tiyatroya ilgilenmeye başladı. Beş yıl piyano, üç yıl da hitabet dersleri verdikten sonra tiyatro eğitimi görmek üzere 1925'te Londra'daki Old Vic'e(*) girdi. 1930'larda Londra'da sahneye çıkmaya başladı. Ibsen'in *The Master Builder* (Yapı Ustası Solness) oyunundaki rolüyle eleştirmenlerin dikkatini çekti. *Spring Meeting*'in (1938; Bahar Toplantısı) sıra dışı Bayan Bijou Furse tiplmesiyle ilk önemli başarısını elde etti. *The Importance of Being Earnest*'ta (1939; Ciddi Olmanın Önemi) oynadığı Bayan Prism'i 1952'de perdede de canlandırdı. *Blihe Spirit*'teki

Dame Margaret Rutherford
UPI/EB Inc.

(1941; *Ruhlar Gelirse Ben Çatımadım*) biskletli medyum tipini de 1945'teki film uyarlamasında yineli.

Sinemaya 1936'da başladıysa da, sonraki yıllarda oynadığı filmlerle daha çok tanındı. Bunlar arasında *Passport to Pimlico* (1949, Pimlico'ya Pasaport), *The Mouse on the Moon* (1963) ile Bayan Marple'i canlandırdığı Agatha Christie uyarlamaları *Murder She Said* (1961; Cinayet Şahidi), *Murder at the Gallop* (1963; Dörtmala Cımayet), *Murder Ahoy* (1964) ve *Murder Most Foul* (1964) yer alıyordu. Rutherford *The VIPs* (1963, Aşk Mücadelesi/Çok Önemli Kişiler) filmünde canlandırdığı aykırı Brighton düşesi rolüyle en iyi yardımcı kadın oyuncu Oscar'ını kazandı. 1967'de D. B. E. (Dame of the British Empire) unvanıyla ödüllendirildi.

Rutherford, Mark, asıl adı WILLIAM HALP WIRTH (d. 22 Aralık 1831, Bedford, Bedfordshire - ö. 14 Mart 1913, Groombridge, Sussex, İngiltere), İngiliz romancı ve eleştirmen. Aynca dinsel sorunlara ilişkin görüşleriyle tanınır.

Kongregasyonal papazlık öğrenimi gördüğü sırada, kutsal metinlerin esin kaynağı konusundaki heretik görüşleri nedeniyle okuldan atıldı. Bir süre gazetecilik yaptı. Daha sonra Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda kamu görevlisi olarak çalıştı. Mark Rutherford adıyla yayımladığı yapıtları arasında *The Autobiography of Mark Rutherford* (1881; Mark Rutherford'un Otobiyografisi), *Mark Rutherford's Deliverance* (1885, Mark Rutherford'un Kurtuluşu), *The Revolution in Tanner's Lane* (1887, Tanner's Lane'de Devrim), *Minam's Schooling and Other Papers* (1890; Minam'ın Eğitimi ve Başka Yazılar), *Catherine Furze* (1893) ve *Clara Hopgood* (1896) sayılabilir.

Rutherford duru, yoğun bir üslup kullandığı yapıtlarında dinsel sorunların yanı sıra insan yaşamında yüreğin, aklın ve vicdanın rolünü ele aldı.

Rutherford atom modeli, İngiliz fizikçi Ernest Rutherford'un 1911'de geliştirdiği atom modeli. Rutherford'un modeline göre atom, çok küçük hacimli, yoğun ve artı yüklü bir çekirdek ile bunun çevresinde gezegenlerin Güneş çevresinde dolanmasına benzer biçimde dolanan küçük kütleli ve eksi yüklü parçacıklardan (elektronlar) oluşur; atomun toplam kütlelerinin hemen tümü çekirdekte toplanmıştır.

Atomun merkezinde çok küçük ve yoğun bir çekirdeğin yer aldığı varsayımına, alfa parçacıklarının çok ince bir altın varaktan saçılımına ilişkin deneyler sonucunda ulaşılmıştır. Bazı radyoaktif maddelerden büyük bir hızla fırlatılan alfa parçacıkları, kütleleri elektron külesinin yaklaşık 7 bin katı olan artı yüklü parçacıklardır. Bunların çoğu altın varaktan doğrultu değiştirmeksizin geçer, ama bir kısmı geliş doğrultularıyla büyük açılar yapacak biçimde saçılıma uğrar, hatta bazıları yön değiştirip kaynağa doğru geri döner. Bu kadar büyük bir itme etkisi ancak artı yüklü ve büyük kütleli bir hedefin (atom çekirdeği) varlığıyla açıklanabilir. Artı yüklü çekirdeğin yükünü dengeleyen eksi yüklü elektronların çekirdek çevresinde dairesel yörüngelerde dolandıkları kabul edilir. Elektronlar ile çekirdek arasındaki elektrostatik çekim kuvveti, Güneş ile yörüngedeki gezegenler arasındaki kütleçekimi kuvvetine benzetilebilir. Atomun çok büyük bölümü boşluktur, bu nedenle alfa parçacıkları hiçbir engelle karşılaşmadan atomdan geçebilirler. Tümüyle klasik fizik kavramlarına dayanan Rutherford

ford modeli, yerini birkaç yıl sonra bazı kuvantum kuramı kavramlarını da içeren Bohr atom modeline(*) bırakmıştır.

rutherfordyum (Rf), KURÇATOVYUM olarak da bilinir, periyodik tablonun IVb grubunda yer alan ve yapay olarak elde edilen radyoaktif uranyumötesi element.

Sovyet bilim adamları 1964'te, Dubna Birleşik Nükleer Araştırma Enstitüsü'nde 104 sayılı elementi bulduklarını ve Sovyet nükleer fizikçi Igor Kurçatov'un anısına kurçatovyum (simgesi Ku) olarak adlandırdıklarını açıkladılar. Berkeley'deki California Üniversitesi, Lawrence İşima Laboratuvarı'nda çalışan bir grup ABD'li bilim adamı da 1969'da bu elementin Sovyet bilim adamlarının tanımladığından farklı olan izotoplarını elde etmeyi başardılar ve rutherfordyum olarak adlandırdılar. Her iki grup da öbürünün elde ettiği sonuçları doğrulamadığından bu elementi kimin önce bulduğu ve elementin adının ne olacağı henüz belli değildir.

Sovyet bilim adamları, plütonyum-242'yi neon-22 iyonlarıyla bombardıman ederek 104 numaralı elementin kütle sayısı 260 ve yarı ömrü 0,3 saniye olan izotopunu elde ettiklerini öne sürdüler ve bu izotopla yaptıkları bir dizi kimyasal deneyde izotopun bu element için önceden öngörülen davranışları gösterdiğini açıkladılar. Ama daha sonraları geliştirilen ölçüm teknikleriyle izotopun yarı ömrünün 0,3 saniye değil 0,1 saniye olduğunu belirlediler. Böylece bu izotopla gerçekleştirildiği söylenen kimyasal deney sonuçları yarı ömrü 0,1 saniye olan izotoplarla elde edilemeyeceğinden, bulunun doğruluğu üzerine şüphe uyandı.

ABD'li bilim adamları, neon-22 iyonlarını hızlandırarak gerekli enerji düzeyine çıkarak aygıtları olmadığında Dubna grubundan farklı bir yol izlediler. Kaliforniyum-249'u karbon-12 ve karbon-13 iyonlarıyla bombardıman ederek 104 sayılı elementin Sovyetler'inkinden farklı iki, hatta üç izotopunu elde ettiklerini açıkladılar. Kaliforniyum-249'un karbon-12'yle bombardımanı sonucunda kütle sayısı 257 ve yarı ömrü 4-5 saniye arasında olan izotop, karbon-13'le bombardımanı sonucunda ise kütle sayısı 259, yarı ömrü de 3-4 saniye arasında olan izotop oluştu. Kütle sayısı 258 olan üçüncü bir izotopun da oluştuğu düşünülmektedir, ama bu izotopun varlığı öbür iki izotopunkı kadar kesin değildir. Berkeley'deki araştırmacılar daha sonra küriyum-248 atomlarını oksijen-18'le bombardıman ederek 104 sayılı elementin kütle sayısı 261 ve yarı ömrü 70 saniye olan bir başka izotopunu da elde ettiler.

Sovyet bilim adamlarının kütle sayısı 260 olan izotopun yalnızca birkaç atomunu elde edebilmelerine karşılık, Berkeley grubu kütle sayıları 257 ve 259 olan izotopların binlerce atomunu elde etmeyi başardılar ve bu izotopların yarı ömürleri daha uzun olduğundan salım (alfa parçacıkları) enerjilerini ölçmeyi ve bozunum ürünlerini (nobelyum izotopları) saptamayı da başardılar, böylece buluşlarını daha geniş biçimde kanıtladılar. Ama Sovyet bilim adamlarının ilk buluşlarının doğruluğu saptanırsa 104 sayılı elementin adı önerdikleri gibi kurçatovyum olacaktır.

atom numarası	104
en kararlı izotopunun kütle sayısı	261
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-32-10-2 ya da (Rn) 5f ⁶ 6d ⁷ s ²

Rutherford, Lewis Morris (d. 25 Kasım 1816, Morrisania, New York - ö. 30 Mayıs 1892, Tranquility, New Jersey, ABD), gökcisimlerinin fotoğraflarını çeken ilk teleskopların tasarını yapan ABD'li astrofizikçi.

Rutherford, Massachusetts'teki Williamstown'da bilim öğrenimi gördü, ama daha sonra avukatlık yapmaya başladı. 1849'da ise bir Avrupa yolculuğu sırasında, o sıralarda mikroskoplardaki renkmezlik (akromatizma) üzerinde çalışan İtalyan astronom Giovanni Amici ile tanıştı ve tekrar bilimle uğraşmaya başladı. 1856'da New York kentindeki evinde küçük bir gözlem-evi kurdu ve iki yıl sonra Ay'ın ilk fotoğraflarını çekti. Rutherford daha sonra teleskopunu yeni bir mercekle sistemiyle donatarak, aygıtı bir fotoğraf teleskopu haline getirdi. 1860'ta Labrador'dan, Güneş tutulumunun çok başarılı fotoğraflarını çekti.

Rutherford daha sonraları çalışmalarını spektroskopi alanına yoğunlaştırdı ve 1863'te yıldızları tayflarına göre ayıran yeni bir sınıflandırma sistemi yayımladı. Rutherford'un bu sistemi, daha sonraları İtalyan astronom Angelo Secchi'nin geliştirdiği sınıflandırmaya oldukça benziyordu.

Rutherford, sistematik bir biçimde gök cisimlerinin fotoğraflarını çekmeye başladı ve yıldızların fotoğraf levhası üzerinden konumlarını ölçmeye yönelik bir alet geliştirdi. Ayrıca, kırınım ağlarını (ışığı bileşen renklerine ayırmakta kullanılan aygıt), santimetreye 6.700 çizgi düşecek biçimde işaretleyen bir makine yaptı.

Columbia College'ın (daha sonra Columbia Üniversitesi) mütevelli heyetinde görev yapan Rutherford, 1881'de okulda jeodezi ve uygulamalı astronomi bölümünün kurulmasına yardımcı oldu ve 1883'te tüm aygıtlarını ve gözlem kayıtlarını okula bağışladı.

rutil, titan dioksit (TiO₂) doğada en bol rastlanan başlıca üç biçiminden biri. Öbür ikisi anataz(*) ve brokittir(*). Kırmızı ile kırmızımsı kahverengi arasında değişen renklerde, sert, metali elmas parlaklığında ve çoğunlukla tümüyle başka minerallerle çevrelenmiş prizmatik kristaller halinde bulunur. Titan dioksitin büyük bölümü ilmenitten elde edilmekle birlikte, rutil de ticari açıdan önemli bir titan mineralidir. Ayrıca,

Mono ilinden, pirofillit ile çevrili rutil örneği, California B. M. Shaub

porcelen ve cam üretiminde renk verici madde olarak ve bazı çeliklerin ve bakır alaşımlarının hazırlanmasında alaşım malzemesi olarak kullanılır. Rutilden mücevher yapımında da yararlanılır, ama alevli eritme (Verneuil) işlemiyle elde edilen yapay rutil, doğal rutil kristaline oranla daha niteliklidir. Yapay rutil açık sarı renklidir, kırılma indisi çok yüksektir ve ışığı büyük ölçüde

ayrılıma uğrattır, bu nedenle de elmas gibi parlak ve pırıltılıdır.

Rutil koryakalarda eklenti mineral halinde bulunmakla birlikte, şistlerde ve gnayslarda daha yaygındır; pegmatitlerde, kristalleşmiş kireçtaşlarında ve döküntü çökeltilerinde de rutile rastlanır. Norveç'te Gjøsteradvatnet ve Vegårshei'deki apatit damarlarından çıkartılır. Elde edildiği öteki yerler Alpler ve ABD'de Arkansas, Virginia ve Güney Carolina'dır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. oksit mineralleri (tablo).

Rutil çoğunlukla öteki minerallerde mikroskopik düzeyde, yönelmiş kalıntılar (enklüzyon) oluşturur; flogopit (kahverengi mik), pembe kuvars, yakut ve safir gibi bazı taşlarda görülen yıldızlanma özelliğinin nedeni de budur. Uzun, çok ince ve kırılğan, yarı saydam rutil iğneleri içeren kuvarsa, rutilleşmiş kuvars denir. Bu değerli taş, çok eskilerden beri mücevher olarak kullanılmıştır. Rutilin ağ biçiminde taşın içini sardığı kuvars türü ise sagenit olarak adlandırılır. Hemen hemen bütün kuvarslar saç kılı biçiminde rutil kristalleri içerir; kuvars kristalleri büyürken rutili mekanik olarak çevreleyerek hapsederler. En nitelikli rutilleşmiş kuvars, Brezilya'da Minas-Gerais'te, Madagaskar'da ve ABD'de New Hampshire ile Vermont'da elde edilir.

Rutilius Claudius Namatianus (ü. y. İS 417), Romalı şair. İS 417 sonbaharında Roma'dan Galya'ya yaptığı deniz yolculuğunu anlatan "De reditu suo" (Dönüşüm Üzerine) adlı şiiriyle tanınır. Bu yapıtı, hızla parçalanmakta olan Batı Roma İmparatorluğu'ndaki büyük toprak sahibi pagan soyluların ideolojisine ışık tutar.

İmparatorluğun son döneminde yüksek devlet görevlerini neredeyse tekeline almış toprak sahibi ailelerin birinden geliyordu. Çeşitli devlet görevlerinde bulundu. 414'te Roma *praefectus* u oldu. Kendisi de pagan olan Rutilius, 5. yüzyılın kati gerçekleriyle pek bağdaşmasa da güçlü ve adil bir Roma ülkesine bağlıydı.

Kitabına konu olan yolculuğun amacı, Galya'da 412-414 arasında Frank, Burgon ve Vizigot saldırılarına uğrayan topraklara dönmektir. İtalya kıyısı boyunca kısa aralıklarla konaklayarak Spezia Körfezindeki Lunna'ya ulaşmıştı. Bu noktada biten şiirinin günce tarzında, kişisel gözlemlerle dolu, akıcı ve rahat bir dili vardır. Yapıtın büyük bölümü, yolculuk sırasında uğradığı yerleri ve karşılaştığı olayları anlatan ara sözler biçimindedir. Şairin ve çevresindekilerin değer yargılarıyla tutumları da en belirgin biçimde bu bölümlerde anlatılır.

Rutilius'un dili, çağında ender rastlanan yalınlıktadır. Zarif ve hatasız beyitleri, Augustus döneminin övgü şairlerini, özellikle Ovidius'u yakından tanıdığını gösterir. Günümüze daha çok yapıtı ulaşabilseydi, son Roma şairi unvanı için çağdaşı Claudianus'la yarışabilirdi.

Rutland (7. Dükü), John James Robert Manners (d. 13 Aralık 1818, Belvoir Şatosu, Leicestershire - ö. 4 Ağustos 1906, Belvoir Şatosu, İngiltere), 1840'lardaki "Genç İngiltere" hareketinin önde gelenleri arasında yer alan İngiliz muhafazakâr siyaset adamı.

Rutland 5. dükünün küçük oğluydu. Eton'da ve Trinity College'da öğrenim gördü. 1841'de Avam Kamarası'na girdi ve geleceğin başbakanı Benjamin Disraeli'nin yandaşları arasına katıldı. Disraeli *Coningsby; or The New Generation* (1844, 3 cilt; Coningsby ya da Yeni Kuşak) adlı romanında, Manners'dan Lord Henry Sidney adıyla ve övgüyle söz eder.

